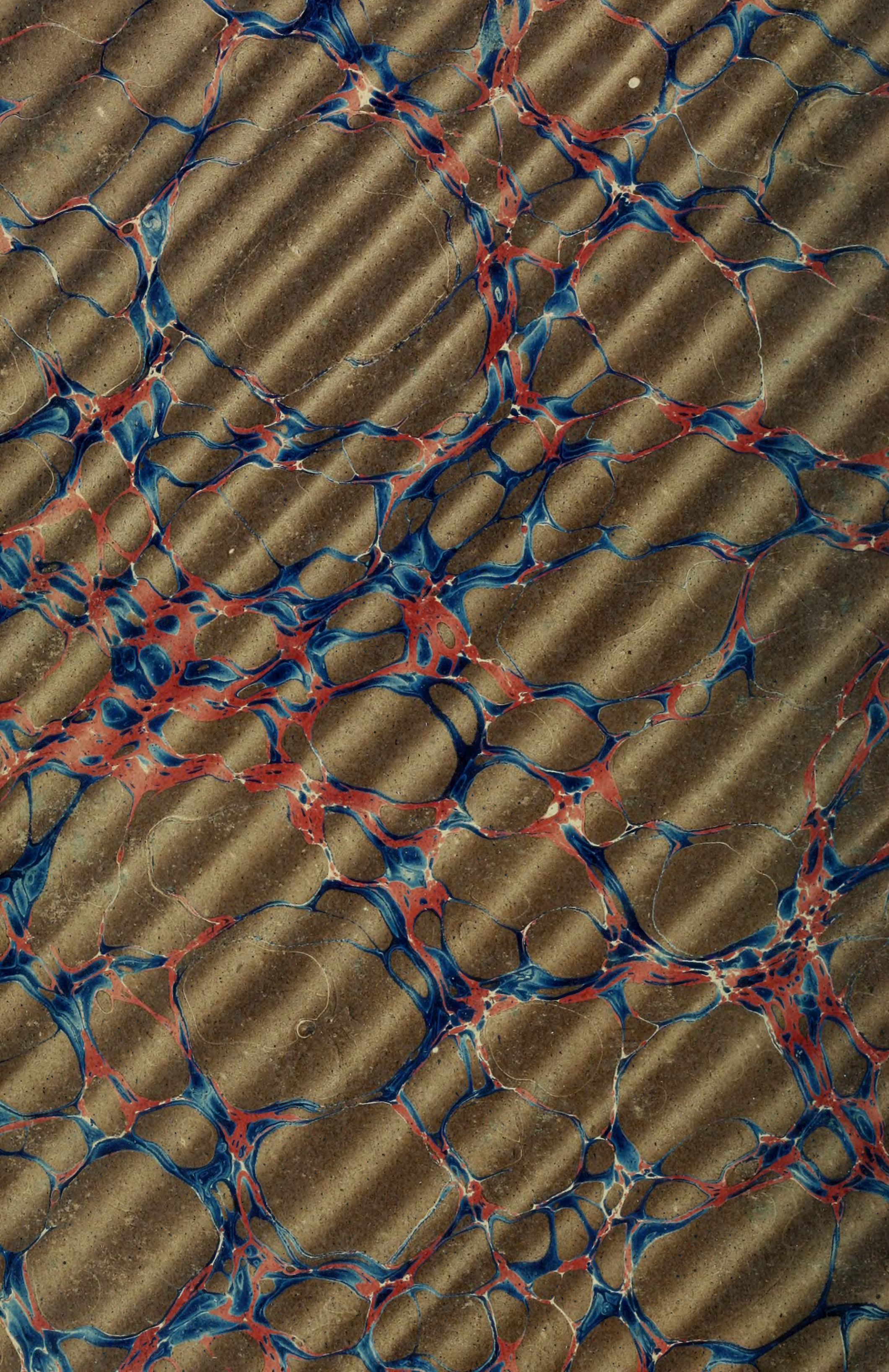
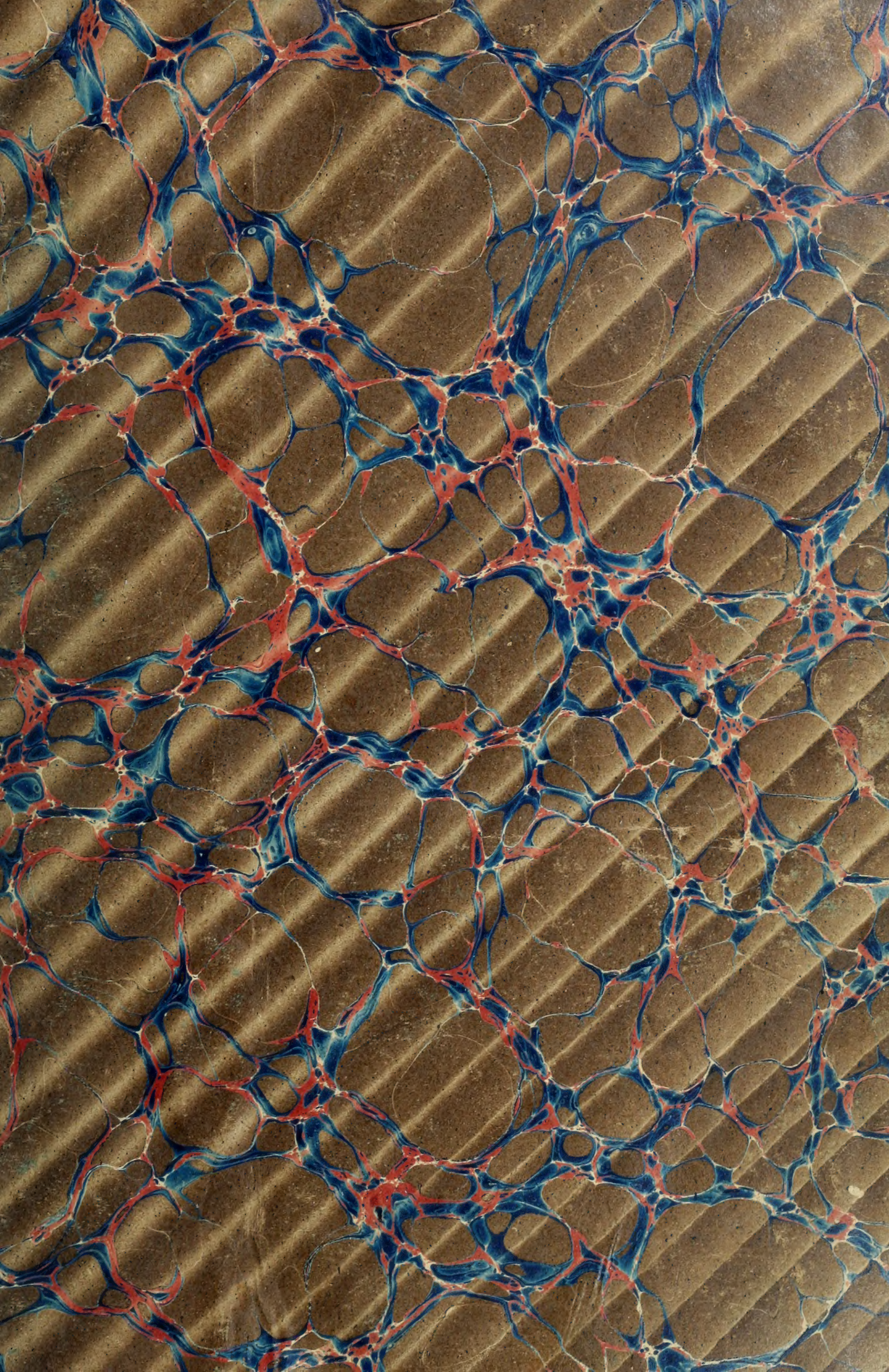
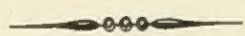

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΤΟΥ ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΡΩΜΑΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΑ ΣΩΖΟΜΕΝΑ.

DIONYSII HALICARNASSENSIS

ROMANARUM ANTIQUITATUM

QUÆ SUPERSUNT.

PARISIIS. — EXCUDEBANT FIRMIN DIDOT ET SOCII, VIA JACOB, 56.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΤΟΥ ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΡΩΜΑΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΑ ΣΩΖΟΜΕΝΑ.

DIONYSII HALICARNASSENSIS

ANTIQUITATUM ROMANARUM

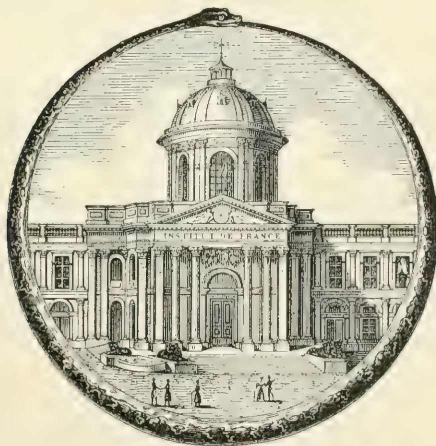
QUÆ SUPERSUNT.

GRÆCE ET LATINE

EX RECENSIONE

ADOLPHI KIESSLING ET VICTORIS PROU.

ACCEDUNT INDICES SCRIPTORUM NOMINUMQUE.

PARISIIS,

EDITORIBUS FIRMIN DIDOT ET SOCIIS,

INSTITUTI FRANCICI TYPOGRAPHIS,

VIA JACOB, 56.

M DCCC LXXXVI.

PRÆFATIO.

Quodsi nova hæc Antiquitatum Romanarum editio, quæ ante multos abhinc annos inchoata est, nunc demum in lucem prodit, sortis quædam iniquitas accusanda est, quæ ita tulit, ut Adolpho Kiessling novæ recensionis cura committeretur. Is enim, postquam partem suscepti muneris peregerat, plagulas ad corrigendum ei transmissas penes se detinuit, ac quamvis complures per annos iterum iterumque moneretur ut staret pactis, in obstinato perseveravit silentio, nec quidquam præstitit quo fidem suam liberaret. Quæ quidem agendi ratio qualis æstimanda sit, vix est, opinor, cur disertius eloquar. — Itaque, misso tandem Kiesslingio, Victor Prou, vir doctissimus, adjuvante consiliis et doctrinæ copiis quem omnes novimus Eggero, continuandi operis negotium suscepit et susceptum ad finem feliciter perduxit. At peracto vix labore, tum Eggerum tum Victorem Prou, quem hac præfatione operæ suæ rationes redditurum fuisse speraveram, fatalis naturæ humanæ necessitas studiis et amicis eripuit. Sic sua fata habent libelli.

A. FIRMIN DIDOT.

Parisiis, mense Januario M. DCCC LXXXVI.

EXPLICATIO SIGLORUM

QUIBUS LIBRI FRAGMENTA DIONYSII CONTINENTES INDICANTUR.

Ambros. — Excerpta ex Mediolanensi bibliothecæ Ambrosianæ codice Q. 13 sup., sæc. XV, ab Angelo Maio edita. Denuo hunc codicem contulit Kiesslingius. Apographum ejus in ejusdem bibliothecæ codice A. 80 sup.

Ath. — Athoi codicis excerpta περὶ πολιορκιῶν, quæ primus edidit ex Minæ apographo Carolus Müllerus ad calcem Josephi (Paris. 1847). Deinde eadem ex ipso codice, quo post mortem Minæ bibliotheca Parisiensis potita est, denuo edidit Wescherus in libro qui inscribitur *Poliorcétique des Grecs. Paris,* 1868.

Escor. — Escorialensis codicis I, Ω, 11, sæc. XVI, excerpta περὶ ἐπιβουλῶν, quæ primus edidit Carolus Müllerus in Fragmentorum historicorum volumine secundo (1848), deinde Federus an. 1855.

Ursin. — Excerpta περὶ πρεσβειῶν a Fulvio Ursino an. 1582 edita e codice Vaticano 1418, sæc. XVI. Alius eorum codex exstat Monacensis 267, sæc. XVI, cujus varias scripturas in usum Kiesslingii enotavit Nissenus.

Vales. — Excerpta περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας e codice Turonensi, sæc. X, edita ab Henrico Valesio, an. 1634.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΕΩΣ
ΡΩΜΑΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

I. Τοὺς εἰωθότας ἀποδίδοσθαι ἐν τοῖς προοιμίοις τῶν ἱστοριῶν λόγους ἥκιστα βουλόμενος ἀναγκάζομαι περὶ ἐμαυτοῦ προειπεῖν, οὔτ' ἐν τοῖς ἰδίοις μέλλων πλεονάζειν ἐπαίνοις, οὓς ἐπαχθεῖς οἶδα φαινομένους τοῖς ἀκούουσιν, οὔτε διαβολὰς καθ' ἑτέρων ἐγνωκὼς ποιεῖσθαι συγγραφέων, ὥσπερ Ἀναξιμένης καὶ Θεόπομπος ἐν τοῖς προοιμίοις τῶν ἱστοριῶν ἐποίησαν, ἀλλὰ τοὺς ἐμαυτοῦ λογισμοὺς ἀποδεικνύμενος, οἷς ἐχρησάμην ὅτ' ἐπὶ ταύτην ὥρμησα τὴν πραγματείαν, καὶ περὶ τῶν ἀφορμῶν ἀποδιδοὺς λόγον, ἐξ ὧν τὴν ἐμπειρίαν ἔλαβον τῶν γραφησομένων. Ἐπείσθην γὰρ ὅτι δεῖ τοὺς προαιρουμένους μνημεῖα τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς τοῖς ἐπιγιγνομένοις καταλιπεῖν, ἃ μὴ συναφανισθήσεται τοῖς σώμασιν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ χρόνου, καὶ πάντων μάλιστα τοὺς ἀναγράφοντας ἱστορίας, ἐν αἷς καθιδρῦσθαι τὴν ἀλήθειαν [ἅπαντες] ὑπολαμβάνομεν ἀρχὴν φρονήσεώς τε καὶ σοφίας οὖσαν, πρῶτον μὲν ὑποθέσεις προαιρεῖσθαι καλὰς καὶ μεγαλοπρεπεῖς καὶ πολλὴν ὠφέλειαν τοῖς ἀναγνωσομένοις φερούσας· ἔπειτα παρασκευάζεσθαι τὰς ἐπιτηδείους εἰς τὴν ἀναγραφὴν τῆς ὑποθέσεως ἀφορμὰς μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας τε καὶ φιλοπονίας. Οἱ μὲν γὰρ ὑπὲρ ἀδόξων πραγμάτων ἢ πονηρῶν ἢ μηδεμιᾶς σπουδῆς ἀξίων ἱστορικὰς καταβαλόμενοι πραγματείας, εἴτε τοῦ προελθεῖν εἰς γνῶσιν ὀρεγόμενοι καὶ τυχεῖν ὁποιουδήποτ' ὀνόματος, εἴτε περιουσίαν ἀποδείξασθαι τῆς περὶ λόγους δυνάμεως βουλόμενοι, οὔτε τῆς γνώσεως ζηλοῦνται παρὰ τῶν ἐπιγενομένων οὔτε τῆς δυνάμεως ἐπαινοῦνται, δόξαν ἐγκαταλιπόντες τοῖς ἀναλαμβάνουσιν αὐτῶν τὰς ἱστορίας, ὅτι τοιούτους ἐζήλωσαν αὐτοὶ βίους, οἵας ἐξέδωκαν τὰς γραφάς· ἐπιεικῶς γὰρ ἅπαντες νομίζουσιν εἰκόνας εἶναι τῆς ἑκάστου ψυχῆς τοὺς λόγους. Οἱ δὲ προαιρούμενοι μὲν τὰς κρατίστας ὑποθέσεις, εἰκῇ δὲ καὶ ῥαθύμως αὐτὰς συντιθέντες ἐκ τῶν ἐπιτυχόντων ἀκουσμάτων, οὐδένα ὑπὲρ τῆς προαιρέσεως ἔπαινον κομίζονται· οὐ γὰρ ἀξιοῦμεν αὐτοσχεδίους οὐδὲ ῥαθύμους εἶναι τὰς περί τε πόλεων ἐνδόξων καὶ ἀνδρῶν ἐν δυναστείᾳ γεγονότων ἀναγραφομένας ἱστορίας. Ταῦτα δὴ νομίσας ἀναγκαῖα καὶ πρῶτα θεωρήματα τοῖς ἱστορι-

DIONYSII
ALEXANDRI F.
HALICARNASSENSIS
ROMANARUM ANTIQUITATUM
LIBER PRIMUS.

I. Rationes quæ in historiarum proœmiis reddi solent *licet* minime velim, *tamen de me* quoque præfari necesse habeo: verum nec in propriis laudibus, quas audituris molestas videri scio, diutius immorari, nec alios scriptores calumniis exagitare statui, quemadmodum Anaximenes et Theopompus in historiarum proœmiis fecerunt; sed mea consilia aperire decrevi, quibus impulsus animum ad hoc opus componendum appulerim, et rationem reddere facultatum, per quas rerum scribendarum cognitionem adeptus sum. Persuasum enim mihi est, iis qui volunt sui ingenii monumenta posteris relinquere, quæ minime una cum corporibus vetustate deleantur, ac præcipue iis qui scribunt historias, in quibus veritatem, prudentiæ et sapientiæ fundamentum, conditam omnes existimamus, primum eligenda esse argumenta præclara et magnifica, quæque magnam utilitatem lectoribus afferant: deinde cum magna diligentia et industria subsidia ad argumentum pertractandum idonea paranda. Qui enim de rebus obscuris aut pravis aut nullo studio dignis historias conscripserunt, sive concupiverunt innotescere et qualecunque nomen adipisci, sive copiam et vim in dicendo ostentare voluerunt, eos ob hanc famam posteri neque aemulantur neque ob eloquentiam laudant: quia in animis eorum qui historias ipsorum evolvunt opinionem reliquerunt, tale se vitae genus secutos esse, quale scriptis expresserunt. Haud inepte enim omnes uniuscuiusque animi imaginem esse existimant orationem. At illi qui præstantissima argumenta eligunt, sed temere ac negligenter ea ex quibuslibe trumoribus componunt, ex tali proposito nullam laudem referunt. Historias enim, quae de claris civitatibus et viris summa potentia præditis scribuntur, nec ex tempore nec temere conscribendas censemus. Cum igitur rerum scriptoribus hæc necessaria et inprimis spec-

κοῖς εἶναι καὶ πολλὴν ποιησάμενος ἀμφοτέρων ἐπιμέλειαν, οὔτε παρελθεῖν τὸν ὑπὲρ αὐτῶν λόγον ἐβουλήθην οὔτ' ἐν ἄλλῳ τινὶ τόπῳ καταχωρίσαι μᾶλλον ἢ τῷ προοιμίῳ τῆς πραγματείας.

II. Τὴν μὲν οὖν ὑπόθεσιν ὅτι καλὴν εἴληφα καὶ μεγαλοπρεπῆ καὶ πολλοῖς ὠφέλιμον, οὐ μακρῶν οἶμαι δεήσειν λόγων τοῖς γε δὴ μὴ παντάπασιν ἀπείρως ἔχουσι τῆς κοινῆς ἱστορίας. Εἰ γάρ τις ἐπιστήσας τὴν διάνοιαν ἐπὶ τὰς παραδεδομένας ἐκ τοῦ παρεληλυθότος χρόνου πόλεών τε καὶ ἐθνῶν ἡγεμονίας, ἔπειτα χωρὶς ἑκάστην σκοπῶν καὶ παρ' ἀλλήλας ἐξετάζων διαγνῶναι βουληθείη, τίς αὐτῶν ἀρχήν τε μεγίστην ἐκτήσατο καὶ πράξεις ἀπεδείξατο λαμπροτάτας ἐν εἰρήνῃ τε καὶ κατὰ πολέμους, μακρῷ δή τινι τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν ἁπάσας ὑπερβεβλημένην ὄψεται τὰς πρὸ αὐτῆς μνημονευομένας, οὐ μόνον κατὰ τὸ μέγεθος τῆς ἀρχῆς καὶ κατὰ τὸ κάλλος τῶν πράξεων, ἃς οὔπω κεκόσμηκε λόγος οὐδεὶς ἀξίως, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ μῆκος τοῦ περιειληφότος αὐτὴν χρόνου μέχρι τῆς καθ' ἡμᾶς ἡλικίας. Ἡ μὲν γὰρ Ἀσσυρίων ἀρχὴ παλαιά τις οὖσα καὶ εἰς τοὺς μυθικοὺς ἀναγομένη χρόνους ὀλίγου τινὸς ἐκράτησε τῆς Ἀσίας μέρους. Ἡ δὲ Μηδικὴ καθελοῦσα τὴν Ἀσσυρίων καὶ μείζονα δυναστείαν περιβαλομένη χρόνον οὐ πολὺν ἀντέσχεν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς τετάρτης κατελύθη γενεᾶς. Πέρσαι δὲ [οἱ] Μήδους καταγωνισάμενοι τῆς μὲν Ἀσίας ὀλίγου δεῖν πάσης τελευτῶντες ἐκράτησαν· ἐπιχειρήσαντες δὲ καὶ τοῖς Εὐρωπαίοις ἔθνεσιν οὐ πολλὰ ὑπηγάγοντο, χρόνον τ' οὐ πολλῷ πλείονα διακοσίων ἐτῶν ἔμειναν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς. Ἡ δὲ Μακεδονικὴ δυναστεία τὴν Περσῶν καθελοῦσα ἰσχὺν μεγέθει μὲν ἀρχῆς ἁπάσας ὑπερεβάλετο τὰς πρὸ αὐτῆς· χρόνον δ' οὐδ' αὐτὴ πολὺν ἤνθησεν, ἀλλὰ μετὰ τὴν Ἀλεξάνδρου τελευτὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον ἤρξατο φέρεσθαι. Διασπασθεῖσα γὰρ εἰς πολλοὺς ἡγεμόνας εὐθὺς ἀπὸ τῶν διαδόχων, καὶ μετ' ἐκείνους ἄχρι τῆς δευτέρας ἢ τρίτης ἰσχύσασα προελθεῖν γενεᾶς, ἀσθενὴς αὐτὴ δι' ἑαυτῆς ἐγένετο καὶ τελευτῶσα ὑπὸ Ῥωμαίων ἠφανίσθη. Καὶ οὐδ' αὕτη μέντοι πᾶσαν ἐποιήσατο γῆν τε καὶ θάλασσαν ὑπήκοον· οὔτε γὰρ Λιβύης ὅτι μὴ τῆς πρὸς Αἰγύπτῳ πολλῆς οὐκ οὔσης ἐκράτησεν, οὔτε τὴν Εὐρώπην ὅλην ὑπηγάγετο, ἀλλὰ τῶν μὲν βορείων αὐτῆς μερῶν μέχρι Θρᾴκης προῆλθε, τῶν δ' Ἑσπερίων μέχρι τῆς Ἀδριανῆς κατέβη θαλάσσης.

III. Αἱ μὲν οὖν ἐπιφανέσταται τῶν πρόσθεν ἡγεμονιῶν, ἃς παρειλήφαμεν ἐκ τῆς ἱστορίας, τοσαύτην ἀκμήν τε καὶ ἰσχὺν λαβοῦσαι κατελύθησαν· τὰς γὰρ Ἑλληνικὰς δυνάμεις οὐκ ἄξιον αὐταῖς ἀντιπαρεξετάζειν οὔτε μέγεθος ἀρχῆς οὔτε χρόνον ἐπιφανείας τοσοῦτον ὅσον ἐκεῖναι λαβούσας. Ἀθηναῖοι μέν γ' αὐτῆς μόνον ἦρξαν τῆς παραλίου δυεῖν δέοντα ἑβδομήκοντ' ἔτη, καὶ οὐδὲ ταύτης ἁπάσης, ἀλλὰ τῆς ἐντὸς Εὐξείνου τε πόντου καὶ τοῦ Παμφυλίου πελάγους, ὅτε μάλιστ' ἐθαλασσοκράτουν. Λακεδαι-

tanda existimarem, magnaque diligentia in utroque negotio exsequendo usus essem, earum rerum expositionem neque silentio præterire neque in alio quopiam loco potius quam in ipso operis procemio collocare volui.

II. Argumentum igitur præclarum et magnificum multisque utile me elegisse haud longa oratione, opinor, probandum erit, iis saltem qui historiæ communis non sunt penitus imperiti. Siquis enim animum advertens ad urbium gentiumque imperia, quæ a superioribus usque sæculis memoriæ sunt prodita, et separatim unumquodque considerans et inter se collata examinans, velit dignoscere quodnam ex iis maximam potentiam adeptum sit, et pace belloque res clarissimas gesserit, is comperiet imperium Romanum cetera omnia quæ ante ipsum memorantur longe superasse, non solum imperii magnitudine et rerum gestarum splendore, quas nulla dum oratio pro earum dignitate ornavit, sed etiam longitudine temporis, quo ad nostram usque ætatem propagatum est. Nam pervetustum illud Assyriorum imperium, quod ad fabulosa usque tempora revocatur, exiguam quandam Asiae partem obtinuit. Medorum vero imperium, everso Assyrio, partam maiorem potentiam diu non retinuit, sed quarta ætate eversum est. Ac Persæ quidem Medis devictis tota fere Asia tandem sunt potiti : sed Europæas etiam gentes aggressi, paucas subegerunt, imperiumque non multo amplius quam ducentos annos retinuerunt. Macedonum vero potentia fractis Persarum opibus imperii amplitudine omnes quotquot ante fuerant superavit : sed ne hæc quidem diu floruit, ac post Alexandri obitum in peius ruere cœpit. Statim enim sub eius successoribus in multos principes distracta et post illos ad secundam usque tertiamve ætatem progressa, ipsa per se debilitata est tandemque a Romanis deleta. Verum ne hæc quidem omnes terras omniaque maria in suam ditionem redegit; neque enim Africæ, nisi partis Ægypto proximae eiusdemque exiguae potita est : neque totam Europam subegit, sed ab eius septentrionalibus partibus ad Thraciam usque processit, ab occidentalibus vero usque ad Adriaticum mare descendit.

III. Superiora igitur imperia, quæ clarissima fuerunt, ut ex historia accepimus, tantum fastigium tantumque robur adepta, eversa sunt. Nam Graecorum opes nequaquam cum his conferre licet, si quidem neque tantam imperii amplitudinem, neque tam diuturnum splendorem quam illa assecutæ sunt. Athenienses enim annos duodeseptuaginta soli oræ maritimæ, atque ne huic quidem toti, sed ei quæ est intra Euxinum mare et Pamphylium pelagus, quo tempore summum maris imperium habuerunt, imperarunt. Lacedæmonii vero,

μόνιοι δὲ Πελοποννήσου καὶ τῆς ἄλλης κρατοῦντες Ἑλλάδος, ἕως Μακεδονίας τὴν ἀρχὴν προὐβίβασαν, ἐπαύθησαν δ' ὑπὸ Θηβαίων, οὐδ' ὅλα τριάκοντα ἔτη τὴν ἀρχὴν κατασχόντες. Ἡ δὲ Ῥωμαίων πόλις ἁπάσης μὲν ἄρχει γῆς, ὅση μὴ ἀνέμβατός ἐστιν, ἀλλ' ὑπ' ἀνθρώπων κατοικεῖται· πάσης δὲ κρατεῖ θαλάσσης, οὐ μόνον τῆς ἐντὸς Ἡρακλείων στηλῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς Ὠκεανίτιδος, ὅση πλεῖσθαι μὴ ἀδύνατός ἐστι, πρώτη καὶ μόνη τῶν ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος μνημονευομένων ἀνατολὰς καὶ δύσεις ὅρους ποιησαμένη τῆς δυναστείας· χρόνος τ' αὐτῇ τοῦ κράτους οὐ βραχὺς, ἀλλ' ὅσος οὐδεμιᾷ τῶν ἄλλων οὔτε πόλεων οὔτε βασιλειῶν. Εὐθὺς μὲν γὰρ ἐξ ἀρχῆς μετὰ τὸν οἰκισμὸν τὰ πλησίον ἔθνη πολλὰ καὶ μάχιμα ὄντα προσηγάγετο, καὶ προὔβαινεν ἀεὶ πᾶν δουλουμένη τὸ ἀντίπαλον. Ταῦτα δὲ πέντε καὶ τετταράκοντ' ἤδη πρὸς ἑπτακοσίοις ἔτεσίν ἐστιν εἰς ὑπάτους Κλαύδιον Νέρωνα τὸ δεύτερον ὑπατεύοντα καὶ Πίσωνα Καλπούρνιον, οἳ κατὰ τὴν τρίτην ἐπὶ ταῖς ἐνενήκοντα καὶ ἑκατὸν ὀλυμπιάσιν ἀπεδείχθησαν. Ἐξ οὗ δ' ὅλης ἐκράτησεν Ἰταλίας καὶ ἐπὶ τὴν ἁπάντων ἐθάρρησεν ἀρχὴν παρελθεῖν, ἐκβαλοῦσα μὲν ἐκ τῆς θαλάττης Καρχηδονίους, οἳ πλείστην ἔσχον ναυτικὴν δύναμιν, ὑποχείριον δὲ λαβοῦσα Μακεδονίαν, ἣ τέως ἐδόκει μέγιστον ἰσχύειν κατὰ γῆν, οὐδὲν ἔτ' ἀντίπαλον ἔχουσα οὔτε βάρβαρον φῦλον οὔτε Ἑλληνικὸν, γενεὰν ἑβδόμην ἤδη τὴν ἐπ' ἐμοῦ διαμένει παντὸς ἄρχουσα τόπου· ἔθνος δ' οὐδὲν ὡς εἰπεῖν ἐστὶν, ὃ περὶ τῆς κοινῆς ἡγεμονίας ἢ τοῦ μὴ ἄρχεσθαι πρὸς αὐτὴν διαφέρεται. Ἀλλὰ γὰρ ὅτι μὲν οὔτε τὴν ἐλαχίστην τῶν ὑποθέσεων προῄρημαι, καθάπερ ἔφην, οὔτε περὶ φαύλας καὶ ἀσήμους πράξεις ἔγνωκα διατρίβειν, ἀλλὰ περί τε πόλεως γράφω τῆς περιφανεστάτης, καὶ περὶ πράξεων ὧν οὐκ ἂν ἔχοι τις ἑτέρας ἐπιδείξασθαι λαμπροτέρας, οὐκ οἶδ' ὅ, τι δεῖ πλείω λέγειν.

IV. Ὅτι δ' οὐκ ἄνευ λογισμοῦ καὶ προνοίας ἔμφρονος ἐπὶ τὰ πάλαι τῶν ἱστορουμένων περὶ αὐτῆς ἐτραπόμην, ἀλλ' ἔχων εὐλογίστους ἀποδοῦναι τῆς προαιρέσεως αἰτίας, ὀλίγα βούλομαι προειπεῖν, ἵνα μή τινες ἐπιτιμήσωσί μοι τῶν πρὸς ἅπαντα φιλαιτίων, οὐδὲν οὔπω τῶν μελλόντων δηλοῦσθαι προακηκοότες, ὅτι τῆς ἀοιδίμου γενομένης καθ' ἡμᾶς πόλεως ἀδόξους καὶ πάνυ ταπεινὰς τὰς πρώτας ἀφορμὰς λαβούσης καὶ οὐκ ἀξίας ἱστορικῆς ἀναγραφῆς, οὐ πολλαῖς δὲ γενεαῖς πρότερον εἰς ἐπιφάνειαν καὶ δόξαν ἀφιγμένης, ἐξ οὗ τάς τε Μακεδονικὰς καθεῖλε δυναστείας καὶ τοὺς Φοινικικοὺς κατώρθωσε πολέμους, ἐξόν μοι τῶν ἐνδόξων τινὰ λαβεῖν αὐτῆς ὑποθέσεων, ἐπὶ τὴν οὐδὲν ἔχουσαν ἐπιφανὲς ἀρχαιολογίαν ἀπέκλινα. Ἔτι γὰρ ἀγνοεῖται παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ὀλίγου δεῖν πᾶσιν ἡ παλαιὰ τῆς Ῥωμαίων πόλεως ἱστορία, καὶ δόξαι τινὲς οὐκ ἀληθεῖς, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐπιτυχόντων ἀκουσμάτων τὴν ἀρχὴν λαβοῦσαι τοὺς πολλοὺς ἐξηπατήκασιν, ὡς ἀνεστίους μέν τινας καὶ πλάνητας καὶ βαρβάρους καὶ οὐδὲ τού-

cum Peloponnesi et reliquæ Græciæ essent domini, ad Macedoniam usque imperium propagarunt: sed a Thebanis eo privati sunt, cum ne triginta quidem integros annos id retinuissent. At respublica Romana totius terræ, quæ quidem non deserta est sed ab hominibus incolitur, imperium habet: et totius maris est domina, non solum eius quod est intra columnas Herculis, sed et Oceani quacunque navigari potest, primaque et sola ex iis quæ hominum memoria celebrantur ortu et occasu fines imperii sui terminavit: eiusque potentia non ad exiguum tempus duravit, sed quantum nulli alii neque civitati neque regno contigit. Statim enim ab initio post urbem conditam finitimas gentes, quæ multæ et bellicosæ erant, sibi adjunxit, omnesque adversarios semper subigendo progressus fecit. Ab his autem rebus usque ad Claudium Neronem iterum et Calpurnium Pisonem consules, qui CXCIII Olympiade creati sunt, iam sunt septingenti quadraginta quinque anni. Ex quo autem totam Italiam subegit, et totius orbis terrarum imperium affectare ausa est, exturbatis e mari Carthaginiensibus, qui opibus navalibus plurimum pollebant, et Macedonia in potestatem redacta, quae eo tempore terrestribus copiis plurimum valere existimabatur, nulla amplius adversante nec barbara gente neque graeca septimam iam ætatem ad meam usque omnium locorum domina permanet. Nec ulla gens est, propemodum dixerim, quæ de universi orbis principatu cum ea contendat aut eius imperium detrectet. Sed enim, me haud ita leve argumentum (ut dictum est) delegisse, neque in rebus futilibus et obscuris immorari statuisse, verum de civitate illustrissima esse scripturum, et de rebus gestis, quibus splendidiores a nullo ostendi possint, non video cur prolixiore oratione probare debeam.

IV. Quod autem non inconsulto nec improvide ad enarrandas priscas de ea urbe historias animum adverti, sed mei consilii probabiles rationes reddere possum, paucis præfari volo: ne qui eorum, qui in omnibus rebus ad criminandum sunt propensi, nondum auditis iis quæ declaraturus sum, mihi succenseant, quod civitatis nostra ætate celeberrimæ, quæ ab initiis valde obscuris et humilibus atque indignis quæ historiæ mandentur profecta, haud multis ante sæculis splendorem et gloriam adepta sit, ex quo Macedonicum imperium evertit et bella Punica feliciter confecit, cum illustre aliquod argumentum ex eius historia mihi eligere licuerit, ad antiquitates parum illustres enarrandas declinarim. Adhuc enim omnibus fere Graecis vetus Romanæ reipublicæ historia ignota est, et opiniones quædam non veræ, sed ex quibuslibet ac vanis rumoribus natæ, plurimos deceperunt, quasi quosdam sine laribus et errones ac barbaros eosque minime liberos conditores invenerit, ipsa vero non pietate et iustitia cele-

τοὺς ἐλευθέρους οἰκιστὰς εὑρομένης· οὐ δι' εὐσέβειαν δὲ καὶ δικαιοσύνην καὶ τὴν ἄλλην ἀρετὴν ἐπὶ τὴν ἁπάντων ἡγεμονίαν σὺν χρόνῳ παρελθούσης, ἀλλὰ δι' αὐτοματισμόν τινα καὶ τύχην ἄδικον εἰκῇ δωρουμένην τὰ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν τοῖς ἀνεπιτηδειοτάτοις. Καὶ οἵγε κακοηθέστεροι κατηγορεῖν εἰώθασι τῆς τύχης κατὰ τὸ φανερὸν, ὡς βαρβάρων τοῖς πονηροτάτοις τὰ τῶν Ἑλλήνων πορίζομένης ἀγαθά. Καὶ τί δεῖ περὶ τῶν ἄλλων λέγειν; ὅπου γε καὶ τῶν συγγραφέων τινὲς ἐτόλμησαν ἐν ταῖς ἱστορίαις ταῦτα γράψαντες καταλιπεῖν, βασιλεῦσι βαρβάροις μισοῦσι τὴν ἡγεμονίαν, οἷς δουλεύοντες αὐτοὶ καὶ τὰ καθ' ἡδονὰς ὁμιλοῦντες διετέλεσαν, οὔτε δικαίας οὔτ' ἀληθεῖς ἱστορίας χαριζόμενοι.

V. Ταύτας δὴ τὰς πεπλανημένας, ὥσπερ ἔφην, ὑπολήψεις ἐξελέσθαι τῆς διανοίας τῶν πολλῶν προαιρούμενος, καὶ ἀντικατασκευάσαι τὰς ἀληθεῖς, περὶ μὲν τῶν οἰκισάντων τὴν πόλιν, οἵτινες ἦσαν καὶ κατὰ τίνας ἕκαστοι καιροὺς συνῆλθον καὶ τίσι τύχαις χρησάμενοι τὰς πατρίους οἰκήσεις ἐξέλιπον, ἐν ταύτῃ δηλώσω τῇ γραφῇ, δι' ἧς Ἕλληνάς τ' αὐτοὺς ὄντας ἐπιδείξειν ὑπισχνοῦμαι καὶ οὐκ ἐκ τῶν ἐλαχίστων ἢ φαυλοτάτων ἐθνῶν συνεληλυθότας. Περὶ δὲ τῶν πράξεων, ἃς μετὰ τὸν οἰκισμὸν εὐθέως ἐπεδείξαντο, καὶ περὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων, ἐξ ὧν εἰς τοσαύτην ἡγεμονίαν προῆλθον οἱ μετ' αὐτοὺς, ἀπὸ τῆς μετὰ ταύτην ἀρξάμενος ἀναγραφῆς ἀφηγήσομαι, παραλιπὼν οὐδὲν ὅση μοι δύναμις τῶν ἀξίων ἱστορίας, ἵνα τοῖς μαθοῦσι τὴν ἀλήθειαν ἃ προσήκει περὶ τῆς πόλεως τῆσδε παραστῇ φρονεῖν, εἰ μὴ παντάπασιν ἀγρίως καὶ δυσμενῶς διάκεινται πρὸς αὐτὴν, καὶ μήτ' ἄχθεσθαι τῇ ὑποτάξει κατὰ τὸ εἰκὸς γενομένῃ· φύσεως γὰρ δὴ νόμος ἅπασι κοινὸς, ὃν οὐδεὶς καταλύσει χρόνος, ἄρχειν ἀεὶ τῶν ἡττόνων τοὺς κρείττονας· μήτε κατηγορεῖν τῆς τύχης, ὡς οὐκ ἐπιτηδείῳ πόλει τηλικαύτην ἡγεμονίαν καὶ τοσοῦτον ἤδη χρόνον προῖκα δωρησαμένης· μαθοῦσί γε δὴ παρὰ τῆς ἱστορίας, ὅτι μυρίας ἤνεγκεν ἀνδρῶν ἀρετὰς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μετὰ τὸν οἰκισμὸν, ὧν οὔτ' εὐσεβεστέρους οὔτε δικαιοτέρους οὔτε σωφροσύνῃ πλείονι παρὰ πάντα τὸν βίον χρησαμένους οὐδέ γε τὰ πολέμια κρείττους ἀγωνιστὰς οὐδεμία πόλις ἤνεγκεν οὔτε Ἑλλὰς οὔτε βάρβαρος, εἰ δὴ ἀπέσται τοῦ λόγου τὸ ἐπίφθονον· ἔχει γάρ τι καὶ τοιοῦτον ἡ τῶν παραδόξων καὶ θαυμαστῶν ὑπόσχεσις. Οἱ δὲ σύμπαντες οἱ τοσοῦτο περιθέντες αὐτῇ δυναστείας μέγεθος ἀγνοοῦνται πρὸς Ἑλλήνων, οὐ τυχόντες ἀξιολόγου συγγραφέως. Οὐδεμία γὰρ ἀκριβὴς ἐξελήλυθε περὶ αὐτῶν Ἑλληνὶς ἱστορία μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρονων, ὅτι μὴ κεφαλαιώδεις ἐπιτομαὶ πάνυ βραχεῖαι,

VI. πρώτου μὲν, ὅσα κἀμὲ εἰδέναι, τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀρχαιολογίαν ἐπιδραμόντος Ἱερωνύμου τοῦ Καρδιανοῦ συγγραφέως, ἐν τῇ περὶ τῶν Ἐπιγόνων πραγματείᾳ· ἔπειτα Τιμαίου τοῦ Σικελιώτου τὰ μὲν ἀρχαῖα τῶν ἱστοριῶν ἐν ταῖς κοιναῖς ἱστορίαις ἀφη-

risque virtutibus ad omnium imperium temporis progressu provecta sit, sed casu quodam et iniquitate fortunæ, quæ maxima bona hominibus indignissimis temere largiatur. Atque maligniores fortunam aperte incusare solent, quod nequissimis barbaris bona Græcorum dederit. Sed quid opus est alios memorare? quandoquidem etiam rerum scriptores nonnulli ausi sunt hæc in historiis scripta relinquere, barbaris regibus, qui Romanorum imperium oderunt, ipsi servientes et ad voluntatem historiasque neque iustas neque veras in eorum gratiam componentes.

V. Cum igitur has falsas (ut dixi) opiniones ex animis multorum velim evellere, et veras in earum locum inserere, de urbis conditoribus. quinam fuerint, et quibus singuli temporibus convenerint, et quibus acti casibus patrias sedes reliquerint, in hoc libro declarabo : in quo polliceor me demonstraturum ecs et Græcos fuisse et ex gentibus haud minimis aut vilissimis convenisse. Res vero quas statim ab urbe condita gesserunt, et studia per quæ eorum posteri ad tantam imperii amplitudinem progressi sunt, inde ab insequenti libro narrabo : nihil quantum in me erit omittens eorum quæ digna sunt quæ historiæ mandentur : ut hominibus veritate cognita in mentem veniat quæ par est de hac civitate sentire, nisi animo penitus sævo et hostili in eam sint, neque iustam servitutem moleste ferre (hæc enim lex naturæ omnibus communis est, quam nullum tempus abolebit, superiores inferioribus imperare) neque fortunam incusare, quasi indignæ civitati tantum tamque diuturnum imperium gratis dederit : hoc saltem ex ipsa historia edoctis, quod *hæc urbs* simulatque primum est condita protulit sexcentas virtutes virorum, quibus nec pietate, nec iustitia nec perpetua per omnem vitam temperantia præstantiores, ac ne rebus quidem bellicis fortiores ulla unquam civitas aut Græca aut barbara tulit, absit verbo invidia : pollicitationem enim rerum quæ omnem pæne fidem superant atque admirandæ sunt nescio quid eiusmodi comitatur. Universi vero, qui eam ad tantam imperii amplitudinem provexerunt, quod historicum celebrem nacti non sunt a Græcis ignorantur. Nulla enim de iis Græca historia accurate scripta ad nostra usque tempora in lucem prodiit, præter quædam compendia, eaque perbrevia.

VI. Ac primus quod equidem sciam Hieronymus Cardianus historicus Romanas antiquitates in Epigonorum historia breviter perstrinxit : deinde Timæus Siculus res quidem priscas universali historia com-

γησαμένου, τοὺς δὲ πρὸς Πύρρον τὸν Ἠπειρώτην πολέμους εἰς ἰδίαν καταχωρίσαντος πραγματείαν· ἅμα δὲ τούτοις Ἀντιγόνου τε καὶ Πολυβίου καὶ Σιληνοῦ καὶ μυρίων ἄλλων τοῖς αὐτοῖς πράγμασιν οὐχ ὁμοίως ἐπιβαλόντων· ὧν ἕκαστος ὀλίγα καὶ οὐδ' ἀκριβῶς αὐτῷ διεσπουδασμένα, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐπιτυχόντων ἀκουσμάτων συνθεὶς ἀνέγραψεν. Ὁμοίας δὲ τούτοις καὶ οὐδὲν διαφόρους ἐξέδωκαν ἱστορίας καὶ Ῥωμαίων ὅσοι τὰ παλαιὰ ἔργα τῆς πόλεως Ἑλληνικῇ διαλέκτῳ συνέγραψαν, ὧν εἰσι πρεσβύτατοι Κόϊντός τε Φάβιος καὶ Λεύκιος Κίγκιος, ἀμφότεροι κατὰ τοὺς Φοινικικοὺς ἀκμάσαντες πολέμους. Τούτων δὲ τῶν ἀνδρῶν ἑκάτερος οἷς μὲν αὐτὸς ἔργοις παρεγένετο διὰ τὴν ἐμπειρίαν ἀκριβῶς ἀνέγραψε, τὰ δ' ἀρχαῖα τὰ μετὰ τὴν κτίσιν τῆς πόλεως γενόμενα κεφαλαιωδῶς ἐπέδραμεν. Διὰ ταύτας μὲν δὴ τὰς αἰτίας ἔδοξέ μοι μὴ παρελθεῖν καλὴν ἱστορίαν ἐγκαταλειφθεῖσαν ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων ἀμνημόνευτον, ἐξ ἧς ἀκριβῶς γραφείσης συμβήσεται τὰ κράτιστα καὶ δικαιότατα τῶν ἔργων· τοῖς μὲν ἐκπεπληρωκόσι τὴν ἑαυτῶν μοῖραν ἀνδράσιν ἀγαθοῖς δόξης αἰωνίου τυχεῖν καὶ πρὸς τῶν ἐπιγιγνομένων ἐπαινεῖσθαι, ἃ ποιεῖ τὴν θνητὴν φύσιν ὁμοιοῦσθαι τῇ θείᾳ καὶ μὴ συναποθνήσκειν αὐτῆς τὰ ἔργα τοῖς σώμασι· τοῖς δ' ἀπ' ἐκείνων τῶν ἰσοθέων ἀνδρῶν νῦν τ' οὖσι καὶ ὕστερον ἐσομένοις μὴ τὸν ἥδιστόν τε καὶ ῥᾷστον αἱρεῖσθαι τῶν βίων, ἀλλὰ τὸν εὐγενέστατον καὶ φιλοτιμότατον, ἐνθυμουμένους ὅτι τοὺς εἰληφότας καλὰς τὰς πρώτας ἐκ τοῦ γένους ἀφορμὰς μέγα ἐφ' ἑαυτοῖς προσήκει φρονεῖν καὶ μηδὲν ἀνάξιον ἐπιτηδεύειν τῶν προγόνων· ἐμοὶ δέ, ὃς οὐχὶ κολακείας χάριν ἐπὶ ταύτην ἀπέκλινα τὴν πραγματείαν, ἀλλὰ τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ δικαίου προνοούμενος, ὧν δεῖ στοχάζεσθαι πᾶσαν ἱστορίαν, πρῶτον μὲν ἐπιδείξασθαι τὴν ἐμαυτοῦ διάνοιαν, ὅτι χρηστὴ πρὸς ἅπαντας ἀνθρώπους ἐστὶ τοὺς ἀγαθοὺς καὶ φιλοθεώρους τῶν καλῶν ἔργων καὶ μεγάλων, ἔπειτα χαριστηρίους ἀμοιβὰς ἃς ἐμοὶ δύναμις ἀνταποδοῦναι τῇ πόλει, παιδείας τε μεμνημένῳ καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν, ὅσων ἀπήλαυσα διατρίψας ἐν αὐτῇ.

VII. Ἀποδεδωκὼς δὲ τὸν ὑπὲρ τῆς προαιρέσεως λόγον ἔτι βούλομαι καὶ περὶ τῶν ἀφορμῶν εἰπεῖν, αἷς ἐχρησάμην ὅτ' ἔμελλον ἐπιχειρεῖν τῇ γραφῇ· ἴσως γὰρ οἱ προανεγνωκότες Ἱερώνυμον ἢ Τίμαιον ἢ Πολύβιον ἢ τῶν ἄλλων τινὰ συγγραφέων, ὑπὲρ ὧν ἐποιησάμην λόγον ὀλίγῳ πρότερον ὡς ἐπισεσυρκότων τὴν γραφήν, πολλὰ τῶν ὑπ' ἐμοῦ γραφομένων οὐχ εὑρηκότες παρ' ἐκείνοις κείμενα, σχεδιάζειν ὑπολήψονταί με, καὶ πόθεν ἡ τούτων γνῶσις εἰς ἐμὲ παραγέγονεν ἀξιώσουσι μαθεῖν. Ἵνα δὴ μὴ τοιαύτη δόξα παραστῇ τισι περὶ ἐμοῦ, βέλτιον ἀφ' ὧν ὡρμήθην λόγων τε καὶ ὑπομνηματισμῶν προειπεῖν. Ἐγὼ καταπλεύσας εἰς Ἰταλίαν ἅμα τῷ καταλυθῆναι τὸν ἐμφύλιον πόλεμον ὑπὸ τοῦ Σεβαστοῦ Καίσαρος ἑβδόμης καὶ ὀγδοηκοστῆς καὶ ἑκατοστῆς ὀλυμπιάδος με-

plexus narravit, bella vero cum Pyrrho Epirota gesta proprio libro separatim tractavit : cumque his Antigonus, Polybius, Silenus, sexcenti alii res easdem, sed diversa ratione, sunt aggressi : quorum unusquisque exiguum opus, ac ne id quidem debita cura et diligentia, sed ex quibuslibet vanis rumoribus compositum scriptis mandavit. His autem similes et nulla in re discrepantes historias ediderunt, quotquot Romani homines res priscas suæ civitatis sermone Græco scripserunt : quorum vetustissimi sunt, Q. Fabius et L. Cincius, qui ambo bellis Punicis floruerunt. Horum virorum uterque res quibus ipse interfuit, utpote probe sibi notas, diligenter scriptis mandavit : res vero priscas, quæ post urbem conditam gestæ sunt, summatim percurrit. Has igitur ob causas præclaram historiam superioribus intactam visum est mihi silentio non præterire : ex qua accurate scripta hæc, quæ sunt et optima et æquissima, evenient : ut et viri fortes, qui fatum suum implerunt, gloriam immortalem adipiscantur et a posteris laudentur (quod efficit ut mortalis natura ad divinam proxime accedat, nec rerum ab ea gestarum memoria una cum corpore pereat) : et ut divinorum illorum virorum et præsens et futura progenies non iucundissimum et facillimum, sed generosissimum et honoratissimum vitæ genus sequatur, reputans secum debere eos qui generis præclara primordia acceperunt magnifice de se sentire, et nulli rei maiorum institutis indignæ operam dare : ego vero, qui non assentationis causa ad hoc opus animum appuli, sed veritatis et æquitatis studio (qui præcipuus debet esse omnis historiæ finis), ut primum quidem consilium meum omnibus viris bonis esse accommodatum et honestarum magnarumque rerum speculationi deditum demonstrem, deinde vero ut gratiam quantam possum referam civitati, memor doctrinæ liberalis et aliorum commodorum quibus in ea degenti mihi frui contigit.

VII. Cum autem consilii mei rationem *iam* reddiderim, volo adhuc verba facere de adiumentis quæ habui, cum ad hoc opus scribendum accederem. Fortasse enim ei qui antea legerunt Hieronymum aut Timæum aut Polybium, aut aliquem ex ceteris scriptoribus, de quibus paullo ante mentionem feci, quod sua scripta in summam redegerunt breviterque res perstrinxerunt, cum multa quæ a me scribuntur apud illos non invenerint, hæc a me fingi suspicabuntur, et unde ego harum rerum cognitionem adeptus sim scire volent. Ne quis igitur talem de me opinionem concipiat, præstat ut quibus libris atque commentariis adiutus fuerim antea explicem. Ego cum in Italiam navigassem statim post finem bello civili ab Cæsare Augusto impositum media Olympiade centesima octogesima septima, et ab-

σούσης, καὶ τὸν ἐξ ἐκείνου χρόνον ἐτῶν δύο καὶ εἴκοσι μέχρι τοῦ παρόντος γενόμενον ἐν Ῥώμῃ διατρίψας, διάλεκτόν τε τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκμαθὼν καὶ γραμμάτων τῶν ἐπιχωρίων λαβὼν ἐπιστήμην, ἐν παντὶ τούτῳ τῷ χρόνῳ τὰ συντείνοντα πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην διετέλουν πραγματευόμενος. Καὶ τὰ μὲν παρὰ τῶν λογιωτάτων ἀνδρῶν, οἷς εἰς ὁμιλίαν ἦλθον, διδαχῇ παραλαβών· τὰ δ' ἐκ τῶν ἱστοριῶν ἀναλεξάμενος, ἃς οἱ πρὸς αὐτῶν ἐπαινούμενοι Ῥωμαίων συνέγραψαν, Πόρκιός τε Κάτων καὶ Φάβιος Μάξιμος καὶ Οὐαλέριος ὁ Ἀντιεὺς, καὶ Λικίνιος Μάκερ, Αἴλιοί τε καὶ Γέλλιοι καὶ Καλπούρνιοι καὶ ἕτεροι συχνοὶ πρὸς τούτοις ἄνδρες οὐκ ἀφανεῖς, ἀπ' ἐκείνων ὁρμώμενος τῶν πραγματειῶν· εἰσὶ δὲ ταῖς Ἑλληνικαῖς χρονογραφίαις ἐοικυῖαι· τότ' ἐπεχείρησα τῇ γραφῇ. Ταῦτα μὲν οὖν ὑπὲρ ἐμαυτοῦ διείλεγμαι. Λοιπόν ἐστι δέ μοι καὶ περὶ τῆς ἱστορίας αὐτῆς προειπεῖν, τίσι τ' αὐτὴν περιλαμβάνω χρόνοις καὶ περὶ τίνων ποιοῦμαι πραγμάτων τὴν διήγησιν καὶ ποταπὸν ἀποδίδωμι τὸ σχῆμα τῇ πραγματείᾳ.

VIII. Ἄρχομαι μὲν οὖν τῆς ἱστορίας ἀπὸ τῶν παλαιοτάτων μύθων, οὓς παρέλιπον οἱ πρὸ ἐμοῦ γενόμενοι συγγραφεῖς χαλεποὺς ὄντας ἄνευ πραγματείας μεγάλης ἐξευρεθῆναι· καταβιβάζω δὲ τὴν διήγησιν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ πρώτου Φοινικικοῦ πολέμου τὴν γενομένην ἐνιαυτῷ τρίτῳ τῆς ὀγδόης καὶ εἰκοστῆς ἐπὶ ταῖς ἑκατὸν ὀλυμπιάσιν. Ἀφηγοῦμαι δὲ τούς τ' ὀθνείους πολέμους τῆς πόλεως ἅπαντας, οὓς ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις ἐπολέμησε, καὶ τὰς ἐμφυλίους στάσεις ὁπόσας ἐστασίασεν, ἐξ οἵων αἰτιῶν ἐγένοντο καὶ δι' οἵων τρόπων τε καὶ λόγων κατελύθησαν· πολιτειῶν τ' ἰδέας διέξειμι πάσας, ὅσαις ἐχρήσατο βασιλευομένη τε καὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν μονάρχων, καὶ τίς ἦν αὐτῶν ἑκάστης ὁ κόσμος· ἔθη τε τὰ κράτιστα καὶ νόμους τοὺς ἐπιφανεστάτους διηγοῦμαι, καὶ συλλήβδην ὅλον ἐπιδείκνυμι τὸν ἀρχαῖον βίον τῆς πόλεως. Σχῆμα δ' ἀποδίδωμι τῇ πραγματείᾳ, οὔθ' ὁποῖον οἱ τοὺς πολέμους ἀναγράψαντες ἀποδεδώκασι ταῖς ἱστορίαις, οὔθ' ὁποῖον οἱ τὰς πολιτείας αὐτὰς ἐφ' ἑαυτῶν διηγησάμενοι, οὔτε ταῖς χρονικαῖς παραπλήσιον, ἃς ἐξέδωκαν οἱ τὰς Ἀτθίδας πραγματευσάμενοι· μονοειδεῖς γὰρ ἐκεῖναί τε καὶ ταχὺ προσιστάμεναι τοῖς ἀκούουσιν· ἀλλ' ἐξ ἁπάσης ἰδέας μικτὸν, ἐναγωνίου τε καὶ θεωρητικῆς, ἵνα καὶ τοῖς περὶ τοὺς πολιτικοὺς διατρίβουσι λόγους καὶ τοῖς περὶ τὴν φιλόσοφον ἐσπουδακόσι θεωρίαν καὶ εἴ τισιν ἀοχλήτου δεήσει διαγωγῆς ἐν ἱστορικοῖς ἀναγνώσμασιν, ἀποχρώντως ἔχουσα φαίνηται. Ἡ μὲν οὖν ἱστορία περὶ τοιούτων τε γενήσεται πραγμάτων καὶ τοιούτου τεύξεται σχήματος· ὁ δὲ συντάξας αὐτήν εἰμι Διονύσιος Ἀλεξάνδρου Ἁλικαρνασεύς· ἄρχομαι δ' ἐνθένδε.

IX. Τὴν ἡγεμόνα γῆς καὶ θαλάσσης ἁπάσης πόλιν, ἣν νῦν κατοικοῦσι Ῥωμαῖοι, παλαιότατοι τῶν μνημονευομένων λέγονται κατασχεῖν βάρβαροι Σικελοὶ,

illo tempore ad hanc usque diem annos viginti et duos Romæ mansissem, et sermonem Romanum edidicissem, literarumque illius regionis cognitionem adeptus fuissem, toto hoc tempore in curam eorum, quæ ad huius mei operis argumentum spectabant perpetuo incubui. Et cum alia a doctissimis viris, in quorum consuetudinem me insinuaram, edoctus accepissem, alia ex historiis decerpsissem, quas Romani *scriptores* ab ipsis laudati composuerunt, Porcius Cato, Fabius Maximus, Valerius Antias, Licinius Macer, Ælii, Gellii, Calpurnii, et præter istos multi alii viri non ignobiles, horum commentariis usus (sunt autem Græcis annalibus similes), tunc demum hanc historiam scribendam sum aggressus. Atque hæc quidem de me ipso disserui. Reliquum est ut et de ipsa historia præmoneam, quibusnam eam circumscribam temporibus, et quibus de rebus narrationem conficiam, et quam formam operi tribuam.

VIII. Historiam autem ordior ab antiquissimis fabulis, quas superiores scriptores prætermiserunt, quod non sine difficultate et magno negotio reperiri possent. Deduco autem narrationem usque ad initium primi belli Punici, quod fuit anno tertio olympiadis centesimæ vigesimæ octavæ. Narro autem et omnia bella externa, quæ populus Romanus illis temporibus gessit, et intestinas seditiones quibus laboravit, quibus ex causis ortæ fuerint, quibusve modis et rationibus compositæ. Persequor etiam reipublicæ formas, quibus usus est et sub regibus et post exactos reges, et qui ordo ac disciplina uniuscuiusque fuerit: mores etiam præcipuos et leges clarissimas recenseo, et in summa totam populi Romani priscam vivendi rationem demonstro. Operi vero formam do, nec qualem illi bellorum scriptores suis historiis dederunt, nec qualem qui rerumpublicarum formas separatim enarrarunt, neque annalibus similem, quos ediderunt qui res Atticas scripserunt (illi enim simplices, et auditoribus mox fastidio sunt), sed mixtam ex quolibet genere orationis, et forensi et philosophico, ut satisfiat et iis qui civilibus negotiis vacant et iis qui philosophicæ contemplationi dant operam, et si quibus quieta oblectatione in historiarum lectione opus erit. Mea igitur historia de hisce rebus aget et talem formam sortietur. Auctor vero eius sum ego, Dionysius Alexandri F. Halicarnassensis. Atque hinc exordior.

IX. Urbem terræ marisque totius dominam, quam nunc Romani incolunt, primi omnium qui memoriæ proditi sunt feruntur tenuisse barbari Siculi, gens indigena.

ἔθνος αὐθιγενές. Τὰ δὲ πρὸ τούτων, οὔθ' ὡς κατείχετο πρὸς ἑτέρων οὔθ' ὡς ἔρημος ἦν οὐδεὶς ἔχει βεβαίως εἰπεῖν. Χρόνῳ δ' ὕστερον Ἀβοριγῖνες αὐτὴν παραλαμβάνουσι πολέμῳ μακρῷ τοὺς ἔχοντας ἀφελόμενοι· οἳ τὸ μὲν πρότερον ἐπὶ τοῖς ὄρεσιν ᾤκουν ἄνευ τειχῶν κωμηδὸν καὶ σποράδες· ἐπεὶ δὲ Πελασγοί τε καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων τινὲς ἀναμιχθέντες αὐτοῖς συνήραντο τοῦ πρὸς τοὺς ὁμοτέρμονας πολέμου, τὸ Σικελικὸν γένος ἀπαναστήσαντες ἐξ αὐτῆς πόλεις περιεβάλοντο συχνὰς καὶ παρεσκεύασαν ὑπήκοον αὐτοῖς γενέσθαι πᾶσαν ὅσην ὁρίζουσι ποταμοὶ δύο, Λῖρις καὶ Τέβερις· οἳ τὰς μὲν ἀρχὰς λαμβάνουσι τῆς ῥύσεως ἐκ τῆς ὑπωρείας τῶν Ἀπεννίνων ὀρῶν, ὑφ' ὧν δίχα τέμνεται πᾶσα ἐπὶ μῆκος ἡ Ἰταλία, διαστάντες δὲ κατὰ τὰς ἐκβολὰς ὀκτακόσιά που στάδια ἀπ' ἀλλήλων εἰς τὸ Τυρρηνικὸν ἐξερεύγονται πέλαγος, ἀπὸ μὲν τῶν βορείων μερῶν ὁ Τέβερις Ὠστίας πόλεως πλησίον ἐκδιδούς, ἀπὸ δὲ τοῦ μεσημβρινοῦ κλίματος ὁ Λῖρις Μίντουρναν παραμειβόμενος· Ῥωμαίων δ' εἰσὶν αἱ πόλεις ἀμφότεραι ἄποικοι. Καὶ διέμειναν ἐπὶ τῆς αὐτῆς οἰκήσεως οὐκέτι πρὸς ἑτέρων ἐξελαθέντες, ὀνομάτων ἀλλαγαῖς διτταῖς οἱ αὐτοὶ ἄνθρωποι προσαγορευόμενοι, μέχρι μὲν τοῦ Τρωικοῦ πολέμου τὴν ἀρχαίαν τῶν Ἀβοριγίνων ὀνομασίαν ἔτι σώζοντες, ἐπὶ δὲ Λατίνου βασιλέως, ὃς κατὰ τὸν Ἰλιακὸν πόλεμον ἐδυνάστευε, Λατῖνοι ἀρξάμενοι καλεῖσθαι. Ῥωμύλου δὲ τὴν ἐπώνυμον αὐτοῦ πόλιν οἰκίσαντος, ἑκκαίδεκα γενεαῖς τῶν Τρωικῶν ὕστερον, ἣν νῦν ἔχουσιν ὀνομασίαν μεταλαβόντες, ἔθνος τε μέγιστον ἐξ ἐλαχίστου γενέσθαι σὺν χρόνῳ παρεσκεύασαν καὶ περιφανέστατον ἐξ ἀδηλοτάτου, τῶν τε δεομένων οἰκήσεως παρὰ σφίσι φιλανθρώπῳ ὑποδοχῇ, καὶ πολιτείας μεταδόσει τοῖς μετὰ τοῦ γενναίου ἐν πολέμῳ κρατηθεῖσι, δούλων θ' ὅσοι παρ' αὐτοῖς ἐλευθερωθεῖεν ἀστοῖς εἶναι συγχωρήσει, τύχης τ' ἀνθρώπων οὐδεμιᾶς εἰ μέλλοι τὸ κοινὸν ὠφελεῖν ἀπαξιώσει· ὑπὲρ ταῦτα δὲ πάντα κόσμῳ τοῦ πολιτεύματος, ὃν ἐκ πολλῶν κατεστήσαντο παθημάτων, ἐκ παντὸς καιροῦ λαμβάνοντές τι χρήσιμον.

X. Τοὺς δ' Ἀβοριγῖνας, ἀφ' ὧν ἄρχει Ῥωμαίοις τὸ γένος, οἱ μὲν αὐτόχθονας Ἰταλίας, γένος αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ γενόμενον ἀποφαίνουσιν· Ἰταλίαν δὲ καλῶ τὴν ἀκτὴν σύμπασαν, ὅσην Ἰόνιός τε κόλπος καὶ Τυρρηνικὴ θάλασσα καὶ τρίται περιέχουσιν ἐκ γῆς Ἄλπεις. Καὶ τὴν ὀνομασίαν αὐτοῖς τὴν πρώτην φασὶ τεθῆναι διὰ τὸ γενέσεως τοῖς μετ' αὐτοὺς ἄρξαι, ὥσπερ ἂν ἡμεῖς εἴποιμεν γενεάρχας ἢ πρωτογόνους. Ἕτεροι δὲ λέγουσιν ἀνεστίους τινὰς καὶ πλάνητας ἐκ πολλῶν συνελθόντας χωρίων κατὰ δαίμονα περιτυχεῖν ἀλλήλοις αὐτόθι, καὶ τὴν οἴκησιν ἐπὶ τοῖς ἐρύμασι καταστήσασθαι, ζῆν δ' ἀπὸ λῃστείας καὶ νομῆς. Παραλλάττουσι δὲ καὶ τὴν ὀνομασίαν αὐτῶν ἐπὶ τὸ ταῖς τύχαις οἰκειότερον, Ἀβερριγῖνας λέγοντες, ὥστε δηλοῦσθαι αὐτοὺς πλάνητας. Κινδυνεύει δὴ

Utrum vero antea alios colonos habuerit, an inculta fuerit, nemo potest certo dicere. Sed postea eam longo bello antiquis incolis ereptam occuparunt Aborigines, qui ante in montibus sine mœnibus vicatim et dispersi habitabant. Sed postquam Pelasgi et alii quidam Græci admixti eos iuverunt in bello contra finitimos populos, Sicula gente inde expulsa, multas urbes condiderunt et in suam potestatem totum illum agrum redegerunt, quem amnes duo, Liris et Tiberis, terminant, qui orti ad radices Apenninorum montium, a quibus tota Italia bifariam in longitudinem dividitur, DCCC ferme stadiorum inter utriusque ostia discrimine in mare Tyrrhenum erumpunt. Atque a septentrione Tiberis prope urbem Ostiam effluit, a meridionali plaga Liris Minturnam alluens; ambæ autem hæ civitates sunt Romanorum coloniæ. Atque iidem homines, bis tantum mutatis appellationibus, in iisdem sedibus a nullis aliis amplius expulsi perpetuo manserunt, vetusque Aboriginum nomem usque ad bellum Troianum servarunt; at Latini regis tempore, qui belli Troiani temporibus regnavit, Latini dici cœperunt. Cum autem Romulus sextadecima ætate post bellum Troianum urbem sibi cognominem condidisset, nomine quod hodie habent sumpto, temporis progressu in gentem maximam ex minima et ex obscurissima in clarissimam evaserunt: dum eos qui sedibus egerent apud se comiter recipiunt, et viris fortibus bello devictis civitatem impertiuntur, et suis libertis ius civium concedunt, et nullam hominum condicionem, quæ rempublicam iuvare posset, aspernantur: præcipue vero pulcherrimis reipublicæ administrandæ institutis, quæ post varias clades undecumque aliquam utilitatem capientes, constituerunt.

X. Aborigines vero Romani gentis auctores alii scriptores indigenas Italiæ, gentem ipsam ex se oriundam, declarant (Italiam autem voco totam illam oram, quam Ionius sinus et mare Tyrrhenicum tertiæque a continente ambiunt Alpes), nomenque primum illis inditum, quod posteris suis generis auctores fuissent, quemadmodum nos Græci dicamus γενεάρχας aut πρωτογόνους. Alii vero aiunt quosdam sine laribus et errones, qui ex variis locis convenerant, forte fortuna ibi confluxisse, sedesque in locis munitis posuisse, et latrocinio ac re pecuaria vixisse. Horum autem nomen detorquent in id quod casibus ipsorum magis convenit, Aberrigines appellantes, ut errones eos fuisse demonstrent. Quamobrem secundum istos nullum fere discrimen erit

κατὰ τούτους μηδὲν διαφέρειν τὸ τῶν Ἀβοριγίνων φῦλον ὧν ἐκάλουν οἱ παλαιοὶ Λελέγων· τοῖς γὰρ ἀνεστίοις καὶ μιγάσι καὶ μηδεμίαν γῆν βεβαίως ὡς πατρίδα κατοικοῦσι ταύτην ἐπετίθεντο τὴν ὀνομασίαν ὡς τὰ πολλά. Ἄλλοι δὲ Λιγύων ἀποίκους μυθολογοῦσιν αὐτοὺς γενέσθαι τῶν ὁμορούντων Ὀμβρικοῖς. Οἱ γὰρ Λίγυες οἰκοῦσι μὲν καὶ τῆς Ἰταλίας πολλαχῇ, νέμονται δέ τινα καὶ τῆς Κελτικῆς. Ὁποτέρα δ' αὐτοῖς ἐστι γῆ πατρὶς, ἄδηλον· οὐ γὰρ ἔτι λέγεται περὶ αὐτῶν προσωτέρω σαφὲς οὐδέν,

XI. Οἱ δὲ λογιώτατοι τῶν Ῥωμαϊκῶν συγγραφέων· ἐν οἷς ἐστι Πόρκιός τε Κάτων ὁ τὰς γενεαλογίας τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πόλεων ἐπιμελέστατα συναγαγὼν καὶ Γάϊος Σεμπρώνιος καὶ ἄλλοι συχνοὶ, Ἕλληνας αὐτοὺς εἶναι λέγουσι τῶν ἐν Ἀχαΐᾳ ποτ' οἰκησάντων, πολλαῖς γενεαῖς πρότερον τοῦ πολέμου τοῦ Τρωϊκοῦ μεταναστάντας. Οὐκέτι μέντοι διορίζουσιν οὔτε φῦλον Ἑλληνικὸν οὗ μετεῖχον οὔτε πόλιν ἐξ ἧς ἀπανέστησαν οὔτε χρόνον οὐθ' ἡγεμόνα τῆς ἀποικίας οὐθ' ὁποίαις τύχαις χρησάμενοι τὴν μητρόπολιν ἀπέλιπον· Ἑλληνικῷ τε μύθῳ χρησάμενοι οὐδένα τῶν τὰ Ἑλληνικὰ γραφάντων βεβαιωτὴν παρέσχοντο. Τὸ μὲν οὖν ἀληθὲς ὅπως ποτ' ἔχει, ἄδηλον· εἰ δ' ἐστὶν ὁ τούτων λόγος ὑγιὴς, οὐκ ἂν ἑτέρου τινὸς εἴησαν ἄποικοι γένους ἢ τοῦ καλουμένου νῦν Ἀρκαδικοῦ. Πρῶτοι γὰρ Ἑλλήνων οὗτοι περαιωθέντες τὸν Ἰόνιον κόλπον ᾤκησαν Ἰταλίαν, ἄγοντος αὐτοὺς Οἰνώτρου τοῦ Λυκάονος· ἦν δὲ πέμπτος ἀπό τ' Αἰζειοῦ καὶ Φορωνέως τῶν πρώτων ἐν Πελοποννήσῳ δυναστευσάντων. Φορωνέως μὲν γὰρ Νιόβη γίνεται· ταύτης δ' υἱὸς καὶ Διὸς, ὡς λέγεται, Πελασγός· Αἰζειοῦ δ' υἱὸς Λυκάων· τούτου δὲ Δηιάνειρα θυγάτηρ· ἐκ δὲ Δηιανείρας καὶ Πελασγοῦ Λυκάων ἕτερος· τούτου δ' Οἴνωτρος, ἑπτακαίδεκα γενεαῖς πρότερον τῶν ἐπὶ Τροίαν στρατευσάντων. Ὁ μὲν δὴ χρόνος ἐν ᾧ τὴν ἀποικίαν ἔστειλαν Ἕλληνες εἰς Ἰταλίαν οὗτος ἦν. Ἀπανέστη δὲ τῆς Ἑλλάδος Οἴνωτρος οὐκ ἀρκούμενος τῇ μοίρᾳ· δύο γὰρ καὶ εἴκοσι παίδων Λυκάονι γενομένων εἰς τοσούτους ἔδει κλήρους νεμηθῆναι τὴν Ἀρκάδων χώραν. Ταύτης μὲν δὴ τῆς αἰτίας ἕνεκα Πελοπόννησον Οἴνωτρος ἐκλιπὼν, καὶ κατασκευασάμενος ναυτικὸν, διαίρει τὸν Ἰόνιον [πόντον], καὶ σὺν αὐτῷ Πευκέτιος τῶν ἀδελφῶν εἷς. Εἵποντο δ' αὐτοῖς τοῦ τ' οἰκείου λαοῦ συχνοί· πολυάνθρωπον γὰρ δὴ τοῦτο τὸ ἔθνος λέγεται καταρχὰς γενέσθαι· καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ὅσοι χώραν εἶχον ἐλάττω τῆς ἱκανῆς. Πευκέτιος μὲν οὖν, ἔνθα τὸ πρῶτον ὡρμίσαντο τῆς Ἰταλίας, ὑπὲρ ἄκρας Ἰαπυγίας ἐκβιβάσας τὸν λεὼν αὐτοῦ καθιδρύεται, καὶ ἀπ' αὐτοῦ οἱ περὶ ταῦτα τὰ χωρία οἰκοῦντες Πευκέτιοι ἐκλήθησαν. Οἴνωτρος δὲ τὴν πλείω τοῦ στρατοῦ μοῖραν ἀγόμενος εἰς τὸν ἕτερον ἀφικνεῖται κόλπον τὸν ἀπὸ τῶν ἑσπερίων μερῶν παρὰ τὴν Ἰταλίαν ἀναχεόμενον, ὃς τότε μὲν Αὐσόνιος ἐπὶ τῶν προσοικούντων Αὐσόνων ἐλέγετο, ἐπεὶ δὲ Τυρρηνοὶ θαλασσοκράτορες ἐγένοντο, μετέλαβεν ἣν ἔχει νῦν προσηγορίαν.

inter Aboriginum gentem, et eos qui a veteribus Leleges appellabantur. Hoc enim hominum nomen illi generi, quod laribus carebat quodque ex mixta variarum gentium colluvie constabat, atque nullas certas sedes ut patriam incolebat, plerumque imponebant. Alii vero fabulantur eos fuisse colonos Ligurum, qui Umbris finitimi sunt. Ligures enim cum multas Italiæ regiones habitant, tum Galliæ quoque quasdam partes incolunt. Utra autem sit eorum patria, incertum est : nihil enim certi ulterius de iis traditur.

XI. Sed doctissimi Romanorum scriptorum, inter quos est Porcius Cato, qui Italicarum urbium origines accuratissime collegit, et C. Sempronius et multi alii aiunt Græcos esse ex iis qui quondam in Achaia habitaverint, atque multis ante bellum Troianum ætatibus inde emigrasse. Verum tamen accuratius non definiunt neque ex qua Græca natione fuerint neque ex qua urbe migrarint, quove tempore aut quo coloniæ duce aut quibus acti casibus antiquam patriam reliquerint : et fabulam Græcam secuti, nullius eam Græci auctoris testimonio confirmant. rei igitur veritas quomodo se habeat incertum est. Quod si horum sermo verus est non possunt coloni esse ullius alterius gentis nisi eius quæ nunc vocatur Arcadica. Nam hi primi Græcorum duce Œnotro Lycaonis filio Ionicum sinum transuecti Italiam habitarunt. Hic autem Œnotrus quintus erat ab Æzeo et Phoroneo, qui primi in Peloponneso regnarunt. Ex Phoroneo enim Niobe : ex hac et Iove, ut fertur, Pelasgus natus : Æzei vero filius Lycaon : huius filia Deianira : ex Deianira et Pelasgo Lycaon alter genitus : ex hoc Œnotrus, septemdecim generationibus ante Troianam expeditionem. Hoc igitur est tempus quo Græci coloniam in Italiam deduxerunt. Œnotrus autem e Græcia migravit *patrimonii* portione non contentus. Cum enim XXII filii Lycaoni essent, in totidem partes agrum Arcadum dividi oportebat. Hanc igitur ob causam Œnotrus relicta Peloponneso classeque parata Ionium mare traiecit, unaque Peucetius unus e fratrum numero : multique populares eos secuti sunt (numerosissima enim hæc gens olim fuisse fertur) et ex aliis Græcis quotquot agrum habebant minorem quam satis esset. Peucetius igitur ad quam Italiæ partem primum appulerunt, super promontorium Iapygium suis expositis, ibi consedit, et ab eo horum locorum incolæ Peucetii sunt appellati. Œnotrus vero cum maiore exercitus parte ad alium sinum pervenit, ab occidente Italiæ latus alluentem, qui tunc Ausonius ab accolis Ausonibus dicebatur, sed postquam Tyrrheni imperio maris sunt potiti nomen illud quod nunc retinet accepit.

XII. Εὑρὼν δὲ χώραν πολλὴν μὲν εἰς νομὰς, πολλὴν δ' εἰς ἀρότους εὔθετον, ἔρημον δὲ τὴν πλείστην καὶ οὐδὲ τὴν οἰκουμένην πολυάνθρωπον, ἀνακαθήρας τὸ βάρβαρον ἐκ μέρους τινὸς αὐτῆς, ᾤκισε πόλεις μικρὰς καὶ συνεχεῖς ἐπὶ τοῖς ὄρεσιν, ὅσπερ ἦν τοῖς παλαιοῖς τρόπος οἰκήσεως συνήθης. Ἐκαλεῖτο δ' ἥ τε χώρα πᾶσα πολλὴ οὖσα, ὅσην κατέσχεν, Οἰνωτρία· καὶ οἱ ἄνθρωποι πάντες ὅσων ἦρξεν Οἴνωτροι, τρίτην μεταλαβόντες ὀνομασίαν ταύτην. Ἐπὶ μὲν γὰρ Αἰζειοῦ βασιλεύοντος Αἰζειοὶ ἐλέγοντο, Λυκάονος δὲ παραλαβόντος τὴν ἀρχὴν, ἀπ' ἐκείνου αὖθις Λυκάονες ὠνομάσθησαν· Οἰνώτρου δὲ κομίσαντος αὐτοὺς εἰς Ἰταλίαν, Οἴνωτροι χρόνον τινὰ ἐκλήθησαν. Μαρτυρεῖ δέ μου τῷ λόγῳ Σοφοκλῆς μὲν ὁ τραγῳδοποιὸς ἐν Τριπτολέμῳ δράματι· πεποίηται γὰρ αὐτῷ Δημήτηρ διδάσκουσα τὸν Τριπτόλεμον, ὅσην χώραν ἀναγκασθήσεται σπείρων τοῖς δοθεῖσιν ὑπ' αὐτῆς καρποῖς διεξελθεῖν· μνησθεῖσα δὲ τῆς ἑῴου πρῶτον Ἰταλίας, ἥ ἐστιν ἀπ' ἄκρας Ἰαπυγίας μέχρι πορθμοῦ Σικελικοῦ, καὶ μετὰ τοῦτο τῆς ἀντικρὺ ἁψαμένη Σικελίας, ἐπὶ τὴν ἑσπέριον αὖθις Ἰταλίαν ἀναστρέφει, καὶ τὰ μέγιστα τῶν οἰκούντων τὴν παράλιον ταύτην ἐθνῶν διεξέρχεται, τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς Οἰνώτρων οἰκήσεως ποιησαμένη. Ἀπόχρη δὲ ταῦτα μόνα λεχθέντα τῶν ἰαμβείων, ἐν οἷς φησι·

τὰ δ' ἐξόπισθε, χειρὸς εἰς τὰ δεξιὰ
Οἰνωτρία τε πᾶσα καὶ Τυρσηνικὸς
κόλπος Λιγυστική τε γῆ σε δέξεται.

Ἀντίοχος δ' ὁ Συρακούσιος, συγγραφεὺς πάνυ ἀρχαῖος, ἐν Ἰταλίας οἰκισμῷ τοὺς παλαιοτάτους οἰκήτορας διεξιὼν, ὡς ἕκαστοί τι μέρος αὐτῆς κατεῖχον, Οἰνώτρους λέγει πρώτους τῶν μνημονευομένων ἐν αὐτῇ κατοικῆσαι, εἰπὼν ὧδε· « Ἀντίοχος Ξενοφάνεος « τάδε συνέγραψε περὶ Ἰταλίης, ἐκ τῶν ἀρχαίων λό« γων τα πιστότατα καὶ σαφέστατα. Τὴν γῆν ταύ« την, ἥτις νῦν Ἰταλία καλεῖται, τὸ παλαιὸν εἶχον Οἰ« νωτροί. » Ἔπειτα διεξελθὼν, ὃν τρόπον ἐπολιτεύοντο, καὶ ὡς βασιλεὺς ἐν αὐτοῖς Ἰταλὸς ἀνὰ χρόνον ἐγένετο, ἀφ' οὗ μετωνομάσθησαν Ἰταλοὶ, τούτου δὲ τὴν ἀρχὴν Μόργης διεδέξατο, ἀφ' οὗ Μόργητες ἐκλήθησαν, καὶ ὡς Σικελὸς ἐπιξενωθεὶς Μόργητι ἰδίαν πράττων ἀρχὴν διέστησε τὸ ἔθνος, ἐπιφέρει ταυτί· « οὕτω δὲ Σι« κελοὶ καὶ Μόργητες ἐγένοντο καὶ Ἰταλίητες ἐόντες « Οἴνωτροι. »

XIII. Φέρε δὴ καὶ τὸ γένος ὅθεν ἦν τὸ τῶν Οἰνώτρων ἀποδείξωμεν, ἕτερον ἄνδρα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων παρασχόμενοι μάρτυρα, Φερεκύδην τὸν Ἀθηναῖον, γενεαλόγων οὐδενὸς δεύτερον. Πεποίηται γὰρ αὐτῷ περὶ τῶν ἐν Ἀρκαδίᾳ βασιλευσάντων ὧδ' ὁ λόγος· « Πελασγοῦ καὶ Δηιανείρης γίνεται Λυκάων. « Οὗτος γαμεῖ Κυλλήνην, Νηΐδα νύμφην, ἀφ' ἧς τὸ ὄρος « ἡ Κυλλήνη καλεῖται. » Ἔπειτα τοὺς ἐκ τούτων γεννηθέντας διεξιὼν, καὶ τίνας ἕκαστοι τόπους [τούτων]

XII. Nactus autem regionem amplam et pascuis et arationi aptam, sed maxima ex parte desertam, ac ne illam quidem quæ habitabatur magno hominum numero cultam; quadam eius parte a barbaris purgata, urbes parvas et crebras in montibus condidit : qui mos habitandi veteribus familiaris erat. Tota autem illa ampla regio, quam tenuit, Œnotria vocata est : omnesque quibus imperavit, tertio hoc nomine assumpto, Œnotri sunt appellati. Æzeo enim regnante, Æzei appellabantur; sed cum Lycaon imperium a patre sibi relictum accepisset, ab illo rursus Lycaones sunt dicti : cum autem Œnotrus eos in Italiam transportasset. Œnotri aliquamdiu vocati sunt. Meæ autem sententiæ Sophocles tragicus in Triptolemo fidem facit. In illa enim fabula inducitur ab eo Ceres docens Triptolemum, quantum terrarum ut fruges a se acceptas disseminet peragrare debeat, atque primum facta mentione Italiæ, orientalis quæ ab Iapygio promontorio usque ad fretum Siculum extenditur, deinde Siciliam oppositam commemorans, ad occidentalem Italiam redit, et gentes maximas quæ oram istam incolunt recenset, initio ab Œnotrorum sedibus facto. Satis autem erit hos solos iambicos versus afferre, in quibus ait :

A tergo autem ad dextram uersus
Œnotria omnis et Tyrrhenicus
Sinus et Ligustica ora te excipiet.

Antiochus autem Syracusanus, antiquissimus scriptor, ubi de Italia condita agit, vetustissimos colonos recensens, et quam quisque partem occuparit, ait, Œnotros primos post hominum memoriam in ea habitasse : sic autem ille : « Antiochus Xenophanis F. hæc de « Italia scripsit, ex veterum monumentis ea quæ maxi« me probabilia et certissima erant excerpens. Hanc « regionem quæ nunc Italia vocatur, olim tenuerunt Œ« notri. » Deinde, postquam commemoravit reipublicæ formam qua utebantur, et Italum per tempus regem eorum fuisse, a quo mutato nomine dicti essent Itali; huic autem Morgetem successisse, a quo Morgetes appellati : et Siculum a Morgete hospitio exceptum, dum proprium sibi imperium struit, gentem divisisse : hæc subicit; « Ita igitur Siculi et Morgetes et Itali facti sunt, « qui erant Œnotri. »

XIII. Sed age etiam unde Œnotrorum genus ortum sit demonstremus, allato ex priscis scriptoribus alius viri testimonio, Pherecydis, Atheniensis, qui nulli genealogiarum scriptori cedit. Is enim de regibus Arcadiæ sic loquitur : « Ex Pelasgo et Deianira natus est Lycaon. « Hic duxit uxorem Cyllenen, Naidem nympham, a qua « mons Cyllene dictus. » Deinde, postquam recensuit eorum liberos, et quænam loca unusquisque habitarit,

ᾤκησαν, Οἰνώτρου καὶ Πευκετίου μιμνήσκεται λέγων ὧδε· « καὶ Οἴνωτρος, ἀφ' οὗ Οἴνωτροι καλέονται οἱ ἐν « Ἰταλίῃ οἰκέοντες, καὶ Πευκέτιος, ἀφ' οὗ Πευκέτιοι « καλέονται οἱ ἐν τῷ Ἰονίῳ κόλπῳ ». Τὰ μὲν οὖν ὑπὸ τῶν παλαιῶν εἰρημένα ποιητῶν τε καὶ μυθογράφων, περί τ' οἰκήσεως καὶ γένους τῶν Οἰνώτρων, τοιαῦτ' ἐστιν· οἷς ἐγὼ πειθόμενος, εἰ τῷ ὄντι Ἑλληνικὸν φῦλον ἦν τὸ τῶν Ἀβοριγίνων, ὡς Κάτωνι καὶ Σεμπρωνίῳ καὶ πολλοῖς ἄλλοις εἴρηται, τούτων ἔγγονον αὐτὸ τῶν Οἰνώτρων τίθεμαι. Τὸ γὰρ δὴ Πελασγικὸν καὶ τὸ Κρητικὸν καὶ ὅσ' ἄλλα ἐν Ἰταλίᾳ ᾤκησεν ὑστέροις εὑρίσκω χρόνοις ἀφικόμενα· παλαιότερον δὲ τούτου στόλον ἀπαναστάντα τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰ προσεσπέρια τῆς Εὐρώπης οὐδένα δύναμαι καταμαθεῖν. Τοὺς δ' Οἰνώτρους τῆς τ' ἄλλης Ἰταλίας πολλὰ χωρία οἴομαι κατασχεῖν, τὰ μὲν ἔρημα, τὰ δὲ φαύλως οἰκούμενα καταλαβόντας, καὶ δὴ καὶ τῆς Ὀμβρικῶν γῆς ἔστιν ἣν ἀποτεμέσθαι, κληθῆναι δ' Ἀβοριγῖνας ἐπὶ τῆς ἐν τοῖς ὄρεσιν οἰκήσεως· Ἀρκαδικὸν γὰρ τὸ φιλοχωρεῖν ὄρεσιν· ὡς ὑπερακρίους τινὰς καὶ παραλίους Ἀθήνησιν. Εἰ δέ τινες πεφύκασι μὴ ταχεῖς εἶναι περὶ πραγμάτων παλαιῶν ἀβασανίστως τὰ λεγόμενα δέχεσθαι, μὴ ταχεῖς ἔστωσαν μηδὲ Λίγυας ἢ Ὀμβρικοὺς ἢ ἄλλους τινὰς βαρβάρους αὐτοὺς νομίσαι, περιμείναντες δὲ καὶ τὰ λοιπὰ μαθεῖν κρινέτωσαν ἐξ ἁπάντων τὸ πιθανώτατον.

XIV. Τῶν δὲ πόλεων, ἐν αἷς τὸ πρῶτον ᾤκησαν Ἀβοριγῖνες, ὀλίγαι περιῆσαν ἐπ' ἐμοῦ· αἱ δὲ πλεῖσται ὑπό τε πολέμων καὶ ἄλλων κακῶν οἰκοφθορηθεῖσαι ἔρημοι ἀφεῖνται. Ἦσαν δ' ἐν τῇ Ῥεατίνῃ γῇ τῶν Ἀπεννίνων ὀρῶν οὐ μακράν, ὡς Βάρρων Τερέντιος ἐν ἀρχαιολογίαις γράφει, ἀπὸ τῆς Ῥωμαίων πόλεως αἱ τὸ βραχύτατον ἀπέχουσαι ἡμερησίου διάστημα ὁδοῦ· ὧν ἐγὼ τὰς ἐπιφανεστάτας, ὡς ἐκεῖνος ἱστορεῖ, διηγήσομαι. Παλάτιον μὲν πέντε πρὸς τοῖς εἴκοσι σταδίοις ἀφεστῶσα Ῥεάτου, πόλεως οἰκουμένης ὑπὸ Ῥωμαίων ἔτι καὶ εἰς ἐμέ, Κοϊντίας ὁδοῦ πλησίον. Τριβόλα δ' ἀμφὶ τοὺς ἑξήκοντα σταδίους τῆς αὐτῆς πόλεως ἀφεστῶσα, λόφον ἐπικαθημένη σύμμετρον. Συεσβόλα δὲ τὸ αὐτὸ διάστημα τῆς Τριβόλας ἀπέχουσα, τῶν Κεραυνίων ὀρῶν πλησίον. Ἀπὸ δὲ ταύτης τετταράκοντα σταδίοις διῃρημένη πόλις ἐπιφανὴς Σούνα, ἔνθα νεὼς πάνυ ἀρχαῖός ἐστιν Ἄρεος. Μήφυλα δ' ὡς τριάκοντα σταδίους ἄπωθεν τῆς Σούνης· δείκνυται δ' αὐτῆς ἐρείπιά τε καὶ τείχους ἴχνη. Τετταράκοντα δὲ σταδίους ἀπέχουσα Μηφύλης Ὀρουίνιον, εἴ καί τις ἄλλη τῶν αὐτόθι πόλεων ἐπιφανὴς καὶ μεγάλη· δῆλοι γάρ εἰσιν αὐτῆς οἵ τε θεμέλιοι τῶν τειχῶν καὶ τάφοι τινὲς ἀρχαιοπρεπεῖς καὶ πολυανδρίων ἐν ὑψηλοῖς χώμασι μηκυνομένων περίβολοι· ἔνθα καὶ νεὼς Ἀθηνᾶς ἐστιν ἀρχαῖος ἱδρυμένος ἐπὶ τῆς ἄκρας. Ἀπὸ δὲ σταδίων ὀγδοήκοντα Ῥεάτου τοῖς ἰοῦσι διὰ τῆς Κουρίας ὁδοῦ παρὰ Κόρητον ὄρος Κόρσουλα νεωστὶ διεφθαρμένη. Δείκνυται δέ τις καὶ νῆσος,

Œnotri et Peucetii his verbis meminit; « Et Œnotrus, « a quo Œnotri nominantur, qui in Italia habitant: et Peu- « cetius, a quo Peucetii appellantur, qui ad sinum Io- « nium incolunt ». Quæ igitur ab antiquis poëtis et fabularum scriptoribus de sedibus et genere Œnotrorum scriptis sunt prodita, hæc sunt: quæ ego secutus, si vere Aboriginum gens Græca fuit, ut Cato et Sempronius multique alii dixerunt, horum Œnotrorum prolem eam fuisse credo. Pelasgos enim et Cretenses aliosque qui in Italia habitarunt posterioribus temporibus venisse comperio. Antiquiorem autem hac classem, quæ in occiduas Europæ partes ex Græcia venerit, nullam reperire possum. Ipsos vero Œnotros cum multa alia Italiæ loca occupasse arbitror, quæ partim deserta partim male culta invenerant, tum etiam Umbris agri partem aliquam ademisse: Aborigines autem vocatos esse, quod in montibus habitarent (Arcadicum enim est montium habitatione delectari) ut ii qui Athenis Hyperacrii et Parali *vocabantur*. Quod si qui natura ita comparati sunt, ut de rebus priscis temere haud facile credant, ei etiam velim ne temere credant eos aut Ligures aut Umbros aut alios quospiam barbaros fuisse: sed ubi exspectarint donec et cetera cognoverint, tunc demum quid omnium maxime probabile fuerit iudicent.

XIV. Oppida autem in quibus Aborigines habitarunt, pauca ætate mea supererant; pleraque enim eorum bellis aliisque calamitatibus oppressa desolata sunt. Erant autem in agro Reatino, non longe ab Apenninis montibus, ut Terentius Varro in Antiquitatum libris scribit, aberantque a Roma, qua minimum distabant, iter unius diei. Quorum præcipua ego, ut ille prodidit, enumerabo. Palatium, quod XXV stadia distat a Reate, urbe a Romanis meis etiam temporibus habitata, prope viam Quintiam. Trebula ab eadem urbe circiter LX stadia distat, in modico colle sita. Suesbola, quæ eodem intervallo a Trebula abest, prope Ceraunios montes. Ab ea autem quadraginta stadia, Suna, urbs insignis, ubi est Martis templum pervetustum. Mephyla vero triginta circiter stadia abest a Suna: cuius ruinæ et murorum vestigia exstant. Quadraginta autem stadia a Mephyla Orvinium, urbs siqua alia in eo tractu insignis et magna. Apparent enim eius et fundamenta murorum, et monumenta quædam quæ veterem magnificentiam retinent, et columbaria per celsos aggeres porrecta. Hic etiam est vetustum Minervæ templum, in arce exstructum. Octoginta autem a Reate stadia, euntibus Curia via, iuxta Coretum montem, Corsula nuper diruta. Ostenditur et quædam insula, cui no-

Ἴσσα αὐτῇ ὄνομα, λίμνῃ περίῤῥυτος· ἣν χωρὶς ἐρύματος ποιητοῦ κατοικῆσαι λέγονται τοῖς τέλμασι τῆς λίμνης ὁπόσα τείχεσι χρώμενοι. Πλησίον δὲ τῆς Ἴσσης Μαρούϊον ἐπὶ τῷ μυχῷ τῆς αὐτῆς λίμνης κειμένη, τετταράκοντα σταδίους ἀπέχουσα τῶν καλουμένων Ἑπτὰ ὑδάτων. Ἀπὸ δὲ Ῥεάτου πάλιν τοῖς τὴν ἐπὶ Λατίνην ὁδὸν ἰοῦσι Βατία μὲν ἀπὸ τριάκοντα σταδίων· Τιώρα δ' ἀπὸ τριακοσίων ἡ καλουμένη Ματιήνη. Ἐν ταύτῃ λέγεται χρηστήριον Ἄρεος γενέσθαι πάνυ ἀρχαῖον. Ὁ δὲ τρόπος αὐτοῦ παραπλήσιος ἦν, ὥς φασι, τῷ παρὰ Δωδωναίοις μυθολογουμένῳ ποτὲ γενέσθαι· πλὴν ὅσον ἐκεῖ μὲν ἐπὶ δρυὸς περιστερὰ καθεζομένη θεσπιῳδεῖν ἐλέγετο, παρὰ δὲ τοῖς Ἀβοριγῖσι θεόπεμπτος ὄρνις, ὃν αὐτοὶ μὲν πῖκον, Ἕλληνες δὲ δρυοκολάπτην καλοῦσιν, ἐπὶ κίονος ξυλίνης φαινόμενος τὸ αὐτὸ ἔδρα. Τέτταρας δ' ἐπὶ τοῖς εἴκοσι σταδίοις ἀπέχουσα τῆς εἰρημένης πόλεως Λίστα μητρόπολις Ἀβοριγίνων, ἣν παλαίτερον ἔτι Σαβῖνοι νύκτωρ ἐπιστρατεύσαντες ἐκ πόλεως Ἀμιτέρνης ἀφύλακτον αἱροῦσιν· οἱ δ' ἐκ τῆς ἁλώσεως περισωθέντες, ὑποδεξαμένων αὐτοὺς Ῥεατίνων, ὡς πολλὰ πειραθέντες οὐχ οἷοί τ' ἦσαν ἀπολαβεῖν, ἱερὰν ἀνῆκαν ὡς σφετέραν ἔτι τὴν γῆν, ἐξαγίστους ποιήσαντες ἀραῖς τοὺς καρπωσομένους αὐτὴν ὕστερον.

XV. Ἀπὸ δὲ σταδίων ἑβδομήκοντα Ῥεάτου Κοτυλία πόλις ἐπιφανὴς πρὸς ὄρει κειμένη· ἧς ἐστιν οὐ πρόσω λίμνη τεττάρων πλέθρων ἔχουσα τὴν διάστασιν, αὐθιγενοῦς πλήρης νάματος ἀποῤῥέοντος ἀεί, βάθος, ὡς λέγεται, ἄβυσσος. Ταύτην ἔχουσάν τι θεοπρεπὲς ἱερὰν τῆς Νίκης οἱ ἐπιχώριοι νομίζουσι, καὶ περιείρξαντες κύκλῳ στέμμασι, τοῦ μηδένα τῷ νάματι πελάζειν, ἄβατον φυλάττουσιν, ὅτι μὴ καιροῖς τισιν ἐτησίοις, ἐν οἷς ἱερὰ θύουσιν ἃ νόμος ἐπιβαίνοντες τῆς ἐν αὐτῇ νησῖδος οἷς ὅσιον. Ἡ δὲ νῆσός ἐστι μὲν ὡσπερὰν πεντήκοντα ποδῶν τὴν διάμετρον· ὑπερανέστηκε δὲ τοῦ νάματος οὐ πλεῖον ἢ ποδιαῖον ὕψος· ἀνίδρυτος δ' ἐστὶ καὶ περινήχεται πολλαχῇ, δινοῦντος αὐτὴν ἄλλοτε κατ' ἄλλους τόπους ἠρέμα τοῦ πνεύματος· χλόη δέ τις ἐν αὐτῇ φύεται βουτόμῳ προσεμφερὴς καὶ θάμνοι τινὲς οὐ μεγάλοι· πρᾶγμα κρεῖττον λόγου τοῖς ἀθεάτοις, καὶ ὧν ἡ φύσις δρᾷ θαυμάτων οὐδενὸς δεύτερον.

XVI. Τὴν μὲν δὴ πρώτην οἴκησιν οἱ Ἀβοριγῖνες ἐν τούτοις λέγονται ποιήσασθαι τοῖς τόποις, ἐξελάσαντες ἐξ αὐτῶν Ὀμβρικούς. Ἐντεῦθεν δ' ὁρμώμενοι τοῖς τ' ἄλλοις βαρβάροις καὶ πάντων μάλιστα Σικελοῖς ὁμοτέρμοσιν οὖσιν ὑπὲρ τῆς χώρας ἐπολέμουν, τὸ μὲν πρῶτον ἱερά τις ἐξελθοῦσα νεότης, ἄνδρες ὀλίγοι κατὰ βίου ζήτησιν ὑπὸ τῶν γειναμένων ἀποσταλέντες, ἔθος ἐκπληροῦντες ἀρχαῖον, ᾧ πολλοὺς βαρβάρων τε καὶ Ἑλλήνων ἐπίσταμαι χρησαμένους. Ὁπότε γὰρ εἰς ὄχλου πλῆθος ἐπίδοσιν αἱ πόλεις σφίσι λάβοιεν, ὥστε μηκέτι τὰς οἰκείας τροφὰς ἅπασιν εἶναι διαρκεῖς, ἢ κακωθεῖσα ταῖς οὐρανίοις μεταβολαῖς ἡ γῆ

men Issa, lacu cincta, quam absque munitione manu facta *incolæ*, cœnosis ac palustribus aquis tanquam mœnibus freti, habitasse feruntur. Issæ proximum est Maruvium, in intimo eiusdem lacus recessu situm, distans quadraginta stadia a Septem aquis, quæ vocantur. Rursus a Reate versus Latinam viam euntibus occurrit Batia, ad trigesimum stadium : Tiora vero, quæ et Matiena vocatur, ad trecentesimum inde stadium. In hac antiquissimum Martis oraculum fuisse fertur, non absimile (ut aiunt) illi quod Dodonæ quondam fuisse fabulis proditur : nisi quod illic columbam sub quercu sedentem oracula reddere solitam dicunt, apud Aborigines vero avis divinitus missa, quam ipsi picum, Græci δρυοκολάπτην vocant, supra columnam ligneam apparens idem faciebat. Ab urbe autem antedicta aberat XXIV stadia Lista metropolis Aboriginum, quam olim Sabini noctu ex Amiterno urbe profecti incustoditam ceperunt : qui vero capta urbe evaserant a Reatinis recepti, cum sæpius patriam recuperare temptassent nec tamen potuissent, agrum quasi adhuc esset ipsorum consecrarunt, diris carminibus devoventes eos, qui fructus in posterum ex eo caperent.

XV. Septuagesimo a Reate stadio Cutilia clara urbs, monti adiacens : et ab ea non longe lacus, cuius amplitudo est quatuor iugerum, aquæ perennis semper defluentis plenus, immensæ, ut fertur, profunditatis. Hunc autem, quod nescio quid divini habeat, indigenæ sacrum Victoriæ putant; eumque vittis cinctum, ne quis ad latices accedat, inaccessum servant : nisi quod quibusdam anniversariis temporibus, quibus sacra ritu suo faciunt, conscendunt insulam in eo sitam quibus fas est. Ea autem diametrum habet ferme quinquaginta pedum, nec plus quam pedem ex aquis eminet; est instabilis et in varias partes fluitat, vento leniter eam modo huc modo illuc impellente. Herba vero in ea nascitur butomo perquam similis, et frutices quidam non magni : res quæ superat captum imperitorum et nullo quidem naturæ miraculo inferior.

XVI. In his igitur locis Aborigines, expulsis inde Umbris, primas sedes posuisse feruntur. Hinc autem excurrentes, modo aliis barbaris, præcipue vero cum Siculis confinibus armis de agro decertabant, ac primum quidem sacra quædam iuventus egressa exigua numero, victus quærendi causa a parentibus dimissa, more prisco, quo multos et barbaros et Græcos usos esse scio. Quoties enim plebis multitudo civitatibus ita crevisset, ut domestica alimenta omnibus sufficere non possent : aut aëris intemperie terra læsa fruges solito

σπανίους τοὺς εἰωθότας καρποὺς ἐξενέγκειεν, ἢ τοιόνδε τι πάθος ἄλλο τὰς πόλεις κατασχὸν εἴτ' ἄμεινον εἴτε χεῖρον ἀνάγκην ἐπιστήσειε μειώσεως τοῦ πλήθους, θεῶν ὁτῳδὴ καθιεροῦντες ἀνθρώπων ἐτείους γονὰς ἐξέπεμπον ὅπλοις κοσμήσαντες ἐκ τῆς σφετέρας· εἰ μὲν ὑπὲρ εὐανδρίας ἢ νίκης ἐκ πολέμου χαριστήρια θεοῖς ἀποδιδοῖεν, προθύοντες ἱερὰ τὰ νομιζόμενα, εὐφήμοις οἰωνοῖς τὰς ἀποικίας προπέμποντες· εἰ δ' ἐπὶ μηνίμασι δαιμονίοις ἀπαλλαγὰς αἰτούμενοι τῶν κατεχόντων σφᾶς κακῶν τὸ παραπλήσιον δρῷεν, αὐτοί τ' ἀχθόμενοι καὶ συγγνώμονας ἀξιοῦντες γενέσθαι τοὺς ἀπελαυνομένους. Οἱ δ' ἀπαναστάντες, ὡς οὐκέτι πατρῴας γῆς μεταληψόμενοι, εἰ μὴ κτήσαιντο ἑτέραν, τὴν ὑποδεξαμένην αὐτοὺς εἴτε πρὸς φιλίαν εἴτ' ἐν πολέμῳ κρατηθεῖσαν πατρίδα ἐποιοῦντο· ὅ τε θεὸς, ᾧ κατονομασθεῖεν ἀπελαυνόμενοι, συλλαμβάνειν αὐτοῖς ὡς τὰ πολλὰ ἐδόκει, καὶ παρὰ τὴν ἀνθρωπίνην δόξαν κατορθοῦν τὰς ἀποικίας. Τούτῳ δὴ τῷ νόμῳ χρώμενοι καὶ τότε τῶν Ἀβοριγίνων τινὲς, ἀνθούντων ἀνδράσι τῶν χωρίων· κτείνειν γὰρ οὐδένα τῶν ἐκγόνων ἠξίουν, ἄγους οὐδενὸς ἔλαττον τοῦτο τιθέμενοι· θεῶν ὁτῳδὴ καθιερώσαντες ἐνιαυσίους γονὰς, ἀνδρωθέντας ἀποικίζουσι τοὺς παῖδας ἐκ τῆς σφετέρας, οἳ τοὺς Σικελοὺς ἄγοντές τε καὶ φέροντες διετέλουν, ἐπειδὴ τὴν ἑαυτῶν ἐξέλιπον. Ὡς δ' ἅπαξ οὗτοι χωρίων τινῶν τῆς πολεμίας ἐκράτησαν, ἐκ τοῦ ἀσφαλεστέρου ἤδη καὶ οἱ λοιποὶ Ἀβοριγῖνες οἱ δεόμενοι γῆς κατὰ σφᾶς ἕκαστοι ἐπεχείρουν τοῖς ὁμόροις· καὶ πόλεις ἐκτήσαντ' ἄλλας τέ τινας καὶ τὰς μέχρι τοῦδ' οἰκουμένας, Ἀντεμνάτας τε καὶ Τελληνεῖς καὶ Φικολνέους τοὺς πρὸς τοῖς καλουμένοις Κορνικλοῖς ὄρεσι καὶ Τιβουρτίνους, παρ' οἷς ἔτι καὶ εἰς τόδε χρόνου μέρος τι τῆς πόλεως ὀνομάζεται Σικελικόν· καὶ ἦσαν ἁπάντων μάλιστα τῶν προσοικούντων λυπηροὶ τοῖς Σικελοῖς. Ἀνίσταται δ' ἐκ τούτων τῶν διαφορῶν τοῖς ἔθνεσιν ὅλοις πόλεμος ὅσος οὐδεὶς τῶν πρότερον γενομένων ἐν Ἰταλίᾳ, καὶ προῆλθεν ἄχρι πόρρω χρόνῳ μηκυνόμενος.

XVII. Ἔπειτα Πελασγῶν τινες τῶν οἰκούντων ἐν τῇ καλουμένῃ νῦν Θετταλίᾳ τὴν ἑαυτῶν ἀναγκασθέντες ἐκλιπεῖν σύνοικοι γίνονται τοῖς Ἀβοριγῖσι, καὶ κοινῇ μετ' ἐκείνων ἐπολέμουν πρὸς τοὺς Σικελούς. Ἐδέξαντο δ' αὐτοὺς οἱ Ἀβοριγῖνες ἴσως μὲν καὶ κατὰ τὴν τοῦ ὠφεληθήσεσθαι ἐλπίδα, ὡς δ' ἐγὼ πείθομαι κατὰ τὸ συγγενὲς μάλιστα. Ἦν γὰρ δὴ καὶ τὸ τῶν Πελασγῶν γένος Ἑλληνικὸν ἐκ Πελοποννήσου τὸ ἀρχαῖον· ἐχρήσατο δὲ τύχαις δυσπότμοις εἰς πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα, μάλιστα δ' εἰς τὴν πολύπλανόν τε καὶ οὐδενὸς τόπου βέβαιον οἴκησιν. Πρῶτον μὲν γὰρ περὶ τὸ καλούμενον νῦν Ἀχαϊκὸν Ἄργος ᾤκησαν αὐτόχθονες ὄντες, ὡς οἱ πολλοὶ περὶ αὐτῶν λέγουσι. Τὴν δ' ἐπωνυμίαν ἔλαβον ἐξ ἀρχῆς ταύτην ἐπὶ τοῦ Πελασγοῦ βασιλέως. Ἦν δ' ὁ Πελασγὸς ἐκ Διὸς, ὡς λέγεται, καὶ Νιόβης τῆς Φορωνέως, ᾗ πρώτῃ γυναικὶ θνητῇ μίσγεται ὁ Ζεὺς, ὡς

pauciores protulisset : aut aliquis alius huiusmodi casus sive bonus sive malus civitatibus multitudinis minuendæ necessitatem imposuisset, deo cuipiam consecrantes annuam hominum progeniem, ex suis finibus armis instructam emittebant. Ac si pro felici hominum proventu aut victoria in bello parta gratias diis agerent, peractis ante sacris solennibus, faustis ominationibus colonias prosequebantur : sin iratis diis præsentium malorum finem poscentes idem facerent, ipsi mæsti veniam petebant ab iis qui expellebantur. Exulantes vero patriæ nisi aliam pararent expertes futuri, eam quæ se recepisset terram sive gratia sive armis quæsitam patriæ loco habebant : deusque, cui dicat fuissent ii qui abigebantur, eos plerumque adiuvare coloniasque eorum præter omnem hominum opinionem augere videbatur. Hunc igitur morem secuti tum quoque Aboriginum quidam, regione viris abundante (natorum enim neminem volebant necare, quia id omnium longe gravissimum piaculum putabant) deo cuipiam consecrata annua progenie, filios ubi virilem ætatem attigissent colonos emiserunt : qui simulatque patrium solum reliquerunt, res Siculorum agere ac ferre non destiterunt. Ut vero semel hi quibusdam hostilis agri locis potiti sunt, tutius iam et reliqui Aborigines agrorum inopes, suos quisque vicinos aggressi sunt : urbesque ceperunt, cum alias, tum eas quæ ad hanc usque ætatem incoluntur, Antemnates, Tellenenses, Ficulnenses prope montes qui Corniculi vocantur, et Tiburtinos, apud quos ad hoc usque tempus pars quædam urbis Siculum vocatur : nec ullam aliam finitimam gentem magis quam Siculam infestabant. Ex his autem controversiis bellum inter gentes integras exortum est, quantum nullum aliud superiorum in Italia gestorum : processitque in longum tempus extractum.

XVII. Deinde Pelasgi quidam, ex iis qui habitabant in ea quæ nunc Thessalia vocatur, suas sedes relinquere coacti, in partem sedium accepti sunt ab Aboriginibus, opibusque communibus bellum contra Siculos gerebant. Aborigines autem eos receperunt, fortasse auxilii spe, sed, ut ego arbitror, potissimum ob cognationem. Pelasgorum enim gens Græca erat antiquitus ex Peloponneso oriunda : fortunam autem adversam experta est, cum multis aliis in rebus, tum præcipue in eo quod variis acta erroribus nullas certas sedes habuit. Primum enim circa Achaïcum Argos, quod nunc vocant, cum essent indigenæ, ut plerique aiunt, habitarunt. Nomen vero a rege Pelasgo antiquitus acceperant. Pelasgus autem filius erat Iovis, ut ferunt, et Niobes, Phoronei filiæ : cum qua prima muliere mortali Jupiter

ὁ μῦθος ἔχει. Ἕκτῃ δ' ὕστερον γενεᾷ Πελοπόννησον ἐκλιπόντες εἰς τὴν τότε μὲν Αἱμονίαν, νῦν δὲ Θετταλίαν ὀνομαζομένην μετανέστησαν· ἡγοῦντο δὲ τῆς ἀποικίας Ἀχαιὸς καὶ Φθῖος καὶ Πελασγὸς οἱ Λαρίσης καὶ Ποσειδῶνος υἱοί. Ἀφικόμενοι δ' εἰς τὴν Αἱμονίαν τούς τε κατοικοῦντας ἐν αὐτῇ βαρβάρους ἐξελαύνουσι, καὶ νέμονται τὴν χώραν τριχῇ, τοῖς ἡγεμόσι ποιήσαντες ὁμωνύμους τὰς μοίρας, Φθιῶτιν καὶ Ἀχαΐαν καὶ Πελασγιῶτιν. Πέντε δὲ μείναντες αὐτόθι γενεάς, ἐν αἷς ἐπὶ μήκιστον εὐτυχίας ἤλασαν τὰ κράτιστα τῶν ἐν τῇ Θετταλίᾳ πεδίων καρπούμενοι, περὶ τὴν ἕκτην γενεὰν ἐξελαύνονται Θετταλίας ὑπό τε Κουρήτων καὶ Λελέγων, οἳ νῦν Αἰτωλοὶ καὶ Λοκροὶ καλοῦνται, καὶ συχνῶν ἄλλων τῶν περὶ τὸν Παρνασσὸν οἰκούντων, ἡγουμένου τῶν πολεμίων Δευκαλίωνος τοῦ Προμηθέως, μητρὸς δὲ Κλυμένης τῆς Ὠκεανοῦ.

XVIII. Σκεδασθέντες δὲ κατὰ τὴν φυγὴν οἱ μὲν εἰς Κρήτην ἀπῆλθον, οἱ δὲ τῶν Κυκλάδων νήσων τινὰς κατέσχον, οἱ δὲ τὴν περὶ τὸν Ὄλυμπόν τε καὶ τὴν Ὄσσαν, καλουμένην δ' Ἑστιαιῶτιν ᾤκησαν, ἄλλοι δ' εἴς τε Βοιωτίαν καὶ Φωκίδα καὶ Εὔβοιαν διεκομίσθησαν· οἱ δ' εἰς τὴν Ἀσίαν περαιωθέντες τῆς περὶ τὸν Ἑλλήσποντον παραλίου πολλὰ χωρία κατέσχον, καὶ τῶν παρακειμένων αὐτῇ νήσων ἄλλας τε συχνὰς καὶ τὴν νῦν καλουμένην Λέσβον, ἀναμιχθέντες τοῖς ἐκ τῆς Ἑλλάδος στέλλουσι τὴν πρώτην ἀποικίαν εἰς αὐτὴν ἄγοντος Μάκαρος τοῦ Κριασίου. Τὸ δὲ πλεῖστον αὐτῶν μέρος διὰ τῆς μεσογείου τραπόμενοι πρὸς τοὺς ἐν Δωδώνῃ κατοικοῦντας σφῶν συγγενεῖς, οἷς οὐδεὶς ἠξίου πόλεμον ἐπιφέρειν ὡς ἱεροῖς, χρόνον μέν τινα σύμμετρον αὐτόθι διέτριψαν· ἐπεὶ δὲ λυπηροὶ αὐτοῖς ὄντες ᾐσθάνοντο, οὐχ ἱκανῆς οὔσης ἅπαντας τρέφειν τῆς γῆς, ἐκλείπουσι τὴν χώραν χρησμῷ πειθόμενοι κελεύοντι πλεῖν εἰς Ἰταλίαν, ἣ τότε Σατορνία ἐλέγετο. Κατασκευασάμενοι δὲ ναῦς πολλὰς περαιοῦνται τὸν Ἰόνιον, σπουδὴν μὲν ποιούμενοι τῶν ἔγγιστα τῆς Ἰταλίας ἅψασθαι χωρίων· ὑπὸ δὲ νοτίου πνεύματος καὶ ἀγνοίας τῶν τόπων μετεωρότεροι ἐνεχθέντες, καὶ πρὸς τῷ ἑνὶ τῶν τοῦ Πάδου στομάτων ὁρμισάμενοι Σπινῆτι καλουμένῳ, ναῦς μὲν ταύτῃ καταλείπουσι καὶ τὸν ἥκιστα δυνάμενον ταλαιπωρεῖν ὄχλον, φυλακὴν αὐτοῦ καταστήσαντες, ὡς ἔχοιεν εἰ μὴ προχωροίη σφίσι τὰ πράγματα καταφυγήν. Καὶ οἱ μὲν ὑπομείναντες ἐν τούτῳ τῷ χωρίῳ, τεῖχος τῷ στρατοπέδῳ περιβαλόμενοι καὶ ταῖς ναυσὶν εἰσκομίσαντες τὰς εἰς τὸν βίον εὐπορίας, ἐπειδὴ κατὰ γνώμην ἐδόκει αὐτοῖς χωρεῖν τὰ πράγματα, πόλιν ἔκτισαν ὁμώνυμον τῷ στόματι τοῦ ποταμοῦ· εὐτύχησάν τε μάλιστα τῶν περὶ τὸν Ἰόνιον οἰκούντων θαλαττοκρατοῦντες ἄχρι πολλοῦ, καὶ δεκάτας εἰς Δελφοὺς ἀνῆγον τῷ θεῷ [καὶ] τῶν ἀπὸ τῆς θαλάττης ὠφελειῶν, εἴπερ τινὲς καὶ ἄλλοι, λαμπροτάτας. Ὕστερον μέντοι, μεγάλῃ χειρὶ τῶν προσοικούντων βαρβάρων ἐπιστρατευσάντων αὐτοῖς, ἐξέλιπον τὴν πόλιν· οἱ δὲ βάρβαροι μετὰ χρόνον

concubuit, ut fabulis proditur. Sextaque post ætate Peloponneso relicta, in terram quæ tunc Hæmonia appellabatur, nunc vero Thessalia vocatur, migrarunt. Coloniæ autem duces erant Achæus et Phthius Pelasgusque, Larissæ et Neptuni filii : qui in Hæmoniam profecti barbaros eius terræ incolas expulerunt, et agrum trifariam diviserunt; easque partes a coloniæ ducibus Phthiotin et Achaiam et Pelasgiotin denominarunt. Cum autem quinque ætates ibi mansissent, quibus ad summam felicitatem provecti sunt, fructus ex præstantissimis Thessaliæ campis percipientes, circa sextam ætatem inde expulsi sunt a Curetibus et Lelegibus, qui nunc Ætoli et Locri vocantur, aliisque multis Parnassi accolis, ductu Deucalionis filii Promethei et Clymenes Oceani filiæ.

XVIII. Cum autem in ipsa fuga dissiparentur alii eorum in Cretam abierunt : alii Cycladum nonnullas occuparunt : alii circa Olympum et Ossam in ea regione quæ Hestiæotis vocatur sedes posuerunt : alii in Bœotiam, Phocidem, Eubœam delati sunt : alii, cum in Asiam traiecissent, circa Hellespontum multa maritima loca occuparunt, et ex insulis adiacentibus cum multas alias, tum eam quæ nunc Lesbos vocatur, mixti Græcis, qui primam coloniam ductu Macaris Criasii filii eo deducebant. Sed cum maxima eorum pars per loca mediterranea se contulisset ad Dodonæos ipsorum cognatos, quibus ut sanctis nemo bellum inferre fas ducebat, modicum quoddam tempus ibi sunt commorati : sed ubi eos a se gravari senserunt, quod terra omnibus alendis non sufficeret, eam regionem reliquerunt, secuti oraculum, quo iubebantur in Italiam quæ tunc Saturnia vocabatur navigare. Quare paratis multis navibus mare Ionium traiecerunt, oram proximam Italiæ attingere contendentes : sed ab austro locorum ignari in superiorem partem delati, ad unum Padi ostium, Spinetum appellatum, appulerunt, et naves in hoc ipso loco reliquerunt turbamque laboribus ferendis minime parem, collocato ibi præsidio, ut si res sibi minus succederent refugium haberent. Qui vero in eo loco remanserunt, castra muris cinxerunt et res ad victum necessarias navibus abunde importarunt; atque, cum res ex animi sententia sibi succedere existimarent, urbem ostio fluminis cognominem condiderunt, et fortunatissimi fuerunt omnium sinus Ionii accolarum, diu maris imperium tenentes, et decimas ex maritimis proventibus si qui alii splendidissimas Delphos deo mittebant. Postea tamen cum barbari accolæ magna manu bellum eis intulissent, urbem deseruerunt : barbari vero postea a Ro-

ἀνέστησαν ὑπὸ Ῥωμαίων. Καὶ τὸ μὲν ἐν τῷ Σπινήτι καταλειφθὲν τῶν Πελασγῶν γένος οὕτως ἐφθάρη.

XIX. Οἱ δὲ διὰ τῆς μεσογείου τραπόμενοι τὴν ὀρεινὴν τῆς Ἰταλίας ὑπερβαλόντες εἰς τὴν Ὀμβρικῶν ἀφικνοῦνται χώραν τῶν ὁμορούντων Ἀβοριγῖσι. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα τῆς Ἰταλίας χωρία ᾤκουν Ὀμβρικοὶ, καὶ ἦν τοῦτο τὸ ἔθνος ἐν τοῖς πάνυ μέγα τε καὶ ἀρχαῖον. Τὸ μὲν οὖν κατ' ἀρχὰς ἐκράτουν οἱ Πελασγοὶ τῶν χωρίων ἔνθα τὸ πρῶτον ἱδρύσαντο, καὶ πολίσματα τῶν Ὀμβρικῶν κατελάβοντό τινα· συνελθόντος δ' ἐπ' αὐτοὺς μεγάλου στρατοῦ, δείσαντες τῶν πολεμίων τὸ πλῆθος εἰς τὴν Ἀβοριγίνων ἀπιόντες τρέπονται. Καὶ οἱ μὲν Ἀβοριγῖνες ἅτε πολεμίοις ἐδικαίουν αὐτοῖς προσφέρεσθαι καὶ συνῄεσαν ἐκ τῶν ἔγγιστα χωρίων διὰ τάχους ὡς ἐξαναστήσοντες αὐτούς. Οἱ δὲ Πελασγοί· τυγχάνουσι γὰρ ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ κατὰ δαίμονα περὶ Κοτυλίαν πόλιν Ἀβοριγίνων αὐλισάμενοι πλησίον τῆς ἱερᾶς λίμνης· ὡς δή τήν τε νησῖδα τὴν ἐν αὐτῇ περιδινουμένην κατέμαθον, καὶ παρὰ τῶν αἰχμαλώτων, οὓς ἐκ τῶν ἀγρῶν ἔλαβον, ἤκουσαν τὸ τῶν ἐπιχωρίων ὄνομα, τέλος ἔχειν σφίσι τὸ θεοπρόπιον ὑπέλαβον. Ὁ γὰρ ἐν Δωδώνῃ γενόμενος αὐτοῖς χρησμὸς, ὅν φησι Λεύκιος Μάλλιος ἀνὴρ οὐκ ἄσημος αὐτὸς ἰδεῖν ἐπί τινος τῶν ἐν τῷ τεμένει τοῦ Διὸς κειμένων τριπόδων γράμμασιν ἀρχαίοις ἐγκεχαραγμένον, ὧδὶ εἶχε·

> στείχετε μαιόμενοι Σικελῶν Σατουρνίαν αἶαν,
> ἠδ' Ἀβοριγινέων Κοτύλην, οὗ νᾶσος ὀχεῖται·
> οἷς ἀναμιχθέντες δεκάτην ἐκπέμψατε Φοίβῳ,
> καὶ κεφαλὰς Κρονίδῃ, καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα.

XX. Ἐλθοῦσι δὴ τοῖς Ἀβοριγῖσι σὺν πολλῇ στρατιᾷ ἱκετηρίας οἱ Πελάσγοὶ προτείνοντες ὁμόσε χωροῦσιν ἄνοπλοι, φράζοντές τε τὰς ἑαυτῶν τύχας καὶ δεόμενοι πρὸς φιλίαν δέξασθαι σφᾶς συνοίκους οὐ λυπηροὺς ἐσομένους, ἐπεὶ καὶ τὸ δαιμόνιον αὐτοὺς εἰς τήνδε μόνην ἄγει τὴν χώραν, ἐξηγούμενοι τὸ λόγιον. Τοῖς δ' Ἀβοριγῖσι ταῦτα πυθομένοις ἐδόκει πείθεσθαι τῷ θεοπροπίῳ καὶ λαβεῖν συμμαχίαν Ἑλληνικὴν κατὰ τῶν διαφόρων σφίσι βαρβάρων, πονουμένοις τῷ πρὸς το`ς Σικελοὺς πολέμῳ. Σπένδονταί τε δὴ πρὸς τοὺς Πελασγοὺς καὶ διδόασιν αὐτοῖς χωρία τῆς ἑαυτῶν ἀποδασάμενοι τὰ περὶ τὴν ἱερὰν λίμνην, ἐν οἷς ἦν τὰ πολλὰ ἑλώδη, ἃ νῦν κατὰ τὸν ἀρχαῖον τῆς διαλέκτου τρόπον Οὐέλια ὀνομάζεται. Σύνηθες γὰρ ἦν τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν ὡς τὰ πολλὰ προτιθέναι τῶν ὀνομάτων, ὁπόσων αἱ ἀρχαὶ ἀπὸ φωνηέντων ἐγίνοντο, τὴν οὖ συλλαβὴν ἑνὶ στοιχείῳ γραφομένην. τοῦτο δ' ἦν ὥσπερ γάμμα διτταῖς ἐπὶ μίαν ὀρθὴν ἐπιζευγνύμενον ταῖς πλαγίοις, ὡς Fελένη καὶ Fάναξ καὶ Fοῖκος καὶ Fαὴρ καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Ἔπειτα μοῖρά τις αὐτῶν οὐκ ἐλαχίστη, ὡς ἡ γῆ πᾶσιν οὐκ ἀπέχρη, πείσαντες τοὺς Ἀβοριγῖνας συνάρασθαι σφίσι τῆς ἐξόδου στρατεύουσιν ἐπὶ τοὺς Ὀμβρικοὺς,

manis inde pulsi sunt; atque Pelasgorum genus, quod ad ostium Spineticum fuerat relictum, ita interiit.

XIX. Qui vero ad mediterranea se converterant, superatis Italiæ locis montanis, in Umbrorum Aboriginibus finitimorum regionem pervenerunt. Nam et multa alia Italiæ loca Umbri incolebant, atque hæc gens erat in primis ampla et antiqua. Initio igitur Pelasgi agros occuparunt, in quibus primum sedes fixerant, et quædam Umbrorum oppidula ceperunt. Sed cum ingens exercitus contra eos convenisset, hostium multitudine territi discesserunt, et in Aboriginum regionem se contulerunt: atque Aborigines eos ut hostes tractandos censebant, et celeriter ex proximis locis in unum confluebant, ut eos reppellerent. At Pelasgi, diverterant enim forte fortuna ad Cutilas, Aboriginum urbem iuxta sacrum lacum, postquam animadverterunt parvam insulam, quæ in eo *lacu* agitabatur, et ex captivis, quos in agris interceperant, audiverunt nomen hominum, qui regionem illam incolebant, oraculum sibi olim redditum ad finem perductum crediderunt. Nam oraculum, quod ipsis Dodonæ redditum fuerat (quod L. Manlius, vir non obscurus, se vidisse dicit in quodam tripode, qui in Iovis templo positus erat, litteris antiquis insculptum) sic se habebat:

> *Ite quærentes Siculorum Saturniam terram,*
> *Atque Aboriginum Cotylen, ubi insula natat*
> *Quibus permixti decimas mittite Phœbo,*
> *Et capita Diti, et patri mittite virum.*

XX. Adventantibus igitur cum magno exercitu Aboriginibus occurrerunt Pelasgi, supplices atque inermes, oleæ ramos prætendentes: expositisque suis casibus, orarunt ut se nequaquam ipsis graves futuros in amicitiam communionemque sedium reciperent, et oraculum interpretantes se in illam solam regionem *sibi reliquam* dei monitu delatos dixerunt. Quæ cum Aborigines intellexissent, existimarunt oraculo parendum, et Græcam societatem contra barbaros sibi infensos adsumendam, quia bello graviter premebantur, quod contra Siculos gerebant. Itaque cum Pelasgis fœdus ineunt, et agrorum eam partem ipsis assignant, quæ erat circa sacrum lacum; quorum magna pars erat palustris, quæ nunc more priscæ linguæ Velia vocatur: nam prisci Græci nominibus a vocali incipientibus syllabam ου, unico scriptam charactere, plerumque præponere solebant (erat autem ut gamma, *quæ formabatur* duabus lineis obliquis ad unam rectam adiunctis) ut Fελένη et Fάναξ et Fοῖκος et Fαὴρ et multa *alia* huiusmodi. Deinde horum non minima pars, quia ager *ille* omnibus non sufficiebat, Aboriginibus persuaserunt, ut secum ad bellicam expeditionem proficiscerentur; et bello Umbris

καὶ πόλιν αὐτῶν εὐδαίμονα καὶ μεγάλην ἄφνω προσπεσόντες αἱροῦσι Κρότωνα· ταύτῃ φρουρίῳ καὶ ἐπιτειχίσματι κατὰ τῶν Ὀμβρικῶν χρώμενοι, κατεσκευσμένῃ τε ὡς ἔρυμα εἶναι πολέμου ἀποχρώντως καὶ χώραν ἐχούσῃ τὴν πέριξ εὔβοτον, πολλῶν καὶ ἄλλων ἐκράτησαν χωρίων, τοῖς τ' Ἀβοριγῖσι τὸν πρὸς τοὺς Σικελοὺς πόλεμον ἔτι συνεστῶτα πολλῇ προθυμίᾳ συνδιέφερον, ἕως ἐξήλασαν αὐτοὺς ἐκ τῆς σφετέρας. Καὶ πόλεις πολλάς, τὰς μὲν οἰκουμένας καὶ πρότερον ὑπὸ τῶν Σικελῶν, τὰς δ' αὐτοὶ κατασκευάσαντες, ᾤκουν οἱ Πελασγοὶ κοινῇ μετὰ τῶν Ἀβοριγίνων, ὧν ἐστιν ἥ τε Καιρητανῶν πόλις, Ἄγυλλα δὲ τότε καλουμένη, καὶ Πίσα καὶ Σατορνία καὶ Ἄλσιον καὶ ἄλλαι τινές, ἃς ἀνὰ χρόνον ὑπὸ Τυρρηνῶν ἀφῃρέθησαν.

XXI. Φαλέριον δὲ καὶ Φασκέννιον ἔτι καὶ εἰς ἐμὲ ἦσαν οἰκούμεναι ὑπὸ Ῥωμαίων, μίκρ' ἄττα διασώζουσαι ζώπυρα τοῦ Πελασγικοῦ γένους, Σικελῶν ὑπάρχουσαι πρότερον. Ἐν ταύταις διέμεινε πολλὰ τῶν ἀρχαίων διαιτημάτων, οἷς τὸ Ἑλληνικόν ποτ' ἐχρήσατο, ἐπὶ μήκιστον χρόνου, οἷον ὅ τε τῶν ὅπλων τῶν πολεμιστηρίων κόσμος, ἀσπίδες Ἀργολικαὶ καὶ δόρατα, καὶ ὁπότε πολέμου ἄρχοντες ἢ τοὺς ἐπιόντας ἀμυνόμενοι στρατὸν ὑπερόριον ἀποστέλλοιεν, ἱεροί τινες ἄνδρες ἄνοπλοι πρὸ τῶν ἄλλων ἰόντες σπονδοφόροι· τῶν θ' ἱερῶν αἱ κατασκευαὶ καὶ τὰ ἕδη τῶν θεῶν ἁγισμοί τε καὶ θυσίαι καὶ πολλὰ τοιαῦθ' ἕτερα. Πάντων δὲ περιφανέστατον μνημεῖον τῆς ἐν Ἄργει ποτ' οἰκήσεως τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων οἳ τοὺς Σικελοὺς ἐξήλασαν, ὁ τῆς Ἥρας νεὼς ἐν Φαλερίῳ κατεσκευασμένος ὡς ἐν Ἄργει· ἔνθα καὶ τῶν θυηπολιῶν ὁ τρόπος ὅμοιος ἦν, καὶ γυναῖκες ἱεραὶ θεραπεύουσαι τὸ τέμενος ἥ τε λεγομένη κανηφόρος ἁγνὴ γάμων παῖς καταρχομένη τῶν θυμάτων χοροί τε παρθένων ὑμνουσῶν τὴν θεὸν ᾠδαῖς πατρίοις. Ἔσχον δὲ [τινα] καὶ οὗτοι τῶν καλουμένων Καμπανῶν εὐβότων πάνυ καὶ τὴν ὄψιν ἡδίστων πεδίων οὐκ ἐλαχίστην μοῖραν, ἔθνος τι βαρβαρικὸν Αὐρώγκους ἐκ μέρους ἀναστήσαντες αὐτῶν· καὶ πόλεις αὐτόθι κατεσκεύασαν ἄλλας τε καὶ Λάρισαν, ἐπὶ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ σφῶν μητροπόλεως ὄνομα θέμενοι αὐτῇ. Τῶν μὲν οὖν ἄλλων πολισμάτων ἔστιν ἃ καὶ μέχρις ἐμοῦ ὀρθὰ ἦν, διαμείψαντα πολλάκις τοὺς οἰκήτορας· ἡ δὲ Λάρισα ἐκ πολλῶν πάνυ χρόνων ἐρημωθεῖσα οὐδ' εἰ πώποτ' ᾠκήθη γνώρισμα φανερὸν οὐδὲν ἔχει τοῖς νῦν ὅτι μὴ τοὔνομα, καὶ οὐδὲ τοῦτο πολλοὶ ἴσασιν· ἦν δ' ἀγορᾶς Ποπιλίας καλουμένης οὐ πρόσω. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα τῆς τε παραθαλαττίου καὶ ἐν τῇ μεσογείῳ χωρία κατέσχον ἀφελόμενοι τοὺς Σικελούς.

XXII. Οἱ δὲ Σικελοί· οὐ γὰρ ἔτ' ἀντέχειν οἷοί τ' ἦσαν ὑπό τε Πελασγῶν καὶ Ἀβοριγίνων πολεμούμενοι· τέκνα καὶ γυναῖκας καὶ τῶν χρημάτων ὅσα χρυσὸς ἢ ἄργυρος ἦν ἀνασκευασάμενοι, μεθίεντο αὐτοῖς ἁπάσης τῆς γῆς. Τραπόμενοι δὲ διὰ τῆς ὀρεινῆς ἐπὶ τὰ

inlato Cortonam urbem opulentam et amplam incursu repentino ceperunt, qua pro arce ac munitione contra Umbros utebantur, cum *ita* esset exstructa ut satis firmum belli munimentum *contra hostes* esse posset, atque agro circumdata esset fertili et pascuis apto. Alia quoque multa loca in suam potestatem redegerunt, et Aborigines in bello, quod contra Siculos adhuc gerebant, summa cupiditate adiuverunt, donec eos ex suis sedibus expulerunt. Et multas urbes partim et ante a Siculis habitatas, partim etiam a se ædificatas incolebant Pelasgi una cum Aboriginibus: quarum in numero est et Cæretanorum urbs, quæ tunc Agylla vocabatur, et Pisa, et Saturnia, et Alsium, et aliæ quædam, quas ipsis deinde temporis progressu Tusci eripuerunt.

XXI. Falerii vero et Fescennium mea adhuc ætate a Romanis incolebantur, et parva quædam generis Pelasgici vestigia servabant, quamvis olim Siculorum fuissent. In his enim *urbibus* multa prisca instituta, quibus Græci quondam usi sunt, diutissime permanserunt, ut bellicorum armorum ornatus, clipei Argolici et hastæ: et quoties bellum aliis illaturi aut illatum propulsaturi copias ultra agri sui fines emittebant, sacerdotes quidam, fetiales sine armis reliquos præcedentes: et templorum ædificandorum ratio et deorum sacella et expiationes et sacrificia, et multa alia huiuscemodi. Sed luculentissimum omnium documentum, unde apparet homines illos, qui Siculos expulerunt, olim Argis habitasse, est Iunonis templum, quod Faleriis ad Argivi similitudinem est exstructum: ubi et sacrorum ritus erant similes, et sacræ mulieres quæ templi curam gerebant, et puella, Canistrifera vocata, casta et nuptiarum expers, quæ sacra auspicari solebat; præterea chori virginum, quæ patrios hymnos in illius deæ laudem canebant. Obtinuerunt quoque quandam camporum, qui Campani vocantur, aspectu amœnissimorum et pascuis aptissimorum, partem non minimam, Auruncis gente barbara inde pulsis: et cum alias urbes, tum etiam Larissam ibi condiderunt, cui a metropoli Peloponnesiaca nomen indiderunt. Ceterarum igitur urbium, quæ in hoc numero erant, nonnullæ vel ad meam usque ætatem mutatis sæpe incolis stabant, sed Larissa iam pridem deserta est, ita ut pristinæ habitationis nullum vestigium nostri sæculi hominibus manifestum præbeat præter ipsum nomen, et ne hoc quidem multis est notum: aberat autem non procul a Foro Popilii. Alia quoque multa loca, tam maritima quam mediterranea, Siculis erepta tenuerunt.

XXII. Siculi vero (non enim amplius resistere poterant, simul Pelasgorum atque Aboriginum armis oppressi) liberis et uxoribus, et rerum suarum quicquid aurum et argentum erat, collectis toto agro eis cesserunt. Et per montana loca ad meridiem versi, totaque inferiore Italia per-

νότια, καὶ διεξελθόντες ἅπασαν Ἰταλίαν τὴν κάτω, ἐπειδὴ πανταχόθεν ἀπηλαύνοντο, σὺν χρόνῳ κατασκευασάμενοι σχεδίας ἐπὶ τῷ πορθμῷ καὶ φυλάξαντες κατιόντα τὸν ῥοῦν ἀπὸ τῆς Ἰταλίας διέβησαν ἐπὶ τὴν ἔγγιστα νῆσον. Κατεῖχον δ' αὐτὴν Σικανοὶ, γένος Ἰβηρικὸν, οὐ πολλῷ πρότερον ἐνοικισάμενοι Λίγυας φεύγοντες, καὶ παρεσκεύασαν ἀφ' ἑαυτῶν Σικανίαν κληθῆναι τὴν νῆσον, Τρινακρίαν πρότερον ὀνομαζομένην ἐπὶ τοῦ τριγώνου σχήματος. Ἦσαν δ' οὐ πολλοὶ ἐν μεγάλῃ αὐτῇ οἰκήτορες, ἀλλ' ἡ πλείων τῆς χώρας ἔτ' ἦν ἔρημος. Καταχθέντες οὖν εἰς αὐτὴν οἱ Σικελοὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐν τοῖς ἑσπερίοις μέρεσιν ᾤκησαν, ἔπειτα καὶ ἄλλῃ πολλαχῇ, καὶ τοὔνομα ἡ νῆσος ἐπὶ τούτων ἤρξατο Σικελία καλεῖσθαι. Τὸ μὲν δὴ Σικελικὸν γένος οὕτως ἐξέλιπεν Ἰταλίαν, ὡς μὲν Ἑλλάνικος ὁ Λέσβιός φησι, τρίτῃ γενεᾷ πρότερον τῶν Τρωϊκῶν, Ἀλκυόνης ἱερωμένης ἐν Ἄργει κατὰ τὸ ἕκτον καὶ εἰκοστὸν ἔτος. Δύο δὲ ποιεῖ στόλους Ἰταλικοὺς διαβάντας εἰς Σικελίαν· τὸν μὲν πρότερον Ἐλύμων, οὕς φησιν ὑπ' Οἰνώτρων ἐξαναστῆναι, τὸν δὲ μετὰ τοῦτον ἔτει πέμπτῳ γενόμενον Αὐσόνων Ἰάπυγας φευγόντων· βασιλέα δὲ τούτων ἀποφαίνει Σικελὸν, ἀφ' οὗ τοὔνομα τοῖς τ' ἀνθρώποις καὶ τῇ νήσῳ τεθῆναι. Ὡς δὲ Φίλιστος ὁ Συρακούσιος γράφει, χρόνος μὲν τῆς διαβάσεως ἦν ἔτος ὀγδοηκοστὸν πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, ἔθνος δὲ τὸ διακομισθὲν ἐξ Ἰταλίας οὔτ' Αὐσόνων οὔτ' Ἐλύμων, ἀλλὰ Λιγύων, ἄγοντος αὐτοὺς Σικελοῦ· τοῦτον δ' εἶναί φησιν υἱὸν Ἰταλοῦ, καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἐπὶ τούτου δυναστεύοντος μετονομασθῆναι Σικελούς· ἐξαναστῆναι δ' ἐκ τῆς ἑαυτῶν τοὺς Λίγυας ὑπό τ' Ὀμβρικῶν καὶ Πελασγῶν. Ἀντίοχος δ' ὁ Συρακούσιος χρόνον μὲν οὐ δηλοῖ τῆς διαβάσεως, Σικελοὺς δὲ τοὺς μεταναστάντας ἀποφαίνει, βιασθέντας ὑπό τ' Οἰνώτρων καὶ Ὀπικῶν Στράτωνα ἡγεμόνα τῆς ἀποικίας ποιησαμένους. Θουκυδίδης δὲ Σικελοὺς μὲν εἶναι γράφει τοὺς μεταναστάντας, Ὀπικοὺς δὲ τοὺς ἐκβαλόντας, τὸν δὲ χρόνον πολλοῖς ἔτεσι τῶν Τρωϊκῶν ὕστερον. Τὰ μὲν δὴ περὶ Σικελῶν λεγόμενα τῶν ἐξ Ἰταλίας μετενεγκαμένων τὴν οἴκησιν εἰς Σικελίαν ὑπὸ τῶν λόγου ἀξίων τοιάδ' ἐστίν.

XXIII. Οἱ δὲ Πελασγοὶ πολλῆς καὶ ἀγαθῆς χώρας κρατήσαντες, πόλεις τε πολλὰς μὲν παραλαβόντες, ἄλλας δ' αὐτοὶ κατασκευάσαντες, ταχεῖαν καὶ μεγάλην ἐπίδοσιν ἔλαβον εἰς εὐανδρίαν καὶ πλοῦτον καὶ τὴν ἄλλην εὐτυχίαν, ἧς οὐ πολὺν ὤναντο χρόνον· ἀλλ' ἡνίκα μάλιστα τοῖς σύμπασιν ἀνθεῖν ἐδόκουν, δαιμονίοις τισὶ χόλοις ἐλαστρηθέντες, οἱ μὲν ὑπὸ τῶν θείων συμφορῶν, οἱ δ' ὑπὸ τῶν προσοικούντων βαρβάρων ἐξεφθάρησαν· τὸ δὲ πλεῖστον αὐτῶν μέρος εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν βάρβαρον αὖθις ἐσκεδάσθη, περὶ ὧν πολὺς ἂν εἴη λόγος, εἰ βουλοίμην τὴν ἀκρίβειαν γράφειν· ὀλίγον δὲ κατέμεινεν ἐν Ἰταλίᾳ

agrata, cum undique pellerentur, ratibus tandem ad fretum paratis, et observato secundo *maris* æstu, ex Italia in proximam insulam traiecerunt. Eam vero Sicani gens Iberica tenebant, qui a Liguribus fugati non multo ante sedes suas ibi posuerant, atque effecerant ut de suo nomine insula Sicania vocaretur, quæ prius a forma triangula Trinacria nominabatur. In qua quamvis ampla haud tamen multi erant incolæ, sed maxima agri pars iacebat deserta. Siculi igitur in hanc insulam delati primum quidem in occiduis partibus habitarunt, deinde etiam in multis aliis locis; atque insula ab his Sicilia vocari cœpit. Genus igitur Siculum Italiam sic reliquit, (ut refert Hellanicus Lesbius) tribus ætatibus ante bellum Troianum, anno XXVI sacerdotii, quod Halcyone Argis exercebat. Duas autem classes Italicas in Siciliam traiecisse tradit: priorem Elymorum, quos ab Œnotris pulsos dicit: posteriorem vero Ausonum Iapygas fugientium, quæ quinto post anno *eo* traiecit. Horum autem regem Siculum fuisse dicit, a quo tam ipsi genti quam insulæ nomen inditum. Sed, ut Philistus Syracusanus scribit, tempus, quo isti *in insulam* traiecerunt fuit anno octogesimo ante bellum Troianum; gentem vero, quæ ex Italia *eo* transuecta fuit neque Ausonum, neque Elymorum, sed Ligurum fuisse dicit, quos Siculus ducebat. Hunc vero Itali filium fuisse dicit, atque hoc regnante homines, qui eius imperio parebant, mutato nomine Siculos appellatos. Ligures autem ab Umbris et Pelasgis ex agro suo pulsos esse. At Antiochus Syracusanus nullum quidem tempus declarat, quo classis in insulam traiecerit, sed Siculos fuisse dicit, qui coloniæ ducem sibi Stratonem præfecerint, et sedibus mutatis eo migrarint ab Œnotrorum et Opicorum copiis per vim exacti. Thucydides vero eos, qui migrarunt, Siculos appellat, Opicos vero qui eos exegerunt: tempus autem multis annis post bellum Trojanum fuisse dicit. Hæc igitur sunt quæ viri fide digni tradunt de Siculis, qui ex Italia in Siciliam sedes suas transtulerunt.

XXIII. At Pelasgi amplo ac feraci agro armis sibi parato, urbes multas occuparunt, et alias ipsi ædificantes, brevi viribus, fortunis, ceteris felicitatis partibus valde aucti sunt, quibus tamen non diu fruebantur. Sed cum maxime rebus omnibus florere viderentur, quadam divini numinis ira vexati, partim cladibus divinitus immissis, partim a vicinis barbaris deleti, perierunt. Maxima autem eorum pars per Græciæ ac barbarorum fines rursus est dispersa, de quibus, si rem accurate scribere vellem, longum esset; sed pauci in Italia remanserunt Aboriginum providentia. Malorum

τῶν Ἀβοριγίνων προνοίᾳ. Πρῶτον μὲν οὖν τῆς οἰκοφθορίας ταῖς πόλεσιν ἐδόκει αὐχμῷ ἡ γῆ κακωθεῖσα ἄρξαι, ἡνίκ' οὔτ' ἐπὶ τοῖς δένδρεσι καρπὸς οὐδεὶς ὡραῖος γενέσθαι διέμεινεν, ἀλλ' ὠμοὶ κατέρρεον, οὔθ' ὁπόσα σπερμάτων ἀνέντα βλαστοὺς ἀνθήσειεν ἕως στάχυος ἀκμῆς τοὺς κατὰ νόμον ἐξεπλήρουν χρόνους, οὔτε πόα κτήνεσιν ἐφύετο διαρκής, τῶν τε ναμάτων τὰ μὲν οὐκέτι πίνεσθαι σπουδαῖα ἦν, τὰ δ' ὑπελίμπανε θέρους, τὰ δ' εἰς τέλος ἀπεσβέννυτο. Ἀδελφὰ δὲ τούτοις ἐγίνετο περί τε προβάτων καὶ γυναικῶν γονάς· ἢ γὰρ ἐξημβλοῦτο τὰ ἔμβρυα, ἢ κατὰ τοὺς τόκους διεφθείρετο, ἔστιν ἃ καὶ τὰς φερούσας συνδιαλυμηνάμενα. Εἰ δέ τι διαφύγοι τὸν ἐκ τῶν ὠδίνων κίνδυνον, ἔμπηρον ἢ ἀτελὲς ἢ δι' ἄλλην τινὰ τύχην βλαφθὲν τρέφεσθαι χρηστὸν οὐκ ἦν. Ἔπειτα καὶ τὸ ἄλλο πλῆθος τὸ ἐν ἀκμῇ μάλιστα ἐκακοῦτο νόσοις καὶ θανάτοις παρὰ τὰ εἰκότα συχνοῖς. Μαντευομένοις δ' αὐτοῖς τίνα θεῶν ἢ δαιμόνων παραβάντες τάδε πάσχουσι, καὶ τί ποιήσασιν αὐτοῖς λωφῆσαι τὰ δεινὰ ἐλπίς, ὁ θεὸς ἀνεῖλεν, ὅτι τυχόντες ὧν ἐβούλοντο οὐκ ἀπέδοσαν ἃ εὔξαντο, ἀλλὰ προσοφείλουσι τὰ πλείστου ἄξια. Οἱ γὰρ Πελασγοὶ ἀφορίας αὐτοῖς γενομένης ἐν τῇ γῇ πάντων χρημάτων εὔξαντο τῷ τε Διὶ καὶ τῷ Ἀπόλλωνι καὶ τοῖς Καβείροις καταθύσειν δεκάτας τῶν προσγενησομένων ἁπάντων· τελεσθείσης δὲ τῆς εὐχῆς ἐξελόμενοι καρπῶν τε καὶ βοσκημάτων ἁπάντων τὸ λάχος ἀπέθυσαν τοῖς θεοῖς, ὡς δὴ κατὰ τούτων μόνων εὐξάμενοι. Ταῦτα δὴ Μυρσίλος ὁ Λέσβιος ἱστόρηκεν ὀλίγου δεῖν τοῖς αὐτοῖς ὀνόμασι γράφων οἷς ἐγὼ νῦν, πλὴν ὅσον οὐ Πελασγοὺς καλεῖ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ Τυρρηνούς· τὴν δ' αἰτίαν ὀλίγον ὕστερον ἐρῶ.

XXIV. Ὡς δ' ἀπενεχθέντα τὸν χρησμὸν ἔμαθον, οὐκ εἶχον τὰ λεγόμενα συμβαλεῖν. Ἀμηχανοῦσι δ' αὐτοῖς τῶν γεραιτέρων τις λέγει συμβαλὼν τὸ λόγιον, ὅτι τοῦ παντὸς ἡμαρτήκασιν, εἰ οἴονται τοὺς θεοὺς ἀδίκως αὐτοῖς ἐγκαλεῖν· χρημάτων μὲν γὰρ ἀποδεδόσθαι τὰς ἀπαρχὰς αὐτοῖς ἁπάσας ὀρθῶς τε καὶ σὺν δίκῃ· ἀνθρώπων δὲ γονῆς τὸ λάχος, χρῆμα παντὸς μάλιστα θεοῖς τιμιώτατον, ὀφείλεσθαι· εἰ δὲ δὴ καὶ τούτων λάβοιεν τὴν δικαίαν μοῖραν, τέλος ἕξειν σφίσι τὸ λόγιον. Τοῖς μὲν δὴ ὀρθῶς ἐδόκει λέγεσθαι ταῦτα, τοῖς δ' ἐξ ἐπιβουλῆς συγκεῖσθαι ὁ λόγος. Εἰσηγησαμένου δέ τινος τὴν γνώμην, τὸν θεὸν ἐπερέσθαι εἰ αὐτῷ φίλον δεκάτας ἀνθρώπων ἀπολαμβάνειν, πέμπουσι τὸ δεύτερον θεοπρόπους, καὶ ὁ θεὸς ἀνεῖλεν οὕτω ποιεῖν. Ἐκ δὲ τούτου στάσις αὐτοὺς καταλαμβάνει περὶ τοῦ τρόπου τῆσδε τῆς δεκατεύσεως· καὶ ἐν ἀλλήλοις οἱ προεστηκότες τῶν πόλεων τότε πρῶτον ἐταράχθησαν· ἔπειτα καὶ τὸ λοιπὸν πλῆθος δι' ὑποψίας τοὺς ἐν τέλει ἐλάμβανεν· ἐγίνοντό τ' οὐδενὶ κόσμῳ αἱ μεταναστάσεις, ἀλλ', ὥσπερ εἰκὸς, οἴστρῳ καὶ θεοβλαβείᾳ ἀπελαυνομένων· καὶ πολλὰ ἐφέστια ὅλα ἐξηλείφθη μέρους αὐτῶν

igitur quæ familias in urbibus perdebant, præcipua causa visa est sterilitas, quæ agros pessum dedit, cum nec arboribus ulli fructus usque ad maturitatem hærerent, sed acerbi deciderent, nec ulla semina, si qua germinassent et florerent, legitimum tempus implerent et ad iustam spicarum magnitudinem pervenirent : nec pecori sufficeret pabulum, quod terra proferebat : atque aquæ partim non amplius potui essent idoneæ, partim æstate deficerent, partim etiam prorsus arescerent. Idem etiam pecoris et mulierum fœtibus accidebat. Nam aut aborti fœtus eiiciebantur, aut in ipso partu interibant : nonnulli etiam matribus, a quibus ferebantur, exitio erant. Sin vero quid partus dolores ac periculum vitasset, mutilum atque imperfectum nascebatur, aut alio quolibet vitio affectum indignum erat quod aleretur. Deinde et reliqua multitudo hominum, præcipue vero adulti, variis atque inusitatis morborum mortisque generibus affiictabatur. Cum autem oraculum consuluissent, *ut scirent* ob cuius dei aut genii offensi iram hæc mala sibi acciderent, et quibus rationibus et remediis horum malorum atrocitas a se sedari posset, deus respondit : voti eos compotes factos non persolvisse quæ vovissent, sed res longe pretiosissimas *dis* adhuc debere. Cum enim Pelasgi in agro suo sterilitate rerumque omnium penuria laborarent, Iovi et Apollini et Cabiris se rerum omnium, quæ in posterum nascerentur, decimas oblaturos voverunt. Sed cum voti fuissent compotes facti, frugum omnium et pecoris omnis portionem exemerunt, et dis obtulerunt, quasi hæc sola eis vovissent. Atque hæc quidem Myrsilus Lesbius iisdem fere verbis, quibus ego nunc, usus in historia sua tradit : nisi quod homines istos non Pelasgos, sed Tyrrhenos appellat. Causam vero paullo post declarabo.

XXIV. Cum autem oraculi responsum audissent, conicere non poterant, quid sibi vellent ea quæ dicebantur. Sed, illis hæsitantibus, quidam de senioribus oraculum interpretans eos toto cælo errare dixit, si deos de ipsis iniuria conqueri putarent: nam *ceterarum* rerum omnes primitias eis recte et iure redditas esse, sed prolis humanæ portionem, rem dis omnium longe carissimam, *adhuc* deberi. Quod si huius quoque partem iustam accepissent, oraculo satisfactum iri dicebat. Hæc igitur aliis quidem recte dici, aliis vero ex insidiis composita videbantur. Sed cum quidam sententiam tulisset, ut deum rursus interrogarent, an ei gratum esset hominum decimas accipere, iterum legatos ad oraculum miserunt, deusque respondit ut ita facerent. Exinde vero inter eos exorta est seditio, propter huius decimæ dandæ modum. Atque tum primum ipsi civitatum principes inter se turbati sunt, deinde et reliqua plebs magistratus suspectos habere cœpit. Atque sine ulla disciplina, sed ut consentaneum œstro quodam ac furore divinitus immisso agitati tunc emigrabant, et multæ domus integræ desertæ sunt, quod pars eorum sedes suas alio transtulisset. Qui enim necessitudinis vinculo coniuncti erant cum

μεθισταμένου. Οὐ γὰρ ἐδικαίουν οἱ προσήκοντες τοῖς ἐξιοῦσιν ἀπολείπεσθαί τε τῶν φιλτάτων καὶ ἐν τοῖς ἐχθίστοις ὑπομένειν. Πρῶτοι μὲν δὴ οὗτοι μεταναστάντες ἐξ Ἰταλίας εἴς τε τὴν Ἑλλάδα καὶ τῆς βαρβάρου πολλὴν ἐπλανήθησαν. Μετὰ δὲ τοὺς πρώτους ἕτεροι τὸ αὐτὸ ἔπαθον, καὶ τοῦτο διετέλει γινόμενον ὅσ' ἔτη. Οὐ γὰρ ἀνίεσαν οἱ δυναστεύοντες ἐν ταῖς πόλεσι τῆς ἀνδρουμένης ἀεὶ νεότητος ἐξαιρούμενοι τὰς ἀπαρχὰς, τοῖς τε θεοῖς τὰ δίκαια ὑπουργεῖν ἀξιοῦντες καὶ στασιασμοὺς ἐκ τῶν διαλαθόντων δεδιότες. Ἦν δὲ πολὺ καὶ τὸ πρὸς ἔχθραν σὺν προφάσει εὐπρεπεῖ ἀπελαυνόμενον ὑπὸ τῶν διαφόρων, ὥστε πολλαὶ αἱ ἀπαναστάσεις ἐγίνοντο, καὶ ἐπὶ πλεῖστον γῆς τὸ Πελασγικὸν γένος διεφορήθη.

XXV. Ἦσαν δὲ τά τε πολέμια ἐκ τοῦ μετὰ κινδύνων πεποιῆσθαι τὰς μελέτας ἐν ἔθνεσι φιλοπολέμοις ζῶντες πολλῶν ἀμείνους, καὶ τῆς κατὰ τὰ ναυτικὰ ἐπιστήμης διὰ τὴν μετὰ Τυρρηνῶν οἴκησιν ἐπὶ πλεῖστον ἐληλακότες· ἥ τ' ἀνάγκη ἱκανὴ οὖσα τοῖς ἀπορουμένοις βίου τόλμαν παρασχεῖν, ἡγεμών τε καὶ διδάσκαλος τοῦ παντὸς κινδυνεύματος αὐτοῖς ἐγίνετο, ὥστ' οὐ χαλεπῶς ὅπη ἐπέλθοιεν ἐπεκράτουν. Ἐκαλοῦντο δ' ὑπὸ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τῆς τε χώρας ἐπικλήσει ἀφ' ἧς ἐξανέστησαν καὶ τοῦ παλαιοῦ γένους μνήμῃ οἱ αὐτοὶ Τυρρηνοὶ καὶ Πελασγοί. Ὧν ἐγὼ λόγον ἐποιησάμην τοῦ μή τινα θαῦμα ποιεῖσθαι, ἐπειδὰν ποιητῶν ἢ συγγραφέων ἀκούῃ τοὺς Πελασγοὺς καὶ Τυρρηνοὺς ὀνομαζόντων, πῶς ἀμφοτέρας ἔσχον τὰς ἐπωνυμίας οἱ αὐτοί. Ἔχει γὰρ [καὶ] περὶ αὐτῶν Θουκυδίδῃ μὲν ἐν ἀκτῆς τῆς Θρακίας μνήμῃ καὶ τῶν ἐν αὐτῇ κειμένων πόλεων, ἃς οἰκοῦσιν ἄνθρωποι δίγλωττοι, [περὶ δὲ τοῦ Πελασγικοῦ ἔθνους] ὧδ' ὁ λόγος· « ἔνι δέ τι καὶ Χαλκιδικὸν, τὸ δὲ πλεῖ-« στον Πελασγικὸν, τῶν καὶ Λῆμνόν ποτε καὶ Ἀθήνας « οἰκησάντων Τυρσηνῶν. » Σοφοκλεῖ δ' ἐν Ἰνάχῳ δράματι ἀνάπαιστον ὑπὸ τοῦ χοροῦ λεγόμενον πεποίηται ὧδε·

Ἴναχε γεννᾶτορ, παῖ τοῦ κρηνῶν
πατρὸς Ὠκεανοῦ, μέγα πρεσβεύων
Ἄργους τε γύαις Ἥρας τε πάγοις,
καὶ Τυρσηνοῖσι Πελασγοῖς.

Τυρρηνίας μὲν γὰρ δὴ ὄνομα τὸν χρόνον ἐκεῖνον ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα ἦν, καὶ πᾶσ' ἡ προσεσπέριος Ἰταλία τὰς κατὰ [τὸ] ἔθνος ὀνομασίας ἀφαιρεθεῖσα τὴν ἐπίκλησιν ἐκείνην ἐλάμβανεν, ὥσπερ καὶ τῆς Ἑλλάδος ἄλλῃ τε πολλαχῇ, καὶ περὶ τὴν καλουμένην νῦν Πελοπόννησον ἐγένετο· ἐπὶ γὰρ ἑνὸς τῶν οἰκούντων ἐν αὐτῇ ἐθνῶν, τοῦ Ἀχαϊκοῦ, καὶ ἡ σύμπασα χερρόνησος, ἐν ᾗ καὶ τὸ Ἀρκαδικὸν καὶ τὸ Ἰωνικὸν καὶ ἄλλα συχνὰ ἔθνη ἔνεστιν, Ἀχαΐα ὠνομάσθη.

XXVI. Ὁ δὲ χρόνος, ἐν ᾧ τὸ Πελασγικὸν κακοῦσθαι ἤρξατο, δευτέρᾳ γενεᾷ σχεδὸν πρὸ τῶν Τρωϊκῶν ἐγένετο, διέτεινε δὲ καὶ μετὰ τὰ Τρωϊκὰ, ἕως εἰς ἐλάχι-

discedentibus, a carissimis deseri et inter inimicissimos remanere nolebant. Atque hi primi, postquam ex Italia migrarunt, per Græciam et multas barbararum regionum partes vagati sunt. Sed post hosce primos idem aliis accidit, atque hoc quotannis constanter fiebat. Nam civitatum principes iuventutis adultæ primitias deligere non desinebant, tum quia diis iusta præstare volebant, tum etiam quia metuebant ne *ii qui in urbibus delitescebant* seditiones excitarent. Multi etiam per simulatam honestæ causæ speciem ab adversariis ob inimicitias pellebantur. Itaque multæ secessiones fiebant, et genus Pelasgicum per maximam terrarum partem dispersum est.

XXV. Cum autem vitam inter bellicosas gentes periculis exercitam egissent, rerum bellicarum præstantia multos superabant et in navali quoque arte plurimum profecerant, quod cum Tyrrhenis habitassent, atque necessitas, quæ hominibus quotidiani victus inopia laborantibus audaciam facile subdit, in omnibus periculis dux et magistra ipsis fuit : quamobrem quocunque delati sunt, victoriam non difficile reportabant. A reliquis autem hominibus, tum ob nomen regionis unde pulsi fuerant, tum etiam ob generis antiqui memoriam iidem homines et Tyrrheni et Pelasgi vocabantur. Quarum rerum ego mentionem feci, ne quis miretur, cum a poetis aut historicis eos et Pelasgos et Tyrrhenos appellari audiat, quomodo fieri possit ut iidem homines utrumque nomen habuerint. Nam et Thucydides in Actæ Thraciæ descriptione atque urbium in ea positarum, quas homines bilingues incolunt, de Pelasgica gente ita loquitur : « Sunt ibi et nonnulli Chalcidenses : sed maxima pars « est gens Pelasgica, ex illis Tyrrhenis qui et Lem-« num et Athenas olim incoluerunt. » Et Sophocles quoque in fabula Inacho chorum hos anapæstos recitantem inducit :

Inache semper fluens, fili fontium
genitoris Oceani, qui magno cum honore præes
Et Argivis agris et Iunonis collibus,
Et Tyrrhenis Pelasgis.

Illo igitur tempore Tyrrheniæ nomen per Græciam erat *celebre*, et tota Italiæ pars, quæ occidentem spectat, ceteris gentiliciis nominibus depositis, hanc appellationem accepit, sicut et aliis multis Græciæ regionibus accidit, et illi quoque quæ nunc Peloponnesus vocatur. Ab una enim incolarum gentium, Achaïca scilicet, tota pæninsula, in qua et Arcadica et Ionica et multæ aliæ gentes habitant, Achaia nominatur.

XXVI. Tempus autem, quo gens Pelasga vexari cœpit, fuit duabus fere ætatibus ante bellum Troianum. Durabat vero hæc vexatio etiam post belli Troiani finem,

στον συνεστάλη τὸ ἔθνος. Ἔξω γὰρ Κρότωνος τῆς ἐν Ὀμβρικοῖς πόλεως ἀξιολόγου καί, εἰ δή τι ἄλλ' ἐν τῇ Ἀβοριγίνων οἰκισθὲν ἐτύγχανε, τὰ λοιπὰ τῶν Πελασγῶν διεφθάρη πολίσματα. Ἡ δὲ Κρότων ἄχρι πολλοῦ διαφυλάξασα τὸ παλαιὸν σχῆμα χρόνος οὐ πολὺς ἐξ οὗ τήν τ' ὀνομασίαν καὶ τοὺς οἰκήτορας ἤλλαξε, καὶ νῦν ἐστι Ῥωμαίων ἀποικία, καλεῖται δὲ Κορθωνία. Οἱ δὲ τῶν ἐκλιπόντων τὴν χώραν Πελασγῶν κατασχόντες τὰς πόλεις ἄλλοι τε πολλοὶ ἦσαν, ὡς ἕκαστοί τισιν ἔτυχον ὁμοτέρμονας τὰς οἰκήσεις ἔχοντες, καὶ ἐν τοῖς μάλιστα πλείστας τε καὶ ἀρίστας Τυρρηνοί. Τοὺς δὲ Τυρρηνοὺς οἱ μὲν αὐτόχθονας Ἰταλίας ἀποφαίνουσιν, οἱ δ' ἐπήλυδας· καὶ τὴν ἐπωνυμίαν αὐτοῖς ταύτην οἱ μὲν αὐθιγενὲς τὸ ἔθνος ποιοῦντες ἐπὶ τῶν ἐρυμάτων, ἃ πρῶτοι τῶν τῇδε οἰκούντων κατεσκευάσαντο τεθῆναι λέγουσι· τύρσεις γὰρ καὶ παρὰ Τυρρηνοῖς αἱ ἐντείχιοι καὶ στεγαναὶ οἰκήσεις ὀνομάζονται, ὥσπερ παρ' Ἕλλησιν. Ἀπὸ δὴ τοῦ συμβεβηκότος αὐτοῖς ἀξιοῦσι τεθῆναι τοὔνομα, ὥσπερ καὶ τοῖς ἐν Ἀσίᾳ Μοσσυνοίκοις· οἰκοῦσι μὲν γὰρ δὴ κἀκεῖνοι ἐπὶ ξυλίνοις ὡσπερὰν πύργοις ὑψηλοῖς σταυρώμασι, μοσσύνας αὐτὰ καλοῦντες.

XXVII. Οἱ δὲ μετανάστας αὐτοὺς μυθολογοῦντες εἶναι Τυρρηνὸν ἀποφαίνουσιν ἡγεμόνα τῆς ἀποικίας γενόμενον ἀφ' ἑαυτοῦ θέσθαι τῷ ἔθνει τοὔνομα. Τοῦτον δὲ Λυδὸν εἶναι τὸ γένος, ἐκ τῆς πρότερον Μῃονίας καλουμένης, παλαιὸν δή τινα μετανάστην ὄντα· εἶναι δὲ αὐτὸν πέμπτον ἀπὸ Διός, λέγοντες ἐκ Διὸς καὶ Γῆς Μάνην γενέσθαι τὸν πρῶτον ἐν τῇ γῇ ταύτῃ βασιλέα· τούτῳ δ' ἐκ Καλλιρόης τῆς Ὠκεανοῦ θυγατρὸς γεννηθῆναι Κότυν· τῷ δὲ Κότυϊ γήμαντι θυγατέρα Τύλλου τοῦ γηγενοῦς Ἁλίην δύο γενέσθαι παῖδας, Ἀσίην καὶ Ἄτυν· ἐκ δ' Ἄτυος καὶ Καλλιθέας τῆς Χωραίου Λυδὸν φῦναι καὶ Τυρρηνόν· καὶ τὸν μὲν Λυδὸν αὐτοῦ καταμείναντα τὴν πατρῴαν ἀρχὴν παραλαβεῖν, καὶ ἀπ' αὐτοῦ Λυδίαν τὴν γῆν ὀνομασθῆναι· Τυρρηνὸν δὲ τῆς ἀποικίας ἡγησάμενον πολλὴν κτήσασθαι τῆς Ἰταλίας, καὶ τοῖς συναραμένοις τοῦ στόλου ταύτην θέσθαι τὴν ἐπωνυμίαν. Ἡροδότῳ δ' εἴρηνται Ἄτυος τοῦ Μάνεω παῖδες οἱ περὶ Τυρρηνόν, καὶ ἡ μετανάστασις τῶν Μῃόνων εἰς Ἰταλίαν οὐχ ἑκούσιος. Φησὶ γὰρ ἐπὶ τῆς Ἄτυος ἀρχῆς ἀφορίαν καρπῶν ἐν τῇ γῇ Μῃόνων γενέσθαι, τοὺς δ' ἀνθρώπους τέως μὲν ὑπὸ τῆς φιλοχωρίας κρατουμένους πολλὰ διαμηχανήσασθαι πρὸς τὴν συμφορὰν ἀλεξητήρια, τῇ μὲν ἑτέρᾳ τῶν ἡμερῶν μέτρια σιτία προσφερομένους, τῇ δ' ἑτέρᾳ διακαρτεροῦντας· χρονίζοντος δὲ τοῦ δεινοῦ διανείμαντας ἅπαντα τὸν δῆμον διχῇ, κλήρους ταῖς μοίραις ἐπιβαλεῖν, τὸν μὲν ἐπ' ἐξόδῳ τῆς χώρας, τὸν δ' ἐπὶ μονῇ, καὶ τῶν Ἄτυος παίδων τὸν μὲν τῇ προσνεῖμαι, τὸν δὲ τῇ. Λαχούσης δὲ τῆς ἅμα Λυδῷ μοίρας τὴν μὲν ἀμείνω τύχην, ἐκχωρῆσαι τὴν ἑτέραν ἀπολαβοῦσαν τῶν χρημάτων τὰ μέρη· ὁρμισαμένην δ' ἐπὶ τοῖς ἑσπερίοις μέρεσι τῆς Ἰταλίας, ἔνθ'

donec gens ad minimum redacta est. Nam præter Crotonem Umbriæ civitatem memorabilem, et si quam aliam urbem inter Aborigines forte condiderant, ceteræ Pelasgorum urbes perierunt. At Croto, cum diu priscam formam servasset, non multo ante nostram ætatem et nomen et incolas mutavit, et nunc Romanorum est colonia et Cortona vocatur. Urbes vero a Pelasgis derelictas occupaverunt cum multi alii, prout quique sedes illis finitimas habebant, tum vero plurimas et optimas Tyrrheni. quos alii indigenas Italiæ, alii advenas fuisse dicunt. Et qui hanc gentem indigenam faciunt, hoc nomen eis inditum aiunt ab ædificiis munitis, quæ ipsi *omnium* qui in his regionibus habitarunt primi exstruxerunt. Nam ut apud Græcos, sic et apud Tyrrhenos ædificia tecta, quæ in mœnibus ædificantur, τύρσεις appellantur. Hoc igitur nomen illis ab hac re impositum putant, ut et Mossynœcis qui sunt in Asia. Nam et isti in ædificiis ligneis, contabulatis et turrium instar excelsis habitant, quæ Mossynas appellant.

XXVII. Sed qui fabulantur eos alienigenas esse, Tyrrhenum aiunt coloniæ ducem fuisse, gentique nomen suum imposuisse Hunc vero genere Lydum fuisse tradunt, et iampridem ex ea regione migrasse, quæ olim Mæonia vocabatur. Eum autem quintum a Jove fuisse: nam ex Jove et Terra Manen, qui primus in illa regione regnavit, genitum aiunt: huic vero ex Callirhoe, Oceani filia, procreatum Cotyn: Cotyi vero, qui uxorem duxerat filiam Tulli terrigenæ Halien, duos fuisse filios Asiam et Atyn: ex Atye et Callithea, Choræi filia, Lydum et Tyrrhenum natos: atque Lydum quidem, qui ibi remanserat, paternum regnum accepisse, et ab ipso regionem illam Lydiam appellatam: Tyrrhenum vero coloniæ ducem, magnam Italiæ partem in suam potestatem redegisse, atque expeditionis sociis hoc *Tyrrhenorum* nomen imposuisse. Herodotus vero ait Tyrrhenum fuisse filium Atyos, hunc vero Manis filium, et Mæonas in Italiam non sponte migrasse. Ait enim, Atye regnante frugum inopiam in agro Mæonum fuisse. Homines vero, quod illius regionis amore tenerentur, aliquamdiu quidem varia remedia contra calamitatem illam excogitasse, altero die modicis cibis utentes, altero famem tolerantes: sed cum hoc grave malum diutius duraret, universo populo in duas partes diviso sorti rem ita commisisse, ut altera pars ex agro discederet, altera remaneret, atque ex Atyis filiis unus cum hac, cum illa alter esset. Facta autem sortitione parti, quæ Lydum sequebatur, meliorem fortunam obvenisse: alteram vero partem, sua rerum portione accepta, emigrasse et ad occidentales Italiæ partes appul-

ἣν Ὀμβρικοῖς ἡ οἴκησις, αὐτοῦ καταμείνασαν ἱδρύσασθαι πόλεις τὰς ἔτι καὶ κατ' αὐτὸν ἐκεῖνον οὔσας.

XXVIII. Τούτῳ τῷ λόγῳ πολλοὺς καὶ ἄλλους συγγραφεῖς περὶ τοῦ Τυρρηνῶν γένους χρησαμένους ἐπίσταμαι, τοὺς μὲν κατὰ ταὐτὰ, τοὺς δὲ μεταθέντας τὸν οἰκισμὸν καὶ τὸν χρόνον. Ἔλεξαν γὰρ δή τινες Ἡρακλέους υἱὸν εἶναι τὸν Τυρρηνὸν ἐξ Ὀμφάλης τῆς Λυδῆς γενόμενον· τοῦτον δ' ἀφικόμενον εἰς Ἰταλίαν ἐκβαλεῖν τοὺς Πελασγοὺς ἐκ τῶν πόλεων οὐχὶ πασῶν, ἀλλ' ὅσαι πέραν ἦσαν τοῦ Τεβέριος ἐν τῷ βορείῳ μέρει. Ἕτεροι δὲ Τηλέφου παῖδα τὸν Τυρρηνὸν ἀποφαίνουσιν, ἐλθεῖν δὲ μετὰ Τροίας ἅλωσιν εἰς Ἰταλίαν. Ξάνθος δ' ὁ Λυδὸς, ἱστορίας παλαιᾶς εἰ καί τις ἄλλος ἔμπειρος ὢν, τῆς δὲ πατρίου καὶ βεβαιωτὴς ἂν οὐδενὸς ὑποδεέστερος νομισθεὶς, οὔτε Τυρρηνὸν ὠνόμακεν οὐδαμοῦ τῆς γραφῆς δυνάστην Λυδῶν, οὔτ' ἀποικίαν Μηόνων εἰς Ἰταλίαν κατασχοῦσαν ἐπίσταται, Τυρρηνίας δὲ μνήμην ὡς Λυδῶν ἀποκτίσεως ταπεινοτέρων ἄλλων μεμνημένος οὐδεμίαν πεποίηται· Ἄτυος δὲ παῖδας γενέσθαι λέγει Λυδὸν καὶ Τόρηβον, τούτους δὲ μερισαμένους τὴν πατρῴαν ἀρχὴν ἐν Ἀσίᾳ καταμεῖναι ἀμφοτέρους· καὶ τοῖς ἔθνεσιν ὧν ἦρξαν ἐπ' ἐκείνων φησὶ τεθῆναι τὰς ὀνομασίας, λέγων ὧδε· « ἀπὸ Λυδοῦ μὲν γίνον- « ται Λυδοὶ, ἀπὸ Τορήβου δὲ Τόρηβοι. Τούτων ἡ « γλῶσσα ὀλίγον παραφέρει· καὶ νῦν ἔτι συλοῦσιν « ἀλλήλους ῥήματα οὐκ ὀλίγα, ὥσπερ Ἴωνες καὶ Δω- « ριεῖς. » Ἑλλάνικος δ' ὁ Λέσβιος τοὺς Τυρρηνούς φησι Πελασγοὺς πρότερον καλουμένους, ἐπειδὴ κατῴκησαν ἐν Ἰταλίᾳ νῦν παραλαβεῖν ἣν ἔχουσι προσηγορίαν. Ἔχει δ' αὐτῷ ἐν Φορωνίδι ὁ λόγος ὧδε· « τοῦ Πε- « λασγοῦ τοῦ βασιλέως αὐτῶν καὶ Μενίππης τῆς Πη- « νειοῦ ἐγένετο Φράστωρ· τοῦ δὲ Ἀμύντωρ· τοῦ δὲ « Τευταμίδης· τοῦ δὲ Νάνας. Ἐπὶ τούτου βασιλεύον- « τος οἱ Πελασγοὶ ὑφ' Ἑλλήνων ἀνέστησαν, καὶ ἐπὶ « Σπινῆτι ποταμῷ ἐν τῷ Ἰονίῳ κόλπῳ τὰς νῆας κα- « ταλιπόντες, Κρότωνα πόλιν ἐν μεσογείᾳ εἷλον· καὶ « ἐντεῦθεν ὁρμώμενοι τὴν νῦν καλουμένην Τυρρηνίαν « ἔκτισαν. » Μυρσίλος δὲ τὰ ἔμπαλιν ἀποφαινόμενος Ἑλλανίκῳ, τοὺς Τυρρηνούς φησιν, ἐπειδὴ τὴν ἑαυτῶν ἐξέλιπον, ἐν τῇ πλάνῃ μετονομασθῆναι Πελαργοὺς, τῶν ὀρνέων τοῖς καλουμένοις πελαργοῖς εἰκασθέντας, ὡς κατ' ἀγέλας ἐφοίτων εἴς τε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν βάρβαρον· καὶ τοῖς Ἀθηναίοις τὸ τεῖχος τὸ περὶ τὴν ἀκρόπολιν τὸ Πελαργικὸν καλούμενον τούτους περιβαλεῖν.

XXIX. Ἐμοὶ μέντοι δοκοῦσιν ἅπαντες ἁμαρτάνειν οἱ πεισθέντες ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἔθνος εἶναι τὸ Τυρρηνικὸν καὶ τὸ Πελασγικόν. Τῆς μὲν γὰρ ὀνομασίας ἀπολαῦσαί ποτ' αὐτοὺς τῆς ἀλλήλων οὐδὲν θαυμαστὸν ἦν, ἐπεὶ καὶ ἄλλα δή τινα ἔθνη, τὰ μὲν Ἑλλήνων, τὰ δὲ βαρβάρων, ταὐτὸ ἔπαθεν, ὥσπερ τὸ Τρωϊκὸν καὶ τὸ Φρυγικὸν ἀγχοῦ οἰκοῦντ' ἀλλήλων· — πολλοῖς γέ τοι γένος ἓν ἄμφω ταῦτ' ἐνομίσθη, κλήσει διαλ-

sam, ubi tunc Umbri habitabant, ibi remansisse urbesque condidisse, quæ ad suam usque ætatem stabant.

XXVIII. Hac autem ratione et multos alios scriptores de Tyrrhenorum genere scripsisse scio, et alios quidem eodem modo quo ego, alios vero et coloniæ ducem et tempus mutantes. Nonnulli enim dixerunt Tyrrhenum Herculis fuisse filium ex Omphale Lyda prognatum : hunc vero in Italiam profectum Pelasgos ex urbibus non omnibus, sed ex iis tantum, quæ trans Tiberim septentrionem versus spectabant, eiecisse. Alii vero Tyrrhenum Telephi filium fuisse tradunt et post Troiam captam in Italiam venisse. At Xanthus Lydus (qui priscæ historiæ, siquis alius, est peritus, et patriæ historiæ auctor nullo alio habitus est inferior) in suis scriptis nusquam Tyrrhenum Lydorum principem nominat; neque ullam Mæonum coloniam in Italiam navigasse scit; neque ullam Tyrrheniæ, tanquam Lydorum coloniæ, mentionem facit, quamvis alia ignobiliora memoret : Lydum vero et Torebum Atyis filios fuisse dicit. Hos vero ambos regno paterno inter se diviso in Asia remansisse, gentibusque, quibus imperarunt, nomen ab illis inditum fuisse dicit. Atque hæc sunt eius verba : « A Lydo Lydi, a Torebo Torebi sunt « appellati. Horum lingua parum ab altera differt, et « nunc quoque alteri alterorum non pauca vocabula « usurpant, quemadmodum Iones et Dorienses. » At vero Hellanicus Lesbius dicit, Tyrrhenos, qui antea vocabantur Pelasgi, postquam in Italia habitare cœperunt, nomen id assumpsisse quod nunc habent. In Phoronide enim ita loquitur : « Ex Pelasgo ipsorum rege et « ex Menippa Penei filia natus est Phrastor : ex hoc « Amyntor : ex Amyntore Teutamides : ex Teuta- « mide Nanas. Hoc regnante Pelasgi a Græcis ex suis « sedibus pulsi sunt, et navibus ad Spinetem fluvium « in Ionico sinu relictis urbem Crotonem in locis mediterraneis sitam ceperunt : atque inde profecti eam « quæ nunc Tyrrhenia vocatur condiderunt. » Myrsilus vero ab Hellanico dissentiens ait, Tyrrhenos post patriam relictam in erroribus suis, mutato nomine Pelargos appellatos ob quandam similitudinem avium, quæ Πελαργοὶ, *id est ciconiæ*, vocantur; quod gregatim errarent tam per Græciam quam per barbaras regiones, atque murum, quo Athenarum arx cingitur quique Pelargicus appellatur, ab his exstructum dicit.

XXIX. Omnes tamen qui Tyrrhenicam et Pelasgicam gentem unam eandemque esse credunt, mihi quidem errare videntur. Non enim mirum esset si olim alteri alterorum nomen recepissent, si quidem et nonnullis aliis gentibus partim Græcis partim etiam barbaris idem accidit, ut Troianis et Phrygibus inter se vicinis. Multi enim has duas gentes unam eandemque fuisse putarunt, nomine non re diversas. Nec minus quam aliis genti-

λάττοντ', οὐ φύσει — καὶ οὐχ ἥκιστα τῶν ἄλλοθί που συνωνυμίαις ἐπικερασθέντων καὶ τὰ ἐν Ἰταλίᾳ ἔθνη τὸ αὐτὸ ἔπαθεν. Ἦν γὰρ δὴ χρόνος, ὅτε καὶ Λατῖνοι καὶ Ὀμβρικοὶ καὶ Αὔσονες καὶ συχνοὶ ἄλλοι Τυρρηνοὶ ὑφ' Ἑλλήνων ἐλέγοντο, τῆς διὰ μακροῦ τῶν ἐθνῶν οἰκήσεως ἀσαφῆ ποιούσης τοῖς πρόσω τὴν ἀκρίβειαν· τήν τε Ῥώμην αὐτὴν πολλοὶ τῶν συγγραφέων Τυρρηνίδα πόλιν εἶναι ὑπέλαβον. Ὀνομάτων μὲν οὖν ἐναλλαγὴν, ἐπεὶ καὶ βίων, πείθομαι τοῖς ἔθνεσι γενέσθαι, κοινοῦ δ' ἄμφω μετειληφέναι γένους οὐ πείθομαι, πολλοῖς τ' ἄλλοις καὶ μάλιστα ταῖς φωναῖς αὐτῶν διηλλαγμέναις καὶ οὐδεμίαν ὁμοιότητα σωζούσαις τεκμαιρόμενος. « Καὶ γὰρ δὴ οὔτε Κροτω-« νιᾶται, ὥς φησιν Ἡρόδοτος, οὐδαμοῖς τῶν νῦν σφέας « περιοικεόντων εἰσὶν ὁμόγλωσσοι οὔτε Πλακιηνοὶ, « σφίσι δ' ὁμόγλωσσοι. Δηλοῦσι δὲ ὅτι τὸν ἠνείκαντο « γλώσσης χαρακτῆρα μεταβαίνοντες εἰς ταῦτα τὰ χω-« ρία, τοῦτον ἔχουσιν ἐν φυλακῇ. » Καίτοι τί θαυμάσειεν ἄν τις, εἰ Πλακιανοῖς μὲν τοῖς περὶ τὸν Ἑλλήσποντον οἰκοῦσιν ὁμοίαν διάλεκτον εἶχον οἱ Κροτωνιᾶται, ἐπειδὴ Πελασγοὶ ἦσαν ἀμφότεροι ἀρχῆθεν, Τυρρηνοῖς δὲ τοῖς ἔγγιστ' οἰκοῦσι μηδὲν ὁμοίαν; Εἰ γὰρ τὸ συγγενὲς τῆς ὁμοφωνίας αἴτιον ὑποληπτέον, θάτερον δή που τῆς διαφωνίας· οὐ γὰρ δὴ κατά γε τὸ αὐτὸ ἐγχωρεῖ νομίζειν τἀμφότερα. Καὶ γὰρ δὴ τὸ μὲν ἕτερον καὶ λόγον τινὰ εἶχε γενόμενον, τὸ δὴ τοὺς πρόσω τὰς οἰκήσεις ἀπ' ἀλλήλων ποιησαμένους ὁμοεθνεῖς μηκέτι διασώζειν τὸν αὐτὸν τῆς διαλέκτου χαρακτῆρα διὰ τὰς πρὸς τοὺς πέλας ὁμιλίας· τὸ δὲ τοὺς ἐν τοῖς αὐτοῖς οἰκοῦντας χωρίοις μηδ' ὁτιοῦν κατὰ τὴν φωνὴν ἀλλήλοις ὁμολογεῖν ἐκ ταὐτοῦ φύντας γένους οὐδένα λόγον ἔχει.

XXX. Τούτῳ μὲν δὴ τῷ τεκμηρίῳ χρώμενος ἑτέρους εἶναι πείθομαι τῶν Τυρρηνῶν τοὺς Πελασγούς. Οὐ μὲν δὴ οὐδὲ Λυδῶν τοὺς Τυρρηνοὺς ἀποίκους οἴομαι γενέσθαι· οὐδὲ γὰρ ἐκείνοις ὁμόγλωσσοί εἰσιν, οὐδ' ἔστιν εἰπεῖν ὡς φωνῇ μὲν οὐκέτι χρῶνται παραπλησίᾳ, ἄλλα δέ τινα διασώζουσι τῆς μητροπόλεως γῆς μηνύματα. Οὔτε γὰρ θεοὺς Λυδοῖς τοὺς αὐτοὺς νομίζουσιν, οὔτε νόμοις οὔτ' ἐπιτηδεύμασι κέχρηνται παραπλησίοις, ἀλλὰ κατά γε ταῦτα πλέον Λυδῶν διαφέρουσιν ἢ Πελασγῶν. Κινδυνεύουσι γὰρ τοῖς ἀληθέσι μᾶλλον ἐοικότα λέγειν οἱ μηδαμόθεν ἀφιγμένον, ἀλλ' ἐπιχώριον τὸ ἔθνος ἀποφαίνοντες, ἐπειδὴ ἀρχαῖόν τε πάνυ καὶ οὐδενὶ ἄλλῳ γένει οὔθ' ὁμόγλωσσον οὔθ' ὁμοδίαιτον εὑρίσκεται. Ὠνομάσθαι δ' ὑφ' Ἑλλήνων αὐτὸ τῇ προσηγορίᾳ ταύτῃ οὐδὲν κωλύει, καὶ διὰ τὰς ἐν ταῖς τύρσεσιν οἰκήσεις καὶ ἀπ' ἀνδρὸς δυνάστου. Ῥωμαῖοι μέντοι ἄλλαις αὐτὸ προσαγορεύουσιν ὀνομασίαις· καὶ γὰρ ἐπὶ τῆς χώρας, ἐν ᾗ ποτ' ᾤκησαν, Ἐτρουρίας προσαγορευομένης, Ἐτρούσκους καλοῦσι τοὺς ἀνθρώπους· καὶ ἐπὶ τῆς ἐμπειρίας τῶν περὶ τὰ θεῖα σεβάσματα λειτουργιῶν, διαφέροντας εἰς αὐτὴν ἑτέρων, νῦν μέντοι Τού-

bus quæ alicubi terrarum nominum communicatione in unum coaluerunt, id Italicis populis accidit. Fuit enim tempus quo Latini, Umbri, Ausones, multi alii Tyrrheni a Græcis vocabantur, quia longinquæ gentium istarum sedes obscuram reddebant remotioribus cognitionem. Immo multi historici Romam ipsam Tyrrhenicam urbem esse putaverunt. Nomina igitur hisce gentibus mutata credo, siquidem et vitæ genus mutatum est. Ambabus tamen genus commune fuisse non credo : id quod cum ex multis aliis rebus conicio, tum vero præcipue ex ipsarum lingua, quæ est diversa, nec ullam similitudinem servat. « Nam (ut ait Herodotus) neque Croto-« niatæ neque Placiani cum aliis populis nunc sibi vicinis « lingua congruunt, cum inter se congruant. Satis autem « demonstrant se accurate servare illam ipsam linguæ « formam, quam secum attulerunt cum in has regiones « migrarunt. » Qui autem mirum esse possit, quod Crotoniatæ habuerint linguam illi similem qua utebantur Placiani circa Hellespontum habitantes, quandoquidem utrique sunt a Pelasgis oriundi, Tyrrhenis vero vicinis nullo modo similem habuerint. Si enim generis communitas existimanda est causa huius similitudinis sermonis, profecto eius contrarium est causa dissimilitudinis : utriusque enim rei eandem causam habere non licet. Nam alterum quidem, si fieret, aliquam haberet actionem, si eiusdem generis homines, quod sedes alteri ab alteris remotas haberent, eandem linguæ formam non amplius servarent, propter vicinorum commercia : hoc vero est dictu absurdissimum, eos qui in eisdem locis habitant, et eiusdem sunt generis, nullo modo linguæ similitudinem servasse.

XXX. Hoc igitur argumento usus Pelasgos a Tyrrhenis diversos fuisse credo. Sed ne Lydorum quidem colonos fuisse Tyrrhenos puto; neque enim linguam cum illis communem habent, neque dicere licet, lingua quidem simili eos iam non uti, sed tamen alia quædam antiquæ patriæ indicia servare. Nec enim eosdem deos quos Lydi colunt, nec legibus vitæve studiis similibus utuntur, sed in hisce saltem rebus plus a Lydis quam a Pelasgis differunt. Quare qui gentem istam non advenam sed indigenam fuisse dicunt, videntur pæne ad veritatem propius accedere : quandoquidem eam pervetustam esse et cum nulla alia gente aut linguam aut mores communes habere constat. Nihil autem est quod vetet hanc gentem a Græcis hoc nomine appellatam, sive quod in turribus habitaret, sive a viri principis nomine. Romani tamen aliis vocabulis eam appellant : nam et a regione, in qua olim habitabant, Etruria vocata, Etruscos appellant : et ob peritiam sacrorum ministeriorum et divini cultus, qua in re præ cæteris excellunt, nunc quidem nomine obscuriore *Tuscos*, olim

σκους ἀσαφέστερον, πρότερον δ' ἀκριβοῦντες τοὔνομα ὥσπερ Ἕλληνες Θυοσκόους ἐκάλουν. Αὐτοὶ μέντοι σφᾶς αὐτοὺς ἐπὶ τῶν ἡγεμόνων τινὸς Ῥασέννα, τὸν αὐτὸν ἐκείνῳ τρόπον ὀνομάζουσι. Πόλεις δ' ἅστινας ᾤκησαν οἱ Τυρρηνοὶ, καὶ πολιτευμάτων οὕστινας κατεστήσαντο κόσμους, δύναμίν θ' ὁπόσην ἔσχον οἱ σύμπαντες, καὶ ἔργα εἴ τινα μνήμης ἄξια διεπράξαντο, τύχαις θ' ὁποίαις ἐχρήσαντο, ἐν ἑτέρῳ δηλωθήσεται λόγῳ. Τὸ δ' οὖν Πελασγικὸν φῦλον, ὅσον μὴ διεφθάρη τε καὶ κατὰ τὰς ἀποικίας διεσπάσθη, διέμεινε δ' ὀλίγον ἀπὸ πολλοῦ, μετὰ τῶν Ἀβοριγίνων πολιτευόμενον ἐν τούτοις ὑπελείφθη τοῖς χωρίοις, ὅπου σὺν χρόνῳ τὴν Ῥώμην οἱ ἔκγονοι αὐτῶν σὺν τοῖς Ἀλβανοῖς ἐπολίσαντο. Καὶ τὰ μὲν ὑπὲρ τοῦ Πελασγικοῦ γένους μυθολογούμενα τοιάδ' ἐστί.

XXXI. Μετὰ δ' οὐ πολὺν χρόνον ἄλλος Ἑλληνικὸς στόλος εἰς ταῦτα τὰ χωρία τῆς Ἰταλίας κατάγεται, ἑξηκοστῷ μάλιστ' ἔτει πρότερον τῶν Τρωικῶν, ὡς αὐτοὶ Ῥωμαῖοι λέγουσιν, ἐκ Παλλαντίου πόλεως Ἀρκαδικῆς ἀναστάς. Ἡγεῖτο δὲ τῆς ἀποικίας Εὔανδρος, Ἑρμοῦ γενόμενος καὶ νύμφης τινὸς Ἀρκάσιν ἐπιχωρίας, ἣν οἱ μὲν Ἕλληνες Θέμιν εἶναι λέγουσι καὶ θεοφόρητον ἀποφαίνουσιν, οἱ δὲ τὰς Ῥωμαϊκὰς συγγράψαντες ἀρχαιολογίας τῇ πατρῴᾳ γλώσσῃ Καρμένταν ὀνομάζουσιν. Εἴη δ' ἂν Ἑλλάδι φωνῇ Θεσπιῳδὸς τῇ νύμφῃ τοὔνομα· τὰς μὲν γὰρ ᾠδὰς καλοῦσι Ῥωμαῖοι κάρμινα, τὴν δὲ γυναῖκα ταύτην ὁμολογοῦσι δαιμονίῳ πνεύματι κατάσχετον γενομένην τὰ μέλλοντα συμβαίνειν τῷ πλήθει δι' ᾠδῆς προλέγειν. Ὁ δὲ στόλος οὗτος οὐκ ἀπὸ τοῦ κοινοῦ τῆς γνώμης ἐπέμφθη, ἀλλὰ στασιάσαντος τοῦ δήμου τὸ ἐλαττωθὲν ἑκούσιον μέρος ὑπεξῆλθεν. Ἐτύγχανε δὲ τότε τὴν βασιλείαν τῶν Ἀβοριγίνων παρειληφὼς Φαῦνος, Ἄρεος ὥς φασιν ἀπόγονος, ἀνὴρ μετὰ τοῦ δραστηρίου καὶ συνετὸς, καὶ αὐτὸν ὡς τῶν ἐπιχωρίων τινὰ Ῥωμαῖοι δαιμόνων θυσίαις καὶ ᾠδαῖς γεραίρουσιν. Οὗτος ὁ ἀνὴρ δεξάμενος κατὰ πολλὴν φιλότητα τοὺς Ἀρκάδας ὀλίγους ὄντας, δίδωσιν αὐτοῖς τῆς αὑτοῦ χώρας ὁπόσην ἐβούλοντο. Οἱ δ' Ἀρκάδες, ὡς ἡ Θέμις αὐτοῖς ἐπιθειάζουσα ἔφραζεν, αἱροῦνται λόφον ὀλίγον ἀπέχοντα τοῦ Τεβέριος, ὅς ἐστι νῦν ἐν μέσῳ μάλιστα τῆς Ῥωμαίων πόλεως, καὶ κατασκευάζονται πρὸς αὐτῷ κώμην βραχεῖαν, δυσὶ ἁλιευτικοῖς πληρώμασιν, ἐν οἷς ἀπανέστησαν τῆς Ἑλλάδος, ἀποχρῶσαν· ἣν ἔμελλε τὸ πεπρωμένον σὺν χρόνῳ θήσειν ὅσην οὔθ' Ἑλλάδα πόλιν οὔτε βάρβαρον κατά τ' οἰκήσεως μέγεθος καὶ κατὰ δυναστείας ἀξίωσιν καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν εὐτυχίαν, χρόνον θ' ὁπόσον ἂν ὁ θνητὸς αἰὼν ἀντέχῃ πόλεων μάλιστα πασῶν μνημονευθησομένην. Ὄνομα δὲ τῷ πολίσματι τούτῳ τίθενται Παλλάντιον ἐπὶ τῆς ἐν Ἀρκαδίᾳ σφῶν μητροπόλεως· νῦν μέντοι Παλάτιον ὑπὸ Ῥωμαίων λέγεται, συγχέαντος τοῦ χρόνου τὴν ἀκρίβειαν, καὶ παρέχει πολλοῖς ἀτόπων ἐτυμολογιῶν ἀφορμάς.

XXXII. Ὡς δέ τινες ἱστοροῦσιν, ὧν ἐστι καὶ Πο-

vero rem ipsam nomine accuratius exprimentes Θυοσκόους, ut Græci, vocabant. Ipsi vero a quodam duce Rasenna se eodem modo, quo ille, nominant. Sed quasnam urbes Tyrrheni incoluerint, quam reipublicæ ac disciplinæ formam in illis constituerint, quantam potentiam universi habuerint, et si quæ facinora memoratu digna fecerint, et quam variis casibus usi fuerint, alio libro declarabitur. Quotquot igitur de gente Pelasgica non perierunt, nec in diversas colonias dissipati sunt, (pauci vero ex magno numero manserunt superstites,) in his locis relicti cum Aboriginibus in eadem republica vixerunt, ubi temporis progressu ipsorum posteri cum Albanis Romam condiderunt. Atque hæc sunt quæ de gente Pelasga fabulis produntur.

XXXI. Sed non multo post alia classis Græcorum ad hæc Italiæ loca appulit, LX ferme annis ante bellum Troianum, quemadmodum ipsi Romani tradunt, quæ ex Pallantio, urbe Arcadica, venit. Coloniæ autem dux erat Euander, filius Mercurii et nymphæ cuiusdam Arcadicæ, quam Græci Themin appellant, et numine divino plenam fuisse dicunt. Sed antiquitatum Romanarum scriptores patrio eam sermone Carmentam appellant, quod nymphæ nomen Græca lingua significaret Θεσπιῳδὸς: nam ᾠδὰς Romani carmina vocant. Hanc vero mulierem divino spiritu afflatam res futuras populo carmine prædicere narrant. Hæc autem classis non de communi omnium consilio missa fuit: sed, orta in populo seditione, factio inferior sua sponte emigravit. Tunc apud Aborigines regnum a maioribus acceptum tenebat Faunus, a Marte, ut aiunt, oriundus: vir non solum ad res gerendas promptus, sed etiam prudens: cumque Romani sacrificiis et carminibus ut unum de diis patriis venerantur. Hic Arcadibus, quorum numerus exiguus erat, magna cum humanitate exceptis de suo agro dedit quantum voluerunt. Arcades vero, ut Themis furore divino concita ipsos monuerat, collem a Tiberi non longe distantem elegerunt, qui nunc in media fere urbe Romana situs est, iuxtaque ipsum ædificarunt vicum parvum, capacem tot hominum, quot fuerant in duabus navibus piscatoriis, quibus ex Græcia eo commigrarant; quem temporis progressu ad tantam magnitudinem fata provectura erant, quantam nulla alia urbs aut Græca aut barbara esset adeptura, sive sedium amplitudinem, sive maiestatem imperii sive ceteras felicitatis humanæ partes spectamus; atque ad summam præ ceteris omnibus urbibus celebritatem, quamdiu mortales duraturi sunt. Huic autem oppidulo nomen Pallantium imposuerunt, in memoriam urbis patriæ, quæ in Arcadia erat: nunc tamen Palatium a Romanis vocatur, quia temporis diuturnitas accuratam huius vocis scribendæ rationem corrupit: id quod multis absurdarum etymologiarum occasionem præbet.

XXXII. Sed, ut nonnulli prodiderunt, inter quos est et

λύβιος ὁ Μεγαλοπολίτης, ἐπί τινος μειρακίου Πάλλαντος αὐτόθι τελευτήσαντος· τοῦτον δ' Ἡρακλέους εἶναι παῖδα καὶ Λαύνας τῆς Εὐάνδρου θυγατρός· χώσαντα δ' αὐτῷ τὸν μητροπάτορα τάφον ἐπὶ τῷ λόφῳ, Παλλάντιον ἐπὶ τοῦ μειρακίου τὸν τόπον ὀνομάσαι. Ἐγὼ μέντοι οὔτε τάφον ἐθεασάμην ἐν Ῥώμῃ Πάλλαντος, οὔτε χοὰς ἔμαθον ἐπιτελουμένας, οὔτ' ἄλλο τῶν τοιουτοτρόπων οὐδὲν ἠδυνήθην ἰδεῖν, καίτοιγ' οὐκ ἀμνήστου τῆς οἰκίας ταύτης ἀφειμένης οὐδ' ἀμοίρου τιμῶν, αἷς τὸ δαιμόνιον γένος ὑπ' ἀνθρώπων γεραίρεται. Καὶ γὰρ Εὐάνδρῳ θυσίας ἔμαθον ὑπὸ Ῥωμαίων ἐπιτελουμένας ὅσ' ἔτη δημοσίᾳ καὶ Καρμέντῃ, καθάπερ τοῖς λοιποῖς ἥρωσι καὶ δαίμοσι· καὶ βωμοὺς ἐθεασάμην ἱδρυμένους, Καρμέντῃ μὲν ὑπὸ τῷ καλουμένῳ Καπετωλίῳ παρὰ ταῖς Καρμεντίσι πύλαις· Εὐάνδρῳ δὲ πρὸς ἑτέρῳ τῶν λόφων Αὐεντίνῳ λεγομένῳ τῆς Τριδύμου πύλης οὐ πρόσω· Πάλλαντι δὲ οὐθὲν οἶδα τούτων γινόμενον. Οἱ δ' οὖν Ἀρκάδες ὑπὸ τῷ λόφῳ συνοικισθέντες τά τ' ἄλλα διεκόσμουν τὸ κτίσμα τοῖς οἴκοθεν νομίμοις χρώμενοι, καὶ ἱερὰ ἱδρύονται, πρῶτον μὲν τῷ Λυκαίῳ Πανί, τῆς Θέμιδος ἐξηγουμένης· Ἀρκάσι γὰρ θεῶν ἀρχαιότατός τε καὶ τιμιώτατος ὁ Πάν· χωρίον ἐξευρόντες ἐπιτήδειον, ὃ καλοῦσι Ῥωμαῖοι Λουπερκάλιον, ἡμεῖς δ' ἂν εἴποιμεν Λύκαιον. νῦν μὲν οὖν συμπεπολισμένων τῷ τεμένει τῶν πέριξ χωρίων δυσείκαστος γέγονεν ἡ παλαιὰ τοῦ τόπου φύσις· ἦν δὲ τὸ ἀρχαῖον ὡς λέγεται σπήλαιον ὑπὸ τῷ λόφῳ μέγα, δρυμῷ λασίῳ κατηρεφές, καὶ κρηνίδες ὑπὸ ταῖς πέτραις ἐμβύθιοι, ἥ τε προσεχὴς τῷ κρημνῷ νάπη πυκνοῖς καὶ μεγάλοις δένδρεσιν ἐπίσκιος, ἔνθα βωμὸν ἱδρυσάμενοι τῷ θεῷ τὴν πάτριον θυσίαν ἐπετέλεσαν, ἣν μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου Ῥωμαῖοι θύουσιν ἐν μηνὶ Φεβρουαρίῳ μετὰ τὰς χειμερίους τροπάς, οὐδὲν τῶν τότε γενομένων μετακινοῦντες· ὁ δὲ τρόπος τῆς θυσίας ἐν τοῖς ἔπειτα λεχθήσεται. Ἐπὶ δὲ τῇ κορυφῇ τοῦ λόφου τὸ τῆς Νίκης τέμενος ἐξελόντες, θυσίας καὶ ταύτῃ κατεστήσαντο διετησίους, ἃς καὶ ἐπ' ἐμοῦ Ῥωμαῖοι ἔθυον.

XXXIII. Ταύτην δ' Ἀρκάδες μυθολογοῦσι Πάλλαντος εἶναι θυγατέρα τοῦ Λυκάονος, τιμὰς δὲ παρ' ἀνθρώπων ἃς ἔχει νῦν Ἀθηνᾶς βουλήσει λαβεῖν, γενομένην τῆς θεοῦ σύντροφον. Δοθῆναι γὰρ εὐθὺς ἀπὸ γονῆς τὴν Ἀθηνᾶν Πάλλαντι ὑπὸ Διός, καὶ παρ' ἐκείνῳ τέως εἰς ὥραν ἀφίκετο τραφῆναι. Ἱδρύσαντο δὲ καὶ Δήμητρος ἱερόν, καὶ τὰς θυσίας αὐτῇ διὰ γυναικῶν τε καὶ νηφαλίους ἔθυσαν, ὡς Ἕλλησι νόμος, ὧν οὐδὲν ὁ καθ' ἡμᾶς ἤλλαξε χρόνος. Ἀπέδειξαν δὲ καὶ Ποσειδῶνι τέμενος Ἱππίῳ καὶ τὴν ἑορτὴν Ἱπποκράτεια μὲν ὑπ' Ἀρκάδων, Κωνσουάλια δ' ὑπὸ Ῥωμαίων λεγόμενα κατεστήσαντο, ἐν ᾗ παρὰ Ῥωμαίοις ἐξ ἔθους ἐλινύουσιν ἔργων ἵπποι καὶ ὀρεῖς καὶ στέφονται τὰς κεφαλὰς ἄνθεσι. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα τεμένη καὶ βωμοὺς καὶ βρέτη θεῶν καθωσίωσαν, ἁγισμούς τε καὶ θυσίας κατεστήσαντο πατρίους, αἳ μέχρι τῶν

Polybius Megalopolitanus, nomen habet ab adolescente quodam Pallante, qui ibi obiit quemque Herculis et Lavinæ Euandri filiæ filium fuisse tradunt; cum autem avus maternus in eo colle sepulcrum illi exstruxisset, eum locum de adolescentis nomine Palantium appellasse. Ego vero nec ullum Pallantis sepulcrum Romæ vidi, nec ullas inferias ei fieri audivi, nec aliud quicquam huiusmodi animadvertere potui : quamvis ea gens non sit oblivioni tradita nec expers honorum, quibus divinum genus ab hominibus colitur; etenim Euandro et Carmentæ, ut et ceteris heroibus atque geniis, sacrificia quotannis publicis impensis fieri accepi. Vidi etiam aras consecratas, alteram Carmentæ ad portam Carmentalem, sub eo colle qui Capitolinus vocatur : alteram Euandro, ad alium collem qui Aventinus vocatur, non procul a porta Trigemina. At Pallanti nihil eiusmodi fieri animadverti. Arcades igitur, qui sedes sub eo colle posuerant, cum aliis rebus vicum conditum more patrio ornaverunt, tum etiam fana exstruxerunt. Ac primum quidem Pani Lycæo, monitu Themidis (Pan enim apud Arcades deorum antiquissimus habetur, estque in summo *apud eos* honore) invento loco apto quem Romani Lupercal appellant, nos vero Lycæum diceremus. Nunc quidem antiquam huius loci naturam vix coniectura agnoscere queas, quia loca quæ templum illud circumdabant ædificiis inter se coniunctis sunt occupata. Olim autem (ut fertur) erat ingens ibi spelunca sub illo colle sita, quam densa silva tegebat, et sub rupibus fonticuli profundi, vallisque rupi contigua ob frequentes ac proceras arbores *erat* opaca. In ara hic deo statuta sacrificium more patrio fecerunt, quod et nostra ætate Romani mense Februario, post hibernum solstitium, nihil de pristino ritu mutantes, faciunt. Huius vero sacrificii faciendi modus postea dicetur. At in summo collis vertice Victoriæ area delecta sacrificia huic quoque *deæ* anniversaria instituerunt, quæ ad meam usque ætatem Romani faciebant.

XXXIII. Hanc autem Arcades Pallantis Lycaone prognati filiam fuisse fabulantur, atque honores, quibus homines nunc eam honorant, Minervæ voluntate consecutam esse, quod cum hac dea educata esset : a Jove enim Minervam recens natam Pallanti commendatam, et apud ipsum educatam esse donec adolevisset. Cereri quoque templum exstruxerunt, eique per feminas sacerdotes sacra abstemia fecerunt, more Græco, in quocum ritu ætas nostra nihil mutavit. Etiam Neptuno Equestri fanum assignarunt, et diem festum in eius honorem constituerunt, quem Arcades Hippocratia, Romani Consualia vocant : quo die apud Romanos equi et muli de more sunt operum immunes, eorumque capita floribus coronantur. Multa quoque alia fana et aras et simulacra deorum consecrarunt, expiationesque et sacrificia patria instituerunt quæ usque

κατ' ἐμὲ χρόνων τὸν αὐτὸν ἐγίνοντο τρόπον. Οὐ θαυμάσαιμι δ' ἂν εἰ καὶ παρεῖνταί τινες διαφυγοῦσαι τὴν τῶν ἐπιγινομένων μνήμην, ἀπὸ τοῦ πάνυ ἀρχαίου· ἀλλ' ἀποχρῶσί γε καὶ αἱ νῦν ἔτι γινόμεναι τεκμήρια εἶναι τῶν Ἀρκαδικῶν ποτε νομίμων· λεχθήσεται δὲ περὶ αὐτῶν ἐπὶ πλεῖον ἐν ἑτέροις. Λέγονται δὲ καὶ γραμμάτων Ἑλληνικῶν χρῆσιν εἰς Ἰταλίαν πρῶτοι διακομίσαι νεωστὶ φανεῖσαν Ἀρκάδες, καὶ μουσικὴν τὴν δι' ὀργάνων, ἃ δὴ λύραι τε καὶ τρίγωνα καὶ αὐλοὶ καλοῦνται, τῶν προτέρων ὅτι μὴ σύριγξι ποιμενικαῖς οὐδενὶ ἄλλῳ μουσικῆς τεχνήματι χρωμένων· νόμους τε θέσθαι καὶ τὴν δίαιταν ἐκ τοῦ θηριώδους ἐπὶ πλεῖστον εἰς ἡμερότητα μεταγαγεῖν, τέχνας τε καὶ ἐπιτηδεύματα καὶ ἄλλα πολλά τινα ὠφελήματ' εἰς τὸ κοινὸν καταθεῖναι, καὶ δι' αὐτὰ πολλῆς ἐπιμελείας τυγχάνειν πρὸς τῶν ὑποδεξαμένων. Τοῦτο δεύτερον ἔθνος Ἑλληνικὸν μετὰ Πελασγοὺς ἀφικόμενον εἰς Ἰταλίαν κοινὴν ἔσχε μετὰ τῶν Ἀβοριγίνων οἴκησιν, ἐν τῷ κρατίστῳ τῆς Ῥώμης ἱδρυσάμενον χωρίῳ.

XXXIV. Ὀλίγοις δ' ὕστερον ἔτεσι μετὰ τοὺς Ἀρκάδας ἄλλος εἰς Ἰταλίαν ἀφικνεῖται στόλος Ἑλληνικὸς, ἄγοντος Ἡρακλέους, ὃς Ἰβηρίαν καὶ τὰ μέχρι δυσμῶν ἡλίου πάντα χειρωσάμενος ἧκεν Ἐξ ὧν τινες Ἡρακλέα παραιτησάμενοι τῆς πραγματείας ἀφεθῆναι περὶ ταῦτα τὰ χωρία ὑπέμειναν, καὶ πολίζονται λόφον ἐπιτήδειον εὑρόντες, τρισταδίῳ δὲ μάλιστα μήκει τοῦ Παλλαντίου διειργόμενον, ὃς νῦν μὲν Καπετωλῖνος ὀνομάζεται, ὑπὸ δὲ τῶν τότ' ἀνθρώπων Σατούρνιος ἐλέγετο, ὥσπερ ἂν εἴποι τις Ἑλλάδι φωνῇ Κρόνιος. Τῶν δ' ὑπολειφθέντων οἱ μὲν πλείους ἦσαν Πελοποννήσιοι, Φενεᾶταί τε καὶ Ἐπειοὶ οἱ ἐξ Ἤλιδος, οἷς οὐκέτι πόθος ἦν τῆς οἴκαδ' ὁδοῦ, διαπεπορθημένης αὐτοῖς τῆς πατρίδος ἐν τῷ πρὸς Ἡρακλέα πολέμῳ. Ἐμέμικτο δέ τι καὶ Τρωϊκὸν αὐτοῖς τῶν ἐπὶ Λαομέδοντος αἰχμαλώτων ἐξ Ἰλίου γενομένων, ὅτε τῆς πόλεως Ἡρακλῆς ἐκράτησε. Δοκεῖ δέ μοι καὶ τοῦ ἄλλου στρατοῦ πᾶν, εἴ τι καματηρὸν ἢ τῇ πλάνῃ ἀχθόμενον ἦν, ἄφεσιν τῆς στρατείας αἰτησάμενον ἐν τῷ χωρίῳ τῷδ' ὑπομεῖναι. Τὸ δ' ὄνομα τῷ λόφῳ τινὲς μὲν, ὥσπερ ἔφην, ἀρχαῖον οἴονται εἶναι, καὶ δι' αὐτὸ τοὺς Ἐπειοὺς οὐχ ἥκιστα φιλοχωρῆσαι [τῷ λόφῳ], μνήμῃ τοῦ ἐν Ἤλιδι Κρονίου λόφου, ὅς ἐστιν ἐν τῇ Πισάτιδι γῇ ποταμοῦ πλησίον Ἀλφειοῦ, καὶ αὐτὸν ἱερὸν τοῦ Κρόνου νομίζοντες Ἠλεῖοι θυσίαις καὶ ἄλλαις τιμαῖς συνιόντες γεραίρουσιν ἐν ὡρισμένοις χρόνοις. Εὔξενος δ' ὁ ποιητὴς ἀρχαῖος καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν Ἰταλικῶν μυθογράφων ὑπ' αὐτῶν οἴονται Πισατῶν διὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ παρὰ σφίσι Κρονίου τεθῆναι τῷ τόπῳ τοὔνομα, καὶ τὸν βωμὸν τῷ Κρόνῳ τοὺς Ἐπειοὺς ἱδρύσασθαι μεθ' Ἡρακλέους, ὃς ἔτι καὶ νῦν διαμένει παρὰ τῇ ῥίζῃ τοῦ λόφου κατὰ τὴν ἄνοδον τὴν ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς φέρουσαν εἰς τὸ Καπετώλιον· τήν τε θυσίαν, ἣν καὶ ἐπ' ἐμοῦ Ῥωμαῖοι ἔθυον φυλάττοντες τὸν Ἑλληνικὸν νόμον, ἐκείνους εἶναι τοὺς κατα-

ad meam ætatem eodem modo, *quo olim*, fiebant. Nec mirarer siqua ob nimiam temporis diuturnitatem posterorum memoriam fugissent, ac propter oblivionem neglecta fuissent; sed tamen ea, quæ etiam nunc fiunt, priscorum rituum Arcadicorum sunt argumenta satis manifesta : de quibus alio loco fusius agetur. Arcades etiam Græcarum literarum usum, qui recens apparuerat, in Italiam primi transtulisse dicuntur, instrumenta quoque musica, quæ lyra et trigona et tibiæ vocantur, cum priorum sæculorum homines præter fistulas pastorales nullo alio instrumento musico uterentur. *Dicuntur* etiam leges tulisse, et vitæ genus, quod antea maxima ex parte ferinum erat, ad mansuetudinem traduxisse, et artes et instituta et multa alia commoda in communem *hominum* usum contulisse : ac propterea apud hospites valde gratiosi fuisse. Hæc secunda gens Græca post Pelasgos in Italiam delata sedes cum Aboriginibus communes habuit, quas in præstantissimo urbis Romanæ loco posuit.

XXXIV. Paucis vero annis post adventum Arcadum alia Græcorum classis in Italiam venit, ductu Herculis; qui Hispaniam, et quidquid terrarum usque ad solis occasum extenditur, in suam potestatem redegerat. Horum quidam Herculem precati ut se militiæ laboribus liberaret, circa hæc loca remanserunt; et nacti collem aptum, qui trium ferme stadiorum spatio a Pallantio aberat, qui nunc quidem Capitolinus appellatur, sed ab illius sæculi hominibus Saturnius appellabatur, (quem Græco sermone Cronium diceremus) in eo oppidulum condiderunt. Qui vero *illic* fuerunt relicti, plerique erant Peloponnesii, Pheneatæ, et Epei Elei, qui nullo domum redeundi desiderio amplius tenebantur, quod ipsorum patria in bello contra Herculem gesto direpta ac vastata erat. His autem erant admixti nonnulli etiam Troiani, de illorum numero qui Laomedonte regnante ex Ilio captivi abducti fuerant, cum Hercules urbem vi cepisset. De reliquo quoque exercitu, siqui laboribus defatigati erant aut errorum fastidio premebantur, omnes missione petita in hoc loco remansisse mihi videntur. Huius autem collis nomen nonnulli ut dixi antiquum esse putant, et ideo Epeos non minime isto colle delectatos, ob memoriam Cronii collis qui est in Elide in agro Pisatide prope fluvium Alpheum : eumque Elei Saturno sacrum putantes sacrificiis et aliis honoribus statis temporibus convenientes honorant. Sed Euxenus poeta vetus et alii quidam Italici fabularum scriptores huic loco nomen istud ab ipsis Pisatis, propter similitudinem Cronii collis, qui est in ipsorum agro, impositum putant; et Epeos una cum Hercule Saturno aram statuisse, quæ nunc etiam extat, sita ad collis radices, iuxta viam qua ex foro in Capitolium ascenditur; et sacrificium, quod mea quoque ætate Romani Græco ritu faciebant, ab illis institutum ferunt.

στησαμένους. Ὡς δ' ἐγὼ συμβαλλόμενος εὑρίσκω καὶ πρὶν Ἡρακλέα ἐλθεῖν εἰς Ἰταλίαν ἱερὸς ἦν ὁ τόπος τοῦ Κρόνου, καλούμενος ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων Σατούρνιος. Καὶ ἡ ἄλλη δ' ἀκτὴ σύμπασα, ἡ νῦν Ἰταλία καλουμένη, τῷ θεῷ τούτῳ ἀνέκειτο, Σατουρνία πρὸς τῶν ἐνοικούντων ὀνομαζομένη, ὡς ἔστιν εὑρεῖν ἔν τε Σιβυλλείοις λογίοις καὶ ἄλλοις τισὶ χρηστηρίοις ὑπὸ τῶν θεῶν δεδομένοις εἰρημένον· ἱερά τε πολλαχῇ τῆς χώρας ἐστὶν ἱδρυμένα τῷ θεῷ, καὶ πόλεις τινὲς οὕτως ὥσπερ ἡ σύμπασα τότ' ἀκτὴ ὀνομαζόμεναι· χῶροί τε πολλοὶ τοῦ δαίμονος ἐπώνυμοι, καὶ μάλισθ' οἱ σκόπελοι καὶ τὰ μετέωρα.

XXXV. Ἰταλία δ' ἀνὰ χρόνον ὠνομάσθη ἐπ' ἀνδρὸς δυνάστου, ὄνομ' Ἰταλοῦ. Τοῦτον δέ φησιν Ἀντίοχος ὁ Συρακούσιος ἀγαθὸν καὶ σοφὸν γεγενημένον καὶ τῶν πλησιοχώρων τοὺς μὲν λόγοις ἀναπείθοντα, τοὺς δὲ βίᾳ προσαγόμενον, ἅπασαν ὑφ' ἑαυτῷ ποιήσασθαι τὴν γῆν, ὅση ἐντὸς ἦν τῶν κόλπων τοῦ τε Ναπητίνου καὶ τοῦ Σκυλλητίνου· ἣν δὴ πρώτην κληθῆναι Ἰταλίαν ἐπὶ τοῦ Ἰταλοῦ. Ἐπεὶ δὲ ταύτης καρτερὸς ἐγένετο, καὶ ἀνθρώπους πολλοὺς εἶχεν ὑπηκόους, αὐτίκα τῶν ἐχομένων ἐπορέγεσθαι καὶ πόλεις ὑπάγεσθαι πολλάς· εἶναι δ' αὐτὸν Οἴνωτρον τὸ γένος. Ἑλλάνικος δ' ὁ Λέσβιός φησιν Ἡρακλέα τοὺς Γηρυόνου βοῦς ἀπελαύνοντα εἰς Ἄργος, ἐπειδή τις αὐτῷ δάμαλις ἀποσκιρτήσας τῆς ἀγέλης ἐν Ἰταλίᾳ ἐόντι ἤδη φεύγων διῆρε τὴν ἀκτήν, καὶ τὸν μεταξὺ διανηξάμενος πόρον τῆς θαλάσσης εἰς Σικελίαν ἀφίκετο, ἐρόμενον ἀεὶ τοὺς ἐπιχωρίους, καθ' οὓς ἑκάστοτε γίνοιτο διώκων τὸν δάμαλιν, εἴ πή τις αὐτὸν ἑωρακὼς εἴη, τῶν τῇδε ἀνθρώπων Ἑλλάδος μὲν γλώττης ὀλίγα συνιέντων, τῇ δὲ πατρίῳ φωνῇ κατὰ τὰς μηνύσεις τοῦ ζώου καλούντων τὸν δάμαλιν οὐΐτουλον, ὥσπερ καὶ νῦν λέγεται, ἐπὶ τοῦ ζώου τὴν χώραν ὀνομάσαι πᾶσαν, ὅσην ὁ δάμαλις διῆλθεν, Οὐϊτουλίαν· μεταπεσεῖν δ' ἀνὰ χρόνον τὴν ὀνομασίαν εἰς τὸ νῦν σχῆμα θαυμαστὸν οὐδέν, ἐπεὶ καὶ τῶν Ἑλληνικῶν πολλὰ τὸ παραπλήσιον πέπονθεν ὀνομάτων. Πλὴν εἴθ' ὡς Ἀντίοχός φησιν ἐπ' ἀνδρὸς ἡγεμόνος, ὅπερ ἴσως καὶ πιθανώτερόν ἐστιν, εἴθ' ὡς Ἑλλάνικος οἴεται ἐπὶ τοῦ ταύρου τὴν ὀνομασίαν ταύτην ἔσχεν, ἐκεῖνό γ' ἐξ ἀμφοῖν δῆλον, ὅτι κατὰ τὴν Ἡρακλέους ἡλικίαν ἢ μικρῷ πρόσθεν οὕτως ὠνομάσθη. Τὰ δὲ πρὸ τούτων Ἕλληνες μὲν Ἑσπερίαν καὶ Αὐσονίαν αὐτὴν ἐκάλουν, οἱ δ' ἐπιχώριοι Σατουρνίαν, ὡς εἴρηταί μοι πρότερον.

XXXVI. Ἔστι δέ τις καὶ ἕτερος λόγος ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων μυθολογούμενος, ὡς πρὸ τῆς Διὸς ἀρχῆς ὁ Κρόνος ἐν τῇ γῇ ταύτῃ δυναστεύσειε, καὶ ὁ λεγόμενος ἐπ' ἐκείνου βίος ἅπασι δαψιλὴς ὁπόσοις ὧραι φύουσιν οὐ παρ' ἄλλοις μᾶλλον ἢ παρὰ σφίσι γένοιτο. Καὶ εἴ τις ἀφελὼν τὸ μυθῶδες τοῦ λόγου χώρας ἀρετὴν ἐξετάζειν ἐθελήσειεν, ἐξ ἧς γένος τὸ ἀνθρώπων πλείστας εὐφροσύνας ἐκαρπώσατο γενόμενον εὐθὺς εἴτ' ἐκ γῆς, ὡς ὁ παλαιὸς ἔχει λόγος, εἴτ'

Sed, quantum ego conicio, vel antequam Hercules in Italiam veniret, hic locus Saturno sacer erat, et ab incolis Saturnius appellabatur. Quin etiam tota reliqua ora, quæ nunc Italia vocatur, huic numini sacra erat, et ab incolis Saturnia vocabatur, sicut reperitur tam in carminibus Sibyllinis, quam in aliis quibusdam oraculis, quæ dii reddiderunt, declaratum. Et in multis aliis huius regionis locis templa huic deo dicata sunt : extant etiam urbes quædam, quæ ita nominantur ut universa *Italiæ* ora tunc vocabatur, et multa loca huius dei nomen habent, præcipue scopuli et colles excelsi.

XXXV. Postea tamen Italia vocata est a viro præpotente, cui nomen erat Italus. Antiochus autem Syracusanus ait hunc fuisse virum probum ac sapientem, qui populis vicinis partim verbis, partim vi sibi adiunctis, totam illam regionem in suam potestatem redegit quæ est inter sinus Napetinum et Scylletinum : hanc igitur primam ab Italo illo Italiam fuisse appellatam. Cum autem hac potitus esset, et multos homines subditos haberet, statim finitimarum gentium dominationem affectasse, et multas civitates sibi subiecisse : genere autem Œnotrum fuisse. At Hellanicus Lesbius ait Herculem Geryonis boves Argos abigentem, quoniam vitulus quidam ipsius, cum iam in Italia esset, ab armento resiliens fugerat, et universa illa ora peragrata fretoque transnato in Siciliam pervenerat, quærentem semper ex illius regionis incolis, in quoscunque vitulum persequens inciderat, num quis eum vidisset, illis quidem pauca linguæ Græcæ vocabula intellegentibus, et patrio sermone cum id animal significarent vitulum appellantibus, ut etiam nunc appellatur, ab illo animali universam oram quam vitulus peragrarat Vituliam nominasse. Postea vero vocabulum istud in eam formam, quam nunc habet, *Italiam* mutatum esse, mirum non est, siquidem multis Græcis vocabulis idem accidit. Verumtamen sive, ut Antiochus ait, a duce (id quod fortasse etiam verisimilius est) sive, ut putat Hellanicus, a vitulo nomen hoc accepit, illud certe ex amborum auctoritate constat, Herculis ætate aut paulo antea ita nominatam esse. Antea autem Græci eam Hesperiam et Ausoniam vocabant, ipsi vero indigenæ Saturniam, ut supra dixi.

XXXVI. Fertur etiam alia fabula inter illius regionis incolas Saturnum ante Iovis regnum in hisce terris regnasse, et celebratum illud vitæ genus rebus omnibus quas anni tempora progignunt abundans, non apud alios potius quam apud ipsos floruisse. Ac siquis, fabulis ex hac narratione sublatis, naturam eius regionis considerare velit, ex qua genus humanum, simulatque natum est sive ex terra, ut prisca fert opinio, sive quavis alia

ἄλλως πως, οὐκ ἂν εὕροι ταύτης τιν' ἐπιτηδειοτέραν. Ὡς γὰρ μία γῆ πρὸς ἑτέραν κρίνεσθαι τοσαύτην τὸ μέγεθος, οὐ μόνον τῆς Εὐρώπης ἀλλὰ καὶ τῆς ἄλλης ἁπάσης κρατίστη κατ' ἐμὴν δόξαν ἐστὶν Ἰταλία. Καίτοι με οὐ λέληθεν ὅτι πολλοῖς οὐ πιστὰ δόξω λέγειν, ἐνθυμουμένοις Αἴγυπτόν τε καὶ Λιβύην καὶ Βαβυλῶνα καὶ εἰ δή τινες ἄλλοι χῶροί εἰσιν εὐδαίμονες, ἀλλ' ἐγὼ τὸν ἐκ γῆς πλοῦτον οὐκ ἐν μιᾷ τίθεμαι καρπῶν ἰδέᾳ, οὐδ' εἰσέρχεταί με ζῆλος οἰκήσεως, ἐν ᾗ μόνον εἰσὶν ἄρουραι πίονες, τῶν δ' ἄλλων οὐδὲν ἢ βραχύ τι χρησίμων, ἀλλ' ἥτις ἂν εἴη πολυαρκεστάτη τε καὶ τῶν ἐπεισάκτων ἀγαθῶν ἐπὶ τὸ πολὺ ἐλάχιστον δεομένη, ταύτην κρατίστην εἶναι λογίζομαι. Τοῦτο δὲ τὸ παμφόρον καὶ πολυωφελὲς παρ' ἡντινοῦν ἄλλην γῆν Ἰταλίαν ἔχειν πείθομαι.

XXXVII. Οὐ γὰρ ἀρούρας μὲν ἀγαθὰς ἔχει καὶ πολλάς, ἄδενδρος δ' ἐστὶν ὡς σιτοφόρος· οὐδ' αὖ φυτὰ μέν ἐστιν ἱκανὴ παντοῖα θρέψασθαι, σπείρεσθαι δ' ὡς δενδρῖτις ὀλιγόκαρπος· οὐδ' ἄμφω μὲν ταῦτα παρέχειν δαψιλής, προβατεύεσθαι δ' ἀνεπιτήδειος· οὐδ' ἄν τις αὐτὴν φαίη πολύκαρπον μὲν εἶναι καὶ πολύδενδρον καὶ πολύβοτον, ἐνδιαίτημα δ' ἀνθρώποις ὑπάρχειν ἄχαρι· ἀλλ' ἔστι πάσης ὡς εἰπεῖν ἡδονῆς τε καὶ ὠφελείας ἔκπλεως. Ποίας μὲν γὰρ λείπεται σιτοφόρου μὴ ποταμοῖς ἀλλὰ τοῖς οὐρανίοις ὕδασιν ἀρδομένης τὰ καλούμενα Καμπανῶν πεδία, ἐν οἷς ἐγὼ καὶ τρικάρπους ἐθεασάμην ἀρούρας θερινὸν ἐπὶ χειμερινῷ καὶ μετοπωρινὸν ἐπὶ θερινῷ σπόρον ἐκτρεφούσας; ποίας δ' ἐλαιοφόρου τὰ Μεσσαπίων καὶ Δαυνίων καὶ Σαβίνων καὶ πολλῶν ἄλλων γεώργια; ποίας δ' οἰνοφύτου Τυρρηνία καὶ Ἀλβανοὶ καὶ Φαλερίνων χωρία θαυμαστῶς ὡς φιλάμπελα, καὶ δι' ἐλαχίστου πόνου πλείστους ἅμα καὶ κρατίστους καρποὺς ἐξενεγκεῖν εὔπορα; χωρὶς δὲ τῆς ἐνεργοῦ πολλὴν μὲν ἄν τις εὕροι τὴν εἰς ποίμνας ἀνειμένην αὐτῆς, πολλὴν δὲ τὴν αἰγονόμον, ἔτι δὲ πλείω καὶ θαυμασιωτέραν τὴν ἱπποφορβόν τε καὶ βουκολίδα· ἡ γὰρ ἕλειος καὶ λειμωνία βοτάνη δαψιλὴς οὖσα, τῶν τ' ὀργάδων ἡ δροσερὰ καὶ κατάρρυτος ἄπειρος ὅση θέρει νέμεται καὶ παρέχει διὰ παντὸς εὐθηνούσας τὰς ἀγέλας. Πάντων δ' εἰσὶν οἱ δρυμοὶ θαυμασιώτατοι περί τε τὰ κρημνώδη χωρία καὶ τὰς νάπας καὶ τοὺς ἀγεωργήτους λόφους, ἐξ ὧν πολλῆς μὲν εὐποροῦσιν ὕλης καὶ καλῆς εἰς ναυπήγησιν, πολλῆς δὲ τῆς εἰς τὰς ἄλλας ἐργασίας εὐθέτου. Καὶ τούτων οὐδὲν οὔτε δυσπόριστόν ἐστιν οὔτε πρόσω τῆς ἀνθρωπίνης χρείας κείμενον, ἀλλ' εὐκατέργαστα καὶ ῥᾴδια παρεῖναι πάντα διὰ πλῆθος τῶν ποταμῶν, οἳ διαρρέουσιν ἅπασαν τὴν ἀκτὴν καὶ ποιοῦσι τάς τε κομιδὰς καὶ τὰς ἀμείψεις τῶν ἐκ γῆς φυομένων λυσιτελεῖς. Ἔχει δ' ἡ γῆ καὶ νάματα θερμῶν ὑδάτων ἐν πολλοῖς εὑρημένα χωρίοις, λουτρὰ παρασχεῖν ἥδιστα καὶ νόσους ἰάσασθαι χρονίους ἄριστα· καὶ μέταλλα παντοδαπά, καὶ θηρίων ἄγρας ἀφθόνους, καὶ θαλάττης φύσιν πολύγονον, ἄλλα

ratione plurima commoda perceperit, nullam aliam hac regione commodiorem reperiet. Si enim eiusdem magnitudinis terras inter se comparaveris, Italia meo iudicio non solum Europam, sed et quamlibet aliam totius orbis regionem longe superat. Quamquam non me fugit quod multis incredibilia dicere videbor, reputantibus Ægyptum et Africam ac Babyloniam, et si qua alia loca ob felicitatem celebrantur. Sed ego terræ opes non in una sola frugum specie pono : nec me subit desiderium habitandi ubi arva tantum sunt pinguia, ceterarum vero rerum utilium aut nulla prorsus aut perexigua utilitas percipitur : sed eam regionem optimam esse puto, quæ sibi ipsa maxime sufficit, advecticiisque bonis plerumque quam minime indiget. Italiam vero hanc omnium rerum copiam ac variam utilitatem præter ceteras regiones habere persuasum mihi est.

XXXVII. Neque enim arva quidem bona et multa habet, sed arboribus caret, ut frumentifera ; neque rursus quibus arboribus libet alendis est idonea, sed si seratur paucas producit fruges, ut arboribus obsita ; neque largiter hæc quidem utraque suppeditat, sed pecori alendo parum apta est ; neque etiam dixerit aliquis eam frugibus quidem et arboribus et pascuis abundare, sed locum esse ad habitandum hominibus iniucundum : verum omnis, ut ita dicam, voluptatis atque utilitatis est plena. Qua enim frumentifera terra, quæ non fluviis sed aquis cælestibus rigatur, inferiores sunt campi qui vocantur Campani? in quibus ego vidi arva vel trifera, quæ sementem æstivam post hibernam, et autumnalem post æstivam reddunt. Et rura, quæ Messapii, Daunii, Sabini, multi alii colunt, cui oliviferæ cedunt? cui vitiferæ Etruscus, Albanus, vel Falernus ager, vitibus mirum in modum amici, qui plurimos simul et optimos fructus minimo cum labore facile ferunt? Et præter terram, quæ colitur, multam etiam in *Italia* reperias ovium caprarumque gregibus pascendis destinatam : ampliorem etiam atque admirabiliorem agrum invenias ad equorum ac boum armenta pascenda aptum. Nam palustris ac pratensis herba, cuius magna est copia, et terræ cultæ herba roscida et irrigua qua pæne infinita pecus æstate pascitur, greges et armenta lætissima perpetuo reddit. Sed inprimis maxime mirandi sunt saltus, circa prærupta et nemorosa loca et colles incultos, ex quibus magnam atque egregiam materiæ copiam ad naves ædificandas, multamque et aliis operibus aptam petunt. Atque horum nihil est vel paratu difficile, vel ab humanis usibus remotum : sed omnia facile parari et haberi possunt, propter multitudinem fluviorum, qui totam oram permeant, et efficiunt ut commode, tam importentur quam permutentur res, quas terra progignit. Habet etiam Italia aquarum calidarum multis in locis scaturrigines, quæ balnea iucundissima præbent et morbis diuturnis sanandis sunt utilissimæ. Habet etiam omnigena metalla, et copiosas ferarum venationes, ma-

τε μυρία, τὰ μὲν εὔχρηστα, τὰ δὲ θαυμαστά· ἁπάντων δὲ κάλλιστον, ἀέρα κεκραμένον ταῖς ὥραις συμμέτρως, οἷον ἥκιστα πημαίνειν κρυμῶν ὑπερβολαῖς καὶ θάλπεσιν ἐξαισίοις καρπῶν τε γένεσιν καὶ ζώων φύσιν.

XXXVIII. Οὐδὲν δὴ θαυμαστὸν ἦν τοὺς παλαιοὺς ἱερὰν ὑπολαβεῖν τοῦ Κρόνου τὴν χώραν ταύτην, τὸν μὲν δαίμονα τοῦτον οἰομένους εἶναι πάσης εὐδαιμονίας δοτῆρα καὶ πληρωτὴν ἀνθρώποις, εἴτε Κρόνον αὐτὸν δεῖ καλεῖν, ὡς Ἕλληνες ἀξιοῦσιν, εἴτε Σάτουρνον, ὡς Ῥωμαῖοι, πᾶσαν δὲ περιειληφότα τὴν τοῦ κόσμου φύσιν, ὁποτέρως ἄν τις ὀνομάσῃ· τὴν δὲ χώραν ταύτην ὁρῶντας ἔκπλεων ἁπάσης εὐπορίας καὶ χάριτος, ἧς τὸ θνητὸν ἐφίεται γένος, ἀξιοῦντας δὲ καὶ θείῳ [καὶ θνητῷ] γένει τὸ πρόσφορον ἀνεῖναι πάντων χωρίων καὶ ἁρμοδιώτατον, ὄρη μὲν καὶ νάπας Πανὶ, λειμῶνας δὲ καὶ τεθηλότα χωρία νύμφαις, ἀκτὰς δὲ καὶ νήσους πελαγίοις δαίμοσι, τῶν δ' ἄλλων ὡς ἑκαστόν τι θεῷ καὶ δαίμονι οἰκεῖον. Λέγουσι δὲ καὶ τὰς θυσίας ἐπιτελεῖν τῷ Κρόνῳ τοὺς παλαιοὺς, ὥσπερ ἐν Καρχηδόνι τέως ἡ πόλις διέμεινε καὶ παρὰ Κελτοῖς εἰς τόδε χρόνου γίνεται καὶ ἐν ἄλλοις τισὶ τῶν ἑσπερίων ἐθνῶν, ἀνδροφόνους· Ἡρακλέα δὲ παῦσαι τὸν νόμον τῆς θυσίας βουληθέντα τόν τε βωμὸν ἱδρύσασθαι τὸν ἐπὶ τῷ Σατορνίῳ, καὶ κατάρξασθαι θυμάτων ἁγνῶν ἐπὶ καθαρῷ πυρὶ ἁγιζομένων· ἵνα δὲ μηθὲν εἴη τοῖς ἀνθρώποις ἐνθύμιον, ὡς πατρίων ἠλογηκόσι θυσιῶν, διδάξαι τοὺς ἐπιχωρίους, ἀπομειλιττομένους τὴν τοῦ θεοῦ μῆνιν ἀντὶ τῶν ἀνθρώπων, οὓς συμποδίζοντες καὶ τῶν χειρῶν ἀκρατεῖς ποιοῦντες ἐρρίπτουν εἰς τὸ τοῦ Τεβέριος ῥεῖθρον, εἴδωλα ποιοῦντας ἀνδρείκελα κεκοσμημένα τὸν αὐτὸν ἐκείνοις τρόπον ἐμβάλλειν εἰς τὸν ποταμὸν, ἵνα [δὴ] τὸ τῆς ὀττείας ὅ τι δή ποτ' ἦν ἐν ταῖς ἁπάντων ψυχαῖς παραμένον ἐξαιρεθῇ, τῶν εἰκόνων τοῦ παλαιοῦ πάθους ἔτι σωζομένων. Τοῦτο δὲ καὶ μέχρις ἐμοῦ διετέλουν Ῥωμαῖοι δρῶντες ἄσ' ἔτη μικρὸν ὕστερον ἐαρινῆς ἰσημερίας ἐν μηνὶ Μαΐῳ, ταῖς καλουμέναις εἰδοῖς, διχομηνίδα βουλόμενοι ταύτην εἶναι τὴν ἡμέραν· ἐν ᾗ προθύσαντες ἱερὰ τὰ κατὰ τοὺς νόμους οἱ καλούμενοι Ποντίφικες, ἱερέων οἱ διαφανέστατοι, καὶ σὺν αὐτοῖς αἱ τὸ ἀθάνατον πῦρ διαφυλάττουσαι παρθένοι, στρατηγοί τε καὶ τῶν ἄλλων πολιτῶν οὓς παρεῖναι ταῖς ἱερουργίαις θέμις, εἴδωλα μορφαῖς ἀνθρώπων εἰκασμένα τριάκοντα τὸν ἀριθμὸν ἀπὸ τῆς ἱερᾶς γεφύρας βάλλουσιν εἰς τὸ ῥεῦμα τοῦ Τεβέριος, Ἀργείους αὐτὰ καλοῦντες. Ἀλλὰ γὰρ ὑπὲρ μὲν τῶν θυσιῶν καὶ τῶν ἄλλων ἱερουργιῶν, ἃς ἡ Ῥωμαίων πόλις συντελεῖ κατά τε τὸν Ἑλληνικὸν καὶ τὸν ἐπιχώριον τρόπον, ἐν ἑτέρῳ λόγῳ δηλώσομεν. Ἀπαιτεῖν δ' ὁ παρὼν καιρὸς ἔοικε καὶ περὶ τῆς Ἡρακλέους ἀφίξεως εἰς Ἰταλίαν μετ' ἐπιστάσεως πλείονος διελθεῖν, καὶ εἴ τι λόγου ἄξιον ἔδρασεν αὐτόθι μὴ παραλιπεῖν.

XXXIX. Ἔστι δὲ τῶν ὑπὲρ τοῦ δαίμονος τοῦδε λε-

risque naturam fertilem et alia innumera vel utilia vel miranda. Sed, quod omnium pulcherrimum est, *habet* aerem pro varietate tempestatum adeo temperatum, ut neque nimio frigore neque nimio calore frugum generationem et animalium procreationem lædat.

XXXVIII. Nil igitur mirum, si antiqui regionem istam Saturno sacram putaverunt, quem deum omnis felicitatis humanæ auctorem ac propagatorem existimarunt, sive is Cronos, ut Græci volunt, sive Saturnus est appellandus, ut placet Romanis: qui universam mundi naturam complectitur, utrovis modo eum nominas. *Nil mirum, inquam,* cum viderent hanc terram omni opportunitate et gratia refertam, cuius genus humanum studiosum est, cumque censerent divino generi convenientissima et gratissima loca sacranda esse, montes et nemora Pani, prata et loca virentia nymphis, littora et insulas numinibus marinis, et ceteris in rebus unicuique deo aut genio quidquid *ipsi* familiare *gratumque* esset. Aiunt etiam priscos illos homines Saturno victimas humanas immolare solitos fuisse, sicut Carthagine fiebat, quamdiu ea urbs stetit, et nunc quoque fit apud Gallos et alias quasdam gentes occidentales. Herculem vero, cum hunc sacrorum morem abolere vellet, et aram dedicasse in colle Saturnio, et auctorem fuisse ut hostiæ sanctæ puris ignibus adolerentur. Ne autem quicquam hominum animos terreret aut turbaret, quasi patria sacra neglexissent, illius regionis incolas docuisse, ut ad iram dei placandam pro hominibus, quos pedibus manibusque vinctos in Tiberim iaciebant, simulacra ad illorum similitudinem efficta eodemque quo illi habitu ornata in fluvium proicerent, ut si quid religionis in omnium animis unquam resedisset id evelleretur servatis prisci ritus imaginibus. Hoc autem hucusque Romani constanter faciebant quotannis paullo post vernum æquinoctium, idibus Maiis, quem diem mensis medium esse volunt. Hoc die Pontifices qui summum inter sacerdotes locum tenent, et cum illis virgines, quæ ignem perpetuum servant, et prætores ceterique cives, quos sacris interesse fas est, sacrificio rite peracto simulacra ad humanæ formæ similitudinem facta, triginta numero, de ponte sacro in Tiberim fluvium iaciunt, quos Argeos appellant. Verum de sacrificiis et aliis cærimoniis, quas populus Romanus Græco patrioque more diligenter observat, in alio libro agemus. Nam præsens tempus poscere videtur, ut etiam de Herculis adventu in Italiam plura verba faciamus, nec silentio prætereamus si quod facinus memoria dignum ibi patraverit.

XXXIX. Quæ autem de hoc deo traduntur, partim ad

γομένων τὰ μὲν μυθικώτερα, τὰ δ' ἀληθέστερα. Ὁ μὲν οὖν μυθικὸς περὶ τῆς παρουσίας αὐτοῦ λόγος ὧδ' ἔχει· ὡς δὴ κελευσθεὶς ὑπ' Εὐρυσθέως Ἡρακλῆς σὺν τοῖς ἄλλοις ἄθλοις καὶ τὰς Γηρυόνου βοῦς ἐξ Ἐρυθείας εἰς Ἄργος ἀπελάσαι, τελέσας τὸν ἆθλον καὶ τὴν οἴκαδε πορείαν ποιούμενος ἄλλῃ τε πολλαχῇ τῆς Ἰταλίας ἀφίκετο, καὶ τῆς Ἀβοριγίνων γῆς εἰς τὸ προσεχὲς τῷ Παλλαντίῳ χωρίον. Εὑρὼν δὲ πόαν ἐν αὐτῷ βουκολίδα πολλὴν καὶ καλὴν, τὰς μὲν βόας ἀνῆκεν εἰς νομὴν, αὐτὸς δὲ βαρυνόμενος ὑπὸ κόπου κατακλιθεὶς ἔδωκεν αὐτὸν ὕπνῳ. Ἐν δὲ τούτῳ λῃστής τις ἐπιχώριος ὄνομα Κᾶκος περιτυγχάνει ταῖς βουσὶν ἀφυλάκτοις νεμομέναις, καὶ αὐτῶν ἔρωτ' ἴσχει. Ὡς δὲ τὸν Ἡρακλέα κοιμώμενον αὐτοῦ κατέμαθεν, ἁπάσας μὲν οὐκ ἂν ᾤετο δύνασθαι λαθεῖν ἀπελάσας, καὶ ἅμ' οὐδὲ ῥᾴδιον τὸ πρᾶγμα κατεμάνθανεν, ὀλίγας δέ τινας ἐξ αὐτῶν εἰς τὸ ἄντρον, ἐν ᾧ πλησίον ὄντι ἐτύγχανε τὴν δίαιταν ποιούμενος, ἀποκρύπτεται, ἔμπαλιν τῆς κατὰ φύσιν τοῖς ζώοις πορείας ἐπισπώμενος ἑκάστην κατ' οὐράν. Τοῦτο δ' αὐτῷ τῶν ἐλέγχων ἀφανισμὸν ἐδύνατο παρασχεῖν, ἐναντίας φαινομένης τοῖς ἴχνεσι τῆς ὁδοῦ. Ἀναστὰς δὲ μετ' ὀλίγον ὁ Ἡρακλῆς καὶ τὸν ἀριθμὸν ἐπιλεξάμενος τῶν βοῶν, ὡς ἔμαθε τὰς ἐκλιπούσας, τέως μὲν ἠπόρει ποῦ κεχωρήκασι καὶ ὡς πεπλανημένας ἀπὸ τῆς νομῆς ἐμάστευεν ἀνὰ τὸν χῶρον· ὡς δ' οὐχ εὕρισκεν, ἐπὶ τὸ σπήλαιον ἀφικνεῖται τοῖς μὲν ἴχνεσι διαρτώμενος, οὐδὲν δ' ἧττον οἰόμενος δεῖν διερευνήσασθαι τὸν χῶρον. Τοῦ δὲ Κάκου πρὸ τῆς θύρας ἑστῶτος καὶ οὔτ' ἰδεῖν τὰς βόας φάσκοντος ἐρομένῳ οὔτ' ἐρευνᾶσθαι ἐπιτρέποντος αἰτουμένῳ, τούς τε πλησίον ὡς δεινὰ πάσχοι ὑπὸ τοῦ ξένου ἐπιβοῶντος, ἀμηχανῶν ὁ Ἡρακλῆς ὅ τι χρήσεται τῷ πράγματι, εἰς νοῦν βάλλεται προσελάσαι τῷ σπηλαίῳ τὰς ἄλλας βόας· ὡς δ' ἄρα τῆς συννόμου φωνῆς τε καὶ ὀσμῆς αἱ ἔντοσθεν ᾔσθοντο, ἀντεμυκῶντο ταῖς ἔκτοσθεν καὶ ἐγεγόνει ἡ φωνὴ αὐτῶν κατήγορος τῆς κλοπῆς. Ὁ μὲν οὖν Κᾶκος, ἐπειδὴ περιφανὴς ἐγένετο κακουργῶν, τρέπεται πρὸς ἀλκὴν καὶ τοὺς εἰωθότας αὐτῷ συναγραυλεῖν ἀνεκάλει· Ἡρακλῆς δ' ἀλοιῶν αὐτὸν τῷ ῥοπάλῳ κτείνει, καὶ τὰς βόας ἐξαγαγὼν, ἐπειδὴ κακούργων ὑποδοχαῖς εὔθετον ἑώρα τὸ χωρίον, ἐπικατασκάπτει τῷ κλωπὶ τὸ σπήλαιον. Ἁγνίσας δὲ τῷ ποταμῷ τὸν φόνον ἱδρύεται πλησίον τοῦ τόπου Διὸς Εὑρεσίου βωμὸν, ὅς ἐστι τῆς Ῥώμης παρὰ τῇ Τριδύμῳ πύλῃ· καὶ θύει τῷ θεῷ δάμαλιν ἕνα τῆς εὑρέσεως τῶν βοῶν χαριστήριον. Ταύτην ἔτι καὶ εἰς ἐμὲ τὴν θυσίαν ἡ Ῥωμαίων πόλις συνετέλει, νομίμοις Ἑλληνικοῖς ἅπασιν ἐν αὐτῇ χρωμένη, καθάπερ ἐκεῖνος κατεστήσατο.

XL. Οἱ δ' Ἀβοριγῖνες καὶ τῶν Ἀρκάδων οἱ τὸ Παλλάντιον κατοικοῦντες, ὡς τοῦ τε Κάκου τὸν θάνατον ἔγνωσαν καὶ τὸν Ἡρακλέα εἶδον, τῷ μὲν ἀπεχθόμενοι διὰ τὰς ἁρπαγὰς, τοῦ δὲ τὴν ὄψιν ἐκπαγλούμενοι, θεῖόν τι χρῆμα ἐνόμισαν ὁρᾶν καὶ τοῦ λῃστοῦ μέγα

fabulas pertinent, partim ad veritatem propius accedunt. Atque fabulosa de eius adventu narratio hæc est. Hercules, *ut aiunt*, præter ceteros labores, quos Eurysthei iussu suscepit, Geryonis etiam boves ex Erythea Argos abigere iussus est. Qua ærumna ad finem perducta, domum rediens cum in multas alias Italiæ partes pervenit, tum in Aboriginum agrum Pallantio proximum. Cum autem in eo magnam boni pabuli copiam ad boum armenta pascenda invenisset, boves in pascua dimisit et ipse laboris onere gravatus accubuit somnoque se dedit. Interea vero quidam illius regionis latro, Cacus nomine, incidit in boves, quæ sine custodia pascebantur, earumque desiderio captus est. Et cum Herculem sopitum animadvertisset, existimavit totum quidem armentum clam a se abigi non posse, simul etiam rem factu difficilem esse vidit; sed paucas aliquot de eis in antrum proximum, ubi vitam degebat, abdidit, easque singulas aversas per caudam eo traxit, contra naturam incessus animalium. Hoc enim modo furti indicium celatum iri sperabat, quod pedum vestigia in contrariam partem abire viderentur. Hercules vero cum paullo post expergefactus numerum boum recensuisset, et cognovisset quot deessent, aliquamdiu quidem dubitavit quonam ivissent, et quasi a pascuis aberrassent per eam regionem eas quærebat. Sed cum eas non invenisset, ad speluncam perrexit, et quamvis ipsum vestigia suspensum ac incertum distinerent, nihilo tamen secius locum illum sibi perscrutandum esse duxit. Verum cum Cacus pro foribus staret, et roganti se boves vidisse negaret, eique speluncæ perscrutandæ potestatem petenti permittere nollet, sed vicinorum fidem et auxilium imploraret, quasi gravem iniuriam ab hospite acciperet, Herculi quid in ea re facere deberet incerto *tandem* in mentem venit ceteras boves ad speluncam agere. Cum autem quæ inclusæ erant vocem et odorem consuetum sensissent, illis quæ extra erant mugitu responderunt, ipsarumque vox furtum indicavit. Cacus quidem in manifesto maleficio deprehensus vim paravit, et ceteros pastores socios suos convocare cœpit: sed Hercules illum clava percussum interfecit, et bubus eductis, quoniam locum illum valde commodum latronum receptaculum videbat esse, speluncam diruit furique superiecit. Cumque cædem aqua fluminis expiasset, prope eum locum aram Iovi Inventori statuit, quæ Romæ est ad portam Trigeminam: utque deo gratias ageret ob inventas boves, iuvencum unum ei mactavit. Hoc sacrificium usque ad meam ætatem populus Romanus faciebat, et in eo Græcos omnes ritus observabat, quemadmodum ille instituerat.

XL. Aborigines vero et Arcades, qui collem Palatinum incolebant, postquam Caci mortem cognoverunt et Herculem viderunt, illum quidem propter rapinas exosi, huius vero speciem magno cum stupore admirantes, divinum quiddam se videre putabant, atque

εὐτύχημα τὴν ἀποβολὴν ἐποιοῦντο. Οἱ δὲ πένητες αὐτῶν κλάδους δρεψάμενοι δάφνης, ἣ πολλὴ περὶ τὸν τόπον ἐφύετο, ἐκεῖνόν τε καὶ αὐτοὺς ἀνέστεφον· ἧκον δ' οἱ βασιλεῖς αὐτῶν, ἐπὶ ξένια τὸν Ἡρακλέα καλοῦντες. Ὡς δὲ καὶ τοὔνομα καὶ τὸ γένος αὐτοῦ καὶ τὰς πράξεις διεξιόντος ἔμαθον, ἐνεχείριζον αὐτῷ τήν τε χώραν καὶ σφᾶς αὐτοὺς ἐπὶ φιλίᾳ. Εὔανδρος δὲ παλαίτερον ἔτι τῆς Θέμιδος ἀκηκοὼς διεξιούσης, ὅτι πεπρωμένον εἴη τὸν ἐκ Διὸς καὶ Ἀλκμήνης γενόμενον Ἡρακλέα διαμείψαντα τὴν θνητὴν φύσιν ἀθάνατον γενέσθαι δι' ἀρετὴν, ἐπειδὴ τάχισθ' ὅστις ἦν ἐπύθετο, φθάσαι βουλόμενος ἅπαντας ἀνθρώπους Ἡρακλέα θεῶν τιμαῖς πρῶτος ἱλασάμενος, βωμὸν αὐτοσχέδιον ὑπὸ σπουδῆς ἱδρύεται, καὶ δάμαλιν ἄζυγα θύει πρὸς αὐτῷ τὸ θέσφατον ἀφηγησάμενος Ἡρακλεῖ καὶ δεηθεὶς τῶν ἱερῶν κατάρξασθαι. Ἀγασθεὶς δὲ τοὺς ἀνθρώπους τῆς φιλοξενίας Ἡρακλῆς τὸν μὲν δῆμον ἑστιάσει ὑποδέχεται, θύσας τῶν βοῶν τινας καὶ τῆς ἄλλης λείας τὰς δεκάτας ἐξελών· τοὺς δὲ βασιλεῖς χώρᾳ πολλῇ δωρεῖται Λιγύων τε καὶ τῶν ἄλλων προσοίκων, ἧς μέγα ἐποιοῦντο ἄρχειν, παρανόμους τινὰς ἐξ αὐτῆς ἐκβαλὼν ἀνθρώπους. Λέγεται δὲ πρὸς τούτοις, ὡς καὶ δέησίν τινα ποιήσαιτο τῶν ἐπιχωρίων, ἐπειδὴ πρῶτοι θεὸν αὐτὸν ἐνόμισαν, ὅπως ἀθανάτους αὐτῷ διαφυλάττωσι τὰς τιμὰς, θύοντες μὲν ἄζυγα δάμαλιν ἀνὰ πᾶν ἔτος, ἁγιστεύοντες δὲ τὴν ἱερουργίαν ἔθεσιν Ἑλληνικοῖς· καὶ ὡς διδάξειεν αὐτὸς τὰς θυσίας, ἵνα διὰ παντὸς αὐτῷ κεχαρισμένα θύοιεν, οἴκους δύο τῶν ἐπιφανῶν [παραλαβών]· εἶναι δὲ τοὺς μαθόντας τότε τὴν Ἑλληνικὴν ἱερουργίαν Ποτιτίους τε καὶ Πιναρίους, ἀφ' ὧν τὰ γένη διαμεῖναι μέχρι πολλοῦ τὴν ἐπιμέλειαν ποιούμενα τῶν θυσιῶν, ὡς ἐκεῖνος κατεστήσατο, Ποτιτίων μὲν ἡγουμένων τῆς ἱερουργίας καὶ τῶν ἐμπύρων ἀπαρχομένων, Πιναρίων δὲ σπλάγχνων τε μετουσίας εἰργομένων καὶ ὅσ' ἄλλ' ἐχρῆν ὑπ' ἀμφοῖν γίνεσθαι τὴν δευτέραν τιμὴν ἐχόντων. Ταύτην δ' αὐτοῖς προστεθῆναι τὴν ἀτιμίαν ὀψίμου τῆς παρουσίας ἕνεκα, ἐπειδὴ, ἕωθεν αὐτοῖς κελευσθὲν ἥκειν, σπλαγχνευσαμένων ἤδη τῶν ἑτέρων ἀφίκοντο. Νῦν μέντοι οὐκέτι τοῖς γένεσι τούτοις ἡ περὶ τὰς ἱερουργίας ἐπιμέλεια ἀνάκειται, ἀλλὰ παῖδες ἐκ τοῦ δημοσίου ὠνητοὶ δρῶσιν αὐτάς. Δι' ἃς δ' αἰτίας τὸ ἔθος μετέπεσε, καὶ τίς ἡ τοῦ δαίμονος ἐπιφάνεια περὶ τὴν ἀλλαγὴν τῶν ἱεροποιῶν ἐγένετο, ἐπειδὰν κατὰ τοῦτο γένωμαι τοῦ λόγου τὸ μέρος, διηγήσομαι. Ὁ δὲ βωμὸς, ἐφ' οὗ τὰς δεκάτας ἀπέθυσεν Ἡρακλῆς, καλεῖται μὲν ὑπὸ Ῥωμαίων Μέγιστος, ἔστι δὲ Βοαρίας λεγομένης ἀγορᾶς πλησίον, ἁγιστευόμενος εἴ καί τις ἄλλος ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων· ὅρκοι τε γὰρ ἐπ' αὐτῷ καὶ συνθῆκαι τοῖς βουλομένοις βεβαίως τὶ διαπράττεσθαι, καὶ δεκατεύσεις χρημάτων γίνονται συχναὶ κατ' εὐχάς· τῇ μέντοι κατασκευῇ πολὺ τῆς δόξης ἐστὶ καταδεέστερος. Πολλαχῇ δὲ καὶ ἄλλῃ τῆς Ἰταλίας ἀνεῖται τεμένη τῷ

latronis illius *cædem* magnam felicitatem existimabant. Atque pauperes quidem decerptis lauri ramis, cuius in eo loco magna erat copia, et illum et se coronarunt, reges vero venerunt Herculem ad hospitium invitantes. Cum autem et nomen et genus et res gestas ipso narrante cognovissent, regionem et semet ipsos in eius fidem atque amicitiam dediderunt. At Euander, qui multo ante ex ipsa Themide audierat, in fatis esse ut Hercules, Iove et Alcmena prognatus, propter virtutem naturam mortalem cum immortali commutaret, statim, simulatque cognovit quis ille esset, ante ceteros omnes homines Herculem divinis honoribus placare cupiens, aram præ nimia festinatione ex tempore factam ei erexit, et supra hanc iuvencam indomitam ei mactavit, oraculum Herculi narrans eumque rogans ut sacra auspicaretur. Hercules vero gentis illius hospitalitatem admiratus, epulo populum accepit, mactatis aliquot bobus et decima ex reliqua præda exempta. At reges amplo Ligurum et aliorum finitimorum agro donavit, cuius imperium vehementer optabant, improbis quibusdam hominibus inde pulsis. Ferunt præterea regionis illius incolas ab eo rogatos, ut, quoniam ipsum primi deum putarant, honores immortales ipsi perpetuo servarent, quotannis iuvencam indomitam mactantes rituque Græco sacra peragentes. Ut autem ipsi sacrificia grata semper ab illis fierent, duas nobiles gentes ab eo delectas et sacrorum ritus edoctas esse. Illos vero, qui tunc Græcam sacrorum disciplinam didicerunt, fuisse Potitios et Pinarios, penes quas gentes curam sacrorum, ut ille instituerat, diu mansisse. Potitios quidem sacris præfuisse, atque victimarum igne crematarum primitias accipere solitos esse, Pinarios autem a viscerum communione exclusos ceteris quoque in rebus, quas communi utrorumque ministerio fieri oportebat, secundum honorem habuisse. Hanc vero ignominiæ notam propter adventus tarditatem illis esse impositam, quod mane adesse iussi, cum reliqui exta iam dividerent venissent. Nunc tamen horum sacrorum cura non est amplius penes has gentes, sed servi aere publico empti sacra faciunt. Quibus vero de caussis mos iste sit mutatus, et quomodo deus manifesto in sacerdotum mutatione apparuerit, cum ad hanc historiæ meæ partem pervenero, fusius aperiam. Ara vero, supra quam Hercules decimas obtulit, a Romanis Maxima vocatur, estque prope forum quod Boarium appellatur, a regionis illius incolis si qua alia religiose cultam. Ad hanc enim aram et iusiurandum et pacta faciunt, qui aliquid firmi ac validi transigere volunt; hic etiam rerum decimas ex voto sæpe offerunt. Eius tamen apparatus et ornamentum hominum opinioni parum respondet. In multis etiam aliis Italiæ locis templa huic deo sunt sacrata, et in urbibus

θεῷ, καὶ βωμοὶ κατὰ πόλεις τε ἵδρυνται καὶ παρ' ὁδοὺς, καὶ σπανίως ἂν εὕροι τὶς Ἰταλίας χῶρον, ἔνθα μὴ τυγχάνει τιμώμενος ὁ θεός. Ὁ μὲν οὖν μυθικὸς λόγος ὑπὲρ αὐτοῦ τοιόσδε παραδέδοται.

XLI. Ὁ δ' ἀληθέστερος, ᾧ πολλοὶ τῶν ἐν ἱστορίας σχήματι τὰς πράξεις αὐτοῦ διηγησαμένων ἐχρήσαντο, τοιόσδε· ὡς στρατηλάτης γενόμενος ἁπάντων κράτιστος τῶν καθ' ἑαυτὸν Ἡρακλῆς, καὶ δυνάμεως πολλῆς ἡγούμενος, ἅπασαν ἐπῆλθε τὴν ἐντὸς Ὠκεανοῦ, καταλύων μὲν εἴ τις εἴη τυραννὶς βαρεῖα καὶ λυπηρὰ τοῖς ἀρχομένοις, ἢ πόλις ὑβρίζουσα καὶ λωβωμένη τὰς πέλας, ἢ ἡγεμὼν ἀνθρώπων ἀνημέρῳ διαίτῃ καὶ ξενοκτονίαις ἀθεμίτοις χρωμένων· καθιστὰς δὲ νομίμους βασιλείας καὶ σωφρονικὰ πολιτεύματα καὶ βίων ἔθη φιλάνθρωπα καὶ κοινοπαθῆ· πρὸς δὲ τούτοις Ἕλλησί τε βαρβάρους συγκεραννύμενος καὶ θαλαττίους ἠπειρώταις, οἳ τέως ἀπίστους καὶ ἀσυναλλάκτους εἶχον ὁμιλίας, ἐρήμῳ τε γῇ πόλεις ἐνιδρυόμενος, καὶ ποταμοὺς ἐκτρέπων ἐπικλύζοντας πεδία, καὶ τρίβους ἐκτέμνων ἀβάτοις ὄρεσι, καὶ τἆλλα μηχανώμενος, ὡς ἅπασα γῆ καὶ θάλαττα κοινὴ ταῖς ἁπάντων χρείαις γενήσοιτο. Ἀφίκετο δ' εἰς Ἰταλίαν οὐ μονόστολος, οὐδ' ἀγέλῃ βοῶν ἑπόμενος· οὔτε γὰρ ὁ χῶρος ἐν τρίβῳ τοῖς εἰς Ἄργος ἐξ Ἰβηρίας ἀνασκευαζομένοις, οὔτε τοῦ διελθεῖν ἕνεκα τὴν χώραν τοσαύτης ἂν ἠξιώθη τιμῆς· ἀλλ' ἐπὶ δουλώσει καὶ ἀρχῇ τῶν τῇδ' ἀνθρώπων στρατὸν ἄγων πολὺν, Ἰβηρίαν ἤδη κεχειρωμένος. Διατρῖψαι τ' αὐτόθι πλείω χρόνον ἠναγκάσθη τοῦ τε ναυτικοῦ τῇ ἀπουσίᾳ, ἣ ἐγένετο χειμῶνος ἐπιλαβόντος, καὶ τῷ μὴ πάντα τὰ ἔθνη τὰ κατέχοντα Ἰταλίαν προσχωρῆσαι αὐτῷ ἑκούσια. Χωρὶς γὰρ τῶν ἄλλων βαρβάρων, τὸ Λιγύων γένος πολὺ καὶ μάχιμον, ἐπὶ ταῖς παρόδοις τῶν Ἀλπέων ὀρῶν ἱδρυμένον, ἀποκωλύειν ὅπλοις τὰς εἰσβολὰς αὐτοῦ τὰς εἰς Ἰταλίαν ἐπεχείρησεν, ἔνθα μέγιστος ἀγὼν τοῖς Ἕλλησιν ἐγένετο, πάντων αὐτοὺς ἐπιλειπόντων ἐν τῇ μάχῃ τῶν βελῶν. Δηλοῖ δὲ τὸν πόλεμον τόνδε τῶν ἀρχαίων ποιητῶν Αἰσχύλος ἐν Προμηθεῖ λυομένῳ. Πεποίηται γὰρ αὐτῷ ὁ Προμηθεὺς Ἡρακλεῖ τά τ' ἄλλα προλέγων, ὡς ἕκαστον αὐτῷ τι συμβήσεσθαι ἔμελλε κατὰ τὴν ἐπὶ Γηρυόνην στρατείαν, καὶ δὴ καὶ περὶ τοῦ Λιγυστικοῦ πολέμου, ὡς οὐ ῥᾴδιος ὁ ἀγὼν ἔσται, διηγούμενος. Τὰ δὲ ποιήματα ὧδ' ἔχει·

Ἥξεις δὲ Λιγύων εἰς ἀτάρβητον στρατὸν,
ἔνθ' οὐ μάχης σάφ' οἶδα καὶ θοῦρός περ ὢν
μέμψει. Πέπρωται γάρ σε καὶ βέλη λιπεῖν.

XLII. Ἐπειδὴ δὲ τούτους καταστρεψάμενος τῶν παρόδων ἐκράτησεν, οἱ μέν τινες ἑκούσιοι παρεδίδοσαν αὐτῷ τὰς πόλεις, μάλιστ' ὅσοι ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους ἦσαν, ἢ δυνάμεις οὐκ εἶχον ἀξιοχρέους, οἱ δὲ πλείους ἐκ πολέμου καὶ πολιορκίας παρίσταντο. Ἐν δὴ τούτοις τοῖς μάχῃ κρατηθεῖσι καὶ τὸν ὑπὸ Ῥωμαίων μυθολογούμενον Κάκον, δυνάστην τινὰ κομιδῇ βάρ-

atque in ipsis viis aræ sunt erectæ : nec facile reperias ullum in Italia locum, ubi deus iste non colatur. Hæc igitur sunt quæ fabulis de illo produntur.

XLI. At verior opinio qua usi sunt multi res ab eo gestas historico stilo persecuti, hæc est. Hercules, cum omnium suæ ætatis imperatorum esset præstantissimus magnasque copias duceret, peragravit quidquid terrarum Oceanus cingit, evertens, si qua tyrannis populis subiectis gravis ac molesta esset, aut si qua civitas contumeliis atque iniuriis vicinos infestaret, aut siqui dux hominum immani vitæ genere et nefariis hospitum cædibus utentium esset, et regna legitima et moderatas respublicas constituit, et mores humanos ac sociabiles in vitam induxit. Præterea Græcos cum barbaris miscuit et cum maritimis mediterraneos homines, qui ante sine fide et sine ulla societate commercium inter se habuerant : et in locis desertis urbes condidit, et fluvios, qui campos inundabant, avertit et in montibus inaccessis rupibus sectis vias aperuit, et cetera molitus est, ut omnis terra et mare omnibus commune esset omniumque usibus inserviret. In Italiam autem non solus venit, nec boum armentum secum egit. Non enim per hanc regionem via ducit illis, qui ex Hispania Argos redeunt, nec propter regionis peragrationem tanto honore dignus habitus fuisset : sed Hispania iam subacta, cum magno exercitu *venit in Italiam*, ut eius incolas subigeret et imperio suo subiceret. Sed hic diutius morari coactus est, tum propter classis absentiam, quæ tempestatibus hibernis retinebatur, tum etiam quia non omnes Italicæ gentes ultro se ei adiunxerant. Nam præter ceteros barbaros, Ligurum gens magna ac bellicosa, quæ in ipso Alpium transitu sedes habet, eum ab Italiæ ingressione prohibere conata est. Hic acerrimum certamen a Græcis commissum est, in quo, dum pugnant, omnia tela eos defecerunt. Æschylus vero, antiquus poeta, hoc bellum in Promethei soluti fabula declarat. Facit enim Prometheum Herculi cum alia prædicentem prout singula ei essent eventura in expeditione contra Geryonem suscepta, tum etiam narrantem belli Ligustici difficultates in prœlio subeundas. Hi autem sunt eius versus :

Venies etiam ad Ligurum intrepidum exercitum.
Ubi, probe scio, licet sis bellicosus prælium
Non vituperabis. Nam in fatis est, ut vel tela te deficiant.

XLII. Sed postquam his subactis transitum sibi per vim patefecit, alii quidem urbes suas ei sponte dediderunt, præcipue vero quotquot Græci generis erant, aut non satis firmas copias habebant. Sed plerique bello et obsidione coacti se subicerunt. Inter eos igitur qui bello domiti sunt, et Cacum Romanorum fabulis celebrem, (qui princeps valde barbarus erat et homini-

βαρον καὶ ἀνθρώπων ἀνημέρων ἄρχοντα, γενέσθαι φασὶν αὐτῷ διάφορον, ἐρυμνοῖς χωρίοις ἐπικαθήμενον, καὶ διὰ ταῦτα τοῖς πλησιοχώροις ὄντα χαλεπόν. Ὃς ἐπειδὴ καταστρατοπεδεύσαντα τὸν Ἡρακλέα ἔμαθεν ἐν τῷ προσεχεῖ πεδίῳ, ληστρικῶς διασκευασάμενος ἐπιδρομῇ αἰφνιδίῳ ἐχρήσατο κατακοιμωμένου τοῦ στρατοῦ, καὶ τῆς λείας ὅση ἐπέτυχεν ἀφυλάκτῳ περιβαλόμενος ἀπήλασεν. Ὕστερον δὲ κατακλεισθεὶς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς πολιορκίαν, τά τε φρούρια κατὰ κράτος ἁλόντ' ἐπεῖδε καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς ἐρύμασιν ἀνῃρέθη. Τῶν δὲ φρουρίων αὐτοῦ κατασκαφέντων, τὰ πέριξ χωρία οἱ συνεξελθόντες Ἡρακλεῖ κατὰ σφᾶς ἑταῖροι παρέλαβον, Ἀρκάδες τέ τινες οἱ σὺν Εὐάνδρῳ καὶ Φαῦνος ὁ τῶν Ἀβοριγίνων βασιλεύς. Εἰκάσειε δ' ἄν τις καὶ τοὺς ὑπομείναντας αὐτόθι τῶν Ἑλλήνων Ἐπειοὺς, καὶ τοὺς ἐκ Φενεοῦ Ἀρκάδας καὶ Τρῶας ἐπὶ φυλακῇ τῆς χώρας καταλειφθῆναι. Στρατηγικὸν γὰρ δὴ καὶ τοῦτο τῶν Ἡρακλέους ἔργων καὶ οὐδενὸς ἧττον θαυμάζεσθαι ἐπιτήδειον, τὸ δὴ τοὺς ἀναστάτους ἐκ τῶν κεχρατημένων πόλεων τέως μὲν ἐπάγεσθαι κατὰ τὰς στρατείας, ἐπειδὴ δὲ προθύμως τοὺς πολέμους συνδιενέγκαιεν εἰς τὰ δορίκτητα κατοικίζειν, καὶ τοῖς παρ' ἑτέρων ἐπιχορηγηθεῖσι δωρεῖσθαι πλούτους. Διὰ μὲν δὴ ταῦτα μέγιστον ὄνομα καὶ κλέος Ἡρακλέους ἐν Ἰταλίᾳ γεγενῆσθαι, καὶ οὐ τῆς παρόδου χάριν, ᾗ σεμνὸν οὐδὲν προσῆν.

XLIII. Λέγουσι δέ τινες αὐτὸν καὶ παῖδας ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις, ἃ νῦν Ῥωμαῖοι κατοικοῦσιν, ἐκ δύο γυναικῶν γενομένους καταλιπεῖν· Πάλλαντα μὲν ἐκ τῆς Εὐάνδρου θυγατρὸς, ᾗ Λαῦναν ὄνομά φασιν εἶναι· Λατῖνον δ' ἔκ τινος ὑπερβορίδος κόρης, ἣν πατρὸς εἰς ὁμηρείαν δόντος ἐπήγετο, καὶ αὐτὴν μέχρι μέν τινος ἁγνὴν γάμων ἐφύλαττεν, ἐπεὶ δ' εἰς Ἰταλίαν ἔπλει ἐρασθεὶς ἐγκύμονα ποιεῖ, καὶ ὅτε δὴ ἀπαίρειν εἰς Ἄργος ἔμελλε, τῷ βασιλεῖ τῶν Ἀβοριγίνων Φαύνῳ γυναῖκα ποιήσασθαι δίδωσι· δι' ἣν αἰτίαν τοὺς πολλοὺς τὸν Λατῖνον τούτου υἱὸν νομίζειν, οὐχ Ἡρακλέους. Πάλλαντα μὲν οὖν πρὶν ἡβῆσαι λέγουσιν ἀποθανεῖν· Λατῖνον δ' ἀνδρωθέντα τὴν Ἀβοριγίνων ἀρχὴν παραλαβεῖν. Τούτου δ' ἄπαιδος ἀρρένων παίδων τελευτήσαντος ἐν τῇ πρὸς τοὺς ὁμόρους Ῥοτόλους μάχῃ, περιστῆναι τὴν ἀρχὴν εἰς Αἰνείαν τὸν Ἀγχίσου κηδεστὴν αὐτοῦ γενόμενον. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐν ἑτέροις χρόνοις ἐγένετο.

XLIV. Ἡρακλῆς δ' ἐπεὶ τά τε κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἅπαντα ὡς ἐβούλετο κατεστήσατο, καὶ ὁ ναυτικὸς στρατὸς αὐτῷ σῶος ἐξ Ἰβηρίας ἀφίκετο, θύσας τοῖς θεοῖς τὰς δεκάτας τῶν λαφύρων, καὶ πολίχνην ἐπώνυμον αὐτοῦ κτίσας, ἔνθ' ὁ στόλος αὐτῷ ἐναυλοχεῖτο, ἣ καὶ νῦν ὑπὸ Ῥωμαίων οἰκουμένη Νέας πόλεως καὶ Πομπηΐας ἐν μέσῳ κειμένη καὶ λιμένας ἐν παντὶ καιρῷ βεβαίους ἔχουσα· δόξης τε καὶ ζήλου καὶ τιμῶν ἰσοθέων παρὰ πᾶσι τοῖς οἰκοῦσιν ἐν Ἰταλίᾳ τυχὼν, ἀπῆρεν

bus immanibus imperabat) Herculi restitisse aiunt, in locis natura munitis sedes habentem, et propterea populis finitimis gravem. Qui postquam animadvertit Herculem in proxima planitie castra posuisse, more latronum impetum in eum fecit repentinum, et dormiente exercitu quidquid prædæ incustoditum nactus est abegit. Sed cum postea Græci eum circumdatum obsidione pressissent, eiusque castella per vim cepissent, ipse in pugna cecidit. Castellis vero solo æquatis agros circumiacentes acceperunt cum alii socii, qui ad opem Herculi ferendam convenerant, tum etiam Arcades Evandri comites, et Faunus rex Aboriginum. Coniciat autem aliquis et e Græcis eos, qui ibi remanserunt, Epeos et Arcadas ex urbe Pheneo profectos et Troianos regionis illius præsidio fuisse relictos. Nam inter imperatorias Herculis artes hæc quoque est, non minus quam ceteræ res ab eo gestæ admiratione digna, quod ex urbibus devictis viros secum ad bella abductos, post fidelem operam in bellis conficiendis sibi navatam in agro armis parto collocavit opesque ab aliis suppeditatas illis largiebatur. Propterea igitur Herculis nomen et gloriam in Italia maximam factam esse ferunt: neque propter eius transitum, in quo nihil veneratione dignum inerat.

XLIII. Sunt qui dicant illum in his locis, quæ nunc a Romanis incoluntur, etiam filios ex duabus mulieribus susceptos reliquisse: Pallantem quidem ex Evandri filia, cui Lavinæ nomen fuisse ferunt: Latinum vero ex quadam Hyperborea puella, quam obsidem a patre acceptam secum duxerat, eamque aliquamdiu quidem innuptam caste servarat, sed cum in Italiam navigaret amore captus gravidam fecit: Argos vero abiturus eam Fauno regi Aboriginum in matrimonium dedit: quam ob causam *aiunt* Latinum huius, non autem Herculis filium a plerisque haberi. Atque Pallantem quidem impuberem obiisse ferunt: Latinum vero, postquam pubuit Aboriginum regno potitum esse. Sed cum sine liberis maribus obiisset in prœlio contra finitimos Rutulos commisso, regnum ad Æneam Anchisæ filium ipsius Latini generum transiisse tradunt. Sed hæc aliis temporibus facta sunt.

XLIV. Hercules autem omnibus Italicis rebus ex animi sententia compositis, cum et navalis exercitus incolumis ex Hispania venisset, decimas prædæ facto sacrificio diis obtulit; et ibi, ubi classis ipsius stativa habebat, oppidulum de suo nomine condidit, quod nunc quoque a Romanis incolitur inter Neapolim ac Pompeios situm et portus omni tempore tutos habet. Atque gloriam posteris exemplo futuram honoresque divinos apud omnes Italiæ incolas adeptus in Siciliam traiecit. Illi vero,

εἰς Σικελίαν. Οἱ δὲ καταλειφθέντες ὑπ' αὐτοῦ φρουροὶ καὶ οἰκήτορες Ἰταλίας, οἱ περὶ τὸν Σατούρνιον ὄχθον ἱδρυμένοι, τέως μὲν ἐπολιτεύοντο καθ' ἑαυτούς· χρόνῳ δ' ὕστερον οὐ μακρῷ δίαιτάν τε καὶ νόμους καὶ θεῶν ἱερὰ συνενεγκάμενοι τὰ σφέτερα τοῖς Ἀβοριγίνων, ὥσπερ Ἀρκάδες καὶ ἔτι πρότερον Πελασγοὶ, πόλεώς τε τῆς αὐτῆς τοῖς Ἀβοριγῖσι κοινωνήσαντες, συνέβησαν ὁμοεθνεῖς νομίζεσθαι. Ἡρακλέους μὲν δὴ στρατείας πέρι, καὶ Πελοποννησίων ὑπομονῆς ἐν Ἰταλίᾳ τοσαῦτ' εἰρήσθω. Δευτέρᾳ δ' ὕστερονς γενεᾷ μετὰ τὴν Ἡρακλέους ἄπαρσιν, ἔτει δὲ πέμπτῳ καὶ πεντηκοστῷ μάλιστα, ὡς αὐτοὶ Ῥωμαῖοι λέγουσι, βασιλεὺς μὲν Ἀβοριγίνων ἦν Λατῖνος ὁ Φαύνου, γόνος δὲ Ἡρακλέους, πέμπτον δὲ καὶ τριακοστὸν ἔτος ἔχων τὴν ἀρχήν.

XLV. Κατὰ δὲ τὸν χρόνον τοῦτον Τρῶες οἱ σὺν Αἰνείᾳ διαφυγόντες ἐξ Ἰλίου τῆς πόλεως ἁλούσης κατέσχον εἰς Λωρεντὸν, αἰγιαλὸν Ἀβοριγίνων ἐπὶ τῷ Τυρρηνικῷ πελάγει κείμενον, οὐ πρόσω τῶν ἐκβολῶν τοῦ Τεβέριος· λαβόντες δὲ παρὰ τῶν Ἀβοριγίνων χωρίον εἰς οἴκησιν καὶ ὅσ' ἠξίουν, πολίζονται μικρὸν ἀποσχόντες ἀπὸ θαλάττης ἐπὶ λόφῳ τινὶ, Λαουίνιον ὄνομα τῇ πόλει θέμενοι. Ὀλίγῳ δ' ὕστερον χρόνῳ τὴν ἀρχαίαν ἀλλάξαντες ὀνομασίαν ἅμα τοῖς Ἀβοριγῖσιν ἀπὸ τοῦ βασιλέως τῆς χώρας Λατῖνοι ὠνομάσθησαν· καὶ μεταναστάντες ἐκ τοῦ Λαουϊνίου κοινῇ μετὰ τῶν ἐπιχωρίων μείζονα περιβάλλονται πόλιν, ἣν Ἄλβαν ἐκάλεσαν, ἐξ ἧς ὁρμώμενοι πολλὰς μὲν καὶ ἄλλας πόλεις ἔκτισαν τῶν κληθέντων Πρίσκων Λατίνων, ἐξ ὧν αἱ πλεῖσται ἔτι καὶ εἰς ἐμὲ ἦσαν οἰκούμεναι. Γενεαῖς δ' ὕστερον ἑκκαίδεκα μετὰ Ἰλίου ἅλωσιν ἐκπέμψαντες ἀποικίαν εἰς τὸ Παλλάντιόν τε καὶ τὴν Σατουρνίαν, ἔνθα Πελοποννήσιοί τε καὶ Ἀρκάδες τὴν πρώτην οἴκησιν ἐποιήσαντο, καὶ ἦν ἔτι ζώπυρ' ἄττα περιλειπόμενα τοῦ παλαιοῦ γένους, οἰκίζουσι τοὺς τόπους, περιλαβόντες τείχεσι τὸ Παλλάντιον, ὥστε λαβεῖν πόλεως σχῆμα τότε πρῶτον. Τίθενται δὲ τῷ κτίσματι Ῥώμην ὄνομα, ἀπὸ τοῦ στείλαντος τὴν ἀποικίαν Ῥωμύλου, ὃς ἦν ἕβδομος καὶ δέκατος ἀπ' Αἰνείου γεγονώς. Βούλομαι δὲ καὶ περὶ τῆς Αἰνείου παρουσίας εἰς Ἰταλίαν, ἐπεὶ τῶν συγγραφέων τοῖς μὲν ἠγνόηται, τοῖς δὲ διαπεφώνηται ὁ περὶ αὐτοῦ λόγος, μὴ παρέργως διελθεῖν, τάς τε τῶν Ἑλλήνων καὶ τὰς Ῥωμαίων τῶν μάλιστα πιστευομένων ἱστορίας παραλαβών. Ἔχει δὲ τὰ περὶ αὐτοῦ λεγόμεν' ὧδε.

XLVI. Ἰλίου κρατηθέντος ὑπ' Ἀχαιῶν εἴτε τοῦ δουρίου ἵππου τῇ ἀπάτῃ, ὡς Ὁμήρῳ πεποίηται, εἴτε τῇ προδοσίᾳ τῶν Ἀντηνοριδῶν, εἴτ' ἄλλως πως, τὸ μὲν ἄλλο πλῆθος ἐν τῇ πόλει Τρωϊκόν τε καὶ συμμαχικὸν ἐν ταῖς εὐναῖς ἔτι καταλαμβανόμενον ἐφονεύετο· νυκτὸς γὰρ δὴ τὸ δεινὸν ἀφυλάκτοις αὐτοῖς ἐπιστῆναι ἔοικεν. Αἰνείας δὲ καὶ οἱ σὺν αὐτῷ παρόντες Ἰλιεῦσιν ἐπίκουροι Τρῶες ἐκ

qui ab eo relicti fuerant ut Italiæ præsidio essent eamque incolerent, qui circa Saturnium collem sedes posuerant, aliquamdiu propriam rempublicam habebant. Sed non multo post vitæ genus et leges et sacra sua cum Aboriginibus coniunxerunt, sicut et Arcades et multo ante Pelasgi fecerant, et eandem civitatem cum Aboriginibus communem inhabitantes ita coaluerunt, ut una eademque gens esse putaretur. Atque hæc quidem de Herculis expeditione et de Peloponnesiis, qui in Italia remanserunt, dicta sunto. Sed post Herculis discessum ætate secunda, circiter annum LV, ut ipsi Romani tradunt, rex Aboriginum erat Latinus Fauni filius atque Herculis proles, qui regnum iam per annos XXXV obtinebat.

XLV. Tunc autem Troiani, qui post captum Ilium cum Ænea ex urbe profugerant, appulerunt Laurentum, quod in littore Aboriginum ad mare Tyrrhenum, non procul a Tiberis ostio situm erat. Cumque ab Aboriginibus accepissent agrum ad habitandum et quicquid petierant, oppidum in colle quodam non longe a mari condiderunt, cui Lavinii nomen imposuerunt. Sed non multo post antiquo nomine mutato una cum Aboriginibus ab illius regionis rege Latini appellati sunt. Et, relicto Lavinio, una cum indigenis maiorem urbem muris cinctam condiderunt, quam Albam appellabant. Ex qua profecti alias quoque multas urbes condiderunt, quæ Priscorum Latinorum vocantur; quarum maxima pars ad meam usque ætatem adhuc incolebatur. Deinde, ætatibus XVI post Ilium captum elapsis, coloniam miserunt in Pallantium et Saturniam, ubi Peloponnesii et Arcades primas sedes posuerant, et extabant etiam tum quædam generis antiqui vestigia: atque hæc loca incolunt, Pallantio muris cincto, ut tunc primum urbis formam acceperit. Conditæ autem urbi Romæ nomen imposuerunt a Romulo, cuius ductu colonia missa fuerat, qui genere ab Ænea decimus septimus erat. Volo autem et de Æneæ in Italiam adventu (quoniam scriptores eum partim ignorarunt, partim etiam diversa de eo retulerunt) non neglegenter nec obiter disserere, tam Græcorum quam Romanorum historias fide maxima dignas secutus. Quæ autem de eo traduntur, hæc sunt.

XLVI. Ilio ab Achæis capto, sive equi lignei fraude, ut canit Homerus, sive Antenoridarum proditione, sive alio modo, reliqua quidem multitudo tam civium Troianorum quam sociorum, quæ in urbe erat, in cubilibus adhuc deprehensa cæsa est. Noctu enim ingruens malum eos ex improviso oppressisse consentaneum est. Sed Æneas ceterique Troiani, qui ex urbe Dardano et Ophrynio ad opem Iliensibus ferendam convenerant,

Δαρδάνου τε πόλεως καὶ Ὀφρυνίου, τῶν τ' ἄλλων ὅσοι τῆς κάτω πόλεως ἁλισκομένης ἔφθασαν αἴσθησιν τοῦ δεινοῦ λαβεῖν, ἐπὶ τὰ καρτερὰ τοῦ Περγάμου συμφυγόντες τὴν ἀκρόπολιν ἰδίῳ τείχει φρουρουμένην καταλαμβάνονται, ἐν ᾗ καὶ ἱερὰ τὰ πατρῷα τοῖς Τρωσὶν ἦν καὶ χρημάτων ὁ πολὺς πλοῦτος, οἷα εἰκὸς ἐν ἐχυρῷ, καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ τὸ κράτιστον· ἐνταῦθ' ὑπομένοντες ἀπεκρούοντο τοὺς πειρωμένους ἐπιβαίνειν τῆς ἄκρας, καὶ τὸ διαπῖπτον ὑπὸ τῆς ἁλώσεως πλῆθος ἐμπειρίᾳ στενωπῶν ὑποθέοντες ἀνελάμβανον· καὶ ἐγένετο τοῦ καταληφθέντος πλεῖον τὸ διαφεῦγον. Τὴν μὲν δὴ αὐτίκα ὁρμὴν τῶν πολεμίων, ἣν εἶχον ὅλην διαχρήσασθαι τὴν πόλιν, καὶ τὸ μὴ πᾶν ἐξ ἐφόδου καταληφθῆναι τὸ ἄστυ, τοῦτο τὸ μηχάνημ' ἐξευρὼν Αἰνείας ἐπέσχε. Λογισμὸν δὲ τὸν εἰκότα περὶ τοῦ μέλλοντος λαμβάνων, ὡς ἀμήχανον εἴη πρᾶγμα σῶσαι πόλιν, ἧς τὰ πλείω ἤδη ἐκρατεῖτο, εἰς νοῦν βάλλεται τοῦ μὲν τείχους ἐρήμου παραχωρῆσαι τοῖς πολεμίοις, τὰ δὲ σώματ' αὐτὰ καὶ τὰ ἱερὰ τὰ πατρῷα καὶ χρήματα ὁπόσα φέρειν δύναιτο διασώσασθαι. Δόξαν δ' αὐτῷ, παῖδας μὲν καὶ γυναῖκας καὶ τὰ γηραιὰ σώματα καὶ ὁπόσοις ἄλλοις βραδείας ἔδει φυγῆς προεξελθεῖν κελεύει τῆς πόλεως κατὰ τὰς ἐπὶ τὴν Ἴδην φερούσας ὁδοὺς, ἕως Ἀχαιοὶ τὴν ἄκραν ἑλεῖν προθυμούμενοι διώξεως τοῦ διαπίπτοντος ἐκ τῆς πόλεως πλήθους οὐδὲν προεμηχανῶντο. τοῦ δὲ στρατιωτικοῦ τὸ μὲν ἐπὶ τῇ φυλακῇ τῶν ἐξιόντων ἔταξεν, ὡς ἀσφαλής τε καὶ ἀταλαίπωρος ἐκ τῶν ἐνόντων ἡ φυγὴ αὐτοῖς γένηται· εἴρητο δὲ τούτοις τὰ καρτερώτατα καταλαβέσθαι τῆς Ἴδης· τὸ δὲ λοιπὸν, ὃ δὴ κράτιστον ἦν, αὐτὸς ἔχων ὑπέμενεν ἐπὶ τοῦ τείχους, καὶ παρεῖχε τοῖς προεξελθοῦσιν ἧττον ἐπιπόνους, διηρτημένων τειχομαχίᾳ τῶν πολεμίων, τὰς φυγάς. Νεοπτολέμου δὲ σὺν τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἐπιβάντος μέρους τινὸς τῆς ἄκρας, καὶ προσβοηθησάντων αὐτοῖς Ἀχαιῶν ἁπάντων, τῆς μὲν ἄκρας μεθίεται, ἀνοίξας δὲ τὰς πύλας ἀπῄει συντεταγμένους ἔχων τοὺς λοιποὺς φυγάδας, ἀγόμενος ἐπὶ ταῖς κρατίσταις συνωρίσι τόν τε πατέρα καὶ θεοὺς τοὺς πατρῴους γυναῖκά τε καὶ τέκνα καὶ τῶν ἄλλων εἴ τι πλείστου ἄξιον ἦν σῶμα ἢ χρῆμα.

XLVII. Ἐν δὲ τούτῳ κατὰ κράτος εἰλήφεσαν Ἀχαιοὶ τὴν πόλιν, καὶ περὶ τὰς ἁρπαγὰς ἐσπουδακότες κατὰ πολλὴν ἄδειαν σώζεσθαι τοῖς φεύγουσι παρῆκαν. Οἱ δ' ἀμφὶ τὸν Αἰνείαν ἔτι καθ' ὁδὸν εὑρόντες τοὺς σφετέρους καὶ καθ' ἓν ἅπαντες γενόμενοι τὰ ὀχυρώτατα καταλαμβάνονται τῆς Ἴδης. Ἦλθον δ' ὡς αὐτοὺς οἵ τ' ἐν Δαρδάνῳ τότ' οἰκοῦντες, ὡς εἶδον φλόγα πολλὴν παρὰ τὰ εἰωθότα φερομένην ἐξ Ἰλίου, νύκτωρ καταλιπόντες τὴν πόλιν ἔρημον, χωρὶς ἢ ὅσοι σὺν Ἐλύμῳ καὶ Αἰγέστῳ ναυτικόν τι συσκευασάμενοι ἔτυχον προεξεληλυθότες τῆς πόλεως, καὶ ἐξ Ὀφρυνίου πόλεως ὁ δῆμος ἅπας, καὶ ἐκ τῶν ἄλλων Τρωϊκῶν πόλεων οἱ τῆς ἐλευθερίας περιεχόμενοι· δύναμίς θ' αὕτη δι' ἐλα-

et quotquot de aliis, dum inferior urbis pars caperetur, calamitatis atrocitatem mature senserunt, in munitissima Pergami loca confugerunt, arcemque muro proprio munitam occuparunt, ubi et Troianorum sacra patria reposita erant, et maxima vis opum, utpote in tuto loco, et præstantissima erat totius exercitus pars. Hic subsistentes propulsabant eos qui in arcem ascendere conabantur : cumque angiportorum notitiam haberent, decurrentes multitudinem ex urbe capta diffugientem recipiebant : fuitque maior effugientium quam captorum numerus. Æneas igitur his artibus repressit primum illum hostium impetum, quo ad universam civitatem delendam ferebantur, atque hoc modo effecit ne primo hostium incursu tota urbs caperetur. Sed rationibus de rebus futuris prudenter subductis, cum animadverteret nullo modo fieri posse, ut urbs cuius maximam partem hostes iam in suam potestatem redegissent servaretur, consilium iniit arce quidem vacua hostibus cedere, ipsa autem hominum corpora, et sacra patria et quicquid pecuniæ secum ferre posset, servare. Quod consilium cum ei placuisset, pueros, quidem et mulieres et senes ceterosque omnes, quibus lenta fuga opus erat, ex urbe egressos præmisit ; et iter, quod ad Idam ferebat, petere iussit, dum Achæi in arcis expugnationem intenti, de persequenda multitudine, quæ ex urbe diffugiebat, nihil cogitarent. Exercitus autem partem illis qui ex urbe exibant præsidio esse iussit, ut eorum fuga pro præsenti rerum statu tuta et molestiarum expers esset. His autem mandatum fuerat, ut firmissima Idæ loca occuparent. Ipse vero cum reliqua militum manu, quæ lectissima erat, in muris arcis remansit, atque suis ex urbe præmissis fugam minus difficilem reddidit, hostibus in arcis oppugnationem intentis. Sed cum Neoptolemus cum suis in quandam arcis partem adscendisset, et universi Græci ad opem illis ferendam accurrissent, arcem deseruit et aperta porta discessit, reliquos milites acie instructa secum ducens, et patrem, deos patrios, uxorem, liberos. et ceterorum si quid maximi pretii esset, sive corpus sive rem, validissimis bigis vehens.

XLVII. Interea vero urbem Græci per vim ceperunt, et in rapinas effusi, magnam fugientibus tuto evadendi facultatem præbuerunt. At Æneas eiusque socii suos etiam in itinere assecuti, uno agmine facto, munitissima Idæ loca occuparunt. Ad eos autem illi venerunt qui tunc urbem Dardanum incolebant, quam noctu deseruerant, conspecta ingenti flamma quæ præter morem ex Ilio emicabat, omnes exceptis iis qui cum Elymo et Ægesto, aliquot navibus paratis antea ex urbe exierant : venit etiam ex Ophrynio populus universus, et ex aliis urbibus Troianis quotquot libertatis tuendæ studio tenebantur, itaque brevissimo temporis spatio istæ

χίστου χρόνου μεγίστη τῶν Τρωϊκῶν ἐγένετο. Οἱ μὲν οὖν σὺν Αἰνείᾳ διασωθέντες ἐκ τῆς καταλήψεως ἐν τούτοις ὑπομένοντες τοῖς χωρίοις οὐ διὰ μακροῦ πάλιν ἐπὶ τὰ σφέτερα κατελεύσεσθαι ἤλπιζον τῶν πολεμίων ἀποπλευσάντων· Ἀχαιοὶ δ' ἀνδραποδισάμενοι τὴν πόλιν καὶ τὰ σύνεγγυς χωρία καὶ φρούρια δῃώσαντες παρεσκευάζοντο μὲν ὡς καὶ τοὺς ἐν τοῖς ὄρεσι χειρωσόμενοι· πεμψάντων δὲ κήρυκας αὐτῶν περὶ διαλύσεων καὶ δεομένων μὴ σφᾶς εἰς ἀνάγκην καταστῆσαι πολέμου, συνελθόντες εἰς ἐκκλησίαν ἐπὶ τοῖσδε ποιοῦνται πρὸς αὐτοὺς τὰς διαλύσεις· Αἰνείαν μὲν καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ τὰ χρήματα φέροντας ὅσα διεσώσαντο κατὰ τὴν φυγὴν ἐν ὡρισμένοις τισὶ χρόνοις ἐκ τῆς Τρῳάδος ἀπελθεῖν, παραδόντας Ἀχαιοῖς τὰ φρούρια· Ἀχαιοὺς δὲ παρασχεῖν αὐτοῖς τὴν ἀσφάλειαν ἐξ ἁπάσης ὅσης ἐκράτουν γῆς καὶ θαλάττης ἀπιοῦσι κατὰ τὰς ὁμολογίας. Δεξάμενος δὲ ταῦτ' Αἰνείας καὶ νομίσας ἐκ τῶν ἐνόντων κράτιστ' εἶναι, Ἀσκάνιον μὲν τὸν πρεσβύτατον τῶν παίδων ἔχοντα τοῦ συμμαχικοῦ τινα μοῖραν, ἧς Φρύγιον ἦν τὸ πλεῖστον, εἰς τὴν Δασκυλῖτιν καλουμένην γῆν, ἔνθ' ἐστιν ἡ Ἀσκανία λίμνη, μετάπεμπτον ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων γενόμενον ἐπὶ βασιλείᾳ τοῦ ἔθνους, ἀποπέμπει· καὶ ᾤκησεν Ἀσκάνιος αὐτόθι χρόνον τινὰ οὐ πολύν. Ἐλθόντων δ' ὡς αὐτὸν Σκαμανδρίου τε καὶ τῶν ἄλλων Ἑκτοριδῶν ἀφειμένων ἐκ τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Νεοπτολέμου, κατάγων αὐτοὺς ἐπὶ τὴν πατρῴαν ἀρχὴν εἰς Τροίαν ἀφικνεῖται. Καὶ περὶ μὲν Ἀσκανίου τοσαῦτα λέγεται· τοὺς δ' ἄλλους παῖδας Αἰνείας παραλαβὼν καὶ τὸν πατέρα καὶ τὰ ἕδη τῶν θεῶν, ἐπειδὴ παρεσκευάσθη τὸ ναυτικὸν αὐτῷ, διαπλεῖ τὸν Ἑλλήσποντον ἐπὶ τῆς ἔγγιστα κειμένης χερρονήσου τὸν πλοῦν ποιούμενος, ἣ πρόκειται μὲν τῆς Εὐρώπης, καλεῖται δὲ Παλλήνη, ἔθνος δ' εἶχεν αὐτὴν Θρᾴκιον σύμμαχον, Κρουσαῖον καλούμενον ἁπάντων προθυμότατον τῶν συναραμένων αὐτοῖς τοῦ πολέμου.

XLVIII. Ὁ μὲν οὖν πιστότατος τῶν λόγων, ᾧ κέχρηται τῶν παλαιῶν συγγραφέων Ἑλλάνικος ἐν τοῖς Τρωικοῖς περὶ τῆς Αἰνείου φυγῆς τοιόσδ' ἐστίν. Εἴρηνται δὲ καὶ ἄλλοις τισὶ περὶ τῶν αὐτῶν οὐ κατὰ ταὐτ' ἔχοντες λόγοι, οὓς ἧττον ἔγωγε τούτου πιθανοὺς εἶναι νομίζω. Κρινέτω δ' ἕκαστος τῶν ἀκουόντων ὡς βούλεται. Σοφοκλῆς μὲν ὁ τραγῳδοποιὸς ἐν Λαοκόωντι δράματι, μελλούσης ἁλίσκεσθαι τῆς πόλεως πεποίηκε τὸν Αἰνείαν ἀνασκευαζόμενον εἰς τὴν Ἴδην, κελευσθένθ' ὑπὸ τοῦ πατρὸς Ἀγχίσου κατὰ τὴν μνήμην, ὧν Ἀφροδίτη ἐπέσκηψε, καὶ ἀπὸ τῶν νεωστὶ γενομένων περὶ τοὺς Λαοκοωντίδας σημείων τὸν μέλλοντ' ὄλεθρον τῆς πόλεως συντεκμηραμένου. Ἔχει δ' ἐν αὐτῷ τὰ ἰαμβεῖα ἐξαγγέλου προσώπῳ λεγόμενα ὧδε·

Νῦν δ' ἐν πύλαισιν Αἰνέας ὁ τῆς θεοῦ
πάρεστ' ἐπ' ὤμων πατέρ' ἔχων κεραυνίου

Troianorum copiæ maximæ factæ sunt. Qui igitur, cum Ænea ex urbe capta superstites evaserant, in his locis remanentes in patrias sedes se brevi post hostibus profectis redituros sperabant. Sed Græci, cum urbem et vicina oppida castellaque in suam potestatem redactas delevissent incolasque in servitutem abstraxissent, se ad illorum quoque qui in montibus erant oppugnationem parabant. Sed cum illi legatos misissent, atque rogarent ne se ad belli gerendi necessitatem adigerent, contione convocata pacem hisce conditionibus cum illis fecerunt : ut Æneas eiusque socii cum rebus omnibus, quas in ipsa fuga servatas asportaverant, intra certum ac statutum tempus ex agro Troiano abirent, Græcisque castella dederent; Græci vero illis ex omni agro marique, cuius imperium haberent, tuto discedendi copiam ex pacto facerent. Æneas igitur his conditionibus acceptis, quas pro præsenti rerum statu optimas esse iudicabat, Ascanium filiorum natu maximum cum quadam sociorum parte, quæ ex Phrygibus fere tota constabat, in agrum qui Dascyliticus vocatur (ubi est lacus Ascanius) ab illius regionis incolis ad regni administrationem accitum misit. Atque Ascanius ibi non diu mansit, sed cum Scamandrius et ceteri Hectoridæ a Neoptolemo ex Græcia dimissi ad ipsum venissent, eos in paternum regnum deducens Troiam rediit. Atque hæc quidem de Ascanio traduntur. Æneas vero cum reliquis liberis et patre et deorum simulacris, classe iam parata, Hellespontum traiecit in proximam pæninsulam navigans, quæ in mare procurrens ante Europam iacet, et Pallene vocatur. Hanc autem Thracia gens socia incolebat, quæ Crusæa vocabatur, atque omnium sociorum in bello gerendo paratissimam operam illis navarat.

XLVIII. Opinio igitur de Æneæ fuga veri simillima, quam inter antiquos scriptores Hellanicus in rebus Troianis describendis est secutus, hæc est. Traduntur autem ab aliis de rebus iisdem non eodem modo compositæ narrationes, quas minus probabiles puto. Unusquisque tamen eorum, qui hæc audiunt, ex animi sententia iudicet. Sophocles igitur, poeta tragicus, in fabula Laocoonte, cum in eo esset, ut urbs caperetur, inducit Æneam cum rebus suis abscedentem in Idam, iussu patris Anchisæ : qui memor mandatorum a Venere acceptorum, et adductus signis prodigiorum, quæ Laocoontidis recens acciderant, imminens urbi excidium coniecerat. Eius autem iambi, qui a nuntii persona pronuntiantur, ita se habent :

Nunc ad portam Æneas deæ filius
Adest, humeris patrem ferens, qui ex fulminato

νώτου καταστάζοντα βύσσινον φάρος·
κύκλῳ δὲ πᾶσαν οἰκετῶν παμπληθίαν·
συνοπάζεται δὲ πλῆθος οὐχ ὅσον δοκεῖς,
οἳ τῆσδ' ἐρῶσι τῆς ἀποικίας Φρυγῶν.

Dorso labe irrigat vestem byssinam.
Circa autem ipsum tota domesticorum multitudo.
Comitatur vero turba quantam vix exspectaveris
Phrygum, qui hanc coloniam deducere gestiunt.

Μενεκράτης δ' ὁ Ξάνθιος προδοῦναι τοῖς Ἀχαιοῖς αὐτὸν ἀποφαίνει τὴν πόλιν τῆς πρὸς Ἀλέξανδρον ἔχθρας ἕνεκα· καὶ διὰ τὴν εὐεργεσίαν ταύτην Ἀχαιοὺς αὐτῷ συγχωρῆσαι διασώσασθαι τὸν οἶκον. Σύγκειται δ' αὐτῷ ὁ λόγος ἀρξαμένῳ ἀπ' Ἀχιλλέως ταφῆς τὸν τρόπον τόνδε· « Ἀχαιοὺς δ' ἀνίη εἶχε, « καὶ ἐδόκεον τῆς στρατιῆς τὴν κεφαλὴν ἀπηράχθαι. « Ὅμως δὲ τάφον αὐτῷ δαίσαντες ἐπολέμεον βίῃ « πάσῃ, ἄχρι Ἴλιος ἑάλω Αἰνείεω ἐνδόντος. Αἰ« νείης γὰρ ἄτιτος ἐὼν ὑπὸ Ἀλεξάνδρου καὶ ἀπὸ γε« ρέων [ἱερῶν] ἐξεργόμενος ἀνέτρεψε Πρίαμον· ἐρ« γασάμενος δὲ ταῦτα εἷς Ἀχαιῶν ἐγεγόνει. » Ἄλλοι δέ τινες ἐπὶ τοῦ ναυστάθμου τοῦ Τρωϊκοῦ τυχεῖν αὐτὸν τηνικαῦτα διατρίβοντα λέγουσιν, οἱ δ' εἰς Φρυγίαν ἀπεσταλμένον ὑπὸ Πριάμου μετὰ δυνάμεως ἐπί τινα χρείαν στρατιωτικήν· εἰσὶ δ' οἱ μυθωδεστέραν αὐτοῦ ποιοῦσι τὴν ἔξοδον. Ἐχέτω δ' ὅπῃ τις αὐτὸν πείθει.

At Menecrates Xanthius urbem Græcis ab illo proditam affirmat, propter simultates quas cum Alexandro habebat : atque ob istud beneficium Græcos ei permisisse, ut familiam servaret. Is autem historiam suam ab Achillis funere exorsus in hunc modum scribit : « Græcos autem mæstitia tenebat et exercitus ca« pite se privatos existimabant. Sepulcro tamen ei « exstructo, omnibus viribus pugnare perrexerunt, donec « Æneæ proditione Ilium captum est. Æneas enim, quod « in nullo honore apud Alexandrum esset et a sacro« rum communione arceretur, Priami res evertit. His « autem perpetratis ad Græcos defecit. » Alii vero quidam ad navium Troianarum stationem eum forte commoratum tunc fuisse dicunt. Alii rursus cum copiis eum in Phrygiam bellici cuiusdam negotii causa missum a Priamo tradunt. Sunt etiam qui eius ex Ilio discessum fabulosiorem faciant : unicuique tamen liberum sit iudicium.

XLIX. Τὰ δὲ μετὰ τὴν ἔξοδον ἔτι πλείω παρέχει τοῖς πολλοῖς τὴν ἀπορίαν. Οἱ μὲν γὰρ ἕως Θράκης ἀγαγόντες αὐτὸν, ἐκεῖ λέγουσι τελευτῆσαι τὸν βίον· ὧν ἐστι Κεφάλων θ' ὁ Γεργίθιος καὶ Ἡγήσιππος ὁ περὶ Παλλήνης γράψας, ἄνδρες ἀρχαῖοι καὶ λόγου ἄξιοι. Ἕτεροι δ' ἐκ Θράκης ἀναστήσαντες αὐτὸν ἕως Ἀρκαδίας παρακομίζουσιν, οἰκῆσαι δὲ λέγουσιν ἐν Ὀρχομενῷ τε τῷ Ἀρκαδικῷ, καὶ Νήσῳ δὲ λεγομένῃ, καίπερ οὔσῃ μεσόχθονι, ἀπὸ τελμάτων καὶ ποταμοῦ· τάς τε καλουμένας Καφυὰς Αἰνείου τε καὶ Τρώων ἀπόκτισιν εἶναι, Καπύας ὀνομασθείσας ἀπὸ τοῦ Τρωϊκοῦ Κάπυος. Λέγεται δὲ ταῦτ' ἄλλοις τε καὶ Ἀριαίθῳ τῷ γράψαντι τὰ Ἀρκαδικά. Εἰσὶ δὲ οἳ καὶ δεῦρο μὲν ἀφικέσθαι τὸν Αἰνείαν μυθολογοῦσιν, οὐ μέντοι τήν γε τελευτὴν αὐτῷ τοῦ βίου συμπεσεῖν ἐν τοῖσδε τοῖς χωρίοις, ἀλλ' ἐν Ἰταλίᾳ, ὡς ἄλλοι τε πολλοὶ δηλοῦσι καὶ Ἀγάθυλλος Ἀρκὰς ὁ ποιητὴς ἐν ἐλεγείῳ λέγων ὧδε·

XLIX. Sed quæ post eius discessum sunt secuta, plerisque dubitationem etiam maiorem afferunt. Quidam enim eum in Thraciam usque deducunt, ibique vitam finivisse dicunt : quo in numero sunt Cephalo Gergithius et Hegesippus, qui res Pallenenses scripsit, viri prisci ac fide digni. Alii vero eum ex Thracia discedentem faciunt, et in Arcadiam usque deducunt, eumque dicunt habitasse in Orchomeno Arcadico, et in ea regione quæ licet mediterranea ob loca cænosa et flumen Νῆσος vocatur. Oppidum etiam Caphyæ nominatum, ab Ænea ceterisque Troianis conditum esse, et a Capye Trojano Capyas appellatum tradunt. Hæc autem cum ab aliis, tum ab Ariætho rerum Arcadicarum scriptore dicuntur. Sunt etiam qui Æneam huc quidem pervenisse fabulantur : non autem eum in his locis, sed in Italia mortem obiisse aiunt : quemadmodum cum alii multi manifeste testantur, tum Agathyllus Arcadicus poeta, in quodam elegiaco carmine ita dicens

Ἵκετο δ' Ἀρκαδίην, Νήσῳ δ' ἐγκάτθετο παῖδας
δοιάς, Κωδώνης λέκτρα καὶ Ἀνθεμόνης.
Αὐτὸς δ' Ἑσπερίην ἔσυτο χθόνα, γείνατο δ' υἷα
Ῥωμύλον.

Venit in Arcadiam, Nesoque deposuit filias
Duas, Codonæ torum et Anthemonae.
Ipse vero in Hesperium agrum properavit, genuitque
Romulum.

Τῆς δ' εἰς Ἰταλίαν Αἰνείου καὶ Τρώων ἀφίξεως Ῥωμαῖοί τε πάντες βεβαιωταὶ, καὶ τὰ δρώμεν' ὑπ' αὐτῶν ἔν τε θυσίαις καὶ ἑορταῖς μηνύματα, Σιβύλλης τε λόγια καὶ χρησμοὶ Πυθικοὶ καὶ ἄλλα πολλὰ, ὧν οὐκ ἄν τις ὡς εὐπρεπείας ἕνεκα συγκειμένων ὑπερίδοι. Πολλὰ δὲ καὶ παρ' Ἕλλησι γνωρίσματα φανερὰ καὶ εἰς τόδε χρόνου περιλείπεται, ἔνθ' ὡρμίσαντο καὶ παρ' οἷς διατριβὴν ἀπλοίας ἕνεκ' ἐποιήσαντο, ὧν ἐγὼ μνήμην ὡς ἂν οἷός τ' ὦ πολλῶν ὄντων βραχυτάτην ποιήσομαι. Πρῶτον μὲν εἰς

Venisse autem Æneam et Troianos in Italiam et omnes scriptores Romani confirmant, et quæ in sacrificiis et festis diebus ab ipsis fiunt indicant, sicut et Sibyllini libri et oracula Pythica et multa alia : quæ nemo, tanquam honoris causa ficta, neglexerit. Quinetiam apud Græcos multa eaque manifesta huius rei indicia ad hanc usque diem exstant in oris, ubi appulerunt et propter adversam navigationem diutius sunt morati; quæ licet multa sint, tamen quam potero brevissime recensebo.

Θράκην ἀφικόμενοι κατὰ τὴν χερρόννησον, ἣ καλεῖται Παλλήνη, ὡρμίσαντο. Εἶχον δ' αὐτὴν ὥσπερ ἔφην βάρβαροι, Κρουσαῖοι καλούμενοι, καὶ παρέσχον αὐτοῖς τὰς καταγωγὰς ἀσφαλεῖς. Μείναντες δὲ τὴν χειμερινὴν ὥραν αὐτόθι νεὼν Ἀφροδίτης ἱδρύσαντο ἐπὶ τῶν ἀκρωτηρίων ἑνὸς, καὶ πόλιν Αἰνειαν ἔκτισαν, ἐν ᾗ τούς θ' ὑπὸ καμάτων ἀδυνάτους πλεῖν καὶ ὅσοις αὐτοῦ μένειν βουλομένοις ἦν, ὡς ἐν οἰκείᾳ γῇ τὸ λοιπὸν ἐσομένους, ὑπελίποντο. Αὕτη διέμεινεν ἕως τῆς Μακεδόνων δυναστείας τῆς κατὰ τοὺς διαδόχους τοὺς Ἀλεξάνδρου γενομένης, ἐπὶ δὲ τῆς Κασάνδρου βασιλείας καθῃρέθη, ὅτε Θεσσαλονίκη πόλις ἐκτίζετο, καὶ οἱ Αἰνεᾶται σὺν ἄλλοις πολλοῖς εἰς τὴν νεόκτιστον μετῴκησαν.

L. Ἐκ δὲ τῆς Παλλήνης ἄραντες οἱ Τρῶες εἰς Δῆλον ἀφικνοῦνται, βασιλεύοντος αὐτῆς Ἀνίου· καὶ ἦν πολλὰ σημεῖ' ἐν Δήλῳ τῆς Αἰνείου τε καὶ Τρώων παρουσίας, ἕως ἤνθει τε καὶ ᾠκήθη ἡ νῆσος. Ἔπειτα εἰς Κύθηρα νῆσον ἑτέραν, ἣ πρόκειται Πελοποννήσου, παραγενόμενοι ἱερὸν Ἀφροδίτης ἱδρύονται. Ἀπὸ δὲ Κυθήρων ποιούμενοι τὸν πλοῦν οὐ πρόσω τῆς Πελοποννήσου τελευτήσαντα τῶν ἑταίρων τινὰ τῶν Αἰνείου Κίναιθον ἐπὶ τῶν ἀκρωτηρίων ἑνὸς θάπτουσιν, ὃ νῦν ἀπ' ἐκείνου Κιναίθιον καλεῖται· καὶ τὴν πρὸς Ἀρκάδας συγγένειαν ἀνανεωσάμενοι, περὶ ἧς ἐν ὑστέρῳ λόγῳ διηγήσομαι, χρόνον τ' ὀλίγον περὶ ταῦτα τὰ χωρία διατρίψαντες καὶ ὑπολειπόμενοί τινας σφῶν αὐτῶν εἰς Ζάκυνθον ἀφικνοῦνται. Δεξαμένων δ' αὐτοὺς καὶ τῶν Ζακυνθίων πρὸς φιλίαν διὰ τὸ συγγενές· Δαρδάνῳ γὰρ τῷ Διὸς καὶ Ἠλέκτρας τῆς Ἀτλαντίδος δύο γενέσθαι φασὶν ἐκ Βατιείας παῖδας, Ζάκυνθόν τε καὶ Ἐριχθόνιον, ὧν ὁ μὲν Αἰνείου πρόγονος ἦν, Ζάκυνθος δ' ὁ τῆς νήσου κτίστης· ταύτης τε δὴ τῆς συγγενείας ἀναμνήσει καὶ φιλοφροσύνῃ τῶν ἐπιχωρίων διατρίβοντες αὐτόθι καὶ ἅμ' ἀπλοίᾳ κατειργόμενοι θύουσιν Ἀφροδίτῃ πρὸς τῷ κατασκευασθέντι ἱερῷ θυσίαν, ἣν εἰς τόδε χρόνου συντελοῦσι κοινῇ Ζακύνθιοι, καὶ ἀγῶνα ποιοῦσιν ἐφήβοις τῶν τ' ἄλλων ἀγωνισμάτων καὶ δρόμου, τὸ δὲ νικητήριον ὁ πρῶτος ἐλθὼν εἰς τὸν νεὼν λαμβάνει· λέγεται δ' Αἰνείου καὶ Ἀφροδίτης ὁ δρόμος, καὶ ξόανα τούτων ἕστηκεν ἀμφοτέρων. Ἐκεῖθεν δὲ πελάγιον ποιησάμενοι τὸν πλοῦν εἰς Λευκάδα κατάγονται, κατεχόντων ἔτι τὸ χωρίον Ἀκαρνάνων, κἀν ταύτῃ πάλιν ἱερὸν Ἀφροδίτης ἱδρύονται τοῦτο, ὃ νῦν ἐστιν ἐν τῇ νησῖδι τῇ μεταξὺ τοῦ Διορύκτου τε καὶ τῆς πόλεως, καλεῖται δ' Ἀφροδίτης Αἰνειάδος. Ἄραντες δ' αὐτόθεν ἐπί τ' Ἄκτιον ἐλθόντες ὁρμίζονται τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου πρὸς τὸ ἀκρωτήριον, κἀκεῖθεν εἰς Ἀμβρακίαν ἀφικνοῦνται πόλιν, ἧς ἐβασίλευεν Ἄμβραξ ὁ Δεξαμενοῦ τοῦ Ἡρακλέους· καὶ ὑπολείπονται ἑκατέρωθι μνημεῖα τῆς ἀφίξεως, ἐν Ἀκτίῳ μὲν Ἀφροδίτης Αἰνειάδος ἱερὸν, καὶ πλησίον αὐτοῦ θεῶν μεγάλων, ἃ καὶ εἰς ἐμὲ ἦν· ἐν δ' Ἀμ-

Primum quidem in Thraciam venerunt, et ad pæninsulam, quæ Pallene vocatur, appulerunt. Hanc autem incolebant (ut dixi) barbari quidam Crusæi appellati, ipsisque tutum hospitium præbuerunt. Cumque ibi totam hiemem mansissent, Veneri templum exstruxerunt in promontorio aliquo, et oppidum Æneam condiderunt, in quo eos qui propter laborum molestias navigationem pati non poterant, et quotquot ibi manere voluerunt, tanquam in patrio solo posthac habitaturos reliquerunt. Hoc oppidum duravit usque ad imperium Macedonum, quod Alexandri successores habuerunt, et Cassandro regnante eversum est, quo tempore urbs Thessalonice condebatur, et Æneatæ cum multis aliis in hanc urbem recens conditam migrarunt.

L. Troiani autem ex Pallene profecti Delum venerunt, in qua Anius regnabat : atque in hac insulą, dum res eius florebant et habitabatur, multa indicia manebant Æneæ et Troianorum adventum testantia. Deinde in aliam insulam Cythera, quæ pro Peloponneso sita est, venerunt, templumque Veneri condiderunt. Cum autem ex Cytheris soluissent, non longe a Peloponneso evecti mortuum quendam Æneæ socium nomine Cinæthum in promontorio quodam sepeliverunt, quod nunc ab eo Cinæthium vocatur. Et cognationis fœdere cum Arcadibus renovato (de quo paulo post dicemus), nec diu in his locis commorati, atque aliquot de suis hîc relictis, Zacynthum venerunt. A Zacynthiis vero propter iura cognationis amice recepti—Dardanum enim, Jovis et Electræ Atlantidis filium, duos ex Batia filios suscepisse tradunt, Zacynthium et Erichthonium, quorum alter ex Æneæ maioribus erat, Zacynthus vero insulæ conditor — ob hanc igitur priscæ cognationis recordationem, et ob indigenarum humanitatem, temporis aliquod spatium ibi commorati, simul etiam adversa navigatione impediti, Veneri in templo, quod ibi exstruxerant, sacrificium fecerunt; quod ad hoc usque tempus Zacynthii publice faciunt, qui item cum aliarum exercitationum tum etiam cursus certamina iuniorum agunt, in quibus qui primus templum ingreditur victoriæ præmium accipit. Hic autem cursus Æneæ et Veneris appellatur, et horum amborum statuæ extant. Inde vero per altum navigantes ad Leucadem appulerunt, quem locum Acarnanes etiam tum tenebant. Atque hic quoque Veneri id templum exstruxerunt, quod nunc est in parva insula, quæ est inter Dioryctum et urbem ipsam, et Veneris Æneadis aedes vocatur. Cum autem hinc discessissent et Actium appulissent, ad sinus Ambracii promontorium stationem habuerunt. Inde in urbem Ambraciam venerunt, in qua regnabat Ambrax Dexameni filius, Herculis nepos : et utroque in loco huius adventus vestigia remanent : Actii quidem Veneris Æneadis templum, et prope hoc *alterum* Magnorum deorum, quæ nunc etiam ætate mea extant :

βρακίᾳ ἱερόν τε τῆς αὐτῆς θεοῦ καὶ ἡρῷον Αἰνείου πλησίον τοῦ μικροῦ θεάτρου, ἐν ᾧ καὶ ξόανον μικρὸν ἀρχαϊκὸν Αἰνείου λεγόμενον, καὶ αὐτὸ θυσίαις ἐγέραιρον αἱ καλούμεναι παρ' αὐτοῖς ἀμφίπολοι.

LI. Ἐκ δ' Ἀμβρακίας Ἀγχίσης μὲν τὰς ναῦς ἔχων παρὰ γῆν κομιζόμενος εἰς Βουθρωτὸν λιμένα τῆς Ἠπείρου κατάγεται. Αἰνείας δὲ καὶ οἱ ἀκμαιότατοι σὺν αὐτῷ τοῦ στρατοῦ διανύσαντες ἡμερῶν δυοῖν ὁδὸν εἰς Δωδώνην ἀφικνοῦνται χρησόμενοι τῷ θεῷ, καὶ καταλαμβάνουσιν αὐτόθι Τρῶας τοὺς σὺν Ἑλένῳ. Ἀνελόμενοι δὲ χρησμοὺς περὶ τῆς ἀποικίας, καὶ τὸν θεὸν ἀναθήμασι δωρησάμενοι Τρωϊκοῖς ἄλλοις τε καὶ κρατῆρσι χαλκοῖς, ὧν τινες ἔτι περίεισιν ἐπιγραφαῖς πάνυ ἀρχαίαις δηλοῦντες τοὺς ἀναθέντας, ἐπὶ τὸ ναυτικὸν ἀφικνοῦνται, τεττάρων μάλισθ' ἡμερῶν διελθόντες ὁδόν. Δηλοῖ δὲ καὶ τὴν εἰς Βουθρωτὸν τῶν Τρώων παρουσίαν λόφος τις, ᾧ τότε στρατοπέδῳ ἐχρήσαντο, Τροία καλούμενος. Ἐκ δὲ Βουθρωτοῦ παρὰ γῆν κομισθέντες ἄχρι λιμένος, Ἀγχίσου μὲν τότ' ὀνομασθέντος, νῦν δ' ἀσαφεστέραν ἔχοντος ὀνομασίαν, ἱερὸν καὶ αὐτόθι τῆς Ἀφροδίτης ἱδρυσάμενοι διαίρουσι τον Ἰόνιον, ἡγεμόνας ἔχοντες τῆς ναυτιλίας Ἀκαρνᾶνας, οἳ συνέπλευσαν αὐτοῖς ἐθελούσιοι συνεπισπώμενοι τοὺς σὺν Πάτρωνι τῷ Θουρίῳ. Καὶ αὐτῶν οἱ μὲν πλείους, ἐπειδὴ σῶος ὁ στρατὸς εἰς Ἰταλίαν ἀφίκετο, ἐπ' οἴκου αὖθις ἀνεκομίσθησαν· Πάτρων δὲ πεισθεὶς ὑπ' Αἰνείου κοινωνεῖν τῆς ἀποικίας, καὶ σὺν αὐτῷ τινες τῶν φίλων ὑπέμειναν ἐν τῷ στόλῳ· οὓς ἔνιοί φασιν ἐν Ἀλουντίῳ κατοικῆσαι τῆς Σικελίας. Ταύτης ὑπομνήσει τῆς εὐεργεσίας Ἀκαρνᾶσι Ῥωμαῖοι Λευκάδα καὶ Ἀνακτόριον ἀφελόμενοι Κορινθίους ἀνὰ χρόνον ἐχαρίσαντο, Οἰνιάδας τε ἀποκαταστῆσαι βουλομένοις ἐπέτρεψαν, καὶ τὰς Ἐχινάδας νήσους καρποῦσθαι κοινῇ μετ' Αἰτωλῶν ἔδωκαν. Οἱ δὲ σὺν Αἰνείᾳ ποιησάμενοι τὴν ἀπόβασιν οὐ καθ' ἓν χωρίον τῆς Ἰταλίας, ἀλλὰ ταῖς μὲν πλείσταις ναυσὶ πρὸς ἄκραν Ἰαπυγίας ὁρμισάμενοι, ἣ τότε Σαλεντῖνος ἐλέγετο, ταῖς δὲ λοιπαῖς κατὰ τὸ καλούμενον Ἀθήναιον, ἔνθα καὶ αὐτὸς Αἰνείας ἐτύγχανεν ἐπιβὰς Ἰταλίας — τοῦτο δὲ τὸ χωρίον ἐστὶν ἀκρωτήριον καὶ ἐπ' αὐτῷ θερινὸς ὅρμος, ὃς ἐξ ἐκείνου λιμὴν Ἀφροδίτης καλεῖται — παρέπλευσαν ἄχρι πορθμοῦ διὰ χειρὸς ἔχοντες Ἰταλίαν, ἴχνη τινὰ κἀν τούτοις ὑπολειπόμενοι τοῖς τόποις τῆς ἀφίξεως ἄλλα τε καὶ φιάλην χαλκῆν ἐν Ἥρας ἱερῷ, ἐπιγραφῇ δηλοῦσαν ἀρχαίᾳ τοῦ δωρησαμένου τῇ θεῷ Αἰνείου τοὔνομα.

LII. Γενόμενοι δὲ κατὰ Σικελίαν εἴτε γνώμῃ χρησάμενοι τῇδ' ὁρμίσασθαι, εἴτε καὶ ὑπ' ἀνέμων πονηρῶν βιασθέντες, ἃ δὴ φιλεῖ περὶ τὴν θάλατταν τήνδε γίνεσθαι, κατάγονται τῆς νήσου περὶ τὰ καλούμενα Δρέπανα· ἔνθα περιτυγχάνουσι τοῖς σὺν Ἐλύμῳ καὶ Αἰγέστῳ προεξελθοῦσιν ἐκ τῆς Τροίας, οἳ τύχης τε καὶ πνεύματος οὐρίου λαβόμενοι καὶ

Ambraciæ vero, eiusdem deæ templum et Æneæ sacellum prope parvum theatrum, in quo etiam parva operis antiqui statua est, quæ Æneæ dicitur, quamque *sacerdotes*, quas ipsi vocant amphipolos, sacrificiis colebant.

LI. Ex Ambracia autem Anchises quidem cum navibus oram legendo Buthrotum Epiri portum petiit. Æneas vero, et cum eo lectissimi quique totius exercitus milites, confecto duorum dierum itinere, Dodonam pervenerunt, oraculum a deo petituri : atque ibi Troianos cum Heleno invenerunt. Et post acceptum de colonia deducenda responsum, deo dona Troiana dicarunt, cum alia, tum etiam crateras æneos, quorum nonnulli adhuc supersunt titulis antiquissimis donorum auctores testantes; et quattuor ferme dierum itinere confecto ad classem redierunt. Buthroti vero Troianos fuisse testatur collis, in quo tunc consederant, qui Troia vocatur. A Buthroto secundum oram devecti, usque ad portum, qui tunc quidem Anchisæ vocabatur, nunc vero nomen obscurius habet, et ibi quoque templo Veneri dedicato, Ionium mare traiciunt, Acarnanibus navigationis ducibus usi, qui se comites ipsis ultro addiderunt, quique Patronem Thurium cum sociis secum duxerunt. Horum plerique, postquam exercitus incolumis in Italiam pervenit, domum redierunt : sed Patron ab Ænea ad coloniæ societatem adductus, et cum illo amicorum nonnulli in classe manserunt, quos nonnulli in Aluntio Siciliæ oppido habitasse dicunt. Ob huius beneficii memoriam Romani Leucadem et Anactorium Corinthiis ademptum postea gratis dederunt Acarnanibus : ipsisque Œniadas in pristinas sedes reducere volentibus permiserunt hoc facere : quinetiam ut ex Echinadibus insulis fructus cum Ætolis communes perciperent, concesserunt. At Æneas eiusque socii non uno loco Italiæ escenderunt; sed cum maiore navium parte ad Iapygium promontorium appulerunt, quod tunc Salentinum vocabatur : cum reliquis vero ad Minervium quod dicitur, ubi et ipse Æneas in Italiam escendit : (est autem promontorium, et in eo portus æstivus qui inde ab illo tempore Veneris portus appellatur) : atque ad fretum usque præternavigarunt, Italiam legentes; et in his quoque locis sui adventus vestigia reliquerunt, cum alia, tum etiam phialam æream in templo Iunonis, literis antiquis Æneæ nomen, qui eam donarat, declarantem.

LII. Cum autem ad Siciliam pervenissent sive consulto, sive etiam vi tempestatum acti, quibus hoc mare solet agitari, ad eam insulæ partem, quæ Drepana vocatur, appulerunt. Hic forte fortuna inciderunt in Elymi et Ægesti socios, qui ante ipsos ex urbe Troia profugerant, et fortunam ac ventos secundos na-

ἅμ' οὐ πολλῇ ἀποσκευῇ βαρυνόμενοι δι' ὀλίγου κατήχθησαν εἰς Σικελίαν, καὶ ᾤκησαν περὶ ποταμὸν καλούμενον Κριμισὸν ἐν γῇ Σικανῶν, πρὸς φιλίαν λαβόντες παρ' αὐτῶν τὸ χωρίον διὰ τὴν Αἰγέστου συγγένειαν, γενομένου τε καὶ τραφέντος ἐν Σικελίᾳ κατὰ τοιόνδε τι πάθος. Τῶν προγόνων αὐτοῦ τις ἀνὴρ ἐπιφανὴς ἐκ τοῦ Τρωϊκοῦ γένους ὢν Λαομέδοντι διάφορος γίνεται, καὶ αὐτὸν ὁ βασιλεὺς ἐπ' αἰτίᾳ δή τινι λαβὼν κτείνει καὶ γένος αὐτοῦ τὸ ἄρρεν ἅπαν, ὑπὸ δέους μή τι πρὸς αὐτῶν πάθῃ· τὰς δὲ θυγατέρας παρθένους ἔτ' οὔσας ἀποκτεῖναι μὲν οὐκ εὐπρεπὲς ἐνόμισε, Τρωσὶ δὲ συνοικούσας περιιδεῖν οὐκ ἀσφαλές, δίδωσι δ' αὐτὰς ἐμπόροις ὡς προσωτάτω κελεύσας ἀπάγειν. Ταύταις ἀπιούσαις συνέπλει μειράκιόν τι τῶν ἐπιφανῶν κρατούμενον ἔρωτι τῆς ἑτέρας, καὶ γαμεῖ τὴν παιδίσκην ἀχθεῖσαν εἰς Σικελίαν, καὶ γίνεται αὐτοῖς παῖς ἐν Σικελοῖς διατρίβουσιν Αἴγεστος ὄνομα· ὃς ἤθη καὶ γλῶσσαν τῶν ἐπιχωρίων ἐκμαθών, ἐπειδὴ τοὺς γονεῖς αὐτῷ τελευτῆσαι συνέβη, βασιλεύοντος ἐν Τροίᾳ Πριάμου κάθοδον αὐτῷ δοθῆναι διαπράττεται, καὶ συνδιενέγκας τὸν πρὸς Ἀχαιοὺς πόλεμον ἁλισκομένης τῆς πόλεως ἀπέπλει πάλιν εἰς Σικελίαν, σὺν Ἐλύμῳ ποιησάμενος τὴν φυγὴν ἐν τρισὶ ναυσίν, ἃς Ἀχιλλεὺς ἔχων, ὅτε τὰς Τρῳάδας ἐληΐζετο πόλεις, ἕρμασιν ὑφάλοις περιπεσούσας ἀπέβαλεν. Ἐντυχὼν δὴ τοῖς εἰρημένοις ἀνδράσιν Αἰνείας φιλοφρονεῖταί τ' αὐτοὺς καὶ κατασκευάζεται αὐτοῖς πόλεις, Αἴγεσταν καὶ Ἔλυμα καί τινα καὶ μοῖραν τῆς ἑαυτοῦ στρατιᾶς ἐν τοῖς πολίσμασιν ὑπολείπεται, ὡς μὲν ἐγὼ εἰκάζω γνώμῃ ἑκουσίῳ χρησάμενος, ἵνα τοῖς ὑπὸ καμάτων βαρυνομένοις ἢ ἄλλως θαλάττῃ ἀχθομένοις ἀναπαύσεις γίνοιντο ἀσφαλεῖς καὶ καταγωγαί, ὡς δέ τινες γράφουσι τοῦ ναυτικοῦ μειωθέντος αὐτῷ διὰ τὴν ἔμπρησιν, ἣν ἐποιήσαντο τῶν γυναικῶν τινες ἀχθόμεναι τῇ πλάνῃ, τὸν οὐκέτι δυνάμενον συμπλεῖν ὄχλον ἐκ τῶν κατακεκαυμένων νεῶν ἀνάγκῃ καταλιπών.

LIII. Τεκμήρια δὲ τῆς εἰς Σικελοὺς Αἰνείου τε καὶ Τρώων ἀφίξεως πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα, περιφανέστατα δὲ τῆς Αἰνειάδος Ἀφροδίτης ὁ βωμὸς ἐπὶ τῇ κορυφῇ τοῦ Ἐλύμου ἱδρυμένος καὶ ἱερὸν Αἰνείου ἱδρυμένον ἐν Αἰγέστῃ· τὸν μὲν αὐτοῦ κατασκευάσαντος Αἰνείου τῇ μητρί, τὸ δ' ἱερὸν τῶν ὑπολειφθέντων ἀπὸ τοῦ στόλου τῇ μνήμῃ τοῦ σώσαντος σφᾶς ἀνάθημα ποιησαμένων. Τὸ μὲν δὴ σὺν Ἐλύμῳ καὶ Αἰγέστῳ Τρωικὸν ἐν τούτοις κατέμεινε τοῖς χωρίοις, καὶ διετέλεσαν Ἔλυμοι καλούμενοι· πρόσθεν γὰρ κατὰ τὴν ἀξίωσιν Ἔλυμος ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ γένους ὤν, ἀφ' οὗ τὴν κλῆσιν οἱ σύμπαντες ἔλαβον. Οἱ δὲ σὺν τῷ Αἰνείᾳ πλέοντες ἀπὸ Σικελίας διὰ τοῦ Τυρρηνικοῦ πελάγους πρῶτον μὲν ὡρμίσαντο τῆς Ἰταλίας κατὰ λιμένα τὸν Παλίνουρον, ὃς ἀφ' ἑνὸς τῶν Αἰνείου κυβερνητῶν τελευτήσαντος αὐτόθι ταύτης τυχεῖν λέγεται τῆς ὀνομασίας. Ἔπειτα νήσῳ προσ-

cti, simul etiam non multis impedimentis gravati, brevi in Siciliam pervenerant, et circa fluvium Crimisum sedes posuerant in agro Sicanorum, a quibus agri partem amice acceperant, propter Ægesti cognationem, qui huiusmodi quodam casu in Sicilia natus et educatus fuerat : quidam de illius maioribus vir illustris, genere Troianus, in Laomedontis odium incidit, cumque rex nescio qua de causa correptum interfecit cum universa ipsius mascula progenie, præ metu ne quid mali ab ipsis acciperet : filias vero, quæ adhuc erant virgines, occidere indecorum putavit; pati autem eas cum Troianis matrimonio coniungi minime tutum fore iudicavit. Itaque ipsas dedit mercatoribus, quibus imperavit ut eas in remotissimas regiones abducerent. Cum his abeuntibus nobilis quidam adolescens navigavit, alterius puellæ amore captus, puellamque in Siciliam delatam duxit uxorem : et dum inter Siculos degunt, natus est eis filius, nomine Ægestus. Qui cum mores et linguam indigenarum didicisset, post parentum mortem, quo tempore Priamus Troiæ regnabat, *ab eo* reditum *in patriam* impetravit. Cumque bellum contra Græcos gestum tolerasset, urbe capta in Siciliam rediit una cum Elymo fugiens cum tribus navibus, quas Achilles cum Troianas urbes popularetur scopulis in mari latentibus hærentes amiserat. Æneas igitur in hos viros a me nominatos incidens comiter eos excepit, et urbes eis condidit Ægestam et Elyma : quinetiam quandam suarum copiarum partem in his urbibus reliquit. Quod, ut ego conicio, sponte fecit, ut illis qui laboribus gravarentur, vel alia de caussa maritimæ navigationis molestias iniquo animo ferrent, esset quiescendi locus tutæque sedes. Sed, ut quidam scribunt, *hoc fecit* ob classis detrimentum, quod mulieres quædam propter errorum tædium naves aliquot incendissent : quare turbam ex incensis navibus cum navigare non posset, necessitate coactus *hic* reliquit.

LIII. Sunt autem et multa alia Æneæ et Troianorum ad Siculos adventus indicia : manifestissima vero. Veneris Æneadis ara in Elymi vertice fundata, et Æneæ templum Ægestæ conditum. Atque aram quidem Æneas matri erexit, templum vero qui ex classe erant relicti in servatoris sui memoriam condiderunt, eique dicarunt. Troiani igitur qui cum Elymo et Ægesto profugerant in his locis remanserunt, et dehinc Elymi sunt appellati. Elymus enim quod genere regio natus erat dignitate præstabat, et ab eo universi nomen acceperunt. Qui vero cum Ænea navigabant, ex Sicilia per mare Tyrrhenum profecti, primum quidem appulerunt ad Italiæ portum Palinurum, qui a quodam Æneæ gubernatore ibi defuncto nomen hoc ac-

ἔσχον, ἣ τοὔνομα ἔθεντο Λευκασίαν, ἀπὸ γυναικὸς ἀνεψιᾶς Αἰνείου περὶ τόνδε τὸν τόπον ἀποθανούσης. Ἐκεῖθεν δὲ καταράντες εἰς λιμένα βαθὺν καὶ καλὸν ἐν Ὀπικοῖς, τελευτήσαντος καὶ αὐτόθι Μισηνοῦ τῶν ἐπιφανῶν τινος, ἀπ' ἐκείνου τὸν λιμένα ὠνόμασαν. Νήσῳ τε Προχύτῃ καὶ ἀκρωτηρίῳ Καιήτῃ τύχῃ προσορμισάμενοι, κατὰ ταὐτὰ τίθενται τὰς ἐπικλήσεις τοῖς τόποις γυναικῶν ἀποθανουσῶν βουλόμενοι μνημεῖα ποιῆσαι τὰ χωρία· τούτων δ' ἡ μὲν συγγενὴς Αἰνείου λέγεται γενέσθαι, ἡ δὲ τροφός. Τελευτῶντες δ' ἀφικνοῦνται τῆς Ἰταλίας εἰς Λωρεντὸν, ἔνθα τῆς πλάνης παυσάμενοι χάρακα ἔθεντο, καὶ τὸ χωρίον ἐν ᾧ κατεστρατοπεδεύσαντο ἐξ ἐκείνου Τροία καλεῖται, ἀπέχει δὲ τῆς θαλάττης ἀμφὶ τοὺς τέτταρας σταδίους. Ἔγραψα δὲ ταῦτα καὶ τὴν παρέκβασιν ἐποιησάμην τοῦ ἀναγκαίου χάριν, ἐπειδὴ τῶν συγγραφέων οἱ μὲν οὐδ' ἐλθεῖν Αἰνείαν εἰς Ἰταλίαν φασὶν ἅμα Τρωσὶν, οἱ δ' ἕτερον Αἰνείαν, οὐ τὸν ἐξ Ἀφροδίτης καὶ Ἀγχίσου γενόμενον, οἱ δ' Ἀσκάνιον τὸν Αἰνείου, οἱ δ' ἄλλους τινάς. Εἰσὶ δ' οἳ τὸν ἐξ Ἀφροδίτης Αἰνείαν λέγουσι καταστήσαντα τὸν ὄχλον εἰς Ἰταλίαν ἀνακομισθῆναι πάλιν οἴκαδε καὶ βασιλεῦσαι τῆς Τροίας, τελευτῶντα δὲ καταλιπεῖν Ἀσκανίῳ τῷ παιδὶ τὴν βασιλείαν, καὶ τὸ ἀπ' ἐκείνου γένος ἐπὶ πλεῖστον κατασχεῖν τὴν ἀρχήν· ὡς μὲν ἐγὼ εἰκάζω τοῖς Ὁμήρου ἔπεσιν οὐκ ὀρθῶς λαμβανομένοις παρακρουσθέντες. πεποίηται γὰρ αὐτῷ ἐν Ἰλιάδι Ποσειδῶν προλέγων τὴν μέλλουσαν ἔσεσθαι περὶ τὸν Αἰνείαν καὶ τοὺς ἐξ ἐκείνου γενησομένους ἐπιφάνειαν ὧδέ πως·

Νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει
καὶ παῖδες παίδων, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.

ὑπολαβόντες οὖν τὸν Ὅμηρον ἐν Φρυγίᾳ δυναστεύοντας εἰδέναι τοὺς ἄνδρας, ὡς δὴ οὐ δυνατὸν ἐν Ἰταλίᾳ οἰκοῦντας βασιλεύειν Τρώων, τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ Αἰνείου ἀνέπλασαν. Ἄρχειν δὲ [δὴ] τῶν Τρώων οὓς ἐπήγετο καὶ ἄλλοθι πολιτευομένων οὐκ ἀδύνατον ἦν. Ἔχοι δ' ἄν τις τῆς ἀπάτης καὶ ἑτέρας αἰτίας ὑπολαβεῖν.

LIV. Εἰ δέ τινας ταράττει τὸ πολλαχῇ λέγεσθαί τε καὶ δείκνυσθαι τάφους Αἰνείου, ἀμηχάνου ὄντος ἐν πλείοσι τὸν αὐτὸν τεθάφθαι χωρίοις, ἐνθυμηθέντες ὅτι κοινόν ἐστιν ἐπὶ πολλῶν τοῦτό γε τὸ ἄπορον, καὶ μάλιστα τῶν μὲν ἐπιφανεῖς τὰς τύχας, πλάνητας δὲ τοὺς βίους ἐσχηκότων, μαθέτωσαν ὅτι χωρίον μὲν ἓν τὸ δεξάμενον τὰ σώματ' αὐτῶν ἦν, μνημεῖα δὲ παρὰ πολλοῖς κατεσκεύαστο δι' εὔνοιαν τῶν ἐν ὠφελείαις τισὶ δι' αὐτοὺς γενομένων, μάλιστ' εἰ τοῦ γένους αὐτῶν τι περιῆν ἢ πόλεώς τινος ἀπόκτισις ἢ χρόνιοί τινες καὶ φιλάνθρωποι μοναὶ, οἷα δὴ καὶ περὶ τόνδε τὸν ἥρωα μυθολογούμεν' ἴσμεν. Ἰλίῳ μὲν γὰρ τὸ μὴ πανσυδὶ διαφθαρῆναι κατὰ τὴν ἅλωσιν παρασχὼν, τῇ δὲ καλουμένῃ Βεβρυκίᾳ τὸ ἐπικουρικὸν διασωθῆναι παρασκευάσας, ἐν Φρυγίᾳ δὲ τὸν υἱὸν Ἀσκάνιον

cepisse fertur. Deinde ad insulam appulerunt, cui Leucasiæ nomen imposuerunt, a quadam Æneæ consobrina, quæ in hoc loco obierat. Illinc vero delati in pulcrum ac profundum in Opicis portum, exstinctoque ibi Miseno quodam viro nobili, ab eo portum *Misenum* nominarunt. Cumque ad insulam Prochytam et ad promontorium Caietam forte appulissent, eodem modo nomina his locis imposuerunt, quod mulierum defunctarum in his locis monumenta servari vellent. Harum vero alteram Æneæ cognatam fuisse ferunt, alteram nutricem. Tandem Laurentum in ultimum Italiæ locum pervenerunt, ubi invento errorum fine castra posuerunt. et locus in quo *tunc* castrametati sunt, ab eo tempore Troia vocatur, a mari circiter stadia IV distans. Hæc autem scripsi, atque hac digressione usus sum necessitate coactus : quia scriptores partim negant Æneam cum Troianis in Italiam venisse, partim etiam alium Æneam, non autem Anchisæ Venerisque filium : quidam etiam Ascanium Æneæ filium, alii alios quosdam fuisse putant. Sunt etiam qui Æneam Veneris filium, manu suorum in Italiam deducta, domum rediisse et Troiæ regnasse tradant : cumque moreretur, Ascanio filio regnum reliquisse, eiusque progeniem regnum diutissime retinuisse. Quod crediderunt (ut ego conicio) decepti Homeri carminibus non recte intellectis. Nam in Iliade Neptunus splendorem, quem Æneas eiusque posteri erant adepturi, his verbis præfatur :

Nunc igitur vis Æneæ Troianis imperabit,
Et nati natorum, et qui post eos nascentur.

Quoniam igitur existimarunt Homerum scivisse hos viros in Phrygia regnasse, quasi Troianis imperare non potuissent si in Italia manerent, hunc Æneæ reditum commenti sunt. Sed omnino fieri poterat ut *Æneas* imperaret Troianis, quos secum duxerat, quamvis in alia regione viverent et novam rempublicam haberent. Sed alias quoque huius erroris causas aliquis afferre possit.

LIV. Atque si quos turbat quod multis in locis Æneæ sepulcra narrentur ac monstrentur, cum tamen nullo modo fieri possit, ut unus idemque pluribus in locis sepultus sit, cogitent hanc difficultatem multis communem esse, præcipue vero eis viris, qui fortunæ quidem beneficio illustres fuerunt, sed vitam vagam egerunt : et sciant, unum quidem solum fuisse locum qui corpus ipsorum exceperit, sed apud multos eorum monumenta erecta esse, propter benevolentiam illorum, qui utilitatem aliquam ab eis perceperant; præsertim siquæ generis ipsorum reliquiæ *inter eos* superessent, aut urbs aliqua ab ipsis condita, aut sicubi diutius habitassent et cum indigenis comiter versati fuissent : qualia sunt quæ de hoc etiam heroe fabulis prodita scimus. Effecit enim ne Ilium captum funditus deleretur, et ut sociorum auxilia in Bebryciam salva reverterentur; in Phrygia filium

βασιλέα καταλιπὼν, ἐν Παλλήνῃ δὲ πόλιν ὁμώνυμον κτίσας· ἐν Ἀρκαδίᾳ δὲ θυγατέρας κηδεύσας, ἐν Σικελίᾳ δὲ μέρος τῆς στρατιᾶς ὑπολιπόμενος, [ἐν] πολλοῖς δ' ἄλλοις χωρίοις φιλανθρώπους τὰς διατριβὰς δωρήσασθαι δοκῶν, ἑκούσιον εἶχε παρ' αὐτῶν τὴν εὔνοιαν, δι' ἣν τὸν μετ' ἀνθρώπων βίον ἐκλιπὼν ἡρῴοις ἐκοσμεῖτο καὶ μνημάτων κατασκευαῖς πολλαχῆ. Ἐπεὶ φέρε τίνας ἂν αἰτίας ἔχοι τις ὑποθέσθαι τῶν ἐν Ἰταλοῖς αὐτοῦ μνημάτων, εἰ μήτ' ἦρξε τούτων τῶν χωρίων μήτε καταγωγὰς ἐν αὐτοῖς ἐποιήσατο μήθ' ὅλως ἐγνώσθη πρὸς αὐτῶν; ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τούτων καὶ αὖθις λεχθήσεται, καθότι ἂν ὁ λόγος ἐφ' ἑκάστου καιροῦ δηλωθῆναι ἀπαιτῇ.

LV. Τοῦ δὲ μηκέτι προσωτέρω τῆς Εὐρώπης πλεῦσαι τὸν Τρωϊκὸν στόλον, οἵ τε χρησμοὶ αἴτιοι ἐγένοντο τέλος λαβόντες ἐν τούτοις τοῖς χωρίοις, καὶ τὸ δαιμόνιον πολλαχῶς τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν ἐνδεικνύμενον. Ἐπειδὴ γὰρ ὅρμῳ χρησάμενοι τῷ Λωρεντῷ σκηνὰς ἐπήξαντο περὶ τὸν αἰγιαλὸν, πρῶτον μὲν πιεζομένοις τοῖς ἀνθρώποις ὑπὸ δίψης, οὐκ ἔχοντος ὕδωρ τοῦ τόπου· λέγω δ' ἃ παρὰ τῶν ἐγχωρίων παρέλαβον· λιβάδες αὐτόματοι νάματος ἡδίστου ἐκ γῆς ἀνελθοῦσαι ὤφθησαν, ἐξ ὧν ἥ τε στρατιὰ πᾶσα ὑδρεύσατο, καὶ ὁ τόπος ἐπίρρυτος ἐγένετο, μέχρι θαλάσσης καταβάντος ἀπὸ τῶν πηγῶν τοῦ ῥεύματος. Νῦν μέντοι οὐκέτι πληθύουσιν ὥστε καὶ ἀπορρεῖν αἱ λιβάδες, ἀλλ' ἔστιν ὀλίγον ὕδωρ συνεστηκὸς ἐν κοίλῳ χωρίῳ, λεγόμενον ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων ἱερὸν ἡλίου· καὶ βωμοὶ δύο παρ' αὐτῷ δείκνυνται, ὁ μὲν πρὸς ἀνατολὰς τετραμμένος, ὁ δὲ πρὸς δύσεις, Τρωϊκὰ ἱδρύματα, ἐφ' ὧν τὸν Αἰνείαν μυθολογοῦσι πρῶτον θυσίαν ποιήσασθαι τῷ θεῷ χαριστήριον τῶν ὑδάτων. Ἔπειτ' ἄριστον αὐτοῖς αἱρουμένοις ἐπὶ τοῦ δαπέδου, σέλινα μὲν πολλοῖς ὑπέστρωτο, καὶ ἦν ταῦθ' ὥσπερ τράπεζα τῶν ἐδεσμάτων, ὡς δέ φασί τινες, ἴτρια καρποῦ πεποιημένα πυρίνου καθαριότητος ταῖς τροφαῖς ἕνεκα. Ἐπεὶ δ' αἱ παρατεθεῖσαι τροφαὶ κατανάλωντο, τῶν ὑπεστρωμένων αὐτοῖς εἴτε σελίνων εἴτε ἰτρίων ἔφαγέ τις, καὶ αὖθις ἕτερος· ἐν τούτῳ τυγχάνει τις εἰπὼν εἴτε τῶν Αἰνείου παίδων, ὡς λόγος ἔχει, εἴτε τῶν ὁμοσκήνων· « Ἀλλ' ἡμῖν γ' ἤδη καὶ ἡ τρά« πεζα κατεδήδεσται. » Ὡς δὲ τοῦτ' ἤκουσαν, ἅπαντες ἀνεθορύβησαν, ὡς τὰ πρῶτα τοῦ μαντεύματος ἤδη σφίσι τέλος ἔχοι. Ἦν γάρ τι θέσφατον αὐτοῖς, ὡς μέν τινες λέγουσιν ἐν Δωδώνῃ γενόμενον, ὡς δ' ἕτεροι γράφουσιν ἐν Ἐρυθραῖς χρηστηρίῳ τῆς Ἴδης, ἔνθ' ᾤκει Σίβυλλα ἐπιχωρία νύμφη χρησμῳδὸς, ἣ αὐτοῖς ἔφρασε πλεῖν ἐπὶ δυσμῶν ἡλίου, ἕως ἂν εἰς τοῦτο τὸ χωρίον ἔλθωσιν, ἐν ᾧ κατέδονται τὰς τραπέζας· ὅταν δὲ τοῦτο μάθωσι γενόμενον, ἡγεμόνα τετράποδα ποιησαμένους ὅπου ἂν κάμῃ τὸ ζῶον, ἐνταῦθα δείμασθαι πόλιν. Τοῦτο δὴ τὸ θεοπρόπιον ἀναμνησθέντες, οἱ μὲν τὰ ἕδη τῶν θεῶν Αἰνείου κελεύσαντος εἰς τὸ ἀποδειχθὲν χωρίον ἐκ τῆς νεὼς ἐξέφερον, οἱ δὲ βάθρα

Ascanium regem reliquit; in Pallene urbem de suo nomine condidit; in Arcadia filias nuptiis collocavit; in Sicilia partem exercitus sui reliquit; et quod multis denique aliis in locis cum incolis humaniter versatus videbatur, voluntariam ipsorum benevolentiam sibi conciliavit, ob quam, postquam cum mortalibus vivere desiit, sepulcris et monumentis variis in locis exstructis ornatus est. Nam age, quas alias causas monumentorum ipsius in Italia afferre posses, si neque in his locis regnasset, neque commoratus esset neque ibi omnino cognitus fuisset? Sed de his alias rursus agetur, prout rerum singularum enarratio flagitabit.

LV. Ceterum, ne in ulteriores Europæ partes classis Troiana navigaret, in causa fuerunt tam oracula quæ ad finem in his locis perducta sunt, quam deus ipse qui suam voluntatem multis modis patefecit. Cum enim Laurentum appulsi tentoria in littore fixissent, primum quidem hominibus siti graviter laborantibus, quod is locus nullas haberet aquas, (dico autem quæ ab ipsis indigenis accepi) latices suavissimi fontis ex terra sua sponte prosilientes visi sunt, unde et totus exercitus aquatus est, et locus ille irrigabatur fontium aquis usque ad mare defluentibus. Nunc tamen non sunt adeo aquarum pleni, ut aliquid inde profluat: sed est exigua aqua, quæ in loco concavo continetur, quam ejus regionis incolæ Soli sacram esse dicunt. Et iuxta ipsam aræ duæ monstrantur, quarum altera orientem spectat, altera occidentem, a Troianis dedicatæ, in quibus Æneam primum sacrificium deo fecisse ferunt, ut ei pro aquis oblatis gratias ageret. Deinde vero ipsis prandium humi sumentibus ut multi narrant apium substratum erat, quod mensæ loco cibos sustinebat: alii vero dicunt crusta panis triticei munditiæ causa cibis subiecta esse. Et cum cibi appositi iam absumpti essent, et apium sive panis crusta ipsis supposita unus atque mox alter comedisset, tunc quidam sive de Æneæ filiis, ut fertur, sive de contubernalibus, exclamavit: At nos vel ipsam mensam iam absumpsimus. Quo audito omnes tumultuari cœperunt, quod tunc prima oraculi pars ad finem esset perducta. Fuerat enim eis quoddam oraculum, ut quidam aiunt Dodonæ redditum, ut alii scribunt Erythris Idæ viculo, ubi habitabat Sibylla, illius loci nympha fatidica, quæ eos iusserat occidentem versus navigare, donec in eum locum pervenirent, in quo mensas comederent: ubi vero hoc factum animadvertissent, quadrupedem ducem sequerentur, et ibi urbem conderent, ubi animal defatigatum procubuisset. Hoc igitur oraculo in memoriam revocato, alii deorum simulacra Æneæ iussu in locum indicatum ex navibus extulerunt; alii vero bases eis et aras erexerunt: mulie-

καὶ βωμοὺς κατεσκεύαζον αὐτοῖς· αἱ δὲ γυναῖκες ὀλολυγῇ καὶ χορείαις χρώμεναι παρεκόμιζον τὰ ἱερά· οἱ δ' ἀμφὶ τὸν Αἰνείαν παρασκευασθείσης θυσίας ἔχοντες τοὺς στεφάνους περὶ τὸν βωμὸν ἔστησαν.

LVI. Ἐν ᾧ δ' οὗτοι τὰς εὐχὰς ἐποιήσαντο, ἡ μέλλουσα καθιεροῦσθαι ὗς ἐγκύμων οὖσα καὶ οὐ πρόσω τόκου, καταρχομένων αὐτῆς τῶν θυτήρων, διασεισαμένη καὶ ἀποφυγοῦσα τοὺς κατέχοντας ἄνω θαλάττης ἔθει. Αἰνείας δὲ μαθών, ὅτι ταύτην ἄρα τὴν [τετράποδα] ἡγεμόνα τὸ θέσφατον αὐτοῖς ἐδήλου, παρηκολούθει σὺν ὀλίγοις μικρὸν ὑπολειπόμενος, δεδοικὼς μὴ ὑπὸ θορύβου τῶν διωκόντων ἀποτραπείη τῆς κατὰ δαίμον' ὁδοῦ. Καὶ ἡ μὲν ἀμφὶ τοὺς εἴκοσι καὶ τέτταρας σταδίους ἀπὸ θαλάττης διελθοῦσα λόφον τινὰ προσανατρέχει, ἔνθ' ὑπὸ καμάτου μοχθήσασα καθέζεται. Τῷ δ' Αἰνείᾳ· τέλος γὰρ τὰ μαντεύματ' ἐφαίνετ' ἔχειν· ὁρῶντι τὸ χωρίον γῆς τ' οὐκ ἐν καλῷ καὶ θαλάττης πρόσω καὶ οὐδὲ ταύτης ἐνορμίσασθαι ἀγαθῆς, πολλὴ παρίστατο ἀμηχανία, πότερα χρὴ τῷ θεσφάτῳ πειθομένους αὐτοῦ κατοικεῖν, ἔνθα λυπηρὸν ἐσαεὶ βίον τρίψουσιν οὐδενὸς χρηστοῦ ἀπολαύοντες, ἢ προσωτέρω χωρητέον ἐπὶ γῆς ἀμείνονος μάστευσιν. Ταῦτα δ' αὐτῷ διανοουμένῳ καὶ τοὺς θεοὺς ἔχοντι δι' αἰτίας, ἄφνω λέγεται φωνή τις ἐκ τῆς νάπης ἀφανοῦς ὄντος τοῦ φθεγγομένου προσπεσεῖν, κελεύουσα μένειν τ' αὐτόθι καὶ πολίζεσθαι διὰ ταχέων καὶ μὴ τῷ ἀπόρῳ τῆς παρούσης δόξης ἐπιτρέψαντα, εἰ μὴ ἐν εὐβότῳ γῇ τὸν βίον ἱδρύσεται, τὴν μέλλουσάν τε καὶ ὅσον οὔπω παροῦσαν εὐτυχίαν ἀπώσασθαι. Εἶναι γὰρ αὐτῷ πεπρωμένον ἐκ ταύτης ὁρμώμενον τῆς λυπρᾶς καὶ ὀλίγης τὸ πρῶτον οἰκήσεως, πολλὴν καὶ ἀγαθὴν ἐπικτήσασθαι γῆν σὺν χρόνῳ· παισὶ δ' αὐτοῦ καὶ ἐγγόνοις [ἔσεσθαι] ἀρχὴν μεγίστην καὶ ἐπὶ πλεῖστον χρόνον ἐκμηκυνθησομένην ὑπάρξαι. Ταύτην μὲν οὖν ἐν τῷ παρόντι καταγωγὴν ἔσεσθαι τοῖς Τρωσί· μετὰ δὲ τοσούτους ἐνιαυτούς, ὅσους ἂν ἡ ὗς τέκῃ χοίρους, κτισθήσεσθαι πρὸς τῶν ἐξ ἐκείνου γενησομένων πόλιν ἑτέραν εὐδαίμονα καὶ μεγάλην. Μαθόντα δὴ τὸν Αἰνείαν καὶ δαιμόνιόν τι νομίσαντα τὸ χρῆμα τῆς φωνῆς εἶναι, ποιεῖν ὡς ὁ θεὸς ἐκέλευεν. Ἕτεροι δὲ λέγουσιν ἀδημονοῦντι τῷ ἀνδρὶ καὶ παρεικότι τὸ σῶμ' ὑπὸ λύπης, καὶ οὔτ' ἐπὶ τοῦ στρατοπέδου καταβάντι οὔτε σῖτα προσενεγκαμένῳ, αὐτοῦ δ' ὡς ἔτυχεν αὐλισθέντι τὴν νύκτ' ἐκείνην, ἐπιστῆναι μεγάλην τινὰ καὶ θαυμαστὴν ἐνυπνίου τῶν θεῶν τινι τῶν πατρίων εἰκασθεῖσαν ὄψιν, τὰ λεχθέντα μικρῷ πρότερον ὑποτιθεμένην. Ὁποτέρως δὲ τἀληθὲς ἔχει, θεοῖς ἂν εἴη γνώριμον. Τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ τριάκοντα λέγεται χοίρους ἡ ὗς ἐκτεκεῖν, καὶ τοσούτοις ἐνιαυτοῖς ὕστερον ὑπὸ τῶν Τρώων ἑτέρα κτισθῆναι πόλις κατὰ τὸ θέσφατον, ὑπὲρ ἧς ἐν οἰκείῳ τόπῳ διαλέξομαι.

LVII. Αἰνείας δὲ τῆς μὲν ὑὸς τὸν τόκον ἅμα τῇ γειναμένῃ τοῖς πατρῴοις ἁγιάζει θεοῖς ἐν τῷ χωρίῳ τῷδε, οὗ νῦν ἐστιν ἡ καλιάς, καὶ αὐτὴν οἱ Λαουϊνιά-

res autem cum ululatu et choreis sacra prosequebantur. At Æneas et comites eius rebus omnibus ad sacrificium paratis coronati circum aram steterunt.

LVI. Dum vero vota faciunt, porca quam immolaturi erant, gravida et partui vicina, cum sacerdotes sacrificium iam auspicari vellent, vinculis excussis ex manibus eorum a quibus detinebatur se proripuit, et loca mediterranea cursu petere cœpit. Æneas vero intellegens hanc esse quadrupedem illam viæ ducem ab oraculo sibi significatam, cum paucis eam ex intervallo sequebatur, veritus ne propter persequentium tumultum a fatali via averteretur. At illa ferme stadiis XXIV a mari digressa, collem quendam cursu conscendit, ubi labore fatigata consedit. Cum autem Æneas (oraculum enim ad finem videbatur perductum) cerneret locum illum in agro parum commodo procul abesse a mari, eoque importuoso, in magnam animi anxietatem et consilii inopiam incidit, utrum oraculo parendum atque sedes ibi ponendæ essent, ubi vitam ærumnarum plenam perpetuo degerent et nullius boni participes essent futuri, an ulterius ad meliores sedes quærendas eundum esset. Hæc igitur secum agitanti et deos incusanti vox quædam ex nemore (non apparente qui loquebatur) subito audita est, iubens ipsum ibi manere et urbem celeriter condere, nec præsentis opinionis dubitationi indulgere, quod non in agro fertili sedes positurus esset, nec futuram atque adeo propemodum iam præsentem felicitatem reicere. In fatis enim esse ut ex hoc inopi et exiguo primum domicilio profecti amplum bonumque agrum tandem sibi pararent, et ipsius liberi ac posteri maximum imperium et ad plurima sæcula duraturum haberent. Troianos igitur in præsentia sedibus istis usuros : sed post totidem annos, quot porcellos sus peperisset, alteram urbem beatam et amplam ab eius posteris conditum iri. Æneam vero, cum hoc intellexisset, eamque vocem divinam esse iudicasset, dei imperata fecisse *ferunt*. Alii vero dicunt viro vehementer sollicito, et præ dolore corpus languidum habenti, et neque in castra descendenti neque cibos ullos sumenti, sed illic ubi erat noctem illam cubanti, magnam quandam atque admirandam speciem forma dei cuiusdam patrii assumpta in somno adstitisse, et de rebus paullo ante memoratis eum monuisse. Utrum vero ad veritatem propius accedat dii ipsi sciunt. Postridie autem sus porcellos XXX peperisse fertur : et post totidem annos urbem aliam, de qua suo loco verba faciam, secundum vocem illam fatidicam a Troianis conditam tradunt.

LVII. Æneas vero suis fœtum una cum matre dis penatibus immolavit in eo ipso loco, in quo nunc est sacellum, quod Laviniatæ colunt ita ut ceteris nullus aditus eo pa-

ται τοῖς ἄλλοις ἄβατον φυλάττοντες ἱερὰν νομίζουσι· τοῖς δὲ Τρωσὶ μεταστρατοπεδεῦσαι κελεύσας ἐπὶ τὸν λόφον, ἱδρύεται τὰ ἕδη τῶν θεῶν ἐν τῷ κρατίστῳ, καὶ αὐτίκα περὶ τὴν κατασκευὴν τοῦ πολίσματος ἁπάσῃ προθυμίᾳ ὥρμητο, ἐλάμβανέ τε καταθέων ἐκ τῶν πέριξ χωρίων ὁπόσ' εἰς τὸν πολισμὸν αὐτῷ ἦν χρήσιμα καὶ μάλιστ' ἔμελλε λυπηρὰ τοῖς ἀφαιρεθεῖσι φανήσεσθαι, σίδηρον καὶ ξύλα καὶ τὰς γεωργικὰς παρασκευάς. Λατίνῳ δέ, ὃς ἦν τότε βασιλεύς, πολεμοῦντι πρὸς ἔθνος ὅμορον τοὺς καλουμένους Ῥοτόλους καὶ δυσημεροῦντι κατὰ τὰς μάχας ἀγγέλλεται τὰ γινόμεν' ἐπὶ τὸ φοβερώτατον, ὡς ἀνάστατος αὐτοῦ γίνεται πᾶσ' ἡ παράλιος ὑπερορίῳ στρατιᾷ, καὶ εἰ μὴ σὺν τάχει κωλύσει τὰ δρώμενα, ἰσχυρὸς αὐτῷ φανήσεται ὁ πρὸς τοὺς ἀστυγείτονας ἀγών. Ἀκούσαντι δὲ τῷ ἀνδρὶ δέος εἰσέρχεται, καὶ αὐτίκα τοῦ παρόντος πολέμου μεθέμενος ἐπὶ τοὺς Τρῶας ἐλαύνει πολλῇ στρατιᾷ. Ὁρῶν δ' αὐτοὺς ὡπλισμένους θ' ὡς Ἕλληνας καὶ ἐν τάξει καὶ κόσμῳ ἀκαταπλήκτως τὸ δεινὸν ὑπομένοντας, τῆς μὲν αὐτίκα παρακινδυνεύσεως, ὡς οὐκ ἂν ἐξ ἐφόδου αὐτοὺς ἔτι χειρωσόμενος, [καθ'] ἣν εἶχε διάνοιαν οἴκοθεν ὁρμώμενος, ἀποτρέπεται· στρατοπεδευσάμενος δ' ἐπὶ λόφου τινός, τὸ πρῶτον ἀναλαβεῖν ᾤετο δεῖν τὴν δύναμιν ἐκ τοῦ παρόντος κόπου, ὃς πολὺς ἐκ μακρᾶς ὁδοῦ καὶ συντόνου διώξεως αὐτοῖς ἐγένετο. Αὐλισάμενος δὲ διὰ νυκτὸς αὐτόθι γνώμην ἐποιεῖτο ἀρχομένης ἕω συμφέρεσθαι τοῖς πολεμίοις. Ἐγνωκότι δ' αὐτῷ ταῦτα λέγει τις ἐπιστὰς καθ' ὕπνον ἐπιχώριος δαίμων δέχεσθαι τοὺς Ἕλληνας τῇ χώρᾳ συνοίκους· ἥκειν γὰρ αὐτοὺς μέγ' ὠφέλημα Λατίνῳ, και κοινον Ἀβοριγίνων ἀγαθόν. Αἰνείᾳ θ' οἱ πατρῷοι θεοὶ τῆς αὐτῆς νυκτὸς φανέντες παρακελεύονται πείθειν Λατῖνον ἑκόντα παρασχεῖν σφίσι τὴν οἴκησιν, ἐν ᾧ βούλονται χωρίῳ, καὶ χρήσασθαι δυνάμει Ἑλληνικῇ συμμάχῳ μᾶλλον ἢ διαφόρῳ. Ἀμφοτέρους δὲ τὸ ὄναρ ἐκώλυεν ἄρχειν μάχης. Ὡς δ' ἡμέρα τ' ἐγένετο, καὶ διεκοσμήθησαν εἰς μάχην αἱ δυνάμεις, κήρυκες ἧκον ὡς τοὺς ἡγεμόνας ἑκατέρωθεν τὸ αὐτὸ ἀξιοῦντες, ἀλλήλοις συνελθεῖν εἰς λόγους· καὶ ἐγένετο τοῦτο.

LVIII. Πρῶτος δ' ὁ Λατῖνος ἔγκλημα ποιούμενος τὸν αἰφνίδιόν τε καὶ ἀκατάγγελτον πόλεμον ἠξίου τὸν Αἰνείαν λέγειν, ὅστις ὢν καὶ τί βουλόμενος ἄγει καὶ φέρει τὰ χωρία, πεπονθώς τ' οὐδὲν δεινὸν πρότερον, καὶ οὐκ ἀγνοῶν ὅτι τὸν ἄρχοντα πολέμου πᾶς ὁ προπαθὼν ἀμύνεται· παρασχόν τ' ἂν αὐτῷ πᾶν, εἴ τινος ἐδεῖτο μετρίου, πρὸς φιλίαν καὶ παρ' ἑκόντων εὑρίσκεσθαι τῶν ἐγχωρίων, παρελθὼν τὴν ἁπάντων ἀνθρώπων δικαίωσιν αἴσχιον ἢ κάλλιον ἠξίωσε βίαν προσφέρων τὰ αὐτὰ λαμβάνειν. Τοιαῦτα δ' αὐτοῦ διαλεχθέντος ἀπεκρίνατο Αἰνείας· « Ἡμεῖς γένος μὲν « Τρῶες ἐσμέν, πόλεως δ' οὐ τῆς ἀφανεστάτης ἐν « Ἕλλησιν ἐγενόμεθα· ἣν ἀφαιρεθέντες ὑπ' Ἀχαιῶν « δεκαετεῖ πολέμῳ χειρωθεῖσαν, ἀλῆται περιερχό- « μενοι πόλεώς τε καὶ χώρας ἐν ᾗ τὸ λοιπὸν οἰκήσο-

teat. Cumque Troianis imperasset ut in collem castra transferrent, in editissima collis parte deorum simulacra collocavit, et maxima animi alacritate confestim urbem ædificare cœpit : atque ex vicinis agris undique discurrens petebat quicquid ad urbis condendæ usus faciebat, præcipue vero ferrum, ligna, et instrumenta rustica, quorum privatio gravissimum dolorem dominis erat allatura. Latino autem, qui tunc rex erat, contra finitimam gentem, qui Rutuli vocabantur, bellum gerenti, et infeliciter pugnanti, nuntiantur ista mirum in modum exaggerata : totam oram maritimam ab exercitu extero vastari, et, nisi celeriter hæc facinora reprimeret, bellum gravius contra vicinos instare. His auditis virum metus subiit; et confestim intermisso præsenti bello, cum magnis copiis contra Troianos profectus est. Sed cum eos more Græco armatos, et acie egregie instructa prœlii discrimen intrepide exspectantes videret, ab ea spe, quam domo discedens habuerat depulsus est, si quidem se eos primo incursu in suam potestatem non redacturum intellegebat. Sed castris in colle quodam positis, primum quidem copias suas ex præsenti labore reficiendas duxit, quem longo itinere et magna *hostes* persequendi contentione tulerant. Cum autem ibi pernoctasset, simulatque dies illuxisset, cum hostibus confligere decrevit. Hoc vero consilio capto, genius quidam illius regionis in somno adstans ipsum monuit, ut Græcos in agri communionem reciperet : ipsorum enim adventum magnam Latino utilitatem allaturum, et universæ Aboriginum genti saluti futurum. Et Æneæ dii patrii eadem nocte in somno apparuerunt, eumque hortati sunt ut Latino persuaderet, ut sibi sedes sponte daret in quo loco vellent, et Græcorum copiis sociis potius quam hostibus uteretur. ambos autem somnium a faciendo prœlii initio deterruit. Cum vero dies illuxisset, et exercitus instructa acie ad pugnam committendam parati essent, legati utrimque ad duces venerunt, qui idem postularunt ut ad colloquium convenirent : idque factum est.

LVIII. Ac prior Latinus questus de repentino et non denuntiato bello, rogavit Æneam ut diceret quisnam esset et quo consilio terram diriperet, cum a se nullam iniuriam ante accepisset, atque probe sciret belli auctores ab omnibus, qui iniuria lacessiti essent, propulsari. *Questus est* etiam quod cum ipsi quidlibet, siquid modeste petivisset, a regionis incolis volentibus et amice impetrare licuisset, tamen omnium gentium iure violato, turpius quam honestius ea ipsa per vim capere maluisset. His autem ab eo dictis Æneas respondit : « Nos « genere Troiani sumus, et ex urbe inter Græcos non « obscurissima venimus, quam Græci bello decennali « expugnatam nobis eripuerunt; et errabundi vagamur, « quod nullam urbem nec agrum habemus, in quo post-

« μεν ἀπορίᾳ, θεοῖς δὲ κελεύουσι πειθόμενοι, δεῦρ' « ἀφίγμεθα· καὶ ἡμῖν, ὡς τὰ θέσφατα λέγει, λιμὴν « τῆς πλάνης ἥδ' ἡ γῆ μόνη λείπεται. Ἐποριζόμεθα δ' ἐκ τῆς χώρας ὧν ἡμῖν δεῖ δυστυχέστερον « μᾶλλον ἢ εὐπρεπέστερον, ὡς ἥκιστα τέως γ' ἐβουλόμεθα. Ἀμειψόμεθα δ' αὐτὰ πολλαῖς καὶ ἀγαθαῖς « ἔργων ἀμοιβαῖς, παρέχοντες ὑμῖν καὶ σώματα καὶ « ψυχὰς εὖ πρὸς τὰ δεινὰ πεπαιδευμένας χρῆσθαι « ὅπως βούλεσθε, τὴν ὑμετέραν γῆν φυλάττοντες « ἀδῄωτον, τὴν δὲ τῶν πολεμίων προθύμως συγκατακτώμενοι. Ἱκέται δ' ὑμῶν γινόμεθα μὴ πρὸς « ὀργὴν τὰ πεπραγμένα λαμβάνειν, ἐνθυμηθέντας ὡς « οὐ σὺν ὕβρει, ἀλλ' ὑπ' ἀνάγκης ταῦτα βιασθέντες « ἐποιοῦμεν· ἅπαν δὲ σύγγνωμον τὸ ἀκούσιον· « καὶ δεῖ ὑμᾶς μηδὲν ἐναντίον βουλεῦσαι περὶ ἡμῶν « χεῖρας προεχομένων· εἰ δὲ μή, θεοὺς καὶ δαίμονας « οἳ κατέχουσι τήνδε τὴν γῆν παραιτούμενοι συγγνώμονας ἡμῖν γενέσθαι [καὶ] ὧν ἠναγκασμένοι δρῶμεν, πειρασόμεθα πολέμου ἄρχοντας ὑμᾶς ἀμύνεσθαι. Οὐ γὰρ ἂν νῦν πρώτου οὐδὲ μεγίστου « πολέμου τοῦδ' ἀπολαύσαιμεν. » Ὡς δὲ ταῦθ' ὁ Λατῖνος ἤκουσεν, ἀποκρίνεται πρὸς αὐτόν· « Ἀλλ' « ἔγωγ' εὔνοιάν τε πρὸς ἅπαν τὸ Ἑλληνικὸν γένος « ἔχω, καὶ συμφοραῖς ἀνθρώπων ἀναγκαίαις πάνυ « ἄχθομαι· σώζεσθαί θ' ὑμᾶς περὶ πολλοῦ ἂν ποιησαίμην, εἴ μοι δῆλοι γένοισθ' οἰκήσεως δεόμενοι « ἥκειν ἐν ἀποχρώσῃ τε γῆς μοίρᾳ, καὶ πρὸς φιλίαν « τῶν δοθησομένων μεθέξοντες, ἀλλ' οὐ τὴν ἐμὴν « δυναστείαν ἀφαιρησόμενοι πρὸς βίαν. Εἰ δ' ἐπαληθεύεται ὑμῖν ὅδ' ὁ λόγος, πίστεις τούτων ἀξιῶ « δοῦναι καὶ λαβεῖν, αἳ φυλάξουσιν ἡμῖν ἀδόλους τὰς « ὁμολογίας.

LIX. Αἰνείου δ' ἐπαινέσαντος τὰ λεγόμενα, γίνονται συνθῆκαι τοῖς ἔθνεσιν ἐφ' ὁρκίων τοιαίδε· Ἀβοριγῖνας μὲν Τρωσὶ δοῦναι χώραν ὅσην ἠξίουν, ἀμφὶ τοὺς τετταράκοντα σταδίους πανταχοῦ πορευομένοις ἀπὸ τοῦ λόφου· Τρῶας δ' Ἀβοριγῖσι τοῦ τ' ἐν χερσὶ πολέμου συλλαβέσθαι καὶ ὅπου ἂν ἄλλῃ παρακαλῶνται συστρατεύειν· κοινῇ δ' ἀμφοτέρους τὰ κράτισθ' ὑπὲρ ἀλλήλων πράττειν καὶ χειρὶ καὶ γνώμῃ. Συνθέμενοι δὲ ταῦτα καὶ τέκνων ὁμηρείαις τὰς πίστεις βεβαιώσαντες, κοινῇ στρατεύουσιν ἐπὶ τὰς πόλεις τῶν Ῥοτόλων· δι' ὀλίγου δὲ τάχει πάντα χειρωσάμενοι παρῆσαν ἐπὶ τὸ πόλισμα τὸ Τρωϊκὸν ἡμιτελὲς ἔτ' ὄν, καὶ μιᾷ προθυμίᾳ πάντες χρησάμενοι τειχίζουσιν αὐτό. Ὄνομα δὲ τῷ κτίσματι Αἰνείας τίθεται Λαουίνιον· ὡς μὲν αὐτοὶ Ῥωμαῖοι λέγουσιν, ἀπὸ τῆς Λατίνου θυγατρός, ᾗ Λαῦναν εἶναί φασι τοὔνομα· ὡς δ' ἄλλοι τινὲς τῶν Ἑλληνικῶν μυθογράφων ἔλεξαν, ἀπὸ τῆς Ἀνίου τοῦ Δηλίων βασιλέως θυγατρός, Λαύνας καὶ τῆσδ' ὀνομαζομένης, ἧς ἀποθανούσης νόσῳ περὶ τὸν οἰκισμὸν τῆς πόλεως πρώτης καὶ ἐν ᾧ ἔκαμε χωρίῳ ταφείσης μνῆμα γενέσθαι τὴν πόλιν. Συμπλεῦσαι δ' αὐτὴν τοῖς Τρωσὶ λέγεται δοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ πατρὸς Αἰνείᾳ

« hac habitabimus, deorumque mandatis parentes huc « pervenimus : hic enim solus ager, ut oracula significarunt, nostrorum errorum portus *nobis* relinquitur. « Res vero nobis necessarias ex hoc agro parabamus, « miseriarum nostrarum maiorem quam honestatis ac « decori rationem habentes : quod certe hucusque nequaquam libenter fecimus. Sed has iniurias multis « magnisque beneficiis compensabimus, præbentes vobis et corpora et animos bene in periculis exercitatos, « ut ipsis pro arbitrio utamini : agrumque vestrum intactum servabimus, et in hostium agro parando vos « alacriter iuvabimus. Vosque suppliciter oramus ne « ob ante acta irascamini, reputantes non iniuriæ faciendæ causa, sed necessitate coactos nos hæc fecisse. « Omne autem peccatum non voluntarium venia dignum. « Atque decet vos nihil gravius in nos statuere, qui manus supplices vobis tendimus. Alioqui deos ac genios « qui hanc regionem tenent precabimur, ut nobis dent « veniam facinorum quæ coacti facimus, atque vos « initium belli facientes propulsare conabimur. Hoc « enim bellum nec primum nec maximum erit eorum « quæ iam sumus experti. » Quæ cum Latinus audisset, respondit : « Equidem universæ genti Græcorum bene « volo et fatalibus hominum casibus vehementer angor : « vestramque salutem plurimi faciam, si mihi compertum fuerit vos sedibus in agri portione sufficienti fore « contentos, et animo amico accepturos quæ *vobis* dabuntur, nec meum imperium per vim erepturos. Sed « si vera sunt quæ dicitis, peto ut pro his rebus fides « ultro citroque detur et accipiatur, quæ fœdus nostrum « sine dolo malo factum sanciet.

LIX. Cum autem Æneas dicta probasset, fœdus inter eos iureiurando firmatum his conditionibus ictum est : ut Aborigines tantum agri Troianis darent quantum petebant, a colle quoquoversus euntibus stadia circiter XL. Troiani vero et in præsenti bello Aborigines iuvarent, et cum ipsis militarent quocunque vocarentur; et utrique vicissim tam manu quam consilio facerent quicquid ad communem utilitatem maxime spectaret. Hæc inter se pacti, fidemque per liberos obsides firmantes communem expeditionem contra Rutulorum urbes fecerunt. Cum autem brevi omnia illorum in suam potestatem redegissent, ad semiperfectum Troianorum oppidum redierunt, omnesque id pari alacritate communiverunt. Huic autem absoluto Æneas nomen Lavinium indidit : ut ipsi quidem Romani dicunt, a Latini filia, quæ : ut aiunt) Launa vocabatur, ut alii vero quidam Græci fabularum scriptores tradiderunt, ab Anii Deliorum regis filia, cui et ipsi Launæ nomen erat; hac morbo exstincta dum prior urbs conderetur, et in eo ipso loco sepulta in quo laborarat, nomen id in memoriam eius urbi esse impositum. Eam autem cum Troianis navigasse, a patre datam Æneæ roganti, quod vates atque sapiens

δεηθέντι, μαντικὴν οὖσαν καὶ σοφήν. Λέγεται δὲ κατὰ τὸν πολισμὸν τοῦ Λαουϊνίου σημεῖα τοῖς Τρωσὶ γενέσθαι τοιάδε· πυρὸς αὐτομάτως ἀναφθέντος ἐκ τῆς νάπης, λύκον μὲν τῷ στόματι κομίζοντα τῆς ξηρᾶς ὕλης ἐπιβάλλειν ἐπὶ τὸ πῦρ, ἀετὸν δὲ προσπετόμενον ἀναρριπίζειν τῇ κινήσει τῶν πτερύγων τὴν φλόγα, τούτοις δὲ τἀναντία μηχανωμένην ἀλώπεκα τὴν οὐρὰν διάβροχον ἐκ τοῦ ποταμοῦ φέρουσαν ἐπιρραπίζειν τὸ καιόμενον [πῦρ]· καὶ τοτὲ μὲν τοὺς ἀνάπτοντας ἐπικρατεῖν, τοτὲ δὲ τὴν ἀποσβέσαι βουλομένην, τέλος δὲ νικῆσαι τοὺς δύο, καὶ τὴν ἑτέραν οἴχεσθαι μηκέτι ποιεῖν τι δυναμένην. Ἰδόντα δὲ τὸν Αἰνείαν εἰπεῖν, ὡς ἐπιφανὴς μὲν ἔσται καὶ θαυμαστὴ καὶ γνώσεως ἐπὶ πλεῖστον ἥκουσα ἡ ἀποικία, ἐπίφθονος δὲ τοῖς πέλας αὐξομένη καὶ λυπηρὰ, κρατήσει δ' ὅμως τῶν ἀντιπραττόντων κρείττονα τὴν ἐκ τοῦ θείου τύχην λαβοῦσα τοῦ παρ' ἀνθρώπων ἐναντιωσομένου φθόνου. Ταῦτα μὲν δὴ οὕτω περιφανῆ μηνύματα λέγεται γενέσθαι τῶν συμβησομένων τῇ πόλει· καὶ ἔστιν αὐτῶν μνημεῖ' ἐν τῇ Λαουινιατῶν ἀγορᾷ, χάλκεα εἴδωλα τῶν ζώων ἐκ πολλοῦ πάνυ χρόνου διατηρούμενα.

LX. Ἐπειδὴ δὲ κατεσκευάσθη τοῖς Τρωσὶν ἡ πόλις, ἐπιθυμία πάντας ἴσχει τοῦ παρ' ἀλλήλων ἀπολαῦσαι χρησίμου. Καὶ οἱ βασιλεῖς αὐτῶν πρῶτοι ἄρχουσι, μίξαντες τοῦ τ' ἐπιχωρίου καὶ τοῦ ἐπήλυδος γένους τὴν ἀξίωσιν ἐπὶ συναλλαγαῖς γάμου, δόντος Λατίνου τὴν θυγατέρα Λαῦναν Αἰνείᾳ γυναῖκα. Ἔπειτα καὶ οἱ ἄλλοι τὴν αὐτὴν ἐπιθυμίαν τοῖς βασιλεῦσι λαβόντες, καὶ δι' ὀλίγου πάνυ χρόνου συνενεγκάμενοι ἔθη καὶ νόμους καὶ θεῶν ἱερὰ, κηδείας συνάψαντες ἀλλήλοις καὶ κοινωνίαις πολέμων ἀνακερασθέντες, κοινῇ σύμπαντες ὀνομασίᾳ προσαγορεύοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ἀβοριγίνων Λατίνους, οὕτω βεβαίως ἔμειναν ἐπὶ τοῖς συγκειμένοις, ὥστ' οὐδεὶς αὐτοὺς ἔτι χρόνος ἀπ' ἀλλήλων διέστησε. Τὰ μὲν δὴ συνελθόντ' ἔθνη καὶ κοινωσάμενα τοὺς βίους, ἐξ ὧν τὸ Ῥωμαίων γένος ὥρμητο, πρὶν ἣν νῦν ἔχουσιν οἰκισθῆναι πόλιν, ταῦτ' ἐστιν· Ἀβοριγῖνες μὲν πρῶτον, οἳ Σικελοὺς ἐξανέστησαν ἐκ τούτων τῶν χωρίων, Ἕλληνες ὄντες τὸ ἀρχαῖον ἐκ Πελοποννήσου τῶν σὺν Οἰνώτρῳ μετενεγκαμένων τὴν οἴκησιν ἐκ τῆς καλουμένης νῦν Ἀρκαδίας, ὡς ἐγὼ πείθομαι· ἔπειθ' οἱ μεταναστάντες ἐκ τῆς τότε μὲν Αἱμονίας, νῦν δὲ Θετταλίας καλουμένης, Πελασγοί· τρίτοι δ' οἱ σὺν Εὐάνδρῳ παραγενηθέντες εἰς Ἰταλίαν ἐκ Παλλαντίου πόλεως· μετὰ δὲ τούτους τῶν σὺν Ἡρακλεῖ στρατευομένων Πελοποννησίων Ἐπειοί τε καὶ Φενεᾶται, οἷς καὶ Τρωϊκόν τι ἐμμέμικτο· τελευταῖοι δ' οἱ διασωθέντες σὺν Αἰνείᾳ Τρῶες ἐξ Ἰλίου τε καὶ Δαρδάνου καὶ τῶν ἄλλων Τρωϊκῶν πόλεων.

LXI. Ὅτι δὲ καὶ τὸ τῶν Τρώων ἔθνος Ἑλληνικὸν ἐν τοῖς μάλιστ' ἦν, ἐκ Πελοποννήσου ποθ' ὡρμημένον, εἴρηται μὲν καὶ ἄλλοις τισὶ πάλαι, λεχθήσεται δὲ καὶ πρὸς ἐμοῦ δι' ὀλίγων. Ἔχει δ' ὁ λό-

esset. Dum autem urbs Lavinium conditur, hæc prodigia Troianis oblata tradunt. Igni in nemore sponte accenso, aiunt lupum ore materiam aridam tulisse et in ignem coniecisse : aquilam vero advolasse et alarum agitatione flammam excitasse : sed vulpem hisce magno studio se opposuisse, et cauda in flumine madefacta operam dedisse ut incendium exstingueret. Et modo eos qui ignem accendebant prævaluisse, modo *vulpem*, quæ flammam exstinguere volebat : tandem vero duos illos vicisse, et hanc, cum nihil amplius efficere posset abiisse. Æneam autem re visa dixisse ferunt, coloniam istam illustrem quidem et admirabilem futuram nomenque celeberrimum adepturam, sed eius incrementa populis finitimis invidiosa fore et molesta : adversarios tamen eius ab ipsa superatum iri, quod numinis divini favore fortunam humana invidia longe potentiorem habitura esset. Hæc igitur tam manifesta prodigia futuram urbis fortunam indicasse dicuntur; exstantque eorum monumenta in Laviniensium foro, æneæ animalium imagines, inde a permultis annis adservatæ.

LX. Urbe autem a Troianis absoluta, vehemens omnium animos cupiditas invasit socios mutuis officiis vicissim demerendi. Atque reges eorum huius rei initium fecerunt, qui indigenarum et advenarum dignitatem conubiis miscuerunt, Latino Æneæ Laviniam filiam in matrimonium dante. Deinde ceteri, regum exemplo, eadem cupiditate flagrantes, brevissimo temporis spatio moribus legibus deorum sacris in unum collatis, et communicato per conubia genere atque bellorum communione mixti, communi appellatione a rege Aboriginum sumpta se Latinos vocarunt : et in pactis adeo constanter manserunt, ut nullum tempus eos adhuc separarit. Gentes igitur quæ in unum convenerunt et vitæ societatem iunxerunt, ex quibus genus Romanum ortum est antequam urbs quam nunc incolunt conderetur, hæ sunt : Primum quidem Aborigines, qui Siculos ex his locis expulerunt, ipsi genere Græci ex Peloponneso oriundi ab eis ut opinor, qui cum Œnotro ex ea quæ nunc Arcadia vocatur sedes huc transtulerunt : deinde Pelasgi qui migrarunt ex ea *regione*, quæ tunc Hæmonia, nunc vero Thessalia vocatur : tertii vero fuerunt qui ex oppido Pallantio in Italiam cum Euandro venerunt : post hos e Peloponnesiis, qui cum Hercule militabant, Epei et Pheneatæ, quibus et aliquot Troiani erant admixti : postremi vero fuerunt Troiani, qui ex Ilio et Dardano ceterisque Troianis urbibus incolumes cum Ænea evaserant.

LXI. Troianorum autem gentem cum primis Græcam fuisse ex Peloponneso quondam profectam, iam pridem quidem ab aliis quibusdam est dictum, sed a me quoque paucis dicetur. Hæc autem sunt quæ de eis tra-

γος περὶ αὐτῶν ὧδε· Ἄτλας γίνεται βασιλεὺς πρῶτος ἐν τῇ καλουμένῃ νῦν Ἀρκαδίᾳ, ᾤκει δὲ περὶ τὸ λεγόμενον Καυκώνιον ὄρος. Τούτῳ θυγατέρες ἦσαν ἑπτά, αἱ νῦν ἐν οὐρανῷ κατηστερίσθαι λεγόμεναι Πλειάδες ἐπίκλησιν· ὧν μίαν μὲν Ἠλέκτραν Ζεὺς γαμεῖ, καὶ γεννᾷ παῖδας ἐξ αὐτῆς Ἴασον καὶ Δάρδανον. Ἴασος μὲν οὖν ἠΐθεος μένει, Δάρδανος δ' ἄγεται γυναῖκα Χρύσην Πάλλαντος θυγατέρα, ἐξ ἧς αὐτῷ γίνονται παῖδες Ἰδαῖος καὶ Δείμας. Οὗτοι τέως μὲν ἐν Ἀρκαδίᾳ παραλαβόντες τὴν Ἄτλαντος δυναστείαν ἐβασίλευον, ἔπειτα κατακλυσμοῦ γενομένου μεγάλου περὶ τὴν Ἀρκαδίαν, τὰ μὲν πεδία ἐξελιμνώθη καὶ πολλοῦ χρόνου γεωργεῖσθαι ἀδύνατ' ἦν, οἱ δ' ἄνθρωποι· ᾤκουν γὰρ ἀνὰ τὰ ὄρη γλίσχρως ποριζόμενοι τὰς τροφάς· συμφρονήσαντες ὡς οὐχ ἱκανὴ βόσκειν ἔσται πάντας ἡ περιοῦσα γῆ, νέμονται σφᾶς αὐτοὺς διχῇ· καὶ αὐτῶν οἱ μὲν ἐν Ἀρκαδίᾳ ὑπομένουσι βασιλέα καταστησάμενοι Δείμαντα τὸν Δαρδάνου, οἱ δὲ λοιποὶ ἀπανίστανται Πελοποννήσου στόλῳ μεγάλῳ. Ποιούμενοι δὲ τὸν πλοῦν παρὰ τὴν Εὐρώπην εἰς τὸν Μέλανα καλούμενον ἀφικνοῦνται κόλπον, καὶ τυγχάνουσιν ἐν νήσῳ τινὶ τῆς Θρᾴκης ὁρμισάμενοι, ἣν οὐκ ἔχω εἰπεῖν εἴτ' ἦν οἰκουμένη καὶ πρότερον, εἴτ' ἔρημος, ᾗ τίθενται τοὔνομα σύνθετον ἔκ τ' ἀνδρὸς καὶ τόπου, Σαμοθρᾴκη. Τὸ μὲν γὰρ χωρίον τῆς Θρᾴκης, ὁ δ' οἰκιστὴς Σάμων, υἱὸς Ἑρμοῦ καὶ νύμφης Κυλληνίδος Ῥήνης ὀνομαζομένης. Ἐκεῖ δὲ χρόνον οὐ πολὺν διατρίψαντες, ὡς οὐκ εὐμαρὴς ἦν ὁ βίος αὐτοῖς γῇ τε λυπρᾷ καὶ θαλάττῃ ἀγρίᾳ μαχομένοις, ὀλίγους τινὰς ἐν τῇ νήσῳ λειπόμενοι ἀπανίστανται πάλιν οἱ πλείους εἰς τὴν Ἀσίαν, ἔχοντες ἡγεμόνα τῆς ἀποικίας Δάρδανον· Ἴασος γὰρ ἐν τῇ νήσῳ κεραυνῷ πληγεὶς τελευτᾷ, Δήμητρος εὐνῆς ὀριγνώμενος, ὡς λόγος ἔχει. Ποιησάμενοί τε τὴν ἀπόβασιν ἐν τῷ καλουμένῳ νῦν Ἑλλησπόντῳ, περὶ τὴν ὕστερον κληθεῖσαν οἰκίζονται Φρυγίαν, Ἰδαῖος μὲν ὁ Δαρδάνου μέρος τῆς στρατιᾶς ἔχων ἐν τοῖς ὄρεσιν, ἃ νῦν Ἰδαῖα ἀπ' ἐκείνου λέγεται, ἔνθα μητρὶ θεῶν ἱερὸν ἱδρυσάμενος ὄργια καὶ τελετὰς κατεστήσατο, αἳ καὶ εἰς τόδε χρόνου διαμένουσιν ἐν πάσῃ Φρυγίᾳ· Δάρδανος δ' ἐν τῇ καλουμένῃ νῦν Τρῳάδι πόλιν ὁμώνυμον αὐτῷ κατασκευάσας, δόντος αὐτῷ τὰ χωρία Τεύκρου βασιλέως, ἀφ' οὗ Τευκρὶς τἀρχαῖον ἡ γῆ ἐλέγετο. Τοῦτον δ' ἄλλοι τε πολλοὶ καὶ Φανόδημος ὁ τὴν Ἀττικὴν γράψας ἀρχαιολογίαν ἐκ τῆς Ἀττικῆς μετοικῆσαί φασιν εἰς τὴν Ἀσίαν, δήμου Ξυπεταιέως ἄρχοντα, καὶ πολλὰ παρέχονται τοῦ λόγου τεκμήρια. Κρατήσαντα δὲ χώρας συχνῆς τε καὶ ἀγαθῆς καὶ οὐ πολὺ τὸ ἐπιχώριον ἐχούσης γένος ἀσμένως τὸν Δάρδανον ἰδεῖν καὶ τὸ σὺν αὐτῷ παραγενόμενον Ἑλληνικὸν, τῶν τε πρὸς τοὺς βαρβάρους πολέμων συμμαχίας ἕνεκα, καὶ ἵνα ἡ γῆ μὴ ᾖ ἔρημος.

LXII. Ἀπαιτεῖ δ' ὁ λόγος καὶ τὸν Αἰνείαν ἐξ ὧν ἔφυ διηγήσασθαι· βραχεία δὴ καὶ τοῦτο δηλώσει

duntur : In ea quæ nunc Arcadia vocatur primus regnavit Atlas : habitabat autem circa montem qui Cauconius appellatur. Huic septem filiæ fuerunt, quæ nunc inter sidera cælestia relatæ dicuntur, cognomine Pleiades : harum unam, Electram, Jupiter uxorem duxit, et ex ea Iasum et Dardanum filios suscepit. At Iasus cælebs mansit : Dardanus vero Chrysen Pallantis filiam uxorem duxit, ex qua filios Idæum et Dimantem habuit; qui, cum Atlantis regnum iure hereditario accepissent, in Arcadia aliquamdiu regnarunt. Deinde vero cum ingens diluvium in Arcadia accidisset, aquis stagnantibus loca plana tegebantur et diu nullo modo coli potuerunt. Sed homines (nam in montibus habitabant tenui victu sese sustentantes) cum animadvertissent reliquum agrum omnibus alimenta suppeditare non posse, sese in duas partes diviserunt. Horum altera in Arcadia remansit, et Dimantem Dardani filium sibi ducem præfecit : reliqui vero cum magna classe ex Peloponneso migrarunt. Et secundum Europæ litora navigantes, ad Melanem sinum, qui vocatur, venerunt et ad quandam Thraciæ insulam appulerunt; quæ utrum prius habitata, an vero deserta fuerit, affirmare non possum : huic Samothraces nomen ex viro et loco compositum imposuerunt, locus enim est in Thracia, sed conditor fuit Samon filius Mercurii et nymphæ Cyllenidis, quæ Rhene vocabatur. Ibi non diu commorati, quod victum sibi non facile parare possent, cum agro sterili et mari sævo pugnare coacti, paucis quibusdam in insula relictis, plerique Dardanum coloniæ ducem secuti rursus in Asiam migrarunt. Jasus enim in insula fulmine ictus periit, quod Cereris concubitum appetisset, ut fabula fert. Cumque escendissent in eo loco, qui nunc Hellespontus vocatur, habitare cœperunt in ea regione quæ postea vocata est Phrygia. Idæus igitur Dardani filius cum exercitus parte in montibus, qui nunc Idæi ab eo nominantur, sedes posuit : ubi Matri deorum templum exstruxit, eique sacra et mysteria instituit, quæ ad hoc usque tempus per universam Phrygiam durant. Dardanus vero in ea quæ nunc Troas appellatur urbem cognominem condidit, agris ipsi a rege Teucro datis, a quo antiquitus regio illa Teucris est dicta. Hunc autem cum alii multi, tum Phanodemus, Atticarum antiquitatum scriptor, ex Attica in Asiam migrasse, et Xypetæensis pagi principem fuisse tradunt, multisque argumentis huic opinioni fidem faciunt. Cum igitur agrum amplum et bonum, qui parvum indigenarum numerum habebat, potitus esset, aiunt eum lubenter vidisse Dardanum ceterosque Græcos qui cum eo venerant, partim ut in bellis contra barbaros gerendis eorum societate uteretur, partim etiam ne ager desertus maneret.

LXII. Iam vero postulat narrationis ratio ut et de Æneæ maioribus agamus : et hoc quoque paucis declarabo.

σημανῶ. Δάρδανος ἐπειδὴ Χρύσην τὴν Πάλλαντος θυγατέρα, ἐξ ἧς οἱ πρότεροι παῖδες ἐγένοντ' αὐτῷ, συνέπεσε τελευτῆσαι, Βατίειαν γαμεῖ τὴν Τεύκρου θυγατέρα· καὶ γίνεται παῖς αὐτῷ Ἐριχθόνιος, ὃς ἁπάντων ἀνθρώπων εὐδαιμονέστατος λέγεται γενέσθαι τῆς τε πατρῴας καὶ τῆς ὑπὸ τῷ μητροπάτορι γενομένης κληρονομήσας ἀρχῆς. Ἐριχθονίου δὲ καὶ Καλλιρόης τῆς Σκαμάνδρου γίνεται Τρώς, ἀφ' οὗ τὴν ἐπωνυμίαν τὸ ἔθνος ἔχει. Τρωὸς δὲ καὶ Ἀκαλλαρίδος τῆς Εὐμήδους Ἀσσάρακος ἦν· τούτου δὲ καὶ Κλυτοδώρας τῆς Λαομέδοντος Κάπυς· Κάπυος δὲ καὶ νύμφης Ναΐδος Ἱερομνήμης Ἀγχίσης· Ἀγχίσου δὲ καὶ Ἀφροδίτης Αἰνείας. Ὡς μὲν δὴ καὶ τὸ Τρωϊκὸν γένος Ἑλληνικὸν ἀρχῆθεν ἦν δεδήλωταί μοι.

LXIII. Περὶ δὲ τῶν χρόνων ἐν οἷς ἐκτίσθη τὸ Λαουίνιον ἄλλοι μὲν ἄλλως λέγουσιν· ἐμοὶ μέντοι δοκοῦσιν οἱ δευτέρῳ μετὰ τὴν ἔξοδον τὴν ἐκ Τροίας ἔτει φέροντες αὐτὴν εἰκότα μᾶλλον λέγειν. Ἴλιον μὲν γὰρ ἥλω τελευτῶντος ἤδη τοῦ θέρους, ἑπτακαίδεκα πρότερον ἡμέραις τῆς θερινῆς τροπῆς, ὀγδόῃ φθίνοντος μηνὸς Θαργηλιῶνος, ὡς Ἀθηναῖοι τοὺς χρόνους ἄγουσι. Περιτταὶ δ' ἦσαν αἱ τὸν ἐνιαυτὸν [ἐκεῖνον] ἐκπληροῦσαι μετὰ τὴν τροπὴν εἴκοσιν ἡμέραι. Ἐν δὴ ταῖς ἑπτὰ καὶ τριάκονθ' ἡμέραις ταῖς ἀπὸ τῆς ἁλώσεως διαγενομέναις τά τε περὶ τὴν πόλιν οἴομαι διοικήσασθαι τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ τὰς πρεσβείας ἐπιδέξασθαι τὰς παρὰ τῶν ἀφεστηκότων καὶ τὰ ὅρκια ποιήσασθαι πρὸς αὐτούς· τῷ δ' ἑξῆς ἔτει, πρώτῳ δὲ μετὰ τὴν ἅλωσιν, ὑπὸ τὴν μετοπωρινὴν ἰσημερίαν ἄραντες οἱ Τρῶες ἐκ τῆς γῆς περαιοῦνται τὸν Ἑλλήσποντον, καὶ καταχθέντες εἰς τὴν Θρᾴκην, αὐτοῦ διατρίβουσι τὴν χειμερινὴν ὥραν, δεχόμενοί τε τοὺς ἐπισυνιόντας ἐκ τῆς φυγῆς καὶ παρασκευαζόμενοι τὰ εἰς τὸν ἀπόπλουν. Ἐκ δὲ τῆς Θρᾴκης ἀναστάντες ἔαρος ἀρχομένου τελοῦσι τὸν μεταξὺ πλοῦν ἄχρι Σικελίας· ἐκεῖ δ' ὁρμισαμένοις αὐτοῖς τὸ ἔτος τοῦτο τελευτᾷ, καὶ διατρίβουσι τὸν δεύτερον χειμῶνα τὰς πόλεις συνοικίζοντες τοῖς Ἐλύμοις ἐν Σικελίᾳ. πλοΐμων δὲ γενομένων ἄραντες ἀπὸ τῆς νήσου περῶσι τὸ Τυρρηνικὸν πέλαγος, καὶ τελευτῶντες εἰς Λωρεντὸν ἀφικνοῦνται τὸν Ἀβοριγίνων αἰγιαλὸν μεσούσης θερείας. Λαβόντες δὲ τὸ χωρίον οἰκίζουσιν ἐν αὐτῷ Λαουίνιον, τὸν δεύτερον ἀπὸ τῆς ἁλώσεως ἐκπληρώσαντες ἐνιαυτόν. Καὶ περὶ μὲν τούτων ὡς ἔχω δόξης δεδήλωταί μοι.

LXIV. Αἰνείας δὲ κατασκευάσας ἱεροῖς τε καὶ τοῖς ἄλλοις κόσμοις ἀποχρώντως τὴν πόλιν, ὧν τὰ πλεῖστ' ἔτι καὶ εἰς ἐμὲ ἦν, τῷ μὲν ἑξῆς ἐνιαυτῷ, τρίτῳ δ' ἀπὸ τῆς ἐξόδου, Τρώων ἐβασίλευσε μόνων· τῷ δὲ τετάρτῳ τελευτήσαντος Λατίνου καὶ τὴν ἐκείνου βασιλείαν παραλαμβάνει, τῆς τε κηδείας οἰκειότητι τῆς πρὸς αὐτὸν, ἐπικλήρου τῆς Λαύνας γενομένης μετὰ τὸν Λατίνου θάνατον, καὶ τοῦ πρὸς τοὺς ἀστυγείτονας πολέμου τῆς στρατηγίας ἕνεκα. Ἀπέστησαν γὰρ αὖθις ἀπὸ τοῦ Λατίνου Ῥότολοι, λαβόν-

Dardanus post obitum Chryses Pallantis filiæ, ex qua primos liberos susceperat, Batiam Teucri filiam duxit uxorem : eique *ex ista* natus est filius Erichthonius, qui omnium mortalium fortunatissimus fuisse fertur, quod et patris et avi materni principatum hereditario iure habuerit. Ex Erichthonio et Callirhoe Scamandri filia natus est Tros, a quo gens nomen habet; ex Troe et Acallaride Eumedis filia Assaracus est procreatus; ex hoc et Clytodora Laomedontis filia Capys; ex Capy et nympha Naide Hieromneme Anchises; ex Anchise et Venere Æneas. Troianam igitur gentem a Græcis esse oriundam demonstravi.

LXIII. Sed de tempore quo Lavinium est conditum, scriptores inter se non consentiunt. Atque mihi quidem ei, qui duobus annis post discessum ex Troia conditum ferunt, videntur ad veritatem propius accedere. Ilium enim captum æstate iam vergente XVII diebus ante solstitium æstivum, die VIII mensis Thargelionis deficientis, quemadmodum Athenienses tempora computant. Sed post solstitium supererant XX dies, qui annum illum complebant. Itaque intra XXXVII dies, qui urbis expugnationem sunt secuti, existimo Græcos res urbanas composuisse, et legatos ab illis qui recesserant recepisse, fœdusque cum eis fecisse. Sequenti autem anno, qui primus erat ab urbe capta, sub æquinoctio autumnali Troiani a terra solventes Hellespontum traiecerunt : et in Thraciam delati ibi totam hiemem degerunt, excipientes eos qui ex fuga adhuc conveniebant, et res ad navigationem necessarias parantes. Cum autem ex Thracia veris initio discessissent, mare interiectum in Siciliam usque traiecerunt. Et cum eo appulissent, ibi usque ad finem huius anni manserunt, et alteram hiemem transegerunt, Elymos in urbibus in Sicilia condendis iuvantes. Nactique commodam navigandi facultatem, ab insula solventes mare Tyrrhenum traiciunt, tandemque Laurentum ad Aboriginum littus æstate media perveniunt. Cum autem agrum accepissent, anno secundo post Ilium captum expleto, Lavinium in eo condiderunt. Atque opinionem, quam ego de rebus istis habeo, satis declaravi.

LXIV. Ceterum Æneas, postquam templis et aliis ornamentis oppidum satis instruxit, quorum pleraque vel ad meam usque ætatem durarunt, anno sequenti, qui post ipsius discessum tertius erat, solis Troianis imperavit; quarto autem anno defuncto Latino, eius etiam regno potitus est, tum propter affinitatis necessitudinem cum ipso, post Latini mortem universa ad Laviniam hereditate perveniente, tum etiam ut dux esset in bello contra populos finitimos gerendo. Rutuli enim a Latino rursus defecerant, ductu cuiusdam

τες ἡγεμόνα τῶν αὐτομόλων τινὰ τῆς Λατίνου γυναικὸς Ἀμάτης ἀνεψιόν, ὄνομα Τυρρηνόν. Ὁ δ' ἀνὴρ οὗτος ἐπὶ τῷ γάμῳ τῆς Λαύνας τὸν κηδεστὴν μεμφόμενος, ὅτι παρελθὼν τὸ συγγενὲς ὀθνείοις ἐκήδευσε, τῆς τ' Ἀμάτης παροξυνούσης καὶ ἄλλων τινῶν συλλαμβανόντων, ἄγων τὴν δύναμιν ἧς αὐτὸς ἦρχε προστίθεται τοῖς Ῥοτόλοις. Πολέμου δ' ἐκ τῶν ἐγκλημάτων τούτων γενομένου καὶ μάχης ἰσχυρᾶς, Λατῖνός τ' ἀποθνήσκει καὶ Τυρρηνὸς καὶ τῶν ἄλλων συχνοί· κρατοῦσι δ' ὅμως οἱ σὺν Αἰνείᾳ. Ἐκ δὲ τούτου τὴν ὑπὸ τῷ κηδεστῇ γενομένην ἀρχὴν Αἰνείας παραλαμβάνει. Τρία δὲ βασιλεύσας ἔτη μετὰ τὴν Λατίνου τελευτὴν τῷ τετάρτῳ θνήσκει κατὰ πόλεμον. Ῥοτόλοι τε γὰρ ἐκ τῶν πόλεων στρατεύουσιν ἅπαντες ἐπ' αὐτὸν, καὶ σὺν αὐτοῖς βασιλεὺς Τυρρηνῶν Μεσέντιος, δείσας περὶ τῆς αὑτοῦ χώρας. Ἤδη γὰρ ἐπὶ μέγα χωροῦσαν ὁρῶν τὴν Ἑλληνικὴν δύναμιν ἤχθετο. Μάχης δὲ γενομένης καρτερᾶς οὐ πρόσω τοῦ Λαουϊνίου, καὶ πολλῶν ἑκατέρωθεν ἀπολομένων, τὰ μὲν στρατεύματα νυκτὸς ἐπελθούσης διελύθη, τὸ δ' Αἰνείου σῶμα φανερὸν οὐδαμῇ γενόμενον οἱ μὲν εἰς θεοὺς μεταστῆναι εἴκαζον, οἱ δ' ἐν τῷ ποταμῷ, παρ' ὃν ἡ μάχη ἐγένετο, διαφθαρῆναι. Καὶ αὐτῷ κατασκευάζουσιν οἱ Λατῖνοι ἡρῷον ἐπιγραφῇ τοιᾷδε κοσμούμενον· πατρὸς [θεοῦ] χθονίου, ὃς ποταμοῦ Νομικίου ῥεῦμα διέπει. Εἰσὶ δ' οἳ λέγουσιν ἐπ' Ἀγχίσῃ κατασκευασθῆναι αὐτὸ ὑπ' Αἰνείου, ἐνιαυτῷ πρότερον τοῦ πολέμου τούτου τελευτήσαντι· ἔστι δὲ χωμάτιον οὐ μέγα, καὶ περὶ αὐτὸ δένδρα στοιχηδὸν πεφυκότα, θέας ἄξια.

LXV. Αἰνείου δ' ἐξ ἀνθρώπων μεταστάντος ἑβδόμῳ μάλιστ' ἔτει μετὰ τὴν Ἰλίου ἅλωσιν, Εὐρυλέων παρέλαβε τὴν Λατίνων ἡγεμονίαν, ὁ μετονομασθεὶς Ἀσκάνιος ἐν τῇ φυγῇ. Ἦσαν δὲ τειχήρεις οἱ Τρῶες ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ, καὶ τοῖς μὲν πολεμίοις ἀεὶ προσῄει δύναμις, αἱ δὲ τῶν Λατίνων ἀδύνατοι ἦσαν τοῖς ἐν τῷ Λαουϊνίῳ πολιορκουμένοις ἐπικουρεῖν. Τὸ μὲν δὴ πρῶτον εἰς φιλίαν τε καὶ μετρίας συνθήκας προὐκαλοῦντο τοὺς πολεμίους οἱ περὶ τὸν Ἀσκάνιον· ὡς δ' οὐδὲν προσεῖχον αὐτοῖς, ἐπιτρέπειν ἐκείνοις ἠναγκάζοντο καταλύσασθαι τὸν πόλεμον ἐφ' οἷς ἂν αὐτοὶ δικαιῶσι. Τοῦ δὲ βασιλέως τῶν Τυρρηνῶν τά τ' ἄλλ' ὡς δεδουλωμένοις ἀφόρητ' ἐπιτάττοντος, καὶ τὸν οἶνον, ὅσον ἂν ἡ Λατίνων γῆ φέρῃ, Τυρρηνοῖς ἀπάγειν ἀνὰ πᾶν ἔτος, οὐκ ἀνασχετὸν ἡγησάμενοι τὸ πρᾶγμα, τῆς μὲν ἀμπέλου τὸν καρπὸν ἱερὸν ἐψηφίσαντο τοῦ Διὸς εἶναι, γνώμην ἀγορεύσαντος Ἀσκανίου· αὐτοὶ δ' ἀλλήλοις παρακελευσάμενοι προθύμοις ἀγωνισταῖς γίνεσθαι, καὶ θεοὺς αἰτησάμενοι συλλαβέσθαι τοῦ κινδυνεύματος, ἐξῆλθον ἐκ τῆς πόλεως φυλάξαντες νύκτ' ἀσέληνον. Εὐθὺς δὲ προσβαλόντες τῷ χάρακι τῶν πολεμίων, ὃς ἐγγυτάτω τῆς πόλεως ἔκειτο καὶ ἦν προτείχισμα τῆς ἄλλης δυνάμεως, ἐν ἐρυμνῷ τε κατεσκευασμένος χωρίῳ καὶ τὴν κρατίστην νεότητα τῶν Τυρρηνῶν ἔχων, ἧς ἡγεῖτο

transfugæ, qui erat consobrinus Amitæ Latini uxoris et Turnus vocabatur. Hic vero propter *Laviniæ* nuptias *Latinum*, *quem cupiebat sibi* socerum, incusans, quod præteritis cognatis generum peregrinum sibi adscivisset, Amita quoque instigante, et nonnullis aliis ei faventibus, cum militum copiis, quibus ipse præerat, se Rutulis adiunxit. His igitur de caussis bello exorto, et acri prœlio commisso, Latinus, Turnus, et alii multi ceciderunt : Æneas tamen eiusque socii victoriam adepti sunt. Quo facto Æneas soceri regnum accepit. Cum autem post Latini obitum tres annos regnasset, quarto cecidit in bello : nam et universi Rutuli ex urbibus suis in unum congregati expeditionem contra ipsum fecerunt, et cum ipsis Mezentius rex Tyrrhenorum, suæ regioni timens. Nam ægre ferebat Græcorum potentiam crescere et augeri. Cum igitur acre prœlium non procul a Lavinio commissum fuisset, multis utrimque cæsis, noctis interventu exercitus dirempti sunt : at Æneæ corpus cum nusquam apparuisset, alii eum ad deos migrasse, alii in flumine iuxta quod pugna fuerat commissa, periisse coniectabant. Atque Latini sacellum ipsi hac inscriptione ornatum dicarunt, PATRI DEO INDIGETI, QUI NUMICII AMNIS UNDAS TEMPERAT. Sunt tamen qui dicunt Anchisæ, qui uno ante hoc bellum anno mortem obierat, id sacellum ab Ænea exstructum. Est autem tumulus non magnus, et circum eum arbores in ordinem digestæ, spectatu dignæ.

LXV. Ænea autem hac vita anno ferme septimo post Ilium captum defuncto, Euryleon, qui in exsilio Ascanius mutato nomine fuerat appellatus, Latinorum regno est potitus. Tunc autem Troiani obsidebantur, et hostium copiæ semper crescebant : cum Latinorum copiæ illis qui Lavinii obsidebantur nullum auxilium ferre possent. Primum igitur Ascanius ad amicitiam et conditiones æquas hostes invitavit : sed cum illi ad ipsius proposita animum non adverterent, coactus est illorum arbitrio permittere, ut quibus vellent conditionibus pacem facerent. Verum, quia rex Tuscorum cum alia multa intoleranda tanquam hominibus in servitutem iam redactis imperabat, tum etiam hoc, ut quidquid vini Latinus ager ferret, id in Etruriam quotannis importarent, rem intolerabilem rati, vitis fructum ex Ascanii sententia publico decreto Jovi sacrum esse iusserunt. Ipsi vero sese cohortati ad rem fortiter gerendam, et deos precati ut in hoc periculo sibi faverent, eruptionem ex urbe fecerunt, observata nocte obscura, qua nullum Lunæ lumen apparebat : et confestim hostium vallum aggressi (quod proxime urbem situm erat, suaque munitione ceteras copias tutabatur, cum in loco natura munito factum esset, et lectissimam Etruscorum iuventutem contineret, cui præerat

Μεσεντίου παῖς Λαῦσος ὄνομα, οὐδενὸς προϊδομένου τὴν ἔφοδον, αἱροῦσιν εὐπετῶς τὸ ὀχύρωμα. Ἐν ᾧ δὲ τὸ χωρίον τοῦθ' ἡλίσκετο, φῶς τ' ἄκαιρον ὁρῶντες οἱ ἐν τοῖς πεδίοις ἐστρατοπεδευκότες καὶ βοὴν τῶν ἀπολλυμένων ἀκούοντες, ἔφευγον ἐκλιπόντες τοὺς πεδινοὺς τόπους ἐπὶ τὰ ὄρη. Ἐν δὲ τούτῳ πολλὴ ἐγένετο ταραχὴ καὶ θόρυβος, οἷ' ἐν νυκτὶ κινουμένης στρατιᾶς, ὡς αὐτίκα [μάλα] τῶν πολεμίων σφίσιν ἐπιθησομένων οὐ σὺν κόσμῳ οὐδὲ κατὰ τέλη ἐλῶσιν. Οἱ δὲ Λατῖνοι, ἐπειδὴ τό τε φρούριον ἐξ ἐφόδου κατειλήφεσαν καὶ τὸ ἄλλο στράτευμ' ἔμαθον τεταραγμένον, ἐπέκειντ' αὐτοῖς κτείνοντες καὶ διώκοντες. Τῶν δ' οὐχ ὅπως τις πρὸς ἀλκὴν τραπέσθαι ἐπεχείρησεν, ἀλλ' οὐδὲ μαθεῖν ἐν οἷς ἦσαν κακοῖς ἠδύνατο· ὑπὸ δὲ θορύβου καὶ ἀμηχανίας οἱ μὲν κατὰ κρημνῶν φερόμενοι διεφθείροντο, οἱ δ' εἰς ἐξόδους οὐκ ἐχούσας φάραγγας ἐμπίπτοντες ἡλίσκοντο, οἱ δὲ πλεῖστοι ἀγνοήσαντες ἀλλήλους ἀνὰ τὸ σκότος ὅσα πολεμίους διέθεσαν, καὶ ὁ πλεῖστος αὐτῶν φθόρος ἀλληλοκτόνος ἐγίνετο. Μεσέντιος δὲ σὺν ὀλίγοις λόφον τινὰ καταλαβὼν, ἐπειδὴ τοῦ παιδὸς τὸν μόρον ἐπύθετο, καὶ ὅσος αὐτῷ στρατὸς διέφθαρτο, ἐν οἵῳ τε χωρίῳ κατακεκλεικὼς ἑαυτὸν ἦν, παντὸς ἐν ἀπόρῳ χρήματος ἔπεμπε κήρυκας εἰς τὸ Λαουίνιον περὶ φιλίας διαλεξομένους· Ἀσκανίου δὲ τοῖς Λατίνοις ταμιεύεσθαι τὴν τύχην συμβουλεύοντος, ἄδειαν εὑρόμενος ἀπῆλθεν ὑπόσπονδος μεθ' ὅσης εἶχε δυνάμεως, καὶ τὸν ἀπὸ τοῦδε χρόνον ἅπαντα διαλυσάμενος τὴν ἔχθραν πρὸς Λατίνους βέβαιος φίλος ἦν.

LXVI. Τριακοστῷ δ' ὕστερον ἔτει μετὰ τὴν κτίσιν τοῦ Λαουϊνίου, πόλιν ἑτέραν οἰκίζει κατὰ τὸ γενόμενον Αἰνείᾳ θέσφατον Ἀσκάνιος ὁ Αἰνείου· καὶ μετάγει τούς τ' ἐκ Λαουϊνίου καὶ τῶν ἄλλων Λατίνων, ὅσοις ἦν βουλομένοις ἄμεινον οἰκεῖν, εἰς τὴν νεόκτιστον, ὄνομα τῇ πόλει θέμενος Ἄλβαν. Ἔστι δ' ἡ Ἄλβα καθ' Ἑλλάδα γλῶσσαν Λευκὴ, σαφηνισμοῦ δ' ἕνεκα διορίζεται παρ' ἑτέραν πόλιν ὁμώνυμον ἐπικλήσει τὸ σχῆμ' ἐπικατηγορούσῃ· καὶ ἔστιν ὥσπερ σύνθετον ἤδη τοὔνομ' ἐξ ἀμφοῖν, Ἄλβα λόγγα· τοῦτο δ' ἔστι Λευκὴ μακρά. Νῦν μὲν οὖν ἔρημός ἐστιν· ἐπὶ γὰρ Ὁστιλίου Τύλλου Ῥωμαίων βασιλέως στασιάζειν δόξασα πρὸς τὴν ἀποικίαν περὶ τῆς ἀρχῆς ἀνῃρέθη· τὸ δ' ἐν αὐτῇ πολιτευόμενον πλῆθος ἡ καθελοῦσα τὴν μητρόπολιν ὑπεδέξατο Ῥώμη. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐν τοῖς ἱκνουμένοις χρόνοις ἐγένετο. Ἡνίκα δ' ᾠκίζετο, πρὸς ὄρει καὶ λίμνῃ κατεσκευάσθη τὸ μέσον ἐπέχουσα ἀμφοῖν· καὶ ἦν ὥσπερ τείχη τῆς πόλεως ταῦτα δυσάλωτον αὐτὴν ποιοῦντα. Τό τε γὰρ ὄρος ἐν τοῖς πάνυ ὀχυρόν τε καὶ ὑψηλόν ἐστιν, ἥ τε λίμνη βαθεῖα καὶ μεγάλη, καὶ αὐτὴν διὰ κλισιάδων ἀνοιγομένων ὑποδέχεται τὸ πεδίον, ταμιευομένων ὁπόσον βούλονται τῶν ἀνθρώπων τὸ ὕδωρ. Ὑπόκειται δὲ τῇ πόλει πεδία θαυμαστὰ μὲν ἰδεῖν, πλούσια δὲ καὶ καρποὺς ἐξενεγκεῖν παντοδαποὺς καὶ οὐδὲν ἐνδεεστέρους τῆς ἄλλης Ἰταλίας, μάλιστα δὲ τὸν καλούμενον Ἀλβανὸν

Mezentii filius, nomine Lausus) improviso incursu munimentum facile capiunt. Interea vero dum vallum istud capitur, qui in planitie castrametati fuerant, lumen intempestivum cernentes et morientium clamorem audientes, loca campestria deserentes in montes se receperunt. Inde ingens trepidatio, tumultusque est exortus, ut solet accidere in itinere nocturno, quasi hostes ipsos nec militarem disciplinam nec ordines servantes aggressuri sint. Latini vero, postquam vi repentina præsidium illud ceperunt, et reliquum exercitum perturbatum animadverterunt, ipsorum tergo instabant, fugientesque cædebant. Tantum autem aberat ut quisquam ipsorum ad vim propulsandam se accingeret, ut ne intelligere quidem possent in quantis malis versarentur : sed præ tumultu et inopia consilii, partim per præcipitia acti peribant, partim in convalles invias delapsi in hostium potestatem veniebant. Sed plerique ignorantes se invicem tanquam hostes per tenebras confecerunt, atque mutua cæde maximam suarum copiarum stragem ediderunt. At Mezentius, qui cum paucis occupaverat collem quemdam, postquam filii mortem audivit, et *intellexit* quantus sibi exercitus interiisset, et quem in locum se ipse inclusisset, legatos ut in re desperata de pace Lavinium misit. Cum autem Ascanius Latinis suasisset ut fortuna moderate uterentur, *Mezentius* impetrata fide publica ictoque fœdere discessit cum copiis quas habebat; et dehinc depositis simultatibus, quas cum Latinis gerebat, in amicitia constanter mansit.

LXVI. Sed anno trigesimo post conditum Lavinium, Ascanius Æneæ filius, ex oraculo Æneæ dato alteram urbem condidit; et ex Laviniensibus et ceteris Latinis, quotquot meliores sedes habere cupiebant, traduxit in urbem recens exstructam, cui nomen dedit Albæ : est autem Alba Græca lingua Λευκή. Perspicuitatis autem caussa distinguitur ab alia urbe, quæ eodem nomine appellatur, alterius nominis adiectione ab ipsius forma petiti : est enim velut compositum iam nomen ex ambobus, Alba-Longa, id est, Λευκὴ μακρά. Atque nunc quidem deserta est. Nam cum Tullus Hostilius Romæ regnaret, solo æquata est, quod contra coloniam suam de principatu contendere videbatur : eiusque civium multitudinem Roma recepit, quæ parentem everterat. Sed hæc postea acciderunt. Cum autem conderetur, ædificata est iuxta montem et lacum, ita ut medium spatium occuparet, atque hæc ipsi urbi murorum loco essent, eamque difficilem expugnatu redderent. Nam et mons cum primis natura munitus est et excelsus, et lacus profundus et magnus, quem planities excipit per claustra, quæ aperiuntur ab incolis aquam arbitratu suo dispensantibus. Urbi autem subiecti sunt campi amœnitatis admirandæ, qui maximam omnis generis frugum copiam ferunt, quæ nulli alii Italiæ agro cedunt : præcipue vero progignunt vinum quod Albanum vocatur, suave et

οἶνον ἡδὺν καὶ καλὸν, ἔξω τοῦ Φαλερίνου λεγομένου τῶν γοῦν ἄλλων ἁπάντων διαφορώτατον.

LXVII. Ἐν δὲ τῇ κτίσει τῆς πόλεως θαῦμα μέγιστον λέγεται γενέσθαι· κατασκευασθέντος τοῖς ἕδεσι τῶν θεῶν, οὓς Αἰνείας ἐκ τῆς Τρῳάδος ἠνέγκατο καὶ καθίδρυσεν ἐν τῷ Λαουϊνίῳ, ναοῦ χωρίον ἔχοντος ἄβατον, καὶ τῶν ἱδρυμάτων ἐκ τοῦ Λαουϊνίου μετακομισθέντων [ἐκ τοῦ νεὼ] εἰς τοῦτον τὸν μυχὸν, ὑπὸ τὴν ἐπιοῦσαν νύκτα κεκλεισμένων θ' ὡς μάλιστα τῶν θυρῶν, καὶ οὐδὲν παθόντων οὔτε περιβόλων οὔτ' ὀροφῶν, διαμείψαντα τὰ βρέτη τὴν στάσιν ἐπὶ τῶν ἀρχαίων εὑρεθῆναι κείμενα βάθρων· μετακομισθέντα δ' αὖθις ἐκ τοῦ Λαουϊνίου σὺν ἱκετείαις καὶ θυσίαις εὐαρεστηρίοις, εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον ὁμοίως ἀνελθεῖν. Τοὺς δ' ἀνθρώπους τέως μὲν ἀπορεῖν ὅ τι χρήσονται τοῖς πράγμασιν, οὔτε δίχα τῶν πατρῴων θεῶν οἰκεῖν ἀξιοῦντας οὔτ' ἐπὶ τὴν ἐκλειφθεῖσαν οἴκησιν αὖθις ἀναστρέφειν· τελευτῶντας δὲ γνώμην εὑρέσθαι, ᾗ ἔμελλεν ἀποχρώντως πρὸς ἀμφότερ' ἕξειν· τὰ μὲν ἕδη κατὰ χώραν ἐᾶσαι μένειν, ἄνδρας δὲ τοὺς ἐπιμελησομένους αὐτῶν ἐκ τῆς Ἄλβας εἰς τὸ Λαουΐνιον αὖθις ἐποίκους μεταγαγεῖν. Καὶ ἐγένοντο οἱ πεμφθέντες ἑξακόσιοι μελεδωνοὶ τῶν ἱερῶν, αὐτοῖς μεταναστάντες ἐφεστίοις· ἡγεμὼν δ' ἐπ' αὐτοῖς ἐτάχθη Αἴγεστος. Τοὺς δὲ θεοὺς τούτους Ῥωμαῖοι μὲν Πενάτας καλοῦσιν, οἱ δ' ἐξερμηνεύοντες εἰς τὴν Ἑλλάδα γλῶσσαν τοὔνομα, οἱ μὲν Πατρῴους ἀποφαίνουσιν, οἱ δὲ Γενεθλίους, εἰσὶ δ' οἳ Κτησίους, ἄλλοι δ' Ἐμμυχίους, οἱ δ' Ἑρκείους. Ἔοικε δὲ τούτων ἕκαστος κατά τινος τῶν συμβεβηκότων αὐτοῖς ποιεῖσθαι τὴν ἐπίκλησιν, κινδυνεύουσί τε [οὐ τὸ αὐτὸ] πάντες ἀμῶς γέ πως ταὐτὸ λέγειν. Σχήματος δὲ καὶ μορφῆς αὐτῶν πέρι Τίμαιος μὲν ὁ συγγραφεὺς ὧδ' ἀποφαίνεται· κηρύκεια σιδηρᾶ καὶ χαλκᾶ καὶ κέραμον Τρωϊκὸν εἶναι τὰ ἐν τοῖς ἀδύτοις τοῖς ἐν Λαουϊνίῳ κείμεν' ἱερά· πυθέσθαι δ' αὐτὸς ταῦτα παρὰ τῶν ἐπιχωρίων. Ἐγὼ δ' ὅσα μὲν ὁρᾶν ἅπασιν οὐ θέμις, οὐδὲ παρὰ τῶν ὁρώντων ἀκούειν οὐδ' ἀναγράφειν οἴομαι δεῖν, νεμεσῶ δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις, ὅσοι πλείω τῶν συγχωρουμένων ὑπὸ νόμου ζητεῖν ἢ γινώσκειν ἀξιοῦσιν.

LXVIII. Ἃ δ' αὐτός τ' ἰδὼν ἐπίσταμαι, καὶ δέος οὐδὲν ἀποκωλύει με περὶ αὐτῶν γράφειν, τοιάδ' ἐστί· νεὼς ἐν Ῥώμῃ δείκνυται τῆς ἀγορᾶς οὐ πρόσω κατὰ τὴν ἐπὶ Καρινὰς φέρουσαν ἐπίτομον ὁδὸν, ὑπεροχῇ σκοτεινὸς ἱδρυμένος οὐ μέγας· λέγεται δὲ κατὰ τὴν τῶν ἐπιχωρίων γλῶτταν Ὑπ' ἐλαίας τὸ χωρίον. Ἐν δὲ τούτῳ κεῖνται τῶν Τρωϊκῶν θεῶν εἰκόνες, ἃς ἅπασιν ὁρᾶν θέμις, ἐπιγραφὴν ἔχουσαι δηλοῦσαν τοὺς Πενάτας. [Δοκοῦσι γάρ μοι, τοῦ θῆτα μήπω γράμματος εὑρημένου, οἱ παλαιοὶ τὴν ἐκείνου δηλοῦν δύναμιν τῷ δέλτα.] Εἰσὶ δὲ δύο νεανίαι καθήμενοι, δόρατα διειληφότες, τῆς παλαιᾶς ἔργα τέχνης. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλ' ἐν ἱεροῖς ἀρχαίοις εἴδωλα τῶν θεῶν τούτων ἐθεασάμεθα, καὶ ἐν ἅπασι νεανίσκοι δύο στρατιωτικὰ σχήματ' ἔχοντες ἐφαίνοντο. Ὁρᾶν μὲν δὴ

boni saporis, quod, excepto Falerno, cetera omnia vina bonitate longe superat.

LXVII. Dum autem urbs conditur, summum prodigium accidisse ferunt. Cum enim templum cum adyto conditum fuisset simulacris deorum, quos Æneas ex Troade secum advexerat et Lavinii collocarat, statuæque ex templo Laviniensi in hæc penetralia translatæ essent, insequenti nocte foribus optime clausis, et parietibus tectis que prorsus inviolatis, simulacra mutatis sedibus in eisdem basibus inventa tradunt in quibus antea collocata fuerant : cum supplicationibus et sacrificiis placatoriis Lavinio transportata, locum ut ante rediisse. Homines vero aliquamdiu quid facto opus esset hæsisse, quia neque sine diis patriis tamen in eundem esse, neque in sedes a se relictas reverti volebant. Tandem vero consilium ab eis captum, quod utrique rei satisfacere poterat. Decreverunt enim simulacra in eodem loco sinere, et viros, qui curam eorum haberent, ex Alba Lavinium rursus reducere. Atque missi sunt sexcenti sacrorum curatores, qui cum integris familiis eo migrarunt : Ægestus autem ipsis magister est præfectus. Hos vero deos Romani quidem Penates vocant : sed qui vocabulum illud Græco sermone volunt interpretari, partim Πατρώους, partim Γενεθλίους appellant, sunt etiam qui Κτησίους, alii Ἐμμυχίους, alii Ἑρκείους vocant. Unusquisque vero ob aliquod istorum deorum officium hoc nomen eis videtur ipse imposuisse; atque omnes, quamvis non eodem modo rem exprimant, idem tamen aliquatenus dicunt. De ipsorum vero habitu et forma Timæus historicus in hunc modum scribit : sacra, quæ in adyto templi Laviniensis sunt recondita, esse caducea ferrea et ænea et Troianum vas fictile. Hæc enim ex ipsis regionis incolis se audisse dicit. Ego vero, quod omnibus videre nefas est, ne ab iis quidem qui viderunt audiendum vel scriptis prodendum censeo, quinetiam aliis suscenseo, qui curiosius quærere aut cognoscere volunt plura quam legibus concessum est.

LXVIII. Sed quæ ego ipse vidi et scio, et a quibus describendis nulla me deterret religio, hæc sunt : Romæ templum monstratur non procul a foro (in eo clivo qui fert ad Carinas.) supra modum obscurum nec magnum : et vernacula gentis lingua locus is Subvelia vocatur. In hoc autem templo positæ sunt Troianorum deorum imagines, quas quivis cernere potest, cum inscriptione quæ Penates significat. [Prisci enim homines, cum Θ nondum esset inventum, huius literæ vim per literam Δ mihi videntur expressisse.] Sunt autem duo iuvenes sedentes cum hastis, quas distendunt, artis antiquissimæ opus. Multas etiam alias horum deorum imagines in antiquis templis conspeximus : et in omnibus apparent duo iuvenes habitu cultu-

ταῦτ' ἔξεστιν, ἀκούειν δὲ καὶ γράφειν ὑπὲρ αὐτῶν, ἃ Καλλίστρατός θ' ὁ περὶ Σαμοθράκης συνταξάμενος ἱστορεῖ καὶ Σάτυρος ὁ τοὺς ἀρχαίους μύθους συναγαγὼν καὶ ἄλλοι συχνοὶ, παλαιότατος δ' ὧν ἡμεῖς ἴσμεν ὁ ποιητὴς Ἀρκτῖνος. Λέγουσι γοῦν ὧδε· Χρύσην τὴν Πάλλαντος θυγατέρα γημαμένην Δαρδάνῳ φερνὰς ἐπενέγκασθαι δωρεὰς Ἀθηνᾶς, τά τε παλλάδια καὶ τὰ ἱερὰ τῶν μεγάλων θεῶν, διδαχθεῖσαν αὐτῶν τὰς τελετάς. Ἐπειδὴ δὲ τὴν ἐπομβρίαν φεύγοντες Ἀρκάδες Πελοπόννησον μὲν ἐξέλιπον, ἐν δὲ τῇ Θρακίᾳ νήσῳ τοὺς βίους ἱδρύσαντο, κατασκευάσαι τὸν Δάρδανον ἐνταῦθα τῶν θεῶν τούτων ἱερὸν, ἀρρήτους τοῖς ἄλλοις ποιοῦντα τὰς ἰδίους αὐτῶν ὀνομασίας, καὶ τὰς τελετὰς αὐτοῖς, τὰς εἰς τόδε χρόνου γινομένας ὑπὸ Σαμοθρᾴκων, ἐπιτελεῖν. Ὡς δὲ μετῆγε τοῦ λεὼ τὴν πλείω μοῖραν εἰς τὴν Ἀσίαν, τὰ μὲν ἱερὰ τῶν θεῶν καὶ τὰς τελετὰς τοῖς ὑπομείνασιν ἐν τῇ νήσῳ καταλιπεῖν· τὰ δὲ παλλάδια καὶ τὰς τῶν θεῶν εἰκόνας κατασκευασάμενον ἀγαγέσθαι μετ' αὐτοῦ. Διαμαντευόμενον δὲ περὶ τῆς οἰκήσεως τά τ' ἄλλα μαθεῖν, καὶ περὶ τῶν ἱερῶν τῆς φυλακῆς τόνδε τὸν χρησμὸν λαβεῖν·

Εἰς πόλιν, ἣν κτίζησθα, θεοῖς σέβας ἄφθιτον αἰεὶ
θεῖναι, καὶ φυλακαῖς τε σέβειν θυσίαις τε χοροῖς τε.
Ἔστ' ἂν γὰρ τάδε σεμνὰ καθ' ὑμετέραν χθόνα μίμνῃ
δῶρα Διὸς κούρης ἀλόχῳ σέθεν, ἡ δὲ πόλις σοι
ἔσται ἀπόρθητος τὸν ἀεὶ χρόνον ἤματα πάντα.

LXIX. Δάρδανον μὲν ἐν τῇ κτισθείσῃ θ' ὑφ' ἑαυτοῦ καὶ ὀνομασίας ὁμοίας τυχούσῃ πόλει τὰ ἕδη καταλιπεῖν· Ἰλίου δ' ἐν ὑστέρῳ χρόνῳ συνοικισθέντος, ἐκεῖ μετενεχθῆναι πρὸς τῶν ἐγγόνων αὐτοῦ τὰ ἱερά. Ποιήσασθαι δὲ τοὺς Ἰλιεῖς νεών τε καὶ ἄδυτον αὐτοῖς ἐπὶ τῆς ἄκρας, καὶ φυλάττειν δι' ἐπιμελείας ὅσης ἐδύναντο πλείστης, θεόπεμπτά θ' ἡγουμένους εἶναι καὶ σωτηρίας κύρια τῇ πόλει. Ἁλισκομένης δὲ τῆς κάτω πόλεως, τὸν Αἰνείαν καρτερὸν τῆς ἄκρας γενόμενον, ἄραντ' ἐκ τῶν ἀδύτων τά θ' ἱερὰ τῶν μεγάλων θεῶν καὶ ὅπερ ἔτι περιῆν παλλάδιον· θάτερον γὰρ Ὀδυσσέα καὶ Διομήδην νυκτός φασιν εἰς Ἴλιον ἀφικομένους κλοπῇ λαβεῖν· οἴχεσθαί τε κομίσαντα [τὸν Αἰνείαν] ἐκ τῆς πόλεως, καὶ ἐλθεῖν ἄγοντ' εἰς Ἰταλίαν. Ἀρκτῖνος δέ φησιν ὑπὸ Διὸς δοθῆναι Δαρδάνῳ παλλάδιον ἓν, καὶ εἶναι τοῦτ' ἐν Ἰλίῳ τέως, μέχρις ἡ πόλις ἡλίσκετο, κεκρυμμένον ἐν ἀβάτῳ. Εἰκόνα δ' ἐκείνου κατεσκευασμένην ὡς μηδὲν τῆς ἀρχετύπου διαφέρειν, ἀπάτης τῶν ἐπιβουλευόντων ἕνεκα, ἐν φανερῷ τεθῆναι, καὶ αὐτὴν Ἀχαιοὺς ἐπιβουλεύσαντας λαβεῖν. Τὰ μὲν οὖν εἰς Ἰταλίαν ὑπ' Αἰνείου κομισθέντα ἱερὰ τοῖς εἰρημένοις ἀνδράσι πειθόμενος γράφω τῶν τε μεγάλων θεῶν εἰκόνας εἶναι, οὓς Σαμοθρᾷκες Ἑλλήνων μάλιστ' ὀργιάζουσι, καὶ τὸ μεμυθευμένον παλλάδιον, ὅ φασι τὰς ἱερὰς φυλάττειν παρθένους ἐν ναῷ κείμενον Ἑστίας, ἔνθα καὶ τὸ ἀθάνατον σώζεται πῦρ, ὑπὲρ ὧν ἐν ὑστέρῳ λεχθήσεται λόγῳ. Εἴη δ' ἂν καὶ παρὰ

que militari. Hæc igitur videre fas est: fas etiam est audire et scribere de illis ea, quæ tradidit Callistratus Samothracicarum rerum auctor, et Satyrus priscarum fabularum collector, et cum alii multi tum Arctinus poeta omnium quos novimus antiquissimus. Sic igitur hi scribunt: Chrysen, Pallantis filiam, cum Dardano nupsisset, pro dote attulisse Minervæ munera, Palladia scilicet et Magnorum deorum sacra, quorum mysteria didicerat. Sed cum Arcades diluvium fugientes Peloponnesum reliquissent, et in Thracia insula sedes posuissent, Dardanum ibi diis istis templum exstruxisse, proprium ipsorum nomen alios celantem, et mysteria illis instituisse, quæ et ad hoc usque tempus Samothraces observant. Sed cum maiorem populi partem in Asiam traduceret, sacra deorum et mysteria illis reliquisse, qui in insula remanserant: Palladia vero et deorum imagines cum reliquis sarcinis secum asportasse. Cum autem de sedibus condendis oraculum consuleret, inter multa alia quæ didicit, hoc etiam cum oraculum de sacrorum custodia tunc accepisse:

In urbe, quam condideris, dis cultum purum semper
Statuas, et observantia colas, sacrisque chorisque.
Nam dum hæc veneranda in vestra regione manserint
Dona quæ Iovis virgo coniugi tuæ dedit, ista urbs tibi
Erit inexpugnabilis in perpetuum omnes dies.

LXIX. Dardanum igitur, in urbe quam condidit, et quam de suo nomine nominavit, hæc simulacra reliquisse. Postea vero, cum Ilium conditum esset, hæc sacra ab eius nepotibus eo fuisse translata. Ilienses autem templum et adytum ipsis in arce fecisse, et quanta maxima cura potuerunt hæc servasse, quod divinitus ea sibi missa publicæque salutis pignora esse credebant. Sed cum urbis pars inferior caperetur, Æneam arce potitum ex adytis sacra magnorum deorum et Palladium, quod adhuc supererat, abstulisse · alterum enim ab Ulysse et Diomede Ilium noctu profectis furtim ablatum esse. Æneam igitur ex urbe discessisse, eaque secum tulisse, et in Italiam transportasse. Arctinus vero ait unum tantum Palladium Dardano a Iove datum, atque hoc Ilii, donec urbs caperetur, in adyto reconditum fuisse. Sed imaginem eius effictam et nihil ab exemplari diversam in publico fuisse propositam, ad eos fallendos qui insidias ipsi struxissent, atque hanc a Græcis per insidias fuisse surreptam. Sacra igitur quæ Æneas in Italiam transtulit, viros *supra* nominatos secutus, aio fuisse magnorum deorum simulacra, quos inter Græcos Samothraces potissimum colunt, et Palladium illud fabulis celebratum, quod in templo Vestæ reconditum (ubi et ignis perpetuus asservatur) a virginibus sacris custodiri ferunt, de quibus in postero libro dicetur. Fieri tamen potest ut præter hæc sint et alia nobis

ταῦτα τοῖς βεβήλοις ἡμῖν ἄδηλ' ἕτερα. Καὶ περὶ μὲν τῶν Τρωϊκῶν ἱερῶν τοσαῦτ' εἰρήσθω.

LXX. Ἀσκανίου δ' ὀγδόῳ καὶ τριακοστῷ ἔτει τῆς βασιλείας τελευτήσαντος, παρέλαβε τὴν ἡγεμονίαν Σιλούϊος, ἀδελφὸς ὢν Ἀσκανίου μετὰ τὸν Αἰνείου θάνατον γενόμενος ἐκ Λαύνας τῆς Λατίνου θυγατρὸς, ὅν φασιν ἐν τοῖς ὄρεσιν ὑπὸ τῶν νομέων ἐκτραφῆναι. Τοῦ γὰρ Ἀσκανίου παραλαβόντος τὴν βασιλείαν περιδεὴς ἡ Λαύνα γενομένη, μή τι δεινὸν ὑπ' αὐτοῦ πάθῃ κατὰ τὸ τῆς μητρυιᾶς ὄνομα, ἐγκύμων οὖσα δίδωσιν ἑαυτὴν Τυρρηνῷ τινι συοφορβίων ἐπιμελητῇ βασιλικῶν, ὃν ᾔδει Λατίνῳ γενόμενον ἐν τοῖς μάλιστα προσήγορον· ὁ δ' εἰς ὕλας ἐρήμους ἀγαγὼν αὐτὴν ὡς τῶν ἐπιτυχουσῶν τινα, φυλαττόμενος ὀφθῆναι τοῖς εἰδόσιν ἔτρεφεν, ἐν τῇ νάπῃ κατασκευάσας οἴκησιν οὐ πολλοῖς γνώριμον, καὶ τὸ παιδίον γενόμενον ἀναιρεῖταί τε καὶ τρέφει, Σιλούϊον ὀνομάσας ἀπὸ τῆς ὕλης, ὥσπερ ἂν εἴ τις Ἑλλάδι γλώσσῃ λέξειεν Ὑλαῖον. Χρόνου δὲ προϊόντος, ὡς πολλὴν ζήτησιν ἔγνω τῆς γυναικὸς ὑπὸ τῶν Λατίνων γινομένην, καὶ δι' αἰτίας ὄντα παρὰ τῷ πλήθει τὸν Ἀσκάνιον ὡς ἀνῃρηκότα τὴν παιδίσκην, φράζει τῷ δήμῳ τὸ πρᾶγμα καὶ τὴν ἄνθρωπον ἄγει μετὰ τοῦ παιδὸς ἐκ τῆς νάπης. Τύχῃ μὲν δὴ τοιαύτῃ χρησάμενος ὁ Σιλούϊος τὴν εἰρημένην ἔσχεν ὀνομασίαν καὶ τὸ ἐξ ἐκείνου γένος ἅπαν, τὴν δὲ βασιλείαν παρέλαβεν, ἐπειδὴ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τελευτῆσαι συνέπεσεν, ἀμφίβολον γενομένην πρὸς ἕνα τὸν πρεσβεύσαντα τῶν Ἀσκανίου παίδων Ἴουλον, ἀξιοῦντα τὴν πατρῴαν ἀρχὴν διαδέξασθαι. Τὴν δὲ δίκην ἐπεψήφισεν ὁ δῆμος ἄλλοις θ' ὑπαχθεὶς λόγοις, καὶ οὐχ ἥκισθ' ὅτι μητρὸς ἦν ὁ Σιλούϊος ἐπικλήρου τῆς ἀρχῆς. Ἰούλῳ δ' ἀντὶ τῆς βασιλείας ἱερά τις ἐξουσία προσετέθη καὶ τιμὴ, τῷ τ' ἀκινδύνῳ προὔχουσα τῆς μοναρχίας καὶ τῇ ῥᾳστώνῃ τοῦ βίου· ἣν ἔτι καὶ εἰς ἐμὲ τὸ ἐξ αὐτοῦ γένος ἐκαρποῦτο, Ἰούλιοι κληθέντες ἀπ' ἐκείνου. Ἐγένετο δὲ μέγιστος ἅμα καὶ λαμπρότατος οἴκων οὗτος ὧν ἡμεῖς ἴσμεν, ἄνδρας τε διαφορωτάτους ἡγεμόνων ἤνεγκεν, οἷς τὸ εὐγενὲς αἱ ἀρεταὶ μὴ ἀπιστεῖσθαι παρέσχον· ὑπὲρ ὧν ἐν ἄλλῳ δηλωθήσεται λόγῳ τὰ προσήκοντα.

LXXI. Σιλουίου δ' ἑνὸς δέοντα τριάκοντ' ἔτη κατασχόντος τὴν ἀρχὴν, Αἰνείας υἱὸς αὐτοῦ τὴν δυναστείαν διαδεξάμενος ἑνὶ πλείω τριάκοντ' ἐτῶν ἐβασίλευσε. Μετὰ δὲ τοῦτον ἓν καὶ πεντήκοντα Λατῖνος ἦρξεν ἔτη, Ἄλβας δὲ μετὰ τοῦτον ἑνὸς δέοντα τετταράκοντ' ἔτη· μετὰ δ' Ἄλβαν Κάπετος ἓξ ἐπὶ τοῖς εἴκοσιν· ἔπειτα Κάπυς δυεῖν δέοντα τριάκοντα. Μετὰ δὲ Κάπυν Κάλπετος ἄχρι τρισκαίδεκ' ἐτῶν κατέσχε τὴν ἀρχήν. Ἑξῆς δὲ Τεβερῖνος ὀκταετῆ χρόνον ἐβασίλευσεν· τελευτῆσαι δ' οὗτος ἐν μάχῃ παρὰ ποταμῷ γενομένῃ λέγεται· παρενεχθεὶς δ' ὑπὸ τοῦ ῥεύματος ἐπώνυμον ἑαυτοῦ κατέλιπε τὸν ποταμὸν, Ἄλβουλαν καλούμενον πρότερον. Τεβερίνου δὲ διάδοχος Ἀγρίππας ἓν καὶ τετταράκοντ' ἐβασίλευσεν ἔτη· μετ' Ἀγρίππαν Ἀλ-

pro anis incognita. Sed de Troianorum sacris hæc sufficiant *dicta*.

LXX. Cum autem Ascanius trigesimo octavo regni anno mortem obiisset, Silvius imperium accepit: quia erat Ascanii frater, ex Lavinia Latini filia post obitum Æneæ natus, quem a pastoribus in montibus educatum narrant. Cum enim Ascanius regno potitus esset, Lavinia, vehementer metuens ne quid gravius propter novercæ nomen ab eo acciperet, cum esset gravida se commisit fidei Tyrrheni cuiusdam, qui regiis subulcis præerat, quod eum Latino cum primis familiarem fuisse sciebat. Is vero eam, ut quandam vulgarem mulierem, in silvas desertas duxit, cavensque ne ab illis qui eam novissent conspiceretur, aluit in tugurio paucis noto quod in nemore exstruxerat. Cum autem puerum edidisset, hunc suscepit et educavit, et a silva Silvium appellavit: ut siquis sermone græco Ὑλαῖον vocaret. Sed temporis progressu cum vehementer quæri mulierem a Latinis cognovisset, et Ascanium plebi suspectum esse et accusari, quasi puellam sustulisset, rem populo patefecit, et mulierem cum puero e nemore produxit. Tali itaque casu et fortuna Silvius et universa eius progenies nomen ante dictum accepit. Regnum autem adeptus est post fratris mortem, sed non sine controversia, quam habuit cum Julo, qui filiorum Ascanii natu maior erat, atque in regnum paternum succedere postulabat. Sed populus suffragiis litem diremit, cum aliis rationibus ad hoc adductus, tum vero præcipue quod Silvius ab ea matre natus esset, ad quam hereditario iure regnum pertinebat. At Julo pro regno sacra quædam potestas et honor attributus est, qui regia dignitate et vitæ securitate et tranquillitate præstabat. Hoc autem honore vel ad meum usque tempus ipsius progenies fruebatur, quæ ab illo gens Julia vocatur. Atque hæc familia omnium, quas novimus, summa et illustrissima fuit. Tulit enim duces longe præstantissimos, qui virtutibus nobilitatem suam omnibus facile probarunt: de quibus alio in libro declarabitur quantum convenit.

LXXI Cum autem Silvius undetriginta annos imperium tenuisset, Æneas ipsius filius in principatum eius succedens annos triginta et unum regnavit. Post hunc Latinus quinquaginta et unum annos imperavit. Post hunc Alba undequadraginta annos. Post Albam Capetus viginti sex annos. Deinde Capys duodetriginta. Post Capyn Calpetus regnum obtinuit usque ad decimumtertium annum. Deinde Tiberinus annos octo regnavit. Hunc autem prœlio iuxta flumen commisso periisse ferunt: abreptus autem aquæ currentis impetu, fluvium, qui prius Albula vocabatur, *Tiberim* de suo nomine vocatum reliquit. Tiberino autem successit Agrippa, qui annos XLI regnavit. Post Agrippam Allo-

λώδιος, τυραννικόν τε χρῆμα καὶ θεοῖς ἀπεχθόμενον, ἑνὸς δέοντ' εἴκοσιν· ᾧ περιφρονοῦντι τὰ δαιμόνια κατεσκεύαστο κεραυνῶν τε μιμήματα καὶ κτύποι βρονταῖς ἐμφερεῖς, οἷς δεδίττεσθαι τοὺς ἀνθρώπους ὡς θεὸς ἠξίου. Ὄμβρων δὲ καὶ κεραυνῶν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ κατασκηψάντων, τῆς τε λίμνης, παρ' ἣν οἰκῶν ἐτύγχανε, πλημμύραν οὐκ εἰωθυῖαν λαβούσης, κατακλυσθεὶς πανοίκιος ἀπόλλυται. Καὶ νῦν ἔτι διαλαμπούσης τῆς λίμνης ἐν μέρει τινὶ, ὅταν ὑπονοστήσῃ τὸ νᾶμα καὶ σταθερὸς ὁ βυθὸς γένηται, παστάδων ἐρείπια καὶ ἄλλ' οἰκήσεως ἴχνη φαίνεται. Ἀουεντῖνος δὲ παρὰ τούτου τὴν δυναστείαν διαδεξάμενος, ἀφ' οὗ τῶν ἑπτὰ λόφων τις ἐπώνυμος ἐγένετο τῶν συμπεπολισμένων τῇ Ῥώμῃ, τριάκοντα καὶ ἑπτὰ ἔτη τὴν ἀρχὴν κατέσχε. Πρόκας δὲ μετὰ τοῦτον ἔτη εἴκοσι καὶ τρία. Ἔπειτ' Ἀμόλιος, οὐ σὺν δίκῃ τὴν βασιλείαν κατασχὼν Νεμέτορι προσήκουσαν, ὃς ἦν αὐτῷ πρεσβύτερος ἀδελφὸς, δύο καὶ τετταράκοντ' ἔτη δυναστεύει. Ἀμολίου δ' ἀναιρεθέντος ὑπὸ Ῥωμύλου καὶ Ῥώμου, τῶν ἐκ τῆς ἱερᾶς κόρης γενομένων, ὡς αὐτίκα λεχθήσεται, μετὰ τὸν ἐκείνου θάνατον ἀπολαμβάνει τὴν κατὰ νόμον δυναστείαν Νεμέτωρ ὁ τῶν νεανίσκων μητροπάτωρ. Τῷ δ' ἑξῆς ἔτει τῆς Νεμέτορος ἀρχῆς, δευτέρῳ δὲ καὶ τριακοστῷ καὶ τετρακοσιοστῷ μετὰ τὴν Ἰλίου ἅλωσιν, ἀποικίαν στείλαντες Ἀλβανοὶ, Ῥωμύλου καὶ Ῥώμου τὴν ἡγεμονίαν αὐτῆς ἐχόντων, κτίζουσι Ῥώμην, ἔτους ἐνεστῶτος πρώτου τῆς ἑβδόμης ὀλυμπιάδος, ἣν ἐνίκα στάδιον Δαϊκλῆς Μεσσήνιος, ἄρχοντος Ἀθήνησι Χάροπος ἔτος τῆς δεκαετίας πρῶτον.

LXXII. Ἀμφισβητήσεως δὲ πολλῆς οὔσης καὶ περὶ τοῦ χρόνου τῆς κτίσεως καὶ περὶ τῶν οἰκιστῶν τῆς πόλεως, οὐδ' αὐτὸς ᾤμην δεῖν ὥσπερ ὁμολογούμενα πρὸς ἁπάντων ἐξ ἐπιδρομῆς παρελθεῖν. Κεφάλων μὲν γὰρ ὁ Γεργίθιος, συγγραφεὺς παλαιὸς πάνυ, δευτέρᾳ γενεᾷ μετὰ τὸν Ἰλιακὸν πόλεμον ἐκτίσθαι λέγει τὴν πόλιν ὑπὸ τῶν ἐξ Ἰλίου διασωθέντων σὺν Αἰνείᾳ· οἰκιστὴν δ' αὐτῆς ἀποφαίνει τὸν ἡγησάμενον τῆς ἀποικίας Ῥῶμον· τοῦτον δ' εἶναι τῶν Αἰνείου παίδων ἕνα· τέτταρας δέ φησιν Αἰνείᾳ γενέσθαι παῖδας, Ἀσκάνιον Εὐρυλέοντα Ῥωμύλον Ῥῶμον. Εἴρηται δὲ καὶ Δημαγόρᾳ καὶ Ἀγαθύλλῳ καὶ ἄλλοις συχνοῖς ὅ τε χρόνος καὶ ὁ τῆς ἀποικίας ἡγεμὼν ὁ αὐτός. Ὁ δὲ τὰς ἱερείας τὰς ἐν Ἄργει καὶ τὰ καθ' ἑκάστην πραχθέντα συναγαγὼν, Αἰνείαν φησὶν ἐκ Μολοττῶν εἰς Ἰταλίαν ἐλθόντα μετ' Ὀδυσσέως οἰκιστὴν γενέσθαι τῆς πόλεως· ὀνομάσαι δ' αὐτὴν ἀπὸ μιᾶς τῶν Ἰλιάδων Ῥώμης. Ταύτην δὲ λέγει ταῖς ἄλλαις Τρῳάσι παρακελευσαμένην κοινῇ μετ' αὐτῶν ἐμπρῆσαι τὰ σκάφη, βαρυνομένην τῇ πλάνῃ. Ὁμολογεῖ δ' αὐτῷ καὶ Δαμαστὴς ὁ Σιγειεὺς καὶ ἄλλοι τινές. Ἀριστοτέλης δ' ὁ φιλόσοφος Ἀχαιῶν τινας ἱστορεῖ τῶν ἀπὸ Τροίας ἀνακομισαμένων περιπλέοντας Μαλέαν, ἔπειτα χειμῶνι βιαίῳ καταληφθέντας τέως μὲν ὑπὸ τῶν πνευμάτων φερομένους πολλαχῇ τοῦ πελάγους πλανᾶσθαι, τελευτῶντας

dius, tyrannicum et diis invisum ingenium, undeviginti annos. Hic autem, cum esset deorum contemptor, machinas excogitarat, quibus fulmina imitaretur et strepitus tonitrui similes ederet, quibus homines tanquam deus terrere volebat. Sed cum imbres et fulmina *vera* in eius domum cœlitus irruissent, et lacus, iuxta quem habitabat, præter morem exundasset, diluvio obrutus cum tota familia periit. Et nunc etiam in quadam parte lacu deficiente, cum aquæ recesserunt et imæ lacus partes stant immotæ, atriorum ruinæ et domus manifesta vestigia cernuntur. Aventinus vero, qui ab eo regnum accepit[1], (a quo unus e septem collibus, qui mœnibus Romanis cinguntur, nomen accepit) XXXVII annos regnum tenuit. Procas post hunc XXIII annos regnavit. Deinde Amulius, qui præter fas regnum occupavit, quod ad Numitorem ipsius fratrem maiorem natu pertinebat, per annos XLII regnavit. Amulio vero sublato a Romulo et Remo, qui ex sacrata virgine fuerant procreati, ut mox dicetur, post illius mortem Numitor adolescentium avus maternus regnum legitimum recepit. Postea vero altero anno regni Numitoris, post Ilium captum CCCXXXII, Albani colonia Romuli Remique ductu missa Romam condiderunt, initio primi anni septimæ olympiadis, qua Daicles Messenius in stadio vicit, archonte Athenis Charope, decennalis imperii anno primo.

LXXII. Quoniam autem inter scriptores magna est dubitatio tam de ipso tempore quo urbs condita est, quam de ipsis urbis conditoribus, ne ego quidem rem istam, quasi omnium confessione confirmata sit, obiter et paucis exponendam censui. Nam Cephalon Gergithius, scriptor antiquissimus, anno secundo post bellum Iliacum ait urbem conditam esse ab illis qui cum Ænea ex Ilio incolumes profugerant, eiusque conditorem fuisse affirmat Remum, coloniæ ducem: hunc autem fuisse unum ex Æneæ filiis: Æneam enim quatuor filios habuisse, Ascanium Euryleontem Romulum et Remum. Demagoras quoque et Agathyllus, et multi alii idem tempus et eundem coloniæ ducem fuisse testantur. Sed is qui de sacerdotibus quæ Argis erant scripsit, et ea collegit quæ cuiusque tempore facta sunt, ait Æneam cum Ulysse e Molossis in Italiam venisse et urbem condidisse eamque de unius Iliadum Romæ nomine vocavisse. Hanc autem dicit nimio errore fatigatam alias virgines Troianas impulisse, ut una secum naves incenderent. Eique assentitur Damastes Sigeus, et alii quidam. At Aristoteles philosophus scribit, Græcos quosdam, ex Troia revertentes, dum circum Maleam navigant, violenta tempestate correptos, aliquamdiu quidem ventis agitatos per varias maris partes errasse: tandem vero in eum regionis

δ' ἐλθεῖν εἰς τὸν τόπον τοῦτον τῆς Ὀπικῆς, ὃς καλεῖται Λατίνιον ἐπὶ τῷ Τυρρηνικῷ πελάγει κείμενος. Ἀσμένους δὲ τὴν γῆν ἰδόντας ἀνελκῦσαί τε τὰς ναῦς αὐτόθι καὶ διατρίψαι τὴν χειμερινὴν ὥραν, παρασκευαζομένους ἔαρος ἀρχομένου πλεῖν. Ἐμπρησθεισῶν δ' αὐτοῖς ὑπὸ νύκτα τῶν νεῶν, οὐκ ἔχοντας ὅπως ποιήσονται τὴν ἄπαρσιν ἀβουλήτῳ ἀνάγκῃ τοὺς βίους ἐν ᾧ κατήχθησαν χωρίῳ ἱδρύσασθαι. Συμβῆναι δ' αὐτοῖς τοῦτο διὰ γυναῖκας αἰχμαλώτους, ἃς ἔτυχον ἄγοντες ἐξ Ἰλίου. Ταύτας δὲ κατακαῦσαι τὰ πλοῖα, φοβουμένας τὴν οἴκαδε τῶν Ἀχαιῶν ἄπαρσιν, ὡς εἰς δουλείαν ἀφιξομένας. Καλλίας δ' ὁ τὰς Ἀγαθοκλέους πράξεις ἀναγράψας Ῥώμην τινὰ Τρῳάδων τῶν ἀφικνουμένων ἅμα τοῖς ἄλλοις Τρωσὶν εἰς Ἰταλίαν γήμασθαι Λατίνῳ τῷ βασιλεῖ τῶν Ἀβοριγίνων, καὶ γεννῆσαι τρεῖς παῖδας, Ῥῶμον καὶ Ῥωμύλον καὶ Τηλέγονον..... οἰκίσαντας δὲ πόλιν ἀπὸ τῆς μητρὸς αὐτῇ θέσθαι τοὔνομα. Ξεναγόρας δ' ὁ συγγραφεὺς Ὀδυσσέως καὶ Κίρκης υἱοὺς γενέσθαι τρεῖς, Ῥῶμον Ἀντίαν Ἀρδέαν· οἰκίσαντας δὲ τρεῖς πόλεις, ἀφ' ἑαυτῶν θέσθαι τοῖς κτίσμασι τὰς ὀνομασίας. Διονύσιος δ' ὁ Χαλκιδεὺς οἰκιστὴν μὲν ἀποφαίνει τῆς πόλεως Ῥῶμον, τοῦτον δὲ λέγει κατὰ μέν τινας Ἀσκανίου, κατὰ δέ τινας Ἠμαθίωνος εἶναι παῖδα· εἰσὶ δέ τινες οἳ τὴν Ῥώμην ἐκτίσθαι λέγουσιν ὑπὸ Ῥώμου τοῦ Ἰταλοῦ, μητρὸς δὲ Λευκαρίας τῆς Λατίνου θυγατρός.

LXXIII. Ἔχων δὲ πολλοὺς καὶ ἄλλους τῶν Ἑλληνικῶν παρέχεσθαι συγγραφέων, οἳ διαφόρως ἀποφαίνουσι τοὺς οἰκιστὰς τῆς πόλεως, ἵνα μὴ δόξω μακρηγορεῖν, ἐπὶ τοὺς Ῥωμαίων ἐλεύσομαι συγγραφεῖς. Παλαιὸς μὲν οὖν οὔτε συγγραφεὺς οὔτε λογογράφος ἐστὶ Ῥωμαίων οὐδὲ εἷς· ἐκ παλαιῶν μέντοι λόγων ἐν ἱεραῖς δέλτοις σωζομένων ἕκαστός τι παραλαβὼν ἀνέγραψεν. Τούτων δέ τινες μὲν Αἰνείου γενέσθαι υἱοὺς λέγουσι Ῥωμύλον τε καὶ Ῥῶμον, τοὺς οἰκιστὰς τῆς Ῥώμης· ἕτεροι δὲ θυγατρὸς Αἰνείου παῖδας, ὅτου δὲ πατρὸς οὐκέτι διορίζοντες· δοθῆναι δ' αὐτοὺς ὑπ' Αἰνείου Λατίνῳ τῷ βασιλεῖ τῶν Ἀβοριγίνων ὁμηρεύσοντας, ὅτε καὶ αἱ πίστεις τοῖς ἐπιχωρίοις πρὸς τοὺς ἐπήλυδας ἐγένοντο. Ἀσπαζόμενον δ' αὐτοὺς Λατῖνον τῇ τ' ἄλλῃ θεραπείᾳ περιέπειν εὖ, καὶ ἐκγόνου ἄρρενος ἄπαιδα τελευτῶντα διαδόχους μέρους τινὸς τῆς ἑαυτοῦ ἀρχῆς καταλιπεῖν. Ἄλλοι δὲ λέγουσιν Αἰνείου τελευτήσαντος Ἀσκάνιον ἅπασαν τὴν Λατίνων ἀρχὴν παραλαβόντα νείμασθαι πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς Ῥωμύλον τε καὶ Ῥῶμον τήν τε χώραν καὶ τὴν δύναμιν τὴν Λατίνων τριχῇ· αὐτὸν μὲν δὴ τήν τ' Ἄλβαν κτίσαι καὶ ἄλλ' ἄττα πολίσματα· Ῥῶμον δὲ Καπύην μὲν ἀπὸ τοῦ προπάππου Κάπυος, Ἀγχίσην δ' ἀπὸ τοῦ προπάτορος Ἀγχίσου, Αἰνείαν δὲ τὴν ὕστερον κληθεῖσαν Ἰάνικλον ἀπὸ τοῦ πατρὸς, Ῥώμην δ' ἀφ' ἑαυτοῦ. Ταύτην δὲ χρόνους τινὰς ἐρημωθεῖσαν ἑτέρας αὖθις ἐλθούσης ἀποικίας, ἣν Ἀλβανοὶ ἔστειλαν, ἡγουμένου Ῥωμύλου καὶ Ῥώμου τὴν ἀρχαίαν κτίσιν ἀπολαβεῖν·

Opicæ locum pervenisse, qui Latinium vocatur et mari Tyrrheno adiacet. Cum autem lubenter terram vidissent, naves in littus subduxisse, et hiemem ibi transegisse, sese ad navigationem ineunte vere parantes. Sed navibus incendio nocturno consumptis, cum inde discedere non possent, necessitate coactos præter voluntatem in illo ipso loco sedes suas fixisse, quo primum appulerant. Hoc autem eis accidisse mulierum captivarum opera, quas secum ex Ilio ducebant. Naves enim ab his incensas esse, quod Græcorum reditum in patriam metuerent, quasi in servitutem essent venturæ. Sed Callias, qui Agathoclis res gestas conscripsit, narrat Romam quandam, unam e Troianarum numero quæ cum ceteris Troianis in Italiam venerant, Latino Aboriginum regi nupsisse, eique tres filios peperisse, Remum, Romulum et Telegonum..... eosque urbi a se conditæ matris nomen imposuisse. Xenagoras vero rerum scriptor, ex Ulysse et Circe tres filios, Remum, Antiam et Ardeam, procreatos dicit, et ab his tres urbes conditas, conditisque nomen ipsorum inditum fuisse scribit. Sed Dionysius Chalcidensis statuit Remum urbis conditorem fuisse: sed eum secundum quosdam, Ascanii, secundum alios, Emathionis filium esse dicit. Sunt etiam qui dicunt Romam conditam esse a Remo Itali filio, qui ex Leucaria Latini filia natus sit.

LXXIII. Quamvis autem et multos alios Græcos scriptores afferre possim, qui diversos urbis conditores fuisse tradunt, tamen ne videar esse verbosior, ad Romanos scriptores revertar. Verumtamen apud Romanos nullus exstat antiquus rerum aut fabularum scriptor: sed eorum unusquisque opus composuit ex antiquis narrationibus, quæ in sacris tabulis adservantur. Horum vero quidam Romulum et Remum, Romæ conditores, Æneæ filios fuisse dicunt; alii Æneæ ex filia nepotes: sed quo patre nati non etiam aperte declarant. Eos autem Latino Aboriginum regi obsides ab Ænea datos, cum inter indigenas et advenas fœdus feriretur: et a Latino, qui eos amore magno complectebatur non solum cæteris humanitatis officiis liberaliter tractatos, sed etiam cum ipse sine virili prole decessisset, ex parte quadam heredes regni ab eo esse relictos. Alii vero dicunt, Ænea defuncto Ascanium, omni accepto Latinorum imperio, cum fratribus Romulo et Remo et regionem et Latinorum vires tripartito divisisse. Ipsum deinde Albam et alia quædam oppida condidisse: Remum vero Capuam, a proavo Capye denominatam, et Anchisam ab avo Anchise, et Æneam, quæ postea dicta est Ianiculum, a patre suo denominatam ædificasse, Romamque de suo nomine dictam condidisse. Hanc autem aliquamdiu desertam mansisse: sed cum postea altera colonia venisset, quam Albani Romuli Remique ductu eo miserant, pristinam formam recepisse. Unde colligi-

ὥστε διττὰς εἶναι τῆς Ῥώμης τὰς κτίσεις· τὴν μὲν ὀλίγον ὕστερον τῶν Τρωϊκῶν γενομένην, τὴν δὲ πεντεκαίδεκα γενεαῖς ὑστεροῦσαν τῆς προτέρας. Εἰ δέ τις ἀπιδεῖν βουλήσεται τὰ προσωτέρω, καὶ τρίτη τις ἀρχαιοτέρα τούτων εὑρεθήσεται Ῥώμη γενομένη πρὶν Αἰνείαν καὶ Τρῶας ἐλθεῖν εἰς Ἰταλίαν. Ταῦτα δ' οὐ τῶν ἐπιτυχόντων τις οὐδὲ νέων συγγραφεὺς ἱστόρηκεν, ἀλλ' Ἀντίοχος ὁ Συρακούσιος, οὗ καὶ πρότερον ἐμνήσθην. Φησὶ δὲ Μόργητος ἐν Ἰταλίᾳ βασιλεύοντος· ἦν δὲ τότ' Ἰταλία ἡ ἀπὸ Τάραντος ἄχρι Ποσειδωνίας παράλιος· ἐλθεῖν ὡς αὐτὸν ἄνδρα φυγάδα ἐκ Ῥώμης. Λέγει δ' ὧδε· « ἐπεὶ δὲ Ἰταλὸς κατεγήρα, Μόργης ἐβασίλευσεν. Ἐπὶ τούτου δὲ ἀνὴρ ἀφίκετο ἐκ « Ῥώμης φυγάς· Σίκελος ὄνομα αὐτῷ. » Κατὰ μὲν δὴ τὸν Συρακούσιον συγγραφέα παλαιά τις εὑρίσκεται καὶ προτεροῦσα τῶν Τρωϊκῶν χρόνων ἡ Ῥώμη. Πότερον δὲ περὶ τοὺς αὐτοὺς ἦν τόπους, ἐν οἷς ἡ νῦν οἰκουμένη πόλις ἐστὶν, ἢ χωρίον ἕτερον ἐτύγχανεν οὕτως ὀνομαζόμενον, ἀσαφὲς ἐκείνου καταλιπόντος οὐδ' ἐγὼ δύναμαι συμβαλεῖν. Περὶ μὲν οὖν τῶν παλαιῶν κτίσεων ἱκανὰ ἡγοῦμαι τὰ προειρημένα.

LXXIV. Τὸν δὲ τελευταῖον τῆς Ῥώμης οἰκισμὸν ἢ κτίσιν ἢ ὅ τι δήποτε χρὴ καλεῖν τὸ γενόμενον, Τίμαιος μὲν ὁ Σικελιώτης οὐκ οἶδ' ὅτῳ κανόνι χρησάμενος ἅμα Καρχηδόνι κτιζομένῃ γενέσθαι φησὶν, ὀγδόῳ καὶ τριακοστῷ πρότερον ἔτει τῆς πρώτης ὀλυμπιάδος. Λεύκιος δὲ Κίγκιος, ἀνὴρ τῶν ἐκ τοῦ βουλευτικοῦ συνεδρίου, περὶ τὸ τέταρτον ἔτος τῆς δωδεκάτης ὀλυμπιάδος. Κόιντος δὲ Φάβιος κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ὀγδόης ὀλυμπιάδος. Κάτων δὲ Πόρκιος Ἑλληνικὸν μὲν οὐχ ὁρίζει χρόνον, ἐπιμελὴς δὲ γενόμενος εἰ καί τις ἄλλος περὶ τὴν συναγωγὴν τῆς ἀρχαιολογουμένης ἱστορίας, ἔτεσιν ἀποφαίνει δυσὶ καὶ τριάκοντα καὶ τετρακοσίοις ὑστεροῦσαν τῶν Ἰλιακῶν. Ὁ δὲ χρόνος οὗτος ἀναμετρηθεὶς ταῖς Ἐρατοσθένους χρονογραφίαις κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος πίπτει τῆς ἑβδόμης ὀλυμπιάδος. Ὅτι δ' εἰσὶν οἱ κανόνες ὑγιεῖς οἷς Ἐρατοσθένης κέχρηται, καὶ πῶς ἄν τις ἀπευθύνοι τοὺς Ῥωμαίων χρόνους πρὸς τοὺς Ἑλληνικοὺς, ἐν ἑτέρῳ δεδήλωταί μοι λόγῳ. Οὐ γὰρ ἠξίουν, ὡς Πολύβιος ὁ Μεγαλοπολίτης, τοσοῦτον μόνον εἰπεῖν, ὅτι κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς ἑβδόμης ὀλυμπιάδος τὴν Ῥώμην ἐκτίσθαι πείθομαι· οὐδ' ἐπὶ τοῦ παρὰ τοῖς Ἀγχισεῦσι κειμένου πίνακος ἑνὸς καὶ μόνου τὴν πίστιν ἀβασάνιστον καταλιπεῖν, ἀλλὰ τοὺς ἐπιλογισμοὺς, οἷς αὐτὸς προσεθέμην, εἰς μέσον ὑπευθύνους τοῖς βουληθεῖσιν ἐσομένους ἐξενεγκεῖν. Ἡ μὲν οὖν ἀκρίβει' ἐν ἐκείνῳ δηλοῦται τῷ λόγῳ· λεχθήσεται δὲ [καὶ] διὰ τῆσδε τῆς πραγματείας αὐτὰ τἀναγκαιότατα. Ἔχει δ' οὕτως· ἡ Κελτῶν ἔφοδος, καθ' ἣν ἡ Ῥωμαίων πόλις ἑάλω, συμφωνεῖται σχεδὸν ὑπὸ πάντων ἄρχοντος Ἀθήνησι Πυργίωνος γενέσθαι, κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ὀγδόης καὶ ἐνενηκοστῆς ὀλυμπιάδος. Ὁ δὲ πρὸ τῆς καταλήψεως χρόνος ἀναγόμενος εἰς Λεύκιον Ἰούνιον Βροῦτον καὶ

tur, Romam bis fuisse conditam : semel quidem paullo post bellum Troianum, iterum vero ætate xv post priorem urbem conditam. Quod siquis ad remotiora respicere velit, et tertia quædam Roma his antiquior invenietur, quæ condita fuit antequam Æneas et Troiani in Italiam venirent. Hoc autem nec vulgaris aliquis nec recens scriptor memoriæ prodidit, sed Antiochus Syracusanus, cuius et ante mentionem feci. Is enim ait, Morgete in Italia regnante (erat autem tunc Italia a Tarento Pæstum usque *tota* ora maritima) ad eum quendam Romanum exsulem venisse. Hæc autem sunt ipsius verba : « Postquam Italus consenuit, Morges « regnavit. Huius tempore vir quidam nomine Siculus, « Roma profugus, ad eum venit. » Secundum hunc igitur Syracusanum scriptorem antiquior quædam Roma belli Troiani temporibus prior invenitur. Sed utrum in eodem loco sita fuerit, quo nostri sæculi urbs incolitur, an vero alius locus ita vocetur, cum ille hanc rem incertam reliquerit, ne ego quidem conicere possum. De priscis igitur Romæ ædificationibus hæc quæ dixi sufficere puto.

LXXIV. Ultimam vero eius ædificationem, sive conditionem, sive quocunque alio nomine rem appellare velis, Timæus Siculus, nescio quam rationem secutus, ait incidere in idem tempus quo Carthago condebatur, in annum videlicet xxxviii ante primam olympiadem. At Lucius Cincius, vir ordinis senatorii, in quartum duodecimæ olympiadis annum incidere dicit; Q. autem Fabius in primum annum olympiadis octavæ. Porcius autem Cato nullum Græcum tempus declarat, sed, si quis alius, in antiquis historiæ scriptis colligendis accuratus affirmat *Romam conditam* quadringentis triginta duobus annis post bellum Troianum. Hoc vero tempus, si dimetiaris secundum Eratosthenis Chronographias, in primum septimæ olympiadis annum incidit. Rationes autem, quibus Eratosthenes usus est, sanos esse, et quomodo quis Romanorum temporum rationem ad Græcam dirigere possit, alio libro declaravimus. Nolui enim, ut Polybius Megalopolitanus, hoc solum dicere, me credere Romam conditam esse anno secundo septimæ olympiadis, neque uni et soli Anchisensium tabulæ fidem, re ipsa non amplius examinata, habere : sed rationes quibus adstipulatus sum in medium proferre et cuiusvis iudicio perpendendas proponere volui. Accurata igitur temporum computatio in illo libro declarata est : tamen in hac quoque disputatione dicentur ea quæ maxime necessaria sunt. Res enim ita se habet. Gallorum expeditio, qua Romanorum urbs capta est, fuit (ut propemodum omnes auctores communi consensu fatentur) archonte Athenis Pyrgione, circa primum annum nonagesimæ octavæ olympiadis. Tempus vero quod urbis expugnationem præcessit, usque ad Lucium Junium Brutum et Lucium Tarquinium Collatinum,

Λεύκιον Ταρκύνιον Κολλατῖνον, τοὺς πρώτους ὑπατεύσαντας ἐν Ῥώμῃ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν βασιλέων, ἔτη περιείληφεν εἴκοσι πρὸς τοῖς ἑκατόν. Δηλοῦται δ' ἐξ ἄλλων τε πολλῶν καὶ τῶν καλουμένων τιμητικῶν ὑπομνημάτων, ἃ διαδέχεται παῖς παρὰ πατρὸς καὶ περὶ πολλοῦ ποιεῖται τοῖς μεθ' ἑαυτὸν ἐσομένοις ὥσπερ ἱερὰ πατρῷα παραδιδόναι· πολλοὶ δ' εἰσὶν ἀπὸ τῶν τιμητικῶν οἴκων ἄνδρες ἐπιφανεῖς οἱ διαφυλάττοντες αὐτά· ἐν οἷς εὑρίσκω δευτέρῳ πρότερον ἔτει τῆς ἁλώσεως τίμησιν ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίων δήμου γενομένην, ᾗ παραγέγραπται καθάπερ καὶ ταῖς ἄλλαις χρόνος οὗτος· « Ὑπατεύοντος Λευκίου Οὐαλερίου Ποτίτου καὶ Τίτου Μαλλίου Καπιτωλίνου, μετὰ « τὴν ἐκβολὴν τῶν βασιλέων ἑνὸς δέοντι εἰκοστῷ καὶ « ἑκατοστῷ ἔτει. » Ὥστε τὴν Κελτικὴν ἔφοδον, ἣν τῷ δευτέρῳ μετὰ τὴν τίμησιν ἔτει γενομένην εὑρίσκομεν, ἐκπεπληρωμένων τῶν εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἐτῶν γενέσθαι. Εἰ δὲ τοῦτο τὸ διάστημα τοῦ χρόνου τριάκοντ' ὀλυμπιάδων εὑρίσκεται γενόμενον, ἀνάγκη τοὺς πρώτους ἀποδειχθέντας ὑπάτους ὁμολογεῖν ἄρχοντος Ἀθήνησιν Ἰσαγόρου παρειληφέναι τὴν ἀρχὴν, κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ὀγδόης καὶ ἑξηκοστῆς ὀλυμπιάδος.

LXXV. Καὶ μὴν ἀπό γε τῆς ἐκβολῆς τῶν βασιλέων ἐπὶ τὸν πρῶτον ἄρξαντα τῆς πόλεως Ῥωμύλον ἀναβιβασθεὶς ὁ χρόνος ἔτη τέτταρα πρὸς τετταράκοντα καὶ διακοσίοις ἀποτελεῖ. Γνωρίζεται δὲ τοῦτο ταῖς διαδοχαῖς τῶν βασιλέων καὶ τοῖς ἔτεσιν οἷς ἕκαστοι κατέσχον τὴν ἀρχήν. Ῥωμύλος μὲν γὰρ ὁ κτίσας τὴν πόλιν ἑπτὰ καὶ τριάκοντ' ἔτη λέγεται κατασχεῖν τὴν δυναστείαν· μετὰ δὲ τὸν Ῥωμύλου θάνατον ἀβασίλευτος ἡ πόλις γενέσθαι χρόνον ἐνιαύσιον. Ἔπειτα Νόμας Πομπίλιος αἱρεθεὶς ὑπὸ τοῦ δήμου τρία καὶ τετταράκοντ' ἔτη βασιλεῦσαι. Τύλλος δὲ Ὀστίλιος μετὰ Νόμαν δύο καὶ τριάκοντα. Ὁ δ' ἐπὶ τούτῳ βασιλεύσας Ἄγκος Μάρκιος τέτταρα πρὸς τοῖς εἴκοσι. Μετὰ δὲ Μάρκιον Λεύκιος Ταρκύνιος, ὁ κληθεὶς Πρίσκος, ὀκτὼ καὶ τριάκοντα. Τοῦτον δὲ διαδεξάμενος Σερούϊος Τύλλιος τετταράκοντα καὶ τέτταρα. Σερούϊον δ' ἀνελὼν Λεύκιος Ταρκύνιος ὁ τυραννικὸς, καὶ διὰ τὴν τοῦ δικαίου ὑπεροψίαν κληθεὶς Σούπερβος, ἕως εἰκοστοῦ καὶ πέμπτου προαγαγεῖν τὴν ἀρχήν. Τεττάρων δὲ καὶ τετταράκοντα καὶ διακοσίων ἀναπληρουμένων ἐτῶν, ἃ κατέσχον οἱ βασιλεῖς, ὀλυμπιάδων δὲ μιᾶς καὶ ἑξήκοντα, πᾶσ' ἀνάγκη τὸν πρῶτον ἄρξαντα τῆς πόλεως Ῥωμύλον ἔτει πρώτῳ τῆς ἑβδόμης ὀλυμπιάδος παρειληφέναι τὴν βασιλείαν, ἄρχοντος Ἀθήνησι τῆς δεκαετίας Χάροπος ἔτος πρῶτον. Τοῦτο γὰρ ὁ λογισμὸς τῶν ἐτῶν ἀπαιτεῖ. Ὅτι δὲ τοσαῦθ' ἕκαστος τῶν βασιλέων ἦρξεν ἔτη δι' ἐκείνου δεδήλωταί μοι τοῦ λόγου. Τὰ μὲν δὴ περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἡ νῦν δυναστεύουσα πόλις ᾠκίσθη, τοῖς τε πρὸ ἐμοῦ γενομένοις εἰρημένα κἀμοὶ δοκοῦντα τοιάδ' ἐστίν. Οἰκισταὶ δ' αὐτῆς οἵτινες ἦσαν καὶ τίσι τύχαις χρησάμενοι τὴν ἀποικίαν ἔστειλαν, ὅσα τ' ἄλλα περὶ τὴν

qui Romæ consulatum primi gesserunt post sublatam regum dominationem, centum et viginti annos complectitur. Hoc autem cum ex aliis multis apparet, tum etiam ex commentariis Censoriis, quos filii a patribus accipiunt, et maxima cura posteris tanquam sacra paterna tradere solent. Multi autem sunt illustres viri ex censoriis familiis qui hoc diligenter servant : in quibus invenio duobus annis ante captam urbem censum populi Romani habitum, cui, quemadmodum et aliis lustris, tempus est adscriptum, « Lucio Valerio Potito et « Tito Manlio Capitolino consulibus, post expulsos reges « anno centesimo undevigesimo.» Quare Gallorum expeditionem, quam anno post censum habitum secundo factam comperimus, centum et viginti annis absolutis accidisse constat. Ac si hoc temporis spatium XXX olympiadas conficere constat, necesse est fateri, eos, qui primi Romæ consules *creati* fuerunt, magistratum iniisse archonte Athenis Isagora, anno primo sexagesimæ octavæ olympiadis.

LXXV. Si autem inde a regibus expulsis ad Romulum primum Romanorum regem tempus revocetur, id annorum CCXLIV summam conficiet : quod patet ex ipsis regum successionibus et ex annis quibus eorum unusquisque regnum obtinuit. Romulus enim urbis conditor triginta et septem annos regnum tenuisse dicitur : post Romuli vero mortem Romæ per integrum annum interregnum fuisse fertur. Deinde Numa Pompilius, populi suffragiis rex creatus, quadraginta tres annos regnasse dicitur. Tullus vero Hostilius post Numam XXXII. Post eum Ancus Marcius regnavit XXIV. Post Marcium Lucius Tarquinius, cognomento Priscus, XXXVIII. Et Servius Tullius, qui ei successit, XLIV. At Lucius Tarquinius, homo tyrannicus, qui propter iuris contemptionem superbus vocatus est, Servio sublato ad annum usque vicesimum quintum regnasse dicitur. Confectis igitur CCXLIV annis, quos reges regnarunt, et olympiadibus LXI, omnino necesse est Romulum primum Romanorum regem primo septimæ olympiadis anno regnum auspicatum esse, archonte Athenis Charope, primo imperii decennalis anno. Hoc enim annorum computus postulat. Unumquemque autem regum tot annos regnasse, expositum est in illo libro. Hæc igitur sunt quæ de tempore quo urbs, quæ nunc est rerum domina, condita fuerit, tradiderunt scriptores qui meam ætatem antecesserunt, quæque mihi quoque visa sunt. Quinam vero fuerint eius conditores, et quibus acti casibus coloniam deduxerint, et quæcumque alia, dum conditur, accidisse narrantur, multi iam dixerunt, et nonnulli non sine

κτίσιν ταύτην ἱστόρηται, πολλοῖς μὲν εἴρηται, καὶ διαφόρως τὰ πλεῖστ' ἐνίοις, λεχθήσεται δὲ κἀμοὶ τὰ πιθανώτατα τῶν μνημονευομένων. Ἔχει δ' ὧδε·

LXXVI. Ἀμόλιος ἐπειδὴ παρέλαβε τὴν Ἀλβανῶν βασιλείαν, τὸν πρεσβύτερον ἀδελφὸν Νεμέτορα τῷ κατισχῦσαι τῆς πατρίου τιμῆς ἀπείρξας, τά τ' ἄλλα κατὰ πολλὴν ὑπεροψίαν τῶν δικαίων ἔδρα, καὶ τελευτῶν ἔρημον γένους τὸν οἶκον τοῦ Νεμέτορος ἐπεβούλευσε ποιῆσαι, τοῦ τε δίκην ὑποσχεῖν φόβῳ, καὶ ἔρωτι τοῦ μὴ παυθῆναί ποτε τῆς ἀρχῆς. Βουλευσάμενος δὲ ταῦτ' ἐκ πολλοῦ, πρῶτον μὲν τὸν υἱὸν τοῦ Νεμέτορος Αἰγεστον ἄρτι γενειάζοντα, φυλάξας ἔνθ' ἐκυνηγέτει, προλοχίσας τοῦ χωρίου τὸ ἀφανέστατον, ἐξελθόντ' ἐπὶ θήραν ἀποκτείνει καὶ παρεσκεύασε λέγεσθαι μετὰ τὸ ἔργον, ὡς ὑπὸ λῃστῶν ἀναιρεθείη τὸ μειράκιον. Οὐ μέντοι κρείττων ἡ κατασκευαστὴ δόξα τῆς σιωπωμένης ἀληθείας ἐγένετο, ἀλλὰ πολλοῖς καὶ παρὰ τὸ ἀσφαλὲς ἐτολμᾶτο λέγεσθαι τὸ πραχθέν. Νεμέτωρ δ' ᾔδει μὲν τὸ ἔργον, λογισμῷ δὲ κρείττονι τοῦ πάθους χρώμενος ἄγνοιαν ἐσκήπτετο, εἰς ἀκινδυνότερον ἀναβαλέσθαι χρόνον τὴν ὀργὴν βουλευσάμενος. Ἀμόλιος δὲ τὰ τοῦ μειρακίου ὑπολαβὼν λεληθέναι, δεύτερα τάδ' ἐποίει· τὴν θυγατέρα τοῦ Νεμέτορος Σιλούιαν, ὡς δέ τινες γράφουσι Ῥέαν ὄνομα, Σιλούιαν ἐπίκλησιν, ἐν ἀκμῇ γάμου γενομένην ἱέρειαν ἀποδείκνυσιν Ἑστίας, ὡς γε μὴ τάχιον εἰς ἀνδρὸς ἐλθοῦσα τέκῃ τιμωροὺς τῷ γένει. Πενταετοῦς δ' οὐκ ἐλάττω χρόνον ἔδει τὰς ἱερὰς κόρας ἁγνὰς διαμεῖναι γάμων, αἷς ἀνατέθειται τοῦ τ' ἀσβέστου πυρὸς ἡ φυλακὴ, καὶ εἴ τι ἄλλο θρησκεύεσθαι τῷ κοινῷ διὰ παρθένων νόμιμον ἦν. Ἔπραττε δ' Ἀμόλιος τοῦτο μετ' ὀνομάτων καλῶν, ὡς τιμὴν τῷ γένει καὶ κόσμον περιτιθεὶς, οὔτ' αὐτὸς εἰσηγησάμενος τὸν νόμον τόνδε, οὔτε κοινῷ ὄντι πρῶτον ἀναγκάσας τῶν ἐν ἀξιώματι χρῆσθαι τὸν ἀδελφὸν, ἐν ἔθει δὲ τοῖς Ἀλβανοῖς καὶ ἐν καλῷ ὂν, τὰς εὐγενεστάτας ἀποδείκνυσθαι κόρας τῆς Ἑστίας προπόλους. Ὁ δὲ Νεμέτωρ, αἰσθόμενος οὐκ ἀπὸ τοῦ βελτίστου ταῦτα πράττοντα τὸν ἀδελφὸν, ὀργὴν φανερὰν οὐκ ἐποιεῖτο, ἵνα μὴ τῷ δήμῳ ἀπέχθοιτο, ἀπόρρητον δὲ καὶ τοῦτ' ἐφυλάττετο τὸ ἔγκλημα.

LXXVII. Τετάρτῳ δ' ὕστερον ἔτει τὴν Σιλούιαν ἐλθοῦσαν εἰς ἱερὸν ἄλσος Ἄρεος ὕδατος ἁγνοῦ κομιδῆς ἕνεκα, ᾧ πρὸς τὰς θυσίας ἔμελλε χρήσασθαι, βιάζεταί τις ἐν τῷ τεμένει. Τοῦτον δέ τινες μὲν ἀποφαίνουσι τῶν μνηστήρων ἕνα γενέσθαι τῆς κόρης, ἐρῶντα τῆς παιδίσκης· οἱ δ' αὐτὸν τὸν Ἀμόλιον, οὐκ ἐπιθυμίας μᾶλλον ἢ ἐπιβουλῆς ἕνεκα, φραξάμενόν θ' ὅπλοις ὡς ἐκπληκτικώτατος ὀφθήσεσθαι ἔμελλεν, καὶ τὸ τῆς ὄψεως γνώριμον εἰς ἀσαφὲς ὡς μάλιστ' ἐδύνατο καθιστάντα· οἱ δὲ πλεῖστοι μυθολογοῦσι τοῦ δαίμονος εἴδωλον, οὗ τὸ χωρίον ἦν, πολλὰ καὶ ἄλλα τῷ πάθει δαιμόνι' ἔργα προσάπτοντες, ἡλίου τ' ἀφανισμὸν αἰφνίδιον καὶ ζόφον ἐν οὐρανῷ κατασχόντα, ὄψιν δ', ἣν καὶ τὸ εἴδωλον εἶχε, θαυμασιωτέραν μακρῷ δή τι κατὰ μέγεθος καὶ κάλ-

summa discrepantia : dicam tamen et ego quæ memorantur, et ad veritatem proxime accedere videntur. Sic autem se res habet :

LXXVI. Amulius regnum Albanorum adeptus, postquam Numitorem fratrem natu maiorem per vim a paterno honore repulit, cum alia facinora magna cum iuris contemptione patravit, tum etiam Numitoris domum per insidias subole privare decrevit, partim vindictæ metu, partim etiam imperii perpetui cupiditate. Quod consilium cum diu animo agitasset, primum quidem Numitoris filium Ægestum, recens pubescentem, observato loco ubi venabatur, et insidiis in occultissimis eius latebris clam positis, ad venationem egressum interfecit : quo facto, rumores spargi curavit, adolescentem a latronibus esse interfectum. Hic tamen falsus rumor tacitam veritatem superare non potuit : sed multi vel cum periculo scelus hoc eloqui ausi sunt, Numitor vero rem quidem sciebat, sed rationi magis quam dolori serviens ignorantiam simulabat, quod iram in aliud tempus minus periculosum differre vellet. At Amulius, adolescentis cædem occultam esse ratus, alterum scelus addidit priori. Silviam Numitoris filiam, vel (ut alii scribunt) Rheam nomine, Silviam cognomine, nuptiis iam maturam, Vestæ sacerdotem cepit: veritus ne, si alicui nupsisset, mox scelerum ultores suæ familiæ pareret. Has autem sacratas virgines, quibus et ignis perpetui custodia commissa est, et si quæ alia sacra reipublicæ caussa virgines ex legibus perficere fas erat, non minus quinquennio nuptiarum expertes manere oportebat. Hoc autem fecit Amulius, consilium honesto nomine velans, quasi magno honore ac ornamento *fratris* progeniem decoraret : præsertim quod ipse nec huius moris auctor fuisset, nec eo recepto fratrem virorum illustrium primum uti coegisset. Nam apud Albanos usitatum erat et honorificum, nobilissimas virgines Vestæ ministras designari. Sed Numitor, quamvis hæc a fratre non optima mente fieri cognosceret, iram tamen non patefecit, ne in populi odium incurreret : sed hanc quoque iniuriam tacitus pertulit.

LXXVII. Verum, quarto post anno Silviam in sacrum Martis lucum profectam, ut sacrorum caussa, quæ factura erat, aquam puram afferret, nescio quis in eo luco per vim stupravit. Hunc autem nonnulli aiunt fuisse unum de procis puellæ, amore virginis captum : alii vero ipsum Amulium, non tam libidinis quam insidiarum caussa, armis sæptum ut visus maximum terrorem incuteret, omnesque faciei notas quam maxime obscurantem. At plerique fabulantur, spectrum dei, cuius is lucus erat, fuisse cum multa alia huic casui divina facinora adserentes, tum etiam solem subito obscuratum cœloque tenebras offusas. Faciem vero, quam id spectrum habebat, mortali longe augustiorem fuisse et

λος ἀνθρώπων. Φασί τ' εἰπεῖν τῇ κόρῃ παρηγοροῦντα τὴν λύπην τὸν βιασάμενον· ἐξ οὗ γενέσθαι δῆλον ὅτι θεὸς ἦν· μηδὲν ἄχθεσθαι τῷ πάθει· τὸ γὰρ κοινώνημα τῶν γάμων αὐτῇ γεγονέναι πρὸς τὸν ἐμβατεύοντα τῷ χωρίῳ δαίμονα, τέξεσθαι δ' αὐτὴν ἐκ τοῦ βιασμοῦ δύο παῖδας, ἀνθρώπων μακρῷ κρατίστους ἀρετὴν καὶ τὰ πολέμια. Ταῦτα δ' εἰπόντα νέφει περικαλυφθῆναι καὶ ἀπὸ γῆς ἀρθέντα φέρεσθαι δι' ἀέρος ἄνω. Ὅπως μὲν οὖν χρὴ περὶ τῶν τοιῶνδε δόξης ἔχειν, πότερον καταφρονεῖν ὡς ἀνθρωπίνων ῥᾳδιουργημάτων εἰς θεοὺς ἀναφερομένων, μηδὲν τοῦ θεοῦ λειτούργημα τῆς ἀφθάρτου καὶ μακαρίας φύσεως ἀνάξιον ὑπομένοντος· ἢ καὶ ταύτας παραδέχεσθαι τὰς ἱστορίας, ὡς ἀνακεκραμένης τῆς ἁπάσης οὐσίας τοῦ κόσμου, καὶ μεταξὺ τοῦ θείου καὶ θνητοῦ γένους τρίτης τινὸς ὑπαρχούσης φύσεως, ἣν τὸ δαιμόνων φῦλον ἐπέχει, τοτὲ μὲν ἀνθρώποις, τοτὲ δὲ θεοῖς ἐπιμιγνύμενον, ἐξ οὗ ὁ λόγος ἔχει τὸ μυθευόμενον ἡρώων φῦναι γένος, οὔτε καιρὸς ἐν τῷ παρόντι διασκοπεῖν, ἀρκεῖ θ' ὅσα φιλοσόφοις περὶ αὐτῶν ἐλέχθη. Ἡ δ' οὖν κόρη μετὰ τὸν βιασμὸν ἀρρωστεῖν σκηψαμένη· τοῦτο γὰρ αὐτῇ παρῄνεσεν ἡ μήτηρ ἀσφαλείας τε καὶ τῶν πρὸς τοὺς θεοὺς ὁσίων ἕνεκα· οὐκέτι προσῄει τοῖς ἱεροῖς, ἀλλὰ διὰ τῶν ἄλλων ἐγίνετο παρθένων, αἷς τὸ αὐτὸ προσέκειτ' ἔργον, ὅσα λειτουργεῖν ἐκείνην ἔδει.

LXVIII. Ἀμόλιος δὲ, εἴτε κατὰ τὴν συνείδησιν τῶν πραχθέντων, εἴθ' ὑπονοίᾳ τῶν εἰκότων προαχθεὶς, ἔρευναν ἐποιεῖτο τῆς χρονίου τῶν ἱερῶν ἀποστάσεως κατὰ τίνα γίνεται μάλιστ' αἰτίαν, ἰατρούς θ' οἷς μάλιστ' ἐπίστευεν εἰσπέμπων καὶ, ἐπειδὴ τὴν νόσον αἱ γυναῖκες ἀπόρρητον ἀνθρώποις ᾐτιῶντο εἶναι, τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα φύλακα τῆς κόρης καταλιπών. Ὡς δὲ κατήγορος αὕτη τοῦ πάθους ἐγένετ' γυναικείᾳ τεκμάρσει τὸ ἀφανὲς τοῖς ἄλλοις ἀνευροῦσα, τῆς μὲν παιδὸς, ὡς μὴ λάθῃ τεκοῦσα, ἣν δ' οὐ πρόσω τοῦ τόκου, φυλακὴν ἐποιεῖτο δι' ὅπλων· αὐτὸς δὲ καλέσας τὸν ἀδελφὸν εἰς τὸ συνέδριον τῆς τε λανθανούσης τοὺς ἄλλους φθορᾶς μηνυτὴς γίνεται, καὶ ᾐτιᾶτο συγκακουργεῖν τῇ κόρῃ τοὺς γονεῖς, ἐκέλευέ τε μὴ κρύπτειν τὸν εἰργασμένον, ἀλλ' εἰς μέσον ἄγειν. Νεμέτωρ δὲ παραδόξων τε λόγων ἀκούειν ἔφη, καὶ παντὸς ἀναίτιος εἶναι τοῦ λεγομένου, χρόνον τ' ἠξίου βασάνου τῆς ἀληθείας ἕνεκα λαβεῖν. Τυχὼν δ' ἀναβολῆς μόλις, ἐπειδὴ τὸ πρᾶγμα παρὰ τῆς γυναικὸς ἔμαθεν, ὡς ἡ παῖς ἐν ἀρχαῖς ἀφηγήσατο, τόν τε βιασμὸν τὸν ὑπὸ τοῦ θεοῦ γενόμενον ἀπέφαινε, καὶ τοὺς λεχθέντας ὑπ' αὐτοῦ περὶ τῶν διδύμων παίδων λόγους διεξῆλθεν, ἠξίου τε πίστιν ποιήσασθαι ταύτην τῶν λεγομένων, εἰ τοιοῦτος ὁ τῆς ὠδῖνος ἔσται γόνος, οἷον ὁ θεὸς ὑφηγήσατο· καὶ γὰρ ὁμοῦ τι τῷ τίκτειν εἶναι τὴν κόρην, ὥστε οὐκ εἰς μακρὰν εἰ ῥᾳδιουργεῖ φανήσεται· παρεδίδου δὲ καὶ τὰς φυλαττούσας τὴν κόρην, καὶ ἐλέγχων οὐδενὸς ἀφίστατο. Ταῦτα λέγοντος αὐτοῦ τὸ μὲν τῶν συνέδρων πλῆθος ἐπείθετο, Ἀμόλιος δ' οὐδὲν ὑγιὲς ἀπέφαινε τῶν ἀξιουμένων, ἀλλ' ἐκ παντὸς ὥρμητο

forma et statura. Quinetiam aiunt stupratorem dixisse, ut puellæ mærorem levaret (unde manifestum erat eum fuisse deum): ne factum illud ægre ferret: ei enim nuptiarum coniunctionem esse cum genio illius loci custode, eamque ex hoc stupro duos filios parituram, omnium hominum virtute et laude bellica longe præstantissimos. His autem dictis nube circumdatum e terra sublatum et per aerem cursu sublimi raptum. Quam igitur opinionem de huiusmodi rebus oporteat habere, utrum hæc ut humanæ nequitiæ facinora ad deos relata contemnenda sint, quod numen divinum nullum ministerium incorrupta ac beata natura indignum patiatur: an vero tales etiam historias admittere deceat, quoniam universa mundi essentia mixta sit et inter divinum ac mortale genus media quædam sit tertia natura, quam geniorum natio teneat, modo cum diis, modo cum hominibus se miscens, unde fabulosum heroum genus procreatum esse dicitur, id in præsentia pervestigare non libet, atque sufficiunt quæ de illis a philosophis dicta sunt. Ceterum puella post vim sibi factam valetudinem malam simulans (hoc enim consilium mater ipsi dederat, cum securitatis caussa tum religionis in deos) ad sacra non amplius accedebat: sed quicquid ipsam in sacrorum ministerio facere oportebat, id ab aliis virginibus, quæ idem munus solebant obire, præstabatur.

LXXVIII. Sed Amulius, sive facti conscientia sive suspicione veritatis motus, diligenter scrutabatur quam ob caussam *virgo* a sacris tamdiu abstineret, medicisque, quibus maxime fidebat, intromissis, cum mulieres morbum viris non prodendum esse caussarentur, uxorem suam puellæ custodem reliquit. Quæ cum morbi genus indicasset, postquam rem aliis incognitam muliebri coniectura deprehendit, puellam, ne clam pareret (erat enim partui proxima), ab hominibus armatis custodiri iussit. Ipse vero, fratre in consilium advocato, stuprum virgini illatum, quod ceteris erat incognitum, indicavit: et puellæ parentes ut culpæ conscios accusabat, eosque sceleris auctorem non celare, sed in medium producere iubebat. At Numitor dixit se præter omnem exspectationem hæc audire, et a crimine obiecto alienissimum esse: ac temporis spatium ad veritatem inquirendam sibi concedi petebat. Cum autem dilationem ægre impetrasset, postquam ex uxore rem cognovit, ut eam ab initio puella narraverat, vim puellæ a deo factam declaravit, et verba quæ ille de geminis pueris effatus erat protulit, postulavitque fidem dictis ea conditione adhibendam esse, si talis esset partus progenies, qualem deus fore prædixerat. Puellam enim iam partui esse vicinam, itaque fraudem, si qua uteretur, non diu celatum iri. Quin et ipsas puellæ custodes ad quæstionem offerebat, nec ullum indicii genus recusabat. Hæc eius dicta totum concilium probavit. Sed Amulius nihil sani aiebat inesse in his postulatis: sed

τρόπου τὴν ἄνθρωπον ἀπολέσαι. Ἐν ὅσῳ δὲ ταῦτ' ἐγένετο, παρῆσαν οἱ τὴν ὠδῖνα φρουρεῖν ταχθέντες ἀποφαίνοντες ἄρρενα βρέφη τεκεῖν τὴν κόρην δίδυμα. Καὶ αὐτίκα Νεμέτωρ μὲν ἐν τῷ αὐτῷ πολὺς ἦν λόγῳ, τοῦ θεοῦ τ' ἀποδεικνὺς τὸ ἔργον, καὶ μηδὲν εἰς τὴν κόρην ἀναίτιον οὖσαν [τοῦ πάθους] παρανομεῖν ἀξιῶν. Ἀμολίῳ δὲ τῶν ἀνθρωπείων τι μηχανημάτων καὶ τὸ περὶ τὸν τόκον ἐδόκει γενέσθαι, παρασκευασθέντος ἑτέρου ταῖς γυναιξὶ βρέφους, ἢ κρύφα τῶν φυλάκων ἢ συγκακουργούντων· καὶ πόλλ' εἰς τοῦτ' ἐλέχθη. Ὡς δὲ τὴν γνώμην τοῦ βασιλέως ἔμαθον οἱ σύνεδροι ἀπαραιτήτῳ ὀργῇ χρωμένου, ἐδικαίωσαν καὶ αὐτοὶ καθάπερ ἐκεῖνος ἠξίου χρήσασθαι τῷ νόμῳ, κελεύοντι τὴν μὲν αἰσχύνασαν τὸ σῶμα ῥάβδοις αἰκισθεῖσαν ἀποθανεῖν, τὸ δὲ γεννηθὲν εἰς τὸ τοῦ ποταμοῦ βάλλεσθαι ῥεῖθρον· νῦν μέντοι ζώσας κατορύττεσθαι τὰς τοιαύτας ὁ τῶν ἱερῶν ἀγορεύει νόμος.

LXXIX. Μέχρι μὲν δὴ τούτων οἱ πλεῖστοι τῶν συγγραφέων ταὐτὰ ἢ μικρὸν παραλλάττοντες, οἱ μὲν ἐπὶ τὸ μυθωδέστερον, οἱ δ' ἐπὶ τὸ τῇ ἀληθείᾳ ἐοικὸς μᾶλλον, ἀποφαίνουσι· περὶ δὲ τῶν ἑξῆς διαφέρονται. Οἱ μὲν γὰρ εὐθὺς ἀναιρεθῆναι λέγουσι τὴν κόρην, οἱ δ' ἐν εἱρκτῇ φυλαττομένην ἀδήλῳ διατελέσαι, δόξαν ἀφανοῦς θανάτου τῷ δήμῳ παρασχοῦσαν. Ἐπικλασθῆναι δὲ [τὸν] Ἀμόλιον εἰς τοῦτο, ἱκετευούσης τῆς θυγατρὸς χαρίσασθαι τὴν ἀνεψιὰν αὐτῇ· ἦσαν δὲ σύντροφοί τε καὶ ἡλικίαν ἔχουσαι τὴν αὐτήν, ἀσπαζόμεναί τ' ἀλλήλας ὡς ἀδελφάς. Χαριζόμενον οὖν ταύτῃ τὸν Ἀμόλιον· μόνη δ' ἦν αὐτῷ θυγάτηρ· θανάτου μὲν ἀπολῦσαι τὴν Σιλουίαν, φυλάττειν δὲ καθείρξαντ' ἐν ἀφανεῖ· λυθῆναι δ' αὐτὴν ἀνὰ χρόνον, Ἀμολίου τελευτήσαντος. Περὶ μὲν οὖν τῆς Σιλουίας οὕτω διαλλάττουσιν αἱ τῶν παλαιῶν γραφαί· λόγον δ' ἔχουσιν ὡς ἀληθεῖς ἑκάτεραι. Διὰ τοῦτο κἀγὼ μνήμην ἀμφοτέρων ἐποιησάμην, ὁποτέρᾳ δὲ χρὴ πιστεύειν αὐτός τις εἴσεται τῶν ἀναγνωσομένων. Περὶ δὲ τῶν ἐκ τῆς Σιλουίας γενομένων, Κόϊντος μὲν Φάβιος ὁ Πίκτωρ λεγόμενος, ᾧ Λεύκιός τε Κίγκιος καὶ Κάτων Πόρκιος καὶ Πείσων Καλπούρνιος καὶ τῶν ἄλλων συγγραφέων οἱ πλείους ἠκολούθησαν, γέγραφεν, ὡς κελεύσαντος Ἀμολίου τὰ βρέφη λαβόντες ἐν σκάφῃ κείμενα τῶν ὑπηρετῶν τινες ἔφερον ἐμβαλοῦντες εἰς τὸν ποταμόν, ἀπέχοντα τῆς πόλεως ἀμφὶ τοὺς ἑκατὸν εἴκοσι σταδίους. Ἐπεὶ δ' ἐγγὺς ἐγένοντο, καὶ εἶδον ἔξω τοῦ γνησίου ῥείθρου τὸν Τέβεριν ὑπὸ χειμώνων συνεχῶν ἐκτετραμμένον εἰς τὰ πεδία, καταβάντες ἀπὸ τοῦ Παλλαντίου τῆς κορυφῆς ἐπὶ τὸ προσεχέστατον ὕδωρ· οὐ γὰρ ἔτι προσωτέρω χωρεῖν οἷοίτ' ἦσαν· ἔνθα πρῶτον ἡ τοῦ ποταμοῦ πλήμη τῆς ὑπωρείας ἥπτετο, τίθενται τὴν σκάφην ἐπὶ τοῦ ὕδατος. Ἡ δὲ μέχρι μέν τινος ἐνήχετο, ἔπειτα τοῦ ῥείθρου κατὰ μικρὸν ὑποχωροῦντος ἐκ τῶν πέριξ ἐσχάτων, λίθου προσπταίσει περιτραπεῖσ' ἐκβάλλει τὰ βρέφη. Τὰ

quavis ratione puellam perdere conabatur. Interea vero dum hæc geruntur, illi quibus partus custodia mandata erat, venerunt, et a puella geminos infantes mares editos nuntiarunt. Tum vero Numitor vehementius idem asseverare cœpit, deum huius facinoris auctorem demonstrans, et postulans nequid in puellam ab ea culpa alienam iniuste fieret. At Amulius in ipso quoque partu aliquid fraudis ab hominibus commissum suspicatus alterum infantem a mulieribus, vel clam custodibus, vel etiam illorum opera, suppositum fuisse credebat. Et hac de re multa in utramque partem dicebantur. Cum autem ei qui consilio adfuerunt, regis animum ira implacabili flagrantem animadvertissent, et ipsi (ut ille volebat) censuerunt ea lege agendum esse, quæ iubebat eam quæ corpus stupro polluisse virgis cæsam necari, et ipsius prolem in fluvium proici. Nunc vero sacratæ leges has mulieres vivas defodi iubent

LXXIX. Hactenus igitur plerique scriptores consentiunt, aut certe leviter inter se dissentiunt: alii ad fabulas propius declinantes, alii ad ea quæ sunt verisimiliora. Sed in iis quæ subsecuta sunt discrepant: alii enim puellam confestim necatam tradunt, alii vero dicunt eam in obscurum carcerem coniectam ac diu servatam, ita mortis occultæ opinionem vulgo præbuisse. Amulium enim supplicibus filiæ precibus fractum, quæ postularat ut patruelis sibi condonaretur, hoc fecisse: nam simul educatæ fuerant, et eandem ætatem habebant, atque ut sorores invicem se diligebant. Amulium igitur huius gratia (erat enim unica filia) mortis quidem periculo Silviam liberasse, sed in occulto carcere eam servasse: tandem tamen post Amulii mortem eam liberatam aiunt. Ita igitur veterum scripta de Silvia variant; utraque tamen opinio aliquam verisimilitudinem habet: propterea et ego utriusque mentionem feci, sed utri fides potius sit habenda, lectores ipsi videbunt. Quod autem attinet ad filios ex Silvia natos, Quintus Fabius, qui Pictor vocatur, quem Lucius Cincius, Porcius Cato, et Calpurnius Piso et aliorum scriptorum plerique secuti sunt, ita scribit: Amulii iussu ministri quidam infantes in alveo collocatos acceperunt et asportarunt, ut eos in fluvium circiter CXX stadia ab urbe distantem proicerent. Cum autem eo accessissent, et animadvertissent Tiberim ob continuos imbres in campos egressum, de Palatii vertice ad aquam proximam descenderunt (ulterius enim progredi nequibant) et ubi fluvii exundatio collis radices alluebat, ibi alveum in aquis posuerunt. Qui aliquamdiu quidem vehebatur· sed postea, aquis paullatim ex ex-

μὲν δὴ κνυζούμενα κατὰ τοῦ τέλματος ἐκυλινδεῖτο. Λύκαινα δέ τις ἐπιφανεῖσα νεοτόκος, σπαργῶσα τοὺς μαστοὺς ὑπὸ φάλακτος, ἀνεδίδου τὰς θηλὰς τοῖς στόμασιν αὐτῶν, καὶ τῇ γλώττῃ τὸν πηλὸν ᾧ κατάπλεοι ἦσαν ἀπελίχμα. Ἐν δὲ τούτῳ τυγχάνουσιν οἱ νομεῖς ἐξελαύνοντες τὰς ἀγέλας ἐπὶ νομήν· ἤδη γὰρ ἐμβατὸν ἦν τὸ χωρίον· καί τις αὐτῶν ἰδὼν τὴν λύκαιναν ὡς ἠσπάζετο τὰ βρέφη, τέως μὲν ἀχανὴς ἦν ὑπό τε θάμβους καὶ ἀπιστίας τῶν θεωρουμένων· ἔπειτ᾽ ἀπελθὼν καὶ συλλέξας ὅσους ἐδύνατο πλείστους τῶν ἀγχοῦ νεμόντων· οὐ γὰρ ἐπιστεύετο λέγων· ἄγει τοὔργον αὐτὸ θεασομένους. Ὡς δὲ κἀκεῖνοι πλησίον ἐλθόντες ἔμαθον τὴν μὲν ὥσπερ τέκνα περιέπουσαν, τὰ δ᾽ ὡς μητρὸς ἐξεχόμενα, δαιμόνιόν τι χρῆμ᾽ ὁρᾶν ὑπολαβόντες, ἐγγυτέρω προσῄεσαν ἀθρόοι, δεδιττόμενοι βοῇ τὸ θηρίον. Ἡ δὲ λύκαιν᾽ οὐ μάλ᾽ ἀγριαίνουσα τῶν ἀνθρώπων τῇ προσόδῳ, ἀλλ᾽ ὥσπερ ἂν χειροήθης, ἀποστᾶσα τῶν βρεφῶν ἠρέμα καὶ κατὰ πολλὴν ἀλογίαν τοῦ ποιμενικοῦ ὁμίλου, ἀπῄει. Ἦν γάρ τις οὐ πολὺ ἀπέχων ἐκεῖθεν ἱερὸς χῶρος ὕλῃ βαθείᾳ συνηρεφὴς καὶ πέτρα κοίλη πηγὰς ἀνιεῖσα· ἐλέγετο δὲ Πανὸς εἶναι τὸ νάπος, καὶ βωμὸς ἦν αὐτόθι τοῦ θεοῦ· εἰς τοῦτο τὸ χωρίον ἐλθοῦσ᾽ ἀποκρύπτεται. Τὸ μὲν οὖν ἄλσος οὐκέτι διαμένει, τὸ δ᾽ ἄντρον ἐξ οὗ ἡ λιβὰς ἐκδίδοται, τῷ Παλλαντίῳ προσῳκοδομημένον δείκνυται κατὰ τὴν ἐπὶ τὸν ἱππόδρομον φέρουσαν ὁδὸν, καὶ τέμενός ἐστιν αὐτοῦ πλησίον, ἔνθ᾽ εἰκὼν κεῖται τοῦ πάθους, λύκαινα παιδίοις δυσὶ τοὺς μαστοὺς ἐπίσχουσα, χάλκεα ποιήματα παλαιᾶς ἐργασίας. Ἦν δὲ τὸ χωρίον τῶν σὺν Εὐάνδρῳ ποτ᾽ οἰκησάντων αὐτὸ Ἀρκάδων ἱερὸν, ὡς λέγεται. Ὡς δ᾽ ἀπέστη τὸ θηρίον, αἴρουσιν οἱ νομεῖς τὰ βρέφη, σπουδὴν ποιούμενοι τρέφειν αὐτὰ, ὡς θεῶν σώζεσθαι βουλομένων. Ἦν δέ τις ἐν αὐτοῖς συοφορβίων βασιλικῶν ἐπιμελούμενος ἐπιεικὴς ἀνὴρ, Φαιστύλος ὄνομα, ὃς ἐν τῇ πόλει κατὰ δή τι ἀναγκαῖον ἐγεγόνει, καθ᾽ ὃν χρόνον ἡ φθορὰ τῆς Σιλουίας καὶ ὁ τόκος ἠλέγχετο· καὶ μετὰ ταῦτα κομιζομένων ἐπὶ τὸν ποταμὸν τῶν βρεφῶν, τοῖς φέρουσιν αὐτὰ κατὰ θείαν τύχην ἅμα διεληλύθει τὴν αὐτὴν ὁδὸν, εἰς τὸ Παλλάντιον ἰών· ὃς ἥκιστα τοῖς ἄλλοις καταφανὴς γενόμενος ὡς ἐπίσταταί τι τοῦ πράγματος, ἀξιώσας αὐτῷ συγχωρηθῆναι τὰ βρέφη, λαμβάνει τ᾽ αὐτὰ παρὰ τοῦ κοινοῦ καὶ φέρων ὡς τὴν γυναῖκα ἔρχεται. Τετοκυῖαν δὲ καταλαβὼν καὶ ἀχθομένην, ὅτι νεκρὸν αὐτῇ τὸ βρέφος ἦν, παραμυθεῖταί τε καὶ δίδωσιν ὑποβαλέσθαι τὰ παιδία, πᾶσαν ἐξ ἀρχῆς διηγησάμενος τὴν κατασχοῦσαν αὐτὰ τύχην. Αὐξομένοις δ᾽ αὐτοῖς ὄνομα τίθεται, τῷ μὲν Ῥωμύλον, τῷ δὲ Ῥῶμον. Οἱ δ᾽ ἀνδρωθέντες γίνονται κατά τ᾽ ἀξίωσιν μορφῆς καὶ φρονήματος ὄγκον οὐ συοφορβοῖς καὶ βουκόλοις ἐοικότες, ἀλλ᾽ οἵους ἄν τις ἀξιώσειε τοὺς ἐκ βασιλείου τε φύντας γένους καὶ ἀπὸ δαιμόνων σπορᾶς γενέσθαι νομιζομένους, ὡς ἐν τοῖς

trema parte undique recedentibus, saxo illisus et eversus infantes eiecit, qui vagientes in cæno volutabantur. Apparuit autem lupa quædam uberibus recenti partu lacte turgentibus, quæ eorum ori mammas præbuit, et lingua cænum, quo pleni erant, lambendo abstersit. Interea vero forte pastores greges pastum agebant (locus enim iam pervius erat) et ex his quidam, conspecta lupa quæ infantes fovebat, aliquamdiu spectaculi novitate attonitus, et vix oculis suis credens hæsit : deinde abiit et convocatos e vicinia quotquot potuit pastores (neque enim eius verbis fides habebatur) ad ipsum spectaculum adduxit. Cum autem et illi propius accedentes hanc tanquam filios foventem, illos tanquam ex matre pendentes animadvertissent, divinam quandam rem se videre rati, frequentes, clamore feram territantes, propius accesserunt. At lupa hominum adventu non valde efferata, sed ut mansueta sensim ab infantibus recessit, et cum magna turbæ pastoriciæ contemptione abiit. Non procul enim aberat lucus quidam arborum densitate opacus, et rupes cava fontem emittens. Lucus autem Pani sacer dicebatur, ibique erat dei ara : quo cum lupa venisset, se occultavit. Atque lucus ille quidem non amplius extat, antrum vero unde fons profluebat, Palatii ædificiis adiunctum visitur in via quæ fert ad Circum, et sacellum est iuxta ipsum, ubi est statua huius casus index, lupa duobus infantibus mammas præbens : opus antiquum ex aere factum. Is autem locus (ut fertur) olim ab Arcadibus, qui cum Evandro ibi habitaverat, consecratus fuerat. Cum igitur fera recessisset, pastores infantes sustulerunt, existimantes eos accurate alendos, quos dii salvos voluissent. Inter eos autem erat quidam suilis regii magister, vir probus nomine Faustulus, qui negoti cuiusdam urgentis caussa in urbe fuerat, quo tempore Silviæ stuprum partusque indicabatur : et postea, cum infantes ad fluvium deportarentur, cum ministris qui eos ferebant, divino quodam casu, Palatium petens, eadem via iverat. Hic, ceteris quidem nullo modo rem sibi esse notam declarans, postulavit ut sibi infantes concederentur : quos communi sociorum consensu traditos accepit, et ad uxorem detulit. Quam cum invenisset iam enixam, et mærentem ob infantem, quem mortuum ediderat, consolari cœpit, et infantes ei supponendos dedit, omnibus eorum casibus ab initio enarratis. Cum autem crescerent, alteri quidem Romuli, alteri vero Remi nomen dedit. Qui ubi adoleverunt et dignitate formæ et animi celsitudine non subulcis aut bubulcis similes erant, sed tales, quales quivis stirpe regia ortos et ex deorum semine natos iudicasset : quemadmodun in

πατρίοις ὕμνοις ὑπὸ Ῥωμαίων ἔτι καὶ νῦν ᾄδεται. Βίος δ' αὐτοῖς ἦν βουκολικὸς καὶ δίαιτ' αὐτουργὸς ἐν ὄρεσι τὰ πολλὰ πηξαμένοις διὰ ξύλων καὶ καλάμων σκηνὰς αὐτορόφους, ὧν ἔτι καὶ εἰς ἐμὲ ἦν τις ἐπὶ τοῦ Παλλαντίου τῆς πρὸς τὸν ἱππόδρομον ἐπιστρεφούσης λαγόνος, Ῥωμύλου λεγομένη, ἣν φυλάττουσιν ἱερὰν οἷς τούτων ἐπιμελὲς, οὐδὲν ἐπὶ τὸ σεμνότερον ἐξάγοντες, εἰ δέ τι πονήσειεν ὑπὸ χειμῶνος ἢ χρόνου, τὸ λεῖπον ἐξακούμενοι καὶ τῷ πρόσθεν ἐξομοιοῦντες εἰς δύναμιν. Ἐπεὶ δ' ἀμφὶ τὰ ὀκτωκαίδεκ' ἔτη γεγονότες ἦσαν, ἀμφίλογόν τι περὶ τῆς νομῆς αὐτοῖς γίνεται πρὸς τοὺς Νεμέτορος βουκόλους, οἳ περὶ τὸ Αὐεντῖνον ὄρος ἀντικρὺ τοῦ Παλλαντίου κείμενον εἶχον τὰς βουστάσεις. Ἠιτιῶντο δ' ἀλλήλους ἑκάτεροι θαμινὰ ἢ τὴν μὴ προσήκουσαν ὀργάδα κατανέμειν ἢ τὴν κοινὴν μόνους διακρατεῖν ἢ ὅ τι δήποτε τύχοι. Ἐκ δὲ τῆς ἀψιμαχίας ταύτης ἐγένοντό ποτε διὰ χειρῶν πληγαί, εἶτα δι' ὅπλων. Τραύματα δὲ πολλὰ πρὸς τῶν μειρακίων λαβόντες οἱ τοῦ Νεμέτορος, καί τινας ἀπολέσαντες τῶν σφετέρων, καὶ τῶν χωρίων ἤδη κατὰ κράτος ἐξειργόμενοι, παρεσκευάζοντο δόλον τινὰ ἐπ' αὐτούς. Προλοχίσαντες δὴ τῆς φάραγγος τὸ ἀφανὲς, καὶ συνθέμενοι τοῖς λοχῶσι τὰ μειράκια τὸν τῆς ἐπιθέσεως καιρὸν, οἱ λοιποὶ κατὰ πλῆθος ἐπὶ τὰ μανδρεύματ' αὐτῶν [νύκτωρ] ἐπέβαλον. Ῥωμύλος μὲν οὖν τὸν χρόνον τοῦτον ἐτύγχανεν ἅμα τοῖς ἐπιφανεστάτοις τῶν κωμητῶν πορευόμενος εἴς τι χωρίον Καινίναν ὀνομαζόμενον, ἱερὰ ποιήσων ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ πάτρια· Ῥῶμος δὲ τὴν ἔφοδον αὐτῶν αἰσθόμενος ἐξεβοήθει λαβὼν τὰ ὅπλα διαταχέων, ὀλίγους τῶν ἐκ τῆς κώμης φθάσαντας καθ' ἓν γενέσθαι παραλαβών. Κἀκεῖνοι οὐ δέχονται αὐτὸν, ἀλλὰ φεύγουσιν ὑπαγόμενοι ἔνθ' ἔμελλον ἐν καλῷ ὑποστρέψαντες ἐπιθήσεσθαι. Ὁ δὲ Ῥῶμος κατ' ἄγνοιαν τοῦ μηχανήματος ἄχρι πολλοῦ διώκων αὐτοὺς παραλλάττει τὸ λελοχισμένον χωρίον, κἂν τούτῳ ὅ τε λόχος ἀνίσταται καὶ οἱ φεύγοντες ὑποστρέφουσι, κυκλωσάμενοι δ' αὐτοὺς καὶ πολλοῖς ἀράττοντες λίθοις λαμβάνουσιν ὑποχειρίους· ταύτην γὰρ εἶχον ἐκ τῶν δεσποτῶν τὴν παρακέλευσιν, ζῶντας αὐτοῖς τοὺς νεανίσκους κομίσαι.

LXXX. Οὕτω μὲν δὴ χειρωθεὶς ὁ Ῥῶμος ἀπήγετο, ὡς δὲ Τουβέρων Αἴλιος, δεινὸς ἀνὴρ καὶ περὶ τὴν συναγωγὴν τῆς ἱστορίας ἐπιμελὴς, γράφει, προειδότες οἱ τοῦ Νεμέτορος θύσοντας τὰ Λύκαια τοὺς νεανίσκους τῷ Πανὶ τὴν Ἀρκαδικὴν, ὡς Εὔανδρος κατεστήσατο, θυσίαν, ἐνήδρευσαν τὸν καιρὸν ἐκεῖνον τῆς ἱερουργίας, ἡνίκ' ἐχρῆν τοὺς περὶ τὸ Παλλάντιον οἰκοῦντας τῶν νέων ἐκ τοῦ Λυκαίου τεθυκότας περιελθεῖν δρόμῳ τὴν κώμην γυμνοὺς, ὑπεζωσμένους τὴν αἰδῶ ταῖς δοραῖς τῶν νεοθύτων. Τοῦτο δὲ καθαρμόν τινα τῶν κωμητῶν πάτριον ἐδύνατο, ὡς καὶ νῦν ἔτι δρᾶται. Ἐν δὴ τούτῳ τῷ χρόνῳ τοὺς ἱεροποιοὺς νεανίσκους οἱ βουκόλοι λοχήσαντες κατὰ τὸ στενό-

patriis Romanorum carminibus etiam nunc canitur. Vitam autem degebant pastoriciam, et victum sibi in montibus plerumque manibus parabant, casulas ex ligno et arundine sine ulla contignatione compingentes. Quarum una ad mea usque tempora exstabat, in Palatii latere quod ad Circum spectat, quæ Romuli casa vocatur, quamque sacram servant ii quibus ea cura est mandata, nihil ornamenti gratia addentes, sed si qua eius pars vel tempestatis vel temporis iniuria laborarit, defectum resarciunt, et quantum fieri potest ad pristinam formam instaurant. Cum autem annum circiter XVIII agerent, controversiam quandam de pascuis habuerunt cum Numitoris pastoribus, qui in Aventino colle e regione Palatii sito stabula habebant. Frequenter autem de se mutuo conquerebantur, vel quod prata aliena alteri depascerentur, vel quod communia alteri soli tenerent: vel quacunque alia de causa. Ex tali vero altercatione interdum ad manus et ad arma ventum est. Cumque Numitoris pastores multa vulnera ab adolescentibus accepissent, et nonnullos de suis misissent, et ab istis locis per vim arcerentur, dolum quendam illis struxerunt. Insidiis enim in occulta vallis parte præparatis, et adoriendi tempore cum illis qui adolescentibus insidiabantur constituto, reliqui confecto agmine eorum stabula [noctu] invaserunt. Tunc autem forte Romulus cum paganorum præcipuis in urbem quandam nomine Cæninam pro publica salute sacra patria facturus iverat. Remus vero eorum incursione cognita ad opem ferendam accurrit, armis celeriter correptis, et paucis quibusdam paganis, qui mature convenerant, secum ductis. At illi eum non exspectarunt, sed fuga se receperunt in eum locum, ubi conversi commode eos aggressuri erant. Remus vero doli ignarus, longius eos persecutus, locum in quo insidiæ positæ erant præteriit. Tum et insidiatorum manus surrexit, et qui fugerant se converterunt, eosque circumventos multisque lapidibus contusos in suam potestatem redegerunt. Hoc enim domini eis mandaverant, ut adolescentes vivos ad se adducerent.

LXXX. Remus igitur hoc modo captus abductus est: sed ut scribit Ælius Tubero, gravis et diligens in colligenda historia auctor, Numitoris pastores, cum præsensissent adolescentes Lupercalia celebraturos et Pani more Arcadico, ut Evander instituerat, sacrificium facturos, illo sacrorum tempore insidias eis struxerunt, quo oportebat iuvenes qui collem Palatinum incolebant post peractum sacrificium ex Lupercali profectos pagum nudos cursu circumire, pellibus victimarum recens mactatarum pudenda succinctos. Id autem erat quoddam lustrationis genus apud paganos more patrio receptum: quod nunc quoque fieri solet. Eo igitur tempore bubulci, qui

πορον τῆς ὁδοῦ, ἐπειδὴ τὸ πρῶτον τάγμα τὸ σὺν τῷ Ῥώμῳ κατ' αὐτοὺς ἐγένετο, τῶν ἀμφὶ Ῥωμύλον τε καὶ τῶν ἄλλων ὑστεριζόντων· τριχῇ γὰρ ἐνενέμηντο καὶ ἐκ διαστήματος ἔθεον· οὐ περιμείναντες τοὺς λοιποὺς ὁρμῶσιν ἐπὶ τοὺς πρώτους ἐμβοήσαντες ἀθρόοι, καὶ περιστάντες ἔβαλλον οἱ μὲν ἀκοντίοις, οἱ δὲ λίθοις, οἱ δ' ὡς ἕκαστοί τι διὰ χειρὸς εἶχον. Οἱ δ' ἐκπλαγέντες τῷ παραδόξῳ τοῦ πάθους, καὶ ἀμηχανοῦντες ὅ τι δράσειαν πρὸς ὡπλισμένους ἄνοπλοι μαχόμενοι, κατὰ πολλὴν εὐπέτειαν ἐχειρώθησαν. Ὁ μὲν οὖν Ῥῶμος ἐπὶ τοῖς πολεμίοις γενόμενος οὕτως, εἶθ', ὡς ὁ Φάβιος παραδέδωκε, δέσμιος εἰς τὴν Ἄλβαν ἀπήγετο. Ῥωμύλος δ' ἐπειδὴ τὸ περὶ τὸν ἀδελφὸν ἔγνω πάθος, διώκειν εὐθὺς ᾤετο δεῖν τοὺς ἀκμαιοτάτους ἔχων τῶν νομέων, ὡς ἔτι κατὰ τὴν ὁδὸν ὄντα καταληψόμενος τὸν Ῥῶμον. Ἀποτρέπεται δ' ὑπὸ τοῦ Φαιστύλου· ὁρῶν γὰρ αὐτοῦ τὴν σπουδὴν μανικωτέραν οὖσαν ὁ νομισθεὶς πατὴρ, ἃ τὸν ἔμπροσθεν χρόνον ἀπόρρητα ποιούμενος τοῖς μειρακίοις διετέλεσεν, ὡς μὴ θᾶττον ὁρμήσωσι παρακινδυνεῦσαί τι, πρὶν ἐν τῷ κρατίστῳ τῆς ἀκμῆς γενέσθαι, τότε δὴ πρὸς τῆς ἀνάγκης βιασθεὶς μονωθέντι τῷ Ῥωμύλῳ λέγει. Μαθόντι δὲ τῷ νεανίσκῳ πᾶσαν ἐξ ἀρχῆς τὴν κατασχοῦσαν αὐτοὺς τύχην τῆς τε μητρὸς οἶκτος εἰσέρχεται καὶ Νεμέτορος φροντίς· καὶ πολλὰ βουλευσαμένῳ μετὰ τοῦ Φαιστύλου, τῆς μὲν αὐτίκα ὁρμῆς ἐπισχεῖν ἐδόκει, πλείονι δὲ παρασκευῇ δυνάμεως χρησάμενον ὅλον ἀπαλλάξαι τὸν οἶκον τῆς Ἀμολίου παρανομίας, κίνδυνόν τε τὸν ἔσχατον ὑπὲρ τῶν μεγίστων ἄθλων ἀναρρῖψαι, πράττειν δὲ μετὰ τοῦ μητροπάτορος ὅ τι ἂν ἐκείνῳ δοκῇ.

LXXXI. Ὡς δὲ ταῦτα κράτιστ' εἶναι ἔδοξε, συγκαλέσας τοὺς κωμήτας ἅπαντας ὁ Ῥωμύλος, καὶ δεηθεὶς εἰς τὴν Ἄλβαν ἐπείγεσθαι διαταχέων, μὴ κατὰ τὰς αὐτὰς πύλας ἅπαντας μηδ' ἀθρόους εἰσιόντας, μή τις ὑπόνοια πρὸς τοὺς ἐν τῇ πόλει γένηται, καὶ περὶ τὴν ἀγορὰν ὑπομένοντας ἑτοίμους εἶναι δρᾷν τὸ κελευόμενον, ἀπῄει πρῶτος εἰς τὴν πόλιν. Οἱ δὲ τὸν Ῥῶμον ἄγοντες ἐπειδὴ κατέστησαν εἰς τὸν βασιλέα, τάς θ' ὕβρεις ἁπάσας ὅσας ἦσαν ὑβρισμένοι πρὸς τῶν μειρακίων κατηγόρουν, καὶ τοὺς τραυματίας σφῶν ἐπεδείκνυσαν, τιμωρίας εἰ μὴ τεύξονται καταλείψειν προλέγοντες τὰ βουφόρβια. Ἀμόλιος δὲ τοῖς τε χωρίταις κατὰ πλῆθος ἐληλυθόσι χαρίζεσθαι βουλόμενος, καὶ τῷ Νεμέτορι· παρὼν γὰρ ἐτύγχανε συναγανακτῶν τοῖς πελάταις· εἰρήνην τ' ἀνὰ τὴν χώραν σπεύδων εἶναι, καὶ ἅμα τὸ αὔθαδες τοῦ μειρακίου, ὡς ἀκατάπληκτον ἦν ἐν τοῖς λόγοις, δι' ὑποψίας λαμβάνων, καταψηφίζεται τὴν δίκην· τῆς δὲ τιμωρίας τὸν Νεμέτορα ποιεῖ κύριον, εἰπὼν ὡς τῷ δράσαντι δεινὰ τὸ ἀντιπαθεῖν οὐ πρὸς ἄλλου τινὸς μᾶλλον ἢ τοῦ πεπονθότος ὀφείλεται. Ἐν ὅσῳ δ' ὁ Ῥῶμος ὑπὸ τῶν τοῦ Νεμέτορος βουκόλων ἤγετο, δεδεμένος τ' ὀπίσω τὼ χεῖρε καὶ πρὸς τῶν ἀγόντων ἐπι-

insidias in viarum angustiis illis adolescentibus sacra facientibus struxerant, cum primum agmen, quod cum Remo erat, ad ipsos accessisset, Romulo et reliquis tardius venientibus, (trifariam enim divisi erant, et per intervalla currebant), reliquis non exspectatis, clamore sublato frequentes impetum in primos fecerunt, eosque circumventos, alii iaculis, alii lapidibus, alii aliis telis, ut quodque singulis in manus veniebat, petere cœperunt. Illi vero casu inopinato perculsi, et dubitantes quid sibi faciendum esset, cum armatis ipsi inermes pugnantes, facillime capti sunt. Remus igitur ita in hostium potestatem redactus, deinde, sicut Fabius tradit, vinctus Albam est deductus : Romulus vero, cum fratris casum cognovisset, cum fortissimorum pastorum manu illos persequendos putavit, sperans fore ut eos adhuc in itinere nancisceretur. Sed a Faustulo, qui eius insanum impetum videbat, cohibitus est. Hactenus enim pater existimatus adolescentes rem totam semper celaverat, ne quod periculum subirent, antequam ad firmissimum ætatis robur pervenissent : tum vero necessitate compulsus semotis arbitris Romulo rem declaravit. At iuvenem, cum omnem suam ab initio fortunam intellexisset, matris commiseratio et Numitoris cura subiit; et post longam consultationem cum Faustulo habitam, decrevit a præsenti conatu desistere, et maiore copiarum apparatu totam familiam ab Amulii iniuriis vindicare, et quodvis extremum periculum pro maximis præmiis subire ; cum avo vero materno agere quidquid ipsi visum fuisset.

LXXXI. Ubi hæc optima esse visa sunt, Romulus convocatis omnibus paganis rogatisque ut Albam ocius properarent, (non tamen per eandem portam omnes, neque conferta manu ingredientes, ne qua oppidanis suspicio oriretur) seque in foro exspectarent ad imperata exsequenda parati, ipse primum urbem petiit. Interim, qui Remum abduxerant, postquam eum ad regis tribunal stiterunt, omnes iniurias quas ab adolescentibus acceperant declararunt, suorumque vulnera ostenderunt, minitantes se, nisi de illis sumeretur supplicium, armenta deserturos. Tum Amulius, et agrestibus, qui magno numero convenerant, ipsique Numitori gratificari volens, (forte enim aderat eam rem æque ac clientes moleste ferens) et regionis tranquillitati studens, simulque adolescentis arrogantiam et intrepidam orationem suspectam habens, iniuriarum eum condemnavit, et pœnæ modum arbitrio Numitoris permisit; dicens, « æquum esse, ut is qui iniuriam fecit, a nullo alio, « quam ab illo, qui eam accepit, plectatur. » Dum autem Remus a Numitoris pastoribus revinctis post tergum manibus abducitur, et ab iis qui eum duce-

κερτομούμενος, ἀκολουθῶν ὁ Νεμέτωρ τοῦ τε σώματος τὴν εὐπρέπειαν ἀπεθαύμαζεν, ἧς πολὺ τὸ βασιλικὸν εἶχε, καὶ τοῦ φρονήματος τὴν εὐγένειαν ἐνεθυμεῖτο, ἣν καὶ παρὰ τὰ δεινὰ διέσωσεν, οὐ πρὸς οἶκτον οὐδὲ λιπαρήσεις, ὡς ἅπαντες ἐν ταῖς τοιαῖσδε ποιοῦσι τύχαις, τραπόμενος, ἀλλὰ σὺν εὐκόσμῳ σιωπῇ πρὸς τὸν μόρον ἀπιών. Ὡς δ' εἰς τὴν οἰκίαν ἀφίκοντο, μεταστῆναι τοὺς ἄλλους κελεύσας, μονωθέντα τὸν Ῥῶμον ἤρετο τίς εἴη καὶ τίνων, ὡς οὐκ ἂν ἐκ τῶν τυχόντων γ' ἄνδρα τοιοῦτον γενόμενον. Εἰπόντος δὲ τοῦ Ῥώμου τοσοῦτον εἰδέναι μόνον κατὰ πύστιν τοῦ τρέφοντος, ὅτι σὺν ἀδελφῷ διδύμῳ ἐκτεθείη βρέφος εἰς νάπην εὐθὺς ἀπὸ γονῆς, καὶ πρὸς τῶν νομέων ἀναιρεθεὶς ἐκτραφείη, βραχὺν ἐπισχὼν χρόνον, εἴθ' ὑποτοπηθείς τι τῶν ἀληθῶν εἴτε τοῦ δαίμονος ἄγοντος εἰς τοὐμφανὲς τὸ πρᾶγμα, λέγει πρὸς αὐτόν· « Ὅτι μὲν ἐπ' ἐμοὶ γέγονας, ὦ « Ῥῶμε, παθεῖν ὅ τι ἂν δικαιώσω, καὶ ὡς περὶ πολ« λοῦ ποιήσαιντ' ἂν οἱ κομίσαντές σε δεῦρο πολλὰ « καὶ δεινὰ παθόντα σε ἀποθανεῖν, οὐδὲν δεῖ πρὸς εἰ« δότα λέγειν. Εἰ δέ σε θανάτου τε καὶ ἄλλου παν« τὸς ἐκλυσαίμην κακοῦ, ἆρ' ἂν εἰδείης μοι χάριν « καὶ δεομένῳ ὑπουργήσειας ὃ κοινὸν ἀμφοῖν ἔσται « ἀγαθόν; » Ἀποκριναμένου δὲ τοῦ μειρακίου ὁπόσα τοὺς ἐν ἀπογνώσει βίου κειμένους ἡ τοῦ σωθήσεσθαι ἐλπὶς τοῖς κυρίοις τούτου λέγειν καὶ ὑπισχνεῖσθαι ἐπαίρει, λῦσαι κελεύσας αὐτὸν ὁ Νεμέτωρ, καὶ πάντας ἀπελθεῖν ἐκποδὼν, φράζει τὰς αὐτοῦ τύχας, ὡς Ἀμόλιος αὐτὸν ἀδελφὸς ὢν ἀπεστέρησε τῆς βασιλείας, ὀρφανὸν δὲ τέκνων ἔθηκε, τὸν μὲν ἐπὶ θήρᾳ κρύφα διαχειρισάμενος, τὴν δ' ἐν εἱρκτῇ δεδεμένην φυλάττων, τά τ' ἄλλ' ὁπόσα δεσπότης χρώμενος δούλῳ διατελεῖ.

LXXXII. Ταῦτ' εἰπὼν καὶ πολὺν θρῆνον ἅμα τοῖς λόγοις καταχεάμενος, ἠξίου τιμωρὸν τοῖς κακοῖς αὐτοῦ τὸν Ῥῶμον γενέσθαι. Ἀσμένως δ' ὑποδεξαμένου τὸν λόγον τοῦ μειρακίου, καὶ πάλαι τάττειν αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἔργον ἀξιοῦντος, ἐπαινέσας ὁ Νεμέτωρ τὴν προθυμίαν, « Τῆς μὲν πράξεως, ἔφη, τὸν καιρὸν ἐγὼ τα« μιεύσομαι, σὺ δὲ τέως πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἀπόρρητον « ἅπασι τοῖς ἄλλοις ἀγγελίαν πέμψον, ὅτι σώζῃ τε δη« λῶν, καὶ διαταχέων αὐτὸν ἥκειν ἀξιῶν. » Ἐκ δὲ τούτου πέμπεταί τις ἐξευρεθεὶς, ὃς ἐδόκει εὖ ὑπηρετήσειν, καὶ περιτυχὼν οὐ πρόσω τῆς πόλεως ὄντι Ῥωμύλῳ διασαφεῖ τὰς ἀγγελίας· ὁ δὲ περιχαρὴς γενόμενος ἔρχεται σπουδῇ πρὸς Νεμέτορα, καὶ περιπλακεὶς ἀμφοῖν ἀσπάζεται μὲν πρῶτον, ἔπειτα φράζει τὴν ἔκθεσιν σφῶν καὶ τροφὴν καὶ τἄλλ' ἃ παρὰ τοῦ Φαιστύλου ἐπύθετο. Τοῖς δὲ, οὐ πολλῶν ἵνα πιστεύσειαν τεκμηρίων δεομένοις, βουλομένοις τε καὶ καθ' ἡδονὰς τὸ λεγόμενον ἦν. Ἐπεὶ δ' ἀνέγνωσαν ἀλλήλους, αὐτίκα συνετάττοντο καὶ διεσκόπουν, ὅστις ἔσται τρόπος ἢ καιρὸς εἰς τὴν ἐπίθεσιν ἐπιτήδειος. Ἐν ᾧ δ' οὗτοι περὶ ταῦτ' ἦσαν, ὁ Φαιστύ-

bant conviciis illuditur, Numitor sequens et corporis decus plane regium demirabatur, et considerabat generosum et constantem in rebus gravissimis animum : qui nec ad misericordiam captandam, nec ad preces, quod omnes in tali fortuna facere solent, se converteret, sed cum honesto silentio ad supplicium pergeret. Postquam vero domum venerunt, aliis secedere iussis, ipsum Remum solum interrogavit quisnam esset et quibus ortus, quod talis vir e natalibus ortus vulgaribus non videretur. Cum autem Remus respondisset, se illud tantum scire ex nutricii fide, se infantem cum fratre gemino recens natum in silva expositum et a pastoribus susceptum et educatum fuisse, *Numitor* post interpositam brevem moram, sive aliquod veri suspicatus, sive deo rem in lucem proferente, sic iuvenem alloquitur : « In mea potestate esse te, Reme, quo« cumque supplicio afficere, et eos qui te huc adduxe« runt, multis et atrocibus iniuriis acceptis, mortem « tuam vehementissime expetere, cum ipse noris, non « est quod te doceam. Quod si te a morte et quovis « alio malo liberavero, an gratiam mihi habebis, et « roganti operam tuam in re utrique nostrum commoda « navabis? » Cum autem iuvenis respondisset quæ homines in vitæ desperatione, salutis spe ostentata, vitæ necisque arbitris et dicere et polliceri solent, Numitor eius vincula solvi iussit, et omnibus qui aderant remotis, fortunam suam ei narravit : ut Amulius frater regno ipsum fraudasset, orbatumque liberis reddidisset, alterum in venatione occulte interimens, alteram vinctam in carcere custodiens, ceteraque se ut dominus servo uteretur.

LXXXII. Hæc locutus, et multis lacrimis inter loquendum fusis, oravit Remum ut domesticas suas iniurias ulcisceretur. Cuius orationem cum iuvenis libenter excepisset, et iam se ad opus aggrediendum duci postularet, Numitor, eius animi alacritate collaudata, inquit : « Tempus rei gerendæ ego dispensaturus sum; tu inte« rim clam nuntium ad fratrem mitte, per quem significes te salvum esse et rogare ut ille quam primum ve« niat. » Tum vero inventus missusque est quidam ad hoc ministerium peridoneus, qui non procul ab urbe Romulum nactus mandata renuntiat. Ille vero valde lætus ad Numitorem properavit : et primum utrumque amplexus salutavit, deinde narravit quemadmodum et expositi et educati essent, et alia quæcunque ex Faustulo acceperat. Illis autem volentibus nec multis ut crederent argumentis egentibus, voluptati erat quod referebat. Ubi vero se mutuo agnoverunt, statim consilia ineunt, et de rei aggrediendæ ratione et opportunitate quærere cœperunt. Dum autem hæc ab istis geruntur, Faustulus ad

λος ἀπάγεται πρὸς Ἀμόλιον. Δεδοικὼς γὰρ μὴ οὐ πιστὰ δόξῃ τῷ Νεμέτορι λέγειν ὁ Ῥωμύλος ἄνευ σημείων ἐμφανῶν μεγάλου πράγματος μηνυτὴς γενόμενος, τὸ γνώρισμα τῆς ἐκθέσεως τῶν βρεφῶν τὴν σκάφην ἀναλαβὼν, ὀλίγον ὕστερον ἐδίωκεν εἰς τὴν πόλιν. Διερχόμενον δ' αὐτὸν τὰς πύλας ταραχωδῶς πάνυ καὶ περὶ πολλοῦ ποιούμενον μηδενὶ ποιῆσαι καταφανὲς τὸ στεγόμενον, τῶν φυλάκων τὶς καταμαθών· ἦν δὲ πολεμίων ἐφόδου δέος, καὶ τὰς πύλας οἱ μάλιστα πιστευόμενοι πρὸς τοῦ βασιλέως ἐφρούρουν· συλλαμβάνει τε καὶ τὸ κρυπτὸν ὅ τι δήποτ' ἦν καταμαθεῖν ἀξιῶν ἀποκαλύπτει βίᾳ τὴν περιβολήν. Ὡς δὲ τὴν σκάφην ἐθεάσατο καὶ τὸν ἄνθρωπον ἔμαθεν ἀπορούμενον, ἠξίου λέγειν τίς ἡ ταραχὴ καὶ τί τὸ βούλημα τοῦ μὴ φανερῶς εἰσφέρειν σκεῦος οὐδὲν δεόμενον ἀπορρήτου φορᾶς. Ἐν δὲ τούτῳ πλείους τῶν φυλάκων συνέρρεον, καί τις αὐτῶν γνωρίζει τὴν σκάφην, αὐτὸς ἐν ἐκείνῃ τὰ παιδία κομίσας ἐπὶ τὸν ποταμὸν, καὶ φράζει πρὸς τοὺς παρόντας. Οἱ δὲ συλλαβόντες τὸν Φαιστύλον ἄγουσιν ἐπ' αὐτὸν τὸν βασιλέα καὶ διηγοῦνται τὰ γενόμενα. Ἀμόλιος δ' ἀπειλῇ βασάνων καταπληξάμενος τὸν ἄνθρωπον, εἰ μὴ λέξει τὰς ἀληθείας ἑκὼν, πρῶτον μὲν εἰ ζῶσιν οἱ παῖδες ἤρετο, ὡς δὲ τοῦτ' ἔμαθε, τῆς σωτηρίας αὐτοῖς ὅστις ὁ τρόπος ἐγένετο· διηγησαμένου δ' αὐτοῦ πάνθ' ὡς ἐπράχθη, « Ἄγε δὴ, φησὶν ὁ βασιλεὺς, « εἰ δὴ ταῦτ' ἀληθεύσας ἔχεις, φράσον ὅπου νῦν ἂν « εὑρεθεῖεν. Οὐ γὰρ ἔτι δίκαιοί εἰσιν ἐν βουκόλοις « καὶ ἀδόξῳ βίῳ ζῆν, ἐμοιγ' ὄντες συγγενεῖς, ἄλ- « λως τε καὶ θεῶν προνοίᾳ σωζόμενοι. »

LXXXIII. Φαιστύλος δὲ τῆς ἀλόγου πραότητος ὑποψίᾳ κινηθεὶς μὴ φρονεῖν αὐτὸν ὅμοια τοῖς λόγοις, ὑποκρίνεται ὧδε· « Οἱ μὲν παῖδές εἰσιν ἐν τοῖς ὄρεσι « βουκολοῦντες, ὅσπερ ἐκείνων βίος· ἐγὼ δ' ἐπέμφθην « παρ' αὐτῶν τῇ μητρὶ δηλώσων ἐν αἷς εἰσι τύχαις· « ταύτην δὲ παρὰ σοὶ φυλάττεσθαι ἀκούων, δεήσεσθαι « τῆς σῆς θυγατρὸς ἔμελλον, ἵνα με πρὸς αὐτὴν ἀγάγοι. « Τὴν δὲ σκάφην ἔφερον, ἵν' ἔχω δεικνύναι τεκμήριον « ἐμφανὲς ἅμα τοῖς λόγοις. Νῦν οὖν, ἐπεὶ δέδοκταί « σοι τοὺς νεανίσκους δεῦρο κομίσαι, χαίρω τε, « καὶ πέμψον οὕστινας βούλει σὺν ἐμοί. Δείξω μὲν « οὖν τοῖς ἐλθοῦσι τοὺς παῖδας [ἐγὼ], φράσουσι δ' « αὐτοῖς ἐκεῖνοι τὰ παρὰ σοῦ. » Ὁ μὲν δὴ ταῦτ' ἔλεγεν, ἀναβολὴν εὑρέσθαι βουλόμενος τοῖς παισὶ τοῦ θανάτου, καὶ ἅμ' αὐτὸς ἀποδράσεσθαι τοὺς ἄγοντας, ἐπειδὰν ἐν τοῖς ὄρεσι γένηται, ἐλπίσας. Ἀμόλιος δὲ τοῖς πιστοτάτοις τῶν ὁπλοφόρων ἐπιστείλας κρύφα, οὓς ἂν ὁ συοφορβὸς αὐτοῖς δείξῃ συλλαβόντας ὡς αὐτὸν ἄγειν, ἀποστέλλει διαταχέων. Ταῦτα δὲ διαπραξάμενος αὐτίκα γνώμην ἐποιεῖτο καλέσας τὸν ἀδελφὸν ἐν φυλακῇ ἀδέσμῳ ἔχειν, ἕως ἂν εὖ θῆται τὰ παρόντα· καὶ αὐτὸν ὡς ἐπ' ἄλλο δή τι ἐκάλει. Ὁ δ' ἀποσταλεὶς ἄγγελος εὐνοίᾳ τε τοῦ κινδυνεύοντος, καὶ ἐλέῳ τῆς τύχης ἐπιτρέψας κατήγορος γί-

Amulium adducitur. Veritus enim ne Romulus in magnæ rei indicio fidem Numitori absque manifestis signis non faceret, cum alveo expositionis infantium documento, paullo post ad urbem contendit. Eum autem valde trepide portam intrantem, et quod ferebat diligentissime occultantem, cum quidam ex custodibus animadvertisset (erat enim hostilis incursionis metus, et portæ a fidissimis regis ministris custodiebantur) prehendit, et quidnam celaret cognoscere cupiens, amictum ei per vim detraxit. Cum autem alveum conspexisset, hominemque hæsitantem vidisset, quæsivit ex eo cur ita trepidaret quove consilio vas illud celaret, quod ei ferre propalam liceret. Interea vero plures custodes concurrebant, inter quos unus alveum agnovit, quippe qui infantes in eo ad fluvium deportasset, et eis qui tunc aderant rem indicavit. Illi vero Faustulum comprehensum ad regem adduxerunt et rem narraverunt. Amulius, tormentorum minis homini intentatis nisi sponte vera diceret, primum quidem an pueri viverent quæsivit : *deinde* vero, cum hoc cognovisset, *quæsivit* quonam modo illi incolumes evasissent. Cum autem ille omnia ut gesta erant narrasset : « Age igitur (inquit rex) siquidem hactenus vera dixisti, dic ubinam nunc inveniri « possint; non enim æquum est, ut inter bubulcos vi- « tam ingloriam degant, cum mei sint cognati, præ- « sertim cum divina providentia servati fuerint. »

LXXXIII. At Faustulus ob regis clementiam inopinatam mentem eius a verbis discrepare suspicatus, respondit : « Juvenes sunt in montibus ubi armenta pascunt, ut « eorum vitæ genus fert; ego vero missus sum ab ipsis, « ut, quo in statu res eorum sint, matri significarem : « quam cum apud te servari audissem, filiam tuam « rogaturus eram ut me ad eam duceret. Alveum au- « tem ferebam, ut præter verba manifestum etiam rei « argumentum possem ostendere. Nunc igitur, quod « tibi visum est iuvenes huc accersere, gaudeo; itaque « mitte mecum quoscunque volueris. Ego enim comiti- « bus pueros ostendam : illi vero tua mandata ipsis « exponant. » Hæc autem dicebat, quærens rationem qua iuvenum necem differret, simulque sperans, se, ubi in montes ventum esset, illis, a quibus ducebatur, evasurum. Amulius vero satellitum fidelissimos cum occultis mandatis, ut quos subulcus ipsis indicasset comprehensos ad se ducerent, statim dimisit. Quo facto decrevit accitum ad se fratrem in libera custodia adservare, donec præsentem rerum statum bene composuisset : quare illum quasi alia de caussa arcessivit. At nuntius qui missus fuerat, cum benevolentia erga periclitantem, tum etiam miseratione fortunæ commotus,

νεται τῷ Νεμέτορι τῆς Ἀμολίου γνώμης. Ὁ δὲ τοῖς παισὶ δηλώσας τὸν κατειληφότα κίνδυνον αὐτοὺς καὶ παρακελευσάμενος ἄνδρας ἀγαθοὺς γενέσθαι παρῆν, ἄγων ὡπλισμένους ἐπὶ τὰ βασίλεια τῶν τ' ἄλλων πελατῶν, καὶ ἑταίρων καὶ θεραπείας πιστῆς χεὶρ' οὐκ ὀλίγην. Ἧκον δὲ καὶ οἱ ἐκ τῶν ἀγρῶν συνελθόντες εἰς τὴν πόλιν ἐκλιπόντες τὴν ἀγοράν, ἔχοντες ὑπὸ ταῖς περιβολαῖς [ἑαυτῶν] ξίφη κεχρυμμένα, στῖφος καρτερόν. Βιασάμενοι δὲ τὴν εἴσοδον ἀθρόᾳ ὁρμῇ πάντες οὐ πολλοῖς ὁπλίταις φρουρουμένην, ἀποσφάττουσιν εὐπετῶς Ἀμόλιον, καὶ μετὰ τοῦτο τὴν ἄκραν καταλαμβάνονται. Ταῦτα μὲν οὖν τοῖς περὶ τὸν Φάβιον εἴρηται.

LXXXIV. Ἕτεροι δ' οὐδὲν τῶν μυθωδεστέρων ἀξιοῦντες ἱστορικῇ γραφῇ προσήκειν, τήν τ' ἀπόθεσιν τὴν τῶν βρεφῶν, οὐχ ὡς ἐκελεύσθη τοῖς ὑπηρέταις γενομένην, ἀπίθανον εἶναί φασι, καὶ τῆς λυκαίνης τὸ τιθασόν, ἣ τοὺς μαστοὺς ἐπεῖχε τοῖς παιδίοις, ὡς δραματικῆς μεστὸν ἀτοπίας διασύρουσιν· ἀντιδιαλλαττόμενοι δὲ πρὸς ταῦτα λέγουσιν ὡς ὁ Νεμέτωρ, ἐπειδὴ τὴν Σιλουίαν ἔγνω κύουσαν, ἕτερα παρασκευασάμενος παιδία νεογνὰ διηλλάξατο τεκούσης αὐτῆς τὰ βρέφη· καὶ τὰ μὲν ὀθνεῖα δέδωκε τοῖς φυλάττουσι τὰς ὠδῖνας ἀποφέρειν, εἴτε διὰ χρημάτων τὸ πιστὸν τῆς χρείας αὐτῶν πριάμενος, εἴτε διὰ γυναικῶν τὴν ὑπαλλαγὴν μηχανησάμενος, καὶ αὐτὰ λαβὼν Ἀμόλιος ὅτῳ δή τινι τρόπῳ ἀναιρεῖ. Τὰ δ' ἐκ τῆς Σιλουίας γενόμενα, περὶ παντὸς ποιούμενος ὁ μητροπάτωρ διασώζεσθαι, δίδωσι τῷ Φαιστύλῳ. Τὸν δὲ Φαιστύλον τοῦτον Ἀρκάδα μὲν εἶναί φασι τὸ γένος ἀπὸ τῶν σὺν Εὐάνδρῳ, κατοικεῖν δὲ περὶ τὸ Παλλάντιον ἐπιμέλειαν ἔχοντα τῶν Ἀμολίου κτημάτων· χαρίσασθαι δὲ Νεμέτορι τὴν ἐκτροφὴν τῶν παίδων, ἀδελφῷ πειθόμενον ὄνομα Φαυστίνῳ, τὰς περὶ τὸν Αὐεντῖνον τρεφομένας τοῦ Νεμέτορος ἀγέλας ἐπιτροπεύοντι· τήν τε τιθηνησαμένην τὰ παιδία καὶ μαστοὺς ἐπισχοῦσαν οὐ λύκαιναν εἶναί φασιν, ἀλλ' ὥσπερ εἰκὸς γυναῖκα τῷ Φαιστύλῳ συνοικοῦσαν, Λαυρεντίαν ὄνομα, ἣ δημοσιευούσῃ ποτὲ τὴν τοῦ σώματος ὥραν οἱ περὶ τὸ Παλλάντιον διατρίβοντες ἐπίκλησιν ἔθεντο τὴν Λοῦππαν· ἔστι δὲ τοῦτο Ἑλληνικόν τι καὶ ἀρχαῖον ἐπὶ ταῖς μισθαρνούσαις τὰ ἀφροδίσια τιθέμενον, αἳ νῦν εὐπρεπεστέρᾳ κλήσει ἑταῖραι προσαγορεύονται. Ἀγνοοῦντας δέ τινας αὐτὸ πλάσαι τὸν περὶ τῆς λυκαίνης μῦθον, ἐπειδὴ κατὰ τὴν γλῶτταν, ἣν τὸ Λατίνων ἔθνος φθέγγεται, λοῦππα καλεῖται τοῦτο τὸ θηρίον. Ἡνίκα δὲ τῆς ἐν τῷ γάλακτι τροφῆς ἀπηλλάγη τὰ παιδία, δοθῆναι πρὸς τῶν τρεφόντων εἰς Γαβίους, πόλιν οὐ μακρὰν ἀπὸ τοῦ Παλλαντίου κειμένην, ὡς Ἑλλάδα παιδείαν ἐκμάθοιεν· κἀκεῖ παρ' ἀνδράσιν ἰδιοξένοις τοῦ Φαιστύλου τραφῆναι, γράμματα καὶ μουσικὴν καὶ χρῆσιν ὅπλων Ἑλληνικῶν ἐκδιδασκομένους μέχρις ἥβης. Ἐπεὶ δ' ἀφί-

Numitori Amulii consilium indicat. Ille vero cum iuvenibus periculum impendens declarasset, eosque hortatus esset ut se fortiter gererent, cum aliorum clientum et amicorum armatorum tum etiam fidelissimorum famulorum non exigua manu stipatus, ad regiam venit. Aderat etiam validissima agrestium manus, qui in urbem convenerant, foro relicto, gladios sub vestibus abscondentes, omnesque conglobati, aditu qui a paucis militibus servabatur per vim occupato, Amulium sine ullo negotio obtruncant, atque arcem occupant. Hæc sunt quæ Fabius scribit.

LXXXIV. Alii vero, qui nihil fabulosi historiæ convenire censent, negant verisimile esse, infantes illos a ministris aliter quam ipsis mandatum erat expositos esse, et lupæ mansuetudinem, quæ ubera infantibus præbuerat, ut rem absurditatis tragicæ plenam cavillantur : harumque rerum narratione mutata aiunt, Numitorem, ubi cognovisset Silviam gravidam esse, alios pueros recens natos parasse, et in partu infantes permutasse; custodibusque alienos infantes asportandos dedisse (sive illorum operæ fidem pecunia emerit, sive per mulieres eam permutationem machinatus fuerit) eosque ad Amulium delatos, huius arbitratu necatos : natos vero ex Silvia, a materno avo, qui eorum salutem carissimam habebat, Faustulo commissos. Hunc autem Faustulum ab Arcadibus Evandri comitibus genus duxisse, et Palatinum collem incoluisse, atque regii pecoris curam habuisse *ferunt*. In gratiam autem Numitoris hos pueros educavisse, suasu fratris, cui nomen Faustino, qui Numitoris pecoris in Aventino colle pascentis magister erat. Quæ autem infantes aluit et mammas præbuit, non lupam fuisse ferunt, sed (ut consentaneum est) feminam, Faustuli coniugem nomine Laurentiam, cui ob prostitutam quondam corporis formam incolæ Palatini montis Lupæ cognomen imposuerant. Hoc autem nomen et Græcum et priscum est, illis quidem inditum quæ corpore vulgato quæstum faciebant : quæ nunc honestiore vocabulo ἑταῖραι *amicæ* appellantur. Sed quosdam rei huius ignaros *aiunt* fabulam de lupa commentos, siquidem lingua Latinorum hæc fera ita vocatur. Hos autem pueros a lacte depulsos, a nutritoribus in urbem Gabios, non procul a Palatino monte sitam missos, ut Græcam disciplinam discerent; ibique apud privatos Faustuli hospites educatos esse, et literas et musicam et armorum Græcorum usum didicisse, donec ad pubertatem venissent.

κοντο πρὸς τοὺς νομιζομένους γονεῖς, συμβῆναι τὴν διαφορὰν αὐτοῖς πρὸς τοὺς Νεμέτορος βουκόλους περὶ τῶν συννόμων χωρίων· ἐκ δὲ τούτου πληγὰς αὐτοῖς δόντας ὡς αὐτοὺς ἀπελάσαι τὰς ἀγέλας· ποιῆσαι δὲ ταῦτα τῇ γνώμῃ τοῦ Νεμέτορος, ἵν' ἀρχὴ γένοιτ' ἐγκλημάτων καὶ ἅμα παρουσίας εἰς τὴν πόλιν τῷ νομευτικῷ πλήθει πρόφασις. Ὡς δὲ ταῦτ' ἐγένετο, Νεμέτορα μὲν Ἀμολίου καταβοᾶν, ὡς δεινὰ πάσχει διαρπαζόμενος ὑπὸ τῶν ἐκείνου βουκόλων, καὶ ἀξιοῦν, εἰ μηδὲν αἴτιος [τῶν ἐκείνου] ἐστὶ παραδοῦναι τὸν βουφορβὸν αὐτῷ καὶ τοὺς υἱοὺς ἐπὶ δίκῃ· Ἀμόλιον δ' ἀπολύσασθαι βουλόμενον τὴν αἰτίαν, τούς τ' αἰτηθέντας καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας, ὅσοι παρεῖναι τοῖς γενομένοις εἶχον αἰτίαν, ἥκειν κελεύειν δίκας ὑφέξοντας τῷ Νεμέτορι. Πολλῶν δὲ συνελθόντων ἅμα τοῖς ἐπαιτίοις ἐπὶ τῇ προφάσει τῆς δίκης, φράσαντα τοῖς νεανίσκοις τὸν μητροπάτορα πᾶσαν τὴν καταλαβοῦσαν αὐτοὺς τύχην, καὶ φήσαντα τιμωρίαν νῦν εἴ ποτε καιρὸν εἶναι λαβεῖν, αὐτίκα ποιήσασθαι σὺν τῷ νομευτικῷ πλήθει τὴν ἐπίθεσιν. Περὶ μὲν οὖν γενέσεως καὶ τροφῆς τῶν οἰκιστῶν τῆς Ῥώμης ταῦτα λέγεται.

LXXXV. Τὰ δὲ κατὰ τὴν κτίσιν αὐτὴν γενόμενα· τοῦτο γὰρ ἔτι μοι τὸ μέρος τῆς γραφῆς λείπεται· νῦν ἔρχομαι διηγησόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ Ἀμολίου τελευτήσαντος ἀνεσώσατο τὴν ἀρχὴν ὁ Νεμέτωρ, ὀλίγον ἐπισχὼν χρόνον, ἐν ᾧ τὴν πόλιν ἐκ τῆς πρότερον ἐπεχούσης ἀκοσμίας εἰς τὸν ἀρχαῖον ἐκόσμει τρόπον, εὐθὺς ἐπενόει τοῖς μειρακίοις ἰδίαν ἀρχὴν κατασκευάσαι ἑτέραν πόλιν οἰκίσας. Ἅμα δὲ καὶ τοῦ πολιτικοῦ πλήθους ἐπίδοσιν εἰς εὐανδρίαν ἐσχηκότος, ἀπαναλῶσαί τι καλῶς ἔχειν ᾤετο, καὶ μάλιστα τὸ διάφορον αὐτῷ ποτε γενόμενον, ὡς μὴ δι' ὑποψίας αὐτοὺς ἔχοι. Κοινωσάμενος δὲ τοῖς μειρακίοις, ἐπειδὴ κἀκείνοις ἐδόκει, δίδωσιν αὐτοῖς χωρία μὲν ὧν ἄρξουσιν, ἔνθα παῖδες ὄντες ἐτράφησαν· ἐκ δὲ τοῦ λεὼ τόν τε δι' ὑποψίας αὐτῷ γενόμενον, ὃς ἔμελλε νεωτερισμοῦ εἰσαῦθις ἄρξειν, καὶ εἴ τι ἑκούσιον ἀπαναστῆναι ἐβούλετο. Ἦν δ' ἐν τούτοις πολὺ μὲν, ὥσπερ εἰκὸς ἐν πόλει κινουμένῃ, τὸ δημοτικὸν γένος, ἱκανὸν δὲ καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ κρατίστου γνώριμον, ἐκ δὲ τοῦ Τρωϊκοῦ τὸ εὐγενέστατον δὴ νομιζόμενον, ἐξ οὗ καὶ γενεαί τινες ἔτι περιῆσαν εἰς ἐμὲ, πεντήκοντα μάλιστ' οἶκοι. Ἐχορηγεῖτο δὲ τοῖς νεανίσκοις καὶ χρήματα καὶ ὅπλα καὶ σῖτος καὶ ἀνδράποδα καὶ ὑποζύγι' ἀχθοφόρα καὶ εἴ τι ἄλλο πόλεως ἦν κατασκευῇ πρόσφορον. Ὡς δ' ἀνέστησαν ἐκ τῆς Ἄλβας οἱ νεανίσκοι τὸν λεὼν, μίξαντες αὐτῷ τὸν αὐτόθεν, ὅσος ἦν ἐν τῷ Παλλαντίῳ καὶ περὶ τὴν Σατουρνίαν ὑπολιπὴς, μερίζονται τὸ πλῆθος ἅπαν διχῆ. Τοῦτο δ' αὐτοῖς δόξαν παρέσχε φιλοτιμίας, ἵνα θᾶττον ἀνύηται τῇ πρὸς ἀλλήλους ἁμίλλῃ τὰ ἔργα, αἴτιον δὲ τοῦ μεγίστου κακοῦ, στάσεως, ἐγένετο. Οἵ τε γὰρ προσνεμηθέντες αὐτοῖς τὸν ἑαυ-

de ipsius Numitoris sententia fecisse, ut aliquod criminandi initium fieret; simul etiam ut illa pastorum turba suum in urbem concursum aliqua speciosa causa velaret. Hoc facto Numitorem de Amulio conqueri cœpisse se gravia pati, et ab eius pastoribus res suas diripi, atque postulasse, si omni harum rerum culpa vacaret, ut sibi bubulcum cum eius filiis dederet ad supplicium. Amulium vero, cum se ab ea culpa purgare vellet, imperasse ut et illi quos deposcebat, et reliqui omnes qui accusati erant rebus illis interfuisse, causam de iniuriis Numitori factis dicturi venirent. Cum autem multi præter reos sub causæ agendæ specie convenissent, avum maternum, postquam adolescentibus omnes eorum casus exposuerit, eosque monuerit vindictæ occasionem tunc, qualis nunquam antea, sese offerre, statim cum turba illa pastorum Amulium adortum esse. De ortu igitur et educatione conditorum urbis hæc traduntur.

LXXXV. Quæ vero acciderunt dum urbs conderetur (hæc enim huius libri sola pars adhuc mihi restat) nunc exsequar. Postquam Amulio defuncto Numitor regnum recepit, paullulum moratus, dum rempublicam ex diuturna tyrannide, qua ante premebatur, in pristinum statum restitueret, statim de proprio regno iuvenibus parando nova urbe condenda cogitavit. Simul etiam præclare secum actum iri putavit, si urbanæ multitudinis, cuius numerus valde auctus erat, partem aliquam, præcipue vero eam quæ quondam sibi adversata fuerat, tolleret, ne eam suspectam haberet. Itaque consilio cum iuvenibus communicato, cum et ipsis id placuisset, agros illis dedit, quorum essent domini, ubi pueri educati fuerant: et populi partem sibi suspectam, utpote res novas molituram, et siqui alii sponte emigrare voluerunt *illis attribuit*. In his autem (ut in migrationibus solet accidere) erat magnus quidem plebeiorum numerus, sed etiam non pauci ex optimatibus nobiles, et ex Troianis quotquot generosissimi habebantur; quorum etiam ad meam usque ætatem superest progenies, quinquaginta circiter familiæ. Iuvenibus autem datæ sunt et pecuniæ et arma et frumentum et mancipia et iumenta oneraria et siquid aliud ad urbis fabricationem utile erat. Qui cum populum Alba eduxissent, indigenis quotquot in Palatio et Saturnia reliqui erant cum eo mixtis, multitudinem totam in duas partes diviserunt. Id autem ipsis quidem ad æmulationem visum est conducere, ut opus illis certatim operantibus citius absolveretur, re vera autem mali gravissimi, seditionis, causa fuit. Divisi enim ducem suum utrique, ut idoneum ad omnibus im-

τῶν ἡγεμόν' ἕκαστοι κυδαίνοντες ὡς ἐπιτήδειον ἁπάντων ἄρχειν ἐπῆραν· αὐτοί τ' οὐκέτι μίαν γνώμην ἔχοντες, οὐδ' ἀδελφὰ διανοεῖσθαι ἀξιοῦντες, ὡς αὐτὸς ἄρξων ἑκάτερος θατέρου, παρώσαντες τὸ ἴσον τοῦ πλείονος ὠρέγοντο. Τέως μὲν οὖν ἀφανῆ τὰ πλεονεκτήματ' αὐτῶν ἦν, ἔπειτα δ' ἐξερράγη σὺν τοιᾷδε προφάσει. Τὸ χωρίον, ἔνθ' ἔμελλον ἱδρύσειν τὴν πόλιν, οὐ τὸ αὐτὸ ἡρεῖτο ἑκάτερος. Ῥωμύλου μὲν γὰρ ἦν γνώμη τὸ Παλλάντιον οἰκίζειν, τῶν τ' ἄλλων ἕνεκα καὶ τῆς τύχης τοῦ τόπου, ἣ τὸ σωθῆναί τ' αὐτοῖς καὶ τραφῆναι παρέσχε· Ῥώμῳ δ' ἐδόκει τὴν καλουμένην νῦν ἀπ' ἐκείνου Ῥεμορίαν οἰκίζειν. Ἔστι δὲ τὸ χωρίον ἐπιτήδειον ὑποδέξασθαι πόλιν, λόφος οὐ πρόσω τοῦ Τεβέριος κείμενος, ἀπέχων τῆς Ῥώμης ἀμφὶ τοὺς τριάκοντα σταδίους. Ἐκ δὲ τῆς φιλονεικίας ταύτης ἀκοινώνητος εὐθὺς ὑπεδηλοῦτο φιλαρχία· τῷ γὰρ εἴξαντι τὸ κρατῆσαν ἅπανθ' ὁμοίως ἐπιθήσεσθαι ἔμελλεν.

LXXXVI. Χρόνου δέ τινος ἐν τούτῳ διαγενομένου, ἐπειδὴ οὐδὲν ἐμειοῦτο τῆς στάσεως, δόξαν ἀμφοῖν τῷ μητροπάτορι ἐπιτρέψαι, παρῆσαν εἰς τὴν Ἄλβαν. Ὁ δ' αὐτοῖς ταῦθ' ὑποτίθεται, θεοὺς ποιήσασθαι δικαστὰς ὁποτέρου χρὴ τὴν ἀποικίαν λέγεσθαι καὶ τὴν ἡγεμονίαν εἶναι. Ταξάμενος δ' αὐτοῖς ἡμέραν ἐκέλευσεν ἐξ ἑωθινοῦ καθέζεσθαι χωρὶς ἀλλήλων ἐν αἷς ἑκάτεροι ἀξιοῦσιν ἕδραις, προθύσαντας δὲ τοῖς θεοῖς ἱερὰ τὰ νομιζόμενα, φυλάττειν οἰωνοὺς αἰσίους· ὁποτέρῳ δ' ἂν οἱ ὄρνιθες πρότερον κρείττους γένωνται, τοῦτον ἄρχειν τῆς ἀποικίας. Ἀπῄεσαν οἱ νεανίσκοι ταῦτ' ἐπαινέσαντες, καὶ κατὰ τὰ συγκείμενα παρῆσαν ἐν τῇ κυρίᾳ τῆς πράξεως ἡμέρᾳ. Ἦν δὲ Ῥωμύλῳ μὲν οἰωνιστήριον, ἔνθ' ἠξίου τὴν ἀποικίαν ἱδρῦσαι, τὸ Παλλάντιον· Ῥώμῳ δ' ὁ προσεχὴς ἐκείνῳ λόφος Αὐεντῖνος καλούμενος, ὡς δέ τινες ἱστοροῦσιν, ἡ Ῥεμορία· φυλακή τ' ἀμφοῖν παρῆν οὐκ ἐπιτρέψουσα ὅ τι μὴ φανείη λέξειν. Ὡς δὲ τὰς προσηκούσας ἕδρας ἔλαβον, ὀλίγον ἐπισχὼν χρόνον ὁ Ῥωμύλος ὑπὸ σπουδῆς τε καὶ τοῦ πρὸς τὸν ἀδελφὸν φθόνου· [ὡς δὲ καὶ ὁ φθόνος] ἴσως δὲ καὶ οὕτως ὁ θεὸς ἐνῆγεν· πρὶν ἢ καὶ ὁτιοῦν σημεῖον θεάσασθαι, πέμψας ὡς τὸν ἀδελφὸν ἀγγέλους ἥκειν ἠξίου διαταχέων, ὡς πρότερος ἰδὼν αἰσίους οἰωνούς. Ἐν ᾧ δ' οἱ πεμφθέντες ὑπ' αὐτοῦ δι' αἰσχύνης ἔχοντες τὴν ἀπάτην οὐ σπουδῇ ἐχώρουν, τῷ Ῥώμῳ γῦπες ἐπισημαίνουσιν ἓξ ἀπὸ τῶν δεξιῶν πετόμενοι. Καὶ ὁ μὲν ἰδὼν τοὺς ὄρνιθας περιχαρὴς ἐγένετο, μετ' οὐ πολὺ δ' οἱ παρὰ τοῦ Ῥωμύλου πεμφθέντες ἀναστήσαντες αὐτὸν ἄγουσιν ἐπὶ τὸ Παλλάντιον. Ἐπεὶ δ' ἐν τῷ αὐτῷ ἐγένοντο, ἤρετο μὲν τὸν Ῥωμύλον ὁ Ῥῶμος, οὕστινας οἰωνοὺς ἴδοι πρότερος· ὁ δ' ἐν ἀπόρῳ γίνεται ὅ τι ἀποκρίναιτο. Ἐν δὲ τούτῳ δώδεκα γῦπες αἴσιοι πετόμενοι ὤφθησαν· οὓς ἰδὼν θαρρεῖ τε καὶ τῷ Ῥώμῳ λέγει δείξας τοὺς οἰωνούς, « Τί γὰρ ἀξιοῖς τὰ πάλαι γενόμενα μαθεῖν; τούσδε

perandum, celebrarunt, et ipsi quoque non amplius concordes, neque fraterna mente agentes, cum uterque alteri imperare vellet, contempta æqualitate maiora affectare cœperunt. Aliquamdiu igitur illa principatus affectatio latuit : denique vero hac occasione erupit. Locus condendæ urbis non idem utrique placebat. Romulus enim censebat Palatium muniendum, cum aliis de causis, tum vero ob loci fortunam, quæ ipsis salutem attulerat et educationem præbuerat : at Remus eam quæ nunc ab illo appellatur Remuria condere malebat. Est autem locus urbi capiendæ opportunus, collis non procul a Tiberi XXX ferme stadia a Roma distans. Ex hac autem contentione statim apparuit illa insociabilis dominandi cupiditas. Utervis enim tunc cessisset, ei victor eodem modo in ceteris deinceps rebus imperaturus erat.

LXXXVI. Elapso deinde aliquanto temporis spatio, cum illud discidium nihil minueretur, convenit inter eos ut res tota avo materno committeretur : eaque de causa ambo Albam profecti sunt. Ille vero eos monuit ut deorum iudicio utrumque permitterent, et ab utro colonia esset denominanda, et utrius imperium esse oporteret. Itaque præstituta illis die iussit mane seorsim utrumque in quibus sedibus utrique libuisset considere, peractisque ante legitimis sacris aves observare : et utri felicius contigisset auspicium, eum coloniæ ducem haberi. Iuvenes laudato hoc consilio abierunt, et ex pacto die huic rei præstituta adfuerunt. Atque Romulus templum avibus observandis delegit Palatium, ubi coloniam condere in animo habebat : Remus vero collem illi contiguum, qui Aventinus vocatur, aut (ut alii tradunt) Remuriam. Custodes vero utrisque additi, qui non sinerent aliud auspicium pronuntiari quam quod apparuisset. Cum igitur uterque suas sedes cepisset, Romulus non diu moratus præ nimia festinatione et invidia, qua fratrem prosequebatur, (fortasse et Deus ita eum impellebat), antequam ullum signum vidisset, missis ad fratrem nuntiis celeriter eum ad se venire iussit, quasi prior aves faustas vidisset. Interea vero dum nuntii, quos fraudis pudebat, iter lentius faciunt, sex vultures Remo a dextra volantes apparuerunt. Ille autem, conspectis avibus, vehementer lætatus est, sed paullo post a Romuli nuntiis ad Palatium est abductus. Cum convenissent, Remus ex Romulo quæsivit quasnam aves prior vidisset : ille vero hærens non habuit quid responderet. Interea vero vultures duodecim fausti volantes ei apparuerunt : quibus conspectis animo confirmato, aves Remo ostendit et « Quid, inquit, ea quæ « iampridem facta sunt scire cupis? en, ipse has aves

« γὰρ δή που τοὺς οἰωνοὺς αὐτὸς ὁρᾷς. Ὁ δ' ἀγανακτεῖ τε καὶ δεινὰ ποιεῖται, ὡς διηρτημένος ὑπ' αὐτοῦ, τῆς τ' ἀποικίας οὐ μεθήσεσθαι αὐτῷ φησιν.

LXXXVII. Ἀνίσταται δ' ἐκ τούτου μείζων τῆς προτέρας ἔρις, ἑκατέρου τὸ πλέον ἔχειν ἀφανῶς διωκομένου, τὸ δὲ μὴ μεῖον ἀναφανδὸν ἀπὸ δικαιώσεως τοιᾶσδ' ἐπισυνάπτοντος. Εἰρημένον γὰρ ἦν αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ μητροπάτορος, ὅτῳ ἂν προτέρῳ κρείττους ὄρνιθες ἐπισημήνωσι, τοῦτον ἄρχειν τῆς ἀποικίας. Γένους δ' ὀρνίθων ἑνὸς ἀμφοῖν ὀφθέντος, ὁ μὲν τῷ πρότερος, ὁ δὲ τῷ πλείους ἰδεῖν ἐκρατύνετο. Συνελάμβανε δ' αὐτοῖς τῆς φιλονεικίας καὶ τὸ ἄλλο πλῆθος, ἦρξέ τε πολέμου δίχα τῶν ἡγεμόνων ὁπλισθέν· καὶ γίνεται μάχη καρτερὰ καὶ φόνος ἐξ ἀμφοῖν πολύς. Ἐν ταύτῃ φασί τινες τῇ μάχῃ τὸν Φαιστύλον, ὃς ἐξεθρέψατο τοὺς νεανίσκους, διαλῦσαι τὴν ἔριν τῶν ἀδελφῶν βουλόμενον, ὡς οὐδὲν οἷός τ' ἦν ἀνύσαι, εἰς μέσους ὤσασθαι τοὺς μαχομένους ἄνοπλον, θανάτου τοῦ ταχίστου τυχεῖν προθυμούμενον, ὅπερ ἐγένετο. Τινὲς δὲ καὶ τὸν λέοντα τὸν λίθινον, ὃς ἔκειτο τῆς ἀγορᾶς τῆς τῶν Ῥωμαίων ἐν τῷ κρατίστῳ [χωρίῳ] παρὰ τοῖς ἐμβόλοις, ἐπὶ τῷ σώματι τοῦ Φαιστύλου τεθῆναί φασιν, ἔνθ' ἔπεσεν ὑπὸ τῶν εὑρόντων ταφέντος. Ἀποθανόντος δ' ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Ῥώμου, νίκην οἰκτίστην ὁ Ῥωμύλος ἀπό τε τοῦ ἀδελφοῦ καὶ πολιτικῆς ἀλληλοκτονίας ἀνελόμενος, τὸν μὲν Ῥῶμον ἐν τῇ Ῥεμορίᾳ θάπτει, ἐπειδὴ καὶ ζῶν τοῦ χωρίου τῆς κτίσεως περιείχετο· αὐτὸς δὲ ὑπὸ λύπης τε καὶ μετανοίας τῶν πεπραγμένων παρεὶς ἑαυτὸν εἰς ἀπόγνωσιν τοῦ βίου τρέπεται. Τῆς δὲ Λαυρεντίας, ἣ νεογνοὺς παραλαβοῦσ' ἐξεθρέψατο καὶ μητρὸς οὐχ ἧττον ἠσπάζετο, δεομένης καὶ παρηγορούσης, ταύτῃ πειθόμενος ἀνίσταται· συναγαγὼν δὲ τοὺς Λατίνους, ὅσοι μὴ κατὰ τὴν μάχην ἔφθασαν, ὀλίγῳ πλείους ὄντας τρισχιλίων ἐκ πάνυ πολλοῦ κατ' ἀρχὰς γενομένου πλήθους, ὅτε τὴν ἀποικίαν ἔστελλε, πολίζει τὸ Παλλάντιον. Ὁ μὲν οὖν πιθανώτατος τῶν λόγων περὶ τῆς Ῥώμου τελευτῆς οὗτος εἶναί μοι δοκεῖ· λεγέσθω δ' ὅμως καὶ εἴ τις ἑτέρως ἔχων παραδίδοται. Φασὶ δή τινες συγχωρήσαντ' αὐτὸν τῷ Ῥωμύλῳ τὴν ἡγεμονίαν, ἀχθόμενον δὲ καὶ δι' ὀργῆς ἔχοντα τὴν ἀπάτην, ἐπειδὴ κατεσκευάσθη τὸ τεῖχος, φλαῦρον ἀποδεῖξαι τὸ ἔρυμα βουλόμενον, « Ἀλλὰ τοῦτό γ' » εἰπεῖν, « οὐ χαλεπῶς ἄν τις ὑμῖν ὑπερβαίη πολέμιος, ὥσπερ ἐγώ » · καὶ αὐτίκα ὑπεραλέσθαι. Κελέριον δέ τινα τῶν ἐπιβεβηκότων τοῦ τείχους, ὃς ἦν ἐπιστάτης τῶν ἔργων, « Ἀλλὰ τοῦτόν γε τὸν πολέμιον οὐ χαλεπῶς ἄν τις ἡμῶν ἀμύναιτο, » εἰπόντα, πλῆξαι τῷ σκαφείῳ κατὰ τῆς κεφαλῆς, καὶ αὐτίκ' ἀποκτεῖναι. Τὸ μὲν δὴ τέλος τῆς στάσεως τῶν ἀδελφῶν τοιοῦτο λέγεται γενέσθαι.

LXXXVIII. Ἐπειδὴ δ' οὐδὲν ἔτ' ἦν ἐμποδὼν τῷ κτίσματι, προειπὼν ὁ Ῥωμύλος ἡμέραν, ἐν ᾗ τοὺς θεοὺς ἀρεσάμενος ἔμελλε τὴν ἀρχὴν τῶν ἔργων ποιή-

« cernis. » Ille vero indignatus ægre tulit se ab eo deceptum esse, et colonia se illi cessurum negavit.

LXXXVII. Inde contentio priore maior exorta est, utroque se superiorem esse clam cupiente, et quin alteri cederet aperte abnuente. Ita enim argumentabantur : esse sibi dictum ab avo cui priori meliores aves addixissent, eum fore coloniæ ducem. Sed cum idem avium genus utrique apparuisset, hic quidem quod prior aves observasset, ille vero quod plures, se superiorem esse dicebat. Hanc vero eorum contentionem reliqua quoque multitudo suscepit, quæ non exspectato ducum imperio arma capere et pugnare cœpit; acrique pugna commissa magna hinc inde cædes facta est. Nonnulli autem aiunt, in hoc prœlio Faustulum, qui adolescentes educaverat, fratrum litem dirimere volentem, cum nihil proficere posset, inermem se in mediam pugnantium aciem coniecisse, mortis celerrimæ desiderio, votique sui compotem factum. Nonnulli etiam leonem lapideum, qui erat in maxime conspicuo fori Romani loco ad rostra, corpori Faustuli impositum fuisse aiunt, qui sepultus est in eo ipso loco in quo inventus erat. Cæso autem Remo in illa pugna, Romulus, cum victoriam miserrimam de fratre et civium mutua cæde rettulisset, Remum in Remuria humavit, quoniam vivus eum locum urbi condendæ destinarat. Ipse vero præ mærore et facti pœnitentia abiectus de manibus sibimet ipsi inferendis cogitare cœpit. Sed cum Laurentia, quæ eos recens natos *a marito datos* acceperat et educaverat, et non minus quam mater amabat, rogaret et consolaretur eum, huius precibus adductus surrexit : et congregatis Latinis, quotquot in prœlio non occiderant, qui ex pristino colonorum numero longe maiore ad paulo plures quam tria hominum milia redacti erant, in Palatio urbem condidit. Hæc igitur de Remi morte opinio mihi maxime probabilis videtur. Dicatur tamen et si quid diverse ab aliis de hac re prolatum est. Quidam enim aiunt eum Romulo de principatu cessisse, sed deinde indignatum et iratum quod dolo circumventus esset, mœnibus iam exstructis, cum vellet demonstrare illam munitionem infirmam et inanem esse, dixisse, « At quivis hostis facile hanc superaverit, ut nunc ego » : et simul eam transiliisse. Celerem vero quendam, qui supra muros stabat, quique operi præpositus erat, subiecisse, « At istum « hostem facile nostrum quivis arcuerit » ; atque capite eius rastro percusso eum interfecisse. Hic igitur fraterni discidii exitus fuisse fertur.

LXXXVIII. Ceterum, cum iam nihil esset quod conditionem impediret, Romulus indicta die, qua diis placatis opus auspicaturus erat, præparatisque rebus omnibus

σασθαι, παρασκευασάμενός θ' ὅσ' εἰς θυσίας καὶ ὑποδοχὰς τοῦ λεὼ χρησίμως ἕξειν ἔμελλεν, ὡς ἧκεν ὁ συγκείμενος χρόνος, αὐτός τε προθύσας τοῖς θεοῖς, καὶ τοὺς ἄλλους κελεύσας κατὰ δύναμιν τὸ αὐτὸ δρᾶν, ὄρνιθας μὲν πρῶτον αἰσίους λαμβάνει· μετὰ δὲ τοῦτο πυρκαϊὰς πρὸ τῶν σκηνῶν γενέσθαι κελεύσας, ἐξάγει τὸν λεὼν τὰς φλόγας ὑπερθρώσκοντα τῆς ὁσιώσεως τῶν μιασμάτων ἕνεκα. Ἐπεὶ δὲ πᾶν ὅσον ἦν ἐκ λογισμοῦ θεοῖς φίλον ᾤετο πεπρᾶχθαι, καλέσας ἅπαντας εἰς τὸν ἀποδειχθέντα τόπον περιγράφει τετράγωνον σχῆμα τῷ λόφῳ, βοὸς ἄρρενος ἅμα θηλείᾳ ζευχθέντος ὑπ' ἄροτρον ἑλκύσας αὔλακα διηνεκῆ, τὴν μέλλουσαν ὑποδέξασθαι τὸ τεῖχος· ἐξ οὗ Ῥωμαίοις τὸ ἔθος τοῦτο τῆς περιαρόσεως τῶν χωρίων ἐν οἰκισμοῖς πόλεων παραμένει. Ἐργασάμενος δὲ ταῦτα καὶ τῶν βοῶν ἑκατέρους ἱερεύσας ἄλλων τε πολλῶν θυμάτων καταρξάμενος, ἐφίστησι τοῖς ἔργοις τὸν λεών. Ταύτην ἔτι καὶ εἰς ἐμὲ τὴν ἡμέραν Ῥωμαίων ἡ πόλις ἑορτῶν οὐδεμιᾶς ἧττονα τιθεμένη καθ' ἕκαστον ἔτος ἄγει, καλοῦσι δὲ Παρίλια· θύουσι δ' ἐν αὐτῇ περὶ γονῆς τετραπόδων οἱ γεωργοὶ καὶ νομεῖς θυσίαν χαριστήριον ἔαρος ἀρχομένου. Πότερον δὲ τὴν ἡμέραν ταύτην ἔτι παλαίτερον ἐν εὐπαθείαις διάγοντες ἐπιτηδειοτάτην οἰκισμῷ πόλεως ἐνόμισαν, ἢ τοῦ κτίσματος ἄρξασαν ἱερὰν ἐποιήσαντο καὶ θεοὺς ἐν αὐτῇ τοὺς ποιμέσι φίλους γεραίρειν ᾤοντο δεῖν, οὐκ ἔχω βεβαίως εἰπεῖν.

LXXXIX. Ἃ μὲν οὖν ἐμοὶ δύναμις ἐγένετο σὺν πολλῇ φροντίδι ἀνευρεῖν, Ἑλλήνων τε καὶ Ῥωμαίων συχνὰς ἀναλεξαμένῳ γραφὰς ὑπὲρ τοῦ τῶν Ῥωμαίων γένους, τοιάδ' ἐστίν· ὥστε θαρρῶν ἤδη τις ἀποφαινέσθω, πολλὰ χαίρειν φράσας τοῖς βαρβάρων καὶ δραπετῶν καὶ ἀνεστίων ἀνθρώπων καταφυγὴν τὴν Ῥώμην ποιοῦσιν, Ἑλλάδα πόλιν αὐτήν, ἀποδεικνύμενος μὲν κοινοτάτην τε πόλεων καὶ φιλανθρωποτάτην, ἐνθυμούμενος δ' ὅτι τὸ τῶν Ἀβοριγίνων φῦλον Οἰνωτρικὸν ἦν, τοῦτο δ' Ἀρκαδικόν· μεμνημένος δὲ τῶν συνοικησάντων αὐτοῖς Πελασγῶν, οἳ Θετταλίαν καταλιπόντες Ἀργεῖοι τὸ γένος ὄντες εἰς Ἰταλίαν ἀφίκοντο· Εὐάνδρου τ' αὖ καὶ Ἀρκάδων ἀφίξεως, οἳ περὶ τὸ Παλλάντιον ᾤκησαν, Ἀβοριγίνων αὐτοῖς παρασχόντων τὸ χωρίον· ἔτι δὲ Πελοποννησίων τῶν σὺν Ἡρακλεῖ παραγενομένων, οἳ κατῴκησαν ἐπὶ τοῦ Σατουρνίου· τελευταῖον δὲ τῶν ἀπαναστάντων ἐκ τῆς Τρῳάδος καὶ συγκερασθέντων τοῖς προτέροις. Τούτων γὰρ ἂν οὐδὲν εὕροι τῶν ἐθνῶν οὔτ' ἀρχαιότερον οὔθ' Ἑλληνικώτερον. Αἱ δὲ τῶν βαρβάρων ἐπιμιξίαι, δι' ἃς ἡ πόλις πολλὰ τῶν ἀρχαίων ἐπιτηδευμάτων ἀπέμαθε, σὺν χρόνῳ ἐγένοντο. Καὶ θαῦμα μὲν τοῦτο πολλοῖς ἂν εἶναι δόξειε τὰ εἰκότα λογισαμένοις, πῶς οὐχ ἅπασ' ἐξεβαρβαρώθη, Ὀπικούς θ' ὑποδεξαμένη καὶ Μαρσοὺς καὶ Σαυνίτας καὶ Τυρρηνοὺς καὶ Βρεττίους, Ὀμβρικῶν τε καὶ Λιγύων καὶ Ἰβήρων [καὶ Κελτῶν] συχνὰς μυριάδας, ἄλλα τε πρὸς

ad sacrificium et populi epulum necessariis, die statuta postquam et ipse ante alios sacrificium diis fecit, et ceteros pro viribus idem facere iussit, primum quia augurium faustum nactus est : deinde ignibus pro tentoriis accendi iussis populum piaculi causa per medias flammas salientem deduxit. Ubi autem peractum putavit quidquid diis acceptum esse iudicabat, omnibus in locum designatum convocatis, collem quadrato circumscripsit, bobusque mari et femina sub eodem iugo iunctis perpetuum sulcum duxit, in quo mœnia fundaturus erat. Unde apud Romanos hic mos circumarandi loca in condendis urbibus permansit. His autem peractis et utroque bove immolato, multisque aliis victimis mactatis, populum ad opus admovit. Hunc diem ad nostram usque ætatem populus Romanus quotannis celebrat eumque si quem alium diem festum in honore habet, vocatque Parilia. Hoc autem die pro fecundo quadrupedum partu agricolæ et pastores vere ineunte, ut diis gratias agant, sacrificium faciunt. Utrum vero hunc diem iam antea publica lætitia peregerint et ideo urbi condendæ aptissimum existimaverint, an eum quod urbs eo condi cœpta sit consecraverint, et deos pastoribus propitios eo colendos censuerint, certo affirmare non possum.

LXXXIX. Hæc igitur sunt, quæ de Romanorum gente in multis Græcorum et Romanorum scriptis a me magna cura perlectis reperire potui. Quapropter quivis confidenter relictis iis, qui Romam hominum barbarorum et fugitivorum et lare carentium refugium faciunt, affirmet hanc urbem Græcam esse, demonstrans eam *omnium* urbium et communissimam et humanissimam esse : considerans Aboriginum gentem Œnotricam fuisse, hanc vero Arcadicam, et memoria repetens Pelasgos, qui cum iis habitabant, Thessalia relicta ab Argivis oriundos in Italiam venisse; itemque adventum Evandri et Arcadum, qui in Palantio habitabant, quem locum Aborigines ipsis dederant; præterea Peloponnesios, qui cum Hercule venerunt et in colle Saturnio habitabant; denique illos qui ex agro Troiano migrarunt, et cum prioribus miscebantur. His enim gentibus nullam aliam aut antiquiorem aut magis Græcam reperire poterit. Barbarorum vero commercia, ob quæ populus Romanus multa prisca instituta dedidicit multo post acciderunt. Atque hoc multis verisimilia reputantibus mirum videri possit, quomodo non penitus barbara reddita fuerit, receptis Opicis, Marsis, Samnitibus, Etruscis, Bruttiis, multisque Umbrorum, Ligurum, Iberorum milibus, et aliis præterea gentibus, partim ex ipsa Italia partim ex aliis locis innumeris con-

τοῖς εἰρημένοις ἔθνη, τὰ μὲν ἐξ αὐτῆς Ἰταλίας, τὰ δ' ἐξ ἑτέρων ἀφιγμένα τόπων μυρί' ὅσα, οὐθ' ὁμόγλωττα οὐθ' ὁμοδίαιτα, ὧν [οὔτε φωνὰς οὔτε δίαιταν] καὶ βίους σύγκλυδας ἀναταραχθέντας ἐκ τοσαύτης διαφωνίας πολλὰ τοῦ παλαιοῦ κόσμου τῆς πόλεως νεοχμῶσαι εἰκὸς ἦν· ἐπεὶ ἄλλοι γε συχνοὶ ἐν βαρβάροις οἰκοῦντες ὀλίγου χρόνου διελθόντος ἅπαν τὸ Ἑλληνικὸν ἀπέμαθον, ὡς μήτε φωνὴν Ἑλλάδα φθέγγεσθαι, μήτ' ἐπιτηδεύμασιν Ἑλλήνων [ἔτι] χρῆσθαι, μὴ θεοὺς τοὺς αὐτοὺς νομίζειν, μὴ νόμους τοὺς ἐπιεικεῖς, ᾧ μάλιστα διαλλάσσει φύσις Ἑλλὰς βαρβάρου, μὴ τῶν ἄλλων συμβολαίων μηδ' ὁτιοῦν. Ἀποχρῶσι δὲ τὸν λόγον τόνδ' ὡς ἀληθῆ εἶναι Ἀχαιῶν οἱ περὶ τὸν Πόντον τεκμηριῶσαι ᾠκημένοι, φῦλον μὲν ἐκ τοῦ Ἑλληνικωτάτου γενόμενοι, βαρβάρων δὲ συμπάντων νῦν ὄντες ἀγριώτατοι.

XC. Ῥωμαῖοι δὲ φωνὴν μὲν οὔτ' ἄκραν βάρβαρον, οὔτ' ἀπηρτισμένως Ἑλλάδα φθέγγονται, μικτὴν δέ τιν' ἐξ ἀμφοῖν, ἧς ἐστιν ἡ πλείων Αἰολίς· τοῦτο μόνον ἀπολαύσαντες ἐκ τῶν πολλῶν ἐπιμιξιῶν, τὸ μὴ πᾶσι τοῖς φθόγγοις ὀρθοεπεῖν, τὰ δ' ἄλλ', ὁπόσα γένους Ἑλληνικοῦ μηνύματ' ἐστὶν ὡς οὐχ ἕτεροί τινες τῶν ἀποικησάντων διασώζοντες, οὐ νῦν πρῶτον ἀρξάμενοι πρὸς φιλίαν ζῆν, ἡνίκα τὴν τύχην πολλὴν καὶ ἀγαθὴν ῥέουσαν διδάσκαλον ἔχουσι τῶν καλῶν, οὐδ' ἀφ' οὗ πρῶτον ὠρέχθησαν τῆς διαποντίου, τὴν Καρχηδονίων καὶ Μακεδόνων ἀρχὴν καταλύσαντες, ἀλλ' ἐκ παντὸς οὗ συνῳκίσθησαν χρόνου βίον Ἕλληνα ζῶντες καὶ οὐδὲν ἐκπρεπέστερον ἐπιτηδεύοντες πρὸς ἀρετὴν νῦν ἢ πρότερον. Μυρία δ' εἰς τοῦτο λέγειν ἔχων καὶ πολλοῖς τεκμηρίοις χρῆσθαι δυνάμενος ἀνδρῶν τε μαρτυρίας φέρειν οὐκ ἀξίων ἀπιστεῖσθαι, πάντ' ἀναβάλλομαι ταῦτ' εἰς τὸν περὶ τῆς πολιτείας αὐτῶν συγγραφησόμενον λόγον. Νυνὶ δ' ἐπὶ τὴν ἑξῆς διήγησιν τρέψομαι, τὴν ἀνακεφαλαίωσιν τῶν ἐν ταύτῃ δεδηλωμένων τῇ βίβλῳ τῆς ἐχομένης γραφῆς ποιησάμενος ἀρχήν.

gressis, lingua et vitæ genere dissonis, quorum mores in unum contractos permixtosque ob tantam discrepantiam multa de prisca illa et præclara reipublicæ disciplina in peius innovasse par erat. Siquidem et multi alii inter barbaros degentes exiguo temporis spatio totam græcitatem dedidicerunt : ita ut neque Græce loquantur, neque amplius Græcorum institutis utantur, neque eosdem deos putent, neque leges æquitatis plenas *servent* (qua re præcipue Græcorum ingenia a barbaris differunt), neque ullum contractuum genus cum Græcis congruens habeant. Hoc autem verum esse satis declarant Achæi Ponti accolæ, qui cum essent ex gente cum primis Græca oriundi, tamen omnium barbarorum nunc sunt ferissimi.

XC. Romani vero sermone nec prorsus barbaro, nec absolute Græco utuntur, sed mixto ex utroque, cuius maior pars est linguæ Aeolicæ; atque ex tot commerciis hoc solum incommodum acceperunt, quod non omnia vocabula recte efferant. Cetera vero quæ sunt Græci generis indicia, magis quam ulli alii coloni servant, nec nunc primum amice vivere inceperunt, ex quo bonam secundamque fortunam morum honestorum magistram habuerunt, neque ex quo primum res transmarinas affectarunt, everso Carthaginiensium et Macedonum imperio; sed ab omni tempore ex quo in unam civitatem coacti sunt more Græco vixerunt : neque nunc virtutis parandæ studiosiores sunt, quam ante. Cum autem hac de re multa dicere multisque argumentis hoc probare et virorum fide dignorum testimonia adferre possim, malo tamen hæc omnia reservare ei libro, quem de Romanorum republica sum scripturus. Nunc ad narrationis seriem revertor, a rebus, quæ in hoc libro declaratæ sunt, per capita repetitis initium sequentis libri facturus.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΕΩΣ

ΡΩΜΑΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

I. Ἡ Ῥωμαίων πόλις ἵδρυται μὲν ἐν τοῖς ἑσπερίοις μέρεσι τῆς Ἰταλίας παρὰ ποταμὸν Τέβεριν, ὃς κατὰ μέσην μάλιστα τὴν ἀκτὴν ἐκδίδωσιν, ἀπέχουσα τῆς Τυρρηνικῆς θαλάττης ἑκατὸν εἴκοσι σταδίους. Οἱ δὲ κατασχόντες αὐτὴν πρῶτοι τῶν μνημονευομένων βάρβαροί τινες ἦσαν αὐτόχθονες Σικελοὶ λεγόμενοι, πολλὰ καὶ ἄλλα τῆς Ἰταλίας χωρία κατασχόντες, ὧν οὐκ ὀλίγα διέμεινεν οὐδ' ἀφανῆ μνημεῖα μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ἐν οἷς καὶ τόπων τινῶν ὀνόματα Σικελικὰ λεγόμενα, μηνύοντα τὴν πάλαι ποτ' αὐτῶν ἐνοίκησιν. Τούτους ἐκβαλόντες Ἀβοριγῖνες αὐτοὶ κατέσχον τὸν τόπον, Οἰνώτρων ὄντες ἀπόγονοι τῶν κατοικούντων τὴν ἀπὸ Τάραντος ἄχρι Ποσειδωνίας παράλιον. Ἱερά τις αὕτη νεότης καθοσιωθεῖσα θεοῖς κατὰ τὸν ἐπιχώριον νόμον ὑπὸ τῶν πατέρων ἀποσταλῆναι λέγεται, χώραν οἰκήσουσα τὴν ὑπὸ τοῦ δαιμονίου σφίσι δοθησομένην. Τὸ δὲ τῶν Οἰνώτρων γένος Ἀρκαδικὸν ἦν, ἐκ τῆς τότε μὲν καλουμένης Λυκαονίας, νυνὶ δ' Ἀρκαδίας, ἑκουσίως ἐξελθὸν ἐπὶ γῆς κτῆσιν ἀμείνονος, ἡγουμένου τῆς ἀποικίας Οἰνώτρου τοῦ Λυκάονος, ἐφ' οὗ τὴν ἐπίκλησιν τὸ ἔθνος ἔλαβεν. Ἀβοριγίνων δὲ κατεχόντων τὰ χωρία, πρῶτοι μὲν αὐτοῖς γίνονται σύνοικοι Πελασγοί, πλάνητες ἐκ τῆς τότε μὲν καλουμένης Αἱμονίας, νῦν δὲ Θετταλίας, ἐν ᾗ χρόνον τινὰ ᾤκησαν· μετὰ δὲ τοὺς Πελασγοὺς Ἀρκάδες ἐκ Παλλαντίου πόλεως ἐξελθόντες, Εὔανδρον ἡγεμόνα ποιησάμενοι τῆς ἀποικίας, Ἑρμοῦ καὶ νύμφης Θέμιδος υἱόν· οἳ πρὸς ἑνὶ τῶν ἑπτὰ λόφων πολίζονται, ὃς ἐν μέσῳ μάλιστα κεῖται τῆς Ῥώμης, Παλλάντιον ὀνομάσαντες τὸ χωρίον ἐπὶ τῆς ἐν Ἀρκαδίᾳ πατρίδος. Χρόνοις δ' οὐ πολλοῖς ὕστερον Ἡρακλέους καταχθέντος εἰς Ἰταλίαν, ὅτε τὴν στρατιὰν ἐξ Ἐρυθείας οἴκαδ' ἀπήγαγε, μοῖρά τις ὑπολειφθεῖσα τῆς σὺν αὐτῷ δυνάμεως Ἑλληνικῆς πλησίον ἱδρύεται τοῦ Παλλαντίου πρὸς ἑτέρῳ τῶν συμπεπολισμένων τῇ πόλει λόφων, ὃς τότε μὲν ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων Σατόρνιος ἐλέγετο, νῦν δὲ Καπιτωλῖνος ὑπὸ Ῥωμαίων. Ἐπειοὶ οἱ πλείους τούτων ἦσαν ἐκ πόλεως Ἤλιδος ἐξαναστάντες, διαπεπορθημένης αὐτοῖς τῆς πατρίδος ὑφ' Ἡρακλέους.

DIONYSII

ALEXANDRI F.

HALICARNASSENSIS

ANTIQUITATUM ROMANARUM

LIBER SECUNDUS.

I. Urbs Roma sita est in occidentalibus Italiæ partibus ad Tiberim flumen, quod circa medium ferme litus effluit, atque a mari Tyrrheno abest cxx stadiis. Eam tenuerunt primi omnium hominum qui memorantur barbari quidam indigenæ, Siculi appellati, qui etiam multa alia Italiæ loca occupabant, quorum non pauca nec obscura monumenta ad nostra usque tempora permanent: inter quæ sunt etiam loca quædam Sicula nominata, priscæ illorum habitationis indicia. His pulsis Aborigines oriundi ab Œnotris, qui oram maritimam a Tarento Pæstum usque incolebant, eum locum occuparunt. Hæc autem fuisse fertur iuventus quædam more patrio diis consecrata et ad quærendas sedes, quascunque ipsis fortuna obtulisset, a parentibus missa. Genus autem Œnotrorum Arcadicum erat, ex ea regione quæ tunc Lycaonia, nunc vero Arcadia nominatur, sponte profectum, ut agrum meliorem sibi pararet, duce coloniæ Œnotro Lycaonis filio, a quo genti nomen inditum. Cum autem Aborigines ea loca tenerent, primi cum eis sedes coniunxerunt Pelasgi, profugi ex ea terra, quæ tunc Hæmonia, nunc vero Thessalia vocatur, ubi aliquamdiu habitaverant. Post Pelasgos vero Arcades, ex oppido Pallantio profecti, coloniæ ducem secuti Evandrum Mercurii et nymphæ Themidis filium, qui sedes suas posuerunt in uno e septem collibus, in media ferme urbe sito; quem locum a patria sua Arcadica Pallantium appellarunt. Sed non multo post, cum Hercules in Italiam devenisset exercitum ex Erythea domum reducens, pars quædam Græcarum copiarum quæ cum eo venerant ibi relicta prope Pallantium sedes fixit in alio colle ex iis, quos *nunc* urbs muris complectitur, qui tunc ab indigenis Saturnius vocabatur, nunc vero a Romanis Capitolinus. Horum plerique erant Epei, Elide ex urbe pulsi, cum Hercules ipsorum patriam armis expugnatam evertisset.

II. Γενεᾷ δ' ἑκκαιδεκάτῃ μετὰ τὸν Τρωικὸν πόλεμον Ἀλβανοὶ συνοικίζουσιν ἄμφω τὰ χωρία ταῦτα, τείχει περιλαβόντες καὶ τάφρῳ. Τέως δ' ἦν αὔλια βουφορβίων τε καὶ ποιμνίων καὶ τῶν ἄλλων καταγωγαὶ βοτήρων, ἄφθονον ἀναδιδούσης πόαν τῆς αὐτόθι γῆς οὐ μόνον τὴν χειμερινὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν θερεινόμον διὰ τοὺς ἀναψύχοντάς τε καὶ κατάρδοντας αὐτὴν ποταμούς. Γένος δὲ τὸ Ἀλβανῶν μικτὸν ἦν ἔκ τ' Ἀρκάδων καὶ Ἐπειῶν τῶν ἐξ Ἤλιδος ἐλθόντων καὶ Πελασγῶν, τελευταίων δὲ τῶν μετ' Ἰλίου ἅλωσιν ἀφικομένων εἰς Ἰταλίαν Τρώων, οὓς ἦγεν Αἰνείας ὁ Ἀγχίσου καὶ Ἀφροδίτης. Εἰκὸς δέ τι καὶ βαρβαρικὸν ἐκ τῶν προσοίκων ἢ παλαιῶν οἰκητόρων ὑπολιπὲς τῷ Ἑλληνικῷ συγκαταλεγῆναι. Ὄνομα δὲ κοινὸν οἱ σύμπαντες οὗτοι Λατῖνοι ἐκλήθησαν ἐπ' ἀνδρὸς δυναστεύσαντος τῶν τόπων Λατίνου, τὰς κατ' ἔθνος ὀνομασίας ἀφαιρεθέντες. Ἐτειχίσθη μὲν οὖν ἡ πόλις ὑπὸ τούτων τῶν ἐθνῶν ἐνιαυτῷ δευτέρῳ καὶ τριακοστῷ καὶ τετρακοσιοστῷ μετ' Ἰλίου ἅλωσιν, ἐπὶ τῆς ἑβδόμης ὀλυμπιάδος. Οἱ δ' ἀγαγόντες τὴν ἀποικίαν ἀδελφοὶ δίδυμοι τοῦ βασιλείου γένους ἦσαν· Ῥωμύλος αὐτῶν ὄνομα θατέρῳ, τῷ δ' ἑτέρῳ Ῥῶμος· τὰ μητρόθεν μὲν ἀπ' Αἰνείου τε καὶ Δαρδανίδαι, πατρὸς δ' ἀκρίβειαν μὲν οὐ ῥᾴδιον εἰπεῖν ἐξ ὅτου φύντες, πεπίστευνται δ' ὑπὸ Ῥωμαίων Ἄρεος υἱοὶ γενέσθαι. Οὐ μέντοι διέμειναν γ' ἀμφότεροι τῆς ἀποικίας ἡγεμόνες ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς στασιάσαντες· ἀλλ' ὁ περιλειφθεὶς αὐτῶν Ῥωμύλος, ἀπολομένου κατὰ τὴν μάχην θατέρου, οἰκιστὴς γίνεται τῆς πόλεως καὶ τοὔνομ' αὐτῇ τῆς ἰδίας κλήσεως ἐπώνυμον τίθεται. Ἀριθμὸς δὲ τῶν μετασχόντων αὐτῷ τῆς ἀποικίας ἀπὸ πολλοῦ τοῦ κατ' ἀρχὰς ἐξαποσταλέντος ὀλίγος ἦν ὁ καταλειφθεὶς, τρισχίλιοι πεζοὶ καὶ ἱππεῖς τριακόσιοι.

III. Ἐπεὶ οὖν ἥ τε τάφρος αὐτοῖς ἐξείργαστο καὶ τὸ ἔρυμα τέλος εἶχεν, αἵ τ' οἰκήσεις τὰς ἀναγκαίους κατασκευὰς ἀπειλήφεσαν, ἀπῄτει δ' ὁ καιρὸς καὶ περὶ κόσμου πολιτείας ᾧ χρήσονται σκοπεῖν, ἀγορὰν ποιησάμενος αὐτῶν ὁ Ῥωμύλος, ὑποθεμένου τοῦ μητροπάτορος καὶ διδάξαντος ἃ χρὴ λέγειν, « τὴν μὲν πόλιν « ἔφη ταῖς τε δημοσίαις καὶ ταῖς ἰδίαις κατασκευαῖς « ὡς νεόκτιστον ἀποχρώντως κεκοσμῆσθαι· ἠξίου δ' « ἐνθυμεῖσθαι πάντας ὡς οὐ ταῦτ' ἐστι τὰ πλείστου « ἄξια ἐν ταῖς πόλεσιν. Οὔτε γὰρ ἐν τοῖς ὀθνείοις « πολέμοις τὰς βαθείας τάφρους καὶ τὰ ὑψηλὰ ἐρύματα ἱκανὰ εἶναι τοῖς ἔνδον ἀπράγμονα σωτηρίας ὑπόληψιν παρασχεῖν, ἀλλ' ἕν τι μόνον ἐγγυᾶσθαι, τὸ μηδὲν ἐξ ἐπιδρομῆς κακὸν ὑπ' ἐχθρῶν « παθεῖν προκαταληφθέντας, οὔθ' ὅταν ἐμφύλιοι ταραχαὶ τὸ κοινὸν κατάσχωσι, τῶν ἰδίων οἴκων καὶ « ἐνδιαιτημάτων τὰς καταφυγὰς ὑπάρχειν τινὶ ἀκινδύνους. Σχολῆς γὰρ ἀνθρώποις ταῦτα καὶ ῥᾳστώνης βίων εὑρῆσθαι παραμύθια, μεθ' ὧν οὔτε

II. Ætate vero XVI post bellum Troianum Albani utrumque hunc locum muro fossaque communitum habitare cœperunt. Ibi autem ad id usque tempus fuerant stabula armentorum et ceterorum pastorum diversoria quod ager ille non solum hiberni sed etiam æstivi pabuli copiam, propter fluvios ipsum refrigerantes, et irrigantes, abunde suppeditaret. Albanum autem genus mixtum erat ex Arcadibus et Epeis ex Elide profectis et Pelasgis, postremo ex Troianis, qui post Troiam captam duce Ænea Anchisæ et Veneris filio in Italiam venerant. Verisimile autem est aliquos etiam barbaros ex accolis aut priscis colonis reliquos, cum Græcis esse permixtos. Horum autem omnium commune nomen fuit Latinorum, deductum a Latino illius regionis rege, priscis singularum gentium appellationibus sublatis. Ab his igitur gentibus urbs condita est anno CCXXXII post Troiam captam, olympiade VII. Coloniæ autem duces fuerunt gemini fratres regii sanguinis, quorum alter Romulus, alter Remus vocabatur, materno genere Dardanidæ oriundi ab Ænea. Sed ex quo patre progeniti fuerint, difficile est aliquid certi proferre : sed Romani eos Martis filios esse persuasum habent. Non tamen ambo permanserunt coloniæ duces, controversia de principatu inter eos exorta : sed Romulus, altero in pugna cæso, superstes urbis conditor fuit, eamque de suo nomine appellavit. Ceterum numerus eorum qui eiusdem coloniæ participes fuerunt, cum principio multi cum eis exiissent, exiguum restabat, tria peditum millia et trecenti equites.

III. Fossa igitur ab illis perfecta et munitione absoluta ædificiisque pro præsenti necessitate exstructis, cum tempus iam postularet, ut dispiceretur qua reipublicæ forma utendum esset, Romulus convocata concione avi materni monitu, et ab eo quid esset dicendum edoctus, dixit : « urbem et publicis et privatis ædificiis, ut recens « conditam, satis a se ornatam esse; omnes autem rogavit « ut illud cogitarent, reipublicæ summam in his rebus « non esse sitam. Neque enim in bellis externis pro« fundas fossas altaque munimenta satis esse idonea ad « quietam salutis securæ spem incolis afferendam, sed « hoc unum polliceri, repentina hostium incursione op« pressos cladem nullam accepturos : neque, si intestini « tumultus in republica exorti fuerint, privatas ædes « et domicilia cuiquam refugium satis tutum præbere. « Ad vitam enim quiete et tranquille degendam hæc « subsidia et solatia inventa esse, quæ neque insidias

« τὸ ἐπιβουλεῦον τῶν πέλας κωλύεσθαι μὴ οὐ πονηρὸν εἶναι, οὔτ' ἐν τῷ ἀκινδύνῳ βεβηκέναι θαρρεῖν τὸ ἐπιβουλευόμενον, πόλιν τ' οὐδεμίαν πω τούτοις ἐκλαμπρυνθεῖσαν ἐπὶ μήκιστον εὐδαίμονα γενέσθαι καὶ μεγάλην, οὐδ' αὖ παρὰ τὸ μὴ τυχεῖν τινὰ κατασκευῆς ἰδίας τε καὶ δημοσίας πολυτελοῦς κεκωλῦσθαι μεγάλην γενέσθαι καὶ εὐδαίμονα· ἀλλ' ἕτερ' εἶναι τὰ σώζοντα καὶ ποιοῦντα μεγάλας ἐκ μικρῶν γενέσθαι τὰς πόλεις· ἐν μὲν τοῖς ὀθνείοις πολέμοις τὸ διὰ τῶν ὅπλων κράτος· τοῦτο δὲ τόλμῃ παραγίνεσθαι καὶ μελέτῃ· ἐν δὲ ταῖς ἐμφυλίοις ταραχαῖς τὴν τῶν πολιτευομένων ὁμοφροσύνην· ταύτην δὲ τὸν σώφρονα καὶ δίκαιον ἑκάστου βίον ἀπέφηνεν ἱκανώτατον ὄντα τῷ κοινῷ παρασχεῖν. Τοὺς δὴ τὰ πολέμιά τ' ἀσκοῦντας καὶ [τὰ] τῶν ἐπιθυμιῶν κρατοῦντας ἄριστα κοσμεῖν τὰς ἑαυτῶν πατρίδας, τείχη τ' ἀνάλωτα τῷ κοινῷ καὶ καταγωγὰς τοῖς ἑαυτῶν βίοις ἀσφαλεῖς τούτους εἶναι τοὺς παρασκευαζομένους· μαχητὰς δέ γε καὶ δικαίους ἄνδρας καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς ἐπιτηδεύοντας τὸ τῆς πολιτείας σχῆμα ποιεῖν τοῖς φρονίμως αὐτὸ καταστησαμένοις· μαλθακούς τ' αὖ καὶ πλεονέκτας καὶ δούλους αἰσχρῶν ἐπιθυμιῶν τὰ πονηρὰ ἐπιτηδεύματ' ἐπιτελεῖν. Ἔφη τε παρὰ τῶν πρεσβυτέρων καὶ διὰ πολλῆς ἱστορίας ἐληλυθότων ἀκούειν, ὅτι πολλαὶ μὲν ἀποικίαι μεγάλαι καὶ εἰς εὐδαίμονας ἀφικόμεναι τόπους, αἱ μὲν αὐτίκα διεφθάρησαν εἰς στάσεις ἐμπεσοῦσαι, αἱ δ' ὀλίγον ἀντισχοῦσαι χρόνον ὑπήκοοι τοῖς πλησιοχώροις ἠναγκάσθησαν γενέσθαι, καὶ ἀντὶ κρείττονος χώρας ἣν κατέσχον τὴν χείρονα τύχην διαλλάξασθαι, δοῦλαι ἐξ ἐλευθέρων γενόμεναι· ἕτεραι δ' ὀλιγάνθρωποι καὶ εἰς χωρία οὐ πάνυ σπουδαῖα παραγενόμεναι ἐλεύθεραι μὲν πρῶτον, ἔπειτα δ' ἑτέρων ἄρχουσαι διετέλεσαν. Καὶ οὔτε ταῖς εὐπραγίαις τῶν ὀλίγων οὔτε ταῖς δυστυχίαις τῶν πολλῶν ἕτερόν τι ἢ τὸ σχῆμα τῆς πολιτείας ὑπάρχειν αἴτιον. Εἰ μὲν οὖν μία τις ἦν παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις βίου τάξις ἡ ποιοῦσ' εὐδαίμονας τὰς πόλεις, οὐ χαλεπὴν ἂν γενέσθαι σφίσι τὴν αἵρεσιν αὐτῆς· νῦν δ' ἔφη πολλὰς πυνθάνεσθαι τὰς κατασκευὰς παρ' Ἕλλησί τε καὶ βαρβάροις ὑπαρχούσας, τρεῖς δ' ἐξ ἁπασῶν ἐπαινουμένας μάλισθ' ὑπὸ τῶν χρωμένων ἀκούειν, καὶ τούτων οὐδεμίαν εἶναι τῶν πολιτειῶν εἰλικρινῆ, προσεῖναι δέ τινας ἑκάστῃ κῆρας συμφύτους, ὥστε χαλεπὴν αὐτῶν εἶναι τὴν αἵρεσιν. Ἠξίου τ' αὐτοὺς βουλευσαμένους ἐπὶ σχολῆς εἰπεῖν εἴθ' ὑφ' ἑνὸς ἄρχεσθαι θέλουσιν ἀνδρὸς, εἴθ' ὑπ' ὀλίγων, εἴτε νόμους καταστησάμενοι πᾶσιν ἀποδοῦναι τὴν τῶν κοινῶν προστασίαν. Ἐγὼ δ' ὑμῖν, ἔφη, πρὸς τὸ νέαν καταστήσασθαι πολιτείαν εὐτρεπὴς, καὶ οὔτ' ἄρχειν ἀπαξιῶ, οὔτ' ἄρχεσθαι ἀναίνομαι· τιμῶν δ' ἃς μοι προσεθήκατε, ἡγεμόνα με πρῶ-

« vicinorum ita arceant ut nocere nequeant, neque efficiant ut ei qui insidiis appetantur, quasi in tuto sint confidere possint; neque ullam umquam urbem his solis ornamentis felicitatem et amplitudinem diuturnam nactam esse : neque contra quod sumptuosis ædificiis privatis publicisque caruisset, impeditam fuisse quo minus et ampla et fortunata evaderet. Sed alia esse quæ urbes servarent et magnas ex parvis facerent : in externis bellis ipsam armorum potentiam (hanc autem audacia et exercitatione comparari) atque in civilibus perturbationibus civium concordiam. Hanc autem inquit facillime posse in republica florere, si unusquisque et temperanter et iuste viveret. Eos igitur qui rebus bellicis operam navarent et cupiditatibus suis imperarent optime suas patrias ornare, et reipublicæ mœnia inexpugnabilia et vitæ ipsorum privatæ tutissima domicilia parantes. Bellicosos certe iustosque viros, et qui ceteras virtutes colerent, parere eam reipublicæ formam quæ prudenter instituta sit : contra vero molles et avaros et fœdis cupiditatibus addictos, mala instituta procreare. Dixitque se a natu maioribus et multarum rerum peritis accepisse, multas magnas colonias in loca fortunata deductas, partim exortis seditionibus statim perditas, partim non multo post imperium vicinorum ferre coactas esse, et meliorem locum, quem ante habebant, cum deteriore fortuna commutasse, et servas ex liberis factas : alias vero, non magno hominum numero, et in agros non admodum bonos profectas, liberas primum fuisse, deinde aliorum etiam imperium diuturnum adeptas vixisse. Neque felicitatis paucorum, neque infortunii multorum aliam fuisse causam, quam ipsius reipublicæ formam. Quod si apud omnes homines esset una sola vitæ ratio, quæ civitates felices faceret, illam facilem ipsis esse electu. Sed audire se dicebat multas cum apud Græcos tum apud barbaros reipublicæ formas exstitisse, inter quas tres potissimum laudarentur ab illis, qui iis utuntur, harum tamen nullam ab omni parte sinceram : sed earum unicuique fatale aliquod malum innatum, ita ut optio esset difficilis. Itaque iussit eos, re per otium considerata, respondere, utrum uni an paucis parere mallent an legibus constitutis universo populo summan rerum publicarum custodiam demandare. Equidem, inquit, si novam reipublicæ formam constitueritis ad eam accipiendam paratus sum; nec me indignum puto qui aliis imperem, nec alteri recuso obedire. Honoribus enim quos mihi habuistis, primum me coloniæ

« τον ἀποδείξαντες τῆς ἀποικίας, ἔπειτα καὶ τῇ « πόλει τὴν ἐπωνυμίαν ἐπ' ἐμοῦ θέντες, ἅλις ἔχω. « Ταύτας γὰρ οὔτε πόλεμος ὑπερόριος, οὔτε στάσις « ἐμφύλιος, οὔθ' ὁ πάντα μαραίνων τὰ καλὰ χρόνος ἀφαιρήσεταί με, οὔτ' ἄλλη τύχη παλίγκοτος « οὐδεμία· ἀλλὰ καὶ ζῶντι καὶ τὸν βίον ἐκλιπόντι « τούτων ὑπάρξει μοι τῶν τιμῶν παρὰ πάντα τὸν « λοιπὸν αἰῶνα τυγχάνειν. »

IV. Τοιαῦτα μὲν ὁ Ῥωμύλος ἐκ διδαχῆς τοῦ μητροπάτορος, ὥσπερ ἔφην, ἀπομνημονεύσας ἐν τοῖς πλήθεσιν ἔλεξεν. Οἱ δὲ βουλευσάμενοι κατὰ σφᾶς αὐτοὺς ἀποκρίνονται τοιάδε· » Ἡμεῖς πολιτείας « μὲν καινῆς οὐδὲν δεόμεθα, τὴν δ' ὑπὸ τῶν πατέρων δοκιμασθεῖσαν εἶναι κρατίστην παραλαβόντες « οὐ μετατιθέμεθα, γνώμῃ θ' ἑπόμενοι τῶν παλαιοτέρων, οὓς ἀπὸ μείζονος οἰόμεθα φρονήσεως αὐτὴν καταστήσασθαι, καὶ τύχῃ ἀρεσκόμενοι. Οὐ « γὰρ τήνδε μεμψαίμεθ' ἂν εἰκότως, ἣ παρέσχεν « ἡμῖν βασιλευομένοις τὰ μέγιστα τῶν ἐν ἀνθρώποις « ἀγαθῶν, ἐλευθερίαν τε καὶ ἄλλων ἀρχήν. Περὶ « μὲν δὴ πολιτείας ταῦτ' ἐγνώκαμεν. Τὴν δὲ τιμὴν « ταύτην οὐχ' ἑτέρῳ τινὶ μᾶλλον ἢ σοὶ προσήκειν « ὑπολαμβάνομεν, τοῦ τε βασιλείου γένους ἕνεκα καὶ « ἀρετῆς, μάλιστα δ' ὅτι τῆς ἀποικίας ἡγεμόνι κεχρήμεθά σοι, καὶ πολλὴν σύνισμεν δεινότητα, « πολλὴν δὲ σοφίαν, οὐ λόγῳ μᾶλλον ἢ ἔργῳ μαθόντες. » Ταῦθ' ὁ Ῥωμύλος ἀκούσας, ἀγαπᾶν μὲν ἔφη βασιλείας ἄξιος ὑπ' ἀνθρώπων κριθείς· οὐ μέντοι γε λήψεσθαι τὴν τιμὴν πρότερον, ἐὰν μὴ καὶ τὸ δαιμόνιον ἐπιθεσπίσῃ δι' οἰωνῶν αἰσίων.

V. Ὡς δὲ κἀκείνοις ἦν βουλομένοις, προειπὼν ἡμέραν ἐν ᾗ διαμαντεύσασθαι περὶ τῆς ἀρχῆς ἔμελλεν, ἐπειδὴ καθῆκεν ὁ χρόνος, ἀναστὰς περὶ τὸν ὄρθρον ἐκ τῆς σκηνῆς προῆλθεν. Στὰς δ' ὑπαίθριος ἐν καθαρῷ χωρίῳ καὶ προθύσας ἃ νόμος ἦν, εὔχετο Διΐ τε βασιλεῖ καὶ τοῖς ἄλλοις θεοῖς, οὓς ἐποιήσατο τῆς ἀποικίας ἡγεμόνας, εἰ βουλομένοις αὐτοῖς ἐστι βασιλεύεσθαι τὴν πόλιν ὑφ' ἑαυτοῦ, σημεῖ' οὐράνια φῆναι καλά. Μετὰ δὲ τὴν εὐχὴν ἀστραπὴ διῆλθεν ἐκ τῶν ἀριστερῶν ἐπὶ τὰ δεξιά. Τίθενται δὲ Ῥωμαῖοι τὰς ἐκ τῶν ἀριστερῶν ἐπὶ τὰ δεξιὰ ἀστραπὰς αἰσίους, εἴτε παρὰ Τυρρηνῶν διδαχθέντες, εἴτε τῶν πατέρων καθηγησαμένων, κατὰ τοιόνδε τινὰ ὡς ἐγὼ πείθομαι λογισμὸν, ὅτι καθέδρα μέν ἐστι καὶ στάσις ἀρίστη τῶν οἰωνοῖς μαντευομένων ἡ βλέπουσα πρὸς ἀνατολὰς, ὅθεν ἡλίου τ' ἀναφοραὶ γίνονται καὶ σελήνης καὶ ἀστέρων πλανήτων τε καὶ ἀπλανῶν· ἥ τε τοῦ κόσμου περιφορὰ, δι' ἣν τοτὲ μὲν ὑπὲρ γῆς ἅπαντα τὰ ἐν αὐτῷ γίνεται, τοτὲ δ' ὑπὸ γῆς, ἐκεῖθεν ἀρξαμένη τὴν ἐγκύκλιον ἀποδίδωσι κίνησιν. Τοῖς δὲ πρὸς ἀνατολὰς βλέπουσιν ἀριστερὰ μὲν γίνεται τὰ πρὸς τὴν ἄρκτον ἐπιστρέφοντα μέρη, δεξιὰ δὲ τὰ πρὸς μεσημβρίαν φέροντα· τιμιώτερα δὲ τὰ πρότερα πέφυκεν εἶναι τῶν ὑστέρων. Μετεωρίζεται

« ducem creantes, deinde urbem a me denominantes, « contentus sum. Hos enim neque externum bellum, neque domestica seditio, neque tempus, quod « omnes res præclaras debilitat, neque ulla alia adversa « fortuna mihi eripiet; sed et vivus et mortuus his « honoribus in posterum et in perpetuum fruar.

IV. Atque hæc Romulus ab avo materno (ut dixi) edoctus ad populum dixit. Illi vero, seorsim communicato inter se consilio, ita responderunt: « Nobis nova « reipublicæ forma non est opus: sed quam maiores « nostri optimam iudicarunt, eam ab illis acceptam « non mutabimus; nec discedemus a priscorum sententia, « a quibus magna cum prudentia eam constitutam « fuisse credimus, sed in hac fortuna acquiescimus. « Neque enim iure de ea conqueri possemus, quæ nobis regum imperio utis bona, quæ maxima inter homines habentur, libertatem et imperium in alios dedit. « De forma igitur reipublicæ hæc est nostra sententia. « Hunc autem honorem nulli alii potius quam tibi convenire arbitramur, cum ob regium genus et virtutem, « tum vero præcipue quod te duce coloniæ usi sumus, « et magnam in te esse gravitatem magnamque sapientiam non verbis potius quam re ipsa edocti « scimus. » Romulus his auditis respondit, Gratum quidem sibi esse hominum iudicium, quo dignus regno habitus esset: sed tamen se honorem istum non recepturum, donec et ipse deus fausto auspicio eum comprobasset.

V. Quod cum illis quoque placuisset, et dies præstituta, qua de regno deos erat consulturus, venisset, circa matutinum crepusculum surrexit, et ex tentorio progressus, et sub dio in loco puro stans, victimis ante rite mactatis, precatus est Iovem regem et reliquos deos quos coloniæ duces fecerat, ut, si ipsorum voluntate rex urbis futurus esset, signa de cœlo fausta ostenderent. Absolutis autem precibus fulgur a sinistra ad dextram emicuit. Romani autem fulgura a sinistra ad dextram tendentia pro faustis habent, sive ex Etruscorum disciplina, sive ita a maioribus edocti: hac ratione (ut ego arbitror) adducti, quod sedes statioque captandis auspiciis ea optima sit, quæ orientem spectat, unde sol et luna et reliquæ stellæ tam erraticæ quam fixæ surgunt; et unde totius mundi motus (ob quem res omnes quæ in eo sunt modo supra terram eminent, modo sub terra latent) ducto initio suum circuitum facit. Porro, qui orientem spectant septentrionem a sinistra, a dextra meridiem habent: priora autem posterioribus sunt honoratiora. Attollitur enim

γὰρ ἀπὸ τῶν βορείων μερῶν ὁ τοῦ ἄξονος πόλος, περὶ ὃν ἡ τοῦ κόσμου στροφὴ γίνεται· καὶ τῶν πέντε κύκλων τῶν διεζωκότων τὴν σφαῖραν ὁ καλούμενος ἀρκτικὸς ἀεὶ τῇδε φανερὸς, ταπεινοῦται δ' ἀπὸ τῶν νοτίων ὁ καλούμενος ἀνταρκτικὸς κύκλος ἀφανὴς κατὰ τοῦτο τὸ μέρος. Εἰκὸς δὴ κράτιστα τῶν οὐρανίων καὶ μεταρσίων σημείων ὑπάρχειν ὅσ' ἐκ τοῦ κρατίστου γίνεται μέρους· ἐπειδὴ δὲ τὰ μὲν ἐστραμμένα πρὸς τὰς ἀνατολὰς ἡγεμονικωτέραν μοῖραν ἔχει τῶν προσεσπερίων, αὐτῶν δέ γε τῶν ἀνατολικῶν ὑψηλότερα τὰ βόρεια τῶν νοτίων, ταῦτ' ἂν εἴη κράτιστα. Ὡς δέ τινες ἱστοροῦσιν ἐκ παλαιοῦ τε καὶ πρὶν ἢ παρὰ Τυρρηνῶν μαθεῖν τοῖς Ῥωμαίων προγόνοις αἴσιοι ἐνομίζοντο αἱ ἐκ τῶν ἀριστερῶν ἀστραπαί. Ἀσκανίῳ γὰρ τῷ ἐξ Αἰνείου γεγονότι, καθ' ὃν χρόνον ὑπὸ Τυρρηνῶν, οὓς ἦγε βασιλεὺς Μεσέντιος, ἐπολεμεῖτο καὶ τειχήρης ἦν, περὶ τὴν τελευταίαν ἔξοδον, ἣν ἀπεγνωκὼς ἤδη τῶν πραγμάτων ἔμελλε ποιεῖσθαι, μετ' ὀλοφυρμοῦ τόν τε Δία καὶ τοὺς ἄλλους αἰτουμένῳ θεοὺς αἴσια σημεῖα τῆς ἐξόδου δοῦναι φασὶν αἰθρίας οὔσης ἐκ τῶν ἀριστερῶν ἀστράψαι τὸν οὐρανόν. Τοῦ δ' ἀγῶνος ἐκείνου λαβόντος τὸ κράτιστον τέλος, διαμεῖναι παρὰ τοῖς ἐγγόνοις αὐτοῦ νομιζόμενον αἴσιον τόδε τὸ σημεῖον.

VI. Τότε δ' οὖν ὁ Ῥωμύλος, ἐπειδὴ τὰ παρὰ τοῦ δαιμονίου βέβαια προσέλαβε, συγκαλέσας τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν καὶ τὰ μαντεῖα δηλώσας βασιλεὺς ἀποδείκνυται πρὸς αὐτῶν, καὶ κατεστήσατο ἐν ἔθει τοῖς μετ' αὐτὸν ἅπασι μήτε βασιλείας μήτ' ἀρχὰς λαμβάνειν, ἐὰν μὴ καὶ τὸ δαιμόνιον αὐτοῖς ἐπιθεσπίσῃ· διέμεινέ τε μέχρι πολλοῦ φυλαττόμενον ὑπὸ Ῥωμαίων τὸ περὶ τοὺς οἰωνισμοὺς νόμιμον, οὐ μόνον τῆς πόλεως βασιλευομένης, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν μονάρχων, ἐν ὑπάτων καὶ στρατηγῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν κατὰ νόμους ἀρχόντων αἱρέσει. Πέπαυται δ' ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, πλὴν οἷον εἰκών τις αὐτοῦ λείπεται τῆς ὁσίας αὐτῆς ἕνεκα γινομένη. Ἐπαυλίζονται μὲν γὰρ οἱ τὰς ἀρχὰς μέλλοντες λαμβάνειν, καὶ περὶ τὸν ὄρθρον ἀνιστάμενοι ποιοῦνταί τινας εὐχὰς ὑπαίθριοι· τῶν δὲ παρόντων τινὲς ὀρνιθοσκόπων, μισθὸν ἐκ τοῦ δημοσίου φερόμενοι, ἀστραπὴν αὐτοῖς μηνύειν ἐκ τῶν ἀριστερῶν φασιν τὴν οὐ γενομένην. Οἱ δὲ τὸν ἐκ τῆς φωνῆς οἰωνὸν λαβόντες, ἀπέρχονται τὰς ἀρχὰς παραληψόμενοι, οἱ μὲν αὐτὸ τοῦθ' ἱκανὸν ὑπολαμβάνοντες εἶναι, τὸ μηδένα γενέσθαι τῶν ἐναντιουμένων τε καὶ κωλυόντων οἰωνῶν, οἱ δὲ καὶ παρὰ τὸ βούλημα τοῦ θεοῦ κωλύοντος, ἔστι γὰρ ὅτε βιαζόμενοι καὶ τὰς ἀρχὰς ἁρπάζοντες μᾶλλον ἢ λαμβάνοντες. Δι' οὓς πολλαὶ μὲν ἐν γῇ στρατιαὶ Ῥωμαίων ἀπώλοντο πανώλεθροι, πολλοὶ δ' ἐν θαλάττῃ στόλοι διεφθάρησαν αὔτανδροι, ἄλλαι τε μεγάλαι καὶ δειναὶ περιπέτειαι τῇ πόλει συνέπεσον, αἱ μὲν ἐν ὁ-

ab septentrionali plaga ipsius axis polus, circa quem mundus volvitur : et e quinque circulis qui sphæram ambiunt, ille qui vocatur arcticus in hac regione semper apparet ; circulus vero qui antarcticus appellatur ab australi tractu depressus in hac parte delitescit. Verisimile autem est inter omnia signa, quæ in cœlo et sublimi aëris regione observantur, ea præstantissima esse quæ a parte præstantissima apparent Quoniam autem partes orientem versus spectantes meliores habentur quam partes occidentales, tum etiam in his ipsis orientalibus excelsiores sunt boreales quam australes, merito hæc habentur optima. Ut vero quidam tradunt, iam priscis temporibus ante receptam Etruscam disciplinam Romanorum maiores a sinistris emicantia fulgura felicia iudicabant. Ascanio enim Æneæ filio, quo tempore ab Etruscis, quibus rex Mezentius præerat, bello et obsidione premebatur, in extrema eruptione, quam rebus iam desperatis facturus erat, cum lamentatione Iovem et reliquos deos precanti, ut sibi felix aliquod eruptionis signum darent, ferunt sereno cœlo a sinistra fulgur emicuisse. Quod signum, quia prœlium tum ei felicissime successit, apud posteros perpetuo felix habitum esse.

VI. Tunc igitur Romulus, cum a diis certa sui regni signa accepisset, convocato ad contionem populo et auspiciis declaratis, ab illis rex creatur; et hunc morem in posterum ab omnibus servandum instituit, ne quis aut regnum aut magistratum caperet, nisi et ipsa dei auctoritas id comprobasset, atque hic mos captandorum auspiciorum diu a Romanis observatus est, non solum sub regibus, sed etiam post exactos reges, in consulum, prætorum, et aliorum legitimorum magistratuum creatione. At nostra ætate hic mos sublatus est, et tantum quædam eius imago religionis caussa remanet. Designatam enim sedem capiunt, et sub crepusculum matutinum surgunt, et quasdam preces sub dio peragunt. Tum aliquis ex auspicibus qui adsunt quique publica pecunia aluntur fulgur a sinistra, quamvis nullum apparuerit, visum pronuntiat. Illi vero accepto vocis omine ad magistratum capiendum abeunt : nonnulli quidem rati hoc ipsum sufficere, quod nullum contrarium et adversum auspicium apparuerit : nonnulli vero vel contra ipsius dei prohibentis voluntatem : interdum enim magistratus per vim potius rapiunt, quam accipiunt. Quapropter multi terrestres Romanorum exercitus internecione deleti sunt, et multæ classes in mari una cum ipsis militibus perierunt; aliæque clades magnæ et graves reipublicæ acciderunt, cum in externis

θνείοις πολέμοις, αἱ δὲ κατὰ τὰς ἐμφυλίους διχοστασίας, ἐμφανεστάτη δὲ καὶ μεγίστη [καὶ] κατὰ τὴν ἐμὴν ἡλικίαν, ὅτε Λικίννιος Κράσσος ἀνὴρ οὐδενὸς δεύτερος τῶν καθ' ἑαυτὸν ἡγεμόνων στρατιὰν ἦγεν ἐπὶ τὸ Πάρθων ἔθνος, ἐναντιουμένου τοῦ δαιμονίου, πολλὰ χαίρειν φράσας τοῖς ἀποτρέπουσι τὴν ἔξοδον οἰωνοῖς μυρίοις ὅσοις γενομένοις. Ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τῆς εἰς τὸ δαιμόνιον ὀλιγωρίας, ᾗ χρῶνταί τινες ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, πολὺ ἔργον ἂν εἴη λέγειν.

VII. Ὁ δὲ Ῥωμύλος ἀποδειχθεὶς τοῦτον τὸν τρόπον ὑπό τ' ἀνθρώπων καὶ θεῶν βασιλεύς, τά τε πολέμια δεινὸς καὶ φιλοκίνδυνος ὁμολογεῖται γενέσθαι καὶ πολιτείαν ἐξηγήσασθαι τὴν κρατίστην φρονιμώτατος. Διέξειμι δ' αὐτοῦ τὰς πράξεις τάς τε πολιτικὰς καὶ τὰς κατὰ πολέμους, ὧν καὶ λόγον ἄν τις ἐν ἱστορίας ἀφηγήσει ποιήσαιτο. Ἐρῶ δὲ πρῶτον ὑπὲρ τοῦ κόσμου τῆς πολιτείας, ὃν ἐγὼ πάντων ἡγοῦμαι πολιτικῶν κόσμων αὐταρκέστατον ἐν εἰρήνῃ τε καὶ κατὰ πολέμους. Ἦν δὲ τοιόσδε· τριχῇ νείμας τὴν πληθὺν ἅπασαν ἑκάστῃ τῶν μοιρῶν τὸν ἐπιφανέστατον ἐπέστησεν ἡγεμόνα· ἔπειτα τῶν τριῶν πάλιν μοιρῶν ἑκάστην εἰς δέκα μοίρας διελὼν, ἴσους ἡγεμόνας καὶ τούτων ἀπέδειξε τοὺς ἀνδρειοτάτους· ἐκάλει δὲ τὰς μὲν μείζους μοίρας τρίβους, τὰς δ' ἐλάττους κουρίας, ὡς καὶ κατὰ τὸν ἡμέτερον βίον ἔτι προσαγορεύονται. Εἴη δ' ἂν Ἑλλάδι γλώττῃ τὰ ὀνόματα ταῦτα μεθερμηνευόμενα, φυλὴ μὲν καὶ τριττὺς ἡ τρίβους, φράτρα δὲ καὶ λόχος ἡ κουρία. Καὶ τῶν ἀνδρῶν οἱ μὲν τὰς τῶν τρίβων ἡγεμονίας ἔχοντες φύλαρχοί τε καὶ τριττύαρχοι, οὓς καλοῦσι Ῥωμαῖοι τριβούνους· οἱ δὲ ταῖς κουρίαις ἐφεστηκότες καὶ φρατρίαρχοι καὶ λοχαγοὶ, οὓς ἐκεῖνοι κουρίωνας ὀνομάζουσι. Διῄρηντο δὲ καὶ εἰς δεκάδας αἱ φρᾶτραι πρὸς αὐτοῦ, καὶ ἡγεμὼν ἑκάστην ἐκόσμει δεκάδα, δεκάδαρχος κατὰ τὴν ἐπιχώριον γλῶτταν προσαγορευόμενος. Ὡς δὲ διεκρίθησαν ἅπαντες καὶ συνετάχθησαν εἰς φυλὰς καὶ φράτρας, διελὼν τὴν γῆν εἰς τριάκοντα κλήρους ἴσους, ἑκάστῃ φράτρᾳ κλῆρον ἀπέδωκεν ἕνα, ἐξελὼν τὴν ἀρκοῦσαν εἰς ἱερὰ καὶ τεμένη, καί τινα καὶ τῷ κοινῷ γῆν καταλιπών. Μία μὲν αὕτη διαίρεσις ὑπὸ Ῥωμύλου τῶν τ' ἀνδρῶν καὶ τῆς χώρας, ἡ περιέχουσα τὴν κοινὴν καὶ μεγίστην ἰσότητα, τοιάδε τις ἦν.

VIII. Ἑτέρα δ' αὐτῶν πάλιν τῶν ἀνδρῶν, ἡ τὰ φιλάνθρωπα καὶ τὰς τιμὰς διανέμουσα κατὰ τὴν ἀξίαν, ἣν μέλλω διηγεῖσθαι. Τοὺς ἐπιφανεῖς κατὰ γένος καὶ δι' ἀρετὴν ἐπαινουμένους καὶ χρήμασιν ὡς ἐν τοῖς τότε καιροῖς εὐπόρους, οἷς ἤδη παῖδες ἦσαν, διώριζεν ἀπὸ τῶν ἀσήμων καὶ ταπεινῶν καὶ ἀπόρων. Ἐκάλει δὲ τοὺς μὲν ἐν τῇ καταδεεστέρᾳ τύχῃ πληβείους, ὡς δ' ἂν Ἕλληνες εἴποιεν δημοτικούς· τοὺς δ' ἐν τῇ κρείττονι πατέρας, εἴτε διὰ τὸ πρεσβεύειν ἡλικίᾳ τῶν ἄλλων, εἴθ' ὅτι παῖδες

bellis, tum in civilibus seditionibus: sed maxime insignis et gravis nostro tempore, cum Licinius Crassus, vir ætatis suæ nullo imperatore inferior, expeditionem fecit in Parthos, numine adversante et contemptis innumeris auspiciis, qua ipsum ab illa expeditione deterrebant. Sed de divini numinis contemptione, qua hac nostra ætate nonnulli utuntur, longum est dicere.

VII. Romulus igitur dis hominibusque faventibus hoc modo rex creatus, communi omnium consensu et in rebus bellicis magnus et audax, et in republica optime administranda prudentissimus fuisse fertur. Recensebo autem res ab illo tam domi quam militiæ gestas, quæ memoratu dignæ sunt. Ac primum quidem dicam de reipublicæ forma, quam ego ceteris omnibus reipublicæ formis et pace et bello, utpote suis omnibus numeris absolutissimam, præferendam duco. Erat autem huiusmodi. Universa multitudine trifariam divisa, singulis partibus clarissimos viros præfecit. Deinde rursus unamquamque illarum trium partium in decem divisit, et his quoque totidem fortissimos viros præfecit: maiores autem partes appellavit Tribus, minores Curias, ut et hodie vocantur. Quod si hæc nomina Græce interpreteris, Tribus nihil aliud significat quam φυλὴ et τριττύς: Curia vero φράτρα et λόχος. Et Tribuum præfecti φύλαρχοι et τριττύαρχοι, quos Romani Tribunos vocant: Curiarum vero magistri φρατρίαρχοι et λοχαγοὶ, quos illi Curiones appellant. Divisæ etiam sunt ab eo curiæ in decurias, et cuique dux præerat, qui patrio sermone Decurio appellatur. Ita igitur toto populo in Tribus et Curias discripto, et agro in triginta æquales partes diviso, unicuique Curiæ unam partem sortito attribuit: sed prius exemit quantum ad ministeria sacrorum et templorum satis esset, et quandam partem, quæ esset iuris publici, reservavit. Atque hæc fuit una divisio tam virorum quam agrorum, quam Romulus fecit, quæ summam inter omnes æquabilitatem continebat.

VIII. Alteram vero virorum dumtaxat, quæ ad subditorum curam et honores secundum dignitatem pertinet iam enarraturus sum. Illustres genere et virtute celebres, et opibus (ut tunc ferebant tempora) abundantes, quibus iam liberi erant, ab obscuris et humilibus et egenis secrevit. Inferioris autem sortis homines Plebeios vocavit, quos Græci δημοτικοὺς appellarent: potioris vero fortunæ, Patres; sive quod reliquos ætate anteibant, sive quod liberi illis erant, sive propter generis nobilitatem, sive propter

αὐτοῖς ἦσαν, εἴτε διὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ γένους, εἴτε διὰ πάντα ταῦτα, ἐκ τῆς Ἀθηναίων πολιτείας, ὡς ἄν τις εἰκάσειε, τῆς κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἔτι διαμενούσης τὸ παράδειγμα λαβών. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ εἰς δύο μέρη νείμαντες τὸ πλῆθος, Εὐπατρίδας μὲν ἐκάλουν τοὺς ἐκ τῶν ἐπιφανῶν οἴκων καὶ χρήμασι δυνατοὺς, οἷς ἡ τῆς πόλεως ἀνέκειτο προστασία· Ἀγροίκους δὲ τοὺς ἄλλους πολίτας, οἳ τῶν κοινῶν οὐδενὸς ἦσαν κύριοι· σὺν χρόνῳ δὲ καὶ οὗτοι προσελήφθησαν ἐπὶ τὰς ἀρχάς. Οἱ μὲν δὴ τὰ πιθανώτατα περὶ τῆς Ῥωμαίων πολιτείας ἱστοροῦντες διὰ ταύτας τὰς αἰτίας κληθῆναί φασι τοὺς ἄνδρας ἐκείνους πατέρας, καὶ τοὺς ἐκγόνους αὐτῶν πατρικίους· οἱ δὲ πρὸς τὸν ἴδιον φθόνον ἀναφέροντες τὸ πρᾶγμα καὶ διαβάλλοντες εἰς δυσγένειαν τὴν πόλιν, οὐ διὰ ταῦτα πατρικίους ἐκείνους κληθῆναί φασι, ἀλλ' ὅτι πατέρας εἶχον ἀποδεῖξαι μόνοι, ὡς τῶν γ' ἄλλων δραπετῶν ὄντων καὶ οὐκ ἐχόντων ὀνομάσαι πατέρας ἐλευθέρους. Τεκμήριον δὲ τούτου παρέχουσιν, ὅτι τοὺς μὲν πατρικίους, ὁπότε δόξειε τοῖς βασιλεῦσι συγκαλεῖν, οἱ κήρυκες ἐξ ὀνόματός τε καὶ πατρόθεν ἀνηγόρευον· τοὺς δὲ δημοτικοὺς ὑπηρέται τινὲς ἀθρόους κέρασι βοείοις ἐμβυκανῶντες ἐπὶ τὰς ἐκκλησίας συνῆγον. Ἔστι δ' οὐθ' ἡ τῶν κηρύκων ἀνάκλησις τῆς εὐγενίας τῶν πατρικίων τεκμήριον, οὐθ' ἡ τῆς βυκάνης φωνὴ τῆς ἀγνωσίας τῶν δημοτικῶν σύμβολον, ἀλλ' ἐκείνη μὲν τιμῆς, αὕτη δὲ τάχους. Οὐ γὰρ οἷόντ' ἦν ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ τὴν πληθὺν καλεῖν ἐξ ὀνόματος.

IX. Ὁ δὲ Ῥωμύλος ἐπειδὴ διέκρινε τοὺς κρείττους ἀπὸ τῶν ἡττόνων, ἐνομοθέτει μετὰ τοῦτο καὶ διέταττεν ἃ χρὴ πράττειν ἑκατέρους· τοὺς μὲν εὐπατρίδας ἱερᾶσθαί τε καὶ ἄρχειν καὶ δικάζειν καὶ μεθ' ἑαυτοῦ τὰ κοινὰ πράττειν, ἐπὶ τῶν κατὰ πόλιν ἔργων μένοντας· τοὺς δὲ δημοτικοὺς τούτων μὲν ἀπολελύσθαι τῶν πραγματειῶν, ἀπείρους τ' αὐτῶν ὄντας καὶ δι' ἀπορίαν χρημάτων ἀσχόλους, γεωργεῖν δὲ καὶ κτηνοτροφεῖν καὶ τὰς χρηματοποιοὺς ἐργάζεσθαι τέχνας, ἵνα μὴ στασιάζωσιν, ὥσπερ ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσιν, ἢ τῶν ἐν τέλει προπηλακιζόντων τοὺς ταπεινοὺς, ἢ τῶν φαύλων καὶ ἀπόρων τοῖς ἐν ταῖς ὑπεροχαῖς φθονούντων. Παρακαταθήκας δ' ἔδωκε τοῖς πατρικίοις τοὺς δημοτικοὺς, ἐπιτρέψας ἑκάστῳ τῶν ἐκ τοῦ πλήθους ὃν αὐτὸς ἐβούλετο νέμειν προστάτην, ἔθος Ἑλληνικὸν καὶ ἀρχαῖον, ᾧ Θετταλοί τε μέχρι πολλοῦ χρώμενοι διετέλεσαν καὶ Ἀθηναῖοι καταρχὰς, ἐπὶ τὰ κρείττω λαβών. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ὑπεροπτικῶς ἐχρῶντο τοῖς πελάταις, ἔργα τ' ἐπιτάττοντες οὐ προσήκοντ' ἐλευθέροις, καὶ ὁπότε μὴ πράξειάν τι τῶν κελευομένων πληγὰς ἐντείνοντες καὶ τἄλλ' ὥσπερ ἀργυρωνήτοις παραχρώμενοι. Ἐκάλουν δὲ Ἀθηναῖοι μὲν θῆτας τοὺς πελάτας ἐπὶ τῆς λατρείας, Θετταλοὶ δὲ πενέστας, ὀνειδίζοντες αὐτοῖς εὐθὺς ἐν τῇ κλήσει τὴν τύχην. Ὁ δὲ Ῥωμύλος

hæc omnia : exemplo, ut conicio, ab Atheniensium republica sumpto, quæ illo tempore adhuc florebat. Illi enim multitudine bifariam divisa, eos qui ex illustri familia erant et opibus valebant, εὐπατρίδας (*patricios*) vocabant, penes quos erat reipublicæ gubernatio : ceteros vero cives ἀγροίκους (*rusticos*) appellabant, qui nullum in republica suffragium habebant. Sed progressu temporis hi quoque ad honores capiendos admissi sunt. Optimi igitur et certissimi de republica Romana auctores ob hasce causas aiunt viros illos Patres vocatos esse et progeniem eorum Patricios : qui vero privata invidia impulsi hac de re loquuntur et generis obscuritatem civitati falso obiciunt, non propterea Patricios illos appellatos aiunt, sed quod soli patrem ciere possent; quasi reliqui fuerint fugitivi, neque patres ingenuos ostendere potuerint. Atque ad huius rei fidem hoc argumento utuntur, quod patriciorum unumquemque, quoties regibus eos convocare visum esset, præcones de suo ac patris nomine appellassent, plebeios vero universos ministri quidam cornibus bubulis concinentes ad concionem convocassent. Sed neque illa per præconem evocatio nobilitatis patriciorum est argumentum, neque etiam buccinæ vox ignobilitatis plebeiorum indicium est : sed illud quidem honoris, hoc vero celeritatis est. Neque enim brevi temporis spatio tota plebs nominatim convocari poterat.

IX. Romulus porro, postquam secrevit potiores a deterioribus, legibus quid utrisque faciendum esset præscripsit : ut patricii sacra curarent, et magistratus gererent, et ius dicerent, et cum ipso rempublicam administrarent, et urbana munera assidue obirent : plebei vero horum quidem negotiorum essent immunes, quod eorum imperiti essent et ob rerum inopiam illis vacare non possent, agros vero colerent, pecus alerent, et artes quæstuosas exercerent, ne seditiones orirentur, sicut in aliis civitatibus, dum aut humiliores a potentioribus contemnuntur, aut viles et egeni excelsioribus invident. Patriciis autem plebeios commendavit, unicuique de plebe libera optione data, ut sibi quem vellet patronum eligeret : quem morem Græcum et antiquum, quo diu Thessali et prisci Athenienses usi sunt, in melius convertit. Illi enim superbe clientibus utebantur eis imperantes opera, *ingenuos* homines parum decentia, et si quando imperata non fecissent, verbera infligentes, et cetera abutentes illis tanquam empticiis. Athenienses autem hos clientes ob servitutem θῆτας appellabant, Thessali vero πενέστας, ipso vocabulo fortunam illis exprobrantes. At Romulus decora etiam

ἐπικλήσει τ' εὐπρεπεῖ τὸ πρᾶγμ' ἐκόσμησε, πατρωνείαν ὀνομάσας τὴν τῶν πενήτων καὶ ταπεινῶν προστασίαν, καὶ τὰ ἔργα χρηστὰ προσέθηκεν ἑκατέροις, φιλανθρώπους καὶ πολιτικὰς ἀπεργαζόμενος αὐτῶν τὰς συζυγίας.

X. Ἦν δὲ τὰ ὑπ' ἐκείνου τόθ' ὁρισθέντα καὶ μέχρι πολλοῦ παραμείναντα χρόνου Ῥωμαίοις ἔθη περὶ τὰς πατρωνείας τοιάδε· τοὺς μὲν πατρικίους ἔδει τοῖς ἑαυτῶν πελάταις ἐξηγεῖσθαι τὰ δίκαια, ὧν οὐκ εἶχον ἐκεῖνοι τὴν ἐπιστήμην, παρόντων τ' αὐτῶν καὶ μὴ παρόντων τὸν αὐτὸν ἐπιμελεῖσθαι τρόπον, ἅπαντα πράττοντας ὅσα περὶ παίδων πράττουσι πατέρες εἰς χρημάτων τε καὶ τῶν περὶ χρήματα συμβολαίων λόγον, δίκας θ' ὑπὲρ τῶν πελατῶν ἀδικουμένων λαγχάνειν, εἴ τις βλάπτοιτο περὶ τὰ συμβόλαια, καὶ τοῖς ἐγκαλοῦσιν ὑπέχειν· ὡς δ' ὀλίγα περὶ πολλῶν ἄν τις εἴποι, πᾶσαν αὐτοῖς εἰρήνην τῶν τ' ἰδίων καὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων ὡς μάλιστ' ἐδύναντο παρέχειν. Τοὺς δὲ πελάτας ἔδει τοῖς ἑαυτῶν προστάταις θυγατέρας τε συνεκδίδοσθαι γαμουμένας, εἰ σπανίζοιεν οἱ πατέρες χρημάτων, καὶ λύτρα καταβάλλειν πολεμίοις, εἴ τις αὐτῶν ἢ παίδων αἰχμάλωτος γένοιτο· δίκας τε ἁλόντων [ἰδίας] ἢ ζημίας ὀφλόντων [δημοσίας] ἀργυρικὸν ἐχούσας τίμημα ἐκ τῶν ἰδίων λύεσθαι χρημάτων, οὐ δανείσματα ποιοῦντας ἀλλὰ χάριτας· ἔν τ' ἀρχαῖς καὶ ἱεραφορίαις καὶ ταῖς ἄλλαις ταῖς εἰς τὰ κοινὰ δαπάναις τῶν ἀναλωμάτων ὡς τοὺς γένει προσήκοντας μετέχειν. Κοινῇ δ' ἀμφοτέροις οὔθ' ὅσιον οὔτε θέμις ἦν κατηγορεῖν ἀλλήλων ἐπὶ δίκαις ἢ καταμαρτυρεῖν ἢ ψῆφον ἐναντίαν ἐπιφέρειν ἢ μετὰ τῶν ἐχθρῶν ἐξετάζεσθαι. Εἰ δέ τις ἐξελεγχθείη τούτων τι διαπραττόμενος, ἔνοχος ἦν τῷ νόμῳ τῆς προδοσίας, ὃν ἐκύρωσεν ὁ Ῥωμύλος· τὸν δ' ἁλόντα τῷ βουλομένῳ κτείνειν ὅσιον ἦν, ὡς θῦμα τοῦ καταχθονίου Διός. Ἐν ἔθει γὰρ Ῥωμαίοις, ὅσους ἐβούλοντο νηποινὶ τεθνάναι, τὰ τούτων σώματα θεῶν ὁτῳδήτινι, μάλιστα δὲ τοῖς καταχθονίοις κατονομάζειν· ὃ καὶ τόθ' ὁ Ῥωμύλος ἐποίησε. Τοιγάρτοι διέμειναν ἐν πολλαῖς γενεαῖς οὐδὲν διαφέρουσαι συγγενικῶν ἀναγκαιοτήτων αἱ τῶν πελατῶν τε καὶ προστατῶν συζυγίαι παισὶ παίδων συνιστάμεναι· καὶ μέγας ἔπαινος ἦν τοῖς ἐκ τῶν ἐπιφανῶν οἴκων ὡς πλείστους πελάτας ἔχειν, τάς τε προγονικὰς φυλάττουσι διαδοχὰς τῶν πατρωνειῶν, καὶ διὰ τῆς ἑαυτῶν ἀρετῆς ἄλλας ἐπικτωμένοις· ὅ τ' ἀγὼν [ὑπὲρ] τῆς εὐνοίας, ὑπὲρ τοῦ μὴ λειφθῆναι τῆς ἀλλήλων χάριτος, ἔκτοπος ἡλίκος ἀμφοτέροις ἦν, τῶν μὲν πελατῶν ἅπαντα τοῖς προστάταις ἀξιούντων ὡς δυνάμεως εἶχον ὑπηρετεῖν, τῶν δὲ πατρικίων ἥκιστα βουλομένων τοῖς πελάταις ἐνοχλεῖν, χρηματικήν τ' οὐδεμίαν δωρεὰν προσιεμένων· οὕτως ἐγκρατὴς ὁ βίος ἦν αὐτοῖς ἁπάσης ἡδονῆς, καὶ τὸ μακάριον ἀρετῇ μετρῶν, οὐ τύχῃ.

appellatione hanc rem cohonestavit, Patronatum nominans pauperum et humilium patrocinium : et commoda utrisque addidit officia, eorumque coniunctionem humanam ac civilem reddidit.

X. Ius autem patronatus tunc ab illo constitutum, quod apud Romanos diu duravit, erat huiusmodi. Oportebat patricios clientibus ius interpretari, cuius illi erant imperiti, et illorum et absentium et præsentium curam gerere, facientes quidquid liberorum caussa parentes facere solent et in rationibus pecuniarum et in obligationibus; et lites pro clientibus iniuria affectis suscipere, siquis in contractu detrimentum accepisset, et eorum causam contra accusatores sustinere. Et (ut paucis multa expediam) oportebat eos clientibus tam a privatis quam a publicis negotiis omnem quietem summa cum cura præstare. Ipsos vero clientes oportebat iuvare patronos in dotandis filiabus, si parentes essent inopes; et ab hoste redimere, siquis aut ipsorum aut liberorum captus fuisset; privatarum quoque litium perditarum æstimationes et multas publicas pecuniarias pro ipsis proprioære dissolvere, pecuniam non mutuam sed referendæ gratiæ caussa dantes; et in magistratibus, sacerdotiis aliisque publicis impensis, sumptuum participes esse, non secus ac genere coniunctos. Commune autem utrisque erat, ut neque pium neque fas esset alteris alteros accusare, aut testimonium adversum dicere, aut suffragium contrarium ferre, aut inter inimicos censeri. Quod si quis in aliquo huiusmodi facinore deprehensus fuisset, proditionis lege, quam Romulus sanxerat, tenebatur. Et eum qui eius criminis fuisset convictus, cuivis ut Diti sacrum interficere licebat. Mos enim erat Romanis, ut, quos vellent impune occidi, eorum corpora alicui deo, præcipue vero inferis, devoverent : quod et ipse Romulus tunc fecit. Quapropter per multas ætates permanserunt hæ clientium et patronorum coniunctiones posteris commendatæ, ita ut nihil a cognatorum necessitudinibus differrent : et magnæ vertebatur laudi nobilibus quamplurimos clientes habere, et hereditarias maiorum clientelas conservare, aliasque virtute propria parare : ingensque certamen erat utrisque de benevolentia, ne mutuis beneficiis alteri ab alteris vincerentur; clientibus pro virili parte nullum ministerium patronorum causa recusantibus, et vicissim patronis nullo modo molestiam suis clientibus exhibere volentibus nec ullum pecuniarum donum accipientibus. Tanta erat illorum in omni vita temperantia, et felicitatem virtute non fortuna metiebantur.

XI. Οὐ μόνον δ' ἐν αὐτῇ τῇ πόλει τὸ δημοτικὸν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν πατρικίων ἦν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀποίκων αὐτῆς πόλεων καὶ τῶν ἐπὶ συμμαχίᾳ καὶ φιλίᾳ προσελθουσῶν καὶ τῶν ἐκ πολέμου κεκρατημένων ἑκάστη φύλακας εἶχε καὶ προστάτας οὓς ἐβούλετο Ῥωμαίων. Καὶ πολλάκις ἡ βουλὴ τὰ ἐκ τούτων ἀμφισβητήματα τῶν πόλεων καὶ ἐθνῶν ἐπὶ τοὺς προϊσταμένους αὐτῶν ἀποστέλλουσα, τὰ ὑπ' ἐκείνων δικασθέντα κύρια ἡγεῖτο. Οὕτω δ' ἄρα βέβαιος ἦν ἡ Ῥωμαίων ὁμόνοια, τὴν ἀρχὴν ἐκ τῶν ὑπὸ Ῥωμύλου κατασκευασθέντων λαβοῦσα ἐθῶν, ὥστ' οὐδέ ποτε δι' αἵματος καὶ φόνου τοῦ κατ' ἀλλήλων ἐχώρησαν ἐντὸς ἑξακοσίων καὶ τριάκοντα ἐτῶν, πολλῶν καὶ μεγάλων ἀμφισβητημάτων γενομένων τῷ δήμῳ πρὸς τοὺς ἐν τέλει περὶ τῶν κοινῶν, ὡς ἐν ἁπάσαις φιλεῖ γίγνεσθαι μικραῖς τε καὶ μεγάλαις πόλεσιν· ἀλλὰ πείθοντες καὶ διδάσκοντες ἀλλήλους καὶ τὰ μὲν εἴκοντες, τὰ δὲ παρ' ἑκόντων λαμβάνοντες πολιτικὰς ἐποιοῦντο τὰς τῶν ἐγκλημάτων διαλύσεις. Ἐξ οὗ δὲ Γάϊος Γράκχος ἐπὶ τῆς δημαρχικῆς ἐξουσίας γενόμενος διέφθειρε τὴν τοῦ πολιτεύματος ἁρμονίαν, οὐκέτι πέπαυνται σφάττοντες ἀλλήλους καὶ φυγάδας ἐλαύνοντες ἐκ τῆς πόλεως καὶ οὐδενὸς τῶν ἀνηκέστων ἀπεχόμενοι παρὰ τὸ νικᾶν. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἕτερος ἔσται τοῖς λόγοις καιρὸς ἐπιτηδειότερος.

XII. Ὁ δὲ Ῥωμύλος, ἐπειδὴ ταῦτα διεκόσμησε, βουλευτὰς εὐθὺς ἔγνω καταστήσασθαι, μεθ' ὧν πράττειν τὰ κοινὰ ἔμελλεν, ἐκ τῶν πατρικίων ἄνδρας ἑκατὸν ἐπιλεξάμενος. Ἐποιεῖτο δ' αὐτῶν τοιάνδε τὴν διαίρεσιν· αὐτὸς μὲν ἐξ ἁπάντων ἕνα τὸν ἄριστον ἀπέδειξεν, ᾧ τὰς κατὰ πόλιν ᾤετο δεῖν ἐπιτρέπειν οἰκονομίας, ὅτ' αὐτὸς ἐξάγοι στρατιὰν ὑπερόριον· τῶν δὲ φυλῶν ἑκάστῃ προσέταξε τρεῖς ἄνδρας ἑλέσθαι τοὺς ἐν τῇ φρονιμωτάτῃ τότ' ὄντας ἡλικίᾳ καὶ δι' εὐγένειαν ἐπιφανεῖς. Μετὰ δὲ τοὺς ἐννέα τούτους ἑκάστῃ φράτρᾳ πάλιν ἐκέλευσε τρεῖς ἐκ τῶν πατρικίων ἀποδεῖξαι τοὺς ἐπιτηδειοτάτους· ἔπειτα τοῖς πρώτοις ἐννέα τοῖς ὑπὸ τῶν φυλῶν ἀποδειχθεῖσι τοὺς ἐνενήκοντα προσθεὶς, οὓς αἱ φρᾶτραι προεχειρίσαντο, καὶ τούτων ὃν αὐτὸς προέκρινεν ἡγεμόνα ποιήσας, τὸν τῶν ἑκατὸν ἐξεπλήρωσε βουλευτῶν ἀριθμόν. Τοῦτο τὸ συνέδριον Ἑλληνιστὶ ἑρμηνευόμενον γερουσίαν δύναται δηλοῦν, καὶ μέχρι τοῦ παρόντος ὑπὸ Ῥωμαίων οὕτως καλεῖται. Πότερον δὲ διὰ γῆρας τῶν καταλεγέντων εἰς αὐτὸ ἀνδρῶν ἢ δι' ἀρετὴν ταύτης ἔτυχε τῆς ἐπικλήσεως, οὐκ ἔχω τὸ σαφὲς εἰπεῖν· καὶ γὰρ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ τοὺς ἀρίστους γέροντας εἰώθεσαν οἱ παλαιοὶ καλεῖν. Οἱ δὲ μετέχοντες τοῦ βουλευτηρίου πατέρες ἔγγραφοι προσηγορεύθησαν, καὶ μέχρις ἐμοῦ ταύτης ἐτύγχανον τῆς προσηγορίας. Ἑλληνικὸν δ' ἄρα καὶ τοῦτο τὸ ἔθος ἦν. Τοῖς γοῦν βασιλεῦσιν, ὅσοι τε πατρίους ἀρχὰς παραλάβοιεν καὶ

XI. Non solum autem in ipsa urbe plebs in patriciorum patrocinio erat, sed et coloniarum Romanarum et civitatum, quæ societatis et amicitiæ causa se populo Romano adiunxerant, et bello subactarum unaquæque, quos voluit Romanorum custodes et patronos habebat. Et sæpe senatus, harum urbium et gentium controversiis ad ipsarum patronos remissis, horum iudicia rata habuit. Adeo autem Romanorum concordia constans fuit, initio sumpto ab illis moribus, quos Romulus constituit, ut intra annos DCXXX ad sanguinem et cædem mutuam cives nunquam venerint : licet inter plebem et optimates multæ et graves de republica controversiæ exortæ fuerint, quemadmodum accidere solet in omnibus tam parvis quam magnis civitatibus : sed persuadentes et docentes mutuo, et partim res concedentes, partim a volentibus eas impetrantes, civiliter controversias diremerunt. Sed ex quo Gaius Gracchus tribuniciam potestatem adeptus reipublicæ concordiam perturbavit, non cessant se mutuo cædere et ex urbe in exsilium eicere; nec ab ullo nefario scelere, ut vincant, abstinent. Sed de his alio loco opportunius agetur

XII. Romulus igitur his constitutis statim decrevit senatores creare, ut cum eis rempublicam administraret, eligens centum viros ex ordine patricio. Hos autem ita elegit : ipse ex omnibus unum declaravit, quem maxime idoneum iudicavit, cui rerum urbanarum administrationem committeret, quoties ipse copias extra agri Romani fines duceret. Tribuum vero unamquamque iussit tres viros eligere, qui per ætatem maxime saperent, quique ob nobilitatem essent illustres. Post hos novem, imperavit ut unaquæque curia tres patricios maxime idoneos eligeret : deinde, cum ad primos illos novem, qui a tribubus electi fuerant, addicisset nonaginta quos curiæ suis suffragiis legerant, hisque ducem præfecisset, quem ipse ante elegerat, centum senatorum numerum explevit. Hoc autem consilium, si Græce vocabulum interpreteris, γερουσίαν (*senatum*) significat et ad hanc usque diem ita a Romanis vocatur. Utrum vero ob senectutem eorum qui lecti fuerant, an ob virtutem hoc nomen habuerit, certo affirmare non possum. Prisci enim viros ætate et virtute præstantes senes appellare solebant. Qui autem senatorii ordinis erant, Patres conscripti vocati sunt, et ad mea usque tempora hanc appellationem retinebant. Hic autem mos et ipse Græcus erat : etenim reges, quotquot a patre traditum regnum accepissent, et quos ipsa plebs sibi principes constituisset, consi-

ὅσους ἡ πληθὺς αὐτὴ καταστήσαιτο ἡγεμόνας, βουλευτήριον ἦν ἐκ τῶν κρατίστων, ὡς Ὅμηρός τε καὶ οἱ παλαιότατοι τῶν ποιητῶν μαρτυροῦσι· καὶ οὐχ ὥσπερ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις αὐθάδεις καὶ μονογνώμονες ἦσαν αἱ τῶν ἀρχαίων βασιλέων δυναστεῖαι.

XIII. Ὡς δὲ κατεσκεύαστο καὶ τὸ βουλευτικὸν τῶν γερόντων συνέδριον ἐκ τῶν ἑκατὸν ἀνδρῶν, ὁρῶν, ὅπερ εἰκὸς, ὅτι καὶ νεότητος αὐτῷ δεήσει τινὸς συντεταγμένης, ᾗ χρήσεται φυλακῆς ἕνεκα τοῦ σώματος καὶ πρὸς τὰ κατεπείγοντα τῶν ἔργων ὑπηρεσίᾳ, τριακοσίους ἄνδρας ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων οἴκων τοὺς ἐρρωμενεστάτους τοῖς σώμασιν ἐπιλεξάμενος, οὓς ἀπέδειξαν αἱ φρᾶτραι τὸν αὐτὸν τρόπον ὅνπερ τοὺς βουλευτὰς, [ἑκάστη φράτρα δέκα νέους] τούτους τοὺς ἄνδρας ἀεὶ περὶ αὐτὸν εἶχεν· ὄνομα δὲ κοινὸν ἅπαντες [ὃ καὶ οἱ νῦν κατέστησαν] οὗτοι ἔσχον Κελέριοι, ὡς μὲν οἱ πλείους γράφουσιν, ἐπὶ τῆς ὀξύτητος τῶν ὑπηρεσιῶν· τοὺς γὰρ ἑτοίμους καὶ ταχεῖς περὶ τὰ ἔργα, Κέλερας οἱ Ῥωμαῖοι καλοῦσιν· ὡς δὲ Οὐαλέριος ὁ Ἀντιεύς φησιν, ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν τοῦτ' ἔχοντος τοὔνομα. Ἦν γὰρ καὶ τούτων ἡγεμὼν ὁ διαφανέστατος, ᾧ τρεῖς ὑπετάγησαν ἑκατοντάρχαι, καὶ αὖθις ὑπ' ἐκείνοις ἕτεροι τὰς ὑποδεεστέρας ἔχοντες ἀρχάς· οἳ κατὰ πόλιν μὲν αἰχμοφόροι τ' αὐτῷ παρηκολούθουν καὶ τῶν κελευομένων ὑπηρέται, κατὰ δὲ τὰς στρατείας πρόμαχοί τ' ἦσαν καὶ παρασπισταί· καὶ τὰ πόλλ' οὗτοι κατώρθουν ἐν τοῖς ἀγῶσι πρῶτοί τ' ἄρχοντες μάχης καὶ τελευταῖοι τῶν ἄλλων ἀφιστάμενοι, ἱππεῖς μὲν, ἔνθα ἐπιτήδειον εἴη πεδίον ἐνιππομαχῆσαι, πεζοὶ δὲ, ὅπου τραχὺς εἴη καὶ ἄνιππος τόπος. Τοῦτό μοι δοκεῖ παρὰ Λακεδαιμονίων μετενέγκασθαι τὸ ἔθος, μαθὼν ὅτι καὶ παρ' ἐκείνοις οἱ γενναιότατοι τῶν νέων τριακόσιοι φύλακες ἦσαν τῶν βασιλέων, οἷς ἐχρῶντο κατὰ τοὺς πολέμους παρασπισταῖς, ἱππεῦσί τ' οὖσι καὶ πεζοῖς.

XIV. Καταστησάμενος δὴ ταῦτα διέκρινε τὰς τιμὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, ἃς ἑκάστους ἐβούλετ' ἔχειν. Βασιλεῖ μὲν οὖν ἐξῄρητο τάδε τὰ γέρα· πρῶτον μὲν ἱερῶν καὶ θυσιῶν ἡγεμονίαν ἔχειν, καὶ πάντα δι' ἐκείνου πράττεσθαι τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς ὅσια· ἔπειτα νόμων τε καὶ πατρίων ἐθισμῶν φυλακὴν ποιεῖσθαι, καὶ παντὸς τοῦ κατὰ φύσιν ἢ κατὰ συνθήκας δικαίου προνοεῖν, τῶν τ' ἀδικημάτων τὰ μέγιστα μὲν αὐτὸν δικάζειν, τὰ δ' ἐλάττονα τοῖς βουλευταῖς ἐπιτρέπειν, προνοούμενον ἵνα μηδὲν γίγνηται περὶ τὰς δίκας πλημμελές· βουλήν τε συνάγειν καὶ δῆμον συγκαλεῖν καὶ γνώμης ἄρχειν καὶ τὰ δόξαντα τοῖς πλείοσιν ἐπιτελεῖν. Ταῦτα μὲν ἀπέδωκε βασιλεῖ τὰ γέρα, καὶ ἔτι πρὸς τούτοις ἡγεμονίαν ἔχειν αὐτοκράτορ' ἐν πολέμῳ. Τῷ δὲ συνεδρίῳ τῆς βουλῆς τιμὴν καὶ δυναστείαν ἀνέθηκε τοιάνδε· περὶ παντὸς ὅ τι ἂν εἰσηγῆται βασιλεὺς διαγινώσκειν τε καὶ ψῆφον ἐπιφέρειν, καὶ ὅ τι ἂν δόξῃ τοῖς

lium habebant, quod ex optimatibus constabat, ut Homerus et antiquissimi poëtæ testantur. Neque (ut nostro sæculo) regum priscorum dominatus erat superbus, neque ab unius sententia pendebat.

XIII. Constituto igitur senatu ex centum viris, animadvertens (ut par erat) sibi etiam aliqua iuvenum instructa manu opus fore, tum ad corpus suum tutandum, tum etiam ut ad urgentes necessitates eorum opera uteretur, ccc viros illustrissimarum familiarum, corpore robustissimos elegit, quos Curiæ eodem modo quo Senatores designaverunt [unaquæque Curia decem iuvenes :] hisque viris semper erat stipatus. Illis autem omnibus commune nomen fuit Celeres, ut plerique scribunt a ministerii celeritate; nam promptos et ad opus veloces Romani celeres vocant. Sed, ut Valerius Antias ait, a duce suo hoc nomen habent : nam his quoque dux præerat maxime insignis, cui tres centuriones parebant et his alii, qui minores præturas gerebant, qui per urbem eum hastati sequebantur et imperata faciebant, in ipsa vero militia propugnatores et defensores erant. Et sæpe isti in prœliis victoriæ auctores erant, quod et pugnandi initium faciebant, et omnium postremi recedebant, equites quidem, ubi campus ad equestre certamen esset commodus; pedites vero, ubi locus esset asper, et ad equitandum incommodus. Hunc autem morem Romulus mihi videtur a Lacedæmoniis accepisse, comperto quod apud illos generosissimi trecenti iuvenum regum custodes erant, quibus protectoribus in bellis utebantur equitibus iuxta ac peditibus.

XIV. His constitutis distribuit honores et potestates, quas unumquemque habere volebat. Ac regis quidem hæc munera esse iussit : primum, ut sacrorum et sacrificiorum principatum haberet, et omnes res divinæ per eum agerentur. Deinde, ut legum ac morum patriorum custos esset, et omnis iuris naturalis et ex communi hominum consensu scripti curam gereret; et de gravissimis iniuriis ipse cognosceret, leviorum vero caussarum cognitionem senatoribus permitteret, ita tamen ut caveret ne quid in iudiciis peccaretur; et senatum cogeret populumque convocaret, primusque sententiam diceret, quæque pluribus visa fuissent, ea faceret. Atque hos quidem honores regi detulit : præterea vero, ut in bello summum haberet imperium. Consilio vero senatorum hunc honorem et potestatem dedit, ut de re qualibet quam rex ad eos retulisset, cognoscerent et suffragium ferrent et quod plurimn

πλείοσι τοῦτο νικᾶν· ἐκ τῆς Λακωνικῆς πολιτείας καὶ τοῦτο μετενεγκάμενος. Οὐδὲ γὰρ οἱ Λακεδαιμονίων βασιλεῖς αὐτοκράτορες ἦσαν ὅ τι βούλοιντο πράττειν, ἀλλ' ἡ γερουσία πᾶν εἶχε τῶν κοινῶν τὸ κράτος. Τῷ δὲ δημοτικῷ πλήθει τρία ταῦτ' ἐπέτρεψεν, ἀρχαιρεσιάζειν τε καὶ νόμους ἐπικυροῦν καὶ περὶ πολέμου διαγινώσκειν, ὅταν ὁ βασιλεὺς ἐφῇ, οὐδὲ τούτων ἔχον τὴν ἐξουσίαν ἀνεπίληπτον, ἂν μὴ καὶ τῇ βουλῇ ταὐτὰ δοκῇ. Ἔφερε δὲ τὴν ψῆφον οὐχ ἅμα πᾶς ὁ δῆμος, ἀλλὰ κατὰ τὰς φράτρας συγκαλούμενος· ὅ τι δὲ ταῖς πλείοσι δόξειε φράτραις, τοῦτ' ἐπὶ τὴν βουλὴν ἀνεφέρετο. Ἐφ' ἡμῶν δὲ μετάκειται τὸ ἔθος· οὐ γὰρ ἡ βουλὴ διαγινώσκει τὰ ψηφισθέντα ὑπὸ τοῦ δήμου, τῶν δ' ὑπὸ τῆς βουλῆς γνωσθέντων ὁ δῆμός ἐστι κύριος. Πότερον δὲ τῶν ἐθῶν κρεῖττον, ἐν κοινῷ τίθημι τοῖς βουλομένοις σκοπεῖν. Ἐκ δὲ τῆς διαιρέσεως ταύτης οὐ μόνον τὰ πολιτικὰ πράγματα σώφρονας ἐλάμβανε καὶ τεταγμένας τὰς διοικήσεις, ἀλλὰ καὶ τὰ πολεμικὰ ταχείας καὶ εὐπειθεῖς. Ὁπότε γὰρ αὐτῷ φανείη στρατιὰν ἐξάγειν, οὔτε χιλιάρχους τότ' ἔδει ἀποδείκνυσθαι κατὰ φυλάς, οὔθ' ἑκατοντάρχας κατὰ λόχους, οὔθ' ἱππέων ἡγεμόνας, οὔτ' ἐξαριθμεῖσθαί τε καὶ λοχίζεσθαι, ἀλλὰ βασιλεὺς μὲν τοῖς χιλιάρχοις παρήγγελλεν τάξιν ἑκάστους τὴν προσήκουσαν λαμβάνειν· ἐκεῖνοι δὲ τοῖς λοχαγοῖς· παρὰ δε τούτων οἱ δεκάδαρχοι μαθόντες ἐξῆγον τοὺς ὑποτεταγμένους ἑαυτοῖς ἕκαστοι· ἀφ' ἑνὸς δὲ κελεύσματος εἴθ' ἅπασ' ἡ δύναμις, εἴτε μοῖρά τις ἐξ αὐτῆς κληθείη, τὰ ὅπλ' ἔχουσα παρῆν εἰς τὸν ἀποδειχθέντα τόπον εὐτρεπής.

XV. Τεταγμένην μὲν οὖν καὶ κεκοσμημένην πρός εἰρήνην τ' ἀποχρώντως καὶ πρὸς τὰ πολέμι' ἐπιτηδείως, ἐκ τούτων τῶν πολιτευμάτων τὴν πόλιν ὁ Ῥωμύλος ἀπειργάσατο· μεγάλην δὲ καὶ πολυάνθρωπον ἐκ τῶνδε. Πρῶτον μὲν εἰς ἀνάγκην κατέστησε τοὺς οἰκήτορας αὐτῆς ἅπασαν ἄρρενα γενεὰν ἐκτρέφειν καὶ θυγατέρων τὰς πρωτογόνους, ἀποκτιννύναι δὲ μηδὲν τῶν γεννωμένων νεώτερον τριετοῦς, πλὴν εἴ τι γένοιτο παιδίον ἀνάπηρον ἢ τέρας εὐθὺς ἀπὸ γονῆς. Ταῦτα δ' οὐκ ἐκώλυσεν ἐκτιθέναι τοὺς γειναμένους ἐπιδείξαντας πρότερον πέντ' ἀνδράσι τοῖς ἔγγιστ' οἰκοῦσιν, ἐὰν κἀκείνοις συνδοκῇ. Κατὰ δὲ τῶν μὴ πειθομένων τῷ νόμῳ ζημίας ὥρισεν ἄλλας τε καὶ τῆς οὐσίας αὐτῶν τὴν ἡμίσειαν εἶναι δημοσίαν. Ἔπειτα καταμαθὼν πολλὰς τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν πόλεων πονηρῶς ἐπιτροπευομένας ὑπὸ τυραννίδων τε καὶ ὀλιγαρχιῶν, τοὺς ἐκ τούτων ἐκπίπτοντας τῶν πόλεων συχνοὺς ὄντας, εἰ μόνον εἶεν ἐλεύθεροι, διακρίνων οὔτε συμφορὰς οὔτε τύχας αὐτῶν, ὑποδέχεσθαι καὶ μετάγειν ὡς ἑαυτὸν ἐπεχείρει, τήν τε Ῥωμαίων δύναμιν αὐξῆσαι βουληθεὶς καὶ τὰς τῶν περιοίκων ἐλαττῶσαι· ἐποίει δὲ ταῦτα πρόφασιν ἐξευρὼν εὐπρεπῆ, καὶ εἰς θεοῦ τιμὴν τὸ ἔργον ἀναφέρων. Τὸ γὰρ μεταξὺ χωρίον τοῦ τε Καπιτωλίου καὶ τῆς ἄκρας,

sententiis probaretur, id vinceret : atque hoc quoque ex Lacedæmoniorum republica sumens. Neque enim horum reges summum habebant imperium, ita ut quidquid libuisset facerent, sed summa totius reipublicæ administratio penes senatum erat. Plebi vero hæc tria concessit : magistratus creare, leges sancire, et de bello decernere, quoties rex permisisset; ita tamen, ut ne horum quidem absolutam haberet potestatem, nisi idem senatui visum fuisset. Suffragia autem ferebat non simul totus populus, sed per curias convocatus : quod vero plures curiæ comprobassent, id ad senatum referebatur. Sed nostra ætate hæc consuetudo est mutata. Non enim senatus cognoscit de plebiscitis, sed senatusconsultorum ipsa plebs est arbitra. Utra vero consuetudo sit melior, in medio relinquimus, ut, qui voluerint, eam considerent. Cum igitur munia in hunc modum distribuisset, non solum res civiles prudenter et ordine administrabantur, sed etiam res bellicæ celeriter et obsequenter gerebantur. Quoties enim ipsi copias educere visum fuisset, neque tribuni tribuum tunc erant creandi, neque centuriones centuriarum, neque magistri equitum, neque exercitus erat lustrandus, aut recensendus : sed rex tribunis imperabat, ut omnes ad ordinem suum irent, illi vero centurionibus, et ab his edocti decuriones singuli milites sibi subditos educebant. Itaque ad unum edictum, sive totus exercitus, sive aliqua eius pars evocata, cum armis ad locum designatum parata aderat.

XV. Romulus igitur his institutis civitatem instructam et tam ad pacem quam ad res bellicas satis habilem et idoneam reddidit : magnam vero et frequentem hoc modo fecit. Primum quidem incolis necessitatem imposuit educandi omnem virilem prolem, et e filiabus primogenitas : *et vetuit* ne ullum fœtum triennio minorem necarent, nisi infans aliquis mutilus aut prodigiosus statim in ipso partu editus fuisset. Istiusmodi vero monstrosos partus a parentibus exponi non vetuit, dummodo eos prius ostenderent quinque vicinis proximis, si et ipsi id comprobarent. In eos vero qui contra leges istas fecissent mulctas statuit, cum alias, tum etiam hanc, qua dimidium bonorum ærario addixit. Deinde, cum animadvertisset multas Italiæ civitates male administrari a tyrannis et paucorum dominatu, ex illis civitatibus profugientes qui multi erant, dummodo essent liberi, non inquirens ulterius vel in eorum calamitates vel fortunas, excipere et ad se traducere conabatur : eo consilio ut Romanorum potentiam augeret, et vicinorum vires imminueret. Hæc autem faciebat, speciosam caussam commentus et rem ad numinis cultum referens. Locum enim inter Capito-

ὃ καλεῖται νῦν κατὰ τὴν Ῥωμαίων διάλεκτον μεθόριον δυοῖν δρυμῶν καὶ ἦν τότε τοῦ συμβεβηκότος ἐπώνυμον, ὕλαις ἀμφιλαφέσι κατ' ἀμφοτέρας τὰς συναπτούσας τοῖς λόφοις λαγόνας ἐπίσκιον, ἱερὸν ἀνεὶς ἄσυλον ἱκέταις, καὶ ναὸν ἐπὶ τούτῳ κατασκευασάμενος· ὅτῳ δ' ἄρα θεῶν ἢ δαιμόνων οὐκ ἔχω τὸ σαφὲς εἰπεῖν· τοῖς καταφεύγουσιν εἰς τοῦτο τὸ ἱερὸν ἱκέταις τοῦ τε μηδὲν κακὸν παθεῖν ὑπ' ἐχθρῶν ἐγγυητὴς ἐγίνετο, τῆς εἰς τὸ θεῖον εὐσεβείας προφάσει, καὶ εἰ βούλοιντο παρ' αὐτῷ μένειν, πολιτείας μετεδίδου καὶ γῆς μοῖραν, ἣν κτήσαιτο πολεμίους ἀφελόμενος. Οἱ δὲ συνέρρεον ἐκ παντὸς τόπου τὰ οἰκεῖα φεύγοντες κακά, καὶ οὐκέτι ἑτέρωσ' ἀπανίσταντο ταῖς καθ' ἡμέραν ὁμιλίαις καὶ χάρισιν ὑπ' αὐτοῦ κατεχόμενοι.

XVI. Τρίτον ἦν ἔτι Ῥωμύλου πολίτευμα, ὃ [πάντων] μάλιστα τοὺς Ἕλληνας ἀσκεῖν ἔδει, κράτιστον ἁπάντων πολιτευμάτων ὑπάρχον, ὡς ἐμὴ δόξα φέρει, ὃ καὶ τῆς βεβαίου Ῥωμαίοις ἐλευθερίας ἦρχε, καὶ τῶν ἐπὶ τὴν ἡγεμονίαν ἀναγόντων οὐκ ἐλαχίστην μοῖραν παρέσχε, τὸ μήτε κατασφάττειν ἡβηδὸν τὰς ἁλούσας πόλεις πολεμίων μήτ' ἀνδραποδίζεσθαι, μηδὲ γῆν αὐτῶν ἀνιέναι μηλόβοτον, ἀλλὰ κληρούχους εἰς αὐτὰς ἀποστέλλειν ἐπὶ μέρει τινὶ τῆς χώρας, καὶ ποιεῖν ἀποικίας τῆς Ῥώμης τὰς κρατηθείσας, ἐνίαις δὲ καὶ πολιτείας μεταδιδόναι. Ταῦτά τε δὴ καὶ τἆλλα τούτοις ὅμοια καταστησάμενος πολιτεύματα, μεγάλην ἐκ μικρᾶς ἐποίησε τὴν ἀποικίαν, ὡς αὐτὰ τὰ ἔργ' ἐδήλωσεν. Οἱ μὲν γὰρ συνοικίσαντες μετ' αὐτοῦ τὴν Ῥώμην οὐ πλείους ἦσαν ἀνδρῶν τρισχιλίων πεζοὶ καὶ τριακοσίων ἐλάττους ἱππεῖς· οἱ δὲ καταλειφθέντες ὑπ' ἐκείνου, ὅτ' ἐξ ἀνθρώπων ἠφανίσθη, πεζοὶ μὲν ἑξακισχίλιοι πρὸς τέσσαρσι μυριάσιν, ἱππεῖς δ' οὐ πολὺ ἀπέχοντες χιλίων. Ἐκείνου δ' ἄρξαντος τῶν πολιτευμάτων τούτων οἵ τε βασιλεῖς οἱ μετ' αὐτὸν ἡγησάμενοι τῆς πόλεως τὴν αὐτὴν ἐφυλάξαντο προαίρεσιν, καὶ οἱ μετ' ἐκείνους τὰς ἐνιαυσίους λαμβάνοντες ἀρχάς, ἔστιν ἃ καὶ προστιθέντες οὕτως, ὥστε μηδενὸς ἔθνους τοῦ δοκοῦντος εἶναι πολυανθρωποτάτου τὸν Ῥωμαίων γενέσθαι δῆμον ἐλάττονα.

XVII. Τὰ δ' Ἑλλήνων ἔθη παρὰ ταῦτ' ἐξετάζων οὐκ ἔχω πῶς ἐπαινέσω τά τε Λακεδαιμονίων καὶ τὰ τῶν Θηβαίων καὶ τῶν μέγιστον ἐπὶ σοφίᾳ φρονούντων Ἀθηναίων, οἳ φυλάττοντες τὸ εὐγενὲς καὶ μηδενὶ μεταδιδόντες εἰ μὴ σπανίοις τῆς παρ' ἑαυτοῖς πολιτείας· ἐῶ γὰρ λέγειν ὅτι καὶ ξενηλατοῦντες ἔνιοι· πρὸς τῷ μηδὲν ἀπολαῦσαι ταύτης τῆς μεγαληγορίας ἀγαθὸν καὶ τὰ μέγιστα δι' αὐτὴν ἐβλάβησαν. Σπαρτιᾶται μέν γε πταίσαντες μάχῃ τῇ περὶ Λεῦκτρα, ἐν ᾗ χιλίους καὶ ἑπτακοσίους ἄνδρας ἀπέβαλον, οὐκέτι τὴν πόλιν ἠδυνήθησαν ἐκ τῆς συμφορᾶς ταύτης ἀναλαβεῖν, ἀλλ' ἀπέστησαν τῆς ἡγεμονίας σὺν αἰσχύνῃ. Θηβαῖοι δὲ καὶ Ἀθηναῖοι ἐξ ἑνὸς τοῦ περὶ Χαιρώνειαν ἀτυχήματος ἅμα τήν τε προστασίαν τῆς

ium et arcem, qui hodie Latina lingua inter duos lucos dicitur, et qui tunc a re ipsa id nomen habebat, ab utroque scilicet latere quo colles attingit densis opacus arboribus, consecravit, et asylum supplicibus aperuit et exstructo ibi templo, sed cui deorum aut geniorum pro certo affirmare nequeo, confugientibus in hoc templum supplicibus, per speciem pietatis in deum, spopondit fore ut nullam ab inimicis iniuriam paterentur; et, si apud se manere vellent, civitatem et partem agri hostibus ademptum dedit. Illi vero undique confluebant domestica mala fugientes, nec alio amplius migrabant, quia quotidianis colloquiis et beneficiis ab eo detinebantur.

XVI. Tertium deinde fuit Romuli institutum, quod præcipue Græcos exercere oportuisset, ut omnium institutorum præstantissimum, quemadmodum ego iudico, quod et Romanæ libertatis firmissimum fundamentum fuit, et haud minimum contulit ad parandum imperium: scilicet ut nec puberes in urbibus bello captis trucidarentur, nec in servitutem redigerentur, aut ager earum desertus relinqueretur, sed coloni in eas mitterentur agrique pars ipsis assignaretur, urbesque devictæ fierent Romanorum coloniæ ac nonnullis etiam ius civitatis daretur. His igitur atque aliis huiusmodi institutis *Romulus* coloniam ex parva magnam effecit, ut ipsa res indicat. Qui enim cum eo Romam condiderant, non erant plures quam bis mille pedites, et pauciores quam trecenti equites: qui vero relicti ab eo fuerunt, cum ex hominum conspectu sublatus est, erant quadraginta et sex milia peditum, et equites non multo pauciores quam mille. Cum autem ipse horum institutorum auctor fuisset, et reges eius successores in republica gubernanda eandem rationem sunt secuti, et ei quoque qui magistratus annuos post illos gesserunt, addentes et alia quædam, ita ut populus Romanus nulla gente, quæ hominum multitudine frequentissima haberetur, numero inferior esset.

XVII. Cum autem Græcorum mores cum his confero non possum laudare illam consuetudinem Lacedæmoniorum et Thebanorum et Atheniensium de se ob sapientiam magnificentissime sentientium; qui, quod nobilitatem retinere vellent, nec cuiquam, nisi rarissime, civitatem impertirentur (illud enim omitto, nonnullos etiam solitos esse hospites expellere) non solum nihil commodi ex hoc fastu perceperunt, sed etiam maxima propterea damna acceperunt. Spartani certe post cladem in prœlio ad Leuctra acceptam, in quo cives MDCC amiserunt, ob istam calamitatem nunquam postea civitatem suam in integrum restituere potuerunt, sed imperium cum ignominia amiserunt. Thebani vero et Athenienses, ob eventum infelicem unius prœlii ad Chæro-

Ἑλλάδος καὶ τὴν ἐλευθερίαν τὴν πάτριον ὑπὸ Μακεδόνων ἀφῃρέθησαν. Ἡ δὲ Ῥωμαίων πόλις ἐν Ἰβηρίᾳ τε καὶ Ἰταλίᾳ πολέμους ἔχουσα μεγάλους, Σικελίαν τ' ἀφεστῶσαν ἀνακτωμένη καὶ Σαρδόνα, καὶ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ κατὰ τὴν Ἑλλάδα πραγμάτων ἐκπεπολεμωμένων πρὸς αὐτὴν, καὶ Καρχηδόνος ἐπὶ τὴν ἡγεμονίαν πάλιν ἀνισταμένης, καὶ τῆς Ἰταλίας οὐ μόνον ἀφεστώσης ὀλίγου δεῖν πάσης, ἀλλὰ καὶ συνεπαγούσης τὸν Ἀννιβιακὸν κληθέντα πόλεμον, τοσούτοις περιπετὴς γενομένη κινδύνοις κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, οὐχ ὅπως ἐκακώθη διὰ τὰς τότε τύχας, ἀλλὰ καὶ προσέλαβεν ἰσχὺν ἐξ αὐτῶν ἔτι μείζονα τῆς προτέρας, τῷ πλήθει τοῦ στρατιωτικοῦ πρὸς ἅπαντα διαρκὴς γενομένη τὰ δεινὰ, ἀλλ' οὐχ ὥσπερ ὑπολαμβάνουσί τινες εὐνοίᾳ τύχης χρησαμένη· ἐπεὶ ταύτης γε χάριν ᾤχετ' ἂν ὑποβρύχιος ἐξ ἑνὸς τοῦ περὶ Κάννας πτώματος, ὅτ' αὐτῇ ἀπὸ μὲν ἑξακισχιλίων ἱππέων ἑβδομήκοντα καὶ τριακόσιοι περιελείφθησαν, ἀπὸ δὲ μυριάδων ὀκτὼ τῶν εἰς τὸ κοινὸν στράτευμα καταγραφεισῶν ὀλίγῳ πλείους τρισχιλίων ἐσώθησαν.

XVIII. Ταῦτά τε δὴ τοῦ ἀνδρὸς ἄγαμαι καὶ ἔτι πρὸς τούτοις ἃ μέλλω λέγειν, ὅτι τοῦ καλῶς οἰκεῖσθαι τὰς πόλεις αἰτίας ὑπολαβὼν, ἃς θρυλοῦσι μὲν ἅπαντες οἱ πολιτικοὶ, κατασκευάζουσι δ' ὀλίγοι· πρῶτον μὲν τὴν παρὰ τῶν θεῶν εὔνοιαν, ἧς παρούσης ἅπαντα τοῖς ἀνθρώποις ἐπὶ τὰ κρείττω φέρεται, ἔπειτα σωφροσύνην τε καὶ δικαιοσύνην, δι' ἃς ἧττον ἀλλήλους βλάπτοντες μᾶλλον ὁμονοοῦσι, καὶ τὴν εὐδαιμονίαν οὐ ταῖς αἰσχίσταις μετροῦσιν ἡδοναῖς ἀλλὰ τῷ καλῷ· τελευταίαν δὲ τὴν ἐν τοῖς πολέμοις γενναιότητα τὴν παρασκευάζουσαν εἶναι καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς τοῖς ἔχουσιν ὠφελίμους· οὐκ ἀπὸ ταὐτομάτου παραγίνεσθαι τούτων ἕκαστον τῶν ἀγαθῶν ἐνόμισεν, ἀλλ' ἔγνω διότι νόμοι σπουδαῖοι καὶ καλῶν ζῆλος ἐπιτηδευμάτων εὐσεβῆ καὶ σώφρονα καὶ τὰ δίκαι' ἀσκοῦσαν καὶ τὰ πολέμι' ἀγαθὴν ἐξεργάζονται πόλιν· ὧν πολλὴν ἔσχε πρόνοιαν τὴν ἀρχὴν ποιησάμενος ἀπὸ τῶν περὶ τὰ θεῖα καὶ δαιμόνια σεβασμῶν. Ἱερὰ μὲν οὖν καὶ τεμένη καὶ βωμοὺς καὶ ξοάνων ἱδρύσεις μορφάς τ' αὐτῶν καὶ σύμβολα καὶ δυνάμεις καὶ δωρεὰς, αἷς τὸ γένος ἡμῶν εὐηργέτησαν, ἑορτάς θ' ὁποίας τινὰς ἑκάστῳ θεῶν ἢ δαιμόνων ἄγεσθαι προσήκει καὶ θυσίας, αἷς χαίρουσι γεραιρόμενοι πρὸς ἀνθρώπων, ἐκεχειρίας τ' αὖ καὶ πανηγύρεις καὶ πόνων ἀναπαύλας καὶ πάντα τὰ τοιαῦθ' ὁμοίως κατεστήσατο τοῖς κρατίστοις τῶν παρ' Ἕλλησι νομίμων. Τοὺς δὲ παραδεδομένους περὶ αὐτῶν μύθους, ἐν οἷς βλασφημίαι τινὲς ἔνεισι κατ' αὐτῶν ἢ κακηγορίαι, πονηροὺς καὶ ἀνωφελεῖς καὶ ἀσχήμονας ὑπολαβὼν εἶναι, καὶ οὐχ ὅτι θεῶν ἀλλ' οὐδ' ἀνθρώπων ἀγαθῶν ἀξίους, ἅπαντας ἐξέβαλε, καὶ παρεσκεύασε τοὺς ἀνθρώπους τὰ κράτιστα περὶ θεῶν λέγειν τε καὶ φρονεῖν, μηδὲν αὐτοῖς προσάπτοντας ἀνάξιον ἐπιτήδευμα τῆς μακαρίας φύσεως.

neam commissi, simul et Græciæ principatu et libertate patria a Macedonibus spoliati sunt. At Romanorum respublica quamvis in Hispania et Italia magna bella gereret, et occupata esset in recuperanda Sicilia et Sardinia quæ defecerant, et quamvis etiam Macedoniæ et Græciæ res ei adversarentur, et Carthago principatum denuo affectaret, et Italia non solum pæne tota iam defecisset, sed etiam bellum quod Annibalicum dictum est accerseret; quamvis *inquam* uno eodemque tempore in tot pericula incidisset, non solum non est afflicta illis casibus, sed etiam inde longe maiorem quam antea potentiam sibi comparavit, militum multitudine ad quævis discrimina semper sufficiente, sed non (ut quidam arbitrantur) fortunæ beneficio. Siquidem quod ad fortunam attinet, funditus periisset ob unam illam cladem ad Cannas acceptam, cum ex sex milibus equitum reliqui tantum fuissent CCCLXX, ex peditum vero LXXX milibus in exercitum conscriptis, paullo plures quam tria milia incolumes evasissent.

XVIII. Hæc igitur in illo viro demiror, et ea præterea quæ dicturus sum: cum enim animadvertisset civitatum felicitatis eas esse caussas, quas omnes quidem qui in rebus publicis versantur prædicant, sed pauci tamen assequuntur, primum deorum benevolentiam, qua iuvante omnes res hominum in melius cedunt; deinde temperantiam et iustitiam, ob quas *homines* se minus mutuo lædentes magis concordes sunt, et felicitatem non fœdissimis voluptatibus sed honestate metiuntur; postremo vero bellicam fortitudinem, quæ efficit ut et reliquæ virtutes ipsis possessoribus fructuosæ sint: existimavit unumquodque horum bonorum non fortuito contingere, sed intellexit bonis legibus et honestorum studiorum æmulatione piam et temperantem et iustam et re bellica præstantem civitatem reddi. Itaque in istas res plurimum curæ impendit, facto initio a deorum et geniorum cultu. Templa igitur et fana, arasque et simulacrorum delubra, eorumque effigies et insignia et potestates, et dona quæ in humanum genus contulerunt, et dies festos quoscunque unicuique vel deorum vel geniorum celebrari convenit, et sacrificia quibus se ab hominibus coli gaudent, et ferias et celebritates et laborum quietem, et omnia istiusmodi instituit, secutus optimos quosque Græcorum ritus. Traditas autem de ipsis fabulas, in quibus sunt maledicta aut crimina in eos, scelestas et inutiles et turpes ratus, et non solum diis sed ne hominibus quidem probis dignas, omnes reiecit: et cives suos assuefecit, ut optime de diis et loquerentur et sentirent, nullum beata natura indignum studium ipsis attribuentes.

XIX. Οὔτε γὰρ Οὐρανὸς ἐκτεμνόμενος ὑπὸ τῶν ἑαυτοῦ παίδων παρὰ Ῥωμαίοις λέγεται, οὔτε Κρόνος ἀφανίζων τὰς ἑαυτοῦ γονὰς φόβῳ τῆς ἐξ αὐτῶν ἐπιθέσεως, οὔτε Ζεὺς καταλύων τὴν Κρόνου δυναστείαν καὶ κατακλείων ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ τοῦ Ταρτάρου τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, οὐδέ γε πόλεμοι καὶ τραύματα καὶ δεσμοὶ καὶ θητεῖαι θεῶν παρ' ἀνθρώποις· ἑορτή τ' οὐδεμία παρ' αὐτοῖς μελανείμων ἢ πένθιμος ἄγεται τυπετοὺς ἔχουσα καὶ θρήνους γυναικῶν ἐπὶ θεοῖς ἀφανιζομένοις, ὡς παρ' Ἕλλησιν ἐπιτελεῖται περί τε Φερσεφόνης ἁρπαγὴν καὶ τὰ Διονύσου πάθη καὶ ὅσ' ἄλλα τοιαῦτα· οὐδ' ἂν ἴδοι τις παρ' αὐτοῖς, καίτοι διεφθαρμένων ἤδη τῶν ἐθῶν, οὐ θεοφορήσεις, οὐ κορυβαντιασμοὺς, οὐχ ἀγυρμοὺς, οὐ βακχείας καὶ τελετὰς ἀπορρήτους, οὐ διαπαννυχισμοὺς ἐν ἱεροῖς ἀνδρῶν σὺν γυναιξὶν, οὐκ ἄλλο τῶν παραπλησίων τούτοις τερατευμάτων οὐδὲν, ἀλλ' εὐλαβῶς ἅπαντα πραττόμενά τε καὶ λεγόμενα τὰ περὶ τοὺς θεοὺς, ὡς οὔτε παρ' Ἕλλησιν οὔτε παρὰ βαρβάροις· καὶ ὃ πάντων μάλιστ' ἔγωγε τεθαύμακα, καίπερ μυρίων ὅσων εἰς τὴν πόλιν ἐληλυθότων ἐθνῶν, οἷς πολλὴ ἀνάγκη σέβειν τοὺς πατρίους θεοὺς τοῖς οἴκοθεν νομίμοις, οὐδενὸς εἰς ζῆλον ἐλήλυθε τῶν ξενικῶν ἐπιτηδευμάτων ἡ πόλις δημοσίᾳ, ὃ πολλαῖς ἤδη συνέβη παθεῖν, ἀλλὰ καὶ εἴ τινα κατὰ χρησμοὺς ἐπεισηγάγετο ἱερὰ, τοῖς ἑαυτῆς αὐτὰ τιμᾷ νομίμοις, ἅπασαν ἐκβαλοῦσα τερθρείαν μυθικὴν, ὥσπερ τὰ τῆς Ἰδαίας θεᾶς ἱερά. Θυσίας μὲν γὰρ αὐτῇ καὶ ἀγῶνας ἄγουσιν ἀνὰ πᾶν ἔτος οἱ στρατηγοὶ κατὰ τοὺς Ῥωμαίων νόμους· ἱερᾶται δ' αὐτῆς ἀνὴρ Φρὺξ καὶ γυνὴ Φρυγία, καὶ περιάγουσιν ἀνὰ τὴν πόλιν οὗτοι μητραγυρτοῦντες, ὥσπερ αὐτοῖς ἔθος, τυπετοὺς περικείμενοι τοῖς στήθεσι καὶ καταυλούμενοι πρὸς τῶν ἑπομένων τὰ μητρῷα μέλη καὶ τύμπανα κροτοῦντες· Ῥωμαίων δὲ τῶν αὐθιγενῶν οὔτε μητραγυρτῶν τις οὔτε καταυλούμενος πορεύεται διὰ τῆς πόλεως ποικίλην ἐνδεδυκὼς στολὴν, οὔτ' ὀργιάζει τὴν θεὸν τοῖς Φρυγίοις ὀργιασμοῖς κατὰ νόμον ἢ ψήφισμα βουλῆς. Οὕτως εὐλαβῶς ἡ πόλις ἔχει πρὸς τὰ οὐκ ἐπιχώρι' ἔθη περὶ θεῶν, καὶ πάντ' ὀττεύεται τῦφον, ᾧ μὴ πρόσεστι τὸ εὐπρεπές.

XX. Καὶ μηδεὶς ὑπολάβῃ με ἀγνοεῖν ὅτι τῶν Ἑλληνικῶν μύθων εἰσί τινες ἀνθρώποις χρήσιμοι· οἱ μὲν ἐπιδεικνύμενοι τὰ τῆς φύσεως ἔργα δι' ἀλληγορίας, οἱ δὲ παραμυθίας ἕνεκα συγκείμενοι τῶν ἀνθρωπείων συμφορῶν, οἱ δὲ ταραχὰς ἐξαιρούμενοι ψυχῆς καὶ δείματα καὶ δόξας καθαιροῦντες οὐχ ὑγιεῖς, οἱ δ' ἄλλης τινὸς ἕνεκα συμπλασθέντες ὠφελείας. Ἀλλὰ καίπερ ἐπιστάμενος ταῦτ' οὐδενὸς χεῖρον, ὅμως εὐλαβῶς διάκειμαι πρὸς αὐτοὺς, καὶ τὴν Ῥωμαίων μᾶλλον ἀποδέχομαι θεολογίαν, ἐνθυμούμενος ὅτι τὰ μὲν ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν μύθων ἀγαθὰ μικρά τ' ἐστὶ καὶ οὐ πολλοὺς δυνάμενα ὠφελεῖν, ἀλλὰ μόνους τοὺς ἐξητακότας ὧν ἕνεκα γίνεται· σπάνιοι δ' εἰσὶν οἱ μετειληφότες ταύτης τῆς φιλοσοφίας. Ὁ δὲ πολὺς καὶ ἀφιλοσόφη-

XIX. Neque enim Uranus exsectus a suis liberis apud Romanos auditur, neque Saturnus proprios natos absumens, quod metuat ne illi vim sibi afferant : neque Juppiter, Saturni regno everso, inclusum patrem suum in Tartari carcere detinens; neque bella neque vulnera neque vincula neque servitutes deorum apud homines; et nullus dies festus apud ipsos atratus aut lugubris agitur, planctu et luctu muliebri ob deos raptos, ut a Græcis fit in Proserpinæ raptu, et in Bacchi casibus, atque alia huiusmodi. Neque quispiam videat apud eos, (quamvis mores iam sint depravati) aut homines numine afflatos, aut furores corybanticos, aut circuitiones, aut bacchanalia et mysteria occulta, aut vigilias nocturnas virorum cum mulieribus in templis mixtorum, aut ullum aliud istiusmodi indignum spectaculum; sed omnia quæ ad deos spectant caute et fieri et dici, præter Græcorum et barbararum gentium morem. Et, quod omnium maxime ego miratus sum, licet innumeræ gentes in urbem venerint, quibus omnino necesse est colere deos patrios ritu domestico, nulla tamen peregrina sacra hæc civitas est æmulata, ita ut publice sint recepta : (id quod multis urbibus iam accidit) sed etiam siqua sacra oraculis iubentibus in rempublicam introducuntur, suis ritibus cives ea colunt, reiectis omnibus fabulosis superstitionibus; quemadmodum fit in sacris matris Idææ. Quotannis enim prætores ex Romanorum institutis sacrificia et ludos in eius honorem instituunt. Sacra autem eius peragunt vir Phrygius et mulier Phrygia : et isti per urbem ea circumferunt, Matri deorum stipem more suo hinc inde corrogantes, pectus pulsantes, et ad modulos eorum qui tibiis ipsos sequuntur et Matris magnæ carmina canunt incedentes, et tympana pulsantes. Nullus enim est Romanus indigena, qui Matri magnæ stipem cogat, aut qui ad tibiarum modulationem per urbem incedat versicolore stola indutus, aut Phrygiis cerimoniis deam colat, idque ex lege vel senatusconsulto. Adeo prudenter ab omnibus externis deorum ritibus civitas sibi cavet, et ab omni vana superstitione, in qua nihil decori inest, abhorret.

XX. Nemo tamen existimet me ignorare, aliquas fabulas Græcas hominibus esse utiles : alias, quod naturæ opera per allegorias demonstrent : alias, quod ad humanarum calamitatum consolationem compositæ sint : alias, quod eximant animi perturbationes et terrores, et insanas opiniones evellant : alias, quod ad aliam aliquam utilitatem confictæ sint. Sed licet hæc ego æque bene atque alius quivis sciam, tamen in istis caute me gero, et Romanorum theologiam potius probo : cogitans, commoda quæ ex Græcis fabulis proveniant parva esse, nec multis prodesse posse, sed iis tantum qui in caussas, cur compositæ fuerint, inquirant. Pauci autem sunt qui huius philosophiæ sint participes : sed vulgaris turba, quæ magna est, quæque philosophiæ est imperita, solet

τος ὄχλος ἐπὶ τὰ χείρω λαμβάνειν φιλεῖ τοὺς περὶ αὐτῶν λόγους, καὶ δυεῖν πάσχει θάτερον, ἢ καταφρονεῖ τῶν θεῶν ὡς ἐν πολλῇ κακοδαιμονίᾳ κυλινδουμένων, ἢ τῶν αἰσχίστων τε καὶ παρανομωτάτων οὐδενὸς ἀπέχεται, θεοῖς αὐτὰ προσκείμενα ὁρῶν.

XXI. Ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τούτων τοῖς αὐτὸ μόνον τὸ θεωρητικὸν τῆς φιλοσοφίας μέρος ἀποτετμημένοις ἀφείσθω σκοπεῖν. Τῆς δ' ὑπὸ Ῥωμύλου κατασταθείσης πολιτείας καὶ τάδ' ἡγησάμην ἱστορίας ἄξια. Πρῶτον μὲν ὅτι πολλοῖς σώμασι θεραπεύειν ἀπέδωκε τὸ δαιμόνιον. Ἐν γοῦν ἄλλῃ πόλει νεοκτίστῳ τοσούτους ἱερεῖς τε καὶ θεραπευτὰς θεῶν εὐθὺς ἀποδειχθέντας οὐδεὶς ἂν εἰπεῖν ἔχοι. Χωρὶς γὰρ τῶν ἐχόντων τὰς συγγενικὰς ἱερωσύνας, οἱ τὰ κοινὰ περὶ τῆς πόλεως ἱερὰ συντελοῦντες κατὰ φυλάς τε καὶ φράτρας ἑξήκοντα κατεστάθησαν ἐπὶ τῆς ἐκείνου ἀρχῆς· λέγω δ' ἃ Τερέντιος Οὐάρρων ἐν ἀρχαιολογίαις γέγραφεν, ἀνὴρ τῶν κατὰ τὴν αὐτὴν ἡλικίαν ἀκμασάντων πολυπειρότατος. Ἔπειτα τῶν ἄλλων φαύλως πως καὶ ἀπερισκέπτως ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ποιουμένων τὰς αἱρέσεις τῶν ἐπιστησομένων τοῖς ἱεροῖς, καὶ τῶν μὲν ἀργυρίου τὸ τίμιον ἀξιούντων ἀποκηρύττειν, τῶν δὲ κλήρῳ διαιρούντων [τοὺς ἱερεῖς], ἐκεῖνος οὔτ' ὠνητὰς χρημάτων ἐποίησε τὰς ἱερωσύνας οὔτε κλήρῳ μεριστάς, ἀλλ' ἐξ ἑκάστης φράτρας ἐνομοθέτησεν ἀποδείκνυσθαι δύο τοὺς ὑπὲρ πεντήκοντ' ἔτη γεγονότας [τοὺς] γένει τε προὔχοντας τῶν ἄλλων καὶ ἀρετῇ διαφόρους καὶ χρημάτων περιουσίαν ἔχοντας ἀρκοῦσαν καὶ μηδὲν ἠλαττωμένους τῶν περὶ τὸ σῶμα· τούτους δ' οὐκ εἰς ὡρισμένον τινὰ χρόνον τὰς τιμὰς ἔταξεν ἔχειν, ἀλλὰ διὰ παντὸς τοῦ βίου, στρατειῶν μὲν ἀπολελυμένους διὰ τὴν ἡλικίαν, τῶν δὲ κατὰ τὴν πόλιν ὀχληρῶν διὰ τὸν νόμον.

XXII. Ἐπεὶ δὲ καὶ διὰ γυναικῶν ἔδει τινὰ ἱερὰ συντελεῖσθαι, καὶ διὰ παίδων ἀμφιθαλῶν ἕτερα, ἵνα καὶ ταῦτα γένηται κατὰ τὸ κράτιστον, τάς τε γυναῖκας ἔταξε τῶν ἱερέων τοῖς ἑαυτῶν ἀνδράσι συνιερᾶσθαι, καὶ εἴ τι μὴ θέμις ἦν ὑπ' ἀνδρῶν ὀργιάζεσθαι κατὰ νόμον τὸν ἐπιχώριον, ταύτας ἐπιτελεῖν, καὶ τοὺς παῖδας αὐτῶν τὰ καθήκοντα λειτουργεῖν· τοῖς δ' ἄπαισιν ἐκ τῶν ἄλλων οἴκων τοὺς χαριεστάτους καταλεγέντας ἐξ ἑκάστης φράτρας κοῦρον καὶ κόρην, τὸν μὲν ἕως ἥβης ὑπηρετεῖν τοῖς ἱεροῖς, τὴν δὲ κόρην ὅσον ἂν ᾖ χρόνον ἁγνὴ γάμων· ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν νόμων καὶ ταῦτα μετενεγκάμενος, ὡς ἐγὼ πείθομαι. Ὅσα μὲν γὰρ αἱ κανηφόροι καὶ ἀρρηφόροι λεγόμεναι λειτουργοῦσιν ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἱερῶν, ταῦτα παρὰ Ῥωμαίοις αἱ προσαγορευόμεναι Τοῦτολαι συντελοῦσι, στεφάναις κοσμούμεναι τὰς κεφαλάς, οἵαις κοσμεῖται τὰ τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος ἀφιδρύματα παρ' Ἕλλησιν. Ὅσα δὲ παρὰ Τυρρηνοῖς καὶ ἔτι πρότερον παρὰ Πελασγοῖς ἐπετέλουν ἐπί τε Κουρήτων καὶ μεγάλων θεῶν ὀργιασμοῖς οἱ καλούμενοι πρὸς αὐτῶν κάδμιλοι, ταῦτα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὑπηρέτουν τοῖς ἱερεῦσιν οἱ λεγόμενοι νῦν ὑπὸ Ῥωμαίων κάμιλλοι. Ἔτι

in deteriorem partem accipere quæ de illis dicuntur: eisque alterutrum accidere *solet*, ut vel deos contemnant ut magna infelicitate implicitos, vel a nullis fœdissimis et maxime scelestis facinoribus abstineant, cum deos ipsos his obnoxios esse videant.

XXI. Sed hæc quidem illis qui hanc solam partem contemplationis a philosophia separant, consideranda relinquantur. Quod vero ad rempublicam a Romulo constitutam attinet, hæc quoque memoratu digna existimavi. Primum, quod multos homines divino cultui addixit. In alia certe recens condita urbe tot sacerdotes et deorum ministros statim institutos nemo demonstrare posset. Nam præter eos qui sacerdotia gentilicia habebant, alii sexaginta, qui publica sacra pro civitate et tributim et curiatim facerent, illo regnante constituti sunt. Dico autem quæ Terentius Varro in antiquitatibus scripsit, vir omnium, qui ea ætate floruerint, peritissimus. Deinde quod, cum alii male quodammodo et inconsiderate plerumque eligant sacerdotes, et alii censeant hunc honorem quasi per præconem venum dandum esse, alii vero sacerdotia forte dividant: ipse sacerdotia neque venalia esse, neque sorte dividi voluit; sed legem tulit, qua iussit ex singulis curiis creari binos, qui annum ætatis L jam præteriissent, qui et genere aliis præstarent, et virtute essent insignes, et censum sufficientem haberent, et corpore essent integro. His autem non ad certum aliquod tempus, sed quamdiu viverent, hos honores concessit, eosque militiæ ob ætatem, et negotiorum urbanorum ob legem, immunes fecit.

XXII. Quoniam autem nonnulla etiam sacra per mulieres fieri oportebat, et alia per pueros patrimos matrimosque: ut hæc quoque optime peragerentur, iussit uxores sacerdotum una cum maritis sacerdotio fungi; et siqua sacra nefas esset patrio more a viris fieri, hæc ab illis peragi, eorumque liberos ministeria debita obire. Illis vero qui sine liberis essent permisit, ut ex aliis familiis curiatim venustissimos, puerum et puellam eligerent: hunc quidem ad pubertatem usque in sacris ministrum futurum; illam vero, quamdiu in virginitate mansisset. Et hæc quoque (ut credo) ex Græcorum institutis introduxit. Quæcunque enim virgines, quæ κανηφόροι et ἀρρηφόροι appellantur, in Græcis sacris faciunt, hæc apud Romanos peragunt illæ quæ tutulæ vocantur. Hoc autem faciunt caput habentes ornatum vittis, cuiusmodi sunt illæ quibus Ephesiæ Dianæ simulacra apud Græcos ornantur. Quæcunque vero apud Etruscos, et multo ante apud Pelasgos faciebant in Curetum et Magnorum deorum sacris illi qui ab ipsis Cadmili appellantur, hæc eodem modo ministrabant sacerdotibus ii qui nunc a Romanis vocantur

πρὸς τούτοις ἔταξε μάντιν ἐξ ἑκάστης φυλῆς ἕνα παρεῖναι τοῖς ἱεροῖς, ὃν ἡμεῖς μὲν ἱεροσκόπον καλοῦμεν, Ῥωμαῖοι δ' ὀλίγον τι τῆς ἀρχαίας φυλάττοντες ὀνομασίας Ἀρούσπικα προσαγορεύουσιν. Ἅπαντας δὲ τοὺς ἱερεῖς τε καὶ λειτουργοὺς τῶν θεῶν ἐνομοθέτησεν ἀποδείκνυσθαι μὲν ὑπὸ τῶν φρατρῶν, ἐπικυροῦσθαι δ' ὑπὸ τῶν ἐξηγουμένων τὰ θεῖα διὰ μαντικῆς.

XXIII. Ταῦτα περὶ τῶν θρησκευόντων τοὺς θεοὺς καταστησάμενος διῄρει πάλιν, ὡς ἔφην, κατ' ἐπιτηδειότητα ταῖς φράτραις τὰ ἱερὰ, θεοὺς ἀποδεικνὺς ἑκάστοις καὶ δαίμονας, οὓς ἔμελλον ἀεὶ σέβειν· καὶ τὰς εἰς τὰ ἱερὰ δαπάνας ἔταξεν, ἃς ἐχρῆν αὐτοῖς ἐκ τοῦ δημοσίου δίδοσθαι. Συνέθυόν τε τοῖς ἱερεῦσιν οἱ φρατριεῖς τὰς ἀπομερισθείσας αὐτοῖς θυσίας, καὶ συνειστιῶντο κατὰ τὰς ἑορτὰς ἐπὶ τῆς φρατριακῆς ἑστίας· ἑστιατόριον γὰρ ἦν κατεσκευασμένον ἑκάστῃ φράτρᾳ, καὶ ἐν αὐτῷ καθωσιώτό τις, ὥσπερ ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς πρυτανείοις, ἑστία κοινὴ τῶν φρατριῶν. Ὄνομα δὲ καὶ τοῖς ἑστιατορίοις ἦν, ὅπερ ταῖς φράτραις, Κουρίαι, καὶ μέχρις ἡμῶν οὕτω καλοῦνται. Τοῦτο τὸ πολίτευμα δοκεῖ μοι λαβεῖν ἐκ τῆς Λακεδαιμονίων ἀγωγῆς τῆς περὶ τὰ φιλίτια κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἐπιχωριαζούσης· ἣν Λυκοῦργος εἰσηγήσασθαι δοκεῖ παρὰ Κρητῶν μαθὼν, καὶ μεγάλα τὴν πόλιν ὠφελῆσαι, ἐν εἰρήνῃ μὲν εἰς εὐτέλειαν ἄγων τοὺς βίους καὶ σωφροσύνην τῆς καθ' ἡμέραν διαίτης, ἐν πολέμῳ δ' εἰς αἰδῶ καὶ πρόνοιαν καταστήσας ἕκαστον τοῦ μὴ καταλιπεῖν τὸν παραστάτην, ᾧ καὶ συνέσπεισε καὶ συνέθυσε καὶ κοινῶν ἱερῶν μετέσχεν. Καὶ οὐ μόνον τῆς περὶ ταῦτα σοφίας χάριν ἄξιος ἐπαινεῖσθαι ὁ ἀνὴρ, ἀλλὰ καὶ τῆς εὐτελείας τῶν θυσιῶν, αἷς γεραίρεσθαι τοὺς θεοὺς ἐνομοθέτησεν, ὧν αἱ πλεῖσται διέμενον ἕως τῆς καθ' ἡμᾶς ἡλικίας, εἰ μὴ καὶ πᾶσαι, κατὰ τὸν ἀρχαῖον ἐπιτελούμεναι τρόπον. Ἐγὼ γοῦν ἐθεασάμην ἐν ἱεραῖς οἰκίαις δεῖπνα προκείμενα θεοῖς ἐπὶ τραπέζαις ξυλίναις ἀρχαϊκαῖς ἐν κάνησι καὶ πινακίσκοις κεραμέοις, ἀλφίτων μάζας καὶ πόπανα καὶ ζέας καὶ καρπῶν τινων ἀπαρχὰς καὶ ἄλλα τοιαῦτα λιτὰ καὶ εὐδάπανα καὶ πάσης ἀπειροκαλίας ἀπηλλαγμένα· καὶ σπονδὰς εἶδον ἐγκεκραμένας οὐκ ἐν ἀργυροῖς καὶ χρυσοῖς ἄγγεσιν, ἀλλ' ἐν ὀστρακίναις κύλιξι καὶ πρόχοις, καὶ πάνυ ἠγάσθην τῶν ἀνδρῶν, ὅτι διαμένουσιν ἐν τοῖς πατρίοις ἔθεσιν οὐδὲν ἐξαλλάττοντες τῶν ἀρχαίων ἱερῶν εἰς τὴν ἀλαζόνα πολυτέλειαν. Ἔστι μὲν οὖν ἃ καὶ Νόμας Πομπίλιος, ὁ μετὰ Ῥωμύλον ἄρξας τῆς πόλεως, κατεστήσατο μνήμης ἄξια καὶ λόγου, περιττὸς τὴν γνώμην ἀνὴρ καὶ τὰ θεῖ' ἐξηγήσασθαι σοφὸς ἐν ὀλίγοις, ὑπὲρ ὧν ὕστερον ἐρῶ, καὶ Τύλλος Ὀστίλιος ὁ τρίτος ἀπὸ Ῥωμύλου βασιλεύσας, καὶ πάντες οἱ μετ' ἐκεῖνον γενόμενοι βασιλεῖς· ἀλλ' ὁ τὰ σπέρματα καὶ τὰς ἀρχὰς αὐτοῖς παρασχὼν καὶ τὰ κυριώτατα καταστησάμενος τῶν περὶ τὰ θεῖα [νομίμων] Ῥωμύλος ἦν.

XXIV. Δοκεῖ δὲ καὶ τῆς ἄλλης εὐκοσμίας, ᾗ χρώ-

Camilli. Præterea iussit ex unaquaque tribu vatem unum sacris interesse, quem nos ἱεροσκόπον vocamus: ipsi vero Romani, exigua quædam priscæ appellationis vestigia retinentes, aruspicem appellant. Omnes autem sacerdotes et deorum ministros lege lata iussit a curiis eligi, et confirmari ab eis qui deorum voluntatem per vaticinia interpretantur.

XXIII. His constitutis quæ ad deorum cultum pertinent, rursus, ut dixi, valde apposite divisit sacra curiis, assignans singulis deos et genios, quos perpetuo colere deberent: et certam pecuniam ad sumptus in sacris faciendis constituit, quæ ipsis ex ærario daretur. Et curiales cum sacerdotibus sacrificia attributa faciebant, et una epulabantur diebus festis in curiis: cenaculum enim singulis curiis erat exstructum, et in eo consecrata erat quædam, ut in Græcorum prytaneis, mensa omnibus curialibus communis: ipsaque cenacula curiæ vocabantur, et ad hanc usque ætatem ita appellantur. Hoc autem institutum videtur mihi sumpsisse ex Lacedæmoniorum de sodaliciis disciplina, quæ illo tempore ibi vigebat: quam ipse Lycurgus a Cretensibus edoctus introduxisse, et qua plurimum reipublicæ *suæ* profuisse videtur. Nam hoc modo pacis tempore cives ad frugalitatem et temperantiam quotidiani victus assuefecit: at in bello unicuique pudorem et cautionem iniecit ne sodalem desereret, quocum libasset et sacrificium fecisset et communium sacrorum particeps fuisset. Ille autem vir non solum laudandus est ob sapientiam, qua in his rebus usus est; sed etiam ob sacrificiorum frugalitatem, quibus deos coli iussit: quorum maxima pars, licet non omnia, usque ad hanc nostram ætatem prisco more fiunt. Equidem vidi in sacris ædibus cenas diis appositas in antiquis mensis ligneis, in canistris et catinis fictilibus offas polentarias et placentas et far et frugum quarundam primitias, et alias eiusmodi res tenues et paratu faciles, et ab omni inepta magnificentia remotas. Vidi etiam libationes fieri non in argenteis aut aureis vasis, sed in fictilibus calicibus et urceis: et valde eos homines admiratus sum, quod patrios ritus constanter servent, nihil priscorum sacrorum in insolentem luxum commutantes. Sunt etiam quædam quæ Numa Pompilius Romuli successor instituit memoratu digna, vir prudentissimus et rerum divinarum interpres in paucis præstantissimus, de quibus postea agam: ut et Tullus Hostilius, qui tertius a Romulo regnavit, et omnes reges qui illi successerunt. Sed Romulus semina et principia illis præbuit, et cultus divini præstantissimos ritus constituit.

XXIV. Videtur etiam reliquæ disciplinæ, qua usi Ro-

μενοι Ῥωμαῖοι διεφύλαξαν εὐδαιμονοῦσαν τὴν πόλιν ἐπὶ πολλὰς γενεὰς, ἐκεῖνος ἄρξαι, νόμους καλοὺς καὶ συμφέροντας, ἀγράφους μὲν τοὺς πλείστους, ἔστι δ' οὓς καὶ ἐν γράμμασι κειμένους καταστησάμενος, ὧν ἐγὼ τοὺς μὲν ἄλλους οὐδὲν δέομαι γράφειν, οὓς δὲ πάντων μάλιστα τεθαύμακα καὶ ἐξ ὧν ὑπείληφα καταφανῆ καὶ τὴν ἄλλην τοῦ ἀνδρὸς γενήσεσθαι νομοθεσίαν, ὡς αὐστηρὰ καὶ μισοπόνηρος ἦν καὶ πολλὴν ἔχουσα πρὸς τοὺς ἡρωϊκοὺς βίους ὁμοιότητα, δι' ὀλίγης ὑπομνήσεως σημανῶ, τοσοῦτον προειπὼν, ὅτι μοι δοκοῦσιν ἅπαντες οἱ διατάξαντες τάς τε βαρβαρικὰς καὶ τὰς Ἑλληνικὰς πολιτείας τὸ μὲν κοινὸν ὀρθῶς ἰδεῖν, ὅτι πόλιν ἅπασαν ἐκ πολλῶν οἴκων συνεστῶσαν ὀρθήν γε πλεῖν εἰκὸς, ὅταν οἱ τῶν ἰδιωτῶν εὐσταθῶσι βίοι, καὶ χειμῶνα πολὺν ἄγειν, ὅταν κακῶς ἑκάστοις ἔχῃ τὰ ἴδια, καὶ ὅτι δεῖ τὸν νοῦν ἔχοντα πολιτικὸν, ἐάν τε νομοθέτης ᾖ, ἐάν τε βασιλεὺς, ταῦτα νομοθετεῖν, ἃ ποιήσει δικαίους καὶ σώφρονας τοὺς τῶν ἰδιωτῶν βίους. Ἐξ ὧν δ' ἂν ἐπιτηδευμάτων καὶ δι' οἵων γένοιντο τοιοῦτοι νόμων, οὐκέθ' ὁμοίως ἅπαντες δοκοῦσί μοι συνιδεῖν· ἀλλ' ἔνιοί γε πολλοῦ καὶ τοῦ παντὸς ὡς εἰπεῖν ἐν τοῖς κυριωτάτοις καὶ πρώτοις μέρεσι τῆς νομοθεσίας ἁμαρτεῖν. Αὐτίκα περὶ γάμων καὶ τῆς πρὸς γυναῖκας ὁμιλίας, ἀφ' ἧς ἄρχεσθαι δεῖ τὸν νομοθέτην, ὥσπερ καὶ ἡ φύσις ἁρμόττειν τοὺς βίους ἡμῶν ἤρξατο, οἱ μὲν ἀπὸ τῶν θηρίων τὸ παράδειγμα λαβόντες ἀφέτους καὶ κοινὰς τὰς μίξεις ἐποίησαν τῷ ἄρρενι πρὸς τὸ θῆλυ, ὡς ἐρωτικῶν τ' οἴστρων ἐλευθερώσοντες τοὺς βίους καὶ ζήλων ἀλληλοκτόνων ἐξελούμενοι καὶ πολλῶν ἄλλων ἀπαλλάξοντες κακῶν, ἃ καταλαμβάνει τούς τ' ἰδίους οἴκους καὶ τὰς πόλεις ὅλας διὰ γυναῖκας· οἱ δὲ ταύτας μὲν ἐξήλασαν ἐκ τῶν πόλεων τὰς ἀγερώχους καὶ θηριώδεις συνουσίας, ἄνδρα συναρμόσαντες εἰς γυναῖκα μίαν, περὶ δὲ φυλακῆς γάμων καὶ σωφροσύνης γυναικῶν νομοθετεῖν οὔτε μεῖζον οὔτ' ἔλαττον οὐδὲν ἐπεχείρησαν, ἀλλ' ὡς ἀδυνάτου πράγματος ἀπέστησαν· οἱ δ' οὔτ' ἀνεγγύους ἐποίησαν, ὥσπερ ἔνιοι τῶν βαρβάρων, τὰς ἀφροδισίους μίξεις, οὔτ' ἀφῆκαν, ὥσπερ Λακεδαιμόνιοι, τὰς τῶν γυναικῶν φυλακὰς, ἀλλὰ πολλοὺς ἔθεσαν ἐπ' αὐταῖς νόμους σωφρονιστάς. Εἰσὶ δ' οἱ καὶ ἀρχήν κατέστησάν τιν' ἐπιμελησομένην εὐκοσμίας γυναικῶν· οὐ μὴν ἀποχρῶσά γ' ἡ πρόνοι' αὐτῶν τῆς τηρήσεως, ἀλλὰ μαλακωτέρα τοῦ δέοντος ἐγένετο καὶ οὐχ ἱκανὴ τὴν μὴ σπουδαίᾳ φύσει κεχραμένην εἰς ἀνάγκην βίου σώφρονος ἀγαγεῖν.

XXV. Ὁ δὲ Ῥωμύλος οὔτ' ἀνδρὶ κατὰ γυναικὸς ἐγκλήματα δοὺς φθαρείσης ἢ τὸν οἶκον ἀδίκως ἀπολιπούσης, οὔτε γαμετῇ κατ' ἀνδρὸς αἰτιωμένῃ κάκωσιν ἢ ἄδικον ἀπόλειψιν, οὔτε περὶ προικὸς ἀποδόσεως ἢ κομιδῆς νόμους θεὶς, οὔτ' ἄλλο τῶν παραπλησίων τούτοις διορίσας οὐδ' ὁτιοῦν, ἕνα δὲ νόμον ὑπὲρ ἁπάντων εὖ ἔχοντα, ὡς αὐτὰ τὰ ἔργ' ἐδήλωσε, καταστησάμενος, εἰς εὐκοσμίαν καὶ πολλὴν σωφροσύνην ἤγαγε τὰς γυναῖ-

mani reipublicæ suæ felicitatem ad multas ætates constanter retinuerunt, auctor fuisse legibus honestis et utilibus latis, quarum maxima pars litteris non mandata est : nonnullæ autem sunt scriptæ, quas omnes a me recenseri non opus est : sed quas maxime admiratus sum, et ex quibus existimavi facile cognosci posse, quantopere vir ille in legibus condendis severus et vitiis infensus fuerit, et quomodo proxime ad vitæ heroicæ similitudinem accesserit, eas paucis commemorabo : ubi prius illud dixero, existimare me omnes eos qui et barbaras et Græcas respublicas constituerunt summum quidem bonum recte vidisse; scilicet omnem civitatem, quæ ex multis familiis constet, tum certe tranquillitate frui, ubi privatorum vitæ recte se habeant, sed magnis tempestatibus agitari, cum res uniuscuiusque privatæ se male habeant; et oportere eum qui rebus publicis studeat, sive is sit legumlator sive rex, eas leges ferre, quæ iustam et temperantem privatorum vitam efficiant. Sed quali disciplina quibusve legibus id fieret, non iam æque omnes intellexisse mihi videntur : sed alii quidem multum, imo prorsus (ut ita dicam) in maxime necessariis et præcipuis legumlationis partibus errasse. Atque statim in nuptiis et consuetudine virorum cum feminis (unde oportet legumlatorem initium ducere, quemadmodum ipsa natura inde vitam nostram conciliare cœpit) alii quidem, exemplum animalium secuti, solutos et communes concubitus maris cum femina fecerunt, quod hoc modo humanam vitam ab amatoriis furoribus se liberaturos, et mutuarum cædium caussam exemturos putarunt, quodque homines a multis aliis malis, quæ et privatas domos et integras civitates propter mulieres invadere solent, sic se liberare posse existimarunt : alii vero expulerunt e civitatibus protervos istos et ferinos concubitus, viros singulos cum singulis mulieribus coniungentes, sed ut matrimonium et mulierum pudicitia conservaretur nullis legibus neque asperioribus neque mitioribus cavere ausi sunt, sed ab ea re, quasi nulla ratione effici posset, abstinuerunt : alii vero neque rebus venereis omnem licentiam dederunt, ut quidam barbari, neque tamen passi sunt, ut Lacedæmonii, uxores esse incustoditas; sed leges multas tulerunt quæ earum castitatem conservarent. Sunt etiam qui magistratum quendam constituerint, cui mulierum castitas curæ esset; ipsorum tamen providentia castitati servandæ non satis prospexit : sed remissior fuit quam oportuit, neque potuit mali ingenii mulieres cogere, ut temperanter viverent.

XXV. At Romulus, cum neque viro actionem concessisset contra uxorem, quæ stuprum passa esset, aut quæ iniuste domum reliquisset; neque uxori, quæ maritum rei male administratæ aut iniusti repudii accusaret; neque de dote restituenda aut afferenda ullas prorsus leges tulisset; neque ullam aliam istiusmodi rem determinasset; sed unam tantum legem ad omnia accommodatam (ut ipsa res docuit) constituisset, effecit ut mulieres valde

κας. Ἦν δὲ τοιόσδ' ὁ νόμος, γυναῖκα γαμετὴν, τὴν κατὰ γάμους ἱεροὺς συνελθοῦσαν ἀνδρὶ, κοινωνὸν ἁπάντων εἶναι χρημάτων τε καὶ ἱερῶν. Ἐκάλουν δὲ τοὺς ἱεροὺς καὶ νομίμους οἱ παλαιοὶ γάμους, Ῥωμαϊκῇ προσηγορίᾳ περιλαμβάνοντες, φαρραχείους ἐπὶ τῆς κοινωνίας τοῦ φαρρὸς, ὃ καλοῦμεν ἡμεῖς ζέαν· αὕτη γὰρ ἦν ἀρχαία καὶ μέχρι πολλοῦ συνήθης ἅπασιν αὐτοῖς ἡ τροφὴ, φέρει δὲ πολλὴν καὶ καλὴν ἡ Ῥωμαίων γῆ τὴν ζέαν· καὶ ὥσπερ Ἕλληνες τὸν κρίθινον καρπὸν ἀρχαιότατον ὑπολαμβάνοντες ἐπὶ τῶν θυσιῶν κριθαῖς καταρχόμεθα, οὐλὰς αὐτὰς καλοῦντες, οὕτως Ῥωμαῖοι τιμιώτατόν τε καρπῶν καὶ ἀρχαιότατον εἶναι νομίζοντες τὰς ζέας, διὰ τούτων ἁπάσης ἐμπύρου θυσίας κατάρχονται. Μένει γὰρ ἔτι καὶ οὐ μεταπέπτωκεν εἰς πολυτελεστέρας ἀπαρχὰς τὸ ἔθος. Τὸ δὴ κοινωνοὺς τῆς ἱερωτάτης τε καὶ πρώτης τροφῆς γενέσθαι γυναῖκας ἀνδράσι, καὶ ἐπὶ τῇ ὅλῃ συνελθεῖν τύχῃ, τὴν μὲν ἐπίκλησιν τῆς κοινωνίας τοῦ φαρρὸς εἶχεν, εἰς σύνδεσμον δ' ἀναγκαῖον οἰκειότητος ἔφερεν ἀδιαλύτου, καὶ τὸ διαιρῆσον τοὺς γάμους τούτους οὐδὲν ἦν. Οὗτος ὁ νόμος τάς τε γυναῖκας ἠνάγκασε τὰς γαμετὰς, οἷα δὴ μηδεμίαν ἐχούσας ἑτέραν ἀποστροφὴν, πρὸς ἕνα τὸν τοῦ γεγαμηκότος ζῆν τρόπον, καὶ τοὺς ἄνδρας ὡς ἀναγκαίου τε καὶ ἀναφαιρέτου κτήματος τῆς γυναικὸς κρατεῖν. Σωφρονοῦσα μὲν οὖν καὶ πάντα τῷ γεγαμηκότι πειθομένη γυνὴ, κυρία τοῦ οἴκου τὸν αὐτὸν τρόπον ἦν, ὅνπερ καὶ ὁ ἀνήρ· καὶ τελευτήσαντος ἀνδρὸς κληρονόμος ἐγίνετο τῶν χρημάτων, ὡς θυγάτηρ πατρός· εἰ μὲν ἄπαις τε καὶ μηδὲν διαθέμενος ἀποθάνοι, πάντων οὖσα κυρία τῶν ἀπολειφθέντων· εἰ δὲ γενεὰν ἔχοι, τοῖς παισὶν ἰσόμοιρος γινομένη. Ἁμαρτάνουσα δέ τι δικαστὴν τὸν ἀδικούμενον ἐλάμβανε καὶ τοῦ μεγέθους τῆς τιμωρίας κύριον. Ταῦτα δ' οἱ συγγενεῖς μετὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐδίκαζον· ἐν οἷς ἦν φθορὰ σώματος καὶ, ὃ πάντων ἐλάχιστον ἁμαρτημάτων Ἕλλησι δόξειεν ἂν ὑπάρχειν, εἴ τις οἶνον εὑρεθείη πιοῦσα γυνή. Ἀμφότερα γὰρ ταῦτα θανάτῳ ζημιοῦν συνεχώρησεν ὁ Ῥωμύλος, ὡς ἁμαρτημάτων γυναικείων ἔσχατα· φθορὰν μὲν ἀπονοίας ἀρχὴν νομίσας, μέθην δὲ φθορᾶς. Καὶ μέχρι πολλοῦ διέμεινε χρόνου ταῦτ' ἀμφότερα παρὰ Ῥωμαίοις ἀπαραιτήτου τυγχάνοντ' ὀργῆς. Μάρτυς δὲ τοῦ καλῶς ἔχειν τὸν περὶ τῶν γυναικῶν νόμον ὁ πολὺς χρόνος. Ὁμολογεῖται γὰρ ἐντὸς ἐτῶν εἴκοσι καὶ πεντακοσίων μηδεὶς ἐν Ῥώμῃ λυθῆναι γάμος· κατὰ δὲ τὴν ἑβδόμην ἐπὶ ταῖς τριάκοντα καὶ ἑκατὸν ὀλυμπιάσιν, ὑπατευόντων Μάρκου Πομπωνίου καὶ Γαΐου Παπιρίου, πρῶτος ἀπολῦσαι λέγεται τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα Σπόριος Καρουΐλιος, ἀνὴρ οὐκ ἀφανὴς, ἀναγκαζόμενος ὑπὸ τῶν τιμητῶν ὀμόσαι τέκνων ἕνεκα γυναικὶ συντυχεῖν· ἦν δ' αὐτῷ στεῖρα ἡ γυνή· ὃς ἐπὶ τῷ ἔργῳ τούτῳ καίτοι δι' ἀνάγκην γενομένῳ μισούμενος ὑπὸ τοῦ δήμου διετέλεσεν.

XXVI. Ἃ μὲν οὖν εἰς γυναῖκας εὖ ἔχονθ' ὁ Ῥω-

modestæ et pudicæ essent. Lex autem hæc erat, « Mulie« rem nuptam quæ sacratis nuptiis in manum mariti con« venerit, cum eo omnium et bonorum et sacrorum par« ticipem esse. » Vocabant autem antiqui sacras et legitimas nuptias, latina quadam appellatione rem exprimentes, confarreationem, a farris communicatione, quod nos ζέαν vocamus. Erat autem vetus diuque consuetum omnibus alimentum, ac far multum bonumque fert ager Romanus. Et sicut nos Græci, hordeum existimantes frugum antiquissimum, in sacrificiis ab hordeo initium facimus, οὐλάς vocantes, ita Romani existimantes far esse frugum honoratissimum et antiquissimum, ab hoc in omni sacrificio, in quo victima crematur igne, initium faciunt. Ea enim consuetudo adhuc manet, nec ad priscam illam frugalitatem quidquam additum est. Quoniam igitur uxores in sacratissimi et primi cibi omnisque fortunæ communionem, ad maritos veniebant, coniunctio ista nomen a farris communione accipiebat : adeoque necessario familiaritatis indissolubilis nexu *eos* copulavit, ut connubium illud nihil dissolveret. Hæc lex coegit mulieres nuptas, utpote quæ nullum aliud refugium haberent, ad unius mariti mores vitam suam conformare; ipsosque maritos uxorem ut rem necessariam et a qua nullo modo divelli possent retinere. Uxor enim pudica et marito in omnibus obsequens erat familiæ domina, æque atque ipse vir; et in viri defuncti bona, ut filia in patris, heres succedebat : et si sine liberis et intestatus obiisset, erat omnium bonorum relictorum domina; sin autem liberos habuisset, ex æquo cum liberis bonorum particeps erat. Si qua autem in re deliquisset, ipsum qui iniurias passus erat iudicem habebat, pœnæque magnitudinis arbitrum. De his vero delictis cognoscebant cognati cum viro, in quo numero erat ubi violata fuisset pudicitia et (quod omnium peccatorum levissimum Græcis videretur) si quam mulierem vinum bibisse constitisset. Romulus enim utrumque, ut muliebrium delictorum gravissima, morte puniri permisit : quia stuprum desperatæ audaciæ, ebrietatem vero stupri originem esse iudicavit. Et diu duravit ut hoc utrumque apud Romanos iram mereretur inexorabilem. Legem autem illam de mulieribus latam præclaram fuisse, ipsa temporis diuturnitas docet. Hoc enim confessum est, intra DXX annos Romæ nullum matrimonium dissolutum esse. Sed olympiade CXXXVII Marco Pomponio et Gaio Papirio consulibus, primus uxorem repudiasse fertur Spurius Carvilius, vir non obscurus, coactus a censoribus iurare se liberorum quærendorum gratia uxorem duxisse : eius enim uxor erat sterilis. Qui tamen ob hoc factum, quamvis esset necessarium, in perpetuum exosus fuit populo.

XXVI. Atque hæ sunt præclaræ leges, quas Romulus

μύλος ἐνομοθέτησεν, ἐξ ὧν κοσμιωτέρας αὐτὰς περὶ τοὺς ἄνδρας ἀπειργάσατο, ταῦτ' ἐστιν· ἃ δ' εἰς αἰδῶ καὶ δικαιοσύνην παίδων, ἵνα σέβωσι τοὺς πατέρας ἅπαντα πράττοντές τε καὶ λέγοντες ὅσ' ἂν ἐκεῖνοι κελεύωσιν, ἔτι τούτων ἦν σεμνότερα καὶ μεγαλοπρεπέστερα καὶ πολλὴν ἔχοντα παρὰ τοὺς ἡμετέρους νόμους διαφοράν. Οἱ μὲν γὰρ τὰς Ἑλληνικὰς καταστησάμενοι πολιτείας βραχύν τινα κομιδῇ χρόνον ἔταξαν ἄρχεσθαι τοὺς παῖδας ὑπὸ τῶν πατέρων, οἱ μὲν ἕως τρίτον ἐκπληρώσωσιν ἀφ' ἥβης ἔτος· οἱ δ' ὅσον ἂν χρόνον ἠΐθεοι μένωσιν· οἱ δὲ μέχρι τῆς εἰς τὰ ἀρχεῖα τὰ δημόσι' ἐγγραφῆς, ὡς ἐκ τῆς Σόλωνος καὶ Πιττακοῦ καὶ Χαρώνδου νομοθεσίας ἔμαθον, οἷς πολλὴ μαρτυρεῖται φιλοσοφία· τιμωρίας τε κατὰ τῶν παίδων ἔταξαν, ἐὰν ἀπειθῶσι τοῖς πατράσιν, οὐ βαρείας, ἐξελάσαι τῆς οἰκίας ἐπιτρέψαντες αὐτοὺς καὶ χρήματα μὴ καταλιπεῖν, περαιτέρω δ' οὐδέν. Εἰσὶ δ' οὐχ ἱκαναὶ κατασχεῖν ἄνοιαν νεότητος καὶ αὐθάδειαν τρόπων, οὐδ' εἰς τὸ σῶφρον ἀγαγεῖν τοὺς ἠμεληκότας τῶν καλῶν αἱ μαλακαὶ τιμωρίαι. Τοιγάρτοι πολλὰ ἐν Ἕλλησιν ὑπὸ τέκνων εἰς πατέρας ἀσχημονεῖται. Ὁ δὲ τῶν Ῥωμαίων νομοθέτης ἅπασαν, ὡς εἰπεῖν, ἔδωκεν ἐξουσίαν πατρὶ καθ' υἱοῦ καὶ παρὰ πάντα τὸν τοῦ βίου χρόνον, ἐάν τ' εἴργειν, ἐάν τε μαστιγοῦν, ἐάν τε δέσμιον ἐπὶ τῶν κατ' ἀγρὸν ἔργων κατέχειν, ἐάν τ' ἀποκτιννύναι προαιρῆται, κἂν τὰ πολιτικὰ πράττων ὁ παῖς ἤδη τυγχάνῃ, κἂν ἐν ἀρχαῖς ταῖς μεγίσταις ἐξεταζόμενος, κἂν διὰ τὴν εἰς τὰ κοινὰ φιλοτιμίαν ἐπαινούμενος. Κατὰ τοῦτόν γέ τοι τὸν νόμον ἄνδρες ἐπιφανεῖς δημηγορίας διεξιόντες ἐπὶ τῶν ἐμβόλων ἐναντίας μὲν τῇ βουλῇ, κεχαρισμένας δὲ τοῖς δημοτικοῖς, καὶ σφόδρ' εὐδοκιμοῦντες ἐπὶ ταύταις, κατασπασθέντες ἀπὸ τοῦ βήματος ἀπήχθησαν ὑπὸ τῶν πατέρων, ἣν ἂν ἐκείνοις φανῇ τιμωρίαν ὑφέξοντες· οὓς ἀπαγομένους διὰ τῆς ἀγορᾶς οὐδεὶς τῶν παρόντων ἐξελέσθαι δυνατὸς ἦν, οὔθ' ὕπατος οὔτε δήμαρχος οὔθ' ὁ κολακευόμενος ὑπ' αὐτῶν καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν ἐλάττω τῆς ἰδίας εἶναι νομίζων ὄχλος. Ἐῶ γὰρ λέγειν ὅσους ἀπέκτειναν οἱ πατέρες ἄνδρας ἀγαθοὺς ὑπ' ἀρετῆς καὶ προθυμίας ἕτερόν τι διαπράξασθαι γενναῖον ἔργον προαχθέντας, ὃ μὴ προσέταξαν αὐτοῖς οἱ πατέρες, καθάπερ ἐπὶ Μαλλίου Τορκουάτου καὶ πολλῶν ἄλλων παρειλήφαμεν, ὑπὲρ ὧν κατὰ τὸν οἰκεῖον καιρὸν ἐρῶ.

XXVII. Καὶ οὐδ' ἐνταῦθ' ἔστη τῆς ἐξουσίας ὁ τῶν Ῥωμαίων νομοθέτης, ἀλλὰ καὶ πωλεῖν ἐφῆκε τὸν υἱὸν τῷ πατρὶ, οὐδὲν ἐπιστραφεὶς εἴ τις ὠμὸν ὑπολήψεται τὸ συγχώρημα καὶ βαρύτερον ἢ κατὰ τὴν φυσικὴν συμπάθειαν. Καὶ ὃ πάντων μάλιστα θαυμάσειεν ἄν τις ὑπὸ τοῖς Ἑλληνικοῖς ἤθεσι τοῖς ἐκλελυμένοις τραφεὶς ὡς πικρὸν καὶ τυραννικὸν, καὶ τοῦτο συνεχώρησε τῷ πατρὶ, μέχρι τρίτης πράσεως ἀφ' υἱοῦ χρηματίσασθαι, μείζονα δοὺς ἐξουσίαν πατρὶ κατὰ παιδὸς ἢ δεσπότῃ κατὰ δούλων. Θερα-

de mulieribus tulit, quibus eas erga maritos modestiores reddidit. Leges vero, quas tulit de liberorum reverentia et pietate erga parentes, ut eos colerent omnia iussa facientes et verentes, longe maiorem gravitatem et splendorem habent, et nostras leges longe superant. Qui enim Græcas rerum publicarum formas constituerunt, tempus quoddam admodum breve statuerunt patriæ potestatis in liberos : alii quidem, donec tertium pubertatis annum explevissent : alii vero quamdiu cælibes mansissent : alii vero donec publice inter viros adscripti essent, ut acceperam ex legibus Solonis et Pittaci et Charondæ, quorum magna sapientia ab omnibus laudatur : qui pœnas in contumaces liberos statuerunt non graves, permittentes patribus ut eos domo expellerent et exheredarent, ultra vero nihil. Illæ autem non sufficiunt ad compescendam iuventutis insaniam et ingenii ferocitatem : neque possunt leves pœnæ rerum honestarum contemptores ad moderationem reducere. Quare apud Græcos multa in parentes turpia liberi committunt. At Romanorum legislator omnem, ut ita dicam potestatem in filium patri concessit, idque per totum vitæ tempus, sive eum in carcerem conicere sive flagris cædere sive vinctum ad rusticum opus detinere sive occidere vellet : licet filius iam rempublicam administraret, et inter summos magistratus censeretur, et propter studium in rempublicam laudaretur. Certe ex hac lege viri illustres conciones pro rostris habentes, senatui quidem adversas, plebi vero gratas, et propterea valde laudati, e suggesto detracti a patribus abducti sunt, pœnas eorum arbitratu daturi : quos, cum per medium forum abducerentur, nullus eorum qui aderant poterat eripere, non consul, non tribunus plebis, non ipsa plebs, cui illi assentabantur, licet aliam omnem potestatem sua minorem existimaret. Non dicam enim quot viros fortes ipsi patres interfecerint, quia virtute et animi quodam ardore impulsi sunt ad generosum facinus præter patrum mandatum edendum : quemadmodum de Manlio Torquato et multis aliis accepimus, de quibus suo loco dicemus.

XXVII. Neque Romano legislatori hanc potestatem patri dedisse satis erat, sed etiam filium ei vendere permisit : nihil deterritus quod homines hanc potestatem *patri* concessam crudelem essent iudicaturi, et graviorem quam naturalis affectus pateretur. Et, quod maxime aliquis in dissoluta Græcorum disciplina educatus, ut acerbum et tyrannicum miretur, hoc quoque patri concessit ut usque ad tertiam venditionem ex filio quæstum faceret, data patri in filium maiore potestate quam domino in mancipia. Nam servus semel venditus et

πόντων μέν γ' ὁ πραθεὶς ἅπαξ, ἔπειτα τὴν ἐλευθερίαν εὑρόμενος, αὑτοῦ τὸ λοιπὸν ἤδη κύριός ἐστιν· υἱὸς δὲ πραθεὶς ὑπὸ τοῦ πατρὸς, εἰ γένοιτο ἐλεύθερος, ὑπὸ τῷ πατρὶ πάλιν ἐγίνετο· κἂν τὸ δεύτερον ἀπεμποληθεὶς τε καὶ ἐλευθερωθεὶς δοῦλος ὥσπερ ἐξ ἀρχῆς τοῦ πατρὸς ἦν, μετὰ δὲ τὴν τρίτην πρᾶσιν ἀπήλλακτο τοῦ πατρός. Τοῦτον τὸν νόμον ἐν ἀρχαῖς μὲν οἱ βασιλεῖς ἐφύλαττον εἴτε γεγραμμένον εἴτ' ἄγραφον· οὐ γὰρ ἔχω τὸ σαφὲς εἰπεῖν· ἁπάντων κράτιστον ἡγούμενοι νόμων. Καταλυθείσης δὲ τῆς μοναρχίας, ὅτε πρῶτον ἐφάνη Ῥωμαίοις ἅπαντας τοὺς πατρίους ἐθισμοὺς τε καὶ νόμους ἅμα τοῖς ἐπεισάκτοις ἐν ἀγορᾷ θεῖναι φανεροὺς ἅπασι τοῖς πολίταις, ἵνα μὴ συμμεταπίπτῃ τὰ κοινὰ δίκαια ταῖς τῶν ἀρχόντων ἐξουσίαις, οἱ λαβόντες παρὰ τοῦ δήμου τὴν ἐξουσίαν τῆς συναγωγῆς τε καὶ ἀναγραφῆς αὐτῶν δέκα ἄνδρες, ἅμα τοῖς ἄλλοις ἀνέγραψαν νόμοις· καὶ ἔστιν ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν λεγομένων δώδεκα δέλτων, ἃς ἀνέθεσαν ἐν ἀγορᾷ. Ὅτι δ' οὐχ οἱ ἄνδρες δέκα, οἳ τριακοσίοις ἔτεσιν ὕστερον ἀποδειχθέντες ἐπὶ τὴν ἀναγραφὴν τῶν νόμων, πρῶτοι τοῦτον εἰσηγήσαντο τὸν νόμον Ῥωμαίοις, ἀλλ' ἐκ πολλοῦ κείμενον παραλαβόντες οὐκ ἐτόλμησαν ἀνελεῖν, ἐκ πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων καταλαμβάνομαι, μάλιστα δ' ἐκ τῶν Νόμα Πομπιλίου τοῦ μετὰ Ῥωμύλον ἄρξαντος νόμων, ἐν οἷς καὶ οὗτος γέγραπται· Ἐὰν πατὴρ υἱῷ συγχωρήσῃ γυναῖκα ἀγαγέσθαι κοινωνὸν ἐσομένην ἱερῶν τε καὶ χρημάτων κατὰ τοὺς νόμους, μηκέτι τὴν ἐξουσίαν εἶναι τῷ πατρὶ πωλεῖν τὸν υἱόν. Ὅπερ οὐκ ἂν ἔγραψεν εἰ μὴ κατὰ τοὺς προτέρους νόμους ἅπαντας ἐξῆν τῷ πατρὶ πωλεῖν τοὺς υἱούς. Ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τούτων ἅλις· βούλομαι δὲ καὶ τὸν ἄλλον ἐπὶ κεφαλαίων διελθεῖν κόσμον, ᾧ τοὺς τῶν ἰδιωτῶν ὁ Ῥωμύλος ἐκόσμησε βίους.

XXVIII. Ὁρῶν γὰρ ὅτι τὸ σωφρόνως ζῆν ἅπαντας καὶ τὰ δίκαια πρὸ τῶν κερδαλέων αἱρεῖσθαι, καρτερίαν τε τὴν παρὰ τοὺς πόνους ἀσκεῖν καὶ μηδὲν ὑπολαμβάνειν χρῆμα τιμιώτερον ἀρετῆς, οὐ λόγων διδαχῇ παραγίνεσθαι τοῖς πολιτικοῖς πλήθεσι πέφυκεν, ἐν οἷς τὸ πλεῖόν ἐστι δυσάγωγον, ἀλλ' ἔργων ἐθισμοῖς τῶν πρὸς ἑκάστην ἀρετὴν ἀγόντων, ὑπ' ἀνάγκης τε μᾶλλον ἢ κατὰ γνώμην ἐπ' αὐτὰ τοὺς πολλοὺς παραγομένους, εἰ δὲ μηδὲν εἴη τὸ κωλῦσον ἐπὶ τὴν φύσιν ὀλισθαίνοντας εἰδὼς, ἐπιδιφρίους μὲν καὶ βαναύσους καὶ προσαγωγοὺς ἐπιθυμιῶν αἰσχρῶν τέχνας, ὡς ἀφανιζούσας καὶ λυμαινομένας τά τε σώματα καὶ τὰς ψυχὰς τῶν μεταχειριζομένων, δούλοις καὶ ξένοις ἀπέδωκε μεθοδεύειν· καὶ διέμεινεν ἕως πολλοῦ πάνυ χρόνου δι' αἰσχύνης ὄντα Ῥωμαίοις τὰ τοιαῦτ' ἔργα καὶ ὑπ' οὐδενὸς τῶν αὐθιγενῶν ἐπιτηδευόμενα. Δύο δὲ μόνα τοῖς ἐλευθέροις ἐπιτηδεύματα κατέλιπε, τὰ κατὰ γεωργίαν καὶ τὰ κατὰ πολέμους, ὁρῶν ὅτι γαστρός τ' ἄνθρωποι γίνονται διὰ τούτους τοὺς βίους ἐγκρατεῖς, ἀφροδισίοις θ' ἧττον ἁλίσκονται παρανόμοις, πλεονε-

deinde libertatem adeptus in posterum sui iuris est; at filius a patre mancipatus, si liberatus fuerit, redibat in potestatem patris : et iterum mancipatus et libertate donatus, servus patris ut ante fiebat. Sed post tertiam demum venditionem ex patris potestate exibat. Hanc legem initio reges, sive scriptam, sive non scriptam (neque enim certi quidquam possum contendere) omnium præstantissimam ducentes observarunt. Sublato vero regno, cum primum populo Romano visum est omnes patrios mores et leges una cum aliunde adscitis in foro palam omnibus civibus proponere, ne ius publicum cum ipsa magistratuum potestate interiret, decemviri, quibus a populo potestas data fuerat colligendarum et conscribendarum legum, eam inter ceteras retulerunt : exstatque in quarta XII tabularum, quas tunc in foro posuere. Non autem decemviros, qui trecentis post annis legum conscribendarum caussa creati erant, primos in rempublicam Romanam hanc legem introduxisse, sed multo ante latam et receptam tollere ausos non esse, cum ex multis aliis colligo, tum vero præcipue ex Numæ Pompilii legibus, qui post Romulum regnavit : in quibus etiam hæc extat : « Si pater permiserit filio uxorem ducere, quæ ex legibus particeps sit et sacrorum et bonorum, patri posthac nullum ius esto vendendi filium. » Quod non scripsisset, nisi per omnes superiores leges patri filium vendere licuisset. Sed de his satis. Volo autem summatim et aliud Romuli egregium institutum percurrere, quo privatorum vitam ornavit.

XXVIII. Cum enim animadverteret cœtus civiles, ut temperanter viverent, et iustitiam lucro anteponerent, et in laboribus tolerandis se exercerent, virtutemque omnibus rebus pretiosiorem existimarent, verborum doctrina non facile adduci, quoniam maior eorum pars difficile tractari possit, sed consuetudine operum, quæ homines ad unamquamque virtutem ducunt : et cum sciret plerosque qui coacti potius quam sponte ad ea opera accederent, si nullum esset impedimentum, relabi ad insitum ingenium, artes quidem sedentarias atque illiberales et ad fœdas cupiditates impellentes, quippe quæ corpora et animos hominum exercentium corrumperent et commacularent, servis et peregrinis exercendas dedit; et diu apud Romanos hæc opera ignominiosa habita sunt, nec ullus indigena ea exercuit. Duo vero sola studia ingenuis hominibus reliquit, agriculturam et artem bellicam : quia videbat horum vitæ generum beneficio homines ventri imperare, et illicita venere minus capi, neque eos quæstus exercere, qui ex iniuriis mutuis fiunt, sed eos qui ex hostibus emo-

ξίαν τ' οὐ τὴν βλάπτουσαν ἀλλήλους διώκουσιν, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τῶν πολεμίων περιποιουμένην τὰς ὠφελείας. Ἀτελῆ δὲ τούτων ἑκάτερον ἡγούμενος εἶναι τῶν βίων χωριζόμενον θατέρου καὶ φιλαίτιον, οὐχ ἑτέροις μέν τισιν ἀπέδωκεν ἐργάζεσθαι τὴν γῆν, ἑτέροις δὲ τὰ πολεμίων φέρειν τε καὶ ἄγειν, ὡς ὁ τῶν Λακεδαιμονίων εἶχε νόμος, ἀλλὰ τοὺς αὐτοὺς τόν τε πολεμικὸν καὶ τὸν γεωργικὸν ἔταξε βίον ζῆν, εἰ μὲν εἰρήνην ἄγοιεν ἐπὶ τοῖς κατ' ἀγρὸν ἔργοις ἐθίζων ἅπαντας μένειν, πλὴν εἴ ποτε δεηθεῖεν ἀγορᾶς, τότε δ' εἰς ἄστυ συνιόντας ἀγοράζειν, ἐνάτην ὁρίζων ἡμέραν ταῖς ἀγοραῖς· ὅτε δὲ πόλεμος καταλάβοι, στρατεύεσθαι διδάσκων καὶ μὴ παραχωρεῖν ἑτέροις μήτε τῶν πόνων μήτε τῶν ὠφελειῶν. Διῄρει γὰρ αὐτοῖς ἐξ ἴσου γῆν θ' ὅσην ἂν ἀφέλοιντο πολεμίους καὶ ἀνδράποδα καὶ χρήματα, καὶ παρεσκεύαζεν ἀγαπητῶς δέχεσθαι τὰς στρατείας.

XXIX. Τῶν δ' εἰς ἀλλήλους ἀδικημάτων οὐ χρονίους ἀλλὰ ταχείας ἐποιεῖτο τὰς κρίσεις, τὰ μὲν αὐτὸς διαιτῶν, τὰ δ' ἄλλοις ἐπιτρέπων, καὶ τὰς τιμωρίας αὐτῶν πρὸς τὰ μεγέθη τῶν ἁμαρτημάτων ἐποιεῖτο. Ἀποτρέπειν τ' ἀνθρώπους ἀπὸ παντὸς ἔργου πονηροῦ τὸν φόβον μάλιστα δυνάμενον ὁρῶν, πολλὰ εἰς τοῦτο παρεσκευάσατο, χωρίον τ', ἐν ᾧ καθεζόμενος ἐδίκαζεν, ἐν τῷ φανερωτάτῳ τῆς ἀγορᾶς, καὶ στρατιωτῶν, οἳ παρηκολούθουν αὐτῷ τριακόσιοι τὸν ἀριθμὸν ὄντες, καταπληκτικωτάτην πρόσοψιν, ῥάβδους τε καὶ πελέκεις ὑπ' ἀνδρῶν δώδεκα φερομένους, οἷς τοὺς μὲν ἄξια μαστίγων δεδρακότας ἔξαινον ἐν ἀγορᾷ, τῶν δὲ τὰ μέγιστ' ἠδικηκότων τοὺς τραχήλους ἀπέκοπτον ἐν τῷ φανερῷ. Τοιοῦτος μὲν δή τις ὁ κόσμος ἦν τῆς κατασκευασθείσης ὑπὸ Ῥωμύλου πολιτείας· ἀπόχρη γὰρ ἐκ τούτων καὶ περὶ τῶν ἄλλων εἰκάσαι.

XXX. Αἱ δ' ἄλλαι πράξεις, αἵ τε κατὰ τοὺς πολέμους ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς γενόμεναι καὶ αἱ κατὰ πόλιν, ὧν ἄν τις καὶ λόγον ποιήσαιτ' ἐν ἱστορίας γραφῇ, τοιαῦταί τινες παραδίδονται. Πολλῶν περιοικούντων τὴν Ῥώμην ἐθνῶν μεγάλων τε καὶ τὰ πολέμι' ἀλκίμων λίαν, ὧν οὐδὲν ἦν τοῖς Ῥωμαίοις φίλιον, οἰκειώσασθαι ταῦτα βουληθεὶς ἐπιγαμίαις, ὅσπερ ἐδόκει τοῖς παλαιοῖς τρόπος εἶναι βεβαιότατος τῶν συναπτόντων φιλίας· ἐνθυμούμενος δ' ὅτι βουλόμεναι μὲν αἱ πόλεις οὐκ ἂν συνέλθοιεν αὐτοῖς ἄρτι τε συνοικιζομένοις καὶ οὔτε χρήμασι δυνατοῖς οὔτε λαμπρὸν ἔργον ἐπιδεδειγμένοις οὐδέν, βιασθεῖσαι δ' εἴξουσιν, εἰ μηδεμία γένοιτο περὶ τὴν ἀνάγκην ὕβρις, γνώμην ἔσχεν, ἣ καὶ Νεμέτωρ ὁ πάππος αὐτοῦ προσέθετο, δι' ἁρπαγῆς παρθένων ἀθρόας γενομένης ποιήσασθαι τὰς ἐπιγαμίας. Γνοὺς δὲ ταῦτα θεῷ μὲν εὐχὰς τίθεται πρῶτον ἀποῤῥήτων βουλευμάτων ἡγεμόνι, ἐὰν ἡ πεῖρα αὐτῷ κατὰ νοῦν χωρήσῃ, θυσίαν καὶ ἑορτὰς ἄξειν καθ' ἕκαστον ἐνιαυτόν· ἔπειτα τῷ συνεδρίῳ τῆς γερουσίας ἀνενέγκας τὸν λόγον, ἐπειδὴ κἀκείνοις τὸ βού-

lumenta afferunt. Ratus autem hoc utrumque vitæ genus, si alterum ab altero separaretur, imperfectum et litigiosum esse, non attribuit aliis quidem agrum colendum, aliis vero hostium res agendas et ferendas, ut mos Lacedæmoniorum ferebat: sed eosdem et bellicam et rusticam vitam exercere iussit, pacis quidem tempore ad rustica opera omnes assuefaciens, nisi siquando mercatu opus fuisset, (tunc enim *patiebatur* eos in urbem convenientes negotiari, nono quoque die ad nundinas destinato) belli vero tempore eos militare docens, et nemini cedere neque in laboribus neque in lucris. Ex æquo enim dividebat illis agrum quem hostibus ademissent, et mancipia et pecunias, et sic ad expeditiones lubenter suscipiendas paratos reddebat.

XXIX. De iniuriis autem inter eos ultro citroque illatis et acceptis sine dilatione statim cognoscebat, partim ipse de iis iudicans, partim aliorum iudicio eas permittens; et pœnas pro delicti magnitudine statuebat. Et cum videret metum homines ab omni scelere deterrere maxime posse, multa ad eam rem paravit; et tribunal, ubi sedens iudicabat, in fori loco maxime conspicuo, et milites trecentos, qui ipsum sequebantur, specie maxime formidabiles; et virgas et secures a XII lictoribus prælatas, qui verberibus dignos in foro cædebant, et cervices gravissima scelera patrantium in conspectu omnium percutiebant. Hæc igitur fuit reipublicæ a Romulo constitutæ forma. Ex his enim facile etiam de reliquis conicere licet.

XXX. Res porro ab illo viro tam militiæ quam domi gestæ, quæ quidem dignæ sunt, quarum in historia scribenda ratio habeatur hæ fuisse traduntur. Cum undique multæ gentes et magnæ et bellicosæ urbi finitimæ essent, quarum nulla Romanis amica erat, has per connubia conciliare volens, qui mos contrahendæ amicitiæ a priscis firmissimus habebatur, et intellegens eas civitates nunquam ultro secum amicitiam inituras, utpote cum novis colonis, qui neque opibus valerent, neque ullum præclarum facinus edidissent, sed vi demum coactas cessuras, præsertim si ab ipsa vi inferenda omnis contumelia abesset, decrevit, Numitore avo probante, virginibus frequentibus raptis connubia facere. Quæ cum statuisset, primum deo consiliorum occultorum præsidi, si ex animi sententia ille conatus sibi successisset, vovit, se quotannis sacrificium facturum et ferias celebraturum: deinde re ad senatum relata, cum patres quoque id consilium probassent, diem

λευμ' ἤρεσκεν, ἑορτὴν προεῖπε καὶ πανήγυριν ἄξειν Ποσειδῶνι, καὶ περιήγγελλεν εἰς τὰς ἔγγιστα πόλεις, καλῶν τοὺς βουλομένους ἀγορᾶς τε μεταλαμβάνειν καὶ ἀγώνων· καὶ γὰρ ἀγῶνας ἄξειν ἔμελλεν ἵππων τε καὶ ἀνδρῶν παντοδαπούς. Συνελθόντων δὲ πολλῶν ξένων εἰς τὴν ἑορτὴν γυναιξὶν ἅμα καὶ τέκνοις, ἐπειδὴ τάς τε θυσίας ἐπετέλεσε τῷ Ποσειδῶνι καὶ τοὺς ἀγῶνας, τῇ τελευταίᾳ τῶν ἡμερῶν, ᾗ διαλύσειν ἔμελλε τὴν πανήγυριν, παράγγελμα δίδωσι τοῖς νέοις, ἡνίκ' ἂν αὐτὸς ἄρῃ τὸ σημεῖον, ἁρπάζειν τὰς παρούσας ἐπὶ τὴν θέαν παρθένους, αἷς ἂν ἐπιτύχωσιν ἕκαστοι, καὶ φυλάττειν ἁγνὰς ἐκείνην τὴν νύκτα, τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ πρὸς ἑαυτὸν ἄγειν. Οἱ μὲν δὴ νέοι διαστάντες κατὰ συστροφὰς, ἐπειδὴ τὸ σύνθημ' ἀρθὲν εἶδον, τρέπονται πρὸς τὴν τῶν παρθένων ἁρπαγὴν, ταραχὴ δὲ τῶν ξένων εὐθὺς ἐγένετο καὶ φυγὴ μεῖζόν τι κακὸν ὑφορωμένων. Τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ προαχθεισῶν τῶν παρθένων, παραμυθησάμενος αὐτῶν τὴν ἀθυμίαν ὁ Ῥωμύλος, ὡς οὐκ ἐφ' ὕβρει τῆς ἁρπαγῆς ἀλλ' ἐπὶ γάμῳ γενομένης, Ἑλληνικόν τε καὶ ἀρχαῖον ἀποφαίνων τὸ ἔθος καὶ τρόπων συμπάντων καθ' οὓς συνάπτονται γάμοι ταῖς γυναιξὶν ἐπιφανέστατον, ἠξίου στέργειν τοὺς δοθέντας αὐταῖς ἄνδρας ὑπὸ τῆς τύχης· καὶ μετὰ τοῦτο διαριθμήσας τὰς κόρας ἑξακοσίας τε καὶ ὀγδοήκοντα καὶ τρεῖς εὑρεθείσας, κατέλεξεν αὖθις ἐκ τῶν ἀγάμων ἄνδρας ἰσαρίθμους, οἷς αὐτὰς συνήρμοττε κατὰ τοὺς πατρίους ἑκάστης ἐθισμοὺς, ἐπὶ κοινωνίᾳ πυρὸς καὶ ὕδατος ἐγγυῶν τοὺς γάμους, ὡς καὶ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ἐπιτελοῦνται χρόνων.

XXXI. Ταῦτα δὲ γενέσθαι τινὲς μὲν γράφουσι κατὰ τὸν πρῶτον ἐνιαυτὸν τῆς Ῥωμύλου ἀρχῆς, Γναῖος δὲ Γέλλιος κατὰ τὸν τέταρτον· ὃ καὶ μᾶλλον εἰκός. Νέον γὰρ οἰκιζομένης πόλεως ἡγεμόνα πρὶν ἢ καταστήσασθαι τὴν πολιτείαν ἔργῳ τηλικούτῳ ἐπιχειρεῖν οὐκ ἔχει λόγον. Τῆς δ' ἁρπαγῆς τὴν αἰτίαν οἱ μὲν εἰς σπάνιν γυναικῶν ἀναφέρουσιν, οἱ δ' εἰς ἀφορμὴν πολέμου, οἱ δὲ τὰ πιθανώτατα γράφοντες, οἷς κἀγὼ συγκατεθέμην, εἰς τὸ συνάψαι φιλότητα πρὸς τὰς πλησιοχώρους πόλεις ἀναγκαίαν. Τὴν δὲ τόθ' ὑπὸ Ῥωμύλου καθιερωθεῖσαν ἑορτὴν ἔτι καὶ εἰς ἐμὲ ἄγοντες Ῥωμαῖοι διετέλουν, Κωνσουάλια καλοῦντες, ἐν ᾗ βωμός θ' ὑπόγειος ἱδρυμένος παρὰ τῷ μεγίστῳ τῶν ἱπποδρόμων περισκαφείσης τῆς γῆς θυσίαις τε καὶ ὑπερπύροις ἀπαρχαῖς γεραίρεται, καὶ δρόμος ἵππων ζευκτῶν τε καὶ ἀζεύκτων ἐπιτελεῖται. Καλεῖται δ' ὁ θεὸς, ᾧ ταῦτ' ἐπιτελοῦσι, Κῶνσος ὑπὸ Ῥωμαίων· ὃν ἐξερμηνεύοντες εἰς τὴν ἡμετέραν γλῶτταν Ποσειδῶνα σεισίχθονά φασιν εἶναί τινες, καὶ διὰ τοῦθ' ὑπογείῳ τετιμῆσθαι βωμῷ λέγουσιν, ὅτι τὴν γῆν ὁ θεὸς οὗτος ἔχει. Ἐγὼ δὲ καὶ ἕτερον οἶδα λόγον ἀκούων, ὡς τῆς μὲν ἑορτῆς τῷ Ποσειδῶνι ἀγομένης καὶ τοῦ δρόμου τῶν ἱππέων τούτῳ τῷ θεῷ γινομένου, τοῦ δὲ καταγείου βωμοῦ δαίμονι ἀρρήτῳ τινὶ βουλευμάτων κρυφίων ἡγεμόνι καὶ φύλακι κατασκευασθέντος ὕστερον. Ποσειδῶνι

festum et ludos solennes Neptuno se facturum indixit, et dimisit circa vicinas urbes qui vocarent quicunque et conventus et certaminum vellent esse participes. Varia enim certamina tam equorum quam virorum commissurus erat. Cum itaque multi peregrini convenissent ad eas ferias una cum uxoribus et liberis, post sacrificia et certamina Neptuno peracta, postremo die, quo conventum erat dimissurus, iunioribus imperavit, ut simulatque ipse signum dedisset, raperent virgines quotquot ad spectacula venissent, in quas quisque incidisset, easque illam noctem castas servarent, sequenti vero die ad se adducerent. Juventus igitur Romana catervatim divisa, postquam signum de quo convenerat elatum vidit, ad virgines rapiendas discurrit. Statim autem peregrinorum tumulus et fuga exorta est, quod gravius aliquod malum sibi impendere suspicarentur. Sequenti die virginibus productis, Romulus, consolatus earum mæstitiam, docuit, non iniuriæ sed connubii caussa ipsas raptas esse, et demonstravit morem istum et Græcum et antiquum esse, istamque rationem omnium, quibus inter viros et mulieres matrimonia contrahuntur, esse maxime insignem. Quare rogavit eas ut viros sibi a fortuna datos diligerent. Postea vero numeratis puellis, et DCLXXXIII inventis delegit totidem viros cælibes, quibus eas in matrimonium dedit patrio uniuscuiusque more, nuptias inter eos his conditionibus concilians, ut ignis et aquæ eiusdem participes essent, quemadmodum adhuc et nostra ætate fit.

XXXI. Nonnulli hæc anno primo regni Romuli accidisse tradunt: at Cnæus Gellius quarto, quod etiam verisimilius est. Absurdum enim fuisset, urbe recens condita principem ante civitatis statum constitutum tantum facinus aggressum esse. Et raptus caussam alii quidem ad mulierum penuriam referunt, alii vero ad belli occasionem hoc modo quæsitam. Qui vero maxime verisimilia scribunt, quibus et ego assentior, aiunt hoc accidisse ut necessitudo cum vicinis civitatibus contraheretur. Illas autem ferias, tunc a Romulo consecratas, mea quoque ætate Romani celebrabant, Consualia vocantes: quo die, ara subterranea ædificata iuxta Circum maximum, terra circum effossa, et sacrificiis et primitiis, quæ igne adolentur, colitur; et certamen equorum iunctorum et non iunctorum committitur. Deus autem, in cuius honorem hæc faciunt, a Romanis vocatur Consus, qui, si nostra lingua vocem interpretemur, erit ut nonnulli aiunt Ποσειδῶν σεισίχθων, et propterea dicunt ei aram subterraneam esse consecratam, quia iste Deus terram in sua potestate habeat. Ego vero et alium hac de re hominum sermonem scio, ferias scilicet Neptuno celebrari, et certamen equestre in huius dei honorem fieri, illam vero aram subterraneam deo cuidam ignoto, consiliorum occultorum præsidi et custodi, postea esse consecratam. Neptuno enim aram occultam nusquam terrarum neque

γὰρ ἀφανῆ βωμὸν οὐδαμόθι γῆς οὔθ' ὑφ' Ἑλλήνων οὔθ' ὑπὸ βαρβάρων καθιδρῦσθαι· τὸ δ' ἀληθὲς ὅπως ἔχει χαλεπὸν εἰπεῖν.

XXXII. Ὡς δὲ διεβοήθη τὰ περὶ τὴν ἁρπαγὴν τῶν παρθένων καὶ τὰ περὶ τοὺς γάμους εἰς τὰς πλησιοχώρους πόλεις, αἱ μὲν αὐτὸ τὸ πραχθὲν πρὸς ὀργὴν ἐλάμβανον, αἱ δ' ἀφ' ἧς ἐπράχθη διαθέσεως καὶ εἰς ὃ τέλος ἐχώρησεν ἀναλογιζόμεναι μετρίως αὐτὸ ἔφερον. Κατέσκηψε δ' οὖν ἀνὰ χρόνον εἰς πολέμους τοὺς μὲν ἄλλους εὐπετεῖς, ἕνα δὲ τὸν πρὸς Σαβίνους μέγαν καὶ χαλεπόν· οἷς ἅπασι τέλος ἐπηκολούθησεν εὐτυχές, ὥσπερ αὐτῷ τὰ μαντεύματα προεθέσπισε, πρὶν ἐπιχειρῆσαι τῷ ἔργῳ, πόνους μὲν καὶ κινδύνους μεγάλους προσημαίνοντα, τὰς δὲ τελευτὰς αὐτῶν ἔσεσθαι καλάς. Ἦσαν δ' αἱ πρῶται πόλεις ἄρξασαι τοῦ πρὸς αὐτὸν πολέμου, Καινίνη καὶ Ἄντεμνα καὶ Κρουστομέρεια, πρόφασιν μὲν ποιούμεναι τὴν ἁρπαγὴν τῶν παρθένων καὶ τὸ μὴ λαβεῖν ὑπὲρ αὐτῶν δίκας· ὡς δὲ τἀληθὲς εἶχεν, ἀχθόμεναι τῇ κτίσει τε καὶ αὐξήσει τῆς Ῥώμης δι' ὀλίγου πολλῇ γενομένῃ καὶ οὐκ ἀξιοῦσαι περιϊδεῖν κοινὸν ἐπὶ τοῖς περιοίκοις ἅπασι κακὸν φυόμενον. Τέως μὲν οὖν πρὸς τὸ Σαβίνων ἔθνος ἀποστέλλουσαι πρέσβεις, ἐκείνους ἠξίουν τὴν ἡγεμονίαν τοῦ πολέμου παραλαβεῖν, ἰσχύν τε μεγίστην ἔχοντας καὶ χρήμασι πλεῖον δυναμένους, ἄρχειν τ' ἀξιοῦντας τῶν πλησιοχώρων καὶ οὐκ ἐλάχιστα τῶν ἄλλων περιϋβρισμένους· τῶν γὰρ ἡρπασμένων αἱ πλείους ἦσαν ἐκείνων.

XXXIII. Ἐπεὶ δ' οὐδὲν ἐπέραινον ἀντικαθισταμένων αὐταῖς τῶν παρὰ τοῦ Ῥωμύλου πρεσβειῶν καὶ θεραπευουσῶν λόγοις τε καὶ ἔργοις τὸ ἔθνος, ἀχθόμεναι τῇ τριβῇ τοῦ χρόνου, μελλόντων ἀεὶ τῶν Σαβίνων καὶ ἀναβαλλομένων εἰς χρόνους μακροὺς τὴν περὶ τοῦ πολέμου βουλήν, αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς ἔγνωσαν τοῖς Ῥωμαίοις πολεμεῖν, ἀποχρῆν οἰόμεναι τὴν οἰκείαν δύναμιν, εἰ καθ' ἓν αἱ τρεῖς γένοιντο, μίαν αἱρεῖσθαι πόλιν οὐ μεγάλην. Ἐβουλεύσαντο μὲν ταῦτα, συνελθεῖν δ' οὐκ ἔφθησαν εἰς ἓν ἅπασαι στρατόπεδον, προεξαναστάντων προχειρότερον τῶν ἐκ τῆς Καινίνης, οἵπερ καὶ μάλιστ' ἐδόκουν τὸν πόλεμον ἐνάγειν. Ἐξεστρατευμένων δὲ τούτων καὶ δῃούντων τὴν ὅμορον, ἐξαγαγὼν τὴν δύναμιν ὁ Ῥωμύλος ἀφυλάκτοις οὖσιν ἔτι τοῖς πολεμίοις ἀπροσδοκήτως ἐπιτίθεται, καὶ τοῦ τε χάρακος αὐτῶν ἀρτίως ἱδρυμένου γίνεται κύριος, τοῖς τε φεύγουσιν εἰς τὴν πόλιν ἐκ ποδὸς ἑπόμενος, οὐδέπω τῶν ἔνδον πεπυσμένων τὴν περὶ τοὺς σφετέρους συμφοράν, τεῖχός τ' ἀφύλακτον εὑρὼν καὶ πύλας ἀκλείστους, αἱρεῖ τὴν πόλιν ἐξ ἐφόδου, καὶ τὸν βασιλέα τῶν Καινινιτῶν ὑπαντήσαντα σὺν καρτερᾷ χειρὶ μαχόμενος αὐτοχειρίᾳ κτείνει καὶ τὰ ὅπλα ἀφαιρεῖται.

XXXIV. Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον ἁλούσης τῆς πόλεως, τὰ ὅπλα παραδοῦναι τοὺς ἁλόντας κελεύσας καὶ παῖδας εἰς ὁμηρείαν οὓς ἐβούλετο λαβών, ἐπὶ τοὺς Ἀντεμνά-

a Græcis neque a barbaris dicatam esse *scio*. Difficile vero est rei veritatem dicere.

XXXII. Cum autem de virginum raptu et earum connubiis fama ad vicinas civitates manasset, alias quidem ob id facinus indignatio invasit, aliæ vero, et quo consilio id factum esset et quem finem res habuisset secum reputantes, æquo animo tulerunt. Res tamen aliquanto post erupit in bella, quorum cetera quidem levia fuerunt, unum vero cum Sabinis gestum magnum et grave. Horum tamen omnium felix fuit finis, quemadmodum oracula illi prædixerant, antequam rem aggrederetur : quæ labores quidem et pericula ingentia subeunda, sed tamen horum felicem exitum fore significarant. Civitates vero quæ primæ bellum intulerunt hæ fuere : Cænina et Antemnæ et Crustumerium, prætexentes quidem virginum raptum earumque vindictam, sed revera moleste ferentes Romam conditam esse brevique tam magna incrementa cepisse, neque commune hoc, quod vicinis omnibus adcresceret malum, negligendum ratæ. Missis igitur primum ad Sabinorum gentem legatis, petierunt ut hi imperium belli susciperent, quod et maximas vires haberent, et opibus essent longe potentiores, et vicinorum populorum imperium affectarent, præcipue vero quod maximam omnium iniuriam accepissent : raptarum enim virginum maior pars illorum erat.

XXXIII. Sed cum nihil proficerent, quod Romuli legati ipsis resisterent, et verbis et re ipsa gentem illam delinirent, moras ægre ferentes, cunctantibus semper Sabinis et belli consilia in longum tempus differentibus, ipsæ per se statuerunt Romanis bellum inferre, suas copias sufficere rati, si tres civitates in unum vires contulissent, ad unam haud magnam urbem expugnandam. Atque hæc quidem decreverunt, non tamen celerius omnes in unis castris congregari poterant, quia Cæninenses, qui etiam præcipui auctores belli inferendi esse videbantur, promptius quam reliqui copias ex suis finibus eduxerant. Cum igitur hi fines egressi agrum finitimum vastarent, Romulus eductis copiis hostes incautos ex improviso aggreditur, et castris eorum vix dum munitis potitur, hærensque vestigiis eorum in urbem refugientibus, antequam oppidani suorum cladem audirent, muros incustoditos et portas apertas nactus primo impetu urbem capit, et Cæninensium regem, qui ipsi obviam venerat cum valida manu, pugnans propria manu obtruncat, armisque spoliat.

XXXIV. Hoc autem modo urbe expugnata, iussis captis arma tradere, et filiis quos voluerat pro obsidibus acceptis, in Antemnates est profectus. Cum autem ho-

τας ἐχώρει. Γενόμενος δὲ καὶ τῆς ἐκείνων δυνάμεως ἐσκεδασμένης ἔτι κατὰ τὰς προνομὰς τῇ παρ' ἐλπίδας ἐφόδῳ, καθάπερ καὶ τῆς προτέρας, ἐγκρατὴς καὶ ταὐτὰ τοὺς ἁλόντας διαθεὶς, ἀπῆγεν ἐπ' οἴκου τὴν δύναμιν, ἄγων σκῦλά τ' ἀπὸ τῶν πεπτωκότων κατὰ τὴν μάχην καὶ ἀκροθίνια λαφύρων θεοῖς, καὶ πολλὰς ἅμα τούτοις θυσίας ἐποιήσατο. Τελευταῖος δὲ τῆς πομπῆς αὐτὸς ἐπορεύετ' ἐσθῆτι μὲν ἠμφιεσμένος ἁλουργεῖ, δάφνῃ δὲ κατεστεμμένος τὰς κόμας, καὶ ἵνα τὸ βασίλειον ἀξίωμα σώζῃ, τεθρίππῳ παρεμβεβηκώς. Ἡ δ' ἄλλη δύναμις αὐτῷ παρηκολούθει πεζῶν τε καὶ ἱππέων κεκοσμημένη κατὰ τέλη θεούς θ' ὑμνοῦσα πατρίοις ᾠδαῖς, καὶ τὸν ἡγεμόνα κυδαίνουσα ποιήμασιν αὐτοσχεδίοις. Οἱ δ' ἐκ τῆς πόλεως ὑπήντων αὐτοῖς ἅμα γυναιξὶ καὶ τέκνοις παρ' ἄμφω τὰ μέρη τῆς ὁδοῦ, τῇ τε νίκῃ συνηδόμενοι καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν ἐνδεικνύμενοι φιλοφροσύνην. Ὡς δὲ παρῆλθεν ἡ δύναμις εἰς τὴν πόλιν, κρατῆρσί τ' ἐπετύγχανεν οἴνῳ κεκραμένοις καὶ τραπέζαις τροφῆς παντοίας γεμούσαις, αἳ παρὰ τὰς ἐπιφανεστάτας τῶν οἰκιῶν ἔκειντο, ἵν' ἐμφορεῖσθαι τοῖς βουλομένοις ᾖ. Ἡ μὲν οὖν ἐπινίκιός τε καὶ τροπαιοφόρος πομπὴ καὶ θυσία, ἣν καλοῦσι Ῥωμαῖοι θρίαμβον, ὑπὸ Ῥωμύλου πρώτου κατασταθεῖσα τοιαύτη τις ἦν. Ἐν δὲ τῷ καθ' ἡμᾶς βίῳ πολυτελὴς γέγονε καὶ ἀλαζὼν, εἰς πλούτου μᾶλλον ἐπίδειξιν ἢ δόκησιν ἀρετῆς ἐπιτραγῳδουμένη, καὶ καθ' ἅπασαν ἰδέαν ἐκβέβηκε τὴν ἀρχαίαν εὐτέλειαν. Μετὰ δὲ τὴν πομπήν τε καὶ θυσίαν νεὼν κατασκευάσας ὁ Ῥωμύλος ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Καπιτωλίου [λόφου] Διός, ὃν ἐπικαλοῦσι Ῥωμαῖοι Φερέτριον, οὐ μέγαν· ἔτι γὰρ αὐτοῦ σώζεται ἀρχαῖον ἴχνος ἐλάττονας ἢ πέντε ποδῶν καὶ δέκα τὰς μείζους πλευρὰς ἔχον· ἐν τούτῳ καθιέρωσε τὰ σκῦλα τοῦ Καινινιτῶν βασιλέως, ὃν αὐτοχειρίᾳ κατειργάσατο. Τὸν δὲ Δία τὸν Φερέτριον, ᾧ τὰ ὅπλα ὁ Ῥωμύλος ἀνέθηκεν, εἴτε βούλεταί τις Τροπαιοῦχον εἴτε Σκυλοφόρον καλεῖν, ὡς ἀξιοῦσί τινες, εἴθ', ὅτι πάντων ὑπερέχει καὶ πᾶσαν ἐν κύκλῳ περιείληφε τὴν τῶν ὄντων φύσιν τε καὶ κίνησιν, Ὑπερφερέτην, οὐχ ἁμαρτήσεται τῆς ἀληθείας.

XXXV. Ὡς δ' ἀπέδωκε τοῖς θεοῖς ὁ βασιλεὺς τὰς χαριστηρίους θυσίας τε καὶ ἀπαρχὰς, πρὶν ἢ τῶν ἄλλων τι διαπράξασθαι, βουλὴν ἐποιεῖτο περὶ τῶν κρατηθεισῶν πόλεων, ὅν τινα χρηστέον αὐταῖς τρόπον, αὐτὸς ἣν ὑπελάμβανε κρατίστην εἶναι γνώμην, πρῶτος ἀποδειξάμενος. Ὡς δ' ἅπασι τοῖς ἐν τῷ συνεδρίῳ παροῦσιν ἥ τ' ἀσφάλεια τῶν βουλευμάτων τοῦ ἡγεμόνος ἤρεσκε καὶ ἡ λαμπρότης, τά τ' ἄλλ' ὅσ' ἐξ αὐτῶν γενήσεται τῇ πόλει χρήσιμα οὐκ ἐν τῷ παραχρῆμα μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἅπαντα τὸν ἄλλον χρόνον ἐπῄνεῖτο, συνελθεῖν [γὰρ] κελεύσας τὰς γυναῖκας, ὅσαι τοῦ τ' Ἀντεμνατῶν καὶ τοῦ Καινινιτῶν ἐτύγχανον οὖσαι γένους, ἡρπασμέναι δ' ἅμα ταῖς ἄλλαις, ἐπεὶ δὲ συνῆλθον ὀλοφυρόμεναί τε καὶ προκυλιόμεναι καὶ

rum quoque copias adhuc palantes et in prædam intentas, ut superiores, insperato adventu adortus superasset, et captivos eodem modo tractasset, domum exercitum reduxit, spolia in prœlio hostibus detracta et prædæ primitias diis referens, quibus multa sacrificia fecit. Ipse vero pompam claudebat, veste purpurea indutus, et lauream in capite gestans, et ut regiam maiestatem servaret quadrigis vectus. Reliqua vero cum peditum tum equitum multitudo eum comitabantur, acie instructa, et patriis carminibus deos celebrantes, et versibus ex tempore compositis ducem suum laudantes. Cives vero ex urbe cum coniugibus et liberis ab utraque viæ parte ei obviam venerunt, ut partam victoriam congratularentur, et omni hilaritate eum exciperent. Postquam vero exercitus urbem ingressus est, offendit crateras vini plenos et mensas variis cibis onustas, quæ ante illustrissimorum virorum ædes positæ erant, ut quilibet se satiaret. Atque hæc victoriæ cum tropæis et victimis pompa, quam Romani nominant Triumphum, a Romulo tunc primum instituta est. Nostra vero ætate *triumphus* magno luxu et fastu quodam tragico agitur, ad divitiarum potius ostentationem, quam ad virtutis probationem, omni pristina frugalitate plane neglecta. Triumpho autem et sacrificio peracto, Romulus, cum in vertice collis Capitolini templum non magnum Jovi ædificasset, quem Romani Feretrium vocant (adhuc enim exstat eius vestigium vetus, habens latera maiora vix quindecim pedum) in hoc spolia regis Cæninensium, quem propria manu confecerat, consecravit. Jovem autem Feretrium, cui Romulus arma consecravit, sive quis Τροπαιοῦχον, sive Σκυλοφόρον (ut nonnullis placet) sive, quod omnibus excellat et omnem undique rerum naturam et motum complectatur Ὑπερφερέτην vocare velit, a veritate non aberrabit.

XXXV. Postquam igitur rex diis persolvit sacrificiis vota et primitias, ut illis gratias redderet, antequam aliud quidpiam ageret, ad senatum retulit de urbibus captis, quidnam de eis statuendum censeret: primusque ipse sententiam, quæ optima videbatur, dixit. Cum autem omnes, qui concilio intererant, principis consilia ut tuta et præclara comprobassent, et cetera quoque omnia commoda inde ad rempublicam non solum tunc sed et in perpetuum redundatura *collaudassent*, convenire iussis mulieribus quotquot Antemnatium et Cæninensium generis erant, quæ una cum aliis raptæ fuerant, postquam convenerunt lugentes, et ad genua ipsius se prosternen-

τὰς τῶν πατρίδων ἀνακλαίουσαι τύχας, ἐπισχεῖν τῶν ὀδυρμῶν καὶ σιωπῆσαι κελεύσας ἔλεξε· « Τοῖς μὲν ὑμετέροις πατράσι καὶ ἀδελφοῖς καὶ ὅλαις ταῖς πόλεσιν ὑμῶν ἅπαντα τὰ δείν' ὀφείλεται παθεῖν, ὅτι πόλεμον ἀντὶ φιλίας οὔτ' ἀναγκαῖον οὔτε καλὸν ἀνείλοντο· ἡμεῖς δὲ πολλῶν ἕνεκ' ἐγνώκαμεν μετρίᾳ χρήσασθαι γνώμῃ πρὸς αὐτούς, θεῶν τε νέμεσιν ὑφορώμενοι τὴν ἅπασι τοῖς ὑπερόγκοις ἐνισταμένην, καὶ ἀνθρώπων φθόνον δεδιότες, ἔλεόν τε κοινῶν κακῶν οὐ μικρὸν ἔρανον εἶναι νομίζοντες, ὡς καὶ αὐτοί ποτε τοῦ παρ' ἑτέρων δεηθέντες, ὑμῖν τ' οὐ μεμπταῖς ὑπαρχούσαις μέχρι τοῦδε περὶ τοὺς ἑαυτῶν ἄνδρας οὐ μικρὰν οἰόμενοι ταύτην ἔσεσθαι τιμὴν καὶ χάριν. Παρίεμεν οὖν αὐτοῖς τὴν ἁμαρτάδα ταύτην ἀζήμιον, καὶ οὔτ' ἐλευθερίαν οὔτε κτῆσιν οὔτ' ἄλλο τῶν ἀγαθῶν οὐδὲν τοὺς πολίτας ὑμῶν ἀφαιρούμεθα. Ἐφίεμεν δὲ τοῖς τε μένειν γλιχομένοις ἐκεῖ καὶ τοῖς μετενέγκασθαι βουλομένοις τὰς οἰκήσεις ἀκίνδυνόν τε καὶ ἀμεταμέλητον τὴν αἵρεσιν. Τοῦ δὲ μηδὲν ἔτ' αὐτοὺς ἐπεξαμαρτεῖν μηδ' εὑρεθῆναί τι χρῆμα, ὃ ποιήσει τὰς πόλεις διαλύσασθαι τὴν πρὸς ἡμᾶς φιλίαν, φάρμακον ἡγούμεθα κράτιστον εἶναι πρὸς εὐδοξίαν τε καὶ πρὸς ἀσφάλειαν τὸ αὐτὸ χρήσιμον ἀμφοτέροις, εἰ ποιήσαιμεν ἀποικίας τῆς Ῥώμης τὰς πόλεις, καὶ συνοίκους αὐταῖς πέμψαιμεν αὐτόθεν τοὺς ἱκανούς. Ἄπιτ' οὖν ἀγαθὴν ἔχουσαι διάνοιαν καὶ διπλασίως ἢ πρότερον ἀσπάζεσθε καὶ τιμᾶθ' ὑμῶν τοὺς ἄνδρας, ὑφ' ὧν γονεῖς θ' ὑμῶν ἐσώθησαν καὶ ἀδελφοὶ καὶ πατρίδες ἐλεύθεραι ἀφίενται. » Αἱ μὲν δὴ γυναῖκες ὡς ταῦτ' ἤκουσαν, περιχαρεῖς γενόμεναι καὶ πολλὰ δάκρυ' ὑφ' ἡδονῆς ἀφεῖσαι μετέστησαν ἐκ τῆς ἀγορᾶς. Ὁ δὲ Ῥωμύλος τριακοσίους μὲν ἄνδρας εἰς ἑκατέραν ἀποίκους ἀπέστειλεν, οἷς ἔδοσαν αἱ πόλεις τρίτην κατακληρουχῆσαι μοῖραν τῆς ἑαυτῶν γῆς. Καινινιτῶν δὲ καὶ Ἀντεμνατῶν τοὺς βουλομένους μεταθέσθαι τὴν οἴκησιν εἰς Ῥώμην γυναιξὶν ἅμα καὶ τέκνοις μετήγαγε, κλήρους τε τοὺς ἑαυτῶν ἔχοντας καὶ χρήματα φερομένους ὅσ' ἐκέκτηντο· οὓς εὐθὺς εἰς φυλὰς καὶ φράτρας ὁ βασιλεὺς κατέγραφε τρισχιλίων οὐκ ἐλάττους ὄντας, ὥστε τοὺς σύμπαντας ἑξακισχιλίους πεζοὺς Ῥωμαίοις τότε πρῶτον ἐκ καταλόγου γενέσθαι. Καινίνη μὲν δὴ καὶ Ἄντεμνα πόλεις οὐκ ἄσημοι γένος ἔχουσαι τὸ Ἑλληνικόν· Ἀβοριγῖνες γὰρ αὐτὰς ἀφελόμενοι τοὺς Σικελοὺς κατέσχον, Οἰνώτρων μοῖρα τῶν ἐξ Ἀρκαδίας ἀφικομένων, ὡς εἴρηταί μοι πρότερον· μετὰ τόνδε τὸν πόλεμον ἀποικίαι Ῥωμαίων γεγένηντο.

XXXVI. Ὁ δὲ Ῥωμύλος ταῦτα διαπραξάμενος ἐπὶ Κρουστομερίνους ἐξάγει τὴν στρατιάν, παρεσκευασμένους ἄμεινον τῶν προτέρων· οὓς ἐκ παρατάξεώς τε καὶ τειχομαχίας παραστησάμενος, ἄνδρας ἀγαθοὺς κατὰ τὸν ἀγῶνα γενομένους, οὐδὲν ἔτι διαθεῖναι κακὸν ἠξίωσεν, ἀλλὰ καὶ ταύτην ἐποίησεν ἄποικον Ῥω-

tes, et fortunam patriæ deflentes, hortatus ut fletus compescerent et tacerent, sic locutus est : « Patres vestri et fratres et universæ civitates extrema quævis mala perpeti debebant, quod bellum neque necessarium neque honestum suscipere quam nostra amicitia uti maluerint : tamen multis de caussis decrevimus moderate cum illis agere. Timemus enim deorum indignationem omnibus superbis imminentem, et hominum invidiam metuimus, et existimamus misericordiam non parum conferre ad levandas communes mortalium miserias, cum et nosmet ipsi aliorum misericordia olim indiguerimus, et vobis, quæ ad hoc usque tempus vestris maritis obsequium præstitistis, ita ut de vobis conqueri non possint, hunc honorem et beneficium non parvum fore censemus. Hoc igitur delictum istis condonamus, neque propter id pœnas reposcimus; neque libertatem, neque possessiones, neque ulla alia bona vestris civibus adimimus. Quinetiam iis qui ibi remanere cupiunt, aut qui huc sedes transferre malunt, permittimus ut hoc tuto faciant; et pollicemur fore ut nunquam eos huius optionis pœniteat. Sed tamen ne amplius in idem peccatum relabantur, neve ulla occasio reperiatur, quæ efficiat ut civitates amicitiam nobiscum contractam dissolvant, remedium optimum fore putamus et ad gloriam et ad incolumitatem utrisque utile, si eas civitates Romanorum colonias fecerimus, et hinc eo colonorum numerum quantus satis sit miserimus. Bono igitur animo abeatis, et amore duplo maiore quam antea viros vestros amplectamini et colatis, per quos et parentes et fratres vestri servati sunt, et patriis vestris libertas concessa est. » Mulieres igitur his auditis perfusæ lætitia et multis præ voluptate lacrimis effusis e foro discesserunt. Romulus vero colonos ccc in utramque misit, quibus illæ civitates tertiam agri sui partem sorte inter ipsos dividendam dederunt. Cæninensium autem et Antemnatium quotquot Romam habitandi caussa migrare voluerunt, cum coniugibus et liberis traduxit, ea conditione ut et agros suos retinerent, et pecunias ferrent quascunque habebant : quos statim in tribus et curias rex descripsit, non pauciores tribus milibus; ita ut tunc primum universorum peditum Romanorum sex millia censa fuerint. Cænina igitur et Antemnæ civitates non ignobiles, a Græcis originem ducentes (Aborigines enim eas Siculis ereptas tenuerunt, pars Œnotrorum, qui, ut a me ante est dictum, ex Arcadia venerant) post hoc bellum Romanorum coloniæ factæ sunt.

XXXVI. Romulus his peractis in Crustumerinos exercitum duxit, melius instructos quam priores. Eos autem acie victos, et expugnatis mœnibus in deditionem acceptos, quamvis in prœlio se fortiter gessissent, tamen durius tractare noluit : sed hanc quoque civitatem coloniam

μαίων τὴν πόλιν, ὥσπερ τὰς προτέρας. Ἦν δὲ τὸ Κρουστομέριον Ἀλβανῶν ἀπόκτισις, πολλοῖς πρότερον τῆς Ῥώμης ἀποσταλεῖσα χρόνοις. Διαγγελλούσης δὲ τῆς φήμης πολλαῖς πόλεσι τήν τε κατὰ πολέμους γενναιότητα τοῦ ἡγεμόνος καὶ τὴν πρὸς τοὺς κρατηθέντας ἐπιείκειαν, ἄνδρες τ' αὐτῷ προσετίθεντο πολλοὶ καὶ ἀγαθοὶ δυνάμεις ἀξιοχρέους πανοικίᾳ μετανισταμένας ἐπαγόμενοι, ὧν ἐφ' ἑνὸς ἡγεμόνος ἐκ Τυρρηνίας ἐλθόντος, ᾧ Καίλιος ὄνομ' ἦν, τῶν λόφων τις, ἐν ᾧ καθιδρύθη, Καίλιος εἰς τόδε χρόνου καλεῖται· καὶ πόλεις ὅλαι παρεδίδοσαν ἑαυτὰς ἀπὸ τῆς Μεδυλλίνων ἀρξάμεναι, καὶ ἐγίνοντο Ῥωμαίων ἀποικίαι. Σαβῖνοι δὲ ταῦθ' ὁρῶντες ἤχθοντο καὶ δι' αἰτίας ἀλλήλους εἶχον, ὅτι οὐκ ἀρχομένην τὴν Ῥωμαίων ἰσχὺν ἐκώλυσαν, ἀλλ' ἐπὶ μέγα προηκούσῃ συμφέρεσθαι ἔμελλον· ἐδόκει τ' αὐτοῖς ἐπανορθώσασθαι τὴν προτέραν ἄγνοιαν ἀξιολόγου δυνάμεως ἀποστολῇ. Καὶ μετὰ τοῦτ' ἀγορὰν ποιησάμενοι σύμπαντες ἐν τῇ μεγίστῃ τε πόλει καὶ πλεῖστον ἀξίωμ' ἐχούσῃ τοῦ ἔθνους, ᾗ Κύρις ὄνομ' ἦν, ψῆφον ὑπὲρ τοῦ πολέμου διήνεγκαν, ἀποδείξαντες ἡγεμόνα τῆς στρατιᾶς Τῖτον, ὃς ἐπεκαλεῖτο Τάτιος, βασιλέα Κυριτῶν. Σαβῖνοι μὲν δὴ ταῦτα βουλευσάμενοι καὶ διαλυθέντες κατὰ τὰς πόλεις τὰ πρὸς τὸν πόλεμον ηὐτρεπίζοντο, ὡς εἰς νέωτ' ἐπὶ τὴν Ῥώμην πολλῇ χειρὶ ἐλάσοντες.

XXXVII. Ἐν τούτῳ δὲ καὶ ὁ Ῥωμύλος ἀντιπαρεσκευάζετο τὰ κράτισθ' ὡς ἀμυνούμενος ἄνδρας τὰ πολέμι' ἀλκίμους· τοῦ μὲν Παλατίου τὸ τεῖχος, ὡς ἀσφαλέστερον εἶναι τοῖς ἔνδον, ὑψηλοτέροις ἐρύμασιν ἐγείρων, τοὺς δὲ παρακειμένους αὐτῷ λόφους, τόν τ' Αὐεντῖνον καὶ τὸν Καπιτωλῖνον νῦν λεγόμενον, ἀποταφρεύων καὶ χαρακώμασι καρτεροῖς περιλαμβάνων, ἐν οἷς τὰ ποίμνια καὶ τοὺς γεωργοὺς αὐλίζεσθαι τὰς νύκτας ἐπέταξεν, ἐχεγγύῳ φρουρᾷ καταλαβὼν ἑκάτερον, καὶ εἴ τι ἄλλο χωρίον ἀσφάλειαν αὐτοῖς παρέξειν ἔμελλεν ἀποταφρεύων καὶ περισταυρῶν καὶ διὰ φυλακῆς ἔχων. Ἧκε δ' αὐτῷ Τυρρηνῶν ἐπικουρίαν ἱκανὴν ἄγων ἐκ Σολωνίου πόλεως ἀνὴρ δραστήριος καὶ τὰ πολέμια διαφανής, Λοκόμων ὄνομα, φίλος οὐ πρὸ πολλοῦ γεγονώς, καὶ παρ' Ἀλβανῶν ἄνδρες, οὓς ὁ πάππος ἔπεμψεν αὐτῷ, συχνοὶ στρατιῶταί τε καὶ ὑπηρέται καὶ τεχνῖται πολεμικῶν ἔργων· σῖτός τε καὶ ὅπλα καὶ ὅσα τούτοις πρόσφορ' ἦν, ἱκανῶς ἅπαντ' ἐπεχορηγεῖτο. Ἐπεὶ δ' ἐν ἑτοίμῳ τὰ πρὸς τὸν ἀγῶν' ἦν ἑκατέροις, ἔαρος ἀρχομένου μέλλοντες ἐξάγειν οἱ Σαβῖνοι τὰς δυνάμεις ἔγνωσαν ἀποστεῖλαι πρεσβείαν πρῶτον ὡς τοὺς πολεμίους, τάς τε γυναῖκας ἀξιώσουσαν ἀπολαβεῖν καὶ δίκας ὑπὲρ αὐτῶν αἰτήσουσαν τῆς ἁρπαγῆς, ἵνα δὴ δι' ἀνάγκην δοκῶσιν ἀνειληφέναι τὸν πόλεμον οὐ τυχόντες τῶν δικαίων· καὶ τοὺς κήρυκας ἔπεμπον ἐπὶ ταῦτα. Ῥωμύλου δ' ἀξιοῦντος τὰς μὲν γυναῖκας, ἐπειδὴ οὐδ' αὐταῖς ἀκούσαις ὁ μετὰ τῶν ἀνδρῶν βίος ἦν, ἐᾶν παρὰ τοῖς γεγαμηκόσι μένειν· εἰ δέ τινος ἄλλου δέονται, λαμ-

Romanorum fecit, ut et priores. Crustumerium autem erat Albanorum colonia, multis annis ante Romam conditam deducta. Cum autem fama per multas urbes bellicam fortitudinem ducis et erga victos clementiam divulgaret, adiunxerunt se ei multi et fortes viri, et haud contemnendas copias, cum totis familiis emigrantes, adduxerunt (a quorum duce quodam ex Etruria profecto, cui nomen erat Cælius, collis quidam, ubi consedit, ad hanc usque ætatem Cælius vocatur) et integræ urbes se eius fidei commiserunt, ab Medullinis initio sumpto, populique Romani coloniæ factæ sunt. Sabini vero hæc animadvertentes ægre ferebant, et se mutuo culpabant, quod Romanæ potentiæ primordiis non obstitissent, sed cum ea iam valde aucta sibi certandum esset: quare visum est illis priorem negligentiam, misso valido exercitu, corrigere. Et mox vocato concilio communi in urbe maxima, quæ plurimam in ea gente auctoritatem habebat, cui nomen Cures, bellum communi suffragio decreverunt: creato exercitus duce Tito, cui Tatio cognomen, qui Quiritum rex erat. Sabini igitur, hoc capto consilio et conventu soluto, in suas quique urbes reversi, res ad bellum necessarias parare cœperunt, ut vere ineunte Romam magna manu peterent.

XXXVII. Interea vero et ipse Romulus ab altera parte se diligentissime parabat, ut propulsaret viros bellicosos: murum Palatii, ut tutiores essent qui in eo erant, excelsioribus munitionibus erigens, et adiacentes illi colles Aventinum et Capitolinum, qui nunc vocantur, fossa et vallo firmo circumdans, ubi greges et rusticos pernoctare iussit, et utrumque satis firmo præsidio muniens, et siquis alius locus eis incolumitatem præstare poterat, eum fossa valloque cingens et custodiens. Quidam autem vir strenuus et rebus bellicis insignis, nomine Lucumo, qui non multo ante cum eo amicitiam contraxerat, ex urbe Volsiniis Etrusca auxilia satis firma adduxit. Et ab Albanis venerunt multi et milites et ministri et bellicorum armorum artifices, quos avus ipsi miserat. Commeatus vero et arma, et quæcunque alia huiusmodi ad bellum necessaria erant, omnia affatim suppeditabantur. Utrisque vero ad bellum paratis, cum vere ineunte Sabini copias educturi essent, legatos ad hostem mittere decreverunt, qui mulieres repeterent et propter earum raptum pœnas deposcerent, ut ita necessitate coacti bellum suscepisse viderentur, quod ius suum obtinere non potuissent. Itaque feciales horum caussa miserunt. At Romulo rogante ut sinerent mulieres cum viris suis manere, præsertim cum non invitæ cum illis vitam degerent; siquid aliud postularent, id

θάνειν ὡς παρὰ φίλων, πολέμου δὲ μὴ ἄρχειν, οὐδενὶ τῶν ἀξιουμένων ὑπακούσαντες ἐξῆγον τὴν στρατιάν, πεζοὺς μὲν ἄγοντες πεντακισχιλίους ἐπὶ δύο μυριάσιν, ἱππεῖς δὲ ὀλίγου δέοντας χιλίων. Ἦν δὲ καὶ τῶν Ῥωμαίων δύναμις οὐ πολὺ τῆς Σαβίνων δέουσα, δύο μὲν αἱ τῶν πεζῶν μυριάδες, ὀκτακόσιοι δ' ἱππεῖς, καὶ προεκάθητο τῆς πόλεως διχῇ διῃρημένη, μία μὲν μοῖρα τὸν Ἐσκυλῖνον κατέχουσα λόφον, ἐφ' ἧς αὐτὸς ὁ Ῥωμύλος ἦν· ἑτέρα δὲ τὸν Κυρίνιον, οὔπω ταύτην ἔχοντα τὴν προσηγορίαν, ἧς ὁ Τυρρηνὸς ἦν Λοκόμων ἡγεμών.

XXXVIII. Μαθὼν δὲ τὴν παρασκευὴν αὐτῶν Τάτιος ὁ τῶν Σαβίνων βασιλεύς, νυκτὸς ἀναστήσας τὸν στρατὸν ἦγε διὰ τῆς χώρας, οὐδὲν σινόμενος τῶν κατὰ τοὺς ἀγρούς· καὶ πρὶν ἀνατεῖλαι τὸν ἥλιον μεταξὺ τοῦ τε Κυρινίου καὶ τοῦ Καπιτωλίου τίθησιν ἐν τῷ πεδίῳ τὸν χάρακα. Ὁρῶν δ' ἀσφαλεῖ πάντα φυλακῇ κατεχόμενα πρὸς τῶν πολεμίων, σφίσι δ' οὐδὲν χωρίον ἀπολειπόμενον ὀχυρόν, εἰς πολλὴν ἐνέπιπτεν ἀπορίαν οὐκ ἔχων ὅ τι χρήσεται τῇ τριβῇ τοῦ χρόνου. Ἀμηχανοῦντι δ' αὐτῷ παράδοξος εὐτυχία γίνεται, παραδοθέντος τοῦ κρατίστου τῶν ὀχυρωμάτων κατὰ τοιάνδε τινὰ συντυχίαν. Παρεξιόντας γὰρ τὴν ῥίζαν τοῦ Καπιτωλίου τοὺς Σαβίνους εἰς ἐπίσκεψιν, εἴ τι μέρος εὑρεθείη τοῦ λόφου κλοπῇ ληφθῆναι δυνατὸν ἢ βίᾳ, παρθένος τις ἀπὸ τοῦ μετεώρου κατεσκόπει, θυγάτηρ ἀνδρὸς ἐπιφανοῦς, ᾧ προσέκειθ' ἡ τοῦ χωρίου φυλακή, Τάρπεια ὄνομα, καὶ αὐτήν, ὡς μὲν Φάβιός τε καὶ Κίγκιος γράφουσιν, ἔρως εἰσέρχεται τῶν ψελλίων, ἃ περὶ τοῖς ἀριστεροῖς βραχίοσιν ἐφόρουν, καὶ τῶν δακτυλίων· χρυσοφόροι γὰρ ἦσαν οἱ Σαβῖνοι τότε καὶ Τυρρηνῶν οὐχ ἧττον ἁβροδίαιτοι· ὡς δὲ Πείσων Λεύκιος ὁ τιμητικὸς ἱστορεῖ, καλοῦ πράγματος ἐπιθυμία, γυμνοὺς τῶν σκεπαστηρίων ὅπλων παραδοῦναι τοῖς πολίταις τοὺς πολεμίους. Ὁπότερον δὲ τούτων ἀληθέστερόν ἐστιν ἐκ τῶν ὕστερον γενομένων ἔξεστιν εἰκάζειν. Πέμψασα δ' οὖν τῶν θεραπαινίδων τινὰ διὰ πυλίδος, ἣν οὐδεὶς ἔμαθεν ἀνοιγομένην, ἠξίου τὸν βασιλέα τῶν Σαβίνων ἐλθεῖν αὐτῇ δίχα τῶν ἄλλων εἰς λόγους, ὡς ἐκείνῳ διαλεξομένη περὶ πράγματος ἀναγκαίου καὶ μεγάλου. Δεξαμένου δὲ τοῦ Τατίου τὸν λόγον κατ' ἐλπίδα προδοσίας, καὶ συνελθόντος εἰς τὸν ἀποδειχθέντα τόπον, προελθοῦσ' εἰς ἐφικτὸν ἡ παρθένος ἐξεληλυθέναι μὲν νυκτὸς ἐκ τοῦ φρουρίου τὸν πατέρ' αὐτῆς ἔφη χρείας τινὸς ἕνεκα, τὰς δὲ κλεῖς αὐτὴ φυλάττειν τῶν πυλῶν καὶ παραδώσειν αὐτοῖς τὸ ἔρυμα νυκτὸς ἀφικομένοις, μισθὸν τῆς προδοσίας λαβοῦσα τὰ φορήματα τῶν Σαβίνων, ἃ περὶ τοῖς εὐωνύμοις εἶχον ἅπαντες βραχίοσιν. Συνδοκοῦντος δὲ τοῦ Τατίου, λαβοῦσα τὰς πίστεις δι' ὅρκων παρ' αὐτοῦ καὶ αὐτὴ δοῦσα, τοῦ μὴ ψεύδεσθαι τὰς ὁμολογίας, τόπον θ' ὁρίσασα ἐφ' ὃν ἔδει τοὺς Σαβίνους ἐλθεῖν τὸν ἐχυρώτατον, καὶ νυκτὸς ὥραν

ut ab amicis acciperent, nec bello se lacesserent : illi his omnibus postulatis neglectis exercitum eduxerunt, peditum viginti quinque millia, equites non multo pauciores quam mille. Romanorum vero copiæ Sabinis non multo inferiores erant, peditum viginti millia, equites octingenti, et stationem ante urbem in duas partes divisæ tenebant : altera enim pars collem Esquilinum occupabat, ubi et ipse Romulus erat; altera vero Quirinalem, qui nondum ita appellabatur, cui Lucumo dux Etruscorum præerat.

XXXVIII. Tatius autem rex Sabinorum, cognito ipsorum apparatu, noctu motis castris exercitum per medium agrum sine agricolarum vexatione duxit, et ante solis ortum in planitie, quæ inter Quirinalem et Capitolinum collem est, castra posuit. Cum autem animadverteret omnia loca firmis hostium præsidiis teneri, sibi vero nullum locum munitum esse relictum, omnis consilii inops hærebat, ne tempus frustra tereret. Illi autem ita hæsitanti insperata contigit fortuna, prodita ipsi omnium firmissima munitione, quodam huiusmodi casu. Sabinos enim prætereuntes radices Capitolii, ut explorarent siqua forte collis pars vel clam vel vi capi posset, virgo quædam de sublimi adspiciebat, filia viri illustris, cui illius loci custodia mandata erat, nomine Tarpeia : quam, ut Fabius et Cincius scribunt, cupido cepit armillarum, quas in sinistris brachiis gestabant, et annulorum. Tunc enim Sabini aureis ornamentis gaudebant, et non minus quam Etrusci molli victu cultuque delectabantur. Sed, ut Lucius Piso Censorius, tradit, præclari facinoris desiderium *eam cepit,* ut hostes armis corpus protegentibus denudatos civibus traderet. Utrum vero horum ad veritatem propius accedat, ex iis quæ postea acciderunt conicere licet. Illa igitur, emissa ancilla per ostiolum occultum et nullo sentiente apertum, regem Sabinorum rogavit, ut remotis arbitris secum in colloquium veniret, quod cum ipso de re necessaria et magni momenti actura esset. Cum autem Tatius spe proditionis eam orationem lubenter audisset et in locum designatum venisset, virgo progressa quousque audiri potuit dixit patrem noctu egressum ex arce negotii cuiusdam caussa, et se portarum claves servare, ipsisque arcem prodituram noctu venientibus, si pro proditionis pretio acciperet armillas et ornamenta, quæ omnes Sabini in sinistris brachiis gestabant. Cum autem Tatius rem probasset, fide cum iurando ultro citroque data et accepta, nequa fraus in pactione fieret, et loco munitissimo, quem Sabini peterent, designato, atque *præstituta* hora noctis, qua custodias

τὴν ἀφυλακτοτάτην, ἀπῄει καὶ τοὺς ἔνδον ἔλαθε.

XXXIX. Μέχρι μὲν δὴ τούτων συμφέρονται πάντες οἱ Ῥωμαίων συγγραφεῖς, ἐν δὲ τοῖς ὕστερον λεγομένοις οὐχ ὁμολογοῦσιν. Πείσων γὰρ ὁ τιμητικὸς, οὗ καὶ πρότερον ἐμνήσθην, ἄγγελόν φησιν ὑπὸ τῆς Ταρπείας ἀποσταλῆναι νύκτωρ ἐκ τοῦ χωρίου, δηλώσοντα τῷ Ῥωμύλῳ τὰς γενομένας τῇ κόρῃ πρὸς τοὺς Σαβίνους ὁμολογίας, ὅτι μέλλοι τὰ σκεπαστήρια παρ' αὐτῶν αἰτεῖν ὅπλα διὰ τῆς κοινότητος τῶν ὁμολογιῶν παρακρουσαμένη, δύναμίν τ' ἀξιώσοντα πέμπειν ἐπὶ τὸ φρούριον ἑτέραν νυκτὸς, ὡς αὐτῷ στρατηλάτῃ παραληψομένην τοὺς πολεμίους γυμνοὺς τῶν ὅπλων· τὸν δ' ἄγγελον αὐτομολήσαντα πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Σαβίνων κατήγορον γενέσθαι τῶν τῆς Ταρπείας βουλευμάτων. Οἱ δὲ περὶ τὸν Φάβιόν τε καὶ Κίγκιον οὐδὲν τοιοῦτο γεγονέναι λέγουσιν, ἀλλὰ φυλάξαι τὴν κόρην διαβεβαιοῦνται τὰς περὶ τῆς προδοσίας συνθήκας. Τὰ δ' ἑξῆς ἅπαντες πάλιν ὁμοίως γράφουσι. Φασὶ γὰρ ὅτι παραγενομένου σὺν τῷ κρατίστῳ τῆς στρατιᾶς μέρει τοῦ βασιλέως τῶν Σαβίνων, φυλάττουσα τὰς ὑποσχέσεις ἡ Τάρπεια τοῖς μὲν πολεμίοις ἀνέῳξε τὴν συγκειμένην πυλίδα, τοὺς δ' ἐν τῷ χωρίῳ φύλακας ἀναστήσασα διαταχέων σώζειν ἑαυτοὺς ἠξίου καθ' ἑτέρας ἐξόδους τοῖς πολεμίοις ἀφανεῖς, ὡς κατεχόντων ἤδη τῶν Σαβίνων τὸ φρούριον. Διαφυγόντων δὲ τούτων τοὺς μὲν Σαβίνους ἀνεῳγμένας εὑρόντας τὰς πύλας κατασχεῖν τὸ φρούριον ἔρημον τῶν φυλάκων· τὴν δὲ Τάρπειαν, ὡς τὰ παρ' ἑαυτῆς ὅσα συνέθετο παρεσχημένην, ἀξιοῦν τοὺς μισθοὺς τῆς προδοσίας κατὰ τοὺς ὅρκους ἀπολαβεῖν.

XL. Ἔπειτα πάλιν ὁ μὲν Πείσων φησὶ τῶν Σαβίνων τὸν χρυσὸν ἑτοίμων ὄντων διδόναι τῇ κόρῃ τὸν περὶ τοῖς ἀριστεροῖς βραχίοσι, τὴν Τάρπειαν οὐ τὸν κόσμον ἀλλὰ τοὺς θυρεοὺς παρ' αὐτῶν αἰτεῖν. Τατίῳ δὲ θυμόν τ' εἰσελθεῖν ἐπὶ τῇ ἐξαπάτῃ καὶ λογισμὸν τοῦ μὴ παραβῆναι τὰς ὁμολογίας. Δόξαι δ' οὖν αὐτῷ δοῦναι μὲν τὰ ὅπλα, ὥσπερ ἡ παῖς ἠξίωσε, ποιῆσαι δ' ὅπως αὐτοῖς μηδὲν λαβοῦσα χρήσεται· καὶ αὐτίκα διατεινάμενον ὡς μάλιστ' ἰσχύος εἶχε ῥῖψαι τὸν θυρεὸν κατὰ τῆς κόρης, καὶ τοῖς ἄλλοις παρακελεύσασθαι ταὐτὸ ποιεῖν. Οὕτω δὴ βαλλομένην πάντοθεν τὴν Τάρπειαν ὑπὸ πλήθους τε καὶ ἰσχύος τῶν πληγῶν πεσεῖν καὶ περισωρευθεῖσαν ὑπὸ τῶν θυρεῶν ἀποθανεῖν. Οἱ δὲ περὶ τὸν Φάβιον ἐπὶ τοῖς Σαβίνοις ποιοῦσι τὴν τῶν ὁμολογιῶν ἀπάτην. Δέον γὰρ αὐτοὺς τὸν χρυσὸν, ὥσπερ ἡ Τάρπεια ἠξίου, κατὰ τὰς ὁμολογίας ἀποδιδόναι, χαλεπαίνοντας ἐπὶ τῷ μεγέθει τοῦ μισθοῦ τὰ σκεπαστήρια κατ' αὐτῆς βαλεῖν, ὡς ταῦθ' ὅτ' ὤμνυσαν αὐτῇ δώσειν ὑπεσχημένους. Ἔοικε δὲ τὰ μετὰ ταῦτα γενόμενα τὴν Πείσωνος ἀληθεστέραν ποιεῖν ἀπόφασιν. Τάφου τε γὰρ ἔνθ' ἔπεσεν ἠξίωται, τὸν ἱερώτατον τῆς πόλεως κατέχουσα λόφον, καὶ χοὰς αὐτῇ Ῥωμαῖοι καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἐπιτελοῦσι· λέγω δ' ἃ Πείσων γρά-

maxime neglegi putabat, clam iis qui in arce erant se recepit.

XXXIX. Atque hactenus omnes Romani scriptores consentiunt; at in sequentibus dissentiunt. Piso enim, Censorius (cuius paulo ante memini) asserit nuntium ex arce a Tarpeia noctu missum, qui Romulo significaret quid virgo cum Sabinis pacta esset, nempe arma quæ corpus protegunt ab illis pactionum ambiguitate deceptis eam petituram, et qui postularet ut alias noctu copias in arcem mitteret, quæ cum ipso duce hostes armis nudatos opprimerent. Sed hunc nuntium ad regem Sabinorum transfugisse, et illi consilia Tarpeiæ indicasse. Fabius vero et Cincius nihil tale accidisse dicunt, sed puellam pacta proditionis servasse affirmant. At in iis quæ sequuntur omnes consentiunt. Narrant enim Tarpeiam, ut promissa servaret, rege Sabinorum cum exercitus parte lectissima adventante, hostibus portam, de qua inter eos convenerat, aperuisse, locique custodes *ex somno* excitatos monuisse, ut ocius se servarent per aliam portam hostibus incognitam, quod Sabini iam arcem occupassent. Cum autem hi diffugissent, Sabinos nactos portas apertas occupasse arcem a custodibus desertam: Tarpeiam vero, quod quæ pollicita fuerat præstitisset, petiisse ut sibi darent proditionis mercedem, quam iureiurando promiserant.

XL. Hic rursus Piso ait, Sabinis paratis aurum puellæ tradere quod in sinistris brachiis gestabant, Tarpeiam non ornamentum illud, sed eorum scuta petiisse. Tunc autem Tatium, ob istam fraudem ira correptum excogitasse rationem, qua pactum non violaret. Visum enim illi arma quidem tradere, ut puella postulabat, sed ita ut iis acceptis uti non posset: quare mox totis viribus vibratum scutum in puellam iecisse, et ut idem alii facerent imperasse: atque ita undique petitam Tarpeiam multitudine et vi ictuum cecidisse, et scutis undique obrutam obiisse. Fabius vero hanc fraudem Sabinis attribuit: ait enim eos, cum aurum ut Tarpeia postularat ex pacto tradere deberent, indignatos mercedis magnitudine, arma quibus se tegebant in eam iecisse: quod hæc, quo tempore iurassent, illi promisissent. Sed quæ postea sunt secuta faciunt ut Pisonis sententia ad veritatem propius accedere videatur. Nam sepulcri honore, in eo loco ubi ceciderat, in sanctissimo urbis colle Romani eam dignam habuerunt, eique inferias quotannis faciunt; dico autem quæ Piso scribit, quo-

φει· ὧν οὐδενὸς εἰκὸς αὐτὴν, εἰ προδιδοῦσα τὴν πατρίδα τοῖς πολεμίοις ἀπέθανεν, οὔτε παρὰ τῶν προδοθέντων οὔτε παρὰ τῶν ἀποκτεινάντων τυχεῖν, ἀλλὰ καὶ εἴ τι λείψανον αὐτῆς ἦν τοῦ σώματος, ἀνασκαφὲν ἔξω ῥιφῆναι σὺν χρόνῳ, φόβου τε καὶ ἀποτροπῆς ἕνεκα τῶν μελλόντων τὰ ὅμοια δρᾶν. Ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τούτων κρινέτω τις ὡς βούλεται.

XLI. Ὁ δὲ Τάτιος καὶ οἱ Σαβῖνοι φρουρίου γενόμενοι καρτεροῦ κύριοι, καὶ τὰ πλεῖστα τῆς Ῥωμαίων ἀποσκευῆς ἀμοχθεὶ παρειληφότες, ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς ἤδη τὸν πόλεμον διέφερον. Πολλαὶ μὲν οὖν αὐτῶν ἐγίνοντο καὶ διὰ πολλὰς προφάσεις παρεστρατοπεδευκότων ἀλλήλοις δι' ὀλίγου πεῖραί τε καὶ συμπλοκαὶ, οὔτε τὰ κατορθώματα μεγάλ' ἑκατέρῳ φέρουσαι τῶν στρατευμάτων, οὔτε τὰ σφάλματα· μέγισται δ' ἐκ παρατάξεως ὅλαις ταῖς δυνάμεσι πρὸς ἀλλήλας μάχαι διτταὶ καὶ φόνος ἑκατέρων πολύς. Ἑλκομένου γὰρ τοῦ χρόνου, γνώμην ἀμφότεροι τὴν αὐτὴν ἔσχον, ὁλοσχερεῖ κρῖναι τὸν ἀγῶνα μάχῃ· καὶ προελθόντες εἰς τὸ μεταξὺ τῶν στρατοπέδων χωρίον ἡγεμόνες τ' ἄριστοι τὰ πολέμια καὶ στρατιῶται πολλῶν ἐθάδες ἀγώνων, ἄξια λόγου ἔργ' ἀπεδείκνυντ' ἐπιόντες τ' ἀλλήλοις καὶ τοὺς ἐπιόντας δεχόμενοι καὶ ἐξ ὑποστροφῆς εἰς ἴσον αὖθις καθιστάμενοι. Οἱ δ' ἐπὶ τῶν ἐρυμάτων ἑστῶτες ἰσορρόπου θεαταὶ ἀγῶνος καὶ θαμινὰ ἑκατέρωσε μεταπίπτοντος, τῷ μὲν κατορθοῦντι τῶν σφετέρων ἐπικελεύσει τε καὶ παιανισμῷ πολλὴν ἐποίουν τὴν εἰς τὸ εὔψυχον ἐπίδοσιν, τῷ δὲ κάμνοντι καὶ διωκομένῳ δεήσεις τε καὶ οἰμωγὰς προϊέμενοι κωλυταὶ τοῦ εἰς τέλος ἀνάνδρου ἐγίνοντο· ὑφ' ὧν ἀμφοτέρων ἠναγκάζοντο καὶ παρὰ δύναμιν ὑπομένειν τὰ δεινά. Ἐκείνην μὲν οὖν τὴν ἡμέραν οὕτω διενέγκαντες ἀγχωμάλως τὴν μάχην, σκότους ὄντος ἤδη, ἄσμενοι εἰς τοὺς οἰκείους ἑκάτεροι χάρακας ἀπηλλάσσοντο.

XLII. Ταῖς δ' ἑξῆς ἡμέραις ταφὰς ποιησάμενοι τῶν νεκρῶν καὶ τοὺς κεκμηκότας ὑπὸ τραυμάτων ἀνακτησάμενοι δυνάμεις τε παρασκευάσαντες ἄλλας, ἐπειδὴ ἔδοξεν αὐτοῖς αὖθις ἑτέραν συνάψαι μάχην, εἰς τὸ αὐτὸ τῷ προτέρῳ χωρίον συνελθόντες ἄχρι νυκτὸς ἐμάχοντο. Ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ Ῥωμαίων ἀμφοτέροις ἐπικρατούντων τοῖς κέρασιν· εἶχε δὲ τοῦ δεξιοῦ τὴν ἡγεμονίαν αὐτὸς ὁ Ῥωμύλος, τοῦ δ' ἀριστεροῦ Λοκόμων ὁ Τυρρηνός· τοῦ δὲ μέσου μηδέπω κρίσιν ἔχοντος, ὁ κωλύσας τὴν εἰς τέλος τῶν Σαβίνων ἧτταν καὶ εἰς ἀντίπαλα καταστήσας αὖθις τὰ λειπόμενα τοῖς νικῶσιν εἷς ἀνὴρ ἐγένετο, Μέττος Κούρτιος ὄνομα, ῥώμην τε σώματος πολὺς [ἀνὴρ] καὶ κατὰ χεῖρα γενναῖος, μάλιστα δ' ἐπὶ τῷ μηδέν' ὀκνεῖν φόβον ἢ κίνδυνον εὐδοκιμῶν. Οὗτος ἐτάχθη μὲν ἡγεῖσθαι τῶν κατὰ μέσην ἀγωνιζομένων τὴν φάλαγγα, καὶ τοὺς ἀντιτεταγμένους ἐνίκα· βουληθεὶς δὲ καὶ τὰ κέρατα τῶν Σαβίνων μοχθοῦντ' ἤδη καὶ ἐξωθούμεν' εἰς τὸ ἴσον καταστῆσαι, παρακε-

rum neutrum, si patria hostibus prodita obiisset, aut ab proditis aut ab interfectoribus consecutam eam esse est verisimile, immo vero siquæ reliquiæ corporis ipsius superfuissent, effossæ et eiectæ fuissent, ut a tali facinore ceteri in posterum deterrerentur et averterentur. Sed de his unicuique liberum sit iudicium.

XLI. Tatius vero et Sabini arce munita potiti, et maximo Romanorum apparatu sine ullo labore capto, iam in tuto bellum trahebant. Multæ igitur ob varias occasiones, castris brevi spatio inter se distantibus, velitationes et prœlia levia periculi faciendi gratia inter eos fiebant, quorum eventus neutris magna neque commoda neque incommoda afferebant. Sed bis in acie totis viribus acerrime pugnatum est, et magna utrimque cædes facta. Cum enim tempus traheretur idem utrisque placuit, totis viribus de summa rerum prœlio decernere, progressique in mediam castrorum planitiem, et duces rebus bellicis præstantissimi et milites multis certaminibus exercitati, præclara facinora ediderunt, se mutuo adorientes et adorientium impetum excipientes et prœlium æquo marte redintegrantes. Qui vero in munitionibus erant spectatores æqui certaminis et nunc huc nunc illuc inclinantis victoriæ, suis rem fortiter gerentibus adhortatione et acclamatione animos ad fortitudinem plurimum accendebant : illos vero qui laborabant et ab hoste premebantur precibus et fletibus impediebant ne prorsus ignaviter se gererent. Quibus utrisque rebus cogebantur vel supra vires quævis pericula sustinere. Cum igitur per totum illum diem æquo marte pugnassent, iam tenebris coortis utrique læti in sua castra se receperunt.

XLII. Insequentibus vero diebus sepultis cadaveribus, sauciisque curatis, et aliis copiis paratis, cum utrisque visum esset alterum prœlium committere, in eodem quo ante loco congressi ad noctem usque pugnarunt. Cum in hac pugna Romani ab utroque cornu vincerent (dextro enim præerat Romulus, lævo Lucumo Etruscus) in acie vero media res nondum ad discrimen perducta esset, vir quidam nomine Mettus Curtius, magno corporis robore præditus et manu strenuus, præcipue vero celebris, quod nullum periculum aut metum formidaret, impedivit quo minus Sabini penitus vincerentur, et reliqua copiarum parte hostibus victoribus opposita prœlium redintegravit. Hic præfectus fuerat mediæ aciei et hostes sibi oppositos vicerat : sed cum vellet et Sabinorum cornua, quæ laborabant et iam loco pellebantur, in integrum restituere, suos adhortatus persequebatur hostes fugientes dissipatosque, eosque ad portas usque egit, ita ut Romulus cogeretur, relicta victoria semiparta se convertere, et ad hostium victricem partem

λευσάμενος τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἐδίωκε τοὺς φεύγοντας τῶν πολεμίων ἐσκεδασμένους, καὶ μέχρι τῶν πυλῶν αὐτοὺς ἤλασεν, ὥστ' ἠναγκάσθη καταλιπὼν ἡμιτελῆ τὴν νίκην ὁ Ῥωμύλος ἐπιστρέψαι τε καὶ ἐπὶ τὰ νικῶντα τῶν πολεμίων ὤσασθαι μέρη. Τὸ μὲν δὴ κάμνον τῶν Σαβίνων μέρος ἐν τῷ ἴσῳ πάλιν ἦν, ἀπελθούσης τῆς μετὰ Ῥωμύλου δυνάμεως· ὁ δὲ κίνδυνος ἅπας περὶ τὸν Κούρτιον καὶ τοὺς σὺν ἐκείνῳ νικῶντας ἐγεγόνει. Χρόνον μὲν οὖν τινα οἱ Σαβῖνοι δεξάμενοι τοὺς Ῥωμαίους λαμπρῶς ἠγωνίσαντο· ἔπειτα πολλῶν ἐπ' αὐτοὺς συνιόντων ἐνέκλινάν τε καὶ διέσωζον ἑαυτοὺς ἐπὶ τὸν χάρακα, πολλὴν τοῦ Κουρτίου παρέχοντος αὐτοῖς εἰς τὸ μὴ διώκεσθαι τεταραγμένοις, ἀλλὰ βάδην ἀποχωρεῖν, ἀσφάλειαν. Αὐτὸς γὰρ εἱστήκει μαχόμενος καὶ τὸν Ῥωμύλον ἐπιόντ' ἐδέχετο· γίνεταί τε τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν συμπεσόντων ἀλλήλοις μέγας καὶ καλὸς ἀγών. Ἔξαιμος δ' ἤδη καὶ καταβελὴς ὢν ὁ Κούρτιος ὑπήει κατ' ὀλίγον, καὶ αὐτὸν ἐκ τῶν κατόπιν ὑπεδέχετο λίμνη βαθεῖα, ἣν περιελθεῖν μὲν χαλεπὸν ἦν περικεχυμένων πανταχόθεν τῶν πολεμίων, διελθεῖν δ' ὑπό τ' ἰλύος πλήθους, ἣν τὰ πέριξ τέλματ' εἶχε, καὶ βάθους ὕδατος τοῦ κατὰ μέσην αὐτὴν συνεστῶτος, ἄπορον. Ταύτῃ πλησιάσας ἔρριψεν ἑαυτὸν εἰς τὸ νᾶμα σὺν τοῖς ὅπλοις· καὶ ὁ Ῥωμύλος, ὡς αὐτίκα δὴ τοῦ ἀνδρὸς ἐν τῇ λίμνῃ διαφθαρησομένου, καὶ ἅμ' ἐπεὶ ἀδύνατον ἦν κατὰ τέλματός τ' αὐτὸν καὶ δι' ὕδατος πολλοῦ διώκειν, ἐπὶ τοὺς ἄλλους Σαβίνους τρέπεται. Ὁ δὲ Κούρτιος πολλὰ μοχθήσας σὺν χρόνῳ σώζεταί τ' ἐκ τῆς λίμνης τὰ ὅπλ' ἔχων καὶ εἰς τὸν χάρακ' ἀπάγεται. Οὗτος ὁ τόπος ἀνακέχωσται μὲν ἤδη, καλεῖται δ' ἐξ ἐκείνου τοῦ πάθους Κούρτιος λάκος, ἐν μέσῳ μάλιστ' ὢν τῆς Ῥωμαίων ἀγορᾶς.

XLIII. Ῥωμύλος δὲ τοὺς ἄλλους διώκων ἐγγὺς γενόμενος τοῦ Καπιτωλίου, καὶ πολλὰς ἐλπίδας ἔχων αἱρήσειν τὸ φρούριον, ἄλλοις τε πολλοῖς τραύμασι καταπονηθεὶς καὶ δὴ καὶ λίθου πληγῇ ἐξαισίῳ κατὰ κροτάφου ἐνεχθέντος ἐκ τῶν ἄνωθεν κακωθείς, αἴρεταί τε πρὸς τῶν παρόντων ἡμιθανὴς καὶ εἰς τὸ τεῖχος ἀποφέρεται. Τοῖς δὲ Ῥωμαίοις δέος ἐμπίπτει τὸν ἡγεμόν' οὐκέθ' ὁρῶσι, καὶ τρέπεται τὸ δεξιὸν κέρας εἰς φυγήν· οἱ δ' ἐν τῷ εὐωνύμῳ ταχθέντες ἅμα τῷ Λοκόμωνι τέως μὲν ἀντεῖχον ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος ἀναθαρρυνόμενοι, λαμπροτάτου τὰ πολέμι' ἀνδρὸς καὶ πλεῖστ' ἔργα κατὰ τοῦτον τὸν πόλεμον ἀποδειξαμένου· ἐπεὶ δὲ κἀκεῖνος ἐλαθεὶς διὰ τῶν πλευρῶν σαυνίῳ τῆς δυνάμεως ὑπολειπούσης ἔπεσεν, οὐδ' αὐτοὶ διέμειναν. Φυγὴ δὴ μετὰ τοῦτο πάντων αὐτῶν ἐγένετο, καὶ οἱ Σαβῖνοι τεθαρρηκότες ἐδίωκον ἄχρι τῆς πόλεως· ἤδη δὲ πλησιάζοντες ταῖς πύλαις ἀπηλαύνοντο, τῆς νεότητος ἐπεξελθούσης αὐτοῖς ἀκραιφνοῦς, ᾗ τὰ τείχη φυλάττειν ὁ βασιλεὺς ἐπέτρεψε, καὶ τοῦ Ῥωμύλου· ῥᾶον γὰρ ἤδη εἶχεν ἐκ

contendere. Sabinorum igitur pars, quæ laborabat, rursus æquo marte pugnabat, postquam discesserunt qui cum Romulo erant. Omne autem periculum in ipsum Curtium et in eius commilitones victores est conversum. Atque aliquantisper Sabini Romanorum impetum sustinentes egregie pugnarunt : sed cum multi in eos ingruerent, aciem inclinarunt et se in castra incolumes receperunt. Curtius enim diligenter strenue, ne hostis perturbatos insequeretur, et effecit ut sensim pedem tuto referrent. Ipse enim pugnans Romuli impetum excipiebat, atque grave et præclarum certamen inter ipsos duces, qui sibi invicem occurrerant, commissum est. At Curtius iam exsanguis et telis saucius pedetemptim recedebat, eumque a tergo palus profunda excepit, quam circumire difficile erat, hostibus undique circumfusis; transire vero non poterat, tum ob cœni copiam, quod stagna circumdedit, tum ob aquæ profunditatem, quæ in eius medio erat. Itaque, cum ad hanc accessisset, armatus se in aquam coniecit. Et Romulus, sperans eum brevi in palude periturum, simul etiam quia non poterat eum persequi per cœnum et aquam profundam, in alios Sabinos impetum convertit Curtius vero diu luctatus tandem ex palude cum armis evasit, et in castra abductus est. Iste locus iam terra congesta repletus est; adhuc tamen ob illum casum vocatur Curtius lacus, atque ferme in medio Romanorum foro est.

XLIII. Romulus vero alios persequens, cum iam ad Capitolium accessisset, et in magnam spem venisset arcis capiendæ, præter alia vulnera, quibus erat fatigatus, infausto etiam iactu saxi de locis superioribus in tempora delati sauciatus, semimortuus a proximis sublatus et in urbem relatus est. Romanos autem timor invasit, quod ducem non amplius videbant, et eorum dextrum cornu in fugam versum est. Qui vero in lævo cum ipso Lucumone steterunt, aliquamdiu *hostibus* restiterunt, quod ipsorum animos confirmaret dux rebus bellicis clarissimus, qui in hoc prœlio plurima egregia facinora edidit : postquam autem et ipse per latus pilo traiectus, viribus iam deficientibus cecidit, ne ipsi quidem *in pugna* persliterunt; itaque postea omnes in fugam sunt versi, et Sabini audacter eos usque ad urbem persecuti sunt. Cum vero iam ad portas accederent, repulsi sunt iuventute, cui rex murorum custodiam commiserat, in eos viribus recentibus erumpente : et cum ipse quoque Romulus

τοῦ τραύματος· ἐκβοηθήσαντος ὡς εἶχε τάχους, ἐγίνετό τ' ἀγχίστροφος ἡ τοῦ ἀγῶνος τύχη καὶ πολλὴν ἔχουσα τὴν ἐπὶ θάτερα μεταβολήν. Οἱ μέν γε φεύγοντες, ὡς τὸν ἡγεμόν' ἐκ τοῦ ἀπροσδοκήτου φανέντ' εἶδον, ἀναλαβόντες ἑαυτοὺς ἐκ τοῦ προτέρου δέους εἰς τάξιν καθίσταντο, καὶ οὐκέτ' ἀνεβάλλοντο μὴ οὐχ ὁμόσε τοῖς ἐχθροῖς χωρεῖν· οἱ δὲ τέως κατείργοντες αὐτοὺς, καὶ μηδεμίαν οἰόμενοι μηχανὴν εἶναι τοῦ μὴ οὐ κατὰ κράτος αὐτὴν τὴν πόλιν ἁλῶναι, ἐπειδὴ τὸ αἰφνίδιόν τε καὶ παράδοξον ἐθεάσαντο τῆς μεταβολῆς, περὶ σωτηρίας αὐτοὶ τῆς ἑαυτῶν ἐσκόπουν. Ἦν δ' αὐτοῖς οὐκ εὐπετὴς ἡ πρὸς τὸν χάρακ' ἀναχώρησις καθ' ὑψηλοῦ τε χωρίου καὶ διὰ κοίλης ὁδοῦ διωκομένοις, καὶ ὁ πολὺς αὐτῶν φόνος ἐν ταύτῃ γίνεται τῇ τροπῇ. Ἐκείνην μὲν οὖν τὴν ἡμέραν οὕτως ἀγχωμάλως ἀγωνισάμενοι καὶ εἰς τύχας παραλόγους ἀμφότεροι καταστάντες, ἡλίου περὶ καταφορὰν ὄντος ἤδη διεκρίθησαν.

XLIV. Ταῖς δ' ἑξῆς ἡμέραις οἵ τε Σαβῖνοι ἐν βουλῇ ἐγίνοντο, πότερον ἀπολύσουσιν ἐπ' οἴκου τὰς δυνάμεις ὅσα δύνανται τῆς χώρας τῶν πολεμίων κακώσαντες, ἢ προσμεταπέμψονται στρατιὰν ἑτέραν οἴκοθεν καὶ προσμενοῦσι λιπαροῦντες, ἕως τὸ κράτιστον ἐπιθήσωσι τῷ πολέμῳ τέλος. Πονηρὸν δ' αὐτοῖς καὶ τὸ ἀπιέναι μετ' αἰσχύνης τῆς ἀπράκτου ἀναχωρήσεως ἐφαίνετ' εἶναι, καὶ τὸ μένειν οὐδενὸς σφίσι χωροῦντος κατ' ἐλπίδα· συμβάσεως δὲ πέρι [τοῦ] διαλέγεσθαι πρὸς τοὺς ἐχθροὺς, ἥνπερ ἐδόκουν εἶναι μόνην εὐπρεπῆ τοῦ πολέμου ἀπαλλαγὴν, οὐχ ἑαυτοῖς μᾶλλον ἢ Ῥωμαίοις ἁρμόττειν ὑπελάμβανον. Ῥωμαῖοι δ' οὐδὲν ἧττον ἀλλὰ καὶ μᾶλλον τῶν Σαβίνων εἰς πολλὴν ἀπορίαν ἐνέπιπτον, ὅ τι χρήσονται τοῖς πράγμασιν. Οὔτε γὰρ ἀποδιδόναι τὰς γυναῖκας ἠξίουν οὔτε κατέχειν· τῷ μὲν ἧτταν ὁμολογουμένην ἀκολουθεῖν οἰόμενοι καὶ ἀναγκαῖον σφίσιν ἐσόμενον πᾶν ὅ τι ἂν ἀλλ' ἐπιταχθῶσιν ὑπομένειν· τῷ δὲ πολλὰ καὶ δεινὰ ἐπιδεῖν χώρας τε πορθουμένης καὶ νεότητος τῆς κρατίστης ἀπολλυμένης· περὶ φιλίας τ' εἰ διαλέγοιντο πρὸς τοὺς Σαβίνους, οὐδενὸς ὑπελάμβανον τεύξεσθαι τῶν μετρίων, διὰ πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα, μάλιστα δ' ὅτι ταῖς αὐθαδείαις οὐ μετριότης γίνεται πρὸς τὸ ἀντίπαλον ἐπὶ θεραπείας τραπόμενον, ἀλλὰ βαρύτης.

XLV. Ἐν ᾧ δ' ἀμφότεροι ταῦτα διαλογιζόμενοι καὶ οὔτε μάχης ἄρχειν τολμῶντες οὔτε περὶ φιλίας διαλεγόμενοι παρεῖλκον τὸν χρόνον, αἱ Ῥωμαίων γυναῖκες, ὅσαι τοῦ Σαβίνων ἐτύγχανον οὖσαι γένους, δι' ἃς ὁ πόλεμος συνειστήκει, συνελθοῦσαι δίχα τῶν ἀνδρῶν εἰς ἓν χωρίον καὶ λόγον ἑαυταῖς δοῦσαι γνώμην ἐποιήσαντο συμβατηρίων ἄρξαι πρὸς ἀμφοτέρους αὐταὶ λόγων. Ἡ δὲ τοῦτ' εἰσηγησαμένη τὸ βούλευμα ταῖς γυναιξὶν Ἑρσιλία μὲν ἐκαλεῖτο, γένους δ' οὐκ ἀφανοῦς ἦν ἐν Σαβίνοις. Ταύτην δ' οἱ μέν φασι γεγαμημένην ἤδη σὺν ταῖς ἄλλαις ἁρπασθῆναι κόραις ὡς παρθένον· οἱ δὲ τὰ πιθανώτατα

(iam enim ex vulnere melius se habebat) celeritate quanta maxima potuit in eos eruptionem fecisset, confestim certaminis fortuna conversa et valde mutata est. Qui enim fugiebant, ubi ex insperato ducem suum viderunt, receptis ex recenti metu animis, ordines instaurarunt, et sine ulla mora manus cum hoste conseruerunt : qui vero fugientes intra mœnia compulerant, et qui existimabant fieri nulla ratione posse, quin urbem per vim caperent, postquam mutationem tam repentinam et præter omnem opinionem viderunt, suæ saluti consulere cœperunt. Difficilis autem erat illis receptus in castra, quia eos e loco superiore et per viam cavam hostes persequebantur : atque in hac fuga magna eorum cædes facta est. Cum igitur ita illo die æquo marte certassent, et in casus inopinatos utrique incidissent, sole iam ad occasum vergente dirempti sunt.

XLIV. Diebus vero sequentibus Sabini consultare cœperunt, utrum copias domum reducerent, agro hostili pro viribus vastato, an novus exercitus domo esset accersendus, et in bello constanter perseverandum, donec aptissimum finem ei imponerent. Grave enim illis videbatur, et cum dedecore re infecta redire, et manere re nulla sibi succedente ut speraverant. De compositione vero cum hostibus agere (qua sola ratione existimabant se honeste bello liberari posse) non sibi potius quam Romanis convenire arbitrabantur. Romani vero, non minus quam Sabini, immo etiam magis hærebant, dubitantes quidnam facturi essent. Neque enim mulieres reddere volebant, neque retinere : rati ex altero quidem secuturum, ut victos se faterentur, et quævis alia imperata facere cogerentur : ex altero vero ut multa et gravia paterentur, agri depopulationem et iuventutis fortissimæ cædes; si vero de amicitia cum Sabinis agerent, se nullas æquas conditiones impetraturos arbitrabantur, cum ob alias multas caussas, tum vero præcipue, quod in superbo hoste nihil moderati, sed omnia gravia essent erga adversarium, qui se ad comitatis officia convertit.

XLV. Dum autem hæc utrique secum cogitantes, et neutri aut initium prœlii facere aut de pace agere audentes, tempus protrahunt, Romanorum uxores quæ ex gente Sabina erant, quarum caussa bellum illud conflatum fuerat, cum remotis viris convenissent et inter se collocutæ essent, decreverunt utrosque ad fœdus et amicitiam invitare. Quæ autem huius rei auctor fuit et istud consilium mulieribus dedit, Hersilia vocabatur, genere non obscuro inter Sabinos orta. Hanc autem alii aiunt, iam nuptam cum ceteris puellis tanquam

γράφοντες ἑκοῦσαν ὑπομεῖναι λέγουσι μετὰ θυγατρός· ἁρπασθῆναι γὰρ δὴ κἀκείνης θυγατέρα μονογενῆ. Ὡς δὲ ταύτην ἔσχον τὴν γνώμην αἱ γυναῖκες, ἧκον ἐπὶ τὸ συνέδριον καὶ τυχοῦσαι λόγου μακρὰς ἐξέτειναν δεήσεις, ἐπιτροπὴν ἀξιοῦσαι λαβεῖν τῆς πρὸς τοὺς συγγενεῖς ἐξόδου, πολλὰς καὶ ἀγαθὰς ἐλπίδας ἔχειν λέγουσαι περὶ τοῦ συνάξειν εἰς ἓν τὰ ἔθνη καὶ ποιήσειν φίλια. Ὡς δὲ ταῦτ' ἤκουσαν οἱ συνεδρεύοντες τῷ βασιλεῖ, σφόδρα τ' ἠγάσθησαν, καὶ πόρον ὡς ἐν ἀμηχάνοις πράγμασι τοῦτον ὑπέλαβον εἶναι μόνον. Γίνεται δὴ μετὰ τοῦτο δόγμα τοιόνδε βουλῆς· ὅσαι τοῦ Σαβίνων γένους ἦσαν ἔχουσαι τέκνα, ταύταις ἐξουσίαν εἶναι καταλιπούσαις τὰ τέκνα παρὰ τοῖς ἀνδράσι πρεσβεύειν ὡς τοὺς ὁμοεθνεῖς· ὅσαι δὲ πλειόνων παίδων μητέρες ἦσαν ἐπάγεσθαι μοῖραν ἐξ αὐτῶν ὁσηνδήτινα, καὶ πράττειν ὅπως εἰς φιλίαν συνάξουσι τὰ ἔθνη. Μετὰ τοῦτ' ἐξῄεσαν ἐσθῆτας ἔχουσαι πενθίμους, τινὲς δ' αὐτῶν καὶ τέκνα νήπι' ἐπαγόμεναι. Ὡς δ' εἰς τὸν χάρακα τῶν Σαβίνων προῆλθον ὀδυρόμεναί τε καὶ προσπίπτουσαι τοῖς ἁπάντων γόνασι, πολὺν οἶκτον ἐκ τῶν ὁρώντων ἐκίνησαν, καὶ τὰ δάκρυα κατέχειν οὐδεὶς ἱκανὸς ἦν. Συναχθέντος δ' αὐταῖς τοῦ συνεδρίου τῶν προβούλων, καὶ κελεύσαντος τοῦ βασιλέως ὑπὲρ ὧν ἥκουσι λέγειν, ἡ τοῦ βουλεύματος ἄρξασα καὶ τὴν ἡγεμονίαν ἔχουσα τῆς πρεσβείας Ἑρσιλία μακρὰν καὶ συμπαθῆ διεξῆλθε δέησιν, ἀξιοῦσα χαρίσασθαι τὴν εἰρήνην ταῖς δεομέναις ὑπὲρ τῶν ἀνδρῶν, δι' ἃς ἐξενηνέχθαι τὸν πόλεμον ἀπέφαινεν· ἐφ' οἷς δὲ γενήσονται δικαίοις αἱ διαλύσεις, τοὺς ἡγεμόνας αὐτοὺς συνελθόντας ἐφ' ἑαυτῶν διομολογήσασθαι, πρὸς τὸ κοινῇ συμφέρον ὁρῶντας.

XLVI. Τοιαῦτ' εἰποῦσαι προὔπεσον ἅπασαι τῶν τοῦ βασιλέως γονάτων ἅμα τοῖς τέκνοις, καὶ διέμενον ἐρριμμέναι τέως ἀνέστησαν αὐτὰς ἐκ τῆς γῆς οἱ παρόντες, ἅπαντα ποιήσειν τὰ μέτρια καὶ δυνατὰ ὑπισχνούμενοι. Μεταστησάμενοι δ' αὐτὰς ἐκ τοῦ συνεδρίου καὶ βουλευσάμενοι καθ' ἑαυτοὺς ἔκριναν ποιεῖσθαι τὰς διαλλαγάς. Καὶ γίνονται τοῖς ἔθνεσιν ἐκεχειρίαι μὲν πρῶτον, ἔπειτα συνελθόντων τῶν βασιλέων συνθῆκαι περὶ φιλίας. Ἦν δὲ τὰ συνομολογηθέντα τοῖς ἀνδράσι, περὶ ὧν τοὺς ὅρκους ἐποιήσαντο, τοιάδε· βασιλέας μὲν εἶναι Ῥωμαίων Ῥωμύλον καὶ Τάτιον ἰσοψήφους ὄντας καὶ τιμὰς καρπουμένους τὰς ἴσας· καλεῖσθαι δὲ τὴν μὲν πόλιν ἐπὶ τοῦ κτίσαντος τὸ αὐτὸ φυλάττουσαν ὄνομα Ῥώμην, καὶ ἕν' ἕκαστον τῶν ἐν αὐτῇ πολιτῶν Ῥωμαῖον, ὡς πρότερον, τοὺς δὲ σύμπαντας ἐπὶ τῆς Τατίου πατρίδος κοινῇ περιλαμβανομένους κλήσει Κυρίτας· πολιτεύειν δὲ τοὺς βουλομένους Σαβίνων ἐν Ῥώμῃ, ἱερά τε συνενεγκαμένους καὶ εἰς φυλὰς καὶ εἰς φράτρας ἐπιδιαιρεθέντας. Ταῦτ' ὀμόσαντες καὶ βωμοὺς ἐπὶ τοῖς ὅρκοις ἱδρυσάμενοι κατὰ μέσην μάλιστα τὴν καλουμένην ἱερὰν ὁδὸν συνεκεράσθησαν ἀλλήλοις, καὶ οἱ μὲν

virginem raptam fuisse : sed qui proxime ad veritatem accedunt, eam sponte cum filia in urbe remansisse tradunt; raptam enim esse illius quoque filiam unicam. Cum igitur mulieres hoc consilium iniissent, in senatum venerunt, et impetrata dicendi copia multis precibus usæ sunt, petentes ut sibi ad cognatos exire permitteretur; dicebant enim se certissimam spem cepisse, fore ut gentes in unam contraherent et amicitiam inter utramque conciliarent. Quæ cum audissent regis comites, vehementer lætati sunt et existimarunt ut in rebus desperatis hanc solam esse rationem qua se expedirent. Postea igitur senatusconsultum factum est, ut quotquot gentis Sabinæ liberos haberent, eis liceret, filiis apud maritos suos relictis, legationem ad gentiles obire : quæ vero plurium liberorum essent matres, secum ducerent eorum partem quantamcunque voluissent, et darent operam ut inter gentes amicitiam conciliarent. Inde egressæ sunt veste lugubri indutæ, et nonnullæ infantes secum ferentes. Cum autem ad Sabinorum castra venissent, eiulantes et ad omnium genua se prosternentes magnam hominibus spectantibus misericordiam commoverunt, neque quisquam lacrimas continere potuit. Et consilio ex senatus primoribus earum caussa convocato, rege iubente eas cur venissent exponere, Hersilia, consilii auctor et legationis princeps, prolixa et miserabili oratione usa est, suppliciter petens ut sibi, quarum caussa hoc bellum susceptum esse ostendebat, deprecantibus pro viris pacem concederent. Quibus vero conditionibus bellum esset dirimendum, ipsos duces in unum coëuntes pro arbitrio decreturos, ad communem utilitatem spectantes.

XLVI. Atque his dictis omnes una cum liberis ad regis genua acciderunt et prostratæ iacuerunt, donec qui aderant eas e terra erexerunt, promittentes se omnia facturos quæ æqua essent et fieri possent. Ac mox, postquam eas ex concilio excedere iusserunt, consultatione inter se habita pacem faciendam esse decreverunt. Ac primum quidem induciæ inter gentes factæ, deinde, regibus coëuntibus, amicitia etiam facta et fœdus ictum est. Quæ vero illi inter se pacti sunt, et quorum confirmandorum caussa iusiurandum interposuerunt, hæc sunt : ut Romulus et Tatius essent Romanorum reges, pari potestate et pari honore fruentes : urbs vero vocaretur a conditore idem Romæ nomen servans, et unusquisque civis Romanus ut ante appellaretur, sed universi a Tatii patria communi appellatione comprehensi Quirites vocarentur : et qui de Sabinis vellent Romæ degerent, et communicatis utrimque sacris in tribus et curias distribuerentur. Hæc cum iurassent, et aras ad fœdus faciendum erexissent in media ferme via sacra, inter se permixti sunt; atque ce-

ἄλλοι τὰς δυνάμεις ἀναλαβόντες ἡγεμόνες ἀπῆγον ἐπ' οἴκου, Τάτιος δ' ὁ βασιλεὺς καὶ σὺν αὐτῷ τρεῖς ἄνδρες οἴκων τῶν διαφανεστάτων ὑπέμειναν ἐν Ῥώμῃ, καὶ τιμὰς ἔσχον, ἃς τὸ ἐξ αὐτῶν ἐκαρποῦτο γένος, Οὐόλεσσος Οὐαλέριος καὶ Τάλλος Τυράννιος ἐπίκλησιν καὶ τελευταῖος Μέττος Κούρτιος, ὁ τὴν λίμνην σὺν τοῖς ὅπλοις διανηξάμενος, οἷς παρέμειναν ἑταῖροί τε καὶ συγγενεῖς καὶ πελάται, τῶν ἐπιχωρίων ἀριθμὸν οὐκ ἐλάττους.

XLVII. Καταστάντων δὲ τῶν πραγμάτων ἔδοξε τοῖς βασιλεῦσιν, ἐπειδὴ πολλὴν ἐπίδοσιν εἰς ὄχλου πλῆθος ἡ πόλις εἰλήφει, διπλάσιον τοῦ προτέρου ποιῆσαι τὸν τῶν πατρικίων ἀριθμὸν, προσκαταλέξαντας ἐν τοῖς ἐπιφανεστάτοις οἴκοις ἐκ τῶν ὕστερον ἐποικησάντων ἴσους τοῖς προτέροις, οὓς ἐκάλεσαν πατρικίους νεωτέρους ἐξ ὧν ἑκατὸν ἄνδρας, οὓς αἱ φρᾶτραι προεχειρίσαντο, τοῖς ἀρχαίοις βουλευταῖς προσέγραψαν. Περὶ μὲν οὖν τούτων ὀλίγου δεῖν πάντες οἱ συγγράψαντες τὰς Ῥωμαϊκὰς ἱστορίας συμπεφωνήκασιν· ὀλίγοι δέ τινες περὶ τοῦ πλήθους τῶν προσκαταγραφέντων βουλευτῶν διαφέρονται. Οὐ γὰρ ἑκατὸν, ἀλλὰ πεντήκοντα τοὺς ἐπεισελθόντας εἰς τὴν βουλὴν ἀποφαίνουσι γενέσθαι. Περὶ δὲ τῶν τιμῶν, ἃς ταῖς γυναιξὶν οἱ βασιλεῖς ἀπέδοσαν, ὅτι συνήγαγον αὐτοὺς εἰς φιλίαν, οὐχ ἅπαντες Ῥωμαίων συγγραφεῖς συμφέρονται. Τινὲς μὲν γὰρ αὐτῶν γράφουσι τά τ' ἄλλα πολλὰ καὶ μεγάλα δωρήσασθαι ταῖς γυναιξὶ τοὺς ἡγεμόνας, καὶ δὴ καὶ τὰς φράτρας τριάκοντ' οὔσας, ὥσπερ ἔφην, ἐπωνύμους τῶν γυναικῶν ποιῆσαι· τοσαύτας γὰρ εἶναι γυναῖκας τὰς ἐπιπρεσβευσαμένας. Οὐάρρων δὲ Τερέντιος τοῦτ' αὐτοῖς τὸ μέρος οὐχ ὁμολογεῖ, παλαίτερον ἔτι λέγων ἐπὶ ταῖς κουρίαις τεθῆναι τὰ ὀνόμαθ' ὑπὸ τοῦ Ῥωμύλου κατὰ τὴν πρώτην τοῦ πλήθους διαίρεσιν, τὰ μὲν ἀπ' ἀνδρῶν ληφθέντα ἡγεμόνων, τὰ δ' ἀπὸ πάγων· τάς τ' ἐπὶ τὴν πρεσβείαν ἐξελθούσας γυναῖκας οὐ τριάκοντ' εἶναί φησιν, ἀλλὰ πεντακοσίας καὶ τριάκοντα τριῶν δεούσας· οἴεταί τ' οὐδ' εἰκὸς εἶναι τοσούτων γυναικῶν τιμὴν ἀφελομένους τοὺς βασιλεῖς, ὀλίγαις ἐξ αὐτῶν δοῦναι μόναις. Ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τούτων οὔτε μηδένα ποιήσασθαι λόγον, οὔτε πλείω γράφειν τῶν ἱκανῶν ἐφαίνετό μοι.

XLVIII. Περὶ δὲ τῆς Κυριτῶν πόλεως, ἐξ ἧς οἱ περὶ τὸν Τάτιον ἦσαν· ἀπαιτεῖ γὰρ ἡ διήγησις καὶ περὶ τούτων οἵτινές τε καὶ ὁπόθεν ἦσαν εἰπεῖν· τοσαῦτα παρελάβομεν. Ἐν τῇ Ῥεατίνων χώρᾳ, καθ' ὃν χρόνον Ἀβοριγῖνες αὐτὴν κατεῖχον, παρθένος τις ἐπιχωρία τοῦ πρώτου γένους εἰς ἱερὸν ἦλθεν Ἐνυαλίου χορεύουσα· τὸν δ' Ἐνυάλιον οἱ Σαβῖνοι, καὶ παρ' ἐκείνων οἱ Ῥωμαῖοι μαθόντες, Κυρῖνον ὀνομάζουσιν, οὐκ ἔχοντες εἰπεῖν τὸ ἀκριβὲς, εἴτ' Ἄρης ἐστὶν, εἴθ' ἕτερός τις ὁμοίας Ἄρει τιμὰς ἔχων. Οἱ μὲν γὰρ ἐφ' ἑνὸς οἴονται θεοῦ πολεμικῶν ἀγώνων ἡγεμόνος ἑκάτερον τῶν ὀνομάτων κατηγορεῖσθαι· οἱ δὲ

teri duces cum copiis domum redierunt, sed Tatius rex et cum eo tres viri ex illustrissimis gentibus Romæ remanserunt, et honores nacti sunt, quibus eorum posteri adhuc fruuntur; scilicet Volesus Valerius et Tallus cognomine Turannius, et postremus Mettus Curtius, qui armatus paludem tranaverat : quibuscum remanserunt et amici et cognati et clientes, indigenis non inferiores numero.

XLVII. Rebus autem compositis visum est regibus, quoniam ipsa multitudo non parum crevisset, duplicare patriciorum numerum, allectis in eum ordinem ex illustrissimis familiis de novis civibus totidem quot erant priores, quos et ipsos patricios iuniores vocarunt : ex quibus centum viros curiarum suffragiis creatos ad veterem senatorum numerum addiderunt. Atque in his quidem fere omnes rerum Romanarum scriptores consentiunt, sed pauci quidam de numero adscriptorum senatorum variant : non enim centum, sed quinquaginta in Senatum allectos fuisse asserunt. De honoribus autem quos reges mulieribus dederunt, quod inter se amicitiam conciliassent, inter Romanos scriptores non convenit. Eorum enim alii tradunt reges cum alia multa magnaque mulieribus largitos, tum etiam curias (quæ erant triginta, ut dixi) de ipsarum nomine nominasse : tot enim fuisse mulieres quæ legationem obierant. Sed Terentius Varro hac in parte illis non assentitur; asserens iam multo ante a Romulo nomina curiis imposita fuisse, cum primum multitudinem divisit, partim quidem ab ipsis ducibus desumpta, partim vero a pagis : mulieres vero quæ legationem obierant, non triginta, sed quingentas viginti septem fuisse. Et existimat verisimile non esse, reges tot mulieribus honorem ereptum paucis quibusdam solis concessisse. Sed hæc neque silentio præterire, neque prolixiore, quam par erat, oratione persequi mihi visum est.

XLVIII. De Curibus autem, ex qua urbe Tatius eiusque socii venerant (ipsa enim narratio postulat, ut de his etiam qui et unde essent dicam), hæc accepimus. In agro Reatino, quo tempore Aborigines eum tenebant, virgo quædam indigena, clarissimo genere prognata, choreas ducens templum Enyalii ingressa est. Enyalium autem Sabini, et Romani ab illis edocti, Quirinum appellant : nihil tamen certi afferre possunt, utrum sit Mars, an alius quis, qui eosdem honores habeat. Alii enim de uno eodemque deo bellicorum certaminum præside utrumque no-

κατὰ δύο τάττεσθαι δαιμόνων. πολεμιστῶν τὰ ὀνόματα. Ἐν δὲ τοῦ θεοῦ τῷ τεμένει χορεύουσ' ἡ παῖς ἔνθεος ἄφνω γίνεται, καὶ καταλιποῦσα τὸν χορὸν εἰς τὸν σηκὸν εἰςτρέχει τοῦ θεοῦ. Ἔπειτ' ἐγκύμων ἐκ τοῦ δαίμονος, ὡς ἅπασιν ἐδόκει, γενομένη τίκτει παῖδα, Μόδιον ὄνομα, Φαβίδιον ἐπίκλησιν· ὃς ἀνδρωθεὶς μορφήν τ' οὐ κατ' ἄνθρωπον, ἀλλὰ δαιμόνιον ἴσχει, καὶ τὰ πολέμια πάντων γίνεται λαμπρότατος· καὶ αὐτὸν εἰςέρχεται πόθος οἰκίσαι πόλιν ἐφ' ἑαυτοῦ. Συναγαγὼν δὴ χεῖρα πολλὴν τῶν περὶ ἐκεῖνα τὰ χωρί' οἰκούντων, ἐν ὀλίγῳ πάνυ χρόνῳ κτίζει τὰς καλουμένας Κύρεις· ὡς μέν τινες ἱστοροῦσιν ἐπὶ τοῦ δαίμονος, ἐξ οὗ γενέσθαι λόγος αὐτὸν εἶχε, τοὔνομα τῇ πόλει θέμενος· ὡς δ' ἕτεροι γράφουσιν ἐπὶ τῆς αἰχμῆς· κύρεις γὰρ οἱ Σαβῖνοι τὰς αἰχμὰς καλοῦσιν. Ταῦτα μὲν οὖν Τερέντιος Οὐάρρων γράφει.

XLIX. Ζηνόδοτος δ' ὁ Τροιζήνιος συγγραφεὺς Ὀμβρικοὺς ἔθνος αὐθιγενὲς ἱστορεῖ τὸ μὲν πρῶτον οἰκῆσαι περὶ τὴν καλουμένην Ῥεατίνην· ἐκεῖθεν δ' ὑπὸ Πελασγῶν ἐξελαθέντας εἰς ταύτην ἀφικέσθαι τὴν γῆν, ἔνθα νῦν οἰκοῦσι, καὶ μεταβαλόντας ἅμα τῷ τόπῳ τοὔνομα Σαβίνους ἐξ Ὀμβρικῶν προσαγορευθῆναι. Κάτων δὲ Πόρκιος τὸ μὲν ὄνομα τῷ Σαβίνων ἔθνει τεθῆναί φησιν ἐπὶ Σάβου τοῦ Σάγκου, δαίμονος ἐπιχωρίου· τοῦτον δὲ τὸν Σάγκον ὑπό τινων Πίστιον καλεῖσθαι Δία. Πρώτην δ' αὐτῶν οἴκησιν ἀποφαίνει γενέσθαι κώμην τινὰ καλουμένην Τεστροῦναν, ἀγχοῦ πόλεως Ἀμιτέρνης κειμένην· ἐξ ἧς ὁρμηθέντας τοὺς Σαβίνους εἰς τὴν Ῥεατίνην ἐμβαλεῖν, Ἀβοριγίνων αὐτὴν κατοικούντων, καὶ πόλιν αὐτῶν τὴν ἐπιφανεστάτην Κοτυλίας πολέμῳ χειρωσαμένους κατασχεῖν. Ἐκ δὲ τῆς Ῥεατίνης ἀποικίας ἀποστείλαντας ἄλλας τε πόλεις κτίσαι πολλάς, ἐν αἷς οἰκεῖν ἀτειχίστοις, καὶ δὴ καὶ τὰς προσαγορευομένας Κύρεις· χώραν δὲ κατασχεῖν τῆς μὲν Ἀδριανῆς θαλάττης ἀπέχουσαν ἀμφὶ τοὺς ὀγδοήκοντα καὶ διακοσίους σταδίους, τῆς δὲ Τυρρηνικῆς τετταράκοντα πρὸς διακοσίοις, μῆκος δ' αὐτῆς εἶναί φησιν ὀλίγῳ μεῖον σταδίων χιλίων. Ἔστι δέ τις καὶ ἄλλος ὑπὲρ τῶν Σαβίνων ἐν ἱστορίαις ἐπιχωρίοις φερόμενος λόγος, ὡς Λακεδαιμονίων ἐποικησάντων αὐτοῖς, καθ' ὃν χρόνον ἐπιτροπεύων Εὔνομον τὸν ἀδελφιδοῦν Λυκοῦργος ἔθετο τῇ Σπάρτῃ τοὺς νόμους. Ἀχθομένους γάρ τινας τῇ σκληρότητι τῆς νομοθεσίας καὶ διαστάντας ἀπὸ τῶν ἑτέρων οἴχεσθαι τὸ παράπαν ἐκ τῆς πόλεως. Ἔπειτα διὰ πελάγους πολλοῦ φερομένους εὔξασθαι τοῖς θεοῖς· πόθον γάρ τιν' ὑπελθεῖν αὐτοὺς ὁποίας δήποτε γῆς· εἰς ἣν ἂν ἔλθωσι πρώτην, ἐν ταύτῃ κατοικήσειν. Καταχθέντας δὲ τῆς Ἰταλίας περὶ τὰ καλούμενα Πωμεντῖνα πεδία τό τε χωρίον, ἐν ᾧ πρῶτον ὡρμίσαντο, Φορωνίαν ἀπὸ τῆς πελαγίου φορήσεως ὀνομάσαι, καὶ θεᾶς ἱερὸν ἱδρύσασθαι Φορωνίας, ᾗ τὰς εὐχὰς ἔθεντο· ἣν νῦν ἑνὸς ἀλλαγῇ γράμματος Φερωνίαν καλοῦσιν.

men usurpari arbitrantur, alii vero hæc nomina duobus diis bellatoribus tribui. Illa igitur puella in templo huius dei saltans, repente divino numine afflata est; et relicto choro in dei adytum se proripuit: deinde (ut omnes credunt) a deo compressa et gravida facta peperit filium nomine Modium, cognomine Fabidium; qui, cum ad virilem ætatem pervenisset, formam non humanam sed divinam habebat, et in rebus bellicis omnium clarissimus fuit; cumque cœpit desiderium urbis de se condendæ. Coacta igitur magna accolarum manu, perexiguo temporis spatio urbem, cui nomen Cures, condidit; ut nonnulli dicunt, a deo, ex quo cum ortum esse rumor erat, nomine urbi imposito; sed, ut alii scribunt, ab hasta. Hastas enim Sabini vocant Cures. Atque hæc quidem Terentius Varro scribit.

XLIX. At Zenodotus Trœzenius historicus tradit, Umbros gentem indigenam primum quidem habitasse in eo agro, qui Reatinus vocatur; inde vero expulsos a Pelasgis in hanc terram venisse, ubi nunc habitant; et gentis nomine una cum ipsis sedibus mutato Sabinos pro Umbris appellatos. At Porcius Cato nomen Sabinorum genti inditum fuisse ait a Sabo, filio Sanci, qui erat loci illius genius. Hunc autem Sancum a nonnullis vocari Dium Fidium. Primas autem eorum sedes asserit fuisse vicum quendam nomine Testrunam, prope urbem Amiternum situm, unde Sabinos profectos in agrum Reatinum irruptionem fecisse, ubi tunc Aborigines habitabant, et Cutilias urbem eorum nobilissimam armis cepisse. Ex agro autem Reatino coloniis deductis, cum alias multas urbes condidisse, quas sine muris incolebant, tum etiam eam quæ Cures vocatur. Agrum autem occupasse distantem ab Adriatico mari circiter ducenta et octoginta stadia, a Tyrrheno circiter ducenta et quadraginta, cuius longitudinem mille stadiis paullo minorem esse tradit. Fertur autem etiam alia opinio de Sabinis in indigenarum historiis. Aiunt enim, Lacedæmonios ad eos emigrasse, quo tempore Lycurgus, tutor Eunomi fratris filii, leges Spartanis condidit. Nonnullos enim legum severitatem moleste ferentes, et a ceteris secedentes, ex urbe excessisse. Deinde, longo maris spatio enavigato, diis vovisse (desiderium enim qualiscunque terræ eos subisse) quo terrarum primum appulissent, ibi se habitaturos. Delatos autem ad campos Italiæ, qui Pomptini vocantur, agrum quo primum appulerant Foroniam vocasse, ab ipsa maris navigatione, et deæ Foroniæ templum erexisse, cui vota nuncuparant: quam iam unius literæ immutatione Feroniam vocant. Inde autem profectos

Ἐκεῖθεν δ᾽ ὁρμηθέντας αὐτῶν τινας συνοίκους τοῖς Σαβίνοις γενέσθαι, καὶ διὰ τοῦτο πολλὰ τῶν νομίμων εἶναι Σαβίνων Λακωνικά, μάλιστα δὲ τὸ φιλοπόλεμόν τε καὶ τὸ λιτοδίαιτον καὶ παρὰ πάντα τὰ ἔργα τοῦ βίου σκληρόν. Ὑπὲρ μὲν δὴ τοῦ Σαβίνων γένους ταῦθ᾽ ἱκανά.

L. Οἱ δὲ περὶ τὸν Ῥωμύλον καὶ Τάτιον τήν τε πόλιν εὐθὺς ἐποίουν μείζονα, προσθέντες ἑτέρους αὐτῇ δύο λόφους, τόν τε Κυρίνιον κληθέντα καὶ τὸν Καίλιον· καὶ διελόμενοι τὰς οἰκήσεις χωρὶς ἀλλήλων δίαιταν ἐν τοῖς ἰδίοις ἑκάτεροι χωρίοις ἐποιοῦντο· Ῥωμύλος μὲν τὸ Παλάτιον κατέχων καὶ τὸ Καίλιον ὄρος· ἔστι δὲ τῷ Παλατίῳ προσεχές· Τάτιος δὲ τὸν Καπιτωλῖνον, ὅνπερ ἐξ ἀρχῆς κατέσχε, καὶ τὸν Κυρίνιον ὄχθον. Τὸ δ᾽ ὑποκείμενον τῷ Καπιτωλίῳ πεδίον, ἐκκόψαντες τὴν ἐν αὐτῷ πεφυκυῖαν ὕλην, καὶ τῆς λίμνης, ἣ δὴ διὰ τὸ κοῖλον εἶναι τὸ χωρίον ἐπλήθυε τοῖς κατιοῦσιν ἐκ τῶν ὀρῶν νάμασι, τὰ πολλὰ χώσαντες, ἀγορὰν αὐτόθι κατεστήσαντο, ᾗ καὶ νῦν ἔτι χρώμενοι Ῥωμαῖοι διατελοῦσι· καὶ τὰς συνόδους ἐνταῦθ᾽ ἐποιοῦντο, ἐν Ἡφαίστου χρηματίζοντες ἱερῷ μικρὸν ὑπερανεστηκότι τῆς ἀγορᾶς. Ἱερὰ θ᾽ ἱδρύσαντο καὶ βωμοὺς καθιέρωσαν οἷς ηὔξαντο κατὰ τὰς μάχας θεοῖς, Ῥωμύλος μὲν Ὀρθωσίῳ Διῒ παρὰ ταῖς καλουμέναις Μουγωνίσι πύλαις, αἳ φέρουσιν εἰς τὸ Παλάτιον ἐκ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ, ὅτι τὴν στρατιὰν αὐτοῦ φυγοῦσαν ἐποίησεν ὁ θεὸς ὑπακούσας ταῖς εὐχαῖς στῆναί τε καὶ πρὸς ἀλκὴν τραπέσθαι· Τάτιος δ᾽ Ἡλίῳ τε καὶ Σελήνῃ καὶ Κρόνῳ καὶ Ῥέᾳ, πρὸς δὲ τούτοις Ἑστίᾳ καὶ Ἡφαίστῳ καὶ Ἀρτέμιδι καὶ Ἐνυαλίῳ καὶ ἄλλοις θεοῖς, ὧν χαλεπὸν ἐξειπεῖν Ἑλλάδι γλώττῃ τὰ ὀνόματα· ἐν ἁπάσαις τε ταῖς κουρίαις Ἥρᾳ τραπέζας ἔθετο Κυριτίδι λεγομένῃ, αἳ καὶ εἰς τόδε χρόνου κεῖνται. Ἔτη μὲν οὖν πέντε συνεβασίλευσαν ἀλλήλοις ὑπὲρ οὐδενὸς διαφερόμενοι χρήματος, ἐν οἷς κοινὴν πρᾶξιν ἀπεδείξαντο τὴν ἐπὶ Καμερίνους στρατείαν. Λῃστήρια γὰρ ἐκπέμποντες οἱ Καμερῖνοι καὶ πολλὰ τὴν χώραν αὐτῶν κακοῦντες οὐ συνέβαινον ἐπὶ δίκην, πολλάκις ὑπ᾽ αὐτῶν καλούμενοι· οὓς ἐκ παρατάξεώς τε νικήσαντες· ἐχώρησαν γὰρ αὐτοῖς ὁμόσε· καὶ μετὰ ταῦτ᾽ ἐκ τειχομαχίας κατὰ κράτος [αὐτοὺς] ἑλόντες, ὅπλα μὲν ἀφείλοντο, καὶ χώρας ἐζημίωσαν τῇ τρίτῃ μερίδι, ἣν......... λυμαινομένων, τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐπεξελθόντες καὶ τροπωσάμενοι αὐτούς, τὰ μὲν αὐτῶν ἅπαντα τοῖς σφετέροις πολίταις διεῖλον, αὐτοὺς δὲ τοὺς ἀνθρώπους ὁπόσοι ἐβούλοντ᾽ ἐν Ῥώμῃ κατοικεῖν εἴασαν· ἐγένοντο δ᾽ ὡς τετρακισχίλιοι, οὓς ταῖς φράτραις ἐπεμέρισαν, καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν ἀποικίαν Ῥωμαίων ἐποίησαν. Ἦν δ᾽ Ἀλβανῶν ἀπόκτισις ἡ Καμερία, πολλοῖς χρόνοις ἀποσταλεῖσα πρότερον τῆς Ῥώμης· τὸ δ᾽ ἀρχαῖον Ἀβοριγίνων οἴκησις ἐν τοῖς πάνυ ἐπιφανής.

LI. Ἐνιαυτῷ δ᾽ ἕκτῳ περιίσταται πάλιν εἰς ἕνα

nonnullos eorum cum Sabinis habitasse et propterea multa Sabinorum instituta esse Laconica, præcipue vero belli studia et frugalitatem et in omnibus vitæ officiis duritiam. Atque hæc de Sabinorum origine sufficiunt.

L. Romulus vero et Tatius statim urbem auxerunt additis aliis duobus collibus, Quirinali et Cælio : et divisis sedibus separatisque, utrique in propriis regionibus seorsum degebant. Romulus enim tenebat Palatium et montem Cælium, qui Palatio est contiguus : Tatius vero Capitolium, quod ab initio occuparat, et collem Quirinalem. In planitie autem Capitolio subiecta, excisa silva quæ ibi erat, et stagno, quod propter illius loci concavitatem abundabat aquis de vicinis montibus confluentibus, repleto, forum constituerunt quo ad hanc usque diem Romani utuntur. Et hic habebant concilia in Vulcani templo, quod paullum supra forum eminet. Templa quoque erexerunt, arasque consecrarunt diis quibus in pugna voverant : Romulus quidem Iovi Statori ad portam quæ vocatur Mugonia, quæ a via sacra ad Palatium ducit : quod is deus precibus exauditis exercitus fugam stitisset et ut ad vim propulsandam se converteret effecisset. Tatius vero Soli et Lunæ et Saturno et Rheæ, prælerea et Vestæ et Vulcano et Dianæ et Marti et aliis diis, quorum nomina Græco sermone efferre difficile esset : et in omnibus curiis Junoni Curiti mensas dicavit, quæ ad hanc usque ætatem exstant. Annos igitur quinque simul regnarunt in nulla re discordes; quo temporis spatio communibus auspiciis contra Camerinos expeditionem susceperunt. Camerini enim, cum latrocinia exercerent, Romanorum agros valde vastarunt, non conveniebant tamen ad caussam dicendam, licet sæpe vocati : quos cum acie vicissent (cum illis enim conflixerant) et postea eorum urbem expugnatione cepissent, armis spoliarunt et tertia agri parte mulctarunt, quam suis civibus, adtribuerunt; quos cum illi iterum infestarent, tertio die eductis copiis, et fusis fugatisque illis, eorum omnes res militibus distribuerunt, ipsis vero hominibus permiserunt, ut quotquot vellent Romæ habitarent. Erant autem circiter quattuor milia hominum, quos in curias distribuerunt, et eorum urbem coloniam Romanam fecerunt. Albanorum colonia erat Cameria, multis annis ante Romam condita; olim autem fuerat Aboriginum valde nobile domicilium.

LI. Sexto autem anno civitatis principatus ad unum

Ῥωμύλον ἡ τῆς πόλεως ἀρχὴ, Τατίου τελευτήσαντος ἐξ ἐπιβουλῆς, ἣν συνέστησαν ἐπ' αὐτῷ Λαβινιατῶν οἱ κορυφαιότατοι συμφρονήσαντες ἀπὸ τοιαύτης αἰτίας. Τῶν ἑταίρων τινὲς τοῦ Τατίου λῃστήριον ἐξαγαγόντες εἰς τὴν Λαβινιατῶν χώραν, χρήματά τ' αὐτῶν ἥρπασαν πολλὰ καὶ βοσκημάτων ἀπήλασαν ἀγέλας, τῶν δ' ἐπιβοηθούντων οὓς μὲν ἀπέκτειναν, οὓς δ' ἐτραυμάτισαν. Ἀφικομένης δὲ πρεσβείας παρὰ τῶν ἠδικημένων καὶ τὰ δίκαι' ἀπαιτούσης, ὁ μὲν Ῥωμύλος ἐδικαίωσε παραδοῦναι τοὺς δράσαντας τοῖς ἀδικηθεῖσιν ἀπάγειν, ὁ δὲ Τάτιος τῶν ἑταίρων περιεχόμενος οὐκ ἠξίου πρὸ δίκης τινὰς ὑπ' ἐχθρῶν ἄγεσθαι, καὶ ταῦτα πολίτας ὄντας ὑπὸ ξένων· δικάζεσθαι δ' αὐτοῖς ἐκέλευε τοὺς ἠδικῆσθαι λέγοντας εἰς Ῥώμην ἀφικομένους. Οἱ μὲν δὴ πρέσβεις οὐδὲν εὑρόμενοι τῶν δικαίων ἀγανακτοῦντες ἀπῄεσαν· ἀκολουθήσαντες δ' αὐτοῖς τῶν Σαβίνων τινὲς ὑπ' ὀργῆς, ἐσκηνωμένοις παρὰ τὴν ὁδόν· ἑσπέρα γὰρ αὐτοὺς κατέλαβεν· ἐπιτίθενται καθεύδουσι, καὶ τά τε χρήματ' αὐτοὺς ἀφαιροῦνται καὶ ὁπόσους ἐν ταῖς κοίταις ἔτι κατέλαβον ἀποσφάττουσιν, ὅσοις δὲ ταχεῖα τῆς ἐπιβουλῆς αὐτῶν αἴσθησις ἐγένετο καὶ τοῦ διαφυγεῖν δύναμις εἰς τὴν πόλιν ἀφικνοῦνται. Μετὰ τοῦτ' ἔκ τε Λαβινίου πρέσβεις ἀφικόμενοι καὶ ἐξ ἄλλων πόλεων συχνῶν κατηγόρουν τῆς παρανομίας, καὶ πόλεμον παρήγγελλον, εἰ μὴ τεύξονται τῆς δίκης.

LII. Ῥωμύλῳ μὲν οὖν δεινὸν, ὥσπερ ἦν, τὸ περὶ τοὺς πρεσβευτὰς ἐφαίνετο πάθος καὶ ταχείας ἀφοσιώσεως δεόμενον, ὡς ἱεροῦ καταλυομένου νόμου. Καὶ οὐδὲν ἔτι διαμελλήσας, ὡς εἶδεν ὀλιγωροῦντα τὸν Τάτιον, αὐτὸς συνέλαβε τοὺς ἐνόχους τῷ ἄγει καὶ δήσας παρέδωκε τοῖς πρεσβευταῖς ἀπάγειν. Τατίῳ δὲ θυμός τ' εἰσέρχεται τῆς ὕβρεως, ἣν ὑπὸ τοῦ συνάρχοντος ᾐτιᾶθ' ὑβρίσθαι κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀνδρῶν, καὶ οἶκτος τῶν ἀπαγομένων· ἦν γὰρ καὶ συγγενής τις αὐτοῦ τῷ ἄγει ἔνοχος· καὶ αὐτίκα τοὺς στρατιώτας ἀναλαβὼν ἐβοήθει διὰ τάχους, ἐν ὁδῷ τ' ὄντας τοὺς πρέσβεις καταλαβὼν ἀφείλετο τοὺς ἀπαγομένους. Χρόνου δ' οὐ πολλοῦ διελθόντος, ὡς μέν τινές φασιν, ἅμα Ῥωμύλῳ παραγενόμενος εἰς τὸ Λαβίνιον ἕνεκα θυσίας, ἣν ἔδει τοῖς πατρῴοις θεοῖς ὑπὲρ τῆς πόλεως θῦσαι τοὺς βασιλεῖς, συστάντων ἐπ' αὐτὸν τῶν ἑταίρων τε καὶ γένει προσηκόντων τοῖς ἀνῃρημένοις πρέσβεσιν, ἐπὶ τῶν βωμῶν ταῖς μαγειρικαῖς σφαγίσι καὶ τοῖς βουπόροις ὀβελοῖς παιόμενος ἀποθνήσκει. Ὡς δ' οἱ περὶ Λικίννιον γράφουσιν, οὐ μετὰ Ῥωμύλου παραγενόμενος οὐδὲ χάριν ἱερῶν, ἀλλὰ μόνος ὡς πείσων τοὺς ἀδικηθέντας ἀφεῖναι τοῖς δεδρακόσι τὴν ὀργὴν, ἀγανακτήσαντος τοῦ πλήθους ἐπὶ τῷ μὴ παραδίδοσθαι σφίσι τοὺς ἄνδρας, ὥς ὅ τε Ῥωμύλος ἐδικαίωσε καὶ ἡ τῶν Ῥωμαίων ἔκρινε βουλὴ, καὶ τῶν προσηκόντων τοῖς τεθνεῶσι κατὰ πλῆθος ὁρμησάντων ἐπ' αὐτὸν, ἀδύνατος ὢν ἔτι διαφυγεῖν τὴν ἐκ χειρὸς δίκην, καταλευσθεὶς ὑπ' αὐτῶν

Romulum rediit, exstincto Tatio per insidias, quas coniurati Laviniensium optimates ei tali de caussa struxerant. Quidam ex Tatii amicis cum prædatorum manu, facta in agrum Laviniensem excursione, multas res eorum rapuerant et pecoris greges abegerant : eorum autem qui opem tulerant alios trucidarunt, alios sauciarunt. Cum autem legati ab eis qui iniuriam acceperant missi suum sibi ius tribui postularent, Romulus æquum esse censuit ut maleficii auctores iniuria affectis dederentur ad supplicium : at Tatius amicorum caussam defendens indignum iudicabat aliquos ab inimicis ante iudicium abduci, præsertim vero cives Romanos a peregrinis. Quare iussit eos, qui de iniuria querebantur, Romam profectos de iure cum adversariis disceptare. Legati igitur, cum nihil æqui boni impetrare potuissent, indignabundi discesserunt. Eos autem secuti quidam Sabini irati, in tentoriis iuxta viam (nox enim eos oppresserat) dormientes invaserunt, et pecuniis spoliarunt, et quotquot deprehenderunt adhuc iacentes in cubilibus iugularunt ; qui vero insidias eorum præsentire et evadere potuerunt, in urbem *suam* redierunt. Postea tam e Lavinio, quam ex multis aliis civitatibus legati missi sunt, qui de violato iure gentium conquererentur, et bellum indicerent, nisi ius suum obtinerent.

LII. Ac Romulo quidem grave id videbatur (ut re vera erat) quod legatis acciderat, atque expiatione prompta egens, quod lex sanctissima violata esset. Nec diutius cunctatus, cum animadvertisset Tatium hoc parvi facere, ipsemet comprehendit homines piaculo obnoxios, et vinctos legatis abducendos tradidit. Tatium vero ira ob istam contumeliam subiit, qua se a regni socio propter illorum hominum deditionem affectum aiebat, et simul etiam commotus est misericordia eorum qui abducebantur, nam et unus ex eius cognatis piaculo obnoxius erat. Atque statim militibus stipatus auxilium tulit et legatis in itinere oppressis eos qui abducebantur eripuit. Non multo autem post (ut nonnulli aiunt) cum Romulo Lavinium profectus sacrificii caussa, quod diis patriis oportebat pro civitatis salute a regibus fieri, facta in eum conspiratione, a legatorum cæsorum amicis et affinibus ad ipsam aram cultris culinariis et verubus quibus ad boves torrendos utebantur percussus cecidit. Sed, ut Licinius scribit, neque cum Romulo neque sacrorum caussa eo venit, sed solus suasurus læsis, ut iram in sontes remitterent, et plebe ægre ferente, quod illi viri sibi non dederentur, ut et Romulus æquum esse censuerat et ipse Romanorum senatus decreverat, ab cæsorum cognatis magna manu impetu facto, cum præsentem vindictam effugere non posset, lapidibus ab illis obrutus interiit. Hic igi-

ἀποθνήσκει. Τάτιος μὲν οὖν τοιαύτης τελευτῆς ἔτυχε, τρία μὲν ἔτη πολεμήσας Ῥωμύλῳ, πέντε δὲ συνάρξας. Θάπτεται δ' εἰς Ῥώμην κομισθεὶς ἐντίμῳ ταφῇ, καὶ χοὰς αὐτῷ καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἡ πόλις ἐπιτελεῖ δημοσίᾳ.

LIII. Ῥωμύλος δὲ μόνος ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τὸ δεύτερον καταστὰς τό τ' ἄγος ἀφοσιοῦται τὸ περὶ τοὺς πρέσβεις γενόμενον, προειπὼν τοῖς ἐργασαμένοις τὸ μῦσος ὕδατος εἴργεσθαι καὶ πυρός· ἐπεφεύγεσαν γὰρ ἐκ τῆς πόλεως ἅπαντες ἅμα τῷ τὸν Τάτιον ἀποθανεῖν· καὶ τῶν Λαβινιατῶν τοὺς συστάντας ἐπὶ τὸν Τάτιον δικαστηρίῳ παραδοὺς ἐκδοθέντας ὑπὸ τῆς πόλεως, ἐπειδὴ δικαιότερ' ἐδόκουν λέγειν τὰ βίαια τιμωρησάμενοι τοῖς βιαίοις, ἀπέλυσε τῆς αἰτίας. Ταῦτα διαπραξάμενος ἐπὶ τὴν Φιδηναίων ἐστράτευσε πόλιν, ἀπὸ τετταράκοντα σταδίων τῆς Ῥώμης κειμένην, μεγάλην τε καὶ πολυάνθρωπον οὖσαν τότε. Ἀγομένης γὰρ εἰς τὴν Ῥώμην ἀγορᾶς ἐν σκάφαις ποταμηγοῖς, ἣν Κρουστομέριοι πιεζομένοις ὑπὸ λιμοῦ Ῥωμαίοις ἀπέστειλαν, ὠσάμενοι κατὰ πλῆθος ἐπὶ τὰς σκάφας οἱ Φιδηναῖοι τήν τ' ἀγορὰν διήρπασαν καὶ τῶν ἀνθρώπων τινὰς τῶν ἐπιβοηθούντων ἀπέκτειναν, αἰτούμενοί τε δίκας οὐχ ὑπεῖχον. Ἐφ' οἷς ἀγανακτῶν ὁ Ῥωμύλος ἐνέβαλεν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν πολλῇ στρατιᾷ, καὶ γενόμενος ἀφθόνου λείας ἐγκρατὴς, ἀπάγειν μὲν παρεσκευάζετο τὴν δύναμιν, ἐπεξελθόντων δὲ τῶν Φιδηναίων συνάπτει πρὸς αὐτοὺς μάχην. Καρτεροῦ δ' ἀγῶνος γενομένου καὶ πολλῶν πεσόντων ἀφ' ἑκατέρων, ἡσσηθέντες οἱ Φιδηναῖοι τρέπονται πρὸς φυγήν· ὁ δ' ἐκ ποδὸς ἀκολουθῶν αὐτοῖς συνεισπίπτει τοῖς φεύγουσιν εἰς τὸ τεῖχος. Ἁλούσης δὲ τῆς πόλεως ἐξ ἐφόδου, τιμωρησάμενος ἐξ αὐτῶν ὀλίγους, καὶ φυλακὴν ἐν τῇ πόλει τριακοσίων ἀνδρῶν καταλιπὼν, τῆς τε χώρας μοῖραν ἀποτεμόμενος, ἣν τοῖς σφετέροις διεῖλεν, ἀποικίαν ἐποίησε Ῥωμαίων καὶ ταύτην τὴν πόλιν. Ἦν δ' Ἀλβανῶν ἀπόκτισις κατὰ τὸν αὐτὸν οἰκισθεῖσα Νωμεντῷ τε καὶ Κρουστομερίᾳ χρόνον, τριῶν ἀδελφῶν τῆς ἀποικίας ἡγησαμένων, ὧν ὁ πρεσβύτατος τὴν Φιδήνην ἔκτισεν.

LIV. Μετὰ τοῦτον τὸν πόλεμον ἐπὶ Καμαρίνους ἐστράτευσεν ἐπιτιθεμένους τοῖς παρὰ σφίσιν ἐποίκοις, καθ' ὃν χρόνον ἔκαμνεν ἡ Ῥωμαίων πόλις ὑπὸ νόσου λοιμικῆς· ᾧ δὴ μάλιστ' ἐπαρθέντες οἱ Καμαρῖνοι καὶ νομίσαντες ἄρδην τὸ Ῥωμαίων διαφθαρήσεσθαι γένος ὑπὸ τῆς συμφορᾶς, τοὺς μὲν ἀπέκτειναν τῶν ἐποίκων, τοὺς δ' ἐξέβαλον. Ἀνθ' ὧν τιμωρούμενος αὐτοὺς ὁ Ῥωμύλος, ἐπειδὴ τὸ δεύτερον ἐκράτησε τῆς πόλεως, τοὺς μὲν αἰτίους τῆς ἀποστάσεως ἀπέκτεινε, τοῖς δὲ στρατιώταις διαρπάσαι τὴν πόλιν ἐφῆκε· τῆς τε χώρας τὴν ἡμίσειαν ἀποτεμόμενος, ἔξω τῆς πρότερον τοῖς κληρούχοις δοθείσης, καὶ φρουρὰν ἀξιόχρεων καταλιπὼν, ὡς μηδὲν ἔτι παρακινῆσαι τοὺς ἔνδον, ἀπῆγε τὴν δύναμιν. Ἐκ ταύτης τῆς στρατείας

tur fuit finis Tatii, qui tres annos bellum cum Romulo gesserat, et quinque cum eo regnaverat. Romam autem delatus honorifico funere sepultus est, et quotannis civitas publice eius manibus fert inferias.

LIII. Romulus autem, iterum solus principatum adeptus, piaculum illud legatorum cæsorum expiavit, illis qui scelus perpetraverant aqua et igne interdicens, (omnes enim statim post Tatii mortem ex urbe fugerant), et Laviniensibus, qui conspirarant in Tatium, a civitate deditis in iudicium vocatis : sed cum æqua dicere viderentur, quod vim vi repulissent, crimine liberavit. His autem peractis, exercitum duxit contra Fidenas, urbem XL stadiis a Roma distantem, quæ tunc et magna erat et hominum frequentia abundabat. Cum enim commeatus Romam navigiis fluvialibus veheretur, quem Crustumerini Romanis fame laborantibus miserunt, Fidenates, magna manu impetu facto in navigia, et commeatum diripuerunt, et nonnullos qui opem ferebant interfecerunt : et cum pœnæ repeterentur, nullas dederunt. Quas ob caussas indignatus Romulus, in agrum eorum cum magnis copiis irruptionem fecit, et præda ingenti potitus exercitum domum reducere parabat, sed cum Fidenates copias suas eduxissent, prœlium cum ipsis commisit. Acri autem prœlio commisso, et multis hinc inde cæsis, Fidenates victi in fugam se dederunt. Ille vero vestigia eorum sequens, una cum fugientibus in urbem irrupit. Primo impetu urbe capta, sumpto supplicio de paucis illorum et præsidio trecentorum virorum ibi relicto, agrique parte adempta, quam suis divisit, hanc quoque urbem Romanorum coloniam fecit. Erat autem Albanorum colonia eodem tempore quo Nomentum et Crustumerium condita : eiusque coloniæ tres fratres duces fuerant, quorum maximus natu Fidenas condidit.

LIV. Hoc autem bello confecto exercitum duxit in Camerinos, qui colonos suos adorti fuerant, quo tempore Romana civitas peste laborabat : quam ob rem spe elati Camerini, et Romanorum gentem funditus hac calamitate exstinctum iri rati colonos partim interfecerunt, partim ex oppido expulerunt. Quas ob caussas Romulus eos ulturus, urbe iterum expugnata, defectionis auctores interfecit, et militibus urbem diripiendam concessit; et agri dimidia parte illis adempta, præter partem quæ prioribus colonis iam distributa fuerat, satisque firmo præsidio relicto, ne quid novi amplius incolæ molirentur ita demum exercitum abduxit. Atque ex hac expeditione triumphum alterum egit, et ex

δεύτερον θρίαμβον κατήγαγε, καὶ ἀπὸ τῶν λαφύρων τέθριππον χάλκεον ἀνέθηκε τῷ Ἡφαίστῳ, καὶ παρ' αὐτῷ τὴν ἰδίαν ἀνέστησεν εἰκόνα, ἐπιγράψας Ἑλληνικοῖς γράμμασι τὰς ἑαυτοῦ πράξεις. Τρίτος αὐτῷ συνέστη πόλεμος πρὸς ἔθνους Τυρρηνικοῦ τὴν μεγίστην ἰσχὺν ἔχουσαν τότε πόλιν, ἣ καλεῖται μὲν Οὐιοὶ, ἀπέχει δὲ τῆς Ῥώμης ἀμφὶ τοὺς ἑκατὸν σταδίους, κεῖται δ' ἐφ' ὑψηλοῦ σκοπέλου καὶ περιρρῶγος, μέγεθος ἔχουσ' ὅσον Ἀθῆναι. Ἐποιήσαντο δ' οἱ Οὐϊεντανοὶ τοῦ πολέμου πρόφασιν τὴν τῆς Φιδήνης ἅλωσιν, καὶ πρέσβεις ἀποστείλαντες ἐκέλευον Ῥωμαίοις ἐξάγειν ἐκ τῆς πόλεως τὴν φρουρὰν καὶ τὴν χώραν, ἣν κατεῖχον ἀφελόμενοι τοὺς Φιδηναίους, ἀποδιδόναι τοῖς ἐξ ἀρχῆς κυρίοις. Ὡς δ' οὐκ ἔπειθον, ἐλάσαντες πολλῇ στρατιᾷ πλησίον τῆς Φιδήνης ἐν ἀπόπτῳ τίθενται τὸν χάρακα. Προεγνωκὼς δ' αὐτῶν τὴν ἔξοδον ὁ Ῥωμύλος ἐξεληλύθει τὴν κρατίστην δύναμιν ἔχων, καὶ ἦν ἐν τῇ πόλει τῶν Φιδηναίων εὐτρεπής. Ἐπεὶ δ' ἕτοιμα τὰ πρὸς τὸν ἀγῶν' ἦν, ἀμφότεροι προελθόντες εἰς τὸ πεδίον ἐμάχοντο καὶ διέμειναν ἄχρι πολλῆς ὥρας ἐκθύμως ἀγωνιζόμενοι, ἕως ἡ νὺξ ἐπιλαβοῦσα διέκρινεν αὐτοὺς ἴσους κατὰ τὸν ἀγῶνα γενομένους. Καὶ ταύτην μὲν τὴν μάχην οὕτως ἠγωνίσαντο.

LV. Ἑτέρας δὲ μάχης μετ' οὐ πολὺ γενομένης ἐνίκων οἱ Ῥωμαῖοι σοφίᾳ τοῦ ἡγεμόνος ὄρος τι καταλαβομένου νύκτωρ οὐ πολὺν τοῦ στρατοπέδου τῶν πολεμίων τόπον ἀπέχον, καὶ λοχίσαντος ἐν αὐτῷ τὴν ἀκμαιοτάτην τῶν ὕστερον ἀφικομένων ἐκ τῆς πόλεως ἱππέων τε καὶ πεζῶν δύναμιν. Συνελθόντων δ' εἰς τὸ πεδίον ἀμφοτέρων καὶ τὸν αὐτὸν ἀγωνιζομένων τρόπον, ἐπειδὴ τὸ σύνθημ' ὁ Ῥωμύλος ἦρε τοῖς ἐπὶ τοῦ ὄρους, ἀλαλάξαντες οἱ λοχῶντες ἔθεον ἐπὶ τοὺς Οὐϊεντανοὺς ἐκ τῶν κατόπιν, καὶ προσπεσόντες ἀνθρώποις μεμοχθηκόσιν αὐτοὶ ἀκμῆτες ὄντες οὐ σὺν πολλῷ τρέπουσι χρόνῳ. Τῶν δ' ὀλίγοι μέν τινες ἀποθνήσκουσι κατὰ τὴν μάχην, οἱ δὲ πλείους εἰς τὸν Τέβεριν ποταμόν· ῥεῖ δὲ παρὰ τὴν Φιδήνην· ῥίψαντες ἑαυτοὺς, ὡς διανηξόμενοι τὸ ῥεῦμα, διεφθάρησαν. Τραυματίαι γὰρ ὄντες καὶ βαρεῖς ὑπὸ κόπου, ἀδύνατοι ἐγένοντο διανήξασθαι· οἱ δὲ καὶ ἀπειρίᾳ τοῦ νεῖν, οὐ προειδότες, ὑπὸ τοῦ δεινοῦ τὴν γνώμην ἐπιταραχθέντες, ἐν ταῖς δίναις ἀπώλλυντο. Εἰ μὲν οὖν συνέγνωσαν ἑαυτοῖς Οὐϊεντανοὶ κακῶς τὰ πρῶτα βεβουλευμένοις, καὶ τὸ λοιπὸν ἦγον ἡσυχίαν, οὐδενὸς ἂν ἔτι μείζονος ἀπήλαυσαν κακοῦ· νῦν δ' ἀναμαχεῖσθαί τε τὰ πρότερα σφάλματ' ἐλπίσαντες, καὶ εἰ μείζονι παρασκευῇ ἐπιβάλοιεν ῥᾳδίως ἐπικρατήσειν οἰόμενοι τῷ πολέμῳ, πολλῇ στρατιᾷ τῇ τ' ἐξ αὐτῆς τῆς πόλεως καταγραφείσῃ καὶ τῇ ἐκ τῶν ὁμοεθνῶν κατὰ φιλίαν παραγενομένῃ τὸ δεύτερον ἐπὶ τοὺς Ῥωμαίους ἐλαύνουσι· καὶ γίνεται πάλιν αὐτῶν μάχη καρτερὰ τῆς Φιδήνης πλησίον, ἣν ἐνίκων Ῥωμαῖοι πολλοὺς μὲν ἀποκτείναντες τῶν Οὐϊεντανῶν, ἔτι δὲ πλείους αἰχμαλώτους

manubiis quadrigas æreas Vulcano dedicavit, et iuxta ipsas statuam suam collocavit, cum rerum a se gestarum elogio Græcis litteris scripto. Tertium bellum gessit cum Veientibus Etruscorum populo, quæ urbs tunc erat potentissima, et a Roma circiter centum stadia distabat. Sita autem erat in excelsa et prærupta rupe, Athenarum magnitudinem habens. Veientibus belli prætextus fuit Fidenarum expugnatio. Quare missis legatis iubebant Romanos ex urbe præsidium educere, et agrum, quem Fidenatibus ereptum tenebant, pristinis dominis restituere. Quod cum impetrare non possent, profecti cum ingenti exercitu, prope Fidenas in loco occulto castra posuerunt. Cum autem Romulus præsensisset eos egressos, ipse quoque firmissimum robur eduxit, et in urbe Fidenatium hostem exspectabat. Rebus autem omnibus ad certamen paratis, utrique in planitiem progressi manus conseruerunt; et multum diei fortiter pugnabant, donec nox interventu suo incerta victoria eos diremit. Atque tunc quidem ita pugnatum est.

LV. Non multo autem post altero prœlio commisso, Romani ducis prudentia vicerunt, qui noctu montem quendam occuparat, non longe ab hostium castris distantem, et ibi fortissimas tam equitum quam peditum copias, quæ recens ex urbe venerant in insidiis collocarat. Cum autem utrique in planitiem convenissent, et eodem modo ut antea pugnarent, postquam Romulus signum dedit illis qui in monte erant, *tunc* qui in insidiis erant, clamore sublato a tergo in Veientes impetum fecerunt: et ipsi recentes *ac integri* homines iam defessos aggressi brevi temporis spatio eos in fugam verterunt. Pauci vero eorum in prœlio ceciderunt: sed plerique in Tiberim qui iuxta Fidenas fluit se proicientes, flumen tranaturi interierunt: etenim sauciati et labore gravati tranare non potuerunt. Alii vero etiam nandi imperitia, animo præ metu perturbato periculum non considerantes, in ipsis vorticibus perierunt. Si igitur Veientes agnovissent se prima consilia prave iniisse, et in posterum quievissent, nequaquam maiorem cladem accepissent. Nunc vero, se belli superioris damna sarcire posse rati, et, si maioribus copiis Romanos adorirentur, facile bello superaturos existimantes, magno ex suis civibus exercitum conscripto, et auxiliis ab eiusdem gentis populis ex fœderum pactis adscitis, iterum contra Romanos copias duxerunt. Itaque alterum atrox prœlium prope Fidenas commissum est, in quo Romani superiores fuerunt, multis Veientibus cæsis et longe pluribus captis. Capta etiam

λαβόντες. Ἑάλω δὲ καὶ ὁ χάραξ αὐτῶν μεστὸς ὢν χρημάτων τε καὶ ὅπλων καὶ ἀνδραπόδων· καὶ σκάφαι ποταμηγοὶ γέμουσαι πολλῆς ἀγορᾶς ἐλήφθησαν, ἐν αἷς ὁ τῶν αἰχμαλώτων ὄχλος εἰς τὴν Ῥώμην κατήγετο διὰ τοῦ ποταμοῦ. Οὗτος ἤχθη τρίτος ὑπὸ Ῥωμύλου θρίαμβος, μακρῷ τῶν προτέρων ἐκπρεπέστερος. Καὶ μετ' οὐ πολὺ πρεσβείας Οὐϊεντανῶν ἀφικομένης περὶ διαλύσεως τοῦ πολέμου, καὶ συγγνώμην τῶν ἁμαρτημάτων ἀξιούσης λαβεῖν, δίκας ὁ Ῥωμύλος αὐτοῖς ἐπιτίθησι τάσδε· χώραν τε παραδοῦναι Ῥωμαίοις τὴν προσεχῆ τῷ Τεβέρει, τοὺς καλουμένους Ἑπτὰ πάγους, καὶ τῶν ἁλῶν ἀποστῆναι τῶν παρὰ ταῖς ἐκβολαῖς τοῦ ποταμοῦ· τοῦ δὲ μηδὲν ἔτι νεωτερίσαι τὸ πιστὸν παρασχεῖν ὅμηρα πεντήκοντ' ἀγαγόντας. Ὑπομεινάντων δ' Οὐϊεντανῶν ἅπαντα ταῦτα, σπονδὰς ποιησάμενος πρὸς αὐτοὺς εἰς ἑκατὸν ἔτη στήλαις ἐνεχάραξε τὰς ὁμολογίας. Τῶν δ' αἰχμαλώτων τοὺς μὲν ἀπιέναι βουλομένους ἀφῆκεν ἄνευ λύτρων, τοὺς δ' αὐτοῦ μένειν προαιρουμένους πολλῷ πλείους ὄντας τῶν ἑτέρων πολίτας ποιησάμενος ταῖς φράτραις ἐπιδιεῖλε, καὶ κλήρους αὐτοῖς προσένειμε τοὺς ἐπὶ τάδε τοῦ Τεβέριος.

LVI. Οὗτοι συνέστησαν οἱ πόλεμοι Ῥωμύλῳ λόγου καὶ μνήμης ἄξιοι. Τοῦ δὲ μηδὲν ἔτι τῶν πλησίον ἐθνῶν ὑπαγαγέσθαι ταχεῖ' ἡ τελευτὴ τοῦ βίου, συμβᾶσ' ἔτ' ἀκμάζοντι αὐτῷ τὰ πολέμια πράττειν, ἐν αἰτίᾳ γενέσθαι ἔδοξε· περὶ ἧς πολλοὶ παραδέδονται λόγοι καὶ διάφοροι. Οἱ μὲν οὖν μυθωδέστερα τὰ περὶ αὐτοῦ ποιοῦντες ἐκκλησιάζοντά φασιν αὐτὸν ἐπὶ στρατοπέδου, ζόφου κατασκήψαντος ἐξ αἰθρίας καὶ χειμῶνος μεγάλου καταρραγέντος, ἀφανῆ γενέσθαι· καὶ πεπιστεύκασιν ὑπὸ τοῦ πατρὸς Ἄρεος τὸν ἄνδρ' ἀνηρπάσθαι· οἱ δὲ τὰ πιθανώτερα γράφοντες πρὸς τῶν ἰδίων πολιτῶν λέγουσιν αὐτὸν ἀποθανεῖν. Αἰτίαν δὲ τῆς ἀναιρέσεως αὐτοῦ φέρουσι τήν τ' ἄφεσιν τῶν ὁμήρων, οὓς παρ' Οὐϊεντανῶν ἔλαβεν, ἄνευ κοινῆς γνώμης γενομένην παρὰ τὸ εἰωθός, καὶ τὸ μηκέτι τὸν αὐτὸν προσφέρεσθαι τρόπον τοῖς ἀρχαιοτάτοις πολίταις καὶ τοῖς προσγράφοις, ἀλλὰ τοὺς μὲν ἐν τιμῇ πλείονι ἄγειν, τῶν δ' ἐπεισαχθέντων ὑπερορᾶν, τό τ' ὠμὸν αὐτοῦ περὶ τὰς τιμωρίας τῶν ἐξαμαρτανόντων καὶ αὔθαδες· Ῥωμαίων γάρ τινας ἐπὶ λῃστείᾳ τῶν πλησιοχώρων κατηγορηθέντας οὔτ' ἀφανεῖς ἄνδρας οὔτ' ὀλίγους ἐκέλευσεν ὦσαι κατὰ τοῦ κρημνοῦ, τὴν δίκην αὐτὸς μόνος δικάσας· μάλιστα δ' ὅτι βαρὺς ἤδη καὶ αὐθάδης εἶναι ἐδόκει καὶ τὴν ἀρχὴν οὐκέτι βασιλικῶς ἀλλὰ τυραννικώτερον ἐξάγειν. Διὰ ταύτας δὴ λέγουσι τὰς αἰτίας συστάντας ἐπ' αὐτῷ τοὺς πατρικίους βουλεῦσαι τὸν φόνον. Πρᾶξαι δὲ τὸ ἔργον ἐν τῷ βουλευτηρίῳ καὶ διελόντας τὸ σῶμα κατὰ μέρη χάριν τοῦ μὴ φανῆναι τὸν νεκρὸν ἐξελθεῖν, κρύπτοντας ὑπὸ ταῖς περιβολαῖς ὅσον ἕκαστος εἶχεν αὐτοῦ μέρος, καὶ μετὰ τοῦτο γῇ κρύψαι κατὰ τὸ ἀφανές. Οἱ δ' ἐκκλησιάζοντα μὲν αὐτόν φασιν ὑπὸ

sunt eorum castra pecuniis et armis et servis referta, et naves fluviales magno onustæ commeatu interceptæ, in quibus captivorum turba Romam per fluvium delata est. Iste autem tertius Romuli triumphus prioribus longe fuit magnificentior. Nec multo post, cum legati Veientium pacem petituri venissent, postulassentque ut sibi delictorum venia daretur, Romulus illis hanc irrogavit mulctam, ut Romanis agrum Tiberi contiguum darent, qui Septem pagi vocatur, et, a Salinis abstinerent, quæ sunt ad fluminis ostium, et ne quid novi molirentur, in fidem quinquaginta obsides traderent. Cum autem Veientes hæc omnia æquo animo tulissent, *Romulus* fœderis cum ipsis in centum annos icti conditiones in columnis incidit. Captivos vero, qui ad suos reverti voluerunt, sine pretio dimisit : illos vero qui in urbe remanere maluerunt, quorum numerus longe maior fuit quam aliorum, civitate donatos in curias distribuit; et ipsis agrum, qui erat cis Tiberim, sortito divisit.

LVI. Atque hæc sunt bella memoratu digna quæ Romulus gessit. Quod autem nullam præterea vicinam gentem subegerit, mors subita, (qua ille rebus bellicis adhuc florens sublatus est, in caussa videtur fuisse : de qua multa atque varia traduntur. Qui igitur fabulosiora de eo produnt, aiunt eum concionantem in castris, repente cœli serenitate in atram caliginem mutata, et ingenti tempestate cum fragore coorta, ex hominum conspectu sublatum, et a Marte patre sublimem abreptum credunt. Qui vero proxime ad veritatem accedunt, a civibus cæsum tradunt. Cædis autem has caussas afferunt; quod obsides a Veientibus acceptos præter morem sine communi totius populi consensu dimisisset, quodque non amplius pari comitate tractaret veteres cives et adscripticios, sed illos quidem in maiori honore haberet, eos vero qui adsciti erant despiceret. Præterea eius crudelitatem et arrogantiam in delinquentium suppliciis : quosdam enim cives Romanos accusatos, quod in vicinorum agro latrocinia exercuissent, viros neque ignobiles neque paucos, de saxo præcipites dari iussit, ipse solus eam pœnam sine aliorum consensu illis irrogans : præcipue vero, quod iam gravis et arrogans esse, et imperium non regie sed tyrannice exercere videretur. Ob has igitur caussas aiunt patricios, conspiratione in eum facta, cædis consilium cepisse : facinus autem in senatu patrasse, et eius corpore discerpto, ne cadaver appareret, egredientes occultasse sub vestimentis, quod quisque eius frustum habebat, posteaque clam terra iniecta texisse. Alii vero aiunt, eum concionantem a novis civibus cæsum : illos au-

τῶν νεοπολιτῶν Ῥωμαίων ἀναιρεθῆναι· ἐπιχειρῆσαι δ' αὐτοὺς τῷ φόνῳ καθ' ὃν χρόνον ἡ ζάλη καὶ τὸ σκότος ἐγένετο, διασκεδασθέντος ἐκ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, καὶ μονωθέντος τῆς φυλακῆς τοῦ ἡγεμόνος. Διὰ τοῦτό γ' οὖν φασι τὴν ἡμέραν, ἐν ᾗ τὸ πάθος ἐγένετο, τῆς τροπῆς τοῦ πλήθους ἐπώνυμον εἶναι καὶ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ὄχλου φυγὴν καλεῖσθαι. Ἔοικε δ' οὐ μικρὰν ἀφορμὴν παρέχειν τοῖς θεοποιοῦσι τὰ θνητὰ καὶ εἰς οὐρανὸν ἀναβιβάζουσι τὰς ψυχὰς τῶν ἐπιφανῶν τὰ συμβάντ' ἐκ τοῦ θείου περὶ τὴν σύγκρισιν τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου καὶ τὴν διάκρισιν. Ἔν τε γὰρ τῷ βιασμῷ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, εἴθ' ὑπ' ἀνθρώπων τινὸς εἴθ' ὑπὸ θεοῦ γενομένῳ, τὸν ἥλιον ἐκλιπεῖν φασιν ὅλον καὶ σκότος παντελῶς ὥσπερ ἐν νυκτὶ τὴν γῆν κατασχεῖν, ἔν τε τῇ τελευτῇ αὐτοῦ ταὐτὸ συμβῆναι λέγουσι πάθος. Ὁ μὲν δὴ κτίσας τὴν Ῥώμην καὶ πρῶτος ἀποδειχθεὶς ὑπ' αὐτῆς βασιλεὺς Ῥωμύλος τοιαύτης λέγεται τελευτῆς τυχεῖν, οὐδεμίαν ἐξ αὑτοῦ γενεὰν καταλιπών, ἑπτὰ μὲν ἔτη καὶ τριάκοντα βασιλεύσας, πεντηκοστὸν δὲ καὶ πέμπτον ἔτος ἔχων ἀπὸ γενεᾶς. Νέος γὰρ δὴ παντάπασιν ἔτυχε τῆς ἡγεμονίας ὀκτωκαιδεκέτης ὤν, ὡς ἅπαντες ὁμολογοῦσιν οἱ τὰς περὶ αὐτοῦ συγγράψαντες ἱστορίας.

LVII. Τῷ δ' ἑξῆς ἐνιαυτῷ βασιλεὺς μὲν οὐδεὶς ἀπεδείχθη Ῥωμαίων, ἀρχὴ δέ τις ἦν καλοῦσι μεσοβασίλειον ἐπεμελεῖτο τῶν κοινῶν τοιόνδε τινὰ τρόπον ἀποδεικνυμένη· τῶν πατρικίων οἱ καταγραφέντες εἰς τὴν βουλὴν ὑπὸ Ῥωμύλου, διακόσιοι τὸν ἀριθμὸν ὄντες, ὥσπερ ἔφην, διενεμήθησαν εἰς δεκάδας· ἔπειτα διακληρωσάμενοι, τοῖς λαχοῦσι δέκα πρώτοις ἀπέδωκαν ἄρχειν τῆς πόλεως τὴν αὐτοκράτορ' ἀρχήν. Ἐκεῖνοι δ' οὐχ ἅμα πάντες ἐβασίλευον, ἀλλ' ἐκ διαδοχῆς ἡμέρας πένθ' ἕκαστος, ἐν αἷς τάς τε ῥάβδους εἶχε καὶ τὰ λοιπὰ τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας σύμβολα. Παρεδίδου δ' ὁ πρῶτος ἄρξας τῷ δευτέρῳ τὴν ἡγεμονίαν, κἀκεῖνος τῷ τρίτῳ, καὶ τοῦτ' ἐγίνετο μέχρι τοῦ τελευταίου. Διεξελθούσης δὲ τοῖς πρώτοις δέκα [βασιλεῦσι] τῆς πεντηκονθημέρου προθεσμίας, ἕτεροι δέκα τὴν ἀρχὴν παρελάμβανον, καὶ παρ' ἐκείνων αὖθις ἄλλοι. Ἐπεὶ δ' ἔδοξε τῷ δήμῳ παῦσαι τὰς δεκαδαρχίας, ἀχθομένῳ ταῖς μεταβολαῖς τῶν ἐξουσιῶν διὰ τὸ μήτε προαιρέσεις ἅπαντας ὁμοίας ἔχειν μήτε φύσεις, τότε δὴ συγκαλέσαντες εἰς ἐκκλησίαν τὸ πλῆθος οἱ βουλευταὶ κατὰ φυλάς τε καὶ φράτρας ἀπέδωκαν αὐτῷ περὶ τοῦ κόσμου τῆς πολιτείας σκοπεῖν, εἴτε βασιλεῖ βούλεται τὰ κοινὰ ἐπιτρέπειν, εἴτ' ἀρχαῖς ἐνιαυσίοις. Οὐ μὴν ὅ γε δῆμος ἐφ' ἑαυτῷ τὴν αἵρεσιν ἐποίησεν, ἀλλ' ἀπέδωκε τοῖς βουλευταῖς τὴν διάγνωσιν, ὡς ἀγαπήσων ὁποτέραν ἂν ἐκεῖνοι δοκιμάσωσι τῶν πολιτειῶν. Τοῖς δὲ βασιλικὴν μὲν ἐδόκει καταστήσασθαι πολιτείαν ἅπασι, περὶ δὲ τοῦ μέλλοντος ἄρξειν στάσις ἐνέπιπτεν ἐξ ὁποτέρας ἔσται τάξεως. Οἱ μὲν γὰρ ἐκ τῶν ἀρχαίων βουλευτῶν

tem tum cædem aggressos fuisse, cum grando et tenebræ obortæ sunt, dispersa populi concione, et duce a suis satellitibus destituto. Propterea etiam aiunt, eum diem quo clades illa accidit, a populi fuga nomen accepisse et ad nostra usque tempora Populifugium *appellatum.* Iis autem qui mortales *inter deos referunt,* et animas illustrium virorum in cœlum tollunt, ea quæ divinitus acciderunt in illius viri et ortu et obitu videntur non parva argumenta talis opinionis præbuisse. Nam et cum vis eius matri afferebatur, sive ab aliquo homine sive a deo, aiunt totius solis defectionem factam, et interdiu terras omnes tenebris nocturnis tectas fuisse : et, cum obiit, idem accidisse ferunt. Romulus igitur, Romanæ urbis conditor, qui ab ea primus rex creatus est, hunc exitum vitæ habuisse fertur, nullam ex se progeniem relinquens, regno autem potitus annis XXXVII annumque ætatis agens LV. Juvenis enim admodum principatum est adeptus, natus decem et octo annos, ut omnes, qui res eius memoriæ prodiderunt, consentiunt.

LVII. Anno sequenti nullus Romanorum rex creatus est, sed magistratus quidam, quem vocant interregem, reipublicæ curam gessit, qui in hunc modum creabatur. Ducenti patres conscripti, ex quibus senatum a rege Romulo constitutum diximus, in decurias distributi, decem primis, quibus sors obtigisset, summum reipublicæ imperium committebant. Illi vero non omnes simul imperabant, sed per vices unusquisque quinos dies : quibus diebus et fasces et reliqua regiæ potestatis insignia habebat. Qui autem primus imperio functus erat, id secundo tradebat, et ille tertio ; idque deinceps usque ad ultimum fiebat. Transacto autem præscripto dierum quinquaginta spatio, quo primi decem regnarant, alii decem magistratum accipiebant, et ab illis rursus alii. Cum vero visum esset populo decemvirale imperium abrogare, quod ægre ferret *tam crebram* potestatum mutationem : quia nec eadem omnibus voluntas, nec idem ingenium erat, tum Patres, populo ad concionem tributim et curiatim convocato, ipsi de reipublicæ forma statuere permiserunt, utrum regi an magistratibus annuis reipublicæ administrationem vellet committere. Populus tamen eam optionem non accepit, sed huius rei cognitionem ad senatum reiecit, libenter amplexurus utrumvis reipublicæ administrandæ genus illi approbassent. Illis vero omnibus visum est regem creare : sed ex utro ordine rex iste creandus esset, inter eos non conveniebat. Alii enim censebant ex veterum patrum numero eum creandum, qui reipublicæ administrationem esset habiturus :

ῴοντο δεῖν ἀποδειχθῆναι τὸν ἐπιτροπεύσοντα τὴν πόλιν, οἱ δ' ἐκ τῶν ὕστερον ἐπεισαχθέντων, οὓς νεωτέρους ἐκάλουν.

LVIII. Ἑλκομένης δ' ἐπὶ πολὺ τῆς φιλονεικίας, τελευτῶντες ἐπὶ τούτῳ συνέβησαν τῷ δικαίῳ, ὥστε δυοῖν θάτερον, ἢ τοὺς πρεσβυτέρους βουλευτὰς ἀποδεῖξαι βασιλέα σφῶν μὲν αὐτῶν μηδένα, τῶν δ' ἄλλων ὃν ἂν ἐπιτηδειότατον εἶναι νομίσωσιν, ἢ τοὺς νεωτέρους ταὐτὸ ποιῆσαι τοῦτο. Δέχονται τὴν αἵρεσιν οἱ πρεσβύτεροι, καὶ πόλλ' ἐπὶ σφῶν αὐτῶν βουλευσάμενοι τάδ' ἔγνωσαν· ἐπειδὴ τῆς ἡγεμονίας αὐτοὶ κατὰ τὰς συνθήκας ἀπηλαύνοντο, μηδὲ τῶν ἐπιβουλευόντων μηδενὶ προσθεῖναι τὴν ἀρχήν, ἀλλ' ἐπακτόν τιν' ἔξωθεν ἄνδρα καὶ μηδ' ὁποτέροις προσθησόμενον, ὡς ἂν μάλιστ' ἐξαιρεθείη τὸ στασιάζον, ἐξευρόντες ἀποδεῖξαι βασιλέα. Ταῦτα βουλευσάμενοι προυχειρίσαντ' ἄνδρα γένους μὲν τοῦ Σαβίνων, υἱὸν δὲ Πομπιλίου Πόμπωνος, ἀνδρὸς ἐπιφανοῦς, κατ' ὄνομα Νόμαν· [χρὴ δὲ τὴν δευτέραν συλλαβὴν ἐκτείνοντας βαρυτονεῖν·] ἡλικίας τε τῆς φρονιμωτάτης ὄντα· τετταρακονταετίας γὰρ οὐ πολὺ ἀπεῖχε· καὶ ἀξιώσει μορφῆς βασιλικόν. Ἦν δ' αὐτοῦ καὶ κλέος μέγιστον οὐ παρὰ Κυρίταις μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς περιοίκοις ἐπὶ σοφίᾳ. Ὡς δὲ τοῦτ' ἔδοξεν αὐτοῖς, συγκαλοῦσι τὸ πλῆθος εἰς ἐκκλησίαν, καὶ παρελθὼν ἐξ αὐτῶν ὁ τότε μεσοβασιλεὺς εἶπεν, ὅτι κοινῇ δόξαν ἅπασι τοῖς βουλευταῖς βασιλικὴν καταστήσασθαι πολιτείαν, κύριος γεγονὼς αὐτὸς διαγνώσεως τοῦ παραληψομένου τὴν ἀρχήν, βασιλέα τῆς πόλεως αἱρεῖται Νόμαν Πομπίλιον. Καὶ μετὰ τοῦτο πρεσβευτὰς ἀποδείξας ἐκ τῶν πατρικίων ἀπέστειλε τοὺς παραληψομένους τὸν ἄνδρ' ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἐνιαυτῷ τρίτῳ τῆς ἑκκαιδεκάτης ὀλυμπιάδος, ἣν ἐνίκα στάδιον Πυθαγόρας Λάκων.

LIX. Μέχρι μὲν δὴ τούτων οὐδὲν ἀντειπεῖν ἔχω πρὸς τοὺς ἐκδεδωκότας τὴν περὶ τὸν ἄνδρα τοῦτον ἱστορίαν· ἐν δὲ τοῖς ἑξῆς ἀπορῶ τί ποτε χρὴ λέγειν. Πολλοὶ μὲν γὰρ ἔγραψαν, ὅτι Πυθαγόρου μαθητὴς ὁ Νόμας ἐγένετο, καὶ καθ' ὃν χρόνον ὑπὸ τῆς Ῥωμαίων πόλεως ἀπεδείχθη βασιλεὺς φιλοσοφῶν ἐν Κρότωνι διέτριβεν. Ὁ δὲ χρόνος τῆς Πυθαγόρου ἡλικίας μάχεται πρὸς τὸν λόγον. Οὐ γὰρ ὀλίγοις ἔτεσιν, ἀλλὰ καὶ τέτταρσι γενεαῖς ὅλαις ὕστερος ἐγένετο Πυθαγόρας Νόμα, ὡς ἐκ τῶν κοινῶν παρειλήφαμεν ἱστοριῶν. Ὁ μὲν γὰρ ἐπὶ τῆς ἑκκαιδεκάτης ὀλ μπιάδος μεσούσης τὴν Ῥωμαίων βασιλείαν παρέλαβε, Πυθαγόρας δὲ μετὰ τὴν πεντηκοστὴν ὀλυμπιάδα διέτριβεν ἐν Ἰταλίᾳ. Τούτου δ' ἔτι μεῖζον ἔχω τεκμήριον εἰπεῖν ὑπὲρ τοῦ μὴ συμφωνεῖν τοὺς χρόνους ταῖς παραδεδομέναις ὑπὲρ τοῦ ἀνδρὸς ἱστορίαις, ὅτι καθ' ὃν χρόνον ὁ Νόμας ἐπὶ τὴν βασιλείαν ἐκαλεῖθ' ὑπὸ Ῥωμαίων, οὔπω πόλις ἦν ἡ Κρότων· τέτταρσι γὰρ ὅλοις ὕστερον ἔτεσιν ἢ Νόμαν ἄρξαι Ῥωμαίων Μύσκελος αὐτὴν ἔκτισεν, ἐνιαυτῷ

alii vero ex iis qui postea in senatum adscripti fuerant, quos novos appellabant.

LVIII. Sed post longam contentionem, tandem convenit inter eos his conditionibus : ut alterutrum fieret, *ut nimirum* vel veteres senatores regem non de suo quidem numero crearent, sed ex aliisquem maxime idoneum iudicarent; vel novi hoc idem facerent. Veteres senatores creationem acceperunt, et post longam deliberationem hæc decreverunt : quando ipsi ex conditionibus a regno arcerentur, nulli eorum qui imperium affectarent id committendum, sed quærendum aliquem externum et neutrarum partium fautorem, ut hoc potissimum modo omnis seditionis materia tolleretur : eumque regem creandum. Itaque hoc capto consilio regem designarunt virum quendam Sabinum, filium Pompilii Pomponis, viri illustris, nomine Numam, ætatis eius quæ solet esse prudentissima, nam non multum aberat ab anno quadragesimo, et formæ dignitate plane regia præditum. Ob sapientiam autem maxima eius erat fama non solum apud Quirites, sed etiam apud vicinos populos. Cumque hoc eis placuisset, populum ad concionem convocarunt; et qui tunc Interrex eorum erat, in medium progressus dixit omnes patres communi consensu rempublicam regi committendam censuisse, se vero huius cognitionis arbitrum, quisnam esset suscepturus imperium, regem civitatis Numam Pompilium eligere. Itaque postea legatos de patriciorum ordine delectos misit, ut virum illum ad regnum accipiendum arcesserent, anno tertio decimæ sextæ olympiadis, qua victor in stadio fuerat Pythagoras Lacon.

LIX. Atque hactenus quidem non possum illis contradicere, qui historiam de hoc viro in lucem ediderunt : sed in sequentibus quid sit dicendum dubito. Multi enim scripserunt, Numam Pythagoræ discipulum fuisse, et, quo tempore a Romanis rex designatus fuit, Crotone philosophiæ operam dedisse. Sed tempus ætatis Pythagoræ cum his rationibus pugnat : non enim paucis annis, sed vel quatuor integris ætatibus Pythagoras ipso Numa posterior fuit, ut ex communi historia accepimus. Iste enim media olympiade decima sexta Romanorum regnum est adeptus : Pythagoras vero post quinquagesimam olympiadem in Italia moratus est. Sed aliud isto validius argumentum afferre possum, quo demonstrem temporum supputationem non convenire cum historiis de hoc viro scriptis; quod quo tempore Numa ad regnum a Romanis vocatus est, nondum erat urbs Croto : quadriennio enim integro post regnum Romanorum a Numa acceptum Myscelus eam condidit,

τρίτῳ τῆς ἑπτακαιδεκάτης ὀλυμπιάδος. Οὔτε δὴ Πυθαγόρᾳ τῷ Σαμίῳ συμφιλοσοφῆσαι τῷ μετὰ τέτταρας ἀκμάσαντι γενεὰς δυνατὸν ἦν τὸν Νόμαν, οὔτ᾽ ἐν Κρότωνι διατρίβειν, ὅτ᾽ αὐτὸν ἐκάλουν ἐπὶ τὴν βασιλείαν Ῥωμαῖοι, τῇ μήπω τότ᾽ οὔσῃ πόλει. Ἀλλ᾽ ἐοίκασιν οἱ τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ γράψαντες, εἰ χρὴ δόξαν ἰδίαν ἀποφήνασθαι, δύο ταῦτα λαβόντες ὁμολογούμενα, τήν τε Πυθαγόρου διατριβὴν τὴν γενομένην ἐν Ἰταλίᾳ καὶ τὴν Νόμα σοφίαν· ὡμολόγηται γὰρ ὑπὸ πάντων ὁ ἀνὴρ γενέσθαι σοφός· ἐπισυνάψαι ταῦτα καὶ ποιῆσαι Πυθαγόρου μαθητὴν τὸν Νόμαν, οὐκέτι τοὺς βίους αὐτῶν ἐξετάσαντες, εἰ κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἤκμασαν ἀμφότεροι χρόνους, ὅπερ ἐγὼ πεποίηκα νῦν. Εἰ μή τις ἄρα Πυθαγόραν ἕτερον ὑποθήσεται πρὸ τοῦ Σαμίου γεγονέναι παιδευτὴν σοφίας, ᾧ συνδιέτριψεν ὁ Νόμας· τοῦτο δ᾽ οὐκ οἶδ᾽ ὅπως ἂν ἀποδεῖξαι δύναιτο, μηδενὸς τῶν ἀξιολόγων μήτε Ῥωμαίου μήθ᾽ Ἕλληνος, ὅσα κἄμ᾽ εἰδέναι, παραδεδωκότος ἐν ἱστορίᾳ. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἅλις.

LX. Ὁ δὲ Νόμας, ἀφικομένων ὡς αὐτὸν [τούτων] τῶν καλούντων ἐπὶ τὴν ἡγεμονίαν, τέως μὲν ἀντέλεγε καὶ μέχρι πολλοῦ διέμεινεν ἀπομαχόμενος μὴ λαβεῖν τὴν ἀρχήν. Ὡς δ᾽ οἵ τ᾽ ἀδελφοὶ προσέκειντο λιπαροῦντες, καὶ τελευτῶν ὁ πατὴρ οὐκ ἠξίου τηλικαύτην τιμὴν διδομένην ἀπωθεῖσθαι, συνέγνω γενέσθαι βασιλεύς· τοῖς δὲ Ῥωμαίοις πυθομένοις ταῦτα παρὰ τῶν πρεσβευτῶν, πρὶν ὄψει τὸν ἄνδρ᾽ ἰδεῖν, πολὺς αὐτοῦ παρέστη πόθος, ἱκανὸν ἡγουμένοις τεκμήριον εἶναι τῆς σοφίας, εἰ τῶν ἄλλων ὑπὲρ τὸ μέτριον ἐκτετιμηκότων βασιλείαν, καὶ τὸν εὐδαίμονα βίον ἐν ταύτῃ τιθεμένων, μόνος ἐκεῖνος ὡς φαύλου τινὸς καὶ οὐκ ἀξίου σπουδῆς πράγματος καταφρονεῖ. Παραγενομένῳ θ᾽ ὑπήντων ἔτι καθ᾽ ὁδὸν ὄντι σὺν ἐπαίνῳ πολλῷ καὶ ἀσπασμοῖς καὶ ταῖς ἄλλαις τιμαῖς παραπέμποντες εἰς τὴν πόλιν. Ἐκκλησίας δὲ μετὰ τοῦτο συναχθείσης, ἐν ᾗ διήνεγκαν ὑπὲρ αὐτοῦ τὰς ψήφους αἱ φυλαὶ κατὰ φράτρας, καὶ τῶν πατρικίων ἐπικυρωσάντων τὰ δόξαντα τῷ πλήθει, καὶ τελευταίων ἔτι τῶν ὀρνιθοσκόπων αἴσια τὰ παρὰ τοῦ δαιμονίου σημεῖ᾽ ἀποφηνάντων, παραλαμβάνει τὴν ἀρχήν. Τοῦτον τὸν ἄνδρα Ῥωμαῖοί φασι στρατείαν μηδεμίαν ποιήσασθαι, θεοσεβῆ δὲ καὶ δίκαιον γενόμενον ἐν εἰρήνῃ πάντα τὸν τῆς ἀρχῆς χρόνον διατελέσαι, καὶ τὴν πόλιν ἄριστα πολιτευομένην παρασχεῖν. Λόγους θ᾽ ὑπὲρ αὐτοῦ πολλοὺς καὶ θαυμαστοὺς λέγουσιν, ἀναφέροντες τὴν ἀνθρωπίνην σοφίαν εἰς θεῶν ὑποθήκας. Νύμφην γάρ τινα μυθολογοῦσιν Ἠγερίαν φοιτᾶν πρὸς αὐτὸν ἑκάστοτε διδάσκουσαν τὴν βασιλικὴν σοφίαν· ἕτεροι δ᾽ οὐ νύμφην, ἀλλὰ τῶν Μουσῶν μίαν. Καὶ τοῦτό φασι γενέσθαι πᾶσι φανερόν· ἀπιστούντων γάρ, ὡς ἔοικε, τῶν ἀνθρώπων κατ᾽ ἀρχὰς καὶ πεπλάσθαι νομιζόντων τὸν περὶ τῆς θεᾶς

anno tertio decimæ septimæ olympiadis. Fieri igitur non potest ut Numa apud Pythagoram Samium, qui quatuor post ætatibus floruerit, philosophiæ operam dederit, atque degerit Crotone, quæ nondum erat condita tum cum Romani ipsum ad regnum vocarent. Sed videntur, qui vitam ipsius scripserunt, si modo meam ipsius sententiam aperire licet, pro confessis hæc duo accepisse, Pythagoræ habitationem in Italia et Numæ sapientiam (omnes enim uno ore fatentur virum illum sapientem fuisse) hæcque coniunxisse, et Numam Pythagoræ discipulum fecisse, non inquirentes ulterius in eorum vitas, num uterque iisdem temporibus floruerit : id quod ego nunc feci. Nisi forte quis alium Pythagoram sapientiæ doctorem hoc Samio antiquiorem fuisse dicat, quocum Numa consuetudinem habuerit. Sed nescio quomodo id ille probare possit, cum nullus scriptor memoratu dignus aut Romanus aut Græcus (quod ego sciam) hoc memoriæ prodiderit. Sed de his hactenus.

LX. Ceterum Numa, cum venissent legati qui ipsum ad regnum vocabant, principio quidem restitit, et diu in eadem sententia permansit, repugnans ne regnum acciperet. Sed cum fratres instarent precibus, et tandem ipse quoque pater tantum honorem ultro oblatum minime reiciendum censeret, ipsis assensus est, regemque se creari passus est. Quæ cum Romani ex legatis audissent, antequam virum præsentem viderent, maximo eius desiderio flagrare cœperunt, existimantes hoc esse satis certum eius sapientiæ argumentum, quod regnum quod ceteri supra modum in pretio haberent et in quo summam felicitatis ponerent, id ille solus ut rem vilem et penitus aspernandam contemneret. Adventanti autem dum adhuc in itinere esset, obviam processerunt cum multis laudibus et gratulationibus aliisque honoribus in urbem eum prosequentes. Postea vero concione convocata, in qua tribus de eo curiatim suffragia tulerunt, postquam ipsi patres plebiscitum ratum fecerunt, et postremo ipsi quoque augures divinitus signa fausta apparuisse renuntiarunt, regnum accepit. Romani aiunt hunc virum nullam bellicam expeditionem fecisse, sed pietati ac iustitiæ deditum in pace omne imperii tempus transegisse, et optimis institutis civitatem ornasse. Multa autem atque miranda de eo dicunt, humanam *eius* sapientiam ad deorum monita referentes. Fabulantur enim illi consuetudinem fuisse cum quadam nympha Egeria, quæ illum assidue regiam sapientiam doceret : alii vero eam non Nympham fuisse, sed unam Musarum. Atque hoc omnibus manifestum factum esse dicunt. Cum enim homines (ut verisimile est) initio fidem illi non haberent, et existimarent hunc de dea sermonem fictum

λόγον, βουλόμενον αὐτὸν ἐπιδείξασθαι τοῖς ἀπιστοῦσιν ἐναργές τι μήνυμα τῆς πρὸς τὴν δαίμον' ὁμιλίας, καὶ διδαχθέντα ὑπ' αὐτῆς ποιῆσαι τάδε· καλέσαντα Ῥωμαίων πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς εἰς τὴν οἰκίαν, ἐν ᾗ διαιτώμενος ἐτύγχανεν, ἔπειτα δείξαντα τοῖς ἐλθοῦσι τὰ ἔνδον τῇ τ' ἄλλῃ κατασκευῇ φαύλως κεχορηγημένα, καὶ δὴ καὶ τῶν εἰς ἑστίασιν ὀχλικὴν ἐπιτηδείων ἄπορα, τότε μὲν ἀπαλλάττεσθαι κελεύειν, εἰς ἑσπέραν δὲ καλεῖν αὐτοὺς ἐπὶ τὸ δεῖπνον· παραγενομένοις δὲ κατὰ τὴν ἀποδειχθεῖσαν ὥραν ἐπιδεῖξαι στρωμνάς τε πολυτελεῖς καὶ τραπέζας ἐκπωμάτων γεμούσας πολλῶν καὶ καλῶν, ἑστίασίν τ' αὐτοῖς παραθεῖναι κατακλιθεῖσιν ἁπάσης ἐδωδῆς, ἣν οὐδ' ἂν ἐκ πολλοῦ πάνυ χρόνου παρασκευάσασθαί τινι τῶν τότ' ἀνθρώπων ῥᾴδιον ἦν. Τοῖς δὲ Ῥωμαίοις κατάπληξίν τε πρὸς ἕκαστον τῶν ὁρωμένων ὑπελθεῖν, καὶ δόξαν ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου παραστῆναι βέβαιον, ὅτι θεά τις αὐτῷ συνῆν.

LXI. Οἱ δὲ τὰ μυθώδη πάντα περιαιροῦντες ἐκ τῆς ἱστορίας πεπλάσθαι φασὶν ὑπὸ τοῦ Νόμα τὸν περὶ τῆς Ἠγερίας λόγον, ἵνα ῥᾷον αὐτῷ προσέχωσιν οἱ τὰ θεῖα δεδιότες καὶ προθύμως δέχωνται τοὺς ὑπ' αὐτοῦ τιθεμένους νόμους, ὡς παρὰ θεῶν κομιζομένους. Λαβεῖν δ' αὐτὸν τὴν τούτων μίμησιν ἀποφαίνουσιν ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν παραδειγμάτων, ζηλωτὴν γενόμενον τῆς τε Μίνω τοῦ Κρητὸς καὶ τῆς Λυκούργου τοῦ Λακεδαιμονίου σοφίας· ὧν ὁ μὲν ὁμιλητὴς ἔφη γενέσθαι τοῦ Διὸς καὶ φοιτῶν εἰς τὸ Δικταῖον ὄρος, ἐν ᾧ τραφῆναι τὸν Δία μυθολογοῦσιν οἱ Κρῆτες ὑπὸ τῶν Κουρήτων νεογνὸν ὄντα, κατέβαινεν εἰς τὸ ἱερὸν ἄντρον, καὶ τοὺς νόμους ἐκεῖ συντιθεὶς ἐκόμιζεν, οὓς ἀπέφαινε παρὰ τοῦ Διὸς λαμβάνειν· ὁ δὲ Λυκοῦργος εἰς Δελφοὺς ἀφικόμενος ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ἔφη διδάσκεσθαι τὴν νομοθεσίαν. Τὸ μὲν οὖν ἀκριβολογεῖσθαι περὶ τῶν μυθικῶν ἱστορημάτων καὶ μάλιστα τῶν εἰς θεοὺς ἀναφερομένων, μακρῶν λόγων δεόμενον ὁρῶν ἐάσω· ἃ δέ μοι δοκοῦσιν ἀγαθὰ Ῥωμαῖοι λαβεῖν ἐκ τῆς ἐκείνου τοῦ ἀνδρὸς ἀρχῆς, ὡς ἐκ τῶν ἐπιχωρίων ἔμαθον ἱστοριῶν ἀφηγήσομαι, προειπὼν ἐν οἵαις ἐτύγχανε ταραχαῖς τὰ πράγματα τῆς πόλεως ὄντα, πρὶν ἐκεῖνον ἐπὶ τὴν βασιλείαν παρελθεῖν.

LXII. Μετὰ τὴν Ῥωμύλου τελευτὴν ἡ βουλὴ τῶν κοινῶν γενομένη κυρία καὶ χρόνον ἐνιαύσιον ὥσπερ ἔφην κατασχοῦσα τὴν δυναστείαν, διαφέρεσθαι καὶ στασιάζειν αὐτὴ πρὸς ἑαυτὴν ἤρξατο περὶ τοῦ πλείονός τε καὶ ἴσου. Ὅσον μὲν γὰρ αὐτῆς μέρος Ἀλβανῶν ἦν, ἀπὸ τῶν ἅμα Ῥωμύλῳ τὴν ἀποικίαν στειλάντων, γνώμης τ' ἄρχειν ἠξίου καὶ τιμῶν τὰς μεγίστας λαμβάνειν καὶ θεραπεύεσθαι πρὸς τῶν ἐπηλύδων· οἱ δ' ὕστερον εἰς τοὺς πατρικίους καταγραφέντες ἐκ τῶν ἐποίκων οὐδεμιᾶς ᾤοντο δεῖν ἀπελαύνεσθαι τιμῆς οὐδὲ μειονεκτεῖν τῶν ἑτέρων, μάλιστα δ' ὅσοι τοῦ Σαβίνων ἐτύγχανον ὄντες γένους, καὶ κατὰ τὰς

esse, *ferunt ipsum*, ostendere volentem incredulis hominibus apertum aliquod indicium suæ cum dea consuetudinis, ut se ab illa edoctum hæc facere probaret, Romanorum multos probosque viros in ædes ubi degebat vocasse, deinde, cum iis qui convenerant supellectilem vilem et domum omni alio apparatu male instructam, quinetiam rebus omnibus ad convivium subitarium necessariis carentem ostendisset, jussisse tunc quidem discedere, sub vesperum vero eos ad cœnam invitasse; ipsis vero ad horam condictam reversis ostendisse et lectos splendidos et mensas poculis multis et elegantibus onustas jussisque discumbere, opipares epulas et cibos apposuisse, quos nullus illius sæculi homo tempore quantumvis longo facile parasset. Tunc autem Romanos et valde obstupuisse ob varietatem rerum, quas videbant, et ab illo tempore sine ullo dubio existimasse, deam aliquam cum eo consuetudinem habere.

LXI. Sed qui omnes fabulas ex historia tollunt, Numam hæc de Egeria finxisse dicunt, ut qui numen divinum metuerent facilius animos ad se adverterent, et leges quas laturus esset lubentius, ut a diis latas, acciperent. Aiunt autem eum in his secutum esse exemplum Græcorum, Minois Cretensis et Lycurgi Lacedæmonii sapientiæ æmulum, quorum alter quidem simulabat sibi esse cum Iove consuetudinem, quare montem Dictæum frequentans, ubi Jovem Cretenses fingunt a Curetibus adhuc recens natum educatum esse, in sacrum antrum descendebat, et leges ibi conditas in urbem afferebat, quas se a Jove accipere affirmabat. Alter vero Lycurgus profectus Delphos se ab Apolline legum ferendarum rationem didicisse dixit. Accurate igitur scribere de rebus fabulosis, præcipue vero de iis quæ ad deos pertinent, cum longa id oratione indigere animadvertam, nunc missum faciam; sed quæ bona Romani videntur mihi ex illius viri imperio percepisse, ut ex ipsorum domesticis monumentis comperi, enarrabo, ubi prius monuero, quam perturbatus fuisset reipublicæ status, antequam ille ad regnum accederet.

LXII. Post Romuli obitum, cum senatus omnem reipublicæ administrationem adeptus et per integrum annum (ut dixi) potestate potitus esset, ipsi patres inter se dissidere et de iure æquoque contendere cœperunt. Quotquot enim eorum erant ex numero Albanorum, qui cum Romulo coloniam deduxerant, et in sententiis dicendis et summis honoribus capiendis prærogativam se habere seque a novis colonis coli æquum censebant: quotquot vero ex novis colonis postea in patrum ordinem relati erant, a nullo honore se arcendos esse existimabant, et *putabant* conditionem suam quam ceterorum deteriorem esse non debere : præcipue vero quotquot erant Sabini generis, et qui ex fœdere quod

συνθήκας τὰς γενομένας Ῥωμύλῳ πρὸς Τάτιον ἐπὶ τοῖς ἴσοις παραγενόμενοι, μετειληφέναι τῆς πόλεως παρὰ τῶν ἀρχαίων οἰκητόρων καὶ τὴν αὐτὴν χάριν ἐκείνοις αὐτοὶ δεδωκέναι ἐδόκουν. Ἅμα δὲ τῷ τὴν βουλὴν διαστῆναι καὶ τὸ τῶν πελατῶν πλῆθος διχῇ μερισθὲν ἑκατέρᾳ συνέβαινε τῶν στάσεων. Ἦν δέ τι τοῦ δημοτικοῦ μέρος οὐκ ὀλίγον ἐκ τῶν νεωστὶ προσεληλυθότων τῇ πολιτείᾳ, ὃ διὰ τὸ μηδενὸς συνάρασθαι τῷ Ῥωμύλῳ πολέμου παρημελημένον ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος οὔτε γῆς εἰλήφει μοῖραν οὔτ' ὠφελείας. Τοῦτ' ἀνέστιον καὶ πτωχὸν ἀλώμενον ἐχθρὸν ἐκ τοῦ ἀναγκαίου τοῖς κρείττοσιν ἦν καὶ νεωτερίζειν ἑτοιμότατον. Ἐν τοιούτῳ δὴ κλύδωνι τὰ πράγματα τῆς πόλεως σαλεύονθ' ὁ Νόμας καταλαβὼν, πρῶτον μὲν τοὺς ἀπόρους τῶν δημοτῶν ἀνέλαβε, διανείμας αὐτοῖς ἀφ' ἧς Ῥωμύλος ἐκέκτητο χώρας καὶ ἀπὸ τῆς δημοσίας μοῖράν τιν' ὀλίγην· ἔπειτα τοὺς πατρικίους, οὐδὲν μὲν ἀφελόμενος ὧν οἱ κτίσαντες τὴν πόλιν εὕροντο, τοῖς δ' ἐποίκοις ἑτέρας τινὰς ἀποδοὺς τιμὰς, ἔπαυσε διαφερομένους. Ἁρμοσάμενος δὲ τὸ πλῆθος ἅπαν ὥσπερ ὄργανον πρὸς ἕνα τὸν τοῦ κοινῇ συμφέροντος λογισμὸν, καὶ τῆς πόλεως τὸν περίβολον αὐξήσας τῷ Κυρινίῳ λόφῳ· τέως γὰρ ἔτ' ἀτείχιστος ἦν· τότε τῶν ἄλλων πολιτευμάτων ἥπτετο, δύο ταῦτα πραγματευόμενος, οἷς κοσμηθεῖσαν ὑπελάμβανεν [ἂν] τὴν πόλιν εὐδαίμονα γενήσεσθαι καὶ μεγάλην· εὐσέβειαν μὲν πρῶτον διδάσκων τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι παντὸς ἀγαθοῦ θεοὶ δοτῆρές εἰσι τῇ θνητῇ φύσει καὶ φύλακες, ἔπειτα δικαιοσύνην, δι' ἣν καὶ τὰ παρὰ τῶν θεῶν ἀπέφαινεν ἀγαθὰ καλὰς τὰς ἀπολαύσεις φέροντα τοῖς κτησαμένοις.

LXIII. Ἐξ ὧν δὲ διεπράξατο νόμων τε καὶ πολιτευμάτων ἑκάτερον τούτων εἰς μεγάλην ἐπίδοσιν προελθεῖν, ἅπαντα μὲν οὐκ ἀξιῶ γράφειν, τὸ μῆκος ὑφορώμενος τοῦ λόγου καὶ ἅμ' οὐδ' ἀναγκαίαν ὁρῶν τὴν γραφὴν αὐτῶν Ἑλληνικαῖς ἱστορίαις· αὐτὰ δὲ τὰ κυριώτατα καὶ φανερὰν δυνάμενα ποιῆσαι πᾶσαν τὴν προαίρεσιν τοῦ ἀνδρὸς ἐπὶ κεφαλαίων ἐρῶ, τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς περὶ τὰ θεῖα διακοσμήσεως ποιησάμενος. Ὅσα μὲν οὖν ὑπὸ Ῥωμύλου ταχθέντ' ἐν ἐθισμοῖς τε καὶ νόμοις παρέλαβεν, ἀπὸ τοῦ κρατίστου τετάχθαι πάνθ' ἡγησάμενος, εἴα κατὰ χώραν μένειν· ὅσα δ' ὑπ' ἐκείνου παραλελεῖφθαι ἐδόκει, ταῦτα προσετίθει, πολλὰ μὲν ἀποδεικνὺς τεμένη τοῖς μήπω τιμῶν τυγχάνουσι θεοῖς, πολλοὺς δὲ βωμοὺς καὶ ναοὺς ἱδρυόμενος, ἑορτάς θ' ἑκάστῳ αὐτῶν ἀπονέμων, καὶ τοὺς ἐπιμελησομένους αὐτῶν ἱερεῖς καθιστὰς, ἁγνείας τε καὶ θρησκείας καὶ καθαρμοὺς καὶ τὰς ἄλλας θεραπείας καὶ τιμὰς πάνυ πολλὰς νομοθετῶν, ὅσας οὔθ' Ἑλληνὶς οὔτε βάρβαρος ἔχει πόλις, οὐδ' αἱ μέγιστον ἐπ' εὐσεβείᾳ φρονοῦσαί ποτε. Αὐτόν τε τὸν Ῥωμύλον ὡς κρείττονα γενόμενον ἢ κατὰ τὴν θνητὴν φύσιν ἱεροῦ κατασκευῇ καὶ θυσίαις διετησίοις ἔταξε Κυρῖνον ἐπονομαζόμενον γεραίρεσθαι.

Romulus cum Tatio fecerat, se a priscis colonis civitate donatos, ut pari iure fruerentur, et ipsos parem gratiam illis retulisse *dicebant*. Cum autem senatus dissideret, ipsa quoque clientium multitudo bifariam divisa utrique se factioni adiunxit. Erat autem et quædam plebis pars non parva, nuper in civitatem recepta, quæ, quod nullo in bello Romulum adiuvisset, a duce neglecta neque agri partem neque aliud commodum acceperat. Hæc pars, quippe sine laribus et mendica vagans, necessario potentioribus erat inimica et ad res novandas paratissima. Numa igitur rempublicam tali tempestate iactatam nactus, primum quidem egenos de plebe refecit, agri parte, quem Romulus possederat, inter eos divisa, et præterea de publico agro exigua quadam ipsis portione data. Deinde patriciorum discordiam sedavit, nullis honoribus ademtis, quos urbis conditores adepti erant, sed novis colonis aliis honoribus attributis. Cum autem totam civium multitudinem velut instrumentum aliquod ad unam publicæ utilitatis considerationem informasset, et urbis ambitum adiecto colle Quirinali auxisset (nondum enim is collis munitus erat) tum alia reipublicæ instituta attigit: hæc duo agens, quibus ornatam rempublicam beatam et magnam fore existimabat: primum quidem homines pietatem docens, quoniam dii omnium bonorum auctores et custodes humano generi essent, deinde iustitiam, per quam demonstrabat bonis divinitus acceptis licere ipsis possessoribus honeste frui.

LXIII. Quibus autem legibus quibusque institutis utrumque horum fundarit et ad tantum incrementum provexerit, ea non omnia scribenda censeo, et quia vereor ne nimium prolixa fiat oratio, et quia video parum esse necessarium hæc Græcæ historiæ, sed quæ præcipua sunt quæque possunt illius viri ingenium patefacere, summatim attingam, initio facto a divini cultus forma quam instituit. Quæcunque igitur consuetudine aut lege a Romulo constituta accepit, ea omnia optime ab eo constituta ratus, immota reliquit: quæcunque vero ab illo prætermissa arbitratus est, hæc de suo addidit. Nam et multa sacella dicavit diis, quibus nullus adhuc honor habitus erat, et multas aras et templa condidit, et ferias unicuique eorum attribuit, et sacerdotes constituit, qui eorum curam gererent, et leges tulit plurimas de sanctimonia, cærimoniis, expiationibus aliisque divinis cultibus et honoribus, quot nulla aut Græca aut barbara civitas habet, ne illæ quidem quæ quondam pietatis nomine maxime se iactabant. Ipsum quoque Romulum Quirini cognomine, ut humana natura longe augustiorem templo exstructo et sacrificiis annuis coli iussit. Romanis enim adhuc dubitantibus, utrum divina providentia an huma-

Ἔτι γὰρ ἀγνοούντων τὸν ἀφανισμὸν αὐτοῦ Ῥωμαίων εἴτε κατὰ δαίμονος πρόνοιαν εἴτ' ἐξ ἐπιβουλῆς ἀνθρωπίνης ἐγένετο, παρελθών τις εἰς τὴν ἀγορὰν Ἰούλιος ὄνομα, τῶν ἀπ' Ἀσκανίου, γεωργικὸς ἀνὴρ καὶ τὸν βίον ἀνεπίληπτος, οἷος μηδὲν ἂν ψεύσασθαι κέρδους ἕνεκα οἰκείου, ἔφη παραγιγνόμενος ἐξ ἀγροῦ Ῥωμύλον ἰδεῖν ἀπιόντ' ἐκ τῆς πόλεως ἔχοντα τὰ ὅπλα, καὶ ἐπειδὴ ἐγγὺς ἐγένετο ἀκοῦσαι ταῦτ' αὐτοῦ λέγοντος· « Ἄγγελλε Ῥωμαίοις, Ἰούλιε, τὰ παρ' ἐμοῦ, « ὅτι μ' ὁ λαχὼν ὅτ' ἐγενόμην δαίμων εἰς θεοὺς ἄγε- « ται τὸν θνητὸν ἐκπληρώσαντ' αἰῶνα· εἰμὶ δὲ Κυ- « ρῖνος. » Περιλαβὼν δ' ἅπασαν τὴν περὶ τὰ θεῖα νομοθεσίαν γραφαῖς, διεῖλεν εἰς ὀκτὼ μοίρας, ὅσαι τῶν ἱερῶν ἦσαν αἱ συμμορίαι.

LXIV. Ἀπέδωκε δὲ μίαν μὲν ἱερουργιῶν διάταξιν τοῖς τριάκοντα Κουρίωσιν, οὓς ἔφην τὰ κοινὰ θύειν ὑπὲρ τῶν φρατριῶν ἱερά. Τὴν δὲ δευτέραν τοῖς καλουμένοις ὑπὸ μὲν Ἑλλήνων στεφανηφόροις, ὑπὸ δὲ Ῥωμαίων Φλάμοσιν, οὓς ἐπὶ τῆς φορήσεως τῶν πίλων τε καὶ στεμμάτων, ἃ καὶ νῦν ἔτι φοροῦσι φλάμεα καλοῦντες, οὕτω προσαγορεύουσι. Τὴν δὲ τρίτην τοῖς ἡγεμόσι τῶν Κελερίων, οὓς ἔφην ἱππεῖς τε καὶ πεζοὺς στρατευομένους φύλακας ἀποδείκνυσθαι τῶν βασιλέων· καὶ γὰρ οὗτοι τεταγμένας τινὰς ἱερουργίας ἐπετέλουν Τὴν δὲ τετάρτην τοῖς ἐξηγουμένοις τὰ θεόπεμπτα σημεῖα, καὶ διαιροῦσι τίνων ἐστὶ μηνύματα πραγμάτων ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ· οὓς ἀφ' ἑνὸς εἴδους τῶν θεωρημάτων τῆς τέχνης Ῥωμαῖοι καλοῦσιν Αὐγόρας, ἡμεῖς δ' ἂν εἴποιμεν οἰωνοπόλους, ἁπάσης τῆς μαντικῆς παρ' αὐτοῖς ὄντας ἐπιστήμονας τῆς τε περὶ τὰ οὐράνια καὶ τὰ μετάρσια καὶ τὰ ἐπίγεια. Τὴν δὲ πέμπτην ταῖς φυλαττούσαις τὸ ἱερὸν πῦρ παρθένοις, αἳ καλοῦνται πρὸς αὐτῶν ἐπὶ τῆς θεᾶς ἣν θεραπεύουσιν Ἑστιάδες, αὐτὸς πρῶτος ἱερὸν ἱδρυσάμενος Ῥωμαίοις Ἑστίας καὶ παρθένους ἀποδείξας αὐτῇ θυηπόλους· ὑπὲρ ὧν ὀλίγα καὶ αὐτὰ τἀναγκαιότατα τῆς ὑποθέσεως ἀπαιτούσης ἀναγκαῖον εἰπεῖν. Ἔστι γὰρ ἃ καὶ ζητήσεως ἠξίωται [καὶ] παρὰ πολλοῖς τῶν Ῥωμαϊκῶν συγγραφέων κατὰ τὸν τόπον τοῦτον· ὑπὲρ ὧν οἱ τὰς αἰτίας οὐκ ἐξητακότες ἐπιμελῶς εἰκαιοτέρας ἐξήνεγκαν τὰς γραφάς.

LXV. Τὴν γοῦν ἵδρυσιν τοῦ ἱεροῦ Ῥωμύλῳ τινὲς ἀνατιθέασι, τῶν ἀμηχάνων νομίζοντες εἶναι πόλεως οἰκιζομένης ὑπ' ἀνδρὸς ἐμπείρου μαντικῆς μὴ κατασκευασθῆναι πρῶτον Ἑστίαν κοινὴν τῆς πόλεως, καὶ ταῦτ' ἐν Ἄλβᾳ τοῦ κτίστου τραφέντος, ἐν ᾗ παλαιὸν ἐξ οὗ τὸ τῆς θεᾶς ταύτης ἱερὸν ἱδρυμένον ἦν, καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ θυηπόλου γενομένης τῇ θεῷ· διαιρούμενοί τε διχῇ τὰ ἱερά, καὶ τὰ μὲν αὐτῶν κοινὰ ποιοῦντες καὶ πολιτικά, τὰ δ' ἴδια καὶ συγγενικά, δι' ἄμφω ταῦτά φασι πολλὴν ἀνάγκην εἶναι τῷ Ῥωμύλῳ ταύτην σέβειν τὴν θεόν. Οὔτε γὰρ ἀναγκαιότερον ἀνθρώποις οὐδὲν εἶναι τῆς κοινῆς Ἑ-

nis insidiis e conspectu hominum sublatus fuisset, quidam nomine Julius ab Ascanio oriundus, bonus colonus et vitæ integræ vir, qui quæstus privati caussa non mentiri potuit, in concionem progressus dixit, se cum ex agro rediret vidisse Romulum ex urbe armatum abeuntem; et cum accessisset, hæc eum dicentem audisse : « Nuntia Romanis, Juli, hæc mea mandata; « me mortali ævo expleto in deorum cœtum abduci ab « eo genio, qui mihi nascenti contigit, et esse Quirinum. » Porro Numa omnia quæ ad cultum divinum et cærimonias pertinent scriptis complexus divisit in octo partes, quot etiam erant sacrorum ordines.

LXIV. Primum sacrorum ministeriorum ordinem assignavit Curionibus, quos dixi publice pro curialibus rem divinam facere. Secundum iis qui a Græcis vocantur Στεφανηφόροι, a Romanis Flamines; quos a gestatione pileorum et infularum, quas etiam nunc gestant flamea vocantes, ita nominant. Tertium vero tribunis Celerum, quos equites et pedites fuisse dixi delectos, ut regum ad bellum proficiscentium satellites essent. Nam et isti solennia quædam ac statuta sacra peragebant. Quartum vero illis qui signa divinitus missa interpretantur, quique dignoscunt ac declarant, ad quas res sive privatas sive publicas ea spectent : quos Romani ab una specie artis ipsorum, scilicet ab *avium* observatione, vocant Augures, nos vero diceremus Οἰωνοπόλους; omnis divinationis qua Romani utuntur peritos, tam eius quæ in terrestribus rebus versatur, quam cœlestis et sublimis. Quintum vero virginibus sacri ignis custodibus, quas illi a dea quam colunt Vestales vocant : cui ipse primus Romæ templum sacravit, et virgines, quæ eius sacra facerent, attribuit. De quibus pauca eaque maxime necessaria, operis argumento id postulante, mihi dicenda sunt. Nonnulla enim a multis scriptoribus Romanis de his rebus accuratius disputata sunt, de quibus alii rerum causas indiligenter perscrutati inania scripta in lucem ediderunt.

LXV. Quidam igitur templum illud a Romulo conditum asserunt, existimantes fieri non posse, quin, cum urbs conderetur a viro vaticinii perito, ante omnia publicum Vestæ templum exstructum fuerit : cum præsertim urbis conditor Albæ educatus esset, ubi inde ex antiquis temporibus huius deæ templum erat exstructum, et ipsius mater eius sacerdos fuisset; qui cum sacra in duo genera dividant, et eorum alia publica et civilia, alia vero privata et gentiltia faciant, ob duas istas caussas aiunt omnino necesse fuisse hanc deam a Romulo coli. Nihil enim hominibus magis esse necessarium, quam Vestæ templum publicum; neque Romulo

στίας, οὔτε τῷ Ῥωμύλῳ κατὰ διαδοχὴν γένους οὐδὲν οἰκειότερον, προγόνων μὲν ὑπάρχοντι τῶν ἐξ Ἰλίου τὰ τῆς θεᾶς ἱερὰ μετενεγκαμένων, μητρὸς δ' ἱερείας. Ἐοίκασι δ' οἱ διὰ ταῦτα τὴν ἵδρυσιν τοῦ ἱεροῦ Ῥωμύλῳ μᾶλλον ἀνατιθέντες ἢ Νόμᾳ, τὸ μὲν κοινὸν ὀρθῶς λέγειν, ὅτι πόλεως οἰκιζομένης ἑστίαν πρῶτον ἔδει ἱδρυθῆναι, καὶ ταῦθ' ὑπ' ἀνδρὸς οὐκ ἀπείρου τῆς περὶ τὰ θεῖα σοφίας· τὰ δὲ κατὰ μέρος ὑπέρ τε τῆς κατασκευῆς τοῦ νῦν ὄντος ἱεροῦ καὶ τῶν θεραπευουσῶν τὴν θεὸν παρθένων ἠγνοηκέναι. Οὔτε γὰρ τὸ χωρίον τοῦτ' ἐν ᾧ τὸ ἱερὸν φυλάττεται πῦρ Ῥωμύλος ἦν ὁ καθιερώσας τῇ θεῷ· μέγα δὲ τούτου τεκμήριον, ὅτι τῆς τετραγώνου καλουμένης Ῥώμης, ἣν ἐκεῖνος ἐτείχισεν, ἐκτός ἐστιν, Ἑστίας δὲ κοινῆς ἱερὸν ἐν τῷ κρατίστῳ μάλιστα καθιδρύονται τῆς πόλεως ἅπαντες, ἔξω δὲ τοῦ τείχους οὐδείς· οὔτε διὰ παρθένων τὰς θεραπείας κατεστήσατο τῇ θεῷ, μεμνημένος ὡς ἐμοὶ δοκεῖ τοῦ περὶ τὴν μητέρα πάθους, ᾗ συνέβη θεραπευούσῃ τὴν θεὸν τὴν παρθενίαν ἀποβαλεῖν, ὡς οὐχ ἱκανὸς ἐσόμενος, ἐάν τινα τῶν θυηπόλων εὕρῃ διεφθαρμένην, κατὰ τοὺς πατρίους τιμωρήσασθαι νόμους διὰ τὴν ἐπὶ ταῖς οἰκείαις συμφοραῖς ἀνάμνησιν. Διὰ ταῦτα μὲν δὴ κοινὸν ἱερὸν οὐ κατεσκευάσατο τῆς Ἑστίας, οὐδ' ἱερείας ἔταξεν αὐτῇ παρθένους, ἐν ἑκάστῃ δὲ τῶν τριάκοντα φρατριῶν ἱδρυσάμενος ἑστίαν, ἐφ' ἧς ἔθυον οἱ φρατριεῖς, θυηπόλους αὐτῶν ἐποίησε τοὺς τῶν κουριῶν ἡγεμόνας, τὰ παρ' Ἕλλησιν ἔθη μιμησάμενος, ἅπερ ἐν ταῖς ἀρχαιοτάταις τῶν πόλεων ἔτι γίγνεται. Τά γέ τοι καλούμενα πρυτανεῖα παρ' αὐτοῖς Ἑστίας ἐστὶν ἱερά, καὶ θεραπεύεται πρὸς τῶν ἐχόντων τὸ μέγιστον ἐν ταῖς πόλεσι κράτος.

LXVI. Νόμας δὲ τὴν ἀρχὴν παραλαβὼν τὰς μὲν ἰδίας οὐκ ἐκίνησε τῶν φρατριῶν ἑστίας, κοινὴν δὲ κατεστήσατο πάντων μίαν ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ τε Καπιτωλίου καὶ τοῦ Παλατίου χωρίῳ, συμπεπολισμένων ἤδη τῶν λόφων ἑνὶ περιβόλῳ καὶ μέσης ἀμφοῖν οὔσης τῆς ἀγορᾶς, ἐν ᾗ κατεσκεύασται τὸ ἱερόν· τήν τε φυλακὴν τῶν ἱερῶν κατὰ τὸν πάτριον τῶν Λατίνων νόμον διὰ παρθένων ἐνομοθέτησε γίνεσθαι. Ἔχει δέ τινας ἀπορίας καὶ τὸ φυλαττόμενον ἐν τῷ ἱερῷ, τί δήποτ' ἐστὶ καὶ διὰ τί πρόσκειται παρθένοις. Τινὲς μὲν οὖν οὐδὲν ἔξω τοῦ φανεροῦ πυρὸς εἶναί φασι τὸ τηρούμενον· τὴν δὲ φυλακὴν αὐτοῦ παρθένοις ἀνακεῖσθαι μᾶλλον ἢ ἀνδράσι ποιοῦνται κατὰ τὸ εἰκός, ὅτι πῦρ μὲν ἀμίαντον, παρθένος δ' ἄφθαρτον, τῷ δ' ἁγνοτάτῳ τῶν θείων τὸ καθαρώτατον τῶν θνητῶν φίλον. Ἑστίᾳ δ' ἀνακεῖσθαι τὸ πῦρ νομίζουσιν, ὅτι γῆ τ' οὖσα ἡ θεὸς καὶ τὸν μέσον κατέχουσα τοῦ κόσμου τόπον τὰς ἀνάψεις τοῦ μεταρσίου ποιεῖται πυρὸς ἀφ' ἑαυτῆς. Εἰσὶ δὲ [τινες] οἵ φασιν ἔξω τοῦ πυρὸς ἀπόρρητα τοῖς πολλοῖς ἱερὰ κεῖσθαί τιν' ἐν τῷ τεμένει τῆς θεᾶς, ὧν οἵ θ' ἱεροφάνται τὴν γνῶσιν ἔχουσι καὶ

ob generis successionem quicquam antiquius esse debuisse : quippe qui esset a maioribus oriundus, qui ex Ilio illius deæ sacra transtulissent, et ex matre sacerdote editus. Atque ii qui propter hæc a Romulo potius quam a Numa hoc templum conditum existimant, videntur quidem in universum recte dicere, in urbe condenda ædem Vestæ primum erigi oportuisse, præcipue vero a viro rerum divinarum perito : sed reapse et templi huius quod exstat ædificationem et virginum, quæ deam colunt, institutionem non recte novisse. Neque enim hunc locum, ubi sacer ignis servatur, Romulus illi deæ consecravisse potest, cuius rei certissimum argumentum est, quod est extra Romam quadratam, quam ipse muniit : Vestæ vero publicæ templum in præstantissimo urbis loco ferme omnes locare solent, at nemo extra mœnia. Neque etiam virgines constituit, quæ illi deæ sacra facerent, memor (ut opinor) casus matris, cui accidit ut virginitatem amitteret in illius deæ ministerio : quoniam, si quam sacerdotum stupratam deprehendisset, ex legibus patriis in eam animadvertere non potuit ob domesticæ calamitatis recordationem. Propter has igitur causas publicum templum Vestæ non ædificavit, neque virgines sacerdotes constituit, quæ deam illam colerent : sed in unaquaque triginta curiarum mensa ubi curiales rem divinam facerent exstructa, his sacris Curiones præposuit, secutus morem qui adhuc in antiquissimis Græcorum urbibus servatur. Nam quæ πρυτανεῖα ab illis vocantur, Vestæ sacra sunt, et eorum cura pertinet ad eos, qui summum magistratum in republica gerunt.

LXVI. At Numa regno potitus propria curiarum sacella loco non movit : sed unum templum omnibus commune erexit in eo loco, qui est medius inter Capitolium et Palatium, cum hi colles iam uno murorum ambitu essent cincti, et forum inter utrumque medium esset, in quo templum ædificatum est : et sacrorum custodiam patrio Latinorum ritu virginibus ex lege assignavit. Incertum autem est quidnam sit id quod in illo templo servatur, et qua de caussa eius cura virginibus sit commissa. Nonnulli enim asserunt, id quod servetur nihil aliud esse quam ignem omnibus conspicuum : eius autem custodiam virginibus potius quam viris commissam esse inde consentaneum esse aiunt, quod ut ignis sit intaminatus, sic etiam ipsa virgo impolluta : castissimo autem numini mortalium rerum purissimam gratam esse. Vestæ autem ignem putant ideo dicatum, quod ea dea, cum sit Terra et medium mundi locum occupet, sublimis ignis inflammationes ex se pariat. Sunt etiam qui dicant, præter illum ignem alia quædam sacra vulgo incognita in deæ fano esse, quæ solis pontificibus et virginibus nota sint : argumentum non leve huius rei proferentes, id quod

αἱ παρθένοι, τεκμήριον οὐ μικρὸν παρεχόμενοι τοῦ λόγου τὸ συμβὰν περὶ τὴν ἔμπρησιν τοῦ ἱεροῦ κατὰ τὸν Φοινικικὸν πόλεμον τὸν πρῶτον συστάντα Ῥωμαίοις πρὸς Καρχηδονίους περὶ Σικελίας. Ἐμπρησθέντος γὰρ τοῦ τεμένους καὶ τῶν παρθένων φευγουσῶν ἐκ τοῦ πυρὸς, τῶν ἱεροφαντῶν τις Λεύκιος Καικίλιος ὁ καλούμενος Μέτελλος, ἀνὴρ ὑπατικὸς, ὁ τὸν ἀοίδιμον ἐκ Σικελίας ἀπὸ Καρχηδονίων καταγαγὼν ὀκτὼ καὶ τριάκοντα καὶ ἑκατὸν ἐλεφάντων θρίαμβον, ὑπεριδὼν τῆς ἰδίας ἀσφαλείας τοῦ κοινῇ συμφέροντος ἕνεκα, παρεκινδύνευσεν εἰς τὰ καιόμενα βιάσασθαι καὶ τὰ καταλειφθέντα ὑπὸ τῶν παρθένων ἁρπάσας ἱερὰ διέσωσεν ἐκ τοῦ πυρός· ἐφ' ᾧ τιμὰς παρὰ τῆς πόλεως ἐξηνέγκατο μεγάλας, ὡς ἡ τῆς εἰκόνος αὐτοῦ τῆς ἐν τῷ Καπιτωλίῳ γενομένης ἐπιγραφὴ μαρτυρεῖ. Τοῦτο δὴ λαβόντες ὁμολογούμενον ἐπισυνάπτουσιν αὐτοὶ στοχασμούς τινας ἰδίους, οἱ μὲν ἐκ τῶν ἐν Σαμοθρᾴκῃ λέγοντες ἱερῶν μοῖραν εἶναί τινα φυλαττομένην τὴν ἐνθάδε, Δαρδάνου μὲν εἰς τὴν ὑφ' ἑαυτοῦ κτισθεῖσαν πόλιν ἐκ τῆς νήσου τὰ ἱερὰ μετενεγκαμένου, Αἰνείου δ' ὅτ' ἔφυγεν ἐκ τῆς Τρῳάδος ἅμα τοῖς ἄλλοις καὶ ταῦτα κομίσαντος εἰς Ἰταλίαν· οἱ δὲ τὸ διοπετὲς παλλάδιον ἀποφαίνοντες εἶναι τὸ παρ' Ἰλιεῦσι γενόμενον, ὡς Αἰνείου κομίσαντος αὐτὸ δι' ἐμπειρίαν, Ἀχαιῶν δὲ τὸ μίμημ' αὐτοῦ λαβόντων κλοπῇ, περὶ οὗ πολλοὶ σφόδρ' εἴρηνται ποιηταῖς τε καὶ συγγραφεῦσι λόγοι. Ἐγὼ δὲ τὸ μὲν εἶναί τινα τοῖς πολλοῖς ἄδηλ' ἱερὰ φυλαττόμεν' ὑπὸ τῶν παρθένων καὶ οὐ τὸ πῦρ μόνον ἐκ πολλῶν πάνυ καταλαμβάνομαι· τίνα δὲ ταῦτ' ἐστὶν οὐκ ἀξιῶ πολυπραγμονεῖν οὔτ' ἐμαυτὸν οὔτ' ἄλλον οὐδένα τῶν βουλομένων τὰ πρὸς θεοὺς ὅσια τηρεῖν.

LXVII. Αἱ δὲ θεραπεύουσαι τὴν θεὸν παρθένοι τέτταρες μὲν ἦσαν κατ' ἀρχὰς, τῶν βασιλέων αὐτὰς αἱρουμένων ἐφ' οἷς κατεστήσατο δικαίοις ὁ Νόμας· ὕστερον δὲ διὰ πλῆθος τῶν ἱερουργιῶν ἃς ἐπιτελοῦσιν ἓξ γενόμεναι μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς διαμένουσι χρόνου, δίαιταν ἔχουσαι παρὰ τῇ θεῷ, ἔνθα δι' ἡμέρας μὲν οὐδεὶς ἀπείργεται τῶν βουλομένων εἰσιέναι, νύκτωρ δ' οὐδενὶ τῶν ἀρρένων ἐναυλίσασθαι θέμις. Χρόνον δὲ τριακονταετῆ μένειν αὐτὰς ἀναγκαῖον ἁγνὰς γάμων θυηπολούσας τε καὶ τἆλλα θρησκευούσας κατὰ νόμον· ἐν ᾧ δέκα μὲν ἔτη μανθάνειν αὐτὰς ἔδει, δέκα δ' ἐπιτελεῖν τὰ ἱερὰ, τὰ δὲ λοιπὰ δέκα διδάσκειν ἑτέρας. Ἐκπληρωθείσης δὲ τῆς τριακονταετίας οὐδὲν ἦν τὸ κωλῦσον τὰς βουλομένας ἀποθείσας τὰ στέμματα καὶ τὰ λοιπὰ παράσημα τῆς ἱερωσύνης γαμεῖσθαι. Καὶ ἐποίησάν τινες τοῦτο πάνυ ὀλίγαι, αἷς ἄζηλοι συνέβησαν αἱ τελευταὶ τῶν βίων καὶ οὐ πάνυ εὐτυχεῖς, ὥστε δι' οἰωνοῦ λαμβάνουσαι τὰς ἐκείνων συμφορὰς αἱ λοιπαὶ παρθένοι μένουσι παρὰ τῇ θεῷ μέχρι θανάτου· τότε δ' εἰς τὸν τῆς ἐκλιπούσης ἀριθμὸν ἑτέρα πάλιν ὑπὸ τῶν ἱεροφαντῶν ἀποδείκνυται. Τιμαὶ δ' αὐταῖς ἀποδέδονται παρὰ τῆς πόλεως πολλαὶ καὶ

accidit in incendio illius templi, tempore primi belli Punici, quod inter Romanos et Carthaginienses propter Siciliam ortum est. Incenso enim templo et virginibus ex igne fugientibus, quidam de numero pontificum Lucius Cæcilius Metellus, vir consularis, qui Carthaginiensibus in Sicilia devictis in illo celebri triumpho CXXXVIII elephantos traduxerat, neglecta propria salute præ utilitate publica, summo cum periculo est ausus in ardens penetrale irrumpere, et sacra a virginibus deserta ex ipso incendio eripuit; ob quod præclarum facinus magni honores a civitate ei delati sunt, ut ipsum elogium statuæ eius in Capitolio erectæ testatur. Hanc igitur rem pro confessa sumentes, de suo quasdam coniecturas addunt. Quidam enim dicunt sacra quæ ibi servantur esse partem eorum quæ translata ex Samothracia essent. Dardanus enim ex insula *ista* in urbem a se conditam ea transportarat, atque Æneas ex agro Troiano profugus cum reliquis hæc quoque in Italiam deportarat. Alii autem asserunt esse Palladium cœlo delapsum, quod apud Ilienses fuerat, quodque Æneas rei gnarus secum portarat; Achivos vero simulacrum ad eius similitudinem factum surripuisse : de quo multa a poëtis et historicis scripta sunt. At ego esse quædam sacra vulgo incognita, neque ignem solum quæ a virginibus serventur ex plurimis indiciis colligo. Sed quænam sint, neque a me, neque ab alio quopiam eorum qui pietatis in deos studiosi sunt, curiosius inquirendum censeo.

LXVII. Virgines autem, quæ deæ sacris operantur, initio quattuor erant : quarum optandarum ius penes ipsos reges erat, ex legibus quas Numa instituerat : postea tamen, ob multitudinem sacrorum quæ peragunt, ad senarium numerum auctæ, in eodem numero ad nostra usque tempora permanent, et in deæ fano degunt, unde interdiu nullus qui ingredi velit arcetur : sed nulli generis masculi illic pernoctare fas est. Necesse autem est illas a nuptiis per XXX annos puras manere sacra facientes et reliquas cærimonias de more peragentes : cuius temporis primis decem annis eas discere oportebat, sequentibus decem sacra facere, reliquis vero annis alias docere. Expleto autem triginta annorum tempore, nihil eis quæ vellent impedimento erat, quominus infulis et reliquis sacerdotii insignibus depositis nuberent. Id autem perpaucæ faciebant; quibus vitæ finis non optandus neque admodum felix contigit : itaque reliquæ illarum casum pro omine accipientes virgines usque ad mortem apud deam manent. Tum vero in locum illius, quæ decessit, alia a pontificibus substituitur. Honores autem illis a civibus delati sunt multi et insignes, quorum gratia ne-

χαλαί, δι' ἃς οὔτε παίδων αὐταῖς ἐστι πόθος οὔτε γάμων. Τιμωρίαι τ' ἐπὶ τοῖς ἁμαρτανομένοις κεῖνται μεγάλαι, ὧν ἐξετασταί τε καὶ κολασταὶ κατὰ νόμον εἰσὶν οἱ ἱεροφάνται, τὰς μὲν ἄλλο τι τῶν ἐλαττόνων ἁμαρτανούσας ῥάβδοις μαστιγοῦντες, τὰς δὲ φθαρείσας αἰσχίστῳ τε καὶ ἐλεεινοτάτῳ παραδιδόντες θανάτῳ. Ζῶσαι γὰρ ἔτι πομπεύουσιν ἐπὶ κλίνης φερόμεναι τὴν ἀποδεδειγμένην τοῖς νεκροῖς ἐκφορὰν, ἀνακλαιομένων αὐτὰς καὶ προπεμπόντων φίλων τε καὶ συγγενῶν· κομισθεῖσαι δὲ μέχρι τῆς Κολλίνης πύλης ἐντὸς [τοῦ] τείχους εἰς σηκὸν ὑπὸ γῆς κατεσκευασμένον ἅμα τοῖς ἐνταφίοις κόσμοις τίθενται, καὶ οὔτ' ἐπιστήματος οὔτ' ἐναγισμῶν οὔτ' ἄλλου τῶν νομίμων οὐδενὸς τυγχάνουσι. Πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἄλλα δοκεῖ μηνύματ' εἶναι τῆς οὐχ ὁσίως ὑπηρετούσης τοῖς ἱεροῖς, μάλιστα δ' ἡ σβέσις τοῦ πυρὸς, ἣν ὑπὲρ ἅπαντα τὰ δεινὰ Ῥωμαῖοι δεδοίκασιν ἀφανισμοῦ τῆς πόλεως σημεῖον ὑπολαμβάνοντες, ἀφ' ἧς ποτ' ἂν αἰτίας γένηται, καὶ πολλαῖς αὐτὸ θεραπείαις ἐξιλασκόμενοι κατάγουσι πάλιν εἰς τὸ ἱερόν· ὑπὲρ ὧν κατὰ τὸν οἰκεῖον καιρὸν ἐρῶ.

LXVIII. Πάνυ δ' ἄξιον καὶ τὴν ἐπιφάνειαν ἱστορῆσαι τῆς θεᾶς, ἣν ἐπεδείξατο ταῖς ἀδίκως ἐγκληθείσαις παρθένοις. Πεπίστευται γὰρ ὑπὸ Ῥωμαίων, εἰ καὶ παράδοξ' ἐστὶ, καὶ πολὺν πεποίηνται λόγον ὑπὲρ αὐτῶν οἱ συγγραφεῖς. Ὅσοι μὲν οὖν τὰς ἀθέους ἀσκοῦσι φιλοσοφίας, εἰ δὴ καὶ φιλοσοφίας αὐτὰς δεῖ καλεῖν, ἁπάσας διασύροντες τὰς ἐπιφανείας τῶν θεῶν τὰς παρ' Ἕλλησιν ἢ βαρβάροις γενομένας, καὶ ταύτας εἰς γέλωτα πολὺν ἄξουσι τὰς ἱστορίας, ἀλαζονείαις ἀνθρωπίναις αὐτὰς ἀνατιθέντες, ὡς οὐδενὶ θεῶν μέλον ἀνθρώπων οὐδενός· ὅσοι δ' οὐκ ἀπολύουσι τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιμελείας τοὺς θεοὺς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀγαθοῖς εὐμενεῖς εἶναι νομίζουσι καὶ τοῖς κακοῖς δυσμενεῖς, διὰ πολλῆς ἐληλυθότες ἱστορίας οὐδὲ ταύτας ὑπολήψονται τὰς ἐπιφανείας εἶναι ἀπίστους. Λέγεται δή ποτε τοῦ πυρὸς ἐκλιπόντος δι' ὀλιγωρίαν τινὰ τῆς τότ' αὐτὸ φυλαττούσης Αἰμιλίας, ἑτέρᾳ παρθένῳ τῶν νεωστὶ κατειλεγμένων καὶ ἄρτι μανθανουσῶν παραδούσης τὴν ἐπιμέλειαν, ταραχὴ πολλὴ γενέσθαι κατὰ τὴν πόλιν ὅλην, καὶ ζήτησις ὑπὸ τῶν ἱεροφαντῶν, μή τι μίασμα περὶ τὸ πῦρ τῆς ἱερείας ἐτύγχανε γεγονός. Ἔνθα δή φασι τὴν Αἰμιλίαν ἀναίτιον μὲν οὖσαν, ἀπορουμένην δ' ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι, παρόντων τῶν ἱερέων καὶ τῶν ἄλλων παρθένων τὰς χεῖρας ἐπὶ τὸν βωμὸν ἐκτείνασαν εἰπεῖν· « Ἑστία τῆς Ῥωμαίων πόλεως φύλαξ, εἰ μὲν « ὁσίως καὶ δικαίως ἐπιτετέλεκά σοι τὰ ἱερὰ χρόνον « ὀλίγῳ δέοντα τριακονταετοῦς, καὶ ψυχὴν ἔχουσα « καθαρὰν καὶ σῶμ' ἁγνὸν, ἐπιφάνηθί μοι καὶ βοή- « θησόν γε καὶ μὴ περιίδῃς τὴν σεαυτῆς ἱέρειαν « τὸν οἴκτιστον μόρον ἀποθανοῦσαν· εἰ δ' ἀνόσιόν τι « πέπρακταί μοι, ταῖς ἐμαῖς τιμωρίαις τὸ τῆς πό-

que liberorum neque nuptiarum desiderium eas subit. Graves autem delictorum pœnæ statutæ sunt quorum quæsitores et vindices ex legibus sunt pontifices : alias quidem, quæ leviter peccarint, flagris cædentes; eas vero, quæ stuprum passæ fuerint, fœdissimo et miserrimo mortis genere necantes. Vivæ enim in lecto, non aliter atque mortuæ, funebri pompa efferuntur, deflentibus eas et prosequentibus amicis et cognatis. Delatæ autem usque ad portam Collinam, intra mœnia in cella subterranea cum omnibus funebribus ornamentis sepeliuntur, sine monumento, sine parentatione, denique sine ulla alia re, quæ defunctorum manibus dari solent. Atque ex multis aliis indiciis cognosci potest an *sacerdos* sancte et pie rei sacræ operam navarit, præcipue vero ex ignis exstinctione; quod malum Romani maxime omnium formidant, rati id quomodocumque acciderit excidium civitati portendere, magnisque delinimentis et curationibus placantes, ignem in templum referunt, quibus de rebus suo loco a me dicetur.

LXVIII. Dignissimum autem est quod historiæ mandetur, quomodo ipsa dea virginibus falso accusatis manifestam opem tulerit. Romani enim hoc credunt, licet incredibile sit, et rerum scriptores his de rebus multa prodiderunt. Atque ii qui impiæ philosophiæ dant operam (si tamen ea est appellanda philosophia), cum ludibrio habeant quidquid de præsentia divini numinis aut apud Græcos aut apud barbaros traditur, has quoque historias valde irridebunt, humanæ arrogantiæ eas adscribentes, quia res humanæ nulli deorum sint curæ. Qui vero deos de hominibus sollicitos esse eorumque curam habere existimant, atque viris probis propitios et improbis infensos arbitrantur, post multarum rerum explorationem ne has quidem deæ præsentias incredibiles iudicabunt. Fertur igitur, quondam igne exstincto ob quandam negligentiam Æmiliæ, quæ tunc eum custodiebat, quæque alteri virgini nuper in virginum Vestalium ordinem cooptatæ et adhuc discenti eius curam mandaverat, ingens tumultus in tota urbe ortus esse, et a pontificibus inquisitio facta, an forte aliquod piaculum a sacerdote in ignis custodia commissum esset. Tunc igitur aiunt Æmiliam insontem quidem, sed in tali casu consilii inopem, præsentibus sacerdotibus et aliis virginibus, manibus ad aram extentis dixisse : « Vesta, « Romanæ urbis custos, si sancte et iuste sacra tua « feci per tempus annorum ferme triginta, et animo « puro et casto corpore, appare et fer opem, neque « patiaris tuam sacerdotem miserrimo mortis genere « perire : quodsi quid piaculi a me commissum est, meo

« λεως ἄγος ἀφάγνισον. » Ταῦτ' εἰποῦσαν καὶ περιρρήξασαν ἀπὸ τῆς καρπασίνης ἐσθῆτος, ἣν ἔτυχεν ἐνδεδυκυῖα, βαλεῖν τὸν τελαμῶνα ἐπὶ τὸν βωμὸν μετὰ τὴν εὐχὴν λέγουσι, καὶ ἐκ τῆς κατεψυγμένης πρὸ πολλοῦ καὶ οὐδένα φυλαττούσης σπινθῆρα τέφρας ἀναλάμψαι φλόγα πολλὴν διὰ τῆς καρπάσου, ὥστε μηδὲν ἔτι δεῆσαι τῇ πόλει μήθ' ἁγνισμῶν μήτε νέου πυρός.

LXIX. Ἔτι δὲ τούτου θαυμασιώτερόν ἐστι καὶ μύθῳ μᾶλλον ἐοικὸς ὃ μέλλω λέγειν. Κατηγορῆσαί τινά φασιν ἀδίκως μιᾶς τῶν παρθένων τῶν ἱερῶν Τυκκίας ὄνομα, ἀφανισμὸν μὲν πυρὸς οὐκ ἔχοντα προφέρειν, ἄλλας δέ τινας ἐξ εἰκότων τεκμηρίων καὶ μαρτυριῶν ἀποδείξεις φέροντ' οὐκ ἀληθεῖς. Κελευσθεῖσαν δ' ἀπολογεῖσθαι τὴν παρθένον τοσοῦτο μόνον εἰπεῖν, ὅτι τοῖς ἔργοις ἀπολύσεται τὰς διαβολάς· ταῦτα δ' εἰποῦσαν καὶ τὴν θεὸν ἐπικαλεσαμένην ἡγεμόνα τῆς ὁδοῦ γενέσθαι προάγειν ἐπὶ τὸν Τέβεριν, ἐπιτρεψάντων μὲν αὐτῇ τῶν ἱεροφαντῶν, τοῦ δὲ κατὰ τὴν πόλιν ὄχλου συμπροπέμποντος. Γενομένην δὲ τοῦ ποταμοῦ πλησίον τὸ παροιμιαζόμενον ἐν τοῖς πρώτοις τῶν ἀδυνάτων τόλμημ' ὑπομεῖναι, ἀρυσαμένην ἐκ τοῦ ποταμοῦ καινῷ κοσκίνῳ καὶ μέχρι τῆς ἀγορᾶς ἐνέγκασαν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἱεροφαντῶν ἐξερᾶσαι τὸ ὕδωρ. Καὶ μετὰ ταῦτά φασι τὸν κατήγορον αὐτῆς πολλῆς ζητήσεως γενομένης μήτε ζῶνθ' εὑρεθῆναι μήτε νεκρόν. Ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τῶν ἐπιφανειῶν τῆς θεᾶς, ἔχων ἔτι πολλὰ λέγειν καὶ ἄλλα, ταῦθ' ἱκανὰ εἰρῆσθαι νομίζω.

LXX. Ἕκτη δὲ μοῖρα τῆς περὶ τὰ θεῖα νομοθεσίας ἦν ἡ προσνεμηθεῖσα τοῖς καλουμένοις ὑπὸ Ῥωμαίων Σαλίοις, οὓς αὐτὸς ὁ Νόμας ἀπέδειξεν ἐκ τῶν πατρικίων, δώδεκα τοὺς εὐπρεπεστάτους ἐπιλεξάμενος νέους, ὧν ἐν Παλατίῳ κεῖται τὰ ἱερά, καὶ αὐτοὶ καλοῦνται Παλατῖνοι. Οἱ μὲν γὰρ Ἀγωναλεῖς, ὑπὸ δέ τινων Κολλῖνοι καλούμενοι Σάλιοι, ὧν τὸ ἱεροφυλάκιόν ἐστιν ἐπὶ τοῦ Κολλίνου λόφου, μετὰ Νόμαν ἀπεδείχθησαν ὑπὸ βασιλέως Ὁστιλίου κατ' εὐχήν, ἣν ἐν τῷ πρὸς Σαβίνους εὔξατο πολέμῳ. Οὗτοι πάντες οἱ Σάλιοι χορευταί τινές εἰσι καὶ ὑμνηταὶ τῶν ἐνοπλίων θεῶν· ἑορτὴ δ' αὐτῶν ἐστι περὶ τὰ Παναθήναια τῷ καλουμένῳ Μαρτίῳ μηνί, δημοτελὴς ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἀγομένη, ἐν αἷς διὰ τῆς πόλεως ἄγουσι τοὺς χοροὺς εἴς τε τὴν ἀγορὰν καὶ τὸ Καπιτώλιον καὶ πολλοὺς ἄλλους ἰδίους τε καὶ δημοσίους τόπους, χιτῶνας ποικίλους χαλκέαις μίτραις κατεζωσμένοι, καὶ τηβέννας ἐμπεπορπημένοι πορφυρᾶς φοινικοπαρύφους, ἃς καλοῦσι τραβέας· ἔστι δ' ἐπιχώριος αὕτη Ῥωμαίοις ἐσθὴς ἐν τοῖς πάνυ τιμία· καὶ τὰς καλουμένας ἄπικας ἐπικείμενοι ταῖς κεφαλαῖς, πίλους ὑψηλοὺς εἰς σχῆμα συναγομένους κωνοειδές, ἃς Ἕλληνες προσαγορεύουσι κυρβασίας. Παρέζωσται δ' ἕκαστος αὐτῶν ξίφος, καὶ τῇ μὲν δεξιᾷ χειρὶ λόγχην ἢ ῥάβδον ἤ τι τοιοῦθ' ἕτερον

« supplicio civitatem expia ». His dictis abscidisse laciniam a veste carbasina, qua induta erat, et post preces peractas in focum proiecisse aiunt: ex cinere autem iam pridem frigido et nullam scintillam servante flammam magnam per carbasum emicuisse, ita ut civitati nullis amplius expiationibus aut igne novo opus esset.

LXIX. Longe vero mirabilius est et ad fabulas propius accedit quod sum dicturus. Aiunt unam de virginibus sacris, Tucciam nomine, a quodam falso accusatam esse. qui ignem quidem exstinctum illi obicere non poterat, sed alia quædam ex verisimilibus indiciis et testimoniis falsa proferebat crimina. Jussam autem virginem ad omnia respondere hoc solum dixisse, se re ipsa crimina dituturam : et cum hæc dixisset dea invocata, ut sibi itineris dux esset, ad Tiberim processisse pontificum permissu, et tota urbana turba eam prosequente; et cum ad flumen accessisset, id facinus quod in proverbio in primis impossibile fertur ausam esse : nempe cribro novo e flumine aquam hausisse, eamque ad forum usque latam ad pedes pontificum effudisse. Post quæ aiunt eius accusatorem multum diuque quæsitum neque vivum neque mortuum inventum esse. Sed de manifesta præsentia illius deæ cum possim et alia multa dicere, hæc iam sufficere arbitror.

LXX. Sexta vero pars institutorum ad rem divinam pertinentium erat ea, quæ attributa est iis qui Salii a Romanis vocantur. Hi autem erant duodecim iuvenes forma præstantissimi, quos Numa ex ordine patricio delegerat; quorum sacra in Palatio servantur, ipsique Palatini appellantur. Nam Agonales Salii, qui a nonnullis Collini vocantur, quorum sacrarium est in Collino colle, post Numæ obitum a rege Hostilio constituti sunt ex voto, quod in bello contra Sabinos nuncupaverat. Hi omnes Salii sunt saltatores et cantores deorum illorum, qui armorum sunt præsides. Eorum autem feriæ per multos dies a toto populo celebratæ incidunt in Panathenæa, mense Martio; quibus diebus per urbem ire solent cum tripudiis in forum et Capitolium et multa alia cum privata tum publica loca, æneis balteis supra tunicas pictas cincti, et induti prætextas purpureas subteg minis punicei fibulis adstrictas, quæ trabeæ vocantur (hæc autem vestis est Romanorum propria, et in summo honore habetur) tectisque capitibus apicibus, id est pileis altis et in coni formam fastigiatis, quos Græci appellant κυρβασίας. Et eorum unusquisque gladio est succinctus, ac manu dextra lanceam aut virgam aut aliquid huiusmodi tenet; læva vero

κρατεῖ, τῇ δ' εὐωνύμῳ κατέχει πέλτην Θρακίαν· ἡ δ' ἐστὶ ῥομβοειδεῖ θυρεῷ στενωτέρας ἔχοντι τὰς λαγόνας ἐμφερής, οἵας λέγονται φέρειν οἱ τὰ Κουρήτων παρ' Ἕλλησιν ἐπιτελοῦντες ἱερά. Καί εἰσιν οἱ Σάλιοι κατὰ γοῦν τὴν ἐμὴν γνώμην Ἑλληνικῷ μεθερμηνευθέντες ὀνόματι Κούρητες, ὑφ' ἡμῶν μὲν ἐπὶ τῆς ἡλικίας οὕτως ὠνομασμένοι παρὰ τοὺς κούρους, ὑπὸ δὲ Ῥωμαίων ἐπὶ τῆς συντόνου κινήσεως· τὸ γὰρ ἐξάλλεσθαί τε καὶ πηδᾶν σαλῖρε ὑπ' αὐτῶν λέγεται. Ἀπὸ δὲ τῆς αὐτῆς αἰτίας καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας ὀρχηστάς, ἐπεὶ κἀν τούτοις πολὺ τὸ ἅλμα καὶ σκίρτημ' ἔνεστι, παράγοντες ἀπὸ τῶν Σαλίων τοὔνομα σαλτάτωρας καλοῦσιν. Εἰ δ' ὀρθῶς ὑπείληφα ταύτην αὐτοῖς τὴν προσηγορίαν ἀποδιδούς, ἐκ τῶν γιγνομένων ὑπ' αὐτῶν ὁ βουλόμενος συμβαλεῖ. Κινοῦνται γὰρ πρὸς αὐλὸν ἐν ῥυθμῷ τὰς ἐνοπλίους κινήσεις, τοτὲ μὲν ὁμοῦ, τοτὲ δὲ παραλλάξ, καὶ πατρίους τινὰς ὕμνους ᾄδουσιν ἅμα ταῖς χορείαις. Χορείαν δὲ καὶ κίνησιν ἐνόπλιον καὶ τὸν ἐν ταῖς ἀσπίσιν ἀποτελούμενον ὑπὸ τῶν ἐγχειριδίων ψόφον, εἴ τι δεῖ τοῖς ἀρχαίοις τεκμηριοῦσθαι λόγοις, Κούρητες ἦσαν οἱ πρῶτοι καταστησάμενοι. Τὸν δὲ περὶ αὐτῶν μῦθον οὐδὲν δέομαι πρὸς εἰδότας ὀλίγου δεῖν πάντας γράφειν.

LXXI. Ἐν δὲ ταῖς πέλταις, ἃς οἵ τε Σάλιοι φοροῦσι, καὶ ἃς ὑπηρέται τινὲς αὐτῶν ἠρτημένας ἀπὸ κανόνων κομίζουσι, πολλαῖς πάνυ οὔσαις μίαν εἶναι λέγουσι διοπετῆ· εὑρεθῆναι δ' αὐτήν φασιν ἐν τοῖς βασιλείοις τοῖς Νόμα μηδενὸς ἀνθρώπων εἰσενέγκαντος, μηδ' ἐγνωσμένου πρότερον ἐν Ἰταλοῖς τοιούτου σχήματος, ἐξ ὧν ἀμφοτέρων ὑπολαβεῖν Ῥωμαίους θεόπεμπτον εἶναι τὸ ὅπλον· βουληθέντα δὲ τὸν Νόμαν τιμᾶσθαί τ' αὐτὸ φερόμενον ὑπὸ τῶν κρατίστων νέων ἐν ἱεραῖς ἡμέραις ἀνὰ τὴν πόλιν καὶ θυσιῶν ἐπετείων τυγχάνειν, δεδοικότα δ' ἐπιβουλάς τε τὰς ἀπ' ἐχθρῶν καὶ ἀφανισμὸν αὐτοῦ κλοπαῖον, ὅπλα λέγουσι πολλὰ κατασκευάσασθαι τῷ διοπετεῖ παραπλήσια, Μαμορίου τινὸς δημιουργοῦ τὸ ἔργον ἀναδεξαμένου, ὥστ' ἄσημον γενέσθαι καὶ δυσδιάγνωστον τοῖς μέλλουσιν ἐπιβουλεύειν τὴν τοῦ θεοπέμπτου φύσιν διὰ τὴν ἀπαράλλακτον τῶν ἀνθρωπείων ἔργων ὁμοιότητα. Ἐπιχώριον δὲ Ῥωμαίοις καὶ πάνυ τίμιον ὁ κουρητισμός, ὡς ἐκ πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων ἐγὼ συμβάλλομαι, μάλιστα δ' ἐκ τῶν περὶ τὰς πομπὰς τάς τ' ἐν ἱπποδρόμῳ καὶ τὰς ἐν τοῖς θεάτροις γινομένας. Ἐν ἁπάσαις γὰρ αὐταῖς πρόσηβοι κοῦροι χιτωνίσκους ἐνδεδυκότες ἐκπρεπεῖς, κράνη καὶ ξίφη καὶ πάρμας ἔχοντες, στοιχηδὸν πορεύονται, καὶ εἰσὶν οὗτοι τῆς πομπῆς ἡγεμόνες, καλούμενοι πρὸς αὐτῶν ἐπὶ τῆς παιδιᾶς τῆς ὑπὸ Λυδῶν ἐξευρῆσθαι δοκούσης Λυδίωνες, εἰκόνες ὡς ἐμοὶ δοκεῖ τῶν Σαλίων· ἐπεὶ τῶν γε Κουρητικῶν οὐδὲν ὥσπερ οἱ Σάλιοι δρῶσιν οὔτ' ἐν ὕμνοις οὔτ' ἐν ὀρχήσει. Ἐχρῆν δὲ τούτους ἐλευθέρους τ' εἶναι καὶ αὐθιγενεῖς καὶ ἀμφι-

peltam Thracicam gestat, quæ similis est scuto cuneato latera angustiora habenti, cuiusmodi apud Græcos ei gestare feruntur, qui Curetum sacris operantur. Salii autem, quantum ego intelligo, si Græce nomen interpreteris, sunt Curetes, quos ab ipsa nimirum ætate ita vocamus, vocem Κούρους immutantes: a Romanis vero a concitato motu ita appellantur. Quod enim nos ἐξάλλεσθαι et πηδᾶν dicimus, id illi *salire* vocant. Et ob eandem caussam reliquos artifices omnes, quos Græci ὀρχηστὰς appellant, quia hi quoque tripudiis et saltibus multis utuntur, deflexo nomine a Saliis *saltatores* vocant. Utrum autem recte an non nomen eorum ita interpretatus sim quivis ex iis quæ faciunt conicere poterit. Nam ad tibiæ modos armati saltant, modo omnes simul, modo per vices, et patria quædam carmina inter saltandum canunt. Tripudium autem et saltationem hominum armatorum, et strepitum qui collisis ad scuta gladiis editur, si ex antiquis scriptis coniectari licet, primi Curetes instituerunt. Non est autem opus fabulam de his vulgatam narrare, cum omnes propemodum eam sciant.

LXXI. Inter scuta autem, quæ et Salii gestant et quidam eorum ministri loris suspensa ferunt, (quorum permagnus est numerus) unum cœlitus delapsum aiunt. Hoc autem inventum fuisse dicunt in Numæ regia, a nullo mortali illatum, ac ne visam quidem antea talem in Italia esse formam: unde coniecisse Romanos hoc scutum a diis cœlitus demissum. Volentemque Numam illud honoris caussa per urbem a præstantissimis iuvenum festis diebus circumferri, atque annuis sacrificiis celebrari, inimicorum autem insidias et furtivam eius ablationem veritum, multa alia scuta illi cœlitus demisso similia fabricasse ferunt, Mamurio quodam artifice opus illud suscipiente, ut insidiatoribus illa cœlestis scuti species esset incerta et ad dignoscendum difficilis ob operis humani indiscretam similitudinem. Ista autem Curetica saltatio Romanorum moribus est recepta magnoque in honore habita, ut ex multis aliis rebus, præcipue vero ex Circensibus et scenicis pompis et spectaculis conicio. In illis enim omnibus pueri puberes, induti tunicis speciosis galeas et enses et parmas gestantes, ordine incedunt pompamque ducunt, a ludo, cuius inventores Lydi esse creduntur, Ludiones appellati, imaginem quandam Saliorum meo quidem iudicio referentes, quamquam nihil Cureticum, ut Salii, faciunt, neque in carminibus neque in saltatione. Oportebat autem Salios ingenuos esse et indigenas et patrimos matrimosque: hi vero

θαλεῖς· οἱ δ' εἰσὶν ἐξ ὁποιασδήποτε τύχης. Τί γὰρ δεῖ τὰ πλείω περὶ αὐτῶν γράφειν;

LXXII. Ἡ δ' ἑβδόμη μοῖρα τῆς ἱερᾶς νομοθεσίας τῷ συστήματι προσετέθη τῶν καλουμένων Φητιαλίων· οὗτοι δ' ἂν εἴησαν κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν καλούμενοι διάλεκτον εἰρηνοδίκαι. Εἰσὶ δ' ἐκ τῶν ἀρίστων οἴκων ἄνδρες ἐπίλεκτοι, διὰ παντὸς ἱερωμένοι τοῦ βίου, Νόμα τοῦ βασιλέως πρώτου καὶ τοῦτο Ῥωμαίοις τὸ ἱερὸν ἀρχεῖον καταστησαμένου. Εἰ μέντοι παρὰ τῶν καλουμένων Αἰκικλῶν τὸ παράδειγμ' ἔλαβεν, ὥσπερ οἴονταί τινες, ἢ παρὰ τῆς Ἀρδεατῶν πόλεως, ὡς γράφει Γέλλιος, οὐκ ἔχω λέγειν. Ἀπόχρη δέ μοι τοσοῦτο μόνον εἰπεῖν, ὅτι πρὸ τῆς Νόμα ἀρχῆς οὔπω τὸ τῶν εἰρηνοδικῶν σύστημα παρὰ Ῥωμαίοις ἦν. Κατεστήσατο δ' αὐτὸ Νόμας, ὅτε Φιδηνάταις ἔμελλε πολεμεῖν λῃστείας καὶ καταδρομὰς τῆς χώρας αὐτοῦ ποιησαμένοις, εἰ βούλοιντο συμβῆναι δίχα πολέμου πρὸς αὐτόν, ὅπερ εἰς ἀνάγκην καταστάντες ἐποίησαν. Οἴομαι δὲ, ἐπειδήπερ οὐκ ἔστιν ἐπιχώριον Ἕλλησι τὸ περὶ τοὺς εἰρηνοδίκας ἀρχεῖον, ἀναγκαῖον εἶναί μοι πόσων καὶ πηλίκων ἐστὶ πραγμάτων κύριον διελθεῖν, ἵνα τοῖς ἀγνοοῦσι τὴν Ῥωμαίων εὐσέβειαν, ἣν οἱ τότ' ἄνδρες ἐπετήδευον, μὴ παράδοξον εἶναι φανῇ τὸ πάντας αὐτοῖς τὸ κάλλιστον λαβεῖν τοὺς πολέμους τέλος. Ἁπάντων γὰρ αὐτῶν τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ὑποθέσεις εὐσεβεστάτας φανήσονται ποιησάμενοι, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα τοὺς θεοὺς ἐσχηκότες ἐν τοῖς κινδύνοις εὐμενεῖς. Ἅπαντα μὲν οὖν ὅσ' ἀνάκειται τούτοις τοῖς εἰρηνοδίκαις ἐπελθεῖν διὰ πλῆθος οὐ ῥᾴδιον, κεφαλαιώδει δ' ὑπογραφῇ δηλῶσαι τοιάδ' ἐστί· φυλάττειν ἵνα μηδένα Ῥωμαῖοι πόλεμον ἐξενέγκωσι κατὰ μηδεμιᾶς ἐνσπόνδου πόλεως ἄδικον· ἀρξάντων δὲ παρασπονδεῖν εἰς αὐτοὺς ἑτέρων πρεσβεύεσθαί τε καὶ τὰ δίκαια πρῶτον αἰτεῖν λόγῳ, ἐὰν δὲ μὴ πείθωνται τοῖς ἀξιουμένοις, τότ' ἐπικυροῦν τὸν πόλεμον. Ὁμοίως δὲ κἂν ἀδικεῖσθαί τινες ὑπὸ Ῥωμαίων ἔνσπονδοι λέγοντες τὰ δίκαι' αἰτῶσι, τούτους διαγινώσκειν τοὺς ἄνδρας, εἴ τι πεπόνθασιν ἔκσπονδον· καὶ ἐὰν δόξωσι τὰ προσήκοντ' ἐγκαλεῖν, τοὺς ἐνόχους ταῖς αἰτίαις συλλαβόντας ἐκδότους τοῖς ἀδικηθεῖσι παραδιδόναι· τά τε περὶ τοὺς πρεσβευτὰς ἀδικήματα δικάζειν, καὶ τὰ περὶ τὰς συνθήκας ὅσια φυλάττειν, εἰρήνην τε ποιεῖσθαι, καὶ γεγενημένην, ἐὰν μὴ κατὰ τοὺς ἱεροὺς δόξῃ πεπρᾶχθαι νόμους, ἀκυροῦν, καὶ τὰς τῶν στρατηγῶν παρανομίας, ὅσαι περί θ' ὅρκους καὶ σπονδὰς ἐπιτελοῦνται, διαγινώσκοντας ἀφοσιοῦσθαι· περὶ ὧν κατὰ τοὺς οἰκείους καιροὺς ποιήσομαι τὸν λόγον. Τὰ δὲ περὶ τὰς ἐπικηρυκείας ὑπ' αὐτῶν γινόμενα, ὅτε τὴν δόξασαν ἀδικεῖν πόλιν αἰτοῖεν δίκας· ἄξιον γὰρ μηδὲ ταῦτ' ἀγνοεῖν κατὰ πολλὴν φροντίδα τῶν ὁσίων καὶ δικαίων γινόμενα· τοιαῦτα παρέλαβον. Εἷς μὲν ἐκ τῶν εἰρηνοδικῶν, ὃν οἱ λοιποὶ προχειρίσαιντο, κεκοσμημένος ἐσθῆτι καὶ φορήμασιν

sunt cuiuscunque fortunæ homines. Sed quid plura de his rebus scribenda sunt?

LXXII. Septima vero pars sacrarum legum collegio Fetialium qui vocantur attributa erat. Hi autem Græco sermone εἰρηνοδίκαι appellari possunt. Sunt autem viri ex nobilissimis familiis delecti et per totam vitam sacerdotium exercentes; quod collegium rex Numa primus Romæ constituit. Utrum autem ab Æquicolis qui vocantur exemplum sumpserit, ut nonnulli arbitrantur, an ab Ardeatibus, ut scribit Gellius, affirmare non possum. Illud tantum monuisse mihi satis est, ante Numæ regnum Fetialium collegium nondum Romæ fuisse. Numa enim id constituit, cum esset bellum Fidenatibus illaturus, qui latrociniis et incursionibus agrum vastarant, si secum sine armis transigere mallent; id quod necessitate coacti fecerunt. Arbitror autem, quandoquidem collegium Fetialium moribus Græcorum non receptum est, necesse mihi esse demonstrare quanta et qualis eius potestas sit : ut eis quibus hactenus ignota fuit Romanorum pietas, cuius tum quidem erant studiosi, minime incredibile videatur, semper eis felices contigisse bellorum exitus. Omnia enim illos iustissimis de caussis auspicatos esse apparebit; et propterea etiam potissimum in periculis deos propitios habuisse. Omnia vero munera Fetialium propter eorum multitudinem recensere non est facile; præcipua vero, ut rem summatim aperiam, hæc sunt : ut caveant ne populus Romanus ulli fœderatæ civitati bellum iniustum inferat. Quod si alii contra ipsum priores fœdus violarint, ut legationem obeant et ius primum verbis repetant : deinde vero, si illi postulatis non pareant, bellum decernant. Similiter quoque, si qui populi fœderati se a Romanis iniuriam passos dicentes ius suum repetant, ut hi viri cognoscant, si quid contra fœdus passi fuerint, et, si iusta conqueri visi fuerint, sontes comprehensos iniuria affectis dedant; utque de legatorum iniuriis cognoscant, et fœderum conditiones ac iura servent, et pacem faciant, et factam, nisi ex sacratis legibus facta videatur, irritam faciant. Præterea, si quid imperatores vel contra iusiurandum vel fœdera admiserint, id caussa cognita expient. Quibus omnibus de rebus suo loco dicemus. De caduceatorum officio, quo illi funguntur, quoties repetunt pœnas a civitate, quæ iniuriam fecisse videatur (hæc enim quoque digna sunt quæ sciantur, quippe quæ cum magna et pietatis et iustitiæ cura fiant) hæc accepi. Unus ex Fetialibus, quem reliqui delegerint, ornatus veste et sacris insignibus, ut præter ceteros esset conspicuus, ad urbem eorum qui fecerunt iniuriam venit, et in ipsis eorum finibus stans, Jove ceterisque diis invocatis, testatur se venire ut pro

ἱεροῖς, ἵνα διάδηλος ᾖ παρὰ τοὺς ἄλλους, εἰς τὴν τῶν ἀδικούντων παρεγίνετο πόλιν· ἐπιστὰς δὲ τοῖς ὁρίοις τόν τε Δία καὶ τοὺς ἄλλους ἐπεκαλεῖτο θεοὺς μαρτυρόμενος, ὅτι δίκας αἰτῶν ἥκει παρὰ τῆς Ῥωμαίων πόλεως· ἔπειτ' ὀμόσας ὅτι πρὸς ἀδικοῦσαν ἔρχεται πόλιν, καὶ ἀρὰς τὰς μεγίστας εἰ ψεύδοιτ' ἐπαρασάμενος ἑαυτῷ τε καὶ τῇ Ῥώμῃ, τότ' ἐντὸς ᾔει τῶν ὅρων· ἔπειθ' ὅτῳ πρώτῳ περιτύχοι, τοῦτον ἐπιμαρτυράμενος, εἴτε τῶν ἀγροίκων εἴτε τῶν πολιτικῶν εἴη, καὶ τὰς αὐτὰς προσθεὶς ἀρὰς πρὸς τὴν πόλιν ᾤχετο· κἆτα πρὶν εἰς τὴν πόλιν παρελθεῖν τὸν πυλωρὸν ἢ τὸν πρῶτον ἀπαντήσαντ' ἐν ταῖς πύλαις τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπιμαρτυράμενος εἰς τὴν ἀγορὰν προῄει· ἐκεῖ δὲ καταστὰς τοῖς ἐν τέλει περὶ ὧν ἥκοι διελέγετο, πανταχῇ τούς θ' ὅρκους καὶ τὰς ἀρὰς προστιθείς. Εἰ μὲν οὖν ὑπέχοιεν τὰς δίκας παραδιδόντες τοὺς ἐν ταῖς αἰτίαις, ἀπῄει τοὺς ἄνδρας ἀπάγων φίλος τ' ἤδη γεγονὼς καὶ παρὰ φίλων· εἰ δὲ χρόνον εἰς βουλὴν αἰτήσαιντο, δέκα διδοὺς ἡμέρας παρεγίνετο πάλιν καὶ μέχρι τρίτης αἰτήσεως ἀνεδέχετο. Διελθουσῶν δὲ τῶν τριάκονθ' ἡμερῶν, εἰ μὴ παρεῖχεν αὐτῷ τὰ δίκαι' ἡ πόλις, ἐπικαλεσάμενος τούς τ' οὐρανίους καὶ καταχθονίους θεοὺς ἀπῄει, τοσοῦτο μόνον εἰπὼν ὅτι βουλεύσεται περὶ αὐτῶν ἡ Ῥωμαίων πόλις ἐφ' ἡσυχίας. Καὶ μετὰ τοῦτ' ἀπέφαινεν εἰς τὴν βουλὴν ἅμα τοῖς ἄλλοις εἰρηνοδίκαις παραγενόμενος, ὅτι πέπρακται πᾶν αὐτοῖς ὅσον ἦν ὅσιον ἐκ τῶν ἱερῶν νόμων, καὶ εἰ βούλοιντο ψηφίζεσθαι πόλεμον, οὐδὲν ἔσται τὸ κωλύον ἀπὸ θεῶν. Εἰ δέ τι μὴ γένοιτο τούτων, οὔθ' ἡ βουλὴ κυρία ἦν ἐπιψηφίσασθαι πόλεμον, οὔθ' ὁ δῆμος. Περὶ μὲν οὖν τῶν εἰρηνοδικῶν τοσαῦτα παρελάβομεν.

LXXIII. Τελευταῖος δ' ἦν τῆς Νόμα διατάξεως μερισμὸς ὑπὲρ τῶν ἱερῶν, ὃν ἔλαχον οἱ τὴν μεγίστην παρὰ Ῥωμαίοις ἱερατείαν καὶ ἐξουσίαν ἔχοντες. Οὗτοι κατὰ μὲν τὴν ἑαυτῶν διάλεκτον ἐφ' ἑνὸς τῶν ἔργων, ὃ πράττουσιν ἐπισκευάζοντες τὴν ξυλίνην γέφυραν, Ποντίφικες προσαγορεύονται· εἰσὶ δὲ τῶν μεγίστων πραγμάτων κύριοι. Καὶ γὰρ δικάζουσιν οὗτοι τὰς ἱερὰς δίκας ἁπάσας ἰδιώταις τε καὶ ἄρχουσι καὶ λειτουργοῖς θεῶν, καὶ νομοθετοῦσιν ὅσα τῶν ἱερῶν ἄγραφ' ὄντα καὶ ἀνέθιστα [κρίνοντες ἃ ἂν] ἐπιτήδεια τυγχάνειν αὐτοῖς φανείη νόμων τε καὶ ἐθισμῶν· τάς τ' ἀρχὰς ἁπάσας, ὅσαις θυσία τις ἢ θεραπεία θεῶν ἀνάκειται, καὶ τοὺς ἱερεῖς ἅπαντας ἐξετάζουσιν· ὑπηρέτας τ' αὐτῶν καὶ λειτουργούς, οἷς χρῶνται πρὸς τὰ ἱερά, οὗτοι φυλάττουσι μηδὲν ἐξαμαρτάνειν παρὰ τοὺς ἱεροὺς νόμους· τοῖς τ' ἰδιώταις, ὁπόσοι μὴ ἴσασι τοὺς περὶ τὰ θεῖα ἢ δαιμόνια σεβασμούς, ἐξηγηταὶ γίνονται καὶ ὑποφῆται· καὶ εἴ τινας αἴσθοιντο μὴ πειθομένους ταῖς ἐπιταγαῖς αὐτῶν, ζημιοῦσι πρὸς ἕκαστον χρῆμ' ὁρῶντες· εἰσί τ' ἀνυπεύθυνοι πάσης δίκης τε καὶ ζημίας, οὔτε βουλῇ λόγον ἀποδιδόντες οὔτε δήμῳ, περὶ γοῦν τῶν ἱερῶν,

populo Romano pœnas repeta. Deinde, postquam iuravit se civitatem adire quæ iniuste fecerit et gravissimas imprecationes sibi et Romæ siquid mentiatur imprecatus! est, fines ingreditur : tum in quem primum incidit, sive ille rusticus sive urbanus fuit, eum testatus et iisdem exsecrationibus usus urbem petiit; atque antequam eam ingrederetur, portarum custodem vel eum qui primus ad portam occurrit eodem modo testatus in forum progreditur; atque ibi gradum sistens, magistratibus sui adventus caussam aperit, semper iusiurandum et imprecationes adiciens. Quod si illi iudicium subeant et sontes dedant, tunc illos abducens amicus ab amicis discedit : quodsi vero tempus ad deliberandum postulent, concessis decem diebus redit, atque usque ad tertiam postulationem expectat. Sed triginta diebus elapsis, si civitas iusta ei non tribuat, obtestatus et superos et inferos deos, et illud tantum addens, populum Romanum de eis per otium deliberaturum, discedit. Postea reversus cum reliquis Fetialibus ad senatum refert, a se peractum quiquid ex sacratis legibus fas sit, et si bellum decernere velint, per deos illis licere. At si quid horum factum non fuerit, neque in senatus neque in populi potestate est bellum decernere. De Fetialibus igitur hæc accepimus.

LXXIII. Ultima vero Numæ institutorum pars continebat sacra, quæ ii sortiti erant qui apud Romanos summum sacerdotium et summam potestatem habent. Hi ipsorum lingua ab uno quod faciunt opere, a reficiendo ligneo ponte, Pontifices appellantur. Rerum autem maximi momenti auctores sunt : etenim cognoscunt de omnibus caussis ad sacra pertinentibus, et inter privatos et magistratus et deorum ministros, et leges ferunt de eis sacris, quæ cum non sint scripta aut moribus recepta, ex ipsorum arbitratu legibus et consuetudinibus confirmanda videantur. Et omnes magistratus, quorum curæ sacrificium aliquod aut deorum cultus est commissus, et omnes sacerdotes examinant. Cavent etiam, ne quid eorum famuli et ministri, quorum opera in sacris utuntur, contra sacratas leges admittant; privatisque hominibus, qui deorum vel geniorum cultum ignorant, sunt enarratores et interpretes; et si quos animadvertant mandatis suis non parere, pro cuiusque delicti magnitudine eos multant; ipsique nulli iudicio nullique multæ sunt obnoxii, neque senatui neque populo rationem reddentes de rebus sacris. Hos igitur sacerdotes, sive quis vocarit ἱεροδιδασκάλους sive ἱερο-

ὥστ' εἰ βούλεταί τις αὐτοὺς ἱεροδιδασκάλους εἴθ' ἱεροφύλακας εἴθ', ὡς ἡμεῖς ἀξιοῦμεν, ἱεροφάντας λέγειν, οὐχ ἁμαρτήσεται τοῦ ἀληθοῦς. Ἐκλιπόντος δέ τινος αὐτῶν τὸν βίον, ἕτερος εἰς τὸν ἐκείνου καθίσταται τόπον, οὐχ ὑπὸ τοῦ δήμου αἱρεθεὶς, ἀλλ' ὑπ' αὐτῶν ἐκείνων, ὃς ἂν ἐπιτηδειότατος εἶναι δοκῇ τῶν πολιτῶν. Παραλαμβάνει δὲ τὴν ἱερατείαν ὁ δοκιμασθεὶς, ἐὰν εὐόρνιθες αὐτῷ τύχωσιν οἰωνοὶ γενόμενοι. Τὰ μὲν δὴ περὶ τὸ θεῖον νομοθετηθέντα ὑπὸ τοῦ Νόμα καὶ διαιρεθέντα κατὰ τὰς συμμορίας τῶν ἱερῶν, ἐξ ὧν εὐσεβεστέραν συνέβη γενέσθαι τὴν πόλιν, πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐλάττοσι τὰ μέγιστα καὶ φανερώτατα ταῦτ' ἦν.

LXXIV. Τὰ δ' εἰς εὐτέλειάν τε καὶ σωφροσύνην ἄγοντα τὸν ἑκάστου βίον καὶ εἰς ἐπιθυμίαν καταστήσαντα τῆς φυλαττούσης ἐν ὁμονοίᾳ τὴν πόλιν δικαιοσύνης πλεῖσθ' ὅσα, τὰ μὲν ἐγγράφοις περιληφθέντα νόμοις, τὰ δ' ἔξω γραφῆς εἰς ἐπιτηδεύσεις ἀχθέντα καὶ συνασκήσεις χρονίους, ὑπὲρ ὧν ἁπάντων μὲν πολὺ ἂν ἔργον εἴη λέγειν, ἀρκέσει δὲ δύο τὰ μεγίστης μνήμης τυχόντα τεκμήρια καὶ τῶν ἄλλων γενέσθαι· τῆς μὲν αὐταρκείας καὶ τοῦ μηδένα τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμεῖν ἡ περὶ τοὺς ὁρισμοὺς τῶν κτήσεων νομοθεσία. Κελεύσας γὰρ ἑκάστῳ περιγράψαι τὴν ἑαυτοῦ κτῆσιν καὶ στῆσαι λίθους ἐπὶ τοῖς ὅροις, ἱεροὺς ἀπέδειξεν ὁρίου Διὸς τοὺς λίθους, καὶ θυσίας ἔταξεν αὐτοῖς ἐπιτελεῖν ἅπαντας ἡμέρᾳ τακτῇ καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἐπὶ τὸν τόπον συνερχομένους, ἑορτὴν ἐν τοῖς πάνυ τιμίαν [καὶ] τὴν τῶν ὁρίων θεῶν καταστησάμενος. Ταύτην Ῥωμαῖοι Τερμινάλια καλοῦσιν ἐπὶ τῶν τερμόνων, καὶ τοὺς ὅρους αὐτοὺς, ἑνὸς ἀλλαγῇ γράμματος παρὰ τὴν ἡμετέραν διάλεκτον ἐκφέροντες, τέρμινας προσαγορεύουσιν. Εἰ δέ τις ἀφανίσειεν ἢ μεταθείη τοὺς ὅρους, ἱερὸν ἐνομοθέτησεν εἶναι τοῦ θεοῦ τὸν τούτων τι διαπραξάμενον, ἵνα τῷ βουλομένῳ κτείνειν αὐτὸν ὡς ἱερόσυλον ἥ τ' ἀσφάλεια καὶ τὸ καθαρῷ μιάσματος εἶναι προσῇ. Τοῦτο δ' οὐκ ἐπὶ τῶν ἰδιωτικῶν κατεστήσατο μόνον κτήσεων τὸ δίκαιον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν δημοσίων, ὅροις κἀκείνας περιλαβὼν, ἵνα καὶ τὴν Ῥωμαίων γῆν ἀπὸ τῆς ἀστυγείτονος ὅριοι διαιρῶσι θεοὶ, καὶ τὴν κοινὴν ἀπὸ τῆς ἰδίας. Τούτου μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων φυλάττουσι Ῥωμαῖοι [τοῦ χρόνου] μνημεῖα τῆς ὁσίας αὐτῆς ἕνεκα. Θεούς τε γὰρ ἡγοῦνται τοὺς τέρμονας, καὶ θύουσιν αὐτοῖς ὅσ' ἔτη, τῶν μὲν ἐμψύχων οὐδέν· οὐ γὰρ ὅσιον αἱμάττειν τοὺς λίθους· πελάνους δὲ Δημητρίους καὶ ἄλλας τινὰς καρπῶν ἀπαρχάς. Ἐχρῆν δὲ καὶ τὸ ἔργον ἔτι φυλάττειν ἀπὸ τοῦ ἴσου, οὗ χάριν θεοὺς ἐνόμισεν τοὺς τέρμονας ὁ Νόμας, ἱκανουμένους τοῖς ἑαυτῶν κτήμασι, τῶν δ' ἀλλοτρίων μήτε βίᾳ σφετεριζομένους μηδὲν μήτε δόλῳ. Νῦν δ' οὐχ ὡς ἄμεινον, οὐδ' ὡς οἱ πρόγονοι παρέδοσαν ὁρίζουσί τινες ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων τὰ οἰκεῖα, ἀλλ' ἔστιν αὐτοῖς ὅρος τῶν κτήσεων οὐχ ὁ νό-

φύλακας, sive (ut nos censemus) ἱεροφάντας, a vero non aberrabit. Defuncto autem aliquo eorum, in eius locum sufficitur alius, non a populo delectus, sed ab illis ipsis, qui omnium civium maxime idoneus visus fuerit: qui autem probatus fuerit, is ita demum sacerdotium accipit, si auguria illi fausta contigerint. Leges igitur quas Numa de rebus divinis tulit, et rationem qua sacrorum ordines divisit, unde factum est ut civitas pietatem studiosius coleret, præter alias minoris momenti hæ maximæ et clarissimæ erant.

LXXIV. Quæ vero ad frugalitatem et temperantiam uniuscuiusque vitam ducunt, et impellunt ad studium iustitiæ civium concordiam conservantis, plurima sunt, quæ partim legibus scriptis comprehensa, partim sine scriptis longo usu et exercitatione recepta sunt. De quibus omnibus dicere valde difficile est: feriis satis erit hæc duo maxime memorabilia afferre, ut et de ceteris coniectura fieri possit. Ut enim unusquisque sua sorte contentus esset, nec res alienas appeteret, cavit lege de terminandis prædiis lata. Iussit enim unumquemque suum agrum circumscribere et lapides in finibus ponere, lapidesque illos Iovi Terminali sacros esse voluit; constituitque ut omnes die stato quotannis in eum locum convenientes illis sacrificia facerent, feriis cum primis nobilibus in deorum Terminalium honorem institutis, quas Romani a terminis Terminalia vocant, et fines ipsos, quos τέρμονας appellamus, facta unius literæ mutatione, nostram linguam imitantes, *terminos* appellant. Si quis vero sustulisset aut loco movisset terminos, eum qui tale quid patrare ausus fuisset, huic deo sacrum esse sanxit, ut cuilibet impune eum interficere tanquam sacrilegum liceret, et purus ab eo piaculo esset. Hoc autem ius non solum in privatis agris constituit, sed etiam in publicis, illos quoque terminis complexus, ut et populi Romani agrum a vicino et publicum a privato dii Terminales discernerent. Hoc usque ad nostram ætatem Romani servant religionis tantum gratia. Nam existimant ipsos terminos esse deos, et eis quotannis sacrificant, nullam quidem rem animatam (nefas enim lapides cruentare) sed liba cerealia, et alias quasdam frugum primitias. Oportebat autem eos etiam rem ipsam servare, cuius caussa existimarunt Terminos habendos esse deos, contentos suis possessionibus, neque quicquam alienum vel vi vel dolo sibi vindicantes. Nunc vero nonnulli neque recte neque more maiorum res suas ab alienis disterminant, sed possessiones suas finiunt rerum omnium cupiditate.

μος, ἀλλ' ἡ πάντων ἐπιθυμία, πρᾶγμ' οὐ καλόν. Ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τούτων ἑτέροις παρίεμεν σκοπεῖν.

LXXV. Ὁ δὲ Νόμας εἰς μὲν εὐτέλειαν καὶ σωφροσύνην διὰ τοιούτων συνέστειλε νόμων τὴν πόλιν· εἰς δὲ τὴν περὶ τὰ συμβόλαια δικαιοσύνην ὑπηγάγετο, πρᾶγμ' ἐξευρὼν ἠγνοημένον ὑπὸ πάντων τῶν καταστησαμένων τὰς ἐλλογίμους πολιτείας. Ὁρῶν γὰρ ὅτι τῶν συμβολαίων τὰ μὲν ἐν φανερῷ καὶ μετὰ μαρτύρων πραττόμεν' ἡ τῶν συνόντων αἰδὼς φυλάττει, καὶ σπάνιοί τινές εἰσιν οἱ περὶ τὰ τοιαῦτ' ἀδικοῦντες, τὰ δ' ἀμάρτυρα πολλῷ πλείω τῶν ἑτέρων ὄντα μίαν ἔχει φυλακὴν τὴν τῶν συμβαλόντων πίστιν, περὶ ταύτην ᾤετο δεῖν σπουδάσαι παντὸς ἄλλου μάλιστα, καὶ ποιῆσαι θείων σεβασμῶν ἀξίαν. Δίκην μὲν γὰρ καὶ Θέμιν καὶ Νέμεσιν καὶ τὰς καλουμένας παρ' Ἕλλησιν Ἐριννύας καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια, ὑπὸ τῶν προτέρων ἀποχρώντως ἐκτεθειῶσθαί τε καὶ καθωσιῶσθαι ἐνόμισε· Πίστιν δὲ, ἧς οὔτε μεῖζον οὐθ' ἱερώτερον πάθος ἐν ἀνθρώποις οὐδὲν, οὔπω σεβασμῶν τυγχάνειν, οὔτ' ἐν τοῖς κοινοῖς τῶν πόλεων πράγμασιν οὔτ' ἐν τοῖς ἰδίοις. Ταῦτα δὴ διανοηθεὶς πρῶτος ἀνθρώπων ἱερὸν ἱδρύσατο Πίστεως δημοσίας, καὶ θυσίας αὐτῇ κατεστήσατο καθάπερ καὶ τοῖς ἄλλοις θεοῖς δημοτελεῖς. Ἔμελλε δ' ἄρα σὺν χρόνῳ τὸ κοινὸν τῆς πόλεως ἦθος, πιστὸν καὶ βέβαιον πρὸς ἀνθρώπους γενόμενον, τοιούτους ἀπεργάσασθαι καὶ τοὺς τῶν ἰδιωτῶν τρόπους. Οὕτω γ' οὖν σεβαστόν τι πρᾶγμα καὶ ἀμίαντον ἐνομίσθη τὸ πιστὸν, ὥσθ' ὅρκον τε μέγιστον γενέσθαι τὴν ἰδίαν ἑκάστου πίστιν καὶ μαρτυρίας συμπάσης ἰσχυροτάτην· καὶ ὁπόθ' ὑπὲρ ἀμαρτύρου συναλλάγματος ἀμφίλογόν τι γένοιθ' ἑνὶ πρὸς ἕνα, ἡ διαιροῦσα τὸ νεῖκος καὶ προσωτέρω χωρεῖν οὐκ ἐῶσα τὰς φιλονεικίας ἡ θατέρου τῶν διαδικαζομένων αὐτῶν πίστις ἦν· αἵ τ' ἀρχαὶ καὶ τὰ δικαστήρια τὰ πλεῖστα τῶν ἀμφισβητημάτων τοῖς ἐκ τῆς πίστεως ὅρκοις διῄτων. Τοιαῦτα μὲν δὴ σωφροσύνης τε παρακλητικὰ καὶ δικαιοσύνης ἀναγκαστήρι' ὑπὸ τοῦ Νόμα τότ' ἐξευρεθέντα κοσμιωτέραν οἰκίας τῆς κράτιστ' οἰκουμένης τὴν Ῥωμαίων πόλιν ἀπειργάσατο.

LXXVI. Ἃ δὲ μέλλω νῦν λέγειν ἐπιμελῆ τ' αὐτὴν ἀπέδωκε τῶν ἀναγκαίων καὶ τῶν ἀγαθῶν ἐργάτιν. Ἐνθυμούμενος γὰρ ὁ ἀνὴρ, ὅτι πόλιν τὴν μέλλουσαν ἀγαπήσειν τὰ δίκαια καὶ μένειν ἐν τῷ σώφρονι βίῳ τῆς ἀναγκαίου δεῖ χορηγίας εὐπορεῖν, διεῖλε τὴν χώραν ἅπασαν εἰς τοὺς καλουμένους πάγους, καὶ κατέστησεν ἐφ' ἑκάστου τῶν πάγων ἄρχοντ' ἐπίσκοπόν τε καὶ περίπολον τῆς ἰδίας μοίρας. Οὗτοι γὰρ περιϊόντες θαμινὰ τούς εὖ τε καὶ κακῶς εἰργασμένους τῶν ἀγρῶν ὑπεγράφοντο καὶ πρὸς τὸν βασιλέ' ἀπέφαινον· ὁ δὲ τοὺς μὲν ἐπιμελεῖς γεωργοὺς ἐπαίνοις τε καὶ φιλανθρωπίαις ἀνελάμβανε, τοὺς δ' ἀργοὺς [γεωργοὺς] ὀνειδίζων τε καὶ ζημιῶν ἐπὶ τὸ θεραπεύειν ἄμεινον τὴν γῆν προὐτρέπετο. Τοιγάρτοι πολέμων τ' ἀπηλ-

non lege, quod est indecorum. Sed hæc aliis consideranda relinquimus.

LXXV. Numa igitur ad frugalitatem et temperantiam exercendam cives his legibus propensiores reddidit : ut vero in contractibus æquum sequerentur adduxit, rem excogitans ab omnibus qui celeberrimas rerum publicarum formas instituerant ignoratam. Videns enim contractus eos qui palam et testibus adhibitis fiunt, ob reverentiam præsentium servari et a perpaucis violari : eos vero qui sine testibus fiunt (quorum longe maior est numerus quam celerorum) sola contrahentium fide custodiri, huic præcipue præter cetera omnia operam dandam, hancque divinis honoribus colendam censuit. Nam Justitiam et Themin et Nemesin, et eas quæ a Græcis vocantur Erinnyes, et quæcumque *numina* his sunt similia, a maioribus satis amplos honores et cultum consecuta existimavit : sed Fidem, qua apud mortales nulla res est aut gravior aut sanctior, *animadvertit*, nullos dum cultus vel apud respublicas vel apud privatos homines consecutam. Hæc igitur reputans primus omnium mortalium templum Fidei publicæ erexit, eique sacrificia instituit, ut et aliis diis, quæ publico sumptu fierent. Nam publica civitatis fides et constantia erga homines temporis progressu privatorum quoque mores tales erat redditura. Fides autem res adeo veneranda et non violanda habebatur, ut per suam cuique fidem maximum esset iusiurandum vel omni testimonio longe validius : et quoties de contractu sine testibus facto inter aliquos controversia orta fuisset, ipsa fides alterius disceptantium litem dirimebat, neque ulterius contentionem progredi sinebat : et magistratus et iudices maximam controversiarum partem per fidem iureiurando interposito dirimebant. Atque hæc ea sunt quæ Numa, ut homines ad temperantiam impelleret et ad iustitiam cogeret, tunc excogitavit : quibus meliorem ordinem in republica Romana constituit, quam qui esse posset in domo optime administrata.

LXXVI. Quæ autem statim sum dicturus effecerunt ut ea in rebus necessariis esset diligens atque omnia honesta faceret. Cum enim vir ille videret civitatem, quæ iustitiam exercere et vitæ temperantiam constanter colere vellet, oportere rebus ad victum necessariis abundare, divisit totum agrum in partes, quæ pagi vocantur, et singulis pagis singulos magistros præfecit, qui essent regionis sibi commissæ inspectores et circuitores. Hi enim frequenter circumibant et eorum qui agros vel bene vel male coluerant nomina conscripta ad regem deferebant. Ille vero diligentes agricolas collaudatos summa humanitate excipiebat; at segnes colonos obiurgatione atque etiam multa castigatos ad agros melius

λαγμένοι καὶ τῶν κατὰ πόλιν πραγμάτων σχολὴν πολλὴν ἄγοντες, ἀργίας τε καὶ βλακείας σὺν αἰσχύνῃ τίνοντες δίκας, αὐτουργοὶ πάντες ἐγίνοντο, καὶ τὸν ἐκ γῆς πλοῦτον ἁπάντων ὄντα πλούτων δικαιότατον τῆς στρατιωτικῆς καὶ οὐκ ἐχούσης τὸ βέβαιον εὐπορίας γλυκύτερον ἐτίθεντο. Τῷ δὲ Νόμᾳ περιῆν ἐκ τούτων φιλεῖσθαι μὲν ὑπὸ τῶν ἀρχομένων, ζηλοῦσθαι δ' ὑπὸ τῶν περιοίκων, μνημονεύεσθαι δ' ὑπὸ τῶν ἐπιγινομένων· δι' ὧν οὔτε στάσις ἐμφύλιος τὴν πολιτικὴν ἔλυσεν ὁμόνοιαν, οὔτε πόλεμος ἀλλοεθνὴς ἐκ τῶν κρατίστων καὶ θαυμασιωτάτων τὴν πόλιν ἐπιτηδευμάτων ἐκίνησε. Τοσοῦτον γὰρ ἀπέσχον οἱ περίοικοι τὴν ἀπόλεμον ἡσυχίαν Ῥωμαίων ἀφορμὴν τῆς κατ' αὐτῶν ἐπιθέσεως ὑπολαβεῖν, ὥστε καὶ εἴ τις αὐτοῖς πρὸς ἀλλήλους συνέστη πόλεμος διαλλακτῆρας ἐποιοῦντο Ῥωμαίους, καὶ ἐπὶ διαιτητῇ Νόμᾳ τὰς ἔχθρας διαλύειν ἠξίουν. Τοῦτον οὐκ ἂν αἰσχυνθείην ἐγὼ τὸν ἄνδρα τῶν ἐπ' εὐδαιμονίᾳ διαβοηθέντων ἐν τοῖς πρώτοις καταριθμεῖν. Γένους τε γὰρ ἔφυ βασιλείου, καὶ μορφῆς ἀπήλαυσε βασιλικῆς, παιδείαν τ' οὐ τὴν περὶ λόγους ἄχρηστον ἤσκησεν, ἀλλ' ἐξ ἧς εὐσεβεῖν ἔμαθε καὶ τὰς ἄλλας ἐπιτηδεύειν ἀρετάς. Ἡγεμονίαν δὲ τὴν Ῥωμαίων παραλαβεῖν ἠξιώθη νέος ὤν, κατὰ κλέος ἀρετῆς ὑπ' αὐτῶν ἐπίκλητος ἀχθείς, καὶ διετέλεσε πειθομένοις ἅπαντα τὸν βίον τοῖς ἀρχομένοις χρώμενος· ἡλικίας δ' ἐπὶ μήκιστον ἤλασεν ὁλόκληρος οὐδὲν ὑπὸ τῆς τύχης κακωθείς, καὶ θανάτων τὸν ῥᾷστον ἐτελεύτησεν ὑπὸ γήρως μαρανθείς, ὁμοίου παραμείναντος αὐτῷ τοῦ συγκληρωθέντος ἐξ ἀρχῆς δαίμονος ἕως ἐξ ἀνθρώπων ἠφανίσθη, βιώσας μὲν ὑπὲρ ὀγδοήκοντ' ἔτη, βασιλεύσας δὲ τρία καὶ τετταράκοντα· γενεὰν δὲ καταλιπών, ὡς μὲν οἱ πλείους γράφουσιν, υἱοὺς τέτταρας καὶ θυγατέρα μίαν, ὧν ἔτι σώζεται τὰ γένη, ὡς δὲ Γέλλιος Γναῖος ἱστορεῖ, θυγατέρα μόνην, ἐξ ἧς ἐγένετο Ἄγκος Μάρκιος ὁ τρίτος ἀπ' ἐκείνου γενόμενος Ῥωμαίων βασιλεύς. Τελευτήσαντι δ' αὐτῷ πένθος μέγα προὔθετο ἡ πόλις, καὶ ταφὰς ἐποιήσατο λαμπροτάτας· κεῖται δ' ἐν Ἰανίκλῳ πέραν τοῦ Τεβέριος ποταμοῦ. Καὶ τὰ μὲν περὶ Πομπιλίου Νόμα τοσαῦτα παρελάβομεν.

colendos accendebat. Itaque bellorum immunes et ab omnibus negotiis urbanis penitus vacantes, cum pigritiæ et ignaviæ pœnas cum dedecore darent, omnes facti sunt agricolæ; et terræ divitias, quæ omnium sunt iustissimæ, militari et incerta felicitate iucundiores esse iudicabant. Inde factum est ut Numam subditi diligerent, et ipsi finitimi populi æmularentur, et posteri celebrarent, siquidem eius opera et industria neque intestina seditio civium concordiam dissoluit, neque bellum externum de præstantissimis illis et maxime admirandis institutis civitatem dimovit. Tantum enim abfuit ut vicini populi Romanorum illud otium imbelle existimarent occasionem sibi eos invadendi præbere, ut etiam, siquod inter eos bellum conflatum esset, Romanos arbitros pacis eligerent, et inimicitias Numæ arbitratu dirimendas censerent. Non *igitur* pudeat me, hunc virum inter primos qui felicitatis ergo celebrantur recensere. Nam fuit et genere regio et forma regia præditus, et operam dedit non ei disciplinæ, quæ versatur in verbis inutilibus, sed ei unde pietatem et aliarum virtutum studium edidicit. Dignus autem est habitus qui Romanorum imperium acciperet, quamvis adhuc iuvenis esset, ob famam virtutis ab ipsis accitus; et toto vitæ tempore subditos sibi obsequentissimos habuit: ad extremam etiam ætatem pervenit integer, nullo fortunæ incommodo vexatus; et mortis facillimo genere obiit, senio confectus, eodem semper genio ei favente, quem a principio sortitus fuerat, donec ex hominum conspectu sublatus est. Vixit supra LXXX annos, XLIII regnavit, et subolem reliquit, ut plerique scribunt, quatuor filios et unam filiam: quorum progenies adhuc superest. Sed ut Cn. Gellius tradit, unicam filiam reliquit, unde natus est Ancus Marcius, qui tertius ab illo fuit rex Romanorum. Eo autem defuncto in tota urbe fuit ingens luctus, eumque populus Romanus funere splendidissimo decoravit. Sepultus autem est ultra flumen Tiberim in Ianiculo. Atque hæc quidem de Numa Pompilio accepimus.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΕΩΣ

ΡΩΜΑΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ.

DIONYSII

ALEXANDRI F.

HALICARNASSENSIS

ROMANARUM ANTIQUITATUM

LIBER TERTIUS.

I. Τελευτήσαντος δὲ Πομπιλίου γενομένη πάλιν ἡ βουλὴ τῶν κοινῶν κυρία μένειν ἔγνω ἐπὶ τῆς αὐτῆς πολιτείας, οὐδὲ τοῦ δήμου γνώμην λαβόντος ἑτέραν, καὶ καθίστησιν ἐκ τῶν πρεσβυτέρων τοὺς ἄρξοντας τὴν μεσοβασίλειον ἀρχὴν εἰς ὡρισμένον τίν' ἡμερῶν ἀριθμόν· ὑφ' ὧν ἀποδείκνυται βασιλεὺς, ὃν γένους ἅπας ὁ δῆμος ἠξίου, Τύλλος Ὁστίλιος ὢν τοιοῦδε· ἐκ πόλεως Μεδυλλίας, ἣν Ἀλβανοὶ μὲν ἔκτισαν, Ῥωμύλος δὲ κατὰ συνθήκας παραλαβὼν Ῥωμαίων ἐποίησεν ἀποικίαν, ἀνὴρ εὐγενὴς καὶ χρήμασι δυνατὸς, Ὁστίλιος ὄνομα, μετενεγκάμενος εἰς Ῥώμην τὸν βίον ἄγεται γυναῖκ' ἐκ τοῦ Σαβίνων γένους Ἑρσιλίου θυγατέρα, τὴν ὑφηγησαμένην ταῖς ὁμοεθνέσι πρεσβεῦσαι πρὸς τοὺς πατέρας ὑπὲρ τῶν ἀνδρῶν, ὅτε Σαβῖνοι Ῥωμαίοις ἐπολέμουν, καὶ τοῦ συνελθεῖν εἰς φιλίαν τοὺς ἡγεμόνας αἰτιωτάτην γενέσθαι δοκοῦσαν. Οὗτος ὁ ἀνὴρ πολλοὺς συνδιενέγκας Ῥωμύλῳ πολέμους καὶ μεγάλ' ἔργ' ἀποδειξάμενος ἐν ταῖς πρὸς Σαβίνους μάχαις, ἀποθνήσκει καταλιπὼν παιδίον μονογενὲς, καὶ θάπτεται πρὸς τῶν βασιλέων ἐν τῷ κρατίστῳ τῆς ἀγορᾶς τόπῳ, στήλης ἐπιγραφῇ τὴν ἀρετὴν μαρτυρούσης ἀξιωθείς. Ἐκ δὲ τοῦ μονογενοῦς παιδὸς εἰς ἄνδρας ἀφικομένου καὶ γάμον ἐπιφανῆ λαβόντος υἱὸς γίνεται Τύλλος Ὁστίλιος, ἀνὴρ δραστήριος, ὃς ἀπεδείχθη βασιλεὺς ψήφῳ τε πολιτικῇ διενεχθείσῃ περὶ αὐτοῦ κατὰ νόμους, καὶ τοῦ δαιμονίου δι' οἰωνῶν αἰσίων ἐπικυρώσαντος τὰ δόξαντα τῷ δήμῳ. Ἔτος δ' ἦν ἐν ᾧ τὴν ἡγεμονίαν παρέλαβεν, ὁ δεύτερος ἐνιαυτὸς τῆς ἑβδόμης καὶ εἰκοστῆς ὀλυμπιάδος, ἣν ἐνίκα στάδιον Εὐρυβάτης Ἀθηναῖος, Ἀθήνησι ἄρχοντος Λεωστράτου. Οὗτος ἔργον ἁπάντων μεγαλοπρεπέστατον ἀποδειξάμενος αὐτὸς εὐθὺς ἅμα τῷ παραλαβεῖν τὴν ἀρχὴν, ἅπαν τὸ θητικὸν τοῦ δήμου καὶ ἄπορον οἰκεῖον ἔσχεν. Ἦν δὲ τοιόνδε· χώραν εἶχον ἐξαίρετον οἱ πρὸ αὐτοῦ βασιλεῖς πολλὴν καὶ ἀγαθὴν, ἐξ ἧς ἀναιρούμενοι τὰς προσόδους ἱερά τε θεοῖς ἐπετέλουν καὶ τὰς εἰς τὸν ἴδιον βίον ἀφθόνους εἶχον εὐπορίας, ἣν ἐκτήσατο μὲν Ῥωμύλος πολέμῳ τοὺς τότε κατασχόντας ἀφελόμενος, ἐκείνου δ' ἄπαιδος ἀποθανόντος Πομπίλιος Νόμας ὁ μετ' ἐκεῖνον βασιλεύσας ἐκαρποῦτο. Ἦν δ' οὐκέτι δημοσία κτῆσις,

I. Defuncto Numa Pompilio, senatus ad quem reipublicæ administratio rediit eandem civitatis formam servare statuit, ne ipso quidem populo dissentiente, atque de senioribus certum quendam dierum in numerum interreges constituit, a quibus is quem totus populus expetebat creatus est rex Tullus Hostilius : cuius hoc fuit genus. Ex urbe Medullia, quam Albani condiderant, et Romulus deditione captam Romanorum coloniam fecerat, vir nobilis et opibus pollens, Hostilius nomine, cum domicilium Romam transtulisset, duxit uxorem genere Sabinam, Hersilii filiam, quæ suis gentilibus auctor fuerat, ut pro maritis ad patres legationem obirent, quo tempore Sabini cum Romanis bellum gerebant, quæque amicitiæ inter duces conciliatæ caussa præcipua fuisse videbatur. Hic vir cum Romuli comes in multis bellis fuisset, et præclara facinora in prœliis cum Sabinis commissis edidisset, obiit relicto filiolo unico, et a regibus sepultus est in maxime conspicuo fori loco, monumento cum inscriptione eius virtutem testante decoratus. Ex huius unico filio, cum ad ætatem virilem pervenisset et nobilem mulierem uxorem duxisset, natus est Tullus Hostilius, vir industrius, qui tunc legitimis populi suffragiis rex declaratus est, diis etiam plebiscitum per fausta auspicia ratum facientibus. Annus autem, quo regnum est adeptus, fuit secundus vigesimæ septimæ olympiadis, qua in stadio vicit Eurybates Atheniensis, archonte Athenis Leostrato. Hic simulatque regnum adeptus est, rem faciens longe omnium splendidissimam, omnes de plebe mercenarios et egenos sibi devinxit. Fuit autem eiusmodi : superiores reges agrum selectum habebant magnum et fertilem, ex cuius proventu et diis sacra faciebant, et res ad victum suum necessarias abunde habebant ; quem Romulus iure belli ademptum iis, qui tunc eum possidebant, sibi paraverat : sed cum sine liberis obiisset, Numa Pompilius, qui ei successit, eo fruebatur. Is autem ager non amplius erat

ἀλλὰ τῶν ἀεὶ βασιλέων κλῆρος. Ταύτην ὁ Τύλλος ἐπέτρεψε τοῖς μηδένα κλῆρον ἔχουσι Ῥωμαίων κατ' ἄνδρα διανείμασθαι, τὴν πατρῴαν αὐτῷ κτῆσιν ἀρκοῦσαν ἀποφαίνων εἴς τε τὰ ἱερὰ καὶ τὰς τοῦ βίου δαπάνας. Ταύτῃ δὲ τῇ φιλανθρωπίᾳ τοὺς ἀπόρους τῶν πολιτῶν ἀνέλαβε, παύσας λατρεύοντας ἐν τοῖς ἀλλοτρίοις. Ἵνα δὲ μηδ' οἰκίας ἄμοιρος εἴη τις, προσετείχισε τῇ πόλει τὸν καλούμενον Καίλιον λόφον· ἔνθ' ὅσοι Ῥωμαίων ἦσαν ἀνέστιοι λαχόντες τοῦ χωρίου τὸ ἀρκοῦν κατεσκεύασαν οἰκίας, καὶ αὐτὸς ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ τὴν οἴκησιν εἶχε. Πολιτικὰ μὲν δὴ ταῦτα τοῦ ἀνδρὸς ἔργα παραδίδοται λόγου ἄξια.

II. Πολεμικαὶ δὲ πράξεις πολλαὶ μὲν καὶ ἄλλαι μνημονεύονται, μέγισται δὲ περὶ ὧν ἔρχομαι λέξων, τὴν ἀρχὴν ποιησάμενος ἀπὸ τοῦ πρὸς Ἀλβανοὺς πολέμου. Αἴτιος δὲ τοῦ διαστῆναι τὰς πόλεις καὶ λῦσαι τὸ συγγενὲς ἀνὴρ Ἀλβανὸς ἐγένετο, Κλουίλιος ὄνομα, τῆς μεγίστης ἀρχῆς ἀξιωθείς· ὃς ἀχθόμενος ἐπὶ τοῖς Ῥωμαίων ἀγαθοῖς καὶ κατέχειν τὸν φθόνον οὐ δυνάμενος, φύσει τ' αὐθάδης καὶ ὑπομαργότερος ὤν, ἐκπολεμῶσαι τὰς πόλεις ἔγνω πρὸς ἀλλήλας. Οὐχ ὁρῶν δ' ὅπως ἂν πείσειε τοὺς Ἀλβανοὺς στρατὸν αὐτῷ κατὰ Ῥωμαίων ἄγειν ἐπιτρέψαι μήτε δικαίας ἔχοντι προφάσεις μήτ' ἀναγκαίας, μηχανᾶται δή τι τοιόνδε· τοῖς ἀπορωτάτοις Ἀλβανῶν καὶ θρασυτάτοις ἐφῆκε λῃστεύειν τοὺς Ῥωμαίων ἀγροὺς ἄδειαν ὑπισχνούμενος, καὶ παρεσκεύασε πολλοὺς ἀκίνδυνα κέρδη διώκοντας, ὧν οὐδὲ κωλυόμενοι ὑπὸ τοῦ δέους ἀποστήσεσθαι ἔμελλον, ἐμπλῆσαι πολέμου λῃστρικοῦ τὴν ὅμορον. Τοῦτο δ' ἔπραττε κατὰ λογισμὸν οὐκ ἀπεικότα, ὡς τὸ ἔργον ἐμαρτύρησε· Ῥωμαίους μὲν γὰρ οὐκ ἀνέξεσθαι τὰς ἁρπαγὰς ὑπελάμβανεν, ἀλλ' ἐπὶ τὰ ὅπλα χωρήσειν, αὑτῷ δ' ἐξουσίαν ἔσεσθαι κατηγορεῖν αὐτῶν πρὸς τὸν δῆμον ὡς ἀρχόντων πολέμου, Ἀλβανῶν δὲ τοὺς πλείστους φθονοῦντας τοῖς ἀποίκοις τῆς εὐτυχίας δέξεσθαι τὰς διαβολὰς ἀσμένους καὶ τὸν κατ' αὐτῶν πόλεμον ἐξοίσειν· ὅπερ καὶ συνέβη. Ἀγόντων γὰρ καὶ φερόντων ἀλλήλους τῶν κακουργοτάτων ἐξ ἑκάστης πόλεως, καὶ στρατιᾶς ποτε Ῥωμαϊκῆς ἐμβαλούσης εἰς τὴν Ἀλβανήν, ὑφ' ἧς πολλοὶ τῶν λῃστῶν οἱ μὲν ἀνῃρέθησαν, οἱ δὲ συνελήφθησαν, συγκαλέσας τὸ πλῆθος εἰς ἐκκλησίαν ὁ Κλουίλιος, ἐν ᾗ πολλὴν ἐποιήσατο τῶν Ῥωμαίων κατηγορίαν, τραυματίας τε συχνοὺς ἐπιδεικνύμενος, καὶ τοὺς προσήκοντας τοῖς ἡρπασμένοις ἢ τεθνηκόσι παράγων, καὶ πλείω τῶν γεγονότων ἐπικαταψευδόμενος, πρεσβείαν πέμπειν πρῶτον ἐψηφίσατο δίκας αἰτήσουσαν τῶν γεγονότων· ἐὰν δ' ἀγνωμονῶσι Ῥωμαῖοι, τότε τὸν πόλεμον ἐπ' αὐτοὺς ἐκφέρειν.

III. Ἀφικομένων δὲ τῶν πρεσβευτῶν εἰς Ῥώμην, ὑποπτεύσας ὁ Τύλλος ὅτι δίκας αἰτήσοντες ἥκοιεν, αὐτὸς τοῦτο ποιῆσαι πρότερος ἔγνω, περιστῆσαι βουλόμενος εἰς ἐκείνους τὴν αἰτίαν τοῦ λύειν τὰ πρὸς τὴν ἀποικίαν συγκείμενα. Συνθῆκαι γὰρ ἦσαν ταῖς πόλεσιν

publicus, sed propria regum sors erat. Tullus vero permisit, ut hæc possessio Romanis., quibus nullus ager esset, viritim divideretur, asserens patrimonium sibi et ad sacra et reliquos domesticos sumptus sufficere. Hac autem liberalitate cives inopes recreavit, effecitque ne in alienis agris amplius servirent. Nequis vero expers domicilii esset, collem Cælium nuncupatum muris urbis adiunxit : ubi omnes Romani quotquot sine lare erant adepti quantum loci sat erat domos ædificarunt et ipse ibi habitabat. Atque hæ quidem sunt res memoratu dignæ, quæ ab illo viro in reipublicæ administratione gestæ feruntur

II. Res vero bellicæ multæ et variæ memorantur, maximi vero momenti ea, de quibus mox dicam, facto initio a bello cum Albanis gesto. Discidii autem et cognationis dissolutæ inter has civitates auctor fuit Albanus quidam nomine Cluilius, qui summum magistratum *apud Albanos* gerebat. Hic ægre ferens Romanorum felicitatem et invidiæ impotens, et ingenio arroganti et maligno præditus, bellum inter eos populos excitare decrevit. Sed cum nullam rationem videret, qua Albanis persuadere posset, ut sibi exercitum contra Romanos ducere permitterent, et neque iustas neque necessarias *belli* caussas haberet, tale quiddam comminiscitur. Albanis pauperrimis et audacissimis impunitatem pollicitus, permisit ut Romanorum agros popularentur, et effecit ut multi *eum* quæstum omni periculo vacantem secuti, quem ne sub pœnæ quidem metu omissuri erant, totam finitimam regionem latrociniis replerent. Hoc autem non temere fecit, ut ipsa res docuit. Existimabat enim Romanos rapinas non laturos, sed ad arma ituros, et sic sibi oblatum iri occasionem eos apud populum criminandi, quasi priores bellum inferrent : Albanorum vero plurimos felicitatem suorum colonorum ægre ferentes libenter criminationes audituros et bellum illis illaturos; quod etiam accidit. Nam cum utriusque civitatis malefici homines prædas agerent et alteri alterorum res diriperent, et Romanus exercitus tandem in agrum Albanum fecisset irruptionem, in qua multi latrones partim cæsi partim capti sunt, Cluilius convocata ad concionem multitudine longa oratione acriter in Romanos invectus est, et multos ostendens saucios, producensque captivorum et cæsorum propinquos, et præterea longe plura quam revera accidissent mentitus, decrevit primum legatos mittere, qui ius repeterent, si vero Romani æquitatem spernerent, tunc arma illis inferre.

III. Cum igitur legati Romam venissent, Tullus suspicatus eos venire ut res raptas pœnasque pro iniuriis illatis reposcerent, ipse eos hac in re antevertere statuit, caussam violati fœderis cum colonia facti in illos retorquere volens. Fœdus enim Romulo regnante inter

ἐπὶ Ῥωμύλου γενόμεναι, τά τ' ἄλλ' ἔχουσαι δίκαια, καὶ ἵνα μηδετέρα πολέμου ἄρχῃ· ἡ δ' ἐγκαλοῦσ' ὅ τι δή ποτ' ἀδίκημα δίκας αἰτοῖ παρὰ τῆς ἀδικούσης, εἰ δὲ μὴ τυγχάνοι, τότε τὸν ἐξ ἀνάγκης ἐπιφέροι πόλεμον, ὡς λελυμένων ἤδη τῶν σπονδῶν. Φυλαττόμενος δὴ τὸ μὴ προτέρους αἰτηθέντας δίκας Ῥωμαίους ἀντειπεῖν, ἔπειθ' ὑπαιτίους Ἀλβανοῖς γενέσθαι, προσέταξε τοῖς ἐπιφανεστάτοις τῶν ἑαυτοῦ φίλων τοὺς Ἀλβανῶν πρέσβεις ξενίζειν πάσῃ φιλοφροσύνῃ, καὶ κατέχειν ἔνδον παρ' ἑαυτοῖς· αὐτὸς δ' ἐν ἀσχολίαις τισὶν ἀναγκαίαις εἶναι σκηψάμενος διεκρούσατο τὴν πρόσοδον αὐτῶν. Τῇ δ' ἔγγιστα νυκτὶ Ῥωμαίων ἄνδρας ἐπιφανεῖς, ἐντειλάμενος αὐτοῖς ἃ χρὴ πράττειν, ἀπέστειλεν εἰς Ἄλβαν ἅμα τοῖς εἰρηνοδίκαις αἰτήσοντας ὑπὲρ ὧν ἠδίκηντο Ῥωμαῖοι δίκας παρ' Ἀλβανῶν [λαβεῖν]. Οἱ πρὶν ἥλιον ἀνασχεῖν διανύσαντες τὴν ὁδὸν, πληθυούσης τῆς ἑωθινῆς ἀγορᾶς ἐντυγχάνουσι τῷ Κλουιλίῳ κατ' ἀγορὰν ὄντι· καὶ διεξιόντες ὅσ' ἠδίκηντο Ῥωμαῖοι πρὸς Ἀλβανῶν ἠξίουν πράττειν τὰ συγκείμενα ταῖς πόλεσιν. Ὁ δὲ Κλουίλιος, ὡς Ἀλβανῶν προτέρων ἀπεσταλκότων εἰς Ῥώμην τοὺς αἰτήσοντας δίκας καὶ μηδ' ἀποκρίσεως ἠξιωμένων, ἀπιέναι τοὺς Ῥωμαίους ἐκέλευσεν ὡς παραβεβηκότας τὰς ὁμολογίας καὶ προεῖπεν αὐτοῖς τὸν πόλεμον. Ἀπαλλαττόμενος δ' ὁ τῆς πρεσβείας ἡγεμὼν τοῦτ' ἠξίωσεν ἀκοῦσαι παρ' αὐτοῦ μόνον, εἰ παραβαίνειν τὰς σπονδὰς ὁμολογεῖ τοὺς προτέρους αἰτηθέντας δίκας καὶ μηδὲν ὑπομείναντας ποιεῖν τῶν ὁσίων. Ὁμολογήσαντος δὲ τοῦ Κλουιλίου, « Μαρτύρομαι τοίνυν, ἔφη, τοὺς θεοὺς οὓς ἐποιησάμεθα « τῶν σπονδῶν μάρτυρας, ὅτι Ῥωμαίοις οὐ τυχοῦσι « τῶν δικαίων προτέροις ὅσιος ὁ κατὰ τῶν παραβάντων τὰς σπονδὰς πόλεμος ἔσται· οἱ δὲ πεφευγότες « τοῦτο τὸ δίκαιον ὑμεῖς ἐστε, ὡς αὐτὰ τὰ ἔργα δηλοῖ. Πρότεροί τε γὰρ αἰτηθέντες τὸ δίκαιον οὐχ « ὑπέσχετε, καὶ πρότεροι τὸν πόλεμον ἡμῖν προειρήκατε. Τοιγάρτοι τοὺς ἀμυνομένους ὑμᾶς προσδέχεσθε μετὰ τῶν ὅπλων οὐκ εἰς μακράν. » Ταῦτα παρὰ τῶν πρεσβευτῶν ἀφικομένων εἰς Ῥώμην ἀκούσας ὁ Τύλλος, τότε τοὺς Ἀλβανοὺς προσάγειν ἐκέλευσε καὶ περὶ ὧν ἥκουσι λέγειν. Ἀπαγγειλάντων δ' αὐτῶν ὅσα προσέταξεν ὁ Κλουίλιος, καὶ τὸν πόλεμον ἀπειλούντων, εἰ μὴ τεύξονται τῆς δίκης, « Ἐγὼ πρότερος ὑμῶν, ἔφη, τοῦτο πεποίηκα, καὶ μηδὲν εὑρόμενος ὧν ἐκέλευον αἱ συνθῆκαι..... τὸν ἀναγκαῖόν « τε καὶ δίκαιον Ἀλβανοῖς παραγγέλλω πόλεμον.

IV. Μετὰ δὲ τὰς προφάσεις ταύτας παρεσκευάζοντ' ἀμφότεροι τὰ πρὸς τὸν πόλεμον, οὐ μόνον τὰς οἰκείας καθοπλίζοντες δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ τὰς παρὰ τῶν ὑπηκόων ἐπικαλούμενοι· ὡς δὲ πάντ' ἦν αὐτοῖς εὐτρεπῆ, συνῆεσαν ὁμόσε, καὶ καταστρατοπεδεύονται τετταράκοντα τῆς Ῥώμης σταδίους ἀποσχόντες· οἱ μὲν Ἀλβανοὶ περὶ τὰς καλουμένας Κλουιλίας τάφρους· φυλάττουσι γὰρ ἔτι τὴν τοῦ κατασκευάσαντος αὐτὰς

has civitates factum erat, quod cum alias æquas iustasque conditiones continebat, tum etiam hanc, ut neutra alteram bello lacesseret; et quæ de aliquo maleficio conquereretur, pœnas peteret apud eos qui iniuriam fecissent, et tum demum si ius suum obtinere non potuisset coacta bellum inferret, ut rupto iam fœdere. Quare cavens, ne Romani Albanis prius res suas suumque ius repetentibus negarent, atque ita se illis obnoxios redderent, mandavit nobilissimis ex amicis ut Albanorum legatos hospitio exciperent atque omni humanitatis genere tractarent et domi apud se detinerent : ipse vero, simulans se necessariis quibusdam negotiis districtum, eorum aditum elusit. Proxima autem nocte illustres quosdam cives Romanos, quibus ante præceperat quid esset agendum, Albam misit cum Fetialibus, qui peterent, ut pro iniuriis illatis Albani pœnas Romanis persolverent. Qui itinere ante solis ortum confecto mane ipsum Cluilium in foro iam pleno offenderunt : et expositis iniuriis, quas Romani ab Albanis acceperant, postularunt, ut præstaret quod in conditionibus fœderis cautum erat. At Cluilius, quod Albani priores Romam legatos misissent, qui pœnas iniuriarum repeterent, neque Romani eos responso dignati essent, Romanos discedere iussit ut fœderum violatores, illisque bellum indixit. Legationis autem princeps discedens hoc solum ex Cluilio audire voluit, num fateretur eos fœdera violasse, qui priores iniuriarum pœnas rogati nil æqui facere voluissent. Id confitente Cluilio, « Ergo « (inquit) obtestor illos ipsos deos, quibus testibus fœ« dus inter nos olim ictum est, Romanos, qui ius suum « non obtinuerunt priores, bellum pium iustumque con« tra fœderum violatores suscepturos; et vos hoc ius « recusasse, ut res ipsa demonstrat : priores enim no« bis res nostras repetentibus negastis, nec ius nostrum « nobis tribuistis, et priores bellum nobis indixistis. « Quare brevi nos armis iniurias ulturos exspectate. » Tullus cum hæc audisset ex legatis Romam reversis, tum demum imperavit ut Albani adducerentur, et cur venissent exponerent. Qui cum omnia Cluilii mandata retulissent et, nisi ius suum obtinuissent, bellum minarentur : « Equidem prior (inquit) hoc feci, et cum « nihil eorum, quæ in fœderibus continentur, a vobis « nactus sim et necessarium et iustum bellum Albanis « indico.

IV. Ob has speciosas caussas utrique ad bellum se pararunt, non solum domesticas copias instruentes, sed etiam subditorum auxilia accersentes; cum autem omnia parata essent, in unum convenerunt, et castra posuerunt quadragesimo ab urbe stadio, Albani quidem ad fossas quæ Cluiliæ vocantur (servant enim adhuc nomen eius viri a quo factæ fuerunt), Romani vero in loco paullo interiore, quem elegerant et ad castra ponenda commo-

ἐπίκλησιν· Ῥωμαῖοι δ' ὀλίγον ἐνδοτέρω τὸν ἐπιτηδειότατον εἰς στρατοπεδείαν τόπον ἐκλεξάμενοι. Ἐπεὶ δὲ συνεῖδον ἀλλήλων ἀμφότεροι τὰς δυνάμεις οὔτε πλήθει λειπομένας οὔθ' ὁπλισμοῖς εὐτελεῖς οὔτε ταῖς ἄλλαις παρασκευαῖς οὔσας εὐκαταφρονήτους, τῆς μὲν ταχείας ἐπὶ τὸν ἀγῶν' ὁρμῆς, ἣν κατ' ἀρχὰς εἶχον ὡς αὐτῇ ἐφόδῳ τρεψόμενοι τοὺς πολεμίους, ἀπέστησαν· φυλακῆς δὲ μᾶλλον ἢ προεπιχειρήσεως πρόνοιαν ἐλάμβανον ὑψηλοτέρους ἐγείροντες τοὺς χάρακας. Εἰσῄει τ' αὐτῶν τοῖς χαριεστάτοις λογισμὸς ὡς οὐ τὰ κράτιστα βουλευομένοις καὶ κατάμεμψις τῶν ἐν τέλει. Ἑλκομένου δὲ τοῦ χρόνου διὰ κενῆς· οὐδὲν γὰρ ὅ τι καὶ λόγου ἄξιον ἦν καταδρομαῖς ψιλῶν ἢ συμπλοκαῖς ἱππέων ἔβλαπτον ἀλλήλους· ὁ τοῦ πολέμου δόξας αἴτιος γεγονέναι Κλουίλιος, ἀχθόμενος ἐπὶ τῇ ἀπράκτῳ καθέδρᾳ γνώμην ἔσχεν ἐξάγειν τὴν στρατιὰν καὶ προκαλεῖσθαι τοὺς πολεμίους εἰς μάχην, ἐὰν δὲ μὴ ὑπακούσωσι προσβάλλειν αὐτῶν πρὸς τὰ ἐρύματα. Παρασκευασάμενος δὲ τὰ πρὸς τὸν ἀγῶνα καὶ, εἰ δεήσει τειχομαχίας, ὅσα τῷ τοιούτῳ πρόσφορ' ἔργῳ μηχανησάμενος, ἐπεὶ νὺξ ἐγένετο καθεύδων ἐν τῇ στρατηγικῇ σκηνῇ, παρούσης αὐτῷ τῆς εἰωθυίας φυλακῆς, περὶ τὸν ὄρθρον εὑρίσκεται νεκρὸς, οὔτε σφαγῆς οὔτ' ἀγχόνης οὔτε φαρμάκων οὔτ' ἄλλης βιαίου συμφορᾶς σημεῖον ἐπὶ τοῦ σώματος οὐδὲν ἔχων.

V. Παραδόξου δὲ τοῦ πάθους, ὥσπερ εἰκὸς, ἅπασι φαινομένου, καὶ ζητουμένης τῆς αἰτίας· οὐδὲ γὰρ νόσον προηγησαμένην εἶχέ τις αἰτιάσασθαι· οἱ μὲν ἐπὶ τὴν θείαν πρόνοιαν ἁπάσας τὰς ἀνθρωπίνας ἀναφέροντες τύχας κατὰ χόλον δαιμόνιον ἔλεγον αὐτὸν ἀποθανεῖν, ὅτι πόλεμον ἐξέκαυσε τῇ μητροπόλει πρὸς τὴν ἀπόκτισιν οὔτε δίκαιον οὔτ' ἀναγκαῖον· οἱ δὲ χρηματισμὸν ἡγούμενοι τὸν πόλεμον καὶ μεγάλων ἀπεστερῆσθαι νομίζοντες ὠφελειῶν εἰς ἐπιβουλὴν καὶ φθόνον ἀνθρώπινον τὸ ἔργον μετέφερον, αἰτιώμενοι τῶν ἀντιπολιτευομένων τινὰς ἀφανῆ καὶ δυσεξέλεγκτ' ἐξευρόντας φάρμακα, διὰ τούτων τὸν ἄνδρ' ἀνῃρηκέναι· οἱ δ' ὑπὸ λύπης τε καὶ ἀμηχανίας κρατούμενον ἑκουσίῳ χρήσασθαι τελευτῇ αὐτὸν ἔφασαν, ἐπειδὴ πάντα χαλεπὰ καὶ ἄπορα συνέβαινεν αὐτῷ, καὶ οὐδὲν ἐχώρει κατὰ νοῦν τῶν ἐν ἀρχαῖς, ὅτ' εἰς τὰ πράγματ' εἰσῄει, προσδοκηθέντων. Τοῖς δ' ἐκτὸς οὖσι φιλίας τε καὶ ἔχθρας τῆς πρὸς τὸν στρατηγὸν, καὶ ἀπὸ παντὸς τοῦ βελτίστου κρίνουσι τὸ συμβεβηκὸς, οὔθ' ἡ θεία νέμεσις οὔθ' ὁ τῶν ἀντιπολιτευομένων φθόνος οὔθ' ἡ τῶν πραγμάτων ἀπόγνωσις ἀνῃρηκέναι τὸν ἄνδρ' ἐδόκει, ἀλλ' ἡ τῆς φύσεως ἀνάγκη καὶ τὸ χρεὼν, ὡς ἐκπεπληρωκότα τὴν ὀφειλομένην μοῖραν, ἧς ἅπασι τοῖς γενομένοις πέπρωται τυχεῖν. Κλουίλιος μὲν δὴ πρὶν ἢ γενναῖον ἀποδείξασθαί τι τοιαύτης τελευτῆς ἔτυχεν· εἰς δὲ τὸν ἐκείνου τόπον ἀποδείκνυται στρατηγὸς αὐτοκράτωρ ὑπὸ τῶν ἐπὶ στρατοπέδου Μέττος Φουφέττιος, ἀνὴρ οὔτε πολέμου ἡγεμὼν ἱκανὸς, οὔτ' εἰρήνης βέβαιος φύλαξ· ὃς οὐδενὸς ἧττον Ἀλβανῶν πρόθυμος ὢν κατ'

dissimum iudicarant. Postquam autem utrique alterorum copias intellexerunt neque numero inferiores neque vili armorum genere instructas neque ob reliquum apparatum contemnendas, ardorem illum quo primum ad certamen ferebantur, ut primo impetu hostes fugaturi, sedarunt : et de vi propulsanda potius quam inferenda cogitare cœperunt, vallum utrique altius erigentes. Eorum vero nobilissimis quibusque in mentem venit se haudquaquam optimo iudicio rem gessisse, et duces suos reprehenderunt. Cum vero tempus frustra traheretur (nihil enim quod esset memoratu dignum velitationibus aut equestribus prœliis se vexantes efficiebant) Cluilius, qui belli auctor fuisse videbatur, moleste ferens ignavum otium decrevit exercitum educere et hostes ad prœlium provocare, et si certamen detrectarent eorum munitiones adoriri. Quare, paratis omnibus rebus ad pugnam necessariis, præparatisque etiam, si murorum oppugnatione opus fuisset, iis omnibus quæ ad eam rem faciebant, noctu in prætorio cubans, astante solito præsidio, circa matutinum crepusculum mortuus inventus est, neque cædis neque laquei neque veneni neque ullum aliud violentæ necis vestigium in corpore habens.

V. Cum autem iste casus mirus ut par erat omnibus videretur, et caussa quæreretur, (neque enim morbum præcessisse quisquam poterat caussari), qui ad divinam providentiam omnes humanos casus referunt, adserebant eum ira divina exstinctum, quod urbem parentem ad bellum neque iustum neque necessarium contra coloniam incitasset : qui vero id bellum sibi quæstuosum fore existimabant et se magnis commodis privatos arbitrabantur, id facinus ad insidias et invidiam humanam referebant, insimulantes quosdam eius adversarios, quod occulta et deprehensu difficilia venena comparassent, hisque hominem necassent : alii vero præ dolore et consilii inopia eum sibi mortem voluntariam conscivisse aiebant, quod omnes suos conatus difficiles et irritos factos videret, et ex animi sententia nihil eorum ipsi succederet, quæ a principio, cum rem aggrederetur, sperarat. At qui neque amore neque odio ducis movebantur, sed optima ratione de eo quod acciderat iudicabant, existimabant virum illum neque deorum indignatione neque adversariorum invidia neque rerum desperatione exstinctum, sed ipsa naturæ necessitate et fato : quippe quod debitam sortem, quæ omnibus mortalibus est destinata, implevisset. Cluilius igitur, antequam ullum egregium facinus ederet, talem vitæ exitum est sortitus. In eius autem locum suffectus et dictator creatus est ab exercitu Mettus Fuffetius, vir neque belli dux idoneus neque pacis custos firmus : qui, si quisquam alius Albanorum, ab initio discordiam inter civitates excitare studiosus et propterea post

ἀρχὰς διαστῆσαι τὰς πόλεις, καὶ διὰ τοῦτο τῆς ἀρχῆς μετὰ τὸν Κλουιλίου θάνατον ἀξιωθεὶς, ἐπειδὴ τῆς ἡγεμονίας ἔτυχε, καὶ ὅσ' ἦν ἐν τοῖς πράγμασι δυσχερῆ καὶ ἄπορα συνεῖδεν, οὐκέτι διέμεινεν ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς βουλεύμασιν, ἀλλ' εἰς ἀναβολὰς καὶ διατριβὰς ἄγειν ἠξίου τὰ πράγματα, ὁρῶν οὔτε τοὺς Ἀλβανοὺς ἅπαντας ὁμοίαν ἔχοντας ἔτι προθυμίαν πρὸς πόλεμον, οὔτε τὰ σφάγι' ὁπότε θύοιτο περὶ μάχης καλὰ γινόμενα· τελευτῶν δὲ καὶ εἰς καταλλαγὰς ἔγνω προκαλεῖσθαι τοὺς πολεμίους πρότερος ἐπικηρυκευσάμενος, μαθὼν τὸν ἐπικρεμάμενον ἔξωθεν Ἀλβανοῖς τε καὶ Ῥωμαίοις κίνδυνον, εἰ μὴ σπείσονται τὸν πρὸς ἀλλήλους πόλεμον, ἄφυκτον ὄντα, ὃς ἔμελλεν ἀμφοτέρας ἀναρπάσασθαι τὰς δυνάμεις. Ἦν δὲ τοιόσδε.

VI. Οὐϊεντανοὶ καὶ Φιδηναῖοι μεγάλας καὶ πολυανθρώπους ἔχοντες πόλεις, ἐπὶ μὲν τῆς Ῥωμύλου βασιλείας εἰς πόλεμον ὑπὲρ ἀρχῆς καὶ δυναστείας Ῥωμαίοις κατέστησαν, ἐν ᾧ πολλὰς ἀπολέσαντες δυνάμεις ἀμφότεροι, καὶ χώρας ἀποδασμῷ ζημιωθέντες, ὑπήκοοι τοῖς κεχρατηκόσιν ἠναγκάσθησαν γενέσθαι· περὶ ὧν ἐν τῇ πρὸ ταύτης δεδήλωκα γραφῇ τὸ ἀκριβές. Ἐπὶ δὲ τῆς Νόμα Πομπιλίου δυναστείας εἰρήνης ἀπολαύσαντες βεβαίου πολλὴν ἔσχον ἐπίδοσιν εἰς εὐανδρίαν τε καὶ πλοῦτον καὶ τὴν ἄλλην εὐδαιμονίαν. Τούτοις δὴ τοῖς ἀγαθοῖς ἐπαρθέντες, ἐλευθερίας τ' αὖθις ὠρέγοντο καὶ φρόνημ' ἐλάμβανον ὑψηλότερον, παρεσκευάζοντό θ' ὡς οὐκέτι Ῥωμαίων ἀκροώμενοι. Τέως μὲν οὖν ἄδηλος αὐτῶν ἡ διάνοια τῆς ἀποστάσεως ἦν, ἐν δὲ τῷ πρὸς Ἀλβανοὺς ἐφανερώθη πολέμῳ. Ὡς γὰρ ἐπύθοντο πανστρατιᾷ Ῥωμαίους ἐξεληλυθότας ἐπὶ τὸν πρὸς Ἀλβανοὺς ἀγῶνα, κράτιστον ὑπολαβόντες εἰληφέναι καιρὸν ἐπιθέσεως, ἀπορρήτους ἐποιήσαντο διὰ τῶν δυνατωτάτων ἀνδρῶν συνωμοσίας, ἅπαντας τοὺς ὁπλοφορεῖν δυναμένους εἰς Φιδήνην συνελθεῖν κρύφα καὶ κατ' ὀλίγους ἰόντας, ὡς ἂν ἥκιστα γένοιντο τοῖς ἐπιβουλευομένοις καταφανεῖς, ἐκεῖ δ' ὑπομένοντας ἐκδέχεσθαι τὸν καιρὸν, ὅθ' αἱ Ῥωμαίων τε καὶ Ἀλβανῶν δυνάμεις ἐκλιποῦσαι τοὺς χάρακας ἐπὶ τὸν ἀγῶνα προελεύσονται. Τοῦτον δὲ φανερὸν ποιεῖν αὐτοῖς ἔμελλον διὰ συμβόλων σκοποί τινες ἐν τοῖς ὄρεσι λοχῶντες· ὅταν δ' ἀρθῇ τὰ σημεῖα, λαβόντας τὰ ὅπλα χωρεῖν ἐπ' αὐτοὺς ἔδει πάντας κατὰ τάχος· ἦν δ' οὐ πολλὴ ἡ ἐπὶ τοὺς χάρακας ἀπὸ Φιδήνης φέρουσ' ὁδὸς, ἀλλ' ὅσον ἢ δυσὶν ὥραις ἢ τρισὶν ἀνυσθῆναι τὸ μακρότατον· ἐπιφανέντας δὲ τῷ ἀγῶνι τέλος ἤδη ἔχοντι, ὥσπερ εἰκὸς, μηθὲν ἡγεῖσθαι φίλιον, ἀλλ' ἐάν τ' Ἀλβανοὶ νικῶσιν, ἐάν τε Ῥωμαῖοι, κτείνειν τοὺς κεκρατηκότας αὐτῶν. Ταῦτ' ἦν ἃ διέγνωστο πράττειν τοῖς προεστηκόσι τῶν πόλεων. Εἰ μὲν οὖν θρασύτερον ἐπὶ τὸν ἀγῶν' ὥρμησαν Ἀλβανοὶ Ῥωμαίων καταφρονήσαντες, καὶ μιᾷ κρῖναι μάχῃ τὰ ὅλα διέγνωσαν, οὐθὲν ἂν τὸ κωλῦον ἦν τόν τε κατασκευασθέντα δόλον ἐπ' αὐτοῖς λεληθέναι, καὶ διεφθάρθαι τὰ στρατεύματ' αὐτῶν ἀμφότερα· νῦν δ' ἡ δια-

Cluilii obitum imperio dignus judicatus, tamen postquam imperium adeptus est et cognovit incommoda et difficultates præsentis rerum status, non perstitit amplius in eadem sententia, sed censuit cunctandum et tempus terendum, quod videret neque omnes Albanos amplius ad bellum eadem animi alacritate propensos esse, neque sibi sacrificanti victimarum exta satis felicem prœlii exitum portendere. Tandem vero statuit hostes ad pacem invitare, missis ante caduceatoribus, quia cognovit periculum aliquod externum quod Albanis et Romanis impendebat, nisi inter se fœdus facerent, certa pernicie utrorumque copias deleturum. Id autem erat huiusmodi.

VI. Veientes et Fidenates, qui urbes magnas habebant, regnante Romulo cum Romanis de principatu et dominatu armis contenderant; et in eo bello utrique, multis copiis amissis, agri parte mulctati, victorum imperata facere coacti sunt: de quibus in superiore libro accurate egi. Sed Numa Pompilio regnante pace perpetua fruentes, valde et virorum numero et divitiis et reliquis felicitatis partibus aucti sunt. Hac igitur felicitate elati ad libertatem iterum adspirabant, et elatiores spiritus assumebant, seque parabant ad Romanorum imperium in posterum detrectandum. Aliquamdiu ipsorum consilium defectionis latuit, sed Albano bello patefactum est. Cum enim audissent Romanos ex suis finibus omnibus copiis egressos, ut prœlio cum Albanis decernerent, rati se optimam eos invadendi occasionem nactos, clam potentissimi quique coniurarant, ut omnes qui per ætatem arma ferre possent Fidenas convenirent, clam et rari venientes, ut eis quibus insidiabantur minime innotescerent; atque ibi subsistentes occasionem exspectarent, quando Romanorum et Albanorum copiæ ex castris egressæ ad certamen prodirent: hoc autem illis erant significaturi signo dato speculatores quidam in montibus delitescentes: dato autem signo omnes armis correptis in eos celeriter impetum facere oportebat (spatium enim inter Fidenas et castra non magnum erat, sed ad summum quantum duabus tribusve horis confici potest) et prœlio iam confecto ut erat verisimile in conspectum *hostium* venientes, omnes pro hostibus habere, et sive Albani sive Romani vicissent victores interficere. Hæc principes illarum civitatum facere decreverant. Si igitur audacius Albani contemptis Romanis in certamen ivissent et unico prœlio de rerum summa decernere statuissent, nihil prohibere potuisset, quo minus insidiæ ipsis paratæ laterent et uterque exercitus

τριβὴ τοῦ πολέμου παράδοξος ἅπασι γενομένη, καὶ ὁ χρόνος ἐν ᾧ παρεσκευάζοντο πολὺς ἀφελκυσθεὶς διέχεεν αὐτῶν τὰ βουλεύματα. Τῶν γὰρ ἐκ τῆς συνωμοσίας τινὲς, εἴτ' οἰκεῖα κέρδη περιβαλέσθαι ζητοῦντες, εἴτε τοῖς κορυφαιοτάτοις τῶν σφετέρων καὶ τὸ ἔργον εἰσηγησαμένοις φθονοῦντες, εἴτε μήνυσιν ἑτέρων δεδιότες, ὅ τι πολλοῖς συνέβη παθεῖν ἐν ταῖς πολυανθρώποις καὶ χρονιζομέναις συνωμοσίαις, εἴθ' ὑπὸ θείας ἀναγκαζόμενοι γνώμης οὐκ ἀξιούσης ἔργον ἀνόσιον εἰς εὐτυχὲς κατασκῆψαι τέλος, μηνυταὶ γίνονται τοῖς πολεμίοις τοῦ δόλου.

VII. Ταῦτα δὴ μαθὼν ὁ Φουφέττιος ἔτι μᾶλλον ἔσπευσε ποιήσασθαι τὰς διαλύσεις, ὡς οὐδ' αἱρέσεως ἔτι τοῦ μὴ ταῦτα πράττειν σφίσι καταλειπομένης. Ἐγεγόνει δὲ καὶ τῷ βασιλεῖ Ῥωμαίων ὑπὲρ τῆς συνωμοσίας ταύτης ἡ μήνυσις παρὰ τῶν ἐκ Φιδήνης φίλων, ὥστ' οὐδ' αὐτὸς ἔτι διαμελλήσας δέχεται τὰς τοῦ Φουφεττίου προκλήσεις. Ἐπεὶ δὲ συνῆλθον εἰς τὸ μεταξὺ τῶν στρατοπέδων χωρίον ἐπαγόμενοι συμβούλους ἑκάτεροι τοὺς φρονῆσαι τὰ δέονθ' ἱκανοὺς, ἀσπασάμενοι πρῶτον ἀλλήλους ὡς πρότερον εἰώθεσαν καὶ φιλοφρονηθέντες τὰς ἑταιρικάς τε καὶ συγγενικὰς φιλοφροσύνας διελέγοντο περὶ τῶν διαλύσεων. Ἤρχετο δ' ὁ Ἀλβανὸς πρότερος τοιάδε λέγων· « Ἀναγκαῖον εἶναί μοι δοκεῖ τὰς αἰτίας πρῶτον ἐπιδεῖξαι, « δι' ἃς ἐγὼ πρῶτος ἠξίωσα περὶ καταλύσεως τοῦ « πολέμου διαλέγεσθαι, οὔτε μάχῃ κρατηθεὶς ὑφ' « ὑμῶν, οὔτ' ἐπισιτισμοὺς εἰσάγεσθαι κωλυόμενος, « οὔτ' εἰς ἄλλην κατακεκλεισμένος ἀνάγκην οὐδεμίαν, « ἵνα μή μ' ὑπολάβητε τῆς μὲν οἰκείας δυνάμεως « ἀσθένειαν κατεγνωκότα, τὴν δ' ὑμετέραν ἰσχὺν « δυσκαταγώνιστον εἶναι νομίζοντ' εὐπρεπῆ ζητεῖν « ἀπαλλαγὴν τοῦ πολέμου. Ἀφόρητοι γὰρ ἂν γένοισθ' ὑπὸ βαρύτητος, εἴ τι πεισθείητε περὶ ἡμῶν « τοιοῦτον, καὶ οὐδὲν ἂν τῶν μετρίων ὑπομείναιτε « ποιεῖν, ὡς κρατοῦντες ἤδη τῷ πολέμῳ. Ἵνα δὴ « οὖν μὴ τὰς ψευδεῖς αἰτίας εἰκάζητε περὶ τῆς ἐμῆς « προαιρέσεως, δι' ἃς ἀξιῶ καταλύσασθαι τὸν πόλεμον, ἀκούσατε τὰς ἀληθεῖς. Ἐγὼ στρατηγὸς « ἀποδειχθεὶς ὑπὸ τῆς πατρίδος αὐτοκράτωρ, ἅμα « τῷ παραλαβεῖν τὴν ἀρχὴν ἐσκόπουν τίνες ἦσαν αἱ « συνταράξασαι τὰς πόλεις ἡμῶν προφάσεις. Ὁρῶν « δὲ μικρὰς καὶ φαύλας καὶ οὐχ ἱκανὰς διελεῖν τοσαύτην φιλίαν καὶ συγγένειαν, οὐ τὰ κράτισθ' ἡγούμην « οὔτ' Ἀλβανοὺς οὔθ' ὑμᾶς βουλεύσασθαι. Ἔτι δὲ « μᾶλλον ἔγνων τοῦτο, καὶ πολλὴν κατέγνων ἀμφοτέρων ἡμῶν μανίαν ἐπειδὴ παρῆλθον ἐπὶ τὰ πράγματα καὶ πεῖραν, ἐλάμβανον τῆς ἑκάστου προαιρέσεως. Οὔτε γὰρ ἐν τοῖς ἰδίοις οὔτ' ἐν τοῖς κοινοῖς συλλόγοις ὁμονοοῦντας ὑπὲρ τοῦ πολέμου πάντας Ἀλβανοὺς ἑώρων· μακρῷ δέ τινι τῶν ἐξ ἀνθρωπίνου λογισμοῦ καταλαμβανομένων χαλεπῶν τὰ « δαιμόνια σημεῖα, ὁπότε χρησαίμην σφαγίοις περὶ « μάχης, χαλεπώτερα γινόμενα πολλὴν δυσθυμίαν

deleretur. Nunc vero et ipsa belli mora, quæ præter omnium exspectationem fiebat, et temporis diuturnitas, dum se utrique instruunt, illorum consilia irrita reddidit. Quidam enim de coniuratorum numero, sive privatis commodis studentes, sive principibus et eius rei auctoribus invidentes, sive veriti nequis alius rei index existeret (quod multis accidit in multorum hominum moræque longioris coniurationibus) sive etiam numinis impulsi voluntate ægre ferentis tam impium facinus ad felicem exitum perduci, dolum hostibus prodiderunt.

VII. Fuffetius igitur his cognitis maiore etiam studio controversias dirimere adnixus est, quippe qui videret sibi aliter faciendi nullam optionem relinqui. Huius autem coniurationis indicia et ad ipsum regem Romanorum ab amicis, quos Fidenis habebat, delata erant. Quare ne ipse quidem diutius cunctatus Fuffetii conditiones accepit. Cumque ad colloquium convenissent in locum qui erat medius inter utraque castra, utrique cum viris prudentibus in consilium adhibitis primum se invicem salutarunt, ut ante consueverant, et ut amici et cognati comiter se exceperunt; deinde de pace agere cœperunt. Prior autem Albanus ita exorsus est : « Videtur mihi « necessarium ante omnia caussas demonstrare, quæ « me impulerunt, ut prior de pace facienda agerem, cum « neque a vobis prœlio superatus, neque ullo modo « commeatu interclusus fuerim, ne forte putetis me domesticis viribus diffisum et vestras vires invictas « existimantem honestam aliquam rationem, qua bello « liberaremur, quærere. Certe enim ob arrogantiam « intolerabiles essetis, siquid tale de nobis crederetis, et « ad nullas æquas conditiones, quasi armis iam superiores, descendere velletis. Ne forte igitur huius « mei consilii falsas statuatis caussas, veras accipite, « quæ faciunt ut ad pacem sim propensior. Ego « a mea patria dictator creatus, simulatque hoc imperium accepi, cœpi considerare quænam præcipuæ « caussæ nostras civitates turbassent. Quas cum viderem exiguas et leves, neque idoneas quæ tantam « amicitiam et cognationem dirimerent, existimabam « neque ipsos Albanos, neque vos optimum consilium cepisse : quod multo magis perspexi, et magnam utrorumque insaniam damnavi, postquam ad « ipsam rerum administrationem accessi, et uniuscuiusque voluntatis periculum feci. Nam neque in privatis neque in publicis conventibus omnes Albanos de « bello idem sentire vidi. Cum autem iampridem in « humana ratiocinatione difficultates deprehenderem, « et deorum auspicia, ubi de prœlii exitu victima-

« παρεῖχέ μοι καὶ ἀμηχανίαν. Ἐνθυμούμενος δὴ « ταῦτα τῆς μὲν ἐπὶ τοὺς ἀγῶνας ὁρμῆς ἐπέσχον, « ἀναβολὰς δὲ καὶ διατριβὰς ἐποιούμην τοῦ πολέμου, « προτέρους ὑμᾶς οἰόμενος δεῖν ἄρχειν τῶν περὶ φι- « λίας λόγων· καὶ ἔδει γε, ὦ Τύλλε, τοῦτο ποιεῖν « ὑμᾶς ἀποίκους ὄντας ἡμῶν, καὶ μὴ περιμένειν ἕως « ἡ μητρόπολις ἄρξῃ. Ὅσης γὰρ ἀξιοῦσι τιμῆς « τυγχάνειν οἱ πατέρες παρὰ τῶν ἐκγόνων, τοσαύτης « οἱ κτίσαντες τὰς πόλεις παρὰ τῶν ἀποίκων. Ἐν « ᾧ δ' ἡμεῖς ἐμέλλομεν καὶ παρετηροῦμεν ἀλλήλους, « πότεροι τῶν εὐγνωμόνων ἄρξουσι λόγων, ἑτέρα τις « ἡμᾶς ἀνάγκη κρείττων ἅπαντος ἀνθρωπίνου λογι- « σμοῦ περιλαβοῦσα συνάγει· ἣν ἐγὼ πυθόμενος ἔτι « λανθάνουσαν ὑμᾶς, οὐκέτ' ᾠόμην δεῖν τῆς εὐπρε- « πείας τῶν διαλλαγῶν στοχάζεσθαι. Δειναὶ γάρ, ὦ « Τύλλε, μηχαναὶ πλέκονται καθ' ἡμῶν, καὶ δόλος « ἄφυκτος ἔρραπται κατ' ἀμφοτέρων, ὃς ἔμελλεν ἀκο- « νιτὶ καὶ δίχα πόνου πάντα συντρίψειν καὶ διαφθε- « ρεῖν ἡμῶν τὰ πράγματα πυρὸς ἢ ποταμοῦ δίκην « ἐμπεσών. Δημιουργοὶ δὲ τῶν ἀνοσίων βουλευμά- « των εἰσὶν οἱ δυνατώτατοι Φιδηναίων τε καὶ Οὐϊεν- « τανῶν συνελθόντες. Ὅστις δ' ὁ τῆς ἐπιβουλῆς « αὐτῶν τρόπος ἦν, καὶ πόθεν εἰς ἐμὲ ἡ τῶν ἀπορ- « ρήτων βουλευμάτων γνῶσις ἐλήλυθεν, ἀκούσατε. »

VIII. Ταῦτ' εἰπὼν δίδωσι τῶν παρόντων τινὶ ἀναγνῶναι τὰς ἐπιστολάς, ἃς αὐτῷ κεκομικώς τις ἐτύγχανε παρὰ τῶν ἐν Φιδήνῃ ξένων, καὶ τὸν κομίσαντ' αὐτὰς παρήγαγεν. Ἀναγνωσθεισῶν δὲ τῶν ἐπιστολῶν καὶ τοῦ ἀνδρὸς διηγησαμένου πάνθ' ὅσα παρὰ τῶν ἐπιτιθεμένων αὐτὸς ἀπὸ στόματος ἤκουσεν, ἐκπλήξεώς τε μεγάλης κατασχούσης τοὺς ἀκούοντας, οἷ' εἰκὸς ἐπὶ τηλικούτῳ κακῷ παρ' ἐλπίδας ἀκουσθέντι, μικρὸν ἐπισχὼν ὁ Φουφέττιος πάλιν ἔλεξεν· « Ἀκηκόατε τὰς « αἰτίας, ἄνδρες Ῥωμαῖοι, δι' ἃς ἐγὼ τέως μὲν « ἀνεβαλλόμην τοὺς πρὸς ὑμᾶς ἀγῶνας, νῦν δὲ καὶ « τῶν περὶ φιλίας ἠξίωσα πρότερος ἄρχειν λόγων. « Ὑμεῖς δὲ τὸ μετὰ τοῦτ' ἤδη σκοπεῖτε, πότερον « οἴεσθε δεῖν περὶ βοϊδίων καὶ προβάτων ἁρπαγῆς « ἄσπειστον πόλεμον φυλάττειν πρὸς τοὺς κτίσαντας « καὶ πατέρας, ἐν ᾧ καὶ κρατηθέντες ἀπολεῖσθε καὶ « κρατήσαντες, ἢ διαλυσάμενοι τὴν πρὸς τοὺς συγ- « γενεῖς ἔχθραν μεθ' ἡμῶν ἐπὶ τοὺς κοινοὺς ἐχθροὺς « χωρεῖν, οἵ γ' οὐ μόνον ἀπόστασιν ἐβούλευσαν ἀφ' « ἡμῶν ἀλλὰ καὶ ἐπανάστασιν, οὔτε πεπονθότες δει- « νὸν οὐδὲν, οὔτε μὴ πάθωσι δεδιότες· καὶ οὐδ' ἐκ « τοῦ φανεροῦ ἐπέθεντο ἡμῖν, ὡς ὁ κοινὸς ἀξιοῖ τοῦ « πολέμου νόμος, ἀλλ' ὑπὸ σκότους, ὡς ἂν ἥκισθ' « ὑπίδοιτό τις αὐτῶν τὴν ἐπιβουλὴν καὶ φυλάξαιτο. « Ἀλλὰ γὰρ ὅτι μὲν ἐπὶ τοὺς ἀνοσίους ἀνθρώπους « ἰτέον ἡμῖν ἁπάσῃ σπουδῇ καταλυσαμένοις τὰ ἔχθη· « μανίας γὰρ θάτερ' ἀξιοῦν· ὡς ἐγνωκόσιν ὑμῖν καὶ « ποιήσουσιν οὐδὲν δέομαι πλείω λέγειν καὶ παρακε- « λεύεσθαι. Ὃν δὲ τρόπον αἱ διαλύσεις καλαὶ καὶ « συμφέρουσαι γένοιντ' ἂν ἀμφοτέραις ταῖς πόλεσι·

« rum exta consului, nihil læti mihi portenderent, « animo dubio atque anxio esse cœpi. Hæc igitur co- « gitans illum pugnandi impetum repressi, pugnam dif- « ferens et moras nectens, ratus vos priores de pace « agere oportere. Et sane, Tulle, oportuit vos, cum « nostri coloni sitis, priores hoc facere nec exspec- « tare, donec vestra antiqua patria vos ad pacem invi- « taret : quem enim honorem parentes a liberis, eum « urbium conditores a colonis sibi deferri volunt. Dum « autem cunctamur, et invicem spectamus, utri priores « de litium compositione agant, alia quædam externa « necessitas omni humano consilio validior nos conci- « liat : quam cum audierim vobis adhuc occultam, « existimavi non iam honestam pacis faciendæ rationem « captandam. Graves enim, o Tulle, in nos machinatio- « nes struuntur, et in utrosque dolus inevitabilis con- « sutus est, qui instar ignis vel torrentis ingruens fa- « cile et sine labore res omnes nostras attriturus et « perditurus erat. Auctores autem scelestorum consi- « liorum sunt Fidenatium et Veientium potentissimi « quique, qui coniurationem fecerunt. Rationem autem « insidiarum, et modum quo occulta ipsorum consilia « cognoverim, audite. »

VIII. His dictis literas cuidam eorum qui aderant legendas tradidit, quas ei attulerat quidam ab hospitibus Fidenatibus, et eum qui ipsas attulerat produxit. Literis autem lectis et rebus omnibus ab illo viro enarratis, quas ipse audierat ex eorum ore qui insidias parabant, et omnibus qui aderant valde perterritis, ut fit tanto malo præter spem audito, brevi mora interposita, Fuffetius rursus ita loqui cœpit : « Audistis, « Quirites, cur hactenus manus vobiscum conserere « cunctatus sim, et cur ego prius vos ad amicitiam « provocare voluerim. Vestrum erit iam videre utrum « putetis satius ob buculas et oves raptas bellum im- « placabile gerere cum conditoribus vestris et patri- « bus, in quo et victi et victores perituri sitis; an « depositis in cognatos odiis nobiscum contra commu- « nes hostes ire, qui non solum a nobis defectionem « facere, sed etiam nos prorsus evertere decreverunt, « neque ulla iniuria a nobis affecti neque etiam me- « tuentes ne quid damni accipiant. Neque vero « aperte nos erant aggressuri, ut belli legitimi ius com- « mune postulat; sed clam, nequis ipsorum insidias « prævideret ac sibi ab illis caveret. Sed enim in im- « pios homines totis viribus nobis esse eundum ini- « micitiis depositis (insani enim esset aliter sentire) « non est opus pluribus exponere et vos cohortari, qui « idem quoque statueritis et facturi sitis. Sed quomodo « ex utriusque civitatis dignitate et commodis pax fieri

τοῦτο γὰρ ἴσως ποθεῖτ' ἀκοῦσαι πάλαι· νῦν ἤδη πειράσομαι λέγειν. Ἐγὼ νομίζω κρατίστας μὲν εἶναι διαλλαγὰς καὶ πρεπωδεστάτας συγγενέσι καὶ φίλοις πρὸς ἀλλήλους, ἐν αἷς οὐδέν ἐστιν ἔγκοτον οὐδὲ μνησίκακον, ἀφέσεως ἅπασι πρὸς ἅπαντας ὑπὲρ ὧν ἔδρασαν ἢ ἔπαθον ἀδόλου γινομένης· ἧττον δὲ τούτων εὐπρεπεῖς, ἐν αἷς τὸ μὲν πλῆθος ἀπολύεται τῶν ἐγκλημάτων, οἱ δ' ἀδικήσαντες ἀλλήλους ἀναγκάζονται δίκας ὑπέχειν λόγῳ κρινόμενοι καὶ νόμῳ. Τούτων δὴ τῶν διαλλαγῶν ἐμοὶ μὲν δοκεῖ χρῆναι τὰς εὐπρεπεστέρας καὶ μεγαλοψυχοτέρας ἡμᾶς ἑλέσθαι, καὶ γνώμην θέσθαι περὶ μηδενὸς ἡμᾶς ἀλλήλοις μνησικακεῖν. Σὺ δ' εἰ μὴ βούλει διαλλάττεσθαι τοῦτον τὸν τρόπον, ὦ Τύλλε, ἀλλὰ καὶ διδόναι δίκας καὶ λαμβάνειν ἀξιοῖς τοὺς ἐν ταῖς αἰτίαις παρ' ἀλλήλων, ἕτοιμοι καὶ ταῦτα ποιεῖν εἰσιν Ἀλβανοὶ, τὰ κοινὰ ἔχθη προκαταλυσάμενοι. Εἰ δέ τινας ἔχεις παρὰ ταύτας λέγειν ἑτέρας εἴτε καλλίους διαλλαγὰς εἴτε δικαιοτέρας, οὐκ ἂν φθάνοις φέρων εἰς μέσον, καὶ πολλήν σοι χάριν εἴσομαι. »

IX. Ταῦτ' εἰπόντος τοῦ Φουφεττίου παραλαβὼν τὸν λόγον ὁ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς ἔλεξε· « Καὶ ἡμεῖς, ὦ Φουφέττιε, βαρεῖαν ὑπελαμβάνομεν ἡμᾶς καταλήψεσθαι συμφορὰν, εἰ δι' αἵματος καὶ φόνων ἀναγκασθείημεν κρῖναι τὸν συγγενῆ πόλεμον, καὶ ὑπὸ τῶν ἱερῶν, ὁπότε τὰ προπολέμια θύοιμεν, ἐκωλυόμεθ' ἄρχειν μάχης· τάς τ' ἀπορρήτους Φιδηναίων καὶ Οὐϊεντανῶν συνωμοσίας, ἃς ἐπ' ἀμφοτέροις ἡμῖν συνώμοσαν, ὀλίγῳ πρότερόν σου πεπύσμεθα παρὰ τῶν ἐκεῖθεν ξένων, καὶ οὐκ ἀφύλακτοι πρὸς αὐτάς ἐσμεν, ἀλλ' ὡς παθεῖν τε μηδὲν αὐτοὶ κακὸν κἀκείνους τιμωρήσασθαι τῆς ἐπιβουλῆς ἀξίως παρεσκευάσμεθα· οὐχ ἧττόν τε σοῦ καταλύσασθαι τὸν πόλεμον ἀμαχητὶ μᾶλλον ἢ διὰ τῶν ὅπλων ἐβουλόμεθα. Πρότεροι δὲ πρεσβεύεσθαι περὶ διαλλαγῶν οὐκ ἠξιοῦμεν, ἐπείπερ οὐδ' ἤρξαμεν αὐτοὶ πρότεροι τοῦ πολέμου, ἄρξαντας δ' ἠμυνάμεθα. Ἀποτιθεμένων δ' ὑμῶν τὰ ὅπλα δεχόμεθα τὰς προκλήσεις ἄσμενοι, καὶ περὶ διαλλαγῶν οὐδὲν ἀκριβολογούμεθα, ἀλλὰ τὰς κρατίστας τε καὶ μεγαλοψυχοτάτας δεχόμεθα, πᾶν ἀδίκημα καὶ πᾶν ἁμάρτημα τῆς Ἀλβανῶν πόλεως ἀφιέντες, εἰ δὴ καὶ κοινὰ χρὴ καλεῖν πόλεως ἁμαρτήματα, ὧν ὁ στρατηγὸς ὑμῶν Κλουίλιος αἴτιος ἦν, ὃς ὑπὲρ ἀμφοτέρων ἡμῶν οὐ μεμπτὰς τέτικε δίκας τοῖς θεοῖς. Ἀφείσθω δὴ πᾶσ' ἐγκλήματος ἰδίου τε καὶ κοινοῦ πρόφασις, καὶ μηδενὸς ἔτι μνήμη τῶν παρεληλυθότων ἔστω κακῶν, ὡς καὶ σοὶ, Φουφέττιε, δοκεῖ· ἀλλ' οὐκ ἀπόχρη τοῦτο μόνον ἡμᾶς σκοπεῖν, ὅπως ἂν τὴν παροῦσαν ἔχθραν διαλυσαίμεθα πρὸς ἀλλήλους, ἀλλ' ὡς μηδ' αὖθίς ποτε πολεμήσομεν ἔτι δεῖ παρασκευάσασθαι. Οὐ γὰρ ἀναβολὰς ποιησόμενοι τῶν κακῶν συνεληλύθαμεν, ἀλλ' ἀπαλλαγάς.

possit (hoc enim fortasse iampridem audire cupitis) nunc dicere conabor. Equidem censeo eam pacem inter cognatos et amicos esse præstantissimam et honestissimam, qua omni ira exstincta et omnibus malis oblivioni mandatis, omnes sibi invicem sine dolo ultro citroque illatas et acceptas iniurias remittant. Minus vero honestam *eam esse iudico*, in qua reliqua quidem populi multitudo criminibus liberatur, sed illi ipsi qui se iniuriis affecerunt coguntur iudicium subire, caussam dicentes et iure disceptantes. Harum igitur pacis faciendæ rationum alteram, quæ sit et honestior et magnanimis viris dignior, nobis eligendam censeo, et communi decreto omnem malorum præteritorum memoriam abolendam. Quod si tibi, Tulle, pacem ita fieri non placet, sed querimonias iniuriarum mutuarum iure finiendas, ad id quoque parati sunt Albani, dummodo prius publicæ inimicitiæ deponantur. Quod siquem alium præter hunc honestiorem aut iustiorem reconciliationis modum habes, non citius eum in medium proferes quam magnam tibi habebimus gratiam. »

IX. His a Fuffetio dictis, Romanorum rex dicendi vices excipiens, ait : « Et nos, Fuffeti, gravem cladem nos accepturos arbitrabamur, si sanguine et cæde controversias inter cognatos ortas dirimere cogeremur, et quoties sacra fecimus, ut deorum de belli eventu voluntatem cognosceremus, prœlii initium facere prohibiti sumus; et de occultis Fidenatum et Veientium coniurationibus, quas in nos utrosque fecerunt, paullo prius quam tu ab hospitibus, quos ibi habemus, certiores facti eramus; neque incauti sumus, sed ut et nullum detrimentum accipiamus et illos pro insidiis merito ulciscamur parati; nec minus quam tu bellum hoc sine pugna potius quam armis finire volebamus. Priores autem de pace legatos mittere noluimus, si quidem belli initium non a nobis est factum, sed lacessiti vim propulsavimus. Si vos arma deposueritis, lubenter invitationi vestræ obsequemur : neque in pacis conditionibus difficiles erimus, sed præstantissimas et viris magnanimis maxime dignas admittemus, condonantes Albanorum civitati omnem iniuriam omneque delictum, si quidem publica civitatis delicta ea sunt vocanda, quorum dictator vester Cluilius erat auctor, qui pro utrisque nostrum meritas pœnas diis persolvit. Omnis igitur materia tam privatarum quam publicarum criminationum tollatur, et omnis præteritorum malorum memoria aboleatur, ut et tu, Fuffeti, censes. Sed non satis est nos hoc solum spectare, quomodo præsentes inimicitias dirimere possimus, sed etiam ne unquam posthac bellum inter nos iterum geramus cavendum est. Neque enim conveni-

« Τίς οὖν ἡ βεβαία τοῦ πολέμου κατάλυσις ἔσται, « καὶ τί παρασχόντες εἰς τὰ πράγμαθ' ἑκάτεροι νῦν « τε καὶ εἰς τὸν ἀεὶ χρόνον ἐσόμεθα φίλοι, σὺ μὲν « παρέλιπες, ὦ Φουφέττιε, ἐγὼ δ' ἔτι καὶ τοῦτο « προσθεῖναι πειράσομαι. Εἰ παύσαιντο μὲν Ἀλβα- « νοὶ φθονοῦντες Ῥωμαίοις ἐφ' οἷς ἔχουσιν ἀγαθοῖς, « οὐκ ἄνευ μεγάλων κινδύνων καὶ πόνων πολλῶν « αὐτὰ κτησάμενοι· οὐθὲν γοῦν πεπονθότες ὑφ' ἡμῶν « οὔτε μεῖζον οὔτ' ἔλαττον κακὸν διὰ τοῦτο μισεῖθ' « ἡμᾶς, ὅτι δοκοῦμεν ἄμεινον ὑμῶν πράττειν· παύ- « σαιντο δὲ Ῥωμαῖοι δι' ὑποψίας ἔχοντες Ἀλβανοὺς « ὡς ἐπιβουλεύοντας ἀεὶ σφίσι καὶ φυλαττόμενοι κα- « θάπερ ἐχθρούς· οὐ γὰρ ἂν γένοιτο βεβαίως φίλος « τῷ ἀπιστοῦντι οὐδείς. Πῶς οὖν γενήσεται τού- « των ἑκάτερον; οὐκ ἐὰν γράψωμεν αὐτὰ ἐν ταῖς ὁμο- « λογίαις, οὐδ' ἐὰν ὀμόσωμεν ἀμφότεροι καθ' ἱερῶν· « μικραὶ γὰρ αὗταί γ' αἱ φυλακαὶ καὶ ἀσθενεῖς· ἀλλ' « ἐὰν κοινὰς ἡγησώμεθα τὰς ἀλλήλων τύχας. Ἓν « γάρ ἐστι μόνον, ὦ Φουφέττιε, λύπης ἀνθρωπίνης « ἐπ' ἀλλοτρίοις ἀγαθοῖς γινομένης ἄκος, τὸ μηκέτι « τοὺς φθονοῦντας ἀλλότρια τὰ τῶν φθονουμένων « ἀγάθ' ἡγεῖσθαι. Ἵνα δὴ τοῦτο γένηται, Ῥω- « μαίους μὲν οἶμαι δεῖν εἰς τὸ κοινὸν Ἀλβανοῖς θεῖ- « ναι πάνθ' ὅσα τε νῦν ἔχουσι καὶ αὖθις ἕξουσιν « ἀγαθά· Ἀλβανοὺς δ' ἀγαπητῶς τὰ διδόμενα δέχε- « σθαι, καὶ γενέσθαι μάλιστα μὲν ἅπαντας ὑμᾶς, εἰ « δὲ μή γε, τοὺς πλείστους τε καὶ ἀρίστους ὑμῶν « τῆς Ῥωμαίων πόλεως οἰκήτορας. Οὐ γὰρ δὴ Σα- « βίνοις μὲν καὶ Τυρρηνοῖς καλῶς εἶχεν ἐκλιποῦσι « τὰς ἑαυτῶν πόλεις μεταθέσθαι τοὺς βίους ὡς ἡμᾶς, « ὑμῖν δ' ἄρα τοῖς συγγενεστάτοις ταὐτὸ τοῦτο γενό- « μενον οὐχ ἕξει καλῶς. Εἰ δ' οὐκ ἀξιώσετε μίαν « οἰκεῖν πόλιν τὴν ἡμετέραν μεγάλην τ' οὖσαν ἤδη « καὶ ἔτι μᾶλλον ἐσομένην, ἀλλὰ φιλοχωρήσετε τοῖς « πατρῴοις ἐφεστίοις, ἐκεῖνό γέ τοι ποιήσατε· βου- « λευτήριον ἓν ἀποδείξατε, ὃ τὰ συμφέρονθ' ὑπὲρ « ἑκατέρας βουλεύσει πόλεως, καὶ τὴν ἡγεμονίαν « ἀπόδοτε μιᾷ τῇ κρείττονι πόλει καὶ πλείονα δυνα- « μένῃ ποιεῖν ἀγαθὰ τὴν ἥττονα. Ἐγὼ μὲν δὴ « ταῦτ' ἀξιῶ· καὶ τούτων γενομένων, τόθ' ἡγοῦμαι « βεβαίως ἡμᾶς ἔσεσθαι φίλους· δύο δὲ πόλεις οἰκοῦν- « τας ἰσοκορύφους ὥσπερ νῦν οὐδέποθ' ὁμονοήσειν. »

X. Ταῦτ' ἀκούσας ὁ Φουφέττιος χρόνον εἰς βουλὴν ᾐτήσατο· καὶ μεταστὰς ἐκ τοῦ συλλόγου μετὰ τῶν παρόντων Ἀλβανῶν εἰ χρὴ δέχεσθαι τὰς αἱρέσεις ἐσκόπει. Ὡς δὲ τὰς ἁπάντων γνώμας ἔλαβεν, ἐπιστρέψας αὖθις εἰς τὸν σύλλογον ἔλεξεν· « Ἡμῖν μέν, « ὦ Τύλλε, τὴν μὲν πατρίδα καταλιπεῖν οὐ δοκεῖ, « οὐδ' ἐξερημοῦν ἱερὰ πατρῷα καὶ προγονικὰς ἑστίας « καὶ τόπον, ὃν ἐγγὺς ἐτῶν πεντακοσίων οἱ πατέρες « ἡμῶν κατέσχον, καὶ ταῦτα μὴ πολέμου κατειληφό- « τος ἡμᾶς μηδ' ἄλλης θεοπέμπτου συμφορᾶς μηδε- « μιᾶς· ἓν δὲ καταστήσασθαι βουλευτήριον, καὶ μίαν « εἶναι τὴν ἄρξουσαν τῆς ἑτέρας πόλιν οὐκ ἀπαρέ-

« mus ut inducias, sed ut pacem faciamus. Quo modo « vero pacem firmam pacisci possimus, et quid utrisque « faciendum sit, ut et nunc et posthac in perpetuum « amici simus, tu, Fuffeti, omisisti, at ego hoc quoque « addere conabor. Nempe, si Albani Romanorum bonis « invidere desinant, quæ non sine magnis periculis et « laboribus quæsivimus : nulla enim aut graviore aut « leviore iniuria a nobis accepta, propterea tantum nos « odio persequimini, quia fortuna magis prospera quam « vos uti videmur. Item si Romani desinant Albanos « suspectos habere, quasi sibi semper insidientur, et ab « illis tanquam ab hostibus sibi cavere : nullus enim « amicus firmus esse potest suspicaci. Quomodo igitur « hoc utrumque effici poterit? Non si in fœderis condi- « tionibus hæc scripserimus, neque si utrique per sacra « iuraverimus — parva enim et infirma hæc sunt præsi- « dia — sed si alteri alterorum prosperitatem commu- « nem duxerimus. Unum enim est, Fuffeti, doloris, « quem homines ex aliorum bonis capiunt, remedium ; « scilicet si ei qui aliorum bonis invident, ea non am- « plius aliena esse putent. Ut igitur hoc fiat, auctor « sum ut Romani Albanis impertiant omnia bona, quæ « iam habent et in posterum habituri sunt : Albani « vero alacriter quæ dantur accipiant atque iis contenti « sint, utque vos omnes vel saltem maior pars et præ- « stantissimi quique vestrum Romanæ urbis incolæ fia- « tis. Minime enim Sabinis quidem et Etruscis honori- « ficum fuit derelictis urbibus ad nos emigrare, vobis « vero genere coniunctissimis, si idem feceritis, turpe « est futurum. Quod si vero recusatis unam et eandem « urbem nobiscum incolere, quæ iam ampla est et longe « amplior est futura, sed patriarum sedium amore deti- « nemini, hoc saltem facite : consilium unum publicum « designate, quod commodis utriusque civitatis consulat, « et imperium tradite alterutri civitati, quæ potentior « visa fuerit et quæ pluribus commodis inferiorem affi- « cere possit. Atque hæc quidem est mea sententia : et « si hæc fiant, tum demum nos constantes amicos fore « confido ; sed si duas urbes æque excellentes, ut nunc, « incolamus, nunquam nos concordes fore puto. »

X. His auditis Fuffetius tempus ad deliberandum petiit : et cum ex consilio recessisset, cum Albanis an hæ conditiones accipiendæ essent consultavit. Cognitis autem omnium sententiis, reversus in consilium ita est locutus : « Nobis, Tulle, patriam relinquere non placet, « neque deserere sacra patria et maiorum lares et locum « quem ferme per quingentos annos maiores nostri te- « nuerunt, præsertim cum nullum bellum neque alia « necessitas fatalis nos cogat : unum vero consilium « publicum constitui, et unam esse civitatem, quæ alteri « imperet, non displicet. Itaque hoc etiam in fœderi-

« σχει. Γραφέσθω δὴ καὶ τοῦτο τὸ μέρος ἐν ταῖς
« συνθήκαις, εἰ δοκεῖ, καὶ πᾶσ' ἀναιρείσθω πολέμου
« πρόφασις. » Ὡς δὲ συνέβησαν ἐπὶ τούτοις, περὶ
τῆς μελλούσης τὴν ἡγεμονίαν παραλήψεσθαι πόλεως
διεφέροντο, καὶ πολλοὶ ἐλέχθησαν εἰς τοῦτο λόγοι
παρ' ἀμφοτέρων, δικαιοῦντος ἑκατέρου τὴν αὑτοῦ
πόλιν ἄρχειν τῆς ἑτέρας. Ὁ μὲν οὖν Ἀλβανὸς
τοιαῦτα προὔσχετο δίκαια· « Ἡμεῖς, ὦ Τύλλε, καὶ
« τῆς μὲν ἄλλης ἄρχειν ἄξιοί ἐσμεν Ἰταλίας, ὅτι
« ἔθνος Ἑλληνικὸν καὶ μέγιστον τῶν κατοικούντων
« τήνδε τὴν γῆν ἐθνῶν παρεχόμεθα· τοῦ δὲ Λατίνων
« ἔθνους, εἰ καὶ μηδενὸς τῶν ἄλλων ἐθνῶν, ἡγεῖσθαι
« δικαιοῦμεν οὐχ ἄτερ αἰτίας, ἀλλὰ κατὰ τὸν κοινὸν
« ἀνθρώπων νόμον, ὃν ἡ φύσις ἔδωκεν ἅπασι, τῶν
« ἐκγόνων ἄρχειν τοὺς προγόνους. Ὑπὲρ πάσας δὲ
« τὰς ἄλλας ἀποικίας, αἷς μέχρι τοῦ παρόντος οὐδὲν
« ἐγκαλοῦμεν, τῆς ὑμετέρας οἰόμεθα δεῖν πόλεως ἄρ-
« χειν, οὐ πρὸ πολλοῦ τὴν ἀποικίαν εἰς αὐτὴν ἀπε-
« σταλκότες, ὥστ' ἐξίτηλον εἶναι ἤδη τὸ ἀφ' ἡμῶν
« γένος ὑπὸ χρόνου παλαιωθέν, ἀλλὰ τῇ τρίτῃ πρὸ
« ταύτης γενεᾷ. Ἐὰν δ' ἀναστρέψασα τὰς ἀνθρω-
« πίνας δικαιώσεις ἡ φύσις τὰ νέα τάξῃ τῶν πρεσβυ-
« τέρων ἄρχειν καὶ τὰ ἔκγονα τῶν προγόνων, τότε
« καὶ ἡμεῖς ἀνεξόμεθα τὴν μητρόπολιν ὑπὸ τῆς ἀποι-
« κίας ἀρχομένην [ὁρᾶν], πρότερον δ' οὔ. Ἓν μὲν
« δὴ τοῦτο τὸ δικαίωμα παρεχόμενοι τῆς ἀρχῆς οὐκ
« ἂν ἀποσταίημεν ὑμῖν ἑκόντες. Ἕτερον δὲ τοιόν-
« δε· δέξασθε δ' αὐτὸ μὴ ὡς ἐπὶ διαβολῇ καὶ ὀνει-
« δισμῷ τῷ ὑμετέρῳ λεγόμενον, ἀλλὰ τἀναγκαίου
« ἕνεκα· ὅτι τὸ μὲν Ἀλβανῶν γένος οἷον ἦν ἐπὶ τῶν
« κτισάντων τὴν πόλιν, τοιοῦτον ἕως τῶν καθ' ἡμᾶς
« χρόνων διαμένει, καὶ οὐκ ἂν ἔχοι τις ἐπιδεῖξαι φῦ-
« λον ἀνθρώπων οὐδὲν ἔξω τοῦ Ἑλληνικοῦ τε καὶ τῶν
« Λατίνων, ᾧ τῆς πολιτείας μεταδεδώκαμεν· ὑμεῖς
« δὲ τὴν ἀκρίβειαν τοῦ παρ' ἑαυτοῖς πολιτεύματος
« διεφθάρκατε, Τυρρηνούς θ' ὑποδεξάμενοι καὶ Σα-
« βίνους καὶ ἄλλους τινὰς ἀνεστίους καὶ πλάνητας
« βαρβάρους πάνυ πολλούς, ὥστ' ὀλίγον τὸ γνήσιον
« ὑμῶν ἐστιν ὅσον ἀφ' ἡμῶν ὡρμήθη, μᾶλλον δὲ
« πολλοστὸν τοῦ ἐπεισάκτου τε καὶ ἀλλοφύλου. Εἰ
« δ' ἡμεῖς παραχωρήσαιμεν ὑμῖν τῆς ἀρχῆς, τὸ νόθον
« ἄρξει τοῦ γνησίου καὶ τὸ βάρβαρον τοῦ Ἑλληνικοῦ
« καὶ τὸ ἐπείσακτον τοῦ αὐθιγενοῦς. Οὐδὲ γὰρ ἂν
« τοῦτ' ἔχοιτ' εἰπεῖν, ὅτι τὸν μὲν ἔπηλυν ὄχλον οὐδε-
« νὸς εἰάκατ' εἶναι τῶν κοινῶν κύριον, ἄρχετε δ' αὐ-
« τοὶ τῆς πόλεως καὶ βουλεύεθ' οἱ αὐθιγενεῖς· ἀλλὰ
« καὶ βασιλεῖς ἀποδείκνυτε ξένους, καὶ τῆς βουλῆς
« τὸ πλεῖστον ὑμῖν ἐστιν ἐκ τῶν ἐπηλύδων, ὧν οὐδὲν
« ἂν φήσαιθ' ἑκόντες ὑπομένειν. Τίς γὰρ ἑκουσίως
« ἄρχεται τῶν κρειττόνων ὑπὸ τοῦ χείρονος; πολλὴ
« δὴ μωρία καὶ κακότης, ἃ δι' ἀνάγκην φαίητ' ἂν
« ὑμεῖς ὑπομένειν, ταῦθ' ἡμᾶς ἑκόντας δέχεσθαι.
« Τελευταῖός μοι λόγος ἐστὶν, ὅτι τῆς Ἀλβανῶν πό-
« λεως οὐδὲν ἔτι παρακινεῖ μέρος τοῦ πολιτεύματος,

« bus scribatur, si videtur, et omnis belli materia tol-
« latur. » Cum autem hactenus inter eos conveniret,
disceptabant cuinam civitati imperium esset committendum, et multa verba ab utrisque ea de re facta sunt, quod uterque æquum esse iudicavit ut sua civitas alteri imperaret. Albanus enim hoc iure nitebatur :
« Nos, Tulle, digni sumus qui vel reliquæ Italiæ impe-
« remus, quia gens Græca et omnium hanc regionem
« incolentium maxima sumus : Latinorum vero impe-
« rium, si ullius alius gentis, ad nos pertinere dicimus
« idque non sine caussa, sed communi omnium homi-
« num iure, quod natura ipsa omnibus dedit, ut gene-
« ris auctores suæ soboli imperent. Sed præ omnibus
« coloniis, de quibus hactenus nihil conquerimur, ve-
« stræ urbis imperium ad nos attinere existimamus,
« cum coloniam in eam miserimus non multis ante sæcu-
« lis, ita ut iam nostrum genus propter vetustatem sit
« ex hominum memoria deletum, sed tertia ante hanc
« ætate. Quod si natura iure humano inverso sta-
« tuat iuniores senioribus imperare et posteros maiori-
« bus, tunc nos quoque patiemur conditores coloniæ
« suæ imperio parere; haud vero antea. Atque hoc
« quidem unum est argumentum, quo freti de imperio
« numquam ultro vobis cedemus. Alterum vero est hu-
« iusmodi; hoc autem ita accipite, ut minime id putetis
« a nobis proferri, quasi vos ignominiæ alicuius accu-
« sare et aliquid vobis exprobrare velimus, sed quia
« necessitas postulat. Albanorum enim genus quale fuit
« olim cum urbs conderetur, tale etiam usque ad hanc
« nostram ætatem permansit : neque quispiam demon-
« strare possit ullam hominum nationem, præter Græ-
« cam et Latinam, cui ius civitatis nostræ impertiti
« fuerimus. At vos vestram illam accuratam reipublicæ
« administrandæ rationem corrupistis, receptis Etruscis
« et Sabinis et aliis quibusdam lare carentibus et per-
« multis barbaris erronibus; ita ut iam parva pars ger-
« mani nostri sanguinis apud vos supersit, imo multo
« maior sit numerus adsciticiorum et alienigenarum.
« Itaque si nos imperio vobis cesserimus, spurii germa-
« nis et barbari Græcis et adsciticii indigenis impera-
« bunt. Neque enim hoc potestis dicere, advenarum
« turbam a reipublicæ administratione a vobis arceri,
« vos vero ipsos reipublicæ magistratus et senatum te-
« nere : quinetiam peregrinos reges creatis, et maxima
« senatus vestri pars ex advenis constat, quorum nihil
« vobis volentibus contigisse dicere potestis. Quis enim
« ultro imperium inferioris ferat? Magnæ igitur esset
« dementiæ et ignaviæ, si ea, quæ vos necessitate
« coactos pati dicitis, nos sponte nostra ferre vellemus.
« Postremum autem argumentum hoc est : in Albanæ
« reipublicæ administratione nihil prorsus adhuc immu-

« ὀκτωκαιδεκάτην ἤδη γενεὰν οἰκουμένης καὶ πάντ' « ἐν κόσμῳ τὰ συνήθη καὶ πάτρι' ἐπιτελούσης, ἡ δ' « ὑμετέρα πόλις ἀδιακόσμητός ἐστιν ἔτι καὶ ἀδιάτα- « κτος, ἅτε νεόκτιστος οὖσα καὶ ἐκ πολλῶν συμφο- « ρητὸς ἐθνῶν, ἣ μακρῶν δεῖ χρόνων καὶ παθημάτων « παντοδαπῶν, ἵνα καταρτισθῇ καὶ παύσηται ταρατ- « τομένη καὶ στασιάζουσα, ὥσπερ νῦν. Ἅπαντες « δ' ἂν εἴποιεν, ὅτι δεῖ τὰ καθεστηκότα τῶν ταρατ- « τομένων καὶ τὰ πεπειραμένα τῶν ἀδοκιμάστων « καὶ τὰ ὑγιαίνοντα τῶν νοσούντων ἄρχειν· οἷς ὑμεῖς « τἀναντί' ἀξιοῦντες οὐκ ὀρθῶς ποιεῖτε. »

XI. Τοιαῦτα τοῦ Φουφεττίου λέξαντος παραλαβὼν ὁ Τύλλος τὸν λόγον εἶπε· « Τὸ μὲν ἐκ φύσεως καὶ « προγόνων ἀρετῆς δίκαιον, ὦ Φουφέττιε καὶ ὑμεῖς « ἄνδρες Ἀλβανοὶ, κοινὸν ἀμφοτέροις ἡμῖν. Τοὺς « αὐτοὺς γὰρ εὑρόμεθα προγόνους ἑκάτεροι, ὥστ' οὐ- « δὲν δεῖ τούτου χάριν οὔτε πλέον ἡμῶν ἔχειν τοὺς « ἑτέρους οὔτ' ἔλαττον. Τὸ δ' ἄρχειν ἐκ παντὸς τῶν « ἀποικιῶν τὰς μητροπόλεις, ὡς ἀναγκαῖόν τι φύσεως « νόμιμον, οὔτ' ἀληθὲς οὔτε δίκαιον ἠξιοῦθ' ὑφ' ὑμῶν. « Πολλά γέ τοι φῦλ' ἐστὶν ἀνθρώπων, παρ' οἷς αἱ « μητροπόλεις οὐκ ἄρχουσιν ἀλλ' ὑποτάττονται ταῖς « ἀποικίαις. Μέγιστον δὲ καὶ φανερώτατον τοῦ λό- « γου τοῦδε παράδειγμ' ἡ Σπαρτιατῶν πόλις, οὐ τῶν « ἄλλων μόνον ἄρχειν ἀξιοῦσ' Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τοῦ « Δωρικοῦ γένους ὅθεν ἀπῳκίσθη. Καὶ τί δεῖ περὶ « τῶν ἄλλων λέγειν; αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς οἱ τὴν ἡμετέ- « ραν πόλιν ἀποικίσαντες Λαουϊνιατῶν ἐστ' ἄποικοι. « Εἰ δὴ φύσεώς ἐστι νόμος ἄρχειν τῆς ἀποικίας τὴν « μητρόπολιν, οὐκ ἂν φθάνοιεν ἀμφοτέροις ἡμῖν « Λαουϊνιᾶται τὰ δίκαια τάττοντες. Πρὸς μὲν δὴ « τὸ πρῶτον ὑμῶν δικαίωμα καὶ πλείστην ἔχον « εὐπροσωπίαν ταῦθ' ἱκανά· ἐπειδὴ δὲ καὶ τοὺς « βίους τῶν πόλεων ἀντιπαρεξετάζειν ἀλλήλοις ἐπε- « χείρεις, ὦ Φουφέττιε, λέγων ὅτι τὸ μὲν Ἀλβανῶν « εὐγενὲς ὅμοιον ἀεὶ διαμένει, τὸ δ' ἡμέτερον διέφθαρ- « ται ταῖς ἐπιμιξίαις τοῦ ἀλλοφύλου, καὶ οὐκ ἠξίους « ἄρχειν τῶν γνησίων τοὺς νόθους οὐδὲ τῶν αὐθιγε- « νῶν τοὺς ἐπήλυδας, μάθε καὶ κατὰ τοῦθ' ἁμαρτά- « νων μάλιστα τὸ δικαίωμα. Ἡμεῖς γὰρ τοσούτου « δέομεν αἰσχύνεσθαι κοινὴν ἀναδείξαντες τὴν πόλιν « τοῖς βουλομένοις, ὥστε καὶ σεμνυνόμεθ' ἐπὶ τούτῳ « μάλιστα τῷ ἔργῳ, οὐκ αὐτοὶ τοῦ ζήλου τοῦδ' ἄρ- « ξαντες, παρὰ δὲ τῆς Ἀθηναίων πόλεως τὸ παρά- « δειγμα λαβόντες, ἧς μέγιστον κλέος ἐν Ἕλλησίν « ἐστι καὶ διὰ τοῦτ' οὐχ ἥκιστ' εἰ μὴ καὶ μάλιστα τὸ « πολίτευμα. Καὶ τὸ πρᾶγμ' ἡμῖν πολλῶν γενόμε- « νον ἀγαθῶν αἴτιον οὔτ' ἐπίμεμψιν οὔτε μεταμέ- « λειαν ὡς ἡμαρτηκόσι φέρει· ἄρχει τε καὶ βουλεύει « καὶ τὰς ἄλλας τιμὰς καρποῦται παρ' ἡμῖν οὐχ ὁ « πολλὰ χρήματα κεκτημένος οὐδ' ὁ πολλοὺς πατέ- « ρας ἐπιχωρίους ἐπιδεῖξαι δυνάμενος, ἀλλ' ὅστις ἂν « ᾖ τούτων τῶν τιμῶν ἄξιος. Οὐ γὰρ ἐν ἄλλῳ τινὶ « τὴν ἀνθρωπίνην εὐγένειαν ὑπάρχειν νομίζομεν ἀλλ'

« tatum est, licet iam sit ætas decima octava ex quo « respublica ita administratur; sed omnes patrii mores « ac consuetudines rite servantur. At vestra respu- « blica ad huc est inornata et inordinata, utpote recens « condita et ex colluvie multarum gentium congesta, « cui longo tempore et varia fortuna opus est ut compo- « natur, et turbæ et seditiones, quæ nunc in ea sunt, « sedentur. Omnes autem facile fatebuntur oportere se- « data imperare turbatis et spectata inexploratis et sana « ægrotis, quare vos qui contraria flagitatis non recte « facitis. »

XI. Hæc cum dixisset Fuffetius, Tullus eius orationem excipiens, ita est locutus : « Naturæ et maiorum ius, « Fuffeti et vos viri Albani, nobis utrisque est commune. « Utrique enim eosdem maiores habemus : quare « non est quod propterea alterutri vel meliore vel « deteriore sint conditione. Quod autem censetis, opor- « tere omnino colonias conditorum imperio parere, « quasi hoc sit lege quadam naturæ necessaria consti- « tutum, id neque verum neque æquum est : multæ enim « sunt gentes, apud quas non conditores coloniarum « imperant, sed coloniis parent. Maximum autem et « manifestissimum huius rei exemplum est ipsa Spartana « civitas, quæ non solum aliis Græcis, sed etiam Do- « riensibus, unde originem ducit, imperare vult. Sed « quid de aliis verba sunt facienda? Vos enim ipsi, qui « nostram urbem condidistis, Laviniensium estis coloni. « Si igitur naturæ lex est ut suæ coloniæ conditores ipsi « imperent, nonne Lavinienses potius utrisque nobis iura « dare consentaneum erit? Quod igitur attinet ad primum « ius, quo nitimini, et quod valde egregiam habet spe- « ciem, hæc sufficiunt. Sed quoniam, Fuffeti, utrius- « que civitatis vitam examinare et conferre aggressus « es, dicendo Albanorum nobilitatem semper in eodem « statu permansisse, nostram vero corruptam esse « alienigenarum commerciis, quoniamque etiam dicis « æquum non esse ut spurii germanis aut advenæ indi- « genis imperent : scito te vel maxime in hoc tuæ « caussæ argumento errare. Nos enim adeo non pu- « det quod cum eis qui volebant civitatem communicavi- « mus, ut vel hac re maxime gloriemur; neque tamen « huius præclari facinoris auctores sumus, sed imitati « sumus exemplum Atheniensis reipublicæ, cuius « summa est gloria inter Græcos, idque ob hanc ipsam « reipublicæ formam, si non maxime, at certe non mi- « nime. Neque eam rem quæ nobis multorum bonorum « fuit caussa, vituperare possumus, neque nos eius quasi « peccati pœnitet. Etenim apud nos imperat et rei- « publicæ consulit aliisque honoribus fruitur, non qui « opibus pollet neque qui longam maiorum indigenarum « seriem potest ostendere, sed qui his honoribus fuerit « dignus : humanam enim nobilitatem in nulla alia re

« ἐν ἀρετῇ. Ὁ δ' ἄλλος ὄχλος σῶμα τῆς πόλεώς « ἐστιν, ἰσχὺν καὶ δύναμιν τοῖς βουλευθεῖσιν ὑπὸ τῶν « κρατίστων παρεχόμενος. Μεγάλη θ' ἡμῶν ἡ πό- « λις ἐκ μικρᾶς καὶ φοβερὰ τοῖς περιοίκοις ἐξ εὐκατα- « φρονήτου διὰ ταύτην τὴν φιλανθρωπίαν γέγονε· « τῆς θ' ἡγεμονίας ὑπὲρ ἧς τῶν ἄλλων Λατίνων οὐ- « δεὶς ἀντιποιεῖται πρὸς ἡμᾶς, τοῦτο Ῥωμαίοις τὸ « πολίτευμ' ἦρξεν, οὗ σὺ κατηγόρεις, ὦ Φουφέττιε. « Ἐν ἰσχύι γὰρ ὅπλων κεῖται τὸ τῶν πόλεων κρά- « τος, αὕτη δ' ἐκ πολλῶν σωμάτων γίνεται. Ταῖς « δὲ μικραῖς καὶ ὀλιγανθρώποις καὶ διὰ τοῦτ' ἀσθενέ- « σιν οὐκ ἔστιν ἄρχειν ἑτέρων, ἀλλ' οὐδ' ἑαυτῶν ἄρ- « χειν. Καθόλου δ' ἔγωγε τόθ' ὑπολαμβάνω δεῖν τὰς « ἑτέρων διασύρειν πολιτείας καὶ τὴν ἰδίαν ἐπαινεῖν, « ὅταν τις ἔχῃ δεῖξαι τὴν μὲν ἑαυτοῦ πόλιν ἐκ τοῦ « ταῦτ' ἐπιτηδεύειν ἅ φησιν εὐδαίμονα καὶ μεγάλην « οὖσαν, τὰς δὲ διαβαλλομένας διὰ τὸ μὴ ταῦτα « προαιρεῖσθαι κακοδαιμονούσας. Τὰ δ' ἡμέτερα « πράγματ' οὐχ οὕτως ἔχει· ἀλλ' ἡ μὲν ὑμετέρα πό- « λις ἀπὸ μείζονος αὐχήματος ἀρχομένη καὶ πλειόνων « ἀφορμῶν τυχοῦσ' εἰς ἐλάττον' ὄγκον συνῆκται· ἡμεῖς « δὲ μικρὰς τὰς πρώτας ἀρχὰς λαβόντες ἐν οὐ πολλῷ « χρόνῳ μεγίστην τῶν πλησιοχώρων πόλεων τὴν Ῥώ- « μην πεποιήκαμεν τούτοις τοῖς πολιτεύμασιν, ὧν σὺ « κατηγόρεις, χρώμενοι. Τὸ δὲ στασιάζον ἡμῶν, « ἐπεὶ καὶ τοῦτο δι' αἰτίας εἶχες, ὦ Φουφέττιε, οὐκ « ἐπὶ διαφθορᾷ καὶ ἐλαττώσει τῶν κοινῶν, ἀλλ' ἐπὶ « σωτηρίᾳ καὶ αὐξήσει γίνεται. Φιλοτιμούμεθα γὰρ « οἱ νεώτεροι πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους καὶ οἱ ἔποικοι « πρὸς τοὺς ἐπικαλεσαμένους, πότεροι πλείονα ποιή- « σομεν τὸ κοινὸν ἀγαθά. Ἵνα δὲ συντεμὼν εἴπω, « τοῖς μέλλουσιν ἑτέρων ἄρξειν δύο προσεῖναι δεῖ « ταῦτα, τὴν ἐν τῷ πολεμεῖν ἰσχὺν καὶ τὴν ἐν τῷ « βουλεύεσθαι φρόνησιν· ἃ περὶ ἡμᾶς ἐστιν ἀμφό- « τερα. Καὶ ὅτι οὐ κενὸς ὁ κόμπος, ἡ παντὸς λόγου « κρείττων πεῖρ' ἡμῖν μαρτυρεῖ. Τοσαύτην γοῦν « μεγέθει καὶ δυνάμει πόλιν οὐχ οἷόν τ' ἦν γενέσθαι « τρίτῃ γενεᾷ μετὰ τὸν οἰκισμὸν, εἰ μὴ τό τ' ἀν- « δρεῖον ἐπερίττευεν αὐτῇ καὶ τὸ φρόνιμον. Ἱκαναὶ « δὲ τεκμηριῶσαι τὸ κράτος αὐτῆς πολλαὶ πόλεις ἐκ « τοῦ Λατίνων οὖσαι γένους καὶ τὴν κτίσιν ἀφ' ὑμῶν « ἔχουσαι, αἳ τὴν ὑμετέραν ὑπεριδοῦσαι πόλιν ἡμῖν « προσκεχωρήκασι, καὶ ὑπὸ Ῥωμαίων ἄρχεσθαι μᾶλ- « λον ἀξιοῦσιν ἢ ὑπ' Ἀλβανῶν, ὡς ἡμῶν μὲν ἀμφό- « τερ' ἱκανῶν ὄντων τούς τε φίλους εὖ ποιεῖν καὶ τοὺς « ἐχθροὺς κακῶς, ὑμῶν δ' οὐδέτερα. Πόλλ' ἂν εἶχον « ἔτι καὶ ἰσχυρὰ, ὦ Φουφέττιε, πρὸς τὰς δικαιώσεις, « ἃς σὺ παρέσχου, λέγειν, μάταιον δ' ὁρῶν τὸν λό- « γον, καὶ ἐν ἴσῳ τὰ πολλὰ τοῖς ὀλίγοις λεχθησόμενα, « πρὸς ἀντιπάλους ὄντας ὑμᾶς ἀλλ' οὐ τοῦ δικαίου κρι- « τὰς παύομαι λέγων. Ὃν δ' ὑπολαμβάνω κράτιστον « εἶναι καὶ μόνον ἡμῶν τὰ νείκη δύνασθαι διακρῖναι « τρόπον, ᾧ πολλοὶ βάρβαροί τε καὶ Ἕλληνες εἰς « ἔχθη καταστάντες, οἱ μὲν ὑπὲρ ἡγεμονίας, οἱ δ' ὑπὲρ

« nisi in ipsa virtute positam esse censemus. Reliqua « vero turba est civitatis quasi corpus, vim ac robur ad « virorum præstantissimorum consilia exsequenda mini- « strans. Ac nostra civitas ob hanc humanitatem ex parva « magna facta est, et ex contemptissima vicinis populis « formidabilis : et huic instituto, quod tu, Fuffeti, « damnabas, Romani acceptum ferunt imperium, de quo « nullus ceterorum Latinorum nobiscum contendit. In « armorum enim vi sita est civitatum potentia, hæc « autem multorum hominum beneficio comparatur. Ur- « bes vero exiguæ et infrequentes atque ideo infirmæ, « nec alias nec se ipsas regere possunt. In summa « autem, ego tunc existimo aliorum reipublicæ formas « esse vituperandas, et propriam laudandam, si quis « potest demonstrare suam quidem rempublicam his « institutis quæ laudat fortunatam et amplam factam « esse, eas vero, quæ vituperantur, infelices esse quod « nolint eadem sequi. Sed res nostræ non sic se ha- « bent : nam vestra civitas ex sublimiori fastigio et am- « plioribus opibus in minorem potentiam est contracta : « at nos orsi a tenuibus primordiis brevi tempore Ro- « mam fecimus maximam omnium urbium finitimarum, « hisce institutis usi quæ tu reprehendebas. Dissensiones « vero nostræ, quia et has nobis obicis, o Fuffeti, « non ad perniciem vel diminutionem, sed ad salutem « et incrementa reipublicæ faciunt. Contendimus enim « iuniores cum senioribus, et advenæ cum indigenis, « utri maiora beneficia in rempublicam conferant. Et, « ut paucis rem expediam, iis qui aliis imperare vo- « lent, hæc duo inesse oportet, in bello vires et in « consiliis prudentiam; quæ utraque in nobis sunt. « Hoc autem non esse inanem iactationem, ipsa expe- « rientia omni sermone præstantior nobis testis est. « Certe ad tantam amplitudinem et potentiam nostra « respublica intra tertiam ab urbe condita ætatem ad- « crescere non potuisset, nisi et eximia fortitudo et « prudentia in ea fuisset. Multæ autem Latinæ gentis « civitates et coloniæ vestræ ipsius potentiæ fidem facere « possunt, siquidem contempta vestra civitate nobis se, « defectione a vobis facta, adiunxerunt, et Romanorum « quam Albanorum imperio parere maluerunt : quo- « niam nos utrumque et amicos beneficiis et hostes « maleficiis afficere possumus, at vos neutrum. Multa « præterea eaque valida argumenta, Fuffeti, adversus « rationes quas attulisti possum afferre, sed cum vi- « deam verba esse inania et multa idem valere quam « pauca apud adversarios nostros, non iuris arbitros, « finem dicendi facio. Quam vero solam omnium opti- « mam rationem, quæ nostras controversias dirimat, « esse puto, qua etiam multi et barbari et Græci usi « sunt, alii quidem de principatu, alii vero de agro contro- « verso certantes, eam ubi indicavero, desinam. Suadeo

« ἀμφισβητησίμου γῆς ἐχρήσαντο, τοῦτον εἰπὼν ἔτι « παύσομαι· εἰ ποιησαίμεθα μέρει τινὶ τῆς ἑαυτῶν « στρατιᾶς ἑκάτεροι τὸν ἀγῶνα, εἰς ὀλίγιστόν τι « πλῆθος ἀνδρῶν συναγαγόντες τὴν τοῦ πολέμου τύ- « χην· ἐξ ὁποτέρας δ' ἂν πόλεως οἱ κρατήσαντες τῶν « ἀντιπάλων γένωνται, ταύτῃ συγχωρήσαιμεν ἄρχειν « τῆς ἑτέρας. Ὁπόσα γὰρ μὴ διαιρεῖται ὑπὸ λόγου, « ταῦθ' ὑπὸ τῶν ὅπλων κρίνεται. »

XII. Τὰ μὲν δὴ λεχθέντα περὶ τῆς ἡγεμονίας τῶν πόλεων δικαιώμαθ' ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν στρατηγῶν τοιάδ' ἦν· τέλος δὲ τοῖς λόγοις αὐτῶν ἠκολούθησεν οἷον ὁ Ῥωμαῖος ὑπετίθετο. Οἱ γὰρ ἐν τῷ συλλόγῳ παρόντες Ἀλβανῶν τε καὶ Ῥωμαίων ταχεῖαν ἀπαλλαγὴν τοῦ πολέμου ποιήσασθαι ζητοῦντες ὅπλοις τὸ νεῖκος ἔγνωσαν διελεῖν. Συγχωρηθέντος δὲ καὶ τούτου, περὶ τοῦ πλήθους τῶν ἀγωνιουμένων ζήτησις ἐγίνετο, οὐ τὴν αὐτὴν ἑκατέρου τῶν στρατηγῶν διάνοιαν ἀποδεικνυμένου. Τύλλος μὲν γὰρ ἐβούλετ' ἐν ἐλαχίστοις σώμασι γενέσθαι τὴν τοῦ πολέμου κρίσιν, ἑνὸς Ἀλβανῶν τοῦ λαμπροτάτου πρὸς ἕνα Ῥωμαίων τὸν ἄριστον μονομαχήσαντος· καὶ πρόθυμος ἦν αὐτὸς ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος ἀγωνίσασθαι, προκαλούμενος εἰς τὴν ὁμοίαν φιλοτιμίαν τὸν Ἀλβανὸν, καλοὺς ἀποφαίνων τοῖς ἀνειληφόσι τὰς τῶν στρατοπέδων ἡγεμονίας τοὺς ὑπὲρ ἀρχῆς καὶ δυναστείας ἀγῶνας, οὐ μόνον ἐὰν νικήσωσιν ἀγαθοὺς ἄνδρας, ἀλλὰ κἂν αὐτοὶ κρατηθῶσιν ὑπ' ἀγαθῶν, καὶ διεξιὼν ὅσοι στρατηγοὶ καὶ βασιλεῖς τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς προκινδυνεῦσαι τῶν κοινῶν παρέσχον, δεινὸν ἡγούμενοι τῶν μὲν τιμῶν πλέον αὐτοὶ φέρεσθαι, τῶν δὲ πόνων ἔλαττον. Ὁ δ' Ἀλβανὸς τὸ μὲν ὀλίγοις σώμασι κινδυνεύειν τὰς πόλεις ὀρθῶς ἐνόμιζεν εἰρῆσθαι, περὶ δὲ τῆς ἑνὶ πρὸς ἕνα μάχης διεφέρετο, λέγων ὅτι τοῖς μὲν ἡγουμένοις τῶν στρατοπέδων, ὅταν ἰδίαν κατασκευάζωνται δυναστείαν, καλὸς καὶ ἀναγκαῖός ἐστιν ὁ περὶ τῆς ἀρχῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγών, ταῖς δὲ πόλεσιν αὐταῖς, ἐπειδὰν ὑπὲρ τῶν πρωτείων διαφέρωνται πρὸς ἀλλήλας, οὐ μόνον σφαλερὸς ἀλλὰ καὶ αἰσχρὸς ὁ διὰ μονομαχίας κίνδυνος, ἐάν τε τῆς κρείττονος λάβωνται τύχης, ἐάν τε τῆς χείρονος. Τρεῖς δ' ἄνδρας ἐπιλέκτους ἀφ' ἑκατέρας πόλεως συνεβούλευεν ὑπὸ τὴν ἁπάντων ὄψιν Ἀλβανῶν τε καὶ Ῥωμαίων διαγωνίσασθαι. Ἐπιτηδειότατον γὰρ εἶναι τόνδε τὸν ἀριθμὸν εἰς ἅπασαν ἀμφισβητουμένου πράγματος διαίρεσιν, ἀρχήν τε καὶ μέσον καὶ τελευτὴν ἔχοντ' ἐν ἑαυτῷ. Ταύτῃ προσθεμένων τῇ γνώμῃ Ῥωμαίων τε καὶ Ἀλβανῶν ὅ τε σύλλογος διελύθη καὶ ἐπὶ τοὺς ἰδίους ἀπῆεσαν ἑκάτεροι χάρακας.

XIII. Ἔπειτα καλέσαντες εἰς ἐκκλησίαν τὰς δυνάμεις ἀμφοτέρας οἱ στρατηγοὶ, διεξῆλθον ἅ τε διελέχθησαν αὐτοὶ πρὸς ἀλλήλους, καὶ ἐφ' οἷς συνέθεντο καταλύσασθαι τὸν πόλεμον. Ἐπικυρωσάντων δὲ τῶν στρατευμάτων ἀμφοτέρων κατὰ πολλὴν εὐδόκησιν τὰς τῶν στρατηγῶν ὁμολογίας, θαυμαστὴ μετὰ τοῦτο κατεῖχε

« igitur, ut cum parte aliqua exercitus nostri certamen « ambo ineamus, hominum numero, quibus belli for- « tuna committatur, in minimum contracto, et utrius « urbis cives victoriam de adversariis reportarint, illo- « rum civitati imperium in alteram concedamus. Quæ « enim verbis dirimi non possunt, de his decernitur « armis. »

XII. Atque hæc sunt argumenta prolata ab utroque imperatore, ut probaret imperium ad suam civitatem iure pertinere. Tandem tamen in Romani imperatoris sententiam omnes iverunt. Qui enim Albanorum et Romanorum in illo concilio aderant, cito se belli molestiis liberari cupientes, controversiam armis dirimendam esse censuerunt. Hac autem de re cum inter eos conveniret, de numero eorum qui certaturi essent disceptabatur : quia non idem uterque imperator sentiebat. Tullus enim minimo hominum numero belli fortunam committendam esse censebat, ita ut unus Albanorum præstantissimus cum uno Romanorum fortissimo prœlio singulari decerneret : et ipse ad dimicandum pro patria paratus erat, provocans Albanum ducem ad parem virtutis æmulationem, et declarans præclara esse certamina, quæ imperatores pro principatu et potentia suscipiant, non solum si viros fortes superent, sed etiam si ipsi a viris fortibus superentur, et recensens multa imperatorum atque regum exempla, qui reipublicæ caussa vitam periculis obiectaverint, quod indignum putarint sibi quidem maximos honores deferri, minimum vero molestiarum a se suscipi. Albanus vero hoc quidem recte iudicabat ab eo dictum, utrique civitati paucorum periculo controversiam esse dirimendam : sed de singulorum certamine non assentiebatur *Romano* ; imperatoribus enim, cum sibi ipsis potentiam quærant præclarum et necessarium esse certamen, quod inter se de principatu suscipiant; civitatibus vero de principatu inter se contendentibus prœlium singulare non solum esse periculosum, sed etiam turpe, tam victoribus quam victis. Quare suadebat ut tres viri ex utraque civitate lecti in omnium et Albanorum et Romanorum conspectu dimicarent. Aiebat enim hunc numerum aptissimum esse ad omnem rei controversiam dirimendam; quod principium et medium, et finem in se contineat. Cum igitur Romani et Albani in hanc sententiam ivissent, concilium dimissum est et utrique in sua se castra receperunt.

XIII. Deinde utrique imperatores, exercitu ad concionem vocato, narrarunt quid in colloquio actum esset, et quibus conditionibus se pacem facturos promisissent. Cum autem uterque exercitus magno consensu conditiones fœderis de quibus inter imperatores convenerat, ap-

φιλοτιμία καὶ λοχαγοὺς καὶ στρατιώτας, πολλῶν πάνυ προθυμουμένων ἐξενέγκασθαι τὰ τῆς μάχης ἀριστεῖα, καὶ οὐ λόγῳ σπουδαζόντων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ φιλοτιμίας ἀποδεικνυμένων, ὥστε χαλεπὴν γενέσθαι τοῖς ἡγεμόσιν αὐτῶν τὴν τῶν ἐπιτηδειοτάτων διάγνωσιν. Εἰ γάρ τις ἦν ἢ πατέρων ἐπιφανείᾳ λαμπρὸς ἢ σώματος ῥώμῃ διαπρεπὴς ἢ πράξει τῇ κατὰ χεῖρα γενναῖος, ἢ κατ' ἄλλην τινὰ τύχην ἢ τόλμαν ἐπίσημος, ἑαυτὸν ἠξίου τάττειν πρῶτον ἐν τοῖς τρισί. Ταύτην ἐπὶ πολὺ χωροῦσαν ἐν ἀμφοτέροις τοῖς στρατεύμασι τὴν φιλοτιμίαν ὁ τῶν Ἀλβανῶν ἔπαυσε στρατηγὸς, ἐνθυμηθεὶς ὅτι θεία τις πρόνοια ἐκ πολλοῦ προορωμένη τὸν μέλλοντα συμβήσεσθαι ταῖς πόλεσιν ἀγῶνα τοὺς προκινδυνεύσοντας ὑπὲρ αὐτῶν κατεσκεύασε γενέσθαι οἴκων τ' οὐκ ἀφανῶν καὶ τὰ πολέμι' ἀγαθοὺς ὀφθῆναί τε καλλίστους, καὶ οὐδὲ γενέσεως ὁμοίας τοῖς πολλοῖς μετειληφότας, ἀλλὰ σπανίου καὶ θαυμαστῆς διὰ τὸ παράδοξον. Ὁρατίῳ γάρ τινι Ῥωμαίῳ καὶ Κοριατίῳ τὸ γένος Ἀλβανῷ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐνεγύησε θυγατέρας διδύμους Σικίνιος Ἀλβανός. Τούτοις ἀμφοτέροις αἱ γυναῖκες ἐγκύμονες ἅμα γενόμεναι τὰς πρωτοτόκους ἐκφέρουσι γονὰς ἄρρενα βρέφη τρίδυμα, καὶ αὐτὰ οἱ γειναμένοι πρὸς οἰωνοῦ λαβόντες ἀγαθοῦ καὶ πόλει καὶ οἴκῳ τῷ σφετέρῳ τρέφουσιν ἅπαντα καὶ τελειοῦσι· θεὸς δ' αὐτοῖς, ὥσπερ κατ' ἀρχὰς ἔφην, δίδωσι κάλλος τε καὶ ῥώμην καὶ δὴ καὶ ψυχῆς γενναιότητα μηδενὸς τῶν ἄριστα πεφυκότων χείροσι γενέσθαι. Τούτοις ἔγνω τοῖς ἀνδράσιν ὁ Φουφέττιος ἐπιτρέπειν τὸν ὑπὲρ τῆς ἡγεμονίας ἀγῶνα· καὶ προκαλεσάμενος εἰς λόγους τὸν βασιλέα τῶν Ῥωμαίων λέγει πρὸς αὐτόν·

XIV. « Θεός τις ἔοικεν, ὦ Τύλλε, προνοούμενος « τῶν πόλεων ἑκατέρας, ἐν ἄλλοις τε πολλοῖς καὶ « δὴ καὶ κατὰ τόνδε τὸν ἀγῶνα φανερὰν τὴν εὔνοιαν « πεποιῆσθαι. Τὸ γὰρ εὑρεθῆναι τοὺς ἀγωνιουμέ- « νους ὑπὲρ πάντων γένει τε μηδενὸς χείρονας καὶ « τὰ πολέμι' ἀγαθοὺς ὀφθῆναί τε καλλίστους, πρὸς « δὲ τούτοις ἐξ ἑνὸς πεφυκότας πατρὸς καὶ ὑπὸ « μιᾶς γεγεννημένους μητρὸς καὶ, τὸ θαυμασιώτα- « τον, ἐν μιᾷ προελθόντας εἰς φῶς γενέσει, παρ' « ὑμῖν μὲν Ὁρατίους, παρ' ἡμῖν δὲ Κοριατίους, θαυ- « μαστῇ τινι καὶ θείᾳ παντάπασιν ἔοικεν εὐεργεσίᾳ. « Τί οὖν οὐ δεχόμεθα τὴν τοσαύτην τοῦ δαιμονίου « πρόνοιαν, καὶ παρακαλοῦμεν ἐπὶ τὸν ὑπὲρ τῆς ἡγε- « μονίας ἀγῶνα τοὺς τριδύμους ἀδελφοὺς ἑκάτεροι; « τά τε γὰρ ἄλλ', ὅσ' ἐν τοῖς ἄριστα μαχησομένοις βου- « λοίμεθ' ἂν εἶναι, κἂν τούτοις ἔνεστι τοῖς ἀνδράσι, « καὶ τὸ μὴ προλιπεῖν τοὺς παρασπιστὰς κάμνοντας « τούτοις μᾶλλον ὑπάρξει, ἀδελφοῖς οὖσι, παρ' οὕς « τινας ἄλλους Ῥωμαίων τε καὶ Ἀλβανῶν· ἥ τε φι- « λοτιμία τῶν ἄλλων νέων χαλεπὴ λυθῆναι δι' ἑτέ- « ρου τινὸς οὖσα τρόπου ταχεῖαν ἕξει κρίσιν. Τεκ- « μαίρομαι γάρ τινα καὶ παρ' ὑμῖν ἔριν ἐν πολλοῖς « εἶναι τῶν ἀντιποιουμένων ἀρετῆς, ὥσπερ καὶ παρ'

probasset et ratas fecisset, mira illius honoris cupiditas et centuriones et milites invasit, permultis cupientibus huius pugnæ palmam ferre, et non verbis tantum ad id aspirantibus, sed etiam factis gloriæ cupiditatem ostentantibus; ita ut eorum duces non sine magna difficultate possent dignoscere, quinam essent ad eam rem omnium aptissimi. Siquis enim erat aut maiorum nobilitate clarus, aut corporis robore excellens, aut manu strenuus, aut aliqua alia re aut facinore audaci insignis, se primum in illorum trium numerum referri volebat. Sed Albanorum dux istam ambitiosam contentionem, quæ in utroque exercitu longius serpebat, compressit: animadvertens divinam providentiam multo ante præsciam certaminis inter has duas civitates futuri eos qui pro ipsis essent periclitaturi parasse ex familiis minime obscuris, viros bellicis rebus præstantes, et forma eximia præditos, et natalibus non vulgaribus, sed raris et admirandis ob rei novitatem. Sicinius enim Albanus gemellas filias, alteram Horatio cuidam Romano, alteram Curiatio, qui erat genere Albanus, eodem tempore desponderat. Horum amborum uxores gravidæ simul factæ primo partu prolem masculam ediderunt, eamque trigeminam, quam ipsi parentes, ut augurium felix et patriæ et familiæ suæ oblatum, totam educaverunt, donec adolesceret. Deus vero (ut initio dixi) dedit illis et formam et robur, quinetiam animi generositatem, ita ut nullis optimæ indolis *iuvenibvs* essent inferiores. Quare Fuffetius his viris certamen pro patriæ principatu committere statuit, et vocatum ad colloquium Romanorum regem ita allocutus est:

XIV. « Deus aliquis, Tulle, utriusque civitatis curam gerens, cum in multis aliis rebus tum etiam « in hoc ipso certamine suam in nos benevolentiam « patefecisse videtur. Nam quod inventi sunt, qui pro « rerum summa decernant, viri genere nemini secundi « et bello egregii et forma præstantissima præditi, « præterea eodem patre eademque matre geniti, et « (quod maxime est admirandum) eodem partu in « lucem editi — apud vos Horatii, apud nos Curia- « tii — hoc certe admirandum quoddam et divinum « beneficium omnino videtur. Quin igitur complecti- « mur hanc tantam divini numinis providentiam, et « utrique trigeminos fratres ad certamen de principatu « subeundum adhortamur? quæcunque enim alia in ho- « minibus fortissime dimicaturis esse volumus, ea in « his quoque viris insunt; et hoc commodum præterea « accedit, quod hi cum fratres sint, minus facile in ipsa « dimicatione laborantes commilitones deserent, quam « alii Romani vel Albani; et æmulatio illa reliquorum iu- « venum, quam alia ratione sedare est difficile, sic ocius « sedabitur. Conicio enim apud vos etiam multis esse « rixas, qui de virtute disceptent, ut et apud Albanos: « quos si docuerimus, quomodo divina quædam fortuna

« Ἀλβανοῖς· οὓς εἰ διδάσκοιμεν, ὅτι θεία τις ἔφθακε « τύχη τὰς ἀνθρωπίνας σπουδὰς, αὐτὴ παρασχοῦσα « τοὺς ἐξ ἴσου τὸν ὑπὲρ τῶν πόλεων ἀγῶνα ποιησο- « μένους, οὐ χαλεπῶς πείσομεν. Οὐ γὰρ ἀρετῇ λεί- « πεσθαι δόξουσι τῶν τριδύμων ἀδελφῶν, ἀλλὰ φύ- « σεως εὐκληρίᾳ καὶ τύχης ἰσορρόπου πρὸς τὸ ἀντί- « παλον ἐπιτηδειότητι. »

XV. Τοιαῦτα τοῦ Φουφεττίου λέξαντος καὶ πάντων τὴν γνώμην ἐπαινεσάντων· ἔτυχον δὲ Ῥωμαίων τε καὶ Ἀλβανῶν οἱ κράτιστοι παρόντες ἀμφοτέροις· μικρὸν ἐπισχὼν ὁ Τύλλος λέγει· « Τὰ μὲν ἄλλ' ὀρθῶς ἐπιλε- « λογίσθαι μοι δοκεῖς, ὦ Φουφέττιε· θαυμαστὴ γάρ « τις ἡ τὴν οὐδέποτε συμβᾶσαν ὁμοιογένειαν ἐν ἀμ- « φοτέραις ταῖς πόλεσιν ἐπὶ τῆς ἡμετέρας γενεᾶς ἐξε- « νέγκασα τύχη· ἓν δ' ἀγνοεῖν ἔοικας, ὃ πολὺν παρέ- « ξει τοῖς νεανίσκοις ὄκνον, ἐὰν ἀξιῶμεν αὐτοὺς ἀλ- « λήλοις χωρεῖν διὰ μάχης. Ἡ γὰρ Ὁρατίων μήτηρ « τῶν ἡμετέρων ἀδελφὴ τῆς Κοριατίων μητρός ἐστι « τῶν Ἀλβανῶν, καὶ τέθραπται τὰ μειράκι' ἐν τοῖς « ἀμφοτέρων τῶν γυναικῶν κόλποις, ἀσπάζονταί τ' « ἀλλήλους καὶ φιλοῦσιν οὐχ ἧττον ἢ τοὺς ἑαυτῶν « ἀδελφούς. Ὅρα μὴ μήποτ' οὐδ' ὅσιον ᾖ τούτοις « ἀναδιδόναι τὰ ὅπλα καὶ καλεῖν αὐτοὺς ἐπὶ τὸν κατ' « ἀλλήλων φόνον, ἀνεψιοὺς καὶ συντρόφους ὄντας. Τὸ « γὰρ ἐμφύλιον ἄγος, ἐὰν ἀναγκασθῶσιν ἀλλήλους « μιαιφονεῖν, εἰς ἡμᾶς ἐλεύσεται τοὺς ἀναγκάζοντας. » Λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Φουφέττιος· « Οὐδ' ἐμὲ λέληθεν, « ὦ Τύλλε, τὸ συγγενὲς τῶν μειρακίων, οὐδ' ὡς « ἀναγκάσων αὐτοὺς τοῖς ἀνεψιοῖς διὰ μάχης χωρεῖν, « εἰ μὴ βουληθεῖεν αὐτοὶ τὸν ἀγῶν' ὑπομεῖναι, πα- « ρεσκευασάμην· ἀλλ' ἐπειδὴ τάχιστ' ἐπὶ νοῦν ἦλθέ « μοι τόδε τὸ βούλευμα, τοὺς Ἀλβανοὺς Κοριατίους « μεταπεμψάμενος, αὐτὸς ἐπ' ἐμαυτοῦ διάπειραν ἔλα- « βον, εἰ βουλομένοις αὐτοῖς ἐστιν ὁ ἀγών· δεξαμέ- « νων δ' αὐτῶν τὸν λόγον ἀπίστῳ τινὶ καὶ θαυμαστῇ « προθυμίᾳ, τότ' ἀνακαλύπτειν ἔγνων τὸ βούλευμα « καὶ φέρειν εἰς μέσον· σοί τε ταὐτὸ τοῦθ' ὑποτίθε- « μαι ποιεῖν, καλέσαντι τοὺς παρ' ὑμῖν τριδύμους « πεῖραν αὐτῶν τῆς γνώμης ποιήσασθαι. Ἐὰν μὲν « οὖν ἑκόντες συνεπιδιδῶσι κἀκεῖνοι τὰ σώματα προ- « κινδυνεῦσαι τῆς ἑαυτῶν πατρίδος, δέχου τὴν χάριν· « ἐὰν δ' ἀναδύωνται, μηδεμίαν αὐτοῖς πρόσφερ' ἀνάγ- « κην. Μαντεύομαι δὲ καὶ περὶ ἐκείνων, οἷα καὶ « περὶ τῶν ἡμετέρων, εἴπερ εἰσὶν οἵους ἀκούομεν, ὀλί- « γοις τοῖς ἄριστα πεφυκόσιν ὅμοιοι καὶ τὰ πολέμι' « ἀγαθοί· κλέος γὰρ αὐτῶν καὶ πρὸς ἡμᾶς ἐλήλυθε « τῆς ἀρετῆς.

XVI. Δέχεταί τε δὴ τὴν παραίνεσιν ὁ Τύλλος, καὶ δεχημέρους ποιησάμενος ἀνοχὰς, ἐν αἷς βουλεύσεταί τε καὶ μαθὼν τὴν διάνοιαν τῶν Ὁρατίων ἀποκρινεῖ- ται, παρῆν εἰς τὴν πόλιν. Ταῖς δ' ἑξῆς ἡμέραις βου- λευσάμενος ἅμα τοῖς ἀρίστοις, ἐπειδὴ τοῖς πλείστοις ἔδοξε δέχεσθαι τὰς τοῦ Φουφεττίου προκλήσεις, μετα- πέμπεται τοὺς τριδύμους ἀδελφοὺς, καὶ λέγει πρὸς

« humana studia prævenerit, quæ viros ex æquo pro « sua patria dimicaturos obtulerit, non difficile *ut quie-* « *scant* persuadebimus. Neque enim putabunt se vir- « tute inferiores esse trigeminis fratribus, sed quadam « felici naturæ sorte et fortunæ beneficio certaminis sor- « tes contra hostes æquantis. »

XV. His a Fuffetio dictis, eiusque sententia ab omnibus collaudata (Romanorum autem et Albanorum præstantissimi quique cum utroque aderant) aliquantum cunctatus Tullus ita est locutus : « Cetera quidem, Fuffetti, « mihi videris recte excogitasse; admiranda enim sane « est fortuna, quæ partus parilitatem nunquam ante « visam in utraque nostra civitate hoc nostro sæ- « culo protulit. At unum mihi videris ignorare, quod « illos iuvenes valde remorabitur, si ab ipsis peta- « mus ut inter se confligant. Horatiorum enim nostro- « rum mater est vestrorum Curiatiorum matertera, et « ipsi iuvenes in ambarum mulierum sinu nutriti sunt, « atque inter eos mutua caritas et amor, non secus « atque erga fratres, intercedit. Vide igitur ne forte « impium sit his arma tradere et eos ad mutuam cæ- « dem invitare, cum sint consobrini et simul edu- « cati. Illud enim cognatorum piaculum, si coacti « fuerint mutuis se vulneribus conficere ac polluere, « in nos qui eos coegerimus redundabit. » Cui respondet Fuffetius : « Neque me latuit, Tulle, illorum « adolescentium cognatio, neque statui eos cogere ut « cum consobrinis dimicent, nisi ipsi ultro certamen « subire voluerint : sed cum primum mihi hoc consilium « in mentem venit, statim Curiatiis Albanis accersitis, « ipse solus eorum animos pertentavi, an ultro certa- « men istud subire vellent. Qui cum incredibili qua- « dam et admiranda alacritate meam orationem exce- « pissent, tum demum ego meum consilium aperire et « in medium proferre decrevi, et ut idem tu quoque « facias suadeo, et accersitis ad te trigeminis, qui « apud vos sunt, quænam sit eorum voluntas explores. « Si igitur illi quoque lubenter ultro se pro patria peri- « culis offerre voluerint, beneficium accipias : quod si « hoc recusarint, nullam ipsis afferas necessitatem. « Auguror tamen de illis idem quod de nostris, si tales « sunt quales accepimus, paucis *nimirum* optimæ in- « dolis similes, et re bellica præstantes : fama enim « eorum virtutis ad nostras aures pervenit.

XVI. Tullus eam admonitionem non aspernatus est : sed, factis decem dierum induciis, ut interim deliberaret et cognita Horatiorum voluntate respondere posset, in urbem reversus est. Sequentibus autem diebus consultatione cum optimatibus habita, postquam plurimis visum est Fuffetii propositiones admittere, accersivit tri-

αὐτούς· « Ἄνδρες Ὁράτιοι, Φουφέττιος ὁ Ἀλβανὸς « εἰς λόγους συνελθὼν ἐμοὶ τὴν τελευταίαν ἐπὶ στρατοπέδου σύνοδον ἔφη τοὺς προκινδυνεύσοντας ὑπὲρ « ἑκατέρας πόλεως τρεῖς ἄνδρας τὰ πολέμι' ἀγαθοὺς « κατὰ θείαν γεγενῆσθαι πρόνοιαν, ὧν οὐκ ἂν εὕροιμεν ἑτέρους οὔτε γενναιοτέρους οὔτ' ἐπιτηδειοτέρους· « Ἀλβανῶν μὲν Κοριατίους, Ῥωμαίων δ' ὑμᾶς. Τοῦτό « τε καταμαθὼν αὐτὸς ἐξητακέναι πρῶτον, εἰ βουλομένοις εἴη τοῖς ἀνεψιοῖς ὑμῶν ἐπιδοῦναι τὰ σώματα « τῇ πατρίδι· μαθὼν δ' αὐτοὺς ἀναδεχομένους τὸν « ὑπὲρ ἁπάντων ἀγῶνα κατὰ πολλὴν προθυμίαν, θαρρῶν εἰς μέσον ἐκφέρειν ἤδη τὸν λόγον, ἠξίου τε « καὶ ἐμὲ πεῖραν ὑμῶν λαβεῖν, πότερον βουλήσεσθε « προκινδυνεῦσαι τῆς πατρίδος ὁμόσε χωρήσαντες « Κοριατίοις ἢ παραχωρεῖτε τῆς φιλοτιμίας ταύτης « ἑτέροις. Ἐγὼ δ' ἀρετῆς μὲν ἕνεκα καὶ τῆς κατὰ « χεῖρα γενναιότητος, ἣν οὐ λανθάνουσαν ἔχετε, πάντων μάλιστ' ἂν δεξάμενος ὑμᾶς τὸν ὑπὲρ τῶν ἀριστείων κίνδυνον ἄρασθαι, δεδοικὼς δὲ μὴ τὸ πρὸς « τοὺς Ἀλβανοὺς τριδύμους συγγενὲς ἐμπόδιον ὑμῖν « γένηται τῆς προθυμίας, χρόνον ᾐτησάμην εἰς βουλήν, ἀνακωχὰς δεχημέρους ποιησάμενος· ὡς δ' « ἀφικόμην δεῦρο τὴν βουλὴν συνεκάλεσα καὶ προὔθηκα περὶ τοῦ πράγματος ἐν κοινῷ σκοπεῖν· δόξαν « δὲ ταῖς πλείοσι γνώμαις, εἰ μὲν ἑκόντες ἀναδέχοισθε « τὸν ἀγῶνα καλὸν ὄντα καὶ προσήκονθ' ὑμῖν, ὃν « ἐγὼ πρόθυμος ἤμην μόνος ὑπὲρ ἁπάντων διαγωνίσασθαι, ἐπαινεῖν τε καὶ δέχεσθαι τὴν χάριν ὑμῶν· « εἰ δὲ τὸ συγγενὲς ἐντρεπόμενοι μίασμα, οὐ γὰρ « δὴ κακοὶ ψυχὴν ὁμολογοῦντες εἶναι, τοὺς ἔξω τοῦ « γένους ἀξιώσαιτε καλεῖν, μηδεμίαν ὑμῖν ἀνάγκην « προσφέρειν. Ταῦτα τῆς βουλῆς ψηφισαμένης καὶ « οὔτε πρὸς ὀργὴν δεξομένης, εἰ δι' ὄκνου τὸ ἔργον « λάβοιτε, οὔτε μικρὰν χάριν εἰσομένης ὑμῖν, εἰ τιμιωτέραν ἡγήσεσθε τῆς συγγενείας τὴν πατρίδα, « τυγχάνετ' εὖ βουλευσάμενοι. »

XVII. Ὡς δὴ ταῦτ' ἤκουσαν οἱ νεανίαι μεταστάντες ἑτέρωσε καὶ διαλεχθέντες ὀλίγα πρὸς ἀλλήλους προσέρχονται πάλιν ἀποκρινούμενοι, καὶ λέγει ὑπὲρ ἁπάντων ὁ πρεσβύτατος τοιάδε· « Εἰ μὲν « ἐλευθέροις ἡμῖν οὖσι καὶ κυρίοις τῆς ἰδίας γνώμης ἐξουσίαν παρεῖχες, ὦ Τύλλε, βουλεύσασθαι « περὶ τοῦ πρὸς τοὺς ἀνεψιοὺς ἀγῶνος, οὐθὲν ἔτι « διαμελλήσαντες ἀπεκρινάμεθ' ἄν σοι τοὺς ἑαυτῶν « διαλογισμούς· ἐπειδὴ δὲ περίεστιν ἡμῖν ὁ πατήρ, οὗ « χωρὶς οὐδὲ τἀλάχιστα λέγειν ἢ πράττειν ἀξιοῦμεν, « αἰτούμεθά σε ὀλίγον ἀναδέξασθαι χρόνον τὴν ἀπόκρισιν ἡμῶν, ἕως τῷ πατρὶ διαλεχθῶμεν. » Ἐπαινέσαντος δὲ τοῦ Τύλλου τὴν εὐσέβειαν αὐτῶν, καὶ κελεύσαντος οὕτω ποιεῖν, ἀπῄεσαν ὡς τὸν πατέρα. Δηλώσαντες δ' αὐτῷ τὰς προκλήσεις τοῦ Φουφεττίου καὶ οὓς ὁ Τύλλος διελέχθη λόγους καὶ τελευταίαν τὴν ἑαυτῶν ἀπόκρισιν, ἠξίουν εἰπεῖν ἥντινα γνώμην αὐτὸς ἔχει. Ὁ δ' ὑπολαβών, « Ἀλλ' εὐσεβὲς μέν,

geminos fratres, atque ita eos allocutus est; « Fuffetius, « Horatii, cum venisset mecum in colloquium, in postremo concilio in castris habito dixit divina providentia factum, ut tres viri fortes ad certaminis periculum pro utraque civitate subeundum iam parati essent, « quibus neque alios generosiores neque magis idoneos « reperire possemus : ex Albanis quidem Curatii, ex « Romanis vero vosmet ipsi. Atque hac re cognita, « *dixit*, se primum perscrutatum esse, an vellent vestri « consobrini patriæ sua corpora donare : et cum eos « ad decernendum de summa rerum magna animi « alacritate et confidentia paratos vidisset, tum demum consilium suum in medium protulisse, et me « rogare ut explorem quisnam sit vester animus, « utrum pro patria cum Curiatiis dimicantes periclitari, « an istum honorem aliis concedere velitis. Equidem « neminem libentius quam vos, qui forti animo atque « manu strenui estis (id quod manifestum est) pro « honore et gloria periculum subire vellem : sed veritus ne cognatio, quæ vobis cum trigeminis Albanis intercedit, vestram alacritatem impediret, tempus ad deliberandum postulavi, factis decem dierum induciis. Et simul atque huc veni senatum « coegi, et rem proposui, ut communi consilio dispiceretur. Cum autem maior senatus pars decreverit, ut si lubenti animo certamen honestum vobisque dignum susceperitis, ad quod pro omnibus subeundum ego solus paratus eram, vos collaudemus « vestrumque beneficium accipiamus; sin vero, cognationis piaculum veriti, non enim propter ignaviam, « hoc recusaritis et alieni generis *propugnatores* vocandos censueritis, ut nullam vobis necessitatem afferamus, cum (*inquam*) senatus hoc decreverit, neque iniquo animo sit laturus, si hanc provinciam « detrectaveritis, neque parvam gratiam vobis sit habiturus, si patriam vestram cognationi prætuleritis, « vestrum est deliberare quidnam facturi sitis.

XVII. Juvenes his auditis secesserunt, et post breve colloquium redierunt ut responsum darent; et pro omnibus is qui natu erat maximus ita locutus est : « Si, « Tulle, nobis liberis et nostri iuris potestatem fecisses « consultandi de certamine cum consobrinis ineundo, « nulla interposita mora respondissemus tibi, quænam « esset nostra voluntas : sed quoniam nobis pater est superstes, sine quo nihil ne minimum quidem aut dicere « aut facere nobis licere putamus, rogamus te ut paullisper nostrum exspectes responsum, donec cum patre « hac de re egerimus. » Laudata a Tullo eorum pietate, iussi ita facere ad patrem iverunt. Postquam autem ei declararunt quid Fuffetius proposuisset, et verba quæ Tullus fecerat, et tandem ipsorum responsionem, eum rogarunt ut suam hac de re sententiam diceret. Ille vero excepta eorum oratione, « Rem piam

« ἔφη, πρᾶγμα ποιεῖτε, ὦ παῖδες, τῷ πατρὶ ζῶντες, « καὶ οὐδὲν ἄνευ τῆς ἐμῆς γνώμης διαπραττόμενοι· « καιρὸς δὲ καὶ ὑμᾶς αὐτοὺς ἤδη περὶ ὑμῶν τά γε « τηλικαῦτα φαίνεσθαι φρονοῦντας. Ὑπολαβόντες « οὖν τὸν ἐμὸν βίον ἤδη τέλος ἔχειν, φανερὸν ποιή- « σατέ μοι, τί δή ποτ' ἂν αὐτοὶ προείλεσθε πράττειν « ἄνευ τοῦ πατρὸς περὶ τῶν ἰδίων βουλευσάμενοι; « Ἀποκρίνεται πρὸς αὐτὸν ὁ πρεσβύτατος τοιάδε· « Ἐδεξάμεθ' ἄν, ὦ πάτερ, τὸν ὑπὲρ τῆς ἡγεμονίας « ἀγῶνα, καὶ πάσχειν ὑπεμείναμεν ὅ τι ἂν τῷ δαι- « μονίῳ δοκῇ· τεθνάναι γὰρ ἂν βουλοίμεθα μᾶλλον « ἢ ζῆν ἀνάξιοι γενόμενοι σοῦ τε καὶ τῶν προγόνων· « τό τε πρὸς τοὺς ἀνεψιοὺς συγγενὲς οὐχ ἡμεῖς πρό- « τεροι λύσομεν, ἀλλ' ὡς ὑπὸ τῆς τύχης διαλέλυται « στέρξομεν. Εἰ γὰρ Κοριατίοις ἔλαττον κρίνεται « τοῦ καλοῦ τὸ συγγενές, οὐδ' Ὁρατίοις τιμιώτερον « φανήσεται τὸ γένος τῆς ἀρετῆς. » Ὁ δὲ πατήρ, ὡς ἔμαθε τὴν διάνοιαν αὐτῶν, περιχαρὴς γενόμενος καὶ τὰς χεῖρας ἀνασχὼν εἰς τὸν οὐρανὸν πολλὰς ἔφη χάριτας εἰδέναι τοῖς θεοῖς, ὅτι παῖδας ἔδωκαν αὐτῷ γενέσθαι καλοὺς καὶ ἀγαθούς· ἔπειτα περιλαβὼν ἕκαστον αὐτῶν καὶ τὰς ἡδίστας ἀποδοὺς ἀσπασμῶν τε καὶ φιλημάτων φιλοφροσύνας, « Ἔχετ', ἔφη, καὶ τὴν ἐμὴν « γνώμην, ὦ παῖδες ἀγαθοί· καὶ πορευθέντες ἀποκρί- « νασθε Τύλλῳ τήν τ' εὐσεβῆ καὶ καλὴν ἀπόκρισιν. » Οἱ μὲν δὴ χαίροντες ἐπὶ τῇ παρακελεύσει τοῦ πατρὸς ἀπῄεσαν, καὶ προσελθόντες τῷ βασιλεῖ ἀναδέχονται τὸν ἀγῶνα, κἀκεῖνος συγκαλέσας τὴν βουλὴν καὶ πολλοὺς ἐπαίνους τῶν νεανίσκων διαθέμενος ἀποστέλλει πρέσβεις πρὸς τὸν Ἀλβανὸν τοὺς δηλώσοντας, ὅτι δέχονται Ῥωμαῖοι τὴν αἵρεσιν καὶ παρέξονται τοὺς Ὁρατίους διαγωνιουμένους ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς.

XVIII. Ἀπαιτούσης δὲ τῆς ὑποθέσεως καὶ τὸν τρόπον διεξελθεῖν τῆς μάχης ἀκριβῶς, καὶ τὰ μετὰ ταύτην γενόμενα πάθη θεατρικαῖς ἐοικότα περιπετείαις μὴ ῥαθύμως διελθεῖν, πειράσομαι καὶ περὶ τούτων ἐπ' ἀκριβείας ἕκαστον, ὡς ἐμὴ δύναμις, εἰπεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ χρόνος ἧκεν, ἐν ᾧ τέλος ἔδει λαβεῖν τὰς ὁμολογίας, ἐξῄεσαν μὲν αἱ τῶν Ῥωμαίων δυνάμεις πανστρατιᾷ, ἐξῄεσαν δὲ μετὰ ταῦθ' οἱ νεανίσκοι τοῖς πατρῴοις θεοῖς εὐξάμενοι, καὶ προῆγον ἅμα τῷ βασιλεῖ, κατευφημούμενοί θ' ὑπὸ παντὸς τοῦ κατὰ τὴν πόλιν ὄχλου καὶ παττόμενοι τὰς κεφαλὰς ἄνθεσιν· ἤδη δὲ καὶ ἡ τῶν Ἀλβανῶν ἐξεληλύθει στρατιά. Ἐπεὶ δὲ κατεστρατοπεδεύσαντο πλησίον ἀλλήλων, μεταίχμιον ποιησάμενοι τὸν διείργοντα τὴν Ῥωμαίων ἀπὸ τῆς Ἀλβανῶν ὅρον, ἔνθα καὶ πρότερον εἶχον ἑκάτεροι τοὺς χάρακας, πρῶτον μὲν ἱερὰ θύσαντες ὤμοσαν ἐπὶ τῶν ἐμπύρων στέρξειν τὴν τύχην, ἣν ἂν ἐκ τῆς μάχης τῶν ἀνεψιῶν ἑκατέρα πόλις ἐξενέγκηται, καὶ φυλάξειν τὰς ὁμολογίας βεβαίους, μηδένα προσάγοντες αὐταῖς δόλον αὐτοί τε καὶ γένος τὸ ἐξ αὐτῶν. Ἐπεὶ δὲ τὰ πρὸς θεοὺς ὅσια διεπράξαντο, θέμενοι τὰ ὅπλα προῆγον ἐκ τοῦ χάρακος ἀμφότεροι θεαταὶ τῆς μάχης

« (inquit) o filii facitis, qui ad patris voluntatem vivatis, « neque quidquam sine meo consensu faciatis : sed iam « tempus est ut et vos ipsi vestram in tanto negotio sententiam declaretis. Fingite igitur me iam fato defunc- « tum et declarate mihi quidnam consultantes de vestris « rebus patris consilio destituti facere statueritis ? » Tunc maximus natu ei respondit : « Susciperemus, mi pa- « ter, hoc certamen pro principatu, et sustineremus « quidvis ferre quod deo videretur. Mallemus enim « mori quam vivere præter tuam et maiorum nostrorum « dignitatem. Cognationem autem, quæ nobis cum con- « sobrinis intercedit, non nos priores solvemus, sed a « fortuna dissolutam æquo animo feremus. Si enim « Curiatii honestatem cognationi anteponunt, certe ne « Horatii quidem genus virtuti præferent. » Pater igitur, cognita eorum voluntate, lætitia perfusus, et sublatis in cœlum manibus, magnam se diis gratiam habere dixit, quod sibi liberos egregios et fortes dedissent. Deinde amplectens singulos et suavissimis amplexibus ac osculis datis, « Habetis, inquit, meam quoque sententiam, « o filii boni; et reversi Tullo tam pium et tam hones- « tum responsum referte. » Illi igitur læti patris adhortatione abierunt, et cum ad regem accessissent certamen susceperunt. Rex vero convocato senatu iuvenes prolixiore oratione collaudavit, et legatos ad Albanum misit, qui significarent, Romanos conditionem accipere et præbituros esse Horatios, qui de principatu certarent.

XVII. Quoniam vero præsens argumentum postulat, ut accurate ipsum etiam pugnæ modum describam, utque diligenter narrem casus tragicos qui hanc subsecuti sunt, singula pro virili parte accurate percensere conabor. Cum enim tempus venisset, quo pactorum conditiones ad finem perducendæ erant, omnes Romanorum copiæ prodierunt: postea vero prodierunt et ipsi iuvenes patrios deos adprecati, et cum rege incedentes, eosque tota urbana multitudo summis laudibus eí ferebat capitaque floribus conspergebat. Iam autem et Albanorum copiæ exierant. Tum castris in propinquo positis medium campum, qui Romani et Albani agri fines dividit, ubi etiam antea utrique castra metati erant, pugnæ destinarunt. Ac primum quidem mactatis victimis, iurarunt super ardentes aras se in ea fortuna acquieturos, quam ex prœlio consobrinorum utraque civitas retulisset, et fœdera constanter servaturos, et neque se neque posteros suos ullam fraudem commissuros. Rebus vero divinis rite peractis, utrique positis armis prodierunt ex castris pugnæ spectatores futuri, relicto ipsis certatoribus me-

ἐσόμενοι, τριῶν ἢ τεττάρων σταδίων τὸ μεταξὺ χωρίον τοῖς ἀγωνιζομένοις καταλιπόντες· καὶ μετ' οὐ πολὺ παρῆν τούς τε Κοριατίους ὁ τῶν Ἀλβανῶν στρατηγὸς ἄγων, καὶ τοὺς Ὁρατίους ὁ τῶν Ῥωμαίων βασιλεύς, ὡπλισμένους τε κάλλιστα καὶ τὸν ἄλλον ἔχοντας κόσμον οἷον ἄνθρωποι λαμβάνουσιν ἐπὶ θανάτῳ. Γενόμενοι δὲ σύνεγγυς ἀλλήλων τὰ μὲν ξίφη τοῖς ὑπασπισταῖς παρέδωκαν, προσδραμόντες δὲ περιέβαλλον ἀλλήλους κλαίοντες καὶ τοῖς ἡδίστοις ὀνόμασιν ἀνακαλοῦντες, ὥστ' εἰς δάκρυα προπεσεῖν ἅπαντας καὶ πολλὴν ἀστοργίαν κατηγορεῖν σφῶν τ' αὐτῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων, ὅτι παρὸν ἄλλοις τισὶ σώμασι κρῖναι τὴν μάχην, εἰς ἐμφύλιον αἷμα καὶ συγγενικὸν ἄγος τὸν ὑπὲρ τῶν πόλεων ἀγῶνα κατέκλεισαν. Παυσάμενοι δὲ τῶν ἀσπασμῶν οἱ νεανίσκοι καὶ τὰ ξίφη παρὰ τῶν ὑπασπιστῶν λαβόντες, ἀναχωρησάντων τῶν πέλας ἐτάξαντό τε καθ' ἡλικίαν καὶ συνῄεσαν ὁμόσε.

XIX. Τέως μὲν οὖν ἡσυχία τε καὶ σιγὴ κατεῖχεν ἀμφοτέρας τὰς δυνάμεις· ἔπειτ' ἀναβοήσεις τ' ἀθρόαι παρ' ἀμφοτέρων αὐτῶν ἐγίνοντο, καὶ παρακελεύσεις τοῖς μαχομένοις ἐναλλάξ, εὐχαί τε καὶ οἰμωγαὶ καὶ παντὸς ἄλλου πάθους ἐναγωνίου φωναὶ συνεχεῖς, αἱ μὲν πρὸς τὰ δρώμενά τε καὶ ὁρώμεν' ὑφ' ἑκατέρων, αἱ δὲ πρὸς τὰ μέλλοντά τε καὶ ὑποπτευόμενα· καὶ ἦν πλείω τὰ εἰκαζόμενά [τε καὶ δρώμενα] τῶν γινομένων. Ἥ τε γὰρ ὄψις ἐκ πολλοῦ διαστήματος γινομένη πολὺ τὸ ἀσαφὲς εἶχε, καὶ τὸ πρὸς τοὺς οἰκείους ἀγωνιστὰς ἑκάστοις συμπαθὲς ἐπὶ τὸ βεβουλημένον ἐλάμβανε τὰ πρασσόμενα· αἵ τε συνεχεῖς τῶν μαχομένων ἐπεμβάσεις καὶ ὑπαναχωρήσεις καὶ εἰς τὸ ἀντίπαλον αὖθις ἀντιμεταστάσεις, πολλαὶ καὶ ἀγχίστροφοι γινόμεναι, τὸ ἀκριβὲς τῆς γνώμης ἀφῃροῦντο· καὶ ταῦτ' ἐπὶ πολὺν ἐγίνετο χρόνον. Ῥώμην τε γὰρ σώματος ἔτυχον ὁμοίαν ἔχοντες ἑκάτεροι, καὶ τὸ γενναῖον τῆς ψυχῆς ἰσόρροπον, ὅπλοις τε καλλίστοις ἐσκεπασμένοι τὰ σώμαθ' ὅλα καὶ γυμνὸν οὐδὲν ἀπολιπόντες μέρος, ὅ τι καὶ τρωθὲν ὀξεῖαν ἔμελλεν οἴσειν τὴν τελευτήν, ὥστε πολλοὶ Ῥωμαίων τε καὶ Ἀλβανῶν ἐκ τοῦ φιλονεικεῖν τε καὶ συμπαθεῖν τοῖς σφετέροις ἔλαθον αὑτοὺς τὸ τῶν κινδυνευόντων μεταλαβόντες πάθος, ἀγωνισταί τε μᾶλλον ἐβούλοντ' ἢ θεαταὶ τῶν δρωμένων γεγονέναι. Ὀψὲ δ' οὖν ποθ' ὁ πρεσβύτατος τῶν Ἀλβανῶν τῷ πρὸς αὐτὸν ἀντιτεταγμένῳ συμπλέκεται παίων τε καὶ παιόμενος ἄλλας ἐπ' ἄλλαις πληγάς, καί πως τυγχάνει τοῦ Ῥωμαίου διὰ τοῦ βουβῶνος ἐνέγκας τὸ ξίφος. Ὁ δὲ τοῖς τ' ἄλλοις τραύμασι κεχαρωμένος ἤδη καὶ τὴν τελευταίαν πληγὴν θανατηφόρον ἔχων, ὑπολυθέντων τῶν μελῶν καταρρυεὶς ἀποθνήσκει. Ὡς δὲ τοῦτ' εἶδον οἱ θεαταὶ τῆς μάχης, ἅμα πάντες ἀνεβόησαν, Ἀλβανοὶ μὲν ὡς νικῶντες ἤδη, Ῥωμαῖοι δ' ὡς κρατούμενοι· τοὺς γὰρ δὴ σφετέρους δύο τοῖς τρισὶν Ἀλβανοῖς εὐκατεργάστους ὑπελάμβανον γενήσεσθαι. Ἐν ᾧ δ' ἐγίνετο ταῦτα, ὁ παρασπίζων τῷ πεσόντι Ῥωμαῖος, ὁρῶν ἐπὶ τῷ κατορθώματι περιχαρῆ τὸν Ἀλβανόν, ὠθεῖται

dio spatio trium quatuorve stadiorum: nec multo post dux Albanorum produxit Curiatios, et Romanorum rex Horatios, pulcherrime armatos, et reliquis ornatos ornamentis quæ homines morti destinati solent gestare. Cum autem propius utrique accessissent, gladios armigeris tradiderunt, et accurrentes se invicem complexi sunt flentes et suavissimis vocibus se salutantes, ita ut omnes in lacrimas prorumperent, et suam ipsorum ducumque nimiam immanitatem incusarent; quod cum potuissent per alios homines pugnam illam decernere, eo rem redegissent, ut consanguinei et cognati non sine piaculo de republica inter se dimicare cogerentur. Cum autem iuvenes salutandi finem fecissent, et gladios ab armigeris accepissent, omnesque qui eos circumstabant retro cessissent, secundum ætatem constiterunt, atque ita demum concurrerunt.

XIX. Hactenus igitur quies et silentium in utroque exercitu fuerat: inde vero frequentes acclamationes utrimque exortæ sunt, alternæque pugnantium exhortationes, tum vota et eiulatus ceterorumque affectuum, quos varii certantium casus ciere solent, crebræ voces, aliæ quidem ad ea quæ utrimque acta visaque sunt, aliæ vero ad futura et exspectata *accommodatæ;* ac longe plura fieri coniectabant, quam revera fiebant. Aspectus enim ex remotiore loco spectantium oculos fallebat; et suus cuique erga suos propugnatores affectus e suo consilio rem geri interpretabatur: tum crebri dimicantium insultus et recessus, et reciprocatæ aliquoties in adversarium incursiones *spectatorum* animos dubios reddebant; atque ita diu certatum est. Utrique enim erant pari corporis robore et pari animi generositate, et corpora tota habebant pulcherrimis armis munita, nullamque *corporis* partem nudam reliquerant, quæ vulnerata mortem celerem afferre posset. Quare multi ex Romanis et Albanis ob illud victoriæ studium et favorem, quo suos prosequebantur, non animadvertebant se haud aliter animo affici quam ipsos qui periclitarentur, et certare quam quæ gerebantur spectare malebant. Tandem tamen Albanorum natu maximus cum adversario sibi opposito manus conseruit, vulnera alia super alia inferens et accipiens; casuque Romanum gladio per inguen traiecit. Ille vero, cum iam aliis vulneribus gravaretur, et hoc postremo vulnere letali ictus esset, membris dissolutis collapsus obiit. Quod cum vidissent pugnæ spectatores, omnes simul clamorem sustulerunt, Albani quidem ut iam victores, Romani vero ut victi. Existimabant enim duos illos, qui ex suis superstites erant, facile a tribus Albanis cæsum iri. Interea vero is qui Romano prolapso defensor adstabat, Albanum victoria exsultantem cer-

ταχὺς ἐπ' αὐτὸν καὶ πολλὰ μὲν τραύματα δοὺς, πολλὰ δ' αὐτὸς λαβὼν τυγχάνει πως κατὰ τῆς σφαγῆς αὐτοῦ βάψας τὸ ξίφος καὶ διαχρησάμενος. Μεταβαλούσης δὲ τῆς τύχης ἐν ὀλίγῳ τά τε τῶν ἀγωνιζομένων ἔργα καὶ τὰ τῶν θεωμένων πάθη, καὶ Ῥωμαίων μὲν ἀναθαρρησάντων ἐκ τῆς πρότερον κατηφείας, Ἀλβανῶν δ' ἀφῃρημένων τὸ χαῖρον, ἑτέρα πάλιν ἀντιπνεύσασα τοῖς τῶν Ῥωμαίων κατορθώμασι τύχη τούτων μὲν ἐταπείνωσε τὰς ἐλπίδας, τὰ δὲ τῶν πολεμίων φρονήματ' ἐπῆρεν. Τοῦ γὰρ Ἀλβανοῦ πεσόντος, ὁ τὴν πλησίον αὐτοῦ ἔχων στάσιν ἀδελφὸς συμπλέκεται τῷ καταβαλόντι· καὶ τυγχάνουσιν ἀμφότεροι κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον πληγὰς ἐξαισίους ἐξενέγκαντες κατ' ἀλλήλων· ὁ μὲν Ἀλβανὸς τοῦ Ῥωμαίου κατὰ τοῦ μεταφρένου καὶ μέχρι τῶν σπλάγχνων βάψας τὸ ξίφος· ὁ δὲ Ῥωμαῖος ὑπελθὼν τὴν προβολὴν τοῦ πολεμίου καὶ τῶν ἰγνυῶν τὴν ἑτέραν ὑποτεμών.

XX. Ὁ μὲν δὴ τὸ καίριον τραῦμα λαβὼν εὐθὺς ἐτεθνήκει, ὁ δὲ τὴν ἰγνύαν τετρωμένος οὐκέτι βέβαιος ἦν ἑστάναι, σκάζων δὲ καὶ τὰ πολλὰ τῷ θυρεῷ διερειδόμενος ἀντεῖχεν ὅμως ἔτι, καὶ μετὰ τοῦ περιλειπομένου τῶν ἀδελφῶν ἐπὶ τὸν ὑπομένοντα Ῥωμαῖον ἐχώρει· περιέστησάν τ' αὐτὸν ὁ μὲν ἐξ ἐναντίας προσιὼν, ὁ δὲ κατὰ νώτου. Τῷ δὲ Ῥωμαίῳ δείσαντι μὴ κυκλωθεὶς πρὸς αὐτῶν εὐκατέργαστος γένηται δυσί τε μαχόμενος καὶ διχόθεν ἐπιοῦσιν, ἦν δ' ἀκραιφνὴς ἔτι, λογισμὸς εἰσέρχεται διελεῖν τοὺς πολεμίους ἀπ' ἀλλήλων, καὶ χωρὶς ἑκατέρῳ μάχεσθαι. Ῥᾷστα δὲ διαστήσειν αὐτοὺς ὑπελάμβανεν, εἰ δόξαν παράσχοι φυγῆς· οὐ γὰρ ὑπ' ἀμφοτέρων διώξεσθαι τῶν Ἀλβανῶν, ἀλλ' ὑφ' ἑνὸς, ὁρῶν τὸν ἀδελφὸν οὐκέτι καρτερὸν τὸν πόδα. Ταῦτα διανοηθεὶς ὡς εἶχε τάχους ἔφευγεν, καὶ συνέπεσεν αὐτῷ μὴ διαμαρτεῖν τῆς ἐλπίδος. Ὁ μὲν γὰρ ἕτερος τῶν Ἀλβανῶν οὐδεμίαν ἔχων πληγὴν καίριον ἐδίωκεν αὐτὸν ἐκ ποδὸς, ὁ δ' ἐπιβαίνειν ἀδύνατος ὢν πολὺ τοῦ δέοντος ὑστέρει. Ἔνθα δὴ τῶν Ἀλβανῶν τοῖς σφετέροις ἐπικελευομένων, τῶν δὲ Ῥωμαίων τὸν αὐτῶν ἀγωνιστὴν κακιζόντων, καὶ τῶν μὲν δὴ παιανιζόντων τε καὶ στεφανουμένων ὡς ἐπὶ κατορθουμένῳ τῷ ἀγῶνι, τῶν δ' ὀδυρομένων ὡς οὐκ ἂν ἔτι τῆς τύχης σφᾶς διαναστησομένης, ταμιευσάμενος τὸν καιρὸν ὁ Ῥωμαῖος ὑποστρέφει τ' ὀξέως, καὶ πρὶν ἢ φυλάξασθαι τὸν Ἀλβανὸν φθάνει τῷ ξίφει κατὰ τοῦ βραχίονος πληγὴν ἐνέγκας καὶ διελὼν τὸν ἀγκῶνα. Πεσούσης δὲ χαμαὶ τῆς χειρὸς ἅμα τῷ ξίφει, μίαν ἔτι πληγὴν καίριον ἐξενέγκας ἀποκτείνει τὸν Ἀλβανόν· καὶ μετὰ τοῦτον ἐπὶ τὸν τελευταῖον ὠσάμενος ἡμιθνῆτα καὶ παρειμένον ἐπικατασφάττει. Σκυλεύσας δὲ τοὺς τῶν ἀνεψιῶν νεκροὺς εἰς τὴν πόλιν ἠπείγετο, πρῶτος ἀπαγγεῖλαι θέλων τὴν ἑαυτοῦ νίκην τῷ πατρί.

XXI. Ἔδει δ' ἄρα καὶ τοῦτον ἄνθρωπον ὄντα μὴ πάντα διευτυχεῖν, ἀλλ' ἀπολαῦσαί τι τοῦ φθονε-

nens, celeriter in eum facit impetum; et multis vulneribus illatis, multis etiam acceptis, ipse quodammodo gladium in eius iugulum infixit, eumque interfecit. Cum autem brevi tempore fortuna et ipsam dimicantium conditionem et spectantium affectus mutasset, et Romani ex pristino mœrore animos collegissent et Albani lætitia privarentur, rursus alius adversus casus secundas Romanorum res atque spes afflixit et hostium animos erexit. Albano enim cæso, frater qui illi proximam stationem tenebat cum percussore manus conseruit; et eodem tempore utrique ingentibus vulneribus se mutuo affecerunt : Albanus enim gladium per Romani tergum ad viscera usque adegit, Romanus vero adversarii scutum subiit, et alterum poplitem ei succidit.

XX. Qui igitur letale vulnus acceperat statim obiit : alter vero, qui poplite sauciatus erat, non poterat amplius firmo gradu stare, sed claudicans et plerumque se clipeo sustentans aliquamdiu tamen *adversario* restitit, et cum fratre reliquo Romanum, qui solus supererat et ipsorum impetum sustinebat, aggressus est; eumque circumdederunt, alter quidem ex adverso adortus, alter vero a tergo. Romano autem verito ne ab illis circumventus facile conficeretur, quod cum duobus pugnaret et utrimque invaderetur, in mentem venit (erat enim adhuc integer) hostes segregare et cum utroque separatim pugnare. Facillime autem illos separari posse arbitrabatur, si fugæ opinionem *ipsis* præbuisset. Nam *persuasum habebat* non utrumque fratrem se insecuturum, sed unum tantum, quia alterum pede infirmo uti videbat. Capto igitur hoc consilio, quanta maxima potuit celeritate fugit, eique accidit ut spe sua minime frustraretur. Albanorum enim alter, qui nullam letalem plagam acceperat, e vestigio eum insequebatur : alter vero, qui incedere non poterat, longius quam oportuit remansit. Tunc Albanis clamore suos accendentibus, Romanis vero suo propugnatori ignaviam exprobrantibus, atque illis quidem iam pæana canentibus et se quasi parta iam victoria coronantibus, his vero lugentibus, quasi a fortuna erigi amplius non possent, Romanus prudenter observato tempore celeriter se convertit, et Albanum antequam sibi caveret in brachio vulneravit, cubitumque abscidit. Prolapsa autem humi manu una cum ipso gladio, alio vulnere letali illato Albanum interfecit, hocque cæso impetum in postremum fecit, eumque iam semimortuum et languentem iugulavit : atque spoliatis consobrinorum corporibus ad urbem properabat, quod ipse primus suæ victoriæ nuntium patri afferre vellet.

XXI. Sed oportebat hunc etiam, utpote hominem, non usquequaque felicem esse sed aliquid incommodi

ρου δαίμονος, ὅς αὐτὸν ἐκ μικροῦ μέγαν ἐν ὀλίγῳ θεὶς χρόνῳ καὶ εἰς ἐπιφάνειαν θαυμαστὴν καὶ παράδοξον ἐξάρας κατέβαλε φέρων αὐθημερὸν εἰς ἄχαριν συμφορὰν ἀδελφοκτόνον. Ὡς γὰρ ἐγγὺς ἐγένετο τῶν πυλῶν, ἄλλον τ' ὄχλον ὁρᾷ παντοδαπὸν ἐκχεόμενον ἐκ τῆς πόλεως, καὶ δὴ καὶ τὴν ἀδελφὴν τρέχουσαν· διαταραχθεὶς δὲ κατὰ τὴν πρώτην πρόσοψιν, ὅτι καταλιποῦσα τὴν μετὰ μητρὸς οἰκουρίαν παρθένος ἐπίγαμος εἰς ὄχλον αὑτὴν ἔδωκεν ἀγνῶτα, καὶ πολλοὺς λαμβάνων λογισμοὺς ἀτόπους, τελευτῶν ἐπὶ τοὺς ἐπιεικεῖς καὶ φιλανθρώπους ἀπέκλινεν, ὡς ἀσπάσασθαί τε πρώτη τὸν σωθέντ' ἀδελφὸν ποθοῦσα, καὶ τὰς ἀρετὰς τῶν τεθνηκότων παρ' αὐτοῦ μαθεῖν βουλομένη τῶν εὐσχημόνων ὑπερίδοι, γυναικεῖόν τι πάσχουσα. Ἡ δ' ἄρα οὐ τοὺς ἀδελφοὺς ποθοῦσα τὰς ἀσυνήθεις ἐτόλμησεν ἐξελθεῖν ὁδοὺς, ἀλλ' ἔρωτι κρατουμένη τῶν ἀνεψιῶν ἑνὸς, ᾧ καθωμολόγηθ' ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐπὶ γάμῳ, καὶ κρύπτουσα τὸ πάθος ἀπόρρητον· ἐπειδὴ δὲ τῶν ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου τινὸς ἤκουσεν ἀπαγγέλλοντος τὰ περὶ τὴν μάχην, οὐκέτι κατέσχεν, ἀλλ' ἐκλιποῦσα τὴν οἰκίαν ὥσπερ αἱ μαινάδες ἐφέρετο πρὸς τὰς πύλας, οὐδὲν ἐπιστρεφομένη τῆς ἀνακαλούσης τε καὶ μεταδιωκούσης τροφοῦ. Ἔξω δὲ γενομένη τῆς πόλεως, ὡς τὸν ἀδελφὸν εἶδε περιχαρῆ τοὺς ἐπινικίους ἐπικείμενον στεφάνους, οἷς αὐτὸν ὁ βασιλεὺς ἀνέδησε, καὶ τοὺς ἑταίρους αὐτοῦ φέροντας τὰ τῶν πεφονευμένων σκῦλα, ἐν οἷς ἦν πέπλος ποικίλος, ὃν αὐτὴ μετὰ τῆς μητρὸς ἐξυφήνασα τῷ μνηστῆρι δῶρον εἰς τὸν μέλλοντα γάμον ἀπεστάλκει· ποικίλους γὰρ ἔθος ἐστὶν ἀμφιέννυσθαι πέπλους Λατίνων τοῖς μετιοῦσι τὰς νύμφας· τοῦτον δὴ τὸν πέπλον θεασαμένη πεφυρμένον αἵματι, τόν τε χιτῶνα κατερρήξατο καὶ ταῖς χερσὶν ἀμφοτέραις παίουσα τὸ στῆθος ἐθρήνει καὶ ἀνεκαλεῖτο τὸν ἀνεψιὸν, ὥστε πολλὴν κατάπληξιν εἰσελθεῖν ἅπαντας, ὅσοι κατὰ τὸν αὐτὸν ἦσαν τόπον. Ἀνακλαυσαμένη δὲ τὸν μόρον τοῦ μνηστῆρος ἀτενέσι τοῖς ὀφθαλμοῖς εἰς τὸν ἀδελφὸν ὁρᾷ καὶ λέγει· « Μιαρώτατ' ἄνθρωπε, χαίρεις ἀποκτείνας τοὺς ἀνε« ψιοὺς, κἀμὲ τὴν παναθλίαν ἀδελφὴν ἀποστερήσας « γάμου, ὦ δύστηνε! Ἆρ' οὐδ' ἔλεος εἰσέρχεταί σε « τῶν ἀπολωλότων συγγενῶν, οὓς ἀδελφοὺς ἐκάλεις, « ἀλλ' ὥσπερ ἀγαθόν τι διαπεπραγμένος ἐξέστηκας « τῶν φρενῶν ὑπὸ τῆς ἡδονῆς καὶ στεφάνους ἐπὶ τοῖς « τοιούτοις ἐπίκεισαι κακοῖς, τίνος ἔχων ψυχὴν θη« ρίου; » Κἀκεῖνος ὑπολαβὼν, « Φιλοῦντος, ἔφη, τὴν « πατρίδα πολίτου, καὶ τοὺς κακῶς αὐτῇ βουλομένους « κολάζοντος, ἐάν τ' ἀλλότριοι τύχωσιν αὐτῆς ὄντες « ἐάν τ' οἰκεῖοι· ἐν οἷς τίθεμαι καὶ σὲ, ἥτις ἐνὶ καιρῷ « τὰ μέγιστ' ἀγαθῶν τε καὶ κακῶν συμβεβηκόθ' ἡμῖν « ἐπιγνοῦσα, τήν τε νίκην τῆς πατρίδος, ἣν ὁ σὸς « ἀδελφὸς ἐγὼ πάρειμι κατάγων, καὶ τὸν θάνατον « τῶν ἀδελφῶν, οὐκ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς, ὦ μιαρὰ σὺ, « τοῖς κοινοῖς τῆς πατρίδος χαίρεις, οὐδ' ἐπὶ ταῖς « συμφοραῖς ταῖς ἰδίαις τῆς οἰκίας ἀλγεῖς, ἀλλ' ὑπερ-

ab invidia fortunæ accipere : quæ cum eum ex parvo magnum exiguo temporis spatio fecisset, et ad summum splendoris et gloriæ fastigium præter omnium opinionem extulisset, eodem die afflixit et in ingratam calamitatem ob sororis cædem coniecit. Cum enim ad portam accessisset, cum aliam turbam ex urbe effusam tum etiam sororem currentem conspexit; primoque aspectu turbatus, quod virgo iam nubilis deserta matris custodia turbæ incognitæ se commisisset, post multas absurdas cogitationes tandem ad æquiores et humanas ratiocinationes animum inclinavit, et existimavit eam, quod prima fratrem incolumem salutare et ex ipso cognoscere vellet quam fortiter ceteri occubuissent, more mulierum decorum neglexisse. At illa non fratrum desiderio in viam insolitam ausa erat progredi, sed amore capta unius e consobrinis, cui a patre desponsata fuerat; amoremque suum hactenus occultaverat, sed cum audisset pugnæ eventum, quem quidam ex castris reversus renuntiarat, non potuit amplius se continere, et domo relicta, instar Baccharum ad portam ferebatur, nutricem revocantem ac insequentem nihil respiciens. Egressa autem ex urbe cum fratrem conspexisset exsultantem et victoriæ coronis ornatum, quibus eum rex coronarat, eiusque sodales ferentes cæsorum spolia, inter quæ erat paludamentum pictum, quod ipsa adiuvante matre confecerat et sponso pro nuptiali dono miserat (moris enim est Latinis ut proci, qui mulierum nuptias ambiunt, paludamento picto induantur); ubi hoc igitur paludamentum sanguine fœdatum conspexit, pallium laceravit, et utraque manu pectus tundens lugebat, et consobrinum identidem vocabat, ita ut omnes qui aderant obstupescerent. Defleta autem sponsi morte, fixis in fratrem oculis hæc effatur : « O scelestissime mortalium, exsultas « quod consobrinos interfeceris, meque tuam sororem « miserrimam nuptiis orbaris, o infelix! nihilne te « miseret cognatorum cæsorum, quos fratres appellabas. « sed quasi præclarum aliquod facinus patraris, præ « gaudio mentis es impos, et in tantis calamitatibus « coronatus incedis? cuiusnam feræ animum habes? » Cui ille respondit : « Immo vero civis patriam amantis, « et eos qui male ei volunt ulciscentis, sive externos, « sive domesticos. In quo numero te quoque pono, « quæ uno eodemque tempore, cum cognoveris et sum« ma bona et summa mala quæ nobis acciderunt, vic« toriam patriæ partam, quam ego frater tuus reporto, « et fratrum cædem, tamen, o scelesta, neque ob « publicam patriæ felicitatem lætaris, neque ob privatas « domus calamitates doles, sed contemptis fratribus

« ἰδοῦσα τῶν σεαυτῆς ἀδελφῶν τὸν τοῦ μνηστῆ-« ρος ἀνακλαίεις μόρον, οὐδ' ὑπὸ τοῦ σκότους ἀπο-« φθαρεῖσά που κατὰ μόνας, ἀλλ' ἐν τοῖς ἁπάντων « ὀφθαλμοῖς, καί μοι τὴν ἀρετὴν καὶ τοὺς στεφάνους « ὀνειδίζεις, ὦ ψευδοπαρθένε καὶ μισάδελφε καὶ ἀνα-« ξία τῶν προγόνων. Ἐπειδὴ τοίνυν οὐ τοὺς ἀδελ-« φοὺς ποθεῖς, ἀλλὰ τοὺς ἀνεψιοὺς, καὶ τὸ μὲν σῶμ' « ἐν τοῖς ζῶσιν ἔχεις, τὴν δὲ ψυχὴν παρὰ τῷ νεκρῷ, « ἄπιθι πρὸς ἐκεῖνον, ὃν ἀνακαλῇ, καὶ μήτε τὸν πα-« τέρα μήτε τοὺς ἀδελφοὺς καταίσχυνε. » Ταῦτ' εἰπὼν οὐχ ἐφύλαξεν ἐν τῷ μισοπονήρῳ τὸ μέτριον, ἀλλ' ὡς εἶχεν ὀργῆς ὠθεῖ διὰ τῶν πλευρῶν αὐτῆς τὸ ξίφος· ἀποκτείνας δὲ τὴν ἀδελφὴν παρῆν ὡς τὸν πατέρα. Οὕτω δ' ἄρα μισοπόνηρα καὶ αὐθάδη τὰ τῶν τότε Ῥωμαίων ἤθη καὶ φρονήματ' ἦν καί, εἴ τις αὐτὰ βούλοιτο παρὰ τὰ νῦν ἔργα καὶ τοὺς ἐφ' ἡμῶν ἐξετάζειν βίους, ὠμὰ καὶ σκληρὰ καὶ τῆς θηριώδους οὐ πολὺ ἀπέχοντα φύσεως, ὥστε πάθος οὕτω δεινὸν ὁ πατὴρ ἀκούσας οὐχ ὅπως ἠγανάκτησεν, ἀλλὰ καλῶς καὶ προσηκόντως ὑπέλαβε τὸ πραχθὲν ἔχειν· ὅς γ' οὔτ' εἰς τὴν οἰκίαν εἴασεν εἰσενεχθῆναι τὸν νεκρὸν τῆς θυγατρὸς, οὔτ' ἐν τοῖς πατρῴοις τεθῆναι μνήμασιν ἐπέτρεψεν, οὔτε κηδείας καὶ περιστολῆς καὶ τῶν ἄλλων νομίμων μεταλαβεῖν· ἀλλ' οἱ παριόντες αὐτὴν ἐρριμμένην ἐν ᾧ διεχρήσθη χωρίῳ λίθους ἐπιφοροῦντες καὶ γῆν ἐκήδευσαν ὡς πτῶμ' ἔρημον κηδομένων. Ταῦτά τε δὴ στερρὰ τοῦ ἀνδρὸς, καὶ ἔτι πρὸς τούτοις, ἃ μέλλω λέγειν· ὡς γὰρ ἐπὶ καλοῖς τε καὶ εὐτυχέσιν ἔργοις αὐθήμερον ἔθυε τοῖς πατρῴοις θεοῖς ἃς εὔξατο θυσίας, καὶ τοὺς συγγενεῖς ἑστιάσει λαμπρᾷ [τε καὶ] καθάπερ ἐν ταῖς μεγίσταις ἑορταῖς ὑπεδέχετο, ἐλάττους ἡγούμενος τὰς ἰδίας συμφορὰς τῶν κοινῶν τῆς πατρίδος ἀγαθῶν. Τοῦτο δ' οὐ μόνον ὁ Ὁράτιος, ἀλλὰ καὶ μετ' ἐκεῖνον ἄλλοι συχνοὶ Ῥωμαίων μνημονεύονται ποιήσαντες ἄνδρες ἐπιφανεῖς, λέγω δὲ τὸ θύειν καὶ στεφηφορεῖν καὶ θριάμβους κατάγειν τέκνων αὐτοῖς ἀπολωλότων ἔναγχος, ὅταν εὐτυχήσῃ δι' αὐτοὺς τὸ κοινόν· ὑπὲρ ὧν κατὰ τοὺς οἰκείους ἐρῶ καιρούς.

XXII. Μετὰ δὲ τὴν μάχην τῶν τριδύμων Ῥωμαῖοι μὲν οἱ τότ' ὄντες ἐπὶ στρατοπέδου ταφὰς ποιησάμενοι λαμπρὰς τῶν ἀποθανόντων ἐν οἷς ἔπεσον χωρίοις, καὶ θύσαντες τἀπινίκια τοῖς θεοῖς ἐν εὐπαθείαις ἦσαν· Ἀλβανοὶ δ' ἀχθόμενοι [ἐπὶ] τοῖς συμβεβηκόσι καὶ τὸν ἡγεμόνα δι' αἰτίας ἔχοντες, ὡς κακῶς ἐστρατηγηκότα, ἄσιτοί θ' οἱ πολλοὶ καὶ ἀθεράπευτοι τὴν ἑσπέραν ἐκείνην διετέλεσαν. Τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ καλέσας αὐτοὺς ὁ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς εἰς ἐκκλησίαν καὶ πολλὰ παραμυθησάμενος, ὡς οὔτ' ἄσχημον ἐπιτάξων αὐτοῖς οὐδὲν οὔτε χαλεπὸν οὐδ' ὃ μὴ συγγενέσι πρέπει, τῇ δ' αὐτῇ γνώμῃ περὶ ἀμφοτέρων τῶν πόλεων τὰ κράτιστα καὶ συμφορώτατα βουλεύσων, καὶ τὸν ἄρχοντά τ' αὐτῶν Φουφέττιον ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς κατασχὼν, ἄλλο τ' οὐδὲν τῶν πολιτικῶν μεθαρμοσάμενος οὐδὲ

« sponsi mortem deploras, neque in caliginem te sola « abscondis, sed hoc in omnium oculis facis; et mihi fortitudinem et coronas exprobras, o virgo ementita et « fratribus iniqua et maioribus indigna. Quando igitur non luges fratres sed consobrinos, et corpus quidem inter vivos, animam vero apud mortuum habes, « abi ad eum quem toties vocas, neque patrem neque « fratres dedecora. » His dictis ignaviam sororis aversatus modum non servavit; sed ut erat iratus per latus eius ensem adegit : et cæsa sorore ad patrem accessit. Adeo autem mores et animi Romanorum tunc ignaviam detestabantur et severi erant, et siquis velit eos cum nostræ ætatis factis et vita conferre crudeles et rigidi et ad ferinam quandam immanitatem propius accedentes, ut pater eius tam atroci facinore audito non solum id iniquo animo non tulerit, sed etiam præclarum et decorum existimarit : siquidem neque passus est filiæ cadaver in ædes inferri, neque permisit ut in patriis monumentis conderetur aut particeps fieret exsequiarum et ornamentorum funebrium aliarumve ex more rerum, sed qui prætaeribant eam iacentem in eo ipso loco ubi cæsa erat congestis lapidibus et terra, ut cadaver destitutum cura domesticorum, sepeliverunt. Atque hæc quidem viri duritiem indicant; sed prætera ea quæ sum dicturus. Nam, quasi re præclare et feliciter gesta, eo ipso die mactavit diis patriis quas voverat victimas, cognatosque splendidis epulis, ut in festis maximis mos est, excepit, privatarum calamitatum quam publicorum patriæ bonorum rationem minorem habens. Hoc autem non ipse solus Horatius, sed etiam post illum multi alii Romani viri illustres fecisse dicuntur : sacrificasse scilicet et coronas gestasse et triumphum egisse liberis suis recens defunctis, quoties ipsorum opera faustum aliquod reipublicæ contigisset. De quibus rebus suo tempore dicetur.

XXII. Ceterum post pugnam trigeminorum Romani, qui in castris erant, cum splendide defunctos humassent in illis ipsis locis ubi ceciderant, et sacrificia fecissent ut ob partam victoriam diis gratias agerent, genio indulserunt. Albani vero mœsti ob tristem casum et ducem ut malum imperatorem accusantes, plerique impasti neglecta omni corporis cura eo vespere manserunt. Postero die rex Romanorum, eis ad concionem convocatis, et multis verbis consolatus, promisit se nihil turpe nihil grave nihil denique contra cognationis iura illis imperaturum, sed eodem animo utriusque civitatis utilitati et commodis consulturum : atque Fuffetio eorum imperatore in eodem magistratu relicto neque ullo reipublicæ ipsorum instituto mutato aut innovato domum co-

κινήσας, ἀπῆγεν ἐπ' οἴκου τὴν δύναμιν. Καταγαγόντι δ' αὐτῷ τὸν ψηφισθέντα ὑπὸ τῆς βουλῆς θρίαμβον, καὶ τὰ πολιτικὰ πράττειν ἀρξαμένῳ, προσέρχονται τῶν πολιτῶν ἄνδρες οὐκ ἀφανεῖς τὸν Ὁράτιον ἄγοντες ὑπὸ δίκην, ὡς οὐ καθαρὸν αἵματος ἐμφυλίου διὰ τὸν τῆς ἀδελφῆς φόνον· καὶ καταστάντες μακρὰν διεξῆλθον δημηγορίαν, τοὺς νόμους παρεχόμενοι τοὺς οὐκ ἐῶντας ἄκριτον ἀποκτείνειν οὐθένα, καὶ τὰ παρὰ τῶν θεῶν ἁπάντων μηνίματα ταῖς μὴ κολαζούσαις πόλεσι τοὺς ἐναγεῖς διεξιόντες. Ὁ δὲ πατὴρ ἀπελογεῖτο περὶ τοῦ μειρακίου κατηγορῶν τῆς θυγατρὸς, καὶ τιμωρίαν, οὐ φόνον εἶναι τὸ πραχθὲν λέγων, δικαστήν θ' αὐτὸν ἀξιῶν εἶναι τῶν ἰδίων κακῶν ἀμφοτέρων γενόμενον πατέρα. Συχνῶν δὲ λόγων ῥηθέντων ὑφ' ἑκατέρων, πολλὴ τὸν βασιλέα κατεῖχεν ἀμηχανία τί τέλος ἐξενέγκῃ περὶ τῆς δίκης. Οὔτε γὰρ ἀπολῦσαι τοῦ φόνου τὸν ὁμολογοῦντα τὴν ἀδελφὴν ἀνῃρηκέναι πρὸ δίκης, καὶ ταῦτ' ἐφ' οἷς οὐ συνεχώρουν ἀποκτείνειν οἱ νόμοι, καλῶς ἔχειν ὑπελάμβανεν, ἵνα μὴ τὴν ἀρὰν καὶ τὸ ἄγος ἀπὸ τοῦ δεδρακότος εἰς τὸν ἴδιον οἶκον εἰσενέγκηται, οὔθ' ὡς ἀνδροφόνον ἀποκτεῖναι τὸν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἑλόμενον προκινδυνεῦσαι, καὶ τοσαύτης αὐτῇ δυναστείας γενόμενον αἴτιον, ἄλλως τε καὶ τοῦ πατρὸς ἀπολύοντος αὐτὸν τῆς αἰτίας, ᾧ τὴν περὶ τῆς θυγατρὸς ὀργὴν ἥ τε φύσις ἀπεδίδου πρώτῳ καὶ ὁ νόμος. Ἀπορούμενος δὲ τί χρήσεται τοῖς πράγμασι, τελευτῶν κράτιστον εἶναι διέγνω τῷ δήμῳ τὴν διάγνωσιν ἐπιτρέπειν. Γενόμενος δὲ θανατηφόρου κρίσεως τότε πρῶτον ὁ Ῥωμαίων δῆμος κύριος τῇ γνώμῃ τοῦ πατρὸς προσέθετο, καὶ ἀπολύει τοῦ φόνου τὸν ἄνδρα· οὐ μὴν ὅ γε βασιλεὺς ἀποχρῆν ὑπέλαβε τοῖς βουλομένοις τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς ὅσια φυλάττειν τὴν ὑπ' ἀνθρώπων συντελεσθεῖσαν ὑπὲρ αὐτοῦ κρίσιν, ἀλλὰ μεταπεμψάμενος τοὺς ἱεροφάντας ἐκέλευσεν ἐξιλάσασθαι θεούς τε καὶ δαίμονας, καὶ καθᾶραι τὸν ἄνδρα οἷς νόμος τοὺς ἀκουσίους φόνους ἁγνίζεσθαι καθαρμοῖς. Κἀκεῖνοι βωμοὺς ἱδρυσάμενοι δύο, τὸν μὲν Ἥρας, ἣ λέλογχεν ἐπισκοπεῖν ἀδελφὰς, τὸν δ' ἕτερον ἐπιχωρίου θεοῦ τινος ἢ δαίμονος Ἰανοῦ λεγομένου κατὰ τὴν ἐπιχώριον γλῶτταν, ἐπωνύμου δὲ Κοριατίων τῶν ἀναιρεθέντων ἀνεψιῶν ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς, καὶ θυσίας τινὰς ἐπ' αὐτοῖς ποιήσαντες, τοῖς τ' ἄλλοις καθαρμοῖς ἐχρήσαντο καὶ τελευτῶντες ὑπήγαγον τὸν Ὁράτιον ὑπὸ ζυγόν. Ἔστι δὲ Ῥωμαίοις νόμιμον, ὅταν πολεμίων παραδιδόντων τὰ ὅπλα γένωνται κύριοι, δύο καταπήττειν ξύλ' ὀρθὰ καὶ τρίτον ἐφαρμόττειν αὐτοῖς ἄνωθεν πλάγιον, ἔπειθ' ὑπάγειν τοὺς αἰχμαλώτους ὑπὸ ταῦτα καὶ διελθόντας ἀπολύειν ἐλευθέρους ἐπὶ τὰ σφέτερα. Τοῦτο καλεῖται παρ' αὐτοῖς ζυγὸν, ᾧ καὶ οἱ τότε καθαίροντες τὸν ἄνδρα τελευταίῳ τῶν περὶ τοὺς καθαρμοὺς νομίμων ἐχρήσαντο. Ἐν ᾧ δὲ τῆς πόλεως χωρίῳ τὸν ἁγνισμὸν ἐποιήσαντο, ἅπαντες Ῥωμαῖοι νομίζουσιν ἱερόν· ἔστι δ' ἐν τῷ στενωπῷ τῷ φέροντι ἀπὸ Καρίνης

pias reduxit. Cumque ex senatus consulto triumphasset et iam se ad civiles caussas cognoscendas verteret, venerunt ad eum cives non ignobiles, qui Horatium ut sanguine domestico ob cædem sororis pollutum reum egerunt. Qui cum eum in ius eduxissent, longa oratione sunt usi leges proferentes, quæ non paterentur quemquam indicta caussa occidi, et recensentes exempla iræ divinæ in civitates, quæ scelera impunita reliquissent. At pater filium purgabat accusans filiam, factumque non cædem sed ultionem appellandum dicens, et se, qui esset utriusque pater, domesticorum malorum iudicem esse æquum censebat. Multis autem hinc inde in utramque partem dictis, rex valde hærebat, dubitans quænam sententia in hac lite pronuntianda esset. Neque enim cæde eum absolvere, qui fatebatur a se sororem indicta caussa occisam, idque propter crimen ob quod leges hominem occidi vetabant, bene factum arbitrabatur, ne diras et piaculum eius qui cædem patrarat in suam familiam converteret: neque etiam fas putabat ut parricidam interficere eum, qui pro patria caput suum periculis obiectare non dubitaverat, et qui tantæ potentiæ accessionis sibi auctor fuerat, præsertim cum pater eum crimine illo liberaret, cui potissimum et natura et lex ipsa filiæ ultionem permittebat. Dubitans vero quidnam faciendum esset tandem optimum factu iudicavit eius rei cognitionem populo permittere. Tunc igitur primum populus Romanus capitalis iudicii potestatem adeptus, patris sententiam comprobavit et parricidio adolescentem absolvit. Verumtamen rex arbitrabatur non sufficere iis qui pietatem erga deos custodire vellent tale hominum iudicium: sed accersitis pontificibus iussit deos et genios placari, et lustrari hominem lustrationibus quibus cædes non voluntariæ solent expiari. Illi vero duas erexerunt aras, alteram quidem Junoni, ad quam sororum cura pertinet: alteram vero deo sive genio indigenæ, qui illorum lingua Janus vocatur, cuius cognomen Curiatii consobrini ab Horatio interfecti ferebant, et in his aris sacris quibusdam factis cum aliis expiationibus usi sunt, tum vero postremo Horatium sub iugum miserunt. Est autem Romanis mos, ut quoties hostes traditis armis deditionem faciunt duas hastas rectas humi defigant, et tertiam supra illas transversam accommodent, deinde captivos sub illas mittant: et ubi transierunt eos domum suam liberos demittant. Hocque ab illis iugum vocatur: quem ritum postremum inter ceteras expiationes adhibuerunt illi, qui tunc juvenem lustrarunt. Locum autem urbis ubi expiationem fecerunt, omnes Romani sacrum arbitrantur. Est autem in vico,

κάτω τοῖς ἐπὶ τὸν Κύπριον ἐρχομένοις στενωπὸν, ἔνθ' οἵ τε βωμοὶ μένουσιν οἱ τόθ' ἱδρυθέντες, καὶ ξύλον ὑπὲρ αὐτῶν τέταται δυσὶ τοῖς ἄντικρυς ἀλλήλων τοίχοις ἐνηρμοσμένον, ὃ γίνεται τοῖς ἐξιοῦσιν ὑπὲρ κεφαλῆς, καλούμενον τῇ Ῥωμαϊκῇ διαλέκτῳ ξύλον ἀδελφῆς. Τοῦτο μὲν δὴ τὸ χωρίον τῆς συμφορᾶς τοῦ ἀνδρὸς μνημεῖον ἐν τῇ πόλει φυλάττεται, θυσίαις γεραιρόμενον ὑπὸ Ῥωμαίων καθ' ἕκαστον ἐνιαυτόν· ἕτερον δὲ τῆς ἀρετῆς, ἣν ἐπεδείξατο κατὰ τὴν μάχην, μαρτύριον ἡ γωνιαία στυλὶς ἡ τῆς ἑτέρας παστάδος ἄρχουσα ἐν ἀγορᾷ, ἐφ' ἧς ἔκειτο τὰ σκῦλα τῶν Ἀλβανῶν τριδύμων. Τὰ μὲν οὖν ὅπλ' ἠφάνισται διὰ μῆκος χρόνου, τὴν δ' ἐπίκλησιν ἡ στυλὶς ἔτι φυλάττει τὴν αὐτὴν, Ὁρατία καλουμένη πίλα. Ἔστι δὲ καὶ νόμος παρ' αὐτοῖς δι' ἐκεῖνο κυρωθεὶς τὸ πάθος, ᾧ καὶ εἰς ἐμὲ χρῶνται, τιμὴν καὶ δόξαν ἀθάνατον τοῖς ἀνδράσιν ἐκείνοις περιτιθεὶς, ὃ κελεύων, οἷς ἂν γένωνται τρίδυμοι παῖδες ἐκ τοῦ δημοσίου τὰς τροφὰς τῶν παίδων χορηγεῖσθαι μέχρι ἥβης. Τὰ μὲν δὴ περὶ τὴν Ὁρατίων οἰκίαν γενόμενα θαυμαστὰς καὶ παραδόξους περιπετείας λαβόντα τοιούτου τέλους ἔτυχεν.

qui fert a Carinis deorsum eis qui ad Cyprium vicum eunt, ubi etiamnunc aræ tunc erectæ stant, et lignum supra eas transversum infixum duobus parietibus inter se adversis, quod capiti exeuntium imminet et sermone Romano Tigillum sororium vocatur. Hic igitur locus ut calamitatis illius viri monumentum in urbe servatur anniversariis sacrificiis a populo Romano celebratus. Alterum vero documentum fortitudinis, quam in prœlio demonstravit, est pila angularis, a qua altera fori porticus incipit, supra quam posita erant trigeminorum Albanorum spolia. Sed arma vetustate consumpta sunt, at pila eandem appellationem retinens Horatia pila vocatur. Quinetiam lex apud ipsos ob casum illum est lata, qua ad meam usque ætatem utebantur, in honorem et gloriam immortalem illorum iuvenum, quæ iubet filiis illorum quibus trigemini filii nascantur de publico alimenta ad pubertatem usque suppeditari. Qui igitur Horatiorum familiæ acciderunt mirabiles et inopinati casus talem exitum habuerunt.

XXIII. Ὁ δὲ Ῥωμαίων βασιλεὺς ἐνιαύσιον διαλιπὼν χρόνον, ἐν ᾧ πάντα τὰ πρὸς τὸν πόλεμον ἐπιτήδεια παρεσκευάσατο, στρατὸν ἐξάγειν ἐπὶ τὴν Φιδηναίων ἔγνω πόλιν, προφάσεις τοῦ πολέμου ποιησάμενος, ὅτι κληθέντες εἰς ἀπολογίαν περὶ τῆς ἐπιβουλῆς, ἣν συνεστήσαντο κατὰ Ῥωμαίων τε καὶ Ἀλβανῶν, οὐχ ὑπήκουσαν, ἀλλ' εὐθὺς ἀναλαβόντες τὰ ὅπλα καὶ τὰς πύλας κλείσαντες Οὐϊεντανῶν τε συμμαχίαν ἐπαγόμενοι ἐκ τοῦ φανεροῦ ἀφειστήκεσαν, καὶ τοῖς παραγενομένοις ἐκ Ῥώμης πρεσβευταῖς πυνθανομένοις τὴν αἰτίαν τῆς ἀποστάσεως ἀπεκρίναντο, μηδὲν αὐτοῖς ἔτι πρᾶγμα πρὸς τὴν Ῥωμαίων πόλιν εἶναι κοινὸν, ἐξ οὗ Ῥωμύλος ὁ βασιλεὺς αὐτῶν ἐτελεύτησε, πρὸς ὃν ἐποιήσαντο τὰ περὶ τῆς φιλίας ὅρκια. Ταύτας δὴ τὰς προφάσεις λαβὼν, τήν τ' οἰκείαν καθώπλιζε δύναμιν, καὶ τὰς παρὰ τῶν συμμάχων μετεπέμπετο· πλεῖστον δὲ καὶ κράτιστον ἐπικουρικὸν ἐκ τῆς Ἀλβανῶν πόλεως Μέττος Φουφέττιος ἧκεν ἄγων, ὅπλοις κεκοσμημένον ἐκπρεπέσιν, ὥσθ' ἁπάσας ὑπερβαλέσθαι τὰς συμμαχικὰς δυνάμεις. Ὁ μὲν οὖν Τύλλος ὡς ἐκ προθυμίας τε καὶ ἀπὸ παντὸς τοῦ βελτίστου κοινωνεῖν ἐγνωκότα τοῦ πολέμου τὸν Μέττον ἐπῄνει καὶ πάντων ἐποιεῖτο τῶν βουλευμάτων συνίστορα· ὁ δ' ἀνὴρ οὗτος ἐν αἰτίαις [οὕτω] παρὰ τοῖς πολίταις ὑπάρχων, ὡς κακῶς ἐστρατηγηκὼς τὸν πόλεμον, καὶ δὴ καὶ εἰς προδοσίαν διαβαλλόμενος, ἐπειδὴ τρίτον ἔτος ἐπὶ τῆς αὐτοκράτορος ἀρχῆς διέμενε Τύλλου κελεύσαντος, οὐκ ἀξιῶν ἔτ' ἀρχὴν ἔχειν ἑτέρας ἀρχῆς ὑπήκοον, οὐδ' ὑποτάττεσθαι μᾶλλον ἢ οὐκ αὐτὸς ἡγεῖσθαι, πρᾶγμά τι ἐπεβούλευσεν ἀνόσιον. Διαπρεσβευσάμενος γὰρ κρύφα πρὸς τοὺς Ῥωμαίων πολεμίους ἐνδοιαστῶς ἔτι πρὸς τὴν ἀπόστασιν ἔχοντας, ἐπῆρεν αὐτοὺς μὴ κατοκνεῖν, ὡς αὐ-

XXIII. At Rex intermisso anno, quo res omnes ad bellum necessarias paravit, exercitum contra Fidenatum urbem educere statuit, belli caussas prætendens, quod citati ad caussam dicendam de insidiis, quas conspiratione facta pararant Romanis et Albanis, non obedissent; sed statim armis correptis et portis clausis et accitis Veientium auxiliis aperte defecissent, et legatis Romanorum eo missis et sciscitantibus defectionis caussam respondissent, rem nullam amplius sibi cum populo Romano communem esse, ex quo Romulus rex ipsorum obiisset, cum quo fœdus iureiurando interposito fecissent. His igitur caussis motus domesticas armabat copias, et alias a sociis accersebat. Maximam autem et firmissimam sociarum copiarum partem Mettus Fuffetius ex Albanorum civitate adduxit, ita ut reliquas auxiliares copias superaret. Quamobrem Tullus Mettum ut promptum et fido animo ad omnia belli munia secum obeunda paratum laudavit, omniaque consilia cum illo communicavit. At ille, qui a civibus accusaretur quod bellum male administrasset, et proditionis insimularetur, quia tertium iam annum dictaturam Tullo volente retinebat, indignum ratus se imperium precarium et alteri subditum habere, et aliis imperare malens, facinus nefarium excogitavit. Legatis enim clam missis ad Romanorum hostes, qui de facienda defectione adhuc dubitabant, impulit eos ut abiecta omni cunctatione rem aggrederentur : pollicitus fore ut ipse in prœlio Romanos invaderet. Atque hæ machinatio-

τὸς συνεπιθησόμενος Ῥωμαίοις ἐν τῷ ἀγῶνι· καὶ ταῦτα πράττων τε καὶ διανοούμενος ἅπαντας ἐλάνθανε. Τύλλος δ' ἐπειδὴ παρεσκευάσατο τήν τ' οἰκείαν καὶ τὴν συμμαχικὴν δύναμιν, ἐξῆγεν ἐπὶ τοὺς πολεμίους, καὶ διαβὰς τὸν Ἀνίητα ποταμὸν, οὐ μακρὰν τῆς Φιδήνης κατεστρατοπέδευσεν. Εὑρὼν δὲ πρὸ τῆς πόλεως στρατιὰν ἐκτεταγμένην πολλὴν αὐτῶν τε Φιδηναίων καὶ τῶν συμμαχούντων αὐτοῖς, ἐκείνην μὲν τὴν ἡμέραν ἡσυχίαν ἔσχε, τῇ δ' ἑξῆς Φουφέττιόν τε μεταπεμψάμενος τὸν Ἀλβανὸν καὶ τῶν ἄλλων φίλων τοὺς ἀναγκαιοτάτους, ἐσκόπει μετ' ἐκείνων τίνα χρηστέον [εἴη] τῷ πολέμῳ τρόπον. Καὶ ἐπειδὴ πᾶσιν ἔδοξε μάχην τίθεσθαι διαταχέων καὶ μὴ τρίβειν τὸν χρόνον, χώραν καὶ τάξιν ἣν ἕκαστος ἔμελλεν ἕξειν προειπὼν, ἡμέραν θ' ὁρίσας τῆς μάχης τὴν κατόπιν, διέλυσε τὸν σύλλογον. Ὁ δ' Ἀλβανὸς Φουφέττιος· ἦν γὰρ δὴ ἔτ' ἄδηλος καὶ τῶν ἑαυτοῦ φίλων πολλοῖς προδοσίαν μηχανώμενος· συγκαλέσας τοὺς ἐπιφανεστάτους Ἀλβανῶν λοχαγοὺς καὶ ταξιάρχους, λέγει πρὸς αὐτοὺς τοιάδε· « Ἄνδρες ταξίαρχοι καὶ λοχαγοὶ, πράγματα μέλλων ἐς ὑμᾶς μεγάλα καὶ ἀπροσδόκητ' ἐκφέρειν, ἃ τέως ἔκρυπτον, ἱκετεύω θ' ὑμᾶς ἀπόρρητα ποιήσασθαι, εἰ μή με διεργάσεσθε, καὶ ἐὰν δόξῃ συνοίσειν ἐπιτελῆ γενόμενα συλλαβέσθαι μοι αὐτῶν. Πολλὰ μὲν οὖν λέγειν ὁ καιρὸς οὐκ ἐπιτρέπει βραχὺς ὢν, αὐτὰ δὲ τὰ ἀναγκαιότατ' ἐρῶ. Ἐγὼ πάντα τὸν μεταξὺ χρόνον ἐξ οὗ Ῥωμαίοις ὑπετάχθημεν ἕως τῆσδε τῆς ἡμέρας αἰσχύνης μεστὸν καὶ ὀδύνης ἔχων τὸν βίον διατετέλεκα, καίτοι τιμηθεὶς γ' ὑπὸ τοῦ βασιλέως αὐτῶν τῇ αὐτοκράτορι ἀρχῇ, ἣν τρίτον ἔτος ἤδη τοῦτ' ἔχω καὶ εἰ βουλοίμην μέχρι παντὸς ἕξω. Ἀλλὰ πάντων ἡγούμενος εἶναι κακῶν ἔσχατον ἐν οὐκ εὐτυχοῦσι τοῖς κοινοῖς μόνος εὐτυχεῖν, ἐνθυμούμενος δ' ὅτι παρὰ πάντα τὰ νενομισμένα παρ' ἀνθρώποις ὅσια τὴν ἡγεμονίαν ὑπ' αὐτῶν ἀφῃρέθημεν, ἐσκόπουν ὅπως ἂν αὐτὴν ἀνακομισώμεθα, μηδεμιᾶς πειραθέντες μεγάλης συμφορᾶς· πολλοὺς δὲ καὶ παντοδαποὺς λογισμοὺς λαμβάνων, μίαν εὕρισκον ὁδὸν ἄγουσαν ἐπὶ τὰ πράγματα ῥᾴστην τε καὶ ἀκινδυνοτάτην, εἴ τις αὐτοῖς ἀνασταίη πόλεμος ἐκ τῶν πλησιοχώρων πόλεων. Εἰς γὰρ τοῦτον ὑπελάμβανον αὐτοὺς καθισταμένους συμμάχων δεήσεσθαι, καὶ πρώτων γ' ἡμῶν. Τὸ δὲ μετὰ τοῦτ' οὐ πολλῆς ὑπελάμβανον ὑμῖν διδαχῆς δεήσειν, ὅτι κάλλιόν τε καὶ δικαιότερον περὶ τῆς ἡμῶν αὐτῶν ἐλευθερίας μᾶλλον, ἢ περὶ τῆς Ῥωμαίων ἡγεμονίας ποιήσασθαι τὸν ἀγῶνα. Ταῦτα δὴ διανοηθεὶς ὑπενόμευσα Ῥωμαίοις πόλεμον ἐκ τῶν ὑπηκόων, Οὐϊεντανοὺς καὶ Φιδηναίους πείσας ἐπὶ τὰ ὅπλα χωρεῖν, ὡς συλληψόμενος αὐτοῖς τοῦ πολέμου. Καὶ μέχρι τούτου λέληθα Ῥωμαίους ταῦτα πράττων καὶ ταμιευόμενος ἐμαυτῷ τὸν τῆς ἐπιθέσεως καιρόν· ἐν ᾧ σκέ-

nes et consilia eius omnibus erant occulta. Tullus vero, postquam domesticas et auxiliares copias paravit, eduxit eas contra hostes, et traiecto Aniene fluvio prope Fidenas castra posuit. Cum autem ante urbem offendisset magnum hostium exercitum instructum, cum ipsorum Fidenatium tum sociorum, illo quidem die quievit : at sequenti, accersito Fuffetio Albano et ceteris primariis amicis, cum illis consultabat quænam ratio belli gerendi esset sequenda. Et cum omnes censuissent quam celerrime confligendum nec tempus terendum, loco et ordine quem unusquisque esset habiturus designato et sequenti die ad prœlium destinato, concilium dimisit. Fuffetius vero Albanus (nondum enim plerisque suis amicis proditionem quam moliebatur patefecerat) convocatis præcipuis Albanorum centurionibus et tribunis, hæc ad eos verba fecit. « Tribuni et centuriones, res magnas ex improviso vobis iam declaraturus, quas hactenus occultavi, vos supplex oro, ut eas nisi me perdere vultis silentio tegatis, atque si eas ad finem perductas vobis profuturas putatis me in eis peragendis adiuvetis. Multa autem verba a me fieri temporis angustiæ non patiuntur, sed quæ maxime sunt necessaria vobis dicam. Ego per totum illud tempus ex quo in potestatem Romanorum redacti sumus ad hunc usque diem perpetuo vitam dedecoris et doloris plenam transegi, licet ab eorum rege dictatura sim honoratus, quam tertium iam annum teneo et, si velim, in perpetuum tenebo. Sed quia omnium malorum hoc summum ducebam, me solum in publica calamitate felicem esse : et quia mecum ipse reputabam nos præter omnia humana iura et contra fas imperio ab illis spoliatos esse, cogitare cœpi qua ratione imperium sine gravi cladis alicuius periculo possemus recuperare. Post multas igitur et varias ratiocinationes a me initas comperi unam solam viam facillimam et omni periculo vacantem. scilicet si ex finitimis civitatibus bellum contra Romanos exoriatur. In hoc enim bello illis et sociorum auxilio et præcipue nostra opera opus fore arbitrabar. Ceterum existimo non prolixiore oratione vos docendos, honestius et iustius esse pro nostra ipsorum libertate quam pro Romanorum imperio certare. Hæc animo cogitans clandestinis meis artibus bellum subditorum contra Romanos suscitavi : nam persuasi Veientibus et Fidenatibus ut arma caperent, pollicitus me ipsis belli socium futurum. Et hucusque conatus mei Romanos latuerunt, mihique reservavi ipsam temporis opportunitatem, qua eos

« ψασθ' ὅσ' ὠφεληθησόμεθα. Πρῶτον μὲν οὐκ ἐν φανερῷ βουλεύσαντες ἀπόστασιν, ἐν ᾧ κίνδυνος ἦν καθ' ἑκάτερον, ἢ ἀπαρασκεύους ἐπειχθέντας καὶ τῇ οἰκείᾳ δυνάμει μόνῃ πιστεύσαντας τὸν ὑπὲρ ἁπάντων ἀναρρῖψαι κύβον, ἢ παρασκευαζομένους καὶ βοηθείας ἀγείροντας ὑπὸ τῶν ἐν παρασκευῇ ὄντων προκαταληφθῆναι, οὐδετέρου τῶν χαλεπῶν τούτων πειραθέντες τὸ ἐξ ἀμφοτέρων χρήσιμον ἕξομεν. Ἔπειτα πολλὴν καὶ δυσπολέμητον οὖσαν τὴν τῶν ἀντιπάλων ἰσχὺν καὶ τύχην οὐκ ἐκ τοῦ βιαίου τρόπου πειρασόμεθα καθαιρεῖν, ἀλλ' οἷς ἁλίσκεται πάντα τὰ ὑπέραυχα καὶ μὴ ῥᾴδια τῷ βιαίῳ καθαιρεθῆναι, δόλῳ καὶ ἀπάτῃ, οὔτε πρῶτοι ἄρξαντες αὐτῶν οὔτε μόνοι. Πρὸς δὲ τούτοις, οὐκ ἀξιομάχῳ οὔσῃ τῇ οἰκείᾳ δυνάμει πρὸς ἅπασαν τὴν Ῥωμαίων τε καὶ τῶν συμμάχων ἰσχὺν ἀντιταχθῆναι τὴν Φιδηναίων τε καὶ Οὐϊεντανῶν, τοσαύτην οὖσαν ὅσην ὁρᾶτε, προσειλήφαμέν τε, καὶ ὡς ἂν μάλιστα θάρσος τινὶ συμμαχίας βεβαίου τὸ ἐπικουρικὸν παράσχοι προσγενόμενον, οὕτω παρεσκεύασταί μοι. Οὐ γὰρ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γῇ Φιδηναῖοι τὸν ἀγῶν' ἀράμενοι, τῆς δ' αὐτῶν προκινδυνεύοντες, ἐν τῷ αὐτῷ καὶ τὴν ἡμετέραν φυλάξουσιν. Ὃ δὲ πάντων μέν ἐστιν ἥδιστον ἀνθρώποις, σπανίοις δέ τισιν ἐκ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐξεγένετο, καὶ τοῦθ' ἡμῖν ὑπάρξει· πάσχοντες ὑπὸ τῶν συμμάχων εὖ δρᾶν ἐκείνους αὐτοὶ δόξομεν. Καὶ ἐὰν ἡμῖν κατὰ νοῦν χωρήσῃ τὸ ἔργον, ὥσπερ τὸ εἰκὸς ἔχει, Φιδηναῖοί τε καὶ Οὐϊεντανοὶ βαρείας ἀπαλλάξαντες ἡμᾶς ὑποταγῆς, ὡς ὑφ' ἡμῶν τοῦτο πεπονθότες αὐτοὶ χάριν ἡμῖν εἴσονται. Ταῦτα μέν ἐστιν, ἃ διὰ πολλῆς φροντίδος παρασκευασθέντα ἱκανὰ εἶναι δοκεῖ μοι θάρσος τε καὶ προθυμίαν τῆς ἀποστάσεως ὑμῖν παρασχεῖν. Ὃν δὲ τρόπον ἐπιχειρεῖν τῷ ἔργῳ βεβούλευμαι, ταῦτ' ἀκούσατέ μου· τάξιν μὲν ἀποδέδωκέ μοι Τύλλος τὴν ὑπὸ τῷ ὄρει, καὶ κελεύει με θατέρου τῶν κεράτων ἄρχειν· ὅταν δὲ μέλλωμεν ὁμόσε τοῖς πολεμίοις χωρεῖν, ἄρξω μὲν ἐγὼ λύσας τὴν τάξιν ἐπὶ τὸ ὄρος ἄγειν, ἀκολουθήσετε δέ μοι ὑμεῖς συντεταγμένους ἄγοντες τοὺς λόχους. Ἁψάμενος δὲ τῶν ἄκρων καὶ ἐν τῷ ἀσφαλεῖ γενόμενος τίνα χρήσομαι τρόπον τοῖς μετὰ ταῦτα πράγμασιν, ἀκούσατέ μου· ἐὰν μὲν ὁρῶ κατὰ γνώμην ἃ διαλογίζομαι χωροῦντά μοι, καὶ θρασεῖς μὲν γεγονότας τοὺς πολεμίους, ὡς ἡμῶν αὐτοῖς συλλαμβανόντων, ταπεινοὺς δὲ καὶ περιφόβους Ῥωμαίους, ὡς προδεδομένους ὑφ' ἡμῶν, φυγῆς τε μᾶλλον ἢ ἀλκῆς προνοουμένους, ὅπερ εἰκὸς, ἐπιθήσομαι αὐτοῖς καὶ μεστὸν ποιήσω νεκρῶν τὸ πεδίον, ἐξ ὑπερδεξίου τε κατιὼν ἐπὶ τὸ πρανὲς, θαρρούσῃ τε καὶ συντεταγμένῃ δυνάμει πρὸς ἐπτοημένους ἀνθρώπους προσφερόμενος καὶ σποράδας. Δεινὴ δ' ἐν τοῖς πολέμοις καὶ ἡ διὰ κενῆς ἐμπίπτουσα προ-

« adoriar. Considerate autem quanta commoda inde ad nos sint redundatura. Primum quidem, quoniam non aperte de defectione consilia inibimus, qua in re anceps erat periculum, ne aut præ nimia festinatione imparati et solis domesticis copiis freti de summa rerum aleam iaceremus, aut, dum nos paramus et auxilia sollicitamus, ab ipsis iam præparatis anteverteremur : neutrum horum periculorum experti utrimque commodum percipiemus. Deinde vero adversariorum vires magnas et pæne invictas et fortunam non vi, sed iis artibus quibus capiuntur omnes res superbæ et quæ non facile vi evertuntur, nimirum dolo et fraude, evertere conabimur; neque hoc nos primi aut soli faciemus. Præterea cum domesticæ nostræ copiæ non ita sint firmæ, ut cunctis Romanorum ac sociorum viribus oppositæ resistant, Fidenatum et Veientium tantas copias quantas videtis nobis adiunximus; atque ut auxiliaribus copiis, quas habituri sumus, tuto fidere possimus, id a me tali modo provisum est. Non enim in nostro agro Fidenates sunt dimicaturi, sed pro suo periclitantes uno eodemque tempore nostrum quoque defendent. Quod vero omnium est iucundissimum hominibus, sed paucis quibusdam idque raro superioribus sæculis contigit, id etiam nos consequemur : beneficium enim accipientes a sociis, dare eis ipsi videbimur. Et si res nobis ex animi sententia successerit (quemadmodum est verisimile) Fidenates et Veientes, qui gravi imperio nos liberaverint, quasi hoc beneficium a nobis acceperint, gratiam nobis habebunt. Atque hæc sunt quæ magna cura a me provisa existimo facile posse vos ad defectionem confidenter et alacriter faciendam impellere. Sed quo modo rem ipsam aggredi statuerim, a me accipite. Tullus mihi assignavit locum ad montis radices, et me alteri cornu præesse iussit. Ubi igitur cum hoste confligendum erit, incipiam ego soluta acie ad montem succedere, vos vero instructis ordinibus me sequimini. Cum autem montis iugum superavero, in tuto fuero, quid postea sim facturus ex me audite. Si videro ex animi sententia mihi succedere quæ cogito, et hostes audaciores factos quasi auxilio nostro fretos, contra vero Romanos demissis et consternatis animis quasi a nobis proditos, ut par est, de fuga potius quam de pugna cogitare, adoriar eos, et campum cadaveribus replebo, de loco superiore in declivia descendens, et cum exercitu pleno fiduciæ et bene instructo in viros iam paventes et dispersos impetum faciens. Gravis enim est ac perniciosa in bellis vel inanis proditionis sociorum vel novorum hostium adventus opinio, quæ animos militum occupat : mul-

« δοσίας συμμάχων ἢ πολεμίων ἄλλων ἐφόδου δόκησις, καὶ πόλλ' ἤδη στρατεύματα μεγάλ' ὑπ' οὐδενὸς οὕτως ἑτέρου φοβεροῦ παθήματος ὡς ὑπὸ δόξης κενῆς ἴσμεν πανώλεθρα διαφθαρέντα. Τὸ δ' ἡμέτερον οὐ λόγος ἔσται κενὸς οὐδ' ἀφανὲς δεῖμα, ἀλλ' ἔργον ἁπάσης ὄψεως καὶ πείρας φοβερώτερον. Ἐὰν δ' ἄρα τἀναντία τῶν λελογισμένων γινόμεν' ὁρῶ· λεγέσθω γὰρ καὶ τὰ παρὰ τὰς ἀνθρωπίνας δόξας εἰωθότ' ἀπαντᾶν, ἐπειδὴ πολλὰ καὶ τὰ μὴ εἰκόθ' οἱ βίοι φέρουσι· [καὶ] τἀναντία καὶ αὐτὸς ὧν προὐθέμην ἐπιχειρήσω ποιεῖν. Ἄξω γὰρ ὑμᾶς ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἅμα Ῥωμαίοις, καὶ συλλήψομαι αὐτοῖς τῆς νίκης, τήν τε κατάληψιν τῶν ὑψηλῶν πεποιῆσθαι σκήψομαι τῆς κυκλώσεως τῶν ἀντιτεταγμένων ἕνεκα. Γενήσεται δέ μου πιστὸς ὁ λόγος ἔργ' ὁμολογούμενα τῇ σκήψει παρεσχημένου· ὥσθ' ἡμᾶς τῶν μὲν δεινῶν μηδετέροις κοινωνῆσαι, τῆς δ' ἀμείνονος τύχης παρ' ἀμφοτέρων μεταλαβεῖν. Ἐγὼ μὲν δὴ ταῦτ' ἔγνωκά τε καὶ δράσω σὺν θεοῖς κράτιστ' ὄντ' οὐ μόνον Ἀλβανοῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις Λατίνοις. Ὑμᾶς δὲ χρὴ σιγὴν μὲν πρῶτον φυλάττοντας, ἔπειτα κόσμον τε σώζοντας καὶ τοῖς παραγγελλομένοις ὀξέως ὑπηρετοῦντας προθύμους ἀγωνιστὰς γίνεσθαι, καὶ τοὺς ὑφ' αὑτοῖς προθύμους παρέχειν, ἐνθυμουμένους ὅτι οὐχ ὅμοιός ἐστιν ἡμῖν τε καὶ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις ὁ περὶ τῆς ἐλευθερίας ἀγών, οἷς τισιν ἐν ἔθει καθέστηκεν ἄρχεσθαι ὑφ' ἑτέρων, καὶ ὅσοις τοιαύτην πολιτείαν οἱ πατέρες παρέδοσαν. Ἐλεύθεροι γὰρ ἐξ ἐλευθέρων ἔφυμεν, καὶ ἄρχειν τῶν προσοίκων παρέδοσαν ἡμῖν οἱ πατέρες ὁμοῦ τι πεντακόσι' ἔτη τοῦτο τὸ σχῆμα τοῦ βίου διαφυλάξαντες, οὗ μὴ ἀποστερήσωμεν ἡμεῖς τοὺς ἐκγόνους. Παραστῇ δὲ μηδενὶ ὑμῶν δέος ἂν ταῦτα θέλῃ πράττειν, μὴ συνθήκας τε λύσῃ καὶ ὅρκους τοὺς ἐπ' αὐταῖς γενομένους παραβῇ, ἀλλ' ἐννοείσθω διότι τὰς ὑπὸ Ῥωμαίων λελυμένας εἰς τὸ ἐξ ἀρχῆς ἀποκαταστήσει· καὶ οὐ τάς γ' ἐλαχίστου ἀξίας, ἀλλ' ἃς ἥ τε φύσις ἡ ἀνθρωπεία κατεστήσατο, καὶ ὁ πάντων κοινὸς Ἑλλήνων τε καὶ βαρβάρων βεβαιοῖ νόμος, ἄρχειν καὶ τὰ δίκαια τάττειν τοὺς πατέρας τοῖς ἐκγόνοις καὶ τὰς μητροπόλεις ταῖς ἀποικίαις. Ταύτας δὴ τὰς συνθήκας οὐδέποτ' ἀναιρεθησομένας ἐκ τῆς ἀνθρωπείας φύσεως οὐχ ἡμεῖς οἱ κυρίας ἀξιοῦντες αἰεὶ διαμένειν παρασπονδοῦμεν, οὐδ' ἄν τις ἡμῖν θεῶν ἢ δαιμόνων νεμεσήσειεν ὡς ἀνόσια πράττουσιν, εἰ δουλεύειν τοῖς ἰδίοις ἐκγόνοις δυσανασχετοῦμεν, ἀλλ' οἱ καταλύσαντες αὐτὰς ἀρχῆθεν καὶ ἔργῳ ἐπιχειρήσαντες ἀθεμίτῳ, τῷ κρείττω ποιῆσαι τοῦ θείου νόμου τὸν ἀνθρώπινον· καὶ ὅ τε δαιμόνιος χόλος οὐχ ἡμῖν ἀλλὰ τούτοις ἐναντιώσεται κατὰ τὸ εἰκός, καὶ ἡ παρ' ἀνθρώπων νέμεσις εἰς τούτους ἀνθ' ἡμῶν κατασκήψει. Εἰ μὲν οὖν ταῦτα κράτιστα πᾶσιν

« tosque magnos exercitus ob nullum alium formidabilem casum magis quam ob inanem metum funditus deletos scimus. Noster vero dolus non erit vanus rumor, neque obscurum aliquod terriculamentum : sed facinus et specie et re ipsa maxime formidandum. Sin autem contra meam sententiam rem succedere animadvertero, (dicantur enim etiam ea quæ præter hominum opinionem accidere solent, quandoquidem vita affert multa contra exspectationem nostram) ipse quoque contrarium consilium exsequar. Ducam enim vos cum Romanis contra hostes et eos in paranda victoria adiuvabo, et loca superiora a me idcirco occupata simulabo, ut adversarios nobis oppositos circumvenirem. Meæ autem orationi fides habebitur, quia facta verbis respondebunt; ita ut neutrius calamitatis participes futuri, ac fortunæ melioris commoda ex utrisque percepturi simus. Hæc igitur decrevi et diis iuvantibus perficiam : quæ non solum Albanis, sed etiam reliquis Latinis maxime conducunt. Vestrum autem erit primum quidem rem silentio custodire, deinde ordines servare, et celeriter imperata facere, et vosmetipsos in prœlio alacres et viros fortes præstare, et milites vobis subditos ad eandem animi alacritatem incitare : illud cogitantes, non eodem modo nobis pro libertate certandum, quo aliis hominibus, qui aliorum imperio, assuefacti sunt, cum nobis maiores talem reipublicæ formam tradiderint. Nos enim liberi ex liberis orti sumus, et maiores nostri nobis imperium in finitimos tradiderunt, iamque per annos quingentos fere hanc civitatis formam conservarunt, qua posteri nostri minime privandi sunt. Ne quis vero vestrum ab hoc consilio deterreatur, quasi fœdera rupturus et iusiurandum iis interpositum violaturus sit : illud potius cogitet, fœdus a Romanis iam ante violatum a se in integrum nunc restitutum iri. Atque non minimi momenti fœdus, sed quod et ipsa natura humana constituit, et omnium tam Græcarum quam barbararum gentium commune ius confirmavit; quod iubet et parentes natis imperare et iura reddere, et conditores coloniis. Hoc igitur fœdus, nunquam e rerum humanarum natura tollendum, non nos violamus, qui cupimus id perpetuo firmum manere; neque ullus deorum aut geniorum nobis, ut facinus impium patrantibus, succensebit, quod servire illis, qui a nobis sunt oriundi, ægre ferimus : sed ii qui id ab initio ruperunt, quique rem nefariam ausi sunt, scilicet legem divinam humanæ subicere : neque numinis ira nobis, sed istis adversabitur, ut par est, et humana indignatio istos, minime autem nos premet. Si igitur hæc optima vobis omnibus fore videntur, faciamus ea deorum et geniorum auxilio implorato. Quod si vero quis vestrum aliter

« ὑμῖν ἔσεσθαι δοκεῖ, πράττωμεν αὐτὰ θεοὺς καὶ « δαίμονας ἀρωγοὺς ἐπικαλεσάμενοι· εἰ δέ τις ὑμῶν « τἀναντί' ἔγνωκε, καὶ δυεῖν θάτερον, ἢ μηδέποτ' « ἀνασώσασθαι τἀρχαῖον ἀξίωμα τῆς πόλεως οἴεται « δεῖν, ἢ καιρὸν ἕτερόν τινα τοῦ παρόντος ἐπιτη- « δειότερον περιμένων ἀναβάλλεται τὸν παρόντα, « μὴ κατοκνείτω φέρειν εἰς μέσον ἃ φρονεῖ· ὅ τι γὰρ « ἂν ἅπασιν ὑμῖν κράτιστον φανῇ βούλευμα, τούτῳ « χρησόμεθα. »

XXIV. Ἐπαινεσάντων δὲ τὴν γνώμην τῶν παρόντων καὶ πάνθ' ὑποσχομένων ποιήσειν, ὅρκοις ἕκαστον αὐτῶν καταλαβὼν διέλυσε τὸν σύλλογον. Τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ προῄεσαν μὲν ἐκ τοῦ χάρακος αἱ Φιδηναίων τε καὶ συμμάχων δυνάμεις ἅμα τῷ τὸν ἥλιον ἀνασχεῖν καὶ παρετάσσονθ' ὡς εἰς μάχην· ἀντεπεξῄεσαν δ' οἱ Ῥωμαῖοι καὶ καθίσταντ' εἰς τάξιν. Τὸ μὲν οὖν ἀριστερὸν κέρας αὐτὸς ὁ Τύλλος καὶ οἱ Ῥωμαῖοι κατεῖχον ἐναντίον Οὐϊεντανοῖς· οὗτοι γὰρ τὸ δεξιὸν τῶν πολεμίων κατεῖχον κέρας· ἐπὶ δὲ τοῦ δεξιοῦ τῶν Ῥωμαίων κέρατος ὁ Μέττος καὶ οἱ Ἀλβανοὶ κατὰ Φιδηναίους παρὰ τὴν λαγόνα τοῦ ὄρους ἐτάξαντο. Ἐπεὶ δὲ σύνεγγυς ἀλλήλων ἐγίνοντο, πρὶν ἐντὸς βέλους γενέσθαι, οἱ Ἀλβανοὶ σχισθέντες ἀπὸ τοῦ ἄλλου στρατοῦ συντεταγμένους ἦγον τοὺς λόχους ἐπὶ τὸ ὄρος. Οἱ μὲν οὖν Φιδηναῖοι μαθόντες τοῦτο καὶ πιστεύσαντες ἀληθεύειν σφίσι τὰς περὶ τῆς προδοσίας ὑποσχέσεις τῶν Ἀλβανῶν, θρασύτερον ἤδη τοῖς Ῥωμαίοις προσεφέροντο· καὶ τὸ μὲν δεξιὸν κέρας τῶν Ῥωμαίων ἐψιλωμένον τῆς συμμαχίας παρερρήγνυτό τε καὶ σφόδρ' ἐπόνει, τὸ δ' εὐώνυμον ἀνὰ κράτος ἠγωνίζετο, ἔνθα καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Τύλλος ἐν τοῖς ἐπιλέκτοις τῶν ἱππέων μαχόμενος. Ἐν δὲ τούτῳ προσελάσας τις ἱππεὺς τοῖς ἅμα τῷ βασιλεῖ μαχομένοις, « Κάμνει τὸ δεξιὸν ἡμῖν κέρας, ἔφη- « σεν, ὦ Τύλλε. Ἀλβανοί τε γὰρ ἐκλιπόντες τὴν « τάξιν ἐπὶ τὰ μετέωρ' ἐπείγονται, Φιδηναῖοί τε, « καθ' οὓς ἐκεῖνοι ἐτάχθησαν, ὑπερκερατώσαντες « τὸ ἐψιλωμένον κυκλοῦσθαι μέλλουσιν ἡμᾶς. » Ταῦτ' ἀκούσαντας τοὺς Ῥωμαίους καὶ ἰδόντας τὴν ὁρμὴν τῶν Ἀλβανῶν τὴν ἐπὶ τὸ ὄρος δεῖμ' ὡς κυκλωθησομένους ὑπὸ τῶν πολεμίων καταλαμβάνει, ὥστ' οὔτε μάχεσθαι οὔτε μένειν αὐτοῖς ἔτ' ἐπῄει. Ἔνθα δὴ σοφίᾳ λέγεται χρήσασθαι ὁ Τύλλος, οὐδὲν ἐπιταραχθεὶς τὴν διάνοιαν ὑπὸ τοσούτου τε καὶ οὕτως ἀπροσδοκήτου φανέντος κακοῦ, δι' ἣν οὐ μόνον ἔσωσε τὴν Ῥωμαίων στρατιὰν εἰς προὖπτον κατακεκλημένην ὄλεθρον, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν πολεμίων πράγματα σύμπαντα συνέτριψέ τε καὶ διέφθειρεν. Ὡς γὰρ ἤκουσε τοῦ ἀγγέλου, μεγάλῃ φωνῇ χρώμενος, ὥστε καὶ τοὺς πολεμίους ἀκούειν, « Κρατοῦμεν, εἶπεν, « ἄνδρες Ῥωμαῖοι, τῶν ἐχθρῶν. Ἀλβανοὶ [μὲν] γὰρ « ἡμῖν τὸ πλησίον ὄρος τοῦτο κατειλήφασιν ὥσπερ « ὁρᾶτε κατὰ τὰς ἐμὰς ἐντολάς, ἵνα κατὰ νώτου « γενόμενοι τῶν πολεμίων ἐπίωσιν αὐτοῖς. Ἐνθυ-

« sentit et e duobus alterum existimat, vel nunquam « recuperandam pristinam nostræ civitatis dignitatem, « vel aliud tempus hoc ipso commodius exspectandum, « et præsentem occasionem differendam, ne pigeat eum « sententiam suam in medium proferre. Quod enim « vos omnes optimum consilium esse iudicaritis, id « sequemur. »

XXIV. Cum vero qui aderant collaudassent eius consilium, et se omnia facturos promisissent, postquam singulos iureiurando obstrinxit, ita demum concilium dimisit. Postridie vero Fidenatum et sociorum copiæ ex castris sub ortum solis prodierunt, et aciem ad pugnam instruebantur: Romani vero ex adverso prodierunt et aciem ipsi quoque instruxerunt. Sinistrum autem cornu ipse Tullus et Romani Veientibus oppositum tenebant: hi enim dextrum hostium cornu tenebant. At in dextro Romanorum cornu ad latus montis Mettus Fuffetius et Albani aciem Fidenatibus oppositam habebant. Cum autem acies appropinquassent, antequam intra teli iactum veniretur, Albani divisi a reliquo exercitu instructa acie montem petere cœperunt. Fidenates igitur cum hoc animadvertissent, et crederent revera proditionem fieri, prout Albani promiserant, iam audacius in Romanos irruebant: atque dextrum Romanorum cornu nudatum sociorum auxiliis dirumpebatur et valde laborabat; at sinistrum fortiter pugnabat, ubi et ipse Tullus erat inter equites lectos pugnans. Interea vero quidam equo citato vectus ad eos qui cum rege pugnabant, « Nostrum, inquit cornu « dextrum laborat, o Tulle! nam et Albani deserta acie « ad loca edita festinant, et Fidenates, quibus illi oppo- « siti fuerant, iam imminentes cornu nostrum nudatum « sunt circumventuri. » Romanos, cum hæc audissent et animadvertissent Albanos ad montem properare, timor invasit, quasi iamiam hostes ipsos essent circumdaturi, ita ut neque pugnare neque consistere valerent. Tunc Tullus prudenti consilio usus fuisse fertur, nihil animo perturbatus tanto et tam insperato malo exorto, quo non solum ipsum Romanorum exercitum ex manifesto exitio a quo iam premebatur eripuit, sed etiam res hostium attrivit et perdidit. Statim enim audito nuntio sublata voce, ita ut ipsi quoque hostes eam exaudirent, « Vicimus, inquit, Romani, hostes. Albani « enim hunc proximum montem occuparunt, ut cernitis, meo iussu, ut hostes a tergo adoriantur. Vi-

« μηθέντες οὖν ὅτι ἐν καλῷ τοὺς ἐχθίστους ἡμῖν « ἔχομεν, οἱ μὲν ἄντικρυς ἐπιόντες, οἱ δὲ κατόπιν, « ἔνθ' οὔτε πρόσω χωρεῖν οὔτ' ὀπίσω ἐπιστρέφειν « δυνάμενοι, ποταμῷ τε καὶ ὄρει τῶν πλαγίων ἀπο- « κλειόμενοι, καλὴν δώσουσιν ἡμῖν δίκην, ἴτε σὺν « πολλῇ καταφρονήσει ἐπ' αὐτούς. »

XXV. Ταῦτα παρὰ τὰς τάξεις ἁπάσας διεξιὼν ἔλεγε· καὶ αὐτίκα τοὺς μὲν Φιδηναίους δέος εἰσέρχεται παλινπροδοσίας, ὡς κατεστρατηγημένους ὑπὸ τοῦ Ἀλβανοῦ, ἐπεὶ οὔτ' ἀντιμεταταξάμενον αὐτὸν εἶδον, οὔτ' ἐπὶ τοὺς Ῥωμαίους εὐθὺς ἐλαύνοντα, ὥσπερ ὑπέσχετ' αὐτοῖς· τοὺς δὲ Ῥωμαίους ἐπῆρεν εἰς εὐτολμίαν καὶ θάρσους ἐνέπλησεν ὁ λόγος, καὶ μέγ' ἐμβοήσαντες ὁρμῶσιν ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἀθρόοι. Τροπὴ δὲ γίνεται μετὰ τοῦτο τῶν Φιδηναίων καὶ φυγὴ πρὸς τὴν πόλιν ἄκοσμος, ὁ δὲ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς ἐπιρράξας αὐτοῖς τὴν ἵππον περιφόβοις οὖσι καὶ τεταραγμένοις, καὶ μέχρι τινὸς διώξας, ὡς ἔμαθεν ἐσκεδασμένους ἀπ' ἀλλήλων, καὶ οὔτε λογισμὸν ἔτι τοῦ συστῆναι λημψομένους οὔτε δύναμιν ἔχοντας, ἀφεὶς τοὺς φεύγοντας ἐπὶ τὸ συνεστηκὸς ἔτι καὶ διαμένον τῶν πολεμίων ἐχώρει μέρος. Καὶ γίνεται καλὸς μὲν καὶ ὁ τῶν πεζῶν ἀγὼν, ἔτι δὲ καλλίων [καὶ] ὁ τῶν ἱππέων. Οὐ γὰρ ἐνέκλινον οἱ τῇδε τεταγμένοι Οὐϊεντανοὶ τὴν ἔφοδον [ὑπὸ] τῆς Ῥωμαϊκῆς ἵππου καταπλαγέντες, ἀλλ' ἀντεῖχον ἄχρι πολλοῦ. Ἔπειτα μαθόντες ὅτι τὸ εὐώνυμον σφῶν ἥττηται, καὶ πᾶσ' ἡ Φιδηναίων τε καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων στρατιὰ φεύγει προτροπάδην, δείσαντες μὴ κυκλωθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀναστραφέντων ἐκ τοῦ διωγμοῦ τρέπονται καὶ αὐτοὶ λύσαντες τὰς τάξεις, καὶ διὰ τοῦ ποταμοῦ σώζειν ἑαυτοὺς ἐπειρῶντο. Ὅσοι μὲν οὖν ἐρρωμενέστατοί τ' αὐτῶν ἦσαν καὶ ἥκισθ' ὑπὸ τραυμάτων βαρυνόμενοι νεῖν τ' οὐκ ἀδύνατοι, δίχα τῶν ὅπλων τὸ ῥεῖθρον διεπεραιοῦντο· ὅσοι δὲ τούτων τινὸς ἐνέλιπον, ἐν ταῖς δίναις ἀπέθνησκον· ὀξὺ γὰρ τοῦ Τεβέριος καὶ σκολιὸν περὶ τῇ Φιδήνῃ τὸ ῥεῦμα. Ὁ δὲ Τύλλος μοίρᾳ τινὶ τῶν ἱππέων κελεύσας τοὺς ἐπὶ τὸν ποταμὸν ὠθουμένους κτείνειν, αὐτὸς ἐπὶ τὸ στρατόπεδον τῶν Οὐϊεντανῶν τὴν ἄλλην δύναμιν ἄγων ἐξ ἐφόδου γίνεται κύριος αὐτοῦ. Καὶ τὰ μὲν Ῥωμαίων πράγματα παραδόξου τυχόντα σωτηρίας ἐν τούτοις ἦν.

XXVI. Ὁ δ' Ἀλβανὸς ἐπειδὴ λαμπρῶς ἤδη νικῶντας ἐθεάσατο τοὺς ἀμφὶ τὸν Τύλλον, καταβιβάσας καὶ αὐτὸς ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν τὴν οἰκείαν δύναμιν, ἐπὶ τοὺς φεύγοντας τῶν Φιδηναίων ἐχώρει, ἵνα δὴ τοῖς Ῥωμαίοις γένοιτο πᾶσι φανερὸς ἔργον τι ποιῶν συμμάχου, καὶ συχνοὺς τῶν διεσκεδασμένων ἐν τῇ φυγῇ διέφθειρε. Συνεὶς δὲ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ καὶ μισήσας τὴν παλινπροδοσίαν ὁ Τύλλος, οὐδὲν ἐξελέγχειν ᾤετο δεῖν κατὰ τὸ παρὸν, ἕως ἂν ὑφ' ἑαυτῷ ποιήσηται τὸν ἄνδρα, ἀλλ' ἐπαινεῖν τε τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ τὴν ἐπὶ τὰ μετέωρα πρὸς πολλοὺς τῶν παρ-

« dentes igitur hostes nobis infensissimos in tam « opportuno loco interceptos a nobis teneri, alii a « fronte alii a tergo invadentes, ubi neque ulterius « progredi neque retro cedere possunt fluvio et monte « a latere interclusi, intrepide impetum in ipsos facite. »

XXV. Hæc ordines percurrens dicebat : et statim Fidenates metus proditionis subiit, quasi ab Albano decepti, quia neque eum contra Romanos cum suis instructum, neque in illos, ut pollicitus fuerat, impetum statim facere videbant. At illa oratio Romanorum animos excitavit ad audaciam, et fiduciæ plenos reddidit : quare magno clamore sublato conferti incursionem in hostes fecerunt. Hinc Fidenates in fugam versi, et nullis servatis ordinibus urbem fuga petierunt. At Romanorum rex immisso equitatu in territos et perturbatos, cum aliquamdiu eos persecutus esset, postquam ita dissipatos vidit, ut non amplius de instaurandis ordinibus cogitare possent, neque ullas vires haberent, omissis iis qui fugiebant, in reliquam hostium partem etiam tum ordines integros servantem et adversariis resistentem ivit. Ibi inter pedites acre certamen est commissum : sed longe acrius inter equites. Non enim Veientes, qui in ea parte collocati erant, impetu Romani equitatus territi cesserunt, sed diu restiterunt. At postquam cognoverunt sinistrum cornu superatum, et totum Fidenatum et reliquorum sociorum exercitum effusa fuga fugere, veriti ne circumvenirentur, conversis in se qui illos fugaverant, et ipsi solutis ordinibus in fugam se dederunt, et per flumen evadere conabantur. Quotquot igitur ex illis robustiores erant, et vulneribus minime gravabantur, et natare poterant, armis abiectis fluvium tranabant : at quos horum aliquid deficiebat, in verticibus peribant. Tiberis enim concitatus et verticosus circa Fidenas fluit. Ceterum Tullus immissa parte equitum, qui *hostes* ad fluvium compulsos trucidarent, ipse ad oppugnanda Veientium castra cum reliquo exercitu profectus, primo impetu illis est potitus. Atque res Romanæ, quibus insperata salus contigit, ita se habebant.

XXVI. Albanus vero, cum vidisset egregiam Tulli victoriam, ipse quoque suis copiis ex locis editis deductis Fidenates fugientes persecutus est, ut omnibus Romanis aliquam socii operam præstare videretur; multosque in fuga dispersos oppressit. At Tullus, cognita eius mente, novamque hanc proditionem detestatus, tunc quidem eum minime arguendum esse censuit, donec ipsum in suam potestatem redegisset : immo in multorum præsentia, quod ille se ad loca edita recepisset, quasi id optimo consilio ab eo factum fuisset

όντων, ὡς ἀπὸ παντὸς τοῦ βελτίστου γενομένην, ἐσκήπτετο, καὶ τῶν ἱππέων μοῖράν τινα πέμψας ὡς αὐτὸν ἠξίου τελείαν ἀποδείξασθαι τὴν προθυμίαν, τοὺς μὴ δυνηθέντας εἰς τὰ τείχη τῶν Φιδηναίων καταφεύγειν, ἀλλ' ἐσκεδασμένους ἀνὰ τὴν χώραν, συχνοὺς ὄντας, κελεύων διερευνώμενον ἀποκτείνειν. Κἀκεῖνος, ὡς θάτερον ὧν ἤλπισε διαπεπραγμένος καὶ λεληθὼς τὸν Τύλλον, ἔχαιρέ τε καὶ μέχρι πολλοῦ καθιππεύων τὰ πεδία τοὺς καταλαμβανομένους διέφθειρεν· ἤδη δὲ δεδυκότος ἡλίου τοὺς ἱππέας ἧκεν ἄγων ἐπὶ τὸ στρατόπεδον τὸ Ῥωμαϊκὸν ἐκ τοῦ διωγμοῦ, καὶ τὴν ἐπελθοῦσαν νύκτ' ἐν εὐπαθείαις ἅμα τοῖς ἑταίροις ἦν. Ὁ δὲ Τύλλος ἐν τῷ Οὐϊεντανῶν χάρακι μείνας ἄχρι πρώτης φυλακῆς, καὶ τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν αἰχμαλώτων ἀνακρίνας τίνες ἦσαν οἱ τῆς ἀποστάσεως ἡγεμόνες, ὡς ἔμαθε καὶ τὸν Ἀλβανὸν Μέττον ἐν τοῖς συνομοσαμένοις ὑπάρχοντα, δόξας συνᾴδειν τὰ πραχθέντα ὑπ' αὐτοῦ τοῖς μηνυομένοις ὑπὸ τῶν αἰχμαλώτων, ἀναβὰς ἐπὶ τὸν ἵππον καὶ τοὺς πιστοτάτους τῶν ἑταίρων παραλαβὼν πρὸς τὴν πόλιν ἀφιππεύει· καὶ πρὸ μέσων νυκτῶν ἐκ τῶν οἰκιῶν τοὺς βουλευτὰς συγκαλέσας, τήν τε προδοσίαν αὐτοῖς λέγει τὴν τοῦ Ἀλβανοῦ, μάρτυρας τοὺς αἰχμαλώτους παρασχόμενος, καὶ ὃν τρόπον αὐτὸς κατεστρατήγησε τούς τε πολεμίους καὶ τοὺς Φιδηναίους διηγεῖται. Τέλος δὴ τὸ κράτιστον εἰληφότος τοῦ πολέμου, τὰ λοίπ' ἤδη σκοπεῖν αὐτοὺς ἠξίου, τίνα χρὴ τρόπον τιμωρήσασθαι μὲν τοὺς προδότας, σωφρονεστέραν δὲ τὴν Ἀλβανῶν ἀποδοῦναι πόλιν εἰς τὸ λοιπόν. Τὸ μὲν οὖν τιμωρήσασθαι τοὺς προεπιχειρήσαντας ἔργοις ἀνοσίοις ἅπασιν ἐδόκει δίκαιόν τε καὶ ἀναγκαῖον εἶναι, ὃν δὲ τρόπον τοῦτο γένοιτ' ἂν ῥᾷστα καὶ ἀσφαλέστατα, πολλὴν αὐτοῖς παρεῖχεν ἀπορίαν. Ἀδήλῳ μὲν γὰρ καὶ λεληθότι μόρῳ πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς Ἀλβανῶν ἄνδρας διαχειρίσασθαι τῶν ἀδυνάτων αὐτοῖς ἐφαίνετ' εἶναι· εἰ δὲ φανερῶς συλλαμβάνειν καὶ τιμωρεῖσθαι τοὺς ἐνόχους ταῖς αἰτίαις ἐπιχειρήσειαν, οὐ περιόψεσθαι τοὺς Ἀλβανοὺς ὑπελάμβανον, ἀλλ' ἐπὶ τὰ ὅπλα χωρεῖν. Ἅμα δὲ πολεμεῖν Φιδηναίοις τε καὶ Τυρρηνοῖς καὶ τοῖς ἐπὶ τὴν συμμαχίαν σφῶν συνεληλυθόσιν Ἀλβανῶν οὐκ ἐβούλοντο. Ἀπορουμένων δ' αὐτῶν τελευταῖος ἀποδείκνυται γνώμην ὁ Τύλλος, ἣν ἅπαντες ἐπήνεσαν, ὑπὲρ ἧς μετὰ μικρὸν ἐρῶ.

XXVII. Τετταράκοντα δ' ὄντων σταδίων τῶν μεταξὺ Φιδήνης τε καὶ Ῥώμης ἐλάσας τὸν ἵππον ἀνὰ κράτος παρῆν ἐπὶ τὸν χάρακα, καὶ πρὶν ἡμέραν λαμπρὰν γενέσθαι καλέσας Μάρκον Ὁράτιον τὸν περιλειφθέντ' ἐκ τῶν τριδύμων, καὶ δοὺς αὐτῷ τῶν ἱππέων καὶ τῶν πεζῶν τοὺς ἀκμαιοτάτους, ἐκέλευσεν ἐπὶ τὴν Ἀλβανῶν πόλιν ἄγειν· παρελθόντα δ' ἐντὸς τείχους ὡς φίλον ὄντα, ὅταν ὑποχειρίους λάβῃ τοὺς ἔνδον, καθελεῖν τὴν πόλιν ἄχρι θεμελίων, μηδενὸς μήτ' ἰδίου μήτε κοινοῦ κατασκευάσματος φειδόμενον ἔξω

laudare simulavit: et equitum parte ad illum missa rogavit ut propensam voluntatem usque ad finem demonstraret, oravitque ut qui intra mœnia Fidenatium refugere non potuerant et per agros dispersi erant, quorum magnus erat numerus, conquireret et interficeret. Ille vero, quasi iam alterum eorum quæ speraræt assecutus esset, et Tullus proditionis esset ignarus, gaudebat, diuque per campos obequitans trucidabat quotquot deprendit. Et iam sol occiderat cum equites ab insequendis hostibus in castra Romana reduxit, et ibi cum ceteris eam noctem summa hilaritate transegit. At Tullus, cum in Veientium castris usque ad primam vigiliam mansisset, et ex nobilissimis captivis quæsivisset quinam defectionis auctores fuissent, postquam cognovit et ipsum Mettum inter coniuratos esse, et intellexit res ab illo gestas congruere cum indiciis captivorum, equum conscendit, et fidissimis amicis secum abductis ad urbem contendit. Et ante mediam noctem senatoribus domo evocatis, Albani proditionem aperuit, testibus ex captivorum numero productis, et narravit quo dolo ipse et hostes et Fidenates decepisset. Certamine autem felicissime confecto, eos ut de ceteris rebus inter se consultarent rogavit, et quo supplicio proditores essent afficiendi, et quo modo Albanorum civitas in posterum modestior posset reddi. In eos igitur animadvertere, qui facinora tam scelesta priores ausi essent, omnes æquum et necessarium iudicarunt: sed quomodo et facillime et tutissime id fieri posset, diu dubitatum est. Occulta enim et clandestina morte multos Albanos eosque viros fortes nullo modo tolli posse putabant. Quod si vero palam comprehendere et ulcisci sontes conarentur, Albanos id non passuros, sed ad arma ituros arbitrabantur. Nolebant autem uno eodemque tempore cum Fidenatibus et Etruscis et Albanis sociis eorum bellum gerere. Illis vero dubitantibus quid faciendum esset, Tullus suam sententiam postremus aperuit, quam omnes laudarunt, de qua paullo post dicam.

XXVII. Cum autem spatio stadiorum XL Roma a Fidenis distaret, citato equo in castra rediit et, antequam dies clara illuxit, vocatum ad se Marcum Horatium, qui ex trigeminis reliquus erat, cum lectissimis equitibus et peditibus ad Albanorum urbem iter dirigere iussit, et mœnia ingressum ut amicum, eisque qui in ea essent potitum solo urbem æquare, nullis vel privatis vel publicis ædificiis parcentem, exceptis sacris: at ab omni hominum cæde et iniuria abs-

τῶν ἱερῶν, ἀνθρώπων δὲ μηδένα μήτε κτείνειν μήτ' ἀδικεῖν, ἀλλὰ πάντας ἐᾶν ἔχειν τὰ ἑαυτῶν. Ἐκπέμψας δὲ τοῦτον ἐκάλει τοὺς ταξιάρχους καὶ λοχαγούς, καὶ τὰ δόξαντα τῇ βουλῇ διασαφήσας φυλακὴν ἐκ τούτων καθίσταται περὶ τὸ σῶμα· καὶ μετ' οὐ πολὺ παρῆν ὁ Ἀλβανὸς ὡς ἐπὶ νικήματι κοινῷ γεγηθὼς καὶ τῷ Τύλλῳ συνηδόμενος. Ὁ δὲ Τύλλος ἀπόρρητον τὴν γνώμην ἔτι φυλάττων ἐπῄνει τ' αὐτὸν καὶ μεγάλων ἄξιον ἀπέφαινε δωρεῶν, παρεκάλει τε γράψαντα καὶ τὰ τῶν ἄλλων Ἀλβανῶν ὀνόματα τῶν ἐπιφανές τι κατὰ τὴν μάχην διαπραξαμένων φέρειν ὡς αὐτὸν, ἵνα κἀκεῖνοι τὴν ἐκ τῶν ἐπινικίων ἀπενέγκωνται μοῖραν. Ὁ μὲν δὴ περιχαρὴς γενόμενος τοὺς πιστοτάτους τῶν φίλων, οἷς ἐχρήσατο τῶν ἀπορρήτων βουλευμάτων συνεργοῖς, εἰσγράψας εἰς δέλτον ἐπιδίδωσιν. Ὁ δὲ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς εἰς ἐκκλησίαν ἅπαντας ἀποθεμένους τὰ ὅπλ' ἐκάλει· συνιόντων δ' αὐτῶν, τὸν μὲν ἡγεμόνα τῶν Ἀλβανῶν ἅμα τοῖς ταξιάρχοις τε καὶ λοχαγοῖς παρ' αὐτὸ τὸ βῆμ' ἐκέλευσεν ἑστάναι, ἐχομένους δὲ τούτων τοὺς ἄλλους Ἀλβανοὺς ταχθέντας ἐκκλησιάζειν, μετὰ δὲ τοὺς Ἀλβανοὺς τὸ λοιπὸν τῶν συμμάχων πλῆθος· ἔξωθεν δὲ [τούτων] πάντων περιέστησε Ῥωμαίους, ἐν οἷς ἦσαν οἱ γενναιότατοι ξίφη κρύπτοντες ὑπὸ ταῖς περιβολαῖς. Ὡς δ' ἐν καλῷ τοὺς ἐχθροὺς ἔχειν ὑπέλαβεν, ἀναστὰς ἔλεξε τοιάδε·

XXVIII. « Ἄνδρες Ῥωμαῖοί τε καὶ οἱ ἄλλοι « φίλοι καὶ σύμμαχοι, τοὺς μὲν ἐκ τοῦ φανε« ροῦ τολμήσαντας εἰς πόλεμον ἡμῖν καταστῆναι « Φιδηναίους καὶ τοὺς συμμάχους αὐτῶν ἐτιμωρησά« μεθα σὺν θεοῖς· καὶ δυεῖν θάτερον, ἢ παύσονται τὸ « λοιπὸν ἐνοχλοῦντες ἡμῖν, ἢ δίκας τίσουσιν ἔτι « τούτων χείρονας. Ἀπαιτεῖ δ' ὁ καιρὸς, ἐπεὶ τὰ « πρῶθ' ἡμῖν κατ' εὐχὴν κεχώρηκε, καὶ τοὺς ἄλλους « τιμωρήσασθαι πολεμίους, ὅσοι φίλων μὲν ἔχουσιν « ὀνόματα, καὶ παρελήφθησαν εἰς τόνδε τὸν πόλε« μον ὡς κακῶς τοὺς κοινοὺς ἐχθροὺς μεθ' ἡμῶν « ποιήσοντες, ἐγκατέλιπον δὲ τὸ πρὸς ἡμᾶς πιστὸν, « καὶ μετὰ τῶν πολεμίων ἀπορρήτους συνθήκας « ποιησάμενοι διαφθεῖραι πάντας ἡμᾶς ἐπεβάλοντο. « Πολὺ γὰρ οὗτοι κακίους τῶν ἐκ τοῦ φανεροῦ πο« λεμίων εἰσὶ καὶ μείζονος τιμωρίας ἄξιοι· τοὺς μὲν « γὰρ καὶ φυλάξασθαι ῥᾴδιον τοῖς ἐπιβουλευομένοις, καὶ « συμπλακέντας ὡς ἐχθροὺς ἀμύνασθαι δυνατόν· φί« λους δ' ἐχθρῶν ἔργα ποιοῦντας οὔτε φυλάξασθαι « ῥᾴδιον οὔτ' ἀμύνασθαι τοῖς προκαταληφθεῖσι δυ« νατόν. Τοιοῦτοι δ' εἰσὶν οἱ πεμφθέντες ἡμῖν « ὑπὸ τῆς Ἀλβανῶν πόλεως ἐπὶ δόλῳ σύμμαχοι, « κακὸν μὲν οὐθὲν ὑφ' ἡμῶν παθόντες, ἀγαθὰ δὲ « πολλὰ καὶ μεγάλα. Ἄποικοι μέν γ' αὐτῶν ὄντες, « οὐθὲν τῆς τούτων ἀρχῆς παρασπάσαντες ἰδίαν ἰ« σχὺν καὶ δύναμιν ἀπὸ τῶν ἰδίων πολέμων ἐκτη« σάμεθα· ἔθνεσι δὲ μεγίστοις καὶ πολεμικωτάτοις « ἐπιτειχίσαντες τὴν ἡμῶν αὐτῶν πόλιν, πολλὴν

tinere, et permittere ut omnes secura res suas asportarent. Hoc autem dimisso, accivit tribunos et centuriones, et senatusconsulto exposito eorum satellitio se stipavit. Nec multo post venit Albanus ob victoriam communem exsultans et Tullo gratulaturus. At Tullus tegens adhuc consilium suum eum laudabat et magnis donis dignum esse affirmabat, et hortabatur ut scripta nomina reliquorum Albanorum, qui præclarum aliquod facinus in prœlio edidissent, ad se ferret, ut hi quoque meritum victoriæ fructum pro parte sua perciperent. Ille vero lætabundus fidissimos amicos et consiliorum arcanorum conscios in tabella notatos ei obtulit. Tum rex Romanorum omnes depositis armis ad concionem convocavit : qui cum convenissent, ducem Albanorum cum tribunis et centurionibus ad ipsum tribunal stare iussit, et post eos ceteros Albanos ordine in concione stare, postque Albanos reliquam sociorum multitudinem. Omnes vero undique circumdedit Romanis militibus, inter quos erant fortissimi quique sub veste enses occultantes. Postquam autem arbitratus est a se adversarios opportune interseptos teneri, surrexit et hanc habuit orationem :

XXVIII. « Quirites et ceteri amici et socii, « deorum ope Fidenates eorumque socios, ausos « palam bellum nobis inferre ulti sumus, et e duo« bus alterum facient : aut desinent nobis in poste« rum negotium facessere, aut certe pœnas his longe « acerbiores dabunt. Tempus autem postulat, siqui« dem nobis primus conatus ex voto successit, ut « reliquos quoque hostes, qui amicorum nomen ha« bent, et a nobis in hoc bello assumpti, ut commu« nem hostem nobiscum debellarent, tamen fidem « suam erga nos violarunt, et cum hostibus fœdere « clam facto nos omnes perdere aggressi sunt, ul« ciscamur. Isti enim longe deteriores sunt, vel ipsis « manifestis hostibus et longe graviori pœna digni : ab « istorum enim insidiis sibi cavere et eos hostili modo « congressos repellere facile est; sed ab amicis qui « hostiliter se gerunt, neque facile sibi cavere de« cepti, neque eos propulsare possunt. Istius modi « vero sunt, qui nobis ab Albanorum civitate dolo malo « socii missi fuerunt, nulla a nobis accepta iniuria, « sed contra multis et magnis beneficiis affecti. « Cum enim coloni eorum simus, nihil horum imperio « detraximus, sed proprias opes et potentiam ex nostris « nobis bellis comparavimus; et quia adversus maxi« mas ac bellicosissimas gentes nostram urbem munivi-

« ἀσφάλειαν τούτοις τοῦ τ' ἀπὸ Τυρρηνῶν καὶ ἀπὸ « Σαβίνων πολέμου παρειχόμεθα· ἧς δὴ πόλεως εὖ « τε πραττούσης πάντων μάλιστα χαίρειν αὐτοὺς « ἔδει, καὶ σφαλλομένης μηδὲν ἐνδεέστερον ἢ περὶ « τῆς αὐτῶν ἄχθεσθαι. Οἱ δ' ἄρα φθονοῦντες οὐχ « ἡμῖν μόνον τῶν ἀγαθῶν ἀλλὰ καὶ ἑαυτοῖς τῆς δι' « ἡμᾶς εὐτυχίας διετέλουν, καὶ τελευτῶντες ὡς οὐκ- « έτι κατέχειν τὴν ὕπουλον ἔχθραν ἐδύναντο πό- « λεμον ἡμῖν προεῖπον. Μαθόντες δ' ἡμᾶς εὖ πρὸς « τὸν ἀγῶνα παρεσκευασμένους, ὡς οὐθὲν οἷοί τ' « ἦσαν ἐργάσασθαι κακὸν, εἰς διαλλαγὰς ἐκάλουν « καὶ φιλίαν, καὶ τὸ περὶ τῆς ἡγεμονίας νεῖκος ἐν « τρισὶν ἀφ' ἑκατέρας πόλεως σώμασιν ἠξίουν κρι- « θῆναι. Ἐδεξάμεθα καὶ ταύτας τὰς προκλήσεις, « καὶ νικήσαντες τῇ μάχῃ τὴν πόλιν αὐτῶν ἔσχο- « μεν ὑποχείριον. Φέρε δὴ τί μετὰ ταῦτ' ἐποιήσα- « μεν; Ἐξὸν ἡμῖν ὁμηρά τ' αὐτῶν λαβεῖν καὶ φρου- « ρὰν ἐν τῇ πόλει καταλιπεῖν καὶ τοὺς κορυφαιο- « τάτους τῶν διαστησάντων τὰς πόλεις τοὺς μὲν ἀνε- « λεῖν, τοὺς δ' ἐκβαλεῖν, πολιτείας τ' αὐτῶν κόσμον « μεταστῆσαι πρὸς τὸ ἡμῖν συμφέρον, καὶ χώρας « καὶ χρημάτων ἀποδασμῷ ζημιῶσαι, καὶ ὃ πάντων « ῥᾷστον ἦν ἀφελέσθαι τὰ ὅπλ' αὐτοὺς, ἐξ ὧν ἐγ- « κρατεστέραν ἂν τὴν ἀρχὴν κατεστησάμεθα, τού- « των μὲν οὐδὲν ἠξιώσαμεν ποιῆσαι, τῷ δ' εὐσεβεῖ « μᾶλλον ἢ τῷ ἀσφαλεῖ τῆς ἀρχῆς ἐπετρέψαμεν, « καὶ τὸ εὐπρεπὲς τὸ πρὸς ἅπαντας τοῦ λυσιτελοῦν- « τος ἡμῖν κρεῖττον ἡγησάμενοι συνεχωρήσαμεν αὐ- « τοῖς ἅπαντα τὰ σφέτερα καρποῦσθαι, Μέττον δὲ « Φουφέττιον, ὃν αὐτοὶ τῇ μεγίστῃ ἀρχῇ ἐκόσμη- « σαν, ὡς δὴ κράτιστον Ἀλβανῶν διοικεῖν τὰ κοινὰ « μέχρι τοῦ παρόντος εἰάσαμεν. Ἀνθ' ὧν τίνας « ἡμῖν χάριτας ἀπέδοσαν, ἡνίκα μᾶλλον φίλων τε « καὶ συμμάχων εὐνοίας ἔδει, ἀκούσατε· ἀπορρήτους « ποιησάμενοι συνθήκας πρὸς τοὺς κοινοὺς πολεμίους, « ὡς ἐν τῷ ἀγῶνι συνεπιθησόμενοι ἡμῖν μετ' αὐτῶν, « ἐπειδὴ πλησίον ἀλλήλων ἐγινόμεθα, καταλιπόν- « τες τὴν τάξιν ἐφ' ἣν ἐτάχθησαν, ᾤχοντο πρὸς τὰ « πλησίον ὄρη δρόμῳ προκαταλαβέσθαι σπεύδοντες « τὰ ὀχυρά. Εἰ μὲν οὖν κατὰ νοῦν ἡ πεῖρα αὐτοῖς « ἐχώρει, οὐδὲν ἂν τὸ κωλῦον ἦν ἅπαντας ἡμᾶς « ἀπολωλέναι κυκλωθέντας ὑπό τε πολεμίων καὶ « φίλων, καὶ τοὺς πολλοὺς τῆς πόλεως ἡμῶν ἀγῶνας, « οὓς ὑπὲρ τῆς ἡγεμονίας ἠγωνισάμεθα, ἐν ἡμέρᾳ « διαφθαρῆναι μιᾷ. Ἐπειδὴ δὲ διέπεσεν αὐτῶν τὸ « βούλευμα, θεῶν μὲν εὐνοίας προηγησαμένης· ἁπάσας « γὰρ ἔγωγε τὰς καλὰς καὶ ἀγαθὰς πράξεις ἐκείνοις « ἀνατίθημι· ἔπειτα καὶ τῆς ἐμῆς στρατηγίας οὐκ « ἐλαχίστην μοῖραν εἴς τε τὸ δέος τῶν πολεμίων καὶ « εἰς τὸ θάρσος τὸ ὑμέτερον παρασχομένης· ἃ γὰρ « [ἐγὼ] ἐν τῷ τότ' ἀγῶνι ἔφην, ὡς ὑπ' ἐμοῦ κελευ- « σθέντες Ἀλβανοὶ προκαταλαμβάνονται τὰ ὄρη « κυκλώσεως τῶν πολεμίων ἕνεκα, πλάσματα καὶ « στρατηγήματ' ἦν ἐμά· κεχωρηκότων δ' ἡμῖν τῶν

« mus, ipsos ab Etrusco et Sabino bello tutissimos reddi- « dimus. Huius itaque urbis felicitate omnium maxime « eos gaudere oportebat, et rebus adversis non mi- « nus quam suæ ipsorum *urbis calamitate* angi. Illi « vero non solum nobis ob res secundas, sed et sibi « ipsis ob prosperitatem, qua nostra opera fruebantur, « perpetuo inviderunt, et tandem, cum occultum odium « amplius continere non possent, nobis bellum indixe- « runt. Sed ubi viderunt nos ad certamen bene pa- « ratos, et nihil detrimenti se nobis afferre posse, ad « reconciliationem et amicitiam nos invitarunt, et ut « controversia illa de principatu ternorum utriusque ur- « bis virorum periculo decerneretur petierunt. Acce- « pimus etiam has conditiones nobis oblatas et in cer- « tamine victores urbem eorum in nostram potestatem « redegimus. Eia, quid postea fecimus? Cum li- « ceret nobis obsides eorum capere, et præsidium « in urbe relinquere, et præcipuos auctores dissidii « inter nostras civitates exorti vel necare vel pellere in « exilium, et eorum reipublicæ formam ad nostram « utilitatem mutare, et agri et bonorum parte eos « mulctare, et (quod omnium erat facillimum) eos « armis spoliare, quibus rebus nostrum imperium « magis firmassemus; nihil tamen horum facere volui- « mus, maiorem pietatis quam nostri imperii incolu- « mitatis rationem habentes: et Mettum Fuffetium, « quem ipsi summo magistratu ornarant, tamquam « omnium Albanorum præstantissimum, ad hoc usque « tempus rempublicam administrare passi sumus. Pro « quibus beneficiis quam gratiam nobis retulerint, quo « tempore potissimum amicorum et sociorum benevo- « lentia nobis opus erat, audite. Clam cum hostibus « communibus pacti, ut in ipsa pugna nos una cum illis « invaderent, cum acies utrimque inter se appropin- « quassent, deserto loco in quo collocati erant, cursu « ad proximos montes contenderunt, loca munita præ- « occupare cupientes. Si igitur conatus iste ipsis suc- « cessisset, nihil impedivisset quo minus nos omnes et ab « hostibus et amicis circumventi periremus, et multi la- « bores, quos pro nostræ civitatis imperio subiimus, « uno die interirent. Sed postquam eorum consilia « irrita sunt facta, primum quidem deorum beneficio, « (omnes enim res præclare et bene gestas illis accep- « tas fero) deinde vero meis imperatoriis artibus, quæ « haud parum hostium terrorem et vestram audaciam « auxerunt, (nam quæ ego tunc in prœlio dixi, meo « iussu ab Albanis montes præoccupari, ut hostes cir- « cumvenirentur, commenta et stratagemata mea fue- « runt), omnibus rebus nobis ex voto succedentibus,

« πραγμάτων ὡς ἡμῖν συνέφερεν, οὐκ ἂν εἴημεν ἄνδρες οἵους ἡμᾶς προσῆκεν εἶναι, εἰ μὴ τιμωρησαίμεθα τοὺς προδότας, οἵ γε χωρὶς τῆς ἄλλης ἀναγκαιότητος, ἣν διὰ τὸ συγγενὲς ἐχρῆν αὐτοὺς φυλάττειν, σπονδὰς καὶ ὅρκια ποιησάμενοι πρὸς ἡμᾶς ἔναγχος, οὔτε θεοὺς δείσαντες, οὓς τῶν ὁμολογιῶν ἐποιήσαντο μάρτυρας, οὔτε τὸ δίκαιον αὐτὸ καὶ τὴν ἀνθρωπίνην νέμεσιν ἐντραπέντες, οὔτε τὸ τοῦ κινδύνου μέγεθος, εἰ μὴ κατὰ νοῦν αὐτοῖς ἡ προδοσία χωρήσειεν, ὑπολογιζόμενοι, τὸν οἴκτιστον τρόπον ἡμᾶς ἐπεχείρησαν ἀπολέσαι, τοὺς ἀποίκους τε καὶ εὐεργέτας οἱ κτίσται μετὰ τῶν ἐχθίστων τε καὶ πολεμιωτάτων στάντες. »

XXIX. Ταῦτα δ' αὐτοῦ λέγοντος οἰμωγαί τε τῶν Ἀλβανῶν ἐγίνοντο καὶ παντοδαπαὶ δεήσεις, τοῦ μὲν δήμου μηδὲν ἐγνωκέναι λέγοντος ὧν ὁ Μέττος ἐμηχανᾶτο, τῶν δὲ τὰς ἡγεμονίας ἐχόντων οὐ πρότερον πεπύσθαι τὰς ἀπορρήτους βουλὰς σκηπτομένων ἢ ἐν αὐτῷ γενέσθαι τῷ ἀγῶνι, ἡνίκ' οὔτε κωλύειν οὔτε μὴ πράττειν τὰ κελευόμεν' ἐν δυνατῷ σφίσιν ἦν· ἤδη δέ τινων καὶ ἐπὶ τὴν ἀκούσιον ἀνάγκην ἀναφερόντων τὸ πρᾶγμα διὰ κηδείαν ἢ διὰ συγγένειαν. Οἷς δ βασιλεὺς σιωπῆσαι κελεύσας ἔλεξεν· « Οὐδ' ἐμὲ λέληθεν, ἄνδρες Ἀλβανοί, τούτων ὧν ἀπολογεῖσθ' οὐθὲν, ἀλλὰ τὸ μὲν πλῆθος ὑμῶν ἀγνοεῖν τὴν προδοσίαν οἴομαι, τεκμαιρόμενος ὅτι πολλῶν συνειδότων οὐδὲ τὸν ἐλάχιστον πέφυκε τἀπόρρητα σιωπᾶσθαι χρόνον· τῶν δὲ ταξιάρχων τε καὶ λοχαγῶν βραχύ τι μέρος ἡγοῦμαι τὸ συνεπιβουλεῦσαν ἡμῖν γενέσθαι, τὸ δὲ πλεῖστον ἐξηπατῆσθαι καὶ εἰς ἀκουσίους ἀνάγκας ἀφῖχθαι. Εἰ δέ γε τούτων μηδὲν ἀληθὲς ἦν, ἀλλὰ πάντας εἰσῆλθεν Ἀλβανοὺς καὶ τοὺς ἐνθάδ' ὄντας ὑμᾶς καὶ τοὺς ἐν τῇ πόλει καταλειπομένους ἡ τοῦ κακῶς ποιεῖν ἡμᾶς ἐπιθυμία, καὶ τοῦτ' οὐ νῦν πρῶτον, ἀλλ' ἐκ πολλοῦ πάνυ χρόνου δεδογμένον ὑμῖν ἦν, τῆς συγγενείας ἕνεκα πολλὴ Ῥωμαίοις ἀνάγκη καὶ ταῦθ' ὑμῶν τἀδικήματα φέρειν. Ἵνα δὲ μηθὲν ἔτι βουλεύσητε καθ' ἡμῶν ἄδικον, μήτε δὴ βιασθέντες ὑπὸ τῶν ἡγουμένων τῆς πόλεως μήτε παρακρουσθέντες, μία φυλακὴ καὶ πρόνοια ἐστὶν, εἰ τῆς αὐτῆς πόλεως πολῖται γενοίμεθ' ἅπαντες καὶ μίαν ἡγοίμεθα πατρίδα, ἧς εὖ τε καὶ χεῖρον φερομένης τὸ ἐπιβάλλον μέρος ἕκαστος οἴσεται τῆς τύχης. Ἕως δ' ἂν ἐκ διαφόρου γνώμης, ὥσπερ νῦν ἔχει, τό τε πλεῖον καὶ τοὔλαττον ἐπικρίνωμεν ἑκάτεροι, οὐκ ἔσται βέβαιος ἡμῖν [ἡ] πρὸς ἀλλήλους φιλία, ἄλλως τε καὶ εἰ μέλλοιεν οἱ μὲν πρότερον ἐπιβουλεύσαντες τοῖς ἑτέροις ἢ κατορθώσαντες πλεῖον ἕξειν ἢ σφαλέντες ἐν μηδενὶ δεινῷ ἔσεσθαι διὰ τὸ συγγενές· καθ' ὧν δ' ἂν αἱ ἐπιχειρήσεις γένωνται ὑποχείριοι καταστάντες τὰ ἔσχατα παθεῖν καὶ διαφυγόντες μηθὲν ὥσπερ ἐχθροὶ μνησικακεῖν, ὅπερ καὶ ἐν τῷ παρόντι γέγονεν. Ἴστε δὴ ταῦτα δεδογμένα Ῥω-

« non essemus viri quales nos esse decet, si non animadverteremus in proditores, qui præter aliam necessitudinem, quam saltem cognationis caussa violare non debebant, nuper etiam facto nobiscum fœdere et iureiurando interposito, contemptis diis quos pactorum testes fecerant, neque ipsum ius et hominum indignationem veriti, neque periculi magnitudinem, si proditio ipsis non successisset, reputantes, miserrime nos, conditores colonos et bene de se meritos una cum infensissimis hostibus perdere conati sunt. »

XXIX. Dum autem hæc dicit, Albani lamentari et ad omnes preces descendere cœperunt: plebe quidem negante ullarum Metti machinationum se conscios fuisse; ipsisque præfectis simulantibus se occulta eius consilia non ante cognovisse, quam ipso prœlii tempore, cum neque impedire neque iussa non exsequi amplius possent: nonnullis etiam rem ob affinitatem et cognationem ad necessitatem involuntariam referentibus. Quos rex silere iussos ita est allocutus: « Neque me latet, Albani, quidquam horum quæ vestri purgandi caussa profertis, et multitudinem quidem vestram arbitror proditionem ignorasse, (hoc inde coniciens, quod quæ multi sciunt ea ne per minimum quidem temporis spatium silentio tegi possunt), quin et tribunorum atque centurionum exiguam tantum partem contra nos conspirasse arbitror, plerosque vero deceptos et ad non voluntariam necessitatem esse compulsos. Quod si vero nihil horum verum esset, et omnes Albanos, et qui hic adsunt et reliquos qui in urbe remanserant, desiderium nobis male faciendi invasisset, idque non nunc primum, sed iam multo ante a vobis decretum esset, tamen cognationis saltem caussa necesse esset Romanis has vestras iniurias ferre. Sed ne in posterum quidquam iniuste contra nos moliamini, aut coacti a vestræ civitatis principibus aut decepti, sola hac ratione et cavere et prospicere nobis possumus: si nimirum omnes unius urbis cives facti unam eandemque patriam habemus, in qua unusquisque tam prosperæ quam adversæ fortunæ portionem ferat, quæ ipsi obtigerit. Donec enim discordes ut nunc utrique per contentionem alteris superiores esse conabimur, non erit firma inter nos amicitia: præsertim si ei qui priores aliis insidiati fuerint, vel re feliciter gesta meliore conditione sint futuri, vel spe sua frustrati nihil damni ob ipsam cognationem sint perpessuri: et si illi, quos adoriri decreverant, in ipsorum potestatem redacti extrema quæque mala sint laturi, sin vero, id quod nunc accidit, evaserint, omnes iniurias ab illis acceptas oblivioni tradituri neque eos ut hostes sint tractaturi. Scitote igitur superiore nocte hæc a

« μαίοις τῇ παρελθούσῃ νυκτὶ, συναγαγόντος ἐμοῦ « τὴν βουλὴν καὶ τὰ δόξαντα τοῖς συνέδροις γρα- « ψαμένου· τὴν μὲν πόλιν ὑμῶν καθαιρεθῆναι, καὶ « μήτε τῶν δημοσίων μήτε τῶν ἰδιωτικῶν κατασκευα- « σμάτων ὀρθὸν [τι] ἐᾶσθαι διαμένειν μηθὲν ἔξω τῶν « ἱερῶν, τοὺς δὲ ἐν αὐτῇ πάντας ἔχοντας οὓς καὶ νῦν « ἔχουσι κλήρους, ἀνδραπόδων τε καὶ βοσκημάτων « καὶ τῶν ἄλλων χρημάτων μηδὲν ἀφαιρεθέντας, ἐν « Ῥώμῃ τὸν ἀπὸ τοῦδε χρόνον οἰκεῖν· ὅσην τε τὸ « κοινὸν ὑμῶν ἐκέκτητο γῆν τοῖς μηθένα κλῆρον « ἔχουσιν Ἀλβανῶν διαμερισθῆναι, χωρὶς τῶν ἱερῶν « κτημάτων, ἐξ ὧν αἱ θυσίαι τοῖς θεοῖς ἐγίνοντο. « Οἴκων δὲ κατασκευῆς, ἐν οἷς τοὺς βίους ἱδρύσεσθε « οἱ μετανιστάμενοι, καθ' οὓς ἔσονται τῆς πόλεως « τόπους, ἐμὲ ποιήσασθαι πρόνοιαν συλλαμβάνοντα « τοῖς ἀπορωτάτοις ὑμῶν τῆς εἰς τὰ ἔργα δαπάνης. « Καὶ τὸ μὲν ἄλλο πλῆθος ὑμῶν μετὰ τῶν παρ' ἡμῖν « δημοτικῶν συντελεῖν εἰς φυλὰς καὶ φράτρας κατα- « μερισθὲν, βουλῆς δὲ μετέχειν καὶ ἀρχὰς λαμβά- « νειν καὶ τοῖς πατρικίοις προσνεμηθῆναι τούσδε « τοὺς οἴκους, Ἰουλίους, Σερουιλίους, Κοριατίους, « Κοϊντιλίους, Κλοιλίους, Γεγανίους, Μετιλίους· Μέτ- « τιον δὲ καὶ τοὺς σὺν τούτῳ βουλεύσαντας τὴν προ- « δοσίαν δίκας ὑποσχεῖν ἃς ἂν ἡμεῖς τάξωμεν δι- « κασταὶ περὶ ἑκάστου τῶν ὑπαιτίων καθεζόμενοι· « οὐθένα γὰρ ἀποστερήσομεν κρίσεως οὐδὲ λόγου.

XXX. Ὡς δὲ ταῦτ' εἶπεν, ὅσοι μὲν ἦσαν Ἀλβανῶν πένητες ἠγάπων, εἰ Ῥώμην τε οἰκήσουσι καὶ γῆς κλῆρον ἕξουσι, καὶ ἐπῄνουν μεγάλῃ βοῇ τὰ διδόμενα· οἱ δὲ λαμπρότεροι τοῖς ἀξιώμασι καὶ ταῖς τύχαις κρείττους ἤχθοντο, εἰ δεήσει πόλιν τε τὴν γειναμένην αὐτοὺς ἐκλιπεῖν καὶ προγονικὰς ἑστίας ἐρημῶσαι καὶ τὸ λοιπὸν οἰκεῖν ἐν τῇ ξένῃ· οἷς οὐδὲν ἐπῄει λέγειν εἰς τὴν ἐσχάτην κατακεκλειμένοις ἀνάγκην. Ὁ δὲ Τύλλος, ἐπειδὴ τὴν διάνοιαν εἶδε τῶν πολλῶν, ἀπολογεῖσθαι τὸν Μέττιον ἐκέλευσεν, εἴ τι πρὸς ταῦτα λέγειν βούλεται. Οὐκ ἔχων δ' ὁ Μέττιος ὅ τι χρὴ λέγειν πρὸς τοὺς κατηγοροῦντάς τε καὶ καταμαρτυροῦντας, τὴν Ἀλβανῶν βουλὴν ἔφησεν αὐτῷ ταῦθα ὑποθέσθαι ποιεῖν δι' ἀπορρήτων, ὅτ' ἐξῆγε τὴν δύναμιν ἐπὶ τὸν πόλεμον· ἠξίου τε τοὺς Ἀλβανοὺς, οἷς ἀνακτήσασθαι τὴν ἡγεμονίαν ἐπεχείρει, βοηθεῖν αὐτῷ καὶ μήτε τὴν πατρίδα κατασκαπτομένην περιορᾶν μήτε τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν πολιτῶν ἐπὶ τιμωρίαις συναρπαζομένους. Ταραχῆς δὲ γινομένης κατὰ τὴν ἐκκλησίαν, καί τινων φεύγειν ἐπὶ τὰ ὅπλα ὡρμηκότων, οἱ περιεστεφανωκότες τὸν ὄχλον ἀρθέντος σημείου τινὸς ἀνέσχον τὰ ξίφη. Περιφόβων δὲ γενομένων ἁπάντων ἀναστὰς πάλιν ὁ Τύλλος εἶπεν· « Οὐ- « δὲν ἔτι ἔξεστιν ὑμῖν νεωτερίζειν οὐδ' ἐξαμαρτάνειν, « ἄνδρες Ἀλβανοί· γὰρ Ἐὰν παρακινεῖν τι τολμή- « σητε, πάντες ἀπολεῖσθε ὑπὸ τουτωνί· δείξας τοὺς « ἔχοντας τὰ ξίφη. Δέχεσθε οὖν τὰ διδόμενα καὶ γί- « νεσθε ἀπὸ τοῦ χρόνου τοῦδε Ῥωμαῖοι. Δυεῖν γὰρ

« Romanis esse decreta, senatu a me coacto et sena- « tusconsulto a me scripto · *scilicet* ut urbs vestra « evertatur, nec ullum aut publicum aut privatum ædi- « ficium exceptis fanis integrum relinquatur; omnes « vero, qui eam incolunt, salvis suis fortunis, quas nunc « possident, nullis mancipiis, nullo pecore, nullis aliis « rebus privati Romæ in posterum degant : utque totus « vester ager publicus iis Albanis, qui nullam agri por- « tionem habent, dividatur, exceptis sacris possessioni- « bus, ex quarum reditibus diis sacrificia fiebant : et « ipse provideam in quibus urbis locis domos ædifi- « cetis, ubi vos qui emigratis sedem possitis ponere, et « eos de vobis qui maxime sunt egeni sumptibus ad « opera facienda iuvem : reliquaque vestra multitudo « cum nostro populo in tribus et curias discripta pe- « cuniam contribuat, ad senatum vero et magistratus « gerendos admittantur, inque patriciorum numerum « recipiantur hæ gentes : Julii, Servilii, Curiatii, Quin- « tilii, Clœlii, Geganii, Metilii. Mettius vero et eius « proditionis socii pœnas luant, quas nos iudices in sin- « gulos reos sedentes pro tribunali statuemus : nemi- « nem enim iudicio aut caussæ dictione fraudabimur. »

XXX. His ab eo dictis, quotquot inter Albanos pauperes erant, contenti erant, quod Romæ habitaturi et agri portionem habituri essent, regisque cantionem magnis clamoribus approbabant : at viri illustriores dignitate et meliore fortuna præditi ægre ferebant, quod patria relicta et maiorum laribus desertis in posterum sibi in urbe peregrina habitandum esset; sed ipsis ad extremam necessitatem redactis nihil quod dicerent venit in mentem. Tullus vero, animo multitudinis cognito, iussit Mettium caussam dicere, si quid vellet ad hæc respondere. Sed Mettius nesciens quid contra accusatores et testes diceret, respondit Albanorum senatum sibi clam hæc dedisse mandata, quo tempore copias ad bellum eduxit; et Albanos orabat, quibus principatum restituere conatus erat, ut sibi opem ferrent, neque patriam everti atque nobilissimos quosque cives ad supplicium rapi paterentur. Orto autem tumultu in concione, et quibusdam ad arma concurrere properantibus, illi qui turbam circumdederant sublato signo gladios distrinxerunt. Omnibus autem consternatis, denuo Tullus surgens ita est locutus : « Nihil novi vobis, Albani, moliri vel peccare licet. « Nam si vel minimum movere ausi fueritis, omnes ab « his trucidabimini; simulque ostendit eos qui gladios « tenebant. Accipite igitur ea quæ vobis dantur, et « in posterum Romani estote : vobis enim necesse est

« ἀνάγκη θάτερον ὑμᾶς ποιεῖν, ἢ Ῥώμην κατοικεῖν, ἢ « μηδεμίαν ἑτέραν γῆν ἔχειν πατρίδα. Οἴχεται γὰρ « ἕωθεν ἐκπεμφθεὶς ὑπ' ἐμοῦ Μάρκος Ὁράτιος ἀναιρήσων τὴν πόλιν ὑμῶν ἐκ θεμελίων, καὶ τοὺς ἀνθρώ« πους ἅπαντας εἰς Ῥώμην μετάξων. Ταῦτα οὖν εἰ« δότες ὅσον οὔπω γενησόμενα παύσασθε θανατῶντες « καὶ ποιεῖτε τὰ κελευόμενα. Μέττιον δὲ Φουφέτ« τιον ἀφανῶς τε ἡμῖν ἐπιβουλεύσαντα καὶ οὐδὲ νῦν « ὀκνήσαντα ἐπὶ τὰ ὅπλα τοὺς ταραχώδεις καὶ στα« σιαστὰς καλεῖν τιμωρήσομαι τῆς κακῆς καὶ δολίου « ψυχῆς ἀξίως. » Ταῦτα λέξαντος αὐτοῦ, τὸ μὲν ἐρεθιζόμενον τῆς ἐκκλησίας μέρος ἔπτηξεν, οἷα δὴ κρατούμενον ἀνάγκῃ ἀφύκτῳ, τὸν δὲ Φουφέττιον ἀγανακτοῦντα ἔτι καὶ κεκραγότα μόνον τάς τε συνθήκας ἀνακαλούμενον, ἃς αὐτὸς ἐξηλέγχθη παρασπονδῶν, καὶ οὐδ' ἐν κακοῖς τοῦ θράσους ὑφιέμενον, οἱ ῥαβδοῦχοι κελεύσαντος τοῦ βασιλέως Τύλλου συλλαβόντες, καὶ τὴν ἐσθῆτα περικαταρρήξαντες, ἔξαινον τὸ σῶμα μάστιξι πάνυ πολλαῖς. Ἐπεὶ δὲ ταύτης ἅλις εἶχε τῆς τιμωρίας, προσελάσαντες δύο συνωρίδας, τῇ μὲν ἑτέρᾳ προσῆρτων τοὺς βραχίονας αὐτοῦ, τῇ δ' ἑτέρᾳ τοὺς πόδας ῥυτῆρσι κατεχομένους μακροῖς· ἐλαυνόντων δὲ τῶν ἡνιόχων τὰς συνωρίδας ἀπ' ἀλλήλων, ξαινόμενός τε περὶ τῇ γῇ καὶ ἀνθελκόμενος ὑφ' ἑκατέρας ἐπὶ τἀναντία ὁ δείλαιος ἐν ὀλίγῳ διασπᾶται χρόνῳ. Μέττιος μὲν δὴ Φουφέττιος οὕτως οἰκτρᾶς καὶ ἀσχήμονος τελευτῆς ἔτυχε, τοῖς δ' ἑταίροις αὐτοῦ καὶ συνειδόσι τὴν προδοσίαν δικαστήρια ὁ βασιλεὺς καθίσας, τοὺς ἁλόντας ἐξ αὐτῶν κατὰ τὸν τῶν λειποτακτῶν τε καὶ προδοτῶν νόμον ἀπέκτεινεν.

XXXI. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτ' ἐγίνετο χρόνῳ Μάρκος Ὁράτιος ὁ προαπεσταλμένος μετὰ τῶν ἐπιλέκτων ἐπὶ τὴν καθαίρεσιν τῆς Ἄλβας, ταχέως διανύσας τὴν ὁδὸν καὶ καταλαβὼν πύλας τ' ἀκλείστους καὶ τεῖχος ἀφύλακτον, εὐπετῶς γίνεται τῆς πόλεως κύριος. Συναγαγὼν δὲ τὸ πλῆθος εἰς ἐκκλησίαν τά τε πραχθέντα κατὰ τὴν μάχην ἅπαντα ἐδήλωσεν αὐτοῖς καὶ τὸ ψήφισμα τῆς Ῥωμαίων βουλῆς διεξῆλθεν. Ἀντιβολούντων δὲ τῶν ἀνθρώπων καὶ χρόνον εἰς πρεσβείαν αἰτουμένων, οὐδεμίαν ἀναβολὴν ποιησάμενος τὰς μὲν οἰκίας καὶ τὰ τείχη καὶ εἴ τι ἄλλο κατασκεύασμα ἰδιωτικὸν ἢ δημόσιον ἦν κατέσκαπτε, τοὺς δ' ἀνθρώπους μετὰ πολλῆς φροντίδος παρέπεμπεν εἰς Ῥώμην ἄγοντάς τε τὰ ἑαυτῶν χρήματα καὶ φέροντας· οὓς ὁ Τύλλος ἀφικόμενος ἀπὸ στρατοπέδου ταῖς Ῥωμαίων φυλαῖς καὶ φράτραις ἐπιδιεῖλεν, οἰκήσεις τε συγκατεσκεύασεν ἐν οἷς αὐτοὶ προῃροῦντο τῆς πόλεως τόποις, καὶ τῆς δημοσίας γῆς τὴν ἀρκοῦσαν τοῖς θητεύουσιν ἐξ αὐτῶν ἀπεμέριζε, ταῖς τε ἄλλαις φιλανθρωπίαις ἀνελάμβανε τὸ πλῆθος. Ἡ μὲν δὴ τῶν Ἀλβανῶν πόλις, ἣν ἔκτισεν Ἀσκάνιος ὁ ἐξ Αἰνείου τοῦ Ἀγχίσου καὶ Κρεούσης τῆς Πριάμου θυγατρὸς, ἔτη διαμείνασα μετὰ τὸν οἰκισμὸν πεντα-

« alterutrum facere, aut Romam incolere, aut nullam « patriam habere. Mane enim profectus est Marcus « Horatius a me missus, ut vestram urbem funditus « evertat et omnes homines Romam traducat. Hæc « igitur fere iam peracta scitote : quare in vestram per« niciem ruere desinite, et imperata facite. In Met« tium vero Fuffetium, qui clam nobis est insidiatus, « et ne nunc quidem veritus est ad arma turbulentos et « seditiosos homines concitare, merito propter impro« bum et fraudulentum animum animadvertam. » His ab illo dictis, concionis pars quæ irritata erat territa est, victa necessitate inevitabili : ipsum vero Fuffetium indignantem et solum vociferantem, et fœdera implorantem, quæ ipse violasse convictus erat et ne in malis quidem de audacia quidquam remittentem iussu Tulli regis lictores correptum, veste detracta, verberibus multis ceciderunt. Sed postquam in eum hoc supplicii genere satis sævitum est, binas bigas admoverunt et eius brachia ad alteras, ad alteras pedes loris longis alligarunt; atque infelix aurigis in diversas partes bigas agentibus, humi tractus et a bigis in contrarias partes raptus brevi temporis spatio discerptus est. Atque Mettius Fuffetius hunc miserum et fœdum vitæ finem sortitus est, in eius vero socios et proditionis conscios rex iudicia constituit, et quotquot convicti sunt, eos ex lege in militiæ desertores et proditores lata capitali supplicio affecit.

XXXI. Interea autem Marcus Horatius, qui præmissus erat cum militibus lectis ad Albam evertendam, celeriter confecto itinere, cum invenisset portas apertas et muros incustoditos, facile urbe potitus est. Convocato autem populo ad concionem, quidquid in prœlio gestum erat eis declaravit, et Romani senatus decretum recitavit. Illis autem orantibus et tempus ad legationem postulantibus, sublata omni mora, et domos et muros et si quod aliud ædificium vel privatum vel publicum erat demolitus est; et ipsos homines agentes et portantes res suas Romam magna cura prosecutus est : quos Tullus ex castris Romanorum reversus in tribus et curias distribuit, eisque ædes ædificavit in qua urbis parte voluerunt, et de publico agro, quantum satis esset, divisit illis qui opera mercenaria exercebant; et omni alio humanitatis genere multitudinem accepit. Albanorum igitur urbs, quam condiderat Ascanius ex Ænea Anchisæ filio et Creusa Priami filia progenitus, postquam stetit per quingentos annos tredecim minus ex quo erat condita, quo tem-

κόσια τριῶν ἐπὶ τοῖς δέκα δέοντα, ἐν οἷς πολλὴν ἔσχεν ἐπίδοσιν εἰς εὐανδρίαν τε καὶ πλοῦτον καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν εὐδαιμονίαν, ἡ τὰς τριάκοντα Λατίνων ἀποικίσασα πόλεις καὶ πάντα τὸν χρόνον ἡγησαμένη τοῦ ἔθνους ὑπὸ τῆς ἐσχάτης ἀποκτίσεως καθαιρεθεῖσα ἔρημος εἰς τόδε χρόνου διαμένει.

Βασιλεὺς δὲ Τύλλος τὸν ἐπιόντα χειμῶνα διαλιπὼν ἔαρος ἀρχομένου στρατὸν ἐπὶ Φιδηναίους πάλιν ἐξάγει. Τοῖς δὲ Φιδηναίοις κοινῇ μὲν οὐδ' ἡτισοῦν βοήθεια ἐξ οὐδεμιᾶς τῶν συμμαχίδων ἀφίκετο πόλεων, μισθοφόροι δέ τινες ἐκ πολλῶν συνερρύησαν τόπων, οἷς πιστεύσαντες ἐθάρρησαν ἐκ τῆς πόλεως προελθεῖν. Παραταξάμενοι δὲ καὶ πολλοὺς ἀποκτείναντες ἐν τῇ μάχῃ κατεκλείσθησαν πάλιν εἰς τὸ ἄστυ. Ὡς δὲ περιχαρακώσας αὐτῶν τὴν πόλιν ὁ Τύλλος καὶ περιταφρεύσας εἰς τὴν ἐσχάτην κατέκλεισε τοὺς ἔνδον ἀπορίαν, ἠναγκάσθησαν τῷ βασιλεῖ παραδοῦναι σφᾶς αὐτοὺς ἐφ' οἷς αὐτὸς ἐβούλετο. Γενόμενος δὲ τὸν τρόπον τοῦτον ὁ βασιλεὺς τῆς πόλεως κύριος, τοὺς αἰτίους τῆς ἀποστάσεως ἀποκτείνας, τοὺς δὲ λοιποὺς ἅπαντας ἀπολύσας καὶ τὰ σφέτερα πάντα καρποῦσθαι τὸν αὐτὸν ἐάσας τρόπον, τήν τε πολιτείαν ἣν εἶχον πρότερον ἀποδοὺς αὐτοῖς, διέλυσε τὴν στρατιάν· καὶ παραγενόμενος εἰς Ῥώμην τὴν τροπαιοφόρον ἀπεδίδου τοῖς θεοῖς πομπήν τε καὶ θυσίαν, δεύτερον ἐκεῖνον κατάγων θρίαμβον.

XXXII. Μετὰ τοῦτον τὸν πόλεμον ἕτερος ἀνέστη Ῥωμαίοις ἐκ τοῦ Σαβίνων ἔθνους· ἀρχὴ δ' αὐτοῦ καὶ πρόφασις ἐγένετο τοιάδε. Ἱερόν ἐστι κοινῇ τιμώμενον ὑπὸ Λατίνων τε καὶ Σαβίνων, ἅγιον ἐν τοῖς πάνυ θεᾶς Φερωνείας ὀνομαζομένης, ἣν οἱ μεταφράζοντες εἰς τὴν Ἑλλάδα γλῶσσαν οἱ μὲν Ἀνθοφόρον, οἱ δὲ Φιλοστέφανον, οἱ δὲ Φερσεφόνην καλοῦσιν. Εἰς δὴ τὸ ἱερὸν τοῦτο συνῄεσαν ἐκ τῶν περιοίκων πόλεων κατὰ τὰς ἀποδεδειγμένας ἑορτὰς πολλοὶ μὲν εὐχὰς ἀποδιδόντες καὶ θυσίας τῇ θεῷ, πολλοὶ δὲ χρηματιούμενοι διὰ τὴν πανήγυριν ἔμποροί τε καὶ χειροτέχναι καὶ γεωργοί, ἀγοραί τ' αὐτόθι λαμπρότεραι τῶν ἐν ἄλλοις τισὶ τόποις τῆς Ἰταλίας ἀγομένων ἐγίνοντο. Εἰς ταύτην δὲ τὴν πανήγυριν ἐλθόντας ποτὲ Ῥωμαίων ἄνδρας οὐκ ἀφανεῖς Σαβῖνοί τινες συναρπάσαντες ἔδησαν καὶ τὰ χρήματα ἀφείλοντο, πρεσβείας τε περὶ αὐτῶν ἀφικομένης οὐδὲν ἐβούλοντο τῶν δικαίων ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ τὰ σώματα καὶ τὰ χρήματα τῶν συλληφθέντων κατεῖχον, ἐγκαλοῦντες καὶ αὐτοὶ Ῥωμαίοις, ὅτι τοὺς Σαβίνων φυγάδας ὑπεδέχοντο κατασκευάσαντες ἄσυλον ἱερόν, ὑπὲρ ὧν ἐν τῷ πρὸ τούτου λόγῳ δεδήλωταί μοι. Ἐκ τούτων δὴ τῶν ἐγκλημάτων εἰς πόλεμον καταστάντες ἐξῄεσαν εἰς ὕπαιθρον ἀμφότεροι δυνάμεσι πολλαῖς, γίνεταί τε αὐτῶν ἐκ παρατάξεως ἀγών· διέμενον γὰρ ἀγχωμάλως ἀγωνιζόμενοι· καὶ διελύθησαν ὑπὸ τῆς νυκτὸς ἀμφίλογον καταλιπόντες τὸ νίκημα. Ταῖς δ' ἑξῆς ἡμέραις μαθόντες ἀμφότεροι τῶν τε ἀπολωλό-

poris spatio valde hominum frequentia et opibus et reliqua felicitate aucta est, quæ triginta Latinas colonias condiderat, et semper eius gentis imperium habuerat, a novissima colonia eversa ad hoc usque tempus deserta permanet.

Ceterum Tullus rex, intermisso bello per eam hiemem, vere ineunte iterum in Fidenates copias eduxit. Fidenatibus autem publice quidem a nullis civitatibus sociis auxilia venerunt, sed mercede quidam conducti ex multis locis confluxerunt, quibus freti ex urbe copias educere ausi sunt. Collatis autem signis et magna cæde edita rursus intra mœnia compulsi sunt. Cum vero Tullus urbem circumvallasset et fossis cinxisset, et incolas ad extremam inopiam redegisset, coacti sunt se regi quibus voluit conditionibus dedere. Rex itaque hoc modo urbe potitus, supplicio affectis defectionis auctoribus, ceteris omnibus dimissis permisit ut eodem modo, quo antea, bonis suis fruerentur, et civitatis statu pristino ipsis restituto exercitum dimisit. Romam autem reversus triumphans diis pompam et sacrificia quæ voverat persoluit : atque is fuit secundus triumphus quem egit.

XXXII. Hoc bello confecto alterum ortum est e gente Sabina : cuius origo et caussa hæc fuit. Fanum quoddam est quod communiter a Sabinis et Latinis colitur præter cetera sanctum, dicatum deæ Feroniæ quam, qui vocem istam in Græcum sermonem vertunt, modo Ἀνθοφόρον, modo Φιλοστέφανον, modo Φερσεφόνην appellant. In hoc fanum ex finitimis civitatibus ad statos dies festos multi conveniebant sacrificia et vota deæ soluturi, multi etiam propter negotia et mercatores et opifices et agricolæ; nam ibi erat totius Italiæ forum nobilissimum. Ad hunc igitur conventum Romanos quondam profectos viros non ignobiles Sabini quidam vinxerant et pecuniis spoliarant, nec legatis hac de caussa missis quidquam æqui facere voluerunt; sed et ipsos homines et pecunias ablatas retinuerunt, ipsi quoque crimini dantes Romanis, quod Sabinorum exsules aperto asylo sacro suscepissent : qua de re in præcedente libro dictum est. Ob has igitur mutuas criminationes bello orto, magnas utrique copias eduxerunt, et acie instructa acriter conflixerunt : sed æquo marte pugnarunt, et noctis interventu victoria dubia dirempti sunt. Insequentibus vero diebus, cum utrique

των καὶ τῶν τραυματιῶν τὸ πλῆθος, οὐκέτι πεῖραν ἐβούλοντο ἑτέρου λαβεῖν ἀγῶνος, ἀλλ' ἐκλιπόντες τοὺς χάρακας ἀπῄεσαν· καὶ διαλιπόντες τὸν ἐνιαυτὸν ἐκεῖνον πάλιν ἐξῄεσαν ἐπ' ἀλλήλους μείζονας παρασκευασάμενοι δυνάμεις, γίνεταί τε αὐτῶν περὶ πόλιν Ἠρητὸν ἀπὸ σταδίων ἑξήκοντα καὶ ἑκατὸν τῆς Ῥώμης ἀγὼν, ἐν ᾧ πολλοὺς μὲν ἀμφοτέρων συνέβη πεσεῖν· ἰσορρόπου δὲ κἀκείνης τῆς μάχης ἐπὶ πολὺν χρόνον διαμενούσης, ἀνατείνας εἰς τὸν οὐρανὸν τὰς χεῖρας ὁ Τύλλος εὔξατο τοῖς θεοῖς, ἐὰν νικήσῃ τῇ τότε ἡμέρᾳ Σαβίνους, Κρόνου τε καὶ Ῥέας καταστήσεσθαι δημοτελεῖς ἑορτὰς, ἃς ἄγουσι Ῥωμαῖοι καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν, ὅταν ἅπαντας τοὺς ἐκ γῆς συγκομίσωσι καρποὺς, καὶ τὸν τῶν Σαλίων καλουμένων διπλασιάσειν ἀριθμόν· οὗτοι δ' εἰσὶ πατέρων εὐγενῶν, ἐνοπλίους ὀρχήσεις κινούμενοι πρὸς αὐλὸν ἐν τοῖς καθήκουσι χρόνοις, καὶ ὕμνους τινὰς ᾄδοντες πατρίους, ὡς ἐν τῷ προτέρῳ δεδήλωκα λόγῳ. Μετὰ δὲ τὴν εὐχὴν ταύτην θάρσος τε καταλαμβάνει τοὺς Ῥωμαίους, καὶ ὥσπερ ἀκμῆτες εἰς κάμνοντας ὠσάμενοι διασπῶσι τὰς τάξεις αὐτῶν περὶ δείλην ὀψίαν ἤδη, καὶ ἀναγκάζουσι τοὺς πρωτοστάτας ἄρξαι φυγῆς· ἀκολουθήσαντές τε τοῖς φεύγουσιν ἐπὶ τὸν χάρακα, καὶ περὶ τὰς τάφρους πολλῷ πλείονας καταβαλόντες, οὐδὲ οὕτως ἀπετράποντο, ἀλλὰ παραμείναντες τὴν ἐπιοῦσαν νύκτα, καὶ τοὺς ἀπὸ τοῦ ἐρύματος μαχομένους ἀνείρξαντες ἐκράτησαν τῆς παρεμβολῆς. Μετὰ δὲ τοῦτο τὸ ἔργον ὅσην ἐβούλοντο τῆς τῶν Σαβίνων λεηλατήσαντες, ὡς οὐδεὶς αὐτοῖς οὐκέτι περὶ τῆς χώρας ἐξῄει μαχησόμενος, ἀπῄεσαν ἐπ' οἴκου. Ἀπὸ ταύτης τῆς μάχης τὸν τρίτον κατήγαγε θρίαμβον ὁ βασιλεύς· καὶ μετ' οὐ πολὺ πρεσβευσαμένοις τοῖς Σαβίνοις καταλύεται τὸν πόλεμον, αἰχμαλώτους τε παρ' αὐτῶν κομισάμενος, οὓς ἐτύγχανον εἰληφότες ἐν ταῖς προνομαῖς, καὶ αὐτομόλους, βοσκημάτων τε καὶ ὑποζυγίων καὶ τῶν ἄλλων χρημάτων, ὅσα τοὺς γεωργοὺς ἀφείλοντο, ἣν ἔταξεν ἡ βουλὴ τῶν Ῥωμαίων ζημίαν τιμησαμένη τὰς βλάβας πρὸς ἀργύριον ἀναπράξας.

XXXIII. Ἐπὶ τούτοις καταλυσάμενοι τὸν πόλεμον οἱ Σαβῖνοι, καὶ τῶν ὁμολογιῶν στήλας ἀντιγράφους θέντες ἐν τοῖς ἱεροῖς, ἐπειδὴ συνέστη Ῥωμαίοις πρὸς τὰς Λατίνων πόλεις κοινῇ συνισταμένας πόλεμος οὐ ῥᾴδιος ἐν ὀλίγῳ καθαιρεθῆναι χρόνῳ· δι' ἃς δὲ αἰτίας ὀλίγῳ ὕστερον ἐρῶ· δεξάμενοι τὸ συμβὰν ἀγαπητῶς, ὅρκων μὲν ἐκείνων καὶ συνθηκῶν ὥσπερ οὐδὲ γεγενημένων ἐπελάθοντο, καιρὸν δὲ νομίσαντες ἐπιτήδειον ἔχειν ὧν ἐξέτισαν Ῥωμαίοις χρημάτων πολλαπλάσια παρ' αὐτῶν ἀπολαβεῖν, ὀλίγοι μὲν τὸ πρῶτον καὶ ἀφανῶς ἐξιόντες ἐλῄζοντο τὴν ὅμορον· ἔπειτα δὲ πολλοὶ συνιόντες καὶ ἐκ τοῦ φανεροῦ, ἐπεὶ τὰ πρῶτα κατὰ γνώμην αὐτοῖς ἐχώρησεν μηδεμιᾶς ἐπὶ τὴν φυλακὴν τῶν γεωργῶν ἀφικομένης βοηθείας, καταφρονήσαντες τῶν πολεμίων ἐπ' αὐτὴν διενοοῦντο τὴν Ῥώμην ἐλαύ-

comperissent et cæsorum et sauciorum multitudinem, alterum prœlium tentare amplius noluerunt, sed relictis castris discesserunt. Itaque bello per annum illum intermisso denuo egressi sunt longe maioribus copiis paratis; et ad oppidum Eretum, centum et sexaginta stadia ab urbe distans, prœlium commiserunt, in quo multi utrimque ceciderunt : et cum in hac quoque pugna æquo marte diu continuo certaretur, Tullus sublatis in cœlum manibus diis vovit, si hodie Sabinos vicisset se Saturno et Rheæ ferias publicis sumptibus celebrandas instituturum, quas quotannis Romani celebrant post omnes terræ fruges collectas, et Saliorum qui vocantur numerum duplicaturum. Hi autem nobili genere orti, statis temporibus armati ad tibias saltant, et patria carmina canunt, ut in superiore libro declaravi. Post hæc vota audacia subiit Romanos, et tanquam integri in fatigatos impetum facientes iam circa crepusculum eorum aciem dissiparunt, et coegerunt primos ordines initium fugæ facere; et secuti fugientes ad castra, et circa ipsas fossas longe plures interficientes, ne sic quidem destiterunt, sed exspectantes insequentem noctem, iis qui ex vallo pugnabant *repressis*, castris potiti sunt. Hac re peracta, quantum voluerunt agro Sabino vastato, cum nemo amplius pro agri defensione dimicaturus prodiret, domum redierunt. Ex hac pugna rex tertium triumphum egit. Nec multo post legatione a Sabinis missa bellum deposuit, receptis transfugis ac captivis, qui inter prædandum intercepti erant; et pro abactis pecoribus et iumentis ceteraque præda quam agrestibus ademerant, multam pecuniariam ex senatus Romani arbitrio exegit.

XXXIII. Cum Sabini his conditionibus bello finem imposuissent, et fœderis exemplaria in columnis incisa in templis collocassent, tamen postquam a Latinorum coniuratis civitatibus bellum grave et diuturnum contra populum Romanum conflatum est (quibus autem de caussis paulo post aperiam) hanc occasionem alacri animo accipientes iurisiurandi quidem et fœderum illorum, non aliter ac si nunquam fuissent facta, obliti sunt. Rati autem se nactos occasionem opportunam, qua multam Romanis persolutam maximo cum fenore ab ipsis reciperent, primum quidem pauci et clam egressi agrum vicinum populabantur : deinde vero multi coeuntes et palam, cum primus conatus ipsis ex animi sententia successisset, quod nulla auxilia ad rusticorum præsidium venissent, contemptis hostibus Romam ipsam petere

νειν, καὶ συνῆγον ἐξ ἁπάσης πόλεως στρατὸν, διελέγοντο δὲ καὶ ταῖς Λατίνων πόλεσι περὶ συμμαχίας. Οὐ μὴν ἐξεγένετό γ' αὐτοῖς φιλίαν τε καὶ ὁμαιχμίαν ποιήσασθαι πρὸς τὸ ἔθνος. Μαθὼν γὰρ τὴν διάνοιαν αὐτῶν ὁ Τύλλος, ἀνοχὰς πρὸς Λατίνους ποιησάμενος, ἐπὶ τούτους ἔγνω στρατὸν ἐξάγειν, τήν τε Ῥωμαίων ἅπασαν δύναμιν καθοπλίσας διπλασίαν οὖσαν ἤδη τῆς πρότερον, ἐξ οὗ τὴν Ἀλβανῶν πόλιν προσέλαβε, καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων συμμάχων ἐπικουρικὸν ὅσον πλεῖστον ἐδύνατο μεταπεμψάμενος. Συνῆκτο δὲ καὶ τοῖς Σαβίνοις ἤδη τὸ στράτευμα· καὶ ἐπειδὴ πλησίον ἀλλήλων ἐγένοντο περὶ τὴν καλουμένην ὕλην κακοῦργον, ὀλίγον τὸ μεταξὺ χωρίον ἀφέντες κατεστρατοπεδεύσαντο. Τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ συμπεσόντες ἐμάχοντο, καὶ ἦσαν ἰσόρροποι μέχρι πολλοῦ· ἤδη δὲ περὶ δείλην ὀψίαν ἐγκλίνουσιν οἱ Σαβῖνοι βιασθέντες ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίων ἱππικοῦ, καὶ πολὺς αὐτῶν γίνεται φόνος ἐν τῇ φυγῇ. Ῥωμαῖοι δὲ νεκρούς τε τῶν πολεμίων σκυλεύσαντες, καὶ χρήμαθ' ὅσ' ἦν ἐν τῷ χάρακι διαρπάσαντες, τῆς τε χώρας τὴν κρατίστην λεηλατήσαντες, ἀπῄεσαν ἐπ' οἴκου. Τοῦτο τὸ τέλος ἔλαβεν ὁ συμβὰς Ῥωμαίοις πρὸς Σαβίνους πόλεμος ἐπὶ τῆς Τύλλου ἀρχῆς.

XXXIV. Αἱ δὲ τῶν Λατίνων πόλεις Ῥωμαίοις ἐγένοντο διάφοροι τότε πρῶτον, οὐκ ἀξιοῦσαι κατεσκαμμένης τῆς Ἀλβανῶν πόλεως τοῖς ἀνῃρηκόσιν αὐτὴν Ῥωμαίοις τὴν ἡγεμονίαν παραδιδόναι. Ἐτῶν γὰρ διαγενομένων πεντεκαίδεκα μετὰ τὸν ἀφανισμὸν τῆς Ἄλβας, πρεσβείας ἀποστείλας ὁ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς εἰς τὰς ἀποίκους τε καὶ ὑπηκόους αὐτῆς τριάκοντα πόλεις, ἠξίου πείθεσθαι τοῖς ὑπὸ Ῥωμαίων ἐπιταττομένοις, ὡς παρειληφότων αὐτῶν ἅμα τοῖς ἄλλοις οἷς εἶχον Ἀλβανοὶ καὶ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Λατίνων ἔθνους· δύο μὲν ἀποφαίνων τρόπους κτήσεων, καθ' οὓς ἄνθρωποι γίνονται τῶν ἀλλοτρίων κύριοι, τόν τ' ἀναγκαῖον καὶ τὸν ἑκούσιον, Ῥωμαίους δὲ λέγων καθ' ἑκάτερον τὸν τρόπον παρειληφέναι τὴν ἡγεμονίαν, ὧν εἶχον Ἀλβανοὶ πόλεων. Πολεμίων τε γὰρ αὐτῶν σφίσι γενομένων τοῖς ὅπλοις κεκρατηκέναι, καὶ τὴν πόλιν τὴν ἑαυτῶν ἀπολωλεκόσι τῆς ἰδίας αὐτοῖς μεταδεδωκέναι· ὥστε καὶ ἄκουσιν Ἀλβανοῖς καὶ ἑκοῦσι προσήκειν ἐξεστάναι Ῥωμαίοις τῆς τῶν ὑπηκόων ἀρχῆς. Αἱ δὲ τῶν Λατίνων πόλεις ἰδίᾳ μὲν οὐδὲν ἀπεκρίναντο πρὸς τοὺς πρέσβεις, κοινῇ δὲ τοῦ ἔθνους ἀγορὰν ἐν Φερεντίνῳ ποιησάμενοι ψηφίζονται μὴ παραχωρεῖν Ῥωμαίοις τῆς ἀρχῆς, καὶ αὐτίκα αἱροῦνται δύο στρατηγοὺς αὐτοκράτορας εἰρήνης τε καὶ πολέμου, Ἄγκον Πουπλίκιον ἐκ πόλεως Κόρας καὶ Σπούσιον Οὐεκίλιον ἐκ Λαουϊνίου. Διὰ ταύτας μὲν δὴ τὰς αἰτίας συνέστη Ῥωμαίοις ὁ πρὸς τοὺς ὁμοεθνεῖς πόλεμος, προὔβη δ' ἄχρι πενταετοῦς χρόνου πολιτικός τις γενόμενος καὶ ἀρχαϊκός. Οὔτε γὰρ ἐκ παρατάξεως ὅλοις τοῖς στρατεύμασι πρὸς ὅλα συμβάλλουσι μεγάλη συμφορὰ καὶ φθόρος ὁλοσχερὴς συνέβη,

decreverunt; atque ex omnibus civitatibus copias coegerunt, quinetiam Latinorum civitates ad eius belli societatem sollicitarunt. Neque tamen eis successit, ut amicitiam et belli societatem cum illa gente facerent. Tullus enim, cognito eorum consilio, factis induciis cum Latinis, decrevit in istos exercitum ducere, et omnes populi Romani copias armare, quæ iam duplo maiores erant quam antea, ex quo Albanorum urbem sibi adiunxerat, et aliorum quoque sociorum auxilia quanta plurima posset accersere. Iamque Sabinorum exercitus in unum coierat : et postquam ad Silvam Malitiosam sibi obviam venerunt castra posuerunt intervallo exiguo relicto. Postero die collatis signis pugnarunt et diu æquo marte conflixerunt : sed tandem circa vespertinum crepusculum Sabini cœperunt cedere, a Romano equitatu pulsi, et magna eorum strages in ipsa fuga edita est. Romani vero hostium cadaveribus spoliatis et rebus quæcunque in castris erant direptis agrique optimam partem depopulati domum redierunt. Atque bellum inter Romanos et Sabinos Tullo regnante ortum hunc habuit exitum.

XXXIV. Latinorum vero civitates tunc primum Romanis factæ sunt inimicæ, quod noluerunt eversa Albanorum urbe Romanis, qui eam diruerant, imperium concedere. Anno enim decimo quinto post Albæ excidium, rex Romanorum, missis legatis ad triginta civitates Albæ colonias eique subditas, postulabat ut Romanorum imperio parerent, quod ipsi cum reliquis Albanorum rebus Latinæ quoque gentis imperium accepissent. Duosque possessionis modos esse demonstrabat, quibus homines rerum alienarum fierent domini : unum necessarium, alterum voluntarium. Romanis vero utroque modo imperium illarum civitatum, quibus Albani imperaverant, obtigisse dicebat : nam eos et in bello armis devictos, et post amissam urbem suam in civitatem receptos dicebat. Itaque Albanos et sponte et invitos Romanis imperio in subditos cessisse oportere. At Latinorum civitates singulæ quidem nihil responderunt legatis : universæ vero concilio totius gentis ad Ferentinum indicto Romanis imperio non cedere decreverunt : et confestim duos dictatores crearunt, penes quos esset pacis bellique arbitrium, Ancum Publicium Coranum et Spusium Vecilium Laviniensem. His igitur de caussis bellum inter Romanos et cognatæ gentis populos ortum est, et ad quinquennium usque processit, civili quodam et antiquo more gestum. Neque enim utrisque omnibus copiis in aciem descendentibus et confligentibus magna aliqua clades et cædes totius exercitus accidit; neque ulla eorum urbs armis devicta aut eversa

οὔτε πόλις αὐτῶν οὐδεμία πολέμῳ κρατηθεῖσα κατασκαφῆς ἢ ἀνδραποδισμοῦ ἢ ἄλλης τινὸς ἀνηκέστου συμφορᾶς ἐπειράθη· ἀλλ' ἐμβαλόντες εἰς τὴν ἀλλήλων γῆν ὑπὸ τὴν ἀκμὴν τοῦ σίτου καὶ προνομεύσαντες ἀπῆγον ἐπ' οἴκου τὰς δυνάμεις, διαμειβόμενοι τοὺς αἰχμαλώτους. Μίαν δὲ πόλιν ἐκ τοῦ Λατίνων ἔθνους Μεδύλλειαν, παλαίτερον ἔτι Ῥωμαίων ἀποικίαν γενομένην ἐπὶ τῆς Ῥωμύλου ἀρχῆς, ὡς ἐν τῷ πρὸ τούτου δεδήλωκα λόγῳ, μεταθεμένην αὖθις ὡς τοὺς ὁμοεθνεῖς πολιορκίᾳ παραστησάμενος ὁ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς ἔπεισε μηθὲν ἔτι νεωτερίζειν· ἄλλο δ' οὐθὲν ὧν οἱ πόλεμοι φέρουσι δεινῶν οὐδετέροις ἐν τῷ τότε συνέβη χρόνῳ. Τοιγάρτοι ῥᾴδιαί τε καὶ οὐδὲν ἔγκοτον ἔχουσαι προθυμηθέντων Ῥωμαίων αἱ διαλύσεις ἐπετελέσθησαν.

XXXV. Ταῦτα διαπραξάμενος ἐπὶ τῆς ἰδίας ἀρχῆς βασιλεὺς Τύλλος Ὁστίλιος, ἀνὴρ ἐν ὀλίγοις ἄξιος εὐλογεῖσθαι τῆς τ' εὐτολμίας ἕνεκα τῆς πρὸς τὰ πολέμια, καὶ τῆς φρονήσεως τῆς περὶ τὰ δεινά, ὑπὲρ ἄμφω δὲ ταῦτα, ὅτι οὐ ταχὺς ὢν εἰς πόλεμον ἰέναι βέβαιος ἦν καταστὰς εἰς αὐτὸν ἐν ἅπασι τῶν ἀντιπάλων προέχειν. Ἔτη δὲ κατασχὼν τὴν ἀρχὴν δύο καὶ τριάκοντα τελευτᾷ τὸν βίον, ἐμπρησθείσης τῆς οἰκίας· καὶ σὺν αὐτῷ γυνή τ' ἀπόλλυται καὶ τέκνα καὶ ὁ ἄλλος οἰκετικὸς ὄχλος ἅπας καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ πυρός. Καταπρησθῆναι δὲ τὴν οἰκίαν οἱ μὲν ὑπὸ κεραυνῶν λέγουσι, μηνίσαντος τοῦ θεοῦ δι' ὀλιγωρίαν ἱερῶν τινων· ἐκλιπεῖν γὰρ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐκείνου πατρίους τινὰς θυσίας, ἑτέρας δ' οὐχ ὑπαρχούσας ἐπιχωρίους Ῥωμαίοις παραγαγεῖν· οἱ δὲ πλείους ἐξ ἀνθρωπίνης φασὶν ἐπιβουλῆς τὸ πάθος γενέσθαι, ἀνατιθέντες τὸ ἔργον Μαρκίῳ τῷ μετ' ἐκεῖνον ἄρξαντι τῆς πόλεως. Τοῦτον γὰρ ἐκ τῆς Νόμα Πομπιλίου θυγατρὸς γενόμενον ἄχθεσθαί θ' ὅτι ἐκ βασιλείου γένους πεφυκὼς αὐτὸς ἰδιώτης ἦν, καὶ γένος ἐπιτρεφόμενον ὁρῶντα τῷ Τύλλῳ παντὸς μάλισθ' ὑποπτεύειν, εἴ τι πάθοι Τύλλος εἰς τοὺς ἐκείνου παῖδας ἥξειν τὴν ἀρχήν. Ταῦτα δὴ διανοούμενον ἐκ πολλοῦ στήσασθαι κατὰ τοῦ βασιλέως ἐπιβουλήν, πολλοὺς ἔχοντα Ῥωμαίων τοὺς συγκατασκευάζοντας αὐτῷ τὴν δυναστείαν, φίλον δ' ὄντα τοῦ Τύλλου καὶ ἐν τοῖς μάλιστα πιστευόμενον φυλάττειν, ὅτε καιρὸς ἐπιτήδειος φανείη τῆς ἐπιθέσεως. Μέλλοντος δὲ τοῦ Τύλλου θυσίαν τινὰ κατ' οἶκον ἐπιτελεῖν, ἣν αὐτοὺς μόνον ἐβούλετο τοὺς ἀναγκαίους εἰδέναι, καὶ κατὰ δαίμονα τῆς ἡμέρας ἐκείνης χειμερίου σφόδρα γενομένης κατά τ' ὄμβρον καὶ ζάλην καὶ σκότος, ὥστ' ἔρημον ἀπολειφθῆναι τὸν πρὸ τῆς οἰκίας τόπον τῶν φυλαττόντων, ἐπιτήδειον ὑπολαμβάνοντα τὸν καιρὸν ἅμα τοῖς ἑταίροις ἔχουσιν ὑπὸ ταῖς περιβολαῖς τὰ ξίφη παρελθεῖν εἴσω τῶν θυρῶν· ἀποκτείναντα δὲ τὸν βασιλέα καὶ τοὺς παῖδας αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων ὅσοις ἐνέτυχεν, ἐνεῖναι πῦρ εἰς τὴν οἰκίαν κατὰ πολλοὺς τόπους· ταῦτα δὲ πράξαντα τὸν ὑπὲρ τῆς κεραυνώσεως διασπεῖραι

aut in servitutem redacta aut aliqua alia insanabili calamitate affecta est : sed irruptionem facientes alteri in alterorum agrum, quo tempore frumentum ad maturitatem accederet, populantesque regionem domum reducebant copias permutabantque captivos. Unam vero urbem nominis Latini Medulliam, quo iampridem Romani regnante Romulo coloniam deduxerant, ut in superiore libro a me dictum est, quia rursus ad gentilium partes transierat, rex Romanorum obsidione expugnatam a rebus in posterum novandis deterruit : nullum vero præterea malum, quod bella secum afferre consueverunt, toto illo tempore alterutris accidit. Quare Romanis auctoribus pax facilis et sincera facta est.

XXXV. Hæc Tullus Hostilius regni sui tempore gessit, vir singularis et eximia laude dignus, cum ob animum strenuum in rebus bellicis, tum ob prudentiam, qua in periculis utebatur : præcipue vero quod in bello suscipiendo lentus eo suscepto in omnibus rebus adversarios constantia superabat. Cum autem regnasset annos triginta et duos, obiit domo incensa, et cum eo et uxor et reliqua domestica turba incendio absumpta periit. Quidam autem aiunt domum fulmine ictam conflagrasse, irato deo ob quorundam sacrorum curam neglectam : eo enim regnante sacrificia quædam patria intermissa, et alia quædam Romanis ritibus non recepta in rempublicam introducta esse. Plerique tamen id ei ex humanis insidiis contigisse aiunt, Marcio facinus, qui post eum regnavit, attribuentes. Hunc enim Numæ Pompilii ex filia nepotem ægre aiunt tulisse, quod regia stirpe natus privatus degeret; et, cum videret filios Tullo succrescere, suspicatum esse, si quid humanitus Tullo accidisset, ad eius liberos regnum devolutum iri. Hæc igitur cogitantem diu regi insidias struxisse cum multis Romanis, qui in regno comparando eum adiuvabant; cumque esset Tulli amicus et inter fidissimos censeretur, observasse tempus quod ad aggrediendum opportunum videretur. Cum itaque Tullus domesticum quoddam facturus esset sacrificium, quod solis familiarissimis notum esse volebat, et forte illo die tempestas orta esset cum imbribus et procellis et caligine, ita ut totum regiæ vestibulum a custodibus desereretur, *Marcium* ratum id idoneum esse tempus, cum sociis sub veste gladios gestantibus fores introiisse : cæso autem rege eiusque liberis et aliis in quos incidit, ignem in varias ædium partes iniecisse, atque hac re peracta rumorem illum de fulminis ictu sparsisse. Ego vero hanc fabulam non admitto, quam neque veram neque pro-

λόγον. Ἐγὼ δὲ τοῦτον μὲν οὐ δέχομαι τὸν λόγον οὐκ ἀληθῆ νομίζων οὐδὲ πιθανὸν, τῷ δὲ προτέρῳ μᾶλλον προστιθέμενος κατὰ δαίμονα νομίζω τὸν ἄνδρα ταύτης τῆς τελευτῆς τυχεῖν. Οὔτε γὰρ ἀπόρρητον φυλαχθῆναι τὴν πρᾶξιν ὑπὸ πολλῶν συσκευαζομένην εἰκὸς ἦν, οὔτε τῷ συστήσαντι αὐτὴν βέβαιον ἦν, ὅτι μετὰ τὴν Ὀστιλίου τελευτὴν ἐκεῖνον ἀποδείξουσι Ῥωμαῖοι βασιλέα τῆς πόλεως, οὔτ', εἰ τὰ παρ' ἀνθρώπων αὐτῷ πιστὰ καὶ βέβαι' ἦν, τά γέ τοι παρὰ τῶν θεῶν ὅμοι' ἔμελλε ταῖς ἀνθρωπίναις ἀγνοίαις ἔσεσθαι. Μετὰ γὰρ τὴν ὑπὸ τῶν φυλῶν γενησομένην ψηφοφορίαν τοὺς θεοὺς ἔδει τὴν βασιλείαν αὐτῷ δι' οἰωνῶν αἰσίων ἐπιθεσπίσαι· ἄνδρα δὲ μιαρὸν καὶ τοσούτοις ᾑμαγμένον φόνοις ἀδίκοις, τίς ἔμελλε θεῶν ἢ δαιμόνων παρήσειν βωμοῖς τε προσιόντα καὶ θυμάτων καταρχόμενον καὶ τὰς ἄλλας ἐπιτελοῦντα θεραπείας; ἐγὼ μὲν δὴ διὰ ταῦτ' οὐκ εἰς ἀνθρωπίνην ἐπιβουλὴν, ἀλλ' εἰς θεοῦ βούλησιν τὸ ἔργον ἀναφέρω· κρινέτω δ' ἕκαστος ὡς βούλεται.

XXXVI. Μετὰ δὲ τὴν Ὀστιλίου Τύλλου τελευτὴν ἡ μεσοβασίλειος ὑπὸ τῆς βουλῆς ἀποδειχθεῖσ' ἀρχὴ κατὰ τοὺς πατρίους ἐθισμοὺς αἱρεῖται βασιλέα τῆς πόλεως Μάρκιον ἐπίκλησιν Ἄγκον· ἐπικυρώσαντος δὲ τοῦ δήμου τὰ δόξαντα τῇ βουλῇ, καὶ τῶν ἐκ τοῦ θεοῦ καλῶν γενομένων, συντελέσας τὰ κατὰ νόμον ἅπαντα παραλαμβάνει τὴν ἀρχὴν ὁ Μάρκιος, ἐνιαυτῷ δευτέρῳ τῆς τριακοστῆς καὶ πέμπτης ὀλυμπιάδος, ἣν ἐνίκα Σφαῖρος Λακεδαιμόνιος, καθ' ὃν χρόνον Ἀθήνησι τὴν ἐνιαύσιον ἀρχὴν εἶχε Δαμασίας. Οὗτος ὁ βασιλεὺς πολλὰς τῶν ἱερουργιῶν ἀμελουμένας καταμαθὼν, ἃς ὁ μητροπάτωρ αὐτοῦ Πομπίλιος Νόμας κατεστήσατο, πολεμιστάς τε καὶ πλεονέκτας τοὺς πλείστους Ῥωμαίων γεγονότας ὁρῶν, καὶ οὐκέτι τὴν γῆν ὡς πρότερον ἐργαζομένους, συναγαγὼν εἰς ἐκκλησίαν τὸ πλῆθος τά τε θεῖα σέβειν αὐτοὺς ἠξίου πάλιν, ὥσπερ ἐπὶ Νόμα διετέλουν σέβοντες, διεξιὼν ὅτι παρὰ τὴν τῶν θεῶν ὀλιγωρίαν νόσοι τε λοιμικαὶ πολλαὶ κατέσκηψαν εἰς τὴν πόλιν, ὑφ' ὧν ἐφθάρη μοῖρα τοῦ πλήθους οὐκ ὀλίγη, καὶ βασιλεὺς Ὀστίλιος, ὁ μὴ ποιούμενος αὐτῶν ἣν ἔδει φυλακὴν, κάμνων ἐπὶ πολλοὺς χρόνους τὸ σῶμα πάθεσι παντοδαποῖς καὶ οὐδὲ τῆς γνώμης ἔτι τῆς αὐτοῦ καρτερὸς διαμένων, ἀλλὰ συνδιαφθαρεὶς τῷ σώματι τὰς φρένας, οἰκτρᾶς καταστροφῆς ἔτυχεν αὐτός τε καὶ γένος τὸ ἐξ αὐτοῦ· πολιτείας τ' ἀγωγὴν τὴν ὑπὸ Νόμα κατασταθεῖσαν Ῥωμαίοις ἐπαινῶν ὡς καλὴν καὶ σώφρονα καὶ ἀπὸ τῶν δικαιοτάτων ἔργων τὰς καθ' ἡμέραν ἑκάστῳ παρέχουσαν εὐπορίας, ἀνανεώσασθαι πάλιν αὐτὴν παρεκάλει γεωργίαις τε καὶ κτηνοτροφίαις καὶ ταῖς ἄλλαις ἐργασίαις, ὅσαις μηθὲν ἀδίκημα προσῆν, ἁρπαγῆς δὲ καὶ βίας καὶ τῶν ἐκ τοῦ πολέμου γινομένων ὠφελειῶν ὑπεριδεῖν. Ταῦτα καὶ τὰ τούτοις ὅμοια διαλεγόμενος, καὶ εἰς πολλὴν ἐπιθυμίαν καθιστὰς ἅπαντας ἡσυχίας ἀπολέμου καὶ φιλεργίας σώφρονος, καὶ μετὰ

babilem duco, sed priorem opinionem secutus arbitror divinitus Tullum hunc vitæ finem habuisse. Neque enim est verisimile tale facinus, quod a multis struebatur, celari potuisse : neque eius auctor pro comperto habebat, fore ut post Hostilii mortem Romani se regem crearent : neque, licet ab hominibus omnia fida et certa habuisset, ipsa deorum voluntas hominum inscitiæ similis futura erat. Nam post suffragia a tribubus lata oportebat ipsos deos faustis auspiciis regnum ei addicere : hominem vero scelestum et tot cædibus iniustis pollutum, quis deorum aut geniorum ad aras accedere, et victimas immolare, et cetera sacra ministeria peragere passus fuisset? Quamobrem ego non ad humanas insidias, sed ad dei voluntatem facinus refero : unicuique tamen liberum sit iudicium.

XXXVI. Post Tulli Hostilii obitum interrex creatus a senatu more maiorum regem civitatis Marcium cognomine Ancum elegit. Cum autem populus ratum fecisset senatusconsultum, et deus fausta portenderet, rebus omnibus rite peractis, Marcius regnum est auspicatus anno secundo trigesimæ et quintæ Olympiadis, qua vicit Sphærus Lacedæmonius, quo tempore Athenis annuum magistratum gerebat Damasias. Rex iste cum animadvertisset multa sacrificia a Numa Pompilio avo materno instituta negligi, et vidisset plerosque Romanorum rebus bellicis et quæstui deditos esse neque amplius ut antea terram colere, convocato ad concionem populo, postulabat ut deorum numina rursus colerent, sicut Numa regnante factitassent : demonstrans ob deorum contemptionem et morbos pestiferos multos in urbem immissos, quibus populi pars non parva absumpta esset, et regem Hostilium, qui ea non ut oportuerat custodivisset, laborantem diu variis morborum generibus, neque amplius mentis compotem, sed mente una cum ipso corpore labefactata ipsum cum progenie miserandum exitum sortitum : et administrandæ reipublicæ genus a Numa in urbe constitutum laudans, quod præclarum et sapientiæ plenum esset et ex iustissimo quæstu abunde victum quotidianum cuique præberet, hortabatur ut ad id redirent agriculturæ et rei pecuariæ ceterisque iustis operibus *operam dantes*, rapinas vero et violentiam et bellicos quæstus aspernarentur. Hæc et similia concionatus, et omnium animis iniecto magno desiderio quietæ pacis et

τοῦτο συγκαλέσας τοὺς ἱεροφάντας, καὶ τὰς περὶ τῶν ἱερῶν συγγραφὰς, ἃς Πομπίλιος συνεστήσατο, παρ' αὐτῶν λαβὼν, ἀνέγραψεν εἰς δέλτους καὶ προὔθηκεν ἐν ἀγορᾷ πᾶσι τοῖς βουλομένοις σκοπεῖν, ἃς ἀφανισθῆναι συνέβη τῷ χρόνῳ· χάλκεαι γὰρ οὔπω στῆλαι τότ' ἦσαν, ἀλλ' ἐν δρυΐναις ἐχαράττοντο σανίσιν οἵ τε νόμοι καὶ αἱ περὶ τῶν ἱερῶν διαγραφαί· μετὰ δὲ τὴν ἐκβολὴν τῶν βασιλέων εἰς ἀναγραφὴν δημοσίαν αὖθις ἤχθησαν ὑπ' ἀνδρὸς ἱεροφάντου Γαΐου Παπιρίου τὴν ἁπάντων τῶν ἱερῶν ἡγεμονίαν ἔχοντος. Ἀνακτησάμενος δὲ τὰ κατερρᾳθυμημένα τῶν ἱερῶν, καὶ τὸν ἀργὸν ὄχλον ἐπὶ τὰς ἰδίας ἐργασίας ἀποστείλας, ἐπῄνει μὲν τοὺς ἐπιμελεῖς γεωργοὺς, ἐμέμφετο δὲ τοὺς κακῶς προϊσταμένους τῶν ἰδίων [κτημάτων] ὡς οὐ βεβαίους πολίτας.

XXXVII. Ταῦτα καθιστάμενος τὰ πολιτεύματα, καὶ [διὰ] παντὸς μάλιστ' ἐλπίσας ἄνευ πολέμου καὶ κακῶν ἅπαντα τὸν βίον διατελέσειν ὥσπερ ὁ μητροπάτωρ, οὐκ ἔσχεν ὁμοίαν τῇ προαιρέσει τὴν τύχην, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἑαυτοῦ γνώμην πολεμιστὴς ἠναγκάσθη γενέσθαι καὶ μηδένα χρόνον ἄνευ κινδύνου καὶ ταραχῆς βιῶσαι. Εὐθὺς γὰρ ἅμα τῷ παρελθεῖν αὐτὸν ἐπὶ τὴν ἡγεμονίαν καὶ τὴν ἀπράγμονα καθίστασθαι πολιτείαν, καταφρονήσαντες αὐτοῦ Λατῖνοι καὶ νομίσαντες δι' ἀνανδρίαν οὐχ ἱκανὸν εἶναι πολέμους στρατηγεῖν, λῃστήρια διέπεμπον εἰς τὴν ὁμοροῦσαν αὐτοῖς ἕκαστοι χώραν, ὑφ' ὧν πολλοὶ Ῥωμαίων ἐβλάπτοντο. Ἀφικομένων δὲ παρὰ τοῦ βασιλέως πρεσβευτῶν, καὶ τὰ δίκαια Ῥωμαίοις ἀξιούντων ὑπέχειν κατὰ τὰς συνθήκας, οὔτε γινώσκειν ἐσκήπτοντο τῶν περὶ τὰ λῃστήρια κατηγορουμένων οὐδὲν, ὡς οὐ μετὰ κοινῆς γνώμης γεγονότων, οὔθ' ὑπόδικοι Ῥωμαίοις περὶ οὐθενὸς εἶναι πράγματος· οὐδὲ γὰρ πρὸς ἐκείνους ποιήσασθαι τὰς συνθήκας, ἀλλὰ πρὸς Τύλλον, τελευτήσαντος δὲ τοῦ Τύλλου λελύσθαι σφίσι τὰς περὶ τῆς εἰρήνης ὁμολογίας. Ἀναγκασθεὶς δὴ διὰ ταύτας τὰς ἀποκρίσεις τῶν Λατίνων ὁ Μάρκιος ἐξάγει στρατιὰν ἐπ' αὐτούς· καὶ προσκαθεζόμενος τῷ Πολιτωρίῳ, πρὶν ἐπικουρίαν τινὰ τοῖς πολιορκουμένοις ἐκ τῶν ἄλλων ἀφικέσθαι Λατίνων, παραλαμβάνει τὴν πόλιν καθ' ὁμολογίας· οὐ μέντοι διέθηκε τοὺς ἀνθρώπους δεινὸν οὐθὲν, ἀλλ' ἔχοντας τὰ σφέτερα πανδημεὶ μετήγαγεν εἰς Ῥώμην καὶ κατένειμεν εἰς τὰς φυλάς.

XXXVIII. Τῷ δ' ἑξῆς ἐνιαυτῷ Λατίνων εἰς ἔρημον τὸ Πολιτώριον ἐποίκους ἀποστειλάντων καὶ τὴν τῶν Πολιτωρίνων χώραν ἐπεργαζομένων, ἀναλαβὼν τὴν δύναμιν ὁ Μάρκιος ἦγεν ἐπ' αὐτούς. Προελθόντων δ' ἐκ τοῦ τείχους τῶν Λατίνων καὶ παραταξαμένων, νικήσας αὐτοὺς παραλαμβάνει τὴν πόλιν τὸ δεύτερον. Ἐμπρήσας δὲ τὰς οἰκίας καὶ τὸ τεῖχος κατασκάψας, ἵνα μηδὲν αὖθις ὁρμητήριον ἔχοιεν οἱ πολέμιοι μηδ' ἐργάζοιντο τὴν γῆν, ἀπῆγε τὴν στρατιάν. Τῷ δ' ἑξῆς ἔτει Λατῖνοι μὲν ἐπὶ Μεδύλλειαν πόλιν στρατεύσαντες, ἐν ᾗ Ῥωμαίων ἦσαν ἄποικοι, προσκαθεζόμενος

industriæ honestæ, accitis post id pontificibus, sacrorum commentarios ab ipsis acceptos, quos Pompilius composuerat, in tabulas transcripsit, easque in foro proposuit quibuslibet inspiciendas, quæ postea vetustate absumptæ sunt, (nondum enim æneæ columnæ tunc erant in usu, sed quernis tabulis insculpebantur et leges et rerum sacrarum commentarii), sed post reges exactos ad publicum usum revocatæ sunt a Gaio Papirio pontifice maximo. Instauratis autem sacris quæ per negligentiam erant intermissa, et ablegata otiosa turba ad opera privata, laudabat agricolas diligentes, et obiurgabat eos qui sua male curabant, ut cives minime bonos.

XXXVII. Hac civitatis forma instituta, sperans se sine bello et molestiis totam vitam perpetuo transacturum, ut fecerat avus maternus, fortunam proposito suo adversam est expertus; et contra quam statuerat coactus est bellator esse et nunquam sine periculo et tumultu vivere. Statim enim simulatque ad imperium accessit et tranquillum reipublicæ statum constituit, Latini eum contemnentes, et existimantes ipsum ob ignaviam non esse idoneum ad bellum administrandum, latronum manus per agros quisque sibi finitimos dimittebant, a quibus multi Romani detrimenta accipiebant. Missis autem a rege legatis et postulantibus ut ex fœdere Romanis ius suum tribuerent, simulabant se penitus ignaros esse latrociniorum de quibus quererentur, quasi nihil eorum publico consensu factum esset, seque nulla in re populi Romani iudicio obnoxios esse dicebant: neque enim se cum eo fœdus fecisse, sed cum Tullo; mortuo autem Tullo ruptas esse pacis conditiones. Marcius igitur his responsis coactus exercitum contra eos duxit, et Politorio oppido obsesso, antequam ulla auxilia ab aliis Latinis venissent, oppidum in deditionem accepit. Nullo tamen malo homines affecit, sed omnes cum suis fortunis Romam traduxit, atque in tribus distribuit.

XXXVIII. Sequente autem anno cum Latini in Politorium desertum colonos misissent, et Politorinorum agrum colerent, Marcius cum copiis contra eos profectus est. Latinis autem qui ex muris in aciem prodire ausi erant victis, oppidum iterum cepit. Incensis autem ædificiis et muris solo æquatis, ut hostes ibi nullam amplius belli sedem haberent neve agrum colereut, copias domum reduxit. Sequente anno Latini, suscepta expeditione contra Medulliam, in qua erant coloni Romanorum, urbem obses-

τῷ τείχει καὶ πανταχόθεν ποιησάμενοι τὰς προσβολὰς αἱροῦσιν αὐτὴν κατὰ κράτος. Μάρκιος δὲ Τελλήνας πόλιν τῶν Λατίνων ἐπιφανῆ κατὰ τὸν αὐτὸν αἱρεῖ χρόνον, ἐκ παρατάξεώς τε νικήσας καὶ διὰ τειχομαχίας παραστησάμενος· τούς θ' ἁλόντας οὐδὲν ὧν εἶχον ἀφελόμενος εἰς Ῥώμην μετήγαγε, καὶ τῆς πόλεως εἰς κατασκευὴν οἰκιῶν τόπον ἀπεμέρισε· Μεδύλλειάν τε τριετῆ χρόνον ὑπὸ τοῖς Λατίνοις γενομένην τῷ τετάρτῳ κομίζεται πάλιν ἐνιαυτῷ πολλαῖς καὶ μεγάλαις παραστησάμενος μάχαις. Καὶ μετ' οὐ πολὺ τὴν Φικαναίων αἱρεῖ πόλιν, ἣν τρίτῳ πρότερον ἐνιαυτῷ λαβὼν καθ' ὁμολογίας, καὶ τοὺς ἐξ αὐτῆς ἅπαντας εἰς Ῥώμην μεταγαγὼν, ἄλλο δὲ τῆς πόλεως οὐδὲν κακώσας, ἐπιεικέστερον μᾶλλον ἢ φρονιμώτερον ἔδοξε βουλεύσασθαι. Ἐποίκους γὰρ ἀποστείλαντες εἰς αὐτὴν οἱ Λατῖνοι, καὶ τὴν χώραν αὐτῶν διακατέχοντες, αὐτοὶ τὴν τῶν Φικαναίων ἐκαρποῦντο· ὥστ' ἠναγκάσθη πάλιν ὁ Μάρκιος τὸ δεύτερον ἐπὶ τὴν πόλιν στρατεῦσαι, καὶ μετὰ πολλῆς πραγματείας κύριος αὐτῆς καταστὰς ἐμπρῆσαί τε τὰς οἰκίας καὶ τὰ τείχη κατασκάψαι.

XXXIX. Μετὰ τοῦτο γίνονται Λατίνων τε καὶ Ῥωμαίων μεγάλαις δυνάμεσι παραταξαμένων μάχαι διτταί. Τῇ μὲν οὖν προτέρᾳ μέχρι πολλοῦ διαγωνισάμενοι καὶ δόξαντες ἰσόρροποι γεγονέναι διεκρίθησαν, καὶ ἐπὶ τοὺς ἰδίους ἑκάτεροι χάρακας ἀπηλλάγησαν· τῇ δ' ὑστέρᾳ Ῥωμαῖοι νικῶσι τοὺς Λατίνους καὶ μέχρι στρατοπέδου διώκουσι. Μετὰ δὲ τὰς μάχας ταύτας ἀγὼν μὲν ἐκ παρατάξεως οὐδεὶς αὐτοῖς ἔτι πρὸς ἀλλήλους συνέστη, καταδρομαὶ δὲ τῆς ὁμόρου χώρας ὑπ' ἀμφοτέρων ἐγίνοντο συνεχεῖς, καὶ συμπλοκαὶ τῶν περιπόλων τῆς γῆς ἱππέων τε καὶ ψιλῶν, ἐν αἷς ἐπεκράτουν ὡς τὰ πολλὰ Ῥωμαῖοι, δύναμιν ὑπαίθριον ἔχοντες ἐν τοῖς ἐπικαίροις φρουρίοις ὑποκαθημένην, ἧς ὁ Τυρρηνὸς Ταρκύνιος ἡγεῖτο. Ἀπέστησαν δὲ καὶ Φιδηναῖοι Ῥωμαίων κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, οὐκ ἐκ τοῦ φανεροῦ τὸν πόλεμον ἀναδείξαντες, ἀλλὰ κατ' ὀλίγους καὶ κρύφα τὴν χώραν αὐτῶν καταδρομαῖς κακουργοῦντες· ἐφ' οὓς ὁ Μάρκιος εὐζώνῳ στρατιᾷ ἐλάσας, πρὶν ἢ παρασκευάσασθαι τοὺς Φιδηναίους τὰ πρὸς τὸν πόλεμον, ἐγγὺς τῆς πόλεως τίθεται τὸν χάρακα. Οἱ δὲ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀγνοεῖν ἐσκήπτοντο ἀντὶ ποίων ἀδικημάτων στρατὸς ἐπ' αὐτοὺς Ῥωμαίων ἀφῖκται· τοῦ δὲ βασιλέως εἰπόντος ὅτι δίκας παρ' αὐτῶν ἥκει ληψόμενος ὧν διήρπασάν τε καὶ κατέβλαψαν αὐτοῦ τὴν γῆν, ἀπελογοῦντο πρὸς ταῦτα, ὡς οὐ τὸ κοινὸν αἴτιον εἴη τῶν ἀδικημάτων, καὶ χρόνον ἠτοῦντ' εἰς διάγνωσίν τε καὶ ζήτησιν τῶν ἐνόχων ταῖς αἰτίαις, καὶ πολλὰς κατέτριψαν ἡμέρας, πράττοντες μὲν οὐδὲν τῶν δεόντων, ἐπικαλούμενοι δὲ κρύφα τοὺς συμμάχους καὶ περὶ κατασκευὴν ὅπλων γινόμενοι.

XL. Μαθὼν δὲ τὴν διάνοιαν αὐτῶν ὁ Μάρκιος ὑπονόμους ὤρυττεν ἀπὸ τῆς ἰδίας παρεμβολῆς ἀρξάμενος ὑπὸ τὰ τείχη τῆς πόλεως, καὶ ἐπειδὴ τέλος εἶχεν ἤδη

sam muris undique oppugnatis vi ceperunt. At Marcius Tellenas civitatem Latinorum insignem eodem tempore cepit, hostes acie victos et expugnatos in deditionem accipiens: captivosque nulla re spoliatos Romam traduxit, et ad domos fabricandas urbis locum iis assignavit; et Medulliam per triennium a Latinis retentam, quarto demum anno multis et magnis prœliis superatam recepit. Neque multo post Ficanam expugnavit, ex qua urbe tertio ante anno per deditionem capta plebem omnem Romam traduxerat, neque ullo præterea detrimento urbem affecerat, consilio mitiori quam prudentiori: Latini enim, missis in eam colonis et agro occupato, ipsi Ficanensium agro fruebantur, ita ut denuo cogeretur Marcius exercitum contra urbem illam ducere, eaque non sine magno negotio potitus ædificia incendere et muros demoliri.

XXXIX. Postea duo prœlia inter Latinos et Romanos magnis copiis egressos commissa sunt. Ex priore, cum diu pugnassent et æquo marte certasse viderentur, discesserunt et utrique se in sua castra receperunt: in posteriore vero Romani Latinos vicerunt et usque ad castra persecuti sunt. Post hæc prœlia numquam amplius in acie certatum est; sed ab utrisque incursiones continuæ in agros finitimos fiebant, et inter equites et velites qui agrum circumibant certamina committebantur, ex quibus plerumque Romani victores discedebant, quia copias eductas et in castellis opportunis collocatas habebant, quibus Tarquinius Etruscus præerat. Eodem autem tempore et Fidenates a Romanis defecerunt, non aperte bello indicto, sed exigua hominum manu et occultis incursionibus agrum eorum vastantes: in quos Marcius cum expedito exercitu profectus, priusquam res ad bellum necessarias paravissent prope urbem castra posuit. At illi principio quidem simulabant se ignorare ob quas iniurias Romanorum exercitus contra se venisset: sed cum rex respondisset venire se ut repeteret ab ipsis pœnas ob agrum populatum et vastatum, se de his purgabant et nihil horum maleficiorum publico consilio factum dicebant tempusque postulabant ad cognitionem caussæ et ad noxios perquirendos. At multos dies consumpserunt, nihil eorum quæ fieri oportebat facientes, sed clam sociorum auxilia implorantes, et armorum apparatui operam navantes.

XL. Sed Marcius, cognito eorum consilio, cuniculos a castris usque ad urbis mœnia agere cœpit: et opere iam absoluto copias contra urbem duxit, allatis secum

τὸ ἔργον, ἀναστήσας τὸν στρατὸν ἦγεν ἐπὶ τὴν πόλιν, μηχανάς τε πολλὰς καὶ τἆλλα πρὸς τειχομαχίαν κατεσκευασμέν' ἐπαγόμενος, οὐ καθ' ὃν αἱ διώρυγες ἐγίνοντο τοῦ τείχους τόπον, ἀλλὰ καθ' ἕτερον. Τῶν δὲ Φιδηναίων ἐπὶ τὰ πολιορκούμενα μέρη τῆς πόλεως συνδραμόντων ἀθρόων, καὶ τὰς προσβολὰς γενναίως ἀποτριβομένων, ἀναστομώσαντες τὰ πέρατα τῶν ὑπονόμων οἱ ταχθέντες ἐπὶ τούτῳ Ῥωμαίων ἐντὸς ἐγεγόνεσαν τοῦ περιβόλου, καὶ τοὺς ὁμόσε χωροῦντας διαφθείραντες ἀνοίγουσι τοῖς πολιορκοῦσι τὰς πύλας. Πολλῶν δ' ἐν τῇ καταλήψει τῆς πόλεως ἀπολλυμένων, τοὺς λοιποὺς τῶν Φιδηναίων ὅπλα τε παραδοῦναι κελεύσας ὁ Μάρκιος, καὶ εἰς ἕνα τόπον τῆς πόλεως ἅπαντας προκηρύξας συνελθεῖν, ὀλίγους ἐξ αὐτῶν τοὺς αἰτίους τῆς ἀποστάσεως μάστιξιν αἰκισάμενος ἀπέκτεινεν· οἰκίας δ' ἁπάντων διαρπάσαι τοῖς στρατιώταις ἐπιτρέψας, καὶ φρουρὰν ἐν τῇ πόλει καταλιπὼν ἀξιόχρεων, ἀπῆγε τὴν δύναμιν ἐπὶ Σαβίνους. Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνοι διέμειναν ἐν ταῖς ὁμολογίαις, ἃς ἐποιήσαντο περὶ τῆς εἰρήνης πρὸς βασιλέα Τύλλον, ἀλλ' ἐμβαλόντες εἰς τὴν Ῥωμαίων γῆν, ἐδῄουν αὐτῆς τὴν ὅμορον. Μαθὼν δ' ὁ Μάρκιος παρά τε κατασκόπων καὶ αὐτομόλων τὸν καιρὸν τῆς ἐπιχειρήσεως, ἐσκεδασμένων τῶν Σαβίνων καὶ λεηλατούντων τοὺς ἀγρούς, αὐτὸς μὲν ἅμα τοῖς πεζοῖς ἐπὶ τὸν χάρακα τῶν πολεμίων ἀφικόμενος ὀλίγην ἔχοντα φυλακὴν καταλαμβάνει τὸ ἔρυμ' ἐξ ἐφόδου, Ταρκύνιον δὲ τοὺς ἱππεῖς ἄγοντ' ἐπὶ τοὺς ἐν προνομαῖς ἐσκεδασμένους ἐπείγεσθαι ἐκέλευεν. Μαθόντες δ' οἱ Σαβῖνοι τὴν ἵππον τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ σφᾶς ἐλαύνουσαν, ἀφέντες τὴν λείαν καὶ τὰς ἄλλας ὠφελείας, ὅσας ἔφερόν τε καὶ ἦγον, ἔφευγον ἐπὶ τὸν χάρακα. Ὡς δὲ κἀκεῖνον ἔγνωσαν κατεχόμενον ὑπὸ τῶν πεζῶν, ἀποροῦντες ὅποι τράποιντο συνέτεινον εἰς ὕλας τε καὶ ὄρη. Διωκόμενοι δ' ὑπὸ τῶν ψιλῶν καὶ τῶν ἱππέων, ὀλίγοι μέν τινες ἐσώθησαν, οἱ δὲ πλείους διεφθάρησαν. Καὶ μετὰ τὴν συμφορὰν ταύτην πρεσβευσάμενοι πάλιν εἰς Ῥώμην εἰρήνης τυγχάνουσιν οἵας ἐβούλοντο. Ἔτι γὰρ ὁ πρὸς τὰς Λατίνων πόλεις συνεστηκὼς τοῖς Ῥωμαίοις πόλεμος ἀναγκαίας ἐποίει τὰς πρὸς τοὺς ἄλλους ἐχθροὺς ἀνοχάς τε καὶ διαλύσεις.

XLI. Τετάρτῳ δὲ μάλιστα μετὰ τόνδε τὸν πόλεμον ἐνιαυτῷ Μάρκιος ὁ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς τήν τε πολιτικὴν δύναμιν ἄγων καὶ τὴν συμμαχικὴν μεταπεμψάμενος ὅσην ἐδύνατο πλείστην, ἐστράτευσεν ἐπὶ Οὐϊεντανοὺς καὶ πολλὴν τῆς χώρας αὐτῶν ἐδῄωσεν. Ἐκεῖνοι δ' ἤρξαντ' ἐνιαυτῷ πρότερον εἰς τὴν Ῥωμαίων γῆν ἐμβαλόντες, καὶ πολλὰς μὲν ἁρπαγὰς χρημάτων, πολὺν δ' ἀνθρώπων ὄλεθρον ποιήσαντες. Στρατιᾶς δὲ πολλῆς παρὰ τῶν Οὐϊεντανῶν ἐξελθούσης καὶ πέραν τοῦ Τεβέριος ποταμοῦ πρὸς τῇ Φιδηναίων πόλει τὸν χάρακα θεμένης, ἀναλαβὼν τὴν δύναμιν ἦγεν ὡς εἶχε τάχους, καὶ πρῶτον μὲν τῶν ἐπὶ τὴν χώραν ἐξόδων αὐτοὺς ἀπέκλεισεν ἱπποκρα-

multis machinis et ceteris instrumentis ad oppugnationem paratis, non ab ea murorum parte, ubi cuniculi agebantur, sed ab alia. Cum autem Fidenates ad loca urbis oppugnata frequentes accurrissent, et strenue hostium impetum repellerent, Romani, quibus id negotium datum erat, patefacto cuniculorum ore intra mœnia se insinuarunt, et obvio quoque cæso suis qui urbem obsidebant portas aperuerunt. Multis vero cæsis in urbis expugnatione, Marcius reliquos Fidenates arma tradere iussit, et per præconem omnes in unum urbis locum convocavit, et paucos ex ipsis defectionis auctores virgis cæsos securi percussit; tum militibus omnium domos diripere permisit et, præsidio satis firmo in urbe relicto, exercitum in Sabinos duxit. Nam ne hi quidem servarant conditiones pacis, quam cum rege Tullo fecerant, sed facta irruptione in agrum Romanum *agros* suis finitimos vastabant. Marcius vero per exploratores et transfugas cognita opportunitate *hostis* adoriendi, Sabinis palantibus et agros depopulantibus, ipse cum peditibus ad hostium vallum exiguo præsidio munitum profectus, munitionem primo impetu occupavit : Tarquinium vero iussit in hostes in pabulationibus dispersos equitatum celeriter ducere. Sabini cum vidissent Romanum equitatum contra se venire, omissa præda et ceteris rebus quas agebant ac ferebant, ad castra refugere cœperunt. Ubi vero ea quoque ab hostium peditatu occupata viderunt, dubitantes quo se verterent, ad silvas et montes contenderunt. Sed cum eos velites et equites persequerentur, pauci quidam incolumes evaserunt, ac maior eorum pars interiit. Hac clade accepta rursus legatis Romam missis pacem quam petebant impetrarunt. Nam bellum, quod cum Latinis populis Romani adhuc gerebant, effecit ut necesse esset cum ceteris adversariis vel inducias vel pacem habere.

XLI. Quarto autem ferme anno post hoc bellum, Marcius Romanorum rex civium copiis eductis et sociorum auxiliis quanta plurima potuit accersitis in Veientes est profectus, magnamque eorum agri partem vastavit : illi enim priores superiore anno in agrum Romanum irruperant, et magnam prædam abegerant, magnamque hominum cædem fecerant. Sed cum magnus exercitus a Veientibus educeretur, et trans flumen Tiberim ad Fidenas castra poneret, Marcius quanta maxima potuit celeritate educto exercitu primum vias omnes, qua in agrum exire poterant, equitatu interclusit, quo longe

τῶν, ἔπειτ' εἰς παράταξιν προελθεῖν ἀναγκάσας ἐνίκησε, καὶ τοῦ χάρακος αὐτῶν ἐκράτησε. Χωρήσαντος δ' αὐτῷ καὶ τούτου κατὰ γνώμην τοῦ πολέμου, τὴν ἐπινίκιον πομπὴν καὶ τὸν εἰωθότα θρίαμβον τοῖς θεοῖς κατήγαγεν εἰς τὴν πόλιν ἀφικόμενος. Δευτέρῳ δ' ὕστερον ἔτει πάλιν τῶν Οὐϊεντανῶν λυσάντων ἃς ἐποιήσαντο πρὸς αὐτὸν ἀνοχάς, καὶ τὰς ἁλὰς ἀξιούντων ἀπολαβεῖν, ὧν ἐπὶ Ῥωμύλου βασιλέως καθ' ὁμολογίας ἀπέστησαν, ἑτέραν τίθεται πρὸς αὐτοὺς μάχην πρὸς ταῖς ἁλαῖς μείζονα τῆς προτέρας, ἣν εὐπετῶς ἐνίκησε· καὶ τὰς ἁλὰς ἐξ ἐκείνου κατεῖχεν ἀναμφιλόγως. Τὰ δ' ἀριστεῖα καὶ ἐκ ταύτης ἔλαβε τῆς μάχης ὁ τῶν ἱππέων ἡγεμὼν Ταρκύνιος, καὶ αὐτὸν ὁ Μάρκιος ἄνδρα πάντων κράτιστον ἡγησάμενος τά τ' ἄλλα σεμνύνων διετέλει, καὶ εἰς τὸν τῶν πατρικίων τε καὶ βουλευτῶν ἀριθμὸν κατέγραψεν. Ἐγένετο δὲ καὶ πρὸς τὸ τῶν Οὐολούσκων ἔθνος τῷ Μαρκίῳ πόλεμος, λῃστηρίων κἀκεῖθεν ἐξιόντων ἐπὶ τοὺς τῶν Ῥωμαίων ἀγρούς· καὶ στρατεύσας ἐπ' αὐτοὺς μεγάλῃ χειρὶ πολλὴν περιεβάλλετο λείαν, πόλει τ' αὐτῶν Οὐελίτραις προσκαθεζόμενος ἀπετάφρευε καὶ περιεχαράκου καὶ τειχομαχίαν συνίστατο τῆς ὑπαίθρου κρατῶν. Ἐξελθόντων δὲ σὺν ἱκετηρίαις τῶν πρεσβυτάτων, καὶ τάς τε βλάβας διαλύσειν ὑποσχομένων, ὡς ἂν ὁ βασιλεὺς δικαιώσῃ, καὶ τοὺς ἐνόχους ταῖς αἰτίαις ἐπὶ δίκην παρέξειν ὁμολογούντων, ἀνοχὰς πρὸς αὐτοὺς ποιησάμενος καὶ τὰ δίκαια παρ' ἑκόντων λαβὼν εἰρήνην καὶ φιλίαν συντίθεται.

XLII. Ἐκ δὲ τοῦ Σαβίνων ἔθνους αὖθις ἕτεροί τινες τῆς Ῥωμαίων οὔπω πεπειραμένοι δυνάμεως *** πόλιν οἰκοῦντες εὐδαίμονα καὶ μεγάλην, ἐγκαλεῖν μὲν αὐτοῖς οὐδὲν ἔχοντες, φθονεῖν δὲ ταῖς εὐτυχίαις ἀναγκαζόμενοι μείζοσιν ἢ κατὰ λόγον γινομέναις, ἄνθρωποι δεινοὶ τὰ πολέμια, τὸ μὲν πρῶτον ἀπὸ λῃστηρίων καὶ καταδρομῆς ἀγρῶν ὀλίγοι συνελθόντες ἤρξαντο, ἔπειτα δελεαζόμενοι ταῖς ὠφελείαις φανερὰν ποιοῦνται στρατείαν ἐπ' αὐτούς, καὶ τῆς ὁμόρου πολλὴν λεηλατοῦντες ἐκάκωσαν ἰσχυρῶς. Οὐ μὴν ἐξεγένετό γ' αὐτοῖς οὔτε τὰς ὠφελείας ἀπάγειν οὔτ' αὐτοῖς ἀθῴοις ἀπελθεῖν· ἀλλ' ἐκβοηθήσας κατὰ σπουδὴν ὁ τῶν Ῥωμαίων βασιλεύς, καὶ πλησίον τῆς ἐκείνων παρεμβολῆς θέμενος τὸν χάρακα, προελθεῖν αὐτοὺς ἠνάγκασεν εἰς μάχην. Ἐγένετο μὲν οὖν μέγας ἀγών, καὶ πολλοὶ παρ' ἀμφοτέρων ἔπεσον, ἐκράτησαν δὲ Ῥωμαῖοι κατὰ τὸ ἔμπειρόν τε καὶ φερέπονον, ὧν ἐθάδες ἦσαν ἐκ πλείστου, καὶ περιεγένοντο παρὰ πολὺ τῶν Σαβίνων, τοῖς τε φεύγουσιν αὐτῶν ἐπὶ τὸν χάρακα σποράσι καὶ ἀσυντάκτοις ἐκποδὼν ἑπόμενοι πολὺν ἐποίουν φόνον. Κρατήσαντες δὲ καὶ τῆς παρεμβολῆς αὐτῶν παντοδαπῶν χρημάτων γεμούσης καὶ τοὺς αἰχμαλώτους, οὓς ἔλαβον οἱ Σαβῖνοι κατὰ τὰς προνομάς, ἀπολαβόντες ἀπῄεσαν ἐπ' οἴκου. Αἱ μὲν δὴ πολεμικαὶ πράξεις τοῦδε τοῦ βασιλέως, αἱ μνήμης καὶ λόγου παρὰ Ῥωμαίοις τυγχάνουσαι, τοιαίδε τινὲς λέ-

superior erat; deinde eos in aciem prodire coactos vicit et castris potitus est. Cum autem hoc quoque bellum ipsi ex animi sententia successisset, in urbem reversus Diis victricem pompam et sollemnem triumphum egit. Secundo autem post anno, cum Veientes iterum inducias cum ipso factas rupissent, et Salinas recuperare vellent, ex quibus Romulo regnante ex fœdere cesserant, alterum prœlium priore maius ad Salinas cum ipsis commisit, ex quo facile victoriam reportavit; et ab eo tempore Salinas sine ulla controversia obtinuit. Tarquinius autem dux equitum ob operam egregie navatam ex hac quoque pugna præmia virtutis retulit, eumque Marcius virum omnium præstantissimum iudicavit, et cum aliis honoribus semper affecit, tum etiam in patriciorum et senatorum numerum adscivit. Gessit Marcius bellum cum Volscorum quoque gente, quod inde latrones in Romanorum agrum incursiones fecissent, et cum magnis copiis in eos profectus multam prædam retulit, Velitrasque eorum urbem obsidens fossa valloque cinxit et planitie occupata oppugnationem parabat. Sed cum maximi natu supplices prodiissent, et se regis arbitrio damna resarturos promisissent, et polliciti essent noxios ad supplicium dedere, cum illis inducias fecit; cumque ius ab ipsis volentibus sine vi impetrasset, eos in fœdus et amicitiam recepit.

XLII. Novum inde bellum exortum est iterum ab aliis quibusdam Sabinæ gentis hominibus, qui *** urbem fortunatam et amplam incolentes Romanorum virtutem nondum experti erant, et licet de Romanis queri non possent, eorum tamen felicitatem vix credibilem præ invidia ferre non poterant, viri valde bellicosi, qui primum exigua manu agros latrociniis et incursionibus infestare cœperunt; deinde præda allecti, aperte expeditionem contra Romanos susceperunt, et magnam agri finitimi partem depopulati valde vastarunt. Neque tamen eis obtigit vel prædam impune abigere, vel ipsis sine noxa domum abire: nam rex Romanus propere occurrens, et castris iuxta eorum vallum positis, eos ad prœlium prodire coegit. Atrox igitur pugna commissa est, et multi utrimque ceciderunt: sed tandem Romani peritia et laborum tolerantia, quibus longo usu assueverant, vicerunt, et Sabinos fuderunt fugaruntque, eorumque milites fugientes ad castra sparsos et nullum ordinem servantes e vestigio sequentes, cædem magnam fecerunt. Potiti autem et ipsis castris variarum rerum plenis, et recuperatis captivis, quos Sabini in pabulationibus ceperant, domum redierunt. Res igitur quas rex iste militiæ gessit, et quæ a Romanis scriptoribus memoriæ sunt proditæ.

γονται γενέσθαι· πολιτικαὶ δ' ἃς ἔρχομαι λέξων.

XLIII. Πρῶτον μὲν τῇ πόλει μοῖραν οὐ μικρὰν προσέθηκεν ἐντειχίσας τὸν λεγόμενον Αὐεντῖνον· ἔστι δὲ λόφος ὑψηλὸς ἐπιεικῶς, ὀκτωκαίδεκά που σταδίων τὴν περίμετρον, ὃς τότε μὲν ὕλης παντοδαπῆς μεστὸς ἦν, πλείστης δὲ καὶ καλλίστης τῆς δάφνης, ἐφ' ἧς Λαυρῆτον ὑπὸ Ῥωμαίων καλεῖται τόπος τις ἐξ αὐτοῦ, νῦν δ' οἰκιῶν ἐστι πλήρης ἅπας· ἔνθα σὺν πολλοῖς ἄλλοις καὶ τὸ τῆς Ἀρτέμιδος ἱερὸν ἵδρυται. Εἴργεται δ' ἀφ' ἑτέρου τῶν συμπεριεχομένων τῇ Ῥώμῃ λόφων τοῦ καλουμένου Παλατίου, περὶ ὃν ἡ πρώτη κατασκευασθεῖσα πόλις ἱδρύθη, βαθείᾳ καὶ στενῇ φάραγγι· ἐν δὲ τοῖς ὕστερον χρόνοις ἐχώσθη πᾶς ὁ μεταξὺ τῶν λόφων αὐλών. Τοῦτον δὴ τὸν λόφον ἐπιτείχισμα κατὰ τῆς πόλεως ὁρῶν ἐσόμενον, εἴ τις αὐτῇ ἐπίοι στρατὸς, τείχει καὶ τάφρῳ περιέλαβε, καὶ τοὺς μεταχθέντας ἐκ Τελλήνης τε καὶ Πολιτωρίου καὶ τῶν ἄλλων πόλεων ὅσων ἐκράτησεν ἐν τούτῳ τῷ χωρίῳ καθίδρυσεν. Ἓν μὲν δὴ τοῦτο τὸ πολίτευμα τοῦ βασιλέως παραδίδοται καλὸν ἅμα καὶ πραγματικὸν, ἐξ οὗ μείζονά τε συνέβη γενέσθαι τὴν πόλιν ἑτέρας προσθέσει πόλεως, καὶ πολλῇ χειρὶ πολεμίων ἐπιστρατευσάντων ἧττον εὔληπτον.

XLIV. Ἕτερον δέ τι τοῦ προειρημένου πολιτεύματος κρεῖττον, ὃ καὶ τοῖς κατὰ τὸν βίον ἅπασιν εὐδαιμονεστέραν αὐτὴν ἐποίησε καὶ πραγμάτων ἐπῆρεν ἅψασθαι γενναιοτέρων. Τοῦ γὰρ Τεβέριος ποταμοῦ καταβαίνοντος μὲν ἐκ τῶν Ἀπεννίνων ὀρῶν, παρ' αὐτὴν δὲ τὴν Ῥώμην ῥέοντος, ἐμβάλλοντος δ' εἰς αἰγιαλοὺς ἀλιμένους καὶ προσεχεῖς, οὓς τὸ Τυρρηνικὸν ποιεῖ πέλαγος, μικρὰ δὲ καὶ οὐκ ἄξια λόγου τὴν Ῥώμην ὠφελοῦντος διὰ τὸ μηθὲν ἐπὶ ταῖς ἐκβολαῖς ἔχειν φρούριον, ὃ τὰς εἰσκομιζομένας διὰ θαλάττης καὶ τὰς καταγομένας ἄνωθεν ἀγορὰς ὑποδέξεταί τε καὶ ἀμείψεται τοῖς ἐμπορευομένοις, ἱκανοῦ δ' ὄντος ἄχρι μὲν τῶν πηγῶν ποταμηγοῖς σκάφεσιν εὐμεγέθεσιν ἀναπλεῖσθαι, πρὸς αὐτὴν δὲ τὴν Ῥώμην καὶ θαλαττίαις ὁλκάσι μεγάλαις, ἐπίνειον ἔγνω κατασκευάζειν ἐπὶ ταῖς ἐκβολαῖς αὐτοῦ, λιμένι χρησάμενος αὐτῷ τῷ στόματι τοῦ ποταμοῦ. Εὐρύνεταί τε γὰρ ἐπὶ πολὺ τῇ θαλάττῃ συνάπτων, καὶ κόλπους λαμβάνει μεγάλους, οἵους οἱ κράτιστοι τῶν θαλαττίων λιμένων. Ὃ δὲ μάλιστα θαυμάσειεν ἄν τις, οὐκ ἀποκλείεται τοῦ στόματος ὑπὸ τῆς θαλαττίας θινὸς ἐμφραττόμενος, ὃ πάσχουσι πολλοὶ καὶ τῶν μεγάλων ποταμῶν, οὐδ' εἰς ἕλη καὶ τέλματα πλανώμενος ἄλλοτ' ἄλλῃ προκαταναλίσκεται πρὶν ἢ τῇ θαλάττῃ συνάψαι τὸ ῥεῖθρον, ἀλλὰ ναυσιπέρατός ἐστιν ἀεὶ καὶ δι' ἑνὸς ἐκδίδωσι τοῦ γνησίου στόματος, ἀνακόπτων τὰς πελαγίους ῥαχίας τῆς θαλάττης, καίτοι πολὺς αὐτόθι γίνεται καὶ χαλεπὸς ὁ πνέων ἀπὸ τῆς ἑσπέρας ἄνεμος. Αἱ μὲν οὖν ἐπίκωποι νῆες ὁπηλίκαι ποτ' ἂν οὖσαι τύχωσι, καὶ τῶν ὁλκάδων αἱ μέχρι τρισχιλιοφόρων, εἰσάγουσί τε διὰ τοῦ στόματος αὐτοῦ καὶ μέ-

hæ feruntur fuisse : domi vero gestæ, quas mox dicam.

XLIII. Primum quidem urbi non mediocrem partem adiunxit Aventinum qui vocatur montem mœnibus complectens : est autem modice altus stadiorum ferme XVIII ambitu, qui tunc varia silva refertus erat et præcipue lauri pulcherrimæ copia, unde a Romanis quædam eius loci pars Lauretum vocatur, quanquam nunc totus ædificiis est tectus, ubi inter cetera fana templum etiam Dianæ exstructum est. Dirimitur autem ab alio eorum quos mœnia Romæ complectuntur collium, Palatino, in quo primum urbs condita erat, profunda et angusta valle. Sed postea totum illud inter duos colles spatium terra aggesta repletum est. Cum igitur *Ancus* videret hunc collem munitionem contra ipsam urbem futuram, si quis exercitus eam aggrederetur, muro eum fossaque cinxit; et eos quos ex Tellene et Politorio et ceteris oppidis captis traduxerat in hoc loco collocavit. Atque hoc unum regis institutum ad rempublicam pertinens traditur, præclarum simul et valde utile, ex quo urbem augeri contigit alterius urbis accessione, minusque expugnabilem fieri, si hostis vel cum magnis copiis contra eam veniret.

XLIV. Alterum vero priore præstantius, quod in rebus omnibus ad victum spectantibus eam fortunatiorem reddidit, et ad res maiores gerendas impulit. Cum enim Tiberis amnis ex Apenninis montibus descendens ipsam urbem præflueret, et in littora importuosa atque aperta erumperet, quæ mare Tyrrhenum facit, et ipsi urbi exiguam nec memoratu dignam utilitatem afferret, quod circa ostia nullum haberet castellum, quod merces mari eo delatas et per fluvium descendentes reciperet et cum negotiantibus commutaret, cum navigiis fluvialibus mediocris magnitudinis usque ad fontem navigari posset, ad ipsam vero urbem magnis etiam navibus onerariis, navalia ad eius ostia instituere decrevit, ipso fluvii ore pro portu usus. Nam mari contiguus longe lateque panditur, et amplos complectitur sinus, quales solent habere præstantissimi maritimi portus : et, quod maxime quis miretur, non discluditur ab ore arenæ marinæ aggeribus obstructus, quod accidit multis etiam magnis fluviis, neque in paludes aut stagna vagans modo hic modo illic consumitur antequam in mare effluat, sed ubique navibus est permeabilis, et per unicum nativum ostium erumpit maris fluctus ex alto ingruentes retorquens, quamvis ibi ab occidente sæpe vehemens ventus spirare soleat. Itaque naves remis actas cuiusvis magnitudinis et ex onerariis eæ quæ usque ad tria milia modiorum portant per eius os intrant, et Romam usque remigio et funibus tractæ feruntur : at quæ sunt his maiores, ante ostium

χρι τῆς Ῥώμης εἰρεσίᾳ καὶ ῥύμασι παρελκόμεναι κομίζονται· αἱ δὲ μείζους πρὸ τοῦ στόματος ἐπ' ἀγκυρῶν σαλεύουσαι ταῖς ποταμηγοῖς ἀπογεμίζονταί τε καὶ ἀντιφορτίζονται σκάφαις. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ τοῦ τε ποταμοῦ καὶ τῆς θαλάττης ἀγκῶνι πόλιν ὁ βασιλεὺς ἐντειχίσας, ἣν ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος Ὠστίαν ὠνόμασεν, ὡς δ' ἂν ἡμεῖς εἴποιμεν Θύραν, οὐ μόνον ἠπειρῶτιν ἀλλὰ καὶ θαλαττίαν παρεσκεύασε τὴν Ῥώμην γενέσθαι, καὶ τῶν διαποντίων ἀγαθῶν ἐγεύσεν.

XLV. Ἐτείχισε δὲ καὶ τὸ καλούμενον Ἰανίκολον, ὄρος ὑψηλὸν ἐπέκεινα τοῦ Τεβέριος ποταμοῦ κείμενον, καὶ φρουρὰν ἱκανὴν ἐν αὐτῷ κατέστησεν ἀσφαλείας ἕνεκα τῶν διὰ τοῦ ποταμοῦ πλεόντων· ἐλῄστευον γὰρ οἱ Τυρρηνοὶ τοὺς ἐμπόρους ἅπασαν κατέχοντες τὴν ἐπέκεινα τοῦ ποταμοῦ χώραν. Καὶ τὴν ξυλίνην γέφυραν, ἣν ἄνευ χαλκοῦ καὶ σιδήρου δεδέσθαι θέμις ὑπ' αὐτῶν διακρατουμένην τῶν ξύλων, ἐκεῖνος ἐπιθεῖναι τῷ Τεβέρει λέγεται, ἣν ἄχρι τοῦ παρόντος διαφυλάττουσιν ἱερὰν εἶναι νομίζοντες· εἰ δέ τι πονήσειεν αὐτῆς μέρος, οἱ ἱεροφάνται θεραπεύουσι θυσίας τινὰς ἐπιτελοῦντες ἅμα τῇ κατασκευῇ πατρίους. Ταῦτα διαπραξάμενος ἐπὶ τῆς ἰδίας ἀρχῆς ὁ βασιλεὺς οὗτος ἱστορίας ἄξια, καὶ τὴν Ῥώμην οὐκ ὀλίγῳ κρείττονα παραδοὺς τοῖς ἐπιγινομένοις ἧς αὐτὸς παρέλαβεν, ἔτη τέτταρα πρὸς τοῖς εἴκοσι τὴν βασιλείαν κατασχὼν ἀποθνῄσκει δύο καταλιπὼν υἱούς, τὸν μὲν ἔτι παῖδα τὴν ἡλικίαν, τὸν δὲ πρεσβύτερον ἀρτίως γενειῶντα.

XLVI. Μετὰ δὲ τὸν Ἄγκου Μαρκίου θάνατον ἡ βουλὴ πάλιν, ἐπιτρέψαντος αὐτῇ τοῦ δήμου πολιτείαν ἣν ἐβούλετο καταστήσασθαι, μένειν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἔγνω, καὶ ἀποδείκνυσι μεσοβασιλεῖς. Οἱ δὲ συναγαγόντες εἰς ἀρχαιρεσίας τὸ πλῆθος αἱροῦνται βασιλέα Λεύκιον Ταρκύνιον. Βεβαιωσάντων δὲ καὶ τῶν παρὰ τοῦ δαιμονίου σημείων τὰ κριθέντα ὑπὸ τοῦ πλήθους, παραλαμβάνει τὴν βασιλείαν ἐνιαυτῷ δευτέρῳ μάλιστα τῆς μιᾶς καὶ τετταρακοστῆς ὀλυμπιάδος, ἣν ἐνίκα στάδιον Κλεώνδας Θηβαῖος, ἄρχοντος Ἀθήνησιν Ἡνιοχίδου. Γονέων δ' ὁποίων τινῶν οὗτος ὁ Ταρκύνιος ἦν, καὶ πατρίδος ἐξ ἧς ἔφυ, καὶ δι' ἅστινας αἰτίας ἐπὶ Ῥώμην ἀφίκετο, καὶ δι' οἵων ἐπιτηδευμάτων ἐπὶ τὴν βασιλείαν παρῆλθεν, ὡς ἐν ταῖς ἐπιχωρίοις συγγραφαῖς εὗρον, ἐρῶ. Κορίνθιός τις ἀνὴρ ὄνομα Δημάρατος ἐκ τῆς Βακχιαδῶν συγγενείας ἐμπορεύεσθαι προελόμενος ἐξέπλευσεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὁλκάδα τ' οἰκείαν ἀνάγων καὶ φόρτον ἴδιον. Ἐξεμπολήσας δὲ τὸν φόρτον ἐν ταῖς Τυρρηνῶν πόλεσιν εὐδαιμονούσαις μάλιστα τῶν ἐν Ἰταλίᾳ τότε, καὶ μεγάλα κέρδη περιβαλόμενος ἐκεῖθεν, οὐκέτ' εἰς ἄλλους ἐβούλετο κατάγεσθαι λιμένας, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν εἰργάζετο συνεχῶς θάλατταν, Ἑλληνικόν τε φόρτον εἰς Τυρρηνοὺς κομίζων καὶ Τυρρηνικὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα φέρων· καὶ γίνεται πάνυ πολλῶν χρημάτων κύριος. Ἐπικαταλαβούσης δὲ στάσεως τὴν Κόρινθον, καὶ τῆς

ipsum ancoris in salo firmatæ scaphis fluvialibus evacuantur et exonerantur. In spatio autem inter fluvium et mare, quod cubiti speciem refert, rex urbem muniens, quam a re ipsa Ostiam appellavit, quasi nos diceremus Θύραν, effecit ut Roma non solum mediterranea, sed etiam maritima fieret, et sic transmarina commoda degustaret.

XLV. Muro etiam cinxit Janiculum, montem altum trans flumen Tiberim situm, et præsidium firmum in eo collocavit, ut tutius flumen navigari posset (Etrusci enim latrociniis negotiatores infestabant, occupantes totam regionem quæ est trans fluvium) et Sublicium pontem, cui ex sola lignea materia compacto nihil aeris aut ferri addere licet, ille Tiberi imposuisse fertur, quem ad hoc usque tempus servant, sacrum existimantes. Atque si qua eius pars laboret, eam pontifices curant, quædam patria sacra perficientes dum ipsum sarciunt. Cum rex iste has res memoria dignas in regno gessisset, et Romam suis successoribus tradidisset non paullo potentiorem quam ipse acceperat, regno potitus per viginti et quattuor annos obiit, relictis duobus filiis, altero adhuc puerilis ætatis, altero qui natu erat maior iam pubescente.

XLVI. Post Anci Marcii mortem senatus denuo, cum populus ipsi permisisset ut quam vellet civitatis formam constitueret, in eadem manere statuit et interreges prodidit. Hi vero convocata multitudine ad comitia regem elegerunt Lucium Tarquinium. Cumque ipsa auspicia et divini numinis signa plebiscitum confirmassent, Tarquinius secundo Olympiadis XLI anno qua vicit in stadio Cleondas Thebanus, archonte Athenis Heniochide, regnum est nactus. Quinam autem fuerint huius Tarquinii parentes, quæ patria, et quibus de caussis Romam venerit, et quibus artibus ad regnum pervenerit, dicam quem ad modum in Romanis annalibus repperi. Corinthius quidam Demaratus nomine ex Bacchiadarum genere ad mercaturam exercendam in Italiam navigavit, privato sumptu instructa navi et suis mercibus onerata. Mercibus autem in Etruscorum civitatibus, quæ tunc omnium Italiæ civitatium fortunatissimæ erant, divenditis et inde magno facto quæstu, noluit amplius ad alios portus appellere, sed per idem mare semper ultro citroque commeans Græcas merces ad Etruscos vehebat, et Etruscas in Græciam ferebat: atque ita magnas opes sibi compara-

Κυψέλου τυραννίδος ἐπανισταμένης τοῖς Βακχιάδαις, οὐκ ἀσφαλὲς εἶναι δοκῶν ἐν τυραννίδι ζῆν πολλὰ κεκτημένος, ἄλλως τε καὶ τῆς ὀλιγαρχικῆς οἰκίας ὑπάρχων, συνεσκευασμένος τὴν οὐσίαν ὅσην οἷός τ' ἦν ᾤχετο πλέων ἐκ τῆς Κορίνθου. Ἔχων δὲ φίλους πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς Τυρρηνῶν διὰ τὰς συνεχεῖς ἐπιμιξίας, μάλιστα δ' ἐν Ταρκυνίοις, πόλει μεγάλῃ τε καὶ εὐδαίμονι τότ' οὔσῃ, οἶκόν τ' αὐτόθι κατασκευάζεται καὶ γυναῖκ' ἐπιφανῆ κατὰ γένος ἄγεται. Γενομένων δ' αὐτῷ δυεῖν παίδων, Τυρρηνικὰ θέμενος αὐτοῖς ὀνόματα, τῷ μὲν Ἄρροντα, τῷ δὲ Λοκόμωνα, καὶ παιδεύσας ἀμφοτέρους Ἑλληνικήν τε καὶ Τυρρηνικὴν παιδείαν, εἰς ἄνδρας ἐλθοῦσιν αὐτοῖς γυναῖκας ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων οἴκων λαμβάνει.

XLVII. Καὶ μετ' οὐ πολὺν χρόνον ὁ μὲν πρεσβύτερος αὐτοῦ τῶν παίδων γένος οὐδὲν καταλιπὼν ἐμφανὲς ἀποθνήσκει, καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας αὐτὸς ὁ Δημάρατος ὑπὸ λύπης τελευτᾷ κληρονόμον ἁπάσης τῆς οὐσίας τὸν περιλειπόμενον τῶν παίδων Λοκόμωνα καταλιπών· ὃς παραλαβὼν τὸν πατρικὸν πλοῦτον μέγαν ὄντα, πολιτεύεσθαί τε καὶ τὰ κοινὰ πράττειν καὶ ἐν τοῖς πρώτοις τῶν ἀστῶν εἶναι προῄρητο. Ἀπελαυνόμενος δὲ πανταχόθεν ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων, καὶ οὐχ ὅπως ἐν τοῖς πρώτοις ἀριθμούμενος, ἀλλ' οὐδ' ἐν τοῖς μέσοις, ἀνιαρῶς ἔφερε τὴν ἀτιμίαν. Ἀκούων δὲ περὶ τῆς Ῥωμαίων πόλεως, ὅτι πάντας ἀσμένως ὑποδεχομένη τοὺς ξένους ἀστοὺς ποιεῖται καὶ τιμᾷ κατὰ τὴν ἀξίαν ἕκαστον, ἐκεῖ μετενέγκασθαι τὴν οἴκησιν ἔγνω, τά τε χρήματα πάντα συσκευασάμενος, καὶ τὴν γυναῖκ' ἐπαγόμενος καὶ τῶν ἄλλων φίλων καὶ οἰκείων τοὺς βουλομένους· ἐγένοντο δ' οἱ συναπαίρειν αὐτῷ προθυμηθέντες συχνοί. Ὡς δὲ κατὰ τὸ καλούμενον Ἰανίκολον ἦσαν, ὅθεν ἡ Ῥώμη τοῖς ἀπὸ Τυρρηνίας ἐρχομένοις πρῶτον ἀφορᾶται, καταπτὰς ἀετὸς ἄφνω καὶ τὸν πῖλον αὐτοῦ τὸν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κείμενον ἁρπάσας, ἀνέπτη πάλιν ἄνω κατὰ τὴν ἐγκύκλιον αἰώραν φερόμενος, καὶ εἰς τὸ βάθος τοῦ περιέχοντος ἀέρος ἀπέκρυψεν· ἔπειτ' ἐξαίφνης ἐπιτίθησι τῷ Λοκόμωνι τὸν πῖλον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἁρμόσας ὡς πρότερον ἥρμοστο. Θαυμαστοῦ δὲ καὶ παραδόξου πᾶσι τοῦ σημείου φανέντος, ἡ γυνὴ τοῦ Λοκόμωνος, ὄνομα Τανακύλα, ἐμπειρίαν ἱκανὴν ἐκ πατέρων ἔχουσα τῆς Τυρρηνικῆς οἰωνοσκοπίας, λαβοῦσα μόνον αὐτὸν ἀπὸ τῶν συνόντων ἠσπάσατό τε καὶ ἀγαθῶν ἐλπίδων ἐνέπλησεν, ὡς ἐξ ἰδιωτικῆς τύχης εἰς ἐξουσίαν βασιλικὴν ἐλευσόμενον. Σκοπεῖν μέντοι συνεβούλευεν ὅπως παρ' ἑκόντων λήψεται Ῥωμαίων τὴν ἡγεμονίαν, ἄξιον τῆς τιμῆς ταύτης ἑαυτὸν παρασχών.

XLVIII. Ὁ δὲ περιχαρὴς τῷ σημείῳ γενόμενος, ἐπειδὴ ταῖς πύλαις ἤδη συνήγγιζεν, εὐξάμενος τοῖς θεοῖς ἐπιτελῆ γενέσθαι τὰ μαντεύματα καὶ σὺν ἀγαθαῖς εἰσελθεῖν τύχαις, παρῆλθεν εἰς τὴν πόλιν· καὶ μετὰ τοῦτο συνελθὼν εἰς λόγους Μαρκίῳ τῷ βασιλεῖ, πρῶτον

vit. Sed cum seditio Corinthi esset orta, et Bacchiadæ a Cypseli tyrannide premerentur, existimans sibi utpote diviti parum esse tutum in tyrannide vivere, præsertim cum esset ex optimatum gente, collectis rebus suis quascunque secum ferre potuit Corintho navi discessit. Cum autem multos eosque bonos amicos in Etruria haberet ob continua commercia, præcipue vero Tarquiniis, quæ urbs tunc temporis magna ac fortunata erat, domicilium ibi sibi comparavit, et mulierem genere illustrem duxit in matrimonium. Ex qua duobus filiis susceptis Etrusca nomina imposuit, alterum Aruntem, alterum Lucumonem appellans : et, cum utrumque Græca et Etrusca disciplina instituisset, eis iam viris factis uxores ex illustrissimis familiis dedit.

XLVII. Nec multo post filiorum maior natu nulla certa progenie relicta obiit; et paucis post diebus ipse Demaratus præ dolore moritur, relicto omnium suarum fortunarum herede Lucumone, filio superstite. Is adeptum tam amplum patrimonium, magistratus capessere, et res publicas gerere et inter præcipuos cives censeri volebat. Sed undique ab indigenis repulsus et ne inter mediocres quidem locum obtinens, nedum inter primarios, eam ignominiam ægre ferebat. Quare cum audisset populum Romanum omnes peregrinos lubenter recipere et civitate donare ac pro dignitate unumquemque honore afficere, eo sedes transferre statuit, suis omnibus rebus collectis, et adducta uxore ceterisque amicis ac domesticis quotquot *sequi* voluissent ; magnus autem fuit numerus eorum qui cum eo lubenter discedebant. Cum autem ad Janiculum quod vocatur venissent, unde Roma iis qui ex Etruria veniunt primum conspicitur, aquila derepente devolans pileum quem in capite gestabat abripuit, et rursus se in altum sustulit gyros ducens, eumque in aeris circumfusi profunditate occultavit : deinde ex improviso pileum Lucumonis capiti apte ut ante rursus imposuit. Cumque id prodigium omnibus admirandum et præter opinionem apparuisset, Lucumonis uxor, nomine Tanaquil, a maioribus Etruscam auspiciorum disciplinam bene edocta, ipsum seorsum abductum amplexata est, et optima sperare iussit tamquam ex privata fortuna ad regiam potestatem evasurum. Suasit tamen ut operam daret imperium ut a Romanis volentibus impetraret, se eo honore dignum præstans.

XLVIII. Ille vero lætus eo prodigio, cum iam ad portam accederet, deos precatus ut id auspicium ratum facerent suumque introitum fortunarent, ita urbem est ingressus : et postea, cum in colloquium venisset cum rege Marcio, primum declaravit quis esset, deinde

μὲν ἑαυτὸν ἐδήλωσεν ὅστις ἦν, ἐπειθ' ὅτι κατοικεῖν ἐν τῇ πόλει βουλόμενος παρήει πᾶσαν τὴν πατρικὴν οὐσίαν ἐπαγόμενος, ἣν εἰς τὸ κοινὸν ἔφη τῷ βασιλεῖ καὶ τῇ Ῥωμαίων πόλει τιθέναι μείζον' οὖσαν ἢ κατ' ἰδιώτην ἄνδρα κεκτῆσθαι. Ἀσμένως δὲ τοῦ βασιλέως αὐτὸν ὑποδεξαμένου, καὶ καταχωρίσαντος ἅμα τοῖς συμπαροῦσιν αὐτῷ Τυρρηνῶν εἰς φυλήν τε καὶ φράτραν, οἰκίαν τε κατασκευάζεται τόπον διαλαχὼν τῆς πόλεως τὸν ἀρκοῦντα, καὶ γῆς λαμβάνει κλῆρον. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα διῳκήσατο καὶ τῶν ἀστῶν εἷς ἐγεγόνει, μαθὼν ὅτι Ῥωμαίων ἑκάστῳ κοινόν τ' ὄνομα κεῖται, καὶ μετὰ τὸ κοινὸν ἕτερον, ὃ δὴ συγγενικὸν αὐτοῖς ἐστι καὶ πατρωνυμικὸν, ἐξομοιοῦσθαι καὶ κατὰ τοῦτ' αὐτοῖς βουλόμενος, Λεύκιον μὲν ἀντὶ Λοκόμωνος ἑαυτῷ τίθεται τὸ κοινὸν ὄνομα, Ταρκύνιον δὲ τὸ συγγενικὸν ἐπὶ τῆς πόλεως, ἐν ᾗ γενέσεώς τε καὶ τροφῆς ἔτυχε· βασιλέως τε φίλος ἐν ὀλίγῳ πάνυ χρόνῳ γίνεται, δῶρα διδοὺς, ὧν αὐτὸν ἐν χρείᾳ μάλιστα γινόμενον ᾐσθάνετο, καὶ χρήματα παρέχων εἰς τὰς πολεμικὰς χρείας ὅσων ἐδεῖτο, ἐν δὲ ταῖς στρατείαις ἁπάντων κράτιστα πεζῶν τε καὶ ἱππέων ἀγωνιζόμενος, γνώμης θ' ὅπου δεήσειεν ἀγαθῆς ἐν τοῖς πάνυ φρονίμοις τῶν συμβούλων ἀριθμούμενος. Γενόμενος δὲ παρὰ τῷ βασιλεῖ τίμιος, οὐδὲ τῆς τῶν ἄλλων Ῥωμαίων εὐνοίας διήμαρτεν, ἀλλὰ καὶ τῶν πατρικίων πολλοὺς ταῖς εὐεργεσίαις ὑπηγάγετο, καὶ τὸ δημοτικὸν πλῆθος οἰκείως ἔχειν ἑαυτῷ παρεσκεύασεν εὐπροσηγόροις τ' ἀσπασμοῖς καὶ κεχαρισμέναις ὁμιλίαις καὶ χρημάτων μεταδόσει καὶ ταῖς ἄλλαις φιλοφροσύναις.

XLIX. Τοιοῦτος μὲν δή τις ὁ Ταρκύνιος ἦν, καὶ διὰ ταύτας τὰς αἰτίας ζῶντός τε Μαρκίου πάντων ἐγένετο Ῥωμαίων ἐπιφανέστατος, καὶ τελευτήσαντος ἐκείνου τῆς βασιλείας ὑπὸ πάντων ἄξιος ἐκρίθη. Ἐπειδὴ δὲ παρέλαβε τὴν ἀρχὴν, πρῶτον μὲν ἐπολέμησε τοῖς καλουμένοις Ἀπιολανοῖς, πόλει τοῦ Λατίνων ἔθνους οὐκ ἀφανεῖ. Οἱ γὰρ Ἀπιολανοὶ καὶ οἱ ἄλλοι σύμπαντες Λατῖνοι μετὰ τὸν Ἄγκου Μαρκίου θάνατον λελύσθαι τὰς περὶ τῆς εἰρήνης ὁμολογίας οἰόμενοι λῃστείαις τε καὶ προνομαῖς τὴν Ῥωμαίων γῆν ἐπόρθουν· ἀνθ' ὧν τιμωρήσασθαι βουλόμενος αὐτοὺς ὁ Ταρκύνιος ἐξεστράτευσε πολλῇ δυνάμει, καὶ τῆς γῆς αὐτῶν τὴν κρατίστην ἐδῄωσεν· ἀφικομένης δ' ἐκ τῶν πλησιοχώρων Λατίνων ἐπικουρίας μεγάλης τοῖς Ἀπιολανοῖς, διττὰς τίθεται πρὸς αὐτοὺς μάχας· κρατήσας δ' ἐν ἀμφοτέραις περὶ τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως ἐγίνετο, καὶ προσῆγε τοῖς τείχεσι τὰς δυνάμεις ἐκ διαδοχῆς· οἱ δ' ἐκ τῆς πόλεως ὀλίγοι τε πρὸς πολλοὺς μαχόμενοι καὶ κατ' οὐδένα καιρὸν ἀναπαύσεως τυγχάνοντες ἐξῃρέθησαν σὺν χρόνῳ. Ἁλούσης δὲ κατὰ κράτος τῆς πόλεως, οἱ μὲν πλείους τῶν Ἀπιολανῶν μαχόμενοι κατεσφάγησαν, ὀλίγοι δὲ τὰ ὅπλα παραδόντες ἅμα τοῖς ἄλλοις λαφύροις ἐπράθησαν, παῖδες τ' αὐτῶν καὶ γυναῖκες ἀνδραποδισθέντες ὑπὸ Ῥωμαίων ἀπήχθησαν, καὶ ἡ πόλις διαρπασθεῖσ'

se cum toto suo patrimonio venisse in urbem, quod in ea habitare vellet, idque in publicos regis et reipublicæ Romanæ usus collaturum, quod maius esset quam privati hominis rationes ferrent, dixit. Cum autem libenter rex eum recepisset, et cum omnibus Etruscis, qui cum ipso venerant, in tribu et curia collocasset, *ipse* domum ædificavit, tantum loci in urbe sortitus quantum satis esset, et agri portionem accepit. His peractis, cum civis factus esset, animadvertens unicuique Romanorum nomen commune esse, et prætor illud commune aliud etiam gentilicium et paternam stirpem declarans, quoniam volebat hac quoque in re illis similis esse, Lucii nomen commune pro Lucumone sibi imposuit, et Tarquinii gentilicium ab urbe in qua et natus et educatus fuerat. Et brevissimo temporis spatio regis amicitiam sibi conciliavit, quod ei donaret ea quibus ipsum maxime egere sentiebat, quodque pecunias suppeditaret ad bellicos usus, quibus indigebat, et in expeditionibus omnium et peditum et equitum fortissime dimicaret, ac si bono consilio esset opus inter prudentissimos haberetur. Cum autem apud regem in honore esset, aliorum quoque Romanorum benevolentia non excidit; sed et patriciorum multos beneficiis sibi devinxit, et plebeiæ multitudinis favorem sibi conciliavit, blandis salutationibus, comi alloquio et pecuniarum largitione aliisque humanitatis officiis.

XLIX. Talis igitur erat Tarquinius: et his de caussis, vivo adhuc Marcio omnium Romanorum illustrissimus factus, mortuo ab omnibus regno dignus est iudicatus. Regnum vero adeptus primum quidem bellum intulit Apiolanis qui vocantur, populo gentis Latinæ non ignobili. Apiolani enim et reliqui omnes Latini post Anci Marcii obitum pacis conditiones ruptas arbitrati latrociniis ac pabulationibus Romanorum agrum infestantes populabantur. Quare Tarquinius, volens iniuriam ab illis acceptam ulcisci, cum magnis copiis in eos profectus est, et agri eorum præstantissimam partem vastavit. Cum autem ex finitimis locis Latinorum magna auxilia Apiolanis venissent, bis cum illis pugnavit, et in utroque prœlio victor se ad oppidi oppugnationem convertit, et copias ad muros per vices admovit; oppidani vero, cum pauci multis resisterent, nec unquam tempus ad quiescendum daretur, tandem expugnati sunt. Oppido autem per vim capto, maior Apiolanorum pars in ipsa pugna cæsa est: pauci vero, armis traditis, una cum reliqua præda venierunt, et eorum liberi et coniuges in servitutem a Romanis abductæ sunt, et ipsa urbs direpta atque incensa est. Rex his peractis et mœnibus funditus eversis domum

ἐνεπρήσθη. Ταῦτα διαπραξάμενος ὁ βασιλεὺς καὶ τὸ τεῖχος ἐκ θεμελίων κατασκάψας ἀπῆγε τὴν δύναμιν ἐπ' οἴκου. Καὶ μετὰ τοῦθ' ἑτέραν στρατιὰν ἦγεν ἐπὶ τὴν Κρουστομερίνων πόλιν· αὕτη δ' ἀποικία μὲν ἦν Λατίνων, προσεχώρησε δὲ Ῥωμαίοις ἐπὶ τῆς Ῥωμύλου δυναστείας, Ταρκυνίου δὲ τὴν ἀρχὴν παραλαβόντος τὰ Λατίνων αὖθις ἤρξατο φρονεῖν. Οὐ μὴν ἐδέησέ γε καὶ ταύτην πολιορκίᾳ τε παραστήσασθαι καὶ πόνῳ· μαθόντες γὰρ οἱ Κρουστομερῖνοι τό τε πλῆθος τῆς ἡκούσης ἐπ' αὐτοὺς δυνάμεως, καὶ τὴν ἑαυτῶν ἀσθένειαν, οὐδεμιᾶς αὐτοῖς ἐπικουρίας παρὰ τῶν ἄλλων Λατίνων ἀφικνουμένης, ἀνέῳξαν τὰς πύλας· καὶ προελθόντες οἱ πρεσβύτατοι τῶν πολιτῶν καὶ τιμιώτατοι παρεδίδοσαν αὐτῷ τὴν πόλιν, ἀξιοῦντες ἐπιεικῶς σφίσι χρήσασθαι καὶ μετρίως. Τῷ δὲ κατ' εὐχὴν τὸ πρᾶγμ' ἐφάνη, καὶ παρελθὼν εἰς τὸ τεῖχος ἀπέκτεινε μὲν οὐδένα Κρουστομερίνων, ὀλίγους δὲ πάνυ τοὺς αἰτίους τῆς ἀποστάσεως φυγαῖς ἀιδίοις ἐζημίωσε, τοῖς δ' ἄλλοις ἅπασι τὰ σφέτερα συνεχώρησεν ἔχειν καὶ τῆς Ῥωμαίων πολιτείας μετέχειν ὡς πρότερον· τοῦ δὲ μηδὲν ἔτι παρακινῆσαι χάριν ἐποίκους αὐτοῖς κατέλιπε Ῥωμαίους.

L. Τὰ δ' αὐτὰ καὶ Νωμεντανοῖς διανοηθεῖσι τῶν αὐτῶν τυχεῖν ἐξεγένετο. Καὶ γὰρ οὗτοι ληστήρια πέμποντες ἐπὶ τοὺς Ῥωμαίων ἀγροὺς πολέμιοι κατέστησαν αὐτοῖς ἐκ τοῦ προφανοῦς, ταῖς Λατίνων πεποιθότες συμμαχίαις· στρατεύσαντος δ' ἐπ' αὐτοὺς Ταρκυνίου, καὶ τῆς Λατίνων ἐπικουρίας ὑστεριζούσης, οὐχ οἷοί τ' ὄντες αὐτοὶ πρὸς τοσαύτην δύναμιν ἀντέχειν, ἱκετηρίας ἀναλαβόντες ἐξῆλθον ἐκ τῆς πόλεως καὶ παρέδοσαν ἑαυτούς. Οἱ δὲ τὴν καλουμένην Κολλατίαν κατοικοῦντες ἐπειράθησαν μὲν ἐλθεῖν διὰ μάχης πρὸς τὰς Ῥωμαίων δυνάμεις καὶ προῆλθον ἔξω τῆς πόλεως· ἐν ἁπάσαις δὲ ταῖς συμπλοκαῖς ἐλαττούμενοι καὶ πληγὰς πολλὰς λαμβάνοντες ἠναγκάσθησαν πάλιν εἰς τὸ τεῖχος καταφυγεῖν, καὶ διεπέμποντο πρὸς τὰς Λατίνων πόλεις αἰτούμενοι συμμαχίαν. Ὡς δὲ βραδύτερα τὰ παρ' ἐκείνων ἦν, καὶ κατὰ πολλὰ μέρη τοῦ τείχους οἱ πολέμιοι τὰς προσβολὰς ἐποιοῦντο, παραδοῦναι τὴν πόλιν ἠναγκάσθησαν σὺν χρόνῳ. Οὐ μέντοι τῆς αὐτῆς μετριότητος ἔτυχον ἧς Νωμεντανοί τε καὶ Κρουστομερῖνοι, ἀλλ' ὅπλα θ' ὁ βασιλεὺς ἀφείλετο καὶ εἰς χρήματ' ἐζημίωσε καὶ φρουρὰν κατέλιπεν ἐν τῇ πόλει τὴν ἱκανήν, ἄρχειν τ' αὐτῶν ἔταξε τὴν ἀνυπεύθυνον ἀρχὴν διὰ βίου Ταρκύνιον Ἄρροντα τὸν ἴδιον ἀδελφιδοῦν, ὃς μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ τε πατρὸς Ἄρροντος καὶ τοῦ πάππου Δημαράτου γενόμενος οὔτε τῶν πατρῴων οὔτε τῶν τοῦ πάππου χρημάτων τὴν προσήκουσαν ἐκληρονόμησε μοῖραν, καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν Ἠγέριος ἐπωνομάσθη· τοὺς γὰρ ἀπόρους καὶ πτωχοὺς οὕτως ἐπονομάζουσι Ῥωμαῖοι. Ἐξ οὗ δὲ παρέλαβε τὴν ἐκείνης τῆς πόλεως ἐπιμέλειαν αὐτός τε Κολλατῖνος ἐπεκλήθη καὶ πάντες οἱ ἀπ' ἐκείνου γενόμενοι. Μετὰ δὲ τὴν Κολλατίας παράδοσιν ἐπὶ τὸν καλου-

copias reduxit. Postea aliam expeditionem fecit contra Crustumerinorum urbem. Hæc erat Latinorum colonia, sed regnante Romulo in Romanorum ditionem venerat ac, postquam Tarquinius regnum adeptus est, rursus Latinorum partibus studere cœpit. At tamen neque oppugnatione, neque *alio* labore ad eam recipiendam opus fuit: cum enim Crustumerini vidissent et numerum copiarum quæ contra eos venerant et ipsorum imbecillitatem, nullaque auxilia sibi a Latinis mitti animadvertissent, portas aperuerunt, et egressi civium maximi natu et honoratissimi quique urbem dediderunt, suppliciter orantes ut se clementer ac moderate tractaret. Regi vero id ex voto accidit, et urbem ingressus nullum Crustumerinorum interfecit, sed paucos quosdam defectionis auctores exsilio perpetuo multavit : ceteris vero omnibus res suas et ius Romanæ civitatis ut ante habere permisit. Nequid autem in posterum turbarent, Romanos colonos ibi reliquit.

L. Nomentani quoque, qui eadem ceperant consilia, eandem fortunam sunt experti. Hi enim missis prædonibus in Romanorum agrum, aperte se hostes esse monstraverunt, Latinorum societate freti. Cum autem Tarquinius expeditionem adversus eos suscepisset, et Latinorum auxilia serius venissent, nec ipsi soli possent tantis copiis resistere, supplicantium ritu egressi sunt ex urbe et se ei dediderunt. Qui vero Collatiam incolebant, ausi sunt illi quidem cum Romanorum copiis dimicare, atque ex urbe processerunt: sed cum ex omnibus prœliis inferiores discederent, et multa vulnera acciperent, coacti sunt rursus intra mœnia refugere; et ad Latinorum civitates legatos miserunt, qui auxilia peterent. Sed cum illi cunctarentur, et *hostes* multas murorum partes oppugnarent, tandem urbem dedere coacti sunt. Non vero æque clementer atque Nomentani et Crustumerini tractati sunt : sed rex eis arma ademit, eosque pecunia multavit, et satis firmo præsidio in urbe relicto Aruntem Tarquinium nepotem ex fratre illis præfecit eique dedit imperium nullis rationibus reddendis obnoxium, quod gereret quamdiu viveret : qui post patris Aruntis et avi Demarati mortem natus neque paternorum neque avitorum bonorum hereditariam portionem sibi debitam acceperat, et propterea Egerius cognominatus est (pauperes enim et mendicos Romani ita appellant), ex quo autem illius urbis curam suscepit, et ipse Collatinus est vocatus, et omnes eius posteri. Post

μενον Κορνίκολον ὁ βασιλεὺς ἐστράτευσεν· ἦν δὲ κἀκείνη τοῦ Λατίνων ἔθνους ἡ πόλις. Δῃώσας δὲ τὴν χώραν αὐτῶν κατὰ πολλὴν ἄδειαν οὐδενὸς ὑπὲρ αὐτῆς ἀμυνομένου, πρὸς αὐτῇ στρατοπεδεύεται τῇ πόλει προκαλούμενος τοὺς ἄνδρας εἰς φιλίαν· οὐ βουλομένων δ' αὐτῶν εἰς διαλλαγὰς ἐλθεῖν, ἀλλὰ καὶ τοῦ τείχους τῇ ἐχυρότητι πεποιθότων καὶ συμμαχίας πολλαχόθεν ἥξειν οἰομένων, περὶ πάντα τὸν κύκλον τῆς πόλεως τὴν δύναμιν περιστήσας ἐτειχομάχει. Οἱ δὲ Κορνικολανοὶ πολὺν μὲν χρόνον [ἀντεῖχον] ἀνδρείως ἀπομαχόμενοι [καὶ] πολλὰς τοῖς προσβαλοῦσι πληγὰς ἔδοσαν. Κάμνοντες δὲ τῇ συνεχείᾳ τῶν πόνων καὶ οὐδὲ τὴν αὐτὴν ἔτι γνώμην ἅπαντες φυλάττοντες· τοῖς μὲν γὰρ ἐδόκει παραδιδόναι τὴν πόλιν, τοῖς δὲ μέχρι παντὸς ἀντέχειν· δι' αὐτὸ τὸ στασιάζειν μάλιστα καταπονούμενοι κατὰ κράτος ἑάλωσαν. Τὸ μὲν οὖν κράτιστον αὐτῶν μέρος ἐν τῇ καταλήψει τῆς πόλεως μαχόμενον διεφθάρη· τὸ δ' ἀγεννὲς καὶ διὰ τοῦτο σωθὲν ἐν ἀνδραπόδων ἐπράθη λόγῳ, γυναιξὶν ὁμοῦ καὶ τέκνοις· ἡ δὲ πόλις αὐτῶν διαρπασθεῖσ' ὑπὸ τῶν κεκρατηκότων ἐνεπρήσθη. Ἐφ' οἷς οἱ Λατῖνοι χαλεπῶς φέροντες ἐψηφίσαντο κοινῇ στρατιὰν ἐπὶ Ῥωμαίους ἐξαγαγεῖν, καὶ παρασκευασάμενοι πολλὴν δύναμιν εἰς τὴν κρατίστην χώραν αὐτῶν ἐνέβαλον, ἐξ ἧς αἰχμαλώτους τε πολλοὺς ἀπήγαγον καὶ λείας ἐγένοντο μεγάλης κύριοι. Βασιλεὺς δὲ Ταρκύνιος ἐξῆλθε μὲν ἐπ' αὐτοὺς τὴν εὔζωνόν τε καὶ ἐν ἑτοίμῳ δύναμιν ἐπαγόμενος, οὐκέτι δὲ καταλαβεῖν αὐτοὺς φθάσας, εἰς τὴν ἐκείνων χώραν ἐνέβαλε καὶ κατὰ τὰ ὅμοια διέθηκε. Τοιαῦτα συνέβαινε πολλὰ παραλλὰξ ἑκατέροις ἐπὶ τὰς ὁμόρους χώρας ἐκστρατευομένοις ἐλαττώματά τε καὶ πλεονεκτήματα, μία δ' αὐτῶν ἐκ παρατάξεως ἐγένετο μάχη Φιδήνης πόλεως πλησίον ἁπάσαις συμβαλόντων ταῖς δυνάμεσιν, ἐν ᾗ πολλοὶ μὲν ἔπεσον ἀμφοτέρων, ἐνίκησαν δὲ Ῥωμαῖοι καὶ τοὺς Λατίνους ἠνάγκασαν λιπόντας τὸν χάρακα νύκτωρ εἰς τὰς ἑαυτῶν πόλεις ἀπελθεῖν.

LI. Μετὰ δὲ τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἔχων συντεταγμένην τὴν Ῥωμαίων δύναμιν ὁ Ταρκύνιος ἐπὶ τὰς πόλεις αὐτῶν ἐχώρει, λόγους προσφέρων περὶ φιλίας. Οἱ δ' οὔτ' ἐν τῷ κοινῷ συνεστῶσαν ἔχοντες δύναμιν οὔτε ταῖς ἰδίαις παρασκευαῖς πεποιθότες ἐδέχοντο τὰς προκλήσεις, καὶ παρεδίδοσαν αὐτῶν τινες τὰς πόλεις ὁρῶντες ὅτι ταῖς μὲν ἁλούσαις κατὰ κράτος ἀνδραποδισμοί τ' ἠκολούθουν καὶ κατασκαφαί, ταῖς δὲ προσχωρούσαις καθ' ὁμολογίας τὸ πειθαρχεῖν τοῖς κεκρατηκόσι μόνον, ἄλλο δ' ἀνήκεστον οὐδέν. Πρῶτον μὲν οὖν Φικόλνεοι προσέθεντ' αὐτῷ, πόλις ἀξιόλογος, ἐπὶ συγκειμένοις τισὶ δικαίοις, ἔπειτα Καμαρῖνοι· αἷς ἠκολούθησαν ἄλλαι τινὲς πολίχναι μικραὶ καὶ φρούρι' ἐχυρά. Ἐφ' οἷς ταραχθέντες οἱ λοιποὶ Λατῖνοι, καὶ δείσαντες μὴ πᾶν ὑφ' ἑαυτῷ ποιήσηται τὸ ἔθνος, εἰς τὴν ἐν Φερεντίνῳ συνελθόντες ἀγορὰν ἐψηφίσαντο τήν τ' οἰκείαν δύναμιν ἐξ ἁπάσης πόλεως ἐξάγειν, καὶ τῶν

Collatiam deditam, rex contra Corniculum copias duxit, quod et ipsum gentis Latinæ oppidum erat. Populatus eorum agrum sine ullo prorsus metu, quia nemo eum defendebat, ad ipsam urbem castra posuit cives ad amicitiam provocans : sed cum illi nollent ad pacis conditiones venire, murorum munitionibus freti et undique auxilia ventura sperantes, urbem exercitu ab omni parte circumdatam oppugnare cœpit. Corniculani vero diu quidem hostes fortiter repellentes multa oppugnatoribus vulnera intulerunt : sed assiduitate laborum defatigati, nec omnes amplius concordes (alii enim censebant urbem dedendam, alii vero ad finem usque resistendum) ob illud dissidium magis fatigati, vi expugnati sunt. Ac præstantissima eorum pars, dum urbs capitur, in pugna cæsa est : at ignavi, qui propterea salvi evaserunt, instar mancipiorum cum uxoribus et liberis venierunt; urbs autem a victoribus direpta incensaque est. Quod ægre ferentes Latini decreverunt collatis in unum viribus in Romanos exercitum ducere : et paratis copiis magnis in uberrimam eorum agri partem fecerunt irruptionem, unde multos captivos abduxerunt et magna præda potiti sunt. At rex Tarquinius egressus contra illos cum exercitu expedito ac parato, cum non amplius eos assequi potuisset, irrupit in ipsorum agrum eumque eodem modo tractavit. Atque ita crebris mutuisque excursionibus in agros conterminos factis multa et incommoda et commoda utrique senserunt. Semel tantum ad Fidenas omnibus copiis in acie inter eos certatum est; quo in prœlio multi utrinque ceciderunt : sed tamen Romani vicerunt, et coegerunt Latinos desertis castris noctu suas urbes repetere.

LI. Post hoc prœlium Tarquinius cum Romanorum copiis instructis ad Latinorum urbes profectus, ad amicitiam eas sollicitabat. Illi vero cum neque copias totius nominis Latini coniunctas haberent, neque domesticis apparatibus satis fiderent, conditiones oblatas acceperunt, et nonnulli urbes dediderunt, quod videbant urbes per vim captas pati civium servitutem et eversionem, at eis quæ certis conditionibus se dedidissent, id solum incommodi accidere, ut victorum imperio parerent, nihil vero præterea gravius paterentur. Primi igitur Ficulneæ urbs nobilis, certis conditionibus Romanis se dediderunt, et post eos Camerini : quas urbes secuta sunt alia quædam oppidula et castella munita. Quibus rebus ceteri Latini turbati, et veriti ne ille totam gentem in suam potestatem redigeret, ad Ferentinum conventu indicto decreverunt domesticas copias ex omnibus civitatibus educere, et gentium finiti-

πλησιοχώρων ἐθνῶν τὰ κράτιστα παρακαλεῖν, καὶ διεπρεσβεύοντο πρὸς Τυρρηνούς τε καὶ Σαβίνους αἰτούμενοι συμμαχίαν. Σαβῖνοι μὲν οὖν ὑπέσχοντ' αὐτοῖς, ἐπειδὰν ἐκείνους ἐμβεβληκότας εἰς τὴν Ῥωμαίων γῆν ἀκούσωσιν, ἀναλαβόντες καὶ αὐτοὶ τὰ ὅπλα τὴν πλησίον αὐτῶν χώραν λεηλατήσειν· Τυρρηνοὶ δὲ συμμαχίαν ἀποστέλλειν ὡμολόγησαν ἧς ἂν αὐτοὶ δεηθῶσιν, οὐχ ἅπαντες ἐπὶ τῆς αὐτῆς γενόμενοι γνώμης, ἀλλὰ πέντε πόλεις μόναι, Κλουσῖνοί τε καὶ Ἀρρητῖνοι καὶ Οὐολατερρανοὶ Ῥουσιλανοί τε καὶ ἔτι πρὸς τούτοις Οὐετυλωνιᾶται.

LII. Ταύταις ἐπαρθέντες ταῖς ἐλπίσιν οἱ Λατῖνοι, παρασκευασάμενοι δύναμιν οἰκείαν συχνὴν καὶ τὴν παρὰ Τυρρηνῶν προσλαβόντες εἰς τὴν Ῥωμαίων γῆν ἐνέβαλον· καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐκ τοῦ Σαβίνων ἔθνους αἱ τοῦ πολέμου κοινωνήσειν αὐτοῖς ὑποσχόμεναι πόλεις τὴν προσομοροῦσαν αὐταῖς χώραν ἐδῄουν. Ὁ δὲ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς παρασκευασάμενος καὶ αὐτὸς ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ πολλὴν καὶ ἀγαθὴν δύναμιν ἐξῆγεν ἐπὶ τοὺς πολεμίους διὰ ταχέων. Σαβίνοις μὲν οὖν ἅμα καὶ Λατίνοις πολεμεῖν καὶ διαιρεῖν εἰς δύο μέρη τὴν δύναμιν οὐκ ἀσφαλὲς ὑπέλαβεν εἶναι, ἅπασαν δὲ τὴν στρατιὰν ἐπὶ Λατίνους ἄγειν ἐβουλεύσατο· καὶ τίθεται πλησίον αὐτῶν τὸν χάρακα. Κατ' ἀρχὰς μὲν οὖν ὀκνηρῶς εἶχον ἑκάτεροι πάσαις ἀποκινδυνεῦσαι ταῖς δυνάμεσι, δεδιότες τὰς ἀλλήλων παρασκευάς, ἀκροβολισμοὺς δὲ κατιόντες ἐκ τῶν ἐρυμάτων οἱ ψιλοὶ παρ' ἑκατέρων συνεχεῖς ἐποιοῦντο, καὶ ἦσαν ὡς τὰ πόλλ' ἰσόμαχοι· χρόνῳ δ' ὕστερον ἐμπεσούσης ἀμφοτέροις ἐκ τῶν τοιούτων ἀψιμαχιῶν φιλονεικίας, ἐπιβοηθοῦντες ἑκάτεροι τοῖς σφετέροις, ὀλίγοι μὲν τὸ πρῶτον, ἔπειτα σύμπαντες ἠναγκάσθησαν ἐκ τῶν στρατοπέδων προελθεῖν. Καὶ καταστάντες εἰς μάχην ἄνδρες οὔτε πολεμικῶν ἀγώνων ἀτριβεῖς οὔτε πλήθει πολὺ ἀποδέοντες ἀλλήλων, πεζοί τε καὶ ἱππεῖς προθυμίᾳ θ' ὡρμημένοι πρὸς τὸν πόλεμον ὁμοίᾳ, καὶ κινδύνων τὸν ἔσχατον ἀναρριπτεῖν νομίσαντες, ἠγωνίσαντο μὲν ἀμφότεροι λόγου ἀξίως· διεκρίθησαν δ' ἀλλήλων ἰσόμαχοι νυκτὸς ἐπιλαβούσης. Ἡ μέντοι μετὰ τὸν ἀγῶνα διάνοι' ἑκατέρων οὐχ ὁμοία γενομένη φανεροὺς ἐποίησε τοὺς κρεῖττον ἀγωνισαμένους τῶν ἑτέρων· τῇ γὰρ ἑξῆς ἡμέρᾳ Λατῖνοι μὲν οὐκέτι προῄεσαν ἐκ τοῦ χάρακος, ὁ δὲ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς ἐξαγαγὼν τὰς δυνάμεις εἰς τὸ πεδίον ἕτοιμος ἦν ἑτέραν ποιεῖσθαι μάχην, καὶ μέχρι πολλοῦ κατεῖχεν ἐν τάξει τὴν φάλαγγα. Ὡς δ' οὐκ ἀντεπεξῄεσαν οἱ πολέμιοι, σκυλεύσας αὐτῶν τοὺς νεκροὺς καὶ τοὺς ἰδίους ἀνελόμενος, σὺν πολλῷ αὐχήματι ἀπῆγε τὴν στρατιὰν ἐπὶ τὸν ἑαυτοῦ χάρακα.

LIII. Ταῖς δ' ἑξῆς ἡμέραις ἀφικομένης τοῖς Λατίνοις ἑτέρας παρὰ Τυρρηνῶν συμμαχίας δεύτερος ἀγὼν γίνεται πολὺ μείζων τοῦ προτέρου, ἐξ οὗ νίκην ἀναιρεῖται βασιλεὺς Ταρκύνιος ἐπιφανεστάτην, ἧς αὐτὸς αἴτιος ὡμολογεῖθ' ὑπὸ πάντων γεγενῆσθαι. Κα-

marum fortissimas quasque accire : quare legatos miserunt ad Etruscos atque Sabinos auxilia petentes. Ac Sabini quidem polliciti sunt, simulatque audissent eos in agrum Romanum irrupisse, se sumpturos arma et finitimum eorum agrum populaturos : Etrusci vero promiserunt se missuros auxilia, quibus illis opus esset futurum; neque tamen omnes in eadem fuerunt sententia, sed quinque tantum civitates, Clusini, Arretini, Volaterrani, Rusellani, et præter hos Vetulonienses.

LII. Hac spe elati Latini, paratis ingentibus copiis domesticis et aliis, quas Etrusci miserant assumptis, in agrum Romanum irruperunt; et eodem tempore ex gente Sabina civitates, quæ se belli socias futuras promiserant, agrum finitimum vastarunt. Rex autem Romanorum ipse quoque magnum et validum exercitum, quem interea pararat, celeriter eduxit in hostes. Cum Sabinis vero et Latinis simul bellum gerere, et exercitum in duas partes dividere, parum tutum esse arbitrabatur. Itaque omnes copias in Latinos ducere decrevit, et prope eos castra posuit. Principio igitur utrique cunctabantur totis viribus periclitari, alteri alterorum vires timentes, sed levis armaturæ milites ex munitionibus utrimque descendentes crebro levia certamina committebant, et plerumque æquo marte utebantur. Postea tandem cum ex istiusmodi velitationibus certandi studium apud utrosque orta esset, dum utrique suis opem ferunt, primum quidem pauci, mox vero omnes ex castris progredi coacti sunt. Atque congressi viri bellicis certaminibus exercitati, et numero fere pares, et pari animi alacritate sive pedites sive equites ad prœlium concitati, quod extremum discrimen inire se existimarent, utrique strenue pugnarunt : sed noctis interventu æquo marte dirempti sunt. Verumtamen post eam pugnam utrorumque consilia diversa patefecerunt quinam prœlio superiores fuissent. Postero enim die Latini ex castris non iam egressi sunt : at rex Romanorum copiis in campum eductis paratus erat ad alteram pugnam committendam, et aciem instructam diu tenuit. Sed cum hostes non exirent, eorum cadaveribus spoliatis et suis sublatis, multa cum iactantia exercitum in castra reduxit.

LIII Sequentibus autem diebus, cum alia auxilia Latinis ab Etruscis missa venissent, altera pugna commissa est longe priore atrocior; ex qua rex Tarquinius maxime insignem victoriam reportavit, cuius ipsum auctorem

μνούσης γὰρ ἤδη τῆς Ῥωμαϊκῆς φάλαγγος καὶ κατὰ τὸ ἀριστερὸν κέρας παραρρηγνυμένης, μαθὼν τὸ γινόμενον ἐλάττωμα περὶ τοὺς σφετέρους· ἔτυχε δὲ τότε μαχόμενος ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ κέρατος· τὰς κρατίστας τῶν ἱππέων ἴλας ἐπιστρέψας καὶ τῶν πεζῶν τοὺς ἀκμαιοτάτους ἀναλαβὼν ἦγε κατὰ νώτου τῆς ἑαυτοῦ στρατιᾶς, καὶ παραλλάξας τὸ ἀριστερὸν κέρας ἤλαυνεν ἔτι προσωτέρω τῆς φάλαγγος. Ἔπειτ' ἐπιστρέψας ἐπὶ δόρυ καὶ τὰ κέντρα προσβαλὼν τοῖς ἵπποις εἰς πλαγίους ἐμβάλλει τοὺς τῶν Τυρρηνῶν λόχους· οὗτοι γὰρ ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ τῶν πολεμίων μαχόμενοι κέρατος ἐτρέψαντο τοὺς καθ' ἑαυτούς· ἐπιφανεὶς δ' αὐτοῖς ἀπροσδόκητος πολλὴν ἔκπληξιν καὶ ταραχὴν παρέσχεν. Ἐν δὲ τούτῳ καὶ ἡ πεζὴ τῶν Ῥωμαίων δύναμις ἀναλαβοῦσ' ἑαυτὴν ἐκ τοῦ προτέρου δείματος εἰς ἀντίπαλ' ἐχώρει, καὶ μετὰ τοῦτο φόνος τε πολὺς τῶν Τυρρηνῶν ἐγίνετο, καὶ τροπὴ τοῦ δεξιοῦ κέρατος παντελής. Ταρκύνιος δὲ τοῖς ἡγεμόσι τῶν πεζῶν ἀκολουθεῖν κελεύσας ἐν κόσμῳ καὶ βάδην, αὐτὸς ἐπὶ τὸ στρατόπεδον ἐχώρει τὸ τῶν πολεμίων, ἐλαύνων τοὺς ἵππους ἀνὰ κράτος· φθάσας δὲ τοὺς ἐκ τῆς τροπῆς ἀνασωζομένους ἐγκρατὴς γίνεται τοῦ χάρακος εὐθὺς ἐξ ἐφόδου. Οἱ γὰρ ἐν αὐτῷ καταλειφθέντες οὔτε τὴν κατασχοῦσαν τοὺς σφετέρους συμφορὰν προεγνωκότες, οὔτε τοὺς προσιόντας ἱππεῖς γνωρίσαι διὰ τὸ αἰφνίδιον τῆς ἐφόδου δυνηθέντες, εἴασαν αὐτοὺς παρελθεῖν. Ἁλούσης δὲ τῆς παρασκευῆς τῶν Λατίνων, οἱ μὲν ἀναχωροῦντες ἐκ τῆς τροπῆς ὡς εἰς ἀσφαλῆ καταφυγὴν ὑπὸ τῶν καταλαβομένων αὐτὴν ἱππέων ἀπώλλυντο· οἱ δ' ἐκ τοῦ στρατοπέδου φεύγειν ὁρμήσαντες εἰς τὸ πεδίον ὑπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς φάλαγγος ὁμόσε χωρούσης ἀπέθνησκον· οἱ δὲ πλείους αὐτῶν ὠθούμενοί θ' ὑπ' ἀλλήλων καὶ καταπατούμενοι περὶ τοῖς σκόλοψιν ἢ κατὰ τὰς τάφρους τὸν οἴκτιστόν τε καὶ ἀγεννέστατον τρόπον διεφθάρησαν· ὥστ' ἠναγκάσθησαν οἱ περιλειπόμενοι τῆς σωτηρίας οὐδένα πόρον εὑρεῖν δυνάμενοι παραδοῦναι τοῖς κεκρατηκόσιν ἑαυτούς. Γενόμενος δ' ὁ Ταρκύνιος πολλῶν σωμάτων τε καὶ χρημάτων ἐγκρατής, τοὺς μὲν αἰχμαλώτους ἀπέδοτο, τὰ δ' ἐν τῷ χάρακι καταληφθέντα τοῖς στρατιώταις ἐχαρίσατο.

LIV. Ταῦτα διαπραξάμενος ἐπὶ τὰς πόλεις τῶν Λατίνων ἦγε τὴν δύναμιν, ὡς μάχῃ τὰς μὴ προσχωρούσας αὐτῷ παραστησόμενος· οὐ μὴν ἐδέησέ γ' αὐτῷ τειχομαχίας. Ἅπαντες γὰρ εἰς ἱκεσίας καὶ δεήσεις ἐτράποντο, καὶ πρέσβεις ἀπὸ τοῦ κοινοῦ πέμψαντες καταλύσασθαι τὸν πόλεμον ἠξίουν ἐφ' οἷς αὐτὸς ἠβούλετο, καὶ τὰς πόλεις παρέδοσαν. Γενόμενος δὲ τῶν πόλεων κατὰ τάσδε τὰς ὁμολογίας ὁ βασιλεὺς κύριος ἐπιεικέστατα πάσαις προσηνέχθη καὶ μετριώτατα. Οὔτε γὰρ ἀπέκτεινεν οὔτε φεύγειν ἠνάγκασεν οὔτε χρήμασιν ἐζημίωσε Λατίνων οὐδένα· γῆν τ' αὐτοῖς καρποῦσθαι τὴν ἑαυτῶν ἐπέτρεψε, καὶ πολιτεύμασι χρήσασθαι τοῖς πατρίοις ἐφῆκεν· ἀποδοῦναι δ' αὐτοὺς ἐκέλευσε Ῥω-

fuisse omnes facile fatebantur. Cum enim Romana acies iam laboraret, et in sinistro cornu ordines iam dissolverentur, ubi ipse suorum aciem inclinari vidit (pugnabat autem tunc in dextro cornu) fortissimas equitum alas convertit, et lectissimos quosque pedites secum a tergo sui exercitus duxit, et præterito sinistro cornu ultra aciem progressus est : deinde conversus in hostes et calcaribus citatis equis in transversas Etruscorum cohortes impetum fecit, quæ in dextro hostium cornu pugnantes oppositos sibi adversarios in fugam verterant. Sed cum se illis ex improviso in conspectum obtulisset, valde eos terruit et turbavit. Interea vero et ipse Romanorum peditatus collectis ex priore metu animis in hostem contendit : et ingens Etruscorum cædes facta totumque dextrum cornu in fugam versum est. Tarquinius vero iussis peditum ducibus se ordine et pedetentim sequi, ipse ad hostium castra concitatis equis tendit. Et cum præverteretur eos qui exercitu in fugam verso evaserant, statim primo impetu castris potitur : qui enim ibi relicti fuerant, quia nondum suorum cladem resciverant, neque equites adventantes ob repentinum adventum dignoscere poterant, eos ingredi passi sunt. Captis autem Latinorum castris, qui ex fuga eo se ut ad tutum refugium recipiebant, ab equitibus, qui ipsa occuparant, cædebantur : qui vero ex castris in planitiem fugerant, in Romanas legiones incidentes interficiebantur; plerique vero se invicem trudentes et conculcantes circa vallum aut fossam miserrimo et indignissimo mortis genere perierunt. Quare reliqui coacti sunt, cum nullam aliam salutis viam invenire possent, se victoribus dedere. Tarquinius autem multis hominibus et pecuniis potitus, captivos vendidit, atque quæ in castris inventa sunt militibus largitus est.

LIV. His rebus gestis exercitum contra Latinorum urbes duxit, ut vi eas, quæ se dedere nollent, expugnaret. Verumtamen nulla oppugnatione opus fuit : omnes enim ad supplicationes et preces se converterunt, et legatis communi totius gentis consensu missis rogarunt, ut quibus vellet conditionibus faceret pacem, urbesque dediderunt. His autem conditionibus Tarquinius urbibus potitus, clementissime et moderatissime omnes tractavit. Neque enim quemquam Latinorum aut interfecit aut solum vertere coegit neque pecunia multavit, sed illis permisit ut agro suo fruerentur, et concessit ut patriis legibus et institutis uterentur : iussit vero

μαίοις τούς τ' αὐτομόλους καὶ τοὺς αἰχμαλώτους ἄνευ λύτρων, θεράποντάς τ' ἀποκαταστῆσαι τοῖς δεσπόταις ὅσων ἐγένοντο κατὰ τὰς προνομὰς κύριοι, καὶ χρήμαθ' ὅσα τοὺς γεωργοὺς ἀφείλοντο διαλῦσαι, καὶ εἴ τι ἄλλο κατέβλαψαν ἢ διέφθειραν ἐν ταῖς εἰσβολαῖς ἐπανορθῶσαι. Ταῦτα δὲ ποιήσαντας εἶναι φίλους Ῥωμαίων καὶ συμμάχους ἅπαντα πράττοντας ὅσ' ἂν ἐκεῖνοι κελεύωσιν. Ὁ μὲν δὴ πρὸς Λατίνους συστὰς Ῥωμαίοις πόλεμος εἰς τοῦτο τὸ τέλος κατέσκηψε· καὶ βασιλεὺς Ταρκύνιος τὸν ἐπινίκιον ἐκ τοῦ πολέμου τούτου κατήγαγε θρίαμβον.

LV. Τῷ δ' ἑξῆς ἔτει παραλαβὼν τὴν δύναμιν ἐπὶ Σαβίνους ἦγεν ἐκ πολλοῦ τὴν προαίρεσιν αὐτοῦ καὶ τὴν παρασκευὴν τὴν ἐφ' ἑαυτοὺς προεγνωκότας. Οὐχ ὑπομείναντες δ' εἰς τὴν ἑαυτῶν χώραν παρεῖναι τὸν πόλεμον, ἀλλ' ἀντιπαρασκευασάμενοι δύναμιν ἱκανήν, ἐχώρουν ὁμόσε. Γενομένης δ' αὐτοῖς μάχης περὶ τὰ μεθόρια τῆς χώρας ἄχρι νυκτὸς, ἐνίκων μὲν οὐδέτεροι, πάνυ δ' ἰσχυρῶς ἐπόνησαν ἀμφότεροι. Ταῖς γοῦν ἑξῆς ἡμέραις οὔθ' ὁ τῶν Σαβίνων ἡγεμὼν προῆγεν ἐκ τοῦ χάρακος τὰς δυνάμεις οὔθ' ὁ τῶν Ῥωμαίων βασιλεύς· ἀλλ' ἀναστρατοπεδεύσαντες ἀμφότεροι, καὶ τῆς ἀλλήλων γῆς οὐδὲν κακώσαντες ἀπῄεσαν ἐπ' οἴκου. Γνώμη δ' ἀμφοτέρων ἦν ὁμοία, μείζονα δύναμιν ἑτέραν ἐπὶ τὴν ἀλλήλων χώραν ἐξάγειν ἔαρος ἀρχομένου. Ἐπεὶ δὲ πάντα παρεσκεύαστ' αὐτοῖς, πρότεροι μὲν ἐξῆλθον οἱ Σαβῖνοι Τυρρηνῶν ἔχοντες [δύναμιν] ἱκανὴν [πρὸς] συμμαχίαν· καὶ καταστρατοπεδεύονται Φιδήνης πλησίον περὶ τὰς συμβολὰς τοῦ τ' Ἀνίητος καὶ τοῦ Τεβέριος ποταμοῦ, διττοὺς βαλόμενοι τοὺς χάρακας ἐναντίους τε καὶ συνεχεῖς ἀλλήλοις, μέσον ἔχοντες τὸ κοινὸν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ποταμῶν ῥεῖθρον, ἐφ' οὗ κατεσκεύαστο γέφυρα ξυλόφρακτος σκάφαις ἀνεχομένη καὶ σχεδίαις, ἣ ποιοῦσα ταχείας τὰς πρὸς ἀλλήλους ἀφίξεις καὶ ἕνα τὸν χάρακα. Πυθόμενος δὲ τὴν εἰσβολὴν αὐτῶν ὁ Ταρκύνιος ἐξῆγε καὶ αὐτὸς τὸ τῶν Ῥωμαίων στράτευμα, καθιδρύεταί τε μικρὸν ἀνωτέρω τῆς ἐκείνων στρατοπεδείας παρὰ τὸν Ἀνίητα ποταμὸν ἐπὶ λόφου τινὸς χαρτεροῦ. Ἁπάσῃ δὲ προθυμίᾳ πρὸς τὸν πόλεμον ὡρμημένων ἀμφοτέρων, οὐδεὶς ἀγὼν ἐκ παρατάξεως οὔτε μείζων οὔτ' ἐλάττων αὐτοῖς συνέστη. Ἔφθασε γὰρ ὁ Ταρκύνιος ἀγχινοίᾳ στρατηγικῇ πάντα συντρίψας τὰ τῶν Σαβίνων πράγματα καὶ τὰς παρεμβολὰς αὐτῶν ἀμφοτέρας ἀράμενος. Τὸ δὲ στρατήγημα τοῦ ἀνδρὸς τοιόνδ' ἦν.

LVI. Σκάφας ποταμηγοὺς καὶ σχεδίας ξύλων αὔων καὶ φρυγάνων γεμούσας, ἔτι δὲ πίσσης τε καὶ θείου, παρασκευασάμενος ἐπὶ θατέρου τῶν ποταμῶν, παρ' ὃν αὐτὸς ἐστρατοπεδεύκει, ἔπειτα φυλάξας ἄνεμον οὔριον, περὶ τὴν ἑωθινὴν φυλακὴν πῦρ ἐνεῖναι ταῖς ὕλαις ἐκέλευσε καὶ μεθεῖναι τὰς σκάφας καὶ τὰς σχεδίας φέρεσθαι κατὰ ῥοῦν. Αἱ δ' ἐν ὀλίγῳ πάνυ χρόνῳ διελθοῦσαι τὸν μεταξὺ πόρον ἐμπίπτουσι τῇ γεφύρᾳ καὶ ἀνάπτουσιν αὐτὴν πολλαχόθεν. Τῶν δὲ Σαβίνων, ὡς

eos reddere Romanis transfugas et captivos sine ullo redemptionis pretio, et dominis restituere servos quotquot in pabulationibus ceperant, et pecunias quascunque rusticis eripuerant persolvere, et si quod aliud damnum fecissent aut corrupissent in incursionibus, id sarcire. Atque his conditionibus *Tarquinius* eos in populi Romani amicitiam et societatem receptum iri *dixit*, ita tamen ut omnia Romanorum imperata facerent. Bellum igitur, quod Romani cum Latinis gesserunt, hunc habuit exitum; et rex Tarquinius ob victoriam ex hoc bello reportatam triumphavit.

LV. Sequenti anno exercitum in Sabinos duxit, qui iam multo ante animum ipsius et apparatum contra se cognorant. Itaque non exspectantes donec in suos agros bellum ingrueret, sed satis firmum exercitum ipsi quoque parantes obviam ei venerunt. Prœlio autem ad noctem usque commisso in ipsis agri confiniis, neutri quidem vicerunt, sed utrique valde laborarunt. Sequentibus diebus neque Sabinorum dux e castris copias eduxit, neque rex Romanorum: sed uterque motis castris et hostili agro non vastato domum rediit. Idem autem fuit utriusque consilium, nempe ut vere ineunte maiores copias in agrum hostilem educerent. Cum autem omnes res ad bellum necessarias utrique parassent, Sabini priores egressi sunt una cum Etruscorum satis firmis auxiliis: et prope Fidenas consederunt ad Anienis et Tiberis confluentes, ubi bina fecerunt castra invicem sibi adversa et contigua, in medio habentes communem utriusque fluvii alveum, supra quem exstructus erat pons ligneus, qui scaphis et ratibus sustinebatur atque efficiebat ut expeditior ultro citroque esset transitus, utque castra quasi una essent. Tarquinius autem audita eorum irruptione et ipse Romanorum copias eduxit, et consedit paullum supra eorum castra ad Anienem fluvium in colle quodam munito. Quamvis autem utrique maximo animi ardore ad id bellum ferrentur, nullum tamen prœlium vel gravius aut levius acie instructa inter eos commissum est. Tarquinius enim Sabinos stratagemate prævenit, quo omnes eorum res attrivit, et utraque eorum castra delevit. Eius autem stratagema tale fuit.

LVI. Naviculis fluviatilibus et ratibus lignis aridis sarmentisque et sulphure ac pice onustis in altero flumine ad quod ipse castra posuerat paratis, observato deinde secundo vento, circa quartam vigiliam materiam illam incendi iussit, et scaphas ac rates dimitti, ut secundo fluminis cursu ferrentur. Illæ vero perexiguo tempore medium spatium prætervectæ in pontem inciderunt, eumque multis locis incenderunt. Cum autem Sabini,

εἶδον ἄφνω πολλὴν φλόγα φερομένην, συνδραμόντων ἐπὶ τὴν βοήθειαν καὶ πάντα μηχανωμένων ὅσα σβεστήρια τοῦ πυρὸς ἦν, ἧκεν ὁ Ταρκύνιος περὶ τὸν ὄρθρον ἄγων συντεταγμένην τὴν Ῥωμαίων δύναμιν καὶ προσβαλὼν θατέρῳ χάρακι, τῶν μὲν πλείστων ἐκλελοιπότων τὰς φυλακὰς διὰ τὴν ἐπὶ τὰ καιόμεν' ὁρμήν, ὀλίγων δέ τινων πρὸς ἀλκὴν τραπομένων, ἐγκρατὴς αὐτοῦ γίνεται δίχα πόνου. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτ' ἐπράττετο χρόνῳ καὶ τὸν ἕτερον τῶν Σαβίνων χάρακα τὸν ἐπέκεινα τοῦ ποταμοῦ κείμενον ἑτέρα δύναμις Ῥωμαίων ἐπελθοῦσ' αἱρεῖ, ἣ προαπέσταλτο μὲν ὑπὸ Ταρκυνίου περὶ πρῶτον ὕπνον, διεληλύθει δὲ τὸν ἐκ τῶν δυεῖν ποταμῶν ἕνα γενόμενον ἐν σκάφαις καὶ σχεδίαις καθ' ὃ μέρος περαιουμένη λήσεσθαι τοὺς Σαβίνους ἔμελλε, πλησίον δὲ τῆς ἑτέρας ἐγεγόνει παρεμβολῆς ἅμα τῷ θεάσασθαι τὴν γέφυραν καιομένην· τοῦτο γὰρ ἦν αὐτῇ τὸ σύνθημα τῆς ἐφόδου. Τῶν δ' ἐν τοῖς χάραξι καταληφθέντων οἱ μὲν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων μαχόμενοι κατεκόπησαν, οἱ δ' εἰς τὴν συμβολὴν τῶν ποταμῶν ῥίψαντες ἑαυτοὺς οὐ δυνηθέντες ὑπερενεχθῆναι τὰς δίνας κατεπόθησαν· ἐφθάρη δέ τις αὐτῶν μοῖρ' οὐκ ὀλίγη καὶ κατὰ τὴν βοήθειαν τῆς γεφύρας ὑπὸ τοῦ πυρός. Λαβὼν δ' ὁ Ταρκύνιος ἀμφότερα τὰ στρατόπεδα, τὰ μὲν ἐν αὐτοῖς καταληφθέντα χρήματα τοῖς στρατιώταις ἐπέτρεψε διανείμασθαι, τοὺς δ' αἰχμαλώτους πολλοὺς πάνυ ὄντας Σαβίνων τ' αὐτῶν καὶ Τυρρηνῶν εἰς Ῥώμην ἀγαγὼν διὰ πολλῆς εἶχε φυλακῆς.

LVII. Σαβῖνοι μὲν οὖν ἐγνωσιμάχησαν ὑπὸ τῆς τότε συμφορᾶς βιασθέντες, καὶ πρεσβευτὰς ἀποστείλαντες ἀνοχὰς ἐποιήσαντο τοῦ πολέμου [σπονδὰς] ἑξαετεῖς· Τυρρηνοὶ δ' ὀργῇ φέροντες ὅτι ἡττηντό θ' ὑπὸ Ῥωμαίων πολλάκις, καὶ ὅτι τοὺς αἰχμαλώτους αὐτοῖς ὁ Ταρκύνιος οὐκ ἀπεδίδου πρεσβευσαμένοις, ἀλλ' ἐν ὁμήρων κατεῖχε λόγῳ, ψήφισμα ποιοῦνται πάσας τὰς τῶν Τυρρηνῶν πόλεις κοινῇ τὸν κατὰ Ῥωμαίων πόλεμον ἐκφέρειν, τὴν δὲ μὴ μετέχουσαν τῆς στρατείας ἔκσπονδον εἶναι. Ταῦτ' ἐπικυρώσαντες ἐξῆγον τὰς δυνάμεις, καὶ διαβάντες τὸν Τέβεριν ἀγχοῦ Φιδήνης τίθενται τὰ ὅπλα. Γενόμενοι δὲ τῆς πόλεως ταύτης ἐγκρατεῖς διὰ προδοσίας, στασιασάντων πρὸς ἀλλήλους τῶν ἐν αὐτῇ, καὶ πολλὰ μὲν σώματα λαβόντες, πολλὴν δὲ λείαν ἐκ τῆς Ῥωμαίων χώρας ἐλαύνοντες, ἀπῆλθον ἐπ' οἴκου φρουρὰν ἐν τῇ Φιδήνῃ καταλιπόντες ἀποχρῶσαν. Αὕτη γὰρ ἡ πόλις ὁρμητήριον αὐτοῖς ἔσεσθαι κράτιστον ἐδόκει τοῦ κατὰ Ῥωμαίων πολέμου. Βασιλεὺς δὲ Ταρκύνιος εἰς τοὐπιὸν ἔτος Ῥωμαίους τε σύμπαντας καθοπλίσας καὶ παρὰ τῶν συμμάχων ὅσους ἐδύνατο πλείστους παραλαβών, ἐξῆγεν ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἔαρος ἀρχομένου, πρὶν ἐκείνους συναχθέντας ἐξ ἁπασῶν τῶν πόλεων ἐπ' αὐτὸν ὡς πρότερον ἐλθεῖν· καὶ διελὼν εἰς δύο μοίρας ἅπασαν τὴν δύναμιν, τῆς μὲν Ῥωμαϊκῆς στρατιᾶς αὐτὸς ἡγούμενος ἐπὶ τὰς πόλεις τῶν Τυρρηνῶν ἐστράτευσε, τῆς δὲ συμμαχι-

conspecta ingenti flamma, quæ ex improviso orta erat, concurrissent ut *ponti* opem ferrent, cumque omnia remedia, quæ ignem poterant exstinguere, experirentur, Tarquinius sub diluculum matutinum venit cum Romanorum exercitu instructo, et altera adortus castra, quæ maxima pars custodiarum deseruerat, quod ad incendium exstinguendum concurrissent, cum pauci quidam ad vim propulsandam se verterent, sine labore illis potitus est. Dum autem hæc geruntur, altera quoque Sabinorum castra, quæ erant trans flumen posita, aliæ Romanorum copiæ aggressæ ceperunt a Tarquinio circa primam vigiliam præmissæ et scaphis et ratibus confluentem transgressæ, qua se clam Sabinis facile transituras putabant: ad altera autem castra accesserant simulatque pontem incensum conspexerunt: hoc enim illis datum erat invadendi signum. Qui vero in castris deprehensi erant, partim pugnantes a Romanis concisi sunt, partim se in confluentem proicientes, cum non possent vortices superare, *ab aquis* sunt absorpti: non minima etiam eorum pars, dum opem ponti ferret, incendio absumpta est. Tarquinius autem captis utrisque castris prædam in ipsis inventam militibus concessit, ut eam inter se dividerent, captivos vero, quorum maximus erat numerus et ex Sabinis ipsis et Etruscis, Romam ductos diligenter custodivit.

LVII. Sabinos igitur ea clade fractos facti pœnitentia cepit, et missis legatis indutias et fœdus in sex annos fecerunt. At Etrusci indigne ferentes se toties a Romanis victos, et a Tarquinio legatis suis captivos non restitui, sed obsidum loco retineri, decreverunt, ut omnes Etruscorum populi communi consilio bellum Romanis inferrent, et qui illius expeditionis societatem recusasset, is esset expers fœderis. His decretis copias eduxerunt, et Tiberi traiecto prope Fidenas castra posuerunt. Potiti autem hac urbe per proditionem orta inter cives seditione, et multis hominibus captis et ingenti præda ex agro Romano abacta, domum redierunt, præsidio satis firmo Fidenis relicto. Hæc enim urbs videbatur ipsis commodissima sedes belli contra Romanos fore. At rex Tarquinius, anno sequenti omnibus civibus Romanis armatis, et assumptis sociorum auxiliis quanta maxima potuit, ineunte vere in hostes profectus est, priusquam illi ex omnibus civitatibus coniunctis ut ante copiis contra se exirent, totoque exercitu in duas partes diviso ipse Romanas copias ducebat, et sociorum auxiliis, quæ maxima

χῆς, ἐν ᾗ τὸ πλεῖστον μέρος ἦν τῶν Λατίνων, Ἠγέριον τὸν ἑαυτοῦ συγγενῆ στρατηγὸν ἀποδείξας ἐπὶ τοὺς ἐν Φιδήνῃ πολεμίους ἐκέλευσε χωρεῖν. Ἡ μὲν οὖν συμμαχικὴ πλησίον τῆς Φιδήνης τὸν χάρακ' οὐκ ἐν ἀσφαλεῖ χωρίῳ θεμένη διὰ τὸ καταφρονεῖν τῶν πολεμίων ὀλίγου τινὸς ἐδέησεν ἅπασα διαφθαρῆναι· οἱ γὰρ ἐν τῇ πόλει φρουροὶ βοήθειαν ἑτέραν παρὰ Τυρρηνῶν κρύφα μεταπεμψάμενοι, καὶ φυλάξαντες καιρὸν ἐπιτήδειον, ἐξελθόντες ἐκ τῆς πόλεως τόν τε χάρακα τῶν πολεμίων ἔλαβον ἐξ ἐφόδου φαύλως φυλαττόμενον, καὶ τῶν ἐξεληλυθότων ἐπὶ τὰς προνομὰς πολὺν εἰργάσαντο φόνον. Ἡ δὲ Ῥωμαίων δύναμις, ἧς Ταρκύνιος ἡγεῖτο, τὴν Οὐϊεντανῶν κείρουσα καὶ λεηλατοῦσα χώραν καὶ πολλὰς ὠφελείας ἐξενεγκαμένη, συνελθούσης ἐξ ἁπασῶν τῶν Τυρρηνίδων πόλεων μεγάλης τοῖς Οὐϊεντανοῖς ἐπικουρίας, εἰς μάχην καταστᾶσα νίκην ἀναμφίλογον αἱρεῖται· καὶ μετὰ τοῦτο διεξιοῦσα τὴν χώραν τῶν πολεμίων ἀδεῶς ἐπόρθει, γενομένη τε πολλῶν μὲν σωμάτων ἐγκρατής, πολλῶν δὲ χρημάτων, οἷ' ἐξ εὐδαίμονος χώρας, τελευτῶντος ἤδη τοῦ θέρους οἴκαδ' ἀπῄει.

LVIII. Οὐϊεντανοὶ μὲν οὖν ἐξ ἐκείνης τῆς μάχης μεγάλως κακωθέντες οὐκέτι προῄεσαν ἐκ τῆς πόλεως, ἀλλ' ἠνείχοντο κειρομένην τὴν χώραν ὁρῶντες· βασιλεὺς δὲ Ταρκύνιος τρισὶν εἰσβολαῖς χρησάμενος καὶ τριετῆ χρόνον ἀποστερήσας τοὺς Οὐϊεντανοὺς τῶν ἐκ τῆς σφετέρας γῆς ἐπικαρπιῶν, ὡς ἔρημον ἐποίησε τὴν πλείστην καὶ οὐδὲν ἔτι βλάπτειν αὐτὴν εἶχεν, ἐπὶ τὴν Καιρητανῶν πόλιν ἦγε τὴν δύναμιν, ἣ πρότερον μὲν Ἄγυλλα ἐκαλεῖτο Πελασγῶν αὐτὴν κατοικούντων, ὑπὸ δὲ Τυρρηνοῖς γενομένη Καίρητα μετωνομάσθη, εὐδαίμων δ' ἦν εἰ καί τις ἄλλη τῶν ἐν Τυρρηνίᾳ πόλεων καὶ πολυάνθρωπος· ἐξ ἧς στρατιὰ μεγάλη μαχησομένη περὶ τῆς χώρας ἐξῆλθε, καὶ πολλοὺς μὲν διαφθείρασα τῶν πολεμίων, πολλῷ δὲ πλείους ἀποβαλοῦσα τῶν σφετέρων εἰς τὴν πόλιν κατέφυγε. Τῆς δὲ χώρας αὐτῶν οἱ Ῥωμαῖοι κρατοῦντες ἄφθονα πάντα παρεχομένης συχνὰς διέτριψαν ἡμέρας, καὶ ἐπειδὴ καιρὸς ἀπάρσεως ἦν, ἄγοντες ὅσας οἷοί τ' ἦσαν ὠφελείας ἀπῄεσαν ἐπ' οἴκου. Ταρκύνιος δ' ἐπειδὴ τὰ πρὸς Οὐϊεντανοὺς ἐχώρησεν αὐτῷ κατὰ νοῦν, ἐπὶ τοὺς ἐν Φιδήνῃ πολεμίους ἐξάγει τὴν στρατιὰν, ἐκβαλεῖν τε βουλόμενος τὴν ἐν αὐτῇ φρουρὰν καὶ τοὺς παραδόντας τοῖς Τυρρηνοῖς τὰ τείχη τιμωρήσασθαι προθυμούμενος. Ἐγένετο μὲν οὖν καὶ ἐκ παρατάξεως μάχη τοῖς Ῥωμαίοις πρὸς τοὺς ἐκ τῆς πόλεως ἐξελθόντας καὶ ἐν ταῖς τειχομαχίαις ἀγὼν καρτερός. Ἑάλω δ' οὖν ἡ πόλις κατὰ κράτος, καὶ οἱ μὲν φρουροὶ δεθέντες ἅμα τοῖς ἄλλοις τῶν Τυρρηνῶν αἰχμαλώτοις ἦσαν ἐν φυλακῇ, Φιδηναίων δ' οἱ δοκοῦντες αἴτιοι γεγονέναι τῆς ἀποστάσεως, οἱ μὲν ὑπὸ μαστίγων αἰκισθέντες ἐν τῷ φανερῷ τοὺς αὐχένας ἀπεκόπησαν, οἱ δὲ φυγαῖς ἐζημιώθησαν ἀϊδίοις. Τὰς δ' οὐσίας αὐτῶν διέλαχον οἱ καταλειφ-

ex parte ex Latinis constabant, Egerium cognatum suum præfecit, atque ita contra hostes qui Fidenis erant ire iussit. Sociorum vero exercitus, cum prope Fidenas in loco parum tuto castra posuisset, quod hostes contemneret, parum abfuit quin totus deleretur. Qui enim Fidenis præsidio erant, novis auxiliis ab Etruscis clam accersitis et observato tempore opportuno urbe egressi, vallum hostium male custoditum primo impetu ceperunt, et magnam ediderunt cædem eorum qui pabulatum ierant. At Romanorum exercitus cui præerat Tarquinius, Veientium agro vastato et direpto atque ingenti præda inde abacta, cum ex omnibus Etruscis civitatibus magna Veientibus auxilia venissent, cum illis prælio congressus victoriam minime dubiam reportavit. Postea hostium agrum peragrans impune depopulatus est, et multis hominibus captis et ingenti præda utpote ex agro fortunato abacta, iam sub æstatis finem domum se recepit.

LVIII. Cum autem Veientes in ea pugna ingentem cladem accepissent, amplius ex urbe egredi non sunt ausi, sed agrum in conspectu suo vastari patiebantur. Rex vero Tarquinius ter irruptione in agrum Veientium facta, eisque trium integrorum annorum fructibus, quos ex agro suo percipiebant, spoliatis, ubi desertam maximam agri partem reddidit neque eum amplius lædere potuit, exercitum duxit adversus Cæretanorum urbem, quæ ante quidem vocabatur Agylla quo tempore Pelasgi eam incolebant : sed in Etruscorum potestatem redacta mutato nomine appellata est Cære. Hæc autem urbs fortunata erat, si qua alia Etrusca, et frequentia hominum abundans : unde ingens exercitus pro agro pugnaturus exiit, qui multis hostibus cæsis, longe vero pluribus de suis amissis, fuga se in urbem recepit. Cum autem Romani agro rerum omnium maximam copiam præbente potiti essent, ibi multos dies consumpserunt, et cum tempus discedendi venit, præda quantam potuerunt abacta domum redierunt. Tarquinius vero, cum bellum Veientanum ipsi ex animi sententia successisset, in hostes qui Fidenis erant eduxit exercitum, quod præsidium quod ibi erat expellere volebat, et eos qui urbem Etruscis prodiderant ulcisci cupiebat. Atque Romani et acie instructa pugnarunt cum hostibus ex urbe egressis ; et in murorum oppugnatione atrox certamen commiserunt : urbs vero tandem per vim capta est, et milites præsidiarii in vinculis una cum reliquis captivis Etruscis custodiebantur, Fidenatium vero qui existimabantur auctores defectionis fuisse, partim virgis fœde cæsi et in omnium conspectu securi percussi, partim exilio perpetuo multati sunt. Eorum autem

θέντες Ῥωμαίων ἔποικοί τε καὶ φρουροὶ τῆς πόλεως.

LIX. Τελευταία δὲ μάχη Ῥωμαίων καὶ Τυρρηνῶν ἐγένετο πόλεως Ἠρητοῦ πλησίον ἐν τῇ Σαβίνων γῇ. Δι' ἐκείνης γὰρ ἐποιήσαντο τὴν ἐπὶ τοὺς Ῥωμαίους ἔλασιν οἱ Τυρρηνοὶ, πεισθέντες ὑπὸ τῶν ἐκεῖ δυνατῶν, ὡς συστρατευσομένων σφίσι τῶν Σαβίνων. Αἱ γὰρ ἑξαετεῖς αὐτοῖς περὶ τῆς εἰρήνης πρὸς Ταρκύνιον ἀνοχαὶ διεληλύθεσαν ἤδη, καὶ πολλοῖς τῶν Σαβίνων πόθος ἦν ἐπανορθώσασθαι τὰς προτέρας ἥττας, ἐπιτεθραμμένης ἐν ταῖς πόλεσι νεότητος ἱκανῆς. Οὐ μὴν ἐχώρησέ γ' αὐτοῖς ἡ πεῖρα κατὰ νοῦν, θᾶττον ἐπιφανείσης τῆς Ῥωμαίων στρατιᾶς, οὐδ' ἐξεγένετο παρ' οὐδεμιᾶς τῶν πόλεων κοινὴν ἀποσταλῆναι τοῖς Τυρρηνοῖς συμμαχίαν, ἀλλ' ἐθελονταί τινες ἐπεκούρησαν αὐτοῖς ὀλίγοι μισθοῖς μεγάλοις ὑπαχθέντες. Ἐκ ταύτης τῆς μάχης μεγίστης τῶν προτέρων γενομένης, ὅσας πρὸς ἀλλήλους ἐπολέμησαν, τὰ μὲν Ῥωμαίων πράγματα θαυμαστὴν ὅσην ἐπίδοσιν ἔλαβε νίκην ἐξενεγκαμένων καλλίστην, καὶ βασιλεῖ Ταρκυνίῳ τὴν τροπαιοφόρον πομπὴν κατάγειν ἥ τε βουλὴ καὶ ὁ δῆμος ἐψηφίσατο· τὰ δὲ τῶν Τυρρηνῶν ἔπεσε φρονήματα, πάσας μὲν ἐξαποστειλάντων εἰς τὸν ἀγῶνα τὰς ἐξ ἑκάστης πόλεως δυνάμεις, ὀλίγους δέ τινας ἐκ πολλῶν τοὺς διασωθέντας ὑποδεξαμένων. Οἱ μὲν γὰρ ἐν τῇ παρατάξει μαχόμενοι κατεκόπησαν, οἱ δ' ἐν τῇ τροπῇ δυσχωρίαις ἐγκυρήσαντες ἀνεξόδοις παρέδοσαν τοῖς κεκρατηκόσιν ἑαυτούς. Τοιαύτης μέντοι συμφορᾶς πειραθέντες οἱ δυνατώτατοι τῶν ἐν ταῖς πόλεσιν ἔργον ἐποίησαν ἀνθρώπων φρονίμων. Ἑτέραν γὰρ ἐπ' αὐτοὺς ἐξαγαγόντος στρατιὰν βασιλέως Ταρκυνίου, συναχθέντες εἰς μίαν ἀγορὰν περὶ καταλύσεως τοῦ πολέμου διαλέγεσθαι πρὸς αὐτὸν ἐψηφίσαντο· καὶ πέμπουσι τοὺς πρεσβυτάτους ἄνδρας καὶ τιμιωτάτους ἐξ ἑκάστης πόλεως αὐτοκράτορας ἀποδείξαντες τῶν περὶ τῆς εἰρήνης ὁμολογιῶν.

LX. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἀκούσας αὐτῶν πολλὰ διαλεχθέντων ἐπαγωγὰ πρὸς ἐπιείκειαν καὶ μετριότητα, καὶ τῆς συγγενείας, ἧς εἶχε πρὸς τὸ ἔθνος, ὑπομιμνησκόντων, ἓν τοῦτο μόνον ἔφη παρ' αὐτῶν βούλεσθαι μαθεῖν, πότερον ἔτι διαφέρονται περὶ τῶν ἴσων καὶ ἐπὶ ῥητοῖς τισι τὰς περὶ τῆς εἰρήνης ὁμολογίας πάρεισι ποιησόμενοι, ἢ συγγινώσκουσιν ἑαυτοῖς κεκρατημένοις καὶ τὰς πόλεις ἐπιτρέπουσιν αὐτῷ. Ἀποκριναμένων δ' αὐτῶν ὅτι καὶ τὰς πόλεις ἐπιτρέπουσιν ἐκείνῳ, καὶ τὴν εἰρήνην στέρξουσιν ἐφ' οἷς ἂν ποτε δικαίοις αὐτῆς τύχωσι, περιχαρὴς ἐπὶ τούτοις γενόμενος, « Ἀκούσατε νῦν, ἔφησεν, ἐφ' οἷς καταλύσομαι τὸν πόλεμον δικαίοις καὶ τίνας ὑμῖν δίδωμι χάριτας· ἐγὼ Τυρρηνῶν οὔτ' ἀποκτεῖναί τινα πρόθυμός εἰμι οὔτε φυγάδα ποιῆσαι τῆς πατρίδος οὔτ' ἀφαιρέσει τῶν ὑπαρχόντων ζημιῶσαι, τάς τε πόλεις ὑμῖν ἀφίημι πάσας ἀφρουρήτους καὶ ἀφορολογήτους καὶ αὐτονόμους, πολιτείας τε κόσμον

bona sortito diviserunt Romani, qui relinquebantur urbem incolerent eique præsidio essent.

LIX. Postremum autem Romanorum et Etruscorum prœlium commissum est prope urbem Eretum in agro Sabino. Per hunc enim Etrusci contra Romanos proficiscebantur suasu eius regionis optimatium, quasi Sabini huius expeditionis socii forent. Jam enim tempus induciarum in sex annos cum Tarquinio factarum elapsum erat, et magna Sabinorum pars desiderabat priores clades corrigere, quod in urbibus satis numerosa iuventus adoleverat. Sed ille conatus ipsis ex animi sententia non successit, quod Romanorum exercitus citius comparuit et accidit ut ex nulla urbe publice auxilia Etruscis mitterentur, sed voluntarii quidam opem illis tulerunt, pauci et magna mercede conducti. Hoc prœlio, quod fuit omnium superiorum maximum quæ illi inter se commiserunt, res Romanorum mirum in modum creverunt, quia pulcherrimam victoriam inde retulerunt : senatusque et populus Romanus regi Tarquinio triumphum decrevit. At Etruscorum spiritus conciderunt, quod omnes omnium civitatum copias ad id prœlium miserant, et paucos tantum ex magno numero servatos receperunt. Alii enim in acie pugnantes cæsi sunt, alii in ipsa fuga, cum in angustias quæ nullum habebant exitum incidissent, se victoribus dediderunt. Tantam igitur cladem experti illorum populorum principes fecerunt quod viros prudentes decuit. Tarquinio enim rege novam expeditionem in eos parante, ipsi in communi gentis concilio de pace cum eo agere decreverunt : ac mox ex singulis civitatibus maximos quosque natu et honoratissimos miserunt, cum libera potestate pacis faciendæ.

LX. Quos cum rex audisset prolixa oratione ad clementiam et moderationem ipsum hortantes, et memorantes cognationem, quæ ipsi cum illa gente intercederet, respondit se hoc unum ex ipsis scire velle : utrum adhuc de iure ex æquo disceptarent et certis conditionibus pacem facturi venirent; an vero se victos faterentur et urbes sibi dederent. Cum autem illi respondissent, se ipsi urbes dedere et pace contentos fore quibuscunque conditionibus eam impetrassent, lætus his responsis, « Audite nunc (inquit) quibus « conditionibus pacem facturus sum, et quæ beneficia « in vos conferam. Ego neque quemquam Etruscorum « interficere neque expellere patria neque fortunis spo- « liare decrevi, sed vobis permitto ut omnes urbes ve- « stræ sint sine præsidiis neque tributum pendant et suis « legibus utantur; concedo etiam unicuique ut pristi- « nam civitatis formam retineat. Quæ cum vobis con-

« ἑκάστῃ φυλάττειν συγχωρῶ τὸν ἀρχαῖον. Διδοὺς « δὲ ταῦθ' ὑμῖν, ἓν οἴομαι δεῖν ἀνθ' ὧν δίδωμι πάν- « των ὑπάρξαι μοι παρ' ὑμῶν, τὴν ἡγεμονίαν τῶν « πόλεων, ἧς κύριος μὲν ἔσομαι καὶ μὴ βουλομένων « ὑμῶν ἕως ἂν κρατῶ τοῖς ὅπλοις, παρ' ἑκόντων δὲ « μᾶλλον ἢ παρ' ἀκόντων τυχεῖν αὐτῆς βούλομαι. « Ταῦτ' ἀπαγγέλλετε ταῖς πόλεσιν, ἐγὼ δ' ὑμῖν ἐκε- « χειρίαν, ἕως ἂν ἀφίκησθε, παρέξειν ὑπισχνοῦμαι. »

LXI. Ταύτας λαβόντες οἱ πρέσβεις τὰς ἀποκρίσεις ᾤχοντο, καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας παρῆσαν οὐ λόγους αὐτῷ μόνον φέροντες ψιλούς, ἀλλὰ καὶ τὰ σύμβολα τῆς ἡγεμονίας, οἷς ἐκόσμουν αὐτοὶ τοὺς σφετέρους βασιλεῖς, κομίζοντες, στέφανόν τε χρύσεον καὶ θρόνον ἐλεφάντινον καὶ σκῆπτρον ἀετὸν ἔχον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς χιτῶνά τε πορφυροῦν χρυσόσημον καὶ περιβόλαιον πορφυροῦν ποικίλον, οἷα Λυδῶν τε καὶ Περσῶν ἐφόρουν οἱ βασιλεῖς, πλὴν οὐ τετράγωνόν γε τῷ σχήματι καθάπερ ἐκεῖν' ἦν, ἀλλ' ἡμικύκλιον· τὰ δὲ τοιαῦτα τῶν ἀμφιεσμάτων Ῥωμαῖοι μὲν τόγας, Ἕλληνες δὲ τηβέννας καλοῦσιν, οὐκ οἶδ' ὁπόθεν μαθόντες· Ἑλληνικὸν γὰρ οὐ φαίνεταί μοι τοὔνομ' εἶναι. Ὡς δέ τινες ἱστοροῦσι καὶ τοὺς δώδεκα πελέκεις ἐκόμισαν αὐτῷ, λαβόντες ἐξ ἑκάστης πόλεως ἕνα. Τυρρηνικὸν γὰρ εἶναι ἔθος δοκεῖ, ἑκάστου τῶν κατὰ πόλιν βασιλέων ἕνα προηγεῖσθαι ῥαβδοφόρον ἅμα τῇ δέσμῃ τῶν ῥάβδων πέλεκυν φέροντα· εἰ δὲ κοινὴ γίνοιτο τῶν δώδεκα πόλεων στρατεία, τοὺς δώδεκα πελέκεις ἑνὶ παραδίδοσθαι τῷ λαβόντι τὴν αὐτοκράτορ' ἀρχήν. Οὐ μὴν ἅπαντές γε συμφέρονται τοῖς ταῦτα λέγουσιν, ἀλλὰ παλαίτερον ἔτι τῆς Ταρκυνίου δυναστείας πελέκεις δώδεκα πρὸ τῶν βασιλέων φέρεσθαί φασι, καταστήσασθαι δὲ τὸ ἔθος τοῦτο Ῥωμύλον εὐθὺς ἅμα τῷ παραλαβεῖν τὴν ἀρχήν. Οὐθὲν δὲ κωλύει τὸ μὲν εὕρεμα Τυρρηνῶν εἶναι, χρήσασθαι δ' αὐτῷ πρῶτον Ῥωμύλον παρ' ἐκείνων λαβόντα, κομισθῆναι δὲ Ταρκυνίῳ σὺν τοῖς ἄλλοις κόσμοις βασιλικοῖς καὶ τοὺς δώδεκα πελέκεις, ὥσπερ γε καὶ νῦν Ῥωμαῖοι τὰ σκῆπτρα καὶ τὰ διαδήματα δωροῦνται τοῖς βασιλεῦσι, βεβαιοῦντες αὐτοῖς τὰς ἐξουσίας· ἐπεὶ καὶ μὴ λαβόντες γε παρ' ἐκείνων ἔχουσιν αὐτά.

LXII. Ταύταις ταῖς τιμαῖς ὁ Ταρκύνιος οὐκ εὐθὺς ἐχρήσατο λαβών, ὡς οἱ πλεῖστοι γράφουσι τῶν Ῥωμαϊκῶν συγγραφέων, ἀλλ' ἀποδοὺς τῇ τε βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ τὴν διάγνωσιν, εἰ ληπτέον αὐτάς, ἐπειδὴ πᾶσι βουλομένοις ἦν, τότε προσεδέξατο, καὶ πάντα τὸν ἐξ ἐκείνου χρόνον ἕως εἰς τὸ χρεὼν μετέστη στέφανόν τε χρύσεον ἐφόρει καὶ πορφυρᾶν ἐσθῆτα ποικίλην ἠμπίσχετο καὶ σκῆπτρον ἐλεφάντινον ἔχων ἐπὶ θρόνου ἐκαθέζετ' ἐλεφαντίνου, καὶ οἱ δώδεκα ῥαβδοῦχοι τοὺς πελέκεις φέροντες ἅμα ταῖς ῥάβδοις δικάζοντί τ' αὐτῷ παρίσταντο καὶ πορευομένου προηγοῦντο. Οὗτος ὁ κόσμος ἅπασι καὶ τοῖς μετ' ἐκεῖνον τὴν βασιλικὴν ἀρχὴν ἔχουσι παρέμεινε, καὶ μετὰ τὴν ἐκβολὴν τῶν βασιλέων τοῖς κατ' ἐνιαυτὸν ὑπάτοις, ἔξω τοῦ στεφάνου καὶ τῆς

« cedam, pro meis omnibus in vos beneficiis unum me « a vobis impetrare oportere existimo; *nimirum* impe« rium civitatum, quod, quamquam vel vobis invitis eo « potiar, quamdiu armis ero superior, tamen a vobis « potius volentibus quam nolentibus impetrare malo. « Hæc renuntiate vestris civitatibus; ego vero, donec « redieritis, inducias me vobiscum facturum polliceor.

LXI. His responsis acceptis legati abierunt, et paucis post diebus redierunt, non nuda verba afferentes, sed etiam imperii insignia, quibus ipsi suos reges ornare solebant, coronam auream et sellam eburneam et sceptrum in summitate aquilam habens, et tunicam purpuream auro distinctam, purpureumque amiculum pictum, qualia solebant et Lydorum et Persarum reges gestare, nisi quod non quadrata, ut illa, sed forma semicirculari erat. Eiusmodi autem vestes Romani *togas*, Græci τηβέννας vocant, nescio unde sumpto vocabulo: nam Græcum esse mihi non videtur. Ut autem quidam tradunt, duodecim etiam secures ei attulerunt, ex singulis civitatibus singulas. Mos enim Etruscus esse videtur, ut in unaquaque civitate regi lictor unus præeat, cum virgarum fasce securim ferens. Quoties vero communis XII populorum expeditio fiebat, *mos erat* ut duodecim secures uni soli, qui summum habebat imperium, traderentur. Non omnes tamen assentiuntur eis qui hæc narrant, sed aiunt multo ante Tarquinii regnum duodecim secures regibus præferri solitas, moremque hunc a Romulo statim post imperium acceptum esse institutum. Sed nihil obstat quo minus dicamus id inventum esse Etruscorum, primumque Romulum id ab illis accepisse eoque usum fuisse, sed Tarquinio inter cetera regia insignia ac ornamenta duodecim quoque secures allatas esse, sicut nunc quoque Romani sceptra et diademata regibus dono mittunt, potestatem eis confirmantes, quibus tamen illi etiam si ab Romanis non acceperint, utuntur.

LXII. Tarquinius tamen his honoribus acceptis non statim est usus, ut maxima pars scriptorum Romanorum tradit: sed ad senatum populumque Romanum huius rei cognitione relata, an honores oblati recipiendi essent, postquam omnes id velle cognovit, tum demum eos accepit, et toto deinceps tempore, donec e vita cessit, coronam auream gestabat, et toga picta purpurea induebatur, et cum sceptro eburneo in sella eburnea sedebat, et duodecim lictores duodecim fasces cum securibus ferentes ei iudicanti adstabant et prodeunti præibant. Eadem ornamenta retinuerunt et reges illius successores, et post reges pulsos consules annui, excepta tamen corona togaque picta: hæc enim sola illis adempta sunt, quia ni-

ποικίλης ἐσθῆτος· ταῦτα δ' αὐτῶν ἀφῃρέθη μόνα τὰ φορτικὰ δόξαντα εἶναι καὶ ἐπίφθονα. Πλὴν ὅταν ἐκ πολέμου νίκην κατάγοντες θριάμβου παρὰ τῆς βουλῆς ἀξιωθῶσι, τότε καὶ χρυσοφοροῦσι καὶ ποικίλαις ἁλουργίσιν ἀμφιέννυνται. Ὁ μὲν οὖν πρὸς τοὺς Τυρρηνοὺς συστὰς Ταρκυνίῳ πόλεμος, ἔτη κατασχὼν ἐννέα, τοιαύτην ἔσχε τὴν συντέλειαν.

LXIII. Ἑνὸς δὲ καταλειπομένου τοῦ Σαβίνων ἔθνους ἀντιπάλου Ῥωμαίοις ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς, ἄνδρας τε μαχητὰς ἔχοντος καὶ χώραν νεμομένου πολλὴν καὶ ἀγαθὴν καὶ τῆς Ῥώμης οὐ πρόσω κειμένην, πολλὴν ἔσχεν ὁ Ταρκύνιος προθυμίαν καὶ τούτους ὑπαγαγέσθαι, καὶ προεῖπεν αὐτοῖς τὸν πόλεμον, ἐγκαλῶν ταῖς πόλεσιν ὅτι τοὺς ὑποσχομένους Τυρρηνοῖς, ἐὰν ἀφίκωνται στρατὸν ἄγοντες εἰς τὴν χώραν αὐτῶν ἐκείνοις μὲν φίλας, Ῥωμαίοις δ' ἐχθρὰς ποιήσειν τὰς σφετέρας πατρίδας, οὐκ ἐβούλοντο ἐκδοῦναι. Οἱ δ' ἄσμενοί τε ὑποδέχονται τὸν πόλεμον, οὐκ ἀξιοῦντες τοὺς δυνατωτάτους τῶν ἀστῶν ἀφαιρεθῆναι, καὶ πρὶν ἀφικέσθαι Ῥωμαίων δύναμιν ἐπὶ σφᾶς, αὐτοὶ στρατὸν ἐξάγουσιν ἐπὶ τὴν ἐκείνων. Βασιλεὺς δὲ Ταρκύνιος, ὡς ἤκουσε διαβεβηκότας τοὺς Σαβίνους Ἀνίητα ποταμὸν καὶ λεηλατούμενα ὑπ' αὐτῶν τὰ περὶ τὴν παρεμβολὴν ἅπαντα, ἀναλαβὼν τὴν εὐζωνοτάτην Ῥωμαίων νεότητα, ὡς εἶχε τάχους ἐξῆγεν ἐπὶ τοὺς διεσπαρμένους ἐπὶ τὰς προνομάς. Ἀποκτείνας δὲ πολλοὺς αὐτῶν, καὶ τὴν λείαν ὅσην ἦγον ἀφελόμενος, ἐγγὺς τῆς ἐκείνων παρεμβολῆς τίθεται τὸν χάρακα· καὶ διαλιπὼν ὀλίγας τινὰς ἡμέρας, ἕως ἥ τε λοιπὴ δύναμις ἐκ τῆς πόλεως πρὸς αὐτὸν ἀφίκετο, καὶ αἱ παρὰ τῶν συμμάχων ἐπικουρίαι συνήχθησαν, κατέβαινεν εἰς τὸ πεδίον ὡς μαχησόμενος.

LXIV. Ἰδόντες δὲ τοὺς Ῥωμαίους οἱ Σαβῖνοι προθύμως ἐπὶ τὸν ἀγῶνα χωροῦντας, ἐξῆγον καὶ αὐτοὶ τὰς δυνάμεις, οὔτε πλήθει λειπόμενοι τῶν πολεμίων οὔτε ἀρετῇ· καὶ συμπεσόντες ἐμάχοντο, πᾶσαν ἀποδεικνύμενοι τόλμαν, ἕως ἦν αὐτοῖς εἷς μόνος ὁ πρὸς τοὺς ἀντιτεταγμένους ἀγών. Ἔπειτα μαθόντες ἐπιόντα σφίσι κατὰ νώτου στρατὸν πολεμίων ἕτερον, ἐν τάξει τε καὶ κόσμῳ χωροῦντα, καταλιπόντες τὰ σημεῖα τρέπονται πρὸς φυγήν. Ἦσαν δὲ Ῥωμαίων ἄνδρες ἐπίλεκτοι, πεζοί τε καὶ ἱππεῖς, οἱ κατόπιν ἐπιφανέντες τοῖς Σαβίνοις, οὓς ὁ Ταρκύνιος ἐν ἐπιτηδείοις χωρίοις διὰ νυκτὸς ἐλόχισεν. Τούτους δὴ τοὺς ἄνδρας οἱ Σαβῖνοι δείσαντες ἐκ τοῦ ἀδοκήτου σφίσιν ἐπιφαινομένους, οὐθὲν ἔτι γενναῖον ἔργον ἀπεδείξαντο, ἀλλ' ὡς κατεστρατηγημένοι ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, καὶ συμφορᾷ πεπληγότες ἀμάχῳ, σώζειν ἑαυτοὺς ἄλλοι κατ' ἄλλας ὁδοὺς ἐπειρῶντο· κἂν τούτῳ μάλιστα πολὺς αὐτῶν φόνος ἐγένετο, διωκομένων ὑπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἵππου καὶ πανταχόθεν ἀποκλειομένων, ὥστ' ὀλίγους τινὰς ἐξ αὐτῶν κομιδῇ γενέσθαι τοὺς διασωθέντας εἰς τὰς ἔγγιστα πόλεις, τὸ δὲ πλεῖον μέρος, ὅσον μὴ κατὰ τὴν μάχην ἔπεσεν, ὑποχείριον τοῖς Ῥωμαίοις γενέ-

mis molesta atque invidiosa videbantur. Ubi tamen ex bello victoriam reportantes a senatu triumphi honore ornati fuerint, tunc et aurum gestant et togis purpureis pictis induuntur. Bellum igitur quod Tarquinius cum Etruscis gesserat, postquam annos novem duravit, hunc exitum habuit.

LXIII. Cum autem sola Sabinorum gens superesset, quæ cum Romanis de principatu contenderet (quod viros bellicosos haberet, et agrum latum et fertilem coleret, nec ab urbe longe distaret) valde cupiebat Tarquinius hos quoque in suam potestatem redigere : quare bellum illis indixit, crimini vertens illorum populis, quod Romanis deposcentibus eos dedere nollent, qui Etruscis promiserant, si exercitum in suum agrum duxissent, se suæ quoque patriæ amicitiam ipsis conciliaturos et a Romanis civitates alienaturos. Illi vero libente bellum susceperunt, quod nolebant potentissimis civibus privari; et antequam Romanorum exercitus contra se veniret, ipsi in illorum agrum copias duxerunt. Rex autem Tarquinius, audito Sabinos Anienem fluvium traiecisse et omnia loca castris vicina populationibus infestari, statim expeditissimam Romanorum iuventutem quanta maxima potuit celeritate eduxit in hostes in pabulationibus dispersos. Multis eorum cæsis prædaque quam agebant adempta, prope hostes castra posuit; et paucis quibusdam diebus interpositis, donec reliquæ copiæ ex urbe ad se venirent et sociorum auxilia cogerentur, in campum pugnaturus descendit.

LXIV. Sabini vero, cum Romanos conspexissent alacri animo ad certamen ferri, et ipsi copias suas neque numero neque virtute inferiores hostibus eduxerunt: et congressi pugnarunt omnem audaciam exserentes, quamdiu ipsis res erat solum cum hostibus a fronte oppositis. Sed postea cum vidissent novum exercitum, acie instructa et ordinibus servatis a tergo contra se venire, desertis signis in fugam se verterunt. Qui autem a tergo ex improviso Sabinis apparuerunt, erant pedites et equites Romanorum lecti, quos Tarquinius noctu in locis opportunis in insidiis collocarat. Sabini igitur horum virorum inopinato adventu territi, nullum amplius præclarum facinus patrarunt : sed ut ab hostibus circumventi et clade inevitabili perculsi, alii alia salutem fuga quærere cœperunt. Tum vero præcipue magna eorum strages est edita, equitatu Romano eos persequente et undique iter intercludente, ita ut pauci admodum salvi in proximas urbes evaderent, et maior pars, quæ in prœlio non ceciderat, in potestatem Romanorum veniret. Neque enim relicti in castris impetum Romanorum in se irruentium

σθαι· οὐδὲ γὰρ οἱ καταλειφθέντες ἐν τῷ χάρακι τὴν ἔφοδον ἀποκρούσασθαι τῶν ἐπιόντων σφίσιν ἐθάρρησαν, οὐδ' εἰς πεῖραν ἦλθον μάχης, ἀλλ' ἐκταραχθέντες ὑπὸ τοῦ παρ' ἐλπίδα κακοῦ, παρέδοσαν ἀμαχητὶ σφᾶς τε αὐτοὺς καὶ τὸ ἔρυμα. Αἱ μὲν δὴ τῶν Σαβίνων πόλεις, ὡς κατεστρατηγημέναι καὶ οὐκ ἀρετῇ τὴν νίκην ἀφῃρημέναι πρὸς τῶν πολεμίων, ἀλλὰ δόλῳ, μείζονας αὖθις ἀποστέλλειν δυνάμεις παρεσκευάζοντο καὶ στρατηγὸν ἐμπειρότερον. Ὁ δὲ Ταρκύνιος, μαθὼν τὴν διάνοιαν αὐτῶν, συνῆγε τὴν στρατιὰν διὰ τάχους, καὶ πρὶν ἐκείνους ἅπαντας ἤδη συνελθεῖν φθάνει διαβὰς τὸν Ἀνίητα ποταμόν. Ταῦτα μαθών, ὁ τῶν Σαβίνων στρατηγὸς ἐξῄει μὲν ὡς εἶχε τάχους, τὴν νεωστὶ συνηγμένην δύναμιν ἀναλαβών, καὶ στρατοπεδεύεται πλησίον τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ λόφου τινὸς ὑψηλοῦ καὶ ἀποτόμου, μάχης δ' ἄρχειν οὐκ ἐδοκίμαζεν ἕως αἱ λοιπαὶ τῶν Σαβίνων δυνάμεις συνέλθωσιν, ἀλλ' ἐπὶ τοὺς προνομεύοντας τὴν χώραν ἐκπέμπων αἰεί τινας τῶν ἱππέων, καὶ λόχους ἐγκαθίζων ὕλαις ἢ νάπαις, εἶργε τοὺς Ῥωμαίους τῶν ἐπὶ τὴν χώραν ἐξόδων.

LXV. Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον αὐτοῦ χρωμένου τῷ πολέμῳ, πολλαὶ μὲν συμπλοκαὶ κατ' ὀλίγους ψιλῶν τε καὶ ἱππέων ἐγίνοντο, μάχη δ' ὁλοσχερὴς ἁπάντων οὐδεμία. Ἑλκομένου δὲ τοῦ χρόνου, δι' ὀργῆς φέρων τὴν διατριβήν, ὁ Ταρκύνιος ἐπὶ τὴν παρεμβολὴν τῶν πολεμίων τὰς δυνάμεις ἔκρινεν ἄγειν, καὶ πολλὰς ἐποιήσατο προσβολάς. Ἔπειτα καταμαθὼν τῷ βιαίῳ τῶν τρόπων οὐ ῥᾳδίαν οὖσαν αὐτὴν ἁλῶναι διὰ τὴν ἐχυρότητα, τῇ σπάνει τῶν ἐπιτηδείων πολεμεῖν τοὺς ἐν αὐτῇ διέγνω, καὶ παρὰ πάσας τὰς φερούσας ἐπὶ αὐτὴν ὁδοὺς φρουρὰς κατασκευαζόμενος, ξυλίζεσθαί τ' αὐτοὺς καὶ χιλὸν ἵπποις συνάγειν καὶ τἄλλα ἐπιτήδεια λαμβάνειν ἐκ τῆς χώρας οὐκ ἐῶν εἰς πολλὴν κατέστησεν ἁπάντων ἀπορίαν· ὥστ' ἠναγκάσθησαν φυλάξαντες νύκτα χειμέριον ὕδασι καὶ ἀνέμῳ φυγεῖν αἰσχρῶς ἐκ τοῦ χάρακος, καταλιπόντες ἐν αὐτῷ τά τε ὑποζύγια καὶ τὰς σκηνὰς καὶ τοὺς τραυματίας καὶ τὴν εἰς τὸν πόλεμον παρασκευὴν ἅπασαν. Τῇ δὲ ἑξῆς ἡμέρᾳ, μαθόντες οἱ Ῥωμαῖοι τὴν ἄπαρσιν αὐτῶν, καὶ γενόμενοι τοῦ χάρακος ἀμαχητὶ κύριοι, σκηνὰς μὲν καὶ ὑποζύγια καὶ χρήματα διήρπασαν, τοὺς δ' αἰχμαλώτους ἀπάγοντες εἰς τὴν Ῥώμην ἀνέστρεψαν. Οὗτος ὁ πόλεμος ἔτη πέντε διέμενε συνεχῶς πολεμούμενος, ἐν ᾧ γῆν ἀμφότεροι τὴν ἀλλήλων πορθοῦντες, καὶ μάχας πολλὰς ἐλάττους τε καὶ μείζους μαχόμενοι διετέλεσαν, ὀλίγα μέν τινα καὶ τῶν Σαβίνων εὐτυχούντων ἐν τοῖς ἀγῶσι, τὰ δὲ πλεῖστα Ῥωμαίων· ἐν δὲ τῇ τελευταίᾳ μάχῃ τέλος ἔλαβεν ὁλοσχερές. Σαβῖνοι γὰρ οὐχ ὡς πρότερον ἐκ διαδοχῆς, ἀλλ' ἅμα πάντες οἱ στρατεύσιμον ἔχοντες ἡλικίαν ἐξῆλθον ἐπὶ τὸν πόλεμον, Ῥωμαῖοί τε σύμπαντες τὰς Λατίνων καὶ Τυρρηνῶν, καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων δυνάμεις παραλαβόντες, ἐχώρουν ὁμόσε

repellere ausi sunt, neque prœlii aleam subire voluerunt, sed consternati insperato malo sine ulla pugna se suaque munimenta illis dediderunt. Sabinorum igitur populi ut hostium dolo superati, et non virtute sed fallacia ab hostibus victoria privati, maiores copias iterum mittere parabant, et imperatorem *rerum bellicarum* peritiorem. Sed Tarquinius, cognito eorum consilio celeriter copias coegit, et antequam omnes illi in unum coirent, eos antevertit fluvium Anienem trajiciens. Quod ubi cognovit Sabinorum imperator, quam potuit celerrime cum recens collecto exercitu exiit et castra prope Romanos posuit, in quodam collo excelso et prærupto; sed a prœlio abstinendum censuit, donec reliquæ Sabinorum copiæ convenirent, atque interim in pabulatores equites aliquot subinde emittens, et insidias in silvis et saltibus collocans, impediebat Romanos ne incursiones in agrum facerent.

LXV. Atque cum ille bellum ita gereret, crebro inter paucos quosdam velites et equites pugnatum, at numquam totis viribus in acie certatum est. Cum autem tempus traheretur, Tarquinius moras illas ægre ferens, statuit copias ad hostium castra ducere, eaque sæpius oppugnavit. Sed cum animadvertisset ea non facile expugnari posse, quod locus esset natura munitus, commeatus inopia eos qui in ipsis erant expugnare decrevit. Itaque ad omnes vias quæ eo ferebant dispositis præsidiis, eos neque lignari neque pabulum equis comportare neque alias res necessarias ex agro suo sumere sinens, ad magnam rerum omnium penuriam redegit. Quare coacti sunt, observata nocte imbribus et procellis turbida, ex castris turpiter fugere, relictis ibi et iumentis et tentoriis et sauciis et omni bellico apparatu. Postero die Romani, cognita eorum fuga, sine pugna castris potiti, tentoria et iumenta et pecunias diripuerunt, captivosque secum abducentes Romam redierunt. Hoc bellum quinque integros et continuos annos duravit, quo utrique agros mutuis incursionibus vastarunt, et prœlia multa levia et gravia perpetuo commiserunt; et raro quidem Sabini, sæpissime vero Romani feliciter rem gesserunt. Sed postrema pugna bello penitus finem imposuit. Sabini enim, non ut ante per vices, sed omnes simul, qui per ætatem arma ferre poterant, ad bellum profecti sunt: et Romani omnes, cum Latinorum et Etruscorum et aliorum sociorum copiis obviam hosti-

τοῖς πολεμίοις. Ὁ μὲν οὖν τῶν Σαβίνων στρατηγὸς, διχῆ μερίσας τὰς δυνάμεις, δύο ποιεῖται στρατόπεδα· ὁ δὲ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς, τρία ποιήσας τάγματα καὶ τρεῖς παρεμβολὰς οὐ μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων θέμενος, αὐτὸς μὲν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἡγεῖτο δυνάμεως, Ἄρροντα δὲ τὸν ἀδελφιδοῦν τῆς Τυρρηνικῆς συμμαχίας ἀπέδειξε στρατηγὸν, Λατίνων δὲ καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων ἔταξεν ἄρχειν ἄνδρα γενναῖον μὲν τὰ πολέμια, καὶ φρονεῖν τὰ δέοντα ἱκανώτατον, ξένον δὲ καὶ ἄπολιν· Σερούϊος αὐτῷ προσηγορικὸν ὄνομα ἦν, Τύλλιος δὲ τὸ συγγενικόν· ᾧ Ῥωμαῖοι μετὰ τὴν Λευκίου Ταρκυνίου τελευτὴν βασιλεύειν τῆς πόλεως ἐπέτρεψαν, οὐκ οὔσης Ταρκυνίῳ γενεᾶς ἄρρενος, ἀγάμενοι τὸν ἄνδρα τῆς τε περὶ τὰ πολιτικὰ καὶ τῆς περὶ τὰ πολέμια ἀρετῆς. Γένος δὲ τοῦ ἀνδρὸς τοῦδε καὶ τροφὰς καὶ τύχας καὶ τὴν ἐκ τοῦ θείου γενομένην περὶ αὐτὸν ἐπιφάνειαν, ὅταν κατὰ τοῦτο γένωμαι τὸ μέρος τοῦ λόγου, διηγήσομαι.

LXVI. Τότε δ' οὖν, ἐπειδὴ παρεσκεύαστο ἀμφοτέροις τὰ πρὸς τὸν ἀγῶνα ἐπιτήδεια, συνῄεσαν εἰς μάχην· εἶχον δὲ τὸ μὲν εὐώνυμον κέρας οἱ Ῥωμαῖοι, τὸ δὲ δεξιὸν οἱ Τυρρηνοὶ, κατὰ μέσην δὲ τὴν φάλαγγα Λατῖνοι ἐτάχθησαν. Γενομένου δὲ ἀγῶνος καρτεροῦ διὰ ὅλης ἡμέρας, ἐνίκων οἱ Ῥωμαῖοι παρὰ πολύ· καὶ πολλοὺς μὲν ἀποκτείναντες τῶν πολεμίων ἐν τῇ μάχῃ γενομένους ἄνδρας ἀγαθοὺς, πολλῷ δ' ἔτι πλείους αἰχμαλώτους λαβόντες ἐν τῇ φυγῇ, τῶν δὲ παρεμβολῶν ἀμφοτέρων ἐγκρατεῖς γενόμενοι, καὶ χρημάτων μέγαν περιβαλόμενοι πλοῦτον, ἀδεῶς ἤδη τῆς ὑπαίθρου πάσης ἐκράτουν· ἣν πυρὶ καὶ σιδήρῳ καὶ πᾶσι λωβησάμενοι κακοῖς, ἐπειδὴ τὸ θέρος ἐτελεύτα, λύσαντες τὰς παρεμβολὰς ἀπῄεσαν ἐπ' οἴκου. Καὶ βασιλεὺς Ταρκύνιος τρίτον ἐπὶ τῆς ἰδίας ἀρχῆς τὸν ἐκ τῆσδε τῆς μάχης κατήγαγε θρίαμβον. Τῷ δ' ἑξῆς ἐνιαυτῷ παρασκευαζομένου πάλιν τοῦ βασιλέως στρατὸν ἐπὶ τὰς πόλεις τῶν Σαβίνων ἐξάγειν, καὶ πολιορκίαις αὐτὰς προσάγεσθαι διεγνωκότος, γενναῖον μὲν οὐδὲν ἔτι βούλευμα καὶ νεανικὸν οὐδεμιᾶς ἐγένετο, πᾶσαι δὲ κοινῇ γνώμῃ χρησάμεναι, πρὶν εἰς κίνδυνον ἐλθεῖν ἀνδραποδισμοῦ καὶ κατασκαφῆς, καταλύσασθαι τὸν πόλεμον ἔγνωσαν. Καὶ παρῆσαν ἐξ ἑκάστης πόλεως οἱ κράτιστοι τῶν Σαβίνων πρὸς βασιλέα Ταρκύνιον ἐξεληλυθότα μετὰ πάσης ἤδη δυνάμεως, παραδιδόντες αὐτῷ τὰ τείχη καὶ δεόμενοι μετρίας ποιήσασθαι συμβάσεις. Ὁ δ' ἀσπαστῶς δεξάμενος τὴν ἄνευ κινδύνων ὑποταγὴν τοῦ ἔθνους, σπονδάς τε ποιεῖται πρὸς αὐτοὺς ὑπὲρ εἰρήνης τε καὶ φιλίας ἐπὶ ταῖς αὐταῖς ὁμολογίαις, αἷς Τυρρηνοὺς πρότερον ὑπηγάγετο, καὶ τοὺς αἰχμαλώτους ἀπέδωκεν αὐτοῖς ἄνευ λύτρων.

LXVII. Αὗται αἱ πολεμικαὶ πράξεις βασιλέως Ταρκυνίου μνημονεύονται, εἰρηνικαὶ δὲ καὶ πολιτικαὶ τοιαίδε τινές· οὐδὲ γὰρ ταύτας βούλομαι παρελθεῖν ἀμνημονεύτους. Εὐθὺς γὰρ ἅμα τῷ παραλαβεῖν τὴν

bus prodierunt. Sabinorum autem imperator biparti exercitu bina fecit castra. At Romanorum rex, exercitu in tres partes diviso et ternis castris non longe a se invicem positis, ipse Romanis copiis præerat, atque Aruntem fratris filium auxiliorum Etruscorum ducem fecit, Latinis vero ceterisque sociis præfecit virum rerum militarium quidem peritissimum et prudentissimum, sed peregrinum et extorrem, cui nomen proprium erat Servius, cognomen Tullius; cui Romani post Tarquinii mortem, quod is nullam virilem prolem reliquisset, regnum commiserunt, illius viri virtutem cum in bellicis tum in civilibus rebus admirati. Genus autem huius viri et educationem et varios casus et manifestum numinis divini prodigium, quod circa eum apparuit, cum ad eam historiæ partem venero, narrabo.

LXVI. Tunc igitur rebus ad prœlium necessariis utrimque paratis conflixerunt : Romani sinistrum tenebant cornu, dextrum Etrusci, Latini in media acie collocati sunt. Cum autem per totum diem acriter pugnatum esset, Romani longe superiores fuerunt, et multis hostibus qui fortiter dimicarant in pugna cæsis, longe vero pluribus in fuga captis, et utrisque castris potiti sunt, et parta ingenti atque opima præda, iam sine metu totius regionis erant domini : quam postquam flamma et ferro atque omni malorum genere vastarunt, sub finem æstatis solutis castris domum redierunt. Et rex Tarquinius regni tempore tertium hunc de hostibus victis triumphum egit. Sequenti anno, cum rex novum exercitum parasset, quem contra Sabinorum oppida duceret, et statuisset ea obsidione in suam redigere potestatem, nulli amplius generosum et virile consilium ceperunt, sed communi consensu, antequam in periculum venirent experiundæ servitutis et *urbium* eversionis, pacem facere decreverunt. Et ex singulis civitatibus præstantissimi quique Sabini venerunt ad regem Tarquinium, qui iam cum toto exercitu egressus erat, civitates ei suas dedentes, orantesque ut æquis conditionibus secum pacem faceret. Ille vero lubenti animo recepta ea gente, quæ sine periculo in ipsius ditionem concessit, pacem illis dedit, eosque in societatem et amicitiam recepit iisdem conditionibus, quibus ante Etruscos receperat, et ipsis captivos sine pretio restituit.

LXVII. Atque hæc sunt, quæ Tarquinius militiæ gessisse memoratur : at res in pace domique gestæ hæ sunt : neque enim has silentio præterire statui. Simulatque regnum adeptus est, favorem plebis sibi conciliare stu-

ἀρχὴν τὸν δημοτικὸν ὄχλον οἰκεῖον ἑαυτῷ ποιῆσαι προθυμηθεὶς, ὥσπερ οἱ πρότεροι βασιλεῖς ἐποίουν, διὰ τοιαύτας εὐεργεσίας ὑπηγάγετο. Ἐπιλέξας ἄνδρας ἑκατὸν ἐξ ἁπάντων τῶν δημοτικῶν, οἷ ἀρετήν τινα πολεμικὴν ἢ πολιτικὴν φρόνησιν ἅπαντες ἐμαρτύρουν, πατρικίους ἐποίησε καὶ κατέταξεν εἰς τὸν τῶν βουλευτῶν ἀριθμόν· καὶ τότε πρῶτον ἐγένοντο Ῥωμαίοις τριακόσιοι βουλευταὶ, τέως ὄντες διακόσιοι. Ἔπειτα ταῖς ἱεραῖς παρθένοις, ὑφ' ὧν τὸ ἄσβεστον φυλάττεται πῦρ, τέτταρσιν οὔσαις δύο προσκατέλεξεν ἑτέρας· πλειόνων γὰρ ἤδη συντελουμένων ὑπὲρ τῆς πόλεως ἱερουργιῶν, αἷς ἔδει τὰς τῆς Ἑστίας παρεῖναι θυηπόλους, οὐχ ἐδόκουν αἱ τέτταρες ἀρκεῖν. Ταρκυνίου δ' ἄρξαντος ἠκολούθουν οἱ λοιποὶ βασιλεῖς, καὶ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἓξ ἀποδείκνυνται τῆς Ἑστίας ἀμφίπολοι. Δοκεῖ δὲ καὶ τὰς τιμωρίας, αἷς κολάζονται πρὸς τῶν ἱεροφαντῶν αἱ μὴ φυλάττουσαι τὴν παρθενίαν, ἐκεῖνος ἐξευρεῖν πρῶτος, εἴτε κατὰ λογισμὸν εἴτε, ὡς οἴονταί τινες, ὀνείρῳ πειθόμενος, ὥς μετὰ τὴν ἐκείνου τελευτὴν ἐν τοῖς Σιβυλλείοις εὑρεθῆναι χρησμοῖς οἱ τῶν ἱερῶν ἐξηγηταὶ λέγουσιν. Ἐφωράθη γάρ τις ἐπὶ τῆς ἐκείνου βασιλείας ἱέρεια Πιναρία, Ποπλίου θυγάτηρ, οὐχ ἁγνὴ προσιοῦσα τοῖς ἱεροῖς. Τρόπος δὲ τιμωρίας ὅστις ἐστὶν, ᾧ κολάζουσι τὰς διαφθαρείσας, ἐν τῇ πρὸ ταύτης δεδήλωταί μοι γραφῇ. Τήν τε ἀγορὰν, ἐν ᾗ δικάζουσι καὶ ἐκκλησιάζουσι, καὶ τὰς ἄλλας πολιτικὰς ἐπιτελοῦσι πράξεις, ἐκεῖνος ἐκόσμησεν, ἐργαστηρίοις τε καὶ παστάσι περιλαβών· καὶ τὰ τείχη τῆς πόλεως αὐτοσχέδια καὶ φαῦλα ταῖς ἐργασίαις ὄντα πρῶτος ᾠκοδομήσατο λίθοις ἁμαξιαίοις εἰργασμένοις πρὸς κανόνα. Ἤρξατο δὲ καὶ τὰς ὑπονόμους ὀρύττειν τάφρους, δι' ὧν ἐπὶ τὸν Τέβεριν ὀχετεύεται πᾶν τὸ συρρέον ἐκ τῶν στενωπῶν ὕδωρ, ἔργα θαυμαστὰ καὶ κρείττω λόγου κατασκευασάμενος. Ἔγωγ' οὖν ἐν τρισὶ τοῖς μεγαλοπρεπεστάτοις κατασκευάσμασι τῆς Ῥώμης, ἐξ ὧν μάλιστα τὸ τῆς ἡγεμονίας ἐμφαίνεται μέγεθος, τάς τε τῶν ὑδάτων ἀγωγὰς, τίθεμαι καὶ τὰς τῶν ὁδῶν στρώσεις καὶ τὰς τῶν ὑπονόμων ἐργασίας, οὐ μόνον εἰς τὸ χρήσιμον τῆς κατασκευῆς τὴν διάνοιαν ἀναφέρων· ὑπὲρ οὗ κατὰ τὸν οἰκεῖον καιρὸν ἐρῶ· ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν τῶν ἀναλωμάτων πολυτέλειαν, ἣν ἐξ ἑνὸς ἔργου τεκμήραιτο ἄν τις, Γάϊον Ἀκίλιον ποιησάμενος τοῦ μέλλοντος λέγεσθαι βεβαιωτὴν, ὅς φησιν ἀμεληθεισῶν ποτε τῶν τάφρων καὶ μηκέτι διαρρεομένων, τοὺς τιμητὰς τὴν ἀνακάθαρσιν αὐτῶν καὶ τὴν ἐπισκευὴν χιλίων μισθῶσαι ταλάντων.

LXVIII. Κατεσκεύασε δὲ καὶ τὸν μέγιστον τῶν ἱπποδρόμων Ταρκύνιος, τὸν μεταξὺ τοῦ τε Ἀουεντίνου καὶ τοῦ Παλλαντίου κείμενον, πρῶτος ὑποστέγους ποιήσας περὶ αὐτὸν καθέδρας· τέως γὰρ ἑστῶτες ἐθεώρουν· ἐπὶ ἰκρίων δοκῶν ξυλίναις σκηναῖς ὑποκειμένων· καὶ διελὼν τοὺς τόπους εἰς τριάκοντα φράτρας, ἑκάστῃ φράτρᾳ μοῖραν ἀπέδωκε μίαν, ὥστ' ἐν τῇ προσηκούσῃ

dens, quemadmodum superiores reges fecerant, hoc beneficio eam sibi devinxit : selectos ex omni plebeiorum numero centum viros, quorum vel virtus bellica vel in rebus civilibus prudentia omnibus esset spectata, in patriciorum ordinem retulit, et in senatorum numero posuit. Et tunc primum populus Romanus trecentos senatores habuit, qui ducenti tantum ad eam usque diem fuerant. Deinde virginibus Vestalibus, a quibus ignis perpetuus servatur, cum quatuor essent, duas alias a se lectas addidit. Cum enim iam numero crevissent sacrificia publica, quibus Vestæ ministras interesse oportebat, quatuor tantum sufficere posse non videbantur. Tarquinium autem auctorem reliqui reges secuti sunt, et ad nostra usque tempora sex Vestæ ministræ leguntur. Ille etiam primus videtur excogitasse supplicii genus, quo a Pontificibus afficiuntur eæ, quæ virginitatem violarunt, sive aliqua ratione adductus, sive (ut nonnulli putant) somniis parens, quemadmodum post eius obitum in Sibyllinis oraculis pontifices a se repertum asserunt. Illo enim regnante, sacerdos quædam, nomine Pinaria, Publii filia, quæ corpore polluto ad sacra accesserat, deprehensa est. Quis autem est modus supplicii, quo virgines stupratæ afficiuntur, in superiore libro a me declaratum est. Forum quoque, ubi ius dicitur et conciones habentur, et cetera civilia negotia peraguntur, ille tabernis et porticibus circumdedit. Et muros urbis, rudi et vili opere exstructos, primus ingentibus lapidibus, ad regulam formatis, fabricandos curavit. Cœpit cloacas fodere, fossas scilicet per quas omnis aqua ex compitis confluens in Tiberim se exonerat, opera admiranda et maiora quam quæ verbis exprimi possint. Ego certe in tribus magnificentissimum Romæ operibus, unde maxime imperii amplitudo apparet, aquæductus pono et vias stratas et cloacarum fabricas, non solum ipsius operis utilitatem considerans (qua de re suo loco dicam), sed etiam impensarum magnitudinem, quam vel ex una re quivis conjicere potest, usus C. Aquilio auctore, qui refert neglectas aliquando cloacas, nec amplius aquam transmittentes, a Censoribus purgandas et reficiendas mille talentis locatas esse.

LXVIII. Tarquinius etiam Circum maximum inter Aventinum et Palatinum collem situm ædificavit, structis primum opertis circumquaque sedilibus : (nam usque ad eam diem stantes spectaverant) furcis superiecta contignatione spectacula lignea sustinentibus : et *spectaculorum* loca in triginta curias dividens, unicuique curiæ unam partem assignavit, ut unusquisque suo loco sedens

χώρα καθεζόμενον ἕκαστον θεωρεῖν. Ἔμελλε δ' ἄρα σὺν χρόνῳ καὶ τοῦτο τὸ ἔργον ἐν τοῖς πάνυ καλοῖς καὶ θαυμαστοῖς κατασκευάσμασι τῆς πόλεως γενήσεσθαι. Μῆκος μὲν γὰρ τοῦ ἱπποδρόμου τριῶν καὶ ἡμίσους ἐστὶ σταδίων, εὖρος δὲ τεττάρων πλέθρων, πέριξ δ' αὐτοῦ κατά τε τὰς μείζους πλευρὰς καὶ κατὰ μίαν τῶν ἐλαττόνων, εὔριπος εἰς ὑποδοχὴν ὕδατος ὀρώρυκται, βάθος τε καὶ πλάτος δεκάπους. Μετὰ δὲ τὸν εὔριπον ᾠκοδόμηνται στοαὶ τρίστεγοι· τούτων δ' αἱ μὲν ἐπίπεδοι λιθίνας ἔχουσιν, ὥσπερ ἐν τοῖς θεάτροις, ὀλίγον ὑπερανεστηκυίας ἀλλήλων καθέδρας· αἱ δὲ ὑπερῷοι ξυλίνας. Συνάγονται δ' εἰς τὸ αὐτὸ καὶ συνάπτουσιν ἀλλήλαις, αἱ μείζους ὑπὸ τῆς ἐλάττονος, μηνοειδὲς ἐχούσης τὸ σχῆμα, συγκλειόμεναι, ὥστε μίαν ἐκ τῶν τριῶν γενέσθαι στοὰν ἀμφιθέατρον ὀκτὼ σταδίων, ἱκανὴν ὑποδέξασθαι πεντεκαίδεκα μυριάδας ἀνθρώπων. Ἡ δὲ λοιπὴ τῶν ἐλαττόνων πλευρῶν αἴθριος ἀνειμένη ψαλιδωτὰς ἱπποαφέσεις ἔχει διὰ μιᾶς ὕσπληγος ἅμα πάσας ἀνοιγομένας. Ἔστι δὲ καὶ περὶ τὸν ἱππόδρομον ἔξωθεν ἑτέρα στοὰ μονόστεγος, ἐργαστήρια ἔχουσα ἐν αὐτῇ καὶ οἰκήσεις ὑπὲρ αὐτά· δι' ἧς εἰσιν εἴσοδοί τε καὶ ἀναβάσεις τοῖς ἐπὶ τὴν θέαν ἀφικομένοις παρ' ἕκαστον ἐργαστήριον, ὥστε μηδὲν ἐνοχλεῖσθαι τὰς τοσάσδε μυριάδας εἰσιούσας τε καὶ ἀπολυομένας.

LXIX. Ἐνεχείρησε δὲ καὶ τὸν νεὼν κατασκευάζειν, τοῦ τε Διὸς, καὶ τῆς Ἥρας καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, ὁ βασιλεὺς οὗτος, εὐχὴν ἀποδιδοὺς, ἣν ἐποιήσατο τοῖς θεοῖς ἐν τῇ τελευταίᾳ πρὸς Σαβίνους μάχῃ. Τὸν μὲν οὖν λόφον, ἐφ' οὗ τὸ ἱερὸν ἔμελλεν ἱδρύεσθαι, πολλῆς δεόμενον πραγματείας· οὔτε γὰρ εὐπρόσοδος ἦν οὔθ' ὁμαλὸς, ἀλλ' ἀπότομος καὶ εἰς κορυφὴν συναγόμενος ὀξεῖαν· ἀναλήμμασιν ὑψηλοῖς πολλαχόθεν περιλαβὼν, καὶ πολὺν χοῦν εἰς τὸ μεταξὺ τῶν τε ἀναλημμάτων καὶ τῆς κορυφῆς ἐμφορήσας, ὁμαλὸν γενέσθαι παρεσκεύασε καὶ πρὸς ἱερῶν ὑποδοχὴν ἐπιτηδειότατον. Τοὺς δὲ θεμελίους οὐκ ἔφθασε θεῖναι τοῦ νεὼ, χρόνον ἐπιβιώσας μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ πολέμου τετραετῆ. Πολλοῖς δ' ὕστερον ἔτεσιν, ὁ τρίτος βασιλεύσας ἀπ' ἐκείνου Ταρκύνιος, ὁ τῆς ἀρχῆς ἐκπεσὼν, τούς τε θεμελίους κατεβάλετο καὶ τῆς οἰκοδομῆς τὰ πολλὰ εἰργάσατο· οὐ μὴν ἐτελείωσέ γε τὸ ἔργον οὐδ' οὗτος, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἐνιαυσίων ἀρχόντων τῶν κατὰ τὸν τρίτον ἐνιαυτὸν ὑπατευσάντων τὴν συντέλειαν ἔλαβεν ὁ νεώς. Ἄξιον δὲ καὶ τὰ πρὸ τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ γενόμενα διελθεῖν, ἃ παραδεδώκασιν ἅπαντες οἱ τὰς ἐπιχωρίους συναγαγόντες ἱστορίας. Ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλε κατασκευάζειν ὁ Ταρκύνιος τὸν νεὼν, συγκαλέσας τοὺς οἰωνομάντεις, ἐκέλευσε τοῖς ἀνδράσι περὶ αὐτοῦ πρῶτον διαμαντεύσασθαι τοῦ τόπου, τίς ἐπιτηδειότατός ἐστι τῆς πόλεως χῶρος ἱερὸς ἀνεῖσθαι καὶ τοῖς θεοῖς αὐτοῖς μάλιστα κεχαρισμένος. Ἀποδειξάντων δ' αὐτῶν τὸν ὑπερκείμενον τῆς ἀγορᾶς λόφον, ὃς τότε μὲν ἐκαλεῖτο Ταρπήϊος,

spectaret. Hoc autem opus temporis progressu inter pulcherrima et maxime admiranda totius urbis opera numerandum erat. Longitudo enim Circi est trium stadiorum et dimidii; latitudo vero quatuor plethrorum; et a duobus maioribus lateribus et altero minore cingitur Euripo, qui aquarum recipiendarum gratia factus est, profunditate et latitudine decempedali. Post Euripum porticus sunt triplici contignatione exstructæ. Ex his autem eæ quæ sunt imæ habent, ut in theatris, sedilia lapidea sensim in altitudinem eminentia : at eæ quæ sunt superiores habent lignea sedilia. Contrahuntur autem in unum, et duæ maiores a minori coniunguntur in figuram lunarem : ita ut ex tribus una tantum porticus amphitheatrali forma octo stadiorum amplitudine fiat, quæ capere potest hominum millia CL. Reliquum autem e minoribus latus, quod est subdiale, habet fornicatos carceres, unde equi emittuntur, qui omnes simul uno repagulo aperiuntur. Extrinsecus vero est altera porticus unius contignationis, quæ Circum ambit et tabernas continet, et supra eas cœnacula; qua patet aditus et adscensus præter singulas tabernas, eis qui spectandi caussa conveniunt, ita ut nulla confusio oriatur, inter tot hominum milia venientia et discedentia.

LXIX. Aggressus est etiam rex ædificare templum Jovi, Junoni et Minervæ, ut vota persolveret, quæ fecerat in postremo prœlio cum Sabinis commisso. Collem igitur, ubi templum fundaturus erat, laboriosa egentem opera (neque enim aditu facilis, neque planus erat, sed præruptus et fastigiatus) multis ex partibus sudibus circumdedit; atque spatium, quod erat inter ipsas sudes et collis verticem, aggesta multa terra planum reddidit et ad excipiendas sacras ædes aptissimum. Templi autem fundamenta iacere non potuit, quod post bellum confectum quadriennium tantum vixit. Sed multis annis post Tarquinius, qui tertius ab illo regnavit et regno expulsus est, fundamenta iecit et maiorem illius ædificii partem perfecit. Verumtamen ne hic quidem illud opus absolvit : sed annuorum magistratuum tempore, qui tertio post anno consulatum gesserunt, id templum absolutum est. Sed operæ pretium fuerit ea memorare, quæ ante templi illius ædificationem acciderunt, quæque ab omnibus rerum Romanarum scriptoribus memoriæ sunt prodita. Cum enim Tarquinius templum exstructurus esset, accersitis auguribus, iussit eos primum de loco deos consulere, quisnam totius urbis esset ad consecrationem aptissimus et diis ipsis acceptissimus. Cum autem illi collem foro imminentem indicassent, qui tunc quidem Tarpeius vocabatur,

νῦν δὲ Καπιτωλῖνος, αὖθις ἐκέλευσεν αὐτοὺς διαμαντευσαμένους εἰπεῖν, ἐν ὁποίῳ τοῦ λόφου χωρίῳ θέσθαι δεήσει τοὺς θεμελίους. Τοῦτο δ' οὐ πάνυ ῥᾴδιον ἦν· πολλοὶ γὰρ ἦσαν ἐν αὐτῷ βωμοὶ θεῶν τε καὶ δαιμόνων, ὀλίγον ἀπέχοντες ἀλλήλων, οὓς ἔδει μετάγειν ἑτέρωσέ ποι, καὶ πᾶν ἀποδοῦναι τὸ μέλλον τοῖς θεοῖς τέμενος γενήσεσθαι τὸ δάπεδον ὁμαλές. Ἔδοξε δὴ τοῖς οἰωνοπόλοις ὑπὲρ ἑκάστου βωμοῦ τῶν καθιδρυμένων διαμαντευσαμένοις, ἐὰν παραχωρῶσιν οἱ θεοὶ, τότε κινεῖν αὐτούς. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι θεοί τε καὶ δαίμονες ἐπέτρεψαν αὐτοῖς εἰς ἕτερα χωρία τοὺς βωμοὺς σφῶν μεταφέρειν· οἱ δὲ τοῦ Τέρμονος καὶ τῆς Νεότητος πολλὰ παραιτουμένοις τοῖς μάντεσι καὶ λιπαροῦσιν οὐκ ἐπείσθησαν, οὐδ' ἠνέσχοντο παραχωρῆσαι τῶν τόπων. Τοιγάρτοι συμπεριελήφθησαν αὐτῶν οἱ βωμοὶ τῇ κατασκευῇ τῶν ἱερῶν, καὶ νῦν ὁ μὲν ἕτερος ἐστιν ἐν τῷ προνάῳ τῆς Ἀθηνᾶς, ὁ δ' ἕτερος ἐν αὐτῷ τῷ σηκῷ πλησίον τοῦ ἕδους. Ἐκ δὲ τούτου συνέβαλον οἱ μάντεις, ὅτι τῆς Ῥωμαίων πόλεως οὔτε τοὺς ὅρους μετακινήσει καιρὸς οὐθεὶς, οὔτε τὴν ἀκμὴν μεταβαλεῖ, καὶ μέχρι τῶν κατ' ἐμὲ χρόνων ἀληθὲς αὐτῶν ἐστιν ἑκάτερον, εἰκοστὴν ἤδη καὶ τετάρτην γενεάν.

LXX. Ὁ δὲ τῶν οἰωνοσκόπων ἐπιφανέστατος, ὁ τοὺς βωμοὺς μεθιδρυσάμενος καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Διὸς τεμενίσας καὶ τἄλλα προλέγων τὰ θεῖα τῷ δήμῳ διὰ μαντικῆς, αὐτὸς μὲν ἐκαλεῖτο τὸ κοινὸν ὄνομα καὶ προσηγορικὸν Ναίβιος, τὸ δὲ συγγενικὸν Ἄττιος, ὃς ἁπάντων θεοφιλέστατος ὁμολογεῖται γενέσθαι τῶν ἀκριβούντων τὴν τέχνην καὶ μεγίστου τυχεῖν δι' αὐτὴν ὀνόματος, ἀπίστους τινὰς ὑπερβολὰς τῆς οἰωνομαντικῆς ἐπιστήμης ἐπιδειξάμενος· ὧν ἐγὼ μίαν, ἣν μάλιστα τεθαύμακα, προχειρισάμενος ἐρῶ, προειπὼν ἐξ οἵας ὁρμηθεὶς συντυχίας, καὶ τίνας ἀφορμὰς παρὰ τοῦ δαιμονίου λαβὼν, τοσαύτην ἔσχεν ἐπιφάνειαν, ὥστε πάντας ἀζήλους ἀποδεῖξαι τοὺς κατὰ τὴν αὐτὴν ἀκμάσαντας ἡλικίαν. Πένης αὐτῷ πατὴρ ἐγένετο, χωρίον εὐτελὲς γεωργῶν, ᾧ τά τε ἄλλα συνειργάζετο παῖς ὢν ὁ Ναίβιος, ὅσα τοῖς τηλικούτοις δύναμις ἦν, καὶ τὰς ὗς ἐξελαύνων ἔβοσκεν. Ἀποκοιμηθεὶς δέ ποτε καὶ μετὰ τὴν ἐξέγερσιν οὐχ εὑρίσκων τινὰς τῶν ὑῶν, τέως μὲν ἔκλαιε, τὰς πληγὰς ὀρρωδῶν τὰς παρὰ τοῦ πατρός· ἔπειτα, ἐλθὼν ἐπὶ τὴν καλιάδα, τὴν ἐν τῷ χωρίῳ καθιδρυμένην ἡρώων, ἠξίου τοὺς ἥρωας συνεξευρεῖν αὐτῷ τὰς ὗς· γενομένου δὲ τούτου θύσειν, αὐτοῖς ὑπέσχετο τὸν μέγιστον τῶν ἐκ τοῦ χωρίου βοτρύων. Εὑρὼν δὲ μετ' ὀλίγον τὰς ὗς ἐβούλετο μὲν ἀποδοῦναι τοῖς ἥρωσι τὴν εὐχὴν, ἐν ἀπορίᾳ δ' ἦν πολλῇ, τὸν μέγιστον οὐ δυνάμενος ἐξευρεῖν βότρυν. Ἀδημονῶν δ' ἐπὶ τῷ πράγματι, τοὺς θεοὺς ἠξίου δι' οἰωνῶν φανερὸν αὐτῷ ποιῆσαι τὸ ζητούμενον. Ἔπειτα ἐπελθὸν αὐτῷ κατὰ δαίμονα διχῇ νέμειν τὸν ἀμπελῶνα, θάτερα μὲν αὐτοῦ λαμβάνων ἐκ δεξιᾶς, θάτερα δ' ἐξ ἀριστερᾶς, ἔπειθ' ὑπὲρ ἑκατέρου τῶν μερῶν τοὺς παραγινομένους

nunc vero Capitolinus : denuo eos iussit deos consulere et dicere, in qua collis parte fundamenta essent iacienda. Hoc autem non admodum erat facile : multæ enim in eo erant aræ, deorum et geniorum, parvo spatio inter se distantes, quas alio transferre oportebat et, totam aream templo, quod diis ædificandum erat, liberam relinquere. Quare auguribus placuit de unaquaque ara, quæ erecta erat, deos consulere et, si dii concessissent, tum demum eas movere. Ceteri igitur dii et genii permiserunt ut aras in alia loca transferrent : sed Terminus et Juventus nullis augurum precibus aut deprecationibus flecti potuerunt, neque loco cedere voluerunt. Itaque eorum aræ templi ambitu comprehensæ sunt, et nunc altera sita est in Minervæ vestibulo, altera in ipso templo, ipsi simulacro proxima. Atque inde collegerunt augures, fore ut Romanorum urbis terminos nullum unquam tempus moveret, neque robur mutaret : et ad mea usque tempora utrumque horum fuit verum, iam per ætates XXIV.

LXX. Augur autem omnium clarissimus, qui aras erectas movit et fanum Jovi consecravit, et vaticinandi arte præditus populo reliqua deorum consilia prædixit, communi et appellativo nomine vocabatur Nævius, gentilicio vero Attius ; qui facile omnium illius artis professorum diis carissimus fuisse fertur, clarissimumque inde nomen consecutus est, quod augurandi peritiæ admiranda et vix credenda documenta ediderit : quorum unum præcipue, quod maxime miratus sum, proferam atque dicam, nimirum qua fortuna et qua occasione sibi a deo oblata tantum splendorem assecutus sit, ut ceteros omnes eiusdem sæculi augures anteveniret, eosque secum collatos in nullo pæne pretio habendos demonstraret. Patrem habuit pauperem, agelli tenuis colonum, quem Nævius puer cum aliis in rebus iuvabat, quas illa ætas ferre poterat, tum etiam sues pastum agebat. Sed cum aliquando somno sopitus fuisset, et expergefactus non reperisset aliquot sues, aliquamdiu flevit patris verbera formidans ; deinde profectus ad sacellum quoddam in eo loco laribus consecratum, suppliciter ab laribus petiit ut se in inveniendis suibus adiuvarent : quod si fecissent, pollicebatur se illis racemum, quem in tota vinea maximum reperisset, oblaturum. Non multo post inventis suibus volebat votum persolvere : sed in magna anxietate versabatur, quod non posset maximum racemum invenire. Quare mæstus deos rogabat, ut sibi auspicio significarent id, quod quærebat. Deinde divinitus illi in mentem venit, vi-

οἰωνοὺς ἐσκόπει. Φανέντων δ' ἐπὶ θατέρου μέρους ὀρνίθων οἵων αὐτὸς ἐβούλετο, πάλιν ἐκεῖνο δίχῃ διῄρει τὸ χωρίον, καὶ τοὺς ὄρνιθας διέκρινε τοὺς παραγινομένους κατὰ τὸ αὐτό. Ταύτῃ χρώμενος τῇ διαιρέσει τῶν τόπων, καὶ τὴν ἐσχάτην ὑπὸ τῶν ὀρνίθων ἀποδειχθεῖσαν ἄμπελον ὑπελθών, εὑρίσκει βότρυος ἄπιστόν τι χρῆμα, καὶ αὐτὸν φέρων ἐπὶ τὴν καλιάδα τῶν ἡρώων ὁρᾶται πρὸς τοῦ πατρός. Θαυμάσαντι δὲ τὸ μέγεθος τῆς σταφυλῆς, καὶ πόθεν εἰλήφει πυνθανομένῳ, διηγεῖται πάντα ἐξ ἀρχῆς. Ὁ δ' ὑπολαβών, ὅπερ ἦν, ἐμφύτους εἶναί τινας ἀρχὰς μαντικῆς ἐν τῷ παιδί, κομίσας αὐτὸν εἰς τὴν πόλιν γραμμάτων διδασκάλοις συνίστησιν. Ἐπεὶ δὲ τῆς κοινῆς παιδείας ἀποχρώντως μετέλαβε, Τυρρηνῶν αὐτὸν παραδίδωσι τῷ λογιωτάτῳ τὴν οἰωνοσκοπικὴν τέχνην διδαχθησόμενον. Ἔχων δὲ τὴν ἔμφυτον ὁ Ναίβιος μαντικὴν καὶ τὴν ἐπίκτητον παρὰ Τυρρηνῶν προσλαβών, μακρῷ δή που τοὺς ἄλλους οἰωνοσκόπους ἅπαντας, ὡς ἔφην, ὑπερεβάλετο, εἰς ἁπάσας τε τὰς δημοσίας ἐπισκέψεις, οἱ τῆς πόλεως οἰωνομάντεις οὐχ ὄντα ἐκ τοῦ συστήματος παρεκάλουν αὐτὸν, διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν μαντευμάτων, καὶ οὐθὲν ὅ τι μὴ δόξειεν ἐκείνῳ προὔλεγον.

LXXI. Οὗτος ὁ Ναίβιος, βουλομένῳ ποτὲ τῷ Ταρκυνίῳ τρεῖς φυλὰς ἑτέρας ἀποδεῖξαι νέας, ἐκ τῶν ὑφ' αὐτοῦ πρότερον κατειλεγμένων ἱππέων, καὶ ποιῆσαι τὰς ἐπιθέτους φυλὰς ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν ἰδίων ἑταίρων ἐπωνύμους, μόνος ἀντεῖπε κατὰ τὸ καρτερὸν, οὐκ ἐῶν κινεῖν τῶν ὑπὸ Ῥωμύλου κατασταθέντων οὐθέν. Ἀχθόμενος δ' ἐπὶ τῇ κωλύσει καὶ δι' ὀργῆς ἔχων τὸν Ναίβιον ὁ βασιλεὺς, καταβαλεῖν αὐτοῦ τὴν ἐπιστήμην εἰς τὸ μηδὲν ἐπεχείρησεν, ὡς ἀλαζονευομένου καὶ μηθὲν ἀληθὲς λέγοντος. Ταῦτα διανοηθεὶς ἐκάλει τὸν Ναίβιον ἐπὶ τὸ βῆμα, πολλοῦ παρόντος ὄχλου κατὰ τὴν ἀγοράν. Προδιαλεχθεὶς δὲ τοῖς περὶ αὐτὸν, δι' οὗ τρόπου ψευδόμαντιν ἀποδείξειν τὸν οἰωνοσκόπον ὑπελάμβανεν, ἐπειδὴ παρεγένετο φιλανθρώποις αὐτὸν ἀσπασμοῖς ἀναλαβών · « Νῦν, ἔφη, καιρὸς « ἐπιδείξασθαί σε τὴν ἀκρίβειαν τῆς μαντικῆς ἐπιστήμης, ὦ Ναίβιε. Πράξει γὰρ ἐπιχειρεῖν μεγάλῃ « διανοούμενος, εἰ τὸ δυνατὸν αὐτῇ πρόσεστι μαθεῖν « βούλομαι. Ἀλλ' ἄπιθι καὶ διαμαντευσάμενος ἧκε « ταχέως· ἐγὼ δ' ἐνθάδε καθήμενος ἀναμενῶ. » Ἐποίει τὰ κελευόμενα ὁ μάντις, καὶ μετ' οὐ πολὺ παρῆν αἰσίους εἰληφέναι λέγων οἰωνοὺς, καὶ δυνατὴν εἶναι τὴν πρᾶξιν ἀποφαίνων. Γελάσας δὲ ὁ Ταρκύνιος ἐπὶ τῷ λόγῳ, καὶ προενέγκας ἐκ τοῦ κόλπου ξυρὸν καὶ ἀκόνην, λέγει πρὸς αὐτὸν· « Ἑάλωκας, ὦ Ναίβιε, φενακίζων « ἡμᾶς καὶ καταψευδόμενος τοῦ δαιμονίου καταφανῶς, ὁπότε καὶ τὰς ἀδυνάτους πράξεις τετόλμηκας « λέγειν δυνατάς. Ἔγωγ' οὖν διεμαντευόμην, εἰ « τῷ ξυρῷ τῷδε τὴν ἀκόνην πλήξας μέσην δυνήσομαι « διελεῖν. » Γέλωτος δ' ἐξ ἁπάντων γενομένου τῶν περὶ τὸ βῆμα, οὐδὲν ἐπιταραχθεὶς ὁ Ναίβιος, ὑπὸ τοῦ

neam bifariam dividere, alteramque eius partem a dextra, alteram a sinistra designare, atque ita utriusque partis auspicia observare cœpit. Cum autem ab altera parte aves apparuissent, quales ipse vellet, rursus eum quoque locum dividebat, et aves eodem delatas discernebat. Hac locorum divisione usus, tandem vitem ultimo ab avibus ostensam subiens, invenit racemum miræ et vix credendæ magnitudinis, quem deferens ad sacellum larum conspectus est a patre. Cui admiranti racemi magnitudinem et unde cepisset quærenti, omnia ab initio narravit. Ille suspicatus id quod erat, in puero aliqua artis divinandi semina innata esse, deductum in urbem ludi magistris commendavit. Cum autem triviales istas disciplinas satis edidicisset, eum Etruscorum magistro celeberrimo tradidit, ut artem augurandi disceret. Nævius igitur addita ad natura insitam divinandi artem nova quam ab Etruscis acceperat, longe ceteros omnes augures (ut dixi) peritia superavit. Ad omnes autem publicas consultationes urbani augures, quamvis ipse ex collegio eorum non esset, eum accersebant, quod feliciter divinaret : et nihil prædicebant, quod ille non approbasset.

LXXI. Iste Nævius, cum aliquando Tarquinius ad veteres centurias tres novas ex recenti equitum delectu a se habito addere, centuriasque a se additas de suo suorumque amicorum nomine appellare vellet, solus ei fortiter est adversatus, non sinens quicquam ex Romuli institutis mutari. Rex autem iratus quod ab eo impediretur, et infensus Nævio, conatus est vanitatem eius artis arguere, quasi ille tantummodo se iactaret et veri nihil diceret. Hæc animo agitans, vocavit Nævium ad tribuna, præsente magna turba quæ in foro erat. Cum autem eos, qui circumcirca adstabant, præmonuisset, qua ratione speraret fore ut augur ille vanitatis a se argueretur, postquam accessit, eo comiter salutato, « Nunc, inquit, « est tempus, o Nævi, ut demonstres quam peritus sis « artis divinandi. Cum enim rem magnam aggredi in « animo habeam, an ea fieri possit scire volo. Quare « abi, et consultis avibus ocius redi : ego vero hîc sedens te exspectabo. » Vates imperata fecit, nec multo post rediit, et fausta auguria se accepisse dixit affirmavitque rem fieri posse. Tunc Tarquinius, ob eam orationem ridens, et ex sinu depromens novaculam et cotem, ei dixit, « Jam certe, Nævi, patet te nos decipere, et contra numen mentiri manifeste; quando res « quæ nullo modo fieri possunt fieri posse ausus es affirmare. Etenim hoc animo agitavi, an hac novacula cotem « mediam percutiens discindere possem? » Tunc exorto risu inter omnes qui tribunal circumstabant, Nævius,

τωθασμοῦ τε καὶ τοῦ θορύβου· « Παῖε θαρρῶν, ἔφη, « Ταρκύνιε, τὴν ἀκόνην ὡς προαιρῇ· διαιρεθήσεται « γὰρ, ἢ πάσχειν ὁτιοῦν ἕτοιμος ἐγώ. » Θαυμάσας δὲ ὁ βασιλεὺς τὸ θράσος τοῦ μάντεως, φέρει τὸ ξυρὸν κατὰ τῆς ἀκόνης· ἡ δ' ἀκμὴ τοῦ σιδήρου, δι' ὅλου κατελθοῦσα τοῦ λίθου, τήν τ' ἀκόνην διαιρεῖ, καὶ τῆς κατεχούσης αὐτὴν χειρὸς ἐπιτέμνει τι μέρος. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι πάντες, ὡς τὸ θαυμαστὸν τοῦτο καὶ ἄπιστον ἔργον ἐθεάσαντο καταπλαγέντες ἀνεβόησαν· ὁ δὲ Ταρκύνιος, αἰδεσθεὶς ἐπὶ τῇ διαπείρᾳ τῆς τέχνης, καὶ τὸ ἀπρεπὲς τῶν ὀνειδισμῶν ἐπανορθώσασθαι βουλόμενος, πρῶτον μὲν τῶν περὶ τὰς φυλὰς ἐγχειρημάτων ἀπέστη, ἔπειτα δὲ αὐτὸν τὸν Ναίβιον ἀποθεραπεῦσαι διαγνοὺς, ὡς ἁπάντων ἀνθρώπων θεοφιλέστατον, ἄλλαις τε πολλαῖς φιλανθρωπίαις ὑπηγάγετο, καὶ ἵνα μνήμης αἰωνίου τυγχάνῃ παρὰ τῶν ἐπιγινομένων, εἰκόνα κατασκευάσας αὐτοῦ χαλκῆν, ἀνέστησεν ἐν ἀγορᾷ, ἣ καὶ εἰς ἐμὲ ἦν ἔτι πρὸ τοῦ βουλευτηρίου κειμένη πλησίον τῆς ἱερᾶς συκῆς, ἐλάττων ἀνδρὸς μετρίου τὴν περιβολὴν ἔχουσα κατὰ τῆς κεφαλῆς· ὀλίγον δὲ ἄπωθεν αὐτῆς ἥ τε ἀκόνη κεκρύφθαι λέγεται κατὰ γῆς καὶ τὸ ξυρὸν ὑπὸ βωμῷ τινι· καλεῖται δὲ Φρέαρ ὁ τόπος ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων. Καὶ τὰ μὲν περὶ τοῦ μάντεως τούτου μνημονευόμενα ταῦτά ἐστιν.

LXXII. Βασιλεὺς δὲ Ταρκύνιος, ἀναπεπαυμένος ἤδη τῶν πολεμικῶν ἔργων διὰ γῆρας· ἦν γὰρ ὀγδοηκονταέτης· δολοφονηθεὶς ὑπὸ τῶν Ἄγκου Μαρκίου παίδων ἀποθνήσκει, ἐπιχειρησάντων μὲν ἔτι πρότερον ἐκβαλεῖν αὐτὸν ἐκ τῆς ἀρχῆς καὶ πολλὰ εἰς τοῦτο πραγματευσαμένων, κατ' ἐλπίδα τοῦ περιπεσεῖν εἰς αὐτοὺς ἐκπεσόντος ἐκείνου τὴν δυναστείαν, ὡς δὴ πατρῴαν σφίσιν ὑπάρχουσαν καὶ ἐκ τοῦ ῥᾴστου πρὸς τῶν πολιτῶν δοθησομένην. Ἐπεὶ δὲ διήμαρτον τῆς ἐλπίδος, ἐπιβουλὴν ἄφυκτον κατ' αὐτοῦ ἐμηχανήσαντο, ἣν οὐκ εἴασεν ἀτιμώρητον γενέσθαι τὸ δαιμόνιον. Διηγήσομαι δὲ καὶ τὸν τῆς ἐπιβουλῆς τρόπον ἀπὸ τῆς πρώτης ἐπιχειρήσεως αὐτῶν ἀρξάμενος. Ὁ Ναίβιος ἐκεῖνος, ὁ δεινὸς οἰωνομάντις, ὃν ἔφην ἐναντιωθῆναί ποτε τῷ βασιλεῖ πλείονας ἐξ ἐλαττόνων ποιῆσαι τὰς φυλὰς βουλομένῳ, ὅτε μάλιστα ἤνθει διὰ τὴν τέχνην καὶ πλεῖστον ἠδύνατο Ῥωμαίων ἁπάντων, εἴτε φθονηθεὶς ὑπὸ τῶν ἀντιτέχνων τινὸς, εἴτ' ἐπιβουλευθεὶς ὑπ' ἐχθρῶν, εἴτε ὅ τι δή ποτε ἄλλο παθὼν, ἀφανὴς ἄφνω γίνεται, καὶ οὔτε τὸν μόρον αὐτοῦ τις ἠδύνατο τῶν προσηκόντων συμβαλεῖν οὔτε τὸ σῶμα εὑρεῖν. Ἀχθομένου δὲ τοῦ δήμου, καὶ δεινῶς φέροντος τὸ πάθος ὑπονοίας τε πολλὰς καὶ κατὰ πολλῶν λαμβάνοντος, κατανοήσαντες τὴν ὁρμὴν τοῦ πλήθους οἱ τοῦ Μαρκίου παῖδες ἐπὶ τὸν βασιλέα Ταρκύνιον τὴν διαβολὴν τοῦ ἄγους ἀνέφερον, ἄλλο μὲν οὐθὲν ἔχοντες φέρειν τῆς διαβολῆς, οὔτε τεκμήριον οὔτε σημεῖον, δυσὶ δὲ τοῖς εἰκόσι τούτους κρατυνόμενοι, πρώτῳ μὲν ὅτι πολλὰ καὶ καινὰ περὶ τὴν πολιτείαν διεγνωκὼς, παρανομεῖν τὸν ἐναντιωσόμενον ὥσπερ ἐπὶ τῶν προτέρων ἐκ πο-

nihil eo ludibrio et tumultu turbatus, dixit : « Tarquini, « cotem, ut mente concepisti, confidenter feri : divide- « tur enim, aut quidvis perpeti sum paratus. » Rex autem vatis confidentiam miratus, coti novaculam admovit. Porro ferri acies, toto lapide penetrato, cotem divisit, et partem manus, quæ eam tenebat, incidit. Ceteri igitur omnes, conspecta hac re admiranda et vix credenda, stupefacti clamorem sustulerunt; at Tarquinius pudore suffusus, quod eius artis periculum fecisset, et indignitatem illius ignominiæ corrigere volens, primum ab augendo centuriarum numero (id quod ante erat aggressus) abstinuit; deinde statuit ipsi Nævio debitos honores reddere, ut omnium mortalium diis carissimo; quare, cum aliis humanitatis generibus eum sibi devinxit, tum vero, ut memoriam sempiternam apud posteros consequeretur, æneam eius statuam in foro erexit; quæ ad nostra usque tempora adhuc exstabat ante curiam posita, prope sacram ficum, minor hominis mediocris statura, et capite velato. Non procul autem ab ea, cotem quoque et novaculam sub ara quadam subterranea reconditam memorant; locus autem ille a Romanis Puteal vocatur. Atque hæc sunt, quæ de hoc augure memorantur.

LXXII. Rex autem Tarquinius, quum ob senectutem (iam enim octogesimum annum agebat) rebus bellicis operam amplius dare non posset, ab Anci Marcii filiis per insidias oppressus obiit : qui jam ante conati erant eum regno expellere, idque sæpius machinati erant, sperantes fore ut illo expulso principatus ad se devolveretur, utpote qui paterno et hereditario iure ad se pertineret, atque a civibus facillime sibi traderetur. Sed spe frustrati, insidias tectas illi struxerunt; quas tamen divinum numen inultas esse non sivit. Narrabo autem insidiarum quoque rationem, a primo conatu initium faciens. Nævius ille augur celeberrimus, quem quondam regi intercessisse dixi, cum centuriarum numerum augere vellet, quo tempore potissimum arte divinandi florebat et inter omnes Romanos auctoritate præstabat, sive alicuius æmuli invidia sive inimicorum insidiis, sive alio quocunque casu, repente ex hominum conspectu sublatus est, neque quisquam ex eius necessariis mortem eius conjicere, neque corpus invenire potuit. Cum autem populus illum casum ægre et iniquo animo ferret, et multa de multis suspicaretur, Marcii filii, animadvertentes multitudinis commotæ desiderium, illius piaculi culpam in regem Tarquinium transtulerunt; non potuerunt tamen ullam aliam certam conjecturam aut indicium calumniæ suæ afferre, sed his duobus verisimilibus argumentis nitebantur. Primum enim regem, quod apud se statuisset

δῶν ἐβούλετο ποιήσασθαι· ἔπειτα ὅτι δεινοῦ πάθους γεγονότος οὐδεμίαν ἐποιήσατο τῶν δεδρακότων ζήτησιν, ἀλλ' ἀμελείᾳ παρέδωκε τὸ πραχθὲν, ὅπερ οὐκ ἂν ποιῆσαί τινα τῶν ἔξω τῆς αἰτίας ὑπαρχόντων. Παρασκευασάμενοι δὲ μεγάλας ἑταιρείας περὶ αὑτοὺς πατρικίων τε καὶ δημοτικῶν, οἷς τὰς ἑαυτῶν οὐσίας κατεχορήγουν, πολλὴν ἐποιοῦντο τοῦ Ταρκυνίου κατηγορίαν, καὶ τῷ δήμῳ παρῄνουν μὴ περιορᾶν ἄνδρα μιαρὸν, ἱεροῖς τε προσφέροντα τὰς χεῖρας, καὶ τὴν ἐξουσίαν μιαίνοντα καὶ ταῦτ' οὐκ ἐπιχώριον ἀλλ' ἔπηλύν τινα ὄντα καὶ ἄπολιν. Τοιαῦτα κατὰ τὴν ἀγορὰν δημηγοροῦντες ἄνδρες ἰταμοὶ καὶ λέγειν οὐκ ἀδύνατοι, πολλοὺς μὲν ἠρέθισαν τῶν δημοτικῶν, οἳ παραγενόμενον αὐτὸν εἰς τὴν ἀγορὰν ἀπολογίας χάριν ἐξελαύνειν ἴσχυσαν ὡς οὐ καθαρόν· οὐ μὴν καταγωνίσασθαί γε τὴν ἀλήθειαν ἴσχυσαν, οὐδὲ πεῖσαι τὸν δῆμον ἐδυνήθησαν ἐκβαλεῖν αὐτὸν ἐκ τῆς ἀρχῆς. Ἐπεὶ δ' αὐτός τε ἀπολογηθεὶς κράτιστα περὶ αὑτοῦ τὴν διαβολὴν ἀπελύσατο, καὶ ὁ κηδεστὴς αὐτοῦ Τύλλιος, ᾧ τὴν ἑτέραν δεδωκὼς ἦν θυγατέρα, μέγιστον ἐν τῷ δήμῳ δυνάμενος, εἰς ἔλεον τοὺς Ῥωμαίους ὑπηγάγετο, συκοφάνται καὶ πονηροὶ δόξαντες εἶναι καὶ πολλὴν ὀφλόντες αἰσχύνην ἀπῆλθον ἐκ τῆς ἀγορᾶς.

LXXIII. Ταύτης δὲ τῆς πείρας ἀποτυχόντες καὶ διαλλαγὰς τῆς ἔχθρας διὰ φίλων εὑρόμενοι, μετρίως τὴν ἀγνωμοσύνην αὐτῶν ἐνέγκαντος Ταρκυνίου διὰ τὰς ἐκ τοῦ πατρὸς εὐεργεσίας, καὶ τὴν μετάνοιαν ἱκανὴν ὑπολαμβάνοντος εἶναι τῆς προπετείας διόρθωσιν, ἔτη μὲν τρία διέμειναν ἐν τῇ προσποιήσει τῆς φιλίας· ἐπειδὴ δὲ καιρὸν ὑπέλαβον ἐπιτήδειον ἔχειν, δόλον ἐπ' αὐτῷ ῥάπτουσι τοιόνδε. Νεανίσκους δύο, τῶν ἐκ τῆς συνωμοσίας τοὺς τολμηροτάτους, ποιμενικαῖς ἐνδύσαντες στολαῖς καὶ δρεπάνοις καθοπλίσαντες ὑλουργοῖς, πέμπουσιν ἐπὶ τὴν οἰκίαν τοῦ βασιλέως, ἡμέρας μεσούσης, διδάξαντες ἃ χρὴ λέγειν τε καὶ πράττειν, καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐπιθέσεως αὐτοῖς ὑφηγησάμενοι. Οὗτοι πλησίον τῶν βασιλείων γενόμενοι, κακῶς τε ἀλλήλους ἔλεγον ὡς ἀδικούμενοι, καὶ οὐδὲ τὼ χεῖρε τῶν σωμάτων ἀπείχοντο, βοῇ τε μεγάλῃ χρώμενοι τὴν παρὰ τοῦ βασιλέως βοήθειαν ἐκάλουν ἀμφότεροι, παρόντων αὐτοῖς συχνῶν ἐκ τῆς συνωμοσίας ἀγροίκων δὴ τῷ λόγῳ συναγανακτούντων τε ἀμφοτέροις καὶ συμμαρτυρούντων. Ὡς δ' εἰσκαλέσας αὐτοὺς ὁ βασιλεὺς λέγειν ἐκέλευσεν ὑπὲρ ὧν διεφέροντο, αἰγῶν μὲν ἀμφισβήτησιν ἐσκήπτοντο· κεκραγότες δὲ ἅμα καὶ παθαινόμενοι τὸν ἄγριον τρόπον, καὶ μηδὲν εἰς τὸ πρᾶγμα λέγοντες, πολὺν ἐκίνησαν ἐξ ἁπάντων γέλωτα. Ὡς δ' ἐκ τοῦ καταφρονεῖσθαι καιρὸν ἔδοξαν εἰληφέναι τῆς ἐπιχειρήσεως τὸν ἐπιτήδειον, φέρουσι κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ βασιλέως πληγὰς τοῖς δρεπάνοις, καὶ τοῦτο πράξαντες ἔφευγον ἔξω θυρῶν. Κραυγῆς δὲ γενομένης ἐπὶ τῷ πάθει, καὶ βοηθείας πολλαχόθεν συνδραμούσης, οὐ δυνηθέντες διαφυγεῖν συλλαμβάνονται πρὸς τῶν ἐπιδιωξάντων· καὶ μετὰ τοῦτο βασάνοις καταικισθέν-

multa et nova in republica contra ius instituere, de medio tollere voluisse illum qui sibi ut antea adversarius erat futurus : deinde cum culparunt quod in tam gravi scelere non inquisivisset in eius facinoris auctores, sed rem eam neglexisset; quod non fecisset, qui eius sceleris culpa vacasset. Comparata igitur magna factiosorum manu ex patriciis plebeque, quos facultatibus suis sustentabant, his stipati Tarquinium vehementer accusarunt, et populum hortati sunt, ne pateretur scelestum hominem sacris manus admovere et regiam potestatem polluere; præsertim cum non esset indigena, sed nescio quis advena et extorris. Itaque cum in foro viri audaces et dicendi periti tales haberent conciones, multos de plebe concitarunt, qui ipsum venientem in forum, ut se purgaret, extrudere sunt conati, ut hominem scelestum. Verumtamen neque ipsam veritatem vincere, neque populo persuadere potuerunt, ut eum regno expelleret. Sed postquam ipse optime pro se caussa dicta crimina omnia diluit, et Tullius eius gener, cui alteram filiarum in matrimonium dederat, maxima apud populum auctoritate pollens, Romanos ad misericordiam flexit, illi calumniatores et improbi iudicati magno cum suo dedecore ex foro discesserunt.

LXXIII. Quare cum hic conatus ipsis minime successisset, et amicorum opera in gratiam eius rediissent, quod Tarquinius illorum malignitatem moderato animo ferret, ob paternorum beneficiorum memoriam, et pœnitentiam ad temeritatem ipsorum corrigendam satis esse putaret, per tres integros annos in illa simulata amicitia manserunt. Sed cum commodam occasionem sibi oblatam putarunt, talem dolum ei struxerunt. Juvenes duo, ex conjuratorum numero audacissimos, pastoralibus indutos vestibus et armatos falcibus lignatoriis, circa meridiem in regiam mittunt, edoctos quid dicere et agere oporteret, et præmonitos quomodo regem aggrederentur. Ili cum ad regiam accessissent, quasi iniuria aliqua accepta, sibi mutuo convicia ingerebant, neque manus a corpore abstinebant, et ingenti clamore uterque regis auxilium implorabat, et ipsis aderant multi coniurati sub rusticorum specie qui simul indignabantur, et utrique adesse simulabant, ut de iniuriis testarentur. Sed cum rex eos ad se in regiam vocatos iussisset exponere suas controversias, (illi enim se caprarum caussa contendere simulabant) simul vociferantes et rusticorum more commoti et nihil ad rem dicentes multum risum omnibus moverunt. At cum inter hæc ludibria opportunum rei peragendæ tempus se nactos existimarunt, falcibus capiti regis vulnera inflixerunt : et hac re peracta se extra fores proripuerunt. Clamore autem ob illum casum exorto, et multis ad opem ferendam undique concurrentibus, cum effugere non possent, ab insequentibus hominibus comprehensi sunt; et postea tormentis torti et coacti insidiarum auctores

τες καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς ἐπιβουλῆς ἀναγκασθέντες εἰπεῖν τῆς προσηκούσης τιμωρίας ἔτυχον σὺν χρόνῳ. [Βασιλεὺς μὲν δὴ Ταρκύνιος, οὐ μικρῶν οὐδὲ ὀλίγων Ῥωμαίοις ἀγαθῶν αἴτιος γενόμενος, ὀκτὼ καὶ τριάκοντα ἔτη τὴν ἀρχὴν κατασχὼν οὕτω τελευτᾷ.]

indicare, non multo post merito supplicio affecti sunt. [Rex igitur Tarquinius, qui magna et multa beneficia in rempublicam Romanam contulerat, cum triginta et octo annos regnasset, ita obiit.]

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΕΩΣ

ΡΩΜΑΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ.

I. Βασιλεὺς μὲν δὴ Ταρκύνιος οὐ μικρῶν οὐδ' ὀλίγων Ῥωμαίοις ἀγαθῶν αἴτιος γενόμενος, ὀκτὼ καὶ τριάκοντα ἔτη τὴν ἀρχὴν κατασχὼν οὕτω τελευτᾷ, υἱωνούς τε δύο καταλιπὼν νηπίους, καὶ δύο θυγατέρας ἀνδράσιν ἤδη συνοικούσας. Διάδοχος δὲ τῆς ἡγεμονίας ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ γίνεται Τύλλιος, ἐνιαυτῷ τετάρτῳ τῆς πεντηκοστῆς ὀλυμπιάδος, ἣν ἐνίκα στάδιον Ἐπιτελίδης Λάκων, ἄρχοντος Ἀθήνησιν Ἀρχεστρατίδου· περὶ οὗ καιρὸς ἤδη λέγειν, ἃ κατ' ἀρχὰς παρελίπομεν, ἐξ ὧν τε γονέων ἔφυ καὶ τίνας ἐπεδείξατο πράξεις, ἰδιώτης ὢν ἔτι καὶ πρὶν ἐπὶ τὴν δυναστείαν παρελθεῖν. Τὰ μὲν οὖν περὶ τοῦ γένους αὐτοῦ λεγόμενα, οἷς μάλιστα ἔγωγε συγκατατίθεμαι, τοιαῦτά ἐστιν. Ἐν Κορνικόλῳ πόλει τοῦ Λατίνων ἔθνους ἀνήρ τις ἐκ τοῦ βασιλείου γένους, Τύλλιος ὄνομα, γυναικὶ συνῆν Ὀκρισίᾳ, καλλίστῃ τε καὶ σωφρονεστάτῃ τῶν ἐν Κορνικόλῳ γυναικῶν. Αὐτὸς μὲν οὖν ὁ Τύλλιος, ὅθ' ἡ πόλις ὑπὸ Ῥωμαίων κατελαμβάνετο, μαχόμενος ἀποθνήσκει, τὴν δ' Ὀκρισίαν ἐγκύμονα οὖσαν ἐξαίρετον ἐκ τῶν λαφύρων λαμβάνει Ταρκύνιος ὁ βασιλεύς, καὶ δίδωσι δωρεὰν τῇ ἑαυτοῦ γυναικί. Μαθοῦσα δ' ἐκείνη πάντα τὰ περὶ τὴν ἄνθρωπον, οὐ πολλοῖς χρόνοις ὕστερον ἐλευθέραν αὐτὴν ἀφίησι, καὶ πασῶν μάλιστα γυναικῶν ἀσπαζομένη τε καὶ τιμῶσα διετέλεσεν. Ἐκ ταύτης γίνεται τῆς Ὀκρισίας ἔτι δουλευούσης παιδίον, ᾧ τίθεται τραφέντι ἡ μήτηρ τὸ μὲν ἴδιόν τε καὶ συγγενικὸν ὄνομα Τύλλιον ἐπὶ τοῦ πατρὸς, τὸ δὲ κοινὸν καὶ προσηγορικὸν Σερούϊον ἐπὶ τῆς ἰδίας τύχης, ὅτι δουλεύουσα ἔτεκεν αὐτόν· εἴη δ' ἂν ὁ Σερούϊος εἰς τὴν Ἑλληνικὴν διάλεκτον μεταβιβαζόμενος Δούλιος.

II. Φέρεται δέ τις ἐν ταῖς ἐπιχωρίοις ἀναγραφαῖς καὶ ἕτερος ὑπὲρ τῆς γενέσεως αὐτοῦ λόγος, ἐπὶ τὸ μυθῶδες ἐξαίρων τὰ περὶ αὐτὸν, ὃν ἐν πολλαῖς Ῥωμαϊκαῖς ἱστορίαις εὕρομεν, εἰ θεοῖς τε καὶ δαίμοσι λέγεσθαι φίλον, τοιοῦτός τις· ἀπὸ τῆς ἑστίας τῶν βασιλείων, ἐφ' ἧς ἄλλας τε Ῥωμαῖοι συντελοῦσιν ἱερουργίας, καὶ τὰς ἀπὸ τῶν δείπνων ἀπαρχὰς ἁγίζουσιν, ὑπὲρ τοῦ πυρὸς ἀνασχεῖν λέγουσιν αἰδοῖον ἀνδρός. Τοῦτο δὲ θεάσασθαι τὴν Ὀκρισίαν πρώτην φέρουσαν τοὺς εἰω-

DIONYSII

ALEXANDRI F.

HALICARNASSENSIS

ANTIQUITATUM ROMANARUM

LIBER QUARTUS.

I. Rex igitur Tarquinius, qui magna et multa beneficia in populum Romanum contulerat, postquam regnum per triginta et octo annos tenuit, hoc modo obiit, relictis duobus nepotibus infantibus et duabus filiabus, quæ iam cum maritis habitabant. Tullius autem gener eius in regno ei successit, anno quarto quinquagesimæ olympiadis, qua vicit in stadio Epitelides Lacon, archonte Athenis Archestratide : de quo viro iam opus est ut ea dicamus, quæ in principio prætermisimus, ex quibus parentibus natus fuerit, et quas res adhuc privatus gesserit, antequam regnum acciperet. Quæ igitur de eius genere feruntur, quibus ego fidem maximam adhibeo, hæc sunt. Corniculi, in urbe Latina vir quidam regii sanguinis, Tullius nomine, uxorem habebat Ocrisiam, omnium mulierum quæ Corniculi erant formosissimam et castissimam. Atque ipse quidem Tullius, cum urbs a Romanis caperetur, pugnans cecidit; rex vero Tarquinius Ocrisiam gravidam ex reliqua præda selectam cepit, donoque uxori dedit quæ, cognita omni mulieris fortuna, non multo post eam manumisit eique perpetuo maxime omnium benevolentiam et honorem exhibuit. Ex hac Ocrisia, dum adhuc serva erat, natus est infans, cui educato mater imposuit nomen proprium et gentilicium a patre quidem Tullium, appellativum vero Servium, a conditione, quod serva eum peperisset. Quod si Græco sermone hoc Servii nomen interpretari velis, diceretur Δούλιος.

II. Fertur autem in Latinis annalibus alia de eius natalibus narratio, quæ ad fabulas proxime accedit, quamque in multis Romanis historiis reperimus, si quidem dis et geniis hæc fabula placet talis : ex ara regiæ supra quam Romani cum alia sacrificia faciunt, tum cenarum primitias sacrant, aiunt membrum virile ex ipso igne exortum. Atque hoc primam Ocrisiam conspexisse, dum affert de

θότας πελάνους ἐπὶ τὸ πῦρ, καὶ αὐτίκα πρὸς τοὺς βασιλεῖς ἐλθοῦσαν εἰπεῖν. Τὸν μὲν οὖν Ταρκύνιον ἀκούσαντά τε καὶ μετὰ ταῦτα ἰδόντα τὸ τέρας ἐν θαύματι γενέσθαι, τὴν δὲ Τανακυλίδα τά τ' ἄλλα σοφὴν οὖσαν καὶ δὴ καὶ τὰ μαντικὰ οὐδενὸς χεῖρον Τυρρηνῶν ἐπισταμένην εἰπεῖν πρὸς αὐτὸν, ὅτι γένος ἀπὸ τῆς ἑστίας τῆς βασιλείου πέπρωται γενέσθαι κρεῖττον ἢ κατὰ τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν, ἐκ τῆς μιχθείσης τῷ φάσματι γυναικός. Τὰ δ' αὐτὰ καὶ τῶν ἄλλων τερατοσκόπων ἀποφηναμένων, δόξαι τῷ βασιλεῖ τὴν Ὀκρισίαν, ᾗ πρώτῃ ἐφάνη τὸ τέρας, εἰς ὁμιλίαν αὐτῷ συνελθεῖν· καὶ μετὰ τοῦτο τὴν γυναῖκα κοσμησαμένην, οἷς ἔθος ἐστὶ κοσμεῖσθαι τὰς γαμουμένας, κατακλεισθῆναι μόνην εἰς τὸν οἶκον, ἐν ᾧ τὸ τέρας ὤφθη. Μιχθέντος δή τινος αὐτῇ θεῶν ἢ δαιμόνων, καὶ μετὰ τὴν μῖξιν ἀφανισθέντος, εἴτε Ἡφαίστου, καθάπερ οἴονταί τινες, εἴτε τοῦ κατ' οἰκίαν ἥρωος, ἐγκύμονα γενέσθαι καὶ τεκεῖν τὸν Τύλλιον ἐν τοῖς καθήκουσι χρόνοις. Τοῦτο τὸ μύθευμα, οὐ πάνυ τι πιστὸν εἶναι δοκοῦν, ἑτέρα τις ἐπιφάνεια θεία γενομένη περὶ τὸν ἄνδρα θαυμαστὴ καὶ παράδοξος ἧττον ἀπιστεῖσθαι ποιεῖ. Καθημένου γάρ ποτε αὐτοῦ, μεσούσης μάλιστα ἡμέρας, ἐν τῇ παστάδι τῶν βασιλείων καὶ κατενεχθέντος ἐφ' ὕπνον, πῦρ ἀνέλαμψεν ἐκ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ· ἥ τε μήτηρ αὐτοῦ καὶ ἡ τοῦ βασιλέως γυνὴ πορευόμεναι διὰ τῆς παστάδος ἐθεάσαντο, καὶ πάντες ὅσοι σὺν ταῖς γυναιξὶν ἐτύγχανον τότε παρόντες· καὶ μέχρι τούτου διέμενεν ἡ φλὸξ ὅλην αὐτοῦ καταλάμπουσα τὴν κεφαλὴν, ἕως ἡ μήτηρ προσδραμοῦσα διανέστησεν αὐτὸν, καὶ ἡ φλὸξ, ἅμα τῷ ὕπνῳ διασκεδασθεῖσα ἠφανίσθη. Τὰ μὲν δὴ περὶ τοῦ γένους αὐτοῦ λεγόμενα τοιαῦτά ἐστιν.

III. Ἃ δὲ πρὸ τοῦ βασιλεῦσαι διεπράξατο λόγου ἄξια, ἐξ ὧν Ταρκύνιός τε αὐτὸν ἠγάσθη καὶ ὁ Ῥωμαίων δῆμος τῆς μετὰ βασιλέα τιμῆς ἠξίου, τοιάδε. Ἀντίπαις μὲν ὢν ἔτι τῇ πρώτῃ στρατείᾳ, ἣν ἐπὶ Τυρρηνοὺς Ταρκύνιος ἐστράτευσεν, ἐν τοῖς ἱππεῦσι τεταγμένος, οὕτως ἔδοξεν ἀγωνίσασθαι καλῶς, ὥστε περιβόητος εὐθὺς γενέσθαι καὶ τὰ ἀριστεῖα πρῶτος ἁπάντων λαβεῖν· ἔπειτα ἑτέρας γενομένης ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἔθνος στρατείας καὶ μάχης καρτερᾶς περὶ πόλιν Ἠρητὸν, ἀνδρειότατος ἁπάντων φανεὶς στεφάνοις αὖθις ἀριστείοις ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐκοσμεῖτο. Ἔτη δὲ γεγονὼς εἴκοσι μάλιστα, τῆς συμμαχικῆς στρατηγὸς ἀπεδείχθη δυνάμεως, ἣν Λατῖνοι ἔπεμψαν, καὶ συγκατεκτήσατο βασιλεῖ Ταρκυνίῳ τὴν τῶν Τυρρηνῶν ἀρχήν· ἔν τε τῷ πρὸς Σαβίνους πολέμῳ τῷ πρώτῳ συστάντι, τῶν ἱππέων ἀποδειχθεὶς ἡγεμὼν ἐτρέψατο τοὺς τῶν πολεμίων ἱππεῖς, καὶ μέχρι πόλεως Ἀντέμνης ἐλάσας, τὰ ἀριστεῖα καὶ ἐκ ταύτης τῆς μάχης ἔλαβεν· ἑτέρας τε πολλὰς πρὸς τὸ αὐτὸ ἔθνος ἀγωνισάμενος μάχας, τοτὲ μὲν ἱππέων ἡγούμενος, τοτὲ δὲ πεζῶν, ἐν ἁπάσαις ἐφάνη ψυχὴν ἄριστος καὶ πρῶτος ἐστεφανοῦτο τῶν ἄλλων. Καὶ ἐπειδὴ παρέστη Ῥω-

more liba quæ in ignem coniiceret; et confestim reges adiisse remque illis indicasse. Tarquinium igitur audito et postea viso hoc prodigio admirabundum stetisse : Tanaquilem vero mulierem, et alioqui prudentem et divinationis peritia nulli Etruscorum secundam, ei dixisse in fatis esse ut ex regia ara proles humana natura præstantior ex muliere, quæ cum illo spectro concumberet, nasceretur. Cum autem ceteri quoque prodigiorum coniectores idem affirmassent, aiunt regi placuisse Ocrisiam, cui primum apparuisset prodigium, cum eo coire : et postea mulierem decoratam ornamentis, quibus sponsæ nupturæ ornari solent, solam inclusam esse in iis ædibus, in quibus illud prodigium visum erat. Cum autem quidam sive deorum sive geniorum rem cum illa habuisset, et post coitum disparuisset, sive is Vulcanus fuerit, ut nonnulli putant, sive lar familiaris, gravidam factam, legitimis mensibus exactis Tullium peperisse. Quamvis autem hæc fabula non admodum credibile videatur, tamen aliud quoddam prodigium, quod illi viro mirum et præter exspectationem accidit, facit ut minus de eo dubitetur. Nam cum aliquando meridie sederet in regio porticu, et somno correptus esset, flamma ex eius capite emicuit, quam et mater eius et uxor regis, dum per porticum ambulant, viderunt, et reliqui omnes qui tum forte cum illis mulieribus aderant : nec prius flamma totum eius caput collustrare desiit, quam mater accurrens eum excitavit, et flamma una cum ipso somno dissipata evanuit. Quæ igitur de illius origine feruntur, hæc sunt.

III. Quæ vero antequam regnaret memoratu digna fecit, ob quæ etiam Tarquinius ipsum admiratus est et populus Romanus in secundo a rege honore habuit, hæc sunt. Vix ex pueritia egressus in prima expeditione, quam Tarquinius contra Etruscos fecit, in equitum ordine collocatus, ita egregie dimicasse iudicatus est, ut statim vulgo celebraretur, et præmia fortitudinis omnium primus ferret : deinde cum, in alia contra eandem gentem expeditione ad Eretum urbem acre prœlium committeretur, et omnium fortissimum se præstitisset, iterum coronis pro opera fortiter navata a rege ornatus est. Ætatis autem anno ad summum vigesimo, sociorum quos Latini miserant, dux factus est et regem Tarquinium in comparando Etruscorum imperio iuvit. Atque in primo bello, quod contra Sabinos gestum est, equitatus dux factus hostium equitatum fudit fugavitque, et usque ad Antemnas oppidum persecutus, ex hoc quoque prœlio præmia virtutis retulit : et in multis aliis prœliis cum ea gente factis, modo equitum modo peditum præfectus, in omnibus animum fortissimum demonstravit et primus ante alios coronis decoratus est. Et post-

μαίοις εἰς ὑπόταξίν τε καὶ παράδοσιν τῶν πόλεων τὸ ἔθνος, αἰτιώτατος εἶναι δόξας Ταρκυνίῳ καὶ ταύτης τῆς δυναστείας τοῖς ἐπινικίοις στεφάνοις ἀνεδεῖτο ὑπ' αὐτοῦ. Ἦν δὲ καὶ φρονῆσαι τὰ πολιτικὰ συνετώτατος, καὶ λόγῳ τὰ βουλευθέντα ἐξενεγκεῖν οὐδενὸς χείρων, ἁπάσαις τε ἁρμόσαι ταῖς τύχαις καὶ παντὶ συνεξομοιωθῆναι τρόπῳ δυνατώτατος. Καὶ διὰ ταῦτα Ῥωμαῖοι μὲν αὐτὸν ἐκ τοῦ δήμου μεταγαγεῖν ἠξίωσαν, εἰς τοὺς πατρικίους ψῆφον ἐπενέγκαντες, ὥσπερ Ταρκύνιόν τε πρότερον καὶ ἔτι πρὸ τούτου Νόμαν Πομπίλιον· ὁ δὲ βασιλεὺς κηδεστὴν ἐποιήσατο, τὴν ἑτέραν τῶν θυγατέρων ἐγγυήσας, καὶ πάντα ὅσα διὰ νόσους ἢ διὰ γῆρας ἀδύνατος ἦν ἐπιτελεῖν δι' ἑαυτοῦ, τούτῳ πράττειν ἐπέσκηπτεν, οὐ μόνον τὸν ἴδιον οἶκον ἐπιτρέπων, ἀλλὰ καὶ τὰ κοινὰ τῆς πόλεως διοικεῖν ἀξιῶν. Ἐν οἷς ἅπασιν ἐξητάσθη πιστὸς καὶ δίκαιος, καὶ οὐδὲν ᾤοντο διαφέρειν οἱ δημόται, Ταρκύνιον ἐπιμελεῖσθαι τῶν κοινῶν, ἢ Τύλλιον· οὕτως ἐξεθεραπεύθησαν ὑπ' αὐτοῦ ταῖς εὐεργεσίαις.

IV. Φύσεώς τε δὴ μετειληφὼς ἀποχρώντως πρὸς ἡγεμονίαν κατεσκευασμένης οὗτος ὁ ἀνήρ, καὶ τὰς παρὰ τῆς τύχης πολλὰς καὶ μεγάλας ἐσχηκὼς ἀφορμάς, ἐπειδὴ τελευτῆσαι συνέβη Ταρκύνιον ἐπιβουλευθέντα ὑπὸ τῶν Ἄγκου Μαρκίου παίδων ἀνασώσασθαι τὴν τοῦ πατρὸς ἀρχὴν βουλομένων, ὡς ἐν τῷ πρὸ τούτου δεδήλωκα λόγῳ, δόξας ὑπὸ τῶν πραγμάτων αὐτῶν ἐπὶ τὴν βασιλείαν καλεῖσθαι, δραστήριος ὢν ἀνὴρ οὐκ ἀφῆκεν ἐκ τῶν χειρῶν τὸν καιρόν. Ἡ δὲ συγκατασκευάσασα τὴν ἡγεμονίαν αὐτῷ καὶ πάντων αἰτία γενομένη τῶν ἀγαθῶν ἡ τοῦ τετελευτηκότος βασιλέως ἦν γυνή, γαμβρῷ τε συλλαμβάνουσα ἰδίῳ καὶ ἐκ πολλῶν συνεγνωκυῖα θεσφάτων, ὅτι βασιλεῦσαι Ῥωμαίων ἐκεῖνον τὸν ἄνδρα εἵμαρτο. Ἔτυχε δὲ αὐτῇ νεανίας μὲν υἱός, οὐ πρὸ πολλοῦ τετελευτηκὼς χρόνου, παιδία δ' ἐξ ἐκείνου δύο νήπια καταλειπόμενα. Ἐνθυμουμένη δὴ τὴν περὶ τὸν οἶκον ἐρημίαν καὶ περιδεὴς οὖσα, μὴ κατασχόντες οἱ Μάρκιοι τὴν ἀρχὴν αἵρωνται τὰ παιδία, καὶ πᾶσαν τὴν βασιλικὴν συγγένειαν ἀφανίσωσι, πρῶτον μὲν τὰς τῶν βασιλείων θύρας ἔκλεισε, καὶ φύλακας ἐπ' αὐταῖς ἐπέστησε, διακελευσαμένη μηδένα παριέναι μήτε ἔσω μήτε ἔξω· ἔπειτα ἐκ τοῦ δωματίου πάντας ἐξελθεῖν κελεύσασα τοὺς ἄλλους, ἐν ᾧ τὸν Ταρκύνιον ἡμιθνῆτα ἔθεσαν, τὴν δ' Ὀκρισίαν καὶ τὸν Τύλλιον καὶ τὴν θυγατέρα, τὴν συνοικοῦσαν τῷ Τυλλίῳ, κατασχοῦσα καὶ τὰ παιδία ὑπὸ τῶν τροφῶν ἐνεχθῆναι κελεύσασα, λέγει πρὸς αὐτούς· « Ταρκύνιος μὲν ἡμῖν ὁ βασιλεύς, ὦ Τύλλιε, παρ' ᾧ τροφῆς καὶ παιδείας ἔτυχες, ἁπάντων μάλιστά σε τιμήσας φίλων καὶ συγγενῶν, ἀνόσια παθὼν ἐκπεπλήρωκε τὴν ἑαυτοῦ μοῖραν, οὔτε περὶ τῶν ἰδίων πραγμάτων διαθέμενος οὐδέν, οὔτε περὶ τῶν κοινῶν καὶ πολιτικῶν ἐπισκήψας, ἀλλ' οὐδ' ἀσπάσασθαί τινα ἡμῶν, καὶ προσαγορεῦσαι τοὺς ἐσχάτους ἀσπασμοὺς δυ-

quam ea gens se suasque urbes in populi Romani ditionem dedidit, quod huius quoque victoriæ præcipuus auctor Tarquinio visus est, ab eo illis coronis, quæ victoribus dari solent, redimitus est. In rebus quoque civilibus prudentissimus erat, et ad consilia verbis exprimenda nullo inferior, et ad quamlibet fortunam se accommodare et ad quosvis mores se conformare facillime poterat. Propterea populi Romani suffragiis dignus iudicatus est, qui ex plebe in patricium ordinem adscisceretur, sicut antea Tarquinius, et ante hunc Numa Pompilius. Rex autem generum sibi eum fecit, altera e filiabus in matrimonium desponsa, et quæcunque ipse, vel morbo vel senio impeditus, facere non poterat, ut ea munera hic obiret imperabat, non solum domum suam ei committens, sed etiam dignum eum iudicans qui rempublicam administraret. Quibus omnibus in rebus eius fides et iustitia explorata est, nec quidquam referre putabant cives, utrum Tarquinius an Tullius rempublicam administraret, adeo devincti erant illius beneficiis.

IV. Itaque vir iste præditus ingenio ad imperium satis idoneo, et ab ipsa fortuna multas magnasque facultates adeptus, postquam accidit ut Tarquinius sublatus insidiis filiorum Anci Marcii, qui paternum regnum recuperare volebant obiret (ut superiore libro declaravi) ratus se ab ipsis rebus ad regnum vocari, ut vir acer et industrius, non passus est hanc occasionem sibi ex manibus elabi. Aditum autem ei ad regnum paravit, omniumque bonorum auctor fuit defuncti regis uxor, tum quia genero favebat, tum quia ex multis oraculis cognoverat in fatis esse, ut vir ille rex Romanorum fieret. Iampridem autem eius filius iuvenis obierat, ac duo ex illo superstites erant infantuli. Quare animo secum reputans domus solitudinem, et valde metuens ne Marcii regno occupato infantes tollerent et universam regiam stirpem exstinguerent, primum regiæ fores claudi iussit custodesque illis apposuit, et imperavit ne quos vel ingredi vel egredi paterentur : deinde iussis reliquis omnibus ex cubiculo, ubi Tarquinium semimortuum reposuerant, exire, Ocrisia et Tullio et filia Tullii uxore apud se retentis, et accitis cum nutricibus infantibus, ita eos allocuta est : « Rex Tarquinius, Tulli, qui te aluit et educavit, et præ omnibus amicis et cognatis in honore habuit, impie cæsus fatalem sortem explevit, priusquam fecerit testamentum, quo aut res privatas disponeret aut publicis et civilibus prospiceret; quin ne amplecti quidem quenquam nostrum, neque ultimam salutem dicere potuit. Soli autem et orbi isti infantes relinquuntur, quorum vita iam in maximo

« νηθείς. Ἔρημα δὲ καὶ ὀρφανὰ τὰ δύστηνα ταυτὶ παιδία καταλείπεται, κίνδυνον οὐ τὸν ἐλάχιστον ὑπὲρ τῆς ψυχῆς τρέχοντα· εἰ γὰρ ἐπὶ Μαρκίοις, τοῖς ἀνελοῦσι τὸν πάππον αὐτῶν, τὰ τῆς πόλεως ἔσται πράγματα, τὸν οἴκτιστον ἀπολοῦνται τρόπον ὑπ' αὐτῶν· ἔσται οὐδ' ὑμῖν ἀσφαλὴς ὁ βίος, οἷς ἐνεγγύησε Ταρκύνιος, τὰς ἑαυτοῦ θυγατέρας ἐκείνους ὑπεριδὼν, ἐὰν οἱ φονεύσαντες αὐτὸν τὴν ἀρχὴν κατάσχωσιν, οὐδὲ τοῖς ἄλλοις αὐτοῦ φίλοις καὶ συγγενέσιν, οὐδ' ἡμῖν ταῖς ἀθλίαις γυναιξὶν, ἀλλὰ πάντας ἡμᾶς φανερῶς τε καὶ κρύφα πειράσονται διολέσαι. Ταῦτα οὖν ἐνθυμουμένους ἡμᾶς δεῖ μὴ περιορᾶν τοὺς ἐκεῖνον ἀποκτείναντας ἄνδρας ἀνοσίους καὶ πᾶσιν ἡμῖν ἐχθροὺς τοσαύτην ἀρχὴν κτησαμένους, ἀλλ' ἐναντιοῦσθαι καὶ κωλύειν, νῦν μὲν ἀπάτῃ καὶ δόλῳ χρησαμένους· τούτων γὰρ ἐν τῷ παρόντι δεῖ· ὅταν δὲ τὰ πρῶτα ἡμῖν χωρήσῃ κατὰ νοῦν, τότε καὶ ἐκ τοῦ φανεροῦ πάσῃ δυνάμει καὶ μεθ' ὅπλων αὐτοῖς ὁμόσε χωροῦντας, ἐὰν ἄρα καὶ τούτου δέῃ. Ἀλλ' οὐ δεήσει βουληθέντων ἡμῶν πράττειν νῦν ἃ δεῖ. Τίνα δὲ ταῦτα ἐστί; πρῶτον μὲν κρυπτώμεθα τὸν τοῦ βασιλέως θάνατον, καὶ πρὸς ἅπαντας ἐξενεχθῆναι παρασκευάσωμεν, ὅτι πληγὴν οὐδεμίαν ἔχει καίριον, οἵ τε ἰατροὶ λεγέτωσαν ἐν ὀλίγαις ἡμέραις αὐτὸν ἀποδείξειν ὑγιῆ· ἔπειτ' ἐγὼ προελθοῦσα εἰς τοὐμφανὲς ἐρῶ πρὸς τὸν ὄχλον, ὡς δὴ Ταρκυνίου μοι ταῦτ' εἰπεῖν ἐπισκήψαντος, ὅτι πάντων ἀποδείκνυσιν ἐπιμελητὴν καὶ φύλακα τῶν τε ἰδίων καὶ τῶν κοινῶν, ἕως αὐτὸς ἐκ τῶν τραυμάτων ὑγιὴς γένηται, τὸν ἕτερον τῶν ἑαυτοῦ γαμβρῶν, τὸ σὸν εἰποῦσα ὄνομα, ὦ Τύλλιε· ἔσται δ' οὐκ ἄκουσι Ῥωμαίοις ἀλλὰ βουλομένοις ὑπὸ σοῦ τὴν πόλιν ἐπιτροπεύεσθαι, ὑφ' οὗ πολλάκις ἤδη καὶ πρότερον ἐπετροπεύθη. Ὅταν δὲ τὸν παρόντα κίνδυνον διασκεδάσωμεν· οὐδὲν γὰρ ἔτι τῶν ἐχθρῶν ἰσχυρόν ἐστι ζῆν τοῦ βασιλέως ἀγγελλομένου· παραλαβὼν σὺ τάς τε ῥάβδους καὶ τὴν τῶν ὅπλων ἐξουσίαν, κάλει τοὺς βουλεύσαντας ἀποκτεῖναι Ταρκύνιον ἐπὶ τὸν δῆμον, ἀπὸ τῶν Μαρκίου παίδων ἀρξάμενος, καὶ πρόθες αὐτοῖς δίκας· τιμωρησάμενος δὲ τούτους ἅπαντας, ἐὰν μὲν ὑπομείνωσι τὰς κρίσεις θανάτοις, ἐὰν δὲ ἐρήμους ἀφῶσιν, ὃ μᾶλλον αὐτοὺς οἶμαι ποιήσειν, ἀειφυγίᾳ καὶ δημεύσει τῶν ὑπαρχόντων, καθίστασο ἤδη τὰ περὶ τὴν ἀρχὴν, ὁμιλίαις τε φιλανθρώποις τὸ πλῆθος ἀναλαμβάνων, καὶ τοῦ μηδὲν ἀδίκημα γενέσθαι πολλὴν ἔχων φροντίδα, καὶ τοὺς ἀπόρους τῶν πολιτῶν εὐεργεσίαις τισὶ καὶ δωρεαῖς ὑπαγόμενος· ἔπειτα ὅταν ἡμῖν καιρὸς εἶναι δοκῇ, τότε λέγωμεν τεθνηκέναι Ταρκύνιον, καὶ ταφὰς αὐτοῦ ποιῶμεν ἐκ τοῦ φανεροῦ. Δίκαιος δὲ εἶ, Τύλλιε, τραφεὶς τε ὑφ' ἡμῶν καὶ παιδευθεὶς καὶ πάντων μετεσχηκὼς ἀγαθῶν, ὅσων παρὰ μητρός τε καὶ πατρὸς υἱοὶ μεταλαμβάνουσι, καὶ θυγατρὶ συνοικῶν ἡμετέρᾳ, ἐὰν δὴ καὶ βασιλεὺς ἔτι γένῃ Ῥωμαίων, ἐμοῦ καὶ

« discrimine versatur. Nam si ad Marcios avi interfectores reipublicæ administratio pervenerit, miserrimo mortis genere ab illis necabuntur, et ne vobis quidem vitam tuto transigere licebit, quibus Tarquinius filias contemptis illis in matrimonium dedit, si eius percussores regno potiti fuerint, neque ceteris eius amicis et cognatis, neque nobis miseris mulieribus: sed nos omnes aut palam aut clam perdere conabuntur. Quæ si considerabimus, oportet nos minime pati illos, qui nefarie eum interfecerunt, nobisque omnibus inimici sunt, tantum imperium nancisci, sed resistere, eosque nunc quidem fraude et dolo impedire (nam præsens rerum status hoc postulat), ubi vero primus conatus nobis ex animi sententia successerit, tunc aperte oportebit totis viribus et armis, si opus fuerit, cum illis congredi. Attamen opus non erit, siquidem nunc ea quæ opus sunt perficere nobis proposuerimus. Sed quænam hæc sunt? Primum quidem regis mortem celemus, et curemus ut apud omnes spargatur rumor eum nulla letali plaga affectum; et medici dicant fore, ut intra paucos dies eum in sanitatem restituant: deinde ego progressa in publicum populo declarabo, quasi Tarquinio mandante, regem rerum omnium cum privatarum tum publicarum curam et custodiam, donec ipse ex vulneribus convaluerit, alteri genero committere Servio Tullio (nam tuum nomen proferam). Hoc autem non invitis sed volentibus Romanis fiet, ut respublica a te regatur, a quo iam sæpe et antea gubernata fuerit. Cum autem præsens periculum a nobis repulerimus (omnes enim inimicorum vires collabentur simulatque regem vivere nuntiatum fuerit) tunc tu, assumptis fascibus et armorum potestate eos, qui de cæde Tarquinii consilium inierunt, ad populi iudicium voca, facto initio ab ipsis Marcii filiis, et in ius postula. Omnibus autem supplicio capitali affectis, si comparuerint et iudicium subierint: sin autem vadimonium deseruerint, quod eos potius facturos arbitror, exsilio perpetuo et bonorum publicatione mulctatis, tum regnum firma, multitudinis favorem comitate et officiis tibi concilians, præcipue vero cavens, ne quid iniuste fiat, et cives egenos liberalitate et beneficientia alliciens: deinde cum nobis tempus opportunum visum fuerit, tunc dicamus Tarquinium obiisse, et palam illum sepulturæ mandemus. Æquum autem est, Tulli, siquidem a nobis fuisti et nutritus et institutus, et particeps factus omnium bonorum, quæ a parentibus liberis impertiri solent, et filiam nostram uxorem habes ut, si rex Romanorum me adiu-

« εἰς τοῦτό σοι συναγωνισαμένης, πατρὸς εὔνοιαν « τοῖς παιδίοις τοῖσδε παρασχέσθαι· ὅταν δὲ εἰς « ἄνδρας ἔλθωσι, καὶ τὰ κοινὰ πράττειν ἱκανοὶ γέ- « νωνται, τὸν πρεσβύτερον αὐτῶν ἀποδεῖξαι Ῥω- « μαίων ἡγεμόνα. »

V. Ταῦτ' εἰποῦσα, καὶ τῶν παιδίων ἑκάτερον εἰς τὰς ἀγκάλας ἐμβαλοῦσα, τοῦ τε γαμβροῦ καὶ τῆς θυγατρὸς καὶ πολὺν ἐξ ἀμφοτέρων κινήσασα οἶκτον, ἐπειδὴ καιρὸς ἦν, ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ δωματίου καὶ παρήγγειλε τοῖς ἔνδον εὐτρεπῆ τὰ πρὸς τὴν θεραπείαν ἐπιτήδεια ποιεῖν, καὶ τοὺς ἰατροὺς συγκαλεῖν. Διαλιποῦσα δὲ τὴν μεταξὺ νύκτα, τῇ κατόπιν ἡμέρᾳ πολλοῦ πρὸς τὰ βασίλεια συνδραμόντος ὄχλου, προῆλθεν εἰς τοὐμφανὲς ταῖς θυρίσιν ἐπιστᾶσα ταῖς βλεπούσαις εἰς τὸν πρὸ τῶν θυρῶν στενωπὸν, καὶ πρῶτον μὲν ἐδήλωσε τοῖς παροῦσι τοὺς βουλεύσαντας ἐπὶ τῷ βασιλεῖ τὸν φόνον, καὶ τοὺς ἐπὶ τοὔργον ἀποσταλέντας ὑπ' αὐτῶν δεδεμένους παρήγαγεν· ἔπειτα, ὡς εἶδε πολλοὺς ὀλοφυρομένους τε τὸ πάθος καὶ τοῖς δεδρακόσιν ἀπεχθομένους, τελευτῶσα εἶπεν οὐδὲν αὐτοῖς ἐκ τῶν ἀνοσίων ἐπιβουλευμάτων γεγονέναι [πλέον] οὐ δυνηθεῖσιν ἀποκτεῖναι Ταρκύνιον. Ἀγαπητῶς δὲ τὸν λόγον ἁπάντων δεξαμένων, τότε τὸν Τύλλιον αὐτοῖς συνίστησιν, ὡς ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐπίτροπον ἁπάντων τῶν τε ἰδίων καὶ τῶν κοινῶν ἀποδεικνύμενον, ἕως αὐτὸς ῥαΐσῃ. Ὁ μὲν οὖν δῆμος ἀπῄει περιχαρὴς γενόμενος, εἰ μηδὲν πέπονθεν ὁ βασιλεὺς δεινὸν, καὶ μέχρι πολλοῦ ταύτην τὴν δόξαν ἔχων διετέλει· ὁ δὲ Τύλλιος, ἰσχυρὰν χεῖρα περὶ αὐτὸν ἔχων καὶ τοὺς ῥαβδούχους ἐπαγόμενος τοὺς βασιλικοὺς, προῆλθεν εἰς τὴν ἀγορὰν, καὶ τοὺς Μαρκίους ἐκήρυττεν ἥκειν ὑφέξοντας δίκην· ὡς δ' οὐχ ὑπήκουον, ἐπικηρύξας αὐτοῖς ἀϊδίους φυγὰς καὶ τὰς οὐσίας ἀναλαβὼν εἰς τὸ δημόσιον, ἀσφαλῶς ἤδη τὴν Ταρκυνίου κατεῖχεν ἀρχήν.

VI. Βούλομαι δ' ἐπιστήσας τὸν ἑξῆς λόγον ἀποδοῦναι τὰς αἰτίας, δι' ἃς οὔτε Φαβίῳ συγκατεθέμην οὔτε τοῖς ἄλλοις ἱστορικοῖς, ὅσοι γράφουσιν υἱοὺς εἶναι τοὺς καταλειφθέντας παῖδας ὑπὸ Ταρκυνίου, ἵνα μή τινες τῶν ἐκείναις ἐντυχόντων ταῖς ἱστορίαις σχεδιάζειν με ὑπολάβωσιν, οὐχ υἱοὺς ἀλλ' υἱωνοὺς αὐτοῦ γράφοντα τοὺς παῖδας. Παντάπασι γὰρ ἀπερισκέπτως καὶ ῥαθύμως οἱ συγγραφεῖς αὐτῶν ταύτην ἐξενηνόχασι τὴν ἱστορίαν, οὐδὲν ἐξητακότες τῶν ἀναιρούντων αὐτὴν ἀδυνάτων τε καὶ ἀτόπων· ὧν ἕκαστον ἐγὼ πειράσομαι ποιῆσαι φανερὸν δι' ὀλίγων. Ταρκύνιος ἐκ Τυρρηνίας μετανίσταται τὸν οἶκον ὅλον ἀνασκευασάμενος ἐν τῇ κρατίστῃ τοῦ φρονεῖν ὑπάρχων ἡλικίᾳ· πολιτεύεσθαι γὰρ ἤδη καὶ ἄρχειν καὶ τὰ κοινὰ πράττειν ἀξιῶν παραδίδοται, καὶ τὴν ἀπαρσιν ἐκεῖθεν πεποιημένος διὰ τὸ μηδεμιᾶς ἐν τῇ πόλει τιμῆς μεταλαμβάνειν. Ἕτερος μὲν οὖν ἄν τις αὐτὸν ὑπέθετο καὶ τριακοστὸν ἔτος ἔχοντα τοὐλάχιστον, ὅτε ἀπῆρεν ἐκ Τυρρηνίας· πρὸ ταύτης γὰρ οἱ νόμοι τῆς ἡλικίας κωλύουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τοὺς ἄρχειν τε καὶ πράττειν βουλομένους τὰ

« vante creatus fueris, paterno amore istos pueros pro- « sequaris; cum vero ad ætatem virilem pervenerint et « ad rempublicam capessendam idonei fuerint, alterum « eorum maiorem natu Romanorum regem designes. »

V. His dictis et pueris ambobus in ulnis generi et filiæ impositis, utriusque summam misericordiam excitavit; et cum tempus opportunum esset, ex cubiculo egressa, domesticos iussit res omnes necessarias ad regis vulnera curanda parare et medicos convocare. Intermissa autem illa nocte, sequenti die, quum ingens turba ad regiam concurrisset, prodiit in omnium conspectum, stans ad fenestras quæ spectabant ad regiæ vestibulum; ac primum quidem adstantibus indicavit eos, qui regi cædem moliti essent, eosque qui ad id facinus patrandum ab illis missi fuerant, vinctos produxit : deinde, quum vidit multos illum casum lugere et cædis auctoribus infensos esse, tandem dixit nihil eos scelestis his insidiis profecisse, quoniam regem interficere non potuissent. Cum autem omnes hæc verba hilari animo excepissent, tum Tullium ipsis commendavit, ut ab ipso rege constitutum rerum omnium et publicarum et privatarum curatorem, donec ipse melius se haberet. Populus igitur lætus discessit, quod rex nihil mali gravioris accepisset, et in ea opinione diu mansit. Tullius vero, valida manu stipatus, cum regiis lictoribus prodiit in forum, et Marcios per præconem in iudicium ad caussam dicendam venire iussit; cumque non parerent, absentes exsilio multavit et bonis eorum publicatis tuto regnum Tarquinii obtinuit.

VI. Nunc autem narrationis cursum sistens, reddere volo rationes, cur neque Fabio neque aliis scriptoribus assentior, qui tradunt pueros illos, qui a Tarquinio relicti fuerant, filios eius fuisse : ne qui eorum, qui in illorum historias incidunt, me hæc finxisse arbitrentur, quod illos pueros non filios sed nepotes Tarquini fuisse dixerim. Omnino enim inconsiderate et negligenter eorum scriptores hæc retulerunt, non examinatis eis quæ, cum nullo pacto fieri potuerint et absurda sint, fidem tollant : quæ singula ego paucis explicare conabor. Tarquinius ex Etruria cum tota familia migravit ea ætate, qua homines summis ingenii viribus florere solent. Cum enim iam et res publicas tractare, et magistratus gerere, et rempublicam administrare vellet, sed in civitate ad nullos honores admitteretur, emigrasse traditur. Alius igitur diceret, eum tunc minimum fuisse tricenarium, cum ex Etruria discessit (ante hanc enim ætatem ple-

κοινά· ἐγὼ δ' ἔτι νεώτερον αὐτὸν ὑποτίθεμαι πέντε ὅλοις ἔτεσι, καὶ ποιῶ κατὰ τὸ πέμπτον καὶ εἰκοστὸν ἔτος ἀπανιστάμενον. Καὶ μὴν ὅτι γυναῖκα Τυρρηνίδα ἐπηγάγετο, ἣν ζῶντος ἔτι τοῦ πατρὸς ἔγημεν, ἅπαντες ὁμολογοῦσιν οἱ τὰς Ῥωμαϊκὰς συγγράψαντες ἱστορίας. Παραγίνεται δ' εἰς Ῥώμην Ἄγκου Μαρκίου βασιλεύοντος, ὡς μὲν Γέλλιος ἱστορεῖ, κατὰ τὸν πρῶτον ἐνιαυτὸν τῆς βασιλείας, ὡς δὲ Λικίννιος γράφει κατὰ τὸν ὄγδοον. Ἔστω δὴ κατὰ τοῦτον ἐληλυθὼς τὸν ἐνιαυτὸν, καθ' ὃν γράφει Λικίννιος, καὶ μὴ πρότερον· ἐν ὑστέρῳ μὲν γὰρ οὐκ ἂν εἴη χρόνῳ παραγεγονὼς, εἴγε δὴ κατὰ τὸν ἔνατον ἐνιαυτὸν τῆς Ἄγκου δυναστείας, ἱππέων ἡγούμενος ἐπὶ τὸν πρὸς Λατίνους πόλεμον, ὑπὸ τοῦ βασιλέως πέμπεται, ὡς ἀμφότεροι λέγουσιν οἱ συγγραφεῖς. Εἰ δὴ παρεγένετο μὲν εἰς Ῥώμην, οὐ πλείω τῶν πέντε καὶ εἴκοσι γεγονὼς ἔτη, Ἄγκῳ δὲ βασιλεῖ κατὰ τὸν ὄγδοον τῆς ἀρχῆς ἐνιαυτὸν, φίλος γενόμενος ἑπτακαίδεκα διέτριψεν ἔτη παρ' αὐτῷ τὰ λοιπὰ (τέτταρα γὰρ ἐπὶ τοῖς εἴκοσι βεβασίλευκεν Ἄγκος) ἔτη δὲ ὀκτὼ καὶ τριάκοντα τὴν βασιλείαν κατέσχεν αὐτὸς, ὡς ἅπαντες ὁμολογοῦσιν· ὀγδοηκονταέτης ἂν ἦν ὅτ' ἐτελεύτα· ἐκ γὰρ τοῦ συλλογισμοῦ τῶν ἐτῶν τοῦτο συνάγεται τὸ πλῆθος. Ἡ γυνὴ δὲ, εἰ πέντε ἔτεσιν ἦν αὐτοῦ νεωτέρα, καθάπερ εἰκὸς, ἑβδομηκοστὸν ἂν δήπου καὶ πέμπτον εἶχεν ἔτος, ὅτε ἀπέθνησκε Ταρκύνιος. Εἰ δὴ τὸν νεώτερον τῶν υἱῶν ἔσχατον ἐκύησεν, ἔτος ἔχουσα πεντηκοστόν· προσωτέρω γὰρ οὐκέτι κυΐσκεται τούτου τοῦ χρόνου γυνὴ, ἀλλ' ἔστιν οὗτος αὐταῖς τῶν ὠδίνων ὅρος, ὡς οἱ ταῦτα ἐξητακότες γράφουσιν· οὗτος μὲν οὖν οὐκ ἂν ἐλάττω γεγονὼς ἦν ἔτη τῶν πέντε καὶ εἴκοσι, κατὰ τὸν τοῦ πατρὸς θάνατον, ὁ δὲ Λεύκιος ὁ πρεσβύτερος οὐ μείων ἑπτακαιεικοσέτους· οὐκ ἄρα νηπίους κατέλιπεν υἱοὺς ὁ Ταρκύνιος ἐκ ταύτης γεγονότας τῆς γυναικός. Ἀλλὰ μὴν εἴ γ' ἀνδρῶν ἡλικίαν εἶχον οἱ παῖδες, ὅτε ὁ πατὴρ αὐτῶν ἀπέθνησκεν, οὔτ' ἂν ἡ μήτηρ αὐτῶν οὕτως ἦν ἀθλία καὶ θεοβλαβὴς, ὥστε ἀφαιρεῖσθαι μὲν τῶν ἑαυτῆς τέκνων ἣν κατέλιπεν αὐτοῖς ὁ πατὴρ ἀρχὴν, τῷ δ' ἀλλοτρίῳ καὶ ἐκ δούλης γεγονότι χαρίζεσθαι· οὔτ' ἂν αὐτοὶ τῆς πατρῴας ἀρχῆς ἀποστερούμενοι φαύλως καὶ ῥαθύμως τὸ ἀδίκημα ἤνεγκαν, καὶ ταῦτα ἐν τῇ κρατίστῃ τοῦ λέγειν τε καὶ πράττειν ὄντες ἀκμῇ· οὔτε γὰρ εὐγενείᾳ προεῖχεν αὐτῶν ὁ Τύλλιος, ἐκ δούλης μητρὸς ὢν, οὔτε ἡλικίας ἀξιώματι παρὰ πολὺ διήλλαττεν, ἀλλὰ τρισὶ μόνον ἔτεσι θατέρου πρεσβύτερος ἦν, ὥστ' οὐκ ἄν γε παρεχώρησαν αὐτῷ τῆς βασιλείας ἑκόντες.

VII. Ἔχει δὲ καὶ ἄλλας τινὰς τὸ πρᾶγμα ἀτοπίας, ἃς ἅπαντες ἠγνόησαν οἱ τὰ Ῥωμαϊκὰ συνταξάμενοι πλὴν ἑνὸς, οὗ μετὰ μικρὸν ἐρῶ τοὔνομα. Ὡμολόγηται γὰρ ὅτι καὶ μετὰ τὴν Ταρκυνίου τελευτὴν, παραλαβὼν τὴν βασιλείαν Τύλλιος, ἐπ' ἔτη τετταράκοντα καὶ τέτταρα κατέσχεν, ὥστ' εἰ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἑπτακαιεικοσαέτης ἦν, ὅτε ἀπεστερεῖτο τῆς ἀρχῆς ὁ

rumque leges eos arcent, qui magistratus gerere et rempublicam administrare volunt), at ego vel quinque integris annis iuniorem eum fuisse statuo, et vigesimo et quinto ætatis anno emigrasse facio. Quin etiam uxorem eum Etruscam adduxisse, quam vivente adhuc patre duxerat, omnes Romani scriptores consentiunt. Romam vero venit Anco Marcio regnante, ut Gellius tradit, anno regni primo, verum, ut Licinius scribit, octavo. Sed faciamus eum venisse eo anno, quo Licinius scribit, antea autem non : postea enim nullo modo venire potuit, siquidem nono anno regni Anci equitum magister in expeditionem contra Latinos a rege missus est, quemadmodum uterque scriptor tradit. Si igitur Romam venit non plus quam xxv annos natus, et ab Anco rege octavo regni anno in amicitiam receptus reliquos septemdecim annos apud eum exegit (Ancus enim regnavit viginti et quatuor annos) ipse vero xxx et octo annos regnum tenuit, ut omnes fatentur, octogesimum ætatis annum agebat cum obiret : is enim numerus ex annorum computatione colligitur. Uxor autem si quinque annis iunior erat, ut verisimile est, septuagesimum et quintum annum agebat, cum moriretur Tarquinius. Si igitur filiorum minorem natu novissime anno ætatis quinquagesimo peperit, (ultra enim hoc tempus mulieres non parturiunt, sed hic est partus ipsarum finis, quemadmodum scribunt qui hæc diligentius perscrutati sunt), ille vix erat minor viginti quinque annis, quando pater obiit; Lucius vero, qui natu erat grandior, non minor erat xxvii annis : non ergo Tarquinius filios ex hac uxore susceptos reliquit, qui infantes essent. Iam vero si filii virili ætate fuissent, cum pater interiret, neque eorum mater adeo misera et dis invisa fuisset, ut filios suos regno quod pater ipsis reliquerat privaret, eoque alium ex serva natum donaret, neque ipsi paterno regno spoliati ignave et negligenter iniuriam tulissent; præsertim ea ætate, qua maxime et dicendi et agendi facultate florerent. Neque enim Tullius ut servæ progenies generis nobilitate illis præstabat, neque ætatis dignitate admodum eos antecedebat, sed tribus tantum annis altero erat maior : quare nunquam sponte illi regno cessissent.

VII. Præterea hæc opinio alias quasdam difficultates habet, quas omnes rerum Romanarum scriptores ignorarunt, uno excepto, cuius nomen mox dicam. Confessum enim est, post Tarquinii mortem Tullium regno potitum, quadraginta annos regnasse. Itaque, si illo tempore, quo Tarquinii filius maior natu regno fraudatus est, viginti et

πρεσβύτερος τῶν Ταρκυνίων, ὑπὲρ ἑβδομήκοντα ἔτη γεγονὼς ἂν ἦν, ὅτε τὸν Τύλλιον ἀπέκτεινεν. Ἐν κρατίστῃ δέ γε αὐτὸν ἡλικίᾳ τότ' ὄντα παραδεδώκασιν οἱ συγγραφεῖς, καί φασιν ὅτι Τύλλιον αὐτὸς ἀράμενος ἐκ τοῦ βουλευτηρίου καὶ φέρων ἔξω κατὰ τῶν κρηπίδων ἐξέχεεν. Ἥ τε ἐκ τῆς ἀρχῆς ἔκπτωσις αὐτοῦ γίνεται πέμπτῳ καὶ εἰκοστῷ μετὰ ταῦτα ἔτει, καὶ τούτῳ τῷ ἔτει στρατευόμενος ἐν τῷ πρὸς Ἀρδεάτας εἰσάγεται πολέμῳ καὶ πάντα τὰ ἔργα δι' ἑαυτοῦ τελῶν. Οὐκ ἔχει δὲ λόγον ἐν πολέμοις ἐξετάζεσθαι σῶμα ἀνδρὸς ἓξ καὶ ἐνενήκοντα βεβιωκότος ἔτη. Ἐκπεσών τε τῆς ἀρχῆς ἔτι πολεμεῖ Ῥωμαίοις οὐκ ἐλάττω τεττάρων καὶ δέκα ἐτῶν, αὐτὸς ἐν τοῖς πράγμασιν ἐξεταζόμενος, ὥς φασιν· ὃ παρὰ τὰς κοινὰς ἁπάντων ἐστὶ δόξας, καὶ ὁ τοῦ βίου χρόνος αὐτῷ πλείων ἀναφαίνεται τῶν ἑκατὸν καὶ δέκα γεγονὼς ἐτῶν· τοῦτο δὲ τὸ μῆκος τῶν βίων οὐ φέρουσιν οἱ καθ' ἡμᾶς τόποι. Ταῦτα δὴ τὰ ἄτοπα συνιδόντες τῶν Ῥωμαϊκῶν συγγραφέων, τινὲς ἑτέραις αὐτὰ λύειν ἐπειράθησαν ἀτοπίαις, οὐ Τανακυλίδα ποιοῦντες μητέρα τῶν παιδίων, ἀλλὰ Γεγανίαν τινά, περὶ ἧς οὐδεμίαν παρειλήφαμεν ἱστορίαν· ἄωρος δὴ γίνεται πάλιν ὁ γάμος τοῦ Ταρκυνίου, μικρὸν ἀπολείποντος ἐτῶν ὀγδοήκοντα, καὶ ἡ τῶν τέκνων γένεσις τοῖς ταύτην ἔχουσι τὴν ἡλικίαν ἄπιστος· οὐδὲ γὰρ ἄπαις ἦν, ὥστε ἐκ παντὸς ἐπιθυμῆσαι τέκνων, ἀλλὰ θυγατέρες ἦσαν αὐτῷ δύο καὶ αὐταί γε ἤδη γεγαμημέναι. Τούτων δὴ τῶν ἀδυνάτων τε καὶ ἀτόπων ἕκαστα ἐπιλογιζόμενος, οὐχ υἱοὺς εἶναι Ταρκυνίου γράφω τοὺς παῖδας, ἀλλ' υἱωνούς, Λευκίῳ Πείσωνι τῷ Φρύγι συγκαταθέμενος· ἐκεῖνος γὰρ ἐν ταῖς ἐνιαυσίοις πραγματείαις τοῦτο ἱστόρηκε μόνος· εἰ μή γε ἄρα γόνῳ μὲν ἦσαν υἱωνοὶ τοῦ βασιλέως οἱ παῖδες, ποιήσει δὲ υἱοί, καὶ τοῦτο ἦν αἴτιον τῆς ἀπάτης τοῖς ἄλλοις ἅπασι τοῖς συγγράψασι τὰς Ῥωμαϊκὰς ἱστορίας. Προειρημένων δὴ τούτων, καιρὸς ἐπανάγειν ἐπὶ τὴν ἀπολειπομένην διήγησιν.

VIII. Ἐπειδὴ δὲ παραλαβὼν τὴν ἐπιτροπὴν τῆς βασιλείας ὁ Τύλλιος, καὶ τὴν ἑταιρίαν τῶν Μαρκίων ἐξελάσας, βεβαίως ἤδη τῆς ἀρχῆς ἐνόμιζε κρατεῖν, τόν τε βασιλέα Ταρκύνιον, ὡς ἐκ τῶν τραυμάτων τετελευτηκότα ἔναγχος, ἐκκομιδῇ τε πολυτελεῖ καὶ μνήματος ἐπισήμου κατασκευῇ καὶ ταῖς ἄλλαις τιμαῖς ἐκόσμει, καὶ τὸν ἐξ ἐκείνου χρόνον ὡς ἐπίτροπος ὢν τῶν ἐκ τοῦ βασιλείου γένους παίδων τόν τ' ἴδιον αὐτῶν βίον καὶ τὰ κοινὰ πράγματα τῆς πόλεως διὰ φυλακῆς τε καὶ φροντίδος ἐποιεῖτο. Τοῖς δὲ πατρικίοις οὐκ ἦν τὰ γιγνόμενα καθ' ἡδονάς, ἀλλ' ἠγανάκτουν καὶ χαλεπῶς ἔφερον, οὐκ ἀξιοῦντες αὐτὸν ἑαυτῷ τινα μηχανήσασθαι βασιλικὴν ἐξουσίαν, μήτε βουλῆς ψηφισαμένης μήτε τῶν ἄλλων τῶν κατὰ νόμον ἐπιτελεσθέντων, συνιόντες τε πολλάκις οἱ πλεῖστον ἐξ αὐτῶν δυνάμενοι διελέγοντο πρὸς ἀλλήλους περὶ τῆς καταλύσεως τῆς παρανόμου ἀρχῆς· καὶ ἐδόκει αὐτοῖς, ἐπειδὰν πρῶτον εἰς τὸ συνέδριον ὑπὸ τοῦ Τυλλίου συναχθῶσιν,

septem annos natus fuisset, plus quam LXX annos natus fuisset cum Tullium interfecit. At vero illum florentissima ætate tunc fuisse scriptores tradunt, et Tullium ab eo arreptum et ex curia elatum per gradus præcipitem datum esse. Porro vigesimo quinto post anno eum regno expulsum tradunt, quo ipse anno eum expeditionem contra Ardeates facere et omnia belli munia ipsum obire narrant. Absurdum autem est in dimicantium numero ponere hominem, qui nonagesimum et sextum ætatis annum agebat. Et regno pulsus bellum cum Romanis gessit per annos non minus quam quatuordecim, ita ut ipsemet rebus gerendis interesset (ut aiunt), quod præter communem omnium opinionem est: ita enim illum vitam ultra centesimum et decimum annum produxisse apparet. Sed tam longam vitam regiones nostræ non ferunt. Has igitur difficultates quum quidam Romani scriptores animadverterent, eas aliis absurditatibus solvere conati sunt, dicentes matrem illorum puerorum fuisse non Tanaquilem, sed Geganiam quandam, de qua nihil in historiis accepimus. At hac ratione efficitur intempestivas fuisse nuptias Tarquinii, qui iam accederet ad octogesimum annum, neque credibile est quempiam in ea ætate liberos procreare posse. Neque enim sine liberis erat, ita ut tanto sobolis desiderio teneretur, sed duas habebat filias easque iam nuptas. Considerans igitur hæc omnia, quæ fieri non potuisse constat atque absurda sunt, pueros illos non filios sed nepotes Tarquinii fuisse scribo, secutus L. Pisonis Frugi sententiam. Is enim solus in annalibus quos scripsit hoc prodidit. Nisi forte natura quidem nepotes adoptione filii regis facti fuerint, atque hæc caussa sit, quæ reliquos omnes rerum Romanarum scriptores deceperit. Sed his prædictis tempus est iam ad intermissam narrationem redire.

VIII. Tullius igitur, postquam regni procuratione accepta et Marciorum factione pulsa, regnum a se iam satis firmatum existimavit, regem Tarquinium, quasi ex vulneribus recens obiisset, magnifico funere extulit, eique insigne monumentum condidit, et eum ceteris honoribus decoravit; et ab illo tempore, ut tutor regiorum filiorum, et privatum eorum patrimonium et rempublicam summa cura ac diligentia custodivit. Patriciis vero hæc non placebant, sed indignabantur et ægre ferebant, quippe qui nollent eum regiam aliquam potestatem sibi parare sine senatus consulto, neque reliquis ritibus ex lege servatis. Et qui plurimum inter eos poterant sæpe coibant, et inter se agebant de abrogando imperio contra leges occupato. Itaque visum est, ubi primum a Tullio in senatum convocati fuissent, cogere eum fasces et reliqua regni insignia deponere, atque hac re peracta

ἀναγκάσαι τὸν ἄνδρα τὰς ῥάβδους ἀποθέσθαι καὶ τὰ λοιπὰ τῆς ἀρχῆς σύμβολα· ὅταν δὲ τοῦτο γένηται, τοὺς καλουμένους μεσοβασιλεῖς ἀποδεῖξαι, καὶ δι' ἐκείνων ἑλέσθαι τὸν ἄρξοντα τῆς πόλεως κατὰ νόμους. Ταῦτα διανοουμένων αὐτῶν ἐπιγνοὺς, ὁ Τύλλιος ἐπὶ τὸ δημαγωγεῖν καὶ θεραπεύειν τοὺς ἀπόρους τῶν πολιτῶν ἐτράπετο, δι' ἐκείνων ἐλπίσας τὴν ἀρχὴν καθέξειν. Καὶ συγκαλέσας τὸ πλῆθος εἰς ἐκκλησίαν, τά τε παιδία προήγαγεν ἐπὶ τὸ βῆμα, καὶ λόγον διεξῆλθε τοιόνδε.

IX. « Πολλή με ἀνάγκη κατείληφεν, ἄνδρες πολῖται, κήδεσθαι τῶν παιδίων τούτων τῶν νηπίων. Ταρκύνιος γὰρ, ὁ πάππος αὐτῶν, ἀπάτορα καὶ ἄπολιν ὄντα με παραλαβὼν ἐξέθρεψεν, οὐδὲν ἐνδεέστερον ἄγων τῶν αὐτοῦ τέκνων, καὶ τὴν ἑτέραν τῶν θυγατέρων ἔδωκέ μοι γυναῖκα, καὶ παρὰ [πάντα] τὸν τοῦ βίου χρόνον ὥσπερ ἐξ αὐτοῦ γεγονότα τιμῶν καὶ φιλῶν, ὡς καὶ ὑμεῖς ἴστε, διετέλεσε· καὶ ἐπειδὴ τὰ περὶ τὴν ἐπιβουλὴν αὐτῷ συνέπεσεν, εἴ τι πάθοι τῶν ἀνθρωπίνων, ἐμοὶ τὴν ἐπιμέλειαν τῶν παιδίων ἐπίστευσε. Τίς οὖν ἢ πρὸς θεοὺς ὅσιον ἢ πρὸς ἀνθρώπους δίκαιον ὑπολήψεταί με, ἐὰν ἐγκαταλίπω καὶ προδῶ τοὺς ὀρφανοὺς, οἷς τοσαύτας ὀφείλω χάριτας; ἀλλ' οὐ τὴν ἐμαυτοῦ προδώσω πίστιν, οὐδὲ τὴν τῶν παίδων ἐρημίαν ἐγκαταλείψω, κατὰ δύναμιν τὴν ἐμήν. Δίκαιοι δ' ἐστὲ καὶ ὑμεῖς διαμεμνῆσθαι τὰς εὐεργεσίας, ἃς ὁ πάππος αὐτῶν τὸ κοινὸν εὐηργέτησεν, ὑποτάξας μὲν ὑμῖν τὰς Λατίνων τοσαύτας πόλεις ἀντιποιουμένας τῆς ἀρχῆς, ὑπηκόους δὲ ποιήσας Τυρρηνοὺς ἅπαντας μέγιστον τῶν περιοίκων δυναμένους, ἀναγκάσας δὲ τὸ Σαβίνων ἔθνος ὑποχείριον ὑμῖν γενέσθαι, μετὰ πολλῶν ἅπαντα ταῦτα καὶ μεγάλων κινδύνων κατεργασάμενος. Ὅσον μὲν οὖν αὐτὸς ἔζη χρόνον, ἐκείνῳ προσῆκεν ὑμᾶς τὰς ὑπὲρ τῶν εὐεργεσιῶν χάριτας εἰδέναι· ἐπειδὴ δὲ τετελεύτηκε τὸν βίον, τοῖς ἐγγόνοις αὐτοῦ τὰς ἀμοιβὰς ἀποτίνειν, καὶ μὴ συγκατορύττειν ἅμα τοῖς σώμασι τῶν εὐεργετῶν καὶ τὴν μνήμην τῶν ἔργων. Δόξατε οὖν κοινῇ πάντες ἐπίτροποι καταλελεῖφθαι τῶν παίδων, καὶ βεβαιοῦτε αὐτοῖς ἣν ὁ πάππος κατέλιπεν ἀρχήν. Οὐδὲν γὰρ ἂν τοσοῦτον ἀπολαύσειαν ἐκ τῆς ἐμῆς ἑνὸς ὄντος προστασίας, ὅσον ἐκ τῆς κοινῆς ἁπάντων ὑμῶν βοηθείας. Ταῦτα δ' εἰπεῖν ἠνάγκασμαι συνισταμένους τινὰς ἐπ' αὐτοὺς αἰσθόμενος, καὶ τὴν ἀρχὴν ἑτέροις παραδοῦναι βουλομένους. Ἀξιῶ δ' ὑμᾶς, ἄνδρες Ῥωμαῖοι, καὶ τῶν ἐμῶν μεμνημένους ἀγώνων, οὓς ὑπὲρ τῆς ἡγεμονίας ἠγωνισάμην, οὔτε μικρῶν ὄντων οὔτε ὀλίγων, ὡς οὐδὲν δέομαι πρὸς εἰδότας ὑμᾶς λέγειν, τὰς ἀντὶ τούτων ὀφειλομένας ἐμοὶ χάριτας τοῖς παιδίοις ἀποδοῦναι τούτοις. Οὐ γὰρ ἰδίαν ἀρχὴν ἐμαυτῷ κατασκευαζόμενος, ἧς οὐδενὸς ἧττον ἄξιος ἦν βουληθεὶς τυγχάνειν, ἀλλὰ τῷ Ταρκυνίου γένει βοηθῶν τὰ κοινὰ πράττειν προήρημαι. Ἱκέτης δ' ὑμῶν γίγνομαι μήτ' ἐμὲ μήτε τοὺς

interreges qui vocantur prodere, et per eos eligere illum qui ex legibus reipublicæ administrationem esset habiturus. Hæc illis molientibus, Tullius, cognito eorum consilio, convertit se ad plebis favorem captandum et cives egenos largitionibus sibi conciliandos, horum opera regnum se retenturum sperans. Quare populo ad concionem convocato, pueros ante tribunal produxit, et talem habuit orationem.

IX. « Magna me necessitas, Quirites, coëgit horum infantium curam suscipere. Tarquinius enim, eorum avus, me patre et patria caventum excepit et educavit, nulla in re deteriorem quam proprios suos liberos me ducens, et alteram filiarum mihi in matrimonium dedit, et toto vitæ suæ tempore me ut filium suum perpetuo, ut vos ipsi scitis, honoravit et amavit, et post illum insidiarum casum, si quid humanitus sibi accideret, mihi horum puerorum curam mandavit. Quis igitur me in deos pium aut in homines iustum iudicabit, si deseram ac prodam pupillos, quibus tantas debeo gratias? Sed neque meam fidem prodam, neque hos pueros solos relictos quantum in me est deseram. Æquum autem est ut vos etiam in memoriam revocetis beneficia, quæ avus ipsorum in rempublicam contulit, qui in vestram potestatem redegit tot Latinorum urbes vobiscum de principatu contendentes, et sub vestrum imperium subiunxit omnes Etruscos, finitimorum populorum potentissimos, et coëgit Sabinorum gentem vobis parere; atque hæc omnia cum multis et magnis periculis perfecit. Quamdiu igitur vivebat, æquum erat illi vos pro beneficiis acceptis gratiam habere; nunc vero, quoniam obiit, liberis eius gratiam referre, neque una cum corporibus hominum de vobis bene meritorum ipsam quoque memoriam beneficiorum acceptorum defodere decet. Existimate igitur, vos omnes simul istorum puerorum tutores relictos esse et regnum, quod avus ipsis reliquit, confirmate. Neque enim mei unius patrocinium tantum ipsis prodesse poterit, quantum vestrum omnium commune auxilium. Hæc autem ideo coactus sum dicere, quia quosdam in eos conspirare cognovi, qui regnum aliis tradere volunt. Vos itaque rogo, Quirites, ut meorum etiam laborum memores, quos pro vestro imperio pertuli, qui neque parvi neque pauci sunt, sicut apud vos rei gnaros memorare non opus est, gratiam, quam pro his mihi debetis, istis infantibus referatis. Neque enim ut mihi ipsi regnum adstruam, quo tamen minime indignus essem, si id affectarem, sed ut Tarquinii agenti opem feram, ad reipublicæ administrationem accedere volui. Quare vos supplex oro, ne pupillos istos dese-

« ὀρφανοὺς ἐγκαταλιπεῖν, νῦν μὲν ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς « κινδυνεύοντας, εἰ δὲ ἡ πρώτη πεῖρα τοῖς ἐχθροῖς « αὐτῶν χωρήσει κατὰ νοῦν, καὶ ἐκ τῆς πόλεως « ἐξελαθησομένους. Ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τούτων ὡς « ἐγνωκόσιν ὑμῖν τὰ δέοντα καὶ ποιήσουσιν ὅσα προσ- « ήκει, οὐδὲν δέομαι πλείω λέγειν· ἃ δὲ παρεσκεύ- « ασμαι ποιεῖν ὑμᾶς αὐτὸς ἀγαθὰ, καὶ ὧν χάριν τὴν « ἐκκλησίαν συνεκάλεσα, ἀκούσατέ μου. Ὅσοι μὲν « ὑμῶν ὀφείλοντες ἤδη χρέα διὰ πενίαν ἀδύνατοί εἰσιν « ἀποδοῦναι, τούτοις βοηθεῖν προθυμούμενος, ἐπειδὴ « πολῖταί τέ εἰσι καὶ πολλοὺς ὑπὲρ τῆς πατρίδος « ἀνηντλήκασι πόνους, ἵνα μὴ τὴν ἰδίαν ἀφαιρεθῶσιν « ἐλευθερίαν, οἱ τὴν κοινὴν βεβαιώσαντες, ἐκ τῶν « ἐμαυτοῦ χρημάτων δίδωμι διαλύσασθαι τὰ χρέα. « Ὅσοι δ' ἂν μετὰ ταῦτα δανείσωνται, τούτους οὐκ « ἐάσω πρὸς τὰ χρέα ἀπάγεσθαι, καὶ νόμον θήσο- « μαι, μηδένα δανείζειν ἐπὶ σώμασιν ἐλευθέροις, ἱκανὸν « ἡγούμενος τοῖς δανεισταῖς τῆς οὐσίας τῶν συμ- « βαλόντων κρατεῖν. Ἵνα δὲ καὶ τὰς εἰς τὸ δη- « μόσιον γινομένας εἰσφορὰς, δι' ἃς οἱ πένητες ἐπι- « βαροῦνταί τε καὶ ἀναγκάζονται δανείσματα ποιεῖν, « κουφοτέρας εἰς τὸ λοιπὸν φέρητε, τιμήσασθαι τὰς « οὐσίας ἅπαντας κελεύσω, καὶ ἀπὸ τοῦ τιμήματος « ἕκαστον εἰσφέρειν τὸ ἐπιβάλλον, ὡς ἐν ταῖς μεγί- « σταις καὶ εὐνομωτάταις πόλεσι πυνθάνομαι γινό- « μενον, δίκαιόν τε καὶ συμφέρον τῷ κοινῷ τοῦτο « ἡγούμενος, τοὺς μὲν πολλὰ κεκτημένους πολλὰ « εἰσφέρειν, τοὺς δ' ὀλίγα ἔχοντας ὀλίγα. Δοκεῖ δέ « μοι καὶ τῆς δημοσίας γῆς, ἣν διὰ τῶν ὅπλων κτη- « σάμενοι κατέχετε, μὴ τοὺς ἀναιδεστάτους ὥσπερ νῦν « κρατεῖν, οὔτε χάριτι λαβόντας οὔτ' ὠνῇ κτησα- « μένους, ἀλλὰ τοὺς μηδένα κλῆρον ἔχοντας ὑμῶν, « ἵνα μὴ θητεύητε ὄντες ἐλεύθεροι, μηδὲ τὰς ἀλλο- « τρίας κτήσεις ἀλλὰ τὰς ἰδίας γεωργῆτε. Οὐ γὰρ « ἂν γένοιτο φρόνημα εὐγενὲς ἐν ἀνδράσιν ἀπορουμένοις « τῶν καθ' ἡμέραν ἀναγκαίων. Ὑπὲρ ἅπαντα δὲ « ταῦτα ἔγνωκα, καὶ ἴσην καὶ κοινὴν ποιεῖν τὴν πολι- « τείαν, καὶ τὰ δίκαια πᾶσι πρὸς ἅπαντας ὅμοια. « Εἰς τοῦτο γὰρ ἥκουσί τινες αὐθαδείας, ὥσθ' ὑβρίζειν « εἰς τὸ δημοτικὸν ἀξιοῦσι, καὶ μηδ' ἐλευθέρους ἡγεῖ- « σθαι τοὺς πένητας ὑμῶν. Ἵνα δὲ καὶ λαμβά- « νωσι τὰ δίκαια καὶ ὑπέχωσιν οἱ μείζους τοῖς ἐλάτ- « τοσιν ἐξ ἴσου, νόμους θήσομαι, κωλυτὰς μὲν τῆς « βίας, φύλακας δὲ τῆς δικαιοσύνης, καὶ αὐτὸς οὐ- « δένα χρόνον ἀνήσω τῆς ἁπάντων προνοούμενος ἰση- « γορίας. »

X. Τοιαῦτα λέγοντος αὐτοῦ πολὺς ἔπαινος ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἐγένετο, τῶν μὲν ὅτι πιστὸς ἦν καὶ δίκαιος περὶ τοὺς εὐεργέτας ἐπαινούντων, τῶν δὲ ὅτι φιλάνθρωπος καὶ μεγαλόψυχος εἰς τοὺς ἀπόρους, τῶν δ' ὡς μέτριος καὶ δημοτικὸς πρὸς τοὺς ταπεινοτέρους, ἁπάντων δ' ὅτι νόμιμος καὶ δίκαιος ἄρχων ἀγαπώντων τε καὶ τεθαυμακότων. Διαλυθείσης δὲ τῆς ἐκκλησίας, ταῖς ἑξῆς ἡμέραις ἀπογράφεσθαι κελεύσας τοὺς ὑπο-

« ratis, qui nunc quidam in regni amittendi periculo versantur; at, si primus conatus inimicis ex animi sententia « successerit, ex urbe etiam expellentur. Sed de his, « cum vos ipsi sciatis quid faciendum sit, atque quod « decet facturi sitis, pluribus me agere non oportet. « Quæ autem beneficia in vos conferre statuerim, et qua « de caussa concionem convocarim, nunc ex me audite. « Quotquot de vobis ære alieno gravati propter inopiam « solvendo non sunt, his ego succurrere paratus, quia « cives Romani sunt, et multos pro patria labores tolerarunt, ne sua libertate priventur ii, qui communem « stabiliverunt, de meis facultatibus pecuniam dabo ut « æs alienum solvant : qui vero in posterum pecuniam « a feneratoribus accipient, hos non patiar propter æs « alienum in vincula abduci, sed legem feram, ne quis « fenerator in corpora libera ius habeat, satis esse existimans feneratoribus si bona debitorum possideant. « Ut autem et tributa, quæ in ærarium conferuntur, quibus pauperes gravantur et coguntur fenore pecunias « sumere, levius in posterum feratis, volo omnium bona « censeri, et unumquemque pro censu facultatum suarum « portionem conferre, quemadmodum in maximis optimeque institutis civitatibus fieri audio. Iustum enim et « reipublicæ utile hoc ipsum existimo, ut qui multa « possident multa conferant, qui vero tenuibus sunt facultatibus pauca. Placetque mihi agrum publicum, « quem armis partum possidetis, non ab impudentissimo « quoque, ut nunc fit, neque dono acceptum neque pretio « comparatum occupari, sed ab iis vestrum, qui nullam « adhuc agri portionem habent : ne, quamvis liberis sitis, « serviatis, neve alienos fundos sed vestros colatis. Nihil « enim generosi sapere possunt, qui rerum ad victum « quotidianum necessariarum inopia laborant. Præcipue « vero decrevi ius civium æquare, ut omnes inter se « æquo iure in iudiciis certare possint. Eo enim arrogantiæ quidam progressi sunt, ut non dubitent plebeios contumeliis insectari, et ne liberos quidem ducere eos, qui vestrum pauperes sunt. Ut igitur potentiores pari iure cum inferioribus disceptent, leges « feram, quæ pariter vim omnem prohibebunt, et iustitiæ « custodes erunt : et ipse nunquam omnium liberam « et æquam dicendi potestatem diligenter tueri desinam. »

X. Hæc dum dicit, a tota concione multis laudibus extollebatur, aliis laudantibus fidem et iustitiam in bene de se meritos, aliis humanitatem et magnanimitatem in pauperes, aliis moderationem et populare studium in humiliores, omnibus vero æquitatem et iustitiam viri amplectentibus et admirantibus. Dimissa autem concione, sequentibus diebus cum iussisset in tabulas referri no-

χρέους, ὅσοι τὴν πίστιν ἀδύνατοι ἦσαν φυλάττειν, τίσιν ὀφείλουσι καὶ πόσον ἕκαστος, ἐπειδὴ τὰς ἀπογραφὰς ἔλαβε, τραπέζας θεὶς ἐν ἀγορᾷ, πάντων ὁρώντων, ἀπηρίθμει τοῖς δανεισταῖς τὰ χρέα. Ταῦτα διαπραξάμενος, ἐξέθηκεν ἐν φανερῷ διάταγμα βασιλικὸν, ἐκχωρεῖν τῆς δημοσίας τοὺς καρπουμένους τε καὶ διακατέχοντας αὐτὴν ἐν ὡρισμένῳ τινὶ χρόνῳ, καὶ τοὺς οὐδένα κλῆρον ἔχοντας τῶν πολιτῶν πρὸς ἑαυτὸν ἀπογράφεσθαι· νόμους τε συνέγραφεν, ἐκ τῶν ἀρχαίων καὶ παρημελημένων ἀνανεούμενος, οὓς Ῥωμύλος τ' εἰσηγήσατο καὶ Νομᾶς Πομπίλιος, οὓς δὲ αὐτὸς καθιστάμενος. Ταῦτα δὲ αὐτοῦ πολιτευομένου χαλεπῶς ἔφερον οἱ πατρίκιοι, καταλυομένην τὴν δυναστείαν τῆς βουλῆς ὁρῶντες, καὶ λογισμοὺς οὐκέτι τοὺς αὐτοὺς, ἀλλ' ἐναντίους τοῖς προτέροις ἐλάμβανον. Ἐν ἀρχαῖς μὲν γὰρ ὥρμησαν ἀφελέσθαι τὴν παράνομον αὐτοῦ δυναστείαν ἀποδείξαντες μεσοβασιλεῖς, καὶ δι' ἐκείνων ἑλέσθαι τὸν κατὰ νόμους ἕξοντα τὴν ἀρχήν· τότε δὲ στέργειν ἐπὶ τοῖς παροῦσιν ᾤοντο δεῖν καὶ μηδὲν πολυπραγμονεῖν. Εἰσῄει γὰρ αὐτοῖς λογισμὸς, ὅτι τῆς μὲν βουλῆς, ὃν αὐτὴ προῃρεῖτο, παραγούσης ἐπὶ τὰ πράγματα ὁ δῆμος ἐναντιώσεται, τὴν ψῆφον ἀναλαβών· ἐὰν δ' ἐπὶ τῷ δήμῳ ποιήσωσι τὴν τοῦ βασιλέως αἵρεσιν, ἅπασαι τὸν Τύλλιον ψηφοφορήσουσιν αἱ φρᾶτραι, καὶ περίεσται τῷ ἀνδρὶ τὸ δοκεῖν κατὰ νόμους ἄρχειν. Ἔδοξεν οὖν αὐτοῖς ἄμεινον εἶναι κλέπτοντα τὴν ἀρχὴν τὸν ἄνδρα καὶ παρακρουόμενον τοὺς πολίτας μᾶλλον, ἢ πείσαντα καὶ φανερῶς λαβόντα κατέχειν. Ἀλλ' οὐδὲν αὐτοῖς ἐγένετο προὔργου τῶν λελογισμένων· οὕτω κατεστρατήγησεν αὐτοὺς ὁ Τύλλιος, καὶ κατέσχε τὴν βασιλείαν ἀκόντων ἐκείνων. Κατασκευάσας γὰρ ἐκ πολλοῦ φήμας λέγεσθαι κατὰ τὴν πόλιν, ὡς ἐπιβουλευόντων αὐτῷ τῶν πατρικίων, προῆλθεν εἰς τὴν ἀγορὰν, ἐσθῆτα πιναρὰν περιβεβλημένος καὶ κατηφὴς, συνούσης αὐτῷ καὶ τῆς μητρὸς Ὀκρισίας, καὶ τῆς Ταρκυνίου γυναικὸς Τανακυλίδος, καὶ τῆς συγγενείας τῆς βασιλικῆς ὅλης. Ὄχλου δὲ συνδραμόντος πολλοῦ πρὸς τὸ παράδοξον τῆς ὄψεως, ἐκκλησίαν συγκαλέσας, παρῆλθεν ἐπὶ τὸ βῆμα καὶ διεξῆλθε τοιοῦτόν τινα λόγον.

XI. « Οὐκέτι μοι περὶ τῶν Ταρκυνίου παίδων μόνον « ὁ κίνδυνός ἐστιν, ἵνα μηδὲν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν δεινὸν « πάθωσιν, ἀλλ' ἤδη καὶ περὶ τῆς ἐμῆς ψυχῆς δέος « ἐπεισέρχεται, μὴ πικρὰς ἀμοιβὰς τῆς δικαιοσύνης « ἀπολάβω. Ἐπιβουλεύομαι γὰρ ὑπὸ τῶν πατρικίων, « καὶ μεμήνυνταί μοί τινες ἐξ αὐτῶν, ἀποκτεῖναί με « συνομνύμενοι, ἀδίκημα μὲν οὐδὲν οὔτε μεῖζον οὔτ' « ἔλαττον ἔχοντες ἐγκαλεῖν, ὧν δὲ τὸν δῆμον εὖ πε« ποίηκα καὶ παρεσκεύασμαι ποιεῖν, ἀχθόμενοί τε « καὶ ἀναξιοπαθοῦντες· οἱ δανεισταὶ μὲν, ὅτι τοὺς « πένητας ὑμῶν οὐκ εἴασα τὴν ἐλευθερίαν ἀφαιρεθῆναι « πρὸς τὰ χρέα ὑπ' αὐτῶν ἀπαχθέντας· οἱ δὲ κατανο« σφιζόμενοι τὰ δημόσια καὶ κατέχοντες, ἣν ὑμεῖς δι' « αἵματος ἐκτήσασθε γῆν ἐκλιπεῖν ἀναγκαζόμενοι,

mina obæratorum, quotquot fidem creditoribus servare non poterant, et quantum unusquisque *deberet*: postquam nomina et debita in tabulis descripta accepit, mensis in foro positis, in omnium conspectu creditoribus pecuniam dinumeravit. His peractis, palam proposuit regium edictum, ut intra certum tempus omnes qui agro publico fruerentur, eumque privatim possiderent, inde cederent; et eorum civium, qui nullam agri portionem haberent, nomina ad se deferrentur; atque leges, tum vetustate iam neglectas, quarum Romulus et Numa Pompilius auctores fuerant, iterum conscripsit, tum alias novas ipse tulit. Hanc vero reipublicæ administrandæ rationem patricii iniquo animo ferebant, quia senatus potentiam hoc modo tolli videbant, nec eadem amplius consilia, sed superioribus contraria ceperunt. Principio enim principatum, quem contra leges occupaverat, ei eripere et interreges creare et per illos eligere regem legitimum in animo habuerant; tunc vero in præsenti rerum statu adquiescendum et nihil novi moliendum arbitrabantur. Venit enim eis in mentem fore ut, si senatus aliquem reipublicæ gubernaculis admovisset, quem ipse elegisset, plebs in ferendis suffragiis ei adversaretur; si vero populi arbitrio permisissent regem creare quem vellet, Tullius omnium *tribuum* suffragiis crearetur: atque ita illi contingeret ut legitime regnare videretur. Itaque eis visum est satius esse Tullium regnum per fraudem occupatum potius quam aperte acceptum, et civibus potius deceptis quam persuasis retinere. Sed nihil eorum quæ secum cogitarant eis ex sententia cessit: adeo callidis artibus Tullius eos elusit, et illis invitis regnum adeptus est. Cum enim iam multo ante curasset rumores per urbem spargi, quasi patricii sibi insidiarentur, in forum prodiit, veste sordida et mæstus, comitante matre Ocrisia et Tanaquile, Tarquinii uxore, et omnibus regiis cognatis. Cum autem ingens turba eo confluxisset ob inopinatum spectaculum, convocata concione tribunal conscendit, et talem habuit orationem.

XI. « Non amplius, Quirites, solis Tarquinii liberis « periculum imminet, ne quid damni ab inimicis ac« cipiant, sed etiam me ipsam metus iam subit, ne triste « aliquod pro mea iustitia præmium accipiam. Insidiis « enim a patriciis appetor, et indicatum est mihi aliquot « ex illis in mortem meam coniurasse, cum tamen nulla « iniuria aut graviore aut leviore se a me affectos con« queri possint: sed quod de plebe bene sum meritus « et merebor, id iniquo animo ferunt et indignum facinus « se perpeti putant: feneratores quidem, quod pauperes « de vobis raptos in vincla libertate ab illis spoliari « non passus sum: deprædatores vero Reipublicæ, qui

« ὥσπερ τὰ πατρῷα ἀποστερούμενοι, καὶ οὐ τἀλλότρια « ἀποδιδόντες· οἱ δ' ἀνειμένοι τῶν εἰσφορῶν τῶν εἰς « τοὺς πολέμους, εἰ τιμήσασθαι τοὺς βίους ἀναγκα« σθήσονται, καὶ ἀπὸ τῶν τιμημάτων τὰς εἰσφορὰς « συνεισφέρειν· κοινῇ δὲ σύμπαντες, ὅτι κατὰ νόμους « γεγραμμένους ἐθισθήσονται ζῆν, τὰ δίκαια ἐξ ἴσου δι« δόντες ὑμῖν καὶ λαμβάνοντες, ἀλλ' οὐχ ὥσπερ ἀρ« γυρωνήτοις παραχρήσονται τοῖς πένησιν, ὃ ποιοῦσι « νῦν. Καὶ ταῦτα δὴ τὰ ἐγκλήματα συνενέγκαντες « εἰς τὸ κοινὸν, βεβούλευνταί τε καὶ συνομωμόκασι « κατάγειν τοὺς φυγάδας, καὶ τοῖς Μαρκίου παισὶ τὴν « βασιλείαν ἀποδιδόναι, οὓς ὑμεῖς Ταρκύνιον ἀποκτεί« ναντας τὸν βασιλέα ὑμῶν, ἄνδρα χρηστὸν καὶ φι« λόπολιν, καὶ τηλικοῦτο διαπραξαμένους ἄγος τάς « τε δίκας ἐρήμους ἐκλιπόντας καὶ φυγῆς ἑαυτοῖς τι« μησαμένους, πυρὸς καὶ ὕδατος εἴργειν ἐψηφίσα« σθε. Ἔμελλόν τε, εἰ μὴ πρότερον ἐμοὶ περὶ τού« των ἐγένετο μήνυσις, ξενικὴν δύναμιν ἐπαγόμενοι « νυκτὸς ἔτι πολλῆς κατάγειν εἰς τὴν πόλιν τοὺς φυ« γάδας. Τὰ μετὰ ταῦτα πάντες ἴστε δήπου, κἂν « ἐγὼ μὴ λέγω, ὅτι Μάρκιοι συλλαμβανόντων αὐτοῖς « τῶν πατρικίων κατασχόντες τὰ πράγματα δίχα πό« νου, πρῶτον μὲν ἐμὲ τὸν φύλακα τῶν βασιλέων καὶ « τὰς κατ' αὐτῶν ἐπιτελεσάμενον δίκας ἔμελλον « ἀναρπάσεσθαι, ἔπειτα ταυτὶ τὰ παιδία, καὶ τοὺς « ἄλλους συγγενεῖς τε καὶ φίλους Ταρκυνίου πάν« τας ἀρεῖσθαι· γυναῖκας δ' ἡμῶν καὶ μητέρας καὶ « θυγατέρας, καὶ πᾶν τὸ θῆλυ γένος ἐν ἀνδραπό« δων ποιήσασθαι λόγῳ, πολὺ τὸ θηριῶδες ἔχοντες ἐν « τῇ φύσει καὶ τυραννικόν. Εἰ μὲν οὖν καὶ ὑμῖν « ταῦτα βουλομένοις ἐστὶν, ὦ δημόται, τοὺς μὲν ἀν« δροφόνους κατάγειν καὶ βασιλεῖς ἀποδεικνύναι, τοὺς « δὲ τῶν εὐεργετῶν παῖδας ἐξελαύνειν, καὶ τὴν ὑπὸ « τοῦ πάππου καταλειφθεῖσαν ἀρχὴν ἀφαιρεῖσθαι, « στέρξομεν τὴν τύχην. Ἀλλὰ πρὸς ἁπάντων τε « θεῶν καὶ δαιμόνων, ὅσοι τὸν ἀνθρώπινον ἐποπ« τεύουσι βίον, ἱκέται πάντες ὑμῶν γινόμενοι σὺν « γυναιξί τε καὶ τέκνοις, ἀντὶ πολλῶν μὲν ὧν Ταρ« κύνιος ὁ τῶν παιδίων πάππος εὖ ποιῶν ὑμᾶς διετέ« λεσεν, ἀντὶ πολλῶν δὲ ὧν αὐτὸς ἐγὼ κατὰ τὴν « ἐμαυτοῦ δύναμιν ἐγενόμην ὑμῖν χρήσιμος, ἀξιοῦμεν « ὑμᾶς μίαν ἡμῖν δοῦναι ταύτην δωρεὰν, φανερὰν « ποιῆσαι τὴν ὑμῶν αὐτῶν γνώμην. Εἰ γὰρ ἑτέρους « τινὰς ἀξιονικοτέρους ἡμῶν ὑπειλήφατε εἶναι ταύτης « τῆς τιμῆς τυγχάνειν, τὰ μὲν παιδία οἰχήσεται τὴν « πόλιν ὑμῶν καταλιπόντα καὶ ἡ ἄλλη Ταρκυνίου « συγγένεια· ἐγὼ δ' ἕτερόν τι βουλεύσομαι γενναιότε« ρον ὑπὲρ ἐμαυτοῦ· βεβίωται γὰρ ἤδη μοι καὶ πρὸς « ἀρετὴν καὶ πρὸς εὐδοξίαν ἀποχρώντως, καὶ οὐκ ἂν « ἀξιώσαιμι τῆς παρ' ὑμῶν εὐνοίας ψευσθεὶς, ἣν ἀντὶ « παντὸς εἱλόμην ἀγαθοῦ, ζῆν αἰσχρῶς ἐν ἄλλοις « τισί. Παραλάβετε δὴ τὰς ῥάβδους καὶ δότε, εἰ « βούλεσθε, τοῖς πατρικίοις· ἐγὼ δ' ὑμῖν οὐκ ἐνοχλήσω « παρών. »

« occupant agrum vestro sanguine quæsitum, quia eo « cedere coguntur, quasi patrimonio suo fraudarentur « neque alienam reddere cogerentur : immunes tribu« torum, quia cogentur fortunas suas in censum referre, « et pro earum censu tributa conferre. Communis vero « omnium dolor est, quod ex legibus scriptis vivere « assuescent, pari iure vobiscum disceptantes ; nec, quod « nunc faciunt, pauperibus tanquam mancipiis abu« tentur. Itaque his de caussis, communicato inter se « consilio, coniurarunt exsules reducere et Marcii filiis « regnum restituere, quibus vos, quod Tarquinium ves« trum regem interfecerint, virum probum et rei pu« blicæ amantem, et tantum piaculum commiserint, ci« tatique iudicium deseruerint, et in exsilium voluntarium « abierint, igni et aqua interdixistis. Nisi autem res « mihi mature indicata fuisset, externis copiis accitis, « nocte intempesta in urbem exsules reducturi erant. « Cetera vos omnes intelligitis, vel me tacente : *nimirum* « futurum fuisse ut Marcii, patriciorum auxilio sine « ullo labore rerum potiti, primum me regiorum filio« rum tutorem, qui eos in ius vocavi, corriperent ; deinde « istos pueros et reliquos cognatos, et omnes amicos « Tarquinii interficerent ; uxores vero nostras et matres « et filias, et omnem muliebrem sexum, mancipiorum « loco haberent, quia homines sunt natura valde ferina « et tyrannica. Si igitur, Quirites, vobis quoque placet, « ut homicidæ reducantur et reges creentur, et filii vi« rorum optime de vobis meritorum expellantur et « avito regno fraudentur, hanc fortunam feremus. Sed « per omnes et deos et genios, quibus curæ sunt res mor« talium, nos omnes cum uxoribus et liberis supplices « vos oramus, ut pro multis beneficiis, quæ Tarqui« niis istorum puerorum avus in vos perpetuo contulit, « et pro multis meis officiis, quibus quantum in me fuit, « vestris commodis studui, nobis hanc unam gratiam re« feratis, ut vestram hisce de rebus sententiam aperte « declaretis. Si quos enim alios digniores nobis iudi« catis, qui istum honorem consequantur, pueri isti et « reliqui Tarquinii cognati urbe vestra excedent eamque « deserent, at ego mihi aliter consulam : satis enim iam « et ad virtutem et ad gloriam vixi, neque vestra be« nevolentia frustratus, quam omnibus bonis antepono, « apud alios quospiam turpiter vivere vellem. Accipite « igitur fasces, et si vultis patriciis date : ego vero mea « præsentia negotium nullum vobis facessam. »

XII. Ταῦτα λέγοντος αὐτοῦ καὶ καταβαίνειν οἵου τε ὄντος ἀπὸ τοῦ βήματος, κραυγή τε παρὰ πάντων ἐξαίσιος ἐγένετο καὶ δεήσεις μεμιγμέναι δάκρυσιν, ἵνα μένῃ τε καὶ διακατέχῃ τὰ πράγματα μηδένα δεδοικώς. Ἔπειτα ἐγκέλευστοί τινες διειληφότες τὴν ἀγορὰν, βασιλέα ποιεῖν αὐτὸν ἐβόων, καὶ συγκαλεῖν τὰς φράτρας ἠξίουν καὶ ψῆφον ᾔτουν. Ἀρξαμένων δὲ τούτων, εὐθὺς ὁ δῆμος ἅπας ἐπὶ τῆς αὐτῆς προαιρέσεως ἐγεγόνει. Τοῦτο καταμαθὼν ὁ Τύλλιος οὐκέτι παρῆκε τὸν καιρὸν, ἀλλὰ πολλὰς αὐτοῖς εἰδέναι φήσας χάριτας, ὅτι μέμνηνται τῶν εὐεργεσιῶν, καὶ ἔτι πλείονα ὑποσχόμενος ἀγαθὰ ποιήσειν, ἐὰν αὐτὸν ἀποδείξωσι βασιλέα, προεῖπεν ἡμέραν ἀρχαιρεσιῶν, εἰς ἣν ἐκέλευσε καὶ τοὺς ἐκ τῶν ἀγρῶν ἅπαντας παρεῖναι. Συνελθόντος δὲ τοῦ δήμου, καλῶν τὰς φράτρας, κατὰ μίαν ἀνεδίδου τὰς ψήφους. Ἁπάσαις δὲ ταῖς φράτραις κριθεὶς τῆς βασιλείας ἄξιος, παραλαμβάνει τότε τὴν ἀρχὴν παρὰ τοῦ δημοτικοῦ πλήθους, πολλὰ χαίρειν τῇ βουλῇ φράσας, ἣν οὐκ ἠξίωσεν ἐπικυρῶσαι τὰ τοῦ δήμου κρίματα, ὥσπερ αὐτῇ ποιεῖν ἔθος ἦν. Τοῦτον δὴ τὸν τρόπον ἐπὶ τὴν βασιλείαν παρελθὼν, πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων πολιτευμάτων εἰσηγητὴς ἐγένετο, μέγαν δὲ καὶ λόγου ἄξιον ἐπολέμησε πρὸς Τυρρηνοὺς πόλεμον. Ποιήσομαι δὲ περὶ τῶν πολιτευμάτων αὐτοῦ πρῶτον τοὺς λόγους.

XIII. Εὐθὺς ἅμα τῷ παραλαβεῖν τὴν ἀρχὴν, διένειμε τὴν δημοσίαν χώραν τοις θητεύουσι Ῥωμαίων. Ἔπειτα τοὺς νόμους τούς τε συναλλακτικοὺς καὶ τοὺς περὶ τῶν ἀδικημάτων ἐπεκύρωσε ταῖς φράτραις· ἦσαν δὲ πεντήκοντά που μάλιστα τὸν ἀριθμὸν, ὧν οὐδὲν δέομαι μεμνῆσθαι κατὰ τὸ παρόν. Τῇ τε πόλει προσέθηκε δύο λόφους, τόν τε Οὐιμινάλιον καλούμενον καὶ τὸν Ἐσκυλῖνον, ὧν ἑκάτερος ἀξιολόγου πόλεως ἔχει μέγεθος, καὶ διένειμεν αὐτοὺς τοῖς ἀνεστίοις Ῥωμαίων οἰκίας κατασκευάσασθαι ἐνταῦθα, καὶ αὐτὸς ἐποιήσατο τὴν οἴκησιν ἐν τῷ κρατίστῳ τῆς Ἐσκυλίας τόπῳ. Οὗτος ὁ βασιλεὺς τελευταῖος ηὔξησε τὸν περίβολον τῆς πόλεως, τοὺς δύο τοῖς πέντε προσθεὶς λόφοις, ὀρνιθευσάμενός τε, ὡς νόμος ἦν, καὶ τἆλλα τὰ πρὸς θεοὺς ὅσια διαπραξάμενος. Προσωτέρω δὲ οὐκέτι προῆλθεν ἡ κατασκευὴ τῆς πόλεως, οὐκ ἐῶντος, ὥς φασι, τοῦ δαιμονίου· ἀλλ' ἔστιν ἅπαντα τὰ περὶ τὴν πόλιν οἰκούμενα χωρία, ὄντα πολλὰ καὶ μεγάλα, γυμνὰ καὶ ἀτείχιστα, καὶ ῥᾷστα πολεμίοις ἐλθοῦσιν ὑποχείρια γενέσθαι· καὶ εἰ μὲν εἰς ταῦτά τις ὁρῶν τὸ μέγεθος ἐξετάζειν βουλήσεται τῆς Ῥώμης, πλανᾶσθαί τε ἀναγκασθήσεται, καὶ οὐχ ἕξει βέβαιον σημεῖον οὐδὲν, ᾧ διαγνώσεται μέχρι τοῦ προβαίνουσα ἔτι πόλις ἐστὶ, καὶ πόθεν ἄρχεται μηκέτι εἶναι πόλις· οὕτω συνύφανται τὸ ἄστυ τῇ χώρᾳ καὶ εἰς ἄπειρον ἐκμηκυνομένης πόλεως ὑπόληψιν τοῖς θεωμένοις παρέχεται. Εἰ δὲ τῷ τείχει τῷ δυσευρέτῳ μὲν ὄντι διὰ τὰς περιλαμβανούσας αὐτὸ πολλαχόθεν οἰκήσεις, ἴχνη δέ τινα φυλάττοντι κατὰ πολλοὺς τόπους τῆς

XII. Hæc eo dicente et de tribunali descendere iam parante, clamorem ingentem omnes sustulerunt, eumque precari cum lacrimis cœperunt ut maneret, et neminem metuens reipublicæ gubernacula retineret. Deinde quidam subornati in variis fori partibus vociferabantur eum regem creandum, et petebant ut curiæ convocarentur, et postulabant ut in suffragia mitterentur. A quibus initio facto, mox plebs universa in eandem sententiam inclinavit. Hac re cognita, Tullius non amplius talem occasionem elabi passus est; sed, cum magnam se illis habere gratiam dixit, quod beneficiorum acceptorum essent memores, longe plura pollicitus, si se regem creassent, et diem comitiorum indixit, ad quam etiam omnes ex agris venire iussit. Cum igitur populus curiatim convenisset, singulis curiis suffragia distribuit. Omnium autem suffragiis regno dignus iudicatus a plebe regnum accepit, patribus conscriptis valere iussis, quos plebisciti auctores fieri ut facere solebant noluit. Hoc igitur modo regno potitus, præter multa alia, quæ in republica præclare instituit, magnum etiam et memorabile bellum cum Etruscis gessit. Sed primum de rebus quas in reipublicæ administratione egit, mentionem faciam.

XIII. Statim simulatque imperium adeptus est, agrum publicum divisit civibus Romanis, qui ob egestatem aliis mercede serviebant; deinde leges de contractibus et iniuriis tulit, quas curiatis comitiis ratas fecit. Erant autem quinquaginta, quarum mentionem facere nunc quidem non opus est. Urbi addidit duos colles, Viminalem et Esquilinum, quorum uterque est iustæ urbis magnitudine, eosque divisit civibus Romanis, qui sine laribus erant, ut ibi ædes ædificarent, et ipse quoque ibi sedes suas posuit in editissimo Esquiliarum loco. Hic rex postremus urbis ambitum auxit, additis duobus his collibus ad quinque illos superiores, auspicato et re divina, ut mos ferebat, rite peracta. Ulterius autem urbis ambitus non processit, deo, ut aiunt, non permittente: sed omnia suburbia, quæ longe lateque patent, penitus nuda et immunita sunt, et ab hostibus facillime in potestatem redigi possunt; et si quis hæc adspiciens Romæ amplitudinem colligere velit, procul dubio falletur, neque certum ullum signum habebit, quo dignoscat quousque urbs progrediatur, et ubi urbs esse desinat: adeo cum urbanis ædificiis ipsa suburbia nexu quodam perpetuo cohærent, et spectatoribus urbis in infinitam longitudinem porrectæ *speciem et* opinionem præbent. Quod si vero quis amplitudine murorum, qui inventu quidem difficiles sunt ob multa ædificia cohærentia et undique exstructa, sed multis in locis vestigia veteris structuræ

ἀρχαίας κατασκευῆς, βουληθείη μετρεῖν αὐτὴν κατὰ τὸν Ἀθηνῶν κύκλον, τὸν περιέχοντα τὸ ἄστυ, οὐ πολλῷ τινι μείζων ὁ τῆς Ῥώμης ἂν αὐτῷ φανείη κύκλος. Ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τοῦ μεγέθους τε καὶ κάλλους τῆς πόλεως, ὡς κατὰ τὴν ἐμὴν εἶχεν ἡλικίαν, ἕτερος ἔσται τῇ διηγήσει καιρὸς ἐπιτηδειότερος.

XIV. Ὁ δὲ Τύλλιος, ἐπειδὴ τοὺς ἑπτὰ λόφους ἑνὶ τείχει περιέλαβεν, εἰς τέτταρας μοίρας διελὼν τὴν πόλιν, καὶ θέμενος ἐπὶ τῶν λόφων ταῖς μοίραις τὰς ἐπικλήσεις, τῇ μὲν Παλατίνην, τῇ δὲ Σοβωράνην, τῇ δὲ τρίτῃ Κολλίνην, τῇ δὲ τετάρτῃ τῶν μοιρῶν Ἐσκυλίνην, τετράφυλον ἐποίησε τὴν πόλιν εἶναι τρίφυλον οὖσαν τέως, καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἔταξε, τοὺς ἐν ἑκάστῃ μοίρᾳ τῶν τεττάρων οἰκοῦντας, ὥσπερ κωμήτας μήτε μεταλαμβάνειν ἑτέραν οἴκησιν, μήτ' ἄλλοσέ ποι συντελεῖν, τάς τε καταγραφὰς τῶν στρατιωτῶν καὶ τὰς εἰσπράξεις τῶν χρημάτων, τὰς γινομένας εἰς τὰ στρατιωτικὰ καὶ τὰς ἄλλας χρείας, ἃς ἕκαστον ἔδει τῷ κοινῷ παρέχειν, οὐκέτι κατὰ τὰς τρεῖς φυλὰς τὰς γενικάς, ὡς πρότερον, ἀλλὰ κατὰ τὰς τέτταρας τὰς τοπικάς, τὰς ὑφ' ἑαυτοῦ διαταχθείσας, ἐποιεῖτο, ἡγεμόνας ἐφ' ἑκάστης ἀποδείξας συμμορίας, ὥσπερ φυλάρχους ἢ κωμάρχας, οἷς προσέταξεν εἰδέναι ποίαν οἰκίαν ἕκαστος οἰκεῖ. Ἔπειτα κατὰ πάντας ἐκέλευσε τοὺς στενωποὺς [ἱερὰ] ἐγκατασκευασθῆναι καλιάδας ὑπὸ τῶν γειτόνων ἥρωσι προνωπίοις, καὶ θυσίας αὐτοῖς ἐνομοθέτησεν ἐπιτελεῖσθαι καθ' ἕκαστον ἐνιαυτόν, πελάνους εἰσφερούσης ἑκάστης οἰκίας. Τοῖς δὲ τὰ περὶ τῶν γειτόνων ἱερὰ συντελοῦσιν ἐν τοῖς προνωπίοις οὐ τοὺς ἐλευθέρους, ἀλλὰ τοὺς δούλους ἔταξε παρεῖναί τε καὶ συνιερουργεῖν, ὡς κεχαρισμένης τοῖς ἥρωσι τῆς τῶν θεραπόντων ὑπηρεσίας· ἣν ἔτι καὶ καθ' ἡμᾶς ἑορτὴν ἄγοντες, Ῥωμαῖοι διετέλουν ὀλίγαις ὕστερον ἡμέραις τῶν Κρονίων, σεμνὴν ἐν τοῖς πάνυ καὶ πολυτελῆ, Κομπιτάλια προσαγορεύοντες αὐτὴν ἐπὶ τῶν στενωπῶν· κομπίτους γὰρ τοὺς στενωποὺς καλοῦσι· καὶ φυλάττουσι τὸν ἀρχαῖον κόσμον ἐπὶ τῶν ἱερῶν διὰ τῶν θεραπόντων τοὺς ἥρωας ἱλασκόμενοι, καὶ ἅπαν τὸ δοῦλον ἀφαιροῦντες αὐτῶν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἵνα τῇ φιλανθρωπίᾳ ταύτῃ τιθασσευόμενοι μέγα τι καὶ σεμνὸν ἐχούσῃ χαριέστεροι γίνωνται περὶ τοὺς δεσπότας, καὶ τὰ λυπηρὰ τῆς τύχης ἧττον βαρύνωνται.

XV. Διεῖλε δὲ καὶ τὴν χώραν ἅπασαν, ὡς μὲν Φάβιός φησιν, εἰς μοίρας ἕξ τε καὶ εἴκοσιν, ἃς καὶ αὐτὰς καλεῖ φυλάς, καὶ τὰς ἀστικὰς προστιθεὶς αὐταῖς τέτταρας, τριάκοντα φυλὰς ἀμφοτέρων ἐπὶ Τυλλίου τὰς πάσας γενέσθαι λέγει· ὡς δὲ Οὐεννώνιος ἱστόρηκεν, εἰς μίαν τε καὶ τριάκοντα, ὥστε σὺν ταῖς κατὰ τὴν πόλιν οὔσαις ἐκπεπληρῶσθαι τὰς ἔτι καὶ εἰς ἡμᾶς ὑπαρχούσας τριάκοντα καὶ πέντε φυλάς· Κάτων μέντοι τούτων ἀξιοπιστότερος ὤν, οὐχ ὁρίζει τῶν μοιρῶν τὸν ἀριθμόν. Διελὼν δ' οὖν ὁ Τύλλιος εἰς ὁπόσας δήποτε μοίρας τὴν γῆν, κατὰ τοὺς ὀρεινοὺς καὶ πολὺ

servant, voluerit ipsam metiri et cum Athenarum ambitu conferre, certe non multo Romæ ambitus maior apparebit. Sed de magnitudine et pulchritudine urbis, quæ quidem mea ætate erat, alio loco commodius agam.

XIV. Ceterum Tullius, postquam septem colles uno muro complexus est, in quatuor regiones urbem divisit, et ab ipsis collibus unamquamque nominavit: primam Palatinam, secundam Suburanam, tertiam Collatinam, quartam Esquilinam: effecitque ut urbs quatuor tribus haberet, quæ ad id usque tempus tres tantum habuerat: et iussit eos, qui in unaquaque illarum quatuor regionum habitarent tamquam pagani, neque alio sedes transferre, neque alibi tributa conferre, et militum delectus et tributorum in usus bellicos descriptio, et si quæ alia rei publicæ præstare munera oporteret, non ex illis tribus gentiliciis tribubus, ut antea, sed ex his quatuor secundum regiones a se digestis, ordinabat, unicuique regioni ducibus præpositis, tanquam tribuum vel pagorum magistris, quibus mandavit ut scirent quod esset uniuscuiusque domicilium: deinde per omnia compita iussit a vicinis laribus propitiis sacella exstrui, et lege statuit ut quotannis sacrificia illis fierent, singulis familiis liba offerentibus. Illis vero, qui pro vicinis sacra facerent in compitis, non homines ingenuos, sed servos adesse statuit, qui illos in sacris faciendis adiuvarent, quod famulorum ministerium laribus esset gratius. Hunc diem festum Romani ad mea usque tempora celebrabant, paucis post Saturnalia diebus, cum primis sacrum et sumptuosum, Compitalia a compitis eum vocantes: στενωποὺς enim compita appellant: et servant priscum ritum in sacris, siquidem laribus per servos operantur, omni servitutis indicio illis per eos dies adempto ut, huius humanitatis magna et honorifica specie deliniti, dominos suos cariores habeant et fortunæ inclementiam lenius ferant.

XV. Divisit etiam totum agrum, ut Fabius quidem ait, in partes viginti sex, quas et ipsas tribus appellat, ita ut quatuor urbanis ad illas additis, triginta utriusque generis tribus a Tullio institutas esse tradat; sicut Vennonius vero narrat in tribus triginta et unam, ut urbanis additis triginta quinque quæ nunc sunt efficiantur; Cato vero his locupletior testis tribuum numerum non reddit. Tullius igitur, diviso agro in quotcunque partes, in collibus, qui

τὸ ἀσφαλὲς τοῖς γεωργοῖς παρέχειν δυνησομένους ὄχθους κρησφύγετα κατεσκεύασεν, Ἑλληνικοῖς ὀνόμασιν αὐτὰ καλῶν Πάγους, ἔνθα συνέφευγον ἐκ τῶν ἀγρῶν ἅπαντες, ὁπότε γένοιτο πολεμίων ἔφοδος, καὶ τὰ πολλὰ διενυκτέρευον ἐνταῦθα. Ἄρχοντες δὲ καὶ τούτων ἦσαν, οἷς ἐπιμελὲς ἐγίνετο τά τ' ὀνόματα τῶν γεωργῶν εἰδέναι, τῶν συντελούντων εἰς τὸν αὐτὸν πάγον, καὶ τὰς κτήσεις, ἐν αἷς ὁ βίος αὐτῶν ἦν· καὶ ὁπότε χρεία γένοιτο, ἐπὶ τὰ ὅπλα τοὺς χωρίτας καλεῖν ἢ χρημάτων εἰσφορὰς κατ' ἄνδρα ἐκλέγειν, οὗτοι τά τε σώματα συνῆγον καὶ τὰ χρήματα εἰσέπραττον. Ἵνα δὲ καὶ τούτων ἡ πληθὺς μὴ δυσεύρετος, ἀλλ' εὐλόγιστος ᾖ καὶ φανερὰ, βωμοὺς ἐκέλευσεν αὐτοῖς ἱδρύσασθαι θεῶν ἐπισκόπων τε καὶ φυλάκων τοῦ πάγου, οὓς ἔταξε θυσίαις κοιναῖς γεραίρειν καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἅμα συνερχομένους, ἑορτήν τινα καὶ ταύτην ἐν τοῖς πάνυ τιμίαν καταστησάμενος, τὰ καλούμενα Παγανάλια· καὶ νόμους ὑπὲρ τῶν ἱερῶν τούτων, οὓς ἔτι διὰ φυλακῆς ἔχουσι Ῥωμαῖοι, συνέγραψεν. Εἰς δὲ τὴν θυσίαν ταύτην καὶ τὴν σύνοδον ἅπαντας ἐκέλευσε τοὺς ὁμοπάγους κατὰ κεφαλὴν ὡρισμένον νόμισμά τι συνεισφέρειν, ἕτερον μέν τι τοὺς ἄνδρας, ἕτερον δέ τι τὰς γυναῖκας, ἄλλο δέ τι τοὺς ἀνήβους· ἐξ οὗ συναριθμηθέντος ὑπὸ τῶν ἐφεστηκότων τοῖς ἱεροῖς φανερὸς ὁ τῶν ἀνθρώπων ἀριθμὸς ἐγίνετο κατὰ γένη τε καὶ καθ' ἡλικίας. Ὡς δὲ Πείσων Λεύκιος ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ἐνιαυσίων Ἀναγραφῶν ἱστορεῖ, βουλόμενος καὶ τῶν ἐν ἄστει διατριβόντων τὸ πλῆθος εἰδέναι, τῶν τε γεννωμένων καὶ τῶν ἀπογινομένων, καὶ τῶν εἰς ἄνδρας ἐγγραφομένων, ἔταξεν ὅσον ἔδει νόμισμα καταφέρειν ὑπὲρ ἑκάστου τοὺς προσήκοντας, εἰς μὲν τὸν τῆς Εἰλειθυίας θησαυρὸν, ἣν Ῥωμαῖοι καλοῦσιν Ἥραν φωσφόρον, ὑπὲρ τῶν γεννωμένων· εἰς δὲ τὸν τῆς Ἀφροδίτης, τῆς ἐν ἄλσει καθιδρυμένης, ἣν προσαγορεύουσι Λιβιτίνην, ὑπὲρ τῶν ἀπογενομένων· εἰς δὲ τὸν τῆς Νεότητος ὑπὲρ τῶν εἰς ἄνδρας ἀρχομένων συντελεῖν· ἐξ ὧν ἤμελλε διαγνώσεσθαι καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ὅσοι τε οἱ σύμπαντες ἦσαν, καὶ τίνες ἐξ αὐτῶν τὴν στρατεύσιμον ἡλικίαν εἶχον. Ταῦτα καταστησάμενος, ἐκέλευσεν ἅπαντας Ῥωμαίους ἀπογράφεσθαί τε καὶ τιμᾶσθαι τὰς οὐσίας πρὸς ἀργύριον, ὀμόσαντας τὸν νόμιμον ὅρκον, ἦ μὴν τἀληθῆ καὶ ἀπὸ παντὸς τοῦ βελτίστου τετιμῆσθαι, πατέρων τε ὧν εἰσι γράφοντας, καὶ ἡλικίαν ἣν ἔχουσι δηλοῦντας, γυναῖκάς τε καὶ παῖδας ὀνομάζοντας, καὶ ἐν τίνι κατοικοῦσιν ἕκαστοι τῆς πόλεως φυλῇ ἢ πάγῳ τῆς χώρας προστιθέντας· τῷ δὲ μὴ τιμησαμένῳ τιμωρίαν ὥρισε τῆς τε οὐσίας στέρεσθαι καὶ αὐτὸν μαστιγωθέντα πραθῆναι· καὶ μέχρι πολλοῦ διέμεινε παρὰ Ῥωμαίοις οὗτος ὁ νόμος.

XVI. Τιμησαμένων δὲ πάντων, ἀναλαβὼν τὰ γραμματεῖα καὶ διαγνοὺς τό τε πλῆθος αὐτῶν καὶ τὰ μεγέθη τῶν βίων, σοφώτατον ἁπάντων πολίτευμα εἰσηγήσατο καὶ μεγίστων Ῥωμαίοις ἀγαθῶν αἴτιον, ὡς τὰ ἔργα ἐδήλωσε. Τὸ δὲ πολίτευμα τοιόνδε ἦν· μίαν

loci natura muniti agricolas facile tutari possent, refugia paravit, quæ Græco nomine Pagos vocavit. Huc confugiebant ex agris omnes, cum hostes adventarent, et hic plerumque pernoctabant. Horum quoque pagorum erant magistri, ad quorum curam pertinebat scire nomina colonorum, qui in eodem pago contribuebant, et prædia unde se alebant; et quoties opus esset, aut rusticos ad arma vocare, aut pecunias viritim exigere, hic eos convocabant et pecunias exigebant. Ut autem et rusticanæ multitudinis numerus facile cognosci et aperte iniri posset, iussit eos diis tutelaribus et custodibus pagi aras exstruere, quas quotannis sacrificiis communibus ab omni cœtu honorari iussit, ferias quasdam easque maxime honoratas instituens, quæ vocantur Paganalia : et de his sacris leges, quas Romani adhuc servant, conscripsit. Ad hoc autem sacrificium, et ad istum conventum iussit omnes, qui eundem pagum incolebant, in singula capita certum quendam nummum conferre, sed alium viros, alium mulieres, alium impuberes. Quibus dinumeratis per sacrorum præsides apparebat, quis esset hominum numerus, per sexus et per ætates distinctus. Sed, ut L. Piso tradit in primo Annalium libro, volens scire et quis esset numerus urbanæ multitudinis, et eorum qui nascebantur et eorum qui moriebantur, et eorum qui in virorum numerum referebantur, statuit quanti pretii nummum pro singulis cognati inferre deberent in ærarium Ilithyæ (quam Romani vocant Iunonem Lucinam) pro iis qui nascerentur; et in *ærarium* Veneris in luco, quam Libitinam nuncupant, pro iis qui morirentur; et in Iuventutis, pro iis qui inter viros referri inciperent : unde dignoscere poterat quotannis, et quis esset omnium civium numerus, et qui ex illis militari essent ætate. His constitutis, iussit omnes Romanos bona indicare et censere pecuniæ æstimatione, iusiurando interposito, quo iurarent vere et optima fide omnia sua bona censa esse; et nomina parentum ex quibus essent procreati adscribere, et ætatis suæ annum declarare, atque ipsarum quoque coniugum et liberorum nomina scribere, addito et urbis tribu et agri pago ubi singuli habitarent. Ei vero, qui census non fuerit, hanc pœnam proposuit, ut bonis spoliaretur, et virgis cæsus sub hasta veniret. Atque lex ista diu apud Romanos duravit.

XVI. Peracto autem censu et tabulis, in quibus omnium nomina scripta erant, acceptis, cognitoque eorum numero et fortunarum magnitudine, longe sapientissimum institutum et Romanæ reipublicæ saluberrimum introduxit

ἀφεῖλεν ἐξ ἁπάντων μοῖραν, ἧς τὸ μέγιστον ἦν τίμημα τῆς οὐσίας οὐκ ἔλαττον ἑκατὸν μνῶν. Τούτους δὲ συντάξας εἰς ὀγδοήκοντα λόχους, ὅπλα φέρειν ἐπέταξεν ἀσπίδας Ἀργολικάς, καὶ δόρατα καὶ κράνη χάλκεα καὶ θώρακας καὶ κνημῖδας καὶ ξίφη. Διελὼν δὲ αὐτοὺς διχῇ, τετταράκοντα μὲν ἐποίησε νεωτέρων λόχους, οἷς τὰς ὑπαιθρίους ἀπέδωκε στρατείας, τετταράκοντα δὲ πρεσβυτέρων οὓς ἔδει, τῆς νεότητος εἰς πόλεμον ἐξιούσης ὑπομένοντας ἐν τῇ πόλει τὰ ἐντὸς τείχους φυλάττειν. Αὕτη πρώτη σύνταξις ἦν· χώραν δὲ κατεῖχεν ἐν τοῖς πολέμοις τὴν προαγωνιζομένην τῆς φάλαγγος ὅλης. Ἔπειτ' ἐκ τῶν ὑπολειπομένων ἑτέραν ἀφῄρει μοῖραν, οἷς ἦν ἐντὸς μὲν μυρίων δραχμῶν, οὐ μεῖον δὲ πέντε καὶ ἑβδομήκοντα μνῶν τὸ τίμημα. Συντάξας δὲ τούτους εἰς εἴκοσι λόχους, τὰ μὲν ἄλλα φορεῖν ὅπλα προσέταξεν ὅσα τοὺς προτέρους, τοὺς δὲ θώρακας αὐτῶν ἀφεῖλε, καὶ ἀντὶ τῶν ἀσπίδων ἀνέδωκε θυρεούς. Διελὼν δὲ καὶ τούτων τοὺς ὑπὲρ τετταράκοντα καὶ πέντε ἔτη γεγονότας ἀπὸ τῶν ἐχόντων τὴν στρατεύσιμον ἡλικίαν, δέκα μὲν ἐποίησε λόχους νεωτέρων, οὓς ἔδει προπολεμεῖν τῆς πόλεως, δέκα δὲ πρεσβυτέρων, οἷς ἀπέδωκε τειχοφυλακεῖν. Αὕτη δευτέρα σύνταξις ἦν, ἐκοσμεῖτο δὲ ἐν τοῖς ἀγῶσι μετὰ τοὺς προμάχους. Τὴν δὲ τρίτην ἐποίει σύνταξιν ἐκ τῶν ὑπολειπομένων, ὅσοι τίμησιν εἶχον ἐλάττονα μὲν τῶν ἑπτακισχιλίων καὶ πεντακοσίων δραχμῶν, οὐ μείονα δὲ μνῶν πεντήκοντα. Τούτων δ' ἐμείωσε τὸν ὁπλισμὸν οὐ μόνον τοῖς θώραξιν, ὥσπερ τῶν δευτέρων, ἀλλὰ καὶ ταῖς περικνημῖσι. Συνέταξε δὲ καὶ τούτους εἰς εἴκοσι λόχους, καὶ διεῖλε τὸν αὐτὸν τρόπον τοῖς προτέροις καθ' ἡλικίας, δέκα λόχους ἀποδοὺς τοῖς νεωτέροις καὶ δέκα τοῖς πρεσβυτέροις. Χώρα δὲ καὶ στάσις ἦν τούτων τῶν λόχων ἐν ταῖς μάχαις, ἡ μετὰ τοὺς ἐφεστῶτας τοῖς προμάχοις.

XVII. Ἀφελὼν δὲ πάλιν ἐκ τῶν ὑπολειπομένων τοὺς ἐλάττω πεντακισχιλίων δραχμῶν ἔχοντας οὐσίαν, ἄχρι πέντε καὶ εἴκοσι μνῶν, τετάρτην ἐποίησε μοῖραν. Διέταξε δὲ καὶ τούτους εἰς εἴκοσι λόχους· καὶ δέκα μὲν ἐποίησε τῶν ἐν ἀκμῇ, δέκα δὲ τῶν ὑπερηλίκων, κατὰ ταὐτὰ τοῖς προτέροις· ὅπλα δὲ φέρειν ἔταξεν αὐτοὺς θυρεοὺς καὶ ξίφη καὶ δόρατα, καὶ στάσιν ἔχειν ἐν τοῖς ἀγῶσι τὴν ὑστάτην. Τὴν δὲ πέμπτην μοῖραν, οἷς ἐντὸς εἴκοσι καὶ πέντε μνῶν ἄχρι δώδεκα καὶ ἡμίσους μνῶν ὁ βίος ἦν, εἰς τριάκοντα συνέταξε λόχους. Διῄρηντο δὲ καὶ οὗτοι καθ' ἡλικίαν· πεντεκαίδεκα γὰρ ἐξ αὐτῶν λόχοι τοὺς πρεσβυτέρους εἶχον, πεντεκαίδεκα δὲ τοὺς νεωτέρους. Τούτους ἔταξε σαυνία καὶ σφενδόνας ἔχοντας ἔξω τάξεως συστρατεύεσθαι. Τέτταρας δὲ λόχους οὐδὲν ἔχοντας ὅπλον ἀκολουθεῖν ἐκέλευσε τοῖς ἐνόπλοις· ἦσαν δὲ τῶν τεττάρων τούτων δύο μὲν ὁπλοποιῶν τε καὶ τεκτόνων, καὶ τῶν ἄλλων τῶν κατασκευαζόντων τὰ εἰς τὸν πόλεμον εὔχρηστα· δύο δὲ σαλπιστῶν τε καὶ βυκανιστῶν

ut res ipsa docuit. Hoc autem tale fuit institutum : unam ex universo numero partem detraxit, cuius census erat maximus non minor centum minis. Hos in octoginta centurias digestos iussit arma hæc ferre : clipeos Argivos et hastas et galeas æneas et loricas et ocreas et enses. Hos autem bifariam partitus quadraginta centurias iuniorum fecit, quos foris bella gerere iussit; reliquas vero quadraginta seniorum quos, iunioribus ad bellum profectis in urbe remanere et res urbanas tueri *iussit*. Atque hæc erat universa classis : iunior autem in bellis semper primum locum in prima acie tenebat. Deinde ex iis qui reliqui erant aliam partem detraxit, cuius census erat infra decem millia drachmarum, non minor tamen septuaginta quinque minis : quos in viginti centurias discriptos, cetera quidem arma ferre iussit quæ superiores gerebant, sed loricas illis ademit, et pro clipeis scuta dedit. Cum autem ex his quoque eos, qui annum ætatis XLV excedebant ab illis, qui erant ætate militari, separasset, decem centurias iuniorum fecit, qui bella foris pro patria gererent, et decem seniorum quibus urbis custodiam mandavit. Atque hæc erat secunda classis : eique in prœliis dabatur secundus locus post eos, qui in prima acie pugnabant. Tertiam vero classem confecit ex reliquis, quorum census erat minor septies mille et quingentis drachmis, non minor tamen minis quinquaginta. Horum autem armaturam imminuit non solum loricis, ut secundæ classi fecit, sed etiam ocreis ademptis : et hos quoque in viginti centurias discripsit, et eodem modo quo superiores secundum ætatem divisit, decem centurias iunioribus, et totidem senioribus assignans. Harum autem centuriarum locus et statio in acie erat post secundam classem proxima.

XVII. Cumque rursus detraxisset ex reliquis eos quorum census erat minor quinque millibus drachmarum usque ad viginti minas, quartam fecit classem. Descripsit autem hanc quoque in viginti centurias; et decem fecit eorum qui ætate erant militari, et totidem provectiorum, eodem modo quo et superiores distinxit. Arma autem illis imperavit scuta et enses et hastas, et locum in acie postremum eos habere iussit. In quintam classem reiecti sunt, quorum facultates censebantur intra viginti et quinque minas usque ad duodecim cum dimidia, et in triginta centurias hos divisit. Atque hæ quoque pro cuiusque ætate divisæ fuerunt in quindecim centurias seniorum, et totidem iuniorum. His imperavit ut cum missilibus et fundis extra ordines militarent. Quatuor autem centurias sine armis armatos milites sequi iussit. Ex his autem quatuor centuriis duæ erant fabrorum ferrariorum ac tignariorum, quibus mandatum erat ut arma et machinas et res alias ad usus bellicos necessa-

καὶ τῶν ἄλλοις τισὶν ὀργάνοις ἐπισημαινόντων τὰ παρακλητικὰ τοῦ πολέμου. Προσέκειντο δ' οἱ μὲν χειροτέχναι τοῖς τὸ δεύτερον ἔχουσι τίμημα, διῃρημένοι καθ' ἡλικίαν, ὁ μὲν τοῖς πρεσβυτέροις, ὁ δὲ τοῖς νεωτέροις ἀκολουθῶν λόχος· οἱ δὲ σαλπισταί τε καὶ οἱ βυκανισταὶ τῇ τετάρτῃ συνετάττοντο μοίρᾳ· ἦν δὲ καὶ τούτων εἷς μὲν τῶν πρεσβυτέρων λόχος, εἷς δὲ τῶν νεωτέρων. Λοχαγοὶ δ' ἐκ πάντων ἐπιλεχθέντες οἱ γενναιότατοι τὰ πολέμια τοὺς ἰδίους ἕκαστοι λόχους εὐπειθεῖς τοῖς παραγγελλομένοις παρείχοντο.

XVIII. Αὕτη μὲν ἡ διακόσμησις ἦν ἡ τὸ πεζικὸν ἐκπληροῦσα τῶν τε φαλαγγιτῶν καὶ τῶν ψιλῶν στράτευμα· τὸ δὲ τῶν ἱππέων πλῆθος ἐπέλεξεν ἐκ τῶν ἐχόντων τὸ μέγιστον τίμημα, καὶ κατὰ γένος ἐπιφανῶν, συνέταξε δὲ εἰς ὀκτωκαίδεκα λόχους, καὶ προσένειμεν αὐτοὺς τοῖς πρώτοις τῶν φαλαγγιτῶν ὀγδοήκοντα λόχοις· εἶχον δὲ καὶ οὗτοι τοὺς ἐπιφανεστάτους λοχαγούς. Τοὺς δὲ λοιποὺς πολίτας, οἳ τίμησιν εἶχον ἐλάττονα δώδεκα καὶ ἡμίσους μνῶν, πλείους τὸν ἀριθμὸν ὄντας τῶν προτέρων, ἅπαντας εἰς ἕνα συντάξας λόχον στρατείας τε ἀπέλυσε καὶ πάσης εἰσφορᾶς ἐποίησεν ἀτελεῖς. Ἐγένοντο δὴ συμμορίαι μὲν ἕξ, ἃς Ῥωμαῖοι καλοῦσι κλάσεις [κατὰ] τὰς Ἑλληνικὰς κλήσεις παρονομάσαντες· ὃ γὰρ ἡμεῖς ῥῆμα προστακτικῶς σχηματίσαντες ἐκφέρομεν κάλει, τοῦτ' ἐκεῖνοι λέγουσι κάλα, καὶ τὰς κλάσεις [τὸ] ἀρχαῖον ἐκάλουν καλάσεις· λόχοι δέ, οὓς αἱ συμμορίαι περιελάμβανον, ἑκατὸν καὶ ἐνενηκοντατρεῖς. Ἐπεῖχον δὲ τὴν μὲν πρώτην συμμορίαν ὀκτὼ καὶ ἐνενήκοντα λόχοι σὺν τοῖς ἱππεῦσι· τὴν δὲ δευτέραν εἴκοσι καὶ δύο σὺν τοῖς χειροτέχναις· τὴν δὲ τρίτην εἴκοσι· τὴν δὲ τετάρτην πάλιν εἴκοσι καὶ δύο σὺν τοῖς σαλπισταῖς καὶ βυκανισταῖς· τὴν δὲ πέμπτην τριάκοντα· τὴν δ' ἐπὶ πάσαις τεταγμένην εἷς λόχος ὁ τῶν ἀπόρων.

XIX. Ταύτῃ τῇ διακοσμήσει χρησάμενος, τὰς μὲν τῶν στρατιωτῶν καταγραφὰς κατὰ τὴν διαίρεσιν ἐποιεῖτο τὴν τῶν λόχων, τὰς δὲ τῶν εἰσφορῶν ἐπιταγὰς κατὰ τὰ τιμήματα τῶν βίων. Ὁπότε γὰρ αὐτῷ δεήσειε μυρίων ἢ δισμυρίων εἰ τύχοι στρατιωτῶν, καταδιαιρῶν τὸ πλῆθος εἰς τοὺς ἑκατὸν ἐνενηκοντατρεῖς λόχους, τὸ ἐπιβάλλον ἑκάστῳ λόχῳ πλῆθος ἐκέλευε παρέχειν ἕκαστον λόχον. Τὴν δὲ δαπάνην τὴν εἰς τὸν ἐπισιτισμὸν τῶν στρατευομένων καὶ εἰς τὰς ἄλλας χορηγίας τὰς πολεμικὰς ἐπιτελεσθησομένην, συμμετρησάμενος ὁπόση τις ἀρκοῦσα ἔσται, διαιρῶν τὸν αὐτὸν τρόπον εἰς τοὺς ἑκατὸν ἐνενηκοντατρεῖς λόχους, τὸ ἐκ τῆς τιμήσεως ἐπιβάλλον ἑκάστῳ διάφορον ἅπαντας ἐκέλευσεν εἰσφέρειν. Συνέβαινεν οὖν τοῖς τὰς μεγίστας ἔχουσιν οὐσίας ἐλάττοσι μὲν οὖσιν, εἰς πλείονας δὲ λόχους μεμερισμένοις, στρατεύεσθαί τε πλείους στρατείας οὐδέποτε ἀναπαυομένους, καὶ χρήματα πλείω τῶν ἄλλων εἰσφέρειν· τοῖς δὲ τὰ μέτρια καὶ μικρὰ κεκτημένοις πλείοσιν οὖσιν ἐν ἐλάττοσι λόχοις στρατεύεσθαί τε ὀλιγάκις καὶ ἐκ διαδοχῆς, καὶ βρα-

rias fabricarent; reliquæ duæ erant tibicinum et cornicinum et aliorum, qui aliis quibusdam instrumentis in bello classicum canerent. Atque opifices secundæ classi additi sunt pro ætate distributi, ita ut centuriarum una seniores, altera iuniores sequeretur. Tibicines vero et cornicines in quarta classe collocati sunt. Atque hi quoque in duas centurias divisi erant, unam seniorum, alteram iuniorum. Centuriones autem ex omnibus lecti, bellatores fortissimi centuriis præfecti sunt, qui suas quique centurias imperatis obtemperantes reddebant.

XVIII. Hoc igitur modo exercitum pedestrem, qui constabat ex legionariis et levis armaturæ militibus, instruxit. Equitum vero dilectum habuit ex illis, quorum maximus erat census, quique genere illustres erant: hos divisit in decem et octo centurias, easque primis illis octoginta legionariorum centuriis adiunxit. Habebant autem hæ quoque centuriones viros illustrissimos. Reliquos vero cives, quorum census erat minor duodecim minis et dimidia, quamquam numero reliquis superiores erant, omnes in unam centuriam contulit, et militiæ atque omnium tributorum immunes fecit. Fuerunt igitur sex συμμορίαι, quas Romani classes vocant, vocabuli appellatione a Græco κλήσεις deducta. Verbum enim quod nos per imperandi modum formatum efferimus κάλει, illi exprimunt per verbum *cala*, et olim pro *classes* pronuntiabant *calases*. Centuriæ vero, quas istæ classes continebant, erant CXCIII; atque prima quidem classis continebat una cum equitibus nonaginta octo centurias: secunda viginti et duas cum opificibus: tertia viginti: quarta rursum viginti et duas cum tibicinibus et cornicinibus: quinta vero triginta: ultima unicam egenorum centuriam continebat.

XIX. His ita ordinatis, militum dilectus pro centuriarum ratione habebat, et tributa pro cuiusque censu imperabat. Quoties enim ei opus fuisset decem vel, si res tulisset viginti militum millibus, diviso populo in centum nonaginta tres centurias, earum unamquamque iubebat militum numerum pro rata parte præbere: sumptus vero faciendos in commeatus militum et alios bellicos usus, prout opus erat constituit; et eodem modo dividens populum in centum nonaginta tres centurias, unicuique imperabat, ut pro censu facultatum suarum pecuniæ summam, quæ ipsi obtigisset, conferret. Ita factum est ut illi quorum maximus esset census, quod pauciores essent et in plures centurias essent divisi, sæpius militarent sine ulla intermissione, et pecuniæ maiorem summam quam alii conferrent: illi vero qui exiguas ac modicas opes possiderent, quamvis plures numero tamen in pauciores centurias discripti, raro et per vices militarent, et exigua penderent tributa: illi vero quorum census erat iusto minor omnium negotiorum essent immunes. Nihil autem horum sine caussa faciebat, sed cum per-

χείας συντελεῖν εἰσφοράς· τοῖς δ' ἐλάττω τῶν ἱκανῶν κεκτημένοις ἀφεῖσθαι πάντων τῶν ὀχληρῶν. Ἐποίει δὲ τούτων ἕκαστον οὐκ ἄτερ αἰτίας, ἀλλὰ πεπεισμένος ὅτι πᾶσιν ἀνθρώποις ἆθλα τῶν πολέμων ἐστὶ τὰ χρήματα, καὶ περὶ τῆς τούτων φυλακῆς ἅπαντες κακοπαθοῦσιν. Ὀρθῶς οὖν ἔχειν ᾤετο τοὺς μὲν περὶ μειζόνων κινδυνεύοντας ἄθλων μείζονας ὑπομένειν κακοπαθείας τοῖς τε σώμασι καὶ τοῖς χρήμασι, τοὺς δὲ περὶ ἐλαττόνων ἧττον ἐνοχλεῖσθαι κατ' ἀμφότερα· τοὺς δὲ περὶ μηδενὸς δεδοικότας μηδὲν κακοπαθεῖν, τῶν μὲν εἰσφορῶν ἀπολυομένους διὰ τὴν ἀπορίαν, τῶν δὲ στρατειῶν διὰ τὴν ἀνεισφορίαν. Οὐ γὰρ ἐλάμβανον ἐκ τοῦ δημοσίου τότε Ῥωμαῖοι στρατιωτικοὺς μισθοὺς, ἀλλὰ τοῖς ἰδίοις τέλεσιν ἐστρατεύοντο. Οὔτε δὴ χρήματα συνεισφέρειν τοὺς οὐκ ἔχοντας ὁπόθεν συνεισοίσουσιν, ἀλλὰ τῶν καθ' ἡμέραν ἀναγκαίων ἀπορουμένους ᾤετο δεῖν, οὔτε μηδὲν συμβαλλομένους στρατεύεσθαί τινας, ἐκ τῶν ἀλλοτρίων ὀψωνιαζομένους χρημάτων, ὥσπερ μισθοφόρους.

XX. Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον ἅπαν ἐπιθεὶς τὸ βάρος τοῖς πλουσίοις τῶν τε κινδύνων καὶ τῶν ἀναλωμάτων, ὡς εἶδεν ἀγανακτοῦντας αὐτοὺς, δι' ἑτέρου τρόπου τήν τε ἀθυμίαν αὐτῶν παρεμυθήσατο καὶ τὴν ὀργὴν ἐπράϋνε, πλεονέκτημα δωρησάμενος, ἐξ οὗ πάσης ἔμελλον τῆς πολιτείας ἔσεσθαι κύριοι, τοὺς πένητας ἀπελάσας ἀπὸ τῶν κοινῶν· καὶ τοῦτο διαπραξάμενος ἔλαθε τοὺς δημοτικούς. Ἦν δὲ τὸ πλεονέκτημα περὶ τὰς ἐκκλησίας, ἐν αἷς τὰ μέγιστα ἐπεκυροῦτο ὑπὸ τοῦ δήμου. Εἴρηται δέ μοι καὶ πρότερον, ὅτι τριῶν πραγμάτων ὁ δῆμος ἐκ τῶν παλαιῶν νόμων κύριος ἦν τῶν μεγίστων τε καὶ ἀναγκαιοτάτων, ἀρχὰς ἀποδεῖξαι τάς τε κατὰ πόλιν καὶ τὰς ἐπὶ στρατοπέδου, καὶ νόμους τοὺς μὲν ἐπικυρῶσαι, τοὺς δ' ἀνελεῖν, καὶ περὶ πολέμου συνισταμένου τε καὶ καταλυομένου διαγνῶναι· τὴν δὲ περὶ τούτων διάσκεψιν καὶ κρίσιν ἐποιεῖτο κατὰ τὰς φράτρας ψηφοφορῶν, καὶ ἦσαν οἱ τὰ ἐλάχιστα κεκτημένοι τοῖς τὰς μεγίστας ἔχουσιν οὐσίας ἰσόψηφοι· ὀλίγων δ' ὄντων, ὥσπερ εἰκὸς, τῶν πλουσίων, οἱ πένητες ἐν ταῖς ψηφοφορίαις ἐπεκράτουν μακρῷ πλείους ὄντες ἐκείνων. Τοῦτο συνιδὼν ὁ Τύλλιος ἐπὶ τοὺς πλουσίους μετέθηκε τὸ τῶν ψήφων κράτος. Ὁπότε γὰρ ἀρχὰς ἀποδεικνύειν ἢ περὶ νόμου διαγινώσκειν ἢ πόλεμον ἐκφέρειν δόξειεν αὐτῷ, τὴν λοχῖτιν ἀντὶ τῆς φρατρικῆς συνῆγεν ἐκκλησίαν. Ἐκάλει δ' εἰς ἀπόφασιν γνώμης πρώτους μὲν λόχους τοὺς ἀπὸ τοῦ μεγίστου τιμήματος καταγραφέντας, ἐν οἷς ἦσαν οἵ τε τῶν ἱππέων ὀκτωκαίδεκα καὶ οἱ τῶν πεζῶν ὀγδοήκοντα· οὗτοι τρισὶ πλείους ὄντες τῶν ὑπολειπομένων, εἰ ταὐτὸ φρονήσειαν, ἐκράτουν τῶν ἑτέρων, καὶ τέλος εἶχεν ἡ γνώμη· εἰ δὲ μὴ γένοιντο ἐπὶ τῆς αὐτῆς προαιρέσεως ἅπαντες οὗτοι, τότε τοὺς ἀπὸ τοῦ δευτέρου τιμήματος εἴκοσι καὶ δύο λόχους ἐκάλει. Μερισθεισῶν δὲ καὶ τότε τῶν ψήφων, τοὺς ἀπὸ τοῦ τρίτου τιμήματος ἐκάλει, καὶ τετάρτους τοὺς ἀπὸ τοῦ

suasum haberet omnibus hominibus bellorum præmia esse pecunias, et pro his conservandis omnes perpeti labores, idcirco æquum esse censebat, ut qui pro maioribus præmiis pericula subirent, illi etiam et corpore et pecuniis maiores molestias experirentur: qui vero pro minoribus, ut eis utroque nomine minus molestiarum exhiberetur; quibus vero nullum iacturæ periculum immineret, ut nihil etiam incommodi paterentur, immunes tributorum ob rerum inopiam et a militia vacantes propter immunitatem. Nondum enim Romani militaria stipendia ex ærario accipiebant, sed suis quisque privatis sumptibus militabat. Existimabat igitur neque oportere eos pecunias conferre, qui unde conferrent non haberent, et rerum ad victum quotidianum necessariarum inopia laborarent; neque eos, qui nihil contribuerent, ad militiam alienis sumptibus mercenariorum instar proficisci debere.

XX. Atque hac ratione toto onere periculorum et sumptuum divitibus imposito, cum eos id ægre ferre animadvertisset, alio beneficio eorum mæstitiam consolatus est et iram leniit, largitus ipsis prærogativam potestatem, pauperibus a reipublicæ gubernatione omnino remotis, qua totius reipublicæ administrationem penes se habituri erant: id quod tum quidem a plebe animadversum non est. Illa autem prærogativa potestas in ipsis comitiis posita erat, ubi de omnibus maximi momenti rebus populus decernebat. Iam antea dixi olim ex priscis legibus hæc tria maxima et maxime necessaria penes populum fuisse: ius magistratus tam domi quam militiæ creandi, et leges confirmandi abrogandique, et pacem bellumve decernendi. Quoties autem de his rebus disceptabatur et consultabatur, populus suffragia curiatim tulit et pauperrimi quique idem valebant suffragiis quod ii quorum amplissimæ erant facultates. Cumque pauci essent divites (ut par est) pauperes in suffragiis ferendis, qui numero illos longe superarent, vincebant. Hac re cognita, Tullius ad divites vim suffragiorum transtulit. Quoties enim magistratus creare, aut de lege cognoscere, aut bellum alicui inferre volebat, pro curiatis comitiis centuriata indicebat. Vocabat autem primas ad suffragia ferenda primæ classis centurias, quarum maximus erat census: inter quas erant decem et octo equitum, et peditum octoginta centuriæ. Hæ, quia tribus centuriis plures erant quam reliquæ, si idem sensissent, reliquas vincebant, atque ita suffragiis finis imponebatur. Si vero non omnes consensissent, tunc vocabat viginti et duas centurias secundæ classis; quæ si in diversas partes abiissent, tertiæ classis centurias vocabat, et

τετάρτου τιμήματος· καὶ τοῦτο ἐποίει μέχρι τοῦ γενέσθαι λόχους ἑπτὰ καὶ ἐνενήκοντα ἰσοψήφους. Εἰ δὲ μέχρι τῆς πέμπτης κλήσεως μὴ τύχοι τοῦτο γενόμενον, ἀλλ' εἰς ἴσα μέρη σχισθεῖεν αἱ τῶν ἑκατὸν ἐνενήκοντα δύο λόχων γνῶμαι, τότε τὸν ἔσχατον ἐκάλει λόχον, ἐν ᾧ τὸ τῶν ἀπόρων καὶ διὰ τοῦτο ἀφειμένων ἁπάσης στρατείας τε καὶ εἰσφορᾶς πολιτῶν πλῆθος ἦν· ὁποτέρᾳ δὲ προσθοῖτο τῶν μερίδων οὗτος ὁ λόχος, αὕτη τὸ κράτος ἐλάμβανε. Τοῦτο δ' ἦν σπάνιον καὶ οὐ μακρὰν ἀπέχον ἀδυνάτου. Τὰ πολλὰ μὲν γὰρ ἐπὶ τῆς πρώτης κλήσεως τέλος ἐλάμβανεν, ὀλίγα δὲ μέχρι τῆς τετάρτης προὔβαινεν, ἡ δὲ πέμπτη κλῆσις καὶ ἡ τελευταία παρεῖλκον.

XXI. Τοῦτο τὸ πολίτευμα καταστησάμενος καὶ πλεονέκτημα τοῖς πλουσίοις τηλικοῦτο δοὺς ἔλαθε τὸν δῆμον, ὥσπερ ἔφην, καταστρατηγήσας καὶ τοὺς πένητας ἀπελάσας τῶν κοινῶν. Ὑπελάμβανον μὲν γὰρ ἅπαντες ἴσον ἔχειν τῆς πολιτείας μέρος, κατ' ἄνδρα διερωτώμενοι τὰς γνώμας ἐν τοῖς ἰδίοις ἕκαστοι λόχοις· ἐξηπατῶντο δὲ τῷ μίαν εἶναι ψῆφον ὅλου τοῦ λόχου, τοῦ τε ὀλίγους ἔχοντος ἐν αὐτῷ πολίτας καὶ τοῦ πάνυ πολλούς· καὶ τῷ πρώτους ἐπιφέρειν ψῆφον τοὺς τὸ μέγιστον ἔχοντας τίμημα λόχους, πλείους μὲν ὄντας τῶν ἀπολειπομένων, ἐλάττονα δ' ἀριθμὸν ἀνθρώπων ἔχοντας, μάλιστα δὲ τῷ τοὺς ἀπόρους μίαν ψῆφον ἔχειν πολλοὺς ὄντας καὶ τελευταίους καλεῖσθαι. Γενομένου δὲ τούτου, τοῖς μὲν πλουσίοις τοῖς πολλὰ δαπανωμένοις καὶ μηδεμίαν ἀνάπαυσιν τῶν πολεμικῶν κινδύνων λαμβάνουσιν ἧττον εἰσήει βαρύνεσθαι, κυρίοις τε γεγονόσι τῶν μεγίστων καὶ πᾶν τὸ κράτος ἀφῃρημένοις τῶν μὴ τὰ αὐτὰ ποιούντων· τοῖς δὲ πένησι τοῖς πολλοστὴν ἔχουσι τῶν πολιτικῶν μοῖραν εὐλογίστως καὶ πρᾴως φέρειν τὴν ἐν τούτοις ἐλάττωσιν, ἀφειμένοις τῶν εἰσφορῶν καὶ τῶν στρατειῶν· τῇ δὲ πόλει τοὺς αὐτοὺς ἔχειν τούς τε βουλευσομένους ὑπὲρ αὐτῆς ἃ δεῖ καὶ τοὺς τῶν κινδύνων πλεῖστον τῶν ἄλλων μεταλαχόντας καὶ πράξοντας ὅσα δεῖ. Οὗτος ὁ κόσμος τοῦ πολιτεύματος ἐπὶ πολλὰς διέμεινε γενεὰς φυλαττόμενος ὑπὸ Ῥωμαίων· ἐν δὲ τοῖς καθ' ἡμᾶς κεκίνηται χρόνοις καὶ μεταβέβληκεν εἰς τὸ δημοτικώτερον ἀνάγκαις τισὶ βιασθεὶς ἰσχυραῖς, οὐ τῶν λόχων καταλυθέντων, ἀλλὰ τῆς κλήσεως αὐτῶν οὐκέτι τὴν ἀρχαίαν ἀκρίβειαν φυλαττούσης, ὡς ἔγνων ταῖς ἀρχαιρεσίαις αὐτῶν πολλάκις παρών. Ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τούτων οὐχ ὁ παρὼν καιρὸς ἁρμόττων τοῖς λόγοις.

XXII. Τότε δ' οὖν ὁ Τύλλιος, ἐπειδὴ διέταξε τὸ περὶ τὰς τιμήσεις, κελεύσας τοὺς πολίτας ἅπαντας συνελθεῖν εἰς τὸ μέγιστον τῶν πρὸ τῆς πόλεως πεδίων ἔχοντας τὰ ὅπλα, καὶ τάξας τούς τε ἱππεῖς κατὰ τέλη καὶ τοὺς πεζοὺς ἐν φάλαγγι καὶ τοὺς ἐσταλμένους τὸν ψιλικὸν ὁπλισμὸν ἐν τοῖς ἰδίοις ἑκάστους λόχοις, καθαρμὸν αὐτῶν ἐποιήσατο ταύρῳ καὶ κριῷ καὶ τράγῳ. Τὰ δ' ἱερεῖα ταῦτα τρὶς περιαχθῆναι περὶ τὸ στρατόπεδον κελεύσας, ἔθυσε τῷ κατέχοντι τὸ πεδίον Ἄρει.

quarto loco quartæ classis centurias. Hoc autem faciebat, donec centuriæ nonaginta et septem consensissent. Quod si ne tunc quidem, cum quinta classis suffragia ferenda vocata fuisset, effectum esset, sed suffragia centum et nonaginta duarum centuriarum pari numero dividerentur, tunc postremam centuriam vocabat, quæ continebat multitudinem civium egenorum, qui propterea omnis militiæ et tributi immunes erant : utri vero parti hæc centuria se adiunxisset, ea vincebat. Hoc vero raro accidit et vix fieri poterat : plerumque enim a prima classe res absolvebatur, raro autem usque ad quartam veniebatur : quinta vero et sexta erant superfluæ.

XXI. Hoc autem instituto, et tanta prærogativa potestate in divitum gratiam constituta (ut dixi) plebem, quæ non agnoscebat fraudem, elusit et pauperes a reipublicæ administratione removit. Omnes enim existimabant se in republica pari esse iure, quia viritim in suis quique centuriis sententias rogabantur : sed decipiebantur, tum quod unum tantum universæ centuriæ suffragium esset sive paucos cives sive plurimos continebat : tum etiam quod eæ centuriæ, quarum maximus erat census, et quæ plures quidem erant quam ceteræ, etiamsi civium numerum minorem habebant, primæ suffragia ferrent. Præcipue vero, quod omnes pauperes, qui multi erant, unum tantum suffragium haberent, et postremi vocarentur. Ita factum est ut divites, qui magnas faciebant impensas et in continuis bellorum periculis versabantur, id minus ægræ ferrent, quod summæ rerum præerant, et omnem potestatem eis, qui dissentirent eripiebant; pauperes vero qui minimam civilium munerum partem haberent, æquo ac moderato animo ferrent se in his esse inferiores divitibus, quoniam et tributorum et militiæ immunes essent : ipsa vero respublica eosdem haberet, qui et de iis quæ de re ipsius essent consultarent et pericula plura quam alii subirent, et facerent ea quæ agenda essent. Atque hic civitatis ordo, ad multas ætates a Romanis constanter servatus est : sed nostra ætate, urgentibus quibusdam gravibus necessitatibus, mutatus est in rationem magis popularem, non quasi centuriæ sublatæ fuerint, sed quia eorum vocatio priscam illam rationem amplius non servat, ut ego ipse sæpe animadverti, dum comitiis interessem. Sed in præsenti tempore de his agere non libet.

XXII. Tunc igitur Tullius, censu perfecto, postquam iussit omnes cives cum armis adesse in campo, eorum qui sunt ante urbem maximo, et equites in turmas scripsit et pedites in acie collocavit, et milites levis armaturæ in suis quosque centuriis, lustrationem instituit tauro, ariete, et hirco. Has hostias postquam ter circa exercitum circumagi iussit Marti, cui campus is sacer est, immolavit. Atque Romani ad meam usque

Τοῦτον τὸν καθαρμὸν ἕως τῶν κατ' ἐμὲ χρόνων Ῥωμαῖοι καθαίρονται, μετὰ τὴν συντέλειαν τῶν τιμήσεων ὑπὸ τῶν ἐχόντων τὴν ἱερωτάτην ἀρχὴν, Λοῦστρον ὀνομάζοντες. Ἐγένετο δ' ὁ σύμπας τῶν τιμησαμένων τοὺς βίους Ῥωμαίων ἀριθμὸς, ὡς ἐν τοῖς τιμητικοῖς φέρεται γράμμασιν, ἐπὶ μυριάσιν ὀκτὼ χιλιάδες πέντε τριακοσίων ἀποδέουσαι. Ἐποιήσατο δὲ καὶ τῆς αὐξήσεως τοῦ πολιτικοῦ συντάγματος οὐ μικράν πρόνοιαν οὗτος ὁ βασιλεὺς, πρᾶγμα συνιδὼν, ὃ παρέλιπον ἅπαντες οἱ πρὸ αὐτοῦ βασιλεῖς. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ τοὺς ξένους ὑποδεχόμενοι καὶ μεταδιδόντες τῆς ἰσοπολιτείας φύσιν τε ἢ τύχην αὐτῶν οὐδεμίαν ἀπαξιοῦντες εἰς πολυανθρωπίαν προήγαγον τὴν πόλιν· ὁ δὲ Τύλλιος καὶ τοῖς ἐλευθερουμένοις τῶν θεραπόντων, ἐὰν μὴ θέλωσιν εἰς τὰς ἑαυτῶν πόλεις ἀπιέναι, μετέχειν τῆς ἰσοπολιτείας ἐπέτρεψε. Κελεύσας γὰρ ἅμα τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἐλευθέροις καὶ τούτους τιμήσασθαι τὰς οὐσίας, εἰς φυλὰς κατέταξεν αὐτοὺς τὰς κατὰ πόλιν τέτταρας ὑπαρχούσας, ἐν αἷς καὶ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ταττόμενον διατελεῖ τὸ ἐξελευθερικὸν φῦλον, ὅσον ἂν ᾖ· καὶ πάντων ἀπέδωκε τῶν κοινῶν αὐτοῖς μετέχειν ὧν τοῖς ἄλλοις δημοτικοῖς.

XXIII. Ἀχθομένων δὲ τῶν πατρικίων ἐπὶ τῷ πράγματι καὶ δυσανασχετούντων, συγκαλέσας τὸ πλῆθος εἰς ἐκκλησίαν, πρῶτον μὲν θαυμάζειν ἔφη τῶν ἀγανακτούντων, εἰ τῇ φύσει τὸ ἐλεύθερον οἴονται τοῦ δούλου διαφέρειν ἀλλ' οὐ τῇ τύχῃ· ἔπειτ' εἰ μὴ τοῖς ἤθεσι καὶ τοῖς τρόποις ἐξετάζουσι τοὺς ἀξίους τῶν καλῶν, ἀλλὰ ταῖς συντυχίαις, ὁρῶντες ὡς ἀστάθμητόν ἐστιν πρᾶγμα εὐτυχία καὶ ἀγχίστροφον, καὶ οὐδενὶ ῥᾴδιον εἰπεῖν, οὐδὲ τῶν πάνυ μακαρίων μέχρι τίνος αὐτῷ παρέσται χρόνου. Ἠξίου τ' αὐτοὺς σκοπεῖν ὅσαι μὲν ἤδη πόλεις ἐκ δουλείας μετέβαλον εἰς ἐλευθερίαν βάρβαροί τε καὶ Ἑλληνίδες, ὅσαι δ' εἰς δουλείαν ἐξ ἐλευθερίας· εὐήθειάν τε πολλὴν αὐτῶν κατεγίνωσκεν, εἰ τῆς ἐλευθερίας τοῖς ἀξίοις τῶν θεραπόντων μεταδιδόντες, τῆς πολιτείας φθονοῦσι. Συνεβούλευέ τε αὐτοῖς, εἰ μὲν πονηροὺς νομίζουσι, μὴ ποιεῖν ἐλευθέρους· εἰ δὲ χρηστοὺς, μὴ περιορᾶν ὄντας ἀλλοτρίους. Ἄτοπόν τε πρᾶγμα ποιεῖν αὐτοὺς ἔφη καὶ ἀμαθὲς, ἅπασι τοῖς ξένοις ἐπιτρέποντας τῆς πόλεως μετέχειν καὶ μὴ διακρίνοντας αὐτῶν τὰς τύχας, μηδ' εἴ τινες ἐκ δούλων ἐγένοντο ἐλεύθεροι πολυπραγμονοῦντας, τοὺς δὲ παρὰ σφίσι δεδουλευκότας ἀναξίους ἡγεῖσθαι ταύτης τῆς χάριτος· φρονήσει τε διαφέρειν οἰομένους τῶν ἄλλων οὐδὲ τὰ ἐν ποσὶ καὶ κοινότατα ὁρᾶν ἔφασκεν, ἃ καὶ τοῖς φαυλοτάτοις εἶναι πρόδηλα, ὅτι τοῖς μὲν δεσπόταις πολλὴ φροντὶς ἔσται τοῦ μὴ προχείρως τινὰς ἐλευθεροῦν, ὡς τὰ μέγιστα τῶν ἐν ἀνθρώποις ἀγαθῶν οἷς ἔτυχε δωρησομένοις, τοῖς δὲ δούλοις ἔτι μείζων ὑπάρξει προθυμία χρηστοῖς εἶναι περὶ τοὺς δεσπότας, ἐὰν μάθωσιν ὅτι τῆς ἐλευθερίας ἄξιοι κριθέντες εὐδαίμονος εὐθέως καὶ μεγάλης ἔσονται πολῖται πόλεως, καὶ ταῦτα ἕξουσιν ἀμφότερα παρὰ τῶν δεσποτῶν τἀγαθά. Τε-

ætatem hac lustratione post censum perfectum lustrantur a sacratissimo magistratu, eamque Lustrum vocant. Eo autem lustro censa sunt universorum civium octoginta quinque millia trecentis minus, ut in censoriis tabulis scriptum reperitur. Idem rex augendo etiam civium numero diligentissime prospexit, commentus rem a nullo regum antea animadversam. Illi enim exteros quosvis recipientes, et iura civitatis illis impertientes, sine ullo natalium aut conditionis discrimine, hominum numerum auxerunt. At Tullius vel ipsos servos, qui libertate donabantur, nisi in suam patriam redire maluissent, in civitatem recepit. Iussit enim istos quoque una cum ceteris ingenuis suas fortunas censere, eosque distribuit in quatuor tribus urbanas, in quas ad nostra usque tempora referri solet quidquid est libertini generis, atque ad omnia publica munia admisit, ad quæ reliquis quoque plebeiis aditus patet.

XXIII. Patriciis vero id ægre et moleste ferentibus, convocato ad concionem populo: Primum, dixit, se mirari quod hoc iniquo animo ferrent, quasi putarent ingenuos differre a servis natura, non autem fortuna: deinde quod eos, qui honoribus digni essent non ex moribus, sed ex fortuna e casibus spectandos censerent; præsertim cùm viderent quam instabilis et mutabilis sit ista felicitas, et quam difficile sit, vel in quantumvis beatis hominibus, asserere quamdiu hæc ipsis sit duratura. Eosque rogabat ut considerarent quot civitates, tam barbaræ quam Græcæ, iam ex servitute in libertatem vindicatæ essent, et quot ex libertate in servitutem redactæ: et eorum magnam stultitiam arguebat, quod servis dignis quos libertate donarent, civitatis iura inviderent. Quare suadebat si improbos iudicarent, ne eos libertate donarent: sin probos, ne eos, quasi essent exteri, despicerent. Absurde enim et imperite eos facere dicebat, qui peregrinis quibus libet iura civitatis impertirentur, sine ullo conditionis ipsorum discrimine, neque curiosius inquirentes, si qui de illis ex servis liberi facti essent, servos vero suos hoc beneficio indignos iudicarent: et dicebat ipsos qui se ceteris longe prudentiores putarent, tamen ne ea quidem quæ in propatulo et communia omnibus essent videre, quæ vel quivis maxime hebeti ingenio præditus facile perspiceret, nimirum fore ut hoc modo ipsi domini, cum beneficium quod inter homines est maximum in quoslibet conferrent, magnopere caverent, ne quos temere manumitterent; ipsi vero servi maiori studio dominorum commodis providerent, si cognoscerent se libertate dignos iudicatos in civitatis fortunatæ et amplæ iura statim receptum iri, et utrumque

λευτῶν δὲ τὸν περὶ τοῦ συμφέροντος εἰσηγήσατο λόγον, τοὺς μὲν ἐπισταμένους ὑπομιμνήσκων, τοὺς δ' ἀγνοοῦντας διδάσκων, ὅτι πόλει δυναστείας ἐφιεμένῃ καὶ μεγάλων πραγμάτων ἑαυτὴν ἀξιούσῃ οὐδενὸς οὕτω δεῖ πράγματος ὡς πολυανθρωπίας ἵνα διαρκὴς ᾖ πρὸς πάντας τοὺς πολέμους οἰκείοις ὅπλοις χρωμένη, καὶ μὴ ξενικοῖς στρατεύμασι καταμισθοφοροῦσα συνεξαναλωθῇ τοῖς χρήμασι· καὶ διὰ τοῦτο ἔφη τοὺς προτέρους βασιλεῖς ἅπασι μεταδεδωκέναι τῆς πολιτείας τοῖς ξένοις. Εἰ δὲ καὶ τοῦτον καταστήσονται τὸν νόμον, πολλὴν αὐτοῖς ἔλεγεν ἐκ τῶν ἐλευθερουμένων ἐπιτραφήσεσθαι νεότητα, καὶ οὐδέποτε ἀπορήσειν τὴν πόλιν οἰκείων ὅπλων, ἀλλ' ἕξειν δυνάμεις ἀεὶ διαρκεῖς κἂν πρὸς πάντας ἀνθρώπους ἀναγκασθῇ πολεμεῖν. Χωρὶς δὲ τοῦ κοινῇ χρησίμου καὶ ἰδίᾳ πολλα ὠφελήσεσθαι τοὺς εὐπορωτάτους Ῥωμαίων, ἐὰν τοὺς ἀπελευθέρους ἐῶσι τῆς πολιτείας μετέχειν, ἐν ἐκκλησίαις τε καὶ ψηφοφορίαις καὶ ταῖς ἄλλαις πολιτικαῖς χρείαις τὰς χάριτας ἐν οἷς μάλιστα δέονται πράγμασι κομιζομένους, καὶ τοὺς ἐκ τῶν ἀπελευθέρων γινομένους πελάτας τοῖς ἐκγόνοις τοῖς ἑαυτῶν καταλείποντας. Τοιαῦτα λέγοντος αὐτοῦ, συνεχώρησαν οἱ πατρίκιοι τὸ ἔθος εἰς τὴν πόλιν παρελθεῖν, καὶ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ὡς ἕν τι τῶν ἱερῶν καὶ ἀκινήτων νομίμων, διατελεῖ τοῦτο ἐν τῇ πόλει φυλαττόμενον.

XXIV. Οἴομαι δ' ἐπειδὴ κατὰ τοῦτο γέγονα τὸ μέρος τῆς διηγήσεως ἀναγκαῖον εἶναί μοι διελθεῖν, ὡς εἶχε τότε τοῖς Ῥωμαίοις τὰ περὶ τοὺς δούλους ἔθη, ἵνα μήτε τὸν βασιλέα τὸν πρῶτον ἐπιχειρήσαντα τοὺς δεδουλευκότας ἀστοὺς ποιεῖν, μήτε τοὺς παραδεξαμένους τὸν νόμον ἐν αἰτίαις σχῇ τις, ὡς ῥιπτοῦντας εἰκῇ τὰ καλά. Ἐτύγχανον δὴ τοῖς Ῥωμαίοις αἱ τῶν θεραπόντων κτήσεις κατὰ τοὺς δικαιοτάτους γινόμεναι τρόπους· ἢ γὰρ [ὠνησάμενοι παρὰ τοῦ δημοσίου τοὺς ὑπὸ δόρυ πωλουμένους ἐκ τῶν λαφύρων, ἢ τοῦ στρατηγοῦ συγχωρήσαντος ἅμα ταῖς ἄλλαις ὠφελείαις καὶ τοὺς δοριαλώτους τοῖς λαβοῦσιν ἔχειν, ἢ πριάμενοι παρ' ἑτέρων κατὰ τοὺς αὐτοὺς τρόπους κυρίων γενομένων ἐκέκτηντο τοὺς δούλους. Οὐδὲν δὴ πρᾶγμα ποιεῖν αἰσχύνης ἢ βλάβης κοινῆς αἴτιον οὔτε ὁ Τύλλιος ὁ καταστησάμενος τὸ ἔθος, οὔτε οἱ παραδεξάμενοι καὶ διαφυλάξαντες ᾤοντο, εἰ τοῖς ἀφαιρεθεῖσιν ἐν πολέμῳ τήν τε πατρίδα καὶ τὴν ἐλευθερίαν χρηστοῖς γενομένοις περὶ τοὺς [τὸ πρῶτον αὐτοὺς] καταδουλωσαμένους ἢ [περὶ] τοὺς παρὰ τούτων πριαμένους ἀμφότερα ταῦτα παρὰ τῶν δεσποτῶν ὑπάρξει [αὖθις τῶν κτησαμένων αὐτοὺς εἰς δουλείαν]. Ἐτύγχανον δὲ τῆς ἐλευθερίας οἱ μὲν πλεῖστοι προῖκα διὰ καλοκἀγαθίαν· καὶ κράτιστος ἀπαλλαγῆς δεσποτῶν τρόπος οὗτος ἦν· ὀλίγοι δέ τινες, λύτρα κατατιθέντες ἐξ ὁσίων καὶ δικαίων ἐργασιῶν συναχθέντα. Ἀλλ' οὐκ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις οὕτω ταῦτα ἔχει, ἀλλ' εἰς τοσαύτην σύγχυσιν ἥκει τὰ πράγματα, καὶ τὰ καλὰ τῆς Ῥωμαίων πόλεως οὕτως ἄτιμα καὶ ῥυπαρὰ γέγονεν, ὥσθ' οἱ μὲν ἀπὸ λῃστείας καὶ τοιχωρυχίας καὶ πορνείας καὶ παντὸς ἄλλου πονη-

hoc beneficium a dominis suis accepturos. Postremo cœpit de communi utilitate agere, gnaris quidem in memoriam revocans, ignaros vero docens, nulla alia re æque atque hominum frequentia opus esse ei civitati quæ ad imperium adspiraret, et res magnas affectaret, ut posset perpetuo omnia bella domesticis armis gerere, neve impensis in externarum copiarum stipendia una cum ærario exhauriretur : et demonstrabat superiores omnes reges exteris quibusvis iura civitatis propterea dedisse. Quod si hanc quoque legem confirmarent, dicebat fore ut magnus manumissorum iuvenum numerus conscriberetur, et in tribus referretur, nec unquam respublica domesticorum armorum inopia laboraret; sed semper haberet tantum copiarum, quantum satis esset ad bellum vel cum omnibus hominibus gerendum, si eo necessitatis res venirent. Sed præter communem omnium utilitatem, *demonstrabat* magna quoque emolumenta ad opulentissimos Romanorum cives redundatura, si paterentur libertis civitatem dari : in comitiis enim et suffragiis ferendis, aliisque civilibus negotiis, gratiam, qua in his rebus maxime opus est, accepturos, et eos quos manumisissent posteris suis clientes relicturos. His ab eo dictis, patricii permiserunt, ut iste mos in rempublicam reciperetur, et ad nostra usque tempora constanter servatus est, æque atque ulla sacrosanctarum legum.

XXIV. Sed quoniam ad hanc narrationis partem accessi, necessarium mihi esse puto dicere, quænam tunc fuerit Romanorum consuetudo erga servitia, ne quis regem, qui primus aggressus est servos manumissos civitate donare, neve eos qui hoc institutum receperunt criminetur, quasi res præclaras et pretiosas temere proiecerint. Romani igitur modis iustissimis servos sibi parabant : aut enim ementes ab ærario eos, qui ex præda sub hasta veniebant, aut imperatore permittente militibus ut una cum reliqua præda captivos etiam haberent quos cepissent; aut ementes ab aliis, qui eodem modo eos sibi comparassent, servos possidebant. Neque rem turpem aut reipublicæ damnosam, ipse Tullius, qui hunc morem instituit, neque ii, qui eum receperunt et servarunt, se facere putabant, si illis qui in bello et patria et libertate privati fuerant, ubi adversus eos qui ipsos aut in servitutem redegerant, aut ab illis emerant, probos se præbuissent, hoc utrumque denuo ab ipsis dominis, quibus serviebant, redderetur. Plurimi autem libertate gratis donabantur ob virtutem et probitatem : atque hic erat modus præstantissimus, quo servi dominorum potestate liberabantur. Pauci vero quidam libertatis pretio soluto, quod ex piis et iustis laboribus quæsiverant. Sed nostra ætate non ita se res habet : nam tanta est rerum confusio, et bona reipublicæ Romanæ tam vilia et sordida habentur, ut alii ex latrociniis et parietum perfossionibus et inpudicitia et quovis alio improbo facinore quæstum faciant, et hac

ρου πόρου χρηματισάμενοι, τούτων ὠνοῦνται τῶν χρημάτων τὴν ἐλευθερίαν, καὶ εὐθύς εἰσι Ῥωμαῖοι· οἱ δὲ συνίστορες καὶ συνεργοὶ τοῖς δεσπόταις γενόμενοι φαρμακειῶν καὶ ἀνδροφονιῶν καὶ τῶν εἰς θεοὺς ἢ τὸ κοινὸν ἀδικημάτων, ταύτας φέρονται παρ' αὐτῶν τὰς χάριτας· οἱ δ' ἵνα τὸν δημοσίᾳ διδόμενον σῖτον λαμβάνοντες κατὰ μῆνα, καὶ εἴ τις ἄλλη παρὰ τῶν ἡγουμένων γίνοιτο τοῖς ἀπόροις τῶν πολιτῶν φιλανθρωπία, φέρωσι τοῖς δεδωκόσι τὴν ἐλευθερίαν· οἱ δὲ διὰ κουφότητα τῶν δεσποτῶν καὶ κενὴν δοξοκοπίαν. Ἔγωγε οὖν ἐπίσταμαί τινας ἅπασι τοῖς δούλοις συγκεχωρηκότας εἶναι ἐλευθέροις μετὰ τὰς ἑαυτῶν τελευτάς, ἵνα χρηστοὶ καλῶνται νεκροί, καὶ πολλοὶ ταῖς κλίναις αὐτῶν ἐκκομιζομέναις παρακολουθῶσι, τοὺς πίλους ἔχοντες ἐπὶ ταῖς κεφαλαῖς· ἐν οἷς ἐπόμπευόν τινες, ὡς ἦν παρὰ τῶν ἐπισταμένων ἀκούειν, ἐκ τῶν δεσμωτηρίων ἐξεληλυθότες ἀρτίως κακοῦργοι, μυρίων ἄξια διαπεπραγμένοι θανάτων. Εἰς τούτους μέντοι τοὺς δυσεκκαθάρτους σπίλους ἐκ τῆς πόλεως ἀποβλέποντες οἱ πολλοὶ δυσχεραίνουσι καὶ προβέβληνται τὸ ἔθος, ὡς οὐ πρέπον ἡγεμονικῇ πόλει καὶ παντὸς ἄρχειν ἀξιούσῃ τόπου τοιούτους ποιεῖσθαι πολίτας. Ἔχοι δ' ἄν τις πολλὰ καὶ ἄλλα διαβαλεῖν ἔθη, καλῶς μὲν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐπινοηθέντα, κακῶς δ' ὑπὸ τῶν νῦν ἐπιτριβόμενα. Ἐγὼ δὲ τὸν νόμον τοῦτον οὐκ οἴομαι δεῖν ἀναιρεῖν, μή τι μεῖζον ἐκραγῇ τῷ κοινῷ δι' αὐτοῦ κακόν· ἐπανορθοῦσθαι μέντοι φημὶ δεῖν τὰ δυνατὰ, καὶ μὴ περιορᾶν ὀνείδη μεγάλα καὶ ῥύπους δυσεκκαθάρτους εἰς τὴν πολιτείαν εἰσαγομένους. Καὶ μάλιστα μὲν τοὺς τιμητὰς ἀξιώσαιμι ἂν τούτου τοῦ μέρους προνοεῖν, εἰ δὲ μή γε τοὺς ὑπάτους· δεῖ γὰρ ἀρχῆς τινος μεγάλης· οἳ τοὺς καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἐλευθέρους γενομένους ἐξετάσουσι, τίνες ὄντες καὶ διὰ τί καὶ πῶς ἠλευθερώθησαν, ὥσπερ καὶ τοὺς τῶν ἱππέων καὶ τοὺς τῶν βουλευτῶν βίους ἐξετάζουσιν· ἔπειθ' οὓς μὲν ἂν εὕρωσιν ἀξίους τῆς πόλεως ὄντας, εἰς φυλὰς καταγράψουσι καὶ μένειν ἐφήσουσιν ἐν τῇ πόλει, τὸ δὲ μιαρὸν καὶ ἀκάθαρτον φῦλον ἐκβαλοῦσιν ἐκ τῆς πόλεως, εὐπρεπὲς ὄνομα τῷ πράγματι ἐπιθέντες ἀποικίαν. Ταῦτα μὲν οὖν τῆς ὑποθέσεως ἀπαιτούσης ἀναγκαῖόν τε καὶ δίκαιον ἔδοξεν εἶναί μοι πρὸς τοὺς ἐπιτιμῶντας τοῖς Ῥωμαίων ἔθεσιν εἰπεῖν.

XXV. Ὁ δὲ Τύλλιος οὐκ ἐν τούτοις μόνον τοῖς πολιτεύμασι δημοτικὸς ὢν ἐδήλωσεν, ἐν οἷς ἐδόκει τήν τε τῆς βουλῆς ἐξουσίαν καὶ τὴν τῶν πατρικίων δυναστείαν ἐλαττοῦν, ἀλλὰ καὶ ἐν οἷς τὴν βασιλικὴν ἀρχὴν ἐμείωσεν, αὐτὸς ἑαυτοῦ τὴν ἡμίσειαν τῆς ἐξουσίας ἀφελόμενος. Τῶν γὰρ πρὸ αὐτοῦ βασιλέων ἁπάσας ἀξιούντων ἐφ' ἑαυτοὺς ἄγειν τὰς δίκας, καὶ πάντα τὰ ἐγκλήματα τά τε ἴδια καὶ τὰ κοινὰ πρὸς τὸν ἑαυτῶν τρόπον δικαζόντων, ἐκεῖνος διελὼν ἀπὸ τῶν ἰδιωτικῶν τὰ δημόσια, τῶν μὲν εἰς τὸ κοινὸν φερόντων ἀδικημάτων αὐτὸς ἐποιεῖτο τὰς διαγνώσεις, τῶν δ' ἰδιωτικῶν ἰδιώτας ἔταξεν εἶναι δικαστὰς, ὅρους καὶ κανόνας

pecunia libertatem suam redimant, et statim Romana civitate donentur: alii vero dominis conscii et socii veneficiorum et cædium et scelerum vel in deos vel in rempublicam patratorum, hoc beneficio ab illis remunerentur: alii vero *manumittantur*, ut frumentum menstruum publice divisum; et, si quid aliud liberalitate principum in egenos cives confertur, iis reddant a quibus libertate donati sunt: alii vero ob dominorum levitatem et inanis gloriæ cupiditatem. Equidem novi quosdam, qui testamento omnes suos servos libertate donarunt, ut post obitum suum probitatis laudem adipiscerentur, et multi pileati funus suum prosequerentur. In qua pompa quidem erant nonnulli, sicut ab illius rei gnaris audiri potuit, malefici recens e carcere egressi, qui scelera innumeris suppliciis capitalibus digna perpetrarant. Et ad has maculas, quæ vix ex urbe elui possunt, spectantes multi ægre ferunt, et morem illum damnant, quod dedeceat urbem principem, quæ toti terrarum orbi imperare postulet, tales cives facere. Possit autem aliquis et multas alias consuetudines merito reprehendere, quibus a maioribus bene excogitatis nostræ ætatis homines abutuntur. Ego vero hanc legem tollendam minime censeo, ne quid gravius malum inde in rempublicam erumpat: verumtamen, quantum fieri potest eam corrigendam censeo neque ferendum ut tanta probra et sordes inexpiabiles in rempublicam invehantur. Huic autem rei censores potissimum aut certe consules prospicere debere existimo: opus enim est aliquo magistratu magna potestate prædito ut eos, qui quotannis manumittuntur examinent, quinam sint et quare et quomodo libertate donati fuerint, quemadmodum in equitum et senatorum vitam inquirunt. Deinde quos compererint civitate dignos, eorum nomina in tabulas referant, ipsosque in tribus distribuant, et in urbe habitare permittant: scelestam vero et impuram multitudinem ex urbe dimittant sub specie honesta coloniæ deducendæ. Atque cùm huius historiæ argumentum id postularet, visum est mihi necessarium et æquum esse, hæc adversus illos dicere qui Romanorum mores reprehendunt.

XXV. Tullius autem non in his solum institutis se popularem esse demonstravit, quibus et senatus auctoritatem et patriciorum potentiam imminuere visus est; sed in iis etiam, quibus regium imperium imminuit, de cuius auctoritate ac potestate dimidium detraxit. Cùm enim superiores reges omnium litium iudicia ad se transferri voluissent, et de omnibus tam privatis quam publicis caussis arbitratu suo cognovissent; ille, separatis publicis a privatis caussis ipse quidem de criminibus ad rempublicam pertinentibus cognoscebat: privatorum vero iudices privatos constituit, quibus leges a se latas, ut normam ac regulam, præscripsit. Reipublicæ vero statu optime

αὐτοῖς τάξας οὓς αὐτὸς ἔγραψε νόμους. Ἐπεὶ δὲ αὐτῷ τὰ ἐν τῇ πόλει πράγματα τὸν κράτιστον εἰλήφει κόσμον, εἰς ἐπιθυμίαν ἦλθεν, ἐπιφανές τι διαπραξάμενος αἰώνιον ἑαυτοῦ μνήμην τοῖς ἐπιγινομένοις καταλιπεῖν. Ἐφιστὰς δὲ τὴν διάνοιαν ἐπὶ τὰ τῶν ἀρχαίων βασιλέων τε καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν μνημεῖα, ἐξ ὧν εἰς ὀνόματα καὶ δόξας προῆλθον, οὔτε τοῦ Βαβυλωνίου τείχους ἐμακάρισε τὴν Ἀσσυρίαν ἐκείνην γυναῖκα, οὔτε τῶν ἐν Μέμφει πυραμίδων τοὺς Αἰγύπτου βασιλεῖς, οὔτ' εἴ τις ἄλλη πλούτου καὶ πολυχειρίας ἐπίδειξις ἦν ἀνδρὸς ἡγεμόνος· ἀλλὰ ταῦτα πάντα μικρὰ καὶ ὀλιγοχρόνια καὶ οὐκ ἄξια σπουδῆς ἡγησάμενος, ὄψεώς τε ἀπάτας, οὐκ ἀληθεῖς βίου καὶ πραγμάτων ὠφελείας, ἐξ ὧν μακαρισμοὶ μὲν τοῖς κατασκευασαμένοις ἠκολούθουν μόνοις, ἔπαινοι δ' οὔ· μόνα δὲ ζήλου ἄξια τὰ τῆς γνώμης ἔργα ὑπολαβών, ἧς πλεῖστοί τε ἀπολαύουσι καὶ ἐπὶ μήκιστον χρόνον καρποῦνται τὰς ὠφελείας, πάντων μάλιστα τῶν τοιούτων ἔργων τὴν Ἀμφικτύονος τοῦ Ἕλληνος ἐπίνοιαν ἠγάσθη, ὃς ἀσθενὲς ὁρῶν καὶ ῥᾴδιον ὑπὸ τῶν περιοικούντων βαρβάρων ἐξαναλωθῆναι τὸ Ἑλληνικὸν γένος, εἰς τὴν ἐπ' ἐκείνου κληθεῖσαν Ἀμφικτυονικὴν σύνοδον καὶ πανήγυριν αὐτὸ συνήγαγε, νόμους καταστησάμενος ἔξω τῶν ἰδίων, ὧν ἑκάστη πόλις εἶχε, τοὺς κοινοὺς ἅπασιν οὓς καλοῦσιν Ἀμφικτυονικούς, ἐξ ὧν φίλοι μὲν ὄντες ἀλλήλοις διετέλουν καὶ τὸ συγγενὲς φυλάττοντες μᾶλλον ἔργοις ἢ λόγοις, λυπηροὶ δὲ τοῖς βαρβάροις καὶ φοβεροί. Παρ' οὗ τὸ παράδειγμα λαβόντες Ἴωνές τε οἱ μεταθέμενοι τὴν οἴκησιν ἐκ τῆς Εὐρώπης εἰς τὰ παραθαλάττια [μέρη] τῆς Καρίας, καὶ Δωριεῖς, οἱ περὶ τοὺς αὐτοὺς τόπους τὰς πόλεις ἱδρυσάμενοι, ἱερὰ κατεσκεύασαν ἀπὸ κοινῶν ἀναλωμάτων· Ἴωνες μὲν ἐν Ἐφέσῳ τὸ τῆς Ἀρτέμιδος, Δωριεῖς δ' ἐπὶ Τριοπίῳ τὸ τοῦ Ἀπόλλωνος· ἔνθα συνιόντες γυναιξὶν ὁμοῦ καὶ τέκνοις κατὰ τοὺς ἀποδειχθέντας χρόνους, συνέθυόν τε καὶ συνεπανηγύριζον καὶ ἀγῶνας ἐπετέλουν ἱππικοὺς καὶ γυμνικοὺς καὶ τῶν περὶ μουσικὴν ἀκουσμάτων, καὶ τοὺς θεοὺς ἀναθήμασι κοινοῖς ἐδωροῦντο. Θεωρήσαντες δὲ καὶ πανηγυρίσαντες καὶ τὰς ἄλλας φιλοφροσύνας παρ' ἀλλήλων ἀναλαβόντες, εἴ τι πρόσκρουσμα πόλει πρὸς πόλιν ἐγεγόνει, δικασταὶ καθεζόμενοι διῄτων, καὶ περὶ τοῦ πρὸς τοὺς βαρβάρους πολέμου καὶ περὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους ὁμφροσύνης κοινὰς ἐποιοῦντο βουλάς. Ταῦτα δὴ καὶ τὰ ὅμοια τούτοις παραδείγματα λαβών, προθυμίαν ἔσχε καὶ αὐτὸς ἁπάσας τὰς μετεχούσας πόλεις τοῦ Λατίνων γένους συστῆσαι καὶ συναγαγεῖν, ἵνα μὴ στασιάζουσαι καὶ πολεμοῦσαι πρὸς ἀλλήλας ὑπὸ τῶν προσοικούντων βαρβάρων τὴν ἐλευθερίαν ἀφαιρεθῶσιν.

XXVI. Γνοὺς δὲ ταῦτα τοὺς κρατίστους ἄνδρας ἐξ ἑκάστης πόλεως συνεκάλει, περὶ μεγάλων καὶ κοινῶν φήσας πραγμάτων συμβούλους αὐτοὺς συγκαλεῖν. Ἐπεὶ δὲ συνῆλθον, συναγαγὼν τήν τε Ῥωμαίων βουλὴν καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν πόλεων ἥκοντας,

composito, ipsum subiit desiderium præclari alicuius facinoris edendi, quo memoriam ad posteros propagaret. Et attentius considerans priscorum regum et clarorum in rebus publicis virorum monumenta, ex quibus famam et gloriam adepti fuerant, neque ob muros Babylonios Assyriam illam mulierem beatam existimabat, neque Ægypti reges ob pyramides Memphiticas; neque, si quod aliud documentum alicuius principis divitias et magnum operarum numerum ostentaret : sed hæc omnia parva neque diuturna neque admiratione digna existimans, oculorumque fraudes, quæ ad veram humanæ vitæ utilitatem nihil conferrent, unde nihil præter solam conditorum felicitatis prædicationem sequeretur : sola vero laude et æmulatione digna credens ingenii opera, unde plurimi fructum perciperent eoque diutissime fruerentur, præ cæteris istiusmodi operibus maxime admiratus est consilium Amphictyonis, Hellenis filii qui, cum videret Græcam gentem infirmam esse, et facile a finitimis barbaris deleri posse, eam in id concilium et conventum, qui ab illo Amphictyonicus est dictus, coegit; legesque tulit præter illas, quæ cuique civitati peculiares erant, omnibus communes, quas Amphictyonicas vocant, quarum beneficio in mutua amicitia perpetuo continebantur, et cognationem re potius quam verbis servabant, et molesti ac formidabiles barbaris erant. Cuius exemplum secuti Iones, qui sedes transtulerunt ex Europa in Cariæ regiones maritimas, et Dorienses, qui in iisdem locis urbes condiderunt, templa communi sumptu exstruxerunt : Iones Ephesi templum Dianæ; Dorienses in Triopio templum Apollinis : quo statis temporibus cum uxoribus et liberis convenientes sacrificia faciebant, et mercatus exercebant, et certamina equestria et gymnica et musica faciebant, diisque donaria communia dicabant. Peractis vero spectaculis et nundinis atque aliis commodis, quibus se mutuo excipiebant, si qua simultas inter civitates orta fuisset, iudices de ea cognoscebant, et de bello contra barbaros gerendo et de mutua concordia inter se consultabant. Hæc igitur et similia exempla secutus, ipse quoque consilium cepit omnes Latinæ gentis civitates in unum corpus contrahere, ne intestinis dissidiis et bellis debilitatæ ab accolis barbaris libertate privarentur.

XXVI. Quare, his apud se statutis, optimates ex singulis civitatibus convocavit, denuntians velle se, de magnis rebus et ad communem utilitatem pertinentibus, cum ipsis consultare, ideoque illos a se convocari. Qui ubi convenissent, coacto senatu Romano et convocatis illis

λόγον διεξῆλθε παρακλητικὸν ὁμονοίας, διδάσκων ὡς καλὸν μὲν χρῆμα πολλαὶ πόλεις μιᾷ γνώμῃ χρώμεναι, αἰσχρὰ δ' ὄψις συγγενῶν ἀλλήλαις διαφερομένων· αἴτιόν τ' ἰσχύος μὲν ταῖς ἀσθενέσιν ἀποφαίνων ὁμοφροσύνην, ταπεινότητος δὲ καὶ ἀσθενείας καὶ ταῖς πάνυ ἰσχυραῖς ἀλληλοφθορίαν. Ταῦτα διεξελθὼν ἐδίδασκεν αὐτούς, ὡς χρὴ Λατίνους μὲν τῶν προσοίκων ἄρχειν καὶ τὰ δίκαια τάττειν Ἕλληνας ὄντας βαρβάροις· Ῥωμαίους δὲ τὴν ἁπάντων Λατίνων ἔχειν προστασίαν μεγέθει τε πόλεως προὔχοντας καὶ πραγμάτων ὄγκῳ καὶ τῇ προνοίᾳ τοῦ δαιμονίου κρείττονι κεχρημένους ἐκείνων, δι' ἣν εἰς τοσαύτην ἐπιφάνειαν προῆλθον. Τοιαῦτα διεξελθὼν συνεβούλευεν αὐτοῖς ἱερὸν ἄσυλον ἀπὸ κοινῶν ἀναλωμάτων ἐν Ῥώμῃ κατασκευάσασθαι, ἐν ᾧ θύσουσί τε αἱ πόλεις συνερχόμεναι καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἰδίας τε καὶ κοινὰς θυσίας, καὶ πανηγύρεις ἄξουσιν ἐν οἷς ἂν ὁρίσωσι χρόνοις· καὶ εἴ τι γένοιτο πρόσκρουσμα αὐταῖς πρὸς ἀλλήλας, ἐκ τῶν ἱερῶν τοῦτο νόμων διαλύσονται, ταῖς ἄλλαις πόλεσιν ἐπιτρέψασαι τὰ ἐγκλήματα διαγνῶναι. Διεξιὼν ταῦτά τε καὶ ὅσα ἄλλα ἕξουσιν ἀγαθὰ βουλευτήριον ἓν καταστησάμενοι, πάντας ἔπεισε τοὺς ἐν τῷ συνεδρίῳ παρόντας· καί μετά τοῦτο κατεσκεύασεν ἐξ ὧν ἅπασαι συνήνεγκαν αἱ πόλεις χρημάτων, τὸν τῆς Ἀρτέμιδος νεὼν τὸν ἐπὶ τοῦ μεγίστου τῶν ἐν τῇ Ῥώμῃ λόφων ἱδρυμένον, Αὐεντίνου· καὶ τοὺς νόμους συνέγραψε ταῖς πόλεσι πρὸς ἀλλήλας καὶ τἄλλα, τὰ περὶ τὴν ἑορτὴν καὶ πανήγυριν ὃν ἐπιτελεσθήσεται τρόπον ἔταξεν. Ἵνα δὲ μηδεὶς χρόνος αὐτοὺς ἀφανίσῃ, στήλην κατασκευάσας χαλκῆν, ἔγραψεν ἐν ταύτῃ τά τε δόξαντα τοῖς συνέδροις καὶ τὰς μετεχούσας τῆς συνόδου πόλεις. Αὕτη διέμεινεν ἡ στήλη μέχρι τῆς ἐμῆς ἡλικίας ἐν τῷ τῆς Ἀρτέμιδος ἱερῷ κειμένη, γραμμάτων ἔχουσα χαρακτῆρας, οἷς τὸ παλαιὸν ἡ Ἑλλὰς ἐχρᾶτο· ὃ καὶ αὐτὸ ποιήσαιτο ἄν τις οὐ μικρὸν τεκμήριον τοῦ μὴ βαρβάρους εἶναι τοὺς οἰκίσαντας τὴν Ῥώμην· οὐ γὰρ ἂν Ἑλληνικοῖς ἐχρῶντο γράμμασιν ὄντες βάρβαροι. Πολιτικαὶ μὲν δὴ πράξεις τοῦ βασιλέως τούτου σὺν ἄλλαις πολλαῖς ἐλάττοσί τε καὶ ἀμαυροτέραις αἱ μέγισται καὶ λαμπρόταται αὗται μνημονεύονται. Πολεμικαὶ δ' αἱ πρὸς ἓν τὸ Τυρρηνῶν ἔθνος γενόμεναι, περὶ ὧν μέλλω νῦν διεξιέναι.

XXVII. Μετὰ τὴν Ταρκυνίου τελευτὴν αἱ παραδοῦσαι τὴν ἡγεμονίαν ἐκείνῳ πόλεις οὐκέτι φυλάττειν ἐβούλοντο τὰς ὁμολογίας, Τυλλίῳ τε οὐκ ἀξιοῦσαι ταπεινῷ κατὰ γένος ὄντι ὑπακούειν, καὶ τὴν διαφορὰν τῶν πατρικίων, τὴν πρὸς τὸν ἡγεμόνα γενομένην μεγάλην, σφίσιν ὠφέλειαν παρέξειν νομίζουσαι. Ἦρξαν δὲ τῆς ἀποστάσεως οἱ καλούμενοι Οὐϊεντανοί, καὶ τοῖς ἐλθοῦσι παρὰ τοῦ Τυλλίου πρεσβευταῖς ἀπεκρίναντο, μηδεμίαν εἶναι σφίσι πρὸς ἐκεῖνον μήτε ὑπὲρ ἡγεμονίας παραχωρήσεως μήτε περὶ φιλίας καὶ συμμαχίας συνθήκην. Ἀρξάντων δὲ τούτων Καιρητανοί τ' ἠκο-

qui ex singulis civitatibus venerant, prolixam orationem habuit, qua ad concordiam eos adhortabatur; docens quam præclarum esset multas civitates concordes esse, et quam turpis res cognatos inter se dissidentes videre: et demonstrans concordiam infirmis esse potentiæ caussam, discordiam contra vel potentissimos quosque frangere, et eorum vires debilitare. Deinde illos docebat, oportere Latinos populis finitimis imperare, et ipsos utpote Græcos barbaris ius reddere: Romanos vero, omnium Latinorum principatum habere, cum quia urbis amplitudine et rerum gestarum magnitudine *cæteris* præstarent, tum quia numinis divini benevolentia, qua ad tantum splendorem provecti essent, magis quam illi uterentur. Atque his expositis illis persuasit, ut templum cum asylo impensis communibus Romæ exstruerent, in quo singuli populi una quotannis privata et publica sacrificia facerent, et mercatum exercerent statis temporibus; et, si qua offensa *et controversia* inter eos fuisset orta, ex sacris legibus eam dirimerent, reliquarum civitatum arbitrio controversiam permittentes. De his igitur et multis aliis commodis, quæ consecuturi essent si commune consilium constituissent, disserens omnibus, qui in eo concilio aderant rem persuasit. Itaque postea ex pecuniis, quas omnes civitates contulerunt exstruxit templum Dianæ in Aventino, in Romanorum collium maximo. Et leges fœderis a civitatibus facti conscripsit, reliquosque feriarum atque mercatus celebrandi ritus constituit. Quæ ne iniuria temporis delerentur, æneam columnam posuit, in qua incidit concilii decreta et nomina populorum, qui illi conventui interessent. Hæc columna ad meam usque ætatem duravit, in Dianæ fano erecta, Græcarum literarum formas monstrans, quibus olim Græcia utebatur. Quod ipsum non leve est argumentum, quo probetur eos qui Romam condiderunt non barbaros fuisse: neque enim, si barbari fuissent, literis Græcis usi fuissent. Res igitur quas rex ille domi gessit, præter multas alias leviores et obscuriores, hæ gravissimæ et clarissimæ memorantur: bellicæ vero res gestæ contra unam Etruscorum gentem, de quibus nunc verba sum facturus.

XXVII. Post Tarquinii mortem civitates, quæ principatum illi tradiderant, fœderis conditiones amplius servare nolebant, quia Tullio, cuius natales erant obscuri, parere indignum iudicabant; atque dissidium, quod inter patricios et regem erat, magno sibi auxilio fore putabant. Initium autem defectionis Veientes fecerunt, et legatis a Tullio missis responderunt, se neque de imperio illi concedendo, neque de amicitia aut societate ineunda quidquam cum illo pactos esse. Horum exemplum secuti sunt Cæretani et Tarquinienses:

λούθησαν καὶ Ταρκυνιῆται, καὶ τελευτῶσα ἐν ὅπλοις ἦν ἅπασ' ἡ Τυρρηνία. Οὗτος ὁ πόλεμος εἴκοσι διέμεινεν ἔτη συνεχῶς πολεμούμενος, εἰσβολάς τε πολλὰς ἀμφοτέρων μεγάλοις στρατεύμασι ποιουμένων εἰς τὴν ἀλλήλων καὶ παρατάξεις ἄλλας ἐπ' ἄλλαις συνισταμένων. Ἐν ἁπάσαις δὲ ταῖς μάχαις κατορθῶν ὁ Τύλλιος, ὅσαι κατὰ πόλεις τε καὶ πρὸς ὅλον αὐτῷ τὸ ἔθνος συνέστησαν, καὶ τρισὶν ἐπιφανεστάτοις κοσμηθεὶς θριάμβοις, τελευτῶν ἠνάγκασε τοὺς οὐκ ἀξιοῦντας ἄρχεσθαι τὸν χαλινὸν ἑκόντας λαβεῖν. Εἰκοστῷ δ' οὖν ἔτει συνελθοῦσαι πάλιν αἱ δώδεκα πόλεις, ἐξανηλωμέναι τῷ πολέμῳ τά τε σώματα καὶ τὰ χρήματα γνώμην ἔσχον παραδοῦναι Ῥωμαίοις τὴν ἡγεμονίαν, ἐφ' οἷς πρότερον ἐψηφίσαντο. Καὶ παρῆσαν ἀπὸ πάσης πόλεως οἱ προχειρισθέντες σὺν ἱκετηρίαις, ἐπιτρέποντες Τυλλίῳ τὰς πόλεις καὶ μηδὲν ἀνήκεστον βουλεῦσαι περὶ αὐτῶν ἀξιοῦντες. Τύλλιος δὲ τῆς μὲν ἀφροσύνης ἕνεκα καὶ τῶν εἰς τοὺς θεοὺς ἀσεβημάτων, οὓς ἐγγυητὰς ποιησάμενοι τῶν ὁμολογιῶν παρέβησαν τὰ συγκείμενα, πολλῶν αὐτοὺς ἔφη τιμωριῶν ἀξίους εἶναι καὶ μεγάλων· τῆς δὲ Ῥωμαίων ἐπιεικείας καὶ μετριότητος, ἐπειδὴ συγγνόντες ἀδικεῖν στέμμασι καὶ λιτανείαις παρῃτοῦντο τὴν ὀργὴν, οὐδὲν ἐν τῷ παρόντι ἀτυχήσειν. Ταῦτ' εἰπὼν, καταλύεται τὸν πρὸς αὐτοὺς πόλεμον, ταῖς μὲν ἄλλαις πόλεσιν ἁπλῶς καὶ δίχα ὀργῆς μνησικάκου πολιτεύεσθαί τε ἀποδοὺς, ὡς πρότερον, καὶ τὰ ἴδια καρποῦσθαι μενούσαις ἐν ταῖς γραφείσαις πρὸς αὐτὰς συνθήκαις ὑπὸ βασιλέως Ταρκυνίου· τρεῖς δ' ἐξ αὐτῶν πόλεις, αἳ προεξανέστησάν τε καὶ τὰς ἄλλας ὑπηγάγοντο κατὰ Ῥωμαίων ἐξενεγκεῖν τὸν πόλεμον, Καιρητανοὺς καὶ Οὐϊεντανοὺς καὶ Ταρκυνιήτας [ταύτας] ἀφαιρέσει χώρας τιμωρησάμενος, ἣν κατεκληρούχησε Ῥωμαίων τοῖς νεωστὶ προσεληλυθόσι πρὸς τὴν πολιτείαν. Ταῦτα διαπραξάμενος ἐν εἰρήνῃ τε καὶ κατὰ πολέμους, καὶ ναοὺς δύο κατασκευασάμενος Τύχης, ᾗ παρὰ πάντα τὸν βίον ἔδοξεν ἀγαθῇ κεχρῆσθαι, τὸν μὲν ἐν ἀγορᾷ καλουμένῃ Βοαρίᾳ, τὸν δ' ἕτερον ἐπὶ ταῖς ἠϊόσι τοῦ Τιβέριος, ἣν ἀνδρείαν προσηγόρευσεν, ὡς καὶ νῦν ὑπὸ Ῥωμαίων καλεῖται, ἡλικίας τε προβεβηκὼς ἐπὶ πολὺ καὶ τῆς κατὰ φύσιν τελευτῆς οὐ μακρὰν ἀπέχων, ἐπιβουλευθεὶς ὑπὸ Ταρκυνίου τε τοῦ γαμβροῦ καὶ τῆς ἑαυτοῦ θυγατρὸς ἀποθνήσκει. Διηγήσομαι δὲ καὶ τῆς ἐπιβουλῆς τὸν τρόπον μικρὰ τῶν ἔμπροσθεν γενομένων ἀναλαβών.

XXVIII. Ἦσαν τῷ Τυλλίῳ δύο θυγατέρες ἐκ γυναικὸς γενόμεναι Ταρκυνίας, ἣν ἐνεγγύησεν αὐτῷ βασιλεὺς Ταρκύνιος. Ταύτας τὰς κόρας ἐπιγάμους γενομένας ἐκδίδωσιν τοῖς ἀδελφιδοῖς τῆς μητρὸς αὐτῶν, υἱωνοῖς δὲ Ταρκυνίου, τῷ τε πρεσβυτέρῳ τὴν πρεσβυτέραν ἁρμόσας καὶ τῷ νεωτέρῳ τὴν νεωτέραν· οὕτως οἰόμενος αὐτὰς μάλιστα συνοίσεσθαι τοῖς λαβοῦσιν. Ἔτυχε δὲ τῶν γαμβρῶν ἑκάτερος ἐναντίᾳ συναφθεὶς ψυχῇ κατὰ τὴν οὐχ ὁμοτροπίαν· Λευκίῳ μὲν

et tandem tota Etruria in armis fuit. Hoc bellum per continuos XX annos sine ulla intermissione gestum est; et utrique cum magnis copiis multas irruptiones in agrum hostilem fecerunt, et sæpius collatis signis pugnarunt. Cum autem in omnibus prœliis et cum singulis civitatibus et cum tota gente commissis, Tullius rem feliciter gessisset, et tribus clarissimis triumphis ornatus esset, tandem eos, qui imperium detrectabant, sponte frena recipere coëgit. Vigesimo igitur anno, duodecim civitates in totius gentis concilio, viris et opibus bello consumptis, decreverunt ad populum Romanum principatum deferre iis conditionibus, quibus iam ante id decreverant. Quare ex singulis civitatibus supplices venerunt delecti, ut urbes Tullio dederent et eum orarent ne quid gravius in se statueret. At Tullius ipsos ob suam dementiam et contemptionem deorum, quos fœderum testes et sponsores fecerant, et tamen pacta violarant, multis et gravibus suppliciis dignos esse respondit : verum Romanorum æquitatem et clementiam, quoniam agnita iniuria sua cum vittis et ceteris supplicum insignibus iram deprecaturi venerint, ipsis in præsens non defuturam. His dictis bellum contra eos susceptum deposuit, et ceteris quidem civitatibus facile oblitus iræ omniumque iniuriarum ante acceptarum permisit ut eadem qua antea rerum publicarum forma uterentur, utque suis rebus fruerentur, servantes conditiones fœderis a rege Tarquinio præscriptas. Tres vero civitates, quæ primæ in Romanos surrexerant, quæque alias ad bellum illis inferendum impulerant, et Veientes Cæretanos et Tarquinienses, agri parte adempta multavit, quam divisit iis, qui novissime in civitatem Romanam recepti erant. Cumque hæc domi militiæque gessisset, et duo templa exstruxisset Fortunæ, qua toto vitæ tempore secunda usus videretur, alterum quidem in foro Boario, alterum vero ad ripam Tiberis, quam virilem appellavit, ut nunc etiam a Romanis nuncupatur : iam ætate provectior, nec a naturali vitæ termino longe remotus, Tarquinii generi et filiæ suæ insidiis sublatus periit. Narrabo autem et ipsum insidiarum modum, re paullo altius repetita.

XXVIII. Tullius enim duas filias ex uxore Tarquinia susceperat, quam ei rex Tarquinius in matrimonium dederat. Has puellas iam nubiles dedit uxores consobrinis, Tarquinii nepotibus, cum maiori natu maiorem, cum minori minorem coniungens, et existimans fore ut hoc pacto optime illæ maritis prodessent. Sed utrique genero obtigit, ut propter horum diversitatem contraria sorte uteretur : Lucio enim (qui natu erat maior, qui-

γὰρ τῷ πρεσβυτέρῳ τολμηρῷ καὶ αὐθάδει καὶ τυραννικῷ τὴν φύσιν ὄντι χρηστὴ καὶ σώφρων καὶ φιλοπάτωρ συνῆλθε γυνή· Ἄρρόντι δὲ τῷ νεωτέρῳ πολὺ τὸ πρᾶον ἔχοντι καὶ εὐλόγιστον ἀνοσία καὶ μισοπάτωρ καὶ πάντολμος ἦν ἡ γαμετή. Συνέβαινε δὴ τῶν ἀνδρῶν ἑκατέρῳ φέρεσθαι μὲν ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, μετάγεσθαι δὲ ὑπὸ τῆς γυναικὸς ἐπὶ τἀναντία· ὁ μέν γε πονηρὸς ἐκβαλεῖν τῆς βασιλείας τὸν κηδεστὴν προθυμούμενος καὶ πάντα μηχανώμενος εἰς τοῦτο, ὑπὸ τῆς χρηστῆς γυναικὸς μετεπείθετο ἀντιβολούσης τε καὶ ὀδυρομένης· ὁ δ' ἐπιεικὴς οὐδὲν οἰόμενος δεῖν ἐξαμαρτάνειν εἰς τὸν πενθερὸν ἀλλὰ περιμένειν, ἕως ἡ φύσις αὐτὸν ἐκ τοῦ ζῆν ἐξαγάγῃ, καὶ τὸν ἀδελφὸν οὐκ ἐῶν πράττειν τὰ μὴ δίκαια, ὑπὸ τῆς ἀνοσίας γυναικὸς ἐπὶ τἀναντία μετήγετο νουθετούσης τε καὶ λοιδορουμένης καὶ τὴν ἀνανδρίαν κακιζούσης. Ὡς δ' οὐδὲν ἐπέραινον οὔτ' αἱ τῆς σώφρονος λιτανεῖαι τὰ κράτιστα τὸν οὐ δίκαιον ἄνδρα πειθούσης, οὔτε αἱ τῆς μιαρᾶς παραινέσεις ἐπὶ τὰς ἀνοσίους πράξεις τὸν οὐ πονηρὸν εἶναι πεφυκότα παρακαλούσης, ἀλλ' ἑκάτερος ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἐφέρετο καὶ λυπηρὰν ἡγεῖτο τὴν μὴ τὰ ὅμοια βουλομένην, τῇ μὲν ὀδύρεσθαί τε καὶ φέρειν τὸν ἑαυτῆς δαίμονα περιῆν· τῇ δὲ παντόλμῳ χαλεπαίνειν καὶ ἀπαλλαγῆναι ζητεῖν τοῦ συνοικοῦντος. Ἔπειθ' ἡ κακὴ τὴν φύσιν ἀπονοηθεῖσα, καὶ νομίσασα τοῖς ἑαυτῆς τρόποις ἁρμόττειν μάλιστα τὸν τῆς ἀδελφῆς ἄνδρα, μεταπέμπεταί τ' αὐτὸν ὡς ὑπὲρ ἀναγκαίου πράγματος διαλεξομένη.

XXIX. Καὶ ἐπειδὴ παρεγένετο, μεταστῆναι κελεύσασα τοὺς ἔνδον, ἵνα μόνη διαλεχθείη πρὸς μόνον· « Ἆρ', ἔφησεν, ὦ Ταρκύνιε, μετὰ παρρησίας ἔξεστί « μοι, καὶ ἀκινδύνως ἅπαντα εἰπεῖν ὅσα φρονῶ περὶ « τῶν κοινῇ συμφερόντων, καὶ καθέξεις οὓς ἂν ἀκούσῃς λόγους; ἢ σιωπᾶν ἄμεινόν ἐστί μοι καὶ μὴ φέ« ρειν εἰς μέσον βουλὰς ἀπορρήτους; » Κελεύσαντος δὲ τοῦ Ταρκυνίου λέγειν ὅ τι βούλεται, καὶ περὶ τοῦ καθέξειν ἐν ἑαυτῷ τοὺς λόγους πίστεις ἐπιθέντος δι' ὅρκων, οὓς ἐκείνη προῃρεῖτο, οὐδὲν ἔτ' αἰσχυνθεῖσα, λέγει πρὸς αὐτόν· « Μέχρι τίνος, ὦ Ταρ« κύνιε, τῆς βασιλείας ἀποστερόμενος ἀνέχεσθαι δια« νοῇ; πότερον ἐκ ταπεινῶν καὶ ἀσήμων ἔφυς προ« γόνων, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἀξιοῖς ἐπὶ σεαυτῷ μέγα « φρονεῖν; ἀλλὰ πάντες ἴσασιν ὅτι, τοῖς μὲν ἀρχαίοις « ὑμῶν προγόνοις Ἕλλησιν οὖσι καὶ ἀφ' Ἡρακλέους « γεγονόσι, τῆς εὐδαίμονος ἄρξαι Κορίνθου τὴν αὐτο« κράτορα ὑπῆρξεν ἀρχὴν ἐπὶ πολλάς, ὡς ἀκούω, « γενεάς· τῷ δὲ πάππῳ σου Ταρκυνίῳ μεταθεμένῳ « τὴν οἴκησιν ἐκ Τυρρηνῶν ταύτης βασιλεῦσαι τῆς « πόλεως ἐξεγένετο δι' ἀρετήν· οὗ σὺ κληρονομεῖν οὐ « μόνον τῶν χρημάτων, ἀλλὰ καὶ τῆς βασιλείας ὀφεί« λεις, πρεσβύτερος υἱωνὸς ὤν. Ἢ σώματος οὐκ « ἔτυχες ἱκανοῦ πράττειν ὅσα βασιλεῖ προσῆκε δι' « ἀσθένειάν τε καὶ ἀμορφίαν; ἀλλὰ σοί γε καὶ « ῥώμη περίεστιν, οἷα τοῖς κράτιστα πεφυκόσι,

que erat homo audax et arrogans et ingenio tyrannico præditus) uxor proba et modesta atque patris amans contigit: Arunti vero iuniori, qui erat longe mansuetior et bene moratus, uxor erat scelesta, quæ patrem odio prosequebatur, et quodlibet facinus audebat. Accidit autem ut uterque maritus ingenio obsequeretur, sed ab uxore in contrarias partes traduceretur: improbus enim, cum cuperet socerum regno expellere, et omnia contra ipsum moliretur, ab uxore precibus et lacrimis a sententia deducebatur: alter vero, qui erat mitis, cum nihil in socerum committendum, sed exspectandum censeret, donec ipsa natura ex vita eum educeret, neque sineret fratrem scelus patrare, ab uxore impia in contraria traducebatur, quæ ipsum monebat, et conviciabatur, et ignaviam exprobrabat. Sed cum nihil proficerent preces uxoris modestæ, quæ optima viro scelesto suadebat, neque adhortationes impiæ illius, quæ ad nefaria facinora virum sua natura minime malum provocabat; sed uterque ad suum ingenium ferretur et moleste ferret dissentientem coniugem: altera quidem sortem suam deflebat, eamque ferebat; altera vero ad quodvis facinus parata indignabatur, et quærebat modum quo se a marito liberaret: tandem vero, mulier pessima, mente capta et rata suis moribus sororis maritum maxime convenire, eum accersit quasi de re aliqua valde necessaria cum eo locutura.

XXIX. Cum autem ille venisset, omnibus qui intus erant recedere iussis, ut sola cum solo colloqueretur: « Licetne mihi, inquit, Tarquini, libere et sine periculo « proloqui quæcunque sentio de communi nostrum uti« litate? continebisne quæ audieris? an tacere mihi est « satius neque in medium proferre consilia arcana? » Cum autem Tarquinius iussisset eam dicere quidquid vellet, et pollicitus esset iureiurando quodcunque præivisset, se rem silentio suppressurum, illa ita demum omni pudore deposito eum est allocuta: « Quous« que, Tarquini, te regno spoliari pati apud te statuisti? « An ex maioribus humilibus et obscuris ortus es, et « propterea de te ipse magnifice sentire non vis? Atqui « omnibus notum est priscos vestros maiores, qui erant « Græci et ab Hercule oriundi, multas ætates, ut audio, « in Corinthiorum urbe celeberrima summum imperium « habuisse: Tarquinio vero avo tuo, qui ex Etruria se« des huc transtulit, accidisse, ut huius urbis regno ob « virtutem suam potiretur; cuius non solum bona, sed « etiam regnum ad te iure hereditario pertinet, cum sis « nepotum eius grandior natu. An forte ob imbecillita« tem et deformitatem tibi est corpus parum idoneum « ad omnia regis munia obeunda? Atqui adsunt tibi vi« res satis firmæ, quales esse solent viris, qui genere op-

« καὶ μορφὴ τοῦ βασιλείου γένους ἀξία. Ἢ τούτων μὲν οὐδέτερον, ἡ δ' ἀσθενὴς ἔτι καὶ πολὺ ἀπέχουσα τοῦ φρονεῖν τὰ προσήκοντα νεότης μεθέλκει σε, δι' ἣν οὐκ ἀξιοῖς τὰ πολιτικὰ πράττειν; ὃς οὐ πολλοῖς ἀποδεῖς ἔτεσι πεντηκονταέτης εἶναι, κράτιστα δὲ ἄνθρωποι πεφύκασι φρονεῖν οἱ περὶ ταύτην μάλιστα γενόμενοι τὴν ἡλικίαν. Φέρε, ἀλλ' ἡ τοῦ κατέχοντος τὰ πράγματα εὐγένεια καὶ ἡ πρὸς τοὺς κρατίστους τῶν πολιτῶν ἐπιτηδειότης, δι' ἣν οὐκ εὐεπιχείρητός ἐστιν, ἀνέχεσθαί σε ἀναγκάζει; ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἀμφότερα κακῶς ἔχοντα αὐτῷ τυγχάνει, καὶ οὐδὲ αὐτὸς αὐτά γε ἀγνοεῖ. Καὶ μὴν ἥ γε τόλμα καὶ τὸ φιλοκίνδυνον ἔνεστί σου τοῖς τρόποις, ὧν μάλιστα τῷ βασιλεύειν μέλλοντι δεῖ· ὑπάρχει δέ σοι καὶ πλοῦτος ἱκανὸς καὶ φίλοι πολλοὶ καὶ ἄλλαι πρὸς τὰ πράγματ' ἀφορμαὶ πολλαὶ καὶ μεγάλαι. Τί οὖν ἔτι μέλλεις καὶ τὸν αὐτόματον ἐκδέχῃ καιρὸν, ὃν ἥξει σοι φέρων τὴν βασιλείαν μηδὲν εἰς τοῦτο πραγματευσαμένῳ; μετὰ τὴν τοῦ Τυλλίου δήπου τελευτήν; ὥσπερὰν ἀναμενούσης τῆς τύχης τὰς ἀνθρωπίνας μελλήσεις, ἢ τῆς φύσεως ἡμῶν τὰς καθ' ἡλικίαν ἑκάστῳ τελευτὰς φερούσης, ἀλλ' οὐκ ἐν ἀδήλῳ καὶ δυστεκμάρτῳ τέλει πάντων τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων κειμένων. Ἐρῶ δὴ μετὰ παρρησίας, καὶ εἴ με φήσεις θρασεῖαν, τὸ δοκοῦν αἴτιον εἶναί μοι τοῦ μηδεμιᾶς ὀρέγεσθαί σε μήτε φιλοτιμίας μήτε δόξης. Γυνή σοι σύνεστι μηδὲν ἐοικυῖα τοῖς σοῖς τρόποις, ἥ σε κηλοῦσα καὶ κατᾴδουσα μαλθακὸν ἀποδέδωκε, καὶ λήσεις ὑπ' αὐτῆς γενόμενος ἐξ ἀνδρὸς τὸ μηδέν· ὥσπερ γε κἀμοὶ ψοφοδεὴς καὶ οὐδὲν ἔχων ἀνδρὸς ἀνὴρ, ὅς με ταπεινὴν ποιεῖ μεγάλων οὖσαν ἀξίαν καὶ καλὴν τὸ σῶμα, μαρανθεῖσαν δ' ὑπ' αὐτοῦ. Εἰ δ' ἐξεγένετο σοί τε λαβεῖν ἐμὲ γυναῖκα, κἀμοὶ σοῦ τυχεῖν ἀνδρὸς, οὐκ ἂν ἐν ἰδιώτῃ βίῳ τοσοῦτον διεζήσαμεν χρόνον. Τί οὖν οὐκ ἐπανορθούμεθα τὸ τῆς τύχης ἐλάττωμα ἡμεῖς μεταθέμενοι τοὺς γάμους, καὶ σὺ μὲν ἀπαλλάττεις τοῦ βίου τὴν σαυτοῦ γυναῖκα, ἐγὼ δὲ τὸ αὐτὸ διαθήσω τὸν ἐμὸν ἄνδρα; ὅταν δὲ τούτων διαχειρισθέντων συνέλθωμεν εἰς τὸ αὐτὸ, ἀσφαλῶς ἤδη τὰ λοιπὰ βουλεύσομεν, ἐκποδὼν πεποιημένοι τὰ λυποῦντα ἡμᾶς. Καὶ γὰρ ἐὰν τἄλλα τις ἀδικεῖν ὀκνῇ, βασιλείας γε χάριν οὐ νέμεσις ἅπαντα τολμᾶν. »

XXX. Τοιαῦτα τῆς Τυλλίας λεγούσης, ἄσμενος δέχεται τὰς αἱρέσεις ὁ Ταρκύνιος, καὶ αὐτίκα δοὺς αὐτῇ πίστεις καὶ λαβὼν, τὰ προτέλεια τῶν ἀνοσίων γάμων διαπραξάμενος ἀπέρχεται. Διελθόντος δὲ οὐ πολλοῦ μετὰ ταῦτα χρόνου, τοῖς αὐτοῖς πάθεσιν ἀποθνήσκουσιν ἥ τε πρεσβυτέρα τῶν Τυλλίου θυγατέρων, καὶ ὁ νεώτερος τῶν Ταρκυνίων. Ἐνταῦθα πάλιν ἀναγκάζομαι μεμνῆσθαι Φαβίου, καὶ τὸ ῥᾴθυμον αὐτοῦ περὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν χρόνων ἐλέγχειν. Ἐπὶ γὰρ τῆς Ἄρροντος τελευτῆς γενόμενος, οὐ καθ' ἓν ἁμαρτάνει μόνον, ὃ καὶ πρότερον ἔφην, ὅτι γέγρα-

« timo orti sunt; adest et forma regio genere digna. An forte horum neutrum *te movet* sed iuventus, adhuc infirma et a rectis consiliis adhuc longe remota, impedit te, quo minus ad reipublicæ administrationem accedere velis, qui non longe absis a quinquagesimo ætatis anno? Homines autem qui hanc ætatem ingressi sunt, prudentia quam maxime solent valere. An eius qui regnum tenet nobilitas, et gratia qua pollet apud optimates, qua fit ut haud facile invadi possit, te hæc pati cogit? Atqui hoc quoque utrumque illi male se habet, id quod ipse haud ignorat. Audacia vero et periculorum contemptio tuis moribus inest, quibus maxime opus est ei, qui regnaturus est. Sunt præterea tibi satis amplæ opes et amici multi et multa alia atque magna ad rem aggrediendam adminicula. Quid igitur adhuc cunctaris, et exspectas occasionem, quæ se tibi ultro offerat, tibique nihil molienti regnum afferat? an forte post Tullii obitum? quasi vero fortuna humanas cunctationes exspectet, aut natura nostra pro cuiusque ætate finem vitæ imponat, neque finis omnium rerum humanarum incertus sit atque obscurus. Libere tamen dicam, licet me voces audacem, id quod mihi videtur in caussa esse, cur ab omni ambitione abhorreas et a gloriæ cupidine tantum absis. Habes enim uxorem moribus tuis prorsus dissimilem, quæ te suis illecebris et incantationibus emollit, et a qua ex viro ad nihilum te redigi nescis; quemadmodum mihi quoque est maritus timidus et qui nihil virile habet, qui me ampla fortuna dignam depremit, et me egregia forma præditam tabefacit. Quod si tibi contigisset ut me uxorem duceres, et mihi ut te maritum haberem, certe non tam diu privati vixissemus.

« Quin igitur fortunæ errorem nosmet ipsi corrigimus permutato coniugio, et tu uxorem tuam de medio tollis, ego vero eodem modo maritum meum tracto? Cum vero his exstinctis coniuncti fuerimus, tunc tuto de reliquis consultabimus, e medio sublatis obstaculis, quæ nobis molesta sunt. Et enim si quis aliis in rebus ius violare veretur, regnandi tamen gratia quidvis audere fas est. »

XXX. Hæc dicente Tullia, Tarquinius libenter conditiones illas accepit; et statim data fide et accepta, atque nefariarum nuptiarum primitiis impetratis, abiit. Non multo autem post morbo eodem et maior Tullii filia et Tarquinius minor obierunt. Atque hoc loco rursus cogor Fabii mentionem facere, et eius negligentiam in temporum supputatione redarguere. Aruntis enim interitum narrans, non semel tantum peccat (ut et ante dixi) quod scribit Aruntem Tarquinii filium esse, sed etiam iterum, quod illum defunctum a matre Tanaquile

φεν υἱὸν εἶναι Ταρκυνίου τὸν Ἀρρόντα· ἀλλὰ καὶ καθ' ἕτερον, ὅτι φησὶν ἀποθανόντα ὑπὸ τῆς μητρὸς Τανακυλλίδος τεθάφθαι, ἣν ἀμήχανον ἦν ἔτι καὶ κατ' ἐκείνους περιεῖναι τοὺς χρόνους. Ἐδείχθη γὰρ ἐν ἀρχαῖς ἑβδομηκοστὸν ἔχουσα καὶ πέμπτον ἔτος ἡ Τανακυλλὶς, ὅτε βασιλεὺς Ταρκύνιος ἐτελεύτα· προστεθέντων δὴ τοῖς ἑβδομήκοντα καὶ πέντε ἔτεσιν ἑτέρων τετταράκοντα ἐτῶν· ἐν γὰρ ταῖς ἐνιαυσίοις ἀναγραφαῖς κατὰ τὸν τετταρακοστὸν ἐνιαυτὸν τῆς Τυλλίου ἀρχῆς τὸν Ἀρρόντα τετελευτηκότα παρειλήφαμεν· ἐτῶν ἡ Τανακυλλὶς ἔσται πεντεκαίδεκα πρὸς τοῖς ἑκατόν· οὕτως ὀλίγον ἐστὶν ἐν ταῖς ἱστορίαις αὐτοῦ τὸ περὶ τὴν ἐξέτασιν τῆς ἀληθείας ἀταλαίπωρον. Μετὰ τοῦτο τὸ ἔργον οὐδὲν ἔτι διαμελλήσας ὁ Ταρκύνιος ἐπάγεται γυναῖκα τὴν Τυλλίαν, οὔτε τοῦ πατρὸς αὐτῆς βεβαιοῦντος τὸν γάμον, οὔτε τῆς μητρὸς συνευδοκούσης, ἀλλ' αὐτὴν παρ' ἑαυτῆς λαβών. Ὡς δὲ συνεκεράσθησαν αἱ ἀνόσιοι καὶ ἀνδροφόνοι φύσεις, ἐκβαλεῖν ἐκ τῆς βασιλείας τὸν Τύλλιον, εἰ μὴ βούλοιτο ἑκὼν παραδοῦναι τὴν ἀρχὴν, ἐμηχανῶντο, ἑταιρίας τε συνάγοντες καὶ τῶν πατρικίων τοὺς ἀλλοτρίως ἔχοντας πρὸς τὸν βασιλέα καὶ τὰ δημοτικὰ πολιτεύματα παρακαλοῦντες, ἔκ τε τοῦ δημοτικοῦ πλήθους τοὺς ἀπορωτάτους, οἷς οὐδενὸς τῶν δικαίων φροντὶς ἦν, χρήμασιν ἐξωνούμενοι, καὶ οὐδὲ ἀφανῶς ἕκαστα τούτων πράττοντες. ταῦτα δ' ὁρῶν ὁ Τύλλιος ἤχθετο μὲν καὶ περὶ ἑαυτοῦ δεδιὼς εἴ τι πείσεται προκαταληφθείς· ἠγανάκτει δὲ οὐχ ἥκιστα, εἰ θυγατρὶ καὶ γαμβρῷ πολεμεῖν ἀναγκασθήσεται καὶ τιμωρίας ὡς παρ' ἐχθρῶν λαμβάνειν, πολλάκις μετὰ τῶν φίλων προκαλούμενος εἰς λόγους τὸν Ταρκύνιον, καὶ τὰ μὲν ἐγκαλῶν, τὰ δὲ νουθετῶν τὰ δὲ πείθων, μηδὲν εἰς ἑαυτὸν ἐξαμαρτάνειν. Ὡς δὲ οὐ προσεῖχεν αὐτῷ τὴν διάνοιαν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς βουλῆς ἔφη τὰ δίκαια πρὸς αὐτὸν ἐρεῖν, συγκαλέσας τὸ συνέδριον· « Ἄνδρες, ἔφη, βουλευταὶ, Ταρκύνιος « ἑταιρίας ἐπ' ἐμὲ συνάγων, καὶ προθυμούμενος ἐκ« βαλεῖν με τῆς ἀρχῆς, καταφανὴς γέγονέ μοι. Βού« λομαι δὲ πάντων ὑμῶν παρόντων μαθεῖν παρ' αὐ« τοῦ, τί πεπονθὼς ἰδίᾳ κακὸν, ἢ τί τὴν πόλιν ὁρῶν « ἀδικουμένην ὑπ' ἐμοῦ, ταῦτ' ἐπ' ἐμοὶ μηχανᾶται. « Ἀπόκριναι δὴ, Ταρκύνιε, μηδὲν ἀποκρυψάμενος, « τί μου κατηγορεῖν ἔχεις, ἐπειδὴ τούτους ἠξίους « ἀκοῦσαι. »

XXXI. Λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Ταρκύνιος· « Βραχύς « ἐστιν ὁ παρ' ἐμοῦ λόγος, ὦ Τύλλιε, καὶ δίκαιος, « καὶ διὰ τοῦτο προειλόμην αὐτὸν εἰς τούτους ἐκφέ« ρειν. Ταρκύνιος ἐμὸς ὢν πάππος ἐκτήσατο τὴν « τῶν Ῥωμαίων ἀρχὴν, πολλοὺς καὶ μεγάλους ἀγῶ« νας ὑπὲρ αὐτῆς ἀράμενος. Ἐκείνου τελευτήσαντος, « ἐγὼ διάδοχός εἰμι κατὰ τοὺς κοινοὺς ἁπάντων « Ἑλλήνων τε καὶ βαρβάρων νόμους· καὶ προσήκει « μοι, καθάπερ καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς διαδεχομένοις τὰ « παππῷα, μὴ μόνον τῶν χρημάτων ἀλλὰ καὶ τῆς

sepultum esse ait, quæ illis temporibus nullo modo superstes esse potuit. In principio enim demonstratum est, Tanaquilem ætatis annum LXXV habuisse, quando rex Tarquinius obiit : additis vero ad illos septuaginta et quinque annos aliis quadraginta annis (in annalibus enim quadragesimo anno regni Tullii Aruntem obiisse accepimus) Tanaquil fuisset annorum centum et quindecim. Adeo parum laboris hic scriptor in historiis suis ad exquirendam rerum veritatem impendit. Postea Tarquinius nulla amplius interposita mora Tulliam, neque patre nuptias eius confirmante neque matre eas approbante, sed ipsa sola volente, uxorem duxit. Cum autem hæc duo ingenia nefaria et cruenta iuncta essent, regno Tullium expellere, nisi sponte imperio cederet, conabantur, sodalicia contrahentes, et patriciorum eos, qui alienum animum a rege habebant et statum popularem oderant solicitantes, et de plebe egentissimos quosque, qui iustitiam nullo modo curabant, pecuniis ementes, atque adeo nihil horum clam facientes. Tullius vero hæc cernens moleste quidem ferebat cum sibi timens, ne quid mali præventus pateretur : tum eam ob rem potissimum mæstus, quod cum filia et genero bellum gerere et ab eis pœnas tanquam ab hostibus repetere cogeretur. Et sæpius præsentibus amicis Tarquinium in colloquium vocavit, eumque modo incusabat, modo monebat, modo etiam hortabatur ne quid amplius in se delinqueret : sed cum ille eius verbis non obediret, sed diceret se in senatu caussam suam acturum, Tullius coacto senatu : « Patres, inquit, conscripti, « manifesto comperi Tarquinium sodalicia contrahere « contra me, et conari me regno pellere. Volo igitur « præsentibus vobis omnibus scire ob quam iniuriam « privatim acceptam, aut qua in re a me rempublicam « iniuria affectam cernens, hæc mihi machinetur. Res« ponde igitur, Tarquini, nihil dissimulans, quam ob « rem me accuses, quandoquidem istos te audire vo« luisti. »

XXXI. Respondet ei Tarquinius : « Pauca eaque iusta, o « Tulli, sum dicturus, et propterea hæc coram his decla« rare volui. Tarquinius avus meus Romanorum im« perium adeptus est, postquam multa magnaque peri« cula pro eo subiit : illius autem mortui ego sum « successor, ex communibus omnium tam Græcorum « quam barbarorum legibus; et me quoque, ut et ceteros « homines ad quos avita bona iure hereditario veniunt, « non solum pecuniarum, sed et regni ipsius heredem

« βασιλείας αὐτοῦ κληρονομεῖν. Σὺ δὲ τὰ μὲν χρήματα τὰ καταλειφθέντα ὑπ' αὐτοῦ παραδέδωκάς μοι, « τὴν δὲ βασιλείαν ἀποστερεῖς με, καὶ τοσοῦτον ἤδη « κατέχεις χρόνον, οὐκ ἐκ τοῦ δικαίου λαβών· οὔτε « γὰρ μεσοβασιλεῖς σε ἀπέδειξαν οὔτε ἡ βουλὴ ψῆφον ὑπὲρ σοῦ διήνεγκεν οὔτ' ἀρχαιρεσίαις νομίμοις « τῆς ἐξουσίας ταύτης ἔτυχες, ὡς ὁ πάππος τε οὑμὸς « καὶ πάντες οἱ πρὸ αὐτοῦ γενόμενοι βασιλεῖς· ἀλλὰ « τὸ ἀνέστιον καὶ ἄπορον καὶ πρὸς καταδίκας ἢ χρέα « τὴν ἐπιτιμίαν ἀπολωλεκὸς φῦλον, ᾧ τῶν κοινῶν οὐδενὸς ἔμελλε, καταμισθοδοτήσας καὶ πάντα τρόπον « διαφθείρας, καὶ οὐδὲ τότε μέντοι σαυτῷ πράττειν « τὴν δυναστείαν λέγων, ἀλλ' ἡμῖν φυλάξειν σκηπτόμενος, ὀρφανοῖς οὖσι καὶ νηπίοις, ἐπὶ τὰ πράγματα παρῆλθες, καὶ πάντων ἀκουόντων ὡμολόγεις, ὅταν ἀνδρωθῶμεν ἡμεῖς, ἐμοὶ παραδώσειν « ὄντι πρεσβυτέρῳ τὴν ἀρχήν. Ἐχρῆν μὲν οὖν σε, « εἰ τὰ δίκαια ποιεῖν ἤθελες, ὅτε μοι τὸν οἶκον τοῦ « πάππου παρεδίδους ἅμα τοῖς χρήμασι καὶ τὴν βασιλείαν ἀποδεδωκέναι, παραδείγμασι χρώμενον τοῖς « τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν ἐπιτρόπων ἔργοις, ὅσοι βασιλικοὺς παῖδας ὀρφανοὺς πατέρων παραλαβόντες, « εἰς ἄνδρας ἐλθοῦσιν ὀρθῶς καὶ δικαίως τὰς πατρῴας « καὶ προγονικὰς ἀπέδωκαν ἀρχάς· εἰ δὲ μήπω σοι « φρονεῖν τὰ καθήκοντα ἐφαινόμην, ἀλλ' ἔτι διὰ τὸ « νέον τῆς ἡλικίας οὐχ ἱκανὸς εἶναι πόλιν τηλικαύτην διοικεῖν, ὅτ' εἰς τὴν κρατίστην παρεγενόμην τοῦ « σώματος καὶ τῆς φρονήσεως ἀκμὴν τριάκοντα γεγονὼς ἔτη, μετὰ τοῦ γάμου τῆς θυγατρὸς [ἔδει] καὶ « τὰ τῆς πόλεως ἐγχειρίσαι πράγματα· ταύτην γέ τοι « τὴν ἡλικίαν ἔχων καὶ σὺ τόν τ' οἶκον τὸν ἡμέτερον « ἐπιτροπεύειν ἤρξω, καὶ τῆς βασιλείας ἐπιμελεῖσθαι.

XXXII. « Περιῆν γὰρ ἄν σοι ταῦτα πράξαντι « πρῶτον μὲν εὐσεβεῖ καὶ δικαίῳ λέγεσθαι, ἔπειτα « συμβασιλεύειν ἐμοὶ καὶ πάσης μετέχειν τιμῆς, εὐεργέτην τε καὶ πατέρα καὶ σωτῆρα καὶ πάντα, ὅσα « τιμιώτατα ὀνόματα ὑπ' ἀνθρώπων ἐπὶ καλοῖς κεῖται « πράγμασιν, ἀκούειν, καὶ μὴ τέταρτον ἤδη τοῦτο « καὶ τετταρακοστὸν ἔτος ἀποστερεῖν με τῶν ἐμῶν, « οὔτε σώματος ἀναπήρου τυχόντα οὔτε διανοίας ἠλιθίου, ἔπειτα ἐρωτᾶν με τολμᾷς, τί παθὼν δεινὸν « ἐχθρὸν ἡγοῦμαί σε καὶ διὰ τί σου κατηγορῶ; Σὺ « μὲν οὖν ἀπόκριναί μοι, Τύλλιε, τίνος αἰτίας χάριν « οὐκ ἀξιοῖς με τῶν τοῦ πάππου τιμῶν κληρονομεῖν, « καὶ τίνα πρόφασιν [εὑρεῖν] εὐπρεπῆ τῆς ἀποστερήσεως σκηπτόμενος; πότερον οὐχ ἡγούμενος ἐξ « ἐκείνου γένους εἶναί με γνήσιον, ἀλλ' ὑποβολιμαῖόν « τινα καὶ νόθον; τί οὖν ἐπετρόπευες τὸν ἀλλότριον « τοῦ γένους, καὶ τὸν οἶκον ἀνδρωθέντι ἀπεδίδους; « ἀλλ' ἔτι νομίζων μ' ὀρφανὸν εἶναι παῖδα καὶ τὰ « κοινὰ πράττειν ἀδύνατον, ὃς οὐ πολὺ ἀπέχω πεντηκονταετίας; κατάβαλε ἤδη τὴν εἰρωνείαν τῶν « ἀναισχύντων ἐρωτημάτων, καὶ παῦσαί ποτε ἤδη

« esse convenit. Tu vero bona quidem ab eo relicta mihi « tradidisti, sed regno me privas, idque contra fas et ius « occupatum tot iam annos retines : neque enim interreges te crearunt, neque senatus de te tulit suffragium, neque legitimis comitiis hanc potestatem adeptus es, quemadmodum avus meus et omnes reges qui « ante ipsum regnarunt : sed emisti modisque omnibus « corrupisti vagorum et inopum et damnatorum et obæratorum hominum multitudinem, quæ bonam existimationem prodiderat et rempublicam nihil curabat; « ac ne tunc quidem professus te tibi ipsi principatum « quærere, sed simulans te nobis pupillis et infantibus « eum servare ad reipublicæ administrationem accessisti, et omnibus audientibus pollicitus es, cum nos « ad virilem ætatem pervenissemus, te mihi natu grandiori regnum traditurum. Debueras igitur, si viri iusti « officium facere voluisses, cum mihi bona avita dedisti, una cum bonis regnum etiam reddere, secutus « exempla honestorum et bonorum tutorum, qui regios « filios orbos parentibus accipientes illis, cum ad ætatem virilem pervenissent, paterna et avita regna « recte ac iuste restituerunt. Quod si vero tum tibi « nondum satis sapere, sed adhuc ob ætatem tenellam « ad tantæ reipublicæ administrationem minime idoneus « videbar, saltem firmissimum corporis et ingenii robur « adepto mihi triginta annos nato cum filiæ nuptiis « oportebat te etiam reipublicæ gubernacula tradere : « ea enim ætate tu quoque nostræ familiæ tutelam suscepisti, et regni curam gerere coepisti.

XXXII. « Quod si fecisses, primum quidem viri pii et « iusti famam tulisses, deinde mecum regni atque omnium honorum particeps fuisses, et viri de nobis « optime meriti, et parentis et servatoris, aliasque « appellationes honoratissimas, quas homines pro « egregiis meritis tribuere solent, audires. Nunc vero « postquam per annos XLIV meo me regno privasti, qui « neque corpore sim mutilo neque ingenio fatuo, interrogare me audes, qua iniuria accepta te inimicum « ducam, et cur te accusem? Imo vero tu ipse, Tulli, « responde mihi, cur me indignum esse putas, qui honorum avitorum heres sim, et quamnam adeo speciosam caussam, cur regno me privares, simulas? « Utrum quod existimas me illius germanam prolem « non esse, sed aliquem suppositicium et nothum? Cur « igitur eius qui a genere illo erat alienus tutelam curamque gessisti; eique, cum ad ætatem virilem pervenisset, bona restituisti? an quod putas me adhuc pupillum esse nec rempublicam administrare posse, qui « non longe absum a quinquagesimo anno? Omitte igitur « facias istam simulationem impudentium interrogatio-

« πονηρὸς ὤν· εἰ δή τι δίκαιον ἔχεις πρὸς ταῦτα « εἰπεῖν, ἕτοιμός εἰμι τούτοις ἐπιτρέπειν δικασταῖς, « ὧν οὐκ ἂν ἔχοις ἑτέρους εἰπεῖν ἄνδρας ἐν τῇ πό- « λει κρείττους· ἐὰν δ' ἐντεῦθεν ἀποδιδράσκων, ὅπερ « ἐστὶν ἀεί σοι ποιεῖν σύνηθες, ἐπὶ τὸν ἐκδημαγω- « γούμενον ὑπὸ σοῦ καταφεύγῃς ὄχλον, οὐκ ἐπιτρέψω « σοι· παρεσκεύασμαι γὰρ ὡς καὶ τὰ δίκαια ἐρῶν, καὶ « εἰ μὴ πείθοιο, τὰ βίαια πράξων. »

XXXIII. Παυσαμένου δὲ αὐτοῦ, παραλαβὼν τὸν λόγον ὁ Τύλλιος ἔλεξεν ὧδε· « Ἅπαντα μὲν, ὡς ἔοι- « κεν, ἄνθρωπον ὄντα δεῖ προσδοκᾶν, ὦ βουλὴ, τὰ « παράδοξα, καὶ μηδὲν ἡγεῖσθαι ἄπιστον, ὅπου γε « κἀμὲ Ταρκύνιος οὑτοσὶ τῆς ἀρχῆς παῦσαι πρόθυμός « ἐστιν· ὃν ἐγὼ νήπιον παραλαβὼν καὶ ἐπιβουλευόμε- « νον ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἔσωσα καὶ ἐξέθρεψα καὶ εἰς « ἄνδρας ἐλθόντα κηδεστὴν ἠξίωσα λαβεῖν· καὶ εἴ « τι πάθοιμι διάδοχον ἔμελλον καταλείψειν ἁπάντων « τῶν ἐμῶν. Ἐπειδὴ δὲ παρὰ γνώμην ἅπαντα ἀπή- « ντηκέ μοι, καὶ ὥσπερ ἀδικῶν αὐτὸς ἐγκαλοῦμαι, « τὴν μὲν τύχην ὕστερον ἀνακλαύσομαι, τὰ δὲ δίκαια « νῦν πρὸς αὐτὸν ἐρῶ. Ἐγὼ τὴν μὲν ἐπιτροπείαν « ὑμῶν ἔλαβον, ὦ Ταρκύνιε, νηπίων καταλειφθέντων « οὐχ ἑκὼν, ἀλλ' ὑπὸ τῶν πραγμάτων ἀναγκασθείς· « ἐπειδὴ τὸν μὲν πάππον ὑμῶν οἱ τῆς βασιλείας ἀν- « τιποιούμενοι φανερῶς ἀπέκτειναν, ὑμῖν δὲ καὶ τοῖς « ἄλλοις αὐτοῦ συγγενέσιν ἐπιβουλεύειν ἐλέγοντο ἀφα- « νῶς· καὶ πάντες τοῦθ' οἱ προσήκοντες ὑμῖν ὡμολό- « γουν ὅτι, κρατήσαντες ἐκεῖνοι τῆς ἀρχῆς οὐδὲ σπέρμα « τοῦ Ταρκυνιείου καταλείψουσι γένους. Κηδεμὼν « δὲ καὶ φύλαξ οὐδεὶς ὑμῶν ἕτερος ἦν, ὅτι μὴ γυνὴ, « πατρὸς μήτηρ, καὶ αὐτὴ διὰ γῆρας ἑτέρων δεομένη « κηδεμόνων· ἀλλ' ἐν ἐμοὶ κατελείφθητε μόνῳ φύλακι « τῆς ἐρημίας, ὃν νῦν ἀλλότριον καὶ οὐδὲν προσήκοντα « ἀποκαλεῖς. Τοιούτοις μέντοι πράγμασιν ἐπιστὰς « ἐγὼ, τούς τε ἀποκτείναντας τὸν πάππον ὑμῶν ἐτι- « μωρησάμην, καὶ ὑμᾶς εἰς ἄνδρας ἤγαγον καὶ γενεᾶς « ἄρρενος οὐχ ὑπαρχούσης τῶν ἐμαυτοῦ κυρίους προει- « λόμην ποιῆσαι. Ἔχεις τὸν τῆς ἐπιτροπῆς λόγον, « ὦ Ταρκύνιε, καὶ οὐκ ἂν ἐπιχειρήσειας εἰπεῖν, ὡς « ψεύδομαί τι τούτων.

XXXIV. « Περὶ δὲ τῆς βασιλείας, ἐπειδὴ τοῦτο ἔσ- « τιν ὃ κατηγορεῖς μου, ἄκουσον ὅπως τε αὐτῆς ἔτυχον, « καὶ δι' ἃς αἰτίας οὔτε ὑμῖν οὔτε ἄλλῳ τινὶ μεθίεμαι. « Ὅτε τὴν ἐπιμέλειαν τῆς πόλεως παρέλαβον, αἰσθόμε- « νος ἐπιβουλάς τινας κατ' ἐμαυτοῦ γινομένας, παρα- « δοῦναι τῷ δήμῳ τὰ πράγματα ἐβουλήθην· καὶ συ- « ναγαγὼν ἅπαντας εἰς ἐκκλησίαν ἀπεδίδουν αὐτοῖς « τὴν ἀρχὴν, ἀντὶ τῆς ἐπιφθόνου ταύτης καὶ πλείω « τὰ λυπηρὰ τῶν ἡδέων ἐχούσης ἡγεμονίας τὴν ἀκίν- « δυνον ἀντικαταλλασσόμενος ἡσυχίαν. Οὐκ ἠνέσ- « χοντο Ῥωμαῖοι, ταῦτά μου πράττειν βουλομένου, « οὐδ' ἠξίωσαν ἕτερόν τινα τῶν κοινῶν ἀποδεῖξαι κύ- « ριον, ἀλλ' ἐμὲ κατέσχον, καὶ τὴν βασιλείαν ἔδωκάν « μοι, ψῆφον ἐπενέγκαντες τὴν ἑαυτῶν, ὦ Ταρκύνιε,

« num, et tandem improbus esse desine; et, si quod ius « habes quo te tueri possis adversus obiecta crimina, « rem horum iudicio permittere paratus sum, quibus « viris alios meliores in tota urbe nominare non potes. « Quod si vero hinc te proripiens ut tuus mos est ad tur- « bam, quam tibi obstrinxisti, confugias, hoc non patiar. « Nam paratus sum, vel iure tecum disceptare vel, si « tibi hoc persuadere non possim, iustum vi perficere. »

XXXIII. Cum autem ille dicendi finem fecisset, Tullius orationem eius excipiens, ita locutus est : « Quævis « vel præter opinionem, patres conscripti, exspectanda « nobis esse, quoniam homines sumus, par est; et nihil « incredibile est existimandum, quando me quoque « iste Tarquinius regno pellere paratus est : quem ego « infantem acceptum et inimicorum insidiis petitum ser- « vavi et educavi, et virilem ætatem ingressum mihi « generum facere dignatus sum ; et, si quid humanitus « mihi accidisset, rerum mearum heredem relicturus « eram. Sed, quoniam omnia mihi præter exspectatio- « nem acciderunt, et quasi ipse iniuriam fecerim accu- « sor, meam fortunam alio tempore deplorabo : nunc « de iure cum illo agam. Ego, Tarquini, cum infantes « relicti essetis, vestram tutelam suscepi, non sponte, « sed ipsa rerum necessitate coactus, quia avum qui- « dem, vestrum ei, qui regnum sibi vindicabant, palam « interfecerant; vobis vero et reliquis eius cognatis clan- « destinas insidias struere dicebantur; confessumque « erat apud omnes, qui vobis necessitudine sunt con- « iuncti illos, si regno potiti fuissent, ne stirpem qui- « dem generis Tarquinii relicturos fuisse. Nullus autem « erat qui vos curaret aut custodiret præter mulierem, « aviam scilicet, quæ et ipsa ob senium aliis curatoribus « egebat : at ego solus supereram qui solitudinis vestræ « essem custos, quem nunc alienum et hominem vobis « nulla necessitudine coniunctum vocas. Ego tamen, « harum rerum administrationi præfectus, ab eis qui « avum vestrum interfecerunt pœnas repetii, et vos « usque ad virilem ætatem eduxi : et, quia nulla virilis « proles mihi erat, vos rerum mearum heredes facere « decreveram. Habes, Tarquini, tutelæ a me adminis- « tratæ rationes : neque me horum quidquam ementi- « tum esse poteris dicere.

XXXIV. « De regno autem (quia mihi hoc crimen « obiicis) audi quomodo eo sim potitus, et quibus de « caussis id, neque vobis neque alii cuipiam cedam. Quo « tempore reipublicæ curam suscepi, cum insidias quas- « dam mihi strui præsensissem, rerum administratio- « nem populo tradere volui et, ad concionem convocatis « omnibus, imperium ipsis reddere paratus eram, cum « hac potestate invidiosa et plus molestiarum quam « voluptatum habente, quietem periculis carentem com- « mutaturus. Sed Romani non passi sunt me facere quæ « volebam, nec alium quempiam reipublicæ principem « creare voluerunt ; sed me retinuerunt et suffra- « giis latis regnum, rem sui, non vestri iuris, o Tarqui- « ni, mihi tradiderunt; quemadmodum et avum ves-

« κτῆσιν, οὐ τὴν ὑμετέραν· ὥσπερ γε καὶ τὸν πάππον ὑμῶν παρήγαγον ἐπὶ τὰ πράγματα, ξένον ὄντα καὶ οὐδὲν προσήκοντα τῷ προτέρῳ βασιλεῖ· καίτοι παῖδάς γε [ἄρρενας] Ἄγκος Μάρκιος ὁ βασιλεὺς κατέλιπεν ἀκμάζοντας, οὐχ υἱωνοὺς καὶ νηπίους ὥσπερ ὑμᾶς Ταρκύνιος. Εἰ δὲ κοινὸς ἁπάντων νόμος ἦν, τοὺς διαδεχομένους τήν τε οὐσίαν καὶ τὰ χρήματα τῶν ἐκλιπόντων βασιλέων, σὺν τούτοις καὶ τὰς βασιλείας αὐτῶν παραλαμβάνειν, οὐκ ἂν Ταρκύνιος ὁ πάππος ὑμῶν τὴν ἡγεμονίαν παρέλαβεν Ἄγκου τελευτήσαντος, ἀλλ' ὁ πρεσβύτερος τῶν ἐκείνου παίδων. Ἀλλ' ὁ δῆμος ὁ Ῥωμαίων οὐ τὸν διάδοχον τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ τὸν ἄξιον τῆς ἀρχῆς ἐπὶ τὰ πράγματα ἐκάλει· ἡγεῖτο γὰρ τὰ μὲν χρήματα τῶν κτησαμένων εἶναι, τὴν δὲ βασιλείαν τῶν δεδωκότων· καὶ τὰ μὲν, ὅταν τι πάθωσιν οἱ κύριοι, τοὺς κατὰ γένος ἢ κατὰ διαθήκας διαδόχους προσήκειν παραλαμβάνειν, τὴν δὲ ὅταν ἐκλίπωσιν οἱ λαβόντες τοὺς δεδωκότας ἔχειν· εἰ μή τι τοιοῦτον ἔχεις δικαίωμα φέρειν, ὅτι τὴν βασιλείαν ὁ πάππος ὑμῶν ἐπὶ ῥητοῖς τισι παρέλαβεν, ὥστε καὶ αὐτὸς ἔχειν ἀναφαίρετον καὶ ὑμῖν τοῖς ἐγγόνοις καταλιπεῖν, καὶ ὁ δῆμος οὐ κύριος ἦν ἀφελόμενος αὐτὴν ὑμῶν ἐμοὶ δοῦναι. Εἰ γάρ τι τοιοῦτον εἰπεῖν ἔχεις, τί οὐ φέρεις τὰς συνθήκας εἰς μέσον; ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοις. Εἰ δ' οὐ κατὰ τὸν βέλτιστον αὐτῆς ἔτυχον ἐγὼ τρόπον, ὡς λέγεις, μήτε ὑπὸ τῶν μεσοβασιλέων αἱρεθεὶς, μήτε τῆς βουλῆς μοι παραδούσης τὰ πράγματα, μήτε τῶν ἄλλων γενομένων τῶν κατὰ [τὸν] νόμον, τούτους ἀδικῶ δήπου καὶ οὐχὶ σὲ, καὶ ὑπὸ τούτων παυθῆναι δίκαιός εἰμι τῆς ἀρχῆς, οὐχ ὑπὸ σοῦ. Ἀλλ' οὔτε τούτους οὔτε ἄλλον οὐδένα ἀδικῶ. Μάρτυς δὲ τῆς ἐκ δικαίου μοι καὶ τότε δοθείσης καὶ νῦν ὑπαρχούσης ἐξουσίας ὁ χρόνος, ἐν ᾧ τετταρακονταετεῖ γεγονότι Ῥωμαίων οὐδεὶς ἡγήσατό με πώποτ' ἀδικεῖν, οὐδ' ἐκβαλεῖν με τῆς ἀρχῆς ἐπεχείρησεν οὔτε ὁ δῆμος οὔτε ἡ βουλή.

XXXV. « Ἀλλ' ἵνα πάντα ταῦτ' ἀφῶ καὶ ὁμόσε χωρήσω τοῖς σοῖς λόγοις, εἴ σε παρακαταθήκην παππῴαν ἀπεστέρουν, καὶ παρὰ πάντα τὰ ἐν ἀνθρώποις δίκαια τὴν σὴν βασιλείαν κατεῖχον, ἐχρῆν σε παραγενόμενον ἐπὶ τοὺς δεδωκότας μοι τὴν ἐξουσίαν ἀγανακτεῖν καὶ κατηγορεῖν ἐμοῦ τε, ὅτι τὰ μὴ προσήκοντα κατέχω, καὶ τῶν δεδωκότων, ὅτι τἀλλότρια ἐχαρίσαντό μοι· ῥᾳδίως γὰρ ἂν ἔπεισας αὐτοὺς, εἴ τι δίκαιον εἶχες λέγειν. Εἰ δὲ τούτῳ μὲν οὐκ ἐπίστευες τῷ λόγῳ, οὐ δικαίως δὲ ἄρχεσθαι τὴν πόλιν ἐνόμιζες ὑπ' ἐμοῦ, καὶ σεαυτὸν ἐπιτηδειότερον εἶναι τὴν ἐπιμέλειαν τῶν κοινῶν παραλαβεῖν, ἐκεῖνα ποιεῖν σοι προσῆκεν· ἐξέτασιν τῶν ἐμῶν ποιησάμενον ἁμαρτημάτων καὶ τὰς σαυτοῦ πράξεις ἐξαριθμησάμενον καλεῖν με εἰς διαδικασίαν· ὧν οὐδέτερον ἐποίησας, ἀλλὰ τοσούτοις χρόνοις ὕστερον, ὥσπερ ἐκ μακρᾶς ἀνανήψας μέθης, νῦν

« trum, qui peregrinus et nulla necessitudine superiori regi coniunctus erat, ad reipublicæ gubernacula provexerant, quamvis Ancus Marcius rex filios ætate florentes reliquisset, non nepotes et infantes, ut Tarquinius vos *reliquit*. Quod si communis omnium lex esset, ut qui in defunctorum regum res et bona succedunt, cum his etiam eorum regnum accipiant, certe Tarquinius avus vester principatum non obtinuisset post Anci obitum, sed alter illius filius natu maior. Verum populus Romanus non patris successorem, sed eum qui regno dignus esset ad rerum administrationem vocavit. Existimabat enim bona quidem pertinere ad eos, qui ea comparavissent, at regnum ad eos qui illud tradidissent : et *putabat* æquum esse, ut hæc quidem, si quid humanitus eorum dominis acciderit, proximi agnati vel heredes ex testamento instituti habeant, regnum aut postquam obierunt ii, qui id acceperunt, redeat ad eos qui id tradiderunt : nisi forte aliquam rationem afferre possis qua tuum ius tuearis, scilicet vestrum avum certis conditionibus regnum accepisse, ita ut et ipse eo nunquam posset privari, et ei liceret vobis suis nepotibus id relinquere, nec populo liberum fuisse id vobis ablatum mihi tradere. Si quid enim huiusmodi potes dicere, quin profers in medium istas pactiones? sed non potes. Quod si vero ego non legitima ratione id sum adeptus, quemadmodum dicis, neque ab interregibus creatus, neque a senatu mihi traditis rerum gubernaculis, neque ceteris rebus legitime peractis, certe his tantum iniuriam facio, non tibi : et æquum est ut ab istis regno priver, non abs te. Sed neque istos neque alium quempiam iniuria afficio. Tunc enim hanc potestatem mihi iuste datam esse et nunc quoque *iuste* me eam habere ipsa temporis longitudo fidem facit : cum enim iam per annos XL regnarim, nullus civis Romanus unquam me iniuriam facere existimavit, neque senatus neque populus me regno pellere aggressus est.

XXXV. « Sed, ut hæc omittam, et ad tua verba respondeam, si te avito deposito fraudavi, et contra omnia humana iura regnum tuum occupavi, oportebat te adire eos, qui mihi eam potestatem tradiderant, atque ibi queri et accusare et me, quod ea quæ minime ad me pertinent retinerem et eos, qui mihi dederant, quod res alienas mihi essent largiti. facile enim illis rem persuasisses, si quid iuris pro te afferre potuisses. Quod si huic ratione non confidebas, et rempublicam iniuste a me regi, et te magis idoneum esse, qui reipublicæ curam gereres, existimabas, debebas hæc facere : inquirere diligenter in mea delicta, et res a te gestas recensere, atque ita me vocare, ut tecum iure disceptarem. At neutrum horum fecisti : sed tanto post tempore, quasi ex diuturna crapula experrectus, me accusaturus huc venisti, et ne nunc quidem ubi oportuit. Non enim hic te ista dicere decet (neque

« ἥκεις μου κατηγορῶν, καὶ οὐδὲ νῦν ὅπου δεῖ. Οὐ « γὰρ ἐνθάδε σοι ταῦτα προσήκει λέγειν· καὶ μη- « δὲν ἀχθεσθῆτέ μοι ταῦτα λέγοντι, ὦ βουλή· οὐ « γὰρ ὑμῶν ἀφαιρούμενος τὴν διάγνωσιν, ἀλλὰ τὴν « τούτου συκοφαντίαν ἐπιδεῖξαι βουλόμενος ταῦτα « λέγω· προειπόντα δέ μοι τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν « συναγαγεῖν καὶ ἐκεῖ μου κατηγορεῖν. Πλὴν ἐπεὶ « σὺ τοῦτο πέφευγας, ἐγὼ περὶ σοῦ ποιήσω, καὶ « συγκαλέσας τὸν δῆμον, παρέξομαί σοι δικαστὴν ὧν « ἄν μου κατηγορήσῃς, καὶ ἀποδώσω πάλιν αὐτῷ δια- « γνῶναι, πότερος ἡμῶν ἐστιν ἐπιτηδειότερος ἔχειν « τὴν ἀρχήν· καὶ ὅ τι ἂν ἅπαντες οὗτοι γνῶσι πράτ- « τειν με ποιήσω. Καὶ πρὸς μὲν σὲ ταῦθ' ἱκανά· « ἐν ἴσῳ γάρ ἐστι τό τε πολλὰ δίκαια πρὸς τοὺς ἀγ- « νώμονας ἀντιδίκους λέγειν, καὶ τὸ ὀλίγα· τὸ γὰρ « πεῖσον αὐτοὺς εἶναι χρηστοὺς οὐ πεφύκασι φέρειν οἱ « λόγοι.

XXXVI. « Ὑμῶν δὲ τεθαύμακα, ὦ βουλή, εἴ τινές « εἰσιν τῆς ἀρχῆς με ἀπαλλάξαι βουλόμενοι καὶ « μετὰ τούτου συνεστηκότες ἐπ' ἐμέ· ἡδέως δὲ ἂν « πυθοίμην παρ' αὐτῶν τίνος ἀδικήματος ἕνεκα πολε- « μοῦσί μοι καὶ ἐπὶ τίνι τῶν ἐμῶν ἔργων ἀχθόμενοι· « πότερον ὅτι πολλοὺς ἴσασιν ἐπὶ τῆς ἐμῆς ἀρχῆς « ἀκρίτους ἀπολωλότας ἢ τῆς πατρίδος στερουμένους; « ἢ τὰς οὐσίας ἀπολωλεκότας ἢ ἄλλῃ τινὶ συμφορᾷ « κεχρημένους ἀδίκως; ἢ τούτων μὲν τῶν τυραννικῶν « ἀδικημάτων οὐδὲν ἔχουσιν εἰπεῖν γεγονὸς ὑπ' ἐμοῦ, « ὕβρεις δέ μοί τινας συνοίδασιν εἰς γυναῖκας γαμε- « τὰς ἢ προπηλακισμοὺς εἰς θυγατέρας παρθένους ἢ « ἄλλην τινὰ περὶ σῶμα ἐλεύθερον ἀκολασίαν; δίκαιος « μέντ' ἂν εἴην, εἴ τί μοι τοιοῦτον ἡμάρτηται, τῆς « ἀρχῆς τε ἅμα καὶ τῆς ψυχῆς ἀποστερηθείην. Φέρε « [εἰπεῖν] ἀλλ' ὑπερήφανός εἰμι καὶ διὰ βαρύτητα « ἐπαχθὴς καὶ τὴν αὐθάδειαν, ᾗ κέχρημαι περὶ τὴν « ἀρχήν, οὐδεὶς φέρειν δύναταί μου; τίς μέντοι τῶν πρὸ « ἐμοῦ βασιλέων οὕτω μέτριος ἐν ἐξουσίᾳ διετέλεσε « καὶ φιλάνθρωπος ἅπασι τοῖς πολίταις ὡς πατὴρ « πρᾷος υἱοῖς αὐτοῦ χρώμενος; ὅς γε καὶ τὴν ἐξου- « σίαν, ἣν ὑμεῖς ἐδώκατέ μοι πατέρων φυλάττοντες « παραδοχάς, οὐχ ἅπασαν ἐβουλήθην ἔχειν, ἀλλὰ νό- « μους τε ὑπὲρ τῶν κυριωτάτων καταστησάμενος, « οὓς ἅπαντες ἐπεκυρώσατε, κατὰ τούτους ὑμῖν ἀπέ- « δωκα διδόναι τὰ δίκαια καὶ λαμβάνειν, καὶ αὐτὸς « ἐξηταζόμην πρῶτος οἷς ὥρισα κατὰ τῶν ἄλλων « δικαίοις, ὥσπερ ἰδιώτης πειθόμενος· τῶν τε ἀδικη- « μάτων οὐχ ἁπάντων αὐτὸς ἐγενόμην δικαστής, ἀλλὰ « τὰς ἰδιωτικὰς δίκας ὑμῖν ἀπέδωκα διαγινώσκειν, ὃ « τῶν ἔμπροσθεν οὐδεὶς ἐποίησε βασιλέων. Ἀλλ' « ἔοικεν ἀδίκημα μὲν οὐδὲν εἶναι, δι' ὃ δυσχεραίνουσί « μοί τινες, αἱ δ' εἰς τὸ δημοτικὸν πλῆθος εὐεργεσίαι « λυπεῖν ὑμᾶς ἀδίκως, περὶ ὧν πολλάκις ἀπολελό- « γημαι πρὸς ὑμᾶς. Ἀλλ' οὐδὲν δεῖ τούτων νυνὶ τῶν « λόγων· εἰ δοκεῖ κρεῖττον ἐπιμελήσεσθαι τῶν κοινῶν « Ταρκύνιος οὑτοσί, τὰ πράγματα παραλαβών, οὐ

« quidquam mihi patres conscripti hæc dicenti succen- « seatis (non enim hæc ea mente dico ut cognitionem « nostræ caussæ vobis eripiam, sed ut huius calumnias « vobis ostendam) sed debebas me præmonere ut po- « pulum ad concionem convocarem, atque ibi me accu- « sare. Verum, quoniam tu hoc refugisti, ego tua caussa « hoc faciam, et convocato populo eum iudicem faciam « criminum, quæ mihi obicis, et illi permittam ut de- « nuo decernat, uter nostrum regno sit dignior : et « quod hi universi facere me decreverint faciam. At- « que tibi satis responsum. Quoties enim res alicui est « cum iniquis adversariis, sive multas sive paucas ratio- « nes affert, idem valet; eo enim sunt ingenio, ut eis « ut frugi sint verbis persuadere nequeas. »

XXXVI. « Demiror autem, patres conscripti, quod « nonnulli vestrum sunt, qui me regno pellere velint et « cum isto adversus me conspirarint. Lubenter enim « ex illis quærerem, ob quam iniuriam acceptam mihi « bellum inferant, et quod meum facinus ægre ferant. « Utrum quod sciunt multos sub imperio meo caussa « indicta periisse aut bona amisisse aut alia quapiam ini- « qua calamitate oppressos esse? An vero nullum « quidem huiusmodi tyrannicum scelus a me patratum « dicere possunt : sed læsam matronarum pudicitiam, « aut contumeliose constupratas virgines, aut aliquod « aliud flagitium intemperanter in hominem liberum a « me admissum sciunt? Æquum enim est, si quid tale « patrarim, ut regno una cum ipsa vita priver. Sed « fortasse nimis sum superbus, et ob gravitatem omni- « bus odiosus, et ob insignem arrogantiam, qua utor in « regno, nemo me ferre potest? At quis superiorum « regum adeo moderate in ea potestate perpetuo se « gessit, et adeo humane, et omnes cives seu pater mi- « tis filios suos tractans? quippe qui ne eam quidem po- « testatem, quam mihi dedistis, et quam a majoribus « vestris acceptam servatis, integram retinere volue- « rim, sed legibus latis de rebus præcipuis, quas omnes « ratas fecistis, permiserim vobis, ut ex illarum præ- « scripto alii cum aliis in iudiciis disceptaretis; et ipse « primus, tanquam privatus, me iuri et legibus, quas in « alios statui, obnoxium reddiderim, neque omnium « criminum iudicium usurpaverim sed, quod nullus « superiorum regum fecerat, vobis privatorum crimi- « num cognitionem permiserim. Sed, ut apparet, non « est iniuria, ob quam mihi quidam infensi sunt : « verum beneficia in plebem collata vos immerito pun- « gunt, de quibus sæpe me apud vos purgavi. Sed in « præsentia his verbis non est opus. Si Tarquinius « iste, acceptis reipublicæ gubernaculis, melius eam « administraturus vobis videtur, certe non invideo ci-

« φθονῶ τῇ πόλει βελτίονος ἡγεμόνος, ἀποδοὺς δὲ τὴν « ἀρχὴν τῷ δεδωκότι μοι δήμῳ καὶ γενόμενος ἰδιώτης « πειράσομαι ποιῆσαι πᾶσι φανερὸν, ὅτι καὶ ἄρχειν « ἐπίσταμαι καλῶς καὶ ἄρχεσθαι δύναμαι σωφρό- « νως. »

XXXVII. Τοιαῦτα διαλεχθεὶς καὶ εἰς πολλὴν αἰδῶ καταστήσας τοὺς συνισταμένους ἐπ' αὐτῷ, διέλυσε τὸν σύλλογον· καὶ μετὰ τοῦτο τοὺς κήρυκας ἀνακαλεσάμενος ἐκέλευσε διὰ πάντων τῶν στενωπῶν διεξιόντας τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν συγκαλεῖν. Συνδραμόντος δ' εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ κατὰ τὴν πόλιν ὄχλου, προελθὼν ἐπὶ τὸ βῆμα, μακρὰν καὶ συμπαθῆ διεξῆλθε δημηγορίαν, τάς τε πολεμικὰς ἑαυτοῦ πράξεις ἐξαριθμούμενος, ἃς Ταρκυνίου τε ζῶντος διεπράξατο καὶ μετὰ τὴν ἐκείνου τελευτὴν, καὶ τῶν πολιτευμάτων καθ' ἓν ἕκαστον ἐπιλεγόμενος, ἐξ ὧν πολλὰς καὶ μεγάλας ἔδοξεν ἐσχηκέναι τὸ κοινὸν ὠφελείας. Πολλοῦ δ' ἐφ' ἑκάστῳ τῶν λεγομένων ἀπαντῶντος ἐπαίνου, καὶ πάντων σπουδὴν ἐχόντων μαθεῖν τίνων ἕνεκα ταῦτα λέγει, τελευτῶν ἔφησεν ὅτι Ταρκύνιος αὐτὸν αἰτιᾶται τὴν βασιλείαν οὐ δικαίως κατέχειν ἑαυτῷ προσήκουσαν· καταλιπεῖν γὰρ αὐτῷ τὸν πάππον ἀποθνήσκοντα σὺν τοῖς χρήμασι καὶ τὴν ἀρχὴν, τὸν δὲ δῆμον οὐκ εἶναι κύριον τἀλλότρια ἑτέρῳ διδόναι. Κραυγῆς δὲ καὶ ἀγανακτήσεως ἐξ ἁπάντων ἐπὶ τούτῳ γενομένης, σιωπῆσαι κελεύσας αὐτοὺς ἠξίου μηδὲν ἄχθεσθαι μηδ' ἀγανακτεῖν πρὸς τὸν λόγον· ἀλλ' εἴ τι δίκαιον εἰπεῖν ἔχει Ταρκύνιος καλεῖν αὐτὸν καὶ διδαχθέντας, ἐάν τε ἀδικούμενον εὕρωσιν ἐάν τε ἐπιτηδειότερον ἄρχειν, ἐκείνῳ παραδοῦναι τὴν τῆς πόλεως προστασίαν· αὐτὸς δὲ τῆς ἀρχῆς ἔφησεν ἀφίστασθαι καὶ ἀποδιδόναι τοῖς κυρίοις, παρ' ὧν αὐτὴν ἔλαβεν. Ταῦτα λέξαντος αὐτοῦ καταβαίνειν τε ἀπὸ τοῦ βήματος βουλομένου, κραυγή τ' ἐξ ἁπάντων ἐγίνετο καὶ δεήσεις πολλαὶ σὺν οἰμωγαῖς, ὑπὲρ τοῦ μηδενὶ παραχωρεῖν τῆς ἀρχῆς· τινὲς δ' ἐξ αὐτῶν καὶ βάλλειν τὸν Ταρκύνιον ἐβόων. Ἐκεῖνος μὲν οὖν δείσας τὴν ἐκ χειρὸς δίκην, ὁρμῆς ἤδη γινομένης τῶν ὄχλων ἐπ' αὐτὸν, ᾤχετο φεύγων ἅμα τοῖς ἑταίροις, τὸν δὲ Τύλλιον ἡ πληθὺς ἅπασα, μετὰ χαρᾶς καὶ κρότου καὶ πολλῆς εὐφημίας παραπέμπουσα, μέχρι τῆς οἰκίας ἐπ' αὐτῆς κατέστησεν.

XXXVIII. Ὡς δὲ καὶ ταύτης διήμαρτε τῆς πείρας ὁ Ταρκύνιος, ἀδημονῶν ἐπὶ τῷ μηδεμίαν αὐτῷ βοήθειαν παρὰ τῆς βουλῆς, ᾗ μάλιστα ἐπεποίθει, γενέσθαι, χρόνον μέν τινα διέτριβε κατ' οἰκίαν τοῖς ἑταίροις μόνοις διαλεγόμενος· ἔπειτα γνώμην ἀποδειξαμένης τῆς γυναικὸς μηδὲν ἔτι μαλακίζεσθαι μηδὲ κατοκνεῖν, ἀλλὰ καταβαλόντα τοὺς λόγους ἐπὶ τὰ ἔργα χωρεῖν, διαλλαγὰς πρῶτον εὑρόμενον διὰ φίλων πρὸς τὸν Τύλλιον, ἵνα πιστεύσας ὡς φίλῳ γεγονότι ἧττον αὐτὸν φυλάττοιτο, δόξας δὲ αὐτὴν τὰ κράτιστα ὑποθέσθαι, μετανοεῖν τε περὶ τῶν γεγονότων ἐσκήπτετο καὶ πολλὰ διὰ φίλων λιπαρῶν τὸν Τύλλιον ἠξίου συγγνώμονα

« vitati meliorem principem; et regno ipsi populo, qui « id mihi dedit, restituto et privatus factus conabor « omnibus demonstrare, me et aliis imperare bene « scire, et aliorum imperium moderate ferre posse. »

XXXVII. Cum in hunc modum disseruisset et effecisset, ut eos qui adversus ipsum conspirarant, magnopere puderet, concilium dimisit; et postea præcones iussit per omnia urbis compita populum ad concionem convocare. Cum autem ad concionem tota urbana multitudo concurrisset ipse, progressus in tribunal orationem prolixam et misericordiam excitantem ad populum habuit : enumerans omnia quæ in bello et vivo Tarquinio et post eius obitum gesserat, et recensens singula sua in republica acta, unde multa et magna commoda ad rempublicam redundasse videbantur. Cum autem fere ad singula eius verba populus cum laudibus plauderet, et omnes summopere cuperent scire qua de caussa hæc diceret, tandem ita locutus est : Tarquinium accusare se, quod regnum ad ipsum pertinens iniuste occupatum retineret. Avum enim morientem sibi cum bonis regnum etiam reliquisse, nec populo ius esse res alienas aliis donare. Quo audito, omnibus vociferantibus et indignantibus, silentio imperato rogavit eos, ne hæc verba moleste ferrent, neve propterea indignarentur : sed si quod ius Tarquinius afferre posset, eum vocarent, et re explorata, si illum aut iniuria affectum aut etiam regno digniorem iudicarent, ei reipublicæ patrocinium committerent : sese enim imperium depositurum, et ipsis dominis, a quibus id accepisset, restituturum esse. Hac oratione ab illo habita, cum iam de tribunali vellet descendere, omnes clamorem sustulerunt, et magno cum gemitu orare eum cœperunt ne cui de regno cederet; nonnulli etiam Tarquinium feriendum vociferabantur. Ille igitur veritus, ne mox res ad manus veniret et turba in se impetum faceret, una cum sodalibus fugit. Tullium vero universa plebs cum lætitia et plausu et multis faustis acclamationibus domum usque prosecuta est.

XXXVIII. Tarquinius autem, cum ne iste quidem conatus ei feliciter successisset, graviter ferens nullum auxilium sibi esse latum a senatu, quo potissimum fretus erat, domi cum solis amicis colloquens aliquamdiu se continuit : deinde, cum uxor illi sententiam suam aperuisset, et dixisset non esse amplius molliter ac languide agendum, sed omissis verbis ad facta veniendum, ac primum quidem amicorum opera cum Tullio redeundum in gratiam, ut ille tanquam amico fidens minus sibi ab ipso caveret. Et cum ipse eius consilium optimum iudicasset, simulabat factorum pœnitentiam et multis precibus per amicos petebat a Tullio ut sibi peccati

γενέσθαι· Ῥᾶστα δὲ πείσας τὸν ἄνδρα φύσει τε εὐδιάλλακτον ὄντα καὶ οὐκ ἀξιοῦντα πόλεμον ἄσπειστον θυγατρὶ καὶ γαμβρῷ πολεμεῖν, ἐπειδὴ τὸν οἰκεῖον καιρὸν ἔλαβε, διεσκεδασμένου τοῦ δήμου κατὰ τοὺς ἀγροὺς ἐπὶ τὴν τῶν καρπῶν συγκομιδὴν, ἐξῆλθε μετὰ τῶν ἑταίρων ἐχόντων ὑπὸ ταῖς περιβολαῖς ξίφη, τούς τε πελέκεις ὑπηρέταις τισὶν ἀναδοὺς, καὶ αὐτὸς τὴν βασιλικὴν ἐσθῆτα λαβὼν καὶ τἄλλα παράσημα τῆς ἀρχῆς ἐπαγόμενος. Ἐλθὼν δ' εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ πρὸ τοῦ βουλευτηρίου στὰς ἐκέλευσε τῷ κήρυκι τοὺς βουλευτὰς καλεῖν εἰς τὸ συνέδριον· ἦσαν δὲ ἐκ παρασκευῆς ἕτοιμοι περὶ τὴν ἀγορὰν οἱ συνειδότες αὐτῷ τὴν πρᾶξιν καὶ παρορμῶντες ἐκ τῶν πατρικίων συχνοί. Οἱ μὲν δὴ συνῄεσαν· τῷ δὲ Τυλλίῳ λέγει τις ἐλθὼν ὄντι κατ' οἰκίαν, ὅτι Ταρκύνιος ἐν ἐσθῆτι βασιλικῇ προελήλυθε καὶ καλεῖ τοὺς βουλευτὰς εἰς τὸ συνέδριον. Ὁ δὲ θαυμάσας τὴν τόλμαν αὐτοῦ τάχιον ἢ φρονιμώτερον προῆλθεν ἐκ τῆς οἰκίας, οὐ πολλοὺς περὶ ἑαυτὸν ἔχων. Ἐλθὼν δ' εἰς τὸ συνέδριον καὶ τὸν Ταρκύνιον ἰδὼν ἐπὶ τῆς βασιλικῆς καθήμενον ἕδρας καὶ τὸν ἄλλον βασίλειον ἔχοντα κόσμον· « Τίς, εἶπεν, « ὦ μιαρώτατε ἀνθρώπων, τουτό σοι τὸ σχῆμα συνε- « χώρησε λαβεῖν; » Καὶ ὃς ὑπολαβών· « Ἡ σὴ τόλμα « καὶ ἀναίδεια εἶπεν, ὦ Τύλλιε, ὃς οὐδ' ἐλεύθερος ὤν, « ἀλλὰ δοῦλος ἐκ δούλης, ἣν οὑμὸς ἐκτήσατο πάππος « ἐκ τῶν αἰχμαλώτων, ἐτόλμησας βασιλέα Ῥωμαίων « σεαυτὸν ἀναδεῖξαι. » Ὡς δὲ ταῦτα ἤκουσεν ὁ Τύλλιος, ἐκπικρανθεὶς ἐπὶ τῷ λόγῳ παρὰ τὸ συμφέρον ὥρμησεν ἐπ' αὐτὸν, ὡς ἐξαναστήσων τῆς ἕδρας. Καὶ ὁ Ταρκύνιος ἄσμενος τοῦτ' ἰδὼν ἀναπηδᾷ τε ἐκ τοῦ δίφρου, καὶ συναρπάσας τὸν γέροντα κεκραγότα καὶ τοὺς ὑπηρέτας ἐπικαλούμενον ἔφερε. Γενόμενος δὲ ἔξω τοῦ βουλευτηρίου μετέωρον ἐξάρας αὐτὸν, ἀκμάζων τὸ σῶμα καὶ ῥωμαλέος ἀνὴρ ῥιπτεῖ κατὰ τῶν κρηπίδων τοῦ βουλευτηρίου τῶν εἰς τὸ ἐκκλησιαστήριον φερουσῶν. Μόγις δ' ἐκ τοῦ πτώματος ἀναστὰς ὁ πρεσβύτης, ὡς εἶδε μεστὰ τὰ πέριξ ἅπαντα τῆς περὶ τὸν Ταρκύνιον ἑταιρίας, τῶν δὲ αὐτοῦ φίλων πολλὴν ἐρημίαν, ἀπῄει στένων, κρατούντων καὶ παραπεμπόντων αὐτὸν ὀλίγων, αἵματι πολλῷ ῥεόμενος καὶ κακῶς ὅλον ἑαυτὸν ἐκ τοῦ πτώματος ἔχων.

XXXIX. Τὰ μετὰ ταῦτα δεινὰ μὲν ἀκουσθῆναι, θαυμαστὰ δὲ καὶ ἄπιστα πραχθῆναι, τῆς ἀνοσίας αὐτοῦ θυγατρὸς ἔργα παραδίδοται. Πεπυσμένη γὰρ τὴν εἰς τὸ βουλευτήριον τοῦ πατρὸς εἴσοδον, καὶ σπουδὴν ἔχουσα μαθεῖν οἷόν τι λήψεται τὰ πράγματα τέλος, ἐπὶ τῆς ἀπήνης καθεζομένη παρῆν εἰς τὴν ἀγοράν. Μαθοῦσα δὲ τὰ γενόμενα καὶ τὸν Ταρκύνιον ἐπὶ τῆς κρηπῖδος ἑστῶτα πρὸ τοῦ βουλευτηρίου θεασαμένη, βασιλέα τε αὐτὸν ἠσπάσατο πρώτη μεγάλῃ τῇ φωνῇ, καὶ τοῖς θεοῖς εὔξατο ἐπὶ τῷ συμφέροντι τῆς πόλεως τῆς Ῥωμαίων τὴν ἀρχὴν αὐτὸν κατασχεῖν. Ἀσπασαμένων δὲ καὶ τῶν ἄλλων αὐτὸν ὡς βασιλέα τῶν συγκατασκευασάντων τὴν ἀρχὴν,

veniam daret. Cum autem facillime rem persuasisset viro, qui natura sua ad reconciliationem proclivis erat, neque bellum acerrimum cum filia et genero gerere volebat, nactus occasionem opportunam, cum plebs passim per agros in fruges colligendas intenta esset, in publicum prodiit cum sociis, qui gladios sub veste gestabant, et quibusdam famulis fasces dedit, et ipse regiam vestem induit, et reliqua regni insignia secum attulit : ac profectus in forum ante curiam constitit et patres in senatum per præcones vocari iussit. Multi autem de patriciis qui huius facinoris erant conscii eumque incitaverant, ex composito parati in foro aderant. Illi igitur convenerunt; Tullio autem domi versanti nuntiat quidam, Tarquinium cum veste regia in publicam prodiisse, et senatum coegisse. Quam audaciam miratus citius quam prudentius domo est egressus, sine magno comitatu; et, cum in senatum venisset, conspecto Tarquinio in regia sella sedente, et reliqua ornamenta ac insignia regia gestante, « Quis, inquit, o « omnium hominum sceleratissime, tibi hunc ornatum su- « mere permisit? » Et ille eius orationem excipiens, respondit : « Audacia et impudentia tua, Tulli, qui ne liber « quidem, sed servus ex serva natus, quam meus avus ex « captivis comparatam possedit, te ipsum regem Roma- « norum facere ausus es. » Tullius his auditis plus æquo exacerbatus, impetum in eum fecit, ut ipsum de sella deturbaret; ob quam occasionem lætus Tarquinius ex sella desiluit, et senem correptum, qui vociferabatur et famulorum opem implorabat, asportavit. Egressus autem e curia eum sustulit sublimem, ipse corpore vegeto et viribus validis præditus, eumque de curiæ gradibus in comitium ferentibus deiecit. Cum autem senex vix ex eo casu surrexisset, et vidisset Tarquinium undique stipatum auxiliis, et circa se magnam amicorum solitudinem, paucis eum sustentantibus et domum deducentibus, sanguine multo cruentatus et toto corpore male se ob casum illum habens, gemens abiit.

XXXIX. Post hæc atrocia auditu impiæ filiæ facinora traduntur. Cum enim audisset patrem ingressum in curiam, et cuperet scire quem exitum res habitura esset, carpento vecta in forum venit. Cognito autem quid actum esset Tarquinium in curiæ gradibus stantem conspicata prima alta voce regem salutavit, et deos est precata, ut eius regnum felix faustumque reipublicæ Romanæ esse vellent. Cum autem reliqui quoque, quorum opera et auxilio in regno parando usus erat, eum regem salutassent, ipsa eum seorsim ductum ita est allocuta : « Primus conatus, Tarquini, ut « par est, tibi successit : sed vivo Tullio regnum firmum

λαβοῦσα μόνον αὐτόν· « Τὰ μὲν πρῶτα, ἔφη, ὦ Ταρ-« κύνιε, πέπρακταί σοι κατὰ τὸ δέον· βεβαίως δὲ τὴν « βασιλείαν ἔχειν Τυλλίου περιόντος οὐκ ἔνεστί σοι. « Ἐκδημαγωγήσει γὰρ αὖθις ἐπὶ σοὶ τὸν ὄχλον, ἐὰν « καὶ ὁποσονοῦν ταύτης τῆς ἡμέρας περιγένηται χρό-« νον· ἐπίστασαι δ' ὡς εὔνουν ἐστὶν αὐτῷ τὸ δημοτικὸν « ἅπαν. Ἀλλὰ καὶ πρὶν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτὸν εἰσελθεῖν « ἀποστείλας τοὺς διαχρησομένους ἐκποδὼν ποίησαι. » Ταῦτα εἰποῦσα καὶ καθεζομένη πάλιν ἐπὶ τῆς ἀπήνης ᾤχετο· Ταρκύνιος δὲ καὶ ταῦτα ὀρθῶς δόξας τὴν ἀνοσιωτάτην γυναῖκα ὑποτίθεσθαι, πέμπει τινὰς τῶν θεραπόντων ἐπ' αὐτὸν ἔχοντας ξίφη, οἳ τάχει πολλῷ τὴν μεταξὺ διανύσαντες ὁδὸν ἐγγὺς ὄντα τῆς οἰκίας ἤδη τὸν Τύλλιον καταλαβόντες κατέσφαξαν. Ἔτι δὲ νεοσφαγοῦς ἐρριμμένου τοῦ σώματος καὶ σπαίροντος ἡ θυγάτηρ παρῆν. Στενοῦ δὲ ὄντος πάνυ τοῦ στενωποῦ, δι' οὗ τὴν ἀπήνην ἔδει διελθεῖν, αἱ ἡμίονοι τὸ πτῶμα ἰδοῦσαι διεταράχθησαν, καὶ ὁ προηγούμενος αὐτῶν ὀρεοκόμος παθών τι πρὸς τὸ τῆς ὄψεως ἐλεεινὸν ἐπέστη καὶ πρὸς τὴν δέσποιναν ἀπέβλεψε. Πυνθανομένης δ' ἐκείνης, τί παθὼν οὐκ ἄγει τὸ ζεῦγος· « Οὐχ ὁρᾷς, εἶπεν, ὦ Τυλλία, τὸν πατέρα σου νεκρὸν « κείμενον, καὶ πάροδον οὐκ οὖσαν ἄλλην ταῖς ἡμιόνοις, « εἰ μὴ διὰ τοῦ πτώματος; » Ἡ δ' ἐκπικρανθεῖσα καὶ ἀπὸ τῶν ποδῶν τὸ βάθρον ἁρπάσασα, βάλλει τὸν ὀρεοκόμον καί φησιν· « Οὐκ ἄξεις, ἀλιτήριε, καὶ διὰ « τοῦ νεκροῦ; » Κἀκεῖνος ἐπὶ τῷ πάθει μᾶλλον ἢ τῇ πληγῇ στενάξας, ἄγει βίᾳ τὰς ἡμιόνους κατὰ τοῦ πτώματος. Οὗτος ὁ στενωπὸς, Ὄρβιος καλούμενος πρότερον, ἐξ ἐκείνου τοῦ δεινοῦ καὶ μυσαροῦ πάθους, Ἀσεβὴς ὑπὸ Ῥωμαίων κατὰ τὴν πάτριον γλῶτταν καλεῖται.

XL. Τοιαύτης τελευτῆς ἔτυχε Τύλλιος, ἔτη τετταράκοντα τὴν βασιλείαν κατασχών. Τοῦτον τὸν ἄνδρα λέγουσι Ῥωμαῖοι πρῶτον τὰ πάτρια ἔθη καὶ νόμιμα κινῆσαι, τὴν ἀρχὴν λαβόντα οὐ παρὰ τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου, καθάπερ οἱ πρὸ αὐτοῦ πάντες, ἀλλὰ παρὰ μόνου τοῦ δήμου, δεκασμοῖς δὲ [καὶ δωροδοκίαις] καὶ ἄλλαις πολλαῖς κολακείαις ἐκθεραπεύσαντα τοὺς ἀπόρους· καὶ ἔχει τἀληθὲς οὕτως. Ἐν γὰρ τοῖς πρότερον χρόνοις, ὁπότε βασιλεὺς ἀποθάνοι, τὴν μὲν ἐξουσίαν ὁ δῆμος ἐδίδου τῷ συνεδρίῳ τῆς βουλῆς, οἵαν προέλοιτο καταστήσασθαι πολιτείαν· ἡ δὲ βουλὴ μεσοβασιλεῖς ἀπεδείκνυεν· ἐκεῖνοι δὲ τὸν ἄριστον ἄνδρα, εἴτε ἐκ τῶν ἐπιχωρίων [εἴτε ἐκ τῶν πολιτῶν] εἴτε ἐκ τῶν ξένων, βασιλέα καθίστασαν. Εἰ μὲν οὖν ἥ τε βουλὴ τὸν αἱρεθέντα ὑπ' αὐτῶν ἐδοκίμασε, καὶ ὁ δῆμος ἐπεψήφισε, καὶ τὰ μαντεύματα ἐπεκύρωσε, παρελάμβανεν οὗτος τὴν ἀρχήν· ἐλλείποντος δέ τινος τούτων ἕτερον ὠνόμαζον, καὶ τρίτον, εἰ μὴ συμβαίη μηδὲ τῷ δευτέρῳ τά τε παρ' ἀνθρώπων καὶ τὰ παρὰ τῶν θεῶν ἀνεπίληπτα. Ὁ δὲ Τύλλιος ἐπιτρόπου βασιλικοῦ σχῆμα κατ' ἀρχὰς λαβὼν, ὡς εἴρηταί μοι πρότερον, ἔπειτα φιλανθρωπίαις τισὶ τὸν δῆμον οἰκειωσάμενος,

« habere non poteris. Ille enim denuo populum in te « concitabit, si vel minimum huius diei tempus su-« perfuerit. Scis autem quanta est populi erga eum « benevolentia. Quare, antequam domum se recipiat, « missis qui illum interficiant, eum de medio tolle. » His dictis carpento denuo conscenso abiit. Tarquinius vero ratus se hac quoque in re ab uxore scelestissima recte moneri, ad eum mittit famulos quosdam cum gladiis qui, magna celeritate confecto viæ spatio quod intererat, Tullium non procul a domo nacti trucidarunt. Proiecto autem recens cæsi cadavere, eoque adhuc palpitante, filia advenit. Cumque perangustus esset vicus ille, qua carpentum erat transiturum mulæ cadavere conspecto, territæ sunt; et ipse auriga, qui eas agebat, tam miserabili spectaculo conspecto commotus, substitit et oculos ad dominam reflexit. Quærente autem illa qua de caussa vehiculum non ageret : « Non vides in-« quit, Tullia, cadaver patris tui iacens, nec alium nisi per « ipsum cadaver patere mulis transitum? » Illa vero hac oratione exacerbata, et correpto pedum scabello petiit aurigam, inclamans, « Non ages, sceleste, vel per ipsum « cadaver? » Et ille gravius ob hoc scelus quam ob plagam acceptam gemens, vi per cadaver mulas egit. Iste vicus, qui ante Orbius vocabatur, ab illo atroci et detestando casu a Romanis patrio sermone Sceleratus vocatur.

XL. Atque hunc vitæ exitum est sortitus Tullius, regno per quadraginta *et quatuor* annos potitus. Romani aiunt hunc virum primum et patrios mores et instituta mutasse, quod regnum non a senatu populoque accepisset, quemadmodum omnes superiores reges, sed a populo solo, cuius egentissimos quosque largitionibus et multis aliis illecebris sibi conciliarat. Et sane ita se res habet. Nam superiori tempore, cum rex obiisset, populus senatui potestatem fecit constituendi formam rei, publicæ quam voluisset; senatus vero creavit interreges, illi vero præstantissimum omnium, sive ex indigenis, [sive ex civibus] sive ex exteris, regem creabant. Atque si senatus probasset eum, qui ab illis electus esset, et populus eum suis suffragiis confirmasset, et auspicia id ratum fecissent, tum demum hic imperium suscipiebat. Quod si quid horum defecerat, *senatus* alterum nominabat et tertium, si secundo non contigisset, ut omnia humana et divina obstacula removerentur. Tullius vero cum primum regii tutoris personam induisset, ut ante dixi, et deinde beneficiis plebem sibi devinxisset, ab illa sola rex creatus est. Cum autem clementer

ὑπ' ἐκείνου βασιλεὺς ἀπεδείχθη μόνου. Ἐπιεικὴς δὲ καὶ μέτριος ἀνὴρ γενόμενος, ἔλυσε τὰς ἐπὶ τῷ μὴ πάντα τὰ κατὰ τοὺς νόμους πρᾶξαι διαβολὰς τοῖς μετὰ ταῦτα ἔργοις, παρέσχε τε πολλοῖς ὑπόληψιν ὡς εἰ μὴ θᾶττον ἀνῃρέθη μεταστήσων τὸ σχῆμα τῆς πολιτείας εἰς δημοκρατίαν. Καὶ ἐπὶ ταύτῃ μάλιστα τῇ αἰτίᾳ λέγεται τῶν πατρικίων αὐτῷ τινας συνεπιβουλεῦσαι, ἀδυνάτους δ' ὄντας δι' ἑτέρου τρόπου τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ καταλῦσαι, καὶ Ταρκύνιον ἐπὶ τὰ πράγματα παραλαβεῖν καὶ συγκατασκευάσαι τὴν ἀρχὴν ἐκείνῳ, κακῶσαί τε βουλομένους τὸ δημοτικὸν ἰσχύος οὐ μικρᾶς ἐπειλημμένον ἐκ τῆς Τυλλίου πολιτείας, καὶ τὴν ἰδίαν ἀξίωσιν ἣν πρότερον εἶχον ἀναλαβεῖν. Θορύβου δὲ γενομένου πολλοῦ κατὰ τὴν πόλιν ὅλην καὶ οἰμωγῆς, ἐπὶ τῷ Τυλλίου θανάτῳ, δείσας ὁ Ταρκύνιος, εἰ διὰ τῆς ἀγορᾶς ὁ νεκρὸς φέροιτο, ὡς ἔστι Ῥωμαίοις ἔθος, τόν τε βασίλειον κόσμον ἔχων καὶ τἄλλα ὅσα νόμος ἐπὶ ταφαῖς βασιλικαῖς, μή τις ἐπ' αὐτὸν ὁρμὴ γένηται τοῦ δημοτικοῦ, πρὶν ἢ βεβαίως κρατύνασθαι τὴν ἀρχὴν, οὐκ εἴασε τῶν νομίμων οὐδὲν αὐτῷ γενέσθαι· ἀλλ' ἡ γυνὴ τοῦ Τυλλίου, σὺν ὀλίγοις τισὶ τῶν φίλων, Ταρκυνίου θυγάτηρ οὖσα τοῦ προτέρου βασιλέως, νυκτὸς ἐκκομίζει τὸ σῶμα τῆς πόλεως, ὡς τῶν ἐπιτυχόντων τινός· καὶ πολλὰ μὲν τὸν ἑαυτῆς καὶ ἐκείνου δαίμονα κατοδυραμένη, μυρίας δὲ κατάρας τῷ τε γαμβρῷ καὶ τῇ θυγατρὶ καταρασαμένη, κρύπτει γῇ τὸ σῶμα. Ἀπελθοῦσα δ' ἀπὸ τοῦ σήματος οἴκαδε, καὶ μίαν ἡμέραν ἐπιβιώσασα μετὰ τὴν ταφὴν, τῇ κατόπιν νυκτὶ ἀποθνήσκει. Τοῦ θανάτου δ' ὁ τρόπος ὅστις ἦν ἠγνοεῖτο τοῖς πολλοῖς. Ἔλεγον δ' οἱ μὲν ὑπὸ λύπης αὐτοχειρίᾳ τὸ ζῆν προεμένην αὐτὴν ἀποθανεῖν· οἱ δὲ ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ καὶ τῆς θυγατρὸς ἀναιρεθῆναι τῆς εἰς τὸν ἄνδρα συμπαθείας τε καὶ εὐνοίας ἕνεκα. Ταφῆς μὲν οὖν βασιλικῆς καὶ μνήματος ἐπιφανοῦς διὰ ταύτας τὰς αἰτίας οὐκ ἐξεγένετο τυχεῖν τῷ Τυλλίου σώματι, μνήμης δὲ αἰωνίου τοῖς ἔργοις αὐτοῦ παρὰ πάντα τὸν χρόνον ὑπάρχει τυγχάνειν. Ἐδήλωσε δέ τι καὶ ἄλλο δαιμόνιον ἔργον, ὅτι θεοφιλὴς ἦν ἀνὴρ, ἐξ οὗ καὶ ἡ περὶ τῆς γενέσεως αὐτοῦ μυθικὴ καὶ ἄπιστος ὑπόληψις, ὥσπερ εἴρηταί μοι πρότερον, ἀληθὴς εἶναι ὑπὸ πολλῶν ἐπιστεύθη. Ἐν γὰρ τῷ ναῷ τῆς Τύχης, ὃν αὐτὸς κατεσκεύασεν, εἰκὼν αὐτοῦ κειμένη ξυλίνη κατάχρυσος, ἐμπρήσεως γενομένης καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων διαφθαρέντων, μόνη διέμεινεν οὐδὲν λωβηθεῖσα ὑπὸ τοῦ πυρός. Καὶ ἔτι νῦν ὁ μὲν νεὼς, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ πάντα, ὅσα μετὰ τὴν ἔμπρησιν εἰς τὸν ἀρχαῖον κόσμον ἐπετελέσθη φανερὰ, ὅτι τῆς καινῆς ἐστι τέχνης, ἡ δὲ εἰκὼν, οἵα πρότερον ἦν, ἀρχαϊκὴ τὴν κατασκευήν· διαμένει γὰρ ἔτι σεβασμοῦ τυγχάνουσα ὑπὸ Ῥωμαίων. Καὶ περὶ μὲν Τυλλίου τοσαῦτα παρελάβομεν.

XLI. Μετὰ δὲ τοῦτον παραλαμβάνει Λεύκιος Ταρκύνιος τὴν Ῥωμαίων δυναστείαν, οὐ κατὰ νόμους ἀλλὰ διὰ τῶν ὅπλων κατασχὼν, κατὰ τὸν τέταρτον

et moderate se gessisset, crimen quod ipsi objiciebatur, quasi non omnia ex legibus fecisset, posterioribus actis diluit; et multos in eam opinionem adduxit ut crederent, nisi cæde præventus fuisset, eum reipublicæ formam in popularem dominationem mutaturum fuisse. Et hac potissimum de caussa ferunt quosdam patricios insidias ipsi struxisse; cumque eius potentiam alia ratione evertere non possent, Tarquinium ad eas res gerendas socium assumpsisse eumque in regno parando iuvisse. tum quia plebem premere, cuius vires sub rege Tullio non mediocriter creverant, tum etiam quia pristinam dignitatem recuperare volebant. Exorto autem ingenti tumultu et ululatu per totam urbem, ob Tullii mortem, veritus Tarquinius ne, si per forum funus duceretur, ut fert Romanorum consuetudo, cum regia pompa et ceteris solennibus cæremoniis, quæ in funeribus observari solent, plebs impetum in se faceret, regni potentia nondum satis confirmata, iusta ei solvi non passus est. Sed Tullii uxor, Tarquinii Prisci regis Romani filia, prosequentibus paucis quibusdam amicis, noctu ex urbe ipsum, ut hominis privati et plebeii corpus extulit, atque valde suum et ipsius infortunium deplorans, et plurimas diras imprecationes genero et filiæ imprecata, cadaver terra texit. A sepulcro autem domum reversa, unum tantum diem post mariti funus superstes, in sequenti nocte obiit. Quo autem mortis genere interiisset a plerisque ignorabatur : alii enim dicebant illam, præ dolore abiecto vitæ desiderio, manus sibi attulisse : alii a vero genero et filia sublatam misericordiam et amorem erga maritum. His igitur de caussis factum est, ut Tullii corpus regio funere et insigni monumento fraudaretur : sed tamen rebus gestis sempiternam memoriam consecutus est. Quinetiam prodigium quoddam declaravit illum superis esse carum : unde etiam accidit ut illam fabulosam et incredibilem de eius natalibus opinionem, ut ante dixi, multi veram esse crederent. Nam in Fortunæ templo, quod ipse condidit, lignea eius statua inaurata, orto incendio, ceteris rebus omnibus igne absumptis, sola mansit integra, ab igni nullo modo læsa : et bodie quoque templum, et omnia quæ in eo post incendium ad pristinam formam et ornatum instaurata sunt, novi artificii esse apparet, statua vero talis qualis et ante fuerat, formam operis antiqui retinet et adhuc a Romanis colitur. Atque de Tullio hæc accepimus.

XLI. Post hunc Lucius Tarquinius Romanorum imperium non ex legibus, sed armis occupavit, anno quarto sexagesimæ primæ olympiadis, qua vicit in stadio Aga-

ἐνιαυτὸν τῆς ἑξηκοστῆς καὶ πρώτης ὀλυμπιάδος, ἣν ἐνίκα στάδιον Ἀγάθαρχος Κερκυραῖος, ἄρχοντος Ἀθήνησιν Θηρικλέους. Οὗτος, ὑπεριδὼν μὲν τοῦ δημοτικοῦ πλήθους, ὑπεριδὼν δὲ τῶν πατρικίων, ὑφ' ὧν ἐπὶ τὴν δυναστείαν προήχθη, ἔθη τε καὶ νόμους καὶ πάντα τὸν ἐπιχώριον κόσμον, ᾧ τὴν πόλιν ἐκόσμησαν οἱ πρότεροι βασιλεῖς, συγχέας καὶ διαφθείρας, εἰς ὁμολογουμένην τυραννίδα μετέστησε τὴν ἀρχήν. Καὶ πρῶτον μὲν φυλακὴν κατεστήσατο περὶ ἑαυτὸν ἀνθρώπων θρασυτάτων, ξίφη καὶ λόγχας φερόντων, ἐπιχωρίων τε καὶ ἀλλοδαπῶν, οἳ νυκτός τε περὶ τὸ βασίλειον αὐλιζόμενοι αὐλὴν, καὶ μεθ' ἡμέραν ἐξιόντι παρακολουθοῦντες ὅπῃ πορεύοιτο, πολλὴν τὴν ἀπὸ τῶν ἐπιβουλευσόντων ἀσφάλειαν παρείχοντο. Ἔπειτα τὰς ἐξόδους οὔτε συνεχεῖς οὔτε τεταγμένας, ἀλλὰ σπανίους καὶ ἀπροσδοκήτους ἐποιεῖτο. Ἐχρημάτιζέ τε περὶ τῶν κοινῶν κατ' οἶκον μὲν τὰ πολλὰ, καὶ αὐτῶν τῶν ἀναγκαιοτάτων συμπαρόντων, ὀλίγα δ' ἐν ἀγορᾷ. Προσελθεῖν δ' οὐδενὶ τῶν βουλομένων ἐπέτρεπεν, εἰ μή τινα καλέσειεν αὐτός· οὔτε τοῖς προσιοῦσιν εὐμενὴς οὔτε πρᾶος ἦν, ἀλλ' οἷα δὴ τύραννος βαρύς τε καὶ χαλεπὸς ὀργὴν καὶ φοβερὸς μᾶλλον ἢ φαιδρὸς ὀφθῆναι· καὶ τὰς περὶ τῶν ἀμφισβητημάτων περὶ τῶν συμβολαίων κρίσεις, οὐκ ἐπὶ τὰ δίκαια καὶ τοὺς νόμους, ἀλλ' ἐπὶ τοὺς ἑαυτοῦ τρόπους ἀναφέρων ἐποιεῖτο. Διὰ ταῦτα ἐπωνυμίαν τίθενται αὐτῷ Ῥωμαῖοι τὸν Σούπερβον, τοῦτο δὲ δηλοῦν βούλεται κατὰ τὴν ἡμετέραν γλῶτταν τὸν ὑπερήφανον· τὸν δὲ πάππον αὐτοῦ Πρίσκον ἐκάλουν, ὡς δ' ἡμεῖς ἂν εἴποιμεν, προγενέστερον· ὁμώνυμος γὰρ ἦν τῷ νεωτέρῳ κατ' ἄμφω τὰ ὀνόματα.

XLII. Ἐπεὶ δ' ἐγκρατῶς ἤδη κατέχειν ὑπελάμβανε τὴν ἀρχὴν, παρασκευάσας ἐκ τῶν ἑταίρων τοὺς πονηροτάτους, δι' ἐκείνων ἦγεν εἰς ἐγκλήματα καὶ θανάτου δίκας πολλοὺς τῶν ἐπιφανῶν· πρώτους μὲν τοὺς ἐχθρῶς διακειμένους πρὸς αὐτὸν, οἷς οὐκ ἦν βουλομένοις Τύλλιον ἐκ τῆς ἀρχῆς ἐκπεσεῖν· ἔπειτα καὶ τῶν ἄλλων, οὓς ὑπελάμβανε βαρεῖαν ἡγεῖσθαι τὴν μεταβολὴν, καὶ οἷς πολὺς πλοῦτος ἦν. Οἱ δ' ὑπάγοντες αὐτοὺς ὑπὸ τὰς δίκας, ἄλλους ἐπ' ἄλλαις ψευδέσιν αἰτίαις, μάλιστα δ' ἐπιβουλεύειν αἰτιώμενοι τῷ βασιλεῖ, κατηγόρουν ἐπ' αὐτῷ δικαστῇ. Ὁ δὲ τῶν μὲν θάνατον κατεδίκαζε, τῶν δὲ φυγὴν, καὶ τὰ χρήματα τούς τε ἀναιρουμένους καὶ τοὺς ἐξελαυνομένους ἀφαιρούμενος, τοῖς μὲν κατηγόροις μικράν τινα μοῖραν ἀπένεμεν, αὐτὸς δὲ τὰ πλείω κατεῖχεν. Ἔμελλον δὲ ἄρα πολλοὶ τῶν δυνατῶν, πρὶν ἁλῶναι τὰς ἐπαγομένας σφίσι δίκας, εἰδότες ὧν ἕνεκεν ἐπεβουλεύοντο, καταλείψειν τῷ τυράννῳ τὴν πόλιν ἑκόντες, καὶ πολλῷ πλείονες ἐγένοντο τῶν ἑτέρων. Ἦσαν δέ τινες οἳ καὶ κρύφα διεφθάρησαν ὑπ' αὐτοῦ κατ' οἰκίας τε καὶ ἐπ' ἀγρῶν ἀναρπαζόμενοι, λόγου ἄξιοι ἄνδρες, ὧν οὐδὲ τὰ σώματα ἐφάνη. Ἐπεὶ δὲ διέφθειρε τὸ κράτιστον τῆς βουλῆς μέρος, θανάτοις τε

tharchus Corcyræus, archonte Athenis Thericle. Hic contempta plebe, contemptisque patriciis, quorum opera ad regnum provectus erat, et mores et leges et omnem patriam disciplinam, qua superiores reges urbem ornarant, confundens et corrumpens, regnum in manifestam tyrannidem vertit. Ac primum quidem stipavit se comitatu hominum audacissimorum, gladios et lanceas gestantium, tum indigenarum tum peregrinorum, qui noctu circa regiam excubantes et interdiu eum, in publicum prodeuntem, quocunque proficiscebatur, comitantes ab insidiis valde tutabantur. Deinde neque sæpe neque certis temporibus, sed raro et ex improviso domo exibat. Et domi plerumque de republica consultabat cum iis, qui sibi maxima necessitudine erant coniuncti : at in foro raro. Neminem vero ad eum accedere patiebatur, nisi quem ipse vocasset, neque eos, qui ad ipsum accedebant, benigne et comiter excipiebat; sed, utpote tyrannus, gravem se et iracundum præbebat, et vultum potius ad terrorem quam ad hilaritatem componebat; et litium controversias, non ex iure et legibus, sed ex suis moribus dirimebat. Propterea etiam Romani illi Superbi cognomen indiderunt : hoc autem nostro sermone ὑπερήφανον significat. Eius vero avum Priscum vocarunt, quem nos diceremus προγενέστερον : nam utrumque nomen cum iuniore commune habebat.

XLII. Ubi vero existimavit se iam regnum satis firmum habere, nequissimo quoque sodalium subornato, illorum opera multos viros illustres criminibus obnoxios in capitis iudicium arcessivit. Primum quidem eos, qui alieno animo a se erant, quique Tullium regno expulsum ægre ferebant : deinde alios, quibus arbitrabatur rerum mutationem molestam esse, quique divitiis affluebant. Qui vero illos in ius vocabant, alios aliorum falsorum criminum insimulantes, præcipue vero insidiarum in regem structarum, apud ipsum regem iudicem eos accusabant. Is vero alios morte, alios exsilio damnabat : et occisorum atque expulsorum bona occupans, delatoribus exiguam quandam portionem dabat, maiorem vero sibi ipse retinebat. Quapropter multi viri potentes, antequam iniquis iudiciis oppressi rei peragerentur, cognita insidiarum caussa, sponte urbem tyranno relinquebant, quorum longe maior quam reliquorum fuit numerus : nonnulli etiam clam ab eo sublati sunt, in suis ipsorum ædibus correpti et ex agris abrepti, viri non contemnendi, quorum ne cadavera quidem apparuerunt. Itaque cum senatus præstantissimam partem morte et exsilio perpetuo sustulisset, novum senatum ipse

καὶ ἀειφυγίαις, ἑτέραν βουλὴν αὐτὸς κατεστήσατο, παραγαγὼν ἐπὶ τὰς τῶν ἐκλιπόντων τιμὰς τοὺς ἰδίους ἑταίρους. Καὶ οὐδὲ τούτοις μέντοι τοῖς ἀνδράσιν, οὔτε πράττειν ἐπέτρεπεν οὐδὲν οὔτε λέγειν, ὅ τι μὴ κελεύσειεν αὐτός· ὥστε ὁπόσοι κατελείφθησαν ἐν τῷ συνεδρίῳ βουλευταὶ, τῶν ἐπὶ Τυλλίου καταλεγέντων, διάφοροι τοῖς δημοτικοῖς ὄντες τέως, καὶ τὴν μεταβολὴν τῆς πολιτείας ἐπὶ τῷ σφετέρῳ νομίζοντες ἀγαθῷ γενήσεσθαι· τοιαύτας γὰρ αὐτοῖς ὑπέτεινεν ὁ Ταρκύνιος [τὰς] ὑποσχέσεις ἐξαπατῶν καὶ φενακίζων· τότε μαθόντες, ὅτι τῶν κοινῶν οὐδενὸς ἔτι μετεῖχον, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὴν παρρησίαν ἅμα τοῖς δημοτικοῖς ἀφῃρέθησαν, ὠδύροντο μὲν καὶ τὰ μέλλοντα τῶν παρόντων δεινότερα ὑπώπτευον, στέργειν δὲ τὰ παρόντα ἠναγκάζοντο, δύναμιν οὐκ ἔχοντες κωλύειν τὰ πραττόμενα.

XLIII. Ταῦτα δὲ ὁρῶντες οἱ δημοτικοὶ δίκαια πάσχειν αὐτοὺς ὑπελάμβανον καὶ ἐπέχαιρον ὑπ' εὐηθείας, ὡς ἐκείνοις μόνοις τῆς τυραννίδος βαρείας ἐσομένης, σφίσι δὲ αὐτοῖς ἀκινδύνου. Ἧκε δὲ κἀκείνοις οὐ μετὰ πολὺν χρόνον ἔτι πλείω τὰ χαλεπά. Τούς τε γὰρ νόμους τοὺς ὑπὸ Τυλλίου γραφέντας, καθ' οὓς ἐξ ἴσου τὰ δίκαια παρ' ἀλλήλων ἐλάμβανον, καὶ οὐδὲν ὑπὸ τῶν πατρικίων, ὡς πρότερον ἐβλάπτοντο περὶ τὰ συμβόλαια, πάντας ἀνεῖλε· καὶ οὐδὲ τὰς σανίδας ἐν αἷς ἦσαν γεγραμμένοι κατέλιπεν, ἀλλὰ καὶ ταύτας καθαιρεθῆναι κελεύσας ἐκ τῆς ἀγορᾶς διέφθειρεν. Ἔπειτα κατέλυσε τὰς ἀπὸ τῶν τιμημάτων εἰσφορὰς, καὶ τὸν ἐξ ἀρχῆς τρόπον ἀποκατέστησε· καὶ ὁπότε δεήσειεν αὐτῷ χρημάτων, τὸ ἴσον διάφορον ὁ πενέστατος τῷ πλουσιωτάτῳ κατέφερε. Τοῦτο τὸ πολίτευμα πολὺ τοῦ δημοτικοῦ πλήθους ἀπανάλωσεν, ἐπὶ τῆς πρώτης εὐθὺς εἰσφορᾶς ἀναγκαζομένου κατὰ κεφαλὴν ἑκάστου δραχμὰς δέκα εἰσφέρειν. Συνόδους τε συμπάσας, ὅσαι πρότερον ἐγίνοντο κωμητῶν ἢ φρατριαστῶν ἢ γειτόνων, ἔν τε τῇ πόλει καὶ ἐπὶ τῶν ἀγρῶν, ἐφ' ἱερὰ καὶ θυσίας [πάσας] κοινὰς, προεῖπε μηκέτι συντελεῖν, ἵνα μὴ συνιόντες εἰς τὸ αὐτὸ πολλοὶ, βουλὰς ἀπορρήτους μετ' ἀλλήλων ποιῶνται περὶ καταλύσεως τῆς ἀρχῆς. Ἦσαν δ' αὐτῷ πολλαχῇ διεσπαρμένοι κατόπται τινὲς καὶ διερευνηταὶ τῶν λεγομένων τε καὶ πραττομένων, λεληθότες τοὺς πολλοὺς, οἳ συγκαθιέντες εἰς ὁμιλίαν τοῖς πέλας καὶ ἔστιν ὅτε κατὰ τοῦ τυράννου λέγοντες αὐτοὶ, πεῖραν τῆς ἑκάστου γνώμης ἐλάμβανον· ἔπειτα οὓς αἴσθοιντο τοῖς καθεστηκόσι πράγμασιν ἀχθομένους, κατεμήνυον πρὸς τὸν τύραννον· αἱ δὲ τιμωρίαι κατὰ τῶν ἐλεγχθέντων ἐγίνοντο πικραὶ καὶ ἀπαραίτητοι.

XLIV. Καὶ οὐκ ἀπέχρη ταῦτα μόνον εἰς τοὺς δημοτικοὺς αὐτῷ παρανομεῖν, ἀλλ' ἐπιλέξας ἐκ τοῦ πλήθους ὅσον ἦν πιστὸν ἑαυτῷ καὶ εἰς τὰς πολεμικὰς χρείας ἐπιτήδειον, τὸ λοιπὸν ἠνάγκασεν ἐργάζεσθαι τὰς κατὰ πόλιν ἐργασίας, μέγιστον οἰόμενος εἶναι κίνδυνον τοῖς μονάρχοις, ὅταν οἱ πονηρότατοι τῶν

constituit, amicis suis in deficientium honores substitutis. Sed ne his quidem quidquam aut facere aut dicere iniussu suo permittebat. Quare quotquot senatores supererant de numero eorum, qui a Tullio rege in senatum lecti erant, cum antea cum plebe simultates exercuissent, et reipublicæ formam suo commodo mutatam arbitrarentur (talibus enim pollicitationibus Tarquinius eos deceperat, ipsisque imposuerat) tunc animadvertentes se penitus a reipublicæ administratione remotos, quin etiam sibi omnem libertatem æque ac plebeiis ereptam esse, lugebant quidem et graviora in posterum suspicabantur, in præsenti tamen rerum fortuna acquiescere cogebantur, quod vires non haberent, quibus acta impedirent.

XLIII. Cum autem hæc plebeii viderent, iusta eos pati existimabant, et stulte exsultabant, quasi illis solis tyrannis gravis futura esset, sibi vero nullum periculum inde impenderet. At non multo post illis quoque longe plura infortunia acciderunt. Leges enim a Tullio latas, ex quibus æquo iure inter se cives disceptabant, neque a patriciis, ut ante in contractibus, plebeii lædebantur, omnes sustulit. Et ne tabulas quidem in quibus scriptæ erant, reliquit, sed has quoque ex foro summoveri iussas abolevit. Deinde tributa, quæ ex censu ferebantur, sustulit, et pristinum morem revocavit: et quoties pecunia ei opus fuisset, tantum pauperrimus quisque quantum dives conferebat. Hoc institutum magnam plebeiæ multitudinis partem absumpsit, quæ statim in prima pecuniæ collatione cogebatur viritim decem drachmas conferre. Præterea cœtus omnes paganorum et curialium et vicinorum, qui ante fieri solebant vel in urbe vel in agris sacrorum et sacrificiorum communium caussa, in posterum vetuit, ne in unum locum coëuntes multi inter se occulta consilia inirent de evertenda tyrannide. Passim autem speculatores dispersos et plebi incognitos habebat, qui scrutabantur et ea quæ dicebantur et ea quæ fiebant; et se aliorum colloquiis immiscentes, et interdum ipsimet tyranno maledicentes, singulorum animos pertemptabant: deinde quos cognovissent rerum præsentem statum ægre ferre, eos ad tyrannum deferebant, quorum qui convicti essent pœnas acerbas et certas luebant.

XLIV. Nec satis illi fuit his solis malis plebem contra ius et fas vexare: sed selectis etiam ex tota multitudine iis, qui ipsi fidi et ad bellicos usus idonei erant, reliquos opera urbana facere cogebat; existimans maximum esse periculum regibus, si improbissimi et pauperrimi quique cives otiarentur, simul etiam summopere cupiens sui

πολιτῶν καὶ ἀπορώτατοι σχολὴν ἄγωσι, καὶ ἅμα προθυμίαν ἔχων ἐπὶ τῆς ἰδίας ἀρχῆς, τὰ καταλειφθέντα ἡμίεργα ὑπὸ τοῦ πάππου τελειῶσαι, καὶ τὰς μὲν ἐξαγωγίμους τῶν ὑδάτων τάφρους, ἃς ἐκεῖνος ὀρύττειν ἤρξατο, μέχρι τοῦ ποταμοῦ καταγαγεῖν, τὸν δ' ἀμφιθέατρον ἱππόδρομον, οὐδὲν ἔξω τῶν κρηπίδων ἔχοντα παστάσιν ὑποστέγοις περιλαβεῖν. Εἰς ταῦτα δὴ πάντες οἱ πένητες εἰργάζοντο, σῖτα παρ' αὐτοῦ μέτρια λαμβάνοντες, οἱ μὲν ὑλοτομοῦντες, οἱ δὲ τὰς κομιζούσας ταῦτα ἁμάξας ἄγοντες, οἱ δ' ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοὶ τὰ ἄχθη φέροντες· μεταλλεύοντές τε τὰς ὑπονόμους σήραγγας ἕτεροι, καὶ πλάττοντες τὰς ἐν αὐταῖς καμάρας καὶ τὰς παστάδας ἐγείροντες, καὶ τοῖς ταῦτα πράττουσι χειροτέχναις ὑπηρετοῦντες χαλκοτύποι τε καὶ τέκτονες καὶ λιθουργοὶ, τῶν ἰδιωτικῶν ἔργων ἀφεστῶτες, ἐπὶ ταῖς δημοσίαις κατείχοντο χρείαις. Περὶ ταῦτα δὴ τὰ ἔργα τριβόμενος ὁ λεὼς, οὐδεμίαν ἀνάπαυσιν ἐλάμβανεν· ὥστε οἱ πατρίκιοι τὰ τούτων κακὰ καὶ τὰς λατρείας ὁρῶντες, ἔχαιρόν τε ἐν μέρει καὶ τῶν ἰδίων ἐπελανθάνοντο ἀλγεινῶν· κωλύειν μὲν γὰρ οὐδέτεροι τὰ γινόμενα ἐπεχείρουν.

XLV. Λογιζόμενος δ' ὁ Ταρκύνιος, ὅτι τοῖς μὴ κατὰ νόμους λαβοῦσι τὰς δυναστείας, ἀλλὰ διὰ τῶν ὅπλων κτησαμένοις, οὐ μόνον ἐπιχωρίου δεῖ φυλακῆς, ἀλλὰ καὶ ξενικῆς, τὸν ἐπιφανέστατον ἐκ τοῦ Λατίνων ἔθνους καὶ πλεῖστον ἁπάντων δυνάμενον, ἐσπούδαζε φίλον ποιήσασθαι, τῷ γάμῳ συζεύξας τῆς θυγατρὸς, ὃς ἐκαλεῖτο μὲν Ὀκταΐος Μαμίλιος, ἀνέφερε δὲ τὸ γένος εἰς Τηλέγονον, τὸν ἐξ Ὀδυσσέως καὶ Κίρκης, κατῴκει δ' ἐν πόλει Τύσκλῳ. Ἐδόκει δὲ τὰ πολιτικὰ συνετὸς ἐν ὀλίγοις εἶναι, καὶ πολέμους στρατηγεῖν ἱκανός. Τοῦτον τὸν ἄνδρα φίλον ἔχων, καὶ δι' αὐτοῦ τοὺς ἀρίστους ἐν ἑκάστῃ πόλει τῶν τὰ κοινὰ πραττόντων προσλαβὼν, τότ' ἤδη καὶ τῶν ὑπαιθρίων ἐπεχείρει πειρᾶσθαι πολέμων, καὶ στρατιὰν ἐπὶ Σαβίνους ἐξάγειν, οὐ βουλομένους ὑπηκόους εἶναι τοῖς ἐπιτάγμασιν, ἀλλ' ἀπηλλάχθαι τῶν ὁμολογιῶν οἰομένους, ἐξ οὗ Τύλλιος ἐτελεύτησε, πρὸς ὃν ἐποιήσαντο τὰς ὁμολογίας. Γνοὺς δὲ ταῦτα, προεῖπε δι' ἀγγέλων ἥκειν, εἰς τὴν ἐν Φερεντίνῳ γινομένην ἀγορὰν, τοὺς εἰωθότας ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ τῶν Λατίνων συνεδρεύειν, ἡμέραν τινὰ ὁρίσας, ὡς περὶ κοινῶν καὶ μεγάλων πραγμάτων σὺν αὐτοῖς βουλευσόμενος. Οἱ μὲν δὴ παρῆσαν, ὁ δὲ Ταρκύνιος αὐτὸς ὁ καλέσας αὐτοὺς ὑστέρει. Ὡς δὲ πολὺς ἐγένετο καθημένοις ὁ χρόνος, καὶ ἐδόκει τοῖς πλείοσιν ὕβρις εἶναι τὸ πρᾶγμα, ἀνήρ τις ἐν πόλει μὲν οἰκῶν Κορίλλῃ, δυνατὸς δὲ καὶ χρήμασι καὶ φίλοις καὶ τὰ πολέμια ἄλκιμος, πολιτικόν τε λόγον εἰπεῖν οὐκ ἀδύνατος, Τύρνος Ἑρδώνιος ὄνομα, Μαμιλίῳ τε διάφορος ὢν, διὰ τὴν πρὸς τὰ κοινὰ φιλοτιμίαν, καὶ Ταρκυνίῳ διὰ τὸν Μαμίλιον ἀπεχθόμενος, ὅτι κηδεστὴν ἐκεῖνον ἠξίωσε λαβεῖν ἀνθ' ἑαυτοῦ, πολλὴν ἐποιεῖτο τοῦ Ταρκυνίου κατηγορίαν, τά τε ἄλλα διεξιὼν ἔργα τοῦ ἀνδρὸς, οἷς αὐθάδειά τις ἐδόκει

regni tempore opera semiperfecta ab avo relicta absolvere, et cloacas, quas ille fodere cœperat, usque ad fluvium perducere, circumque maximum, qui nihil præter gradus habebat, circumdare porticibus tectis. Atque hæc omnia opera a pauperibus peragebantur, qui modicum frumentum ab eo accipiebant : et alii quidem materiam cædebant, alii plaustra ducebant, alii vero ipsa onera humeris ferebant, alii fossas subterraneas et cavernas fodiebant, et fornices in illis fabricabant, et porticus erigebant, et opificibus, qui hæc faciebant, serviebant : et fabri ferrarii et lignarii et lapicidæ, a suis propriis operibus abstracti, in publico opere detinebantur. In his igitur operibus populus attritus, nullam habebat quietem. Quare patricii et horum et aliorum mala cernentes aliquantulum gaudebant, et suorum malorum obliviscebantur : neutri enim hæc impedire audebant.

XLV. Ceterum Tarquinius secum reputans eis, qui principatum non legitime, sed armis quæsitum haberent, non solum indigenarum, sed etiam externorum custodia et præsidio opus esse, ut virum totius Latini nominis illustrissimum et omnium potentissimum sibi amicitia iungeret studuit, filia sua illi in matrimonium data. Is vocabatur Octavius Mamilius : oriundus autem erat a Telegono, Ulissis et Circæ filio, et Tusculum urbem incolebat. Existimabatur autem inter paucos rerum publicarum esse peritus, et in bello satis idoneus imperator. Inita cum hoc viro amicitia, et per eum adiunctis sibi præstantissimis quibusque, qui in singulis civitatibus rebus publicis præerant, tum demum cœpit bella externa temptare, et copias in Sabinos ducere, qui ipsius mandatis parere nolebant, existimantes fœderis conditionibus solutos se esse, ex quo obierat Tullius, cum quo fœdus fecerant. Quo cognito, indixit per nuntios, ut ad concilium Ferentinum venirent omnes, qui pro Latinorum republica eo convenire soliti erant, certamque diem statuit, quasi de rebus publicis et magni momenti eos consulturus esset. Illi igitur venerunt; sed Tarquinius, qui eos convocarat, serius venit. Cumque iam diutius a toto conventu exspectaretur, et plerisque id factum contumeliosum videretur, vir quidam, qui habitabat Coriolis, potens et opibus et amicis, et in re bellica strenuus nec civilis facundiæ expers, Turnus Herdonius nomine, qui a Mamilio ob ambitionem in reipublicæ administratione dissidebat, et ob Mamilium Tarquinio infensus erat, quod illum generum quam se habere maluisset, prolixa oratione in Tarquinium invectus est, cum alia eius viri facta recensens, quibus aliquid arrogantiæ et superbiæ inesse videbatur, tum etiam quod ipse qui concilium indixerat abesset, cum tamen ceteri omnes

προσεῖναι καὶ βαρύτης, καὶ τὸ μὴ παρεῖναι πρὸς τὸν σύλλογον αὐτὸν τὸν κεκληκότα τῶν ἄλλων ἁπάντων παρόντων. Ἀπολογουμένου δὲ τοῦ Μαμιλίου καὶ εἰς ἀναγκαίας τινὰς ἀναφέροντος αἰτίας τὸν τοῦ Ταρκυνίου χρονισμὸν, ἀναβαλέσθαί τ' ἀξιοῦντος τὸν σύλλογον εἰς τὴν ἐπιοῦσαν ἡμέραν, πεισθέντες οἱ πρόεδροι τῶν Λατίνων ἀνεβάλοντο τὴν βουλήν.

XLVI. Τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ παρῆν ὁ Ταρκύνιος, καὶ συναχθέντος τοῦ συλλόγου, μικρά θ' ὑπὲρ τοῦ χρονισμοῦ προειπὼν, ὑπὲρ τῆς ἡγεμονίας εὐθὺς ἐποιεῖτο λόγους, ὡς κατὰ τὸ δίκαιον αὐτῷ προσηκούσης, ἐπειδὴ Ταρκύνιος αὐτὴν κατέσχεν ὁ πάππος αὐτοῦ, πολέμῳ κτησάμενος, καὶ τὰς συνθήκας παρείχετο τὰς γενομένας ταῖς πόλεσι πρὸς ἐκεῖνον. Πολὺν δὲ λόγον ὑπὲρ τοῦ δικαίου καὶ τῶν ὁμολογιῶν διεξελθὼν καὶ μεγάλα τὰς πόλεις εὐεργετήσειν ὑποσχόμενος, ἐὰν ἐν τῇ φιλίᾳ διαμείνωσι, τελευτῶν ἔπειθεν αὐτοὺς ἐπὶ τὸ Σαβίνων ἔθνος συστρατεύειν. Ὡς δ' ἐπαύσατο λέγων, παρελθὼν ὁ Τύρνος ὁ καὶ τὸν ὀψισμὸν αὐτοῦ διαβαλὼν οὐκ εἴα τοὺς συνέδρους παραχωρεῖν τῷ ἀνδρὶ τῆς ἀρχῆς, ὡς οὔτε κατὰ τὸ δίκαιον αὐτῷ προσηκούσης οὔτ' ἐπὶ τῷ συμφέροντι τῶν Λατίνων δοθησομένης· καὶ πολλοὺς ὑπὲρ ἀμφοτέρων διεξῆλθε λόγους, τὰς μὲν συνθήκας, ἃς ἐποιήσαντο πρὸς τὸν πάππον αὐτοῦ παραδιδόντες, τὴν ἡγεμονίαν λελύσθαι λέγων μετὰ τὸν ἐκείνου θάνατον, διὰ τὸ μὴ προσγεγράφθαι ταῖς ὁμολογίαις, τὴν αὐτὴν εἶναι δωρεὰν καὶ τοῖς Ταρκυνίου ἐγγόνοις· τὸν δ' ἀξιοῦντα τῶν τοῦ πάππου δωρεῶν κληρονομεῖν ἁπάντων ἀνθρώπων παρανομώτατον ἀποφαίνων καὶ πονηρότατον, [καὶ] τὰς πράξεις αὐτοῦ διεξιὼν, ἃς ἐπὶ τῷ κατασχεῖν τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν ἐπετελέσατο. Διεξελθὼν δὲ πολλὰς αὐτοῦ καὶ δεινὰς κατηγορίας, τελευτῶν ἐδίδασκεν ὡς οὐδὲ τὴν βασιλείαν εἶχε τὴν Ῥωμαίων κατὰ νόμους παρ' ἑκόντων λαβὼν, ὥσπερ οἱ πρὸ αὐτοῦ βασιλεῖς, ὅπλοις δὲ καὶ βίᾳ κατισχύσας, τυραννικήν τε μοναρχίαν καταστησάμενος, τοὺς μὲν ἀποκτείνοι τῶν πολιτῶν, τοὺς δ' ἐξελαύνοι τῆς πατρίδος, τῶν δὲ περικόπτοι τὰς οὐσίας, ἁπάντων δ' ἅμα τὴν παρρησίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἀφαιροῖτο· πολλῆς τε μωρίας ἔφη καὶ θεοβλαβείας εἶναι, παρὰ πονηροῦ καὶ ἀνοσίου τρόπου χρηστόν τι καὶ φιλάνθρωπον ἐλπίζειν, καὶ νομίζειν ὡς ὁ τῶν συγγενεστάτων τε καὶ ἀναγκαιοτάτων μὴ φεισάμενος τῶν ἀλλοτρίων φείσεται· παρῄνει θ' ἕως οὔπω τὸν χαλινὸν εἰλήφασι τῆς δουλείας, περὶ τοῦ μὴ λαβεῖν αὐτὸν διαμάχεσθαι, ἐξ ὧν ἕτεροι πεπόνθασι δεινῶν τεκμαιρομένους ἃ συμβήσεται παθεῖν αὐτοῖς.

XLVII. Τοιαύτῃ καταδρομῇ τοῦ Τύρνου χρησαμένου, καὶ τῶν πολλῶν σφόδρα κινηθέντων ἐπὶ τοῖς λόγοις, αἰτησάμενος εἰς ἀπολογίαν ὁ Ταρκύνιος τὴν ἐπιοῦσαν ἡμέραν καὶ λαβὼν, ὡς ὁ σύλλογος διελύθη παρακαλέσας τοὺς ἀναγκαιοτάτους ἐσκόπει μετ' ἐκείνων τίνα χρηστέον τοῖς πράγμασι τρόπον. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι τοὺς λόγους, οὓς ἦν αὐτῷ λεκτέον ἐπὶ τῆς ἀπο-

adessent. Sed defendente illum Mamilio, et Tarquinii moras necessariis quibusdam et urgentibus caussis excusante, et ut concilium in crastinum diem differretur rogante, principes Latinorum eius oratione commodi concilium distulerunt.

XLVI. Sequenti vero die venit Tarquinius, et convocato concilio, præfatus pauca ut se purgaret quod serius venisset, statim de principatu verba facere cœpit, quem ad se iure pertinere dicebat, quoniam Tarquinius avus ipsum armis quæsitum obtinuisset: et conditiones fœderis, quod populi cum illo fecerant, protulit. Cum autem prolixa oratione de iure et fœderis conditionibus disseruisset, et magnis beneficiis a se populos Latinos affectum iri promisisset, si in amicitia permansissent, tandem persuadere illis conabatur ut contra Sabinorum gentem secum expeditionem susciperent. Ubi dicendi finem fecit, Turnus progressus est, et eius moram criminatus non patiebatur concilium imperio illi cedere quod neque iure ad eum pertineret, neque, si ei daretur, reipublicæ Latinorum profuturum esset: et multa de utraque re disseruit: fœdus enim, quod cum eius avo tradito illi imperio fecissent, post eius mortem solutam dicebat, quod non adscriptum esset in fœderis conditionibus, ut idem donum Tarquinii posteris daretur: demonstrabatque ipsum, qui vellet in avi iura succedere, omnium mortalium sceleratissimum et pessimum esse: et recensens ea quæ fecerat, ut imperium Romanorum occuparet, post multa atque gravia crimina in eum congesta, tandem docuit eum ne regnum quidem Romanorum ex lege a volentibus accepisse, quemadmodum superiores reges, sed armis et per vim occupatum tenere, idque in tyrannicam dominationem vertisse, et civium alios interficere, alios patria pulsos in exsilium agere, alios fortunis spoliare, omnibus vero simul libertatem vivendi et loquendi eripere: hominisque valde stulti et mente capti esse dicebat, si quis a sævo ac impio ingenio aliquid boni aut humani speraret, et existimaret fore ut is qui hominibus cognatione et necessitudine sibi coniunctissimis non pepercisset, parceret alienis. Quare suadebat ut, quandoquidem nondum servitutis frenum recepissent, totis viribus resisterent, ne id reciperent, ex aliorum calamitatibus quid ipsis eventurum esset coniicientes.

XLVII. Cum igitur Turnus ita in Tarquinium inveheretur, multique hac oratione vehementer commoti essent, Tarquinius, postulato sequenti die ad se purgandum et impetrato, post concilium dimissum cum necessariis suis consultabat quidnam faciendum esset. Alii igitur eorum suppeditabant ei, quæ sui purgandi caussa esset dicturus, et de modo quo multitudinis be-

λογίας, ὑπετίθεντο καὶ τοὺς τρόπους, οἷς ἔδει τὸ πλῆθος ἀποθεραπεύειν, ἐπελογίζοντο. Αὐτὸς δ' ὁ Ταρκύνιος τούτων μὲν οὐδενὸς ἔφη δεῖν τοῖς πράγμασιν, ἰδίαν δὲ γνώμην ἀπεδείκνυτο, μὴ τὰ κατηγορηθέντα λύειν, ἀλλὰ τὸν κατηγορήσαντα ἀναιρεῖν. Ἐπαινεσάντων δὲ τὴν γνώμην ἁπάντων, συνταξάμενος μετ' αὐτῶν τὰ κατὰ τὴν ἐπίθεσιν, πράγματι ἐπεχείρησεν ἥκιστα δυναμένῳ πεσεῖν εἰς πρόνοιαν ἀνθρωπίνην καὶ φυλακήν. Τῶν γὰρ παρακομιζόντων τά θ' ὑποζύγια καὶ τὴν ἀποσκευὴν τοῦ Τύρνου θεραπόντων τοὺς πονηροτάτους ἐξευρὼν καὶ διαφθείρας χρήμασιν, ἔπειθεν ὑπὸ νύκτα ξίφη πολλὰ παρ' αὐτοῦ λαβόντας εἰσενεγκεῖν εἰς τὴν κατάλυσιν τοῦ δεσπότου καὶ ἀποθέσθαι κρύψαντας ἐν τοῖς σκευοφόροις. Τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ συναχθείσης ἐκκλησίας παρελθὼν, ὑπὲρ μὲν τῶν κατηγορηθέντων βραχεῖαν ἔλεγεν εἶναι τὴν ἀπολογίαν, καὶ δικαστὴν ἁπάντων ἐποιεῖτο τῶν ἐγκλημάτων αὐτὸν τὸν κατήγορον. « Οὑτοσὶ γὰρ, ἔφη, Τύρνος, ὦ σύνεδροι, « τούτων ὧν νυνί μου κατηγορεῖ πάντων δικαστὴς γενόμενος, αὐτὸς ἀπέλυσέ με, ὅτε τὴν θυγατέρα τὴν « ἐμὴν ἐβούλετο λαβεῖν γυναῖκα. Ἐπεὶ δ' ἀπηξιώθη « τῶν γάμων κατὰ τὸ εἰκός· τίς γὰρ ἂν τῶν νοῦν « ἐχόντων Μαμίλιον τὸν εὐγενέστατόν τε καὶ κράτιστον Λατίνων ἀπεώσατο, τοῦτον δὲ κηδεστὴν ἠξίωσε « λαβεῖν, ὃς οὐδ' εἰς τρίτον πάππον ἀνενεγκεῖν ἔχει τὸ « γένος; ἀγανακτῶν ἐπὶ τούτῳ νῦν ἥκει μου κατηγορῶν· ἔδει δ' αὐτὸν, εἰ μὲν ᾔδει με τοιοῦτον ὄντα οἷον « νῦν αἰτιᾶται, μὴ προθυμεῖσθαι λαβεῖν τότε πενθερόν· εἰ δὲ χρηστὸν ἐνόμιζεν, ὅτε τὴν θυγατέρα με « ᾐτεῖτο, μηδὲ νῦν ὡς πονηροῦ κατηγορεῖν. Καὶ « περὶ μὲν ἐμαυτοῦ τοσαῦτα λέγω. Ὑμῖν δὲ, ὦ σύνεδροι, κινδύνων τὸν μέγιστον τρέχουσιν, οὐ περὶ « ἐμοῦ σκεπτέον ἐστὶ νυνὶ, πότερα χρηστὸς ἢ πονηρός « εἰμι· τουτὶ γὰρ ἐξέσται καὶ μετὰ ταῦθ' ὑμῖν σκοπεῖν· ἀλλὰ περὶ τῆς ὑμῶν αὐτῶν ἀσφαλείας καὶ « περὶ τῆς τῶν πατρίδων ἐλευθερίας. Ἐπιβουλεύεσθε « γὰρ οἱ κορυφαιότατοι τῶν ἐν ταῖς πόλεσι καὶ τὰ κοινὰ « πράττοντες ὑπὸ τοῦ καλοῦ τούτου δημαγωγοῦ, παρεσκεύασταί τε τοὺς ἐπιφανεστάτους ὑμῶν ἀποκτείνας ἐπιθέσθαι τῇ Λατίνων ἀρχῇ, καὶ ἐπὶ τοῦθ' ἥκει. « Ταῦτα δ' οὐκ εἰκάζων, ἀλλ' ἀκριβῶς ἐπιστάμενος « λέγω, μηνύσεώς μοι γενομένης ἐν τῇ παρελθούσῃ « νυκτὶ ὑπό τινος τῶν μετεσχηκότων τῆς συνωμοσίας. « Τεκμήριον δ' ὑμῖν παρέξομαι τῶν λόγων ἔργον « ἀναμφίλεκτον, ἐὰν θελήσητε ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν κατάλυσιν αὐτοῦ, τὰ κεκρυμμένα ἐν αὐτῇ δείξας ὅπλα. »

XLVIII. Ὡς δὲ ταῦτ' εἶπεν, ἀνεβόησάν τε πάντες καὶ περὶ τοῖς ἀνδράσι δεδιότες ἐλέγχειν τὸ πρᾶγμα καὶ μὴ φενακίζειν ἠξίουν. Καὶ ὁ Τύρνος, οἷα δὴ τὴν ἐπιβουλὴν οὐ προεγνωκὼς, ἄσμενος τὴν ἐξέτασιν ἔφη δέχεσθαι καὶ τοὺς προέδρους ἐπὶ τὴν ἔρευναν τῆς καταλύσεως ἐκάλει, καὶ δυεῖν γενέσθαι θάτερον ἔφη δεῖν, ἢ αὐτὸς ἀποθανεῖν, ἐὰν εὑρεθῇ παρεσκευασμένος ὅπλ' ἔξω τῶν ἐνοδίων, ἢ τὸν καταψευσάμενον αὐτοῦ

nevolentia esset concilianda inter se ratiocinabantur. At ipse Tarquinius his rebus non opus esse dixit, suamque sententiam aperuit : non debere sese hæc crimina refellendo diluere, sed ipsum accusatorem esse de medio tollendum. Eius autem sententia ab omnibus collaudata, ex composito insidias struxit, quæ nunquam in mentem aliis venire, neque ulla humana providentia præcaveri possent. Cum enim invenisset, et pecunia corrupisset servos nequissimos, qui Turni iumenta agebant et sarcinas ejus ferebant, illis persuasit, ut sub noctem multos gladios acciperent et in domini diversorium inferrent, ibique deponerent ac inter eius sarcinas reconderent. Sequenti die coacto concilio, progressus in medium, longa oratione, qua se de criminibus obiectis purgaret, opus non esse dixit; nec enim se ipsum accusatorem iudicem omnium criminum aspernari. « Iste enim Turnus, inquit, assessores, his omni- « bus criminibus, quæ mihi nunc obiicit, suo ipse iudi- « cio me absolvit, quando filiam meam uxorem ducere « volebat. Quoniam enim, ut par est, ego eum indi- « gnum hoc coniugio iudicavi (quis enim mente præ- « ditus Mamilium nobilissimum et prastantissimum « Latinorum repulisset, et hunc generum sibi facere « maluisset, qui ne abavum quidem nominare potest?) « ob hoc indignatione accensus nunc me accusat. Sed « debuerat, si sciebat me talem esse qualem nunc præ- « dicat, non tunc meam affinitatem expetere. Quod si « vero me virum probum tunc putabat, cum filiam meam « petebat, me nunc ut improbum accusare non debe- « bat. Atque hæc quidem pro me dicta sint. Vobis « vero, assessores, in maximo periculo versantibus, non « est iam consultandum, utrum ego probus an improbus « sim (hac enim de re et postea vobis licebit consultare) « sed vestræ ipsorum incolumitati et patriæ libertati « consulendum. Insidiæ enim ab isto egregio concio- « natore principibus et rectoribus civitatum struuntur; « et iam paratus est, nobilissimo quoque de vobis cæso, « Latinorum imperium invadere : atque hac de caussa « venit. Hæc autem ego, non coniecturis nixus, sed « certo sciens dico, indiciis superiore nocte ad me de- « latis a quodam coniurationis socio, argumentum au- « tem vobis afferam, quo orationi meæ fidem faciam, « rem minime dubiam; si diversorium eius adire vo- « lueritis, arma ibi occulta vobis ostensurus. »

XLVIII. Quæ cum dixisset, clamorem omnes sustulerunt viri timentes et, ut rem indicaret, neque sibi imponeret, postularunt. Turnus vero, quippe qui insidias non præsensisset, dixit se lubenter illam inquisitionem admittere, et primores consessus ad arma in hospitio suo scrutanda vocavit; et e duobus alterum fieri oportere dixit, vel se mori si compertum fuisset alia arma præter ea, quæ in itinere ferre solebat a se parata fuisse,

δίκην ὑποσχεῖν. Ἐδόκει ταῦτα· καὶ οἱ πορευθέντες ἐπὶ τὴν κατάλυσιν αὐτοῦ καταλαμβάνουσιν ἐν τοῖς σκευοφόροις τὰ κατακρυφθέντα ὑπὸ τῶν θεραπόντων ξίφη. Μετὰ τοῦτο τὸν μὲν Τύρνον οὐκέτι λόγου τυχεῖν ἐάσαντες εἰς βάραθρόν τι καταβάλλουσι, καὶ ἐπικατασκάψαντες ἔτι ζῶντος τὴν γῆν διαφθείρουσι παραχρῆμα. Τὸν δὲ Ταρκύνιον ἐπαινέσαντες ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας, ὡς κοινὸν εὐεργέτην τῶν πόλεων, ἐπὶ τῷ σεσωκέναι τοὺς ἀρίστους ἄνδρας, ἡγεμόνα ποιοῦνται τοῦ ἔθνους ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς δικαίοις, ἐφ' οἷς Ταρκύνιόν τε τὸν πάππον αὐτοῦ πρότερον ἐποιήσαντο καὶ μετὰ ταῦτα Τύλλιον· συνθήκας τε γράψαντες ἐν στήλαις καὶ περὶ φυλακῆς τῶν συγκειμένων ὅρκια τεμόντες, διέλυσαν τὸν σύλλογον.

XLIX. Τυχὼν δὲ τῆς Λατίνων ἡγεμονίας, ὁ Ταρκύνιος, ἐπρεσβεύσατο καὶ πρὸς τὰς Ἑρνίκων πόλεις καὶ πρὸς τὰς Οὐολούσκων, προκαλούμενος κἀκείνους εἰς φιλίαν τε καὶ συμμαχίαν. Ἕρνικες μὲν οὖν ἅπαντες ἐψηφίσαντο ποιεῖν τὴν συμμαχίαν· ἐκ δὲ τοῦ Οὐολούσκων ἔθνους δύο πόλεις ἐδέξαντο μόναι τὰς προκλήσεις, Ἐχετρανοί τε καὶ Ἀντιάται. Τοῦ δὲ μένειν εἰς ἅπαντα [τὸν] χρόνον τὰ συγκείμενα ταῖς πόλεσι πρόνοιαν ὁ Ταρκύνιος λαμβάνων ἱερὸν ἔγνω κοινὸν ἀποδεῖξαι Ῥωμαίων τε καὶ Λατίνων καὶ Ἑρνίκων καὶ Οὐολούσκων τῶν ἐγγραψαμένων εἰς τὴν συμμαχίαν, ἵνα συνερχόμενοι καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν εἰς τὸν ἀποδειχθέντα τόπον πανηγυρίζωσι καὶ συνεστιῶνται καὶ κοινῶν ἱερῶν μεταλαμβάνωσιν. Ἀγαπητῶς δὲ πάντων τὸ πρᾶγμα δεξαμένων, τόπον μὲν ἀπέδειξεν ἔνθα ποιήσονται τὴν σύνοδον ἐν μέσῳ μάλιστα τῶν ἐθνῶν κείμενον ὄρος ὑψηλὸν, ὃ τῆς Ἀλβανῶν ὑπέρκειται πόλεως, ἐν ᾧ πανηγύρεις τ' ἀνὰ πᾶν ἔτος ἄγεσθαι καὶ ἐκεχειρίας εἶναι πᾶσι πρὸς πάντας ἐνομοθέτησε, θυσίας τε συντελεῖσθαι κοινὰς τῷ καλουμένῳ Λατιαρίῳ Διῒ καὶ συνεστιάσεις, τάξας ἃ δεῖ παρέχειν ἑκάστην πόλιν εἰς τὰ ἱερὰ, καὶ μοῖραν ἣν ἑκάστην δεήσει λαμβάνειν. Αἱ δὲ μετασχοῦσαι τῆς ἑορτῆς τε καὶ [τῆς] θυσίας πόλεις τριῶν δέουσαι πεντήκοντα ἐγένοντο. Ταύτας τὰς ἑορτάς τε καὶ [τὰς] θυσίας μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἐπιτελοῦσι Ῥωμαῖοι Λατίνας καλοῦντες· καὶ φέρουσιν εἰς αὐτὰς αἱ μετέχουσαι τῶν ἱερῶν πόλεις, αἱ μὲν ἄρνας, αἱ δὲ τυροὺς, αἱ δὲ γάλακτός τι μέτρον, αἱ δ' ὅμοιόν τι τούτοις πελάνου γένος· ἑνὸς δὲ ταύρου κοινῶς ὑπὸ πασῶν θυομένου μέρος ἑκάστη τὸ τεταγμένον λαμβάνει. Θύουσι δ' ὑπὲρ πάντων καὶ τὴν ἡγεμονίαν τῶν ἱερῶν ἔχουσι Ῥωμαῖοι.

L. Ὡς δὲ καὶ ταύταις ἐκρατύνατο τὴν ἀρχὴν ταῖς συμμαχίαις, στρατὸν ἐξάγειν ἐπὶ Σαβίνους ἔγνω, Ῥωμαίων τ' αὐτῶν ἐπιλέξας οὓς ἥκισθ' ὑπώπτευεν, εἰ κύριοι τῶν ὅπλων γένοιντο, ἐλευθερίας μεταποιήσεσθαι, καὶ τὴν παρὰ τῶν συμμάχων ἀφιγμένην δύναμιν προσλαβὼν πολλῷ πλείονα τῆς πολιτικῆς ὑπάρχουσαν. Δῃώσας δ' αὐτῶν τοὺς ἀγροὺς, καὶ τοὺς ὁμόσε χωρήσαντας μάχῃ νικήσας, ἐπὶ τοὺς καλουμένους Πωμεν-

vel falsorum criminum delatorem pœnas dare. Hoc omnibus placuit : et qui ad eius diversorium iverunt, inter eius sarcinas gladios a servis abditos deprehenderunt. Tum Turnum se purgare volentem non passi amplius quidquam dicere, in barathrum quoddam præcipitem egerunt, et statim eum vivum in terra defossum necarunt. Tarquinium vero ab omnibus in concilio collaudatum, ut optime de universis civitatibus meritum, quod optimates servasset, gentis totius principem crearunt, eisdem conditionibus, quibus Tarquinium avum ejus, et postea Tullium creaverant; incisoque in columnis fœdere, et addito iureiurando de servandis fœderis conditionibus, concilium dimiserunt.

XLIX. Tarquinius vero Latinorum imperio potitus ad Hernicorum et Volscorum civitates legatos misit, illas quoque ad amicitiam et societatem invitans. Hernici quidem omnes fœdus facere decreverunt : ex Volscis vero duæ tantum civitates, Ecetrani et Antiates, conditiones illas, ad quas invitabantur, acceperunt. Tarquinius vero, provide operam dans ut fœdus cum illis civitatibus ictum sempiternum esset, statuit templum commune consecrare Romanis, Latinis, Hernicis, et Volscis, qui in societatem recepti fuerant : ut, coeuntes quotannis in designatum locum, nundinarentur et una epularentur, et communibus sacris fruerentur. Cum autem omnes rem eam lubenter accepissent, locum designavit ubi concilium essent habituri, fere in meditullio harum gentium, montem excelsum, qui Albanæ urbi imminet, ubi quotannis mercatum exerceri, et omnes ab omni vi abstinere lege lata iussit, et sacra communiter Iovi Latiali fieri, et epulas celebrari; statuitque quantum unamquamque civitatem in sacra conferre, et quam portionem unamquamque accipere oporteret. Populi autem illarum feriarum et sacrificii participes fuere quinquaginta tribus minus. Hæc sacrificia et has ferias Romani ad nostra usque tempora celebrant, Latinas ferias vocantes; et ad eas populi sacrorum participes ferunt alii agnos, alii caseos, alii lactis certam mensuram, alii aliquod eiusmodi cibi genus. Tauri autem communiter ab omnibus immolati, unaquæque civitas certam portionem accipiebat. Pro omnibus vero sacra faciunt et sacris præsunt Romani.

L. Cum autem his quoque societatibus imperium firmasset, in Sabinos exercitum ducere decrevit. Quare, habito delectu Romanorum civium, quos minime suspectos habebat, et quos existimabat, si arma ipsis commissa fuissent, se in libertatem minime vindicaturos, et sociorum auxiliis adiunctis, quæ longe maiora erant quam urbanæ copiæ, et vastatis hostium agris, et profligatis iis, qui secum confligere ausi fuerant, exer-

τίνους ἦγε τὴν δύναμιν, οἳ πόλιν μὲν Σύεσσαν ᾤκουν, εὐδαιμονέστατοι δ' ἐδόκουν ἁπάντων εἶναι τῶν πλησιοχώρων, καὶ διὰ τὴν πολλὴν εὐτυχίαν ἅπασι λυπηροὶ καὶ βαρεῖς, ἐγκαλῶν αὐτοῖς ἁρπαγάς τινας καὶ λῃστείας, ὑπὲρ ὧν αἰτούμενοι δίκας αὐθάδεις ἔδωκαν ἀποκρίσεις· οἱ δ' ἦσαν ἕτοιμοι προσδεχόμενοι τὸν πόλεμον καὶ ἐν τοῖς ὅπλοις. Συνάψας δ' αὐτοῖς μάχην περὶ τὰ μεθόρια, καὶ πολλοὺς μὲν ἀποκτείνας, τοὺς δὲ λοιποὺς τρεψάμενος καὶ κατακλείσας εἰς τὸ τεῖχος, ὡς οὐκέτι προῄεσαν ἐκ τῆς πόλεως, παραστρατοπεδεύσας αὐτοῖς ἀπετάφρευέ τε καὶ περιεχαράκου καὶ προσβολὰς ἐποιεῖτο τοῖς τείχεσι συνεχεῖς. Οἱ δ' ἔνδον τέως μὲν ἀπεμάχοντο καὶ πολὺν ἀντέσχον τῇ ταλαιπωρίᾳ χρόνον· ὡς δ' ὑπέλειπεν αὐτοὺς τἀπιτήδεια, ἐξασθενοῦντες τὰ σώματα καὶ οὔτ' ἐπικουρίαν οὐδεμίαν προσλαβόντες, οὔτ' ἀναπαύσεως τυγχάνοντες, ἀλλὰ καὶ μεθ' ἡμέραν καὶ νύκτωρ αὐτοὶ ταλαιπωροῦντες, ἁλίσκονται κατὰ κράτος. Γενόμενος δὲ τῆς πόλεως ἐγκρατὴς, τοὺς μὲν ἐν τοῖς ὅπλοις διέφθειρε, γυναῖκας δ' αὐτῶν καὶ τέκνα καὶ τοὺς ὑπομείναντας αἰχμαλώτους γενέσθαι καὶ τὸ τῶν θεραπόντων πλῆθος οὐδ' ἀριθμηθῆναι ῥᾴδιον τοῖς στρατιώταις ἐπέτρεψεν ἀπάγεσθαι, τήν τ' ἄλλην κτῆσιν τῆς πόλεως ἄγειν καὶ φέρειν, εἴ τις ἐπιτύχοι, τήν τ' ἐντὸς τείχους καὶ τὴν ἐπὶ τῶν ἀγρῶν ἐφῆκεν· ἄργυρον δὲ καὶ χρυσὸν ὅσος εὑρέθη συναγαγὼν εἰς ἓν χωρίον, καὶ τὴν δεκάτην ἐξελόμενος εἰς κατασκευὴν ἱεροῦ, τὰ λοιπὰ χρήματα τοῖς στρατιώταις διεῖλεν. Οὕτω δ' ἄρα πολὺς ὁ καταληφθεὶς ἄργυρός τε καὶ χρυσὸς ἦν, ὥστε τῶν μὲν στρατιωτῶν ἕκαστον πέντε μνᾶς ἀργυρίου λαβεῖν, τὸ δὲ τοῖς θεοῖς δεκατευθὲν ἀργύριον τετρακοσίων οὐ μεῖον γενέσθαι ταλάντων.

LI. Ἔτι δ' ἐν τῇ Συέσσῃ διατρίβοντος αὐτοῦ, παρῆν τις ἀγγέλλων, ὅτι Σαβίνων ἡ κρατίστη νεότης ἐξελήλυθε καὶ δυσὶ μεγάλοις στρατεύμασιν εἰς τὴν Ῥωμαίων ἐμβαλοῦσα λεηλατεῖ τοὺς ἀγροὺς, ἡ μὲν Ἠρήτου πλησίον θεμένη τὸν χάρακα, ἡ δὲ περὶ Φιδήνην· καὶ εἰ μή τις αὐτοῖς δύναμις ἐναντιωθήσεται πάντα οἰχήσεται τάχει. Ὡς δὲ ταῦτ' ἤκουσεν, ἐν μὲν τῇ Συέσσῃ βραχύ τι καταλείπει μέρος τῆς στρατιᾶς, τά τε λάφυρα καὶ τὴν ἀποσκευὴν φυλάττειν παρακελευσάμενος· τὴν δ' ἄλλην δύναμιν εὔζωνον ἀναλαβὼν ἦγεν ἐπὶ τοὺς πρὸς Ἠρήτῳ κατεστρατοπεδευκότας, καὶ τίθεται τὸν χάρακα μετέωρον, ὀλίγον τὸ μεταξὺ χωρίον καταλιπών. Δόξαν τε τοῖς ἡγεμόσι τῶν Σαβίνων μάχην ἕωθεν τίθεσθαι μεταπεμψαμένοις τὸ ἐν Φιδήνῃ στράτευμα, μαθὼν τὴν διάνοιαν αὐτῶν ὁ Ταρκύνιος· ἑάλω γὰρ ὁ τὰ γράμματα κομίζων παρὰ τῶν αὐτόθεν ἡγεμόνων πρὸς τοὺς ἐκεῖ· σοφίᾳ πρὸς τὸ συμβὰν ἀπὸ τύχης ἐχρήσατο τοιᾷδε. Νείμας τὴν δύναμιν διχῇ, τὴν μὲν ἑτέραν ὑπὸ νύκτα πέμπει λαθὼν τοὺς πολεμίους ἐπὶ τὴν φέρουσαν ἀπὸ Φιδήνης ὁδόν, τὴν δ' ἑτέραν ἅμα τῷ λαμπρὰν ἡμέραν γενέσθαι συντάξας προῆγεν ἐκ τοῦ

citum duxit in Pomentinos, qui urbem Suessam incolebant, omniumque vicinorum populorum florentissimi, et ob nimiam felicitatem omnibus molesti et graves existimabantur. Belli caussa fuit quod, cum de eorum rapinis et latrociniis quibusdam quereretur, legatis res repetentibus et pœnas reposcentibus superbe responderant; et iam in armis erant, bellum exspectantes hostemque excipere parati. Prœlio autem in agri finibus cum illis commisso, et multis cæsis reliquisque fugatis, et intra muros compulsis, cum ex urbe amplius non prodirent, castris ad eam positis fossa valloque eam circumdedit, et crebris incursionibus mœnia tentavit. Oppidani vero primum quidem oppugnationem sustinuerunt et diu gravissimis malis restiterunt: sed cum eos commeatus defecissent, et corporis vires destituissent, nec ulla auxilia venirent, nec ipsi ullam quietem haberent, sed eidem et interdiu et noctu fatigarentur, per vim expugnati sunt. Urbe autem potitus, armatos interfecit, coniuges vero et liberos eorum, et eos qui hostibus se dedere voluerunt, et servorum maximam multitudinem numeratu difficilem, militibus in prædam concessit. Et res alias, quæcunque vel intra urbis mœnia vel in agris erant, agere et ferre illis permisit: at argentum et aurum, quod inveniri potuit, in unum locum conferens, decimasque eximens ad ædificationem templi, reliquas pecunias militibus divisit. Tantum autem argenti et auri repertum est, ut quinas argenti minas singuli milites acciperent, et decimæ argenti diis sacratæ non minorem summam quam quadringentorum talentorum efficerent.

LI. Dum autem adhuc esset Suessæ, venit quidam, qui ei nuntiavit Sabinorum lectissimam iuventutem ex finibus suis egressam, et cum duobus magnis exercitibus in Romanorum agros irruptione facta eos populari, et alterum eorum ad Eretum, alterum ad Fidenas castra posuisse; nisi vero mature illis aliquis exercitus obviam iret, de omnibus illius regionis rebus actum esse. His auditis Suessæ modicam quandam exercitus partem reliquit, et prædam ac reliqua impedimenta custodire iussit: ceteras vero copias expeditas duxit contra hostes, qui ad Eretum castra posuerant: et ipse parvo relicto spatio, castra in loco edito muniit. Cum autem Sabinis ducibus placuisset mane accersito exercitu qui erat Fidenis confligere, Tarquinius cognito eorum consilio (quidam enim tabellarius, qui hinc ad illos literas ferebat, interceptus fuerat) in tali casu huiusmodi dolo usus est. Bifariam diviso exercitu, alteram partem sub noctem clam hostibus misit ad eam viam quæ a Fidenis ducit; alteram vero, simulatque dies illuxit instructam eduxit e castris ut ad prœlium: et Sabini confidenter et ipsi egressi sunt: quod hostium numerum non magnum esse cernerent, et copias suas a Fidenis mox

χάρακος ὡς εἰς μάχην· καὶ οἱ Σαβῖνοι τεθαρρηκότες ἀντεπεξῄεσαν, τούς τε πολεμίους οὐ πολλοὺς ὁρῶντες καὶ τὴν ἑαυτῶν δύναμιν τὴν ἀπὸ Φιδήνης ὅσον οὔπω παρέσεσθαι νομίζοντες. Οὗτοι μὲν δὴ καταστάντες ἐμάχοντο, καὶ ἦν ἰσόρροπος αὐτοῖς ἐπὶ πολὺν χρόνον ὁ ἀγών· οἱ δὲ προαποσταλέντες ὑπὸ τοῦ Ταρκυνίου νύκτωρ ὑποστρέψαντες ἐκ τῆς ὁδοῦ, καὶ γενόμενοι κατὰ νώτου τῶν Σαβίνων ἐπῄεσαν. Τούτους ἰδόντες οἱ Σαβῖνοι καὶ γνωρίσαντες ἐκ τῶν ὅπλων καὶ ἀπὸ τῶν σημείων, ἐξέστησαν τῶν λογισμῶν καὶ τὰ ὅπλα ῥίψαντες ἐπειρῶντο σώζειν ἑαυτούς. Ἦν δ' ἄπορος ἡ σωτηρία τοῖς πολλοῖς, περιεχομένοις κύκλῳ ὑπ' ἐχθρῶν· καὶ τῶν Ῥωμαίων ἡ ἵππος ἐπικειμένη πανταχόθεν αὐτοὺς ἀπέκλεισεν· ὥστ' ὀλίγοι μέν τινες ἔφθησαν τὰ δεινὰ ὑπεκδύντες, οἱ δὲ πλείους κατεκόπησαν ὑπὸ τῶν πολεμίων ἢ παρέδοσαν ἑαυτούς. Ἀντέσχον δ' οὐδ' οἱ καταλειφθέντες ἐπὶ τοῦ χάρακος, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔρυμα ἑάλω τῇ πρώτῃ ἐφόδῳ· ἔνθα σὺν τοῖς ἰδίοις τῶν Σαβίνων χρήμασι, καὶ τὰ Ῥωμαίων ἅπαντα σὺν πολλοῖς αἰχμαλώτοις ἔτι ἀκέραι' ὄντα τοῖς ἀπολωλεκόσιν ἀνεσώθη.

LII. Ὡς δ' ἡ πρώτη πεῖρα τῷ Ταρκυνίῳ κατὰ νοῦν ἐχώρησεν, ἀναλαβὼν τὴν δύναμιν ἦγεν ἐπὶ τοὺς ἐπὶ Φιδήνῃ ἐστρατοπεδευκότας τῶν Σαβίνων, οἷς οὔπω δῆλος ἦν ὁ τῶν σφετέρων ὄλεθρος. Ἔτυχον δὲ κἀκεῖνοι προεξεληλυθότες ἐκ τοῦ χάρακος, καὶ ἤδη ὄντες ἐν ὁδῷ· ὡς δὲ πλησίον ἐγένοντο καὶ εἶδον ἐπὶ δορατίων ἀναπεπηγυίας τὰς κεφαλὰς τῶν σφετέρων ἡγεμόνων· προὔτεινον γὰρ αὐτὰς οἱ Ῥωμαῖοι καταπλήξεως τῶν πολεμίων ἕνεκα· μαθόντες ὅτι διέφθαρται τὸ ἕτερον αὐτῶν στράτευμα, οὐδὲν ἔτι ἐπεδείξαντο γενναῖον ἔργον, ἀλλ' εἰς ἱκεσίας καὶ δεήσεις τραπόμενοι παρέδοσαν ἑαυτούς. Οὕτω δ' αἰσχρῶς καὶ κακῶς ἀμφοτέρων τῶν στρατοπέδων ἀναρπασθέντων, εἰς στενὰς ἐλπίδας οἱ Σαβῖνοι κατακεκλεισμένοι καὶ περὶ τῶν πόλεων μὴ ἐξ ἐφόδου καταληφθῶσι δεδιότες, ὑπὲρ εἰρήνης διεπρεσβεύοντο, παραδιδόντες σφᾶς αὐτοὺς ὑπηκόους εἶναι Ταρκυνίου καὶ φόρου τὸ λοιπὸν ὑποτελεῖς. Σπεισάμενος δὲ πρὸς αὐτοὺς τὸν πόλεμον, καὶ ἐπὶ ταύταις ταῖς συνθήκαις παραλαβὼν τὰς πόλεις, ἐπὶ Σύεσσαν ᾤχετο. Ἐκεῖθεν δὲ τήν τε καταλειφθεῖσαν δύναμιν καὶ τὰ λάφυρα καὶ τὴν ἄλλην ἀποσκευὴν ἀναλαβὼν, εἰς Ῥώμην ἀπῄει πλουτοῦσαν τὴν στρατιὰν ἀπάγων. Ἐποιήσατο δὲ καὶ μετὰ ταῦτα πολλὰς ἐξόδους ἐπὶ τὴν Οὐολούσκων χώραν, τοτὲ μὲν ἁπάσῃ τῇ δυνάμει, τοτὲ δὲ μέρει τινὶ, καὶ λείας πολλῆς ἐγένετο κύριος. Ἤδη δὲ τῶν πλείστων αὐτῷ κατὰ νοῦν χωρούντων πόλεμος ἐκ τῶν ὁμόρων ἀνέστη χρόνῳ τε μακρός· ἔτη γὰρ ἑπτὰ συνεχῶς ἐπολεμήθη· καὶ παθήμασι χαλεποῖς καὶ ἀπροσδοκήτοις περιπετής. Ἀφ' ὧν δ' αἰτιῶν ἤρξατο καὶ τελευτῆς ὁποίας ἔτυχεν, ἐπειδὴ δολίῳ τ' ἀπάτῃ καὶ στρατηγήματι παραδόξῳ κατειργάσθη, δι' ἐλαχίστων ἐρῶ.

LIII. Πόλις ἦν ἐκ τοῦ Λατίνων γένους Ἀλβανῶν

venturas sperarent. Isti igitur signis collatis pugnarunt, et diu æquo marte inter eos certatum est. At qui a Tarquinio nocte præmissi fuerant, converso itinere, Sabinos a tergo adorti sunt. Sabini, cum eos vidissent et ex armis et vexillis agnovissent, consilio mutato abiectis armis fuga salutem quærere conabantur. Sed cum omnes ab hostibus circumdarentur, plerique vix evadere potuerunt; Romanus enim equitatus undique eos circumsepsit; quo factum ut pauci quidam ex ea clade incolumes evaserint: at maior pars ab hostibus occisa est, reliqui se dediderunt. Sed ne illi quidem qui ad valli custodiam relicti fuerant restiterunt, sed ipsa munitio primo impetu capta est: ubi præter ipsorum Sabinorum pecunias, omnes quoque Romanorum res cum multis captivis, adhuc intactæ ab hostibus receptæ dominisque restitutæ sunt.

LII. Tarquinius autem, cum primus conatus ex animi sententia ipsi successisset, duxit copias in Sabinos, qui ad Fidenas castra habebant, et de suorum clade nullos dum nuntios acceperant. Forte autem illi quoque copias ex vallo eduxerant, et iam in itinere erant; sed cum ad hostes appropinquassent, et capita suorum imperatorum lanceis præfixa conspexissent (Romani enim ea ad hostium terrorem præferebant) cognito alterum exercitum deletum esse, nullum amplius generosum facinus ediderunt, sed ad supplices preces versi hostibus se dediderunt. Sabini igitur, adeo fœde ac infeliciter utroque exercitu amisso, ad magnas angustias redacti et veriti ne urbes primo impetu caperentur, legatos de pace miserunt, qui se suaque Tarquinio dederent, ea conditione, ut eius imperio parerent, et tributa in posterum penderent. Pace igitur data, et hisce populis illis ipsis conditionibus quas ipsimet obtulerunt in fidem receptis, Suessam rediit. Inde copias quas reliquerat abduxit, et prædam ac reliqua exercitus impedimenta absportavit, exercitumque divitiis affluentem Romam reduxit. Postea multas quoque excursiones fecit in agrum Volscorum, modo totis viribus modo parte copiarum educta; et ingenti præda potitus est. Cum autem plurima ei ex animi consilio successissent, bellum a finitimis populis excitatum est, quod diuturnum fuit (septem enim continuos annos duravit) inque discrimina incidit gravia ac insperata. Id quibus ex caussis cœptum fit, et quemnam habuerit exitum, quoniam arte dolosa et insperato stratagemate confectum est, quam paucissimis verbis dicam.

LIII. Urbs erat Latini nominis, Albanorum colonia,

ἀπόκτισις, ἀπέχουσα τῆς Ῥώμης σταδίους ἑκατὸν ἐπὶ τῆς εἰς Πραίνεστον φερούσης ὁδοῦ κειμένη. Γαβίους αὐτὴν ἐκάλουν· νῦν μὲν οὐκέτι συνοικουμένη πᾶσα, πλὴν ὅσα μέρη πανδοκεύεται κατὰ τὴν δίοδον, τότε δὲ πολυάνθρωπος, εἰ καί τις ἄλλη καὶ μεγάλη. Τεκμήραιτο δ' ἄν τις αὐτῆς τὸ μέγεθος καὶ τὴν ἀξίωσιν ἐρείπια θεασάμενος οἰκιῶν πολλαχῇ καὶ τείχους κύκλον, ἔτι γὰρ ἕστηκεν αὐτοῦ τὰ πλεῖστα. Εἰς ταύτην συνερρύησαν Πωμεντίνων τε τῶν ἐκ Συέσσης διαφυγόντων τινὲς, ὅτε τὴν πόλιν αὐτῶν Ταρκύνιος κατελάβετο, καὶ τῶν ἐκ Ῥώμης φυγάδων συχνοί· οὗτοι δεόμενοι καὶ λιπαροῦντες τιμωρῆσαι σφίσι τοὺς Γαβίους, καὶ πολλὰς ὑπισχνούμενοι δωρεὰς εἰ κατέλθοιεν ἐπὶ τὰ σφέτερα, τήν τε κατάλυσιν τοῦ τυράννου δυνατὴν ἀποφαίνοντες καὶ ῥᾳδίαν, ὡς καὶ τῶν ἐν τῇ πόλει συλληψομένων, ἔπεισαν αὐτοὺς συμπροθυμηθέντων καὶ Οὐολούσκων· ἐπρεσβεύσαντο γὰρ κἀκεῖνοι δεόμενοι συμμαχίας· τὸν κατὰ τοῦ Ταρκυνίου πόλεμον ἀναλαβεῖν. Ἐγίνοντο δὴ μετὰ ταῦτα μεγάλοις στρατεύμασιν εἰς τὴν ἀλλήλων γῆν εἰσβολαὶ καὶ καταδρομαὶ μάχαι τε, ὅπερ εἰκὸς, τοτὲ μὲν ὀλίγοις πρὸς ὀλίγους, τοτὲ δὲ πᾶσι πρὸς πάντας, ἐν αἷς πολλάκις μὲν οἱ Γάβιοι τοὺς Ῥωμαίους τρεψάμενοι καὶ πολλοὺς καταβαλόντες, ἀδεῶς τὴν χώραν ἐπόρθουν· πολλάκις δὲ οἱ Ῥωμαῖοι τοὺς Γαβίους μέχρι τῶν τειχῶν ὠσάμενοι καὶ κατακλείσαντες εἰς τὴν πόλιν ἀνδράποδα καὶ λείαν αὐτῶν πολλὴν ἀπήγαγον.

LIV. Συνεχῶς δὲ τούτων γινομένων ἠναγκάζοντο ἀμφότεροι τῆς χώρας ὅσ' ἦν ἐρυμνὰ τειχίζοντες φρουρὰν ἐν αὐτοῖς καθιστάναι, καταφυγῆς τῶν γεωργῶν ἕνεκα, ὅθεν ὁρμώμενοι τά τε λῃστήρια καὶ εἴ τι ἀποσπασθὲν ἴδοιεν μέρος ὀλίγον ἀπὸ πολλοῦ στρατοῦ καὶ οἷ' εἰκὸς ἐν προνομαῖς ἀσύντακτον διὰ καταφρόνησιν, κατιόντες ἀθρόοι διέφθειρον· καὶ τῶν πόλεων ὅσ' ἦν ἐπίμαχα καὶ ῥᾴδια ληφθῆναι διὰ κλιμάκων ἐξοικοδομεῖν τε καὶ ἀποταφρεύειν, δεδοικότες τὰς αἰφνιδίους ἀλλήλων ἐφόδους. Μᾶλλον δ' ὁ Ταρκύνιος περὶ ταῦτ' ἐνεργὸς ἦν, καὶ τῆς πόλεως τὰ πρὸς τοὺς Γαβίους βλέποντα τοῦ περιβόλου διὰ πολυχειρίας ἐξωχυροῦτο, τάφρον ὀρυξάμενος εὐρυτέραν καὶ τεῖχος ἀνεγείρας ὑψηλότερον καὶ πύργοις διαλαβὼν τὸ χωρίον πυκνοτέροις· κατὰ τοῦτο γὰρ ἐδόκει μάλιστα τὸ μέρος ἡ πόλις ἀνόχυρος εἶναι, πάντα τὸν ἄλλον περίβολον ἀσφαλὴς ἐπιεικῶς οὖσα καὶ δυσπρόσιτος. Ἔμελλε δὲ, ὃ πάσαις φιλεῖ συμβαίνειν ταῖς πόλεσιν ἐν τοῖς μακροῖς πολέμοις, δῃουμένης διὰ τὰς συνεχεῖς τῶν πολεμίων εἰσβολὰς τῆς γῆς καὶ μηκέτι τοὺς καρποὺς ἐκφερούσης, σπάνις ἁπάσης τροφῆς ἐν ἀμφοτέραις ἔσεσθαι καὶ δεινὴ περὶ τοῦ μέλλοντος ἀθυμία· χάκιον δὲ τοὺς Ῥωμαίους ἐπίεζεν ἢ τοὺς Γαβίους ἡ τῶν ἀναγκαίων ἔνδεια, καὶ οἱ πενέστατοι αὐτῶν μάλιστα κάμνοντες ὁμολογίας ᾤοντο δεῖν ποιήσασθαι πρὸς τοὺς Γαβίους καὶ τὸν πόλεμον ἐφ' οἷς ἂν ἐκεῖνοι θέλωσι διαλύσασθαι.

quæ ab urbe centum stadia aberat in via qua Præneste itur. Gabios hanc vocabant : nunc quidem non amplius tota incolitur, sed eæ tantum partes quæ in publico itinere diversoria habent : tunc vero frequens erat et si quæ alia magna. De eius autem magnitudine et amplitudine coniecturam facere poterit, qui variis in locis ædificiorum ruinas et murorum ambitum spectarit : maxima enim eorum pars adhuc stat. Huc quidam Pomentini, ex Suessa profugerant, cum Tarquinius urbem demoliretur et præter eos multi Romani exsules confluxerant. Plorantes et obtestantes Gabinos ut iniurias suas ulciscerentur, et multa dona promittentes, si ipsorum opera in patriam rediissent, et demonstrantes Tarquinii tyrannidem facile everti posse, quod Romani quoque ipsos adiuturi essent, tandem illis rem persuaserunt, Volscis quoque paratis (miserant enim illi quoque legatos qui societatem ipsorum peterent), ad bellum contra Tarquinium suscipiendum. Postea magnis exercitibus utrique in agrum hostium incursus fecerunt, eumque vastarunt; et (ut accidere solet) modo exigua militum manu, modo universis copiis prœlia commiserunt : in quibus sæpe Gabini, Romanis ad urbis muros usque fusis ac fugatis et multis captis, impure agrum populati sunt : sæpe etiam Romani, Gabinis profligatis et in urbem compulsis, mancipia et ingentem prædam abegerunt.

LIV. Cum autem hæc assidue fierent, utrique coacti sunt loca in suo agro natura munita muros cingere, et præsidium in illis collocare, ut essent agrestibus refugia : unde facta eruptione, et prædones, si quam exiguam partem a reliquo exercitu avulsam animadvertissent et, quod in pabulationibus solet accidere, nullo servato ordine vagantem ob hostium contemptionem, conserti descendentes trucidabant : et urbium partes, quæ oppugnari et scalis admotis facile capti poterant, muris et fossa munire *cogebantur,* quod sibi metuebant utrique a repentinis incursionibus. Tarquinius vero in hoc opere magis occupatus fuit, et eam urbanorum murorum partem, quæ Gabios spectat ingenti operarum numero communiit, et circumducta latiore fossa, et muris altius erectis, et frequentioribus turribus per modica intervalla additis : hac enim potissimum parte urbs infirma videbatur, at in reliquo murorum ambitu satis tuta et accessu difficilis. Itaque, quod omnibus civitatibus accidere solet in bellis diuturnis, ob continuas hostium incursiones vastato agro nec fructus amplius ferente, uterque populus omnium alimentorum penuria laboraturus, et de futuro vehementer solicitus futurus erat : gravius tamen commeatus penuria Romanos quam Gabinos premebat; et pauperrimi quique hac maxime pressi pacem cum Gabinis faciendam censebant, et bellum quibuscunque illi vellent conditionibus finiendum.

LV. Ἀδημονοῦντος δ' ἐπὶ τοῖς συμβεβηκόσι τοῦ Ταρκυνίου, καὶ οὔτε διαλύσασθαι τὸν πόλεμον αἰσχρῶς ὑπομένοντος οὔτ' ἀντέχειν ἔτι δυναμένου, πάσας δὲ πείρας ἐπιτεχνωμένου, καὶ δόλους παντοδαποὺς συντιθέντος, ὁ πρεσβύτατος αὐτοῦ τῶν υἱῶν, Σέξτος ὄνομα, κοινωσάμενος τὴν γνώμην τῷ πατρὶ μόνῳ, καὶ δόξας τολμηρῷ μὲν ἐπιχειρεῖν πράγματι καὶ μέγαν ἔχοντι κίνδυνον, οὐ μὴν ἀδυνάτῳ γε, συγχωρήσαντος τοῦ πατρὸς ποιεῖν ὅσα βούλεται, σκήπτεται διαφορὰν πρὸς τὸν πατέρα περὶ τῆς καταλύσεως τοῦ πολέμου· μαστιγωθεὶς δ' ὑπ' αὐτοῦ ῥάβδοις ἐν ἀγορᾷ καὶ τἄλλα περιυβρισθείς, ὥστε περιβόητον γενέσθαι τὸ πρᾶγμα, πρῶτον μὲν ἐκ τῶν ἑταίρων τοὺς πιστοτάτους ἔπεμπεν ὡς αὐτομόλους, φράσοντας τοῖς Γαβίοις δι' ἀπορρήτων, ὅτι πολεμεῖν τῷ πατρὶ διέγνωκεν ὡς αὐτοὺς ἀφικόμενος, εἰ λάβοι πίστεις ὅτι φυλάξουσιν αὐτὸν ὥσπερ καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς ἐκ Ῥώμης φυγάδας, καὶ οὐκ ἐκδώσουσι τῷ πατρί, τὰς ἰδίας ἔχθρας ἐλπίσαντες ἐπὶ τῷ σφετέρῳ συμφέροντι διαλύσεσθαι. Ἀσμένως δὲ τῶν Γαβίων τὸν λόγον ἀκουσάντων καὶ μηδὲν εἰς αὐτὸν παρανομήσειν διομολογησαμένων, παρῆν ἑταίρους τε πολλοὺς καὶ πελάτας ἐπαγόμενος ὡς αὐτόμολος· ἵνα δὲ μᾶλλον αὐτῷ πιστεύσειαν ἀληθεύειν τὴν ἀπὸ τοῦ πατρὸς ἀπόστασιν, ἀργύριόν τε καὶ χρυσίον πολὺ κομίζων. Ἐπισυνέρρεόν τ' αὐτῷ πολλοὶ μετὰ ταῦτα τῶν ἐκ τῆς πόλεως φεύγειν τὴν τυραννίδα σκηπτόμενοι, καὶ χεὶρ ἤδη περὶ αὐτὸν ἦν καρτερά. Δόξαντες δ' οἱ Γάβιοι μέγα προσγεγονέναι σφίσι πλεονέκτημα, πολλῶν ὡς αὐτοὺς ἀφικομένων, καὶ οὐ διὰ μακροῦ τὴν Ῥώμην ὑποχείριον ἕξειν ἐλπίσαντες, καὶ ἔτι μᾶλλον ἐξαπατηθέντες ὑφ' ὧν ἔπραττεν ὁ τοῦ πατρὸς ἀποστάτης συνεχῶς ἐπὶ τὴν χώραν ἐξιὼν καὶ πολλὰς περιβαλλόμενος ὠφελείας· παρεσκεύασε γὰρ ὁ πατὴρ αὐτῷ, προειδὼς εἰς οὓς παρέσται τόπους τήν τε λείαν ἄφθονον καὶ τὰ χωρία ἀφύλακτα, καὶ τοὺς ἀπολουμένους ὑπ' αὐτοῦ συνεχῶς ἔπεμπεν, ἐπιλεγόμενος ἐκ τῶν πολιτῶν οὓς ἐν ὑποψίαις εἶχεν· ἐξ ἁπάντων τε τούτων δόξαντες φίλον τε πιστὸν εἶναι σφίσι τὸν ἄνδρα, καὶ στρατηλάτην ἀγαθόν, πολλοὶ δὲ καὶ χρήμασιν ὑπ' αὐτοῦ δεκασθέντες, ἐπὶ τὴν αὐτοκράτορα παράγουσιν ἀρχήν.

LVI. Τοσαύτης δὴ γενόμενος ἐξουσίας ὁ Σέξτος κύριος δι' ἀπάτης καὶ φενακισμοῦ, τῶν θεραπόντων τινὰ λαθὼν τοὺς Γαβίους πέμπει πρὸς τὸν πατέρα, τήν τ' ἐξουσίαν ἣν εἰληφὼς ἦν δηλώσοντα, καὶ πευσόμενον τί χρὴ ποιεῖν. Ὁ δὲ Ταρκύνιος, οὐδὲ τὸν θεράποντα γινώσκειν βουλόμενος ἃ τὸν υἱὸν ἐκέλευσε ποιεῖν, ἄγων τὸν ἄγγελον προῆλθεν εἰς τὸν παρακείμενον τοῖς βασιλείοις κῆπον· ἔτυχον δὲ μήκωνες ἐν αὐτῷ πεφυκυῖαι πλήρεις ἤδη τοὺς καρποὺς καὶ συγκομιδῆς ὥραν ἔχουσαι· διεξιὼν δὴ διὰ τούτων τῆς ὑπερεχούσης ἀεὶ μήκωνος τῷ σκήπωνι παίων τὴν κεφαλὴν ἀπήραττε. Ταῦτα ποιήσας ἀπέλυσε τὸν ἄγγελον, οὐδὲν ἀποκρινάμενος πολλάκις ἐπερωτῶντι, τὴν Θρασυβούλου τοῦ

LV. Cum autem Tarquinius ob tales casus mæroris et anxietatis esset plenus, neque ignominiosam pacem facere vellet, neque tamen amplius resistere posset, et quasvis artes tentaret, et quodvis doli genus comminisceretur, eius filius maximus natu, nomine Sextus, consilio cum patre solo communicato, ubi facinus audax et valde periculosum, sed tamen quod succedere posset, aggredi visus esset, impetrata potestate faciendi quicquid vellet, simulavit dissidium inter se et patrem de bello finiendo ortum esse. Ab eo igitur virgis in foro cæsus et aliis contumeliis affectus, ut rei rumor latius spargeretur, primum quidem fidissimos suorum amicorum misit ut transfugas, qui clam Gabinis significarent velle se ad eos venire et bellum patri inferre, si modo fide sibi data promitterent fore, ut se quemadmodum et ceteros Romanos exsules servarent, nec patri dederent, ut hoc pacto suas inimicitias commode dirimere possent. Hanc orationem quum Gabini libenter acciperent, et illum a se minime violatum iri promitterent venit, multos sodales et clientes tanquam transfugas secum adducens et, quo facilius crederent se a patre defecisse, magnam argenti aurique copiam afferens. Postea ad eum multi ex urbe confluebant, qui se tyrannidem fugere simulabant, atque iam manu valida stipatus erat. Gabini vero putantes res suas valde auctas esse multis ad se confugientibus, et brevi Romam in potestatem suam venturam sperantes, et multo magis decepti eis, quæ patris desertor gerebat, qui in agrum *Romanorum* excursiones assiduo faciebat et ingentem prædam referebat (pater enim, cum iam ante sciret quæ loca ille petiturus esset, magnam paravit prædam et præsidiis munitiones nudavit, et assidue cives selectos quos suspectos habebat, ei trucidandos obiciebat): ex his igitur omnibus rebus conjicientes et existimantes illum sibi amicum fidelem esse et imperatorem egregium, multi etiam pecunia corrupti, summum ad eum imperium detulerunt.

LVI. Sextus autem, tanta potestate per dolos et præstigias potitus, servum quemdam clam Gabinis ad patrem misit, qui ei declararet potestatem quam adeptus fuerat et sciscitaretur quidnam esset faciendum. Tarquinius autem, quum nollet servum scire, quæ filium facere iussurus esset, nuntium in hortum regiæ adiacentem duxit: ibi enim erant papavera fructibus onusta, et iam collectioni matura. Per hæc igitur media ambulans, quælibet papaverum capita ceteris eminentiora baculo percussa dejiciebat. Quo facto nuntium, quamvis sæpius interrogatus, sine responso remisit: Thrasybuli

Μιλησίου διάνοιαν, ὡς ἔμοιγε δοκεῖ, μιμησάμενος· καὶ γὰρ ἐκεῖνος Περιάνδρῳ ποτὲ τῷ Κορινθίων τυράννῳ πυνθανομένῳ διὰ τοῦ πεμφθέντος ἀγγέλου, πῶς ἂν ἐγκρατέστατα τὴν ἀρχὴν κατάσχοι, λόγον μὲν οὐδένα ἀπέστειλεν, ἀκολουθεῖν δὲ τὸν ἥκοντα παρ' αὐτοῦ κελεύσας, ἦγε δι' ἀρούρας σιτοσπόρου, καὶ τοὺς ὑπερέχοντας τῶν σταχύων ἀποθραύων ἐρρίπτει χαμαὶ, διδάσκων ὅτι δεῖ τῶν ἀστῶν τοὺς δοκιμωτάτους κολούειν τε καὶ διαφθείρειν. Τὸ παραπλήσιον δὴ καὶ τοῦ Ταρκυνίου τότε ποιήσαντος, συνεὶς τὴν διάνοιαν τοῦ πατρὸς ὁ Σέξτος, ὅτι κελεύει τοὺς ὑπερέχοντας τῶν Γαβίων ἀναιρεῖν, συνεκάλεσεν εἰς ἐκκλησίαν τὸ πλῆθος, καὶ πολὺν ὑπὲρ αὐτοῦ λόγον διαθέμενος, ὅτι καταπεφευγὼς εἰς τὴν ἐκείνων πίστιν ἅμα τοῖς ἑταίροις κινδυνεύει συλληφθεὶς ὑπό τινων τῷ πατρὶ παραδοθῆναι, τήν τ' ἀρχὴν ἕτοιμος ἦν ἀποθέσθαι καὶ πρὶν ἢ παθεῖν τι δεινὸν ἀπαίρειν ἐκ τῆς πόλεως, δακρύων ἅμα καὶ τὴν ἑαυτοῦ τύχην κατολοφυρόμενος, ὥσπερ οἱ κατ' ἀλήθειαν ὑπὲρ τῆς ψυχῆς ἀγωνιῶντες.

LVII. Ἠρεθισμένου δὲ τοῦ πλήθους καὶ μετὰ πολλῆς προθυμίας πυνθανομένου, τίνες εἰσὶν οἱ μέλλοντες αὐτὸν προδιδόναι, τὸν ἐπιφανέστατον τῶν Γαβίων Ἀντίστιον Πέτρωνα ὠνόμασεν, ὃς ἐν εἰρήνῃ τε πολλὰ καὶ σπουδαῖα πολιτευσάμενος καὶ στρατηγίας πολλὰς τετελεκὼς ἐπιφανέστατος ἁπάντων ἐγεγόνει. Ἀπολογουμένου δὲ τοῦ ἀνδρὸς καὶ διὰ τὸ μηδὲν ἑαυτῷ συνειδέναι πᾶσαν ἐξέτασιν ὑπομένοντος, ἔφη βούλεσθαι τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διερευνῆσαι πέμψας ἑτέρους, αὐτὸς δ' ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας σὺν ἐκείνῳ ἕως ἂν οἱ πεμφθέντες ἔλθωσι μένειν. Ἔτυχε δὲ διεφθαρκὼς αὐτοῦ τῶν θεραπόντων τινὰς ἀργυρίῳ, τὰς ἐπὶ τὸν ὄλεθρον τοῦ Πέτρωνος κατασκευασθείσας ἐπιστολὰς σεσημασμένας τῇ τοῦ πατρὸς σφραγῖδι λαβόντας ἔνδον ἀποθέσθαι. Ὡς δὲ οἱ πεμφθέντες ἐπὶ τὴν ἔρευναν· οὐδὲν γὰρ ἀντεῖπεν ὁ Πέτρων, ἀλλ' ἐφῆκε τὴν οἰκίαν ἐρευνᾶν· εὑρόντες ἔνθ' ἦν ἀποκεκρυμμένα τὰ γράμματα, παρῆσαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἄλλας τε πολλὰς φέροντες ἐπιστολὰς ἐπισεσημασμένας, καὶ τὴν πρὸς τὸν Ἀντίστιον γραφεῖσαν, ἐπιγινώσκειν φήσας τὴν σφραγῖδα τοῦ πατρὸς ὁ Σέξτος ἔλυσε, καὶ τῷ γραμματεῖ δοὺς ἐκέλευσεν ἀναγινώσκειν. Ἐγέγραπτο δ' ἐν αὐτῇ, μάλιστα μὲν ζῶντα παραδοῦναι τὸν υἱὸν αὐτῷ καὶ κομίζεσθαι τοὺς διωμολογημένους μισθοὺς, ἐὰν δὲ ἀδύνατον ᾖ τοῦτο, τὴν κεφαλὴν ἀποτεμόντα πέμψαι. Ταῦτα δὲ ποιήσαντι αὐτῷ τε καὶ τοῖς συλλαβομένοις τοῦ ἔργου, χωρὶς τῶν ἄλλων μισθῶν, οὓς πρότερον ὑπέσχητο, πολιτείαν τε τὴν ἐν Ῥώμῃ δώσειν ἔφη, καὶ εἰς τὸν τῶν πατρικίων ἀριθμὸν ἅπαντας ἐγγράψειν, οἰκίας τε καὶ κλήρους καὶ ἄλλας δωρεὰς πολλὰς ἐπιθήσειν καὶ μεγάλας. Ἐφ' οἷς ἐρεθισθέντες οἱ Γάβιοι τὸν μὲν Ἀντίστιον ἐκπεπληγότα ἐπὶ τῇ παραδόξῳ συμφορᾷ καὶ οὐδὲ φωνὴν ὑπὸ τοῦ κακοῦ ῥῆξαι δυνάμενον ἀποκτείνουσι βάλλοντες λίθοις· τὴν δὲ κατὰ τῶν ἄλλων ζήτησίν τε καὶ τιμωρίαν τῶν ταὐτὰ τῷ Πέ-

Milesii (ut mihi videtur) consilium ac exemplum secutus. Nam et ille olim Periandro Corinthi tyranno per nuntium ad se missum, ut intelligeret quanam ratione imperium maxime firmare posset, nullum responsum dedit; sequi vero iubens nuntium, duxit eum per arvum frumento consitum, et spicas eminentiores defringens humi proiecit, innuens *sic* eum spectatissimos quosque civitatis truncare atque exstinguere debere. Cum igitur tunc et ipse Tarquinius simile quiddam fecisset, Sextus mentem patris intelligens, quod iuberet eminentissimos quosque de Gabinis tolli, populum ad concionem convocavit; ubi cum multum de se sermonem habuisset, quod quamquam in fidem eorum una cum sociis confugisset, in periculo esset ne a quibusdam comprehensus patri dederetur, paratus erat ad deponendum imperium, et antequam gravius aliquid experiretur ex urbe discedere voluit; lacrimans simulque sortem suam deplorans, quasi vere in extremo capitis periculo versans animi anxietate premeretur.

LVII. Populo autem vehementer irritato, et summo studio sciscitante quinam essent qui eum prodere vellent, illustrissimum omnium Gabinorum Antistium Petronem nominavit; qui, quod et pacis tempore multas et præclaras res gessisset, et sæpius imperatoris munere functus esset, claritate cunctis anteibat. Illo autem se purgante et, quod nullius sceleris sibi esset conscius, omnem inquisitionem admittente, respondit *Sextus* se velle missis amicis domum eius perscrutari, atque interim cum eo in concione manere, donec missi redirent. Iam autem quosdam eius servos pecunia corruperat, ut literas, in perniciem Petronis paratas, patris sigillo obsignatas domi occultarent. Ubi vero qui ad scrutandum missi fuerant (neque enim Petro adversatus est, sed permisit ut ædes suas scrutarentur) repertis literis in loco ubi reconditæ fuerant, ad concionem reversi sunt, cum multas alias epistolas obsignatas afferentes, tum eam quæ ad Antistium scripta fuerat, Sextus se eam ex patris sigillo cognoscere afferens, eam aperuit et scribæ traditam recitari iussit. In ea autem scriptum erat, ut præcipue vivum filium sibi dederet et præmia promissa ferret; si vero hoc præstare non posset, caput eius amputatum ad se mitteret: quæ si et ipse et socii peregissent, præter alia præmia, quæ illis antea promiserat, se illos civitate Romana donaturum, et omnes in patricium ordinem adscripturum, et domos et agros et alia multa magnaque dona additurum pollicebatur. Quibus rebus irritati Gabini Antistium inopinato casu attonitum, et præ dolore ne vocem quidem emittere valentem, lapidibus obrutum interfecerunt: in alios vero eiusdem consilii socios inquisitionem et animadversionem Sexto permiserunt. Ille vero suis amicis

τρωνι βουλευσαμένων ἐπέτρεψαν τῷ Σέξτῳ ποιήσασθαι. Ὁ δὲ τοῖς ἰδίοις ἑταίροις τὴν φυλακὴν ἐπιτρέψας τῶν πυλῶν, ἵνα μὴ διαφύγοιεν αὐτὸν οἱ ἐν ταῖς αἰτίαις, πέμπων ἐπὶ τὰς οἰκίας τῶν ἐπιφανεστάτων ἀνδρῶν ἀπέκτεινε πολλοὺς τῶν Γαβίων καὶ ἀγαθούς.

LVIII. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτ' ἐπράττετο, θορύβου κατὰ τὴν πόλιν ὄντος ὡς ἐπὶ τοσούτῳ κακῷ, μαθὼν τὰ γενόμενα διὰ γραμμάτων ὁ Ταρκύνιος, παρῆν ἄγων τὴν δύναμιν, καὶ περὶ μέσον νυκτὸς ἀγχοῦ τῆς πόλεως γενόμενος, ἀνοιχθεισῶν τῶν πυλῶν ὑπὸ τῶν ἐπὶ τοῦτο παρεσκευασμένων, εἰσελθὼν δίχα πόνου κύριος ἐγεγόνει τῆς πόλεως. Ὡς δ' ἐγνώσθη τὸ πάθος, ἁπάντων κατοδυρομένων ἑαυτούς, οἷα πείσονται, σφαγάς τε καὶ ἀνδραποδισμοὺς καὶ πάντα ὅσα καταλαμβάνει δεινὰ τοὺς ὑπὸ τυράννων ἁλόντας προσδοκώντων, εἰ δὲ τὰ κράτιστα πράξειαν, δουλείας τε καὶ χρημάτων ἀφαιρέσεις, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις ἑαυτῶν κατεψηφικότων, οὐδὲν ὁ Ταρκύνιος ὧν προσεδόκων τε καὶ ἐδεδοίκεσαν, καίτοι πικρὸς ὀργὴν καὶ περὶ τὰς τιμωρίας τῶν ἐχθρῶν ἀπαραίτητος ὤν, ἔδρασεν. Οὔτε γὰρ ἀπέκτεινεν οὐδένα Γαβίων οὔτ' ἐξήλασε τῆς πόλεως οὔτ' εἰς ἀτιμίαν ἢ χρημάτων ἀφαίρεσιν ἐζημίωσε, συγκαλέσας δ' εἰς ἐκκλησίαν τὸ πλῆθος, καὶ βασιλικὸν ἐκ τυραννικοῦ τρόπον μεταλαβών, τήν τε πόλιν αὐτοῖς ἔφη τὴν ἰδίαν ἀποδιδόναι καὶ τὰς οὐσίας ἃς ἔχουσι συγχωρεῖν, καὶ σὺν τούτοις τὴν Ῥωμαίων ἰσοπολιτείαν ἅπασι χαρίζεσθαι, οὐ δι' εὔνοιαν τὴν πρὸς τοὺς Γαβίους, ἀλλ' ἵνα τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν ἐγκρατέστερον κατέχῃ ταῦτα πράττων· κρατίστην ἡγούμενος ἔσεσθαι φυλακὴν ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν παίδων τὴν ἐκ τῶν παρ' ἐλπίδας σεσωσμένων καὶ τὰ ἴδια πάντα κεκομισμένων πίστιν. Καὶ ἵνα μηδὲν αὐτοῖς ἔτι δεῖμα περὶ τοῦ μέλλοντος ὑπάρχῃ χρόνου, μηδ' ἐνδοιάζωσιν, εἰ βέβαια ταῦτα σφίσι διαμενεῖ, γράψας ἐφ' οἷς ἔσονται δικαίοις φίλοι, τὰ περὶ τούτων ὅρκια συνετέλεσεν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας παραχρῆμα, καὶ διωμόσατο κατὰ τῶν σφαγίων. Τούτων ἐστὶ τῶν ὁρκίων μνημεῖον ἐν Ῥώμῃ κείμενον ἐν ἱερῷ Διὸς Πιστίου, ὃν Ῥωμαῖοι Σάγκον καλοῦσιν, ἀσπὶς ξυλίνη βύρσῃ βοείᾳ περίτονος τοῦ σφαγιασθέντος ἐπὶ τῶν ὁρκίων τότε βοός, γράμμασιν ἀρχαϊκοῖς ἐνγεγραμμένη τὰς γενομένας αὐτοῖς ὁμολογίας. Ταῦτα πράξας καὶ βασιλέα τῶν Γαβίων τὸν υἱὸν Σέξτον ἀποδείξας, ἀπῆγε τὴν δύναμιν. Ὁ μὲν δὴ πρὸς Γαβίους πόλεμος τοιούτου τέλους ἔτυχεν.

LIX. Ταρκύνιος δὲ μετὰ τοῦτο τὸ ἔργον ἀναπαύσας τὸν λεὼν τῶν στρατειῶν καὶ πολέμων, περὶ τὴν κατασκευὴν τῶν ἱερῶν ἐγίνετο, τὰς τοῦ πάππου προθυμούμενος εὐχὰς ἐπιτελέσαι. Ἐκεῖνος γὰρ ἐν τῷ τελευταίῳ πολέμῳ μαχόμενος πρὸς Σαβίνους εὔξατο τῷ Διῒ καὶ τῇ Ἥρᾳ καὶ τῇ Ἀθηνᾷ, ἐὰν κρατήσῃ τῇ μάχῃ, ναοὺς αὐτοῖς κατασκευάσειν· καὶ τὸν μὲν σκόπελον ἔνθ' ἱδρύσεσθαι τοὺς θεοὺς ἔμελλεν, ἀναλήμμασί τε καὶ χώμασι μεγάλοις ἐξειργάσατο, καθάπερ

commissa portarum custodiendarum cura, ne qui reorum effugerent, missis *satellitibus* in illustrissimorum virorum domos, de Gabinis multos eosque probos viros interfecit.

LVIII Interea vero, tumultu in urbe (ut in tanto malo par erat) exorto, Tarquinius per literas re cognita cum exercitu venit; cumque circa mediam noctem ad urbem accessisset, apertis portis ab iis qui ad hoc ipsum parati fuerant ingressus, sine ullo labore urbe potitus est. Cum autem, cognito eo casu, omnes suam conditionem deplorarent, et cædes et servitutem et omnia mala, quæ solent contingere urbi a tyrannis captæ, exspectarent, vel (si optime secum fuisset actum) servitutem et bonorum direptiones atque his similia augurarentur, Tarquinius nihil horum fecit quæ exspectabant ac formidabant, licet esset iracundus et inexorabilis in supplicio de inimicis sumendo. Neque enim quemquam Gabinorum interfecit, neque urbe expulit, neque ignominia affecit, neque pecunia mulctavit : sed populo ad concionem convocato, regio pro tyrannico ingenio sumpto, dixit se illis urbem restituere et fortunas quas habebant concedere simulque civitatem Romanam donare, non tam clementia in Gabinos commotus, sed ut horum opera Romanorum imperium firmius retineret : existimans firmissimum sibi suisque liberis præsidium fore fidem eorum, qui præter omnem spem servati fuerant et res omnes suas recuperaverant. Et ne quis metus in posterum in eorum animis resideret, neve dubitarent, sed nunc hæc certa sibi permanerent, scripsit quo iure quibusve conditionibus amicitiam cum illis esset initurus, et statim ibi in concione fœdus fecit et super victimas iuravit. Huius fœderis monumentum Romæ exstat, in templo Iovis Fidii (quem Romani Sanctum vocant) clipeus ligneus, tectus corio eius bovis, qui tunc in feriendo fœdere mactatus fuit, et literis antiquis fœderis conditiones inscriptas continens. His rebus gestis et Sexto filio Gabinorum rege creato copias abduxit. Atque belli Gabinii hic fuit exitus.

LIX. Post hæc Tarquinius, quiete a militia et bellis populo data, animum appulit ad templorum fabricam, avi vota persolvere studens. Ille enim, in ultimo cum Sabinis bello, Iovi et Iunoni et Minervæ, si ex prœlio victor discessisset, templa se ædificaturum voverat : ac rupem, ubi deorum templa fundaturus erat, celsis substructionibus magnisque aggeribus complanavit, ut

ἔφην ἐν τῷ πρὸ τούτου λόγῳ· τὴν δὲ τῶν ναῶν κατασκευὴν οὐκ ἔφθη τελέσαι. Τοῦτο δὴ τὸ ἔργον ὁ Ταρκύνιος ἀπὸ τῆς δεκάτης τῶν ἐκ Συέσσης λαφύρων ἐπιτελέσαι προαιρούμενος, ἅπαντας τοὺς τεχνίτας ἐπέστησε ταῖς ἐργασίαις. Ἔνθα δὴ λέγεται τέρας τι θαυμαστὸν ὑπόγειον, ὀρυττομένων τε τῶν θεμελίων καὶ τῆς ὀρυγῆς εἰς πολὺ βάθος ἤδη προϊούσης εὑρῆσθαι κεφαλὴν νεοσφαγοῦς ἀνθρώπου, τό τε πρόσωπον ἔχουσαν τοῖς ἐμψύχοις ὅμοιον καὶ τὸ καταφερόμενον ἐκ τῆς ἀποτομῆς αἷμα θερμὸν ἔτι καὶ νεαρόν. Τοῦτο τὸ τέρας ἰδὼν ὁ Ταρκύνιος, τοῦ μὲν ὀρύγματος ἐπισχεῖν ἐκέλευσε τοὺς ἐργαζομένους· συγκαλέσας δὲ τοὺς ἐπιχωρίους μάντεις, ἐπυνθάνετο παρ' αὐτῶν τί βούλεται σημαίνειν τὸ τέρας. Οὐδὲν δ' αὐτῶν ἀποφαινομένων, ἀλλὰ Τυρρηνοῖς ἀποδιδόντων τὴν περὶ τῶν τοιούτων ἐπιστήμην, ἐξετάσας παρ' αὐτῶν καὶ μαθὼν τὸν ἐπιφανέστατον τῶν ἐν Τυρρηνοῖς τερατοσκόπων ὅστις ἦν, πέμπει τῶν ἀστῶν τοὺς δοκιμωτάτους πρέσβεις πρὸς αὐτόν.

LX. Τούτοις τοῖς ἀνδράσιν ἀφικομένοις εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ τερατοσκόπου, περιτυγχάνει τι μειράκιον ἐξιόν, ᾧ φράσαντες ὅτι Ῥωμαίων εἰσὶ πρέσβεις τῷ μάντει βουλόμενοι ἐντυχεῖν παρεκάλουν ἀπαγγεῖλαι πρὸς αὐτόν. Καὶ ὁ νεανίας· « Πατὴρ ἐμός ἐστιν, « ἔφησεν, ᾧ χρῄζετε συντυχεῖν· ἀσχολεῖται δὲ κατὰ « τὸ παρόν· ἔσται δ' ὑμῖν ὀλίγου χρόνου παρελθεῖν « πρὸς αὐτόν. Ἐν ᾧ δ' ἐκεῖνον ἐκδέχεσθε, πρὸς ἐμὲ « δηλώσατε περὶ τίνος ἥκετε. Περιέσται γὰρ ὑμῖν, « εἴ τι μέλλετε διὰ τὴν ἀπειρίαν σφάλλεσθαι κατὰ τὴν « ἐρώτησιν, ὑπ' ἐμοῦ διδαχθεῖσι μηδὲν ἐξαμαρτεῖν· « μοῖρα δ' οὐκ ἐλαχίστη τῶν ἐν μαντικῇ θεωρημάτων « ἐρώτησις ὀρθή. » Ἐδόκει τοῖς ἀνδράσιν οὕτω ποιεῖν, καὶ λέγουσιν αὐτῷ τὸ τέρας. Ὁ δ' ὡς ἤκουσε, μικρὸν ἐπισχὼν χρόνον· « Ἀκούσατε, ἔφησεν, ἄν- « δρες Ῥωμαῖοι· τὸ μὲν τέρας ὑμῖν ὁ πατὴρ διελεῖ- « ται καὶ οὐδὲν ψεύσεται· μάντει γὰρ οὐ θέμις. Ἃ « δὲ λέγοντες ὑμεῖς καὶ ἀποκρινόμενοι πρὸς τὰς ἐρω- « τήσεις, ἀναμάρτητοί τε καὶ ἀψευδεῖς ἔσεσθε· δια- « φέρει γὰρ ὑμῖν προεγνωκέναι ταῦτα· παρ' ἐμοῦ μά- « θετε. Ὅταν ἀφηγήσησθ' αὐτῷ τὸ τέρας, οὐκ ἀκρι- « βῶς μανθάνειν φήσας ὅ τι λέγετε, περιγράψει τῷ « σκήπωνι τῆς γῆς μέρος ὅσον δή τι· ἔπειθ' ὑμῖν ἐρεῖ· « Τουτὶ μέν ἐστιν ὁ Ταρπήϊος λόφος, μέρος δ' αὐτοῦ « τουτὶ μὲν τὸ πρὸς τὰς ἀνατολὰς βλέπον, τουτὶ δὲ τὸ « πρὸς τὰς δύσεις, βόρειον δὲ αὐτοῦ τόδε, καὶ τοὐναν- « τίον νότιον. Ταῦτα τῷ σκήπωνι δεικνύς, πεύσεται « παρ' ὑμῶν ἐν ποίῳ τῶν μερῶν τούτων εὑρέθη ἡ « κεφαλή. Τί οὖν ὑμῖν ἀποκρίνασθαι παραινῶ; μὴ « συγχωρεῖν ἐν μηδενὶ τῶν τόπων τούτων, οὓς ἂν ἐκεῖ- « νος τῷ σκήπωνι δεικνὺς πυνθάνηται, τὸ τέρας εὑρε- « θῆναι, ἀλλ' ἐν Ῥώμῃ φάναι παρ' ἡμῖν ἐν Ταρπηΐῳ « λόφῳ. Ταύτας ἐὰν φυλάττητε τὰς ἀποκρίσεις, καὶ « μηδὲν παράγησθ' ὑπ' αὐτοῦ, συγγνοὺς ὅτι τὸ χρεὼν « οὐκ ἔνεστι μετατεθῆναι, διελεῖται τὸ τέρας ὑμῖν ὅτι « βούλεται σημαίνειν καὶ οὐκ ἀποκρύψεται. »

in superiore libro dixi. At templa ipsa perficere non potuit. Cum igitur Tarquinius ex decima Suessanæ prædæ hoc opus conficere statuisset, omnes opifices ad id peragendum adhibuit. Tunc fertur mirum quoddam sub terra oblatum esse prodigium : dum fundamenta foderentur et ipsa fossa iam valde profunda esset, inventum esse caput hominis recens cæsi, vultum habens vivo similem, et sanguinem ex vulnere manantem calidum adhuc et recentem. Tarquinius viso hoc portento iussit operas a terra fodienda abstinere; et convocatis vatibus indigenis, ex ipsis quæsivit quid sibi vellet illud prodigium. Illis vero nihil declarantibus, sed talium rerum scientiam Etruscis concedentibus, percunctatus ex ipsis quisnam inter Etruscos omnium celeberrimus prodigiorum interpres esset; cum id cognovisset, misit ad eum legatos, cives spectatissimæ virtutis.

LX. Quibus ad illius domum profectis, forte adolescentulus quidam progressus obviam venit: cui cum dixissent se Romanorum legatos esse qui cum vate colloqui vellent, ut se ad eum deduceret rogabant. Et adolescens : « Pater, inquit, meus est, quem visere vul- « tis : sed nunc quidem occupatus est : at aliquanto « post ad eum accedere poteritis. Verum, dum exspe- « ctatis, mihi adventus causam aperite. Ita enim fiet, « ut si qua in re ob imperitiam peccare possitis, a me « edocti in interrogatione nihil peccetis : recta enim « interrogatio in arte divinatoria non minimum pondus « habet. » Illi ita faciendum censuerunt, et prodigium ei exposuerunt. Quo audito, et brevi silentio interposito : « Audite, inquit, Romani : prodigium quidem hoc pater « meus vobis interpretabitur, nec mentietur : vati enim « nefas est. Quæ vero dicturi, et ad eius interrogata « recte et vere responsuri sitis (vestra enim interest « hæc ante scire) hæc a me accipite. Post prodigium « ipsi enarratum, ipse dicens se non satis bene percipere « quid dicatis, certum terræ spatium baculo circumscri- « bet, deinde vobis dicet : hic est Tarpeius collis, hæc « vero orientalis eius pars, hæc occidentalis, hæc sep- « tentrionalis, hæc ei opposita. Has omnes *partes* « baculo ostendens, quæret ex vobis in quanam earum « caput inventum fuerit. Quid igitur vobis suadeo ut « respondeatis? ut caveatis, ne in ulla earum partium, « quas ille baculo ostendens sciscitatus fuerit, inventum « prodigium dicatis, sed Romæ, apud vos, in colle Tar- « peio id apparuisse respondeatis. Si hæc responsa « servaritis, nec ab eo fueritis seducti, ille, probe sciens « facta mutari non posse, quid prodigium portendat ac « significet vobis explicabit, neque vos celabit. »

LXI. Ταῦτα μαθόντες οἱ πρέσβεις, ἐπειδὴ σχολὴν ὁ πρεσβύτης ἔσχε καὶ προσῆλθέ τις αὐτοὺς μετιών, εἰσελθόντες φράζουσι τῷ μάντει τὸ τέρας. Σοφιζομένου δ' αὐτοῦ καὶ διαγράφοντος ἐπὶ τῆς γῆς περιφερεῖς τε γραμμὰς καὶ ἑτέρας αὖθις εὐθείας, καὶ καθ' ἓν ἕκαστον χωρίον ποιουμένου τὰς ὑπὲρ τῆς εὑρέσεως ἐρωτήσεις, οὐδὲν ἐπιταραττόμενοι τὴν γνώμην οἱ πρέσβεις τὴν αὐτὴν ἐφύλαττον ἀπόκρισιν, ὥσπερ αὐτοῖς ὁ τοῦ μάντεως ὑπέθετο υἱός, τὴν Ῥώμην καὶ τὸν Ταρπήϊον ὀνομάζοντες ἀεὶ λόφον καὶ τὸν ἐξηγητὴν ἀξιοῦντες μὴ σφετερίζεσθαι τὸ σημεῖον, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ κρατίστου καὶ δικαιοτάτου λέγειν. Οὐ δυνηθεὶς δὴ παρακρούσασθαι τοὺς ἄνδρας ὁ μάντις, οὐδὲ σφετερίσασθαι τὸν οἰωνὸν, λέγει πρὸς αὐτούς· « Ἄνδρες « Ῥωμαῖοι, λέγετε πρὸς τοὺς ἑαυτῶν πολίτας, ὅτι κεφα« λὴν εἵμαρται γενέσθαι συμπάσης Ἰταλίας τὸν τόπον « τοῦτον ἐν ᾧ τὴν κεφαλὴν εὕρετε. » Ἐξ ἐκείνου καλεῖται τοῦ χρόνου Καπιτωλῖνος ὁ λόφος, ἐπὶ τῆς εὑρεθείσης ἐν αὐτῷ κεφαλῆς· κάπιτα γὰρ οἱ Ῥωμαῖοι καλοῦσι τὰς κεφαλάς. Ταῦτα παρὰ τῶν πρεσβευσάντων ἀκούσας ὁ Ταρκύνιος, ἐπέστησε τοῖς ἔργοις τοὺς τεχνίτας· καὶ τὰ μὲν πόλλ' ἐξειργάσατο τοῦ ναοῦ, τελειῶσαι δ' οὐκ ἔφθασεν ἅπαν τὸ ἔργον ἐκπεσὼν τάχιον ἐκ τῆς δυναστείας· ἀλλ' ἐπὶ τῆς τρίτης ὑπατείας ἡ Ῥωμαίων πόλις αὐτὸν εἰς συντέλειαν ἐξειργάσατο. Ἐποιήθη δ' ἐπὶ κρηπῖδος ὑψηλῆς βεβηκὼς ὀκτάπλεθρος τὴν περίοδον, διακοσίων ποδῶν ἔγγιστα τὴν πλευρὰν ἔχων ἑκάστην· ὀλίγον δέ τι τὸ διαλλάττον εὕροι τις ἂν τῆς ὑπεροχῆς τοῦ μήκους παρὰ τὸ πλάτος, οὐδ' ὅλων πεντεκαίδεκα ποδῶν. Ἐπὶ γὰρ τοῖς αὐτοῖς θεμελίοις ὁ μετὰ τὴν ἔμπρησιν οἰκοδομηθεὶς κατὰ τοὺς πατέρας ἡμῶν ἱδρύθη, τῇ πολυτελείᾳ τῆς ὕλης μόνον διαλλάττων τοῦ ἀρχαίου, ἐκ μὲν τοῦ κατὰ πρόσωπον μέρους τοῦ πρὸς μεσημβρίαν βλέποντος, τριπλῷ περιλαμβανόμενος στοίχῳ κιόνων, ἐκ δὲ τῶν πλαγίων ἁπλῷ· ἐν δ' αὐτῷ τρεῖς ἔνεισι σηκοὶ παράλληλοι, κοινὰς ἔχοντες τὰς πλευράς· μέσος μὲν ὁ τοῦ Διὸς, παρ' ἑκάτερον δὲ τὸ μέρος ὅ τε τῆς Ἥρας καὶ ὁ τῆς Ἀθηνᾶς, ὑφ' ἑνὸς ἀετοῦ καὶ μιᾶς στέγης καλυπτόμενοι.

LXII. Λέγεται δέ τι καὶ ἕτερον ἐπὶ τῆς Ταρκυνίου δυναστείας πάνυ θαυμαστὸν εὐτύχημα τῇ Ῥωμαίων ὑπάρξαι πόλει, εἴτε θεῶν τινος εἴτε δαιμόνων εὐνοίᾳ δωρηθέν· ὅπερ οὐ πρὸς ὀλίγον καιρὸν, ἀλλ' εἰς ἅπαντα τὸν βίον πολλάκις αὐτὴν ἔσωσεν ἐκ μεγάλων κακῶν. Γυνή τις ἀφίκετο πρὸς τὸν τύραννον οὐκ ἐπιχωρία, βύβλους ἐννέα μεστὰς Σιβυλλείων χρησμῶν ἀπεμπολῆσαι θέλουσα. Οὐκ ἀξιοῦντος δὲ τοῦ Ταρκυνίου τῆς αἰτηθείσης τιμῆς πρίασθαι τὰς βύβλους, ἀπελθοῦσα τρεῖς ἐξ αὐτῶν κατέκαυσε, καὶ μετ' οὐ πολὺν χρόνον τὰς λοιπὰς ἐνέγκασα τῆς αὐτῆς ἐπώλει τιμῆς. Δόξασα δ' ἄφρων τις εἶναι καὶ γελασθεῖσ' ἐπὶ τῷ τὴν αὐτὴν τιμὴν αἰτεῖν ὑπὲρ τῶν ἐλαττόνων, ἣν οὐδ' ὑπὲρ τῶν πλειόνων ἐδυνήθη λαβεῖν,

LXI. Hæc edocti legati, cum seni otium esset, et quidam prodiisset atque eos advocasset, ingressi prodigium vati exposuerunt. Illo autem astute ac dolose agente, et in terra describente lineas circulares, et rursus alias rectas, et per singulas regiones quærente ubinam caput fuisset inventum legati, nihil animo turbati idem responsum servarunt, quemadmodum vatis filius eos monuerat, Romam et Tarpeium collem semper nominantes, et ipsum vatem orantes, ne signum interverteret, sed quam sincerissime ac verisssime responderet. Ille vero, cum illud signum intervertere, et augurium sibi vindicare non posset, sic eos allocutus est: « Vestris civibus, Romani, renuntiate, esse in fatis « ut locus ille, in quo caput invenistis, totius Italiæ caput « fiat. » Atque ab eo tempore locus a capite ibi invento Capitolinus dictus est. Romani enim κεφαλὰς vocant capita. Quæ cum Tarquinius ex legatis audiisset, opifices ad opus peragendum adhibuit, et magnam templi partem absolvit; totum vero opus perficere non potuit, regno ante pulsus: sed tertio consularis imperii anno populus Romanus id absolvit. Exstructum est ac fundatum super crepidine alta octo iugerum ambitu, pedum ferme ducentorum singula latera habens: pari fere longitudine ac latitudine, quæ vix quindecim pedibus superat. Etenim templum, quod supra eadem fundamenta patrum nostrorum ætate post incendium ædificatum est, sola materiæ magnificentia a prisco differt. A parte enim frontis quæ ad meridiem fert triplicem columnarum ordinem habet, a lateribus simplicem: et in ipso tria sunt delubra recta serie exstructa et ita inter se coniuncta, ut communia habeant latera. Quorum medium quidem est Iovis: at ab utraque parte alterum Iunonis, alterum Minervæ, sub eodem fastigio et iisdem tectis.

LXII. Quinetiam aliud quoddam felicitatis prorsus admirandæ documentum regnante Tarquinio Romanæ reipublicæ contigisse fertur, sive deorum alicuius sine geniorum favore ac munere; quod non ad aliquod breve temporis spatium, sed perpetuo in magnis malis variis, que periculis eam servavit. Quædam enim mulier, non indigena, tyrannum adiit, novem Sibyllinorum oraculorum libros vendere volens. Sed, recusante Tarquinio libros illos tanto pretio emere quantum illa petebat, abiit, et tres eorum cremavit; nec multo post reliquos eodem pretio vendere volebat. Prostulta autem habita et derisa quod id pretium pro paucioribus libris peteret, quod ne pro pluribus quidem accipere potuisset; denuo

ἀπελθοῦσα πάλιν τὰς ἡμισείας τῶν ἀπολειπομένων κατέκαυσε καὶ τὰς λοιπὰς τρεῖς ἐνέγκασα τὸ ἴσον ᾔτει χρυσίον. Θαυμάσας δὴ τὸ βούλημα τῆς γυναικὸς ὁ Ταρκύνιος τοὺς οἰωνοσκόπους μετεπέμψατο, καὶ διηγησάμενος αὐτοῖς τὸ πρᾶγμα, τί χρὴ πράττειν ἤρετο. Κἀκεῖνοι διὰ σημείων τινῶν μαθόντες ὅτι θεόπεμπτον ἀγαθὸν ἀπεστράφη, καὶ μεγάλην συμφορὰν ἀποφαίνοντες τὸ μὴ πάσας αὐτὸν τὰς βύβλους πρίασθαι, ἐκέλευσαν ἀπαριθμῆσαι τῇ γυναικὶ τὸ χρυσίον ὅσον ᾔτει καὶ τοὺς περιόντας τῶν χρησμῶν λαβεῖν. Ἡ μὲν οὖν γυνὴ τὰς βύβλους δοῦσα καὶ φράσασα τηρεῖν ἐπιμελῶς ἐξ ἀνθρώπων ἠφανίσθη· Ταρκύνιος δὲ τῶν ἀστῶν ἄνδρας ἐπιφανεῖς δύο προχειρισάμενος, καὶ δημοσίους αὐτοῖς θεράποντας δύο παραζεύξας, ἐκείνοις ἀπέδωκε τὴν τῶν βιβλίων φυλακήν. Ὧν τὸν ἕτερον Μάρκον Ἀτίλιον ἀδικεῖν τι δόξαντα περὶ τὴν πίστιν, καὶ μηνυθένθ' ὑφ' ἑνὸς τῶν δημοσίων ὡς πατροκτόνον, εἰς ἀσκὸν ἐνράψας βόειον ἔρριψεν εἰς τὸ πέλαγος. Μετὰ δὲ τὴν ἐκβολὴν τῶν βασιλέων, ἡ πόλις ἀναλαβοῦσα τὴν τῶν χρησμῶν προστασίαν, ἄνδρας τε τοὺς ἐπιφανεστάτους ἀποδείκνυσιν αὐτῶν φύλακας, οἳ διὰ βίου ταύτην ἔχουσι τὴν ἐπιμέλειαν, στρατειῶν ἀφειμένοι καὶ τῶν ἄλλων τῶν κατὰ πόλιν πραγματειῶν, καὶ δημοσίους αὐτοῖς παρακαθίστησιν, ὧν χωρὶς οὐκ ἐπιτρέπει τὰς ἐπισκέψεις τῶν χρησμῶν τοῖς ἀνδράσι ποιεῖσθαι. Συνελόντι δ' εἰπεῖν, οὐδὲν οὕτω Ῥωμαῖοι φυλάττουσιν οὔθ' ὅσιον κτῆμα οὔθ' ἱερὸν, ὡς τὰ Σιβύλλεια θέσφατα. Χρῶνται δ' αὐτοῖς, ὅταν ἡ βουλὴ ψηφίσηται, στάσεως καταλαβούσης τὴν πόλιν, ἢ δυστυχίας τινὸς μεγάλης συμπεσούσης κατὰ πόλεμον, ἢ τεράτων τινῶν καὶ φαντασμάτων μεγάλων καὶ δυσευρέτων αὐτοῖς φανέντων, οἷα πολλάκις συνέβη. Οὗτοι διέμειναν οἱ χρησμοὶ μέχρι τοῦ Μαρσικοῦ κληθέντος πολέμου κείμενοι κατὰ γῆς, ἐν τῷ ναῷ τοῦ Καπιτωλίνου Διὸς ἐν λιθίνῃ λάρνακι, ὑπ' ἀνδρῶν δέκα φυλαττόμενοι. Μετὰ δὲ τὴν τρίτην ἐπὶ ταῖς ἑβδομήκοντα καὶ ἑκατὸν ὀλυμπιάσιν ἐμπρησθέντος τοῦ ναοῦ, εἴτ' ἐξ ἐπιβουλῆς, ὡς οἴονταί τινες, εἴτ' ἐκ ταὐτομάτου, σὺν τοῖς ἄλλοις ἀναθήμασι τοῦ θεοῦ καὶ οὗτοι διεφθάρησαν ὑπὸ τοῦ πυρός. Οἱ δὲ νῦν ὄντες ἐκ πολλῶν εἰσι συμφορητοὶ τόπων, οἱ μὲν ἐκ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πόλεων κομισθέντες, οἱ δ' ἐξ Ἐρυθρῶν τῶν ἐν Ἀσίᾳ, κατὰ δόγμα βουλῆς τριῶν ἀποσταλέντων πρεσβευτῶν ἐπὶ τὴν ἀντιγραφὴν, οἱ δ' ἐξ ἄλλων πόλεων καὶ παρ' ἀνδρῶν ἰδιωτῶν μεταγραφέντες· ἐν οἷς εὑρίσκονταί τινες ἐμπεποιημένοι τοῖς Σιβυλλείοις, ἐλέγχονται δὲ ταῖς καλουμέναις ἀκροστιχίσι· λέγω δὲ ἃ Τερέντιος Οὐάρρων ἱστόρηκεν, ἐν τῇ θεολογικῇ πραγματείᾳ.

LXIII. Ταῦτα διαπραξάμενος ὁ Ταρκύνιος ἐν εἰρήνῃ τε καὶ κατὰ πολέμους, καὶ δύο πόλεις ἀποικίσας, τὴν μὲν καλουμένην Σιγνίαν, οὐ κατὰ προαίρεσιν ἀλλ' ἐκ τοῦ αὐτομάτου, χειμασάντων ἐν τῷ χωρίῳ

digressa dimidiam reliquorum librorum partem exussit; et allatis reliquis tribus eandem pecuniæ summam petiit. Tarquinius, mulieris consilium miratus, augures accersivit et, re illis exposita, quid faciendum quæsivit. Illi vero, cum ex quibusdam signis cognovissent eum donum divinitus missum adspernatum fuisse, magnamque iacturam factam dixissent, quod non omnes libros emisset, iusserunt eam pecuniæ summam mulieri numerari, quam petebat, et oracula quæ supererant redimi. Mulier, autem cum libros tradidisset utque diligenter asservarentur monuisset, nunquam postea inter homines comparuit. Tarquinius vero duumviros ex nobilium numero creavit eisque, duobus publicis ministris additis, librorum custodiam mandavit; quorum alterum, M. Atilium, quod fidem non servasse videretur, et ab altero publico ministro accusatus fuisset ut parricidam, in culleum insutum, in mare proiecit. Sed post reges exactos, respublica oraculorum patrocinio suscepto, nobilissimis viris eorum custodium committebat : qui per totum vitæ tempus hoc munere funguntur, a militia et reliquis urbanis muniis liberi, atque servos publicos illis adponit, sine quibus non patitur quemquam oracula inspicere. Et, ut rem paucis expediam, Romani nullam rem sanctam aut sacram æque diligenter atque Sibyllina oracula custodiunt. Ea autem consulunt quoties senatus id decernit, aut in republica orta seditione, aut in bello gravi aliqua et insigni clade accepta, aut cum aliqua prodigia aut spectra (quod sæpe contigit) apparent, quæ magnum aliquod et cognitu difficile malum portendunt. Hi oraculorum libri usque ad bellum Marsicum permanserunt incolumes, sub terra conditi, in templo Iovis Capitolini, in arca lapidea, a decemviris asservati. Post exactam vero tertiam supra CLXX olympiadem templo incenso, sive per insidias aliquorum, ut nonnulli arbitrantur, sive casu, hi quoque cum reliquis dei donariis igne absumpti sunt. Oracula vero, quæ nunc exstant, ex variis locis sunt comportata · alia ex Italicis urbibus, alia ex Erythris Asiaticis, ex senatusconsulto missis legatis, qui eorum exemplar describerent; alia ex aliis urbibus, et a privatis hominibus transcripta; in quibus quædam falso carminibus Sibyllinis inserta reperiuntur, quæ deprehenduntur ex acrostichisin. Dico autem ea, quæ Terentius Varro in suis commentariis semen divinarum memoriæ prodidit.

LXIII. Tarquinius cum hæc pace belloque gessisset et duas colonias condidisset, unam quidem quæ Signia vocabatur, non industria, sed casu (quod in eo loco milites hibernassent, castraque ita munivissent ut nihil ab

τῶν στρατιωτῶν καὶ κατασκευασαμένων τὸ στρατόπεδον ὡς μηδὲν διαφέρειν πόλεως· Κιρκαίαν δὲ κατὰ λογισμὸν, ὅτι τοῦ Πωμεντίνου πεδίου μεγίστου τῶν περὶ τῇ Λατίνῃ καὶ τῆς συναπτούσης αὐτῷ θαλάττης ἔκειτ' ἐν καλῷ· ἔστι δὲ χερσονησοειδὴς σκόπελος ὑψηλὸς ἐπιεικῶς ἐπὶ τοῦ Τυρρηνικοῦ πελάγους κείμενος, ἔνθα λόγος ἔχει Κίρκην τὴν Ἡλίου θυγατέρα κατοικῆσαι· καὶ τὰς ἀποικίας ἀμφοτέρας δυσὶ τῶν παίδων οἰκισταῖς ἀναθεὶς, Κιρκαίαν μὲν Ἄρροντι, Σιγνίαν δὲ Τίτῳ, δέος ἅτ' οὐδὲν ἔτι περὶ τῆς ἀρχῆς ἔχων, διὰ γυναικὸς ὕβριν γαμετῆς, ἣν ὁ πρεσβύτατος αὐτοῦ τῶν παίδων Σέξτος διέφθειρεν, ἐξελαύνεται τῆς τ' ἀρχῆς καὶ τῆς πόλεως, προθεσπίσαντος αὐτῷ τοῦ δαιμονίου τὴν μέλλουσαν γενήσεσθαι περὶ τὸν οἶκον συμφορὰν, πολλοῖς μὲν καὶ ἄλλοις οἰωνοῖς, τελευταίῳ δὲ τῷδε. Αἰετοὶ συνιόντες εἰς τὸν παρακείμενον τοῖς βασιλείοις κῆπον ἔαρος ὥρᾳ, νεοττιὰν ἔπλαττον ἐπὶ κορυφῇ φοίνικος ὑψηλοῦ. Τούτων δὲ τῶν αἰετῶν ἀπτῆνας ἔτι τοὺς νεοττοὺς ἐχόντων, γῦπες ἀθρόοι προσπετασθέντες τήν τε νεοττιὰν διεφόρησαν καὶ τοὺς νεοττοὺς ἀπέκτειναν, καὶ τοὺς αἰετοὺς προσιόντας ἀπὸ τῆς νομῆς ἀμύττοντές τε καὶ παίοντες τοῖς ταρσοῖς ἀπὸ τοῦ φοίνικος ἀπήλασαν. Τούτους τοὺς οἰωνοὺς ἰδὼν ὁ Ταρκύνιος καὶ φυλαττόμενος, εἴ πως δύναιτο διακρούσασθαι τὴν μοῖραν, οὐκ ἴσχυσε νικῆσαι τὸ χρεὼν, ἀλλ' ἐπιθεμένων αὐτῷ τῶν πατρικίων καὶ τοῦ δήμου συμφρονήσαντος ἐξέπεσε τῆς δυναστείας. Οἵ τινες δ' ἦσαν οἱ τῆς ἐπαναστάσεως ἄρξαντες, καὶ δι' οἵων τρόπων ἦλθον ἐπὶ τὰ πράγματα, δι' ὀλίγων πειράσομαι διελθεῖν.

LXIV. Τὴν Ἀρδεατῶν πόλιν ὁ Ταρκύνιος ἐπολέμει, πρόφασιν μὲν ποιούμενος, ὅτι τοὺς ἐκ Ῥώμης φυγάδας ὑπεδέχετο καὶ συνέπραττεν αὐτοῖς περὶ καθόδου· ὡς δὲ τἀληθὲς εἶχεν, ἐπιβουλεύων αὐτῇ διὰ τὸν πλοῦτον εὐδαιμονούσῃ μάλιστα τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πόλεων. Γενναίως δὲ τῶν Ἀρδεατῶν ἀπομαχομένων, καὶ πολυχρονίου τῆς πολιορκίας γινομένης, οἵ τ' ἐπὶ τοῦ στρατοπέδου κάμνοντες ἐπὶ τῇ τριβῇ τοῦ πολέμου καὶ οἱ κατὰ πόλιν ἀπειρηκότες ταῖς εἰσφοραῖς ἕτοιμοι πρὸς ἀπόστασιν ἦσαν, εἴ τις ἀρχὴ γένοιτο. Ἐν τούτῳ δὴ τῷ καιρῷ Σέξτος, ὁ πρεσβύτατος τῶν Ταρκυνίου παίδων, ἀποσταλεὶς ὑπὸ τοῦ πατρὸς εἰς πόλιν, ἣ ἐκαλεῖτο Κολλάτεια, χρείας τινὰς ὑπηρετήσων στρατιωτικὰς, παρ' ἀνδρὶ κατήχθη συγγενεῖ Λευκίῳ Ταρκυνίῳ τῷ Κολλατίνῳ προσαγορευομένῳ. Τοῦτον τὸν ἄνδρα Φάβιος μὲν υἱὸν εἶναί φησιν Ἠγερίου, περὶ οὗ δεδήλωκα πρότερον, ὅτι Ταρκυνίῳ τῷ προτέρῳ βασιλεύσαντι Ῥωμαίων ἀδελφόπαις ἦν, καὶ Κολλατείας ἡγεμὼν ἀποδειχθεὶς ἀπὸ τῆς ἐν ἐκείνῃ τῇ πόλει διατριβῆς αὐτός τε Κολλατῖνος ἐκλήθη, καὶ τοῖς ἐγγόνοις ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν αὐτὴν κατέλιπεν ἐπίκλησιν· ἐγὼ δὲ καὶ τοῦτον υἱωνὸν εἶναι τοῦ Ἠγερίου πείθομαι, εἴ γε τὴν αὐτὴν εἶχε τοῖς Ταρκυνίου παισὶν ἡλικίαν, ὡς Φάβιός τε καὶ οἱ λοιποὶ συγγραφεῖς

urbe differrent) Circeios vero certo consilio, quod is locus valde opportunus esset, ad campos Pomentinos, qui omnium camporum agri Latini sunt maximi mareque contiguum obtinendum; est autem rupes instar peninsulæ modice excelsa in mari Tyrrheno, ubi Circe Solis filia habitasse fertur, et cum has ambas colonias duobus suis filiis conditoribus assignasset, Circeios Arunti, Signiam Tito, de regno iam securus, ob violatam pudicitiam matronæ cuiusdam, quam Sextus filiorum natu maximus stuprarat, regno et urbe simul expulsus est: a deo de futura familiæ calamitate præmonitus, cum multis aliis prodigiis, tum etiam hoc postremo. Aquilæ, coëuntes in hortum regiæ adiacentem, verno tempore nidum construxerant in proceræ palmæ cacumine: quæ cum pullos adhuc implumes haberent, vultures frequentes advolantes nidum disturbarunt, et pullos interfecerunt, et aquilas a pastu redeuntes, rostris pungentes alisque ferientes a palma abegerunt. Tarquinius, hoc auspicio animadverso, licet diligenter sibi caveret, et si qua ratione fatum vitare posset, conaretur, non potuit tamen id superare: sed, in ipsum facta conspiratione patriciorum, et consensu plebis eos adiuvantis, imperio excidit. Quinam autem fuerint conspirationis in illum factæ auctores, et quomodo rem aggressi fuerint, paucis declarare conabor.

LXIV. Ardeam urbem Tarquinius obsidebat, caussam prætexens quod Romanos exsules recepisset, eosque in patriam reducere conaretur: sed re vera illi ob divitias insidiabatur, quia omnium Italicarum urbium fortunatissima erat. Sed cum Ardeates ei strenue resisterent, et obsidio diuturnior esset, milites, tam illi qui erant in castris, belli moras iniquo animo ferentes, quam illi qui in urbe erant, quod pecunias amplius conferre non poterant, ad defectionem si quod eius initium fieret, parati erant. Interea autem Sextus, filiorum Tarquinii natu maximus, a patre missus Collatiam quorundam bellicorum negotiorum caussa, apud cognatum suum L. Tarquinium Collatinum devenit. Hunc Fabius Egerii filium fuisse tradit, de quo ante egi, et quem demonstravi fuisse filium fratris Tarquinii Prisci Romanorum regis, et ab eo Collatiæ præfectum, et a domicilio quod ibi habebat Collatinum vocatum, esse et posteris idem cognomen reliquisse. Ego vero hunc quoque Egerii nepotem crediderim; siquidem eadem ætate erat qua et Tarquinii filii, ut Fabius et multi alii scriptores pro-

παραδεδώκασιν· ὁ γὰρ χρόνος ταύτην μοι τὴν ὑπόληψιν βεβαιοῖ. Ὁ μὲν οὖν Κολλατῖνος ἐπὶ στρατοπέδου τότ' ὢν ἐτύγχανεν· ἡ δὲ συνοικοῦσα αὐτῷ γυνὴ Ῥωμαία, Λουκρητίου θυγάτηρ ἀνδρὸς ἐπιφανοῦς, ἐξένιζεν αὐτὸν ὡς συγγενῆ τοῦ ἀνδρὸς πολλῇ προθυμίᾳ τε καὶ φιλοφροσύνῃ. Ταύτην τὴν γυναῖκα καλλίστην οὖσαν τῶν ἐν Ῥώμῃ γυναικῶν καὶ σωφρονεστάτην, ἐπεχείρησεν ὁ Σέξτος διαφθεῖραι, παλαίτερον μὲν ἔτι ὀρεγόμενος, ὁπότε κατάγοιτο παρὰ τῷ συγγενεῖ, τότε δὲ καιρὸν ἁρμόττοντ' οἰόμενος ἔχειν. Ὡς δὲ μετὰ τὸ δεῖπνον ἀπῆλθε κοιμησόμενος, ἐπισχὼν τῆς νυκτὸς πολὺ μέρος, ἐπειδὴ καθεύδειν ἅπαντας ἐνόμιζεν, ἀναστὰς ἧκεν ἐπὶ τὸ δωμάτιον, ἐν ᾧ τὴν Λουκρητίαν ᾔδει καθεύδουσαν, καὶ λαθὼν τοὺς παρὰ ταῖς θύραις τοῦ δωματίου κοιμωμένους εἰσέρχεται ξίφος ἔχων.

LXV. Ἐπιστὰς δὲ τῇ κλίνῃ, διεγερθείσης ἅμα τῷ συνεῖναι τὸν ψόφον τῆς γυναικὸς καὶ πυνθανομένης ὅστις εἴη, φράσας τοὔνομα, σιωπᾶν ἐκέλευε καὶ μένειν ἐν τῷ δωματίῳ, σφάζειν αὐτὴν ἀπειλήσας, ἐὰν ἐπιχειρήσῃ φεύγειν ἢ βοᾶν. Τούτῳ καταπληξάμενος τῷ τρόπῳ τὴν ἄνθρωπον, αἱρέσεις αὐτῇ δύο προὔτεινεν· ὁποτέραν αὐτὴ προῃρεῖτο λαβεῖν ἠξίου, θάνατον μετ' αἰσχύνης ἢ βίον μετ' εὐδαιμονίας. « Εἰ μὲν γὰρ ὑπομενεῖς, ἔφη, χαρίσασθαί μοι, γυ-« ναῖκά σε ποιήσομαι καὶ βασιλεύσεις σὺν ἐμοί, νῦν « μὲν ἧς ὁ πατήρ μοι ἔδωκε πόλεως, μετὰ δὲ τὴν « ἐκείνου τελευτὴν Ῥωμαίων τε καὶ Λατίνων καὶ « Τυρρηνῶν καὶ τῶν ἄλλων ὅσων ἐκεῖνος ἄρχει. Ἐγὼ « γὰρ οἶδ' ὅτι παραλήψομαι τὴν τοῦ πατρὸς βασιλείαν, « ὥσπερ ἐστὶ δίκαιον, τῶν υἱῶν αὐτοῦ πρεσβύτατος « ὤν. Ὅσα δ' ὑπάρχει τοῖς βασιλεῦσιν ἀγαθά, ὧν « ἁπάντων ἔσῃ σὺν ἐμοὶ κυρία, τί δεῖ σε καλῶς ἐπισ-« ταμένην διδάσκειν; εἰ δ' ἀντιπράττειν ἐπιχειρήσεις, « σώζειν βουλομένη τὸ σῶφρον, ἀποκτενῶ σε καὶ τῶν « θεραπόντων ἐπικατασφάξας ἕνα, θήσω τὰ σώματα « ὑμῶν ἅμα, καὶ φήσω κατειληφὼς ἀσχημονοῦσάν σε « μετὰ τοῦ δούλου τετιμωρῆσθαι τὴν τοῦ συγγενοῦς « ὕβριν μετερχόμενος· ὥστ' αἰσχρὰν καὶ ἐπονείδιστόν « σου γενέσθαι τὴν τελευτήν, καὶ μηδὲ ταφῆς τὸ σῶμά « σου τυχεῖν μηδ' ἄλλου τῶν νομίμων μηδενός· » Ὡς δὲ πολὺς ἦν ἀπειλῶν θ' ἅμα καὶ ἀντιβολῶν καὶ διομνύμενος ἀληθεύειν τῶν λεγομένων ἑκάτερον, εἰς ἀνάγκην ἦλθεν ἡ Λουκρητία φοβηθεῖσα τὴν περὶ τὸν θάνατον ἀσχημοσύνην εἶξαί τε καὶ περιϊδεῖν αὐτὸν ἃ προῃρεῖτο διαπραξάμενον.

LXVI. Ἡμέρας δὲ γενομένης, ὁ μὲν ἐπὶ τὸ στρατόπεδον ἀπῄει, πονηρὰν καὶ ὀλέθριον ἐπιθυμίαν ἐκπεπληρωκώς· ἡ δὲ Λουκρητία δεινῶς φέρουσα τὸ συμβεβηκός, ὡς εἶχε τάχους ἐπιβᾶσα τῆς ἀπήνης εἰς Ῥώμην ᾤχετο, μέλαιναν ἐσθῆτα περιβαλομένη καὶ ξιφίδιόν τι κρύπτουσα ὑπὸ τῇ στολῇ, οὔτε προσαγορεύουσα κατὰ τὰς συναντήσεις οὐδένα τῶν ἀσπαζομένων, οὔτ' ἀποκρινομένη τοῖς μαθεῖν βουλομένοις

diderunt : et meam hanc opinionem ipsa temporum ratio confirmat. Collatinus igitur in castris tunc erat : at uxor eius, matrona Romana, Lucretii viri illustris filia, Sextum, ut mariti sui cognatum, comiter et amice excepit. Hanc mulierem, quæ inter Romanas pulcherrima fuit et pudicitia spectatissima, Sextus stuprare aggressus est, iam multo ante hanc rem conatus, cum apud cognatum deverteretur, sed tunc rei peragendæ occasionem maxime opportunam sibi oblatam esse arbitratus. Cum enim post cœnam dormitum abiisset, magnam noctis partem sese *vigilans* continuit, atque ubi omnes sopitos existimavit, surrexit, et cubiculum petiit, in quo Lucretiam dormire sciebat : et clam ianitoribus qui ad cubiculi ianuam dormiebant, stricto gladio ingressus est.

LXV. Cum autem ad lectum accessisset, et mulier excitata esset simulatque strepitum sensit, et quæreret quisnam esset; ille, suo nomine dicto, iussit eam tacere et in cubiculo manere, cædem ipsi minatus, si vel fugere vel vociferari ausa esset. Hac ratione mulieri perterritæ duas optiones obtulit : quarum alteram, quam mallet, eligere iussit; aut mortem cum dedecore, aut vitam cum omni felicitate coniunctam. « Si enim (in-« quit) mihi cedere volueris, uxorem te ducam, et me-« cum regnabis; nunc quidem in urbe, quam pater mihi « dedit, ac post eius mortem, Romanorum et Latinorum « et Tyrrhenorum et aliarum gentium, quibuscunque ille « imperat, dominatu mecum frueris. Scio enim me « paternum regnum habiturum, quemadmodum ipsa « æquitas postulat, quod omnium eius liberorum natu « maximus sum. Quæ vero bona regibus sint, quorum « omnium tu mecum eris domina, quid opus est te probe « gnaram docere? quod si vero mihi resistere conata fue-« ris, servandæ pudicitiæ studio, te interficiam; præ-« terea, iugulato uno de servis, vestra corpora coniun-« gam, et dicam te in turpi adulterio cum servo depre-« hensam pœnas mihi iniuriam cognati persequenti de-« disse; ita ut turpis et probrosa mors tua futura sit, et « corpus tuum neque sepulturam, neque quidquam eo-« rum, quæ defunctis dari solent, sit consecuturum. » Quare ad minas et preces simul adhibito iureiurando, quo affirmavit se omnia serio ac vere dicere, Lucretia coacta est, mortis ignominiosæ metu, cedere et pati illum peragere quod ipsi libuisset.

LXVI. Quum autem dies illuxisset, ille in castra rediit, nefaria et perniciosa libidine satiata. At Lucretia, casum ægerrime ferens, quanta maxima potuit celeritate conscendit carpentum et Romam petiit, sub veste atra cultrum occultans, neque in ipso itinere cuiquam salutanti salutem reddens, neque respondens scire volentibus quidnam ipsi accidisset; sed cogitabunda, et præ mærore vultum demittens, oculosque lacrimarum

ὅ τι πέπονθεν, ἀλλὰ σύννους καὶ κατηφὴς καὶ μεστοὺς ἔχουσα τοὺς ὀφθαλμοὺς δακρύων. Ὡς δ' εἰς τὴν οἰκίαν εἰσῆλθε τοῦ πατρός· ἔτυχον δὲ συγγενεῖς ὄντες τινὲς παρ' αὐτῷ· τῶν γονάτων αὐτοῦ λαβομένη καὶ περιπεσοῦσα, τέως μὲν ἔκλαιε φωνὴν οὐδεμίαν προϊεμένη, ἔπειτ' ἀνιστάντος αὐτὴν τοῦ πατρὸς καὶ τί πέπονθεν ἀξιοῦντος λέγειν· « Ἱκέτις, ἔφη, « γίνομαί σου, πάτερ, δεινὴν καὶ ἀνήκεστον ὑπομεί- « νασ' ὕβριν, τιμωρῆσαί μοι καὶ μὴ περιϊδεῖν τὴν « σεαυτοῦ θυγατέρα θανάτου χείρονα παθοῦσαν. » Θαυμάσαντος δ' αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων, καὶ τίς ὕβρικεν αὐτὴν καὶ ποδαπὴν ὕβριν ἀξιοῦντος λέγειν, « Ἀκούσῃ τὰς ἐμὰς, ἔφη, συμφορὰς, ὦ πάτερ, οὐκ « εἰς μακράν· χάρισαι δέ μοι ταύτην πρῶτον αἰτου- « μένῃ τὴν χάριν· κάλεσον ὅσους δύνασαι πλείστους « φίλους τε καὶ συγγενεῖς, ἵνα παρ' ἐμοῦ τῆς τὰ δεινὰ « παθούσης ἀκούσωσι καὶ μὴ παρ' ἑτέρων. Ὅταν δὲ « μάθῃς τὰς κατασχούσας αἰσχρὰς καὶ δεινὰς ἀνάγ- « κας, βουλεύσῃ μετ' αὐτῶν ὅντινα τιμωρήσεις ἐμοί « τε καὶ σεαυτῷ τρόπον· καὶ μὴ πολὺν ποίει χρόνον « τὸν διὰ μέσου. »

LXVII. Ταχεῖα δὲ καὶ κατεσπουδασμένῃ παρακλήσει τῶν ἐπιφανεστάτων ἀνδρῶν εἰς τὴν οἰκίαν συνελθόντων, ὥσπερ ἠξίου, λέγει πρὸς αὐτοὺς ἅπαν τὸ πρᾶγμ' ἐξ ἀρχῆς ἀναλαβοῦσα. Καὶ μετὰ τοῦτο ἀσπασαμένη τὸν πατέρα καὶ πολλὰς λιτανείας ἐκείνου τε καὶ τῶν σὺν αὐτῷ παρόντων ποιησαμένη, θεοῖς τε καὶ δαίμοσιν εὐξαμένη ταχεῖαν αὐτῇ δοῦναι τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ βίου σπᾶται τὸ ξιφίδιον, ὃ κατέκρυπτεν ὑπὸ τοῖς πέπλοις, καὶ μίαν ἐνέγκασα διὰ τῶν στέρνων πληγὴν ἕως τῆς καρδίας ὠθεῖ [τὸ ξίφος]. Κραυγῆς δὲ καὶ θρήνου καὶ τυπετοῦ γυναικείου τὴν οἰκίαν ὅλην κατασχόντος, ὁ μὲν πατὴρ περιχυθεὶς τῷ σώματι περιέβαλλε καὶ ἀνεκαλεῖτο καὶ ὡς ἀνοίσουσαν ἐκ τοῦ τραύματος ἐτημελεῖτο, ἡ δ' ἐν ταῖς ἀγκάλαις αὐτοῦ σπαίρουσα καὶ ψυχορραγοῦσα ἀποθνήσκει. Τοῖς δὲ παροῦσι Ῥωμαίων οὕτω δεινὸν ἔδοξεν εἶναι καὶ ἐλεεινὸν τὸ πάθος, ὥστε μίαν ἁπάντων γενέσθαι φωνὴν, ὡς μυριάκις αὐτοῖς κρεῖττον εἴη τεθνάναι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, ἢ τοιαύτας ὕβρεις ὑπὸ τῶν τυράννων γενομένας περιορᾶν. Ἦν δέ τις ἐν αὐτοῖς Πόπλιος Οὐαλέριος, ἑνὸς τῶν ἅμα Τατίῳ παραγενομένων εἰς Ῥώμην Σαβίνων ἀπόγονος, δραστήριος ἀνὴρ καὶ φρόνιμος. Οὗτος ἐπὶ στρατόπεδον ὑπ' αὐτῶν πέμπεται τῷ τ' ἀνδρὶ τῆς Λουκρητίας τὰ συμβεβηκότα φράσων καὶ σὺν ἐκείνῳ πράξων ἀπόστασιν τοῦ στρατιωτικοῦ πλήθους ἀπὸ τῶν τυράννων. Ἄρτι δ' αὐτῷ τὰς πύλας ἐξεληλυθότι συναντᾷ κατὰ δαίμονα παραγινόμενος εἰς τὴν πόλιν ὁ Κολλατῖνος ἀπὸ στρατοπέδου, τῶν κατεσχηκότων τὴν οἰκίαν αὐτοῦ κακῶν οὐδὲν εἰδὼς, καὶ σὺν αὐτῷ Λεύκιος Ἰούνιος, ᾧ Βροῦτος ἐπωνύμιον ἦν· εἴη δ' ἂν ἐξερμηνευόμενος ὁ Βροῦτος εἰς τὴν Ἑλληνικὴν διάλεκτον ἠλίθιος. Ὑπὲρ οὗ μικρὰ προειπεῖν ἀναγκαῖον, ἐπειδὴ τοῦτον ἀποφαί-

plenos habens. Cum autem domum patris ingressa fuisset (quidam autem cognati apud eum tunc forte aderant) se ad ejus pedes prosternens eiusque genua amplexa, aliquamdiu flevit, nulla voce emissa : deinde, quum pater eam erexisset eamque rogasset, ut diceret quid sibi accidisset : « Supplex, inquit, ad te confugio, « pater, gravem et intolerabilem passa iniuriam : quare « eam mea caussa ulciscere, nec despice filiam, quæ in- « iuriam vel ipsa morte graviorem accepit. » Illo autem et ceteris omnibus mirantibus, et quis eius iniuriæ auctor, quodve genus iniuriæ esset dicere iubentibus : « Audies (inquit) pater, brevi meas calami- « tates : sed primum, pater, mihi petenti hoc benefi- « cium largire. Convoca quotquot amicos et cognatos « potes, ut illi ex me ipsa, cui adeo acerba facta est « iniuria, audiant, non ex aliis. Cum autem fœdam et « gravem necessitatem, quæ me implicitam tenet intel- « lexeris, deinde cum illis deliberabis quomodo meam « tuamque iniuriam ulturus sis, nec longas moras in- « terponas. »

LXVII. Cum autem nobilissimi viri celeriter et magna festinatione advocati domum convenissent, quemadmodum illa postularat, rem totam inde ab principio illis narravit. Postea patrem complexa, et multis precibus ipsum et illos, qui cum eo aderant obtestata, deos etiam laresque suppliciter precata, ut se cito vita liberarent, districto cultro, quem sub veste abditum habebat, et pectori unico vulnere illato, illum ad cor usque adegit. Clamore autem et eiulatu ac planctu muliebri per totam domum exorto, pater ipsam complexus fovebat, et nomine eam vocabat, et quasi ex vulnere convalescere et sanari posset, curabat. At illa in eius ulnis palpitans et animam luctantem efflans moritur. Romanis vero, qui aderant, adeo atrox et miserandum hoc facinus est visum, ut omnes uno ore vociferarentur satius esse sibi pro libertate millies mori, quam tales iniurias a tyrannis illatas perpeti. Inter eos erat quidam P. Valerius, a quodam Sabinorum, qui cum Tatio Romam venerant, oriundus, vir strenuus et prudens. Hic ab eis in castra mittitur, ut et marito Lucretiæ casum indicaret, et cum eo milites ad defectionem a tyrannis solicitaret. Ei autem vix portas urbis egresso Collatinus, qui forte fortuna ex castris in urbem redibat, obvius fit, domesticæ calamitatis penitus ignarus; et cum eo L. Iunius, cui Bruti cognomen erat; quod si Græca lingua Bruti vocem interpreteris, sonabit ἠλίθιος. De quo pauci præfari necesse est, quoniam Romani huius opera po-

νουσι Ῥωμαῖοι τῆς καταλύσεως τῶν τυράννων αἰτιώτατον γενέσθαι, τίς τ' ἦν καὶ ἀπὸ τίνων καὶ διὰ τί τῆς ἐπωνυμίας ταύτης ἔτυχεν οὐδὲν αὐτῷ προσηκούσης.

LXVIII. Τῷ ἀνδρὶ τούτῳ πατὴρ μὲν ἦν Μάρκος Ἰούνιος, ἑνὸς τῶν σὺν Αἰνείᾳ τὴν ἀποικίαν στειλάντων ἀπόγονος, ἐν τοῖς ἐπιφανεστάτοις Ῥωμαίων ἀριθμούμενος δι' ἀρετήν· μήτηρ δὲ Ταρκυνία τοῦ προτέρου βασιλέως Ταρκυνίου θυγάτηρ· αὐτὸς δὲ τροφῆς τε καὶ παιδείας τῆς ἐπιχωρίου πάσης μετέλαβε, καὶ φύσιν ἔσχε πρὸς οὐδὲν τῶν καλῶν ἀντιπράττουσαν. Ἐπεὶ δὲ Τύλλιον ἀποκτείνας Ταρκύνιος σὺν ἄλλοις ἀνδράσι πολλοῖς καὶ ἀγαθοῖς καὶ τὸν ἐκείνου πατέρα διεχρήσατο ἀφανεῖ θανάτῳ· δι' οὐδὲν μὲν ἀδίκημα, τοῦ δὲ πλούτου προαχθεὶς εἰς ἐπιθυμίαν, ὃν ἐκ παλαιᾶς τε καὶ προγονικῆς παραλαβὼν εὐτυχίας ἐκέκτητο, καὶ σὺν αὐτῷ τὸν πρεσβύτερον υἱὸν εὐγενές τι φρόνημα διαφαίνοντα καὶ τὸ μὴ τιμωρῆσαι τῷ θανάτῳ τοῦ πατρὸς οὐκ ἂν ὑπομείναντα· νέος ὢν ὁ Βροῦτος ἔτι καὶ κομιδῇ βοηθείας συγγενικῆς ἔρημος ἔργον ἐπεχείρησε ποιῆσαι πάντων φρονιμώτατον, ἐπίθετον ἑαυτοῦ καταψεύσασθαι μωρίαν· καὶ διέμεινεν ἅπαντα τὸν ἐξ ἐκείνου χρόνον, ἕως οὗ τὸν ἐπιτήδειον ἔδοξε καιρὸν ἔχειν, φυλάττων τὸ προσποίημα τῆς ἀνοίας, ἐξ οὗ ταύτης ἔτυχε τῆς ἐπωνυμίας. Τοῦτο δ' αὐτὸν ἐρρύσατο μηδὲν δεινὸν ὑπὸ τοῦ τυράννου παθεῖν, πολλῶν καὶ ἀγαθῶν ἀνδρῶν ἀπολλυμένων.

LXIX. Καταφρονήσας γὰρ ὁ Ταρκύνιος τῆς δοκούσης εἶναι περὶ αὐτὸν ἀλλ' οὐ κατ' ἀλήθειαν ὑπαρχούσης μωρίας, ἀφελόμενος ἅπαντα τὰ πατρῷα, μικρὰ δ' εἰς τὸν καθ' ἡμέραν βίον ἐπιχορηγῶν, ὡς παῖδ' ὀρφανὸν ἐπιτρόπων ἔτι δεόμενον ἐφύλαττεν ὑφ' ἑαυτῷ, διαιτᾶσθαί τε μετὰ τῶν παίδων ἐπέτρεπεν, οὐ διὰ τιμήν, ὡς ἐσκήπτετο πρὸς τοὺς πέλας, οἷα δὴ συγγενῆ, ἀλλ' ἵνα γέλωτα παρέχῃ τοῖς μειρακίοις λέγων τ' ἀνόητα πολλὰ καὶ πράττων ὅμοια τοῖς κατ' ἀλήθειαν ἠλιθίοις. Καὶ δὴ καὶ ὅτε τῷ Δελφικῷ μαντείῳ χρησομένους ἀπέστελλε τοὺς δύο τῶν παίδων Ἄρροντα καὶ Τῖτον, ὑπὲρ τοῦ λοιμοῦ· κατέσκηψε γάρ τις ἐπὶ τῆς ἐκείνου βασιλείας οὐκ εἰωθυῖα νόσος εἰς παρθένους τε καὶ παῖδας, ὑφ' ἧς πολλὰ διεφθάρη σώματα, χαλεπωτάτη δὲ καὶ δυσίατος εἰς τὰς κυούσας γυναῖκας αὐτοῖς βρέφεσιν ἀποκτείνουσα τὰς μητέρας ἐν ταῖς γοναῖς· τήν τ' αἰτίαν τῆς νόσου γνῶναι παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ τὴν λύσιν βουλόμενος, συνέπεμψε κἀκεῖνον ἅμα τοῖς μειρακίοις δεηθεῖσιν, ἵνα κατασκώπτειν τε καὶ περιυβρίζειν ἔχοιεν. Ὡς δὲ παρεγενήθησαν ἐπὶ τὸ μαντεῖον οἱ νεανίσκοι, καὶ τοὺς χρησμοὺς ἔλαβον ὑπὲρ ὧν ἐπέμφθησαν, ἀναθήμασι δωρησάμενοι τὸν θεὸν καὶ τοῦ Βρούτου πολλὰ καταγελάσαντες, ὅτι βακτηρίαν ξυλίνην ἀνέθηκε τῷ Ἀπόλλωνι· ὁ δὲ διατρήσας αὐτὴν ὅλην ὥσπερ αὐλὸν, χρυσῆν ῥάβδον ἐνέθηκεν οὐδενὸς ἐπισταμένου· μετὰ τοῦτο ἠρώτων τὸν θεὸν, τίνι πέπρωται τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν παραλαβεῖν· ὁ δὲ θεὸς αὐτοῖς ἀνεῖλε, τῷ πρώτῳ

tissimum tyrannos urbe pulsos esse asserunt, quis fuerit, et quibus ortus parentibus, et qua de caussa hoc cognomen a moribus suis alienum habuerit.

LXVIII. Pater ei fuit M. Iunius, a quodam Æneæ socio oriundus, qui ob insignem virtutem inter nobilissimos Romanos habebatur : mater vero Tarquinia, Tarquinii Prisci regis filia : ipse vero egregie institutus et omni indigena disciplina eruditus erat, et ingenium ad omnes bonas et honestas res facile habebat. At postquam Tarquinius, cæso Tullio, præter alios multos viros probos, ipsius quoque patrem clandestina morte sustulit, non ob aliquod eius delictum, sed divitiarum cupiditate adductus, quas a maioribus feliciter congestas hereditate acceperat, et cum eo filium maximum natu, in quo generositas animi elucebat, et qui cædem inultam manere non passus fuisset; Brutus adhuc adolescens et omni cognatorum auxilio destitutus, facinus aggressus est longe omnium prudentissimum, fatui speciem fictitiam assumere : deincepsque constanter perseveravit, donec opportuna videretur oblata occasio, in illa amentiæ simulatione, ex qua cognomen adeptus est. Hocque illi unicum præsidium fuit adversus tyranni crudelitatem cum multi alii viri boni perirent.

LXIX. Tarquinius enim eam, quæ illi inesse videbatur, revera tamen non inerat, fatuitatem valde despiciens, omnibus bonis paternis ipsum spoliarat : et exiguum quiddam pro victu quotidiano ei suppeditans, ut pupillum tutoribus indigentem apud se servabat; et cum filiis versari patiebatur, non honoris caussa, ut apud propinquos simulabat, quod esset cognatus, sed ut risum adolescentibus moveret, stulta multa proferens et veris fatuis similia agendo. Quinetiam cum filios duos Aruntem et Titum, oraculum Delphicum de peste consulturos mitteret (nam illo regnante morbus quidam insolitus in virgines et pueros grassabatur, quo multi interibant, gravissimus et sanatu difficilis in mulieribus prægnantibus, siquidem matres cum ipso fœtu passim per medias vias enecabat) quod ex deo cognoscere vellet et morbi causam, et rationem qua eo posset liberari, illum una cum adolescentibus misit precatis, ut haberent cui verbis et factis illuderent. Adolescentes igitur cum ad oraculum venissent, et responsum accepissent ob quod missi fuerant, donariis deo donatis, et valde deriso Bruto, quod baculum ligneum Apollini dicasset, (at illo nullo rem sciente baculum perforarat ut fistulam, et auream virgam indiderat) postea ex deo sciscitati sunt, quemnam fata Romanorum principem futurum destinassent : deus illis respondit, eum qui primus matri osculum tulisset. Illi igitur, cum non percepissent quid sibi vellet oraculum, pacti inter se sunt ut simul

τὴν μητέρα φιλήσαντι. Οἱ μὲν οὖν νεανίσκοι τοῦ χρησμοῦ τὴν διάνοιαν ἀγνοήσαντες συνέθεντο πρὸς ἀλλήλους ἅμα φιλῆσαι τὴν μητέρα, βουλόμενοι κοινῇ τὴν βασιλείαν κατασχεῖν. Ὁ δὲ Βροῦτος συνεὶς ὃ βούλεται δηλοῦν ὁ θεὸς, ἐπειδὴ τάχιστα τῆς Ἰταλίας ἐπέβη, προσκύψας κατεφίλησε τὴν γῆν, ταύτην οἰόμενος ἁπάντων ἀνθρώπων εἶναι μητέρα. Τὰ μὲν οὖν προγεγενημένα τῷ ἀνδρὶ τούτῳ τοιαῦτα ἦν.

LXX. Τότε δ' ὡς ἤκουσε τοῦ Οὐαλερίου τὰ συμβάντα τῇ Λουκρητίᾳ καὶ τὴν ἀναίρεσιν αὐτῆς διηγουμένου, τὰς χεῖρας ἀνατείνας εἰς τὸν οὐρανὸν, εἶπεν· « Ὦ Ζεῦ καὶ θεοὶ πάντες, ὅσοι τὸν ἀνθρώπινον ἐπισκοπεῖτε βίον, ἆρά γ' ὁ καιρὸς ἐκεῖνος ἥκει νῦν, ὃν ἐγὼ περιμένων ταύτην τοῦ βίου τὴν προσποίησιν ἐφύλαττον; ἆρα πέπρωται Ῥωμαίοις ὑπ' ἐμοῦ καὶ δι' ἐμὲ τῆς ἀφορήτου τυραννίδος ἀπαλλαγῆναι; » Ταῦτ' εἰπὼν, ἐχώρει κατὰ σπουδὴν ἐπὶ τὴν οἰκίαν ἅμα τῷ Κολλατίνῳ τε καὶ Οὐαλερίῳ. Ὡς δὲ εἰσῆλθον, ὁ μὲν Κολλατῖνος ἰδὼν τὴν Λουκρητίαν ἐν τῷ μέσῳ κειμένην καὶ τὸν πατέρα περικείμενον αὐτῇ, μέγα ἀνοιμώξας καὶ περιλαβὼν τὴν νεκρὰν κατεφίλει καὶ ἀνεκαλεῖτο, καὶ διελέγετο πρὸς αὐτὴν ὥσπερ ζῶσαν, ἔξω τοῦ φρονεῖν γεγονὼς ὑπὸ τοῦ κακοῦ. Πολλὰ δ' αὐτοῦ κατολοφυρομένου, καὶ τοῦ πατρὸς ἐν μέρει, καὶ τῆς οἰκίας ὅλης κλαυθμῷ καὶ θρήνοις κατεχομένης, βλέψας εἰς αὐτοὺς ὁ Βροῦτος λέγει· « Μυρίους ἕξετε καιροὺς, ὦ Λουκρήτιε καὶ Κολλατῖνε, « καὶ πάντες ὑμεῖς οἱ τῇ γυναικὶ προσήκοντες, ἐν οἷς « αὐτὴν κλαύσεσθε. Νυνὶ δ' ὅπως τιμωρήσομεν αὐτῇ « σκοπῶμεν· τοῦτο γὰρ ὁ παρὼν καιρὸς ἀπαιτεῖ. » Ἐδόκει τὰ εἰκότα λέγειν· καὶ καθεζόμενοι καθ' ἑαυτοὺς τόν τ' οἰκετικὸν καὶ θητικὸν ὄχλον ἐκ ποδῶν μεταστήσαντες ἐβουλεύοντο τί χρὴ πράττειν. Πρῶτος δ' ὁ Βροῦτος ἀρξάμενος ὑπὲρ ἑαυτοῦ λέγειν, ὅτι τὴν δοκοῦσαν τοῖς πολλοῖς μωρίαν οὐκ εἶχεν ἀληθινὴν, ἀλλ' ἐπίθετον, καὶ τὰς αἰτίας εἰπὼν δι' ἃς τὸ προσποίημα τοῦθ' ὑπέμεινεν, καὶ δόξας ἁπάντων ἀνθρώπων εἶναι φρονιμώτατος, μετὰ τοῦτ' ἔπειθεν αὐτοὺς τὴν αὐτὴν γνώμην ἅπαντας λαβόντας ἐξελάσαι Ταρκύνιόν τε καὶ τοὺς παῖδας ἐκ τῆς πόλεως, πολλὰ καὶ ἐπαγωγὰ εἰς τοῦτο διαλεχθείς. Ἐπεὶ δὲ πάντας εἶδεν ἐπὶ τῆς αὐτῆς γνώμης ὄντας, οὐ λόγων ἔφη δεῖν οὐδ' ὑποσχέσεων, ἀλλ' ἔργων, εἴ τι τῶν δεόντων μέλλει γενήσεσθαι· ἄρξειν δὲ τούτων αὐτὸς ἔφη. Ταῦτ' εἰπὼν καὶ λαβὼν τὸ ξιφίδιον, ᾧ διεχρήσατο ἑαυτὴν ἡ γυνὴ, καὶ τῷ πτώματι προσελθὼν αὐτῆς· ἔτι γὰρ ἔκειτο ἐν φανερῷ θέαμα οἴκτιστον· ὤμοσε τόν τ' Ἄρη καὶ τοὺς ἄλλους θεοὺς, πᾶν ὅσον δύναται πράξειν ἐπὶ καταλύσει τῆς Ταρκυνίων δυναστείας· καὶ οὔτ' αὐτὸς διαλλαγήσεσθαι πρὸς τοὺς τυράννους οὔτε τοῖς διαλλαττομένοις ἐπιτρέψειν, ἀλλ' ἐχθρὸν ἡγήσεσθαι τὸν μὴ ταὐτὰ βουλόμενον, καὶ μέχρι θανάτου τῇ τυραννίδι καὶ τοῖς συναγωνιζομένοις αὐτῇ διεχθρεύσειν. Εἰ δὲ παραβαίη τὸν ὅρκον, τοιαύτην

matrem oscularentur, quod communi regno potiri vellent. At Brutus, dei mente intellecta, statim ubi primum Italiam est ingressus, prolapsus terram est osculatus, hanc communem omnium hominum parentem arbitratus. Quæ igitur huic viro ante evenere, huiusmodi fuerant.

LXX. Tunc vero ubi cognovit ex Valerii verbis Lucretiæ casum et cædem, manibus in cœlum sublatis dixit : « O Iupiter et ceteri dii omnes, quibus res mortalium « curæ sunt, numquid tempus illud iam venit, quod ego « exspectans hanc vitæ simulationem retinui ? numquid fa- « tale est Romanis, ut a me mea opera tyrannide nefa- « ria liberentur? » His dictis celeriter domum simul cum Collatino et Valerio petiit. Cum autem ingressi essent et Collatinus Lucretiam in medio iacentem et patrem eam amplectentem vidisset, ingenti gemitu edito, ipsam mortuam amplexus osculabatur, et sæpius nomine vocabat, et cum ea ut cum viva colloquebatur, præ dolore mentis non compos. Cum autem valde eam lugeret, et ipse quoque pater idem faceret, et domus tota fletu ac lamentis plena esset, dicit Brutus ad eos conversus : « Alias, Lucreti et Collatine, vosque omnes « huius mulieris necessarii, satis temporis ad eam de- « flendam habebitis. Sed nunc quomodo eam ulciscamur « cogitandum est : hoc enim præsens tempus postulat. » Visus est recte monere : quare secedentes, semota omnium domesticorum ac famulorum turba, consultabant quid faciendum esset. Tum Brutus cœpit primum de se verba facere, *dixitque* eam stultitiam in se revera minime esse, quam multi existimabant, sed se eam simulasse, caussas proferens cur eius simulationem inducere non dubitasset, et omnium hominum facile prudentissimus iudicatus; postea illis persuasit, ut omnes communi consensu ex urbe Tarquinium et eius liberos expellerent, multa locutus quæ eos ad id commoverent. Cum autem vidisset omnes in eadem esse sententia, non verbis opus esse dixit, non pollicitationibus, sed factis, si quid eorum quæ necessaria essent perficere vellent; seque initium facturum inquit. Quæ cum dixisset, cultrum cepit quo Lucretia se interemerat, cumque ad eam accessisset, (adhuc enim in omnium conspectu iacebat spectaculum maxime miserandum) per Martem et ceteros deos iuravit se quavis ratione pro viribus Tarquinii tyrannidem eversurum, nec unquam cum tyrannis in gratiam rediturum, nec aliis reconciliandæ gratiæ copiam facturum, sed hostis loco habiturum quicunque id nollet facere, seque capitali odio tyrannidem eiusque fautores prosecuturum. Quod si iusiurandum violasset, tale mortis ge-

αὐτῷ τελευτὴν ἠράσατο τοῦ βίου γενέσθαι καὶ τοῖς αὐτοῦ παισὶν, οἵας ἔτυχεν ἡ γυνή.

LXXI. Ταῦτ' εἰπὼν ἐκάλει καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας ἐπὶ τὸν αὐτὸν ὅρκον. Οἱ δ' οὐδὲν ἔτι ἐνδοιάσαντες ἀνίσταντο, καὶ τὸ ξίφος δεχόμενοι παρ' ἀλλήλων ὤμνυον. Γενομένων δὲ τῶν ὁρκωμοσιῶν, μετὰ τοῦτ' εὐθὺς ἐζήτουν τίς [αὐτοῖς] ὁ τῆς ἐπιχειρήσεως ἔσται τρόπος. Καὶ ὁ Βροῦτος αὐτοῖς ὑποτίθεται τοιαῦτα· « Πρῶτον μὲν διὰ φυλακῆς τὰς πύλας ἔχωμεν, ἵνα « μηδὲν τῶν ἐν τῇ πόλει λεγομένων τε καὶ πραττομέ« νων κατὰ τῆς τυραννίδος αἴσθηται Ταρκύνιος, πρὶν « ἢ τὰ παρ' ὑμῶν εὐτρεπῆ γενέσθαι. Ἔπειτα κομί« σαντες τὸ σῶμα τῆς γυναικὸς, ὥς ἐστιν αἵματι « πεφυρμένον, εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ προθέντες ἐν φανε« ρῷ συγκαλῶμεν τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν. Ὅταν « δὲ συνέλθῃ καὶ πλήθουσαν ἴδωμεν τὴν ἀγορὰν, « προελθὼν Λουκρήτιός τε καὶ Κολλατῖνος ἀποδυράσ« θωσαν τὰς ἑαυτῶν τύχας ἅπαντα τὰ γενόμενα φρά« σαντες. Ἔπειτα τῶν ἄλλων ἕκαστος παριὼν κα« τηγορείτω τῆς τυραννίδος καὶ τοὺς πολίτας ἐπὶ τὴν « ἐλευθερίαν παρακαλείτω. Ἔσται δὲ πᾶσι Ῥω« μαίοις κατ' εὐχὴν, ἐὰν ἴδωσιν ἡμᾶς τοὺς πατρικίους « ἄρχοντας τῆς ἐλευθερίας· πολλὰ γὰρ καὶ δεινὰ πε« πόνθασιν ὑπὸ τοῦ τυράννου, καὶ μικρᾶς ἀφορμῆς « δέονται. Ὅταν δὲ λάβωμεν τὸ πλῆθος ὡρμημένον « καταλῦσαι τὴν μοναρχίαν, ψῆφόν τ' αὐτοῖς ἀναδῶ« μεν ὑπὲρ τοῦ μηκέτι Ῥωμαίων Ταρκύνιον ἄρξειν, « καὶ τὸ περὶ τούτων δόγμα πρὸς τοὺς ἐπὶ στρα« τοπέδου διαπεμψώμεθα ἐν τάχει. Καὶ γὰρ οἱ τὰ « ὅπλα ἔχοντες, εἰ μάθοιεν ὅτι τὰ ἐν τῇ πόλει πάντα « τοῖς τυράννοις ἐστὶν ἀλλότρια, πρόθυμοι περὶ τὴν « τῆς πατρίδος ἐλευθερίαν γενήσονται, οὔτε δωρεαῖς « ἔτι κατεχόμενοι ὡς πρότερον, οὔτε τὰς ὕβρεις τῶν « Ταρκυνίου παίδων τε καὶ κολάκων φέρειν δυνά« μενοι. » Ταῦτα λέξαντος αὐτοῦ, παραλαβὼν τὸν λόγον Οὐαλέριος· « Τὰ μὲν ἄλλα, ἔφησεν, ὀρθῶς ἐπι« λογίζεσθαί μοι δοκεῖς, Ἰούνιε· περὶ δὲ τῆς ἐκκλησίας « ἔτι βούλομαι μαθεῖν, τίς ὁ καλέσων ἔσται αὐτὴν « κατὰ νόμους καὶ τὴν ψῆφον ἀναδώσων ταῖς φρά« τραις. Ἄρχοντι γὰρ ἀποδέδοται τοῦτο πράττειν, « ἡμῶν τ' οὐδεὶς οὐδεμίαν ἀρχὴν ἔχει. » Ὁ δ' ὑποτυχών· « Ἐγώ, φησὶν, ὦ Οὐαλέριε. Τῶν γὰρ « Κελερίων ἄρχων εἰμί· καὶ ἀποδέδοταί μοι κατὰ « νόμους ἐκκλησίαν ὁπότε βουλοίμην συγκαλεῖν. « Ἔδωκε δ' ἐμοὶ τὴν ἀρχὴν ταύτην ὁ τύραννος, με« γίστην οὖσαν, ὡς ἠλιθίῳ, καὶ οὔτ' εἰσομένῳ τὴν « δύναμιν αὐτῆς οὔτ', εἰ γνοίην, χρησομένῳ· καὶ τὸν « κατὰ τοῦ τυράννου λόγον πρῶτος ἐγὼ διαθήσομαι. »

LXXII. Ὡς δὲ τοῦτ' ἤκουσαν ἅπαντες ἐπῄνεσάν τε καὶ ὡς ἀπὸ καλῆς ὑποθέσεως ἀρξάμενον καὶ νομίμου, τὰ λοιπὰ λέγειν αὐτὸν ἠξίουν. Κἀκεῖνος εἶπεν· « Ἐπειδὴ ταῦθ' οὕτω πράττειν ὑμῖν δοκεῖ, σκοπώ« μεθα πάλιν τίς ἡ τὴν πόλιν ἐπιτροπεύσουσα ἀρχὴ « γενήσεται μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν βασιλέων, καὶ

nus, quale mulieri illi contigerat, sibi liberisque suis est imprecatus.

LXXI. His dictis, celeros omnes ad idem iusiurandum vocavit. Illi vero non amplius cunctantes surrexerunt, et cultro illo per manus subinde accepto iurarunt. Cum autem iurassent, postea rationem, qua rem ipsam aggrederentur, quærere cœperunt : et Brutus hoc consilium illis dedit : « Primum urbis portas custodiamus « ne quid eorum, quæ in urbe aut dicuntur aut fiunt « contra tyrannidem Tarquinius sentiat, antequam res « vestræ sint paratæ. Deinde allato mulieris cadavere in « forum, ut est cruore fœdatum, Lucretius et Collati« nus in medium progressi, re tota ordine narrata, suas « calamitates deplorent. Deinde aliorum unusquisque « progressus in medium, in tyrannidem invehatur, et « cives ad libertatem recuperandam evocet. Hoc autem « omnibus Romanis optatissimum erit, si a nobis pa« triciis libertatis initium fieri viderint : multas enim « et graves iniurias a tyranno acceperunt, parvoque im« pulsu ac levi occasione opus est. Ubi vero habuerimus « plebem ad tyrannidem evertendam propensam, eius « suffragiis Tarquinio regnum abrogemus, et hoc ple« biscitum celeriter ad eos qui in castris sunt mitta« mus. Nam si milites totam urbem a tyrannis de« fecisse cognoverint, patriæ libertati studebunt; nec « largitionibus amplius detinebuntur. » Hæc cum ille dixisset, Valerius eius verba excipiens : « Reliqua qui« dem, inquit, Iuni, recte mihi videris ratiocinatione tua « colligere : de comitiis vero illud ex te scire velim, quis« nam legitime ea indicere et suffragia curiis distri« buere possit. Magistratus enim hoc est officium : « nemo vero nostrum ullum magistratum gerit. » Ad hæc ille : « Ego, inquit, Valeri. Sum enim Celerum « tribunus, et concionis convocandæ, quotiescunque « velim, potestas mihi per leges data est. Tyrannus « enim maximum hunc magistratum dedit mihi ut « stulto, et tanquam vim eius ac potestatem non cogni« turo, neque si cognoscerem ea usuro : quinetiam ego « primus in tyrannum perorare sum paratus. »

LXXII. Omnes his auditis eum laudarunt, et ut honesti ac legitimi consilii auctorem, reliqua quoque dicere iusserunt. Ille autem respondit : « Quoniam hæc « nobis ita fieri placet, hoc videamus, quisnam magistra« tus post reges exactos urbis imperium habiturus sit et « a quo creatus; imo prius etiam, quænam sit futura

« ὑπὸ τίνος ἀποδειχθεῖσ' ἀνδρὸς, καὶ ἔτι πρότερον « ὅστις ἔσται πολιτείας κόσμος, ὃν ἀπαλλαττόμενοι τυ« ράννου καταστησόμεθα. Βεβουλεῦσθαι γὰρ ἅπαντα « βέλτιον, πρὶν ἐπιχειρεῖν ἔργῳ τηλικῷδε, καὶ μηδὲν « ἀνεξέταστον ἀφεῖσθαι μηδ' ἀπροβούλευτον. Ἀπο« φαινέσθω δὴ περὶ τούτων ἕκαστος ὑμῶν ἃ φρονεῖ. » Μετὰ τοῦτο ἐλέχθησαν πολλοὶ παρὰ πολλῶν λόγοι. Ἐδόκει δὲ τοῖς μὲν βασιλικὴν αὖθις καταστήσασθαι πολιτείαν ἐξαριθμουμένοις ὅσα τὴν πόλιν ἐποίησαν ἀγαθὰ πάντες οἱ πρότεροι βασιλεῖς· τοῖς δὲ μηκέτι ποιεῖν ἐφ' ἑνὶ δυνάστῃ τὰ κοινὰ, τὰς τυραννικὰς διεξιοῦσι παρανομίας, αἷς ἄλλοι τε πολλοὶ κατὰ τῶν ἰδίων πολιτῶν ἐχρήσαντο, καὶ Ταρκύνιος τελευτῶν· ἀλλὰ τὸ συνέδριον τῆς βουλῆς ἁπάντων ἀποδεῖξαι κύριον, ὡς ἐν πολλαῖς τῶν Ἑλληνίδων πόλεων· Οἱ δὲ τούτων μὲν οὐδετέραν προῃροῦντο τῶν πολιτειῶν, δημοκρατίαν δὲ συνεβούλευον ὥσπερ Ἀθήνησι καταστῆσαι, τὰς ὕβρεις καὶ τὰς πλεονεξίας τῶν ὀλίγων προφερόμενοι, καὶ τὰς στάσεις τὰς γινομένας τοῖς ταπεινοῖς πρὸς τοὺς ὑπερέχοντας, ἐλευθέρᾳ πόλει τὴν ἰσονομίαν ἀποφαίνοντες ἀσφαλεστάτην οὖσαν καὶ πρεπωδεστάτην τῶν πολιτειῶν.

« reipublicæ forma, quam tyrannide liberati constituemus. Præstat enim de his omnibus consultasse « antequam tantum facinus aggrediamur, et nihil relinquere, quod non ante diligenter consideraverimus et « accurate perpenderimus. Dicat igitur unusquisque « vestrum quid his de rebus sentiat. » Postea multi multa fecerunt verba. Ac aliis quidem, recensentibus omnium superiorum regum beneficia in rempublicam collata, placebat denuo reges creari : alii vero, enumerantes facinora tyrannica et iniurias, quas cum alii multi suis civibus intulerant tum etiam Tarquinius postremus, unius potestati rempublicam amplius committendam non censebant; sed malebant summam rerum penes senatum esse, ut in plerisque Græciæ civitatibus : alii neutram reipublicæ formam probabant, sed dominatum popularem, quemadmodum Athenis, constituendum suadebant; paucorum flagitia, quæ ob pluris habendi cupiditatem patrantur et seditiones quæ inter humiliores et potentiores solent oriri proferentes, et iuris æquabilitatem civitatis liberæ formam omnium tutissimam atque honestissimam esse demonstrantes.

LXXIII. Χαλεπῆς δὲ καὶ δυσκρίτου τῆς αἱρέσεως ἅπασι φαινομένης, διὰ τὰς παρακολουθούσας ἑκάστῃ τῶν πολιτειῶν κακίας, τελευταῖος παραλαβὼν τὸν λόγον ὁ Βροῦτος εἶπεν· « Ἐγὼ δὲ, ὦ Λουκρήτιε καὶ Κολ« λατῖνε, καὶ πάντες ὑμεῖς, οἱ παρόντες ἄνδρες ἀγαθοὶ « καὶ ἐξ ἀγαθῶν, καινὴν μὲν οὐδεμίαν οἴομαι δεῖν « ἡμᾶς καθίστασθαι πολιτείαν κατὰ τὸ παρόν· ὅ τε « γὰρ καιρὸς εἰς ὃν συνήγμεθα ὑπὸ τῶν πραγμάτων « βραχὺς, ἐν ᾧ μεθαρμόσασθαι πόλεως κόσμον οὐ ῥᾴ« διον, ἥ τε πεῖρα τῆς μεταβολῆς, κἂν τὰ κράτιστα « τύχωμεν περὶ αὐτῆς βουλευσάμενοι, σφαλερὰ καὶ « οὐκ ἀκίνδυνος. Ἐξέσται θ' ἡμῖν ὕστερον, ὅταν ἀπαλ« λαγῶμεν τῆς τυραννίδος μετὰ πλείονος ἐξουσίας καὶ « κατὰ σχολὴν βουλευομένοις τὴν κρείττονα πολιτείαν « ἀντὶ τῆς χείρονος ἑλέσθαι, εἰ δή τις ἄρα ἐστὶ κρείτ« των, ἧς Ῥωμύλος τε καὶ Πομπίλιος καὶ πάντες οἱ « μετ' ἐκείνους βασιλεῖς καταστησάμενοι παρέδοσαν « ἡμῖν, ἐξ ἧς μεγάλη καὶ εὐδαίμων καὶ πολλῶν ἄρ« χουσα ἀνθρώπων ἡ πόλις ἡμῶν διετέλεσεν. Ἃ δὲ « παρακολουθεῖν εἴωθε ταῖς μοναρχίαις χαλεπὰ, ἐξ « ὧν εἰς τυραννικὴν ὠμότητα περιίστανται καὶ δι' ἃ « δυσχεραίνουσιν ἅπαντες αὐτὰς, ταῦθ' ἡμῖν ἐπανορ« θώσασθαί τε καὶ νῦν καὶ ἵνα μηδ' ἐξ ὑστέρου γένηταί « ποτε φυλάξασθαι παραινῶ. Τίνα δ' ἐστὶ ταῦτα; « πρῶτον μὲν, ἐπειδὴ τὰ ὀνόματα τῶν πραγμάτων οἱ « πολλοὶ σκοποῦσι καὶ ἀπὸ τούτων ἢ προσίενταί τινα « τῶν βλαβερῶν ἢ φεύγουσι τῶν ὠφελίμων, ἐν οἷς « καὶ τὴν μοναρχίαν εἶναι συμβέβηκε, μεταθέσθαι « τοὔνομα τῆς πολιτείας ὑμῖν παραινῶ, καὶ τοὺς « μέλλοντας ἕξειν τὴν ἁπάντων ἐξουσίαν μήτε βασι« λεῖς ἔτι μήτε μονάρχους καλεῖν, ἀλλὰ μετριωτέραν « τινὰ καὶ φιλανθρωποτέραν ἐπ' αὐτοῖς θέσθαι προ-

LXXIII. Sed cum omnibus hæc electio non sine negotio et difficultate dijudicari posse videretur, ob vitia quæ unamquamque reipublicæ formam comitantur, postremus Brutus orationem excipiens ita locutus est : « Ego vero, Lucreti et Collatine, et omnes vos qui ades« tis viri boni et ex bonis progeniti, in præsentia nul« lam nobis novam reipublicæ formam instituendam « censeo. Nam et ipsius temporis angustiæ, in quas a « rebus præsentibus compulsi sumus, non patiuntur ut « præsentem reipublicæ statum in alium meliorem fa« cile mutemus : et ipsam mutationem tentare, licet op« time de ea consultaverimus, tamen lubricum est, nec « periculis caret. At postea nobis licebit, cum tyran« nide liberati fuerimus, longe liberius et maiore cum « otio deliberantibus meliorem reipublicæ formam præ « deteriori eligere : si qua tamen est melior ea quam « Romulus et Pompilius et ceteri qui post eos regna« runt nobis constitutam tradiderunt; qua factum est ut « respublica nostra ampla et fortunata facta sit et mul« tis populis ad hoc usque tempus constanter imperarit. « Vitia vero gravia, quæ regnum comitari solent, ob « quæ in crudelitatem tyrannicam degenerat, et quæ « regiam potestatem omnibus invisam reddunt, suadeo « ut corrigamus et caveamus, ne unquam posthac in hæc « ipsa recidamus. At quænam illa sunt? Primum qui« dem, quia plerique rerum nomina spectant, et propter « hæc vel res noxias expetunt vel utiles fugiunt, in qua« rum numero ipsum quoque regnum esse contigit, vo« bis, ut reipublicæ nomen mutetis, suadeo; et eos « quorum curæ summa rerum committetur, non am« plius reges neque monarchas vocetis, sed aliquam « modestiorem et magis popularem appellationem illis

« σηγορίαν. Ἔπειτα μὴ ποιεῖν μίαν γνώμην ἁπάντων « κυρίαν, ἀλλὰ δυσὶν ἐπιτρέπειν ἀνδράσι τὴν βασιλι- « κὴν ἀρχήν, ὡς Λακεδαιμονίους πυνθάνομαι ποιεῖν « ἐπὶ πολλὰς ἤδη γενεάς, καὶ διὰ τοῦτο τὸ σχῆμα « τοῦ πολιτεύματος ἁπάντων μάλιστα τῶν Ἑλλήνων « εὐνομεῖσθαί τε καὶ εὐδαιμονεῖν· ἧττον γὰρ ὑβρισταὶ « καὶ βαρεῖς ἔσονται, διαιρεθείσης τῆς ἐξουσίας διχῆ, « καὶ τὴν αὐτὴν ἔχοντος ἰσχὺν ἑκατέρου, αἰδώς τ' « ἀλλήλων καὶ κώλυσις τοῦ καθ' ἡδονὴν ζῆν φιλοτι- « μία τε πρὸς ἀρετῆς δόκησιν, ἐκ ταύτης γένοιτ' ἂν « ἑκάστῳ τῆς ἰσοτίμου δυναστείας μάλιστα.

LXXIV. « Τῶν τε παρασήμων, ἃ τοῖς βασιλεῦσιν « ἀποδέδοται, πολλῶν ὄντων, εἴ τινα λυπηρὰς ὄψεις « καὶ ἐπιφθόνους τοῖς πολλοῖς παρέχεται, τὰ μὲν μειῶ- « σαι, τὰ δ' ἀφελεῖν ἡμᾶς οἴομαι δεῖν· τὰ σκῆπτρα « ταυτὶ λέγω καὶ τοὺς χρυσοῦς στεφάνους καὶ τὰς ἁλουρ- « γεῖς καὶ χρυσοσήμους ἀμπεχόνας, πλὴν εἰ μὴ « κατὰ καιρούς τινας ἑορταίους καὶ ἐν πομπαῖς θριάμ- « βων, ὅτε αὐτὰ τιμῆς θεῶν ἕνεκα λήψονται. Λυπήσει « γὰρ οὐδένα, ἐὰν γένωνται σπάνια· θρόνον δὲ τοῖς « ἀνδράσιν ἐλεφάντινον ἐν ᾧ καθεζόμενοι δικάσουσι « καὶ λευκὴν ἐσθῆτα περιπόρφυρον καὶ τοὺς προηγου- « μένους ἐν ταῖς ἐξόδοις δώδεκα πελέκεις καταλιπεῖν. « Ἔτι πρὸς τούτοις, ὃ πάντων οἴομαι τῶν εἰρημένων « χρησιμώτατον ἔσεσθαι καὶ τοῦ μὴ πολλὰ ἐξαμαρ- « τάνειν τοὺς παραληψομένους τὴν ἀρχὴν αἰτιώτατον, « μὴ διὰ βίου τοὺς αὐτοὺς ἐᾶν ἄρχειν· χαλεπὴ γὰρ « ἅπασιν ἀόριστος ἀρχὴ καὶ μηδεμίαν ἐξέτασιν δι- « δοῦσα τῶν πραττομένων, ἐξ ἧς φύεται τυραννίς· « ἀλλ' εἰς ἐνιαύσιον χρόνον, ὡς παρ' Ἀθηναίοις γίνε- « ται, τὸ κράτος τῆς ἀρχῆς συνάγειν. Τὸ γὰρ ἐν « μέρει τὸν αὐτὸν ἄρχειν τε καὶ ἄρχεσθαι καὶ πρὸ τοῦ « διαφθαρῆναι τὴν διάνοιαν ἀφίστασθαι τῆς ἐξουσίας « συστέλλει τὰς αὐθάδεις φύσεις καὶ οὐκ ἐᾷ μεθύσκεσ- « θαι ταῖς ἐξουσίαις τὰ ἤθη. Ταῦθ' ἡμῖν καταστη- « σαμένοις ὑπάρξει τὰ μὲν ἀγαθὰ καρποῦσθαι τῆς « βασιλικῆς πολιτείας, τῶν δὲ παρακολουθούντων αὐτῇ « κακῶν ἀπηλλάχθαι. Ἵνα δὲ καὶ τοὔνομα τῆς βα- « σιλικῆς ἐξουσίας πάτριον ὑπάρχον ἡμῖν καὶ σὺν οἰω- « νοῖς αἰσίοις θεῶν ἐπικυρωσάντων παρεληλυθὸς εἰς « τὴν πόλιν αὐτῆς ἕνεκα τῆς ὁσίας φυλάττηται, ἱερῶν « ἀποδεικνύσθω τις [ἀεὶ] βασιλεύς, ὁ τὴν τιμὴν ταύ- « την ἕξων διὰ βίου, πάσης ἀπολελυμένος πολεμι- « κῆς καὶ πολιτικῆς ἀσχολίας, ἓν τοῦτο μόνον ἔχων « ἔργον, ὥσπερ ὁ βασιλεύς, τὴν ἡγεμονίαν τῶν θυη- « πολιῶν, ἄλλο δ' οὐδέν.

LXXV. « Ὃν δὲ τρόπον ἔσται τούτων ἕκαστον, ἀκού- « σατέ μου· συνάξω μὲν ἐγὼ τὴν ἐκκλησίαν, ὥσπερ « ἔφην, ἐπειδὴ συγκεχώρηταί μοι κατὰ νόμους καὶ « γνώμην εἰσηγήσομαι· φεύγειν Ταρκύνιον ἅμα τοῖς « παισὶ καὶ τῇ γυναικὶ πόλεώς τε καὶ χώρας τῆς Ῥω- « μαίων εἰργομένους τὸν ἀεὶ χρόνον καὶ γένος τὸ ἐξ « αὐτῶν· ὅταν δὲ ἐπιψηφίσωσι τὴν γνώμην οἱ πολῖ- « ται, δηλώσας αὐτοῖς ἣν διανοούμεθα καταστήσασθαι

« imponatis. Deinde res omnes unius arbitrio et po- « testati committatis; sed duobus viris regium impe- « rium permittatis, quemadmodum audio Lacedæmo- « nios facere iam per multas ætates, et ob hanc reipu- « blicæ formam maxime inter omnes Græcos bonis « legibus et opibus florere. Minus enim iniuriosi et gra- « ves erunt, si ea potestas bifariam sit divisa, et si « uterque parem habeat potestatem : ex hac enim « honoris ac potestatis æqualitate maxime fiet, ut « vicissim alter alterum revereatur, et a voluptuoso vitæ « genere retrahat, et æmulatione accendat ad virtutis « existimationem *comparandam*.

LXXIV. « Quoniam autem multa sunt insignia, quæ « regibus tradita fuerunt, si qua populo molesta ac in- « visa sunt, eorum quidem partem minuendam, partem « penitus tollendam censeo : sceptra ista intelligo et au- « reas coronas, et purpureas auroque intertextas tra- « beas, nisi quibusdam diebus festis, et in triumphi « pompis, in quibus hæc honoris deorum caussa su- « mant (rarus enim usus molestus non erit); eburneam « vero sellam, in qua sedentes iudicant, et togam can- « didam prætextam, et duodecim fasces, qui ipsis per « vias præferentur, *censeo* relinquendos præterea, quod « omnium a me dictorum longe utilissimum fore arbitror « et quod præcipue efficiet, ne qui hunc magistratum « accipient, multa delinquant : hoc est, ne iidem im- « perium per vitæ spatium perpetuum habeant (omni- « bus enim pergravis est magistratus, cui nullum cer- « tum tempus est præfinitum, et qui nullis actorum « suorum reddendis rationibus obnoxius est; unde « tyrannis nascitur); sed *auctor sum* ut magistratus « potestas in annuum tempus contrahatur, quemadmo- « dum sit apud Athenienses. Nam quod idem invicem « imperet et pareat, et antequam animus corrumpatur « ab potestate removeatur, *hoc* fastuosa ingenia re- « primit nec mores hominum potestate inebriari sinit. « Hæc si ita constituerimus, licebit nobis regiæ potes- « tatis bonis frui, et malorum quæ illam comitantur « immunes esse. Sed ut ipsum quoque nomen regiæ « potestatis, nostris moribus patriis receptum, et aus- « piciis faustis diisque comprobantibus in nostram « civitatem introductum, ipsius religionis caussa sacro- « sanctum servetur, semper rex aliquis creetur, cui hic « honor sit perpetuus quamdiu vivet : qui omnis bellicæ « et civilis molestiæ sit immunis, et ut rex solam sa- « crorum curam sustineat, præterea autem nihil *agat*.

LXXV. « Quo autem modo hæc singula fient, ex me « audite. Ego indicam comitia, quemadmodum dixi, « quandoquidem hoc mihi legibus concessum est, et « meam sententiam declarabo, qua iubebo Tarquinium « cum liberis et coniuge in exsilium abire, et ipsum « eiusque posteros ab urbe et ditione Romanorum in « perpetuum arceri. Ubi autem meam sententiam suf- « fragiis cives confirmarint ratamque fecerint, declarata

« πολιτείαν, μεσοβασιλέα ἑλοῦμαι τὸν ἀποδείξοντα « τοὺς παραληψομένους τὰ κοινά, καὶ αὐτὸς ἀποθήσο- « μαι τὴν τῶν Κελερίων ἀρχήν. Ὁ δὲ κατασταθεὶς ὑπ' « ἐμοῦ μεσοβασιλεὺς συναγαγὼν τὴν λοχῖτιν ἐκκλη- « σίαν, ὀνομασάτω τε τοὺς μέλλοντας ἕξειν τὴν « ἐνιαύσιον ἡγεμονίαν, καὶ ψῆφον ὑπὲρ αὐτῶν τοῖς « πολίταις δότω· ἐὰν δὲ τοῖς πλείοσι δόξῃ λόχοις « κυρίαν εἶναι τὴν τῶν ἀνδρῶν αἵρεσιν, καὶ τὰ « μαντεύματα γένηται περὶ αὐτῶν καλά, τοὺς πελέ- « κεις οὗτοι παραλαβόντες καὶ τὰ λοιπὰ τῆς βασι- « λικῆς ἐξουσίας σύμβολα πραττέτωσαν ὅπως ἐλευθέ- « ραν οἰκήσομεν τὴν πατρίδα, καὶ μηκέτι κάθοδον « ἕξουσιν εἰς αὐτὴν Ταρκύνιοι· πειράσονται γάρ, εὖ « ἴστε, καὶ πειθοῖ καὶ βίᾳ καὶ δόλῳ καὶ παντὶ ἄλλῳ « τρόπῳ παρελθεῖν πάλιν ἐπὶ τὴν δυναστείαν, ἐὰν « μὴ φυλαττώμεθα αὐτούς. Ταυτὶ μὲν οὖν ἐστι τὰ « μέγιστα καὶ κυριώτατα, ὧν ὑμῖν ἐν τῷ παρόντι « λέγειν ἔχω καὶ παραινεῖν· τὰ δὲ κατὰ μέρος πόλλ' « ὄντα καὶ οὐ ῥᾴδια νῦν δι' ἀκριβείας ἐξετασθῆναι· « συνήγμεθα γὰρ εἰς καιρὸν ὀξύν· ἐπ' αὐτοῖς οἴομαι « δεῖν ποιῆσαι τοῖς παραληψομένοις τὴν ἀρχήν. « Σκοπεῖσθαι μέντοι φημὶ χρῆναι τοὺς ἄνδρας ἅπαντα « μετὰ τοῦ συνεδρίου τῆς βουλῆς, ὥσπερ οἱ βασιλεῖς « ἐποίουν, καὶ μηδὲν πράττειν δίχα ἡμῶν, καὶ τὰ « δόξαντα τῇ βουλῇ φέρειν εἰς τὸν δῆμον, ὡς τοῖς « προγόνοις ἡμῶν ποιεῖν ἔθος ἦν, μηδενὸς ἀφαιρου- « μένους αὐτὸν, ὧν ἐν τοῖς πρότερον καιροῖς κύριος « ἦν. Οὕτω γὰρ αὐτοῖς ἀσφαλέστατα καὶ κάλλιστα « ἕξει τὰ τῆς ἀρχῆς. »

LXXVI. Ταύτην ἀποδειξαμένου τὴν γνώμην Ἰουνίου Βρούτου, πάντες ἐπῄνεσαν, καὶ αὐτίκα περὶ τῶν παραληψομένων τὰς ἡγεμονίας ἀνδρῶν βουλευόμενοι, μεσοβασιλέα μὲν ἔκριναν ἀποδειχθῆναι Σπόριον Λουκρήτιον τὸν πατέρα τῆς διαχρησαμένης ἑαυτήν· ὑπ' ἐκείνου δὲ τοὺς ἕξοντας τὴν τῶν βασιλέων ἐξουσίαν ὀνομασθῆναι Λεύκιον Ἰούνιον Βροῦτον καὶ Λεύκιον Ταρκύνιον Κολλατῖνον. Τοὺς δ' ἄρχοντας τούτους ἔταξαν καλεῖσθαι κατὰ τὴν ἑαυτῶν διάλεκτον Κωνσούλας. Τοῦτο μεθερμηνευόμενον εἰς τὴν Ἑλλάδος γλῶτταν τοὔνομα συμβούλους ἢ προβούλους δύναται δηλοῦν· Κωνσίλια γὰρ οἱ Ῥωμαῖοι τὰς συμβουλὰς καλοῦσιν· Ὕπατοι δ' ὑφ' Ἑλλήνων ἀνὰ χρόνον ὠνομάσθησαν ἐπὶ τοῦ μεγέθους τῆς ἐξουσίας, ὅτι πάντων τ' ἄρχουσι καὶ τὴν ἀνωτάτω χώραν ἔχουσι· τὸ γὰρ ὑπερέχον καὶ ἄκρον ὕπατον ἐκάλουν οἱ παλαιοί. Ταῦτα βουλευσάμενοί τε καὶ καταστησάμενοι καὶ τοὺς θεοὺς εὐχαῖς λιτανεύσαντες συλλαβέσθαι σφίσιν ὁσίων καὶ δικαίων ἔργων ἐφιεμένοις, ἐξῄεσαν εἰς τὴν ἀγοράν. Ἠκολούθουν δ' αὐτοῖς οἱ θεράποντες ἐπὶ κλίνης μέλασιν ἀμφίοις ἐστρωμένης κομίζοντες ἀθεράπευτόν τε καὶ πεφυρμένην αἵματι τὴν νεκράν· ἣν πρὸ τοῦ βουλευτηρίου τεθῆναι κελεύσαντες, ὑψηλὴν καὶ περιφανῆ συνεκάλουν τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν. Ὄχλου δὲ συναχθέντος οὐ μόνον τοῦ κατ' ἀγορὰν

« eis reipublicæ forma, quam constituere in animo habemus, interregem creabo, qui magistratus rempublicam gesturos designabit, et ipse Celerum magistratum deponam. Interrex vero, qui a me creatus fuerit, centuriatis comitiis nominet magistratus, qui annuum imperium habituri sunt, et populum ad suffragia de illis ferenda vocet : quod si plures centuriæ illorum electionem sanxerint, et simul fausta auspicia ipsis eam confirmarint, tum demum fascibus et reliquis regiæ potestatis insignibus acceptis, dent operam ut liberam patriam incolamus, neve Tarquiniis unquam in eam reditus pateat. Conabuntur enim (hoc pro comperto habeatis) et suasione et vi et dolo et quavis alia ratione imperium recuperare, nisi nobis ab ipsis cavemus. Hæc igitur sunt maxima et præcipua, quæ in præsentia vobis dicere et suadere possum : singula, vero quæ multa sunt, neque facile iam nunc accurate discuti possunt, ad summas enim temporis angustias redacti sumus, futuris magistratibus relinquendas ac permittendas censeo. Illos vero de rebus omnibus consultare cum senatu oportere dico, ut reges antea factitarunt, nec quidquam sine nobis agere, et senatus placita ad populum referre, sicut maiores nostri solebant, nulla in re eius pristinam auctoritatem ac potestatem imminuentes. Hoc enim pacto magistratns eorum et tutissimus et honestissimus erit. »

LXXVI. Cum igitur Iunius Brutus hanc sententiam dixisset, omnes eam laudarunt; et statim, de futuris magistratibus consultantes, censuerunt interregem creandum Sp. Lucretium patrem mulieris, quæ sibi manus attulerat : et ab illo magistratus regia potestate præditos, renuntiandos, L. Iunium Brutum et L. Tarquinium Collatinum. Hos magistratus patrio sermone Consules vocari placuit, quod nomen, si Græce interpreteris, συμβούλους vel προβούλους significare potest : Romani enim συμβουλὰς consilia vocant : at a Græcis temporis progressu ὕπατοι vocati sunt a potestatis amplitudine, quod omnibus imperent et summum dignitatis gradum obtineant. Prisci enim Græci, quod excellens et summum erat id ὕπατον vocabant. Hoc inito consilio atque his ita statutis, votisque nuncupatis deos precati, ut se res sanctas ac iustas suscepturos adiuvarent, in forum prodierunt. Sequebantur autem famuli, in lecto nigris vestibus constrato portantes Lucretiæ cadaver incultum et sanguine fœdatum : quod cum ante curiam poni in loco edito et conspicuo iussissent, populum ad concionem convocarunt. Cum autem non solum omnis turba, quæ tunc erat in foro, sed etiam reliqua quæ erat sparsa per totam urbem coacta esset, præco-

τότ' ὄντος, ἀλλὰ καὶ τοῦ κατὰ τὴν πόλιν ὅλην· διεξῄεσαν γὰρ οἱ κήρυκες διὰ τῶν στενωπῶν τὸν δῆμον εἰς τὴν ἀγορὰν καλοῦντες· ἀναβὰς ὁ Βροῦτος ἔνθα τοῖς συνάγουσι τὰς ἐκκλησίας δημηγορεῖν ἔθος ἦν, καὶ τοὺς πατρικίους παραστησάμενος ἔλεξε τοιάδε.

LXXVII. « Ὑπὲρ ἀναγκαίων καὶ καλῶν πραγ« μάτων τοὺς λόγους μέλλων πρὸς ὑμᾶς ποιεῖσθαι, « ἄνδρες πολῖται, περὶ ἐμαυτοῦ πρῶτον ὀλίγα βού« λομαι προειπεῖν· ἴσως γάρ τισιν ὑμῶν, μᾶλλον δ' « ἀκριβῶς οἶδ' ὅτι πολλοῖς τεταράχθαι δόξω τὴν διά« νοιαν, ἀνὴρ οὐ φρενήρης περὶ τῶν μεγίστων ἐπιχει« ρῶν λέγειν, ᾧ κηδεμόνων οὐχ ὑγιαίνοντι δεῖ. Ἴστε « δὴ τὴν κοινὴν ὑπόληψιν, ἣν περὶ ἐμοῦ πάντες εἴ« χετε ὡς ἠλιθίου, ψευδῆ γενομένην καὶ οὐχ ὑπ' ἄλλου « τινὸς κατασκευασθεῖσαν, ἀλλ' ὑπ' ἐμοῦ. Ὁ δ' « ἀναγκάσας με μήθ' ὡς ἡ φύσις ἠξίου μήθ' ὡς ἥρ« μοττέ μοι ζῆν, ἀλλ' ὡς Ταρκυνίῳ τ' ἦν βουλομένῳ « κἀμοὶ συνοίσειν ἔδοξεν, ὁ περὶ τῆς ψυχῆς φόβος ἦν. « Πατέρα γάρ μου Ταρκύνιος ἀποκτείνας ἅμα τῷ « παραλαβεῖν τὴν ἀρχὴν, ἵνα τὴν οὐσίαν αὐτοῦ κατά« σχοι πολλὴν σφόδρα οὖσαν, καὶ ἀδελφὸν πρεσβύτε« ρον, ὃς ἔμελλε τιμωρήσειν τῷ θανάτῳ τοῦ πα« τρὸς, εἰ μὴ γένοιτο ἐκ ποδῶν, ἀφανεῖ θανάτῳ δια« χρησάμενος, οὐδ' ἐμοῦ δῆλος ἦν φεισόμενος ἐρήμου « τῶν ἀναγκαιοτάτων γεγονότος, εἰ μὴ τὴν ἐπίθετον « ἐσκηψάμην μωρίαν. Τοῦτό με τὸ πλάσμα πι« στευθὲν ὑπὸ τοῦ τυράννου μὴ ταὐτὰ παθεῖν ἐκείνοις « ἐρρύσατο καὶ μέχρι τοῦ παρόντος διασέσωκε χρό« νου, νῦν δ' αὐτὸ πρῶτον· ἥκει γὰρ ὁ καιρὸς, ὃν « εὐχόμην τε καὶ προσεδεχόμην· πέμπτον ἤδη τοῦτο « καὶ εἰκοστὸν ἔτος φυλάξας ἀποτίθεμαι. Καὶ τὰ « μὲν περὶ ἐμοῦ τοσαῦτα.

LXXVIII. « Τὰ δὲ κοινὰ, ὑπὲρ ὧν ὑμᾶς εἰς ἐκ« κλησίαν συνεκάλεσα, ταῦτ' ἐστί. Ταρκύνιον οὔτε « κατὰ τοὺς πατρίους ἡμῶν ἐθισμοὺς καὶ νόμους τὴν « δυναστείαν κατασχόντα, οὔτ' ἐπειδὴ κατέσχεν « ὅπως δή ποτε λαβὼν καλῶς αὐτῇ καὶ βασιλικῶς « χρώμενον, ἀλλ' ὑπερβεβληκότα πάντας ὕβρει τε καὶ « παρανομίᾳ τοὺς ὅπου δή ποτε γενομένους τυράν« νους, ἀφελέσθαι τὴν ἐξουσίαν βεβουλεύμεθα [νῦν] « συνελθόντες οἱ πατρίκιοι· πάλαι μὲν δέον, ἐν καιρῷ « δὲ νῦν αὐτὸ ποιοῦντες ἐπιτηδείῳ ὑμᾶς τε, ὦ δημό« ται, συνεκαλέσαμεν, ἵνα τὴν προαίρεσιν ἀποδειξά« μενοι τὴν ἑαυτῶν συναγωνιστὰς ἀξιώσωμεν ἡμῖν « γενέσθαι, πράττοντας ἐλευθερίαν τῇ πατρίδι, ἧς « οὔτε πρότερον ἡμῖν ἐξεγένετο μεταλαβεῖν, ἐξ οὗ « Ταρκύνιος τὴν ἀρχὴν κατέσχεν, οὐδ' ὕστερον ἐὰν « νῦν μαλακισθῶμεν ἐξέσται. Εἰ μὲν οὖν χρόνον εἶ« χον ὅσον ἐβουλόμην, ἢ πρὸς ἀγνοοῦντας ἔμελλον « λέγειν, ἁπάσας διεξῆλθον ἂν τὰς τοῦ τυράννου πα« ρανομίας, ἐφ' αἷς οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ πολλάκις « ἅπασι δίκαιος ἀπολωλέναι. Ἐπειδὴ δ' ὅ τε και« ρὸς ὃν τὰ πράγματά μοι δίδωσι βραχὺς, ἐν ᾧ λέ« γειν μὲν ὀλίγα δεῖ, πράττειν δὲ πολλὰ, καὶ πρὸς

nes enim per omnia compita populum ad concionem in forum convocarant; tunc Brutus locum conscendit, unde illi qui comitia indicunt concionem ad populum habere solent, et patriciis adstantibus ita est locutus :

LXXVII. « De necessariis ac honestis rebus verba apud « vos facturus, Quirites, de me ipso pauca primum dicere « volo. Fortasse enim nonnullis vestrum, imo potius « (quod probe scio) plerisque insanire videbor, qui « vir mentis non compos de rebus gravissimis dicere « aggrediar, cui utpote malesano curatoribus opus sit. « Sciatis igitur vulgarem illam opinionem, quam omnes « de me tanquam de stulto habebatis, falsam fuisse; « et nullum alium præter me ipsum eius fuisse auctorem. « Quod autem coegit me vivere, non prout ingenium « postulabat, neque ut me decebat, sed prout Tarqui« nio libebat et mihi utile fore videbatur, fuit vitæ peri« culum ac metus. Tarquinius enim cæso patre meo « simulatque regnum est adeptus, ut eius fortunas « amplissimas possideret, et fratre maiore, qui patris « cædem erat ulturus, nisi sublatus de medio fuisset, « occulta morte confecto, certo ne mihi quidem peper« cisset, qui omni necessariorum auxilio destitutus « eram, nisi simulatam stultitiam induissem. Hæc si« mulatio a tyranno credita effecit ne eadem mala, quæ « illi perpessi sunt, experirer, et ad hoc usque tem« pus me servavit. Iam vero tandem eam (adest enim « tempus quod optabam et exspectabam) per annos vi« ginti quinque servatam depono. Atque hæc quidem « de me sufficiant.

LXXVIII. « Res vero publicæ, quarum caussa ego vos « ad concionem convocavi, hæ sunt. Tarquinium, qui « neque iuxta ritus patrios et leges principatum obti« nuit, neque, postquam eum quomodocunque adeptus « est, honeste ac regie se in eo gesserit, sed iniuriis et « iniustitia omnes tyrannos, qui unquam fuerint supera« rit, de communi sententia nos patricii imperio privare « decrevimus : quod pridem factum oportebat, sed nunc « demum tempus opportunum nacti hoc ipsum facimus; « vosque, Quirites, convocavimus, ut indicata voluntate « nostra vos rogaremus, ut nos in asserenda patriæ « libertate iuvetis, qua neque nobis ante frui licuit, ex « quo Tarquinius regnum occupavit, neque postea li« cebit, si nunc *ignaviter* nos gesserimus. Ac si tan« tum temporis haberem quantum vellem, et apud re« rum ignaros verba facerem, omnia tyranni scelera « prosequerer, quibus non unum sed multa supplicia « omnium iudicio commeruit. Verum quia temporis, « quod res mihi concedunt, angustiæ pauca quidem « verba et facta multa postulant, ac etiam apud vos re« rum gnaros verba facio, facinora eius gravissima, et

« εἰδότας οἱ λόγοι τὰ μέγιστα καὶ φανερώτατα τῶν « ἔργων αὐτοῦ καὶ οὐδ' ἀπολογίας οὐδεμιᾶς δυνάμενα « τυχεῖν, ταῦθ' ὑμᾶς ὑπομνήσω.

LXXIX. « Οὗτός ἐστιν, ἄνδρες πολῖται, ὁ Ταρ« κύνιος ὁ πρὸ τοῦ παραλαβεῖν τὴν ἀρχὴν, Ἄρροντα, « τὸν γνήσιον ἀδελφὸν, ὅτι πονηρὸς οὐκ ἐβούλετο γε« νέσθαι, φαρμάκοις διαχρησάμενος, συνεργὸν εἰς « τοῦτο τὸ μύσος λαβὼν τὴν ἐκείνου γυναῖκα, τῆς « δ' αὐτῷ συνοικούσης ἀδελφὴν, ἣν ἐμοίχευεν ὁ « θεοῖς ἐχθρὸς ἔτι καὶ πάλαι. Οὗτος, ὁ τὴν γαμετὴν « γυναῖκα σώφρονα καὶ τέκνων κοινωνὸν γεγονυῖαν « ἐν ταῖς αὐταῖς ἡμέραις καὶ διὰ τῶν αὐτῶν φαρ« μάκων ἀποκτείνας· [ὃς] οὐδ' ἀφοσιώσασθαι τῶν « φαρμακειῶν ἀμφοτέρων τὰς διαβολὰς, ὡς οὐχ ὑφ' « ἑαυτοῦ γενομένων, ἠξίωσεν ἐλεεινῷ χρησάμενος « σχήματι καὶ μικρᾷ προσποιήσει πένθους· ἀλλ' εὐ« θὺς ἅμα τῷ αὐτὰ διαπράξασθαι τὰ θαυμαστὰ ἔργα, « πρὶν ἢ μαρανθῆναι τὰς ὑποδεξαμένας τὰ δύστηνα « σώματα πυρὰς, φίλους εἱστία καὶ γάμους ἐπετέλει « καὶ τὴν ἀνδροφόνον νύμφην ἐπὶ τὸν τῆς ἀδελφῆς « θάλαμον ἤγετο, τὰς ἀπορρήτους ἐμπεδῶν πρὸς « αὐτὴν ὁμολογίας· ἀνόσια καὶ ἐξάγιστα καὶ οὔθ' « Ἑλλάδος οὔτε βαρβάρου γῆς οὐδαμόθι γινόμενα « πρῶτος εἰς τὴν Ῥωμαίων πόλιν εἰσάγων, καὶ μό« νος. Οἷα δ' ἐξειργάσατο, ὦ δημόται, τὰ περιβόητα « καὶ δεινὰ περὶ τοὺς κηδεστὰς ἀμφοτέρους ἐπιχει« ρήματα, ἐπὶ ταῖς δυσμαῖς ὄντας ἤδη τοῦ βίου; « Σερούιον μὲν Τύλλιον τὸν ἐπιεικέστατον τῶν βα« σιλέων, καὶ πλεῖστα ὑμᾶς εὖ ποιήσαντα φανερῶς « ἀποσφάξας, καὶ οὔτ' ἐκκομιδῆς οὔτε ταφῆς ἐάσας « νομίμου τὸ σῶμα τυχεῖν· Ταρκυνίαν δὲ τὴν ἐκεί« νου γυναῖκα, ἣν προσῆκεν αὐτῷ τιμᾶν ὥσπερ « μητέρα, πατρὸς ἀδελφὴν οὖσαν καὶ σπουδαίαν περὶ « αὐτὸν γενομένην, πρὶν ἢ πενθῆσαι καὶ τὰ νομιζό« μενα τῷ κατὰ γῆς ἀνδρὶ ποιῆσαι, τὴν ἀθλίαν ἀγ« χόνῃ διαχρησάμενος, ὑφ' ὧν ἐσώθη καὶ παρ' οἷς « ἐτράφη καὶ οὓς διαδέξασθαι μετὰ τὴν τελευτὴν « ἔμελλεν ὀλίγον ἀναμείνας, ἕως ὁ κατὰ φύσιν αὐτοῖς « παραγένηται θάνατος.

LXXX. « Ἀλλὰ τί τούτοις ἐπιτιμῶ τοσαύτας « ἔχων αὐτοῦ παρανομίας κατηγορεῖν, ἔξω τῶν εἰς τοὺς « συγγενεῖς καὶ κηδεστὰς γενομένων, τὰς εἰς τὴν « πατρίδα καὶ πάντας ἡμᾶς ἐπιτελεσθείσας, εἰ δὴ καὶ « παρανομίας δεῖ καλεῖν αὐτὰς, ἀλλ' οὐκ ἀνατροπὰς « καὶ ἀφανισμοὺς ἁπάντων τῶν τε νομίμων καὶ τῶν « ἐθῶν; αὐτίκα τὴν ἡγεμονίαν, ἵν' ἀπὸ ταύτης ἄρξω« μαι, πῶς παρέλαβεν; ἆρά γ' ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ γενό« μενοι βασιλεῖς; πόθεν; πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Ἐκεῖ« νοι μέν γε ἅπαντες ὑφ' ὑμῶν ἐπὶ τὰς δυναστείας « παρήγοντο κατὰ τοὺς πατρίους ἐθισμοὺς καὶ νόμους· « πρῶτον μὲν ψηφίσματος ὑπὸ τῆς βουλῆς γραφέντος, « ᾗ περὶ πάντων ἀποδέδοται τῶν κοινῶν προβουλεύειν· « ἔπειτα μεσοβασιλέων αἱρεθέντων, οἷς ἐπιτρέπει τὸ « συνέδριον ἐκ τῶν ἀξίων τῆς ἀρχῆς διαγνῶναι τὸν

« præcipue manifesta, et quæ nulla ratione possunt « excusari, vobis commemorabo et in memoriam revo« cabo.

LXXIX. « Iste, Quirites, est ille Tarquinius, qui ante« quam regnum esset adeptus, Aruntem fratrem suum, « quod improbus esse nollet, venenis sustulit, assumpta « ad societatem huius sceleris illius uxore, suæ coniugis « sorore, cum qua iste diis invisus iam multo ante adul« terium commiserat. Hic est ille qui uxorem suam, « matronam pudicam et communium liberorum paren« tem, eodem tempore et iisdem venenis sustulit : qui « ne expiare quidem voluit utriusque veneficii ut non a « se patrati piaculum, saltem aliqua lugubri specie et « exigua luctus simulatione : sed simulatque præclara « hæc facinora patravit, nondum exstinctis rogis qui « misera illa corpora exceperant, amicos convivio ex« cepit, nuptiasque celebravit, et sponsam, quæ maritum « suum interfecerat, in sororis thalamum duxit, secretas « pactiones cum illa factas confirmans, et exemplum « impium ac exsecrandum, et apud nullas aut Græcas « aut barbaras nationes receptum, primus et solus in « rempublicam Romanam introducens. Sed quæ scelera, « Quirites, quam famosa et quam atrocia in soceros « suos utrosque in exitu vitæ versantes patravit? qui « Servium Tullium, omnium regum iustissimum et op« time de vobis meritum, palam iugulaverit, nec ipsius « cadaver funere et legitima sepultura honestari pas« sus fuerit : et Tarquiniam eius uxorem, quæ matris « instar erat colenda, utpote quæ ipsius erat amita et « bene de se merita, antequam mariti mortem defleret « eique extrema inferiarum officia præstaret, miseram « laqueo enecarit; a quibus servatus et apud quos edu« catus fuerat, et quorum hæres ac successor futurus « erat, si aliquantulum mortis naturalis adventum ex« pectasset.

LXXX. « Sed quid in his reprehendendis immoror, « quum tot eius iniusta facinora proferre ac vituperare « possim, præter illa quæ in cognatos ac soceros commi« sit : ea, *inquam*, quæ in patriam et nos omnes contra « ius et fas patravit? si modo ea sunt vocanda facinora « iniusta et non potius piacula abominanda, et eversio« nes omnium legum et morum. Ipsum imperium, ut « hinc initium faciam, quomodo est adeptus? an, ut « ante eum reges ceteri? minime. Multum abest. Illi « enim omnes a vobis ad principatus patrio more et « instituto promovebantur. Primum quidem ex senatus « consulto, cuius auctoritas prima est in omnibus pu« blicis consiliis; deinde per interreges creatos, quibus « senatus permittit ut ex numero eorum, qui regno sunt « digni maxime, idoneum eligant : postremo suffragante

« ἐπιτηδειότατον· μετὰ ταῦτα ψῆφον ἐπενέγκαντος ἐν ἀρχαιρεσίαις τοῦ δήμου, μεθ' ἧς ἅπαντα ἐπικυροῦσθαι βούλεται τὰ μέγισθ' ὁ νόμος· ἐφ' ἅπασι δὲ τούτοις οἰωνῶν σφαγίων καὶ τῶν ἄλλων σημείων καλῶν γενομένων, ὧν χωρὶς οὐθὲν ἂν γένοιτο τῆς ἀνθρωπίνης σπουδῆς καὶ προνοίας ὄφελος. Φέρε δὴ τί τούτων οἶδέ τις ὑμῶν γενόμενον, ὅτε τὴν ἀρχὴν Ταρκύνιος ἐλάμβανε; ποῖον προβούλευμα συνεδρίου; τίνα μεσοβασιλέων διάγνωσιν; ποίαν δήμου ψηφοφορίαν; ποίους οἰωνοὺς αἰσίους; οὐ λέγω ταῦτα πάντα, καίτοι δέον, εἰ γοῦν ἔμελλεν ἕξειν καλῶς, μηδὲν τῶν ἐν ἔθει κατὰ τοὺς νόμους παραλεῖφθαι, ἀλλ' ἐάν τις ἓν μόνον ἔχῃ τούτων ἐπιδεῖξαι γεγονὸς, οὐκ ἀξιῶ τὰ παραλειφθέντα συκοφαντεῖν. Πῶς οὖν παρῆλθεν ἐπὶ τὴν δυναστείαν; ὅπλοις καὶ βίᾳ καὶ πονηρῶν ἀνθρώπων συνωμοσίαις, ὡς τυράννοις ἔθος, ἀκόντων ὑμῶν καὶ δυσχεραινόντων. Φέρε, ἀλλ' ἐπειδὴ κατέσχε τὴν δυναστείαν ὅπως δή ποτε λαβὼν, ἆρα βασιλικῶς αὐτῇ κέχρηται ζηλῶν τοὺς προτέρους ἡγεμόνας, οἳ λέγοντές τε καὶ πράττοντες τοιαῦτα διετέλουν, ἐξ ὧν εὐδαιμονεστέραν τε καὶ μείζω τὴν πόλιν τοῖς ἐπιγινομένοις παρέδοσαν, ἧς αὐτοὶ παρέλαβον; καὶ τίς ἂν ὑγιαίνων ταῦτα φήσειεν, ὁρῶν ὡς οἰκτρῶς καὶ κακῶς ἅπαντες ὑπ' αὐτοῦ διακείμεθα;

LXXXI. « Τὰς μὲν οὖν ἡμετέρας τῶν πατρικίων συμφορὰς, ἃς καὶ τῶν πολεμίων ἄν τις μαθὼν δακρύσειε, σιωπῶ, οἵ γ' ὀλίγοι μὲν ἐκ πολλῶν λελείμμεθα, ταπεινοὶ δ' ἐκ μεγάλων γεγόναμεν, εἰς πενίαν δὲ καὶ δεινὴν ἀπορίαν ἥκομεν ἐκ πολλῶν καὶ μακαρίων ἐκπεσόντες ἀγαθῶν. Οἱ λαμπροὶ δ' ἐκεῖνοι καὶ δεινοὶ καὶ μεγάλοι, δι' οὓς ἐπιφανὴς ἡ πόλις ἡμῶν ποτ' ἦν, οἱ μὲν ἀπολώλασιν, οἱ δὲ φεύγουσι τὴν πατρίδα. Ἀλλὰ τὰ ὑμέτερα πράγματα, ὦ δημόται, πῶς ἔχει; οὐκ ἀφῄρηται μὲν ὑμῶν τοὺς νόμους, ἀφῄρηται δὲ τὰς ἐφ' ἱερὰ καὶ θυσίας συνόδους, πέπαυκε δὲ τοὺς ἀρχαιρεσιάζοντας καὶ ψηφοφοροῦντας, καὶ περὶ τῶν κοινῶν ἐκκλησιάζοντας; ἀναγκάζει δ' ὅσα δούλους ἀργυρωνήτους αἰσχύνης ἄξια ταλαιπωρεῖν, λατομοῦντας, ὑλοτομοῦντας, ἀχθοφοροῦντας, ἐν ταρτάροις καὶ βαράθροις δαπανωμένους ἀνάπαυσιν τῶν κακῶν οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην λαμβάνοντας. Τίς οὖν ὅρος ἔσται τῶν συμφορῶν, καὶ μέχρι τίνος χρόνου ταῦτα πάσχοντες ὑπομενοῦμεν, καὶ πότε τὴν πάτριον ἐλευθερίαν ἀνακτησόμεθα; ὅταν ἀποθάνῃ Ταρκύνιος; νὴ Δία. Καὶ τί πλέον ἡμῖν ἔσται τότε, τί δ' οὐ χεῖρον; τρεῖς γὰρ ἐξ ἑνὸς Ταρκυνίους ἕξομεν πολλῷ μιαρωτέρους τοῦ πατρός. Ὅπου γὰρ ὁ γενόμενος ἐξ ἰδιώτου τύραννος καὶ ὀψὲ ἀρξάμενος πονηρὸς εἶναι, πᾶσαν ἀκριβοῖ διεξήλασε τὴν τυραννικὴν κακίαν, ποδαποὺς χρὴ νομίζειν ἔσεσθαι τοὺς ἐξ ἐκείνου φύντας, οἷς πονηρὸν μὲν γένος, πονηραὶ δὲ τροφαὶ, πολιτικὸν δὲ καὶ μέτριον οὐδὲν οὔτ' ἰδεῖν ἐξεγένετο

« in comitiis populo, cuius suffragio maxima quæque rata fieri lex iubet : præterea auspiciis et litationibus et ceteris cælestibus signis felicibus; sine quibus humana studia et consilia nihil proficiunt. En igitur, quis vestrum aliquid horum observatum scit, quando Tarquinius imperium est adeptus? quod senatusconsultum? quod interregum iudicium? quæ populi suffragia? quæ fausta auspicia? Non hæc omnia commemorarem, quamvis oportuisset, si modo recta creatio erat futura, nullos ritus legitimos prætermitti, si quis vel unum tantum horum observatum fuisse demonstrare posset; haud æquum censebo cetera, quæ neglecta fuerant, calumniari. Quanam igitur ratione principatum est assecutus? armis et vi et scelestorum hominum coniurationibus, ut tyrannis est mos, vobis invitis et iniquo animo ferentibus. Sed, age, postquam regnum occupavit quomodocunque quæsitum, an in eo se regie gessit, secutus superiorum regum exempla, qui perpetuo et dixerunt et fecerunt ea, quibus hanc rempublicam et fortunatiorem et ampliorem quam ipsi a maioribus accepissent, successoribus tradiderunt? Ecquis sana mente præditus hæc diceret, cernens quam misere et male omnes ab ipso tractati sumus?

LXXXI. « Nostras quidem ordinis patricii calamitates, quas vel hostis defleret si audiret, taceo : qui pauci ex multis sumus reliqui, et ex summo dignitatis gradu in humilitatem delapsi, et ad paupertatem ac summam rerum inopiam, multis atque præclaris spoliati bonis, redacti sumus. Clari illi viri et graves et magnifici, quorum opera hæc nostra civitas quondam illustris fuit, partim perierunt, partim in exsilium pulsi sunt. Sed, Quirites, quonam in statu res vestræ sunt? Nonne vobis leges eripuit? nonne vobis omni conventu, quem sacrorum ac sacrificiorum caussa facere solebatis, interdixit? nonne comitia et suffragia et conciones, quas de rebus publicis haberi solebatis sustulit? Quin et corporibus vestris haud secus ac mancipiorum emptitiorum ad varios eosque graves labores abutitur, cogens vos lapides et materiam cædere, et humeris onera ferre, et in profundis ac voraginosis fossis corpora consumere, ne minima quidem a malis concessa requiete. Quis igitur finis erit *istarum* calamitatum? quousque hæc pati sustinebimus? quandoque patriam libertatem recuperabimus? An, hercle, cum obierit Tarquinius? numquid tum nobis erit melius? immo deterius? Tres enim Tarquinios ex uno prognatos ipso patre longe scelestiores habebimus. Quando enim is qui ex homine privato tyrannus factus est, et qui sero improbitatem exercere cœpit ad unum omnia tyrannica vitia exegit, qualem oportet existimare eius sobolem futuram, malo genere natam et male educatam, cui nunquam ullum *eius* moderatum aut civile factum videre aut audire

« πώποτε πραττόμενον, οὔτε μαθεῖν; ἵνα δὲ μὴ μαντεύησθε τὰς καταράτους αὐτῶν φύσεις, ἀλλ' ἀκριβῶς μάθητε οἵους σκύλακας ὑμῖν ἡ Ταρκυνίου τυραννὶς ὑποτρέφει, θεάσασθε ἔργον ἑνὸς αὐτῶν τοῦ πρεσβυτάτου.

LXXXII. « Αὕτη Σπορίου μέν ἐστι Λουκρητίου θυγάτηρ, ὃν ἀπέδειξε τῆς πόλεως ἔπαρχον ὁ τύραννος ἐξιὼν ἐπὶ τὸν πόλεμον, Ταρκυνίου δὲ Κολλατίνου γυνὴ τοῦ συγγενοῦς τῶν τυράννων καὶ πολλὰ ὑπὲρ αὐτῶν κακοπαθήσαντος. Αὕτη μέντοι σωφρονεῖν βουλομένη καὶ τὸν ἄνδρα τὸν ἑαυτῆς φιλοῦσα, ὥσπερ ἀγαθῇ προσήκει γυναικὶ, ξενιζομένου παρ' αὐτῇ Σέξτου διὰ τὴν συγγένειαν τῇ παρελθούσῃ νυκτὶ, Κολλατίνου δὲ τότ' ἀποδημοῦντος ἐπὶ στρατοπέδου, τὴν ἀκόλαστον ὕβριν τῆς τυραννίδος οὐκ ἠδυνήθη διαφυγεῖν· ἀλλ' ὥσπερ αἰχμάλωτος ὑπ' ἀνάγκης κρατηθεῖσα ὑπέμεινεν ὅσα μὴ θέμις ἐλευθέρᾳ γυναικὶ παθεῖν. Ἐφ' οἷς ἀγανακτοῦσα καὶ ἀφόρητον ἡγουμένη τὴν ὕβριν, ἐπειδὴ πρὸς τὸν πατέρα καὶ τοὺς ἄλλους συγγενεῖς τὰς κατασχούσας αὐτὴν ἀνάγκας διεξῆλθε, πολλὰς ποιησαμένη δεήσεις καὶ ἀρὰς, ἵνα τιμωροὶ τοῖς κακοῖς αὐτῆς γένοιντο καὶ τὸ κεχρυμμένον ὑπὸ τοῖς κόλποις ξίφος σπασαμένη, τοῦ πατρὸς ὁρῶντος, ὦ δημόται, διὰ τῶν ἑαυτῆς σπλάγχνων ἔβαψε τὸν σίδηρον. Ὦ θαυμαστὴ σὺ καὶ πολλῶν ἐπαίνων ἀξία τῆς εὐγενοῦς προαιρέσεως, οἴχῃ καὶ ἀπόλωλας οὐχ ὑπομείνασα τυραννικὴν ὕβριν, ἁπάσας ὑπεριδοῦσα τὰς ἐν τῷ ζῆν ἡδονὰς, ἵνα σοι μηδὲν ἔτι τοιοῦτον συμβῇ παθεῖν. Ἔπειτα σὺ μὲν, ὦ Λουκρητία, γυναικείας τυχοῦσα φύσεως, ἀνδρὸς εὐγενοῦς φρόνημα ἔσχες· ἡμεῖς δὲ ἄνδρες γενόμενοι γυναικῶν χείρους ἀρετῇ γενησόμεθα; καὶ σοὶ μὲν, ὅτι μίαν ἐτυραννήθης νύκτα ἀφαιρεθεῖσα τὴν ἀμίαντον αἰδῶ μετὰ βίας, ἡδίων καὶ μακαριώτερος ἔδοξεν ὁ θάνατος εἶναι τοῦ βίου· ἡμῖν δὲ ἆρ' οὐ παραστήσεται τὸ αὐτὸ τοῦτο ὑπολαβεῖν, ὧν Ταρκύνιος οὐ μίαν ἡμέραν, ἀλλὰ πέμπτον καὶ εἰκοστὸν ἔτος ἤδη τυραννῶν, πάσας ἀφῄρηται τὰς ἐν τῷ ζῆν ἡδονὰς ἐλευθερίαν ἀφελόμενος; οὐκ ἔστιν ἡμῖν, ὦ δημόται, βιωτὸν ἐν τοιούτοις κυλινδουμένοις κακοῖς, ἐκείνων τῶν ἀνδρῶν οὖσιν ἀπογόνοις, οἳ τὰ δίκαια τάττειν ἠξίουν τοῖς ἄλλοις, καὶ πολλοὺς ὑπὲρ ἀρχῆς καὶ δόξης ἤραντο κινδύνους· ἀλλὰ δυεῖν θάτερον ἅπασιν αἱρετέον, ἢ βίον ἐλεύθερον ἢ θάνατον ἔνδοξον.

« Ἥκει δὲ καιρὸς οἷον εὐχόμεθα, μεθεστηκότος μὲν ἐκ τῆς πόλεως Ταρκυνίου, ἡγουμένων δὲ τῆς ἐπιχειρήσεως τῶν πατρικίων, οὐδενὸς δ' ἡμῖν ἐλλείψοντος, ἐὰν ἐκ προθυμίας χωρήσωμεν ἐπὶ τὰ ἔργα, οὐ σωμάτων οὐ χρημάτων οὐχ ὅπλων οὐ στρατηγῶν οὐ τῆς ἄλλης τῆς εἰς τὰ πολέμια παρασκευῆς· μεστὴ γὰρ ἁπάντων ἡ πόλις, αἰσχρὸν [μὲν] Οὐολούσκων καὶ Σαβίνων μυρίων καὶ ἄλλων ἄρχειν ἀξιοῦν, αὐτοὺς δὲ δουλεύοντας ἑτέροις ὑπομένειν, καὶ περὶ

« licuit. Ne autem cognoscendis eorum exsecrandis ingeniis divinatione vobis opus sit, utque certo sciatis quales catulos Tarquinii tyrannis vobis alat, facinus unius eorum, qui maximus natu est, quæso, videte *et considerate.*

LXXXII. « Hæc est filia Spurii Lucretii quem tyrannus, ad bellum proficiscens urbis præfectum constituit, uxor autem Tarquinii Collatini, tyrannorum cognati, qui eorum caussa multa pertulit mala. Atque hæc quidem, quod pudicitiam tueri voluit, et maritum suum amavit, ut bonam decet uxorem, cum Sextus hospitio ab ea cognationis caussa fuisset exceptus, superiore nocte, Collatino tunc absente et in castris versante, effrenatam ac intemperantem tyrannidis contumeliam effugere non valuit : sed ut captiva necessitate coacta tulit, quæ ingenuam mulierem ferre nefas est. Quam contumeliam indigne ferens, nec tolerandam existimans, postquam patri et cognatis sua infortunia narravit, multis eos precata et obtestata ut iniurias suas ulciscerentur, educto cultro, quem in sinu abditum habebat, inspectante patre, Quirites, ferrum in viscera sua condidit. O te admirandam et ob generosum animum multis laudibus dignam! obiisti, periisti, non ferens tyrannicam contumeliam, neglectis omnibus huius vitæ voluptatibus, nequid tibi eiusmodi amplius perpetiendum esset. Et tu, Lucretia, mulier nata, viri generosi animum habuisti : nos vero, qui viri sumus nati, a mulieribus virtute superabimur? Tu quidem quod, unius noctis passa es tyrannidem, et impolluta pudicitia per vim spoliata es, mortem ipsa vita iucundiorem ac beatiorem iudicasti : nobis vero non veniet in mentem ut idem sentiamus, quibus Tarquiniis dominatio non per unum diem, sed iam per continuos viginti quinque annos, una cum ipsa libertate omnem vitæ fructum eripuit? Non est, Quirites, vivendum nobis, qui in istiusmodi malis versamur; cum ab illis simus oriundi, qui se aliis iura reddere æquum censuerunt, quique multa pericula pro imperio et gloria subierunt : sed alterutrum omnibus est eligendum, vel vita libera, vel mors gloriosa. Adest enim tempus quod optabamus, Tarquinio ab urbe remoto et patriciis in re aggredienda ducibus, nec ulla res nobis deerit, si alacri animo ad rem ipsam peragendam accesserimus; non homines, non pecuniæ, non arma, non duces, denique nullus alius bellicus apparatus (omnium enim urbs est plena); et turpe esset nos ipsos, qui Volscorum et Sabinorum ac aliorum infinitorum populorum imperium affectamus, aliorum servitutem

« μὲν τῆς Ταρκυνίου πλεονεξίας πολλοὺς ἀναιρεῖσθαι « πολέμους, περὶ δὲ τῆς ἑαυτῶν ἐλευθερίας μηδένα.

LXXXIII. « Τίσιν οὖν ἀφορμαῖς εἰς τὰ πράγ- « ματα χρησόμεθα, καὶ ποίαις συμμαχίαις; τοῦτο « γὰρ λοιπὸν εἰπεῖν. Πρώταις μὲν ταῖς παρὰ τῶν « θεῶν ἐλπίσιν, ὧν ἱερὰ καὶ τεμένη καὶ βωμοὺς μιαί- « νει Ταρκύνιος ταῖς αἱμοφύρτοις χερσὶ καὶ παντὸς « ἐμφυλίου γεμούσαις ἄγους, θυσιῶν καὶ σπονδῶν κα- « ταρχόμενος· ἔπειτα ταῖς ἐξ ἡμῶν αὐτῶν οὔτ' ὀλί- « γων ὄντων οὔτ' ἀπείρων πολέμου· πρὸς δὲ τούτοις « ταῖς παρὰ τῶν συμμάχων ἐπικουρίαις, οἳ μὴ κα- « λούντων μὲν ἡμῶν οὐδὲν ἀξιώσουσι πολυπραγμο- « νεῖν, ἐὰν δ' ἀρετῆς ὁρῶσι μεταποιουμένους ἄσμενοι « συναροῦνται τοῦ πολέμου. Τυραννὶς γὰρ πᾶσιν ἐχθρὰ « τοῖς βουλομένοις ἐλευθέροις εἶναι. Εἰ δέ τινες « ὑμῶν τοὺς ἐπὶ στρατοπέδου συνόντας ἅμα Ταρ- « κυνίῳ πολίτας δεδοίκασιν, ὡς ἐκείνῳ μὲν συναγω- « νιουμένους, ὑμῖν δὲ πολεμήσοντας, οὐκ ὀρθῶς δε- « δοίκασι. Βαρεῖα γὰρ κἀκείνοις ἡ τυραννὶς, καὶ « ἔμφυτος ἅπασιν ἀνθρώποις ὁ τῆς ἐλευθερίας πό- « θος, καὶ πᾶσα μεταβολῆς πρόφασις τοῖς δι' ἀνάγ- « κην ταλαιπωροῦσιν ἱκανή· οὓς, εἰ ψηφιεῖσθε τῇ « πατρίδι βοηθεῖν, οὐ φόβος ὁ καθέξων ἔσται παρὰ « τοῖς τυράννοις, οὐ χάρις, οὐχ ἕτερόν τι τῶν βιαζο- « μένων ἢ πειθόντων ἀνθρώπους τὰ μὴ δίκαια « πράττειν. Εἰ δέ τισιν αὐτῶν ἄρα διὰ κακὴν φύ- « σιν ἢ πονηρὰς τροφὰς τὸ φιλοτύραννον ἐμπέφυκεν « οὐ πολλοῖς οὖσι μὰ Δία, μεγάλαις καὶ τούτους ἀνάγ- « καις ἐνζεύξομεν, ὥστ' ἐκ πονηρῶν γενέσθαι χρησ- « τούς. Ὅμηρα γὰρ αὐτῶν ἔχομεν ἐν τῇ πόλει τέκνα « καὶ γυναῖκας καὶ γονεῖς, ἃ τιμιώτερα τῆς ἰδίας « ἐστὶν ἑκάστῳ ψυχῆς. Ταῦτά τ' οὖν αὐτοῖς ἀπο- « δώσειν, ἐὰν ἀποστῶσι τῶν τυράννων, ὑπισχνούμενοι, « καὶ ἄδειαν ὧν ἥμαρτον ψηφιζόμενοι ῥᾳδίως πεί- « σομεν. Ὥστε θαρροῦντες, ὦ δημόται, καὶ ἀγα- « θὰς ἔχοντες ὑπὲρ τῶν μελλόντων ἐλπίδας χωρεῖτε « πρὸς τὸν ἀγῶνα, κάλλιστον ὧν πώποτε ἤρασθε « πολέμων τόνδε ὑποστησόμενοι. Ἡμεῖς μὲν οὖν, « ὦ θεοὶ πατρῷοι, φύλακες ἀγαθοὶ τῆσδε τῆς γῆς « καὶ δαίμονες, οἳ τοὺς πατέρας ἡμῶν λελόγχατε, « καὶ πόλις θεοφιλεστάτη πόλεων, ἐν ᾗ γενέσεώς τε « καὶ τροφῆς ἐτύχομεν, ἀμυνοῦμεν ὑμῖν καὶ γνώ- « μαις καὶ λόγοις καὶ χερσὶ καὶ ψυχαῖς, καὶ πάσ- « χειν ἕτοιμοι πᾶν ὅ τι ἂν ὁ δαίμων καὶ τὸ χρεὼν « φέρῃ. Μαντεύομαι δὲ καλοῖς ἐγχειρήμασιν εὐ- « τυχὲς ἀκολουθήσειν τέλος. Εἴη δὲ τούτοις ἅπασι « ταὐτὸ λαβοῦσι θάρσος καὶ μιᾷ γνώμῃ χρησαμέ- « νοις, σώζειν τε ἡμᾶς, καὶ σώζεσθαι ὑφ' ἡμῶν. »

LXXXIV. Τοιαῦτα τοῦ Βρούτου δημηγοροῦντος, ἀναβοήσεις τε συνεχεῖς ἐφ' ἑκάστῳ τῶν λεγομένων ἐκ τοῦ πλήθους ἐγίνοντο διασημαίνουσαι τὸ βουλόμενόν τε καὶ ἐπικελευόμενον, τοῖς δὲ πλείοσιν αὐτῶν καὶ δάκρυα ὑφ' ἡδονῆς ἔρρει θαυμαστῶν καὶ ἀπροσδοκήτων ἀκούουσι λόγων· πάθη τε ποικίλα τὴν ἑκάστου

« perpeti, et pro Tarquinii avaritia multa suscipere bella, « pro nostra vero ipsorum libertate nullum.

LXXXIII. « At, quibus adminiculis, et quibus sociis in « hac re aggredienda utemur? Restat enim ut hoc di- « camus. Primum quidem freti auxilio deorum, quo- « rum sacra et templa et aras Tarquinius polluit « manibus cruentis et omni piaculo in cives commisso « contaminatis, dum sacrificia et libationes auspicatur : « deinde nostra ipsorum ope, qui neque pauci neque re- « rum bellicarum imperiti sumus; præterea sociorum « auxiliis, qui a nobis non vocati res novas aggredi non « audebunt; sed si viderint nos virtutem nobis vindicare, « lubenter ad huius belli societatem venient. Tyrannis « enim omnibus qui libertatem appetunt est invisa. « Quod si qui vestrum timent cives, qui in castris una « cum Tarquinio sunt quasi illum adiuturi sint, et vobis « bellum illaturi, haud recte timent. Nam et illis molesta « est tyrannis; et omnibus mortalibus libertatis deside- « rium est innatum; et iis qui inviti et coacti mise- « rias perferunt, quævis vel levissima occasio ad res « novandas idonea videtur : quos si vestro decreto ad « opem patriæ ferendam vocaritis, non metus non gra- « tia neque ulla alia res, quæ homines ad iniustitiam « vel cogendo vel suadendo impellit, apud tyrannos « retinere poterit. Quod si qui eorum fortasse, vel ob « perversitatem naturæ vel ob malam educationem, « tyrannidis studium insitum habent; certe, cum non « sint multi, illos quoque vel invitos ex improbis pro- « bos fieri cogemus. Obsides enim habemus in urbe « eorum liberos, et coniuges et parentes : quæ unicui- «que vita sua cariora sunt. Si igitur pollicemur nos « hæc illis redditaros, si a tyrannis defecerint; et si illis « delictorum impunitatem decernimus, facile rem ipsis « persuadebimus. Quare, Quirites, confidenti animo « ac bene de rebus futuris sperantes, ad certamen « hoc prodite, bellum suscepturi omnium quæ unquam « gesseritis justissimum. Nos igitur per deos patrios, « huius regionis bonos præsides et genios, quibus maio- « rum nostrorum tutela obtigit; urbemque omnium « diis carissimam, in qua nati et educati sumus, vobis « opem feremus et consiliis, et dictis, et factis, et mani- « bus, et vita, et quidquid deus et fatum tulerit per- « peti sumus parati. Auguror autem bene cœpta feli- « cem assecutura esse exitum. Obtingat his omnibus « ut, sumpto eodem animo eodemque consilio capto, et « nos servent et vicissim a nobis serventur. »

LXXXIV. Bruto hoc modo concionanti totus populus frequenter acclamabat ad singula quæ dicebat; et quænam esset sua voluntas, et quid iuberet aperte significans. Quinetiam plerisque eorum lacrimæ præ voluptate fluebant, quod orationem admirandam et præter omnium suam exspectationem audirent : et varii affectus

ψυχὴν κατελάμβανεν οὐδὲν ἀλλήλοις ἐοικότα· λῦπαι τε γὰρ ἡδοναῖς ἐκέκραντο, αἱ μὲν ἐπὶ τοῖς προγεγονόσι δεινοῖς, αἱ δ' ἐπὶ τοῖς προσδοκωμένοις ἀγαθοῖς· καὶ θυμοὶ συνεξέπιπτον φόβοις, οἱ μὲν ἐπὶ τῷ κακῶς δρᾶσαι τὰ μισούμενα τῆς ἀσφαλείας ὑπερορᾶν ἐπαίροντες, οἱ δὲ κατὰ λογισμὸν τοῦ μὴ ῥᾳδίαν εἶναι τὴν καθαίρεσιν τῆς τυραννίδος ὄκνον ταῖς ἐπιβολαῖς ἐπιφέροντες. Ἐπεὶ δ' ἐπαύσατο λέγων, ὥσπερ ἐξ ἑνὸς στόματος ἅπαντες τὴν αὐτὴν φωνὴν ἀνέκραγον, ἄγειν σφᾶς ἐπὶ τὰ ὅπλα. Καὶ ὁ Βροῦτος ἡσθείς· « Ἐάν γε πρότερον, ἔφη, τὰ δόξαντα τῷ συνεδρίῳ μαθόντες ἐπικυρώσητε. Δέδοκται γὰρ ἡμῖν φεύγειν Ταρκυνίους πόλιν τε τὴν Ῥωμαίων καὶ χώραν, ὅσης ἄρχουσι Ῥωμαῖοι, καὶ γένος τὸ ἐξ αὐτῶν ἅπαν· καὶ μηδενὶ ἐξεῖναι περὶ καθόδου Ταρκυνίων μήτε πράττειν μηδὲν μήτε λέγειν· ἐὰν δέ τις παρὰ ταῦτα ποιῶν εὑρίσκηται, τεθνάναι. Ταύτην εἰ βουλομένοις ὑμῖν ἐστι τὴν γνώμην εἶναι κυρίαν, διαστάντες κατὰ τὰς φράτρας ψῆφον ἐπενέγκατε καὶ τοῦθ' ὑμῖν πρῶτον ἀρξάτω τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθερίας. » Ἐγίνετο ταῦτα· καὶ ἐπειδὴ πᾶσαι φυγὴν τῶν τυράννων αἱ φρᾶτραι κατεψηφίσαντο, παρελθὼν πάλιν ὁ Βροῦτος λέγει· « Ἐπειδὴ τὰ πρῶτα ἡμῖν κεκύρωται κατὰ τὸ δέον, ἀκούσατε καὶ τὰ λοιπά, ὅσα βεβουλεύμεθα περὶ τῆς πολιτείας. Ἡμῖν σκοπουμένοις τίς ἀρχὴ γενήσεται τῶν κοινῶν κυρία, βασιλείαν μὲν οὐκέτι καταστήσασθαι ἐδόκει, ἄρχοντας δὲ δύο καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἀποδεικνύναι βασιλικὴν ἕξοντας ἐξουσίαν οὓς ἂν ὑμεῖς ἐν ἀρχαιρεσίαις ἀποδείξητε ψῆφον ἐπιφέροντες κατὰ λόχους. Εἰ δὴ καὶ ταῦτα βουλομένοις ἐστὶν ὑμῖν, ἐπιψηφίσατε. » Ἐπῄνει καὶ ταύτην τὴν γνώμην ὁ δῆμος, καὶ ψῆφος οὐδεμία ἐγένετο ἐναντία. Μετὰ τοῦτο παρελθὼν ὁ Βροῦτος ἀποδείκνυσι μεσοβασιλέα τὸν ἐπιμελησόμενον τῶν ἀρχαιρεσιῶν κατὰ τοὺς πατρίους νόμους, Σπόριον Λουκρήτιον. Κἀκεῖνος ἀπολύσας τὴν ἐκκλησίαν ἐκέλευσεν ἅπαντας ἥκειν εἰς τὸ πεδίον, ἔνθα σύνηθες αὐτοῖς ἦν ἀρχαιρεσιάζειν ἔχοντας τὰ ὅπλα ἐν τάχει. Ἀφικομένων δ' αὐτῶν ἄνδρας αἱρεῖται δύο τοὺς πράξοντας ὅσα τοῖς βασιλεῦσιν ἐξῆν, Βροῦτόν τε καὶ Κολλατῖνον· καὶ ὁ δῆμος καλούμενος κατὰ λόχους ἐπεκύρωσε τοῖς ἀνδράσι τὴν ἀρχήν. Καὶ τὰ μὲν κατὰ πόλιν ἐν τῷ τότε χρόνῳ πραχθέντα τοιαῦτ' ἦν.

LXXXV. Βασιλεὺς δὲ Ταρκύνιος, ὡς ἤκουσε παρὰ τῶν ἀπὸ τῆς πόλεως ἀγγέλων, οἷς ἐξεγένετο πρώτοις πρὶν ἢ κλεισθῆναι τὰς πύλας διαδρᾶναι, τοσοῦτο μόνον ἀπαγγελλόντων, ὅτι κατέχει τὴν ἐκκλησίαν Βροῦτος δημαγωγῶν καὶ τοὺς πολίτας ἐπὶ τὴν ἐλευθερίαν παρακαλῶν, οὐδενὶ τῶν ἄλλων φράσας ἠπείγετο, τοὺς υἱοὺς ἀναλαβὼν καὶ τῶν ἑταίρων τοὺς πιστοτάτους, ἐλαύνων τοὺς ἵππους ἀπὸ ῥυτῆρος, ὡς φθάσων τὴν ἀπόστασιν. Εὑρὼν δὲ κεκλεισμένας τὰς πύλας καὶ μεστὰς ὅπλων τὰς ἐπάλξεις, ᾤχετο πάλιν ἐπὶ τὸ στρατόπεδον, ὡς εἶχε τάχους, οἰμώ-

animum cuiusque occupabant, penitus inter se dissimiles etenim cum tristitia e recordatione præteritorum malorum et lætitia ab exspectatione futurorum bonorum mixti erant : et ira una cum metu eos tenebat ; illa quidem, dummodo infesti male multarentur ad salutem negligendam homines impellebat : hic vero cum difficultatis consideratione coniunctus, quasi tyrannis non facile everti posset, insidiarum impetum retardabat. Postquam vero dicendi finem fecit, omnes velut uno ore exclamarunt, ut arma sibi traderet. Et Brutus lætus : « Ita, inquit, faciam si, prius cognito senatusconsulto, vestris suffragiis id ratum feceritis. Nobis enim placuit Tarquinios Roma et totius Romani imperii finibus cum omni sua progenie exsulare, nec cuiquam pro eorum reditu quidquam vel facere vel dicere licere : et, si quem adversus hæc facere constiterit, eum interfici. Si igitur hanc sententiam ratam esse vultis, curiatim ferte suffragia. Sit enim hoc ius primum vestræ libertatis initium. » Factum est ita : et, postquam omnes curiæ tyrannos in exsilium pelli iusserunt, denuo progressus Brutus dicit : « Quoniam id, quod erat primum ratum fecimus ut oportuit : iam reliqua, quæ de reipublicæ forma decrevimus, accipite. Considerantibus nobis cui magistratui summa totius reipublicæ esset committenda, regium imperium non amplius constituere placuit : sed duobus viris annuum magistratum cum potestate regia committere, quoscunque in centuriatis comitiis elegeritis. Quod si hæc quoque vultis, ferte suffragia. » Populus hanc quoque sententiam laudavit, nec ullius suffragium ei est adversatum. Postea Brutus, in medium progressus, Spurium Lucretium creavit interregem, qui patrio more comitiorum curam gereret. Ille vero, dimissa concione, omnes in campum, ubi comitia haberi solebant, cum armis celeriter venire iussit. Qui cum eo venissent, duos viros, Brutum et Collatinum, cum regia potestate elegit : et populus centuriatim vocatus magistratum illorum ratum fecit. Atque hæc sunt quæ tunc in urbe gesta sunt.

LXXXV. At rex Tarquinius, quum ex nuntiis ex urbe profectis, qui antequam portæ clauderentur effugerant hoc solum audisset, a Bruto concionem populari oratione detineri et cives ad libertatem vocari, nulli alii hac re indicata, filiis tantum et fidelissimis quibusque amicis secum adductis, magna contentione habenis effusis equitabat, ut defectionem anteverteret. Sed cum portas clausas offendisset, et armis plena propugnacula, quanta maxima potuit celeritate castra repetebat, gemens et de miseriis suis conquerens. Sed illic quoque res iam perditæ erant. Consules enim, celerem adven-

ζων καὶ δεινοπαθῶν. Ἔτυχε δὲ καὶ τάχει πράγματα ἤδη διεφθαρμένα. Οἱ γὰρ ὕπατοι ταχεῖαν αὐτοῦ τὴν παρουσίαν ἐπὶ τὴν πόλιν προορώμενοι πέμπουσι γράμματα καθ' ἑτέρας ὁδοὺς πρὸς τοὺς ἐπὶ τοῦ στρατοπέδου, παρακαλοῦντες αὐτοὺς ἀποστῆναι τοῦ τυράννου καὶ τὰ δόξαντα τοῖς ἐν ἄστει ποιοῦντες φανερά. Ταῦτα τὰ γράμματα λαβόντες οἱ καταλειφθέντες ὑπὸ τοῦ βασιλέως ὕπαρχοι, Τίτος Ἑρμήνιος καὶ Μάρκος Ὁράτιος, ἀνέγνωσαν ἐν ἐκκλησίᾳ· καὶ γνώμας διερωτήσαντες κατὰ λόχους ὅ τι χρὴ ποιεῖν, ἐπειδὴ πᾶσιν ἔδοξε κύρια ἡγεῖσθαι τὰ κριθέντα ὑπὸ τῆς πόλεως, οὐκέτι προσδέχονται παραγενηθέντα τὸν Ταρκύνιον. Ἀπωσθεὶς δὴ καὶ ταύτης ὁ βασιλεὺς τῆς ἐλπίδος φεύγει σὺν ὀλίγοις εἰς Γαβίων πόλιν, ἧς βασιλέα τὸν πρεσβύτερον ἀπέδειξε τῶν υἱῶν Σέξτον, ὡς καὶ πρότερον ἔφην· ἡλικίαν μὲν ἤδη πολιὸς ὤν, ἔτη δὲ πέντε καὶ εἴκοσι τὴν βασιλείαν κατασχών. Οἱ δὲ περὶ τὸν Ἑρμήνιόν τε καὶ τὸν Ὁράτιον ἀνοχὰς τοῦ πολέμου καταστησάμενοι πρὸς τοὺς Ἀρδεάτας πεντεκαιδεκαετεῖς, ἀπήγαγον ἐπ' οἴκου τὰς δυνάμεις. [Ἡ μὲν δὴ βασιλικὴ πολιτεία διαμείνασα μετὰ τὸν οἰκισμὸν τῆς Ῥώμης, ἐτῶν τεττάρων καὶ τετταράκοντα καὶ διακοσίων ἀριθμόν, ἐπὶ δὲ τοῦ τελευταίου βασιλέως τυραννὶς γενομένη, διὰ ταύτας τὰς προφάσεις καὶ ὑπὸ τούτων κατελύθη τῶν ἀνδρῶν.]

tum eius ad urbem præsentientes, diversis itineribus literas in castra miserunt, quibus milites ad defectionem faciendam a tyranno adhortabantur, et de decreto civium certiores faciebant. Has literas cum accepissent, qui a tyranno in castris relicti erant, T. Herminius et M. Horatius, in concione recitarunt; perquisitaque per singulas centurias sententia quid factu opus esset, postquam omnibus placuit civium decreta rata esse, Tarquinium venientem amplius non admiserunt. Rex vero hac quoque spe frustratus, cum paucis Gabios confugit, cuius urbis (ut ante dixi) Sextum filium maximum natu regem fecerat: ipse iam ob senium canus et per annos viginti quinque regno potitus. Herminius vero et Horatius, induciis cum Ardeatibus in annos quindecim factis, copias domum reduxerunt. [Regius igitur dominatus, cum ab urbe condita ducentos et quadraginta quatuor annos durasset, et sub rege ultimo in tyrannidem conversus fuisset, ob hasce caussas et ab his viris sublatus est.]

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΕΩΣ

ΡΩΜΑΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ.

I. Ἡ μὲν δὴ βασιλικὴ Ῥωμαίων πολιτεία διαμείνασα μετὰ τὸν οἰκισμὸν τῆς Ῥώμης ἐτῶν τεττάρων καὶ τετταράκοντα καὶ διακοσίων ἀριθμὸν, ἐπὶ δὲ τοῦ τελευταίου βασιλέως τυραννὶς γενομένη, διὰ ταύτας τὰς προφάσεις καὶ ὑπὸ τούτων κατελύθη τῶν ἀνδρῶν, ὀλυμπιάδος μὲν ὀγδόης καὶ ἑξηκοστῆς ἐνεστώσης, ἣν ἐνίκα στάδιον Ἰσχόμαχος Κροτωνιάτης, Ἀθήνησι δὲ τὴν ἐνιαύσιον ἀρχὴν ἔχοντος Ἰσαγόρου. Ἀριστοκρατίας δὲ γενομένης ἦσαν οἱ πρῶτοι τὴν βασιλικὴν ἀρχὴν παραλαβόντες ὕπατοι, τεττάρων μηνῶν εἰς τὸν ἐνιαυτὸν ἐκεῖνον ἐπιλειπομένων, Λεύκιος Ἰούνιος Βροῦτος καὶ Λεύκιος Ταρκύνιος Κολλατῖνος, οὓς καλοῦσι Ῥωμαῖοι κατὰ τὴν ἑαυτῶν διάλεκτον, ὥσπερ ἔφην, προβούλους. Οἱ μὲν ἀποδειχθέντες ὕπατοι Βροῦτος καὶ Κολλατῖνος ἑτέρους παραλαβόντες πολλοὺς, ἐλθόντων εἰς τὴν πόλιν τῶν ἐπὶ στρατοπέδου μετὰ τὰς σπονδὰς τὰς γενομένας αὐτοῖς πρὸς Ἀρδεάτας, ὀλίγαις ἡμέραις ὕστερον τῆς ἐκβολῆς τοῦ τυράννου συγκαλέσαντες τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν, καὶ πολλοὺς ὑπὲρ ὁμονοίας λόγους ποιησάμενοι ψήφισμά τε πάλιν ἐπεκύρωσαν ἕτερον, περὶ ὧν οἱ κατὰ πόλιν ὄντες πρότερον ἐπεψηφίσαντο, φυγὴν Ταρκυνίοις ἐπιβαλόντες ἀΐδιον, καὶ μετὰ τοῦτο καθαρμοὺς τῆς πόλεως ποιησάμενοι καὶ ὅρκια τεμόντες αὐτοί τε πρῶτοι στάντες ἐπὶ τῶν τομίων ὤμοσαν, καὶ τοὺς ἄλλους πολίτας ἔπεισαν ὀμόσαι, μὴ κατάξειν ἀπὸ τῆς φυγῆς βασιλέα Ταρκύνιον μήτε τοὺς παῖδας αὐτοῦ, μήτε τοὺς ἐξ ἐκείνων γενησομένους· βασιλέα τε μηδένα τῆς Ῥωμαίων πόλεως μηκέτι καταστήσειν μηδὲ τοῖς καθιστάναι βουλομένοις ἐπιτρέψειν. Ταῦτα μὲν περὶ ἑαυτῶν τε καὶ τῶν τέκνων καὶ τοῦ μεθ᾽ ἑαυτοὺς γένους ὤμοσαν. Ἐπειδὴ δὲ πολλῶν καὶ μεγάλων ἀγαθῶν αἴτιοι γεγονέναι τοῖς κοινοῖς πράγμασιν ἔδοξαν οἱ βασιλεῖς, φυλάττειν τοὔνομα τῆς ἀρχῆς ὅσον ἂν ἡ πόλις διαμένῃ χρόνον βουλόμενοι, τοὺς ἱεροφάντας τε καὶ οἰωνομάντεις ἐκέλευσαν ἀποδεῖξαι τὸν ἐπιτηδειότατον τῶν πρεσβυτέρων, ὃς οὐδενὸς ἤμελλεν ἕξειν ἑτέρου πλὴν τῶν περὶ τὰ θεῖα σεβασμῶν τὴν προστασίαν, ἁπάσης λειτουργίας πολεμικῆς καὶ πολιτικῆς ἀφειμένος, ἱερῶν καλούμενος βασιλεύς. Καὶ καθίσταται πρῶτος ἱερῶν βασιλεὺς

DIONYSII

ALEXANDRI F.

HALICARNASSENSIS

ROMANARUM ANTIQUITATUM

LIBER QUINTUS.

I. Regium igitur apud Romanos imperium, quum ab urbe condita annos ducentos quadraginta quatuor durasset, et sub ultimo rege in tyrannidem conversum esset, ob has caussas ab illis viris sublatum est, initio sexagesimæ octavæ olympiadis, qua in stadio vicit Ischomachus Crotoniates, Athenis magistratum annuum gerente Isagora. Introducto autem optimatum imperio, cum quatuor circiter menses anno illi explendo deessent, consules primi regiam potestatem susceperunt L. Iunius Brutus et L. Tarquinius Collatinus, quos Romani sua lingua, ut diximus, προβούλους appellant. Brutus et Collatinus igitur assumptis in societatem aliis multis, qui in urbem ex castris venerant post fœdera cum Ardeatibus facta, paucis diebus post tyrannum exactum, populum ad concionem convocarunt; multisque de concordia sermonibus habitis, novo decreto confirmarunt ea, quæ prius cives in urbe sanxerant, perpetuo exsilio Tarquinios mulctantes. Post hæc, lustrata urbe fœdereque inter se percusso, et ipsi primi stantes prope victimas cæsas iurarunt et civibus reliquis ut iurarent persuaserunt, se neque regem Tarquinium neque ejus posteros ab exsilio revocaturos: nec ipsos ullum amplius Romanorum regem creaturos, nec aliis creare volentibus id permissuros. Atque hæc pro se suisque liberis et posteris iurarunt. Quoniam autem multa et magna beneficia a regibus in rempublicam collata videbantur, nomen regium servare volentes quamdiu urbs duraret, iusserunt pontifices et augures creare aliquem de senioribus, *quem* ad id maxime idoneum *iudicassent*, qui nulli alii rei quam sacris cultuique divino præesset, ab omni bellico et civili munere liber, rex sacrorum nominatus.

Μάνιος Παπίριος, ἐκ τῶν πατρικίων ἀνὴρ ἡσυχίας φίλος.

II. Ὡς δὲ κατεστήσαντο ταῦτα, δείσαντες ὡς ἐμοὶ δοκεῖ μὴ δόξα τοῖς πολλοῖς ἐγγένηται περὶ τῆς καινῆς πολιτείας οὐκ ἀληθής, ὅτι δύο βασιλεῖς κύριοι γεγόνασι τῆς πόλεως ἀνθ᾽ ἑνός, ἑκατέρου τῶν ὑπάτων τοὺς δώδεκα πελέκεις ἔχοντος ὥσπερ εἶχον οἱ βασιλεῖς, ἔκριναν τό τε δέος ἀφελέσθαι τῶν πολιτῶν καὶ τῆς ἐξουσίας μειῶσαι τὸν φθόνον, τοῦ μὲν ἑτέρου τῶν ὑπάτων τοὺς δώδεκα κατατάξαντες προηγεῖσθαι πελέκεις, τοῦ δ᾽ ἑτέρου δώδεκα ὑπηρέτας ῥάβδους ἔχοντας μόνον, ὡς δέ τινες ἱστοροῦσι καὶ κορύνας, γίνεσθαι δὲ τῶν πελέκεων τὴν παράληψιν ἐκ περιτροπῆς ἕνα μῆνα κατέχοντος αὐτοὺς ἑκατέρου. Τοῦτο τ᾽ ἤδη τὸ πολίτευμα καταστησάμενοι πρόθυμον ἐποίησαν εἰς τὴν διαμονὴν τῶν πραγμάτων τὸν δημότην καὶ ταπεινὸν ὄχλον, καὶ ἄλλα τούτοις παραπλήσια οὐκ ὀλίγα. Καὶ γὰρ τοὺς νόμους τοὺς περὶ τῶν συμβολαίων [τοὺς] ὑπὸ Τυλλίου γραφέντας, φιλανθρώπους καὶ δημοτικοὺς εἶναι δοκοῦντας, οὓς ἅπαντας κατέλυσε Ταρκύνιος, ἀνενεώσαντο· καὶ τὰς θυσίας τάς τε κατὰ πόλιν καὶ τὰς ἐπὶ τῶν ἀγρῶν, ἃς ἐποιοῦντο κοινῇ συνιόντες οἱ δημόται τε καὶ οἱ φυλέται, πάλιν προσέταξαν ἐπιτελεῖσθαι, ὡς ἐπὶ Τυλλίου συνετελοῦντο· ἐκκλησιάζειν τε αὐτοῖς ἀπέδοσαν ὑπὲρ τῶν μεγίστων καὶ ψῆφον ἐπιφέρειν, καὶ τἄλλα πράττειν, ὅσα κατὰ τοὺς προτέρους ἐθισμοὺς ἔπραττον. Τοῖς μὲν οὖν πολλοῖς καθ᾽ ἡδονὴν τὰ γινόμενα ὑπ᾽ αὐτῶν ἦν, ἐκ πολυχρονίου δουλείας εἰς ἀνέλπιστον ἀφιγμένοις ἐλευθερίαν· εὑρέθησαν δέ τινες ἐξ αὐτῶν ὅμως, οἷς πόθος ἦν τῶν ἐν τυραννίδι κακῶν δι᾽ εὐήθειαν ἢ διὰ πλεονεξίαν, ἄνδρες οὐκ ἀφανεῖς, οἳ συνώμοσαν ἐπὶ προδοσίᾳ τῆς πόλεως Ταρκύνιόν τε καταδέξασθαι συνθέμενοι καὶ τοὺς ὑπάτους ἀποκτεῖναι. Ἡγεμόνες δ᾽ αὐτῶν οἵτινες ἐγένοντο, καὶ δι᾽ οἵας ἐξηλέγχθησαν ἀνελπίστου συντυχίας, καίτοι πάντας ἀνθρώπους λεληθέναι δοκοῦντες, μικρὰ τῶν ἔμπροσθεν γενομένων ἀναλαβὼν λέξω.

III. Ταρκύνιος ἐπειδὴ τῆς βασιλείας ἐξέπεσε, χρόνον μέν τινα οὐ πολὺν ἐν πόλει Γαβίων διέτριβε, τούς τε συνιόντας πρὸς αὐτὸν ἐκ τῆς πόλεως ὑποδεχόμενος, οἷς ἦν τυραννὶς ἀσπαστότερον χρῆμα ἐλευθερίας, καὶ ταῖς Λατίνων ἐλπίσιν ἐπέχων, ὡς δι᾽ ἐκείνων καταχθησόμενος ἐπὶ τὴν ἀρχήν. Ὡς δ᾽ οὐ προσεῖχον αὐτῷ τὸν νοῦν αἱ πόλεις οὐδ᾽ ἐβούλοντο πόλεμον ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν Ῥωμαίων πόλιν ἐκφέρειν, ἀπογνοὺς τὰς παρὰ τούτων ἐπικουρίας εἰς Τυρρηνικὴν καταφεύγει πόλιν Ταρκυνίους, ἐξ ἧς τὸ πρὸς μητρὸς αὐτῷ γένος ἦν. Πείσας δὲ τὰ τέλη τῶν Ταρκυνιητῶν δωρεαῖς, καὶ δι᾽ ἐκείνων ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν παραχθεὶς, τήν τε συγγένειαν ἀνενεώσατο τὴν ὑπάρχουσαν αὐτῷ πρὸς τὴν πόλιν, καὶ τὰς εὐεργεσίας διεξῆλθεν, ἃς ὁ πάππος αὐτοῦ πάσαις ἐχαρίσατο ταῖς ἐν Τυρρηνίᾳ πόλεσι, καὶ τὰς συνθήκας ὑπεμίμνησκεν, ἃς ἦσαν πεποιημένοι πρὸς αὐτόν. Ἐπὶ δὲ τούτοις ἅπασι τὰς

Et primus rex sacrificulus creatus est Manius Papirius, ex ordine patricio, vir pacis amans.

II. His rebus constitutis, veriti (meo quidem iudicio) ne qua falsa opinio de hac reipublicæ nova forma in animis vulgi innasceretur, quasi pro uno rege duo essent creatis, penes quos esset reipublicæ administratio, quod uterque consul XII secures haberet, ut antea reges habebant, decreverunt hoc metu cives liberare, et potestatis illius invidiam minuere; constituentes ut alteri consuli duodecim secures præferrentur, alteri vero duodecim lictores cum solis fascibus præirent atque ut nonnulli tradunt cum clavis atque secures per vices ita acciperentur, ut uterque consul per integrum mensem eas alternatim haberet. Hoc igitur instituto et aliis multis huiusmodi effecerunt, ut plebeia atque humilis turba prona voluntate in hoc rerum statu conservando perseveraret. Etenim leges de contractibus a Tullio latas, quæ humanæ et populares videbantur, quasque omnes Tarquinius sustulerat, restituerunt; et sacrificia, quorum caussa et in urbe et in agris communiter populares et tribules in unum convenire soliti erant, instaurari iusserunt eodem modo quo regnante Tullio fiebant: et comitiorum de rebus maximis habendorum et suffragii ferendi, et aliorum, quæcunque antea facere consueverant, faciendorum potestatem illis reddiderunt. Quæ omnia populo grata ac iucunda erant, quippe qui ex servitute diuturna in libertatem non speratam venerat. Veruntamem nonnulli inter eos inventi sunt viri haud ignobiles, qui sive stultitia sive avaritia commoti mala tyrannica desiderantes de urbe prodenda coniurarant, et pactione inter se facta Tarquinium reducere et consules cædere statuerant. Sed quinam fuerint eorum duces, et quam insperato casu indicati fuerint, quamvis existimarent se omnes mortales latere, rem paullo altius repetens dicam.

III. Tarquinius regno pulsus non diu Gabiis est moratus, eos excipiens qui ex urbe ad se confluebant, quoniam tyrannis eis ipsa libertate gratior erat, et spe Latinorum fretus, quasi eorum opera in regnum reduci posset. Sed quum populi ad eius preces animum non adverterent, nec eius caussa bellum Romanis inferre vellent, desperans se auxilia ab ipsis impetraturum Tarquinios, in Etruscam urbem se recepit, unde materno genere ducebat originem. Cum igitur ibi Tarquiniensium magistratus munificentia sibi conciliasset, et ab illis in concionem productus fuisset, cognationem renovavit, quæ sibi cum eo populo intercedebat, et beneficia commemoravit, quæ avus in omnes Etruriæ civitates contulerat, atque fœdera, quæ cum illo fecerant, eis in memoriam revocavit. Postremo autem questus est de

κατειληφυίας αὐτὸν ὠδύρετο τύχας, ὡς ἐκ μεγάλης ἐκπεσὼν εὐδαιμονίας ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ πλάνης καὶ τῶν ἀναγκαίων ἐνδεὴς σὺν υἱοῖς τρισὶν ἐπὶ τοὺς ἐφ' ἑαυτῷ ποτε γενομένους ἠναγκάσθη καταφυγεῖν. Διεξελθὼν δ' ὧδε ταῦτα μετὰ πολλῶν οἴκτων τε καὶ δακρύων, ἔπεισε τὸν δῆμον πρέσβεις ἀποστεῖλαι πρῶτον εἰς Ῥώμην συμβατηρίους φέροντας ὑπὲρ αὐτοῦ λόγους, ὡς δὴ συμπρασσόντων αὐτῷ τῶν δυνατῶν ἐκεῖθεν καὶ συλληψομένων τῆς καθόδου. Ἀποδειχθέντων δὲ πρεσβευτῶν, οὓς αὐτὸς προείλετο διδάξας τοὺς ἄνδρας ἃ χρὴ λέγειν τε καὶ πράττειν, καὶ παρὰ τῶν σὺν αὐτῷ φυγάδων γράμματα δοὺς δεήσεις ἔχοντα πρὸς τοὺς οἰκείους αὐτῶν καὶ φίλους, ἀπέστειλε φέροντάς τι καὶ χρυσίον.

IV. Οὗτοι οἱ ἄνδρες, εἰς Ῥώμην ἐλθόντες ἔλεγον ἐπὶ τῆς βουλῆς, « Ὅτι βασιλεὺς Ταρκύνιος ἀξιοῖ « λαβὼν ἄδειαν ἐλθεῖν σὺν ὀλίγοις, πρῶτον μὲν ἐπὶ « τὸ συνέδριον, ὥσπερ ἐστὶ δίκαιον· ἔπειτα ἂν λάβῃ « παρὰ τῆς βουλῆς τὸ συγχώρημα, τότε καὶ ἐπὶ τὴν « ἐκκλησίαν, λόγον ὑφέξων ὑπὲρ ἁπάντων ὧν « ἔπραξεν, ἀφ' οὗ τὴν ἀρχὴν παρέλαβε, καὶ δικασ- « ταῖς χρησόμενος, ἐάν τις αὐτοῦ κατηγορήσῃ, πᾶσι « Ῥωμαίοις. Ἀπολογηθεὶς δὲ καὶ πείσας ἅπαντας ὡς « οὐδὲν ἄξιον εἴργασται φυγῆς, ἐὰν μὲν ἀποδῶσιν « αὐτῷ τὴν βασιλείαν ἄρξειν ἐφ' οἷς ἂν ὁρίσωσιν οἱ « πολῖται δικαίοις· ἐὰν δὲ μηκέτι βασιλεύεσθαι « προαιρῶνται καθάπερ ἔμπροσθεν, ἀλλ' ἑτέραν « τινὰ καταστήσασθαι πολιτείαν, μένων ἐν τῇ πόλει « πατρίδι οὔσῃ καὶ τὸν ἴδιον οἶκον ἔχων πολιτεύεσ- « θαι μετὰ πάντων ἐξ ἴσου, φυγῆς δ' ἀπηλλάχθαι καὶ « πλάνης. Ταῦτα διεξελθόντες ἐδέοντο τῆς βουλῆς, « μάλιστα μὲν διὰ τὸ δίκαιον, ὃ πᾶσιν ἀνθρώποις « καθέστηκε, μηδένα λόγου καὶ κρίσεως ἀποστερεῖν, « συγχωρῆσαι τῷ ἀνδρὶ τὴν ἀπολογίαν, ἧς αὐτοὶ « γενήσονται δικασταί· εἰ δ' ἐκείνῳ ταύτην οὐ βού- « λονται δοῦναι τὴν χάριν, τῆς δεομένης ὑπὲρ αὐτοῦ « πόλεως ἕνεκα, μετριάσαι, δωρεὰν αὐτῇ διδόντας « ἐξ ἧς οὐδὲν αὐτοὶ βλαπτόμενοι μεγάλην δόξουσι « τιμὴν κατατίθεσθαι τῇ λαμβανούσῃ· ἀνθρώπους δὲ « ὄντας, μηδὲν ὑπὲρ τὴν φύσιν τὴν ἀνθρωπίνην φρο- « νεῖν, μηδ' ἀθανάτους ἔχειν τὰς ὀργὰς ἐν θνητοῖς « σώμασιν, ἀλλὰ καὶ παρὰ γνώμην τὶ πράττειν ἐπιει- « κὲς ὑπομεῖναι τῶν δεομένων χάριν, ἐνθυμηθέντας « ὅτι φρονίμων μὲν ἀνθρώπων ἔργον ἐστὶ ταῖς φιλίαις « χαρίζεσθαι τὰς ἔχθρας, ἀνοήτων δὲ καὶ βαρβάρων « τοῖς ἐχθροῖς συναναιρεῖν τοὺς φίλους. »

V. Τοιαῦτα λεξάντων αὐτῶν ἀναστὰς ὁ Βροῦτος ἔφη· « Περὶ μὲν εἰσόδου Ταρκυνίων εἰς τήνδε τὴν « πόλιν παύσασθε, ἄνδρες Τυρρηνοί, τὰ πλείω λέ- « γοντες. Ἐπῆκται γὰρ ἤδη ψῆφος ἀΐδιον κατ' αὐτῶν « ὁρίζουσα φυγήν, καὶ θεοὺς ὀμωμόκαμεν ἅπαντες μή- « τ' αὐτοὶ κατάξειν τοὺς τυράννους μήτε τοῖς κατά- « γουσιν ἐπιτρέψειν. Εἰ δέ τινος ἄλλου δεῖσθε τῶν με- τρίων, ἃ μὴ νόμοις μηδ' ὅρκοις κεκωλύμεθα δρᾶν,

suo infortunio, quod magna felicitate spoliatus, uno die exul et omnium rerum necessariarum indigens cum tribus filiis ad eos, qui olim suo imperio paruissent, confugere coactus fuisset. Hac autem oratione magna cum miseratione et multis lacrimis habita, populo persuasit ut primum legatos Romam mitteret, qui eum cum populo Romano conciliarent : Romanorum enim potentissimos suis partibus favere sibique in reditu auxilium laturos. Cum autem legati, quos ipse voluerat, designati fuissent; quumque eos docuisset quid dicendum et quid faciendum esset, eisque præterea literas ab exsilii sociis scriptas dedisset, quæ preces ad familiares et amicos continebant, eos dimisit, ferentes etiam non nihil auri.

IV. Hi viri Romam pervenientes in senatu dixerunt: « Tarquinium postulare ut data sibi fide publica cum « paucis venire liceat, primum quidem in senatum, « quemadmodum est æquum : deinde vero, si id a « senatu impetrarit, etiam in concionem prodire, ratio- « nem reddituro omnium quæ gesserit ab eo tempore ex « quo regnum ademptus sit, iudiciumque totius populi « Romani subituro, si quis se accusarit. Ubi vero se « purgarit, et omnibus probarit se nihil exsilio dignum « perpetrasse, si cives regnum sibi restituerint, denuo « quibus conditionibus ipsi voluerint se regnaturum : « si vero regiam dominationem amplius ferre ut antea « noluerint, sed aliam reipublicæ formam constituere « maluerint, manentem in urbe patria cum familia sua, « æquo cum ceteris civibus iure usurum exsilio et errori- « bus liberatum. » His mandatis expositis, orabant senatum « potissimum per *commune* omnium gentium « ius, quod vetaret quenquam caussæ dictione aut iudi- « cio fraudari. Ut illi viro caussam dicere permitterent, « cuius ipsi iudices essent futuri : quod si illi hoc bene- « ficium largiri nollent, saltem civitati eius caussa de- « precanti gratificantes moderate agerent, munus ei « largientes, unde nullo incommodo affecti magnum « honorem *ipsi civitati* id accipienti habere videren- « tur : atque homines quum essent, nihil supra huma- « nam conditionem saperent, neve immortales iras ge- « rant in mortali corpore, sed vel præter animi sui « sententiam ad æquas conditiones descenderent, in « precatorum gratiam : hominum enim esse prudentium « amicitiis inimicitias condonare, contra stultorum et « barbarorum amicos cum inimicis tollere. »

V. Quum illi hæc dixissent, Brutus assurgens ita est loquutus : « De Tarquiniorum in hanc urbem reditu, « Etrusci, desinite plura verba facere. Iam enim eorum « perpetuum exsilium suffragiis latis est decretum ; et « per deos iuravimus omnes, nos neque reducturos ty- « rannos, neque ab aliis eos reduci passuros. Quod si quid « aliud æquum petitis, quod neque iureiurando neque

λέγετε. » Μετὰ τοῦτο παρελθόντες οἱ πρέσβεις λέγουσι· « Παρὰ δόξαν μὲν ἡμῖν ἀπήντηται τὰ πρῶτα· πρεσβευ- « σάμενοι γὰρ ὑπὲρ ἀνδρὸς ἱκέτου λόγον ὑμῖν ὑποσχεῖν « ἀξιοῦντος, καὶ τὸ κοινὸν ἁπάντων δίκαιον εἰς ἰδίαν « αἰτούμενοι χάριν οὐ δεδυνήμεθα τούτου τυχεῖν. Ἐπεὶ « δ' οὕτως ὑμῖν δοκεῖ, περὶ μὲν εἰσόδου Ταρκυνίων « οὐδὲν ἔτι λιπαροῦμεν· προκαλούμεθα δ' ὑμᾶς εἰς ἕτε- « ρόν τι δίκαιον, ὑπὲρ οὗ τὰς ἐντολὰς ἡμῖν ἔδωκεν ἡ « πατρὶς, καὶ οὔτε νόμος ὁ κωλύσων αὐτὸ ποιεῖν ὑμᾶς « ἐστιν οὔθ' ὅρκος, ἀποδοῦναι τῷ βασιλεῖ τὴν οὐσίαν, « ἣν ὁ πάππος αὐτοῦ πρότερον ἐκέκτητο οὐθὲν τῶν « ὑμετέρων οὔτε βίᾳ κατασχὼν οὔτε λάθρα, παρὰ δὲ « τοῦ πατρὸς διαδεξάμενος, καὶ πρὸς ὑμᾶς μετενέγ- « κας. Ἀπόχρη γὰρ αὐτῷ τὰ ἑαυτοῦ κομισαμένῳ ζῆν « ἑτέρωθί που μακαρίως μηθὲν ἐνοχλοῦντι ὑμῖν. » Τοιαῦτα μὲν οἱ πρέσβεις διαλεχθέντες ἐξῆλθον. Τῶν δ' ὑπάτων Βροῦτος μὲν κατέχειν τὰ χρήματα συνεβού- λευσε, τιμωρίας τε χάριν ἀνθ' ὧν οἱ τύραννοι τὸ κοινὸν ἠδίκησαν πολλῶν ὄντων καὶ μεγάλων, καὶ τοῦ συμφέ- ροντος ἕνεκεν, ἵνα μὴ γένοιτο αὐτοῖς ἀφορμὴ πρὸς τὸν πόλεμον, διδάσκων ὡς οὐκ ἀγαπήσουσι Ταρκύνιοι τὰς οὐσίας ἀπολαβόντες, οὐδ' ὑπομενοῦσιν ἰδιώτην βίον ζῆν, ἀλλὰ πόλεμον ἐπάξουσι Ῥωμαίοις ἀλλοεθνῆ καὶ πειράσονται βίᾳ κατελθεῖν ἐπὶ τὴν ἀρχήν. Κολλα- τῖνος δὲ τἀναντία παρῄνει, λέγων ὡς οὐδὲν τὰ χρή- ματα τῶν τυράννων ἠδίκει τὴν πόλιν, ἀλλὰ τὰ σώ- ματα, φυλάττεσθαί τε αὐτοὺς ἀξιῶν ἀμφότερα, μὴ δόξης τε πονηρᾶς παρὰ πάντων τύχωσιν, ὡς διὰ τὸν πλοῦτον ἐξεληλακότες ἐκ τῆς ἀρχῆς Ταρκυνίους, καὶ πρόφασιν πολέμου δικαίαν παράσχωσιν αὐτοῖς, ὡς ἀποστερουμένοις τῶν ἰδίων· ἄδηλον μὲν εἶναι φάσ- κων εἰ κομισάμενοι τὰ χρήματα πολεμεῖν ἐπιχειρή- σουσιν ἔτι πρὸς αὐτοὺς περὶ τῆς καθόδου, πρόδηλον δὲ θάτερον ὡς οὐκ ἀξιώσουσιν εἰρήνην ἄγειν τὰς οὐσίας ἀφαιρεθέντες.

VI. Ταῦτα δὲ τῶν ὑπάτων λεγόντων καὶ πολλῶν συναγορευόντων ἀμφοτέροις, ἀποροῦσα ὅ τι χρὴ πράτ- τειν ἡ βουλὴ καὶ ἐφ' ἡμέρας συχνὰς σκοποῦσα, ἐπεὶ συμφορώτερα μὲν ὁ Βροῦτος ἐδόκει λέγειν, δικαιότερα δ' ὁ Κολλατῖνος παρῄνει, τελευτῶσα διέγνω τὸν δῆμον ποιῆσαι τοῦ τε συμφέροντος καὶ τοῦ δικαίου κριτήν. Πολλῶν δὲ λεχθέντων ὑφ' ἑκατέρου τῶν ὑπάτων, ἀναλαβοῦσαι ψῆφον αἱ φρᾶτραι τριάκοντα οὖσαι τὸν ἀριθμὸν, οὕτω μικρὰν ἐποιήσαντο τὴν ἐπὶ θάτερα ῥοπὴν, ὥστε μιᾷ ψήφῳ πλείους γενέσθαι τῶν κατέ- χειν τὰ χρήματα βουλομένων τὰς ἀποδιδόναι κε- λευούσας. Λαβόντες δὲ παρὰ τῶν ὑπάτων τὰς ἀπο- κρίσεις οἱ Τυρρηνοὶ καὶ πολλὰ τὴν πόλιν ἐπαινέσαντες, ὅτι τὰ δίκαια πρὸ τῶν συμφερόντων εἵλοντο, Ταρκυνίῳ μὲν ἐπέστειλαν τοὺς ἀποληψομένους τὰ χρήματα πέμπειν, αὐτοὶ δ' ὑπέμειναν ἐν τῇ πόλει συναγωγήν τε τῶν ἐπίπλων καὶ διάθεσιν τῶν μὴ δυναμένων ἄγεσθαί τε καὶ φέρεσθαι σκηπτόμενοι· ὡς δὲ τἀληθὲς εἶχε ταράττοντες καὶ σκευωρούμενοι τὰ κατὰ τὴν πό-

« legibus facere prohibeamur, dicite. » Postea legati progressi: « Præter omnem exspectationem, *inquiunt*, « principium nobis contigite: legati enim pro homine « supplice, qui vobis rationes vult reddere, et ius omnium « gentium commune in privatam gratiam petentes, ne « hoc quidem impetrare potuimus. Sed quoniam vobis « ita placet, amplius pro Tarquiniorum reditu vos non « orabimus; sed a vobis aliud, quod iustum est, pe- « temus, de quo patria nobis mandata dedit, quod ne- « que lex neque iusiurandum vos facere prohibet: nempe « ut regi restituatis bona quæ avus eius antea ha- « buerat, qui nullam rem vestram aut vi aut dolo pos- « sederat, sed iure hereditatis a patre accepta ad vos « transtulerat. Satis enim illi erit, rebus suis receptis, « in aliquo alio loco beate vivere, nullum vobis ne- « gotium facessenti. » Atque his dictis legati ex curia egressi sunt. Consulum autem alter Brutus eius bona retinenda censuit, cum mulctæ nomine, quod tyranni multis gravibusque iniuriis rempublicam affecissent, tum etiam publicæ utilitatis caussa, ne *illis ut* belli instrumentis uterentur: docens Tarquinios non fore contentos bonis receptis, neque vitam privatam toleraturos, sed bello extero commodo vi reditum in regnum tentaturos. At Collatinus contrarium suadebat, dicens non a bonis tyrannorum, sed ab ipsis tyrannis violatam fuisse rempublicam. Quare, rogabat eos ut ab hoc utroque sibi caverent, ne incurrerent in malam apud omnes opinionem, quasi divitiarum caussa Tarquinios regno expulissent, neve iustam belli occasionem illis præberent, quod suis bonis spoliati fuissent. Incertum enim esse, an rebus suis recuperatis bellum pro reditu contra ipsos essent suscepturi: alterum vero certum esse, eos bonis suis privatos non quieturos.

VI. Consulibus igitur talia dicentibus et multis in utriusque sententiam abeuntibus, senatus dubitabat quid agendum esset, et compluribus diebus in deliberatione consumptis, quod Brutus utiliora dicere videbatur, Collatinus vero iustiora, tandem boni æquique iudicium populo committendum censuit. Multis autem ab utroque consule dictis, quum triginta curiæ in suffragia fuissent missæ, adeo levi momento in alteram partem inclinatum est ut illæ, quæ bona restitui iubebant, uno tantum calculo vicerint alteras quæ ea retinenda censebant. Etrusci autem, accepto a consulibus responso, et multum laudata civitate, quod æquitatem utilitati anteposuissent, Tarquinio per literas significarunt ut mitteret, qui bona sua reciperent: ipsi vero remanserunt in urbe, simulantes se in colligenda supellectile et in venditione earum rerum quæ agi ferrique non possent occupatos esse; re autem vera id agentes, ut res urbanas turbarent *et corrumperent*, ut tyrannus ipsis mandarat. Nam et literas, *quas* ab exsulibus *acceperant*,

λιν ὡς ὁ τύραννος αὐτοῖς ἐπέστειλε. Τάς τε γὰρ ἐπιστολὰς τὰς παρὰ τῶν φυγάδων τοῖς ἐπιτηδείοις αὐτῶν ἀπεδίδοσαν, καὶ παρ' ἐκείνων ἑτέρας πρὸς τοὺς φυγάδας ἐλάμβανον. Συνιόντες δὲ πολλοῖς εἰς ὁμιλίαν, καὶ διάπειραν αὐτῶν τῆς προαιρέσεως λαμβάνοντες, οὓς εὑρίσκοιεν εὐαλώτους δι' ἀσθένειαν γνώμης ἢ βίου σπάνιν ἢ πόθον τῶν ἐν τῇ τυραννίδι πλεονεξιῶν, ἐλπίδας τε χρηστὰς ὑποτείνοντες αὐτοῖς καὶ [τὰ] χρήματα διδόντες ἐπεχείρουν διαφθείρειν. Ἔμελλον δ' ὥσπερ εἰκὸς ἐν πόλει μεγάλῃ καὶ πολυοχλούσῃ φανήσεσθαί τινες οἱ τὴν χείρω πολιτείαν αἱρησόμενοι πρὸ τῆς κρείττονος, οὐ τῶν ἀσήμων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπιφανῶν, ἐν οἷς ἦσαν Ἰούνιοί τε δύο, Τίτος καὶ Τιβέριος Βρούτου παῖδες τοῦ ὑπατεύοντος, ἀρτίως ἀρχόμενοι γενειᾶν, καὶ σὺν αὐτοῖς Οὐιτέλλιοί τε δύο Μάρκος καὶ Μάνιος, ἀδελφοὶ τῆς Βρούτου γυναικὸς, ἱκανοὶ τὰ κοινὰ πράττειν, καὶ Κολλατίνου θατέρου τῶν ὑπάτων ἀδελφῆς υἱοὶ δύο, Λεύκιος καὶ Μάρκος Ἀκύλλιοι, τὴν αὐτὴν ἔχοντες τοῖς Βρούτου παισὶν ἡλικίαν, παρ' οἷς αἱ σύνοδοι τὰ πολλὰ ἐγίνοντο, πατρὸς οὐκέτι περιόντος αὐτοῖς καὶ τὰ περὶ τῆς καθόδου τῶν τυράννων βουλεύματα συνετίθετο.

VII. Ἐκ πολλῶν μὲν οὖν καὶ ἄλλων ἔδοξέ μοι τὰ Ῥωμαίων πράγματα προνοίᾳ θεῶν εἰς τοσαύτην προελθεῖν εὐδαιμονίαν, οὐχ ἥκιστα δὲ ἐκ τῶν τότε γενομένων. Τοσαύτη γὰρ ἄνοια καὶ θεοβλάβεια τοὺς δυστήνους ἐκείνους κατέσχεν, ὥσθ' ὑπέμειναν ἐπιστολὰς γράψαι πρὸς τὸν τύραννον αὐτογράφους, δηλοῦντες αὐτῷ τὸ πλῆθός τε τῶν μετεχόντων τῆς συνωμοσίας, καὶ χρόνον ἐν ᾧ τὴν κατὰ τῶν ὑπάτων ἐπίθεσιν ἔμελλον ποιήσεσθαι, πεισθέντες ὑπὸ τῶν ἀφικομένων ὡς αὐτοὺς παρὰ τοῦ τυράννου γραμμάτων, ὅτι βούλεται προειδέναι τίνας αὐτῷ προσήκει Ῥωμαίων εὖ ποιεῖν κατασχόντι τὴν ἀρχήν. Τούτων δ' ἐγένοντο τῶν ἐπιστολῶν ἐγκρατεῖς οἱ ὕπατοι κατὰ τοιάνδε τινὰ συντυχίαν. Παρ' Ἀκυλλίοις τοῖς ἐκ τῆς Κολλατίνου γεγονόσιν ἀδελφῆς οἱ κορυφαιότατοι τῶν ἐν τῇ συνωμοσίᾳ κατήγοντο παρακληθέντες ὡς ἐφ' ἱερὰ καὶ θυσίαν. Μετὰ δὲ τὴν ἑστίασιν ἐξελθεῖν ἐκ τοῦ συμποσίου κελεύσαντες τοὺς διακόνους, καὶ ἀπὸ τῶν θυρῶν τοῦ ἀνδρῶνος ἀπελθεῖν, διελέγοντό τε πρὸς ἀλλήλους περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν τυράννων, καὶ τὰ δόξαντα εἰς ἐπιστολὰς κατεχώριζον αὐτογράφους, ἃς ἔδει τοὺς Ἀκυλλίους λαβόντας ἀποδοῦναι τοῖς ἐκ Τυρρηνίας πρέσβεσιν, ἐκείνους δὲ Ταρκυνίῳ. Ἐν τούτῳ δὴ τῷ χρόνῳ τῶν θεραπόντων τὶς οἰνοχόος, ἐκ πόλεως Καινίνης αἰχμάλωτος, ὄνομα Οὐϊνδίκιος, ὑποπτεύσας τοὺς ἄνδρας βουλεύειν πονηρὰ τῇ μεταστάσει τῶν διακόνων, ἔμεινε μόνος ἔξω παρὰ ταῖς θύραις, καὶ τούς τε λόγους [τοὺς] παρ' αὐτῶν ἠκροάσατο καὶ τὰς ἐπιστολὰς εἶδεν ὑπὸ πάντων γραφομένας ἁρμῷ τινι τῆς θύρας διαφανεῖ τὴν ὄψιν προσβαλών. Ἐξελθὼν δὲ πολλῆς ἔτι νυκτὸς οὔσης, ὡς ἀπεσταλμένος ὑπὸ τῶν δεσποτῶν ἐπὶ χρείαν τινὰ, πρὸς μὲν τοὺς ὑπάτους ὤκνησεν ἐλθεῖν, δεδιὼς

eorum necessariis reddiderunt, aliasque ab illis ad exsules *mittendas* acceperunt: et cum multis in colloquium venientes, atque quis esset eorum animus explorantes, si quos animadvertebant facile corrumpi posse ob animi inconstantiam vel inopiam victus, vel ob desiderium explendæ sub tyrannide libidinis et avaritiæ, eos partim bona spe ostentata, partim etiam pecuniæ largitione corrumpere conabantur. Nec deerant ut in urbe ampla et frequenti, qui reipublicæ deteriorem statum meliori anteponerent, non solum ignobiles, verum etiam nobiles: in quorum numero erant duo Iunii, Titus et Tiberius, filii Bruti consulis, vix dum pubescere incipientes; et cum illis Vitellii duo, Marcus et Manius, fratres uxoris Bruti, iam idonei ad res publicas tractandas; et Collatini alterius consulis sororis duo filii, Lucius et Marcus Aquilii, qui eadem ætate erant qua Bruti filii apud quos cum pater eorum iam defunctus esset plerumque conveniebant, atque de tyrannide reducenda consilia capiebant.

VII. Atque cum multis aliis de causis mihi visæ sunt res Romanæ divina providentia ad tantam felicitatem provectæ, tum præcipue ex eis quæ tunc acciderunt. Illi enim miseri adeo dementes et adeo perversi fuerunt, ut sustinuerint propria manu epistolas ad tyrannum scribere, quibus eum certiorem faciebant de numero coniuratorum et de tempore quo consules essent aggressuri; adducti tyranni literis ad se allatis, *in quibus dicebat* se scire velle quibusnam Romanis pro meritis gratia esset referenda, si in regnum restitutus fuisset. Istæ autem literæ tali fere casu in consulum potestatem venerunt. Apud Aquilios Collatini sororis filios convenerant coniurationis principes, ut ad rem divinam et sacrificia invitati. Post epulum autem iussis ministris ex cubiculo ubi convivium fuerat celebratum exire et a ianua cubiculi abscedere disserebant de reducendis tyrannis; quæque visa erant propria manu referebant in literas, quas Aquilios oportebat legatis Etruscis dare, illosque Tarquinio reddere. Interea vero servus quidam Cæninensis, bello captus, qui pincernam agebat, nomine Vindicius, suspicatus, quod illi ministros removissent, aliquid mali eos moliri, solus extra ad ostium remansit, et eorum sermonem audivit, et epistolas ab omnibus scriptas vidit, ad ostii quandam commissuram, qua res perspici poterat, admotis oculis. Nocte autem adhuc intempesta egressus, quasi negotii alicuius caussa a dominis missus, ad consules quidem ire non est ausus, veritus ne rem ob suam in cognatos benevo-

μὴ συγκρύψαι τὸ πρᾶγμα βουλόμενοι διὰ τὴν εὔνοιαν τῶν συγγενῶν τὸν μηνύσαντα τὴν συνωμοσίαν ἀφανίσωσιν· ἀφικόμενος δ' ὡς Πόπλιον Οὐαλέριον, ὃς ἐν τοῖς πρώτοις τέτταρσιν ἦν τῶν τὴν τυραννίδα καταλυσάντων, δεξιᾶς δόσει καὶ δι' ὅρκων τὸ πιστὸν παρ' αὐτοῦ λαβὼν ὑπὲρ ἀσφαλείας τῆς ἑαυτοῦ, μηνυτὴς ὧν τ' ἤκουσε καὶ ὧν εἶδε γίνεται. Ὁ δ' ὡς ἔμαθεν, οὐδεμίαν ἀναβολὴν ποιησάμενος ἐπὶ τὴν οἰκίαν τῶν Ἀκυλλίων σὺν χειρὶ πολλῇ πελατῶν τε καὶ φίλων παραγίνεται περὶ τὸν ὄρθρον, καὶ παρελθὼν εἴσω τῶν θυρῶν ὡς ἐπ' ἄλλην τινὰ χρείαν παρὼν ἀκωλύτως κατ' οἶκον ἔτι τῶν μειρακίων ὄντων, ἐγκρατὴς γίνεται τῶν ἐπιστολῶν καὶ τοὺς νεανίσκους συλλαβὼν καθίστησιν ἐπὶ τοὺς ὑπάτους.

VIII. Τὰ δὲ μετὰ ταῦτα ἔργα θατέρου τῶν ὑπάτων Βρούτου μεγάλα καὶ θαυμαστὰ λέγειν ἔχων, ἐφ' οἷς μέγιστον φρονοῦσι Ῥωμαῖοι, δέδοικα μὴ σκληρὰ καὶ ἄπιστα τοῖς [ἄλλοις] Ἕλλησι δόξω λέγειν· ἐπειδὴ πεφύκασιν ἅπαντες ἀπὸ τῶν ἰδίων παθῶν τὰ περὶ τῶν ἄλλων λεγόμενα κρίνειν καὶ τὸ πιστὸν [καὶ] ἄπιστον ἐφ' ἑαυτοῖς ποιεῖν· ἐρῶ δ' οὖν ὅμως. Ἐπειδὴ γὰρ ἡμέρα τάχιστα ἐγένετο, καθίσας ἐπὶ τὸ βῆμα καὶ τὰς ἐπιστολὰς τῶν ἐν τῇ συνωμοσίᾳ διασκοπούμενος, ὡς εὗρε τὰς ὑπὸ τῶν υἱῶν γραφείσας ταῖς σφραγῖσιν ἑκατέραν γνωρίσας, καὶ μετὰ τὸ λῦσαι τὰ σημεῖα τοῖς χειρογράφοις, ἀναγνωσθῆναι πρῶτον ἐκέλευσεν ἀμφοτέρας ὑπὸ τοῦ γραμματέως εἰς τὴν ἁπάντων τῶν παρόντων ἀκοήν· ἔπειτα λέγειν ἐκέλευσε τοῖς παισὶν εἴ τι βούλονται. Ὡς δ' οὐκ ἐτόλμησεν αὐτῶν οὐδέτερος πρὸς ἄρνησιν ἀναιδῆ τραπέσθαι πάλαι κατεψηφικότες ἑαυτῶν, ἔκλαιον δ' ἀμφότεροι, ὀλίγον ἐπισχὼν χρόνον ἀνίσταται, καὶ σιωπὴν προκηρύξας, ἐκδεχομένων ἁπάντων τί τέλος ἐξοίσει, θάνατον ἔφη καταδικάζειν τῶν τέκνων· ἐφ' ᾧ πάντες ἀνέκραγον οὐκ ἀξιοῦντες τοιοῦτον ἄνδρα ζημιωθῆναι τέκνων θανάτῳ, καὶ χαρίζεσθαι τὰς ψυχὰς τῶν μειρακίων ἐβούλοντο τῷ πατρί. Ὁ δ' οὔτε τὰς φωνὰς αὐτῶν οὔτε τὰς οἰμωγὰς ἀνασχόμενος, ἐκέλευσε τοῖς ὑπηρέταις ἀπάγειν τοὺς νεανίσκους ὀλοφυρομένους καὶ ἀντιβολοῦντας καὶ ταῖς φιλτάταις αὐτὸν ἀνακαλουμένους προσηγορίαις. Θαυμαστὸν μὲν δὴ καὶ τοῦτο πᾶσιν ἐφάνη, τὸ μηδὲν ἐνδοῦναι τὸν ἄνδρα μήτε πρὸς τὰς δεήσεις τῶν πολιτῶν μήτε πρὸς τοὺς οἴκτους τῶν τέκνων, πολλῷ δ' ἔτι τούτου θαυμασιώτερον τὸ περὶ τὰς τιμωρίας αὐτῶν ἀμείλικτον. Οὔτε γὰρ ἄλλοσέ ποι συνεχώρησεν ἀπαχθέντας τοὺς υἱοὺς ἔξω τῆς ἁπάντων ὄψεως ἀποθανεῖν, οὔτ' αὐτὸς ἐκ τῆς ἀγορᾶς ὑπανεχώρησεν ἕως ἐκεῖνοι κολασθῶσι, τὴν δεινὴν θέαν ἐκτρεπόμενος, οὔτ' ἄνευ προπηλακισμοῦ ἐφῆκεν αὐτοῖς τὴν ἐψηφισμένην ἐκπληρῶσαι μοῖραν· ἀλλὰ πάντα τὰ περὶ τὰς τιμωρίας ἔθη καὶ νόμιμα φυλάττων, ὅσα τοῖς κακούργοις ἀπόκειται παθεῖν, ἐν ἀγορᾷ πάντων ὁρώντων αἰκισθέντας τὰ σώματα πληγαῖς, αὐτὸς ἅπασι τοῖς γινομένοις παρών, τότε συνεχώρησε τοὺς αὐχένας τοῖς

lentiam celare volentes, coniurationis indicem de medio tollerent. Sed profectus ad P. Valerium, qui unus erat de quatuor primis tyrannidis eversoribus, data dextra et cum iureiurando fide ab eo accepta, sibi fraudi id non fore, quæ audivit et quæ vidit indicavit. Ille vero hac re cognita, sine mora confestim cum magna clientium et amicorum manu circa matutinum crepusculum ad Aquiliorum ædes venit, et fores sine ullo impedimento ingressus, quasi alicuius alius negotii caussa venisset, quum adolescentes domi adhuc essent, potitus est literis et comprehensos iuvenes ad consules adduxit.

VIII. Quæ vero mox dicturus sum facta alterius consulis Bruti magna et admiranda, quibus maxime Romani gloriantur, vereor ne reliquis Græcis dura nimis et vix credenda videantur: quia omnes ita natura comparati sunt, ut ex suis rebus domesticis iudicium faciant de iis quæ de aliis narrantur et credibilia sive incredibilia ad ipsorum normam exigant: dicam tamen. Nam simulatque dies illuxit, pro tribunali sedens et coniuratorum epistolas considerans, ubi filiorum literas ex utriusque sigillo agnovit, ac *deinde* resignatis illis eorum quoque manus apparuit, iussit primum utramque a scriba recitari ut ab omnibus qui præsentes aderant exaudirentur: deinde filiis, si vellent, dicendi potestatem fecit. Sed quum neuter eorum factum impudenter infitiari auderet; quod iam actum de se esse persuasum haberent, sed ambo flebant, ille paullum cunctatus surrexit, et silentio per præconem indicto, exspectantibus omnibus quis rei futurus esset exitus, capitalem sententiam in filios pronunciavit: qua audita omnes clamorem sustulerunt, quia indignum facinus putabant talem virum morte filiorum mulctari, et adolescentium vitam patri condonare volebant. At ille, neque eorum clamoribus neque filiorum lacrimis commotus, iuvenes plorantes et supplicantes et blandissimis quibusque appellationibus ipsum appellantes a lictoribus abduci iussit. Atque jam hoc quidem omnibus mirum est visum, quod ille neque civium precibus neque miserationi filiorum ullum locum dedisset. Sed longe magis admirandum fuit, quod exorari non potuit ut de eorum supplicio aliquid remitteret. Neque enim passus est filios suos alio abduci et extra omnium conspectum necari; neque ipse atrox illud spectaculum aversatus e foro recessit, antequam de illis sumptum esset supplicium, neque sine ignominia eos capitali supplicio, quo damnati erant, affici passus est: sed exegit quæcunque leges et consuetudines in maleficos statuunt, idque in foro, in omnium conspectu; et postquam eorum corpora virgis lacerata fuerunt, ita demum ipse, qui præsens aderat dum hæc omnia fierent, illos securi percuti permisit. Sed, quod omnem fidem excedit, atque præcipue in illo viro admirandum

πελέκεσιν ἀποκοπῆναι. Ὑπὲρ ἅπαντα δὲ τὰ παράδοξα καὶ θαυμαστὰ τοῦ ἀνδρὸς τὸ ἀτενὲς τῆς ὄψεως καὶ ἄτεγκτον ἦν· ὅς γε τῶν ἄλλων ἁπάντων ὅσοι τῷ πάθει παρεγένοντο κλαιόντων μόνος οὔτ' ἀνακλαυσάμενος ὤφθη τὸν μόρον τῶν τέκνων οὔτ' ἀποιμώξας ἑαυτὸν τῆς καθεξούσης τὸν οἶκον ἐρημίας οὔτ' ἄλλο μαλακὸν οὐθὲν ἐνδοὺς, ἀλλ' ἄδακρύς τε καὶ ἀστένακτος καὶ ἀτενὴς διαμένων εὐκαρδίως ἤνεγκε τὴν συμφοράν. Οὕτως ἰσχυρὸς ἦν τὴν γνώμην καὶ βέβαιος τὰ κριθέντα διατηρεῖν καὶ τῶν ἐπιταραττόντων τοὺς λογισμοὺς παθῶν καρτερός.

IX. Ἀποκτείνας δὲ τοὺς υἱοὺς εὐθὺς ἐκάλει τοὺς ἀδελφιδοῦς τοῦ συνάρχοντος Ἀκυλλίους, παρ' οἷς αἱ σύνοδοι τῶν κατὰ τῆς πόλεως συνομοσαμένων ἐγίνοντο· καὶ τὰς ἐπιστολὰς αὐτῶν ἀναγνῶναι τῷ γραμματεῖ κελεύσας, ὥστε πάντας ἀκούειν τοὺς παρόντας, ἀπολογίαν ἔφησεν αὐτοῖς διδόναι. Ὡς δὲ προσήχθησαν οἱ νεανίσκοι πρὸς τὸ βῆμα, εἴθ' ὑποθεμένου τινὸς τῶν φίλων εἴτ' αὐτοὶ συμφρονήσαντες, τοῖς γόνασι τοῦ θείου προσπίπτουσιν, ὡς δι' ἐκείνου σωθησόμενοι. Κελεύσαντος δὲ τοῦ Βρούτου τοῖς ῥαβδούχοις ἀποσπᾶν αὐτοὺς καὶ ἀπάγειν ἐπὶ τὸν θάνατον, εἰ μὴ βούλοιντο ἀπολογήσασθαι, μικρὸν ἐπισχεῖν τοῖς ὑπηρέταις ὁ Κολλατῖνος εἰπὼν, ἕως τῷ συνάρχοντι διαλεχθῇ, λαβὼν τὸν ἄνδρα καταμόνας πολλὰς ἐξέτεινεν ὑπὲρ τῶν μειρακίων δεήσεις· τὰ μὲν ἀπολογούμενος, ὡς διὰ νεότητος ἄγνοιαν καὶ πονηρὰς φίλων ὁμιλίας εἰς ταύτην ἐμπεσόντων τὴν φρενοβλάβειαν, τὰ δὲ παρακαλῶν ἑαυτῷ χαρίσασθαι τὰς ψυχὰς τῶν συγγενῶν μίαν αἰτουμένῳ ταύτην τὴν δωρεὰν καὶ περὶ οὐδενὸς ἔτι ἑτέρου ἐνοχλήσοντι, τὰ δὲ διδάσκων ὅτι συνταραχθῆναι κίνδυνος ὅλην τὴν πόλιν, ἐὰν ἅπαντας ἐπιχειρῶσι θανάτῳ ζημιοῦν τοὺς δόξαντάς τι συμπράττειν τοῖς φυγάσιν ὑπὲρ τῆς καθόδου· πολλοὺς γὰρ εἶναι καὶ οὐκ ἀσήμων οἰκιῶν ἐνίους. Ὡς δ' οὐκ ἔπειθε τελευτῶν ἠξίου μὴ θάνατον, ἀλλὰ μετρίαν κατ' αὐτῶν ὁρίσαι κόλασιν, ἄτοπον εἶναι λέγων, τοὺς μὲν τυράννους φυγαῖς ἐζημιῶσθαι, τοὺς δὲ τῶν τυράννων φίλους θανάτῳ. Ἀντιλέγοντος δὲ καὶ πρὸς τὴν ἐπιείκειαν τῆς κολάσεως τοῦ ἀνδρὸς καὶ οὐδ' εἰς ἑτέρους ἀναβαλέσθαι χρόνους τὰς κρίσεις τῶν ἐν ταῖς αἰτίαις βουλομένου· τελευταία γὰρ αὕτη τοῦ συνάρχοντος δέησις ἦν· ἀλλ' αὐθημερὸν ἀποκτενεῖν ἅπαντας ἀπειλοῦντος καὶ διομνυμένου, ἀδημονῶν ὁ Κολλατῖνος ἐπὶ τῷ μηδενὸς ὧν ἠξίου τυγχάνειν, « Τοιγαροῦν, « ἔφησεν, ἐπεὶ σκαιὸς εἶ καὶ πικρὸς, ἐγὼ τὰ μειρά« κια ἀφαιροῦμαι, τῆς αὐτῆς ἐξουσίας ἧς σὺ κύ« ριος ὤν. » Καὶ ὁ Βροῦτος ἐκπικρανθεὶς· « Οὐκ ἐμοῦ « γ', ἔφη, ζῶντος, ὦ Κολλατῖνε, τοὺς προδότας τῆς « πατρίδος ἰσχύσεις ἐξελέσθαι, ἀλλὰ καὶ σὺ δώσεις « δίκας ἃς [σοὶ] προσῆκεν οὐκ εἰς μακράν. »

X. Ταῦτ' εἰπὼν καὶ φυλακὴν τοῖς μειρακίοις ἐπιστήσας ἐκάλει τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν. Πληρωθείσης δὲ τῆς ἀγορᾶς ὄχλου· περιβόητον γὰρ ἀνὰ τὴν

putatur, fuit vultus immotus, nullisque lacrimis irrigatus. Siquidem, quum flerent ceteri omnes qui illi miserando spectaculo intererant, ipse solus neque deflens suorum filiorum mortem, neque futuram suæ familiæ *solitudinem* lugens, neque ullum aliud animi mollis signum dans ab ullo conspectus est : sed sine lacrimis, sine gemitu, immoto vultu permanens, forti animo suam calamitatem pertulit. Adeo firmo et constanti erat animo in rebus decretis servandis et exsequendis, et adeo constans in vincendis affectibus qui rationem perturbare solent.

IX. Necatis autem filiis, statim vocavit Aquilios, collegæ sororis filios; apud quos cœtus eorum, qui in reipublicæ perniciem coniurarant fiebant : et quum iussisset a scriba eorum epistolas recitari, ut omnes qui aderant eas audire possent, se illis purgandi sui potestatem facere dixit. Quum autem adolescentes ante tribunal fuissent producti, sive alicuius amici monitu, sive et iam quod ipsis hoc in mentem venerat, ad avunculi genua, quasi eius opera servari possent, acciderunt. Sed quum Brutus iussisset lictores eos inde avellere et ad supplicium abducere, si se purgare nollent, Collatinus, lictoribus iussis paulisper supersedere, donec paucis cum collega colloqueretur, eum ab aliis seductum multis precibus pro adolescentibus adortus est; partim eos excusans quod ob iuventutis imperitiam et pravam amicorum consuetudinem in talem amentiam incidissent; partim eum obsecrans ut sibi hanc unam gratiam petenti, et in posterum nulla alia re negotium ipsi exhibituro, vitam cognatorum condonaret; partim etiam docens periculum esse ne tota urbs turbetur, si omnes eos, qui aliquo modo exsulibus in reditu favere visi fuerint, capite punire conentur : multos enim in eo numero esse dicebat, et non nullos ex familiis non obscuris. Sed quum illum flectere non posset, tandem ab eo postulavit ne morte eos mulctaret, sed mitiorem aliquam pœnam in eos statueret; absurdum dicens, tyrannos exsilio mulctari, eorum vero amicos capitali supplicio *affici*. Sed quum ille ei adversaretur, nec de supplicii atrocitate quidquam remittere, neque iudicium de eis in alium tempus differre vellet, (hoc enim fuit collegæ postremum postulatum) sed eo ipso die minaretur ac iuraret se omnes necaturum, Collatinus ægre ferens se nihil eorum quæ postularat impetrasse : « Ergo, inquit, « quoniam tu durus et sævus es, ego adolescentes pro « ea potestate, qua sum tibi par, absolvo. » Tum Brutus exacerbatus : « Certe inquit, me vivo, Collatine « numquam patriæ proditores supplicio eripere pote« ris : sed tu quoque brevi pœnas quas es promeritus « dabis. »

X. His dictis et custodia adolescentibus addita, populum ad concionem advocavit : et foro turba repleto, (filiorum enim casum jam per totam urbem rumor

πόλιν ὅλην τὸ περὶ τοὺς παῖδας αὐτοῦ πάθος ἐγεγόνει· προελθών τε καὶ τοὺς ἐντιμοτάτους τῶν ἐν τῷ συνεδρίῳ παραστησάμενος ἔλεξε τοιάδε· « Ἐβουλό- « μην μὲν ἄν, ὦ πολῖται, Κολλατῖνον τουτονὶ τὸν « συνάρχοντα περὶ ἁπάντων μοι τὰ αὐτὰ φρονεῖν, « καὶ μὴ τῷ λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔργοις μισεῖν « τοὺς τυράννους καὶ πολεμεῖν. Ἐπεὶ δὲ τἀναντία « φρονῶν γέγονέ μοι καταφανής, καὶ ἔστιν οὐ μόνον « τῇ φύσει Ταρκυνίων συγγενής, ἀλλὰ καὶ τῇ προαι- « ρέσει διαλλαγάς τε πράττων πρὸς αὐτοὺς καὶ ἀντὶ « τῶν κοινῇ συμφερόντων τὸ ἑαυτοῦ σκοπῶν λυσιτε- « λές, αὐτός τε κωλύειν αὐτὸν παρεσκεύασμαι πράτ- « τειν ἃ κατὰ νοῦν ἔχει πονηρὰ ὄντα, καὶ ὑμᾶς ἐπὶ « τούτῳ παρεκάλεσα. Φράσω δ' ὑμῖν πρῶτον ἐν οἷς « ἐγένετο κινδύνοις τὰ πράγματα τῆς πόλεως, ἔπειτα « πῶς αὐτοῖς ἑκάτερος ἡμῶν κέχρηται. Τῶν πο- « λιτῶν τινες συνελθόντες εἰς τὴν Ἀκυλλίων οἰκίαν « τῶν ἐκ τῆς Κολλατίνου γεγονότων ἀδελφῆς, ἐν οἷς « ἦσαν οἵ τ' ἐμοὶ παῖδες ἀμφότεροι καὶ οἱ τῆς γυ- « ναικὸς ἀδελφοὶ τῆς ἐμῆς καὶ ἅμ' ἄλλοι τινὲς ἅμα « τούτοις οὐκ ἀφανεῖς, συνθήκας ἐποιήσαντο πρὸς « ἀλλήλους καὶ συνώμοσαν, ἀποκτείναντας ἐμὲ κα- « ταγαγεῖν Ταρκύνιον ἐπὶ τὴν ἀρχήν· ἐπιστολάς τε « περὶ τούτων γράψαντες αὐτογράφους καὶ ταῖς ἑαυ- « τῶν σφραγῖσι κατασημηνάμενοι πέμπειν πρὸς τοὺς « φυγάδας ἔμελλον. Ταῦθ' ἡμῖν θεῶν τινος εὐνοίᾳ « καταφανῆ γέγονεν ὑπὸ τοῦδε μηνυθέντα τοῦ ἀν- « δρός· ἔστι δ' Ἀκυλλίων δοῦλος, παρ' οἷς καταγό- « μενοι τῇ παρελθούσῃ νυκτὶ τὰς ἐπιστολὰς ἔγραψαν· « καὶ τῶν γραμμάτων γεγόναμεν αὐτῶν ἐγκρατεῖς. « Τίτον μὲν οὖν καὶ Τιβέριον ἐγὼ τοὺς ἐμοὺς παῖδας « τετιμώρημαι· καὶ οὐδὲν καταλέλυται διὰ τὴν ἐμὴν « ἐπιείκειαν οὔτε νόμος οὔθ' ὅρκος. Ἀκυλλίους δὲ « Κολλατῖνος ἀφαιρεῖταί μου, καί φησιν οὐκ ἐάσειν « ὅμοια τοῖς ἐμοῖς παισὶ βουλεύσαντας τῶν ὁμοίων « ἐκείνοις τυχεῖν. Εἰ δ' οὗτοι μηδεμίαν ὑφέξουσι « δίκην, οὐδὲ τοὺς ἀδελφοὺς τῆς ἐμῆς γυναικὸς οὐδὲ « τοὺς ἄλλους προδότας τῆς πατρίδος ἐξέσται μοι « κολάσαι. Τί γὰρ δὴ δίκαιον πρὸς αὐτοὺς ἔξω λέγειν, « ἂν τούτους ἀφῶ; τίνος οὖν ταῦτα μηνύματα ἡγεῖσ- « θε; πότερα τῆς πρὸς τὴν πόλιν εὐνοίας, ἢ τῶν πρὸς « τοὺς τυράννους διαλλαγῶν; καὶ πότερα τῆς ἐμπε- « δώσεως τῶν ὅρκων, οὓς ἀφ' ἡμῶν ἀρξάμενοι πάντες « ὠμόσατε, ἢ τῆς συγχύσεώς τε καὶ ἐπιορκίας; [καὶ] « εἰ μὲν ἔλαθεν ἡμᾶς, ταῖς ἀραῖς ἔνοχος ἦν ἄν, καὶ « θεοῖς ὑπέσχεν, οὓς ἐπιορκεῖ, δίκας. Ἐπειδὴ δὲ « καταφανὴς γέγονεν, ὑφ' ἡμῶν αὐτῶν προσήκει « κολασθῆναι· ὅς γ' ὀλίγαις μὲν ἡμέραις πρότερον τὰ « χρήματα τοῖς τυράννοις ὑμᾶς ἔπεισεν ἀποδοῦναι, ἵνα « μὴ κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἡ πόλις αὐτοῖς ἔχῃ χρῆσθαι « πρὸς τὸν πόλεμον, ἀλλὰ κατὰ τῆς πόλεως οἱ ἐχ- « θροί. Νῦν δὲ τοὺς ἐπὶ καθόδῳ τῶν τυράννων συνο- « μοσαμένους ἀφεῖσθαι τῆς τιμωρίας οἴεται δεῖν, « ἐκείνοις αὐτοὺς δηλονότι χαριζόμενος ἵνα, ἐὰν ἄρα

vulgarat) progressus in medium, cum honoratissimis quibusque senatoribus, quos sibi adesse iussit, huiusmodi habuit orationem : « Vellem equidem, Quirites, Col- « latinum istum meum collegam eadem in omnibus re- « bus mecum sentire : nec verbis solum, sed etiam re « ipsa infensum se tyrannis declarare et hostem. Sed « quoniam compertum habeo eum penitus mihi adver- « sari et, non solum cognatione sed etiam voluntate « Tarquiniis esse coniunctum, siquidem id agite ut cum « illis in gratiam redeamus, et sua privata commoda « potius quam publica curare, ego ipse paratus sum « eius prava conamina cohibere, et vos ob eandem « caussam convocavi. Sed primum in quanto peri- « culo respublica fuerit, deinde quomodo in eo uter- « que nostrum se gesserit, vobis aperiam. Aliquot ci- « ves clam coeuntes in ædes Aquiliorum, qui sunt filii « sororis Collatini, inter quos et ambo mei filii fue- « runt, et meæ uxoris fratres, et præter eos nonnulli « etiam alii non ignobiles, inter se pacti fuerant et « coniurarant, me interfecto, Tarquinium in regnum « reducere; atque etiam epistolas manu sua scriptas « suisque sigillis obsignatas ad exsules erant missuri. « Hæc nobis dei alicuius favore innotuerunt, indicata « ab isto, qui est Aquiliorum servus apud quos quum « superiore nocte convenissent literas scripserunt; et « ipsæ literæ in nostram potestatem venerunt. Equidem « in Titum et Tiberium filios meos iam animadverti; « nec ob meam clementiam, ulla lex aut iusiurandum « violatum est : Collatinus vero Aquilios mihi eripit, « et negat se permissurum, ut qui eorundem con- « siliorum fuerunt socii, eiusdem etiam socii fiant sup- « plicii. Qui si nullas dederint pœnas, neque de fratribus « meæ uxoris, neque de reliquis patriæ proditoribus « supplicium sumere mihi licebit. Quo enim iure si « hos demisero, cum illis agere licebit? Cuius igitur « rei hoc putatis esse indicium? Utrum amoris erga « patriam, an animi cum tyrannis reconciliati ? utrum « confirmationis iurisiurandi, quod nobis præeuntibus « omnes iurastis, an violationis et periurii? quod si ille « nos latuisset, certe diris obnoxius fuisset; et diis, « per quos peieravit, pœnas dedisset. Nunc vero eum « manifesto deprehensus sit, a nobis etiam in ipsum « animadverti decet : quippe qui paucis ante diebus « persuasit vobis ut tyrannis bona restitueretis, ne « respublica iis uti posset adversus hostes in bello, sed « hostes contra rempublicam. Nunc vero coniuratos in « tyrannorum reditum impune dimittendos censet : illis « ipsis nimirum gratificans, ut si forte redeant, sive per

« κατέλθωσιν εἴτ' ἐκ προδοσίας εἴτε πολέμῳ, ταύτας « προφερόμενος τὰς χάριτας ἁπάντων ὡς φίλος ὅσων « ἂν δέηται παρ' αὐτῶν τυγχάνῃ. Ἔπειτ' ἐγὼ « τῶν ἐμῶν οὐ φεισάμενος [τέκνων], σοῦ φείσομαι, « Κολλατῖνε, ὃς τὸ μὲν σῶμα παρ' ἡμῖν ἔχεις, τὴν δὲ « ψυχὴν παρὰ τοῖς πολεμίοις, καὶ τοὺς μὲν προδό- « τας τῆς πατρίδος σώζεις, ἐμὲ δὲ τὸν ὑπὲρ αὐτῆς « ἀγωνιζόμενον ἀποκτείνεις; πόθεν; πολλοῦ γε καὶ « δεῖ· ἀλλ' ἵνα μηδὲν ἔτι τοιοῦτον ἐξεργάσῃ, τὴν μὲν « ἀρχὴν ἀφαιροῦμαί σε, καὶ πόλιν ἑτέραν κελεύω « μεταλαβεῖν. Ὑμῖν δὲ, ὦ πολῖται, ψῆφον ἀναδώσω, « καλέσας αὐτίκα μάλα τοὺς λόχους, ἵνα διαγνῶσιν « εἰ χρὴ ταῦτ' εἶναι κύρια, εὖ δ' ἴστε ὅτι, δυοῖν θά- « τερον, ἢ Κολλατῖνον ἕξοντες ὕπατον, ἢ Βροῦτον. »

XI. Τοιαῦτα δὲ λέγοντος αὐτοῦ, βοῶν καὶ δεινοπαθῶν ὁ Κολλατῖνος ἐπίβουλόν τε καὶ προδότην τῶν φίλων αὐτὸν παρ' ἕκαστα ἀποκαλῶν, καὶ τὰ μὲν ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτοῦ διαβολῶν ἀπολογούμενος, τὰ δ' ὑπὲρ τῶν ἀδελφιδῶν δεόμενος, ψῆφόν τε καθ' ἑαυτοῦ τοῖς πολίταις οὐκ ἐῶν ἀναδοῦναι, χαλεπώτερον ἐποίει τὸν δῆμον, καὶ δεινοὺς ἤγειρεν ἐπὶ πᾶσι τοῖς λεγομένοις θορύβους. Ἠγριωμένων δὲ τῶν πολιτῶν πρὸς αὐτὸν, καὶ οὔτε ἀπολογίαν ὑπομενόντων οὔτε δέησιν προσιεμένων, ἀλλὰ τὰς ψήφους ἀναδοθῆναι σφίσι κελευσάντων, δι' εὐλαβείας τὸ πρᾶγμα ὁ κηδεστὴς αὐτοῦ λαβὼν Σπόριος Λουκρήτιος, ἀνὴρ τῷ δήμῳ τίμιος, μὴ μεθ' ὕβρεως τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς πατρίδος ἐκπέσῃ, λόγον αἰτησάμενος παρ' ἀμφοτέρων τῶν ὑπάτων, καὶ τυχὼν τῆς ἐξουσίας ταύτης πρῶτος, ὥς φασιν οἱ Ῥωμαίων συγγραφεῖς, οὔπω τότε Ῥωμαίοις ὄντος ἐν ἔθει δημηγορεῖν ἰδιώτην ἐν ἐκκλησίᾳ, κοινὴν ἐποιήσατο δέησιν ἀμφοτέρων τῶν ὑπάτων, Κολλατίνῳ μὲν παραινῶν μὴ θυμομαχεῖν μηδ' ἀκόντων κατέχειν τῶν πολιτῶν τὴν ἀρχὴν, ἣν παρ' ἑκόντων ἔλαβεν, ἀλλ' εἰ δοκεῖ τοῖς δοῦσιν αὐτὴν ἀπολαβεῖν, ἑκόντα ἀποθέσθαι καὶ μὴ τοῖς λόγοις ἀπολύεσθαι τὰς καθ' ἑαυτοῦ διαβολὰς, ἀλλὰ τοῖς πράγμασι· μεταθέσθαι τε τὴν οἴκησιν ἑτέρωσέ ποι πάντα τὰ ἑαυτοῦ λαβόντα, ἕως ἐν ἀσφαλεῖ γένηται τὰ κοινὰ, ἐπειδὴ τοῦτο δοκεῖ τῷ δήμῳ συμφέρειν· ἐνθυμούμενον ὅτι τοῖς μὲν ἄλλοις ἀδικήμασι γενομένοις ὀργίζεσθαι πεφύκασιν ἅπαντες, προδοσίᾳ δὲ καὶ ὑποπτευομένῃ, σωφρονέστερον ἡγούμενοι καὶ διὰ κενῆς φοβηθέντες αὐτὴν φυλάξασθαι μᾶλλον, ἢ καταφρονήσει ἐπιτρέψαντες ἀνατραπῆναι· Βροῦτον δὲ πείθων μὴ μετ' αἰσχύνης καὶ προπηλακισμοῦ τὸν συνάρχοντα τῆς πατρίδος ἐκβαλεῖν, μεθ' οὗ τὰ κράτιστα ὑπὲρ τῆς πόλεως ἐβουλεύσεν· ἀλλ' ἐὰν αὐτὸς ὑπομένῃ τὴν ἀρχὴν ἀποθέσθαι καὶ παραχωρῇ τῆς πατρίδος ἑκὼν, τὴν τ' οὐσίαν αὐτῷ πᾶσαν ἐπιτρέψαι κατὰ σχολὴν μετασκευάσασθαι, καὶ ἐκ τοῦ δημοσίου προσθεῖναί τινα δωρεὰν, ἵνα παραμύθιον ἔχῃ τῆς συμφορᾶς τὴν παρὰ τοῦ δήμου χάριν.

XII. Ταῦτα τοῦ ἀνδρὸς ἀμφοτέροις παραινοῦντος, καὶ τῶν πολιτῶν ἐπαινεσάντων τὸν λόγον, ὁ μὲν Κολ-

« proditionem sive armis, hæc beneficia a se in ipsos « collata in memoriam revocans, pro amico omnia quæ- « cunque petierit ab illis impetret. Ergo ego, qui « meis filiis non peperci, tibi parcam, Collatine, qui cor- « pus quidem apud nos habes, animum vero apud hos- « tes : et patriæ quidem proditores servas, me vero « pro ea decertantem interficis? unde enim? multum « certe abest. Sed ne quid tale amplius perpetres, « magistratum tibi abrogo, et te in aliam civitatem mi- « grare iubeo. Vos vero, Quirites, statim ad suffragia « centuriatim ferenda vocabo, ut decernatis an hæc « rata esse oporteat. Illud autem probe scitote, vos « alterum e duobus, vel Collatinum vel Brutum, con- « sulem habituros. »

XI. Hæc autem eo dicente, Collatinus vociferans graviterque id ferens, insidiatorem eum et proditorem amicorum identidem ad singula eius verba appellabat, et modo ad crimina sibi obiecta respondens ac se purgans, modo pro filiis sororis deprecans, neque permittens ut cives ad suffragia contra se ferenda vocarentur, populi animos magis exasperabat et ad singula quæ dicebat graves tumultus excitabat. Quum igitur cives exasperati contra eum essent, nec eius defensionem ferre possent, nec eius preces admitterent, sed se in suffragia mitti iuberent; socer eius Sp. Lucretius, vir apud populum gratiosus, timens ne cum ignominia ex magistratu et patria expelleretur, petiit ab utroque consule dicendi potestatem, et quum ipse *omnium* primus eam impetrasset, ut tradunt scriptores Romani (nondum enim moribus apud Romanos erat receptum, ut in concione homo privatus ad populum verba faceret) utrumque consulem communibus precibus oravit : Collatinum quidem, ne tam pertinaciter resisteret neve magistratum invitis civibus retineret, quem a volentibus accepisset; sed ultro deponeret si illi, qui eum dederant, etiam reposcerent, et crimina sibi obiecta re potius refelleret quam verbis; utque in aliam, quamcunque vellet terram, omnibus rebus suis secum absportatis, domicilium transferret, donec respublica in tuto esset, quoniam id ex populi utilitate videretur : cogitaretque homines ob cetera quidem delicta patrata demum solere irasci; proditione vero suspecta exterritos etiam contra inanem armari prudentius arbitrantes, quam insolenti irruptione dejici. Bruto vero suadebat ne cum dedecore et contumelia collegam suum ex urbe ejiceret, cum quo optime patriæ consuluisset : sed, si ipse magistratum deponere, et sponte de patria decedere vellet, permitteret ei per otium bona sua colligere, atque etiam de publico aliquod munus adderet, ut suam calamitatem populi munificentia solaretur.

XII. Quum ille utrique hæc suasisset, et cives eius orationem collaudarent, Collatinus multum suam con-

λατῖνος πολλὰ κατολοφυράμενος ἑαυτὸν, εἰ διὰ συγγενῶν ἔλεον ἐκλιπεῖν ἀναγκασθήσεται τὴν πατρίδα μηδὲν ἀδικῶν, ἀποτίθεται τὴν ἀρχήν. Ὁ δὲ Βροῦτος ἐπαινέσας αὐτὸν ὡς τὰ κράτιστα καὶ συμφορώτατα ἑαυτῷ τε καὶ τῇ πόλει βεβουλευμένου, παρεκάλει μήτε αὐτῷ μήτε τῇ πατρίδι μνησικακεῖν, ἑτέραν δὲ μεταλαβόντα οἴκησιν τὴν καταλειπομένην πατρίδα ἡγεῖσθαι, μηδενὸς μήτ' ἔργου, μήτε λόγου κοινωνοῦντα τοῖς ἐχθροῖς κατ' αὐτῆς· τὸ δ' ὅλον ἀποδημίαν ὑπολαβόντα τὴν μετανάστασιν, οὐκ ἐξορισμὸν, οὐδὲ φυγὴν, τὸ μὲν σῶμα παρὰ τοῖς ὑποδεξαμένοις ἔχειν, τὴν δὲ ψυχὴν παρὰ τοῖς προπέμπουσι. Ταῦτα δ' ὑποθέμενος τῷ ἀνδρὶ πείθει τὸν δῆμον εἴκοσι ταλάντων δοῦναι αὐτῷ δωρεὰν, καὶ αὐτὸς πέντε τάλαντα προστίθησιν ἐκ τῶν ἰδίων. Ταρκύνιος μὲν δὴ Κολλατῖνος τοιαύτῃ τύχῃ περιπεσὼν εἰς Λαουίνιον ᾤχετο, τὴν μητρόπολιν τοῦ Λατίνων γένους, ἐν ᾗ γηραιὸς ἐτελεύτα. Ὁ δὲ Βροῦτος οὐκ ἀξιῶν μόνος ἄρχειν οὐδ' εἰς ὑπόνοιαν εἰσελθεῖν τοῖς πολίταις, ὅτι μοναρχίας ὑπαχθεὶς πόθῳ τὸν συνύπατον ἐξήλασεν ἐκ τῆς πατρίδος, καλέσας τὸν δῆμον εὐθὺς εἰς τὸ πεδίον, ἔνθα ἦν σύνηθες αὐτοῖς τούς τε βασιλεῖς καὶ τὰς ἄλλας ἀρχὰς καθιστάναι, συνάρχοντα αἱρεῖται Πόπλιον Οὐαλέριον, ἀπόγονον, ὡς καὶ πρότερον εἶπον, τοῦ Σαβίνου Οὐαλερίου, ἄνδρα πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων ἐπιτηδευμάτων χάριν ἐπαινεῖσθαί τε καὶ θαυμάζεσθαι ἄξιον, μάλιστα δὲ τῆς αὐταρκείας τοῦ βίου. Φιλοσοφία γάρ τις αὐτοδίδακτος ἐγένετο περὶ αὐτὸν, ἣν ἐν πολλοῖς ἀπεδείξατο πράγμασιν, ὑπὲρ ὧν ὀλίγον ὕστερον ἐρῶ.

XIII. Μετὰ τοῦτ' ἤδη μιᾷ γνώμῃ περὶ πάντων χρώμενοι, τοὺς μὲν ἐπὶ τῇ καθόδῳ τῶν φυγάδων συνομοσαμένους ἅπαντας ἀπέκτειναν παραχρῆμα, καὶ τὸν μηνύσαντα τὴν συνωμοσίαν δοῦλον ἐλευθερίας τε καὶ πολιτείας μεταδόσει καὶ χρήμασι πολλοῖς ἐτίμησαν. Ἔπειτα τρία πολιτεύματα κάλλιστα καὶ συμφορώτατα τῷ κοινῷ καταστησάμενοι, τούς τ' ἐν τῇ πόλει πάντας ὁμονοεῖν παρεσκεύασαν καὶ τὰς τῶν ἐχθρῶν ἑταιρίας ἐμείωσαν. Ἦν δὲ τὰ πολιτεύματα τῶν ἀνδρῶν τοιάδε. Πρῶτον μὲν ἐκ τῶν δημοτικῶν τοὺς κρατίστους ἐπιλέξαντες, πατρικίους ἐποίησαν, καὶ συνεπλήρωσαν ἐξ αὐτῶν τὴν βουλὴν τοὺς τριακοσίους. Ἔπειτα τὰς οὐσίας τῶν τυράννων εἰς τὸ κοινὸν ἅπασι τοῖς πολίταις φέροντες ἔθεσαν, συγχωρήσαντες ὅσον ἂν λάβοι τις ἐξ αὐτῶν ἔχειν· καὶ τὴν αὐτῶν γῆν ὅσην ἐκέκτηντο τοῖς μηδένα κλῆρον ἔχουσι διένειμαν, ἓν μόνον ἐξελόμενοι πεδίον, ὃ κεῖται μεταξὺ τῆς τε πόλεως καὶ τοῦ ποταμοῦ. Τοῦτο δ' Ἄρεος ὑπάρχειν ἱερὸν οἱ πρότερον ἐψηφίσαντο, ἵπποις τε λειμῶνα καὶ νέοις ἀσκοῦσι τὰς ἐνοπλίους μελέτας γυμνάσιον ἐπιτηδειότατον· ὅτι δὲ καὶ πρότερον ἱερὸν ἦν τοῦδε τοῦ θεοῦ, Ταρκύνιος δὲ σφετερισάμενος ἔσπειρεν αὐτὸ, μέγιστον ἡγοῦμαι τεκμήριον εἶναι τὸ πραχθὲν ὑπὸ τῶν ὑπάτων τότε περὶ τοὺς ἐν αὐτῷ καρπούς. Ἅπαντα γὰρ ἐπιτρέψαντες

ditionem conquestus quod ob misericordiam erga cognatos cogeretur nullo patrato scelere patriam relinquere, magistratum deponit. Brutus vero laudato eo, quod optime et suis et reipublicæ commodis consuluisset, rogabat ne sibi neve patriæ, memor præteritorum malorum, infensus esset; sed, vel mutato domicilio, patriam a se relictam semper patriam suam duceret, neve contra ipsam cum hostibus ullum aut consilium aut factum communicaret: ad summam eum hortabatur ut hanc migrationem existimaret peregrinationem, non autem relegationem neque exsilium; et corpus apud eos a quibus exciperetur haberet, animum vero apud eos a quibus dimitteretur. Quum igitur hoc modo illum admonuisset, persuasit populo ut viginti talentorum dono eum donaret: et ipse de propria pecunia alia quinque addidit. Tarquinius igitur Collatinus, quum in talem fortunam incidisset, Lavinium Latinorum metropolin petiit, ubi senex obiit. At Brutus, quum minime æquum censeret se solum imperare, et nollet venire in suspicionem apud cives se regni cupiditate impulsum collegam patria expulisse, statim convocato populo in campum, ubi solebant et reges et alios magistratus creare, consulatus collegam assumpsit P. Valerium, oriundum, ut et ante dixi, e Sabinorum gente, virum cum ob multa alia rerum bonarum studia laude et admiratione dignum, tum vero præcipue ob vitæ frugalitatem. Inerat enim in eo innatum quoddam sapientiæ studium, ut in multis rebus demonstravit, de quibus paullo post dicam.

XIII. Cum hoc igitur per omnia consentiens, de iis omnibus, qui in exsulum reditum coniurarunt, continuo supplicium sumpsit: et servum, coniurationis indicem, libertate et civitate donarunt ac honorarunt, addito præterea non parvæ pecuniæ præmio. Deinde consiliis tribus pulcherrimis ac utilissimis reipublicæ effecerunt ut omnes cives concordiam alerent, et inimicorum factionem imminuerunt. Quæ consilia hæc fuerunt. Primum, optimos quosque de plebe delectos in patricium ordinem allegerunt et ex his senatum expleverunt usque ad trecentorum numerum. Deinde tyrannorum bona in publicum lata omnibus civibus diripienda dederunt, permittentes ut unusquisque quantum posset caperet, et agrum eorum quem privatim possidebant, diviserunt civibus inopibus, uno tantum campo excepto, qui inter urbem et fluvium situs est. Hunc enim Marti eorum maiores consecrarant, pratum equis commodum et iuventuti in armis exercendæ gymnasium aptissimum. Campum autem iam pridem huic deo consecratum fuisse, et Tarquinium eum usurpasse et suis segetibus opplevisse, eius rei argumentum maximum arbitror esse, id quod tum a consulibus de frugibus, quæ in eo erant, decretum est. Nam quum omnia tyrannorum bona populo diripienda dedissent frumentum, quod in hoc campo natum fuerat, quodque in areis adhuc erat, vel in

τῷ δήμῳ τὰ τῶν τυράννων ἄγειν τε καὶ φέρειν, τὸν ἐν τούτῳ γενόμενον τῷ πεδίῳ σῖτον, [τὸν μὲν] ἐπὶ ταῖς ἅλωσιν ἔτι κείμενον, τόν τ' ἐπὶ ταῖς καλάμαις καὶ τὸν ἤδη κατειργασμένον, οὐκ ἐπέτρεψαν οὐδενὶ φέρειν, ἀλλ' ὡς ἐξάγιστόν τε καὶ οὐδαμῶς ἐπιτήδειον εἰς οἰκίας εἰσενεχθῆναι εἰς τὸν ποταμὸν καταβαλεῖν ἐψηφίσαντο. Καί ἐστι νῦν μνημεῖον ἐμφανὲς τοῦ τότε ἔργου, νῆσος εὐμεγέθης Ἀσκληπιοῦ ἱερὰ, περίκλυστος ἐκ τοῦ ποταμοῦ, ἥν φασιν ἐκ τοῦ σωροῦ τῆς καλάμης σαπείσης, καί τι καὶ τοῦ ποταμοῦ προσλιπαίνοντος αὐτῇ ἰλὺν γενέσθαι. Καὶ τοῖς μετὰ τοῦ τυράννου πεφευγόσι Ῥωμαίων κάθοδον εἰς τὴν πόλιν ἐπ' ἀδείᾳ τε καὶ ἀμνηστίᾳ παντὸς ἁμαρτήματος ἔδωκαν, χρόνον ὁρίσαντες ἡμερῶν εἴκοσιν· εἰ δὲ μὴ κατέλθοιεν ἐν ταύτῃ τῇ προθεσμίᾳ, τιμωρίας αὐτοῖς ὥρισαν ἀϊδίους φυγὰς καὶ κτημάτων ὧν ἐκέκτηντο δημεύσεις. Ταῦτα τῶν ἀνδρῶν τὰ πολιτεύματα τοὺς μὲν ἀπολαύσαντας ἐκ τῆς οὐσίας τῶν τυράννων ὅτου δή τινος, ὑπὲρ τοῦ μὴ ἀφαιρεθῆναι πάλιν ἃς ἔσχον ὠφελείας, πάντα κίνδυνον ἐποίησεν ὑπομένειν· τοὺς δὲ κατὰ δέος ὧν παρηνόμησαν ἐπὶ τῆς τυραννίδος, μὴ δίκην ἀναγκασθεῖεν ὑπέχειν φυγῆς ἑαυτοῖς τιμησαμένους, ἀπαλλαγέντας τοῦ φόβου μηκέτι τὰ τῶν τυράννων, ἀλλὰ τὰ τῆς πόλεως φρονεῖν.

XIV. Διαπραξάμενοι δὲ ταῦτα καὶ τὰ πρὸς τὸν πόλεμον εὐτρεπισάμενοι, τέως μὲν ὑπὸ τῇ πόλει τὰς δυνάμεις συνεῖχον ἐν τοῖς πεδίοις ὑπὸ σημείοις τε καὶ ἡγεμόσι τεταγμένας καὶ τὰ πρὸς τὸν πόλεμον ἀσκούσας, πυνθανόμενοι τοὺς φυγάδας ἐξ ἁπασῶν τῶν ἐν Τυρρηνίᾳ πόλεων ἀγείρειν ἐπὶ σφᾶς στρατὸν, καὶ δύο μὲν πόλεις ἐκ τοῦ φανεροῦ συλλαμβάνειν αὐτοῖς τῆς καθόδου, Ταρκυνίτας τε καὶ Οὐϊεντανοὺς, ἀξιοχρέοις δυνάμεσιν ἀμφοτέρας, ἐκ δὲ τῶν ἄλλων ἐθελοντάς τινας, οὓς μὲν ὑπὸ φίλων παρασκευασθέντας, οὓς δὲ μισθοφόρους. Ἐπεὶ δ' ἔμαθον ἐξεληλυθότας ἤδη τοὺς πολεμίους ἀπαντᾶν αὐτοῖς ἔγνωσαν, καὶ πρὶν ἐκείνους διαβῆναι τὸν ποταμὸν, αὐτοὶ τὰς δυνάμεις διαβιβάσαντες ἐχώρουν πρόσω, καὶ κατεστρατοπέδευσαν πλησίον Τυρρηνῶν ἐν λειμῶνι καλουμένῳ Ναιβίῳ, παρὰ δρυμὸν ἱερὸν ἥρωος Ὁράτου. Ἐτύγχανον δὲ πλήθει τ' ἀγχώμαλοι μάλισθ' αἱ δυνάμεις αὐτῶν οὖσαι καὶ προθυμίᾳ ὁμοίᾳ χωροῦσαι πρὸς τὸν ἀγῶνα ἀμφότεραι. Πρῶτον μὲν οὖν ἐγένετο τῶν ἱππέων μάχη βραχεῖά τις, εὐθὺς ἅμα τῷ συνιδεῖν ἀλλήλους πρὶν ἢ τοὺς πεζοὺς καταστρατοπεδεύεσθαι· ἐν ᾗ διάπειραν ἀλλήλων λαβόντες, καὶ οὔτε νικήσαντες οὔτε λειφθέντες, πρὸς τοὺς ἑαυτῶν ἑκάτεροι χάρακας ἀπηλλάγησαν. Ἔπειθ' οἵ θ' ὁπλῖται καὶ οἱ ἱππεῖς ἀφ' ἑκατέρων συνῄεσαν ταξάμενοι τὸν αὐτὸν ἀλλήλοις τρόπον, μέσην μὲν τὴν φάλαγγα τῶν πεζῶν ποιήσαντες, ἐπὶ δὲ τῶν κεράτων ἀμφοτέρων τὴν ἵππον στήσαντες. Ἡγεῖτο δὲ τοῦ μὲν δεξιοῦ τῶν Ῥωμαίων κέρατος Οὐαλέριος ὁ προσαιρεθεὶς ὕπατος ἐναντίαν στάσιν ἔχων Οὐϊεντανοῖς, τοῦ δ' εὐωνύμου Βροῦτος, καθ' ὃ μέρος ἡ

stipula, vel iam tritum, nulli absportare permiserunt; sed ut exsecrandum, et quasi minime idoneum quod in ædes importaretur, in flumen proiici iusserunt. Et nunc quoque exstat eius facti clarum monumentum, insula valde magna, Æsculapio sacra, quæ undique flumine cingitur; quam aiunt ex putrefactis stramenti acervis et præterea ex eis quæ fluvius serius advexit factam. Civibus denique Romanis, qui cum tyranno aufugerant, reditum in patriam cum impunitate et omnium præteritorum delictorum oblivione concesserunt, viginti dierum spatio præstituto: quod si intra istud statutum tempus non rediissent, mulctam in eos statuerunt exsilium perpetuum et fortunarum quas possidebant publicationem. Hæc illorum virorum instituta effecerunt ut ii qui ex bonis tyrannorum quantulumcumque fructum iam perceperant, metuentes ne iterum spoliarentur præda quam habebant, ad quævis pericula subeunda parati essent: utque illi qui sibi conscii erant alicuius facinoris sub tyrannis patrati, quique veriti ne pœnas dare cogerentur voluntario exsilio seipsi iam damnarant, illo metu liberati, non amplius tyrannis sed reipublicæ faverent.

XIV. His peractis, et paratis rebus ad bellum necessariis, aliquandiu ad urbem copias in campis sub signis et ducibus et militaribus exercitiis continuerunt, quum audissent exsules ex omnibus Etruriæ populis cogere contra se copias, duosque populos Tarquinienses et Veientes, utrumque non contemnendis copiis, palam adiuvare eorum reditum, ex aliis vero voluntarios quosdam, partim ab amicis paratos partim mercede conductos: cum vero cognovissent hostes iam ex suis finibus egressos esse, illis obviam ire statuerunt; et, antequam flumen trajicerent, ipsi copiis suis traiectis progressi sunt et castra posuerunt prope Etruscos, in prato quod vocabatur Nævium, ad silvam sacram heroi Horato. Accidit autem ut eorum copiæ ferme pari essent numero, et utræque pari ardore animi ad certamen ferrentur. Ac primum quidem leve quoddam prœlium commissum est inter equites simulatque in conspectum utrique venerunt, antequam pedites castra metarentur; in quo utrique, facto periculo adversariorum fortitudinis, neque victores neque victi se in sua castra receperunt. Deinde gravis armaturæ milites et equites utrinque concurrerunt eodem modo ita instructi, ut pedites mediam aciem teneret, et equitatus in utroque cornu consisterent. Dextrum autem Romanorum cornu Valerius, consul suffectus, oppositus Veientibus ducebat: lævo Brutus præerat,

Ταρκυνιτῶν δύναμις ἦν· ἡγεμόνες δ' αὐτὴν ἐκόσμουν οἱ Ταρκυνίου τοῦ βασιλέως παῖδες.

XV. Μελλόντων δ' αὐτῶν εἰς χεῖρας ἰέναι, προελθὼν ἐκ τῆς τάξεως τῶν Τυρρηνῶν εἷς τῶν Ταρκυνίου παίδων, Ἄρρους ὄνομα, ῥώμην τε κράτιστος καὶ ψυχὴν λαμπρότατος τῶν ἀδελφῶν, ἐγγὺς τῶν Ῥωμαίων ἐλάσας τὸν ἵππον, ὅθεν μορφήν τε καὶ φωνὴν ἅπαντες ἔμελλον αὐτοῦ συνήσειν, λόγους ὑβριστὰς εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν Ῥωμαίων Βροῦτον ἀπερρίπτει, θηρίον ἄγριον ἀποκαλῶν καὶ τέκνων αἵματι μιαρὸν, ἀνανδρίαν τ' ἐν ταὐτῷ καὶ δειλίαν ὀνειδίζων, καὶ τελευτῶν εἰς τὸν ὑπὲρ ἁπάντων ἀγῶνα προὐκαλεῖτο μόνον αὐτῷ συνοισόμενον. Κἀκεῖνος οὐκ ἀξιῶν τοὺς ὀνειδισμοὺς ὑπομένειν ἤλαυνε τὸν ἵππον ἐκ τῆς τάξεως, ὑπεριδὼν τῶν ἀποτρεπόντων φίλων καὶ ἐπὶ τὸν κατεψηφισμένον ὑπὸ τῆς μοίρας θάνατον ἐπειγόμενος. Ὁμοίῳ δὲ ἀμφότεροι θυμῷ φερόμενοι καὶ λογισμὸν οὐχ ὧν πείσονται λαβόντες, ἀλλ' ὧν ἐβούλοντο δρᾶσαι, συρράττουσι τοὺς ἵππους ἐξ ἐναντίας ἐλαύνοντες, καὶ φέρουσι ταῖς σαρίσαις ἀφύκτους κατ' ἀλλήλων πληγὰς ἀμφότεροι δι' ἀσπίδων τε καὶ θωράκων, ὁ μὲν εἰς τὰ πλευρὰ βάψας τὴν αἰχμὴν, ὁ δ' εἰς τὰς λαγόνας· καὶ οἱ ἵπποι αὐτῶν ἐμπλέξαντες τὰ στήθη τῇ ῥύμῃ τῆς φορᾶς ἐπὶ τοῖς ὀπισθίοις ἀνίστανται ποσὶ καὶ τοὺς ἐπιβάτας ἀναχαιτίσαντες ἀποσείονται. Οὗτοι μὲν δὴ πεσόντες ἔκειντο πολὺ διὰ τῶν τραυμάτων ἐκβάλλοντες αἷμα καὶ ψυχορραγοῦντες· αἱ δ' ἄλλαι δυνάμεις ὡς τοὺς ἡγεμόνας εἶδον συμπεσόντας, ὠθοῦνται σὺν ἀλαλαγμῷ καὶ πατάγῳ, καὶ γίνεται μέγιστος ἁπάντων ἀγὼν πεζῶν τε καὶ ἱππέων, καὶ τύχη περὶ ἀμφοτέρους ὁμοία. Ῥωμαίων τε γὰρ οἱ τὸ δεξιὸν κέρας ἔχοντες, ἐφ' οὗ τεταγμένος ἦν ὁ ἕτερος τῶν ὑπάτων Οὐαλέριος, ἐνίκων τοὺς Οὐϊεντανοὺς καὶ μέχρι τοῦ στρατοπέδου διώξαντες ἐπλήρωσαν νεκρῶν τὸ πεδίον· Τυρρηνῶν δ' οἱ τὴν ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ κέρατος ἔχοντες στάσιν, ὧν ἡγοῦντο Τίτος καὶ Σέξτος, οἱ Ταρκυνίου τοῦ βασιλέως παῖδες, ἐτρέψαντο τοὺς ἐπὶ τοῦ λαιοῦ ὄντας Ῥωμαίων κέρατος· καὶ πλησίον τοῦ χάρακος αὐτῶν γενόμενοι, πείρας μὲν οὐκ ἀπέστησαν εἰ δύναιντο ἑλεῖν τὸ ἔρυμ' ἐξ ἐφόδου· πολλὰς δὲ πληγὰς λαβόντες ὑποστάντων αὐτοὺς τῶν ἔνδον ἀπετράποντο. Ἦσαν δ' αὐτοῦ φύλακες οἱ τριάριοι λεγόμενοι, παλαιοί τε καὶ πολλῶν ἔμπειροι πολέμων οἷς ἐσχάτοις, ὅταν ἀπογνωσθῇ πᾶσα ἐλπὶς, εἰς τοὺς περὶ τῶν μεγίστων ἀγῶνας καταχρῶνται.

XVI. Ἤδη δὲ περὶ καταφορὰν ὄντος ἡλίου, πρὸς τοὺς ἑαυτῶν ἀνέστρεψαν ἑκάτεροι χάρακας, οὐ τοσοῦτον ἐπὶ τῇ νίκῃ χαίροντες, ὅσον ἐπὶ τῷ πλήθει τῶν ἀπολωλότων ἀχθόμενοι, καὶ εἰ δεήσειεν αὐτοῖς ἑτέρας μάχης οὐχ ἱκανοὺς ἡγούμενοι τὸν ἀγῶνα ἄρασθαι τοὺς περιλειπομένους σφῶν τραυματίας τοὺς πολλοὺς ὄντας. Πλείων δ' ἦν περὶ τοὺς Ῥωμαίους ἀθυμία καὶ ἀπόγνωσις τῶν πραγμάτων διὰ τὸν τοῦ ἡγεμόνος θάνατον· καὶ λογισμὸς εἰσῄει πολλοῖς, ὡς ἄμεινον εἴη σφίσιν

ab ea parte in qua erant Tarquiniensium copiæ, quas Tarquinii regis filii ducebant.

XV. Quum autem iam in eo essent, ut manus consererent, progressus ante Etruscorum aciem unus de Tarquinii filiis, nomine Aruns et corporis et animi robore fratrum præstantissimus, equo ad Romanos eo usque acto ut facies eius agnosci et vox exaudiri ab omnibus posset, verba contumeliosa in Brutum Romanorum ducem fundebat, feram immanem appellitans ac filiorum sanguine pollutam, et ignaviam ac timiditatem ipsi exprobrans : et postremo pro omnibus ad singulare certamen eum provocavit solus cum solo de rerum summa dimicaturus. Tunc ille, quum ea convicia ferre non posset, concitato equo procurrit extra ordines, negligens amicorum dehortationes et ad fatalem mortem fortiter properans. Pari autem ira ambo concitati, nec quid passuri, sed quid facturi essent considerantes, equos ex adverso committunt; et ambo, transfixis clypeis et thoracibus, vulnera certa hastis sibi mutuo inflixerunt, ita ut alter per costas, alter per ilia mucrone fuerit traiectus. Et eorum equi, concurrentes adversis pectoribus, contrarii ictus impetu in posteriores pedes erecti rectores retorto collo excusserunt. Illi igitur prolapsi iacebant, multum sanguinem per vulnera effundentes, animasque luctantes efflantes. Reliquæ vero copiæ, ubi duces prostratos videre, concurrerunt cum clamore et strepitu, et inter pedites et equites acerrima pugna commissa est, fortuna quoque non dissimili. Nam Romani, qui dextrum cornu tenebant, cui alter consul Valerius præerat, Veientes vicerunt eosque ad castra usque persecuti campum cadaveribus repleverunt. Etrusci vero in dextro cornu collocati, quibus præerant Titus et Sextus Tarquinii regis filii, Romanos qui in lævo cornu erant fugarunt : et quum propius ad eorum vallum accessissent, tentarunt illi quidem eius oppugnationem, si forte primo impetu capere possent; sed acceptis multis vulneribus ab illis qui in castris erant, excepti et repulsi sunt. Ibi enim præsidio erant ii qui triarii vocantur, veterani et in multis bellis spectatæ virtutis milites, quorum opera postremo, quum omnis spes est perdita, in extremis periculis uti solent.

XVI. Sub solis occasum demum, utrique se in sua castra receperunt, non tam ob victoriam læti quam propter amissorum multitudinem moesti; quia, si iterum fuisset pugnandum, existimabant eos, qui reliqui erant, prælio instaurando non sufficere quod pleraque eorum pars esset saucia. Maior tamen luctus et desperatio fuit apud Romanos ob ducis mortem; multisque venit in mentem satius esse antequam dies oriretur castra de-

ἐκλιπεῖν τὸν χάρακα πρὶν ἡμέραν γενέσθαι. Τοιαῦτα δὲ αὐτῶν διανοουμένων καὶ διαλεγομένων πρὸς ἀλλήλους, περὶ τὴν πρώτην που μάλιστα φυλακὴν ἐκ τοῦ δρυμοῦ, παρ' ὃν ἐστρατοπεδεύσαντο, φωνή τις ἠκούσθη ταῖς δυνάμεσιν ἀμφοτέραις γεγονυῖα, ὥσθ' ἅπαντας αὐτῆς ἀκούειν, εἴτε τοῦ κατέχοντος τὸ τέμενος ἥρωος εἴτε τοῦ καλουμένου Φαύνου. Τούτῳ γὰρ ἀνατιθέασι τῷ δαίμονι Ῥωμαῖοι τὰ πανικά, καὶ ὅσα φάσματα μορφὰς ἄλλοτε ἄλλας ἴσχοντα εἰς ὄψιν ἀνθρώπων ἔρχεται δείματα φέροντα, ἢ φωναὶ δαιμόνιοι ταράττουσι τὰς ἀκοάς, τούτου φασὶν εἶναι τοῦ θεοῦ τὸ ἔργον. Ἡ δὲ τοῦ δαιμονίου φωνὴ θαρρεῖν παρεκελεύετο τοῖς Ῥωμαίοις ὡς νενικηκόσιν, ἑνὶ πλείους εἶναι τοὺς τῶν πολεμίων ἀποφαίνουσα νεκρούς. Ταύτῃ λέγουσι τῇ φωνῇ τὸν Οὐαλέριον ἐπαρθέντα, νυκτὸς ἔτι πολλῆς ἐπὶ τὸν χάρακα τῶν Τυρρηνῶν ὤσασθαι, καὶ πολλοὺς μὲν ἀποκτείναντα ἐξ αὐτῶν, τοὺς δὲ λοιποὺς ἐκβαλόντα, κρατῆσαι τοῦ στρατοπέδου.

XVII. Τοιοῦτο μὲν ἡ μάχη τέλος ἔλαβεν· τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ σκυλεύσαντες οἱ Ῥωμαῖοι τοὺς τῶν πολεμίων νεκροὺς καὶ τοὺς ἑαυτῶν θάψαντες ἀπῄεσαν. Τὸ δὲ τοῦ Βρούτου σῶμα ἀράμενοι μετὰ πολλῶν ἐπαίνων τε καὶ δακρύων εἰς τὴν Ῥώμην ἀπεκόμιζον οἱ κράτιστοι τῶν ἱππέων, στεφάνοις κεκοσμημένον ἀριστείοις. Ὑπήντα δ' αὐτοῖς ἥ τε βουλή, θριάμβου καταγωγῇ ψηφισαμένη κοσμῆσαι τὸν ἡγεμόνα, καὶ ὁ δῆμος ἅπας κρατῆρσι καὶ τραπέζαις ὑποδεχόμενος τὴν στρατιάν. Ὡς δ' εἰς τὴν πόλιν ἀφίκοντο, πομπεύσας ὁ ὕπατος ὡς τοῖς βασιλεῦσιν ἔθος ἦν, ὁπότε τὰς τροπαιοφόρους πομπάς τε καὶ θυσίας ἐπιτελοῖεν, καὶ τὰ σκῦλα τοῖς θεοῖς ἀναθείς, ἐκείνην μὲν τὴν ἡμέραν ἱερὰν ἀνῆκε, καὶ τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν πολιτῶν ἑστιάσει [προθεὶς] ὑπεδέχετο. Τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ φαιὰν ἐσθῆτα λαβών, καὶ τὸ Βρούτου σῶμα προθεὶς ἐν ἀγορᾷ κεκοσμημένον ἐπὶ στρωμνῆς ἐκπρεποῦς, συνεκάλει τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν, καὶ προελθὼν ἐπὶ τὸ βῆμα τὸν ἐπιτάφιον ἔλεξεν ἐπ' αὐτῷ λόγον. Εἰ μὲν οὖν Οὐαλέριος πρῶτος κατεστήσατο τὸν νόμον τόνδε Ῥωμαίοις, ἢ κείμενον ὑπὸ τῶν βασιλέων παρέλαβεν, οὐκ ἔχω τὸ σαφὲς εἰπεῖν. Ὅτι δὲ Ῥωμαίων ἐστὶν ἀρχαῖον εὕρεμα, τὸ παρὰ τὰς ταφὰς τῶν ἐπισήμων ἀνδρῶν ἐπαίνους τῆς ἀρετῆς αὐτῶν λέγεσθαι, καὶ οὐχ Ἕλληνες αὐτὸ κατεστήσαντο πρῶτοι, παρὰ τῆς κοινῆς ἱστορίας οἶδα μαθών, ἣν ποιητῶν τε οἱ παλαιότατοι καὶ συγγραφέων οἱ λογιώτατοι παραδεδώκασιν. Ἀγῶνας μὲν γὰρ ἐπιταφίους τιθεμένους ἐπὶ τοῖς ἐνδόξοις ἀνδράσι γυμνικούς τε καὶ ἱππικοὺς ὑπὸ τῶν προσηκόντων ἱστορήκασιν, ὡς ὑπό τ' Ἀχιλλέως ἐπὶ Πατρόκλῳ καὶ ἔτι πρότερον ὑφ' Ἡρακλέους ἐπὶ Πέλοπι· ἐπαίνους δὲ λεγομένους ἐπ' αὐτοῖς οὐ γράφουσιν ἔξω τῶν Ἀθήνησι τραγῳδιοποιῶν, οἳ κολακεύοντες τὴν πόλιν ἐπὶ τοῖς ὑπὸ Θησέως θαπτομένοις καὶ τοῦτο ἐμύθευσαν. Ὀψὲ γάρ ποτ' Ἀθηναῖοι προ-

serere. Talia autem illis animo volventibus, et hoc modo inter se loquentibus, fere circa primam vigiliam ex silva ad quam castra posuerant, vox quædam ab omnibus utriusque exercitus militibus exaudita est, sive ea herois fuit cui illa silva sacra erat, sive Fauni quem vocant. Huic enim deo Romani adscribunt panicos terrores, et quæcunque alia spectra, quæ varias induentia formas in hominum conspectum veniunt, metum ipsis incutiunt, sive voces divinæ, auditum *ac animum* turbant, huic deo ut auctori tribuunt. Dei autem vox Romanos, ut victores, bono animo esse iubebat; uno plures ex hostibus in acie cecidisse significans. Hac voce narrant Valerium confisum, intempesta adhuc nocte ad Etruscorum castra copias suas duxisse; et multis eorum cæsis eiectisque reliquis, castris potitum esse.

XVII. Talem quidem finem pugna habuit : postridie vero Romani spoliatis hostium cadaveribus et sepultis suis abierunt. Bruti autem corpus sublatum fortissimi equites cum multis laudibus et lacrimis, coronis victricibus condecoratum Romam portarunt. Senatus autem illis obviam venit, decreta ut triumphali pompa ducis funus ornaretur, et totus populus crateris et mensis plenis excepit exercitum. Ubi autem ad urbem pervenerunt, consul triumphans ingressus quemadmodum mos fuerat regibus quoties devictis hostibus triumphabant et sacrificia peragebant, post dedicata diis spolia, illum diem sacrum exegit et illustrissimos quosque cives epulis excepit. Postero die pullatus ipse Bruti corpus in foro proposuit in lecto splendido, et populo in concionem advocato pro tribunali funebrem habuit laudationem. Utrum autem Valerius primus hunc morem apud Romanos instituerit, an institutum a regibus secutus fuerit, certo affirmare non possum. Romanorum vero vetus esse inventum, in funere illustrium virorum virtutes laudari, neque a Græcis id primum esse institutum, ex communis historiæ scriptis didici, quæ tam vetustissimi poëtæ quam celeberrimi historici prodiderunt. Nam certamina quidem funebria in honorem clarorum virorum gymnica et equestria a necessariis facta tradunt, ut ab Achille in Patrocli et multo ante ab Hercule in Pelopis funere; publice autem laudatos eos esse nulli prodiderunt præter Athenienses tragicos; qui, civitati suæ assentantes, Theseo *Argivos* sepelienti hoc quoque fabulose tribuerunt. Sero enim Athenienses legitimis funeris

σέθεσαν τὸν ἐπιτάφιον ἔπαινον τῷ νόμῳ, εἴτ' ἀπὸ τῶν ἐπ' Ἀρτεμισίῳ καὶ περὶ Σαλαμῖνα καὶ ἐν Πλαταιαῖς ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀποθανόντων ἀρξάμενοι, εἴτ' ἀπὸ τῶν περὶ Μαραθῶνα ἔργων. Ὑστερεῖ δὲ καὶ τὰ Μαραθώνια τῆς Βρούτου ταφῆς, εἰ δὴ ἀπὸ τούτων πρώτων ἤρξαντο οἱ ἔπαινοι λέγεσθαι τοῖς ἀπογενομένοις, ἑκκαίδεκα ἔτεσιν. Εἰ δέ τις ἐάσας σκοπεῖν οἵ τινες ἦσαι οἱ πρῶτοι τοὺς ἐπιταφίους ἐπαίνους καταστησάμενοι τὸν νόμον αὐτὸν ἐφ' ἑαυτοῦ βουληθείη καταμαθεῖν παρ' ὁποτέροις ἄμεινον ἔχει, τοσούτῳ φρονιμώτερον εὑρήσει παρὰ τοῖςδε κείμενον αὐτὸν ἢ παρ' ἐκείνοις, ὅσῳ γ' Ἀθηναῖοι μὲν ἐπὶ τοῖς ἐκ τῶν πολέμων θαπτομένοις μόνοις καταστήσασθαι τοὺς ἐπιταφίους ἀγορεύεσθαι λόγους δοκοῦσιν, ἐκ μιᾶς τῆς περὶ τὸν θάνατον ἀρετῆς, κἂν τἄλλα φαῦλος γένηταί τις, ἐξετάζειν οἰόμενοι δεῖν τοὺς ἀγαθούς. Ῥωμαῖοι δ' ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἐνδόξοις ἀνδράσιν, ἐάν τε πολέμων ἡγεμονίας λαβόντες ἐάν τε πολιτικῶν ἔργων προστασίας συνετὰ βουλεύματα καὶ πράξεις ἀποδείξωνται καλάς, ταύτην ἔταξαν εἶναι τὴν τιμήν, οὐ μόνον ἐπὶ τοῖς κατὰ πόλεμον ἀποθανοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὁποίᾳ δήποτε χρησαμένοις τοῦ βίου τελευτῇ, ἐξ ἁπάσης τῆς περὶ τὸν βίον ἀρετῆς οἰόμενοι δεῖν ἐπαινεῖσθαι τοὺς ἀγαθούς, οὐκ ἐκ μιᾶς τῆς περὶ τὸν θάνατον εὐκλείας.

XVIII. Ἰούνιος μὲν δὴ Βροῦτος, ὁ τὴν βασιλείαν ἐκβαλὼν καὶ πρῶτος ἀποδειχθεὶς ὕπατος ὀψὲ μὲν εἰς ἐπιφάνειαν προελθών, ἀκαρῆ δὲ χρόνον ἀνθήσας ἐν αὐτῇ, Ῥωμαίων ἁπάντων κράτιστος φανείς, τοιαύτης τελευτῆς ἔτυχε, γενεὰν οὔτ' ἄρρενα καταλιπὼν οὔτε θήλειαν, ὡς οἱ τὰ Ῥωμαίων σαφέστατα ἐξητακότες γράφουσιν, τεκμήρια πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα τούτου φέροντες, ὑπὲρ ἅπαντα δέ, ὃ δυσαντίλεκτόν ἐστιν, ὅτι τοῦ πατρικίων γένους ἐκεῖνος ἦν· οἱ δ' ἀπ' ἐκείνης ἑαυτοὺς λέγοντες εἶναι τῆς οἰκίας, Ἰούνιοί τε καὶ Βροῦτοι, πάντες ἦσαν πλήβειοι καὶ τὰς ἀρχὰς μετῄεσαν, ἃς τοῖς δημοτικοῖς μετιέναι νόμος, ἀγορανομίας τε καὶ δημαρχίας· ὑπατείαν δ' οὐδείς, ἧς [μόνοις] τοῖς πατρικίοις μετῆν. Ὀψὲ δέ ποτε καὶ ταύτης ἔτυχον τῆς ἀρχῆς, ὅτε συνεχωρήθη καὶ τοῖς δημοτικοῖς αὐτὴν λαβεῖν. Ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τούτων οἷς μέλει τε καὶ διαφέρει τὸ σαφὲς εἰδέναι, παρίημι σκοπεῖν.

XIX. Μετὰ δὲ τὴν Βρούτου τελευτὴν ὁ συνύπατος αὐτοῦ Οὐαλέριος ὕποπτος γίνεται τοῖς δημοτικοῖς, ὡς βασιλείαν κατασκευαζόμενος· πρῶτον μέν, ὅτι μόνος κατέσχε τὴν ἀρχήν, δέον εὐθὺς ἑλέσθαι τὸν συνύπατον, ὥσπερ ὁ Βροῦτος ἐποίησε Κολλατῖνον ἐκβαλών· ἔπειθ' ὅτι τὴν οἰκίαν ἐν ἐπιφθόνῳ τόπῳ κατεσκευάσατο, λόφον ὑπερκείμενον τῆς ἀγορᾶς ὑψηλὸν ἐπιεικῶς καὶ περίτομον, ὃν καλοῦσι Ῥωμαῖοι Οὐελίαν, ἐκλεξάμενος. Πυθόμενος δὲ παρὰ τῶν ἐπιτηδείων, ὅτι ταῦτα λυπεῖ τὸν δῆμον, ἀρχαιρεσιῶν προθεὶς ἡμέραν, ὕπατον αἱρεῖται Σπόριον Λουκρήτιον, ὃς οὐ πολλὰς ἡμέρας τὴν ἀρχὴν κατασχὼν ἀποθνήσ-

ritibus hanc laudationem funebrem addiderunt, sive ab iis qui ad Artemisium et Salamina et Platæas pro patria occubuerant initium duxerint, sive etiam a rebus gestis in campis Marathoniis; sed Marathonia quoque sexdecim annis Bruti funere sunt posteriora, si modo ab his primis laudes in defunctos cœptæ sunt dici. Sed si quis, missa facta hac quæstione quinam primi laudes funebres instituerint, examinare voluerit apud utros iste mos melius se habeat, longe prudentius hunc apud Romanos quam apud Athenienses constitutum comperiet; quia Athenienses videntur eorum solum caussa qui in bello cæsi sepulturæ mandantur orationes funebres instituisse, existimantes virum alioquin fortem nequam ex bellica virtute in morte conspicua esse iudicandum. Romani vero omnibus viris claris, sive bellis gerendis præfuerant, sive in magistratu, prudentibus consiliis factisve rempublicam adiuverint, hunc honorem haberi statuunt, non solum illis qui in bello ceciderint, sed etiam aliis quemcunque vitæ finem illi sortiti fuerint: existimantes ob virtutes totius vitæ actæ, non autem ob solum gloriosum obitum viris bonis laudes deberi.

XVIII. Iunius igitur Brutus qui reges exegit quique primus consul creatus sero splendorem est adeptus, et in eo exiguum temporis spatium floruit, omnium Romanorum habitus præstantissimus, talem sortitus est vitæ exitum, nullis liberis aut maribus aut feminis relictis, quemadmodum accuratissimi rerum Romanorum indagatores scribunt, qui huius rei cum multa alia afferunt argumenta, tum vero præcipue id, quod vix refelli potest, quod ille fuerit generis patricii, qui vero se ex illa familia ortos dicebant, Iunii et Bruti, omnes fuerint plebeii, et magistratus eos gesserint, quos lex plebeiis gerere permittit, ædilitates et tribunatus; consulatum vero non adepti sint, ad quem solis patriciis patebat aditus. Sero tamen ad hunc quoque magistratum admissi sunt, quum ipsis quoque plebeiis eum capere permissum est. Verum harum rerum veritatem discutiendam aliis quorum interest, et quibus hæc curæ sunt relinquo.

XIX. Post Bruti mortem, eius collega Valerius apud plebem in suspicionem regni affectati venit: primum quidem quod solus magistratum retineret, quum tamen oporteret statim collegam sibi cooptare, quemadmodum Brutus fecerat expulso Collatino: deinde, quod domum in loco invidioso ædificasset, delecto ad id colle, satis alto et prærupto qui foro imminebat, quemque Romani Veliam vocant. Sed admonitus a suis familiaribus, populum hæc moleste ferre, comitiorum die indicta, consulem creat Sp. Lucretium, qui non multos dies eo ma-

κει. Εἰς δὲ τὸν ἐκείνου τόπον καθίστησι Μάρκον Ὁράτιον, καὶ τὴν οἰκίαν ἀπὸ τοῦ λόφου μετατίθεται κάτω, ἵν' ἐξείη Ῥωμαίοις, ὡς αὐτὸς ἐκκλησιάζων ἔφη, βάλλειν αὐτὸν ἄνωθεν ἀπὸ τοῦ μετεώρου τοῖς λίθοις, ἐάν τι λάβωσιν ἀδικοῦντα. Βεβαίαν τε πίστιν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοὺς δημοτικοὺς λαβεῖν βουλόμενος ἀφεῖλεν ἀπὸ τῶν ῥάβδων τοὺς πελέκεις, καὶ κατεστήσατο τοῖς μεθ' ἑαυτὸν ὑπάτοις ἔθος, ὃ καὶ μέχρι τῆς ἐμῆς διέμεινεν ἡλικίας, ὅταν ἔξωθεν τῆς πόλεως γένωνται, χρῆσθαι τοῖς πελέκεσιν, ἔνδον δὲ ταῖς ῥάβδοις κοσμεῖσθαι μόναις· νόμους τε φιλανθρωποτάτους ἔθετο βοηθείας ἔχοντας τοῖς δημοτικοῖς· ἕνα μὲν, ἐν ᾧ διαρρήδην ἀπεῖπεν ἄρχοντα μηδένα εἶναι Ῥωμαίων, ὃς ἂν μὴ παρὰ τοῦ δήμου λάβῃ τὴν ἀρχὴν, θάνατον ἐπιθεὶς ζημίαν ἐάν τις παρὰ ταῦτα ποιῇ, καὶ τὸν ἀποκτείναντα τούτων τινὰ ποιῶν ἀθῷον· ἕτερον δὲ, ἐν ᾧ γέγραπται, « Ἐάν τις ἄρχων Ῥωμαίων τινὰ ἀποκ- « τείνειν ἢ μαστιγοῦν ἢ ζημιοῦν εἰς χρήματα θέλῃ, « ἐξεῖναι τῷ ἰδιώτῃ προκαλεῖσθαι τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τὴν « τοῦ δήμου κρίσιν, πάσχειν δ' ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ « μηδὲν ὑπὸ τῆς ἀρχῆς, ἕως ἂν ὁ δῆμος ὑπὲρ αὐτοῦ « ψηφίσηται. » Ἐκ τούτων γίνεται τῶν πολιτευμάτων τίμιος τοῖς δημοτικοῖς, καὶ τίθενται αὐτῷ ἐπώνυμον Ποπλικόλαν· τοῦτο κατὰ τὴν Ἑλλήνων διάλεκτον βούλεται δηλοῦν δημοκηδῆ. Καὶ τὰ μὲν ἐν ἐκείνῳ τῷ ἐνιαυτῷ συντελεσθέντα ὑπὸ τῶν ὑπάτων τοιάδ' ἦν.

XX. Τῷ δ' ἑξῆς αὐτός τε πάλιν ἀποδείκνυται Οὐαλέριος τὸ δεύτερον ὕπατος, καὶ σὺν αὐτῷ Σπόριος Λουκρήτιος, ἐφ' ὧν ἄλλο μὲν οὐδὲν ἄξιον λόγου ἐπράχθη, τιμήσεις δ' ἐγένοντο τῶν βίων καὶ τάξεις τῶν εἰς τοὺς πολέμους εἰσφορῶν, ὡς Τύλλιος ὁ βασιλεὺς ἐνομοθέτησεν, πάντα τὸν ἐπὶ τῆς Ταρκυνίου δυναστείας χρόνον ἀφειμέναι, τότε δὲ πρῶτον ὑπὸ τούτων ἀνανεωθεῖσαι· ἐξ ὧν εὑρέθησαν τῶν ἐν ἥβῃ Ῥωμαίων περὶ τρισκαίδεκα μυριάδες. Καὶ εἰς χωρίον τι Σιγκύριον καλούμενον Ῥωμαίων ἀπεστάλη στρατιὰ, διὰ φυλακῆς ἕξουσα τὸ φρούριον ἐπὶ ταῖς Λατίνων τε καὶ Ἑρνίκων πόλεσι κείμενον, ὅθεν τὸν πόλεμον προσεδέχοντο.

XXI. Ποπλίου δὲ Οὐαλερίου τοῦ προσαγορευθέντος Ποπλικόλα τὸ τρίτον ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἀποδειχθέντος ἀρχὴν, καὶ σὺν αὐτῷ Μάρκου Ὁρατίου Πολβίλλου τὸ δεύτερον, βασιλεὺς Κλουσινῶν τῶν ἐν Τυρρηνίᾳ, Λάρος ὄνομα, Πορσῖνος ἐπίκλησιν, καταφυγόντων ἐπ' αὐτὸν Ταρκυνίων, ὑποσχόμενος αὐτοῖς δυεῖν θάτερον, ἢ διαλλάξειν αὐτοὺς πρὸς τοὺς πολίτας ἐπὶ καθόδῳ καὶ ἀναλήψει τῆς ἀρχῆς, ἢ τὰς οὐσίας ἀνακομισάμενος ἃς ἀφῃρέθησαν ἀποδώσειν, ἐπειδὴ πρέσβεις ἀποστείλας εἰς τὴν Ῥώμην ἐν τῷ παρελθόντι ἐνιαυτῷ, μεμιγμένας ἀπειλαῖς ἐπικλήσεις κομίζοντας, οὔτε διαλλαγὰς εὕρετο τοῖς ἀνδράσι καὶ κάθοδον, αἰτιωμένης τῆς βουλῆς τὰς ἀρὰς καὶ τοὺς ὅρκους τοὺς γενομένους κατ' αὐτῶν, οὔτε τὰς οὐσίας ἀνεπράξατο αὐτοῖς, τῶν διανειμαμένων καὶ κατακληρου-

gistratu gesto obiit. In eius autem locum suffecit M. Horatium, domumque ex illo colle in imum clivum transtulit, ut liceret Romanis, quemadmodum ipse in sua concione dixit, de superiore loco lapidibus se petere, si in ulla re delinquentem deprehendissent. Quum autem vellet plebem certa et minime dubia libertatis suæ pignora habere, fascibus secures ademit; consulibus post se hunc morem reliquit, qui ad meam usque ætatem perduravit ut, quando extra urbem essent securibus uterentur, at in ipsa urbe solis fascibus ornarentur. Legesque humanissimas tulit in plebis favorem et auxilium : unam quidem, qua diserte cavit ne quis Romæ magistratum gereret, iniussit populi capitali statuta pœna in eum qui contra fecisset, et proposita impunitate ei qui ipsum occidisset. Alteram vero, in qua scriptum est, « Si quis Romanus magistratus aliquem vel capite « plectere, vel virgis cædere, vel pecuniis mulctare velit, « licere privato homini a magistratu ad populi iudicium « provocare, nec interea magistratui licere in eum ani- « madvertere ullo modo, donec populus de eo suis suffra- « giis statuerit. » Ob hæc instituta apud plebem gratiosus fuit, et cognomen invenit Publicolæ, quod sermone Græco significat δημοκηδῆ. Atque hæ res illo anno a consulibus gestæ sunt.

XX. Sequenti vero anno, Valerius ipse iterum creatur consul, et cum eo Spurius Lucretius, in quorum consulatu nihil memoratu dignum gestum est. Census vero habitus, et tributa ad belli usus ordinata, quemadmodum Tullius rex lege sanxerat; quæ, quamdiu Tarquinius regnavit, fuerant intermissa, tunc primum ab istis in usum revocata. Censa autem sunt puberum Romanorum circiter cxxx millia. Et in locum Syncerium appellatum missus est Romanus exercitus; qui ei castello, quod Latinorum et Hernicorum oppidis imminet, unde bellum exspectabatur, præsidio esset.

XXI. P. Valerio Publicola tertium et M. Horatio Pulvillo iterum consulibus rex Clusinorum, qui sunt in Etruria, Lars nomine, Porsena cognomine, Tarquiniis profugis pollicitus est, se alterutrum effecturum, aut eos civibus reconciliaturum ut in patriam redirent et regnum recuperarent; aut bona, quibus fuerant spoliati recuperaturum ipsisque redditurum; qui cum superiore anno legatis Romam missis, qui preces mixtas minis afferebant neque illos Romanis reconciliare et in patriam reducere potuisset, quod senatus se diris imprecationibus et iureiurando quo se adstrinxerant impediri diceret, neque etiam bona eorum recuperasset, iis inter quos divisa fuerant et quibus forte obtigerant ea restituere nolentibus,

χησάντων αὐτὰς οὐκ ἀξιούντων ἀποδιδόναι. Ὑβρίζεσθαι φήσας ὑπὸ Ῥωμαίων καὶ δεινὰ πάσχειν, ὅτι τῶν ἀξιουμένων οὐδετέρου παρ' αὐτῶν ἔτυχεν, ἀνὴρ αὐθάδης καὶ διεφθαρμένος τὴν γνώμην ὑπό τε πλούτου καὶ χρημάτων καὶ ἀρχῆς μεγέθους, ἀφορμὰς ὑπέλαβεν ἔχειν καλὰς καταλῦσαι τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν, παλαίτερον ἔτι τοῦτο βουλόμενος, καὶ προεῖπεν αὐτοῖς τὸν πόλεμον. Συνήρετο δ' αὐτῷ τοῦ πολέμου πᾶσαν προθυμίαν ἀποδεῖξαι βουλόμενος ὁ Ταρκυνίου γαμβρὸς, Ὀκταούϊος Μαμίλιος, ἐκ πόλεως ὁρμώμενος Τύσκλου, Καμερινοὺς μὲν καὶ Ἀντεμνάτας, οἳ τοῦ Λατίνων μετεῖχον γένους, ἅπαντας ἐπαγόμενος ἀφεστηκότας ἤδη Ῥωμαίων ἐκ τοῦ φανεροῦ· παρὰ δὲ τῶν ἄλλων ὁμοεθνῶν, οἷς οὐκ ἦν βουλομένοις πολεμεῖν ἀναφανδὸν ἐνσπόνδῳ τε καὶ μεγάλην ἰσχὺν ἐχούσῃ πόλει, διὰ προφάσεις οὐκ ἀναγκαίας ἐθελοντὰς συχνοὺς ἰδίᾳ πεπεικὼς χάριτι.

XXII. Ταῦτα μαθόντες οἱ τῶν Ῥωμαίων ὕπατοι, πρῶτον μὲν τὰ ἐκ τῶν ἀγρῶν χρήματά τε καὶ βοσκήματα καὶ ἀνδράποδα μετάγειν τοῖς γεωργοῖς ἐκέλευσαν εἰς τὰ πλησίον ὄρη, φρούρια κατασκευάσαντες ἐπὶ τοῖς ἐρυμνοῖς ἱκανὰ σώζειν τοὺς εἰς αὐτὰ καταφυγόντας. Ἔπειτα τὸν καλούμενον Ἰανίκολον ὄχθον· ἔστι δὲ τοῦτο ὄρος ὑψηλὸν ἀγχοῦ τῆς Ῥώμης πέραν τοῦ Τιβέριος ποταμοῦ κείμενον· ὀχυρωτέραις ἐκρατύναντο κατασκευαῖς τε καὶ φυλακαῖς, περὶ παντὸς ποιούμενοι μὴ γενέσθαι τοῖς πολεμίοις ἐπίκαιρον χωρίον ἐπιτείχισμα κατὰ τῆς πόλεως, καὶ τὰς εἰς τὸν πόλεμον παρασκευὰς ἐνταῦθ' ἀπέθεντο. Τά τ' ἐντὸς τείχους ἐπὶ τὸ δημοτικώτερον καθίσταντο πολλὰ πολιτευόμενοι φιλάνθρωπα πρὸς τοὺς πένητας, ἵνα μὴ μεταβάλοιντο πρὸς τοὺς τυράννους ἐπὶ τοῖς ἰδίοις κέρδεσι πεισθέντες προδοῦναι τὸ κοινόν. Καὶ γὰρ ἀτελεῖς αὐτοὺς ἁπάντων ἐψηφίσαντο εἶναι τῶν κοινῶν τελῶν, ὅσα βασιλευομένης τῆς πόλεως ἐτέλουν, καὶ ἀνεισφόρους τῶν εἰς τὰ στρατιωτικὰ καὶ τοὺς πολέμους ἀναλισκομένων ἐποίησαν· μέγα κέρδος ἡγούμενοι τῷ κοινῷ, εἰ τὰ σώματα μόνον αὐτῶν ἕξουσι προκινδυνεύοντα τῆς πατρίδος. Τήν τε δύναμιν ἠσκημένην ἐκ πολλοῦ καὶ παρεσκευασμένην ἔχοντες, ἐν τῷ προκειμένῳ τῆς πόλεως ἐστρατοπεδεύοντο πεδίῳ. Βασιλεὺς δὲ Πορσίνας ἄγων τὴν στρατιὰν τὸ μὲν Ἰανίκολον ἐξ ἐφόδου καταλαμβάνεται καταπληξάμενος τοὺς φυλάττοντας αὐτὸ, καὶ φρουρὰν Τυρρηνῶν ἐν αὐτῷ καθίστησιν. Ἐπὶ δὲ τὴν πόλιν ἐλαύνων, ὡς καὶ ταύτην δίχα πόνου παραληψόμενος, ἐπειδὴ πλησίον τῆς γεφύρας ἐγένετο καὶ τοὺς Ῥωμαίους ἐθεάσατο προκαθημένους τοῦ ποταμοῦ, παρεσκευάζετό τε πρὸς μάχην, ὡς ἀναρπασόμενος αὐτοὺς πλήθει καὶ ἐπῆγε σὺν πολλῇ καταφρονήσει τὴν δύναμιν. Εἶχον δὲ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ μὲν ἀριστεροῦ κέρως οἱ Ταρκυνίου παῖδες Σέξτος καὶ Τίτος, Ῥωμαίων τ' αὐτῶν τοὺς φυγάδας ἄγοντες καὶ ἐκ τῆς Γαβίων πόλεως τὸ ἀκμαιότατον ξένων τε καὶ μισθο-

propterea contumelia se a Romanis affici seque gravem perpeti iniuriam dicens, quod neutrum eorum quæ ab illis postularat consecutus fuisset, vir arrogans, et ob divitiarum et imperii pecuniæque magnitudinem inflatus occasionem præclaram nactum se arbitrabatur ad evertendum imperium Romanorum, id quod iam multo ante facere voluerat : quare bellum illis indixit. Ad huius autem belli societatem ultro se obtulit Octavius Mamilius, Tarquinii gener, ex urbe Tusculo oriundus, Camerinos quidem et Antemnates omnes, qui Latini nominis erant, secum adducens, cum a populo Romano aperte iam defecissent; ex reliquis vero populis eiusdem gentis, qui nolebant aperte civitati fœderatæ et præpotenti, sine ulla necessaria causa, multos voluntarios gratia sua pellectos.

XXII. Consules, his rebus cognitis, primum pecunias ex agris, et pecus et mancipia a rusticis in proximos montes traduci iusserunt, exstructis castellis in locis editis, quæ facile eos qui in ea confugissent tutari possent. Deinde Ianiculum collem (est autem mons altus prope urbem trans flumen Tiberim situs) firmioribus munitionibus et præsidiis munierunt, quavis ratione caventes ne locus adeo opportunus ad oppugnandam urbem in hostium potestatem veniret : ibique belli apparatus reposuerunt. Urbana quoque magis ad populi gratiam composuerunt, multa humanitatis officia præstantes egenis, ne ad tyrannorum partes transirent, privatis commodis ad rempublicam prodendam impulsi. Etenim decreverunt eos immunes esse omnium publicorum tributorum, quæcunque ante sub regibus pendebant, et omnibus pecuniæ collationibus quæ in res militares et bellicos usus fiebant liberarunt : existimantes reipublicæ satis magnum futurum commodum, si pauperes tantum sua corpora exhiberent ad pericula pro patria subeunda. Quumque copias iam multo ante exercitatas et præparatas haberent, in campo ante urbem sito castra posuerunt. At rex Porsena cum exercitu Ianiculum montem primo impetu occupavit, custodibus eius perterritis, ibique Etruscorum præsidium collocavit. Romam deinde pergens, quasi eam quoque sine ullo labore in suam potestatem redacturus, quum ad pontem venisset, et Romanos ante flumen instructos animadvertisset, ad pugnam se paravit, quasi oppressurus eos suorum multitudine, copiasque magna cum hostium contemptione propulsit. Lævum autem cornu ducebant Tarquinii filii, Titus et Sextus, cum exsulibus Romanis et Gabinæ iuventutis lectissimis et externorum ac mercenariorum

φόρων χεῖρα οὐκ ὀλίγην· τοῦ δὲ δεξιοῦ Μαμίλιος ὁ Ταρκυνίου κηδεστής, ἐφ' οὗ Λατίνων οἱ ἀποστάντες ἀπὸ Ῥωμαίων ἐτάξαντο· βασιλεὺς δὲ Πορσίνας κατὰ μέσην τὴν φάλαγγα ἐτέτακτο. Ῥωμαίων δὲ τὸ μὲν δεξιὸν κέρας Σπόριος Λάρκιος καὶ Τῖτος Ἑρμίνιος κατεῖχον ἐναντίοι Ταρκυνίοις· τὸ δ' ἀριστερὸν, Μάρκος Οὐαλέριος, ἀδελφὸς θατέρου τῶν ὑπάτων Ποπλικόλα, καὶ Τῖτος Λουκρήτιος, ὁ τῷ πρόσθεν ὑπατεύσας ἔτει, Μαμιλίῳ καὶ Λατίνοις συνοισόμενοι· τὰ δὲ μέσα τῶν κεράτων οἱ ὕπατοι κατεῖχον ἀμφότεροι.

XXIII. Ὡς δὲ συνῆλθον εἰς χεῖρας, ἐμάχοντο γενναίως, καὶ πολὺν ἀντεῖχον ἀμφότεροι χρόνον· ἐμπειρίᾳ μὲν καὶ καρτερίᾳ κρείττους ὄντες οἱ Ῥωμαῖοι τῶν ἐναντίων, πλήθει δὲ κρατοῦντες τῶν Ῥωμαίων οἱ Τυρρηνοί τε καὶ Λατῖνοι μακρῷ. Πολλῶν δὲ πεσόντων ἀφ' ἑκατέρων, δέος εἰσέρχεται Ῥωμαίους, πρῶτον μὲν τοὺς κατέχοντας τὸ ἀριστερὸν κέρας, ἐπειδὴ τοὺς ἡγεμόνας ἐθεάσαντο Οὐαλέριόν τε καὶ Λουκρήτιον τραυματίας ἀποκομισθέντας ἐκ τῆς μάχης· ἔπειτα καὶ τοὺς ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ κέρατος τεταγμένους νικῶντας ἤδη τὴν σὺν Ταρκυνίοις δύναμιν τὸ αὐτὸ καταλαμβάνει πάθος, ὁρῶντας τὴν τροπὴν τῶν ἑτέρων. Φευγόντων δ' εἰς τὴν πόλιν ἁπάντων καὶ διὰ μιᾶς γεφύρας βιαζομένων ἀθρόων, ὁρμὴ γίνεται τῶν πολεμίων ἐπ' αὐτοὺς μεγάλη· ὀλίγου τε πάνυ ἡ πόλις ἐδέησεν ἁλῶναι κατὰ κράτος, ἀτείχιστος οὖσα ἐκ τῶν παρὰ τὸν ποταμὸν μερῶν, εἰ συνεισέπεσον εἰς αὐτὴν ἅμα τοῖς φεύγουσιν οἱ διώκοντες. Οἱ δὲ τὴν ὁρμὴν τῶν πολεμίων ἐπισχόντες καὶ διασώσαντες ὅλην τὴν στρατιὰν τρεῖς ἄνδρες ἐγένοντο, Σπόριος μὲν Λάρκιος καὶ Τῖτος Ἑρμίνιος, οἱ τὸ δεξιὸν ἔχοντες κέρας ἐκ τῶν πρεσβυτέρων, Πόπλιος δὲ Ὁράτιος ὁ καλούμενος Κόκλης, ἐκ τοῦ κατὰ τὴν ὄψιν ἐλαττώματος, ἐκκοπεὶς ἐν μάχῃ τὸν ἕτερον ὀφθαλμὸν ἐκ τῶν νεωτέρων, μορφῇ τε κάλλιστος ἀνθρώπων καὶ ψυχὴν ἄριστος. Οὗτος ἀδελφιδοῦς μὲν ἦν Ὁρατίου Μάρκου θατέρου τῶν ὑπάτων, τὸ δὲ γένος κατῆγεν ἀφ' ἑνὸς τῶν τριδύμων Ὁρατίου Μάρκου, τοῦ νικήσαντος τοὺς Ἀλβανοὺς τριδύμους, ὅτε περὶ τῆς ἡγεμονίας αἱ πόλεις εἰς πόλεμον καταστᾶσαι συνέβησαν μὴ πάσαις ἀποκινδυνεῦσαι ταῖς δυνάμεσιν, ἀλλὰ τρισὶν ἀνδράσιν ἀφ' ἑκατέρας, ὡς ἐν τοῖς προτέροις δεδήλωκα λόγοις. Οὗτοι δὴ μόνοι κατὰ νώτου λαβόντες τὴν γέφυραν εἶργον τῆς διαβάσεως τοὺς πολεμίους μέχρι πολλοῦ, καὶ διέμενον ἐπὶ τῆς αὐτῆς στάσεως βαλλόμενοί τε ὑπὸ πολλῶν παντοδαποῖς βέλεσι καὶ ἐκ χειρὸς παιόμενοι τοῖς ξίφεσιν, ἕως ἅπασ' ἡ στρατιὰ διῆλθε τὸν ποταμόν.

XXIV. Ὡς δ' ἐν ἀσφαλεῖ τοὺς σφετέρους ἔδοξαν γεγονέναι, δύο μὲν ἐξ αὐτῶν Ἑρμίνιός τε καὶ Λάρκιος διεφθαρμένων αὐτοῖς ἤδη τῶν σκεπαστηρίων διὰ τὰς συνεχεῖς πληγὰς ἀνεχώρουν ἐπὶ πόδα. Ὁράτιος δὲ μόνος, ἀνακαλουμένων αὐτὸν ἀπὸ τῆς πόλεως τῶν

militum manu non exigua : dextrum ducebat Tarquinii gener Mamilius, in quo Latini, qui a Romanis defecerant, collocati erant : rex autem Porsena aciem mediam tenebat. Dextrum vero Romanorum cornu Sp. Largius et Titus Herminius Tarquiniis oppositi tenebant : lævum M. Valerius frater alterius consulis Publicolæ, et T. Lucretius qui superiore anno consulatum gesserat, cum Mamilio et Latinis conflicturi : mediam vero aciem inter utraque cornua consules ambo tenebant.

XXIII. Ubi autem ad manus ventum est, utrique strenue diuque pugnarunt; cum peritia quidem et virtute adversariis præstarent Romani, multitudine autem Romanis longe superiores essent Etrusci et Latini. Multis autem utrinque cæsis, timor Romanos invasit; primum eos qui in sinistro cornu erant, ubi duces Valerium et Lucretium ex acie saucios reportatos viderunt; deinde etiam eos qui in dextro cornu dimicabant et Tarquinii copias iam vicerant idem metus corripuit, ubi socios in fugam versos viderunt. Omnibus autem in urbem fugientibus et per unum pontem conferto agmine irrumpentibus, ingentem impetum hostes in eos faciunt, parumque abfuit quin urbs immunita qua flumine adluitur per vim caperetur, si hostes insequentes una cum fugientibus in eam irrupissent. Sed qui hostium impetum represserunt et totum exercitum servarunt, tres viri fuere, e senioribus quidem Sp. Largius et Titus Herminius, dextri cornus duces, e iunioribus vero P. Horatius, Cocles appellatus a clade oculorum, quod alterum oculum in prælio amiserat; corporis forma omnium pulcherrimus, animique virtute præstantissimus. Hic fuit filius fratris M. Horatii alterius consulis, nobili genere oriundus ab uno trigeminorum M. Horatio, qui trigeminos Albanos vicerat, quum bello inter *has duas* civitates de principatu contendentes orto inter utrasque convenit, ne totis viribus belli fortuna tentaretur, sed ternis utrinque viris res committeretur ut in prioribus libris declaravi. Hi igitur soli, ante pontem stantes multas horas hostem a transitu prohibuerunt, et in eodem loco permanserunt petiti a multis vario telorum genere et cominus gladiis percussi, donec totus exercitus flumen traiecit.

XXIV. Ubi vero suos in tuto iam esse existimarunt, duo ex ipsis, Herminius et Largius, armis quibus tegebantur ob continuos ictus iam corruptis pedetentim se receperunt. At Horatius solus, revocantibus eum ab urbe consulibus et reliquis civibus, qui de tam egregii

τε ὑπάτων καὶ τῶν ἄλλων πολιτῶν, καὶ περὶ παντὸς ποιουμένων σωθῆναι τοιοῦτον ἄνδρα τῇ πατρίδι καὶ τοῖς γειναμένοις, οὐκ ἐπείσθη, ἀλλ' ἔμενεν ἔνθα τὸ πρῶτον ἔστη, κελεύσας τοῖς περὶ τὸν Ἑρμίνιον λέγειν πρὸς τοὺς ὑπάτους, ὡς αὐτοῦ φράσαντος ἀποκόπτειν τὴν γέφυραν ἀπὸ τῆς πόλεως ἐν τάχει· ἦν δὲ μία κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ξυλόφρακτος, ἄνευ σιδήρου δεδεμένη ταῖς σανίσιν αὐταῖς, ἣν καὶ μέχρις ἐμοῦ τοιαύτην φυλάττουσι Ῥωμαῖοι· ἐπιστεῖλαι δὲ τοῖς ἀνδράσιν, ὅταν τὰ πλείω τῆς γεφύρας λυθῇ, καὶ βραχὺ τὸ λειπόμενον ᾖ μέρος, φράσαι πρὸς αὐτὸν σημείοις τισὶν ἢ φωνῇ γεγωνοτέρᾳ· τὰ λοιπὰ λέγων ἑαυτῷ μελήσειν. Ταῦτ' ἐπικελευσάμενος τοῖς δυσὶν ἐπ' αὐτῆς ἵσταται τῆς γεφύρας, καὶ τῶν ὁμόσε χωρούντων οὓς μὲν τῷ ξίφει παίων, οὓς δὲ τῷ θυρεῷ περιτρέπων, πάντας ἀνέστειλε τοὺς ὁρμήσαντας ἐπὶ τὴν γέφυραν· οὐκέτι γὰρ εἰς χεῖρας αὐτῷ χωρεῖν ἐτόλμων οἱ διώκοντες, ὡς μεμηνότι καὶ θανατῶντι, καὶ ἅμ' οὐδὲ ῥᾴδιον αὐτῷ προσελθεῖν ὑπάρχον, ἐξ εὐωνύμων μὲν καὶ δεξιῶν ἔχοντι πρόβλημα τὸν ποταμὸν, ἐκ δὲ τοῦ κατὰ πρόσωπον, ὅπλων τε καὶ νεκρῶν σωρόν· ἀλλ' ἄπωθεν ἑστῶτες ἀθρόοι λόγχαις τε καὶ σαυνίοις καὶ λίθοις χειροπληθέσιν ἔβαλλον· οἷς δὲ μὴ παρείη ταῦτα, τοῖς ξίφεσι καὶ ταῖς ἀσπίσι τῶν νεκρῶν. Ὁ δ' ἠμύνετο τοῖς ἐκείνων χρώμενος ὅπλοις κατ' αὐτῶν, καὶ ἔμελλεν ὥσπερ εἰκὸς εἰς ἀθρόους βάλλων ἀεί τινος τεύξεσθαι σκοποῦ. Ἤδη δὲ καταβελὴς ὢν καὶ τραυμάτων πλῆθος ἐν πολλοῖς μέρεσι τοῦ σώματος ἔχων, μίαν δὲ πληγὴν λόγχης, ἣ διὰ θατέρου τῶν γλουτῶν ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς τοῦ μηροῦ ἀντία ἐνεχθεῖσα ἐκάκωσεν αὐτὸν ὀδύναις καὶ τὴν βάσιν ἔβλαπτεν, ἐπειδὴ τῶν κατόπιν ἤκουεν ἐμβοησάντων λελύσθαι τῆς γεφύρας τὸ πλέον μέρος, καθάλλεται σὺν τοῖς ὅπλοις εἰς τὸν ποταμόν· καὶ διανηξάμενος τὸ ῥεῦμα χαλεπῶς πάνυ· περὶ γὰρ τοῖς ὑπερείσμασι τῶν σανίδων σχιζόμενος ὁ ῥοῦς ὀξὺς ἦν καὶ δίνας ἐποίει μεγάλας· ἐξεκολύμβησεν εἰς τὴν γῆν οὐδὲν τῶν ὅπλων ἐν τῷ νεῖν ἀποβαλών.

XXV. Τοῦτο τὸ ἔργον ἀθάνατον αὐτῷ δόξαν εἰργάσατο. Παραχρῆμά τε γὰρ οἱ Ῥωμαῖοι στεφανώσαντες αὐτὸν ἀπέφερον εἰς τὴν πόλιν ὑμνοῦντες, ὡς τῶν ἡρώων ἕνα. Καὶ πᾶς ὁ κατοικίδιος ὄχλος ἐξεχεῖτο ποθῶν αὐτὸν ἕως ἔτι περιῆν θεάσασθαι τὴν τελευταίαν πρόσοψιν· ἐδόκει γὰρ ὑπὸ τῶν τραυμάτων οὐκ εἰς μακρὰν διαφθαρήσεσθαι. Καὶ ἐπειδὴ διέφυγε τὸν θάνατον, εἰκόνα χαλκῆν ἔνοπλον ὁ δῆμος ἔστησεν αὐτοῦ, τῆς ἀγορᾶς ἐν τῷ κρατίστῳ, καὶ χώραν ἐκ τῆς δημοσίας ἔδωκεν ὅσην αὐτὸς ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ ζεύγει βοῶν περιαρόσει· χωρὶς δὲ τῶν δημοσίᾳ δοθέντων κατὰ κεφαλὴν ἕκαστος ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, ὅτε μάλιστα δεινὴ σπάνις τῶν ἀναγκαίων [ἐπιτηδείων] ἅπαντας κατεῖχε, μιᾶς ἡμέρας τροφὴν ἐχαρίσαντο, μυριάδες ἀνθρώπων αἱ σύμπασαι πλείους ἢ τριάκοντα. Ὁράτιος δὴ τοιαύτην ἀποδειξάμενος

viri salute summopere erant solliciti, et quavis ratione ut patriæ parentibusque servaretur optabant, non paruit, sed permansit ubi primum steterat, iussitque Herminium suo nomine consulibus significare, ut ocius pontem ab urbe rescinderent (erat illo tempore unicus, e ligno factus et sine ferro, solis compactus tabulis, quem ad mea usque tempora Romani eodem modo servabant) illisque mandare, ut maiori pontis parte soluta, quum exigua adhuc esset reliqua, id sibi aliquo signo vel voce clariore significarent; cetera sibi curæ fore dicens. Quum hæc mandata illis duobus dedisset, in ipso ponte substitit, et hostes secum congressos partim gladio percutiens, partim clypeo propulsans, omnes qui in pontem irruerent reppulit. Qui enim *Romanos* persequebantur cum illo ut homine furioso et mortem appetente manus conserere amplius non audebant; simul etiam ad eum accedere difficile erat, quod a læva et dextra ipsum flumen pro propugnaculo haberet, a fronte vero armorum et cadaverum acervum; sed eminus a densa hostium caterva petebatur lanceis et stipitibus et lapidibus manualibus, aut si hæc deerant, gladiis et clypeis mortuorum. Ille vero resistebat, cæsorum armis adversus eos utens, semperque utpote in confertos tela coniiciens aliquem scopum assequebatur. Tandem vero telis confossus et multis vulneribus in variis corporis partibus laborans lancea ictus, quæ recta per alteram coxam ad caput femoris traiecta magnis cruciatibus eum afficiebat, gressumque cum dolore impediebat, postquam audivit eos qui a tergo vociferabantur maiorem pontis partem iam solutam, armatus in fluvium se deiecit, et ægre admodum tranato fluvio (nam circa iugorum obices aquæ cursus divisus concitatus erat atque verticosus) ad terram salvis armis enatavit.

XXV. Hoc facinus illi immortalem gloriam comparavit. Confestim enim Romani eum coronaverunt et celebrantes in urbem retulerunt, ut unum de heroibus; et tota urbana turba egressa effundebatur cupiens, dum adhuc superstes esset, eius extremo conspectu visu, quem ob vulnera brevi interiturum putabant. Sed postquam ex mortis periculo evasit, populus æneam ei statuam armatam in maxime conspicuo fori loco posuit : agrique publici tantum dono dedit, quantum uno die uno boum iugo circumarare potuit. Sed præter publica dona, singuli tam viri quam mulieres, per singula capita, quo tempore omnes gravissima rerum ad victum necessariarum inopia premebantur, quum essent universorum capita plura quam trecenta milia unius ei diei alimenta

ἀρετὴν ἐν τῷ τότε χρόνῳ, ζηλωτὸς μὲν εἰ καί τις ἄλλος Ῥωμαίων ἐγένετο, ἄχρηστος δ' εἰς τὰ λοιπὰ πράγματα τῆς πόλεως, διὰ τὴν πήρωσιν τῆς βλέψεως· καὶ διὰ τὴν συμφορὰν ταύτην οὔθ' ὑπατείας οὔτ' ἄλλης ἡγεμονίας στρατιωτικῆς οὐδεμιᾶς ἔτυχεν. Οὗτός τε δὴ θαυμαστὸν ἔργον ἀποδειξάμενος ἐν τῷ τότε ἀγῶνι Ῥωμαίοις, ἄξιος, εἴπερ τις καὶ ἄλλος τῶν ἐπ' ἀνδρείᾳ διονομασθέντων, ἐπαινεῖσθαι· καὶ ἔτι πρὸς τούτῳ Γάϊος Μούκιος, ᾧ Κόρδος ἐπωνύμιον ἦν, ἀνὴρ ἐξ ἐπιφανῶν πατέρων, καὶ αὐτὸς ἐγχειρήματι ἐπιβαλόμενος μεγάλῳ, περὶ οὗ μικρὸν ὕστερον ἐρῶ, διηγησάμενος πρῶτον ἐν οἵαις ἡ πόλις ἦν τότε συμφοραῖς.

XXVI. Μετὰ γὰρ τὴν μάχην ἐκείνην ὁ μὲν Τυρρηνῶν βασιλεὺς ἐν τῷ πλησίον ὄρει καταστρατοπεδευσάμενος, ὅθεν τὴν Ῥωμαίων φρουρὰν ἐξέβαλε, τῆς ἐπέκεινα τοῦ Τεβέριος ποταμοῦ χώρας ἁπάσης ἐκράτει. Οἱ δὲ Ταρκυνίου παῖδες καὶ ὁ κηδεστὴς αὐτοῦ Μαμίλιος σχεδίαις τε καὶ σκάφαις διαβιβάσαντες τὰς ἑαυτῶν δυνάμεις ἐπὶ θάτερα μέρη τοῦ ποταμοῦ τὰ πρὸς τὴν Ῥώμην φέροντα ἐν ὀχυρῷ τίθενται χωρίῳ τὸν χάρακα· ὅθεν ὁρμώμενοι τῶν τε Ῥωμαίων ἐδῄουν τὴν γῆν καὶ τὰς αὐλὰς κατέσκαπτον καὶ τοῖς ἐπὶ νομὰς ἐξιοῦσιν ἐκ τῶν ἐρυμάτων βοσκήμασιν ἐπετίθεντο. Κρατουμένης δὲ τῆς ὑπαίθρου πάσης ὑπὸ τῶν πολεμίων, καὶ οὔτ' ἐκ γῆς εἰσκομιζομένων εἰς τὴν πόλιν τῶν ἀγορῶν, οὔτε μὴν διὰ τοῦ ποταμοῦ καταγομένων ὅτι μὴ σπανίων, ταχεῖα τῶν ἀναγκαίων σπάνις ἐγένετο μυριάσι πολλαῖς τὰ παρασκευασθέντα οὐ πόλλ' ὄντα δαπανώσαις. Καὶ μετὰ τοῦθ' οἱ θεράποντες πολλοὶ καταλιπόντες τοὺς δεσπότας, ηὐτομόλουν ὁσημέραι, καὶ ἐκ τοῦ δημοτικοῦ πλήθους οἱ πονηρότατοι πρὸς τοὺς Τυρρηνοὺς ἀφίσταντο· ταῦθ' ὁρῶσι τοῖς ὑπάτοις ἔδοξε Λατίνων μὲν δεῖσθαι τῶν ἔτι αἰδουμένων τὸ συγγενὲς καὶ μένειν δοκούντων ἐν τῇ φιλίᾳ, συμμαχίας σφίσι πέμψαι διὰ ταχέων· εἰς δὲ τὴν Καμπανίδα Κύμην καὶ τὰς ἐν τῷ Πωμεντίνῳ πεδίῳ πόλεις ἀποστεῖλαι πρέσβεις, ἀξιώσοντας αὐτὰς σίτου σφίσιν ἐξαγωγὴν ἐπιτρέψαι. Λατῖνοι μὲν οὖν διεκρούσαντο τὴν ἐπικουρίαν, ὡς οὐχ ὅσιον αὐτοῖς ὂν οὔτε Ταρκυνίοις πολεμεῖν οὔτε Ῥωμαίοις, ἐπειδὴ κοινῇ συνέθεντο πρὸς ἀμφοτέρους τὰ περὶ τῆς φιλίας ὅρκια. Ἐκ δὲ τοῦ Πωμεντίνου πεδίου Λάρκιός τε καὶ Ἑρμίνιος, οἱ πεμφθέντες ἐπὶ τὴν παρακομιδὴν τοῦ σίτου πρέσβεις, πολλὰς γεμίσαντες σκάφας παντοίας τροφῆς ἀπὸ θαλάττης ἀνὰ τὸν ποταμὸν ἐκ νυκτὶ ἀσελήνῳ λαθόντες τοὺς πολεμίους διεκόμισαν. Ταχὺ δὲ καὶ ταύτης ἐξαναλωθείσης τῆς ἀγορᾶς, καὶ τῆς αὐτῆς κατασχούσης τοὺς ἀνθρώπους ἀπορίας, μαθὼν παρὰ τῶν αὐτομόλων ὁ Τυρρηνὸς, ὅτι κάμνουσιν ὑπὸ τοῦ λιμοῦ οἱ ἔνδον, ἐπεκηρυκεύσατο πρὸς αὐτοὺς ἐπιτάττων δέχεσθαι Ταρκύνιον, εἰ βούλονται πολέμου τε καὶ λιμοῦ ἀπηλλάχθαι.

XXVII. Οὐκ ἀνασχομένων δὲ τῶν Ῥωμαίων τὰς

dederunt. Horatius igitur, tam insigni fortitudinis exemplo tunc edito, ab omnibus beatus fortunatusque est iudicatus, si quisquam Romanorum alius : sed ad cetera reipublicæ munia obeunda inutilis fuit ob claudicationem; et ob istam calamitatem nec consulatum nec ullam militarem præfecturam adeptus est. In illo igitur certamine, tam admirando facinore edito apud Romanos, si quisquam alius eorum qui propter fortitudinem celebrantur, præcipuam meruit laudem : præter eum C. Mucius Cordus vir honesto loco natus et ipse facinus magnum aggressus; de quo paullo post agam, ubi prius narravero quibus in periculis respublica tunc versabatur.

XXVI. Nam post illam pugnam rex Etruscorum, castris in proximo monte positis, unde Romanorum præsidium expulerat, quidquid agri erat ultra Tiberim in sua potestate habebat. Tarquinii vero filii et gener eius Mamilius, ratibus et scaphis copias suas traiicientes in fluvii ripam Romanam, in loco munito castra posuerunt : unde excursiones facientes Romanum agrum vastabant, et stabula evertebant et pecora ex castellis pastum progressa per insidias intercipiebant. Quum igitur ab hostibus omnia loca quæ erant extra muros detineretur; neque terra ulli commeatus in urbem importarentur, neque etiam per flumen nisi paucissimi subvenerentur, brevi rerum ad victum necessariarum inopia fuit ingens, multis hominum millibus pauca quæ præparata erant, absumentibus. Præterea multa mancipia desertis suis dominis quotidie *ad hostes* transfugiebant, et pessimi quique de plebe facta defectione ad Etruscos transibant. Consulibus hæc videntibus placuit Latinos rogare, qui adhuc cognationem revereri et in amicitia permanere videbantur, ut sibi celeriter auxilia mitterent; et Cumas in Campania et in alias agri Pomptini urbes mittere legatos, qui ab illis peterent ut sibi frumenti exportandi copiam facerent. Latini igitur auxilia illis negarunt, quod religione vetarentur tam cum Tarquinio quam cum Romanis bellum gerere, siquidem utrisque ex æquo societatis fœdere iuncti essent. Ex agro autem Pomptino Largius et Herminius, missi ad frumentum convehendum legati, multas naves vario commeatu onustas, e mari per fluvium, nocte illuni clam hostibus in urbem perduxerunt. Sed intra paucos dies hoc quoque commeatu absumpto, et eadem rerum penuria homines premente, rex Etruscus, quum cognovisset ex profugis oppidanos fame laborare, legatos ad eos misit, imperans ut Tarquinium reciperent, si bello et fame liberari vellent.

XXVII. Quum autem Romani imperata facere grava-

ἐπιταγάς, ἀλλὰ πάντα τὰ δεινὰ ὑπομένειν βουλομένων, καταμαθὼν ὁ Μούκιος ὅτι δυεῖν αὐτοῖς συμβήσεται θάτερον, ἢ μὴ διαμεῖναι πολὺν ἐν τοῖς λελογισμένοις χρόνον ὑπὸ τῆς ἀπορίας τῶν ἀναγκαίων ἐκβιασθεῖσιν, ἢ φυλάττουσι βεβαίας τὰς κρίσεις, τὸν οἴκτιστον ἀπολέσθαι τῶν μόρων, δεηθεὶς τῶν ὑπάτων τὴν βουλὴν αὐτῷ συναγαγεῖν, ὡς μέγα τι καὶ ἀναγκαῖον ἐξοίσων πρὸς αὐτήν, ἐπειδὴ συνήχθη, λέγει τοιάδε· « Ἄνδρες πατέρες, ἐγχείρημα τολμᾶν διανοούμενος, ὑφ᾽ οὗ τῶν παρόντων ἀπαλλαγήσεται κακῶν ἡ πόλις, τῷ μὲν ἔργῳ πάνυ θαρρῶ καὶ ῥᾳδίως αὐτοῦ κρατήσειν οἴομαι· περὶ δὲ τῆς ἐμαυτοῦ ψυχῆς, εἰ περιέσται μοι μετὰ τὸ ἔργον, οὐ πολλὰς ἐλπίδας ἔχω, μᾶλλον δ᾽, εἰ χρὴ τἀληθῆ λέγειν, οὐδεμίαν. Εἰς τοσοῦτον δὴ κίνδυνον ἐμαυτὸν καθιέναι μέλλων οὐκ ἀξιῶ λαθεῖν ἅπαντας αἰωρηθεὶς ὑπὲρ μεγάλων, ἐὰν ἄρα συμβῇ μοι διαμαρτεῖν τῆς πείρας, ἀλλ᾽ ἐπὶ καλοῖς ἔργοις καλῶν ἐπαίνων τυγχάνειν, ἐξ ὧν ἀντὶ τοῦ θνητοῦ σώματος ἀθάνατον ὑπάρξει μοι κλέος. Δήμῳ μὲν οὖν φράζειν ἃ διανοοῦμαι πράττειν οὐκ ἀσφαλές, μή τις ἴδια κέρδη περιβαλλόμενος πρὸς τοὺς πολεμίους αὔτ᾽ ἐξενέγκῃ, δέον αὐτοῖς ὥσπερ μυστηρίου ἀπορρήτου φυλακῆς· ὑμῖν δέ, οὓς καθέξειν αὐτὰ πεπίστευκα ἐγκρατῶς, πρώτοις τε καὶ μόνοις ἐκφέρω· παρ᾽ ὑμῶν δ᾽ οἱ ἄλλοι πολῖται ἐν τῷ προσήκοντι καιρῷ μαθήσονται. Τὸ δ᾽ ἐγχείρημά μου τοιόνδ᾽ ἐστίν. Αὐτομόλου σχῆμα μέλλω λαβὼν ἐπὶ τὸν χάρακα τῶν Τυρρηνῶν πορεύεσθαι. Ἐὰν μὲν οὖν ἀπιστηθεὶς πρὸς αὐτῶν ἀποθάνω, ἑνὶ πολίτῃ μόνον ἐλάττους οἱ λοιποὶ γενήσεσθε· ἐὰν δὲ παρελθεῖν εἴσω τοῦ χάρακος ἐκγένηταί μοι, τὸν βασιλέα τῶν πολεμίων ἀποκτενεῖν ὑμῖν ὑποδέχομαι· ἀποθανόντος δὲ Πορσίνου καταλυθήσεται μὲν ἡμῖν ὁ πόλεμος, ἐγὼ δ᾽ [εἰ] ὅ τι ἂν τῷ δαιμονίῳ δόξῃ [τοῦτο] πείσομαι. Τούτων συνίστορας ὑμᾶς ἔχων καὶ μάρτυρας πρὸς τὸν δῆμον ἄπειμι τὴν κρείττονα τύχην τῆς πατρίδος ἡγεμόνα τῆς ὁδοῦ ποιησάμενος. »

XXVIII. Ἐπαινεθεὶς δ᾽ ὑπὸ τῶν ἐν τῷ συνεδρίῳ καὶ λαβὼν οἰωνοὺς αἰσίους τῆς πράξεως διαβαίνει τὸν ποταμόν, καὶ παραγενόμενος ἐπὶ τὸν χάρακα τῶν Τυρρηνῶν εἰσέρχεται, παρακρουσάμενος τοὺς φυλάττοντας τὰς πύλας, ὡς τῶν ὁμοεθνῶν τις, ὅπλον τε οὐθὲν φανερὸν ἔχων καὶ γλώττῃ Τυρρηνικῇ διαλεγόμενος, ἣν ἐξέμαθεν ἔτι παῖς ὢν ὑπὸ τροφοῦ Τυρρηνίδος τὸ γένος ἐκδιδαχθείς. Ὡς δ᾽ ἐπὶ τὴν ἀγορὰν καὶ τὸ στρατήγιον ἀφίκετο, ἄνδρ᾽ ὁρᾷ μεγέθει καὶ ῥώμῃ σώματος διαφέροντα, ἐσθῆτα πορφυρᾶν ἐνδεδυκότα, καθήμενον ἐπὶ τοῦ στρατηγικοῦ βήματος, καὶ περὶ αὐτὸν ἑστῶτας ἐνόπλους συχνούς. Διαμαρτὼν δὲ τῆς δόξης, οἷα δὴ μηδέποτε τὸν βασιλέα τῶν Τυρρηνῶν θεασάμενος, τοῦτον τὸν ἄνδρα ὑπέλαβε Πορσίναν εἶναι· ὁ δ᾽ ἦν ἄρα γραμματεὺς τοῦ βασιλέως, ἐκάθητο δ᾽ ἐπὶ τοῦ βήματος διαριθμῶν τοὺς στρατιώτας καὶ διαγράφων αὐτοῖς τοὺς ὀψωνιασμούς. Ἐπὶ τοῦτον

rentur, et extrema quævis mala perpeti mallent, Mucius animadvertens alterum e duobus illis eventurum, aut non permansuros diu in eodem proposito rerum necessariarum inopia coactos, aut (si constanter in sententia permanerent et quæ decreverant observarent) miserrimo mortis genere fame interituros, rogatis consulibus ut sibi senatum cogerent, quasi magnum esset quiddam ac necessarium illi indicaturus, ubi fuit coactus, ita est locutus : « Patres conscripti, audax facinus aggredi cogitans, quo respublica præsentibus malis liberabitur, id quidem mihi successurum confido, idque me facile effecturum spero. An vero post id facinus vita mihi superstes sit futura, non magnam habeo spem; imo potius, si verum est fatendum, nullam. In tantum me igitur periculum coniecturus, nolui vos omnes latere me res magnas aggredi, ut etiamsi conatus frustratus sit, tamen ob res præclare gestas præclaram laudem consequar, unde pro mortali corpore immortalem gloriam adipiscar. Populo vero indicare ea quæ facere cogito, non est tutum ; ne quis lucri et præmii spe subactus rem ad hostes deferat, quæ non secus atque mysterium arcanum silentio custodienda est. Vobis igitur qui, ut mihi persuadeo, arcana constanter contitebitis, primis et solis hæc patefacio; et a vobis ceteri cives opportuno tempore hæc discant. Facinus autem quod aggredi volo, huiusmodi est. Sumpta transfugæ specie castra Etruscorum adire conabor. Quod si fide mihi ab illius non habita moriar, unius solius viri iactura reliquus civium vestrorum numerus minuitur. Sin vero ingredi castra mihi licebit, vobis polliceor me regem hostium necaturum ; mortuo autem Porsena belli finis fiet. Ego vero quicquid fortunæ visum fuerit, id patiar : horum vos conscios et testes apud populum habiturus, meliorem patriæ fortunam viæ ducem secutus, discedam. »

XXVIII. Quum autem a senatu collaudatus fuisset, et felix rei peragendæ auspicium cepisset, flumen traiecit. Quum ad Etruscorum castra venisset, ea ingreditur, deceptis portarum custodibus, quasi eiusdem gentis esset, quia nulla arma propalam gestabat, et Etrusco sermone loquebatur, quem adhuc puer a nutrice Etrusca didicerat. Ubi vero in forum et ad prætorium venit, vidit virum magnitudine et robore corporis insignem, veste purpurea indutum, pro tribunali regio sedentem, et circa eum frequentes milites armatos stantes. Deceptus autem opinione sua, quippe qui regem Etruscorum nunquam vidisset, hunc virum Porsenam esse arbitratus est : at erat scriba regis, sedebatque pro tribunali, milites recensens et pecuniam quam ipsis pro stipendio numerabat in tabulas referens. Ad hunc igitur scribam

δὴ τὸν γραμματέα χωρήσας διὰ τοῦ περιεστηκότος ὄχλου καὶ ἀναβὰς ὡς ἄνοπλος ὑπ' οὐθενὸς κωλυόμενος ἐπὶ τὸ βῆμα, σπᾶται τὸ ξιφίδιον, ὃ ἐντὸς τῆς περιβολῆς ἔκρυπτε, καὶ παίει τὸν ἄνδρα κατὰ τῆς σφαγῆς. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ γραμματέως πληγῇ μιᾷ, συλληφθεὶς εὐθὺς ὑπὸ τῶν περὶ τὸ βῆμα πρὸς τὸν βασιλέα πεπυσμένον ἤδη παρ' ἑτέρων τὴν τοῦ γραμματέως ἀναίρεσιν ἀπάγεται. Ὁ δ' ὡς εἶδεν αὐτὸν, « Ὦ μιαρώτατε πάντων, εἶπεν, ἀνθρώπων, καὶ δίκας ὑφέξων οὐκ εἰς μακρὰν ὧν ἄξιος εἶ, λέγε τίς εἶ, καὶ πόθεν ἀφιγμένος καὶ τίνι βοηθείᾳ πεποιθὼς ἐπεχείρησας ἔργῳ τηλικῷδε, καὶ πότερον τὸν γραμματέα τὸν ἐμὸν ἀποκτεῖναί σοι προὔκειτο μόνον ἢ κἀμὲ, καὶ τίνας ἔχεις κοινωνοὺς τῆς ἐπιβουλῆς ἢ συνίστορας; ἀπόκρυψαι δὲ μηδὲν τῶν ἀληθῶν, ἵνα μὴ βασανιζόμενος ἀναγκασθῇς λέγειν. »

XXIX. Καὶ ὁ Μούκιος οὔτε μεταβολῇ χρώματος οὔτ' συννοίᾳ προσώπου τὸν ὀρρωδοῦντα διασημήνας, οὔτε ἄλλο παθὼν οὐδὲν, ὧν φιλοῦσι πάσχειν οἱ μέλλοντες ἀποθνήσκειν, λέγει πρὸς αὐτόν· « Ἐγὼ Ῥωμαῖος μέν εἰμι καὶ οὐ τῶν ἐπιτυχόντων ἕνεκα γένους, ἐλευθερῶσαι δὲ τὴν πατρίδα τοῦ πολέμου βουληθεὶς ἦλθον ἐπὶ τὸ στρατόπεδον ὑμῶν, ὡς τῶν αὐτομόλων τις, ἀποκτεῖναί σε βουλόμενος· οὐκ ἀγνοῶν μὲν ὅτι καὶ κατορθώσαντι καὶ διαμαρτόντι τῆς ἐλπίδος ἀποθανεῖν ὑπάρχει μοι, χαρίσασθαι δὲ τῇ γειναμένῃ πόλει τὴν ἐμαυτοῦ ψυχὴν προαιρούμενος, καὶ ἀντὶ τοῦ θνητοῦ σώματος ἀθάνατον δόξαν καταλιπεῖν· ψευσθεὶς δὲ τῆς ἐλπίδος ἀντὶ σοῦ τὸν γραμματέα, ὃν οὐδὲν ἐδεόμην, ἀνῄρηκα, τῇ τε πορφύρᾳ καὶ τῷ δίφρῳ καὶ τοῖς ἄλλοις τῆς ἐξουσίας συμβόλοις πλανηθείς. Τὸν μὲν οὖν θάνατον, ὃν αὐτὸς ἐμαυτοῦ κατεψηφισάμην, ὅτ' ἐπὶ τὴν πρᾶξιν ἔμελλον ὁρμᾶν, οὐ παραιτοῦμαι· βασάνους δὲ καὶ τὰς ἄλλας ὕβρεις εἴ μοι παρείης πίστεις δοὺς ἐπὶ θεῶν ὑπισχνοῦμαί σοι μέγα πρᾶγμα δηλώσειν καὶ πρὸς τὴν σωτηρίαν ἀνῆκόν σοι. » Ὁ μὲν δὴ ταῦτ' ἔλεγε, στρατηγῆσαι τὸν ἄνδρα διανοούμενος. Ὁ δ' ἔξω τοῦ φρονεῖν γεγονὼς καὶ ἅμα κινδύνους ἐκ πολλῶν μαντευόμενος ἀνθρώπων οὐκ ἀληθεῖς δίδωσιν αὐτῷ δι' ὅρκων τὸ πιστόν. Μετὰ δὲ τοῦτο ὁ Μούκιος καινότατον ἐνθυμηθεὶς ἀπάτης τρόπον, ὃς ἐν ἀφανεῖ τὸν ἔλεγχον εἶχε, λέγει πρὸς αὐτόν· « Ὦ βασιλεῦ, Ῥωμαίων ἄνδρες τριακόσιοι τὴν αὐτὴν ἔχοντες ἡλικίαν ἐκ τοῦ γένους τοῦ πατρικίων ἅπαντες ἐβουλευσάμεθα συνελθόντες ἀποκτεῖναί σε, καὶ τὸ πιστὸν ὅρκοις παρ' ἀλλήλων ἐλάβομεν. Ἔδοξε δ' ἡμῖν βουλευομένοις ὅστις ὁ τῆς ἐπιβουλῆς ἦν τρόπος, μήθ' ἅπαντας ἅμα χωρεῖν ἐπὶ τὸ ἔργον, ἀλλὰ καθ' ἕνα, μήτε φράζειν ἕτερον ἑτέρῳ πότε καὶ πῶς καὶ ποῦ καὶ τίσιν ἀφορμαῖς χρησάμενος ἐπιθήσεταί σοι, ἵνα ῥᾷον ἡμῖν ὑπάρχῃ τὸ λαθεῖν. Ταῦτα διανοηθέντες ἐκληρωσάμεθα, καὶ πρῶτος ἄρξαι τῆς πείρας ἔλαχον ἐγώ. Προειδὼς οὖν ὅτι πολλοὶ καὶ ἀγαθοὶ τὴν αὐτήν μοι τόλμαν ἔξουσιν ἐπιθυμίᾳ δό-

per circumstantem turbam accessit et, ut inermis a nullo prohibitus, quum tribunal conscendisset, ferro, quod sub veste occultaverat, caput eius percussit. Unico autem vulnere scriba interfecto, statim comprehensus ab iis qui tribunal circumstabant, ad regem, qui iam de scribæ sui cæde certior fuerat factus, abducitur. Ille vero, quum eum conspexisset : « Omnium, inquit, mortalium scelestissime, qui brevi pœnas tuo facinore dignas dabis, dic quisnam sis, et unde profectus, et quo fretus auxilio tantum facinus aggredi ausus fueris; et utrum scribam tantum interficere tibi proposueris, an etiam meipsum; et quos habeas insidiarum socios vel conscios. Sed cave ne quid silentio premas, ne tormentis veritatem dicere cogaris. »

XXIX. Tunc Mucius, neque mutato colore, neque vultu ullum metuentis signum præ se ferens, neque ulla alia perturbatione motus, quæ homines in mortis imminentis periculo turbare solet, ei respondit : « Sum Romanus, haud humili de loco et patriam bello liberare cupiens veni in vestra castra, transfugæ specie te volens interficere; non ignorans, sive prospere res mihi succederet, sive me spes falleret, mortem mihi obeundam; patriæ vero, quæ me procreavit, vitam donaturus, et pro mortali corpore gloriam immortalem consecuturus : sed spe frustratus pro te scribam tuum mihi ignotum interfeci, purpura et sella et reliquis regiæ potestatis insignibus deceptus. Mortem igitur, cui ego ipse memet devovi, quum hoc facinus sum aggressus, non deprecor. Tormenta vero et ceteras contumelias si mihi remiseris, data per deos fide, polliceor me tibi rem magnam, quæ ad tuam salutem spectat, declaraturum. » Ille igitur hæc dixit, habens in animo hominem fallere et circumvenire. Rex vero non satis mentis suæ compos, simul etiam pericula non vera sibi a multis mortalibus imminere augurans, fidem ipsi datam iureiurando confirmavit. Tunc Mucius, novam doli rationem commentus, quæ manifesto refelli non posset, regi dixit : « Trecenti Romani iuvenes, omnes eiusdem ætatis, omnes patricii, in tuum caput, rex, coniuravimus; et interposito iureiurando fidem mutuam dedimus et accepimus. Nobis autem de insidiarum modo consultantibus placuit, ut neque omnes simul rem aggrederemur, sed alius post alium, neque alter alteri diceret, quando aut ubi aut quomodo, aut quibus adminiculis usus te agressurus esset, ut hoc pacto facilius latere possemus. His ita apud nos decretis rem sorti commissimus, et mihi primo sors obtigit ut rei periculum facerem. Tu igitur, præmonitus multos et fortes viros eadem gloriæ cupiditate esse incensos, quorum utinam aliquis me-

« ξης, ὧν εἴ γέ τις ἀμείνονι τύχῃ χρήσεται τῆς ἐμῆς, « σκόπει τίς ἔσται σοι πρὸς ἅπαντας ἀρκοῦσα φυλακή. »

XXX. Ὡς δὲ ταῦτ' ἤκουσεν ὁ βασιλεὺς, ἐκεῖνον μὲν ἀπαγαγόντας τοὺς δορυφόρους ἐκέλευσε δῆσαι καὶ φυλάττειν ἐπιμελῶς· αὐτὸς δὲ τοὺς πιστοτάτους τῶν φίλων παραλαβὼν καὶ τὸν υἱὸν Ἄρροντα, παρακαθισάμενος μετ' ἐκείνων ἐσκόπει τί ποιῶν τὰς ἐπιβουλὰς αὐτῶν διακρούσεται. Τῶν μὲν οὖν ἄλλων ἕκαστος τὰς εὐήθεις ἀσφαλείας λέγων ἐδόκει τῶν δεόντων φρονεῖν οὐδέν· ὁ δ' υἱὸς αὐτοῦ τελευταίαν ἀπεφήνατο γνώμην πρεσβυτέραν τῆς ἡλικίας, ἀξιῶν αὐτὸν μὴ σκοπεῖν τίσι φυλακαῖς χρώμενος οὐδὲν πείσεται δεινὸν, ἀλλὰ τί ποιῶν οὐ δεήσεται φυλακῆς· θαυμασάντων δὲ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ πάντων, καὶ πῶς ἂν τοῦτο γένοιτο μαθεῖν βουλομένων· « Εἰ φίλους ἀντὶ πολε« μίων, ἔφη, ποιήσαιο τοὺς ἄνδρας, τιμιωτέραν ἡγη« σάμενος τὴν σεαυτοῦ ψυχὴν τῆς καθόδου τῶν σὺν « Ταρκυνίῳ φυγάδων. » Καὶ ὁ βασιλεὺς τὰ κράτιστα μὲν ἔφησεν αὐτὸν λέγειν, βουλῆς δ' εἶναι ἄξιον τὸ πρᾶγμα, πῶς εὐπρεπεῖς αἱ πρὸς αὐτοὺς διαλλαγαὶ γενήσονται. Μεγάλην αἰσχύνην φάσκων εἶναι, εἰ κρατήσας αὐτῶν μάχῃ καὶ τειχήρεις ἔχων ἀπελεύσεται, μηδὲν ὧν Ταρκυνίοις ὑπέσχετο διαπραξάμενος, ὥσπερ ἡττημένος ὑπὸ τῶν νενικημένων καὶ πεφευγὼς τοὺς μηδ' ἐκ τῶν πυλῶν ὑπομένοντας ἔτι προελθεῖν· μίαν δ' ἔσεσθαι μόνην ἀποφαίνων καλὴν τῆς ἔχθρας λύσιν, εἰ παρὰ τῶν πολεμίων παραγένοιντό τινες πρὸς αὐτὸν περὶ φιλίας διαλεγόμενοι.

XXXI. Ταῦτα μὲν τότε πρὸς τὸν υἱὸν καὶ τοὺς παρόντας εἶπεν· ὀλίγαις δ' ὕστερον ἡμέραις αὐτὸς ἠναγκάσθη πρότερος ἄρχειν λόγων διαλλακτηρίων, διὰ τοιαύτην αἰτίαν· ἐσκεδασμένων ἀνὰ τὴν χώραν τῶν στρατιωτῶν καὶ τὰς ἀγομένας εἰς τὴν πόλιν ἀγορὰς ἀφαιρουμένων, καὶ τοῦτο ποιούντων συνεχῶς, οἱ τῶν Ῥωμαίων ὕπατοι λοχήσαντες αὐτοὺς ἐν καλῷ χωρίῳ διαφθείρουσί τε συχνοὺς, καὶ ἔτι πλείους τῶν ἀναιρεθέντων αἰχμαλώτους λαμβάνουσιν. Ἐφ' ᾧ χαλεπαίνοντες οἱ Τυρρηνοὶ διελέγοντο πρὸς ἀλλήλους κατὰ συστροφὰς, δι' αἰτίας τόν τε βασιλέα καὶ τοὺς ἄλλους ἡγεμόνας ἔχοντας ἐπὶ τῇ τριβῇ τοῦ πολέμου καὶ ἀπαλλάττεσθαι ποθοῦντες ἐπὶ τὰ οἰκεῖα. Δόξας μὲν οὖν ἅπασι κεχαρισμένας φανήσεσθαι τὰς διαλλαγὰς, ἀποστέλλει πρεσβευτὰς ἐκ τῶν ἰδίων φίλων τοὺς ἀναγκαιοτάτους. Τινὲς μὲν οὖν φασι καὶ τὸν Μούκιον ἅμα τούτοις ἀποσταλῆναι δόντα τὴν πίστιν τῷ βασιλεῖ δι' ὅρκων ὑπὲρ τοῦ πάλιν ἐλεύσεσθαι· ἕτεροι δὲ λέγουσιν ὅμηρον, ἕως αἱ διαλλαγαὶ γένωνται, τὸν ἄνδρα τοῦτον ἐν τῷ στρατοπέδῳ φυλάττεσθαι· καὶ τάχ' ἂν εἴη τοῦτ' ἀληθέστερον. Ἐντολαὶ δ' ἦσαν, ἃς ἔδωκε τοῖς πρεσβευταῖς ὁ βασιλεὺς, τοιαίδε· « Περὶ μὲν εἰσόδου Ταρκυνίων μηδένα ποιεῖσθαι λόγον, τὰ δὲ χρήματ' αὐτοῖς ἀξιοῦν ἀποδοθῆναι, μάλιστα μὲν ἅπαντα ὅσα Ταρκύνιός τε ὁ πρεσβύτατος κατέλιπε καὶ αὐτοὶ σὺν τῷ δικαίῳ κτησάμενοι κατέσχον· εἰ δὲ μή γε ὅσα

« liore quam ego fortuna utatur, considera quonam « modo ab omnium insidiis tibi cavere possis. »

XXX. Avibus auditis, rex illum a satellitibus in vincula abduci, et accurate asservari iussit : ipse vero fidissimis amicis *in consilium* assumptis, et filio Arunte cum illis sibi adesse iusso, quibus rationibus eorum insidias vitare posset consultabat. Ceterorum igitur unusquisque, tutandæ salutis ineptas rationes proferens, nihil illorum quæ facienda essent satis intelligere videbatur : filius autem eius postremus prudentiorem quam pro ætate sententiam tulit; spectandum ei censens, non quibus custodiis se contra insidias muniret, sed quo pacto custodiis nullis indigeret. Omnibus autem eius sententiam admirantibus, et quomodo id posset fieri scire cupientibus : « Si, inquit, illos viros ex hostibus « amicos feceris, et tuam ipsius vitam cariorem duxeris « exsulum restitutione, qui sunt cum Tarquiniis. » Rex probari sibi consilium dixit : sed tamen rem eam consultatione dignam putavit, quomodo honestis conditionibus pax cum illis fieri posset : turpe enim videri, si sibi, qui Romanos prœlio vicisset et intra mœnia compulsos obsideret, abeundum esset infecta re, præter Tarquiniorum exspectationem, quasi victus esset a victis, et quasi fugeret eos qui ne auderent quidem portas progredi : unam solam esse honestam pacis faciendæ rationem, si ab hostibus mitterentur legati, qui de pace agerent.

XXXI. Atque hæc quidem tunc filio et ceteris qui aderant dixit : paucis tamen post diebus ipse coactus est prior Romanos ad pacis conditiones provocare, tali de caussa. Dispersis per agrum militibus, et commeatus qui in urbem portabantur intercipientibus, idque assidue facientibus, Romani consules, insidiis in loco opportuno collocatis multos eorum interfecerunt, et longe plures ceperunt quam interemerunt. Quam rem ægre ferentes Etrusci, inter se colloquebantur in conventiculis, regem et ceteros duces incusantes, quod tamdiu bellum traherent; et ad proprios lares redire cupiebant. Rex igitur, omnibus pacem gratam fore ratus, misit legatos de suis familiaribus maxime necessarios. Sunt autem qui dicant ipsum etiam Mucium cum his fuisse missum, regi fide cum iureiurando data fore ut rediret : alii vero dicunt hunc donec pax fieret ob idem in castris fuisse retentum, quod certe verisimilius videtur. Mandata porro, quæ rex legatis dederat, hæc fuerunt : « Ut de Tarquiniorum reditu nullam mentionem facerent; sed postularent ut illis restituerentur, præcipue omnia ea quæ Tarquinius Priscus heredibus suis reliquerat, et quæ ipsi iuste parta possidebant :

δυνατὰ, ἀγρῶν τε καὶ οἰκιῶν καὶ βοσκημάτων, καὶ ὧν ἐκ γῆς ἀνήρηνται καρπῶν τὰς ἀξίας, ὁποτέρως ἂν αὐτοῖς δόξῃ συμφέρειν, ἐάν τε τοὺς κατέχοντας αὐτὰ καὶ καρπουμένους εἰσφέρειν, ἐάν τ' ἐκ τοῦ δημοσίου διαλύειν. Ταῦτα μὲν ὑπὲρ ἐκείνων· ἑαυτῷ δὲ αἰτεῖσθαι διαλυομένῳ τὴν ἔχθραν τοὺς καλουμένους Ἑπτὰ πάγους· αὕτη Τυρρηνῶν ἡ χώρα τἀρχαῖον ἦν, Ῥωμαῖοι δ' αὐτὴν κατέσχον πολέμῳ τοὺς ἔχοντας ἀφελόμενοι· καὶ ἵνα μένωσι Ῥωμαῖοι Τυρρηνοῖς βέβαιοι φίλοι, παῖδας ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων οἰκιῶν τοὺς ὁμηρεύσοντας ὑπὲρ τῆς πόλεως αἰτεῖν παρ' αὐτῶν. »

XXXII. Ἀφικομένης δὲ τῆς πρεσβείας εἰς Ῥώμην, ἡ βουλὴ μὲν ἐψηφίσατο Ποπλικόλᾳ θατέρῳ τῶν ὑπάτων πεισθεῖσα πάντα συγχωρεῖν, ὅσα ὁ Τυρρηνὸς ἠξίου, κάμνειν τὸν δημότην καὶ ἄπορον ὄχλον οἰομένη τῇ σπάνει τῶν ἐπιτηδείων, καὶ ἀγαπητῶς δέξασθαι τὴν τοῦ πολέμου λύσιν, ἐφ' οἷς ἂν γένηται δικαίοις. Ὁ δὲ δῆμος τὰ μὲν ἄλλα τοῦ προβουλεύματος ἐψηφίσατο κύρια εἶναι, τὴν δ' ἀπόδοσιν τῶν χρημάτων οὐκ ἠνέσχετο, ἀλλὰ τἀναντία ἔγνω, μήτ' ἐκ τῶν ἰδίων μήτ' ἐκ τῶν κοινῶν τοῖς Ταρκυνίοις μηδὲν ἀποδιδόναι, πρεσβευτὰς δὲ περὶ τούτων πρὸς βασιλέα Πορσίναν ἀποστεῖλαι, οἵτινες ἀξιώσουσιν αὐτὸν τὰ μὲν ὅμηρα καὶ τὴν χώραν παραλαβεῖν, περὶ δὲ τῶν χρημάτων αὐτὸν δικαστὴν γενόμενον Ταρκυνίοις τε καὶ Ῥωμαίοις, ὅταν ἀμφοτέρων ἀκούσῃ, κρῖναι τὰ δίκαια [δοκοῦντα] μήτε χάριτι μήτ' ἔχθρᾳ παραχθέντα. Ἀπῄεσαν οἱ Τυρρηνοὶ τὰς ἀποκρίσεις ταύτας πρὸς βασιλέα κομίζοντες, καὶ σὺν αὐτοῖς οἱ κατασταθέντες ὑπὸ τοῦ δήμου πρέσβεις, ἄγοντες ἐκ τῶν πρώτων οἰκιῶν εἴκοσι παῖδας, οὓς ἔδει περὶ τῆς πατρίδος ὁμηρεῦσαι, τῶν ὑπάτων πρώτων τὰ τέκνα ἐπιδόντων, Μάρκου μὲν Ὁρατίου τὸν υἱὸν, Ποπλίου δὲ Οὐαλερίου τὴν θυγατέρα γάμων ἔχουσαν ὥραν. Ἀφικομένων δὲ τούτων ἐπὶ τὸ στρατόπεδον, ἥσθη τε ὁ βασιλεὺς καὶ πολλὰ τοὺς Ῥωμαίους ἐπαινέσας ἀνοχὰς σπένδεται πρὸς αὐτοὺς εἰς ὡρισμένον τινὰ ἡμερῶν ἀριθμὸν, καὶ τὴν δίκην αὐτὸς ἀναδέχεται δικάζειν. Ταρκύνιοι δ' ἤχθοντο μὲν ἀπὸ μειζόνων ἐκπεσόντες ἐλπίδων, ἃς εἶχον ἐπὶ τῷ βασιλεῖ, καταχθῆναι δόξαντες ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ὑπ' ἐκείνου· στέργειν δὲ τὰ παρόντ' ἠναγκάζοντο, καὶ τὰ διδόμενα δέχεσθαι. Ἀφικομένων δ' εἰς τὸν ὁρισθέντα χρόνον ἐκ τῆς πόλεως τῶν ἀπολογησομένων τὴν δίκην [καὶ] ἀπὸ τῆς βουλῆς τῶν πρεσβυτάτων, καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος ὁ βασιλεὺς μετὰ τῶν φίλων καὶ τὸν υἱὸν συνδικάζειν κελεύσας, ἀπέδωκεν αὐτοῖς λόγον.

XXXIII. Ἔτι δὲ τῆς δικαιολογίας γινομένης, ἧκέ τις ἀπαγγέλλων τὴν φυγὴν τῶν ὁμηρευουσῶν παρθένων. Δεηθεῖσαι γὰρ τῶν φυλαττόντων, ἵνα συγχωρήσωσιν αὐταῖς λούσασθαι παραγενομέναις εἰς τὸν ποταμὸν, ἐπειδὴ τὸ συγχώρημ' ἔλαβον ἀποστῆναι μικρὸν ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ τοῖς ἀνδράσιν εἰπού-

sin minus, ut, saltem quantum fieri posset, integra rusticorum urbanorumque prædio sive a possessoribus, qui iis fruebantur, conferri, sive ex ærario persolvi mallent. Et hæc quidem pro illis. Sibi vero pro pace peti iussit Septem pagos, quos ita vocant; hic enim ager olim Etruscorum fuerat, sed Romani eum armis occuparant, possessoribus eiectis; utque Romani constanter in Etruscorum amicitia permanerent, ab illis liberos nobilissimarum familiarum pro civitate obsides dari. »

XXXII. Ubi autem Romam devenissent legati, senatus decrevit, ex Poplicolæ alterius consulis sententia, omnia concedere quæcunque Etruscus postulabat; quia existimabat plebem et indigentem turbam rerum ad victum necessariarum inopia laborare, et libentissime pacem quibuscunque conditionibus accepturam. Et populus reliquas quidem partes senatus consulti ratas fecit; at vetuit non solum bona restitui Tarquiniis, sed vel minimum partem eorum, sive privatorum sive communium, reddi; de quorum cessione et de obsidibus missi ad Porsenam legati cum rege conferrent; ut ipse iudex inter Tarquinios et Romanos constitutus utrisque auditis quod iustum esse videretur pronuntiaret, neque gratia neque odio impulsus. Etrusci igitur abierunt hæc responsa ad regem ferentes, et cum ipsis profecti sunt legati, qui a populo fuerant decreti, adducentes ex primariis familiis viginti pueros, quos pro patria obsides esse oportebat, et inter primos consulum liberos Marci Horatii filium et P. Valerii filiam iam nubilem. Quum autem in castra venissent, rex lætatus multis laudibus Romanos extulit, et inducias cum illis fecit ad certum ac præstitutum dierum numerum, illiusque controversiæ iudicium recepit. At Tarquinii iniquissimo ferebant animo se magna spe frustratos, quam in rege ponebant; quippe qui existimarant se ab illo in regnum restitutum iri: verumtamen in præsenti quem fortuna acquiescere et conditiones illas accipere cogebantur. Quum autem ad præstitutam diem venissent ex urbe ad caussam dicendam oratores, e senatoribus natu maximi, rex pro tribunali cum amicis sedens, et habito etiam ad id iudicium filio, dicendi copiam illis fecit.

XXXIII. Dum autem adhuc hæc caussa disceptaretur, venit quidam qui nuntiavit obsides virgines fugisse. Quum enim custodes precibus adiissent, ut se in flumine lavare permitterent, idque impetrassent, rogarunt, ut tantisper a flumine recederent, donec se lavissent, et

σαι, ἕως ἂν ἀπολούσωνταί τε καὶ τὰς ἐσθῆτας ἀπολάβωσιν, ἵνα μὴ γυμνὰς ὁρῶσιν αὐτάς· ποιησάντων καὶ τοῦτο τῶν ἀνδρῶν, παρακελευσαμένης αὐταῖς τῆς Κλοιλίας καὶ πρώτης καταρχούσης, διανηξάμεναι τὸν ποταμὸν εἰς τὴν πόλιν ἀπῆλθον. Ἔνθα δὴ πολὺς ὁ Ταρκύνιος ἦν ἐπιορκίαν τε καὶ ἀπιστίαν τοῖς Ῥωμαίοις ἐγκαλῶν, καὶ τὸν βασιλέα παροξύνων ὡς ἐξαπατώμενον ὑπ' ἀνθρώπων δολίων μηθὲν προσέχειν αὐτοῖς. Ἀπολογουμένου δὲ τοῦ ὑπάτου καὶ τὸ ἔργον ἐξ αὐτῶν λέγοντος γεγονέναι τῶν παρθένων, δίχα τῆς ἐπιταγῆς τῶν πατέρων, καὶ τὸ πιστὸν οὐκ εἰς μακρὰν παρέξεσθαι λέγοντος ὑπὲρ τοῦ μηδὲν ἐξ ἐπιβουλῆς ὑφ' ἑαυτῶν πεπρᾶχθαι, πεισθεὶς ὁ βασιλεὺς συνεχώρησεν αὐτῷ πορευθέντι τὰς παρθένους ἀγαγεῖν ὡς ὑπισχνεῖτο. Οὐαλέριος μὲν δὴ τὰς παρθένους ἄξων ᾤχετο· Ταρκύνιος δὲ καὶ ὁ κηδεστὴς αὐτοῦ τῶν δικαίων ὑπεριδόντες πράγματι ἐπεβούλευσαν ἀνοσίῳ, λόχον ὑποπέμψαντες εἰς τὴν ὁδὸν ἱππέων, τάς τε παρθένους ἁρπάσαι τὰς ἀγομένας, καὶ τὸν ὕπατον καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς ἐπὶ τὸ στρατόπεδον ἐρχομένους συλλαβεῖν, ὡς ῥύσια καθέξοντες ἀνθ' ὧν Ταρκύνιον ἀφείλοντο Ῥωμαῖοι χρημάτων τὰ σώματα ταῦτα, καὶ τῆς δίκης τὸ τέλος οὐκέτι περιμενοῦντες. Οὐκ εἴασε δ' αὐτοῖς κατὰ νοῦν χωρῆσαι τὴν ἐπιβουλὴν τὸ δαιμόνιον. Ἐν ὅσῳ γὰρ ἐκ τοῦ Λατίνων χάρακος ἐξῄεσαν οἱ μέλλοντες τοῖς παραγινομένοις ἐπιθέσθαι, φθάσας ὁ τῶν Ῥωμαίων ὕπατος ἦγε τὰς κόρας· καὶ πρὸς αὐταῖς ἤδη ταῖς πύλαις τοῦ Τυρρηνικοῦ χάρακος ὢν ὑπὸ τῶν ἐπιδιωξάντων ἐκ τῆς ἑτέρας στρατοπεδείας καταλαμβάνεται. Ἔνθα τῆς συμπλοκῆς αὐτῶν γενομένης, ταχεῖα τοῖς Τυρρηνοῖς αἴσθησις ἐγένετο. Καὶ κατὰ σπουδὴν ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς ἴλην ἱππέων ἐπαγόμενος ἐβοήθει, καὶ ἐκ τῶν πεζῶν οἱ προκαθήμενοι τοῦ χάρακος συνέδραμον.

XXXIV. Ἐφ' οἷς ἀγανακτῶν ὁ Πορσίνας εἰς ἐκκλησίαν τοὺς Τυρρηνοὺς συνεκάλει· καὶ διεξῆλθεν, ὡς ἐπιτρεψάντων αὐτῷ [δίκας] Ῥωμαίων δικάσαι περὶ ὧν ἐνεκαλοῦντο ὑπὸ Ταρκυνίου, πρὶν ἐπιτελεσθῆναι τὴν δίκην, εἰς ἱερὰ σώματα πρέσβεών τε καὶ ὁμήρων παρανομεῖν ἐν σπονδαῖς ἐπεχείρησαν οἱ δικαίως ὑπ' αὐτῶν ἐξελαθέντες, ὅθεν Τυρρηνοὶ Ῥωμαίους μὲν ἀπολύουσι τῶν ἐγκλημάτων, Ταρκυνίῳ δὲ καὶ Μαμιλίῳ διαλύονται τὴν ξενίαν, καὶ προεῖπεν αὐθημερὸν ἐκ τοῦ χάρακος ἀπιέναι. Ταρκύνιοι μὲν οὖν ἐν ἐλπίσι χρησταῖς γενόμενοι κατ' ἀρχάς, ὡς ἢ τυραννήσοντες αὖθις τῆς πόλεως Τυρρηνῶν σφίσι βοηθούντων, ἢ τὰ χρήματα κομιούμενοι, διὰ τὴν εἰς τοὺς πρέσβεις καὶ τὰ ὅμηρα παρανομίαν ἀμφοτέρων διαμαρτόντες ἀπῆλθον ἐκ τοῦ στρατοπέδου σὺν αἰσχύνῃ τε καὶ μίσει. Ὁ δὲ τῶν Τυρρηνῶν βασιλεὺς τὰ ὅμηρα τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ τὸ βῆμα προαχθῆναι κελεύσας ἀποδίδωσι τῷ ὑπάτῳ, εἰπὼν ὅτι πάσης ὁμηρείας κρείττον' ἡγεῖται τὴν πίστιν τῆς πόλεως. Μίαν δὲ παρθένον ἐκ τῶν ὁμήρων, ὑφ' ἧς ἐπείσθησαν αἱ

vestes resumpsissent, ne se nudas viderent: quumque id illi fecissent, Clœliæ hortatu et exemplo, fluvium tranantes in urbem sunt reversæ. Tunc Tarquinius vehementer in Romanos invehebatur, periurium et perfidiam illis obiciens; regemque instigabat, ut, quippe qui ab hominibus fraudulentis deceptus esset, animum ad illos non adverteret. Consule autem se purgante, idque facinus iniussu patrum ab ipsis virginibus patratum adseverante, et brevi se fidem facturum dicente, nihil a se insidiose admissum; rex eius verbis adductus permisit ut abiret et, quemadmodum erat pollicitus, virgines reduceret. Valerius igitur virgines reducturus discessit. At Tarquinius eiusque gener, neglecto iure, nefarii facinoris consilium ceperunt, equitum turmam clam ad iter obsidendum mittentes, ut virgines quæ ducebantur caperent, ipsumqne consulem et ceteros qui ad castra proficiscebantur comprehenderent, ut ipsi interea hæc corpora pro pignore bonorum Tarquinio a Romanis ereptorum retinerent, non exspectato amplius iudicii fine. Sed deus non permisit ut istæ insidiæ ipsis ex sententia succederent. Dum enim ex castris Latinis insidiatores, qui Romanos aggressuri erant prodeunt, consul Romanus eos antevertens, virgines adduxit. Et quum iam ad ipsas Etruscorum castrorum portas accessisset, illi qui eum ex alteris castris insequebantur eum assequuntur. Quo in loco pugna coorta, statim Etrusci rem senserunt: et regis filius cum equitum turma propere suppetias tulit peditesque qui pro castris stationem habebant eo concurrerunt.

XXXIV. Quamobrem indignatus Porsena ad concionem Etruscos convocavit eisque declaravit, quemadmodum delato ad se a Romanis iudicio, et sibi commissa cognitione criminum, quæ ipsis Tarquinius objiciebat, nondum finita caussa, exules iure optimo ab ipsis expulsi legatorum et obsidum sacrosancta corpora, contempta induciarum religione, violare conati fuissent. Quare Etrusci Romanos criminibus obiectis liberarunt, et Tarquiniis atque Mamilio hospitium renuntiarunt, eoque ipso die eos castris excedere iusserunt. Tarquinii igitur, qui principio bonam spem habuerant, se vel tyrannidem Etruscorum opera et auxilio recepturos, vel bona sua recuperaturos, ob legatos et obsides contra ius violatos, utraque re frustrati ex castris cum ignominia et omnium odio discesserunt. Rex autem Etruscorum obsides Romanos ad tribunal produci iussit, et consuli restituit, dicens se pluris facere fidem populi Romani quam

λοιπαὶ διανήξασθαι τὸν ποταμὸν, ἐπαινέσας ὡς κρεῖττον ἔχουσαν φρόνημα τῆς τε φύσεως καὶ τῆς ἡλικίας, καὶ τὴν πόλιν μακαρίσας ἐπὶ τῷ μὴ μόνον ἄνδρας ἀγαθοὺς ἐκτρέφειν, ἀλλὰ καὶ παρθένους ἀνδράσιν ὁμοίας, δωρεῖται τὴν κόρην ἵππῳ πολεμιστῇ φαλάροις κεκοσμημένῳ διαπρεπέσι. Μετὰ δὲ τὴν ἐκκλησίαν τὰ περὶ τῆς εἰρήνης καὶ φιλίας ὅρκια πρὸς τοὺς πρέσβεις τῶν Ῥωμαίων ποιησάμενος, καὶ ξενίσας αὐτοὺς, δῶρα τῇ πόλει φέρεσθαι δίδωσι τοὺς αἰχμαλώτους ἅπαντας ἄνευ λύτρων συχνοὺς πάνυ ὄντας· καὶ τὸ χωρίον, ἐν ᾧ κατεστρατοπεδευκὼς ἦν κατεσκευασμένον οὐχ ὡς στρατόπεδον ἐν ξένῃ γῇ πρὸς ὀλίγον καιρὸν, ἀλλ' ὡς πόλιν ἰδίαις τε καὶ δημοσίαις οἰκοδομαῖς ἀποχρώντως, οὐκ ὄντος τοῖς Τυρρηνοῖς ἔθους, ὁπότε ἀναστρατοπεδεύοιεν ἐκ πολεμίας, ὀρθὰς καταλείπειν τὰς κατασκευὰς, ἀλλὰ κατακαίειν· [οὐ κατέκαυσεν, ἀλλ' ἀφῆκεν οὕτω μένειν] οὐ μικρὰν τῇ πόλει χαρισάμενος εἰς χρημάτων λόγον δωρεάν. Ἐδήλωσε δ' ἡ πρᾶσις, ἣν ἐποιήσαντο μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ βασιλέως οἱ ταμίαι. Ὁ μὲν δὴ πόλεμος ὁ συστὰς Ῥωμαίοις πρὸς τοὺς τυράννους τε καὶ βασιλέα Κλουσινῶν Ἄρρον Πορσίναν, εἰς κινδύνους μεγάλους ἀγαγὼν τὴν πόλιν τοιούτου τέλους ἔτυχεν.

XXXV. Ἡ δὲ τῶν Ῥωμαίων βουλὴ μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν Τυρρηνῶν [συνελθοῦσα] ἐψηφίσαντο Πορσίνᾳ μὲν πέμψαι θρόνον ἐλεφάντινον καὶ σκῆπτρον καὶ στέφανον χρύσεον καὶ θριαμβικὴν ἐσθῆτα ὑφ' ἧς οἱ βασιλεῖς ἐκοσμοῦντο· Μουκίῳ δὲ τῷ προελομένῳ περὶ τῆς πατρίδος ἀποθανεῖν αἰτιωτάτῳ δόξαντι γεγονέναι τῆς καταλύσεως τοῦ πολέμου, χαρίσασθαι χώραν ἐκ τῆς δημοσίας δοθῆναι πέραν τοῦ Τεβέριος ποταμοῦ, τὸν αὐτὸν τρόπον, ὅνπερ Ὁρατίῳ τῷ πρὸ τῆς γεφύρας ἀγωνισαμένῳ πρότερον, ὅσην ἂν ἀρότρῳ περιλαβεῖν ἐν ἡμέρᾳ δύνηται μιᾷ. Οὗτος ὁ χῶρος ἕως τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων Μούκιοι λειμῶνες καλοῦνται. Ταῦτα μὲν τοῖς ἀνδράσι· Κλοιλίᾳ δὲ τῇ παρθένῳ στάσιν εἰκόνος χαλκῆς ἔδοσαν, ἣν ἀνέθεσαν ἐπὶ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ τῆς εἰς τὴν ἀγορὰν φερούσης οἱ τῶν παρθένων πατέρες. Ταύτην ἡμεῖς μὲν οὐκέτι κειμένην εὕρομεν· ἐλέγετο δ' ἐμπρήσεως περὶ τὰς πλησίον οἰκίας γενομένης ἠφανίσθαι. Κατὰ τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν ὁ νεὼς τοῦ Καπιτωλίου Διὸς εἰς συντέλειαν ἐξειργάσθη, περὶ οὗ τὰ κατὰ μέρος ἐν τῷ πρὸ τούτου δεδήλωκα λόγῳ. Τὴν δ' ἀνιέρωσιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ἔλαβε Μάρκος Ὁράτιος ἅτερος τῶν ὑπάτων, φθάσας τὴν παρουσίαν τοῦ συνάρχοντος. Ἐτύγχανε δὲ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον Οὐαλέριος [τῆς πόλεως] προεξεληλυθὼς μετὰ δυνάμεως ἐπὶ τὴν βοήθειαν τῆς χώρας. Ἄρτι γὰρ τῶν ἀνθρώπων καταλιπόντων τὰ ἐρύματα καὶ συνιόντων εἰς τοὺς ἀγροὺς, λῃστήρια πέμπων Μαμίλιος μεγάλα τοὺς γεωργοὺς ἔβλαπτε. Ταῦτ' ἐπὶ τῆς τρίτης ὑπατείας ἐπράχθη.

XXXVI. Οἱ δὲ τὸν τέταρτον ἐνιαυτὸν ἄρξαντες

omnes obsides: unam vero puellam, quæ reliquis tranandi fluvii auctor et dux fuerat, laudans ob animos maiores quam sexus et ætas ferret, et urbem beatam prædicans, quod non solum viros fortes, sed etiam virgines viris similes produceret, hanc, inquam, puellam equo bellico insignibus phaleris ornato donavit. Post dimissam concionem, icto cum Romanorum legatis pacis et amicitiæ fœdere, ipsisque hospitaliter acceptis, dono civitati reducendos dedit omnes captivos sine redemtionis pretio, quorum valde magnus erat numerus: et castra quæ non ut in solo peregrino ad exiguum tempus, sed ut oppidum privatim ac publice satis ornata erant, quamvis mos Etruscorum hoc non ferret, ut quoties ex hostili agro castra moverent, milites erecta tentoria relinquerent, sed urerent; tamen non cremavit, sed ita ut erant manere passus est, largitus urbi non parvum donum, si res ad pecuniæ æstimationem revocetur: ipsa enim auctio, quam quæstores post regis discessum fecerunt, id declaravit. Bellum igitur quod populus Romanus cum tyrannis et Arunte Porsena Clusinorum rege gessit, et quod in extrema pericula populum Romanum adduxerat hunc habuit finem.

XXXV. Romanorum autem senatus, post Etruscorum discessum mittendam censuit Porsenæ sellam eburneam, et sceptrum, et coronam auream, et triumphalem vestem qua reges ornabantur: Mucio vero, qui ultro pro patria mortem oppetere paratus erat, quod visus est belli finiendi caussa fuisse præcipua, agrum de publico largiendum trans flumen Tiberim, eodem modo quo Horatio, qui antea in primo pontis aditu pugnarat, quantum circumarari uno die posset: qui locus usque ad nostram ætatem Mucia prata appellatur. Atque hæc quidem viris *præmia dedere:* at Clœliam virginem statua ænea donavere, quam virginum patres in via sacra, quæ in comitium fert, ei erexerunt. Nos tamen non vidimus hanc adhuc exstantem et erectam: ferunt enim eam incendio circa proximas ædes exorto absumptam. Hoc anno templum Iovis Capitolini absolutum est, de quo suo loco in superiore libro egi. Eius vero dedicationem et inscriptionem alter Consul, Marcus Horatius, ante collegæ reditum occupavit; Valerius enim forte ex urbe cum exercitu ad agrum tuendum exierat. Quum enim agrestes castella reliquissent, et in agros se contulissent, Mamilius missa latronum manu agricolas valde infestabat. Atque hæc tertio consulatu gesta sunt.

XXXVI. Anno autem quarto consules creati Sp. Lar-

ὕπατοι, Σπόριος Λάρκιος καὶ Τῖτος Ἑρμίνιος ἄνευ πολέμου τὴν ἀρχὴν διετέλεσαν. Ἐπὶ τούτων Ἄρρος ὁ Πορσίνου τοῦ Τυρρηνῶν βασιλέως υἱὸς τὴν Ἀρικηνῶν πόλιν δεύτερον ἔτος ἤδη πολεμῶν ἐτελεύτησεν. Εὐθὺς γὰρ ἅμα τῷ γενέσθαι τὰς Ῥωμαίων σπονδὰς, τὴν ἡμίσειαν τῆς στρατιᾶς μοῖραν παρὰ τοῦ πατρὸς λαβὼν ἐστράτευσεν ἐπὶ τοὺς Ἀρικηνοὺς, ἰδίαν κατασκευαζόμενος ἀρχὴν, καὶ μικροῦ δεήσας τὴν πόλιν ἑλεῖν, ἐλθούσης τοῖς Ἀρικηνοῖς ἐπικουρίας ἔκ τ' Ἀντίου καὶ Τύσκλου καὶ τῆς Καμπανίδος Κύμης, παραταξάμενος ἐλάττονι δυνάμει πρὸς μείζονα, τοὺς μὲν ἄλλους ἐτρέψατο καὶ μέχρι τῆς πόλεως ἤλασεν, ὑπὸ δὲ Κυμαίων, οὓς ἦγεν Ἀριστόδημος ὁ Μαλακὸς ἐπικαλούμενος, νικηθεὶς ἀποθνήσκει· καὶ ἡ στρατιὰ τῶν Τυρρηνῶν μετὰ τὴν ἐκείνου τελευτὴν οὐκέτι ὑπομείνασα τρέπεται πρὸς φυγήν. Πολλοὶ μὲν δὴ αὐτῶν διωκόμενοι ὑπὸ τῶν Κυμαίων διεφθάρησαν· ἄλλοι δὲ πλείους σκεδασθέντες ἀνὰ τὴν χώραν εἰς τοὺς ἀγροὺς τῶν Ῥωμαίων οὐ πολὺ ἀπέχοντας κατέφυγον, ὅπλα τ' ἀπολωλεκότες καὶ ὑπὸ τραυμάτων ἀδύνατοι ὄντες ἐπὶ τὰ προσωτέρω χωρεῖν. Οὓς ἐκ τῶν ἀγρῶν οἱ Ῥωμαῖοι κατακομίζοντες εἰς τὴ πόλιν ἁμάξαις τε καὶ ἀπήναις καὶ τοῖς ἄλλοις ὑποζυγίοις ἡμιθνῆτας ἐνίους, καὶ φέροντες εἰς τὰς ἑαυτῶν οἰκίας τροφαῖς τε καὶ θεραπείαις καὶ ταῖς ἄλλαις φιλανθρωπίαις πολὺ τὸ συμπαθὲς ἐχούσαις ἀνελάμβανον· ὥστε πολλοὺς αὐτῶν ταῖς χάρισι ταύταις ὑπαχθέντας μηκέτι τῆς οἴκαδ' ἀφίξεως πόθον ἔχειν, ἀλλὰ παρὰ τοῖς εὐεργέταις σφῶν βούλεσθαι καταμένειν· οἷς ἔδωκεν ἡ βουλὴ χώραν τῆς πόλεως, ἔνθ' οἰκήσεις ἔμελλον κατασκευάσασθαι, τὸν μεταξὺ τοῦ τε Παλατίου καὶ τοῦ Καπιτωλίου τέτταρσι μάλιστα μηκυνόμενον σταδίοις αὐλῶνα· ὅθεν καὶ μέχρις ἐμοῦ Τυρρηνῶν οἴκησις ὑπὸ Ῥωμαίων καλεῖται κατὰ τὴν ἐπιχώριον διάλεκτον ἡ φέρουσα δίοδος ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς ἐπὶ τὸν μέγαν ἱππόδρομον. Ἀνθ' ὧν εὕροντο παρὰ τοῦ βασιλέως αὐτῶν δωρεὰν οὐ τὴν ἐλαχίστου ἀξίαν καὶ ἐφ' ᾗ μάλισθ' ἥσθησαν, τὴν πέραν τοῦ ποταμοῦ χώραν, ἧς ἀπέστησαν ὅτε διελύοντο τὸν πόλεμον· καὶ θυσίας ἀπέδοσαν τοῖς θεοῖς ἀπὸ χρημάτων πολλῶν, ἃς εὔξαντο γενόμενοι πάλιν τῶν Ἑπτὰ πάγων κύριοι συντελέσειν.

XXXVII. Ἐνιαυτῷ δὲ πέμπτῳ μετὰ τὴν ἐκβολὴν τοῦ βασιλέως, ὀλυμπιὰς μὲν ἦν ἐννάτη καὶ ἑξηκοστὴ, ἣν ἐνίκα στάδιον Ἰσχόμαχος Κροτωνιάτης, ἄρχων δ' Ἀθήνησι τὸ δεύτερον Ἀκεστορίδης, ὕπατοι δὲ Ῥωμαίων Μάρκος Οὐαλέριος ἀδελφὸς Οὐαλερίου Ποπλικόλα καὶ Πόπλιος Ποστόμιος Τούβερτος ἐπικαλούμενος. Ἐπὶ τούτων ἕτερος ἐξεδέξατο Ῥωμαίους πόλεμος ἐκ τῶν ἔγγιστ' οἰκούντων, ὃς ἤρξατο μὲν ἀπὸ λῃστηρίων, προὔβη δ' εἰς πολλοὺς καὶ μεγάλους ἀγῶνας, ἐχώρησε μέντοι τελευτῶν εἰς διαλλαγὰς εὐπρεπεῖς ἐπὶ τῆς τετάρτης μετὰ τούσδε τοὺς ἄνδρας ὑπατείας, πάντα τὸν μεταξὺ χρόνον πολεμηθείς.

gius, et T. Herminius totum magistratus sui tempus sine bello transegerunt. His consulibus Aruns Porsenæ Etruscorum regis filius, quum Ariciam urbem secundum iam annum oppugnaret obiit. Fœdere enim cum Romanis percusso statim dimidiam exercitus partem a patre accipiens, expeditionem contra Aricinos fecit, proprium sibi paraturus regnum : et quum parum abfuisset quin urbem caperet, quum auxilia Aricinis ab Antio et Tusculo et Cumis Campanorum urbe venissent, minoribus copiis cum maioribus acie instructa confligens, ceteros quidem in fugam vertit et ad urbem usque compulit; at ipse a Cumanis, quos Aristodemus, Malacus cognomine, ducebat, victus occubuit. Et Etruscorum exercitus post illius mortem, quum hostium impetum diutius sustinere non posset, fusus et fugatus est. Multi autem eorum in fuga a Cumanis persequentibus cæsi sunt ceterique vero dispersi in Romanorum agros propinquos, confugerunt, sine armis et vulneribus debilitati ulterius retrogredi invalidi; quos Romani ex agris in urbem plaustris et carpentis et aliis iumentis comportantes, semineces nonnullos, et in suas domos ferentes, cibisque et medicamentis et aliis humanitatis officiis magna cum commiseratione refecerunt : ita ut eorum multi his beneficiis invitati nullo amplius desiderio domum redeundi tenerentur, sed apud homines bene de se meritos remanere mallent. Quibus senatus locum urbis dedit ubi ædes fabricarentur, convallem illam quæ inter Palatium et Capitolium, ad quatuor ferme stadiorum longitudinem porrigitur, unde ad mea usque tempora Tuscus vicus a Romanis sua lingua appellatur, qua transitur a foro ad Circum maximum. Pro quibus officiis rex eorum illis munus rependit haud parvi faciendum, illisque longe acceptissimum agrum Transtiberinum, quo ei cesserant quum pacem fecerunt. Sacrificia itaque magno impendio diis persolverunt, quæ se facturos voverant, si Septempagos recuperassent.

XXXVII. Anno autem quinto post exactos reges Olympias erat sexagesima nona, qua vicit in stadio Ischomachus Crotoniates iterum, Athenis vero archon erat Acestorides ; at Romæ consules creati M. Valerius, frater Valerii Poplicolæ, et Postumius, qui Tubertus vocabatur. His consulibus bellum aliud a finitimis populis contra populum Romanum surrexit; quod quidem a latrociniis exortum est, progressum autem ad multa et magna prœlia, tandem vero honestis pacis conditionibus finitum est, quarto post hos viros consulatu, ad quorum usque tempora sine ulla intermissione gestum

Σαβίνων γάρ τινες καταγνόντες ἀσθένειαν τῆς πόλεως ἐκ τοῦ Τυρρηνικοῦ πταίσματος, ὡς οὐκέτι τὴν ἀρχαίαν ἀξίωσιν ἀναληψομένης, ἐπετίθεντο τοῖς εἰς τὴν χώραν κατιοῦσιν ἐκ τῶν ἐρυμάτων ληστήρια καταστησάμενοι καὶ πολλὰ τοὺς γεωργοὺς ἔβλαπτον. Ὑπὲρ ὧν ἀποστείλαντες οἱ Ῥωμαῖοι πρεσβείαν, πρὶν ἐπὶ τὰ ὅπλα χωρῆσαι, δίκας ᾔτουν καὶ τὸ λοιπὸν ἠξίουν μηδὲν εἰς τοὺς ἐργαζομένους τὴν γῆν παρανομεῖν· αὐθάδεις δὲ λαβόντες ἀποκρίσεις προεῖπον αὐτοῖς τὸν πόλεμον. Καὶ γίνεται μὲν πρῶτον ἔξοδος ἑνὸς τῶν ὑπάτων Οὐαλερίου σὺν ἱππεῦσι καὶ ψιλῶν τοῖς ἀκμαιοτάτοις αἰφνίδιος ἐπὶ τοὺς ληϊζομένους τὰ χωρία, καὶ φόνος τῶν καταληφθέντων ἐν ταῖς προνομαῖς συχνῶν ὄντων πολὺς οἷ' εἰκὸς ἀνθρώπων ἀσυντάκτων τε καὶ οὐ προῃσθημένων τὴν ἔφοδον. Ἔπειτα τῶν Σαβίνων πολλὴν ἀποστειλάντων ἐπ' αὐτοὺς στρατιὰν ὑφ' ἡγεμόνι τεταγμένην ἐμπείρῳ πολέμου, Ῥωμαίων ἑτέρα γίνεται ἐπ' αὐτοὺς ἔξοδος ἁπάσαις ταῖς δυνάμεσιν, ἀγόντων ἀμφοτέρων τῶν ὑπάτων. Ποστόμιος μὲν οὖν πλησίον τῆς Ῥώμης ἐν ὀρεινοῖς τόποις κατεστρατοπέδευσε, δεδιὼς μή τις ἔφοδος ἐκ τῶν φυγάδων ἐπ' αὐτὴν γένηται αἰφνίδιος· Οὐαλέριος δ' ἐγγὺς τῶν πολεμίων παρὰ ποταμὸν Ἀνίητα, ὃς ἐκ πόλεως μὲν Τιβύρων καθ' ὑψηλοῦ πολὺς ἐκχεῖται σκοπέλου, φέρεται δὲ διὰ τῆς Σαβίνων τε καὶ Ῥωμαίων πεδιάδος ὁρίζων τὴν ἑκατέρων χώραν, συνάπτει δὲ τὸ ῥεῦμα τῷ Τιβέρει ποταμῷ, καλὸς μὲν ὀφθῆναι, γλυκὺς δὲ πίνεσθαι.

XXXVIII. Ἐκ δὲ τῶν ἑτέρων τοῦ ποταμοῦ μερῶν ἡ τῶν Σαβίνων ἔκειτο παρεμβολὴ τοῦ ῥεύματος οὐδ' αὐτὴ πολὺν ἀπέχουσα τόπον, ἐπὶ γεωλόφου τινὸς ἠρέμα κατακλινοῦς, οὐ σφόδρα ἐχυροῦ. Κατ' ἀρχὰς μὲν οὖν δι' εὐλαβείας εἶχον ἀλλήλους ἑκάτεροι καὶ μάχης ἄρχειν διαβάντες τὸν ποταμὸν ὤκνουν. [Χρόνῳ δ'] ὕστερον οὐ κατὰ λογισμὸν καὶ πρόνοιαν τοῦ συμφέροντος, ἀλλ' ὑπ' ὀργῆς τε καὶ φιλονεικίας, συνάπτουσι μάχην. Ὑδρευόμενοί [τε] γὰρ καὶ τοὺς ἵππους ἄγοντες ἐπὶ τὸν πότον, ἐνέβαινον ἐπὶ πολὺ τοῦ ποταμοῦ· βραχὺς δ' ἔρρει τηνικαῦτα, οὔπω τοῖς χειμερινοῖς ὕδασι πληθύων, ὥστ' ὀλίγον ὑπὲρ τοῦ γόνατος ἔχοντες αὐτὸν ἐπεραιοῦντο. Συμπλοκῆς δέ τινος πρῶτον ὀλίγοις πρὸς οὐ πολλοὺς γινομένης ἐξέδραμόν τινες ἐπικουροῦντες τοῖς σφετέροις ἐξ ἑκατέρου χάρακος, ἔπειθ' ἕτεροι πάλιν ἀμυνοῦντες τοῖς κατισχυομένοις ἐκ θατέρου. Καὶ τοτὲ μὲν οἱ Ῥωμαῖοι τοὺς Σαβίνους ἀνέστελλον ἀπὸ τοῦ νάματος, τοτὲ δ' οἱ Σαβῖνοι τοὺς Ῥωμαίους ἐξεῖργον τοῦ ποταμοῦ. Πολλῶν δὲ φόνων καὶ τραυμάτων γενομένων, καὶ φιλονεικίας ἅπασιν ἐμπεσούσης, οἷα περὶ τὰς ἀψιμαχίας τὰς ἐκ καιροῦ συμπεσούσας γίνεσθαι φιλεῖ, προθυμία τοῖς ἡγεμόσι τῶν στρατοπέδων ὁμοία παρέστη διαβαίνειν τὸν ποταμόν. Ἔφθασε δὲ πρῶτος ὁ τῶν Ῥωμαίων ὕπατος καὶ διαβιβάσας τὸν στρατὸν ἔτι τῶν Σαβίνων ὁπλιζομένων τε καὶ εἰς τάξιν κα-

est. Sabini enim quidam, quum putarent rempublicam Romanam adverso Etruscorum bello debilitatam, pristinam dignitatem amplius recuperaturam non esse, eos qui ex castellis in planitiem descendebant prædonum incursionibus adoriebantur, et agrestes magnis afficiebant detrimentis. Quamobrem Romani, antequam ad arma venirent, legatos ad eos miserunt, qui pœnas reposcerent et postularent ut in posterum ab omni vi et iniuria agricolis inferenda abstinerent. Qui quum superba respondissent, bellum eis indixerunt: et ab altero consule Valerio, cum equitatu et lectissimis levis armaturæ militibus, prima expeditio in prædones improviso facta est; et eorum, qui in pabulationibus deprehensi fuerant, quorum magnus erat numerus, ingens cædes edita, ut verisimile erat, quia nullos ordines servabant nec hostium adventum præsenserant. Deinde misso a Sabinis contra eos ingenti exercitu, ductu imperatoris rerum bellicarum periti, Romani ex urbe iterum egressi cum omnibus copiis, quas ambo consules ducebant, illis obviam venerunt. Ac Postumius quidem prope urbem in montanis locis castra posuit, veritus ne qua repentina incursio ab exsulibus in urbem fieret; Valerius vero prope hostes ad Anienen fluvium, qui ex urbe, quæ Tibur vocatur, præceps et cum impetu de alto saxo labitur, et per Sabini et Romani agri planitiem fertur, utramque regionem disterminans; influit autem in flumen Tiberim, aspectu amœnus, et potu dulcis.

XXXVIII. In altera vero fluvii parte Sabinorum castra erant posita, et ipsa non longo a flumine distantia, in colle quodam leviter declivi, nec valde munito. Primum igitur utrique vicissim sibi cavebant et traiecto flumine pugnæ initium facere cunctabantur. Sed postea non ratione *certa* atque utilitatis consideratione moti, sed ira et ambitiosa vincendi cupiditate accensi, prœlium commiserunt. Nam quidam, dum aquarentur et equos ad fluvium potandi gratia ducerent, longe in fluvii alveum provecti sunt: tunc enim non valde erat profundus, quia hibernis imbribus nondum auctus erat adeo ut, quum eorum genua vix superaret, eum trajicerent. Primum autem, quod pauci cum paucis fuissent congressi, ex utroque vallo nonnulli suis suppetias laturi procurrerunt: deinde rursus alii suis qui ab hoste premebantur auxilio venerunt, et modo Romani Sabinos a fluvio repellebant, modo Sabini Romanos ab eodem arcebant. Magna autem cæde utrinque facta, et multis illatis et acceptis vulneribus, quum omnium animos vincendi studium invasisset, quod in prœliis temere commissis accidere solet, ipsos quoque duces idem cupido fluvii trajiciendi accendit. Sed consul Romanus hostem antevertens, prior cum exercitu transiit et Sabinos, dum adhuc se armarent et aciem ins-

θισταμένων ἐν χερσὶν ἦν. Οὐ μὴν ἐμέλλησάν γ' οὐδ' ἐκεῖνοι θέσθαι μάχην καταφρονήσει πολλῇ ἐπαρθέντες, ὅτι οὔτε πρὸς ἀμφοτέρους τοὺς ὑπάτους οὔτε πρὸς ἅπασαν τὴν Ῥωμαίων δύναμιν ἔμελλον ἀγωνιεῖσθαι, καὶ συρράξαντες ἐμάχοντο πᾶσαν εὐτολμίαν καὶ προθυμίαν ἀποδεικνύμενοι.

XXXIX. Ἀγῶνος δὲ καρτεροῦ γενομένου, καὶ τοῦ δεξιοῦ τῶν Ῥωμαίων κέρατος, ἔνθα ἦν ὁ ὕπατος [Ποστόμιος], ἐπιβαίνοντος τοῖς ἐναντίοις καὶ προσωτέρω χωροῦντος, τοῦ δ' εὐωνύμου κάμνοντος ἤδη καὶ πρὸς τῶν πολεμίων ἐπὶ τὸν ποταμὸν ἐξωθουμένου, μαθὼν τὸ γινόμενον ὁ τὴν ἑτέραν τῶν Ῥωμαίων παρεμβολὴν κατέχων ὕπατος ἐξῆγε τὴν στρατιάν. Αὐτὸς μὲν οὖν τὴν φάλαγγα τῶν πεζῶν ἐπαγόμενος βάδην ἠκολούθει· τὸν δὲ πρεσβευτὴν Σπόριον Λάρκιον τὸν ὑπατεύσαντα τῷ παρελθόντι ἐνιαυτῷ τοὺς ἱππεῖς ἄγοντα πέμπει κατὰ σπουδήν, ὃς ἀπὸ ῥυτῆρος τοὺς ἵππους ἐλαύνων τόν τε ποταμὸν διαπεραιοῦται κωλύοντος οὐδενὸς εὐπετῶς καὶ κατὰ τὸ δεξιὸν τῶν πολεμίων κέρας παριππεύσας ἐνσείει πλαγίοις τοῖς ἱππεῦσι τῶν Σαβίνων· καὶ γίνεται μέγας αὐτόθι τῶν ἱππέων ἀμφοτέρων συστάδην μαχομένων ἐπὶ χρόνον πολὺν ἀγών. Ἐν δὲ τούτῳ καὶ ὁ Ποστόμιος τοὺς πεζοὺς ἄγων πλησίον αὐτῶν ἐγίνετο, καὶ συρράξας τοῖς πεζοῖς ἀποκτείνει τε πολλοὺς μαχομένους, καὶ τοὺς λοιποὺς ἐξωθεῖ τῆς τάξεως. Εἰ δὲ μὴ νὺξ ἐπέλαβεν, ἅπαντες ἂν οἱ Σαβῖνοι κυκλωθέντες ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἱπποκρατούντων ἤδη πανσυδεὶ διεφθάρησαν. Νῦν δὲ τὸ σκότος τοὺς διαφυγόντας ἐκ τῆς μάχης ὄντας ἀνόπλους καὶ οὐ πολλοὺς ἐρρύσατο καὶ διέσωσεν ἐπὶ τὰ οἰκεῖα. Τῆς δὲ παρεμβολῆς αὐτῶν οἱ ὕπατοι χωρὶς ἀγῶνος ἐκράτησαν ἐκλειφθείσης ὑπὸ τῶν ἔνδον ἅμα τῷ θεάσασθαι τὴν τροπὴν τῶν σφετέρων· ἐξ ἧς πολλὰς ὠφελείας λαβόντες, ἃς τοῖς στρατιώταις ἄγειν τε καὶ φέρειν ἐπέτρεψαν, ἀπῆγον ἐπ' οἴκου τὰς δυνάμεις. Τότε πρῶτον ἡ πόλις ἀναλαβοῦσα ἑαυτὴν ἐκ τοῦ Τυρρηνικοῦ πταίσματος εἰς τὸ ἐξ ἀρχῆς ἀποκατέστη φρόνημα, καὶ τῆς ἡγεμονίας τῶν περιοίκων ὡς πρότερον ἐθάρρησεν ἀντιποιεῖσθαι, καὶ ψηφίζεται κοινῇ μὲν ἀμφοτέροις τοῖς ὑπάτοις θρίαμβον καταγαγεῖν, θατέρῳ δ' αὐτῶν Οὐαλερίῳ δωρεὰν τόπον εἰς οἴκησιν ἐν τῷ κρατίστῳ τοῦ Παλαντίου [τόπῳ] δοθῆναι, καὶ τὰς εἰς τὴν κατασκευὴν δαπάνας ἐκ τοῦ δημοσίου χορηγεῖσθαι. Ταύτης τῆς οἰκίας, παρ' ἣν ὁ χαλκοῦς ἕστηκε ταῦρος, αἱ κλεισιάδες θύραι μόναι τῶν ἐν τῇ Ῥώμῃ δημοσίων τε καὶ ἰδιωτικῶν οἴκων εἰς τὸ ἔξω μέρος ἀνοίγονται.

XL. Παρὰ δὲ τούτων ἐκδέχονται τῶν ἀνδρῶν τὴν ὕπατον ἀρχὴν Πόπλιος Οὐαλέριος ὁ κληθεὶς Ποπλικόλα τὸ τέταρτον ἄρχειν αἱρεθεὶς, καὶ Τῖτος Λουκρήτιος τὸ δεύτερον τῷ Οὐαλερίῳ συνάρχων. Ἐφ' ὧν ἅπαντες οἱ Σαβῖνοι κοινὴν ποιησάμενοι τῶν πόλεων ἀγορὰν ἐψηφίσαντο Ῥωμαίοις πολεμεῖν, ὡς λελυμένων σφίσι τῶν σπονδῶν, ἐπειδὴ βασιλεὺς Ταρκύνιος ἐξέπεσε τῆς ἀρχῆς, πρὸς ὃν ἐποιήσαντο τοὺς

truerent, adorsus est. Verumtamen ne illi quidem prœlium committere sunt cunctati, hoste contempto, et spe elati, quod neque cum ambobus consulibus neque cum omnibus Romanorum copiis essent dimicaturi · quare cum impetu irruentes pugnarunt audaciam et alacritatem exhibentes.

XXXIX. Commisso autem acri prœlio, quum dextrum Romanorum cornu, ubi erat consul Valerius, hostes graviter urgeret, et ulterius progrederetur, at sinistrum iam laboraret, et ab hostibus ad fluvium pelleretur, consul qui altera castra tenebat, re cognita, eduxit exercitum. Ac ipse quidem peditum aciem ducens pedetentim sequebatur. Spurium vero Largium legatum, qui superiore anno consulatum gesserat, cum equitatu celeriter præmisit; qui effusis habenis equitans flumen nullo prohibente facile traiecit, et dextrum hostium cornu circum equitans, in transversum equitatus Sabini latus impressionem fecit : atque ibi inter utrorumque equites comminus pugnantes acriter diuque dimicatum est. Interea et Postumius, cum peditibus supervenit factoque in peditatum Sabinorum impetu multos occidit, et reliquos fudit ac fugavit. Et, nisi nox intervenisset, omnes Sabini a Romanis equitatu superioribus circumdati ad internecionem deleti fuissent. Iam vero ipsæ tenebræ hostes paucos, qui inermes ex prœlio diffugerant servarunt, effeceruntque ut incolumes ad suos redirent. Consules vero eorum castris sine ullo certamine sunt potiti quæ a præsidiariis, simulatque suos in fugam versos viderunt, deserta sunt ibique parta ingenti præda, quam militibus diripiendam concesserunt, copias domum reduxerunt. Tunc primum populus Romanus ex clade ab Etruscis accepta vires collegit et pristinos resumpsit spiritus atque finitimorum populorum imperium ut antea ausus est sibi vindicare : decrevit itaque ut simul ambo consules triumpharent, et ut alteri eorum, Valerio, area ad ædificandum in præstantissima palatii parte privatim dono daretur, utque ei ex ærario sumptus ad id ædificium suppeditarentur. Huius domus, ad quam stat taurus æreus, valvæ solæ, præter morem omnium Romanorum ædium tam publicarum quam privatarum, in viam publicam aperiuntur.

XL. Post hos in consulatu succedunt P. Valerius Poplicola quartum Cos. et T. Lucretius iterum Valerii collega. His consulibus omnes Sabini ex communi concilii sententia bellum Romanis inferre decreverunt, quasi rupta essent fœdera, ex quo rex Tarquinius regno pulsus fuit, cum quo fœdus interposito iureiurando fe-

ὅρκους· πεισθέντες ὑπὸ Σέξτου, θατέρου τῶν Ταρκυνίου παίδων, ὃς αὐτοὺς ἰδίᾳ θεραπεύων καὶ λιπαρῶν τοὺς δυνατοὺς ἐξ ἑκάστης πόλεως ἐξεπολέμωσε κοινῇ [πρὸς] πάντας, καὶ προσηγάγετο δύο πόλεις, Φιδήνην καὶ Καμερίαν, Ῥωμαίων μὲν ἀποστήσας, ἐκείνοις δὲ συμμαχεῖν πείσας· ἀνθ' ὧν αὐτὸν αἱροῦνται στρατηγὸν αὐτοκράτορα καὶ δυνάμεις ἐπιτρέπουσιν ἐξ ἁπάσης πόλεως καταγράφειν, ὡς ἐν τῇ προτέρᾳ μάχῃ δι' ἀσθένειαν δυνάμεως καὶ στρατηγοῦ μωρίαν σφαλέντες. Οἱ μὲν δὴ περὶ ταῦτ' ἦσαν· τύχη δέ τις ἐξισῶσαι βουλομένη ταῖς βλάβαις τῶν Ῥωμαίων τὰς ὠφελείας ἀντὶ τῶν καταλιπόντων αὐτοὺς συμμάχων ἑτέραν οὐκ ἠλπισμένην ἐκ τῶν πολεμίων βοήθειαν προσέθηκε τοιάνδε. Ἀνήρ τις ἐκ τοῦ Σαβίνων ἔθνους πόλιν οἰκῶν Ῥήγιλλον, εὐγενὴς καὶ χρήμασι δυνατός, Τίτος Κλαύδιος, αὐτομολεῖ πρὸς αὐτοὺς συγγένειάν τε μεγάλην ἐπαγόμενος καὶ φίλους καὶ πελάτας συχνοὺς αὐτοῖς μεταναστάντας ἐφεστίοις οὐκ ἐλάττους πεντακισχιλίων τοὺς ὅπλα φέρειν δυναμένους. Ἡ δὲ καταλαβοῦσα αὐτὸν ἀνάγκη μετενέγκασθαι τὴν οἴκησιν εἰς Ῥώμην τοιαύτη λέγεται γενέσθαι. Οἱ δυναστεύοντες ἐν ταῖς ἐπιφανεστάταις πόλεσιν ἀλλοτρίως ἔχοντες πρὸς τὸν ἄνδρα τῆς εἰς τὰ κοινὰ φιλοτιμίας εἰς δίκην αὐτὸν ὑπῆγον αἰτιασάμενοι προδοσίαν, ὅτι τὸν κατὰ Ῥωμαίων πόλεμον ἐκφέρειν οὐκ ἦν πρόθυμος, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ κοινῷ μόνος ἀντέλεγε τοῖς ἀξιοῦσι τὰς σπονδὰς λελῦσθαι, καὶ τοὺς ἑαυτοῦ πολίτας οὐκ εἴα κύρια εἶναι τὰ δόξαντα τοῖς ἄλλοις ἡγεῖσθαι. Ταύτην ὀρρωδῶν τὴν δίκην· ἔδει γὰρ αὐτὴν ὑπὸ τῶν ἄλλων δικασθῆναι πόλεων· ἀναλαβὼν τὰ χρήματα καὶ τοὺς φίλους τοῖς Ῥωμαίοις προστίθεται [πολίταις], ῥοπήν τ' οὐ μικρὰν εἰς τὰ πράγματα παρέσχε καὶ τοῦ κατορθωθῆναι τόνδε τὸν πόλεμον ἁπάντων ἔδοξεν αἰτιώτατος γενέσθαι· ἀνθ' ὧν ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος εἴς τε τοὺς πατρικίους αὐτὸν ἐνέγραψε, καὶ τῆς πόλεως μοῖραν εἴασεν ὅσην ἐβούλετο λαβεῖν εἰς κατασκευὴν οἰκιῶν· χώραν τ' αὐτῷ προσέθηκεν ἐκ τῆς δημοσίας τὴν μεταξὺ Φιδήνης καὶ Πικετίας, ὡς ἔχοι διανεῖμαι κλήρους ἅπασι τοῖς περὶ αὐτόν· ἀφ' ὧν καὶ φυλή τις ἐγένετο σὺν χρόνῳ Κλαυδία καλουμένη, καὶ μέχρις ἐμοῦ διέμεινε ταὐτὸ φυλάττουσα ὄνομα.

XLI. Ἐπεὶ δὲ παρεσκεύαστο πάντ' ἀμφοτέροις, πρῶτον μὲν ἐξῆγον οἱ Σαβῖνοι τὰς δυνάμεις, καὶ ποιοῦνται δύο παρεμβολάς, μίαν μὲν ὕπαιθρον οὐ πρόσω Φιδήνης, ἑτέραν δ' ἐν αὐτῇ Φιδήνῃ, φυλακῆς τε τῶν ἔνδον ἕνεκα καὶ καταφυγῆς τῶν ἔξω στρατοπεδευόντων, ἄν τι γένηται πταῖσμα περὶ αὐτούς. Ἐπειθ' οἱ τῶν Ῥωμαίων ὕπατοι μαθόντες τὴν τῶν Σαβίνων ἐπὶ σφᾶς ἔλασιν, καὶ αὐτοὶ πάντας ἄγοντες τοὺς ἐν ἀκμῇ στρατοπεδεύονται χωρὶς ἀλλήλων, Οὐαλέριος μὲν ἀγχοῦ τῆς ὑπαίθρου τῶν Σαβίνων παρεμβολῆς, Λουκρήτιος δ' ὀλίγον ἄπωθεν ἐπ' ὄχθου τινός, ὅθεν ἦν ὁ ἕτερος χάραξ καταφανής. Ἡ μὲν

cerant; persuasi a Sexto altero Tarquinii filio qui, uniusque civitatis primores privatis officiis sibi concilians et suppliciter orans, omnes eorum animos ad bellum instigavit, duosque populos Fidenates et Camerinos ad defectionem a Romanis faciendam impulit, illisque ut ad suas partes transirent persuasit. Quapropter imperatorem eum crearunt, eique ex omnibus civitatibus copias conscribere permiserunt, quasi in superiore prœlio ob copiarum paucitatem et ducis stultitiam cladem accepissent. *Illi* igitur in his erant occupati. Fortuna vero quædam, detrimenta Romanorum commodis exæquare | volens, pro sociis, a quibus fuerant deserti, ex ipsis hostibus aliud non speratum auxilium illis addidit. Vir enim quidam Sabinæ gentis, qui Regillum urbem incolebat, nobilis et opulentus, nomine T. Claudius, ad eos transfugit, cum magna cognatorum et amicorum et clientium manu, qui cum ipsis familiis integris inde migrarunt; inter quos erant circiter quinque millia eorum qui per ætatem arma ferre poterant. Necessitas autem, quæ illum coëgit Romam sedes transferre, talis fuisse fertur. Principes nobilissimorum populorum, quum ei essent infensi ob eius in republicæ ambitionem, reum fecerunt proditionis, quod parum propensus esset ad bellum inferendum, quinetiam solus in communi concilio adversaretur iis qui fœdera rupta censebant, suosque cives non sineret ea rata facere quæ reliquis placuissent. Ille hoc iudicium formidans (in alieno enim foro eius caussæ cognitio futura erat) cum pecunia sua et amicis ad populum Romanum migravit, seque ei adiunxit: suoque adventu rebus Romanis non parvam accessionem attulit eiusque belli feliciter confecti præcipuus auctor omnibus visus est. Quapropter senatus populusque Romanus eum in ordinem patriciorum adscripsit eique urbis partem quam vellet ad ædificandum concessit agrumque de publico, qui est inter Fidenas et Picentiam addidit, ut suis omnibus agrum viritim dividere posset: unde etiam mox facta est quædam tribus Claudia, quæ ad mea usque tempora hoc nomen retinebat.

XLI. Rebus autem omnibus ad bellum utrimque paratis, Sabini priores copias eduxerunt, et castra bina fecerunt, altera non longe a Fidenis sub dio, altera in ipsis Fidenis; tum ut oppidanis essent præsidio, tum etiam ut ii qui castra sub dio habebant, si quam cladem accepissent, refugium paratum haberent. Deinde Romani consules postquam cognoverunt Sabinos cum infesto exercitu appropinquare, ipsi quoque cum omnibus militaris ætatis hominibus profecti bina castra separatim fecerunt; Valerius quidem prope Sabinorum castra, quæ sub dio erant, Lucretius non procul ab eodem loco, in quodam colle, unde collegæ castra cons-

οὖν τῶν Ῥωμαίων ὑπόληψις ἦν, ὡς ἐνὶ ἀγῶνι φανερῷ τοῦ πολέμου ταχεῖαν ἕξοντος τὴν κρίσιν [συμβαλεῖν τοῖς πολεμίοις αὐτίκα]· ὁ δὲ τῶν Σαβίνων στρατηγὸς ὀρρωδῶν ἐκ τοῦ φανεροῦ συμφέρεσθαι πρὸς εὐτολμίαν τε καὶ καρτερίαν ἀνθρώπων ἅπαντα τὰ δεινὰ ὑπομένειν ἑτοίμων, νύκτωρ ἐπιχειρεῖν αὐτοῖς ἔγνω· καὶ παρασκευασάμενος τάφρου τε χώσει καὶ χάρακος ἐπιβάσει ἃ πρόσφορ' εἶναι ἔμελλεν, ἐπειδὴ πάντ' ἐγένετο τὰ πρὸς τὸν ἀγῶν' εὐτρεπῆ, μετὰ τὸν πρῶτον ὕπνον ἀναστήσας τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ μέρος ἄξειν ἐπὶ τὸ τῶν Ῥωμαίων ἔμελλεν ἔρυμα. Τοῖς τ' ἐν Φιδήνῃ κατεστρατοπεδευκόσι παρήγγειλεν, ἐπειδὰν ἐξεληλυθότας αἴσθωνται τοὺς σφετέρους ἐξιέναι καὶ αὐτοὺς ἐκ τῆς πόλεως κούφῃ ἐσταλμένους ὁπλίσει. Ἔπειτα λοχήσαντας ἐν χωρίοις ἐπιτηδείοις ἐκέλευσεν, εἴ τινες ἐπίκουροι τοῖς περὶ τὸν Οὐαλέριον ἐκ τῆς ἑτέρας στρατιᾶς ἐπίοιεν, ἀναστάντας καὶ κατὰ νώτου γενομένους σὺν βοῇ τε καὶ πατάγῳ πολλῷ χωρεῖν ἐπ' αὐτούς. Ὁ μὲν δὴ Σέξτος ταῦτα βουλευσάμενος καὶ τοῖς λοχαγοῖς φράσας, ἐπειδὴ κἀκείνοις ἦν βουλομένοις, περιέμεινε τὸν καιρόν. Αὐτόμολος δέ τις ἐλθὼν εἰς τὸν χάρακα τῶν Ῥωμαίων μηνύει τὴν διάνοιαν αὐτοῦ πρὸς τὸν ὕπατον. Καὶ μετ' οὐ πολὺ τῶν ἱππέων τινὲς ἧκον ἄγοντες αἰχμαλώτους τῶν Σαβίνων, οὓς ἐπὶ ξυλισμὸν ἐξεληλυθότας συνέλαβον. Οὗτοι χωρὶς ἀλλήλων ἀνακρινόμενοι τί παρασκευάζεται πράττειν σφῶν ὁ στρατηγὸς, λέγουσιν ὅτι κλίμακας τεκταίνεται καὶ διαβάθρας· ὅπου δ' αὐταῖς καὶ ὁπότε μέλλοι χρῆσθαι, οὐκ ἔφησαν εἰδέναι. Ταῦτα μαθὼν ὁ Οὐαλέριος, ἀποστέλλει τὸν πρεσβευτὴν Λάρκιον εἰς τὸν ἕτερον χάρακα, τήν τε διάνοιαν τῶν πολεμίων ἀπαγγελοῦντα τῷ κατέχοντι τὴν παρεμβολὴν ἐκείνην Λουκρητίῳ καὶ τίνα χρὴ τρόπον ἐπιχειρεῖν τοῖς πολεμίοις ὑποθησόμενον. Αὐτὸς δὲ τοὺς ταξιάρχους καὶ λοχαγοὺς καλέσας, καὶ φράσας ὅσα τοῦ τ' αὐτομόλου καὶ τῶν αἰχμαλώτων ἤκουσε, καὶ παρακαλέσας ἄνδρας ἀγαθοὺς εἶναι καιρὸν εἰληφέναι νομίσαντας εὐχῆς ἄξιον, ἐν ᾧ δίκας λήψονται παρὰ τῶν ἐχθρῶν καλὰς ἅ τε δέοι πράττειν ἑκάστοις ὑποθέμενος, καὶ τὸ σύνθημα δοὺς, ἀπέλυσεν ἐπὶ τὰς τάξεις.

XLII. Οὔπω μέσαι νύκτες ἦσαν καὶ ὁ τῶν Σαβίνων ἡγεμὼν ἀναστήσας τοῦ στρατοῦ τὸ κράτιστον μέρος ἦγεν ἐπὶ τὸν χάρακα, σιωπᾶν ἅπασι παραγγείλας καὶ μὴ ποιεῖν ψόφον τῶν ὅπλων, ἵνα μὴ γνοῖεν ἥκοντας αὐτοὺς οἱ πολέμιοι, πρὶν ἐπὶ τῷ ἐρύματι γένωνται. Ὡς δὲ πλησίον ἐγένοντο τοῦ χάρακος οἱ πρῶτοι πορευόμενοι καὶ οὔτε φέγγη λαμπτήρων ἑώρων οὔτε φωνὰς φυλάκων κατήκουον, πολλὴν μωρίαν τῶν Ῥωμαίων καταγνόντες ὡς ἀφεικότων ἐρήμους τὰς φυλακὰς καὶ ἐντὸς τοῦ χάρακος καθευδόντων, ἐνεπίμπλασαν ὕλης τὰς τάφρους κατὰ πολλὰ μέρη καὶ διέβαινον οὐδενός σφισιν ἐμποδὼν γινομένου. Περιεκάθηντο δὲ μεταξὺ τῶν τάφρων καὶ τῶν πε-

piciebantur. Romani quidem statim cum hoste confligendum censebant, quod aperto prœlio de belli exitu iudicium celeriter factum iri sperabant: at Sabinorum imperator, metuens aperte signa conferre cum hoste audaci et potente et quævis pericula subire parato noctu aggredi statuit; paratisque rebus ad complendas fossas et vallum transcendendum necessariis, quum omnia ad certamen iam essent parata, post primum somnum excitatam totius exercitus præstantissimam partem ad Romanorum munitiones erat ducturus. Quare illis qui Fidenis castra habebant denuntiavit, ut ubi suos egressos sensissent, ipsi quoque ex urbe leviter armati exissent, iussitque eos, per opportuna loca insidiis collocatis, si qui ex alteris castris Valerio suppetias laturi contra se venirent, ex insidiis surgere, et a tergo eos cum ingenti clamore et strepitu invadere. Sextus igitur hæc in animo habens, consiliumque centurionibus aperiens, postquam illi quoque probarant, temporis opportunitatem exspectabat. Sed quidam transfuga, profectus ad vallum Romanorum, consuli eius consilium aperuit. Nec multo post equitum nonnulli Sabinos captivos adduxerunt, quos ad lignationem egressos comprehenderant. Hi separatim interrogati quid ipsorum imperator facere pararet, responderunt scalas et pontes ab eo fabricari: sed ubi et quando ipsis esset usurus se ignorare dixerunt. His rebus cognitis, Valerius Lartium legatum in altera castra mittit, qui hostium consilia indicaret Lucretio, qui illis castris præerat, atque eum admoneret quo modo hostes essent adoriendi. Ipse vero tribunos et centuriones convocans, expositis iis quæ ex transfuga et captivis audierat, adhortatus est eos ut viri fortes essent, et existimarent se occasionem summopere optandam nactos, qua egregias de inimicis pœnas sumerent; tum quid faciendum esset admonens tessera data, in suos ordines *eos* dimisit.

XLII. Nondum autem erat media nox cum dux Sabinorum validissimam copiarum partem ad Romanorum vallum duxit, indicto omnibus silentio, iussisque nullum armorum strepitum facere, ne hostes adventum sentirent, antequam ad ipsa castra ventum esset. Postquam autem illi qui præibant accesserunt ad castra, neque ullum splendorem ignium viderunt, neque voces vigilum audierunt, Romanorum stultitiam contemnentes, quasi castra incustodita reliquissent et intra vallum dormirent, fossas materia variis in partibus compleverunt, et nullo impediente eas transiverunt. Romani enim in cohortes divisi et inter fossas et vallum consi-

ρισταυρωμάτων οἱ Ῥωμαῖοι κατὰ σπείρας, ἀφανεῖς διὰ τὸ σκότος, καὶ τοὺς διαβαίνοντας αὐτῶν, ὅτε γένοιντο ἐν χερσὶν ἐφόνευον. Μέχρι μὲν οὖν τινος ἐλάνθανε τοὺς ὑστέρους προσιόντας ὁ τῶν προηγουμένων ὄλεθρος· ἐπεὶ δὲ φῶς ἐγένετο σελήνης ἀνισχούσης, οἱ πλησιάζοντες τῇ τάφρῳ σωρούς τε ὁρῶντες τῶν οἰκείων νεκρῶν παρ' αὐτῇ καὶ στίφη πολεμίων καρτερὰ ὁμόσε χωροῦντα, ῥίψαντες τὰ ὅπλα τρέπονται πρὸς φυγήν. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι μέγα ἀναβοήσαντες· ἦν δὲ τοῦτο τὸ σύνθημα τοῖς ἐπὶ τῆς ἑτέρας παρεμβολῆς· ἐκτρέχουσιν ἐπ' αὐτοὺς ἅπαντες ἀθρόοι. Καὶ ὁ Λουκρήτιος ὡς ἤκουσε τῆς κραυγῆς, τοὺς ἱππεῖς προαποστείλας διερευνησομένους μή τις ἐγκάθηται πολεμίων λόχος, ὀλίγον ὕστερον ἠκολούθει τοὺς ἀκμαιοτάτους τῶν πεζῶν ἐπαγόμενος. Καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον οἵ θ' ἱππεῖς τοῖς ἐκ τῆς Φιδήνης λοχῶσι περιτυχόντες τρέπουσιν εἰς φυγὴν, καὶ οἱ πεζοὶ τοὺς ἐπὶ τὴν παρεμβολὴν σφῶν ἀφικομένους κτείνοντες ἐδίωκον οὔθ' ὅπλα οὔτε κόσμον σώζοντας. Ἐν ταύταις ταῖς μάχαις Σαβίνων τε καὶ τῶν συμμάχων ἀπέθανον μὲν ἀμφὶ τοὺς μυρίους καὶ τρισχιλίους καὶ πεντακοσίους, αἰχμάλωτοι δ' ἐλήφθησαν τετρακισχίλιοι καὶ διακόσιοι· καὶ ὁ μὲν χάραξ αὐθημερὸν ἑάλω.

XLIII. Ἡ δὲ Φιδήνη πολιορκηθεῖσα οὐ πολλαῖς ἡμέραις, καθ' ὃ μάλιστα δυσάλωτος εἶναι μέρος ἐδόκει καὶ ὑπ' ὀλίγων ἐφυλάσσετο, κατὰ τοῦτ' ἐλήφθη. Οὐ μὴν ἀνδραποδισμοῦ γ' ἢ κατασκαφῆς ἐπειράθη, ἀποχρῶσα γὰρ ἐφάνη ζημία τοῖς ὑπάτοις πόλεως ὁμοεθνοῦς ἁμαρτούσης ἁρπαγὴ χρημάτων τε καὶ ἀνδραπόδων καὶ ὁ τῶν κατὰ τὴν μάχην ἀπολομένων ὄλεθρος· τοῦ δὲ μὴ προχείρως ἔτι τοὺς ἑαλωκότας ἐπὶ τὰ ὅπλα χωρῆσαι φυλακὴ γενήσεσθαι μετρία καὶ συνήθης Ῥωμαίοις, ἡ τῶν αἰτίων τῆς ἀποστάσεως κόλασις. Συγκαλέσαντες δὴ Φιδηναίων τοὺς ἁλόντας εἰς τὴν ἀγορὰν, καὶ πολλὰ τῆς ἀνοίας αὐτῶν κατηγορήσαντες, ἀξίους τ' εἶναι φήσαντες ἅπαντας ἡβηδὸν ἀπολωλέναι μήτε ταῖς εὐεργεσίαις χάριν εἰδότας μήτε τοῖς κακοῖς σωφρονιζομένους, ῥάβδοις αἰκισάμενοι τοὺς ἐπιφανεστάτους πάντων ὁρώντων ἀπέκτειναν· τοὺς δὲ λοιποὺς εἴασαν οἰκεῖν ὡς πρότερον ᾤκουν, φρουροὺς συγκατοικίσαντες αὐτοῖς ὅσους ἔκρινεν ἡ βουλὴ, καὶ τῆς χώρας ἀφελόμενοί τινα μοῖραν τοῖς φρουροῖς ἔδωκαν. Ταῦτα διαπραξάμενοι, τὴν δύναμιν ἀπῆγον ἐκ τῶν πολεμίων, καὶ τὸν ὑπὸ τῆς βουλῆς ψηφισθέντα θρίαμβον κατήγαγον. Ταῦτα μὲν ἐπὶ τῆς τούτων ὑπατείας ἐπράχθη.

XLIV. Ποπλίου δὲ Ποστομίου τοῦ καλουμένου Τουβέρτου τὸ δεύτερον ἄρχειν αἱρεθέντος, καὶ Ἀγρίππα Μενηνίου τοῦ λεγομένου Λανάτου, τρίτη γίνεται Σαβίνων εἰσβολὴ μείζονι στρατιᾷ, πρὶν αἰσθέσθαι Ῥωμαίους αὐτῶν τὴν ἔξοδον, καὶ μέχρι τοῦ τείχους τῆς Ῥώμης ἔλασις· ἐν ᾗ πολὺς ἐγένετο Ῥωμαίων φόνος, οὐ μόνον τῶν γεωργῶν, οἷς οὐδὲν προσδεχομένοις αἰφνιδίως ἐπέστη τὸ δεινὸν, πρὶν εἰς τὰ

dentes ob tenebras cerni non poterant, *hostesque* qui ibi transibant, quum in ipsorum manus veniebant, trucidabant. Aliquandiu igitur ii, qui succedebant, ignorarunt cædem suorum, qui præcesserant : sed quum lunæ orientis lux apparuisset, qui ad fossam appropinquabant, acervos cadaverum in ea conspicientes, et validos hostium globos impetum in se facientes, armis abiectis terga verterunt. At Romani sublato ingenti clamore (hoc enim signum fuerat illis qui in alteris erat castris) omnes in eos conferti procurrunt. Tum Lucretius, audito clamore, præmisso equitatu, qui exploraret ne qui hostes in insidiis delitescerent, interposito modico intervallo, cum lectissimis quibusque peditibus eum sequebatur. Et eodem tempore et equitatus insidiatores, qui Fidenis missi fuerant, in fugam vertit; et peditatus eos qui ad sua castra venerant cædens persequebatur, neque arma neque ordinem servantes. In his prœliis ex Sabinis eorumque sociis ceciderunt circiter tredecim millia et quingenti, capta vero quatuor millia et ducenti eodemque die castra capta.

XLIII. Fidenæ vero, post paucorum dierum oppugnationem, a qua parte inexpugnabiles esse videbantur, et a paucis custodiebantur, ab ea captæ sunt : verumtamen neque cives in servitutem redacti, neque urbs ipsa diruta, et pauci occisi postquam urbs capta est. Bonorum enim et mancipiorum direptione, et clade eorum qui in pugna cæsi sunt, satis pœnarum consulibus dedisse videbatur urbs affinitate gentis coniuncta. Sed ne in posterum capti temere rebellarent, satis fore existimarunt si moderata cautio adhiberetur, et in defectionis auctores more Romano animadverteretur. Itaque convocatis in forum Fidenatibus qui capti fuerant, multisque in eorum amentiam invecti, dignosque esse dicentes, ut omnes cum ipsis pueris internecione delerentur, quippe qui neque beneficiorum acceptorum caussa gratiam sibi haberent, neque ipsis calamitatibus corrigi possent, nobilissimos quosque, omnibus inspectantibus, virgis cæsos securi percusserunt : reliquis vero permiserunt ut in urbe habitarent, ut antea, collocato ibi præsidio, quod senatus decreverat ; et agri partem illis ademptam præsidiariis dederunt. His rebus gestis copias ex hostili agro reduxerunt, et ex senatusconsulto triumpharunt. Atque hæc quidem in istorum consulatu sunt gesta.

XLIV. Publio autem Postumio Tuberto iterum et Agrippa Menenio Lanato consulibus, Sabini tertiam cum maiori exercitu in agrum Romanorum irruptionem fecerunt, antequam Romani eorum expeditionem sentirent, et usque ad ipsa urbis moenia accesserunt. Ibi magna Romanorum cædes edita, non solum ipsorum rusticorum, quos nihil tale exspectantes ex improviso hoc

φρούρια τὰ πλησίον ἑκάστους καταφυγεῖν, ἀλλὰ καὶ τῶν κατὰ πόλιν τηνικαῦτα διατριβόντων. Ὁ γὰρ ἕτερος τῶν ὑπάτων Ποστόμιος οὐκ ἀνεκτὴν εἶναι τὴν ὕβριν τῶν πολεμίων ἡγησάμενος ἐξεβοήθει κατὰ σπουδὴν, τοὺς ἐπιτυγχάνοντας ἄγων προχειρότερον μᾶλλον ἢ φρονιμώτερον. Οὓς ἰδόντες οἱ Σαβῖνοι σὺν πολλῇ καταφρονήσει χωροῦντας ἐπὶ σφᾶς ἀσυντάκτους τε καὶ διεσπασμένους ἀπ' ἀλλήλων, ἔτι μᾶλλον αὐξῆσαι τὸ καταφρονοῦν αὐτῶν βουλόμενοι θᾶττον ἢ βάδην ἀνεχώρουν, ὡς δὴ φεύγοντες ὀπίσω, ἕως εἰς δρυμοὺς ἀφίκοντο βαθεῖς, ἔνθ' ὁ λοιπὸς αὐτῶν στρατὸς ὑπεκάθητο· ἔπειθ' ὑποστρέψαντες ἐχώρουν τοῖς διώκουσιν ὁμόσε, καὶ οἱ ἐκ τοῦ δρυμοῦ μέγα ἀλαλάξαντες ἵεντο ἐπ' αὐτούς. Ἀσυντάκτοις δ' ἀνθρώποις καὶ τεταραγμένοις καὶ ὑπὸ τοῦ δρόμου συγκεκομμένοις τὰ πνεύματα πολλοὶ καὶ σὺν κόσμῳ ἐπελθόντες καταβάλλουσί τε τοὺς ὁμόσε χωροῦντας, καὶ τοὺς λοιποὺς εἰς φυγὴν ὁρμήσαντας ὑποτεμόμενοι τὰς εἰς τὴν πόλιν φερούσας ὁδοὺς εἰς ὀρεινήν τινα κατακλείουσι ῥάχιν ἔρημον. Θέμενοι δὲ πλησίον αὐτῶν τὰ ὅπλα· νὺξ γὰρ ἤδη κατελάμβανε· φυλακὰς ἐποιοῦντο δι' ὅλης νυκτὸς, ἵνα μὴ λάθοιεν σφᾶς ἀποδράντες. Ὡς δ' εἰς τὴν Ῥώμην τὸ πάθος ἀπηγγέλθη, ταραχή τ' ἦν πολλὴ καὶ δρόμος ἐπὶ τὰ τείχη καὶ δέος ἁπάντων, μὴ διὰ νυκτὸς εἰς τὴν πόλιν ἔλθοιεν οἱ πολέμιοι τῷ κατορθώματι ἐπαρθέντες, τῶν τ' ἀπολωλότων οἶκτος καὶ τῶν περιλειπομένων ἔλεος ὡς ἀναρπασθησομένων αὐτίκα μάλα δι' ἀπορίαν τῶν ἀναγκαίων, εἰ μή τις αὐτοῖς ἐπικουρία ταχεῖα ἔλθοι. Ἐκείνην μὲν οὖν τὴν νύκτα πονήρας ἔχοντες τὰς ψυχὰς ἄγρυπνοι διῆγον· τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ πάντας τοὺς ἐν ἀκμῇ καθοπλίσας ἅτερος τῶν ὑπάτων Μενήνιος ἦγεν ἐπικούρους τοῖς ἐν τῷ ὄρει κόσμον καὶ τάξιν φυλάττοντας. Ἰδόντες δ' αὐτοὺς οἱ Σαβῖνοι προσιόντας οὐκέτι παρέμειναν, ἀλλ' ἀναστήσαντες τὸν αὐτῶν στρατὸν ἦγον ἀπὸ τοῦ ὄρους, ἀποχρῆν οἰόμενοί σφισι τὴν παροῦσαν εὐτυχίαν· καὶ οὐ πολὺν ἔτι διατρίψαντες χρόνον ἀπῄεσαν ἐπὶ τὰ σφέτερα σὺν αὐχήματι μεγάλῳ βοσκημάτων τε καὶ ἀνδραπόδων καὶ χρημάτων ἀφθόνους ἄγοντες ὠφελείας.

XXXXV. Ῥωμαῖοι δ' ἀγανακτοῦντες ἐπὶ τῇ συμφορᾷ, καὶ τὸν ἕτερον τῶν ὑπάτων Ποστούμιον ἐν αἰτίαις ἔχοντες, ἔγνωσαν ἁπάσαις δυνάμεσι στρατεύειν κατὰ τάχος ἐπὶ τὴν Σαβίνων γῆν, τήν τε ἧτταν αἰσχρὰν καὶ ἀνέλπιστον γενομένην ἐπανορθῶσαι προθυμούμενοι, καὶ ἐπὶ τῇ νεωστὶ ἀφικομένῃ παρὰ τῶν πολεμίων πρεσβείᾳ πολλὴν ὕβριν ἐχούσῃ καὶ αὐθάδειαν ἀχθόμενοι. Ὡς γὰρ δὴ κρατοῦντες [αὐτῶν] ἤδη καὶ δίχα πόνου τὴν Ῥώμην αἱρήσοντες, μὴ βουλομένων τὰ κελευόμενα ποιεῖν, Ταρκυνίοις τε διδόναι τὴν κάθοδον ἐκέλευον καὶ τῆς ἡγεμονίας σφίσι παραχωρεῖν πολιτείαν τε καταστήσασθαι καὶ νόμους οὓς ἂν οἱ κεκρατηκότες τάξωσιν. Ἀποκρινάμενοι δὲ τοῖς πρεσβευταῖς ἀπαγγέλλειν πρὸς τὸ κοινὸν, ὅτι

malum invaserat, antequam omnes in proxima castella refugerant, sed etiam civium qui tunc in urbe degebant. Nam Postumius alter consul, hanc hostium contumeliam non ferendam ratus, festinanter auxilium suis laturus egressus est, cum repentinis copiis maiori cum audacia quam prudentia. Quos Sabini conspicati magna cum contemptione in se ferri, nullis servatis ordinibus et dissipatos, quo magis eorum contemptionem augerent, celerius quam militari gradu simulata fuga retro abibant, donec in silvas densas venerunt, ubi reliquus eorum exercitus subsederat: deinde conversi Romanis persequentes aggressi sunt simulque qui erant in silva magno sublato clamore eos invasere. Quum autem homines nullum ordinem servantes et perturbatos, atque ob cursum fatigatos et anhelantes, multi acie instructa invaderent, sternunt obvios quosque qui secum congredi audebant, et reliquos qui in fugam se dederant, interceptis itineribus ad urbem ferentibus, in quodam deserto et aspero montis dorso concludunt: armisque prope eos positis (nox enim eos iam oppresserat) per totam noctem excubantes servabant, ne clam aufugerent. Qua clade Romam renuntiata, ingens tumultus ortus, concursusque ad mœnia factus, omnesque timor cepit, ne noctu urbem hostes victoria elati invaderent; eosque cæsorum miserebat, et superstitum commiseratione movebantur, quod eos mox ob victus inopiam in hostium potestatem venturos putarent, nisi celeriter succurreretur. Illam igitur noctem animis deiectis insomnes transegerunt: sequenti autem die alter consul Menenius, omnes iuniores armatos et egregie instructos atque ordinem servantes eduxit, ut auxilium ferret iis qui in monte obsidebantur. At Sabini, quum eos adventantes vidissent, diutius non manserunt, sed confestim copias a monte abduxerunt, existimantes debere se præsenti felicitate contentos esse. Nec diutius commorati ad suos magna cum iactatione redierunt, pecoris et mancipiorum et pecuniarum maxima præda abacta.

XXXXV. At Romani eam cladem ægre ferentes, et culpam in alterum consulem Postumium conferentes, omnibus copiis in agrum Sabinum expeditionem celeriter facere decreverunt; tum quia vehementer cupiebant ignominiam insperatæ cladis abolere, tum etiam quia recenti hostium legatione valde superba et arroganti offensi fuerant. Nam ut rerum iam potiti, et Romam sine labore capturi, si nollent imperata facere iubebant eos concedere Tarquiniis reditum et de imperio sibi cedere, formamque reipublicæ ac leges constituere, quas victores ipsis imposuissent. Responsum autem legatis, ut suæ genti hæc renuntiarent, Romanos imperare Sabinis, ut arma deponerent, et urbes sibi de-

Ῥωμαῖοι κελεύουσι Σαβίνους ὅπλα τ' ἀποθέσθαι καὶ παραδοῦναί σφισι τὰς πόλεις ὑπηκόους τ' εἶναι πάλιν ὥσπερ πρότερον ἦσαν, ταῦτα δὲ ποιήσαντας αὐτοὺς τότε ἥκειν περὶ ὧν ἠδίκησαν ἢ κατέβλαψαν αὐτοὺς ἐν ταῖς πρότερον εἰσβολαῖς ἀπολογησομένους, εἰ βούλονται τυχεῖν εἰρήνης καὶ φιλίας· ἐὰν δὲ μὴ ποιῶσι τὰ κελευόμενα, προσδέχεσθαι τὸν πόλεμον ἥξοντα ἐπὶ τὰς πόλεις αὐτῶν οὐκ εἰς μακράν. Τοιαῦτ' ἐπιταχθέντες τε καὶ ἐπιτάξαντες ἀλλήλοις, ἐπειδὴ πᾶσιν ἐξηρτύσαντο τοῖς εἰς τὸν ἀγῶνα ἐπιτηδείοις, ἐξῆγον τὰς δυνάμεις, Σαβῖνοί τε τὴν κρατίστην ἐξ ἁπάσης πόλεως νεότητα ὅπλοις ἐκπρεπέσι κεκοσμημένην ἐπαγόμενοι, Ῥωμαῖοί τε πᾶσαν τὴν δύναμιν τήν τε κατὰ πόλιν καὶ τὴν ἐν τοῖς φρουρίοις ἀναλαβόντες, ἱκανοὺς οἰόμενοι τοὺς ὑπὲρ τὴν στρατεύσιμον ἡλικίαν γεγονότας καὶ τὸν οἰκετικὸν ὄχλον τήν τε πόλιν καὶ τὰ ἐπὶ τῆς χώρας ἐρύματα φυλάττειν. Καὶ συνελθόντες ὁμόσε, τίθενται τοὺς χάρακας ἀμφότεροι μικρὸν ἀπέχοντας ἀλλήλων Ἠρήτου πόλεως, ἣ τοῦ Σαβίνων ἐστὶν ἔθνους, οὐ πρόσω.

XLVI. Ὡς δὲ συνεῖδον ἀμφότεροι τὰ τῶν πολεμίων πράγματα, τῷ τε μεγέθει τῶν στρατοπέδων εἰκάσαντες καὶ παρ' αἰχμαλώτων ἀκούσαντες, τοῖς μὲν Σαβίνοις θάρσος παρέστη καὶ καταφρόνησις τῆς τῶν πολεμίων ὀλιγότητος, τοῖς δὲ Ῥωμαίοις δέος πρὸς τὸ τῶν ἀντιπολεμούντων πλῆθος· ἐθάρρησαν δὲ καὶ οὐ μικρὰς ἐλπίδας ὑπὲρ τῆς νίκης ἔλαβον, ἄλλων τε σημείων γενομένων σφίσι θεοπέμπτων, καὶ δὴ καὶ τελευταίου φάσματος, ὅτε παρατάττεσθαι ἔμελλον, τοιοῦδε. Ἐκ τῶν καταπεπηγμένων παρὰ ταῖς σκηναῖς ὑσσῶν· ἔστι δὲ ταῦτα βέλη Ῥωμαίων, ἃ συνιόντες εἰς χεῖρας ἐξακοντίζουσι· ξύλα προμήκη τε καὶ χειροπληθῆ τριῶν οὐχ ἧττον ποδῶν σιδηροῦς ὀβελίσκους ἔχοντα προὔχοντας κατ' εὐθεῖαν ἐκ θατέρου τῶν ἄκρων, μετρίοις ἀκοντίοις ἴσα σὺν τῷ σιδήρῳ· ἐκ τούτων δὴ τῶν ὑσσῶν περὶ τοῖς ἄκροις τῶν ὀβελίσκων φλόγες ἀνήπτοντο, καὶ δι' ὅλου τοῦ στρατοπέδου τὸ σέλας ἦν, ὥσπερ ἀπὸ λαμπάδων, καὶ κατέσχε τῆς νυκτὸς ἐπὶ πολύ. Ἐκ τούτου κατέλαβον τοῦ φάσματος, ὥσπερ οἱ τερατοσκόποι ἀπέφαινον καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις συμβαλεῖν οὐ χαλεπὸν ἦν, ὅτι νίκην αὐτοῖς ταχεῖαν καὶ λαμπρὰν σημαίνει τὸ δαιμόνιον, ἐπειδήπερ ἅπαν εἴκει πυρὶ, καὶ οὐδὲν ὅ τι οὐχ ὑπὸ τοῦ πυρὸς διαφθείρεται. Τοῦτο δ' ὅτι ἐκ τῶν ἀμυντηρίων αὐτοῖς ὅπλων ἀνήφθη, μετὰ πολλοῦ θάρσους προήεσαν ἐκ τοῦ χάρακος, καὶ συρράξαντες τοῖς Σαβίνοις ἐμάχοντο πολλῷ πλείοσιν ἐλάττους, ἐν τῷ θαρρεῖν τὸ πιστὸν ἔχοντες· καὶ ἡ ἐμπειρία δὲ σὺν τῷ φιλοπόνῳ πολλὴ αὐτοῖς περιοῦσα παντὸς ὑπήγετο δεινοῦ καταφρονεῖν. Πρῶτος μὲν οὖν ὁ Ποστόμιος τὸ εὐώνυμον ἔχων κέρας ἀναλύσασθαι τὴν προτέραν ἧτταν προθυμούμενος τὸ δεξιὸν τῶν πολεμίων ἐξωθεῖ κέρας, πρόνοιαν οὐδεμίαν τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς παρὰ τὸ νικᾶν ποιούμενος, ἀλλ' ὥσπερ οἱ μεμηνότες καὶ θα-

derent, populique Romani imperio denuo ut antea parerent; et his peractis, ita demum venirent petitum veniam iniuriarum, et damnorum datorum in superioribus irruptionibus si pacem et amicitiam vellent impetrare : quæ imperata nisi fecissent, bellum quam primum domi exspectarent. Quum igitur alia sibi invicem imperassent, postquam omnibus rebus ad bellum necessariis instructi fuerunt, copias eduxerunt. Sabini quidem lectissimam cuiusque civitatis iuventutem armis insignibus ornatam adducentes : Romani, contracto quicquid erat virium vel in urbe vel in castellorum præsidiis, eos qui militatem ætatem iam excessissent et servitiorum ac domesticorum turbam ad urbem et munitiones agri Romani tutandum suffecturos rati. In unum autem cum signis collatis castra posuerunt utrique modico intervallo distantia, non longe ab Ereto Sabinæ gentis urbe.

XLVI. Ubi vero utrique res hostium cognoverunt, tum ex ipsa castrorum magnitudine coniecturam facientes, tum etiam ex ipsorum captivorum relatione, Sabinis audacia crevit, et contemptio hostium paucitatis, Romanis vero hostium multitudo timorem incussit : animos tamen sumpserunt, et spei nonnihil ceperunt se victuros, cum ob alia signa sibi divinitus data, tum vero ob postremum ostentum quod pugnam præcessit. Romanorum, quæ quum manus conserunt, eiaculantur ligna oblonga et ea crassitudine ut manum complerent; quæ habent præfixa ferrea veruta non minora quam tripedalia, a fine ligni recta prominentia, cum ipso ferro modicis iaculis paria , ex istis, inquam, pilis circa ipsorum verutorum summitates flammæ emicantes visæ sunt, et per tota castra splendor tanquam ex facibus effulsit et magnam noctis partem duravit. Ex hoc ostento coniecerunt (quemadmodum ipsi prodigiorum interpretes declararunt, et quivis facile poterat colligere) brevi insignem victoriam se adepturos a numine significari; quandoquidem omnia cedunt igni, et nihil est quod ab igne non absumatur. Quum igitur hic ignis in ipsorum telis effulsisset, magna cum fiducia e castris progressi sunt, et facto in Sabinos impetu quamvis inferiores numero tamen cum longe maioribus copiis collatis signis conflixerunt, sola audacia et longa experientia freti, quæ cum ipso laborum studio coniuncta, ut quodvis periculum contemnerent, efficiebat. Primus igitur Postumius, qui sinistrum cornu ducebat, prioris cladis ignominiam abolere cupiens, dextrum hostium cornu pepulit, nullam habens suæ salutis rationem dummodo vinceret, sed instar furentis et mortem appetentis in medios hostes se conjiciens : deinde qui cum Menenio

νατῶντες, εἰς μέσους τοὺς πολεμίους ῥιπτῶν ἑαυτόν· ἔπειτα καὶ οἱ σὺν τῷ Μενηνίῳ θάτερον ἔχοντες κέρας κάμνοντες ἤδη καὶ ἐξωθούμενοι τῆς στάσεως, ὡς ἔμαθον ὅτι νικῶσι τοὺς κατὰ σφᾶς οἱ τοῦ Ποστομίου, θαρρήσαντες εἰς ἀντίπαλα χωροῦσι· καὶ γίνεται τῶν κεράτων ἀμφοτέρων τοῖς Σαβίνοις ἐκκλινάντων τροπὴ παντελής. Οὐδὲ γὰρ οἱ ἐν μέσῃ τῇ φάλαγγι ταχθέντες ἐψιλωμένων τῶν ἄκρων ἔτι παρέμειναν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἵππου τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐξελαυνούσης κατὰ τέλη βιασθέντες ἀνεστάλησαν. Φυγῆς δὲ πάντων γενομένης ἐπὶ τοὺς χάρακας, ἀκολουθήσαντες οἱ Ῥωμαῖοι καὶ συνεισπεσόντες ἀμφότερα λαμβάνουσιν αὐτῶν τὰ ἐρύματα. Τοῦ δὲ μὴ πανσυδὶ τὸν τῶν πολεμίων διαφθαρῆναι στρατὸν ἥ τε νὺξ αἰτία ἐγένετο καὶ τὸ ἐν οἰκείᾳ γῇ τὸ πάθος αὐτοῖς συμβῆναι· ῥᾷον γὰρ οἱ φεύγοντες ἐπὶ τὰ σφέτερα ἐσώζοντο δι' ἐμπειρίαν τῶν τόπων. [Ἢ οἱ διώκοντες κατελάμβανον δι' ἀπειρίαν τῶν διεξόδων].

XLVII. Τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ καύσαντες τοὺς ἑαυτῶν νεκροὺς οἱ ὕπατοι καὶ τὰ σκῦλα συλλέξαντες· ἑάλω δέ τινα καὶ ἀπὸ τῶν ζώντων ῥιπτούντων ἐν τῇ φυγῇ τὰ ὅπλα· ἄνδρας τ' αἰχμαλώτους ἄγοντες οὓς ἔλαβον οὐκ ὀλίγους, καὶ χρήματα, χωρὶς ὧν οἱ στρατιῶται διήρπασαν· τούτων δὲ διαπραθέντων δημοσίᾳ τὰς κατ' ἄνδρα γενομένας εἰσφορὰς, αἷς ἔστειλαν τοὺς στρατιώτας, ἅπαντες ἐκομίσαντο· [καὶ] ἀπῄεσαν ἐπ' οἴκου λαμπροτάτην ἀνῃρημένοι νίκην καὶ θριάμβοις ὑπὸ τῆς βουλῆς ἐκοσμοῦντο ἀμφότεροι· Μενήνιος μὲν τῷ μείζονι καὶ τιμιωτέρῳ, παρεμβεβηκὼς ἐφ' ἁρματίου δίφρου βασιλικοῦ, Ποστόμιος δὲ τῷ ἐλάσσονι καὶ ὑποδεεστέρῳ, ὃν καλοῦσιν οὐάστην, παρεκκλίναντες τοὔνομα Ἑλληνικὸν ὑπάρχον εἰς τὸ ἀσαφές· τὸ γὰρ πρῶτον εὐάστης ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος ἐλέγετο, ὡς αὐτός τε εἰκάζω, καὶ ἐν πολλαῖς εὑρίσκω γραφαῖς ἐπιχωρίοις φερόμενον· τότε δὲ πρῶτον, ὡς Λικίννιος ἱστορεῖ, τοῦτον ἐξευρούσης τὸν θρίαμβον τῆς βουλῆς. Διαφέρει δὲ θατέρου πρῶτον μὲν, ὅτι πεζὸς εἰσέρχεται μετὰ τῆς στρατιᾶς προηγούμενος ὁ τὸν οὐάστην κατάγων θρίαμβον, ἀλλ' οὐκ ἐφ' ἅρματος ὥσπερ ἐκεῖνος· ἔπειθ' ὅτι οὐ τὴν ποικίλην καὶ χρυσόσημον ἀμφιέννυται στολὴν ᾗ κοσμεῖται ὁ ἕτερος, οὐδὲ τὸν χρύσεον ἔχει στέφανον, ἀλλὰ περιπόρφυρον λευκὴν περιβέβληται τήβενναν, τὸ ἐπιχώριον τῶν ὑπάτων τε καὶ στρατηγῶν φόρημα, στέφανον δ' ἐπίκειται δάφνης, μεμείωται δὲ καὶ τοῦ σκήπτρου τῇ φορήσει παρὰ τὸν ἕτερον. Τὰ δ' ἄλλα πάντα ταὔτ' ἔχει. Αἴτιον δὲ τῷ ἀνδρὶ [Ποστομίῳ] τῆς ἐλάττονος τιμῆς ἐγένετο, καίτοι λαμπροτάτῳ πάντων γενομένῳ κατὰ τὴν μάχην, τὸ πρότερον πταῖσμα ἐν τῇ ἐπιδρομῇ μέγα καὶ σὺν αἰσχύνῃ γενόμενον, ἐξ οὗ τῆς τε δυνάμεως πολλοὺς ἀπώλεσε, καὶ αὐτὸς ὀλίγου ἐδέησε σὺν τοῖς περιλειφθεῖσιν ἐκ τῆς τροπῆς αἰχμάλωτος γενέσθαι.

XLVIII. Ἐπὶ δὲ τῆς τούτων ἀρχῆς Πόπλιος Οὐαλέριος Ποπλικόλας ἐπικαλούμενος νοσήσας ἐτε-

laterum cornu tenebant, quum iam laborarent et loco cederent, ubi cognoverunt suos qui cum Postumio erant adversarios vincere, collectis animis hostes invaserunt, et utroque cornu cedente Sabini penitus ac fugati sunt. Neque enim qui in media acie erant ab utroque latere iam nudati subsistere potuerunt, sed ab equitatu Romano turmatim incurrente pulsi loco pedem retulerunt. Omnibus autem castra effusa fuga repetentibus, Romani sequentes et una irrumpentes utrisque eorum castris potiti sunt. Ne autem totus hostium exercitus internecione deleretur ipse noctis interventus prohibuit, et quod eam cladem *Sabini* in suo agro ac cepissent : qui enim fugiebant ob locorum peritiam facilius ad suos incolumes evadebant [quam insequentes, utpote nullam diverticulorum notitiam habentes, *illo* prehendere possent].

XLVII. Sequente die consules, crematis suorum cadaveribus et collectis spoliis, (inter quæ capta etiam fuerunt quædam arma a vivis in ipsa fuga abiecta) non paucos captivos abduxerunt, et pecuniis multis potiti sunt, præter eas quas milites diripuerunt. His autem publice venditis, omnes receperunt tribus pecunias, quæ viritim contulerant, ut milites armarent; et domum maxime insignem victoriam reportantes redierunt. Et consules ambo ex senatusconsulto triumpho decorati sunt : Menenius, maiore et honoratiore, vectus curuli regiaque sella : at Postumius, minore et minus honorato quem *Romani* vocant ovationem, deflexo nomine Græco in nomen obscurum et incertum. Nam primum evatio dicta est, a se ipsa, ut et ego conjicio, et in multis *Romanis* historiis scriptum comperio : quod triumphi genus tunc primum a senatu inventum Licinius prodit. Differt autem ab altero, primum quod in ipsa ovatione dux cum exercitu urbem ingreditur pedibus, non autem curru, ut ille *qui maiore triumpho ornatur :* deinde quia non gestat togam pictam et clavis aureis distinctam qua ornatur alter, neque auream habet coronam, sed trabea induitur alba, purpureo prætexta clavo, qui est consulum et prætorum patrius cultus, et laurea corona redimitur; quinetiam hac in re altero est inferior quod non gestet sceptrum, in ceteris vero rebus illi est par. Ne autem Postumius honore æquaretur Menenio, quamvis in pugna omnium maxime egregiam operam navasset, in caussa fuit ingens et ignominiosa clades, quam paullo ante acceperat dum hostes insequeretur ardentius, qua et multos de suis amisit, et parum abfuit quin ipse quoque cum reliquis, qui fusi fugatique fuerant, in hostium potestatem veniret.

XLVIII. His autem consulibus P. Valerius Poplicola ex morbo moritur, Romanorum illius seculi præstantis-

λεύτα, κράτιστος τῶν τότε Ῥωμαίων κατὰ πᾶσαν ἀρετὴν νομισθείς. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα τοῦ ἀνδρὸς ἔργα, δι' ἃ θαυμάζεσθαί τε καὶ μνήμης τυγχάνειν ἄξιός ἐστιν, οὐδὲν δέομαι λέγειν· ἐν ἀρχῇ γὰρ τοῦ λόγου τοῦδε τὰ πολλὰ εἴρηται· Ὃ δ' ἁπάντων ἐστὶ τῶν τοῦ ἀνδρὸς ἐγκωμίων θαυμασιώτατον, καὶ οὔπω τέτευχε λόγου, τοῦτ' οἴομαι δεῖν μὴ παρελθεῖν, παντὸς μάλιστα νομίζων τοῦτο προσήκειν τοῖς γράφουσιν ἱστορίας, μὴ μόνον τὰς πολεμικὰς πράξεις τῶν ἐπισήμων ἡγεμόνων διεξιέναι, μηδ' εἴ τι πολίτευμα καλὸν καὶ σωτήριον ταῖς πόλεσιν ἀπεδείξαντο ἐξευρόντες, ἀλλὰ καὶ τοὺς βίους αὐτῶν, εἰ μέτριοι καὶ σώφρονες καὶ μένοντες ἐπὶ τοῖς πατρίοις ἐπιτηδεύμασι διετέλεσαν, ἐπιδείκνυσθαι. Ἐκεῖνος τοίνυν ὁ ἀνὴρ συγκαταλύσας μὲν τοὺς βασιλεῖς ἐν τοῖς πρώτοις τέτταρσι πατρικίοις, καὶ δημεύσας αὐτῶν τὰς ὑπάρξεις, τετράκις δὲ τῆς ὑπατικῆς ἐξουσίας γενόμενος κύριος, μεγίστους δὲ δύο νικήσας πολέμους, καὶ θριάμβους καταγαγὼν ἀπ' ἀμφοτέρων, τὸν μὲν πρῶτον ἀπὸ τοῦ Τυρρηνῶν ἔθνους, τὸν δὲ δεύτερον ἀπὸ Σαβίνων, τοιαύτας ἀφορμὰς χρηματισμοῦ λαβών, ἃς οὐδεὶς ἂν ὡς αἰσχρὰς καὶ ἀδίκους διέβαλεν, οὐχ ἑάλω τῇ πάντας ἀνθρώπους καταδουλουμένῃ καὶ ἀσχημονεῖν ἀναγκαζούσῃ φιλοχρηματίᾳ· ἀλλ' ἐπὶ τῇ μικρᾷ καὶ πατροπαραδότῳ διέμεινεν οὐσίᾳ, σώφρονα καὶ αὐτάρκη καὶ πάσης ἐπιθυμίας κρείττονα βίον ζῶν, καὶ παῖδας ἐπὶ τοῖς ὀλίγοις χρήμασιν ἐθρέψατο τοῦ γένους ἀξίους· καὶ δῆλον ἐποίησε πᾶσιν, ὅτι πλούσιός ἐστιν οὐχ ὁ πολλὰ κεκτημένος, ἀλλ' ὁ μικρῶν δεόμενος. Πίστις δὲ ἀκριβὴς καὶ ἀναμφίλεκτος τῆς αὐταρκείας τοῦ ἀνδρὸς, ἣν ἀπεδείξατο παρὰ πάντα τὸν τοῦ βίου χρόνον, ἡ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ φανεῖσα ἀπορία. Οὐδὲ γὰρ αὐτὰ τὰ εἰς τὴν ἐκκομιδὴν τοῦ σώματος καὶ ταφὴν, ὧν ἀνδρὶ προσήκει τηλικούτῳ τυχεῖν, ἀρκοῦντ' ἐν τοῖς ὑπάρχουσι κατέλιπεν· ἀλλ' ἐμέλλησαν αὐτὸν οἱ συγγενεῖς φαύλως πως καὶ ὡς ἕνα τῶν ἐπιτυχόντων ἐκκομίσαντες ἐκ τῆς πόλεως καίειν τε καὶ θάπτειν· ἡ μέντοι βουλὴ, μαθοῦσα ὡς εἶχεν αὐτοῖς τὰ πράγματα ἐκ τῶν δημοσίων ἐψηφίσατο χρημάτων ἐπιχορηγηθῆναι τὰς εἰς τὴν ταφὴν δαπάνας, καὶ χωρίον ἔνθα ἐκαύθη καὶ ἐτάφη μόνῳ τῶν μέχρις ἐμοῦ γενομένων ἐπιφανῶν ἀνδρῶν ἐν τῇ πόλει σύνεγγυς τῆς ἀγορᾶς ἀπέδειξεν ὑπ' Οὐελίας· καὶ ἔστιν ὥσπερ ἱερὸν τοῦτο τοῖς ἐξ ἐκείνου τοῦ γένους ἐνθάπτεσθαι ἀνειμένον, παντὸς πλούτου καὶ πάσης βασιλείας κρεῖττον ἀγαθὸν, εἴ τις μὴ ταῖς ἐπονειδίστοις ἡδοναῖς μετρεῖ τὴν εὐδαιμονίαν, ἀλλὰ τῷ καλῷ. Οὐαλέριος μὲν δὴ Ποπλικόλας οὐθὲν ἔξω τῆς εἰς τἀναγκαῖα δαπάνης κτήσασθαι προελόμενος, ὡς τῶν πολυχρημάτων τις βασιλέων λαμπραῖς ὑπὸ τῆς πόλεως ἐκοσμήθη ταφαῖς· καὶ αὐτὸν Ῥωμαίων αἱ γυναῖκες ἅπασαι συνειπάμεναι τὸν αὐτὸν τρόπον ὥσπερ Ἰούνιον Βροῦτον ἀποθέσει χρυσοῦ τε καὶ πορφύρας ἐνιαύσιον ἐπένθησαν χρόνον, ὡς ἔθος αὐταῖς ἐστι πεν-

simus omnium virtutum genere iudicatus. Cetera igitur illius viri facinora, ob quæ admiratione et memoria est dignus, nunc a me dici non opus est : nam in huius libri principio multa fuerunt dicta. Sed quæ omnium illius viri laudum maxime est admiranda, et quæ nondum commemorata est hanc existimo non esse prætereundam *silentio*, quia censeo hoc præcipuum historiarum scriptoris munus esse : non solum res bello gestas a claris imperatoribus narrare, et si quod consilium præclarum et salutare civitatibus excogitaverint, sed etiam eorum vitæ rationem, si modesti et temperantes fuerint, et patria instituta servarint, ostendere. Ille igitur vir, qui cum tribus aliis præcipuis patriciis reges expulerat, et eorum bona publicaverat, et quater consulatum gesserat, et ex duobus gravissimis bellis confectis victoriam reportarat, et ob utrumque triumpharat, in priore quidem de Etrusca gente, in posteriore vero de Sabinis, quum tales parandæ pecuniæ occasiones habuisset, quæ nullus ut turpes et iniustas criminari potuisset, tamen avaritia non captus fuit, quæ alioqui omnes homines in servitutem redigit et turpia facere cogit; sed in exiguis et paternis facultatibus remansit, temperantem et sua sorte contentam atque omni cupiditate invictam vitam agens, et in tam exigua re familiari liberos educavit dignos tali genere : satisque omnibus manifestum fecit, divitem esse, non qui multa possidet, sed qui paucis indiget. Frugalitatis autem, qua vir ille toto vitæ tempore est usus, argumentum certum et minime dubium est ipsa rerum inopia, quæ post eius mortem apparuit. Nam ne tantum quidem fortunarum reliquit, quantum satis esset ad funeris elationem et sepulturam tanto viro dignam : sed cognati cadaver eius ex urbe misere et tanquam hominis vulgaris elatam crematuri et humaturi erant, cum senatus, cognita eorum egestate, decerneret ut ex ærario sumptus ad funus suppeditarentur, et locum ubi crematus et sepultus est, illi soli ex omnibus viris illustribus qui usque ad meam ætatem fuerunt, in urbe prope forum sub Velia assignaret. Hic autem locus omnibus illius gentis posteris, ut sacer, ad sepulturam concessus est : bonum quibuslibet opibus et regnis præstantius, si quis non voluptatibus sed honestate felicitatem metiatur. Valerius igitur Poplicola, licet nihil præter res ad victum necessarias sibi comparare voluisset, tamen instar opulentissimi regis ab ipsa republica splendido funere honoratus est. Et omnes matronæ Romanæ eum communi consensu eodem modo quo Iunium Brutum deposito auro et purpura per integrum annum luxerunt, ut in necessariorum et cognatorum funeribus lugere solent.

θεῖν ἐπὶ τοῖς ἀναγκαίοις τῶν συγγενῶν κήδεσι.

XLIX. Μετὰ δὲ τὸν ἐνιαυτὸν ἐκεῖνον ὕπατοι καθίστανται Σπόριος Κάσσιος Οὐεκελλῖνος ἐπικαλούμενος καὶ Ὀπίτωρ Οὐεργίνιος Τρικοστός· ἐφ' ὧν ὁ πρὸς Σαβίνους πόλεμος ὑπὸ θατέρου τῶν ὑπάτων Σπορίου κατελύθη, μάχης ἰσχυρᾶς γενομένης οὐ μακρὰν τῆς Κυριτῶν πόλεως, ἐξ ἧς ἀπέθανον μὲν ἀμφὶ τοὺς μυρίους καὶ τριακοσίους Σαβίνων, αἰχμάλωτοι δὲ ἐλήφθησαν ὀλίγον ἀποδέοντες τετρακισχιλίων. Ταύτῃ τῇ συμφορᾷ τελευταίᾳ πληγέντες οἱ Σαβῖνοι πρέσβεις ἀπέστειλαν ὡς τὸν ὕπατον, διαλεξομένους περὶ φιλίας. Ἀναβαλλομένου δ' αὐτοὺς ἐπὶ τὴν βουλὴν τοῦ Κασσίου, παραγενηθέντες εἰς Ῥώμην σὺν πολλῇ δεήσει μόλις εὑρίσκονται διαλλαγὰς καὶ κατάλυσιν τοῦ πολέμου, σῖτόν τε τῇ στρατιᾷ δόντες ὅσον ἐπέταξε Κάσσιος καὶ ἀργύριόν τι τακτὸν κατ' ἄνδρα καὶ γῆς πεφυτευμένης πλέθρα μύρια. Σπόριος μὲν δὴ Κάσσιος θρίαμβον ἐκ τοῦ πολέμου τοῦδε κατήγαγεν· ὁ δ' ἕτερος τῶν ὑπάτων Οὐεργίνιος ἐπὶ τὴν Καμαριναίων πόλιν ἐστράτευσεν, ἀφεστῶσαν [μὲν] ἀπὸ τῆς [τῶν] Ῥωμαίων συμμαχίας κατὰ τόνδε τὸν πόλεμον, ἄγων τὴν ἡμίσειαν τῆς ἑτέρας στρατιᾶς, φράσας δ' οὐδενὶ ποῖ μέλλει πορεύεσθαι καὶ διὰ νυκτὸς ἀνύσας τὴν ὁδὸν, ἵν' ἀπαρασκεύοις καὶ μὴ προειδόσι τὴν ἔφοδον τοῖς ἔνδον ἐπιθῆται· ὅπερ καὶ συνέβη. Γενόμενος γὰρ πλησίον τοῦ τείχους ἅπαντας ἔλαθεν ἄρτι τῆς ἡμέρας διαυγούσης, καὶ πρὶν ἢ καταστρατοπεδεύεσθαι κριοὺς προσέφερε καὶ κλίμακας [προσῆγε] καὶ πάσῃ πολιορκίας ἐχρῆτο ἰδέᾳ. Τῶν δὲ Καμαριναίων καταπλαγέντων τὸ αἰφνίδιον τῆς παρουσίας αὐτοῦ, καὶ τῶν μὲν ἀνοίγειν τὰς πύλας καὶ δέχεσθαι τὸν ὕπατον ἀξιούντων, τῶν δ' ἀμύνεσθαι πάσῃ δυνάμει καὶ μὴ παριέναι τοὺς πολεμίους εἴσω, ἐν ᾧ τὸ ταραττόμενόν τε καὶ στασιάζον αὐτῶν ἐπεκράτει, τὰς πύλας ἐκκόψας καὶ τὰ βραχύτατα τῶν ἐρυμάτων κλίμαξι καταλαβόμενος κατὰ κράτος εἰλήφει τὴν πόλιν. Ἐκείνην μὲν οὖν τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ἐπιοῦσαν νύκτα φέρειν τε καὶ ἄγειν τὰ χρήματα τοῖς σφετέροις ἐφῆκε· τῇ δ' ἑξῆς συναχθῆναι τοὺς αἰχμαλώτους εἰς ἓν χωρίον κελεύσας, τοὺς μὲν βουλεύσαντας τὴν ἀπόστασιν ἅπαντας ἀπέκτεινε, τὸν δ' ἄλλον ὄχλον ἀπέδοτο, τὴν δὲ πόλιν κατέσκαψεν.

L. Ἐπὶ δὲ τῆς ἑβδομηκοστῆς Ὀλυμπιάδος, ἣν ἐνίκα στάδιον Νικέας ὁ Λοκρὸς ἐξ Ὀπούντος, ἄρχοντος Ἀθήνησι Σμύρου, παραλαμβάνουσι τὴν ὕπατον ἀρχὴν Πόστομος Κομίνιος καὶ Τῖτος Λάρκιος· ἐφ' ὧν ἀπέστησαν αἱ Λατίνων πόλεις ἀπὸ τῆς Ῥωμαίων φιλίας, Ὀκταουΐου Μαμιλίου, τοῦ κηδεύσαντος Ταρκυνίῳ, τοὺς ἐπιφανεστάτους ἐξ ἑκάστης πόλεως, τοὺς μὲν ὑποσχέσεσι δώρων, τοὺς δὲ δεήσεσι πείσαντος συμπρᾶξαι τοῖς φυγάσι τὴν κάθοδον. Καὶ γίνεται κοινὴ τῶν συναγομένων εἰς Φερεντῖνον ἀγορὰ, πλὴν μιᾶς τῆς Ῥωμαίων πόλεως· ταύτῃ γὰρ οὐκ ἐπήγγειλαν μόνῃ παρεῖναι, καθάπερ εἰώθεσαν· ἐν ᾗ ψῆφον

XLIX. Anno sequenti consules facti Spurius Cassius, cognomine Vicellinus, et Opitor Virginius Tricostus. Quibus consulibus bellum cum Sabinis, ab altero consule Spurio confectum est, magno prœlio ad Cures commisso : in quo cæsi sunt Sabinorum circiter decem millia et trecenti, capti ferme quatuor millia. Hac postrema clade perculsi Sabini legatos miserunt ad consulem, qui de pace agerent. Quum autem Cassius ad senatum eos relegasset et Romam venissent, vix multis precibus amicitiam et pacem impetrare potuerunt, frumento exercitui dato, quantum imperavit Cassius, et certa pecuniæ summa viritim mulctati, et agri culti decies mille iugeribus privati. Spurius igitur Cassius ex hoc bello triumphans rediit. Alter vero consul Virginius Camerinis, qui in bello a populi Romani societate defecerant, arma intulit cum dimidia alterius exercitus parte, nemini quidem declarans quo esset iturus, et noctu iter conficiens, ut oppidanos imparatos et hostilis, adventus penitus ignaros adoriretur, id quod accidit. Clam enim ad ipsa mœnia quum iam dies illucescere inciperet accessit, et antequam castrametaretur, arietes et scalas muris admovit, omnique oppugnationis genere est usus. Camerinis vero repentino eius adventu perculsis, et aliis censentibus portas aperiendas et consulem recipiendum, aliis vero totis viribus resistendum neque ut in urbem hostes ingrederentur permittendum, dum illi tumultuantur et inter se contendunt, consul portas effregit, eorumque munitiones qua parte humillimæ erant scalis superatas occupavit, et vi urbem cepit. Per totum igitur illum diem et noctem sequentem suis militibus permisit, ut bona oppidanorum diriperent : postero die, quum captivos in unum locum cogi iussisset, omnes defectionis auctores securi percussit, reliquam turbam sub hasta vendidit, et ipsam urbem evertit.

L. Olympiade autem septuagesima, qua vicit in stadio Niceas Locrensis Opuntius, archonte Athenis Smyro, consules creati Postumus Cominius et Titus Lartius. His consulibus Latinorum populi a populi Romani amicitia defecerunt, Octavio Mamilio, qui erat gener Tarquinii, uniuscuiusque civitatis primoribus, partim pollicitationibus munerum, partim precibus, persuadente, ut exsulibus in patriam redire conantibus opem ferrent. Indictumque commune consilium ad Ferentinum, quo omnes convenerunt præter solos Romanos (his enim solis non nuntiarunt, sicut ante solebant, ut adessent),

ἐνεγκεῖν ἔδει τὰς πόλεις περὶ τοῦ πολέμου καὶ στρατηγοὺς ἀποδεῖξαι καὶ περὶ τῶν ἄλλων βουλεύσασθαι παρασκευῶν. Ἐτύγχανε δὲ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἀπεσταλμένος ὑπὸ Ῥωμαίων πρεσβευτὴς Μάρκος Οὐαλέριος ἀνὴρ ὑπατικὸς εἰς τὰς ὁμόρους πόλεις, δεησόμενος αὐτῶν μηδὲν νεωτερίζειν· ἐλῄστευον γὰρ ἐξ αὐτῶν τινες τοὺς ὁμοτέρμονας ἀγροὺς ὑπὸ τῶν δυνατῶν ἀποστελλόμενοι, καὶ πολλὰ τοὺς γεωργοὺς τῶν Ῥωμαίων ἔβλαπτον· ὃς ἐπειδὴ τὴν κοινὴν σύνοδον ἔγνω τῶν πόλεων γιγνομένην ἐπὶ τῷ διενεγκεῖν ἁπάσας τὴν περὶ τοῦ πολέμου ψῆφον, ἐλθὼν ἐπὶ τὸν σύλλογον καὶ λόγον αἰτησάμενος παρὰ τῶν προέδρων ἔλεξεν, ὅτι πεμφθείη μὲν ὑπὸ τῆς πόλεως πρεσβευτὴς πρὸς τὰς ἀποστελλούσας τὰ λῃστήρια πόλεις, δεησόμενος αὐτῶν τοὺς ἐνόχους τοῖς ἀδικήμασιν ἐξευρούσας ἐκδοῦναί σφισι τιμωρίας ὑφέξοντας κατὰ τὸν νόμον, ὃν ἐν ταῖς συνθήκαις ὥρισαν, ὅτε συνετίθεντο τὴν φιλίαν· καὶ τὸ λοιπὸν ἀξιώσων φυλάττειν, ἵνα μηδὲν ἁμάρτημα γένηται καινὸν, ὃ διαστήσει τήν τε φιλίαν αὐτῶν καὶ τὴν συγγένειαν. Ὁρῶν δ' ἁπάσας συνεληλυθυίας τὰς πόλεις ἐπὶ τῷ κατὰ Ῥωμαίων πολέμῳ, καὶ τοῦτ' ἐκ πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων καταλαμβανόμενος, μάλιστα δ' ὅτι Ῥωμαίοις μόνοις οὐ παρήγγειλαν ἐπὶ τὴν ἀγορὰν παρεῖναι, γεγραμμένον ἐν ταῖς συνθήκαις ἁπάσας παρεῖναι τὰς πόλεις ταῖς κοιναῖς ἀγοραῖς ὅσαι τοῦ Λατίνων εἰσὶ γένους παραγγειλάντων αὐταῖς τῶν προέδρων, θαυμάζειν τί δήποτε παθόντες ἢ τί κατηγορεῖν ἔχοντες τῆς πόλεως οἱ σύνεδροι μόνην οὐ παρέλαβον ἐκείνην ἐπὶ τὸν σύλλογον, ἣν πρώτην τε πασῶν ἔδει παρεῖναι καὶ πρώτην ἐρωτᾶσθαι γνώμην, ἡγεμονίαν ἔχουσαν τοῦ ἔθνους, ἧς ἔτυχε παρ' αὐτῶν ἑκόντων ἀντὶ πολλῶν καὶ μεγάλων εὐεργεσιῶν.

LI. Μετὰ τοῦτον Ἀρικηνοί τε λόγον αἰτησάμενοι κατηγόρουν τῶν Ῥωμαίων, ὅτι τὸν Τυρρηνικὸν πόλεμον ἐπήγαγόν σφισιν ὄντες συγγενεῖς, καὶ παρέσχον ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς ἁπάσας τὰς Λατίνων πόλεις ὑπὸ Τυρρηνῶν τὴν ἐλευθερίαν ἀφαιρεθῆναι· καὶ Ταρκύνιος ὁ βασιλεὺς ἀνανεούμενος τὰς γενομένας αὐτῷ πρὸς τὸ κοινὸν τῶν πόλεων συνθήκας περὶ φιλίας τε καὶ συμμαχίας, ἠξίου τὰς πόλεις ἐμπεδοῦν τοὺς ὅρκους, κατάγειν δ' αὐτὸν ἐπὶ τὴν ἀρχήν· Καμαριναίων τε καὶ Φιδηναίων φυγάδες, οἱ μὲν τὴν ἅλωσιν καὶ φυγὴν τῆς πατρίδος, οἱ δὲ τὸν ἀνδραποδισμὸν καὶ τὴν κατασκαφὴν ὀδυρόμενοι, παρεκάλουν αὐτοὺς εἰς τὸν πόλεμον. Τελευταῖος δὲ πάντων ὁ Ταρκυνίου κηδεστὴς Μαμίλιος μέγιστον ἐν τοῖς τότε χρόνοις παρὰ τοῖς Λατίνοις δυνάμενος ἀναστὰς μακρὰν κατὰ τῆς πόλεως διεξῆλθε δημηγορίαν. Ἀπολογουμένου δὲ πρὸς ἅπαντα τοῦ Οὐαλερίου καὶ δοκοῦντος περιεῖναι τοῖς δικαίοις, ἐκείνην μὲν τὴν ἡμέραν εἰς τὰ κατηγορήματα καὶ τὰς ἀπολογίας ἀναλώσαντες οὐδὲν ἐπέθηκαν τῇ βουλῇ τέλος. Τῇ δὲ κατόπιν οὐκέτι τοὺς πρεσβευτὰς τῶν Ῥωμαίων οἱ πρόεδροι προαγαγόντες

ubi oportebat civitates bellum decernere, et duces creare, et de cetero apparatu consultare. Forte autem eo tempore M. Valerius, vir consularis, a populo Romano legatus missus fuerat ad finitimos populos, ut eos rogaret ne quid rerum novarum molirentur (nonnulli enim eorum a potentioribus missi, agros finitimos latrociniis infestabant et magnis detrimentis agricolas Romanos afficiebant): qui, ubi cognovit eorum populorum conventum haberi, ut omnes bellum decernerent, profectus ad id concilium, et petita dicendi copia ab ipsis confessus præsidibus, dixit se a populo Romano legatum missum ad eos populos, qui latrones emisissent, rogaturum eos; ut fontes perquisitos et inventos sibi dederent ad supplicium, ex lege quam in fœdere sanxerant, quando pacem fecerunt, atque postulaturum ab illis, ut in posterum caverent, ne quod novum delictum admitterent, quod amicitiam et cognationem dirimeret. Quum autem videret omnes populos convenisse ad bellum contra Romanos decernendum, et hoc ipsum cum ex multis aliis conjiceret, tum vero præcipue quod solis Romanis non denuntiassent ut ad concilium venirent, quum tamen in fœderis conditionibus scriptum esset, ut communibus conciliis omnes populi interessent quotquot essent nominis Latini, idque ab ipsorum conciliorum præsidibus evocati; mirari se dixit, quanam iniuria accepta, aut quo populi Romani crimine offensi consessus præsides solam eam civitatem ad concilium non admisissent, quam omnium primam adesse et primam rogari sententiam oportuerat, utpote quæ gentis principatum obtineret, quem sibi ab ipsis ultro pro multis et magnis beneficiis acceptis oblatum accepisset.

LI. Post hunc Aricini petita dicendi copia Romanos accusabant, quod ipsi, qui sui erant cognati, bellum Etruscum contra se suscitassent, et, quantum in ipsis fuisset, omnium Latinorum populorum libertatem Etruscis prodidissent: et rex Tarquinius, renovans cum omnibus populis vetera amicitiæ et societatis fœdera, rogabat ut iusiurandum servarent confirmarentque et se in regnum reducerent: et Camerinorum et Fidenatum exsules, alii patriam captam atque suum exsilium, alii vero servitutem et urbis eversionem deflentes, eos ad bellum adhortabantur. Postremus vero omnium Mamilius, Tarquinii gener, qui eo tempore apud Latinos plurimum pollebat, surrexit et longa oratione in populum Romanum invectus est. Quum autem Valerius omnia crimina obiecta dilueret, et iure superior esse videretur, illo die in accusationibus et defensionibus consumpto, nullum consultationi finem imposuerunt. Sequenti vero die præsides consessus, non introductis amplius Romanorum legatis in concilium, sed Tarquinio

ἐπὶ τὸν σύλλογον, ἀλλὰ Ταρκυνίῳ τε καὶ Μαμιλίῳ καὶ Ἀρικηνοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς βουλομένοις τῆς πόλεως κατηγορεῖν ἀποδόντες λόγον, ἐπειδὴ πάντων διήκουσαν, ψηφίζονται λελῦσθαι τὰς σπονδὰς ὑπὸ Ῥωμαίων, καὶ τοῖς περὶ Οὐαλέριον πρέσβεσιν ἀπόκρισιν ἔδωκαν, ὅτι τὸ συγγενὲς ἐκείνων τοῖς ἀδικήμασι λελυκότων βουλεύσονται κατὰ σχολὴν ὅντινα τρόπον αὐτοὺς ἀμύνεσθαι χρή. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐπράττετο χρόνῳ, συνωμοσία κατὰ τῆς πόλεως ἐγένετο, δούλων συχνῶν συνειπαμένων τάς τ' ἄκρας καταλαβέσθαι καὶ κατὰ πολλοὺς ἐμπρῆσαι τόπους τὴν πόλιν. Μηνύσεως δὲ γενομένης ὑπὸ τῶν συνειδότων, πύλαι θ' ὑπὸ τῶν ὑπάτων εὐθὺς ἐκλείοντο, καὶ πάντα τὰ ἐρύματα τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν ἱππέων κατείληπτο· καὶ αὐτίκα οἱ μὲν ἐκ τῶν οἰκιῶν συλληφθέντες, οἱ δ' ἐκ τῶν ἀγρῶν ἀπαχθέντες, ὅσους ἀπέφαινον οἱ μηνυταὶ μετασχεῖν τῆς συνωμοσίας, μάστιξι καὶ βασάνοις αἰκισθέντες ἀνεσκολοπίσθησαν ἅπαντες. Ταῦτ' ἐπὶ τούτων ἐπράχθη τῶν ὑπάτων.

LII. Σερουιλίου δὲ Σολπικίου Καμερινοῦ καὶ Μανίου Τυλλίου Λόγγου τὴν ἀρχὴν παραλαβόντων, Φιδηναίων τινὲς, παρὰ Ταρκυνίων στρατιώτας μεταπεμψάμενοι τὴν ἄκραν καταλαμβάνονται, καὶ τῶν μὴ τὰ αὐτὰ προαιρουμένων οὓς μὲν διαφθείραντες, οὓς δ' ἐξελάσαντες, ἀφιστᾶσιν αὖθις ἀπὸ Ῥωμαίων τὴν πόλιν· πρεσβείας τε Ῥωμαϊκῆς ἀφικομένης, ὥρμησαν μὲν ὡς πολεμίοις χρήσασθαι τοῖς ἀνδράσι· κωλυθέντες δ' ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων ἐξέβαλον αὐτοὺς ἐκ τῆς πόλεως, οὔτε δοῦναι λόγον ἀξιώσαντες οὔτε λαβεῖν. Ταῦτα ἡ βουλὴ τῶν Ῥωμαίων μαθοῦσα πρὸς μὲν τὸ κοινὸν τῶν Λατίνων οὔπω τὸν πόλεμον ἐκφέρειν πρόθυμος ἦν, πυνθανομένη μὴ πᾶσιν εἶναι τὰ ψηφισθέντα ὑπὸ τῶν προβούλων κατὰ νοῦν, ἀλλ' ἐν ἑκάστῃ πόλει τοὺς δημοτικοὺς ἀναδύεσθαι τὸν πόλεμον, καὶ πλείους εἶναι τοὺς ἀξιοῦντας μένειν τὰς σπονδὰς τῶν διαλελύσθαι λεγόντων· ἐπὶ δὲ τοὺς ἐν Φιδήνῃ τὸν ἕτερον ἐψηφίσαντο τῶν ὑπάτων Μάνιον Τύλλιον ἀποστεῖλαι στρατιὰν ἄγοντα πολλήν· ὃς ἐπειδὴ τὴν χώραν αὐτῶν ἐδῄωσε κατὰ πολλὴν ἄδειαν οὐδενὸς ὑπὲρ αὐτῆς ἀμυνομένου, πλησίον τοῦ τείχους καταστρατοπεδευσάμενος ἐφύλαττε μήτ' ἀγορὰς εἰσάγεσθαι τοῖς ἔνδον μήθ' ὅπλα μήτ' ἄλλην βοήθειαν μηδεμίαν. Φιδηναῖοι μὲν δὴ τειχήρεις ἐγένοντο καὶ πρὸς τὰς Λατίνων ἐπρεσβεύοντο πόλεις δεόμενοι ταχείας συμμαχίας. Οἱ δὲ προεστηκότες τῶν Λατίνων ἀγορὰν ποιησάμενοι τῶν πόλεων, Ταρκυνίοις τ' αὖθις ἀποδόντες λόγον καὶ τοῖς παρὰ τῶν πολιορκουμένων ἥκουσιν, ἐκάλουν τοὺς συνέδρους εἰς ἀπόφασιν γνώμης, τίνα χρὴ πολεμεῖν Ῥωμαίοις τρόπον, ἀπὸ τῶν πρεσβυτάτων τε καὶ ἐπιφανεστάτων ἀρξάμενοι. Πολλῶν δὲ ῥηθέντων λόγων καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ πολέμου πρῶτον, εἰ δέοι αὐτὸν ἐπικυρῶσαι, οἱ μὲν ταραχωδέστεροι τῶν συνέδρων τὸν βασιλέα κατάγειν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἠξίουν καὶ Φιδηναίοις βοηθεῖν

et Mamilio et Aricinis et ceteris quicunque populum Romanum accusare volebant, facta dicendi potestate, quum omnes audissent, decreverunt rupta esse fœdera a Romanis, et Valerio legato responsum dederunt : se per otium deliberaturos quonam modo iniurias, quibus illi cognationis iura violarant, ulcisci possent. Dum autem hæc geruntur, coniuratio contra ipsam urbem facta est a multis servis, qui communi consensu arces occupare, et urbem multis in locis incendere statuerunt. Re autem indicata ab illius coniurationis consciis, confestim portæ a consulibus clausæ, et munitissima quæque urbis loca ab equitibus occupata, et statim fontes, partim in privatis ædibus comprehensi, partim ex agris adducti quoscumque indices coniurationis participes esse significaverant, omnes torsi et virgis cæsi e rupe præcipitati sunt, Atque hæc quidem his consulibus gesta sunt.

LII. Deinde consulibus Servio Sulpicio Camerino et Manio Tullio Longo, quidam Fidenates, quum milites a Tarquiniis accersivissent, arcem occuparunt : et adversæ factionis civibus partim cæsis, partim expulsis, effecerunt ut rursus civitas a populo Romano deficeret : et quum legati Romani venissent, in animo habuerunt eos tanquam hostes tractare. A senioribus vero impediti eos ex urbe expulerunt, neque illis dicendi potestatem facere, neque etiam eos audire voluerunt. His rebus cognitis, senatus Romanus bellum inferre noluit, quod compertum habuit non omnibus placere ea quæ a primoribus concilii decreta fuerant; sed in unaquaque civitate ipsos plebeios bellum recusare, et plures esse qui censerent fœdera adhuc esse integra, quam qui ea rupta dicerent. Contra Fidenates vero alterum consulem Manium Tultium mittere decreverunt cum magno exercitu, qui, eorum agro impune vastato, quod nullus eum defenderet, castris ad ipsa mœnia positis cavebat, ne ullus commeatus aut arma in urbem portarentur, neve ullum aliud auxilium oppidanus ferretur. Sicque igitur Fidenates obsessi ad Latinorum populos legatos miserunt, rogantes ut sibi celeriter auxilium mitterent. Principes vero Latinorum, indicto populorum concilio, et Tarquiniis et obsessorum legatis qui eo venerant, facta rursus dicendi potestate, convocarunt decuriones ad sententiam ferendam de ratione belli cum populo Romano gerendi, a natu maximis et clarissimis quibusque viris initio facto. Quum autem multa verba fuissent facta, ac primum quidem de ipso bello an esset decernendum, qui totius consessus erant turbulentissimi regem in regnum esse reducendum censebant, et suadebant ut Fidenatibus suppetiæ ferrentur; id agentes, ut ipsi militibus

παρῄνουν· ἐν ἡγεμονίαις μὲν βουλόμενοι γενέσθαι στρατιωτικαῖς [κύριοι] καὶ πραγμάτων ἐφάψασθαι μεγάλων· μάλιστα δ' οἱ δυναστείας καὶ τυραννίδος ἐν ταῖς ἑαυτῶν πατρίσιν ἐρῶντες, ἣν συγκατασκευάσειν αὐτοῖς Ταρκυνίους ἐπείθοντο τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν ἀνακτησαμένους. Οἱ δ' εὐπορώτατοί τε καὶ ἐπιεικέστατοι μένειν ἐν ταῖς σπονδαῖς ἠξίουν τὰς πόλεις, καὶ μὴ προχείρως ἐπὶ τὰ ὅπλα χωρεῖν· καὶ ἦσαν οὗτοι τῷ πλήθει πιθανώτατοι. Ἐξωθούμενοι δὴ πρὸς τῶν παραινούντων τὴν εἰρήνην ἄγειν οἱ τὸν πόλεμον ἐπισπεύδοντες, τοῦτό γε πείθουσι ποιῆσαι τὴν ἐκκλησίαν τελευτῶντες, πρεσβευτὰς εἰς Ῥώμην ἀποστεῖλαι τοὺς παρακαλέσοντας ἅμα καὶ συμβουλεύσοντας τῇ πόλει δέχεσθαι Ταρκυνίους καὶ τοὺς ἄλλους φυγάδας ἐπ' ἀδείᾳ καὶ ἀμνηστίᾳ, καὶ περὶ τούτων ὅρκια τεμόντας τῇ πατρίῳ κοσμεῖσθαι πολιτείᾳ, καὶ τῆς Φιδηναίων πόλεως ἀπανιστάναι τὸν στρατόν, ὡς σφῶν γ' οὐχ ὑπεροψομένων συγγενεῖς καὶ φίλους ἀφαιρεθέντας τὴν πατρίδα· ἐὰν δὲ μηδέτερον τούτων ὑπομείνωσι πράττειν, τότε βουλεύσεσθαι περὶ τοῦ πολέμου· οὐκ ἀγνοοῦντες μέν, ὅτι τούτων οὐδέτερον ὑπομενοῦσι Ῥωμαῖοι [πράττειν], προφάσεις δὲ τῆς ἔχθρας βουλόμενοι λαβεῖν εὐπρεπεῖς καὶ τοὺς ἐναντιουμένους σφίσι θεραπείαις ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ καὶ χάρισιν ὑπάξεσθαι νομίζοντες. Ταῦτα ψηφισάμενοι, καὶ χρόνον ὁρίσαντες ἐνιαύσιον, Ῥωμαίοις μὲν βουλῆς, ἑαυτοῖς δὲ παρασκευῆς, καὶ πρεσβευτὰς ἀποδείξαντες οὓς Ταρκύνιος ἐβούλετο, διέλυσαν τὸν σύλλογον.

LIII. Διασκεδασθέντων δὲ τῶν Λατίνων κατὰ πόλεις ὁρῶντες οἱ περὶ Μαμίλιόν τε καὶ Ταρκύνιον, ὅτι ταῖς σπουδαῖς ἀναπεπτώκασιν οἱ πολλοί, τὰς μὲν ὑπερορίους ἐλπίδας ὡς οὐ πάνυ βεβαίας ἀφίεσαν, μεταθέμενοι δὲ τὰς γνώμας τὸν πολιτικὸν καὶ ἀφύλακτον ἐμηχανῶντο πόλεμον ἐξ αὐτῆς ἀναστῆσαι τῆς Ῥώμης, στάσιν εἰσάγοντες τοῖς πένησι πρὸς τοὺς εὐπόρους. Ἤδη δ' ὑπεκίνει τὸ πολὺ τοῦ δημοτικοῦ μέρος καὶ ἐνόσει, μάλιστα δὲ τὸ ἄπορον καὶ ὑπὸ δανείων ἠναγκασμένον μηκέτι τὰ κράτιστα τῷ κοινῷ φρονεῖν· οὐ γὰρ ἐμετρίαζον ἐν ταῖς ἐξουσίαις οἱ δανείζοντες, ἀλλ' εἰς δεσμὰ τὰ τῶν ὑποχρέων ἀπῆγον σώματα, καὶ ὥσπερ ἀργυρωνήτοις αὐτοῖς παρεχρῶντο. Ταῦτα δὴ μαθὼν ἔπεμψεν ὁ Ταρκύνιος εἰς τὴν πόλιν ἅμα τοῖς πρέσβεσι τῶν Λατίνων ἀνυπόπτους τινὰς ἄνδρας, φέροντας χρυσίον, οἳ συνιόντες εἰς λόγους τοῖς ἀπόροις καὶ θρασυτάτοις, καὶ τὰ μὲν ἤδη διδόντες αὐτοῖς, τὰ δ' εἰ κατέλθοιεν οἱ βασιλεῖς ἐπαγγελλόμενοι, πολλοὺς πάνυ τῶν πολιτῶν διέφθειραν· καὶ γίνεται συνωμοσία κατὰ τῆς ἀριστοκρατίας οὐ μόνον ἐλευθέρων ἀπόρων, ἀλλὰ καὶ δούλων πονηρῶν ἐλευθερίας ἐλπίσιν ὑπαχθέντων, οἳ διὰ τοὺς κολασθέντας ὁμοδούλους ἐν τῷ παρελθόντι ἐνιαυτῷ δυσμενῶς καὶ ἐπιβούλως διακείμενοι πρὸς τοὺς δεσπότας, ἀπιστούμενοί τε ὑπ' αὐτῶν καὶ ἐν ὑπο-

præficerentur et res magnas gererent; potissimum vero illi, qui in sua quique patria principatum et tyrannidem affectabant, quam opere Tarquiniorum, si in regnum restituti fuissent, se adepturos sperabant. Opulentissimi vero et æquissimi quique civitatum viri in fœdere permanendum censebant, neque temere arma capienda, atque hi apud plebem auctoritate plurimum valebant. A pacis igitur suasoribus repulsi qui ad bellum erant propensi, tandem hoc concilio persuaserunt, ut Romam mitterentur legati, qui populum Romanum rogarent et simul ei suaderent, ut et Tarquinios ceterosque exsules in urbem reciperent, impunitate concessa, et omni veterum iniuriarum memoria deposita; atque, his rebus iureiurando confirmatis, patrio more rempublicam administrarent, et a Fidenis copias abducerent, quippe quod ipsi non passuri essent ut cognati et amici sui patria privarentur: quod si neutrum horum facere vellent, tunc se de bello deliberaturos, *idque fecerunt;* non enim ignorabant Romanos neutrum esse facturos, sed honestas et speciosas belli caussas quærebant, et existimabant a se adversarios suos interea officiis et beneficiis deliniri posse. His decretis, datoque anno integro Romanis ad deliberandum, sibi vero ad bellum apparandum, et legatis ex arbitratu Tarquinii designatis, concilium dimiserunt.

LIII. Dispersis autem Latinis per urbes, Mamilius et Tarquinius, animadvertentes plurimorum ardorem esse exstinctum externas spes ut non admodum certas missas fecerunt: et mutata sententia bellum civile et inexspectatum in ipsa urbe concitare dolose conabantur, pauperes contra divites ad seditionem impellentes. Iam autem magna plebis pars, præcipue vero egena et ea quæ ære alieno premebatur, commovebatur et turbare cœpit, ita ut amplius nullam reipublicæ curam gereret. Feneratores enim debita exigentes immoderate se gerebant, et obæratorum corpora in vincula abducebant, quibus non aliter utebantur quam servis emptis. His rebus cognitis, Tarquinius misit in urbem una cum legatis Latinorum quosdam homines minime suspectos, pecuniam *secum* ferentes: qui cum egenis et audacissimis quibusque in colloquium venientes, et partem pecuniæ illis largientes, partem, si reges in urbem redissent, promittentes, plurimos cives corruperunt. Factaque est coniuratio contra optimates, non solum ab ingenuis egenis, sed etiam a servis improbis, spe libertatis corruptis; qui ob conservorum superiore anno supplicium, infensi dominis suis atque iis insidiantes, quod sibi ab illis fides non haberetur, eisque essent suspecti, quasi ipsi quoque aliquando, si occasionem nacti fuis-

ψίαις ὄντες, ὡς καὶ αὐτοὶ σφίσιν ἐπιθησόμενοί ποτε εἰ καιρὸν λάβοιεν, ἄσμενοι τοῖς παρακαλοῦσι πρὸς τὴν ἐπίθεσιν ὑπήκουσαν. Ὁ δὲ τῆς συνωμοσίας αὐτῶν τοιόσδε ἦν λογισμός. Τοὺς μὲν ἡγεμόνας τῆς ἐπιχειρήσεως ἔδει φυλάξαντας νύκτα ἀσέληνον τὰς ἄκρας καὶ τοὺς ἐρυμνοὺς τῆς πόλεως τόπους καταλαβέσθαι· τοὺς δὲ θεράποντας, ὅταν αἴσθωνται κρατοῦντας ἐκείνους τῶν ἐπικαίρων χωρίων· ἀλαλαγμῷ δὲ τοῦτο ἔμελλεν αὐτοῖς γενήσεσθαι φανερόν· ἀποκτεῖναι τοὺς δεσπότας καθεύδοντας, ταῦτα δὲ διαπραξαμένους τάς τ' οἰκίας διαρπάσαι τῶν εὐπόρων καὶ τὰς πύλας τοῖς τυράννοις ἀνοῖξαι.

LIV. Ἡ δ' ἐν παντὶ καιρῷ σώζουσα τὴν πόλιν καὶ μέχρι τῶν κατ' ἐμὲ χρόνων παραμένουσα θεία πρόνοια διεκάλυψεν αὐτῶν τὰ βουλεύματα, μηνύσεως θατέρῳ τῶν ὑπάτων γενομένης Σολπικίῳ, ἣν ἐποιήσαντο ἀδελφοὶ δύο Ταρκύνιοι, Πόπλιος καὶ Μάρκος, ἐκ Λαυρέντου πόλεως, κορυφαιότατοι τῶν μετασχόντων τῆς συνωμοσίας, ὑπὸ θείας ἀνάγκης βιαζόμενοι. Ἐφίσταντο γὰρ αὐτοῖς ὁπότε κοιμηθεῖεν ὄψεις ὀνείρων φοβεραὶ τιμωρίας ἐπαπειλοῦσαι μεγάλας, εἰ μὴ παύσαιντο καὶ ἀποσταῖεν τῆς ἐπιθέσεως· διώκεσθαί τε ὑπὸ δαιμόνων τινῶν καὶ παίεσθαι καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐξορύττεσθαι καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ σχέτλια πάσχειν τελευτῶντες ἐδόκουν· ὑφ' ὧν περίφοβοι καὶ τρόμῳ παλλόμενοι διηγείροντο καὶ οὐδὲ καθεύδειν διὰ τὰ δείματα ταῦτα ἐδύναντο. Κατ' ἀρχὰς μὲν οὖν ἀποτροπαίοις τισὶ καὶ ἐξακεστηρίοις θυσίαις ἐπειρῶντο παραιτεῖσθαι τοὺς ἐνισταμένους σφίσι δαίμονας· ὡς δὲ οὐδὲν ἐπέραινον ἐπὶ μαντείας ἐτράποντο, τὴν μὲν διάνοιαν τῆς ἐπιχειρήσεως ἀπόρρητον φυλάττοντες, τοῦτο δὲ μόνον ἀξιοῦντες μαθεῖν, εἰ καιρὸς ἤδη πράττειν ἃ βούλονται. Ἀποκριναμένου δὲ τοῦ μάντεως, ὅτι πονήραν καὶ ὀλέθριον βαδίζουσιν ὁδὸν, καὶ εἰ μὴ μεταθήσονται τὰ βουλεύματα τὸν αἴσχιστον ἀπολοῦνται τρόπον, δείσαντες μὴ φθάσωσιν αὐτοὺς ἕτεροι τὰ κρυπτὰ εἰς φῶς ἐξενεγκόντες, αὐτοὶ μηνυταὶ γίνονται πρὸς τὸν ἐπιδημοῦντα τῶν ὑπάτων. Ὁ δὲ ἐπαινέσας αὐτοὺς καὶ πολλὰ ὑποσχόμενος εὖ ποιήσειν, ἐὰν τὰ ἔργα ὅμοια τοῖς λόγοις ἐπιδείξωνται, τούτους μὲν ἔνδον παρ' ἑαυτῷ κατεῖχεν οὐδενὶ φράσας· τοὺς δὲ τῶν Λατίνων πρέσβεις ἀναβαλόμενος τέως καὶ παρέλκων τὴν ἀπόκρισιν, τότ' εἰσαγαγὼν εἰς τὸ βουλευτήριον, τὰ δόξαντα τοῖς συνέδροις ἀποκρίνεται πρὸς αὐτούς· « Ἄνδρες φίλοι « τε καὶ συγγενεῖς, ἀπαγγέλλετε ἀπιόντες πρὸς τὸ « κοινὸν τῶν Λατίνων, ὅτι Ῥωμαίων ὁ δῆμος οὔτε « πρότερον Ταρκυνιήταις ἀξιοῦσιν ἐχαρίσατο τὴν τῶν « τυράννων κάθοδον οὔθ' ὕστερον ἅπασι Τυρρηνοῖς, « οὓς ἦγε βασιλεὺς Πορσίνας, ὑπὲρ τῶν αὐτῶν δεομέ-« νοις καὶ πόλεμον ἐπάγουσιν ἁπάντων [πολέμων] « βαρύτατον ἐνέκλινεν, ἀλλ' ἠνέσχετο γῆν τε χειρο-« μένην ὁρῶν καὶ αὐλὰς ἐμπιπραμένας, τειχήρης τε « γενόμενος ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ μηδὲν ὧν μὴ

sent, eos essent aggressuri, lubenter iis paruerunt qui se ad coniurationem incitabant. Coniurationis autem tale fuit consilium. Auctores coniurationis oportebat, nocte obscura observata, arces et loca urbis munita occupare : ipsos vero servos, cum primum sensissent loca opportuna ab illis occupata (hoc autem ipsi ex clamore edito cognituri erant), dominos dormientes interficere : hisque rebus confectis, domos divitum diripere, et portas tyrannis aperire.

LIV. At divina providentia, quæ semper urbem ex periculis eripuit, et ad mea usque tempora incolumem etiam tuetur, eorum consilia detexit, re ad alterum consulem Sulpicium delata per indicium duorum fratrum Tarquiniorum, Publii et Marci, ex urbe Laurento, qui inter illos coniuratos erant præcipui, et qui divina quadam necessitate rem indicare coacti fuerunt. In somnis enim obversabantur ipsis horribiles quædam species, quæ graves pœnas minabantur, nisi conatibus illis desisterent : et se a quibusdam geniis exagitari et verberari, oculosque sibi effodi, denique multa alia miseranda perpeti putabant. Quibus rebus perterriti et metu trepidantes excitabantur, et ne somnum quidem ob hæc terriculamenta capere poterant. Primum igitur quibusdam sacrificiis averruncatoriis et expiatoriis istos genios, a quibus premebantur, avertere conabantur : sed cum nihil proficerent, ad vaticinia confugerunt, consilium ipsum coniurationis silentio tegentes, sed hoc solum scire volentes, an tempus iam esset peragendi, quæ in animo haberent. Vate autem respondente eos nefariam et exitialem ingressos viam, et, nisi sententiam mutassent, fœdissimo mortis genere perituros; illi, veriti ne alii præverterentur, arcana consilia consuli qui tunc in urbe erat, indicarunt. Consul, iis laudatis et se multa beneficia in illos collaturum pollicitus, si facta verbis respondissent, eos apud se domi retinuit, re nulli indicata . Latinorum vero legatis, quibus ad eam usque diem responsum dare distulerat, tunc introductis in curiam ita ex senatus sententia respondit : « Amici nostri et cognati, domum reversi nuntiate La-« tinorum reipublicæ, populum Romanum neque antea « Tarquiniensibus orantibus tyrannorum reditum conces-« sisse, neque postea omnibus Etruscis eadem postulanti-« bus, et Porsenæ ductu bellum sibi longe omnium gra-« vissimum inferentibus cessisse : sed vastatis agris villis-« que in suo conspectu incensis, obsidionem pro communi « libertate pati maluisse, quam facere imperata quæ non

« βούλεται πράττειν κελευσθείς. Ὑμῶν τε, ὦ Λατῖνοι, τεθαύμακεν, εἰ ταῦτα εἰδότες οὐδὲν ἧττον δέχεσθαι τοὺς τυράννους καὶ τὴν Φιδήνης πολιορκίαν λύειν ἐπιτάττοντες ἥκετε, καὶ μὴ πειθομένοις πόλεμον ἀπειλεῖτε. Παύσασθε δὴ ψυχρὰς καὶ ἀπιθάνους τῆς ἔχθρας προβαλλόμενοι προφάσεις, καὶ εἰ διὰ ταῦτα μέλλετε διαλύειν τὸ συγγενὲς καὶ τὸν πόλεμον ἐπικυροῦν, μηθὲν ἔτι ἀναβάλλεσθε. »

LV. Ταῦτα τοῖς πρέσβεσιν ἀποκρινάμενος, καὶ προπέμψας ἐκ τῆς πόλεως, μετὰ τοῦτο φράζει τῇ βουλῇ περὶ τῆς ἀπορρήτου συνωμοσίας ἃ παρὰ τῶν μηνυτῶν ἔμαθε· καὶ λαβὼν ἐξουσίαν παρ' αὐτῶν αὐτοκράτορα τοῦ διερευνήσασθαι τοὺς μετασχόντας τῶν ἀπορρήτων βουλευμάτων, καὶ τοῦ κολάσαι τοὺς εὑρεθέντας, οὐ τὴν αὐθάδη καὶ τυραννικὴν ἦλθεν ὁδὸν, ὡς ἕτερος ἄν τις ἐποίησεν εἰς τοσαύτην κατακλεισθεὶς ἀνάγκην· ἀλλ' ἐπὶ τὴν εὐλόγιστόν τε καὶ ἀσφαλῆ, καὶ τῷ σχήματι τῆς καθεστώσης τότε πολιτείας, ἀκόλουθον ἐτράπετο. Οὔτε γὰρ ἐκ τῶν οἰκιῶν συλλαμβανομένους ἄγεσθαι τοὺς πολίτας ἐπὶ τὸν θάνατον ἀποσπωμένους ἀπὸ γυναικῶν τε καὶ τέκνων καὶ πατέρων ἐβουλήθη, τόν τε οἶκτον ἐνθυμούμενους οἷος ἔσται τῶν προσηκόντων ἑκάστοις παρὰ τὸν ἀποσπασμὸν τῶν ἀναγκαιοτάτων, καὶ δεδοικὼς μή τινες ἀπονοηθέντες ἐπὶ τὰ ὅπλα τὴν ὁρμὴν λάβωσι, καὶ δι' αἵματος ἐμφυλίου χωρήσῃ τὸ ἀναγκασθὲν παρανομεῖν· οὔτε δικαστήρια καθίζειν αὐτοῖς ᾤετο δεῖν, λογιζόμενος ὅτι πάντες ἀρνήσονται, καὶ οὐθὲν ἔσται βέβαιον τοῖς δικασταῖς τεκμήριον οὐδὲ ἀναμφίλεκτον ἔξω τῆς μηνύσεως, ᾗ πιστεύσαντες θάνατον τῶν πολιτῶν καταψηφιοῦνται· καινὸν δέ τινα τρόπον ἀπάτης ἐξεῦρε τῶν νεωτεριζόντων, δι' οὗ πρῶτον μὲν αὐτοὶ μηδενὸς ἀναγκάζοντος εἰς ἓν χωρίον ἥξουσιν οἱ τῶν ἀπορρήτων βουλευμάτων ἡγεμόνες, ἔπειτ' ἀναμφιλέκτοις ἁλώσονται τεκμηρίοις, ὥστε μηδ' ἀπολογίαν αὐτοῖς καταλείπεσθαι μηδεμίαν· πρὸς δὲ τούτοις οὐκ εἰς ἔρημον συναχθέντες τόπον οὐδ' ἐν ὀλίγοις μάρτυσιν ἐξελεγχθέντες, ἀλλ' ἐν ἀγορᾷ πάντων ὁρώντων γενόμενοι καταφανεῖς ἃ προσῆκε πείσονται, ταραχή τε οὐδεμία γενήσεται κατὰ τὴν πόλιν, οὐδ' ἐπανάστασις ἑτέρων, οἷα συμβαίνειν φιλεῖ περὶ τὰς κολάσεις τῶν νεωτεριζόντων, καὶ ταῦτα ἐν ἐπισφαλέσι καιροῖς.

LVI. Ἄλλος μὲν οὖν ἄν τις ἀποχρῆν ὑπέλαβεν αὐτὸ τὸ κεφάλαιον εἰπεῖν, ὅτι συλλαβὼν τοὺς μετασχόντας τῶν ἀπορρήτων βουλευμάτων ἀπέκτεινεν, ὡς ὀλίγης τοῖς πράγμασι δηλώσεως δέον· ἐγὼ δὲ καὶ τὸν τρόπον τῆς συλλήψεως τῶν ἀνδρῶν ἱστορίας ἄξιον εἶναι νομίσας ἔκρινα μὴ παρελθεῖν, ἐνθυμούμενος ὅτι τοῖς ἀναγινώσκουσι τὰς ἱστορίας οὐχ ἱκανόν ἐστιν εἰς ὠφέλειαν τὸ τέλος αὐτὸ τῶν πραχθέντων ἀκοῦσαι, ἀπαιτεῖ δ' ἕκαστος καὶ τὰς αἰτίας ἱστορῆσαι τῶν γενομένων, καὶ τοὺς τρόπους τῶν πράξεων καὶ τὰς διανοίας τῶν πραξάντων καὶ τὰ παρὰ τοῦ

« placerent. Et demiramur vos, Latini, hæc scientes nihilominus tamen huc veniæ atque imperare, ut tyrannos recipiamus, et Fidenarum obsidionem solvamus, bellum nobis minatos nisi imperata fecerimus. Definite igitur frigidas istas et minime probabiles *belli* caussas prætexere : et, si propterea cognationis vincula dissoluturi et bellum decreturi estis rem amplius ne differatis. »

LV. Cum hæc legatis responsa dedisset, eosque extra urbem prosecutus esset, postea senatui exponit, quæ de occulta coniuratione ex indicibus didicerat : acceptaque ab illo summa potestate inquirendi socios illius occultæ conspirationis, et animadvertendi in eos qui *in eo numero* fuissent inventi, non est ingressus viam asperam et crudelem, quemadmodum alius quispiam fecisset, ad tantas redactus angustias, sed rationi consentaneam et tutam, et formæ civitatis, quæ tunc erat, convenientem secutus est. Neque enim domi correptos, et a coniugibus et liberis et parentibus abstractos cives ad capitale supplicium duci voluit; cogitans quanta propinquos in coniunctissimorum avulsione invasura esset commiseratio, et veritus ne forte desperatione adducti ad arma currere inciperent, et ad civilem sanguinem iniuste profundendum se cogerent; neque iudicia ipsis constituenda censebat, considerans omnes infitiaturos, et indices nulla certa et minime dubia argumenta habituros, præter ipsum indicium, cui fide habita cives noxios capitis pœna essent affecturi. Sed novum quoddam doli genus excogitavit, quo rerum novarum studiosos detexit; et effecit, ut primum ipsi coniurationis duces nullo cogente in unum locum venirent, deinde minime dubiis argumentis convincerentur, ita ut nullus purgationi locus illis relinqueretur : præterea non in locum aliquem desertum coacti, neque ubi a paucis testibus convincerentur, sed in ipso foro, omnibus inspectantibus deprehensi, merito supplicio afficerentur, et nullus tumultus in urbe excitaretur, nec ullus amicorum motus fieret, quod solet accidere, ubi supplicium sumitur de iis qui rebus novis student, præsertim periculosis temporibus.

LVI. Hic alius fortasse existimaret satis esse ipsam rei summam persequi et narrare, comprehensos a consulibus coniurationis clandestinæ socios et capitali supplicio affectos, credens his rebus narratione prolixiore opus non esse : at ego ipsum etiam modum, quo illi comprehensi sunt, dignum *qui* scriptis *prodatur* existimans, *silentio* minime præterire statui : illud cogitans historiæ lectores non satis capere utilitatis, si solum rerum exitum audiant (nam unusquisque vult ipsas etiam rerum caussas quærere, et modos quibus res pe-

δαιμονίου συγκυρήσαντα καὶ μηδενὸς ἀνήκοος γενέσθαι τῶν πεφυκότων τοῖς πράγμασι παρακολουθεῖν· τοῖς δὲ πολιτικοῖς καὶ πάνυ ἀναγκαίαν ὑπάρχουσαν ὁρῶν τὴν τούτων μάθησιν, ἵνα παραδείγμασιν ἔχοιεν πρὸς τὰ συμβαίνοντα χρῆσθαι. Ἦν δὲ ὁ τρόπος τῆς συλλήψεως τῶν συνωμοτῶν, ὃν ἐξεῦρεν ὁ ὕπατος τοιόσδε. Τῶν μετεχόντων τοῦ βουλευτικοῦ συνεδρίου τοὺς ἀκμαιοτάτους ἐπιλεξάμενος, ἐκέλευσεν αὐτοῖς, ὅταν λάβωσι τὸ σύνθημα, μετὰ τῶν πιστοτάτων φίλων τε καὶ συγγενῶν τοὺς ἐρυμνοὺς τῆς πόλεως καταλαβέσθαι τόπους, ἐν οἷς ἐτύγχανον ἕκαστοι τὰς οἰκήσεις ἔχοντες· τοῖς τε ἱππεῦσι προεῖπεν ἐν ταῖς ἐπιτηδειοτάταις τῶν περὶ τὴν ἀγορὰν οἰκιῶν περιμένειν ἔχουσι ξίφη, καὶ ποιεῖν ὅ τι ἂν αὐτοῖς κελεύῃ. Ἵνα δὲ μηθὲν ἐν τῇ συλλήψει τῶν πολιτῶν νεωτερίσωσιν οἱ προσήκοντες αὐτοῖς ἢ τῶν ἄλλων τινὲς πολιτῶν, μηδ' ἐμφύλιοι διὰ τὴν ταραχὴν ταύτην γένωνται φόνοι, γράμματα πέμψας πρὸς τὸν ἐπὶ τῆς πολιορκίας τῆς Φιδηναίων τεταγμένον ὕπατον, ἐκέλευσεν ἀρχομένης τῆς νυκτὸς ἄγοντα τὸ κράτιστον τῆς στρατιᾶς ἥκειν ἐπὶ τὴν πόλιν, καὶ πλησίον τοῦ τείχους ἐν ὀρεινῷ τόπῳ θέσθαι τὰ ὅπλα.

LVII. Παρασκευασάμενος δὲ ταῦτα τοῖς μηνύσασι τὴν πρᾶξιν εἰπεῖν, προσέταξε πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῶν συνωμοτῶν ἥκειν εἰς τὴν ἀγορὰν περὶ μέσας νύκτας, ἄγοντας οἷς μάλιστα πιστεύσουσι τῶν ἑταίρων, ὡς ἐκεῖ τάξιν τε καὶ χώραν καὶ σύνθημα ληψομένους καὶ ἃ δεῖ πράττειν ἑκάστους ἀκουσόντας. Ἐγίνετο ταῦτα· καὶ ἐπειδὴ συνήχθησαν οἱ προεστηκότες τῶν ἑταιριῶν ἅπαντες εἰς τὴν ἀγορὰν, διὰ συνθημάτων ἀδήλων ἐκείνοις εὐθὺς αἵ τε ἄκραι πλήρεις ἐγίγνοντο τῶν ὑπὲρ τῆς πόλεως ἀνειληφότων τὰ ὅπλα, καὶ τὰ περὶ τὴν ἀγορὰν ὑπὸ τῶν ἱππέων ἐφρουρεῖτο κύκλῳ, οὐδεμία τε κατελείπετο τοῖς ἀπιέναι βουλομένοις ἔξοδος. Καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ὁ ἕτερος τῶν ὑπάτων Μάνιος, ἀπὸ τῆς Φιδήνης ἀναστὰς, παρῆν εἰς τὸ πεδίον ἄγων τὴν δύναμιν. Ὡς δ' ἡμέρα τάχιστα διέλαμψεν, ὁπλίτας περὶ ἑαυτοὺς ἔχοντες οἱ ὕπατοι προῆλθον ἐπὶ τὸ βῆμα· καὶ διὰ πάντων τῶν στενωπῶν τοῖς κήρυξι περιαγγεῖλαι κελεύσαντες ἥκειν τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν, παντὸς τοῦ κατὰ τὴν πόλιν ὄχλου συνδραμόντος, δηλοῦσί τε αὐτοῖς τὴν γενομένην ἐπὶ τῇ καθόδῳ τοῦ τυράννου συνωμοσίαν καὶ τοὺς μηνυτὰς ἀναβιβάζονται. Καὶ μετὰ τοῦτο ἀπολογεῖσθαι συγχωρήσαντες, ἐάν τινες ἀμφισβητῶσι πρὸς τὴν μήνυσιν, ἐπειδὴ πρὸς ἄρνησιν οὐδεὶς ἐπεχείρησε τραπέσθαι, μεταστάντες ἐκ τῆς ἀγορᾶς εἰς τὸ βουλευτήριον γνώμας ὑπὲρ αὐτῶν διηρώτησαν τοὺς συνέδρους, καὶ γραψάμενοι τὰ δόξαντα αὐτοῖς, ἧκον αὖθις ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸ προβούλευμα ἀνέγνωσαν. Ἦν δὲ τοιόνδε· « Ταρκυνίοις μὲν τοῖς μηνύσασι τὴν ἐπίθεσιν πολιτείαν δεδόσθαι καὶ ἀργυρίου μυρίας ἑκατέρῳ δραχμὰς καὶ πλέθρα γῆς δημοσίας εἴκοσι· τοὺς δὲ μετασχόντας τῆς συνω-

ractæ sint, et consilia eorum qui res peregerunt, et quæ ex divini numinis nutu acciderint, nec quidquam eorum quæ res comitari solent auribus subtrahi); hominibus vero rempublicam tractantibus valde necessariam esse putans harum rerum cognitionem, ut in similibus casibus exempla in promtu habeant, quæ sequi possint. Modus igitur quem consul excogitavit, ut coniuratos comprehenderet, talis fuit. Delectis e senatorum numero qui ætate et viribus maxime valebant, illis imperavit ut, simulatque signum accepissent, cum fidissimis amicis et cognatis loca urbis munita, in quibus quisque domum haberet, occuparent: et equites monuit, ut in opportunissimis circa forum ædibus cum gladiis præsto adessent, facturi quicquid imperatum fuisset. Sed ne forte, dum sontes comprehenderentur propinqui eorum aliive cives aliquid novi molirentur, neve in rerum perturbatione cædes inter cives fierent, missis literis ad collegam, qui Fidenas obsidebat, petiit, ut noctis initio cum lectissima totius exercitus parte ad urbem veniret, et prope mœnia in montano loco castra poneret.

LVII. His rebus præparatis, indicibus imperavit, ut coniuratorum principes ducerent in forum circa mediam noctem cum fidissimis quibusque sociis, quasi ibi ordinem et locum et tesseram accepturi et audituri essent quid unicuique faciendum esset. Factum est ita, et postquam omnes cum sociis in forum convenerunt, dato signo illis incognito, confestim omnes arces repletæ sunt hominibus, qui pro republica arma ceperant, et totius fori circuitus ab equitibus custodiebatur, nec ulla discedere volentibus evadendi facultas relinquebatur. Eodem tempore, alter consul Manius, motis castris a Fidenis, in campum *Martium* cum exercitu advenit. Statim autem simulatque dies illuxit, consules armatis stipati ad tribunal processerunt: dimissisque per omnia urbis compita præconibus, qui in concionem vocarent populum, cum tota urbana turba eo confluxisset, declararunt coniurationem factam de revocando in urbem tyranno, et ipsos indices in medium produxerunt. Postea, facta omnibus sui purgandi potestate, si qui forte fidem indicium in dubium vocarent, ubi nemo rem infitiari ausus est e comitio, in curiam digressi, de iis sententias in senatu rogarunt: et scripto senatusconsulto ad concionem reversi senatusconsultum recitaverunt. Fuit autem huiusmodi: « Tarquiniis, qui coniurationis indicia detulerant, ius civitatis dandum, et utrique eorum argenti decies mille drachmas, et de auro publico viginti iugera: coniurationis vero participes capite plectendos, si ita populo quoque placuisset. » Cum autem totus populus, qui eo

μοσίας συλληφθέντας ἀποθανεῖν, ἐὰν καὶ τῷ δήμῳ ταῦτα δοκῇ.» Τοῦ δὲ συνεληλυθότος ὄχλου κύρια ποιήσαντος τὰ δόξαντα τῇ βουλῇ, μεταστῆναι κελεύσαντες ἐκ τῆς ἀγορᾶς τοὺς ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν συνεληλυθότας, ἔπειτα ἐκάλεσαν τοὺς ὑπηρέτας ἔχοντας ξίφη, οἳ πάντας τοὺς ἐνόχους ταῖς αἰτίαις ἐν ᾧ συνεκλείσθησαν χωρίῳ περιστάντες κατεφόνευσαν. Διαχρησάμενοι δὲ τούτους οὐκέτι παρεδέξαντο μήνυσιν οὐδεμίαν κατ' οὐθενὸς τῶν ταὐτὰ βουλευσαμένων, ἀλλὰ πάντας ἀφῆκαν τῶν ἐγκλημάτων τοὺς διαφυγόντας τὴν ἐκ χειρὸς κόλασιν, ἵν' ἅπαν ἐξαιρεθῇ τὸ ταραχῶδες ἐκ τῆς πόλεως. Οἱ μὲν δὴ συστήσαντες τὴν συνωμοσίαν τοιούτῳ τρόπῳ διεφθάρησαν. Ἡ δὲ βουλὴ καθαρθῆναι ψηφισαμένη τοὺς πολίτας ἅπαντας, ὅτι περὶ πολιτικοῦ φόνου γνώμας ἠναγκάσθησαν ἀποδείξασθαι· ὡς οὐ θεμιτὸν αὐτοῖς ἐφ' ἱερὰ παριέναι καὶ θυσιῶν κατάρχεσθαι, πρὶν ἀφοσιώσασθαι τὸ μίασμα, καὶ τὴν συμφορὰν λῦσαι τοῖς εἰωθόσι καθαρμοῖς· ἐπειδὴ πᾶν ὅσον ἦν ὅσιον ὑπὸ τῶν ἐξηγουμένων τὰ θεῖα κατὰ τὸν ἐπιχώριον νόμον ἐπράχθη, θυσίας μετὰ τοῦτο χαριστηρίους καὶ ἀγῶνας ἔκρινεν ἐπιτελεσθῆναι, καὶ τρεῖς ἡμέρας ἔθηκεν εἰς ταῦτα ἱεράς. Μανίου δὲ Τυλλίου θατέρου τῶν ὑπάτων ἐν τοῖς ἱεροῖς καὶ ἐπωνύμοις τῆς πόλεως ἀγῶσι κατὰ τὴν πομπὴν ἐκ τοῦ ἱεροῦ πεσόντος ἅρματος κατ' αὐτὸν τὸν ἱππόδρομον, καὶ τρίτῃ μετὰ τὴν πομπὴν ταύτην ἡμέρᾳ τελευτήσαντος, τὸν λειπόμενον χρόνον βραχὺν ὄντα τὴν ἀρχὴν μόνος ὁ Σολπίκιος κατέσχεν.

LVIII. Ὕπατοι δ' εἰς τὸν ἐπιόντα ἐνιαυτὸν ἀπεδείχθησαν Πόπλιος Οὐετούριος Γεμῖνος καὶ Πόπλιος Αἰβούτιος Ἔλβας. Τούτων ὁ μὲν Αἰβούτιος ἐπὶ τῶν πολιτικῶν ἐτάχθη πραγμάτων φυλακῆς οὐ μικρᾶς δεῖσθαι δοκούντων, μή τι νεωτερισθῇ ἐκ τῶν πενήτων. Οὐετούριος δὲ τὴν ἡμίσειαν τῆς στρατιᾶς ἐπαγόμενος τὴν Φιδηναίων γῆν ἐδῄου κωλύοντος οὐδενὸς, καὶ προσκαθεζόμενος τῇ πόλει προσβολὰς ἐποιεῖτο συνεχεῖς. Οὐ δυνάμενος δὲ πολιορκίᾳ τὸ τεῖχος ἑλεῖν, ἀπεχαράκου τὰ πέριξ καὶ ἀπετάφρευεν, ὡς λιμῷ τοὺς ἀνθρώπους παραστησόμενος. Ἤδη δὲ κάμνουσι τοῖς Φιδηναίοις ἧκεν ἐπικουρία Λατίνων, ἣν ἀπέστειλε Σέξτος Ταρκύνιος, καὶ σῖτος καὶ ὅπλα καὶ τἆλλα τὰ εἰς τὸν πόλεμον ἐπιτήδεια. Οἷς πιστεύσαντες ἐθάρρησαν προελθεῖν ἐκ τῆς πόλεως, δύναμις οὐ μικρὰ, καὶ ποιοῦνται στρατόπεδον ἐν ὑπαίθρῳ. Ὁ μὲν δὴ περιτειχισμὸς οὐκέτι τοῖς Ῥωμαίοις χρήσιμος ἦν, ἐδόκει δ' ἀγῶνος δεῖν· καὶ γίνεται πλησίον τῆς πόλεως μάχη μέχρι τινὸς ἀγχώμαλος· ἔπειτα ὑπὸ τοῦ ταλαιπώρου τῶν Ῥωμαίων, ὃ διὰ τὴν πολλὴν ἄσκησιν αὐτοῖς περιῆν, ἐκβιασθέντες οἱ Φιδηναῖοι, πλείους ὄντες ὑπ' ἐλαττόνων εἰς φυγὴν κατέστησαν. Φόνος δ' οὐ πολὺς αὐτῶν ἐγένετο, τῆς ὑποχωρήσεως εἰς τὴν πόλιν οὐ διὰ μακροῦ γενομένης, καὶ τῶν ἐπὶ τοῖς τείχεσι τοὺς διώξαντας ἀποκρουσαμένων. Μετὰ τοῦτο τὸ

confluxerat, ratum fecisset senatusconsultum; consules, iussis primum secedere e foro qui ad concionem convenerant, deinde vocarunt lictores cum gladiis, qui omnes eiusdem criminis socios, in eo ipso loco, in quo fuerant conclusi, circumstantes trucidarunt. His autem interfectis, consules nullum amplius indicium acceperunt adversus quemquam eius coniurationis socium; sed omnes, qui præsentem pœnam effugissent, eo crimine absolverunt, ut omnis tumultus materia penitus ex urbe tolleretur. Qui igitur coniurationem fecerant, hoc modo perierunt. Senatus autem cum censuisset omnes cives lustrandos esse, quod civilis cædis auctores fieri coacti fuissent, ita ut nefas esset sacris interesse, et sacra auspicari, antequam id piaculum expiatum et calamitas illa solennibus lustrationibus lustrata esset, postquam quidquid pium sanctumque erat peractum est more patrio ab iis qui rem divinam procurabant, tum demum sacrificia, ut diis gratias agerent, et ludos fieri iussit, ad quæ celebranda tres dies sacros statuit. Cum autem alter consul Manius Tullius in sacris ludis *Romanis*que ab ipsa urbe appellatur, dum pompa deduceretur, de sacro curru decidisset in ipso circo, et tertio die post pompam obiisset, per reliquum spatium temporis, quod breve erat, Sulpicius magistratum solus gessit.

LVIII. Sequenti autem anno consules creati sunt Publius Veturius Geminus et Titus Æbutius Eluas. Horum alteri, Æbutio *inquam*, res urbanæ commissæ, quibus non parva custodia opus esse videbatur, nequis novus tumultus a pauperibus exoriretur. Veturius vero cum dimidia exercitus parte, agrum Fidenatum vastavit nullo prohibente, et obsessam urbem continuis tentabat oppugnationibus. Sed cum non posset eam obsidione expugnare, vallo fossasque eam cinxit, ut oppidanos fame ad deditionem compelleret. Fidenatibus vero iam laborantibus Latinorum auxilia subvenerunt, quæ misit Sextus Tarquinius, una cum frumento et armis et ceteris rebus ad bellum necessariis, quibus rebus freti ausi sunt cum non parvis copiis ex urbe egredi et castra sub dio ponere. Circumvallatio itaque Romani, nihil amplius proderat, sed prælium necessarium esse videbatur; pugnatum itaque est prope urbem aliquamdiu æquo marte: tandem vero laborum tolerantia, quæ ob diuturnam exercitationem in Romanis inerat, Fidenates victi, quamvis numero longe essent superiores, tamen a paucioribus pulsi, fugæ se dederunt. Cædes tamen non ingens facta, tum ob propinquum in urbem refugium, tum etiam quia qui in muris erant hostes insequentes repellebant. Post id sociorum copiæ in diversas partes

ἔργον οἱ μὲν ἐπίκουροι διασκεδασθέντες ἀπῄεσαν, οὐδὲν τοὺς ἔνδον ὠφελήσαντες, ἡ δὲ πόλις ἐν ταῖς αὐταῖς πάλιν ἐγεγόνει συμφοραῖς καὶ τῇ σπάνει τῶν ἀναγκαίων ἐπόνει. Κατὰ δὲ τοὺς αὐτοὺς χρόνους Σέξτος Ταρκύνιος ἄγων στρατιὰν Λατίνων ἐπὶ Σιγνίαν κατεχομένην ὑπὸ Ῥωμαίων ἐστράτευσεν, ὡς ἐξ ἐφόδου τὸ φρούριον παραληψόμενος. Γενναίως δὲ τῶν ἔνδον ἀπομαχησαμένων, παρεσκεύαστο μὲν ὡς λιμῷ τοὺς ἀνθρώπους τὸ χωρίον ἐκλιπεῖν ἀναγκάσων, καὶ πολὺν αὐτόθι χρόνον οὐδὲν ἀξιόλογον πράττων διετέλει, ἀποτυχὼν δὲ καὶ ταύτης τῆς ἐλπίδος, ἀφικομένης τοῖς φρουροῖς ἀγορᾶς τε καὶ βοηθείας ἀπὸ τῶν ὑπάτων, λύσας τὴν πολιορκίαν ἀπῆγε τὰς δυνάμεις.

LIX. Τῷ δ' ἑξῆς ἐνιαυτῷ Ῥωμαῖοι καθιστᾶσιν ὑπάτους Τῖτον Λάρκιον Φλάβον καὶ Κόϊντον Κλοίλιον Σικελόν. Τούτων ὁ μὲν Κλοίλιος τὰ πολιτικὰ πράττειν ἐτάχθη ὑπὸ τῆς βουλῆς τὴν ἡμίσειαν τῆς στρατιᾶς ἔχων, φυλακῆς ἕνεκα τῶν νεωτεριζόντων, ἐπιεικὴς τὴν φύσιν εἶναι δοκῶν καὶ δημοτικός. Ὁ δὲ Λάρκιος ἐπὶ τὸν κατὰ Φιδηναίων πόλεμον ἐξηρτυμένην στρατιὰν ἄγων καὶ τὰ εἰς πολιορκίαν ἐπιτήδεια παρασκευασάμενος ᾤχετο, καταπονουμένοις τε τῷ μήκει τοῦ πολέμου τοῖς Φιδηναίοις καὶ πάντων σπανίζουσι τῶν ἀναγκαίων χαλεπὸς ἦν, ὑπορύττων τε τοὺς θεμελίους τῶν τειχῶν καὶ χώματα ἐγείρων καὶ μηχανὰς προσφέρων καὶ οὔθ' ἡμέρας οὔτε νυκτὸς τῆς πολιορκίας ἀφιστάμενος, ὀλίγου τε χρόνου κατὰ κράτος αἱρήσειν τὴν πόλιν ὑπολαμβάνων. Οὐδὲ γὰρ αἱ Λατίνων πόλεις, αἷς οἱ Φιδηναῖοι μόναις πιστεύοντες ἀνείλοντο τὸν πόλεμον, ἱκαναὶ σώζειν αὐτοὺς ἔτι τότ' ἦσαν. Μία μὲν γὰρ οὐδεμία πόλις ἀξιόχρεως ἦν ἀπαλλάξαι τῆς πολιορκίας αὐτούς· κοινὴ δ' ἐξ ὅλου τοῦ ἔθνους οὔπω συνειστήκει δύναμις, ἀλλὰ πολλάκις πρεσβευομένοις αὐτοῖς τὰς αὐτὰς ἐδίδοσαν οἱ προεστηκότες τῶν πόλεων ἀποκρίσεις, ὡς ἀφιξομένης σφίσιν ἐπικουρίας ἐν τάχει· ἔργον δ' οὐδὲν ἐγίνετο ταῖς ὑποσχέσεσιν ὅμοιον, ἀλλὰ μέχρι λόγων αἱ περὶ τῆς συμμαχίας ἐλπίδες ἐχώρουν. Οὐ μὴν παντάπασί γε τὰ παρὰ τῶν Λατίνων ἀπεγνώκεσαν οἱ Φιδηναῖοι, ἀλλὰ διεκαρτέρουν ἐπὶ ταῖς ἐκεῖθεν ἐλπίσι πάντα τὰ δεινὰ ὑπομένοντες. Ἦν δὲ ὑπὲρ πάντα ὁ λιμὸς ἄμαχον πρᾶγμα, καὶ πολὺν οὗτος ἐποίησεν ἀνθρώπων φθοράν. Ὡς δ' ἀπειρήκεσαν ἤδη τοῖς κακοῖς, πρεσβευτὰς ἀπέστειλαν ὡς τὸν ὕπατον ἀνοχὰς αἰτοῦντες εἰς τεταγμένον τινὰ ἡμερῶν ἀριθμὸν, ὡς ἐν τούτῳ βουλευσόμενοι τῷ χρόνῳ περὶ τῆς πρὸς Ῥωμαίους φιλίας, ἐφ' οἷς αὐτὴν ποιήσονται δικαίοις. Ἦν δὲ οὐ βουλῆς χάριν αἰτούμενος ὑπ' αὐτῶν ὁ χρόνος, ἀλλὰ παρασκευῆς τῶν συμμάχων, ὡς ἐδήλωσαν τῶν αὐτομόλων τινὲς ἐναγχος ἀφιγμένοι. Τῇ γὰρ ἔμπροσθεν νυκτὶ τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν πολιτῶν καὶ πλεῖστον ἐν ταῖς Λατίνων πόλεσι δυναμένους

abierunt, nec ulla in re oppidanos iuverunt : ipsa vero civitas iterum ad easdem angustias redacta est, et rerum omnium ad victum necessariarum inopia laborabat. Eodem tempore Sextus Tarquinius cum copiis Latinorum Signiam profectus est (quæ urbs a Romanis tenebatur) sperans se primo impetu id castellum occupaturum. Sed Romanis qui in eo erant strenue pugnantibus, multum temporis ibi trivit, nulla re memoratu digna gesta : et hac quoque spe frustratus, misso a consulibus auxilio cum commeatu soluta obsidione copias suas abduxit.

LIX. Sequenti anno Romæ creati consules Titus Lartius Flavus et Quintus Clœlius Siculus. Clœlio rerum urbanarum cura et administratio a senatu commissa, ut cum dimidia exercitus parte caveret, nequid turbarum ab hominibus res novas molientibus exercitaretur; quia vir mitis ingenii et popularis videbatur. At Lartius ad bellum contra Fidenates instructum duxit exercitum, rebusque necessariis ad obsidionem paratis abiit. Atque Fidenates belli diuturnitate fatigatos et inopia rerum omnium ad victum necessariarum laborantes, graviter vexabat, ipsa murorum fundamenta cuniculis subruens, et aggeres excitans, et machinas bellicas ad muros admovens, neque interdiu neque noctu oppugnationem intermittens, brevique urbem se expugnaturum existimans. Neque enim Latinorum populi, quibus sociis freti Fidenates bellum tolerabant, tunc poterant eos servare. Nullus enim populus seorsim eos obsidione liberare potuit. Communes autem totius gentis copiæ nondum coactæ erant : sed, illis sæpe legatos mittentibus, principes civitatum eadem responsa dabant, auxilia scilicet brevi ventura. Res autem promissis nullo modo respondebant : sed verbis tantum auxilii spes fovebatur. Non tamen penitus de Latinorum auxiliis Fidenates desperarunt, sed spe illa sese foventes, acerba quævis mala obstinato animo perferebant. Erat autem fames ante omnia res insuperabilis, multosque mortales conficiebat. Sed calamitatibus fracti legatos ad consulem miserunt, inducias ad certum dierum numerum petentes, ut interea de pace cum Romanis facienda, et de conditionibus quibus ea fieret. Sed revera tempus postulabant, non deliberandi, sed auxilii comparandi caussa, ut ex transfugis quibusdam compertum est, qui novissime venerant. Superiore enim nocte nobilissimos cives, qui plurimum apud Latinorum populos valebant, legatos

ἀπεστάλκεσαν πρέσβεις πρὸς τὸ κοινὸν ἱκετηρίας φέροντας.

LX. Ταῦτα δὲ προεγνωκὼς ὁ Λάρκιος, τοῖς μὲν αἰτοῦσι τὰς ἀνοχὰς ἐκέλευσε τὰ ὅπλ' ἀποθεμένοις καὶ τὰς πύλας ἀνοίξασι τότε διαλέγεσθαι πρὸς αὐτόν, ἄλλως δὲ οὔτε διαλλαγὰς οὔτ' ἀνοχὰς οὔτ' ἄλλο φιλάνθρωπον ἢ μέτριον οὐδὲν αὐτοῖς ὑπάρξειν ἔφη παρὰ τῆς Ῥωμαίων πόλεως. Τοὺς δ' ἀποσταλέντας ἐπὶ τὸ Λατίνων ἔθνος πρεσβευτὰς ἐφύλαττε μηκέτι παρελθεῖν ἐντὸς τείχους, ἁπάσας τὰς εἰς τὴν πόλιν ἀγούσας ὁδοὺς φρουραῖς ἐπιμελεστέραις διαλαβών· ὥστ' ἠναγκάσθησαν οἱ πολιορκούμενοι τὰς συμμαχικὰς ἀπογνόντες ἐλπίδας ἐπὶ τὰς τῶν πολεμίων δεήσεις καταφυγεῖν, καὶ συνελθόντες εἰς ἐκκλησίαν, ἔκριναν ὑπομένειν τὰς διαλλαγὰς ἐφ' οἷς ὁ κρατῶν ἠξίου. Οὕτως δ' ἄρα πολιτικὰ ἦν τὰ τῶν τότε ἡγεμόνων ἤθη καὶ πλεῖστον ἀπέχοντα τυραννικῆς αὐθαδείας. Ἣν σπάνιοί τινες τῶν καθ' ἡμᾶς ἡγεμόνων ἴσχυσαν ἐξουσίας ἐπαρθέντες μεγέθει διαφυγεῖν, ὥστε παραλαβὼν τὴν πόλιν ὁ ὕπατος οὐθὲν ἀπὸ τῆς ἑαυτοῦ γνώμης ἔπραξεν, ἀλλ' ἀποθέσθαι τοὺς ἀνθρώπους κελεύσας τὰ ὅπλα καὶ φρουρὰν ἐπὶ τὴν ἄκραν καταλιπὼν αὐτὸς εἰς τὴν Ῥώμην ἀπῄει, καὶ συναγαγὼν τὸ συνέδριον ἀπέδωκεν αὐτοῖς σκοπεῖν, [πῶς] ἢ] τίνα χρηστέον τοῖς παραδοῦσιν ἑαυτοὺς τρόπον. Ἐφ' οἷς ἀγασθέντες τὸν ἄνδρα τῆς πρὸς αὐτοὺς τιμῆς οἱ σύνεδροι, τοὺς μὲν ἐπιφανεστάτους Φιδηναίων καὶ τῆς ἀποστάσεως ἄρξαντας οὓς ἂν ὁ ὕπατος ἀποφήνῃ, ῥάβδοις ἐδικαίωσαν μαστιγωθέντας ἀποκοπῆναι τὰς κεφαλάς· περὶ δὲ τῶν ἄλλων ἐπ' ἐκείνῳ τὴν ἐξουσίαν ἐποίησαν, ἅπαντα πράττειν ὅσα προῃρεῖτο. Γενόμενος δὲ ὁ Λάρκιος ἁπάντων κύριος, ὀλίγους μέν τινας τῶν Φιδηναίων κατηγορηθέντας ὑπὸ τῶν τὰ ἐναντία φρονούντων ἐν τοῖς ἁπάντων ὀφθαλμοῖς ἀπέκτεινε, καὶ τὰς οὐσίας αὐτῶν ἐδήμευσε· τοῖς δ' ἄλλοις ἅπασιν ἀπέδωκε τήν τε πόλιν ἔχειν καὶ τὰ χρήματα· γῆν τ' αὐτῶν ἀπετέμετο τὴν ἡμίσειαν, ἣν ἐκληρούχησαν οἱ καταλειφθέντες ἐν τῇ πόλει Ῥωμαίων φρουροὶ τῆς ἄκρας. Ταῦτα διαπραξάμενος ἀπῆγεν ἐπ' οἴκου τὴν στρατιάν.

LXI. Ὡς δ' ἀπηγγέλθη τοῖς Λατίνοις ἡ τῆς Φιδήνης ἅλωσις, ὀρθὴ καὶ περίφοβος πᾶσα πόλις ἦν, καὶ τοῖς προεστηκόσι τῶν κοινῶν ἅπαντες ἐχαλέπαινον, ὡς προδεδωκόσι τοὺς συμμάχους. Συναχθείσης δὲ ἀγορᾶς ἐν Φερεντίνῳ, πολλὴν ἐποιοῦντο τῶν ἀποσπευδόντων τὸν πόλεμον κατηγορίαν οἱ τὰ ὅπλα πείθοντες αὐτοὺς ἀναλαβεῖν, μάλιστα δὲ Ταρκύνιός τε καὶ ὁ κηδεστὴς αὐτοῦ Μαμίλιος, καὶ οἱ προεστηκότες τῆς Ἀρικηνῶν πόλεως. Ὑφ' ὧν ἐκδημαγωγηθέντες ὅσοι τοῦ Λατίνων μετεῖχον γένους κοινῇ τὸν κατὰ Ῥωμαίων ἀναιροῦνται πόλεμον· καὶ ἵνα πόλις μηδεμία μήτε προδῷ τὸ κοινὸν μήτε προκαταλύσηται τὴν ἔχθραν ἄνευ τῆς ἁπάντων γνώμης, ὅρκους ἔδοσαν ἀλλήλοις, καὶ τοὺς μὴ φυλάξοντας τὰς

ad eorum concilium supplicum more ornatos miserant.

LX. His igitur rebus cognitis, Lartius legatis inducias petentibus imperavit, ut armis depositis et apertis portis, tunc demum secum agerent; alioqui neque pacem, neque inducias, neque aliud quidpiam humanum moderatumve a populo Romano eos impetraturos dixit. Ne autem legati ad Latinam gentem missi in urbem redirent, cavit, omnibus itineribus, quæ ad oppidum ducebant, custodia accuratius interclusis : quare qui obsidebantur coacti sunt, desperatis auxiliis externis, ad preces confugere et veniam ab hostibus petere. Itaque, convocata concione, decreverunt conditiones pacis, quascunque victor dedisset, accipere. Adeo autem mores ducum illius seculi civiles erant, et ab omni tyrannica arrogantia alieni, quam pauci admodum nostræ ætatis duces potestatis magnitudine elati effugere potuerunt, ut consul oppido in deditionem recepto nihil de sua sententia fecerit, sed, iussis civibus arma deponere, et præsidio in arce relicto, ipse Romam venerit, et coactu senatu ei permiserit consultare, qua ratione quove modo illi qui se dediderant tractandi essent. Patres, læti ob tantum honorem sibi a consule delatum, æquum esse censuerunt, ut nobilissimi quique Fidenates, et defectionis auctores, quos consul nominasset, virgis cæsi capite plecterentur : de ceteris vero rebus ei potestatem fecerunt, ut quidquid suo arbitratu faceret. Lartius vero, totius negotii arbiter factus, paucos quosdam Fidenates, ab adversa factione accusatos, in omnium conspectu interfecit, eorumque bona publicavit : ceteris vero permisit ut patria sua suisque bonis fruerentur, dimidiamque agri partem eis ademit, quam divisit Romanis militibus in urbe ad arcis præsidium relictis. His rebus gestis copias demum reduxit.

LXI. Cum autem nuntiatum esset Latinis Fidenas captas esse, omnes populi metu suspensi, et reipublicæ principibus ut sociorum proditoribus infensi erant. Coacto autem ad Ferentinum concilio, ii qui arma capienda censebant graviter invecti sunt in belli dissuasores : præcipue vero Tarquinius, et gener eius Mamilius, et Aricinorum principes. Quorum concionibus seducti quotquot Latini nominis erant bellum communi omnium consensu adversus Romanos susceperunt : et, ne quis populus societatem proderet, neve sine communi omnium consensu pacem privatim ante alios faceret, se mutuo iureiurando obstrinxerunt et eos qui fœderis

ὁμολογίας ἐκσπόνδους εἶναι καὶ καταράτους ἐψηφίσαντο καὶ πολεμίους ἁπάντων. Οἱ δ' ἐγγραψάμενοι ταῖς συνθήκαις πρόβουλοι καὶ τοὺς ὅρκους ὀμόσαντες ἀπὸ τούτων τῶν πόλεων ἦσαν ἄνδρες· Ἀρδεατῶν, Ἀρικηνῶν, Βοϊλλανῶν, Βουβεντανῶν, Κόρνων, Καρυεντανῶν, Κιρκαιητῶν, Κοριολανῶν, Κορβιντῶν, Καβανῶν, Φορτινείων, Γαβίων, Λαυρεντίνων, Λαουινίων, Λαβινιατῶν, Λαβικανῶν, Νωμεντανῶν, Νωρβανῶν, Πραινεστίνων, Πεδανῶν, Κορκοτουλανῶν, Σατρικανῶν, Σκαπτηνίων, Σητίνων, Τελληνίων, Τιβουρτίνων, Τυσκλανῶν, Τελληνίων, Τοληρίνων, Οὐελιτρανῶν· ἐκ τούτων πασῶν τῶν πόλεων τοὺς ἐν ἀκμῇ συστρατεύειν ὅσων ἂν δέῃ τοῖς ἡγεμόσιν Ὀκταουίῳ Μαμιλίῳ καὶ Σέξτῳ Ταρκυνίῳ· τούτους γὰρ ἀπέδειξαν στρατηγοὺς αὐτοκράτορας. Ἵνα δ' εὐπρεπεῖς δόξωσι ποιεῖσθαι τὰς τοῦ πολέμου προφάσεις, πρεσβευτὰς ἐξ ἑκάστης πόλεως τοὺς ἐπιφανεστάτους εἰς Ῥώμην ἀπέστειλαν, οἳ καταστάντες ἐπὶ τὴν βουλὴν ἔλεγον « κατηγορεῖσθαι « τὴν πόλιν αὐτῶν ὑπὸ τῆς πόλεως τῶν Ἀρικηνῶν, « ὅτι πόλεμον ἐπιφερόντων Τυρρηνῶν Ἀρικηνοῖς, « οὐ μόνον ἀσφαλεῖς παρέσχον αὐτοῖς διὰ τῆς ἑαυ- « τῶν χώρας τὰς διόδους, ἀλλὰ καὶ συνέπραξαν ὅσων « αὐτοῖς εἰς τὸν πόλεμον ἔδει, καὶ τοὺς φυγόντας ἐκ « τῆς τροπῆς ὑποδεξάμενοι τραυματίας καὶ ἀνόπλους « ἅπαντας ὄντας ἔσωσαν· οὐκ ἀγνοοῦντες ὅτι κοινὸν « ἐπῆγον ἅπασι τοῖς ὁμοεθνέσι πόλεμον, καὶ εἰ τὴν « Ἀρικηνῶν πόλιν ὑποχείριον ἔλαβον, οὐδὲν ἂν ἦν « τὸ κωλῦσον αὐτοὺς καὶ τὰς ἄλλας καταδουλώσα- « σθαι πόλεις ἁπάσας. Εἰ μὲν οὖν βουλήσονται « δίκας Ἀρικηνοῖς ὑπέχειν ἐπὶ τὸ κοινὸν τῶν Λατί- « νων ἀφικόμενοι δικαστήριον, καὶ στέρξουσι τοῖς « ὑπὸ πάντων δικασθησομένοις, οὐδὲν αὐτοῖς ἔφασαν « δεήσειν πολέμου· εἰ δὲ τὴν συνήθη φυλάξαντες « αὐθάδειαν οὐδὲν ἀξιώσουσι συγχωρεῖν τοῖς συγγε- « νέσι τῶν δικαίων καὶ μετρίων, ἠπείλουν πολε- « μήσειν αὐτοῖς Λατίνους ἅπαντας ἀνὰ κράτος. »

LXII. Ταῦτα προκαλουμένων τῶν πρεσβευτῶν, οὐκ ἀξιοῦσα δίκην ὑποσχεῖν [τοῖς] Ἀρικηνοῖς ἡ βουλή, περὶ ὧν οἱ κατηγοροῦντες ἔμελλον γίνεσθαι κριταί, καὶ οὐδὲ μέχρι τούτων κριτὰς ἔσεσθαι ὑπολαμβάνουσα τοὺς ἐχθρούς, ἀλλὰ προσθήσειν ἔτι βαρύτερα τούτων ἐπιτάγματα, δέχεσθαι τὸν πόλεμον ἐψηφίσατο. Τῆς μὲν οὖν ἀρετῆς ἕνεκα καὶ τῆς ἐμπειρίας τῶν ἀγώνων οὐδεμίαν ὑπελάμβανε καταλήψεσθαι τὴν πόλιν συμφοράν, τὸ δὲ πλῆθος ὠρρώδει τῶν πολεμίων· καὶ πολλαχῇ διαπέμπουσα πρέσβεις παρεκάλει τὰς πλησιοχώρους πόλεις ἐπὶ συμμαχίαν, ἀντιπρεσβευομένων εἰς τὰς αὐτὰς [πόλεις] καὶ τῶν Λατίνων καὶ πολλὰ τῆς Ῥώμης κατηγορούντων. Ἕρνικες μὲν οὖν κοινῇ συνελθόντες ὕπουλα καὶ οὐδὲν ὑγιὲς ἀμφοτέραις ταῖς πρεσβείαις ἀπεκρίναντο, συμμαχήσειν μὲν οὐδετέροις λέγοντες κατὰ τὸ παρόν, βουλεύσεσθαι δ' ὁπότεροι δικαιότερα ἀξιοῦσι κατὰ σχολήν, τῇ δὲ βουλῇ χρόνον ἐνιαύσιον ἀποδώσειν. Ῥότολοι δὲ Λατίνοις

huius conditiones non observassent fœdifragos et exsecrandos ac pro hostibus ab omnibus habendos censuerunt. Principes autem ab omnibus civitatibus, qui his fœderibus subscripserunt et iusiurandum iurarunt, hi fuere, Ardeatæ, Aricini, Bouillani, Bubentani, Corani, Carventani, Circienses, Coriolani, Corbintes, Cabani, Fortinenses, Gabini, Laurentini, Lanuvini, Lavinienses, Labicani, Nomentani, Norbani, Prænestini, Pedani, Querquetulani, Satricani, Scaptini, Setini, Tiburtini, Tusculani, Tolerini, Veliterni. Ex omnibus his populis, habito iuniorum delectu, tantum copiarum contrahendum quantum Octavio Mamilio et Sexto Tarquinio ducibus satis esse videretur, ad illos enim summam rerum et imperium detulerant. Ut autem honestas belli caussas habere viderentur, ex unoquoque populo nobilissimos viros Romam legatos miserunt : qui in curiam introducti dixerunt, « populum Romanum accusari a « populo Aricino, quod cum Etrusci bellum Aricinis « inferrent, non solum illis per agrum suum tuto tran- « sire permiserint, sed etiam illos adiuverint rebus « quibuscunque ad bellum indigebant, et eos qui ex « prælio effugerant receperint, omnesque saucios et « inermes servarint; cum tamen minime ignorarent « illos omnibus populis eius gentis bellum intulisse : « et, si Aricinos subegissent, nihil impediturum fuisse. « quominus reliquos quoque populos subigerent. Si « igitur vellent iure cum Aricinis disceptare, ad com- « mune Latinorum iudicium profecti, atque iis stare « quæ ab omnibus iudicata fuissent, bello illis non opus « fore : quod si solita arrogantia usi, nihil æqui at- « que moderati suis cognatis concedere voluissent, « minabantur bellum illis omnes Latinos totis viribus ili « laturos. »

LXII. Cum igitur legati *populum Romanum* ad hæc invitarent, senatus nolens de iure cum Aricinis disceptare quod ipsi accusatores criminum obiectorum iudices futuri essent, et existimans hostes suos his imperatis non fore contentos, sed etiam addituros longe graviora, bellum suscipere decrevit. Et quod ad fortitudinem et rei militaris peritiam attinet, arbitrabatur populum Romanum nullam accepturum calamitatem, at hostium multitudinem formidabat. Quare, missis varias in partes legatis, finitimos populos ad belli societatem sollicitabat; Latinis contrarias ad eosdem legationes mittentibus et graviter populum Romanum accusantibus. Hernici igitur, communi concilio habito, suspecta quædam et minime sincera responsa utrique legationi dederunt : dicentes, se neutris in præsentia auxilia missuros, sed deliberaturos per otium, utrorum postulata essent

μὲν ἐπικουρίαν πέμψειν ἄντικρυς ὑπέσχοντο· Ῥωμαίοις δ' ἐὰν βουληθῶσι καταλύσασθαι τὴν ἔχθραν διὰ σφῶν μετριωτέρους παρέξειν Λατίνους ἔφασαν καὶ τὰς συμβάσεις αὐτοὶ διαιτήσειν. Οὐολοῦσκοι δὲ καὶ θαυμάζειν ἔλεγον τὴν Ῥωμαίων ἀναισχυντίαν, ὅτι συνειδότες ἑαυτοῖς ὅτι τά τε ἄλλα ἠδικηκότες ἦσαν αὐτούς, καὶ τὰ τελευταῖα [ὡς] τῆς χώρας τὴν κρατίστην αὐτοὺς ἀφελόμενοι κατεῖχον, οὐδὲν ἧττον ἐτόλμησαν ἐπὶ συμμαχίαν ἐχθροὺς ὄντας σφᾶς παρακαλεῖν. Συνεβούλευόν τε αὐτοῖς ἀποδοῦσι τὴν χώραν τότε παρὰ τῶν φίλων ἀπαιτεῖν τὰ δίκαια. Τυρρηνοὶ δ' ἀμφοτέροις ἐμποδὼν ἐγίνοντο, Ῥωμαίοις μὲν σπονδὰς γεγονέναι λέγοντες οὐ πρὸ πολλοῦ, πρὸς δὲ Ταρκυνίους συγγένειαν εἶναί σφισι καὶ φιλίαν. Τοιαῦτα τούτων ἀποκριναμένων οὐθὲν οἱ Ῥωμαῖοι ταπεινωθέντες, ὃ παθεῖν εἰκὸς ἦν τοὺς μέγαν τε πόλεμον αἱρομένους καὶ πάσας ἀπεγνωκότας τὰς συμμαχικὰς ἐλπίδας, ἀλλὰ ταῖς οἰκείαις δυνάμεσι πιστεύοντες μόναις, πολλῷ προθυμότεροι πρὸς τὸν ἀγῶνα ἐγίνοντο, ὡς διὰ τὴν ἀνάγκην ἄνδρες ἀγαθοὶ παρὰ τοὺς κινδύνους ἐσόμενοι, καὶ ἐὰν κατὰ νοῦν πράξωσι ταῖς ἰδίαις ἀρεταῖς κατορθώσαντες τὸν πόλεμον, οὐδενὶ κοινωσόμενοι τῆς δόξης. Τοσοῦτον αὐτοῖς φρονήματος καὶ τόλμης ἐκ τῶν πολλῶν ἀγώνων περιῆν.

LXIII. Παρασκευαζόμενοι δὲ τὰ εἰς τὸν πόλεμον ἐπιτήδεια καὶ τὰς δυνάμεις ἀρξάμενοι καταγράφειν, εἰς πολλὴν ἐνέπιπτον ἀμηχανίαν, οὐ τὴν αὐτὴν ἁπάντων προθυμίαν εἰς τὰ ἔργα παρεχομένων. Οἱ γὰρ ἐνδεεῖς βίου καὶ μάλιστα οἱ τὰ χρέα τοῖς συμβαλοῦσι διαλῦσαι οὐ δυνάμενοι, πολλοὶ σφόδρα ὄντες, οὐχ ὑπήκουον ἐπὶ τὰ ὅπλα καλούμενοι, οὐδ' ἐβούλοντο κοινωνεῖν οὐδενὸς ἔργου τοῖς πατρικίοις, εἰ μὴ ψηφίσαιντο αὐτοῖς χρεῶν ἄφεσιν· ἀλλὰ καὶ καταλείψειν τινὲς αὐτῶν τὴν πόλιν ἔλεγον καὶ παρεκελεύοντο ἀλλήλοις μὴ φιλοχωρεῖν πόλει μηδενὸς αὐτοῖς ἀγαθοῦ μεταδιδούσῃ. Τέως μὲν οὖν παρακαλεῖν αὐτοὺς οἱ πατρίκιοι καὶ μεταπείθειν ἐπειρῶντο, ἐπεὶ δὲ οὐθὲν ἐγίνοντο μετριώτεροι πρὸς τὰς παρακλήσεις, οὕτω δὴ συνελθόντες εἰς τὸ βουλευτήριον ἐσκόπουν τίς εὐπρεπεστέρα λύσις ἔσται τῆς κατεχούσης τὴν πόλιν ταραχῆς. Ὅσοι μὲν οὖν ἐπιεικεῖς τὴν φύσιν καὶ μέτριοι τοῖς τιμήμασι τῶν βίων ἦσαν παρῄνουν ἀφεῖναι τὰ χρέα τοῖς πένησι καὶ πρίασθαι πολιτικὴν εὔνοιαν ὀλίγου διαφόρου, μεγάλα μέλλοντας ἐξ αὐτῆς κερδανεῖν ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ.

LXIV. Ἦν δὲ ὁ ταύτης ἡγούμενος τῆς γνώμης Μάρκος Οὐαλέριος υἱὸς Ποπλίου Οὐαλερίου, ἑνὸς τῶν καταλυσάντων τὴν τυραννίδα, [Ποπλίου] τοῦ κληθέντος διὰ τὴν εἰς τὸ δημοτικὸν εὔνοιαν Ποπλικόλα, διδάσκων αὐτοὺς « ὅτι τοῖς μὲν ὑπὲρ τῶν ἴσων ἀγωνιζομένοις ἴσαι φιλοῦσιν ἐμφύεσθαι πρὸς τὰ ἔργα φιλοτιμίαι, τοῖς δὲ μηδενὸς ἀπολαύειν μέλλουσιν ἀγαθὸν οὐδὲν ἐπέρχεται φρονεῖν γενναῖον· ᾑρεῖσθαί τε

æquiora; ad eam vero consultationem anno sibi opus esse. At Rutuli palam professi sunt se auxilia Latinis missuros : Romanis vero, si inimicitias deponere voluissent, pollicebantur fore ut ipsis Latinos æquiores redderent, et pacem eis conciliarent. Volsci demirari se dixerunt Romanorum impudentiam, qui conscii sibi cum aliarum iniuriarum, tum novissimæ, quod optimam agri partem sibi ademissent, nihilominus tamen se hostes ad societatem belli sollicitare auderent : atque suadebant, ut restituto agro, tunc peterent ab amicis id quod æquum esset. Etrusci vero utrosque frustrabantur, cum Romanis dicentes recens fœdus ictum esse, et sibi cum Tarquiniis cognationem et amicitiam intercedere. Talibus acceptis responsis, Romani animos non abiecerunt, id quod solet accidere iis qui magnum aliquod bellum suscipiunt et nullam auxiliorum spem habent; sed solis suis domesticis copiis freti, longe alacriores ad certamen facti sunt, utpote ipsa necessitate coacti viri fortes in periculis futuri et, si sibi res ex animi sententia successisset, sua virtute bello feliciter confecto cum nullo gloriam partam communicaturi. Tanti spiritus tantaque audacia ob longam rei militaris experientiam in illis inerat.

LXIII. Cum autem res ad bellum necessarias compararent, iamque milites conscribere cœpissent, in magnas difficultates inciderunt, quod non omnes pari alacritate operam suam offerrent. Qui enim erant egeni, et præcipue qui æs alienum creditoribus dissolvere non poterant, quorum valde magnus erat numerus, ad arma vocati non *veniebant*, neque ulla in re patriciorum socii volebant esse, nisi prius debita senatusconsulto sibi remitterentur : quinetiam nonnulli eorum se urbem deserturos dicebant, et mutuo se hortabantur ne desiderio urbis incolendæ tenerentur, a qua nullius boni participes fierent. Aliquandiu igitur patricii eos cohortari et hæc illis dissuadere conati sunt : sed cum his hortationibus illi nihilo modestiores redderentur, ita demum coacto senatu consultare cœperunt, quanam honesta ratione urbem dissidio liberare possent. Qui igitur erant clementioris ingenii et quibus mediocris erat facultatum census, auctores erant ut æs alienum inopibus remitteretur, et parvo dispendio civium benevolentia redimeretur, ex qua cum singuli privatim tum universi publice magnos fructus essent percepturi.

LXIV. Huius autem sententiæ auctor erat Marcus Valerius, Publii Valerii filius, unius illorum qui tyrannidem everterant, et ob suam in populum benevolentiam Publicolæ cognominati ; demonstrans « in iis, qui « pro paribus præmiis certant, par etiam studium et « gloriæ cupiditatem ad res gerendas innasci solere; « iis vero, ad quos nullus inde fructus redit, nunquam

« λέγων ἅπαντας τοὺς ἀπόρους, καὶ περιϊόντας κατὰ « τὴν ἀγορὰν λέγειν· Τί δ' ἡμῖν ἔσται πλέον, ἐὰν « νικήσωμεν τοὺς ἔξωθεν πολεμίους, εἰ τοῖς δανεισ- « ταῖς ἀγώγιμοι πρὸς τὰ χρέα γενησόμεθα, καὶ τῇ « πόλει τὴν ἡγεμονίαν κατασκευὰς, αὐτοὶ μηδὲ « τὴν ἐλευθερίαν τοῖς σώμασι φυλάξαι δυνησό- « μεθα; κίνδυνόν τε οὐ τοῦτον μόνον ἐπαχθῆναί « σφισιν ἀποφαίνων, ἐὰν ἐκπολεμωθῇ πρὸς τὴν βου- « λὴν ὁ δῆμος, μὴ καταλίπῃ τὴν πόλιν ἐν τοῖς κινδύ- « νοις, ὃ πάντας ὀρρωδεῖν χρὴ τοὺς τὰ κοινὰ σώ- « ζεσθαι βουλομένους, ἀλλὰ κἀκεῖνον τὸν ἔτι τούτου « χαλεπώτερον, μὴ ταῖς παρὰ τῶν τυράννων φι- « λανθρωπίαις ἐξαπατηθεὶς κατὰ τῶν πατρικίων « ἄρηται τὰ ὅπλα, καὶ συγκαταγάγῃ Ταρκύνιον ἐπὶ « τὴν ἀρχήν. Ἕως οὖν ἔτι λόγους καὶ ἀπειλὰς εἶ- « ναι, πονηρὸν δ' ἔργον μηδὲν ὑπὸ τοῦ δήμου γε- « γονέναι, φθάσαι τῇ βοηθείᾳ ταύτῃ τὸν δῆμον « εἰς τὰ πράγματα προοικειωσαμένους παρῄνει, « οὔτε πρώτους τὸ πολίτευμα τοῦτο καθισταμένους « οὔτ' αἰσχύνην τινὰ δι' αὐτὸ μεγάλην ὀφλήσον- « τας, ἀλλὰ πολλοὺς ἔχοντας ἐπιδεῖξαι καὶ τοῦτο « ὑπομείναντας καὶ ἄλλα πολλῷ τούτου χαλεπώτερα, « ὅταν μηθὲν ἐξῇ πράττειν ἕτερον· τὰς γὰρ ἀνάγ- « κας κρείττους εἶναι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· καὶ « τὸ εὐπρεπὲς τότε ἀξιοῦν ἅπαντας σκοπεῖν, ὅταν « ἔχωσιν ἤδη τὸ ἀσφαλές. »

LXV. Ἐξαριθμησάμενος δὲ πολλὰ καὶ ἐκ πολλῶν παραδείγματα πόλεων, τελευταίαν παρέσχετο « τὴν Ἀθηναίων πόλιν μεγίστου τότε τυγχάνουσαν « ὀνόματος ἐπὶ σοφίᾳ, οὐ πρὸ πολλῶν χρόνων, « ἀλλὰ κατὰ τοὺς πατέρας αὐτῶν ἄφεσιν χρεῶν ψη- « φισαμένην τοῖς ἀπόροις Σόλωνος καθηγησαμένου, « καὶ οὐδένα τῇ πόλει τοῦ πολιτεύματος τοῦδε ἐπι- « τιμᾶν οὐδὲ τὸν εἰσηγησάμενον αὐτὸ δημοκόπον καὶ « πονηρὸν ἀποκαλεῖν, ἀλλὰ καὶ τοῖς πεισθεῖσι πολ- « λὴν φρόνησιν ἅπαντας μαρτυρεῖν καὶ τῷ πείσαντι « μεγάλην σοφίαν. Ῥωμαίοις δὲ, οἷς οὐ περὶ μι- « κρῶν τὸν κίνδυνον εἶναι διαφόρων, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ « μὴ παραδοθῆναι πάλιν ὠμῷ καὶ παντὸς χείρονι « θηρίου τυράννῳ, τίς τῶν νοῦν ἐχόντων ἐπιτιμή- « σειεν ἂν, ἐὰν τῇ φιλανθρωπίᾳ ταύτῃ συμμάχους « ἀντὶ πολεμίων τοὺς πένητας κατασκευάσωνται τῇ « πόλει γενέσθαι; » Διεξελθὼν δὲ τὰ ξενικὰ παραδείγματα, τελευταῖον τὸν ἐκ τῶν ἐπιχωρίων ἔργων προσελάμβανε λόγον, ὑπομιμνήσκων « τὰς ἔναγχος « κατασχούσας αὐτοὺς ἀνάγκας, ὅτε κρατουμένης « σφῶν τῆς χώρας ὑπὸ Τυρρηνῶν τειχήρεις γενόμε- « νοι καὶ εἰς πολλὴν τῶν ἀναγκαίων καταστάντες « ἀπορίαν, οὐκ ἔσχον ἀνθρώπων μεμηνότων καὶ θα- « νατώντων ἀνοήτους λογισμοὺς, ἀλλ' εἴξαντες τοῖς « κατέχουσι καιροῖς καὶ τὴν ἀνάγκην διδάσκαλον « τῶν συμφερόντων λαβόντες, ὅμηρά τε δοῦναι βα- « σιλεῖ Πορσίνᾳ τοὺς ἐπιφανεστάτους παῖδας ὑπέ- « μειναν, οὔπω πρότερον τοῦτο ὑπομείναντες, καὶ

« suboriri generosos spiritus. Addebat, irritatos esse « omnes inopes, et per forum circumeuntes dictitare, « Quid nobis proderit externos hostes vincere, si domi fe- « neratoribus ob æs alienum licebit nos nexos abdu- « cere? et si, parto reipublicæ imperio, ipsi ne liber- « tatem quidem corporum servare poterimus? Et non « solum id periculum ipsis impendere demonstrabat, « si plebs adversus senatum exasperaretur, ne urbem « in periculis desereret, id quod omnibus publicæ salu- « tis studiosis esset metuendum : sed illud quoque, « quod longe gravius esset ne, tyrannorum blandi- « mentis decepta, contra patricios arma caperet, Tar- « quiniumque in regnum restitueret. Hactenus igitur « plebem verbis tantum et minis usam esse : nullum « tamen improbum facinus patrasse : quare suadebat « ut hac ope benevolentiam plebis sibi in rebus pu- « blicis conciliarent, præsertim cum neque ipsi primi « hoc essent constituturi, neque propter id in magnum « dedecus incursuri; sed multorum exempla afferre pos- « sent, qui hoc et alia longe graviora pertulerunt, cum « nullum aliud remedium inveniri posset. Necessitatem « enim humana natura potentiorem esse, et omnes tunc « demum honestatis rationem habendam censere, quum « res in tuto sint.

LXV. Multis autem multarum civitatum exemplis enumeratis, postremum attulit « reipublicæ Athenien- « sis, cuius nomen eo tempore ob sapientiam celeber- « rimum erat, quæ non multis ante annis, sed patrum « memoria remissionem debitorum pauperibus suasore « Solone decreverat : quod institutum a nullo reprehen- « sum fuisse *dicebat*, neque eius consilii auctorem « populi adulatorem aut maleficum appellari; sed om- « nes et illis, qui paruerint, magnæ prudentiæ, et « huic, qui id suaserit, sapientiæ singularis laudem tri- « buere. Romanis autem, quibus non in re parvi mo- « menti esset periculum, sed ne iterum objiciantur cru- « deli et quavis fera immaniori tyranno, quis sanæ « mentis vitio vertet, si hac humanitate pauperes « ex inimicis reipublicæ belli socios sibi paraverint? « Enarratis autem peregrinis exemplis tandem ad do- « mestica facta transivit, commemorans necessitates et « angustias, quibus paullo ante detinebantur cum, agro « ab Etruscis occupato, mœnibus inclusi, et ad magnam « rerum ad victum necessariarum inopiam redacti, ne- « quaquam hominum insanorum et mortem oppeten- « tium mentem imprudentem habuerunt, sed temporum « iniquitati, qua premebantur, cesserunt, et ipsam ne- « cessitatem utilitatis magistram acceperunt, obsides- « que regi Porsenæ nobilissimorum virorum liberos « dare sustinuerunt, nunquam ante hoc passi, et agri « parte mulctari, Etruscis Septem pagis cedentes et

« μέρει τῆς χώρας ζημιωθῆναι, τῶν Ἑπτὰ πάγων « Τυρρηνοῖς ἀποστάντες, καὶ δικαστῇ χρήσασθαι « τῷ πολεμίῳ περὶ ὧν αὐτοῖς ὁ τύραννος ἐνεκάλει, « [διδόντες] καὶ ἀγορὰν καὶ ὅπλα καὶ τἄλλα ὅσων « ἐδέοντο Τυρρηνοὶ παρασχεῖν ἐπὶ τῇ καταλύσει « τοῦ πολέμου. Τούτοις δὴ τοῖς παραδείγμασι χρη- « σάμενος, οὐ τῆς αὐτῆς φρονήσεως ἔργον ἀπέφαινεν « εἶναι, τοῖς μὲν πολεμίοις περὶ μηδενὸς ὧν ἠξίωσαν « ἀντειπεῖν, τοῖς δ' ἑαυτῶν πολίταις περὶ μικροῦ πολε- « μεῖν διαφόρου, οἳ πολέμους μὲν ἠγωνίσαντο κα- « λοὺς καὶ πολλοὺς περὶ τῆς ἡγεμονίας, ὅτε κατεῖ- « χον βασιλεῖς τὰ κοινὰ, μεγάλην δὲ προθυμίαν εἰς « τὸ συνελευθερῶσαι τὴν πόλιν ἀπὸ τῶν τυράννων « παρέσχοντο, ἔτι δὲ πλείονα παρέξεσθαι σπουδὴν « ἔμελλον εἰς τὰ λοιπὰ ἔργα παρακληθέντες, βίων « μὲν σπανίζοντες, τὰ δὲ σώματα καὶ τὰς ψυχὰς, ἃ « μόνα περιῆν αὐτοῖς, ἀφειδῶς εἰς τοὺς περὶ αὐτῆς « κινδύνους ἐπιδιδόντες. Ἔφη τε λέγων, ὡς εἰ καὶ « μηδὲν ἐπεχείρουν ἐκεῖνοι τούτων ὑπ' αἰσχύνης « κρατούμενοι λέγειν μηδ' ἀπαγγέλλειν, τοὺς πα- « τρικίους ἐχρῆν τὸν προσήκοντα λογισμὸν περὶ « αὐτῶν λαβόντας, ὧν ᾔδεσαν δεομένους καὶ κοινῇ « καὶ καθ' ἕνα ἕκαστον, ταῦτα ἐξ ἑτοίμου χαρίζεσ- « θαι, ἐνθυμουμένους ὅτι πρᾶγμα ὑπερήφανον « ποιοῦσιν αἰτοῦντες μὲν παρ' ἐκείνων τὰ σώματα, « μὴ χαριζόμενοι δ' αὐτοῖς τὰ χρήματα, καὶ λέ- « γοντες μὲν πρὸς ἅπαντας, ὅτι τῆς κοινῆς ἐλευθε- « ρίας ἕνεκα πολεμοῦσι, τῶν δὲ συγκατακτησα- « μένων αὐτὴν ἀφαιρούμενοι, οὐ πονηρίαν ἔχοντες « αὐτοῖς ὀνειδίζειν, ἀλλ' ἀπορίαν, ἣν οἰκτείρεσθαι « μᾶλλον ἢ μισεῖσθαι προσῆκε. »

LXVI. Τοιαῦτα τοῦ Οὐαλερίου λέγοντος, καὶ πολλῶν τὴν γνώμην ἐπαινούντων, Ἄππιος Κλαύδιος Σαβῖνος ἐν τῷ προσήκοντι κληθεὶς τόπῳ τἀναντία παρῄνει, διδάσκων « Ὅτι τὸ στασιάζον οὐκ ἐξαιρεθή- « σεται τῆς πόλεως, ἐὰν ψηφίσωνται χρεῶν ἀπο- « κοπὰς, ἀλλ' ἔτι πονηρότερον ἔσται μεταχθὲν ἀπὸ « τῶν πενήτων εἰς τοὺς εὐπόρους. Δῆλον γὰρ δὴ « πᾶσιν ὑπάρχειν, ὅτι χαλεπῶς οἴσουσιν οἱ μέλλοντες « ἀποστερεῖσθαι τῶν χρημάτων, πολῖταί τε ὄντες « καὶ ἐπίτιμοι καὶ πάσας ἐστρατευμένοι τὰς ἐπι- « βαλούσας ὑπὲρ τῆς πόλεως στρατείας, οὐδὲ « ἀξιοῦντες ἃ κατέλιπον αὐτοῖς οἱ πατέρες καὶ αὐτοὶ « φιλεργοῦντες καὶ σωφρόνως ζῶντες ἐκτήσαντο δη- « μεύεσθαι τοῖς πονηροτάτοις καὶ ἀργοτάτοις τῶν « πολιτῶν. Πολλῆς δ' εἶναι μωρίας ἔργον τῷ χεί- « ρονι μέρει τοῦ πολιτεύματος χαρίζεσθαι βουλομέ- « νους τοῦ κρείττονος ὑπερορᾶν, καὶ τοῖς ἀδικω- « τάτοις τῶν πολιτῶν τὰς ἀλλοτρίας δημεύοντας « οὐσίας τῶν δικαίως αὐτὰς κτησαμένων ἀφαιρεῖσ- « θαι. Ἐνθυμεῖσθαί τε αὐτοὺς ἠξίου, ὅτι οὐχ ὑπὸ « τῶν πενήτων καὶ οὐδεμίαν ἰσχὺν ἐχόντων αἱ πό- « λεις ἀπόλλυνται τὰ δίκαια ποιεῖν ἀναγκαζομέ- « νων, ἀλλ' ὑπὸ τῶν εὐπόρων καὶ τὰ πολιτικὰ

« hostis iudicio committere cognitionem criminum, « quæ ipsis tyrannus objiciebat, dato præterea com- « meatu, at armis, rebusque aliis, quascunque Etrusci, « ut pax fieret, postularunt. His igitur usus exemplis, « non eiusdem prudentiæ dicebat esse, hostibus qui- « dem rem nullam quam petivissent denegasse; cum suis « vero civibus de re parvi momenti contendere, qui « pro imperio multa et egregia bella gessissent, quo « tempore reges rempublicam regebant, quique magnam « animi alacritatem exhibuissent in liberanda a tyrannis « republica, et qui multo maiorem essent exhibituri in « posterum, si ad reliqua peragenda vocarentur, victus « quidem inopia laborantes, sed corpora et animas, « quæ sola illis erant reliqua, periculis liberaliter « obiicientes. Dixitque, quamvis illi præ pudore nihil « tale petere auderent, neque enuntiare, oportere tamen « patricios rationem eorum prout decet habere, et « quibuscunque rebus eos indigere cognoscerent publice « privatimque, eas promte illis largiri, illud cogitantes, « superbe se agere, si corpora ab illis petant, et ipsi ne « pecunias quidem eis largiantur, et si apud omnes « iactent communis libertatis caussa se bellum gerere, « et tamen adiutoribus eam eripiant, non quod illis im- « probitatem possint exprobrare, sed inopiam, quæ mi- « seratione potius quam odio digna sit. »

LXVI. Hac oratione a Valerio habita, et multis eius sententiam laudantibus, App. Claudius Sabinus, suo loco sententiam rogatus, contrarium suasit, docens « Sedi- « tionem ex urbe minime sublatum iri novis tabulis, « sed longe periculosiorem fore si a pauperibus ad divi- « tes transeat. Illud enim omnibus iam liquere, eos « iniquo animo laturos, qui pecuniis fraudabantur, cum « et ipsi cives sint et viri insignes et omnibus expe- « ditionibus a republica factis interfuerint, indignum « esse censentes patrimonia, et ea quæ ipsi propria « industria et parcimonia compararint, nequissimis et « ignavissimis civium publicari. Magnæque stultitiæ « esse, dum deteriori parti civitatis gratificari velint, « potiorem despicere; opesque alienas iniustissimis ci- « vibus publicando, eos qui legitime illas conquisive- « runt defraudare. Quare petebat ut cogitarent, non « a pauperibus et iis qui nullas vires habent perdi res- « publicas, quod necessitate coacti in officio continean- « tur, sed a divitibus et qui res civiles tractare pos- « sunt, cum ab inferioris conditionis hominibus iniu- « ria afficiantur, et ius suum obtinere non possint. At-

« πράττειν δυναμένων, ὅταν ὑπὸ τῶν χειρόνων « ὑβρίζωνται καὶ τῶν δικαίων μὴ τυγχάνωσιν. Εἰ « δὲ μηδὲν ἀγανακτήσειν μέλλοιεν οἱ τῶν συμβο- « λαίων ἀποστερούμενοι, πράως δέ πως καὶ ῥαθύ- « μως οἴσειν τὰς βλάβας, οὐδ' οὕτως ἔφη καλῶς « ἕξειν σφίσιν οὐδ' ἀσφαλῶς, δωρεὰν τοῖς πένησι « χαρίζεσθαι τοιαύτην, δι' ἣν ἀσυνάλλακτος ὁ κοι- « νὸς ἔσται βίος καὶ μισάλληλος, καὶ τῶν ἀναγ- « καίων χρειῶν, ὧν χωρὶς οὐκ ἔνεστιν οἰκεῖσθαι τὰς « πόλεις, ἐνδεής, οὔτε τὴν χώραν σπειρόντων ἔτι « καὶ φυτευόντων τῶν γεωργῶν, οὔτε τὴν θάλατταν « πλεόντων καὶ διαμειβομένων τὰς διαποντίους « ἀγορὰς τῶν ἐμπόρων, οὔτε ἄλλην ἐργασίαν οὐδε- « μίαν δικαίαν ποιουμένων τῶν πενήτων. Εἰς « ἅπαντα γὰρ ταῦτα τοῖς δεομένοις ἀφορμῆς οὐ- « δένα τῶν εὐπόρων τὰ ἑαυτοῦ χρήματα προ- « ήσεσθαι· ἐκ δὲ τούτων φθονήσεσθαι μὲν εὐπο- « ρίαν, καταλυθήσεσθαι δὲ φιλεργίαν, κρείττω δὲ « μοῖραν ἕξειν τοὺς ἀκολάστους τῶν σωφρόνων, « τοὺς δ' ἀδίκους τῶν δικαίων, καὶ τοὺς σφετε- « ριζομένους τἀλλότρια τῶν φυλαττόντων τὰ ἴδια. « Ταῦτα δ' εἶναι τὰ ποιοῦντα διχοστασίας ἐν ταῖς « πόλεσι καὶ ἀλληλοφθορίας ἀπαύστους καὶ πᾶσαν « ἄλλην κακῶν ἰδέαν, ὑφ' ὧν αἱ μὲν εὐτυχέστατα « πράξασαι τὴν ἐλευθερίαν ἀφῃρέθησαν, αἱ δὲ τῆς « χείρονος μοίρας τυχοῦσαι πανώλεθροι διεφθά- « ρησαν. »

LXVII. « Παντὸς δὲ μάλιστα σκοπεῖν αὐτοὺς « ἠξίου καινὴν καθισταμένους πολιτείαν, ὅπως μη- « θὲν εἰς αὐτὴν παρελεύσεται πονηρὸν ἔθος, πολλὴν « ἀνάγκην εἶναι λέγων, ὁποῖ' ἄττ' ἂν ᾖ τὰ κοινὰ « τῶν πόλεων ἐπιτηδεύματα, τοιούτους γίνεσθαι « τοὺς τῶν ἰδιωτῶν βίους. Ἔθος δ' εἶναι οὐδὲν « κάκιον οὔτε πόλεσιν οὔτ' οἴκοις τοῦ καθ' ἡδονὰς « ἀεὶ ζῆν ἕκαστον καὶ τοῦ πάντα συγχωρεῖσθαι τοῖς « ἥττοσιν ὑπὸ τῶν κρειττόνων, εἴτε πρὸς χάριν εἴτε « πρὸς ἀνάγκην· οὐ γὰρ ἀποπληροῦσθαι τὰς ἐπιθυ- « μίας τῶν ἀφρόνων τυγχανούσας ὧν ἂν δεηθῶσιν, « ἀλλ' ἑτέρων εὐθὺς ὀρέγεσθαι μειζόνων καὶ εἰς « ἄπειρον προβαίνειν· μάλιστα δὲ τοῦτο πάσχειν τοὺς « ὄχλους. Ἃ γὰρ καθ' ἑαυτὸν ἕκαστος αἰσχύνεται « πράττειν ἢ δέδιεν ὑπὸ τοῦ κρείττονος κατειργόμε- « νος, ταῦτα ἐν κοινῷ γενομένους ἑτοιμότερον παρα- « νομεῖν προσειληφότας ἰσχὺν ταῖς ἑαυτῶν γνώμαις « ἐκ τῶν τὰ ὅμοια βουλομένων. » Ἀπληρώτους δὲ καὶ ἀορίστους ὑπαρχούσας τὰς τῶν ἀνοήτων ὄχλων ἐπιθυμίας ἀρχομένας ἔφη « δεῖν κωλύειν, ἕως εἰσὶν « ἀσθενεῖς, οὐχ ὅταν ἰσχυραὶ καὶ μεγάλαι γένωνται « καθαιρεῖν. Χαλεπωτέραν γὰρ ὀργὴν ἅπαντας « ἔχειν τῶν συγχωρηθέντων στερομένους, ἢ τῶν ἐλ- « πιζομένων μὴ τυγχάνοντας. » Παραδείγμασί τε πολλοῖς εἰς τοῦτο ἐχρήσατο, πόλεων Ἑλληνίδων ἔργα διεξιών, « ὅσαι μαλακισθεῖσαι διὰ καιρούς τι- « νας, καὶ πονηρῶν ἐπιτηδευμάτων ἀρχὰς ἐφεῖσαι

« que etiamsi illi, qui creditis fraudabuntur, non iniquo « sed quodammodo æquo animo sint laturi et neglec- « turi suas iacturas, ne sic tamen quidem eos recte « aut sine periculo facturos dicebat, si tale donum « pauperibus donarent, quo commercia de communi vita « *ac humana societate* tollerentur, et unde mutua « odia nascerentur, et rerum necessariarum, sine quibus « urbes habitari nequeunt, penuria sequeretur, colonis « agros non amplius serentibus, neque quidquam in iis « plantantibus, neque mercatoribus mare navigantibus, « neque merces transmarinas permutantibus, pauperi- « busque nulla alia iusta opera amplius facientibus. « In hæc enim omnia, quotiescunque opus fuerit, nul- « lum de divitibus pecunias suas temere impensurum : « atque ita opes invidiosas fore, et laborandi studium « eversum iri; potioremque fore conditionem perdito- « rum quam frugi hominum et iniustorum quam ius- « torum, et eorum qui res alienas intervertunt, quam « qui res suas servant. Has autem esse caussas se- « ditionum in civitatibus, et mutuarum sine fine cæ- « dium, et cuiusvis alius malorum generis, ob quæ « fortunatissimæ civitates libertate spoliantur, minus « vero felices funditus evertuntur.

LXVII. « Sed præcipue censebat, novam reipublicæ « formam constituentibus cavendum esse, ne qua prava « consuetudo in eam ingrederetur; omnino necessarium « esse dicens, ut qualia sint publica civitatum studia, « talis etiam sit privatorum vita : nullam autem peiorem « esse consuetudinem aut ipsis rebuspublicis, aut fami- « liis, quam si unusquisque semper pro sua libidine « vivat, et si omnia a potentioribus concedantur infe- « rioribus, sive id sponte, sive coacti faciant : neque enim « expleri hominum amentium cupiditates, si quæcunque « petierint, consequantur; sed statim alia maiora appe- « tere, et in infinitum progredi : hoc vero præcipue mul- « titudini accidere. Quæ enim pro se unusquisque solus « aut pudore, aut ab alio potentiore impeditus facere « veretur, ea, si in unum convenirent, sua ipsius volun- « tate aliorum exemplo confirmato, facilius et audacius « patrari *dicebat*. Cum igitur cupiditates vulgi stulti « essent inexplebiles et infinitæ, earum principiis ob- « standum dicebat, quamdiu adhuc infirmæ sunt, non « autem ipsas quando iam corroboratæ sunt et auctæ « evellendas. Omnes enim iniquiore animo ferre si « rebus concessis priventur, quam si rebus speratis « frustrentur. » Ut autem hæc probaret, multis exemplis est usus, Græcarum civitatum res gestas commemo-

« παρελθεῖν, οὐκέτι παῦσαι καὶ ἀνελεῖν αὐτὰ δύναμιν ἔσχον· ἐξ ὧν εἰς αἰσχρὰς καὶ ἀνηκέστους « ἠναγκάσθησαν προελθεῖν συμφοράς. Ἐοικέναι τε « τοῖς καθ' ἕνα τὸ κοινὸν ἔφη, ψυχῇ μὲν ἀνδρὸς ἀνάλογον ἐχούσης τι τῆς βουλῆς, σώματι δὲ τοῦ δήμου. Ἐὰν μὲν οὖν τῆς βουλῆς τὸν ἄφρονα δῆμον « ἄρχειν ἐῶσιν, ὅμοια πείσεσθαι αὐτοὺς ἔφη τοῖς « ὑποτάττουσι τὴν ψυχὴν τῷ σώματι καὶ μὴ κατὰ « τὸν λογισμὸν, ἀλλὰ κατὰ τὰ πάθη ζῶσιν. Ἐὰν « δ' ἄρχεσθαί τε καὶ ἄγεσθαι τὸν δῆμον συνεθίζωσιν « ὑπὸ τῆς βουλῆς, ταὐτὸ ποιήσουσι τοῖς ὑποτάττουσι τῇ ψυχῇ τὸ σῶμα καὶ πρὸς τὸ βέλτιστον, « ἀλλὰ μὴ πρὸς τὸ ἥδιστον τοὺς βίους ἄγουσι. « Βλάβην δὲ μεγάλην οὐδεμίαν ἀπέφαινε συμβήσεσθαι τῇ πόλει, ἐὰν οἱ πένητες ἀγανακτοῦντες « ἐπὶ τῷ μὴ συγχωρηθῆναί σφισι τὴν χρεοκοπίαν « μὴ θελήσωσιν ὑπὲρ αὐτῆς τὰ ὅπλα ἀναλαβεῖν, ὀλίγους τινὰς εἶναι λέγων παντάπασι τοὺς μηδὲν « ὑπολειπομένους ἑαυτοῖς ἔξω τοῦ σώματος, οὓς « οὔτε ὠφέλειάν τινα παρέξεσθαι τῷ κοινῷ θαυμαστὴν ὅσην, παρόντας ταῖς στρατείαις, οὔτε βλάβην, ἀπόντας· ὑπομιμνήσκων αὐτοὺς, ὅτι τὴν « ἐσχάτην ἀπελάμβανον ἐν τοῖς πολέμοις χώραν οἱ « τὸ ἐλάχιστον ἔχοντες τοῦ βίου τίμημα, καὶ ὅτι « προσθήκης μοῖραν ἐπεῖχον οὗτοι τοῖς ἐν φάλαγγι « τεταγμένοις, καταπλήξεως ἕνεκα τῶν πολεμίων « συνόντες, οἷα δὴ μηδὲν φέροντες ὅπλον ὅτι μὴ « σφενδόνας, ὧν ἐλάχιστον ἐν ταῖς μάχαις εἶναι « ὄφελος.

LXVIII. « Τούς τε οἰκτείρειν τὴν πενίαν τῶν πολιτῶν ἀξιοῦντας καὶ βοηθεῖν τοῖς μὴ δυναμένοις « διαλῦσαι τὰ χρέα παραινοῦντας ἔφη δεῖν ἐξετάζειν, « τί ποτε τὸ πεποιηκὸς ἦν αὐτοὺς ἀπόρους, κλήρους τε παραλαβόντας οὓς οἱ πατέρες αὐτῶν κατέλιπον καὶ ἀπὸ τῶν στρατειῶν πολλὰ ὠφεληθέντας καὶ τελευταῖα ἐκ τῆς δημευθείσης τῶν τυράννων οὐσίας τὴν ἐπιβαλοῦσαν μοῖραν λαβόντας· ἔπειθ' οὓς μὲν ἂν ὁρῶσι τῇ γαστρὶ καὶ ταῖς « αἰσχίσταις ἐζηκότας ἡδοναῖς καὶ διὰ ταῦτα ἐκπεπτωκότας ἐκ τῶν βίων, αἰσχύνας τῆς πόλεως νομίζειν « καὶ βλάβας, καὶ μέγα τῷ κοινῷ κέρδος ὑπολαμβάνειν, ἐὰν ἑκόντες ἐκ τῆς πόλεως ἀποφθαρῶσιν· « οὓς δ' ἂν αἰσθάνωνται διὰ πονηρὰν τύχην ἀπολωλεκότας τοὺς βίους, ἐκ τῶν ἰδίων τούτους εὖ « ποιεῖν. Ἄριστα δὲ τοῦτο καὶ γινώσκειν καὶ « ποιήσειν ἔφησε τοὺς συμβεβληκότας αὐτοῖς καὶ « βοηθήσειν αὐτῶν ταῖς τύχαις αὐτοὺς ἐκείνους, « οὐκ ἀναγκασθέντας ὑφ' ἑτέρων, ἀλλ' ἑκόντας, ἵνα « αὐτοῖς ἡ χάρις ἀντὶ τῶν χρημάτων καλὸν ὀφείλημα περιῇ. Κοινὴν δὲ ποιεῖν τὴν βοήθειαν « ἅπασιν, ἧς ἐξ ἴσου μεθέξουσιν οἱ πονηροὶ τοῖς χρηστοῖς, καὶ μὴ ἐκ τῶν ἰδίων, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀλλοτρίων τινὰς εὖ ποιεῖν, καὶ ὧν τὰ χρήματα ἀφαιροῦνται, τούτοις μηδὲ τὰς ὑπὲρ τῶν εὐεργεσιῶν

rans, « quæ intempestiva lenitate, quam res ipsæ non « requirebant, pravorum studiorum principia admiserunt, « quæ postea neque impedire, neque tollere potuerunt : « ob quæ fœdas et insanabiles calamitates subire coactæ « sunt. Et rempublicam similem esse homini dicebat, in « quo animus quodammodo senatum, corpus vero plebem refert. Si igitur patiantur plebem dementem « imperare senatui, ita illos facturos dicebat, ut qui animum corpori subjiciant, et non ex rationis præscripto, sed pro sua libidine vivant. Quod si assuefecerint plebem, ut patiatur se a senatu regi et duci « ita facturos, ut qui animo corpus subjiciant, vitæque « id genus sectentur quod optimum, non autem quod « iucundissimum sit. Nullam autem magnam iacturam « a republica factum iri demonstrabit, si inopes, moleste « ferentes tabulas novas sibi denegaris, nollent pro ea « arma capere ; omnino paucos quosdam esse dicens, « quibus præter ipsum corpus nihil relictum esset, qui « neque aliquam utilitatem reipublicæ afferre possent, « si expeditionibus interessent, neque damnum magnum dare, si abessent. Et in memoriam revocavit, « quod qui minimum censum haberent postremum in « bellis locum tenere, atque additamentum quoddam « legionum esse, tantummodo ad terrorem hostibus incutiendum, utpote qui nulla alia arma gestarent præter fundas, quarum usus in præliis minimus.

LXVIII. « Illis vero qui civium paupertatem miseratione dignam censebant, quique suadebant iuvandos « eos esse, qui suum æs alienum dissolvere non possent, « considerandum dixit, quænam esset eorum egestatis « caussa, cum hereditates sibi a patribus relictas accepissent, et magnum quæstum in militia fecissent, « et postremo tyrannorum bonis publicatis partem « quique suam habuissent : deinde, quos viderent « ventri et fœdissimis voluptatibus indulgere, et propterea patrimonia absumsisse, dedecus et detrimentum reipublicæ existimandos, et rempublicam magnum « facturam quæstum, si ultro ex urbe excederent, et in « malam rem abirent ; quos vero cognoscerent fortunæ « iniquitate patrimonia amisisse, iis de bonis privatis « benefaciendum dicebat. Optime enim hoc scire et « facere posse dicebat eorum creditores, et illos ipsos « eorum infortuniis opem esse laturos, non ab aliis « coactos, sed sua sponte, ut pro pecunia credita præclara gratia ipsis referatur. Omnibus vero simul « opem ferre, cuius participes ex æquo improbi atque « probi futuri sint, et non de suis facultatibus, sed de « alienis beneficia in aliquos conferre, et quibus pecuniæ auferentur, his ne gratiam quidem pro beneficii

« καταλιπεῖν χάριτας, ἥκιστα τῇ Ῥωμαίων ἀρετῇ προσήκειν. Ὑπὲρ ἅπαντα δὲ ταῦτα καὶ τἄλλα δεινόν τε καὶ οὐκ ἀνεκτὸν εἶναι Ῥωμαίοις τῆς ἡγεμονίας ἀντιποιουμένοις, ἣν διὰ πολλῶν πόνων οἱ πατέρες αὐτῶν κτησάμενοι τοῖς ἐκγόνοις κατέλιπον, μὴ κατὰ προαίρεσιν μηδὲ πεισθέντας μηδ' ἐν ᾧ προσῆκε καιρῷ, τὰ βέλτιστα καὶ τῷ κοινῷ συμφέροντα πράττειν, ἀλλ' ὥσπερ ἑαλωκυίας τῆς πόλεως ἢ προσδοκώσης τοῦτο πείσεσθαι παρὰ τὸ δοκοῦν ἑαυτοῖς πράττειν, ἐξ ὧν ὠφέλειαν μὲν οὐδεμίαν ἢ μικράν τινα κομιδῇ λήψονται, κακῶν δὲ κινδυνεύσουσι τὰ ἔσχατα παθεῖν. Μακρῷ γὰρ αὐτοῖς εἶναι κρεῖττον ἃ κελεύουσι Λατῖνοι πράττειν ὡς μετριώτερα ὄντα καὶ μηδ' εἰς πεῖραν ἐλθεῖν πολέμου, ἢ τοῖς μηδαμῇ μηδὲν χρησίμοις συγχωρήσαντας ἃ παρακαλοῦσιν ἀνελεῖν τὴν πίστιν ἐκ τῆς πόλεως, ἣν ἱεροῦ κατασκευῇ καὶ θυσίαις διετησίοις οἱ πατέρες αὐτῶν ἔταξαν γεραίρεσθαι, μέλλοντας σφενδονητῶν συμμαχίαν ἐπὶ τὸν πόλεμον προσλαμβάνειν. » Κεφάλαιον δὲ τῆς γνώμης ἦν αὐτῷ τόδε· « τοὺς μὲν θέλοντας τῶν πολιτῶν κοινωνεῖν τῆς ἐκ τοῦ πολέμου τύχης ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς δικαίοις, οἷς καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστος, παραλαμβάνειν ἐπὶ τὰ πράγματα· τοὺς δὲ κατὰ συνθήκας ὁποιασδήποτε ἀξιοῦντας ἀναλαμβάνειν τὰ ὅπλα ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ὡς οὐδὲν εἰ λάβοιεν ὠφελήσοντας, χαίρειν ἐᾶν. Εἰ γὰρ τοῦτο μάθοιεν, ἥξειν αὐτοὺς ἔφη, καὶ παρέξειν σφᾶς αὐτοὺς τοῖς τὰ κράτιστα περὶ τοῦ κοινοῦ βουλεύουσιν εὐπειθεῖς. Εἰωθέναι γὰρ ἀεί πως τὸ ἀνόητον ἅπαν, ὅταν μέν τις αὐτὸ κολακεύῃ μέγα φρονεῖν, ὅταν δὲ δεδίττηται σωφρονεῖν. »

LXIX. Αὗται μὲν αἱ πλεῖστον ἀλλήλων διαφέρουσαι γνῶμαι ἐλέχθησαν· ἕτεραι δέ τινες αἱ τὴν μεταξὺ τούτων ἔχουσαι χώραν συχναί. Οἱ μὲν γὰρ αὐτοὺς μόνον ἀφεῖσθαι τῶν χρεῶν τοὺς μηδὲν κεκτημένους ἠξίουν, τὰ χρήματα ποιοῦντες ἀγώγιμα τοῖς δανεισταῖς, οὐ τὰ σώματα· οἱ δὲ τὸ δημόσιον ὑπὲρ τῶν ἀδυνάτων διαλῦσαι τὰ συμβόλαια συνεβούλευον, ἵνα ἥ τε πίστις τῶν πενήτων ὑπὸ τῆς δημοσίας φυλαχθῇ χάριτος, καὶ οἱ συμβεβληκότες αὐτοῖς μηδὲν ἀδικηθῶσιν. Ἐδόκει δέ τισι καὶ τῶν ἤδη κατεχομένων πρὸς τὰ χρέα καὶ τῶν μελλόντων ἀφαιρεθήσεσθαι τὴν ἐλευθερίαν ῥύσασθαι τὰ σώματα, ἐκ τῶν αἰχμαλώτων ἕτερα τοῖς δανεσταῖς διαμειψαμένους ὑπὲρ αὐτῶν σώματα. Τοιούτων δέ τινων λεχθέντων ἡ νικῶσα ἦν γνώμη, μηθὲν ἐν τῷ παρόντι γενέσθαι περὶ αὐτῶν προβούλευμα· ὅταν δὲ τὸ κράτιστον τέλος οἱ πόλεμοι λάβωσι, τότε προθεῖναι τοὺς ὑπάτους λόγον καὶ ψῆφον ἀναδοῦναι τοῖς συνέδροις· τέως δὲ μηδεμίαν εἴσπραξιν εἶναι μήτε συμβολαίου μηδενὸς μήτε καταδίκης μηδεμιᾶς, ἀφεῖσθαι δὲ καὶ τὰς ἄλλας ἀμφισβητήσεις πάσας, καὶ μήτε τὰ δικαστήρια καθίζειν μήτε τὰς ἀρχὰς διαγινώσκειν περὶ μηθενὸς ἔξω

« relinquere, hoc Romanæ virtuti minime convenire dicebat. Præcipue vero dicebat rem esse longe gravissimam, et minime ferendam Romanis imperium sibi vindicantibus, quod maiores multis laboribus partem posteris reliquissent, si neque sua sponte neque aliorum oratione adducti, neque quo potissimum tempore deceret reipublicæ utilitatibus et commodis consulerent, sed quasi capta urbe aut brevi in hostis potestatem ventura contra suam voluntatem conciderent, ex quibus aut nullam aut certe perexiguam utilitatem essent percepturi, sed potius fœdissimas clades iam essent accepturi. Longe enim ipsis esse satius Latinorum imperata, ut æquiora, facere, neque belli fortunam experiri, quam hominibus quorum nullus prorsus esset usus concedere ea quæ peterent, atque ita de civitate fidem tollere, quam templo exstructo et sacrificiis anniversariis maiores honorari voluissent; et hoc quidem ut funditores adsciscerent ad belli societatem. Summa autem eius sententiæ hæc fuit, ut cives qui belli fortunæ participes esse vellent iisdem conditionibus, quibus et ceteri omnes, assumerent sibi socios ad res gerendas: eos vero qui quomodocunque de armis pro patria sumendis pacisci vellent, valere sinerent, ut nihil profuturos si ea sumpsissent. Si enim hoc illi cognovissent, dicebat, eos ultro venturos, ac operam suam oblaturos iis, qui de republica optime sentiunt. Omnium enim imperitorum id semper esse ingenium, ut, ubi quis ipsis assentatur, magnifice de se sentiant, at ubi terror illis incutitur, sapiant. »

LXIX. Hæ igitur sententiæ maxime inter se discrepantes dictæ sunt, et præter has multæ aliæ, quæ mediam quandam viam sequendam censebant. Alii enim censebant iis tantum remittenda debita qui nihil possiderent; ita ut creditoribus in ipsa tantum bona, non etiam in corpora ius abducendi esset: alii vero suadebant ut ex ærario dissolveretur æs alienum eorum qui solvendo non essent, ut fides pauperum hac munificentia publica servaretur, et creditores eorum nullam iacturam facerent. Nonnulli etiam censebant, nexos nectendosve in libertatem vindicandos; et, facta permutatione, pro illis danda feneratoribus alia ex captivis mancipia. Cum igitur hisce de rebus multa hoc fere modo fuissent dicta, ea sententia vicit, qua decretum est ut nullum in præsentia de iis rebus senatusconsultum fieret: at, bello feliciter confecto, tunc demum consules ad senatum ea de re referrent, et senatoribus calculos distribuerent: interea vero nulla fieret exactio pecuniarum, aut ex contractu aut ex re iudicata debitarum, intermitterenturque omnes lites nullumque ius diceretur, neve magistratus de ulla alia re cognos-

τῶν εἰς τὸν πόλεμον ἀνηκόντων. Τοῦτο τὸ προβούλευμα εἰς τὸν δῆμον ἐξενεχθὲν ἐμείωσε μέν τι τῆς πολιτικῆς ταραχῆς, οὐ μὴν ἅπαν γε τὸ στασιάζον ἐξεῖλεν ἐκ τῆς πόλεως. Ἦσαν γάρ τινες ἐκ τοῦ θητικοῦ πλήθους, οἷς οὐκ ἐφαίνετο ἀποχρῶσα εἶναι βοήθεια ἡ παρὰ τῆς βουλῆς ἐλπὶς, φανερὸν οὐδὲ βέβαιον ἔχουσα οὐδέν· ἀλλὰ δυεῖν θάτερον αὐτὴν ἠξίουν ποιεῖν, ἢ διδόναι σφίσιν ἤδη τὴν ἄφεσιν τῶν χρεῶν, εἰ βούλεται κοινωνοὺς τῶν κινδύνων ἔχειν, ἢ μὴ φενακίζειν εἰς ἑτέρους ἀναβαλλομένην χρόνους· οὐ γὰρ ὁμοίας εἶναι τὰς διανοίας τῶν ἀνθρώπων δεομένων τε καὶ ἀποπληρωθέντων ὅτου ἂν δεηθῶσιν.

LXX. Ἐν τοιαύτῃ δὴ καταστάσει τῶν κοινῶν ὑπαρχόντων, σκοποῦσα ἡ βουλὴ δι' οὗ μάλιστα διαπράξεται τρόπου μηθὲν ἔτι νεωτερίσαι τοὺς δημοτικοὺς, ἔκρινε τὴν μὲν ὑπατικὴν ἐξουσίαν ἀνελεῖν κατὰ τὸ παρὸν, ἑτέραν δέ τιν' ἀρχὴν ἀποδεῖξαι πολέμου τε καὶ εἰρήνης καὶ παντὸς ἄλλου πράγματος κυρίαν, αὐτοκράτορα καὶ ἀνυπεύθυνον ὧν ἂν βουλεύσηται πρᾶξαι. Χρόνου δ' εἶναι μέτρον τῇ νέᾳ ἀρχῇ μῆνας ἕξ, μετὰ δὲ τὴν ἑξάμηνον αὖθις ἄρχειν τοὺς ὑπάτους. Τὰ δ' ἀναγκάσαντα αὐτὴν ἐπὶ τῷ καταλῦσαι τὸν τυραννικὸν πόλεμον αὐθαίρετον ὑπομεῖναι τυραννίδα πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα ἦν, ὑπὲρ ἅπαντα δὲ ὁ κυρωθεὶς ὑφ' ἑνὸς τῶν ὑπάτων, Ποπλίου Οὐαλερίου τοῦ κληθέντος Ποπλικόλα νόμος, ὑπὲρ οὗ κατ' ἀρχὰς ἔφην, ὅτι τὰς τῶν ὑπάτων γνώμας ἀκύρους ἐποίησε μὴ τιμωρεῖσθαι Ῥωμαίων τινὰ πρὸ δίκης, ἐπιτρέψας τοῖς ἀγομένοις ἐπὶ τὰς κολάσεις ὑπ' αὐτῶν προκαλεῖσθαι τὴν διάγνωσιν ἐπὶ τὸν δῆμον, καὶ ἕως ἂν ἡ πληθὺς ἐνέγκῃ ψῆφον ὑπὲρ αὐτῶν, σώμασί τε καὶ βίοις τὸ ἀσφαλὲς ἔχειν· τὸν δὲ παρὰ ταῦτά τι ποιεῖν ἐπιχειροῦντα νηποινὶ τεθνάναι κελεύων. Ἐλογίζετο δὴ μένοντος μὲν κυρίου τοῦ νόμου τοῦδε μηδὲν ὑπηρετήσειν ἀναγκαζομένους ταῖς ἀρχαῖς τοὺς πένητας, καταφρονοῦντας ὡς εἰκὸς τῶν τιμωριῶν, ἃς οὐ παραχρῆμα ὑφέξειν ἔμελλον, ἀλλ' ὅταν ὁ δῆμος αὐτῶν καταψηφίσηται· ἀναιρεθέντος δ' αὐτοῦ κατὰ πολλὴν ἀνάγκην τὰ κελευόμενα ποιήσειν ἅπαντας. Ἵνα δὴ μηθὲν ἐναντιωθεῖεν οἱ πένητες, εἴ τις αὐτὸν καταλύοι τὸν νόμον ἐκ τοῦ φανεροῦ, τὴν ἰσοτύραννον ἀρχὴν ἔκρινεν ἐπὶ τὰ πράγματα παραγαγεῖν, ἢ πάντας ἔμελλεν ἕξειν ὑφ' ἑαυτῇ τοὺς νόμους. Καὶ γράφει προβούλευμα, δι' οὗ παρακρουσαμένη τοὺς πένητας καὶ τὸν βεβαιοῦντα τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῖς νόμον ἀνελοῦσα ἔλαθεν. Ἦν δὲ τὸ προβούλευμα τοιόνδε· « Λάρκιον μὲν καὶ Κλοίλιον τοὺς τότε ὑπατεύοντας « ἀποθέσθαι τὴν ἐξουσίαν, καὶ εἴ τις ἄλλος ἀρχὴν « τινα εἶχεν ἢ πραγμάτων τινῶν κοινῶν ἐπιμέλειαν· « ἕνα δὲ ἄνδρα, ὃν ἂν ἥ τε βουλὴ προέληται καὶ ὁ « δῆμος ἐπιψηφίσῃ, τὴν ἁπάντων ἐξουσίαν παραλαβόντα ἄρχειν μὴ πλείονα χρόνον ἑξαμήνου κρείττονα « ἐξουσίαν ἔχοντα τῶν ὑπάτων. » Τοῦτο ἀγνοήσαν-

ceret, præterquam de iis quæ ad bellum pertinerent. Hoc senatusconsultum ad populum elatum aliquantulum tumultum civilem imminuit; verumtamen non propterea omnis seditio ex urbe sublata est. Erant enim quidam de mercenariorum numero, qui non magnam in senatus auxilio spem collocandam censebant, quippe quod nihil manifesti neque certi haberet : sed postulabant ut senatus alterutrum faceret, aut sibi suum æs alienum remitteret, si se periculorum socios habere vellet, aut ne his dilationibus fucum sibi faceret : aliam enim mentem esse hominum egentium, aliam illorum, qui nacti sint quibus indigeant.

LXX. In tali igitur rerum statu, senatus considerans quanam potissimum ratione posset efficere, ne quid novarum rerum plebs amplius moliretur, decrevit in præsentia potestatem consularem tollere, alium vero magistratum cum summo imperio creare, et pacis et omnium aliarum rerum arbitrum, a quo consiliorum factorumve rationem poscere non liceret. Atque huic novo magistratui semestre tempus præfinitum est, eo autem exacto consules iterum reipublicæ gubernacula reciperent. Caussæ autem, quæ senatum coegerunt, voluntariam tyrannidem subire, quo finem tyrannico bello imponeret, cum multæ aliæ fuerunt, tum vero præcipue lex lata a consule Publio Valerio Poblicola, de qua ante egi : quæ consules prohibuit quominus in quempiam civem Romanum ante caussæ dictionem animadverterent permittens reis, qui ad supplicium ducebantur, provocare a consulibus ad plebis iudicium et donec ipsa plebs suffragia de illis tulisset, eorum corpora et bona in tuto esse; qui vero adversus hæc quidpiam facere ausus fuisset, eum impune occidi iubens. Videbat igitur, si hæc lex rata maneret, pauperes magistratibus minime obtemperaturos, si cogerentur, contemtis (ut verisimile erat) suppliciis, quæ non statim subituri essent, sed ubi a populo fuissent condemnati : sin vero sublata esset, necessario omnes imperata facturos. At ne pauperes adversarentur, si quis palam ipsam legem abrogaret, magistratum, qui parem tyrannicæ potestatem haberet, quæ legibus omnibus superior esset, in rempublicam inducere decrevit. Fecit itaque senatusconsultum, quo pauperes decepit, et legem, quæ libertatem illorum confirmabat, clam sustulit. Fuit autem tale : « Ut Largius et Cloelius, qui « tum consules erant, potestatem deponerent, et si quis « alius magistratum gerebat aut rerum publicarum « procurationem habebat : utque unus, quem senatus « elegisse, et populus suffragiis confirmasset, rerum « omnium accepta potestate, non amplius quam semes- « tre tempus imperaret, et maiorem potestatem quam « consules haberet. » Plebs, cum ignoraret quamnam

τες ἣν ἔχει δύναμιν οἱ δημοτικοὶ ψηφίζονται κύρια εἶναι τὰ δόξαντα τῇ βουλῇ· ἦν δὲ ἄρα ἡ κρείττων ἀρχὴ τῆς κατὰ νόμους τυραννίς· τήν τε αἵρεσιν τοῦ μέλλοντος ἄρχειν τοῖς ἐκ τοῦ συνεδρίου συνεχώρησαν αὐτοῖς ἐφ' ἑαυτῶν βουλευομένοις ποιήσασθαι.

LXXI. Μετὰ τοῦτο πολλὴ ζήτησις ἐνέπιπτε τοῖς προεστηκόσι τῆς βουλῆς καὶ πρόνοια περὶ τοῦ παραληψομένου τὴν ἡγεμονίαν. Ἐδόκει γὰρ αὐτοῖς δραστηρίου τ' ἀνδρὸς εἰς τὰ πράγματα δεῖν, καὶ πολλὴν τῶν πολεμικῶν ἀγώνων ἐμπειρίαν ἔχοντος, πρὸς δὲ τούτοις φρονίμου τε καὶ σώφρονος καὶ μηδὲν ὑπὸ τοῦ μεγέθους τῆς ἐξουσίας ἐπὶ τὸ ἀνόητον παραχθησομένου· ὑπὲρ ἅπαντα δὲ ταῦτα καὶ τἄλλα, ὅσα δεῖ προσεῖναι στρατηλάταις ἀγαθοῖς, ἄρχειν ἐγκρατῶς εἰδότος καὶ μηθὲν μαλακὸν ἐνδώσοντος τοῖς ἀπειθοῦσιν· οὗ μάλιστα ἐν τῷ παρόντι ἐδέοντο. Ἅπαντα δὲ δρῶντες ὅσα ἠξίουν περὶ τὸν ἕτερον ὑπάρχοντα τῶν ὑπάτων Τίτον Λάρκιον· ὁ γὰρ Κλοίλιος ἐν ταῖς πολιτικαῖς χρείαις διάφορος ὢν τὸ δραστήριον καὶ φιλοπόλεμον οὐκ εἶχεν οὐδέ γε τὸ ἀρχικὸν καὶ φοβερὸν, ἀλλ' ἐπιεικὴς τιμωρὸς ἦν τῶν ἀπειθούντων· [ἡ δὲ βουλὴ] δι' αἰσχύνης ἐλάμβανον, τοῦ μὲν ἀφελέσθαι τὴν ἀρχὴν, ἣν κατὰ τοὺς νόμους εἶχε, τῷ δὲ χαρίσασθαι τὴν ἀμφοτέρων ἐξουσίαν μείζονα βασιλικοῦ σχήματος γινομένην· καί τι καὶ δέος αὐτοὺς ὑπῄει, μὴ βαρεῖαν ὁ Κλοίλιος ἡγησάμενος τὴν ἀπαξίωσιν τῆς ἀρχῆς, ὡς ἠτιμασμένος ὑπὸ τῆς βουλῆς, ἔπειτα μεταθῆται τὴν προαίρεσιν τοῦ βίου τοῦ δήμου γενόμενος προστάτης, καὶ πάντα ἀνατρέψῃ τὰ κοινά. Αἰδουμένων δὲ ἁπάντων ἃ φρονοῦντες ἐτύγχανον εἰς μέσον ἐκφέρειν, καὶ μέχρι πολλοῦ τοῦτο ποιούντων, ὁ πρεσβύτατός τε καὶ τιμιώτατος τῶν ὑπατικῶν γνώμην ἀπεδείξατο, δι' ἧς ἀμφοτέρους ἐν ἴσῃ τιμῇ τοὺς ὑπάτους φυλάξας, παρ' αὐτῶν ἐκείνων τὸν ἐπιτηδειότερον ἄρχειν εὕρετο· ἔφη γὰρ « αὐτῷ « δοκεῖν, ἐπειδὴ τὸ μὲν τῆς ἀρχῆς κράτος ἥ τε βουλὴ « διέγνωκε καὶ ὁ δῆμος ἐπεψήφικεν ἑνὶ δοθῆναι, δύο « δὲ καταλείπεται βουλῆς καὶ φροντίδος οὐ μικρᾶς « δεόμενα, τίς ὁ παραληψόμενος τὴν ἰσοτύραννον « ἀρχὴν ἔσται, καὶ ὑπὸ τίνος ἀποδειχθεὶς ἐξουσίας « νομίμου, ἐκ τῶν τότε ὄντων ὑπάτων τὸν ἕτερον, « εἴτε παραχωρήσαντος τοῦ συνάρχοντος εἴτε κλήρῳ « λαχόντα, ἑλέσθαι Ῥωμαίων ὃν ὑπολαμβάνει κράτιστα καὶ συμφορώτατα τὰ τῆς πόλεως ἐπιτρο- « πεύσειν. Μεσοβασιλέων δὲ αὐτοῖς μηθὲν ἐν τῷ « παρόντι δεῖν, οὓς ἐν ταῖς μοναρχίαις ἀποδείκ- « νυσθαι μονογνώμονας τῶν μελλόντων ἄρξειν ἔθος « ἦν, ἐχούσης τῆς πόλεως τὴν ὅσιον ἀρχήν. »

LXXII. Ἐπαινεσάντων δὲ τὴν γνώμην ἁπάντων, μετὰ τοῦτον ἀναστὰς ἕτερος εἶπεν· « Ἐμοὶ δ', ὦ « βουλὴ, δοκεῖ καὶ τοῦτο ἔτι προστεθῆναι τῇ γνώμῃ, « δυεῖν ἀνδρῶν κρατίστων εἰς τόδε χρόνου τὰ « κοινὰ διοικούντων, ὧν οὐκ ἂν εὕροιτε ἀμείνους, « τὸν μὲν ἕτερον αὐτῶν κύριον ἀποδειχθῆναι τῆς

vim hoc haberet, senatusconsultum ratum fecit : potestas autem maior quam legitimi magistratus erat dominatio, permisitque senatui, ut ipse per se eum qui imperaturus esset, eligeret.

LXXI. Postea principes senatus cœperunt valde accurate quærere, et provide considerare, quisnam idoneus esset cui hoc imperium traderetur. Videbatur enim respublica indigere homine industrio, et rei militaris non modice perito, præterea prudente et sapiente, et qui potestatis magnitudine se ad dementiam corrumpi non pateretur, sed præcipue qui præditus esset reliquis artibus quæ in bonis imperatoribus requiruntur, qui severe imperare sciret, nec molliter contumacibus cederet; quo potissimum homine tunc ipsis opus erat. Quamvis autem omnia, quæcunque desiderabant in altero consule T. Lartio viderent (Cloelius enim excellens in rebus civilibus, industriæ et rerum bellicarum studio carebat, neque erat imperiosus neque formidabilis, sed mitior in sumendo supplicio de iis qui dicto audientes non essent) senatus tamen pudore quodam impediebatur, ne legitimum magistratum illi abrogaret, et huic largiretur utriusque potestatem, quæ speciem regia maiorem habebat. Quinetiam metus eum subiit, ne Cloelius, secum ipse reputans magistratum sibi quasi indigno ablatum, ut ignominia a senatu affectus, deinde sententiam mutaret, et plebis patrocinium suscipiens totam rempublicam everteret. Omnibus igitur præ pudore suam sententiam in medium proferre diu cunctantibus, tandem natu maximus et honoratissimus inter consulares sententiam suam aperuit, qua, ambobus consulibus honore pari servato ab illis ipsis virum magis idoneum ad imperandum reperiri voluit. « Se enim censere « dixit, quando et ita senatus decrevisset et populus « id suffragiis confirmasset, ut uni viro imperii summa « committeretur, quod hæc duo restarent quæ non « parva consultatione et consideratione indigerent, cui- « nam magis ratus par regio esset dandus, et a qua le- « gitima potestate is esset creandus : alterum ex iis qui « tunc erant consules, sive collega cedente, sive etiam « sortito, aliquem alium ex civibus Romanis eligere « debere, quem iudicaret optime rempublicam adminis- « traturum, eiusque commodis consulturum. Interre- « gibus enim, penes quos ante in regio dominatu regem « nominandi ius erat, quum respublica legitimum ma- « gistratum haberet, in præsentia opus non esse *dixit.* »

LXXII. Omnibus autem eam sententiam collaudantibus, post eum alius surgens ita est locutus : « Ego vero, « patres conscripti, hoc quoque huic sententiæ addendum censeo, cum duo viri spectatissimæ virtutis hoc « tempore rempublicam administrent, quibus præstantiores alios vix inveneritis, alteri quidem summam no-

« ἀναρρήσεως, τὸν δὲ ἕτερον ὑπὸ τοῦ συνάρχοντος αἱρεθῆναι, διαγνόντων αὐτῶν ἐν ἀλλήλοις τὸν ἐπιτηδειότερον· ἵν' αὐτοῖς περιγένηται σὺν τῷ τιμίῳ καὶ τὸ χαῖρον ἴσον, τῷ μὲν ὅτι τὸν συνάρχοντα κράτιστον ἀπέδοξε, τῷ δὲ ὅτι πρὸς τοῦ συνάρχοντος ἄριστος ἐκρίθη· ἡδὺ γὰρ καὶ καλὸν ἑκάτερον. Οἶδα μὲν οὖν ὅτι καὶ μὴ προστεθέντος τῇ γνώμῃ τοῦδε τοῦ μέρους, αὐτοῖς ἂν ἐφάνη τοῖς ἀνδράσιν οὕτω ποιεῖν· κρεῖττον δὲ τὸ μηδὲ ὑμῶν ἕτερόν τι βουλομένων. » Ἐδόκει καὶ τοῦτο κατὰ νοῦν ἅπασιν εἰρῆσθαι, καὶ οὐδενὸς ἔτι τῇ γνώμῃ προστεθέντος ἐπικυροῦται τὸ δόγμα. Ὡς δὲ παρέλαβον τὴν ἐξουσίαν οἱ ὕπατοι τοῦ διαγνῶναι πότερος ἐξ αὐτῶν ἄρχειν ἐστὶν ἐπιτηδειότερος, θαυμαστόν τι καὶ παρὰ πάσας τὰς ἀνθρωπίνας ὑπολήψεις πρᾶγμα ἐποίουν. Οὐ γὰρ ἑαυτὸν ἑκάτερος ἄξιον ἀπέφαινε τῆς ἡγεμονίας, ἀλλὰ τὸν ἕτερον· καὶ κατέτριψαν ὅλην τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὰς ἀλλήλων ἀρετὰς ἐξαριθμούμενοι, καὶ λιπαροῦντες μὴ λαβεῖν αὐτοὶ τὴν ἀρχὴν, ὥστ' ἐν πολλῇ γενέσθαι τοὺς ἐν τῷ συνεδρίῳ παρόντας ἀμηχανίᾳ. Διαλυθείσης δὲ τῆς βουλῆς, οἱ προσήκοντες κατὰ γένος ἑκατέρῳ, καὶ τῶν ἄλλων βουλευτῶν οἱ ἐντιμότατοι, ὡς τὸν Λάρκιον ἀφικόμενοι, πολλὰς ἐποιοῦντο τοῦ ἀνδρὸς ἄχρι πολλῆς νυκτὸς δεήσεις, διδάσκοντες ὡς ἐν ἐκείνῳ τὰς ἐλπίδας ἡ βουλὴ τέθειται πάσας, καὶ τὸ ἀσπούδαστον αὐτοῦ περὶ τὴν ἀρχὴν πονηρὸν εἶναι τῷ κοινῷ λέγοντες. Ὁ δὲ ἦν ἀτενὴς, καὶ πολλὰ ἐν τῷ μέρει δεόμενός τε καὶ ἀντιβολῶν ἕκαστον διετέλει. Τῇ δὲ ἑξῆς ἡμέρᾳ πάλιν τοῦ συνεδρίου συναχθέντος, ἐπειδὴ καὶ τότε διεμάχετο καὶ πειθόμενος ὑπὸ πάντων οὐκ ἀφίστατο τῆς γνώμης, ἀναστὰς ὁ Κλοίλιος ἀναγορεύει τε αὐτὸν, ὥσπερ εἰώθεσαν ποιεῖν οἱ μεσοβασιλεῖς, καὶ τὴν ὑπατείαν αὐτὸς ἐξόμνυται.

LXXIII. Οὗτος πρῶτος ἐν Ῥώμῃ μόναρχος ἀπεδείχθη πολέμου τε καὶ εἰρήνης καὶ παντὸς ἄλλου πράγματος αὐτοκράτωρ. Ὄνομα δὲ αὐτῷ τίθενται δικτάτορα, εἴτε διὰ τὴν ἐξουσίαν τοῦ κελεύειν ὅ τι θέλοι καὶ τάττειν τὰ δίκαιά τε καὶ τὰ καλὰ τοῖς ἄλλοις, ὡς ἂν αὐτῷ δοκῇ· τὰ γὰρ ἐπιτάγματα καὶ τὰς διαγραφὰς τῶν δικαίων τε καὶ ἀδίκων ἐδίκτα οἱ Ῥωμαῖοι καλοῦσιν· εἴτε, ὥς τινες γράφουσι, διὰ τὴν τότε γενομένην ἀνάρρησιν, ἐπειδὴ οὐ παρὰ τοῦ δήμου τὴν ἀρχὴν εὑρόμενος κατὰ τοὺς πατρίους ἐθισμοὺς ἕξειν ἔμελλεν, ἀλλ' ὑπ' ἀνδρὸς ἀποδειχθεὶς ἑνός. Οὐ γὰρ ᾤοντο δεῖν ἐπίφθονον ὄνομα καὶ βαρὺ θέσθαι τινὶ ἀρχῇ πόλιν ἐλευθέραν ἐπιτροπευούσῃ, τῶν τ' ἀρχομένων ἕνεκα, ἵνα μηθὲν ἐπὶ ταῖς μισουμέναις προσηγορίαις ἐκταράττωνται, καὶ τῶν παραλαμβανόντων τὰς ἀρχὰς προνοίᾳ, μή τι λάθωσιν ἢ παθόντες ὑφ' ἑτέρων πλημμελὲς ἢ δράσαντες αὐτοὶ τοὺς πέλας, ὧν φέρουσιν αἱ τοιαῦται δυναστεῖαι· ἐπεὶ τό γε τῆς ἐξουσίας μέγεθος, ἧς ὁ δικτάτωρ ἔχει, ἥκιστα δηλοῦται ὑπὸ τοῦ ὀνόματος· ἔστι γὰρ αἱρετὴ τυραννὶς

« minandi potestatem dandam, alterum vero a suo collega creandum, ubi tamen prius illi inter se viderint uter ad id futurus sit magis idoneus; ut honore æquati, gaudio quoque pari fruantur, alter quidem quod collegam virum optimum esse pronuntiarit, alter vero, quod optimus a collega fuerit iudicatus : utrumque enim et iucundum et honestum. Equidem scio, etiamsi hæc pars addita sententiæ non fuisset, alios tamen ita facturos fuisse : attamen satius est id vobis volentibus fieri. » Ea sententia omnibus placuit; et, cum nihil a quoquam adderetur, senatusconsultum factum est. Ubi vero consules potestatem acceperunt dignoscendi uter ad imperandum esset aptior, admirandum quiddam et præter omnem humanam opinionem fecerunt. Uterque enim non se, sed collegam imperio dignum esse dicebat; et totum illum diem consumpserunt, dum alter alterius laudes recenset et imperium deprecatur : ita ut patres conscripti valde inopes essent consilii. Dimisso autem senatu, cognati utriusque et honoratissimi quique ceterorum senatorum ad Lartium profecti, eum usque ad noctem precibus multis precati sunt; docentes in illo totam senatus spem esse sitam, et istam honoris ac imperii contemptionem reipublicæ damnosam esse dicentes. At ille immotus manebat, atque ipse unumquemque precatus et obtestatus, restitit. Postridie autem coacto iterum senatu, cum tunc etiam repugnaret, et licet omnes hoc ei suaderent, tamen de sententia non decederet, Cloelius surgens eum nominavit, ut facere solebant interreges, ipseque consulatum eiurat.

LXXIII. Hic primus Romæ monarcha creatus est, cum summa ac libera belli et pacis atque aliarum omnium rerum potestate nomenque dictatoris ei impositum est sive a potestate iubendi et præscribendi aliis arbitratu suo quidquid vellet quod iustum et honestum esset : (præcepta enim et præscriptiones rerum iustarum et iniustarum Romani edicta vocant) sive, ut nonnulli scribunt, quod tunc dictum fuisset : si quidem non a populo magistratum more patrio acceptum erat habiturus, sed ab uno viro creatus. Non enim existimabant nomen invidiosum et molestum imponendum magistratui, qui civitatis liberæ administrationem haberet; tum subditorum caussa, ne odiosis appellationibus perturbarentur : tum etiam ut caverent, ne iis qui magistratus acciperent vel per imprudentiam ab aliis iniuria fieret, vel ipsi aliis facerent, sicut homines in tanta potestate constituti facere solent : siquidem potestatis amplitudo, quam dictator habet, non satis ipso nomine declaratur; nam electicia quædam tyrannis est dictatoria

ἡ δικτατορία. Δοκοῦσι δέ μοι καὶ τοῦτο παρ' Ἑλλήνων οἱ Ῥωμαῖοι τὸ πολίτευμα λαβεῖν· οἱ γὰρ Αἰσυμνῆται καλούμενοι παρ' Ἕλλησι τὸ ἀρχαῖον, ὡς ἐν τοῖς περὶ βασιλείας ἱστορεῖ Θεόφραστος, αἱρετοί τινες ἦσαν τύραννοι· ᾑροῦντο δὲ αὐτοὺς αἱ πόλεις οὔτ' εἰς ὁριστὸν χρόνον οὔτε συνεχῶς, ἀλλὰ πρὸς τοὺς καιροὺς, ὁπότε δόξειε συμφέρειν καὶ εἰς ὁποσονοῦν χρόνον· ὥσπερ καὶ Μυτιληναῖοί ποτε εἵλοντο Πιττακὸν πρὸς τοὺς φυγάδας τοὺς περὶ Ἀλκαῖον τὸν ποιητήν.

LXXIV. Ἦλθον δὲ ἐπὶ τοῦτο οἱ πρῶτοι διδαχθέντες τῇ πείρᾳ τὸ χρήσιμον. Κατ' ἀρχὰς μὲν γὰρ ἅπασα πόλις Ἑλλὰς ἐβασιλεύετο, πλὴν οὐχ ὥσπερ τὰ βάρβαρα ἔθνη δεσποτικῶς, ἀλλὰ κατὰ νόμους τινὰς καὶ ἐθισμοὺς πατρίους· καὶ κράτιστος ἦν βασιλεὺς ὁ δικαιότατός τε καὶ νομιμώτατος καὶ μηθὲν ἐκδιαιτώμενος τῶν πατρίων. Δηλοῖ δὲ καὶ Ὅμηρος δικασπόλους τε καλῶν τοὺς βασιλεῖς καὶ θεμιστοπόλους. Καὶ μέχρι πολλοῦ διέμενον ἐπὶ ῥητοῖς τισιν αἱ βασιλεῖαι διοικούμεναι, καθάπερ ἡ Λακεδαιμονίων· ἀρξαμένων δέ τινων ἐν ταῖς ἐξουσίαις πλημμελεῖν, καὶ νόμοις μὲν ὀλίγα χρωμένων, ταῖς δὲ ἑαυτῶν γνώμαις τὰ πολλὰ διοικούντων, δυσχεράναντες ὅλον τὸ πρᾶγμα οἱ πολλοὶ κατέλυσαν μὲν τὰ βασιλικὰ πολιτεύματα, νόμους δὲ καταστησάμενοι καὶ ἀρχὰς ἀποδείξαντες, ταύταις ἐχρῶντο τῶν πόλεων φυλακαῖς. Ἐπεὶ δ' οὐκ αὐτάρκεις ἦσαν οὔτε οἱ τεθέντες ὑπ' αὐτῶν νόμοι βεβαιοῦν τὸ δίκαιον, οὔτε οἱ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐπιμελείας αὐτῶν λαμβάνοντες βοηθεῖν τοῖς νόμοις, οἵ τε καιροὶ πολλὰ νεοχμοῦντες οὐ τὰ κράτιστα τῶν πολιτευμάτων, ἀλλὰ τὰ πρεπωδέστατα ταῖς καταλαμβανούσαις αὐτοὺς συντυχίαις ἠνάγκαζον αἱρεῖσθαι, οὐ μόνον ἐν ταῖς ἀβουλήτοις συμφοραῖς, ἀλλὰ κἂν ταῖς ὑπερβαλλούσαις τὸ μέτριον εὐτυχίαις, διαφθειρομένων δι' αὐτὰς τῶν πολιτικῶν κόσμων, οἷς ἐπανορθώσεως ταχείας καὶ αὐτογνώμονος ἔδει, ἠναγκάζοντο παράγειν πάλιν τὰς βασιλικὰς καὶ τυραννικὰς ἐξουσίας εἰς μέσον, ὀνόμασι περικαλύπτοντες αὐτὰς εὐπρεπεστέροις. Θετταλοὶ μὲν ταγοὺς, Λακεδαιμόνιοι δὲ ἁρμοστὰς καλοῦντες, φοβούμενοι τυράννους ἢ βασιλεῖς αὐτοὺς καλεῖν, ὡς οὐδὲ ὅσιον σφίσιν ὑπάρχον, ἃς κατέλυσαν ἐξουσίας ὅρκοις καὶ ἀραῖς ἐπιθεσπισάντων θεῶν, ταύτας πάλιν ἐμπεδοῦν. Ἐμοὶ μὲν δὴ παρὰ τῶν Ἑλλήνων δοκοῦσι Ῥωμαῖοι τὸ παράδειγμα λαβεῖν, ὥσπερ ἔφην. Λικίννιος δὲ παρ' Ἀλβανῶν οἴεται τὸν δικτάτορα Ῥωμαίους εἰληφέναι, τούτους λέγων πρώτους μετὰ τὸν Ἀμολίου καὶ Νεμέτορος θάνατον ἐκλιπούσης τῆς βασιλικῆς συγγενείας ἐνιαυσίους ἄρχοντας ἀποδεῖξαι τὴν αὐτὴν ἔχοντας ἐξουσίαν τοῖς βασιλεῦσι, καλεῖν δὲ αὐτοὺς δικτάτορας. Ἐγὼ δὲ οὐ τοὔνομα ζητεῖν ἠξίουν, πόθεν ἡ Ῥωμαίων πόλις ἔλαβεν, ἀλλὰ τὸ τῆς ἐξουσίας τῆς περιλαμβανομένης τῷ ὀνόματι παράδειγμα. Ἀλλ' ὑπὲρ μὲν

potestas. Romani autem videntur mihi hoc quoque institutum a Græcis accepisse. Qui enim olim apud Græcos αἰσυμνῆται vocabantur (ut Theophrastus scribit in libris de Regno) erant tyranni quidam electi. Eligebantur autem a civitatibus non in infinitum tempus nec semper, sed pro temporis rationibus, quibus id expedire videbatur, et ad certum temporis spatium, sicut Mitylenæi quondam elegerunt Pittacum adversus exsules Alcæi poetæ socios.

LXXIV. Hac autem ratione qui primi usi sunt, eius utilitatem ipsa edocti experientia cognoverant. Principio enim omnes Græciæ civitates a regibus regebantur; non tamen, ut barbaræ gentes, tyrannice, sed ex legibus et moribus patriis : optimusque rex habebatur qui et iustissimus et legum observantissimus erat, et nusquam a patriis institutis discedebat. Id quod ex Homero liquet, qui reges vocat δικασπόλους et θεμιστοπόλους. Diuque regnatum est certis conditionibus, sicut apud Lacedæmonios : sed postquam nonnulli cœperunt potestate abuti, et raro quidem uti legibus, plerumque vero pro sua libidine res administrare, multi, eam rem iniquo animo ferentes, regnorum institutum sustulerunt, et, legibus constitutis et magistratibus creatis, his civitatum præsidiis uti cœperunt. Sed cum neque leges ab ipsis latæ sufficerent ad ius stabiliendum, neque ipsi magistratus, et qui earum curam suscipiebant legibus opem ferre possent, neque ipsa tempora quæ multas res innovant, optima instituta, sed ea quæ maxime convenirent casibus, in quos incidissent, eligere cogerentur, non solum in calamitatibus improvisis, sed etiam in nimia prosperitate, qua bona civitatum instituta corrumpuntur, ei populi quibus correctione celeri et ex unius arbitrio opus erat, cogebantur iterum regias et tyrannicas potestates in medium producere, appellationibus honestioribus eas velantes. Sic Thessali ταγοὺς, Lacedæmonii vero ἁρμοστὰς vocabant, veriti vel tyrannos vel reges appellare; tanquam ipsis nefas esset potestates, quas iureiurando et diris exsecrationibus deorum monitu sustulissent, eas *iterum* confirmare. Mihi igitur ab Græcis Romani exemplum sumpsisse videntur, quemadmodum dixi. At Licinius existimat ab Albanis Romanos dictatoris creandi morem hausisse: hos enim primos post Amulii et Numitoris obitum, deficiente regia stirpe, annuos magistratus creasse, qui eamdem quam reges haberent potestatem, eosque dictatores vocasse. Ego vero non tam de nomine quærendum putavi, unde Romana civitas illud sumpserit, quam de potestatis hoc nomine compre-

τούτων οὐθὲν ἂν εἴη τάχα προὔργου τὰ πλείω γράφειν.

LXXV. Ὃν δὲ τρόπον ὁ Λάρκιος ἐχρήσατο τοῖς πράγμασι, δικτάτωρ πρῶτος ἀποδειχθεὶς, καὶ κόσμον οἷον περιέθηκε τῇ ἀρχῇ, συντόμως πειράσομαι διεξελθεῖν, ταῦτα ἡγούμενος εἶναι χρησιμώτατα τοῖς ἀναγνωσομένοις, ἃ πολλὴν εὐπορίαν παρέξει καλῶν καὶ συμφερόντων παραδειγμάτων νομοθέταις τε καὶ δημαγωγοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασι τοῖς πολιτεύεσθαι καὶ τὰ κοινὰ πράττειν βουλομένοις. Οὐ γὰρ ἀζήλου καὶ ταπεινῆς πόλεως πολιτεύματα καὶ βίους, οὐδ' ἀνωνύμων καὶ ἀπερριμμένων ἀνθρώπων βουλεύματα καὶ πράξεις μέλλω διηγεῖσθαι, ὥστε ὄχλον ἄν τινι καὶ φλυαρίαν φανῆναι τὴν περὶ τὰ μικρὰ καὶ φαῦλα ἡμῶν σπουδήν· ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἅπασι τὰ καλὰ καὶ δίκαια ὁριζούσης πόλεως, καὶ περὶ τῶν εἰς τοῦτο καταστησαμένων αὐτὴν τὸ ἀξίωμα ἡγεμόνων, ἃ τὶς οὐκ ἂν σπουδάσειε μὴ ἀγνοεῖν φιλόσοφος καὶ πολιτικὸς ἀνὴρ, συγγράφω. Εὐθὺς μὲν οὖν ἅμα τῷ παραλαβεῖν τὴν ἐξουσίαν ἱππάρχην ἀποδείκνυσι Σπόριον Κάσσιον, τὸν ὑπατεύσαντα κατὰ τὴν ἑβδομηκοστὴν ὀλυμπιάδα. Τοῦτο τὸ ἔθος ἕως τῆς κατ' ἐμὲ γενεᾶς ἐφυλάττετο ὑπὸ Ῥωμαίων, καὶ οὐθεὶς εἰς τόδε χρόνου δικτάτωρ αἱρεθεὶς χωρὶς ἱππάρχου τὴν ἀρχὴν διετέλεσεν. Ἔπειτα τῆς ἐξουσίας τὸ κράτος ἐπιδεῖξαι βουλόμενος ὅσον ἐστὶ, καταπλήξεως μᾶλλον ἢ χρήσεως ἕνεκα, τοῖς ῥαβδούχοις ἐκέλευσεν ἅμα ταῖς δέσμαις τῶν ῥάβδων τοὺς πελέκεις διὰ τῆς πόλεως φέρειν, ἔθος ἐπιχώριον μὲν τοῖς βασιλεῦσιν, ἐκλειφθὲν δὲ ὑπὸ τῶν ὑπάτων, ἐξ οὗ Οὐαλέριος Ποπλικόλας ὁ πρῶτος ὑπατεύσας ἐμείωσε τὸν φθόνον τῆς ἀρχῆς, αὐτὸς ἀνανεωσάμενος. Καταπληξάμενος δὲ τούτῳ τε καὶ τοῖς ἄλλοις συμβόλοις τῆς βασιλικῆς ἡγεμονίας τοὺς ταρακτικοὺς καὶ νεωτεριστὰς, τὸ κράτιστον τῶν ὑπὸ Σερουίου Τυλλίου τοῦ δημοτικωτάτου βασιλέως κατασταθέντων νομίμων, πρῶτος ἐπέταξε ποιῆσαι Ῥωμαίοις ἅπασι, τιμήσεις κατὰ φυλὰς τῶν βίων ἐνεγκεῖν προσγράφοντας γυναικῶν καὶ παίδων ὀνόματα καὶ ἡλικίας ἑαυτῶν τε καὶ τέκνων. Ἐν ὀλίγῳ δὲ χρόνῳ πάντων τιμησαμένων διὰ τὸ μέγεθος τῆς τιμωρίας· τήν τε γὰρ οὐσίαν ἀπολέσαι τοὺς ἀπειθήσαντας ἔδει καὶ τὴν πολιτείαν· ἑπτακοσίοις πλείους εὑρέθησαν οἱ ἐν ἥβῃ Ῥωμαῖοι πεντεκαίδεκα μυριάδων. Μετὰ τοῦτο διακρίνας τοὺς ἔχοντας τὴν στρατεύσιμον ἡλικίαν ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ καταχωρίσας εἰς λόχους, διένειμε πεζούς τε καὶ ἱππεῖς εἰς τέτταρας μοίρας· ὧν μίαν μὲν τὴν κρατίστην περὶ αὑτὸν εἶχεν, ἐκ δὲ τῶν ὑπολειπομένων Κλοίλιον ἐκέλευσε τὸν συνύπατον ἣν αὐτὸς ἐβούλετο λαβεῖν, τὴν δὲ τρίτην Σπόριον Κάσσιον τὸν ἱππάρχην, τὴν δὲ καταλειπομένην τὸν ἀδελφὸν Σπόριον Λάρκιον· αὕτη φρουρεῖν τὴν πόλιν ἐτάχθη σὺν τοῖς πρεσβυτέροις ἐντὸς τείχους μένουσα.

LXXVI. Ὡς δὲ ἦν αὐτῷ πάντα τὰ εἰς τὸν πό-

hensæ exemplo. Sed fortasse de hac re plura scribere præsentis operis non fuerit

LXXV. Quas vero res Lartius primus dictator creatus gesserit, et quem ornatum huic magistratui addiderit, compendiose narrare conabor, quia existimo utilissima lectoribus hæc fore, quæ magnam copiam honestorum ac utilium exemplorum præbebunt legislatoribus et populorum ducibus, et ceteris omnibus, qui civilibus officiis fungi et rempublicam administrare velint. Non enim illaudatæ aut humilis civitatis instituta et vitæ rationes, neque ignobilium atque abiectorum hominum consilia, aut res gestas narraturus sum, ut studium nostrum parvis et frivolis rebus impensum alicui tædiosa loquacitas videri possit: sed de ea civitate dicturus sum, quæ omnibus quid iustum et honestum sit præscribit, et de ducibus, qui eam ad hoc dignitatis fastigium perduxerunt : quarum rerum cognoscendarum si quis studiosus fuerit, is facile et sapiens et ad civilia negotia aptus evadet. Simulatque igitur potestatem eam accepit, equitum magistrum dixit Sp. Cassium, qui consulatum gesserat olympiade septuagesima. Hic mos usque ad nostram ætatem a Romanis servatus est, et nullus ad hanc usque diem dictator sine equitum magistro dictaturam gessit. Deinde, quum vellet ostendere quanta esset eius potestatis vis, ad terrorem potius quam ad usum lictoribus imperavit, ut cum fascibus secures per urbem sibi præferrent; more quidem regibus patrio, sed a consulibus intermisso, ex quo Valerius Publicola primus eum, dum consulatum gereret, aboluit, ad vitandam imperii invidiam, et ab ipso tunc instaurato. His autem ceterisque regii principatus insignibus terrorem civibus turbulentis et rerum novarum studiosis incutiens, primum jussit omnes Romanos optimum Servii Tullii regis popularissimi institutorum exsequi, ut tributim suarum facultatum censum profiterentur, adscriptis uxorum et liberorum nominibus, et sua liberorumque ætate. Brevi autem temporis spatio omnibus propter pœnæ magnitudinem censis, (qui enim non paruissent, bona et civitatem amissuri erant) puberum Romanorum inventa sunt CL millia et septingenti. Postea segregans a senioribus eos, qui ætatis militaris erant, eosque in centurias distribuens, divisit pedites et equites in quatuor partes : quarum unam, quæ ex lectissimis constabat militibus, circa se habuit; reliquarum vero Clœlio, in consulatu collegæ, optionem fecit, ut quam vellet caperet; tertiam Spurio Cassio magistro equitum attribuit; et ei quæ erat reliqua fratrem Spurium Lartium præfecit, eaque iussa est cum senioribus manere in urbe eique præsidio esse.

LXXVI. Cum autem res omnes ad bellum necessarias

λεμον ἐπιτήδεια εὐτρεπῆ, προήγαγε τὰς δυνάμεις εἰς ὕπαιθρον· καὶ τίθεται στρατόπεδα τρία, καθ' οὓς μάλιστα ὑπελάμβανε τόπους ποιήσεσθαι τοὺς Λατίνους τὴν ἔφοδον. Ἐνθυμούμενος δὲ ὅτι φρονίμων στρατηγῶν ἐστιν, οὐ μόνον τὰ ἑαυτῶν πράγματα ποιεῖν ἰσχυρὰ, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν πολεμίων ἀσθενῆ, καὶ μάλιστα μὲν ἄνευ μάχης καὶ πόνου καταλύεσθαι τοὺς πολέμους, εἰ δὲ μή γε, σὺν ἐλαχίστῃ τοῦ στρατιωτικοῦ πλήθους δαπάνῃ, πολέμων τε ἁπάντων κακίστους ἡγούμενος καὶ πλεῖστα λυπηρὰ ἔχοντας, οὓς πρὸς συγγενεῖς καὶ φίλους ἀναγκαζόμενοί τινες ἀναιροῦνται, ἐπιεικεστέρων μᾶλλον ἢ δικαιοτέρων ᾤετο δεῖν αὐτοῖς διαλύσεων. Κρύφα τε δὴ πέμπων πρὸς τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν Λατίνων ἀνυπόπτους τινὰς ἔπειθε φιλίαν πράττειν ταῖς πόλεσι, καὶ ἐκ τοῦ φανεροῦ πρεσβευόμενος κατὰ πόλεις τε καὶ πρὸς τὸ κοινὸν οὐ χαλεπῶς ἐξειργάσατο μηκέτι τὴν αὐτὴν ἅπαντας ὁρμὴν ἔχειν πρὸς τὸν πόλεμον· μάλιστα δὲ αὐτοὺς ἐξεθεράπευσε καὶ διαστῆναι πρὸς τοὺς ἡγεμόνας ἐποίησε διὰ τοιαύτης εὐεργεσίας. Οἱ τὴν αὐτοκράτορα παρειληφότες Λατίνων στρατηγίαν, Μαμίλιός τε καὶ Σέξτος ἐν Τύσκλῳ πόλει τὰς δυνάμεις συνέχοντες, παρεσκευάζοντο μὲν ὡς ἐλάσοντες ἐπὶ τὴν Ῥώμην, ἐδαπάνων δὲ πολὺν εἰς τὸ μέλλειν χρόνον, εἴτε τὰς ὑστεριζούσας ἀναμένοντες πόλεις εἴτε τῶν ἱερῶν αὐτοῖς οὐ γινομένων καλῶν. Ἐν τούτῳ δὴ τῷ χρόνῳ τινὲς ἀποσκιδνάμενοι τοῦ στρατοπέδου τὴν χώραν τῶν Ῥωμαίων ἐπόρθουν. Τοῦτο μαθὼν ὁ Λάρκιος ἀποστέλλει τὸν Κλοίλιον ἐπ' αὐτοὺς ἄγοντα τῶν ἱππέων τε καὶ ψιλῶν τοὺς ἀνδρειοτάτους, ὃς ἐπιφανεὶς αὐτοῖς ἀπροσδόκητος ὀλίγους μέν τινας ἀποκτείνει μαχόμενος, τοὺς δὲ λοιποὺς αἰχμαλώτους λαμβάνει. Τούτους ὁ Λάρκιος ἐκ τῶν τραυμάτων ἀναλαβὼν καὶ ταῖς ἄλλαις ἐκθεραπεύσας φιλανθρωπίαις ἀπέστειλεν εἰς Τύσκλον ἀθρόους ἄνευ λύτρων, πρεσβευτὰς σὺν αὐτοῖς πέμψας Ῥωμαίων τοὺς ἐπιφανεστάτους. Οὗτοι διεπράξαντο διαλυθῆναι τὸ στράτευμα τῶν Λατίνων, καὶ γενέσθαι ταῖς πόλεσιν ἐνιαυσίους ἀνοχάς.

LXXVII. Ταῦτα διαπραξάμενος ὁ ἀνὴρ ἀπῆγε τὰς δυνάμεις ἐκ τῆς ὑπαίθρου, καὶ πρὶν ἢ πάντα τὸν τῆς ἐξουσίας ἐκπληρῶσαι χρόνον ὑπάτους ἀποδείξας ἀπέθετο τὴν ἀρχὴν, οὔτε ἀποκτείνας οὐδένα Ῥωμαίων οὔτ' ἐξελάσας τῆς πατρίδος οὔτ' ἄλλῃ συμφορᾷ βαρείᾳ περιβαλὼν οὐδεμιᾷ. Οὗτος ὁ ζῆλος ἀπ' ἐκείνου τοῦ ἀνδρὸς ἀρξάμενος ἅπασι παρέμεινε τοῖς λαμβάνουσι τὴν αὐτὴν ἐξουσίαν, ἄχρι τῆς τρίτης πρὸ ἡμῶν γενεᾶς. Οὐθένα γοῦν ἐκ τῆς ἱστορίας παρειλήφαμεν, ὃς οὐ μετρίως αὐτῇ καὶ πολιτικῶς ἐχρήσατο, πολλάκις ἀναγκασθείσης τῆς πόλεως καταλῦσαι τὰς νομίμους ἀρχὰς καὶ πάντα ποιῆσαι τὰ πράγματα ἐφ' ἑνί. Καὶ εἰ μὲν ἐν τοῖς ὀθνείοις πολέμοις μόνον ἦσαν οἱ λαμβάνοντες τὴν δικτατορίαν ἀγαθοὶ προστάται τῆς πατρίδος μηθὲν ὑπὸ τοῦ μεγέθους τῆς

parasset, copias in loca aperta eduxit; et terna castra fecit ab ea parte, qua potissimum Latinos adorturos suspicabatur. Cogitans autem prudentium esse imperatorum non solum res suas firmare, sed etiam res hostium debilitare, imprimis vero sine ullo prœlio et labore bella conficere, aut certe quam minimo militaris multitudinis detrimento: eaque omnium bellorum pessima et molestissima ducens, quæ homines coacti contra cognatos et amicos susceperint, hæc æquitate potius quam summo iure finienda existimabat. Quare, clam mittens ad primores Latinorum viros minime suspectos, suadebat ipsis ut de amicitia inter civitates concilianda agerent: et palam missis legatis, cum ad singulos tum etiam ad eorum rempublicam, facile effecit ne omnes æque ad bellum amplius essent propensi. Tali autem beneficio, ipsos maxime sibi demeruit, et ab ipsis ducibus alienavit. Mamilius enim et Sextus, ad quos totius belli summam Latini detulerant, in urbe Tusculo copias continentes, parabant se ut Romam peterent; sed multum temporis in ea cunctatione consumebant, sive quod exspectarent populos eos, qui nondum venerant, sive quod exta nihil fausti promitterent. Interea vero quædam pars a reliquo exercitu separata agrum Romanum populabatur. Lartius, hac re cognita, Clœlium in eos immisit, cum fortissimis quibusque et equitibus et velitibus; qui illos ex improviso adortus, paucos quosdam repugnantes interfecit, reliquos vivos cepit. Lartius hos ex vulneribus refectos, et ceteris humanitatis officiis devinctos, incolumes Tusculum, nullo redemtionis accepto pretio, remisit, et cum ipsis legatos Romanorum nobilissimos misit. Isti effecerunt, ut Latinorum copiæ dimitterentur, et induciæ in annum inter civitates fierent.

LXXVII. His rebus gestis, domum ex agro exercitum reduxit et, antequam totum imperii tempus explevisset, consulibus designatis, dictatura se abdicavit, nullo cive Romano aut cæso, aut patria pulso, aut alia gravi calamitate affecto. Illud præclarum istius viri exemplum postea omnes dictatores secuti sunt, usque ad ætatem ab hac nostra tertiam. Nusquam enim in historia proditum reperimus, quemquam fuisse qui in hoc magistratu non se moderate et civiliter gesserit, quamvis respublica sæpe fuerit coacta, legitimis magistratibus abrogatis, rerum summam unius potestati permittere. Et, si in externis tantum bellis dictaturam adepti egregie patriam defendissent, neque imperii amplitudine

ἀρχῆς διαφθειρόμενοι, ἧττον ἂν θαυμαστὸν ἦν· νῦν δὲ καὶ ἐν ταῖς ἐμφυλίοις διχοστασίαις πολλαῖς καὶ μεγάλαις γενομέναις καὶ ἐπὶ καταλύσει βασιλειῶν καὶ τυραννίδων ὑποπτευομένων καὶ ἐπ' ἄλλων συμφορῶν κωλύσει μυρίων ὅσων, οἱ τηλικαύτης τυχόντες ἐξουσίας ἅπαντες ἀνεπιλήπτους καὶ τῷ πρώτῳ λαβόντι τὴν ἀρχὴν ὁμοίους ἑαυτοὺς παρέσχον, ὥστε ἅπασι παραστῆναι τὴν αὐτὴν δόξαν, ὅτι μία βοήθεια παντός ἐστιν ἀνιάτου κακοῦ καὶ τελευταία σωτηρίας ἐλπὶς, ὅταν ἀπορραγῶσιν ἅπασαι διὰ καιρούς τινας, ἡ τοῦ δικτάτορος ἀρχή. Ἐπὶ δὲ τῆς κατὰ τοὺς πατέρας ἡμῶν ἡλικίας ὁμοῦ τι τετρακοσίων διαγενομένων ἐτῶν ἀπὸ τῆς Τίτου Λαρκίου δικτατορίας διεβλήθη καὶ μισητὸν ἅπασιν ἀνθρώποις ἐφάνη τὸ πρᾶγμα Λευκίου Κορνηλίου Σύλλα πρώτου καὶ μόνου πικρῶς αὐτῇ καὶ ὠμῶς χρησαμένου· ὥστε τότε πρῶτον αἰσθέσθαι Ῥωμαίους, ὃ τὸν ἄλλον ἅπαντα χρόνον ἠγνόουν, ὅτι τυραννίς ἐστιν ἡ τοῦ δικτάτορος ἀρχή. Βουλήν τε γὰρ ἐκ τῶν ἐπιτυχόντων ἀνθρώπων συνέστησε καὶ τὸ τῆς δημαρχίας κράτος εἰς ἐλάχιστον συνέστειλε καὶ πόλεις ὅλας ἐξῴκισε καὶ βασιλείας τὰς μὲν ἀνεῖλε, τὰς δ' αὐτὸς ἀπέδειξε, καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ αὐθάδη διεπράξατο, περὶ ὧν πολὺ ἂν ἔργον εἴη λέγειν· πολίτας τε χωρὶς τῶν ἐν ταῖς μάχαις ἀπολομένων τοὺς παραδόντας αὐτῷ σφᾶς αὐτοὺς οὐκ ἐλάττους τετρακισμυρίων ἀπέκτεινεν, ὧν τινας καὶ βασάνοις πρῶτον αἰκισάμενος. Εἰ μὲν οὖν ἀναγκαίως ἢ συμφερόντως τῷ κοινῷ πάντα ταῦτα ἔπραξεν, οὐχ ὁ παρὼν καιρὸς ἐξετάζειν· ὅτι δὲ διὰ ταῦτα ἐμισήθη καὶ δεινὸν ἐφάνη τὸ τοῦ δικτάτορος ὄνομα, τοῦτό μοι προὔκειτο ἐπιδεῖξαι. Πέφυκε δὲ οὐ ταῖς δυναστείαις τοῦτο μόναις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις συμβαίνειν τοῖς περιμαχήτοις καὶ θαυμαζομένοις ὑπὸ τοῦ κοινοῦ βίου πράγμασι. Καλὰ μὲν γὰρ ἅπαντα φαίνεται καὶ συμφέροντα τοῖς χρωμένοις, ὅταν τις αὐτοῖς χρῆται καλῶς· αἰσχρὰ δὲ καὶ ἀσύμφορα, ὅταν πονηροὺς λάβῃ προστάτας. Τούτου δὲ ἡ φύσις αἰτία προσθεῖσα τοῖς ἀγαθοῖς ἅπασι καὶ κῆράς τινας συμφύτους. Ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τούτων ἕτερος ἂν εἴη τοῖς λόγοις καιρὸς ἐπιτηδειότερος. [Οἱ δὲ ἐν τῷ κατόπιν ἐνιαυτῷ τὴν ὕπατον ἀρχὴν παραλαβόντες, Αὖλος Σεμπρώνιος, Ἀτρατῖνος καὶ Μάρκος Μηνύκιος, ἐπὶ τῆς ἑβδομηκοστῆς καὶ πρώτης ὀλυμπιάδος, ἣν ἐνίκα στάδιον Τισικράτης Κροτωνιάτης, ἄρχοντος Ἀθήνησιν Ἱππάρχου.]

corrupti essent hoc minus mirandum esset: iam vero etiam in civilibus seditionibus multis et gravibus, et in iis, qui in suspicionem vel regni vel tyrannidis affectatæ venerant, et in sexcentis aliis calamitatibus arcendis, quotquot tantam potestatem adepti sunt, omnes ad unum sine ulla reprehensione primi dictatoris exemplum sunt secuti; ita ut una esset omnium opinio, dictaturam esse cuiusvis insanabilis mali unicum remedium et extremam salutis spem, si ceteræ omnes defecissent, idque quoties ipsæ res ita flagitarent. At patrum nostrorum ætate, integris quadringentis annis elapsis a Titi Lartii dictatura, res ista damnari cœpit, et omnium hominum iudicio odiosa visa est, quando Lucius Cornelius Sylla primus et solus acerbe et crudeliter ea usus est: ita ut tunc primum Romani cognorint, id quod toto superiore tempore ignorarant, nimirum dictaturam tyrannidem esse. Senatum enim ex quibusvis vulgaribus hominibus constituit, et tribunitiam potestatem quam minimam fecit; et urbes integras desolavit et regna partim sustulit, partim ipse constituit, atque alia multa arroganter fecit, de quibus longum esset dicere: civium quoque, præter eos qui in præliis absumpti fuerant, non minus quam quatuor millia, quæ se ipsi dediderant, interfecit; ex quibus aliquot ante tormentis cruciaverat. Utrum autem hæc fecerit ipsa necessitate coactus, an quod ea republicæ prodesse existimaret, non est præsentis temporis inquirere. Hoc enim mihi demonstrandum erat, dictatoris nomen ob hasce caussas odiosum et grave visum fuisse. Idem autem non ipsis solis potestatibus, sed etiam aliis rebus maxime expetendis, et quas vulgo ad homines admirantur, solet accidere. Omnia enim honesta et utilia videntur utentibus, si quis recte illis utitur; turpia vero et detrimentosa, si malos patronos et defensores sunt nacta. Huius autem rei caussa est ipsa natura, quæ addit omnibus bonis quasdam etiam insitas pestes. Sed de his opportunius alio loco agetur.

[Sequenti anno consules creati sunt Aulus Sempronius Atratinus et Marcus Minucius, septuagesima prima olympiade, qua vicit in stadio Tisicrates Crotoniates, archonte Athenis Hipparcho.]

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΕΩΣ

ΡΩΜΑΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΕΚΤΟΣ.

I. Οἱ δ' ἐν τῷ κατόπιν ἐνιαυτῷ τὴν ὕπατον ἀρχὴν παραλαβόντες, Αὖλος Σεμπρώνιος Ἀτρατῖνος καὶ Μάρκος Μηνύκιος, ἐπὶ τῆς ἑβδομηκοστῆς καὶ πρώτης ὀλυμπιάδος, ἣν ἐνίκα στάδιον Τισικράτης Κροτωνιάτης, ἄρχοντος Ἀθήνησιν Ἱππάρχου, ἄλλο μὲν οὐδὲν οὔτε πολεμικὸν οὔτε πολιτικὸν ἱστορίας ἄξιον ἐπὶ τῆς ἑαυτῶν ἀρχῆς ἔπραξαν· αἵ τε γὰρ πρὸς Λατίνους ἀνοχαὶ πολλὴν αὐτοῖς ἀπὸ τῶν ἔξωθεν πολέμων παρέσχον εἰρήνην, ἥ τε τῆς ἀναπράξεως τῶν δανείων κώλυσις, ἣν ἐψηφίσατο ἡ βουλὴ, ἕως ἂν ὁ προσδοκώμενος πόλεμος εἰς ἀσφαλὲς ἔλθῃ τέλος, ἔπαυσε τοὺς ἐντὸς τείχους νεωτερισμοὺς, οὓς ἐποιοῦντο οἱ πένητες ἀφεῖσθαι τῶν χρεῶν ἀξιοῦντες δημοσίᾳ· δόγμα δὲ βουλῆς ἐκύρωσαν ἐπιεικέστατον Λατίνοις ἀνδράσιν εἴ τινες ἔτυχον ἐκ τοῦ Ῥωμαίων ἔθνους συνοικοῦσαι γυναῖκες ἢ Ῥωμαίοις Λατῖναι, ἑαυτῶν εἶναι κυρίας, ἐάντε μένειν θέλωσι παρὰ τοῖς γεγαμηκόσιν ἐάντ' [μὴ] εἰς τὰς πατρίδας ἀναστρέφειν· τῶν δ' ἐκγόνων τὰ μὲν ἄρρενα παρὰ τοῖς πατράσι μένειν, τὰς δὲ θηλείας καὶ ἔτι ἀγάμους ταῖς μητράσιν ἕπεσθαι· ἐτύγχανον δὲ πολλαὶ πάνυ γυναῖκες εἰς τὰς ἀλλήλων πόλεις ἐκδεδομέναι καὶ διὰ τὸ συγγενὲς καὶ διὰ φιλίαν, αἳ τυχοῦσαι τῆς ἐκ τοῦ ψηφίσματος ἀδείας ἐδήλωσαν ὅσην εἶχον ἐπιθυμίαν τῆς ἐν Ῥώμῃ διαίτης. Αἵ τε γὰρ ἐν ταῖς Λατίνων πόλεσι Ῥωμαῖαι μικροῦ δεῖν πᾶσαι καταλιποῦσαι τοὺς ἄνδρας ὡς τοὺς πατέρας ἀνέστρεψαν· αἵ τε Ῥωμαίοις ἐκδεδομέναι Λατίνων πλὴν δυεῖν αἱ λοιπαὶ τῶν πατρίδων ὑπεριδοῦσαι παρὰ τοῖς γεγαμηκόσιν ἔμειναν· οἰωνὸς εὐτυχὴς τῆς μελλούσης πόλεως ἐπικρατήσειν τῷ πολέμῳ. Ἐπὶ τούτων φασὶ τῶν ὑπάτων τὸν νεὼν καθιερωθῆναι τῷ Κρόνῳ κατὰ τὴν ἄνοδον τὴν εἰς τὸ Καπιτώλιον φέρουσαν ἐκ τῆς ἀγορᾶς, καὶ δημοτελεῖς ἀναδειχθῆναι τῷ θεῷ καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἑορτάς τε καὶ θυσίας· τὰ δὲ πρὸ τούτων τὸν βωμὸν αὐτόθι καθιδρύσθαι λέγουσιν ὑφ' Ἡρακλέους κατεσκευασμένον ἐφ' οὗ τὰς ἐμπύρους ἀπαρχὰς ἔθυον Ἑλληνικοῖς ἔθεσιν οἱ τὰ ἱερὰ παρ' ἐκείνου παραλαβόντες· τὴν δὲ ὁρμὴν τῆς ἱδρύσεως τοῦ ναοῦ τινες μὲν ἱστοροῦσι λαβεῖν Τῖτον Λάρκιον τὸν ὑπατεύσαντα τῷ

DIONYSII

ALEXANDRI F.

HALICARNASSENSIS

ANTIQUITATUM ROMANARUM

LIBER SEXTUS.

I. Sequenti anno, creati consules Aulus Sempronius Atratinus et Marcus Minucius, septuagesima prima olympiade, qua vicit in stadio Tisicrates Crotoniates, archonte Athenis Hipparcho, nihil foris domive memoria dignum in suo consulatu gesserunt. Nam et induciæ cum Latinis factæ ipsis magnam ab externis bellis quietem præbebant et suspensa ex senatusconsulto exactio fenorum, donec bellum quod exspectabatur tuto conficeretur, sedavit urbanos motus inopum, qui se ære alieno publica pecunia liberari postulabant. Senatus autem consultum sanxerunt æquissimum, ut si quæ Romanæ gentis mulieres nuptæ essent Latinis viris, vel Romanis Latinæ, penes eas arbitrium esset, vel apud suos maritos manendi, si vellent, vel etiam patrias suas repetendi : ex liberis vero, mares quidem apud patres remanerent, feminæ vero et adhuc innuptæ matres sequerentur. Erat autem frequens connubium inter utrumque populum, tum ob cognationem, tum etiam ob amicitiam. Mulieres vero eo decreto facta sibi libera potestate satis declararunt, quanto Romæ degendi desiderio tenerentur. Nam et Romanæ, quæ erant in Latinis civitatibus, fere omnes suis maritis relictis in patriam sunt reversæ, et Latinæ quæ Romanis datæ fuerant in matrimonium, exceptis duabus, reliquæ omnes neglecta patria apud viros remanserunt ; quod fuit omen felicissimum victoriæ, quam populus Romanus erat adepturus. His consulibus ferunt Saturno templum consecratum esse in clivo Capitolino, qua e foro eo ascenditur, et sumptu publico ludos et sacrificia anniversaria huic deo decreta. Antea vero aram ab Hercule exstructam ibi fundatam fuisse ferunt, supra quam illi, qui sacrorum ritus ab eo acceperant, more Græco primitias igni cremare solebant. Quidam autem produnt T. Lartium superioris anni consulem

πρόσθεν ἐνιαυτῷ, οἱ δὲ καὶ βασιλέα Ταρκύνιον τὸν ἐκπεσόντα τῆς ἀρχῆς· τὴν δὲ καθιέρωσιν τοῦ ναοῦ λαβεῖν Πόστομον Κομίνιον κατὰ ψήφισμα βουλῆς. Τούτοις μὲν δὴ τοῖς ὑπάτοις εἰρήνης ὥσπερ ἔφην βαθείας ἐξεγένετο ἀπολαῦσαι.

II. Μετὰ δὲ τούτους παραλαμβάνουσι τὴν ἀρχὴν Αὖλος Ποστόμιος καὶ Τίτος Οὐεργίνιος, ἐφ' ὧν αἱ μὲν ἐνιαύσιοι ἀνοχαὶ πρὸς Λατίνους διελέλυντο, παρασκευαὶ δὲ πρὸς τὸν πόλεμον ὑφ' ἑκατέρων ἐγίνοντο μεγάλαι. Ἦν δὲ τὸ μὲν Ῥωμαίων πλῆθος ἅπαν ἑκούσιον καὶ σὺν πολλῇ προθυμίᾳ χωροῦν ἐπὶ τὸν ἀγῶνα· τοῦ δὲ Λατίνων τὸ πλέον ἀπρόθυμον καὶ ὑπ' ἀνάγκης κατειργόμενον, τῶν μὲν δυναστευόντων ἐν ταῖς πόλεσιν ὀλίγου δεῖν πάντων δωρεαῖς τε καὶ ὑποσχέσεσιν ὑπὸ Ταρκυνίου τε καὶ Μαμιλίου διεφθαρμένων, τῶν δὲ δημοτικῶν ὅσοις οὐκ ἦν βουλομένοις ὁ πόλεμος ἀπελαυνομένων ἀπὸ τῆς περὶ τῶν κοινῶν φροντίδος· οὐδὲ γὰρ λόγος ἔτι τοῖς βουλομένοις ἀπεδίδοτο. Ἠναγκάζοντο δὴ χαλεπαίνοντες ἐπὶ τούτῳ συχνοὶ καταλιπεῖν τὰς πόλεις, καὶ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους αὐτομολεῖν· κωλύειν γὰρ οὐκ ἠξίουν οἱ δι' ἑαυτῶν πεποιημένοι τὰς πόλεις, ἀλλὰ πολλὴν τοῖς διαφόροις τῆς ἑκουσίου φυγῆς χάριν ᾔδεσαν. Ὑποδεχόμενοι δὲ αὐτοὺς οἱ Ῥωμαῖοι τοὺς μὲν ἅμα γυναιξὶ καὶ τέκνοις ἀφικνουμένους εἰς τὰς ἐντὸς τείχους κατέταττον στρατιὰς τοῖς πολιτικοῖς ἐγκαταμιγνύντες λόχοις· τοὺς δὲ λοιποὺς εἰς τὰ περὶ τὴν πόλιν ἀποστέλλοντες φρούρια καὶ ταῖς ἀποικίαις ἀπομερίζοντες, ἵνα μή τι νεωτερίσειαν, εἶχον ἐν φυλακῇ. Ἁπάντων δὲ τὴν αὐτὴν γνώμην λαβόντων, ὅτι μιᾶς δεῖ πάλιν τοῖς πράγμασιν ἐφειμένης ἅπαντα διοικεῖν κατὰ τὸν αὐτῆς λογισμὸν ἀνυπευθύνου ἀρχῆς, δικτάτωρ ἀποδείκνυται τῶν ὑπάτων ὁ νεώτερος Αὖλος Ποστόμιος ὑπὸ τοῦ συνάρχοντος Οὐεργινίου· ἱππάρχην δὲ αὐτὸς ἑαυτῷ προσείλετο κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τῷ προτέρῳ δικτάτορι Τῖτον Αἰβούτιον Ἔλβαν· καὶ καταγράψας ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ τοὺς ἐν ἥβῃ Ῥωμαίους ἅπαντας, καὶ διελὼν εἰς τέτταρα μέρη τὴν δύναμιν, μιᾶς μὲν αὐτὸς ἡγεῖτο μοίρας, ἑτέρας δὲ τὸν συνύπατον Οὐεργίνιον ἔταξεν ἄρχειν, τῆς δὲ τρίτης Αἰβούτιον τὸν ἱππάρχην, ἐπὶ δὲ τῆς τετάρτης κατέλιπεν ἔπαρχον Αὖλον Σεμπρώνιον, ᾧ τὴν πόλιν φυλάττειν ἐπέτρεψεν.

III. Παρεσκευασμένῳ δὲ αὐτῷ πάντα τἀπιτήδεια πρὸς τὸν πόλεμον ἧκον ἀγγέλλοντες οἱ σκοποὶ πανστρατιᾷ Λατίνους ἐξεληλυθέναι· καὶ αὖθις ἕτεροι δηλοῦντες ἐξ ἐφόδου τι καταληφθῆναι πρὸς αὐτῶν χωρίον ἐχυρὸν Κορβιῶνα καλούμενον, ἐν ᾧ φρουρά τις ἦν Ῥωμαίων ἐνοικουροῦσα ὀλίγη· ἣν ἅπασαν διαφθείραντες, καὶ τὸ χωρίον αὐτὸ κατασχόντες, ὁρμητήριον ἐποιοῦντο τοῦ πολέμου· ἀνδράποδα δὲ καὶ βοσκήματα οὐ κατελάμβανον ἐν τοῖς ἀγροῖς, χωρὶς τῶν ἐν τῷ Κορβιῶνι ἐγκαταληφθέντων, προανεσκευασμένων πρὸ πολλοῦ τῶν γεωργῶν εἰς τὰ προσεχέστατα τῶν ἐρυμάτων, ὅσα δύναμις ἦν ἑκάστοις φέρειν τε καὶ ἄγειν·

id templum faciendum locasse : alii a Tarquinio rege, qui regno fuerat expulsus, hoc opus faciendum aiunt locatum : dedicatum vero ex senatusconsulto a Postumo Cominio. His igitur consulibus (ut dixi) contigit, ut maxima pace fruerentur.

II. Postea creati consules Aulus Postumius et T. Virginius, quibus consulibus annuæ induciæ cum Latinis factæ finitæ sunt, magnique utrinque belli apparatus fiebant. Ac Romana quidem multitudo tota constabat ex voluntariis militibus, qui magna animi alacritate ad bellum ferebantur : Latinorum vero maior pars remisso animo ac necessitate coacta ad bellum ibat, quia principes civitatum fere omnes donis et pollicitationibus a Tarquinio et Mamilio corrupti fuerant; plebeii vero, contra quorum voluntatem bellum suscipiebatur, ab administratione et cura reipublicæ arcebantur : neque enim amplius dicendi potestas volentibus dabatur. Quare multi eam rem moleste ferentes urbes relinquere, et ad Romanos transfugere cogebantur. Qui enim in illis civitatibus dominabantur eos nolebant impedire, quinimo suis adversariis ob voluntarium exsilium magnam gratiam habebant. Romani vero eos recipiebant, et eos qui cum conjugibus ac liberis veniebant in numerum urbanorum militum referebant, urbanisque centuriis immiscebant; reliquos vero in castella, quæ circa urbem erant dimittebant et per colonias distribuebant, ne quid novi molirentur diligenter caventes. Et cum omnes idem censerent, rem iterum indigere libero imperio unius viri, qui omnia arbitratu suo administraret nullisque reddendis rationibus esset obnoxius, iunior consul A. Postumius a collega Virginio dictator dicitur : ipse vero eodem modo, quo prior dictator, magistrum equitum T. Æbutium Elvam dixit. Et cum brevi temporis spatio omnes juniores Romanos conscripsisset, et exercitum in quatuor partes divisisset, uni parti ipse præerat, secundæ suum collegam Virginium præfecit, tertiam Æbutio magistro equitum attribuit, quartæ vero præfectum A. Sempronium reliquit, cui urbis custodiam commisit.

III. Ei autem, cum res omnes, quæ ad bellum erant necessariæ parasset, exploratores nuntiarunt, Latinos cum omnibus copiis ex suis finibus egressos; et rursus alii eum certiorem fecerunt, ex itinere primo impetu expugnatum ab illis esse castellum quoddam munitum, quod Corbionem vocant, in quo exiguum Romanorum præsidium custodiendi gratia erat, quos omnes interfecerunt et locum illum occupatum belli sedem fecerunt : in agris tamen non invenerunt mancipia aut pecora præter ea, quæ Corbione ceperant; quia rustici iam multo ante pro viribus quique suis quæcunque ferre, aut agere po-

οἰκίας δ' αὐτῶν ἐνεπίμπρασαν ἐρήμους ἀφειμένας καὶ τὴν γῆν ἐδῄουν. Ἀφίκετο δὲ αὐτοῖς ἐξεστρατευμένοις ἤδη ἐξ Ἀντίου, πόλεως ἐπιφανεστάτης τοῦ Οὐολούσκων ἔθνους στρατιά τε ἱκανὴ καὶ ὅπλα καὶ σῖτος καὶ ὅσων ἄλλων εἰς τὸν πόλεμον ἐδέοντο. Ἐφ' οἷς πάνυ θαρρήσαντες ἐν ἐλπίσι χρησταῖς ἦσαν, ὡς καὶ τῶν ἄλλων Οὐολούσκων συναρουμένων σφίσι τοῦ πολέμου τῆς Ἀντιατῶν πόλεως ἀρξαμένης. Ταῦτα μαθὼν ὁ Ποστόμιος ἐξεβοήθει διὰ ταχέων πρὶν ἢ συνελθεῖν τοὺς πολεμίους ἅπαντας· ἀγαγὼν δὲ ἐν νυκτὶ τὴν σὺν αὐτῷ στρατιὰν πορείᾳ συντόνῳ πλησίον γίνεται τῶν Λατίνων ἐστρατοπεδευκότων παρὰ λίμνῃ Ῥηγίλλῃ καλουμένῃ ἐν ἐχυρῷ χωρίῳ· καὶ τίθεται τὸν χάρακα κατὰ κεφαλῆς τῶν πολεμίων ἐν ὑψηλῷ λόφῳ καὶ δυσβάτῳ, ἔνθ' ὑπομένων πολλὰ πλεονεκτήσειν ἔμελλεν.

IV. Οἱ δὲ τῶν Λατίνων ἡγεμόνες Ὀκταούϊός τε ὁ Τυσκλανὸς ὁ Ταρκυνίου τοῦ βασιλέως γαμβρὸς, ὡς δέ τινες γράφουσιν υἱὸς τοῦ γαμβροῦ, καὶ Σέξτος Ταρκύνιος· ἐτύγχανον γὰρ δὴ τηνικαῦτα χωρὶς ἀλλήλων ἐστρατοπεδευκότες· εἰς ἓν συνάγουσι τὰς δυνάμεις χωρίον, καὶ προσλαβόντες τοὺς χιλιάρχους τε καὶ λοχαγοὺς ἐσκόπουν, ὅστις ἔσται τρόπος τοῦ πολέμου· καὶ πολλαὶ γνῶμαι ἐλέχθησαν. Οἱ μὲν γὰρ ἐξ ἐφόδου χωρεῖν ἠξίουν ἐπὶ τοὺς ἅμα τῷ δικτάτορι καταλαβομένους τὸ ὄρος, ἕως ἔτι ἦσαν αὐτοῖς φοβεροὶ, οὐκ ἀσφαλείας σημεῖον εἶναι νομίζοντες τὴν τῶν ἐχυρῶν κατάληψιν, ἀλλὰ δειλίας· οἱ δὲ τοὺς μὲν ἀποταφρεύσαντας ὀλίγῃ τινὶ κατείργειν φυλακῇ, τὴν δὲ ἄλλην δύναμιν ἀναλαβόντας ἐπὶ τὴν Ῥώμην ἄγειν ὡς ῥᾳδίαν ἁλῶναι τῆς κρατίστης νεότητος ἐξεληλυθυίας. Οἱ δὲ τὰς Οὐολούσκων τε καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων βοηθείας ἀναμένειν συνεβούλευον τὰ ἀσφαλέστερα πρὸ τῶν θρασυτέρων αἱρουμένους· Ῥωμαίους μὲν γὰρ οὐδὲν [ἀγαθὸν] ἀπολαύσειν ἐκ τῆς τριβῆς τοῦ χρόνου, ἑαυτοῖς δὲ βραδυνόμενα κρείττω γενήσεσθαι τὰ πράγματα. Ἔτι δὲ αὐτῶν βουλευομένων ἧκεν ἐκ Ῥώμης ὁ ἕτερος τῶν ὑπάτων Τῖτος Οὐεργίνιος ἔχων τὴν σὺν ἑαυτῷ δύναμιν, αἰφνίδιος ἐν τῇ κατόπιν νυκτὶ τὴν ὁδὸν διανύσας, καὶ στρατοπεδεύεται δίχα τοῦ δικτάτορος ἐφ' ἑτέρας ῥάχεως ὀρεινῆς πάνυ καὶ ἐχυρᾶς, ὥστε ἀμφοτέρωθεν ἀποκεκλεῖσθαι τοὺς Λατίνους τῶν ἐπὶ τὴν πολεμίαν ἐξόδων, τοῦ μὲν ὑπάτου τῶν ἀριστερῶν προκαθημένου μερῶν, τοῦ δὲ δικτάτορος τῶν δεξιῶν. Ἔτι δὲ πλείονος ταραχῆς κατασχούσης τοὺς οὐδὲν πλεῖον τῶν ἀσφαλῶν προελομένους ἡγεμόνας καὶ δέους, μὴ τὰ οἰκεῖα οὐ πολλὰ ὄντα δαπανᾶν ἀναγκάζωνται βραδύνοντες, μαθὼν ὁ Ποστόμιος ὅσον ἦν ἐν αὐτοῖς τὸ ἄπειρον στρατηγίας πέμπει τὸν ἱππάρχην Τῖτον Αἰβούτιον ἄγοντα τοὺς ἀκμαιοτάτους ἱππεῖς τε καὶ ψιλοὺς, καταλαβέσθαι κελεύσας ὄρος τι καλῶς ἐν παρόδῳ κείμενον ταῖς παρακομιζομέναις Λατίνοις ἀγοραῖς οἴκοθεν· καὶ φθάνει πρὶν αἰσθέσθαι τοὺς πολεμίους ἡ σὺν τῷ ἱππάρχῃ πεμφθεῖσα δύναμις νύκ-

tuerant secum in proximas munitiones comportarant : domos vero desertas incenderunt et agrum vastarunt. Cum autem ex suis finibus iam egressi fuissent, acceperunt ab Antio, Volscorum urbe nobilissima, et copias satis multas et frumentum, et alia quibuscunque ad bellum ipsis opus erat. Quibus rebus maxime fidentes in bonam spem venerunt, existimantes alios quoque Volscos se ad illius belli societatem facto ab Antiatibus initio additurOS. His rebus cognitis, Postumius celeriter hostibus occurrit, antequam omnes ipsorum copiæ in unum convenirent : noctuque educto exercitu, itinere concitato accessit ad Latinos, qui castra posuerant ad lacum Regillum, in loco edito; et castra posuit in colle excelso, cujus aditus erat difficilis, quique hostium capit, imminebat : in quo considens multis in rebus meliore conditione, quam hostes, erat futurus.

IV. At Latinorum duces, Octavius Tusculanus, Tarquinii regis gener, sive, ut nonnulli scribunt, generi filius et Sextus Tarquinius (tunc enim seorsum castra posuerant) in unum locum copias coëgerunt; et adhibitis in consilium tribunis militum et centurionibus consultabant quonam modo bellum esset gerendum : et variæ sententiæ dictæ fuerunt. Alii enim censebant impetum faciendum in eos qui dictatore collem occuparant, dum illis essent formidabiles; existimantes non fiduciæ, sed timoris documentum esse, quod loca munita occupassent : alii vero fossa circumducta eos aliqua exigua custodia coërcendos, et cum reliquis copiis Romam eundum, quæ absente lectissimæ iuventutis robore facile expugnari posse videbatur : alii vero censebant Volscorum et aliorum sociorum auxilia exspectanda, et tutiora consilia audacioribus præferenda. Romanis enim nihil iam moram profuturam, rerum vero suarum conditionem meliorem futuram, si cunctarentur. Illis autem adhuc consultantibus, alter consul T. Virginius ex urbe cum exercitu venit, improviso proxima sequenti nocte itinere confecto : et seorsum a dictatore in alterius montis dorso aspero et natura munito castra posuit, ita ut Latinis utrinque exitus in agrum hosticum interclusus esset, quia consul a parte læva considebat, dictator vero a dextra. Perturbatis autem multo magis hostium ducibus, qui ante omnia tutam viam sequendam esse censebant et verentibus ne ista cunctatione domestici commeatus, qui essent non magni, absumere cogerentur, Postumius, cum animadvertisset quanta esset in illis artis imperatoriæ imperitia, misit magistrum equitum T. Æbutium cum lectissimis equitibus et levis armaturæ militibus, et imperavit ut occuparet collem quendam opportune in ipso transitum, qua commeatus domo Latinis apportabantur. Copiæ autem cum equitum magistro missæ, antequam hostes id sentirent, celeriter noctu

τωρ παραχθεῖσα καὶ δι' ὕλης ἀτριβοῦς διελθοῦσα καὶ γενομένη ἐγκρατὴς τοῦ λόφου.

V. Μαθόντες δὲ οἱ στρατηγοὶ τῶν πολεμίων καταλαμβανόμενα καὶ τὰ κατὰ νώτου σφῶν ἐρυμνὰ, καὶ οὐδὲ περὶ τῆς οἴκοθεν ἀγορᾶς χρηστὰς ἔτι ἐλπίδας ἔχοντες ὡς ἀσφαλῶς σφισι παρακομισθησομένης, ἀπαράξαι τοὺς Ῥωμαίους ἔγνωσαν ἀπὸ τοῦ λόφου, πρὶν ἢ χάρακι καὶ τάφρῳ κρατύνασθαι. Ἀναλαβὼν δὲ τὴν ἵππον ἅτερος αὐτῶν Σέξτος ἤλαυνεν ἀνὰ κράτος [αὐτὴν], ὡς οὐ δεξομένης αὐτὸν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἵππου. Γενναίως δὲ τῶν Ῥωμαίων ἱππέων τοὺς ἐπιόντας ὑπομεινάντων, μέχρι μέν τινος ἀντεῖχεν ὑποστρέφων τε καὶ αὖθις ἐπάγων, ἐπεὶ δ' ἥ τε φύσις τοῦ χωρίου τοῖς μὲν ἤδη κρατοῦσι τῶν ἄκρων μεγάλα πλεονεκτήματα παρεῖχε, τοῖς δὲ κάτωθεν ἐπιοῦσιν οὐδὲν ὅ τι μὴ πολλὰς πάνυ πληγὰς καὶ πόνους ἀνηνύτους ἔφερε, καὶ αὖθις ἑτέρα παρῆν δύναμις τοῖς Ῥωμαίοις ἐπιλέκτων ἀνδρῶν ἐκ τῆς πεζικῆς φάλαγγος ἐπίκουρος, ἣν ὁ Ποστόμιος κατὰ πόδας ἀπέστειλεν, οὐδὲν ἔτι πράττειν δυνάμενος ἀπῆγε τὴν ἵππον ἐπὶ τὸν χάρακα· καὶ οἱ Ῥωμαῖοι βεβαίως κρατοῦντες τὸ χωρίον, προφανῶς κρατύνονται τὴν φυλακήν. Μετὰ τοῦτο τὸ ἔργον τοῖς περὶ Μαμίλιον καὶ Σέξτον ἐδόκει μὴ πολὺν διὰ μέσου ποιεῖν χρόνον, ἀλλ' ὀξείᾳ κρῖναι τὰ πράγματα μάχῃ. Τῷ δὲ δικτάτορι τῶν Ῥωμαίων καταρχὰς οὐχ οὕτως ἔχοντι προαιρέσεως ἀλλ' ἀμαχητὶ καταλύσεσθαι τὸν πόλεμον καὶ παντὸς μάλιστα διὰ τὴν ἀπειρίαν τῶν ἀντιστρατήγων τοῦτο ποιήσειν ἐλπίσαντι, τότ' ἔδοξε χωρεῖν ἐπὶ τὸν ἀγῶνα. Ἑάλωσαν γάρ τινες ὑπὸ τῶν φρουρούντων τὰς ὁδοὺς ἱππέων ἄγγελοι γράμματα φέροντες παρὰ Οὐολούσκων πρὸς τοὺς στρατηγοὺς τῶν Λατίνων, δηλοῦντα ὅτι πολλαὶ δυνάμεις αὐτοῖς ἐπὶ συμμαχίαν ἥξουσιν εἰς ἡμέραν τρίτην μάλιστα καὶ αὖθις ἕτεραι παρὰ Ἑρνίκων. Τὰ μὲν δὴ παρασχόντα τοῖς ἡγεμόσιν αὐτῶν ταχεῖαν παρατάξεως ἀνάγκην τέως οὐ προαιρουμένοις ταῦτ' ἦν. Ἐπειδὴ δὲ τὰ σημεῖα ἤρθη παρ' ἑκατέρων τῆς μάχης, προῄεσαν εἰς τὸ μεταξὺ χωρίον ἀμφότεροι καὶ ἐξέτασσον τὰς δυνάμεις κατὰ τάδε· Σέξτος μὲν Ταρκύνιος ἐπὶ τοῦ λαιοῦ τῶν Λατίνων ἐτάχθη κέρατος, Ὀκταουΐος δὲ Μαμίλιος ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ, τὴν δὲ κατὰ μέσον στάσιν εἶχεν ὁ ἕτερος τῶν Ταρκυνίου παίδων Τῖτος, ἔνθα καὶ Ῥωμαίων οἵ τε αὐτόμολοι καὶ οἱ φυγάδες ἐτάχθησαν. Ἡ δ' ἵππος ἅπασα τριχῇ διαιρεθεῖσα τοῖς κέρασιν ἀμφοτέροις προσενεμήθη καὶ τοῖς κατὰ μέσην τεταγμένοις τὴν φάλαγγα. Τῆς δὲ Ῥωμαίων στρατιᾶς τὸ μὲν ἀριστερὸν κέρας εἶχεν ὁ ἱππάρχης Τῖτος Αἰβούτιος ἐναντίος Ὀκταουΐῳ Μαμιλίῳ, τὸ δὲ δεξιὸν Τῖτος Οὐεργίνιος ὁ ὕπατος, Σέξτῳ Ταρκυνίῳ στάσιν ἐναντίαν ἐπέχων· τὰ δὲ μέσα τῆς φάλαγγος αὐτὸς ὁ δικτάτωρ Ποστόμιος ἐξεπλήρου Τίτῳ Ταρκυνίῳ καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν φυγάσι χωρήσων ὁμόσε· πλῆθος δὲ τῆς συνελθούσης δυνάμεως εἰς τὴν παράταξιν ἀφ' ἑκατέρου στρατεύματος ἦν, Ῥωμαίων μὲν,

præterierunt, et per silvæ itinera non trita transeuntes collem occuparunt.

V. Ubi vero hostium duces cognoverunt etiam a tergo loca munita occupata esse, non amplius sperantes commeatus satis tuto ad se domo portari posse, Romanos ex eo colle per vim pellere statuerunt, antequam vallo et colle se munirent. Quare Sextus alter eorum dux cum equitatu totis viribus eo contendit, quasi Romanus equitatus impetum ipsius non esset excepturus. Sed cum equites Romani eorum incursionem fortiter sustinuissent, aliquamdiu quidem restitit, modo suos subducens, modo etiam iterum eos converso agmine in hostem adducens. Ubi vero et ipsius loci natura eos, qui collis verticem occuparant plurimum iuvit; illis vero qui ex inferiore parte collem subibant, nihil præter plurima vulnera et labores irritos attulit; et novus exercitus militum legionariorum ex peditatu delectorum subsidio venit Romanis, quos statim Postumius miserat et aliorum vestigia subsequi iusserat, cum nihil amplius facere posset, re infecta in castra copias suas reduxit, Romani iam vero firme eum locum tenentes, palam præsidium ibi munierunt. Postea Mamilio et Sexto non longas moras interponere, sed celeriter de summo prœlio decernere placuit itemque Romano dictatori, quamvis principio apud se statuisset bellum sine ulla pugna conficere, et præcipue se hoc facturum sperasset propter commeatuum inopiam, qua hostium duces laborabant, prælium committere placuit. Ab equitibus enim, qui vias observabant, intercepti erant quidam nuntii, qui literas ferebant a Volscis ad duces Latinorum; quibus significabatur, magnas sociorum copias ad diem tertiam ad summum illis subsidio venturas, et alias præterea ab Hernicis. Hæ igitur fuerunt caussæ, ob quas duces tunc præter suum propositum celeriter prœlio decernere coacti sunt. Ubi vero ab utrisque pugnæ signum datum est, utrique in medium inter castra spatium progressi aciem hoc modo instruxerunt. Sextus Tarquinius in lævo Latinorum cornu collocatus est, Octavius Mamilius in dextro; mediam vero aciem tenebat alter Tarquinii filius Titus, in qua Romanorum transfugæ et exsules collocati erant. Totus vero equitatus, trifariam divisus, in utrumque cornu et mediam aciem distributus est. At in Romano exercitu lævum cornu tenebat T. Æbutius equitum magister locum in acie Octavio Mamilio oppositum tenens, dextrum Titus Virginius consul, Sexto Tarquinio oppositus: mediam vero aciem ipse Dictator Postumius implebat, cum T. Tarquinio et exsulibus qui circa eum erant conflicturus. Numerus autem copiarum, quæ ex utroque exercitu in aciem descenderant, hic erat: Romanorum peditum viginti quatuor millia trecentis demptis equitesque mille, Latinorum vero

ἐπὶ δισμυρίοις [τε καὶ] τετρακισχίλιοι πεζοὶ τριακοσίων δέοντες, χίλιοι δ' ἱππεῖς· Λατίνων δὲ σὺν τοῖς συμμάχοις τετρακισμύριοι μάλιστα πεζοὶ καὶ τρισχίλιοι ἱππεῖς.

VI. Ὡς δὲ εἰς χεῖρας ἥξειν ἔμελλον, οἵ τε τῶν Λατίνων στρατηγοὶ συγκαλέσαντες τοὺς σφετέρους πολλὰ εἰς τὸ ἀνδρεῖον ἐπαγωγὰ καὶ δεήσεις τῶν στρατιωτῶν μακρὰς διεξῆλθον, ὅ τε Ῥωμαῖος ὀρρωδοῦντας ὁρῶν τοὺς σφετέρους, ὅτι πλήθει συνοίσονται μακρῷ προὔχοντι τοῦ σφετέρου, ἐξελέσθαι τὸ δέος αὐτῶν ἐκ τῆς διανοίας βουλόμενος, συνεκάλεσεν εἰς ἐκκλησίαν· καὶ παραστησάμενος τοὺς πρεσβυτάτους τῶν ἐκ τοῦ βουλευτικοῦ συνεδρίου καὶ τιμιωτάτους ἔλεξε τοιάδε· « Θεοὶ μὲν ἡμῖν ὑπισχνοῦνται δι' οἰωνῶν « τε καὶ σφαγίων καὶ τῆς ἄλλης μαντικῆς ἐλευθερίαν « τῇ πόλει παρέξειν καὶ νίκην εὐτυχῆ, ἀμοιβάς τε « ἡμῖν ἀποδιδόντες ἀγαθὰς ἀνθ' ὧν αὐτοὺς σέβον- « τες καὶ τὰ δίκαια ἀσκοῦντες ἐν παντὶ τῷ βίῳ « [ἡμῶν] διετελέσαμεν, καὶ τοῖς ἐχθροῖς ἡμῶν νεμε- « σῶντες κατὰ τὸ εἰκὸς, ὅτι πολλὰ καὶ μεγάλα πε- « πονθότες ὑφ' ἡμῶν ἀγαθὰ συγγενεῖς τ' ὄντες καὶ « φίλοι καὶ τοὺς αὐτοὺς ὀμωμοκότες ἕξειν ἐχθροὺς « καὶ φίλους, ἁπάντων ὑπεριδόντες τούτων πόλεμον « ἐπιφέρουσιν ἡμῖν ἄδικον, οὐχ ὑπὲρ ἀρχῆς καὶ « δυναστείας, ὁποτέρους ἡμῶν μᾶλλον αὐτὴν ἔχειν « προσῆκεν· ἧττον γὰρ ἂν ἦν δεινόν· ἀλλ' ὑπὲρ « τῆς Ταρκυνίων τυραννίδος, ἵνα δούλην ἀντ' ἐλευ- « θέρας τὴν πόλιν αὖθις ποιήσωσι. Χρὴ δὲ καὶ « ὑμᾶς, ἄνδρες λοχαγοί τε καὶ στρατιῶται, μαθόν- « τας ὅτι συμμάχους ἔχετε τοὺς θεοὺς, οἵπερ αἰεὶ τὴν « πόλιν σώζουσιν, ἄνδρας ἀγαθοὺς γενέσθαι περὶ « τόνδε τὸν ἀγῶνα, ἐπισταμένους ὅτι τῆς παρὰ « θεῶν βοηθείας ὑπάρχειν τυγχάνειν τοῖς γενναίως « ἀγωνιζομένοις καὶ πάντα τὰ παρ' ἑαυτῶν εἰς τὸ « νικᾶν πρόθυμα παρεχομένοις, οὐ τοῖς φεύγουσιν « ἐκ τῶν κινδύνων, ἀλλὰ τοῖς βουλομένοις ὑπὲρ αὐ- « τῶν ταλαιπωρεῖν. Ὑπάρχει δὲ ὑμῖν πολλὰ μὲν « καὶ ἄλλα πλεονεκτήματα πρὸς τὸ νικᾶν ὑπὸ τῆς « τύχης παρεσκευασμένα, τρία δὲ πάντων μέγιστα « καὶ φανερώτατα.

VII. « Πρῶτον μὲν τὸ παρ' ἀλλήλων πιστὸν, οὗ « μάλιστα δεῖ τοῖς μέλλουσι τῶν ἐχθρῶν κρατή- « σειν. Οὐ γὰρ ἀρξαμένους ὑμᾶς τήμερον ἀλλήλοις « εἶναι βεβαίους φίλους δεῖ καὶ πιστοὺς συμμάχους, « ἀλλ' ἡ πατρὶς ἐκ πολλοῦ τοῦτο ἅπασι παρεσ- « κεύακε τἀγαθόν. Καὶ γὰρ ἐτράφητε ὁμοῦ καὶ « παιδείας ἐτύχετε κοινῆς καὶ θεοῖς ἐπὶ τῶν αὐτῶν « βωμῶν ἐθύετε καὶ πολλῶν μὲν ἀγαθῶν ἀπολελαύ- « κατε, πολλῶν δὲ κακῶν πεπείρασθε κοινῇ, ἐξ ὧν « ἰσχυραὶ καὶ ἀδιάλυτοι πεφύκασι συγκεράννυσθαι « πᾶσιν ἀνθρώποις φιλίαι· ἔπειτα ὅτι περὶ τῶν με- « γίστων κοινὸς ἅπασιν ὑπάρχει ἀγών. Εἰ γὰρ « ὑποχείριοι γενήσεσθε τοῖς ἐχθροῖς, οὐχὶ τοῖς μὲν « ὑμῶν ὑπάρξει μηδενὸς πειραθῆναι δεινοῦ, τοῖς « δὲ τὰ ἔσχατα παθεῖν, ἀλλὰ τὸ μὲν ἀξίωμα καὶ

cum sociis, quadraginta ferme peditum millia et tria equitum.

VI. Cum vero iam ad manus essent venturi, Latinorum duces milites convocatos longa oratione ad fortitudinem hortati sunt, et multas preces addiderunt; at Romanus, animadvertens suos perterritos, quod congressuri essent cum numero qui suo longe esset maior, metumque illum ex eorum animis eximere volens, eos ad concionem convocavit, et cum maximis natu senatorii ordinis et honoratissimis quibusque in medium progressus, talem habuit orationem: « Dii auspiciis et « extis atque aliis vaticiniis reipublicæ nostræ liberta- « tem et felicem victoriam pollicentur, egregie nos remu- « nerantes pro perpetua pietate qua eos colimus, iusti- « tiaque quam perpetuo exercemus, et inimicis nostris « (ut æquum est) infensi, quod quamvis multis et ma- « gnis beneficiis a nobis affecti, et cognati ac amici nos- « tri, et iurati eosdem nobiscum et inimicos et amicos « sese habituros, tamen his omnibus contemptis inius- « tum bellum nobis inferant, non de imperio aut prin- « cipatu, utros nostrum potius hæc habere oporteat « contendentes (hoc enim minus esset grave), sed de « tyrannide Tarquiniorum, ut ex libera servam rursus « civitatem faciant. Oportet igitur vos, centuriones « et milites, cum sciatis deos esse vobis socios, qui ur- « bem nostram perpetuo servant, in hoc certamine vi- « ros fortes esse: reputantes, divinum auxilium præsto « esse illis, qui fortiter pugnent et totas suas vires « omni animi alacritate exserant ut victoriam adipis- « cantur, non iis qui pericula fugiant, sed iis qui pro « salute sua quævis mala perpeti non dubitent. Ha- « bemus autem fortunæ beneficio cum multa alia « commoda, quæ ad victoriam parandam faciunt, tum « vero tria præcipua atque manifestissima.

VII. « Primum quidem mutuam fidem, qua re potis- « simum opus est iis qui ex hostibus victoriam repor- « taturi sunt, neque enim oportet vos hodie incipere « amicos constantes et socios fideles mutuo esse, sed « patria iam multo ante omnibus nobis hoc bonum « præparavit. Etenim simul educati estis et eamdem « habuistis disciplinam, et diis supra easdem aras « sacrificia fecistis, et ut multa bona percepistis ita « multa etiam mala simul experti estis, ex quibus firmæ « indissolubiles inter omnes homines amicitiæ coalescere « solent; deinde quod commune omnibus certamen de « rebus maximis imminet. Si enim in hostium potesta- « tem veneritis, non est quod putetis fore ut vestrum « alli quidem expertes sint omnium malorum, alii vero « gravissima quæque experiantur; sed æque omnes

« τὴν ἡγεμονίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἅπασιν ὁμοίως ἀπολωλεκέναι καὶ μήτε γυναικῶν μήτε παίδων μήτε οὐσίας μήτε ἄλλου τινὸς ὧν ἔχετε ἀπολαύσειν ἀγαθῶν, τοῖς δὲ ἡγουμένοις τῆς πόλεως καὶ τὰ κοινὰ διοικοῦσι τὸν οἴκτιστον μόρον ἀποθανεῖν σὺν αἰκίαις καὶ βασάνοις. Ὅπου γὰρ οὐδὲν πεπονθότες ὑφ' ὑμῶν κακὸν οὔτε μεῖζον οὔτ' ἔλαττον πολλὰ καὶ παντοδαπὰ ἐξύβρισαν εἰς ὑμᾶς ἅπαντας, τί χρὴ προσδοκᾶν ποιήσειν αὐτούς, ἂν νῦν κρατήσωσι τοῖς ὅπλοις, μνησικακοῦντας ὅτι τῆς πόλεως μὲν αὐτοὺς ἀπηλάσατε καὶ τὰς οὐσίας ἀφείλεσθε καὶ οὐδ' ἐπιβῆναι τῆς πατρῴας γῆς ἐᾶτε; τελευταῖον δὲ τῶν εἰρημένων, οὐδενὸς ἑτέρου φήσαιτ' ἂν εἶναι πλεονεκτήματος ἔλασσον, ἐὰν ὀρθῶς σκοπῆτε, τὸ μὴ τοιαῦτα ἡμῖν ἀπηντῆσθαι τὰ τῶν πολεμίων οἷα ὑπελάβομεν, ἀλλὰ πολλῷ τῆς δόξης ἐνδεέστερα. Ἔξω γὰρ τῆς Ἀντιατῶν ἐπικουρίας οὐδένας ἄλλους ὁρᾶτε κοινωνοὺς παρόντας αὐτοῖς τοῦ πολέμου· ἡμεῖς δὲ ἅπαντας Οὐολούσκους ἥξειν αὐτοῖς ὑπελαμβάνομεν συμμάχους καὶ Σαβίνων τε καὶ Ἑρνίκων συχνούς, καὶ μυρίους ἄλλους διὰ κενῆς ἀνεπλάττομεν ἡμῖν αὐτοῖς φόβους. Πάντα δ' ἦν ἄρα ταῦτα Λατίνων ὀνείρατα, ὑποσχέσεις ἔχοντα κενὰς καὶ ἐλπίδας ἀτελεῖς. Οἱ μέν γ' ἐγκαταλελοίπασιν αὐτῶν τὴν ἐπικουρίαν, καταφρονήσαντες τῆς τῶν στατηγῶν ἀπειρίας· οἱ δὲ μελλήσουσι μᾶλλον ἢ βοηθήσουσι τρίβοντες ἐν ταῖς ἐλπίσι τὸν χρόνον· οἱ δὲ νῦν ὄντες ἐν παρασκευαῖς ὑστερήσαντες τῆς μάχης οὐδὲν ἔτι αὐτοῖς χρήσιμοι γενήσονται.

VIII. « Εἰ δέ τινες ὑμῶν ταῦτα μὲν ὀρθῶν εἰρῆσθαι νομίζουσιν, ὀρρωδοῦσι δὲ τὸ τῶν ἀντιπολεμίων πλῆθος, βραχεῖα διδαχῇ μαθέτωσαν τὰ μὴ δεινὰ δεδιότες, μᾶλλον δὲ ἀναμνήσει· πρῶτον μὲν ἐνθυμηθέντες ὅτι πλεῖόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς τὸ ἠναγκασμένον τὰ ὅπλα καθ' ἡμῶν ἀναλαβεῖν, ὡς ἐκ πολλῶν ἡμῖν ἔργων τε καὶ λόγων ἐδήλωσε, τὸ δὲ ἑκούσιόν τε καὶ ἐκ προθυμίας ὑπὲρ τῶν τυράννων ἀγωνιζόμενον πάνυ ὀλίγον, μᾶλλον δὲ πολλοστὸν μέρος τοῦ ἡμετέρου· ἔπειτα ὅτι τοὺς πολέμους ἅπαντας οὐχ οἱ πλείους τοῖς ἀριθμοῖς κατορθοῦσιν, ἀλλα οἱ κρείττους ἀρετῇ. Πολὺ ἂν ἔργον εἴη παραδείγματα φέρειν, ὅσα βαρβάρων τε καὶ Ἑλλήνων στρατεύματα ὑπερβαλόντα πλήθει μικραὶ πάνυ κατηγωνίσαντο δυνάμεις οὕτως, ὥστε μηδὲ πιστοὺς εἶναι τοῖς πολλοῖς τοὺς περὶ αὐτῶν λόγους. Ἐῶ τἄλλα· ἀλλ' ὑμεῖς αὐτοὶ πόσους κατωρθώκατε πολέμους μετ' ἐλάττονος ἢ ὅσης νῦν ἔχετε δυνάμεως μείζοσιν ἢ τοσαύταις παρασκευαῖς πολεμίων ἀντιταχθέντες; φέρε, ἀλλὰ τοῖς μὲν ἄλλοις φοβεροὶ διετελεῖτε ὄντες, ὧν ἐκρατεῖτε μαχόμενοι, Λατίνοις δὲ ἄρα τούτοις καὶ τοῖς συμμάχοις αὐτῶν Οὐολούσκοις εὐκαταφρόνητοι διὰ τὸ μὴ πειραθῆναί ποτε αὐτοὺς τῆς ὑμετέρας μά-

« dignitatem et imperium atque libertatem amittetis, et neque coniugibus, neque liberis, neque fortunis, nullis denique aliis bonis quæ habetis, frui vobis licebit : ipsi vero civitatis principes et magistratus reipublicæ miserrimo mortis genere verberibus cæsi et excruciati necabuntur. Si enim nulla aut magna aut parva iniuria a nobis affecti nos omnes multis et variis iniuriis et contumeliis insolenter affecerunt tyranni, quid putandum est eos facturos, si nunc armis fuerint superiores, in memoriam revocantes se a vobis patria expulsos et sibi bona sua erepta, neque in natale solum sibi redire per vos licere ? Tertium autem et postremum, quod certe non dixeritis ullo alio commodo esse inferius, si recte rem consideraveritis, copias hostium non tales vobis occurrisse quales suspicabamur, sed longe deteriores quam putabamus. Nam præter Antiatum auxilia, nullos alios belli socios illis videtis adesse : at nos existimabamus omnes Volscos illis auxilio venturos et multos Sabinos et Hernicos ; aliaque sexcenta terriculamenta inania nobis ipsis fingebamus. At hæc omnia erant Latinorum somnia, quæ inanibus pollicitationibus et irrita spe nitebantur. Alii enim deseruerunt eorum societatem, contempta talium imperatorum imperitia : alii vero cunctabuntur potius quam auxilium ferrent, tempus spe terentes : illi vero qui iam nunc instructi sunt, quia sero profecti prœlio non intererunt, nullo modo ipsis prodesse poterunt.

VIII. « Quod si qui vestrum hæc a me recte dicta existiment, et tamen hostium multitudine terreantur, eos res minime formidabiles metuere paucis docebo, imo potius hæc illis in memoriam revocabo : primum quidem considerent maiorem eorum partem coactam arma contra nos suscepisse, sicut ex multis ipsorum et factis et dictis compertum habemus : reliquorum vero, qui ultro et suapte sponte pro tyrannis certant, numerum esse valde exiguum, quinimo minimum si cum nostro conferatur. Deinde vero omnia bella feliciter confici non ab illis qui numero sunt superiores, sed ab iis qui fortitudine excellunt. Arduum ac longum esset exempla afferre, quot barbarorum Græcorumque exercitus hominum multitudine longe superiores a parvis admodum copiis superati fuerint, adeo ut multi ea quæ de illis feruntur credere non possint. Cetera omitto. At vos ipsi quot bella feliciter confecistis, cum copiis longe minoribus quam quas nunc habetis contra maiores copias quam sunt illæ quas nunc hostes paratas habent ? At fortasse aliis quidem, quos prælio vincere solebatis formidabiles eratis : Latini vero isti atque Volsci eorum socii vos contemnent, quod vos in prœliis sint experti. At omnes scitis utramque hanc gentem mul-

« χης; ἀλλὰ πάντες ἴστε ὅτι ταῦτ' ἀμφότερα τὰ « ἔθνη πολλαῖς ἐνίκων μάχαις οἱ πατέρες ἡμῶν. « Ἆρ' οὖν λόγον ἔχει τὰ μὲν τῶν κρατηθέντων « πράγματα ἐπὶ ταῖς τοιαύταις συμφοραῖς κρείττονα « εἶναι, τὰ δὲ τῶν κεκρατηκότων ἐπὶ ταῖς τηλικαύ- « ταις εὐπραγίαις χείρονα; καὶ τίς ἂν τοῦτο φήσειε « νοῦν ἔχων; θαυμάσαιμι δ' ἂν εἴ τις ὑμῶν τὸ μὲν « τῶν πολεμίων πλῆθος, ἐν ᾧ βραχὺ τὸ γενναῖόν « ἐστιν, ὀρρωδεῖ, τῆς δὲ οἰκείας δυνάμεως οὕτω πολ- « λῆς καὶ ἀγαθῆς οὔσης καταφρονεῖ, ἧς οὔτ' ἀρετῇ « κρείττων οὔτ' ἀριθμῷ πλείων συνελέχθη ποτὲ « ἡμῖν ἐν οὐδενὶ τῶν πρὸ τούτου πολέμων δύναμις.

IX. « Καὶ τόδε, ὦ πολῖται, τοῦ μήτε ὀρρωδεῖν « μήτ' ἐκτρέπεσθαι τὰ δεινὰ μέγιστον παρακέλευσμα, « ὅτι πάντες οἱ πρωτεύοντες τοῦ βουλευτικοῦ συνε- « δρίου πάρεισιν, ὥσπερ ὁρᾶτε, κοινὰς ὑμῖν ποιησό- « μενοι τὰς τοῦ πολέμου τύχας, οἷς ἀφεῖσθαι στρα- « τείας ὅ τε χρόνος ὁ τῆς ἡλικίας ἀποδέδωκε καὶ ὁ « νόμος. Ὀυκοῦν αἰσχρὸν ὑμᾶς μὲν τοὺς ἐν ἀκμῇ « φεύγειν τὰ δεινὰ, τούτους δὲ ὑπὲρ ἡλικίαν διώ- « κειν, καὶ τὸ μὲν τῶν γερόντων πρόθυμον, ἐπεὶ « οὐκ ἀποκτεῖναί τινα δύνανται τῶν πολεμίων, ἀπο- « θνήσκειν γε ὑπὲρ τῆς πατρίδος· τὸ δ' ὑμέτερον « ἀκμάζον, οἷς ἔξεστιν εὐτυχήσασι μὲν καὶ νικᾶν, « εἰ δὲ καὶ μετὰ τοῦ δρᾶσαί τι γενναῖον καὶ παθεῖν « ἀμφότερα σῶς τε εἶναι, μήτε τῆς τύχης πεῖραν « λαβεῖν, μήτε τὴν τῆς ἀρετῆς δόξαν καταλιπεῖν; « οὐ πρὸς ὑμῶν, ὦ ἄνδρες Ῥωμαῖοι, τὰ μὲν πολλὰ « ὑπάρχειν καὶ θαυμαστὰ ἔργα παρ' ἑτέροις, οὓς « οὐδεὶς ὑμνήσει λόγος ἀξίως... πολλὰς δὲ καὶ περι- « βοήτους πράξεις οἰκείας τὸ ἐξ ὑμῶν καρπώσεται γέ- « νος, ἢν τοῦτον ἔτι κατορθώσητε τὸν πόλεμον; ἵνα « δὲ καὶ τοῖς τὰ κράτιστα ὑμῶν ἐγνωκόσι τὸ γενναῖον « μὴ ἀκερδὲς γένηται, καὶ τοῖς πέρα τοῦ δέοντος τὰ « δεινὰ πεφοβημένοις μὴ ἀζήμιον ᾖ, πρὶν εἰς ταῦτα « ἐλθεῖν, οἵων ἑκατέροις συμβήσεται τυχεῖν, ἀκού- « σατέ μου. Ὧ μὲν ἄν τι καλὸν ἢ γενναῖον ἐν τῇ « μάχῃ διαπραξαμένῳ μαρτυρήσωσιν οἱ τὰ ἔργα « συνειδότες, τάς τ' ἄλλας ἀποδώσω παραχρῆμα « τιμὰς, ἃς ἐκ τῶν πατρίων ἑκάστοις ἐθισμῶν ὑπάρ- « χει φέρεσθαι, καὶ γῆς ἔτι προσθήσω κλῆρον, ἐξ ἧς « κέκτηται τὸ δημόσιον, ἱκανὸν ποιῆσαι ὡς μηδενὸς « τῶν ἀναγκαίων δεηθῆναι· Ὧ δὲ ἂν ἡ κακὴ καὶ « θεοβλαβὴς διάνοια φυγῆς ἀσχήμονος ἐπιθυμίαν « ἐμβάλῃ, τούτῳ τὸν φευγόμενον ἀγχοῦ παραστήσω « θάνατον· κρείττων γὰρ ἂν ἑαυτῷ τε καὶ τοῖς ἄλ- « λοις γένοιτο ὁ τοιοῦτος πολίτης ἀποθανών· καὶ πε- « ριέσται τοῖς οὕτως ἀποθανοῦσι μήτε ταφῆς μήτε « τῶν ἄλλων νομίμων μεταλαβεῖν, ἀλλ' ἀζήλοις, ἀ- « κλαύστοις ὑπ' οἰωνῶν τε καὶ θηρίων διαφορηθῆναι. « Ταῦτα δὴ προεγνωκότες ἴτε προθύμως ἅπαντες ἐπὶ « τὸν ἀγῶνα, λαβόντες καλὰς ἐλπίδας ἔργων καλῶν « ἡγεμόνας, ὡς ἐν ἑνὶ τῷδε κινδύνῳ τὸ κράτιστον καὶ « κατ' εὐχὴν ἅπασι τέλος λαβόντι τὰ μέγιστα ἕξον-

« tis prœliis a maioribus nostris superatam esse. An « igitur hoc verisimile est, istorum quidem qui toties « victi fuerunt, ob tot insignes clades a nobis acceptas, « conditionem meliorem esse; nostram vero, qui toties « illos vicimus, ob tot tantasque res feliciter gestas, de- « teriorem? Quis sana mente præditus hoc dixerit? « Demiror certe, si quis vestrum multitudinem hostium « formidet, in qua pauci sunt viri fortes, domesticas « vero copias tantas et adeo validas contemnit, qui- « bus neque virtute præstantiores, neque numero maio- « res unquam a nobis in ullo alio bello ad hanc usque « diem coactæ fuerunt.

IX. « Hoc quoque, Quirites, ut neque metu percel- « lamini neque pericula refugiatis, maximum est in- « citamentum, quod omnes senatorii ordinis principes « adsint, quemadmodum videtis, communem belli sortem « vobiscum subituri, quibus et ipsa ætas et lex immuni- « tatem militiæ concessit. Nonne igitur turpe est vos « qui viribus valetis pericula fugere : istos vero qui iam « militarem ætatem excesserunt ea sectari? Et senes « quidem ita esse paratis animis, ut quando viros ipsis « ad hostes cædendos non suppetunt, saltem pro pa- « tria mori non dubitent : vos vero, qui robore vale- « tis, quibus utrumque licebit, si res feliciter succes- « serit, vitam servare atque tutam reportare victoriam; « sin secus, facere et pati fortiter, tamen neque for- « tunam experiri, neque vestræ virtutis opinionem pos- « teris velle relinquere? Nonne, Quirites, multa et ad- « miranda facinora edita sunt apud alios, quos nulla « oratio pro dignitate celebrabit? nonne ex multis etiam « atque claris rebus a vobis gestis posteri fructum « percipient, si hoc bellum feliciter confeceritis? Ne au- « tem iis qui inter vos optime sentiunt hæc fortitudo « præmio careat, neve illi qui pericula plus quam par « est timent, hoc impune ferant, antequam eo deve- « niatur, audite ex me, quid utrisque vestrum exs- « pectandum sit. Cuicunque præclari et generosi ali- « cuius facinoris in pugna editi testimonium dicent « ipsi rerum gestarum gnari, cum alios honores sta- « tim ei dabo, qui patrio more singulis solent deferri, « tum etiam de agro publico partem addam, quæ tanta « erit, ut rebus nullis ad victum necessariis illi opus sit « futurum : cui vero ignavus et perversus animus « fugæ turpis cupiditatem injecerit, huic mortem ip- « sam quam fugit repræsentabo (talem enim civem « mori satius est, cum ipsius tum aliorum civium « caussa) præterea illi qui ita obierint, neque sepul- « turæ, neque aliarum rerum, quæ defunctis solent « tribui participes erunt, sed neglecti, indefleti, ab ali- « tibus et feris discerpentur. Hæc igitur cum præ- « sciatis, ite alacres omnes in prœlium, spem bonam « præclarorum facinorum quasi ducem secuti; quippe « qui, hoc uno periculo fortiter et ex animi sententia « exantlato, maxima bona consecuturi sitis; vos ipsos

« τες ἀγαθὰ, φόβου τυράννων ὑμᾶς αὐτοὺς ἐλευθερώσοντες, πόλει τῇ γειναμένῃ τροφείων δικαίας ἀπαιτούσῃ χάριτας ἀποδώσοντες, παῖδας ὅσοις εἰσὶν ὑμῶν ἔτι νήπιοι, καὶ γαμετὰς γυναῖκας οὐ περιοψόμενοι παθεῖν πρὸς ἐχθρῶν ἀνήκεστα, γηραιούς τε πατέρας τὸν ὀλίγον ἔτι χρόνον ἥδιστον βιῶναι παρασκευάσοντες. Ὦ μακάριοι μὲν, οἷς ἂν ἐγγένηται τὸν ἐκ τοῦδε τοῦ πολέμου θρίαμβον καταγαγεῖν, ὑποδεχομένων ὑμᾶς τέκνων καὶ γυναικῶν καὶ πατέρων· εὐκλεεῖς δὲ καὶ ζηλωτοὶ τῆς ἀρετῆς οἱ τὰ σώματα χαριούμενοι τῇ πατρίδι. Ἀποθανεῖν μὲν γὰρ ἅπασιν ἀνθρώποις ὀφείλεται, κακοῖς τε καὶ ἀγαθοῖς, καλῶς δὲ καὶ ἐνδόξως μόνοις τοῖς ἀγαθοῖς. »

X. Ἔτι δὲ αὐτοῦ λέγοντος τὰ εἰς τὸ γενναῖον ἐπαγωγὰ, θάρσος τι δαιμόνιον ἐμπίπτει τῇ στρατιᾷ, καὶ ὥσπερ ἐκ μιᾶς ψυχῆς ἅπαντες ἀνεβόησαν ἅμα· Θάρσει τε καὶ ἄγε. » Καὶ ὁ Ποστόμιος ἐπαινέσας τὸ πρόθυμον αὐτῶν, καὶ τοῖς θεοῖς εὐξάμενος, ἐὰν εὐτυχὲς καὶ καλὸν τέλος ἀκολουθήσῃ τῇ μάχῃ, θυσίας τε μεγάλας ἀπὸ πολλῶν ἐπιτελέσειν χρημάτων, καὶ ἀγῶνας καταστήσεσθαι πολυτελεῖς, οὓς ἄξει ὁ Ῥωμαίων δῆμος ἀνὰ πᾶν ἔτος, ἀπέλυσεν ἐπὶ τὰς τάξεις. Ὡς δὲ τὸ σύνθημα τὸ παρὰ τῶν ἡγεμόνων παρέλαβον, καὶ τὰ παρακλητικὰ τῆς μάχης αἱ σάλπιγγες ἐνεκελεύσαντο, ἐχώρουν ἀλαλάξαντες ὁμόσε, πρῶτον μὲν οἱ ψιλοί τε καὶ ἱππεῖς ἀφ᾽ ἑκατέρων, ἔπειτα αἱ πεζαὶ φάλαγγες ὁπλισμούς τε καὶ τάξεις ὁμοίας ἔχουσαι· καὶ γίνεται πάντων ἀναμὶξ μαχομένων καρτερὸς ἀγὼν, καὶ ἐν χερσὶ πᾶσα ἡ μάχη. Ἦν δὲ πολὺ τὸ παράλογον ἀμφοτέροις τῆς δόξης· οὐδέτεροι γὰρ ἐλπίσαντες μάχης δεήσειν σφίσιν, ἀλλὰ τῇ πρώτῃ ἐφόδῳ τοὺς πολεμίους ὑπολαβόντες φοβήσειν· Λατῖνοι μὲν τῷ πλήθει τῆς σφετέρας ἵππου πιστεύσαντες, ἧς οὐδὲ τὸ ῥόθιον ᾤοντο τοὺς Ῥωμαίους ἱππεῖς ἀνέξεσθαι· Ῥωμαῖοι δὲ τολμηρῶς καὶ ἀπερισκέπτως ἐπὶ τὰ δεινὰ χωροῦντες καταπλήξεσθαι τοὺς πολεμίους· ταῦτα ὑπὲρ ἀλλήλων καταδοξάσαντες ἐν ἀρχαῖς, τὰ ἐναντία ἑώρων γινόμενα. Οὐκέτι δὲ τὸ τῶν ἀντιπολεμίων δέος, ἀλλὰ τὸ ἴδιον θάρσος ἑκάτεροι τοῦ τε σωθήσεσθαι καὶ τοῦ νικήσειν αἴτιόν σφισι νομίσαντες, ἀγαθοὶ μαχηταὶ καὶ ὑπὲρ δύναμιν ἐφάνησαν. Ἐγίγνοντο δὲ ποικίλαι καὶ ἀγχίστροφοι περὶ αὐτοὺς αἱ τοῦ ἀγῶνος τύχαι.

XI. Πρῶτον μὲν οὖν οἱ κατὰ μέσην τὴν φάλαγγα τεταγμένοι Ῥωμαίων, ἔνθα ὁ δικτάτωρ [Ποστόμιος] ἦν λογάδας ἔχων περὶ αὐτὸν ἱππεῖς καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς πρώτοις μαχόμενος, τὸ καθ᾽ αὐτοὺς ἐξωθοῦσι μέρος, τρωθέντος ὑσσῷ τὸν δεξιὸν ὦμον θατέρου τῶν Ταρκυνίου παίδων Τίτου, καὶ μηκέτι δυναμένου τῇ χειρὶ χρῆσθαι. Λικίννιος μὲν γὰρ καὶ οἱ περὶ Γέλλιον οὐδὲν ἐξητακότες οὔτε τῶν εἰκότων οὔτε τῶν δυνατῶν αὐτὸν εἰσάγουσι τὸν βασιλέα Ταρκύνιον ἀγωνιζόμενον ἀφ᾽ ἵππου καὶ τιτρωσκόμενον, ἄνδρα ἐνενήκοντα ἔτεσι προσάγοντα. Πεσόντος δὲ Τίτου, μικρὸν ἀγωνισάμε-

« tyrannorum metu liberaturi, patriæ quæ vos genuit « educationis debitam gratiam reposcenti relaturi, teneram liberorum ætatem et uxores legitimas a nefaria « inimicorum libidine defensuri, senibusque patribus « præstituri, ut quod pauxillum vitæ superest cum voluptate exigant. O vos beatos, quibus continget ex « hoc prœlio triumphum agere, excipientibus vos liberis et uxoribus et parentibus! o vos gloriosos et ob « fortitudinem admirandos, qui corpora vestra patriæ « donabitis! mors enim omnibus mortalibus est fatalis, « ignavis æque atque fortibus; sed præclara et gloriosa « mors solis viris fortibus contingit. »

X. Illo autem eos ad fortitudinem adhuc adhortante, audacia quædam divinitus immissa exercitum invasit, et quasi uno ore omnes clamarunt : « Bono sis animo et nos ducas. » Postumius, laudata eorum alacritate, diisque votis factis, si ea pugna felicem et præclarum habuisset exitum, se sacrificia magna magnis impensis facturum et ludos splendidos instituturum, qui quotannis a populo Romano celebrarentur, milites in ordines dimisit. Postquam autem milites a ducibus tesseram acceperunt, et tubæ belli signum cecinerunt, sublato clamore manus conseruerunt; primum quidem utrinque levis armaturæ milites et equites, deinde peditum legiones pariter armatæ et instructæ, et omnibus promiscue pugnantibus acre prœlium cominus commissum est. Cum autem utrosque longe sua fefellisset opinio (neutri enim speraverant prœlio sibi opus fore, sed primo impetu hostem a se fugatum iri existimarunt : Latini quidem equitatus multitudine freti, cuius ne impetum quidem a Romanis equitibus sustineri posse arbitrabantur; Romani vero, credentes audacia sua et periculorum contemptione se hostibus terrorem incussuros) cum, inquam, utrique hac falsa opinione decepti fuissent, statim viderunt rem sibi contra quam speraverant succedere. Nam utrique non amplius in hostium formidine, sed in sua fortitudine salutis et victoriæ spem ac fiduciam positam esse existimantes, strenuos ac supra vires egregios pugnatores se præstiterunt. Varia autem et reciproca certaminis fortuna fuit.

XI. Primum enim Romani, qui in media acie collocati erant, ubi dictator erat circa se lectos equites habens, et ipse inter primos pugnans, hostem sibi oppositum loco pellunt; quod Titus alter Tarquinii filius pilo in dextro humero sauciatus erat, neque manu amplius uti potuit. (At Licinnius et Gellius, minus accurate quid verisimile esset et quid fieri posset perpendentes, inducunt ipsum regem Tarquinium ex equo pugnantem et saucium, virum qui ad nonagesimum annum accedebat. Prostrato autem Tito, eius milites non diu prœliati,

νοι χρόνον οἱ περὶ αὐτὸν, καὶ τὸ σῶμα ἔτι ἔμψυχον ἀράμενοι, γενναῖον οὐδὲν ἔτι ἔπραξαν, ἀλλ' ἀνεχώρουν ἐπιοῦσι τοῖς Ῥωμαίοις ἐπὶ πόδα· ἔπειτ' αὖθις ἔστησάν τε καὶ εἰς ἀντίπαλα ἐχώρουν, θατέρου τῶν Ταρκυνίου παίδων Σέξτου μετὰ τῶν ἐκ Ῥώμης φυγάδων τε καὶ τῶν ἄλλων ἐπιλέκτων ἱππέων ἐπιβοηθήσαντος αὐτοῖς. Οὗτοι μὲν οὖν πάλιν ἀναλαβόντες αὐτοὺς ἐμάχοντο· οἱ δὲ τῆς φάλαγγος ἡγεμόνες ἑκατέρας Τῖτος Αἰβούτιος καὶ Μαμίλιος Ὀκταούϊος λαμπρότατα πάντων ἀγωνιζόμενοι, καὶ τρέποντες μὲν τοὺς ὑφισταμένους καθ' ὃ χωρήσειαν μέρος, ἀντικαθιστάντες δὲ τῶν σφετέρων τοὺς θορυβηθέντας, χωροῦσιν ἐκ προκλήσεως ὁμόσε· καὶ συρράξαντες πληγὰς κατ' ἀλλήλων φέρουσιν ἰσχυρὰς, οὐ μὴν καιρίους, ὁ μὲν ἱππάρχης εἰς τὰ στέρνα τοῦ Μαμιλίου διὰ τοῦ θώρακος ἐλάσας τὴν αἰχμὴν, ὁ δὲ Μαμίλιος μέσον περονήσας τὸν δεξιὸν ἐκείνου βραχίονα· καὶ πίπτουσιν ἀπὸ τῶν ἵππων.

XII. Ἀποκομισθέντων δὲ ἀμφοτέρων ἐκ τῆς μάχης ὁ τεταγμένος αὖθις Ῥωμαίων πρεσβευτὴς Μάρκος Οὐαλέριος τὴν τοῦ ἱππάρχου παρειληφὼς ἡγεμονίαν, ἐπιστὰς τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἱππεῦσιν ἐπὶ τοὺς κατὰ πρόσωπον, καὶ μικρὸν ἀντισχόντας χρόνον ἐξωθεῖ τῆς τάξεως ἐπιπολύ· ἧκε δὲ καὶ τούτοις ἐκ τῶν φυγάδων τῶν ἐκ Ῥώμης ἱππέων τε καὶ ψιλῶν βοήθεια, καὶ ὁ Μαμίλιος ἀνειληφὼς ἐκ τῆς πληγῆς ἑαυτὸν ἤδη παρῆν αὖθις, ἄγων πλῆθος ἱππέων τε καὶ πεζῶν καρτερόν· ἐν τούτῳ τῷ ἀγῶνι ὅ τε πρεσβευτὴς Μάρκος Οὐαλέριος, ὁ τὸν κατὰ Σαβίνων πρῶτος εἰσαγαγὼν θρίαμβον, καὶ τὸ φρόνημα τῆς πόλεως τεταπεινωμένον ἐκ τοῦ Τυρρηνικοῦ πτώματος ἀναστήσας, δόρατι πληγεὶς πίπτει, καὶ περὶ αὐτὸν ἄλλοι Ῥωμαίων πολλοὶ καὶ ἀγαθοί. Περὶ δὲ τῷ πτώματι αὐτοῦ γίνεται καρτερὸς ἀγὼν, Ποπλίου καὶ Μάρκου τῶν Ποπλικόλα παίδων τὸν θεῖον ὑπερασπισάντων. Ἐκεῖνον μὲν οὖν ἀσκύλευτόν τε καὶ μικρὸν ἔτι ἐμπνέοντα τοῖς ὑπασπισταῖς ἀναθέντες ἀπέστειλαν ἐπὶ τὸν χάρακα, αὐτοὶ δὲ εἰς μέσους τοὺς πολεμίους ὑπὸ λήματός τε καὶ προθυμίας ὠσάμενοι, καὶ πολλὰ τραύματα λαβόντες ἀθρόων περιχυθέντων σφίσι τῶν φυγάδων ἀποθνήσκουσιν ἅμα. Ἐξωθεῖται δὲ μετὰ τοῦτο τὸ πάθος ἡ Ῥωμαίων φάλαγξ ἀπὸ τῶν ἀριστερῶν ἐπιπολὺ καὶ μέχρι τῶν μέσων παρερρήγνυτο. Ἔπειτα μαθὼν ὁ δικτάτωρ τὴν τροπὴν τῶν σφετέρων ἐβοήθει κατὰ τάχος, ἄγων τοὺς περὶ αὐτὸν ἱππεῖς. Κελεύσας δὲ τὸν ἕτερον πρεσβευτὴν, Τῖτον Ἑρμήνιον, ἴλην ἱππέων ἄγοντα κατὰ νώτου χωρεῖν τῆς σφετέρας φάλαγγος καὶ τοὺς φεύγοντας ἐπιστρέφειν, εἰ δὲ μὴ πείθοιντο, ἀποκτεῖναι, αὐτὸς ἅμα τοῖς κρατίστοις ἐπὶ τὸ στῖφος ὠθεῖται. Κἀπειδὴ πλησίον τῶν πολεμίων ἐγένετο, πρῶτος εἰσελαύνει τὸν ἵππον ἀφειμένων τῶν χαλινῶν. Ἀθρόας δὲ γενομένης καὶ καταπληκτικῆς τῆς ἐλάσεως, οὐ δεξάμενοι τὸ μανικὸν αὐτῶν καὶ τεθηριωμένον οἱ πολέμιοι τρέπονται καὶ πίπτουσι

vivoque eius corpore sublato, nullum postea generosum facinus ediderunt, sed invadentibus Romanis pedem referentes cedebant : postea vero rursus constiterunt, et signa conversa in hostes intulerunt, quia Sextus alter Tarquinii filius cum Romanis exsulibus et aliis delectis equitibus subsidio illis venit. Isti igitur resumptis animis prœlium redintegrant. Utriusque vero aciei duces, T. Æbutius et Octavius Mamilius, cum omnium longe fortissime pugnarent, et hostes sibi oppositos profligarent, quamcunque in partem se vertissent, et suos perturbatos in aciem restituerent, se invicem ad certamen provocantes infestis armis concurrerunt, factaque impressione gravia non tamen letalia vulnera mutuo intulerunt et acceperunt, equitum magister in pectus Mamilii hasta per thoracem acta, at Mamilius illius dextro brachio medio transfixo : et ambo ex equis deciderunt.

XII. Ambobus autem ex acie relatis, M. Valerius, legatus Romanorum, cum in locum magistri equitum successisset, cum equitibus restitit hostibus a fronte sibi oppositis, eosque cum diutius impetum sustinere non possent, mox ab acie deiecit : exsulum autem Romanorum equitatus et levis armaturæ milites subsidio illis venerunt et Mamilius, cum se ex vulnere collegisset, in aciem reversus est cum valida manu et equitum et peditum leviter armatorum. In hoc prœlio Marcus Valerius legatus, qui primus de Sabinis triumphavit, quique animos populi Romani ob cladem ab Etruscis acceptam deiectos erexit, hasta ictus cecidit, et circa eum multi alii Romani egregii et fortes viri : et circa ipsius cadaver acre prœlium commissum est, Publio et Marco Poplicolæ filiis patruum protegentibus. Cum igitur illum inspoliatum et adhuc spirantem armigeris tradidissent, in castra remiserunt, ipsique animo concitato et summa cum alacritate in medios hostes sese conjicientes, acceptis multis vulneribus a confertis et circumfusis exsulibus, simul occubuerunt. Post istum casum Romana acies a sinistro cornu longe atque adeo usque ad mediam aciem loco pulsa est. At postquam dictator animadvertit suos iam ad fugam inclinatos, celeriter cum equitibus, quos circa se habebat, illis subsidio venit. Atque iubens alterum legatum, T. Herminium, cum equitum ala a tergo suæ aciei circumvehi, et suorum fugam sistere, eosque nisi parerent occidere, ipse una cum fortissimis quibusque in confertum hostium agmen impressionem facit. Atque ubi propius ad hostes accessit, primus in eos equum habenis laxatis concitavit. Tanta autem et tam terribilis fuit vis impetus, ut hostes furorem illum et efferatam rabiem non sustinentes terga verterent, et multi caderent. Interea vero et ipse legatus Herminius, suos ex pavore fugæ recipiens, *confirmatos* duxit in hostes qui cum Mamilio

συχνοί. Ἐν δὲ τούτῳ καὶ ὁ πρεσβευτὴς Ἑρμήνιος ἀνειληφὼς τοὺς φοβηθέντας ἐκ τῆς τροπῆς τῶν σφετέρων ἦγεν ἐπὶ τοὺς περὶ τὸν Μαμίλιον συνεστῶτας· καὶ συμπεσὼν αὐτῷ μεγίστῳ τ᾽ ὄντι καὶ ῥώμῃ ἀρίστῳ τῶν καθ᾽ ἑαυτὸν ἐκεῖνόν τε ἀποκτείνει καὶ αὐτὸς ἐν τῷ σκυλεύειν τὸν νεκρὸν πληγεὶς ὑπό τινος ξίφει διὰ τῆς λαγόνος ἀποθνήσκει. Σέξτος δὲ Ταρκύνιος, τοῦ λαιοῦ τῶν Λατίνων κέρατος ἡγούμενος ἀντεῖχεν ἔτι τοῖς δεινοῖς, καὶ τοὺς ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ τῶν Ῥωμαίων κέρατος ἐξεώθει τῆς στάσεως· ὡς δὲ τὸν Ποστόμιον ἐθεάσατο σὺν τοῖς ἐπιλέκτοις ἱππεῦσιν ἐπιφερόμενον, ἀπογνοὺς ἁπάσης ἐλπίδος εἰς μέσους αὐτοὺς ἵεται· ἔνθα δὴ κυκλωθεὶς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἱππέων τε καὶ πεζῶν, καὶ βαλλόμενος πανταχόθεν ὥσπερ θηρίον, οὐκ ἄνευ τοῦ πολλοὺς ἀποκτεῖναι τῶν ὁμόσε χωρησάντων ἀποθνήσκει. Πεσόντων δὲ τῶν ἡγεμόνων, ἀθρόα γίνεται πάντων αὐτίκα τῶν Λατίνων φυγή, καὶ τοῦ χάρακος αὐτῶν ἐρήμου καταλειφθέντος ὑπὸ τῶν φυλάκων ἅλωσις, ὅθεν οἱ Ῥωμαῖοι πολλὰς καὶ καλὰς ἔλαβον ὠφελείας· συμφορά τε αὕτη μεγίστη Λατίνοις ἐγένετο, δι᾽ ἣν ἐπὶ πλεῖστον ἐκακώθησαν, καὶ φθόρος σωμάτων ὅσος οὔπω πρότερον. Ἀπὸ γὰρ τετρακισμυρίων πεζῶν καὶ τρισχιλίων ἱππέων, ὥσπερ ἔφην, οἱ λειφθέντες ἐλάττους μυρίων ἐσώθησαν ἐπὶ τὰ σφέτερα.

XIII. Ἐν ταύτῃ λέγονται τῇ μάχῃ Ποστομίῳ τε τῷ δικτάτορι καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν τεταγμένοις ἱππεῖς δύο φανῆναι, κάλλει τε καὶ μεγέθει μακρῷ κρείττους ὧν ἡ καθ᾽ ἡμᾶς φύσις ἐκφέρει, ἐναρχόμενοι γενειᾶν ἡγούμενοί τε τῆς Ῥωμαϊκῆς ἵππου, καὶ τοὺς ὁμόσε χωροῦντας τῶν Λατίνων παίοντες τοῖς δόρασι καὶ προτροπάδην ἐλαύνοντες. Καὶ μετὰ τὴν τροπὴν τῶν Λατίνων καὶ τὴν ἅλωσιν τοῦ χάρακος αὐτῶν, περὶ δείλην ὀψίαν τέλος λαβούσης τῆς μάχης, ἐν τῇ Ῥωμαίων ἀγορᾷ τὸν αὐτὸν τρόπον ὀφθῆναι δύο νεανίσκοι λέγονται, πολεμικὰς ἐνδεδυκότες στολὰς μήκιστοί τε καὶ κάλλιστοι καὶ τὴν αὐτὴν ἡλικίαν ἔχοντες, αὐτοί τε φυλάττοντες ἐπὶ τῶν προσώπων ὡς ἐκ μάχης ἡκόντων τὸ ἐναγώνιον σχῆμα, καὶ τοὺς ἵππους ἱδρῶτι διαβρόχους ἐπαγόμενοι. Ἄραντες δὲ τῶν ἵππων ἑκάτεροι, καὶ ἀπονίψαντες ἀπὸ τῆς λιβάδος ἣ παρὰ τὸ ἱερὸν τῆς Ἑστίας ἀναδίδωσι λίμνην ποιοῦσα ἐμβύθιον ὀλίγην, πολλῶν αὐτοῖς περιστάντων, καὶ εἴ τι φέρουσιν [ἔτι] καινὸν ἀπὸ στρατοπέδου μαθεῖν ἀξιούντων, τήν τε μάχην αὐτοῖς φράζουσιν ὡς ἐγένετο, καὶ ὅτι νικῶσιν· οὓς μεταχωρήσαντας ἐκ τῆς ἀγορᾶς ὑπ᾽ οὐδενὸς ἔτι λέγουσιν ὀφθῆναι, πολλὴν ζήτησιν αὐτῶν ποιουμένου τοῦ καταλειφθέντος τῆς πόλεως ἡγεμόνος. Ὡς δὲ τῇ κατόπιν ἡμέρᾳ τὰς παρὰ τοῦ δικτάτορος ἐπιστολὰς ἔλαβον οἱ τῶν κοινῶν προεστῶτες, καὶ σὺν τοῖς ἄλλοις ἅπασι τοῖς ἐν τῇ μάχῃ γενομένοις καὶ τὰ περὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν δαιμόνων ἔμαθον, νομίσαντες τῶν αὐτῶν θεῶν εἶναι ἄμφω τὰ φάσματα, ὥσπερ εἰκὸς, Διοσκούρων ἐπείσθησαν εἶναι τὰ εἴδωλα. Ταύτης ἐστὶ τῆς παραδόξου καὶ θαυμαστῆς τῶν δαι-

erant; et congressus cum ipso, qui statura erat maxima et robore præstantissimus omnium suæ ætatis mortalium, eum interfecit, et ipse, dum corpus eius spoliaret, a quodam per latus gladio ictus obiit. At Sextus Tarquinius, qui lævum Latinorum cornu ducebat, malis adhuc resistebat, et Romanos qui erant in dextro cornu loco pepulit. Verum postquam præter exspectationem suam vidit Postumium cum lectissimis equitibus in se procedentem, desperatis omnibus rebus, in medios eos sese coniecit: ubi a Romanis equitibus et peditibus circumdatus, et undique telis petitus instar feræ, non sine cæde multa eorum, qui cum ipso congredi ausi fuerant periit. Cæsis autem ducibus, confestim omnes Latini conferti fugæ se mandarunt, eorumque castra a custodibus deserta capta sunt: ex quibus Romani magnam et opimam prædam absportarunt. Atque ista clades Latinorum maxima fuit, illosque gravissime afflixit, tantaque eorum strages tunc edita quanta nunquam antea. Nam ex quadraginta peditum et tribus equitum milibus, ut dixi, pauciores quam decies mille domum incolumes redierunt.

XIII. In hac pugna ferunt dictatori Postumio et militibus, quos circa se habebat, duos equites apparuisse, et forma et statura longe præstantiores quam quos natura ætate nostra producit, iam pubescere incipientes, qui equitatui Romano praeibant, et Latinorum obvios quosque hastis feriebant, et in effusam fugam vertebant. Et post fusos fugatosque Latinos, et castra eorum capta, ferunt circa vespertinum crepusculum, finito prœlio, Romæ in foro eodem modo conspectos fuisse duos adolescentes, militaribus indutos vestibus, maxime proceros et formosos, et eadem ætate, et in ipso vultu adhuc retinentes, utpote ex prœlio redeuntes, eamdem speciem quam in certamine habuerant, equosque sudore madidos adducentes. Cumque equos ad potum deduxissent et aqua abluissent quæ profluit ex fonte, qui est ad ædem Vestæ, quæque parvum quidem sed profundum lacum efficit, multis eos circumdantibus eo scire cupientibus ecquid novi ex castris afferrent, pugnam ipsis narrasse ut fuerat commissa, et victoriam nuntiasse: quos, cum e foro sese recepissent, a nullo postea conspectos esse tradunt, licet ab urbis præfecto diu quæsiti fuerint. Cum autem postero die reipublicæ principes a dictatore literas accepissent et, præter alia quæ in eo prœlio acciderant, cognovissent etiam hanc deorum visionem, rati eorundem deorum fuisse utrumque spectrum, ut verisimile erat, Castoris et Pollucis eas imagines esse crediderunt. Huius incredibilis et admirandæ deorum præsentiæ Romæ multa exstant monumenta: cum ipsa ædes Castoris et Pollucis, quam

μόνων ἐπιφανείας ἐν Ῥώμῃ πολλὰ σημεῖα, ὅ τε νεὼς ὁ τῶν Διοσκούρων, ὃν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς κατεσκεύασεν ἡ πόλις, ἔνθα ὤφθη τὰ εἴδωλα, καὶ ἡ παρ' αὐτῷ κρήνη καλουμένη τε τῶν θεῶν τούτων καὶ ἱερὰ εἰς τόδε χρόνου νομιζομένη, θυσίαι τε πολυτελεῖς, ἃς καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ὁ δῆμος ἐπιτελεῖ διὰ τῶν μεγίστων ἱερέων ἐν μηνὶ Κοϊντιλίῳ λεγομένῳ ταῖς καλουμέναις εἰδοῖς, ἐν ᾗ κατώρθωσαν ἡμέρᾳ τόνδε τὸν πόλεμον· ὑπὲρ ἅπαντα δὲ ταῦτα ἡ μετὰ τὴν θυσίαν ἐπιτελουμένη πομπὴ τῶν ἐχόντων τὸν δημόσιον ἵππον, οἳ κατὰ φυλάς τε καὶ λόχους κεκοσμημένοι στοιχηδὸν ἐπὶ τῶν ἵππων ὀχούμενοι πορεύονται, πάντες ὡς ἐκ μάχης ἥκοντες ἐστεφανωμένοι θαλλοῖς ἐλαίας, καὶ πορφυρᾶς φοινικοπαρύφους ἀμπεχόμενοι τηβέννας, τὰς καλουμένας τραβέας, ἀρξάμενοι μὲν ἀφ' ἱεροῦ τινος Ἄρεος ἔξω τῆς πόλεως ἱδρυμένου, διεξιόντες δὲ τήν τε ἄλλην πόλιν καὶ διὰ τῆς ἀγορᾶς παρα το τῶν Διοσκούρων ἱερὸν παρερχόμενοι, ἄνδρες ἔστιν ὅτε καὶ πεντακισχίλιοι, φέροντες ὅσα παρὰ τῶν ἡγεμόνων ἀριστεῖα ἔλαβον ἐν ταῖς μάχαις, καλὴ καὶ ἀξία τοῦ μεγέθους τῆς ἡγεμονίας ὄψις. Ταῦτα μὲν ὑπὲρ τῆς τότε γενομένης ἐπιφανείας τῶν Διοσκούρων λεγόμενά τε καὶ πραττόμενα ὑπὸ Ῥωμαίων ἔμαθον· ἐξ ὧν τεκμήραιτο ἄν τις, ὡς θεοφιλεῖς ἦσαν οἱ τότε ἄνθρωποι, σὺν ἄλλοις πολλοῖς καὶ μεγάλοις.

XIV. Ὁ δὲ Ποστόμιος ἐκείνην μὲν τὴν νύκτα κατεστρατοπέδευσεν ἐν τῷ πεδίῳ· τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ στεφανώσας τοὺς ἀριστεύσαντας ἐν τῇ μάχῃ, καὶ τοὺς αἰχμαλώτους φυλάττεσθαι διαδούς, ἔθυε τὰ νικητήρια τοῖς θεοῖς. Ἔτι δὲ αὐτῷ τὸν στέφανον ἐπικειμένῳ καὶ τὰς ὑπερπύρους ἀπαρχὰς τοῖς βωμοῖς ἐπιτιθέντι, σκοποί τινες ἀπὸ τῶν μετεώρων καταδραμόντες ἀγγέλλουσι πολέμιον ἐπὶ σφᾶς ἐλαύνειν στρατόν. Ἦν δ' ἐκ τοῦ Οὐολούσκων ἔθνους ἐπίλεκτος ἀκμὴ σύμμαχος ἀπεσταλμένη Λατίνοις, πρὶν ἢ τὴν μάχην αὐτῶν ἐπιτελεσθῆναι. Ὡς δὲ δὴ ταῦτα ἔγνω, χωρεῖν ἅπαντας ἐκέλευσεν ἐπὶ τὰ ὅπλα καὶ μένειν ἐν τῷ χάρακι παρὰ ταῖς ἰδίαις ἕκαστον σημαίαις σιγὴν καὶ κόσμον φυλάττοντας, ἕως ἂν αὐτὸς ἃ χρὴ πράττειν παραγγέλλῃ. Οἱ δὲ τῶν Οὐολούσκων ἡγεμόνες ἐξ ἀπόπτου τῶν Ῥωμαίων παρεμβαλόντες, ὡς εἶδον μεστὸν μὲν τὸ πεδίον νεκρῶν ὀρθοὺς δὲ τοὺς χάρακας ἀμφοτέρους, προϊόντα δ' ἐκ τῶν ἐρυμάτων οὔτε πολέμιον οὔτε φίλον οὐδένα, τέως μὲν ἐθαύμαζον καὶ τίς ἡ κατειληφυῖα τύχη τὰ πράγματα ἀπόρως εἶχον συμβάλλειν· ἐπεὶ δὲ παρὰ τῶν ἀνασωζομένων ἐκ τῆς τροπῆς ἅπαντα τὰ περὶ τὸν ἀγῶνα ἔμαθον, ἐσκόπουν μετὰ τῶν ἄλλων ἡγεμόνων τί χρὴ πράττειν. Τοῖς μὲν οὖν θρασυτάτοις αὐτῶν ἐδόκει κράτιστον εἶναι, χωρεῖν ἐπὶ τὸν χάρακα τῶν Ῥωμαίων ἐξ ἐφόδου, ἕως πολλοὶ μὲν ἔκαμον ὑπὸ τραυμάτων, ἀπειρήκεσάν τε ἅπαντες ὑπὸ κόπου, ὅπλα τε ἄχρηστα τοῖς πλείστοις ἦν, τὰ μὲν ἀπεστομωμένα τὰς ἀκμάς, τὰ δὲ κατεαγότα, καὶ βοήθεια παρὰ τῶν

in foro populus Romanus ædificavit, in eo ipso loco ubi visæ fuerant imagines; tum fons ædi vicinus, qui ab istis diis nomen fert, et ad hanc usque diem sacer habetur; tum etiam magnifica sacrificia, quæ quotannis populus Romanus per primarios equestris ordinis viros idibus Quintilibus peragit, quo die hoc bellum feliciter est confectum. Sed præter hæc omnia pompa, quæ peracto sacrificio ducitur ab iis qui equum publicum habent, qui, tributim et centuriatim divisi, ordine omnes equis vehuntur, quasi e pugna redeant, coronati fronde oleagina, et togis purpureis cocco prætextis induti, quas appellant trabeas, initium pompæ facientes a quodam templo Martis extra urbem exstructo, et cum per ceteras urbis partes transeuntes; tum in foro ædem Castoris et Pollucis prætereuntes, interdum numero quinquies mille homines, qui ferunt quæcunque fortitudinis suæ præmia in proeliis a ducibus acceperunt; egregium certe et dignum illius imperii amplitudine spectaculum. Atque hæc sunt, quæ ob Castoris et Pollucis præsentiam illis temporibus factam a Romanis dici et fieri observavi: quibus ex rebus, præter multas alias easque magnas conjicere licet, quam cari diis illius seculi homines fuerint.

XIV. Postumius autem eam noctem transegit in castris, quæ in planitie posuit: postero vero die coronatis iis, qui in prœlio fortiter se gesserant, et distributis captivis, ut asservarentur, sacra diis pro victoria vota persolvit. Dum autem adhuc esset coronatus, et aris primitias igne cremandas imponeret, exploratores quidam, ex editioribus locis decurrentes, nuntiant hostilem exercitum contra se venire. Erat autem Volscorum iuventus delecta, quæ Latinis auxilio missa fuerat, antequam prœlio res finiretur. Qui cum hæc intellexisset, statim omnes ad arma concurrere iussit, et in castris ad sua quemque signa manere, silentium et ordinem servantes, donec ipse quid agendum esset ipsis imperaret. Cum autem Volscorum duces copias in locum excelsum duxissent, unde Romanos conspicere possent, ubi viderunt planitiem cadaveribus constratam, et utraque castra erecta, neque ex munitionibus quemquam vel hostem vel amicum prodire, aliquamdiu mirati sunt, nec conjicere potuerunt quisnam esset rerum status. Sed postquam ex iis, qui ex fuga evaserant, omnia, quæ in prœlio acciderant, cognoverunt, cum reliquis ducibus consultare cœperunt, quidnam esset faciendum. Illi igitur, qui erant audacissimi, censebant Romanorum vallum ex itinere et primo impetu invadendum esse, dum adhuc multi ob vulnera laborarent, et omnes labore maxime defatigati essent, et arma essent maxima ex parte inutilia, partim acie obtusa partim fracta, nec dum ab urbe recens auxilium ipsis subvenisset: suum

οἴκοθεν ἀκραιφνὴς οὔπω παρῆν οὐδεμία αὐτοῖς, ἡ δὲ σφῶν αὐτῶν δύναμις πολλή τε οὖσα καὶ ἀγαθὴ καὶ ὡπλισμένη καλῶς ἐμπειροπόλεμός τε καὶ οὐ προσδεχομένοις ἐξαπιναίως παροῦσα, φοβερὰ καὶ τοῖς εὐτολμοτάτοις φανήσεσθαι ἔμελλε.

XV. Τοῖς δὲ σωφρονεστάτοις οὐκ ἀσφαλὲς τὸ κινδύνευμα εἶναι ἐφαίνετο, ἀνδράσιν ἀγαθοῖς τὰ πολέμιά τε καὶ νεωστὶ τὴν Λατίνων τοσαύτην δύναμιν ἀραμένοις ἄνευ συμμάχων ὁμόσε χωρεῖν, μέλλοντας τὸν ὑπὲρ τῶν μεγίστων κίνδυνον ἐν ἀλλοτρίᾳ ποιεῖσθαι γῇ, ἔνθα εἴ τι συμβαίη πταῖσμα οὐδεμίαν ἕξουσι καταφυγὴν ἀσφαλῆ· τῆς δὲ οἴκαδε σωτηρίας προνοεῖσθαι μᾶλλον ἠξίουν οὗτοι διὰ ταχέων, καὶ μέγα κέρδος ὑπολαμβάνειν, εἰ μηδὲν ἀπολαύσουσιν ἐκ τῆς στρατείας κακόν· ἑτέροις δὲ τούτων μὲν οὐδέτερον ἐδόκει χρῆναι ποιεῖν, νεανικὸν μὲν ἀποφαίνουσι τὸ πρόχειρον τῆς ἐπὶ τὸν ἀγῶνα ὁρμῆς, αἰσχρὸν δὲ τὸ παράλογον τῆς ἐπὶ τὰ οἰκεῖα φυγῆς, ὡς κατ' εὐχὴν ληψομένων τῶν πολεμίων ὁπότερον ἂν αὐτῶν ποιήσωσι. Γνώμη δὲ τούτων ἦν, ἐν μὲν τῷ παρόντι κρατύνασθαι τὸν χάρακα καὶ τὰ πρὸς τὸν ἀγῶνα εὐτρεπίζεσθαι· πέμποντας δὲ πρὸς τοὺς ἄλλους Οὐολούσκους δυεῖν θάτερον ἀξιοῦν, ἢ δύναμιν ἑτέραν πέμπειν ἀξιόχρεων ἐπὶ Ῥωμαίους, ἢ καὶ τὴν ἀπεσταλμένην μετακαλεῖν. Ἡ δὲ πιθανωτάτη τοῖς πλείστοις φανεῖσα καὶ ὑπὸ τῶν ἐν τέλει κυρωθεῖσα γνώμη ταῦτα παρήνει, πέμψαι τινὰς εἰς τὸν χάρακα τῶν Ῥωμαίων κατασκόπους, ὀνόματι πρεσβευτῶν ἔχοντας τὸ ἀσφαλὲς, οἳ δεξιώσονται τὸν ἡγεμόνα καὶ φράσουσιν, ὅτι σύμμαχοι Ῥωμαίων ἥκοντες ἀπὸ τοῦ κοινοῦ τῶν Οὐολούσκων ἄχθονται μὲν ὑστερήσαντες τῆς μάχης, ὡς οὐδεμίαν ἢ μικράν τινα τῆς προθυμίας χάριν οἰσόμενοι, τῇ δὲ ἐκείνων τύχῃ μέγαν ἀγῶνα δίχα συμμάχων κατωρθωκότων συνήδονται· ἐξαπατήσαντες δὲ αὐτοὺς τῇ φιλανθρωπίᾳ τῶν λόγων, καὶ πιστεύειν ὡς φίλοις σφίσι κατασκευάσαντες, ἅπαντα κατασκέψονται καὶ δηλώσουσιν ἀφικόμενοι πλῆθός τε αὐτῶν καὶ ὁπλισμοὺς καὶ παρασκευὰς καὶ τί κατὰ νοῦν ἔχουσι πράττειν. Ὅταν δὲ ταῦτ' ἀκριβῶς σφισι γένηται φανερὰ, τότε προθεῖναι βουλὴν, εἴτ' ἐπιχειρεῖν αὐτοῖς ἄμεινον εἴη προσμεταπεμψαμένοις δύναμιν ἑτέραν, εἴτε καὶ τὴν παροῦσαν ἀπάγειν.

XVI. Ὡς δὲ ταύτῃ προσέθεντο τῇ γνώμῃ, καὶ οἱ προχειρισθέντες ὑπ' αὐτῶν πρέσβεις ἀφικόμενοι πρὸς τὸν δικτάτορα καὶ παραχθέντες ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν διηγοῦντο τοὺς ἐξαπατήσοντας λόγους· ὀλίγον ἐπισχὼν ὁ Ποστόμιος χρόνον πρὸς αὐτοὺς εἶπε· « Πονηρὰ « βουλεύματα, ὦ Οὐολοῦσκοι, χρηστοῖς λόγοις ἀμ« φιέσαντες ἥκετε, καὶ πολεμίων ἔργα πράττοντες « φίλων ἐξενέγκασθαι βούλεσθε δόξαν. Ὑμεῖς γὰρ « ἀπέσταλθε ὑπὸ τοῦ κοινοῦ Λατίνοις συμμαχήσοντες « καθ' ἡμῶν· ἐπεὶ δὲ ὕστεροι τῆς μάχης ἥκετε καὶ « κρατουμένους αὐτοὺς ὁρᾶτε, παρακρούσασθαι βού« λεσθ' ἡμᾶς, τἀναντία ὧν ἐμέλλετε πράττειν λέγον-

enim exercitum, quod esset et magnus et strenuus, et egregie instructus et bellis exercitatus, et illis minime exspectantibus de repente improvisus advenisset, vel audacissimis quibusque formidabilem fore dicebant.

XV. At prudentioribus nequaquam tuta periclitatio illa videbatur, non exspectatis sociorum auxiliis congredi cum viris fortibus et bellicosis, qui nuperrime tantas Latinorum copias delevissent : præsertim cum pro summa rerum in alieno agro periculum essent subituri, ubi si qua clades fuisset accepta, nullum tutum refugium habituri essent. Ibi igitur censebant potius de reditu in patriam celeriter cogitandum, et saluti consulendum, et pro magno lucro reputandum, si ex ea expeditione nullam calamitatem accepissent. Alii vero neutrum horum faciendum censebant, dicentes audacem illum quidem ad dimicandum impetum, iuvenilem esse, sed turpe esse sine ulla caussa domum refugere; et utrum horum fecissent, ipsos rem hostibus gratissimam facturos. Horum autem sententia erat, ut in præsentia quidem munirent castra, et res necessarias ad pugnam pararent et, missis legatis ad reliquos Volscos, e duobus alterum postularent, vel ut sibi alias copias mitterent, quæ pares essent Romanorum viribus, vel eas quoque quæ missæ fuerant, revocarent. Sententia vero, quæ plerisque placuit, et quam duces ratam fecerunt, hæc suadebat : mittendos esse aliquos exploratores in Romanorum castra, legatorum nomine tutos qui, imperatori gratularentur, atque dicerent se Romanorum socios a republica Volscorum missos venire, et moleste ferre quod serius ad prœlium venerint, nullam vel certe perexiguam sui in eos studii gratiam reportaturi; ceterum se eorum fortunæ gratulari qui, re feliciter gesta sine ullis sociorum auxiliis ingenti prœlio hostem vicerint. Ita enim fore ut Romanos verborum blanditiis decipiant, eosque inducant ut sibi tanquam amicis fidem habeant, atque interea omnia explorent, et reversi ad suos significent, quis sit eorum numerus, quæ armatura, quis apparatus, et quæ eorum consilia. His autem accurate cognitis, tunc se deliberaturos utrum præstet eos novis accersitis copiis adoriri, an vero præsentes etiam domum reducere.

XVI. Cum igitur omnes in hanc sententiam abiissent, et legati ab illis electi, ad dictatorem venientes, productique in concionem, mandata ad decipiendum composita exposuissent, Postumius, suspenso aliquantulum responso, dixit : « Advenistis, Volsci, mala consilia bo« nis verbis tegentes, et hostilia facientes amicorum « speciem præfertis. Estis enim missi a republica « Volscorum Latinis auxilium contra nos laturi : sed « quia serius venistis, quam ut prœlio interesse possetis, « et victos eos cernitis, nobis imponere vultis, dicentes « contraria illis quæ facere decreveratis : neque be

« τες. Καὶ οὐδ' ἡ φιλανθρωπία τῶν λόγων ἣν πλάττεσθε πρὸς τὸν παρόντα καιρὸν, οὐδὲ τὸ προσποίημα « ὑμῶν τῆς δεῦρο ἀφίξεως ὑγιές ἐστιν, ἀλλὰ μεστὸν « δόλου καὶ ἀπάτης. Οὐ γὰρ συνησθησόμενοι τοῖς « ἀγαθοῖς τοῖς ἡμετέροις ἐξαπέσταλθε, ἀλλὰ κατασκεψόμενοι πῶς ἡμῖν ἀσθενείας ἢ δυνάμεως τὰ πράγ« ματ' ἔχει, καί ἐστε πρεσβευταὶ μὲν λόγῳ, κατάσ« κοποι δὲ ἔργῳ. » Ἀρνουμένων δὲ πρὸς ἅπαντα τῶν ἀνδρῶν, οὐ διὰ μακροῦ τὴν πίστιν ἔφησεν αὐτοῖς παρέξεσθαι· καὶ αὐτίκα τὰς ἐπιστολὰς αὐτῶν, ἃς ἔλαβε πρὸ τῆς μάχης τοῖς ἡγεμόσι τῶν Λατίνων φερομένας, ἐν αἷς ὑπισχνοῦντο αὐτοῖς πέμψειν ἐπικουρίαν, προήνεγκε, καὶ τοὺς φέροντας αὐτὰς προήγαγεν. Ἀναγνωσθέντων δὲ τῶν γραμμάτων, καὶ τῶν αἰχμαλώτων ἃς ἔλαβον ἐντολὰς διηγησαμένων, τὸ μὲν πλῆθος ὥρμησε βαλεῖν τοὺς Οὐολούσκους, ὡς ἑαλωκότας ἐπ' αὐτοφώρῳ κατασκόπους. Ὁ δὲ Ποστόμιος οὐχ ᾤετο « δεῖν ὁμοίους γενέσθαι τοῖς κακοῖς τοὺς « ἀγαθοὺς, κρεῖττον εἶναι λέγων καὶ μεγαλοψυχότε« ρον εἰς τοὺς ἀποστείλαντας φυλάττειν τὴν ὀργὴν, « ἢ εἰς τοὺς ἀποσταλέντας· καὶ διὰ τὸ φανερὸν « ὄνομα τῆς πρεσβείας ἀφεῖναι τοὺς ἄνδρας μᾶλλον, « ἢ διὰ τὸ ἀφανὲς τῆς κατασκοπῆς ἔργον ἀπολέσαι, « ἵνα μήτε Οὐολούσκοις ἀφορμὴν παράσχωσιν εὐ« πρεπῆ τοῦ πολέμου, πρεσβευτῶν ἀνῃρῆσθαι σώ« ματα σκηπτομένοις παρὰ τὸν ἁπάντων νόμον, « μήτε τοῖς ἄλλοις ἐχθροῖς πρόφασιν αἰτίας εἰ καὶ ψευδοῦς, ἀλλ' οὐκ ἀλόγου γε οὐδὲ ἀπίστου. »

XVII. Ἐπισχὼν δὲ τὴν ὁρμὴν τοῦ πλήθους, ἀπιέναι τοὺς ἄνδρας ἐκέλευσεν ἀμεταστρεπτὶ φυλακῇ παραδοὺς ἱππέων, οἳ προέπεμψαν αὐτοὺς ἐπὶ τὸν Οὐολούσκων χάρακα. Ἐκβαλὼν δὲ τοὺς κατασκόπους, εὐτρεπίζεσθαι τὰ εἰς μάχην παρήγγειλε τοῖς στρατιώταις, ὡς ἐν τῇ κατόπιν ἡμέρᾳ παραταξόμενος· ἐδέησε δὲ οὐδὲν αὐτῷ μάχης. Οἱ γὰρ ἡγεμόνες τῶν Οὐολούσκων πολλῆς ἔτι νυκτὸς οὔσης ἀναστήσαντες τὴν στρατιὰν ᾤχοντο ἐπὶ τὰ σφέτερα. Ἁπάντων δὲ χωρησάντων αὐτῷ κατ' εὐχὴν, θάψας τοὺς οἰκείους νεκροὺς καὶ τὴν στρατιὰν καθήρας ἀνέστρεψεν εἰς τὴν πόλιν ἐκπρεπεῖ θριάμβῳ κοσμούμενος, ὅπλων τε σωρὸν ἐφ' ἁμάξαις πολλαῖς κομίζων καὶ χρημάτων στρατιωτικῶν παρασκευὰς ἀφθόνους εἰσφέρων, καὶ τοὺς ἁλόντας ἐν τῇ μάχῃ πεντακοσίων ἀποδέοντας ἑξακισχιλίους ἐπαγόμενος. Ἀπὸ δὲ τῶν λαφύρων ἐξελόμενος τὰς δεκάτας ἀγῶνάς τε καὶ θυσίας τοῖς θεοῖς ἀπὸ τετταράκοντα ταλάντων ἐποίει, καὶ ναῶν κατασκευὰς ἐξεμίσθωσε Δήμητρι καὶ Διονύσῳ καὶ Κόρῃ κατ' εὐχήν. Ἐσπάνισαν γὰρ αἱ τροφαὶ τοῦ πολέμου κατ' ἀρχὰς, καὶ πολὺν αὐτοῖς παρέσχον φόβον ὡς ἐπιλείψουσαι, τῆς τε γῆς ἀκάρπου γενομένης καὶ τῆς ἔξωθεν ἀγορᾶς οὐκέτι παρακομιζομένης διὰ τὸν πόλεμον. Διὰ τοῦτο τὸ δέος ἀνασκέψασθαι τὰ Σιβύλλεια τοὺς φύλακας αὐτῶν κελεύσας, ὡς ἔμαθεν ὅτι τούτους ἐξιλάσασθαι τοὺς θεοὺς οἱ χρησμοὶ κελεύουσιν, εὐχὰς

« nevolentia, quam verbis in præsentia simulatis, neque « ista simulatio vestræ legationis sana est, sed doli et « fraudis plena. Neque enim missi estis, ut congratula« remini nostris bonis; sed ut exploraretis quam validæ « aut quam infirmæ sint nostræ vires : et verbis qui« dem legati estis, sed re ipsa exploratores. » Legatis autem omnia infitiantibus, brevi se eius rei fidem illis esse facturum dixit : et statim literas eorum, quas interceperat antequam prœlium committeretur, quibus ducibus Latinorum se auxilia missuros pollicebantur, protulit, et illos qui eas attulerant produxit. Cum autem lectæ essent literæ, et ipsi captivi mandata accepta exposuissent, multitudo quidem *militaris* ad feriendum Volscos concitata est, ut exploratores in ipso facinore deprehensos. At Postumius existimavit « mi« nime oportere probos improbis similes fieri; satius « esse dicens atque animi generosioris, iram reservare « in eos, qui miserant, quam in eos qui missi fuerant : « eosque ob certum legationis nomen potius dimitten« dos, quam ob incertum explorationis facinus perden« dos; ne Volscis honestam belli occasionem darent « legatos suos contra ius gentium cæsos simulantibus ; « neve aliis inimicis occasio præbeatur criminatio« num, quæ quamvis falsæ, tamen neque a ratione ne« que a fide remotæ essent. »

XVII. Represso igitur multitudinis impetu, imperavit ut homines dimitterentur, et ad suos recta redirent, nec se converterent : et custodiæ caussa equites illis addidit, qui eos usque ad Volscorum castra prosecuti sunt. Eiectis autem exploratoribus, imperavit militibus ut res ad prœlium pararent, quasi postridie eorum aciem esset instructurus, sed omnino prœlio ei non opus fuit. Volscorum enim duces, nocte adhuc intempesta motis castris, domum redierunt. Cum autem omnia ei ex voto successissent, humatis suorum cadaveribus, et lustrato exercitu, Romam rediit insigni triumpho ornatus, armorum cumulos multis plaustris vehens, et supellectilem militarem abundantissimam reportans, et hominum in pugna captorum quinque millia et quingentos adducens. Et cum de manibiis decimas exemisset, ludos et sacrificia diis fecit quadraginta talentorum impendio; ædemque, quam voverat Cereri, Libero Liberæque, exstruendam locavit. Initio enim belli laboratum est victus inopia, et magnus erat metus ne penitus deficeret, tum ob terræ sterilitatem, tum quod nulli amplius commeatus extrinsecus ob bellum afferentur. Ob istum igitur timorem, cum iussisset Sibyllinos libros consuli ab eorum custodibus, et cognovisset oraculorum monitu hæc numina placanda esse, vovit educturus exercitum, si imperii sui tempore felix pro-

αὐτοῖς ἐποιήσατο μέλλων ἐξάγειν τὸν στρατὸν, ἐὰν εὐετηρία γένηται κατὰ τὴν πόλιν ἐπὶ τῆς ἰδίας ἀρχῆς, οἵα πρότερον ἦν, ναούς τε αὐτοῖς καθιδρύσεσθαι καὶ θυσίας καταστήσεσθαι καθ' ἕκαστον ἐνιαυτόν· οἱ δὲ ὑπακούσαντες τήν τε γῆν παρεσκεύασαν ἀνεῖναι πλουσίους καρποὺς, οὐ μόνον τὴν σπόριμον, ἀλλὰ καὶ τὴν δενδροφόρον, καὶ τὰς ἐπεισάκτους ἀγορὰς ἁπάσας ἐπικλῦσαι μᾶλλον ἢ πρότερον. Ἅπερ ὁρῶν αὐτὸς ὁ Ποστόμιος ἐψηφίσατο τὰς τῶν ναῶν τότε κατασκευάς. Ῥωμαῖοι μὲν δὴ τὸν τυραννικὸν ἀπωσάμενοι πόλεμον εὐνοίᾳ θεῶν ἐν ἑορταῖς τε καὶ θυσίαις ἦσαν.

XVIII. Ὀλίγαις δ' ὕστερον ἡμέραις πρέσβεις ἀπὸ τοῦ κοινοῦ τῶν Λατίνων ἧκον ὡς αὐτοὺς, ἐξ ἁπασῶν τῶν πόλεων ἐπιλεχθέντες οἱ τὴν ἐναντίαν ἔχοντες περὶ τοῦ πολέμου γνώμην, ἱκετηρίας καὶ στέμματα προεχόμενοι. Οὗτοι παραχθέντες ἐπὶ τὴν βουλὴν τῆς μὲν ἀρχῆς τοῦ πολέμου τοὺς δυναστεύοντας ἐν ταῖς πόλεσιν ἀπέφαινον αἰτίους· « τὸ δὲ πλῆθος ἓν μόνον « τοῦτο ἁμαρτεῖν ἔλεγον, ὅτι πονηροῖς ἐπείσθη δημα- « γωγοῖς ἴδια κέρδη παρεσκευασμένοις. Ταύτης δὲ « τῆς ἀπάτης, ἐν ᾗ τὸ πλεῖον ἀνάγκης μέρος ἦν, οὐ « μεμπτὰς τετικέναι δίκας ἑκάστην πόλιν ἔλεγον, τῆς « κρατίστης νεότητος ἀναιρεθείσης, ὥστε μὴ ῥᾴδιον « εἶναι πένθους καθαρὰν εὑρεῖν οἰκίαν. Ἠξίουν τε « αὐτοὺς παραλαβεῖν σφᾶς ἥκοντας, οὔτε περὶ τῆς « ἀρχῆς ἔτι διαφερομένους, οὔτε περὶ τῶν ἴσων φι- « λονεικοῦντας, συμμάχους δὲ καὶ ὑπηκόους ἅπαντα « τὸν λοιπὸν χρόνον ἐσομένους, καὶ πᾶν ὅσον ὁ δαί- « μων ἀφείλετο τοῦ Λατίνων ἀξιώματος τοῦτο τῇ « Ῥωμαίων προσθήσοντας εὐποτμίᾳ. » Τελευτῶντες δὲ τοῦ λόγου συγγένειαν ἐπεκαλοῦντο, καὶ συμμαχιῶν ἀπροφασίστων ποτὲ γενομένων ἀνεμίμνησκον, καὶ συμφορὰς ἀνέκλαιον τὰς καταληψομένας τοὺς μηδὲν ἡμαρτηκότας, οἳ μακρῷ πλείους ἦσαν τῶν ἡμαρτηκότων, ὀδυρόμενοι παρ' ἕκαστα καὶ τῶν γονάτων ἁπτόμενοι πάσης τῆς γερουσίας, καὶ τὰς ἱκετηρίας παρὰ τοῖς ποσὶ τοῦ Ποστομίου τιθέντες, ὥστε παθεῖν τι πρὸς τὰ δάκρυα καὶ τὰς δεήσεις αὐτῶν τὸ συνέδριον ἅπαν.

XIX. Ὡς δὲ μετέστησαν ἐκ τοῦ βουλευτηρίου, καὶ λόγος ἀπεδόθη τοῖς εἰωθόσιν ἀποφαίνεσθαι γνώμας, Τίτος μὲν Λάρκιος ὁ πρῶτος ἀποδειχθεὶς δικτάτωρ ἐν τῷ παρελθόντι ἐνιαυτῷ ταμιεύεσθαι τὴν τύχην αὐτοῖς συνεβούλευε· « Μέγιστον εἶναι, λέγων, ἐγκώ- « μιον, ὥσπερ ἑνὸς ἀνδρὸς, οὕτω καὶ πόλεως ὅλης, « εἰ μὴ διαφθαρήσεται ταῖς εὐπραγίαις, ἀλλ' ἐμμε- « λῶς καὶ μετρίως φέρει τἀγαθά. Πάσας μὲν γὰρ « τὰς εὐτυχίας φθονεῖσθαι, μάλιστα δὲ ὅσαις πρόσεσ- « τιν εἰς τοὺς ταπεινωθέντας καὶ ὑπὸ χεῖρα γενομέ- « νους ὕβρις καὶ βαρύτης· τῇ τύχῃ δὲ οὐκ ἐῶν πισ- « τεύειν, πολλάκις αὐτῆς πεῖραν εἰληφότας ἐπ' οἰκείοις « κακοῖς τε καὶ ἀγαθοῖς, ὡς ἀβέβαιός ἐστι καὶ ἀγ- « χίστροφος· οὐδὲ ἀνάγκην προσάγειν τοῖς διαφόροις « τὴν περὶ τῶν ἐσχάτων κινδύνων, δι' ἣν καὶ παρὰ

ventus in urbe fuisset qualis ante fuerat, se et templa illis exstructurum, et sacrificia quotannis peragenda constituturum. Dii vero, exauditis eius precibus, effecerunt, ut non solum segetes, sed etiam arbores fruges opimas producerent, utque urbs magis quam ante omni commeatuum adventitiorum genere abundaret. Quæ animadvertens Postumius, tunc templa ædificare decrevit. Romani igitur, bello tyrannico deorum benevolentia propulsato, feriis et sacrificiis operam dabant.

XVIII. Paucis autem post diebus legati a Latinorum republica ex omnibus populis delecti, viri qui huic bello adversati fuerant, ramos oleæ ac velamenta supplicum porrigentes, ad eos venerunt. Illi in senatum introducti, primum caussas belli in singularum civitatum principes rejiciebant; « ipsum vero vulgus hac tantum in re pec- « casse dicebant, quod improbis ductoribus proprium « lucrum quærentibus obtemperasset. Ob istam autem « fraudem, ad quam plerumque necessitate coacti fue- « rant, haud injustas unamquamque civitatem pœnas « dedisse dicebant, præstantissima iuventute sublata, « ita ut difficile esset aliquam domum luctus exper- « tem invenire : petebantque, ut se ultro deditionem « facientes reciperent, neque amplius de imperio con- « tendentes, neque de viris æquabilitate pertinacius « disceptantes, bellique socios et subditos in omne pos- « terum tempus futuros, et quidquid fortuna Latinorum « dignitati ademisset, id Romanorum felicitati additu- « ros. » In ipso autem orationis fine eos per cognationem obtestabantur, et iis in mentem revocabant suam quondam in ferendis auxiliis non simulatam alacritatem, et calamitates deplorabant, in quas insontes incidissent, qui longe plures erant quam delinquentes lamentis singula prosequentes, et ad totius senatus genua accidentes, et supplicum insignia ad Postumii pedes ponentes; ita ut totus patrum consessus lacrimis et precibus eorum commoveretur.

XIX. Ubi vero e curia excesserunt, et sententiæ dicendæ potestas, de more, senatus principibus est facta, T. Larcius, qui primus superiore anno dictator fuerat creatus, ipsis suasit ut fortuna moderate uterentur, dicens : « Maximam esse laudem, ut unius viri, ita etiam « totius civitatis, secunda fortuna non corrumpi, sed « æquo et moderato animo bona sua ferre. Omnem enim « prosperitatem invidiosam esse, præsertim eam, qua « cum contumelia et asperitas in homines afflictos ac « miseros ac in nostram potestatem redactos coniuncta « sit : fortunæ autem non esse fidendum, quam ipsi « sæpe sint experti in suis malis et bonis, ut sit incerta « et variabilis; neque ad extremorum periculorum ne- « cessitatem adducendos adversarios, qua præter « omnem exspectationem nonnulli audaces et supra

« γνώμην τολμηταὶ γίνονταί τινες καὶ ὑπὲρ δύναμιν « μαχηταί· δέος δέ σφισιν εἶναι λέγων, μὴ κοινὸν « μῖσος ἐπισπάσωνται παρὰ πάντων ὅσων ἀξιοῦσιν « ἄρχειν, ἐὰν πικρὰς καὶ ἀπαραιτήτους παρὰ τῶν « ἁμαρτόντων ἀναπράττωνται δίκας, ὡς ἐκβεβηκότες « ἐκ τῶν συνήθων ἐπιτηδευμάτων, ἀφ' ὧν εἰς ἐπιφά- « νειαν προῆλθον [ἐπιλαθόμενοι], καὶ πεποιηκότες « τυραννίδα τὴν ἀρχὴν, ἀλλ' οὐχ ἡγεμονίαν ὡς πρό- « τερον ἦν καὶ προστασίαν· τά τε ἁμαρτήματα « μέτρια καὶ οὐ νεμεσητὰ εἶναι λέγων, εἴ τινες ἐλευ- « θερίας περιεχόμεναι πόλεις καὶ ἄρχειν ποτὲ μα- « θοῦσαι τῆς παλαιᾶς ἀξιώσεως οὐ μεθίενται. Εἰ « δὲ ἀνιάτως οἱ τῶν κρατίστων ὀρεχθέντες, ἐὰν δια- « μάρτωσι τῆς ἐλπίδος, ζημιώσονται, οὐδὲν ἔσεσθαι « τὸ κωλύον ἅπαντας ἀνθρώπους ὑπ' ἀλλήλων ἀπο- « λωλέναι· πᾶσι γὰρ εἶναι τὸν τῆς ἐλευθερίας πόθον « ἔμφυτον· πολλῷ τε κρείττονα καὶ βεβαιοτέραν « ἀποφαίνων ἀρχὴν, ἥτις εὐεργεσίαις ἀλλὰ μὴ τιμω- « ρίαις κρατεῖν βούλεται τῶν ὑπηκόων· τῇ μὲν γὰρ « εὔνοιαν ἀκολουθεῖν, τῇ δὲ φόβον, ἀνάγκην δὲ εἶναι « φύσεως παντὸς μάλιστα μισεῖσθαι τὰ φοβερά. Τε- « λευτῶν δὲ τοῦ λόγου, παραδείγμασιν αὐτοὺς ἠξίου « χρῆσθαι τοῖς κρατίστοις τῶν προγόνων ἔργοις, ἐφ' « οἷς ἐπαίνων ἐτύγχανον ἐκεῖνοι, ἐπιλεγόμενος ὅσας « ἁλούσας κατὰ κράτος πόλεις οὐ κατασκάπτοντες, « οὐδ' ἡβηδὸν ἀναιροῦντες οὐδ' ἐξανδραποδιζόμενοι, « ἀλλ' ἀποικίας τῆς Ῥώμης ποιοῦντες, καὶ τοῖς βου- « λομένοις τῶν κρατηθέντων παρά σφισι κατοικεῖν « πολιτείας μεταδιδόντες, μεγάλην ἐκ μικρᾶς ἐποίουν « τὴν πόλιν. Κεφάλαιον δὲ αὐτοῦ τῆς γνώμης ἦν, « ἀνανεώσασθαι τὰς σπονδὰς πρὸς τὸ κοινὸν τῶν Λα- « τίνων, ἃς ἦσαν πεποιημένοι πρότερον, καὶ μηδε- « νὸς τῶν ἁμαρτημάτων μηδεμιᾷ πόλει μνησικα- « κεῖν. »

XX. Σερουίλιος δὲ Σουλπίκιος περὶ μὲν τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀνανεώσεως τῶν σπονδῶν οὐδὲν ἀντέλεγεν· « Ἐπειδὴ δὲ πρότεροι τὰς σπονδὰς ἔλυσαν Λατῖνοι, « καὶ οὐχὶ τότε πρῶτον, ὥστε συγγνώμης τινὸς αὐ- « τοῖς δεῖν ἀνάγκην καὶ ἀπάτην προβαλλομένοις, « ἀλλὰ πολλάκις ἤδη καὶ πρότερον, ὥστε καὶ διορ- « θώσεώς σφισι δεῖν, τὴν μὲν ἄδειαν ἅπασι συγκε- « χωρῆσθαι καὶ τὴν ἐλευθερίαν διὰ τὸ συγγενὲς, τῆς « δὲ γῆς τὴν ἡμίσειαν αὐτοὺς ἀφαιρεθῆναι, καὶ « κληρούχους ἀποσταλῆναι Ῥωμαίων εἰς αὐτὴν, οἵ- « τινες ἐκείνην καρπώσονται, καὶ τοὺς ἄνδρας μηδὲν « ἔτι νεωτερίσαι σπουδάσουσι. » Σπόριος δὲ Κάσσιος ἀνελεῖν τὰς πόλεις αὐτῶν συνεβούλευε, θαυμάζειν λέγων « ἐπὶ ταῖς εὐηθείαις τῶν παραινούντων ἀφεῖ- « ναι τὰς ἁμαρτίας αὐτοῖς ἀζημίους, εἰ μὴ δύνανται « καταμαθεῖν, ὅτι διὰ τὸν φθόνον τὸν ἔμφυτόν τε καὶ « ἀναφαίρετον, ὃν ἔχουσι πρὸς τὴν πόλιν αὐτῶν αὐ- « ξομένην, ἄλλους ἐπ' ἄλλοις ἐπιτεχνῶνται πολέμους « καὶ οὐδέποτε παύσονται τῆς ἐπιβούλου προαιρέ- « σεως ἑκόντες, ἕως αὐτῶν τοῦτο ἐν ταῖς ψυχαῖς τὸ

« vires pugnaces efficiuntur : ipsis autem *Romanis* « metuendum esse dicebat, ne commune odium omnium « eorum, in quos affectabant imperium, sibi conci- « liarent, si acerbas et inexorabiles pœnas a delin- « quentibus exigerent, quasi recedentes a consuetudine « suorum institutorum, et obliti quibus artibus ad tan- « tum splendorem provecti essent; et imperium, quod « antea erat principatus et patrocinium quoddam, in « tyrannidem convertentes; et delicta mediocra neque « indignatione digna esse dicebat, si qui populi, qui « quondam in libertate vivere consueverunt aliisque « imperare didicerunt, pristinam dignitatem retinere « cupiant. Quod si optimarum rerum cupidine sua « ipse frustrati aliquo insanabili malo afficiantur, ni- « hil fore quod prohibeat, quo minus omnes homines « cæde mutua pereant: omnibus enim innatum esse « libertatis desiderium. Addebat, longe optimum ac « firmissimum esse imperium, quod beneficiis non sup- « pliciis subditos in officio contineret: illos enim bene- « volentiam, hos vero timorem comitari. Quidquid « autem timeretur, id necessitate naturali omnibus « maxime esse exosum. In fine autem suæ orationis « petiit, ut exempla sibi proponerent præclarissima « maiorum facinora, ob quæ *magnam* laudem illi es- « sent consecuti, recensens quot illi urbes vi captas « non diruerint, non cæsis puberibus desolaverint, « non in servitutem redegerint, sed colonias Romanas « fecerint, et victos, quotquot ad se migrare vellent, « civitate donantes, urbem ex parva magnam reddide- « rint. Summa autem eius sententiæ hæc fuit, re- « novandum cum republica Latinorum fœdus quod an- « tea fecerant, et omnem memoriam iniuriarum ab « illis populis acceptarum deponendam. »

XX. Servius vero Sulpicius contra pacem et fœderum renovationem nihil dixit : « Sed quod Latini priores « rupissent fœdera, idque non tunc primum, ita ut ali- « qua venia illis necessitatem et fraudem prætendenti- « bus esset danda, sed et sæpe iam antea, ita ut *ani-* « *madversione* ipsis opus esset, suasit ut omnibus qui- « dem impunitas et libertas ob cognationis ius conce- « deretur, sed agri dimidia pars illis adimeretur, et « coloni Romani in eam mitterentur, qui ea frueren- « tur, et caverent ne isti aliquid rerum novarum « amplius molirentur. » At Sp. Cassius eorum urbes « solo æquandas censebat, dicebatque « se demirari « stultitiam eorum, qui suaderent ut eorum peccata « impunita sinerentur, quod non animadverterent eos « ob invidiam innatam et indelebilem, qua persequun- « tur populum Romanum crescentem, bella alia post « alia molituros, nec ab insidiarum struendarum pro- « posito unquam sponte recessuros, quamdiu in ipso- « rum animis misera ista clades inhæreret; siquidem

« δύστηνον ἐνοικεῖ πάθος· οἵ γε τελευτῶντες ὑπὸ τυ« ράννῳ ποιήσασθαι, θηρίων ἁπάντων ἀγριωτάτῳ, « συγγενῆ σφῶν πόλιν ἐπεχείρησαν, ἁπάσας ἀνατρέ« ψαντες τὰς ἐπὶ θεῶν ὁμολογίας, οὐκ ἄλλαις τισὶν « ἐλπίσιν ἐπαρθέντες, ἀλλ' ὅτι, ἂν μὴ αὐτοῖς κατὰ « γνώμην χωρήσῃ τὰ τοῦ πολέμου, δίκην οὐδεμίαν « ὑφέξουσιν ἤ τινα μικρὰν κομιδῆ. Παραδείγμασί « τε καὶ αὐτὸς ἠξίου χρῆσθαι τοῖς τῶν προγόνων ἔρ« γοις, οἳ τὴν Ἀλβανῶν πόλιν, ἐξ ἧς αὐτοί τε ἀπῳ« κίσθησαν καὶ Λατίνων ἅπασαι πόλεις, ἐπειδὴ φθο« νοῦσαν ἔγνωσαν τοῖς αὐτῶν ἀγαθοῖς, καὶ τὴν ἄδειαν, « ἣ ἐπὶ τοῖς πρώτοις ἁμαρτήμασιν εὕρετο, μείζονος « ἐπιβουλῆς ἀφορμὴν ποιησαμένην, ἐν ἡμέρᾳ καθε« λεῖν ἔγνωσαν μιᾷ· ἐν ἴσῳ δόξαντες εἶναι τῷ μηδένα « οἰκτείρειν τῶν τὰ μέτρια ἁμαρτανόντων τὸ μηδένα « τιμωρεῖσθαι τῶν τὰ μέγιστα καὶ ἀδιόρθωτα ἀδι« κούντων· μωρίας δὲ πολλῆς εἶναι καὶ ἀναλγησίας « ἔργον· οὐ γὰρ δὴ φιλανθρωπίας γε οὐδὲ μετριότη« τος, τὸν τῶν ἀποικισάντων σφᾶς φθόνον, ἐπεὶ πέρα « τοῦ δέοντος ἔδοξεν εἶναι βαρὺς καὶ ἀφόρητος, οὐχ « ἀνασχομένους τὸν τῶν ὁμογενῶν ὑπομένειν, τούς « τε ἐν ἐλάττοσι πείραις ἐλεγχθέντας πολεμίους « ἀφαιρέσει πόλεως ζημιώσαντας, παρὰ τῶν πολλάκις « τὸ μῖσος ἀδιάλλακτον ἀποδειξαμένων μηδεμίαν « εἰσπράξασθαι δίκην. » Ταῦτ' εἰπὼν, καὶ τὰς ἀποστάσεις τῶν Λατίνων ἁπάσας ἐξαριθμησάμενος, τῶν τε ἀπολομένων ἐν τοῖς πρὸς αὐτοὺς πολέμοις Ῥωμαίων τὸ πλῆθος ὅσον ἦν ἀναμνήσας, ἠξίου « τὸν « αὐτὸν τρόπον χρήσασθαι, ὃν ἐχρήσαντο Ἀλβανοῖς « πρότερον· τὰς μὲν οὖν πόλεις αὐτῶν ἀνελεῖν καὶ « τὴν χώραν αὐτῶν τῇ Ῥωμαίων προσθεῖναι, τῶν « δὲ ἀνθρώπων τοὺς μὲν εὔνοιάν τινα πρὸς αὐτοὺς « ἀποδειξαμένους ἔχοντας τὰ σφέτερα πολίτας ποιή« σασθαι· τοὺς δὲ αἰτίους τῆς ἀποστάσεως, ὑφ' ὧν αἱ « σπονδαὶ διελύθησαν, ὡς προδότας ἀποκτεῖναι· ὅσον « δὲ τοῦ δήμου πτωχὸν καὶ ἀργὸν καὶ ἄχρηστον, « ἐν ἀνδραπόδων ποιήσασθαι λόγῳ. »

XXI. Ταῦτα μὲν ἦν τὰ λεχθέντα ὑπὸ τῶν προεστηκότων τῆς βουλῆς. Τοῦ δὲ δικτάτορος τὴν Λαρκίου γνώμην προελομένου, καὶ οὐδενὸς ἔτι λέξαντος τὰ ἐναντία, παρῆσαν εἰσκληθέντες εἰς τὸ συνέδριον οἱ πρέσβεις τὰς ἀποκρίσεις ληψόμενοι· καὶ ὁ Ποστόμιος ὀνειδίσας αὐτοῖς τὴν οὐδέποτε σωφρονισθῆναι δυναμένην κακίαν· « Δίκαιον μὲν ἦτε [ἔφη] τὰ ἔσχατα « παθεῖν, ἅ γε δὴ καὶ αὐτοὶ πράττειν ἐμέλλετε, εἰ κα« τωρθώσατε ἃς πολλάκις ἤλθετε ἐπ' αὐτοὺς ὁδούς· « οὐ μέντοι Ῥωμαίους τὰ δίκαια πρὸ τῶν ἐπιεικῶν « προελεῖσθαι, λογιζομένους ὅτι συγγενεῖς εἰσι καὶ ἐπὶ « τὸν ἔλεον τῶν ἀδικουμένων καταπεφεύγασιν, ἀλλὰ « καὶ ταύτας τὰς ἁμαρτίας αὐτοῖς ἀζημίους ἀφιέναι, « θεῶν τε ὁμογνίων ἕνεκα καὶ τύχης ἀτεκμάρτου, παρ' « ἧς τὸ κράτος ἔσχον. Νῦν μὲν οὖν, ἔφη, παντὸς « ἠλευθερωμένοι δέους πορεύεσθε· ἐὰν δὲ τοὺς αἰχμα« λώτους ἀπολύσητε καὶ τοὺς αὐτομόλους ἀποδῶτε,

« postremo conati sunt civitatem cognatam in tyranni « omnibus feris longe immanioris potestatem redi« gere, omnibus fœderum diis testibus ictorum con« ditionibus contemtis, nulla alia spe freti quam populi « Romani clementia, quod nullas pœnas aut certe le« vissimas daturi essent, si hoc bellum sibi non succes« sisset. Ipse quoque petebat, ut exemplis maiorum « suorum uterentur, qui urbem Albam, cuius et ipsi « et omnes Latini populi essent coloni, cum eam feli« citati suæ invidere et priorum delictorum impunitate, « quam consecuta fuerat, abuti ad maiores insidias « struendas cognovissent uno die deleri iusserant; « existimantes perinde esse nullius misericordia ad ve« niam ob delicta levia dandam moveri ac in nullum « animadvertere, qui gravissimum atque incorrigibile « facinus patrasset. Magnæ vero stultitiæ et stupiditatis « esse, non autem humanitatis aut modestiæ, eorum, « quorum essent coloni, invidiam quod immodica et « intolerabilis videretur pati noluisse, eamdem tamen « ferre in cognatis; et eos, qui in levioribus criminibus « hostes deprehensi fuerant, patria mulctasse, ab iis vero, « qui sæpius odium implacabile demonstrarint, nullas « exigere pœnas. » His dictis, et enumeratis omnibus Latinorum defectionibus, et civium Romanorum, qui in bellis contra eos gestis ceciderant, multitudine illis in memoriam revocata, censebat « eos a Romanis « eodem modo tractandos, quo Albanos ante tractas« sent; eorum quidem urbes evertendas, eorumque « agrum Romano addendum; homines vero, qui ali« quod benevolentiæ signum erga populum Romanum « dedissent, salvis fortunis civitate donandos; auctores « vero defectionis, a quibus fœdera fuissent violata, ut « proditores interficiendos; reliquum vero vulgus « mendicum et otiosum et inutile, in mancipiorum nu« mero habendum. »

XXI. Hæ igitur sententiæ a senatus principibus dictæ sunt. Sed cum dictator Lartii sententiam ceteris prætulisset, et nullus amplius ei adversatus fuisset, legati in senatum revocati sunt, ut responsa acciperent. Tum Postumius, malitia incorrigibili ipsis exprobrata. « Ius« tum quidem esset, inquit, vos ipsos extremis affici « malis, quæ ipsi facturi eratis, si vobis ex sententia suc« cessissent insidiæ quas toties contra nos tentastis: « tamen non est Romanorum ut ius ipsi clementiæ an« teponant, quia illud cogitant, *Latinos* sibi cognatione « coniunctos esse, et ad misericordiam eorum, quibus « iniurias fecerunt, confugisse. Quare hæc quoque « delicta se illis condonare *dixit*, tum deorum com« munium caussa, tum etiam fortunæ incertæ gratia, « cuius beneficio populus Romanus victoriam obtinuis« set. Nunc igitur, inquit, ab omni metu liberi dis-

« ἡμῖν καὶ τοὺς φυγάδας ἐξελάσητε, τότε τοὺς περὶ « φιλίας τε καὶ συμμαχίας διαλεξομένους πρέσβεις « πέμπετε πρὸς ἡμᾶς, ὡς οὐδενὸς ἀτυχήσοντας τῶν « μετρίων. » Ἀπῄεσαν οἱ πρέσβεις ταύτας τὰς ἀποκρίσεις λαβόντες, καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἧκον τούς τε αἰχμαλώτους ἀφεικότες καὶ τοὺς ἁλόντας τῶν αὐτομόλων δεσμίους ἄγοντες, καὶ τοὺς ἅμα Ταρκυνίῳ φυγάδας ἐξεληλακότες ἐκ τῶν πόλεων. Ἀνθ' ὧν εὕροντο παρὰ τῆς βουλῆς τὴν ἀρχαίαν φιλίαν καὶ συμμαχίαν, καὶ τοὺς ὅρκους τοὺς ὑπὲρ τούτων ποτὲ γενομένους διὰ τῶν εἰρηνοδικῶν ἀνενεώσαντο. Ὁ μὲν δὴ πρὸς τοὺς τυράννους συστὰς πόλεμος τετρακαιδεκέτης ἀπὸ τῆς ἐκπτώσεως αὐτῶν γενόμενος τοιαύτης ἔτυχε τελευτῆς. Ταρκύνιος δὲ ὁ βασιλεύς· οὗτος γὰρ ἔτι λοιπὸς ἐκ τοῦ γένους ἦν· ὁμοῦ τι γεγονὼς ἐνενήκοντα ἔτη κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἀπολωλεκὼς τὰ τέκνα καὶ τὸν τῶν κηδεστῶν οἶκον καὶ γῆρας ἐλεεινὸν καὶ παρ' ἐχθροῖς διαντλῶν, οὔτε Λατίνων ὑποδεχομένων αὐτὸν ἔτι ταῖς πόλεσιν, οὔτε Τυρρηνῶν οὔτε Σαβίνων οὔτ' ἄλλης πλησιοχώρου πόλεως ἐλευθέρας οὐδεμιᾶς, εἰς τὴν Καμπανίδα Κύμην ᾤχετο πρὸς Ἀριστόδημον τὸν ἐπικληθέντα Μαλακὸν τυραννοῦντα τότε Κυμαίων· παρ' ᾧ βραχύν τινα ἡμερῶν ἀριθμὸν ἐπιβιοὺς ἀποθνήσκει καὶ θάπτεται ὑπ' αὐτοῦ. Τῶν δὲ σὺν ἐκείνῳ φυγάδων οἱ μὲν ἐν τῇ Κύμῃ κατέμειναν, οἱ δ' εἰς ἄλλας τινὰς πόλεις σκεδασθέντες ἐπὶ ξένης τὸν βίον κατέστρεψαν.

XXII. Ῥωμαίοις δὲ καταλυσαμένοις τοὺς ὑπαιθρίους πολέμους ἡ πολιτικὴ στάσις αὖθις ἀνίστατο, τῆς μὲν βουλῆς ψηφισαμένης καθίζειν τὰ δικαστήρια καὶ τὰς ἀμφισβητήσεις, ἃς διὰ τὸν πόλεμον ἀνεβάλλοντο, κρίνεσθαι κατὰ τοὺς νόμους· τῶν δὲ περὶ τὰς συναλλαγὰς ἀμφισβητημάτων εἰς μεγάλους κλύδωνας καὶ δεινὰς προβεβηκότων ἀτοπίας τε καὶ ἀναισχυντίας τῶν μὲν δημοτικῶν ἀδυνάτως ἔχειν σκηπτομένων διαλύειν τὰ χρέα, χώρας τε αὐτοῖς κεκομμένης ἐν τῷ πολυετεῖ πολέμῳ καὶ βοσκημάτων διεφθαρμένων καὶ ἀνδραπόδων αὐτομολίαις καὶ καταδρομαῖς σπανισθέντων, τῆς τε κατὰ πόλιν κτήσεως ἐξανηλωμένης ταῖς εἰς τὴν στρατείαν δαπάναις· τῶν δὲ δανειστῶν ταύτας μὲν τὰς συμφορὰς ὁμοίας ἅπασι γεγονέναι λεγόντων, καὶ οὐ μόνοις τοῖς χρεωφειλέταις, οὐκ ἀνεκτὸν δ' ἡγουμένων σφίσι μὴ μόνον ἃ διὰ τὸν πόλεμον ἀφῃρέθησαν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ἀλλὰ καὶ ἃ δεομένοις τισὶ τῶν πολιτῶν ἐν εἰρήνῃ συνήλλαξαν, ἀπολωλεκέναι· ἀξιούντων δὲ οὔτε τῶν δανειστῶν οὐδὲν μέτριον ὑπομένειν, οὔτε τῶν χρεωφειλετῶν ποιεῖν οὐδὲν δίκαιον, ἀλλὰ τῶν μὲν οὐδὲ τοὺς τόκους ἀφιέναι, τῶν δὲ μηδὲ αὐτὰ τὰ συναλλάγματα διαλύειν· ἐξ ὧν σύνοδοι μὲν ἤδη κατὰ συστροφὰς τῶν ἐν ταῖς ὁμοίαις ὄντων τύχαις ἐγίνοντο, καὶ ἀντιπαρατάξεις κατὰ τὴν ἀγοράν, ἔστι δὲ ὅτε καὶ χειρῶν ἀψιμαχίαι, συνετετάρακτο πᾶς ὁ πολιτικὸς κόσμος. Ταῦτα ὁρῶν ὁ Ποστόμιος, ἕως ἔτι τὸ τιμώμενον εἶχε παρὰ πάντων

« cedite : ubi vero captivos dimiseritis et transfugas « nobis dedideritis et exsules expuleritis, tunc mittite « legatos ad nos qui de amicitia et societate agant, nullorum æquorum postulatorum repulsam passuros. » Legati his responsis acceptis abierunt, et paucis post diebus redierunt, liberatis captivis, et transfugas quos ceperant vinctos adducentes, et pulsis ex urbibus exsulibus, qui cum Tarquinio venerant : pro quibus a senatu in pristinam amicitiam et societatem recepti sunt, et fœdera quondam hisce de rebus cum ipsis icta per feciales renovata sunt. Hic igitur fuit finis belli, quod cum tyrannis post eos expulsos per XIV annos gestum est. Rex autem Tarquinius (is enim solus ex genere superstes erat) ferme nonagesimo ætatis anno, tunc liberis et suorum affinium familia orbatus, et senectutem vel inimicis miserabilem agens cum neque Latini eum amplius intra oppida reciperent, neque Etrusci, neque Sabini, neque ullus alius vicinus ac liber populus, Cumas agri Campani petiit, divertitque apud Aristodemum, cognomine Malacum, tunc temporis Cumanorum tyrannum; apud quem cum perpaucos dies vixisset, obiit, et ab eo sepulturæ mandatus est. Exsulum autem, qui cum eo erant, alii Cumis remanserunt, alii per alias urbes dissipati vitam in exsilio finierunt.

XXII. Romanis autem, cum externa bella confecissent ac sedassent, domi seditio iterum est exorta; quia senatus decreverat ut iudicia restituerentur, et controversiæ, quarum cognitio propter bellum dilata fuerat, ex legibus dirimerentur : rixæque circa contractus *et æs alienum* ortæ graves tempestates excitabant, et ad summam insolentiam et impudentiam provehebantur; simulante quidem plebe se solvendo non esse, tum quod diuturno bello agri vastati fuerint, tum quod pecus interierit, atque multa mancipia amiserint, quæ partim transfugerant, partim in hostium excursionibus capta fuerant, tum etiam quod omnia bona, quæ in urbe habebant, impensis in militiam factis exhausta fuerint; creditoribus autem dicentibus eas calamitates non solis debitoribus, sed æque omnibus communes fuisse, et minime ferendum arbitrantibus, si non solum quæ sibi ab hostibus propter bellum erepta essent, sed ea etiam quæ pacis tempore civibus egenis mutuo dedissent, amitterent. Itaque quum neque creditores ad ullas æquas conditiones descendere, neque debitores quidquam æqui facere vellent, sed illis ne usuras quidem remittere, istis ne ipsam quidem sortem persolvere placuit, ob has caussas, ei qui in pari versabantur fortuna, passim per vias coibant et conglobabantur, et in foro adversa stabant acie, quin etiam interdum a manibus sibi non temperabant, et omnis civilis disciplina turbata erat. Hæc videns Postumius, cui etiam tunc honos æque ab omnibus habeba-

ὅμοιον, πολέμῳ βαρεῖ καλὸν [ἐπιθεὶς τέλος], ὑπεκδῦναι τοὺς πολιτικοὺς χειμῶνας ἔγνω, καὶ πρὶν ἐκπληρῶσαι τὸν ἔσχατον τῆς αὐτοκράτορος ἀρχῆς χρόνον τήν τε δικτατορείαν ἐξωμόσατο, καὶ προθεὶς ἀρχαιρεσιῶν ἡμέραν μετὰ τοῦ συνυπάτου τὰς πατρίους κατέστησεν ἀρχάς.

XXIII. Παραλαμβάνουσι δὴ πάλιν ὕπατοι τὴν ἐνιαύσιόν τε καὶ νόμιμον ἀρχὴν Ἄππιος Κλαύδιος Σαβῖνος καὶ Πόπλιος Σερουΐλιος Πρίσκος· οἳ τὸ μὲν ἀνωτάτω συμφέρον εἶδον ὀρθῶς, ὅτι δεῖ περισπᾶν τὸν ἐντὸς τείχους θόρυβον ἐπὶ τοὺς ἔξω πολέμους καὶ παρεσκευάζοντο κατὰ τοῦ Οὐολούσκων ἔθνους τὸν ἕτερον σφῶν ἐξάγειν στρατιὰν, τιμωρήσασθαί τε αὐτοὺς προαιρούμενοι τῆς ἀποσταλείσης κατὰ Ῥωμαίων Λατίνοις συμμαχίας, καὶ προκαταλαβεῖν τὰς παρασκευὰς αὐτῶν ἔτι συνεσταλμένας. Ἠγγέλλοντο γὰρ κἀκεῖνοι δυνάμεις ἤδη καταγράφειν ἁπάσῃ σπουδῇ καὶ εἰς τὰ πλησίον ἔθνη πρεσβεύεσθαι, παρακαλοῦντες ἐπὶ τὴν συμμαχίαν, πυνθανόμενοι τοὺς δημοτικοὺς ἀφεστηκέναι τῶν πατρικίων καὶ νομίσαντες οὐ χαλεπὸν εἶναι πόλιν οἰκείῳ πολέμῳ νοσοῦσαν ἄρασθαι. Ἐπὶ τούτους δὴ στρατιὰν ἐξάγειν βουλευσάμενοι, καὶ δόξαντες ἅπασι τοῖς συνέδροις ὀρθῶς βεβουλεῦσθαι, προεῖπον ἥκειν ἅπασι τοῖς ἐν ἀκμῇ, χρόνον ὁρίσαντες, ἐν ᾧ τὴν καταγραφὴν τῶν στρατιωτῶν ἔμελλον ποιεῖσθαι. Ὡς δ' οὐχ ὑπήκουον αὐτοῖς οἱ δημοτικοὶ καλούμενοι πολλάκις ἐπὶ τὸν στρατιωτικὸν ὅρκον, οὐκέτι τὴν αὐτὴν ἑκάτερος εἶχε γνώμην, ἀλλὰ ἔνθεν ἀρξάμενοι διεστήκεσάν τε καὶ τὰ ἐναντία πράττοντες ἀλλήλοις παρὰ πάντα τὸν τῆς ἀρχῆς χρόνον διετέλεσαν. Σερουϊλίῳ μὲν γὰρ ἐδόκει τὴν ἐπιεικεστέραν τῶν ὁδῶν πορεύεσθαι, τῇ Μανίου Οὐαλερίου γνώμῃ τοῦ δημοτικωτάτου προσθεμένῳ, ὃς ἠξίου τὴν ἀρχὴν ἰάσασθαι τῆς στάσεως μάλιστα μὲν ἄφεσιν ἢ μείωσιν τῶν χρεῶν ψηφισαμένους, εἰ δὲ μήγε, κώλυσιν τῆς ἀπαγωγῆς τῶν ὑπερημέρων κατὰ τὸ παρὸν, παρακλήσει τε μᾶλλον ἢ ἀνάγκῃ τοὺς πένητας ἐπὶ τὸν στρατιωτικὸν ὅρκον ἄγειν, καὶ τὰς τιμωρίας κατὰ τῶν ἀπειθούντων μὴ χαλεπὰς ποιεῖσθαι καὶ ἀπαραιτήτους, ὡς ἐν ὁμονοούσῃ πόλει, μετρίας δέ τινας καὶ ἐπιεικεῖς· κίνδυνον γὰρ ἂν εἶναι μὴ πρὸς ἀπόνοιαν τράπωνται συνελθόντες εἰς ταὐτὸν ἄνθρωποι τῶν καθ' ἡμέραν ἐνδεεῖς, ἀναγκαζόμενοι στρατεύεσθαι τέλεσιν οἰκείοις.

XXIV. Ἀππίου δὲ ἦν γνώμη τοῦ κορυφαιοτάτου τῶν προεστηκότων τῆς ἀριστοκρατίας αὐστηρὰ καὶ αὐθάδης, « μηδὲν ἐνδιδόναι τῷ δήμῳ μαλακὸν, ἀλλὰ « καὶ τῶν συναλλαγμάτων τὰς ἀναπράξεις ἐπιτρέπειν « τοῖς δεδανεικόσιν ἐφ' οἷς συνέβαλον δικαίοις ποιεῖ- « σθαι, καὶ τὰ δικαστήρια καθίζειν καὶ τὸν ἐν τῇ πό- « λει μένοντα τῶν ὑπάτων κατὰ τοὺς πατρίους « ἐθισμοὺς [καὶ] τὰς τιμωρίας, ἃς κατὰ τῶν ἐκλιπόν- « των οἱ περὶ αὐτῶν νόμοι δεδώκασιν, ἀναπράττεσθαι, « εἴκειν δὲ τοῖς δημοτικοῖς μηδὲν ὅ τι μὴ δίκαιον, « μηδὲ δύναμιν αὐτοῖς συγκατασκευάζειν πονηράν.

tur, quod gravi bello finem faustum imposuerat, tempestates civiles evitare maluit et, antequam extremum dictaturæ suæ tempus expleret, dictatura se abdicavit indictoque comitiorum die, una cum suo collega patrios restituit magistratus.

XXIII. Rursus igitur annuum et legitimum magistratum acceperunt consules Appius Claudius Sabinus et P. Servilius Priscus; qui, primum quidem recte animadvertentes esse e republica turbulentam plebem ad bella externa divertere, *occupatam detinere*, parabant se ut contra Volscorum gentem alter consul exercitum duceret : tum quia cupiebant eos ulcisci ob auxilia Latinis contra Romanos missa, tum quia volebant prævertere eorum apparatus, qui adhuc erant exigui. Nuntiabatur enim illos quoque omni studio exercitum iam conscribere, et missis ad finitimas gentes legationibus ad belli societatem eas sollicitare, quod audirent plebem a patriciis dissidere, et urbem intestino bello laborantem facile capi posse sperarent. Cum igitur consules expeditionem adversus hos faciendam censuissent, eorumque sententia, ut recta, a toto patrum concilio fuisset comprobata, edixerunt, ut omnes iuniores præsto essent ad certum tempus, quo milites conscripturi erant. Sed cum plebeii ad militare sacramentum sæpius vocati non venirent, nec ipsis parerent, non amplius inter utrumque consulem conveniebat : sed iam inde discordes esse cœperunt, et contrariis actionibus sibi invicem toto magistratus tempore sunt adversati. Servilius enim censebat eundum mitiori via, ex M. Valerii civis popularissimi sententia, qui seditionis principiis medendum censebat, decreta remissione vel imminutione debitarum pecuniarum, si fieri posset. Sin minus, saltem impediendos creditores in præsentia, ne eos qui præstitutum solutioni tempus excessissent nexos abducerent, et adhortatione potius quam necessitate *ac vi* adducendos pauperes ad militare sacramentum, neque pœnas graves et inexorabiles contumacibus infligendas, ut in civitate concordi, sed moderatas et æquas. Periculum enim esse ne homines, victus quotidiani inopia laborantes, in unum coacti ad desperationem adducerentur, si suis sumptibus militare cogerentur.

XXIV. Appii vero, qui præcipuus erat inter principes factionis optimatum, sententia austera et rigida erat; « nihil indulgendum plebi, sed debitorum in contractibus « expressorum exactiones ipsis creditoribus permitten- « das, quemadmodum stipulati essent et constituenda « esse iudicia et ab altero consule in urbe manente « more patrio pœnas quas leges in vadimonii deserto- « res statuerunt, exigendas; nihil vero nisi æquum « plebi concedendum, neque eam in prava potentia « paranda iuvandam. Nunc enim (inquit) plus quam

« Καὶ γὰρ νῦν, ἔφη, πέρα τοῦ μετρίου τρυφῶσι τελῶν ἀφειμένοι, ὧν ἐτέλουν τοῖς βασιλεῦσι πρότερον, καὶ τῶν εἰς τὸ σῶμα τιμωριῶν, αἷς ἐκολάζοντο ὑπ' αὐτῶν, ὁπότε μὴ ταχέως ὑπηρετήσειάν τι τῶν ἐπιταττομένων, ἐλεύθεροι γεγονότες. Ἐὰν δέ τι παρακινεῖν ἢ νεωτερίζειν προενεχθέντες ἐπιβάλωνται, κατείργωμεν αὐτοὺς τῷ σωφρονοῦντι μέρει τῆς πόλεως καὶ ὑγιαίνοντι, πλείονι τοῦ νοσοῦντος φανησομένῳ. Ὑπάρχει μέν γε ἡμῖν οὐ μικρὰ ἰσχὺς πρὸς τὰ πράγματα, καὶ ἡ τῶν πατρικίων νεότης ἕτοιμος τὰ κελευόμενα ποιεῖν, μέγιστον δὲ πάντων ὅπλον καὶ δυσκαταγώνιστον, ᾧ χρώμενοι ῥᾳδίως ἐπικρατήσομεν τῶν δημοτικῶν, τὸ τῆς βουλῆς κράτος, ᾧ δεδιττόμεθα αὐτοὺς μετὰ τῶν νόμων ἱστάμενοι. Ἐὰν δὲ ὑποκατακλινώμεθα αὐτοῖς τῆς ἀξιώσεως, πρῶτον [μὲν] αἰσχύνην ὀφλήσομεν, εἰ παρὸν ἐν ἀριστοκρατίᾳ πολιτεύεσθαι, δήμῳ τὰ κοινὰ ἐπιτρέψομεν· ἔπειτα δ' εἰς κίνδυνον οὐ τὸν ἐλάχιστον ἥξομεν, εἴ τις ἐκθεραπεύσας αὐτὸν ἐξουσίαν κρείττονα τῶν νόμων κατασκευάσαιτο τυραννικὸς ἀνὴρ, τὴν ἐλευθερίαν αὖθις ἀφαιρεθῆναι. » Τοιαῦτα διαφερομένων τῶν ὑπάτων κατὰ σφᾶς αὐτοὺς, καὶ ὁπότε συναχθείη συνέδριον, καὶ συλλαμβανόντων πολλῶν ἑκατέρῳ, ἡ μὲν βουλὴ φιλονεικίας καὶ θορύβους καὶ λόγους ἀκόσμους, οἷς ἀλλήλους προεπηλάκιζον ἀκούσασα, σωτήριον δὲ βούλευμα οὐδὲν καθισταμένη, διελύετο.

« par est lascivit, immunis tributorum, quæ regibus antea pendebat, et immunis pœnarum, quas illis corpore luebat, quoties celeriter imperata non fecisset. Quod si eo audaciæ provecti fuerint plebeii, ut aliquid aut movere aut innovare conentur, coërceamus ipsos per partem civitatis sobriam et sanam, quæ longe maior erit quam ea quæ morbo laborat, nec sana mente prædita est. Nec parum virium ad rem peragendam nobis afferet iuventus patriciorum ad imperata nostra parata. Sed validissimum et invictum telum, quo usi facile plebeios superabimus, est ipsius senatus potentia, qua a nobis, qui a legibus stamus, deterrebuntur. Quod si vero ipsis postulata concedamus, primum in dedecus incurremus, quod reipublicæ administrationem, quæ ab optimatibus regi poterat plebi permiserimus; deinde in periculum non minimum veniemus libertatis iterum amittendæ, si quis ingenii tyrannici vir, plebis favore meritis ac officiis sibi conciliato, potentiam legibus superiorem sibi compararit. » Hoc igitur modo disceptantibus consulibus vel inter se consulibus vel in ipso senatu quoties cogebatur, et multis utrique adhærentibus *ac faventibus,* senatus, cum nihil præter altercationes et tumultum ac verba parum decora et convicia, quibus se mutuo afficiebant, audiret, nec ullum salutare decretum faceret, dimittebatur.

XXV. Διατριβομένου δὲ εἰς ταῦτα πολλοῦ χρόνου, ὁ ἕτερος τῶν ὑπάτων Σερουΐλιος· ἦν γὰρ ἡ στρατεία κατὰ κλῆρον ἐκείνῳ προσήκουσα· πολλῇ δεήσει καὶ θεραπείᾳ παρασκευασάμενος τὸ δημοτικὸν συνάρασθαι τοῦ πολέμου, δύναμιν ἔχων οὐκ ἐκ καταλόγου προσηναγκασμένην, ἀλλ' ἑκούσιον, ὡς οἱ καιροὶ παρεκάλουν, ἐξῆλθεν ἐπὶ τὸν πόλεμον, ἔτι τῶν Οὐολούσκων παρασκευαζομένων καὶ Ῥωμαίους μὲν οὔτε προσδεχομένων μετὰ δυνάμεως ἥξειν ἐπὶ σφᾶς, οὕτως στασιαστικῶς πολιτευομένους καὶ ἐχθρῶς ἔχοντας πρὸς ἀλλήλους, οὔτε εἰς χεῖρας ἥξειν τοῖς ἐπιοῦσιν οἰομένων· σφίσι δὲ πολλὴν ἐξουσίαν ὑπάρχειν, ὁπότε βούλοιντο τοῦ πολέμου ἄρχειν. Ἐπειδὴ δὲ ᾔσθοντο, πολεμεῖν δέον, αὐτοὶ πολεμούμενοι, τότε δὴ καταπεπληγότες τὸ τῶν Ῥωμαίων τάχος, ἱκετηρίας ἀναλαβόντες ἐκ τῶν πόλεων οἱ γεραίτατοι, προῄεσαν ἐπιτρέποντες τῷ Σερουϊλίῳ χρῆσθαί σφισιν, ὡς ἡμαρτηκόσιν, ὅ τι βούλοιτο. Ὁ δὲ τροφὰς τῷ στρατεύματι παρ' αὐτῶν λαβὼν ἐσθῆτάς τε καὶ παῖδας τριακοσίους εἰς ὁμηρείαν ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων οἴκων ἐπιλεξάμενος, ᾤχετο, λελῦσθαι τὸν πόλεμον ὑπολαβών. Ἦν δὲ ἄρα τοῦτ' οὐ λύσις, ἀναβολὴ δέ τις καὶ παρασκευῆς ἀφορμὴ τοῖς φθασθεῖσι τῷ παρ' ἐλπίδα τῆς ἐφόδου· ἀπελθόντος τε τοῦ τῶν Ῥωμαίων στρατεύματος ἐξήπτοντο πάλιν οἱ Οὐολοῦσκοι τοῦ πολέμου, τάς τε πόλεις φραξάμενοι, καὶ εἴ τι ἄλλο χωρίον ἐπιτήδειον ἦν ἀσφάλειάν σφισι παρασχεῖν διὰ φυλακῆς κρείτ-

XXV. Multo autem tempore in his contentionibus absumpto, alter consul Servilius (forte enim ea expeditio ei obtigerat) multis precibus et obsequiis demerita plebe, ut ad huius belli societatem sequi vellet, cum copiis, non ex delectu coactis, sed voluntariis, prout ipsa tempora postulabant, ad bellum est profectus, Volscis adhuc se parantibus, atque existimantibus neque Romanos cum exercitu contra se venturos, utpote quorum respublica tanta seditione laboraret, quique ipsi mutuis odiis se prosequerentur, neque sibi dimicandum esse cum egressis, sed magnam sibi fore facultatem belli inferendi, quandocunque libuisset. Sed cum sentirent sibi ipsis impugnatis pugnandum esse, tunc eorum celeritate consternati honoratissimi quique ex civitatibus, more supplicum progressi, ad Servilium venerunt, seque ei dediderunt, permittentes ipsi ut arbitratu suo de se tanquam de sontibus statueret. At ille accepto ab illis in usum exercitus commeatu et vestibus, ac trecentis obsidibus nobilissimarum familiarum delectis, abiit, bellum confectum esse ratus. Sed revera hoc non fuit belli finis, at potius dilatio quædam et facultas ad se instruendum ac parandum data *hostibus* insperato *Romanorum* adventu præventis. Nam post discessum Romani exercitus, iterum Volsci bellum parare, et oppida munire cœperunt, et loca omnia, quæ opportuna

τονος ἔχοντες· συνήπτοντο δὲ αὐτοῖς τοῦ κινδύνου φανερῶς μὲν Ἕρνικες καὶ Σαβῖνοι, κρύφα δὲ καὶ ἄλλων συχνοί. Λατῖνοι δὲ πρεσβείας πρὸς αὐτοὺς ἐπὶ συμμαχίας αἴτησιν ἀφικομένης δήσαντες τοὺς ἄνδρας εἰς Ῥώμην ἤγαγον. Οἷς ἡ βουλὴ τῆς βεβαίου πίστεως χάριν ἀποδιδοῦσα, καὶ ἔτι μᾶλλον τῆς εἰς τὸν ἀγῶνα προθυμίας· ἕτοιμοι γὰρ ἦσαν ἑκούσιοι συμπολεμεῖν· ὃ μάλιστα μὲν βούλεσθαι αὐτοὺς ᾤετο, δι' αἰσχύνης δ' ἔχειν αἰτήσασθαι, τοῦτ' αὐτοῖς ἐχαρίσατο, τοὺς ἐν τοῖς πολέμοις ἁλόντας αὐτῶν ἑξακισχιλίων ὀλίγον ἀποδέοντας προῖκα δωρησαμένη καὶ ὡς ἂν μάλιστα κόσμον ἡ δωρεὰ προσήκοντα τῇ συγγενείᾳ λάβοι, πάντας αὐτοὺς ἐσθῆσιν ἀμφιέσασα ἐλευθέροις σώμασι πρεπούσαις. Τῆς δὲ συμμαχίας οὐδὲν αὐτῇ ἔφη δεῖν τῆς Λατίνων, ἱκανὰς λέγουσα εἶναι τὰς οἰκείας τῆς Ῥώμης δυνάμεις ἀμύνασθαι τοὺς ἀφισταμένους. Ταῦτα ἐκείνοις ἀποκριναμένη, ψηφίζεται τὸν κατὰ Οὐολούσκων πόλεμον.

XXVI. Ἔτι δὲ αὐτῆς ἐν τῷ βουλευτηρίῳ καθεζομένης, καὶ τίνες εἶεν αἱ δυνάμεις τὰς ἐξελευσομένας σκοπούσης, εἰς τὴν ἀγορὰν ἀνὴρ πρεσβύτερος ἐφάνη ῥάκος ἠμφιεσμένος, πώγωνα βαθὺν καθειχὼς καὶ κόμην, βοῶν καὶ ἐπικαλούμενος τὴν ἐξ ἀνθρώπων ἐπικουρίαν. Συνδραμόντος δὲ τοῦ πλησίον ὄχλου, στὰς ὅθεν ἔμελλε πολλοῖς καταφανὴς ἔσεσθαι, ἔφη· « Γεννηθεὶς ἐλεύθερος, ἐστρατευμένος τὰς ἐν ἡλικίᾳ « στρατείας ἁπάσας, καὶ δυεῖν δεούσας τριάκοντα « μάχας ἀγωνισάμενος, καὶ ἀριστεῖα πολλάκις εἰληφὼς ἐκ τῶν πολέμων, ἐπειδὴ κατέσχον οἱ τὴν πόλιν εἰς τὰς ἐσχάτας ἄγοντες στενοχωρίας καιροί, « χρέος ἠναγκάσθη λαβεῖν ἕνεκα τοῦ διαλῦσαι τὰς εἰσπραττομένας εἰσφοράς, ὡς τὸ μὲν χωρίον οἱ πολέμιοι « κατέδραμον, τὰ δὲ κατὰ πόλιν αἱ σιτοδεῖαι κατανάλωσαν· ὅθεν διαλῦσαί μου τὸ χρέος οὐκ ἔχων, ἀπήχθην δοῦλος ὑπὸ τοῦ δανειστοῦ σὺν τοῖς υἱοῖς δυσίν· « ἐπιτάττοντος δὲ τοῦ δεσπότου τῶν οὐ ῥᾳδίων ἔργον « τι, ἀντειπὼν αὐτῷ πληγὰς ἔλαβον μάστιξι πάνυ « πολλάς. » Ταῦτα εἰπὼν ἐρρίπτει τὸ ῥάκιον, καὶ ἐδείκνυε τὸ στῆθος μεστὸν τραυμάτων, τὰ δὲ νῶτα αἵματος ἐκ τῶν πληγῶν ἀνάπλεω. Κραυγῆς δὲ καὶ οἰμωγῆς ἐκ τῶν παρόντων γινομένης, ἥ τε βουλὴ διελύθη, καὶ κατὰ τὴν πόλιν ὅλην δρόμος ἦν τῶν ἀπόρων ἰδίαν τύχην ἀνακλαιομένων καὶ βοηθεῖν τοὺς πέλας ἀξιούντων· ἔκ τε τῶν οἰκιῶν οἱ πρὸς τὰ χρέα δουλωθέντες, κομῶντες, ἁλύσεις ἔχοντες οἱ πλεῖστοι καὶ πέδας, οὐδενὸς ἀντιλαμβάνεσθαι τολμῶντος αὐτῶν· εἰ δ' ἅψαιτο μόνον, ἐν χειρῶν νόμῳ διασπαραττομένου. Τοσαύτη λύττα τὸν δῆμον ἐν τῷ τότε καιρῷ κατεῖχε, καὶ οὐ μετὰ πολὺ μεστὴ τῶν ἐκφυγόντων τὰς ἀνάγκας ἦν ἡ ἀγορά. Ὁ μὲν οὖν Ἄππιος δείσας τὴν ἐφ' ἑαυτὸν ὁρμὴν τοῦ πλήθους, ἐπειδὴ τῶν κακῶν ἦν αἴτιος, καὶ δι' ἐκεῖνον ἐδόκει ταῦτα γεγονέναι, φεύγων ἐκ τῆς ἀγορᾶς ᾤχετο. Ὁ δὲ Σερουΐλιος ῥίψας τὴν περιπόρφυρον ἐσθῆτα,

erant ad suos ab hoste tutandum, maioribus præsidiis custodiebant. Hernici autem et Sabini aperte se ad illius periculosi belli societatem addiderunt, clam vero et multi alii. Sed Latini, cum legati ad eos societatem petitum venissent, eos vinctos Romam abduxerunt. Quibus senatus gratiam referens ob fidei constantiam, et multo magis ob eorum alacritatem ad id bellum (ultro enim suam operam ad bellum illud offerebant) illis sine pretio largitus est id quod eos maxime cupere, sed præ pudore petere non audere arbitrabatur; nempe hominum ferme sex millia, quæ in bello capta fuerant, atque ut ad eam munificentiam accederet ornamentum cognationi maxime conveniens, omnes eos ut ingenuos decuit vestitos ac cultos dimisit. Ceterum dixit se auxilio Latinorum non indigere, satis fore enim populi Romani copias domesticas ad ulciscendum eos, qui defectionem fecerant. Cum hoc responso dimissis Latinis bellum contra Volscos decrevit.

XXVI. Patribus autem adhuc in curia sedentibus, et de copiarum mittendarum numero consultantibus, quidam iam senior se in forum proiecit, sordida indutus veste, barba valde promissa et squalida coma, vociferans hominumque auxilium implorans. Facto autem concursu a turba proxima, ille stans in loco unde a multis conspici posset, dixit: « Se ingenuum esse, et omnia « militaris ætatis stipendia implevisse, atque duodetri- « ginta prœliis decertasse, et sæpius ex bellis præmia for- « titudinis reportasse; at reipublicæ extremis temporibus, « quibus ad maximas angustias redacta fuerat, æs alie- « num facere se coactum, ut tributum imperatum con- » ferret, quod agellus suus hostium cursionibus fuisset « vastatus, et rem familiarem annonæ urbanæ caritas ab- « sumsisset, cum solvendo non esset, a creditore una « cum duobus filiis in servitutem abductum esse, et quod « se perdurius quiddam imperanti responsasset, cæsum « domino verberibus affatim. » His dictis vestem squalidam abiecit, et pectus cicatricibus plenum ostendit, et tergum verberum sanguine totum repletum. Ob cuius rei indignitatem clamore cum lamentatione a circumstantibus sublato, senatus est dimissus, et tota urbe inopes discurrebant, infortunium deflentes et auxilium a vicinis implorantes; simulque ex privatis ædibus nexi ob æs alienum *proripiebant se*, squalido capillo, catenis et pedicis vincti plerique, nemine eos retinere audente; quos si quis vel tantummodo attigisset, statim, ut iure belli, discerpebatur: tanta rabies eo tempore plebem corripuerat; nec ita multo post totum forum repletum est hominibus *ex creditorum manu* effugientibus. Appius igitur, metuens in se plebis impetum fieri, quod ipse esset malorum illorum auctor, atque propter ipsum hæc accidisse viderentur, ocius ex comitio aufugit. Ac Servilius, abiecta prætexta, ad singulos de plebe cum

καὶ προκυλιόμενος τῶν δημοτικῶν ἑκάστου μετὰ δακρύων, μόλις αὐτοὺς ἔπεισεν ἐκείνην μὲν τὴν ἡμέραν ἐπισχεῖν, εἰς δὲ τὴν ἐπιοῦσαν ἥκειν, ὡς τῆς βουλῆς ἐπιμέλειάν τινα περὶ αὐτῶν ποιησομένης. Ταῦτα εἰπὼν καὶ τὸν κήρυκα ἀνειπεῖν κελεύσας, μηδένα τῶν δανειστῶν ἐξεῖναι σῶμα πολιτικὸν πρὸς ἴδιον χρέος ἀπάγειν, ἕως ἂν ἡ βουλὴ περὶ αὐτῶν διαγνοίη, τοὺς δὲ παρόντας ὅποι βούλοιντο ἀδεῶς ἀπιέναι, διέλυσε τὸν θόρυβον.

XXVII. Τότε μὲν οὖν ᾤχοντο ἐκ τῆς ἀγορᾶς· τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ παρῆν οὐ μόνον ὁ κατὰ πόλιν ὄχλος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν σύνεγγυς ἀγρῶν τὸ δημοτικὸν πλῆθος, καὶ ἦν ἐξ ἑωθινοῦ πλήρης ἡ ἀγορά. Τῆς δὲ βουλῆς συναχθείσης, ἵνα περὶ τούτων βουλεύσειεν ὅ τι χρὴ πράττειν, ὁ μὲν Ἄππιος δημοκόπον ἐκάλει τὸν συνάρχοντα καὶ τῆς απονοίας τῶν ἀπόρων ἡγεμόνα· ὁ δὲ Σερουΐλιος ἐκεῖνον αὐστηρὸν καὶ αὐθάδη καὶ τῶν παρόντων τῇ πόλει κακῶν αἴτιον· τέλος δὲ οὐδὲν ἐγίνετο τῶν λόγων. Ἐν δὲ τούτῳ Λατίνων ἱππεῖς κατὰ σπουδὴν ἐλαύνοντες τοὺς ἵππους παρῆσαν εἰς τὴν ἀγορὰν, ἐξεληλυθότας ἀγγέλλοντες τοὺς πολεμίους μεγάλῃ στρατιᾷ καὶ ὄντας ἐπὶ τοῖς ἑαυτῶν ὁρίοις ἤδη. Καὶ οἱ μὲν ταῦτα· οἱ δὲ πατρίκιοι καὶ τὸ τῶν ἱππέων πλῆθος τῶν τε ἄλλων ὅσοι πλούτους ἢ δόξας προγονικὰς εἶχον, οἷα δὴ περὶ μεγάλων κινδυνεύοντες ὡπλίζοντο διὰ τάχους· ὅσοι δ' ἦσαν αὐτῶν ἄποροι, μάλιστα δὲ οἱ τοῖς δανείοις πιεζόμενοι, οὔτε ὅπλων ἥπτοντο, οὔτε ἄλλως παρείχοντο τοῖς κοινοῖς πράγμασιν ἐπικουρίαν οὐδεμίαν· ἡδόμενοι δὲ καὶ κατ' εὐχὴν δεχόμενοι τὸν ἔξωθεν πόλεμον, ὡς τῶν παρόντων σφᾶς κακῶν ἐλευθερώσοντα, τοῖς δὲ δεομένοις ἀμύνειν ἐπιδεικνύντες τὰς ἁλύσεις καὶ τὰς πέδας ἐπικερτομοῦντες ἠρώτων, εἰ τούτων, φυλακῆς ἕνεκα τῶν ἀγαθῶν ἄξιον εἴη σφίσι πολεμεῖν. Πολλοὶ δὲ καὶ λέγειν ἐτόλμων, ὡς ἄμεινον εἴη Οὐολούσκοις δουλεύειν μᾶλλον ἢ τὰς ὕβρεις τῶν πατρικίων ὑπομένειν· ἥ τε πόλις οἰμωγῆς καὶ θορύβου καὶ παντοίων γυναικείων ὀδυρμῶν ἐπίμπλατο.

XXVIII. Ταῦτα ὁρῶντες οἱ βουλευταὶ τοῦ ἑτέρου τῶν ὑπάτων Σερουιλίου, ὃς ἐν τῷ παρόντι πιθανώτερος εἶναι τοῖς πολλοῖς ἐδόκει, βοηθεῖν ἐδέοντο τῇ πατρίδι. Ὁ δὲ συγκαλέσας τὸν δῆμον εἰς τὴν ἀγορὰν, « τοῦ παρόντος καιροῦ τὴν ἀνάγκην ἐπεδείκνυεν « οὐκέτι προσδεχομένην πολιτικὰς φιλονεικίας, καὶ « ἠξίου νῦν μὲν ὁμόσε τοῖς πολεμίοις χωρεῖν κοινῇ « γνώμῃ χρησαμένους, καὶ μὴ περιιδεῖν ἀνάστατον « τὴν πατρίδα γενομένην, ἐν ᾗ θεοὶ πατρῷοι καὶ θῆκαι « προγόνων ἑκάστοις ἦσαν, ἃ τιμιώτατά ἐστιν ἅπασιν « ἀνθρώποις· γονέων τε αἰδῶ λαβεῖν οὐχ ἱκανῶν ἐσομένων ἑαυτοῖς διὰ γῆρας ἀμύνειν, καὶ γυναικῶν « ἔλεον ἃς αὐτίκα μάλα δεινὰς καὶ ἀφορήτους ὕβρεις « ἀναγκασθησομένων ὑπομένειν· μάλιστα δὲ παίδων « ἔτι νηπίων οὐκ ἐπὶ τοιαύταις ἐλπίσιν ἀνατραφέντων « οἰκτεῖραι λώβας καὶ προπηλακισμοὺς ἀνηλεεῖς·

lacrimis procumbens, vix tandem illis persuasit, ut eo die se continerent, et postero die redirent, promittens rem eorum senatui curæ fore. Hæc locutus, cum per præconem edixisset, nemini creditorum licere quemquam civem Romanum ob ipsius æs alienum nexum abducere, donec senatus de illis cognovisset, et præsentes posse tuto abire quocunque libuisset, tumultum illum sedavit.

XXVII. Tunc igitur illi ex foro discesserunt. Postero autem die adfuit non solum ipsa urbana turba : sed etiam ex proximis agris popularis multitudo, et summo mane totum forum plenum erat. Coacto autem senatu ut, quid his de rebus statuendum esset, consultaretur, Appius quidem suum collegam arguebat quasi plebis adulatorem et ducem pauperum insolentiæ ; Servilius vero eum austerum et arrogantem, et præsentium reipublicæ malorum auctorem : et nullus altercationum finis fiebat. Interea autem Latini equites equis concitatis in forum advenerunt, nuntiaruntque hostes cum ingenti exercitu domo egressos, et iam esse in sui agri finibus. Atque illi quidem hæc nuntiarunt. Patricii vero, et equestris ordinis viri, et ceteri quoquot divites vel nobiles erant utpote qui pro magnis rebus periclitarentur, arma ocius ceperunt : at quotquot erant inopes, præcipue vero qui aere alieno premebantur, neque arma tangebant, neque ullum aliud reipublicæ auxilium ferebant; sed cum gaudio et desiderio bellum externum accipiebant, quasi e præsentibus malis liberaturum esset : atque iis, qnis eos adhortabantur ad patriam defendendam, catenas et compedes cum conviciis ostendebant, atque ex ipsis quærebant, num horum bonorum servandorum caussa æquum esset se bellum gerere. Quin etiam multi dicere audebant, satius esse servire Volscis quam patriciorum contumelias perferre. Et tota urbs ululatus et tumultus ac variarum muliebrium lamentationum plena erat.

XXVIII. Quæ cum Patres viderent, Servilium alterum consulem, cuius in eo rerum statu magna auctoritas apud plebem videbatur esse, rogarunt ut patriæ opem ferret. Ille vero, plebe ad concionem convocata, demonstrabat « præsentis temporis necessitatem non pati « amplius civiles contentiones, et eos orabat ut nunc « quidem unanimes in hostem irent, neque patriam « funditus everti paterentur, in qua dii patrii et monu- « menta maiorum singulis essent, quæ omnibus morta- « libus pretiosissima sunt; utque parentes vererentur, « qui se per ætatem non possent defendere, atque mi- « sericordia moverentur mulierum, quæ mox gravissi- « mas et haud tolerabiles contumelias coactæ essent la- « turæ ; præcipue vero infantium, non ad talem spem « educatorum, iniurias et crudeles contumelias mise-

« ὅταν δὲ τὸν παρόντα κίνδυνον ἅπαντες ὁμοίαις προθυμίαις χρησάμενοι παραλύσωνται, τότε δὴ σκοπεῖν « τίνα τρόπον ἴσην καὶ κοινὴν καὶ σωτήριον ἅπασι τὴν « πολιτείαν καταστήσονται, μήτε τῶν πενήτων ἐπιβουλευόντων ταῖς τῶν πλουσίων οὐσίαις, μήτε « ἐκείνων προπηλακιζόντων τοὺς ταῖς τύχαις ταπεινοτέρους· ἥκιστα γὰρ εἶναι ταῦτα πολιτικά, « ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀπόροις ἐπικουρία τις ἔσται πολιτική, καὶ τοῖς συμβαλοῦσι τὰ χρέα βοήθεια μετρία τοῖς γοῦν ἀδικουμένοις, καὶ τὸ κράτιστον τῶν « ἐν ἀνθρώποις ἀγαθῶν καὶ πάσας φυλάττον ἐν ὁμονοίᾳ τὰς πόλεις, πίστις ἐπὶ συναλλαγαῖς, οὐχ « ἅπασα καὶ διὰ παντὸς ἐκ μόνης ἀναιρεθήσεται τῆς « Ῥωμαίων πόλεως. Ταῦτα καὶ ὅσα ἄλλ' ἐν τοιούτῳ « καιρῷ λεχθῆναι προσῆκε διεξελθών, τελευτῶν ὑπὲρ « τῆς ἰδίας εὐνοίας, ἣν ἔχων διετέλει πρὸς τὸν δῆμον, « διελέγετο καὶ ἠξίου συνάρασθαι τῆς στρατείας αὐτῷ « ταύτης ἀνθ' ὧν πρόθυμος εἰς αὐτοὺς ἦν, τῆς μὲν « κατὰ πόλιν ἐπιμελείας τῷ συνάρχοντι προσηκούσης, « ἑαυτῷ δὲ τῆς ἡγεμονίας τῶν πολέμων ἀποδεδομένης· ταύτας γὰρ τὰς τύχας αὐτοῖς βραβεῦσαι τὸν « κλῆρον. Ὑπεσχῆσθαι δὲ αὐτῷ ἔφη τὴν βουλὴν « ἐμπεδώσειν, ὅ τι ἂν διομολογήσηται τῷ πλήθει· « αὐτὸς δ' ἐκείνοις πείσειν τοὺς δημότας μὴ προδώσειν τοῖς πολεμίοις τὴν πατρίδα. »

XXIX. Ταῦτ' εἰπὼν ἐκέλευσε τὸν κήρυκα ἀνειπεῖν, ὅσοι ἂν Ῥωμαίων ἐπὶ τὸν κατ' αὐτῶν Οὐολούσκων πόλεμον ἐκστρατεύσωσι, τὰς τούτων οἰκίας μηδένα ἐξεῖναι μήτε κατέχειν μήτε πωλεῖν μήτ' ἐνεχυράζειν μήτε γένος αὐτῶν ἀπάγειν πρὸς μηδὲν συμβόλαιον, μήτε κωλύειν τὸν βουλόμενον τῆς στρατείας κοινωνεῖν. Ὅσοι δ' ἂν ἀπολειφθῶσι τῆς στρατείας, τὰς κατὰ τούτων πράξεις ὑπάρχειν τοῖς δανεισταῖς ἐφ' οἷς ἑκάστοις συνέβαλον. Ὡς δὲ ταῦτα ἤκουσαν οἱ πένητες, αὐτίκα συνέγνωσάν τε καὶ πολλῇ προθυμίᾳ πάντες εἰς τὸν πόλεμον ὥρμηντο, οἱ μὲν ἐλπίσιν ὠφελειῶν ὑπαχθέντες, οἱ δὲ τοῦ στρατηλάτου χάριτι, οἱ δὲ πλεῖστοι τὸν Ἄππιον καὶ τοὺς ἐν τῇ πόλει κατὰ τῶν ὑπομεινάντων προπηλακισμοὺς φεύγοντες. Παραλαβὼν δὲ ὁ Σερουίλιος τὸ στράτευμα σὺν πολλῇ σπουδῇ ἐλαύνει διαλιπὼν οὐδένα χρόνον, ἵνα συμμίξῃ τοῖς πολεμίοις, πρὶν εἰς Ῥωμαίων χώραν αὐτοὺς εἰσβαλεῖν· καὶ καταλαβὼν περὶ τὸ Πωμεντῖνον χωρίον ἐστρατοπεδευκότας καὶ τὴν Λατίνων χώραν προνομεύοντας, ὅτι παρακαλοῦσιν αὐτοῖς οὐ συνήραντο τοῦ πολέμου, περὶ δείλην ὀψίαν παρὰ λόφον τινὰ ὡς εἴκοσι στάδια τῆς στρατοπεδείας αὐτῶν ἀφεστῶτα τίθεται τὸν χάρακα· καὶ αὐτοῖς νυκτὸς ἐπιτίθενται Οὐολοῦσκοι, ὀλίγους τε δόξαντες εἶναι καὶ ὡς ἐξ ὁδοῦ μακρᾶς κατακόπους προθυμίας τ' ἐνδεῶς ἔχοντας, διὰ τοὺς ἐκ τῶν πενήτων περὶ τὰ χρέα νεωτερισμοὺς ἐν ἀκμῇ μάλιστα δοκοῦντας εἶναι. Ὁ δὲ Σερουίλιος ἔτι νυκτὸς ἀπὸ τοῦ χάρακος ἀγωνισάμενος, ἐπεὶ δὲ φῶς τ' ἤδη ἐγένετο καὶ τοὺς πολεμίους ἔμαθεν ἀτά-

« rarentur. Si vero præsens periculum omnes pari « animi contentione usi propulsassent, tunc viderent « quonam modo æquam et communem ac salutarem « omnibus reipublicæ formam constituerent, ita ut « neque inopes divitum fortunis insidiarentur, neque « illi contumeliose humiliorum hominum fortunæ insultarent: (hæc enim non esse civilia) sed ut pauperes fruerentur civili auxilio et creditoribus, si quibusdam iniuria facta esset, porrigeretur moderatum « subsidium, atque firmissimum hominum bonum quod « in omnibus civitatibus concordiam servat, contractuum *videlicet* fides, non omnino, neque in perpetuum « ex sola republica Romana tolleretur. » Cum igitur hæc et alia, quæ tempus postulabat, dixisset, postremo « de « sua erga plebem constanti benevolentia egit et se « purgavit, ac petiit, ut secum ad hanc expeditionem « proficisceretur, et hanc gratiam sibi pro suo erga « ipsam studio referret; urbis enim curam collegæ obtigisse, et ad se belli imperium delatum esse: hanc « enim fortunam sibi ab ipsa sorte datam. Dicebat « autem, patres sibi pollicitos esse se ratum facturos « quicquid plebi promisisset; seque illis vicissim promisisse, fore ut persuaderet plebeiis ne patriam « hostibus proderent. »

XXIX. Hac oratione habita, per præconem edixit, nemini licere quemquam civium Romanorum, qui ad bellum contra Volscos secum ultro proficisceretur, aut domo privare, aut vendere, aut oppignerare, aut eorum familiam ullius contractus caussa nexum abducere, aut etiam impedire, quo minus quilibet nomen ad militiam daret: at qui militiam detrectarent, contra eos creditoribus ius esse exigendi pecuniam, quibuscunque conditionibus eam ipsis mutuo dedissent. Pauperes his auditis confestim consenserunt, et magna animi alacritate omnes ad bellum ferebantur; alii quidem lucri spe exciti, alii vero imperatoris gratia, plurimi vero ut effugerent Appium et contumelias in eos, qui in urbe remansissent. Servilius igitur, assumto exercitu, magna celeritate properat, nulla mora interposita, ut prius cum hostibus congrederetur, quam ipsi in Romanum agrum irrumperent. Cum autem eos offendisset castrametatos in agro Pomentino, et Latinum agrum populantes, quod a se invitati belli socii esse noluissent, circa vespertinum crepusculum in colle quodam, viginti ferme stadiis ab eorum castris distante, castra posuit. Noctu vero Volsci eos adorti sunt, existimantes paucos esse, et ob iter longum fatigatos, et animis minus paratis, ob inopum propter æs alienum seditiones, quæ tum maxime vigere credebantur. At Servilius, quamdiu nox duravit ex ipso vallo pugnans, ubi primum dies illuxit, et animadvertit hostes nullis servatis ordinibus palantes, iussit multas castrorum portas clam aperiri, et simul uno signo exercitum in

κτως προνομεύοντας, ἀνοῖξαι κελεύσας πυλίδας ἐκ τοῦ χάρακος ἀδήλως πυκνὰς, ἀφ' ἑνὸς παραγγέλματος ἀφῆκεν ἐπ' αὐτοὺς τὸ στράτευμα. Ἐξαπιναίου δὲ τοῦ δεινοῦ καὶ παρὰ δόξαν τοῖς Οὐολούσκοις προσπεσόντος, ὀλίγοι μέν τινες ὑποστάντες πρὸς τῷ χάρακι μαχόμενοι κατεκόπησαν· οἱ δὲ ἄλλοι φεύγοντες προτροπάδην καὶ πολλοὺς τῶν σφετέρων ἀπολέσαντες τραυματίαι τε οἱ πλεῖστοι καὶ τὰ ὅπλα ἀπολωλεκότες εἰς τὸν χάρακα διεσώζοντο. Ἑπομένων δὲ αὐτοῖς τῶν Ῥωμαίων ἐκ ποδὸς καὶ περισχόντων τὸ στρατόπεδον, βραχύν τινα χρόνον ἀμυνάμενοι παρέδοσαν τὸν χάρακα, πολλῶν ἀνδραπόδων τε καὶ βοσκημάτων καὶ ὅπλων καὶ τῆς εἰς τὸν πόλεμον παρασκευῆς γέμοντα. Ἑάλω δὲ σώματα ἐλεύθερα συχνὰ, τὰ μὲν αὐτῶν Οὐολούσκων, τὰ δὲ τῶν αὐτοῖς συναγωνισαμένων ἐθνῶν, χρήματά τε καὶ ὅσα χρυσὸς καὶ ἄργυρος καὶ ἐσθὴς, ὥσπερ ἂν πόλεως τῆς κρατίστης ἁλούσης, πάνυ πολλὰ, τοῖς στρατιώταις πάντα ἐφεὶς ὁ Σερουίλιος, ὡς ἕκαστος ὠφεληθείη διανείμασθαι καὶ μηδὲν εἰς τὸ δημόσιον ἀναφέρειν κελεύσας, καὶ τὸν χάρακα πυρὶ δοὺς, ἀναλαβὼν τὰς δυνάμεις, ἦγεν ἐπὶ τὴν ἀγχοτάτω Σουέσσαν Πωμεντιανὴν, ἣ μεγέθει τε γὰρ περιβόλου καὶ πλήθεσιν οἰκητόρων, ἔτι δὲ δόξῃ καὶ πλούτῳ πολὺ τῶν ταύτῃ ὑπερέχειν ἐδόκει καὶ ἦν ὥσπερ ἡγεμὼν τοῦ ἔθνους. Περιστρατοπεδεύσας δὲ αὐτὴν καὶ οὐθ' ἡμέρας οὔτε νυκτὸς ἀνακαλῶν τὸν στρατὸν, ἵνα μηδένα χρόνον οἱ πολέμιοι διαναπαύσαιντο, μήθ' ὕπνον αἱρούμενοι μήτε πολέμου παῦλαν δεχόμενοι, λιμῷ καὶ ἀμηχανίᾳ καὶ σπάνει συμμάχων παρατείνας, εἷλεν αὐτοὺς ἐν οὐ πολλῷ χρόνῳ καὶ τοὺς ἐν ἥβῃ πάντας κατέσφαξεν. Ἐπιτρέψας δὲ καὶ ὅσα ἦν ἐνταῦθα χρήματα τοῖς στρατιώταις φέρειν τε καὶ ἄγειν, ἐπὶ τὰς ἄλλας πόλεις ἀπῆγε τὴν δύναμιν οὐθενὸς οὐκέτι τῶν Οὐολούσκων ἀμύνειν τι δυναμένου.

XXX. Ὡς δὲ τοῖς Ῥωμαίοις τεταπεινωμένα ἦν τὰ τῶν Οὐολούσκων πράγματα, προαγαγὼν τοὺς ὁμήρους αὐτῶν εἰς τὴν ἀγορὰν ὁ ἕτερος τῶν ὑπάτων Ἄππιος Κλαύδιος, ἄνδρας τριακοσίους, ἵνα δι' εὐλαβείας ἔχοιεν οἱ προσθέμενοί σφισι πίστεις ὁμηρειῶν μὴ παρασπονδεῖν, μάστιξί τ' ᾐκίσατο πάντων ὁρώντων, καὶ τοὺς αὐχένας αὐτῶν ἐκέλευσεν ἀποκόψαι. Ἀφικομένου δ' ἀπὸ τῆς στρατείας οὐ πολλαῖς ὕστερον ἡμέραις τοῦ συνυπάτου, καὶ τὸν εἰωθότα δίδοσθαι θρίαμβον ἀπὸ τῆς βουλῆς τοῖς ἀγῶνα λαμπρὸν ἀγωνισαμένοις στρατηγοῖς ἀξιοῦντος λαβεῖν, ἐμποδὼν ἐγένετο στασιαστὴν ἀποκαλῶν καὶ πολιτείας πονηρᾶς ἐραστήν· μάλιστα δὲ αὐτοῦ κατηγορῶν, ὅτι τῶν ἐκ τοῦ πολέμου λαφύρων οὐδεμίαν μοῖραν εἰς τὸ δημόσιον ἀνήνεγκεν, ἀλλ' οἷς αὐτὸς ἐβούλετο κατεχαρίσατο· καὶ ἔπεισε τὴν βουλὴν μὴ δοῦναι τῷ ἀνδρὶ τὸν θρίαμβον. Ὁ δὲ Σερουίλιος ὑβρίσθαι δοκῶν ὑπὸ τοῦ συνεδρίου εἰς αὐθάδειαν οὐκ εἰωθυῖαν Ῥωμαίοις ἐτράπετο. Καλέσας γὰρ εἰς ἐκκλησίαν τὸν δῆμον ἐν τῷ πρὸ τῆς πόλεως πεδίῳ, καὶ διεξελθὼν τὰ πραχθέντα κατὰ τὸν πόλεμον καὶ τοῦ

eos immisit. Cum autem Volsci repente, et nec opinato in grave malum incidissent, pauci quidam ausi resistere ad vallum pugnantes concisi sunt : reliqui vero effusa fuga fugientes, multis suorum amissis, plerique saucii et inermes in castra se receperunt. Sed Romanis illos e vestigio insequentibus, et castra circumdantibus, post non longam defensionem castra dediderunt multis mancipiis et pecore et armis et reliquo bellico apparatu referta. Captus est etiam hominum ingenuorum magnus numerus, partim ipsorum Volscorum, partim gentium, quæ eis auxilium tulerant; et pecuniæ et tantum auri, argenti, et vestium quantum in opulentissima aliqua urbe expugnata. Servilius autem hæc omnia *militibus* concedens, ut unusquisque aliquid lucraretur et prædam dividi iubens nihil in publicum retulit, castrisque incensis exercitum inde abducens, ad urbem proximam Suessam Pometiam contendit. Hæc enim ambitus magnitudine, et colonorum multitudine, præterea gloria et opibus, longe ceteris in ea regione antecellere videbatur, et erat tanquam illius gentis caput. Qua obsessa, et exercitu neque interdiu neque noctu ab oppugnatione revocato, ne ullum temporis spatium hostibus daretur ad quiescendum, neve somnum caperent, aut a prœlio unquam cessarent, eos fame confectos et consilii inopia ac sociorum penuria laborantes brevi temporis spatio expugnavit, et omnes puberes interfecit : omnibusque rebus, quæcunque ibi erant, militibus in prædam concessis, ad alias urbes copias duxit, quod nullus de Volscis ipsi amplius resistere posset.

XXX. Cum igitur Romani res Volscorum ita afflixissent, Appius Claudius, alter consul, productos in forum eorum obsides, qui erant trecenti, ne qui in posterum fidem datis obsidibus confirmatam temere violarent, virgis cæsos in omnium conspectu decollari iussit. Deinde, post paucos dies collegæ ex illa expeditione reverso, et triumphum, qui imperatoribus ob rem in prœliis præclare gestam concedi solet, a senatu petenti obstitit, seditiosum et pravæ disciplinæ amatorem eum vocans : præcipue vero eum accusans, quod ex huius belli præda nihil in ærarium retulisset, sed quibus voluisset omnia largitus fuisset. Et senatui persuasit, ne triumphum ei concederet. At Servilius, contumelia se a senatu affectum ratus, præter Romanorum morem se gessit arrogantius. Convocato enim ad concionem populo in campum ante urbem situm, et narratis rebus a se in bello gestis, et declarata collegæ invidia senatusque contumelia, dixit se a rebus ipsis quas

συνάρχοντος τὸν φθόνον καὶ τῆς βουλῆς τὸν προπηλακισμὸν διηγησάμενος, ἔφη παρὰ τῶν ἑαυτοῦ πράξεων καὶ τοῦ συναγωνισαμένου στρατεύματος ἔχειν τὴν τοῦ πομπεύειν ἐπὶ καλοῖς τε καὶ εὐτυχέσιν ἔργοις ἐξουσίαν. Ταῦτα εἰπών, στεφανῶσαι τὰς ῥάβδους ἐκέλευσε, καὶ αὐτὸς στεφανωσάμενος ἔχων τὴν θριαμβικὴν ἐσθῆτα προῆγεν εἰς τὴν πόλιν ὑπὸ τοῦ δήμου παντὸς προπεμπόμενος, ἕως εἰς τὸ Καπιτώλιον ἀνέβη καὶ τὰς εὐχὰς ἀπέδωκε καὶ τὰ σκῦλα ἀνέθηκεν. Ἐκ δὲ τούτου φθόνον μὲν ἔτι μείζονα παρὰ τῶν πατρικίων ἐπεσπάσατο, οἰκεῖον δὲ αὑτῷ παρεσκευάσατο τὸ δημοτικόν.

XXXI. Ἐν τοιαύταις δ' ἀκαταστασίαις τῆς πόλεως οὔσης, ἐκεχειρία τις ἐν τῷ διὰ μέσου γενομένη θυσιῶν πατρίων ἕνεκα, καὶ πανηγύρεις ἐπιλαβοῦσαι λαμπραὶ ταῖς δαπάναις ἐπέσχον τὴν ἐν τῷ παρόντι τοῦ πλήθους διχοστασίαν. Ἑορτάζουσι δὲ αὐτοῖς ἐπιτίθενται πολλῇ δυνάμει Σαβῖνοι, τοῦτον ἐκ πολλοῦ φυλάξαντες τὸν χρόνον, ἀρχομένης ἔτι νυκτὸς ποιησάμενοι τὴν ἐπίθεσιν, ἵνα πρὶν προαισθέσθαι τοὺς ἔνδον ἐπὶ τῇ πόλει γένωνται· καὶ ῥᾷστα ἂν ἐκράτησαν αὐτῶν, εἰ μὴ τῶν ψιλῶν τινες ἀποσχισθέντες τῆς φάλαγγος αὐλαῖς ἐπιβάλλοντες ἁρπαγῆς ἕνεκα θόρυβον εἰργάσαντο. Βοή τε γὰρ εὐθὺς ἐγένετο καὶ δρόμος τῶν γεωργῶν εἰς τὸ τεῖχος, πρὶν ἢ ταῖς πύλαις τοὺς πολεμίους προσελθεῖν. Ὡς δ' ἔγνωσαν αὐτῶν τὴν ἔφοδον οἱ κατὰ τὴν πόλιν, θεωροῦντες μεταξὺ καὶ τοὺς στεφάνους ἐπικείμενοι, καταλιπόντες τοὺς ἀγῶνας ἐπὶ τὰ ὅπλα ὥρμησαν· καὶ φθάνει τῷ Σερουϊλίῳ συναχθεῖσα δύναμις αὐτοκέλευστος ἱκανή· ἣν ἐκεῖνος ἔχων συντεταγμένην, προσπίπτει τοῖς πολεμίοις ὑπό τε ἀγρυπνίας καὶ κόπου τεταλαιπωρηκόσι, καὶ οὐ προσδεχομένοις τὴν τῶν Ῥωμαίων ἔφοδον. Ὡς δὲ συνέμιξαν εἰς χεῖρας, ἐγίνετο μάχη τὸ μὲν ἐν τάξει καὶ κόσμῳ διὰ τὴν σπουδὴν ἑκατέρων ἀφῃρημένη· οἱ δὲ ὡς ἀπὸ τύχης τινὸς ἢ φάλαγξ φάλαγγι ἢ λόχος λόχῳ ἢ ἀνὴρ ἀνδρὶ συνεπλέκοντο, ἱππεῖς τε καὶ πεζοὶ ἀναπεφυρμένοι ἐμάχοντο. Ἀρωγοὶ δ' αὐτοῖς ἑκατέρωθεν ἐπῆεσαν οὐ διὰ μακροῦ τῶν πόλεων οὐσῶν, οἳ τὸ κάμνον ἀναθαρρύνοντες ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀντέχειν ταῖς ταλαιπωρίαις ἐποίουν. Ἔπειτα οἱ Ῥωμαῖοι προσγενομένης σφίσι τῆς ἵππου πάλιν νικῶσι τοὺς Σαβίνους, καὶ πολλοὺς ἀποκτείναντες ἀνέστρεψαν εἰς τὴν πόλιν, ἄγοντες αἰχμαλώτους πάνυ συχνούς· τούς τε κατὰ τὴν πόλιν ὄντας Σαβίνων, οἳ κατὰ θέας πρόφασιν ἀφιγμένοι προκαταλήψεσθαι τοῖς ἐπιοῦσι τὰ ἐρύματα τῆς πόλεως ἔμελλον, ὥσπερ αὐτοῖς συνετέτακτο, ἀναζητοῦντες εἰς τὰ δεσμωτήρια κατετίθεντο. Τὰς δὲ θυσίας, αἷς ὁ πόλεμος ἐμποδὼν ἐγένετο, διπλασίας τῶν προτέρων ψηφισάμενοι αὖθις ἐν εὐπαθείαις ἦσαν.

XXXII. Ἔτι δὲ πανηγυρίζουσιν αὐτοῖς πρεσβευταὶ παρῆσαν ἐξ ἔθνους Ἀρούγκων, οἳ τῆς Καμπανῶν χώρας τὰ κάλλιστα πεδία κατεῖχον. Οὗτοι καταστάντες ἐπὶ τὴν βουλήν, ἠξίουν τὴν Οὐολούσ

gesserat, et ab ipso exercitu laborum socio, habere potestatem triumphandi, ob res præclare et feliciter gestas. His dictis, fasces coronari iussit, et ipse coronatus et triumphali veste indutus urbem ingressus est, toto populo eum prosequente usque dum Capitolium ascenderet, votaque diis persolveret, ac spolia dicaret. Quo acto in multo maiorem patriciorum invidiam incurrit, sed plebis favorem sibi conciliavit.

XXXI. Quamvis autem respublica in tali *tumultu* versaretur, aliquamdiu tamen induciæ fuerunt ob sacra patria, solemnitatesque intervenientes, magnificæ sumptibus et splendore, plebis in præsens seditionem cohibuerunt. Illos autem, dum hos dies festos celebrarent, Sabini cum ingenti exercitu invaserunt, hac ipsa occasione iam multo ante observata, noctis initio iter ingressi, ut antequam Romani adventum sentirent, prope urbem adessent : et facillime eos vicissent, nisi velites quidam, a reliqua exercitus acie divulsi, prædæ cupiditate villas quasdam adorti tumultum excitassent. Confestim enim clamor exortus est, et concursus agrestium ad castella factus, antequam hostes ad portas accederent. Quorum adventu a Romanis cognito, qui coronati in spectacula erant intenti, ludis relictis ad arma concurrerunt : matureque ad Servilium voluntariorum manus satis magna confluxit, qua instructa impressionem in hostes fecit vigilia et labore defessos, neque infestum Romanorum adventum exspectantes. Cum autem ad manus venissent, concurrerunt utrique nullo ordine, et nulla militari disciplina servata, præ festinatione nimia : sed utrinque prout sors tulit, legio legioni, cohors cohorti, vir viro occurrit, et equites ac pedites promiscue pugnabant. Utrisque autem auxilia celeriter venerunt ex civitatibus, quæ haud procul inde aberant; quæ, cum suis laborantibus animos redintegrassent, effecerunt ut diutius *laboribus* resisterent. Tandem tamen Romani, cum equitatus auxilium ipsis tulisset, Sabinos iterum vicerunt; et multis cæsis in urbem redierunt cum magno captivorum numero : et Sabinos, qui in urbe erant, et per speciem spectandi eo profecti in suorum adventantium gratiam loca urbis munita occupaturi erant, ut inter illos convenerat, diligenter conquisitos in carcerem coniecerunt. Sacra vero bello interrupta duplo maiore quam ante sumptu ex senatusconsulto instaurata sunt : atque ita populus iterum in epulis atque hilaritatibus versabatur.

XXXII. Illis autem adhuc festum celebrantibus, legati ab Auruncis venerunt, qui agri Campani pulcherrimam planitiem tenebant. Isti in senatum introducti postularunt, ut sibi restituerent agrum Volscorum, qui Ece-

κων τῶν καλουμένων Ἐχετρανῶν χώραν, ἣν ἀφελόμενοι τοὺς Ἐχετρανοὺς Ῥωμαῖοι κληρούχοις εἰς φυλακὴν τοῦ ἔθνους ἐκπεμφθεῖσι διένειμαν, ἀποδιδόναι σφίσι, καὶ τὴν φρουρὰν ἀπαγαγεῖν ἐξ αὐτῆς· ἐὰν δὲ μὴ ποιήσωσιν, Ἀρούγκους ἥξοντας ἐπὶ τὴν Ῥωμαίων ὀλίγου χρόνου, καὶ δίκας ληψομένους ὅσων διέθηκαν τοὺς ὁμόρους κακῶν ἐκδέχεσθαι. Ῥωμαῖοι δὲ αὐτοῖς τάδ' ἀπεκρίναντο· « Ἀπαγγέλλετε, ὦ πρέσβεις, « Ἀρούγκοις, ὅτι ἡμεῖς οἱ Ῥωμαῖοι δικαιοῦμεν ὅσα « κτᾶταί τις ἀρετῇ πολεμίους ἀφελόμενος, ταῦτα τοῖς « ἐγγόνοις ὡς οἰκεῖα παραδιδόναι, πόλεμον δὲ οὐ δέδι- « μεν τὸν τῶν Ἀρούγκων, οὔτε πρῶτον οὔτε δεινότατον « ἐσόμενον· ἀλλ' ἐν ἔθει ἡμῖν ὑπάρχει πᾶσι μάχεσθαι « περὶ τῆς ἡγεμονίας καὶ ἀρετῆς, ἐν ἀγωνισμῷ τ' ἐσό- « μενον ὁρῶντες αὐτὸν, ἀκαταπλήκτως δεξόμεθα. » Μετὰ ταῦτ' Ἀροῦγκοί τε πολλῇ στρατιᾷ ὁρμηθέντες ἐκ τῆς ἑαυτῶν, καὶ Ῥωμαῖοι τὰς οἰκείας δυνάμεις ἔχοντες ἡγουμένου Σερουϊλίου, συντυγχάνουσιν ἀλλήλοις ἀγχοῦ πόλεως Ἀρικείας, ἣ διέχει σταδίους ἑκατὸν εἴκοσι τῆς Ῥώμης· καὶ στρατοπεδεύονται ἑκάτεροι ἐν ὄρεσιν ὀχυροῖς, ὀλίγον ἀλλήλων διεστῶτες. Ἐπεὶ δὲ τοὺς χάρακας ἐκρατύναντο, προῆλθον εἰς τὸ πεδίον ἀγωνιούμενοι, καὶ συμπεσόντες ἐξ ἑωθινῆς μέχρις ἡμέρας μεσούσης ἀντεῖχον, ὥστε πολὺν ἐξ ἀμφοτέρων γενέσθαι φόνον. Φιλοπόλεμον γὰρ δὴ τὸ τῶν Ἀρούγκων ἔθνος ἦν, καὶ τῷ μεγέθει τε καὶ ῥώμῃ, καὶ ὄψεως δεινότητι πολὺ τὸ θηριῶδες ἐχούσῃ φοβερώτατον.

XXXIII. Ἐν τούτῳ λέγεται τῷ πολέμῳ τοὺς ἱππεῖς τῶν Ῥωμαίων κρατίστους γενέσθαι, καὶ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Αὖλον Ποστόμιον Ἄλβον, ὃς ἔσχε τὴν δικτάτορος ἀρχὴν ἐν τῷ πρόσθεν ἐνιαυτῷ. Τὸ μὲν γὰρ χωρίον, ἐν ᾧ ἡ μάχη ἐγένετο, ἥκισθ' ἱππάσιμον ἦν, κολωνούς τε πετρώδεις καὶ φάραγγας βαθείας ἔχον, ὥστε μηδὲν ἑκατέροις τὴν ἵππον οἵαν τ' εἶναι προσωφελεῖν. Ὁ δὲ Ποστόμιος παρακελευσάμενος τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἵππων καταβῆναι, καὶ ποιήσας στῖφος ἀνδρῶν ἑξακοσίων, ἔνθα μάλιστα ἔκαμνε τοῖς Ῥωμαίοις κατὰ πρανοῦς ὠθουμένοις χωρίου ἡ φάλαγξ, ἐν τούτοις συνάπτει τοῖς πολεμίοις, καὶ αὐτίκα συνίστησιν αὐτῶν τὰς τάξεις. Ὡς δ' ἅπαξ ἀνεκόπησαν οἱ βάρβαροι, θάρσος ἐνέπεσε τοῖς Ῥωμαίοις καὶ φιλονεικία τοῖς πεζοῖς πρὸς τοὺς ἱππεῖς· καὶ καθ' ἓν ἀμφότεροι πυργηδὸν ἐξωθοῦσι τὸ δεξιὸν κέρας τῶν πολεμίων ἕως τοῦ λόφου· καὶ οἱ μὲν τοῖς πρὸς τὸν χάρακα φεύγουσιν ἑπόμενοι πολλοὺς ἀπέκτειναν, οἱ δὲ τοῖς ἔτι μαχομένοις κατὰ νώτου ἐπῆγον. Τρεψάμενοι δὲ κἀκείνους εἰς φυγὴν, ἐπίπονόν τε καὶ βραδεῖαν τὴν ἀποχώρησιν ποιουμένους, πρὸς ὀχθώδη χωρία ἐδίωκον, τένοντάς τε ἀποκόπτοντες ποδῶν καὶ τὰς ἰγνῦς πλαγίοις τοῖς ξίφεσι διαιροῦντες, ἕως ἐπὶ τὸν χάρακα αὐτῶν ἀφίκοντο. Βιασάμενοι δὲ καὶ τούτου τοὺς φύλακας οὐ πολλοὺς ὄντας, ἐκράτησαν τοῦ στρατοπέδου καὶ διήρπασαν· ὠφελείας μέντοι οὐ πολλὰς εὗρον, ὅτι μὴ ὅπλα καὶ ἵππους καὶ εἴ τι ἄλλο πολεμιστήριον χρῆμα

trani vocabantur (quem Romani Ecetranis ademptum colonis ad eius gentis præsidium missis diviserant) et inde præsidium deducerent: quæ nisi fecissent, Auruncos brevi in agrum Romanum venturos, et pœnas pro iniuriis, quas populis finitimis intulerant, sumpturos exspectarent. Romani vero hæc responsa illis dederunt: « Renuntiate, legati, Auruncis, nos Romanos æquum « esse censere, ut quæcunque quis sua virtute hostibus « ademerit et sibi compararit, ea posteris tanquam res « proprias relinquat: bellum autem Auruncorum non ti- « mere, utpote quod neque primum, neque gravissimum « futurum sit; sed cum assueti simus cum quibusvis de « imperio et de virtute decertare, et hoc certamen ho- « nestum nobis futurum sit, impetum intrepide excep- « turos. » Postea Auruncis, cum ingenti exercitu ex agro suo venientibus, Romani cum domesticis copiis duce Servilio occurrerunt ad Ariciam urbem, quæ ab urbe centum et viginti stadia abest: et utrique castra posuerunt in montibus natura munitis, parum inter se distantia. Ubi vero vallum munierant utrique, in mediam planitiem dimicaturi processerunt, collatisque signis a matutinis horis usque ad meridiem pugnarunt, alteri alteris fortiter resistentes, ita ut magna hinc inde cædes facta sit. Gens enim Auruncorum bellicosa erat, et corporis magnitudine, et robore, et truci oris adspectu feritatem maximam præ se ferebat.

XXXIII. In hoc prœlio virtus atque egregia opera equitum Romanorum, et ducis eorum A. Postumii Albi, qui anno superiore dictator fuerat, maxime enituisse fertur. Locus enim ubi prœlium commissum est minime equitabilis erat, et confragosos colles et profundas convalles habebat, ita ut neutris equitatus ullo modo prodesset. Sed Postumius, iussis equitibus quos secum habebat ex equis descendere, et facto sexcentorum hominum globo, qua maxime laborabat acies Romana loco edito pulsa, ibi cum hostibus congressus est, et confestim eorum agmen repressit. Ut vero semel barbari reiecti fuerunt, audacia Romanos subiit, accensis peditibus equitum æmulatione; factoque ex utrisque cuneo, dextrum hostium cornu ex colle depulerunt: atque alii quidem hostes ad castra fugientes insecuti, magnum eorum numerum occiderunt, alii vero eos qui adhuc pugnabant a tergo premebant. Quos etiam in fugam versos, quum laboriose et tarde recederent, ad loca acclivia *aspera* Romani persequebantur, nervos pedum succidentes, et poplites obliquis gladiis dividentes, donec ad vallum pervenerunt. Cuius defensoribus, qui pauci erant, vi submotis, castris sunt potiti, eaque diripuerunt: non magnam tamen prædam ibi invenerunt, præter arma et equos, et si quod aliud bellicum

ἦν. Ταῦτα οἱ περὶ Σερούϊλιον καὶ Ἄππιον ὕπατοι ἔπραξαν.

XXXIV. Μετὰ ταῦτα παραλαμβάνουσι τὴν ὑπατικὴν ἀρχὴν Αὖλος Οὐεργίνιος Κοιλιμοντανὸς, καὶ Τῖτος Οὐετούριος Γέμινος, ἄρχοντος Ἀθήνησι Θεμιστοκλέους, ἑξηκοστῷ καὶ διακοσιοστῷ μετὰ τὴν κτίσιν ἔτει, μελλούσης εἰς τοὐπιὸν τῆς ἑβδομηκοστῆς καὶ δευτέρας ὀλυμπιάδος, ἣν ἐνίκα δεύτερον Τισικράτης Κροτωνιάτης. Ἐπὶ τούτων Σαβῖνοι πάλιν ἐπὶ Ῥωμαίους στρατιὰν ἐξάγειν μείζονα παρεσκευάζοντο· καὶ Μεδυλλῖνοι Ῥωμαίων ἀποστάντες πρὸς τὸ Σαβίνων ἔθνος ὅρκους ἐποιήσαντο περὶ συμμαχίας. Πυνθανόμενοι δὲ τὴν διάνοιαν αὐτῶν οἱ πατρίκιοι παρεσκευάζοντο διαταχέων ἐξιέναι πανστρατιᾷ· τὸ δὲ δημοτικὸν οὐχ ὑπήκουεν αὐτοῖς, ἀλλ' ἐμνησικάκουν τῆς ψευσθείσης αὐτοῖς πολλάκις ὑποσχέσεως περὶ τῶν ἐπικουρίας δεομένων ἀπόρων, ἀντιδιεπαγόντων τῶν ὑπ' ἐκείνοις ψηφιζομένων. Κατ' ὀλίγους δὲ συλλεγόμενοι ὅρκοις ἀλλήλους κατελάμβανον ὑπὲρ τοῦ μηκέτι συνεῖσθαι τοῖς πατρικίοις πολέμου μηδενὸς, καὶ ἑκάστῳ τῶν ἀπόρων κατισχυομένῳ κοινῇ καὶ πρὸς τοὺς ἐντυγχάνοντας βοηθήσειν. Καὶ ἐγίνετο πολλαχῇ μὲν καὶ ἄλλῃ τὸ συνώμοτον ἐν ἀψιμαχίαις λόγων τε καὶ ἔργων ἐμφανὲς, μάλιστα δ' ἐδήλωσε τοῖς ὑπάτοις, ἐπειδὴ οὐ προσῄεσαν οἱ καλούμενοι πρὸς τὴν στρατολογίαν. Συναρπάσαι γάρ τινα τῶν ἐκ τοῦ δήμου κελευσάντων, οἱ πένητες ἀθρόοι συστραφέντες τόν τε φερόμενον ἀφῃροῦντο, καὶ τοὺς ὑπηρέτας τῶν ὑπάτων οὐ μεθιεμένους αὐτοῦ παίοντες ἀπήλαυνον, καὶ οὔτε ἱππέων οὔτε πατρικίων, ὅσοι παρόντες τὰ γινόμενα κωλύειν ἠξίουν, ἀπείχοντο μὴ οὐ παίειν· καὶ δι' ὀλίγου πᾶσα ἡ πόλις ἦν ἀκοσμίας πλήρης καὶ θορύβου. Ἅμα δὲ τῇ στάσει τῇ κατὰ τὴν πόλιν αὐξομένῃ, καὶ τὰ τῶν πολεμίων πρὸς κατασκευὴν παρασκευαζόμενα, μείζω τὴν ἐπίδοσιν ἐλάμβανεν, Οὐολούσκων πάλιν ἀπόστασιν βουλευσαμένων καὶ τῶν καλουμένων Αἰκανῶν,... πρεσβεία τε ἀπὸ πάντων τῶν Ῥωμαίοις ὑπηκόων παρῆν ἀξιούντων σφίσι συμμαχεῖν ἐν τρίβῳ τοῦ πολέμου κειμένοις. Λατῖνοι μὲν γὰρ ἔφασκον Αἰκανοὺς ἐμβαλόντας εἰς τὴν χώραν αὐτῶν λεηλατεῖν τοὺς ἀγροὺς [αὐτῶν], καὶ πόλεις τινὰς ἤδη διηρπακέναι· οἱ δὲ ἐν Κρουστομερείᾳ φρουροὶ πλησίον εἶναι Σαβίνους ἀποφαίνοντες καὶ πολλῇ χρωμένους προθυμίᾳ τὸ φρούριον πολεμεῖν· ἄλλοι δέ τι ἄλλο κακὸν ἀπαγγέλλοντες γεγονὸς ἢ γενησόμενον, καὶ βοήθειαν διαταχέων αἰτησόμενοι. Παρεγένοντο δὲ ἐπὶ τὸ συνέδριον καὶ παρὰ Οὐολούσκων πρέσβεις, ἀξιοῦντες ἀπολαβεῖν ἣν ἀφῃρέθησαν ὑπ' αὐτῶν χώραν πρὶν ἄρξασθαι πολέμου.

XXXV. Συναχθείσης δὲ περὶ τούτου βουλῆς, κληθεὶς πρῶτος ὑπὸ τῶν ὑπάτων Τῖτος Λάρκιος, ἀξιώσει τε προὔχειν δοκῶν καὶ φρονῆσαι τὰ δέοντα ἱκανώτατος, προελθὼν ἔλεξεν· « Ἐμοὶ, ὦ βουλὴ, ἃ μὲν οἱ ἄλλοι « δοκοῦσιν εἶναι φοβερὰ καὶ ταχείας δεόμενα βοη-

instrumentum erat. Atque hæ res a Servilio et Appio consulibus gestæ sunt.

XXXIV. Post hos creati sunt consules A. Virginius Cælimontanus et Titus Veturius Geminus, archonte Athenis Themistocle, anno ab urbe condita ducentesimo sexagesimo, instante in sequentem annum septuagesima secunda olympiade, qua iterum vicit in stadio Tisicrates Crotoniates. His consulibus Sabini iterum contra populum Romanum maiorem quam ante exercitum ducere parabant : et Medullini, facta a Romanis defectione, cum Sabinorum gente fœdus iureiurando fecerunt. Patricii vero, cognito eorum consilio, sese ocius apparabant ut totis viribus in eos proficiscerentur : plebs vero eis minime obediens erat, sed recordabatur se toties eorum pollicitationibus de sublevanda egenorum inopia deceptam fuisse, et omnia quæ pro illis decrevissent ab ipsis irrita fuisse facta. Itaque paullatim et pauci coëuntes iureiurando se invicem obstrinxerunt, ne quis amplius patricios in ullo bello adiuvaret, et ut unicuique pauperum contra cuiusvis violentiam omnes auxilium ferrent. Itaque conspiratio cum multis aliis in rebus, tum etiam in verborum contentionibus et rixis apparuit, præcipue vero consulibus in delectu cum citati ad danda nomina non venirent, cum enim lictores consulum iussu quemdam de plebe corripuissent, pauperes conferti et conglobati eum qui abducebatur eripuerunt, et lictores, qui eum dimittere nolebant, pulsantes repulerunt, neque ab ipsis equitibus et patriciis, quicunque aderant, quique id impedire volebant, manus abstinuerunt : et brevi tota urbs confusionis et tumultus plena fuit. Et interim dum seditio in urbe crescit, foris quoque bellum iam ante ab hostibus paratum valde auctum est, Volscis et Æquis ad defectionem iterum spectantibus; et legati ab omnibus Romanorum subditis venerunt, qui petebant ut sibi opem ferrent, neve se in ipsa via hostibus obiectos desererent. Latini enim dicebant, Aequos, irruptione facta in suum agrum, omnia populari, et nonnullas urbes iam diripuisse : Crustumerini quoque præsidiarii significabant Sabinos prope esse, et summo studio illius oppidi præsidium oppugnare : alii vero aliam calamitatem acceptam vel imminentem nuntiabant, et ut ocius sibi ferretur subsidium postulabant. Venerunt etiam ad senatum legati a Volscis missi, qui petebant ut ager sibi ab illis ademptus restitueretur, antequam belli initium fieret.

XXXV. Coacto autem senatu ut hac de re consultaretur, T. Larcius primus a consulibus sententiam rogatus, tum quia ceteris dignitate antecellere, tum etiam quia prudentissimus existimabatur, progressus in medium sic est locutus : « Mihi certe, Patres conscripti, ea

« θείας, οὔτε φοβερὰ εἶναι δοκεῖ οὔτε πάνυ κατεπείγοντα, πῶς χρὴ τοῖς συμμάχοις ἐπικουρῆσαι, ἢ καθ' ὅν τινα τρόπον τοὺς πολεμίους ἀμύνασθαι· ἃ δὲ οὔτε μέγιστα τῶν κακῶν νομίζουσιν οὔτ' ἀναγκαῖα ἐν τῷ παρόντι, ἀμελείᾳ τε αὐτὰ ὡς οὐδὲν ἡμᾶς βλάψοντα παραδόντες ἔχουσι, ταῦτα φοβερώτερά μοι φαίνεται, καὶ εἰ μὴ ταχέως αὐτὰ ἐπιστήσομεν, ἐσχάτης ἀνατροπῆς καὶ συγχύσεως τῶν κοινῶν αἴτια, ἥ τε τῶν δημοτῶν ἀπείθεια τῶν οὐκ ἀξιούντων τὰ ἐπιταττόμενα ὑπὸ τῶν ὑπάτων πράττειν, καὶ ἡμῶν αὐτῶν ἡ πρὸς τὸ ἀνήκοον αὐτῶν καὶ τὸ ἐλευθεριάζον χαλεπότης. Οἶμαι δὲ μηδὲν ἡμᾶς δεῖν ἐν τῷ παρόντι σκοπεῖν, εἰ μὴ ὅπως ἐξαιρεθήσεται ταῦτ' ἐκ τῆς πόλεως, καὶ μιᾷ πάντες γνώμῃ τὰ κοινὰ πρὸ τῶν ἰδίων αἱρούμενοι πολιτευσόμεθα. Ὁμονοοῦσα μὲν γὰρ ἡ τῆς πόλεως δύναμις ἱκανὴ ἔσται καὶ φίλοις ἀσφάλειαν παρασχεῖν καὶ ἐχθροῖς δέος, στασιάζουσα δ' ὥσπερ νῦν τούτων οὐδέτερον ἂν δύναιτο διαπράξασθαι. Θαυμάσαιμι δ' ἂν εἰ μὴ καὶ ἑαυτὴν διεργάσαιτο, καὶ παράσχοι τοῖς ἐχθροῖς δίχα πόνου τὸ κράτος· ὅ, μὰ τὸν Δία καὶ τοὺς ἄλλους θεούς, οὐκ εἰς μακρὰν οἴομαι τοιαῦτα πολιτευομένων ἡμῶν γενήσεσθαι. »

XXXVI. « Διῳκίσμεθα γάρ, ὡς ὁρᾶτε, καὶ δύο πόλεις ἔχομεν, τὴν μὲν μίαν ὑπὸ πενίας τε καὶ ἀνάγκης ἀρχομένην, τὴν δ' ὑπὸ κόρου καὶ ὕβρεως. Αἰδὼς δὲ καὶ κόσμος καὶ δίκη, ὑφ' ὧν ἅπασα πολιτικὴ κοινωνία σώζεται, παρ' οὐδετέρᾳ μένει τῶν πόλεων. Τοιγάρτοι χειρὶ τὸ δίκαιον ἤδη παρ' ἀλλήλων λαμβάνομεν, κἂν τῷ βιαιοτέρῳ τίθεμεν τὸ δίκαιον, ὥσπερ τὰ θηρία, τὸ ἀντίπαλον ἐξολέσαι μετὰ τοῦ σφετέρου κακοῦ βουληθέντες, ἢ τὸ ἑαυτοῖς ἀσφαλὲς φυλάττοντες μετὰ τοῦ διαφόρου κοινῇ σεσῶσθαι. Ὧν ἐγὼ ὑμᾶς ἀξιῶ πολλὴν πρόνοιαν ποιήσασθαι, βουλὴν ὑπὲρ αὐτῶν τούτων καθίσαντας, ἐπειδὰν ἀπολύσητε τὰς πρεσβείας. Ἃ δὲ ταῖς πρεσβείαις ἀποκρίνασθαι ἐν τῷ παρόντι παραινεῖν ἔχω, ταῦτ' ἐστιν· ἐπειδὴ Οὐολοῦσκοι μὲν ἀπαιτοῦσιν ἡμᾶς, ἃ ὅπλοις κρατήσαντες ἔχομεν, καὶ πόλεμον ἀπειλοῦσι μὴ πειθομένοις, τάδε λέγωμεν, ὅτι Ῥωμαῖοι καλλίστας ὑπολαμβάνομεν κτήσεις εἶναι καὶ δικαιοτάτας, ἃ ἂν κατάσχωμεν πολέμου λαβόντες καὶ νόμῳ, καὶ οὐκ ἂν ὑπομείναιμεν μωρίᾳ τὴν ἀρετὴν ἀφανίσαι παραδόντες αὐτὰ τοῖς ἀπολωλεκόσι· κοινωνητέον τε πᾶσι καὶ τοῖς ἐκ τούτων γενομένοις καταλιπεῖν ἀγωνιούμεθα· νῦν δὲ ὑπαρχόντων ἤδη στερησόμεθα, καὶ ἑαυτοὺς ὅσα πολεμίους βλάψομεν. Λατίνων δὲ τὸ εὔνουν ἐπαινέσαντες ἀναθαρσύνωμεν τὸ δεδιός, ὡς οὐκ ἐγκαταλείψοντες αὐτούς, ἕως ἂν τὸ πιστὸν φυλάσσωσιν ἐν οὐδενὶ δεινῷ γενομένους δι' ἡμᾶς, ἀλλὰ δύναμιν ἱκανὴν ἀμύνειν αὐτοῖς πέμψοντες οὐ διὰ μακροῦ. Ταύτας ἡγοῦμαι κρατίστας τε καὶ δικαιοτάτας ἔσεσθαι τὰς ἀποκρίσεις. Ἀπαλ-

« quæ alii timenda et celeri indigere auxilio existimant, neque timenda neque valde urgentia videntur, scilicet modo auxilium sociis sit ferendum, aut quonam modo hostes repellendi : quæ vero neque maxima mala alii existimant, neque in præsenti rerum statu urgentia, et quæ negligunt quasi nullum damnum nobis sint allatura, hæc mihi magis formidanda, et nisi ocius ea represserimus, extremam eversionem et confusionem reipublicæ allatura videntur, *nimirum* contumacia plebis recusantis consulum imperata facere, et nostra ipsorum in refractarios et liberius se gerentes acerbitas. Existimo autem nulli alii rei nobis in præsentia tam esse prospiciendum quam huic, ut ex urbe hæc mala tollantur, et omnes uno consensu commoda publica privatis anteponentes, rempublicam administremus. Si enim reipublicæ vires concordes fuerint, facile poterit et amicos ab hoste tutos reddere, et inimicis terrorem incutere : discordes vero (ut nunc) horum neutrum præstabunt. Mirabor vero nisi *hæc discordia* ipsam rempublicam conficiat ac perdat, et sine ullo labore hostibus victoriam tradat : id quod per Iovem ceterosque deos brevi eventurum puto, si ita rempublicam administrare pergatis.

XXXVI. « Divisi enim sumus (ut videtis) et duas habemus civitates : quarum alteram paupertas et necessitas regunt, alteram abundantia et superbia. Pudor vero et modestia ac iustitia, quibus omnis civilis societas conservatur, ab utraque exsulant. Iam enim per vim alii ab aliis ius nostrum repetimus, et in summa violentia summum ius ponimus, tanquam feræ; malumusque adversarios nostro malo perdere, quam nostræ incolumitati consulentes simul cum ipsis servari. Quibus rebus ut accurate prospiciatis, consultatione post dimissos legatos de his instituta, a vobis peto. Responsa vero, quæ legationibus in præsentia censeo danda, hæc sunt: quandoquidem Volsci a nobis repetunt ea, quæ victores armis quæsivimus, et nobis nisi imperata fecerimus bellum minantur, hæc respondeamus : nos Romanos existimare ea honestissime et iustissime quæsita esse, quæ iure belli fuerint parta, neque unquam nos passuros ut virtus stultitia deleatur, quod fieret si res partas traderemus iis, qui eas amiserunt; sed nos daturos operam ut hæc communicemus cum nostris omnibus posteris, atque hæc ipsis relinquamus. *Alioqui* si rebus iam partis ipsi nos fraudaremus, nos ipsos hostiliter tractaremus. Laudata autem Latinorum benevolentia, eorum animos confirmemus et metum eximamus, et polliceamur fore ut in nullo periculo, quod nostra caussa subierint, eos unquam deseramus, donec fidem servarint, sed brevi nos illis tantum copiarum missuros quantum satis fuerit ad hostium vim defendendam.

« λαγεισῶν δὲ τῶν πρεσβειῶν, πρώτην φημὶ χρῆναι « βουλὴν τοῖς κατὰ τὴν πόλιν θορύβοις ἡμᾶς ἀποδοῦ« ναι, καὶ ταύτην οὐκ εἰς μακρὰν, ἀλλὰ τῇ ἐπιούσῃ « ἡμέρᾳ. »

XXXVII. Ταύτην ἀποφηναμένου τὴν γνώμην Λαρκίου, καὶ πάντων ἐπαινεσάντων, τότε μὲν αἱ πρεσβεῖαι λαβοῦσαι τὰς εἰρημένας ἀποκρίσεις ἀπηλλάγησαν· τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ συναγαγόντες τὴν βουλὴν οἱ ὕπατοι, περὶ τῆς ἐπανορθώσεως τῶν πολιτικῶν θορύβων προὔθεσαν σκοπεῖν. Πρῶτος οὖν ἐρωτηθεὶς γνώμην Πόπλιος Οὐεργίνιος, ἀνὴρ δημοτικὸς, τὴν διὰ μέσου πορευόμενος ὁδὸν ἔλεξεν· « Ἐπει« δὴ τὸ δημοτικὸν πλῆθος ἐν τῷ παρελθόντι ἐνιαυτῷ « προθυμίαν πλείστην εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς πόλεως ἀγῶ« νας ἀπεδείξατο, Οὐολούσκοις καὶ Ἀρούγκοις πολλῇ « στρατιᾷ ἐπιοῦσιν ἀντιταξάμενον μεθ' ἡμῶν, οἴομαι « δεῖν τοὺς συναραμένους ἡμῖν τότε καὶ τῶνδε τῶν « πολέμων μετασχόντας ἀφεῖσθαι, καὶ μηδενὸς αὐ« τῶν μήτε τὸ σῶμα μήτε τὴν οὐσίαν ὑπὸ τῶν δανεισ« τῶν κρατεῖσθαι· τὸ δὲ αὐτὸ δίκαιον εἶναι καὶ γονεῦσι « τοῖς τούτων ἄχρι καὶ πάππων καὶ παισὶν ἕως ἐγ« γόνων· τοὺς δὲ ἄλλους ἀγωγίμους εἶναι τοῖς δεδα« νεικόσιν, ὡς ἑκάστοις συνέβαλον. » Μετὰ δὲ ταῦτα « Τῖτος Λάρκιος εἶπεν· « Ἐμοὶ δὲ, ὦ βουλὴ, δοκεῖ « κράτιστον, μὴ μόνον τοὺς ἐν τοῖς πολέμοις [ἄν« δρας] ἀγαθοὺς γενομένους, ἀλλὰ καὶ τὸν ἄλλον « ἅπαντα δῆμον ἐλεύθερον τῶν συμβολαίων ἀφεῖσθαι. « Μόνως γὰρ ἂν οὕτως ὅλην τὴν πόλιν ὁμονοοῦσαν « ἀπεργασαίμεθα. » Τρίτος δὲ παρελθὼν Ἄππιος « Κλαύδιος, ὁ τὴν ὕπατον ἀρχὴν τῷ παρελθόντι « ἔτει σχὼν, ἔλεξεν·

XXXVIII « Ἀεὶ μὲν, ὦ βουλὴ, ὁσάκις ὑπὲρ τού« των προὐτέθη λόγος, ἐπὶ τῆς αὐτῆς εἰμι γνώμης, « μὴ ἐπιτρέπειν τῷ δήμῳ μηδὲν τῶν ἀξιουμένων, ὅ « τι μὴ νόμιμον μηδὲ καλὸν, μήτε τὸ φρόνημα τῆς « πόλεως ἐλαττοῦν, καὶ οὐδὲ νῦν μεταγινώσκω τῶν « ἐξ ἀρχῆς μοι φανέντων οὐδέν. Ἢ πάντων ἂν « εἴην ἀνθρώπων ἀφρονέστατος, εἰ πέρυσι μὲν ὕπα« τος ὢν, ἀντιπράττοντός μοι τοῦ συνυπάτου καὶ « τὸν δῆμον ἐπισείοντος, ἀντέσχον καὶ διέμεινα ἐπὶ « τῶν ἐγνωσμένων, οὔτε φόβῳ ἀποτραπεὶς οὔτε δεήσει « οὔτε χάρισιν εἴξας· νῦν δὲ ἰδιώτης ὢν ῥίψαιμι « ἐμαυτὸν καὶ τὴν παρρησίαν καταπροδοίην. Εἴτε « μου τὸ ἐλεύθερον τῆς ψυχῆς ὑμῶν ἕκαστος βούλε« ται ἀποκαλεῖν εὐγενὲς, εἴτ' αὔθαδες, ὅσον ἂν ζῶ « χρόνον, [οὐκ ἀποστήσομαι τοῦ ἤδη καλῶς δεδογ« μένου] οὐδέποτ' εἰσάξω χαριζόμενος τοῖς κακοῖς « χρεῶν ἀποκοπὰς, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς εἰσάγοντας « αὐτὰς ἁπάσῃ προθυμίᾳ χρώμενος ὁμόσε χωρήσω· « λογιζόμενος ὅτι πᾶσα κακία καὶ διαφθορὰ καὶ « συλλήβδην ἀνατροπὴ πόλεως ἀπὸ χρεοκοπίας ἄρ« χεται. Καὶ εἴτε τις ἀπὸ τοῦ φρονίμου, εἴτε διὰ « μανίας τινὸς, ἐπειδὴ οὐ τὸ ἴδιον ἀσφαλὲς ἀλλὰ τὸ « τῆς πόλεως ἀξιῶ σκοπεῖν, εἴτε ὅπως δή ποτε οἰή-

« Hæc responsa et optima et æquissima fore iudico. « At post discessum legatorum primum senatum urbanis « tumultibus dandum censeo, idque non longo temporis « spatio interposito, sed crastino die. »

XXXVII. Cum igitur Larcius hanc sententiam dixisset, eaque ab omnibus collaudata fuisset, tunc legati acceptis responsis quæ retuli discesserunt : sequenti vero die consules, coacto senatu de corrigendis *ac sedandis* urbanis tumultibus retulerunt. Primus igitur rogatus sententiam P. Virginius, vir popularis, mediam tenens viam, ita locutus est : « Quando plebs superiore anno « summam animi alacritatem in bellis pro republica ges« tis demonstravit, quo tempore Volscis et Auruncis « cum genti atque infesto exercitu venientibus sese « nobiscum opposuit, censeo illos qui tunc nos adiuve« runt, quique horum bellorum socii fuerint, demit« tendos, et nullius eorum vel corpus vel fortunas a « creditoribus detinendas : et idem ius horum pa« rentibus usque ad avos, et proli usque ad nepotes « concedendum; ceteros vero debitores ex obligationi« bus a creditoribus iure abduci posse iudico. » Postea Titus Larcius dixit : « Mihi, patres conscripti, opti« mum videtur, si non solum illi, qui in bellis strenue « se gesserunt, sed etiam tota reliqua plebs contrac« tuum obligationibus liberetur. Hac enim sola ratione « totam civitatem concordem reddemus. » Tertius vero App. Claudius, superioris anni consul, ita est locutus.

XXXVIII. « Quoties, patres conscripti, de his rebus « agendum fuit semper in eadem permansi sententia, « nihil esse concedendum plebi quod petat, nisi sit « legitimum et honestum, neque generosos reipublicæ « animos *deprimendos :* et ne nunc quidem aliter sentio « ac principio; alioqui omnium mortalium essem stul« tissimus, si, cum anno superiore consul collegæ mihi « adversanti et plebem in me concitanti restiterim, et « constanter in sententia perseveraverim, nec ullo ter« rore depelli potuerim, nec ullis precibus aut gratiæ « cesserim, nunc privatus me ipse dejicerem, et meam « loquendi libertatem proderem. Sive igitur hanc animi « mei libertatem unusquisque vestrum velit appellare « generositatem, sive arrogantiam, tamen (quamdiu « vivam) nunquam [ab hac recta sententia discedam, « nec] in gratiam improborum hominum novas tabulas « introducam, sed etiam omni studio eos oppugnabo, « qui eas introducere voluerint : illud considerans omnia « vitia, corruptionem, et (ut paucis rem complectar) « omnem reipublicæ subversionem ex novis tabulis « nasci. Et sive quis prudenter, sive per insaniam (si « quidem non privatam, sed publicam incolumitatem « spectandam censeo) sive quocunque alio modo hæc a « me dici putabit, ei permitto ut, prout voluerit, sen-

« σεται τάδε λέγεσθαι, συγχωρῶ αὐτῷ νομίζειν ὅπως « βούλεται, μέχρι δὲ παντὸς ἐναντιώσομαι τοῖς τὰ « μὴ πάτρια πολιτεύματα εἰσηγησομένοις. Ἐπειδὴ « δὲ οὐ τὰ χρέα ἀπαιτοῦσιν οἱ καιροὶ, μεγάλην δὲ « βοήθειαν, ὃ μόνον ἔσται τῆς διχοστασίας φάρμακον « ἐν τῷ παρόντι φράσω· δικτάτορα ἕλεσθε κατὰ « τάχος, ὃς ἀνευθύνῳ χρώμενος ἐξουσίᾳ καὶ βουλὴν « καὶ δῆμον ἀναγκάσει τὰ κράτιστα τῷ κοινῷ φρο- « νεῖν· ἄλλη γὰρ οὐκ ἔσται τηλικούτου κακοῦ λύ- « σις. »

XXXIX. Ταῦτ' εἰπόντος Ἀππίου, καὶ τῶν νέων ἐπιθορυβησάντων ὡς τὰ δέοντα εἰσηγουμένου, Σερουΐλιός τε ἀντιλέξων ἀνέστη καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν πρεσβυτέρων· ἡττῶντο δὲ τῶν νεωτέρων, ἐκ παρασκευῆς τε ἀφικνουμένων καὶ βοῇ πολλῇ χρωμένων· καὶ πέρας ἐνίκησεν ἡ Ἀππίου γνώμη. Καὶ μετὰ ταῦτα οἱ ὕπατοι κοινῇ γνώμῃ χρησάμενοι, τῶν πλείστων οἰομένων τὸν Ἄππιον ἀποδειχθήσεσθαι δικτάτορα, ὡς μόνον ἐπικρατῆσαι τῆς διχοστασίας δυνησόμενον, ἐκεῖνον μὲν ἀπήλασαν, Μάνιον δὲ Οὐαλέριον ἀδελφὸν Ποπλίου Οὐαλερίου τοῦ πρώτου ὑπατεύσαντος, καὶ δημοτικώτατον δοκοῦντα ἔσεσθαι καὶ ἄνδρα γηραιὸν ἀπέδειξαν, αὐτὸ τὸ φοβερὸν οἰόμενοι τῆς ἐξουσίας ἀποχρῆναι, ἀνδρὸς δὲ τὰ πάντα ἐπιεικοῦς τοῖς πράγμασι δεῖν, ἵνα μηδὲν ἐξεργάσηται νεώτερον.

XL. Παραλαβὼν δὲ τὴν ἀρχὴν Οὐαλέριος καὶ προσελόμενος ἱππάρχην Κόϊντον Σερουΐλιον ἀδελφὸν τοῦ συνυπατεύσαντος Ἀππίῳ Σερουϊλίου, παρήγγειλε τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν παρεῖναι. Συνελθόντος δὲ ὄχλου συχνοῦ τότε πρῶτον ἐξ οὗ τὴν ἀρχὴν ὁ Σερουΐλιος ἀπέθετο, καὶ ὁ δῆμος ἀγόμενος ἐπὶ τὰς στρατείας εἰς φανερὰν ἀπόνοιαν ἐτράπετο, προελθὼν ἐπὶ τὸ βῆμα ἔλεξεν· « Ὦ πολῖται, εὖ ἴσμεν ὅτι βουλομένοις ὑμῖν ἐστιν ἀεί τινας ἐκ τοῦ Οὐαλερίων γέ- « νους ἄρχειν ὑμῶν, ὑφ' ὧν ἐλεύθεροι τυραννίδος « χαλεπῆς γεγόνατε καὶ οὐδενὸς τῶν μετρίων ἀτυ- « χήσειν, ἢ τάχα μίαν ἅτε, ὑμᾶς αὐτοὺς ἐπιτρέ- « ψαντες τοῖς ἁπάντων δημοτικωτάτοις δοκοῦσι καὶ « οὖσιν. Ὥστε οὐ διδαχῆς ἡμῖν δεόμενοι, ὅτι βε- « βαιώσομεν τῷ δήμῳ τὸ ἐλεύθερον, οἵπερ καὶ ἐξ « ἀρχῆς αὐτὸ ἐδώκαμεν, οἱ λόγοι ἔσονται, ἀλλὰ πα- « ρακλήσεως μετρίας, ἵνα πιστεύητε ἡμῖν ὅ τι ἂν « ὑποσχώμεθα ἐμπεδώσειν. Ἡλικίας γὰρ, ἣ τὸ φε- « νακίζειν ἥκιστα ἐπιδέχεται, ἐπὶ τὸ τέλειον ἥκο- « μεν, καὶ ἀξιώσεως, ἣ τοῦ ῥᾳδιουργεῖν ἐλάχιστον « φέρεται μέρος, ἀρκούντως ἔχομεν, χρόνον τε οὐχ « ἑτέρωθί που τὸν λειπόμενον βιοτεύειν μέλλομεν, « ἀλλ' ἐν ὑμῖν, δίκας ὧν ἂν ἐξαπατῆσαι δοκῶμεν « ὑφέξοντες. Ταῦτα μὲν οὖν, ὥσπερ ἔφην, ὡς οὐ « μακρῶν δεόμενος λόγων πρὸς εἰδότας, ἐάσω. Ὃ δέ « μοι δοκεῖτε παθόντες ὑφ' ἑτέρων εἰκότως ἐπὶ πάν- « των ὑποπτεύειν, ὁρῶντες αἰεί τινα τῶν παρακα- « λούντων ὑμᾶς ἐπὶ τοὺς πολέμους ὑπάτων ὑπισχνού-

« tiat : tamen semper adversabor iis, qui instituta « nova contra patrium morem in rempublicam inducent. Quoniam autem temporis rationes *nunc* non « æs alienum, sed magnum aliquod auxilium postulat, « dicam, quod mihi unicum in præsens seditionis videatur remedium; dictatorem quamprimum creandum « *censeo*, qui, præditus potestate nullis reddendis rationibus obnoxia, et senatum et populum optime de « republica sentire cogat. Nulla enim alia ratione tantum malum tolli poterit. »

XXXIX. Hanc Appii sententiam, ut optimam, iunioribus plausu comprobantibus, Servilius contradicturus surrexit, et alii quidam de senioribus: sed victi sunt a iunioribus, qui et ad hoc ipsum parati venerant, et magnos clamores excitarunt. Atque *ita* tandem Appii sententia vicit. Postea consules de communi consensu, plerisque existimantibus Appium dictatorem creatum iri, quasi solus ille *reipublicæ* patrocinium fortiter retinere posset, illum repulerunt, et Manium Valerium, fratrem P. Valerii, qui primus Romæ consulatum gessit, cum et popularissimus fore videretur, et senex iam esset, dictatorem crearunt, rati satis ad terrorem ipsam potestatem sufficere : præsentem vero rerum statum egere viro penitus clementi, ne quem, novum tumultum excitaret.

XL. Valerius, accepto eo magistratu, et dicto equitum magistro Q. Servilio, fratre Servilii collegæ Appii populum ad concionem advocavit. Cum autem ingens turba eo confluxisset, tunc primum, ex quo Servilius magistratum deposuerat et plebs educta in expeditiones ad manifestam desperationem se verterat, progressus in tribunal sic locutus est : « Probe scimus, Quirites, id « vobis placere, ut semper aliquos magistratus de gente « Valeria habeatis, cuius opera tyrannide gravissima « liberati estis, et nullius rei æquæ repulsam tulistis, « neque iniuriam passuri permittentes vosmet iis qui po- « pularissimi et esse videntur et sunt. Quare, apud vos « verba facienda sunt non ut vos doceam nos plebis li- « bertatem confirmaturos, qui eam ab initio ei dedimus, « sed ut vos paucis moneam, posse vos tuto nobis fidere, « nos quidquid polliciti fuerimus id præstare velle. Ad « eam enim ætatis perfectionem venimus, quæ dolis uti « non solet; ac dignitate satis ampla præditi sumus, « quæ minime patitur ut fraudulenter agamus, et reli- « quum vitæ spatium non alibi, sed inter vos ipsos « transigemus, pœnas, si qua in re vos decepisse vide- « bimur, subituri. Hæc igitur, ut dixi, cum prolixa « oratione non indigeant apud rei gnaros, omittam. « Quod autem mihi videmini ab aliis perpessi merito « de omnibus suspicari, quod videatis semper aliquem « consulem hortari vos ad bella, pollicentem se quid-

« μενον μὲν ὧν ἂν δέησθε παρὰ τῆς βουλῆς διαπρά« ξεσθαι, μηδὲν δ' ἐπὶ τέλος ἄγοντα τῶν ὁμολογηθέν« των· τοῦτο ὡς οὐ δικαίως ἂν ὑποπτεύοιτε καὶ περὶ « ἐμοῦ δυσὶν, ἂν τοῖσδε μάλιστα πιστωσαίμην, τῷ τε « μὴ ἂν ἐμοὶ τὴν βουλὴν εἰς τοῦτο τὸ λειτούργημα « ἑτέρων ὄντων ἐπιτηδειοτέρων τῷ φιλοδημοτάτῳ « δοκοῦντι εἶναι καταχρήσασθαι, καὶ τῷ μὴ ἂν αὐτο« κράτορι κοσμῆσαι ἀρχῇ, δι' ἣν τὰ δόξαντά μοι κρά« τιστα εἶναι καὶ δίχα ἐκείνης ἐπικυροῦν δυνήσο« μαι. »

XLI. « Οὐ γὰρ δήπου συνεξαπατᾶν ὑμᾶς ἐμὲ ἐπισ« τάμενον τὴν ἀπάτην, καὶ βουλευσάμενον μετ' αὐτῆς « συγκακουργεῖν ὑπολαμβάνετε. Εἰ γὰρ ταῦτα ὑμῖν « εἰσέρχεται περὶ ἐμοῦ, ὡς ἁπάντων ἀνθρώπων κα« κουργοτάτῳ ὅ τι βούλεσθε χρώμενοί μοι... ταύ« της μὲν τῆς ὑποψίας ἐμοὶ πειθόμενοι τὰς ψυχὰς « ἐλευθερώσατε· ἐπὶ δὲ τοὺς πολεμίους τὴν ὀργὴν « μετάθετε ἀπὸ τῶν φίλων, οἳ πόλιν τε ὑμᾶς ἀφελού« μενοι ἥκουσι καὶ ἀντ' ἐλευθέρων δούλους ποιήσον« τες καὶ τἄλλα, ὅσα δεινὰ ἐν ἀνθρώποις νενόμισται, « διαθεῖναι σπεύδοντες, οὐ πόρρω τῆς χώρας εἶναι « ἀγγέλλονται. Προθύμως οὖν ἀγωνίσασθε, καὶ « δείξατε αὐτοῖς ὅτι καὶ στασιάζουσα ἡ Ῥωμαίων « δύναμις κρείττων ἑτέρας ἐστὶν ὁμονοούσης· ἢ γὰρ « οὐχ ὑπομενοῦσιν ὑμας ἐπιόντας ὁμοθυμαδὸν, ἢ « δίκας ὑφέξουσι τῆς τόλμης ἀξίας. Ἐνθυμήθητε γὰρ, « ὅτι Οὐολοῦσκοι καὶ Σαβῖνοί εἰσιν, ὧν πολλάκις « ἐκρατήσατε μαχόμενοι, οἱ τὸν πόλεμον ἐπάγοντες « ὑμῖν, οὔτε σώματα νῦν μείζονα λαβόντες οὔτε « ψυχὰς τῶν προτέρων ἀλκιμωτέρας κτησάμενοι, « ἀλλ' ὡς ἀλλοτρίως πρὸς ἀλλήλους ἐχόντων κατα« φρονήσαντες ὑμῶν. Ὅταν δὲ τοὺς πολεμίους τι« μωρήσησθε, ἐγγυῶμαι ὑμῖν τὴν βουλὴν ἐγὼ τάς « τε ὑπὲρ τῶν χρεῶν φιλονεικίας καὶ ὅ τι ἂν ἄλλο « παρ' αὐτῆς αἰτῆσθε μέτριον, ἀξίως τῆς ἀρετῆς, « ἣν ἂν παράσχησθε ἐν τῷ πολέμῳ, βραβεύσειν· « Τέως δε ἀφείσθω πᾶσα μὲν οὐσία, πᾶν δὲ σῶμα, « πᾶσα δ' ἐπιτιμία πολίτου Ῥωμαίου ἀρρυσίαστος, « ἀπό τε δανείου καὶ ἄλλου παντὸς συμβολαίου. Τοῖς « δὲ προθύμως ἀγωνισαμένοις κάλλιστος μὲν στέφα« νος πόλις ἥδε ἡ γειναμένη σῶσα ὀρθὴ, καλὸς δὲ « καὶ ὁ παρὰ τῶν συνόντων ἔπαινος ὑπάρξει· καὶ ὁ « παρ' ἡμῶν κόσμος ἱκανὸς οἶκόν τ' ἐπανορθῶσαι χρή« μασι καὶ γένος ἐπιλαμπρῦναι τιμαῖς. Παράδειγμά « τε ὑμῖν ἀξιῶ γενέσθαι τὸ ἐμὸν εἰς τοὺς κινδύνους « πρόθυμον. Ὑπεραγωνιοῦμαι γὰρ ὡς ὁ κράτιστα « ἐρρωμένος ὑμῶν. »

XLII. Ταῦτ' εἰπόντος αὐτοῦ, πᾶς ὁ δῆμος ἄσμενος ἀκούσας, ὡς οὐδὲν ἔτι φενακισθησόμενος, ὑπέσχετο συναρεῖσθαι τοῦ πολέμου, καὶ γίνεται δέκα στρατιωτικὰ τάγματα, ἐξ ἀνδρῶν τετρακισχιλίων ἕκαστον. Τούτων τρία μὲν ἑκάτερος τῶν ὑπάτων ἔλαβε καὶ τῶν ἱππέων ὅσον ἑκάστῳ [τάγματι] προσεμερίσθη· τὰ δὲ τέτταρα καὶ τοὺς λοιποὺς ἱππεῖς, ὁ δικτάτωρ.

« quid petieritis a senatu impetraturum, et tamen nihil « præstare eorum, quæ fuerit pollicitus; hoc vos immerito de me quoque suspicaturos esse duobus præ« cipuis argumentis fidem faciam : tum quia senatus « me, qui plebis studiosissimus habeor, minime ad tale « ministerium abusus fuisset, præsertim cum alii ad« sint magis idonei; tum etiam quia non ornasset me « summo hoc dictaturæ imperio, ut ea quæ mihi op« tima viderentur, vel sine sua voluntate, perficere « possem.

XLI. « Ne igitur existimetis me fraudis alicuius cons« cium velle vos una cum senatu decipere, aut consi« lium iniisse una cum eo astute vos circumveniendi. « Si enim hæc vobis in mentem veniunt de me, ut « omnium mortalium fraudulentissimum tractate me « arbitratu vestro. Sed fide mihi habita istam suspicio« nem ex animis vestris eximatis : irasque ab amicis in « hostes transferatis, qui veniunt ut patria vos spolient, « et ex libertate in servitutem redigant, quique cladi« bus ceteris, quæcunque inter homines gravissimæ « habentur, vos afficere cupiunt, nec procul a nostris « finibus esse nuntiantur. Alacriter igitur eos excipite et « ostendite ipsis Romanorum potentiam, vel dissidio « laborantem, potentiorem esse aliorum concordia : aut « enim illi impetum vestrum sustinere non poterunt, si « unanimes invaseritis eos, aut pœnas audacia dignas « dabunt. Cogitate, esse Volscos et Sabinos, toties « prælio a vobis superatos, qui vobis bellum inferunt, « et neque maiora nunc afferre corpora, neque animos « fortiores quam ante habere, sed sola vestra discordia « fretos vos contemnere. Ubi vero hostes ulti fueritis, « ego spondeo vobis senatum et has de ære alieno con« tentiones, et quidquid mediocre ab ipso petieritis, « pro merito virtutis, quam in bello exhibueritis, vobis « concessurum. Interea vero omnia bona, omnia cor« pora omnis liber census esse, nullique liceat civem « Romanum, vel ob creditam pecuniam, vel ob ullum « cuiuscunque obligationis nomen, pro pignore retinere. « Illi autem qui alacriter operam suam in prælio na« vaverint pulcherrima corona nimirum patriæ suæ « incolumitate, et præclaram laudem a commilitoni« bus referent. Nos quoque eos iis honestabimus præ« miis, quæ et eorum rem familiarem in integrum re« stituere, et genus honoribus illustrare poterunt. Et « a vobis peto ut alacritatis ad subeunda pericula exem« plum a me sumatis. Ego enim non secus ac robus« tissimus quisque vestrum pro patria pugnabo. »

XLII. Cum hanc orationem ab illo habitam tota plebs lubenter audisset, utpote quæ speraret se noli amplius deceptum iri, ad id bellum suam operam pollicita est : et decem legiones conscriptæ sunt, quarum singulæ quatuor hominum millia continebant. Ex his consules utrique ternas accepere, et equitum quantum unicuique ad tributum est : at quatuor reliquas legiones et equi-

Καὶ αὐτίκα παρασκευασάμενοι ᾤχοντο διὰ τάχους, ἐπὶ μὲν Αἰκανοὺς Τίτος Οὐετούριος, ἐπὶ δὲ Οὐολούσκους Αὖλος Οὐεργίνιος, αὐτὸς δ' ὁ δικτάτωρ [Οὐαλέριος] ἐπὶ Σαβίνους. Τὴν δὲ πόλιν ἅμα τοῖς γεραιτέροις καὶ ὀλίγῳ τινὶ στρατεύματι ἀκμαίῳ Τίτος Λάρκιος ἐφύλαττεν. Ὁ μὲν οὖν Οὐολούσκων πόλεμος ταχεῖαν τὴν κρίσιν ἔλαβε· πλήθει γὰρ ὑπεραίρειν πολὺ νομίσαντες καὶ τῶν προτέρων κακῶν οὐκ ἀναμνησθέντες, ἀγωνισταὶ ταχίους ἢ φρονιμώτεροι [ἀναγκασθέντες] γενόμενοι, θᾶττον πρῶτοι ὥρμησαν ἐπὶ τοὺς Ῥωμαίους, ἡνίκα ὤφθησαν ἐν συνόψει στρατοπεδεύσαντες. Γενομένης δὲ μάχης καρτερᾶς, πολλὰ μὲν δράσαντες γενναῖα, πλείω δὲ τὰ δεινὰ ὑπομείναντες, εἰς φυγὴν τρέπονται, καὶ ὅ τε χάραξ αὐτῶν ἑάλω, καὶ πόλις ἐπιφανὴς ἐκ πολιορκίας παρέστη· Οὐέλιτραι δ' ὄνομα αὐτῇ. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ Σαβίνων φρόνημα ἐν ὀλίγῳ πάνυ ἐταπεινώθη χρόνῳ, μιᾷ παρατάξει ἀμφοτέρων νουθετηθέντων. Ἔπειτα ἥ τε χώρα προενομεύθη καὶ πολίχναι τινὲς ἑάλωσαν, ἐξ ὧν πολλὰ καὶ σώματα καὶ χρήματα οἱ στρατιῶται ἔλαβον. Αἰκανοὶ δὲ τὰ τῆς ἀσθενείας ἑαυτῶν ὑφορῶντες, ἐπεὶ τὰ τῶν συμμάχων τέλος ἔχοντα ἐπύθοντο, χωρίοις τ' ἐχυροῖς ὑπεκάθηντο καὶ εἰς μάχας οὐ προῄεσαν, τάς τε ἀποχωρήσεις ὅπῃ ἐδύναντο δι' ὀρῶν ἢ δρυμῶν κρυφαίας ἐποιοῦντο, καὶ διέτριψαν μὲν ἄχρι τινὸς διαφέροντες τὸν πόλεμον· οὐ μέντοιγε διασώσασθαι ἀθῷον τὴν στρατιὰν ἐδυνήθησαν ἐπιθεμένων αὐτοῖς τῶν Ῥωμαίων ἐν χωρίοις κρημνώδεσι τολμηρῶς καὶ λαβόντων τὸ στρατόπεδον κατὰ κράτος. Ἔπειτα φυγή τε αὐτῶν ἐκ τῆς Λατίνων γῆς ἐγένετο, καὶ παραδόσεις τῶν πόλεων, ἃς ἔτυχον αὐτῶν τῇ πρώτῃ ἐφόδῳ καταλαβόμενοι, εἰσὶ δὲ ὧν καὶ ἐκ φιλονεικίας οὐκ ἐκλιπόντων τὰς ἄκρας ἁλώσεις.

XLIII. Οὐαλέριος δὲ κατὰ νοῦν χωρήσαντος αὐτῷ τοῦ πολέμου, τὸν εἰωθότα θρίαμβον ἀπὸ τῆς νίκης καταγαγών, ἀπέλυσε τὸν δῆμον ἀπὸ τῆς στρατείας, οὔπω τῆς βουλῆς καιρὸν εἶναι νομιζούσης, ἵνα μὴ τὰς ὑποσχέσεις ἀπαιτοῖεν οἱ ἄποροι· εἰς δὲ τὴν δορίκτητον, ἣν Οὐολούσκους ἀφείλοντο, κληρούχους ἀπέστειλεν, ἐπιλέξας ἄνδρας ἐκ τῶν ἀπόρων, οἵ τήν τε πολεμίαν φρουρήσειν ἔμελλον καὶ τὸ ἐν τῇ πόλει στασιάζον ἔλαττον ἀποδείξειν. Ταῦτα διοικησάμενος ἠξίου τὴν βουλὴν τὰς ὑποσχέσεις αὐτῷ βεβαιῶσαι, κεκομισμένην τὸ παρὰ τοῦ πλήθους πρόθυμον ἐν τοῖς ἀγῶσιν. Ὡς δὲ οὐ προσεῖχεν αὐτῷ τὸν νοῦν, ἀλλ' οἵπερ πρότερον ἠναντιοῦντο τῇ γνώμῃ συστρέψαντες ἑαυτοὺς νέοι καὶ βίαιοι καὶ πλήθει τῶν ἑτέρων ἐπικρατοῦντες, καὶ τότε ἀντέπραττον καὶ πολλῇ καταβοῇ ἐχρῶντο, τὴν οἰκίαν αὐτῶν δημοκόλακα ἀποφαίνοντες καὶ νόμων πονηρῶν ἀρχηγόν, ᾧ δὲ μάλιστα ἠγάλλοντο οἱ ἄνδρες ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας τῶν δικαστηρίων πολιτεύματι, τούτῳ πᾶσαν ἠφανικέναι τὴν τῶν πατρικίων δυναστείαν αἰτιώμενοι· σχετλιάσας ὁ Οὐαλέριος πολλά, καὶ ὡς οὐ

tes ipse dictator ducebat. Atque instructi omnes confestim maturarunt iter, et in Æquos T. Veturius, in Volscos A. Virginius, [in Sabinos ipse dictator Valerius profectus est. Ad urbis vero custodiam cum senioribus et exigua quadam iuniorum manu T. Larcius relictus est. Ac cum Volscis cito debellatum est. Cum enim se militum numero longe superiores hostibus existimarent ei superiorum cladium immemores, celerius quam prudentius pugnandi studio abrepti essent, ocius in Romanos ipsi priores impetum fecerunt, simulatque in mutuum conspectum venere, et alteri alterorum castra videre. Commisso autem acri prœlio multa quidem egregia facinora ediderunt, sed longe maiori clade accepta in fugam versi sunt; et castra eorum capta sunt, et insigne illius gentis oppidum, cui nomen erat Velitræ, obsessum in populi Romani potestatem venit. Pari quoque modo perexiguo temporis spatio Sabinorum superbia domita est. Et postquam uno prœlio utrique repressi sunt, deinde ager vastatus est et oppidula aliquot expugnata, unde magnum hominum numerum milites abegerunt, magnamque pecuniæ vim absportarunt. Æqui vero suis viribus dissidentes, postquam audiverunt debellatum cum sociis, continebant se in locis munitioribus, neque in aciem prodire audebant, et quo poterant clam se recipiebant per montium iuga et saltus, et tempus terentes bellum aliquandiu produxerunt. Non potuerunt tamen incolumem exercitum reducere, quia Romani in locis præruptis audacter eos sunt adorti, et castra eorum vi expugnarunt. Quo facto et ipsi ex agro Latino fugerunt, ac mox secutæ crebræ deditiones urbium, quas primo suo adventu atque impetu ceperant; nonnullæ etiam expugnatæ sunt, quarum arces obstinate hostes deserere nolebant.

XLIII. Valerius autem, cum id bellum ex animi sententia ipsi successisset, de more ob partam victoriam acto triumpho, milites dimisit, quamquam senatus nondum id opportunum tempus esse arbitrabatur, ne inopes promissa repeterent. In agrum autem bello partum, quem Volscis ademerant, colonos misit, quos de inopum numero selegerat; ut et hostilem agrum, quem ceperant, tuerentur, et seditionem urbanam minuerent. His rebus gestis, petiit a senatu, ut, cum promptam plebis in prœliis experti sint operam, ei præstarent illa quæ promiserat. Sed cum senatus ad eius verba mentem non adhiberet, at (ut antea) iuniores et violenti homines eius sententiæ adversarentur, qui etiam aliis numero longe superiores erant, et graviter in eum invehcrentur, ipsius familiam populi adulatricem appellantes, et morum improborum auctorem, eique exprobrarent, quod rege de iudiciorum provocatione, qua vi maxime gloriabantur, ipsam patriciorum potentiam funditus sustulisset, tunc præcipue Valerius graviter indi-

δίκαια πάσχοι διαβεβλημένος ὑπ' αὐτῶν πρὸς τὸν δῆμον ὀνειδίσας, τήν τε μέλλουσαν καταλήψεσθαι σφᾶς τύχην τοιαῦτα βουλευσαμένους ἀνακλαυσάμενος, καὶ οἷα εἰκὸς ἐν τοιούτῳ κακῷ, τὰ μὲν ἐκ πάθους, τὰ δὲ ὑπὸ τοῦ πλεῖόν τι τῶν πολλῶν νοεῖν, ἀποθεσπίσας, ᾤχετο ἀπιὼν ἐκ τοῦ βουλευτηρίου, καὶ συγκαλέσας τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν, ἔλεξεν. « Πολλὴν χάριν « ὑμῖν εἰδὼς, ὦ πολῖται, τῆς τε προθυμίας, ἣν παρέσχεσθέ μοι ἑκούσιοι συναράμενοι τοῦ πολέμου, « καὶ ἔτι μᾶλλον τῆς ἀρετῆς, ἣν ἐν τοῖς ἀγῶσιν « ἐπεδείξασθε, μεγάλην μὲν ἐποιούμην σπουδὴν « ἀμείψασθαι ὑμᾶς τοῖς τε ἄλλοις καὶ τῷ μὴ ψεύσα- « σθαι τὰς ὑποσχέσεις, ἃς ὑπὲρ τῆς βουλῆς ἐποιού- « μην πρὸς ὑμᾶς, καὶ εἰς ὁμόνοιαν ἤδη ποτὲ κα- « ταστῆσαι τὴν στάσιν ὑμῶν σύμβουλος καὶ διαι- « τητὴς ἀμφοῖν γενόμενος· κωλύομαι δὲ πράττειν « ταῦτα διὰ τοὺς οὐ τὰ βέλτιστα τῷ κοινῷ, τὰ δὲ « σφισιν αὐτοῖς ἐν τῷ παρόντι κεχαρισμένα προαι- « ρουμένους, οἳ πλήθει τ' ἐπικρατοῦντες τῶν ἑτέρων, « καὶ δυνάμει, ἣν τὸ νέον αὐτοῖς παρέχεται μᾶλλον « ἢ τὰ πράγματα, ἔρρωνται. Ἐγὼ δὲ γέρων τε « δὴ, ὡς ὁρᾶτε, καὶ ἑτέρους τοιούτους ἔχω συμμάχους « ὧν ἡ ἐν τῇ γνώμῃ οὖσα ἰσχὺς ἀδύνατός ἐστιν ἔργῳ « ἐπεξελθεῖν, καὶ περιέστηκεν ἡ δοκοῦσα ἡμῶν τοῦ « κοινοῦ πρόνοια ἰδία πρὸς ἑκάτερον μέρος ἀπέχθεια « φαινομένη. Τῇ τε γὰρ βουλῇ δι' αἰτίας εἰμὶ ὡς τὸ « ὑμέτερον πλῆθος θεραπεύων, καὶ πρὸς ὑμᾶς δια- « βέβλημαι ὡς ἐκείνῃ μᾶλλον τὴν εὔνοιαν ἀποδεικνύ- « μενος.

XLIV. « Εἰ μὲν οὖν ὁ δῆμος εὖ προπαθὼν ἐξέλι- « πε τὰς δι' ἐμοῦ τῇ βουλῇ γενομένας ὑποσχέ- « σεις, ἐκείνῃ μοι ἀπολογητέα ἦν ὅτι ἐψεύσασθε « ὑμεῖς, ἐν ἐμοὶ δὲ οὐδὲν κακούργημα ἦν. Ἐπεὶ « δὲ τὰ παρὰ τῆς βουλῆς ὁμολογηθέντα οὐ γέγονεν « ὑμῖν ἐπιτελῆ, πρὸς τὸν δῆμον ὁ λόγος ἤδη ἀναγ- « καῖος γίγνεταί μοι, ὅτι οὐκ ἐμοὶ συνδοκοῦν ταῦτα « πεπόνθατε, ἀλλ' ὁμοίως πεφενακίσμεθα καὶ παρα- « λελογίσμεθα ἀμφότεροι, καὶ μᾶλλον ὑμῶν ἐγὼ, ὅς « γ' οὐχ ἃ κοινῇ ἠπάτημαι μετὰ πάντων, μόνον ἀδι- « κοῦμαι, ἀλλὰ καὶ ὅσα ἰδίᾳ κακῶς ἀκήκοα, ὡς δὴ « τά τε παρὰ τῶν πολεμίων ἁλόντα οὐ μετὰ κοινῆς « γνώμης τοῦ συνεδρίου τοῖς ἀπόροις ὑμῶν βουλόμε- « νος ἰδίαν ὠφέλειαν περιποιήσασθαι παρασχὼν, καὶ « τὰς τῶν πολιτῶν οὐσίας δημεύειν ἀξιῶν, τῆς βου- « λῆς γε κωλυούσης [ἢ] μὴ παρανομεῖν, στρατιάς « τ' ἐναντιουμένων τῶν βουλευτῶν ἀφεικὼς, δέον « ὑπὸ ταῖς ἀγραυλίαις καὶ πλάναις ἐν τῇ πολεμίᾳ « κατέχειν ὑμᾶς. Ὠνείδισται δέ μοι καὶ ἡ τῶν « κληρούχων εἰς Οὐολούσκους ἐκπομπὴ, ὅτι γῆν « πολλὴν καὶ ἀγαθὴν οὐ τοῖς πατρικίοις οὐδὲ τοῖς « ἱππεῦσιν ἐχαρισάμην, ἀλλὰ τοῖς ἀπόροις ὑμῶν « διένειμα· καὶ ὃ μάλιστά μοι τὴν πλείστην ἀγανάκ- « τησιν παρέσχεν, ὅτι πλείους ἢ τετρακόσιοι ἄνδρες « ἐκ τοῦ δήμου τοῖς ἱππεῦσι προσκατελέγησαν ἐπὶ

gnatus, et de iniustis eorum calumniis apud populum conquestus, et deplorato infelici talium consiliorum futuro exitu, et (ut solet accidere in tali malo), partim præ dolore, partim etiam quod esset præcellenti prudentia præditus, infortunia futura vaticinatus e curia se proripuit, et convocato ad concionem populo, sic eum est allocutus : « Cum magnam gratiam vobis, Quirites, « haberem ob alacritatem quam mihi exhibuistis, « ultro bellum hoc suscipientes, et in eo me iuvantes, « et multo maiorem ob spectatam vestram virtutem in « bellicis certaminibus, equidem multum sum conatus « gratiam vobis referre, tum aliis rebus, tum hac, ut « perficerem ea quæ senatus nomine vobis pollicitus fue- « ram, utque consiliarius ac arbiter utriusque partis « constitutus tandem vestram seditionem ad concordiam « restituerem : sed huic meo studio obstant ii, qui non « optime reipublicæ consulunt, sed suis commodis in « præsentia studere malunt, ceterosque et hominum « multitudine et viribus superant, quas illis ætas iuve- « nilis potius quam res atque opes præstant. At ego iam « sum senex, ut videtis, et alios similes habeo socios, « quorum vires in solo consilio positæ nequeunt exse- « qui quod sentiunt; et quod reliquum nobis est hæc « nostra providentia, qua reipublicæ consulere videmur « privatim nobis apud utramque partem odium conci- « liat. Nam et senatus me accusat, quod vestræ mul- « titudinis sim studiosus; et apud vos male audio, quasi « maiorem benevolentiam in illum demonstrem.

XLIV. « Si igitur plebs beneficio ante affecta promis- « sis senatui a me factis non stetisset, huic fuisset mihi « respondendum, vos fidem vestram fefellisse; at in me « nulla fraus fuisset. Iam vero quia senatus vobis « non præstitit quæ promisit, necesse est ut apud « populum verba faciam, quibus probem hæc vobis meo « consensu non accidisse, sed æque nos utrosque de- « ceptos ac circumventos esse, et me multo magis « quam vos, qui non solum iniuriam patior, quod cum « ceteris omnibus fuerim deceptus, sed etiam privatim « male audio, quasi prædam ex hoste captam non ex « communi senatus sententia pauperibus vestrum de- « derim, studens privatis meis commodis, et quasi « civium bona senatu hanc legum violationem prohi- « bente, tamen publicare cupiam, et quod repugnante « senatu exercitus dimiserim, quos in hostico castren- « sibus laboribus et terroribus fatigare oportuerat. « Quinetiam exprobrata mihi est colonia a me in Vol- « scos missa, quod agrum amplum ac feracem non pa- « triciis aut equitibus largitus sim, sed egenis de vestro « numero diviserim : præcipue vero quod mihi maxi- « mum stomachum movet, illud est, quod plures quam « quadringentos plebeios ordine equestri in delectu ad- « diderim, qui opibus et re familiari florebant. Certe

« τῆς στρατολογίας, βίων εὐπορήσαντες. Εἰ μὲν οὖν « ἀκμάζοντί μοι τὸ σῶμα ταῦτα προσέπεσε, δῆλον ἂν « ἔργῳ ἐποίησα τοῖς ἐχθροῖς, οἷον ὄντα με ἄνδρα « προὐπηλάκισαν· ἐπειδὴ δὲ ὑπὲρ ἑβδομήκοντα ἔτη « γέγονα, καὶ οὐ δυνατός ἔτι ἀμύνειν ἑαυτῷ εἰμι, « ὁρῶ τε, ὅτι οὐκ ἂν ἔτι ὑπ' ἐμοῦ παύσαιθ' ἡ στά- « σις ὑμῶν, ἀποτίθεμαι τὴν ἀρχὴν καὶ ἐπὶ τοῖς βου- « λομένοις τὸ σῶμα ἐμαυτοῦ ποιῶ, εἴ τι οἴονται ὑπ' « ἐμοῦ ἐξηπατῆσθαι, χρήσασθαί μοι ὅ τι ἂν δι- « καιῶσι. »

XLV. Ταῦτα εἰπὼν, τὸ μὲν δημοτικὸν ἅπαν εἰς συμπάθειαν ὑπηγάγετο, καὶ προὔπεμψαν αὐτὸν ἐκ τῆς ἀγορᾶς ἀπιόντα· τὴν δὲ βουλὴν ἔτι χαλεπωτέραν αὐτῷ γενέσθαι παρεσκεύασεν. Εὐθὺς δὲ μετὰ τοῦτο τάδ' ἐγίνετο· οἱ μὲν πένητες οὐκέτι κρύφα οὐδὲ νύκτωρ, ὡς πρότερον, ἀλλ' ἀναφανδὸν ἤδη συνιόντες ἐβούλευον ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν πατρικίων. Ἡ δὲ βουλὴ κωλύειν διανοουμένη τοῖς ὑπάτοις ἐπέταξε μήπω λύειν τὰ στρατεύματα. Τῶν γὰρ τριῶν ταγμάτων ἔτι κύριος ἦν τοῖς στρατιωτικοῖς ὅρκοις κατειργομένων, καὶ οὐδεὶς ἀπολείπεσθαι τῶν σημείων ἠξίου· τοσοῦτον ἴσχυεν ὁ τῶν ὅρκων ἐν ἑκάστῳ φόβος. Πρόφασις δὲ κατεσκευάσθη τῆς στρατείας, ὡς Αἰκανῶν καὶ Σαβίνων συνεληλυθότων εἰς ἓν ἐπὶ τῷ κατὰ Ῥωμαίων πολέμῳ. Ὡς δὲ προῆλθον ἔξω τῆς πόλεως οἱ ὕπατοι τὰς δυνάμεις ἔχοντες καὶ τὰς παρεμβολὰς οὐ πρόσω ἀπ' ἀλλήλων ἔθεντο, συνελθόντες οἱ στρατιῶται εἰς ἓν ἅπαντες, ὅπλων τε καὶ σημείων ὄντες κύριοι, Σικινίου τινὸς Βελλούτου παροξύναντος αὐτοὺς, ἀφίστανται τῶν ὑπάτων ἁρπάσαντες τὰ σημεῖα· τιμιώτατα γὰρ Ῥωμαίοις ταῦτα ἐπὶ στρατείας καὶ ὥσπερ ἱδρύματα θεῶν ἱερὰ νομίζεται· λοχαγούς τε ἑτέρους καὶ περὶ ἁπάντων ἄρχοντα τὸν Σικίνιον ἀποδείξαντες, ὄρος τι καταλαμβάνονται πλησίον Ἀνίητος ποταμοῦ κείμενον, οὐ πρόσω τῆς Ῥώμης, ὃ νῦν ἐξ ἐκείνου Ἱερὸν ὄρος καλεῖται. Τῶν δὲ ὑπάτων καὶ λοχαγῶν μετακαλούντων αὐτοὺς ἅμα δεήσει καὶ οἰμωγῇ καὶ πολλὰ ὑπισχνουμένων, ἀπεκρίνατο ὁ Σικίνιος· « Τίνα γνώμην ἔχοντες, ὦ πατρίκιοι, « οὓς ἀπηλάσατε ἐκ τῆς πατρίδος καὶ ἀντ' ἐλευθέρων « δούλους ἐποιήσατε, νῦν μετακαλεῖτε; ποίᾳ δὲ πίσ- « τει τὰς ὑποσχέσεις ἡμῖν ἐμπεδώσετε, ἃς πολλάκις « ἤδη ψευσάμενοι ἠλέγχεσθε; ἀλλ' ἐπειδὴ μόνοι τὴν « πόλιν ἀξιοῦτε κατέχειν, ἄπιτε μηδὲν ὑπὸ τῶν πε- « νήτων καὶ ταπεινῶν ἐνοχλούμενοι· ἡμῖν δὲ ἀρκέ- « σει πᾶσα γῆ, ἐν ᾗ ἂν τὸ ἐλεύθερον ἔχωμεν, ὅποι « ποτ' ἂν ᾖ νομίζεσθαι πατρίς. »

XLVI. Ὡς δ' ἠγγέλθη ταῦτα τοῖς ἐν τῇ πόλει, πολὺς θόρυβος καὶ οἰμωγὴ ἦν καὶ διὰ τῶν στενωπῶν δρόμος, τοῦ μὲν δήμου καταλιπεῖν τὴν πόλιν παρασκευαζομένου, τῶν δὲ πατρικίων ἀποτρέπειν ἀξιούντων καὶ βίαν τοῖς μὴ βουλομένοις προσφέρειν· βοή τε περὶ τὰς πύλας καὶ πολὺς ἀνακλαυθμὸς ἦν λόγοι τε κατ' ἀλλήλων ἐχθροὶ καὶ ἔργα πολεμίων ἐγίνοντο, οὐκέτι

« si hæc mihi viribus corporis valenti accidissent, re « ipsa inimicis demonstrassem, quali viro contumeliam « fecerint. Iam vero, cum septuagesimum ætati an- « num excesserim, neque amplius mihi ipse opem ferre « possim; cumque videam vestras seditiones a me se- « dari amplius non posse, imperium depono, et qui- « buslibet (si quid fraudis a me admissum existimant) « mei corporis potestatem facio, ut me arbitratu suo « tractent, prout æquum esse iudicarint. »

XLV. Hac oratione habita, tota plebs commiseratione mota est, cumque de foro decedentem prosecuta est: senatus vero longe magis in ipsum exasperatus est. Statim autem hæc consecuta sunt. Inopes non amplius clam, neque noctu, ut ante, sed propalam iam coëuntes, consultabant de defectione a patriciis facienda. Cum autem senatus id prohibere vellet, imperavit consulibus ut exercitus nondum dimitterent. Adhuc enim uterque in potestate sua habebat tres legiones, quæ militaribus sacramentis tenebantur, nec eorum quisquam relinquere signa sustinebat: tantum apud unumquemque iurisiurandi religio valebat. Prætexebatur autem educendi exercitus caussa, quasi Æqui et Sabini facta conspiratione bellum populo Romano inferre decrevissent. Sed postquam consules cum copiis ex urbe sunt egressi, et castra non magno spatio inter se distantia posuerunt, milites in unum omnes coëuntes, armorumque et signorum domini, Sicinio quodam Belluto eos concitante, raptis signis a consulibus defecerunt (hæc enim militiæ a Romanis in summo honore, et tanquam sacra deorum simulacra habentur) creatisque novis centurionibus, et belli summa ad Sicinium delata, occuparunt montem quendam ad Anienem amnem, non procul ab urbe situm, qui nunc inde Sacer mons vocatur. Cum autem consules et centuriones eos cum precibus et fletu revocarent, et multa pollicerentur, respondit Sicinius: « Quo animo, patricii, eos, quos patria « expulistis, et ex liberis servos fecistis, nunc revoca- « tis? aut qua fide promissa vestra firmabitis, quæ « toties falsa fuisse constat? Sed quoniam soli urbem « vultis tenere, abite; nec vobis inopes atque humiles « homines molesti erunt. Nos vero omni regione, in « qua libertatem nostram retinere poterimus, contenti « erimus, et ubicunque fuerit, eam patriam nostram « ducemus. »

XLVI. His in urbem renuntiatis, ingens tumultus et fletus est exortus, et concursus per vias plebeiis urbem deserere parantibus, patriciis vero eos a proposito deterrere conantibus, et vim illis qui parere nolebant afferre volentibus: et clamor atque lamentatio ingens ad portas erat, nec a dictis nec a factis hostibus homines sibi temperabant, quia nullus amplius aut ætatis, aut soda-

διακρίνοντος οὐδενὸς οὔτε ἡλικίαν οὔτε ἑταιρείαν οὔτε ἀξίωσιν ἀρετῆς. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ταχθέντες ὑπὸ τῆς βουλῆς φρουρεῖν τὰς ἐξόδους· ἦσαν γὰρ δὴ ὀλίγοι καὶ οὐχ ἱκανοὶ ἔτι ἀντέχειν· ἐκβιασθέντες ὑπὸ τοῦ δήμου, κατέλιπον τὴν φυλακὴν, τότε ἤδη τὸ δημοτικὸν πολὺ ἐξεχεῖτο, καὶ τὸ πάθος ἦν ἁλώσει πόλεως ἐμφερὲς, οἰμωγή τε τῶν ὑπομενόντων καὶ κατάμεμψις ἀλλήλων ἐγίνετο ἐρημουμένην τὴν πόλιν ὁρώντων. Μετὰ τοῦτο βουλαί τε συχναὶ καὶ κατηγορίαι τῶν αἰτίων τῆς ἀποστάσεως ἐγίνοντο. Ἐν δὲ τῷ αὐτῷ καιρῷ καὶ τὰ πολέμια ἔθνη ἐπετίθετο αὐτοῖς προνομεύοντα τὴν γῆν ἄχρι τῆς πόλεως. Οἱ μέντοι ἀποστάται τὸν ἀναγκαῖον ἐπισιτισμὸν ἐκ τῶν πλησίον ἀγρῶν λαμβάνοντες, ἄλλο δὲ οὐδὲν τὴν χώραν κακουργοῦντες, ἔμενον ὑπαίθριοι καὶ τοὺς προσιόντας ἐκ τῆς πόλεως καὶ τῶν πέριξ φρουρίων ὑπελάμβανον, συχνοὺς ἤδη γινομένους. Οὐ γὰρ μόνον οἱ τὰ χρέα καὶ τὰς καταδίκας καὶ τὰς προσδοκωμένας ἀνάγκας διαφυγεῖν προαιρούμενοι συνέρρεον ὡς αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ὅσοις ὁ βίος ἦν ἀργὸς ἢ ῥάθυμος ἢ ταῖς ἐπιθυμίαις χορηγεῖν οὐχ ἱκανὸς ἢ πονηρῶν ἐπιτηδευμάτων ζηλωτὴς ἢ φθονερὸς ταῖς ἑτέρων εὐτυχίαις ἢ δι' ἄλλην τινὰ συμφορὰν ἢ αἰτίαν ἀλλοτρίως διακείμενος τῇ καθεστώσῃ πολιτείᾳ.

XLVII. Τοῖς δὲ πατρικίοις ἐν μὲν τῷ παραυτίκα ταραχὴ ἐνέπεσε πολλὴ καὶ ἔκπληξις, καὶ ὡς αὐτίκα δὴ μάλα τῶν ἀποστατῶν ἅμα τοῖς ἀλλοεθνέσι πολεμίοις ἐπὶ τὴν πόλιν ἡξόντων δέος. Ἔπειτα ὡς ἐξ ἑνὸς παρακελεύσματος ἁρπάσαντες τὰ ὅπλα σὺν τοῖς οἰκείοις ἕκαστοι πελάταις, οἱ μὲν ἐπὶ τὰς ὁδοὺς, ἃς ἥξειν ἐνόμιζον τοὺς πολεμίους παρεβοήθουν, οἱ δ' ἐπὶ τὰ φρούρια φυλακῆς ἕνεκα τῶν ἐρυμάτων ἐξῄεσαν, οἱ δ' ἐν τοῖς προκειμένοις τῆς πόλεως πεδίοις ἐστρατοπεδεύοντο· ὅσοι δὲ διὰ γῆρας ἀδύνατοι τούτων τι δρᾶν ἦσαν ἐπὶ τοῖς τείχεσιν ἐτάξαντο. Ἐπεὶ δὲ τοὺς ἀποστάτας κατέμαθον οὔτε τοῖς πολεμίοις προστιθεμένους οὔτε τὴν χώραν δῃοῦντας οὔτε ἄλλο βλάπτοντας οὐδὲν ὅ τι καὶ λόγου ἄξιον, τοῦ δέους ἐπαύσαντο· καὶ μεταθέμενοι τὰς γνώμας, ἐφ' οἷστισι διαλλαγήσονται πρὸς αὐτοὺς ἐσκόπουν· καὶ ἐλέχθησαν ὑπὸ τῶν ἡγουμένων τοῦ συνεδρίου λόγοι παντοδαποὶ καὶ πλεῖστον ἀλλήλων διάφοροι, μετριώτατοι δὲ καὶ πρεπωδέστατοι ταῖς παρούσαις τύχαις, οὓς οἱ πρεσβύτατοι αὐτῶν ἔλεξαν, διδάσκοντες ὡς « οὐδεμίᾳ κακίᾳ πεποίη- « ται τὴν ἀπόστασιν ἀπ' αὐτῶν ὁ δῆμος, ἀλλὰ τὰ « μὲν ὑπὸ τῶν ἀναγκαίων συμφορῶν βιασθεὶς, τὰ δὲ « ὑπὸ τῶν συμβούλων ἐξηπατημένος, ὀργῇ δὲ μᾶλλον « ἢ λογισμῷ τὰ συμφέροντα κρίνων, οἷα ἐν [ὄχλῳ] « ἀμαθεῖ γίγνεσθαι φιλεῖ· ἔπειθ' ὅτι συνοίδασιν αὐ- « τοῖς κακῶς βεβουλευμένοις οἱ πλείους καὶ ζητοῦσιν « ἀναλύσασθαι τὰς ἁμαρτίας, εὐσχήμονας ἀφορμὰς « λαμβάνοντες. Τὰ γοῦν ἔργα δρῶσιν ἤδη μετεγνωκό- « των, καὶ εἰ λάβοιεν ἐλπίδα χρηστὴν περὶ τοῦ μέλ- « λοντος χρόνου, ψηφισαμένης αὐτοῖς ἄδειαν τῆς βου-

litatis, aut dignitatis reverentia movebatur. Cum autem qui a senatu ad exitus custodiendos statuti fuerant, diutius resistere non possent, quod numerus ipsorum esset exiguus, et per vim a plebe disiecti custodiam deseruissent : magna plebis multitudo sese effundebat, eratque non secus ac capta urbe commiseratio eorum, qui remanebant, et incusatio mutua eorum qui urbem deseri conspiciebant. Postea factæ sunt consultationes crebræ et accusationes eorum, qui caussam secessioni præbuerant. Eodem autem tempore hostes etiam eos invaserunt, et prædabundi usque ad ipsa mœnia excursiones fecerunt. Verumtamen qui secessionem fecerant, res ad victum necessarias ex proximis agris sumentes, et ceteris agri maleficiis sibi temperantes, sub dio manebant; et eos qui ex urbe et finitimis castellis adveniebant, quorum iam magnus erat numerus, excipiebant. Non solum enim ad eos confluebant illi, qui ære alieno liberari et iudicia et exspectatas necessitates effugere cupiebant; verum etiam alia reliqua turba hominum otiosorum et segnium, quique non habebant, unde suis cupiditatibus satisfacerent, et malis artibus studebant, et aliorum felicitati invidebant, denique qui ob aliquam aliam calamitatem, vel caussam iniquo animo præsentem reipublicæ statum ferebant.

XLVII. Interea vero patricii primum in magnam perturbationem et animi consternationem inciderunt, ingensque timor eos invasit, quasi ii, qui secessionem fecerant, statim urbem coniunctis cum externo hoste copiis aggressuri essent. Deinde, tanquam signo dato, correptis armis cum suis quique clientibus, alii quidem ad vias servandas, qua hostes venturos putabant, accurrebant; alii vero ad castella munitionum custodiendarum caussa exibant; alii in adiacentibus urbi campis castra ponebant : qui vero propter senium nihil horum facere poterant, in muris collocati sunt. Verum, ubi animadverterunt plebem, quæ secessionem fecerat, neque se cum hostibus coniungere, neque agrum vastare, neque ullum aliud damnum facere, quod esset alicuius momenti, metuere desierunt, et mutata sententia consultare cœperunt, quibusnam conditionibus pactio cum ea fieri posset : et variæ ac plurimum inter se discrepantes sententiæ a principibus senatus dictæ sunt, moderatissimæ vero et præsenti fortunæ maxime convenientes eæ fuere, quas natu maximi dixere, qui docebant « nulla malitia plebem « a se fecisse secessionem, sed partim urgentibus cala- « mitatibus compulsam, partim a *malis* consiliariis de- « ceptam, et iræ impetu magis quam certa ratione in « utilitate iudicanda usam, id quod imperitate mul- « titudini accidere solet; deinde plerosque eorum sibi « conscios esse se mala iniisse consilia, et peccata sua « abolere velle honestam aliquam occasionem nactos. « Cum igitur iam factis testentur pœnitentiam, si, « bona spe de rebus futuris facta, impunitas eis a

« λῆς καὶ διαλλαγὰς ποιησαμένης εὐπρεπεῖς, ἀγα« πητῶς τὰ σφέτερα δέξονται. Ἠξίουν τε ταῦτα « παραινοῦντες, μὴ χείρους ὀργὴν εἶναι τῶν χακιό« νων τοὺς κρείττονας, μηδ' εἰς ἐκεῖνον ἀναβάλλεσ« θαι τὸν χρόνον τὰς διαλλαγὰς, ὅτ' ἢ νοῦν ἔχειν « ἀναγκασθήσεται τὸ ἀνόητον, ἢ τῷ μείζονι κακῷ « τοὔλαττον ἰᾶσθαι ὅπλων παραδόσει καὶ σωμάτων « ἐπιτροπῇ τὴν ἐλευθερίαν ἀφαιρεθὲν αὐτὸ ὑφ' ἑαυ« τοῦ· ταῦτα γὰρ ἐγγὺς εἶναι τοῦ ἀδυνάτου· μετρίως « δὲ χρησαμένους ἀρχηγοὺς τῶν συμφερόντων βου« λευμάτων γενέσθαι καὶ προτέρους ἐκείνων ἐπὶ τὰς « διαλλαγὰς χωρεῖν, ἐνθυμουμένους ὅτι τὸ μὲν ἄρχειν « καὶ ἐπιτροπεύειν τοῖς πατρικίοις ὑπάρχει, φιλότη« τος δὲ καὶ εἰρήνης τοῖς ἀγαθοῖς· τὸ δὲ ἀξίωμα τῆς « βουλῆς οὐχ ἐν τῷδε μάλιστα ἐλαττώσεσθαι ἀπέ« φαινον, ἐν ᾧ [μάλιστα] τὰς ἀναγκαίας συμφορὰς « γενναίως φέροντες ἀσφαλῶς πολιτεύσουσιν, ἀλλ' ἐν « ᾧ δυσοργήτως ταῖς τύχαις ὁμιλοῦντες ἀνατρέψουσι « τὸ κοινόν. Ἀνοίας δ' ἔργον εἶναι, τῆς εὐπρε« πείας ὀρεγομένους τῆς ἀσφαλείας ὑπερορᾶν· ἀγαπη« τὸν μὲν γὰρ ἀμφοῖν τυγχάνειν, εἰ δ' ἐξείργοιτό τις « θατέρου, τὰ σωτήρια τῶν εὐπρεπεστέρων νομιστέα « ἀναγκαιότερα. » Τέλος δ' ἦν τῶν ταῦτα παραινούντων, πρέσβεις ἀποστέλλειν τοὺς διαλεξομένους τοῖς ἀφεστηκόσι περὶ φιλίας, ὡς οὐδὲν αὐτοῖς ἡμάρτηται ἀνήκεστον.

XLVIII. Ἐδόκει ταῦτα τῇ βουλῇ· καὶ μετὰ ταῦτα προχειρισαμένη τοὺς ἐπιτηδειοτάτους διεπέμψατο πρὸς τοὺς ἐπὶ τοῦ χάρακος, ἐντειλαμένη πυνθάνεσθαι παρ' αὐτῶν, « τίνος δέονται καὶ ἐπὶ τίσι δικαίοις ἀξιοῦσιν εἰς « τὴν πόλιν ἀναστρέφειν· εἰ γὰρ εἴη τι μέτριον καὶ « δυνατὸν τῶν αἰτημάτων, οὐχ ἐναντιώσεσθαί σφισι « τὴν βουλήν. Νῦν μὲν οὖν αὐτοῖς ἀποθεμένοις τὰ « ὅπλα καὶ κατιοῦσιν εἰς τὴν πόλιν ἄδειαν ὑπάρξειν « τῶν ἡμαρτημένων καὶ εἰς τὸν ἀπὸ τοῦδε χρόνον « ἀμνηστίαν· ἐὰν δὲ τὰ κράτιστα βουλεύωσι τῷ « κοινῷ καὶ προθύμως κινδυνεύωσι ὑπὲρ τῆς πατρί« δος, ἀμοιβὰς καλὰς καὶ λυσιτελεῖς. » Ταύτας οἱ πρέσβεις τὰς ἐντολὰς κομισάμενοι, ἀπέδοσαν τοῖς ἐπὶ στρατοπέδου καὶ τὰ ἀκόλουθα διελέχθησαν. Οὐ δεξαμένων δὲ τῶν ἀποστατῶν τὰς προκλήσεις, ἀλλ' ὑπεροψίαν καὶ βαρύτητα καὶ πολλὴν εἰρωνείαν τοῖς πατρικίοις ὀνειδισάντων, « εἰ προσποιοῦνται μὲν ἀγ« νοεῖν ὧν ὁ δῆμος δεῖται καὶ δι' ἃς ἀνάγκας ἀπ' αὐ« τῶν ἀπέστη, χαρίζονται δὲ αὐτῷ τὴν ἄδειαν τοῦ « μηδεμίαν ὑποσχεῖν τῆς ἀποστάσεως δίκην, ὥσ« περ ἔτι κύριοι, τῆς βοηθείας γε αὐτοὶ δεόμενοι τῆς « πολιτικῆς ἐπὶ τοὺς ὀθνείους πολέμους οὐκ εἰς μα« κρὰν ἐλευσομένους πανστρατιᾷ, πρὸς οὓς οὐδὲ « ἄνταραι δυνήσονται, [οἳ] οὐ σφέτερον ἡγοῦνται « τὸ σωθῆναι ἀγαθὸν, ἀλλὰ τῶν συναγωνιουμένων « εὐτύχημα· τέλος δὲ τοῦτον προσθέντων τὸν λό« γον, ὡς ἄμεινον ἤδη αὐτοὶ μαθόντες τὰς κατε« χούσας τὴν πόλιν ἀπορίας γνώσονται πρὸς οἵους

« senatu decerneretur, et honestæ pacis conditiones « proponerentur, fore ut contenti in proprias sedes se « reciperent. Dum autem patribus consilium hoc da« rent, orabant eos, ne ipsi præstantiores ab hominibus « deterioribus ira vinci paterentur neve in illud tempus « compositionem differrent, quo stulti vel necessitate « coacti sapere, vel minus malum maiori sanare, et tra« ditis armis et corporibus deditis libertatem ipsi sibi « eripere cogerentur : esse enim hæc prope impossibi« lia, moderate autem se gerentes consiliorum utilium « auctores essent, et plebem ad compositionem pro« vocarent; reputantes administrationem et curam rei« publicæ ad patricios pertinere, amicitia vero et pace « bonis civibus opus esse. Senatus porro amplitudi« nem non multum imminutum iri dicebant, si fortiter « casus necessarios ferentes tuta consilia sequerentur; « sed si iracundia in animis pertinaciter servata rem« publicam everterent. Insani autem esse, decori ita « cupidum esse, ut propriam salutem negligat : optandum « enim esse utrumque posse consequi : sed si quis alte« rutro prohibeatur, salutem honestati utrum magnis « necessariam præferendam esse. Denique eorum con« silium eo spectabat, ut legati ad plebem, quæ seces« sionem fecerat, de pace mitterentur, cum nullum ab « ea peccatum quod sanari non posset admissum esset. »

XLVIII. Placuit id senatui. Postea delectos ad eam rem maxime idoneos viros misit in castra eorum qui secessionem fecerant, ut quærerent ex illis « quidnam pe« terent, et quibusnam conditionibus in urbem redire vel« lent : nam si quid æqui aut quod fieri possit postula« rent, senatum illis non adversaturum *dicebant.* Nunc « igitur si arma deposuerint, et in urbem redierint, de« lictorum impunitatem senatum illis concessurum, et « omnem iniuriarum memoriam in posterum depositu« rum : quod si vero strenuam operam reipublicæ na« varint, et alacriter pro patria pericula subierint, *non « defutura etiam* honesta ac fructuosa præmia. » Legati hæc mandata apud exercitum exposuerunt, addideruntque ea, quæ ad caussam facere arbitrabantur. Sed cum plebs, quæ patriciis secessionem fecerat, eas conditiones non admisisset, at in patriciorum superbiam et acerbitatem et magnam simulationem graviter inveheretur, « quod simularent se ignorare quasnam res plebs « peteret, et quibus coacta necessitatibus ab ipsis se« cessisset, et ei impunitatem concederent, ne ob seces« sionem factam ullas pœnas daret, quasi rerum summa « penes illos adhuc esset, cum ipsi civium auxilio con« tra externum hostem totis viribus jamjam affutu« rum egerent, cui ne resistere quidem possent ipsi, « neque tamen salutem suam sibi utilitatem quam belli « sociis felicitatem allaturam putarent. » Cum autem *plebeii* orationi suæ hunc addidissent finem, ipsos patricios, iam melius cognitis difficultatibus, quibus res-

« ἀντιπάλους αὐτοῖς ἔσται ὁ ἀγών, καὶ πολλὰς καὶ « χαλεπὰς ἀπειλὰς ἐπανατειναμένων · » οἱ μὲν πρέσβεις οὐδὲν ἔτι πρὸς ταῦτ' ἀντειπόντες ἀπηλλάττοντο καὶ τὰ παρὰ τῶν ἀποστατῶν τοῖς πατρικίοις ἐδήλωσαν, ἡ δὲ πόλις, ἐπειδὴ τὰς ἀποκρίσεις ταύτας ἔλαβεν, ἐν ταραχαῖς καὶ δείμασι πολλῷ χαλεπώτερον ἢ πρόσθεν ἐγένετο, καὶ οὔτε ἡ βουλὴ πόρον εὑρεῖν οἵα τ' ἦν οὐδ' ἀναβολάς, δυσφημιῶν δὲ καὶ κατηγοριῶν, ἃς οἱ προεστηκότες αὐτῆς ἐποιοῦντο κατ' ἀλλήλων, ἐπὶ πολλὰς ἀκούουσα ἡμέρας διελύετο · οὔτε τὸ δημοτικὸν πλῆθος, ὅσον ἔτι παρέμενεν εὐνοίᾳ τῶν πατρικίων ἢ πόθῳ τῆς πατρίδος ἠναγκασμένον, ὅμοιον ἦν, ἀλλὰ καὶ τούτου φανερῶς τε καὶ κρύφα πολὺ μέρος διέρρει, βέβαιον δὲ οὐδὲν τῶν καταλειπομένων ἐδόκει εἶναι. Τούτων δὲ γενομένων οἱ μὲν ὕπατοι · καὶ γὰρ ἦν βραχὺς ὁ λειπόμενος αὐτοῖς ἔτι τῆς ἀρχῆς χρόνος · ἡμέραν ἔστησαν ἀρχαιρεσιῶν.

XLIX. Ὁ δὲ δῆμος, ἐπειδὴ παρῆν ὁ χρόνος, ἐν ᾧ τὰς ἀρχὰς ἐπικυροῦν ἔδει συνελθόντας εἰς τὸ πεδίον, οὐδενὸς οὔτε μετιόντος τὴν ὑπατείαν οὔτε διδομένην ὑπομένοντος λαβεῖν, αὐτὸς ἀποδείκνυσιν ὑπάτους ἐκ τῶν εἰληφότων ἤδη τὴν ἀρχὴν ταύτην, δήμῳ τε κεχαρισμένους ἄνδρας καὶ ἀριστοκρατίᾳ, Πόστομον Κομίνιον καὶ Σπόριον Κάσσιον, ὑφ' οὗ Σαβῖνοι καταπολεμηθέντες τῆς ἡγεμονίας ἀπέστησαν, ἐπὶ τῆς ἑβδομηκοστῆς καὶ ἑβδόμης ὀλυμπιάδος, ἣν ἐνίκα στάδιον Τισικράτης Κροτωνιάτης, ἄρχοντος Ἀθήνησι Διογνήτου. Οὗτοι παραλαβόντες τὴν ἀρχὴν καλάνδαις Σεπτεμβρίαις, θᾶττον ἢ τοῖς προτέροις ἔθος ἦν, πρὶν ἢ τῶν ἄλλων τι διαπράξασθαι βουλὴν συγκαλέσαντες περὶ τῆς καθόδου τῶν δημοτικῶν λέγειν ἠξίουν ἥν τινα διάνοιαν ἔχει, πρῶτον ἀποφήνασθαι παρακαλοῦντες ἄνδρα ἡλικίας ἐν τῷ κρατίστῳ τότε ὄντα καὶ συνέσει δοκοῦντα τῶν ἄλλων διαφέρειν, μάλιστα δὲ ἐπὶ τῇ προαιρέσει τῶν πολιτευμάτων ἐπαινούμενον, ὅτι τῆς μέσης τάξεως ἦν, οὔτε τὴν αὐθάδειαν τῶν ἀριστοκρατικῶν αὔξων οὔτε τῷ δήμῳ ὅσα βουληθείη πράττειν ἐπιτρέπων, Ἀγρίππαν Μενήνιον · ὃς ἐπὶ τὰς διαλλαγὰς τὴν βουλὴν παρεκάλει τάδε λέγων · « Εἰ « μὲν ἅπασιν, ὦ βουλή, τοῖς παροῦσι τὴν αὐτὴν γνώ« μην συνέβαινεν ἔχειν, καὶ μηδεὶς ἔμελλε ταῖς πρὸς « τὸν δῆμον διαλλαγαῖς ἐμποδὼν ἔσεσθαι, ἐφ' οἷς δὲ « διαλυσόμεθα πρὸς αὐτούς, εἴτε δικαίοις οὖσιν εἴτε « μή, ὅμως ἦν ταῦτα προὔκειτο μόνον σκοπεῖν, δι' « ὀλίγων ἂν ὑμῖν ἐδήλωσα λόγων, ἃ φρονῶ. Ἐπεὶ « δὲ καὶ αὐτὸ τοῦτό τινες οἴονται βουλῆς ἔτι δεῖν, « πότερον ἡμῖν ἄμεινόν ἐστι συμβῆναι πρὸς τοὺς « ἀφεστηκότας ἢ πολεμεῖν, οὐχ ἡγοῦμαι ῥᾴδιον εἶναί « μοι δι' ὀλίγης δηλώσεως ὅ τι χρὴ πράττειν παραι« νέσαι, ἀλλ' ἀνάγκη διὰ πλειόνων διδάξαι λόγων τοὺς « πρὸς τὰς διαλλαγὰς ἀλλοτρίως ἔχοντας ὑμῶν, ὅτι « τἀναντία συμπείθουσιν [ἢ] καὶ δεδίττεσθαι μέλ« λοντες ὑμᾶς, τὰ φαυλότατα τῶν χαλεπῶν καὶ ῥα« δίας ἔχοντα τὰς ἐπανορθώσεις ὀρρωδοῦντες τῶν

publica premeretur, intellecturos cum quibus adversariis certamen sibi futurum esset, et cum præterea multas et graves minas ipsis intentassent, legati, ad hæc nihil amplius respondentes, discesserunt, et patriciis quid a plebe quæ secesserat responsum esset renuntiarunt. Ubi autem civitas hæc responsa accepit, multo gravius quam ante tumultuari ac trepidare cœpit : neque senatus ullum malorum remedium invenire poterat, neque dilationem, sed cum per dies multos nihil quam maledicta et accusationes mutuas inter primores patrum audirent, dimittebantur : neque plebs, quæ adhuc patriciorum benevolentia, vel patriæ desiderio in urbe coacta detinebatur, sui perstabat similis, sed huius quoque et palam et clam magna pars dilabebatur, et nihil certi ac firmi esse videbatur in iis qui remanebant. Interea consules (reliquum enim magistratus eorum tempus breve erat) comitia indixerunt.

XLIX. Plebs autem, postquam dies venit magistratuum in campo *Martio* suffragiis populi eo convenientis creandorum, cum nullus consulatum ambiret, neque oblatum accipere auderet, ipsa consules fecit qui eum magistratum iam ante gesserant, viros qui et apud plebem et apud optimates gratiosi erant, Postumum Cominium, et Sp. Cassium, quorum auspiciis Sabini debellati Romanis imperio cesserunt; septuagesima et secunda olympiade, qua vicit in stadio Tisicrates Crotoniates, archonte Athenis Diogneto. Isti, inito magistratu calendis septembris, maturius quam superiores consules facere consueverant, antequam quidpiam agerent, convocato senatu de plebis reditu ad eum retulerunt, petieruntque ut patrum unusquisque diceret quidnam ea de re sentiret, primumque sententiam rogarunt Agrippam Menenium, virum qui tunc ætate præstantissima erat, et qui celeris prudentia antecellere existimabatur, et præcipue laudabatur propter optimam reipublicæ administrationem, quia in neutram factionum partem inclinabat, ita ut neque optimatum superbiam augeret, neque plebi daret licentiam faciendi quicquid vellet. Is senatum ad pactionem faciendam hac oratione est hortatus : « Si, patres conscripti, omnes qui hic adsunt « eandem haberent mentem, et nullus impedimento futu« rus esset, quo minus cum plebe fiat, sed quibusnam « conditionibus sive æquis sive iniquis tantum nobis « esset consultandum, paucis meam sententiam vobis « aperirem : iam vero quoniam nonnulli hoc ipsum « consultatione indigere arbitrantur, utrum nobis magis « expediat compositionem cum plebe, quæ secessit fa« cere, an bellum cum ea gerere, non facile mihi esse « puto paucis vos monere quid factu optimum censeam : « sed necesse est ut prolixiore utar oratione, qua do« ceam eos, vestrum qui a pace sunt alieni, contraria « suadere, vel certe terrere vos volentes, levissima

« μεγίστων τε καὶ ἀνιάτων κακῶν ἀπερισκέπτως « ἔχουσι. Καὶ τοῦτο πεπόνθασι παρ' οὐδὲν ἕτερον, « ἢ ὥστε λογισμῷ μὴ κρίνειν τὸ συμφέρον, ἀλλὰ « θυμῷ καὶ μανίᾳ. Πῶς γὰρ ἂν οὗτοι λέγοιντο « προορᾶσθαί τι τῇ διανοίᾳ τῶν χρησίμων ἢ δυ- « νατῶν, οἵτινες ὑπολαμβάνουσι τηλικαύτην πόλιν « καὶ τοσούτων πραγμάτων κυρίαν ἤδη ἐπίφθονόν τε « καὶ λυπηρὰν τοῖς περιοίκοις γενομένην, ἢ δίχα τοῦ « δημοτικοῦ δυνήσεσθαι κατέχειν τε καὶ σώζειν τὰ « ἔθνη ῥᾳδίως, ἢ ἕτερον ἐπάξεσθαι δῆμον ἀντὶ τοῦ « πονηροτέρου κρείττονα, ὃς αὐτοῖς προπολεμήσει τε « τῆς ἀρχῆς καὶ κατὰ πολλὴν ἡσυχίαν συμπολιτεύσε- « ται, παρέχων καὶ ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμοις ἑαυτὸν « μέτριον; οὐδὲ γὰρ ἂν ἕτερον ἔχοιεν εἰπεῖν, ᾧ πισ- « τεύοντες ἀξιώσουσιν ὑμᾶς μὴ δέχεσθαι τὰς διαλλα- « γάς.

L. « Ὧν ἑκάτερον ὅσης ἐστὶ μεστὸν εὐηθείας ἐξ « αὐτῶν ὑμᾶς ἀξιώσαιμι ἂν ἔγωγε τῶν ἔργων σκο- « πεῖν, ἐνθυμηθέντας ὅτι διαστασιασάντων πρὸς ὑμᾶς « τῶν ταπεινοτέρων διὰ τοὺς οὔτε πολιτικῶς οὔτε « μετρίως ταῖς ἀτυχίαις χρησαμένους, καὶ ὑπανα- « χωρησάντων μὲν ἐκ τῆς πόλεως, ἄλλο δὲ μηδὲν « ὑμᾶς δεινὸν μήτ' ἐργαζομένων μήτε διανοουμέ- « νων, ἀλλ' ὡς διαλλαγήσονται χωρὶς αἰσχύνης « σκοπούντων, ἀγαπητῶς δεξάμενοι τὸ συμβὰν ἀπὸ « τῆς τύχης πολλοὶ τῶν οὐκ εὖ διανοουμένων πρὸς « ὑμᾶς, ἀνεπτέρωνται ταῖς γνώμαις καὶ τοῦτον οἴονταί « σφισι παρεῖναι τὸν εὐκταῖον καιρὸν, ἐν ᾧ καταλύ- « σουσιν ὑμῶν τὴν ἀρχήν. Αἰκανοὶ μέν γε καὶ « Οὐολοῦσκοι Σαβῖνοί τε καὶ τὸ Ἑρνίκων ἔθνος πρὸς « τῷ μηδένα χρόνον ἐξαίρετον πεποιῆσθαι τοῦ « πρὸς ὑμᾶς πολέμου, καὶ τοῖς ἔναγχος κακοῖς δυ- « σανασχετοῦντες, λῃστεύουσιν ἡμῶν τοὺς ἀγρούς. « Καμπανίας δὲ καὶ Τυρρηνίας ὅσα ἐνδοιαστῶς « ἡμῖν διακείμενα διατελεῖ, τὰ μὲν ἐκ τοῦ φανεροῦ « ἀφίσταται, τὰ δὲ ἀφανῶς παρασκευάζεται. Δοκεῖ « τε οὐδὲ τὸ Λατίνων συγγενὲς ἔτι βεβαίως ἡμῖν « διαμενεῖν φίλιον εἰς πίστιν ἐλθὸν, ἀλλὰ καὶ τούτου « πολὺ μέρος διαγγέλλεται νοσεῖν, ἔρωτι κρατούμενον « ἧς ἅπαντες γλίχονται μεταβολῆς. Οἱ δὲ τέως ἐπισ- « τρατοπεδεύοντες ἑτέροις, νῦν αὐτοὶ τειχήρεις ἔνδον « καθήμεθα, γῆν τε ἄσπορον ἀφεικότες καὶ αὐλὰς « διαρπαζομένας ὁρῶντες λείαν τε ἀπελαυνομένην « καὶ θεράποντας αὐτομολοῦντας καὶ οὐκ ἔχοντες ὅ « τι χρησόμεθα τοῖς κακοῖς. Καὶ ταῦτα πάσχοντες « ἔτι διαλλαγήσεσθαι πρὸς ἡμᾶς ἐλπίζομεν τὸ δη- « μοτικὸν, [καὶ] ἐφ' ἡμῖν ὑπάρχον εἰδότες ἑνὶ κα- « ταλύσασθαι ψηφίσματι τὴν στάσιν.

LI. « Οὕτω δὲ κακῶς ἐχόντων ἡμῖν τῶν ὑπαι- « θρίων, οὐδὲ τὰ ἐντὸς τείχους δεινὰ ἧττόν ἐστι φο- « βερά. Οὔτε γὰρ ὡς πολιορκησόμενοι παρεσκευάσ- « μεθα ἐκ πολλοῦ τὰ συμμαχικὰ, οὔτε πλήθει αὐ- « τοὶ ἀποχρῶντες ἐσμὲν, ὡς πρὸς τοσαῦτα πολεμίων « ἔθνη, τοῦ δὲ ὀλίγου καὶ οὐκ ἀξιομάχου πληρώ-

« quidem quibus sat facili remedio provideri possit ti- « mere, at gravissima et insanabilia prorsus negligere : « idque eos ob nullam aliam caussam facere, quam quia « non ratione, sed ira et insania utilitatem suam me- « tiuntur. Quomodo enim isti dicentur mente prævi- « dere aliquid quod sit utile, aut quod fieri posset, qui « existimant tantam rempublicam, cuius imperium tam « longe lateque patet, et quæ iam odiosa et gravis est « populis finitimis, posse vel sine plebe subditas gentes « facile in officio continere atque tutari, vel aliam ple- « bem meliorem in huius nequioris locum in urbem « inducere, quæ foris pro ipsorum imperio pugnet et « quietissime in civitate vivat, ac se cum pacis tum belli « tempore modeste gerat? nihil enim aliud possint « afferre, quo freti pacem a vobis non accipiendam « censeant.

L. « Quorum utrumque quantæ sit plenum stultitiæ, « vellem ut ex ipsis rebus consideraretis : illud cogi- « tantes, postquam plebs a vobis secessit, propter eos « qui neque civiliter neque moderate in ipsius adversa « fortuna se gesserunt et ex urbe discessit, nullumque « aliud maleficium vobis fecit aut facere in animo ha- « bet, sed tantummodo spectat, quanam ratione ho- « nestam pacem facere possit, multos eorum, qui « vobis male volunt hanc occasionem a fortuna sibi « oblatam avide arripuisse, et animis esse elatis, atque « illud sibi optatissimum tempus venisse arbitrari, quo « vestrum imperium evertant. Nam Æqui et Volsci, « Sabini et Hernici, præterquam quod bellum continen- « ter vobiscum gerunt, recentibus etiam cladibus exas- « perati, nostros agros populantur. Campaniæ vero « et Etruriæ populi, quotquot dubia fide erga nos sunt, « eorum alii aperte defectionem alii occulte se ad eam » parant. Quinetiam Latinos cognatos nostros haud « amplius constanter in amicitia permanere mihi videor « comperisse, sed horum quoque magna pars, muta- « tionis *ac rerum novarum* cupiditate, cuius omnes « *natura* sunt avidi, laborare fertur. Nos vero qui « ante ad hanc usque diem aliis bellum inferebamus, « nunc ipsi mœnibus inclusi sedemus, et agros incultos « relinquimus, et villas nostras in nostro conspectu di- « ripi patimur, et prædam abigi, et servitia transfugere, « ignoramusque quomodo his malis occurrere debea- « mus. Et hæc quidem patientes adhuc speramus ple- « bem nobiscum pacturam, quamquam probe scimus « in nostra esse potestate, uno senatusconsulto omnem « seditionem sedare.

LI. « Cum autem foris rerum nostrarum status adeo « sit miser, ne domestica quidem mala minus sunt « formidanda : neque enim ad tolerandam obsidionem « auxilia multo ante paravimus, neque ipsi satis nu- « merosas copias adversus tot hostium gentes habe- « mus. Nostri vero exigui neque satis firmi numeri

« ματος τὸ πλεῖόν ἐστι δημοτικὸν, θῆτες καὶ πελάται « καὶ χειρώνακτες, οὐ πάνυ βέβαιοι τεταραγμένης « ἀριστοκρατίας φύλακες. Αἵ τε νῦν αὐτομολίαι « συνεχεῖς αὐτῶν πρὸς τοὺς ἀφεστηκότας γινόμεναι, « τὸ σύμπαν ὕποπτον εἶναι παρεσκευάκασιν. Ὑπὲρ « ἅπαντα δὲ ταῦθ' ἡ τῶν ἐπιτηδείων συγκομιδὴ κρατουμένης ὑπὸ τῶν πολεμίων τῆς γῆς ἀδύνατος οὖσα « φοβεῖ τε ἤδη [λιμὸν], ἐπειδάν τι ἐν τῷ ἀπόρῳ γενώμεθα, ἔτι μᾶλλον φοβήσει. Χωρὶς δὲ τούτων, « ὁ μηδένα χρόνον ἡμᾶς εὐσταθεῖν ταῖς διανοίαις « ἐῶν πόλεμος. Ἅπαντα δὲ ὑπερβάλλει τὰ δεινὰ, « γύναια τῶν ἀποστατῶν καὶ παιδία νήπια καὶ γηραιοὶ γονεῖς, ἐν ἐσθῆσιν ἐλεειναῖς καὶ σχήμασι πενθίμοις περιφερόμενοι κατὰ τὴν ἀγορὰν καὶ τοὺς « στενωποὺς κλαίοντες ἱκετεύοντες ἁπτόμενοι δεξιᾶς « ἑκάστου καὶ γονάτων, ἀπολοφυρόμενοι τὴν κατέχουσαν αὐτοὺς καὶ ἔτι μᾶλλον καθέξουσαν ἐρημίαν, δεινὴ καὶ ἀνυπομόνητος ὄψις. Οὐδεὶς γοῦν « ἐστιν οὕτως ὠμὸς τὸν τρόπον, ὃς οὐκ ἀνατρέπεται τὴν ψυχὴν ὁρῶν ταῦτα, καὶ πάσχει τι πρὸς « τὰς ἀνθρώπων τύχας, ὥς τ' εἰ μέλλομεν ἀσπείστως πρὸς τὸ δημοτικὸν ἔχειν, ἀπαλλακτέον ἡμῖν « καὶ ταῦτα τὰ σώματα ἐκποδὼν, τὰ μὲν ὡς ἄχρηστα εἰς πολιορκίαν ἐσόμενα, τὰ δὲ ὡς οὐ διαμενοῦντα βεβαίως φίλα. Ἀπελαυνομένων δὲ καὶ « τούτων τίς ἡ φυλάξουσα τὴν πόλιν ἔτι λειφθήσεται « δύναμις; ἢ τίνι πιστεύσαντες ἐπικουρίᾳ τὰ δεινὰ « τολμήσομεν ὑπομένειν; ἡ μέντοι οἰκεία ἡμῶν καταφυγὴ καὶ μόνη βέβαιος ἐλπὶς, ἡ τῶν πατρικίων « ἀκμὴ, βραχεῖά ἐστιν, ὥσπερ ὁρᾶτε, καὶ οὐχ ἄξιον « ἐπὶ ταύτῃ μέγα φρονεῖν. Τί οὖν οἱ τὸν πόλεμον « ὑπομένειν εἰσηγούμενοι ληροῦσι καὶ φενακίζουσιν « ἡμᾶς, ἀλλ' οὐχὶ φανερῶς παραινοῦσιν ἀναιμωτὶ « καὶ δίχα πόνου παραδιδόναι τοῖς ἐχθροῖς ἤδη τὴν « πόλιν;

LII. « Ἀλλ' ἴσως ἔγωγε τετύφωμαι ταῦτα λέγων « καὶ τὰ μὴ δεινὰ ἀξιῶν δεδιέναι· τῇ πόλει δὲ οὐδὲν ἕτερον ἤδη που κινδυνεύεται ἢ μεταβολὴ, « πρᾶγμα οὐ χαλεπὸν, κατὰ πολλήν τε ἂν ἡμῖν εὐπέτειαν ἐκ παντὸς ἔθνους καὶ τόπου θῆτά τε καὶ « πελάτην ὄχλον εἰσδέξασθαι γένοιτο. Τουτὶ γάρ « ἐστιν ὃ πολλοὶ θρυλοῦσι τῶν ἐναντιουμένων τῷ « δημοτικῷ, καὶ μὰ Δία οὐχ οἱ φαυλότατοι. Εἰς « τοῦτο γὰρ ἤδη τινὲς ἥκουσιν εὐηθείας, ὥστε μὴ « γνώμας εἰσηγεῖσθαι σωτηρίους, ἀλλ' εὐχὰς λέγειν « ἀδυνάτους, οὓς ἡδέως ἂν ἐροίμην, ποία μὲν ἡμῖν « χρόνου δοθήσεται περιουσία περὶ ταῦτα τὰ πράγματα γινομένοις, οὕτως ἐγγὺς ὄντων τῇ πόλει « τῶν ἐχθρῶν· ποία δὲ συγγνώμη τῷ χρονισμῷ « καὶ τῇ μελλήσει τῶν ἐλευσομένων συμμάχων, ἐν « οὐ χρονίζουσιν οὐδὲ μέλλουσι δεινοῖς· τίς δὲ ὁ παρέξων τὸ ἀσφαλὲς ἀνὴρ ἢ θεὸς, καὶ κατὰ πολλὴν « ἡσυχίαν συνάξων ἐκ παντὸς τόπου, καὶ παραπέμψων δεῦρο τὴν ἐπικουρίαν· ἔτι δὲ δὴ, οἱ τὰς ἑαυ-

« maior pars constat ex plebeiis, mercenariis et clientibus et opificibus qui optimatum potentiæ concussæ « non admodum firmi sunt custodes. Et crebra transfugia ad eos, qui secesserunt faciunt, ut omnes sint « suspecti. Sed præter hæc omnia commeatus, qui ad « nos apportari non potest, quod ager in hostium potestate est, famem nobis iam minatur, et ubi ad ipsam « inopiam fuerimus redacti, multo magis sanabitur. « Præterea bellum, quod nunquam animo nostros conquiescere sinit : omnem vero malorum atrocitatem « superat, quod mulierculæ illorum qui secessionem « fecerunt, et infantes, et parentes, senio confecti, sordidati ac lugubri habitu per forum et per compita vagantur, flentes, orantes dextram et genua uniuscuiusque attingentes, deplorantes solitudinem ad quam « redacti sunt, et quæ in posterum maior etiam est futura : atrox sane et non ferendum spectaculum. Nullus certe est adeo efferatus, quin, si hæc videat, « animo turbetur, et hominum infortunio graviter « commoveatur. Quapropter si plebi reconciliari nolumus, ista quoque e medio tollenda sunt corpora, quorum alia ad obsidionem tolerandam nullum usum « afferent, alia vero constanter in amicitia et fide non « permanebunt. Si igitur hæc quoque expellantur, quænam copiæ ad urbem tutandam relinquentur? aut « quibus freti auxiliis gravia mala ingruentia ferre « audebimus? Illud enim nostrum domesticum refugium ac sola certa spes, patriciæ iuventutis robur, « parvum est, ut videtis, nec satis magnum ob quod « magnifice de nobis sentiamus. Quid igitur belli sustinendi auctores delirant, nobisque fucum faciunt, ac « non potius aperte suadent, ut sine sanguine et sine labore urbem hostibus iam dedamus?

LII. « At fortasse ego ineptus sum, qui hæc iacto et « ea formidanda censeo quæ minime extimescenda sunt. « Fortasse etiam nullum aliud periculum reipublicæ « iam impendet quam mutatio, res haud difficilis ; quia « perfacile ex quibusvis gentibus et locis mercenariorum et clientium turbam in urbem recipere poterimus. Hoc enim est quod multi plebis adversarii « neque per deos stolidissimi, vulgo iactant. Nonnulli « enim eo stultitiæ iam sunt provecti, ut non sententiarum salutarium sint auctores, sed vota quæ fieri nequeunt proferant. Ex quibus libenter quærerem, « quodnam temporis spatium ad hæc libere exsequenda « nobis in hoc statu versantibus dabitur, cum hostes « urbi adeo sint propinqui? Quænam venia *dabitur* « moræ et cunctationi venturi auxilii, in malis quæ « nullas moras et nullam cunctationem patiuntur? Quis « mortalium aut immortalium nos tutabitur, *ac per* « *amplum otium* auxilia undecunque contrahet et huc « usque ad nos deducet? Præterea quinam illi sunt,

« τῶν πατρίδας ἐκλείψοντες καὶ πρὸς ἡμᾶς μεταναστησόμενοι τίνες ἔσονται· πότερα οἱ οἰκήσεις τε « καὶ ἐφέστια καὶ βίους καὶ τὸ τιμᾶσθαι παρὰ τοῖς « πολίταις διὰ πατέρων ἐπιφάνειαν ἢ δόξαν οἰκείας « ἀρετῆς ἔχοντες; καὶ τίς ἂν ὑπομείνειε τὰ οἰκεῖα « παραλιπὼν ἀγαθὰ τῶν ἀλλοτρίων γλίσχρως μεταλαβεῖν κακῶν; οὐ γὰρ εἰρήνης καὶ τρυφῆς μεταληψόμενοι δεῦρο ἥξουσιν, ἀλλὰ κινδύνων καὶ πολέμου, ἐξ ὧν ἄδηλον εἰ κατορθωθήσεται τὸ τέλος. « Ἢ τὸ δημοτικὸν καὶ ἀνέστιον ἐπαξόμεθα πλῆθος, « οἷον καὶ τὸ ἐνθένδε ἀπελαθὲν ἦν, δῆλον ὅτι διὰ χρέα « καὶ καταδίκας καὶ τὰς ὁμοιοτρόπους ταύταις « συμφορὰς ἀγαπητῶς ὅπου τύχῃ μεθιδρυσόμενον; « ὃ κἂν τἆλλα χρηστὸν ᾖ καὶ μέτριον, ἵνα [καὶ] « τοῦτο αὐτοῖς χαρισώμεθα, διὰ τοῦτό γέ τοι τὸ μήτ' « οἰκεῖον εἶναι μήθ' ὁμοδίαιτον μήτ' ἐθισμῶν καὶ « νόμων καὶ παιδείας γενέσθαι τῆς παρ' ἡμῖν ἔμπειρον, μακρῷ δή που καὶ τῷ παντὶ κάκιον ἂν εἴη « τοῦ παρ' ἡμῖν.

LIII. « Τῷ μέν γ' ἐπιχωρίῳ καὶ τέκνων καὶ γυναικῶν « καὶ γονέων καὶ πολλῶν ἄλλων σωμάτων οἰκείων ὅμηρά « ἐστιν ἐνθάδε, καὶ αὐτοῦ νὴ Δία τοῦ θρέψαντος αὐτοὺς ἐδάφους ὁ πόθος, ἀναγκαῖος ὢν ἅπασι καὶ οὐκ « ἐξαιρετός· ὁ δ' ἐπίκλητός γ' οὑτοσὶ καὶ ἐπίσκηνος « ὄχλος, εἰ γένοιτο ἡμῖν σύνοικος, οὐδενὸς αὐτῷ τούτων ἐνθάδε ὄντος, ὑπὲρ τίνος ἂν ἀξιώσειε κινδυνεύειν ἀγαθοῦ, εἰ μή τις αὐτῷ γῆς τε ὑπόσχοιτο « μέρη δώσειν καὶ πόλεως μοῖραν ὅσην δή τινα, τοὺς « νῦν κυρίους αὐτῶν ἀφελόμενος, ὧν οὐκ ἀξιοῦμεν τοῖς « πολλάκις ἀγωνισαμένοις ὑπὲρ αὐτῶν πολίταις μεταδιδόναι· καὶ ἴσως ἂν οὐδὲ τούτοις ἀρκεσθείη δοθεῖσι μόνοις, ἀλλὰ καὶ τιμῶν καὶ ἀρχῶν καὶ τῶν « ἄλλων ἀγαθῶν ἐξ ἴσου τοῖς πατρικίοις ἀξιώσειε μεταλαμβάνειν. Οὐκοῦν εἰ μὲν οὐκ ἐπιτρέψομεν ἕκαστα τῶν αἰτουμένων, ἐχθροῖς τοῖς μὴ τυγχάνουσι « χρησόμεθα· εἰ δὲ συγχωρήσομεν, ἡ πατρὶς ἡμῖν « οἰχήσεται καὶ ἡ πολιτεία πρὸς ἡμῶν αὐτῶν καταλυομένη. Καὶ οὐ προστίθημι ἐνταῦθα, ὅτι πολεμεῖν ἐπιτηδείων σωμάτων ἡμῖν ἐν τῷ παρόντι δεῖ, « οὐ γεωργῶν οὐδὲ θητῶν οὐδ' ἐμπόρων οὐδὲ τῶν « περὶ τὰς βαναύσους τέχνας ἀσχολουμένων, οὓς ἅμα « δεήσει μανθάνειν τὰ πολεμικὰ καὶ πεῖραν αὐτῶν « διδόναι· χαλεπὴ δὲ πεῖρα τῶν μὴ ἐν ἔθει· ἀνάγκη « δὲ τοιούτους εἶναι τοὺς σύγκλυδας καὶ ἐκ παντὸς « ἔθνους μετανισταμένους. Στρατιωτικὴν γὰρ οὔτε « ὁρῶ συμμαχίαν ἡμῖν οὐδεμίαν συνεστῶσαν οὔτ' εἰ « φανείη τις ἐκ τοῦ ἀδοκήτου, παραινέσαιμι ἂν ὑμῖν « παραδέξασθαι αὐτὴν τοῖς τείχεσι προχείρως, πολλὰς ἤδη καὶ μεγάλας ἐπιστάμενος πόλεις ταῖς εἰσαχθείσαις ἐπὶ φυλακῇ στρατιαῖς δεδουλωμένας.

LIV. « Ἐνθυμούμενοί τε δὴ ταῦτα καὶ ὅσα δὴ « ἕτερα ἡμῖν εἴρηται πρότερον, ἔτι δὲ τῶν παρακαλούντων ἐπὶ τὰς διαλλαγὰς ἀναμιμνησκόμενοι, ὅτι « οὐ παρ' ἡμῖν μόνοις ἢ πρώτοις πενία πρὸς πλοῦτον

« qui patriam suam deserent, et ad nos migrabunt? « utrum illi qui iam certas sedes et lares et victum habent, et ob maiorum nobilitatem, vel virtutis suæ « gloriam apud suos cives in honore esse possunt? At « quisnam suis bonis relictis alienorum malorum « turpiter particeps fieri æquo animo velit? neque enim « pacis et deliciarum participes futuri huc venient, sed « periculorum et belli, quorum exitus felix necne sit « futurus incertum est. An turbam plebeiam et laribus « carentem in urbem introducemus, cuiusmodi ea erat « quæ hinc expulsa fuit, nimirum quæ æs alienum et « mulctas aliaque istiusmodi mala libenter secum sit « translatura, quocunque ei migrare contigerit? quæ licet alioqui frugi et modesta sit (ut hoc eis largiamur), « quia tamen neque domi nota est, neque eadem vitæ « ratione utitur, nostrorum morum et legum et disciplinæ imperita est, procul dubio longe atque prorsus « hac nostra plebe deterior est futura.

LIII. « Huius enim indigenæ et liberos et coniuges et « parentes, et multos alios necessarios hic obsides habemus; atque adeo ipsum natalis soli desiderium, quod « omnibus necessario inest nec potest eximi. At adscita « hæc et inquilina turba, si nobiscum habitarit, cum « nihil eorum hic habeat, cuius boni caussa periclitari « volet, nisi quis polliceatur se ei et agri partem daturum, et urbis portionem aliquam iis qui nunc eam « possident, ereptam quæ tamen nolumus impertiri « civibus, qui sæpius pro his certarunt. Ac fortasse « ne his quidem solis concessis contenta erit; sed etiam « honorum et magistratuum, et aliorum bonorum ex « æquo cum patriciis particeps esse volet. Nisi igitur « quæcunque postularint eis concesserimus, eos ob « acceptam repulsam inimicos habebimus: quod si concesserimus, patria et respublica a nobis ipsis eversa « peribit. Non addam, nobis in præsentia opus esse « hominibus ab bellum idoneis, non agricolis, aut mercenariis, aut mercatoribus, aut etiam is qui sordidis « artibus operam navant, quos simul et res bellicas discere, et earum specimen dare oportebit. Difficile « vero est artis, cui non assueveris, specimen dare: « at necesse est tales esse eos, qui huc convenient, et « ex omnibus nationibus migrabunt. Nullas enim militares sociorum copias in nostram gratiam iam coactas video; neque, si quæ ex insperato apparerent, « vobis eas intra mœnia temere recipiendas censerem: « cum sciam multas et potentes urbes ab exercitibus « præsidii caussa introductis in servitutem redactas « esse.

LIV. « Hæc igitur et alia quæcunque a nobis ante « dicta sunt considerantes, præterea, eorum qui vos « ad pacem hortantur memores, sciatis non apud nos « solos aut primos dissensisse pauperes a divitibus, et

« ἐστασίασε καὶ ταπεινότης πρὸς ἐπιφάνειαν, ἀλλ' ἐν ἁπάσαις ὡς εἰπεῖν καὶ μικραῖς καὶ μεγάλαις πόλεσι πολέμιον ὡς τὰ πολλὰ τοῦ πλείονος τοὔλαττον καθίσταται· ἐν αἷς οἱ προεστηκότες τοῦ κοινοῦ μετριάσαντες μὲν ἔσωσαν τὰς πατρίδας, αὐθαδείᾳ δὲ χρησάμενοι μετὰ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν καὶ σφᾶς αὐτοὺς διώλεσαν· καὶ ὅτι πᾶν χρῆμα ὃ ἂν ἐκ πολλῶν σύνθετον ᾖ, νοσεῖν πέφυκε κατά τι τῶν ἑαυτοῦ μορίων· καί ἔτι πρὸς τούτοις, ὡς οὔτε ἀνθρωπείου σώματος αἰεὶ τὸ κάμνον ἀποτεμεῖν χρὴ μέρος· αἰσχρά τε γὰρ ἡ ὄψις ἂν γίνοιτο τοῦ λειπομένου καὶ ἡ φύσις οὐκ ἐπιπολὺ διαρκής· οὔτε πολιτικῆς κοινωνίας τὴν νοσοῦσαν ἐξελαύνειν μοῖραν· οὐ γὰρ ἂν φθάνοι διὰ τῶν ἰδίων μερῶν τὸ σύμπαν ἀπολούμενον σὺν χρόνῳ· τῆς τ' ἀνάγκης ἐνθυμηθέντες ὅσον τὸ κράτος, ᾗ καὶ θεοὶ εἴκουσι μόνῃ, μὴ χαλεπαίνετε πρὸς τὰς τύχας μηδ' ὡς ἁπάντων ἡμῖν κατ' εὐχὴν ἐσομένων αὐθαδείας ἐμπίμπλασθε καὶ ἀμαθίας, ἀλλ' ἐπικλάσθητε καὶ εἴξατε, παραδείγμασι χρησάμενοι τῆς εὐβουλίας μὴ τοῖς ὀθνείοις, ἀλλὰ τοῖς ἡμετέροις αὐτῶν ἔργοις.

LV. « Καὶ γὰρ ἄνδρα ἕνα καὶ πόλιν ὅλην ἐπὶ ταῖς καλλίσταις τῶν ἰδίων πράξεων φιλοτιμεῖσθαι χρή, καὶ τὰς λοιπὰς ὅπως ὁμολογούμεναι ταύταις ἔσονται σκοπεῖν. Ὑμεῖς τοίνυν ἤδη πολλοὺς πολεμίους, ὑφ' ὧν τὰ μέγιστα ἠδικήθητε, ὑποχειρίους λαβόντες, οὔτε ἀνελεῖν οὔτ' ἐκβαλεῖν ἐκ τῶν ἰδίων ἐβουλήθητε, ἀλλὰ καὶ οἴκους καὶ κλήρους αὐτοῖς ἀπέδοτε, καὶ πατρίδας οἰκεῖν ἐξ ὧν ἔφυσαν εἰάσατε, ἰσοψήφοις τ' εἶναι καὶ πολίταις ὑμετέροις ἤδη τισὶν ἐξ αὐτῶν ἐχαρίσασθε. Τούτου δ' ἔτι θαυμασιώτερον ἔργον ὑμῶν ἔχω λέγειν, ὅτι καὶ τῶν ὑμετέρων πολιτῶν πολλοὺς καὶ μεγάλα εἰς ὑμᾶς ἐξαμαρτόντας ἀφήκατε τῶν τιμωριῶν, εἰς αὐτοὺς μόνους ἀποσκήψαντες τοὺς αἰτίους τὴν ὀργήν, ὧν ἦσαν οἵ τ' Ἀντέμνας κληρουχήσαντες καὶ Κρουστομέρειαν καὶ Μεδύλλειαν καὶ Φιδήνην καὶ ἄλλοι συχνοί. Τί γὰρ δεῖ πάντας ἐξαριθμεῖσθαι νυνὶ οὓς ὑμεῖς ἐκ πολιορκίας κρατηθέντας μετρίως ἐνουθετήσατε καὶ πολιτικῶς; καὶ οὐχ ὅπως ἢ κίνδυνός τις διὰ ταῦτα κατέλαβε τὴν πόλιν ἢ ψόγος, ἀλλ' ἐπαινεῖταί τε ὑμῶν τὸ ἐπιεικὲς καὶ οὐδὲν ἠλάττωται τοῦ ἀσφαλοῦς. Ἔπειτα οἱ τῶν πολεμίων φειδόμενοι τοῖς φίλοις πολεμήσετε, καὶ οἱ τὰ ὑποχείρια γενόμενα μεθιέντες ἀζήμια τοὺς συγκατακτησαμένους ὑμῖν τὴν ἀρχὴν ζημιώσετε; πόλιν τε τὴν ἑαυτῶν ὑμῶν παρέχοντες ἅπασι τοῖς δεομένοις ἀσφαλῆ καταφυγήν, ἐκ ταύτης ἀπελαύνειν ὑπομενεῖτε τοὺς αὐθιγενεῖς, οἷς καὶ συνετράφητε καὶ συνεπαιδεύθητε καὶ πολλῶν ἐκοινωνήσατε κακῶν τε καὶ ἀγαθῶν ἐν εἰρήνῃ τε καὶ κατὰ πολέμους; οὐχ, ἐὰν τά γε δίκαια καὶ τὰ προσήκοντα τοῖς ὑμετέροις ἔθεσι βούλησθε πράττειν, καὶ χωρὶς ὀργῆς κρίνητε τὸ συμφέρον.

« ignobiles a nobilibus, sed in omnibus, ut ita dicam, et parvis et magnis civitatibus, plerumque potentiæ infirmitatem esse inimicam (in quibus rerum publicarum principes, moderate se gesserunt, patrias suas servarunt, qui vero arrogantes fuerunt, una cum ceteris bonis se quoque perdiderunt), et quidquid ex multis partibus constet, ita natura comparatum esse, ut aliqua ex parte laboret : præterea, quemadmodum non semper pars, quæ in humano corpore laboret, resecanda sit (ita enim reliquum corpus aspectu turpe esset, nec ipsa natura diutius duraret), ita neque civilis societatis laborantem partem expellendam : hoc enim pacto partibus singulis paullatim depereuntibus, universum exiguo temporis spatio interiret : considerantes etiam quanta sit vis necessitatis, cui soli vel ipsi dii cedunt, æquo animo feratis fortunæ vicissitudines; neque, quasi res omnes vobis ex animi sententia sint successuræ, arrogantia et rerum imperitia tumeatis, sed flectamini et cedatis, recti consilii exempla sumentes non aliena, sed propria ex iis quas vos ipsi gessistis.

LV. « Oportet enim tum singulos cives tum integram civitatem rebus suis præclarissime gestis gloriari, et dare operam ut postremæ primis respondeant. Vos igitur multos hostes, a quibus gravissimas accepistis iniurias, in vestram potestatem redactos, neque occidere, neque ex suis sedibus expellere voluistis, sed et domos et agros ipsis reddidistis, et patriam suam, in qua nati erant, incolere permisistis; quinetiam nonnullos eorum civitate donatos in parem iuris libertatisque conditionem, qua ipsi estis, recepistis. Imo vero aliud vestrum facinus isto longe admirabilius afferre possum, quod scilicet multis vestris civibus, qui graviter in vos deliquerant, pœnam remisistis, ira in solos *delictorum* auctores effusa, in quorum numero sunt coloni, quos Antemnas et Crustumerium et Medulliam et Fidenas misistis, et multi alii. Cur enim iam omnes recensendi sunt, quos obsidioni expugnatos moderate et civiliter castigastis? neque tamen in ullum propterea periculum aut vituperationem respublica incurrit, sed vestra clementia laudatur neque salus publica imminuta est. Vosne igitur, qui hostibus parcitis, cum amicis bellum geretis? et qui hostes in vestram potestatem redactos impunitos dimittetis, eos qui vos in imperio parando adiuverunt mulctabitis? et qui urbem vestram omnibus egeni tutum refugium præbetis, sustinebitis ex ea expellere ipsos indigenas, quibuscum educati ei instituti estis, et multorum cum malorum, tum bonorum, et pacis et belli tempore, participes fuistis? minime : si id quod æquum est, quodque vestros mores decet, facere volueritis, et si sine ira quid utile sit iudicaveritis.

LVI. « Ἀλλ' ὅτι μὲν δεῖ καταλύσασθαι τὴν στάσιν, « εἴποι τις ἄν, οὐχ ἧττον ἡμεῖς ἐγνώκαμεν, καὶ πολ- « λὴν παρεσχήμεθα προθυμίαν, πῶς δὲ ἂν καταλυ- « σαίμεθα αὐτὴν, τοῦτο πειρῶ λέγειν. Ὁρᾷς γὰρ ὅση « περὶ τὸν δῆμόν ἐστιν αὐθάδεια, ὃς οὔτε πέμπει πρὸς « ἡμᾶς περὶ διαλύσεων αὐτὸς ἀδικῶν, οὔτε τοῖς ὑφ' « ἡμῶν ἀποσταλεῖσιν ἀποκρίνεται πολιτικὰς καὶ φι- « λανθρώπους ἀποκρίσεις, ἀλλ' ὑπερηφανεῖ καὶ « ἀπειλεῖ καὶ εἰκάσαι ῥᾴδιον οὐκ ἔστιν ὅ τι βούλε- « ται. Πρὸς δὲ ταῦτα τί παραινῶ νῦν πράττειν « ἀκούσατέ μου. Ἐγὼ τὸν δῆμον οὔτ' ἀδιαλλάκτως « οἴομαι πρὸς ἡμᾶς ἔχειν οὔτε δράσειν τι ὧν ἀπειλεῖ, « τεκμαιρόμενος ὅτι οὐκ ἔστιν ὅμοια τοῖς λόγοις αὐ- « τοῦ τὰ ἔργα· πολὺ δὲ μᾶλλον ἡμῶν ἐσπουδακέναι « περὶ τὰς διαλύσεις οἴομαι. Ἡμεῖς μὲν γὰρ καὶ « πατρίδα τὴν τιμιωτάτην κατοικοῦμεν καὶ βίους καὶ « οἴκους καὶ γονέας καὶ πάντα τὰ πλείστου ἄξια ἐν « ταῖς ἰδίαις ἐξουσίαις ἔχομεν· ὁ δὲ ἄπολις καὶ ἀνέ- « στιός ἐτι, καὶ τῶν ἀναγκαιοτάτων στέρεται σωμά- « των, βίου τε τοῦ καθ' ἡμέραν οὐκ εὐπορεῖ. Τίνος « οὖν χάριν τὰς προκλήσεις οὐ δέχεται τὰς ἡμετέρας « ὁ δῆμος κακοπαθῶν, αὐτός τε οὐδὲν ἐπιπρεσβεύεται « πρὸς ἡμᾶς; ὅτι νὴ Δία ἄχρι τοῦδε λόγων ἀκούει « παρὰ τῆς βουλῆς, ἔργον δὲ οὐδὲν ὁρᾷ γινόμενον « ἐξ αὐτῶν οὔτε φιλάνθρωπον οὔτε μέτριον, ἐξηπα- « τῆσθαί τε οἴεται πολλάκις ὑφ' ἡμῶν ὑπισχνουμέ- « νων [μὲν] ἀεί τινα πρόνοιαν αὐτοῦ ποιήσασθαι, « μηδὲν δὲ προνοουμένων. Πρεσβείας δὲ πέμπειν « οὐχ ὑπομένει διὰ τοὺς ἐνθάδε κατηγορεῖν εἰωθότας « αὐτοῦ, δεδοικώς τε μή τινος ὧν ἀξιοῖ διαμάρτῃ· « τάχα δ' ἄν τι καὶ φιλοτιμίας ἀνοήτου περὶ αὐτὸν « εἴη πάθος. Καὶ οὐδέν γε θαυμαστόν, ἐπεὶ καὶ ἐν « ἡμῖν αὐτοῖς εἰσί τινες, οἷς τὸ δύσερι τοῦτο καὶ φι- « λόνεικον ἐνοικεῖ, οὐκ ἀξιοῦν ἡττᾶσθαι τοῦ ἀντιπά- « λου, ἀλλ' ἐκ παντὸς ἀεὶ ζητοῦν περιεῖναι τρόπου, « καὶ μὴ πρότερον χαρίζεσθαί τι ἢ λαβεῖν τὸ μέλλον « εὖ πάσχειν ὑποχείριον. Ἐννοούμενος δὴ ταῦτα, « οἴομαι δεῖν πρεσβείαν ἀποσταλῆναι πρὸς τοὺς δη- « μοτικοὺς ἐκ τῶν μάλιστα πιστευομένων· τοὺς δὲ « ἀποσταλησομένους ἄνδρας αὐτοκράτορας εἶναι πα- « ραινῶ, διαλυσομένους αὐτοῖς τὴν στάσιν ἐφ' οἷς ἂν « αὐτοὶ δικαιῶσι, καὶ μηδὲν ἔτι τῇ βουλῇ προσανα- « φέροντας. Εἰ γὰρ εἴσονται τοῦτο [αὐτοὶ], οἱ νῦν « ὑπεροπτικοὶ δοκοῦντες εἶναι καὶ βαρεῖς, μαθόντες « ὅτι ἀληθῶς σπουδάζετε περὶ τὴν ὁμόνοιαν [καὶ] εἰς « ἐπιεικεστέρας συγκαθήσουσιν αἱρέσεις, οὐδὲν ἀξιοῦν- « τες οὔτε τῶν αἰσχρῶν οὔτε τῶν ἀδυνάτων. Τὸ γὰρ « ἠρεθισμένον ἅπαν, ἄλλως τε κἂν ταπεινὸν ᾖ, πρὸς « μὲν τοὺς ὑπερηφανοῦντας ἀγριαίνεσθαι φιλεῖ, πρὸς « δὲ τοὺς θεραπεύοντας ἡμεροῦσθαι. »

LVII. Ταῦτα εἰπόντος τοῦ Μενηνίου, θροῦς πολὺς ἐνέπεσε τῇ βουλῇ, καὶ διελάλουν ἕκαστοι κατὰ συμμορίας, οἱ μὲν οἰκείως διακείμενοι πρὸς τοὺς δημοτικοὺς παρακαλοῦντες ἀλλήλους πᾶσαν εἰσφέρεσθαι

LVI. « Sed, dixerit quis, nos quoque seditionem sedandam censemus, hocque nobis non minus *quam* « *tibi* placet, et ad hanc rem maxime sumus propensi; « sed quomodo sedanda sit, hoc nobis ostende si potes. « Vides enim quanta sit in plebe arrogantia, quæ, « quamvis ipsa iniuriam nobis fecerit, tamen nullos « legatos de pace ad nos mittit, neque nostris legatis « ullum civile ac humanum responsum dat, sed fastu « tumet et minitatur, nec quid sibi velit facile conjici « potest. Quid igitur in his rebus vobis faciendum « censeam, audite. Equidem neque plebem adeo infen- « sam nobis existimo, ut reconciliari nolit, neque quid- « piam eorum quæ minatur facturam puto; hoc inde « conjiciens, quia eius facta dictis non respondent: qui- « nimo eam pacis multo quam nos cupidiorem esse « arbitror. Nos enim patriam clarissimam incolimus, « et res ad victum necessarias, et domos, et parentes, « et omnia quæ ab hominibus plurimi fiunt in nostra « potestate habemus: at illa est extorris, et sine lari- « bus, et suis necessariis orbata, victuque quotidiano « non admodum abundat. Quod si quis ex me quærat, « cur igitur, quamvis misera conditiones ad quas eam « invitamus non accipit? cur nullam legationem ad nos « mittit? Ei respondeo: quia, per Iovem, ad hanc us- « que diem verba tantum a senatu audit, et nihil eorum « *quæ dicuntur*, vel humane vel moderate fieri videt; « et existimat se sæpius iam deceptam fuisse a nobis, « qui semper promittimus aliquam nos eius rationem « habituros, et tamen nihil præstamus. Legatos vero « mittere non vult, ob suos accusatores, qui hic sunt, « ne rerum a se postulatarum aliquam repulsam pa- « tiatur. Fortasse etiam aliquo stultæ ambitionis vitio « laborat. Neque vero hoc mirum: siquidem inter nos « ipsos nonnulli sunt, quorum animis hæc gravia litigia « et contentionum studia insita sunt, quique nolunt « pati se ab adversariis in republica superari, sed qua- « vis ratione semper superiores esse conantur, nec « prius beneficium largiri volunt, quam eos qui id sunt « accepturi in suam potestatem redegerint. Hæc igitur « cogitans, censeo legatos ad plebem mittendos, ex « iis quibus illa maximam sit habitura fidem. Illis vero « qui mittentur, liberam atque absolutam potestatem « dandam seditionis, sedandæ conditionibus quas iudica- « rint æquas, ita ut nihil amplius ad senatum referant. « Si enim ei qui nunc superbi et graves videntur, « hoc resciverint et cognoscent, vos revera concor- « diæ studere, ad æquiores conditiones descendent, « et nihil quod turpe sit, aut quod fieri queat postu- « labunt. Omnes enim qui irritati sunt, præsertim « vero si sint infimæ conditionis homines, solent ad- « versus superbos exasperari, et mites et faciles se « præbere iis, a quibus comiter tractantur. »

LVII. Hac oratione a Menenio habita, murmur ingens in senatu est ortum et patres singuli *catervatim* colloquebantur: atque illi qui plebi favebant sese invicem adhortabantur ad omnem suam operam alacriter

προθυμίαν, ὅπως κατάξουσι τὸν δῆμον εἰς τὴν πατρίδα, ἐπειδὴ προσειλήφεσαν ἡγεμόνα τῆς τότε γνώμης ἀνδρῶν ἀριστοκρατικῶν τὸν ἐπιφανέστατον. Οἱ δὲ ἀριστοκρατικοὶ καὶ περὶ παντὸς θέλοντες μὴ κινεῖσθαι ἐκ τοῦ πατρίου κόσμου τὴν πολιτείαν, ἀποροῦντες ὅ τι χρήσονται τοῖς παροῦσι, μεταθέσθαι μὲν οὐκ ἀξιοῦντες τὰς προαιρέσεις, μένειν δ' ἐπὶ τῶν ἐγνωσμένων οὐ δυνάμενοι· οἱ δὲ ἀκέραιοί τε καὶ τῶν στάσεων οὐδετέρᾳ συμφιλονεικοῦντες, εἰρήνην ἄγειν βουλόμενοι, καὶ ὅπως μὴ τειχήρεις ἔσονται σκοπεῖν ἀξιοῦντες. Σιωπῆς δὲ γενομένης, ὁ πρεσβύτερος τῶν ὑπάτων ἐπαινέσας τὸν Μενήνιον τῆς γενναιότητος, καὶ τοὺς λοιποὺς ἀξιώσας ὁμοίους ἐκείνῳ γενέσθαι κηδεμόνας, λέγοντάς τε ὅσα φρονοῦσι μετὰ παρρησίας, καὶ πράττοντας δίχα ὄκνου τὰ δόξαντα, δεύτερον ἐκάλει τὸν αὐτὸν τρόπον ἐξ ὀνόματος, ἀξιῶν γνώμην ἀποφήνασθαι, Μάνιον Οὐαλέριον ἀδελφὸν τοῦ συνελευθερώσαντος ἀπὸ τῶν βασιλέων τὴν πόλιν, ἄνδρα παρ' ὀντιναοῦν τῶν ἀριστοκρατικῶν τῷ δήμῳ κεχαρισμένον.

LVIII. Ὃς ἀναστὰς πρῶτον ὑπεμίμνησκε τὴν βουλὴν « τῶν ἰδίων πολιτευμάτων, καὶ ὅτι πολλάκις « αὐτοῦ προλέγοντος τὰ μέλλοντα συμβήσεσθαι δεινὰ « δι' ὀλιγωρίας ἐποιήσαντο τοὺς λόγους· ἔπειτ' ἠξίου « τοὺς ἐναντιουμένους ταῖς διαλλαγαῖς μὴ περὶ τοῦ « μετρίου νῦν ζητεῖν, ἀλλ' ἐπεὶ τὴν στάσιν οὐκ εἴασαν « ἐξαιρεθῆναι, ἡνίκα μικρὰ ἦν ἔτι τῇ πόλει τὰ δια« φέροντα, νῦν γέ τοι σκοπεῖν ὅπως διὰ ταχέων παύ« σεται, καὶ μὴ προελθοῦσα ἔτι πορρωτέρω λήσει « τάχα μὲν ἀνίατος, εἰ δὲ μή γε, δυσίατος καὶ πολ« λῶν αἰτία σφίσι γενομένη κακῶν· τήν τε ἀξίωσιν « τῶν δημοτικῶν οὐκέτι τὴν αὐτὴν ἀπέφαινεν ἐσο« μένην τῇ προτέρᾳ, οὐδ' ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς εἴκαζε συμ« βήσεσθαι τὸν δῆμον, ἀπαλλαγὴν μόνον τῶν χρεῶν « αἰτούμενον, ἀλλὰ καὶ βοηθείας δεήσεσθαί τινος « ἴσως, ὑφ' ἧς εἰς τὸν λοιπὸν χρόνον ἀσφαλὴς διατε« λέσει· καταλελῦσθαι μὲν γάρ, ἀφ' οὗ παρῆλθεν ἡ « τοῦ δικτάτορος ἀρχή, τὸν φύλακα τῆς ἐλευθερίας « αὐτοῦ νόμον, ὃς οὔτε ἀποκτείνειν πολίτην ἄκριτον « οὐδένα συνεχώρει τοῖς ὑπάτοις, οὐδέ γε τοὺς παρὰ « τὰς κρίσεις ἐλαττουμένους ὑπὸ τῶν πατρικίων δη« μοτικοὺς παραδίδοσθαι τοῖς καταδικασαμένοις, « ἔφεσιν δὲ τοῖς βουλομένοις ἐδίδου μεταφέρειν τὰς « κρίσεις ἐπὶ τὸν δῆμον ἀπὸ τῶν πατρικίων, καὶ ὅ τι « ἂν ὁ δῆμος γνῷ, τοῦτ' εἶναι κύριον· ἀφῃρῆσθαι δὲ « καὶ τὴν ἄλλην ἐξουσίαν τῶν δημοτικῶν ὀλίγου δεῖν « πᾶσαν, ἧς ἐν τοῖς προτέροις χρόνοις ἦσαν κύριοι, « ὅπου γε καὶ τὸν ἐκ τῶν πολέμων θρίαμβον οὐκ ἐξε« γένετο αὐτοῖς εὑρέσθαι παρὰ τῆς βουλῆς ἀνδρὶ παρ' « ὀντιναοῦν ἄλλον ἐπιτηδείῳ ταύτης τυχεῖν τῆς τιμῆς, « Ποπλίῳ Σερουϊλίῳ Πρίσκῳ· ἐφ' οἷς εἰκός τι πά« σχοντας τοὺς πολλοὺς ἀθυμεῖν καὶ πονηρὰς ἔχειν « ὑπὲρ τῆς ἀσφαλείας ἐλπίδας· ἐπειδὴ οὔτε ὑπάτῳ « οὔτε δικτάτορι κήδεσθαι αὐτῶν βουλομένοις ἐξεγέ« νετο, ἀλλὰ καὶ προσαπέλαυσέ τις αὐτῶν ὕβρεως καὶ

conferendam, ut plebem in patriam reducerent, sententiæ huius ducem nacti totius optimatum factionis nobilissimum. At optimates, quique pristinum ac patrium reipublicæ statum nullo modo mutari volebant, dubitabant quonam modo in præsentia se gerere deberent, et sententiam quidem mutare nolebant, nec tamen in ea persistere poterant : integri porro et neutri factioni deditii pacem cupiebant, et quonam modo obsidio evitari posset, spectandum censebant. Silentio autem facto ab omnibus, consul maior natu, laudata Menenii generositate, et ceteros hortatus ut similes illi in reipublicæ cura et administratione fierent, tum libere dicendo quod sentirent, tum etiam sine ullo timore quæcunque visa essent faciendo, alium eodem modo nominatim vocavit, et ut suam sententiam aperiret, rogavit, *scilicet* Manium Valerium, fratrem unius illorum, qui patriam regio dominatu liberarant, virum omnium optimatum plebi acceptissimum.

LVIII. Qui quum surrexisset, primum commemoravit patribus acta sua, dixitque « sæpe se mala, quæ eventura essent prædixisse, sed suam orationem spretam « ab illis fuisse : deinde petiit ab iis qui paci adversabantur, ne non de moderatione iam essent solliciti, « sed quando seditionem sedari passi non fuissent, quo « tempore de parvis rebus adhuc republicæ dissentirent, « nunc saltem darent operam ut ocius ea sedaretur ; « nec, si clam longius progrederetur, fortasse fieret in« sanabilis, vel certe curatu perdifficilis, et multas ca« lamitates afferet : demonstravitque plebis postulata « non amplius eadem fore quæ ante, seque suspicari « dixit, plebem non in eisdem compositionis conditio« nibus mansuram, ita ut æris alieni remissionem tan« tummodo peteret, sed fortasse aliquod etiam auxi« lium postulaturam, quo tuta permaneret in posterum. « Ex quo enim dictatura in rempublicam fuerat intro« ducta, *dicebat* antiquatam esse legem quæ libertatem « eius custodiret, quæ neque civem ullum ab consuli« bus interfici, neque plebeios in iudicio a patriciis su« peratos, adversariis tradi sinebat; sed quibusvis po« testatem faciebat provocandi a patriciis ad populum, « et quod populus post caussæ cognitionem iussisset, « id ratum esse *iubebat* : et fere omnem aliam potesta« tem plebeiis ereptam esse *dicebat*, quæ superioribus « seculis penes eos fuerat, quod post partam de hos« tibus victoriam triumphum a senatu impetrare « P. Servilio Prisco, non potuissent qui vir erat omnium « hominum hoc honore dignissimus. Quapropter verisi« mile esse plebem offensam animum despondere, et de « securitate sua male sperare : quia neque consuli, ne« que dictatori, curam plebeiorum gerere volentibus, id « facere licuit, sed et ipsi eorum contumeliæ et ignomi« niæ obnoxii fuerunt propter suum erga plebem stu« dium ac providentiam. Hæc autem omnia clam facta

« ἀτιμίας διὰ τὴν ὑπὲρ τῶν πολλῶν σπουδὴν καὶ « πρόνοιαν. Ταῦτα δ' ἀπειργάσασθαι συγκύψαντας « οὐ τοὺς χαριεστάτους τῶν πατρικίων, ὑβριστάς δέ « τινας καὶ πλεονέκτας περὶ χρηματισμὸν ἄδικον « δεινῶς ἐσπουδακότας, οἳ πρὸς πολὺ διάφορον καὶ « ἐπὶ μεγάλοις δανεισθὲν τόκοις πολλὰ καταδουλωσά- « μενοι πολιτῶν σώματα, τούτοις τε ὠμὰς καὶ ὑπε- « ρηφάνους ἀνάγκας προσφέροντες, ἀλλότριον ἐποίησαν « γενέσθαι τῆς ἀριστοκρατίας ἅπαν τὸ δημοτικὸν, « ἑταιρίαν τε συστησάμενοι καὶ ταύτης ἀναδείξαντες « Ἄππιον Κλαύδιον ἡγεμόνα, μισόδημον ἄνδρα καὶ « ὀλιγαρχικὸν, δι' ἐκείνου πάντα φύρουσι τὰ πράγματα « τῆς πόλεως. Οἷς εἰ μὴ τὸ σωφρονοῦν μέρος τῆς « βουλῆς ἐμποδὼν στήσεται, κινδυνεύσειν ὑπὲρ ἀνδρα- « ποδισμοῦ καὶ κατασκαφῆς τὴν πόλιν. Τελευτῶν « δὲ ἀπεφήνατο [αὐτῷ] συνδοκεῖν τῇ Μενηνίου χρῆσ- « θαι γνώμῃ, καὶ τὴν πρεσβείαν πέμπειν διὰ τα- « χέων, τοὺς δὲ ἄνδρας ἀφικομένους πειρᾶσθαι μὲν ὡς « βούλονται καταλύσασθαι τὴν στάσιν· εἰ δὲ μὴ δι- « δοίη τις αὐτοῖς ἃ βούλονται, δέχεσθαι τὰ διδό- « μενα. »

« esse non a nobilissimis ordinis patricii, sed ab inso- « lentibus ac avaris quibusdam, et iniustorum lucrorum « avidissimis hominibus; qui, pecunia ingenti mutuo « data idque magno fenore, multos cives in servitutem « abduxissent, atque in eos crudele et superbum ac « violentum exercentes imperium totam plebem ab op- « timatibus alienassent, atque sodalitate conflata, eius- « que duce creato App. Claudio, viro plebeiis infenso et « paucorum potentiæ studioso, illius opera totam rem- « publicam subverterent. Quibus nisi sana senatus pars « obsisteret, periculum esse ne republica in servitutem « redigeretur atque everteretur. Postremo dixit, se « quoque censere Menenii sententiam sequendam, et « legationem ocius mittendam, legatosque ad plebem « profectos tentare, an arbitratu suo seditionem sedare « possent : quod si plebs illis ea, quæ peterent non « concederet, conditiones ab ea oblatas accipiendas *cen-* « *sebat.* »

LIX. Μετὰ τοῦτον ἀνέστη κληθεὶς Ἄππιος Κλαύδιος, ὁ τῆς ἐναντιουμένης τῷ δήμῳ στάσεως ἡγεμὼν, ἀνὴρ μέγα φρονῶν ἐφ' ἑαυτῷ, καὶ τοῦτ' οὐκ ἄνευ δικαίας πάσχων αἰτίας· ὅ τε γὰρ ἴδιος αὐτοῦ βίος ὁ καθ' ἡμέραν σώφρων καὶ σεμνὸς ἦν, ἥ τε προαίρεσις τῶν πολιτευμάτων εὐγενὴς καὶ τὸ ἀξίωμα σώζουσα τῆς ἀριστοκρατίας· ὃς ἀφορμὴν λαβὼν τὴν [τοῦ] Οὐαλερίου δημηγορίαν τοιούτοις ἐχρήσατο λόγοις· «Ἐν ἐλάττονι μὲν αἰτίᾳ Οὐαλέριος [ἂν] ἦν, εἰ τὴν αὐτοῦ « γνώμην ἀπεφήνατο μόνην, τῶν δὲ τἀναντία ἐγνωκό- « των μὴ κατηγόρει· περιῆν γὰρ ἂν αὐτῷ μηδὲν « ἀκοῦσαι τῶν προσόντων αὐτῷ κακῶν. Ἐπεὶ δὲ οὐκ « ἀπέχρησεν αὐτῷ τοιαῦτα συμβουλεύειν, ἐξ ὧν οὐ- « δὲν ἄλλ' ἢ τοῖς κακίστοις τῶν πολιτῶν δουλεύσο- « μεν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐναντιουμένων αὐτῷ καθήψατο « κἀμοῦ ἀψιμάχως ἐμνήσθη, πολλὴν ἀνάγκην ὁρῶ « κἀμοὶ περὶ τούτων εἰπεῖν καὶ πρῶτον ἀπολύσασ- « θαι τὰς κατ' ἐμαυτοῦ διαβολάς· ὠνείδισται γάρ μοι « πρὸς αὐτοῦ ἐπιτήδευμα οὔτε πολιτικὸν οὔτ' εὐπρε- « πὲς, ὡς ἐκ παντὸς χρηματίζεσθαι προῄρημαι « τρόπου, καὶ πολλοὺς τῶν πενήτων ἀφῄρημαι τὴν « ἐλευθερίαν, καὶ ὡς ἡ ἀπόστασις τοῦ δήμου δι' ἐμὲ « οὐχ ἥκιστα γέγονεν. Ὧν οὐδὲν ὅτι ἀληθές ἐστιν « οὐδ' ὑγιὲς ῥᾴδιον ὑμῖν μαθεῖν. Ἴθι γὰρ, εἰπὲ, ὦ « Οὐαλέριε, τίνες εἰσὶν οὓς κατεδουλωσάμην ἐγὼ πρὸς « τὰ χρέα; τίνας ἐν δεσμοῖς πολίτας ἔσχον ἢ νῦν « ἔχω; τίς τῶν ἀφεστηκότων διὰ τὴν ἐμὴν ὠμότητα « ἢ φιλοχρηματίαν στέρεται τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος; « ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοις εἰπεῖν. Τοσούτου γὰρ δέω τινὰ « τῶν πολιτῶν καταδεδουλῶσθαι πρὸς χρέος, ὥστε « πολλοῖς πάνυ τὰ ἐμαυτοῦ προέμενος οὐδένα τῶν « ἀποστερησάντων με πρόσθετον ἐποιησάμην οὐδὲ « ἄτιμον, ἀλλὰ πάντες εἰσὶν ἐλεύθεροι, καὶ πάντες

LIX. Post hunc App. Claudius vocatus surrexit, adversæ factionis dux magnifice de se sentiens, idque non immerito : nam et quotidiana eius vita modesta et veneranda erat, eiusque animus in administranda republica generosus, et dignitatis optimatum conservandæ studiosus; qui, arrepta occasione ex Valerii concione in hunc modum verba fecit : « Minus certe culpan- « dus esset Valerius, si tantum sententiam suam « dixisset, nec eos qui contrariæ sunt sententiæ accu- « sasset : sic enim nullum suum vitium audiendum « esset. Nunc vero quoniam non satis ei fuit ea dare « consilia, ex quibus nihil aliud sequetur, nisi ut de- « terrimis civibus serviamus, sed etiam eos qui ipsi « adversantur perstrinxit, et mei obiter quandam men- « tionem fecit, video mihi quoque magnam necessita- « tem impositam esse ad hæc respondendi, ac primum « quidem falsa crimina in me coniecta diluendi. Expro- « bratum enim mihi fuit ab eo neque civile, neque li- « berale studium, me lucra quibusvis artibus consec- « tari, et multis pauperibus libertatem eripuisse, et me « vel præcipuum auctorem esse secessionis a plebe « factæ. Quorum nihil verum neque sanum esse facile « cognoscere potestis. Eia enim, dic mihi, Valeri, « quinam sunt illi, qui ob æs alienum in servitutem « a me rapti sunt? quos unquam cives in vinculis aut « ante habui, aut iam habeo? quis eorum, qui seces- « serunt, propter meam crudelitatem aut avaritiam, « patria sua caret? sed certe nullum nominare posses. « Tantum enim abest, ut ulli civi libertatem ob ipsius « æs alienum eripuerim, ut etiam permultis largitus sim « de meis fortunis, et nullum eorum, qui me credite « pecunia fraudarunt, mihi addixerim aut ignominia « notarim, sed omnes sunt liberi, omnesque mihi ut

« οἴδασί μοι χάριν, φίλων τε καὶ πελατῶν ἐν τοῖς « ἀναγκαιοτάτοις ἐξετάζονται. Καὶ οὐ λέγω ταῦτα « κατηγορῶν ἐγὼ τῶν μὴ τὰ παραπλήσια ἐμοὶ πε- « ποιηκότων οὐδ' εἴ τινες νόμῳ συγχωρούμενόν τι « ἔδρασαν ἀδικεῖν αὐτοὺς οἴομαι, ἀλλὰ τὰς κατ' « ἐμαυτοῦ διαβολὰς ἀπολύομαι.

LX. « Ἃ δ' εἰς χαλεπῶν τε καὶ πονηρῶν ἀνθρώπων « προστασίαν ὠνείδισέ μοι, μισόδημόν τε καὶ ὀλι- « γαρχικὸν ἀποκαλῶν, ὅτι τῆς ἀριστοκρατίας περιέ- « χομαι, κοινὰ πάντων ὑμῶν ἐστι κατηγορήματα, « ὅσοι οὐκ ἀξιοῦτε κρείττονες ὄντες ὑπὸ χειρόνων « ἄρχεσθαι, οὐδ' ἣν παρελάβετε ὑπὸ τῶν προγόνων « πολιτείαν ὑπὸ τῆς κακίστης τῶν ἐν ἀνθρώποις « πολιτειῶν ἀφαιρεθῆναι. Οὐ γὰρ ἂν οὗτος ὀλιγαρ- « χίαν ὄνομα θεῖναι θελήσειε τῇ τῶν κρατίστων ἡγε- « μονίᾳ, καὶ δὴ τὸ πρᾶγμα ὑπὸ τοῦ ὀνόματος δια- « βληθὲν, ἀφανισθήσεται· ἡμεῖς δὲ πολλῷ ἂν δι- « καιότερον ἐπενέγκαιμεν ὄνειδος καὶ ἀληθέστερον « δημοκοπίαν καὶ τυραννικῶν ἔργων ἐπιθυμίαν. Οὐ- « δενὶ γὰρ δὴ ἄδηλον ὅτι πᾶς τύραννος ἐκ δημοκό- « λακος φύεται, καὶ ταχεῖα ὁδός ἐστι τοῖς καταδου- « λοῦσθαι τὰς πόλεις βουλομένοις ἡ διὰ τῶν κακί- « στων ἄγουσα πολιτῶν ἐπὶ τὰς δυναστείας, οὓς « θεραπεύων οὗτος διατετέλεκε καὶ οὐδὲ μέχρι τοῦ « παρόντος παύεται. Εὖ γὰρ ἴστε, ὅτι οὐκ ἂν ἐτόλ- « μησαν οἱ φαῦλοι καὶ ταπεινοὶ τηλικαῦτα ἐξαμαρ- « τεῖν, εἰ μὴ ὑπὸ τοῦ σεμνοῦ καὶ φιλοπόλιδος τουτουὶ « ἐξηγέρθησαν, ὡς δὴ ἀκίνδυνον αὐτοῖς τὸ ἔργον « ἐσόμενον, καὶ πρὸς τῷ μηδεμίαν ὑποσχεῖν δίκην « κρείττονα μοῖραν τῆς προτέρας ἕξοντες. Μάθοιτε « δὲ ἂν ὡς ἀληθῆ ἐγὼ λέγω, μνησθέντες ὅτι δεδιτ- « τόμενος ὑμᾶς ὑπὲρ πολέμου καὶ διαλλαγὰς ἀναγ- « καίας ἀποφαίνων, ἅμα ἔφη καὶ ὡς οὐκ ἀγαπήσου- « σιν οἱ πένητες ἀφεθέντες τῶν χρεῶν, ἀλλὰ καὶ « βοηθείας δεήσονταί τινος, καὶ οὐκ ἀνέξονται ἔτι ὑφ' « ὑμῶν ὡς καὶ πρότερον ἀρχόμενοι· τελευτῶν δὲ ὑμᾶς « ἠξίου στέργειν τὰ παρόντα καὶ συγχωρεῖν ὅ τι ἂν ὁ « δῆμος ἐπὶ τῇ καθόδῳ δικαιώσῃ λαβεῖν, μὴ διακρί- « νοντας μήτε ἀπὸ καλῶν αἰσχρὰ μήτε ἀπὸ δικαίων « ἄδικα. Τοσαύτης ἄρα αὐθαδείας τὸ ἀνόητον οὗτος « ἐμπέπληκε τῆς πόλεως, ἀνὴρ πρεσβύτερος καὶ πά- « σας κεκαρπωμένος τὰς παρ' ὑμῶν τιμάς. Ἆρ' « ἦν σοι ἄξιον, Οὐαλέριε, καθ' ἑτέρων τὰ μὴ προσόντα « ὀνείδη λέγειν, τοιαύταις ὄντι κατηγορίαις ἐνόχῳ;

LXI. « Καὶ πρὸς μὲν τὰς ὑπὸ τούτου ῥηθείσας « διαβολὰς ἀρκεῖ τὰ εἰρημένα. Ὑπὲρ δὲ ὧν βου- « λευσόμενοι συνεληλύθατε, δοκεῖ μοι δίκαιά τ' εἶναι « καὶ τῆς πόλεως ἄξια καὶ συμφέροντα ὑμῖν, οὐ μό- « νον ἃ ἐν ἀρχαῖς ἀπεφηνάμην, ἀλλὰ καὶ νῦν ἐπὶ τῆς « αὐτῆς γνώμης ἔτι μένων ἀποφαίνομαι, μὴ συγχεῖν « τὸν κόσμον τῆς πολιτείας, μηδὲ κινεῖν ἔθη πατέρων « ἀκίνητα, μηδὲ ἀναιρεῖν ἐξ ἀνθρώπων πίστιν, ἱερὸν « χρῆμα, μεθ' ἧς ἅπασα πόλις οἰκεῖται ἀσφαλῶς, « δήμῳ τε μὴ εἴκειν ἀγνώμονι ἀδίκων ἔργων καὶ

« amici et clientes gratiam habent, et sunt in numero « eorum, qui mihi necessitudine coniunctissimi. Neque « vero hæc dico, ut accusem eos, qui non idem quod « ego fecerunt; neque, si qui legis permissu aliquid fe- « cerunt, eos cuipiam iniuriam facere arbitror; sed « crimina mihi obiecta diluo.

LX. « Quod autem mihi maleficorum et improborum « hominum patrocinium exprobrarit, plebis hostem et « paucorum dominatus studiosum me appellans, quo- « niam optimatibus faveo, hæc crimina mihi sunt com- « munia vobiscum, quotquot, cum sitis ipsi meliores, « deteriorum imperium detrectatis, et quotquot eam « reipublicæ formam, quam a maioribus accepistis, a « dominatione populari, quæ est pessima omnium inter « homines reipublicæ formarum, eripi vobis ferre non « potestis. Neque enim si iste nomen dominatus pauco- « rum imponere vellet optimatum principatui, propte- « rea res ipsa ob *hoc nomen* in invidiam adducta « peribit. At nos multo iustius et verius ei exprobrare « possemus plebis adulationem et tyrannidis affectatio- « nem. Nullus enim est, qui non videat manifeste « omnem tyrannum ex plebis adulatore fieri, et com- « pendiosissimam esse viam iis, qui civitates opprimere « volunt, eam quæ per favorem pessimorum civium, « quos iste semper coluit, et ne nunc quidem colere « desinit ducat ad potentiam. Illud enim scitis, viles « et abiectos homines tantum flagitium patrare nunquam « ausuros esse, nisi a venerando isto ac reipublicæ « studioso viro concitati fuissent, sperantes fore ut in « nullum incurrerent periculum, quinetiam præter ip- « sam impunitatem conditionem quoque priore melio- « rem nanciscerentur. Hæc autem a me vere dici cog- « noscere potestis, si meministis eum, dum vos belli « impendentis inani metu terreret et pacem necessario « faciendam diceret, illud etiam addidisse, pauperes « non fore contentos æris alieni remissione, sed etiam « auxilium aliquod postulaturos, nec vestrum imperium « ut ante laturos: postremo autem vobis suasisse, ut « in præsenti rerum statu acquiesceretis, et concede- « retis quæcunque reditus sui caussa plebs postulasset, « nullo facto discrimine inter honesta et turpia, aut « inter iusta et iniusta. Tanta arrogantia insanum « vulgus senex iste, nostro favore omnibus honoribus « functus, replevit. An igitur, Valeri, te decebat aliis « falsa probra objicere, cum ipse sis talibus obnoxius « criminibus?

LXI. « Atque hæc quidem adversus istius calumnias « sufficiunt. Quod vero attinet ad præsentem consulta- « tionem, cuius caussa coacti estis, et æquum, et ex « populi Romani dignitate atque e re nostra esse censeo, « ea quæ non solum principio dixi, sed quæ etiam nunc « in eadem permanens sententia dico, *scilicet* ut non « confundamus bene constitutum reipublicæ statum, « nec moveamus non movendas maiorum consuetudines, « nec tollamus ex hominum consortio fidem, rem sa- « cram, per quam omnes civitates tuto habitamus,

« ἀθεμίτων χρήζοντι· καὶ οὐχ ὅπως ὑποκατακλίνομαί τι τῆς γνώμης φόβῳ τῶν διαφόρων, οἳ τὸ ἐν τῇ πόλει δημοτικὸν ἐπ' ἐμοὶ συνιστάντες δεδίττονταί με, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἢ πρότερον ἔρρωμαι τὴν ὀργὴν καὶ ἀγανακτῶ τοῖς αἰτήμασι τοῦ δήμου διπλασίως. Ὑμῶν τε, ὦ βουλή, τὸ παράλογον τῆς γνώμης τεθαύμακα, ὅτι οὐκ ἐπιτρέψαντες αὐτῷ, ὅτε οὔπω φανερῶς ἦν πολέμιος, χρεῶν ἀποκοπὰς καὶ κατακριμάτων ἀφέσεις αἰτουμένῳ, νῦν ἐπεὶ ἐν τοῖς ὅπλοις ἐστὶ καὶ τὰ πολεμίων δρᾷ, ταῦτα εἰ συγχωρήσετε βουλεύεσθε, καὶ ὅ τι ἂν ἄλλο αὐτῷ δοκῇ. Δόξει δὲ δήπου, καὶ πρῶτον ποιήσεται τῶν ἀξιουμένων ἰσότιμον εἶναι καὶ τῶν αὐτῶν ἡμῖν μετέχειν. Οὐκοῦν εἰς δημοκρατίαν περιστήσεται ἡ πόλις τὴν ἀμαθεστάτην, ὥσπερ ἔφην, τῶν ἐν ἀνθρώποις πολιτειῶν καὶ ὑμῖν ἀσύμφορον τοῖς ἀξιοῦσιν ἄρχειν ἑτέρων; οὐκ, ἐάν γε σωφρονῆτε ὑμεῖς. Ἦ πάντων ἂν εἴητε ἀφρονέστατοι, εἰ πρὸς ἑνὸς ἄρχεσθαι τυραννικοῦ ἀνδρὸς οὐκ ἀνασχετὸν ἡγησάμενοι, δήμου τυραννίδι πολυκεφάλῳ νῦν ὑμᾶς αὐτοὺς παραδώσετε, καὶ ταῦτα οὐ μετὰ χαρίτων αὐτῷ πείθοντι συγχωρήσετε, ὑπὸ δ' ἀνάγκης κρατηθέντες, καὶ ὡς οὐκ ἐξὸν ἄλλο τι δρᾷν νῦν ὑμῖν, παρὰ γνώμην εἴξαντες. Ὅταν δὲ τὸ ἀνόητον ἀντὶ τοῦ κολάζεσθαι, ἐφ' οἷς ἂν πλημμελήσῃ, καὶ τὸ τιμᾶσθαι δι' αὐτὰ προσλάβῃ, πῶς δοκεῖτε αὔθαδες ἔσται καὶ ὑπερήφανον; μὴ γὰρ δὴ ἐκείνῃ τῇ ἐλπίδι ἐπαίρεσθε, ὡς μετριάσει περὶ τὰς ἀξιώσεις ὁ δῆμος, ἐὰν φανερὸν αὐτῷ γένηται, ὅτι ὑμεῖς ἅπαντες ἐψηφίσασθε οὕτως.

LXII. « Ἀλλὰ πλεῖστον δὴ ἐν τούτῳ Μενήνιος ἐψεύσθη τῆς δόξης, ἀνὴρ σώφρων, καὶ ἐκ τῶν ἑαυτοῦ τρόπων τεκμαιρόμενος χρηστὰ ὑπὲρ ἑτέρων. Ἐγκείσεται ὑμῖν πέρα τοῦ δέοντος βαρὺς ὑπό τε αὐθαδείας, ἣ φιλεῖ περὶ τὸ κρατοῦν ἀεὶ γίνεσθαι, καὶ ἀφροσύνης, ἧς πλεῖστον ὄχλος μετέχει μέρος· κἂν εἰ μὴ ἐν ἀρχαῖς, χρόνῳ γοῦν ὕστερον ἐφ' ἑκάστῳ χρήματι, ὧν ἂν δεηθεὶς μὴ τύχῃ, τὰ ὅπλα λαβὼν τὸν αὐτὸν τρόπον ὑμῖν σοβαρὸς ἐπιθήσεται. Ὥστ' εἰ τὰ πρῶτα συγχωρήσετε συμφέροντα εἶναι νομίσαντες, ἕτερόν τι χεῖρον εὐθὺς ἐπιταχθήσεσθε· καὶ αὖθις ἄλλο τούτου χαλεπώτερον, ὡς φόβῳ καὶ τὰ πρῶτα ὑπακούσαντες, ἕως ἐκβάλωσιν ὑμᾶς τελευτῶντες τῆς πόλεως, ὡς ἐν πολλαῖς ἄλλαις καὶ τὰ τελευταῖα ἐν Συρακούσαις οἱ γεωμόροι πρὸς τῶν πελατῶν ἐξηλάθησαν. Εἰ δ' ἐπ' ἐκείνοις ἀγανακτήσαντες ἐναντιώσεσθε τοῖς αἰτήμασι, τί δή ποτ' οὐκ αὐτόθεν ἄρχεσθε ἐλεύθερα φρονήματα ἔχειν; κρεῖττον γὰρ ἀπ' ἐλάττονος αἰτίας ὁρμηθέντας πρὶν βλαβῆναί τι ἀποδείξασθαι τὸ γενναῖον, ἢ πολλὰ ὑπομείναντας, τότε ἀγανακτεῖν περὶ τῶν γεγονότων καὶ μὴ ἐπιτρέπειν τὰ λοιπὰ καὶ ὀψὲ ἄρξασθαι νοῦν ἔχειν. Φοβείτω δὲ ὑμῶν μηδένα μήτε ὁ τῶν ἀποστατῶν ἀνασεισμὸς μήτε ὁ τῶν ἀλλοφύλων

« neque plebi cedamus imprudenti, res iniustas ac nefarias expetenti. Et tantum abest, ut de sententia decedam territus ab adversariis, qui urbanam plebem in me concitantes me territare conantur, ut multo magis nunc quam ante in mea ira confirmatus sim, et duplo magis talibus plebis postulatis indigner. Et vestram, patres conscripti, absurdam mentem demiror, qui quod ei negastis, cum nondum esset manifestus reipublicæ hostis, novas tabulas et damnationum remissionem petenti, nunc cum in armis sit et hostiliter se gerat, et hoc ipsum concedere velitis, et quidquid præterea ipsi in mentem venerit. Multa autem venient, atque id primum *a vobis* postulabit, *nimirum* ius æquum gerendorum honorum, et ut earundem rerum nobiscum sit particeps. Num igitur urbs recidet in dominatum plebis quæ (ut ante dixi) est stultissima omnium reipublicæ formarum inter homines, et maxime damnosa vobis, qui ad aliorum imperium adspiratis? minime vero, si sapueritis. Alioqui omnium stultissimi eritis, si, unius viri tyrannici imperium minime vobis ferendum rati, nunc vos ipsos dedatis, *ac subjiciatis* plebis tyrannidi ex multis capitibus constanti, præsertim si, neque gratia vel oratione adducti *postulata* concedatis, sed necessitate coacti, et quasi nihil aliud in præsentia facere possitis nisi præter animi sententiam ipsi cedere. Nam si plebs insana, pro supplicio suis peccatis debito, insuper honores ob hæc ipsa acceperit, quam arrogantem et quam superbam eam fore putatis? Ne enim illa spe efferamini, plebem in postulatis suis moderatam fore, si cognoverit hoc a vobis omnibus decretum esse.

LXII. « Sed hac in re potissimum Menenium virum sapientem, et ex suis moribus de reliquis quoque bona augurantem opinio valde fefellit. Plebs enim graviter et ultra modum instabit vobis præ arrogantia, quæ victoriam semper comitari solet, et præ dementia, cui vulgus maxime est obnoxium : et si non *statim* ab initio, at certe aliquando post ob unamquamque rem, cuius repulsam passa fuerit, arreptis armis eodem modo insolenter nos adorietur. Itaque si prima ei concesseritis, id vobis conducere rati, mox vobis aliquid deterius imponetur, ac mox rursus aliud hoc ipso molestius, quia et in primis postulatis terrore adducti morem ei gesseritis, donec tandem vos ex urbe pellant, sicut et in multis aliis civitatibus accidit, et novissime Syracusis, ubi agrorum domini a clientibus suis expulsi sunt. Sin vero indignitate illorum postulatorum commoti, ipsis adversaturi estis, cur non hinc tandem spiritus liberos sumere incipitis? Præstat enim leviore ex caussa impulsos, nondum ullo detrimento accepto, animi generositatem demonstrare, quam post multas clades acceptas, tunc demum ob ea quæ acciderint indignari, et nolle reliqua concedere, et sero tandem sapere cœpisse. Ne vero quisquam vestrum aut desertorum

« πόλεμος· μήτε καταγινώσκετε τῆς οἰκείας δυνάμεως « ὡς οὐχ ἱκανῆς οὔσης διασῶσαι τὴν πόλιν. Ἡ μὲν « γὰρ τῶν φυγάδων βραχεῖά ἐστιν ἰσχὺς, καὶ οὔτε « πολὺν ἀνθέξει χρόνον διαμένουσα, ὥσπερ νῦν ὑπαί- « θριος μένει ὑπὸ καλύϐαις ὥρᾳ ἔτους χειμερίῳ, πο- « ρίζεσθαι δὲ τἀπιτήδεια οὐχ ὅπως δι' ἁρπαγῆς ἔτι « δυνησομένη, ἐπειδὰν τὰ ὄντ' ἀναλώσῃ, ἀλλ' οὐδ' ἂν « ἄλλοθεν ὠνητὰ ἐπεισάγεσθαι διὰ πενίαν, οἷς οὔτε « ἰδίᾳ οὔτ' ἐν κοινῷ χρήματά ἐστιν· οἱ δὲ πόλεμοι « ταῖς περιουσίαις τῶν χρημάτων ὡς τὰ πολλὰ ἀντέ- « χουσιν· ἀναρχία τε αὐτοῖς ὡς εἰκὸς καὶ στάσις « ἐκ τῆς ἀναρχίας ἐμπεσοῦσα, ταχὺ διαχεῖ [καὶ « διαλύσει] τὰ βουλεύματα. Οὐ γὰρ δὴ ἀξιώσουσιν « οὔτε Σαϐίνοις οὔτε Τυρρηνοῖς οὔτε ἄλλοις τισὶ τῶν « ἀλλοφύλων παραδόντες σφᾶς αὐτοὺς, ἐκείνοις δου- « λεύειν, ὧν καὶ αὐτοί ποτ' ἀφείλοντο τὴν ἐλευθερίαν « σὺν ὑμῖν· καὶ μάλιστα οὐδὲ πιστευθήσονται πρὸς « αὐτῶν οἱ κακῶς αὐτῶν τὴν πατρίδα καὶ αἰσχρῶς « ἀπολέσαι προθυμηθέντες μὴ οὐχὶ ὅμοια δράσειν τὴν « ὑποδεξαμένην. Ἀριστοκρατεῖται δὲ καὶ τὰ ἔθνη τὰ « πέριξ ἡμῶν ἅπαντα, καὶ τὸ δημοτικὸν ἐν οὐδεμιᾷ « πόλει μεταποιεῖται τῶν ἴσων, ὥστε οὐ δήπου οἱ « προὔχοντες ἐν ἑκάστῃ πόλει τὸν οἰκεῖον οὐκ ἐῶν- « τες παρακινεῖν ὄχλον, τοῦτον εἰσδέξονται τὸν ἔπη- « λυν καὶ στασιαστὴν εἰς τὴν ἑαυτῶν πατρίδα, « [ὅπως] μὴ μεταδόντες αὐτοὶ τῶν ὁμοίων σὺν χρόνῳ « στερήσονται τῶν ἴσων. Εἰ δὲ ἄρα γνώμης ἁμάρτοιμι, « καὶ παραδέξαιτό τις αὐτοὺς πόλις, ἐνταῦθα δὴ δια- « γινώσκοινθ' ὡς ἂν πολέμιοί τε ὄντες καὶ τὰ πολε- « μίων πεισόμενοι. Ἔχομεν δὲ αὐτῶν ὅμηρα καὶ πα- « τέρας καὶ γαμετὰς καὶ τὴν ἄλλην συγγένειαν, ὧν « οὐδὲ ἂν εὐχόμενοι κρείττονα παρὰ θεῶν αἰτησαί- « μεθα· οὓς ἐν ὄψει τῶν συγγενῶν στήσαντες ἀπολοῦ- « μεν, εἰ τολμήσαιεν ὁμόσε χωρεῖν, ὡς ταῖς ἐσχάταις « λώϐαις διαχρησόμενοι. Καὶ αὐτοὺς, εἰ τοῦτο μά- « θοιεν, εὖ ἴστε ὅτι λήψεσθε ἀντιϐολοῦντας ὀλοφυρο- « μένους, παραδιδόντας σφᾶς αὐτοὺς ὑμῖν δίχα τῶν « ὅπλων, ἅπαντα ὑπομένοντας. Δειναὶ γὰρ αἱ « τοιαίδε ἀνάγκαι πάντας τοὺς αὐθάδεις λογισμοὺς « κλάσαι καὶ καταϐαλεῖν εἰς τὸ μηδέν.

LXIII. « Ὧν μὲν δὴ χάριν τὸν ἐκ τῶν φυγάδων « πόλεμον οὐκ ἀξιῶ δεδιέναι ταῦτ' ἐστί. Τὰ δ' ἐκ « τῶν ἀλλοεθνῶν φοβερὰ οὐ νῦν πρῶτον ἐξετασθήσε- « ται μέχρι λόγου τοιαῦτα ὄντα, ἀλλὰ καὶ πρότερον, « ὁσάκις ἡμῖν πεῖραν ἑαυτῶν ἔδωκαν, ἐλάττω τῆς « δόξης διεφάνη. Ὅσοι δ' οὐχ ἱκανὴν οἴονται εἶναι « τὴν οἰκείαν δύναμιν τῆς πόλεως, καὶ τῇδε μάλιστα « ὀρρωδοῦσι τὸν πόλεμον, μαθέτωσαν οὐχ ἱκανῶς « αὐτῆς ᾐσθημένοι. Πρὸς μέν γε τοὺς ἀφεστηκότας « τῶν πολιτῶν ἀντίπαλον χεῖρα ἕξομεν, εἰ βουλοίμεθα « τῶν θεραπόντων ἐπιλεξάμενοι τοὺς ἀκμαιοτάτους « ἐλευθερῶσαι. Κρεῖττον γὰρ τὴν ἐλευθερίαν χα- « ρίσασθαι τούτοις, ἢ τὴν ἡγεμονίαν ὑπ' ἐκείνων « ἀφαιρεθῆναι. Ἔχουσι δὲ τῶν πολεμικῶν ἐμ-

« motu aut bello externo terreatur, neve domesticas « vires contemnatis, quasi ad urbem tutandam satis « validæ non sint futuræ. Nam profugorum istorum « vires sunt exiguæ, neque diu durabit, si sicut nunc « per hiemem sub dio in tuguriis permanebit, et com- « meatus neque per raptum amplius sibi comparare « nequit, consumptis iis quos *in præsentia* habent, « neque ob paupertatem aliunde emptos *in sua castra* « advehere poterit, cum nec privatam nec publicam « ullam pecuniam habent: bella vero plerumque pecunia- « rum copia sustentantur tum; quia confusio, ut verisi- « mile est, et seditio eam consecutura brevi consilia « ipsorum dissipabit atque dejiciet. Neque enim « dignabuntur aut Sabinis, aut Etruscis, aut aliis genti- « bus exteris se dedere, et illis servire, quibus ipsi « quondam nobiscum libertatem ademerunt: imo vero, « ne ab illis quidem fides ipsis habebitur, qui tam male « et turpiter suam patriam perdere parati sunt, ne « idem illis facturi sint a quibus fuerint recepti. Omnes « enim gentes finitimæ et ipsæ ab optimatibus regun- « tur, et in nulla civitate plebs æquo iure cum opti- « matibus degit. Itaque cuiusque civitatis principes, « qui suam plebem rebus novis studere non patiuntur, « neque advenam istam et seditiosam in suam patriam « recipient, ne si eos in parem iuris, libertatis, alia- « rumque rerum conditionem receperint, ab illis postea « his ipsis bonis spolientur. Quod si forte mea opinio « me fefellerit, et civitas aliqua eos receperit, tunc « cognoscemus eos esse hostes, et hostiliter esse trac- « tandos. Habemus autem obsides ipsas uxores et pa- « rentes et reliquos cognatos (quibus pignoribus ne « meliora quidem optare et a diis petere possemus) « quos in cognatorum conspectu statuentes, si ausi « fuerint nos aggredi, tanquam extremis enecaturi « simus, cruciatibus minabimur. Qui, si hoc intelligent, « mihi credite, mox ad vos venient supplices cum la- « mentis, inermes, quantumvis duris conditionibus sese « vobis dedituri. Graves enim sunt istiusmodi neces- « sitates, et quosvis arrogantes animos frangere et pe- « nitus dejicere possunt.

LXIII. « Hæc igitur sunt, quorum caussa bellum ab « exsulibus minime timendum puto. Externos vero « terrores non nunc primum experti sumus intra minas « tantum consistere, sed etiam antea, quoties *hostes* « nobis sui specimen dederunt, multo opinione minores « apparuerunt. Qui vero existimant domesticas rei- « publicæ vires non satis esse firmas, et propterea maxi- « me bellum formidant, sciant illi se non satis quantæ « sint perspexisse. Nam adversus cives, qui defectio- « nem fecerunt, habebimus manum quam illis oppona- « mus, si delectu ex servitiis habito, robustissimos « quosque libertate donare voluerimus. Præstat enim « hos libertate donare, quam imperio ab illis spoliari. « Sunt autem rei militaris satis periti, quippe qui sæ-

« πειρίαν ἱκανήν, πολλάκις ἡμῖν παραγενόμενοι κατὰ « τὰς στρατείας. Πρὸς δὲ τοὺς ἔξωθεν πολεμίους « αὐτοί τε χωρῶμεν ἁπάσῃ προθυμίᾳ, καὶ τοὺς πε- « λάτας ἅπαντας ἐπαγώμεθα, καὶ τοῦ δημοτικοῦ τὸ « περιόν· ἵνα δὲ πρόθυμον ᾖ πρὸς τοὺς ἀγῶνας, ἄφε- « σιν αὐτῷ χαρισώμεθα τῶν χρεῶν, μὴ κοινήν, « ἀλλὰ κατ' ἄνδρα. Εἰ γάρ τι δεῖ τοῖς καιροῖς εἴ- « ξαντας μετριάσαι, μὴ πρὸς τοὺς πολεμίους τῶν « πολιτῶν τοῦτο ἔστω τὸ μέτριον, ἀλλὰ πρὸς τοὺς « φίλους, οἷς οὐκ ἀναγκαζόμενοι τὰς χάριτας διδόναι « δόξομεν, ἀλλὰ πειθόμενοι. Ἐὰν δὲ καὶ ἄλλης « ἐπιδέῃ βοηθείας, ὡς ταύτης οὐκ οὔσης ἱκανῆς, τούς « τ' ἐκ τῶν φρουρίων μεταπεμπώμεθα, καὶ τοὺς « ἐν ταῖς ἀποικίαις ἀνακαλῶμεν. Τοῦτο δὲ ὅσον ἐστὶ « πλῆθος, ἐκ τῆς ἔγγιστα γενομένης τιμήσεως μαθεῖν « ῥᾴδιον, ἐν ᾗ τρισκαίδεκα μυριάδες εἰσὶ Ῥωμαίων « τῶν ἐν ἥβῃ τετιμημέναι, ὧν οὐκ ἂν εἴη μέρος « ἕβδομον τὸ φυγαδικόν. Οὐ λέγω δὲ τὰς Λατίνων « τριάκοντα πόλεις, αἳ μετὰ πολλῆς εὐχῆς δέξαιντο « ἂν τοὺς ὑπὲρ ἡμῶν ἀγῶνας διὰ τὸ συγγενὲς, ἐὰν « ψηφίσησθε αὐταῖς ἰσοπολιτείαν μόνον, ἧς αἰεὶ διατε- « λοῦσι δεόμεναι.

LXIV. « Ὃ δὲ πάντων ἐστὶ κράτιστον ἐν τοῖς « πολέμοις, καὶ οὔτε ὑμεῖς αὐτὸ ἐνεθυμήθητέ πω, « οὔτε τῶν συμβούλων οὐδεὶς ἔλεγε, τοῦτο προσθεὶς « παύσομαι. Οὐδενὸς οὕτω δεῖ τοῖς μέλλουσιν εὐ- « τυχὲς ἕξειν τὸ τῶν ἀγώνων τέλος, ὡς στρατηγῶν « ἀγαθῶν. Τούτων ἡ μὲν ἡμετέρα πλουτεῖ πόλις, « αἱ δὲ τῶν ἀντιπάλων σπανίζουσιν. Αἱ μὲν οὖν « πολυοχλοῦσαι δυνάμεις, ὅταν λάβωσιν ἡγεμόνας « οὐκ εἰδότας ἄρχειν, ἀσχημονοῦσι καὶ περὶ αὑταῖς « σφάλλονται τὰ πλεῖστα, καὶ τοσούτῳ μᾶλλον κα- « κοπαθοῦσιν, ὅσῳ περ ἂν μείζονα ἔχωσι πόρον. Οἱ « δὲ ἀγαθοὶ στρατηλάται, κἂν μικρὰς λάβωσι δυνά- « μεις, ταχέως ποιοῦσιν αὐτὰς μεγάλας. Ὥστ' ἄχρις « ἂν ἡγεῖσθαι δυναμένους ἄνδρας ἔχωμεν, οὐκ ἀπο- « ρήσομεν τῶν ἄρχεσθαι βουλομένων. Ἐνθυμούμενοι « δὴ ταῦτα καὶ τῶν ἔργων τῆς πόλεως μεμνημένοι, « μηδὲν ταπεινὸν μηδὲ ἀγεννὲς μηδὲ ἀνάξιον ὑμῶν « αὐτῶν ψηφίσησθε. Τί οὖν πράττειν ὑμῖν παραινῶ; « τουτὶ γὰρ ἴσως πάλαι γνῶναι σπεύδετε. Μηδένα « μήτε πρεσβείαν πέμπειν πρὸς τοὺς ἀφεστηκότας, « μήτε ἄφεσιν ψηφίσασθαι τῶν χρεῶν, μήτε ἄλλο « ποιεῖν μηδὲν, ὅ τι δόξειεν ἂν φόβου τεκμήριον « εἶναι καὶ ἀμηχανίας· ἐὰν δὲ ἀποθέμενοι τὰ ὅπλα « κατέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν, καὶ παράσχωσιν ὑμῖν « βουλεύσασθαι περὶ σφῶν αὐτῶν, καθ' ἡσυχίαν ἐξε- « τάσαντας τότε χρῆσθαι μετριότητι πρὸς αὐτοὺς, « εἰδότας ὅτι πᾶν τὸ ἀνόητον, ἄλλως τε κἂν ὄχλος « ᾖ, πρὸς μὲν τοὺς ταπεινοὺς αὔθαδες γίνεσθαι φιλεῖ, « πρὸς δὲ τοὺς αὐθάδεις ταπεινοῦσθαι. »

LXV. Παυσαμένου δὲ τοῦ Κλαυδίου, μεγάλη φωνὴ καὶ θόρυβος ἐξαίσιος ἄχρι πολλοῦ χρόνου κατεῖχε τὸ συνέδριον. Οἱ μὲν γὰρ ἀριστοκρατικοὶ δοκοῦντες

« pius nostris expeditionibus interfuerint. Externo vero « hosti ipsi omni animi alacritate occurramus, et « omnes clientes et reliquam plebem nobiscum ad- « ducamus. Cui ut alacriter in proeliis operam navet, « æris alieni remissionem non universe, sed viritim « largiamur. Si quid enim temporibus cedendo mo- « derate nos agere oportet, ne erga cives hostiles hac « moderatione utamur, sed erga amicos, in quos non « coacti, sed persuasi beneficia conferre videbimur. « Et si alio præterea auxilio opus fuerit, quasi his « copiis non sufficientibus, præsidiarios ex castellis ar- « cessamus, et eos qui sunt in coloniis revocemus. « Horum autem quantus sit numerus ex proximo censu « facile licet cognoscere. Nam cxxx millia puberum « Romanorum censa sunt, quorum ne septimam quidem « partem profugi numero æquarint. Quid vero me- « morem triginta Latinorum populos, qui vel summo- « pere optaverint pro nobis propter cognationem dimi- « care, si modo æquum civitatis ius, quod precibus « assiduis petunt, ipsis decernatis?

LXIV. « Quod autem in bellis maximi est momenti, « et quod nondum cuiquam de vobis in mentem venit, « neque consiliariorum quisquam dixit, id postquam « addidero, finem dicendi faciam. Nulla re ad feli- « cem victoriam ex prœliis reportandam æque opus « est atque bonis ducibus. His nostra civitas abundat, « adversariorum vero civitates horum inopia laborant. « Numerosæ enim copiæ si nactæ fuerint duces impe- « randi minime peritos, nullum præclarum facinus « faciunt, et sæpissime in se ipsas corruunt, et tanto « magis conflictantur, quanto maior est earum nu- « merus. At egregii imperatores quamvis exiguas ha- « beant copias, celeriter eas augent. Quapropter donec « duces idoneos ad imperandum habuerimus, non dee- « runt nobis, qui lubenter militare velint. Hæc igitur « considerantes, et rerum a populo Romano gestarum « memores, nihil demisse, non generose, nihil deni- « que contra vestram ipsorum dignitatem decernatis. « At si quis ex me quærat, quid igitur? quid nobis « faciendum censes? hæc enim fortasse iampridem « scire flagitatis. *Censeo* nullam legationem ad illos « patriæ desertores mittendam, neque æris alieni re- « missionem concedendam, neque quidquam aliud fa- « ciendum, quod timoris et inopiæ consilii speciem « præ se ferat. Quod si depositis armis in urbem re- « dierint, et de se per otium deliberandi, et rem exa- « minandi vobis potestatem fecerint, tum moderate « cum ipsis agendum, quia scitis omnes stultos, præser- « tim vero vulgus, in humiles arroganter, erga super- « bos demisse solere se gerere. »

LXV. Cum autem App. Claudius dicendi finem fecisset, magna vociferatio et ingens tumultus diu in senatu fuit. Qui enim optimatum factionis esse videban-

εἶναι καὶ τὰ δικαιότερα πρὸ τῶν ἀδίκων οἰόμενοι δεῖν σκοπεῖν, τῇ Κλαυδίου γνώμῃ προσετίθεντο, καὶ τοὺς ὑπάτους ἠξίουν μάλιστα μὲν τῇ κρείττονι προσχωρῆσαι μερίδι διαλογιζομένους, ὅτι βασιλικὸν ἔχουσι τὸ τῆς ἀρχῆς κράτος, οὐ δημοτικόν· εἰ δὲ μή γε, φυλάττειν αὑτοὺς ἴσους, καὶ μὴ κατισχύειν μηδετέραν τῶν στάσεων, διαριθμησαμένους δὲ τὰς γνώμας τῶν συνέδρων ταῖς πλείοσι στοιχεῖν. Εἰ δὲ τούτων ἀμφοτέρων ὑπεριδόντες, αὐτοκράτορας αὑτοὺς ποιήσουσι τῶν διαλύσεων, οὐκ ἐπιτρέψειν αὐτοῖς ἔλεγον, ἀλλ' ἐναντιώσεσθαι πάσῃ προθυμίᾳ λόγοις τε ἄχρις ἂν ἐξῇ χρώμενοι καὶ ὅπλοις, ὅταν ἀναγκαῖον γένηται· ἦν δὲ τοῦτο στῖφος καρτερὸν, καὶ σχεδὸν ἅπασα τῶν πατρικίων ἡ νεότης ταύτης εἴχετο τῆς προαιρέσεως. Οἱ δὲ τῆς εἰρήνης ἐπιθυμοῦντες τῇ Μενηνίου τε καὶ Οὐαλερίου γνώμῃ προσέκειντο, καὶ μάλιστα οἱ προβεβηκότες ταῖς ἡλικίαις, ἐνθυμούμενοι τὰς συμφορὰς ὅσαι καταλαμβάνουσι τὰς πόλεις ἐκ τῶν ἐμφυλίων πολέμων. Ἐξηττώμενοι δὲ τῆς κραυγῆς τῶν νέων καὶ τῆς ἀκοσμίας, τό τε φιλότιμον αὐτῶν ὑφορώμενοι καὶ τὸν ἐπιπολασμὸν ὃν ἐποιοῦντο κατὰ τῶν ὑπάτων, δεδιότες ὡς οὐ πρόσω χειροκρατίας ἐλευσόμενον, εἰ μή τις αὐτοῖς εἴξειεν, εἰς δάκρυα καὶ δεήσεις τῶν ἐναντιουμένων τελευτῶντες ἐτράποντο.

LXVI. Λωφήσαντος δὲ τοῦ θορύβου καὶ σιωπῆς γενομένης σὺν χρόνῳ, διαλεχθέντες ἔτι πρὸς αὑτοὺς οἱ ὕπατοι τέλος ἐξήνεγκαν τῆς ἑαυτῶν γνώμης τοιόνδε· « Ἡμεῖς, ὦ βουλὴ, μάλιστα μὲν ἠξιοῦμεν ἅπαντας ὑμᾶς ὁμογνωμονεῖν, ἄλλως τε καὶ περὶ κοινῆς σωτηρίας βουλευομένους· εἰ δὲ μὴ, τοῖς πρεσβυτέροις ὑμῶν εἴκειν τοὺς νεωτέρους καὶ μὴ φιλονεικεῖν, ἐνθυμουμένους ὅτι κἀκείνοις εἰς ταύτην ἐλθοῦσι τὴν ἡλικίαν τῆς ἴσης ὑπάρξει τιμῆς τυγχάνειν παρὰ τῶν ἐκγόνων. Ἐπεὶ δ' ὁρῶμεν εἰς ἔριν ὑμᾶς ἐκπεπτωκότας ὀλεθριωτάτην τῶν ἀνθρωπίνων νόσον, καὶ πολλὴν τὴν αὐθάδειαν ὁμιλοῦσαν ὑμῶν τοῖς νέοις, νῦν μὲν ἐπεὶ βραχὺ τὸ λειπόμενόν ἐστι τῆς ἡμέρας, καὶ οὐκ ἂν δύναιτο τέλος ἐν τούτῳ λαβεῖν τὰ δόξαντα ὑμῖν, ἄπιτ' ἐκ τοῦ συνεδρίου· εἰς δὲ τὸν ἐπιόντα σύλλογον ἥκετε μετριώτεροι γενόμενοι καὶ γνώμας ἔχοντες ἀμείνους. Εἰ δὲ παραμενεῖ τὸ φιλόνεικον ὑμῖν, νέοις μὲν οὔτε δικασταῖς οὔτε συμβούλοις ἔτι τῶν συμφερόντων χρησόμεθα· ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ λοιπὸν ἀνείρξομεν αὐτῶν τὴν ἀκοσμίαν νόμῳ, τάξαντες ἀριθμὸν ἐτῶν, ὃν δεήσει τοὺς βουλεύσοντας ἔχειν· τοῖς δὲ πρεσβυτέροις ἀποδόντες λόγον αὖθις, ἐὰν μηδὲν συμφέρωνται ταῖς γνώμαις, ταχείᾳ τὴν φιλονεικίαν αὐτῶν λύσομεν ὁδῷ, ἣν ἄμεινόν ἐστιν ὑμᾶς προακοῦσαι καὶ μαθεῖν. Ἴστε δήπου νόμον ἡμῖν ὑπάρχοντα ἐξ οὗ τήνδε οἰκοῦμεν τὴν πόλιν, πάντων εἶναι κυρίαν τὴν βουλὴν, πλὴν ἀρχὰς ἀποδεῖξαι καὶ νόμους ψηφίσαι καὶ πόλεμον ἐξενεγκεῖν ἢ τὸν συνεστῶτα καταλύσασθαι· τούτων δὲ τῶν τριῶν τὸν

tur, et iusta iniustis præferenda censebant, in Claudii sententiam ibant, et consules rogabant, ut præcipue ipsi in meliorem partem abirent, reputantes se regiam non autem plebeiam potestatem habere : sin minus, saltem æquos utrique se præberent, et neutri factioni vim afferrent, sed dinumeratis senatorum sententiis maiori eorum parti adhærerent. Quod si hoc utroque neglecto, ad se pacis arbitrium traherent, negabant se id ipsis permissuros, sed omni studio repugnaturos, et verbis, donec liceret, et armis, si necessitas cogeret. Erant autem turba valida, et pæne tota patriciorum iuventus huic sententiæ adhærebat. At pacis studiosi, præcipue vero ii qui ætate provectiore erant, Menenii et Valerii sententiæ adhærebant, secum ipsi reputantes quantæ calamitates ex bellis civilibus civitatibus contingere soleant. Sed victi clamore et petulantia iuvenum, et eorum ambitionem atque superbiam in consules timentes, et veriti, nisi cederent, mox ad manus ventum iri, tandem ad lacrimas et preces confugerunt, et adversarios obtestari cœperunt.

LXVI. Tumultu autem sedato, et silentio tandem facto, consules, iterum inter se collocuti, tandem talem sententiam pronuntiarunt : « Nos, patres conscripti, in primis vellemus, ut omnes consentiretis, præsertim cum de publica salute consultetis : sin minus, saltem ut iuniores senioribus cederent, neque pertinacius contenderent, cogitantes sibi quoque, ubi ad hanc ætatem pervenerint, parem honorem a natu minoribus habiturum. Sed quoniam videmus vos in contentionem, omnium humanorum morborum perniciosissimam, prolapsos, et magnam arrogantiam iuniores vestrum invasisse, nunc quia reliquum diei spatium est breve, nec tam cito ad finem vestra decreta perduci possent, abite ex curia, et ad proximum senatum moderatiores et melioribus consiliis redite. Quod si hoc contentionis studium in vobis permanserit, vobis iunioribus neque iudicibus, neque consultoribus in discernenda rerum utilitate utemur; sed vestram illam petulantiam lege coercebimus, statuto annorum numero, quem senatores habere oporteat : senioribus vero facta iterum dicendi potestate, si dissenserint, eorum contentionem compendiaria via dirimemus, quam præstat a vobis ante audiri et cognosci. Scitis nobis esse, iam inde ab urbe condita legem, quæ rerum omnium summam senatus potestati permittit præter magistratuum creationem, legum lationem, et belli vel inferendi, vel finiendi arbitrium : horum enim trium potestatem est penes

« δῆμον ἔχειν τὴν ἐξουσίαν ψῆφον ἐπιφέροντα. Ἐν
« δὲ τῷ παρόντι οὐχ ὑπὲρ ἑτέρου τινὸς ἢ πολέμου καὶ
« εἰρήνης βουλευόμεθα, ὥστε πολλὴ ἀνάγκη τὸν
« δῆμον ἐπικυρῶσαι τὰς ἡμετέρας γνώμας ψήφου
« γενόμενον κύριον. Παραγγείλαντες δὴ τῷ πλήθει
« παρεῖναι κατὰ τόνδε τὸν νόμον εἰς τὴν ἀγοράν,
« ἐπειδὰν ὑμεῖς ἀποδείξησθε τὰς γνώμας, ἀποδώσομεν
« αὐτῷ τὴν ψῆφον, οὕτως ἂν μάλιστα νομίσαντες
« ἀρθῆναι τὴν ἔριν ὑμῶν· ὅ τι δὲ ἂν οἱ πλείους ψη-
« φίσωνται, τοῦτο ἡγησόμεθα κύριον. Ἄξιοι δὲ δή-
« που ταύτης εἰσὶ τῆς τιμῆς τυγχάνειν οἱ διαμένον-
« τες εὔνοι τῇ πόλει καὶ μέλλοντες ἰσομοιρεῖν ἡμῖν
« κακῶν τε καὶ ἀγαθῶν. »

LXVII. Ταῦτα εἰπόντες διέλυσαν τὸν σύλλογον, ταῖς δὲ ἑξῆς ἡμέραις παραγγεῖλαι κελεύσαντες ἅπασι τοῖς κατὰ τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰ φρούρια παρεῖναι, καὶ τῇ βουλῇ προαγορεύσαντες ἥκειν εἰς τὴν αὐτὴν ἡμέραν, ἐπειδὴ κατέμαθον ὄχλου μεστὴν οὖσαν τὴν πόλιν, καὶ τὰς γνώμας τῶν πατρικίων ἐξηττωμένας τῶν δεήσεων, ἃς ἐποιοῦντο σὺν οἰμωγῇ καὶ ὀδυρμῷ πατέρες τε καὶ παιδία νήπια τῶν ἀποστατῶν, τῇ κυρίᾳ τῶν ἡμερῶν ἐξῄεσαν ἐπὶ τὴν ἀγορὰν στενοχωρουμένην ἐκ πολλῆς ἔτι νυκτὸς ἅπασαν ὄχλῳ παντοδαπῷ. Καὶ προελθόντες ἐπὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἡφαίστου, ἔνθα ἦν ἔθος αὐτοῖς τὰς ἐκκλησίας ἐπιτελεῖν, πρῶτον μὲν ἐπῄνεσαν τὸν δῆμον ἐπὶ τῇ σπουδῇ καὶ προθυμίᾳ τῆς κατὰ πλῆθος ἀφίξεως· ἔπειτα παρεκάλεσαν ἐκδέχεσθαι μεθ' ἡσυχίας, ἕως ἂν γένηται τὸ προβούλευμα τῆς βουλῆς· τοῖς δὲ οἰκείοις τῶν ἀποστατῶν ἀγαθὰς παρῄνουν ἐλπίδας ἔχειν, ὡς οὐ διὰ μακροῦ κομιουμένοις τὰ φίλτατα. Καὶ μετὰ τοῦτο παρελθόντες εἰς τὸ συνέδριον, αὐτοί τε διελέχθησαν ἐπιεικεῖς καὶ μετρίους λόγους, καὶ τοὺς ἄλλους ἠξίουν χρηστὰς καὶ φιλανθρώπους ἀποδείκνυσθαι γνώμας. Πρῶτον δὲ τῶν ἄλλων ἐκάλουν τὸν Μενήνιον· ὃς ἀναστὰς τοῖς αὐτοῖς ἐχρήσατο λόγοις οἷς καὶ πρότερον, ἐπὶ τὰς διαλλαγὰς τὴν βουλὴν παρακαλῶν, καὶ γνώμην ἀπεφήνατο τὴν αὐτὴν ἀξιῶν πρεσβείαν ἀποστέλλειν πρὸς τοὺς ἀφεστηκότας διὰ ταχέων, αὐτοκράτορα τῶν διαλλαγῶν.

LXVIII. Μετὰ τοῦτον ἀνίσταντο καλούμενοι κατὰ ἡλικίαν οἱ τὴν ὑπατικὴν ἐσχηκότες ἀρχήν· οἷς ἅπασιν ἐδόκει τῇ Μενηνίου χρῆσθαι γνώμῃ, ἕως καθῆκεν ὁ λόγος εἰς τὸν Ἄππιον. Ὁ δ' ἀναστάς, « Ὁρῶ μέν,
« ἔφησεν, ὅτι καὶ τοῖς ὑπάτοις ἐστὶ κεχαρισμένον, ὦ
« βουλή, καὶ τοῖς ἄλλοις ὑμῖν ὀλίγου δεῖν πᾶσι κα-
« τάγειν τὸν δῆμον ἐφ' οἷς ἂν αὐτὸς ἀξιοῖ· καὶ μόνος
« ἐξ ἁπάντων ἐγὼ λείπομαι τῶν ἐναντιωθέντων πρὸς
« τὰς διαλύσεις, ἐκείνοις τε ἀπεχθὴς διαμένων καὶ
« ὑμῖν οὐδὲν ἔτι χρήσιμος ὤν. Οὐ μὴν διὰ ταῦτά γε
« ἀποστήσομαι τῶν ἐξ ἀρχῆς ἐγνωσμένων, οὐδὲ κατα-
« λείψω τὴν τάξιν τῆς πολιτείας ἑκών. Ὅσῳ δὲ ἂν
« ἐρημότερος γένωμαι τῶν τὰ αὐτά μοι προελομένων,
« τοσούτῳ τιμιώτερος ὑμῖν ἔσομαί ποτε ἐν χρόνῳ,
« καὶ περιέσται μοι ζῶντι μὲν ἔπαινος, τελευτήσαντι

« suffragia populi. In præsentia vero de nulla alia re
« quam de bello et pace consultamus : quare omnino
« necesse est ut populus, harum rerum dominus ac
« summus arbiter, sententias nostras suffragiis suis
« ratas faciat. Indictis igitur populo ex lege comitiis,
« ubi sententias vestras tuleritis, eius suffragiis eas
« committemus, quia ita potissimum vestram contentio-
« nem tolli posse existimamus : quod vero maior pars
« decreverit, id ratum habebimus. Digni sane sunt
« hoc honore ii qui perpetuo et constanter reipublicæ
« benevoli fuerunt, quique malorum et bonorum par-
« ticipes nobiscum sunt futuri. »

LXVII. His dictis senatum dimiserunt. Diebus insequentibus, quum per præcones imperassent ut omnes, qui in agris et præsidiis degebant, in urbem venirent, et senatui denuntiassent, ut ad eandem diem in curiam veniret, ubi animadverterunt urbem turba plenam, et patriciorum animos victos precibus, quibus cum fletu et lamentatione parentes et parvuli eorum, qui secessionem fecerant, eos fatigabant, præstituta die in forum, omnis generis turba iam inde a nocte refertum prodierunt. Et cum in Vulcanal venissent, ubi conciones habere solebant, primum quidem populum laudarunt, quod tanto studio et tanta animi alacritate frequens adesset; deinde eum hortati sunt ut quiete exspectaret, donec senatusconsultum fieret : necessarios vero eorum, qui secesserant bene sperare iubebant, quod brevi res carissimas essent recepturi. Postea ingressi curiam, et ipsi leniter ac moderate sunt locuti; et alios orarunt, ut utiles ac humanas sententias dicerent. Primum, autem omnium sententiam rogarunt Menenium : qui, cum surrexisset, iisdem verbis est usus quibus ante ad pacem senatum hortans, et eamdem protulit sententiam, censens primo quoque tempore ad eos, qui secessionem fecerant, legatos cum summa ac libera paciscendi potestate mittendos.

LXVIII. Post hunc alii viri consulares, pro cuiusque ætate vocati, surrexerunt : qui omnes L. Menenii sententiam sequendam censuerunt, donec ventum est ad Appium. Qui cum surrexisset, « Video equidem (in-
« quit) et consulibus et vobis ceteris ferme omnibus
« placere plebem reduci, quibuscunque conditionibus
« ipsa voluerit, et me ex omnibus, qui compositioni
« antea adversabantur, solum superesse, meque illis exo-
« sum, nec vobis amplius utilem esse. Verumtamen non
« propterea de pristina mea sententia decedam, neque
« mea sponte reipublicæ caussam deseram. Quo enim
« magis nunc deseror ab aliis, qui eamdem sententiam
« antea sequebantur, eo maiore et pretio aliquando apud
« vos ero, et vivus laudem merebor, et mortuus memo-
« riam apud posteros consequar. Faxis igitur, Capitoline

« δὲ ἡ παρὰ τῶν ἐπιγενομένων μνήμη. Εἴη μὲν « οὖν, ὦ Καπιτώλιε Ζεῦ καὶ θεοὶ πόλεως ἐπίσκοποι « τῆς ἡμετέρας, ἥρωές τε καὶ δαίμονες, ὅσοι γῆν τὴν « Ῥωμαίων ἐφορᾶτε, καλὴ καὶ συμφέρουσα πᾶσιν ἡ « τῶν φυγάδων κάθοδος, καὶ ψευσθείην ἐγὼ τῶν ἐλ- « πίδων, ἃς ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος ἔχω χρόνου. Ἐὰν « δέ τι δεινὸν ἐκ τούτων καταλάβῃ τῶν βουλευμάτων « τὴν πόλιν · ἔσται δὲ τοῦτο φανερὸν οὐκ εἰς μακράν· « τούτοις μὲν ταχεῖαν ἐπανόρθωσιν αὐτοὶ δοίητε, καὶ « σωτηρίαν τοῖς πράγμασιν ἀσφαλῆ· ἐμοὶ δέ, ὃς οὔτ' « ἐν ἄλλῳ καιρῷ πώποτε τὰ ἥδιστα εἱλόμην λέγειν « ἀντὶ τῶν ὠφελιμωτάτων, οὔτε νῦν προδίδωμι τὸ « κοινὸν ἰδίαν καταπραττόμενος ἀσφάλειαν, εὐμενεῖς « εἴητε καὶ μειλίχιοι. Θεοῖς μὲν δὴ ταῦτ' εὔχομαι, « λόγων γὰρ οὐδὲν ἔτι δεῖ· γνώμην δὲ ἣν καὶ πρό- « τερον ἀποφαίνομαι, τοὺς μὲν ἐν τῇ πόλει διαμέ- « νοντας τῶν δημοτικῶν ἀφίεσθαι χρεῶν, τοῖς δὲ « ἀποστάταις πολεμεῖν ἁπάσῃ προθυμίᾳ, ἕως ἂν ἔτι « διαμένωσιν ἐν τοῖς ὅπλοις. »

LXIX. Ταῦτ' εἰπὼν ἐπαύσατο. Ἐπεὶ δὲ αἱ τῶν πρεσβυτέρων γνῶμαι τῇ Μενηνίου προσέθεντο, καὶ καθῆκεν ὁ λόγος ἐπὶ τοὺς νεωτέρους, ὀρθῆς οὔσης ἁπάσης τῆς βουλῆς, ἀνίσταται Σπόριος Ναύτιος, οἰκίας ἐν τοῖς πάνυ λαμπροτάτης διάδοχος· ὁ γὰρ ἡγεμὼν αὐτῶν τοῦ γένους Ναύτιος, ἀπὸ τῶν σὺν Αἰνείᾳ στειλάντων τὴν ἀποικίαν εἷς ἦν, Ἀθηνᾶς ἱερεὺς Πολιάδος, καὶ τὸ ξόανον ἀπηνέγκατο τῆς θεᾶς μετανιστάμενος, ὃ διεφύλαττον ἄλλοι παρ' ἄλλων μεταλαμβάνοντες οἱ τοῦ γένους ὄντες τοῦ Ναυτίων· ὃς ἐδόκει καὶ διὰ τὴν οἰκείαν ἀρετὴν λαμπρότατος εἶναι τῶν νέων, καὶ οὐκ εἰς μακρὰν τῆς ὑπατικῆς ἐξουσίας τεύξεσθαι. Ἀρξάμενος δὲ ἀπολογεῖσθαι κοινὴν ἀπολογίαν ὑπὲρ πάντων τῶν νέων, ὡς οὔτε φιλονεικίᾳ τῇ πρὸς τοὺς πατέρας οὔτε αὐθαδείᾳ χρησαμένων, ὅτε τὴν ἐναντίαν ἔσχον ἐν τῇ προτέρᾳ βουλῇ προαίρεσιν, ἀλλ' εἴπερ ἄρα ἡμάρτανον, διὰ τὴν ἡλικίαν γνώμῃ σφαλέντων, τελευτῶν ἔφη τὸ πιστὸν τούτου παρέξεσθαι τὴν μεταβολήν. Συγχωρεῖν γοῦν αὐτοῖς ὡς ἄμεινον φρονοῦσιν ἐπιψηφίζεσθαι πᾶν ὅ τι ἂν ἡγῶνται τῷ κοινῷ συμφέρειν, ὡς οὐδὲν σφῶν γε πρὸς ταῦτα ἐναντιωσομένων, ἀλλὰ πεισομένων τοῖς πρεσβυτέροις. Ὅμοια δὲ τούτῳ καὶ τῶν ἄλλων νέων ἀποφηναμένων, ἐκτὸς ὀλίγων τινῶν πάνυ τῶν Ἀππίου συγγενῶν, ἐπαινέσαντες τὴν εὐκοσμίαν αὐτῶν οἱ ὕπατοι, καὶ παρακαλέσαντες εἰς πάντα τὰ κοινὰ τοιούτους ἑαυτοὺς παρέχειν, πρεσβευτὰς εἵλοντο δέκα τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν πρεσβυτέρων, ἐκτὸς ἑνὸς ἅπαντας ὑπατικούς. Οἱ δ' ἀποδειχθέντες ἦσαν οἵδε· Ἀγρίππας Μενήνιος, Γαΐου υἱός, Λαινάτης, Μάνιος Οὐαλέριος, Οὐολούσσου υἱός... Πόπλιος Σερουΐλιος, Πόπλιος Ποστούμιος, Κοΐντου υἱός, Τούβερτος, Τίτος Αἰβούτιος, Τίτου υἱός, Φλαούιος, Σέρβιος Σολπίκιος, Ποπλίου υἱός, Καμερῖνος, Αὖλος Ποστούμιος, Ποπλίου υἱός, Βάλβος, Αὖλος Οὐεργίνιος, Αὔλου υἱός, Κοιλιμοντανός. Μετὰ

« Iupiter, dii nostræ urbis præsides, et heroes et genii, « quotquot agrum Romanum tuemini, ut honestus et « utilis sit omnibus profugorum reditus, et mea fallat « opinio, quam de futuro tempore concepi. Quod si « qua calamitas ob ista consilia reipublicæ acciderit « (hoc autem brevi manifestum erit), vos ista celeriter « corrigatis, et tutam salutem rebus labantibus afferatis : mihi vero, qui neque alias unquam iucundissima « utilissimis in dicendo anteposui, neque nunc rempublicam meæ privatæ saluti consulens prodam, be- « nigni ac propitii sitis. Hæc sunt quæ precibus a diis « peto, verbis enim amplius non opus est. Sententiam au- « tem eandem quam et ante profero; plebeios quidem « qui in urbe permanent ære alieno liberandos, cum « iis vero qui a nobis defectionem fecerunt, bellum « omni studio gerendum, quamdiu in armis perstite- « rint. »

LXIX. Hæc locutus tacuit. Postquam vero omnes seniores in Menenii sententiam iverunt, et ad iuniores, ex ordine rogandi, ventum est, omnibus patribus exspectatione arrectis, surrexit Sp. Nautius, ex illustrissima natus familia : nam Nautius auctor eius generis erat, unus ex Æneæ sociis qui coloniam deduxerunt, eratque Minervæ Poliadis sacerdos, qui emigrans illius deæ simulacrum absportavit, cuius custodia per successionem penes gentem Nautiam remansit; qui et propter suam virtutem omnium iuniorum clarissimus, et brevi consulatum assecuturus videbatur. Hic igitur tunc exorsus a communi omnium iuniorum purgatione, negavit eos vel contendendi studio vel arrogantia a patribus dissensisse, cum contrariam sententiam in senatu ante habito tueri voluissent; et culpam, si quid erat culpæ, in ætatem ad lapsum facilem transtulit, et tandem se mutata sententia fidem huius rei facturos dixit. Itaque permittere ipsis, utpote prudentioribus, ut decernerent quidquid e republica esse existimarent, se enim nulla in re ipsis adversaturos, sed senioribus obtemperaturos. Cum autem reliqui quoque iuvenes idem dixissent, præter paucos quosdam Appio cognatione junctos, consules laudata illorum modestia, et hortati eos ut in omnibus publicis consiliis ita se gererent, decem legatos seniorum nobilissimos crearunt, omnes præter unum viros consulares. Creatorum autem hæc fuere nomina: Agrippa Menenius, C. F., Lanatus, M. Valerius, Volusi filius, P. Servilius [P. F. Priscus], P. Postumius, Q. F., Tubertus, T. Æbutius, T. F., Flavus, Ser. Sulpicius, P. F., Camerinus, A. Postumius, P. F., Balbus, A. Virginius, A. F., Cœlimontanus. Postea dimisso senatu,

ταῦτα τῆς βουλῆς διαλυθείσης, οἱ μὲν ὕπατοι προελθόντες εἰς ἐκκλησίαν τὸ δόγμα τῆς βουλῆς ἀνέγνωσαν, καὶ τοὺς πρεσβευτὰς προήγαγον. Ἀπάντων δὲ ἀξιούντων τὰς ἐντολὰς ἃς ἔδωκαν αὐτοῖς μαθεῖν, εἶπον ἐν τῷ φανερῷ πράττειν ὅτῳ ἂν τρόπῳ δύνωνται φιλίαν τῷ δήμῳ πρὸς τοὺς πατρικίους, ἄτερ δόλου καὶ ἀπάτης, καὶ καταγαγεῖν τοὺς φεύγοντας ἐπὶ τὰ σφέτερα ἐν τάχει.

LXX. Ταύτας οἱ πρέσβεις παρ' αὐτῶν λαβόντες τὰς ἐντολὰς αὐθημερὸν ἐξῄεσαν. Φθάσασα δὲ τὴν παρουσίαν αὐτῶν ἡ φήμη διήγγειλε τοῖς ἐπὶ στρατοπέδου πάντα τὰ ἐν τῇ πόλει γενόμενα· καὶ αὐτίκα πάντες ἐκλιπόντες τὸ ἔρυμα ὑπήντων ἔτι καθ' ὁδὸν οὖσι τοῖς πρεσβευταῖς. Ἦν δέ τις ἐν τῷ στρατοπέδῳ πάνυ ταραχώδης καὶ στασιαστὴς ἀνήρ, ὀξὺς τῇ γνώμῃ προϊδεῖν τι τῶν ἐσομένων ἐκ πολλοῦ, καὶ ἐξειπεῖν ὅ τι νοήσειεν, ὡς λάλος καὶ κωτίλος, οὐκ ἀδύνατος, ὃς ἐκαλεῖτο μὲν Λεύκιος Ἰούνιος, ὁμώνυμος τῷ καταλύσαντι τοὺς βασιλεῖς, ἐκπληρῶσαι δὲ τὴν ὁμωνυμίαν βουλόμενος ἠξίου καὶ Βροῦτος ἐπικαλεῖσθαι. Τοῖς δὲ ἄρα πολλοῖς γέλως ἐπὶ τῇ κενοσπουδίᾳ τοῦ ἀνθρώπου εἰσήρχετο, καὶ ὅτε βουληθεῖεν ἐπισκώπτειν αὐτὸν, Βροῦτον ἐπεκάλουν. Οὗτος ὁ ἀνὴρ τὸν ἡγεμόνα τοῦ στρατοπέδου Σικίννιον διδάξας, ὡς οὐκ ἄμεινον εἴη τῷ δήμῳ ῥᾳδίως ἑαυτὸν ἐπιτρέπειν τοῖς προτεινομένοις, ἵνα μὴ ἀπ' ἐλάττονος ἀξιώσεως ἀτιμοτέραν εὕρηται τὴν κάθοδον, ἀλλ' ἐναντιοῦσθαι μέχρι πολλοῦ καὶ τραγῳδίαν τινὰ ἐπιθεῖναι τοῖς πράγμασι προσποιητὴν, ὑποσχόμενός τε αὐτὸς ἀναλήψεσθαι τὸν ὑπὲρ τοῦ δήμου λόγον, τά τε ἄλλα ὑποθέμενος ἃ χρὴ πράττειν ἢ λέγειν, ἔπεισε τὸν Σικίννιον. Καὶ μετὰ τοῦτο ὁ μὲν Σικίννιος συγκαλέσας εἰς ἐκκλησίαν τὸν δῆμον ἐκέλευσε τοὺς πρεσβευτὰς ὑπὲρ ὧν ἥκουσι λέγειν.

LXXI. Παρελθὼν δὲ Μάνιος Οὐαλέριος, ὅσπερ ἦν αὐτῶν πρεσβύτατός τε καὶ δημοτικώτατος, ἐπιμαρτυρήσαντος αὐτῷ τὴν προθυμίαν τοῦ πλήθους εὐμενεστάταις φωναῖς καὶ προσηγορίαις, ἐπειδὴ σιωπῆς ἔτυχε, τοιούτοις ἐχρήσατο λόγοις· « Οὐδὲν ὑμᾶς ἔτι « τὸ κωλῦόν ἐστιν, ὦ δημόται, κατιέναι πάλιν ἐπὶ « τὰ ὑμέτερα καὶ διηλλάχθαι πρὸς τοὺς πατέρας. « Ἐψήφισται γὰρ ἡ βουλὴ καλὴν καὶ συμφέρουσαν « ὑμῖν κάθοδον, καὶ γνώμην πεποίηται μηδενὸς τῶν « γεγονότων μνησικακεῖν· ἡμᾶς τε οὓς ἐγίγνωσκε φι« λοδημοτάτους ὄντας καὶ πρὸς ὑμῶν τὰ δίκαια τι« μωμένους πρεσβευτὰς ἀπέσταλκεν, αὐτοκράτορας « ἀποδείξασα τῶν διαλύσεων, ἵνα μὴ δόξαις μηδὲ « εἰκασμοῖς χρώμενοι περὶ τῆς ὑμετέρας γνώμης, « ἀλλὰ παρ' αὐτῶν ὑμῶν ἀκούσαντες ἐφ' οἷς ἀξιοῦτε « καταλύσασθαι τὴν διχοστασίαν, ἂν ᾖ μέτριόν τι « τῶν αἰτημάτων, καὶ μήτε τῷ ἀδυνάτῳ μήτε ὑπ' ἄλ« λης αἰσχύνης ἀνηκέστου κωλύηται, συγχωρῶμεν « ὑμῖν μηκέτι τὴν τοῦ συνεδρίου γνώμην ἐκδεχόμενοι, « μηδ' εἰς χρόνους μακροὺς καὶ φθόνους ἀντιπάλων

consules cum in concionem processissent, senatusconsultum recitarunt, et legatos produxerunt. Omnibus autem cupientibus mandata illis data cognoscere, aperte responderunt *mandatum ipsis esse*, ut quibuscunque possent rationibus plebi patricios sine dolo et fraude reconciliarent, et primo quoque tempore exsules in suas sedes reducerent.

LXX. His igitur ab illis mandatis acceptis, eo ipso die legati abierunt. Sed fama ipsorum adventum antevertit, et res omnes in urbe gestas nuntiavit illis qui in castris erant: quæ confestim omnes vallo relicto legatis, qui in itinere adhuc erant, obviam ibant. Erat autem in castris eorum vir quidam valde turbulentus et seditiosus, præditus acri ingenio ad prævidendum multo ante res futuras; qui, ut loquax et garrulus, quicquid sentiebat libere dicebat, et vocabatur L. Iunius, eodem nomine quo ille qui reges expulerat. Quare, cum appellationis similitudinem explere vellet, se etiam Brutum cognominari volebat. Plebi igitur inane illius hominis studium et affectatio risum movebat, et ubi eum irridere volebant, Brutum vocabant. Iste cum docuisset Sicinium castrorum præfectum, minime expedire plebi se facilem oblatis conditionibus præbere, ne iniquioribus legibus reditum minus honestum consequeretur; sed diu adversari, et rebus aliquam simulatam tragœdiam imponere: cumque pollicitus fuisset se pro plebe verba facturum, eiusque caussam acturum, atque etiam de ceteris rebus quæ faciendæ aut dicendæ essent Sicinium commonuisset, rem ipsi persuasit. Quo facto Sicinius, convocata ad concionem plebe, iussit legatos sui adventus caussam exponere.

LXXI. Tum Manius Valerius, legatorum maximus natu et plebis studiosissimus, cum processisset, plebe summum eius studium blandissimis acclamationibus et salutationibus testante, postquam silentium impetravit, in hunc modum verba fecit: « Nihil amplius, « Quirites, vetat vos ad vestras sedes reverti, et in gra« tiam cum patribus redire. Senatus enim honestum « atque utilem vobis reditum decrevit; decrevit etiam « omnem iniuriarum præteritarum memoriam deponere: « et nos, quos plebis studiosissimos et apud vos me« rito in summo honore novit esse, legatos misit cum « summa potestate compositionis faciendæ, ne opinio« nibus et coniecturis de vestra voluntate usi, sed ex « vestro proprio ore auditis conditionibus, quibus dis« cordias finiri cupitis, si quid æqui postulaveritis, et « si id fieri atque salva dignitate concedi possit, id « vobis concedamus, non exspectato amplius senatus« consulto, neque rebus in longum tempus dilatis, aut

« ἀναβάλλοντες τὰ πράγματα. Ταῦτα δὴ τῆς βουλῆς « ἐψηφισμένης, δέχεσθε ἄσμενοι τὰς χάριτας αὐτῶν, « ὦ δημόται, μετὰ πάσης προθυμίας καὶ σπουδῆς, « ἐν μεγάλῳ τιθέμενοι τὴν τοσαύτην εὐτυχίαν καὶ « πολλὴν τοῖς θεοῖς χάριν εἰδότες αὐτῆς, εἰ πόλις ἡ « Ῥωμαίων ἡ τοσούτων ἄρχουσα ἀνθρώπων καὶ συ- « νέδριον, ὃ τὴν ἡγεμονίαν ἔχει πάντων τῶν ἐν ταύτῃ « καλῶν, οὐχ ὃν αὐτοῖς πάτριον οὐδενὶ τῶν ἀντιπά- « λων εἴκειν, ὑμῖν μόνοις ὑποκατακλίνονται τῆς « ἀξιώσεως ἑκόντες, καὶ οὔτε ἀκριβολογεῖσθαι περὶ « τῶν καθηκόντων ἑκατέροις ἠξίωσαν ὡς ὑποδεεστέ- « ροις κρείττονες, ἀλλ' αὐτοὶ πρότεροι περὶ διαλύ- « σεων ἐπρεσβεύσαντο· οὔτε τὰς αὐθάδεις ὑμῶν « ἀποκρίσεις, ἃς ἐποιήσασθε πρὸς τοὺς προτέρους « πρέσβεις, πρὸς ὀργὴν ἐδέξαντο, ἀλλ' ὑπέμειναν « ὑμῶν τὸ σοβαρὸν τοῦτο καὶ μειρακιῶδες τῆς αὐθα- « δείας βάρος, ὥσπερ ἂν παίδων ἀφρόνων χρηστοὶ « πατέρες· καὶ πάλιν ἑτέραν πρεσβείαν ἀποστέλλειν « ᾤοντο δεῖν καὶ τῶν δικαίων μειονεκτεῖν καὶ πάνθ' « ὑπομένειν, ὦ πολῖται, τὰ μέτρια. Ἐπὶ δὴ τοσαύ- « της βεβηκότες εὐτυχίας μὴ μέλλετε λέγειν, ὦ « δημόται, τίνων χρῄζετε, μηδ' ἐντρυφᾶτε ἡμῖν· « καταλυσάμενοι δὲ τὴν στάσιν ἄπιτε χαίροντες εἰς « τὴν γειναμένην τε καὶ θρεψαμένην ὑμᾶς πόλιν, ᾗ « τροφεῖά τε καὶ χάριτας οὐ χρηστὰς ἀπεδίδοτε, « καταλιπόντες αὐτὴν τὸ γοῦν ἐφ' ὑμῖν εἶναι ἔρημον « καὶ μηλόβοτον. Εἰ δὲ παρήσετε τὸν καιρὸν τοῦ- « τον, εὔξεσθε πολλάκις ὅμοιον εὑρεῖν ἕτερον. »

LXXII. Παυσαμένου δὲ τοῦ Οὐαλερίου παρελθὼν ὁ Σικίννιος, οὐχ ἐξ ἑνὸς ἔφη δεῖν λόγου τὸ συμφέρον ἐξετάζειν τοὺς εὖ βουλευομένους, ἀλλ' ὑποτίθεσθαι τὸν ἐναντίον αὐτοῖς λόγον, ἄλλως τε καὶ περὶ τηλικούτων πραγμάτων σκοποῦντας· ἠξίου τε λέγειν πρὸς ταῦτα τοὺς βουλομένους, ἅπασαν αἰδῶ καὶ εὐλάβειαν ἀποθεμένους· οὐ γὰρ ἐπιτρέπειν τὰ πράγματά σφισιν εἰς τὰς τοιαύτας ἀνάγκας κατακεκλειμένοις οὔτ' ὄκνῳ οὔτ' αἰσχύνῃ εἴκειν. Σιωπῆς δὲ γενομένης, ἐπειδὴ πάντες εἰς ἀλλήλους ἀπέβλεπον ἐπιζητοῦντες τὸν ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ λέξοντα, ἐφαίνετο δὲ οὐδείς· ὁ γὰρ Σικίννιος τοῖς αὐτοῖς πολλάκις ἐχρῆτο λόγοις· παρέρχεται κατὰ τὰς ὑποσχέσεις Λεύκιος Ἰούνιος ἐκεῖνος, ὁ βουλόμενος ἐπικαλεῖσθαι Βροῦτος· καὶ τυχὼν ἐπισημασίας παρὰ τοῦ πλήθους ἀθρόας τοιαύτην διέθετο δημηγορίαν· « Τὸ δέος ὑμᾶς, ὦ δημόται, τὸ τῶν « πατρικίων ἐντετηκὸς ἔτι ταῖς ψυχαῖς ἐκπλήσσειν « ἔοικε, καὶ διὰ τοῦτο τεταπεινωμένοι, φέρειν τοὺς « λόγους εἰς μέσον, οἷς εἰώθατε χρῆσθαι πρὸς ἀλλή- « λους, ὀκνεῖτε. Οἴεται δὲ ἴσως ἕκαστος ὑμῶν τὸν « πλησίον ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ λέξειν, καὶ πάντας μᾶλ- « λον, εἴ τι κινδύνευμά ἐστιν, ὑπομενεῖν· αὐτὸς δὲ ἐν « τῷ ἀσφαλεῖ βεβηκώς, ὅ τι ἂν ἐκ τοῦ τολμηροῦ « χρηστὸν περιγένηται, τούτου τὸ μέρος ἕξειν ἀδεῶς· « κακῶς εἰδώς. Εἰ γὰρ ἅπαντες τοῦτο ὑπολάβοιμεν, « ἡ καθ' ἕνα ἡμῶν ἕκαστον ἀτολμία κοινὴ πᾶσιν ἔσ-

« adversariorum invidiæ permissis. Cum igitur tale sit « senatus decretum, accipite, Quirites, lubenter ipsius « beneficia cum omni animi alacritate et studio, tantam felicitatem magni facientes, et magnam diis pro ea « gratiam habentes, quod populus Romanus, cuius tam « late patet imperium, et senatus, penes quem sunt « omnia huius civitatis ornamenta, quamvis patrum « consuetudo non ferat ut ulli adversario cedant, vo- « bis tamen solis ultro dignitate cedunt: vobis *inquam* « inferioribus ipsi qui sunt superiores; neque nimium « accurate considerare voluerint quid utrosque deceret, « sed ipsi priores legatis missis vos ad amicitiam invi- « tent, neque vobis ob vestrum superbum responsum, « quod superiori legationi dedistis, infensi sint, sed « vestram istam petulantiam et iuvenilem arrogantiam « non secus ac boni patres stultorum filiorum ferant, « et alteram legationem mittendam denuo censuerint, et « de suo iure decedere atque ad quasvis, Quirites, « æquas conditiones descendere voluerint Tantam « igitur nacti felicitatem ne cunctemini, Quirites, in- « dicare quibus rebus indigeatis, neve in nos petulanter « vosmet geratis : sed sedata seditione redite cum « lætitia in civitatem, quæ vos genuit ac educavit, cui « malam educationis remunerationem et gratiam retu- « listis, qui eam deseruistis, et quantum in vobis fuit « pecori depascendam reliquistis. Quod si hanc occasio- « nem elabi patiamini, aliam talem nancisci sæpe opta- « bitis. »

LXXII. Cum autem Valerius dicendi finem fecisset, progressus Sicinius dixit, non ex una tantum ratione debere eos qui bene consulant utilitatem æstimare, sed etiam contrariam rationem proponere, præsertim cum de rebus tanti momenti consultetur. Quare imperavit ut qui vellet omni pudore et timore posito ad hæc respondeat : præsentem enim rerum statum non ferre, ut ad tales redacti angustias aut timori aut pudori cederent. Facto autem silentio, cum alii in alios oculos converterent, quærentes aliquem qui communem caussam susciperet ac defenderet, et nullus prodiret, Sicinio sæpius eadem repetente verba; tandem, ut erat pollicitus, prodiit L. ille Iunius, qui se Brutum cognominari volebat, datisque crebris a multitudine signis talem habuit concionem : « Timor patriciorum, Quirites, qui animis « vestris insedit, terrere vos videtur : et propterea de- « iecti non audetis in medium proferre ea, quæ quoti- « dianis sermonibus inter vos iactare soletis. Fortasse « vero unusquisque vestrum putat aliquem alium proxi- « mum caussam publicam suscepturum et acturum, et « omne periculum, si quod est, audacter subiturum, « se vero tuto et secure eius boni, quodcunque ex « aliena audacia provenerit, partem habiturum; iniquo « sane consilio. Si enim omnes eandem sequeremur « sententiam, nostra hæc singulorum timiditas universis « æque erit damnosa, et, dum unusquisque suæ privatæ

« ται βλάβη, καὶ ἐν ᾧ τὸ ἴδιόν τις ἀσφαλὲς ἀποσκο- « πεῖ, τὸ μετὰ πάντων κοινὸν ἀπολεῖ. Ἀλλ' εἰ « καὶ μὴ πρότερον ἔγνωτε, ὅτι λέλυται τὸ δέος « ὑμῶν καὶ τὸ ἐλεύθερον ἅμα τοῖς ὅπλοις βεβαίως « ἔχετε, νῦν γε δὴ μάθετε διδασκάλοις χρησάμενοι « τούτοις. Οἱ γὰρ ὑπερήφανοι καὶ βαρεῖς, οὐκ ἐπι- « τάττοντες ὑμῖν, ὡς πρότερον ἤκουσιν, οὐδὲ ἀπει- « λοῦντες, ἀλλὰ δεόμενοι καὶ παρακαλοῦντες ἐπὶ τὰ « ὑμέτερα ὑμᾶς κατιέναι, καὶ ὡς ἐλευθέροις ἐξ ἴσου « ἤδη ἄρχονται ὁμιλεῖν. Τί οὖν ἔτι καταπέπληχθε « αὐτοὺς καὶ σιωπᾶτε, ἀλλ' οὐκ ἐλεύθερα φρονεῖτε « καὶ διαρρήξαντες ἤδη ποτὲ τοὺς χαλινούς, λέγετε « εἰς τὸ κοινὸν ἃ πεπόνθατε πρὸς αὐτῶν; Ὦ σχέτλιοι, « τί δεδοίκατε; μή τι πάθητε ἡγεμόνι τῆς ἐλευθεροστο- « μίας ἐμοὶ χρώμενοι; κινδυνεύσω γὰρ ὑπὲρ ὑμῶν εἰ- « πεῖν τὰ δίκαια μετὰ παρρησίας ἐγὼ πρὸς αὐτούς, καὶ « οὐδὲν ἀποκρύψομαι. Καὶ ἐπειδὴ Οὐαλέριος οὐδὲν « ἔφησεν εἶναι τὸ κωλῦον ἀναστρέφειν ὑμᾶς ἐπὶ τὰ οἰ- « κεῖα, τῆς βουλῆς διδούσης τὴν κάθοδον καὶ προσεψη- « φισμένης τὸ μὴ μνησικακεῖν, ταῦτ' ἀποκρινοῦμαι « πρὸς αὐτόν, ἅπερ ἐστὶν ἀληθῆ καὶ ἀναγκαῖα εἰρῆσθαι.

LXXIII. « Ἡμᾶς, ὦ Οὐαλέριε, πολλὰ μὲν καὶ « ἄλλα τὰ κωλύοντά ἐστιν ἀποθεμένους τὰ ὅπλα ἐφ' « ὑμῖν γενέσθαι, τρία δὲ τὰ μέγιστα καὶ φανερώ- « τατα. Πρῶτον μὲν ὅτι ἐγκαλοῦντες ἡμῖν ὡς « ἡμαρτηκόσιν ἥκετε καὶ ἐν εὐεργεσίας οἴεσθε μέρει « διδόναι τὴν κάθοδον· ἔπειτα ὅτι οὐδὲν ὑποδηλοῦτε « παρακαλοῦντες ἐπὶ τὰς διαλλαγὰς ἐφ' οἷς αὐτὰς δι- « καίοις ἢ φιλανθρώποις ποιησόμεθα· τὸ δὲ τελευ- « ταῖον, ὅτι βέβαιον ἡμῖν ὧν ἂν ὑπόσχησθε οὐδέν « ἐστιν, ἀλλὰ πολλάκις ἐξαπατῶντές τε καὶ φενα- « κίζοντες ἡμᾶς διατετελέκατε. Ἐρῶ δὲ ὑπὲρ ἑκά- « στου χωρίς, ἀπὸ τοῦ δικαίου ἀρξάμενος· καὶ γὰρ ἰδίᾳ « τε καὶ ἐν κοινῷ λέγοντας ἀπὸ τοῦ δικαίου χρὴ ἄρ- « χεσθαι. Ἡμεῖς τοίνυν εἰ μέν τι ἀδικοῦμεν ὑμᾶς, οὐ- « δὲν δεόμεθα οὔτε ἀδείας οὔτε ἀμνηστίας· καίτοιγε « οὐκ ἀξιοῦμεν οὐδὲν κοινωνεῖν ἔτι τῆς πόλεως, ἀλλ' « ἐπιμενοῦμεν ὅποι ποτ' ἂν ἡμᾶς ἄγῃ τὸ χρεών, « τῇ τύχῃ καὶ δαίμοσιν ἐπιτρέψαντες ἡγεμόσιν. Εἰ « δὲ ἀδικούμενοι πρὸς ὑμῶν ταύτης ἠναγκάσμεθα « τῆς τύχης πειραθῆναι, ἐν ᾗ ἐσμεν, τί οὐχ ὁμολο- « γεῖτε κακοὶ περὶ ἡμᾶς αὐτοὶ γενόμενοι συγγνώ- « μης δεῖσθαι καὶ ἀμνηστίας; νῦν δέ, ἣν αἰτεῖσθε, « ταύτην διδόναι λέγετε, καὶ ἧς ἀφεῖσθαι ζητεῖτε « ὀργῆς, ταύτης ὡς ἀφιέντες μεγαληγορεῖτε, συγ- « χέοντες τὴν τῆς ἀληθείας φύσιν καὶ τὴν τῶν δι- « καίων ἀξίωσιν ἀναστρέφοντες. Ὅτι δὲ οὐκ ἀδι- « κεῖσθε, ἀλλ' ἀδικεῖτε, καὶ πολλὰ καὶ μεγάλα εὐερ- « γετηθέντες ὑπὸ τοῦ δήμου, τὰ μὲν εἰς τὴν ἐλευθε- « ρίαν, τὰ δὲ εἰς τὴν ἡγεμονίαν, οὐ καλὰς ἀποδε- « δώκατε αὐτῷ τὰς ἀμοιβάς, μάθετε· ποιήσομαι δ' « ἀφ' ὧν ἴστε καὶ αὐτοὶ πραγμάτων τοὺς λόγους, « καί, πρὸς θεῶν, ἐάν τι ψεῦδος εἴπω, μὴ ἀνάσ- « χησθε, ἀλλ' εὐθὺς ἐλέγχετε.

« securitati consulit, communem universorum perdit. « Quare, etiamsi ante ignorabatis vos hoc metu libe- « ratos esse et libertatem statim ex quo arma cepistis, « confirmatam esse, nunc saltem istis usi magistris hoc « discatis. Non enim superbi et imperiosi veniunt ad « nos, non ut ante imperantes nec minitantes, sed ro- « gantes atque invitantes vos ut in vestras sedes rever- « tamini et iam ut cum hominibus æque liberis atque « ipsi sunt incipiunt vobiscum agere. Quid igitur eos « amplius formidatis, et tacetis? quin liberam mentem « sumitis, et, disruptis tandem frenis, coram omnibus « profertis iniurias quas ab illis accepistis? O miseri! « quid veremini? an ne quid vobis accidat, si me du- « cem secuti libere quod sentitis proferatis? Ego enim « illis pro vobis meo cum periculo libere id quod æquum « est dicam, et nihil celabo. Et quia Valerius dixit « nihil esse impedimento vobis, quo minus in vestras « sedes redeatis, quod senatus vobis reditum conces- « serit, et præterea decreverit omnium iniuriarum « præteritarum memoriam deponere, illi ea respondebo, « quæ et veritas dictat et ipsa necessitas postulat.

LXXIII. « Cum multæ aliæ caussæ, Valeri, vetant « armis positis vestræ fidei nos ipsos committere, tum « vero tres maximæ et manifestissimæ. Primum qui- « dem, quia huc venitis nos accusantes, quasi delique- « rimus, et beneficium aliquod in nos conferre putatis, « cum reditum conceditis : deinde, quia ad pacem nos « invitantes, nullo modo indicatis quibus æquis aut hu- « manis conditionibus eam simus facturi; postremo, quia « nihil eorum, quæ nobis estis polliciti certum est, « sed iam sæpius nobis imponere ac fucum facere non « dubitastis. Dicam autem separatim de singulis, facto « a iure initio : ut enim in privatis ita in publicis dis- « ceptationibus a iure ducenda sunt orationis exordia. « Nos igitur si vobis iniuriam facimus, nullam impuni- » tatem, nullam iniuriarum oblivionem petimus : atque « adeo ne eiusdem civitatis vobiscum participes am- « plius esse volumus, sed fortunam et genios duces « secuti, sedes ibi figemus quocunque fatum nos du- « xerit. Quod si vero a vobis iniuriam passi coacti « fuimus hanc fortunam experiri, in qua sumus : quin « fatemini vos, qui nobis iniuriam fecistis, ipsi indi- « gere venia et oblivione? Nunc vero, quum veniam peti- « tis, eam vos dare dicitis; et quasi iram quam vobis « remitti cupitis, nobis remittatis magnifice ac superbe « loquimini, confundentes veritatis naturam et iuris di- « gnitatem pervertentes. Vos autem iniuriam non pati, « sed facere qui multis et magnis beneficiis a plebe « affecti, partim in libertate tuenda, partim in imperio « parando, haud egregiam gratiam ei retuleritis, au- « dite : verba autem faciam ducto initio a rebus, quas « vos ipsi scitis, et vos per deos obsecro, si quod men- « dacium dixero, ne feratis, sed confestim arguatis.

LXXIV. « Ἡμῖν τὸ ἀρχαῖον πολίτευμα ἦν μοναρχία, καὶ μέχρι γενεᾶς ἑβδόμης ταύτῃ χρώμενοι διετελέσαμεν τῇ πολιτείᾳ· καὶ παρὰ πάσας τὰς ἡγεμονίας ταύτας οὐδὲν ὁ δῆμος ἠλαττώθη πώποθ' ὑπὸ τῶν βασιλέων, καὶ πάντων ἥκιστα ὑπὸ τῶν τελευταίων. Ἐῶ γὰρ λέγειν ὅτι πολλὰ καὶ μεγάλα ἀγαθὰ ἐκ τῆς ἀρχῆς αὐτῶν ἐκαρπώσατο. Χωρὶς γὰρ τῆς ἄλλης αὐτῶν θεραπείας, ᾗ κολακεύοντες αὐτὸν, οἰκεῖον μὲν σφίσιν, ἐχθρὸν δὲ ὑμῖν ἐβούλοντο εἶναι· ὃ ποιοῦσιν ἅπαντες οἱ τυραννικῶς ἐξάγοντες τὰς δυναστείας· κρατήσαντες πολέμῳ μακρῷ Συέσσης, πόλεως πάνυ εὐδαίμονος, ἐξὸν αὐτοῖς μηδενὶ κοινωνῆσαι τῶν λαφύρων, ἀλλ' αὐτοὶ κατασχεῖν καὶ πάντας ὑπερβαλέσθαι πλούτῳ βασιλέας, οὐκ ἠξίωσαν, ἀλλὰ φέροντες εἰς μέσον ἔθηκαν ἅπασι τὴν ὠφέλειαν· ὥσθ' ἡμᾶς χωρὶς ἀνδραπόδων καὶ βοσκημάτων καὶ τῆς ἄλλης κτήσεως πολλῆς οὔσης καὶ καλῆς ἀργυρίου πέντε μνᾶς κατ' ἄνδρα διανείμασθαι. Ὧν ἡμεῖς ἀμελήσαντες, ἐπειδὴ τυραννικώτερον ἐχρῶντο ταῖς ἐξουσίαις, οὐκ εἰς τὸν δῆμον πλημμελοῦντες, ἀλλὰ εἰς ὑμᾶς, δυσανασχετοῦντες ἐπὶ τοῖς γινομένοις τῆς μὲν τῶν βασιλέων εὐνοίας ἀπέστημεν, ὑμῖν δὲ προσεθέμεθα· καὶ συνεπαναστάντες αὐτοῖς μεθ' ὑμῶν οἵ τ' ἐν τῇ πόλει καὶ οἱ ἐπὶ στρατοπέδου, τοὺς μὲν ἐξηλάσαμεν, ὑμῖν δὲ [φέροντες] ἀνεθήκαμεν τὴν ἐκείνων ἀρχήν. Πολλάκις τε γενόμενον ἐφ' ἡμῖν μεταθέσθαι πρὸς τοὺς ἐξελαθέντας μεγάλαις δωρεαῖς, ἃς ὑπέτεινον ἡμῖν, ἵνα δὴ τὸ πρὸς ὑμᾶς πιστὸν ἐγκαταλίπωμεν, οὐχ ὑπεμείναμεν, ἀλλὰ πολλοὺς καὶ μεγάλους καὶ συνεχεῖς πολέμους καὶ κινδύνους δι' ὑμᾶς διηντλήσαμεν, καὶ μέχρι τοῦ παρόντος ἔτος ἑπτακαιδέκατον ἤδη τριβόμεθα πᾶσιν ἀνθρώποις μαχόμενοι περὶ τῆς κοινῆς ἐλευθερίας. Ἀκαταστάτου μὲν γὰρ ἔτι τῆς πολιτείας οὔσης, οἷα γίνεσθαι φιλεῖ περὶ τὰς μεταβολὰς τὰς αἰφνιδίως γιγνομένας, δυσὶ ταῖς ἐπιφανεστάταις πόλεσι Τυρρηνῶν, Ταρκυνιήταις τε καὶ Οὐϊεντανοῖς κατάγειν βουλομένοις τοὺς βασιλεῖς μεγάλῃ στρατιᾷ, παρακινδυνεύσαντες ὀλίγοι πρὸς πολλοὺς διηγωνίσμεθα, καὶ μεγίστην ἀποδειξάμενοι προθυμίαν, τούς τε ἀντιταχθέντας μάχῃ νικήσαντες ἀπεωσάμεθα, καὶ τῷ περιόντι τῶν ὑπάτων διεσώσαμεν τὴν ἀρχήν. Οὐ πολλοῖς δὲ χρόνοις ὕστερον Πορσίναν Τυρρηνῶν βασιλέα κατάγειν καὶ αὐτὸν ἀξιοῦντα τοὺς φυγάδας τῇ τε ἐξ ἁπάσης Τυρρηνίας, ἣν αὐτὸς ἐπήγετο, δυνάμει καὶ ταῖς ὑπ' ἐκείνων ἐκ πολλοῦ συναχθείσαις, οὐκ ἔχοντες ἀξιόμαχον χεῖρα καὶ διὰ τοῦτο κατακλεισθέντες εἰς πολιορκίαν τε καὶ ἀμηχανίαν καὶ παντὸς πράγματος ἀπορίαν, τῷ πάντα ὑπομεῖναι τὰ δεινὰ φίλον γενόμενον ἠναγκάσαμεν ἀπελθεῖν. Τὰ δὲ τελευταῖα τρίτην κάθοδον τῶν βασιλέων παρασκευασαμένων διὰ τοῦ Λατίνων ἔθνους καὶ τὰς τριάκοντα

LXXIV. « Nostra respublica olim sub regibus fuit, et ad septimam usque ætatem hac reipublicæ forma maiores nostri constanter usi sunt. Quamdiu tamen regius ille dominatus duravit, plebs nullum unquam detrimentum a regibus, præsertim vero a novissimis accepit. Missa facio multa et magna bona, quæ ex eorum regno percepit. Nam præter alias blanditias, quibus eam sibi devincire et conciliare atque vos inimicam reddere studebant, quod solent facere omnes, qui legitimam potestatem in tyrannicam vertere cupiunt, diuturno bello expugnata Suessa urbe valde opulenta, cum illis liceret prædam nulli impertiri, sed sibi ipsis retinere, et ceteros reges divitiis superare, hoc tamen facere noluerunt, sed prædam in medio omnibus proposuerunt, ita ut nos, præter mancipia et pecus et res alias multas et pulchras, quinque argenti minas viritim acceperimus. Quibus rebus neglectis, postquam illi tyrannice potestate sua abuti coeperunt, non in plebem delinquentes, sed in vos ipsos, facta eorum iniquo animo ferentes a regum benevolentia alienati sumus, et nos vobis adiunximus; et conspiratione vobiscum in eos facta, tam qui in urbe quam qui in castris eramus, eos expulimus, vobisque illorum imperium detulimus. Et cum sæpius in potestate nostra fuerit id ad reges exactos transferre, magnis *allecti* muneribus promittebant, ut fidem vobis datam falleremus, hoc facere noluimus; sed multa et gravia atque assidua pericula et bella propter vos pertulimus: et ad hanc usque diem annum iam decimum septimum atterimur, pro communi libertate cum omnibus mortalibus pugnantes. Nam reipublicæ statu nondum composito, sicut accidere solet in repentinis mutationibus, duobus nobilissimis Etruscorum populis, Tarquiniensibus et Veientibus, reges in regnum cum ingentibus copiis reducere volentibus obviam ivimus; et pauci cum multis pugnavimus, et maxima animi alacritate demonstrata hostes a nobis pugna superatos repulimus, et superstiti consuli imperium conservavimus. Neque multis post annis Porsenam, Etruscorum regem, qui et ipse exsules in patriam reducere volebat, cum totis Etruriæ viribus, quas secum ducebat, et copiis ab illis iam undique coactis pares non essemus, ac propterea intra mœnia compulsi obsideremur, et ad consilii inopiam et rerum omnium penuriam redacti essemus, tamen durissima quæque mala perferentes coegimus cum nobis amicum discedere. Postremo autem cum reges tertium tentassent reditum in patriam opera et auxilio gentis Latinæ, et triginta po-

« πόλεις ἐπαγομένων, ἀντιβολοῦντας ὑμᾶς καὶ ὀλοφυρομένους ὁρῶντες, καὶ ἕνα ἕκαστον ἐπιβοωμένους ἑταιρίας τε καὶ συντροφίας καὶ ὁμαιχμίας ἀναμιμνήσκοντας, οὐχ ὑπεμείναμεν ἐγκαταλιπεῖν· ἡγησάμενοι δὲ κάλλιστον εἶναι καὶ λαμπρότατον ἀγῶνα τὸν ὑπὲρ ὑμῶν, ὁμόσε τοῖς δεινοῖς ἐχωρήσαμεν, μέγιστον ἤδη κινδύνων ἀναρρίψαντες ἐκεῖνον, ἐν ᾧ πολλὰ μὲν τραύματα λαβόντες, πολλὰ δὲ σώματα συγγενῶν τε καὶ ἑταίρων καὶ ὁμοσκήνων ἀποβαλόντες, ἐνικήσαμεν τοὺς πολεμίους καὶ τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν ἀπεκτείναμεν, καὶ τὴν βασιλικὴν συγγένειαν ἅπασαν διεφθείραμεν.

LXXV. « Ἃ μὲν δὴ εἰς τὸ συνελευθερῶσαι ὑμᾶς ἀπὸ τῶν τυράννων παρεσχόμεθα ὑπὲρ δύναμιν τὸ ἑαυτῶν πρόθυμον, οὐχ ὑπὸ τοῦ ἀναγκαίου μᾶλλον εἰς αὐτὸ καταστάντες ἢ ὑπ' ἀρετῆς, ταῦτά ἐστιν. Ἃ δὲ εἰς τὸ τιμᾶσθαί τε καὶ ἄρχειν ἑτέρων δυναστείαν τε περιβαλέσθαι μείζω ἢ κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς δόκησιν ἀκούσατε, καὶ ὅπως, ἐάν τι παρατρέψω τὸν λόγον ἔξω τοῦ ἀληθοῦς, ὥσπερ καὶ ἀρχόμενος εἶπον, ἐναντιώσεσθέ μοι. Ὑμῖν γὰρ ἐπειδὴ τὸ ἀσφαλὲς τῆς ἐλευθερίας ἔδοξεν εἶναι βέβαιον, οὐκ ἀπέχρησεν ἐπὶ τούτου μένειν, ἀλλ' ἐπὶ τὸ τολμᾶν καὶ νεωτεροποιεῖν ὁρμήσαντες, ἐχθρὸν δὲ ἴσως ἅπαν ἡγούμενοι τὸ περιεχόμενον ἐλευθερίας, καὶ μικροῦ δεῖν πρὸς ἅπαντας ἀνθρώπους πόλεμον ἀναδείξαντες, εἰς πάντα τὰ κινδυνεύματα καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς πλεονεξίας ταύτης ἀγῶνας τοῖς ἡμετέροις ᾤεσθε δεῖν καταχρῆσθαι σώμασιν. Ὅσας μὲν πόλεις κατὰ μίαν καὶ δύο πολεμούσας ὑμῖν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, τὰς μὲν ἐκ παρατάξεως χειρωσάμενοι, τὰς δὲ τειχομαχίαις ἑλόντες ὑπηκόους ἐποιήσαμεν, ἐῶ. Τί γὰρ δεῖ κατὰ μικρὸν λέγειν τὰς πράξεις, τοσαύτην ἔχοντας λόγων ἀφθονίαν; ἀλλὰ Τυρρηνίαν ἅπασαν εἰς δώδεκα νενεμημένην ἡγεμονίας καὶ πολλῇ μὲν τῇ κατὰ γῆν, πολλῇ δὲ τῇ κατὰ θάλατταν δυναστείᾳ περιουσιάζουσαν, τίνες ἦσαν οἱ συγκατακτησάμενοι καὶ ποιήσαντες αὐτὴν ὑμῖν ὑπήκοον; Σαβίνους δὲ τουτουσὶ, ἔθνος τηλικοῦτον, οἷς διὰ παντὸς ὁ περὶ τῶν πρωτείων πρὸς ὑμᾶς ἦν ἀγὼν, ποία παρέσχεν ὑμῖν βοήθεια μηκέτι διαμιλλᾶσθαι περὶ τῶν ἴσων; τί δέ; τὰς Λατίνων τριάκοντα πόλεις, οὐ μόνον δυνάμεως μεγέθει ἐπαιρομένας ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῷ δικαιότερα ἀξιοῦν μέγα φρονούσας, τίνες ἦσαν οἱ καταδουλωσάμενοι καὶ παρασχόντες ὑπὲρ ἀνδραποδισμοῦ καὶ κατασκαφῆς τῶν πόλεων δεομένας καταφυγεῖν ἐφ' ὑμᾶς;

LXXVI. « Ἐῶ τἄλλα, ὅσ' οὔπω διαστασιάζοντες πρὸς ὑμᾶς καὶ αὐτοί γέ τοι μεταποιούμενοι τῶν ἐκ τῆς ἀρχῆς ἐλπίδων συνεκινδυνεύσαμεν ὑμῖν. Ἀλλ' ἐπειδὴ φανερῶς ἤδη τυραννίδα περιβεβλημένοι τὴν ἀρχὴν, καὶ ἡμῖν ὥσπερ δούλοις παραχρώμενοι ἐξηλέγχθητε, ἡμεῖς τε οὐκέτι ὅμοιοι ταῖς

« pulos sibi adscivissent, cum videremus vos suppliciter orantes et lugentes, et uniuscuiusque opem implorantes, et sodalitatem et communem educationem atque communem militiam commemorantes, vos deserere non sustinuimus : sed existimantes certamen pro vobis susceptum honestissimum ac præclarissimum esse, hæc mala subiimus, maximum illud periculum tunc subire non dubitantes, in quo acceptis multis vulneribus et amissis multis cognatis et sodalibus et contubernalibus', hostes vicimus eorumque duces interfecimus, et totum regium genus exstinximus.

LXXV. « Hæc igitur sunt quæ pro communi vestra libertate a tyrannis vindicanda supra vires ultro neque necessitate potius coacti quam virtutis ergo, vobis exhibuimus. Quæ vero præstiterimus vestra caussa, ut et honorem et imperium in alios consequeremini, et principatum maiorem, quam initio existimabatur, vobis compararetis, audite ; et si qua in re a veritate vel minimum recessero, sicut principio dixi, mihi reclamate. Vos enim, postquam in tuto visa est libertas, non contenti fuistis, neque in hoc rerum statu manere voluistis : sed eo audaciæ prorupistis, ut res novas moliri non dubitaretis, omnes libertatis tuendæ studiosos æque pro hostibus habentes, et bellum pæne omnibus mortalibus indicentes, atque in his periculis et prœliis, pro hac vestra pluris habendi cupiditate susceptis, nostris corporibus vobis abutendum esse putastis. Quot vero civitates, modo singulas modo duas simul vobiscum pro libertate bellum gerentes, partim acie superatas et in nostram potestatem redactas, partim obsessas ac expugnatas subegerimus, prætereo. Quid enim oportet minutatim res gestas recensere, quæ tantam verborum materiam præbent? Universam pro Etruriam, in duodecim principatus divisam, et magna terra marique potentia pollentem, quinam vobis compararunt atque in vestram ditionem redegerunt, ut imperio vestro pareret? quorumnam vero ope factum est ut Sabini isti, gens tam valida, quibuscum continenter de principatu contendebatis, de æquo iure vobiscum amplius non contendant? Quid? Latinorum triginta populos non solum magnitudine potentiæ elatos, sed etiam ob æquitatem postulatorum animosas, quinam subegerunt eosque coegerunt, ne in servitutem abriperentur et urbes ipsorum everterentur, supplices ad vos confugere?

LXXVI. « Alia multa prætereo, quæ, cum nondum a vobis dissideremus, nos quoque, nihil commodorum ex imperio sperantes, vobiscum non sine nostro periculo gessimus. Verum posteaquam manifestum erat vos imperium vestrum in tyrannidem iam convertisse et nobis tanquam mancipiis abuti, nosque non amplius

« πρὸς ὑμᾶς διανοίαις διαμένοντες, ἐν δὲ τούτῳ καὶ « τὰ ὑπήκοα ὀλίγου δεῖν πάντ' ἐπανίστατο, ἀρξάν- « των μὲν τῆς ἀποστάσεως Οὐολούσκων, ἀκολου- « θησάντων δὲ αὐτοῖς Αἰκανῶν, Ἑρνίκων, Σαβίνων, « ἄλλων τε συχνῶν, ἐδόκει οἷος οὐχ ἕτερος εἶναι και- « ρὸς, εἰ βουλομένοις ἡμῖν ἦν, δυσῖν ἐξεργάσασθαι « θάτερον, ἢ καταλύσασθαι τὴν ἀρχὴν ὑμῶν, ἢ « πρὸς τὸ λοιπὸν ἀποδεῖξαι μετριωτέραν, ἆρα μέμ- « νησθε εἰς οἵαν ἀπόγνωσιν τῆς ἀρχῆς ἤλθετε, καὶ « ὡς ἐν παντὶ δὴ ἀθυμίας ἐγένεσθε, εἴτε μὴ συνα- « ρούμεθα τῶν ἀγώνων ὑμῖν, εἴτ' ὀργῇ ἐφέντες ὡς « τοὺς πολεμίους τρεψόμεθα, καὶ ὅσας δεήσεις καὶ « ὑποσχέσεις ἐποιήσασθε; τί οὖν οἱ ταπεινοὶ καὶ « πρὸς ὑμῶν ὑβρισμένοι τότ' ἐποιήσαμεν; ἡττηθέν- « τες τῶν δεήσεων καὶ πεισθέντες ταῖς ὑποσχέσεσιν, « αἷς ὁ βέλτιστος οὑτοσὶ Σερουίλιος ὑπατεύων τότε « πρὸς τὸν δῆμον ἐποιήσατο, οὐθὲν μὲν ἐμνησικα- « κήσαμεν ὑμῖν τῶν πάλαι, χρηστὰ δὲ περὶ τοῦ « μέλλοντος ἐλπίσαντες χρόνου παρέσχομεν ὑμῖν « ἑαυτοὺς, καὶ πάντα τὰ πολέμια ἐν ὀλίγῳ κατερ- « γασάμενοι χρόνῳ, παρῆμεν ἄγοντες αἰχμαλώτους « πολλοὺς καὶ λείας καλάς. Ἀνθ' ὧν τίνας ἡμῖν χά- « ριτας ἀπεδώκατε; ἆρά γε δικαίας καὶ τῶν κινδύ- « νων ἀξίας; πόθεν; πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Διεψεύσα- « σθε μέν γε καὶ τὰς ὑποσχέσεις, ἃς ἐκελεύσατε τὸν « ὕπατον ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ποιήσασθαι, αὐτὸν δὲ τὸν « ἄνδρα τουτονὶ τὸν βέλτιστον, ᾧ κατεχρήσασθε πρὸς « τὸν φενακισμὸν, ἄμοιρον ἐποιήσατε τῶν θριάμβων, « πάντων μάλιστα ἀνθρώπων ἄξιον ὄντα τῆς τιμῆς « ταύτης τυχεῖν· οὐκ ἄλλου τινὸς προσθέντες αὐτῷ « τὴν ὕβριν, ἀλλ' ὅτι τὰ δίκαια ποιεῖν ὑμᾶς ὡς « ὑπέσχεσθε ἠξίου, καὶ ἀγανακτῶν ἐπὶ τῷ φενακισ- « μῷ δῆλος ἦν.

LXXVII. « Ἔναγχος δὲ δὴ τοῦ χρόνου· τουτὶ γὰρ « ἔτι προσθεὶς τῷ περὶ τοῦ δικαίου λόγῳ παύσο- « μαι· ὅθ' ὑμῖν Αἰκανοί τε καὶ Σαβῖνοι καὶ Οὐολοῦ- « σκοι μιᾷ γνώμῃ χρησάμενοι αὐτοί τ' ἐπανίσταν- « το, καὶ τοὺς ἄλλους παρεκάλουν, οὐκ ἐφ' ἡμᾶς « ἠναγκάσθητε καταφυγεῖν τοὺς ταπεινοὺς καὶ φαύ- « λους οἱ σεμνοὶ καὶ βαρεῖς, πάντα ὑπισχνούμενοι « τῆς τότε σωτηρίας; καὶ ἵνα μὴ ἐξαπατᾶν ἡμᾶς « αὖθις δοκῆτε, ὃ πολλάκις ἐποιήσατε, προκάλυμμα « τῆς ἀπάτης Μάνιον Οὐαλέριον τουτονὶ τὸν φιλοδη- « μότατον ἄνδρα εὕρεθε· ᾧ πιστεύσαντες ἡμεῖς, ὡς « οὐκ ἂν ὑπὸ δικτάτορός τε καὶ ταῦτα χρηστοῦ περὶ « ἡμᾶς ἀνδρὸς φενακισθησόμενοι, συνηράμεθα ὑμῖν « καὶ τοῦδε τοῦ πολέμου, καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἐνικῶμεν, « οὐ μικροὺς οὐδὲ ὀλίγους οὐδὲ ἀφανεῖς ἀγῶνας ὑπο- « μείναντες. Θᾶττον δὲ ἢ κατὰ πάντων ἐλπίδα τέλος « εἰληφότος τὸ κάλλιστον τοῦ πολέμου, τοσοῦτον ἀπέ- « σχετε τοῦ χαίρειν καὶ πολλὴν εἰδέναι τῷ δήμῳ « χάριν, ὥστε κατέχειν ἡμᾶς ἔτ' ἠξιοῦτε ἄκοντας « ὑπὸ ταῖς σημαίαις ἐν τοῖς ὅπλοις, ἵνα παρέλθοιτε « τὰς ὑποσχέσεις, ὥσπερ ἐξ ἀρχῆς διέγνωτε. Οὐχ

« in eodem animo erga vos perseverabamus, desciscen- « tibus interim subditis pæne omnibus, initio defectionis « facto a Volscis, quorum exemplum Æqui, Hernici, « Sabini, multique alii secuti sunt, et occasio oppor- « tuna, qualis nunquam ante, videbatur oblata, si vo- « luissemus, alterum e duobus facere, vel vestrum « imperium evertere, vel in posterum moderatius red- « dere; meministisne in quantam imperii desperatio- « nem veneritis, et quam solicito animo fueritis, ne « vel operam nostram vobis in bello denegaremus, « vel ira perciti ad hostes transiremus, et quam mul- « tas preces et pollicitationes effuderitis? Quid igitur « nos humiles atque a vobis contumelia affecti tunc « fecimus, vestris victi precibus, et adducti pollicita- « tionibus, quas optimus iste Servilius tunc consul plebi « obtulit? Omnem a vobis ante acceptarum iniuriarum « memoriam deposuimus, et cum in posterum melio- « rem rerum statum speraremus, nos vobis præbuimus « et, omnibus hostibus brevi temporis spatio debellatis, « cum multis captivis et præda opima rediimus. Pro « ea opera quam gratiam nobis retulistis? an iustam « et illis periculis dignam? unde enim? certe multum « abest. Nam frustrati nos estis omnibus iis rebus, « quas consulem reipublicæ nomine nobis promittere « iusseratis. Atque ipsum istum optimum virum, cuius « opera ad nos decipiendum abusi eratis, fraudastis « triumpho, cum tamen is omnium dignissimus esset, « qui hunc honorem consequeretur : et hac contume- « lia eum affecistis, nulla alia de caussa, quam quia « postulabat, ut id quod æquum erat (sicut polliciti « fueratis) faceretis, et quia constabat eum iniquo animo « nobis fucum factum esse ferre.

LXXVII. « Nuper autem (nam ubi hoc unum addi- « dero ad meam hanc de iure orationem, finem di- « cendi faciam) cum Æqui et Sabini et Volsci de « communi sententia, ipsi in vos arma sumpsissent, et « alios etiam ad idem solicitarent, nonne coacti fuistis, « vos venerandi viri et graves, ad nos abiectos atque « viles confugere, nihil non pollicentes præsentis salu- « tis gratia? et ne iterum nos decipere videremini, quod « sæpius fecistis, vestræ fraudis velamentum invenistis, « istum Manium Valerium, virum plebis amantissi- « mum; cui nos habita fide (utpote qui existimaremus « nos a dictatore, præsertim viro erga nos bono, mi- « nime deceptum iri) vobis in hoc quoque bello nostram « operam navavimus, hostesque magnis et multis atque « insignibus proeliis vicimus. Cum autem id bellum « omnium spe citius felicissime confectum fuisset, « tantum abfuit ut lætaremini, et magnam plebi habe- « retis gratiam, ut etiam nos adhuc invitos retinere vo- « lueritis sub signis in armis, ut possetis promissa ves- « tra irrita facere, sicut principio apud vos ipsos statue- « ratis. Cum autem vir iste fraudem pati non posset,

« ὑπομένοντος δὲ τοῦ ἀνδρὸς τὸν φενακισμὸν οὐδὲ τὴν αἰσχύνην τοῦ ἔργου, ἀλλ' εἰσενέγκαντος εἰς τὴν πόλιν τὰ σημεῖα καὶ διαφέντος ἐπὶ τὰ οἰκεῖα τὰς δυνάμεις, πρόφασιν ποιησάμενοι ταύτην τοῦ μὴ τὰ δίκαια ποιεῖν, τοῦτον ὑβρίσατε, τῶν δὲ πρὸς ἡμᾶς ὁμολογιῶν οὐδεμίαν ἐφυλάξατε, ἀλλ' ἐν τῷ αὐτῷ τρία τὰ μέγιστα παρενομήσατε, τὸ ἀξίωμα τῆς βουλῆς καταλύσαντες καὶ τὴν πίστιν τοῦ ἀνδρὸς διαφθείραντες, καὶ τοῖς εὐεργέταις ἀνόνητον ποιήσαντες τὴν χάριν τῶν πόνων. Ταῦτα δὴ καὶ ἄλλα πρὸς τούτοις ὅμοια πολλὰ ἔχοντες λέγειν πρὸς ὑμᾶς, οὐκ ἀξιοῦμεν, ὦ πατρίκιοι, πρὸς ἱκεσίας καὶ δεήσεις ὑμῶν τραπέσθαι, οὐδὲ ὥσπερ οἱ τὰ δεινὰ δεδρακότες ἐπ' ἀδείᾳ καὶ ἀμνηστίᾳ κάθοδον λαμβάνειν. Οὐ μὴν ἀκριβολογεῖσθαί γε περὶ τούτων ἐν τῷ παρόντι οἰόμεθα χρῆναι, ἐπειδὴ περὶ ὁμονοίας διαλεξόμενοι συνεληλύθαμεν, ἀλλ' ἀμελείᾳ καὶ λήθῃ παραδόντες αὐτὰ φέρομεν.

LXXVIII. « Ἐφ' οἷς δὲ πρεσβεύετε καὶ τίνων δεόμενοι ἥκετε, τί οὐ λέγετε φανερῶς; ἐπὶ ποίαις ἐλπίσι κατελθεῖν ἡμᾶς εἰς τὴν πόλιν ἀξιοῦτε; ποίαν ἡγεμόνα τῆς ὁδοῦ λαβόντας τύχην; τίνος ὑποδεξομένης ἡμᾶς εὐθυμίας ἢ χαρᾶς; οὐδὲν γὰρ ἄχρι τοῦδε φιλάνθρωπον ὑμῶν ἢ χρηστὸν προτεινομένων ἀκούομεν, οὐ τιμὰς οὐκ ἀρχὰς οὐκ ἐπανόρθωσιν ἀπορίας, οὐκ ἄλλο ἁπλῶς οὐδὲ ὁτιοῦν. Καίτοι οὐ λέγειν ὑμᾶς ἐχρῆν ἃ μέλλετε ποιεῖν, ἀλλὰ ποιήσαντας λέγειν, ἵνα προειληφότες ἤδη τι ἔργον ἀπ' εὐνοίας γενόμενον καὶ τὰ λοιπὰ τοιαῦτα ἔσεσθαι εἰκάσωμεν. Οἴομαι τοίνυν πρὸς ταῦτα ἐρεῖν αὐτούς, ὅτι περὶ πάντων ἥκουσιν αὐτοκράτορες, ὥστε ὅ τι ἂν πείσωμεν ἀλλήλους, τοῦτο ἔσται κύριον. Ἔστω ταῦτ' ἀληθῆ· γιγνέσθω τὰ ἀκόλουθα τούτοις· οὐδὲν ἀντιλέγω. Βούλομαι δὲ τὰ μετὰ ταῦτα ἐσόμενα παρ' αὐτῶν μαθεῖν, ἐπειδὰν εἴπωμεν ἡμεῖς ἐφ' οἷς ἀξιοῦμεν ποιεῖσθαι τὴν κάθοδον, καὶ συγχωρηθῇ ταῦτα ὑπὸ τούτων, τίς ἐγγυητὴς ἔσται τῶν ὁμολογιῶν ἡμῖν; τίνι πιστεύσαντες ἀσφαλείᾳ τὰ ὅπλα θήσομεν ἐκ τῶν χειρῶν, καὶ καταστήσομεν αὖθις εἰς τὴν τούτων ἐξουσίαν τὰ σώματα; πότερον τοῖς ψηφίσμασι τῆς βουλῆς τοῖς ὑπὲρ τούτων γραφησομένοις, οὐ γὰρ δὴ γεγραμμένοις; καὶ τί πάλιν κωλύσει ἑτέροις ἀκυρωθῆναι ταῦτα ψηφίσμασιν, ὅταν Ἀππίῳ καὶ τοῖς ὅμοια φρονοῦσιν ἐκείνῳ φανῇ; ἢ τοῖς ἀξιώμασι τῶν πρεσβευτῶν, οἳ τὰς ἑαυτῶν παρέχονται πίστεις; ἀλλὰ διὰ τῶν ἀνδρῶν τούτων καὶ πρότερον ἡμᾶς ἐξηπάτησαν. Ἢ ταῖς ἐπὶ τῶν θεῶν ὁμολογίαις δι' ὅρκων τὰ πιστὰ πορισάμενοι παρ' αὐτῶν; ἀλλ' ἔγωγε ὑπὲρ ἅπασαν πίστιν ἀνθρωπίνην ταύτην δέδοικα, ἣν ὑπὸ τῶν ἐν ταῖς ἡγεμονίαις ὄντων καταφρονουμένην ὁρῶ· καὶ τὰς ἀκουσίους συμβάσεις τοῖς ἄρχειν ἀξιοῦσι πρὸς τοὺς ἐλευθερίας μεταποιουμένους, οὐ νῦν πρῶτον ἀλλὰ καὶ πολ-

« neque istius facti dedecus, sed relatis in urbem signis exercitum in suas domos dimisisset, hanc speciosam nacti caussam, ne iusta faceretis, istum contumelia affecistis, et nihil eorum quæ nobis promiseratis præstitistis, sed uno hoc facto ius tripliciter gravissime violastis, sublata senatus dignitate *atque auctoritate* fracta huius viri fide ac hominibus bene de vobis meritis relata infructuosa laborum gratia. Cum igitur hæc et multa alia his similia vobis, patricii, objicere possemus, noluimus vos suppliciter orare, neque precari, neque etiam, quasi aliquod scelus atrox patrarimus, impunitatis et oblivionis iniuriarum conditionibus impetratis redire. Verumtamen diligentius de his in præsentia disserendum non arbitramur, quoniam acturi de pace et concordia convenimus : sed ea negligimus et oblivioni tradimus atque æquo animo ferre volumus

LXXVIII « Quin igitur aperte dicitis quæ sit vestræ legationis caussa, et quid petituri veneritis? Quanam proposita spe in urbem nos redire vultis? quam fortunam viæ ducem secutos? qua lætitia, quo gaudio excipiendos? Nihil enim nobis humani aut benigni a vobis offerri hactenus audivimus, nullos honores, nullos magistratus, nullum inopiæ levamen; denique nihil aliud, ne vel minimum quidem. Quamquam non oportebat vos quid facturi sitis dicere, sed quæ feceritis, ut accepto iam ante aliquo beneficio a benevolentia vestra, inde de ceteris coniecturam facere possimus. Sed arbitror eos fortasse ad hæc responsuros, se cum summa ac libera rerum omnium potestate venire, ita ut quidquid alteri alteris persuaserimus, id sit ratum futurum. Faciamus hæc esse vera : respondeant facta verbis : nihil contra dico, Sed quæ postea sint eventura, cupio ex illis intelligere. videlicet ubi nos dixerimus conditiones, quibus in patriam velimus redire, et hæc nostra postulata nobis fuerint concessa, quis erit nobis pactionis sponsor? qua cautione freti arma de manibus ponemus, atque iterum horum potestati nos committemus? utrum senatusconsultis, quæ de his fient? (Nam nondum sunt facta.) At quid vetabit hæc iterum novis senatusconsultis irrita fieri, ubi Appio et reliquis eiusdem factionis hominibus ita placuerit? An legatorum dignitati qui fidem suam interponunt? Atqui horum opera et ante illi nos deceperunt. An sponsionibus, quas iurisiurandi religione interposita, diis testibus quæsiverimus? At hæc mihi multo magis quam omnis humana fides suspecta est, quia eam video a potentibus contemni : et conventiones, quæ inter imperandi cupidos et suæ libertatis conservandæ studiosos contra voluntatem fiunt, cum non nunc primum,

« λάκις ἤδη καταμαθὼν, ἐπίσταμαι τοσοῦτον ἰσχυ-« ούσας χρόνον, ὅσον ἂν αὐτῶν αἱ ἀνάγκαι κρατῶσι. « Τίς οὖν ἡ τοιαύτη φιλία καὶ πίστις, ἐν ᾗ παρὰ « γνώμην ἀλλήλους θεραπεύειν ἀναγκασθησόμεθα, « φυλάττοντες τοὺς οἰκείους ἑκάτεροι καιρούς; ὑπο-« ψίαι δὲ δὴ τόγε μετὰ τοῦτο καὶ διαβολαὶ συνε-« χεῖς κατ' ἀλλήλων φθόνοι τε καὶ μίση καὶ πᾶσα « ἄλλη κακῶν ἰδέα, καὶ πολὺς ὁ περὶ τοῦ φθάσαι διο-« λέσαντας τὸ ἀντίπαλον ἀγὼν, ὡς ἐν τῷ μέλλειν « κειμένου τοῦ παθεῖν.

LXXIX. « Πολέμου δὲ πολιτικοῦ, ὡς ἅπαντες « ἴσασι, κάκιον χρῆμα οὐδὲν, ἐν ᾧ τὰ μὲν κρατηθέν-« τα ἀτυχεῖ, τὰ δὲ κρατήσαντα ἀδικεῖ, καὶ περίεσ-« τι τοῖς μὲν ὑπὸ τῶν φιλτάτων ἀπόλλυσθαι, τοῖς « δὲ τὰ φίλτατα διολέσαι. Ἐπὶ τοιαύταις δὴ τύ-« χαις καὶ συμφοραῖς οὐκ εὐκταίαις μήτε ὑμεῖς, ὦ « πατρίκιοι, καλεῖτε ἡμᾶς, μήτε ἡμεῖς αὐτοῖς ὑπα-« κούωμεν, ὦ δημόται, ἀλλ' ὡς διήρηκεν ἡμᾶς ἀπ' « ἀλλήλων ἡ τύχη, στέργωμεν. Ἐχέτωσαν μὲν « οὗτοι τὴν πόλιν ὅλην καὶ καρπούσθωσαν ἡμῶν « δίχα καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν ἁπάντων ἀπολαυέτω-« σαν μόνοι, τοὺς ταπεινοὺς καὶ ἀδόξους δημότας « ἐκβαλόντες ἐκ τῆς πατρίδος. Ἀπαλλαττώμεθα δὲ « ἡμεῖς ὅποι ποτ' ἂν ἡμᾶς ὁ δαίμων ἄγῃ, τόπον ἀλλό-« τριον ἐκλιπεῖν νομίσαντες, οὐ πόλιν ἰδίαν. Οὔτε γὰρ « ἡμῶν τινι ἐνθάδε ὑπολείπεται κλῆρος γῆς οὔτε « πατρῷον ἐφέστιον οὔτε ἱερὰ κοινὰ οὔτε ἀξίωμα « ὡς ἐν πατρίδι, ὧν περιεχόμενοι φιλοχωροῖμεν ἂν « καὶ παρὰ γνώμην μένειν, ἀλλ' οὐδ' ἡ μετὰ τῶν « ὅπλων τοῖς σώμασι μετὰ πολλῶν πόνων ἐλευθε-« ρία· ἐπεὶ τὰ μὲν οἱ πολλοὶ πόλεμοι διέφθειραν, τὰ « δὲ ἡ τῶν καθ' ἡμέραν ἀναγκαίων σπάνις ἐξανάλωσε, « τὰ δὲ ὑπὸ τῶν ὑπερηφάνων δανειστῶν τούτων ἀφῃ-« ρέθημεν· οἷς τελευτῶντες ἠναγκαζόμεθα τοὺς ἑαυ-« τῶν κλήρους οἱ δείλαιοι γεωργεῖν, σκάπτοντες, φυ-« τεύοντες, ἀροῦντες, ποίμνια νέμοντες, ὁμόδουλοι τοῖς « ἑαυτῶν δορικτήτοις ἀνδραπόδοις ὄντες, οἱ μὲν ἁλύ-« σεσι δεθέντες, οἱ δὲ πέδαις, οἱ δὲ ὥσπερ τὰ « χαλεπώτατα τῶν θηρίων κλοιοῖς καὶ μύδροις. Αἰ-« κίας δὲ δὴ καὶ προπηλακισμοὺς, καὶ μάστιγας, καὶ « πόνους ἐκ νυκτὸς εἰς νύκτα, καὶ πᾶσαν ἄλλην « ὠμότητα, καὶ ὕβριν, καὶ ὑπερηφανίαν, ἣν ὑπεμεί-« ναμεν, ἐῶ. Τοσούτων οὖν καὶ τηλικούτων ἀπηλ-« λαγμένοι κακῶν ὑπὸ τοῦ δαίμονος, ὅσῃ σπουδὴ καὶ « δύναμις ἑκάστῳ πάρεστι, φεύγωμεν ἀπ' αὐτῶν « ἄσμενοι, τύχην καὶ θεῶν οἵπερ ἡμᾶς σώζουσιν ἡγε-« μόνας τῆς ὁδοῦ ποιησάμενοι, πατρίδα νομίζοντες « τὴν ἐλευθερίαν, καὶ πλοῦτον τὴν ἀρετήν. Πᾶσα « γὰρ ἡμᾶς ὑποδέξεται γῆ κοινωνοὺς, τὰ μὲν ἀλύ-« πους ἐσομένους τοῖς ὑποδεξαμένοις, τὰ δὲ ὠφελί-« μους.

LXXX. « Παραδείγματα δὲ τούτων γενέσθωσαν « ἡμῖν πολλοί τε Ἕλληνες πολλοί τε βάρβαροι, μά-« λιστα δὲ οἱ τούτων τε καὶ ἡμῶν πρόγονοι· ὧν οἱ μὲν,

« sed sæpe ante hoc cognoverim, scio tamdiu durare « quamdiu necessitatis vinculo retinentur. Quænam « igitur hic esse potest amicitia et fides, ubi cogemur « præter voluntatem nos invicem colere, observantes « utrique opportunas occasiones? Præterea, nunquam « postea aberunt suspiciones, mutuæ criminationes, « invidiæ et odia, et quodvis aliud malorum genus, « et utrique studebunt adversarios quanto ocius per-« dere, quod in cunctatione periculum esse intelligent.

LXXIX. « Nihil autem (ut omnes norunt) civili bello « est peius; in quo victos sequitur miseria et *infor-« tunium*, victores iniuste faciunt : et accidit illis qui-« dem ut ab amicissimis pereant, istis vero ut amicissimos « perdant. Ne igitur vos, patricii, nos ad talem fortunam « et tales calamitates minime optandas vocetis, neve « nos, Quirites, ipsis obtemperemus : sed in ea fortuna, « quæ nos alios ab aliis separavit, acquiescamus. Atque « isti quidem habeant sibi totam urbem, et sine nobis « eius commoda percipiant, et ceteris omnibus bonis « soli fruantur, qui nos homines abiectos ac ignobiles « patria expulerunt. Et nos quoque eamus, quocunque « fortuna nos duxerit, existimantes locum alienum non « nostram urbem a nobis derelinqui. Nullus enim « nostrum hic relinquit aut agrum aliquem aut pater-« num domicilium, aut sacra communia, aut dignita-« tem velut in patria, quarum rerum desiderio capti, « vel contra nostram voluntatem, hic manere cupia-« mus; immo ne libertatem quidem armis multis la-« boribus partam relinquit : quando quidem res nostras « partim bella frequentia corruperunt, partim vero ipsa « quotidiani victus inopia consumpsit, partim isti su-« perbi feneratores nobis eripuerunt. Ob quas caussas « eo tandem est ventum, ut nos miseri cogamur agros « nostros ipsis colere, fodiendo, plantando, arando, « pecus pascendo, ita ut simus conservi nostrorum « mancipiorum bello captorum, partim catenis nexi, « partim ut truculentissimæ feræ collaribus ligneis ac fer-« reis. Taceo autem verbera et contumelias, et flagra « et labores a summo mane ad noctem usque conti-« nuatos et omnem aliam crudelitatem, et insolentiam « et superbiam, quam passi sumus. Tot igitur ac tan-« tis malis a deo liberati, quanto maximo quisque po-« test studio ac totis viribus ab istis fugiamus læti, « fortunam et deorum qui nos servant viæ duces se-« cuti, et existimantes libertatem esse patriam nos-« tram, virtutemque divitias esse nostras. Quævis « enim terra nos excipiet socios; quia partim minime « molesti, partim utiles iis qui nos excipient futuri su-« mus.

LXXX. « Hac autem in re nobis sint exemplo multi « Græci, et plurimi barbari, præcipue vero maiores is-« torum et iidem nostri : quorum alii, cum Ænea ex

« μετ' Αἰνείου συναναστάντες ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν « Εὐρώπην, ἐν τῇ Λατίνων γῇ πόλιν ᾤκισαν· οἱ δὲ « ὕστερον ἐξ Ἄλβας ἀναστάντες Ῥωμύλου τὴν ἀποι« κίαν ἄγοντος ἐν τοῖσδε τοῖς τόποις ἱδρύσαντο τὴν ὑφ' « ἡμῶν ἐκλειπομένην. Ὑπάρχει τε ἡμῖν δύναμις οὐκ « ὀλίγῳ πλείων μόνον τῆς ἐκείνοις γενομένης, ἀλλὰ καὶ « τριπλασία, καὶ πρόφασις δικαιοτέρα τῆς μεταναστάσεως. Οἱ μέν γ' ἐξ Ἰλίου μεταναστάντες ὑπὸ πο« λεμίων ἐξηλαύνοντο, ἡμεῖς δὲ αὐτόθεν ὑπὸ φίλων· « ἐλεεινότερον δὲ δήπου τὸ πρὸς τῶν οἰκείων ἢ τῶν « ἀλλοτρίων ἐλαύνεσθαι. Οἱ δὲ Ῥωμύλῳ συναράμενοι « τῆς στρατείας ἐπὶ τῷ κτήσασθαι κρείττονα γῆν ὑπερ« εῖδον τῆς πατρῴας· ἡμεῖς δὲ τὸν ἄπολιν καὶ τὸν « ἀνέστιον ἐκλιπόντες βίον, οὔτε θεοῖς ἐπίφθονον « οὔτε ἀνθρώποις λυπηρὰν, οὔτε γῇ τινὶ βαρεῖαν « στέλλομεν ἀποικίαν, [ἀλλ'] οὐδὲ δι' αἵματος καὶ « φόνων ἐμφυλίων ἐλθόντες πρὸς τοὺς ἀπελαύνοντας « ἡμᾶς, οὐδὲ πυρὶ καὶ σιδήρῳ κακώσαντες τὴν ἐκλει« πομένην γῆν, οὐδ' ἄλλο μνημόσυνον οὐδὲν αἰωνίου « καταλιπόντες ἔχθρας, ὡς ταῖς παρεσπονδημέναις « φυγαῖς καὶ εἰς ἀβουλήτους ἀνάγκας κατακλεισ« θείσαις ἔθος ἐστὶ δρᾶν. Θεούς τ' ἐπιμαρτυράμενοι « καὶ δαίμονας, οἳ τὰ θνητὰ πάντα κατὰ δίκην « ἄγουσι, καὶ καταλιπόντες ἐκείνοις ἀναπράξασθαι « τὰς ὑπὲρ ἡμῶν δίκας, ἐκεῖνο μόνον ἀξιοῦμεν, οἷς « ἐστιν ἡμῶν ἐν τῇ πόλει τέκνα νήπια καὶ γονεῖς καὶ « εἴ τινες ἄρα γυναῖκες ἡμῖν ἐθελήσουσι κοινωνεῖν « τῆς τύχης, τὰ σώματ' ἀπολαβεῖν. Ταῦτα ἡμῖν « ἀπόχρη λαβεῖν, καὶ οὐκέτι οὐδενὸς ἄλλου δεόμεθα « τῶν ἐκ τῆς πατρίδος. Ἀλλ' εὐτυχεῖτε καὶ ζῆτε βίον, « ὃν ἂν προαιρῆσθε, οὕτως ἀπολίτευτα καὶ ἀκοινώ« νητα πρὸς τοὺς ταπεινοτέρους φρονοῦντες. »

LXXXI. Ὁ μὲν δὴ Βροῦτος τοιούτους εἰπὼν λόγους, ἐπαύσατο· τοῖς δὲ παροῦσιν ὅσα τε περὶ τῶν δικαίων εἶπεν ἀληθῆ εἶναι ἐδόκει, καὶ ὅσα τῆς ὑπεροψίας τοῦ συνεδρίου κατηγόρησε, μάλιστα δ' ἐν οἷς τὸ ἀσφαλὲς τῶν ὁμολογιῶν δόλου μεστὸν ἀπεδείκνυε καὶ ἀπάτης. Ἐπεὶ δὲ τὰς ὕβρεις τελευτῶν διῆλθεν, ἃς ἦσαν ὑβρισμένοι ὑπὸ τῶν δανειστῶν, καὶ τῶν οἰκείων ἕκαστον ἀνέμνησε κακῶν, οὐδεὶς ἦν στερρὸς οὕτως τὴν διάνοιαν, ὃς οὐκ ἐξεχεῖτο εἰς δάκρυα καὶ ἀνεκλαίετο τὰς κοινὰς συμφοράς· καὶ τοῦτ' οὐκ αὐτοῖς μόνοις συνέβαινε παθεῖν, ἀλλὰ καὶ τοῖς παρὰ τῆς βουλῆς ἥκουσιν. Οὐδὲ γὰρ οἱ πρέσβεις τὰ δάκρυα κατέχειν ἴσχυον, ἐνθυμούμενοι τὰς ἐκ τοῦ διοικισμοῦ τῆς πόλεως ἀτυχίας· καὶ πολὺς ἦν χρόνος, ἐν ᾧ κατηφεῖς καὶ δεδακρυμένοι καὶ τί χρὴ λέγειν ἀποροῦντες εἱστήκεσαν. Ἐπειδὴ δὲ ὅ τε πολὺς θρῆνος ἐπαύσατο, καὶ σιωπὴ κατέσχε τὴν ἐκκλησίαν, παρῆλθεν ἀπολογησόμενος πρὸς ταῦτα, ὅσπερ ἐδόκει τῶν ἄλλων πολιτῶν ἡλικίᾳ τε προὔχειν καὶ ἀξιώσει, Τῖτος Λάρκιος, ὁ δὶς ἀποδειχθεὶς ὕπατος δυναστείᾳ τε τῇ καλουμένῃ δικτατορίᾳ κράτιστα πάντων ἀνθρώπων χρησάμενος, ἱερὰν καὶ σεβασμοῦ μεστὴν

« Asia in Europam migrantes, in agro Latino urbem « condiderunt; alii vero postea, ex Alba migrantes, Ro« mulo coloniæ duce, in his locis urbem, quæ nunc a « nobis derelinquitur, fundarunt. Habemus autem co« pias non solum paullo maiores illis, sed etiam tri« plo maiores, et emigrationis iustiorem caussam. « Nam qui ex Ilio migrarunt, ab hostibus expulsi sunt; « at nos, hinc ab amicis. Profecto autem miserabilius « est a suis domesticis quam ab alienis expelli. Qui « vero cum Romulo expeditionem susceperunt, ut me« liorem agrum sibi compararent, patrium neglexe« runt; nos vero deserentes vitam istam et patria et « laribus carentem, neque diis invisam, neque homi« nibus molestam, neque ulli agro gravem coloniam de« ducimus, cum nihil sanguinis effuderimus, et nullam « civium, qui nos expulerunt, cædem, fecerimus, nec « igne et ferro agrum, qui a nobis derelinquitur, vasta« verimus, nec ullum sempiterni odii monumentum « reliquerimus; (sicuti in fuga contra fœderis condi« tionem propter graves ac duras necessitates coacta « fieri solet) deos vero et genios, qui omnes res mor« talium iuste moderantur, testati, illisque permittentes « ut pœnas pro nobis exigant, illud solum postulamus, « ut qui de nobis in urbe habent infantes et parentes, « aut etiam uxores, si quæ nostræ fortunæ comites « esse volent, eos easque illis recipere liceat: hæc enim « recipere nobis est satis, nec aliud quidpiam de patriæ « rebus præterea petimus. Sed agite feliciter et ut lu« bet vivite, qui et adeo inciviles atque insociabiles in « humilioris fortunæ homines estis. »

LXXXI. Brutus igitur tali oratione habita finem dicendi fecit. Illis vero qui aderant vera visa sunt; tum ea quæ de iure, tum ea quæ in senatus superbiam invectus dixerat: sed præcipue ea quibus conventionum fidem et cautionem doli et fraudis plenam esse demonstravit. Cum autem in extrema sua oratione enumeravisset graves iniurias, quibus a feneratoribus fuerant affecti, et unicuique sua mala in memoriam revocasset, nullus fuit animo tam duro, quin totus lacrimis perfunderetur, et communes calamitates crebris ac repetitis lamentis deploraret: idque non ipsis solis accidit, sed et iis qui a senatu fuerant missi. Nam ne legati quidem a lacrimis sibi temperare poterant, reputantes miserias, quæ ex hac civium secessione contigerant: et eos diu mœstos et lacrimantes, et quid dicendum esset dubitantes, silentium tenuit. Sed ubi hæc magna lamenta cessarunt, silentiumque tota concione factum est, tunc ad crimina obiecta responsurus atque ea diluturus prodiit T. Lartius, qui cæteris civibus ætate et dignitate antecellere videbatur qui, bis consul creatus, effecit ut invidiosa illa dictatoria potestas, in qua præclarissime omnium hominum se gessit, sancta et venerandæ ma-

ἐποίησε νομισθῆναι τὴν ἐπίφθονον ἀρχήν. Ἐπιβαλλόμενος δὲ [τοὺς] περὶ τοῦ δικαίου ποιεῖσθαι λόγους, καὶ τὰ μὲν τοῖς δανειστικοῖς ἐγκαλῶν, ὡς ὠμὰ καὶ ἀπάνθρωπα διαπεπραγμένοις, τὰ δὲ τῶν πενήτων καθαπτόμενος, ὡς οὐ δικαίως ἀξιούντων βίᾳ μᾶλλον ἀφεῖσθαι τῶν ὀφειλημάτων ἢ χάριτι, καὶ ὡς τὴν βουλὴν οὐκ ὀρθῶς δι' ὀργῆς ἐχόντων ἐπὶ τῷ μηθενὸς τῶν μετρίων παρ' αὐτῆς τυγχάνειν, μᾶλλον ἢ οὐχὶ τοὺς αἰτίους· πειρώμενός τ' ἀποφαίνειν βραχὺ μὲν ὑπάρχον τοῦ δήμου τὸ μὴ κατὰ γνώμην ἀδικοῦν, ὑπὸ δὲ μήκους ἀπορίας ἠναγκασμένον αἰτεῖσθαι τὴν ἄφεσιν, τὸ δὲ πλεῖον ἀκολασίᾳ καὶ ὕβρει καὶ τῷ καθ' ἡδονὰς ζῆν ἐφεικὸς, καὶ δι' ἁρπαγῆς ἐκ τῶν ἀλλοτρίων ὑπηρετεῖν ταῖς ἐπιθυμίαις παρεσκευασμένον, διακρίνεσθαί τε οἰόμενος δεῖν ἀπὸ τῶν ἐλεεινῶν τὰ πονηρὰ καὶ ἀπὸ τῶν φιλανθρωπίας δεομένων τὰ μίσους ἄξια, καὶ τοιούτους τινὰς ἄλλους διατιθέμενος λόγους ἀληθεῖς μὲν, οὐχ ἅπασι δὲ τοῖς ἀκούουσι κεχαρισμένους, οὐκ ἔπειθεν, ἀλλὰ θροῦς ἦν ἐφ' ἑκάστῳ πολὺς, καὶ τῶν μὲν ἀγανακτήσεις ὡς ἐξαιμάττοντος τὰς λύπας, τῶν δ' ἐξομολογήσεις ὡς οὐδὲν τῶν ἀληθῶν ἀποκρυπτομένου. Ἔλαττον δὲ πολλῷ τοῦτο ἦν θατέρου τὸ μέρος, ὥστ' ἠφανίζοντο τῷ πολλῷ, καὶ περιῆν ἡ τοῦ ἀγανακτοῦντος βοή.

LXXXII. Ὀλίγα δὲ τούτοις ἔτι προσθέντος τοῦ Λαρκίου, καὶ τῆς ἐπανατάσεως αὐτῶν καὶ τῆς προπετείας τῶν βουλευμάτων καθαψαμένου, παραλαβὼν τὸν λόγον ὁ τοῦ δήμου προεστηκὼς τότε Σικίννιος, ἔτι μᾶλλον ἐτράχυνε τὰς ὀργὰς αὐτῶν, λέγων· « Ὡς ἐκ τούτων ἂν δύναιντο μάλιστα τῶν λόγων καταμαθεῖν, οἷαι τιμαὶ καὶ χάριτες αὐτοὺς ὑποδέξονται κατελθόντας εἰς τὴν πατρίδα. Οἷς γὰρ ἐν ἀκμῇ τῶν δεινῶν οὖσι καὶ δεομένοις τῆς παρὰ τοῦ δήμου βοηθείας καὶ ἐπὶ τοῦτο ἥκουσιν οὐδὲ νῦν ἐπέρχεται μετρίους καὶ φιλανθρώπους ποιεῖσθαι λόγους, τίνα χρὴ δοκεῖν παραστήσεσθαι διάνοιαν, ὅταν αὐτοῖς κατ' ἐλπίδα χωρήσῃ τὰ πράγματα, καὶ γένηται τὰ νῦν ὑβριζόμενα τοῖς λόγοις ὑποχείρια τοῖς ἔργοις; ποίας ὑπερηφανίας αὐτοὺς ἀφέξεσθαι, ποίας αἰκίας, ποίας ὠμότητος τυραννικῆς; ἀλλ' εἰ μὲν ὑμῖν ἀπόχρη δουλεύειν πάντα τὸν τοῦ βίου χρόνον δεδεμένοις καὶ μαστιγουμένοις, καὶ πυρὶ, καὶ σιδήρῳ, καὶ λιμῷ, καὶ πάσῃ λώβῃ ἀπολλυμένοις, μὴ τρίβετε τὸν χρόνον, ἀλλὰ τὰ ὅπλα ῥίψαντές τε καὶ τὼ χεῖρε περιαγαγόντες ἀκολουθεῖτε αὐτοῖς. Εἰ δὲ τῆς ἐλευθερίας ἔνεστιν ὑμῖν τις πόθος, μὴ ἀνέχεσθ' αὐτῶν· ὑμεῖς τε, ὦ πρέσβεις, ἢ λέγετε ἐφ' οἷς καλεῖτε ἡμᾶς δικαίοις, ἢ μὴ λέγοντες ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἄπιτε· οὐ γὰρ ἂν ἔτι μεταδοίημεν ὑμῖν λόγου. »

LXXXIII. Ὡς δ' ἐπαύσατο, πάντες οἱ παρόντες ἐπεθορύβησαν ὡς τὰ δέοντα λελογισμένῳ συγκατατιθέμενοι. Καὶ μετὰ τοῦτο ἡσυχίας γενομένης, Μενήνιος Ἀγρίππας, ὅσπερ καὶ τοὺς ἐν τῇ βουλῇ λόγους

jestatis plena existimaretur. Aggressus autem de iure disserere, et modo feneratores, quod crudelia et inhumana facinora perpetrassent, incusans; modo pauperes perstringens, quod iniqua postularent, dum mallent vi quam gratia ære alieno liberari, et quod haud recte senatui infensi essent, a quo nihil moderati aut æqui possent impetrare, potius quam ipsis eius rei auctoribus; et conatus demonstrare exiguam esse plebis partem quæ invita peccaret, et quæ magna rerum inopia coacta æris alieni remissionem peteret, sed maiorem partem petulantiæ et insolentiæ et voluptuario vitæ generi deditam esse, ac paratam ad inserviendum suis cupiditatibus per rapinas rerum alienarum, discernendosque censens improbos a calamitosis, et odio dignos ab illis, qui humanitate indigeant, et alia quædam in hanc sententiam locutus (vera illa quidem, sed tamen non grata omnibus iis qui ea audiebant), hæc plebi persuadere non poterat, sed ingens murmur ad singula quæ dicebat oriebatur; et alii indignabantur, quod suos dolores refricaret, alii aperte confitebantur, quod veritatem minime celaret. Hæc autem pars longe minor erat quam altera, ita ut multitudine obscuraretur, et indignantium pars clamore superaret.

LXXXII. Cum autem Lartius pauca addidisset, et eorum secessionem et consiliorum temeritatem perstrinxisset, tunc Sicinius, plebis dux, eius verba excipiens multo magis eorum animos exasperavit, dicens : « Eos ex his verbis præcipue posse cognoscere, quinam honores et quæ beneficia maneant in patriam reversos. Quibus enim in summo periculo versantibus, et plebis opem implorantibus, et ob id ipsum venientibus, ne nunc quidem in mentem venit, ut moderata et humana utantur oratione, quem animum existimandum est illos habituros, ubi res ipsis ex voto successerint, et quos nunc contumeliosis verbis lacerant suæ potestati obnoxios habuerint? a quo superbiæ genere eos temperaturos? a qua verberatione contumeliosa? a qua crudelitate tyrannica? Sed si vobis placet per totum vitæ tempus servire, ita ut nexi et verberibus cæsi, et igne et ferro et fame et ceteris iniuriis ac contumeliis perlatis ne teratis tempus, sed abiectis armis et manibus post tergum *revinctis*, eos sequamini. Quod si quo libertatis desiderio tenemini, ne eos feratis. Et vos, legati, aut dicite quibus conditionibus nos revocetis; aut, si hoc dicere non vultis, ex concione discedite; neque enim amplius vobis dicendi potestatem faciemus. »

LXXXIII. Cum autem dicendi finem fecisset, admurmurarunt omnes qui aderant, rationibus eius assentientes. Postea facto silentio, Menenius Agrippa, qui etiam pro plebe in senatu verba fecerat, et ut legatio

ὑπὲρ τοῦ δήμου διέθετο, καὶ τοῦ πεμφθῆναι τὴν αὐτοκράτορα πρεσβείαν τὴν γνώμην ἀποφηνάμενος αἰτιώτατος ἦν, διεσήμηνεν ὅτι βούλεται καὶ αὐτὸς εἰπεῖν. Τοῖς δὲ κατ' εὐχὴν τὸ πρᾶγμα ἐφάνη, καὶ νυνί γέ τοι λόγων ὑπέλαβον ἀκούσεσθαι συμβάσεις ἀληθινὰς καὶ γνώμας σωτηρίους ἀμφοῖν ἐχόντων. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐπερρόθησαν ἅπαντες βοῇ μεγάλῃ λέγειν κελεύοντες· ἔπειτα ἐπέσχον, καὶ σιγὴ τοσαύτη κατέλαβε τὴν ἐκκλησίαν, ὥστε μηδὲν διαλλάξαι τὸν τόπον ἐρημίας. Ὁ δὲ τά τε ἄλλα, ὡς οἷόν τ' ἦν, πιθανωτάτοις ἔδοξε χρήσασθαι λόγοις καὶ τοῦ βουλήματος τῶν ἀκουόντων ἐστοχασμένοις· τελευτῶν δὲ τῆς δημηγορίας λέγεται μῦθόν τινα εἰπεῖν εἰς τὸν Αἰσώπειον τρόπον, συμπλάσας πολλὴν ὁμοιότητα πρὸς τὰ πράγματα ἔχοντα, καὶ τούτῳ μάλιστ' αὐτοὺς ἑλεῖν· ὅθεν καὶ μνήμης ἠξίωται ὁ λόγος, καὶ φέρεται ἐν ἁπάσαις ταῖς ἀρχαίαις ἱστορίαις. Ἦν δὲ τὰ λεχθέντα ὑπ' αὐτοῦ τοιάδε. « Ἡμεῖς ἀπεστάλημεν ὑπὸ « τῆς βουλῆς, ὦ δημόται, πρὸς ὑμᾶς οὔτε ἀπολογη- « σόμενοι ὑπὲρ ἐκείνης οὔτε ὑμῶν κατηγορήσοντες· « οὐ γὰρ ἐδόκει ταῦτα καιρὸν ἔχειν, οὐδ' εἶναι ταῖς « κατεχούσαις τὸ κοινὸν τύχαις πρόσφορα· ἀλλὰ δια- « λύσοντες ἁπάσῃ προθυμίᾳ καὶ μηχανῇ τὴν στάσιν, « καὶ καταστήσοντες εἰς τὸν ἐξ ἀρχῆς κόσμον τὴν « πολιτείαν, ἔχοντες δὲ τούτου τὴν ἐξουσίαν αὐτοκρά- « τορα. Ὥστε περὶ μὲν τῶν δικαίων οὐδὲν ἂν οἰόμεθα « δεῖν λέγειν, ὅπερ Ἰούνιος ἐποίησεν οὑτοσί, εἰς μα- « κρὸν ἐκμηκύνων χρόνον· ἐφ' οἷς δὲ φιλανθρώποις « διαλῦσαι τὴν στάσιν, οἰόμεθα δεῖν, καὶ τίς ἡ βε- « βαιώσουσα τὰς ὁμολογίας ἡμῶν ἔσται πίστις, περὶ « τούτων ἃ διεγνώκαμεν ἐροῦμεν πρὸς ὑμᾶς. Ἡμῖν « ἐνθυμουμένοις ὅτι πᾶσα θεραπεύεται στάσις ἐξ ἁπά- « σης πόλεως, ὅταν ἐξαιρεθῶσιν αἱ παρασχοῦσαι « τὴν διαφορὰν αἰτίαι, ἀναγκαῖον ἔδοξεν εἶναι τὰς « ἀρχηγοὺς τῆς διχοστασίας προφάσεις γνῶναί τε καὶ « παῦσαι. Εὑρόντες δὲ τὰς ἀποτόμους τῶν δανείων « ἀναπράξεις τῶν παρόντων κακῶν αἰτίας γεγονυίας, « οὕτως αὐτὰς διορθούμεθα· τοὺς ὀφείλοντας χρέα καὶ « μὴ δυναμένους διαλύσασθαι πάντας ἀφεῖσθαι τῶν « ὀφλημάτων δικαιοῦμεν, καὶ εἴ τινων ἤδη τὰ σώματα « ὑπερημέρων ὄντων ταῖς νομίμοις προθεσμίαις κατέ- « χεται, καὶ ταῦτα ἐλεύθερα εἶναι κρίνομεν· ὅσοι τε « δίκας ἁλόντες ἰδίας παρεδόθησαν τοῖς καταδικασα- « μένοις, καὶ τούτους ἐλευθέρους εἶναι βουλόμεθα, « καὶ τὰς καταγνώσεις αὐτῶν ἀκύρους ποιοῦμεν. Περὶ « μὲν δὴ τῶν ἐκ τοῦ παρεληλυθότος χρόνου συμβο- « λαίων, ἃ τὴν ἀπόστασιν ἔδοξεν ἡμῖν ποιῆσαι, τοῦτον « ἐπανορθούμεθα τὸν τρόπον. Περὶ δὲ τῶν ὕστερον « ἐσομένων, ὡς ἂν ὑμῖν τε, τῷ δήμῳ, καὶ τοῖς « ἐκ τοῦ συνεδρίου κοινῇ βουλευσαμένοις φανῇ νό- « μου κυρωθέντος, οὕτως ἐχέτω. Οὐχὶ ταῦτα μέν- « τοι τὰ διαστήσαντα ὑμᾶς ἦν ἀπὸ τῶν πατρι- « κίων, ὦ δημόται· καὶ τούτων εἰ τύχοιτε, ἀπο- « χρῆν ὑμῖν οἴεσθε, καὶ οὐδενὸς ἄλλου ὠρέγεσθε;

cum libera potestate mitteretur sua sententia præcipuus auctor fuerat, significavit, se quoque velle aliquid dicere. Illis vero id pergratum et optatum visum est, tunc demum sperarunt se audituros orationem, quæ veras compositiones et sententias utrique parti salutares contineret : ac primum quidem omnes ingenti voce acclamarunt, iubentes eum verba facere ; deinde vero ita quieverunt, et tantum silentium tota concione factum est, ut locus ille a solitudine nihil differre videretur. Ille eum ceteris in rebus, quantum potuit oratione, quæ ad persuadendum maximam vim habebat et ad voluntatem eorum qui audiebant maxime accommodata erat, visus est uti ; tum in fine suæ concionis, fertur fabulam quandam ad Aesopearum formam confictam dixisse, rei quidem præsenti aptissimam, atque illa potissimum eos flexisse : quapropter etiam digna iudicata est, quæ memoriæ proderetur, et in omnibus priscis historiis celebratur. Locutus est autem legationis princeps in hanc sententiam : « Nos a senatu missi sumus ad vos, Qui- « rites, neque illum purgaturi, neque vos accusaturi « (neque enim hæc opportuna esse, neque etiam misero « statui, in quo respublica versatur, conducere videban- « tur), sed seditionem omni studio et quavis ratione « sedaturi et rempublicam in pristinum statum resti- « tuturi : cuius negotii plenam potestatem accepimus. « Itaque nihil nunc de iure nobis dicendum existima- « mus, quod Iunius hic prolixa oratione fecit, sed quibus « conditionibus humanis arbitremur seditionem sedan- « dam, et quæ fides conventiones nostras sit confir- « matura, de his ea quæ sentimus ac statuimus, vobis « dicemus. Cogitantibus nobis, omnem seditionem in qua- « vis civitate curari posse, si dissidii caussæ tollantur, « necessarium esse duximus huius discordiæ caussas « cognoscere, easque tollere. Cum autem comperiamus, « asperas aeris alieni exactiones præsentium malorum « causam esse, sic eas corrigimus : illis omnibus qui « æs alienum contraxerunt, nec sunt solvendo, ut id « remittatur æquum esse censemus, et si quorum cor- « pora elapso iam legitimo ac præstituto pecuniæ per- « solvendæ tempore a creditoribus detinentur, hæc quo- « que libera esse placet : et quotquot in iudiciis privatis « damnati creditoribus addicti sunt, qui eos damnandos « curarunt, hos quoque liberos esse volumus, et eorum « damnationes irritas facimus. At præteritos quidem « contractus, propter quos hæc secessio nobis facta « videtur, ita corrigimus. De futuris vero quicquid a « vobis, populo, et senatu de communi sententia statu- « tum fuerit, id lege sancita ratum sit. Nonne hæc sunt, « Quirites, quæ vos a patriciis alienarunt : et his im- « petratis contentos vos fore putatis, nec quidquam

« δίδοται νῦν ὑμῖν· ἄπιτε δὴ χαίροντες εἰς τὴν πα- « τρίδα.

LXXXIV. « Αἱ δὲ βεβαιώσουσαι τὰς ὁμολογίας « ταύτας καὶ τὸ ἀσφαλὲς ὑμῖν παρέξουσαι πίστεις « ἔσονται πᾶσι, νόμιμοί τε καὶ ἐν ἔθει τοῖς διαλυο- « μένοις τὰς ἔχθρας. Ἐπιψηφιεῖται μὲν ἡ βουλὴ « ταῦτα, καὶ νόμου τάξιν ἀποδώσει τοῖς γραφησομέ- « νοις· μᾶλλον δὲ ὑφ' ὑμῶν ἐνθάδε γραφέσθω τὰ δό- « ξαντα, καὶ ἡ βουλὴ τούτοις πείσεται. Τοῦ δὲ « μενεῖν βέβαια τὰ συγχωρούμενα νῦν, καὶ μηδὲν « ὕστερον ἐναντίον αὐτοῖς ὑπὸ τῆς βουλῆς ἐξενεχθή- « σεσθαι, πρῶτον μὲν ἡμεῖς οἱ πρέσβεις ἀνάδοχοι δι- « δόντες ὑμῖν καὶ σώματα καὶ ψυχὰς καὶ γενεὰς τὰς « ἑαυτῶν ἐνέχυρα· ἔπειτα οἱ ἄλλοι βουλευταὶ ὅσοι τῷ « ψηφίσματι συνεγγραφήσονται. Οὐ γὰρ δή ποτε « ἀκόντων ἡμῶν γραφήσεταί τι κατὰ τοῦ δήμου. Οἱ « γὰρ ἡγούμενοι τοῦ συνεδρίου καὶ πρῶτοι τὰς αὐ- « τῶν γνώμας ἀποφαινόμενοι τῶν ἄλλων ἡμεῖς ἐσ- « μέν. Τελευταία δὲ πίστις ἅπασιν ἀνθρώποις ἐστὶν « Ἕλλησί τε καὶ βαρβάροις, ἣν οὐδεὶς πώποτε ἀναι- « ρήσει χρόνος, ἡ δι' ὅρκων καὶ σπονδῶν ἐγγυητὰς « θεοὺς ποιουμένη τῶν συμβάσεων, ὑφ' ἧς πολλαὶ μὲν « ἰδιωτῶν ἔχθραι πικραὶ, πολλοὶ δὲ πόλεμοι πόλεσι « πρὸς πόλεις συστάντες διηλλάγησαν. Καὶ ταύτην « εἴ γε λαμβάνετε τὴν πίστιν, εἴτε ὀλίγοις ἐπιτρέ- « πετε τοῖς ἡγεμόσι τοῦ συνεδρίου περὶ ὅλης ὑμῖν « δοῦναι τῆς βουλῆς τοὺς ὅρκους, εἴτε πάντας ἀξιοῦτε « τοὺς ἐπιγραφομένους τοῖς δόγμασιν ὀμνύειν ὑμῖν καθ' « ἱερῶν βέβαια τὰ συγκείμενα φυλάξειν. Δεξιὰς δὲ « καὶ σπονδὰς καὶ πίστεις ἐπὶ θεῶν γιγνομένας μήτε « σὺ διάβαλλε, Βροῦτε, μήτε ἀναίρει τὸ κάλλιστον « ἐπιτήδευμα τῶν ἀνθρωπίνων, μηδὲ ὑμεῖς ἀνάσ- « χησθε αὐτοῦ λέγοντος ἀνοσίων καὶ τυραννικῶν « ἀνθρώπων πονηρεύματα, ἃ τῆς Ῥωμαίων ἀρετῆς « πολὺ ἀπέχει.

LXXXV. « Μίαν [πίστιν] εἰπὼν ἔτι τὴν οὔτε ἀγ- « νοουμένην ὑπ' οὐδενὸς ἀνθρώπων οὔτε ἀμφισβητου- « μένην παύσομαι· Τίς δ' ἐστὶν αὕτη; ἡ τὸ κοινῇ « συμφέρον εἰσάγουσα, καὶ δι' ἀλλήλων ἀμφότερα « ποιοῦσα σώζεσθαι τὰ μέρη. Αὕτη μέντοι πρώτη « καὶ μόνη συνάγει τε ἡμᾶς εἰς τὸ αὐτὸ, καὶ οὐκ ἐά- « σει ποτὲ δίχα ἀλλήλων γενέσθαι. Δεήσεται γὰρ ἀεὶ « καὶ οὐδέποτε παύσεται δεόμενον τὸ μὲν ἀμαθὲς « πλῆθος ἔμφρονος ἡγεμονίας, τὸ δ' ἡγεῖσθαι δυνά- « μενον βουλευτήριον τῶν ἄρχεσθαι βουλομένων ὄ- « χλων. Καὶ οὐ δόξῃ μόνον τοῦτο εἰκάσαντες, ἀλλὰ « καὶ ἔργῳ πειραθέντες ἴσμεν. Τί οὖν δεδιττόμεθα « καὶ πράγματα παρέχομεν ἀλλήλοις; τί δὲ λόγους « πονηροὺς λέγομεν χρηστὰ πράγματα ἔχοντες ἐν « χερσίν; ἀλλ' οὐχ ἀναπτύξαντες αὐτοὺς καὶ τὼ χεῖρε « περιβαλόντες ἀλλήλοις ἄπιμεν εἰς τὴν πατρίδα « πάλαι, τέρψιν τῶν ἡδίστων καὶ πόθον ἁπάντων « γλυκύτατον ἀποληψόμενοι· ἀλλ' ἐπιζητοῦμεν ἀσ- « φαλείας ἀνηνύτους καὶ πίστεις ἀπίστους, ὥσπερ οἱ

« præterea desiderabitis? dantur nunc vobis. Iam igitur « læti in patriam redite.

LXXXIV. « Fides autem quæ has conventiones fir- « mabit et qua vobis cavebitur, ea omnino erit quæ in « gratiam redeuntibus legitima ac solemnis est. Senatus « enim hæc decreto rata faciet, rebusque quæ scriptæ « fuerint legis auctoritatem tribuet. Quin imo hic scri- « bantur a vobis ea quæ videbuntur, et senatus his pare- « bit. Ut autem, quæ nunc conceduntur, certa fore « sciatis, nec senatu quidquam in posterum contra hæc « moliturum, primum quidem nos legati erimus fideius- « sores, vobis corpora et animas et familias nostras op- « pignerantes : deinde reliqui senatores quorum nomina « in senatusconsulto scribentur. Nihil enim profecto in- « vitis nobis contra plebem scribetur. Nos enim sumus « senatus principes, et ceterorum omnium primi nostras « sententias diximus. Ultima vero fides est communis « omnibus tum Græcis tum barbaris gentibus, quam « nullum unquam tempus tollet; ea scilicet quæ iureiu- « rando interposito et fœderibus ictis ipsos deos spon- « sores conventionum facit, quæ multas et graves pri- « vatorum hominum inimicitias, et multa bella inter « populos coorta composuit ac finivit. Hanc vero fidem si « acceperitis, sive paucis senatus principibus permittatis « ut totius senatus nomine iusiurandum dent vobis, sive « mavultis omnes, quorum nomina in senatusconsulto « scribentur, iurare vobis per sacra, utique se omnes « fœderis conditiones firmas servaturos : dextras vero et « fidem quæ diis testibus in fœdere ultro citroque datur « et accipitur, ne crimineris, o Brute, neve pulcher- « rimum omnium humanorum institutorum tollas, neque « vos patiamini eum impiorum et tyranicorum homi- « num scelera commemorare, a quibus Romana virtus « plurimum abest.

LXXXV. « Ubi vero unam præterea attulero, quæ a « nullis mortalium ignoratur, et de qua minime dubita- « tur, finem dicendi faciam. Quænam vero est illa? ea « videlicet, quæ communis utilitatis est auctor, et quæ « utramque partem mutuo auxilio servat. Hæc certe « prima et sola nos in unum cogit, nec unquam alte- « ros ab alteris separari patietur. Semper enim egebit, « et nunquam egere desinet, imperita quidem multitudo « ducibus prudentibus : senatus vero, qui aliis præesse « potest, turba quæ ipsius imperio velit parere. Neque « vero hoc ex sola opinione conjicientes, sed re ipsa « experti scimus. Quid igitur nos terremus et mutuis « molestiis invicem vexamus? quid malis verbis utimur, « cum bona facta sint præ manibus? Quin potius passis « ulnis ac manibus nos mutuo amplexantes statim re- « dimus in patriam, iucundissimam oblectationem, et « longe suavissimum desiderium expleturi? At nobis « inutili cautionis genere caveri, et fidem infidam requi-

« πολεμιώτατοι καὶ πάντα ὑποπτεύοντες ἐπὶ τὸ χεῖ-« ρον; ἡμῖν μὲν, ὦ δημόται, τοῖς ἐκ τοῦ συνεδρίου « μία πίστις ἀπόχρη, περὶ τοῦ μὴ ἄν ποτε ὑμᾶς γενέ-« σθαι περὶ ἡμᾶς εἰ κατέλθοιτε κακοὺς, τροφάς τε « ὑμῖν ἀγαθὰς συνειδόσι καὶ ἐπιτηδεύματα νόμιμα « τήν τε ἄλλην ἀρετὴν, ἣν πολλάκις ἀπεδείξασθε καὶ « ἐν εἰρήνῃ καὶ κατὰ πολέμους. Καὶ εἴ τι δι' ἀνάγκην « τῆς πίστεως καὶ ἐλπίδος τὰ συμβόλαια κοινῆς ἐπα-« νορθώσεως τύχοι, τὰ γοῦν ἄλλα πιστεύομεν ὑμῖν « ἔσεσθαι ἀγαθοὺς καὶ οὐδὲν δεόμεθα οὔτε ὅρκων οὔτε « ὁμήρων οὔτε ἄλλης πίστεως παρὰ τοῦ πλήθους οὐ-« δεμιᾶς· ὑμῖν μέντοιγε πρὸς οὐδὲν τῶν ἀξιουμένων « ἐναντιωθησόμεθα. Καὶ περὶ μὲν τῆς πίστεως, ἐφ' « ᾗ διαβάλλειν ἡμᾶς Βροῦτος ἐπεχείρει, ταῦτα ἱκανά. « Εἰ δέ τις ὑμῖν φθόνος οὐ δίκαιος ἐγκάθηται πονηρὰ « περὶ τῆς βουλῆς διανοεῖσθαι πείθων, βούλομαί « τινα καὶ πρὸς τοῦτον εἰπεῖν λόγον, ὦ δημόται, « καί μου πρὸς θεῶν μετὰ ἡσυχίας καὶ προσοχῆς « ἀκούσατε.

LXXXVI. « Ἔοικέ πως ἀνθρωπείῳ σώματι πό-« λις. Σύνθετον γὰρ ἐκ πολλῶν μερῶν ἐστιν ἑκάτε-« ρον, καὶ οὔτε δύναμιν ἔχει ἕκαστον τὴν αὐτὴν τῶν « ἐν αὐτοῖς μερῶν, οὔτε χρείας παρέχεται τὰς ἴσας. « Εἰ δὴ λάβοι τὰ μέρη τοῦ ἀνθρωπείου σώματος ἰδίαν « αἴσθησιν καθ' αὑτὰ καὶ φωνὴν, ἔπειτα στάσις ἐν « αὐτοῖς ἐμπέσοι καθ' ἓν γενομένοις τοῖς ἄλλοις ἅπασι « πρὸς τὴν γαστέρα μόνην, καὶ λέγοιεν οἱ μὲν πό-« δες, ὅτι πᾶν ἐπ' αὐτοῖς ἐπίκειται τὸ σῶμα· αἱ « δὲ χεῖρες, ὅτι τὰς τέχνας ἐργάζονται καὶ τἀπι-« τήδεια ἐκπορίζουσι καὶ μάχονται πολεμίοις, καὶ « ἄλλα πολλὰ ὠφελήματα παρέχουσιν εἰς τὸ κοινόν· οἱ « δὲ ὦμοι, ὅτι τὰ ἄχθη πάντα ἐπ' αὐτοῖς κομίζεται· « [τὸ δὲ στόμα ὅτι φθέγγεται] ἡ δὲ κεφαλὴ, ὅτι ὁρᾷ « καὶ ἀκούει καὶ τὰς ἄλλας αἰσθήσεις περιλαβοῦσα « πάσας ἔχει, δι' ὧν σώζεται τὸ πᾶν· εἶτα φαῖεν « πρὸς τὴν γαστέρα· Σὺ δὲ, ὦ χρηστὴ, τί τούτων « ποιεῖς; ἢ τίς ἐστιν ἡ σὴ χάρις ἡμῖν καὶ ὠφέλεια; « ἀλλὰ σύ γε τοσοῦτον ἀπέχεις τοῦ πράττειν τι καὶ « συγκατορθοῦν ἡμῖν τῶν κοινῇ χρησίμων, ὥστε καὶ « ἀντιπράττεις καὶ ἐνοχλεῖς καὶ πρᾶγμα ἀφόρητον « ὑπηρετεῖν ἀναγκάζεις καὶ φέρειν ἁπανταχόθεν, εἰς « τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν σεαυτῆς ἐπιθυμιῶν. Φέρε, « τί οὐ μεταποιούμεθα τῆς ἐλευθερίας, καὶ τῶν πολ-« λῶν ἀφιέμεθα πραγματειῶν, ἃς ἕνεκα ταύτης « ὑπομένομεν; εἰ δὴ ταῦτα δόξειεν αὐτοῖς, καὶ μη-« δὲν ἔτι δρῴη τὸ ἑαυτοῦ ἔργον, ἔσθ' ὅπως ἂν ἐπὶ « πολὺ διαρκέσαι δυνηθείη τὸ σῶμα, ἀλλ' οὐκ ἂν « ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν τῷ κακίστῳ τῶν μόρων ἀνα-« λωθείη, λιμῷ; οὐκ ἂν ἔχοι ἄλλως τις εἰπεῖν. Τὸν « αὐτὸν δὴ τρόπον ὑπολάβετε καὶ περὶ πόλεως. « Πολλὰ γὰρ δὴ τὰ συμπληροῦντα καὶ ταύτην ἔθνη « καὶ οὐδὲν ἀλλήλοις ἐοικότα, ὧν ἕκαστον ἰδίαν τινὰ « τῷ κοινῷ χρείαν, ὥσπερ τὰ μέλη τῷ σώματι, παρέ-« χεται. Οἱ μὲν γὰρ τοὺς ἀγροὺς γεωργοῦσιν, οἱ δὲ

« rimus, tanquam infensissimi hostes omnia in peius « suspicantes? Nobis quidem senatoribus, Quirites, una « fides sufficit, ne si in patriam redeatis erga nos mali « non sitis, quia nota nobis est vestra bona educatio, « et studia legitima, et ceteræ vestræ virtutes sæpius « tum pace tum bello nobis sunt spectatæ. Quod si « præter fidem et spem hæc pacta mutanda erunt, nos « certe et cetera bona in vobis fore credimus, nec petimus « a plebe aut iusiurandum, aut obsides, aut ullam « aliam fidem : nullis tamen vestris postulatis adversabi-« mur. Ac de fide quidem, propter quam Brutus nos « calumniari est conatus, hæc sufficiunt. Ac si qua « iniusta invidia in vestris animis residet, quæ vobis « suadeat ut male de senatu sentiatis, volo et ad hæc « aliquid respondere, Quirites, et me, per deos oro, quiete « et attente audiatis.

LXXXVI. « Respublica quodammodo humano corpori « similis videtur. Utrumque enim compositum est, et con-« stat ex multis partibus; quarum singulæ nec eandem « vim habent, nec usus pares exhibent. Si igitur humani « corporis partes singulæ proprium sensum et propriam « vocem separatim accipiant, deinde orta inter eas se-« ditione reliquæ omnes partes conspirent contra unum « ventrem, et pedes dicant sibi totum corporis onus « incumbere; manus vero, se artes exercere, et vic-« tum comparare, et cum hostibus pugnare, et multas « alias utilitates in commune conferre; humeri vero, se « omnia onera ferre; caput, se videre et audire [os, « se loqui] et reliquos omnes sensus in se complecti, « quibus ipsa corporis universitas conservatur; deinde « ventri dicant : Tu vero, bone, quid horum facis? quam « gratiam nobis refers, et ad quid prodes? certe tantum « abest ut nos aliqua in re juves et aliquid in commu-« nem utilitatem conferas, ut etiam nobis sis impedi-« mento et negotium facessas, quia cogis (id quod mi-« nime ferendum est) nos tibi inservire, et undique « conquirere quæ tuas cupiditates expleant. Eia, cur « non asserimus nos in libertatem, et tot molestiis nos « liberamus, quas huius gratia perferimus? Si igitur « hæc ipsis placeant, et nulla corporis pars amplius suum « faciat officium, fierine potest ullo modo ut corpus diu-« tius duret, ac non intra paucos dies pessimo mortis « genere, fame, consumatur? Nullus certe est qui « possit aliter dicere. Eodem sane modo et de civitate « sentiatis. Nam et hæc quoque constat ex multis et « dissimilibus ordinibus, quarum unaquæque proprium « aliquem reipublicæ usum præbet, ut membra cor-« pori. Alii enim agros colunt, alii pro ipsis pugnant « cum hostibus; alii mercaturam exercentes, multa « commoda reipublicæ ex mari afferunt, alii necessarias « artes exercent. Quod si omnes his ordines in sena-

« μάχονται περὶ αὐτῶν πρὸς τοὺς πολεμίους, οἱ δὲ « ἐμπορεύονται πολλὰς διὰ θαλάσσης ὠφελείας, οἱ « δὲ τὰς ἀναγκαίας ἐργάζονται τέχνας. Εἰ δὲ « πάντα τὰ ἔθνη ταῦτα πρὸς τὴν βουλὴν τὴν ἐκ τῶν « ἀρίστων συγκειμένην διαστασιάσειε καὶ λέγοι· Σὺ « δὲ ἡμῖν, ὦ βουλή, τί ποιεῖς ἀγαθόν; καὶ ἀντὶ « ποίας αἰτίας ἄρχειν τῶν ἄλλων ἀξιοῖς; οὐδὲν γὰρ « ἂν εἰπεῖν ἔχοις. Ἔπειτα οὐκ ἀπαλλαγησόμεθά « σου τῆς τυραννίδος ταύτης ἤδη ποτὲ καὶ δίχα ἡγεμό-« νος οἰκήσομεν; εἰ δὴ ταῦτα διανοηθέντες τῶν « συνήθων ἐπιτηδευμάτων ἀποσταῖεν, τί κωλύσει « ταύτην κακὴν κακῶς ἀπολέσθαι τὴν πόλιν ὑπὸ λι-« μοῦ τε καὶ πολέμου καὶ παντὸς ἄλλου κακοῦ; μα-« θόντες οὖν, ὦ δημόται, ὅτι καθάπερ ἐν τοῖς σώ-« μασιν ἡμῶν ἡ λοιδορουμένη κακῶς ὑπὸ τῶν πολ-« λῶν γαστὴρ τρέφει τὸ σῶμα τρεφομένη καὶ σώζει « σωζομένη καὶ ἔστιν ὡσεί τις ἑστίασις κοινὴ τὸ « πρόσφορον ἁπάντων καὶ τῆς διαμονῆς αἴτιον « ἀποδιδοῦσα· οὕτως ἐν ταῖς πόλεσιν ἡ διοικοῦσα « τὰ κοινὰ καὶ τοῦ προσήκοντος ἑκάστῳ προνοουμένη « βουλὴ πάντα σώζει καὶ φυλάττει καὶ ἐπανορθοῖ· « παύσασθε τὰς ἐπιφθόνους κατ' αὐτῆς φωνὰς λέγον-« τες, ὡς ἐξεβλήθητε τῆς πατρίδος καὶ ὡς ἀλῆται « καὶ πτωχοὶ περιέρχεσθε δι' αὐτήν. Οὐδὲν γὰρ ὑμᾶς « εἴργασται δεινόν, οὐδὲ ἂν ἐργάσαιτο, ἀλλ' αὐτὴ « καλεῖ καὶ ἀντιβολεῖ καὶ τὰς ψυχὰς ὑμῖν ἅμα ταῖς « πύλαις ἀναπετάσασα ὑποδέχεται. »

LXXXVII. Τοιαῦτα λέγοντος τοῦ Μενηνίου, πολλαὶ καὶ ποικίλαι παρ' ὅλην ἐγίνοντο τὴν δημηγορίαν ἐκ τῶν παρόντων φωναί. Ἐπειδὴ δὲ τελευτῶν τοῦ λόγου πρὸς ὀλοφυρμοὺς ἐτράπετο, καὶ τὰς μελλούσας καθέξειν συμφορὰς τούς τε ὑπομένοντας ἐν τῇ πόλει καὶ τοὺς ἀπελαυνομένους καὶ τὰς ἀμφοῖν ἀνεκλαύσατο τύχας, δάκρυά τε πάντων ἐξεχεῖτο, καὶ μιᾷ βοῇ συμφρονήσαντες, ἀνεβόησαν ἀπάγειν σφᾶς εἰς τὴν πόλιν καὶ μὴ τρίβειν τὸν χρόνον· ὀλίγου τε πάνυ ἐδέησαν ἀπιέναι διὰ τάχους ἐκ τῆς ἐκκλησίας, ἅπαντα τὰ πράγματα τοῖς πρεσβευταῖς ἐπιτρέψαντες καὶ μηδὲν ἄλλο τῶν εἰς ἀσφάλειαν πραγματευσάμενοι, εἰ μὴ παρελθὼν ὁ Βροῦτος ἐπέσχε τὰς ὁρμὰς αὐτῶν· « Τὰ μὲν ἄλλα καλῶς ἔχειν τῷ δήμῳ, λέγων, ὅσα ἡ « βουλὴ ὑπισχνεῖτο, καὶ πολλὴν αὐτῇ τῶν συγχωρη-« θέντων χάριν ἔχειν ἀξιῶν· δεδοικέναι μέντοι τὸν « ἅπαντα [τὰ καλὰ μαραίνοντα] χρόνον φάσκων, καὶ « τοὺς αὖθίς ποτε τυραννικοὺς ἄνδρας ἐπιχειρήσον-« τας, εἰ τύχοι, περὶ τῶν γεγονότων τῷ δήμῳ « μνησικακεῖν· μίαν δὲ εἶναι πᾶσι τοῖς δεδοικόσι τοὺς « κρείττονας μόνην ἀσφάλειαν ταύτην, εἰ γένοιτο « αὐτοῖς φανερὸν, ὅτι τοῖς βουλομένοις αὐτοὺς ἀδι-« κεῖν οὐχ ὑπάρχει δύναμις· ἕως δὲ ἂν παρῇ τὸ δύνα-« σθαι τὰ πονηρὰ δρᾶν, οὐκ ἐλλείψειν τοῖς πονηροῖς τὸ « βούλεσθαι. Ταύτης οὖν εἰ τύχοιεν τῆς ἀσφαλείας, « οὐδὲν αὐτοῖς ἔτι δεήσειν. » Ὑποτυχόντος δὲ τοῦ « Μενηνίου καὶ κελεύσαντος λέγειν τὴν ἀσφάλειαν,

« tum, qui ex optimatibus constat, conspirent, et dicant : « Tu vero, senatus, quid boni nobis facis? et quam ob « caussam aliis imperare vis? nullam certe afferre pos-« sis : nonne tandem aliquando ab hac tua tyrannide nos « liberabimus, et sine principe degemus? Si igitur hæc « cogitantes a consuetis studiis discedant, quid vetabit « hanc civitatem malam male perire fame et bello et « quovis alio calamitatum genere? Hoc igitur sciatis, « Quirites, sicut venter in nostris corporibus conviciis « immerito a multis petitus, dum alitur alit corpus, et « dum servatur servat, estque velut commune quod-« dam penuarium, quod omnibus membris id imperti-« tur, quod ipsis conducat eaque conservet : sic etiam in « civitatibus senatum, qui rempublicam administrat, et « qui solicitus est de eo quod unicuique convenit, « omnia servare et custodire et corrigere : quare, desi-« nite invidiosas in eum voces iactare ; vos *scilicet* ab « eo patria expulsos et ut errones et mendicos propter « eum vagari. Nullo enim maleficio ille vos affecit, « nec affecturus est : sed ipse vos revocat et orat, « et patentibus cordibus et simul portis apertis vos « recipiet. »

LXXXVII. Dum hæc diceret Menenius, per totam concionem multæ et variæ voces emittebantur ab illis qui ibi aderant Cum vero in extrema suæ concionis parte sese ad lamenta vertisset et reipublicæ calamitates imminentes, tam illis qui in urbe remanebant quam illis qui expulsi fuerant, et utrorumque miserias deflevisset, tunc omnes lacrimas effundere cœperunt, et una voce ac de communi sententia conclamarunt, ut se in urbem reduceret neve tempus tereret. Et certe parum abfuit quin celeriter ex concione abirent, rebus omnibus legatorum arbitrio permissis, et nihil amplius de securitate laborantes, nisi progressus Brutus eorum impetum repressisset, dicens : « Cetera quidem, quæ se « natus plebi offerebat, recte se habere, et se magnam ei « ob postulata concessa gratiam habendam censere : sed « tamen se posterum tempus timere quod omnia bona « pessumdet et homines ingenio tyrannico præditos, ne « rursus aliquando (si se occasio obtulerit) præteritas « plebis iniurias in memoriam revocent, easque ulcisci « conentur. Unam vero rationem esse, qua caveatur « omnibus qui potentiores timent, hanc videlicet, si « compertum habeant, iis qui iniuriam ipsis facere « volent, potestatem deesse : quamdiu enim malefa-« ciendi facultatem illi habuerint, non defore improbis « voluntatem. Si igitur hanc cautionem plebeii fuerint « consecuti, nulla re illis præterea opus fore. » Cum « autem Menenius eius verba excepisset, et iussisset

« ἧς ἔτι τὸν δῆμον οἴεται δεῖσθαι, « Συγχωρήσατε, « φησὶν, ἡμῖν ἄρχοντας ἀποδεικνύναι καθ' ἕκαστον « ἐνιαυτὸν ἐξ ἡμῶν ὅσους δή τινας, οἵτινες ἄλλου « μὲν οὐδενὸς ἔσονται κύριοι, τοῖς δὲ ἀδικουμένοις « ἢ κατισχυομένοις τῶν δημοτῶν βοηθήσουσι, καὶ οὐ « περιόψονται τῶν δικαίων ἀποστερόμενον οὐθένα· « τοῦτο ὑμᾶς ἀντιβολοῦμεν καὶ δεόμεθα πρὸς τοῖς « ἄλλοις οἷς δεδώκατε, εἰ μὴ λόγος ἀλλ' ἔργον εἰσὶν « αἱ διαλλαγαὶ, δοῦναι καὶ χαρίσασθαι. »

LXXXVIII. Ὁ μὲν οὖν δῆμος, ὡς τούτων ἤκουσε, μεγάλῃ βοῇ καὶ μέχρι πολλοῦ κατεχούσῃ τόν τε ἄνδρα ἐπῄνει καὶ τοὺς πρεσβευτὰς παρεκάλει συγχωρῆσαί σφισι καὶ τοῦτο. Οἱ δὲ πρέσβεις μεταστάντες ἐκ τῆς ἐκκλησίας καὶ διαλεχθέντες ὀλίγα πρὸς ἀλλήλους, παρῆσαν οὐ διὰ μακροῦ. Σιωπῆς δὲ γενομένης παρελθὼν ὁ Μενήνιος εἶπε· « Τὸ μὲν πρᾶγμα, « ὦ δημόται, μέγα καὶ πολλῶν μεστὸν ὑποψιῶν ἀτό« πων· δέος τε καὶ φροντὶς ἡμᾶς εἰσέρχεται, μή « ποτε δύο πόλεις ποιήσωμεν ἐν μιᾷ· πλὴν τό γ' ἐφ' « ἡμῖν εἶναι μέρος οὐδὲ πρὸς ταύτην ἐναντιούμεθα « τὴν δέησιν ὑμῶν. Τοῦτο μέντοι χαρίσασθε ἡμῖν, « ὃ καὶ ὑπὲρ ὑμῶν ἐστιν· ἐπιτρέψατε τῶν πρεσβευτῶν « τισὶν εἰς τὴν πόλιν ἀφικομένοις δηλῶσαι τῇ βουλῇ « ταῦτα· καὶ γὰρ εἰ τὴν ἐξουσίαν παρ' αὐτῆς ἔχο« μεν, ὅπως ἂν βουλώμεθα ποιήσασθαι τὰς διαλ« λαγὰς αὐτοκράτορες ὄντες τῶν ὑποσχέσεων, αὐτοί « γέ τοι λαβεῖν τοῦτ' οὐ δικαιοῦμεν, ἀλλ' ἐπειδὴ « παρὰ δόξαν ἡμῖν ἀπήντηται πρᾶγμα καινὸν, « ἀφελόμενοι τὴν ἰδίαν ἐξουσίαν τῷ συνεδρίῳ φέροντες « ἀναθήσομεν· πεπείσμεθα μέντοι κἀκείνῳ ταὐτὰ « δόξειν ἅπερ ἡμῖν. Ἐγὼ μὲν οὖν ἐνθάδε μενῶ, « καὶ σὺν ἐμοί τι μέρος τῆς πρεσβείας· Οὐαλέριος « δὲ πορεύσεται καὶ οἱ λοιποὶ σὺν αὐτῷ. » Ἐδόκει ταῦτα· καὶ κατὰ σπουδὴν ἀναβάντες ἐπὶ τοὺς ἵππους, ἤλαυνον εἰς τὴν πόλιν οἱ μέλλοντες δηλώσειν τῇ βουλῇ τὰ γενόμενα. Προθέντων δὲ τῶν ὑπάτων λόγον τοῖς συνέδροις, Οὐαλερίου μὲν ἦν γνώμη διδόναι καὶ ταύτην τῷ δήμῳ τὴν χάριν· Ἄππιος δὲ, ὅσπερ ἐξ ἀρχῆς ἠναντιοῦτο ταῖς διαλλαγαῖς, καὶ τότε ἐκ τοῦ φανεροῦ ἀντέλεγε, βοῶν καὶ θεοὺς ἐπιμαρτυρόμενος καὶ ὅσων μέλλοι σπέρμα κακῶν βαλεῖν τῇ πολιτείᾳ προλέγων. Ἀλλ' οὐκ ἔπειθε τοὺς πολλοὺς, ὡρμηκότας, ὥσπερ εἶπον, διαλύσασθαι τὴν στάσιν. Γίνεται δὴ ψήφισμα τῆς βουλῆς, τά τε ἄλλα ὅσα οἱ πρέσβεις ὑπέσχοντο τῷ δήμῳ πάντα εἶναι κύρια, καὶ τὴν ἀσφάλειαν ἣν ᾐτεῖτο ἐπιτρέπειν. Ταῦτα οἱ πρέσβεις διοικησάμενοι τῇ κατόπιν ἡμέρᾳ παρῆσαν ἐπὶ τὸ στρατόπεδον, καὶ τὰ δόξαντα τῇ βουλῇ διεσάφησαν. Μετὰ τοῦτο Μενηνίου παραινέσαντος τοῖς δημόταις ἀποστεῖλαί τινας εἰς τὴν πόλιν, οἷς ἡ βουλὴ τὰ πιστὰ δώσει, πέμπεται Λεύκιος Ἰούνιος Βροῦτος, ὑπὲρ οὗ πρότερον εἴρηκα, καὶ σὺν αὐτῷ Μάρκος Δέκιος καὶ Σπόριος Ἰκίλιος. Τῶν δὲ παρὰ τῆς βουλῆς ἀφιγμένων, οἱ μὲν ἡμίσεις ἅμα τοῖς

« dicere cautionem qua plebem adhuc egere existimaret : « Concedite, inquit, nobis, ut quotannis aliquot ex or« dine nostro eligamus, qui magistratum gerant, qui« que nullam aliam auctoritatem ac potestatem habeant, « sed tantum plebeiis iniuriam et vim patientibus opem « ferant, nec quemquam iure suo fraudari patiantur. A « vobis autem suppliciter petimus et precibus contendi« mus, ut præter alia, quæ ultro nobis concessistis « (si modo non verbis, sed revera de pace agitur), hoc « quoque detis et largiamini. »

LXXXVIII. Plebs igitur his auditis ingenti ac longo clamore hominem laudavit, et a legatis petiit ut hoc quoque sibi concederent. Tum legati, cum e concione secessissent, post habitum inter se breve colloquium, non multo post redierunt. Facto autem silentio, Menenius progressus ita est locutus : « Magna res est, « Quirites, et multis suspicionibus absurdis plena, et ti« mor et cura nos subit, ne forte duas civitates in una « faciamus : verumtamen, quantum in nobis erit, ne huic « quidem vestro petito adversabimur. Hoc tamen nobis « concedite, quod etiam pro vobis facit : permittite le« gatis nonnullis ut in urbem redeant, et hæc senatui de« clarent. Quamvis enim potestatem ab eo acceperimus « arbitratu nostro compositionem faciendi, et libere pol« licendi quidquid placuerit, tamen minime æquum cen« semus, ut tantum nobis assumamus : sed quia præter « opinionem nova hæc res nobis occurrerit, quasi hac nos« tra potestate privati, rem totam ad senatum referemus. « Persuasum tamen habemus eadem illi, quæ et nobis « probatum iri. Ego igitur hic manebo, et mecum pars « aliqua legatorum : Valerius vero cum reliquis suis so« ciis abibit. » Placuerunt ista : propereque conscensis equis qui senatui nuntiaturi erant, quæ gerebantur, ad urbem contenderunt. Cum autem consules rem ad senatum retulissent, Valerius hoc quoque beneficium plebi dandum censuit : at Appius, qui iam ab initio paci adversabatur, tunc quoque aperte contradixit, vociferans et deos obtestans, et prædicens quantarum reipublicæ calamitatum semina iacturi essent. Sed maximæ eorum parti hoc persuadere non potuit, quia, ut ante dixi, ad pacem erant procliviores. Factum igitur est senatusconsultum, ut cum ceterea, quæ legati plebi promiserant, omnia rata essent, tum etiam ei hanc cautionem, quam petebat, permitterent. His peractis, legati postero die in castra redierunt, et senatus placita exposuerunt. Quo facto cum Menenius suasisset plebi ut aliquos in urbem mitteret, qui ab senatu fidem acciperent, mittitur L. Iunius Brutus, de quo ante feci mentionem, et cum eo M. Decius, et Sp. Icilius. Legatorum

περὶ τὸν Βροῦτον εἰς τὴν πόλιν ὑπέστρεψαν, Ἀγρίππας δὲ μετὰ τῶν λοιπῶν κατέμεινεν ἐπὶ τοῦ στρατοπέδου διαγράψαι παρακληθεὶς τὸν νόμον τοῖς δημοτικοῖς, καθ' ὃν ἀποδείξουσι τὰς ἀρχάς.

LXXXIX. Τῇ δὲ ἑξῆς ἡμέρᾳ παρῆσαν μὲν οἱ περὶ τὸν Βροῦτον πεποιημένοι τὰς πρὸς τὴν βουλὴν συνθήκας διὰ τῶν εἰρηνοδικῶν, οὓς καλοῦσι Ῥωμαῖοι Φετιάλεις. Νεμηθεὶς δὲ ὁ δῆμος εἰς τὰς τότε οὔσας φράτρας ἢ ὅπως βούλεταί τις αὐτὰς προσαγορεύειν, ἃς ἐκεῖνοι καλοῦσι Κουρίας, ἄρχοντας ἐνιαυσίους ἀποδεικνύουσι τούσδε· Λεύκιον Ἰούνιον Βροῦτον καὶ Γάϊον Σικίννιον Βελλοῦτον, οὓς καὶ τέως εἶχον ἡγεμόνας, καὶ ἔτι πρὸς τούτοις, Γάϊον καὶ Πόπλιον Λικιννίους καὶ Γάϊον Οὐισκέλλιον Ῥοῦγαν. Οὗτοι δημαρχικὴν ἐξουσίαν πρῶτοι παρέλαβον οἱ πέντε ἄνδρες ἡμέρᾳ τετάρτῃ πρότερον Εἰδῶν Δεκεμβρίων, ὥσπερ καὶ μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου γίνεται. Τελεσθεισῶν δὲ τῶν ἀρχαιρεσίων, τοῖς μὲν παρὰ τῆς βουλῆς ἥκουσι καλῶς ἔχειν ἐδόκει πάντα περὶ ὧν ἀπεστάλησαν· ὁ δὲ Βροῦτος ἐκκλησίαν συναγαγὼν συνεβούλευσε τοῖς δημόταις ἱερὰν καὶ ἄσυλον ἀποδεῖξαι τὴν ἀρχὴν, νόμῳ τε καὶ ὅρκῳ βεβαιώσαντας αὐτῇ τὸ ἀσφαλές. Ἐδόκει ταῦτα πᾶσι, καὶ γράφεται πρὸς αὐτοῦ καὶ τῶν συναρχόντων ὅδε ὁ νόμος· « Δήμαρχον ἄκοντα, ὥσπερ ἕνα τῶν πολ« λῶν μηδεὶς μηδὲν ἀναγκαζέτω δρᾶν, μηδὲ μαστιγούτω « μηδὲ ἐπιταττέτω μαστιγοῦν ἑτέρῳ μηδ' ἀποκτιννύτω « μηδὲ ἀποκτείνειν κελευέτω. Ἐὰν δέ τις τῶν ἀπηγο« ρευμένων τι ποιήσῃ, ἐξάγιστος ἔστω, καὶ τὰ χρήματα « αὐτοῦ Δήμητρος ἱερὰ, καὶ ὁ κτείνας τινὰ τῶν ταῦτα « εἰργασμένων φόνου καθαρὸς ἔστω. » Καὶ ἵνα μηδὲ τὸ λοιπὸν τῷ δήμῳ ἐξουσία γένηται καταλῦσαι τόνδε τὸν νόμον, ἀλλ' εἰς πάντα τὸν χρόνον ἀκίνητος διαμείνῃ, πάντας ἐτάχθη Ῥωμαίους ὀμόσαι καθ' ἱερῶν, ἦ μὴν χρήσεσθαι τῷ νόμῳ καὶ αὐτοὺς καὶ ἐγγόνους τὸν ἀεὶ χρόνον, ἀρά τε τῷ ὅρκῳ προσετέθη, τοῖς μὲν ἐμπεδοῦσι τοὺς θεοὺς τοὺς οὐρανίους ἵλεως εἶναι καὶ δαίμονας τοὺς καταχθονίους· τοῖς δὲ παραβαίνουσιν ἐναντία καὶ τὰ παρὰ θεῶν γίνεσθαι καὶ τὰ παρὰ δαιμόνων, ὡς ἄγει τῷ μεγίστῳ ἐνόχοις. Ἐκ τούτων κατέστη τοῖς Ῥωμαίοις ἔθος τὰ τῶν δημάρχων σώματα ἱερὰ εἶναι καὶ παναγῆ, καὶ μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου διαμένει.

XC. Ἐπειδὴ ταῦτα ἐψηφίσαντο, βωμὸν κατεσκεύασαν ἐπὶ τῆς ἀκρωρείας, ἐν ᾗ κατεστρατοπέδευσαν, ὃν ἐπὶ τοῦ κατασχόντος αὐτοὺς δείματος τότ' ὠνόμασαν, ὡς ἡ πάτριος αὐτῶν σημαίνει γλῶσσα, Διὸς Δειματίου· ᾧ θυσίας ἐπιτελέσαντες, καὶ τὸν ὑποδεξάμενον αὐτοὺς τόπον ἱερὸν ἀνέντες, κατῆεσαν εἰς τὴν πόλιν ἅμα τοῖς πρέσβεσιν. Ἀποδόντες δὲ καὶ τοῖς ἐν τῇ πόλει θεοῖς χαριστήρια, καὶ τοὺς πατρικίους πείσαντες ἐπικυρῶσαι τὴν ἀρχὴν, ψῆφον ἐπενέγκαντας, ἐπειδὴ καὶ τούτου παρ' αὐτῶν ἔτυχον, ἐδεήθησαν ἔτι τῆς βουλῆς ἐπιτρέψαι σφίσιν ἄνδρας ἐκ τῶν δημοτικῶν δύο καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἀποδεικνύναι, τοὺς ὑπηρε-

vero a senatu missorum dimidia pars cum Bruto in urbem rediit, Agrippa vero cum reliquis in castris remansit, rogatus ut perscriberet leges plebi, quibus magistratus crearet.

LXXXIX. Sequenti die Brutus cum collegis reversus est, icto fœdere cum senatu per εἰρηνοδίκας, quos Romani Fetiales vocant. Plebs vero divisa in φράτρας, quæ tunc erant, sine quocunque alio nomine velit quis eas appellare, quas illi Curias vocant, annuos magistratus creavit, Lucium Iunium Brutum, et Caium Sicinium Bellutum, quos et ad id usque tempus duces habebant: et præter istos Caium et Publium Licinios, atque Caium Vesellium Rugam. Hi quinque primi tribunitiam potestatem acceperunt a. d. IV idus Decembris, quemadmodum usque ad hanc nostram ætatem fit. Post comitia peracta, legatis a senatu redeuntibus, omnia quorum caussa legati fuerant, recte se habere visa sunt. Brutus vero convocata concione suasit plebi, ut magistratum sacrosanctum esse decerneret, lege et iureiurando re confirmata. Placuerunt hæc omnibus; lexque ab ipso eiusque collegis scripta est. Legis autem verba hæc sunt : « Tribunum plebis invitum nemo, ut unum « de vulgo, quidquam facere cogito, neque verberato, « nec ab alio verberari iubeto, neque interficito, neque « interfici iubeto. Quod si quis contra ea, quæ interdi« cuntur, aliquid fecerit, sacer esto, et bona eius Cereri « sacra sunto : et qui eum occiderit, qui tale facinus « patrarit, purus a cæde esto. » Et ne in posterum liceret plebi hanc legem abrogare, sed ut in perpetuum immobilis maneret, decretum est ut omnes cives Romani iurarent per sacra, utique se suosque posteros in perpetuum hac lege usuros : additaque est ad iusiurandum precatio, ut iis, qui hanc legem servassent, et dii superi et dii inferi propitii essent : iis vero qui eam violassent, omnia contraria a diis utrisque, ut maximo piaculo obnoxiis contingerent. Hinc mos apud Romanos obtinuit, ut tribunorum corpora sacrosancta essent, et ad nostra usque tempora duravit.

XC. His decretis, aram exstruxerunt in summo montis vertice, ubi castra posuerant, quam a terrore, qui tunc ipsos corripuerat patrio sermone, Iovis Pavoni *aram* appellarunt. Cui *deo* peractis sacrificiis, et loco, a quo fuerant recepti, consecrato, in urbem cum legatis descenderunt. Cum autem diis quoque, qui in urbe colebantur, victimas et sacrificia, ut ipsis gratias agerent, persolvissent, et patriciis persuasissent ut suffragiis magistratum suum confirmarent, hac quoque re ab illis impetrata, petierunt præterea a senatu ut sibi permitteret, ut duos de plebe quotannis crearent, qui tribunis minis-

τήσοντας τοῖς δημάρχοις, ὅσων ἂν δέωνται, καὶ δίκας ἃς ἂν ἐπιτρέψωσιν ἐκεῖνοι κρινοῦντας, ἱερῶν τε καὶ δημοσίων τόπων καὶ τῆς κατὰ τὴν ἀγορὰν εὐετηρίας ἐπιμελησομένους. Λαβόντες δὲ καὶ τοῦτο τὸ συγχώρημα παρὰ τῆς βουλῆς ἀποδεικνύουσιν ἄνδρας, οὓς ὑπηρέτας τῶν δημάρχων καὶ συνάρχοντας καὶ δικαστὰς ἐκάλουν· νῦν μέντοι κατὰ τὴν ἐπιχώριον γλῶτταν ἀφ' ἑνὸς ὧν πράττουσιν ἔργων ἱερῶν τόπων ἐπιμεληταὶ καλοῦνται, καὶ τὴν ἐξουσίαν οὐκέτι ὑπηρετικὴν ἑτέρων ἔχουσιν, ὡς πρότερον, ἐπιτέτραπται δὲ αὐτοῖς πολλὰ καὶ μεγάλα, καὶ σχεδὸν ἐοίκασί πως κατὰ τὰ πλεῖστα τοῖς παρ' Ἕλλησιν ἀγορανόμοις.

XCI. Ἐπεὶ δὲ κατέστη τὰ πράγματα, καὶ τὸν ἀπ' ἀρχῆς κόσμον ἐκομίσατο ἡ πόλις, ἐπὶ τοὺς ἔξω πολεμίους ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων στρατιὰ κατελέγετο, πολλὴν εἰσενεγκαμένου προθυμίαν τοῦ δήμου, καὶ δι' ὀλίγου χρόνου πάντα τὰ εἰς τὸν πόλεμον ἐπιτήδεια εὐτρεπῆ ποιήσαντος. Τῶν δὲ ὑπάτων διακληρωσαμένων περὶ τῆς ἐξουσίας, ὥς ἐστιν αὐτοῖς ἔθος, Σπόριος μὲν Κάσσιος, ὃς ἔλαχε τὴν τῶν κατὰ τὴν πόλιν ἐπιμέλειαν, ὑπέμεινε, μέρος τῆς κατειλεγμένης δυνάμεως τὸ ἀρκοῦν λαβών· Πόστουμος δὲ Κομίνιος ἐξῆγε τὴν λοιπὴν στρατιὰν, Ῥωμαίων τε αὐτῶν ἀξιόχρεων ἄγων μοῖραν καὶ Λατίνων τι συμμαχικὸν οὐκ ὀλίγον. Κρίνας δὲ Οὐολούσκοις ἐπιχειρεῖν πρώτοις, πόλιν αὐτῶν Λογγόλαν ἐξ ἐφόδου καταλαμβάνεται, ἐπιβαλλομένων μὲν τῶν ἐν αὐτῇ μεταποιεῖσθαί τινος ἀρετῆς καί τινα στρατιὰν ὑπαίθριον ἀποστειλάντων, ᾗ τοὺς ἐπιόντας ἀνείρξειν ἐπίστευον, αἰσχρῶς δὲ ἀναγκασθέντων φυγεῖν, πρὶν ἤ λαμπρόν τι ἔργον ἀποδείξασθαι, καὶ οὐδὲ ἐν τῇ τειχομαχίᾳ γενναῖον οὐδὲν ἀποδειξαμένων. Μιᾷ γοῦν ἡμέρᾳ τῆς τε γῆς αὐτῶν Ῥωμαῖοι ἐκράτησαν ἀκονιτὶ, καὶ τὴν πόλιν οὐ πολλὰ πραγματευθέντες κατὰ κράτος ἔλαβον. Ὁ δὲ τῶν Ῥωμαίων στρατηγὸς τά τ' ἐγκαταληφθέντα χρήματα διαρπάσαι τοῖς στρατιώταις ἐφεὶς, καὶ φρουρὰν ἐν τῇ πόλει καταλιπὼν, ἐξῆγε τὴν δύναμιν ἐφ' ἑτέραν πόλιν τῶν Οὐολούσκων, ἣ καλεῖται μὲν Πόλουσκα, διάστημα δὲ οὐ πολὺ τῆς Λογγόλας ἀπέχει. Οὐδενὸς δὲ αὐτῷ τολμήσαντος ὑπαντῆσαι, διανύσας τὴν χώραν κατὰ πολλὴν εὐπέτειαν προσέβαλε τοῖς τείχεσι· τῶν δὲ στρατιωτῶν οἱ μὲν τὰς πύλας διακόψαντες, οἱ δὲ διὰ κλιμάκων ἐπὶ τὸ τεῖχος ἀναβάντες αὐθημερὸν γίνονται καὶ ταύτης τῆς πόλεως κύριοι. Ὡς δὲ παρέλαβε τὴν πόλιν, ὀλίγους μέν τινας ἐπιλέξας τοὺς αἰτίους τῆς ἀποστάσεως ἀπέκτεινε, τοὺς δὲ λοιποὺς χρημάτων ἀφαιρέσει ζημιώσας καὶ ὅπλα ἀφελόμενος Ῥωμαίων εἶναι τὸ λοιπὸν ἠνάγκασεν ὑπηκόους.

XCII. Καταλιπὼν δὲ κἀν ταύτῃ βραχεῖαν τῆς στρατιᾶς μοῖραν ἕνεκα φυλακῆς, τῇ κατόπιν ἡμέρᾳ τὴν δύναμιν ἀναλαβὼν προῆγεν ἐπὶ Κοριόλαν, πόλιν ἐπιφανῆ σφόδρα καὶ ὥσπερ ἂν μητρόπολιν τῶν Οὐολούσκων· ἔνθα καὶ δύναμις ἦν συνειλεγμένη καρτερὰ καὶ τὸ τεῖχος οὐ ῥᾴδιον ἁλῶναι τά τε πρὸς τὸν πόλε-

trarent ea omnia, quibus indigerent, et de caussis, quæ eorum arbitrio permissæ fuissent, cognoscerent, et sacrarum ædium et publicorum locorum et annonæ curam gererent. Hac quoque re a senatu impetrata, crearunt quosdam quos ministros tribunorum plebis et collegas et iudices appellabant. Nunc tamen patrio Romanorum sermone ab uno officio, quo funguntur, vocantur sacrarum ædium Curatores, neque potestatem alterius magistratus ministram, ut antea, habent. Multæ autem et magni momenti res illis committuntur, et quodammodo fere plurimis in rebus similes sunt iis, qui apud Græcos ἀγορανόμοι vocantur.

XCI. Pace autem domi parta, et republica in pristinum statum restituta, ad bella externa a ducibus delectus habebantur magna plebis alacritate, ita ut brevi temporis spatio res omnes ad bellum necessariæ paratæ fuerint. Cum autem consules de more, provincias sortiti essent, Sp. Cassius, cui rerum urbanarum cura obtigerat, cum delecti exercitus parte, quanta ad urbis custodiam sufficeret in urbe remansit. Postumus vero Cominius eduxit reliquum exercitum, qui constabat ex Romanorum ipsorum non contemnendis copiis, et Latinorum auxiliis non parvis. Cum autem statuisset primum Volscos aggredi, Longulam eorum urbem primo impetu cepit, et licet oppidani fortitudinem aliquam præstare conarentur et in campos apertos copias quasdam misissent, quibus Romanum exercitum venientem a se arceri posse confidebant, turpiter tamen terga fugæ dare coacti sunt, antequam præclarum ullum facinus ederent, ne in ipsa quidem murorum oppugnatione ullo forti facinore edito. Uno igitur die Romani et eorum agro sine ullo labore potiti sunt, et urbem absque magno negotio vi ceperunt. Imperator autem Romanus, cum res in urbe captas militibus in prædam concessisset, et præsidium in ea reliquisset, eduxit copias in aliam urbem Volscorum, quæ Polusca vocatur, et a Longula non multum abest. Cum autem nullus obviam ei venire ausus esset, itinere per agrum illum facillime confecto, mœnia oppugnare cœpit: cumque militum alii portas fregissent, alii scalis muros conscendissent, eo ipso die hanc quoque urbem in potestatem redegerunt. Hac urbe recepta, paucos quosdam defectionis auctores delectos securi percussit: reliquos vero pecuniis mulctatos et armis spoliatos in posterum populi Romani imperio parere coëgit.

XCII. Relicta autem hic etiam exigua militum manu, præsidii caussa, postero die cum exercitu Coriolos petiit, urbem valde insignem, et quasi Volscorum parentem et caput: ubi et validus exercitus iam coactus erat, et muri non facile expugnari poterant, et res ad bellum necessariæ iam multo ante ab oppidanis fuerant paratæ. Cum au-

μον ἐπιτήδεια παρεσκευασμένα τοῖς ἔνδον ἐκ πολλοῦ. Ἐπιχειρήσας δὲ τῇ τειχομαχίᾳ μέχρι δείλης ὀψίας ἀποκρούεται πρὸς τῶν ἐναντίων πολλοὺς τῶν οἰκείων ἀπολέσας. Τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ κριούς τε καὶ γέρρα καὶ κλίμακας εὐτρεπισάμενος παρεσκευάζετο μὲν ὡς πάσῃ τῇ δυνάμει πειρασόμενος τῆς πόλεως. Ἀκούσας δὲ ὅτι πολλῇ χειρὶ μέλλουσιν Ἀντιάται βοηθεῖν τοῖς Κοριολάνοις κατὰ τὸ συγγενὲς, καί εἰσιν οἱ πεμφθέντες ἐν ὁδῷ ἤδη, μερίσας τὸν ἑαυτοῦ στρατὸν, τῷ μὲν ἡμίσει τειχομαχεῖν ἔγνω Τῖτον Λάρκιον ἐπ' αὐτοῦ καταλιπὼν, τῷ δὲ λοιπῷ κωλύειν τοὺς ἐπιόντας διενοεῖτο. Καὶ γίνονται δύο τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἀγῶνες· Ῥωμαῖοι δ' ἐνίκων, πάντων μὲν προθύμως ἀγωνισαμένων, ἑνὸς δὲ ἀνδρὸς ἄπιστον ἀρετὴν καὶ παντὸς λόγου κρείττονας ἀποδειξαμένου πράξεις, ὃς ἦν μὲν ἐκ τοῦ γένους τῶν πατρικίων, καὶ οὐκ ἀσήμων πατέρων, ἐκαλεῖτο δὲ Γάϊος Μάρκιος· σώφρων δὲ τὸν καθ' ἡμέραν βίον ἀνὴρ καὶ φρονήματος ἐλευθέρου μεστός. Ἐγένετο δὲ ὁ τρόπος τῆς ἑκατέρας μάχης τοιόσδε· ὁ μὲν Λάρκιος ἐξαγαγὼν τὴν στρατιὰν ἅμ' ἡμέρᾳ προσῆγε τοῖς τείχεσι τῆς Κοριόλας, καὶ κατὰ πολλοὺς τόπους ἐποιεῖτο τὰς προσβολάς· οἱ δὲ Κοριολάνοι μέγα φρονοῦντες ἐπὶ τῇ παρὰ τῶν Ἀντιατῶν βοηθείᾳ, ἣν οὐ διὰ μακροῦ σφισι παρέσεσθαι ἐπίστευον, ἀνοίξαντες ἁπάσας τὰς πύλας ὥρμησαν ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἀθρόοι. Ῥωμαῖοι δὲ τὴν μὲν πρώτην ἔφοδον αὐτῶν ἐδέξαντο, καὶ πολλὰς πληγὰς τοῖς ὁμόσε χωροῦσιν ἔδοσαν· ἔπειτα πλειόνων ἐπιόντων ὠθούμενοι κατὰ πρανοῦς χωρίου ἐνέκλιναν. Τοῦτο κατιδὼν ὁ Μάρκιος, ὑπὲρ οὗ πρότερον ἔφην, ἵσταται σὺν ὀλίγοις καὶ δέχεται τὸ ἐπιφερόμενον τῶν πολεμίων στῖφος· καταβαλὼν δὲ συχνοὺς αὐτῶν, ὡς ἐνέκλιναν οἱ λοιποὶ καὶ πρὸς τὴν πόλιν ἔφευγον, ἠκολούθει κτείνων ἀεὶ τοὺς ἐν χερσὶ, καὶ ἐπικελευόμενος τοῖς φεύγουσιν ἀεὶ τῶν σφετέρων ἀναστρέφειν τε καὶ θαρρεῖν, καὶ αὐτῷ ἕπεσθαι. Οἱ δὲ αἰδεσθέντες ἐπὶ τῷ ἔργῳ ἀνέστρεφον αὖθις, καὶ τοῖς καθ' ἑαυτοὺς ἐπέκειντο παίοντες καὶ διώκοντες, καὶ δι' ὀλίγου χρόνου τοὺς συμπλακέντας ἕκαστοι τρεψάμενοι προσέκειντο τοῖς τείχεσι· καὶ ὁ Μάρκιος θρασύτερον ἤδη κινδυνεύων προσωτέρω μᾶλλον ἐχώρει, καὶ πρὸς αὐταῖς γενόμενος ταῖς πύλαις συνεισέπιπτε τοῖς φεύγουσιν εἰς τὸ τεῖχος. Συνεισπεσόντων δὲ αὐτῷ καὶ ἄλλων συχνῶν, κατὰ πολλὰ μέρη τῆς πόλεως φόνος ἐγένετο ἐξ ἀμφοῖν πολὺς, τῶν μὲν ἀνὰ τοὺς στενωποὺς, τῶν δὲ περὶ ταῖς ἁλισκομέναις οἰκίαις μαχομένων. Συνελάμβανον δὲ τοῦ ἔργου τοῖς ἔνδον καὶ αἱ γυναῖκες, ἀπὸ τῶν τεγῶν βάλλουσαι τοὺς πολεμίους τοῖς καλυπτῆρσι, καὶ καθ' ὅσον ἑκάστῳ τις ἰσχὺς καὶ δύναμις ἦν προθύμως ἐβοήθουν τῇ πατρίδι. Οὐ μέντοι ἐπὶ πολύν γε χρόνον τοῖς δεινοῖς ἀντεῖχον, ἀλλ' ἠναγκάσθησαν παραδιδόναι σφᾶς αὐτοὺς τοῖς κεκρατηκόσι. Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον ἁλούσης τῆς πόλεως, οἱ μὲν ἄλλοι Ῥωμαῖοι πρὸς ἁρπαγὴν τῶν ἐγκαταληφθέντων ἐτράποντο, καὶ μέχρι

tem hanc aggressus ad vespertinum usque crepusculum oppugnasset, ab hostibus amissis suorum compluribus repulsus est. Postero autem die comparatis arietibus et vineis et scalis, sese ad urbis oppugnationem instaurandam totis viribus parabat : sed cum audisset Antiates, ob cognationis vinculum cum magna militum manu Coriolanis subsidio venturos, et eos qui missi fuerant iam esse in via, diviso exercitu, cum dimidia eius parte urbem oppugnare statuit, cui T. Lartium præfecit; cum reliqua vero parte hostem adventantem arcere decrevit. Bis autem eo die pugnatum, sed *in utraque pugna* Romani victores fuerunt, et omnium egregia enituit opera; unius vero præcipue, qui facinora fortitudinis incredibilia, et omnem fidem superantia edidit. Is genere erat patricio, et minime obscuris natalibus, nomine C. Marcius, homo frugi in quotidiano victu, et liberali ac generoso animo præditus. Ita autem in utroque prœlio pugnatum est : Lartius, simulatque dies illuxit, copias eductas ad mœnia Coriolanorum admovit, et variis locis ea oppugnare cœpit; Coriolani vero, elati Antiatum auxilio, quod iamiam affore sibi credebant, apertis omnibus portis conferto agmine eruptionem in hostes fecerunt. Romani autem primum eorum impetum exceperunt, et multa vulnera intulerunt iis qui irruebant : deinde *vero*, pluribus supervenientibus, impulsi per loca declivia recesserunt. Hac re animadversa, Marcius, de quo ante mentionem feci, cum paucis substitit, atque impetum conferti hostium agminis in se ruentis excepit; multisque eorum prostratis, reliquis cedentibus, et in urbem fuga se recipientibus, instabat a tergo, semper cædens postremos quosque, qui in ipsius manus incidissent, et semper hortans suos, qui dederant se in fugam, ut sese converterent, et bono essent animo, et se sequerentur. Illi vero præ pudore talis flagitii conversi sunt, et hostibus cædentes et persequentes instabant; et cum brevi temporis spatio singuli eos, qui cum ipsis manus conseruerant in fugam vertissent, ad muros accedebant : et Marcius tunc audacius periculis sese obiectans ulterius progrediebatur; et cum ad ipsas portas accessisset, in urbem una cum ipsis hostibus fugientibus irrupit. Cum autem multi alii cum eo simul irrupissent, in multis urbis partibus magna utrorumque cædes facta, quod alii pugnarent in ipsis viarum angustiis, alii in ædibus quæ expugnabantur. Adiuvabant autem oppidanos et ipsæ mulieres, de tectis hostes tegulis petentes, et unusquisque pro viribus alacriter patriæ opem ferebat. Verumtamen malis diutius resistere non potuerunt, sed sese victoribus dedere coacti sunt. Hoc igitur modo expugnata urbe, ceteri Romani ad res captas diripiendas se

πολλοῦ διετέλουν προσκείμενοι ταῖς ὠφελείαις, χρημάτων τε πολλῶν ὑπαρχόντων ἐν τῷ χωρίῳ καὶ ἀνδραπόδων.

XCIII. Ὁ δὲ Μάρκιος ὁ πρῶτος καὶ μόνος ὑποστὰς τοὺς πολεμίους καὶ λαμπρότατος ἁπάντων γενόμενος Ῥωμαίων, ἔν τε τῇ τειχομαχίᾳ καὶ τοῖς ἐντὸς τείχους ἀγῶσι, λαμπρότερος ἔτι ἐν τῷ δευτέρῳ ἀγῶνι τῷ πρὸς τοὺς Ἀντιάτας συστάντι ἐφάνη. Οὐδὲ γὰρ ταύτης ἐδικαίωσεν ἀπολειφθῆναι τῆς μάχης, ἀλλ' ἅμα τῷ κρατηθῆναι τὴν πόλιν ὀλίγους τοὺς ἀκολουθῆσαι δυνηθέντας ἐπαγόμενος ἐχώρει δρόμῳ, καὶ καταλαβὼν παρατεταγμένας ἤδη τὰς δυνάμεις καὶ μελλούσας εἰς χεῖρας ἰέναι, τήν τε ἅλωσιν τῆς πόλεως πρῶτος ἀναγγέλλει τοῖς σφετέροις, τεκμήριον αὐτῆς ἀποδεικνὺς τὸν καπνὸν, ὃς ἀπὸ τῶν ἐμπρησθεισῶν οἰκιῶν πολὺς ἐφέρετο, καὶ δεηθεὶς τοῦ ὑπάτου κατὰ τὸ καρτερώτατον τῶν πολεμίων εἰλεῖτο. Καὶ ἐπειδὴ τὰ σημεῖα ἤρθη τῆς μάχης, πρῶτος ὁμόσε τοῖς ἐναντίοις ἐχώρει, καὶ πολλοὺς τῶν εἰς χεῖρας ἐλθόντων ἀποκτείνας εἰς μέσην αὐτῶν τὴν φάλαγγα ὠθεῖται. Οἱ δὲ Ἀντιᾶται συστάδην μὲν οὐκέτι μάχεσθαι πρὸς αὐτὸν ὑπέμενον, ἀλλ' ἐξέλειπον τὰς τάξεις καθ' οὓς γένοιτο ἐπιὼν, κύκλῳ δὲ περιΐσταντο ἀθρόοι καὶ ἔβαλλον ὑποχωροῦντες ἐπιόντα τε καὶ ἑπόμενοι. Ὁ δὲ Πόστουμος ὡς ἔγνω τοῦτο, δείσας μή τι μονωθεὶς ὁ ἀνὴρ πάθῃ, τοὺς κρατίστους τῶν νέων ἀρωγοὺς αὐτῷ πέμπει· κἀκεῖνοι ποιήσαντες πυκνοὺς τοὺς λόχους ἐμβάλλουσι τοῖς πολεμίοις. Οὐ δεξαμένων δὲ αὐτοὺς τῶν κατὰ μέτωπον, ἀλλ' εἰς φυγὴν τραπέντων, προσωτέρω προχωροῦντες εὑρίσκουσι τὸν Μάρκιον τραυμάτων μεστὸν, καὶ περὶ αὐτὸν ὁρῶσι νεκρούς τε κειμένους πολλοὺς καὶ ἡμιθανεῖς. Μετὰ τοῦτ' ἤδη κοινῶς ἐχώρουν ἡγεμόνα τὸν Μάρκιον ἔχοντες ἐπὶ τοὺς ἔτι διαμένοντας ἐν τάξει, κτείνοντες τοὺς ὑφισταμένους καὶ ὥσπερ ἀνδραπόδοις παραχρώμενοι. Ἄξιοι μὲν δὴ λόγου καὶ οἱ ἄλλοι Ῥωμαῖοι ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἐγένοντο, κράτιστοι δὲ αὐτῶν οἱ προασπίσαντες τὸν Μάρκιον· ὑπὲρ ἅπαντας δὲ αὐτὸς ὁ Μάρκιος, ὃς καὶ τῆς νίκης ἀναμφιλόγως αἰτιώτατος ἦν. Ἐπεὶ δὲ συνεσκόταζεν ἤδη, οἱ μὲν Ῥωμαῖοι ἀνεχώρουν ἐπὶ τὸ στρατόπεδον, μέγα ἐπὶ τῇ νίκῃ φρονοῦντες, καὶ πολλοὺς μὲν ἀνῃρηκότες τῶν Ἀντιατῶν, πολλοὺς δὲ αἰχμαλώτους ἄγοντες.

XCIV. Τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ, συγκαλέσας ὁ Πόστουμος εἰς ἐκκλησίαν τὸν στρατὸν, ἔπαινον τοῦ Μαρκίου διεξῆλθε πολὺν, καὶ στεφάνοις αὐτὸν ἀριστείοις ἀνέδησεν, ἀμφοτέρων χαριστήρια τῶν ἀγώνων ἀποδιδούς. Ἐδωρήσατο δὲ αὐτὸν ἵππῳ πολεμιστῇ στρατηγικοῖς ἐπισήμοις κεκοσμημένῳ, καὶ δέκα σώμασιν αἰχμαλώτοις, ἐπ' ἐκείνῳ ποιήσας οὓς βούλοιτο λαβεῖν, ἀργυρίῳ δὲ ὅσον ἂν ἐξενέγκασθαι δύναιτο αὐτὸς, καὶ ἀπὸ τῆς ἄλλης λείας πολλαῖς καὶ καλαῖς ἀπαρχαῖς. Βοῆς δὲ γενομένης ἐξ ἁπάντων μεγάλης, ὡς συνεπαινούντων τε καὶ συνηδομένων, προσελθὼν ὁ

converterunt, et ad multum tempus in prædam intenti fuerunt, quia et multæ pecuniæ et multa mancipia in urbe erant.

XCIII. At Marcius, qui etiam primus hostium impetum sustinuerat seque omnium Romanorum fortissimum, tum in ipsa murorum oppugnatione, tum in prœliis in urbe commissis, præstiterat, in secunda pugna contra Antiates commissa, fortitudinis longe maioris ac illustrioris facinora fecit. Neque enim ab hoc quidem prœlio abesse voluit, sed statim post urbem captam cum paucis qui se sequi poterant accurrit, offendensque acies iam instructas et mox congressuras, urbem captam esse primus suis nuntiavit, et argumentum eius rei summum ostendit, qui magnus ex incensis ædificiis erumpebat; et venia a consulibus impetrata, e regione firmissimi hostium roboris manum suam explicavit. Dato autem pugnæ signo, primus cum hostibus congressus est, et multis cæsis qui cum ipso ad manus venerant, in mediam eorum aciem perrupit. Antiates vero eius impetum diutius cominus sustinere non poterant; et ordines, ubicumque ille impressionem fecerat, deserebant, sed conferta acie eum circumdabant, eumque invadentem vel accedentem ipsi pedem referentes vel insequentes telis eminus petebant. Qua re cognita Postumus, veritus ne illi ab omnibus destituto gravius aliquid accideret, lectissimos ac fortissimos quosque iuvenes subsidio ei misit: atque illi acie densata impressionem in hostes fecerunt. Cum autem hostes a fronte oppositi impetum eorum sustinere non potuissent sed in fugam se vertissent, ulterius progressi invenerunt Marcium vulneribus undique sauciatum, et circa eum prostratos viderunt cæsos multos atque multos semineces. Postea omnes simul ductu ipsius Marcii reliquos hostes, qui ordines adhuc servabant, invaserunt, eos qui ipsis resistebant interficientes, et haud aliter quam mancipia tractantes. Egregiam autem et memorabilem operam navarunt in illo prælio cum alii milites Romani, tum vero præcipue qui Marcium protexerunt: sed omnes virtute superavit Marcius, qui citra omnem controversiam auctor præcipuus illius victoriæ fuit. Cum autem iam advesperasceret, Romani ob victoriam valde elati, multis Antiatibus cæsis et multis captis, in castra se receperunt.

XCIV. Postridie Postumus, exercitu ad concionem vocato, prolixa oratione Marcium laudavit, eumque virtutis ergo corona decoravit, ob egregiam in utroque prœlio navatam operam præmia atque gratiam referens. Remuneravit autem ipsum equo bellatore, imperatoris insignibus ornato, et decem captivis, data ipsi optione ut quos vellet eligeret, et argento quantum secum asportare posset, et primitiis ex reliqua præda pulcherrimis. Sublato autem ingenti ab omnibus clamore, ut collaudantibus et congratulantibus, Marcius progressus dixit: se et consuli et ceteris omnibus, ob honores qui-

Μάρκιος τῷ τε ὑπάτῳ χάριν εἰδέναι μεγάλην ἔφη καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἐπὶ ταῖς τιμαῖς ὧν αὐτὸν ἠξίουν. Οὐ μέντοι καταχρήσεσθαί γε αὐταῖς, ἀρκεσθήσεσθαι δὲ τῷ τε ἵππῳ τῆς λαμπρότητος τῶν σημείων ἕνεκεν καὶ ἑνὶ αἰχμαλώτῳ, ὃς ἔτυχεν αὐτῷ ξένος ὤν. Οἱ δὲ στρατιῶται καὶ πρότερον ἀγάμενοι τὸν ἄνδρα τῆς γενναιότητος, ἔτι μᾶλλον ἐθαύμασαν τῆς ὑπεροψίας τοῦ πλούτου, καὶ ὅτι μετρίως ἤνεγκε τὴν τοσαύτην εὐτυχίαν. Ἐκ τούτου Κοριολανὸς ἐπεκλήθη τοῦ ἔργου, καὶ πάντων ἐγεγόνει τῶν κατὰ τὴν αὐτὴν ἡλικίαν ἐπιφανέστατος. Τῆς δὲ πρὸς τοὺς Ἀντιάτας μάχης τοῦτο λαβούσης τὸ τέλος, αἱ λοιπαὶ τῶν Οὐολούσκων πόλεις διελύοντο τὴν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἔχθραν, καὶ ὅσοι τὰ ὅμοια ἐκείνοις ἐφρόνουν· οἵ τ᾽ ἐν τοῖς ὅπλοις ἤδη ὄντες, καὶ οἱ παρασκευαζόμενοι τὸν πόλεμον ἐπέπαυντο. Οἷς ἅπασιν ὁ Πόστουμος ἐπιεικῶς χρησάμενος ἀνέστρεψεν ἐπὶ τὰ οἰκεῖα καὶ διαφῆκε τὴν στρατιάν. Κάσσιος δὲ ὁ ἕτερος τῶν ὑπάτων, ὁ καταλειφθεὶς ἐν τῇ Ῥώμῃ, τὸν νεὼν τῆς τε Δήμητρος καὶ Διονύσου καὶ Κόρης ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ καθιέρωσεν, ὅς ἐστιν ἐπὶ τοῖς τέρμασι τοῦ μεγίστου τῶν ἱπποδρόμων, ὑπὲρ αὐτὰς ἱδρυμένος τὰς ἀφέσεις, εὐξαμένου μὲν αὐτὸν Αὔλου Ποστουμίου τοῦ δικτάτορος ὑπὲρ τῆς πόλεως ἀναθήσειν τοῖς θεοῖς, καθ᾽ ὃν χρόνον ἔμελλεν ἀγωνίζεσθαι πρὸς τὴν Λατίνων στρατιάν, τῆς τε βουλῆς μετὰ τὸ νίκημα τὴν κατασκευὴν αὐτοῦ ψηφισαμένης ἐκ τῶν λαφύρων ποιήσασθαι πᾶσαν, τότε δὲ τοῦ ἔργου λαβόντος τὴν συντέλειαν.

XCV. Ἐγένοντο δ᾽ ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ καὶ πρὸς τὰς τῶν Λατίνων πόλεις ἁπάσας συνθῆκαι καιναὶ μεθ᾽ ὅρκων ὑπὲρ εἰρήνης καὶ φιλίας· ἐπειδὴ παρακινῆσαί τε οὐδὲν ἐπεχείρησαν ἐν τῇ στάσει, καὶ συνηδόμενοι τῇ καθόδῳ τοῦ δήμου φανεροὶ ἦσαν τοῦ τε πολέμου τοῦ πρὸς τοὺς ἀποστάντας ἑτοίμως ἐδόκουν συνάρασθαι. Ἦν δὲ τὰ γραφέντα ἐν ταῖς συνθήκαις τοιάδε· « Ῥωμαίοις καὶ ταῖς Λατίνων πόλεσιν ἁπάσαις εἰρήνη πρὸς ἀλλήλους ἔστω, μέχρις ἂν οὐρανός τε καὶ γῆ τὴν αὐτὴν στάσιν ἔχωσι· καὶ μήτε αὐτοὶ πολεμείτωσαν πρὸς ἀλλήλους, μήτε ἄλλοθεν πολεμίους ἐπαγέτωσαν, μήτε τοῖς ἐπιφέρουσι πόλεμον ὁδοὺς παρεχέτωσαν ἀσφαλεῖς· βοηθείτωσάν τε τοῖς πολεμουμένοις ἁπάσῃ δυνάμει, λαφύρων τε καὶ λείας τῆς ἐκ πολέμων κοινῶν τὸ ἴσον λαγχανέτωσαν μέρος ἑκάτεροι· τῶν τε ἰδιωτικῶν συμβολαίων αἱ κρίσεις ἐν ἡμέραις γιγνέσθωσαν δέκα παρ᾽ οἷς ἂν γένηται τὸ συμβόλαιον. Ταῖς δὲ συνθήκαις ταύταις μηδὲν ἐξέστω προσθεῖναι μηδὲ ἀφελεῖν ἀπ᾽ αὐτῶν, ὅ τι ἂν μὴ Ῥωμαίοις τε καὶ Λατίνοις ἅπασι δοκῇ. » Ταῦτα μὲν δὴ Ῥωμαῖοί τε καὶ Λατῖνοι συνεθήκαντο πρὸς ἀλλήλους ὀμόσαντες καθ᾽ ἱερῶν. Ἐψηφίσατο δὲ καὶ θυσίας ἀποδοῦναι τοῖς θεοῖς ἡ βουλὴ χαριστηρίους ἐπὶ ταῖς πρὸς τὸν δῆμον διαλλαγαῖς, προσθεῖσα μίαν ἡμέραν ταῖς καλουμέναις Λατίναις ἑορταῖς δυσὶν οὔσαις· τὴν μὲν πρώτην ἀνιερώσαντος βασιλέως Ταρκυνίου,

bus se dignabantur, gratiam habere : verumtamen se iis minime usurum, sed contentum fore equo ob ornamentorum pulchritudinem, et uno captivo, qui suus erat hospes. Milites vero, qui et ante illius viri generosum animum admirabantur, multo magis tunc eum admirati sunt quod divitias contemneret, et in tanta felicitate modeste se gereret. Ob hoc igitur facinus Coriolanus est cognominatus, et omnium suæ ætatis nobilissimus fuit. Cum igitur prœlium cum Antiatibus commissum talem habuisset finem, reliqui Volscorum populi depositis inimicitiis pacem cum Romanis fecerunt, et quotquot cum iis consenserant sive in armis iam erant, sive bellum parabant, acquieverunt. Quibus omnibus clementer tractatis, Postumus domum rediit, exercitumque dimisit. Alter vero consul Cassius, in urbe relictus interim ædem Cereris et Liberi atque Liberæ consecravit, quæ est ad metas Circi maximi, supra ipsos carceres sita; quam pro reipublicæ salute diis voverat A. Postumius dictator, quo tempore cum Latinorum copiis dimicaturus erat, decreveratque senatus post victoriam partam ut tota de manibiis exstrueretur quæque tunc demum absoluta erat.

XCV. Eodem tempore cum omnibus Latinorum populis fœdus iureiurando interposito renovatum est, et pax atque amicitia instaurata, tum quia seditionis tempore nihil contra populum Romanum moliri sunt conati, tum quia constabat eos omnes plebis reditu lætari, tum etiam qua in bello contra populos, qui a Romanis defecerant, alacri animo fidelem operam navasse videbantur. Quæ autem in illo fœdere continebantur, hæc erant : « Romanis et omnibus Latinorum populis sit pax dum « cœlum et terra eandem stationem obtinuerint : et neu« tri alteris bellum inferant, neve aliunde hostes accer« sant, neve bellum inferentibus tutum iter præbeant ; « et infestatis bello totis viribus opem ferant, et mani« biarum ac prædæ in bello, communibus auspiciis « gesto, æquam utrique partem sortiantur : privatorum« que contractuum iudicia intra decem dies in foro eius « populi, ubi contractus fuerint facti, finiantur : istis « autem fœderibus nihil aut addi aut demi, nisi ex « communi Romanorum et Latinorum omnium con« sensu, liceat. » In has igitur conditiones Romani et Latini fœdus inter se per omnia sacra iurantes, fecerunt. Senatus etiam, ob pacem et gratiæ reconciliationem cum plebe factam, diis sacrificia persolvere et supplicationes facere decrevit, addito uno die Latinis feriis quæ vocantur, cum duo tantum earum dies ante essent : quorum alter a rege Tarquinio consecratus est, quo

καθ' ὃν χρόνον ἐνίκησε Τυρρηνούς, τὴν δ' ἑτέραν τοῦ δήμου προσθέντος, ὅτε τοὺς βασιλεῖς ἐκβαλὼν ἐλευθέραν ἐποίησε τὴν πόλιν· αἷς ἡ τρίτη τότε προσενεμήθη τῆς καθόδου τῶν ἀποστάντων ἕνεκα. Τὴν δὲ προστασίαν καὶ τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἐν αὐταῖς γινομένων θυσιῶν τε καὶ ἀγώνων οἱ τῶν δημάρχων ὑπηρέται παρέλαβον, οἱ τὴν νῦν ἀγορανομικὴν ἔχοντες ἐξουσίαν, ὥσπερ ἔφην, κοσμηθέντες ὑπὸ τῆς βουλῆς πορφύρᾳ καὶ θρόνῳ ἐλεφαντίνῳ, καὶ τοῖς ἄλλοις ἐπισήμοις, οἷς εἶχον οἱ βασιλεῖς.

XCVI. Οὐ πολλῷ δὲ ὕστερον χρόνῳ τῆς ἑορτῆς τῶν ὑπατικῶν εἷς Μενήνιος Ἀγρίππας ἐτελεύτησε τὸν βίον, ὁ νικήσας Σαβίνους, καὶ τὸν ἐξ αὐτῶν θρίαμβον ἐπιφανέστατον ἀγαγών, ᾧ πεισθεῖσα ἡ βουλὴ τὴν κάθοδον ἐπέτρεψε τοῖς φυγάσι, καὶ ὁ δῆμος πιστεύσας ἀπέστη τῶν ὅπλων· καὶ αὐτὸν ἔθαψεν ἡ πόλις δημοσίᾳ καὶ καλλίστῃ πάντων ἀνθρώπων καὶ λαμπροτάτῃ ταφῇ. Οὐσία γὰρ οὐκ ἦν τῷ ἀνδρὶ εἰς μεγαλοπρέπειαν ἐκκομιδῆς καὶ ταφῆς ἀποχρῶσα· ὥστε καὶ τοῖς ἐπιτρόποις αὐτοῦ τῶν παίδων βουλευομένοις ἔδοξεν, ὡς ἕνα τῶν πολλῶν εὐτελῶς ἐκκομίσαι τε καὶ θάψαι. Οὐ μέντοιγε ὁ δῆμος εἴασεν, ἀλλὰ συναγαγόντες οἱ δήμαρχοι τὸ πλῆθος εἰς ἐκκλησίαν, καὶ πολλὰ διελθόντες ἐγκώμια τῶν τε κατὰ πόλεμον ἔργων τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῶν πολιτικῶν, τήν τε σωφροσύνην αὐτοῦ καὶ τὴν λιτότητα τοῦ βίου, μάλιστα δὲ τὴν εἰς χρηματισμὸν ἐγκράτειαν ἐπὶ μήκιστον ἄραντες τοῖς ἐπαίνοις, αἴσχιστον ἔφησαν εἶναι τῶν πραγμάτων, ἄνδρα τηλικοῦτον ἀσήμου καὶ ταπεινῆς κηδείας τυχεῖν διὰ πενίαν· παρῄνεσάν τε τῷ δήμῳ τὴν δαπάνην ἀναδέξασθαι καὶ συνεισενεγκεῖν κατ' ἄνδρα ὅσον ἂν αὐτοὶ τάξωσι. Τοῖς δὲ ἀκούσασιν ἀσμένοις ἐγένετο, καὶ αὐτίκα φέροντος ἑκάστου τὸ ταχθὲν πολύ τι χρῆμα συνήχθη διαφόρου. Μαθοῦσα δὲ τοῦτο ἡ βουλὴ δι' αἰσχύνης τὸ πρᾶγμα ἔλαβε, καὶ ἔκρινε μὴ κατ' ἄνδρα ἐρανισμῷ τὸν ἐπιφανέστατον Ῥωμαίων περιϊδεῖν θαπτόμενον, ἀλλ' ἐκ τῶν δημοσίων ἐδικαίωσε τὸ ἀνάλωμα γενέσθαι, τοῖς ταμίαις ἐπιτρέψασα τὴν ἐπιμέλειαν. Οἱ δὲ πολλῶν πάνυ μισθώσαντες χρημάτων τὰς παροχάς, κόσμῳ τε πολυτελεστάτῳ κοσμήσαντες αὐτοῦ τὸ σῶμα, καὶ πάντα τὰ λοιπὰ ἐπιχορηγήσαντες εἰς μεγαλοπρέπειαν, ἔθαψαν αὐτὸν ἀξίως τῆς ἀρετῆς. Ἀντιφιλοτιμούμενος δὲ ὁ δῆμος πρὸς τὴν βουλήν, οὐδὲ αὐτὸς ἠξίωσε τὸ συνεισενεχθὲν διάφορον ἀποδιδόντων τῶν ταμιῶν ἀπολαβεῖν, ἀλλ' ἐχαρίσατο τοῖς παισὶ τοῦ ἀνδρὸς οἰκτείρων τὴν ἀπορίαν, ἵνα μηδὲν ἀνάξιον ἐπιτηδεύσωσι τῆς τοῦ πατρὸς ἀρετῆς. Ἐγένετο δὲ καὶ τίμησις ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ διὰ τῶν ὑπάτων· ἐξ ἧς εὑρέθησαν ὑπὲρ ἕνδεκα πάντων μυριάδες αἱ τιμησάμεναι. Καὶ τὰ μὲν ἐπὶ τῆς τούτων ὑπατείας πραχθέντα Ῥωμαίοις ταῦτ' ἦν.

tempore Etrusci ab eo devicti fuerunt, alter vero a populo additus, quando exactis regibus rempublicam in libertatem vindicavit : quibus tertius tunc additus est ob reditum plebis, quæ secessionem fecerat. Munus autem procurationemque sacrificiorum et ludorum, qui in illis feriis fiebant, Tribunorum plebis ministri acceperunt, qui nunc ædilitiam habent potestatem, ut dixi, a senatu prætexta et sella eburnea et reliquis regiis insignibus ornati.

XCVI. Nec multo post has ferias Menenius Agrippa vir consularis diem obiit, qui Sabinos vicerat et maxime insignem triumphum de illis egerat, cuiusque suasu senatus profugis reditum concesserat, et cuius fidem plebs secuta ab armis discesserat : elatusque est publicis impensis, et longe omnium mortalium pulcherrime et magnificentissime sepultus est. Nam privatæ illius hominis facultates ad honestum et magnificum funus et sepulturam non sufficiebant : quare liberorum eius tutoribus, post habitam consultationem, placuit, eum ut unum de vulgo vili funere efferre atque sepulturæ mandare. Plebs tamen id fieri non est passa, sed tribuni advocata plebe ad concionem, et multis laudibus res tum bello tum pace ab illo viro gestas persecuti, eiusque temperantia et frugalitate, præcipue vero a quæstibus abstinentia summis laudibus in cœlum elata, facinus longe turpissimum fore dixerunt, si viri tanti ignobile atque humile funus ob inopiam esset : plebique auctores fuerunt ut funeris sumptus in se reciperet, coactamque pecuniam viritim conferret. Plebi vero grata hæc fuerunt. Cum autem confestim unusquisque imperatam summam attulisset, magna vis pecuniæ coacta est. Senatus vero hac re cognita eam sibi dedecori fore putavit : quare decrevit minime pati virum Romanorum nobilissimum stipe viritim coacta sepulturæ mandari, sed æquum esse censuit, ut sumptus ex ærarii pecunia fieret, huius rei cura quæstoribus commissa. Illi vero ingenti ære funus libitinariis locaverunt, eiusque cadaver ornatum magnificentissime, ceterisque omnibus rebus ad magnificentiam ac splendorem suppeditatis, pro dignitate ac virtute hominis sepulturæ mandarunt. Cum autem plebs in honoranda defuncti memoria senatui minime cedere vellet, ipsa quidem illud collaticium æs recipere noluit, quamvis quæstores id ipsi restituere vellent, sed largita est illius viri liberis, miserata inopiam eorum, ne quid indignum paterna virtute exercerent. Eodem tempore a consulibus habitus est census, censaque sunt universorum capitum centum et decem millia et amplius. Atque his consulibus hæc a Romanis sunt gesta.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΕΩΣ

ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ.

I. Τίτου δὲ Γεγανίου Μακερίνου καὶ Ποπλίου Μηνυκίου τὴν ὕπατον ἐξουσίαν παραλαβόντων, σίτου σπάνις ἰσχυρὰ τὴν Ῥώμην κατέσχεν, ἐκ τῆς ἀποστάσεως λαβοῦσα τὴν ἀρχήν. Ὁ μὲν γὰρ δῆμος ἀπέστη τῶν πατρικίων μετὰ τὴν μετοπωρινὴν ἰσημερίαν, ὑπ' αὐτὴν μάλιστα τὴν ἀρχὴν τοῦ σπόρου· ἐξέλιπον δὲ τὴν χώραν οἱ γεωργοῦντες ἅμα τῇ κινήσει, καὶ διέστησαν· οἱ μὲν χαριέστεροι πρὸς τοὺς πατρικίους, τὸ δὲ θητικὸν μέρος ὡς τοὺς δημοτικούς· καὶ διέμειναν ἐξ ἐκείνου χωρὶς ἀλλήλων ὄντες, ἕως οὗ κατέστη καὶ συνῆλθεν ἡ πόλις εἰς ἑαυτήν, οὐ πολλῷ πρότερον διαλλαγεῖσα τῆς χειμερινῆς τροπῆς. Τὸν δὲ μεταξὺ χρόνον, ἐν ᾧ ὁ πᾶς ἐπιτελεῖται σπόρος ὡραῖος, ἔρημος ἡ χώρα τῶν ἐπιμελησομένων ἦν καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον διετέλεσεν, ὥστε μηδὲ κατελθοῦσι τοῖς γεωργοῖς ἀναλαβεῖν αὐτὴν ἔτι ῥᾴδιον εἶναι δούλων τε ἀποστάσει καὶ κτηνῶν ὀλέθρῳ, μεθ' ὧν αὐτὴν ἔμελλον ἐργάζεσθαι, κεκακωμένοις, ἀφορμῆς τε οὐ πολλοῖς εἰς τὸν ἐπιόντα ἐνιαυτὸν ὑπαρχούσης οὔτε σπερμάτων οὔτε τροφῆς. Ταῦτα ἡ βουλὴ μαθοῦσα πρέσβεις διέπεμπε πρὸς Τυρρηνοὺς καὶ Καμπανοὺς καὶ τὸ καλούμενον Πωμεντῖνον πεδίον, σῖτον ὅσον ἂν δύναιντο πλεῖστον ὠνησομένους. Πόπλιος δὲ Οὐαλέριος καὶ Λεύκιος Γεγάνιος εἰς Σικελίαν ἀπεστάλησαν· Οὐαλέριος μὲν υἱὸς ὢν Ποπλικόλα, Γεγάνιος δὲ θατέρου τῶν ὑπάτων ἀδελφός. Τύραννοι δὲ τότε κατὰ πόλεις μὲν ἦσαν, ἐπιφανέστατος δὲ Γέλων ὁ Δεινομένους, νεωστὶ τὴν Ἱπποκράτους τυραννίδα παρειληφώς, οὐχὶ Διονύσιος ὁ Συρακούσιος, ὡς Λικίννιος γέγραφε, καὶ Γέλλιος καὶ ἄλλοι συχνοὶ τῶν Ῥωμαίων συγγραφέων, οὐδὲν ἐξητακότες τῶν περὶ τοὺς χρόνους ἀκριβῶς, ὡς αὐτὸ δηλοῖ τοὖργον, ἀλλ' εἰκῇ τὸ προστυχὸν ἀποφαινόμενοι. Ἡ μὲν γὰρ εἰς Σικελίαν ἀποδειχθεῖσα πρεσβεία κατὰ τὸν δεύτερον ἐνιαυτὸν τῆς ἑβδομηκοστῆς καὶ δευτέρας ὀλυμπιάδος ἐξέπλευσεν, ἄρχοντος Ἀθήνησιν Ὑβριλίδου, ἑπτακαίδεκα διελθόντων ἐτῶν μετὰ τὴν ἐκβολὴν τῶν βασιλέων, ὡς οὗτοί τε καὶ οἱ ἄλλοι σχεδὸν ἅπαντες συγγραφεῖς ὁμολογοῦσι· Διονύσιος δὲ ὁ πρεσβύτερος ὀγδοηκοστῷ καὶ πέμπτῳ μετὰ ταῦτα ἔτει Συρακουσίοις ἐπαναστάς,

DIONYSII

ALEXANDRI F.

HALICARNASSENSIS

ANTIQUITATUM ROMANARUM

LIBER SEPTIMUS.

I. Tito Geganio Macerino et Publio Minucio consulibus, gravis annonæ caritas ex secessione orta urbem invasit. Plebs enim a patriciis secesserat post autumnale æquinoctium, sub ipsum ferme sementis faciendæ initium: coloni vero agrum deseruerunt, simulatque motus cœpit, atque ii quidem, qui ditiores erant, partes patriciorum sunt secuti, mercenarium vero vulgus ad plebeios transiit. Atque ab eo tempore ita alii ab aliis segregati manserunt, donec civitas non multo ante solstitium hibernum reconciliata componeretur, et in unum coiret. At medio temporis spatio, quo omnis tempestiva sementis fit, agri colonis erant vacui, idque diu duravit, ita ut ne post ipsum quidem agricolarum reditum cultura facile reparari posset, tum ob servorum fugam et iumentorum interitum, quibus ad agrum colendum opus erat tum etiam quia non magna aut seminum, aut alimentorum copia in sequentem annum parata erat. His rebus cognitis senatus legatos dimisit in Etruriam et Campaniam et in agrum Pomentinum, ut quantam maximam possent frumenti copiam coemerent. P. autem Valerius et L. Geganius in Siciliam missi sunt: Valerius quidem Poplicolæ filius, Geganius vero alterius consulis frater. Tyranni autem tunc in singulis oppidis dominabantur, inter quos nobilissimus erat Gelo Dinomenis filius, qui nuperrime Hippocratis dominationem adeptus fuerat, non Dionysius Syracusanus, sicut scripserunt Licinius et Gellius, et multi alii Romani scriptores, nullo modo temporum rationibus accuratius examinatis, ut res ipsa indicat, sed temere quidquid in mentem venit narrantes. Nam decreta in Siciliam legatio, anno secundo olympiadis LXXII, eo navigavit, archonte Athenis Hybrilide, post exactos reges anno XVII, ut et isti et alii fere omnes historici communi consensu scribunt. Dionysius vero senior octogesimo quinto post anno quum invasisset Syracusis tyrannidem occupavit, anno tertio

κατέσχε τὴν τυραννίδα κατὰ τὸν τρίτον ἐνιαυτὸν τῆς ἐνενηκοστῆς καὶ τρίτης ὀλυμπιάδος, ἄρχοντος Ἀθήνησι Καλλίου τοῦ μετ' Ἀντιγένη. Ὀλίγοις μὲν οὖν ἔτεσι διαμαρτεῖν τῶν χρόνων δοίη τις ἂν ἱστορικοῖς ἀνδράσιν ἀρχαίας καὶ πολυετεῖς συνταττομένοις πραγματείας· γενεαῖς δὲ δυσὶν ἢ τρισὶν ὅλαις ἀποπλανηθῆναι τῆς ἀληθείας, οὐκ ἂν ἐπιτρέψειεν. Ἀλλ' ἔοικεν ὁ πρῶτος ἐν ταῖς χρονογραφίαις τοῦτο καταχωρίσας, ᾧ πάντες ἠκολούθησαν οἱ λοιποί, τοσοῦτο μόνον ἐν ταῖς ἀρχαίαις εὑρὼν ἀναγραφαῖς, ὅτι πρέσβεις ἀπεστάλησαν ἐπὶ τούτων τῶν ὑπάτων εἰς Σικελίαν σῖτον ὠνησόμενοι, καὶ παρῆσαν ἐκεῖθεν ἄγοντες ἣν ὁ τύραννος ἔδωκε δωρεάν, οὐκέτι μὴν παρὰ τῶν Ἑλληνικῶν ἐξετάσαι συγγραφέων, ὅστις ἦν τύραννος τότε Σικελίας, ἀβασανίστως δέ πως καὶ κατὰ τὸ προστυχὸν θεῖναι τὸν Διονύσιον.

II. Οἱ μὲν οὖν ἐπὶ Σικελίας πλέοντες πρέσβεις χειμῶνι χρησάμενοι κατὰ θάλατταν, καὶ κύκλῳ τὴν νῆσον περιπλεῖν ἀναγκασθέντες, χρόνιοί τε κατήχθησαν πρὸς τὸν τύραννον, καὶ τὴν χειμερινὴν ἐκεῖ διατρίψαντες ὥραν μετὰ [τὸ] θέρος ἐπανῆλθον εἰς Ἰταλίαν πολλὰς κομίζοντες ἀγοράς. Οἱ δ' εἰς τὸ Πωμεντῖνον ἀποσταλέντες πεδίον ὀλίγου μὲν ἐδέησαν ὡς κατάσκοποι πρὸς τῶν Οὐολούσκων ἀναιρεθῆναι, διαβληθέντες ὑπὸ τῶν ἐκ Ῥώμης φυγάδων· χαλεπῶς δὲ πάνυ διὰ τὴν προθυμίαν τῶν ἰδίων ξένων, αὐτὰ διασῶσαι δυνηθέντες τὰ σώματα, δίχα τῶν χρημάτων ἀνέστρεψαν εἰς τὴν Ῥώμην ἄπρακτοι. Ὅμοια δὲ τούτοις συνέβη παθεῖν καὶ τοῖς εἰς τὴν Ἰταλιῶτιν ἀφικομένοις Κύμην. Καὶ γὰρ αὐτόθι πολλοὶ Ῥωμαίων διατρίβοντες, οἱ σὺν τῷ βασιλεῖ Ταρκυνίῳ διασωθέντες ἐκ τῆς τελευταίας μάχης φυγάδες, τὸ μὲν πρῶτον ἐξαιτεῖσθαι παρὰ τοῦ τυράννου τοὺς ἄνδρας ἐπεχείρησαν ἐπὶ θανάτῳ· ἀποτυχόντες δὲ τούτου ῥύσια κατασχεῖν ταῦτα τὰ σώματα παρὰ τῆς ἀπεσταλκυίας πόλεως ἠξίουν, ἕως ἀπολάβωσι τὰς ἑαυτῶν οὐσίας, ἃς ἔφασαν ὑπὸ Ῥωμαίων ἀδίκως δεδημεῦσθαι, καὶ ταύτης ᾤοντο δεῖν τῆς δίκης τὸν τύραννον αὐτοῖς γενέσθαι κριτήν. Ὁ δὲ τυραννῶν τότε τῆς Κύμης Ἀριστόδημος ἦν ὁ Ἀριστοκράτους, ἀνὴρ οὐ τῶν ἐπιτυχόντων ἕνεκα γένους, ὃς ἐκαλεῖτο Μαλακὸς ὑπὸ τῶν ἀστῶν, καὶ σὺν χρόνῳ γνωριμωτέραν τοῦ ὀνόματος ἔσχε τὴν ἐπίκλησιν, εἴθ' ὅτι θηλυδρίας ἐγένετο παῖς ὢν καὶ τὰ γυναιξὶν ἁρμόττοντα ἔπασχεν, ὡς ἱστοροῦσί τινες, εἴθ' ὅτι πρᾶος ἦν φύσει καὶ μαλακὸς ὀργήν, ὡς ἕτεροι γράφουσιν. Ἀφορμαῖς δὲ τῆς τυραννίδος ὁποίαις ἐχρήσατο, καὶ τίνας ἦλθεν ἐπ' αὐτὴν ὁδούς, καὶ πῶς διῴκησε τὰ κατὰ τὴν ἀρχήν, καταστροφῆς τε ὁποίας ἔτυχεν, οὐκ ἄκαιρον εἶναι δοκῶ μικρὸν ἐπιστήσας τὴν Ῥωμαϊκὴν διήγησιν κεφαλαιωδῶς διεξελθεῖν.

III. Ἐπὶ τῆς ἑξηκοστῆς καὶ τετάρτης ὀλυμπιάδος, ἄρχοντος Ἀθήνησι Μιλτιάδου, Κύμην τὴν ἐν Ὀπικοῖς Ἑλληνίδα πόλιν, ἣν Ἐρετριεῖς τε καὶ Χαλκιδεῖς ἔκτισαν, Τυρρηνῶν [δὲ] οἱ περὶ τὸν Ἰόνιον κόλπον κατοι-

olympiadis XCIII, archonte Athenis Callia, qui successit Antigeni. Certe ferendum esset in historicis, si exiguo annorum numero in ipsa temporum supputatione fallerentur, qui priscam et multorum annorum historiam componunt : sed totis duabus tribusve ætatibus a veritate aberrare nemo ipsis permiserit. Videtur autem qui primus hoc in suos annales retulit (quem ceteri omnes secuti sunt) hoc solum in priscis commentariis invenisse, his consulibus legatos in Siciliam missos, ut frumentum emerent, atque inde, quod tyrannus dono dederat, advexisse : non tamen ulterius Græcorum scriptorum historias scrutatus, quisnam tunc Siciliæ tyrannus fuerit temere et inconsiderate, quod forte occurrebat Dionysii nomen posuisse.

II. Legati igitur, qui in Siciliam navigabant, tempestatibus in mari iactati et coacti circumnavigare insulam, sero ad tyrannum pervenerunt; hieme et ibi exacta primo vere in Italiam reversi, magnam commeatus copiam advexerunt. Qui vero in agrum Pomentinum missi fuerant, parum abfuit, quin ut exploratores a Volscis interficerentur, delati ab exsulibus Romanis : sed cum ægre admodum hospitum studio *ac favore* ipsa corpora servare potuissent, pecunia amissa et re infecta Romam redierunt. Idem accidit iis, qui ad Italicas Cumas profecti erant. Cum enim in hac civitate multi Romani degerent, qui cum Tarquinio rege profugi ex ultimo prœlio evaserant, primum quidem illos a tyranno ad supplicium deposcere conati sunt : sed cum hoc impetrare non potuissent, postularunt ut saltem sibi liceret eorum corpora pignoris loco detinere, donec a civitate, quæ eos miserat, sua bona reciperent, quæ a populo Romano iniuste publicata dicebant, atque ipsum tyrannum istius litis iudicem esse oportere censebant. Tunc autem Cumis tyrannus erat Aristodemus, Aristocratis filius, vir non obscuri generis, qui a Cumæis Malacus vocabatur, et temporis progressu cognomen magis nomine innotuit, sive quod puer adhuc effeminatus esset et muliebria pateretur, ut quidam produnt; sive (ut alii scribunt) quod miti et ad iracundiam prono esset ingenio. Quibus autem tyrannidis occupandæ occasionibus sit usus, et qua via ad eam pervenerit, et quomodo se in ea gesserit, et quem vitæ exitum habuerit, non intempestivum iudico, intermissa paulisper rerum Romanarum narratione, summatim percurrere.

III. Olympiade LXIV, archonte Athenis Miltiade, Cumas, Græcam urbem, in Opicis ab Eretriensibus et Chalcidensibus conditam, Etrusci, qui circa Ionium sinum habitabant, inde a Gallis temporis progressu pulsi, et una

κοῦντες, ἐκεῖθέν τε ὑπὸ τῶν Κελτῶν ἐξελαθέντες σὺν χρόνῳ, καὶ σὺν αὐτοῖς Ὀμβρικοί τε καὶ Δαύνιοι καὶ συχνοὶ τῶν ἄλλων βαρβάρων, ἐπεχείρησαν ἀνελεῖν, οὐδεμίαν ἔχοντες εἰπεῖν τοῦ μίσους δικαίαν πρόφασιν, ὅτι μὴ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς πόλεως. Ἦν γὰρ [ἡ] Κύμη κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους περιβόητος ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν ὅλην πλούτου τε καὶ δυνάμεως καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν ἕνεκα, γῆν τε κατέχουσα τῆς Καμπανῶν πεδιάδος τὴν πολυκαρποτάτην, καὶ λιμένων κρατοῦσα τῶν περὶ Μισηνὸν ἐπικαιροτάτων. Τούτοις ἐπιβουλεύσαντες τοῖς ἀγαθοῖς οἱ βάρβαροι, στρατεύουσιν ἐπ' αὐτὴν, πεζοὶ μὲν οὐκ ἐλάττους πεντήκοντα μυριάδων, ἱππεῖς δὲ δυεῖν χιλιάδων ἀποδέοντες εἶναι δισμύριοι. Ἐστρατοπεδευκόσι δὲ αὐτοῖς οὐ μακρὰν τῆς πόλεως τέρας γίνεται, οἷον ἐν οὐδενὶ χρόνῳ μνημονεύεται γενόμενον οὔτε Ἑλλάδος οὔτε βαρβάρου γῆς οὐδαμόθι. Οἱ γὰρ παρὰ τὰ στρατόπεδα ῥέοντες αὐτῶν ποταμοὶ, Οὐολτοῦρνος ὄνομα θατέρῳ, τῷ δὲ ἑτέρῳ Γλάνις, ἀφέντες τὰς κατὰ φύσιν ὁδοὺς, ἀνέστρεψαν τὰ νάματα, καὶ μέχρι πολλοῦ διετέλεσαν ἀπὸ τῶν στομάτων ἀναχωροῦντες ἐπὶ τὰς πηγάς. Τοῦτο καταμαθόντες οἱ Κυμαῖοι, τότε ἐθάρρησαν ὁμόσε τοῖς βαρβάροις χωρεῖν, ὡς τοῦ δαιμονίου ταπεινὰ μὲν τἀκείνων μετέωρα θήσοντος, ὑψηλὰ δὲ τὰ δοκοῦντα εἶναι τότε σφῶν ταπεινά. Νείμαντες δὲ τὴν ἐν ἀκμῇ δύναμιν ἅπασαν τριχῇ, μιᾷ μὲν τὴν πόλιν ἐφρούρουν, τῇ δ' ἑτέρᾳ τὰς ναῦς εἶχον ἐν φυλακῇ, τῇ δὲ τρίτῃ πρὸ τοῦ τείχους ταξάμενοι, τοὺς ἐπιόντας ἐδέχοντο. Τούτων ἱππεῖς μὲν ἦσαν ἑξακόσιοι, πεζοὶ δὲ τετρακισχίλιοι καὶ πεντακόσιοι, καὶ οὕτως ὄντες τὸν ἀριθμὸν ὀλίγοι τὰς τοσαύτας ὑπέστησαν μυριάδας.

IV. Ὡς δὲ κατέμαθον αὐτοὺς οἱ βάρβαροι μάχεσθαι παρεσκευασμένους, ἀλαλάξαντες ἐχώρουν ὁμόσε τὸν βάρβαρον τρόπον, ἄνευ κόσμου, πεζοί τε καὶ ἱππεῖς ἀναμὶξ, ὡς ἅπαντας ἀναρπασόμενοι. Ἦν δὲ τὸ πρὸ τῆς πόλεως χωρίον, ἐν ᾧ συνέμισγον ἀλλήλοις, αὐλὼν στενὸς ὄρεσι καὶ λίμναις περικλειόμενος, τῇ μὲν ἀρετῇ τῶν Κυμαίων σύμμαχος, τῷ δὲ πλήθει τῶν βαρβάρων πολέμιος. Ἀνατρεπόμενοι γὰρ ὑπ' ἀλλήλων καὶ συμπατούμενοι πολλαχῇ μὲν καὶ ἄλλῃ, μάλιστα δὲ περὶ τὰ τέλματα τῆς λίμνης, οὐδ' εἰς χεῖρας ἐλθόντες τῇ φάλαγγι τῶν Ἑλλήνων, αὐτοὶ δι' αὐτῶν οἱ πλείους διεφθάρησαν· καὶ ὁ μὲν πεζὸς αὐτῶν στρατὸς ὁ πολὺς περὶ ἑαυτῷ σφαλεὶς, ἔργον δὲ γενναῖον οὐδὲν ἀποδειξάμενος, ἄλλος ἄλλῃ διασκεδασθεὶς ἔφυγεν· οἱ δὲ ἱππεῖς συνῆλθον μὲν ὁμόσε, καὶ πολὺν τοῖς Ἕλλησιν οὗτοι παρέσχον πόνον· ἀδύνατοι δὲ ὄντες κυκλώσασθαι τοὺς πολεμίους διὰ στενοχωρίαν, καί τι καὶ τοῦ δαιμονίου κεραυνοῖς καὶ ὕδασι καὶ βρονταῖς συναγωνισαμένου τοῖς Ἕλλησι, δείσαντες εἰς φυγὴν τρέπονται. Ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ πάντες μὲν οἱ τῶν Κυμαίων ἱππεῖς λαμπρῶς ἠγωνίσαντο, καὶ τῆς νίκης οὗτοι μάλιστα ὡμολογοῦντο αἴτιοι γενέσθαι, ὑπὲρ ἅπαντας δὲ τοὺς ἄλλους Ἀριστόδημος ὁ Μαλακὸς

cum illis Umbri et Daunii et multi alii barbari, evertere sunt conati, ob nullam aliam iustam odii caussam, quam propter ipsam urbis felicitatem. Cumæ enim illis temporibus tota Italia celebres erant, ob divitias et potentiam et alia bona, quod totius Campani agri fertilissimam partem possiderent et opportunissimos circa Misenum portus haberent. His bonis barbari insidiantes expeditionem contra eas fecerunt, fere cum quingentis peditum et decem et octo equitum millibus. Castris autem non procul ab urbe positis, admirandum prodigium apparuit, quale nunquam aut apud Græcos aut barbaros uspiam accidisse memoratur. Nam amnes, qui præter eorum castra fluebant, quorum alter Vulturnus, alter Glanis vocatur, omisso naturali cursu aquas reverterunt, et ab ostiis ad fontes recurrerunt, eumque cursum diu tenuerunt. Hac re cognita Cumæi, tunc demum ausi sunt cum barbaris congredi, quod ex hoc prodigio conjicerent deum res hostium elatas depressurum, et suas, quæ tunc videbantur humiles, elaturum. Quare divisis trifariam totius iuventutis viribus, partem unam ad urbis præsidium, alteram ad navium custodiam reliquerunt; tertiam pro mœnibus instruxerunt, impetum hostium excepturi. Atque horum numerus continebat equites DC, peditum vero quatuor millia et quingentos præterea: et hoc quamvis exiguo militum numero, tot *hostium* millia sustinuerunt.

IV. Ubi vero barbari cognoverunt eos ad pugnam paratos esse, clamore sublato, barbarorum more, eos invaserunt, nullo servato ordine, pedites et equites promiscue, quasi omnes *primo impetu* essent deleturi. Locus autem, ubi pugnabatur, erat vallis angusta ante urbem, montibus et paludibus undique septa, pro Cumæorum virtute faciens et barbarorum multitudini iniqua. Cum enim alii alios everterent, humique dejicerent et conculcarent, cum multis aliis in locis, tum vero præcipue circa cænum paludis, ne congressi quidem cum acie Græcorum plerique eorum a suis obtriti interierunt: atque ingens ille eorum peditatus, mutua collisione afflictus et nullo forti facinore edito, dissipatus est et alius alio fugit. Equites vero pugnarunt quidem, et multum negotii Græcis exhibuerunt: sed cum non possent hostes circumdare ob locorum angustias, quinetiam ipso deo fulminibus et imbribus et tonitruis Græcos adiuvante, territi terga verterunt. In eo prœlio omnes Cumæorum equites egregie pugnarunt, atque hi potissimum omnium confessione victoriæ auctores fuerunt: sed inter ceteros Aristodemi, cognomine Malaci, virtus

ἐπικαλούμενος· καὶ γὰρ τὸν ἡγεμόνα τῶν πολεμίων οὗτος ἀπέκτεινε μόνος ὑποστὰς καὶ ἄλλους πολλοὺς καὶ ἀγαθούς. Λυθέντος δὲ τοῦ πολέμου τὰς χαριστηρίους θυσίας ἀποδόντες οἱ Κυμαῖοι τοῖς θεοῖς, καὶ ταφὰς τῶν ἀποθανόντων ἐν τῇ μάχῃ λαμπρὰς ποιησάμενοι, περὶ τῶν ἀριστείων, ὅτῳ χρὴ τὸν πρῶτον ἀποδοῦναι στέφανον, εἰς πολλὴν κατέστησαν ἔριν. Οἱ μὲν γὰρ ἀκέραιοι κριταὶ τὸν Ἀριστόδημον ἐβούλοντο τιμῆσαι, καὶ ἦν ὁ δῆμος ἅπας μετ' ἐκείνου· οἱ δὲ δυνατοὶ τὸν ἱππάρχην Ἱππομέδοντα, καὶ ἡ βουλὴ πᾶσα τούτῳ συνελάμβανεν· ἦν δὲ ἀριστοκρατικὴ τότε παρὰ τοῖς Κυμαίοις ἡ πολιτεία, καὶ ὁ δῆμος οὐ πολλῶν τινων κύριος. Στάσεως δὲ διὰ ταύτην τὴν ἔριν ἀνισταμένης, δείσαντες οἱ πρεσβύτεροι, μὴ πρὸς ὅπλα καὶ φόνους χωρήσῃ τὸ φιλότιμον, ἔπεισαν ἀμφοτέρας τὰς τάξεις συγχωρῆσαι τὰς ἴσας λαβεῖν τιμὰς ἑκάτερον τῶν ἀνδρῶν. Ἀπὸ ταύτης γίνεται τῆς ἀρχῆς δήμου προστάτης ὁ Μαλακὸς Ἀριστόδημος, καὶ λόγου πολιτικοῦ δύναμιν ἀσκήσας ἐξεδημαγώγει τὸ πλῆθος, πολιτεύμασί τε κεχαρισμένοις ἀναλαμβάνων, καὶ τοὺς σφετεριζομένους τὰ κοινὰ τῶν δυνατῶν ἐξελέγχων, καὶ ἀπὸ τῶν ἑαυτοῦ χρημάτων πολλοὺς τῶν πενήτων εὖ ποιῶν. Καὶ ἦν τοῖς προεστηκόσι τῆς ἀριστοκρατίας διὰ ταῦτα ἐπαχθὴς καὶ φοβερός.

V. Εἰκοστῷ δὲ ὕστερον ἔτει τῆς πρὸς τοὺς βαρβάρους μάχης, ἦλθον ὡς τοὺς Κυμαίους Ἀρικηνῶν πρέσβεις, σὺν ἱκετηρίαις ἀξιοῦντες αὐτοὺς βοηθῆσαί σφισιν ὑπὸ Τυρρηνῶν πολεμουμένοις. Μετὰ γὰρ τὰς διαλλαγάς, ἃς ἐποιήσατο πρὸς τὴν Ῥωμαίων πόλιν ὁ βασιλεὺς τῶν Τυρρηνῶν Πορσίνας, τὸν υἱὸν Ἄρροντα, δοὺς τὴν ἡμίσειαν τῆς στρατιᾶς, ἔπεμψεν ἰδίαν ἀρχὴν κτήσασθαι βουλόμενον, ὡς ἐν τοῖς πρὸ τούτου δεδήλωκα λόγοις· ὃς ἐπολιόρκει τότε τοὺς Ἀρικηνοὺς καταπεφευγότας εἰς τὸ τεῖχος, καὶ οὐ διὰ μακροῦ λιμῷ τὴν πόλιν αἱρήσειν ᾤετο. Ταύτης τῆς πρεσβείας ἀφικομένης, οἱ προεστηκότες τῆς ἀριστοκρατίας μισοῦντες τὸν Ἀριστόδημον καὶ δεδιότες μή τι κακὸν ἐξεργάσηται περὶ τὴν πολιτείαν, κάλλιστον ὑπέλαβον εἰληφέναι καιρὸν ἐκποδὼν αὐτὸν ποιήσασθαι σὺν εὐσχήμονι προφάσει. Πείσαντες δὴ τὸν δῆμον ἀποστεῖλαι Ἀρικηνοῖς δισχιλίους ἄνδρας ἐπὶ συμμαχίαν, καὶ στρατηγὸν ἀποδείξαντες τὸν Ἀριστόδημον, ὡς δὴ τὰ πολέμια λαμπρὸν, τὰ μετὰ ταῦτα ἔπραττον, ἐξ ὧν ἢ κατακοπήσεσθαι μαχόμενον ὑπὸ τῶν Τυρρηνῶν αὐτὸν ὑπελάμβανον, ἢ κατὰ πέλαγος διαφθαρήσεσθαι. Γενόμενοι γὰρ ὑπὸ τῆς βουλῆς κύριοι καταλέξαι τοὺς ἐπὶ τὴν συμμαχίαν ἐξελευσομένους, τῶν μὲν ἐπισήμων καὶ λόγου ἀξίων οὐδένα κατέγραψαν· ἐπιλέξαντες δὲ τοὺς ἀπορωτάτους τε καὶ πονηροτάτους τῶν δημοτικῶν, ἐξ ὧν ἀεί τινας ὑπώπτευον νεωτερισμούς, ἐκ τούτων συνεπλήρωσαν τὸν ἀπόστολον· καὶ ναῦς δέκα παλαιὰς κάκιστα πλεούσας καθελκύσαντες, ὧν ἐτριηράρχουν οἱ πενέστατοι Κυμαίων, εἰς ταύτας αὐτοὺς

præcipue enituit. Etenim solus ducem hostium excepit et alios multos strenuosque viros interfecit. Bello autem confecto Cumæi, sacrificio diis pro parta victoria facto, et iis, qui in pugna ceciderant, honorifice sepultis, magna contentione certarunt, cuinam ob rem fortiter gestam prima corona danda esset. Nam sinceri iudices Aristodemum hoc honore dignabantur, et plebs tota ei favebat : at potentes cives Hippomedontem magistrum equitum, et totus senatus huic suffragabatur. Erat autem tunc temporis penes optimates Cumæa respublica, et plebs non multum valebat. Ob hanc igitur contentionem orta seditione, maiores natu veriti ne ad arma et cædes ambitio ista progrederetur, persuaserunt utrique factioni, ut æquos honores capere illis ambobus permitteret. Ob hanc igitur caussam Aristodemus, cognomine Malacus, plebis patronus est factus qui, cum in civili genere dicendi non mediocriter exercitatus esset, concionibus plebem ductabat, eam actionibus popularibus recreans, et proceres, qui publica depeculabantur, arguens, et de suis pecuniis beneficia in multos egenos conferens : quapropter primoribus optimatum gravis et formidabilis erat.

V. Anno autem xx, post pugnam cum barbaris commissam, ad Cumæos venerunt Aricinorum legati, cum supplicum insignibus, opem illorum imploraturi contra Etruscos, a quibus bello premebantur. Nam Porsena, rex Etruscorum, post pacem cum populo Romano factam, filium suum Aruntem cum dimidia copiarum parte misit, quia proprium imperium sibi quærere volebat, sicut supra narravi : qui Aricinos intra mœnia compulsos tunc obsidebat, et se brevi urbem fame expugnaturum sperabat. Cum legatio ista venisset, principes optimatum, Aristodemum exosi et veriti, ne quam calamitatem reipublicæ afferret, pulcherrimam occasionem se nactos arbitrabantur, qua illum per speciem honestæ caussæ de medio tollerent. Cum igitur populo persuasissent, ut auxilio Aricinis duo hominum millia mitteret, et ducem eorum creassent Aristodemum, quod esset rebus bellicis clarus, postea insidias pararunt homini, per quas ipsum vel ab Etruscis in pugna concisum iri, vel in mari periturum arbitrabantur. Nam a senatu accepta potestate delectus habendi eorum, qui auxilio mittendi essent, nullos nobiles aut memoratu dignos conscripserunt : sed delectis ex plebe pauperrimis ac nequissimis quibusque, quos semper suspectos habebant, ne quid rerum novarum molirentur, ex his classem compleverunt ; et decem vetustis navibus et parum idoneis ad navigandum in mare deductis, quarum trierarchi erant Cumæorum pauperrimus quisque, his illos imposuerunt,

ἐνεβίβασαν, θάνατον ἀπειλήσαντες, ἐάν τις ἀπολειφθῇ τῆς στρατείας.

VI. Ὁ δὲ Ἀριστόδημος τοσοῦτον εἰπὼν μόνον, ὡς οὐ λέληθεν αὐτὸν ἡ διάνοια τῶν ἐχθρῶν, ὅτι λόγῳ μὲν ἐπὶ συμμαχίαν αὐτὸν ἀποστέλλουσιν, ἔργῳ δὲ εἰς προὖπτον ὄλεθρον, δέχεται μὲν τὴν στρατηγίαν, ἀναχθεὶς δὲ ἅμα τοῖς πρέσβεσι τῶν Ἀρικηνῶν διὰ ταχέων, καὶ τὸ μεταξὺ πέλαγος ἐπιπόνως καὶ κινδυνωδῶς διανύσας ὁρμίζεται κατὰ τοὺς ἔγγιστα τῆς Ἀρικείας αἰγιαλούς· καὶ καταλιπὼν ἐν ταῖς ναυσὶ φυλακὴν ἀποχρῶσαν, ἐν τῇ πρώτῃ νυκτὶ τὴν ἀπὸ θαλάσσης ὁδὸν οὐ πολλὴν οὖσαν διανύσας, ἐπιφαίνεται τοῖς Ἀρικηνοῖς περὶ τὸν ὄρθρον ἀπροσδόκητος. Θέμενος δὲ πλησίον αὐτῶν τὸν χάρακα, καὶ τοὺς καταπεφευγότας εἰς τὰ τείχη πείσας προελθεῖν εἰς ὕπαιθρον, προὐκαλεῖτο τοὺς Τυρρηνοὺς εὐθὺς εἰς μάχην. Γενομένης δὲ παρατάξεως καὶ ἀγῶνος καρτεροῦ, οἱ μὲν Ἀρικηνοὶ βραχὺν πάνυ διαμείναντες χρόνον ἐνέκλιναν ἀθρόοι, καὶ γίνεται πάλιν εἰς τὸ τεῖχος αὐτῶν φυγή. Ὁ δ᾽ Ἀριστόδημος σὺν τοῖς περὶ αὐτὸν λογάσι Κυμαίων ὀλίγοις οὖσι πᾶν τὸ τοῦ πολέμου βάρος ὑποστὰς, καὶ τὸν ἡγεμόνα τῶν Τυρρηνῶν αὐτοχειρίᾳ κτείνας, τρέπει τοὺς ἄλλους εἰς φυγὴν, καὶ νίκην ἀναιρεῖται πασῶν λαμπροτάτην. Διαπραξάμενος δὲ ταῦτα, καὶ τιμηθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀρικηνῶν πολλαῖς δωρεαῖς, ἀπέπλει διὰ ταχέων, αὐτάγγελος τοῖς Κυμαίοις τῆς αὐτοῦ νίκης βουλόμενος γενέσθαι. Εἵποντο δὲ αὐτῷ πολλαὶ πάνυ τῶν Ἀρικηνῶν ὁλκάδες, τὰ λάφυρα καὶ τοὺς αἰχμαλώτους τῶν Τυρρηνῶν ἄγουσαι. Ὡς δὲ πλησίον ἐγένοντο τῆς Κύμης, ὁρμίσας τὰς ναῦς ἐκκλησίαν τοῦ στρατοῦ ποιεῖται, καὶ πολλὰ μὲν τῶν προεστηκότων τῆς πόλεως κατηγορήσας, πολλοὺς δὲ τῶν ἀνδραγαθησάντων κατὰ τὴν μάχην ἐπαίνους διελθὼν, ἀργύριόν τε διαδοὺς αὐτοῖς κατ᾽ ἄνδρα, καὶ τὰς παρὰ τῶν Ἀρικηνῶν δωρεὰς εἰς κοινὸν ἅπασι καταθεὶς, ἠξίου μεμνῆσθαι τῶν εὐεργεσιῶν, ἂν καταπλεύσωσιν εἰς τὴν πατρίδα, καὶ ἄν τις αὐτῷ ποτε συμβαίνῃ κίνδυνος ἐκ τῆς ὀλιγαρχίας ὡς δύναμις ἑκάστῳ βοηθεῖν. Ἁπάντων δὲ πολλὰς ὁμολογούντων αὐτῷ χάριτας εἰδέναι τῆς τε ἀνελπίστου σωτηρίας, ἣν δι᾽ ἐκεῖνον ἔσχον, καὶ τῆς ἐπὶ τὰ οἰκεῖα οὐ σὺν κεναῖς χερσὶν ἀφίξεως, καὶ τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς θᾶττον ἢ τὴν ἐκείνου προήσεσθαι τοῖς ἐχθροῖς ἐπαγγειλαμένων, ἐπαινέσας αὐτοὺς ἀπέλυσε τὴν ἐκκλησίαν. Καὶ μετὰ τοῦτο καλῶν εἰς τὴν αὐτοῦ σκηνὴν τοὺς πονηροτάτους ἐξ αὐτῶν καὶ κατὰ χεῖρα γενναιοτάτους, δωρεῶν τε δόσει καὶ λόγων φιλανθρωπίᾳ καὶ ἅπαντας ταῖς ἐξαπατώσαις ἐλπίσι διαφθείρας, ἑτοίμους ἔσχε συγκαταλῦσαι τὴν καθεστῶσαν πολιτείαν.

VII. Οὓς συνεργοὺς καὶ συναγωνιστὰς λαβὼν, καὶ ἃ δεήσει πράττειν ἑκάστοις ὑποθέμενος, τοῖς τ᾽ αἰχμαλώτοις, οὓς ἐπηγάγετο, προῖκα δοὺς τὴν ἐλευθερίαν, ἵνα καὶ τὴν ἐκείνων εὔνοιαν προσλάβῃ, κατέπλει κεκοσμημέναις ταῖς ναυσὶν εἰς τοὺς τῶν

pœnam capitalem minati, si quis eam militiam deseruisset.

VI. At Aristodemus hæc tantum locutus, perspectum esse sibi inimicorum consilium, qui verbis quidem se ad auxilium ferendum mitterent, re vero ipsa ad manifestum exitium, accepit imperium, et cum Aricinorum legatis celeriter portu solvit, et medium maris spatium laboriose et periculose emensus, appulit ad littora Ariciæ proxima; et præsidio in navibus relicto, quantum satis erat ad earum custodiam, illa eadem nocte confecto ab ora itinere, quod non erat longum, sub diluculum in Aricinorum conspectum ex improviso venit: castrisque prope illos positis, persuasit iis, qui intra mœnia confugerant, ut in campum apertum prodirent, et ita statim Etruscis pugnandi copiam fecit. Collatis autem signis acre prœlium commissum est, in quo Aricini non diu hostium impetum sustinuerunt, sed universi inclinarunt, atque iterum intra muros fuga se receperunt. At Aristodemus cum exigua lectorum Cumæorum manu, qua stipatus erat, totam illius pugnæ molem sustinuit, et Etruscorum ducem sua manu interfecit, et reliquos in fugam vertit maximeque insignem victoriam ex hoste reportavit. His rebus gestis et ab Aricinis multis decoratus muneribus, celeriter discessit, quod ipsemet suæ victoriæ nuntium Cumæis afferre vellet. Eum autem sequebantur permultæ Aricinorum onerariæ naves, spolia et Etruscos captivos vehentes. Cum autem iam ad Cumas accessissent, classe ad littus appulsa exercitum ad concionem vocavit, et longa oratione in civitatis principes et gubernatores invectus, et multis laudibus eos prosecutus, qui egregia facinora in prœlio ediderant, divisaque viritim pecunia, et muneribus Aricinorum propositis, ut omnibus essent communia, rogavit eos, ut horum beneficiorum essent memores, ubi in patriam rediissent; et, si quod forte periculum sibi ab optimatibus aliquando immineret, opem pro viribus unusquisque ferret. Omnibus autem uno ore se illi magnam habere gratiam dicentibus, tum ob insperatam salutem, quam eius opera adepti erant, tum ob reditum in patriam minime vacuis manibus, et suam potius vitam, quam illius salutem, inimicis se prodituros pollicentibus, collaudatis iis, concionem dimisit. Postea in tentorium vocatos scelestissimos quosque et manu fortissimos, largitionibus et blandis verbis, et spe, quæ omnes decipit, corrupit, et paratos habuit ad se iuvandum in præsenti reipublicæ statu mutando.

VII. Quibus assumtis ad operæ et periculi societatem, et monitis, quid cuique agendum, et captivis quos adducebat libertate gratis data, ut illorum quoque benevolentiam sibi conciliaret, instructis navibus, in portus Cumæos est delatus. Tunc militum patres et matres et

Κυμαίων λιμένας. Οἱ δὲ τῶν στρατευομένων πατέρες τε καὶ μητέρες, καὶ πᾶσα ἡ ἄλλη συγγένεια, παιδία τε καὶ γαμεταὶ γυναῖκες, ὑπήντων ἐξιοῦσιν αὐτοῖς, μετὰ δακρύων περιπλεκόμενοι καὶ καταφιλοῦντες, καὶ ταῖς ἡδίσταις ἕκαστον ἀνακαλούμενοι προσηγορίαις. Καὶ ἡ ἄλλη δὲ πληθὺς ἡ κατὰ τὴν πόλιν ἅπασα, χαρᾷ καὶ κρότῳ δεξιουμένη τὸν ἡγεμόνα, προὔπεμπεν εἰς τὸν οἶκον ἀπιόντα. Ἐφ' οἷς οἱ προεστηκότες τῆς πόλεως ἀνιώμενοι, μάλιστα δὲ οἱ τὴν στρατηγίαν αὐτῷ παραδόντες, καὶ τἄλλα τὰ πρὸς τὸν ὄλεθρον μηχανησάμενοι, πονηροὺς ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος εἶχον διαλογισμούς. Ὁ δὲ διαλιπὼν ὀλίγας τινὰς ἡμέρας, ἐν αἷς τὰς εὐχὰς ἀπεδίδου τοῖς θεοῖς καὶ τὰς ὑστεριζούσας ὁλκάδας ἀνεδέχετο, ἐπειδὴ καιρὸς ἦν, ἔφη βούλεσθαι τὰ πραχθέντα κατὰ τὸν ἀγῶνα πρὸς τὴν βουλὴν ἀπαγγεῖλαι, καὶ τὰ ἐκ τοῦ πολέμου λάφυρα ἀποδεῖξαι. Συνελθόντων δὲ τῶν ἐν τέλει κατὰ πλῆθος εἰς τὸ βουλευτήριον, ὁ μὲν ἐδημηγόρει παρελθών, καὶ πάντα τὰ γενόμενα κατὰ τὴν μάχην διεξῄει· οἱ δὲ παρασκευασθέντες ὑπ' αὐτοῦ συνεργοὶ τῆς ἐπιθέσεως, ἔχοντες ὑπὸ τοῖς ἱματίοις ξίφη, κατὰ πλῆθος εἰσδραμόντες εἰς τὸ βουλευτήριον, ἀποσφάττοσιν ἅπαντας τοὺς ἀριστοκρατικούς. Φυγὴ δὲ μετὰ τοῦτο τῶν κατὰ τὴν ἀγορὰν καὶ δρόμος, τῶν μὲν ἐπὶ τὰς οἰκίας, τῶν δὲ ἔξω τῆς πόλεως, πλὴν τῶν συνειδότων τὴν ἐπίθεσιν· οὗτοι δὲ τὴν ἄκραν καὶ τὰ νεώρια, καὶ τοὺς ἐρυμνοὺς τόπους τῆς πόλεως κατελάμβανον. Τῇ δ' ἐπιούσῃ νυκτὶ, λύσας ἐκ τῶν δεσμωτηρίων τοὺς ἐπὶ θανάτῳ πολλοὺς ὄντας, καὶ καθοπλίσας ἅμα τοῖς ἄλλοις φίλοις, ἐν οἷς ἦσαν καὶ οἱ τῶν Τυῤῥηνῶν αἰχμάλωτοι, φυλακὴν ἐκ τούτων καθίσταται περὶ τὸ σῶμα. Ἡμέρας δὲ γενομένης, συγκαλέσας τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν, καὶ πολλὴν κατηγορίαν διαθέμενος τῶν φονευθέντων ὑπ' αὐτοῦ πολιτῶν, ἐκείνους μὲν ἔφη τετιμωρῆσθαι σὺν δίκῃ, πολλάκις ἐπιβουλευθεὶς ὑπ' αὐτῶν, τοῖς δ' ἄλλοις πολίταις ἐλευθερίαν φέρων παρεῖναι, καὶ ἰσηγορίαν, καὶ ἄλλα πολλὰ ἀγαθά.

VIII. Ταῦτα εἰπὼν, καὶ θαυμαστῶν ἐμπλήσας ἐλπίδων τοὺς δημοτικοὺς ἅπαντας, δύο τὰ κάκιστα καθίσταται τῶν ἐν ἀνθρώποις πολιτευμάτων, οἷς πᾶσα χρῆται προοιμίοις τυραννὶς, γῆς ἀναδασμὸν καὶ χρεῶν ἄφεσιν· τούτων δὲ τὴν ἐπιμέλειαν αὐτὸς ἀμφοτέρων ὑπισχνεῖτο ποιήσεσθαι, στρατηγὸς ἀποδειχθεὶς αὐτοκράτωρ, ἕως ἐν ἀσφαλεῖ τὰ κοινὰ γένηται, καὶ δημοκρατικὴν καταστήσωνται πολιτείαν. Ἀσμένως δὲ τοῦ δημοτικοῦ καὶ πονηροῦ πλήθους τὴν ἁρπαγὴν τῶν ἀλλοτρίων δεξαμένου, λαβὼν τὴν αὐτοκράτορα ἀρχὴν αὐτὸς παρ' ἑαυτοῦ, ἕτερον ἐπιφέρει βούλευμα, δι' οὗ παρακρουσάμενος αὐτοὺς, ἁπάντων ἀφείλετο τὴν ἐλευθερίαν. Σκηψάμενος γὰρ ὑποπτεύειν ταραχὰς καὶ ἐπαναστάσεις ἐκ τῶν πλουσίων εἰς τοὺς δημοτικοὺς διὰ τὸν ἀναδασμὸν τῆς

reliqui omnes cognati et liberi et uxores, obviam illis descendentibus iverunt, cum lacrimis eos amplectentes et osculantes, et suavissimis unumquemque appellationibus salutantes. Quinetiam tota reliqua multitudo urbana cum gratulatione et plausu ducem salutans, redeuntem domum prosecuta est. Quam rem moleste ferentes civitatis primores, præcipue vero illi, qui exercitus imperium ei dederant, et alia in eius perniciem machinati erant, male de futuris sperare cœperunt. Ille vero, intermissis paucis diebus, quibus votiva sacrificia diis persolvit et onerarias naves, quæ tardiores erant, exspectavit, postquam tempus opportunum iam venisse existimavit, dixit se velle in senatu res a se in prœlio gestas narrare, et prædam bello partam ostendere. Cum autem frequens senatus et magistratus in curiam convenissent, ipse in medium progressus cœpit concionari, et ordine narrare, quæcunque in prœlio gesta erant. Interim vero conspirationis socii ab eo præparati, cum sicis sub vestimentis magna manu in curiam irrumpentes, omnes optimates iugularunt. Ac mox omnes e foro diffugere et currere, alii domum, alii extra urbem, exceptis iis, qui conspirationis conscii erant. Hi enim et arcem et navalia et munitiones civitatis occuparunt Insequenti vero nocte, solutis ex vinculis qui capitis rei erant, quorum magnus erat numerus, et armatis illis una cum suis amicis, inter quos erant et captivi Etrusci, ex his satellitium ad corporis sui custodiam constituit. Cum autem dies illuxisset, convocato ad concionem populo, et longa oratione invectus in cives a se cæsos, illos quidem se toties insidiis ab ipsis petitum merito ultum esse et ceteris civibus iam libertatem et ius æquum et multa alia bona afferre dixit.

VIII. Hæc locutus, et omnibus plebeiis mira spe repletis, a duobus longe omnium pessimis institutis reipublicæ administrationem orsus est, quæ solent esse cuiuslibet tyrannidis primordia, nempe ab agrorum divisione et æris alieni remissione. Pollicitus autem est, se utriusque huius rei curam in se recepturum, si imperator cum absoluto imperio creatus esset, donec respublica in tuto esset et popularem reipublicæ formam constituissent. Cum autem plebs et improba multitudo libenter alienorum bonorum rapinam accepisset, ipse accepto summo imperio, aliud a se excogitatum consilium intulit, quo eos decepit, et omnes libertate spoliavit. Simulans enim se vereri, ne divites tumultum aliquem excitarent et in plebem impetum facerent ob agri divisionem et æris alieni remissionem, neve quod civile

γῆς καὶ τὰς τῶν δανείων ἀφέσεις, ἵνα μὴ γένοιτο πόλεμος ἐμφύλιος, μηδὲ φόνοι πολιτικοὶ, μίαν εὑρίσκειν ἔφη, πρὶν εἰς τὰ δεινὰ ἐλθεῖν, φυλακὴν, εἰ τὰ ὅπλα προενεγκόντες ἐκ τῶν οἰκιῶν ἅπαντες, τοῖς θεοῖς καθιερώσειαν, ἵνα κατὰ τῶν ἔξωθεν ἐπιόντων πολεμίων ἔχοιεν αὐτοῖς, ὅταν ἀνάγκη τις καταλάβῃ, χρῆσθαι, καὶ μὴ καθ' ἑαυτῶν, κεῖσθαι δ' αὐτὰ τέως παρὰ τοῖς θεοῖς ἐν καλῷ. Ὡς δὲ καὶ τοῦτο ἐπείσθησαν, αὐθημερὸν ἁπάντων παρελόμενος Κυμαίων τὰ ὅπλα, καὶ ταῖς ἑξῆς ἡμέραις ἔρευναν ἐποιεῖτο τῶν οἰκιῶν· ἐν αἷς πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς ἀποκτείνας τῶν πολιτῶν, ὡς οὐχ ἅπαντα τοῖς θεοῖς ἀποδείξαντας τὰ ὅπλα, μετὰ ταῦτα φυλακαῖς τρισὶ κρατύνεται τὴν τυραννίδα· ὧν ἦν μία μὲν ἐκ τῶν ῥυπαρωτάτων καὶ πονηροτάτων πολιτῶν, μεθ' ὧν κατέλυσε τὴν ἀριστοκρατικὴν πολιτείαν· ἑτέρα δὲ ἐκ τῶν ἀνοσιωτάτων δούλων, οὓς αὐτὸς ἠλευθέρωσεν, ἀποκτείναντας τοὺς αὐτῶν δεσπότας· τρίτη δὲ μισθοφόρος ἐκ τῶν ἀγριωτάτων βαρβάρων· οὗτοι δισχιλίων οὐκ ἐλάττους ἦσαν καὶ τὰ πολέμια μακρῷ τῶν ἄλλων ἀμείνους. Ὧν δὲ ἀπέκτεινεν ἀνδρῶν τὰς εἰκόνας ἀνελὼν ἐκ παντὸς ἱεροῦ καὶ βεβήλου τόπου, φέρων εἰς τοὺς αὐτοὺς τόπους τὰς ἰδίας ἀντ' ἐκείνων ἀνέστησεν, οἰκίας δὲ αὐτῶν καὶ κλήρους καὶ τὴν λοιπὴν ὕπαρξιν ἀναλαβὼν, ἐξελόμενος χρυσὸν καὶ ἄργυρον καὶ εἴ τι ἄλλο τυραννίδος ἦν ἄξιον κτῆμα, τὰ λοιπὰ τοῖς συγκατασκευάσασι τὴν ἀρχὴν ἐχαρίσατο. Πλείστας δὲ καὶ μεγίστας δωρεὰς τοῖς ἀποκτείνασι τοὺς ἑαυτῶν δεσπότας ἐδίδου· οἱ δὲ ἠξίουν ἔτι καὶ γυναιξὶ τῶν δεσποτῶν καὶ θυγατράσι συνοικεῖν.

IX. Γενεὰν δὲ τῶν πεφονευμένων τὴν ἄρρενα κατ' ἀρχὰς ἐν οὐδενὶ λόγῳ ποιησάμενος, ὕστερον εἴτ' ἐκ θεοπροπίου τινὸς, εἴτε καὶ κατὰ τὸν εἰκότα λογισμὸν, οὐ μικρὸν αὐτῷ δέος ὑποτρέφεσθαι νομίσας, ἐπεχείρησε μὲν ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ πᾶσαν ἀπολέσαι· δεήσει δὲ πολλῇ χρησαμένων ἁπάντων, παρ' οἷς ἔτυχον αἵ τε μητέρες αὐτῶν οὖσαι καὶ οἱ παῖδες τρεφόμενοι, χαρίσασθαι βουλόμενος αὐτοῖς καὶ ταύτην τὴν δωρεὰν, θανάτου μὲν ἀπολύει παρὰ γνώμην, φυλακὴν δὲ ποιούμενος αὐτῶν, μή τι συστάντες μετ' ἀλλήλων βουλεύσωσι κατὰ τῆς τυραννίδος, ἀπιέναι πάντας ἐκέλευσεν ἐκ τῆς πόλεως ἄλλον ἄλλῃ, καὶ δίαιταν ἔχειν ἐν τοῖς ἀγροῖς, μηθενὸς τῶν προσηκόντων ἐλευθέροις παισὶ μήτε ἐπιτηδεύματος μήτε μαθήματος μεταλαμβάνοντας, ἀλλὰ ποιμαίνοντάς τε καὶ τἄλλα τὰ κατὰ τοὺς ἀγροὺς ἔργα πράττοντας· θάνατον ἀπειλήσας, εἴ τις ἐξ αὐτῶν εὑρεθείη παρελθὼν εἰς τὴν πόλιν. Οἱ δὲ καταλιπόντες τὰς πατρῴας ἑστίας, ἐν τοῖς ἀγροῖς ὥσπερ δοῦλοι διετρέφοντο, τοῖς ἀποκτείνασι τοὺς πατέρας αὐτῶν λατρεύοντες. Ἵνα δὲ μηδὲ τῶν ἄλλων πολιτῶν ἐν μηθενὶ γένηται μήτε γενναῖον μήτε ἀνδρῶδες φρόνημα, πᾶσαν ἐκθηλῦναι ταῖς ἀγωγαῖς τὴν ἐπιτρεφομένην νεότητα τῆς πόλεως ἐπεβάλετο, ἀνελὼν μὲν τὰ γυμνάσια καὶ τὰς ἐνοπλίους

bellum oriretur aut quæ civium cædes fierent, unicam rationem, qua id præcaveri posset, antequam in ipsa mala incidissent, se invenire dixit, si omnes arma ex ædibus prolata diis consecrarent, ut possent illis uti contra externa bella, quæ ipsis inferrentur, si qua necessitas urgeret, non autem contra se ipsos. Interim vero apud ipsos deos recte reponi posse dicebat. Ubi vero hoc quoque illis persuasum est, eodem die omnibus Cumæis arma abstulit, et sequentibus diebus privatas ædes scrutabatur, in quibus multos et bonos cives interfecit, quasi non omnes arma diis indicassent: post hæc tribus præsidiis tyrannidem suam firmavit; quorum unum constabat ex sordidissimis [atque scelestissimis] civibus, quorum ope et auxilio optimatum potestatem everterat; alterum ex impiissimis servis, quos ipse manumiserat, quod dominos suos interfecissent: tertium, mercenarium immanissimis barbaris, qui non pauciores erant duobus millibus, et re militari longe ceteris præstantiores. Cæsorum autem virorum statuis ex omni sacro et profano loco ablatis, suas in earum locum substituit: domos vero eorum et prædia et reliquas fortunas occupavit et, dempto aure et argento, et si qua alia res tyrannide digna erat, reliqua largitus est iis, quorum opera et auxilio imperium sibi compararat: plurima vero et maxima dona dedit servis, qui dominos suos interfecerant. At illi petebant etiam eorum filias et uxores in matrimonium.

IX Ceterum, cum virilem hominum occisorum progeniem principio contemneret, postea tamen, sive aliquo oraculo monitus, sive etiam verisimili aliqua ratione motus, existimans, eam haud parvum sibi metum nutriri, conatus est uno die totam perdere. Sed deprecantibus hoc omnibus, apud quos et matres ipsorum erant et ipsi pueri alebantur, cum hoc quoque donum illis largiri vellet, illos quidem a mortis periculo præter suam sententiam liberavit: sed tamen ut sibi caveret, ne qua conspiratione inter se facta aliquid contra tyrannidem molirentur, omnes iussit ex urbe alium alio abire et in agris degere, atque nullis disciplinis aut studiis pueros ingenuos decentibus operam dare, sed pastoralia munia exercere, et cetera opera agrestia facere, mortem interminatus, si quis eorum intra mœnia deprehensus fuisset. Illi vero relictis paternis laribus in agris ut servi alebantur, patrum suorum interfectoribus servientes. Et ne vel in aliorum civium quopiam animus aut generosus aut virilis esset, institutis suis totam urbanam iuventutem, quæ alebatur, effeminare aggressus est sublatis gymnasiis et armorum exercitationibus, et mutata vivendi ratione, qua pueri prius

μελέτας, ἀλλάξας δὲ τὴν δίαιταν ᾗ πρότερον οἱ παῖδες ἐχρῶντο. Κομᾶν τε γὰρ τοὺς ἄρρενας, ὥσπερ τὰς παρθένους, ἐκέλευσε, ξανθιζομένους καὶ βοστρυχιζομένους καὶ κεκρυφάλοις τὰς πλοκαμίδας ἀναδοῦντας, ἐνδύεσθαί τε ποικίλους καὶ ποδήρεις χιτωνίσκους, καὶ χλανιδίοις ἀμπέχεσθαι λεπτοῖς καὶ μαλακοῖς, καὶ δίαιταν ἔχειν ὑπὸ σκιαῖς· ἠκολούθουν τε αὐτοῖς εἰς τὰ διδασκαλεῖα τῶν ὀρχηστῶν καὶ αὐλητῶν, καὶ τῶν παραπλησίων τούτοις μουσοκολάκων παραπορευόμεναι παιδαγωγοὶ γυναῖκες, σκιάδεια καὶ ῥιπίδας κομίζουσαι, καὶ ἔλουον αὐτοὺς αὗται, κτένας εἰς τὰ βαλανεῖα φέρουσαι, καὶ μύρων ἀλαβάστρους καὶ κάτοπτρα. Τοιαύτῃ διαφθείρων ἀγωγῇ τοὺς παῖδας, ἕως ἐκπληρώσωσιν εἰκοστὸν ἔτος, τὸν ἀπὸ τοῦδε χρόνον εἰς ἄνδρας εἴα τελεῖν. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα τοῖς Κυμαίοις ἐνυβρίσας καὶ λωβησάμενος, καὶ οὔτε ἀσελγείας οὔτ' ὠμότητος οὐδεμιᾶς ἀποσχόμενος, ὅτε ἀσφαλῶς κατέχειν ὑπελάμβανε τὴν τυραννίδα, γηραιὸς ὢν ἤδη, δίκας ἔτισεν οὐ μεμπτὰς θεοῖς τε καὶ ἀνθρώποις πρόρριζος ἀπολόμενος.

X. Οἱ δὲ ἐπαναστάντες αὐτῷ καὶ τὴν πόλιν ἐλευθερώσαντες ἀπὸ τῆς τυραννίδος οἱ παῖδες τῶν πεφονευμένων ὑπ' αὐτοῦ πολιτῶν ἦσαν, οὓς κατ' ἀρχὰς ἅπαντας ἀποκτεῖναι ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ προελόμενος, ἐπέσχεν, ὥσπερ ἔφην, ὑπὸ τῶν σωματοφυλάκων, οἷς ἔδωκε τὰς μητέρας αὐτῶν, ἐκλιπαρηθεὶς, κατ' ἀγροὺς κελεύσας διατρίβειν. Ὀλίγοις δ' ἔτεσιν ὕστερον, ἐπειδὴ τὰς κώμας διεξιὼν πολλὴν καὶ ἀγαθὴν εἶδεν αὐτῶν νεότητα, δείσας μὴ συμφρονήσαντες ἐπαναστῶσιν αὐτῷ, φθάσαι διαχειρισάμενος ἅπαντας ἐβούλετο, πρὶν αἰσθέσθαι τινά· καὶ παραλαβὼν τοὺς φίλους, ἐσκόπει μετ' αὐτῶν δι' οἵου τρόπου ῥᾷστά τε καὶ τάχιστα λαθόντες ἀναιρεθήσονται. Τοῦτο καταμαθόντες οἱ παῖδες, εἴτε μηνυθὲν ὑπὸ τῶν συνειδότων τινὸς, εἴτε αὐτοὶ κατὰ τὸν ἐκ τῶν εἰκότων λογισμὸν ὑποτοπήσαντες, φεύγουσιν εἰς τὰ ὄρη τὸν γεωργικὸν ἁρπάσαντες σίδηρον. Ἧκον δὲ αὐτοῖς ἐπίκουροι κατὰ τάχος οἱ ἐνδιατρίβοντες ἐν Καπύῃ Κυμαίων φυγάδες, ὧν ἦσαν ἐπιφανέστατοί τε καὶ πλείστους Καμπανῶν ἔχοντες ξένους οἱ Ἱππομέδοντος παῖδες, τοῦ κατὰ τὸν Τυρρηνικὸν ἱππαρχήσαντος πόλεμον, αὐτοί τε ὡπλισμένοι κἀκείνοις κομίζοντες ὅπλα, Καμπανῶν τε μισθοφόρων καὶ φίλων χεῖρα συγκροτήσαντες οὐκ ὀλίγην. Ἐπεὶ δὲ καθ' ἓν ἅπαντες ἐγένοντο, τοὺς ἀγροὺς τῶν ἐχθρῶν καταθέοντες ἐφόδοις λῃστρικαῖς ἐλεηλάτουν, καὶ τοὺς δούλους ἀφίστασαν ἀπὸ τῶν δεσποτῶν, καὶ τοὺς ἐκ τῶν δεσμωτηρίων λύοντες καθώπλιζον, καὶ ὅσα μὴ δύναιντο φέρειν τε καὶ ἄγειν τὰ μὲν ἐνεπίμπρασαν, τὰ δὲ κατέσφαττον. Ἀπορουμένῳ δὲ τῷ τυράννῳ, τίνα χρὴ τρόπον αὐτοῖς πολεμεῖν, διὰ τὸ μήτ' ἐκ τοῦ φανεροῦ τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτοὺς ποιεῖσθαι, μήτ' ἐν τοῖς αὐτοῖς χρονίζειν τόποις, ἀλλὰ νυκτὶ μὲν εἰς ὄρθρον, ἡμέρᾳ δὲ εἰς νύκτα συμμετρεῖσθαι τὰς ἐφόδους, καὶ πολλά-

utebantur. Iussit enim pueros more virginum comam alere, eamque colore flavo inficere, cincinnosque facere et reticulis capillos religare, et pictis atque talaribus togis indui, et palliolis tenuibus ac mollibus amiciri, et in umbra degere. Eos etiam comitabantur ad ludum saltatorum et tibicinum et aliarum huiusmodi musicarum illecebrarum, velut magistræ mulieres, cum umbellis et flabellis; et ipsæ lavabant eos, allatis ad balnea pectinibus et unguentorum alabastris, et speculis. Tali educatione corrumpens pueros, donec annum ætatis vigesimum exegissent, ita demum eos inter viros referri patiebatur. Sed cum his aliisque multis modis illusisset et insultasset Cumæis, et a nullo libidinis aut crudelitatis genere sibi temperasset, cum putaret tyrannidem tutam esse, iam senex debitas diis hominibusque pœnas dedit, una cum tota stirpe excisus.

X. Qui autem in eum insurrexerunt et civitatem ab eius tyrannide in libertatem vindicarunt, fuere filii civium ab ipso cæsorum, quos cum olim omnes uno die interficere decrevisset, destitit incepto (ut dixi) cohibitus precibus satellitum, quibus in matrimonium matres eorum dederat : sed eos in agris vitam degere iusserat. Nam aliquot annis post, dum per pagos iter faceret, conspecta eorum iuventute multa et valida, veritus, ne facta conspiratione in se insurgerent, eosque prævenire volens, statuit omnes interficere, antequam id aliquis præsentiret : et adhibitis in consilium amicis, cum illis consultabat medio tolli possent. Juvenes, hac re cognita, sive alicuius conscii indicio, sive etiam ipsi verisimili aliqua suspicione moti, in montes fugerunt, arreptis armis rusticis; illisque celeriter auxilio venerunt Cumæi exsules, qui Capuæ degebant : inter quos nobilissimi erant et magnum Campanorum hospitum numerum adducebant Hippomedontis filii, eius qui bello Etrusco magister equitum fuerat, et ipsi armati et arma illis quoque afferentes, adducentes etiam Campanorum mercede conductorum et amicorum manum non parvam, quam collegerant. Viribus deinde omnibus in unum collatis, agros inimicorum incursionibus et latrociniis infestabant ac populabantur, et servos ad defectionem a dominis faciendam impellebant, vinctosque in ergastulis solvebant et armabant, et quascunque pecunias aut pecudes agere aut ferre potuissent, partim cremabant, partim iugulabant. Tunc vero cum tyrannus animo perplexo esset, et nesciret, quanam ratione bellum cum eis esset gerendum, quod neque aperte rem gererent neque in iisdem locis diutius morarentur, sed modo a nocte ad crepusculum usque matutinum, modo a die usque ad noctem grassarentur, cumque sæpius milites ad agri præsidium et custodiam

κις ἀποστείλαντι τοὺς στρατιώτας ἐπὶ τὴν βοήθειαν τῆς χώρας διὰ κενῆς, παραγίνεταί τις ἐξ αὐτῶν ἠκισμένος τὸ σῶμα μάστιξιν, ἀποσταλεὶς ὑπὸ τῶν φυγάδων ὡς αὐτόμολος, ὃς ἄδειαν αἰτησάμενος ὑπέσχετο τῷ τυράννῳ, παραλαβὼν τὴν ἀποσταλησομένην σὺν αὐτῷ δύναμιν ἄξειν ἐπὶ τὸν τόπον, ἐν ᾧ τὴν ἐπιοῦσαν ἔμελλον αὐλίζεσθαι νύκτα οἱ φυγάδες. Ὧ πιστεῦσαι προαχθεὶς ὁ τύραννος αἰτοῦντι οὐθὲν καὶ τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ὅμηρον παρεχομένῳ, πέμπει τοὺς πιστοτάτους τῶν ἡγεμόνων ἄγοντας ἱππεῖς τε πολλοὺς καὶ τὴν μισθοφόρον δύναμιν, οἷς ἐνετείλατο μάλιστα μὲν ἅπαντας τοὺς φυγάδας, εἰ δὲ μή γε, ὡς πλείστους ἐξ αὐτῶν δήσαντας πρὸς αὐτὸν ἄγειν. Ὁ μὲν οὖν κατασκευαστὸς αὐτόμολος, κατά τε ἀτριβεῖς ὁδοὺς καὶ διὰ δρυμῶν ἐρήμων ἦγε τὴν στρατιὰν ταλαιπωροῦσαν δι' ὅλης νυκτὸς ἐπὶ τὰ πλεῖστον ἀπέχοντα τῆς πόλεως μέρη.

XI. Οἱ δὲ ἀποστάται τε καὶ φυγάδες ἐν τῷ περὶ τὸν Ἄορνον ὄρει πλησίον ὄντι τῆς πόλεως λοχῶντες, ὡς ἔμαθον ἐξεληλυθυῖαν ἐκ τῆς πόλεως τὴν τοῦ τυράννου στρατιὰν, συνθήμασι μηνυθεῖσαν ὑπὸ τῶν σκοπῶν, πέμπουσιν ἐξ αὐτῶν περὶ ἑξήκοντα μάλιστα τοὺς εὐτολμοτάτους διφθέρας ἔχοντας καὶ φακέλλους φρυγάνων κομίζοντας. Οὗτοι περὶ λύχνων ἁφὰς ἄλλοι κατ' ἄλλας πύλας, ὡς χερνῆται, παρεισπεσόντες ἔλαθον· ὡς δὲ ἔνδον ἐγένοντο τοῦ τείχους, ἐξελκύσαντες ἐκ τῶν φακέλλων ἃ κατέκρυπτον ξίφη, καὶ συνελθόντες εἰς τὸν αὐτὸν ἅπαντες τόπον· ἔπειτα ἐκεῖθεν ὁρμήσαντες ἀθρόοι πρὸς τὰς ἐπὶ τὸν Ἄορνον φερούσας πύλας, τούς τε φύλακας αὐτῶν ἀποκτείνουσι κοιμωμένους, καὶ τοὺς σφετέρους ἅπαντας ἤδη τῷ τείχει πλησίον ὄντας ἀναπεπταμέναις ταῖς πύλαις ὑποδέχονται, καὶ τοῦτο πράξαντες ἔλαθον. Ἔτυχε γὰρ ἐκείνῃ τῇ νυκτὶ ἑορτή τις οὖσα δημοτελὴς, καὶ διὰ αὐτὴν ἅπας ὁ κατὰ πόλιν ὄχλος ἐν πότοις ὢν καὶ ταῖς ἄλλαις εὐπαθείαις. Τοῦτο παρέσχεν αὐτοῖς κατὰ πολλὴν εὐπέτειαν ἁπάσας διελθεῖν τὰς ἐπὶ τὴν τυραννικὴν οἰκίαν φερούσας ὁδούς· καὶ οὐδὲ περὶ τὰς θύρας πολλήν τινα καὶ ἐγρηγορυῖαν εὗρον φυλακὴν, ἀλλὰ κἀνταῦθα τοὺς μὲν ἤδη καθεύδοντας, τοὺς δὲ μεθύοντας ἀποσφάξαντες δίχα πόνου, καὶ κατὰ πλῆθος εἰς τὴν οἰκίαν ὠσάμενοι, τοὺς μὲν ἄλλους σύμπαντας οὔτε τῶν σωμάτων ἔτι κρατοῦντας οὔτε τῶν φρενῶν διὰ τὸν οἶνον προβάτων δίκην κατέσφαξαν· τὸν δὲ Ἀριστόδημον καὶ τοὺς παῖδας αὐτοῦ, καὶ τὴν ἄλλην συγγένειαν συλλαβόντες, ἄχρι πολλῆς νυκτὸς αἰκιζόμενοί τε καὶ στρεβλοῦντες καὶ πᾶσιν, ὡς εἰπεῖν, λυμαινόμενοι κακοῖς, ἀπέκτειναν. Ἀνελόντες δὲ τὴν τυραννικὴν οἰκίαν πρόρριζον, ὡς μήτε παιδία μήτε γυναῖκας μήτε συγγένειάν μηθενὸς αὐτῶν καταλιπεῖν, καὶ δι' ὅλης νυκτὸς ἅπαντας ἐξερευνησάμενοι τοὺς συνεργοὺς τῆς τυραννίδος ἡμέρας γενομένης προῆλθον εἰς τὴν ἀγοράν. Ἔπειτα συγκαλέσαντες τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν, ἀποτίθενται τὰ ὅπλα καὶ τὴν πάτριον καθίστανται πολιτείαν.

frustra misisset, quidam ex illis corpore verberibus lacerato ab exsulibus, ut transfuga missus, ad eum venit, qui petita impunitate pollicitus est tyranno, si ab eo accepisset copias, quas erat missurus, se eas deducturum in eum locum, in quo sequentem noctem exsules acturi essent. Cuius orationi tyrannus fidem habens, quod nullum præmium peteret et se obsidem offerret, misit cum illo fidelissimos duces, cum magna equitum et peditum mercenariorum manu, quibus mandavit disertissimis verbis, ut omnes exsules, sin minus, quam plurimos eorum vinctos ad se adducerent. Ille igitur fictus transfuga, hæc per tramites minime tritos et saltus desertos, tota nocte continuato itinere, exercitum magno cum labore duxit ad regiones ab urbe remotissimas.

XI. Interea vero fugitivi et exsules circa montem Avernum urbi propinquum in insidiis delitescentes, ubi cognoverunt tyranni copias ex urbe exiisse, signo, ut inter eos convenerat, a speculatoribus dato, miserunt ex suis circiter sexaginta audacissimos, pellibus indutos et fasces sarmentorum ferentes. Isti circa *vespertinum* crepusculum, alii per alias portas ut operarii clam se in urbem insinuaverunt : urbemque ingressi, depromtis sicis, quas in fascibus occultarant, omnes in eundem locum convenerunt; dein simul inde conferto agmine currentes ad portam, quæ ad Avernum montem ducit, et ipsos custodes sopitos interfecerunt, et omnes suos iam muris propinquos apertis portis in urbem receperunt, idque sentiente nemine. Forte enim illa nocte celebrabatur festum quoddam publicum, et ob id tota urbana multitudo vacabat potationibus et aliis hilaritatibus; quod præbuit illis facultatem sine ulla difficultate omnes vias, quæ ad tyranni regiam ferebant, transeundi : et ne circa fores quidem magnam vigilum custodiam invenerunt, sed hic quoque alios iam sopitos, alios ebrios sine magno negotio trucidarunt, et uno agmine in ædes facta irruptione, reliquos omnes, nec corporis, nec mentis, præ vino amplius compotes, instar pecudum iugularunt. Ipsum vero Aristodemum eiusque liberos et reliquos cognatos comprehensos, usque ad multam noctem verberibus laceratos et tortos, et omnibus (ut ita dicam) cruciatuum generibus affectos, interfecerunt. Atque tota tyranni familia ac stirpe radicitus excisa, ita ut neque filios, neque uxores, neque ullo eorum cognatos relinquerent; et per totam noctem scrutati omnes, qui eum in tyrannide occupanda adiuverant, simulatque dies illuxit, in forum progressi sunt. Deinde, convocato ad concionem populo, arma deposuerunt, et rempublicam in *pristinum ac* patrium statum restituerunt.

XII. Ἐπὶ τοῦτον δὴ τὸν Ἀριστόδημον ἔτος ὁμοῦ τι τεσσαρεσκαιδέκατον ἤδη τυραννοῦντα Κύμης οἱ σὺν Ταρκυνίῳ φυγάδες καθιστάμενοι τὴν κατὰ τῆς πατρίδος ἐβούλοντο συντελέσασθαι δίκην. Οἱ δὲ πρέσβεις τῶν Ῥωμαίων τέως μὲν ἀντέλεγον, ὡς οὔτε ἐπὶ τοῦτον ἥκοντες τὸν ἀγῶνα οὔτ' ἐξουσίαν ἔχοντες, ἣν οὐκ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς ἡ βουλὴ περὶ τῆς πόλεως ἀπολογήσασθαι δίκην. Ὡς δὲ οὐθὲν ἐπέραινον, ἀλλὰ ἐγκεκλικότα τὸν τύραννον ἑώρων ἐπὶ θάτερα μέρη διὰ τὰς σπουδὰς καὶ τὰς παρακλήσεις τῶν φυγάδων, αἰτησάμενοι χρόνον εἰς ἀπολογίαν, καὶ διεγγυήσαντες τὰ σώματα χρημάτων, ἐν τῷ διὰ μέσου τῆς δίκης οὐθενὸς ἔτι φυλάττοντος αὐτοὺς ἀποδράντες ᾤχοντο. Θεράποντας δὲ αὐτῶν καὶ τὰ ὑποζύγια καὶ τὰ ἐπὶ τῇ σιτωνίᾳ κομισθέντα χρήματα, ὁ τύραννος κατέσχε. Ταύταις μὲν οὖν ταῖς πρεσβείαις τοιαῦτα παθούσαις ἀπράκτοις ἀναστρέψαι συνέβη. Ἐκ δὲ τῶν ἐν Τυρρηνίᾳ πόλεων οἱ πεμφθέντες κέγχρους τε καὶ ζέας συνωνησάμενοι ταῖς ποταμηγοῖς σκάφαις κατεκόμισαν εἰς τὴν πόλιν. Αὕτη βραχύν τινα χρόνον ἡ ἀγορὰ Ῥωμαίους διέθρεψεν· ἔπειτα ἐξαναλωθεῖσα εἰς τὰς αὐτὰς ἀπορίας κατέστησεν αὐτούς. Ἦν δ' οὐθὲν εἶδος ἀναγκαίας τροφῆς, ὃ οὐκ ἐπείραζόν τινες, συνέβαινέ τε οὐκ ὀλίγοις αὐτῶν, τὰ μὲν διὰ τὴν σπάνιν, τὰ δὲ διὰ τὴν ἀτοπίαν τῆς οὐκ εἰωθυίας ἐδωδῆς, τοῖς μὲν ἀρρώστως διακεῖσθαι τὰ σώματα, τοῖς δὲ παρημελημένως διὰ πενίαν καὶ παντάπασιν ἀδυνάτως. Ὡς δὲ τοῦτο ἔγνωσαν οἱ νεωστὶ κεκρατημένοι τῷ πολέμῳ Οὐολοῦσκοι, πρεσβειῶν ἀπορρήτων διαποστολαῖς ἐνῆγον ἀλλήλους εἰς τὸν κατ' αὐτῶν πόλεμον, ὡς ἀδυνάτων ἐσομένων, εἴ τις αὐτοῖς ἐπίθοιτο κεκακωμένοις πολέμῳ τε καὶ λιμῷ, ἀντέχειν. Θεῶν δέ τις εὔνοια, οἷς φροντὶς ἦν μὴ περιϊδεῖν ὑπὸ τοῖς ἐχθροῖς Ῥωμαίους γενομένους, ἐκφανέστατα καὶ τότε τὴν ἑαυτῆς δύναμιν ἀπεδείξατο. Τοσοῦτος γάρ τις ἄφνω εἰς τὰς πόλεις τῶν Οὐολούσκων φθόρος λοιμικὸς ἐνέσκηψεν, ὅσος ἐν οὐδενὶ τόπῳ ἄλλῳ μνημονεύεται γενόμενος, οὔθ' Ἑλλάδος οὔτε βαρβάρου γῆς, πᾶσαν ἡλικίαν καὶ τύχην καὶ φύσιν ἐρρωμένων τε καὶ ἀσθενῶν σωμάτων ὁμοίως διεργαζόμενος. Ἐδήλωσε δὲ τὴν ὑπερβολὴν τῆς συμφορᾶς πόλις ἐπιφανὴς τῶν Οὐολούσκων, Οὐέλιτραι ὄνομα αὐτῇ, μεγάλη τε καὶ πολυάνθρωπος οὖσα τέως, ἧς ὁ λοιμὸς μίαν ὑπελείπετο μοῖραν ἐκ τῶν δέκα, τὰς δὲ ἄλλας ὑπολαβὼν ἀπήνεγκε. Τελευτῶντες δὲ οὖν ὅσοι περιῆσαν ἐκ τῆς συμφορᾶς πρεσβευσάμενοι Ῥωμαίοις ἔφρασαν τὴν ἐρημίαν, καὶ παρέδοσαν τὴν πόλιν. Ἔτυχον δὲ καὶ πρότερον ἐποίκους ἐκ τῆς Ῥώμης εἰληφότες, ἀφ' ἧς αἰτίας καὶ τὸ δεύτερον τοὺς κληρούχους παρ' αὐτῶν ᾔτουν.

XIII. Ταῦτα τοῖς Ῥωμαίοις μαθοῦσι τῆς μὲν συμφορᾶς οἶκτος εἰσῄει· καὶ οὐ δεῖν ᾤοντο τοῖς ἐχθροῖς ἐπὶ τοιαύταις τύχαις μνησικακεῖν, ὡς ἱκανὰς δεδωκόσι τοῖς θεοῖς ὑπὲρ σφῶν δίκας ἀνθ' ὧν ἔμελλον δράσειν. Οὐελίτρας δὲ παραλαμβάνειν ἐδόκει κλη-

XII. Cum igitur ad hunc Aristodemum, qui annum iam ferme XIV tyrannidem Cumis obtinebat, exsules Tarquinii socii venissent, iudicium contra patriam petebant: at Romanorum legati aliquamdiu restiterunt, ut qui nec ad hoc iudicium venissent, nec potestatem agendæ caussæ publicæ ullam haberent, quam a senatu non accepissent. Sed cum nihil proficerent, et viderent tyrannum in alteram partem propensiorem esse ob studium et preces exsulum, petito temporis spatio ad dicendam caussam, et pecuniis pro vadimonio promissis, si id desererent, pendente adhuc caussa, nullo amplius eos observante aufugerunt. Horum vero famulos et iumenta et pecunias coemendi frumenti caussa allatas tyrannus retinuit. His igitur legationibus contigit, ut tales iniurias passæ re infecta domum redirent. Sed qui missi erant in Etruriam, milium et far ab eius regionis populis coemptum fluvialibus ratibus in urbem comportarunt. Ille commeatus Romanos exiguum temporis spatium sustentavit: sed postea eo absumto ad eamdem inopiam, qua ante laborabant, redacti sunt. Nullum autem cibi genus ad quod necessitas solet homines adigere, intentatum reliquerunt, acciditque multis eorum, tum ob rerum penuriam, tum ob insolentiam insueti cibi, ut alii quidem male affectis essent corporibus, alii vero ob inopiam neglecti prorsus invalidi essent. Qua re cognita, Volsci, nuper bello devicti, se invicem occultis legationibus ad bellum contra Romanos solicitabant, rati, si quis eos bello et fame vexatos adoriretur, fore, ut illi hostibus resistere non possent. Sed divina providentia, cui curæ erat non pati populum Romanum in hostium potestatem venire, tunc quoque manifestissime vim suam demonstravit. Tanta enim pestilentia repente Volscorum urbes invasit, quantum nusquam, vel apud Græcos, vel apud barbaros, accidisse memoriæ proditum est; quippe quæ nulli ætati, nulli conditioni, nulli sexui parceret, sed æque valida atque invalida corpora conficeret. Cuius ingentis cladis magnitudo satis cognosci potuit ex insigni Volscorum urbe, cui nomen erat Velitræ, quæ tunc ampla et frequens erat; cuius tantam incolarum multitudinem pestis exhausit, ut de decem partibus unam tantum reliquerit, ceteras vero corripuerit et absumpserit. Qui vero tandem incolumes ex ea clade superfuere, legatis suam desolationem Romanis indicarunt, et urbem illis dediderunt. Quia autem etiam antea colonos Roma missos acceperant, ideo novos colonos ab illis petebant.

XIII. Hac re cognita, Romanos eorum calamitatis miseratio subiit: nec censuerunt in tam afflicta fortuna reminiscendas *et persequendas* hostium iniurias, quasi satis pœnarum diis, pro scelere *contra populum Romanum* cogitato, dedissent. Velitras autem recipere

ρούχων οὐκ ὀλίγων ἀποστολῇ, πολλὰ τὰ συμφέροντα ἐκ τοῦ πράγματος ἐπιλογιζομένοις. Τό τε γὰρ χωρίον ἱκανὸν εἶναι ἐφαίνετο φυλακῇ ἀξιοχρέῳ καταληφθὲν, οἷς ἂν νεωτερίζειν ἢ παρακινεῖν τι βουλομένοις ᾖ, μέγα κώλυμα καὶ ἐμπόδιον εἶναι· ἥ τε ἀπορία τῆς τροφῆς ἡ κατέχουσα τὴν πόλιν οὐ παρ' ὀλίγον μετριωτέρα γενήσεσθαι ὑπωπτεύετο, εἰ μετασταίη τις ἐξ αὐτῆς ἀπὸ τοῦ πλήθους μοῖρα ἀξιόλογος. Μάλιστα δ' ἡ στάσις ἀναρριπιζομένη, πρὶν ἢ πεπαῦσθαι καλῶς ἔτι τὴν προτέραν, ἐνῆγεν αὐτοὺς ψηφίζεσθαι τὸν ἀπόστολον. Πάλιν γὰρ, ὥσπερ καὶ πρότερον ὁ δῆμος ἠρεθίζετο καὶ δι' ὀργῆς εἶχε τοὺς πατρικίους· πολλοί τε καὶ χαλεποὶ κατ' αὐτῶν ἐγίνοντο λόγοι, τῶν μὲν ὀλιγωρίαν ἐγκαλούντων καὶ ῥαθυμίαν, ὅτι οὐκ ἐκ πολλοῦ προείδοντο τὴν ἐσομένην τοῦ σίτου σπάνιν, καὶ προεμηχανήσαντο τὰ πρὸς τὴν συμφορὰν ἀλεξήματα· τῶν δ' ἐξ ἐπιβουλῆς ὑπ' αὐτῶν γεγονέναι τὴν σιτοδείαν ἀποφαινόντων δι' ὀργήν τε καὶ ἐπιθυμίαν τοῦ κακῶσαι τὸ δημοτικὸν ἀναμνήσει τῆς ἀποστάσεως. Διὰ ταύτας μὲν δὴ τὰς αἰτίας ἡ τῶν κληρούχων ἀποστολὴ ταχεῖα ἐγίνετο, τριῶν ἀποδειχθέντων ἀνδρῶν ὑπὸ τῆς βουλῆς ἡγεμόνων. Τῷ δήμῳ δὲ κατ' ἀρχὰς μὲν ἦν ἀσμένῳ τὸ τοὺς κληρούχους διαλαγχάνειν, ὡς λιμοῦ τε ἀπαλλαχθησομένῳ καὶ χώραν οἰκήσοντι εὐδαίμονα· ἔπειτα ἐνθυμουμένῳ τὸν λοιμὸν, ὃς ἐν τῇ μελλούσῃ αὐτὸν ὑποδέχεσθαι πόλει γενόμενος τούς τ' οἰκήτορας διεφθάρκει καὶ δέος παρεῖχε, μὴ καὶ τοὺς ἐποίκους τὸ αὐτὸ ἐργάσηται, μεθίστατο κατὰ μικρὸν εἰς τἀναντία ἡ γνώμη· ὥστε οὐ πολλοί τινες ἐφάνησαν, οἱ μετέχειν βουλόμενοι τῆς ἀποικίας, ἀλλὰ πολὺ ἐλάττους, ὧν ἡ βουλὴ ἐψηφίσατο, καὶ οὗτοι δ' ἤδη σφῶν αὐτῶν κατεγνώκεσαν, ὡς κακῶς βεβουλευμένων, καὶ ὑπανεδύοντο τὴν ἔξοδον. Κατελήφθη μέντοι τοῦτο τὸ μέρος καὶ τὸ ἄλλο τὸ μὴ ἑκουσίως συναράμενον τῆς ἐξόδου, ψηφισαμένης τῆς βουλῆς ἐξ ἁπάντων γενέσθαι Ῥωμαίων κλήρῳ τὴν ἔξοδον, κατὰ δὲ τῶν λαχόντων, εἰ μὴ ἐξίοιεν, χαλεπὰς καὶ ἀπαραιτήτους θεμένης ζημίας. Οὗτός τε δὴ ὁ στόλος εἰς Οὐελίτρας εὐπρεπεῖ ἀνάγκῃ καταληφθεὶς ἀπεστάλη, καὶ ἕτερος αὖθις οὐ πολλαῖς ἡμέραις ὕστερον εἰς Νώρβαν πόλιν, ἥ ἐστι τοῦ Λατίνων ἔθνους οὐκ ἀφανής.

XIV. Ἐγένετο δ' οὐδὲν τῶν ἐκ λογισμοῦ τοῖς πατρικίοις, κατὰ γοῦν τὴν ἐλπίδα τοῦ λωφήσειν τὴν στάσιν, ἀλλ' οἱ περιλειφθέντες ἔτι χείρους ταῖς ὀργαῖς ἦσαν, καὶ πολλῇ τῇ καταβοῇ τῶν βουλευτῶν ἐχρῶντο κατά τε συστροφὰς καὶ ἑταιρίας, ὀλίγοι μὲν συνιόντες τὸ πρῶτον, ἔπειτ' ἀθρόοι συντονωτέρας ἤδη γινομένης τῆς ἀπορίας, καὶ συνδραμόντες εἰς τὴν ἀγορὰν, τοὺς δημάρχους ἐβόων. Συναχθείσης δὲ ὑπ' αὐτῶν ἐκκλησίας, παρελθὼν Σπόριος Σικίνιος, ὃς ἦν τοῦ ἀρχείου τότε ἡγεμὼν, αὐτός τε πολὺς ἔρρει κατὰ τῆς βουλῆς αὔξων ὡς μάλιστα ἐνῆν τὸν κατ' αὐτῆς φθόνον, καὶ τοὺς ἄλλους ἠξίου λέγειν ἃ φρονοῦσιν εἰς τὸ κοινὸν, μάλιστα δὲ τὸν Σικίνιον καὶ τὸν Βροῦτον ἀγορανόμους

placuit, misso non parvo colonorum numero, quia multa commoda inde proventura reputabant. Nam et ipse locus idoneus videbatur, si satis firmo præsidio occupatus esset, qui magnopere impediret eos, qui aliquid rerum novarum moliri aut motus excitare voluissent: et ipsam alimentorum penuriam, qua respublica premebatur, multo leviorem fore arbitrabantur, si ex urbe plebis pars non contemnenda migraret. Præcipue vero seditio nova, quæ excitabatur, priore nondum satis bene exstincta, impulit eos, ut novam coloniam decernerent. Iterum enim, ut et ante, plebs concitabatur, et patriciis erat infensa: multaque in eos et gravia convicia iactabantur, aliis incuriam eorum et negligentiam incusantibus, quod non multo ante prævidissent annonæ inopiam, neque adversus eam calamitatem aliqua remedia ante excogitassent; aliis aperte dicentibus, eos per insidias et consulto annonæ caritatis auctores esse, quod irati cuperent plebem vexare, quam a se defecisse recordarentur. Ob has igitur caussas ocius colonia decreta est, triumviris ad eam deducendam a senatu creatis. Plebi autem principio quidem gratum erat, aliquos forte delectos in coloniam mitti, quod se fame liberatum iri, et regionem fertilem habitaturam speraret. Deinde vero considerans pestem, quæ in urbe sibi destinata valde grassata erat et incolas absumpserat, novosque colonos eodem modo vexatura videbatur, sententiam paullatim mutare cœpit; ita ut non multi essent, qui nomina dare, et in numerum novorum colonorum referri vellent, sed multo pauciores, quam senatus decreverat. Atque hos ipsos iam sui consilii pœnitebat, quasi male sibi consuluissent: nec exire volebant, sed tergiversabantur. Hæc igitur pars coacta est, sicut et alii, quotquot in coloniam lubenter non proficiscebantur, facto senatusconsulto, ut ex omni civium Romanorum numero coloni forte delecti deducerentur, et gravissima atque inexorabili pœna in eos proposita, qui sortiti eo ire recusassent. Ita demum et colonia sana necessitate coacta Velitras est missa; et alia nova paucis post diebus deducta est Norbam, Latini nominis urbem non ignobilem.

XIV. Fefellit tamen spes patricios, qua seditionem sopitum iri sperabant, nec quidquam eorum, quæ cogitarant, ipsis successit · nam reliqui plebeii multo gravius irascebantur, et patres valde incusabant, per cœtus et sodalitia, pauci primum coeuntes, mox gregatim, inopia gravius eos iam urgente: concursuque in comitium facto, tribunos plebis vocabant. Coacta deinde ab illis concione, progressus Sp. Sicinius, qui tunc tribunorum collegii princeps erat, et ipse vehementer in senatum invectus est, in quantam maxime fieri poterat invidiam eum rapiens. et alios iussit coram populo suam mentem aperire, præcipue vero Sicinium et Brutum, qui tunc

τότε ὄντας, ἀνακαλῶν ἑκάτερον ἐξ ὀνόματος, οἳ καὶ τῆς πρώτης ἀποστάσεως τῷ δήμῳ ἦρξαν, καὶ τὴν δημαρχικὴν ἐξουσίαν εἰσηγησάμενοι πρῶτοι αὐτῆς ἔτυχον. Παρελθόντες δὲ οὗτοι τοὺς κακοηθεστάτους τῶν λόγων ἐκ πολλοῦ παρεσκευασμένοι, διεξῄεσαν ἃ τοῖς πολλοῖς ἀκούειν ἦν βουλομένοις, ὡς ἐκ προνοίας τε καὶ ἐπιβουλῆς ὑπὸ τῶν πλουσίων γένοιτο ἡ περὶ τὸν σῖτον ἀπορία, ἐπειδὴ τὴν ἐλευθερίαν ἀκόντων ἐκείνων ὁ δῆμος ἐκ τῆς ἀποστάσεως εὕρετο. Ἰσομοιρεῖν τε οὐδὲ κατὰ μικρὸν ἀπέφαινον τῆς συμφορᾶς τοῖς πένησι τοὺς εὐπόρους· ἐκείνοις μὲν γὰρ εἶναι καὶ τροφὰς ἐν ἀφανεῖ παρακειμένας, καὶ χρήματα, οἷς ὠνούμενοι τὰς ἐπεισάκτους ἀγορὰς ἐν πολλῇ ὑπεροψίᾳ ἦσαν τοῦ κακοῦ, τοῖς δὲ δημόταις ἀμφότερα ταῦτ' ἀπόρως ἔχειν· τήν τε ἀποστολὴν τῶν κληρούχων, ἣν ἐποιήσαντο εἰς νοσερὰ χωρία, ἐκβολὴν ἀποφαίνοντες εἰς προφανῆ καὶ μακρῷ χείρονα ὄλεθρον, αὔξοντες ὡς μάλιστα δυνατοὶ ἦσαν τῷ λόγῳ τὰ δεινά, καὶ τί πέρας ἔσται τῶν κακῶν ἀξιοῦντες μαθεῖν, ὑπομιμνήσκοντές τε τῶν παλαιῶν αὐτοὺς αἰκισμῶν, οἷς ὑπὸ τῶν πλουσίων ἔτυχον αἰκισθέντες, καὶ τἄλλα τὰ ὅμοια τούτοις κατὰ πολλὴν ἄδειαν διεξιόντες. Τελευτῶν δὲ ὁ Βροῦτος εἰς ἀπειλήν τινα τοιάνδε κατέκλεισε τὸν λόγον, ὡς εἰ βουληθεῖεν αὐτῷ πείθεσθαι, διὰ ταχέων προσαναγκάσων τοὺς ἐκκαύσαντας τὸ δεινὸν καὶ κατασβέσαι. Ἡ μὲν δὴ ἐκκλησία διελύετο.

XV. Οἱ δὲ ὕπατοι τῇ κατόπιν ἡμέρᾳ συνεκάλουν τὴν βουλὴν, περίφοβοι ὄντες ἐπὶ τοῖς καινοτομουμένοις καὶ τὴν τοῦ Βρούτου δημοκοπίαν εἰς μέγα τι κακὸν ἀποσκήψειν οἰόμενοι. Πολλοὶ μὲν δὴ καὶ παντοδαποὶ ὑπό τε αὐτῶν ἐκείνων ἐρρήθησαν ἐν τῷ συνεδρίῳ λόγοι, καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων πρεσβυτέρων· τῶν μὲν οἰομένων δεῖν θεραπεύειν τὸν δῆμον ἁπάσῃ προσηγορίᾳ λόγων καὶ ὑποσχέσει ἔργων, καὶ τοὺς ἡγεμόνας αὐτοῦ μετριωτέρους παρασκευάζειν, τιθέντας εἰς μέσον τὰ πράγματα, καὶ μετὰ σφῶν ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος παρακαλοῦντας σκοπεῖν· τῶν δὲ μηδὲν ἐνδιδόναι μαλακὸν συμβουλευόντων πρὸς ὄχλον αὐθάδη καὶ ἀμαθῆ, θρασεῖάν τε καὶ ἀνύποιστον δημοκόπων ἀνθρώπων μανίαν, ἀλλ' ἀπολογεῖσθαι μὲν, ὡς οὐδὲν εἴη τῶν γεγονότων παρὰ τῶν πατρικίων αἴτιον, καὶ ὑπισχνεῖσθαι πρόνοιαν ἕξειν τοῦ κακοῦ τὴν δυνατήν· τοῖς δὲ ταράττουσι τὸν δῆμον ἐπιτιμᾶν καὶ προαγορεύειν, ὡς εἰ μὴ παύσονται τὴν στάσιν ἀναρριπίζοντες ἀξίας τίσουσι δίκας. Ταύτης ἡγεῖτο τῆς γνώμης Ἄππιος, καὶ ἦν ἡ νικῶσα αὕτη, πολλῆς ἐμπεσούσης πάνυ τοῖς συνέδροις φιλονεικίας, ὥστε καὶ τὸν δῆμον ὑπὸ τῆς βοῆς αὐτῶν ἐξακουομένης ἐπὶ πολὺ ταραχθέντα συνδραμεῖν ἐπὶ τὸ βουλευτήριον, καὶ πᾶσαν ὀρθὴν ἐπὶ τῇ προσδοκίᾳ γενέσθαι τὴν πόλιν. Μετὰ δὲ τοῦτο οἱ μὲν ὕπατοι προελθόντες συνεκάλουν τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν· ἦν δὲ οὐ πολὺ τῆς ἡμέρας ἔτι τὸ λειπόμενον· καὶ παρελθόντες ἐπειρῶντο τὰ δόξαντά σφισιν ἐν τῇ βουλῇ λέγειν. Ἐνίσταντο δὲ

erant ædiles, utrumque nominatim appellans, quia et primæ secessionis plebi auctores fuerant, et introducto in rempublicam tribunatu, primi eum magistratum gesserant. Hi in rostra progressi malignissimas conciones, iam multo ante præparatas, habuerunt, quæ plebis auribus admodum gratæ erant, quasi data opera et divitum insidiis præsens annonæ caritas et inopia effecta esset, quod libertatem illis invitis plebs per secessionem sibi comparasset. Dicebant enim, illa calamitate non æque premi divites, atque pauperes : imo ne vel minimum quidem *divites* ea gravari. Illis enim esse alimenta occulta, et pecunias, quibus ementes commeatus in urbem importatos, calamitatem facile possint contemnere : et plebem utriusque rei inopia laborare. Addebant, coloniam ab illis in loca pesti obnoxia emissam in manifestum et pessimum exitium fuisse pulsam, mala, quantum poterant, augentes; et scire volebant, quis tandem malorum finis futurus esset et in memoriam ipsis revocabant verbera et contumelias, quibus olim a divitibus erant affecti, et alia his similia liberrime dicebant. Postremo Brutus orationem suam tali comminatione clausit, si velint sibi parere, se brevi effecturum, ut qui hoc malum accendissent, iidem coacti restinguerent. Atque ita concio dimissa est.

XV. Postero die consules senatum convocarunt, hoc novo motu graviter perculsi, et illam Bruti popularem concionem in grave aliquod malum erupturam existimantes. Multæ autem et variæ sententiæ in senatu dictæ sunt, cum ab illis ipsis consulibus, tum ab aliis natu maioribus; non nullis censentibus, deleniendam plebem omni verborum comitate et operæ pollicitatione, et eius duces placandos, exposita illis rerum difficultate, rogandamque plebem, ut secum communi reipublicæ utilitati consuleret; aliis contra censentibus, nullo modo cedendum vulgo arroganti et imperito, et audaci ac intolerabili tribunorum plebi assentantium insaniæ, sed respondendum, patricios nullo modo horum malorum auctores esse, et senatui pro viribus rem curæ fore promittendum. Ceterum, plebis turbatores obiurgandos, addita interminatione, ni seditiones excitare desinant, eos meritas pœnas daturos. Huius sententiæ auctor fuit Appius : quæ etiam vicit magna patrum contentione : ita ut populus, exaudito eorum clamore, vehementer permotus ad curiam concurreret, et tota civitas exspectatione rerum erecta esset. Postea consules egressi e curia populum ad concionem convocarunt (exiguum autem diei spatium reliquum erat) progressique senatus voluntatem exponere conabantur. Sed obstabant illis tribuni, et nec alternis, nec decenti ordine, verba utrin-

αὐτοῖς οἱ δήμαρχοι, καὶ οὐκ ἦν ἐν μέρει οὐδ' ἐν κόσμῳ γινόμενος παρ' ἀμφοῖν ὁ λόγος. Ἐβόων γὰρ ἅμα καὶ ἐξέκλειον ἀλλήλους, ὥστε μὴ ῥᾴδιον εἶναι τοῖς παροῦσι τὰς διανοίας αὐτῶν ὅ τι βούλονται συνιδεῖν.

XVI. Ἐδικαίουν δὲ οἱ μὲν ὕπατοι τὴν κρείττονα ἔχοντες ἐξουσίαν ἁπάντων ἄρχειν τῶν ἐν τῇ πόλει· οἱ δὲ δήμαρχοι τὴν ἐκκλησίαν ἑαυτῶν εἶναι χωρίον, ὥσπερ ἐκείνων τὴν βουλήν, καὶ ὁπόσα ἐπὶ τοῖς δημόταις ἦν κρῖναί τε καὶ ψηφίζεσθαι, τούτων αὐτοὶ πᾶν ἔχειν τὸ κράτος. Συνηγωνίζετο δὲ τοῖς μὲν ἡ πληθὺς ἐπιβοῶσα καὶ ὁμόσε χωρεῖν εἰ δέοι τοῖς κωλύουσι παρεσκευασμένη· τοῖς δὲ ὑπάτοις οἱ πατρίκιοι συστρέψαντες αὐτούς. Ἐγίγνετο δὲ πολὺς ἀγὼν περὶ τοῦ μὴ εἶξαι ἑκατέροις, ὡς ἐν μιᾷ τῇ τότε ἥττῃ παραχωρουμένης τῆς εἰς τὸν λοιπὸν χρόνον ἑκατέρων δικαιώσεως. Ἥλιός τε περὶ καταφορὰν ἦν ἤδη, καὶ συνέτρεχεν ἐκ τῶν οἰκιῶν τὸ ἄλλο πλῆθος εἰς τὴν ἀγοράν, καὶ ἔμελλον, εἰ νὺξ ἐπιλαμβάνοι τὴν ἔριν, εἰς πληγάς τε καὶ λίθων χωρήσειν βολάς. Ἵνα δὴ μὴ τοῦτο γένοιτο, προελθὼν ὁ Βροῦτος, τοὺς ὑπάτους ἠξίου δοῦναι λόγον αὐτῷ, παύσειν ὑπισχνούμενος τὴν στάσιν. Κἀκεῖνοι δόξαντές σφισι παρακεχωρῆσθαι, ὅτι τῶν δημάρχων παρόντων οὐ παρ' ἐκείνων ὁ δημαγωγὸς ᾐτήσατο τὴν χάριν, ἐπιτρέπουσιν αὐτῷ λέγειν. Σιωπῆς δὲ γενομένης ἄλλο μὲν οὐδὲν ὁ Βροῦτος εἶπεν, ἠρώτησε δὲ τοὺς ὑπάτους τοιάνδε τινὰ ἐρώτησιν· « Ἆρά γε, ἔφη, μέμνησθε ὅτι διαλυομένοις « ἡμῖν τὴν στάσιν τοῦτο συνεχωρήθη τὸ δίκαιον ὑφ' « ὑμῶν, ὅταν οἱ δήμαρχοι συναγάγωσι τὸν δῆμον « ὑπὲρ ὁτουδήτινος μὴ παρεῖναι τῇ συνόδῳ τοὺς πα- « τρικίους μηδ' ἐνοχλεῖν; » — « Μεμνήμεθα, » ἔφησεν ὁ Γεγάνιος. Καὶ ὁ Βροῦτος ὑποφέρει· « Τί οὖν « παθόντες ἐμποδὼν ἵστασθε ἡμῖν, καὶ οὐκ ἐᾶτε τοὺς « δημάρχους ἃ βούλονται λέγειν; » — Ἀποκρίνεται πρὸς ταῦτα ὁ Γεγάνιος· « Ὅτι οὐκ αὐτοὶ συνεκάλε- « σαν τὸν δῆμον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀλλ' ἡμεῖς οἱ « ὕπατοι. Εἰ μὲν οὖν ὑπὸ τούτων ἡ σύνοδος ἐγέ- « νετο, οὐθὲν ἂν ἠξιοῦμεν οὔτε κωλύειν οὔτε πολυ- « πραγμονεῖν· ἐπειδὴ δὲ ἡμεῖς συνηγάγομεν τὴν ἐκ- « κλησίαν, οὐχὶ τούτους ἀγορεύειν κωλύομεν, ἀλλὰ « ὑπὸ τούτων αὐτοὶ κωλύεσθαι οὐ δικαιοῦμεν. » — Καὶ ὁ Βροῦτος ὑποτυχών· « Νικῶμεν, ἔφησεν, ὦ « δημόται, καὶ παρακεχώρηται ἡμῖν ὑπὸ τῶν δια- « φόρων ὅσα ἠξιοῦμεν. Νῦν μὲν οὖν ἄπιτε καὶ παύ- « σασθε φιλονεικοῦντες· αὔριον δὲ ὑμῖν ὑπισχνοῦμαι « φανερὸν ποιήσειν ὅσην ἔχετε ἰσχύν. Καὶ ὑμεῖς « γε, ὦ δήμαρχοι, παραχωρήσατε αὐτοῖς τῆς ἀγορᾶς « ἐν τῷ παρόντι· οὐ γὰρ εἰς τέλος παραχωρήσετε· « μαθόντες δὲ ὅσον ἔχει κράτος ὑμῶν ἡ ἀρχὴ (γνώ- « σεσθε δὲ οὐκ εἰς μακράν· ἐγὼ τοῦτο ὑμῖν ὑποδέχο- « μαι ποιήσειν φανερόν) μετριωτέραν αὐτῶν ἀπο- « δώσετε τὴν ὑπερηφανίαν. Ἐὰν δὲ φενακίζων « ὑμᾶς εὑρεθῶ, χρήσασθέ ὅ τι βούλεσθέ μοι. »

XVII. Οὐδενὸς δὲ πρὸς ταυτ ἀντιλέξαντος, ἀπῄεσαν

que fiebant. Nam et simul vociferabantur, et sibi invicem obstrepebant, ita ut ii, qui aderant, difficulter, quid sibi vellent, intelligere possent.

XVI. Consules enim æquum esse censebant se, qui maiorem haberent potestatem, totius etiam urbis imperium habere : tribuni vero dicebant, concionem suum esse locum, sicut illorum senatum, et in sua esse potestate, quidquid apud populum iudicandum decernendumve esset. Pro his stabat plebs, acclamationibus *addens animos*, et si opus fuisset congredi parata cum iis, qui impedirent : a consulum partibus stabant patricii, qui eos conferto agmine stipabant. Atque ingenti contentione certatum est, ne alteri alteris cederent, quasi in una ista præsenti victoria ius omne, quod in posterum utrique essent habituri, consisteret. Iamque sol ad occasum vergebat, et reliqua multitudo ex ædibus in forum concurrebat ; et si nox contentioni ingrueret, illi ad vulnera lapidumque iactus venissent. Sed, ne hoc fieret, Brutus in medium progressus a consulibus petiit, ut sibi dicendi potestatem facerent, pollicitus se seditionem sedaturum. Illi igitur putantes se vicisse, quod præsentibus tribunis plebis popularis ille concionator hanc gratiam non ab illis, sed a se petiisset, ei dicendi potestatem fecerunt. Facto autem silentio, Brutus nihil aliud dixit, sed in hunc modum consules interrogavit : « Nonne (inquit) meministis, « cum dissidium componeremus, nobis hoc ius a vobis « concessum, quoties tribuni quacunque de caussa ple- « bem convocarint, ut minime liceat patriciis ei con- « cioni aut interesse, aut eam turbare et impedire? » — « Meminimus », respondit Geganius. — Tum Brutus infert : « Cur igitur nos impeditis, nec sinitis tribunos, « quæ volunt, dicere? » — Ad hæc Geganius respondit : « Quia plebs ad concionem non ab illis, sed a « nobis consulibus convocata est. Si enim illi con- « cionem convocassent, certe neque vobis impedimento « esse, neque curiosius in eam nos ingerere vellemus. « Sed quia nos concionem convocavimus, non nosmet « ipsi impedimus, quo minus isti concionentur, sed ab « his nos impediri iniquum esse ducimus. » — Tunc Brutus eius orationem excipiens : « Vicimus, inquit, « Quirites, et ab adversariis, quæcunque petebamus, « nobis sunt concessa. Nunc igitur abite, et contendendi finem facite : cras vero polliceor me vobis de- « monstraturum, quantam habeatis potentiam. Et vos, « tribuni, in præsentia foro illis cedite : neque enim « in perpetuum illis cedetis : et ubi, quanta sit vestri « magistratus potentia cognoveritis, id quod brevi cog- « noscetis, me enim vobis hoc demonstraturum polli- « ceor, istorum superbiam moderatiorem reddetis. Quod « si me fucum vobis fecisse constiterit, de me arbitratu « vestro statuite. »

XVII. Cum autem nullus contra hæc dixisset, ex

ἐκ τῆς ἐκκλησίας, οὐ τὰς ὁμοίας ὑπολήψεις ἔχοντες ἑκάτεροι· ἀλλ' οἱ μὲν ἄποροι δοκοῦντές τι περιττὸν ἐξευρηκέναι τὸν Βροῦτον, καὶ οὐκ εἰκῇ ὑποσχέσθαι πρᾶγμα τηλικοῦτον· οἱ δὲ πατρίκιοι περιφρονοῦντες τὴν κουφότητα τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τῶν ὑποσχέσεων τὴν τόλμαν ἕως λόγου χωρήσειν οἰόμενοι. Μηθὲν γὰρ ὑπὸ τῆς βουλῆς συγκεχωρῆσθαι τοῖς δημάρχοις, ἔξω τοῦ βοηθεῖν τοῖς ἀδικουμένοις τῶν δημοτικῶν. Οὐ μὴν ἅπασί γε εἰσῄει καὶ μάλιστα τοῖς πρεσβυτέροις ὀλιγωρία τοῦ πράγματος, ἀλλὰ προσεῖχον, μή τι ἀνήκεστον ἡ τοῦ ἀνδρὸς ἐξεργάσηται μανία. Τῇ δὲ ἑξῆς νυκτὶ κοινωσάμενος τοῖς δημάρχοις ὁ Βροῦτος τὴν ἑαυτοῦ γνώμην, καὶ παρασκευασάμενος χεῖρα οὐκ ὀλίγην δημοτῶν, κατέβαινε μετ' αὐτῶν εἰς τὴν ἀγοράν· καὶ πρὶν ἡμέραν λαμπρὰν γενέσθαι καταλαβόμενοι τὸ Ἡφαιστεῖον, ἔνθα ἦν αὐτοῖς ἔθος ἐκκλησιάζειν, ἐκάλουν μὲν εἰς ἐκκλησίαν τὸν δῆμον. Πληρωθείσης δὲ τῆς ἀγορᾶς· ὄχλος γὰρ ὅσος οὐπώποτε συνῆλθεν· παρελθὼν Σικίνιος ὁ δήμαρχος πολὺν μὲν ἐποιήσατο κατὰ τῶν πατρικίων λόγον, ἅπαντα ὑπομιμνήσκων, ὅσα κατὰ τῶν δημοτικῶν αὐτοῖς ἐπράχθη· ἔπειτα ὑπὲρ τῆς παρελθούσης ἡμέρας ἐδίδασκεν, ὡς κεκωλυμένος ὑπ' αὐτῶν εἴη λόγου τυχεῖν καὶ τὴν ἐξουσίαν τῆς ἀρχῆς ἀφῃρημένος. « Τίνος γὰρ ἂν « ἔτι γενοίμεθα, ἔφη, κύριοι τῶν ἄλλων, εἰ μηδὲ « τοῦ λέγειν ἐσόμεθα; πῶς δὲ ἄν τινι ὑμῶν ἀδικουμέ« νῳ πρὸς αὐτῶν βοηθεῖν δυναίμεθα, εἰ τὴν ἐξουσίαν « τοῦ συναγαγεῖν ὑμᾶς ἀφαιρεθείημεν; ἄρχουσι γὰρ « δήπου παντὸς ἔργου λόγοι, καὶ οὐκ ἄδηλον ὅτι « οἷς εἰπεῖν ἃ φρονοῦσιν οὐκ ἔξεστιν οὐδὲ πρᾶξαι ἂν « ἐξείη ἃ βούλονται. Ἢ κομίζεσθε οὖν, ἔφη, τὴν « ἐξουσίαν, ἣν δεδώκατε ἡμῖν, εἰ μὴ μέλλετε βε« βαιοῦν αὐτῇ τὸ ἀσφαλές, ἢ νόμῳ γραφέντι κω« λύσατε τοὺς ἐμποδὼν ἡμῖν τὸ λοιπὸν ἐσομένους. » Τοιαῦτα διαλεχθείς, ἐπικελεύσαντος αὐτῷ τοῦ δήμου μεγάλῃ βοῇ τὸν νόμον εἰσφέρειν, ἔχων αὐτὸν ἤδη γεγραμμένον ἀνεγίνωσκε, καὶ ψῆφον ἀναδίδωσι τῷ πλήθει περὶ αὐτοῦ παραχρῆμα. Οὐ γὰρ ἐδόκει τὸ πρᾶγμα δεῖσθαι ἀναβολῆς οὐδὲ μελλησμοῦ, μή τι ἄλλο κώλυμα γένηται πρὸς τῶν ὑπάτων. Ἦν δὲ τοιόσδε ὁ νόμος· « Δημάρχου γνώ« μην ἀγορεύοντος ἐν δήμῳ, μηδεὶς λεγέτω μηδὲν « ἐναντίον, μηδὲ μεσολαβείτω τὸν λόγον. Ἐὰν δέ « τις παρὰ ταῦτα ποιήσῃ, διδότω τοῖς δημάρχοις « ἐγγυητὰς αἰτηθεὶς εἰς ἔκτισιν ἧς ἂν ἐπιθῶσιν « αὐτῷ ζημίας. Ὁ δὲ μὴ διδοὺς ἐγγυητὴν θανάτῳ « ζημιούσθω, καὶ τὰ χρήματα αὐτοῦ ἱερὰ ἔστω. Τῶν « δὲ ἀμφισβητούντων πρὸς ταύτας τὰς ζημίας αἱ κρί« σεις ἔστωσαν ἐπὶ τοῦ δήμου. » Τοῦτον τὸν νόμον ἐπιψηφίσαντες οἱ δήμαρχοι διέλυσαν τὴν ἐκκλησίαν· καὶ ὁ δῆμος ἀπῄει, πολλῆς γεγονὼς μεστὸς εὐθυμίας, τῷ δὲ Βρούτῳ μεγάλην χάριν εἰδώς, ἐκείνου δοκῶν εἶναι τὸ ἐνθύμημα τοῦ νόμου.

XVIII. Μετὰ τοῦτο πολλαὶ καὶ περὶ πολλῶν ἐγί-

concione discesserunt, non eadem utrique exspectatione, sed inopes quidem existimantes, egregium aliquid excogitasse Brutum, neque temere rem tantam eum pollicitum esse : patricii vero contemnentes hominis levitatem, et pollicitationum audaciam ultra verba non processuram existimantes. *Sciebant* enim, tribunis nihil aliud concessum a senatu, nisi ut opem ferrent plebeiis iniuriam patientibus. Non tamen omnes (præsertim vero natu maximi) hanc rem negligebant; sed censebant cavendum, ne hominis istius furor grave aliquod et insanabile malum afferret. Brutus vero, sequenti nocte consilio cum tribunis communicato, et præparata non modica plebeiorum manu, cum illis in forum descendit; et ante claram lucem occupato Vulcanali, ubi conciones haberi solebant, plebem ad concionem vocavit. Ac mox referto foro (tanta enim turba eo convenerat, quanta nunquam ante *confluxisse* videbatur) tunc progressus Sicinius tribunus, prolixa oratione invectus est in patricios, commemorans, quæcunque contra plebeios fecerant; deinde dixit, se hesterno die ab illis dicere prohibitum, et sui magistratus potestate privatum. « Cuius « enim (inquiebat) alius rei potestatem amplius habe« bimus, si ne loquendi quidem facultas nobis detur? « quomodo alicui de vobis vim ab illis patienti opem ferre « poterimus, si potestas vos convocandi nobis erepta « fuerit? Verba enim initium sunt omnium operum, « et certum illud est, eis quibus non licet proferre quæ « sentiant, multo minus licere facere, quæ velint. Aut « igitur (inquit) recipite potestatem, quam nobis de« distis, si eam confirmare, ut tuta sit, non vultis; aut « lege lata vetate, ne quis in posterum nobis sit impedi« mento. » Hac oratione habita, quum plebs ingenti acclamatione iussisset eum legem ferre, ipse eam iam scriptam habens recitavit, plebique calculos distribuit, ut ex tempore suffragia de ea ferret. Neque enim res aut dilationem, aut cunctationem pati videbatur, ne forte consulum interventu impediretur. Legis autem verba hæc erant : « Tribuno concionem ad populum habenti « nemo contraria oratione adversator, neve dicentem « interpellato. Si quis contra fecerit, vades tribunis « dato, se, si in iudicium fuerit vocatus, soluturum « mulctam, quam ei irrogarint. Qui vades non de« derit morte mulctator, eiusque bona sacra sunto. Si « quid controversiæ huiusmodi mulctarum caussa inci« derit, iudicia penes populum sunto. » Tribuni, hac lege suffragiis confirmata, concionem dimiserunt : et plebs bono animo et optimæ spei plena abiit, magnam Bruto habens gratiam, quod hanc legem ab ea inventam existimabat.

XVIII. Deinde multæ variisque de rebus inter tri-

νοντο τοῖς δημάρχοις πρὸς τοὺς ὑπάτους ἀντιλογίαι, καὶ οὔτε ὁ δῆμος ὁπόσ' ἡ βουλὴ ψηφίσαιτο κύρια ἡγεῖτο, οὔθ' ὧν ὁ δῆμος γνοίη τῇ βουλῇ φίλον τι ἦν· ἀντιπαρατεταγμένοι δὲ καὶ δι' ὑποψίας ἔχοντες ἀλλήλους διετέλουν. Οὐ μὴν τό γε μῖσος αὐτῶν εἰς ἔργον ἀνήκεστον ἐχώρησεν, οἷα ἐν ταῖς τοιαύταις φιλεῖ γίνεσθαι ταραχαῖς. Οὔτε γὰρ οἱ πένητες ἐπὶ τὰς οἰκίας ὥρμησαν τῶν πλουσίων, ἔνθα ὑπελάμβανόν τινας εὑρήσειν ἀποκειμένας τροφὰς, ἢ τὴν ἐν τῷ φανερῷ ἀγορὰν ἁρπάζειν ἐπεβάλοντο, ἀλλ' ὑπομένοντες ὠνεῖσθαι πολλοῦ διαφόρου μικρὰ, καὶ ὁπότε ἐξαπορηθεῖεν ἀργυρίου τὰς ἐκ γῆς ῥίζας τε καὶ βοτάνας σιτούμενοι ἀνείχοντο· οὔτε οἱ πλούσιοι βιασάμενοι τοὺς ἀσθενεστέρους τῇ τε οἰκείᾳ δυνάμει, καὶ τῇ παρὰ τῶν πελατῶν πολλῇ οὔσῃ κατασχεῖν αὐτοὶ τὴν πόλιν ἠξίωσαν, τοὺς μὲν ἐξελάσαντες ἐξ αὐτῆς, τοὺς δὲ ἀποκτείναντες· ἀλλὰ διέμενον, ὥσπερ οἱ σωφρονέστατα πολιτευόμενοι πρὸς τοὺς υἱοὺς πατέρες, εὐνοούσῃ καὶ κηδομένῃ τῇ ὀργῇ πρὸς τὰς ἁμαρτάδας αὐτῶν χρώμενοι. Τοιαύτης δὲ καταστάσεως οὔσης περὶ τὴν Ῥώμην, αἱ πλησιόχωροι πόλεις ἐκάλουν τοὺς βουλομένους οἰκεῖν παρά σφισι Ῥωμαίων, πολιτείας τε μεταδόσει καὶ ἄλλων φιλανθρώπων ἐλπίσιν ὑπαγόμεναι, αἱ μὲν ἀπὸ τοῦ βελτίστου δι' εὔνοιάν τε καὶ ἔλεον τῆς συμφορᾶς, αἱ δὲ πλείους διὰ φθόνον τῆς πάλαι ποτὲ εὐτυχίας. Καὶ ἦσαν οἱ ἀπαναστάντες πανοικεσίᾳ καὶ μεταθέμενοι τὰς οἰκήσεις ἑτέρωσε πολλοὶ πάνυ· ὧν οἱ μὲν ἐνόστησαν αὖθις, ἐπειδὴ κατέστη τὰ πράγματα τῆς πόλεως, οἱ δὲ καὶ διέμειναν.

XIX. Ταῦτα δὲ ὁρῶσι τοῖς ὑπάτοις ἐδόκει τῆς βουλῆς ἐπιτρεπούσης στρατοπέδου ποιεῖσθαι καταγραφὴν, καὶ ἐξάγειν ἔξω τὴν δύναμιν. Εἰλήφεσαν δὲ ἀφορμὴν τῷ ἐγχειρήματι πρέπουσαν, ἐπιδρομαῖς τε καὶ λεηλασίαις κακουμένης τῆς χώρας ὑπὸ τῶν πολεμίων θαμινὰ, τά τε ἄλλα ὅσα ἐκ τοῦ πράγματος χρηστὰ ἦν ἐπιλογιζόμενοι, ὑπερορίου στρατιᾶς ἐκπεμφθείσης ὡς εὐπορωτέρᾳ μὲν ἕξουσι τῇ ἀγορᾷ χρῆσθαι οἱ ὑπολειφθέντες ἐλάττους γενόμενοι, ἐν ἀφθονωτέροις δὲ διάξουσι τοῖς ἐπιτηδείοις οἱ τὰ ὅπλα ἔχοντες ἐκ τῶν πολεμίων ἐπισιτιζόμενοι, λωφήσει δὲ ἡ στάσις ὅσον ἂν ἡ στρατεία κατέχῃ χρόνον· μάλιστα δὲ ἐφαίνετο ἔργῳ βεβαιώσειν αὐτῶν τὰς διαλλαγὰς συστρατευόντων ἀλλήλοις πατρικίων καὶ δημοτῶν ἡ γενησομένη παρὰ τοὺς κινδύνους κακῶν τε καὶ ἀγαθῶν ἰσομοιρία. Ἀλλ' οὐκ ἦν τὸ πλῆθος ὑπήκοον αὐτοῖς, οὐδὲ ὥσπερ πρότερον ἑκούσιον ὑπήντα πρὸς τὴν καταγραφήν. Ἀνάγκην δὲ προσφέρειν τοῖς μὴ βουλομένοις οὐκ ἐδικαίουν τὴν ἐκ τῶν νόμων οἱ ὕπατοι, ἀλλ' ἐκ τῶν πατρικίων ἐθελονταί τινες κατεγράφησαν ἅμα τοῖς πελάταις, καὶ αὐτοῖς ἐξιοῦσιν ὀλίγον τι ἀπὸ τοῦ δήμου μέρος συνεστράτευεν. Ἡγεμὼν δὲ τῶν ἐξελθόντων ἦν Γάϊος Μάρκιος ὁ τὴν Κοριολάνων πόλιν ἑλὼν καὶ [ἐν] τῇ πρὸς Ἀντιάτας ἀριστεύσας μάχῃ. Καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν συναραμένων τὰ

bunos et consules altercationes sunt secutæ, et neque ipsa plebs senatusconsulta rata habebat, neque senatus ipse ulla plebiscita approbabat. Sed magna contentione utrique alteris adversabantur, et se invicem suspectos habebant. Verumtamen illud odium non processit ulterius ad facinus aliquod gravius, ut in istiusmodi tumultibus accidere solet. Nam neque pauperes impetum fecerunt in divitum domos, ubi putarunt se inventuros aliqua alimenta recondita, aut commeatum propalam venalem expositum ausi sunt diripere; sed æquo animo annonam parvam magno pretio emebant, et cum pecunia eos deficiebat, radicibus ex terra evulsis et herbis sese pascentes famem tolerabant: neque divites vi imbecillioribus allata, freti suis et clientelarum magnis opibus, urbem soli tenere voluerunt, reliquis ex ea expulsis, vel cæsis; sed ut patres, qui se prudentissime ac moderatissime erga filios gerunt, eorum peccata benevolo ac sollicito animo constanter ferebant. Cum igitur respublica Romana in tali esset statu, vicini populi invitabant Romanos cives, quoquot apud se habitare vellent, oblato iure civitatis et spe aliorum officiorum atque humanitatis eos allicientes alii quidem optima mente, ob suam erga populum Romanum benevolentiam, et ob illius cladis commiserationem, maior vero pars ob pristinæ felicitatis invidiam. Et valde magnus fuit numerus eorum, qui cum totis familiis Roma migrarunt, sedibus suis alio translatis; quorum alii composito reipublicæ statu redierunt, alii ibi permanserunt.

XIX. Consulibus autem hæc videntibus placuit ex senatusconsulto delectum habere et exercitum educere. Hujus autem consilii sui occasionem honestam nacti sunt, quod crebris incursionibus et depopulationibus ager ab hostibus vastaretur, reputantes cum alia commoda ex hac re secutura, si exercitus extra agri Romani fines mitteretur, quod qui domi remansissent, ad minorem numerum redacti, viliorem annonam habituri essent, et armatis maior commeatuum copia esset futura, ex hostico sese alentibus, seditioque durante militia quietura esset, tum vero præcipue quod communis patriciorum et plebeiorum militia, et in periculis prosperæ adversæque fortunæ ex æquo futura societas, re ipsa eorum reconciliationem confirmatura videbatur. Verum plebs illis non obtemperabat, neque ut ante ultro ad nomina danda veniebat. Eam vero invitam legibus cogere consules nolebant; sed voluntarii quidam patricii una cum clientibus conscripti sunt, quos ad militiam proficiscentes pauci de plebe sunt secuti. Illius autem exercitus dux erat C. Marcius, qui Coriolos ceperat, et in prœlio contra Antiates commisso rem fortissime gesserat; et maxima pars plebeiorum, qui se ad illam expeditionem socios addiderant, cum eum ad militiam venientem vidissent, animis confirmati sunt, alii, quod eum

ὅπλα δημοτῶν, τοῦτον ἐξιόντα ὁρῶντες, ἐπερρώσθησαν, οἱ μὲν δι' εὔνοιαν, οἱ δὲ τοῦ κατορθώσειν ἐλπίδι· περιβόητος γὰρ ἦν ἤδη ἀνὴρ, καὶ δέος αὐτοῦ μέγα παρὰ τοῖς πολεμίοις ἐγεγόνει. Αὕτη προελθοῦσα ἡ στρατιὰ μέχρι πόλεως Ἀντίου, δίχα πόνου σίτου πολλοῦ καταληφθέντος ἐν τοῖς ἀγροῖς καὶ ἀνδραπόδων καὶ βοσκημάτων συχνῶν ἐγκρατὴς ἐγένετο, καὶ μετ' οὐ πολὺ παρῆν εὐπορωτέρα γεγονυῖα τοῖς κατὰ τὸν βίον· ὥστε τοῖς ὑπομείνασι πολλὴν κατήφειαν καὶ κατάμεμψιν τῶν δημαγωγῶν ἐμπεσεῖν, δι' οὓς ἀποστέρεσθαι ἐδόκουν τῆς ὁμοίας εὐτυχίας. Ὁ μὲν δὴ Γεγάνιος καὶ Μηνύκιος, οἱ τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν ὑπατεύοντες, ἐν μεγάλοις καὶ παντοδαποῖς χειμῶσι γενόμενοι καὶ πολλάκις ἀνατρέψαι κινδυνεύσαντες τὴν πόλιν, οὐθὲν δεινὸν εἰργάσαντο, ἀλλὰ διέσωσαν τὰ κοινὰ, φρονιμώτερον μᾶλλον ἢ εὐτυχέστερον τοῖς συμβαίνουσι χρησάμενοι.

XX. Οἱ δὲ μετ' αὐτοὺς ἀποδειχθέντες ὕπατοι Μάρκος Μηνύκιος Αὐγουρῖνος καὶ Αὖλος Σεμπρώνιος Ἀτρατῖνος, δεύτερον καταστάντες ἐπὶ τὴν ἀρχὴν, ἄνδρες οὔτε ὅπλων οὔτε λόγων ἄπειροι, προνοίᾳ μὲν ἐχρήσαντο πολλῇ, σίτου τε καὶ τῆς ἄλλης ἀγορᾶς ἐμπλῆσαι τὴν πόλιν, ὡς ἐν τῇ κατ' αὐτὴν εὐετηρίᾳ τῆς ὁμονοίας τοῦ πλήθους κειμένης. Οὐ μὴν ἐξεγένετό γε αὐτοῖς ἀμφοτέρων ἅμα τούτων τυχεῖν, ἀλλὰ συνεισῆλθεν ἅμα τῷ κόρῳ τῶν ἀγαθῶν ἡ τῶν χρησαμένων αὐτοῖς ὕβρις. Καὶ τότε δὴ μέγιστος κατέλαβε τὴν Ῥώμην κίνδυνος ἐξ ἀρχῆς, ὅτε ἥκιστα ἐδόκει. Οἵ τε γὰρ ἐπὶ τὴν σιτωνίαν ἀποσταλέντες ὑπ' αὐτῶν πρέσβεις ἐκ τῶν παραθαλαττίων τε καὶ μεσογείων ἐμπορίων σῖτον ὠνησάμενοι κατήγαγον δημοσίᾳ· οἵ τε διαμείβεσθαι τὰς ἀγορὰς εἰωθότες ἐκ παντὸς τόπου συνῆλθον, παρ' ὧν ἡ πόλις ὠνησαμένη τὸν φόρτον ἐκ τῶν κοινῶν χρημάτων εἶχεν ἐν φυλακῇ. Ἦλθον δὲ καὶ οἱ πρότερον ἀποσταλέντες πρέσβεις εἰς Σικελίαν Γεγάνιος καὶ Οὐαλέριος, πολλὰς ἄγοντες ὁλκάδας, ἐν αἷς ἐκομίζοντο πυρῶν πέντε μυριάδες μεδίμνων Σικελικῶν, ὧν τὸ μὲν ἥμισυ μέρος ὠνητὸν ἦν βραχείας πάνυ τιμῆς, τὸ δὲ λοιπὸν ὁ τύραννος ἀπεστάλκει προῖκα δοὺς καὶ τέλεσι παρακομίσας τοῖς ἰδίοις. Ὡς δὲ ἀπηγγέλθη τοῖς ἐν τῇ πόλει ὁ κατάπλους τῶν σιτηγῶν ὁλκάδων τῶν ἀπὸ Σικελίας, πολλὴ ζήτησις ἐνέπιπτε τοῖς πατρικίοις ὑπὲρ τῆς διαθέσεως αὐτοῦ. Οἱ μὲν γὰρ ἐπιεικέστατοι αὐτῶν καὶ φιλοδημότατοι πρὸς τὰς κατεχούσας τὸ κοινὸν ἀνάγκας ἀποβλέποντες τήν τε παρὰ τοῦ τυράννου δωρεὰν παρῄνουν ἅπασι διανεῖμαι τοῖς δημοτικοῖς, καὶ τὸν ὠνηθέντα ἐκ τῶν δημοσίων χρημάτων σῖτον ὀλίγης αὐτοῖς ἀπεμπολῆσαι τιμῆς, διδάσκοντες ὡς ἐκ τούτων ἂν γένοιντο μάλιστα τῶν χαρίτων ἐπιεικέστεραι πρὸς τοὺς εὐπόρους αἱ τῶν πενήτων ὀργαί· οἱ δὲ αὐθαδέστεροι καὶ ὀλιγαρχικώτεροι πάσῃ προθυμίᾳ τε καὶ μηχανῇ κακοῦν ᾤοντο δεῖν τοὺς δημοτικοὺς, καὶ συνεβούλευον τιμίας, ὡς ἐνὶ μάλιστα ποιεῖν αὐτοῖς τὰς

amarent, alii, quod bonam spem rei feliciter gerendæ conciperent. Iam enim illius viri nomen celebre erat, et magnum hostibus terrorem incutiebat. Iste exercitus Antium usque progressus, magna frumenti copia in agris relicta et facile captam mancipiisque et magna pecoris copia potitus est, neque multo post rebus ad victum pertinentibus ditior factus domum rediit : ita ut qui in urbe remanserant mœsti graviter de tribunis conquererentur, quorum culpa simili felicitate se fraudatos putabant. Geganius igitur et Minucius, huius anni consules, magnis ac variis tempestatibus iactati quibus sæpius rempublicam pene subvertere videbantur tamen nullam ei graviorem calamitatem attulerunt, sed in ipsis fortunæ casibus maiore prudentia quam felicitate eam servarunt.

XX. Hos secuti sunt consules M. Minucius Augurinus et A. Sempronius Atratinus iterum eundem magistratum adepti, viri et rei militaris et dicendi periti, qui provide magnam adhibuerunt diligentiam, ut frumento et alio commeatu urbem replerent, quod in annonæ vilitate populi concordia sita esset. Verumtamen non contigit illis, ut utrumque simul possent consequi; sed una cum ipsa bonorum copia, eorum etiam, qui illis erant usuri, petulantia in rempublicam est ingressa. Et quo tempore hoc minime exspectabatur, denuo populus Romanus in maximum periculum incurrit. Nam et legati ad frumentum coemendum ab ipsis missi, ex maritimis et mediterraneis emporiis coemptum frumentum in horrea publica advexerunt : et ipsi frumentarii mercatores, qui commeatus in urbem ferre solebant, undique confluxerunt, quorum merces civitas ære publico emtas accurate reservabat. Geganius etiam et Valerius, legati in Siciliam antea missi, redierunt cum multis onerariis navibus, in quibus advehebantur frumenti quinquagies mille modii Siculi; quorum dimidium vili admodum pretio emerant, reliquum vero tyrannus dono miserat, suisque sumtibus advehendum curarat. Ubi vero nuntiatum est in urbe, naves frumento onustas ex Sicilia redire, diu inter patricios agitatum est, quonam modo id distribuendum esset. Nam qui inter illos æquissimi plebisque amantissimi erant, considerantes in quantis necessitatibus respublica versaretur, donum tyranni omnibus plebeiis dividendum censebant, frumentumque ære publico emtum parvo pretio illis vendendum, docentes his potissimum beneficiis pauperes delenitos civibus æquiores sese præbituros : at qui arrogantiores et dominatus paucorum fautores erant, omni studio et quavis ratione plebem premendam censebant, et suadebant, ut patricii quam possent carissime commeatus

ἀγορᾶς, ἵνα σωφρονέστεροι διὰ τὴν ἀνάγκην γένοιντο καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ τῆς πολιτείας δίκαια νομιμώτεροι.

XXI. Τούτων ἦν τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ ὁ Μάρκιος, ἐκεῖνος ὁ Κοριολάνος ἐπικληθεὶς, οὐχ ὥσπερ οἱ λοιποὶ κρύφα καὶ δι' εὐλαβείας τὴν ἑαυτοῦ γνώμην ἀποφαινόμενος, ἀλλ' ἄντικρυς καὶ θρασέως, ὥστε πολλοὺς ἀκοῦσαι καὶ τῶν δημοτικῶν. Εἶχε γάρ τινας ἔξω τῶν κοινῶν ἐγκλημάτων καὶ ἰδίας προφάσεις νεωστὶ γενομένας, ἐξ ὧν εἰκότως ἐδόκει μισεῖν τοὺς δημοτικούς. Ὑπατείαν γὰρ αὐτῷ μετιόντι ταῖς ἔγγιστα γενομέναις ἀρχαιρεσίαις, καὶ τοὺς πατρικίους ἔχοντι συναγωνιζομένους, ὁ δῆμος ἐναντιωθεὶς οὐκ εἴασε δοῦναι τὴν ἀρχὴν, τήν τε λαμπρότητα τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὴν τόλμαν δι' εὐλαβείας ἔχων, μή τι διὰ ταῦτα νεωτερίσῃ περὶ τὴν τῶν δημάρχων κατάλυσιν, καὶ μάλιστα δεδιὼς, ὅτι συνελάμβανεν αὐτῷ πάσῃ προθυμίᾳ τὸ τῶν πατρικίων πλῆθος, ὡς οὐδενὶ τῶν πρότερον. Ταύτης τε οὖν τῆς ὕβρεως ὀργῇ ἐπαρθεὶς ὁ ἀνὴρ, καὶ τὴν μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος εἰς τὸν ἐξ ἀρχῆς κόσμον ἀποκαταστῆσαι προθυμούμενος, αὐτός τε ἀναφανδὸν, ὥσπερ καὶ πρότερον ἔφην, ἔπραττε τὴν τοῦ δήμου κατάλυσιν, καὶ τοὺς ἄλλους ἐνῆγεν. Ἦν δὲ περὶ αὐτὸν ἑταιρία μεγάλη νέων εὐγενῶν, οἷς ἦν τὰ μέγιστα τιμήματα βίων, καὶ πελάται συχνοὶ συνεστηκότες ἐπὶ ταῖς ἐκ τῶν πολέμων ὠφελείαις· οἷς ἐπαιρόμενος ἐφρυάττετο καὶ λαμπρὸς ἦν καὶ προῆλθεν ἐπὶ μήκιστον ἐπιφανείας. Οὐ μὴν εὐτυχοῦς γε διὰ ταῦτα καταστροφῆς ἔτυχε. Συναχθείσης γὰρ ὑπὲρ τούτων βουλῆς, καὶ τῶν πρεσβυτέρων, ὡς ἔθος ἦν αὐτοῖς, πρώτων ἀποφηναμένων τὰς ἑαυτῶν διανοίας, ἐν οἷς οὐ πολλοί τινες ἦσαν οἱ τὰς κατὰ τοῦ δήμου γνώμας ἄντικρυς ἀγορεύσαντες, ἐπειδὴ καθῆκεν εἰς τοὺς νεωτέρους ὁ λόγος, αἰτησάμενος ἐξουσίαν παρὰ τῶν ὑπάτων εἰπεῖν ὅσα βούλεται, καὶ τυχὼν ἐπισημασίας τε μεγάλης καὶ προσοχῆς, λόγον διεξῆλθε κατὰ τοῦ δήμου τοιόνδε.

XXII. « Ὅτι μὲν οὐχ ὑπ' ἀνάγκης τε καὶ ἀπορίας « βιασθεὶς ὁ δῆμος ἐποιήσατο τὴν ἀπόστασιν, ὦ « πατέρες, ἀλλὰ πονηρᾷ ἐλπίδι ἐπαρθεὶς, ὡς κατα- « λύσων τὴν ἀριστοκρατίαν ὑμῶν καὶ πάντων αὐτὸς « ἐσόμενος τῶν κοινῶν κύριος, σχεδὸν οἶμαι πάντας « ὑμᾶς ᾐσθῆσθαι, τὰ περὶ τὰς διαλλαγὰς αὐτοῦ πλεο- « νεκτήματα ὁρῶντας· ᾧ γε οὐκ ἀπέχρησε διαφθεί- « ραντι τὴν περὶ τὰ συμβόλαια πίστιν καὶ τοὺς ἐπὶ « ταύτῃ κειμένους ἀνελόντι νόμους μηθὲν ἄλλο πολυ- « πραγμονεῖν, καινὴν δὲ καταστησάμενος ἀρχὴν ἐπὶ « τῷ καθελεῖν τὴν τῶν ὑπάτων, ἱερὰν καὶ ἄσυλον « ἐποίησεν αὐτὴν νόμῳ, καὶ νῦν τυραννικὴν ἐξουσίαν « περιβαλλόμενος, ὦ βουλὴ, τῷ νεωστὶ κυρωθέντι « νόμῳ λέληθεν ὑμᾶς. Ὅταν γὰρ ἐπ' ἐξουσίας πολ- « λῆς οἱ προεστηκότες αὐτοῦ πρόφασιν εὐπρεπῆ προ- « βαλλόμενοι τὸ δὴ τοῖς ἀδικουμένοις τῶν δημο- « τῶν βοηθεῖν, διὰ τῆς ἐξουσίας ταύτης ἄγωσι καὶ

plebeiis venderent, ut necessitate coacti modestiores, et iuris ac reliquarum civilium legum observantiores fierent.

XXI. In numero horum, qui paucorum dominatui favebant, erat et ille Marcius, Coriolanus cognomine, qui non (ut reliqui) clam et caute sententiam dixit, sed aperte et audacter, ita ut vel multi de plebe eam audirent. Nam præter publicas criminationes quandam etiam privatam ac recentem caussam habebat, ob quam plebeios merito odisse videbatur. Proximis enim comitiis ei consulatum petenti, et patricios suffragantes habenti, plebs adversata magistratum illum dari non censebat, ne forte propterea aliquid rerum novarum moliretur et tribunitiam potestatem everteret : præcipue vero quod eum timebat propter studium acerrimum quo patriciorum multitudo ut nulli priorum candidatorum ei faverat. Ille igitur ob hanc contumeliam ira percitus, et mutatam reipublicæ formam in pristinum statum restituere cupiens, ipse, ut antea dixi, aperte plebem oppugnabat, eiusque potentiam evertere studebat, aliosque ad idem faciendum impellebat. Jamque circa se habebat validam sodalitatem nobilium iuvenum, quorum maximus erat census et amplas clientelas, quas militiæ commoda illi conciliarant : quibus elatus ferociebat et illustris erat et ad maximam claritatem provectus est. Verumtamen propterea minime felicem rerum exitum habuit. Nam cum hac de caussa senatus coactus esset, et natu maximi ex more primi sententias suas dixissent, inter quos pauci quidam fuerunt, qui aperte contrarias plebi sententias dicerent, ubi ad iuniores ventum est, ille, petita a consulibus venia et facultate dicendi, quæcunque vellet, omnibus alacriter annuentibus et attentas aures ei præbentibus, talem concionem contra plebem habuit.

XXII. « Non necessitate inopiave coactam plebem, « patres conscripti, sed prava spe elatam secessisse « quod vestrum optimatum statum a se eversum iri « sperabat, seque rerum omnium ad reipublicæ guber- « nacula pertinentium dominam fore putabat, existimo, « vos ferme omnes cognovisse ex pacis conditioni- « bus, quibus eam tanta obtinuisse videtis. Quando- « quidem non satis illi fuit fidem e contractibus tol- « lere, et leges de his latas abrogare, et in his saltem « acquiescere; sed novum etiam magistratum constituit « ut consulatum tolleret eumque lege lata sacrosanc- « tum fecit, isque nunc recenti plebiscito per vestram « imprudentiam, patres conscripti, tyrannica potestate « est firmatus. Cum enim tribuni plebis maximæ huius « potestatis speciosam caussam prætendant, videlicet « ut plebeiis iniuriam patientibus opem ferant, et tamen « hac potestate abutentes agant et ferant, quidquid ipsis

« φέρωσιν ὅσα ἂν αὐτοῖς δοκῇ, καὶ μηδεὶς ὁ κωλύσων τὰς παρανομίας αὐτῶν ᾖ, μήτε ἰδιώτης « μήτε ἄρχων δεδοικὼς τὸν νόμον, ὃς ἀφαιρεῖται « καὶ τὸν λόγον ὑμῶν ἅμα τοῖς ἔργοις, θάνατον « ἐπιτιθεὶς ζημίαν τοῖς ἐλευθέραν φωνὴν ἀφιεῖσι, « τί προσῆκεν ὄνομα θέσθαι τῇ δυναστείᾳ ταύτῃ τοὺς « νοῦν ἔχοντας ἕτερον, ἢ τοῦτο ὅπερ ἐστὶν ἀληθὲς καὶ « πάντες ἂν ὁμολογήσαιτε, τυραννίδα; εἰ δὲ οὐχ ὑφ' « ἑνὸς ἀνδρὸς, ἀλλ' ὑφ' ὅλου τυραννούμεθα δήμου, « τί τοῦτο διαφέρει; τὸ γὰρ ἔργον ἐξ ἀμφοῖν τὸ « αὐτό. Κράτιστον μὲν οὖν ἦν μηδὲ τὸ σπέρμα τῆς « ἐξουσίας ταύτης ἐᾶσαι καταβαλλόμενον, ἀλλὰ « πάντα ὑπομεῖναι πρότερον, ὡς Ἄππιος ὁ βέλτιστος « ἐκ πολλοῦ τὰ δεινὰ προορώμενος ἠξίου· εἰ δὲ μὴ, « νῦν γε ὁμοθυμαδὸν ἅπαντας ἐξορύξαντας αὐτὴν « πρόρριζον ἐκ τῆς πόλεως ἐκβαλεῖν, ἕως ἀσθενής ἐστι « καὶ προσπολεμηθῆναι ῥᾳδία. Καὶ τοῦτ' οὐ πρώτοις ὑμῖν, ὦ βουλὴ, οὐδὲ μόνοις ἐξεγένετο παθεῖν, « πολλοῖς δὲ καὶ πολλάκις ἤδη τοῖς εἰς ἀβουλήτους « ἀνάγκας καταστᾶσι, γνώμης ἁμαρτοῦσι τῆς ἀρίσ- « της περὶ τὰ μέγιστα, ἐπειδὴ τὰς ἀρχὰς οὐκ ἐκώλυσαν τοῦ κακοῦ, τὰς αὐξήσεις πειρᾶσθαι καθαιρεῖν· καὶ ἡ μετάνοια τῶν ὀψὲ ἀρχομένων σωφρονεῖν ἥττων οὖσα τῆς προνοίας, καθ' ἕτερον αὖ τρόπον οὐ χείρων οὖσα ἀναφαίνεται, τῇ κωλύσει τοῦ « τέλους ἀφανίζουσα τὸ ἐν τῇ ἀρχῇ ἀγνοηθέν.

XXIII. « Εἰ δέ τισιν ὑμῶν δεινὰ μὲν τὰ τοῦ δήμου ἔργα εἶναι δοκεῖ, καὶ κεκωλῦσθαι αὐτὸν οἴονται δεῖν τὰ λοιπὰ ἐξαμαρτάνοντα, δέος δ' εἰσέρχεται, μὴ δόξωσι λύειν τὰς ὁμολογίας πρότεροι « καὶ παραβαίνειν τοὺς ὅρκους, γνώτωσαν ὅτι, οὐκ « ἄρχοντες, ἀλλ' ἀμυνόμενοι, οὐδ' ἀναιροῦντες τὰς « ὁμολογίας, ἀλλὰ τοὺς ἀνῃρηκότας τιμωρούμενοι, « αὐτὸ δρῶσιν, ἀναίτιοί τε πρὸς θεοὺς ἔσονται καὶ « ἐπὶ τῷ σφετέρῳ συμφέροντι τὰ δίκαια πράξουσι. « Μέγα δὲ ὑμῖν γενέσθω τεκμήριον, ὅτι τοῦ λύειν « τὰς ὁμολογίας καὶ παρασπονδεῖν οὐχ ὑμεῖς, ἀλλὰ « τὸ δημοτικὸν ἄρχει μέρος οὐκ ἀξιοῦν ἐμμένειν ἐφ' « οἷς εὕρετο τὴν κάθοδον· οὐ γὰρ ἐπὶ τῷ κακῶς « δρᾶσαι τὴν βουλὴν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ μὴ ὑπ' ἐκείνης « κακοῦσθαι τὴν τῶν δημάρχων ἐξουσίαν ᾐτήσατο. « Χρῆται δὲ αὐτῇ οὐκέτι εἰς ἃ δεῖ οὐδ' ἐφ' οἷς εὕρετο, « ἀλλ' ἐπὶ διαφθορᾷ καὶ συγχύσει τῆς πατρίου πολιτείας. Μέμνησθε γὰρ δήπου τὴν νεωστὶ γενομένην ἐκκλησίαν, καὶ τοὺς ὑπὸ τῶν δημαγωγῶν « ῥηθέντας ἐν αὐτῇ λόγους, ὅσην ἐπεδείξαντο αὐθάδειάν τε καὶ ἀκοσμίαν, καὶ νῦν ἐφ' οἵου εἰσὶν αὐχήματος οἱ μηδὲν ὑγιὲς φρονοῦντες, ἐπειδὴ ἔγνωσαν ὡς ἐν τῇ ψήφῳ ἐστὶν ἅπαν τὸ τῆς πόλεως « κράτος, ἧς αὐτοὶ κρατήσουσι πλείους ἡμῶν ὄντες. « Τί οὖν καταλείπεται ποιεῖν ἡμῖν ἀρξάντων ἐκείνων « παρασπονδεῖν καὶ παρανομεῖν, εἰ μὴ τὸ ἀμύνεσθαι « τοὺς ἄρξαντας, καὶ ἃ τέως ἀδίκως ἔχουσιν, ἀφελέσθαι σὺν δίκῃ, καὶ εἰς τὸ λοιπὸν παῦσαι πλειόνων

« placuerit, et nullus sit, qui eorum iniurias prohibeat, « non privatus, non magistratus, metu legis quæ vobis « et dicendi et faciendi libertatem eripit, et pœnam « mortis minatur liberam vocem emittentibus, quodnam aliud nomen huic potestati decebat imponi ab « iis, qui sanam mentem habent, quam tyrannidis, quod « verum esse vel omnium vestrum confessione arguitur? quid enim refert, utrum unius viri, an totius « plebis, tyrannidem feramus? Effectus enim utriusque « idem est. Optimum igitur fuisset, si ne semina « quidem huius potestatis iaci permisissetis, sed quidvis potius pertulissetis, sicut præstantissimus Appius, « hæc mala multo ante prospiciens, faciendum censebat. Quod quia non factum est, nunc saltem « oporteret nos omnes uno consensu hanc radicitus evulsam e republica eiicere, donec adhuc est infirma et « expugnatu facilis. Neque vero, patres conscripti, hoc « nobis primis aut solis contigit, sed et multis aliis, « idque iam sæpius, ut per inconsiderantiam ad necessitates adacti, in rebus maximi momenti ab optima « sententia aberrantes, quod mali principiis non obstitissent, postea eius incrementa tollere conarentur. « Quamvis autem pœnitentia eorum, qui sero sapere « incipiunt, non sit conferenda cum providentia, tamen « constat eam alio modo illa non esse inferiorem, « quia delet priorem ignorantiam, dum impedit ne « res ad finem perducatur.

XXIII. « Quod si qui vestrum moleste ferunt gravem « plebis insolentiam, et eam compescendam putant, « ne peccandi licentia ulterius progrediatur; sed tamen « metu tenentur, ne priores a conventis discedere et « iusiurandum violare videantur : sciant isti, se non « illaturos iniuriam, sed illatam repulsuros, nec violaturos pacta, sed eorum violatores ulturos, seque apud « deos in nulla culpa ideo futuros, et pie ac iuste suis « commodis consulturos. Hoc autem magnum sit « vobis argumentum non a vobis prioribus fœderis conditiones violari, sed a plebe, quod nolit stare conditionibus, quibus reditum impetravit. Non enim, ut « senatum afficeret, sed ne ab illo afficeretur, tribunitiam potestatem petiit. Iam vero ea utitur, non ad « quæ uti debet, neque ad impetravit, sed ad corruptelam et confusionem patrii reipublicæ status. Nam « certe meministis concionis nuper habitæ, et eorum, « quæ a tribunis ibi dicta sunt, quantam arrogantiam « atque petulantiam ostenderint; et nunc *videtis*, quam « efferantur insani homines, ubi cognoverunt totam « reipublicæ potentiam in suffragiis positam esse, quam « facile obtinebunt, quod numero nos vincant. Quid « igitur nobis faciendum restat, quoniam ipsi priores et « fœdera et iura violarunt, nisi ut iniuriam illatam propulsemus, et quæ hucusque iniuste habent, ea illis « iure adimamus, et in posterum hanc rerum maiorum « cupiditatem compescamus : diis gratiam habentes,

« ἐφιεμένους· χάριν εἰδότας τοῖς θεοῖς, ὅτι οὐκ « εἴασαν αὐτοὺς τὰ πρῶτα πλεονεκτήσαντας εἰς τὰ « λοιπὰ σωφρονεῖν, ἀλλὰ ταύτην ἐνέβαλον αὐτοῖς « τὴν ἀναισχυντίαν τε καὶ πολυπραγμοσύνην, ὑφ' ἧς « ὑμεῖς ἀναγκασθέντες τά τ' ἀπολωλότα πειρᾶσθε « ἀναλαβεῖν, καὶ τὰ λοιπὰ δι' ἧς προσῆκε φυλακῆς « λαβεῖν.

XXIV. « Καιρὸς δὲ ὁ παρὼν οἷος οὐχ ἕτερος, « εἴπερ γε ἄρχεσθαι μέλλετε σωφρονεῖν, ἐν ᾧ κεκά- « κωται αὐτῶν τὸ πλεῖστον μέρος ὑπὸ τοῦ λιμοῦ, « καὶ τὸ λοιπὸν οὐκ ἂν ἔτι δύναιτο πολὺν ἀντισχεῖν « χρόνον ὑπ' ἀχρηματίας, εἰ σπανίους τε καὶ τιμίας « ἔχοι τὰς ἀγοράς· ἀναγκασθήσονται δὲ οἱ μὲν κάκισ- « τοι καὶ οὐδέποτε τῇ ἀριστοκρατίᾳ χαίροντες ἐκ- « λιπεῖν τὴν πόλιν, οἱ δ' ἐπιεικέστεροι πολιτεύεσθαι « κοσμίως μηθὲν ἔτι ἐνοχλοῦντες ὑμῖν. Τάς τε οὖν « ἀγορὰς διὰ φυλακῆς ἔχετε, καὶ τῆς τιμῆς τῶν « ὠνίων μηθὲν ἀνίετε, ἀλλ' ὅσου πλείστου ποτὲ ἦν « τὰ ὤνια, τοσούτου καὶ νῦν αὐτὰ πωλεῖν ψηφίσασθε, « δικαίας ἀφορμὰς ἔχοντες καὶ προφάσεις εὐλόγους « τήν τε ἀχάριστον τοῦ δήμου καταβοήν, ὡς ὑφ' « ὑμῶν κατασκευασθείσης τῆς σιτοδείας, ἣ διὰ τὴν « ἀπόστασιν τὴν ἐκείνων ἐγένετο, καὶ τὴν καταφθο- « ρὰν ἣν ἐποιήσαντο τῆς γῆς, ἄγοντες αὐτὴν καὶ φέ- « ροντες ὥσπερ πολεμίαν, καὶ τὰς ἐξαιρεθείσας ἐκ « τοῦ δημοσίου δαπάνας εἰς τοὺς ἀποσταλέντας ἐπὶ « τὴν σιτωνίαν ἄνδρας, καὶ ἄλλα πολλά, ἃ ἠδίκησθε « ὑπ' αὐτῶν· ἵνα καὶ γνῶμεν ἤδη, τί ποτ' ἐστὶν « ἐκεῖνο τὸ δεινόν, ὃ διαθήσουσιν ἡμᾶς, ἂν μὴ ποιῶ- « μεν ἅπαντα τῷ δήμῳ τὰ καθ' ἡδονάς, ὡς οἱ δημα- « γωγοὶ αὐτῶν δεδιττόμενοι ἔλεγον. Εἰ δὲ ἀφήσετε « καὶ τοῦτον ἐκ τῶν χειρῶν τὸν καιρόν, πολλάκις εὔ- « ξεσθε τοιούτου τυχεῖν ἑτέρου. Καὶ εἰ γνοίη τοῦτο « ὁ δῆμος, ὅτι βουληθέντες καταλύειν αὐτοῦ τὴν « ἰσχὺν ἀπετράπεσθε, πολὺ μᾶλλον ὑμῖν βαρὺς ἐγ- « κείσεται, πολέμιον μὲν τὸ βουλόμενον ὑμῶν ἡγού- « μενος, δειλὸν δὲ τὸ μὴ δυνάμενον. »

XXV. Τοιαῦτα εἰπόντος τοῦ Μαρκίου, διέστησαν αἱ γνῶμαι τῶν συνέδρων, καὶ θόρυβος ἐν αὐτοῖς ἐγίνετο πολύς. Οἱ μὲν γὰρ ἐξ ἀρχῆς ἐναντίοι τοῖς δημοτικοῖς καὶ τὰς διαλλαγὰς παρὰ γνώμην ὑπομείναντες, ἐν οἷς ἥ τε νεότης ὀλίγου δεῖν πᾶσα ἦν καὶ τῶν πρεσβυτέρων οἱ πλουσιώτατοί τε καὶ φιλοτιμότατοι, βαρέως φέροντες οἱ μὲν ἐπὶ ταῖς περὶ τὰ συμβόλαια βλάβαις, οἱ δ' ἐπὶ τῇ περὶ τὰς τιμὰς ἐλαττώσει, ἐπῄνουν τὸν ἄνδρα, ὡς γενναῖον καὶ φιλόπολιν καὶ τὰ κράτιστα τῷ κοινῷ λέγοντα· οἱ δὲ δημοτικὰς ἔχοντες τὰς προαιρέσεις τῶν τρόπων καὶ τὸν πλοῦτον οὐ πέρα τοῦ δέοντος ἐκτετιμηκότες, τῆς τε εἰρήνης οὐδὲν ἀναγκαιότερον ὑπολαμβάνοντες, ἤχθοντο τοῖς λεγομένοις ὑπ' αὐτοῦ, καὶ τὴν γνώμην οὐ προσίεντο· ἠξίουν τε μὴ τοῖς βιαίοις, ἀλλὰ τοῖς εὐγνώμοσι περιεῖναι τῶν ταπεινοτέρων, μηδὲ ἀπρεπές, ἀλλ' ἀναγκαῖον ἡγεῖσθαι τὸ ἐπιεικές, ἄλλως τε καὶ

« quod non passi fuerint eos maiorem auctoritatem ac « potentiam in republica adeptos, in ceteris rebus mo- « deste se gerere; sed illis injecerint hanc impudentiam « et effrenatam rerum cupiditatem, per quam vos « coacti et res amissas recuperare conamini, et reliquas « diligenter, ut decet, custodire.

XXIV. « Nec alia melior occasio quam ista vobis « sese offeret (si modo nunc tandem sapere incipitis) « quando maxima eorum pars fame est confecta, et « reliqua ob inopiam diutius resistere non poterit, si « paucos et caros habuerit commeatus : qui enim im- « probissimi sunt, et nunquam optimatum dominatu « lætantur, illi urbem deserere, qui vero sunt *modestiores*, illi se moderate gerere, et nullam molestiam « vobis amplius exhibere cogentur. Annonam igitur « diligenter servate, et nihil de rerum venalium pretio « remittite, sed quanto maximo pretio unquam ante « venditæ fuerunt, tanti nunc quoque eas vendi iubete, « iustas habentes caussas et rationes probabiles; nempe « ingratæ plebis accusationem, quasi hæc annonæ ca- « ritas et inopia a vobis in urbem fuerit inducta, quæ « ob illorum secessionem accidit, et ob agri vasta- « tionem, quem tanquam hostilem populati sunt, et ob « pecunias ex ærario depromtas datasque iis, qui ad « frumentum coemendum missi sunt, et multas alias « iniurias ab illis acceptas; unde nunc tandem intelliga- « mus, quodnam sit malum illud, quo nos sunt affec- « turi, nisi omnia ad plebis voluntatem et libidinem « fecerimus, sicut isti concionatores nos territantes « dixerunt. Quod si passi fueritis hanc quoque occasio- « nem ex vestris manibus elabi, sæpe aliam similem « nancisci optabitis. Et, si plebs hoc resciverit, vos in « animo habuisse suam potestatem evertere, sed accepto « destitisse, multo gravius vobis instabit : quia volun- « tatem vestram pro hostili habebit, timiditatem vero « virium imbecillitatem iudicabit. »

XXV. Hac concione a Marcio habita, inter patres sententiis variatum est, et ingens tumultus inter eos est exortus. Nam qui ab initio plebi adversabantur et pacem inviti fecerant, in quo numero iuventus pene tota erat, et e senioribus ditissimi et ambitiosissimi moleste ferentes alii æris alieni iacturas, alii in honorum petitione repulsas, laudabant hominem, ut generosum et patriæ amantem, et optima reipublicæ consilia dantem : at quorum animi propensiores erant in plebem, et qui divitias haud ultra, quam par est, æstimabant, quique nihil magis necessarium, quam pacem, ducebant, illius orationem moleste ferebant, neque eius sententiam probabant : et censebant non vi, sed mansuetudine humilioris fortunæ homines vincendos, neque indecoram, sed necessariam existimandam esse moderationem, præsertim si benevolentia utamur erga cives, qui nobiscum vivunt; eiusque consilium insaniam, non

πρὸς τοὺς συμπολιτευομένους ἐπ' εὐνοίᾳ γινόμενον· μανίαν τε ἀπέφαινον αὐτοῦ τὴν συμβουλὴν, οὐ παρρησίαν οὐδ' ἐλευθερίαν. Βραχὺ μὲν οὖν τοῦτο τὸ μέρος καὶ ἀσθενὲς ὂν περιωθεῖτο ὑπὸ τοῦ βιαιοτέρου. Ταῦτα δὲ ὁρῶντες οἱ δήμαρχοι· παρῆσαν γὰρ τῷ συνεδρίῳ παρακληθέντες ὑπὸ τῶν ὑπάτων· ἐβόων τε καὶ ἤσπαιρον καὶ τὸν Μάρκιον λυμεῶνα καὶ ὄλεθρον τῆς πόλεως ἀπεκάλουν, πονηροὺς διεξιόντα κατὰ τοῦ δήμου λόγους· καὶ εἰ μὴ κωλύσειαν αὐτὸν οἱ πατρίκιοι πόλεμον ἐμφύλιον εἰς τὴν πόλιν εἰσάγοντα θανάτῳ ζημιώσαντες ἢ φυγῇ, αὐτοὶ ποιήσειν τοῦτ' ἔλεγον. Θορύβου δὲ ἔτι πλείονος ἐπὶ τοῖς λόγοις τῶν δημάρχων γενομένου καὶ μάλιστα ἐκ τῶν νεωτέρων τὰς ἀπειλὰς δυσανασχετούντων, ἐπαρθεὶς τούτοις ὁ Μάρκιος αὐθαδέστερον ἤδη καθήπτετο τῶν δημάρχων καὶ θρασύτερον· « Εἰ μὴ παύσεσθε μέντοι, « λέγων, ταράττοντες τὴν πόλιν ὑμεῖς καὶ ἐκδημα- « γωγοῦντες τοὺς ἀπόρους, οὐκέτι λόγῳ διοίσομαι « πρὸς ὑμᾶς, ἀλλ' ἔργῳ. »

XXVI. Ἠγριωμένης δὲ τῆς βουλῆς, ὡς ἔμαθον οἱ δήμαρχοι πλείους ὄντας τοὺς βουλομένους ἀφελέσθαι τὴν δοθεῖσαν ἐξουσίαν τῷ δήμῳ τῶν ἐμμένειν ταῖς ὁμολογίαις ἀξιούντων, ἐξέδραμον ἐκ τοῦ βουλευτηρίου, κεκραγότες καὶ θεοὺς τοὺς ὁρκίους ἐπικαλούμενοι. Καὶ μετὰ τοῦτο, συναγαγόντες εἰς ἐκκλησίαν τὸν δῆμον, ἐδήλωσαν αὐτῷ τοὺς ἐν τῇ βουλῇ ῥηθέντας λόγους ὑπὸ τοῦ Μαρκίου, καὶ τὸν ἄνδρα εἰς ἀπολογίαν ἐκάλουν. Ὡς δὲ οὐ προσεῖχεν αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὑπηρέτας, ὑφ' ὧν ἐκαλεῖτο, προπηλακίζων τοῖς λόγοις ἀνεῖρξεν, ἀγανακτήσαντες ἔτι μᾶλλον οἱ δήμαρχοι παραλαβόντες τούς τε ἀγορανόμους καὶ τῶν ἄλλων πολιτῶν συχνοὺς ὥρμησαν ἐπ' αὐτόν· ὁ δ' ἔτυχεν ἔτι διατρίβων πρὸ τοῦ βουλευτηρίου, τῶν τε πατρικίων πολλοὺς ἐπαγόμενος καὶ τὴν ἄλλην ἑταιρίαν περὶ αὑτὸν ἔχων. Ὡς δὲ συνεῖδον αὐτὸν οἱ δήμαρχοι, προσέταξαν τοῖς ἀγορανόμοις ἐπιλαβέσθαι τοῦ σώματος, καὶ εἰ μὴ ἑκὼν βούλεται ἀκολουθεῖν, βίᾳ ἄγειν· εἶχον δὲ τότε τὴν ἀγορανομικὴν ἐξουσίαν Τίτος Ἰούνιος Βροῦτος καὶ Γάϊος Οὐϊσέλλιος Ῥούγας. Οἱ μὲν δὴ προσῄεσαν ὡς ἐπιληψόμενοι τοῦ ἀνδρός· οἱ δὲ πατρίκιοι δεινὸν ἡγησάμενοι τοὔργον, ὑπὸ τῶν δημάρχων πρὸ δίκης ἄγεσθαί τινα σφῶν βίᾳ, προὔστησαν τοῦ Μαρκίου καὶ τύπτοντες τοὺς ὁμόσε χωροῦντας ἀπήλασαν. Διαβοηθέντος δὲ τοῦ πάθους ἀνὰ τὴν πόλιν ὅλην, ἐξεπήδων ἅπαντες ἐκ τῶν οἰκιῶν· οἱ μὲν ἐν τοῖς ἀξιώμασιν ὄντες καὶ χρημάτων ἔχοντες εὖ τὸν Μάρκιον ὑπερασπιοῦντες ἅμα τοῖς πατρικίοις καὶ τὴν ἀρχαίαν ἀνακτησόμενοι πολιτείαν· οἱ δὲ ταπεινοὶ ταῖς τύχαις καὶ βίου σπανίζοντες ἀμύνειν παρεσκευασμένοι τοῖς δημάρχοις καὶ ποιεῖν ὅ τι ἂν ἐκεῖνοι κελεύσωσιν· ἥ τε αἰδὼς, ὑφ' ἧς τέως οὐδὲν ἐτόλμων εἰς ἀλλήλους παρανομεῖν, τότε ἀνῄρητο ὑπ' αὐτῶν. Οὐ μὴν ἔδρασάν γε οὐδὲν ἀνήκεστον τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἀλλὰ

autem dicendi licentiam, aut libertatem esse dicebant. Hæc tamen pars, quæ parva et debilis erat, cedere cogebatur vi numeroque potentioribus. Quæ videntes tribuni (aderant enim in senatu a consulibus vocati) vociferabantur et fremebant; et Marcium reipublicæ pestem perniciemque appellabant, qui plebi malediceret : et nisi eum, civile bellum in rempublicam inducentem patricii cohiberent, vel morte, vel exsilio, ipsi se id facturos minabantur. Cum autem ob hæc tribunorum verba longe maior tumultus exoriretur, præcipue vero ex iunioribus minas illas indigne ferentibus, Marcius, his fretus et elatus, arrogantius iam et audacius in ipsos tribunos invectus est. « Nisi, inquiebat, desieritis « rempublicam perturbare, et vestris concionibus inopes concitare, non amplius verbis, sed factis vobis- « cum contendam. »

XXVI. Exacerbato autem senatu, cum tribuni cognovissent maiorem esse numerum eorum, qui datam populo potestatem adimere vellent, quam eorum, qui pacis conditionibus standum censerent, sese ex curia vociferantes, et deos fœderum testes implorantes, proripuerunt. Postea, plebe ad concionem convocata, indicarunt ei, quid in senatu Marcius dixisset, eumque ad caussam dicendam arcessiverunt. Quos cum ille contemneret, atque adeo eorum ministros, a quibus citabatur, contumeliosis verbis repelleret, ob eam rem multo magis indignati tribuni, assumptis ipsis ædilibus et multis aliis civibus, impetum in eum fecerunt : ille enim adhuc pro curia stabat, multis patriciis stipatus et reliquam sodalitatem circa se habens. Quem cum conspexissent tribuni, ædilibus imperarunt, ut manibus iniectis eum comprehenderent, et nisi sponte sequi vellet, eum vi adducerent; erant autem tunc ædiles T. Iunius Brutus, et C. Visellius Ruga. Hi igitur accedebant, ut eum comprehenderent : at patricii facinus intolerandum rati, aliquem sui ordinis a tribunis ante caussæ dictionem vi abripi, pro Marcio se illis opposuerunt, ut eum tutarentur, et obvios quosque, qui accessissent, cædentes repulerunt. Cuius facinoris rumore iam per totam urbem vulgato, omnes ex ædibus prosiliebant : ac ii quidem, qui in aliqua dignitate et opulenti erant, ut Marcium, adiuvantibus patriciis, protegerent, et pristinum reipublicæ statum recuperarent : qui vero humili fortuna erant, et victus inopia laborabant, ut tribunos defenderent, parati facere quidquid illi imperassent. Omnisque verecundia, qua hactenus retenti a mutuis iniuriis abstinuerant, tunc sublata est. Verumtamen eo

εἰς τὴν ἐπιοῦσαν ἀνεβάλοντο γνώμῃ τε καὶ παρακλήσει τῶν ὑπάτων εἴξαντες.

XXVII. Τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ πρῶτοι καταβάντες εἰς τὴν ἀγορὰν οἱ δήμαρχοι συνεκάλουν τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν, καὶ παριόντες ἐκ διαδοχῆς, πολλὰ μὲν τῶν πατρικίων κατηγόρουν ὡς ἐψευσμένων τὰς συνθήκας, καὶ παραβεβηκότων τοὺς ὅρκους, οὓς ἐποιήσαντο πρὸς τὸν δῆμον ὑπὲρ ἀμνηστίας τῶν πάλαι, πίστεις παραφέροντες τοῦ μὴ βεβαίως αὐτοὺς διηλλάχθαι πρὸς τὸ δημοτικὸν τήν τε τοῦ σίτου σπάνιν, ἣν αὐτοὶ κατεσκεύασαν, καὶ τὰς ἀποστολὰς τῶν κληρούχων ἀμφοτέρων, καὶ τὰ ἄλλα ὅσα ἐμηχανήσαντο μειώσεως τοῦ πλήθους ἕνεκα. Πολλὰ δὲ τοῦ Μαρκίου καθήπτοντο, τοὺς ῥηθέντας ὑπ' αὐτοῦ λόγους ἐν τῇ βουλῇ διεξιόντες, καὶ ὅτι καλούμενος εἰς ἀπολογίαν ὑπὸ τοῦ δήμου, οὐ μόνον οὐκ ἠξίωσεν ἐλθεῖν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀφικομένους ἐπ' αὐτὸν ἀγορανόμους τύπτων ἀπήλασεν. Ἐκάλουν δὲ μάρτυρας τῶν μὲν ἐν τῇ βουλῇ γενομένων τοὺς ἐντιμοτάτους τῶν ἐκεῖ, τῆς δὲ περὶ τοὺς ἀγορανόμους ὕβρεως ἅπαντας τοὺς τότε παρόντας κατὰ τὴν ἀγορὰν δημοτικούς. Ταῦτα δ' εἰπόντες ἐδίδοσαν εἰ βουλομένοις εἴη τοῖς πατρικίοις ἀπολογίαν, κατέχοντες ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας τὸν δῆμον, ἕως ἡ βουλὴ διαλυθῇ. Ἔτυχον γὰρ ὑπὲρ αὐτῶν τούτων συνεδρεύοντες οἱ πατρίκιοι, διαποροῦντες εἴτε ἀπολογητέον αὐτοῖς εἴη πρὸς τὸν δῆμον ὑπὲρ ὧν διεβλήθησαν, εἴτε μενετέον ἐφ' ἡσυχίας. Ἐπεὶ δὲ αἱ πλείους γνῶμαι τὰ φιλανθρωπότερα τῶν αὐθαδεστέρων προείλοντο, διαλύσαντες οἱ ὕπατοι τὸν σύλλογον προῆλθον εἰς τὴν ἀγοράν, τάς τε κοινὰς ἀπολυσόμενοι διαβολάς, καὶ περὶ τοῦ Μαρκίου τὸν δῆμον ἀξιώσοντες μηθὲν βουλεῦσαι ἀνήκεστον. Καὶ παρελθὼν ὁ πρεσβύτερος αὐτῶν Μηνύκιος ἔλεξε τοιάδε.

XXVIII. « Ἡ μὲν ὑπὲρ τῆς σιτοδείας ἀπολογία « πάνυ βραχεῖά ἐστιν, ὦ δημόται, καὶ οὐκ ἄλλους « τινὰς παρεξόμεθα, ὧν ἂν λέγωμεν ἢ ὑμᾶς μάρ-« τυρας. Τήν τε γὰρ ἀφορίαν τῶν σιτικῶν καρπῶν « ἐπίστασθε δήπου καὶ αὐτοὶ διὰ τὸν ἐκλειφθέντα « σπόρον γενομένην· τήν τ' ἄλλην καταφθορὰν τῆς « χώρας οὐ παρ' ἑτέρων ὑμᾶς δεῖ μαθεῖν, ἀφ' ἧς « αἰτίας συνέβη, καὶ ὡς τελευτῶσα ἡ πλείστη τε « καὶ ἀρίστη γῆ πάντων ἐσπάνικε καρπῶν τε καὶ « ἀνδραπόδων καὶ βοσκημάτων, τὰ μὲν ὑπὸ τῶν « πολεμίων διαρπαζομένη, τὰ δὲ ὑμῖν μὴ ἐπιχορη-« γοῦσα τοσούτοις οὖσι καὶ μηδεμίαν ἄλλην ἀπο-« στροφὴν ἔχουσιν. Ὥστε οὐκ ἐξ ὧν οἱ δημαγωγοὶ « διαβάλλουσιν, ἀλλ' ἐξ ὧν αὐτοὶ ἴστε, τὸν λιμὸν « ἡγούμενοι γεγονέναι, παύσασθε προσάπτοντες ἐπι-« βουλὴν ἡμετέραν τῷ πάθει, καὶ δι' ὀργῆς ἔχοντες « ἡμᾶς οὐδὲν ἀδικοῦντας. Αἱ δὲ ἀποστολαὶ τῶν « κληρούχων ἐκ τοῦ ἀναγκαίου ἐγένοντο, κοινῇ δόξαν « ὑμῖν ἅπασι διὰ φυλακῆς ἔχειν χωρία εἰς πόλεμον « ἐπιτήδεια· καὶ μεγάλα ὤνησαν ἐν καιρῷ σφόδρα

die nihil atrocius commiserunt, sed rem in sequentem diem distulerunt, sententia et precibus consulum victi.

XXVII. Postero die tribuni in forum primi descenderunt, et plebem ad concionem convocarunt, et per vices progressi graviter patricios accusarunt, quod fidem pactorum fefellissent, et iusiurandum violassent, quod cum plebe fecerant, ut omnis præteritarum iniuriarum memoria deponeretur : et argumenta attulerunt, quibus eos cum plebe non sincere reconciliatos esse probarunt, tum frumenti inopiam, cuius ipsi auctores essent, tum coloniarum duarum deducendarum consilium et quidquid præterea ad minuendam plebis multitudinem moliti fuerant. Et in ipsum Marcium longa oratione invecti sunt, eiusque verba in senatu facta enarrarunt, et addiderunt eum ad caussam apud plebem dicendam citatum non solum noluisse venire, sed etiam ædiles ad ipsum missos verberibus abegisse. Et citarunt testes eorum quidem, quæ in senatu erant dicta, honoratissimos quosque illius ordinis; iniuriæ vero ædilibus factæ, omnes plebeios, qui tunc in foro aderant. His dictis fecerunt patriciis (si vellent) dicendæ caussæ suique purgandi copiam, plebem in comitio detinentes, donec senatus dimitteretur. Nam de his ipsis rebus in curia patres consultabant, dubitantes, utrum apud plebem ad crimina sibi obiecta respondendum, an quiescendum esset. Cum autem maior eorum pars in ea esset sententia, ut humanitatem superbiæ anteferendam censeret, consules dimisso senatu in comitium processerunt, ut publica crimina diluerent et plebem rogarent, ne quid gravius in Marcium statueret. Progressusque senior illorum Minucius talem habuit concionem.

XXVIII. « Quod ad frumenti inopiam attinet, Quiri-« tes, per paucis verbis nos purgabimus, neque alios « nostræ orationis testes, quam vos ipsos, producemus. « Nam et frugum sterilitatem ob intermissam sationem « accidisse ipsi scitis; nec oportet vos ex aliis cognos-« cere, qua de causa cetera agri vastatio acciderit, « ut postremo maxima atque optima agri pars labo-« raret inopia omnium frugum et mancipiorum et « pecoris, partim ab hostibus vastata, partim quod « ipse *ager* tantæ vestræ multitudini, quæ nullum « alium aliunde remedium habebat, victum suppedi-« tare non posset. Quapropter famis caussas non eas, « quas plebis corruptores per calumniam afferunt, sed « quas ipsi scitis fuisse existimantes desinite hanc cala-« mitatem nostris insidiis adscribere, et nobis innocen-« tibus irasci. Colonias vero necessitas deduci, idque « de communi omnium vestrum sententia, ut essent « præsidio locis ad bellum oportunis. Hæ vero durissimis « reipublicæ temporibus deductæ, tum ipsis, qui in co-« lonias emissi sunt, tum vobis, qui remansistis, valde

« ἀναγκαίῳ γενόμεναι τούς τε ἐξιόντας καὶ τοὺς « ὑπολειπομένους ὑμῶν. Οἱ μέν γε ἀφθονωτέρων « εὐποροῦσιν ἐκεῖ τῶν ἐπιτηδείων, οἱ δ' ἐνθάδε ὑπο- « μείναντες ἧττον σπανίζουσι τῆς ἀγορᾶς. Ἥ τε « ἰσομοιρία τῆς τύχης, ἧς μετέσχομεν ὑμῖν τοῖς « δημοτικοῖς οἱ πατρίκιοι κλήρῳ ποιησάμενοι τὴν « ἔξοδον, οὐ ψέγεται.

XXIX. « Τί οὖν παθόντες οἱ δημαγωγοὶ περὶ « τούτων ἡμῖν ἐγκαλοῦσιν, ὧν κοινὰς ἔσχομεν τὰς « γνώμας καὶ τὰς τύχας εἴτε δεινῶν ὄντων, ὡς οὗτοί « φασιν, εἴτ' ὠφελίμων, ὥσπερ ἡμεῖς οἰόμεθα; ἃ « μὲν γὰρ ἐπὶ τῇ νεωστὶ βουλῇ γενομένῃ διαβεβλή- « μεθα ὑπ' αὐτῶν, ὡς οὐκ ἀξιοῦντες μετριάσαι περὶ « τὰς τιμὰς τῆς ἀγορᾶς, ὡς ἐπιβουλεύοντες ἀφελέ- « σθαι τὴν ἐξουσίαν τῶν δημάρχων, ὡς μνησικακοῦν- « τες ὑμῖν τῆς ἀποστάσεως καὶ παντὶ τρόπῳ προ- « θυμούμενοι κακῶσαι τὸ δημοτικὸν καὶ πάντα τὰ « τοιαῦτα ἐγκλήματα ἔργοις ἀπολυσόμεθα οὐκ εἰς « μακρὰν, οὔτε κακὸν οὐδὲν ὑμᾶς ἐργαζόμενοι, τήν « τ' ἐξουσίαν τῶν δημάρχων, ἐφ' οἷς τότε συνεχωρή- « σαμεν ὑμῖν ἔχειν, καὶ νῦν βεβαιοῦντες, τοῦ δὲ σίτου « τὴν διάπρασιν, ὡς ἂν ὑμῖν ἅπασι δόξῃ, ποιησόμε- « νοι. Περιμείναντες οὖν, ἐάν τι μὴ γένηται τού- « των, τότε κατηγορεῖτε ἡμῶν. Εἰ δὲ βουληθείητε « ἀκριβῶς ἐξετάσαι τὰ διάφορα, δικαιότερον ἂν « ἡμεῖς οἱ πατρίκιοι τοῦ δήμου κατηγοροίημεν, ἢ « τὴν βουλὴν ὑμεῖς ἔχοιτε δι' αἰτίας. Ἀδικεῖτε γὰρ « ἡμᾶς, ὦ δημόται, καὶ μηδὲν ἀχθεσθῆτε ἀκούον- « τες, οἵ γε οὐκ ἀναμείναντες τῆς γνώμης ἡμῶν « μαθεῖν τὸ τέλος, κατηγορεῖν ἤδη αὐτῆς ἀξιοῦτε. « Καίτοι τίς οὐκ οἶδεν, ὅτι παντὶ τῷ βουλομένῳ ῥᾷσ- « τον ἔργον ἂν γένοιτο συγχέαι καὶ ἀνελεῖν ὁμόνοιαν « ἐκ πόλεως, τοιαῦτα ἐγκαλοῦντι, ὧν ἡ πίστις μέλ- « λουσα καὶ ἐν ἀδήλῳ ἔτι οὖσα, οὐ φυλακή ἐστι « τοῦ μὴ παθεῖν τι κακὸν, ἀλλὰ πρόφασις τοῦ « ἀδικεῖν; Καὶ οὐ τοῖς προεστηκόσιν ὑμῶν μόνον, « ὧν διαβάλλουσι τὴν βουλὴν καὶ συκοφαντοῦσιν, « ἐπιτιμᾶν ἄξιον, ἀλλὰ καὶ ὑμῖν οὐχ ἧττον, ὧν πισ- « τεύετε αὐτοῖς, καὶ πρὶν πειραθῆναι ἀγανακτεῖτε. « Ἐχρῆν γὰρ ὑμᾶς, εἰ τὰ μέλλοντα ἐφοβεῖσθε ἀδι- « κήματα, καὶ τὰς ἐπ' αὐτοῖς ὀργὰς μελλούσας « ἔχειν. Νῦν δὲ φαίνεσθε ταχύτερα μᾶλλον ἢ φρο- « νιμώτερα ἐγνωκέναι, καὶ τὸ ἀσφαλέστερον ἐν τῷ « κακουργοτέρῳ τιθέναι.

XXX. « Περὶ μὲν δὴ τῶν κοινῶν ἀδικημάτων, « ἐφ' οἷς τὴν βουλὴν οἱ δήμαρχοι διέβαλον, ἀπο- « χρῆν οἴομαι τοσαῦτα εἰρῆσθαι. Ἐπεὶ δὲ καὶ καθ' « ἕνα ἕκαστον ἡμῶν, περὶ ὧν ἂν εἴπωμεν ἐν τῇ « βουλῇ, συκοφαντοῦσι, καὶ διιστάναι τὴν πόλιν « αἰτιῶνται, καὶ νῦν Γάϊον Μάρκιον ἄνδρα φιλό- « πολιν ἐλευθέρᾳ φωνῇ χρησάμενον ὑπὲρ τῶν κοι- « νῶν ἀποκτεῖναι ζητοῦσιν ἢ φυγάδα ποιῆσαι τῆς « πατρίδος, βούλομαι καὶ περὶ τούτου τὰ δίκαια « εἰπεῖν πρὸς ὑμᾶς· καὶ σκοπεῖτε, εἰ μετρίους καὶ

« profuerunt. Nam illi rerum ad victum necessariarum « uberiorem ibi copiam habent : et qui hic remanse- « runt, minore annonæ penuria laborant. Et exæqua- « tio fortunæ, cuius nos patricii cum plebeiis participes « sumus, quod sorte delectos in colonias emiserimus, « vituperanda non est.

XXIX. « Cur igitur concionatores isti nobis dant cri- « mini ea, quorum æque vobiscum eandem sententiam « et fortunam habemus, sive ea sint mala, ut isti ai- « unt, sive bona, ut nos existimamus? Nam et cri- « mina, quæ nobis in senatu nuper habito obiecerunt, « nolle nos moderata statuere rerum venalium pretia, « conari per insidias tribunitiam potestatem tollere, « iniuriam secessionis vestræ in memoriam revocare, « et quavis ratione plebem male tractare velle, et « omnia istiusmodi crimina brevi re ipsa diluemus, nullo « maleficio vos afficientes, et tribunitiam potestatem « iisdem conditionibus, quas tunc vobis concessimus, « nunc quoque confirmantes, et frumentum, prout « vobis omnibus visum fuerit, vendentes. Exspectate « igitur, et si quid horum non præstetur, tunc demum « nos accusate. Quod si velletis accuratius hanc con- « troversiam examinare, certe nos patricii iustius ple- « bem accusaremus, quam vos senatum criminari pos- « setis. Vos enim, Quirites, iniuriam *nobis* facitis, « neque moleste feratis, dum hæc auditis, siquidem, « non exspectato nostrorum consiliorum exitu, iam ea « accusare vultis. Atqui, quis nescit, facillimum fore « cuilibet, concordiam turbare et e civitate tollere « volenti, si ea criminetur, quorum fides futura et in « incerto adhuc posita non prohibet a nobis malefi- « cium, sed speciem præbet quasi iniusta agamus? Ne- « que vero soli vestri duces et patroni, ob crimina et « calumnias, quibus senatum lacessunt, obiurgatione « sunt digni, sed etiam vos ipsi non minus, quia fidem « illis temere habetis, et nondum quidquam experti in- « dignamini. Oportebat enim vos, si quas in posterum « timebatis iniurias, iram quoque in illa tempora reser- « vare. At nunc constat, vos celerius quam prudentius « rebus vestris consuluisse, et vestræ salutis spem in « maleficiis collocare.

XXX. « Atque quod attinet ad publicas iniurias, ob « quas tribuni totum senatum falso accusarunt, hæc, « quæ a me dicta sunt, sufficere arbitror. Sed quia « unumquemque nostrum calumniantur ob sententias in « senatu a nobis dictas, et nos ut reipublicæ dissidio- « rum auctores accusant, et nunc C. Marcium, vi- « rum patriæ amantem, libereque de republica locu- « tum, necare aut patria expellere cupiunt, volo hac « quoque de re id, quod æquum est, apud vos dicere.

« ἀληθεῖς ἐρῶ τοὺς λόγους. Ὑμεῖς, ὦ δημόται, διαλλαττόμενοι πρὸς τὴν βουλὴν ἀποχρῆν ὑμῖν ᾤεσθε « τῶν δανείων ἀφεῖσθαι, καὶ βοηθείας ἕνεκα τῶν « κατισχυομένων πενήτων ἄρχοντας ἐξ αὐτῶν ᾐτήσασθε ἀποδεικνύναι· καὶ ταῦτα ἀμφότερα πολλὴν « εἰδότες ἡμῖν χάριν ἐλάβετε· καταλῦσαι δὲ τὴν ἀρχὴν « τῶν ὑπάτων, ἢ τὴν βουλὴν ἄκυρον ποιῆσαι τῆς « ὑπὲρ τῶν κοινῶν προστασίας, ἢ τὴν τάξιν ἀνατρέψαι τῆς πατρίου πολιτείας, οὔτ' ᾐτήσασθε « οὔτε ἐμέλλετε. Τί οὖν παθόντες ἐπιχειρεῖτε πάντα « συγχεῖν ταῦτα νυνί; καὶ τίνι δικαίῳ πιστεύοντες « τὰς τιμὰς ἡμῶν ζητεῖτε ἀφαιρεῖσθαι; εἰ γὰρ τοῖς « μετέχουσι τῆς βουλῆς φοβερὸν ποιήσετε τὸ μετὰ « παρρησίας, ἃ φρονοῦσι, λέγειν, τί ἂν εἴποιεν οἱ « προεστηκότες ὑμῶν ἐπιεικές; ἢ ποίῳ χρησάμενοι « νόμῳ θανάτῳ ζημιοῦν ἢ φυγῇ τῶν πατρικίων τινὰς ἀξιώσουσιν; οὔτε γὰρ οἱ παλαιοὶ νόμοι ταύτην διδόασιν ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν οὔτε αἱ νεωστὶ γενόμεναι πρὸς τὴν βουλὴν ὁμολογίαι. Τὸ δ' ἐκβαίνειν τοὺς νομίμους ὅρους καὶ τὴν βίαν κρείττονα « ποιεῖν τῆς δίκης οὐκέτι δημοτικόν ἐστιν, ἀλλ' εἰ « τἀληθῆ βούλεσθε ἀκούειν, τυραννικόν. Ἐγὼ δὲ « παραινέσαιμι ἂν ὑμῖν, ὧν μὲν εὕρεσθε παρὰ τῆς « βουλῆς φιλανθρώπων μηδενὸς ἀφίστασθαι· ὧν δὲ « οὐκ ἠξιώσατε διαλυόμενοι τὴν ἔχθραν τότε τυχεῖν « μηδὲ νῦν ἀντιποιεῖσθαι.

XXXI. « Ἵνα δὲ μᾶλλον ὑμῖν γένηται φανερὸν, « ὅτι οὐθὲν οὔτε μέτριον οὔτε δίκαιον ἀξιοῦσιν οἱ δημαγωγοὶ, ἀλλὰ παρανόμων τε καὶ ἀδυνάτων ἐφίενται, μετενεγκόντες τὸ πρᾶγμα ἐφ' ἑαυτοὺς οὕτω « σκοπεῖτε, καὶ ὑπολάβετε τοὺς μετέχοντας τοῦ συνεδρίου τοῖς ἐν ὑμῖν πολιτευομένοις ἐγκαλεῖν, ὅτι « πονηροὺς κατὰ τῆς βουλῆς διατίθενται λόγους ἐν « ὑμῖν, καὶ καταλύουσι τὴν πάτριον ἀριστοκρατίαν, καὶ διαστασιάζουσι τὴν πόλιν, ἅπαντα ταῦτα « λέγοντας ἀληθῆ· ποιοῦσι γὰρ ταῦτα· καὶ τὸ πάντων χαλεπώτατον, ὅτι δυναστείαν περιβάλλονται « μείζονα τῆς συγκεχωρημένης αὐτοῖς, ἄκριτον ἀποκτείνειν ἐπιχειροῦντες ὃν ἂν ἐθέλωσιν ἐξ ἡμῶν· « καὶ ὅτι δεῖ τοὺς ταῦτα ποιοῦντας τεθνάναι νηποινί· πῶς ἂν ὑμεῖς ἐνέγκοιτε τὴν αὐθάδειαν τοῦ « συνεδρίου; καὶ τί ἂν εἴποιτε; ἆρ' οὐκ ἂν ἀγανακτήσαιτε καὶ δεινὰ φαίητε πάσχειν, εἰ τὴν παρρησίαν ἀφαιρήσεταί τις ὑμᾶς καὶ τὴν ἐλευθερίαν, « τὸν ὑπὲρ τῶν ἐσχάτων κίνδυνον ἐπιθεὶς τοῖς ἐλευθέραν φωνὴν ὑπὲρ τοῦ δήμου φθεγξαμένοις; οὐκ « ἔνεστιν ἄλλως εἰπεῖν. Ἔπειτα ἃ παθεῖν οὐκ ἂν « ὑπομείναιτε αὐτοὶ, ταῦτα ἑτέρους πάσχοντας ἀνέχεσθαι δικαιοῦτε; πολιτικά γε, ὦ δημόται, καὶ « μέτρια ὑμῶν τὰ βουλεύματα; τοιαῦτα ἀξιοῦντες, « οὐκ αὐτοὶ βεβαιοῦτε τὰς καθ' ἑαυτῶν διαβολὰς « ἀληθεῖς εἶναι, καὶ τοὺς συμβουλεύοντας τὴν παράνομον ὑμῶν δυναστείαν μὴ περιορᾶν αὐξομένην, « τὰ δίκαια καὶ συμφέροντα τῷ κοινῷ φρονοῦντας

« Vos vero considerate, an modeste et vere sim locuturus. Vos, Quirites, quando rediistis in gratiam « cum senatu, satis vobis fore putavistis, si aere alieno « liberaremini, et in auxilium pauperum, qui vim paterentur, ut magistratus de vestro ordine creare vobis « liceret, petiistis : et utrumque impetrastis, nobis « magnam gratiam habentes. Ut vero vobis consulatum « tollere, aut senatui reipublicæ administrationem adimere, aut ipsum ordinem patrii reipublicæ status « pervertere liceret, neque petiistis neque voluistis. « Quid igitur vobis accidit, ut nunc hæc omnia confundere conemini : aut quo iure freti honoribus nostris « nos privare cupitis? Si enim vestris minis senatores « a sententiis libere, prout sentiunt, dicendis deterrere vultis, ecquid æqui vestri magistratus dicunt? « aut qua lege, supplicio capitali aut exsilio aliquos « patricii ordinis illi mulctare volent? Nam nec veteres « leges dant vobis hanc potestatem, nec novi fœderis « cum senatu facti conditiones. Legum vero præscripta « transgredi, et vim iure potiorem facere, certe non est « amplius populare, sed (si veritatem audire vultis) « tyrannicum. Ego igitur vobis auctor sim, ut beneficia, quæ senatus benignitate impetrastis, retineatis : « quæ vero tunc in gratiam cum senatu redituri non « postulastis, ne nunc quidem vobis vindicetis.

XXXI. « Sed ut melius intelligatis, vestros tribunos « nihil moderati, nihil æqui postulare, sed iniqua et « quæ fieri nequeant cupere, caussam ad vos ipsos « transferte, et fingite, a senatoribus magistratus vestros accusari, quod senatui maledicant, et patrium « statum, quo res publica ab optimatibus regebatur, « evertant, et seditiones in civitate concitent (quæ « omnia sane vera sunt, hæc enim faciunt) et, quod « omnium est gravissimum potestatem maiorum, quam « ipsis concessa sit sibi usurpent, quemlibet nostri « ordinis indicta caussa interficere conantes : ac *fingite*, « *senatum dicere*, qui hæc, eos faciunt, impune occidendos. Quonam modo hanc senatus arrogantiam « ferretis? Quidnam diceretis? Nonne indignaremini, « et atrocem iniuriam pati diceretis, si quis et libere « loquendi licentiam et ipsam libertatem vobis adimeret, proposito capitis periculo liberam vocem pro « plebe emittere audientibus? Hæc negare non potestis. « Et quæ vos ipsi ferre nolletis, æquum esse putatis, « alios ea ferre? Hæccine sunt, Quirites, illa civilia « et moderata vestra consilia? Nonne hoc pacto crimina, quæ vobis objiciuntur, vera esse confirmatis et « ipsis declaratis, eos, qui suadent, ne hanc vestram « iniustam potentiam crescere sinamus, bene reipublicæ consulere? Certe mihi ita videtur. Quod si « contra, quam insimulamini, facere vultis, me auctore

« ἀποδείκνυτε; ἐμοὶ μὲν γὰρ δοκεῖ. Ἀλλ' εἴ γε τἀ« ναντία βούλεσθε, ὧν διαβέβλησθε ποιεῖν, ἐμοὶ « συμβούλῳ χρησάμενοι μετριάσατε, καὶ τοὺς λόγους, « ἐφ' οἷς ἄχθεσθε, πολιτικῶς καὶ μὴ δυσοργήτως « ἐνέγκετε. Περιέσται γὰρ ὑμῖν μὲν, εἰ τοῦτο ποιή« σετε, ἀγαθοῖς εἶναι δοκεῖν, τοῖς δὲ ἀπεχθῶς δια« κειμένοις πρὸς ὑμᾶς μετανοεῖν.

XXXII. « Δίκαια μὲν δὴ ταῦτα προεχόμενοι πρὸς « ὑμᾶς μεγάλα, ὥς γε οὖν οἰόμεθα, πείθομεν ὑμᾶς « μηδὲν ἐξαμαρτάνειν· χρηστὰ δὲ καὶ φιλάνθρωπα « ἔργα, οἷς ἐχρησάμεθα, οὐκ ὀνειδίσαι βουλόμενοι « ὑμᾶς, ἀλλ' ἐπιεικεστέρους ποιῆσαι, χωρὶς τῶν πα« λαιῶν τὰ νεωστὶ γενόμενα περὶ τὴν κάθοδον ὑμῶν, « ὧν ἡμεῖς μὲν ἐπιλελῆσθαι βουλόμεθα, ὑμεῖς δὲ « δίκαιοί ἐστε μεμνῆσθαι. Ἀναγκαζόμεθα δὲ αὐτὰ « παραφέρειν νυνὶ, χρῄζοντες ἀντὶ πολλῶν καὶ « μεγάλων, ὧν ὑμῖν δεομένοις ἐχαρισάμεθα, ταύτην « παρ' ὑμῶν ἀντιλαβεῖν τὴν χάριν, μήτ' ἀποκτεῖναι « μήτ' ἐκβαλεῖν τῆς πόλεως ἄνδρα φιλόπολιν καὶ τὰ « πολέμια πάντων κράτιστον. Ζημιωσόμεθα γὰρ οὐ « μικρὰ, εὖ ἴστε, ὦ δημόται, τοιαύτης ἀποστερή« σαντες ἀρετῆς τὴν πόλιν. Μάλιστα μὲν οὖν δι' « αὐτὸν ἐκεῖνον ὑφεῖναι τῆς ὀργῆς δίκαιοί ἐστε, « μνησθέντες ὅσους ὑμῶν ἔσωσεν ἐν τοῖς πολέμοις, « καὶ μὴ λόγων μνησικακεῖν φαύλων, ἀλλ' ἔργων « μεμνῆσθαι καλῶν. Ὁ μὲν γὰρ λόγος ὑμᾶς τοῦ « ἀνδρὸς οὐδὲν ἔβλαψεν, αἱ δὲ πράξεις αὐτοῦ με« γάλα ὠφέλησαν. Εἰ δὲ πρὸς τοῦτον ἀδιαλλάκτως « ἔχετε, ἡμῖν γέ τοι καὶ τῇ βουλῇ χαρίσασθε « αὐτὸν δεομένοις, καὶ διαλλάγητε ἤδη ποτὲ βε« βαίως, τήν τε πόλιν ὥσπερ ἐξ ἀρχῆς εἶχε μίαν « εἶναι ποιήσατε. Εἰ δὲ πείθουσιν ἡμῖν οὐ συγχω« ρήσετε, εὖ ἴστε, ὅτι οὐδ' ἡμεῖς βιαζομένοις ὑμῖν « εἴξομεν, ἀλλ' εἴτε φιλότητος ἀδόλου καὶ χαρίτων « ἔτι μειζόνων ἥδε ἡ πεῖρα τοῦ δήμου πᾶσιν αἰτία « ἔσται, ἢ πολέμου ἐμφυλίου αὖθις ἄρξει καὶ κα« κῶν ἀνηκέστων. »

XXXIII. Τοιαῦτα τοῦ Μινυκίου διεξελθόντος, ὁρῶντες οἱ δήμαρχοι τῇ τε μετριότητι τῶν λόγων καὶ τῇ φιλανθρωπίᾳ τῶν ὑποσχέσεων ὑπαγόμενον τὸ πλῆθος, ἤχθοντο καὶ χαλεπῶς ἔφερον, μάλιστα δὲ Γάϊος Σικίνιος Βελλοῦτος, ὁ πείσας τοὺς πένητας ἀποστῆναι τῶν πατρικίων καὶ στρατηγὸς ἀποδειχθεὶς ὑπ' αὐτῶν, ἕως ἦσαν ἐν τοῖς ὅπλοις, ἔχθιστος ἀνὴρ ἀριστοκρατίᾳ καὶ διὰ τοῦτο προηγμένος ὑπὸ τῶν πολλῶν εἰς ἐπιφάνειαν, τὴν δὲ δημαρχικὴν ἐξουσίαν δεύτερον ἤδη παρειληφὼς, ἁπάντων ἥκιστα τῶν δημαγωγῶν ἑαυτῷ συμφέρειν ὁμονοῆσαι οἰόμενος τὴν πόλιν καὶ τὸν ἀρχαῖον ἀναλαβεῖν κόσμον. Οὐ γὰρ ὅσον τὰς τιμὰς καὶ τὰς δυνάμεις ἕξειν ἔτι τὰς αὐτὰς ὑπελάμβανεν ἀριστοκρατίας πολιτευομένης, γεγονώς τε κακῶς καὶ τεθραμμένος ἀδόξως καὶ λαμπρὸν οὐθὲν ἀποδειξάμενος οὔτε κατὰ πολέμους οὔτ' ἐν εἰρήνῃ, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἐσχάτων κινδυνεύσειν, ὡς ἐστα-

« modesti sitis : et si qua in re verbis nostris offen« dimini, hoc civiliter non autem iracunde feratis. « Hoc enim modo consequemini, ut et ipsi boni esse « videamini, et inimicos vestros ad pœnitentiam ad« ducatis.

XXXII. « De iure igitur hæc magna (nostro saltem « iudicio) argumenta proferentes, suademus, ne quid « præter faciatis. Beneficia autem humaniter in vos « collata, præter vetera, hæc quoque in vestro reditu « nuper data, quorum nos quidem oblivisci volumus, « vos tamen æquum est esse memores non ut ea vobis « exprobremus, sed ut vos æquiores erga nos reddamus : « cogimur autem nunc mentionem facere illud peten« tes, ut pro multis et magnis beneficiis, quæ vobis « rogantibus largiti sumus, hanc unam gratiam vobis « rependatis, ut neque interficiatis, neque urbe expel« latis virum patriæ amantem, et rebus bellicis longe « omnium præstantissimum Non enim parvam iac« turam faciemus, persuasum illud habeatis, Quirites, « si rempublicam tali virtute fraudaverimus. Æquissi« mum igitur est, ut illius potissimum caussa, memo« res quot de vobis in bellis servati salutem ei debeant, « hanc iram remittatis; neque prava eius verba, sed « egregia facinora in memoriam revocetis. Illius enim « verba nihil vobis obfuerunt, at facinora egregia mul« tum vobis profuerunt. Quod si huic ita infensi es« tis, ut cum eo in gratiam redire nolitis, saltem nos« tris et senatus precibus eum condonate, et tandem « aliquando in firmam et stabilem gratiam nobiscum « redite, ac civitati pristinam unitatem reddite. Quod « si nobis suadentibus non cesseritis, scitote, nos « quoque violentiæ vestræ minime cessuros : sed ubi « plebis voluntatem experti fuerimus, hanc vel sin« ceræ amicitiæ et multo maioris gratiæ caussam « omnibus fore, vel denuo belli civilis et gravissimo« rum malorum initium. »

XXXIII. Cum igitur Minucius in hunc modum disseruisset, tribuni videntes illius modesta oratione et humanis pollicitationibus plebem flecti, id ægre molesteque ferebant, sed præcipue C Sicinius Bellutus, qui pauperibus auctor fuerat, ut a patriciis secessionem facerent, et dux ab ipsis creatus est quamdiu in armis fuerunt, vir infensissimus optimatibus et propterea a civibus suis ad claritatem promotus, tribunitiamque hanc potestatem iterum iam adeptus et minime omnium collegarum civitatis concordiam et pristini reipublicæ status recuperationem sibi expedire ratus. Tantum enim aberat, ut honores et potestatem eandem se adhuc habiturum speraret, si respublica ab optimatibus gubernaretur, quod ipse esset homo ignobilis et in obscuritate educatus, et qui nullum egregium facinus, aut militiæ, aut in pace, edidisset, ut etiam se in summum periculum capitis venturum putaret, quod seditionem in civi-

σιακῶς τὴν πόλιν καὶ πολλῶν αὐτῇ κακῶν γεγονὼς αἴτιος. Ἐνθυμηθεὶς δή, ὅσα χρὴ λέγειν τε καὶ πράττειν, καὶ μετὰ τῶν συναρχόντων βουλευσάμενος, ἐπειδὴ κἀκείνους ἔσχεν ὁμογνώμονας, ἀνέστη καὶ μικρὰ περὶ τῆς κατεχούσης τὸν δῆμον ἀτυχίας ἀποδυράμενος τούς τε ὑπάτους ἐπῄνεσεν, ὅτι λόγον ἠξίωσαν ὑποσχεῖν τοῖς δημόταις οὐχ ὑπεριδόντες αὐτῶν τῆς ταπεινότητος, καὶ τοῖς πατρικίοις εἰδέναι χάριν ἔφησεν, εἴ τις αὐτοῖς ἤδη ποτὲ φροντὶς εἰσέρχεται τῆς σωτηρίας τῶν πενήτων· καὶ ἔτι μᾶλλον ἔφη μετὰ πάντων ἐκμαρτυρήσειν, ἐὰν ὅμοια παράσχωνται τοῖς λόγοις τὰ ἔργα.

XXXIV. Εἰπὼν δὲ ταῦτα καὶ δόξας μέτριος ὀργὴν εἶναι καὶ διαλλακτικὸς ἐπιστρέφει πρὸς τὸν Μάρκιον παρεστηκότα τοῖς ὑπάτοις καὶ λέγει· « Σὺ δὲ τί οὐκ « ἀπολογῇ πρὸς τοὺς σαυτοῦ πολίτας, ὦ γενναῖε, περὶ « ὧν εἶπας ἐν τῇ βουλῇ; μᾶλλον δὲ τί οὐκ ἀντιβολεῖς « καὶ παραιτῇ τὰς ὀργὰς αὐτῶν, ἵνα μετριωτέραν ἐπι- « θῶσί σοι ζημίαν; ἀρνεῖσθαι μὲν γὰρ οὐκ ἂν ἀξιώ- « σαιμί σε τοσούτων ἀνδρῶν εἰδότων, οὐδ' εἰς ἀναισ- « χύντους καταφεύγειν ἀπολογίας, Μάρκιον ὄντα καὶ « φρόνημα μεῖζον ἢ κατ' ἰδιώτην ἔχοντα· εἰ μὴ ἄρα τοῖς « μὲν ὑπάτοις καὶ τοῖς πατρικίοις καλῶς ἔχει πείθειν « ὑπὲρ σεαυτοῦ τὸν δῆμον, σοὶ δὲ οὐκ ἄρα καλῶς ἕξει « τὸ αὐτὸ τοῦτο περὶ σεαυτοῦ ποιήσαντι. » Ταῦτα δ' ἔλεγεν οὐκ ἀγνοῶν, ὅτι μεγαλόφρων ἀνὴρ οὐχ ὑπομενεῖ κατήγορος ἑαυτοῦ γενόμενος ὡς ἡμαρτηκὼς ἄφεσιν αἰτεῖσθαι τῆς τιμωρίας, οὐδ' εἰς ὀλοφυρμοὺς καὶ δεήσεις καταφεύξεται παρὰ τὸν ἑαυτοῦ τρόπον, ἀλλ' ἤτοι καὶ τὸ παράπαν ἀπαξιώσει τὴν ἀπολογίαν, ἢ τὴν ἔμφυτον αὐθάδειαν φυλάττων οὐθὲν ὑποθωπεύσει τὸν δῆμον μετριάσας περὶ τοὺς λόγους· ὅπερ καὶ συνέβη. Γενομένης γὰρ ἡσυχίας καὶ πολλῆς ἐμπεσούσης ὀλίγου δεῖν πᾶσι τοῖς δημοτικοῖς προθυμίας ἀπολύειν αὐτὸν, εἰ τὸν παρόντα θεραπεύσειε καιρὸν, τοιαύτην αὐθάδειαν ἐπεδείξατο λόγων, καὶ τοσοῦτον αὐτῶν κατεφρόνησεν, ὥστε παρελθὼν ἔξαρνος μὲν ὑπὲρ οὐθενὸς ἦν τῶν πρὸς τὴν βουλὴν εἰρημένων κατὰ τοῦ πλήθους, οὐδ' ὡς μεταγινώσκων ἐπ' αὐτοῖς εἰς οἴκτους καὶ παραιτήσεις ἐτρέπετο· ἀρχὴν δὲ οὐδὲ δικασταῖς αὐτοῖς ἠξίου χρῆσθαι περὶ οὐδενὸς πράγματος, ὡς οὐδεμίαν ἔχουσιν ἐξουσίαν νόμιμον· εἰ δὲ βουλήσεταί τις ἐπὶ τῶν ὑπάτων αὐτοῦ κατηγορεῖν, εἴτ' ἔργων εὐθύνας ἀπαιτῶν εἴτε λόγων, ἔνθα νόμος ἐστὶν, ἕτοιμος εἶναι δίκην ὑπέχειν. Παρεληλυθέναι δὲ πρὸς τοὺς δημότας ἔλεγεν, ἐπειδὴ καλοῦσιν αὐτοί, τὰ μὲν ἐπιτιμήσων ταῖς παρανομίαις αὐτῶν καὶ πλεονεξίαις, αἷς ἐχρήσαντο περί τε τὴν ἀπόστασιν καὶ μετὰ τὴν κάθοδον· τὰ δὲ συμβουλεύσων ἐπισχεῖν ἤδη ποτὲ καὶ συστεῖλαι τὰς ἀδίκους ἐπιθυμίας. Καὶ μετὰ τοῦτο ἐπιστρεφῶς πάνυ καὶ θρασέως ἁπάντων αὐτῶν καθήπτετο, καὶ μάλιστα τῶν δημάρχων. Προσῆν δὲ αὐτοῦ τοῖς λόγοις οὐχ ὡς πολίτου δῆμον ἀναδιδάσκοντος εὐλόγιστος αἰδὼς, οὐδὲ ὡς ἰδιώτου

tate concitasest, et multarum eius calamitatum auctor fuisset. Hic igitur meditatus quid dicendum et agendum esset, et consilio cum collegis communicato, ubi eos secum consentire cognovit, surrexit, et pauca quædam de plebis miseriis cum lamentatione præfatus, consules laudavit, quod dignati essent plebi, eius humilitatem non aspernati, rationem reddere; patriciis quoque magnam se habere gratiam dixit, si tandem aliquando de inopum salute soliciti esse inciperent : adiecit præterea, se multo magis cum ceteris testem futurum, si dictis facta responderent.

XXXIV. His dictis, cum iam videretur mitior et ad reconciliationem propensior, conversus ad Marcium consulibus adstantem : « Tu vero, inquit, o generose « vir, cur hic apud cives tuos non purgas te de iis, quæ « in senatu dixisti? Imo vero cur non suppliciter eos « oras, iramque deprecaris, ut mulctam leviorem tibi ir- « rogent? Neque enim crediderim te infitiari ea, quorum « tot viri testes sunt, neque ad impudentem defensio- « nem confugere, quum sis Marcius, et maiores geras « spiritus, quam privatum hominem deceat : nisi forte consulibus quidem et patriciis decorum est pro te ple- « bem exorare, te vero idem tua ipsius caussa facere de- « decet. » Hæc autem dicebat, quia persuasum habebat, virum illum magnanimum nunquam adductum iri, ut se ipse accusaret, et, quasi deliquisset, peteret ut pœna liberaretur, neque ad lamentationes, aut preces, præter morem suum sese conversurum; sed certe aut omnino caussam dicere recusaturum, aut pro innata arrogantia, quam retinebat, sine omnibus blanditiis ad plebem verba facturum : id quod accidit. Facto enim silentio, et fere omnibus plebeiis ad absolvendum hominem propensis, si tempori præsenti inservire voluisset, sua oratione tantam arrogantiam demonstravit, et eos adeo contempsit, ut in medium progressus nihil eorum infitiaretur, quæ contra plebem in senatu dixerat, nec ullam horum præ se ferens pœnitentiam ad misericordiam et veniam petendam se converteret : quinetiam prorsus ne iudicio quidem eorum se ulla in re submittere volebat, quia legitimam iudicandi potestatem non haberent. Quod si quis apud consules, apud quos id legitime fieri poterat, se reum agere, et factorum vel dictorum rationes a se exigere vellet, paratum se aiebat ad caussam dicendam. A plebeiis vero vocatum, se ad ipsos prodiisse dicebat, partim ut reprehenderet ipsorum scelera et iniquas pluris habendi cupiditates, in quas eruperant et secessionis tempore et post ipsum reditum; partim ut suaderet illis, ut tandem aliquando cohiberent ac refrenarent suas iniquas cupiditates. Post hæc acriter admodum et audacter in omnes invectus est, et præcipue in ipsos tribunos. Inerat autem in eius verbis non ut civis plebem admonentis iusta reverentia, nec ut privati hominis plebi odiosi et verba fa-

πολλοῖς ἀπεχθομένου σώφρων εὐλάβεια πρὸς τὰς τοῦ κρατοῦντος ὀργάς, ἀλλ' ὡς ἐχθροῦ προπηλακίζοντος ἀδεῶς τοὺς ὑπὸ χεῖρα ἄκρατός τις χολὴ καὶ βαρεῖα τοῦ κακῶς πάσχοντος ὑπεροψία.

XXXV. Τοιγάρτοι λέγοντός τε αὐτοῦ μεταξὺ πολὺς θόρυβος ἐγένετο τῇδε καὶ τῇδε θαμινὰ μεθελκόμενος, ὡς ἐν διαφόροις πλήθεσι καὶ οὐ τὰ αὐτὰ βουλομένοις, τῶν μὲν ἡδομένων ἐπὶ τοῖς λόγοις αὐτοῦ, τῶν δὲ πάλιν ἀχθομένων. Καὶ ἐπειδὴ ἐπαύσατο λέγων ἔτι πλείων ἀνέστη βοὴ καὶ θόρυβος. Οἱ μὲν γὰρ πατρίκιοι κράτιστον ἀνδρῶν λέγοντες ἐπῄνουν αὐτὸν ἐπὶ τῇ παρρησίᾳ, καὶ μόνον ἀπέφαινον ἐξ ἁπάντων σφῶν ἐλεύθερον, ὃς οὔτε πολεμίων ἔδεισεν ἐπιόντων ὄχλον, οὔτε πολιτῶν αὐθάδεις καὶ παρανόμους ἐκολάκευσεν ὁρμάς· οἱ δὲ δημοτικοὶ δυσανασχετοῦντες ἐπὶ τοῖς ὀνειδισμοῖς βαρὺν καὶ πικρὸν καὶ πολεμίων ἁπάντων ἔχθιστον αὐτὸν ἀπεκάλουν. Προθυμίαν δὲ πολλὴν εἶχόν τινες ἤδη, οἷς πολὺ προσῆν τὸ εὐχερές, ἐν χειρῶν αὐτὸν διαφθεῖραι νόμῳ. Συνήργουν δὲ αὐτοῖς εἰς τοῦτο καὶ συνελάμβανον οἱ δήμαρχοι, καὶ μάλιστα Σικίννιος ἐνεδίδου τοῖς βουλήμασι τὰς ἡνίας. Τελευτῶν γοῦν, ἐπειδὴ πολλὴν αὐτοῦ καταδρομὴν ἐποιήσατο καὶ τοὺς θυμοὺς ἐξέκαυσε τῶν δημοτῶν πολὺς ἐμπνεύσας τῇ κατηγορίᾳ, τέλος ἐξήνεγκεν, ὅτι θάνατον αὐτοῦ καταψηφίζεται τὸ ἀρχεῖον τῆς εἰς τοὺς ἀγορανόμους ὕβρεως ἕνεκεν, οὓς τῇ προτέρᾳ τῶν ἡμερῶν ἄγειν αὐτὸν κελευσθέντας ὑφ' αὐτῶν τύπτων ἀπήλασεν· οὐ γὰρ ἑτέρων τινῶν εἶναι τὸν προπηλακισμὸν τὸν εἰς τοὺς ὑπηρέτας σφῶν γενόμενον ἢ τῶν κελευσάντων. Καὶ ταῦτ' εἰπὼν ἐπέταξεν ἄγειν αὐτὸν ἐπὶ τὸν ὑπερκείμενον τῆς ἀγορᾶς λόφον· ἔστι δὲ τὸ χωρίον κρημνὸς ἐξαίσιος, ὅθεν αὐτοῖς ἔθος ἦν βάλλειν τοὺς ἐπιθανατίους. Οἱ μὲν οὖν ἀγορανόμοι προσῄεσαν ὡς ἐπιληψόμενοι τοῦ σώματος· οἱ δὲ πατρίκιοι μέγα ἐμβοήσαντες ὥρμησαν ἐπ' αὐτοὺς ἀθρόοι, ἔπειτα δ δῆμος ἐπὶ τοὺς πατρικίους. Καὶ ἦν πολλὴ μὲν ἔργων ἀκοσμία, πολλὴ δὲ λόγων ὕβρις παρ' ἀμφοῖν, ὠθισμοί τε καὶ χειρῶν ἐπιβολαί. Κατελήφθη δὲ καὶ σωφρονεῖν ἠναγκάσθη τὰ παρακινοῦντα ὑπὸ τῶν ὑπάτων βιασαμένων εἰς μέσους καὶ τοῖς ῥαβδούχοις ἀναστέλλειν κελευσάντων τοὺς ὄχλους. Τοσαύτη ἄρα τῆς ἀρχῆς αἰδὼς ἦν τοῖς τότε ἀνθρώποις, καὶ οὕτω τίμιον τὸ τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας σχῆμα. Ἐφ' οἷς ὁ Σικίννιος ἀδημονῶν καὶ διαταραττόμενος, εὐλαβείας τε μεστὸς ὤν, μὴ προσαναγκάσῃ τοὺς διαφόρους τοῖς βιαίοις τὰ βίαια λῦσαι, ἀποστῆναί τε οὐκ ἀξιῶν τοῦ ἐγχειρήματος, ἐπειδὴ ἅπαξ ἐπεβάλετο, καὶ μένειν ἐφ' οἷς ἔκρινεν οὐ δυνατὸς ὤν, πολὺς ἐν τῷ σκοπεῖν ὅ τι πρακτέον ἦν.

XXXVI. Κατιδὼν δὲ αὐτὸν ἀμηχανοῦντα Λεύκιος Ἰούνιος Βροῦτος, ἐκεῖνος ὁ δημαγωγός, ὁ τεχνησάμενος ἐφ' οἷς ἔσονται δικαίοις αἱ διαλλαγαί, δεινὸς ἀνὴρ τά τε ἄλλα καὶ πόρους εὑρεῖν ἐν ἀπόροις, προσέρχεται μόνος μόνῳ καὶ ὑποτίθεται μὴ φιλονεικεῖν,

cientis ad potentiores sibi infensos modesta cautio; sed, tanquam hostis insultantis intrepide suæ potestati obnoxiis, impotens quædam ira et gravis contemtio hominum iniuria affectorum.

XXXV. Quapropter, eo adhuc loquente, inter illos ingens tumultus exortus est, modo in hanc, modo in illam partem crebro conversus, ut in dissidente nec eadem volente multitudine *solet accidere*, aliis sermoni eius applaudentibus, aliis vero obstrepentibus. Cum autem finem dicendi fecisset, clamor et tumultus longe maior est exortus. Nam patricii, præstantissimum virum appellantes, eum laudabant, quod tam libere loqueretur, et solum omnium liberum esse affirmabant, qui nec inimicorum in se impetum formidasset, nec civium iniquos ac superbos conatus blanditiis delinire voluisset. Plebeii vero, ægre ferentes eius convicia cum exprobratione coniuncta, gravem et acerbum hostiumque omnium sibi infensissimum eum appellabant; et nonnulli iam paratissimi erant, qui ad vim propensi erant, facto impetu ex tempore eum iure belli interficere. Illosque adiuvabant tribuni, præcipue vero Sicinius illorum consiliis habenas laxabat. Tandem autem, cum multis in hominem invectus esset, animosque plebeiorum accendisset, gravem iram spirans accusationem suam hac sententia clausit, capitali supplicio a tribunorum collegio eum damnari, ob factam ædilibus iniuriam, quos pridie iussos a se, ut eum ducerent, pulsatos abegisset : nam contumeliosam illam iniuriam suis ministris factam in nullos alios, quam in eos, qui iusserant, recidere. His dictis, iussit eum ad imminentem fori collem duci : hic autem locus est vasta rupe horrendus, unde capite damnatos dejicere solebant. Æediles igitur accesserunt, ut eum comprehenderent : at patricii ingenti clamore sublato conglobati impetum in eos fecerunt; et postea plebs in patricios. Et nulla amplius modestia in factis servabatur, et utrique contumeliosissimis verbis se mutuo petebant, seque invicem pellebant, nec a manibus sibi temperabant. Illi tamen, qui motus istos excitabant, cœpto destiterunt et sapere coacti sunt a consulibus, qui in medios irruperunt et lictoribus imperarunt, ut turbam summoverent. Tanta erat huius magistratus apud illius ætatis homines reverentia, et tantum honoris regiæ potestatis dignitati tribuebatur. Quibus rebus Sicinius anxius et perturbatus, cum valde metueret, ne cogeret adversarios vim vi repellere, et cœptis nollet desistere, quia semel rem aggressus erat, nec tamen in sua sententia permanere posset, multum secum ipse cogitabat, quid faciendum esset.

XXXVI. Quem cum consilii inopem animadvertisset L. Iunius Brutus, popularis ille concionator ac tribunus plebis, qui pacis conditiones excogitarat, vir acer, cum aliis in rebus, tum in expediendis difficultatibus, solus cum solo egit, monuitque ne pertinacius contenderet,

ἐγχειρήματι θερμῷ καὶ παρανόμῳ συναγωνιζόμενον, ὁρῶντα τούς τε πατρικίους ἅπαντας ἠρεθισμένους καὶ ἑτοίμους ὄντας, εἰ κληθεῖεν ὑπὸ τῶν ὑπάτων, ἐπὶ τὰ ὅπλα χωρεῖν, τοῦ τε δήμου τὸ καρτερώτατον μέρος ἐνδοιάζον καὶ οὐκ ἀγαπητῶς δεχόμενον ἀνδρὸς ἐπιφανεστάτου τῶν ἐν τῇ πόλει παράδοσιν ἐπὶ θανάτῳ, καὶ ταῦτ' ἀκρίτου. Συνεβούλευε δὲ αὐτῷ τότε μὲν εἶξαι καὶ μὴ χωρεῖν ὁμόσε τοῖς ὑπάτοις, μή τι μεῖζον κακὸν ἐργάσηται, προθεῖναι δὲ τῷ ἀνδρὶ δίκην, ὁρίσαντα χρόνον ὅσον δή τινα, καὶ ψῆφον ἀναδοῦναι τοῖς πολίταις ὑπὲρ αὐτοῦ κατὰ φυλάς· ὅ τι δὲ ἂν αἱ πλείους ψῆφοι καθαιρῶσι, τοῦτο ποιεῖν. Τυραννικὸν μὲν γὰρ εἶναι καὶ βίαιον, ὃ νῦν ἐπειρᾶτο διαπράττεσθαι, τὸν αὐτὸν ὑπάρχειν καὶ κατήγορον καὶ δικαστὴν καὶ τοῦ μέτρου τῆς τιμωρίας κύριον· πολιτικὸν δὲ τὸ κατὰ νόμους ἀπολογίας τυχόντα τὸν ὑπαίτιον, ὅ τι ἂν τοῖς πλείοσι δικασταῖς δόξῃ, τοῦτο παθεῖν. Πείθεται τούτοις ὁ Σικίννιος μηδὲν ὁρῶν βούλευμα κρεῖττον, καὶ παρελθὼν ἔφη· « Τὴν μὲν σπουδὴν ὁρᾶτε τῶν « πατρικίων τὴν εἰς τὰ φονικὰ καὶ βίαια ἔργα, ὦ « δημόται, ὡς ἑνὸς ἀνδρὸς αὐθάδους ὅλην ἀδικοῦν« τος τὴν πόλιν ἧττον τίθεται τὸ πλῆθος τὸ ὑμέτερον. « Οὐ μὴν ὁμοίους γε αὐτοῖς γίνεσθαι χρὴ καὶ ἐπὶ « κεφαλὴν ὠθεῖσθαι, οὔτε ἄρχοντας πολέμου οὔτε « ἀμυνομένους· ἀλλ' ἐπειδὴ πρόφασιν εὐπρεπῆ « προβάλλονταί τινες τὸν νόμον, ᾧ βοηθοῦντες ἀφαι« ροῦνται αὐτὸν τῆς κολάσεως, ὃς οὐκ ἐᾷ τῶν πο« λιτῶν οὐθένα ἀποκτεῖναι ἄκριτον, συγχωρήσωμεν « αὐτοῖς τὸ δίκαιον τοῦτο, καίπερ οὐδὲ νόμιμα « πάσχοντες οὐδὲ δίκαια ὑπ' αὐτῶν, καὶ δείξωμεν, « ὅτι τοῖς εὐγνώμοσι μᾶλλον ἢ τοῖς βιαίοις περιεῖ« ναι τῶν ἀδικούντων ἡμᾶς πολιτῶν βουλόμεθα. « Ὑμεῖς μὲν οὖν ἄπιτε καὶ τὸν μέλλοντα καιρὸν ἐκ« δέχεσθε οὐ πολὺν ἐσόμενον· ἡμεῖς δὲ παρασκευα« σάμενοι τὰ κατεπείγοντα προθήσομεν χρόνον τῷ « ἀνδρὶ εἰς ἀπολογίαν, καὶ τὴν δίκην ἐφ' ὑμῶν συντε« λέσομεν. Ὅταν δὲ γένησθε τῆς ψήφου κατὰ τὸν « νόμον κύριοι, τιμήσατε αὐτῷ ἧς ἂν ἄξιον εὕρητε « ζημίας. Καὶ περὶ μὲν τούτου τοσαῦτα. Τῆς δὲ « τοῦ σίτου διαθέσεως, ἵνα ἐκ τοῦ δικαιοτάτου γένη« ται, εἰ μή τις ἔσται τούτοις καὶ τῇ βουλῇ φροντὶς, « ἐπιμελησόμεθα. » Ταῦτ' εἰπὼν διέλυσε τὴν ἐκκλησίαν.

XXXVII. Μετὰ τοῦτο οἱ μὲν ὕπατοι συναγαγόντες τὴν βουλὴν ἐσκόπουν ἐφ' ἡσυχίας, τίς ἂν γένοιτο τῆς παρούσης ταραχῆς λύσις. Καὶ ἔδοξεν αὐτοῖς πρῶτον μὲν ἀποθεραπεῦσαι τοὺς δημότας εὐώνους πάνυ καὶ λυσιτελεῖς ποιήσαντας αὐτοῖς τὰς ἀγοράς· ἔπειτα πείθειν τοὺς προεστηκότας αὐτῶν χάριτι τῆς βουλῆς παύσασθαι καὶ μὴ παράγειν τὸν Μάρκιον. Εἰ δὲ μὴ, εἰς μακροτάτους ἀναβάλλεσθαι χρόνους, ἕως ἂν μαρανθῶσιν αἱ τῶν πολλῶν ὀργαί. Ταῦτα ψηφισάμενοι τὸ μὲν ὑπὲρ τῆς ἀγορᾶς δόγμα εἰς τὸν δῆμον ἐξήνεγκαν, καὶ πάντων ἐπαινεσάντων

utque desisteret ab incepto fervenli ac iniquo, cum videret omnes patricios irritatos, et omnes paratos, si a consulibus vocarentur, arma capere; plebis vero firmissimam partem animo dubio esse, nec libenter pati nobilissimum civem ad supplicium rapi, idque indemnatum. Itaque ei suasit, ut tunc quidem cederet, neve cum consulibus pugnaret, ne quod gravius malum patraret; sed homini diem diceret, tempore quolibet statuto, quo ad caussam dicendam veniret, et de eo cives tributim mitteret in suffragia; quod vero plurium suffragiis statutum esset, id faceret. Tyrannicum enim et violentum esse quod nunc facere conaretur; nempe ut idem et accusator et iudex et pœnæ arbiter esset: civile vero esse, ut reus, legitima facta ei dicendæ caussæ potestate, quod pluribus iudicibus visum esset, id pateretur. His paruit Sicinius, nullum melius consilium videns, et progressus: « Videtis (inquit), Quiri« tes, studium, quo patricii ad cædes et violentiam « feruntur; siquidem unum hominem superbum, qui « toti reipublicæ fecit iniuriam, vobis omnibus ante« ponunt. Sed tamen non decet nos esse eorum si« miles, et aut bellum inferentes aut illatum propul« santes, in nostram perniciem ruere præcipites. Sed « quoniam nonnulli causam speciosam prætendunt, « scilicet legem, cuius auxilio *sontem* supplicio eri« piunt, quod ea nullum civem Romanum indemnatum « occidi sinat, hoc ius illis concedamus, quamvis ipsi « nobiscum neque legibus neque iure agant. Et os« tendamus, nos malle cives, a quibus iniuria afficimur « ratione, quam violentia, superare. Vos igitur abite, « et tempus, quod brevi aderit, exspectate. Nos vero « interim res urgentes curabimus, præstitutoque huic « viro ad caussæ dictionem tempore, iudicium vobis « committemus, ut ipsi hac de re sententiam feratis. « Ubi vero ex lege in suffragia missi penés vos ea ha« bueritis, tunc illi mulctam, qua eum dignum esse « comperietis, irrogate. Atque hæc quidem hactenus. « Quod autem attinet ad frumenti venditionem et dis« pensationem, ut ea quam iustissime fiat, nisi hoc « consulibus senatuique curæ fuerit, nos ipsi huic rei « providebimus. » Hæc locutus concionem dimisit.

XXXVII. Post hæc consules, coacto senatu, per otium consultabant, quanam ratione præsens tumultus sedari posset. Et placuit ipsis primum quidem magna annonæ copia pretiique vilitate plebem delinire; deinde vero eius magistratibus persuadere, ut in senatus gratiam a cœpto desisterent, neve Marcium *in iudicium* adducerent. Quod si hoc illis persuadere non possent, saltem in quam longissimum tempus rem differrent, donec ira vulgi deferbuisset. His decretis senatusconsultum de annona promulgarunt, et omnibus ratum fecerunt. Erat

ἐκύρωσαν. Ἦν δὲ τοιόνδε· « Τὰς τιμὰς εἶναι τῶν « ὠνίων τῶν πρὸς τὸν καθ' ἡμέραν βίον ἀναγκαίων, « αἵτινες ἐγένοντο ἐλάχισται πρὸ τῆς ἐμφυλίου στά- « σεως. » Παρὰ δὲ τῶν δημάρχων πολλὰ λιπαρήσαντες τὴν μὲν ὁλοσχερῆ πάρεσιν οὐχ εὕροντο, τὴν δὲ εἰς χρόνον ὅσον ἠξίουν ἀναβολὴν ἔλαβον· αὐτοί τε προσεμηχανήσαντο διατριβὴν ἑτέραν ἀφορμῇ τοιᾶδε χρησάμενοι. Τοὺς ἐκ Σικελίας ἀποσταλέντας ὑπὸ τοῦ τυράννου πρέσβεις καὶ παρακομίσαντας τῷ δήμῳ τὴν τοῦ σίτου δωρεάν, ἀποπλέοντας οἴκαδε Ἀντιάται πειρατήριον στείλαντες κατήγαγον, ἀποσαλεύοντας οὐ πρόσω τῶν λιμένων, καὶ τά τε χρήματα αὐτῶν ὡς πολεμίων δι' ὠφελείας ἔθεντο, καὶ τὰ σώματα κατακλείσαντες εἶχον ἐν φυλακῇ. Ταῦτα μαθόντες οἱ ὕπατοι ἔξοδον ἐψηφίσαντο ἐπὶ τοὺς Ἀντιάτας, ἐπειδὴ πρεσβευομένοις αὐτοῖς οὐδὲν ἠξίουν τῶν δικαίων ποιεῖν· καὶ ποιησάμενοι τῶν ἐν ἀκμῇ κατάλογον ἐξῄεσαν ἀμφότεροι, ψήφισμα κυρώσαντες ὑπὲρ ἀναβολῆς τῶν τε ἰδίων καὶ τῶν δημοσίων δικῶν, ὅσον ἂν χρόνον ὦσιν ἐν τοῖς ὅπλοις. Ἐγένετο δὲ οὗτος οὐχ ὅσον ὑπέλαβον, ἀλλὰ πολλῷ ἐλάττων. Οἱ γὰρ Ἀντιάται μαθόντες ἐξεστρατευμένους πανδημεὶ Ῥωμαίους οὐδὲ τὸν ἐλάχιστον ἀντέσχον χρόνον· δεόμενοι δὲ καὶ λιπαροῦντες τά τε σώματα τῶν ἁλόντων Σικελιωτῶν ἀπέδοσαν καὶ τὰ χρήματα. Ὥστε ἠναγκάσθησαν οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τὴν πόλιν ἀναστρέψαι.

XXXVIII. Διαλυθείσης δὲ τῆς στρατιᾶς, ὁ μὲν Σικίννιος ὁ δήμαρχος συναγαγὼν τὸ πλῆθος εἰς ἐκκλησίαν, προεῖπεν ἡμέραν, ἐν ᾗ συντελεῖν ἔμελλε τὴν περὶ τοῦ Μαρκίου κρίσιν· καὶ παρεκάλει τούς τε κατὰ πόλιν ὑπάρχοντας ἀθρόους ἥκειν ἐπὶ τὴν διάγνωσιν τῆς δίκης, καὶ τοὺς ἐπὶ τῶν ἀγρῶν διατρίβοντας ἀφεμένους τῶν ἔργων εἰς τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἀπαντᾶν, ὡς ὑπὲρ ἐλευθερίας καὶ σωτηρίας ὅλης τῆς πόλεως τὴν ψῆφον ἀναληψομένους. Παρήγγελλε δὲ καὶ τῷ Μαρκίῳ παρεῖναι πρὸς τὴν ἀπολογίαν, ὡς οὐδενὸς ἀτυχήσοντι τῶν περὶ τὰς κρίσεις νομίμων. Τοῖς δὲ ὑπάτοις ἐδόκει βουλευσαμένοις μετὰ τοῦ συνεδρίου μὴ περιορᾶν τὸν δῆμον ἐξουσίας τηλικαύτης κύριον γενόμενον. Εὕρητο δὲ αὐτοῖς τῆς κωλύσεως ἀφορμὴ δικαία καὶ νόμιμος, ᾗ χρώμενοι πάντα διαλύσειν ᾤοντο τὰ τῶν ἀντιδίκων βουλεύματα. Καὶ μετὰ τοῦτο παρεκάλεσαν εἰς λόγους ἐλθεῖν τοὺς προεστηκότας τοῦ δήμου, συνόντων αὐτοῖς τῶν ἐπιτηδείων. Καὶ ἔλεξε Μηνύκιος τοιάδε· « Ἡμῖν, ὦ δήμαρχοι, « δοκεῖ χρῆναι τὴν στάσιν ἐξελαύνειν ἐκ τῆς πόλεως « ἁπάσῃ δυνάμει, καὶ μὴ φιλονεικεῖν ἐναντία τῷ « δήμῳ περὶ μηδενὸς χρήματος· μάλιστα δὲ ὅταν « ὁρῶμεν ὑμᾶς ἀπὸ τῶν βιαίων ἐπὶ τὰ δίκαια καὶ « τοὺς λόγους ἥκοντας. Ταύτης μέντοιγε τῆς γνώμης « ἐπαινοῦντες ὑμᾶς, τὴν βουλὴν οἰόμεθα δεῖν ἄρξαι « προβούλευμα ποιησαμένην, ὥσπερ ἐστὶν ἡμῖν πά- « τριον. Δύναισθε δὲ ἂν καὶ αὐτοὶ τοῦτο μαρτυρεῖν, « ὅτι ἐξ οὗ τήνδε τὴν πόλιν ἔκτισαν ἡμῶν οἱ πρό-

autem tale : « Pretia rerum venalium ad quotidianum « victum pertinentium non maiora esse, quam quæ mi- « nima ante civilem seditionem fuissent. » A tribunis vero multis precibus, cum remissionem integram impetrare non potuissent, dilationem iudicii impetrarunt, quantam petierunt ; ipsique aliam moram excogitarunt, hac occasione usi. Legatos ex Sicilia a tyranno missos, et qui frumentum populo Romano dono datum advexerant, domum redeuntes, Antiates missa piratarum manu interceperunt, ipsorumque naves in suos portus, a quibus non longe aberant in falso stantes deduxerunt, et eorum pecunias ut hostium diripuerunt, ipsosque in carcerem coniectos custodiebant. Consules his rebus cognitis expeditionem in Antiates decreverunt, quod, missa ad eos legatione, nihil quod æquum esset, facere vellent : habitoque iuniorum delectu exierunt utrique, facto senatusconsulto, ut omnia, tam privata quam publica iudicia suspenderentur, quamdiu in armis forent. Hoc autem tempus non quantum ipsi sperarant, sed multo brevius fuit. Nam ubi Antiates cognoverunt Romanos totis viribus ex finibus suis egressos, ne vel minimum quidem temporis spatium restiterunt ; sed eos precari et suppliciter orare cœperunt, et ipsa Siculorum corpora et pecunias restituerunt ; quo facto Romani urbem repetere coacti sunt.

XXXVIII. Dimisso autem exercitu, Sicinius tribunus plebe ad concionem coacta Marcio diem dixit, in qua caussæ eius iudicium faciendum erat : rogabatque non solum eos, qui in urbe erant, ut frequentes ad illius caussæ cognitionem ac iudicium venirent ; sed etiam illos, qui in agris degebant, ut intermisso opere ad eandem diem præsto essent, quod pro libertate et salute totius reipublicæ suffragia ipsis essent ferenda. Denuntiavit etiam Marcio, ut ad caussam dicendam veniret, pollicitus fore, ut nullius rei legitimæ in iudiciis repulsam pateretur. Consulibus vero, post consultationem cum patribus habitam, plebis arbitrio tantam potestatem minime permittere placuit. Justam autem et legitimam eius inhibendæ rationem invenerunt, qua omnia adversariorum consilia a se dissipatum iri putabant. Quo facto tribunos plebis una cum eorum necessariis ad colloquium vocarunt. Et Minucius in hunc modum est locutus : « Nobis, tribuni, seditio ex urbe totis vi- « ribus tollenda, nec cum plebe pertinacius ulla de « re contendendum videtur ; præsertim vero cum vi- « deamus, vos, omissa vi, iure ac verbis agere. Quam « vestram voluntatem licet laudemus, tamen patres sena- « tusconsulto more patrio vobis auctores fieri æquum « æquo esse censemus. Potestis autem et ipsi testes « esse, ex quo hæc urbs a maioribus nostris condita est, « semper hunc honorem senatui habitum, et nunquam « plebem de ulla re absque præeunte senatusconsulto « iudicasse, neque quidquam suis suffragiis decrevisse,

« γονοι, τοῦτο τὸ γέρας ἔχουσα ἡ βουλὴ διατετέλεκε, « καὶ οὐθὲν πώποτε ὁ δῆμος ὅ τι μὴ προβουλεύσειεν « ἡ βουλὴ οὔτ' ἐπέκρινεν οὔτ' ἐπεψήφισεν, οὐχ ὅτι « νῦν, ἀλλ' οὐδ' ἐπὶ τῶν βασιλέων, [τὰ δὲ] ἀλλ' « ὅσα τῷ συνεδρίῳ δόξει, ταῦτα οἱ βασιλεῖς εἰς τὸν « δῆμον ἐκφέροντες ἐπεκύρουν· μὴ δὴ τοῦτ' ἀφαι- « ρεῖσθε τὸ δίκαιον ἡμῶν, μηδὲ ἀρχαῖον καὶ καλὸν « ἔθος ἀφανίζετε· διδάξαντες δὲ τὸ συνέδριον, ὅτι « δικαίου δεῖσθε καὶ μετρίου πράγματος, ὃ ἂν ἐκείνῳ « δοκῇ, τούτου τὸν δῆμον ἀποδείξατε κύριον. »

XXXIX. Ταῦτα τῶν ὑπάτων λεγόντων, ὁ μὲν Σικίννιος οὐκ ἠνείχετο τῶν λόγων οὐδὲ ἠξίου τὴν βουλὴν οὐδενὸς ποιεῖν κυρίαν. Οἱ δὲ τὴν αὐτὴν ἔχοντες ἐξουσίαν ἐκείνῳ Λευκίου γνώμῃ χρησάμενοι συνεχώρουν γενέσθαι τὸ προβούλευμα, δικαίαν τινὰ καὶ αὐτοὶ ποιησάμενοι πρόκλησιν, ἣν οὐχ οἷόν τε μὴ δέξασθαι τοῖς ὑπάτοις. Ἠξίουν γὰρ τοὺς βουλευτὰς λόγον ἀποδόντας αὐτοῖς τε τοῖς ὑπὲρ τοῦ δήμου πράττουσι καὶ τοῖς συναγορεύειν ἢ τἀναντία λέγειν βουλομένοις, ἐπειδὰν ἀκούσωσιν ἁπάντων τῶν βουλομένων ὅ τι ἂν αὐτοῖς φανῇ δίκαιόν τε καὶ τῷ κοινῷ συμφέρον ἀποφήνασθαι, φέρειν δὴ τὴν γνώμην ἅπαντας ὥσπερ ἐν δικαστηρίῳ τὸν νόμιμον ὅρκον ὀμόσαντας· ὅ τι δὲ ἂν αἱ πλείους γνῶμαι καθαιρῶσι, τοῦτο εἶναι κύριον. Συγχωρησάντων δὲ τῶν ὑπάτων, ὥσπερ ἠξίουν οἱ δήμαρχοι, τὸ προβούλευμα γενέσθαι, τότε μὲν διελύθησαν, τῇ δὲ κατόπιν ἡμέρᾳ παρῆν μὲν εἰς τὸ συνέδριον ἡ βουλή, οἱ δ' ὕπατοι δηλώσαντες αὐτῇ τὰ συγκείμενα τοὺς δημάρχους ἐκάλουν, καὶ περὶ ὧν ἥκουσιν ἐκέλευον λέγειν. Παρελθὼν δὲ ὁ Λεύκιος, ὁ συγχωρήσας τὸ προβούλευμα γενέσθαι, τοιούτοις ἐχρήσατο λόγοις.

XL. « Οὐ λανθάνει μὲν ἡμᾶς, ὦ βουλή, τὸ συμβησόμενον, ὅτι δι' αἰτίας ἐσόμεθα παρὰ τῷ δήμῳ « τῆς εἰς ὑμᾶς ἀφίξεως ἕνεκα, καὶ κατήγορον ἕξομεν « τοῦ βουλεύματος ἄνδρα τὴν αὐτὴν ἐξουσίαν ἔχοντα « ἡμῖν· ὃς οὐκ ᾤετο δεῖν, ἃ δίδωσιν ἡμῖν ὁ νόμος, « ταῦτα παρ' ὑμῶν αἰτεῖν, οὐδ' ἐν εὐεργεσίας μέρει « τὸ δίκαιον λαμβάνειν. Κίνδυνον δὲ οὐ τὸν ἐλάχι- « στον ἀναρρίψομεν εἰς δίκην ὑπαχθέντες, ἀλλ' ὡς « αὐτόμολοι καὶ προδόται καταγνωσθέντες τὰ ἔσχατα « πεισόμεθα. Ἀλλὰ καίπερ ἐπιστάμενοι ταῦτα, « ὅμως ὑπεμείναμεν εἰς ὑμᾶς ἐλθεῖν τῷ τε δικαίῳ « πεποιθότες καὶ τοῖς ὅρκοις ἐπιτρέψαντες, οἷς ὀμό- « σαντες οἴσετε τὰς γνώμας. Φαῦλοι μὲν οὖν ἡμεῖς « γε, ὡς περὶ τηλικούτων καὶ τοσούτων λέγειν, καὶ « πολὺ τοῦ προσήκοντος ἐνδεέστεροι· τὰ δὲ πράγματα « οὐ φαῦλα, ὑπὲρ ὧν λέξομεν. Τούτοις οὖν προσέ- « χετε τὸν νοῦν, καὶ ἐὰν ὑμῖν δόξῃ δίκαιά τε καὶ « συμφέροντα τῷ κοινῷ, προσθήσω δὲ ὅτι καὶ ἀναγ- « καῖα, συγχωρήσατε ἡμῖν αὐτῶν τυχεῖν ἑκόντες.

XLI. « Ἐρῶ δὲ περὶ τοῦ δικαίου πρῶτον. Ὑμεῖς « δή, ὦ βουλή, ὅτε τοὺς βασιλεῖς ἀπηλάσατε συμμά- « χους ἔχοντες ἡμᾶς, καὶ τὴν πολιτείαν ἐν ᾗ νῦν ἐσ-

« non solum nunc, sed ne sub regibus quidem : sed « quæcunque senatui placuissent, hæc reges ad populum referebant, atque ita rata faciebant. Hoc igitur « ius nolite nobis auferre, neve hunc priscum et præ- « clarum morem tollite : sed si qua re iusta ac mode- « rata vobis opus est, de ea senatum monete, et quod « illi visum fuerit, id plebis arbitrio ac potestati per- « mittite. »

XXXIX. Consulibus hæc dicentibus, Sicinius eorum verba ferre non poterat, nec ullam rem in senatus arbitrio ac potestate esse volebat. Collegæ vero illius, ex Decii sententia senatusconsultum fieri permiserunt, cum et ipsi iustum quiddam ante postulassent, quod consules ipsis negare non poterant. Petierunt enim ut patres, facta dicendi copia et tribunis caussam plebis agentibus, et aliis, qui vel eamdem vel contraria suadere vellent, ubi omnium quicumque vellent, orationes, quibus, audissent, id, quod iustum et e republica illis visum fuisset, pronuntiarent, tum demum omnes post legitimum iusiurandum iuratum, sicut in iudiciis fieri solet, sententiam suam dicerent; et quod plurium sententiis comprobatum esset, id ratum haberetur. Cum autem consules senatusconsultum ita fieri permisissent, ut tribuni postulabant, tunc colloquium est solutum. Postero vero die senatus coactus est. Cum autem consules ei indicassent, quid *inter se ac tribunos* convenisset, eos in senatum vocarunt, et sui adventus caussam aperire iusserunt. Tunc progressus Decius, qui senatusconsultum fieri permiserat, in hunc modum verba fecit.

XL. « Non latet nos, Patres conscripti, quid eventu- « rum sit : nempe nos, quod huc ad vos venerimus in « criminationes apud plebem incursuros, et propter con- « silium nostrum a collega nostro accusatum iri : is « enim putat, a vobis minime petenda ea esse, quæ « nobis ipsæ leges dant, neque hoc ius in beneficiorum « acceptorum numero ponendum. Nos autem non « minimum subituri sumus periculum, si in iudicium « adducti fuerimus; sed tanquam transfugæ et pro- « ditores damnati ignominiosissimo supplicio afficiemur. « Sed, quamvis hæc probe sciamus, non dubitavimus « tamen ad vos accedere, iure freti, et iureiurando « fidentes, quo iurati sententias feretis. Nos quidem « viles sumus et longe inferiores, quam quos de tantis « rebus disserere conveniat : res tamen, de quibus « verba faciemus, non sunt leves. Quare attente hæc « audiatis, et si nostra postulata vobis iusta et e repu- « blica esse videbuntur, addam etiam si necessaria « ultro nobis ea concedatis.

XLI. « Ac primum de iure dicam. Vos, Patres cons- « cripti, quo tempore nostræ societatis ope reges expu- « listis, eamque reipublicæ formam, qua nunc utimur,

« μεν κατεστήσατε, ἣν οὐ ψέγομεν, μειονεκτοῦντας « ἐν ταῖς δίκαις τοὺς δημοτικοὺς ὁρῶντες, ὁπότε « συμβαίη τι διάφορον αὐτοῖς πρὸς τοὺς πατρικίους· « πολλὰ δὲ ἦν ταῦτα· νόμον ἐκυρώσατε Ποπλίου « Οὐαλερίου θατέρου τῶν ὑπάτων γνώμῃ χρησάμενοι, « ἐξεῖναι τοῖς κατισχυομένοις ὑπὸ τῶν πατρικίων « δημόταις προκαλεῖσθαι τὰς κρίσεις ἐπὶ τὸν δῆμον· « καὶ παρ' οὐδὲν οὕτως ἕτερον ὡς τὸν νόμον τόνδε « τήν τε πόλιν ἐν ὁμονοίᾳ διεφυλάξατε, καὶ τοὺς « βασιλεῖς ἐπιόντας ἀπεώσασθε. Τοῦτον δὴ προφε- « ρόμενοι τὸν νόμον, ὑπὲρ ὧν ἅπαντες ἀδικεῖσθαί « τε καὶ κατισχύεσθαι λέγομεν ὑπὸ Γαΐου Μαρκίου « τουδὶ, καλοῦμεν αὐτὸν ἐπὶ τὸν δῆμον, καὶ τὰ δίκαια « παραγγέλλομεν ἐκεῖ λέγειν. Καὶ προβουλεύματος « ἐνταῦθα οὐκ ἔδει. Περὶ ὧν γὰρ οὐκ εἰσὶ νόμοι, « περὶ τούτων ὑμεῖς τοῦ προβουλεῦσαι κύριοι, καὶ « ὁ δῆμος ἐπιψηφίσαι. Νόμου δὲ ὄντος ἀκινήτου, « κἂν μηδὲν ὑμεῖς προβουλεύσητε, τούτῳ δήπου « χρηστέον. Οὐ γὰρ δὴ τοῦτό γ' ἂν εἴποι τις, ὅτι « τῶν μὲν ἰδιωτῶν, οἷς τὸ μειονεκτεῖν συμβαίνει « περὶ τὰς κρίσεις κυρίαν εἶναι δεῖ τὴν ἐπὶ τὸν δῆμον « πρόκλησιν, ἡμῖν δὲ τοῖς δημάρχοις ἄκυρον. Νόμου « μὲν δὴ συγχωρήματι τῷδε ἰσχυριζόμενοι, καὶ διὰ « τοῦτο παρακινδυνεύσαντες ἐφ' ὑμῖν γενέσθαι δικα- « σταῖς, ἥκομεν. Ἀγράφῳ δὲ καὶ ἀνομοθετήτῳ φύσεως « δικαίῳ τόδε ἀξιοῦμεν, ὦ βουλὴ, μήτε πλεῖον ἔχειν « ὑμῶν τὸν δῆμον μήτε μεῖον, ἐν γοῦν τῷ δικαίῳ, [οἱ] « πολλοὺς καὶ μεγάλους συνδιενεγκόντες ὑμῖν πολέ- « μους, καὶ περὶ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν τυράννων πλεί- « στην ἐπιδειξάμενοι προθυμίαν, καὶ τοῦ μηδενὶ τὸ « κελευόμενον ποιεῖν τὴν πόλιν, ἀλλ' αὐτὴν ἑτέροις « ἐπιτάττειν τὰ δίκαια, οὐκ ἐλαχίστην μοῖραν παρα- « σχόμενοι. Οὕτω δ' ἂν ἡμῖν τὸ μὴ μεῖον ἔχειν τῶν « δικαίων ἀποδοίητε, ὦ πατέρες, εἰ τοὺς ἐπιχει- « ροῦντας εἰς τὰ σώματα ἡμῶν καὶ τὴν ἐλευθερίαν « παρανομεῖν κωλύοιτε, τὸν ἐκ τῆς δίκης ἐφιστάντες « αὐτοῖς φόβον. Ἀρχὰς μὲν δὴ καὶ προεδρίας καὶ « τιμὰς τοῖς ἀρετῇ καὶ τύχῃ προὔχουσιν ἡμῶν οἰό- « μεθα δεῖν ἀπονέμειν· τὸ δὲ μηδὲν ἀδικεῖσθαι καὶ τὸ « δίκας ὧν ἄν τις πάθῃ προσηκούσας λαμβάνειν, « ἴσα καὶ κοινὰ τοῖς ἅμα πολιτευομένοις εἶναι δι- « καιοῦμεν. Ὥσπερ οὖν τῶν λαμπρῶν καὶ μεγάλων « ἀφιστάμεθα ὑμῖν, οὕτω τῶν ἴσων καὶ κοινῶν οὐ « μεθιέμεθα. Ἱκανὰ ταῦτα εἰρήσθω περὶ τοῦ δικαίου, « πολλῶν ἐνόντων καὶ ἄλλων λέγεσθαι.

XLII. « Ὡς δὲ καὶ συνοίσει τῷ κοινῷ ταῦτα ὡς ὁ « δῆμος ἀξιοῖ γινόμενα, μικρὰ διεξιόντων ἀνέχεσθε. « Φέρε γὰρ, εἴ τις ὑμᾶς ἔροιτο, τί μέγιστον οἴεσθε « εἶναι τῶν καταλαμβανόντων κακῶν τὰς πόλεις, καὶ « τοῦ ταχίστου τῶν ὀλέθρων αἴτιον; ἆρ' οὐχὶ τὴν δι- « χοστασίαν εἴποιτ' ἄν; Ἔμογε οὖν δοκεῖ. Τίς δὲ « ὑμῶν οὕτως ἠλίθιός ἐστιν ἢ σκαιὸς ἢ πέρα τοῦ με- « τρίου μισῶν τὴν ἰσηγορίαν, ὃς οὐκ οἶδεν, ὅτι δο- « θείσης ἐξουσίας τῷ δήμῳ κρίνειν ἃς ἔξεστιν αὐτῷ

« constituistis, quam non reprehendimus, cum videre- « tis, plebeios deteriore conditione esse in iudiciis, « quoties aliquid controversiarum inter eos et patricios « ortum fuisset (id quod non raro fiebat), legem san- « xistis, auctore altero consulum P. Valerio, licere ple- « beiis, qui vim a patriciis paterentur, ad populum « provocare : et nulla alia re adeo, ut hac lege, civita- « tis concordiam conservastis, et reges reditum vi « tentantes repulistis. Hac igitur lege freti, ob iniuriam « et vim, qua nobis ab hoc C. Marcio factam omnes « affirmamus, eum ad populum citamus, ibique caus- « sam dicere iubemus, nec senatusconsulto hic opus « fuit. De quibus nullæ exstant leges latæ, in illis « locus est vestris senatusconsultis et populi suffragiis. « Quibus vero in rebus præsto est lex inviolabilis, « etiamsi vos nullum senatusconsultum feceritis, hac « lege est utendum. Neque vero dixerit hoc quispiam, « privatis quidem hominibus, quibus contigerit, ut « lædantur in iudiciis, provocationem ad populum fir- « mam esse, nobis vero tribunis idem iuris non esse. « Huius igitur legis concessione freti venimus et prop- « terea non sine nostro periculo vestrum iudicium « subire audemus. Ex iure autem naturæ non scripto, « nullisque legibus sancito, æquum esse censemus, Patres « conscripti, ut in iure saltem plebeiorum conditio, « neque melior, neque etiam deterior sit, quam vestra, « quia multa atque magna bella vobiscum gessimus, et « maxima animi alacritate in illis conficiendis operam « vobis navavimus, et præcipui auctores fuimus, ne « populus Romanus aliorum imperio pareret, sed ipse « aliis imperaret. Sic autem non deteriore iuris condi- « tione erimus, Patres conscripti, si eos qui corporibus « nostris et libertati iniuriam facere conantur cohibetis, « iudicii terrorem eis intentantes. Magistratus sane, et « principem locum in sedendo, et honores iis, qui et « virtute et fortuna inter vos excellunt, tribuendos pu- « tamus; verum iniurias non pati; et, si quis intulerit, « de eo pœnas pro meritis sumere, hæc omnibus æque « communia esse debere censemus. Sicut igitur splen- « dida illa et magnifica vobis concedimus, sic istam « communem iuris æquabilitatem nolumus amittere. « Atque de iure hæc sufficiant, licet et alia multa af- « ferri possint.

XLII. « Quod autem et reipublicæ sint profutura « plebis postulata, a me paucis disserente accipite. Age « igitur, si quis ex vobis quæreret, quænam maxima « calamitas civitatibus possit contingere, et quænam « celerrimi exitii caussa vobis videtur esse, nonne « responderetis, discordia? Ego certe ita sentio. Quis « vero vestrum adeo est fatuus, aut ineptus, aut ultra « modum iuris æquabilitatis inimicus, quin videat, data « populo potestate iudicandi ex legibus eas caussas,

« δίκας κατὰ τὸν νόμον ἐν ὁμονοίᾳ πολιτευσόμεθα, εἰ δὲ τἀναντία γνοίητε καὶ ἀφέλοισθε ἡμῶν τὴν ἐλευθερίαν· ἐλευθερίαν γὰρ ἀφαιρήσεσθε δίκην καὶ νόμον ἀφαιρούμενοι· στασιάζειν ἡμᾶς αὖθις ἀναγκάσετε καὶ πολεμεῖν ὑμῖν; ἐξ ἧς γὰρ ἂν ἐξελαθῇ πόλεως δίκη καὶ νόμος, εἰς ταύτην στάσις εἰσπορεύεσθαι φιλεῖ καὶ πόλεμος. Καὶ ὅσοι μὲν οὐκ ἦλθον εἰς πεῖραν ἐμφυλίων συμφορῶν, οὐδὲν θαυμαστὸν, εἰ δι' ἀπειρίαν τῶν κακῶν μήτε ἄχθονται τοῖς γεγονόσι δεινοῖς μήτε κωλύουσιν ἐκ πολλοῦ τὰ μέλλοντα. Ὅσοι δὲ ὥσπερ ὑμεῖς εἰς τοὺς ἐσχάτους κινδύνους καταστάντες ἀγαπητῶς ἀπηλλάγησαν, ἣν ὁ καιρὸς ἀπῄτει ποιησάμενοι τῶν κακῶν λύσιν, τίς εὐπρεπὴς ἢ μετρία πρόφασις ἀπολείπεται τούτοις, ἐὰν ἔτι ταῖς αὐταῖς συμφέρωνται τύχαις; τίς δὲ οὐκ ἂν ὑμῶν καταγνοίη πολλὴν ἄνοιαν καὶ μανίαν ἐνθυμούμενος, ὅτι μικρῷ μὲν ἔμπροσθεν ὑπὲρ τοῦ μὴ στασιάζειν τοὺς δημότας πολλὰ παρὰ γνώμην ὑπεμείνατε, ὧν ἔνια οὔτε κάλλιστα ἦν ἴσως οὔτε λυσιτελέστατα· νῦν δὲ οὔτε εἰς χρήματα βλάπτεσθαι μέλλοντες οὔτ' εἰς εὐδοξίαν οὔτ' εἰς ἄλλο τῶν κοινῶν οὐδὲ ὁτιοῦν, ἵνα χαρίζησθε τοῖς μισοδημοτάτοις, τὸ δημοτικὸν αὖθις ἐκπολεμώσετε; οὐχ, ἐάν γε σωφρονῆτε. Ἡδέως δ' ἂν ὑμᾶς ἐροίμην, τίνα γνώμην λαβόντες τότε τὴν κάθοδον ἡμῖν συνεχωρήσατε, ἐφ' οἷς ἠξιοῦμεν· πότερα λογισμῷ προϊδόμενοι τὸ κράτιστον, ἢ τῇ ἀνάγκῃ εἴξαντες; εἴπερ γὰρ ταῦτα ὑπελαμβάνετε ὠφελιμώτατα εἶναι τῇ πόλει, τί οὐ μένετε καὶ νῦν ἐν αὐτοῖς; εἰ δὲ ἀναγκαῖα καὶ οὐκ ἐνδεχόμενα ἄλλως γενέσθαι, [εἴτε κατὰ λογισμὸν γέγονε ταῦτα ὀρθὸν καὶ τὸ συμφέρον σκοποῦντα τῆς πόλεως] τί χαλεπαίνετε γενομένοις; τὴν ἀρχὴν γὰρ ἴσως ἔδει μὴ συγχωρῆσαι, εἰ δύναμις ἦν ὑμῖν· συγχωρήσαντας δὲ μηκέτι τοῖς πεπραγμένοις ἐγκαλεῖν.

XLIII. « Ἐμοὶ μὲν γὰρ δοκεῖτε, ὦ βουλὴ, περὶ μὲν τὰς διαλύσεις γνώμῃ τῇ βελτίστῃ κεχρῆσθαι .... οἷς ἀνάγκη εἴκειν .... τοῦ βέβαια τηρεῖν τὰ συγκείμενα. Θεοὺς γὰρ ἡμῖν ἐγγυητὰς ἐδώκατε τῶν ὁμολογιῶν πολλὰ καὶ δεινὰ ἐπαρασάμενοι τοῖς παραβᾶσι τὰς συνθήκας, αὐτοῖς τε καὶ ἐγγόνοις εἰς τὸν ἀεὶ χρόνον. Ἀλλ' ὅτι μὲν δὴ τά τε δίκαια ἀξιοῦμεν καὶ τὰ συμφέροντα, καὶ πολλὴ ἀνάγκη ποιεῖν ὑμᾶς ταῦτά ἐστι μεμνημένους τῶν ὅρκων, ὡς πρὸς εἰδότας ἅπαντας οὐκ οἶδα ὅ τι δεῖ πλείω λέγοντα ἐνοχλεῖν. Ὡς δὲ οὐ μικρὰ τὰ διαφέροντα ἡμῖν ἐστι τόνδε μὴ ἐκλιπεῖν τὸν ἀγῶνα, μήτε βίᾳ εἴξαντας μήτε ἀπάτῃ παραχθέντας, ἀλλὰ κατὰ πολλὴν ἀνάγκην εἰς αὐτὸν ἀφίγμεθα, δεινὰ καὶ πέρα δεινῶν πεπονθότες ὑπὸ τοῦδε τοῦ ἀνδρὸς, μάθετε, ὦ πατέρες, μᾶλλον δὲ ἀναμνήσθητε· οὐδὲν γὰρ ὅ τι οὐ πρὸς εἰδότας ὑμᾶς ἅπαντας ἐρῶ· καὶ ἅμα γνώμῃ χρήσασθε οἰκείᾳ πρὸς τὰ λεγόμενα, ἐνθυμηθέντες, εἰ τῶν δημοτῶν ἡμῶν ἐπε-

« quarum cognitio ad eum pertinet, rempublicam fore concordem? quod si aliter statueritis, et nobis libertatem eripueritis (libertatem enim eripietis, si ius et legem tollatis), vos iterum dissidendi et bellum vobis inferendi necessitatem nobis imposituros? Nam ex qua civitate iura et leges expelluntur, in eam seditio bellumque ingredi solet. Et qui nunquam experti sunt calamitates bellorum civilium, mirum non est, si ob imperitiam malorum, nec præteritis offendantur incommodis, nec futura multo ante prohibeant. Qui vero, ut vos, ultimis periculis tentati, libenter, prout temporis ratio postulabat, se malis liberarunt, quamnam honestam aut æquam caussam hi poterunt afferre, si in easdem calamitates iterum inciderint? Quis vero non damnaverit vos magnæ amentiæ et insaniæ, cogitans, vos paullo ante, ne dissiderent a vobis plebeii, multa præter animi vestri sententiam tulisse, quorum nonnulla fortasse neque pulcherrima neque utilissima erant : nunc vero, cum neque in vestris facultatibus, neque in bona existimatione, neque in ulla alia re communi damnum accepturi sitis, in gratiam eorum, qui plebeios oderunt, plebem iterum ad seditionem excitare? Nequaquam, si sapitis, hoc facietis. Lubenter autem ex vobis quærerem, quidnam tunc cogitaretis, cum reditum nobis, quibus voluerim conditionibus, concessistis : utrum ratione præferentes id, quod optimum erat, an necessitati cedentes? Si enim hæc maxime e republica esse credebatis, cur non in eadem sententia nunc quoque manetis? sin vero necessaria, et quæ aliter fieri non possent, cur non ea æquo fertis animo? Principio enim fortasse (si poteratis) non oportuerat vos hæc nobis concedere : at cum concesseritis, minime vobis sunt reprehendenda ac vituperanda.

XLIII. « Mihi certe videmini, Patres conscripti, paci publicæ optima ratione consilioque prospexisse ..... quibus necessario vobis cedendum est ut ea, quæ inter nos pacti sumus, firma rataque servetis. Deos enim fœderum sponsores nobis dedistis, multa et atrocia mala imprecati iis, qui fœdera violassent, tum ipsis, tum in sempiternum eorum posteris. Nostra igitur postulata iusta et utilia esse, quæ etiam omnino necesse esse, vos facere iurisiurandi memores, non video, cur oporteat me vobis omnibus rei gnaris aures pluribus obtundere. Nostra vero quoque non parum interesse hoc certamen non deserere, aut vi depulsos, aut fraude deceptos, et magna nos necessitate coactos in hoc descendisse gravibus, imo vero gravissimis iniuriis ab hoc homine affectos audite, Patres conscripti, vel potius in memoriam revocate (nihil enim sum dicturus, quod non sit vobis omnibus notum) simul etiam fingite, nunc vestram rem agi, hoc cogitantes, si quis de nostro plebeio ordine ausus fuisset

« χείρησέ τις ἐν τῷ πλήθει τοιαῦτα λέγειν ἢ πράττειν καθ' ὑμῶν, οἷα Μάρκιος ἐτόλμησεν ἐνθάδε « εἰπεῖν, ποῖόν ποτ' ἂν ὑμῖν παρέστη πρὸς αὐτὸν « πάθος.

XLIV. « Τὰς γὰρ ὑπὲρ τῆς ὁμονοίας τῇ βουλῇ « ἀκινήτους ὁμολογίας καὶ μόνον οὐκ ἀδαμαντίνοις « δεσμοῖς ἠσφαλισμένας, ἃς οὔτε ὑμῖν τοῖς ὀμωμοκόσιν οὔτε τοῖς ἐξ ὑμῶν ἐσομένοις καταλύειν « θέμις, ἕως ἂν ἡ πόλις ἥδε οἰκῆται, πρῶτος ἐπεχείρησε λύειν ἐξ ὑμῶν οὑτοσὶ Μάρκιος, οὔπω « τέταρτον ἔτος ἐξ οὗ γεγενημένας, οὐ σιγῇ πράττων « τὴν κατάλυσιν, οὐδ' εἰς ἀφανές που καταδὺς χωρίον, « ἀλλ' ἀναφανδὸν ἐν τῷδε τῷ τόπῳ, πάντων παρόντων ὑμῶν γνώμην ἀποφηνάμενος, ὡς χρὴ τὴν δημαρχικὴν ἐξουσίαν μηκέτι συγχωρεῖν ἡμῖν, ἀλλ' « ἀνελεῖν, ᾗ πρώτῃ καὶ μόνῃ τῆς ἐλευθερίας φυλακῇ « πιστεύσαντες ἐποιησάμεθα τὰς διαλύσεις. Καὶ οὐκ « ἐνταῦθα ἔστη τῆς ἀλαζονείας, ἀλλ' ὕβριν τὴν ἐλευθερίαν τῶν πενήτων καὶ τυραννίδα τὴν ἰσηγορίαν « ὀνομάζων, ἀφελέσθαι παρῄνει ταύτην ὑμῖν. Ὃ « δὲ πάντων ἀνοσιώτατον ἦν τῶν τότε ὑπὸ τούτου « ἀξιωθέντων ἀναμνήσθητε, ὦ πατέρες, ὅτε ἀπέφαινε « καλὸν εἶναι καιρὸν ἀπομνημονεῦσαι πρὸς τὸ δημοτικὸν ἁπάσας τὰς ἐπὶ τοῖς προτέροις ἐγκλήμασιν ὀργάς· καὶ παρῄνει νῦν, ἐν ᾧ τέτρυταί τε ὑπ' ἀχρηματίας καὶ πολὺν ἤδη χρόνον τῆς ἀναγκαίου σπανίζεται τροφῆς, [ὥστε] ἅπαν αὐτὸ ἐπιτρῖψαι, « διακατασχόντας ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀπορίας τῶν ἐπιτηδείων τὴν ἀγοράν. Οὐ γὰρ ἀνθέξειν ἡμᾶς ἐπὶ « πολὺν χρόνον ὀλίγα σιτία πολλοῦ ὠνουμένους ἀργυρίου πένητας ἀνθρώπους, ἀλλὰ τοὺς μὲν οἰχήσεσθαι τὴν πόλιν ἐκλείποντας, ὅσοι δ' ἂν ὑπομείνωσι « τῷ κακοδαιμονεστάτῳ διαφθαρήσεσθαι τῶν μόρων, « λιμῷ. Οὕτως δὲ ἄρα παρεφρόνει καὶ θεοβλαβὴς ἦν « ταῦτα πείθων ὑμᾶς, ὥστε οὐδ' ἐκεῖνα ἠδυνήθη καταμαθεῖν, χωρὶς τῶν ἄλλων, ὧν προσετρίβετο τὰς « τῆς βουλῆς σπονδὰς λύειν ἀξιῶν, ὅτι πένητες ἄνθρωποι τῆς ἀναγκαίου τροφῆς ἀποκλειόμενοι τοσοῦτοι τὸ πλῆθος ὄντες ὁμόσε χωρεῖν ἀναγκασθήσονται τοῖς αἰτίοις τῆς συμφορᾶς, οὐθὲν ἔτι φίλιον « ἡγούμενοι. Ὥστ' εἰ μανέντες ὑμεῖς ἐπεκυρώσατε « τὰς γνώμας αὐτοῦ, μηδὲν γενέσθαι τὸ διὰ μέσου, « ἀλλ' ἤτοι τὸ δημοτικὸν ἀπολωλέναι πλῆθος ἅπαν, « ἢ μηδὲ τὸ τῶν πατρικίων περιλελεῖφθαι γένος. Οὐ « γὰρ ἂν οὕτως ἀνδραποδωδῶς παρέσχομεν ἑαυτούς, « οἱ μὲν ἐκβαλεῖν, οἱ δ' ἀποκτεῖναι, ἀλλὰ θεοὺς μάρτυρας, ὧν ἐπάσχομεν, καὶ δαίμονας ἐπικαλεσάμενοι, πολλῶν ἂν ἐξεπληρώσαμεν, εὖ ἴστε, τὰς « ἀγορὰς καὶ τοὺς στενωποὺς νεκρῶν, καὶ μέγαν αἵματος κρατῆρα πολιτικοῦ στήσαντες οὕτως ἂν « ἐδεξάμεθα τὴν ὀφειλομένην μοῖραν. Τοιούτων « ὑμῖν δυσσεβημάτων εἰσηγητής, ὦ πατέρες, ἐγένετο, καὶ τοιαῦτα δημηγορεῖν ᾤετο δεῖν.

XLV. « Καὶ οὐχὶ λέγειν μὲν ὁ Μάρκιος, ἐξ ὧν

« apud plebem contra vos talia dicere aut facere, qualia Marcius hic ausus est dicere, quonam animo in « eum essetis.

XLIV. « Nam pacis conditiones senatui non violandas, « et propemodum adamantinis vinculis adstrictas, quas « neque vobis iuratis, neque vestris posteris, violare « fas est, quamdiu hæc urbs habitabitur, primus ex « vobis iste Marcius violare conatus est, quadriennio nondum exacto, ex quo pax facta est, idque non tacite, « neque in aliquo obscuro angulo se occultans, sed palam « in hoc loco vobis omnibus præsentibus pronuntiata « sententia, tribunitiam potestatem haud amplius nobis « concedendam, sed tollendam; quo primo et solo libertatis præsidio freti pacem fecimus. Neque vero « intra hos arrogantiæ terminos stetit, sed pauperum « libertatem insolentiæ contumeliosæ, et iuris æquabilitatem tyrannidis nomine appellans, hæc nobis « adimenda censuit. Et, quod maxime omnium eorum, « quæ iste tunc facienda censuit, impium est, in memoriam revocate, Patres conscripti, cum aperte dixit, « opportunum venisse tempus exercendi omnes iras ex « superioribus plebis criminibus captas, atque vobis « suasit, cum plebs incommodis esset attenuata, et « iam diuturna rerum ad victum necessariarum inopia « laboraret, ut eam funditus everteretis, annonam et « res ad victum necessarias in eadem penuria retinentes. « Neque enim nos diutius duraturos, si magno pretio « homines pauperes exiguum cibum emeremus : sed alios « abituros relicta urbe, et qui remansissent, infelicissimo « mortis genere perituros, fame. Adeo autem insanus « et mente captus erat, cum hæc vobis suaderet, ut ne « illud quidem, præter alia, quæ secutura erant hoc « ipsius consilium, quo suadebat, ut senatus fœdus « frangeretur, animadvertere potuerit, futurum fuisset, « ut pauperes, quorum tantus est numerus, necessario « victu privati cogerentur cum illius calamitatis auctoribus congredi, eosque omnes pro hostibus habere. « Quod si vos pari insania eius consilia rata fecissetis, nihil impedimento fuisset, quo minus aut tota « plebs funditus deleretur, aut omnis gens patricia exstingueretur. Neque enim ita mancipiorum instar « præbuissemus nos partim patria pellendos, partim necandos, sed invocatis diis geniisque nostrarum iniuriarum testibus, multis (mihi credite) cadaveribus « fora et compita replevissemus, et magnam civilis « sanguinis crateram statuissemus, atque ita demum « fatalem mortem subiissemus. Tam impiorum facinorum, Patres conscripti, hic auctor vobis erat, atque « de talibus rebus concionem habendam arbitrabatur.

XLV. « Neque vero Marcius dictis quidem seditio-

« διαστήσει τὴν πόλιν, ἐπεχείρησε, πράττειν δὲ οὐχ οἷα ἔλεγεν ἐπεβάλετο, ἀλλὰ καὶ στῖφος ἀνθρώπων εἰς ἅπασαν ὑπηρεσίαν ἑτοίμων περὶ ἑαυτὸν ἔχων, καλούμενος ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἡμῶν οὐκ ἀπαντᾷ, καὶ τοῖς ὑπηρέταις τοῖς ἡμετέροις, ὁπότε κελευσθέντες ἄγειν αὐτὸν ἐπιβάλλοιντο, πληγὰς ἐντρίβει, καὶ οὐδὲ τῶν ἡμετέρων σωμάτων τὼ χεῖρε τελευτῶν ἀπέχεται. Ὥστε περίεστιν ἡμῖν τό γ' ἐπὶ τοῦτον εἶναι μέρος ὄνομα εὐπρεπὲς ἀσύλου ἀρχῆς ἐπὶ χλευασμῷ κείμενον ἔχειν, ἔργον δὲ τῶν ἀποδεδομένων τῇ ἀρχῇ μηδὲ ὁτιοῦν πράττειν. Πῶς δὲ ἂν ἑτέροις ἀδικεῖσθαι λέγουσι βοηθήσαιμεν, οἷς γε μηδ' αὐτοῖς ὑπάρχει τὸ ἀσφαλές; ταύτας μέντοι τὰς ὕβρεις οἱ πένητες ὑβριζόμενοι πρὸς ἑνὸς ἀνδρὸς οὔπω τυραννοῦντος, ἀλλ' ἔτι μέλλοντος, καὶ τὰ μὲν ἤδη πεπονθότες, ὦ βουλή, δεινά, τὰ δ' εἰ μὴ τὸ πλεῖον ὑμῶν μέρος ἐμποδὼν ἐγένετο παρὰ σχεδὸν ἐλθόντες παθεῖν, ἆρ' οὐκ εἰκότως ἀγανακτοῦμεν καὶ βοηθείας τινὸς οἰόμεθα δεῖν οὐκ ἄνευ τῆς ὑμετέρας συναγανακτήσεως τυχεῖν, ἐπὶ δίκην αὐτὸν ἴσην καὶ νόμιμον, ὦ βουλή, προσκαλούμενοι, περὶ ἣν ἅπασα ἡ πληθὺς μερισθεῖσα κατὰ φυλὰς λόγου δοθέντος τοῖς δεομένοις ἔνορκον ἐποίσει τὴν ψῆφον; Ἴθι ἐκεῖ, ὦ Μάρκιε, καὶ ταῦτα, ἃ μέλλεις λέγειν ἐνθάδε πρὸς ἅπαντας τοὺς πολίτας ἀθρόους ἀπολογοῦ, εἴτε ὡς ἀπὸ τοῦ βελτίστου τὰ κράτιστα συνεβούλευες τούτοις, [εἴτε] καὶ συνήνεγκεν ἂν τῇ πόλει ταῦτα γενόμενα, εἴτε ὡς οὐκ ἔστι δίκαιον λόγων εὐθύνας ὑπέχειν τοὺς ἀποφαινομένους ἐνθάδε τὰς γνώμας, εἴτε ὡς οὐκ ἐκ προνοίας οὐδ' ἐπιβουλῆς, ἀλλ' ὀργῇ ἐπιτρέψας τὰ μιαρὰ ταῦτα παραινεῖν προήχθης, εἴτε ὅ τι δή ποτ' ἄλλο ἀπολόγημα ἔχεις. Καταβίβασον ἀπὸ τῶν ὑπερηφάνων καὶ τυραννικῶν αὐχημάτων ἐκείνων σεαυτὸν ἐπὶ τὸ δημοτικώτερον, ὦ πονηρέ, καὶ ποίησον ἤδη ποτὲ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις ὅμοιον· ἡμαρτηκότος λάβε καὶ παραιτουμένου σχῆμα ταπεινὸν οἷον ἀπαιτοῦσιν αἱ συμφοραί· μὴ βιαζόμενος τοὺς κακῶς πεπονθότας, ἀλλὰ ὑπερχόμενος ἀξίου σώζεσθαι. Γενέσθω σοι παράδειγμα τῆς ἐπιεικείας, ᾗ χρώμενος ἂν εἴης πρὸς τοὺς ἅμα πολιτευομένους ἀνεπίληπτος, τὰ τῶν ἀγαθῶν τούτων ἔργα, οἳ τοσοῦτοι μὲν ὄντες τὸ πλῆθος, ὅσους αὐτὸς ὁρᾷς, τοσαύτας δὲ ἀρετὰς ἀποδεδειγμένοι καὶ πολεμικὰς καὶ πολιτικάς, ἃς οὐδ' ἐν πολλῷ πάνυ χρόνῳ διελθεῖν ῥᾴδιον, οὐδὲν ὠμὸν οὐδ' ὑπερήφανον ἐξήνεγκαν τέλος καθ' ἡμῶν τῶν φαύλων καὶ ταπεινῶν οἱ σεμνοὶ καὶ μεγάλοι, ἀλλὰ καὶ λόγων ἦρξαν συμβατηρίων αὐτοὶ πρότεροι προτείνοντες διαλλαγάς, ὅτε διεῖλεν ἡμᾶς ἀπ' ἀλλήλων ἡ τύχη, καὶ τὰς συμβάσεις, οὐχ ὡς ἑαυτοῖς ὑπελάμβανον ἄριστα ἕξειν, ἀλλ' ὡς ἡμεῖς ἠξιοῦμεν συνεχώρησαν γενέσθαι, καὶ τὰ τελευταῖα ταυτὶ τὰ περὶ τὴν σιτοδοσίαν ἔναγχος προσκρούματα,

« nem in civitate conatus est excitare, ab iis vero faciendis, quæ dicebat, abstinuit; sed stipatus hominum globo ad quamvis operam parato, vocatus ad magistratum nostrum non venit, et ministris, qui iussu nostro eum ducere vellent, plagas inflixit, et postremo ne a nostris quidem corporibus manus abstinuit. Quapropter, quod ad hunc attinet, speciosum sacrosancti magistratus nomen ad irrisionem impositum habebimus, et ne minimam quidem earum rerum, quæ huic magistratui attribuuntur, facere poterimus. Quo modo enim aliis de iniuria sibi illata conquerentibus opitulabimur, si ne ipsi quidem tuti simus? Cum igitur his iniuriis nos pauperes, ab uno solo homine nondum tyranno, sed ad tyrannidem adspirante fuerimus affecit, cumque, Patres conscripti, partim res atroces iam essemus perpessi, partim mox perpessuri, nisi maior vestri senatus pars restitisset : nonne, Patres conscripti, merito indignamur, et aliquod auxilium non sine vestra indignatione nobis nanciscendum putamus, hunc ad æquum et legitimum iudicium vocantibus, in quo totus populus per tribus divisus facta volentibus dicendi potestate, iuratus suffragia feret? I, Marci, eo, et quæ hic dicturus es, ea apud universos cives tuos congregatos tui purgandi caussa dic; sive optimo animo optimum consilium his se dedisse et hæc, si fierent, e republica futura fuisse, sive putasse te minime æquum esse, ut qui hic sententias dicunt earum rationes reddant, sive non consulto nec per insidias, sed iræ indulgentem, eo provectum et esse, ut hæc impia consilia dares; sive quamcunque aliam defensionem habes. Demitte elatos illos ac tyrannicos spiritus, quos geris, modestiamque civilem indue; et te, o miser, tandem aliquando aliis hominibus similem redde; sume rei deprecantis habitum humilem qualem calamitates postulant, haud vim afferens iniuria affectis, sed eis te submittens pete salutem. Sint autem tibi exemplo modestiæ, qua si usus fueris apud omnes tuos cives, minime reprehensioni obnoxius eris, horum virorum bonorum facta, qui licet tot sint numero, quot ipse vides, et tot virtutibus militaribus et civilibus spectati, quibus recensendis ne longum quidem tempus sufficeret, tamen nihil sævi, nihil superbi, in nos viles atque abiectos homines ipsi nobiles ac magni statuerunt, sed vel ipsi priores de pace nobiscum egerunt, et priores ad pacem nos invitarunt, quo tempore fortuna nos ab illis separarat, pacisque conditiones, non quas sibi commodissimas putabant, sed quas nos poscebamus, concesserunt : et postremas istas offensiones ob frumenti distributionem nuper

« ἐφ' οἷς δι' αἰτίας εἴχομεν αὐτοὺς, περὶ πολλοῦ ἐποιήσαντο ἀπολύσασθαι.

XLVI. « Ἐῶ τἆλλα. Ἀλλ' ὑπὲρ αὐτοῦ σοῦ καὶ τῆς σῆς θεοβλαβείας τίνας οὐκ ἐποιήσαντο δεήσεις ἁπάντων κοινῇ τε καὶ καθ' ἕκαστον τῶν δημοτικῶν, παραιτούμενοί σε τῆς τιμωρίας; ἔπειτα τοῖς μὲν ὑπάτοις καὶ τῇ βουλῇ τοσαύτην πόλιν ἐπιτροπευούσῃ καλῶς εἶχεν, ὦ Μάρκιε, δικαστὴν τὸν δῆμον ὑπὲρ ὧν ἐνεκαλοῦντο ὑπομένειν, σοὶ δὲ ἄρα οὐχὶ καλῶς ἔχει; καὶ δεῖσθαί γε τῶν δημοτῶν ὑπὲρ ἀφέσεως τῆς σῆς οὗτοι μὲν πάντες οὐδὲν αἰσχρὸν εἶναι νομίζουσι, σὺ δὲ δι' αἰσχύνης λαμβάνεις τὸ αὐτὸ τοῦτο; καὶ οὐκ ἀπόχρη σοὶ ταῦτα, ὦ γενναῖε, ἀλλ' ὥσπερ τι καλὸν ἐξειργασμένος ὑψαυχενῶν καὶ μεγαληγορῶν περιέρχῃ καὶ μηδὲν ὑφεῖναι τοῦ φρονήματος ἀπομαχόμενος· ἐῶ γὰρ, ὅτι καὶ λοιδορούμενος τῷ δήμῳ καὶ προσεγκαλῶν καὶ ἀπειλῶν. Ἔπειτα οὐ νεμεσᾶτε αὐτῷ τῆς ὑπερηφανίας, ὦ πατέρες, εἰ τηλικούτων αὐτὸν ἀξιοῖ μόνος, ἡλίκων οὐδ' ἅπαντες ὑμεῖς ἑαυτούς; ὃν ἐχρῆν, εἰ καὶ πάντες ὑμεῖς ἀνεδέχεσθε τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ πόλεμον, τὸ μὲν εὔνουν καὶ πρόθυμον ὑμῶν ἀγαπᾶν, μὴ δέχεσθαι δὲ χάριν ἰδίαν ἐπὶ κοινῇ βλάβῃ, ἀλλ' ὑπομένειν ἀπολογούμενον καὶ δίκην ὑπέχοντα εἰ δέοι καὶ πάντα πάσχοντα. Ταῦτα γὰρ ἦν ἔργα ἀγαθοῦ πολίτου καὶ τὸ καλὸν ἔργοις ἀσκοῦντος, οὐ λόγοις. Ἃ δὲ νῦν οὗτος βιάζεται, τίνος ἐστὶ σημεῖα βίου; ποίων μηνύματα προαιρέσεων, ὅρκους παραβαίνειν, δεξιὰς παρασπονδεῖν, ὁμολογίας ἀναιρεῖν, δήμῳ πολεμεῖν, εἰς ἀρχόντων σώματα ὑβρίζειν, καὶ μηδ' ἐφ' ἑνὶ τούτων τὸ σῶμα ὑπεύθυνον ποιεῖν, ἀλλ' ἄκριτον, ἀναπολόγητον, μηδενὸς δεηθέντα, μηθένα φοβηθέντα, μηθενὶ τῶν τοσούτων πολιτῶν ἴσον γενόμενον ἀδεῶς περινοστεῖν; ἆρ' οὐ τυραννικοῦ τρόπου σημεῖα ταῦτ' ἐστίν; ἔμοιγε δοκεῖ. Καὶ τοῦτον ὅμως εἰσί τινες οἱ περιψύχοντές καὶ περικροτοῦντες ἐξ ὑμῶν αὐτῶν, οἷς ἐντέτηκε τὸ πρὸς τοὺς δημοτικοὺς μῖσος ἀδιάλλακτον, καὶ οὐ δύνανται συνιδεῖν, ὅτι οὐθὲν μᾶλλον κατὰ τοῦ ταπεινοτέρου μέρους τῶν ἐν τῇ πόλει φύεται τουτὶ τὸ κακὸν καὶ κατὰ τοῦ σεμνοτέρου· ἀλλ' οἴονται τοῦ διαφόρου σφίσι καταδουλωθέντος δὴ τὸ καθ' ἑαυτοὺς ἕξειν ἀσφαλῶς. Οὐχ οὕτως ἔχει τἀληθὲς, ὦ γνώμης ἁμαρτάνοντες τῆς ἀρίστης· διδάσκαλον δὲ τὴν πεῖραν, ἣν ὁ Μάρκιος παρέχεται, καὶ τὸν χρόνον λαβόντες, ὀθνείοις τε ἅμα καὶ οἰκείοις σωφρονισθέντες παραδείγμασι γνοίητ' ἂν, ὅτι μοσχευομένη κατὰ τοῦ δήμου τυραννὶς καθ' ὅλης τῆς πόλεως μοσχεύεται· καὶ νῦν μὲν ἀφ' ἡμῶν ἄρχεται, κρατήσασα δὲ οὐδ' ὑμῶν φείσεται. »

XLVII. Τοιαῦτα διεξιόντος τοῦ Δεκίου, καὶ τῶν ἄλλων δημάρχων ἃ παραλιπεῖν αὐτοῖς ἐκεῖνος ἐδόκει συναγορευσάντων, ἐπειδὴ γνώμας ἔδει τοὺς συνέδρους

« ortas, ob quas ipsos incusabamus, maxima diligentia diluerunt.

XLVI. « Omitto cetera. Sed pro te ipso, et pro tuo divinitus immisso furore, quas preces non adhibuerunt, et publice apud universos plebeios, et privatim apud singulos, pœnam tuam deprecantes? an consules et senatum tantæ urbis rectorem, decebat, Marci, ob crimina obiecta populi iudicium subire, te vero idem facere non decebit? nec turpe sibi putant hi omnes plebem precibus solicitare pro te, ut absolvaris, tu vero hoc ipsum tibi dedecori fore putas? neque his contentus es, vir generose, sed quasi præclarum aliquod facinus edideris, elatis cervicibus et magna iactans obambulas, nec quidquam de pristina superbia remittere conaris. Omitto enim, te etiam plebi convicia dicere, quinetiam eam criminari eique minari. Et tamen, Patres conscripti, eius superbiæ non succensetis, qui solus se rebus tantis dignum iudicat, quantis ne vos quidem omnes vos ipsos dignos iudicaretis? quem oportebat, etiam si vos omnes pro eo bellum decernere velletis, benevolentia vestra ac promta voluntate contentum esse, nec accipere privatum beneficium in reipublicæ detrimentum : sed potius æquo animo caussam dicere, et mulctam subire, si opus fuerit, et quævis perpeti. Hæc enim essent facinora boni civis et virtutem factis, non dictis, exercentis. At quæ ille nunc per vim agitat, cuiusnam vitæ instituti indicia sunt? Cuiusnam animi est fœderis iusiurandum violare, fidem datam fallere, pacis conditiones tollere, bellum plebi inferre, magistratus ipsos insolenti iniuria afficere, et nullius facti velle rationem reddere; sed, contemtis iudiciis, indicta caussa, neminem rogantem, neminem timentem, quasi nulli civium, quorum tantus est numerus, æqualem, impavide obambulare? nonne hæc sunt ingenii tyrannici? Mihi sane videntur. Et tamen sunt quidam vestri ordinis, qui ei favent et plaudunt, in quorum animis odium in plebeios implacabile est insitum, neque intelligere possunt, hoc malum non magis in humilioris civium partis, quam in honoratioris perniciem succrescere; sed putant se tutos fore, si adversariis subigantur. At revera non ita se res habet, o imperiti homines, qui ab optima sententia aberratis, sed Marcii istius experimento docti, et temporis progressu, et externis simul et domesticis exemplis sapientiores facti, cognoscetis tyrannidem, quæ contra plebem alitur, contra totam rempublicam ali : atque hæc nunc quidem a nobis incipit, sed ubi invaluerit ne vobis quidem parcet. »

XLVII. Cum autem Decius talem habuisset orationem, et ceteri tribuni, quæ illum prætermisisse existimabant, addidissent, cumque iam sententiæ a patribus

ἀποφαίνεσθαι, πρῶτοι μὲν οἱ πρεσβύτατοι τῶν ὑπατικῶν καλούμενοι κατὰ τὸν εἰωθότα κόσμον ὑπὸ τῶν ὑπάτων ἀνίσταντο· ἔπειτα οἱ τούτων ὑποδεέστεροι κατ' ἄμφω ταῦτα· τελευταῖοι δὲ οἱ νεώτατοι, λόγον μὲν οὐδένα λέγοντες· ἔτι γὰρ ἦν δι' αἰσχύνης τότε Ῥωμαίοις τοῦτο, καὶ νέος οὐδεὶς ἠξίου ἑαυτὸν σοφώτερον εἶναι πρεσβύτου· ἐπικυροῦντες δὲ τὰς κειμένας ὑπὸ τῶν ὑπατικῶν γνώμας. Ἅπασι δὲ προσετάττετο παριοῦσι καθάπερ ἐν δικαστηρίῳ μεθ' ὅρκου τὴν ψῆφον ἐπιφέρειν. Ἄππιος μὲν οὖν Κλαύδιος, ὑπὲρ οὗ καὶ πρότερον ἔφην, ὅτι μισοδημότατος ἦν τῶν πατρικίων καὶ οὐδέποτε ταῖς πρὸς τὸ δημοτικὸν ἠρέσκετο διαλλαγαῖς, οὐκ εἴα γενέσθαι τὸ προβούλευμα, τοιούτοις χρώμενος λόγοις.

XLVIII. « Ἐβουλόμην [μὲν] ἂν ἔγωγε καὶ τοῖς θεοῖς « ηὐξάμην πολλάκις, ἐμαυτὸν μὲν ἁμαρτεῖν γνώ- « μης, ἣν εἶχον ὑπὲρ τῶν πρὸς τὸν δῆμον διαλύ- « σεων, οὔτε καλὴν καὶ δικαίαν οὔτε συμφέρουσαν « ἡμῖν ὑπολαμβάνων ἔσεσθαι τὴν τῶν φυγάδων κά- « θοδον· καὶ διὰ παντὸς, ὁσάκις περὶ τούτου προετέθη « σκοπεῖν, πρῶτός τε τῶν ἄλλων καὶ τελευτῶν μό- « νος, ἐπειδὴ οἱ λοιποὶ ἀπέστησαν, ἠναντιούμην· « ὑμᾶς δὲ, ὦ βουλὴ, τοὺς ἐπὶ τὰ κρείττω τὴν ἐλ- « πίδα λαμβάνοντας καὶ πάντα τῷ δήμῳ δίκαιά τε « καὶ ἄδικα προθύμως χαριζομένους, ἄμεινον ἐμοῦ « δόξαι φρονεῖν· ἐπειδὴ δὲ οὐχ ὡς ἐβουλόμην τε καὶ « τοῖς θεοῖς ηὐχόμην τὰ πράγματα ὑμῖν κεχώρηκεν, « ἀλλ' ὡς ᾠόμην, καὶ περιεστήκασιν αἱ χάριτες « ὑμῖν εἰς φθόνους καὶ μίση, τὸ μὲν ἐπιτιμᾶν τοῖς « ἡμαρτημένοις ἡμῖν καὶ λυπεῖν ὑμᾶς διὰ κενῆς, ὃ « ῥᾷστόν ἐστι καὶ πᾶσιν ὡς τὰ πολλὰ ποιεῖν σύνη- « θες, οὐκ ἐν καιρῷ νυνὶ γενησόμενον ὁρῶν ἐάσω. « Ἐξ ὧν δὲ τά τε παρελθόντα ἐπανορθωσόμεθα, « ὅσα μὴ παντάπασιν ἀνιάτως ἔχει, καὶ περὶ τῶν « παρόντων ἄμεινον φρονήσομεν, ταῦτα πειράσομαι « λέγειν. Καίτοι με οὐ λέληθεν, ὅτι μαίνεσθαι καὶ « θανατᾶν δόξω τισὶν ὑμῶν, γνώμην περὶ τούτων « ἐλευθέραν ἀποφαινόμενος, ἐνθυμουμένοις, ἡλίκους « ἔχει κινδύνους ὁ μετὰ παρρησίας λόγος, καὶ τὰς « Μαρκίου συμφορὰς, ὃς οὐ δι' ἕτερόν τι νυνὶ τὸν « ὑπὲρ τῆς ψυχῆς ἀγῶνα τρέχει, λογιζομένοις. Ἀλλ' « οὐκ οἴομαι δεῖν τῆς ἰδίας ἀσφαλείας πλείω ποιεῖσ- « θαι πρόνοιαν ἢ τῆς κοινῆς ὠφελείας. Δέδοται « γὰρ ἤδη τοῖς ὑπὲρ ὑμῶν κινδύνοις τὸ σῶμα τοὐ- « μὸν, ὦ βουλὴ, καὶ καθωσίωται τοῖς ὑπὲρ τῆς πό- « λεως ἀγῶσιν, ὥστε ὅ τι ἂν τῷ δαίμονι δοκῇ, « μετὰ πάντων τε καὶ σὺν ὀλίγοις, εἰ δὲ ἀνάγκη, « καὶ μόνος εὐγενῶς πείσομαι. Ἕως δ' ἂν ἔχω τὴν « ψυχὴν, οὐδείς με ἐφέξει φόβος μὴ οὐχ ἃ φρονῶ « λέγειν.

XLIX. « Πρῶτον μὲν τοῦτο ὑμᾶς ἤδη ποτὲ ἀξιῶ « βεβαίως μαθεῖν, ὅτι δυσμενῆ καὶ πολέμιον ἔχετε « τῇ καθεστώσῃ πολιτείᾳ τὸν δημοτικὸν ὄχλον, καὶ « πάντα ὅσα μαλακισθέντες αὐτῷ συνεχωρήσατε μά-

essent dicendæ, primi quidem consulares viri, maximi quique natu, de more a consulibus vocati surrexerunt: deinde vero illi, qui his utraque in re inferiores erant, ac postremi iuniores, qui nulla quidem verba faciebant (adhuc enim tunc apud Romanos indecorum id habebatur, et nullus iuvenis se sapientiorem homine seniore existimabat), sed sententias a consularibus dictas confirmabant. Omnibus vero, qui aderant, imperatum fuerat, ut non secus, ac in iudicio, iurati sententiam ferrent. Appius igitur Claudius, quem et ante dixi ex omnibus patriciis plebi infensissimum esse, nec unquam pacis conditiones plebi concessas approbasse, senatusconsultum fieri non sinebat, hac oratione usus.

XLVIII. « Vellem equidem (id quod sæpe precibus a « diis petii) ut me mea fefellisset opinio, quam de « pace cum plebe facta habebam, censens, neque ho- « nestum neque iustum, neque nobis utilem fore hunc « profugorum reditum, cum quotiescunque hæc res no- « bis fuit proposita, ut de ea consultaretur, ego et pri- « mus omnium, et postremo solus *huic paci* semper « quamvis a cæteris destitutus adversari; utque vos, « Patres conscripti, qui spem meliorum concipiebatis, « et omnia iusta et iniusta in plebis gratiam alacri « animo concedebatis, prudentiores esse videremini: « verum, quando non ut optabam, neque ut precibus « a diis contenderam, sed ut suspicabar, res vobis « successerunt, et vestra beneficia in invidiam et odium « conversa sunt, vos ob peccata non obiurgabo, neque « molestiis inanibus afficiam, quod cuilibet est facilli- « mum et plerumque fieri solet, sed hæc omittam, « quæ in præsentia non opportuna fore iudicem. Ea vero, « quorum ope et præterita corrigemus, quorum curatio « nondum penitus est desperata, et præsentibus rebus « melius consulemus, dicere conabor. Quamquam non « me latet, fore, ut nonnullis vestrum insanire et « mortem appetere videar, quia de his rebus libere « sententiam dicere non dubito, animadvertentibus « quam periculosa sit dicendi libertas, et reputantibus « miserum Marcii casum, qui non ob aliam caussam in « capitis discrimine nunc versatur. Sed minime arbi- « tror, maiorem privatæ salutis, quam publicæ utilita- « tis, rationem habendam. Nam, Patres conscripti, « periculis vestra caussa subeundis meum corpus iam « destinatum est, et pro reipublicæ certaminibus devo- « tum. Itaque quidquid deo visum fuerit, et cum om- « nibus, et cum paucis, et, si necesse fuerit, solus ge- « nerose perferam. Ceterum, quamdiu vixero, me nullus « metus a sententia libere dicenda deterrebit.

XLIX. « Ac primum quidem tandem aliquando hoc vos « certo scire volo, vos infestam inimicamque præsentis « reipublicæ statui plebeiam turbam habere, et quæ- « cunque nimis indulgenter ei concessistis, frustra a

« τήν τε ὑμῖν ἀνήλωται καὶ καταφρονήσεως αἴτια « γέγονεν, ὡς διὰ τὴν ἀνάγκην συγχωρηθέντα ὑφ' « ὑμῶν, ἀλλ' οὐκ ἀπ' εὐνοίας οὐδὲ κατὰ κρίσιν. « Σκοπεῖτε γὰρ οὕτως. Ὅτε ἀπέστη λαβὼν τὰ ὅπλα « ὁ δῆμος ἀφ' ὑμῶν καὶ πολέμιος ὑμῖν ἐτόλμησεν ἐκ « τοῦ φανεροῦ γενέσθαι, ἀδικηθεὶς μὲν οὐδὲν, τὸ μὴ « δύνασθαι δὲ τὰ χρέα τοῖς συμβεβληκόσι διαλῦσαι « σκηπτόμενος, καὶ εἰ ψηφίσαισθε ὑμεῖς χρεῶν τε « ἀποκοπὰς καὶ ἄδειαν ὧν ἥμαρτε κατὰ τὴν ἀπόστα- « σιν, οὐθενὸς ἔτι δεήσεσθαι ἔφη, ἔγνωσαν οἱ πλείους « ὑμῶν, οὐ γὰρ δὴ πάντες γε, παρακρουσθέντες « ὑπὸ τῶν συμβούλων, ὡς μή ποτε ὤφελον ἀκυρῶσαι « τοὺς ἐπὶ τῇ πίστει τεθέντας νόμους, καὶ μηδενὸς « τῶν τότε γεγενημένων μνησικακεῖν ἀδικημάτων. « Οὐκ ἠγάπησε ταύτης τυχὼν τῆς χάριτος, ἧς μό- « νης μεμνημένος ἔφη πεποιῆσθαι τὴν ἀπόστασιν, « ἀλλ' εὐθὺς ἑτέραν ἔτι ταύτης ᾔτει μείζω καὶ παρα- « νομωτέραν δωρεὰν, ἐξουσίαν αὐτῷ δοθῆναι δημάρ- « χους ἐξ αὑτοῦ καθ' ἕκαστον ἔτος ἀποδεικνύναι, « πρόφασιν μὲν ποιούμενος τὴν ἡμετέραν ἰσχὺν, ἵνα « δὴ τοῖς ἀδικουμένοις καὶ κατισχυομένοις τῶν πενή- « των ἐπικουρία τις ὑπάρχῃ καὶ καταφυγή· ὡς δὲ τἀ- « ληθὲς εἶχεν ἐπιβουλεύων τῷ κόσμῳ τῆς πολιτείας, « καὶ εἰς δημοκρατίαν περιστῆσαι τὰ πράγματα βου- « λόμενος. Καὶ τοῦτο ἔπεισαν ἡμᾶς οἱ σύμβουλοι τὸ « ἀρχεῖον ἐᾶσαι παρελθεῖν εἰς τὴν πόλιν, ἐπὶ τῷ « κοινῷ παραγινόμενον κακῷ, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῷ « κατὰ τῆς βουλῆς φθόνῳ, πολλὰ εἴπερ ἄρα μέμ- « νησθε κεκραγότος ἐμοῦ καὶ μαρτυρομένου θεοὺς « τε καὶ ἀνθρώπους, ὅτι πόλεμον ἐμφύλιον ἄπαυστον « εἰς τὴν πόλιν εἰσάξετε, καὶ πάντα ὅσα ὑμῖν συμ- « βέβηκε προλέγοντος.

L. « Τί οὖν ἐποίησεν ὁ χρηστὸς ἡμῖν δῆμος, ἐπει- « δὴ καὶ ταύτην αὐτῷ συνεχωρήσατε τὴν ἀρχήν; « οὐκ ἐταμιεύσατο τὴν τοσαύτην χάριν, οὐδ' ἔλαβεν « αἰσχυνομένως αὐτὴν καὶ σωφρόνως, ἀλλ' ὡς δεδοι- « κόσι τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ καὶ κατεπτηχόσιν ὑμῖν. « Ἔπειτα ἱερὰν καὶ ἄσυλον ἔφη δεῖν ἀποδειχθῆναι « τὴν ἀρχὴν ὅρκοις ἐμπεδωθεῖσαν, κρείττω τιμὴν « αἰτούμενος ἧς δεδώκατε ὑμεῖς τοῖς ὑπάτοις. Ὑπε- « μείνατε καὶ τοῦτο, καὶ στάντες ἐπὶ τῶν τομίων « κατ' ἐξωλείας ἑαυτῶν τε καὶ τῶν προγόνων ὠμόσατε. « Τί οὖν ἐποίησε καὶ τούτου τυχών; ἀντὶ τοῦ χάριτας « ὑμῖν εἰδέναι καὶ σώζειν τὸν πάτριον κόσμον τῆς « πολιτείας, ἀρξάμενος ἀπὸ τούτων τῶν πλεονεξιῶν « καὶ ταύταις ταῖς παρανομίαις ἀφορμαῖς τῶν ὕστερον « χρησάμενος νόμους τε ἀπροβουλεύτους εἰσφέρει, « καὶ τούτους ἐπιψηφίζει δίχα τῆς ὑμετέρας γνώμης « καὶ οἷς ἂν ὑμεῖς ἐκφέρητε δόγμασιν οὐ προσέχει τὸν « νοῦν, καὶ τῶν ὑπάτων ὡς οὐκ ὀρθῶς τὴν πόλιν ἐπι- « τροπευόντων κατηγορεῖ, καὶ τοῖς ἐκβαίνουσι παρὰ « τὰς ὑμετέρας συνθήκας· πολλὰ δέ ἐστιν ὧν οὐ « δύναται στοχάσασθαι λογισμὸς ἀνθρώπινος· οὐ τὴν « τύχην, ὥσπερ ἐχρῆν, ἀλλὰ τὴν ὑμετέραν ἐπιγρά-

« vobis absumta fuisse, vosque eo nomine contemni, « quasi vi necessitatis adducti, non autem animi bene- « volentia et cum iudicio ea concesseritis. Considerate « enim, quomodo plebs, quo tempore captis armis « secessionem a vobis fecit, et se palam vestrum hos- « tem profiteri ausa est, de nulla iniuria conquesta sed « se solvendo non esse simulans, seseque si novas tabu- « las, et peccatorum per secessionem admissorum im- « punitatem vestro decreto ipsi concessissetis, nihil « præterea postulaturam confessa, plerique licet ves- « trum, neque enim omnes, a consiliariis istis decepti, « quod utinam ne factum sit leges de contractuum « fide latas abrogare, et omnium tunc factarum iniu- « riarum memoriam deponere decreverint. Tamen hoc « beneficio impetrato non contenta fuit cuius solius « desiderio a se secessionem factam dicebat, sed « statim aliud donum isto longe maius et iniquius petiit, « ut sibi liceret tribunos de suo ordine quotannis creare, « prætexens nostram potentiam, ut *scilicet* pauperes « iniuriam et vim patientes aliquod auxilium et refu- « gium haberent, revera vero reipublicæ formæ insi- « dians, et hoc reipublicæ administrandæ genus in « popularem dominatum convertere volens. Hoc quo- « que nobis consiliarii isti persuaserunt, ut tribuno- « rum collegium in rempublicam admitteremus, quod « in communem perniciem et maximam patrum invidiam « receptum est, me (si modo meministis) multum re- « clamante, et deos hominesque obtestante, a vobis « perpetuum civile bellum in urbem introductum iri, « et omnia, quæ vobis evenerunt, prædicente.

L. « Quid igitur fecit bona ista plebs, postquam hunc « quoque magistratum ipsi concessistis? Tanto benefi- « cio non est moderate usa, nec id cum reverentia et « modestia accepit, sed tanquam ab hominibus poten- « tiam ipsius formidantibus et metu consternatis extor- « tum. Postea sacrosanctum et inviolabilem hunc ma- « gistratum creandum dixit, iureiurando confirmatum, « maiorem honorem postulans, quam ipsis consulibus « dederitis. Hoc quoque tulistis, et stantes ad victimas « cæsas in vestram et vestræ progeniei perniciem iura- « stis. Quid autem fecit hac quoque re impetrata? Cum « gratiam vobis habere et conservare patrium reipubli- « cæ statum deberet, ducto initio ab istis fraudibus, « atque horum iniquorum facinorum adminiculis usa, « ut sibi viam ad futura sterneret, leges sine ullo vestro « senatusconsulto fert, easque suis suffragiis vobis « invitis confirmat, et vestra senatusconsulta contemnit, « et consules ut rempublicam male administrantes « accusat, et quidquid contra vestrorum pactorum « conditiones accidit : multa autem sunt, quæ humana « ratiocinatio assequi nequit : non fortunæ, ut dece- « bat, sed animi vestri malitiæ adscribit; et simulans,

« φει διάνοιαν· ἐπιβουλεύεσθαί τε ὑφ' ὑμῶν σκηπ-
« τόμενος καὶ δεδιέναι, μὴ τὴν ἐλευθερίαν ἀφέλησθε
« ἢ τῆς πατρίδος ἐκβάλητε, αὐτὸς ἐφ' ὑμῖν ταῦτα
« μηχανώμενος διατελεῖ· καὶ τὸ μὴ παθεῖν ὃ δεδοι-
« κέναι φησὶν οὐκ ἄλλῳ τινὶ φυλαττόμενος δῆλός
« ἐστιν, ἢ τῷ δρᾶσαι φθάσας. Ἐδήλωσε δὲ τοῦτο
« πολλάκις μὲν καὶ πρότερον καὶ ἐπὶ πολλῶν, ὧν
« ἐξείργομαι μεμνῆσθαι κατὰ τὸ παρόν· μάλιστα δὲ
« Μάρκιον τουτονὶ τὸν φιλόπολιν ἄνδρα, οὔτε προγό-
« νων ἀφανῶν ὄντα οὔτ' αὐτὸν ἀρετῇ λειπόμενον οὐθε-
« νὸς ἡμῶν, αἰτιασάμενος ἐπιβουλεύειν αὐτῷ καὶ
« πονηρὰς ἐνθάδε γνώμας λέγειν ἄκριτον ἐπεχείρησεν
« ἀποκτεῖναι. Καὶ εἰ μὴ δεινὸν ἡγησάμενοι τὸ
« πρᾶγμα οἵ τε ὕπατοι καὶ ὑμῶν οἱ τὰ κρείττω φρο-
« νοῦντες συνεστράφητε, καὶ τὴν παρανομίαν ἐπέσ-
« χετε αὐτῶν, ἐν μιᾷ τῇ τότε ἡμέρᾳ πάντ' ἂν ἀφῃ-
« ρέθητε, ὅσα [οἱ] πατέρες τε ὑμῖν σὺν πολλοῖς κτη-
« σάμενοι πόνοις κατέλιπον, καὶ αὐτοὶ ὑμεῖς οὐκ
« ἐλάττους ἀγῶνας ἐκείνων ὑποστάντες ἔχετε, τὸ
« ἀξίωμα, τὴν ἡγεμονίαν, τὴν ἐλευθερίαν· οἱ δὲ
« γενναιότεροι καὶ οὐκ ἂν ἀγαπήσαντες αὐτὸ τὸ ζῆν,
« εἰ μὴ μετὰ τούτων ἐμέλλετε τῶν ἀγαθῶν βιώσεσθαι,
« ἀλλὰ τὰς ψυχὰς ἂν πρότερον ἢ ταῦτα ἀφῃρέθητε,
« οἱ μὲν εὐθὺς, οἱ δὲ οὐκ εἰς μακράν. Τί γὰρ ἂν
« τὸ κωλῦσον ἦν, οὕτως αἰσχρῶς καὶ κακῶς Μαρ-
« κίου τοῦδε ἀναρπασθέντος ὥσπερ ἐν ἐρημίᾳ, κἀμὲ
« μετὰ τοῦτον ἀπολωλέναι διασπασθέντα ὑπὸ τῶν
« ἐχθρῶν, καὶ πάντας ὅσοι πώποτ' ἠναντιώθησαν
« καὶ τὸ λοιπὸν ἔμελλον ἐναντιώσεσθαι ταῖς παρα-
« νόμοις ἐπιθυμίαις τοῦ δήμου; οὐ γὰρ ἂν ἠρκέσθη
« τοὺς δύο μόνους ἡμᾶς ἐκποδὼν ποιησάμενος, οὐδὲ
« μέχρι δεῦρο ἐλθὼν ἀπέστη τῆς παρανομίας, εἰ
« δεῖ τὰ μέλλοντα τεκμαίρεσθαι τοῖς γεγονόσιν,
« ἀλλ' ἀφ' ἡμῶν ἀρξάμενος ἅπαν τὸ ἀντίπαλον καὶ
« μὴ εἶκον ὥσπερ χειμάρρους ἐμπεσὼν παρέσυρεν
« ἂν καὶ κατήνεγκεν, οὔτ' εὐγενείας φειδόμενος οὔτε
« ἀρετῆς οὔθ' ἡλικίας.

LI. « Ταύτας ὑμῖν ὁ δῆμος, ὦ βουλὴ, τὰς καλὰς
« ἀμοιβὰς ἀνθ' ὧν [εὖ] ἔπαθε πολλῶν ὄντων καὶ μεγά-
« λων, τὰς μὲν ἀπέδωκε ἤδη, τὰς δὲ ἀποδώσειν
« ἔμελλεν, εἰ μὴ τὸ κωλῦσον παρ' ὑμᾶς ἐγένετο.
« Ἄγε δὴ νῦν κἀκεῖνα ἐνθυμήθητε πάλιν, ἃ μετὰ
« τοῦτο τὸ γενναῖον καὶ σῶφρον ὑμῶν ἔργον ἔδρα-
« σεν, ἵνα γνῶτε ὄντινα χρὴ τρόπον αὐτῷ προσφέ-
« ρεσθαι. Ἐκεῖνος τοίνυν, ὡς ἔμαθεν ὑμᾶς οὐκέτι
« φέροντας αὐτοῦ τὴν ὕβριν, ἀλλ' ὁμόσε χωρεῖν
« παρεσκευασμένους, ἔπτηξε καὶ μικρὸν ἀναλαβὼν
« ἑαυτὸν ὥσπερ ἐκ μέθης καὶ μανίας, ἀπὸ μὲν τοῦ
« βιάζεσθαι κατέβη, ἐπὶ τὸ δικάζεσθαι δὲ ἐτράπετο.
« Καὶ προειπὼν ἡμέραν ῥητὴν, εἰς αὐτὴν ἐκάλει
« τὸν ἄνδρα ὡς δίκην ὑφέξοντα, ἧς αὐτὸς ἔμελλεν
« ἔσεσθαι κατήγορός τε καὶ μάρτυς καὶ δικαστὴς
« καὶ τοῦ μεγέθους τῆς τιμωρίας κύριος. Ἐπειδὴ
« δὲ καὶ πρὸς τοῦτο ἐνέστητε νομίσαντες οὐκ ἐπὶ

« se a nobis appeti insidiis, et vereri, ne libertatem
« sibi eripiatis, aut se patria expellatis, ipsa contra
« vos hæc perpetuo molitur : et constat, eam existi-
« mare, se nulla alia ratione ab iniuriis, quas se timere
« dicit, sibi cavere posse, nisi prior eas nobis inferat.
« Hoc autem et ante sæpius declaravit in multis rebus,
« quas perpetravit, quas in præsentia commemorare
« nequeo, sed præcipue, cum Marcium istum, belli-
« cosum virum, et claris natum maioribus, neque ulli
« nostri ordinis virtute secundum accusarit, quod in-
« sidias ipsi struat et malignas hic dicat sententias,
« eumque indemnatum occidere conata sit. Et nisi
« consules prudentiores vestrum rei indignitatem non
« ferentes, conglobati eorum scelus cohibuissetis, uno
« illo die omnibus spoliati essetis, quæ maiores vestri
« magnis laboribus parta vobis reliquerunt, et quæ vos
« quoque non minoribus cum periculis tuemini, dignitate,
« imperio, libertate. Generosius vero qui vitam ipsam
« peracerbam duxissetis, si sine his bonis ea vobis tra-
« ducenda fuisset, et animas potius, quam hæc proie-
« cissetis; eæ aut statim, aut paullo post ereptæ
« fuissent. Quid enim obstitisset, Marcio isto adeo
« turpiter et ignaviter tanquam in solitudine abrepto,
« quo minus ego quoque post eum ab inimicis discerptus
« interirem, et ceteri, quotquot unquam adversati sunt,
« aut in posterum iniquis plebis cupiditatibus adversa-
« turi videbantur? neque enim ei satis fuisset, nos duos
« tantum de medio sustulisse, neque iam eo provecta
« ab aliis scelestis facinoribus abstinuisset, si ex præ-
« teritis coniecturam de futuris facere licet sed a nobis
« ducto initio omnes adversarios, et qui ipsi cedere no-
« luissent, instar torrentis, qui magno impetu fertur,
« non nobilitati, non virtuti, non ætati parcens, ra-
« puisset et absportasset.

LI. « Plebs igitur, Patres conscripti, pro multis ac
« magnis beneficiis acceptis, hanc præclaram gratiam
« nobis iam retulit, et aliam relatura erat, nisi vos
« eam cohibuissetis. Age vero illud quoque nunc con-
« siderate, quod fecit post vestrum hoc generosum et
« modestum facinus, ut sciatis, quonam modo cum ea
« agendum sit. Ubi igitur animadvertit suam insolen-
« tiam a nobis amplius fieri non posse, vosque secum
« congredi paratos esse, territa est et aliquantulum se-
« ipsam velut e crapula aut insania colligens, a vi absti-
« nuit et ad ius se convertit; diemque homini dixit, ad
« quam eum adesse iubebat, aut caussam diceret in
« iudicio, in quo idem et accusator et testis et iudex
« ac pœnæ magnitudinis arbiter futurus erat. Sed cum
« huic quoque conatui obstitissetis, non ad iudicium,
« sed ad supplicium hominem vocari rati, plebs ani-
« madvertens, nullam rem prorsus in sua potestate esse,

δίκην, ἀλλ' ἐπὶ τιμωρίαν καλεῖσθαι τὸν ἄνδρα, ὁρῶν ὡς οὐδενὸς αὐτοκράτωρ ἐστὶ πράγματος, ἀλλὰ ὅσ' ἂν ὑμεῖς προβουλεύσητε, ταῦτα ἐπιψηφίσαι κύριος, τῆς τε αὐθαδείας, ἧς πολὺς ἔπνει τότε, ὑφεῖται νυνὶ, καὶ δεησόμενος ὑμῶν ἥκει συγχωρῆσαι καὶ ταύτην αὐτῷ τὴν χάριν. Ἐνθυμούμενοι δὴ ταῦτ' αἴσθεσθε ἤδη ποτὲ καὶ μάθετε, ὅτι πάντα ὅσα μὲν εὐηθέστερα βουλευσάμενοι μᾶλλον ἢ φρονιμώτερα ἐχαρίσασθε αὐτῷ συμφορὰς ὑμῖν ἐνήνοχε καὶ βλάβας· ὅσα δὲ μετὰ τοῦ γενναίου στάντες τοῖς παρανόμοις αὐτοῦ καὶ βιαίοις ἠναντιώθητε, ταῦτα ὑμῖν εἰς δέον ἐκβέβηκε. Τί οὖν ὑμῖν ἐπισταμένοις ταῦτα παραινῶ πράττειν; καὶ τίνα γνώμην ὑπὲρ τῶν παρόντων ἀποφαίνομαι; Ὅσα μὲν ἐχαρίσασθε καὶ συνεχωρήσατε τῷ δήμῳ τὴν ἔχθραν διαλλαττόμενοι ὁπωσδήποτε, φυλάττειν κύρια, καὶ μὴ λύειν τῶν τότε συγχωρηθέντων μηθὲν, οὐχ ὡς καλῶν καὶ τῆς πόλεως ἀξίων ὄντων· πόθεν γάρ; ἀλλ' ὡς ἀναγκαίων καὶ μηκέτι δεχομένων διόρθωσιν· ὅσα δὲ ἂν ἔξω τούτου βιαζόμενος καὶ παρανόμων ἀκόντων ὑμῶν ἐπιχειρῇ λαμβάνειν, μήτε συγχωρεῖν αὐτῷ μήτε ἐπιτρέπειν, ἀλλ' ἀντιτάττεσθαι λόγοις τε καὶ ἔργοις, καὶ ὁμοῦ πάντας καὶ ἕνα ἕκαστον ἰδίᾳ. Οὐ γὰρ, ἂν ἅπαξ ἁμάρτῃ τις εἴτε ἀπατηθεὶς εἴτε ἀναγκασθεὶς, καὶ τὰ λοιπὰ ὅμοια δεῖ πράττειν, ἀλλ' ἐκείνου μεμνημένους τἄλλα ὅπως μὴ τοιαῦτα γενήσεται σκοπεῖν. Ταῦτα μὲν οὖν ἐστιν, ἃ κοινῇ πάντας ὑμᾶς οἴομαι δεῖν ἐγνωκότας εἶναι, καὶ παρεσκευάσθαι πρὸς τὰς ἀδίκους τοῦ δήμου πλεονεξίας παραινῶ.

LII. « Ὡς δὲ καὶ τοῦτο περὶ οὗ νυνὶ πρόκειται σκοπεῖν ὅμοιόν ἐστι τοῖς ἄλλοις ἐγχειρήμασιν αὐτοῦ τοῖς ἀδίκοις καὶ παρανόμοις, καὶ οὐχ οἷον ὁ δήμαρχος ἐξαπατῶν ὑμᾶς ἐπειρᾶτο ἀποφαίνειν δίκαιον καὶ μέτριον, μάθετε οἱ μήπω σαφῶς εἰδότες. Ὁ μὲν οὖν νόμος ὁ περὶ τῶν δικαστηρίων τῶν δημοτικῶν, ᾧ Δέκιος ἐκρατύνατο μάλιστα, οὐ καθ' ὑμῶν ἐγράφη τῶν πατρικίων, ἀλλ' ὑπὲρ ἀσφαλείας τῶν κατισχυομένων δημοτικῶν, ὡς αὐτός τε δηλοῖ γραφὰς ἔχων οὐκ ἀμφιβόλους, καὶ ὑμεῖς τοῦτο πάντες ἀεὶ λέγετε καλῶς ἐπιστάμενοι. Μέγα δὲ τούτου σημεῖόν ἐστιν, ὃ καὶ παντὸς ἀμφισβητουμένου δικαίου κριτήριον εἶναι δοκεῖ κράτιστον, ὁ χρόνος ἐννεακαιδεκέτης ἤδη γεγονὼς, ἐξ οὗ ὁ νόμος οὗτος ἐτέθη· ἐν ᾧ παντὶ Δέκιος οὐκ ἂν ἔχοι δεῖξαι δίκην οὐδεμίαν οὔτε δημοσίαν, κατ' οὐδενὸς τῶν πατρικίων ἐν τῷ νόμῳ δεδικασμένην, οὔτε ἰδίαν· εἰ δὲ φήσει, δειξάτω καὶ μηδὲν ἔτι δεόμεθα λόγου. Αἱ δ' ὁμολογίαι, καθ' ἃς διελύσασθε πρὸς τοὺς δημότας, αἱ νεωστὶ γενόμεναι· χρὴ γὰρ καὶ περὶ τούτων ὑμᾶς μαθεῖν, ἐπειδὴ πονηρὸς ἐξηγητὴς ὁ δήμαρχος αὐτῶν ἐγένετο· δύο ταῦτα συγχωρήματα περιέχουσιν· ἀφεῖσθαι τοὺς δημοτικοὺς τῶν χρεῶν, καὶ τὴν ἀρχὴν τήνδε ἀποδείκνυσθαι κατὰ

sed se tantum potestatem habere suis suffragiis rata faciendi, quæ vestro senatusconsulto decreta fuerint, nunc remittit de superbia illa, quam tunc multam spirabat, et ad vos venit, ut ipsi hoc quoque beneficium largiamini. Hæc igitur cogitantes, tandem aliquando sentite et cognoscite, quidquid hactenus ei simplicius quam prudentius concessistis id calamitates et detrimenta vobis attulisse. Quoties vero fortiter iniquis et violentis eius conatibus restitistis, toties rem vobis feliciter et ut decebat successisse. Quid igitur hæc vobis scientibus faciendum suadeo? quamnam de re præsenti sententiam dicam? Auctor sum vobis, ut, quæcunque pacis caussa gratificati estis et concessistis plebi, ea quomodocunque rata servetis, et nihil, quod concessum fuerit, irritum faciatis, non quasi illa sint honesta et ex reipublicæ dignitate (quomodo enim esse possunt?), sed ut necessaria et quæ corrigi amplius nequeant. Quæcunque vero præterea per vim et nefas invitis vobis extorquere conabitur, ea neque ipsi concedatis, neque permittatis : sed dictis factisque et omnes simul et singuli privatim ei resistatis. Neque enim eum, qui semel vel precibus adductus vel vi coactus, peccavit, in ceteris quoque eodem modo se gerere oportet : sed memorem prioris peccati cavere, ne postea in aliud simile incidat. Hæc igitur sunt, quæ vobis omnibus communiter constare arbitror, auctorque vobis sum, ut iniquis plebis cupiditatibus resistere parati sitis.

LII. « Hoc quoque, de quo nunc agitur et consultatur, simile esse ceteris eius iniustis ac iniquis conatibus, non autem iustum aut æquum, ut tribunus vobis imponens demonstrare conatus est, iam discite si qui nondum certo rem sciunt. Lex enim de populi iudiciis, qua Decius potissimum nititurus non est scripta contra vos patricios, sed in gratiam plebeiorum, ut illis vim patientibus aliquo auxilio caveretur, ut ex ipsius legis verbis nihil ambigui habentibus patet, et vos omnes, probe scientes, perpetuo dixistis. Magnum autem est argumentum, quo certissime quodvis ius controversum dijudicari posse videtur, ipsum tempus decem et novem annorum iam præteritorum, ex quo lex ista lata est: quo toto spatio nullam actionem, aut publicam contra quemquam ordinis patricii, aut privatam ex hac lege tentatam, Decius demonstrare posset. Quod si dixerit, demonstret, nec verbis amplius abutemur. Nam ipsæ conditiones, quibus nuper plebs vobiscum pacem fecit (nam de his quoque apud vos agendum est, quoniam tribunus eas male interpretatur) hæc duo concessa complectuntur, ut plebi æs alienum remittatur, et magistratum hunc quotannis ei creare liceat, qui opem ferat iis, qui vim patiuntur, et iniu-

« ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἐπικουρίας ἕνεκα τῶν κατισχυο- « μένων καὶ κωλύσεως, ἄλλο δὲ παρὰ ταῦτ' οὐδέν. « Μέγιστον δὲ ὑμῖν γενέσθω τεκμήριον, ὅτι οὔτε ὁ « νόμος οὔτε αἱ συνθῆκαι κατ' ἀνδρὸς πατρικίου δι- « κάζειν τῷ δήμῳ δεδώκασιν ἐξουσίαν, ὃ ποιεῖ νῦν « αὐτὸς ὁ δῆμος. Αἰτεῖται γὰρ αὐτὸ παρ' ὑμῶν « τήμερον, ὡς πρότερόν γε οὐκ ἔχων· οὐδεὶς δὲ ἂν « ἀξιώσειέ τι παρ' ἄλλων λαμβάνειν, ὧν ἐστι νόμῳ « κύριος. Δίκαιον δὲ φύσεως ἀνομοθέτητον, ὦ βουλή, « πῶς ἂν εἴη τοῦτο· καὶ γὰρ τοῦτο Δέκιος ὑμᾶς « ᾤετο δεῖν σκοπεῖν· τοῖς μὲν δημόταις, ἅς τ' ἂν « φεύγωσι δίκας ὑπὸ τῶν πατρικίων καὶ ἃς ἂν ἐκεί- « νους διώκωσι τὸν δῆμον δικάζειν, τοῖς δὲ πατρι- « κίοις μήθ' ὅταν ἐπάγωσί τινι τῶν δημοτικῶν δίκην « μήθ' ὅταν αὐτοὶ κινδυνεύωσι τοὺς πατρικίους τὰ « νείκη διαιτᾶν, ἀλλὰ τούτοις μὲν ἀμφότερα ἐξεῖναι « πλεονεκτεῖν, ἡμῖν δὲ οὐδετέρου τῶν δικαίων μετέ- « χειν; Εἰ δέ τι Μάρκιος ἀδικεῖ τὸν δῆμον [ἢ] καὶ « ἄλλος τῶν πατρικίων ὁστισοῦν, καὶ δίκαιός ἐστιν « ἀποθανεῖν ἢ τῆς πόλεως ἐκπεσεῖν, μὴ παρ' αὐτοῖς « ἀλλ' ἐνθάδε κριθεὶς διδότω δίκας, ὥσπερ ἐστὶ νό- « μιμον. Εἰ μὴ ἄρα, ὦ Δέκιε, ὁ μὲν δῆμος ἴσος « ἔσται δικαστὴς καὶ οὐδὲν ἂν χαρίσαιτο αὐτῷ περὶ « ἀνδρὸς ἐχθροῦ τὴν ψῆφον ἐπιφέρων· οὗτοι δὲ εἰ γέ- « νοιντο τῆς ψήφου κύριοι τὸν ἀδικοῦντα περὶ πλείο- « νος ποιήσονται τῆς ἀδικουμένης ὑπ' αὐτοῦ πόλεως, « μέλλοντες ἀρὰν καὶ ἐπιορκίαν καὶ μῖσος μὲν παρὰ « ἀνθρώπων, χόλον δὲ παρὰ θεῶν ἐκ τῆς δίκης « ἀποίσεσθαι, καὶ μετὰ πονηρῶν ἐλπίδων ζῆν. Οὐκ « ἄξιον ταῦτα περὶ τῆς βουλῆς, ὦ δημόται, ὑπο- « τοπεῖν, ᾗ τιμὰς καὶ ἀρχάς, καὶ τὰ κράτιστα τῶν « ἐν τῇ πόλει παραχωρεῖν ὁμολογεῖτε δι' ἀρετήν, « καὶ πολλὰς χάριτας εἰδέναι φατὲ τῆς προθυμίας, « ἣν ἀπεδείξατο περὶ τὴν κάθοδον ὑμῶν. Μάχεται « ταῦτα ἀλλήλοις, καὶ οὐκ ἔχει λόγον, οὓς ἐπαινεῖτε, « τούτους φοβεῖσθαι, καὶ ἅμα τοῖς αὐτοῖς περὶ μὲν « τῶν μειζόνων ἐπιτρέπειν, περὶ δὲ τῶν ἄλλων ἀπισ- « τεῖν. Τί δὲ οὐχὶ μιᾷ χρώμενοι γνώμῃ ἢ πάντα « πιστεύετε αὐτοῖς, ἢ περὶ πάντων ἀπιστεῖτε; ἀλλὰ « προβουλεῦσαι μὲν αὐτοὺς τὰ δίκαια ἱκανοὺς εἶναι « νομίζετε, δικάσαι δὲ περὶ αὐτῶν τούτων ὧν προ- « βουλεύουσιν οὐχ ἱκανούς. Πολλὰ καὶ ἄλλα περὶ « τῶν δικαίων εἶχον, ὦ βουλή, λέγειν, ἀλλὰ καὶ « ταῦτα ἱκανά.

LIII. « Ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ τοῦ συμφέροντος ἐπει- « ρᾶτο λέγειν Δέκιος, ὡς ἀγαθὸν μὲν ὁμόνοια, « δεινὸν δὲ στάσις, καὶ θεραπεύοντες μὲν τὸν δῆμον « ἐν ὁμονοίᾳ πολιτευσόμεθα, κωλύσαντες δὲ οὓς « βούλονται τῶν πατρικίων ἀνδρηλατεῖν ἢ μιαιφονεῖν « εἰς πόλεμον ἐμφύλιον καταστησόμεθα, πολλὰ λέγειν « ἔχων, ὀλίγοις πάνυ χρήσομαι. Πρῶτον μὲν οὖν « θαυμάσαι ἔχω Δέκιον τῆς εἰρωνείας, οὐ γὰρ ἠλιθιό- « τητός γε· εἰ κρεῖττον οἴεται τὰ συμφέροντα τῷ κοινῷ « φρονεῖν ἑαυτὸν, ὃς ἄρτι παρελήλυθεν εἰς πολιτικὰς

« riam ab illis prohibeat, nihil vero præterea. Maximo « autem argumento vobis sit, nec ex lege nec ex pactis « ius esse plebi de quoquam patricii ordinis iudicandi, « id ipsum, quod nunc plebs facit. Petit enim hoc « hodie a vobis, quia ante non habebat : nullus vero « ab aliis id petendum censet, quod per ipsas leges ei « permittitur. Quomodo vero, Patres conscripti, hoc « ius naturæ non scriptum esse possit, Decius enim « hoc quoque nobis spectandum censebat ut, sive ple- « beii a patriciis rei agantur, sive illos ipsi rei agant, « iudicium sit penes populum? patriciorum vero lites « neque cum ipsi aliquem de plebe reum agant, « neque cum ipsi periclitentur, a patriciis dirimantur, « sed istorum quidem conditio utroque modo sit melior, « nos vero neutrius huius iuris participes simus? Quod « si Marcius, aut alius quivis patricius plebi iniuriam « aliquam facit, et dignus est qui morte mulctetur, aut « in exsilium pellatur, non apud ipsos, sed hic iudi- « catus ex legibus pœnas det. Nisi forte, Deci, dicas, « ipsam plebem iudicem æquum fore, et nihil sibi gra- « tificaturam contra inimicum suum, suffragium ferens; « his vero, si eorum arbitrio suffragia committantur, « reum pluris facturos quam læsam ab eo rempublicam, « periurium et exsecrationes et hominum odia et iram « deorum ex hoc iudicio relaturos et mala cum spe vi- « tam acturos. Haud æquum censeo, Quirites, vos de « senatu ita sentire, cui honoribus, et magistratibus, « et ceteris rebus, quæ in urbe sunt præstantissimæ « vos cessisse propter virtutem eius fatemini, cuique « magnam habere gratiam dicitis, ob operam animo « promto in vestro reditu navatam. Pugnant hæc inter « se nec ulla ratione stare potest, ut, quos laudatis, « eosdem timeatis, quibus maiora commisistis, in « ceteris dissidatis. Cur non ipsis uno consensu aut « in omnibus fidem habetis, aut in omnibus diffiditis; « sed ad præparandum ea, quæ iusta sunt, idoneos « esse ipsos existimatis, ad iudicandum vero de illis, de « quibus consultarint, minime idoneos? Poteram, « Patres conscripti, et multa alia de iure dicere, sed « hæc ipsa sufficiunt.

LIII. « Verum, quoniam Decius de utilitate conatus di- « cere est, bonam esse concordiam, seditionem malam « et, si plebi obsequamur, concordem fore civitatem, « sin prohibeamus, quominus patricios, quos libet aut « urbe pellant aut occidant, nos belli civilis auctores « fore, cum multa possim dicere, paucis tamen rem « expediam. Ac primum quidem miror Decii dissimu- « lationem (non enim dicam fatuitatem) si putat, « reipublicæ utilitatem melius a se intelligi, qui nuper « ad reipublicæ administrationem accessit, quam a no-

« πράξεις, ἡμῶν τῶν καταγεγηρακότων ἐν αὐταῖς καὶ « μεγάλην ἐκ μικρᾶς πεποιηκότων τὴν πόλιν. Ἔπειτα « εἰ πείσειν ὑπέλαβεν ὑμᾶς, ὡς χρὴ παραδοῦναί τινα « ἔκδοτον ἐπὶ τιμωρίᾳ τοῖς ἐχθροῖς, καὶ ταῦτα πο« λίτην ὑμέτερον, καὶ οὐχὶ τῶν ἀφανῶν τινα πο« λιτῶν ἢ φαύλων, ἀλλ' ὃν αὐτοὶ καὶ τὰ πολέμια « λαμπρότατον ἡγεῖσθε εἶναι καὶ τὸν βίον σωφρονέσ« τατον τά τε πολιτικὰ πράττειν οὐδενὸς χείρονα. « Καὶ ταῦτα ἐτόλμησεν εἰπεῖν, εἰδὼς ὑμᾶς πλείστην « αἰδῶ ποιουμένους ἱκετῶν, καὶ μηδὲ πολεμίων τοὺς « καταφεύγοντας ἐνθάδε ταύτης ἀποκλείοντας τῆς « φιλανθρωπίας. Εἰ δὲ τἀναντία ἡμᾶς ἐγίγνωσκες « ἐπιτηδεύοντας, ὦ Δέκιε, ἀνόσια μὲν φρονοῦντας « περὶ θεούς, ἄδικα δὲ πράττοντας πρὸς ἀνθρώπους, « τί ἂν ἡμῖν τούτου συνεβούλευες ἔργον ὑπομεῖναι « δεινότερον, ἀφ' οὗ πρόρριζοι καὶ πανώλεις μισηθέντες θεοῖς τε καὶ ἀνθρώποις διαφθαρησόμεθα; Οὐ « δεόμεθά σου συμβούλου, Δέκιε, οὔτε περὶ πολιτῶν « ἐνδόσεως οὔτε περὶ ἄλλου χρήματος ὧν ἡμῖν πρακ« τέον οὐδενός· οὐδὲ ὀθνείᾳ φρονήσει νέων ἀνδρῶν τὰ « οἰκεῖα συμφέροντα κρίνειν οἰόμεθα δεῖν οἱ μέχρι « τῆσδε τῆς ἡλικίας διὰ πολλῆς πείρας κακῶν τε καὶ « ἀγαθῶν ἐληλυθότες. Πολέμου δ' ἀπειλὰς, αἷς « χρώμενοι φοβεῖτε ἡμᾶς, οὐ νῦν πρῶτον ἐπαγο« μένας ὑφ' ὑμῶν, ἀλλὰ πολλάκις ἤδη καὶ ὑπὸ « πολλῶν ἐπανασεισθείσας, τῇ συνήθει πραότητι « παραδόντες ἀκαταπλήκτως οἴσομεν, καὶ εἴπερ δὴ « δράσετε τὰ ὅμοια οἷς λέγετε ἀμυνούμεθα, θεούς τε « συναγωνιστὰς ἔχοντες, οἳ νεμεσῶσι τοῖς ἄρχουσι « πολέμου ἀδίκου, καὶ ἀνθρώπων ἕξοντες χεῖρα οὐκ « ὀλίγην σύμμαχον. Λατῖνοί τε γὰρ ἅπαντες, οἷς « νεωστὶ τὴν ἰσοπολιτείαν δεδώκαμεν, σὺν ἡμῖν « στήσονται, ὡς περὶ πατρίδος ἤδη τῆς πόλεως τῆσδε « ἀγωνιζόμενοι, αἵ τε ἐνθένδε ἀποικισθεῖσαι πό« λεις πολλαὶ καὶ ἀγαθαὶ περὶ παντὸς ποιούμεναι σώ« ζεσθαι τὴν μητρόπολιν ἀμυνοῦσιν αὐτῇ. Εἰ δ' εἰς « ἀνάγκην ἡμᾶς κατακλείσετε τῆς πανταχόθεν ἐπι« κουρίας περιέχεσθαι, ὑπομενοῦμεν, ὦ Δέκιε, καὶ « θεράποντας εἰς ἐλευθερίαν προκαλούμενοι καὶ πο« λεμίους εἰς φιλίαν καὶ πάντας ἀνθρώπους εἰς κοι« νωνίαν τῶν ἐκ τῆς νίκης ἐλπίδων ὁμόσε χωρεῖν « ὑμῖν. Μηθενὸς δὲ τούτων δεήσειεν, ὦ Ζεῦ καὶ « θεοὶ πάντες οἱ πόλιν τῶν Ῥωμαίων κατέχοντες, « ἀλλ' εἴη μέχρι λόγων τὰ φοβερὰ ταῦτα ἐλθεῖν, « ἔργον δὲ μηθὲν ἐξ αὐτῶν γένοιτο ἄχαρι. »

LIV. Ταῦτα μὲν Ἄππιος εἶπε· Μάνιος δὲ Οὐαλέριος ὁ δημοτικώτατος τῶν ἐκ τοῦ συνεδρίου καὶ περὶ τὰς διαλλαγὰς πλείστην ἀποδειξάμενος προθυμίαν, φανερῶς καὶ τότε τῷ δήμῳ συνελάμβανε καὶ λόγον διεξῆλθε μετὰ πολλῆς συγκείμενον φροντίδος, ἐπιτιμῶν μὲν τοῖς οὐκ ἐῶσι μίαν εἶναι τὴν πόλιν, ἀλλὰ διαιροῦσι τὸ δημοτικὸν ἀπὸ τῶν πατρικίων καὶ διὰ μικρὰς προφάσεις πολέμους ἀναζωπυροῦσιν ἐμφυλίους· ἐπαινῶν δὲ τοὺς ἓν τὸ συμφέρον καὶ κοινὸν ἡγουμέ-

« bis, qui in eius administratione consenuimus, et qui « civitatem ex parva magnam fecimus. Deinde miror « si existimavit, se vobis persuasurum, ut aliquem « ad supplicium inimicis dedatis, præsertim vero civem « vestrum, nec obscuro aut vili natum loco, sed quem « vos ipsi et bellica virtute clarissimum et hominem « maxime frugi et in reipublicæ administratione nulli « secundum ducitis. Atque hæc ausus est dicere, cum « tamen sciat, vos maxime revereri supplices, et ne « hostibus quidem huc confugientibus hanc humanita« tem intercludere. Quod si, Deci, contrariis studiis « nos operam dare cognovisses, et nos esse impios « in deos, et iniustos in homines, quidnam aliud « atrocius factum nobis perferendum censuisses, quo « funditus omnes omnino et diis et hominibus invisi pe« riremus? Non opus est nobis te consultore, Deci, ne« que in civium deditione, neque in ulla alia re, quæ « nobis facienda sit; nec putamus antea adolescentulo« rum prudentia nobis de nostris utilitatibus iudican« dum, qui ad hanc ætatem longa adversorum et secun« dorum bellorum experientia docti pervenimus; et « belli minas, quibus nos terretis utpote non nunc « primum a vobis, sed sæpius iam et a multis aliis in« tentatas, consueta lenitate intrepide feremus. Et si « dictis facta similia addideritis, diis adiuvantibus, qui « belli iniusti auctoribus infensi sunt et ab hominibus « quoque non parvam auxiliorum manum habituri nos » defendemus. Nam et omnes Latini, quos nuper civi« tatis iure donavimus, a nobis stabunt, et pro hac ci« vitate iam ut pro patria pugnabunt; et multæ ac « bonæ coloniæ hinc deductæ salutem antiquæ patriæ « totis viribus tueri conabuntur, eique opem ferent. « Quod si nos redegeritis ad necessitatem auxilii un« dique contrahendi, sustinebimus, Deci, et servis ad « libertatem et hostibus ad amicitiam vocatis et omnibus « hominibus spe præmiorum ex victoria communi ca« piendorum invitatis vobiscum congredi. Quibus « præsidiis ne opus sit, faxis, Iupiter et ceteri dii, « qui huius urbis estis custodes: sed fiat, ut hæ for« midines ad verba usque processerint, neve quidquam « facinus molestum sequatur. »

LIV. Atque hæc Appius dixit. At Manius ille Valerius, qui omnium senatorum maxime populo favebat, et in compositione facienda maximum studium demonstrarat, tunc quoque aperte plebi patrocinabatur, et orationem magna cura compositam habuit: obiurgans eos, qui unam esse civitatem non sinerent, sed plebeios a patriciis dividerent, et levibus de caussis bella civilia rursus accenderent; laudansque eos, qui unum idemque omnibus convenire putarent, et concordiam rebus om-

νους καὶ πάντ' ἔλαττω τῆς ὁμονοίας τιθεμένους, διδάσκων, ὡς εἰ γένοιτο τῆς δίκης ὁ δῆμος ὥσπερ ἀξιοῖ κύριος, καὶ ταύτην παρὰ τοῦ συνεδρίου τὴν χάριν ἑκόντος λάβοι, τάχα μὲν οὐδ' ἐπέξεισιν ἄχρι τέλους, ἀλλ' ἀρκεσθεὶς αὐτῷ τῷ κεκρατηκέναι τοῦ σώματος, ἐπιεικέστερον μᾶλλον ἢ χαλεπώτερον αὐτῷ χρήσεται. Εἰ δὲ ἄρ' ἐκ παντὸς οἰομένων δεῖν τρόπου τῶν δημάρχων τέλος ἐπιθεῖναι νόμιμον τῇ δίκῃ τῆς ψήφου γενήσεται κύριος, ἀπολύσει τὸν ἄνδρα τῆς αἰτίας αἰδούμενος μὲν αὐτὸ τὸ κινδυνεῦον σῶμα, οὗ πολλὰ καὶ καλὰ ἔργα ἔχει μεμνῆσθαι, ἀνταποδιδοὺς δὲ ταύτην τὴν χάριν τῇ παρασχούσῃ τὴν ἐξουσίαν αὐτῷ βουλῇ καὶ πρὸς μηδὲν ἐναντιωθείσῃ τῶν μετρίων. Παρεῖναι μέντοι τῇ δίκῃ συνεβούλευε καὶ συναπολογεῖσθαι τῷ ἀνδρὶ καὶ τὸν δῆμον ἀξιοῦν μηθὲν γνῶναι περὶ αὐτοῦ χαλεπὸν τούς τε ὑπάτους καὶ τοὺς ἐκ τοῦ συνεδρίου πάντας καὶ τοὺς ἄλλους πατρικίους κατὰ πλῆθος ἀφικομένους· συνοίσειν γὰρ οὐ μικρὰν τῷ κινδυνεύοντι καὶ τούτους εἰς σωτηρίαν ῥοπήν· καὶ μὴ μόνον αὐτοὺς οὕτως ἔχειν ταῖς γνώμαις, ἀλλὰ καὶ πελάτας ἕκαστον τοὺς αὑτοῦ παρακαλεῖν καὶ φίλους συνάγειν καὶ εἴ τινας οἰκείως ἔχειν σφίσι τῶν δημοτικῶν δι' εὐεργεσίας ὑπολαμβάνουσι, καὶ τούτους νυνὶ τὴν πρότερον ὀφειλομένην χάριν ἐπὶ τῆς ψηφοφορίας ἀπαιτεῖν· τό τε φιλόπολι καὶ μισοπόνηρον [χρηστὸν] οὐκ ὀλίγον ἀπέφηνεν ἐκ τοῦ δήμου μέρος ἐσόμενον· καὶ ἔτι πλεῖον τούτου, ὃ πρὸς τὰς τύχας πάσχει τι τὰς ἀνθρωπίνας καὶ ἐλεεῖν οἶδε τοὺς ἐν τοῖς ἀξιώμασιν, ὅταν εἰς ταπεινὰ πέσωσιν αὐτῶν αἱ τύχαι. Ὁ δὲ πλείων λόγος ἐγίνετο αὐτῷ πρὸς τὸν Μάρκιον, παράκλησιν ἔχων νουθετήσει μεμιγμένην καὶ δέησιν ἀνάγκῃ. Ἠξίου γὰρ αὐτὸν, ἐπεὶ διϊστάναι τὸν δῆμον ἀπὸ τῆς βουλῆς αἰτίαν ἔχει, καὶ τυραννικὸς εἶναι διαβάλλεται διὰ τὴν αὐθάδειαν τοῦ τρόπου, δέος τε παρέστηκεν ἅπασι, μὴ δι' αὐτὸν ἀρχὴ γένηται στάσεως καὶ κακῶν ἀνηκέστων, ἃ φέρουσιν ἐμφύλιοι πόλεμοι, μὴ ποιεῖν ἀληθεῖς καὶ κυρίας τὰς κατ' αὐτοῦ διαβολὰς μένοντα ἐν τῷ φθονουμένῳ τοῦ βίου, ἀλλὰ σχῆμα ταπεινὸν μεταλαβεῖν καὶ τοῖς ἀδικεῖσθαι λέγουσι τὴν ἐξουσίαν τοῦ σώματος παρασχεῖν, καὶ μὴ φεύγειν ἄδικον ἔγκλημα λόγῳ μετὰ δίκης ἀπολυόμενον. Ταῦτα γὰρ αὐτῷ πρός τε σωτηρίαν ἀσφαλέστατα εἶναι, καὶ πρὸς εὐδοξίαν ἧς ὀρέγεται λαμπρότατα, καὶ τοῖς προϋπηργμένοις ἔργοις ἀκόλουθα. Εἰ δὲ αὐθαδέστερος ἔσται μᾶλλον ἢ μετριώτερος, καὶ τὴν βουλὴν ἀξιώσει πάντα κίνδυνον δι' ἑαυτὸν ὑπομένειν, κακὴν μὲν ἧτταν, αἰσχρὰν δὲ νίκην τοῖς πεισθεῖσι προσάψειν αὐτὸν ἀπέφαινεν. Ἦν τε ἐνταῦθα πολὺς ὀλοφυρόμενος καὶ τῶν καταλαμβανόντων κακῶν τὰς πόλεις ἐν ταῖς διχοστασίαις τὰ μέγιστα καὶ φανερώτατα ἐπιλεγόμενος.

LV. Διεξιὼν δὲ ταῦτα μετὰ πολλῶν δακρύων οὐ προσποιητῶν καὶ πεπλασμένων, ἀλλ' ἀληθινῶν, ἀνὴρ ἡλικίας τε καὶ ἀρετῆς ἀξιώσει προὔχων, ὡς ἔμαθε

nibus anteponerent, docebat, si plebis arbitrio (ut ipsa postulabat) iudicium permitteretur, et hoc quoque beneficium a senatu volente acciperet, fortasse eam ad finem usque non processuram, sed contentam hominis deditione, æquius quam durius cum tractaturam esse. Quod si forte tribunis illud iudicium ad finem usque legitimum quavis ratione persequendum putantibus, ad suffragia ferenda vocaretur, hominem crimine absoluturos, partim ipsius periclitantis reverentia motu, cuius multa et præclara facinora memoria teneret, partim etiam senatui, qui ipsi hanc potentiam dedisset, et ipsius æquis postulatis nullo modo adversatus fuisset, hanc gratiam referentes. Suadebat tamen ut et omnes senatores et reliqui patricii frequentes ei iudicio interessent, et reum caussam dicentem defenderent, et plebem rogarent, ne quid durius in eum statueret (horum enim præsentiam non parvum allaturam momentum ad rei salutem); neque vero ipsi soli hoc animo essent, sed etiam singuli clientes suos advocarent, et omnes amicos convocarent, et si quos plebeios beneficiis, sed devinctos habere putarent, ab his gratiam ante debitam repeterent, cum ad suffragia ferenda ventum esset. Dicebat etiam, non parvam plebis partem patriæ amantem, et improbis civibus infensam esse: sed longe maiorem fore numerum eorum, qui humanis casibus commoverentur, et qui viros dignitate præditos, adversa fortuna ad humilem statum redactos, miserari nossent. Sed maxima eius orationis pars ad Marcium versa est, quæ adhortationem cum admonitione et preces cum necessitate mixtas habebat. Rogabat enim eum, quoniam dissidii inter plebem et senatum auctor esse insimulabatur, et tyrannici ingenii crimine propter morum arrogantiam premebatur, et omnes metuebant, ne propter eum seditio oriretur et mala insanabilia sequerentur, quæ bella civilia secum afferant, ne criminibus sibi obiectis fidem adstrueret, eaque confirmaret invidioso vitæ genere perseverans; sed humilem rei habitum adsumeret, et corporis potestatem faceret de iniuria querentibus, neve refugeret iniustum crimen sibi obiectum verbis iuste diluere. Hoc enim et ad eius salutem tutissimum, et ad gloriam, cuius desiderio teneretur, splendidissimum, et rebus ante gestis consentaneum. Quod si arrogantior quam modestior esset, et senatum omne periculum pro se sustinere vellet, dicebat fore, ut victis gravem cladem et victoribus turpem victoriam afferret, si ipsis persuaderet. Hic vero ad affectus movendos longa lamentatione est usus, et maximas ac manifestissimas calamitates, quæ ob seditiones urbibus contingunt, recensuit.

LV. Cum autem de his cum multis lacrimis non fictis aut simulatis, sed veris ageret vir et ætate ac dignitate in primis venerandus, ubi cognovit senatum sua

κινούμενον ἐπὶ τοῖς λεγομένοις τὸ συνέδριον, ἐκ τοῦ τεθαρρηκότος ἤδη τὸ λοιπὸν ἐξύφαινε τῶν λόγων· « Εἰ δέ τινες ὑμῶν, ὦ βουλευταὶ, λέγων, ταράττον- « ται, δοκοῦντες ἔθος εἰσάγειν πονηρὸν εἰς τὴν πό- « λιν, ἐὰν τῷ δήμῳ συγχωρήσητε ψῆφον ἐπιφέρειν « κατὰ τῶν πατρικίων, καὶ ἐπ' οὐδενὶ ἀγαθῷ νομί- « ζουσι τὴν τῶν δημάρχων ἐξουσίαν πολλὴν ἰσχὺν « λαβοῦσαν γενήσεσθαι, μαθέτωσαν ἁμαρτάνοντες « τῆς δόξης, καὶ τἀναντία ἢ [τὰ] προσήκοντα ὑπειλη- « φότες. Εἰ γάρ τι καὶ ἄλλο σωτηρίας αἴτιον ἔσται « τῇ πόλει τῇδε καὶ τοῦ μηδέποτε τὴν ἐλευθερίαν « μήτε τὴν ἰσχὺν ἀφαιρεθῆναι, ὁμονοοῦσαν δὲ ἀεὶ « καὶ μιᾷ γνώμῃ περὶ πάντων χρωμένην διατελεῖν, « ὁ δῆμος αἰτιώτατος ἔσται συμπαραληφθεὶς ἐπὶ τὰ « πράγματα· καὶ τὸ μὴ μίαν εἶναι τὴν διοικοῦσαν « τὰ κοινὰ πολιτείαν ἄκρατον μήτε μοναρχίαν μήτε « ὀλιγαρχίαν μήτε δημοκρατίαν, ἀλλὰ τὴν μικτὴν « ἐξ ἁπασῶν τούτων κατάστασιν, τοῦτο ὑπὲρ πάντα « ἡμᾶς ὠφελήσει. Ῥᾷστα γὰρ εἰς ὕβρεις ἀποσκήπ- « τει καὶ παρανομίας τούτων ἕκαστον τῶν πολιτευ- « μάτων αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ γινόμενον. Ὅταν δὲ « ἀνακερασθῇ πάντα μετρίως, τὸ παρακινοῦν μέρος « αἰεὶ καὶ ἐκβαῖνον ἐκ τοῦ συνήθους κόσμου ὑπὸ « τοῦ σωφρονοῦντος καὶ μένοντος ἐν τοῖς ἰδίοις ἤθεσι « κατείργεται. Μοναρχία μὲν ὠμὴ καὶ αὐθάδης γε- « νηθεῖσα καὶ τυραννικὰ διώκειν ἀρξαμένη ζηλώμα- « τα, ὑπ' ἀνδρῶν ὀλίγων καὶ ἀγαθῶν καταλύεται. « Ὀλιγαρχία δὲ ἐκ τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν συνεστη- « κυῖα, ᾗ χρῆσθε καὶ ὑμεῖς νυνὶ, ὅταν πλούτῳ καὶ « ἑταιρίαις ἐπαρθεῖσα δικαιοσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἀρε- « τῆς μηθένα ποιῆται λόγον, ὑπὸ δήμου φρονίμου κα- « ταλύεται. Δῆμος δὲ σωφρονῶν καὶ κατὰ νόμους « πολιτευόμενος, ὅταν ἀκοσμεῖν ἄρξηται καὶ παρανο- « μεῖν ὑπὸ τοῦ κρατίστου ἀνδρὸς βίᾳ καταληφθεὶς « δικαιοῦται. Ὑμῖν δὲ, ὦ βουλὴ, μονάρχου μὲν « ἐξουσίας ἵνα μὴ τυραννὶς γένηται, τὰ δυνατὰ εὕρη- « ται βοηθήματα. Δύο τε γὰρ ἀνθ' ἑνὸς ἀποδείξαν- « τες τῆς πόλεως κυρίους, καὶ τούτοις οὐκ ἀόριστον « χρόνον ἐπιτρέψαντες ἔχειν τὴν ἀρχὴν, ἀλλ' ἐνιαύ- « σιον, οὐδὲν ἧττον ἀποδείκνυτε φύλακας αὐτῶν « τριακοσίους ἄνδρας ἐκ τῶν πατρικίων τοὺς κρατίσ- « τους τε καὶ πρεσβυτάτους, ἐξ ὧν ἥδε ἡ βουλὴ « συνέστηκεν· ὑμῶν δὲ αὐτῶν, ἵνα μένητε ἐν τῷ προ- « σήκοντι κόσμῳ, φυλακὴν οὐδεμίαν ἄχρι τοῦδε « φαίνεσθε πεποιημένοι. Καὶ περὶ μὲν ὑμῶν οὔπω « ἔδεισα, μὴ διαφθαρῆτε τὰς διανοίας ὑπό τε μεγέθους « καὶ πλήθους ἀγαθῶν, οἳ τυραννίδος τε πολυχρονίου « ἠλευθερώκατε τὴν πόλιν ἔναγχος, καὶ οὔπω σχολὴν « ἐσχήκατε ὑβρίζειν καὶ τρυφᾶν διὰ τοὺς συνεχεῖς καὶ « μακροὺς πολέμους· περὶ δὲ τῶν μεθ' ὑμᾶς ἐσομέ- « νων, ἐνθυμούμενος ὅσας ὁ μακρὸς αἰὼν φέρει « μεταβολὰς δέδοικα, μή τι παρακινήσαντες οἱ δυ- « νατοὶ οἱ ἐκ τοῦ συνεδρίου, λάθωσιν εἰς μοναρχίαν τὸ πολίτευμα περιστήσαντες τυραννικήν.

oratione commotum, tunc maiore cum confidentia loqui coepit : « Quod si qui vestrum, Patres conscripti (in- « quit) perturbantur, existimantes pravam consuetu- « dinem in rempublicam induci, si plebi permiseritis, « ut suffragia contra patricios ferat; et tribunitiam po- « testatem, si vis eius magna sit, nihil boni reipublicæ « allaturam arbitrantur; sciant illi, se opinione falli, « seque contra, quam convenit, suspicari. Nam si « quidquam aliud conferre poterit ad huius reipublicæ « salutem, atque ad libertatem ac potentiam eius tuen- « dam, et ad communem omnium concordiam et animo- « rum coniunctionem in hisce rebus perpetuo conser- « vandam, certe ipsa plebs hoc potissimum præstabit, « si ad reipublicæ administrationem assumta fuerit : « et si rerum administrationem ita temperavimus, « ut nec penes unum nec penes solos optimates nec « penes plebeios sit; sed si status ex omnibus sit mix- « tus, quod nobis maxime proderit. Facillime enim « unaquæque harum reipublicæ formarum, si per se « sola sit, ad insolentiam et iniurias prolabitur. Sed si « omnia mediocriter misceantur, ea pars, quæ semper « nova sectatur et a consueto disciplinæ civilis genere « recedit, ab altera, quæ sapit et constanter pristinas « consuetudines servat, coercetur. Nam unius viri « dominatus, si fuerit crudelis et insolens, et tyran- « nica studia sectari cœperit, a paucis iisque bonis « viris evertitur. At paucorum eorumque optimorum « virorum (qua reipublicæ forma vos quoque nunc « utimini) cum divitiis et sodalitiis elatus iustitiam « ceterasque virtutes contemnit, a prudenti populo tol- « litur. Populus vero, qui aliquamdiu modeste et le- « gitime in republica se gerit, cum a modestia recedere « et ad iniuriam transire incipit, ab potentissimo viro « ad suum officium vi retrahitur. Vos autem, Patres « conscripti, ne regius dominatus in tyrannidem verte- « retur, pro viribus remedia satis bona invenistis. Quam- « vis enim pro uno duos creaveritis, penes quos summa « rerum sit, earumque magistratum nôn perpetuum, « sed annuum esse volueritis, nihilominus tamen ipsis « addidistis trecentos custodes, quos elegistis, viros « ordinis patricii optimos et natu maximos, ex quibus « ipse hic senatus constat : vobis vero ipsis, ut con- « venientem ac honestam disciplinam servaretis, hac- « tenus nullam vos adhibuisse custodiam, apparet. At- « que quod ad nos attinet, nondum timui, ne præ « nimia felicitate animis perverteremini, qui nuper « rempublicam ex diuturna tyrannide in libertatem « vindicastis, et quibus nondum per otium licuit inso- « lenter et petulanter vivere, ob continua et diuturna « bella : sed dum posteritatem vestram cogitatione « præcipio, et quantas longum ævum mutationes affe- « rat, vereor, ne tandem potentiores senatores rebus « innovatis reipublicæ formam in unius viri tyrannicum « dominatum artibus clandestinis convertant.

LVI. « Ἐὰν οὖν κοινωνήσητε καὶ τῷ δήμῳ τῶν πολιτευμάτων, οὐδὲν ὑμῖν ἐνθένδε φύσεται κακὸν, « ἀλλ' ὁ πλέον ἔχειν τῶν ἄλλων ἀξιῶν καὶ τῆς βουλῆς προσεταιρισάμενος τὸν βουλόμενον συννοσεῖν « καὶ συναδικεῖν· πάντα γὰρ τὰ εἰκότα χρὴ περὶ πόλεως βουλευομένους προνοεῖν· κληθεὶς ὑπὸ τῶν « δημάρχων εἰς τὸ πλῆθος ὁ μέγας ἐκεῖνος καὶ σεμνὸς « ἀποδώσει τῷ δήμῳ τῷ φαύλῳ καὶ ταπεινῷ λόγον, « ὧν πράττει τε καὶ διανοεῖται· καὶ ἂν ἀδικῶν φαίνηται, δίκης ἧς ἂν ἄξιος ᾖ τεύξεται. Αὐτὸν δὲ δὴ « τὸν δῆμον, ἵνα μὴ τρυφᾷ τηλικαύτης ἐξουσίας γενόμενος κύριος, μηδὲ ὑπὸ τῶν κακίστων ἐκδημαγωγούμενος τοῖς κρατίστοις πολεμῇ. Καὶ γὰρ ἐν « ὄχλῳ φιλεῖ γίνεσθαι τυραννίς· φυλάξει τε καὶ οὐδὲν « ἐάσει παρανομεῖν ὁ διαφέρων φρονήσει ἀνὴρ δικτάτωρ ὑφ' ὑμῶν αἱρεθεὶς, ὃς αὐτοκράτορι καὶ ἀνυπευθύνῳ χρώμενος ἐξουσίᾳ τό τε νοσοῦν ἐξελεῖ τῆς « πόλεως μέρος, καὶ τὸ μήπω διεφθαρμένον οὐκ « ἐάσει κακωθῆναι, ἔθη τε καὶ νόμιμα καὶ ζηλώματα βίων τὰ κράτιστα μεθαρμοσάμενος, ἀρχάς « τε ἀποδείξας, ἃς ἂν ἡγῆται σωφρονέστατα τῶν « κοινῶν ἐπιτροπεύσειν· καὶ ταῦτα ἐντὸς ἓξ μηνῶν « διοικησάμενος ἰδιώτης αὖθις ἔσται τὸ τιμᾶσθαι μόνον « ἐκ τούτων λαβὼν, ἄλλο δ' οὐδέν. Ταῦτ' οὖν ἐνθυμηθέντες, καὶ τὸ σχῆμα τῆς πολιτείας τοῦτο ἡγησάμενοι κράτιστον εἶναι, μηθενὸς ἀπελαύνετε τὸν « δῆμον, ἀλλ' ὥσπερ ἀρχὰς ἀποδεικνύναι τὰς καθ' « ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἡγησομένας τῆς πόλεως, καὶ « νόμους τοὺς μὲν ἐπικυροῦν, τοὺς δὲ ἀναιρεῖν, καὶ « περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης διαγιγνώσκειν, ἃ μέγιστα « καὶ κυριώτατα ἐστὶ τῶν ἐν τῇ πόλει διαπραττομένων, μεταδεδώκατε αὐτῷ, καὶ οὐθενὸς τούτων « αὐτοκράτορα πεποιήκατε τὴν βουλήν· οὕτω καὶ « τῶν δικαστηρίων μεταδίδοτε, καὶ μάλιστα ὑπὲρ « ὧν ἄν τις αἰτίαν ἔχῃ τὴν πόλιν ἀδικεῖν στάσιν εἰσάγων ἢ τυραννίδα κατασκευαζόμενος ἢ περὶ « προδοσίας τοῖς πολεμίοις διαλεγόμενος ἢ τοιοῦτόν « τι ἄλλο κακὸν ἐπιχειρῶν πράττειν. Ὅσῳ γὰρ ἂν « φοβερώτερον κατασκευάσητε τὸ παραβαίνειν τοὺς « νόμους καὶ τὰ ἔθη κινεῖν τοῖς ὑβρισταῖς καὶ πλεονέκταις, πολλοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ φυλακὰς αὐτῶν ἀποδείξαντες, τοσούτῳ κρεῖττον ὑμῖν ἕξει τὰ κοινά. »

LVII. Ταῦτα καὶ τὰ παραπλήσια τούτοις εἰπὼν ἐπαύσατο. Τῶν δὲ βουλευτῶν οἱ μετ' αὐτὸν ἀνιστάμενοι, πλὴν ὀλίγων, οἱ λοιποὶ ταύτῃ προσέθεντο τῇ γνώμῃ. Καὶ ἐπειδὴ τὸ προβούλευμα ἔδει γράφεσθαι, λόγον αἰτησάμενος ὁ Μάρκιος εἶπεν· « Οἷος μὲν, ὦ « βουλὴ, πρὸς τὰ κοινα ἐγὼ γέγονα, καὶ ὡς διὰ τὴν « πρὸς ὑμᾶς εὔνοιαν εἰς τοῦτον τὸν κίνδυνον ἐλήλυθα, « καὶ ὅτι παρὰ γνώμην ἀπήντηταί μοι τὰ παρ' ὑμῶν « ἅπαντες ἴστε καὶ ἔτι μᾶλλον εἴσεσθε, ὅταν τὰ « κατ' ἐμὲ σχῇ τέλος. Ἐπεὶ δ' ἡ Οὐαλερίου γνώμη « νικᾷ, συνενέγκοι μὲν ταῦτα ὑμῖν, καὶ γενοίμην « ἐγὼ κακὸς εἰκαστὴς τῶν ἐσομένων. Ἵνα δὲ καὶ

LVI. « Si igitur et plebem ad rempublicam vobiscum « administrandam admiseritis, nihil hinc nascetur mali, « sed qui maiorem potentiam quam alii habere noluerit, quique factionem aliquam in senatu sibi pararit, « ex iis, qui eius insaniæ participes et scelerum administri esse velint (iis enim, qui de republica consultant omnia verisimilia prospicienda sunt) die a tribunis dicta, magnus ille et venerandus vir vili ac humili « factorum et consiliorum suorum rationem reddet; et, « si constiterit, illum aliquod facinus iniustum fecisse, « meritas quoque pœnas dabit. Ne autem ipsa plebs « tantam adepta potestatem petulanter lasciviat, neve « a pessimis hominibus ducta viros optimos infestet, « (nam in vulgo tyrannis nasci solet) cavebit et vetitam licentiam comprimet vir aliquis prudentia insignis, dictator a vobis dictus; qui, pro sua potestate « libera et nullis rationibus reddendis obnoxia, et vitiosam partem ex civitate tollet et eam, quæ nondum « corrupta fuerit non patietur vitiari, et correctis moribus et legibus vitæque studiis erectisque magistratibus, a quibus prudentissime rempublicam administrari posse duxerit, et his rebus intra semestre tempus « administratis ad vitam privatam redibit, nihil inde « aliud, quam solum honorem, lucratus. Hæc igitur « cogitantes, et hanc reipublicæ formam optimam existimantes, a re nulla arceatis plebem : sed sicut magistratus annuos creat, qui reipublicæ præsint, legumque tum sanciendarum, tum abrogandarum, et pacis « bellique decernendi (quæ maxima et præcipua sunt « omnium rerum, quæ in republica geruntur) potestatem ei tradidistis, et nihil horum penes senatum « solum esse voluistis; ita etiam ad iudicia eam admittatis, præcipue vero in caussis publicis, si quis reipublicæ violatæ accusatur, quod seditionis auctor sit, « aut tyrannidem affectet, aut de proditione cum hostibus agat, aut huiusmodi aliquod aliud scelus patrare « conetur. Quanto enim maiorem terrorem proposueritis legum violatoribus et morum corruptoribus, « superbis et avaris hominibus multos oculos et custodias adhibentes, tanto melius respublica vestra se « habebit. »

LVII. Hæc et similia locutus, finem dicendi fecit. Senatores vero reliqui, qui post eum surrexerunt, omnes, paucis quibusdam exceptis, in hanc sententiam iverunt. Et cum iam in senatusconsultum eo esset, ut scriberetur, Marcius, petita dicendi copia, in hunc modum locutus est : « Quomodo, Patres conscripti, me in « hac republica gesserim, et quomodo propter meam « erga vos benevolentiam in hoc discrimen adductum « et sim, et quomodo præter omnem spem meam vester favor mihi desit, omnes scitis, et multo melius « scietis, ubi mea res ad exitum perducta fuerit. Sed, « quoniam sententia Valerii vincit, hæc vobis condu-

« ὑμεῖς οἱ τὸ προβούλευμα γράφοντες εἰδῆτε, ἐφ' « οἷς παραδιδόναι με τῷ δήμῳ μέλλετε, κἀγὼ « μὴ ἀγνοῶ, περὶ τίνος ἀγωνιοῦμαι, κελεύσατε δὴ « τοὺς δημάρχους εἰπεῖν ἐναντίον ὑμῶν, τί τὸ ἀδί- « κημά ἐστιν, ἐφ' ᾧ μέλλουσί μου κατηγορεῖν, καὶ « ποταπὸν ὄνομα ἐπιγράψουσι τῇ δίκῃ. »

LVIII. Ὁ μὲν δὴ ταῦτα ἔλεγε δοκῶν ἐπὶ τοῖς λόγοις, οἷς εἶπεν ἐν τῇ βουλῇ, τὴν δίκην ὑφέξειν, καὶ βουλόμενος ὁμολογῆσαι τοὺς δημάρχους, ὅτι ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας μέλλουσιν αὐτοῦ κατηγορεῖν. Οἱ δὲ δήμαρχοι βουλευσάμενοι κατὰ σφᾶς τυραννίδι ἐπιβουλεύειν αὐτὸν ᾐτιάσαντο, καὶ πρὸς ταύτην ἐκέλευον ἥκειν τὴν αἰτίαν ἀπολογησόμενον· οὐ βουλόμενοι τὸ ἔγκλημα εἰς μίαν αἰτίαν κατακλεῖσαι καὶ ταύτην οὔτε ἰσχυρὰν οὔτε τῇ βουλῇ κεχαρισμένην, ἀλλ' ἑαυτοῖς τε πράττοντες ἐξουσίαν, ὅσα βούλονται ἐγκαλεῖν, καὶ βοήθειαν ἀφαιρήσεσθαι τοῦ Μαρκίου τὴν ἐκ τῶν συνέδρων οἰόμενοι. Καὶ ὁ Μάρκιος εἶπεν· « Ἀλλ' « ἤτοι, εἰ ἐπὶ ταύτῃ γε κριθήσομαι τῇ διαβολῇ, δίδωμι « ἐμαυτὸν ὑπόδικον τοῖς δημόταις, καὶ μηδὲν ἔστω « τὸ κωλῦον γράφεσθαι τὸ προβούλευμα. » Ἐγένετο δὲ καὶ τοῖς πλείστοις τῶν συνέδρων ἀσμένοις ἐπὶ τούτῳ γενέσθαι τῷ ἐγκλήματι τὴν δίκην κατ' ἀμφότερα, καὶ ὅτι οὐκ ἔσται τὸ λέγειν ἃ φρονεῖ τις ἐν τοῖς συνέδροις ὑπαίτιον, καὶ ὅτι ῥᾳδίως ἀπολύσεται τὴν διαβολὴν ἀνὴρ βίον ἐζηκὼς σώφρονα καὶ ἀνεπίληπτον. Γράφεται τὸ προβούλευμα μετὰ ταῦτα ὑπὲρ τῆς δίκης, καὶ χρόνος εἰς παρασκευὴν τῆς ἀπολογίας ὁρίζεται τῷ ἀνδρὶ μέχρι τῆς τρίτης ἀγορᾶς· αἱ δὲ ἀγοραὶ Ῥωμαίοις ἐγίγνοντο ὡς καὶ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων δι' ἡμέρας ἐνάτης. Ἐν δὲ ταύταις συνιόντες ἐκ τῶν ἀγρῶν εἰς τὴν πόλιν οἱ δημοτικοὶ τάς τε ἀμείψεις ἐποιοῦντο τῶν ὠνίων, καὶ τὰς δίκας παρ' ἀλλήλων ἐλάμβανον, τά τε κοινὰ ὅσων ἦσαν κύριοι κατὰ τοὺς νόμους καὶ ὅσα ἡ βουλὴ ἐπιτρέψειεν αὐτοῖς, ψῆφον ἀναλαμβάνοντες ἐπεκύρουν· τὰς δὲ μεταξὺ τῶν ἀγορῶν ἑπτὰ ἡμέρας αὐτουργοί τε ὄντες οἱ πολλοὶ καὶ πένητες ἐν τοῖς ἀγροῖς διέτριβον. Ἐπειδὴ δὲ τὸ προβούλευμα ἔλαβον οἱ δήμαρχοι, προελθόντες εἰς τὴν ἀγορὰν συνεκάλεσαν εἰς ἐκκλησίαν τὸν δῆμον, καὶ πόλλ' ἐγκώμια τῆς βουλῆς διελθόντες καὶ τὰ δόγματα αὐτῆς ἀναγνόντες προεῖπον ἡμέραν, ἐν ᾗ τὴν δίκην ἔμελλον ἐπιτελεῖν, εἰς ἣν ἅπαντας ἠξίουν ἥκειν τοὺς πολίτας ὡς ὑπὲρ τῶν μεγίστων διαγνωσομένους.

LIX. Ὡς δὲ διεβοήθη ταῦτα, πολλὴ σπουδὴ καὶ παράταξις ἐγίνετο τῶν τε δημοτικῶν καὶ τῶν πατρικίων· τῶν μὲν ὡς τιμωρησομένων τὸν αὐθαδέστατον, τῶν δὲ ἵνα μὴ γένοιτο ὑποχείριος τοῖς ἐχθροῖς ὡς ὑπὲρ τῆς ἀριστοκρατίας ἀγωνιζόμενος. Ἐδόκει δὲ πᾶσα κινδυνεύεσθαι ἡ τοῦ βίου καὶ τῆς ἐλευθερίας δικαίωσις ἐν τῷ τότε ἀγῶνι ἀμφοτέροις. Ἐπιστάσης δὲ τῆς τρίτης ἀγορᾶς, ὁ μὲν ἐκ τῶν ἀγρῶν ὄχλος, ὅσος οὔπω πρότερον συνεληλυθὼς εἰς τὴν πόλιν ἕωθεν ἔτι κατεῖχε τὴν ἀγοράν. Οἱ δὲ δήμαρχοι συνεκά-

« cat, et malus ego sim futurorum coniector. Ut vero « et vos, qui senatusconsultum scribitis, sciatis; « quibus de caussis plebi me deditur sitis et ego haud « ignorem, qua de re in iudicio sim certaturus, iubete « tribunos coram vobis dicere, quodnam sit illud cri- « men, cuius me accusaturi sunt, et quodnam nomen « causæ inscripturi sint. »

LVIII. Atque ille quidem hæc dicit, quia existimabat, se verborum in senatu factorum caussam dicturum; et quia volebat tribunos profiteri, se hac de caussa ab ipsis accusatum iri. At tribuni, communicato inter se consilio, crimen affectatæ tyrannidis ei obiecerunt, iusseruntque eum ad caussam de hac re dicendam venire: quia nolebant crimen illud in una caussa, eaque non valida, nec senatui grata, continere; sed sibi reservabant potestatem arbitratu suo illum accusandi, et se omne auxilium ac patrocinium senatus Marcio *ita* erepturos putabant. Tunc Marcius: « Hercle, inquit, si « mihi ad istud crimen est respondendum, permitto me « populi iudicio, et nihil sit impedimento, quo minus se- « natusconsultum scribatur. » Maximæ quoque senatorum parti id gratum fuit, quod huius criminis nomine reus ageretur, idque duabus de caussis: tum quod, si quis in senatu suam sententiam libere diceret, hoc nullis accusationibus obnoxium esset futurum; tum etiam quod virum, perpetuo vitæ modestæ et integræ studiosum, facile crimen obiectum diluere posse sperabant. Post hæc igitur factum est senatusconsultum de iudicio, et Marcio ad parandam defensionem tempus in trinundinum præstitutum est: nundinæ autem apud Romanos *tunc* nono quoque die fiebant, ut et ad hanc usque nostram ætatem fiunt. His nundinis plebeii ex agris in urbem conveniebant, et rerum venalium permutationes faciebant, et de iure inter se disceptabant, et res publicas, quarumcunque ius ex legibus penes eos erat, et quascunque senatus ipsis permittebat, suis suffragiis ratas faciebant. Septem vero dies, qui inter nundinas intercedebant, cum plerique eorum operatores et pauperes essent, in agris transigebant. Ubi vero tribuni senatusconsultum acceperunt, progressi in comitium, populum ad concionem convocarunt; et valde laudato senatu, lectoque eius decreto, diem indixerunt, qua die finem huic iudicio imposituri erant, omnesque cives rogarunt, ut ad eam diem adessent, quod de summa rerum essent cognituri.

LIX. Quæ ubi divulgata sunt, ingenti studio et concertatione plebeii et patricii afficiebantur: illi ut hominem arrogantissimum ulciscerentur; hi vero, ne optimatum propugnator in inimicorum potestatem veniret. Utrique autem omne salutis et libertatis discrimen in illius iudicii eventu positum existimabant. Cum autem dies trinundini instaret, turba ex agris, quanta nunquam ante, in urbem confluxit et summo mane forum occupavit. Tribuni vero plebem ad tributa comitia vocarunt et comitii loca funibus undique clauserunt,

λουν τὸ πλῆθος ἐπὶ τὴν φυλέτιν ἐκκλησίαν, χωρία τῆς ἀγορᾶς περισχοινίσαντες, ἐν οἷς ἔμελλον αἱ φυλαὶ στήσεσθαι καθ' αὑτάς. Καὶ τότε πρῶτον ἐγένετο Ῥωμαίοις ἐκκλησία κατ' ἀνδρὸς ψηφοφόρος, ἡ φυλετική· πολλὰ δὴ ἐναντιουμένων τῶν πατρικίων, ἵνα μὴ τοῦτο γένηται, καὶ τὴν λοχῖτιν ἀξιούντων συνάγειν ἐκκλησίαν, ὥσπερ αὐτοῖς πάτριον ἦν. Ἐν γὰρ τοῖς πρότερον χρόνοις, ὅτε μέλλοι ψῆφον ἐπιφέρειν ὁ δῆμος ὑπὲρ ὁτουδήτινος ὧν ἐπιτρέψειεν ἡ βουλή, ἐκάλουν μὲν οἱ ὕπατοι τὴν λοχῖτιν ἐκκλησίαν, ἱερὰ πρότερον ἐπιτελέσαντες, ἃ νόμος αὐτοῖς ἐστὶ, καὶ μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου τινὰ ἐξ αὐτῶν ἔτι γίνεται. Συνῄει δὲ τὸ πλῆθος εἰς τὸ πρὸ τῆς πόλεως Ἄρειον πεδίον, ὑπό τε λοχαγοῖς καὶ σημείοις τεταγμένον ὥσπερ ἐν πολέμῳ. Ἐπέφερον δὲ τὴν ψῆφον οὐχ ἅπαντες ἅμα ἀναλαβόντες, ἀλλὰ κατὰ τοὺς ἰδίους ἕκαστοι λόχους, ὁπότε κληθεῖεν ὑπὸ τῶν ὑπάτων. Ὄντων δὲ τῶν συμπάντων τριῶν καὶ ἐνενήκοντα καὶ ἑκατὸν λόχων, καὶ τούτων εἰς ἓξ διῃρημένων συμμορίας, πρώτη μὲν ἐκαλεῖτο συμμορία καὶ τὴν ψῆφον ἐπέφερεν ἡ τῶν ἐχόντων τὸ μέγιστον τίμημα τῆς οὐσίας καὶ τὴν πρώτην λαμβανόντων τάξιν ἐν πολέμοις, ἐν οἷς ἦσαν ἱππέων μὲν ὀκτωκαίδεκα λόχοι, πεζῶν δ' ὀγδοήκοντα. Δευτέρα δὲ ἐψηφοφόρει συμμορία τῶν ὑποδεεστέρων τοῖς βίοις καὶ τὴν ὑποβεβηκυῖαν τάξιν ἐν ταῖς μάχαις [μαχομένων], καὶ ὁπλισμὸν οὐ τὸν αὐτὸν ἐχόντων τοῖς πρωτοστάταις, ἀλλ' ἐλάττονα· τοῦτο δὲ τὸ πλῆθος εἰς εἴκοσι λόχους συντεταγμένον ἦν· προσέκειντο δὲ αὐτοῖς δύο λόχοι τεκτόνων καὶ χαλκοτύπων καὶ ὅσοι ἄλλοι πολεμικῶν ἔργων ἦσαν χειροτέχναι. Οἱ δ' ἐν τῇ τρίτῃ συμμορίᾳ καλούμενοι, λόχους μὲν ἐξεπλήρουν εἴκοσι, τίμημα δ' εἶχον ἔλαττον τῶν δευτέρων, καὶ τάξιν τὴν ἐπ' ἐκείνοις [ἐλάττονα] καὶ ὅπλα οὐκ ἴσα τοῖς πρὸ αὐτῶν ἔφερον. Οἱ δὲ μετὰ τούτους καλούμενοι τίμημά τε οὐσίας ἔλαττον εἶχον καὶ τάξιν ἐν πολέμῳ τὴν ἀσφαλεστέραν ἐλάμβανον καὶ ὁπλισμὸν εὐσταλέστερον εἶχον· διῄρηντο δὲ εἰς εἴκοσι καὶ οὗτοι λόχους· συνετάττοντο δὲ καὶ τούτοις δύο λόχοι βυκανιστῶν καὶ σαλπιστῶν. Πέμπτη δὲ ἐκαλεῖτο συμμορία τῶν ὀλίγου πάνυ τετιμημένων ἀργυρίου· ὅπλα δὲ ἦν αὐτῶν σαυνία καὶ σφενδόναι· οὗτοι τάξιν οὐκ εἶχον ἐν φάλαγγι, ἀλλὰ ψιλοὶ καὶ κοῦφοι συνεστρατεύοντο τοῖς ὁπλίταις εἰς τριάκοντα λόχους διῃρημένοι. Οἱ δὲ ἀπορώτατοι τῶν πολιτῶν οὐκ ἐλάττους τῶν ἄλλων ἁπάντων ὄντες ἔσχατοι τὴν ψῆφον ἀνελάμβανον, ἕνα μόνον ἔχοντες λόχον· οὗτοι στρατειῶν τε ἦσαν ἐλεύθεροι τῶν ἐκ καταλόγου, καὶ εἰσφορῶν τῶν κατὰ τιμήματα γινομένων ἀτελεῖς, καὶ δι' ἄμφω ταῦτα ἐν ταῖς ψηφοφορίαις ἀτιμότατοι. Εἰ μὲν οὖν ἐπὶ τῶν πρώτων λόχων, οὓς οἵ τε ἱππεῖς ἐξεπλήρουν καὶ τῶν πεζῶν οἱ τὴν πρώτην τάξιν ἐν τοῖς πολέμοις λαμβάνοντες, τὸ αὐτὸ φρονήσαιεν ἑπτὰ καὶ ἐνενήκοντα λόχοι, τέλος εἶχεν ἡ ψηφοφορία, καὶ οὐκέτι τοῖς λοιποῖς

quibus singulæ tribus seorsim suffragia erant laturæ. Et tunc primum populus Romanus tributis comitiis suffragia tulit, multum reclamantibus patriciis, ne hoc fieret, atque centuriata comitia more patrio habenda censentibus. Ante enim, quoties populus suffragia erat laturus de quavis re ex senatusconsulto ipsi permissa, a consulibus ad centuriata comitia vocabatur, solennibus quibusdam sacris ante patrio more peractis, quorum nonnulla etiam nostra ætate fiunt. Conveniebat autem multitudo in campum Martium, qui est ante urbem, sub centurionibus et signis non secus ac in bello instructa. Suffragia vero ferebant non omnes simul, sed singuli in suis centuriis, quando a consulibus vocabantur. Cum autem universæ centuriæ essent centum et nonaginta tres, et hæ in sex classes divisæ essent, prima ad suffragia *ante ceteras* vocabatur; quæ constabat ex iis, quorum census erat maximus, et qui primum in bellis locum obtinebant: in qua censebantur equitum centuriæ XVIII peditum LXXX. Secunda classis, quæ suffragia ferebat, constabat ex hominibus, quorum census erat minor, et qui in acie secundum locum obtinebant, nec eandem armaturam cum prima classe habebant, sed leviorem : hæc autem multitudo in centurias XX distributa erat; quibus additæ duæ centuriæ fabrorum lignariorum et ærariorum, et si qui alii bellicarum machinarum erant opifices. Tertia vero classis, quæ tertio loco vocabatur, constabat ex centuriis XX, sed censu erat minor quam secunda, et proximum ab ea locum in acie tenebat, nec eadem arma ferebat, quæ præcedens classis. Qui vero deinceps vocabantur, ut censum minorem habebant, ita in bello tutiorem locum obtinebant, et armaturam expeditiorem habebant : hi quoque in centurias XX divisi erant; illisque duæ cornicinum tubicinumque centuriæ addebantur. Quinta classis erat eorum, qui censum minimum habebant, et eorum arma erant tela missilia et fundæ : hi locum certum in acie non habebant, sed leviter armati et expediti, una cum militibus gravis armaturæ militabant, in centurias XXX divisi. Pauperrimi vero cives, qui non erant ceteris omnibus numero inferiores, ultimum habebant suffragium, in unam omnes reiecti centuriam. Hi immunes erant ab expeditionibus quæ ex delectu fiebant et tributorum, quæ ex censu pendebantur, et ob utramque istam caussam in suffragiis ferendis minima erat eorum auctoritas. Si igitur primæ classis centuriæ XCVII, quæ constabant ex equitibus et peditibus primum locum in acie obtinentibus, consensissent, finis imponebatur suffragiis, nec centuriæ reliquæ XCV ad suffragia vocabantur; quod nisi fieret, secunda classis, quæ constabat ex centuriis XXII vocabatur, et tertia deinceps, donec consentirent centuriæ XCVII et sæpe iudicia primæ classis suffragiis absolvebantur, ita ut ultimis non amplius opus esset.

ἓξ καὶ ἐνενήκοντα λόχοις ἀνεδίδοτο ἡ ψῆφος· εἰ δὲ μὴ τοῦτο γένοιτο, ἡ δευτέρα συμμορία τῶν δύο καὶ εἴκοσι λόχων ἐκαλεῖτο, καὶ ἡ τρίτη· καὶ τοῦτο συνέβαινεν, ἕως οὗ τὸ αὐτὸ φρονήσωσιν ἑπτὰ καὶ ἐνενήκοντα λόχοι. Καὶ τὰ μὲν πολλὰ τῶν ἀγωνισμάτων ἐπὶ τῶν πρώτων κλήσεων τέλος ἐλάμβανεν, ὥστε μηδὲν ἔτι δεῖν τῶν ἐσχάτων. Σπανίως δέ που πρᾶγμα οὕτως ἐνδοιαζόμενον ἐνέπιπτεν, ὥστε μέχρι τῆς ἐσχάτης ψήφου τῆς τῶν ἀπορωτάτων προελθεῖν· καὶ ἦν ὥσπερ τέρας τοῦτο σχισθέντων δίχα τῶν προτέρων δύο καὶ ἐνενήκοντα καὶ ἑκατὸν λόχων, τὴν τελευταίαν ψῆφον ἐπενεχθεῖσαν ἐκείναις αἰτίαν γενέσθαι τῆς ἐπὶ θάτερα ῥοπῆς. Οἱ μὲν οὖν συναγωνιζόμενοι Μαρκίῳ ταύτην ἠξίουν καλεῖν τὴν ἀπὸ τῶν τιμημάτων ἐκκλησίαν, ὑπολαμβάνοντες τάχα μὲν ἐπὶ τῆς πρώτης κλήσεως ὑπὸ τῶν ὀκτὼ καὶ ἐνενήκοντα λόχων ἀπολυθήσεσθαι τὸν ἄνδρα· εἰ δὲ μή γε, ὑπὸ τῆς δευτέρας ἢ τρίτης. Οἱ δὲ δήμαρχοι ταῦτα ὑφορώμενοι καὶ αὐτοί, τὴν φυλετικὴν ἐκκλησίαν ᾤοντο δεῖν συνάγειν καὶ τοῦ ἀγῶνος ἐκείνην ποιῆσαι κυρίαν, ἵνα μήτε οἱ πένητες τῶν πλουσίων μειονεκτῶσι μήτε οἱ ψιλοὶ τῶν ὁπλιτῶν ἀτιμοτέραν χώραν ἔχωσι, μήτε ἀπερριμμένον εἰς τὰς ἐσχάτας κλήσεις τὸ δημοτικὸν πλῆθος ἀποκλείηται τῶν ἴσων [ψήφων], ἰσόψηφοι δὲ καὶ ὁμότιμοι πάντες ἀλλήλοις γενόμενοι μιᾷ κλήσει τὴν ψῆφον ἐπενέγκωσι κατὰ φυλάς. Καὶ ἐδόκουν δικαιότερα οὗτοι τῶν ἑτέρων ἀξιοῦν, δημοτικὸν οἰόμενοι δεῖν, ἀλλ' οὐκ ὀλιγαρχικὸν εἶναι τὸ τοῦ δήμου δικαστήριον, καὶ τὴν περὶ τῶν ἀδικούντων τὸ κοινὸν διάγνωσιν ἁπάντων εἶναι κοινήν.

LX. Συγχωρηθέντος δὲ αὐτοῖς καὶ τούτου μόγις ὑπὸ τῶν πατρικίων, ἐπειδὴ τὴν δίκην ἐχρῆν λέγεσθαι, πρῶτος ἀνέβη Μηνύκιος, ἅτερος τῶν ὑπάτων, καὶ ἔλεξεν οὓς ἐπέστειλεν αὐτῷ λόγους ἡ βουλή· « πρῶτον μὲν ἁπάσας τὰς εὐεργεσίας ὑπομιμνήσκων, « ὅσας ἦν εἰληφὼς ὁ δῆμος παρὰ τῶν πατρικίων· ἔπειτα « ἀξιῶν ἀντὶ πολλῶν καὶ καλῶν ἔργων μίαν ἀποδο- « θῆναι παρὰ τοῦ δήμου δεομένοις σφίσιν ἀναγκαίαν « χάριν ἐπὶ τῷ κοινῷ τῆς πόλεως ἀγαθῷ. Πρὸς δὲ « τούτοις ἐπαινῶν μὲν ὁμόνοιαν καὶ εἰρήνην, καὶ « ὅσης εὐδαιμονίας ἑκάτερον τούτων αἴτιόν ἐστι ταῖς « πόλεσιν ἐπιλεγόμενος, κατηγορῶν δὲ διχοστασίας « καὶ πολέμων ἐμφυλίων, ἐξ ὧν πόλεις αὐτάνδρους « ἀπέφαινεν ἀνῃρῆσθαι καὶ ἔθνη ὅλα διολωλέναι· « παρακαλῶν δὲ μὴ τὰ χείρω αἱρεῖσθαι πρὸ τῶν « κρειττόνων ὀργῇ ἐπιτρέψαντας, ἀλλ' ἐκ λογισμοῦ « σώφρονος τὰ μέλλοντα ὁρᾶν, μηδὲ τοῖς κακίστοις « τῶν πολιτῶν χρῆσθαι συμβούλοις περὶ τῶν μεγίσ- « των βουλευομένους, ἀλλὰ τοῖς κρατίστοις σφίσιν « εἶναι δοκοῦσιν, ὑφ' ὧν ᾔδεσαν ἐν εἰρήνῃ τε καὶ « κατὰ πολέμους πολλὰ ὠφελημένην τὴν πατρίδα, « οἷς οὐκ ἂν δικαίως ὡς μεταβεβλημένοις τὴν φύσιν « ἀπιστοῖεν. Ἓν δὲ κεφάλαιον ἦν ἁπάντων τῶν « λόγων, μηδεμίαν αὐτοὺς ἐπενεγκεῖν κατὰ τοῦ

Raro autem res tantæ ambiguitatis occurrebat, ut usque ad ultimæ inopum centuriæ suffragia veniretur; atque hoc erat tanquam prodigium divisis bifariam primis centum et nonaginta duabus centuriis : suffragium postremo loco latum suo momento efficere ut altera pars præponderaret. Marcii igitur propugnatores poscebant hæc comitia, quæ ex censu fiebant; sperantes fore, ut fortasse a primæ classis nonaginta et octo centuriis, sin minus, a secunda saltem, aut tertia absolveretur. At tribuni hoc suspicati, et ipsi tributa comitia habenda esse putarunt, et iudicium illis committendum, ne pauperes deteriore essent conditione, quam divites; neque velites minus honoratum locum, quam milites graviter armati, haberent; neve plebs in ultimas reiecta classes a suffragiorum æqualitate excluderetur; sed æquo et suffragiorum et honorum iure omnes inter se fruerentur, et pariter vocati suffragia tributim ferrent. Et ipsorum postulata videbantur æquiora esse, quam aliorum, quod censerent, populi iudicium potius penes plebem, quam penes paucos, esse debere, atque læsæ reipublicæ crimen æque ad omnium cognitionem pertinere.

LX. Cum autem hæc quoque res illis ægre a patriciis esset concessa, cum iam caussa esset dicenda, Minucius, alter consul, *suggestum* primus adscendit, et senatus mandata exposuit, exorsus a commemoratione beneficiorum, quæcunque plebs a patriciis acceperat : deinde, pro tot et tum præclaris facinoribus, hanc unam gratiam sibi rogantibus necessariam a plebe in totius reipublicæ commodum rependi postulavit : præterea concordiam et pacem laudavit, et quantam felicitatem utraque civitatibus afferat, pluribus demonstravit : et invectus est in discordiam et bella civilia, quibus *multas* civitates una cum suis populis excisas et gentes internecione deletas dicebat : et *plebeios* oravit, ne iræ indulgentes deteriora melioribus anteponerent, sed maturo consilio sapienter res futuras providerent, neve consultantes de rebus maximi momenti nequissimos quosque cives in consilium adhiberent; sed eos, quos iudicarent viros esse optimos, et quos scirent pacis bellique temporibus patriæ valde profuisse, de quorum fide non recte dubitari posse quasi iam naturam mutassent. Summa autem orationis totius fuit, ne ulla suffragia contra Marcium ferrent, sed potissimum absolverent hominem propter ipsius virtutem, memores, quam bene esset meritus de republica, et quot bella

« Μαρκίου ψῆφον, ἀλλὰ μάλιστα μὲν δι' αὐτὸν ἀφεῖ« ναι τῆς δίκης τὸν ἄνδρα, ἀναμιμνησκομένους οἷος « εἰς τὰ κοινὰ ἐγένετο καὶ ὅσους κατώρθωσεν ὑπὲρ « τῆς κοινῆς ἐλευθερίας τε καὶ ἡγεμονίας πολέμους, « καὶ ὡς οὔτε ὅσια οὔτε δίκαια οὔτε προσήκοντά σφισι « ποιήσουσι, λόγων μὲν αὐτῷ μνησικακοῦντες φαύ« λων, ἔργων δ' ἀχαριστοῦντες καλῶν. Εἶναι δὲ καὶ « τὸν καιρὸν τῆς ἀφέσεως καλὸν, ὅτε γε αὐτὸς ἥκει « παρέχων τὸ σῶμα τοῖς διαφόροις καὶ στέρξων, ὅ τι « ἂν ἐκεῖνοι περὶ αὐτοῦ διαγνῶσιν. Εἰ δὲ οὐχ οἷοί « τε εἰσὶ διαλύσασθαι πρὸς ἐκεῖνον, ἀλλὰ χαλεπῶς « καὶ ἀπαραιτήτως ἔχουσιν, ἐνθυμηθέντας ὅτι ἡ « βουλὴ δεησομένη περὶ αὐτοῦ πάρεισιν, ἄνδρες οἱ « κράτιστοι τῆς πόλεως τριακόσιοι, παθεῖν τι καὶ « ἐπικλασθῆναι τὰς γνώμας, καὶ μὴ δι' ἑνὸς ἐχθροῦ « τιμωρίαν τοσούτων δέησιν ἀπώσασθαι φίλων, « ἀλλὰ πολλῶν καὶ ἀγαθῶν ἀνδρῶν χάριτι δίκην « ἀνδρὸς ἑνὸς ὑπεριδεῖν. Ταῦτα καὶ παραπλήσια « τούτοις εἰπὼν, τελευταῖον ἐκεῖνον ἐπέθηκε τὸν λό« γον, ὅτι ψήφου μὲν ἐπαχθείσης ἐὰν ἀπολύσωσι τὸν « ἄνδρα, διὰ τὸ μηδὲν ἀδικεῖσθαι τὸν δῆμον ὑπὸ « αὐτοῦ δόξουσιν ἀφεικέναι, ἐὰν δὲ κωλύσωσιν ἐπιτε« λεσθῆναι τὴν δίκην, τοῖς δεομένοις ὑπὲρ αὐτοῦ « φανήσονται κεχαρισμένοι. »

LXI. Παυσαμένου δὲ τοῦ Μηνυκίου, παρελθὼν ὁ δήμαρχος Σικίννιος, οὔτε αὐτὸς ἔφη προδώσειν τὴν ἐλευθερίαν τῶν δημοτῶν οὔτε τοῖς προδιδοῦσιν ἐπιτρέψειν ἑκών· ἀλλ' εἰ τῷ ὄντι παρέχουσιν οἱ πατρίκιοι τὸν ἄνδρα ἐπὶ δίκην τοῖς δημοτικοῖς, ἀναδώσειν περὶ αὐτοῦ τὴν ψῆφον, ἄλλο δὲ ποιήσειν παρὰ ταῦτα οὐδέν. Μετὰ ταῦτα παρελθὼν ὁ Μηνύκιος εἶπεν· « Ἐπειδὴ « πάντως, ὦ δήμαρχοι, ψῆφον ἐπενεχθῆναι περὶ τοῦ « ἀνδρὸς προθυμεῖσθε, μηθὲν ἔξω τοῦ ἐγκλήματος « κατηγορεῖτε· ἀλλ' ἐπειδὴ τυραννίδι αὐτὸν ἐπιχειρεῖν « εἰσηγγείλατε, τοῦτο διδάσκετε καὶ περὶ τούτου « τὰς πίστεις φέρετε. Λόγων δὲ ὧν αὐτὸν αἰτιᾶσθε « κατὰ τοῦ δήμου πρὸς τὴν βουλὴν εἰπεῖν, μήτε « μέμνησθε μήτε κατηγορεῖτε. Ἀφεῖσθαι γὰρ αὐτὸν « ἐψηφίσατο ταύτης τῆς αἰτίας τὸ συνέδριον, καὶ ἐπὶ « ῥητοῖς ἥκειν εἰς τὸν δῆμον ἐδικαίωσε. Καὶ μετὰ « τοῦτο ἀνέγνω τὸ προβούλευμα. » Ὁ μὲν δὴ ταῦτα εἰπών τε καὶ ἐπιμαρτυράμενος κατέβη. Τῶν δὲ δημάρχων πρῶτος μὲν διέθετο τὴν κατηγορίαν Σικίννιος ἐκ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ παρασκευῆς, πάνθ' ὅσα πράττων ἢ λέγων ὁ ἀνὴρ κατὰ τοῦ δήμου διετέλεσεν εἰς κατασκευὴν τυραννίδος ἀναφέρων· ἔπειτα μετὰ ἐκεῖνον οἱ δυνατώτατοι τῶν δημάρχων εἰπεῖν.

LXII. Ὡς δὲ παρέλαβεν ὁ Μάρκιος τὸν λόγον, ἀρξάμενος ἄνωθεν ἀπὸ τῆς πρώτης ἡλικίας διῆλθεν, ὅσας ἐστρατευμένος ἦν ὑπὲρ τῆς πόλεως στρατείας καὶ ὅσους εἰληφὼς ἐπινικίους παρὰ τῶν στρατηγῶν στεφάνους, πολεμίων τε τοὺς ληφθέντας αἰχμαλώτους ὑπ' αὐτοῦ καὶ πολιτῶν τοὺς διασωθέντας ἐν τοῖς ἀγῶσι· καὶ παρ' ἕκαστον τῶν λεγομένων τά τε ἀριστεῖα

pro communi totius populi Romani libertate imperioque feliciter gessisset : et nec pie nec iuste nec ex officio suo facturos dicebat, si inania eius verba in memoria restituerent, et ob præclara eius facinora nullam ei gratiam rependerent. Honestam autem hominis absolvendi occasionem sese offerre dicebat, quod et ipse ultro sui corporis potestatem inimicis faceret, et quidquid illi de se statuissent, id passurus esset. Quod si cum illo in gratiam redire non possent, sed acerbo et implacabili odio eum prosequerentur, *rogabat ut* saltem considerantes senatum pro eo deprecantem adesse, trecentos viros totius civitatis optimos, aliqua misericordia moverentur, animisque flecterentur, nec propter unius inimici pœnam tot preces repellerent; sed multorum ac proborum virorum gratiæ unius hominis crimen condonarent. Hæc et similia locutus, postremo sic clausit orationem suam; si suffragiis suis hominem absolverent, fore, ut eum absolvisse viderentur, quod plebi nullam iniuriam fecisset, sed si ab hoc iudicio omnino desisterent, fore, ut in gratiam deprecatorum pœnam ipsi remisisse viderentur.

LXI. Cum autem Minucius finem dicendi fecisset, Sicinius tribunus progressus dixit, neque se plebis libertatem proditurum, neque sponte ab aliis prodi passurum : sed, si revera patricii hominem plebis iudicio permitterent, se in suffragia plebem missurum, et nihil aliud præterea facturum. Post hunc progressus Minucius dixit : « Quandoquidem, tribuni, adeo cupitis de « hoc homine suffragia ferri, nihil præter obiectum cri« men contra eum dicite : sed quoniam affectatæ tyran« nidis nomine eum detulistis, hoc docete et, quibus « potestis, rationibus hoc probate. Verborum vero, quæ « ab eo in senatu contra plebem dicta criminamini, neque « mentionem facite, neque ea accusate. Nam senatus « suo decreto eum hoc crimine liberavit, eumque ad ple« bis iudicium certis conditionibus, venire æquum esse « censuit : deinde senatusconsultum recitavit. » Ille igitur, hæc locutus et obtestatus, descendit. Tum Sicinius, tribunorum primus, accusationem a se accuratissime præmeditatam est aggressus; et quidquid unquam reus aut fecisset aut dixisset, id ad tyrannidis affectationem retulit, et post illum tribuni, qui oratione plurimum valebant.

LXII. Quorum orationem cum Marcius excepisset, exorsus a primis suæ adolescentiæ annis, recensuit, quoties pro republica militasset, et quot coronas pro victoriæ præmio ab imperatoribus accepisset, quot hostes vivos cepisset, et quot cives in proeliis servasset, et ad singula dicta ostendebat dona sibi fortitudinis ergo data, et imperatores testes citabat, et cives a se serva-

ἐπεδείκνυτο καὶ τοὺς στρατηγοὺς μάρτυρας παρείχετο καὶ τῶν πολιτῶν τοὺς διασωθέντας ἐξ ὀνόματος ἐκάλει. Οἱ δὲ παρῆσαν ὀλοφυρόμενοι καὶ δεόμενοι τῶν πολιτῶν, μὴ τὸν αἴτιόν σφισι τῆς σωτηρίας ὡς πολέμιον ἀπολέσαι, μίαν τε ἀντὶ πολλῶν ψυχὴν αἰτούμενοι καὶ παραδιδόντες ἑαυτοὺς ἀντ' ἐκείνου χρῆσθαι ὅ τι βούλονται. Ἦσαν δὲ οἱ πλείους αὐτῶν ἐκ τοῦ δημοτικοῦ γένους καὶ πολλὰ τῷ κοινῷ χρήσιμοι· ὧν τάς τε ὄψεις καὶ τὰς δεήσεις δι' αἰσχύνης ὁ δῆμος λαμβάνων εἰς οἴκτους καὶ δάκρυα ἐτράπετο. Ὡς δὲ καὶ τὴν ἐσθῆτα ὁ Μάρκιος περιρρηξάμενος ἐπεδείξατο τὰ στέρνα τραυμάτων μεστὰ καὶ πᾶν [τὸ] ἄλλο μέρος τοῦ σώματος ἀνάπλεων τῶν πληγῶν, καὶ ἐπύθετο, « εἰ τῶν αὐτῶν ἀνθρώπων ἔργα εἶναι νομίζουσι σώζειν μὲν ἐκ τῶν πολέμων τοὺς πολίτας, ἀπολλύναι δὲ τοὺς σωθέντας ἐν εἰρήνῃ, καὶ εἰ τυραννίδα κατασκευαζόμενός τις τὸ δημοτικὸν ἐλαύνει μέρος ἐκ πόλεως, ὑφ' οὗ μάλιστ' αὔξεταί τε καὶ τρέφεται τυραννίς· » ἔτι δὲ αὐτοῦ λέγοντος, ὅσον μὲν ἦν τοῦ δημοτικοῦ μέρους ἐπιεικὲς καὶ φιλόχρηστον ἀπολύειν ἐβόα τὸν ἄνδρα, καὶ δι' αἰσχύνης ἐλάμβανεν, εἰ καὶ δίκην ὑπεῖχε [τὴν] ἀρχὴν περὶ τοιαύτης αἰτίας ἀνὴρ τοσαυτάκις ὑπεριδὼν τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς ἕνεκα τῆς ἁπάντων φυλακῆς· ὅσοι δὲ ἦσαν φύσει βάσκανοι καὶ μισόχρηστοι καὶ πρὸς πᾶσαν εὐκίνητοι στάσιν ἤχθοντο μὲν ἀπολύειν τὸν ἄνδρα μέλλοντες, οὐκ εἶχον δ' ὅ τι ἂν ἄλλο ποιῶσι διὰ τὸ μηδεμίαν εὑρίσκειν ἀφορμὴν τυραννίδος [ἢ] ἐπιθέσεως φαινομένην, ὑπὲρ ἧς τὰς ψήφους ἀνειλήφεσαν.

LXIII. Τοῦτο καταμαθὼν ὁ Δέκιος ἐκεῖνος, ὁ καὶ τοὺς ἐν τῇ βουλῇ ποιησάμενος λόγους καὶ τὸ προβούλευμα περὶ τῆς δίκης γραφῆναι παρασκευάσας, ἀνέστη καὶ σιωπὴν γενέσθαι κελεύσας ἔλεξεν· « Ἐπειδή, ὦ « δημόται, τῶν ἐν τῇ βουλῇ λεχθέντων ὑπὸ Μαρ« κίου λόγων, καὶ τῶν διὰ τούτους ἀκολουθησάντων « ἔργων βιαίων τε καὶ ὑπερηφάνων ἀπολύουσιν αὐτὸν « οἱ πατρίκιοι καὶ οὐχ ἡμῖν ἐπιτρέπουσι κατηγορεῖν, « ἀκούσατε οἷον ὑμῖν ἔργον ἕτερον ἔξω τῶν λόγων ὁ « γενναῖος οὗτος ἀνὴρ τυγχάνει διαπεπραγμένος, ὡς « αὔθαδες καὶ τυραννικὸν, καὶ οἷον ὑμῶν κατέλυσε « νόμον αὐτὸς ἰδιώτης ὢν μάθετε. Ἴστε δήπου πάν« τες, ὅτι τὰ ἐκ τῶν πολέμων λάφυρα ὅσων ἂν ἡμῖν « ὑπάρχῃ τυχεῖν δι' ἀρετὴν δημόσια εἶναι κελεύει ὁ « νόμος, καὶ τούτων οὐχ ὅπως τις ἰδιώτης γίνεται « κύριος, ἀλλ' οὐδ' αὐτὸς ὁ τῆς δυνάμεως ἡγεμών· ὁ « δὲ ταμίας αὐτὰ παραλαβὼν ἀπεμπολᾷ, καὶ εἰς « τὸ δημόσιον ἀναφέρει τὰ χρήματα. Καὶ τοῦτον « τὸν νόμον, ἐξ οὗ τήνδ' οἰκοῦμεν τὴν πόλιν, οὐχ « ὅπως κατέλυσέ τις, ἀλλ' οὐδ' ᾐτιάσατο μὴ οὐχὶ « καλῶς ἔχειν· ἀλλ' οὗτος μόνος Μάρκιος ὑπεριδὼν « αὐτοῦ κειμένου καὶ κυρίου ὄντος, πρῶτος καὶ μόνος « ἠξίωσε σφετερίσασθαι τὰ κοινὰ ἡμῶν, ὦ δημόται, « λάφυρα, πέρυσι, καὶ οὐ πάλαι. Ποιησαμένων γὰρ « ὑμῶν καταδρομὴν τῆς Ἀντιατῶν γῆς καὶ πολλὰ « μὲν σώματα, πολλὰ δὲ βοσκήματα, πολὺν δὲ σῖ-

tos nominatim appellabat. Illi vero aderant lamentantes, et rogantes cives, ne suæ salutis auctorem, tanquam hostem, perderent : unamque pro multis animam reposcentes, et se ipsos pro eo dedentes, ut arbitratu suo de se statuerent. Horum autem plerique erant plebeii, atque reipublicæ utilissimi, quorum adspectu et precationum reverentia plebs mota, ad commiserationem et lacrimas se convertit. Ut vero Marcius discissa etiam veste pectus ostendit cicatricibus oppletum, et ceteras totius corporis partes plagis repletas, *quæsivit*, num eiusdem hominis esse putarent cives in bello servare, et servatos in pace perdere; et qui fieri posset ut, qui tyrannidem affectaret, idem ex urbe plebem expelleret, a qua potissimum tyrannis augetur et alitur. Adhuc autem eo loquente, quotquot de plebe erant æquiores et proborum hominum amantiores, virum absolvendum vociferabantur; eosque pudebat, quod omnino huius criminis reus actus esset vir, qui toties pro communi omnium salute vitam suam contemsisset. Sed qui erant ingenio invido quique bonos viros oderant, et ad quamlibet seditionem facillime movebantur, aegre illi quidem ferebant, quod hominem essent absoluturi : sed tamen, quid aliud facerent, non habebant, quia nullum affectatæ tyrannidis cuius caussa in suffragia erant missi, manifestum argumentum reperire poterant.

LXIII. Quod cum animadvertisset Decius ille, qui et in senatu verba fecerat, et auctor fuerat, ut senatusconsultum de hoc iudicio fieret, surrexit; et, indicto silentio, in hunc modum est locutus : « Quoniam, Qui« rites, patricii crimine orationis in senatu habitæ, « et factorum, quæ inde violenta et superba secuta « sunt, Marcium absolvunt; et eum ne accusare qui« dem nobis permittunt, audite, quodnam facinus præ« ter illa verba generosus iste vir patrarit, quam su« perbum et tyrannicum; et qualem vestram legem « ipse homo privatus violarit, discite. Omnes pro« fecto scitis, prædam ex hostibus captam, nostraque « virtute partam ad rempublicam legis iussu pertinere, « et non modo nullum privatum hominem, sed ne ip« sum quidem imperatorem in istam ius habere : sed « quæstoris esse hanc acceptam vendere, et pecuniam « hinc redactam in ærarium ferre. Hanc legem ab urbe « condita nullus non solum non violavit, sed ne re« prehendit quidem ut male latam : at unus iste Mar« cius, eius iam latæ ac sancitæ auctoritate contemta, « primus et solus, Quirites, præda rempublicam nos« tram proximo anno nec ita pridem, fraudare ausus « est. Cum enim irruptionem in agrum Antiatem fe« cissetis, et multa mancipia, multum pecus, magnam

« τον, πολλὰ δὲ ἄλλα χρήματα περιβαλομένων, « οὔτε τῷ ταμίᾳ ταῦτα ἀπέδειξεν οὔτε αὐτὸς ἀπο- « δόμενος εἰς τὸ δημόσιον ἀνήνεγκε τὸ ἀργύριον, « ἀλλὰ διένειμε καὶ κατεχαρίσατο τοῖς ἑαυτοῦ φίλοις « ἅπασαν τὴν λείαν. Τοῦτο δὴ τυραννίδος τεκμή- « ριον εἶναί φημι τὸ ἔργον. Πῶς γὰρ οὔ; ὅς γε ἑαυ- « τοῦ κόλακάς τε καὶ σωματοφύλακας καὶ τῆς μελ- « λούσης τυραννίδος συνεργοὺς ἐκ τῶν δημοσίων εὐηρ- « γέτει χρημάτων· καὶ νόμου κατάλυσιν εἶναι φανερὰν « ταύτην λέγω. Δυεῖν δὴ θάτερον ἀποφηνάτω παρελ- « θὼν Μάρκιος, ἢ ὡς οὐ διένειμε τὰ λάφυρα τοῖς « ἑαυτοῦ φίλοις, ἃ ἔλαβεν ἐκ τῆς πολεμίας, ἢ ὡς « ταῦτα ποιῶν οὐ καταλύει τοὺς νόμους· ὧν οὐδέτερον « ἕξει πρὸς ὑμᾶς εἰπεῖν. Αὐτοὶ γὰρ ἀμφότερα ἴστε, « καὶ τὸν νόμον καὶ τὸ ἔργον, καὶ οὐχ ἔνεστιν ὑμῖν « ἀποψηφισαμένοις αὐτοῦ τὰ δίκαια καὶ εὔορκα δο- « κεῖν ἐγνωκέναι. Ἐάσας δὴ τοὺς στεφάνους καὶ « τὰ ἀριστεῖα καὶ τὰ τραύματα καὶ τὴν ἄλλην « τερατείαν πρὸς ταῦτα λέγε, ὦ Μάρκιε· παραδί- « δωμι γὰρ ἤδη σοὶ τὸν λόγον. »

LXIV. Τοῦτο τὸ κατηγόρημα πολλὴν ἐποίησε τὴν ἐπὶ θάτερα μεταβολήν. Οἱ μὲν γὰρ ἐπιεικέστεροί τε καὶ σπουδάζοντες ὑπὲρ ἀφέσεως τοῦ ἀνδρὸς μαλακώτεροι τούτων ἀκούσαντες ἐγένοντο· τὸ δὲ κακόηθες ἅπαν, ὃ τοῦ δήμου πλεῖστον μέρος ἦν, ἐκ παντὸς ἀπολέσαι τὸν ἄνδρα δήπου προθυμούμενον ἔτι μᾶλλον εἰς ταῦτα ἐπερρώσθη, μεγάλης ἀφορμῆς καὶ φανερᾶς λαβόμενον. Ἦν γὰρ ἀληθὴς ἡ τῶν λαφύρων διάδοσις οὐ μὴν ἐκ προαιρέσεώς γε πονηρᾶς καὶ ἐπὶ κατασκευῇ τυραννίδος, ὡς ὁ Δέκιος ᾐτιᾶτο, γενομένη, ἀλλ' ἀπὸ παντὸς τοῦ βελτίστου καὶ ἐπανορθώσεως ἕνεκα τῶν κατεχόντων τὰ κοινὰ κακῶν. Στασιάζοντος γὰρ ἔτι καὶ διεστηκότος ἀπὸ τῶν πατρικίων τοῦ πλήθους τότε, καταφρονήσαντες οἱ πολέμιοι καταδρομὰς τῆς χώρας ἐποιοῦντο καὶ λεηλασίας συνεχεῖς· καὶ ὁπότε δόξειε τῇ βουλῇ τὴν κωλύσουσαν ταῦτα δύναμιν ἐξελθεῖν, οὐδεὶς ἐξῄει τῶν δημοτῶν, ἀλλ' ἐπέχαιρόν τε καὶ περιεώρων τὰ γινόμενα· ἡ δὲ τῶν πατρικίων χεὶρ οὐκ ἦν καθ' ἑαυτὴν ἀξιόμαχος. Τοῦτο καταμαθὼν ὁ Μάρκιος ὑπέσχετο τοῖς ὑπάτοις, ἐὰν ἐπιτρέψωσιν αὐτῷ τὴν ἡγεμονίαν, στρατιὰν ἄξειν ἑκούσιον ἐπὶ τοὺς πολεμίους καὶ δίκην λήψεσθαι παρ' αὐτῶν ἐν τάχει. Λαβὼν δὲ τὴν ἐξουσίαν συνεκάλει τούς τε πελάτας καὶ τοὺς φίλους καὶ τῶν ἄλλων πολιτῶν, οἷς ἦν βουλομένοις ἀπολαῦσαί τι τῆς τοῦ στρατηγοῦ τύχης κατὰ τὰ πολέμια καὶ ἀρετῆς. Ὡς δὲ αὐτῷ χεὶρ ἀξιόμαχος ἐδόκει συνεληλυθέναι, προῆγεν ἐπὶ τοὺς πολεμίους οὐθέν πω προειδότας. Ἐμβαλὼν δ' εἰς χώραν πολλῶν ἀγαθῶν μεστὴν γενόμενος ἀφθόνου λείας κύριος ἐφῆκε τοῖς στρατιώταις ἅπαντα τὰ ληφθέντα διανείμασθαι, ἵνα οἱ μὲν συναράμενοι τοῦ ἔργου τὸν τῶν πόνων καρπὸν κομισάμενοι προθύμως ἐπὶ τὰς ἄλλας στρατείας ἀπαντῶσιν· οἱ δὲ ἀποκνήσαντες ἐνθυμηθέντες ὅσων ἀγαθῶν αὐτοῖς

« frumenti vim, et magnam rerum aliarum copiam « acquisissetis, hæc tamen nec quæstori dedit, nec « ipse ex horum venditione pecuniam redactam in æra- « rium intulit; sed totam prædam amicis suis divisit « et largitus est. Hoc igitur factum tyrannidis argu- « mentum esse dico. Quidni enim? siquidem suos « assentatores et satellites, et futuræ tyrannidis asser- « tores de publica pecunia beneficiis affecit : atque « hanc legis manifestam violationem esse dico. Marcius « igitur prodeat, et e duobus alterum demonstret, aut « se prædam ex hostibus captam amicis suis non di- « visisse, aut factum quidem, sed salvis legibus : « quorum neutrum dicere vobis poterit Vos enim ipsi « utrumque nostis, et legem et factum : quare non est, « quod putetis, hunc a vobis absolvi posse, nisi con- « tra leges et iusiurandi sanctitatem. Omissis igitur co- « ronis et fortitudinis tuæ præmiis, et cicatricibus, « ceterisque præstigiis, ad hæc responde, Marci. Iam « enim tibi dicendi potestatem facio. »

LXIV. Huius criminis obiectio fecit magnam mutationem *et inclinationem* in alteram partem. Nam qui prius æquiores ei erant, et studebant eius absolutioni, his auditis, ei minus favebant. At omnes maligni, quorum maxima pars erat ex plebeiis, qui quavis ratione hominem perdere cupiebant, magna et manifesta criminis huius occasione, quam arripuerunt, confirmati, multo magis in hanc partem inclinarunt. Verum enim erat, prædam ab eo esse divisam, non tamen malo animo, nec ad struendam tyrannidem, ut Decius criminabatur, sed optimo consilio, et publicæ calamitatis levandæ caussa. Nam cum adhuc plebs seditione laboraret, et a patriciis dissideret, tunc hostes audaciores facti agrum incursionibus et continuis populationibus infestabant : et quoties senatus volebat copias ad hæc arcenda mittere, nullus plebeius exibat; sed alienis malis vehementer gaudebant, eaque negligebant : patriciorum vero manus per se ad hostibus resistendum non erat satis valida. Hac re animadversa, Marcius promisit consulibus, si summam imperii bellique sibi permisissent, se voluntariorum exercitum in hostes educturum, et brevi poenas de illis sumturum. Qua potestate impetrata, convocavit clientes et amicos et alios cives, quotquot talis ducis felicitate et virtute in bello frui cupiebant : ubi vero existimavit, iam satis validam manum convenisse, eam ad hostes adhuc rei ignaros duxit. Facta autem irruptione in agrum multis bonis refertum, et ingenti præda potitus, militibus permisit, ut omnia, quæ ceperant, inter se dividerent; ut qui sibi in ea expeditione fuerant socii, percepto laborum fructu, prompto alacrique animo ad alias expeditiones venirent; et ei, qui per pigritiam domi remanserant, cogitantes, quantis commodis (quorum

ἐξὸν μεταλαβεῖν διὰ τὸ στασιάζειν ἀπεκωλύθησαν, εἰς τὰς λοιπὰς ἐξόδους γένωνται φρονιμώτεροι. Διάνοια μὲν τοῦ ἀνδρὸς ἥδε ἐγένετο περὶ τὸ ἔργον. Χόλῳ δὲ ὑπούλῳ καὶ φθόνῳ δυσμενῶν αὐτὴ καθ' αὑτὴν ἡ πρᾶξις ἐξεταζομένη δημαγωγία τις ἐφαίνετο εἶναι καὶ δεκασμὸς τυραννικός. Ὥστε βοῆς καὶ θορύβου πᾶσα ἦν ἀνάπλεως ἡ ἀγορά, καὶ οὔτε ὁ Μάρκιος πρὸς ταῦτα εἶχεν ὅ τι ἀπολογήσαιτο, οὔτε ὕπατος οὔτ' ἄλλος οὐδείς, οἷα δὴ παραδόξου καὶ ἀπροσδοκήτου φανείσης ἐπί σφισι τῆς αἰτίας. Ἐπειδὴ δὲ οὐδεὶς οὐκέτι ἀπελογεῖτο, ἀνέδωκαν οἱ δήμαρχοι τὴν ψῆφον ταῖς φυλαῖς, τίμημα ἐπιγράψαντες τῇ δίκῃ φυγὴν ἀΐδιον κατὰ δέος οἶμαι τοῦ μὴ ἂν ἁλῶναι τὸν ἄνδρα θανάτου αὐτῷ τιμηθέντος. Ὡς δ' ἐπεψήφισαν ἅπαντες, διαριθμουμένων τῶν ψήφων οὐ μέγα τὸ διάλλαγμα ἐφάνη. Μιᾶς γὰρ καὶ εἴκοσι τότε φυλῶν οὐσῶν, αἷς ἡ ψῆφος ἀνεδόθη, τὰς ἀπολυούσας φυλὰς ἔσχεν ὁ Μάρκιος ἐννέα· ὥστε εἰ δύο προσῆλθον αὐτῷ φυλαί, διὰ τὴν ἰσοψηφίαν ἀπελέλυτο ἄν, ὥσπερ ὁ νόμος ἠξίου.

LXV. Αὕτη πρώτη κατ' ἀνδρὸς πατρικίου πρόκλησις εἰς τὸν δῆμον ἐγένετο ἐπὶ δίκῃ. Καὶ ἀπ' ἐκείνου τοῦ χρόνου τοῖς ὕστερον λαμβάνουσι τὴν τοῦ δήμου προστασίαν ἔθος κατέστη καλεῖν οὓς δόξειε τῶν πολιτῶν δίκην ὑφέξοντας ἐπὶ τοῦ δήμου. Καὶ ἐνθένδε ἀρξάμενος ὁ δῆμος ἤρθη μέγας, ἡ δὲ ἀριστοκρατία πολλὰ τοῦ ἀρχαίου ἀξιώματος ἀπέβαλε, βουλῆς τε μετέχειν ἐπιτρέπουσα τοῖς δημοτικοῖς, καὶ ἀρχὰς μετιέναι συγχωροῦσα, ἱερῶν τε προστασίας λαμβάνειν οὐ κωλύουσα καὶ ὅσα ἄλλα τιμιώτατα ἦν καὶ ἴδια τῶν πατρικίων μόνων ἅπασι κοινωσαμένη, τὰ μὲν ὑπ' ἀνάγκης τε καὶ ἄκουσα, τὰ δὲ ἐκ προνοίας τε καὶ σοφίας ὑπὲρ ὧν κατὰ τὸν οἰκεῖον καιρὸν ἐρῶ. Τοῦτο μέντοι τὸ ἔθος, λέγω δὲ τὸ καλεῖσθαι τοὺς ἐν τῇ πόλει δυναστεύοντας ἐπὶ δίκην, ἧς ὁ δῆμος ἐγίνετο τότε κύριος, πολλὰς ἂν παράσχοι λόγων ἀφορμὰς τοῖς ἐπαινεῖν αὐτὸ βουλομένοις ἢ ψέγειν. Πολλοὶ μὲν γὰρ ἤδη καλοὶ καὶ ἀγαθοὶ ἄνδρες οὐκ ἄξια τῆς ἀρετῆς ἔπαθον, αἰσχρῶς καὶ κακῶς τὰς ψυχὰς ὑπὸ τῶν δημάρχων ἀφαιρεθέντες· πολλοὶ δὲ αὐθάδεις καὶ τυραννικοὶ τοῖς τρόποις λόγον ἀναγκασθέντες ὑποσχεῖν τοῦ βίου καὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων δίκας τὰς προσηκούσας ἔδοσαν. Ὁπότε μὲν οὖν ἀπὸ τοῦ κρατίστου γένοιντο αἱ διαγνώσεις, καὶ καθαιρεθείη τὰ τῶν μεγάλων αὐχήματα σὺν δίκῃ, μέγα τι καὶ θαυμαστὸν ἐφαίνετο εἶναι χρῆμα, καὶ ὑπὸ πάντων ἐπῃνεῖτο· ὁπότε δὲ ἀρετὴ φθονηθεῖσα ἀνδρὸς τὰ κοινὰ εὖ διοικοῦντος ἀδίκως ἀναιρεθείη, δεινόν τι τοῖς ἄλλοις κατεφαίνετο, καὶ οἱ τοῦ ἔθους ἄρξαντες κατηγοροῦντο. Πολλάκις τε βουλευσάμενοι οἱ Ῥωμαῖοι, πότερα χρὴ καταλῦσαι αὐτὸ ἢ φυλάττειν, οἷον παρὰ τῶν προγόνων παρέλαβον, οὐθὲν ἐπέθηκαν τῇ βουλῇ πέρας. Εἰ δὲ [ἐμὲ] δεῖ καὶ αὐτὸν ἀποφήνασθαι περὶ τηλικούτων πραγμάτων γνώμην, ἐμοὶ δοκεῖ τὸ μὲν ἔθος αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἐξεταζόμενον χρήσιμον εἶναι καὶ πόλει τῇ

participes esse potuissent, si voluissent) seipsos propter seditionem fraudassent, in reliquis expeditionibus prudentiores essent. Hoc igitur fuit illius viri ea in re consilium. Sed ira subdola et invidia inimicorum factum nudum perpendens, plebis assentationem quandam et largitionem tyrannicam interpretabatur. Quapropter clamoribus et tumultu totum forum perstrepebat; nec Marcius quid ad hæc responderet, habebat, neque alius quispiam; quod præter omnem exspectationem et spem hoc crimen ipsis obiectum esset. Quare, cum nullus amplius ad crimen illud responderet, tribuni tribus in suffragia miserunt, et litem exsilio perpetuo æstimarunt, quia (ut existimo) verebantur, ne absolveretur, si pœnam capitalem in eum statuissent. Deinde, cum omnes suffragia tulissent, numeratis suffragiis non magnum discrimen apparuit. Nam cum eo tempore XXI tribus essent, quæ in suffragia erant missæ, Marcius a novem absolvebatur: itaque si duæ tribus *præterea* se ipsi adiunxissent, ob suffragiorum æqualitatem absolutus fuisset.

LXV Hæc prima fuit de viro patricio ad populi iudicium vocatio: postea ab illo tempore hoc in consuetudinem venit, ut tribuni plebis, quibuscunque civibus vellent, diem dicerent, apud populum atque inde primum plebis potestas magnum cœpit incrementum: atque optimates tantum pristinæ dignitatis amiserunt, ut homines plebeios in senatum admitterent, et magistratus ambire illis permitterent, nec a sacerdotiis eos repellerent, et alios maximos quosque honores ac solis patriciis peculiares, partim necessitate coacti et inviti, partim provide ac sapienter, cum omnibus communicarent de quibus suo tempore dicetur. Ceterum, mos iste, nempe vocare principes civitatis ad causam dicendam in iudicio, cuius arbitrium tum penes populum erat, multam materiam præbere potest, laudare aut vituperare volentibus. Multi enim boni et honesti viri, haudquaquam pro dignitate tractati, turpiter ac inique a tribunis vita spoliati sunt; multi etiam superbi atque tyrannici ingenii homines, coacti vitæ et studiorum suorum rationem reddere, meritas pœnas dederunt. Quoties igitur optimo ac integerrimo animo de causis cognoscebatur, et superborum elati spiritus iure deprimebantur, hæc res valde magna et admiranda videbatur, et ab omnibus laudabatur. Quoties vero vir aliquis ob invidiam virtutis qua rempublicam bene administraverat iniuste tollebatur, hoc aliis atrox videbatur, et huius moris auctores damnabantur. Et cum sæpe populus Romanus consultasset, utrum iste mos tollendus, an ita, ut a maioribus acceptus erat, conservandus esset, ad nullum finem consilium perduxit. Quod si mihi quoque de rebus tantis meam sententiam interponere licet, mihi videtur mos iste, si per se conside-

Ῥωμαίων ἀναγκαιότατον, κρεῖττον δὲ καὶ χεῖρον γίνεσθαι παρὰ τοὺς τῶν δημάρχων τρόπους. Ὅταν μὲν γὰρ τύχωσι τῆς ἐξουσίας ταύτης ἄνδρες δίκαιοι καὶ σώφρονες καὶ τὰ κοινὰ ἀναγκαιότερα τῶν ἰδίων τιθέμενοι, ὁ μὲν ἀδικῶν τὰ κοινὰ τιμωρίαν δοὺς ἣν προσῆκε πολὺ δέος τοῖς ὅμοια παρεσκευασμένοις δρᾶν ἐνειργάσατο· ὁ δὲ ἀγαθὸς καὶ ἀπὸ τοῦ κρατίστου πρὸς τὰ κοινὰ παριὼν οὔτε δίκην ἀσχήμονα ὑπέσχεν οὔτ' εἰς αἰτίας ἀλλοτρίας τῶν ἐπιτηδευμάτων κατέστη. Ὅταν δὲ πονηροὶ καὶ ἀκόλαστοι καὶ φιλοκερδεῖς ἄνθρωποι τηλικαύτης ἐξουσίας τύχωσι, τἀναντία τούτων γίνεται. Ὥστε οὐ τὸ ἔθος ἐπανορθοῦσθαι προσῆκεν ὡς ἡμαρτημένον, ἀλλὰ σκοπεῖν ὅπως ἄνδρες καλοὶ καὶ ἀγαθοὶ τοῦ δήμου γενήσονται προστάται, καὶ μὴ τοῖς τυχοῦσι τὰ μέγιστα εἰκῇ ἐπιτραπήσεται.

LXVI. Ἡ μὲν δὴ πρώτη Ῥωμαίοις ἐμπεσοῦσα μετὰ τὴν ἐκβολὴν τῶν βασιλέων στάσις ἔσχε τοιαύτας αἰτίας καὶ εἰς τοῦτο κατέσκηψε τὸ τέλος. Ἐμήκυνα δὲ τὸν ὑπὲρ αὐτῶν λόγον τοῦ μή τινα θαυμάσαι, πῶς ὑπέμειναν οἱ πατρίκιοι τηλικαύτης ἐξουσίας ποιῆσαι τὸν δῆμον κύριον, οὔτε σφαγῆς τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν γενομένης οὔτε φυγῆς, οἷον ἐν ἄλλαις ἐγένετο πόλεσι. Ποθεῖ γὰρ ἕκαστος ἐπὶ τοῖς παραδόξοις ἀκούσμασι τὴν αἰτίαν μαθεῖν, καὶ τὸ πιστὸν ἐν ταύτῃ τίθεται μόνῃ. Ἐλογιζόμην οὖν, ὅτι μοι πολλοῦ καὶ τοῦ παντὸς δεήσει πιστὸς εἶναι ὁ λόγος, εἰ τοσοῦτον ἔφην μόνον, ὅτι παρῆκαν οἱ πατρίκιοι τοῖς δημοτικοῖς τὴν ἑαυτῶν δυναστείαν, καὶ ἐξὸν αὐτοῖς ἐν ἀριστοκρατίᾳ πολιτεύεσθαι τὸν δῆμον ἐποίησαν τῶν μεγίστων κύριον, δι' ἃς δὲ συνεχωρήθη ταῦτ' αἰτίας παρέλιπον· διὰ τοῦτο ἐπεξῆλθον ἁπάσας. Καὶ ἐπειδὴ οὐχ ὅπλοις ἀλλήλους βιασάμενοι καὶ προσαναγκάσαντες, ἀλλὰ λόγοις πείσαντες μεθήρμοσαν, παντὸς μάλιστα ἀναγκαῖον ἡγησάμην εἶναι τοὺς λόγους αὐτῶν διεξελθεῖν, οἷς τότε οἱ δυναστεύσαντες ἐν ἑκατέροις ἐχρήσαντο. Θαυμάσαιμι δὲ ἄν, εἴ τινες τὰς [μὲν] ἐν τοῖς πολέμοις πράξεις ἀκριβῶς οἴονται δεῖν ἀναγράφειν, καὶ περὶ μίαν ἔστιν ὅτε μάχην πολλοὺς ἀναλίσκουσι λόγους, τόπων τε φύσεις καὶ ὁπλισμῶν ἰδιότητας καὶ τάξεων τρόπους, καὶ στρατηγῶν παρακλήσεις καὶ τἆλλα διεξιόντες ὅσα τῆς νίκης αἴτια τοῖς ἑτέροις ἐγένετο· πολιτικὰς δὲ κινήσεις καὶ στάσεις ἀναγράφοντες οὐκ οἴονται δεῖν ἀπαγγέλλειν τοὺς λόγους, δι' ὧν αἱ παράδοξοι κρὶ θαυμασταὶ πράξεις ἐπετελέσθησαν. Εἰ γάρ τι καὶ ἄλλο τῆς Ῥωμαίων πόλεως μέγα ἐγκώμιόν ἐστι, καὶ ζηλοῦσθαι ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων ἄξιον, κἀκεῖνο ἐγένετο κατ' ἐμὴν δόξαν τὸ ἔργον, μᾶλλον δ' ὑπὲρ ἅπαντα πολλὰ καὶ θαυμαστὰ ὄντα λαμπρότατον, τὸ μήτε τοὺς δημοτικοὺς καταφρονήσαντας τῶν πατρικίων ἐπιχειρῆσαι αὐτοῖς, καὶ πολὺν ἐργασαμένους τῶν κρατίστων φόνον ἅπαντα τἀκείνων παραλαβεῖν, μήτε τοὺς ἐν τοῖς ἀξιώμασιν ἢ διὰ σφῶν αὐτῶν ἢ ξενικαῖς ἐπικουρίαις χρησαμένους διαφθεῖραι

retur, utilis esse, et reipublicæ Romanæ maxime necessarius, sed magis et minus commodus esse pro tribunorum ingeniis. Quoties enim viri iusti et moderati, et publicæ utilitatis quam sui privati commodi amantiores, hanc potestatem habebant, is, qui rempublicam læsisset, meritis pœnis persolutis, si qui idem facere parati essent, metum ingentem incutiebat: at bonus vir, et qui optimo animo in rebus publici versatus erat, neque iudicium turpe subibat, in criminationes a suis studiis alienas incidebat: quoties vero improbi et intemperantes et avari homines tantam potestatem adipiscebantur, tunc his contraria fiebant. Quare non mos est corrigendus, ut vitiosus: sed in creandis tribunis plebi danda est opera, ut viri honesti et boni ad id deligantur, neve temere quibusvis res tanti momenti committantur.

LXVI. Prima igitur seditio, qua post reges exactos Roma laboravit, ob has causas est exorta, et hunc habuit exitum. Prolixior autem in rerum narratione fui, ne quis forte miretur, quomodo patricii tantam potestatem plebi permittere voluerint, neque cæsis neque pulsis optimatibus, ut in multis aliis civitatibus accidit. Unus enim quisque, dum audit res novas et inauditas, caussam scire cupit, et in hac sola fidem suam collocat. Cogitabam igitur, parvam aut certe nullam prorsus meæ orationi fidem habitum iri, si hoc tantum dixissem, patrios plebeiis suam potestatem tradidisse, et cum possent per optimates rempublicam administrare, rerum summam plebis arbitrio commisisse: quibus vero de caussis hæc concessa essent, omisissem: ideo igitur omnes recensui. Et quoniam hanc mutationem, non armis nec mutua vi coacti, sed oratione adducti fecerunt, maxime necessarium esse duxi, ipsas orationes, quas tunc utriusque factionis principes habuerunt, fusius explicare. Miror autem illos, qui res bello gestas accurate scribendas putant, et nonnunquam in unico prælio plurimum verborum consumunt, dum locorum naturam et armaturæ proprietates, et modum, quo acies instructæ fuerint, et imperatorum adhortationes, et res alias, quæ alterutris victoriam pepererint, persequuntur, dum civiles motus et seditiones describunt; eas orationes, quibus res incredibiles atque admirandæ peractæ sunt, memoriæ prodendas non arbitrantur. Si quid enim in Romana republica valde laudabile ac dignum, quod omnes homines imitentur, hoc quoque (meo iudicio) fuit: imo vero hoc ceteras omnes res, easque admirandas, longe suo splendore superavit, quod neque plebeii contemptis patriciis eos aggressi sunt, aut magna cæde optimatum facta, res omnes illorum occuparunt, neque patricios, aut domesticis opibus, aut auxiliis externis, totam plebem oppresserunt, ut in posterum sine metu

τὸ δημοτικὸν ἅπαν, καὶ τὸ λοιπὸν οἰκεῖν ἀδεῶς τὴν πόλιν· ἀλλ' ὥσπερ ἀδελφοὺς ἀδελφοῖς ἢ παῖδας γονεῦσιν ἐν οἰκίᾳ σώφρονι περὶ τῶν ἴσων καὶ δικαίων διαλεγομένους πειθοῖ καὶ λόγῳ διαλύεσθαι τὰ νείκη, ἀνήκεστον δὲ ἢ ἀνόσιον ἔργον μηθὲν ὑπομεῖναι δρᾶσαι κατ' ἀλλήλων· οἷα Κερκυραῖοί τε κατὰ τὴν στάσιν εἰργάσαντο, καὶ Ἀργεῖοι, καὶ Μιλήσιοι καὶ Σικελία πᾶσα, καὶ συχναὶ ἄλλαι πόλεις. Ἐγὼ μὲν οὖν διὰ ταῦτα προειλόμην ἀκριβεστέραν μᾶλλον ἢ βραχυτέραν ποιήσασθαι τὴν διήγησιν· κρινέτω δ' ἕκαστος ὡς βούλεται.

LXVII. Τότε δὲ οὖν τῆς δίκης τοῦτο λαβούσης τὸ τέλος, ὁ μὲν δῆμος ἀπελύετο προσειληφὼς ἀνόητον αὔχημα καὶ καθῃρηκέναι τὴν ἀριστοκρατίαν οἰόμενος· οἱ δὲ πατρίκιοι κατηφεῖς τε καὶ ταπεινοὶ καὶ δι' αἰτίας ἔχοντες τὸν Οὐαλέριον, ὑφ' οὗ πεισθέντες ἐπέτρεψαν τῷ δήμῳ τὴν δίκην· ἦν τε οἰμωγὴ καὶ δάκρυα τῶν οἰκτειρόντων τε καὶ προπεμπόντων τὸν Μάρκιον. Αὐτὸς δὲ ὁ Μάρκιος οὔτ' ἀνακλαυσάμενος ὤφθη τὰς αὑτοῦ τύχας οὔτ' ἀποιμώξας οὔτε ἄλλο εἰπὼν ἢ δράσας ἀνάξιον τῆς ἑαυτοῦ μεγαλοφροσύνης, οὐδ' ὁτιοῦν· ἔτι δὲ μᾶλλον ἐδήλωσε τὴν γενναιότητα καὶ τὴν καρτερίαν τῆς γνώμης, ἐπειδὴ οἴκαδε ἀφικόμενος γυναῖκά τε εἶδε καὶ μητέρα καταρρηγνυμένας τοὺς πέπλους καὶ τὰ στέρνα τυπτούσας καὶ οἷα εἰκός ἐστιν ἐπὶ τοιαύταις συμφοραῖς λέγειν τὰς ἀποζευγνυμένας ἀπὸ τῶν ἀναγκαιοτάτων σφίσι θανάτοις ἢ φυγαῖς ἀναβοώσας. Οὐθὲν γὰρ πρὸς τὰ δάκρυα καὶ τοὺς θρήνους τῶν γυναικῶν ἔπαθεν, ἀσπασάμενος δὲ αὐτὰς μόνον καὶ παρακαλέσας γενναίως φέρειν τὰς συμφοράς, τούς τε παῖδας αὐταῖς παραθέμενος· ὁ γὰρ πρεσβύτερος τῶν παίδων ἦν δέκα γεγονὼς ἔτη, ὁ δὲ νεώτερος ἔτι ὑπαγκάλιος· ἄλλο δὲ οὐθὲν οὔτε φιλοφρονησάμενος οὔτε διοικησάμενος, οἷς εἰς τὴν φυγὴν χρήσεσθαι ἔμελλεν, ἐξῄει κατὰ σπουδὴν ἐπὶ τὰς πύλας, οὐθενὶ δηλώσας ὅποι τὴν ἀπαλλαγὴν ποιήσοιτο.

LXVIII. Ὀλίγαις δ' ὕστερον ἡμέραις καθῆκε μὲν ὁ τῶν ἀρχαιρεσιῶν καιρὸς, ὕπατοι δὲ ἀπεδείχθησαν ὑπὸ τοῦ δήμου Κόϊντος Σουλπίκιος Καμερῖνος καὶ Σέργιος Λάρκιος Φλαύιος τὸ δεύτερον. Ταραχαὶ δέ τινες ἐνέπιπτον ἐκ δειμάτων δαιμονίων τῇ πόλει συχναί· ὄψεις τε γὰρ οὐκ εἰωθυῖαι ἐφαίνοντο πολλοῖς, καὶ φωναὶ ἠκούοντο οὐδενὸς ὄντος τοῦ φθεγγομένου, γοναί τε ἀνθρώπων καὶ βοσκημάτων πολὺ ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν ἐκβεβηκυῖαι εἰς τὸ ἄπιστόν τε καὶ τερατῶδες ἐφέροντο, χρησμοί τε ᾔδοντο ἐν πολλοῖς χωρίοις, καὶ θειασμοῖς κάτοχοι γυναῖκες οἰκτρὰς ἐμαντεύοντο καὶ δεινὰς τῇ πόλει τύχας. Ἥψατο δέ τις καὶ νόσος τοῦ πλήθους λοιμική, καὶ πολλὴν ἐποίησε βοσκημάτων φθοράν· ἀνθρώπων μέντοι θάνατος οὐ πολὺς ἐγένετο, ἀλλ' ἄχρι νόσων τὸ δεινὸν ἐχώρησεν· τοῖς μὲν δὴ ταῦτ' ἐδόκει κατὰ θεοῦ γενέσθαι γνώμην νεμεσῶντος, ὅτι τὸν ἄριστον τῶν πολιτῶν ἐξήλασαν τῆς πατρίδος, τοῖς δὲ οὐθὲν τῶν γινομένων θεοῦ ἔργον, ἀλλὰ τυχηρὰ

in urbe viverent; sed inter se non aliter se gesserant, quam fratres cum fratribus, aut libri cum parentibus in bene instituta familia de iuris æquabilitate disceptantes, et mutua oratione adducti controversias diremerunt, et nullum insanabile, aut impium facinus, alii in alios patrare ausi sunt: ut Corcyræi, et Argivi, et Milesii, et tota Sicilia, et multæ aliæ civitates in seditione fecerunt. Ob has igitur caussas ego accuratius quam compendiosius hæc narrare malui: iudicium tamen unicuique sit liberum.

LXVII Ergo, cum illius iudicii hic fuisset exitus, plebs dimissa stolidos spiritus assumsit et optimatum potentiam a se eversam existimavit. At patricii, præ mœrore vultu demisso animisque deiectis *discedentes* incusabant Valerium, quo suasore ac auctore plebi iudicium permiserant. Marcius autem, cum gemitu et lacrimis eorum, qui eius fortunam miserebantur, domum est deductus. At ipse, nec suos casus deflens, nec ullos propterea gemitus edens, nec quidquam sua magnanimitate indignum, aut dicens, aut faciens, a quopiam conspectus est: sed multo maiorem animi generositatem et constantiam demonstravit, cum, domum reversus, uxorem et matrem conspexisset, vestibus dilaceratis pectora plangentes, et quod consentaneum est in huiusmodi calamitatibus eas facere, quæ ab hominibus sibi necessitudine coniunctissimis, vel morte, vel exilio, separantur, vociferantes: nec tamen lacrimis aut lamentis mulierum commotus est, sed ipsas tantummodo salutavit, hortatusque est ut forti animo calamitates ferrent: et filios illis commendavit (nam eorum natu maior annos decem natus erat, minor vero in ulnis adhuc gestabatur), nec ullis aliis sermonum blanditiis usus, nec ulla alia re provisa, qua in exsilio uti posset, domo egressus, properavit ad portas, et nemini, quonam proficisceretur, declaravit.

LXVIII. Paucis post diebus venit comitiorum tempus, et consules a populo creati sunt Q. Sulpicius Camerinus et Sp. Largius Flavus iterum. *Eo anno* multis cœlestibus prodigiis respublica turbata est: nam et portentorum novæ facies multis apparuerunt, et exauditæ voces a nullo certo auctore emissæ et (ut aiunt) hominum pecudumque partus admodum alieni a natura et vix credendi ac monstrosi edebantur; et multis in locis oracula reddebantur; et mulieres furore divino correptæ miserandas et graves reipublicæ calamitates prædicebant. Quidam etiam pestilens morbus multitudinem invasit et magnam pecoris stragem fecit: hominum tamen mortes crebræ non erant nec ultra morbos procedebat calamitas. Alii igitur hæc dei voluntate accidere, qui indignaretur, optimum civem ab illis patria pulsum; alii nihil horum divina indignatione fieri

καὶ ταῦτα καὶ τἄλλα πάντα ἀνθρώπεια εἶναι πάθη. Ἔπειτα ἧκέ τις ἐπὶ τὸ συνέδριον τῆς βουλῆς ἄρρωστος ἐπὶ κλινιδίου κομιζόμενος, Τῖτος Λατίνιος ὄνομα, πρεσβύτερός τε ἀνὴρ καὶ οὐσίας ἱκανῆς κύριος, αὐτουργὸς δὲ καὶ τὸν πλείω χρόνον τοῦ βίου ζῶν ἐν ἀγρῷ. Οὗτος εἰς τὴν βουλὴν ἐνεχθεὶς ἔφη δόξαι καθ' ὕπνον ἐπιστάντα τὸν Καπιτώλιον Δία λέγειν αὐτῷ· « Ἴθι, Λατίνιε, καὶ λέγε τοῖς πολίταις, ὅτι μοι τῇ « νεωστὶ πομπῇ τὸν ἡγούμενον ὀρχηστὴν οὐ καλὸν « ἔδωκαν, ἵν' ἀναθῶνται τὰς ἑορτὰς καὶ ἐξ ἀρχῆς ἑτέ« ρας ἐπιτελέσωσιν· οὐ γὰρ δέδεγμαι ταύτας. » Αὐτὸς δὲ ἐκ τῶν ὕπνων ἔφη ἀναστὰς παρ' οὐδὲν ἡγήσασθαι τὸ ὄναρ, ἀλλ' ἕν τι τῶν πολλῶν καὶ ἀπατηλῶν ὑπολαβεῖν. Ἔπειτα αὐτῷ πάλιν κατὰ τοὺς ὕπνους ἐπιφανὲν τὸ αὐτὸ εἴδωλον τοῦ θεοῦ χαλεπαίνειν τε καὶ ἀγανακτεῖν, ὅτι οὐκ ἀπήγγειλε πρὸς τὴν βουλὴν τὰ κελευσθέντα, καὶ ἀπειλεῖν, εἰ μὴ τοῦτο δράσει διὰ ταχέων, ὅτι σὺν μεγάλῳ μαθήσεται κακῷ μὴ ὀλιγωρεῖν τῶν δαιμονίων. Ἰδὼν δὲ καὶ τὸ δεύτερον ὄναρ, τὴν αὐτὴν ἔφη ποιήσασθαι περὶ αὐτοῦ δόξαν, καὶ ἅμα δι' αἰσχύνης [ἔχειν] τὸ πρᾶγμα λαβεῖν, ἀνὴρ αὐτουργὸς καὶ γέρων ὀνείρατα πρὸς τὴν βουλὴν ἐκφέρων ὀττείας καὶ δειμάτων μεστά, μὴ καὶ γέλωτα ὄφλῃ. Ὀλίγαις δὲ ὕστερον ἡμέραις τὸν υἱὸν αὐτοῦ νέον καὶ καλὸν οὔτε ὑπὸ νόσων οὔτε ὑπ' ἄλλης τινὸς αἰτίας φανερᾶς ἀναρπασθέντα αἰφνιδίως ἀποθανεῖν· καὶ αὖθις τὴν τοῦ θεοῦ ὄψιν φανεῖσαν ἐν τοῖς ὕπνοις δηλοῦν, ὅτι τῆς ὑπεροψίας καὶ τῆς καταφρονήσεως τῶν αὐτοῦ λόγων τὴν μὲν ἤδη δέδωκε δίκην τὸν υἱὸν ἀφαιρεθείς, τὰς δὲ ὀλίγον ὕστερον δώσει. Ταῦτα δὲ ἀκούσας, ἔφη καθ' ἡδονὴν δέξασθαι τὸν λόγον, εἰ μέλλοι θάνατος αὐτῷ ἐλεύσεσθαι παρημεληκότι τοῦ βίου· τὸν δὲ θεὸν οὐ ταύτην αὐτῷ προσθεῖναι τὴν τιμωρίαν, ἀλλ' εἰς ἅπαντα τὰ μέλη τοῦ σώματος ἀφορήτους καὶ δεινὰς ἐμβαλεῖν ἀλγηδόνας, ὥστε μηδὲν ἄρθρον ἄνευ κατατάσεως τῆς ἐσχάτης δύνασθαι κινεῖν. Τότε δὴ τοῖς φίλοις κοινωσάμενος τὰ συμβεβηκότα καὶ κελευσθεὶς ὑπ' ἐκείνων ἥκειν ἐπὶ τὴν βουλήν, διεξιὼν δὲ ταῦτα κατὰ μικρὸν ἐδόκει τῶν ἀλγηδόνων ἀπαλλάττεσθαι· καὶ ἐπειδὴ πάντα διεξῆλθεν, ἀναστὰς ἐκ τοῦ κλινιδίου καὶ τὸν θεὸν ἀναβοήσας ἀπῄει τοῖς ἑαυτοῦ ποσὶ διὰ τῆς πόλεως οἴκαδε ὑγιής.

LXIX. Ἡ δὲ βουλὴ δέους ἀνάπλεως ἐγένετο, καὶ ἀχανὴς ἦν ἕκαστος οὐκ ἔχων συμβαλεῖν, ὅ τι τὸ δηλούμενον ἦν ὑπὸ τοῦ θεοῦ, καὶ τίς ποτε ὁ τῆς πομπῆς ὀρχηστὴς προηγούμενος οὐ καλὸς αὐτῷ ἐφάνη. Ἔπειτα λέγει τις ἐξ αὐτῶν ἀναμνησθεὶς τὸ γενόμενον, καὶ πάντες ἐμαρτύρησαν. Ἦν δὲ τοιόνδε. Ἀνὴρ Ῥωμαῖος οὐκ ἀφανὴς θεράποντα ἴδιον ἐπὶ τιμωρίᾳ θανάτου παραδοὺς τοῖς ὁμοδούλοις ἄγειν, ἵνα δὴ περιφανὴς ἡ τιμωρία τοῦ ἀνθρώπου γένηται, δι' ἀγορᾶς αὐτὸν ἐκέλευσε μαστιγούμενον ἕλκειν, καὶ εἴ τις ἄλλος ἦν τῆς πόλεως τόπος ἐπιφανής, ἡγούμενον τῆς πομπῆς, ἣν ἔστελλε τῷ θεῷ κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν

sed hos et omnes alios humanos casus fortuitos esse iudicabant. Tandem venit in senatum quidam, nomine T. Latinius, ægrotus, lectica eo delatus, vir senior, et satis amplarum facultatum dominus; ceterum ruri plerumque vitam degere et opus rusticum exercere solitus. Hic in senatum delatus dicebat, visum sibi in somniis Iovem Capitolinum adstantem dicere : « I, Latini, dic tuis ci« vibus, eos mihi nuper in ludis non egregium præsul« torem dedisse, *et iube* eos iterum dies festos et ludos « instaurare : neque enim hi mihi grati fuerunt. » Se autem experrectum dicebat surrexisse, et id insomnium contempsisse, atque unum de vulgaribus et fallacibus esse existimasse. Deinde denuo sibi in somniis eandem dei speciem apparuisse, iratam et indignabundam, quod senatui non renuntiasset, quæ renuntiare iussus erat, et minitantem, nisi hoc ocius fecisset, fore ut magno suo damno numina minime negligere disceret. Cum autem et secundum somnium vidisset, se eandem de illo opinionem habuisse dicebat; et simul se, qui opus rusticum exerceret et senex esset, verecundia impeditum, ausum non fuisse senatui renuntiare somnia religionis et terriculamentorum plena, ne risum moveret. Sed paucis post diebus filium iuvenem et formosum, neque morbo correptum, neque ulla alia mortis manifesta caussa repente obiisse, et rursus dei speciem sibi in somniis apparuisse, et declarasse, se ob neglecta et contemta sua verba iam istas pœnas amissi filii dedisse, et mox alias daturum. Se autem his auditis dixisse, verba sibi grata esse, si quidem sibi moriendum esset, qui nullo amplius vitæ desiderio teneretur : at deum non hanc pœnam sibi inflixisse, sed in omnia corporis membra dolores intolerabiles et acerbos immisisse, ita ut nullos artus absque gravissimo cruciatu movere posset. Ac tunc demum, casu suo cum amicis communicato, suasu eorum venisse ad senatum. Dum autem hæc narraret, videbatur paullatim doloribus liberari ; et rebus omnibus enarratis, ex lectica surrexit, et deo invocato suis pedibus per urbem domum sanus est reversus.

LXIX. Sed ingens timor patres corripuit, et unusquisque attonitus tacebat, quoniam non poterat coniectare, quidnam id sibi vellet, quod a deo declarabatur, et quis esset ille præsultor, qui ei displicuisset. Tandem quidam ex illis facti memor id dixit, et reliqui suo testimonio id confirmarunt. Erat autem huiusmodi : quidam civis Romanus non ignobilis, servum suum, damnatum morte, conservis, ut eum ad supplicium ducerent, tradiderat : et, quo magis illius pœna esset conspicua, per medium forum et si quis alius conspicuus urbis locus esset, eum trahi et virgis cædi iusserat, antecedentem ludorum, quos illo tempore populus Romanus in dei honorem faciebat. Porro, qui servum

ἡ πόλις. Οἱ δὲ ἄγοντες τὸν θεράποντα ἐπὶ τὴν τιμωρίαν, τὰς χεῖρας ἀποτείναντες ἀμφοτέρας καὶ ξύλῳ προσδήσαντες παρὰ τὰ στέρνα τε καὶ τοὺς ὤμους καὶ μέχρι τῶν καρπῶν διήκοντι παρηκολούθουν ξαίνοντες μάστιξι γυμνὸν ὄντα. Ὁ δὲ ἐν τοιᾷδε ἀνάγκῃ κρατούμενος ἐβόα τε φωνὰς δυσφήμους, ἃς ἡ ἀλγηδὼν ἐβούλετο, καὶ κινήσεις διὰ τὴν αἰκίαν ἀσχήμονας ἐκινεῖτο. Τοῦτον δὴ πάντες ἐνόμισαν εἶναι τὸν ὑπὸ τοῦ θεοῦ μηνυόμενον ὀρχηστὴν οὐ καλόν.

LXX. Ἐπεὶ δὲ κατὰ τοῦτο γέγονα τῆς ἱστορίας τὸ μέρος, οὐκ οἴομαι δεῖν τὰ περὶ τὴν ἑορτὴν ἐπιτελούμενα ὑπ᾽ αὐτῶν παρελθεῖν, οὐχ ἵνα μοι χαριεστέρα γένηται προσθήκας λαβοῦσα θεατρικὰς καὶ λόγους ἀνθηροτέρους ἡ διήγησις, ἀλλ᾽ ἵνα τῶν ἀναγκαίων τι πιστώσηται πραγμάτων, ὅτι τὰ συνοικίσαντα ἔθνη τὴν Ῥωμαίων πόλιν Ἑλληνικὰ ἦν ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων ἀποικισθέντα τόπων, ἀλλ᾽ οὐχ ὥσπερ ἔνιοι νομίζουσι βάρβαρα καὶ ἀνέστια. Ὑπεσχόμην γὰρ ἐπὶ τῷ τέλει τῆς πρώτης γραφῆς, ἣν περὶ τοῦ γένους αὐτῶν συνταξάμενος ἐξέδωκα, μυρίοις βεβαιώσειν τεκμηρίοις τὴν πρόθεσιν, ἔθη καὶ νόμιμα καὶ ἐπιτηδεύματα παλαιὰ παρεχόμενος αὐτῶν, ἃ μέχρι τοῦ κατ᾽ ἐμὲ φυλάττουσι χρόνου, οἷα παρὰ τῶν προγόνων ἐδέξαντο, οὐχ ἡγούμενος ἀποχρῆν τοῖς ἀναγράφουσι τὰς ἀρχαίας καὶ τοπικὰς ἱστορίας, ὡς παρὰ τῶν ἐπιχωρίων αὐτὰς παρέλαβον ἀξιοπίστως διελθεῖν, ἀλλὰ καὶ μαρτυριῶν οἰόμενος δεῖν αὐταῖς πολλῶν καὶ δυσαντιλέκτων, εἰ μέλλουσι πισταὶ φανήσεσθαι. Ἐν αἷς πρῶτα καὶ κυριώτατα πάντων εἶναι πείθομαι τὰ γινόμενα καθ᾽ ἑκάστην πόλιν περὶ θεῶν καὶ δαιμόνων πατρίους σεβασμούς. Ταῦτα γὰρ ἐπὶ μήκιστον χρόνον διὰ φυλακῆς ἔχει Ἑλλάς τε καὶ βάρβαρος χώρα, καὶ οὐθὲν ἀξιοῖ καινοτομεῖν εἰς αὐτὰ, ὑπὸ δείματος μηνιμάτων δαιμονίων. Μάλιστα δὲ τοῦτο πεπόνθασιν οἱ βάρβαροι διὰ πολλὰς αἰτίας, ἃς οὐ καιρὸς ἐν τῷ παρόντι λέγειν, καὶ χρόνος οὐθεὶς μέχρι τοῦ παρόντος ἀπομαθεῖν ἢ παρακινῆσαί τι περὶ τοὺς ὀργιασμοὺς τῶν θεῶν ἔπεισεν οὔτε Αἰγυπτίους οὔτε Λίβυας οὔτε Κελτοὺς οὔτε Σκύθας οὔτε Ἰνδοὺς οὔτ᾽ ἄλλο βάρβαρον ἔθνος οὐδὲν ἁπλῶς· εἰ μή τινες ὑφ᾽ ἑτέρων ἐξουσίᾳ ποτὲ γενόμενοι τὰ τῶν κρατησάντων ἠναγκάσθησαν ἐπιτηδεύματα μεταλαβεῖν. Τῇ δὲ Ῥωμαίων πόλει τοιαύτης οὐδέποτε πειραθῆναι συνέβη τύχης, ἀλλὰ αὐτὴ τὰ δίκαια τάττει διὰ παντὸς ἑτέροις. Εἰ δὴ βάρβαρον αὐτῶν τὸ γένος ἦν, τοσούτου ἂν ἐδέησαν αὐτοὶ τὰ πατρῷα ἱερὰ καὶ τοὺς ἐπιχωρίους ἐθισμοὺς ἀπομαθεῖν, δι᾽ οὓς εἰς τοσαύτην προῆλθον εὐδαιμονίαν, ὥστε καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ὧν ἦρχον ἐν καλῷ κατέστησαν τοὺς θεοὺς τοῖς σφετέροις τιμᾶν νομίμοις· καὶ οὐδὲν ἂν ἐκώλυσεν ἅπαν ἐκβεβαρβαρῶσθαι τὸ Ἑλληνικὸν ὑπὸ Ῥωμαίων ἑβδόμην ἤδη κρατούμενον ὑπὸ αὐτῶν γενεὰν, εἴπερ ἦσαν βάρβαροι.

LXXI. Ἕτερος μὲν οὖν ἀποχρῆν ἂν ὑπέλαβε καὶ αὐτὰ τὰ νῦν πραττόμενα ἐν τῇ πόλει μηνύματα οὐ μι-

ad supplicium duxerant, ambas illius manus extenderant, eumque ligno alligarant, quod pectori et humeris impositum, ad extremas brachiorum partes, transversum porrigebatur, eumque nudum virgis lacerantes sequebantur. Is vero ad tales angustias redactus vociferabatur, voces infandas emittebat, quas dolor ei extorquebat, et ob verbera gestus indecoros edebat. Hunc igitur omnes existimarunt esse eum saltatorem non egregium, qui a deo significabatur.

LXX. Quoniam autem ad hanc historiæ partem veni, existimo, silentio non prætereunda, quæ in ludis a populo Romano fiunt, non ut iucundis et theatricis et speciosis digressionibus utar, sed ut rei necessariæ fidem faciam, nimirum, gentes, quæ primum ad condendam Romam convenerunt, Græcas fuisse, easque ex locis illustrissimis deductas, non autem, ut nonnulli putant, barbaras et extorres. Sum enim pollicitus in fine primi libri, quem de earum origine compositum in lucem edidi, me sexcentis argumentis rem propositam confirmaturum, in medium productis priscis earum moribus institutis et studiis, quæ ad mea usque tempora ita servant, ut a maioribus acceperunt: quia existimo, non satis esse iis, qui antiquitates regionum describunt, si eas, prout ab ipsis indigenis acceperunt, oratione probabili enarrent, sed etiam arbitror, opus illis esse multis testimoniis, quæ non facile refelli possint, si fidem iis haberi volunt. Inter quæ primum ac præcipuum tenere locum credo ipsos patrios cultus deorum et geniorum apud singulos populos. Nam hæc diutissime custodiunt, tum Græci, tum barbari, et nihil in his immutare audent iræ divinæ metu retenti. Hoc vero præcipue faciunt barbari ob multas caussas, quas in præsentia recenseri tempus non patitur, nec potuit longa seculorum series ad hanc usque diem efficere, ut patrios deorum cultus dediscerent, aut mutarent vel Ægyptii, vel Afri, vel Galli, vel Scythæ, vel Indi, vel denique (ut paucis rem expediam) ulla alia gens barbara, præter quosdam, qui, in aliorum potestatem quondam redacti, coacti sunt victorum ritus recipere. At populo Romano nunquam contigit, ut talem fortunæ iniquitatem experiretur, sed ipse perpetuo aliis iura reddidit. Si igitur barbari fuissent generis, tantum abfuissent, ut mutassent patria sacra et ritus vernaculos, ob quos ad tantam felicitatem provecti sunt, ut potius aliis omnibus, quibus imperabant, præclarum fore existimassent, si deos suis ritibus colerent; et nihil vetuisset, quo minus tota Græcia a Romanis in barbariem esset versa, quæ ætatem iam septimam sub illorum imperio degit.

LXXI. Alius igitur fortasse satis esse putaret, vel ex iis ipsis, quæ nunc Romæ fiunt, veterum institutorum non

κρὰ τῶν παλαιῶν ἐπιτηδευμάτων ὑπολαβεῖν· ἐγὼ δὲ, ἵνα μή τις ἀσθενῆ τὴν πίστιν εἶναι ταύτην ὑπολάβῃ, [εἴτε] κατ' ἐκείνην τὴν ἀπίθανον ὑπόληψιν, ὅτι παντὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ κρατήσαντες ἀσμένως ἂν τὰ κρείττω μετέμαθον ἔθη τῶν ἐπιχωρίων ὑπεριδόντες, ἐξ ἐκείνου ποιήσομαι τοῦ χρόνου τὴν τέκμαρσιν, ὅτ' οὔπω τὴν τῆς Ἑλλάδος εἶχον ἡγεμονίαν οὐδὲ ἄλλην διαπόντιον οὐδεμίαν ἀρχὴν, Κοίντῳ Φαβίῳ βεβαιωτῇ χρώμενος καὶ οὐδεμιᾶς ἔτι δεόμενος πίστεως ἑτέρας· παλαιότατος γὰρ ὁ ἀνὴρ τῶν τὰ Ῥωμαϊκὰ συνταξαμένων, καὶ πίστιν οὐκ ἐξ ὧν ἤκουσε μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν αὐτὸς ἔγνω, παρεχόμενος.

Ταύτην δὴ τὴν ἑορτὴν ἐψηφίσατο μὲν ἡ βουλὴ τῶν Ῥωμαίων ἄγειν, ὡς καὶ πρότερον ἔφην, κατὰ τὰς γενομένας εὐχὰς ὑπὸ τοῦ δικτάτορος Αὔλου Ποστουμίου, ὅτ' ἔμελλεν ἀγωνίζεσθαι πρὸς τὰς ἀποστάσας Λατίνων πόλεις κατάγειν ἐπιχειρούσας Ταρκύνιον ἐπὶ τὴν ἀρχήν· ἀναλοῦσθαι δὲ ἔταξε καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν εἴς τε τὰς θυσίας καὶ τοὺς ἀγῶνας ἀργυρίου πεντακοσίας μνᾶς· καὶ μέχρι τοῦ Φοινικικοῦ πολέμου τοῦτο ἐδαπάνων εἰς τὴν ἑορτήν. Ἐν δὲ ταῖς ἱεραῖς ἡμέραις ταύταις πολλὰ μὲν καὶ ἄλλ' ἐγίνετο νόμοις Ἑλληνικοῖς, κατά τε πανηγυρισμοὺς καὶ ξένων ὑποδοχὰς καὶ ἐκεχειρίας, ἃ πολὺ ἂν εἴη λέγειν. Τὰ δὲ περὶ πομπήν τε καὶ θυσίαν καὶ τὰ κατὰ τοὺς ἀγῶνας· ἀπόχρη γὰρ ἐκ τούτων καὶ τὰ μὴ λεχθέντα ἐξετάζειν· τοιάδε.

LXXII. Πρὶν ἄρξασθαι τῶν ἀγώνων πομπὴν ἔστελλον τοῖς θεοῖς οἱ τὴν μεγίστην ἔχοντες ἐξουσίαν ἀπὸ τοῦ Καπιτωλίου τε καὶ δι' ἀγορᾶς ἄγοντες ἐπὶ τὸν μέγαν ἱππόδρομον. Ἡγοῦντο δὲ τῆς πομπῆς πρῶτον μὲν οἱ παῖδες αὐτῶν οἱ πρόσηβοί τε καὶ τοῦ πομπεύειν ἔχοντες ἡλικίαν, ἱππεῖς μὲν ὧν οἱ πατέρες τιμήματα ἱππέων εἶχον, πεζοὶ δὲ οἱ μέλλοντες ἐν τοῖς πεζοῖς στρατεύεσθαι· οἱ μὲν κατ' ἴλας τε καὶ κατὰ λόχους, οἱ δὲ κατὰ συμμορίας τε καὶ τάξεις, ὡς εἰς διδασκαλεῖον πορευόμενοι· ἵνα φανερὰ γένοιτο τοῖς ξένοις ἡ μέλλουσα ἀνδροῦσθαι τῆς πόλεως ἀκμὴ πλῆθός τε καὶ κάλλος οἵα τις ἦν. Τούτοις ἠκολούθουν ἡνίοχοι τέθριππά τε καὶ συνωρίδας καὶ ἵππους ἀζεύκτους ἐλαύνοντες· μεθ' οὓς οἱ τῶν ἀθλημάτων ἀγωνισταὶ τῶν τε κούφων καὶ τῶν βαρέων, τὸ μὲν ἄλλο σῶμα γυμνοί, τὸ δὲ περὶ τὴν αἰδῶ καλυπτόμενοι. Τοῦτο καὶ εἰς ἐμὲ τὸ ἔθος ἐν Ῥώμῃ διέμενεν, ὡς ἐξ ἀρχῆς ἐγίνετο παρ' Ἕλλησιν. Ἐν δὲ τῇ Ἑλλάδι καταλέλυται Λακεδαιμονίων αὐτὸ καταλυσάντων. Ὁ δὲ πρῶτος ἐπιχειρήσας ἀποδυθῆναι τὸ σῶμα, καὶ γυμνὸς Ὀλυμπιάσι δραμὼν ἐπὶ τῆς πεντεκαιδεκάτης ὀλυμπιάδος, Ἄκανθος ὁ Λακεδαιμόνιος ἦν. Τὰ δὲ πρὸ τούτων δι' αἰσχύνης εἶχον ἅπαντες Ἕλληνες ὅλα γυμνὰ φαίνειν ἐν ταῖς ἀγωνίαις τὰ σώματα, ὡς Ὅμηρος τεκμηριοῖ, μαρτύρων ἀξιοπιστότατός τε καὶ ἀρχαιότατος ὤν, ζωννυμένους τοὺς ἥρωας ποιῶν. Τὴν γοῦν Αἴαντος καὶ Ὀδυσσέως πάλην

levia argumenta sumere : sed ego, ne quis hoc argumentum invalidum putet, absurda illa opinione motus, Romanos videlicet, tota Græcia devicta, lubenter patriis ritibus neglectis alios meliores didicisse, ex illo tempore coniecturam faciam, quo nondum Græciæ principatum, neque ullam aliam transmarinam provinciam habebant ; et Q. Fabium auctorem sequar, cuius unius fides *ac auctoritas* mihi sufficiet, nec ulla alia præterea opus mihi est; nam Romanorum scriptorum antiquissimus est, qui, ut suæ historiæ fidem faciat, non solum affert res, quas *ex aliis* audivit, sed illas etiam, quas ipsemet *vidit*.

Hos igitur ludos senatus Romanus decrevit, (ut et ante dixi) a dictatore A. Postumio votos, quum esset pugnaturus cum Latinis populis, qui a populo Romano defecerant et Tarquinium in regnum reducere conabantur. In hæc autem sacrificia et ludos quingentas argenti minas quotannis impendi statuit; et ad bellum usque Punicum eam pecuniæ summam populus Romanus in hos *ludos* impendit. Per istos autem dies sacros, cum multa alia more Græco fiebant, et in celebritatibus, et in hospitibus excipiendis, et in induciis, quæ commemorare valde difficile esset, tum vero præcipue ea, quæ in solenni pompa et sacrificiis fiebant, quæ (nam et ex his de iis, quæ dicta non sunt, facile iudicare poterimus) huiusmodi erant.

LXXII. Antequam ludi committerentur, viri, quorum maxima erat potestas, pompam diis a Capitolio per forum in circum maximum ducebant : et in ea pompa primi erant eorum filii puberes, qui per ætatem pompæ interesse poterant, equis invecti, quorum patres erant ordinis equestris, ceteri pedibus, qui in pedestri militia erant militaturi, illi distincti in alas et turmas, hi in classes et ordines distributi, quasi ludum literarium peterent, ut appareret hospitibus urbana iuventus, quæ ad virilem ætatem erat perventura, quam numerosa et formosa esset. Hos sequebantur quadrigarii et bigarii, et equorum singularium agitatores : post quos ibant leviorum graviorumque certaminum athletæ, reliquo corpore nudi, pudendis tantum tecti. Hic mos et mea ætate, sicut olim apud Græcos fuit, durabat. Sed in Græcia a Lacedæmoniis sublatus est. Primus enim, qui corpus nudare coepit, et qui in olympiaco stadio olympiade decima quinta nudus cucurrit, fuit Acanthus Lacedæmonius. Antea enim apud omnes Græcos turpe habebatur, totum corpus in certaminibus nudum ostendere, sicut Homerus, omnium testium gravissimus et antiquissimus, fidem facit, dum succinctos inducit heroas. Nam Aiacis et luctam in ludis funebribus in Pa-

ἐπὶ τῇ Πατρόκλου ταφῇ γενομένην ἀφηγούμενός φησι·

Τὼ δὲ ζωσαμένω βήτην ἐς μέσσον ἀγῶνα·

καὶ ἔτι σαφέστερον ἐν Ὀδυσσείᾳ τοῦτο ποιεῖ φανερὸν ἐπὶ τῆς Ἴρου καὶ Ὀδυσσέως πυγμῆς ἐν τοῖσδε τοῖς ἔπεσι·

Ὣς ἔφαθ'· οἱ δ' ἄρα πάντες ἐπήνεον· αὐτὰρ Ὀδυσσεὺς
Ζώσατο μὲν ῥάκεσιν περὶ μήδεα, φαῖνε δὴ μηροὺς
Καλούς τε μεγάλους τε. Φάνεν δέ οἱ εὐρέες ὦμοι
Στήθεά τε στιβαροί τε βραχίονες.

τὸν δὲ πτωχὸν οὐκέτι βουλόμενον μάχεσθαι, ἀλλ' ἀποδειλιῶντα εἰσάγων τάδ' εἴρηκεν·

Ὣς ἄρ ἔφαν· Ἴρῳ δὲ κακῶς ὠρίνετο θυμός·
Ἀλλὰ καὶ ὣς μνηστῆρες ἄγον ζώσαντες ἀνάγκῃ.

Τοῦτο δὴ τὸ ἔθος ἀρχαῖον ἐν τοῖς Ἕλλησιν ὃν διαφυλάττοντες μέχρι τοῦδε Ῥωμαῖοι δῆλοί εἰσιν οὐ προσμαθόντες παρ' ἡμῶν ὕστερον, ἀλλ' οὐδὲ μεταθέμενοι σὺν χρόνῳ καθάπερ ἡμεῖς. Ἠκολούθουν δὲ τοῖς ἀγωνισταῖς ὀρχηστῶν χοροὶ πολλοὶ τριχῇ νενεμημένοι, πρῶτοι μὲν ἀνδρῶν, δεύτεροι δ' ἀγενείων, τελευταῖοι δὲ παίδων· οἷς παρηκολούθουν αὐληταί τε ἀρχαϊκῶς ἐμφυσῶντες αὐλίσκοις βραχέσιν, ὡς καὶ εἰς τόδε χρόνου γίνεται, καὶ κιθαρισταὶ λύρας ἑπταχόρδους ἐλεφαντίνας καὶ τὰ καλούμενα βάρβιτα κρέκοντες. Ὧν παρὰ μὲν Ἕλλησιν ἐκλέλοιπεν ἡ χρῆσις ἐπ' ἐμοῦ πάτριος οὖσα· παρὰ δὲ Ῥωμαίοις ἐν ἁπάσαις φυλάττεται ταῖς ἀρχαίαις θυηπολίαις. Σκευαὶ δὲ τῶν ὀρχηστῶν ἦσαν χιτῶνες φοινίκεοι ζωστῆρσι χαλκέοις ἐσφιγμένοι, καὶ ξίφη παρηρτημένα, καὶ λόγχαι βραχύτεραι τῶν μετρίων· τοῖς δὲ ἀνδράσι καὶ κράνη χάλκεα λόφοις ἐπισήμοις κεκοσμημένα καὶ πτεροῖς. Ἡγεῖτο δὲ καθ' ἕκαστον χορὸν εἷς ἀνὴρ, ὃς ἐνεδίδου τοῖς ἄλλοις τὰ τῆς ὀρχήσεως σχήματα πρῶτος, εἰδοφορῶν τὰς πολεμικὰς καὶ συντόνους κινήσεις ἐν τοῖς προκελευσματικοῖς ὡς τὰ πολλὰ ῥυθμοῖς. Ἑλληνικὸν δὲ ἄρα καὶ τοῦτο ἦν ἐν τοῖς πάνυ παλαιὸν ἐπιτήδευμα, ἐνόπλιος ὄρχησις ἡ καλουμένη Πυρρίχη, εἴτ' Ἀθηνᾶς πρώτης ἐπὶ Τιτάνων ἀφανισμῷ χορεύειν καὶ ὀρχεῖσθαι σὺν τοῖς ὅπλοις τἀπινίκια ὑπὸ χαρᾶς ἀρξαμένης, εἴτε παλαίτερον ἔτι Κουρήτων αὐτὴν καταστησαμένων, ὅτε τὸν Δία τιθηνούμενοι θέλγειν ἐβούλοντο κτύπῳ τε ὅπλων καὶ κινήσει μελῶν ἐνρύθμῳ, καθάπερ ὁ μῦθος ἔχει. Δηλοῖ δὲ καὶ τούτου τὴν ἀρχαιότητα ὡς ἐπιχωρίου τοῖς Ἕλλησιν Ὅμηρος πολλαχῇ μὲν καὶ ἄλλῃ, μάλιστα δ' ἐν ἀσπίδος κατασκευῇ, ἣν Ἀχιλλεῖ δωρήσασθαί φησιν Ἥφαιστον. Ὑποθέμενος γὰρ ἐν αὐτῇ δύο πόλεις, τὴν μὲν εἰρήνῃ κοσμουμένην, τὴν δὲ πολέμῳ κακοπαθοῦσαν, ἐν ᾗ τὴν ἀμείνω καθίστησι τύχην, ἑορτὰς ποιῶν καὶ γάμους καὶ θαλίας ὥσπερ εἰκὸς καὶ ταῦτα λέγει·

Κοῦροι δ' ὀρχηστῆρες ἐδίνεον· ἐν δ' ἄρα τοῖσιν
Αὐλοὶ φόρμιγγές τε βοὴν ἔχον· αἱ δὲ γυναῖκες
Ἱστάμεναι θαύμαζον ἐπὶ προθύροισιν ἑκάστη.

trocli honorem factis describens, his verbis utitur :

Illi autem succincti iuerunt in medium certamen.

Et multo manifestius hoc in Odyssea declarat, ubi Iri et Ulixis pugilatum describit, his verbis :

Sic est locutus, omnes autem laudarunt : sed Ulixes
Succinxit parmis genitalia, ostenditque crura
Et pulchra et magna ; apparuerunt autem ei lati humeri,
Et pectus, et robusta brachia.

Dum autem medium illum inducit, certamen detrectantem et formidantem, hæc dicit :

Sic locuti sunt : Iro autem malus motus est animus :
Verum et sic proci illum cinctum adduxerunt invitum.

Constat igitur Romanos, qui ad hanc usque ætatem priscum Græcorum morem servant, eum non a nobis postea didicisse ; sed ne progressu quidem temporis eum mutasse, ut nos fecimus. Athletas autem sequebantur saltatorum chori multi trifariam divisi ; primi virorum, secundi imberbium, postremi puerorum ; quos sequebantur tibicines, qui priscas ac breves tibias inflabant, sicut et hoc quoque tempore fit ; et citharistæ, qui eburneas lyras septem fidium, et barbita, quæ ita vocantur, pulsabant : quorum usus apud Græcos mea ætate absolevit, licet esset patrius. Romani vero ad omnes antiquas sacrorum ceremonias hæc adhibent. Apparatus autem saltatorum erant tunicæ puniceæ balteis æneis adstrictæ, enses de latere pendentes, et lanceæ mediocribus breviores. At viri galeas etiam æreas cristis insignes pennisque ornatas gestabant : unumquemque chorum unus vir præcedebat, qui reliquis saltationis formulas et modos præibat, repræsentans bellicos ac concitatos motus rhythmis plerumque proceleusmaticis. Hoc quoque exercitationis genus Græcanicum et pervetustum erat, armata *inquam* saltatio, quæ Pyrrhiche vocatur ; sive id Minervæ est inventum, quæ post deletos Titanas prima choros duxisse et armata saltasse, carmenque victoriæ præ lætitia cecinisse fertur : sive etiam id multo ante a Curetibus institutum fuit, quo tempore Iovem infantem armorum sonitu et concinnis gesticulationibus mulcere volebant, ut fabulis proditur. Hunc quoque morem et vetustum et Græcis patrium fuisse Homerus declarat, cum multis aliis in locis, tum præcipue in descriptione clypei, quem Achilli a Vulcano dono datum dicit. Nam fingens in duas civitates, alteram pace florentem, alteram bello vexatam, in qua fortunam feliciorem esse statuebat, in ea dies festos et nuptias et convivia (quemadmodum verisimile est) inducit, et hæc dicit :

Iuvenes autem saltatores saltabant : inter quos
Tibiæ et citharæ resonabant : et mulieres
Stantes admirabantur et ædium vestibulis unaquæque.

Καὶ αὖθις ἕτερον ἐν αὐτῇ λέγων διακεκοσμῆσθαι Κρητικὸν ἠϊθέων τε καὶ παρθένων χορὸν ὧδε εἴρηκεν·

Ἐν δὲ χορὸν ποίκιλλε περικλυτὸς Ἀμφιγυήεις,
Τῷ ἴκελον οἷόν ποτ' ἐνὶ Κνωσσῷ εὐρείῃ
Δαίδαλος ἤσκησεν καλλιπλοκάμῳ Ἀριάδνῃ.
Ἔνθα μὲν ἠΐθεοι καὶ παρθένοι ἀλφεσίβοιαι
Ὠρχεῦντ' ἀλλήλων ἐπὶ καρπῷ χεῖρας ἔχουσαι.

Κόσμον τε αὐτοῦ ἀφηγούμενος, ἵνα δῆλον ἡμῖν ποιήσειεν, ὅτι ἡ τῶν ἀρρένων κίνησις ἐνόπλιος ἦν, τάδε λέγει·

Καί ῥ' αἱ μὲν καλὰς στεφάνας ἔχον, οἱ δὲ μαχαίρας
Εἶχον χρυσείας ἐξ ἀργυρέων τελαμώνων.

Ἡγεμόνας τε τῆς ὀρχήσεως αὐτῶν τοὺς ἐνδιδόντας τοῖς ἄλλοις καὶ προκαταρχομένους εἰσάγων, τοιάδε γράφει·

Πολλὸς δ' ἱμερόεντα χορὸν περιίσταθ' ὅμιλος
Τερπόμενοι· δοιὼ δὲ κυβιστητῆρε κατ' αὐτοὺς
Μολπῆς ἐξάρχοντες ἐδίνευον κατὰ μέσσους.

Οὐ μόνον δὲ ἐκ τῆς ἐναγωνίου τε καὶ κατεσπουδασμένης ὀρχήσεως τῶν χορῶν, ᾗ παρὰ τὰς θυηπολίας τε καὶ πομπὰς ἐχρῶντο Ῥωμαῖοι, τὸ συγγενὲς ἄν τις αὐτῶν τὸ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἴδοι, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς κερτόμου καὶ τωθαστικῆς. Μετὰ γὰρ τοὺς ἐνοπλίους χοροὺς οἱ τῶν σατυριστῶν ἐπόμπευον χοροί, τὴν Ἑλληνικὴν εἰδοφοροῦντες σίκιννιν. Σκευαὶ δὲ αὐτοῖς ἦσαν, τοῖς μὲν εἰς Σιληνοὺς εἰκασθεῖσι μαλλωτοὶ χιτῶνες, οὓς ἔνιοι χορταίους καλοῦσι, καὶ περιβόλαια ἐκ παντὸς ἄνθους· τοῖς δὲ εἰς Σατύρους περιζώματα καὶ δοραὶ τράγων καὶ ὀρθότριχες ἐπὶ ταῖς κεφαλαῖς φόβαι καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια. Οὗτοι κατέσκωπτόν τε καὶ κατεμιμοῦντο τὰς σπουδαίας κινήσεις ἐπὶ τὰ γελοιότερα μεταφέροντες. Δηλοῦσι δὲ καὶ αἱ τῶν θριάμβων εἴσοδοι παλαιὰν καὶ ἐπιχώριον οὖσαν Ῥωμαίοις τὴν κέρτομον καὶ σατυρικὴν παιδιάν. Ἐφεῖται γὰρ τοῖς κατάγουσι τὰς νίκας ἰαμβίζειν τε καὶ κατασκώπτειν τοὺς ἐπιφανεστάτους ἄνδρας αὐτοῖς στρατηλάταις, ὡς Ἀθήνησι τοῖς πομπευταῖς τοῖς ἐπὶ τῶν ἁμαξῶν πρότερον ἅμα [τοῖς] σκώμμασι παροχουμένοις, νῦν δὲ ποιήματα ᾄδουσιν αὐτοσχέδια. Εἶδον δὲ καὶ ἐν ἀνδρῶν ἐπισήμων ταφαῖς ἅμα ταῖς ἄλλαις πομπαῖς προηγουμένους τῆς κλίνης τοὺς σατυριστῶν χοροὺς κινουμένους τὴν σίκιννιν ὄρχησιν, μάλιστα δ' ἐν τοῖς τῶν εὐδαιμόνων κήδεσιν. Ὅτι δὲ οὔτε Λιγύων οὔτε Ὀμβρικῶν οὔτε ἄλλων τινῶν βαρβάρων τῶν ἐν Ἰταλίᾳ κατοικούντων εὕρεμα ἡ σατυρικὴ παιδιὰ καὶ ὄρχησις ἦν, ἀλλ' Ἑλλήνων, δέδοικα, μὴ καὶ ὀχληρὸς εἶναί τισι δόξω λόγοις πλείοσι πιστοῦσθαι ὁμολογούμενον πρᾶγμα βουλόμενος.

Μετὰ δὲ τοὺς χοροὺς τούτους κιθαρισταί τε ἀθρόοι καὶ αὐληταὶ πολλοὶ παρεξῄεσαν· καὶ μετ' αὐτοὺς οἵ τε τὰ θυμιατήρια κομίζοντες, ἐφ' ὧν ἀρώματα καὶ λιβα-

Et rursus aliam choream Creticam, ex iuvenibus et virginibus constantem, in eodem clypeo cælatam indicans, sic dixit :

In eo clypeo chorum insculpserat inclytus Vulcanus,
Et similem, quem quondam in Cnosso ampla
Dædalus instruxit pulchricomæ Ariadnæ.
Hic et iuvenes et virgines eleganti forma præditæ
Saltabant, manus sibi invicem tenentes.

Et ornatum eius enarrans, ut nobis declaret, mares armatos saltasse, hæc dicit :

Atque illæ pulchras coronas habebant: illi vero gladios
Gestabant aureos ex argenteis balteis pendentes.

Et præsultores eorum, qui modulos aliis præibant, et motus primi dabant, inducens, hæc scribit :

Ingens iucundam choream circumstabat multitudo
Oblectantes sese : duo autem saltatores inter ipsos
Carmen præibant, et in gyrum saltabant inter medios.

Nec solum ex isto saltationis armatæ certamine quod chori exercebant, et quo Romani in sacrificiis et pompis utebantur, eorum cum Græcis cognationem cognoscere possis verum etiam ex illo cavillatorio et mordaci saltandi genere. Nam post armatos saltatorum choros in pompa sequebantur satyristarum chori, qui Græcam sicinnim referebant. Apparatus autem erant illis quidem, qui Silenos repræsentabant, tunicæ villosæ, quas nonnulli χορταίους vocant, et amicula multicolora; illis vero, qui satyros repræsentabant, erant subligacula, et hircinæ pelles, et setæ in capite horrentes, aliaque his similia. Hi serias saltationes ridicule suis gestibus imitabantur, eas per ludibrium depravantes, ut spectantibus risum moverent. Ex triumphis quoque, qui aguntur, satis liquet, hos lusus cavillatorios et satyricos apud Romanos iam inde a priscis receptos fuisse. Licet enim iis, qui triumphum prosequuntur, iambos et dicteria iacere in illustrissimos quoque viros, atque adeo in ipsos imperatores; sicut Athenis olim iis, qui plaustris vecti pompam prosequebantur, obvios quosque scommatibus impetere licebat : nunc vero carmina ex tempore composita canunt. Quinetiam in illustrium virorum funeribus, præter alias pompas, vidi et satyricos choros, qui lectulum præcedebant, et sicinnim saltationem saltabant, præcipue vero in fortunatorum virorum funeribus. Satyricum autem ludum et saltationem, nec Ligurum, nec Umbrorum, nec aliorum barbarorum Italiam incolentium, sed Græcorum fuisse inventum, vereor, ne cui molestus esse videar, si velim rei confessæ fidem prolixiore oratione facere. Post istos choros multi citharistæ et frequentes tibicines transibant : post eos incedebant alii, qui turibula ex quibus aromata et thus per omnem viam adolebant, et alii qui vasa præfere-

νωτὸς παρ' ὅλην τὴν ὁδὸν ἐθυμιᾶτο, καὶ οἱ τὰ πομπεῖα παραφέροντες ἀργυρίου καὶ χρυσίου πεποιημένα τά τε ἱερὰ καὶ τὰ δημόσια. Τελευταῖα δὲ πάντων αἱ τῶν θεῶν εἰκόνες ἐπόμπευον ὤμοις ὑπ' ἀνδρῶν φερόμεναι, μορφάς τε ὁμοίας παρέχουσαι ταῖς παρ' Ἕλλησι πλαττομέναις καὶ σκευὰς καὶ σύμβολα καὶ δωρεὰς, ὧν εὑρεταὶ καὶ δοτῆρες ἀνθρώποις ἕκαστοι παραδίδονται, οὐ μόνον Διὸς, καὶ Ἥρας, καὶ Ἀθηνᾶς, καὶ Ποσειδῶνος, καὶ τῶν ἄλλων, οὓς Ἕλληνες ἐν τοῖς δώδεκα θεοῖς καταριθμοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν προγενεστέρων, ἐξ ὧν οἱ δώδεκα θεοὶ μυθολογοῦνται γενέσθαι, Κρόνου, καὶ Ῥέας, καὶ Θέμιδος, καὶ Λητοῦς, καὶ Μοιρῶν, καὶ Μνημοσύνης, καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων, ὅσων ἐστὶν ἱερὰ καὶ τεμένη παρ' Ἕλλησι, καὶ τῶν ὕστερον ἀφ' οὗ τὴν ἀρχὴν Ζεὺς παρέλαβε μυθολογουμένων γενέσθαι, Περσεφόνης, Εἰλειθυίας, Νυμφῶν, Μουσῶν, Ὡρῶν, Χαρίτων, Διονύσου, καὶ ὅσων ἡμιθέων γενομένων αἱ ψυχαὶ τὰ θνητὰ ἀπολιποῦσαι σώματα εἰς οὐρανὸν ἀνελθεῖν λέγονται καὶ τιμὰς λαχεῖν ὁμοίας θεοῖς, Ἡρακλέους, Ἀσκληπιοῦ, Διοσκούρων, Ἑλένης, Πανὸς, ἄλλων μυρίων. Καίτοι εἰ βάρβαροι ἦσαν οἱ τὴν Ῥώμην οἰκίσαντες καὶ τὴν ἑορτὴν ταύτην καταστησάμενοι, τί προσῆκεν αὐτοῖς τοὺς μὲν Ἑλληνικοὺς ἅπαντας σέβειν θεούς τε καὶ δαίμονας, τῶν δὲ πατρίων ὑπερορᾶν; Ἢ δειξάτω τις ἡμῖν ἔξω τοῦ Ἑλληνικοῦ φῦλον ἕτερον, ᾧ πάτριά ἐστι ταῦτα τὰ ἱερὰ, καὶ τότε διαβαλλέτω ταύτην τὴν ἀπόδειξιν ὡς οὐχ ὑγιῆ. Συντελεσθείσης δὲ τῆς πομπῆς, ἐβουθύτουν εὐθὺς οἵ τε ὕπατοι καὶ τῶν ἱερέων, οἷς ὅσιον, καὶ ὁ τῶν θυηπολιῶν τρόπος ὁ αὐτὸς ἦν τῷ παρ' ἡμῖν. Χερνιψάμενοί τε γὰρ αὐτοὶ καὶ τὰ ἱερὰ καθαρῷ περιαγνίσαντες ὕδατι καὶ Δημητρίους καρποὺς ἐπιρράναντες αὐτῶν ταῖς κεφαλαῖς, ἔπειτα κατευξάμενοι, θύειν τότε τοῖς ὑπηρέταις αὐτὰ ἐκέλευον. Τῶν δὲ οἱ μὲν ἑστῶτος ἔτι τοῦ θύματος σκυτάλῃ τοὺς κροτάφους ἔπαιον, οἱ δὲ πίπτοντες ὑπετίθεσαν τὰς σφαγίδας, καὶ μετὰ τοῦτο δείραντές τε καὶ μελίσαντες ἀπαρχὰς ἐλάμβανον ἐξ ἑκάστου σπλάγχνου καὶ παντὸς ἄλλου μέλους, ἃς ἀλφίτοις ζέας ἀναδεύσαντες προσέφερον τοῖς θύουσιν ἐπὶ κανῶν· οἱ δὲ ἐπὶ τοὺς βωμοὺς ἐπιτιθέντες ὑφῆπτον, καὶ προσέσπενδον οἶνον κατὰ τῶν ἁγνιζομένων. Ἕκαστον δὲ ὅτι κατὰ νόμους ἐγίνετο τοὺς ἀμφὶ θυσίαν ὑφ' Ἑλλήνων κατασταθέντας, ἐκ τῆς Ὁμήρου ποιήσεως γνῶναι ῥᾴδιον. Καὶ γὰρ χερνιπτομένους εἰσάγει τοὺς ἥρωας καὶ οὐλαῖς χρωμένους ἐν οἷς φησι·

Χερνίψαντο δ' ἔπειτα, καὶ οὐλοχύτας ἀνέλοντο.

Τριχοτομοῦντάς τε ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τὰς τρίχας καὶ τιθέντας ἐπὶ τὸ πῦρ, ὧδε γράφων·

Ἀλλ' ὅ γ' ἀπαρχόμενος κεφαλῆς τρίχας ἐν πυρὶ βάλλε.

Σκυτάλαις τε παίοντας τὰ μέτωπα τῶν ἱερείων καὶ τὰ πεσόντα θύοντας, ὡς ἐπὶ τῆς Εὐμαίου ποιεῖ θυσίας·

bant sacra et profana ex argento et auro facta. Postremum in pompa locum obtinebant deorum simulacra, quæ humeris portabantur, quæ tales habebant formas, quales apud Græcos finguntur, et eundem habitum, eademque insignia et munera, quæ ab eorum unoquoque inventa et hominibus data traduntur: nec solum Iovis, Iunonis, Minervæ, Neptuni, et aliorum, quos Græci inter duodecim deos recensent; sed etiam antiquorum, ex quibus duodecim illos deos genitos fabulæ tradunt. Saturni et Rheæ et Themidis et Latonæ, et Parcarum Mnemosynæque et reliquorum omnium quorum sacra et fana apud Græcos celebrantur, et eorum qui postquam Iuppiter regnum cœli accepit nati esse traduntur, Proserpinæ, Lucinæ, Nympharum, Musarum, Horarum, Gratiarum, Liberi; et semideorum, quorum animæ huius corporis mortalis solutæ vinculis cœlum adscendisse, et pari cum diis honore frui feruntur, Herculis, Æsculapii, Castoris et Pollucis, Helenæ, et Panis, et sexcentorum aliorum. Atqui, si barbari fuissent Romæ conditores, et qui hunc diem festum instituerunt, quomodo ipsis decorum fuisset omnes deos et genios Græcos colere, et patrios negligere? Aut ostendat nobis aliquis, præter Græcam nationem, aliam, cui sacra hæc sint domestica, et tum hæc argumenta ut minime sana, reprehendat. Peracta autem pompa, confestim et consules et sacerdotes, quibus fas erat, et aruspices victimas immolabant: idque eodem modo, quo nos utimur. Ipsi enim, lotis manibus, et victimis aqua pura lustratis, molaque adspersis earum capitibus, deinde precibus factis, eas a ministris mactari iubebant. Quorum alii tempora victimæ adhuc stantis vecte percutiebant, alii vero ei cadenti cultros supponebant, ac detracta pelle membratim eam concidebant, et primitias ex singulis extis et omnibus aliis membris capiebant, quas, farre adspersas, sacrificantibus in canistris afferebant: hi vero aris impositas succendebant, et in eas, dum cremarentur, vinum infundebant. Hæc autem singula ex more in sacrificiis a Græcis constituto fieri, ex Homeri poesi quivis facile cognoscat. Nam inducit heroas manus lavantes, et molis utentes, ubi sic loquitur:

Postea manus lavarunt, et molas proiecerunt.

Pilos quoque de capite sectos, et ab illis in ignem coniectos, docet his verbis:

At ille sacra auspicatus, capitis pilos in ignem iecit.

Vectibus etiam victimarum frontem *ab illis* percuti, et collapsas mactari *dicit*, sicut in Eumæi sacrificio facit:

Κόψε δ' ἀπαρχόμενος σχίζῃ δρυὸς, ἣν λίπε κείων.
Τὸν δ' ἔλιπε ψυχή· τοὶ δ' ἔσφαξάν τε καὶ εὗσαν.

Percussit sublato querno stipite, quem liquit profectus :
Illum vero reliquit anima; at illi cum iugularunt et [assarunt.

Ἀπαρχάς τ' ἀπὸ τῶν σπλάγχνων, καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων λαμβάνοντας μελῶν, καὶ ταύτας ἀλφίτοις δεύοντας καὶ καθαγίζοντας ἐπὶ τῶν βωμῶν, ὡς ἐπὶ τῆς αὐτῆς ποιεῖ θυσίας·

Inducit etiam eos primitias extorum et aliorum membrorum capientes, easque farina adspergentes, et adolentes supra aras, sicut in eodem sacrificio dicit :

ὁ δ' ὠμοθετεῖτο συβώτης,
Πάντοθεν ἀρχόμενος μελέων ἐς πίονα δημόν·
Καὶ τὰ μὲν ἐν πυρὶ βάλλε παλύνας ἀλφίτου ἀκτῇ.

Crudas autem imposuit subulcus,
Ex omnibus carpens membris primitias involutas pin- [gui adipe :
Atque hæc quidem in ignem iecit adpersa flore farinæ.

Ταῦτα δὲ Ῥωμαίους ἔτι καὶ εἰς ἐμὲ πράττοντας ἐπὶ ταῖς θυσίαις ἰδὼν ἐπίσταμαι· καὶ μιᾷ πίστει τῇδε ἀρκούμενος οὐ βαρβάρους ἐπείσθην εἶναι τοὺς οἰκιστὰς τῆς Ῥώμης, ἀλλ' ἐκ πολλῶν τόπων συνεληλυθότας Ἕλληνας. Ὀλίγα μὲν γὰρ ἐπιτηδεύματα περὶ θυσίας τε καὶ ἑορτὰς ὁμοίως Ἕλλησι καὶ βαρβάρους καὶ πλάνητας ἐπιτελεῖν ἐνδέχεται· ἅπαντα δὲ ταὐτὰ πράττειν ἀπίθανον.

Hæc autem a Romanis etiam ætate mea in sacrificiis observari ipse vidi : et hoc uno argumento contentus, adducor, ut credam Romæ conditores minime barbaros fuisse, sed Græcos, qui ex variis locis convenerint. Fieri enim potest, ut etiam barbari aliqui in paucis sacrorum et festorum ritibus cum Græcis consentiant : sed ut omnia eodem modo peragant, vix est credendum.

LXXIII. Λοιπὸν δέ ἐστί μοι καὶ περὶ τῶν ἀγώνων, οὓς μετὰ τὴν πομπὴν ἐπετέλουν, ὀλίγα διελθεῖν. Πρῶτος ὁ τῶν τεθρίππων τε καὶ συνωρίδων καὶ τῶν ἀζεύκτων ἵππων ἐγίνετο δρόμος, ὡς παρ' Ἕλλησι τὸ ἀρχαῖον Ὀλυμπιάσι τε καὶ μέχρι τοῦ παρόντος. Ἐν δὲ ταῖς ἱππικαῖς ἁμίλλαις ἐπιτηδεύματα δύο τῶν πάνυ παλαιῶν, ὡς ἐξ ἀρχῆς ἐνομοθετήθη, φυλαττόμενα ὑπὸ Ῥωμαίων μέχρι τῶν κατ' ἐμὲ διάκειται χρόνων, τό τε περὶ τὰ τρίπωλα τῶν ἁρμάτων· ὃ παρ' Ἕλλησι μὲν ἐκλέλοιπεν ἀρχαῖον ὂν ἐπιτήδευμα καὶ ἡρωϊκὸν, ᾧ ποιεῖ τοὺς Ἕλληνας Ὅμηρος ἐν ταῖς μάχαις χρωμένους. Δυσὶ γὰρ ἵπποις ἐζευγμένοις, ὃν τρόπον ζεύγνυται συνωρὶς, τρίτος παρείπετο σειραῖος ἵππος ῥυτῆρι συνεχόμενος, ὃν ἀπὸ τοῦ παρηωρῆσθαί τε καὶ μὴ συνεζεῦχθαι παρήορον ἐκάλουν οἱ παλαιοί. Ἕτερον δὲ παρ' ὀλίγαις ἔτι φυλαττόμενον πόλεσιν Ἑλληνίσιν ἐν ἱερουργίαις τισὶν ἀρχαϊκαῖς, ὁ τῶν παρεμβεβηκότων τοῖς ἅρμασι δρόμος. Ὅταν γὰρ τέλος αἱ τῶν ἵππων ἅμιλλαι λάβωσιν, ἀποπηδῶντες ἀπὸ τῶν ἁρμάτων οἱ παροχούμενοι τοῖς ἡνιόχοις, οὓς οἱ ποιηταὶ μὲν παραβάτας, Ἀθηναῖοι δὲ καλοῦσιν ἀποβάτας, τὸν σταδιαῖον ἁμιλλῶνται δρόμον αὐτοὶ πρὸς ἀλλήλους. Τελεσθέντων δὲ τῶν ἱππικῶν δρόμων οἱ τοῖς ἑαυτῶν σώμασιν ἀγωνιζόμενοι τότ' εἰσῄεσαν δρομεῖς τε καὶ πύκται καὶ παλαισταί. Τρία γὰρ ἀθλήματα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι ταῦτ' ἦν, ὡς Ὅμηρος ἐπὶ τῇ Πατρόκλου δηλοῖ ταφῇ. Ἐν δὲ τοῖς διὰ μέσου τῶν ἀθλημάτων χρόνοις Ἑλληνικώτατον καὶ κράτιστον ἁπάντων ἐθῶν ἀπεδείκνυντο, στεφανώσεις καὶ ἀναρρήσεις ποιούμενοι τιμῶν, αἷς ἐτίμων τοὺς ἑαυτῶν εὐεργέτας, ὡς Ἀθήνησιν ἐν ταῖς Διονυσιακαῖς ἐγίνετο θυσίαις, καὶ σκύλων ὅσων ἐκ πολέμων λάβοιεν ἐπιδείξεις τοῖς εἰς θέαν συνεληλυθόσιν. Ἀλλὰ γὰρ ὑπὲρ μὲν τούτων οὔτε μηθένα ποιήσασθαι λόγον ἀπαιτού-

LXXIII. Reliquum est mihi, ut paucis etiam agam de ludis, quos peracta pompa faciebant. Primus erat quadrigarum et bigarum et singularium equorum cursus, sicut et olim apud Græcos, et ad hanc usque ætatem in ludis olympiacis fit. In equestribus autem certaminibus duo pervetusta instituta, ut olim fuerant præcepta, ita a Romanis ad meam usque ætatem observantur : unum est trigarum, quod in Græcia quidem obsolevit, vetustum et heroicum institutum, quo Græcos in proeliis usos Homerus testatur. Nam duobus equis iunctis, quo modo bigæ iunguntur, addebatur tertius equus funalis, qui loris adiunctus erat, quem prisci vocabant παρήωρον, quod aliis esset adnexus nec eodem iugo adiunctus. Alterum vero est, quod adhuc apud quosdam Græciæ populos observatur in vetustis quibusdam sacrificiis, eorum videlicet cursus, qui curru vehuntur. Finito enim equestri certamine ii, qui prius iuxta aurigas eodem curru vehebantur, quos poetæ παραβάτας, Athenienses ἀποβάτας vocant, de curru desilientes in stadio ipsi inter se cursu certant. Peractis cursibus equestribus, qui suis ipsorum corporibus decertarent, cursores, pugiles, et luctatores *stadium* ingrediuntur. Hæc enim tria certaminum genera apud priscos Græcos in usu erant. ut Homerus in Patrocli funere declarat. Ceterum, medio temporis spatio, quod inter certamina intercedebat, ex more, qui Græcis maxime erat peculiaris, et longe omnium optimus, homines bene de se meritos coronis et præconiis honorabant, sicut Athenis in Bacchanalibus fiebat, et spolia hostibus erepta illis, qui res ad spectacula convenerant, ostendebant. Sed enim nec præclare se habuisset, si de his nullam prorsus fecissem mentionem, ipsa argumenti ratione hoc postulante

σης τῆς ὑποθέσεως καλῶς εἶχεν, οὔτε μηκύνειν πέρα τοῦ δέοντος ἥρμοττε.

Καιρὸς δὲ ἐπὶ τὴν ἀπολειπομένην διήγησιν ἐπανάγειν. Ὡς γὰρ δὴ τὰ περὶ τὸν ἀπαχθέντα ἐπὶ τιμωρίαν ὑπὸ τοῦ δεσπότου καὶ προηγησάμενον τῆς πομπῆς ἔμαθεν ἡ βουλὴ παρὰ τοῦ τὸ πραχθὲν ἀνανεωσαμένου, τοῦτον ὑπολαβοῦσα ὑπὸ τοῦ θεοῦ λέγεσθαι τὸν οὐ καλὸν ἀπάρχοντα τῶν ὀρχηστῶν, ὥσπερ ἔφην, ἀναζητήσασα τὸν τῷ θεράποντι λωβησάμενον, καὶ ζημίαν ἐπιβαλοῦσα, ἧς ἄξιος ἦν, ἑτέραν ἐψηφίσατο τῷ θεῷ πομπὴν ἐπιτελεσθῆναι καὶ ἀγῶνας ἐξ ἀρχῆς ἑτέρους ἀπὸ διπλασίων χρημάτων, ἢ πρότερον ἐγένοντο. Καὶ τὰ μὲν ἐπὶ τούτων συντελεσθέντα τῶν ὑπάτων τοιάδε ἦν.

nec prolixiore oratione, quam par erat uti, commodum fuisset.

Tempus vero est, ut ad intermissam narrationem redeam. Ubi igitur senatus ex illo, qui rem gestam ipsi in memoriam revocarat, cognovit ea, quæ acciderant servo ad supplicium iussu domini abducto, et audisset, quisnam esset ille, qui pompæ præiverat, hunc existimans esse præsultorem illum, qui deo displicuerat, et qui ab eo (ut dixi) indicabatur, diligenter quæsivit dominum, qui servum suum adeo crudeliter ac fœde tractarat, multaque illi merito irrogata, deo pompam ludosque, duplo maiore sumtu, quam ante, instaurari suo decreto iussit. Atque hæc quidem his consulibus sunt gesta.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΕΩΣ

ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΟΓΔΟΟΣ.

I. Οἱ δὲ μετὰ τούτους ἀποδειχθέντες ὕπατοι κατὰ τὴν ἑβδομηκοστὴν καὶ τρίτην ὀλυμπιάδα, καθ' ἣν ἐνίκα στάδιον Ἀστύλος Κροτωνιάτης, ἄρχοντος Ἀθήνησιν Ἀγχίσου, Γάϊος Ἰούλιος Ἰούλιος καὶ Πόπλιος Πινάριος Ῥοῦφος, ἄνδρες ἥκιστα πολεμικοὶ, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα τῆς ἀρχῆς ταύτης παρὰ τοῦ δήμου τυχόντες, εἰς πολλοὺς καὶ μεγάλους ἠναγκάσθησαν κινδύνους καταστῆναι πολέμου καταρραγέντος ἐπὶ τῆς ἐκείνων ἀρχῆς, δι' ὧν ἡ πόλις ὀλίγου ἐδέησεν ἐκ βάθρων ἀναιρεθῆναι. Ὁ γὰρ Μάρκιος ἐκεῖνος ὁ Κοριολάνος ὁ τὴν ἐπὶ τῇ τυραννίδι αἰτίαν σχὼν, καὶ φυγῇ ἀϊδίῳ ἐλαθεὶς, ἀγανακτῶν τ' ἐπὶ τῇ συμφορᾷ καὶ τιμωρίαν παρὰ τῶν ἐχθρῶν βουλόμενος λαβεῖν, δι' οὗ δὲ ἂν αὕτη γένοιτο τρόπου καὶ δι' οἵας δυνάμεως ἀνασκοπῶν, μίαν εὕρισκε Ῥωμαίοις τότε ἀντίπαλον ἰσχὺν τὴν Οὐολούσκων, εἰ κοινῇ χρησάμενοι γνώμῃ καὶ τυχόντες ἡγεμόνος ἔμφρονος ἐνστήσονται πρὸς αὐτοὺς τὸν πόλεμον. Ἐλογίζετο οὖν, ὡς, εἰ πείσειε τοὺς Οὐολούσκους δέξασθαί τε αὐτὸν καὶ τὴν ἡγεμονίαν ἐπιτρέψαι τοῦ πολέμου, ῥᾳδίως αὐτῷ διαπεπράσεται τὸ ἔργον. Ἐτάραττε δὲ αὐτὸν ἡ συνείδησις, ὅτι πλεῖστα κατὰ τὰς μάχας δεινὰ δεδρακὼς ἦν αὐτοὺς καὶ πόλεις συμμαχίδας ἀφῃρημένος. Οὐ μὴν ἀπέστη γε τῆς πείρας διὰ τὸ τοῦ κινδύνου μέγεθος, ἀλλ' εἰς αὐτὰ τὰ δεινὰ χωρεῖν ἐβουλεύσατο, καὶ πάσχειν ὑπ' αὐτῶν ὁτιοῦν. Φυλάξας δὲ νύκτα καὶ ταύτην σκοταίαν ἧκεν εἰς Ἄντιον, τὴν ἐπιφανεστάτην τῶν ἐν Οὐολούσκοις πόλεων, ἡνίκα περὶ δεῖπνον ἦσαν οἱ κατὰ τὴν πόλιν· καὶ παρελθὼν εἰς οἰκίαν ἀνδρὸς δυνατοῦ δι' εὐγένειάν τε καὶ πλοῦτον καὶ τὰς ἐν τοῖς πολέμοις πράξεις μέγα ἐφ' ἑαυτῷ φρονοῦντος, καὶ τὸ ἔθνος ὅλον ἄγοντος ὡς τὰ πολλὰ, ᾧ Τύλλος Ἄττιος ὄνομα ἦν, ἱκέτης τοῦ ἀνδρὸς γίνεται καθεζόμενος ἐπὶ τῆς ἑστίας. Διηγησάμενος δὲ αὐτῷ τὰς κατασχούσας αὐτὸν ἀνάγκας, δι' ἃς ὑπέμεινεν ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς καταφυγεῖν, μέτρια ἠξίου φρονῆσαι καὶ ἀνθρώπινα περὶ ἀνδρὸς ἱκέτου, καὶ μηκέτι πολέμιον ἡγεῖσθαι τὸν ὑποχείριον, μηδ' εἰς τοὺς ἀτυχοῦντας καὶ τεταπεινωμένους ἀποδείκνυσθαι τὴν ἰσχὺν, ἐνθυμούμενον ὡς οὐ μένουσιν ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς πράγμασιν αἱ

DIONYSII

ALEXANDRI F.

HALICARNASSENSIS

ROMANARUM ANTIQUITATUM

LIBER OCTAVUS.

Sequenti anno, Olympiade LXXIII, qua vicit in stadio Astylus Crotoniates, archonte Athenis Anchise, creati consules C. Iulius Iulus et P. Pinarius Rufus, viri minime bellicosi, et ob hoc ipsum potissimum a populo creati, multa et magna pericula coacti sunt subire, bello ipsis consulatum gerentibus repente exorto, quo parum abfuit quin urbs funditus everteretur. Nam Marcius ille Coriolanus, qui ob suspicionem affectatæ tyrannidis accusatus et in perpetuum exsilium pulsus fuerat, hanc fortunam ægre ferens poenasque de inimicis sumere cupiens, et quonam modo quibusve viribus id posset fieri considerans, unam Volscorum potentiam Romanis tunc parem reperiebat, si de communi sententia et prudentem ducem nacti bellum ipsis inferrent. Cogitabat igitur, si Volscis persuadere posset, ut se reciperent sibique belli summam permitterent, facile se rem confecturum. Terrebat autem conscientia, quod toties in proeliis graves clades illis attulisset, urbesque socias ademisset. Neque tamen ab hoc conatu periculi magnitudine territus destitit, sed in ipsa pericula ruere, et quidvis ab illis perpeti statuit. Itaque observata nocte, eaque obscura, venit Antium, nobilissimam Volscorum urbem, quo tempore urbis incolæ cœnam sumebant : ingressusque in ædes viri et nobilitate et opibus potentis, et ob res bellicas magnifice de se sentientis, et summæ in ea gente auctoritatis, cui Attio Tullo nomen erat, ad genua ipsius ad focum supplex accidit. Cum autem ei necessitates narrasset, ad quas redactus erat, et quibus impulsus ad hostes confugere non dubitarat, orabat, ut moderate et humane de supplice sentiret, neve hostem duceret eum, quem in sua potestate haberet, neve in calamitosos et afflictos suas vires exsereret, humanæ fortunæ vicissitudines et in-

τῶν ἀνθρώπων τύχαι. « Δύναιο δ' ἄν, ἔφη, τοῦτο « ἐξ αὐτοῦ μάλιστα μαθεῖν ἐμοῦ, ὃς ἐν τῇ μεγίστη « πόλει κράτιστός ποτ' εἶναι τῶν ἄλλων δοκῶν, νῦν « ἔρημος καὶ ἄπολις καὶ ταπεινὸς ἐρριμμένος τοῦτο « πείσομαι, ὅ τι ἂν ἐχθρῷ ὄντι σοὶ δοκῇ. Ὑπισχ-« νοῦμαι δέ σοι τοσαῦτα ἀγαθὰ ποιήσειν Οὐολούσ-« κους φίλος τῷ ἔθνει γενόμενος, ὅσα κακὰ εἰργα-« σάμην ἐχθρὸς ὤν. Εἰ δέ τι ἄλλο γινώσκεις περὶ « ἐμοῦ, χρῆσαι τῇ ὀργῇ παραχρῆμα, καὶ θάνατον « χάρισαί μοι τὸν τάχιστον, αὐτοχειρίᾳ τε καὶ ἐπὶ « τῆς ἑστίας τῆς ἑαυτοῦ καθιερεύσας τὸν ἱκέτην. »

II. Ἔτι δ' αὐτοῦ ταῦτα λέγοντος, ἐμβαλὼν τὴν δεξιὰν ὁ Τύλλος καὶ ἀπὸ τῆς ἑστίας ἀναστήσας θαρρεῖν τε αὐτὸν ἐκέλευσεν, ὡς μηδὲν ἀνάξιον τῆς ἰδίας ἀρετῆς πεισόμενον· καὶ πολλὰς αὐτῷ χάριτας εἰδέναι τῆς πρὸς αὐτὸν ἀφίξεως ἔφη, τιμήν τινα οὐ μικρὰν εἶναι καὶ ταύτην ἀποφαινόμενος· Οὐολούσκους τε αὐτῷ πάντας ὑπισχνεῖτο ποιήσειν φίλους ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος· καὶ οὐδεμίαν ἐψεύσατο τῶν ὑποσχέσεων. Χρόνου δέ τινος οὐ πολλοῦ διελθόντος βουλευομένοις τοῖς ἀνδράσι κατὰ σφᾶς, Μαρκίῳ τε καὶ Τύλλῳ, κινεῖν ἐδόκει τὸν πόλεμον. Ὁ μὲν οὖν Τύλλος αὐτίκα μάλα ἐβούλετο πᾶσαν τὴν Οὐολούσκων δύναμιν παραλαβὼν ἐπὶ τὴν Ῥώμην χωρεῖν, ἕως ἐστασίαζέ τε καὶ ἡγεμόνας ἀπειροπολέμους εἶχεν. Ὁ δὲ Μάρκιος αἰτίαν πρῶτον ᾤετο δεῖν εὐσεβῆ καὶ δικαίαν ἐνστήσασθαι τοῦ πολέμου· διδάσκων ὡς ἁπάσαις μὲν [ταῖς δικαίαις] πράξεσι θεοὶ συλλαμβάνουσι, μάλιστα δὲ ταῖς κατὰ πολέμους, ὅσῳ μείζους τέ εἰσι τῶν ἄλλων καὶ εἰς ἀδήλους φιλοῦσι κατασκήπτειν τύχας. Ἐτύγχανον δὲ τότε Ῥωμαίοις καὶ Οὐολούσκοις ἐκεχειρίαι τοῦ πολέμου καὶ ἀνοχαὶ πρὸς ἀλλήλους οὖσαι σπονδαί τε διετεῖς ὀλίγῳ πρότερον χρόνῳ γενόμεναι. « Ἐὰν « μὲν οὖν ἀπερισκέπτως, ἔφη, καὶ διὰ τάχους τὸν « πόλεμον ἐπιφέρῃς, τοῦ λελῦσθαι τὰς σπονδὰς αἴτιος « ἔσῃ καὶ τὸ δαιμόνιον οὐχ ἕξεις εὐμενές· ἐὰν δὲ πε-« ριμείνῃς, ἕως ἐκεῖνοι τοῦτο ποιήσωσιν, ἀμύνεσθαι « δόξεις καὶ λελυμέναις ταῖς σπονδαῖς βοηθεῖν. Ὅ-« πως δ' ἂν τοῦτο γένοιτο, καὶ ὅπως ἂν ἐκεῖνοι μὲν « ἄρξειαν παρασπονδεῖν, ἡμεῖς δὲ δόξαιμεν ὅσιον καὶ « δίκαιον ἐπιφέρειν τὸν πόλεμον, ἐγὼ σὺν πολλῇ φρον-« τίδι ἀνεύρηκα. Δεῖ δὲ ὑφ' ἡμῶν αὐτοὺς ἐξαπατη-« θέντας ἄρξαι τῆς παρανομίας. Ὁ δὲ τρόπος τῆς « ἐξαπάτης, ὃν ἐγὼ τέως μὲν ἀπόρρητον ἐφύλαττον « ἀναμένων τὸν οἰκεῖον αὐτοῦ καιρὸν, νῦν δὲ σοῦ « σπουδάζοντος ἔργου ἔχεσθαι θᾶττον ἐκφέρειν εἰς μέσον « ἀναγκάζομαι, τοιόσδε ἐστίν· θυσίας ἐπιτελεῖν « Ῥωμαῖοι μέλλουσι καὶ ἀγῶνας ἄγειν ἀπὸ πολλῶν « χρημάτων σφόδρα λαμπρούς, ἀφίξονταί τε κατὰ « θέαν ἐπὶ τούτους πολλοὶ τῶν ξένων. Τοῦτον ἀνα-« μείνας τὸν χρόνον, ἴθι καὶ σὺ καὶ Οὐολούσκων « ὅσους δύνασαι πλείστους παρασκεύασον ἐλθεῖν ἐπὶ « τὴν θέαν. Ὅταν δ' ἐν τῇ πόλει γένῃ, τῶν ἀναγ-« καιοτάτων τινά σοι φίλων κέλευσον ἐλθεῖν ὡς τοὺς

constantiam reputans. « Poteris autem, inquit, hoc « potissimum vel meo exemplo discere, qui modo in « maxima urbe omnium præstantissimus visus, nunc « inops et exsul, et humilis atque abiectus, id patiar, « quod tibi hosti libuerit. Polliceor vero tibi, me tan-« tum boni Volscis allaturum, si in huius gentis amici-« tiam recipiar, quantum mali attuli, dum hostis essem. « Quod si aliter de me sentis, statim iram tuam in me « effunde, et mortem quam citissimam mihi largire, « tua manu tuisque in ædibus me supplicem mactans. »

II. Dum autem hæc diceret, Tullus porrecta dextra eum a foco sublevavit, bonoque animo esse iussit, quod nihil sua virtute indignum esset passurus; seque ipsi, quod ad se venisset, magnam gratiam habere dixit, hunc quoque sibi honorem non parvum esse interpretans: promisitque se omnium Volscorum amicitiam ei conciliaturum, facto a suis civibus initio. Et quidquid promisit, id etiam præstitit. Nec ita multo post, cum Marcius et Tullus remotis arbitris inter se consultassent, bellum populo Romano inferendum censuerunt. Ac Tullus quidem cum omnibus Volscorum viribus Romam confestim petendam censebat, dum populus seditione laboraret et duces imbelles haberet. Sed Marcius prius iustam piamque belli causam quærendam arbitrabatur, docens deos omnibus rebus adesse, præcipue vero bellicis, idque eo magis, quanto hæ aliis rebus essent maiores earumque exitus incertior esse soleret. Tunc autem Romani Volscique arma suspenderant, ut inducias fœdusque in biennium paulo ante fecerant. « Si igitur, « inquit, inconsiderate et præpropere bellum intuleris, « tu fœdus prior violabis, nec numen divinum pro-« pitium habebis: quod si exspectaris, donec ipsi hoc « faciant, bellum illatum propulsare foederaque violata « vindicare videberis. Quomodo autem hoc fieri pos-« sit, et quomodo illi priores fœdera frangere, nos « vero pium iustumque bellum inferre videamur, ego « post longam cogitationem tandem inveni. Oportet au-« tem illos a nobis deceptos iura priores violare. Mo-« dus vero eos decipiendi, quem ego hactenus occultavi « opportunam occasionem exspectans, nunc vero, cum « te animo admodum propenso ad rem aggrediendam « videam, ocius in medium proferre cogor, hic est: Po-« pulus Romanus sacrificia ludosque sumptuosissimos « magnificentissimosque est facturus: ad horum autem « spectaculum multi peregrini confluent. Hoc tempore « exspectato, i tu quoque, et da operam ut quam plu-« rimi Volsci ad id spectaculum veniant. Ubi vero in « urbe fueris, amicum aliquem tibi coniunctissimum « consules adire iube, et secreto dicere: Volscos noctu

« ὑπάτους καὶ δι' ἀπορρήτων εἰπεῖν, ὅτι μέλλουσιν « ἐπιτίθεσθαι τῇ πόλει Οὐολοῦσκοι νύκτωρ, καὶ ἐπὶ « τοῦτο ἥκουσι τὸ ἔργον ἀθρόοι. Εὖ γὰρ ἴσθι, εἰ « τοῦτο ἀκούσειαν, οὐδὲν ἔτι ἐνδοιάσαντες ἐκβαλοῦσιν « ὑμᾶς ἐκ τῆς πόλεως, καὶ παρέξουσιν ἀφορμὴν « δικαίας ὀργῆς. »

III. Ὡς δ' ἤκουσε ταῦτα ὁ Τύλλος, ὑπερηγάσθη τε καὶ τὸν παρόντα καιρὸν τῆς στρατείας ἀναβαλόμενος περὶ τὴν παρασκευὴν ἐγίνετο τοῦ πολέμου. Ἐπεὶ δὲ καθῆκεν ὁ τῆς ἑορτῆς καιρός, Ἰουλίου τε καὶ Πιναρίου τὴν ὑπατείαν ἤδη παρειληφότων, ἡ κρατίστη τῶν Οὐολούσκων νεότης ἐξ ἁπάσης πόλεως, ὡς ὁ Τύλλος ἠξίου, παρῆν ἐπὶ τὴν τῶν ἀγώνων θέαν· καὶ κατεσκήνουν οἱ πλείους ἐν ἱεροῖς τε καὶ δημοσίοις τόποις, οὐκ ἔχοντες καταγωγὰς ἐν οἰκίαις τε καὶ παρὰ ξένοις· καὶ ὁπότε διὰ τῶν στενωπῶν πορεύοιντο κατὰ συστροφὰς καὶ ἑταιρίας ἀθρόοι διεξῄεσαν, ὥστε καὶ λόγον ἤδη γίνεσθαι περὶ αὐτῶν ἀνὰ τὴν πόλιν καὶ ὑποψίας ἀτόπους. Ἐν δὲ τούτῳ προσέρχεται τοῖς ὑπάτοις ὁ κατασκευασθεὶς ὑπὸ τοῦ Τύλλου μηνυτής, ὡς ὁ Μάρκιος ὑπέθετο, καὶ ὡς δὴ ἀπόρρητον πρᾶξιν κατὰ τῶν αὐτοῦ φίλων ἐχθροῖς μέλλων ἐκφέρειν, ὅρκοις καταλαμβάνεται τοὺς ὑπάτους ὑπὲρ ἀσφαλείας τε τῆς [αὐτὸς] αὐτοῦ καὶ τοῦ μηδένα Οὐολούσκων μαθεῖν, ὅστις ἦν ὁ τὴν μήνυσιν κατ' αὐτῶν πεποιημένος· καὶ μετὰ τοῦτο ἐπιφέρει τὴν περὶ τῆς ἐπιθέσεως τῆς κατεψευσμένης μήνυσιν. Ἐδόκει τοῖς ἀνδράσιν ἀληθὴς εἶναι ὁ λόγος, καὶ αὐτίκα ἡ βουλὴ κατ' ἄνδρα ὑπὸ τῶν ὑπάτων κληθεῖσα συνῆκτο, καὶ παραχθεὶς ὁ μηνυτὴς τοὺς αὐτοὺς εἶπε καὶ πρὸς ἐκείνην, τὰ πιστὰ λαβών, λόγους. Τοῖς δὲ καὶ πάλαι μὲν εἶναι τὸ πρᾶγμα ἐδόκει μεστὸν ὑποψίας, τοσαύτην νεότητα ἐξ ἑνὸς ἔθνους διαφόρου σφίσιν ἐπὶ τὴν θέαν ἐλθεῖν· προσελθούσης δὲ μηνύσεως, ἧς τὴν ἀπάτην ἠγνόουν, ἰσχὺν βεβαίαν ἡ δόξα ἔλαβεν. Ἐδόκει τε ἅπασιν ἀπαλλάττειν τοὺς ἄνδρας ἐκ τῆς πόλεως πρὶν ἥλιον δῦναι, τοῖς δὲ μὴ πεισθεῖσιν ἐπικηρύξαι θάνατον, ἐπιμεληθῆναι δὲ τῆς ἀπαλλαγῆς αὐτῶν, ἵνα χωρὶς ὕβρεως καὶ μετ' ἀσφαλείας γένοιτο, τοὺς ὑπάτους.

IV. Ταῦτα τῆς βουλῆς ψηφισαμένης, οἱ μὲν ἐκήρυττον διὰ τῶν στενωπῶν διεξιόντες ἀπιέναι Οὐολούσκους ἐκ τῆς πόλεως αὐτίκα μάλα κατὰ μίαν ἅπαντας ἐξιόντας πύλην τὴν καλουμένην Καπυίνην· ἕτεροι δὲ παρέπεμπον τοὺς ἀπαλλαττομένους ἅμα τοῖς ὑπάτοις· ἔνθα μάλιστα ὤφθη ὅσον αὐτῶν τὸ πλῆθος ἦν καὶ ὡς ἀκμαῖον ἁπάντων, ὑφ' ἕνα καιρὸν κατὰ μίαν ἐξιόντων πύλην. Πρῶτος δὲ αὐτῶν ὁ Τύλλος ἐξῄει διὰ ταχέων, καὶ καταλαβὼν οὐ πρόσω τῆς πόλεως τόπον ἐπιτήδειον, ἐν τούτῳ τοὺς ὑστεροῦντας ἀνελάμβανεν. Ἐπειδὴ δὲ πάντες συνήχθησαν, ἐκκλησίαν ποιησάμενος πολλῇ καταβοῇ τῆς Ῥωμαίων πόλεως ἐχρήσατο, δεινὴν καὶ ἀφόρητον ἀποφαίνων τὴν ὕβριν, ἣν ὑβρισμένοι πρὸς αὐτῶν ἦσαν Οὐολοῦσκοι μόνοι τῶν ἄλλων ξένων ἐξελαθέντες ἐκ τῆς πόλεως· καὶ λέ-

« urbem aggressuros et ideo tantum eorum numerum « in urbem convenisse. Certo enim scias, si hoc au- « dierint, ut sine ulla cunctatione vos ex urbe pellant, « atque ita iræ iustæ causam præbeant. »

III. Tullus, his auditis, mirum in modum lætatus est, atque expeditione dilata, in belli apparatum incumbebat. Deinde cum tempus ludorum venisset, et Iulius ac Pinarius consulatum iam iniissent, lectissima Volscorum iuventus ex omnibus civitatibus, auctore Tullo, ad ludorum spectaculum venit; eorumque major pars divertit in loca sacra et publica, quod hospitia privata non sufficerent ad omnes recipiendos; et quoties per vias ibant, catervatim et confertim frequentes ambulabant, ita ut per totam urbem iam ingens essent murmur atque suspiciones. Interea index a Tullo subornatus adit consules, ut Marcius monuerat; et quasi rem aliquam secretam contra amicos hostibus declaraturus, consules iureiurando obstringit, ut suæ saluti consulerent, neve quis Volscorum resciscerct, quisnam fuisset, qui indicia contra ipsos detulisset : et tum demum fictas illas insidias declarat. Sermo illis verus videbatur, ac mox viritim a consulibus senatus coactus est et index productus, acceptaque fide huic quoque idem declaravit. Illis vero et iampridem res suspicionis plena videbatur, quod tanta multitudo iuventutis ex una gente sibi inimica ad spectaculum venisset; et accedente hoc indicio, cuius fraudem ignorabant, opinio illa valde confirmata est. Placuitque omnibus, ut ex urbe excederent Volsci ante solis occasum; et iis, qui parere nollent, poena capitalis per præconem denuntiaretur : ut autem sine ulla contumelia et tuto discederent consules curarent.

IV. Hoc senatusconsulto facto, præcones per omnia compita dimissi sunt, qui edicerent, ut Volsci e vestigio ex urbe discederent, atque omnes per unam portam Capenam egrederentur : alii vero cum consulibus eos abeuntes deducebant. Tunc maxime apparuit, quantus esset eorum numerus et quantum esset omnium robur, uno eodemque tempore et per unam portam exeuntium. Primus vero Tullus exierat propere, et occupato non procul ab urbe loco idoneo, hic recedentes excipiebat; quibus in unum convocatis, magno clamore Romanorum civitatem accusavit, atrocem atque intolerabilem illius denuntians injuriam, qua soli inter omnes alios ex urbe pulsos Volsci affecti fuissent. Deinde arbitratus

γειν ἠξίου ταῦτα πρὸς τὴν ἑαυτοῦ πόλιν ἕκαστον καὶ πράττειν, ὅπως παύσονται τῆς ὕβρεως Ῥωμαῖοι δίκας παρασχόντες τῆς παρανομίας. Ταῦτα εἰπὼν καὶ παραθήξας ἀνθρώπους ἀγανακτοῦντας ἐπὶ τῷ πάθει διέλυσε τὴν ἐκκλησίαν. Ὡς δ' ἀπαλλαγέντες εἰς τὰς ἑαυτῶν ἕκαστοι πατρίδας, ἐδήλωσαν τοῖς ἄλλοις τὸν προπηλακισμὸν, ἐπὶ μεῖζον ἐξαίροντες τὰ γενόμενα, ἠγανάκτει τε πᾶσα πόλις καὶ κατέχειν τὴν ὀργὴν οὐκ ἠδύνατο· διαπρεσβευόμεναι δ' ἄλλη πρὸς ἄλλην εἰς μίαν ἀγορὰν ἅπαντας ἠξίουν Οὐολούσκους συνιέναι, ἵνα κοινῇ χρήσαιντο γνώμῃ περὶ τοῦ πολέμου. Ἐγίνετο δὲ ταῦτα τοῦ Τύλλου μάλιστα ἐνάγοντος, καὶ συνήεσαν ἐξ ἁπάσης πόλεως οἵ τε ἐν τοῖς τέλεσι καὶ πολὺς ἄλλος ὄχλος εἰς τὴν Ἐχετρανῶν πόλιν· αὕτη γὰρ ἐδόκει κάλλιστα κεῖσθαι συνόδου ταῖς ἄλλαις ἡ πόλις. Ῥηθέντων δὲ πολλῶν λόγων, οὓς εἶπον οἱ δυναστεύοντες ἐν ἑκάστῃ πόλει, ψῆφος ἀνεδόθη τοῖς παροῦσι· καὶ ἦν ἡ νικῶσα γνώμη κινεῖν τὸν πόλεμον, ὡς Ῥωμαίων ἀρξάντων τῆς περὶ τὰς σπονδὰς παρανομίας.

V. Ὑπὲρ δὲ τοῦ τίνα χρὴ πολεμεῖν αὐτοῖς τρόπον προθέντων σκοπεῖν τῶν ἐν τοῖς τέλεσι, παρελθὼν ὁ Τύλλος συνεβούλευσεν αὐτοῖς καλεῖν τὸν Μάρκιον καὶ παρ' ἐκείνου πυνθάνεσθαι, πῶς ἂν ἡ Ῥωμαίων καταλυθείη δύναμις· κράτιστα γὰρ ἁπάντων ἀνθρώπων εἰδέναι πῇ τε κάμνει τὰ τῆς πόλεως πράγματα καὶ πῇ μάλιστ' ἔρρωται. Ἐδόκει ταῦτα, καὶ αὐτίκα πάντες ἐβόων καλεῖν τὸν ἄνδρα. Καὶ ὁ Μάρκιος ἧς ἐβούλετο ἀφορμῆς λαβόμενος ἀνέστη κατηφὴς καὶ δεδακρυμένος, καὶ μικρὸν ἐπισχὼν χρόνον, τοιούτους διέθετο λόγους· « Εἰ μὲν ἡγούμην ὑμᾶς ἅπαντας « ὅμοια γινώσκειν περὶ τῆς ἐμῆς συμφορᾶς, οὐκ ἂν « ὑπελάμβανον ἀναγκαῖον εἶναι περὶ αὐτῆς ἀπολογεῖσ« θαι· ἐνθυμούμενος δὲ, ὡς ἐν πολλοῖς καὶ διαφόροις « πλήθεσιν εἰκὸς εἶναί τινας, οἷς παραστήσεται δόξα « οὔτ' ἀληθὴς οὔτε προσήκουσα περὶ ἐμοῦ, ὡς οὐκ « ἂν ἄτερ αἰτίας ἀληθοῦς καὶ δικαίας ἐξήλασέ με ὁ δῆ« μος ἐκ τῆς πατρίδος, παντὸς μάλιστα οἴομαι δεῖν « πρῶτον ὑπὲρ τῆς ἐμῆς φυγῆς ἐν κοινῷ πρὸς ἅπαντας « ὑμᾶς ἀπολογήσασθαι. Ἀλλ' ἀνάσχεσθέ μου, πρὸς « θεῶν, καὶ οἱ κράτιστα ἐγνωκότες, ἃ πέπονθα ὑπὸ τῶν « ἐχθρῶν, καὶ ὡς οὐ προσῆκόν μοι ταύτης πεπείραμαι « τῆς τύχης διεξιόντος, καὶ μὴ πρότερον ποθεῖτε, ὅ τι « χρὴ πράττειν, ἀκοῦσαι, πρὶν ὁποῖός τίς εἰμι ὁ τὴν « γνώμην ἀποδειξάμενος ἐξετάσαι. Ἔσται δὲ βραχὺς « ὁ περὶ αὐτῶν, κἂν πρόσωθεν ἄρξωμαι, λόγος. Ῥω« μαίοις τὸ μὲν ἐξ ἀρχῆς πολίτευμα ἦν μικτὸν ἔκ τε βα« σιλείας καὶ ἀριστοκρατίας· ἔπειτα ὁ τελευταῖος βα« σιλεὺς Ταρκύνιος τυραννίδα τὴν ἀρχὴν ἠξίου ποιεῖν. « Συστάντες οὖν ἐπ' αὐτὸν οἱ τῆς ἀριστοκρατίας ἡγε« μόνες ἐκεῖνον μὲν ἐξέβαλον ἐκ τῆς πόλεως, αὐτοὶ δὲ « τὰ κοινὰ κατέσχον, ἀρίστην καὶ σωφρονεστάτην ὡς « ἅπαντες ὁμολογοῦσι καταστησάμενοι πολιτείαν. Χρό« νοις δ' οὐ πολλοῖς τῶν νῦν πρότερον, ἀλλὰ τρίτον ἢ

est unum quemque civitati suæ hæc referre oportere, ut injuriæ a Romanis patratæ pœna iusta ac repressione vindicarentnr. His dictis, omnibusque contra Romanos iratis, concionem solvit. Regressus autem domum unusquisque eventum civibus suis renuntiabat, maiorem etiam quam re ipsa successerat accusans; atque omnes invasit civitates, quæ talem iniuriam tolerare non potuerunt. Legatis autem inter sese missis, convocati sunt in concionem universi Volsci, qui communi consilio de bello deliberarent. Hoc autem factum est Tullo potissimum instigante : et ex singulis populis tam ipsi magistratus, quam alia ingens turba, in urbem Ecetram convenerunt. Hæc enim loco maxime opportuno ad concilium reliquorum populorum sita videbatur. Ibi post multa verba a primoribus cuiusque civitatis dicta, ii qui aderant missi sunt in suffragia; et sententia obtinuit, bellum movendum, quod Romani priores fœderis iura violassent.

V. Cum autem magistratus consilium de modo belli gerendi proposuissent, Tullus in medium progressus iis suasit, ut Marcium accerserent, et ex eo quærerent, quomodo Romanorum potentia everti posset. Hunc enim omnium optime scire, et qua laborarent res Romanorum et qua maxime valerent. Placuit hoc consilium, et statim omnes acclamarunt virum vocandum. Tunc Marcius, nactus, quam cupiebat, occasionem, surrexit mœstus et lacrimabundus; et post breve silentium hanc habuit orationem : « Si existimarem vos « omnes idem de mea calamitate sentire, de ea me apud « vos purgare non necessarium crederem : sed cogitans, « ut in tanta ingeniorum varietate sit, non defore ali« quos, qui falso atque immerito opinarentur, me non « sine vera et iusta caussa a populo Romano patria « pulsum, primum et ante omnia exsilii rationem in « hoc publico vestro concilio mihi reddendam arbitror. « Verum illud, per deos, oro, ut vos, qui optime « scitis iniurias quas ab inimicis accepi, quamque im« merito in hoc infortunium inciderim, me loquentem « æquis auribus audiatis, nec prius meum consilium « desideretis quam me eius auctorem, qualis sim, « examinaritis. Quamvis autem rem altius sim repe« titurus, tamen succincta oratione utar. Populus Ro« manus principio formam reipublicæ habuit mixtam « ex potestate regia et optimatum dominatu; postea « ultimus rex Tarquinius regnum in tyrannidem ver« tere voluit. Quare optimatum principes, facta in « eum conspiratione, eum ex urbe expulerunt, et « ipsi rempublicam administrarunt, quam omnes opti« mam et moderatissimam esse confitentur, reipublicæ « forma constituta. Nec multis ante seculis, sed tertius « tantum aut quartus annus, est ex quo pauperrimi et « inertissimi quique cives, malos duces secuti, cum alia

« τέταρτον τοῦτο ἔτος, οἱ πενέστατοί τε καὶ ἀργότα« τοι τῶν πολιτῶν πονηροῖς χρησάμενοι προστάταις « ἄλλα τε πολλὰ ἐξύβρισαν, καὶ τελευτῶντες κατα« λύειν τὴν ἀριστοκρατίαν ἐπεχείρουν. Ἐφ' οἷς ἅπαν« τες μὲν οἱ τῆς βουλῆς προεστηκότες ἤχθοντο, καὶ ὅπως « παύσονται τῆς ὕβρεως οἱ κινοῦντες τὴν πολιτείαν « σκοπεῖν ἠξίουν· ὑπὲρ ἅπαντας δὲ τοὺς ἀριστοκρατι« κούς, ἐκ μὲν τῶν πρεσβυτέρων Ἄππιος, ἀνὴρ « πολλῶν ἄξιος ἕνεκ' ἐπαινεῖσθαι, ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων « ἐγώ· καὶ λόγους ἐποιούμεθα διὰ παντὸς ἐπὶ τῆς « βουλῆς ἐλευθέρους, οὐ δήμῳ πολεμοῦντες, ἀλλὰ « πονηροκρατίαν ὑφορώμενοι, οὐδὲ καταδουλώσασθαί « τινα βουλόμενοι Ῥωμαίων, ἀλλὰ τὸ μὲν ἐλεύθερον « ἅπασιν ἀξιοῦντες [ἔχειν], τὴν δὲ προστασίαν τῶν « κοινῶν ἀποδεδόσθαι τοῖς κρείττοσι.

VI. « Ταῦτα ὁρῶντες οἱ πονηρότατοι τοῦ πλήθους « ἐκεῖνοι προστάται πρώτους ἔγνωσαν ἡμᾶς τοὺς φανε« ρώτατα ἐναντιουμένους σφίσιν ἐκποδὼν ποιήσασθαι, « οὐχ ἅμ' ἀμφοτέροις ἐπιχειρήσαντες, ἵνα μὴ ἐπίφθο« νόν τε καὶ βαρὺ τὸ πρᾶγμα γένηται, ἀλλ' ἀπ' ἐμοῦ τοῦ « νεωτέρου τε καὶ εὐμεταχειριστοτέρου ἀρξάμενοι. Τὸ « μὲν οὖν πρῶτον ἄκριτόν μ' ἐπεχείρησαν ἀπολέσαι, « ἔπειτα ἔκδοτον παρὰ τῆς βουλῆς ἠξίουν ἐπὶ θανάτῳ « λαβεῖν· ἀποτυχόντες δ' ἀμφοτέρων προὐκαλέσαντο « ἐπὶ δίκην, ἣν αὐτοὶ δικάσειν ἔμελλον, τυραννίδος ἐπι« βαλόντες αἰτίαν, καὶ οὐδὲ τοῦτο μαθόντες, ὅτι δήμῳ « τύραννος οὐδεὶς πολεμεῖ μετὰ τῶν ἀρίστων συστάς, « ἀλλὰ τἀναντία μετὰ τοῦ δήμου τὸ κράτιστον ἐκ τῆς « πόλεως ἀναιρεῖ μέρος· δικαστήριόν τ' οὐχ ὅπερ ἦν « πάτριον ἀπέδωκάν μοι, τὴν λοχῖτιν καλέσαντες ἐκ« κλησίαν, ἀλλ' ὃ πάντες ὁμολογοῦσι πονηρότατον εἶ« ναι δικαστήριον καὶ ἐπ' ἐμοῦ πρώτου καὶ μόνου γενό« μενον, ἐν ᾧ πλέον ἔχειν ἔμελλον οἱ θῆτες καὶ ἀνέστιοι « καὶ τοῖς ἀλλοτρίοις ἐπιβουλεύοντες βίοις τῶν ἀγαθῶν « καὶ δικαίων καὶ τὰ κοινὰ σώζεσθαι βουλομένων. Το« σοῦτον δ' ἄρα μοι περιῆν τοῦ μηδὲν ἀδικεῖν, ὥστε ἐν « ὄχλῳ κρινόμενος, οὗ τὸ πλέον μισόχρηστον ἦν καὶ « διὰ τοῦτο ἐχθρὸν ἐμοί, δυσὶ μόνον ἑάλων ψήφοις, « ἀποτιθεμένων τὴν ἐξουσίαν τῶν δημάρχων, εἰ μὴ « καταδικασθείην ἐγώ, καὶ τὰ ἔσχατα πείσεσθαι πρὸς « ἐμοῦ λεγόντων καὶ πάσῃ σπουδῇ καὶ προθυμίᾳ παρὰ « τὸν ἀγῶνα κατ' ἐμοῦ χρησαμένων. Τοιαῦτα δὴ « πεπονθὼς ἐγὼ πρὸς τῶν ἐμαυτοῦ πολιτῶν ἀβίωτον « ἡγησάμην τὸν λοιπὸν ἔσεσθαί μοι βίον, εἰ μὴ λά« βοιμι παρ' αὐτῶν δίκας. Καὶ διὰ τοῦτο ἐξόν μοι « ζῆν ἀπραγμόνως εἴτ' ἐν ταῖς Λατίνων πόλεσιν « ἠβουλόμην κατὰ τὸ συγγενές, εἴτ' ἐν ταῖς νεοκτίσ« τοις, ἃς οἱ πατέρες ἡμῶν ἀπῴκισαν, οὐκ ἠβου« λήθην· ἐφ' ὑμᾶς δὲ κατέφυγον, οὓς ἠπιστάμην « πλεῖστά τε ὑπὸ Ῥωμαίων ἠδικημένους καὶ μάλιστα « αὐτοῖς ἀπεχθομένους, ἵνα κοινῇ μεθ' ὑμῶν τιμω« ρησαίμην αὐτούς, ὅση μοι δύναμις, λόγοις τ' ἔνθα « δεῖ λόγων καὶ ἔργοις ὅταν ἔργων δέῃ. Χάριν τε « ὑμῖν μεγάλην οἶδα τῆς τε ὑποδοχῆς μου καὶ ἔτι

« multa insolenter fecerunt, tum postremo dominatum « optimatum evertere conati sunt. Quamobrem omnes « senatus principes id iniquo animo ferentes, quomodo « reipublicæ perturbatorum insolentia compesci posset, « consultandum censebant, præcipue vero inter seniores « optimates Appius Claudius multis nominibus laudem « meritus, inter iuniores autem ego : verbaque in senatu « perpetuo libere faciebamus, non plebem impugnantes, « sed malorum nimiam potentiam suspectam habentes, « nec quempiam civem Romanum in servitutem redi« gere volentes, sed communem omnium libertatem « tuendam, reipublicæ vero gubernacula præstantissi« mis viris reddenda censentes.

VI. « Hæc videntes nequissimi illi tribuni plebis, nos « primos, qui ipsis apertissime adversabamur, de me« dio tollere statuerunt, non ambos simul aggressi, ad « facinoris invidiam et atrocitatem vitandam : sed a « me iuniore, qui facile opprimi poteram, initio facto. « Ac primum quidem me indicta causa perdere co« nati sunt, deinde me a senatu sibi ad supplicium « dedi petierunt. Sed cum neutrum consequi potuissent, « diem mihi dixerunt ipsi futuri iudices affectatæ ty« rannidis crimen mihi objicientes, nec intellegentes, « a nullo tyranno plebem oppugnari cum optimatibus « conspiratione facta, sed plebis potius ope auxilioque « præstantissimos quosque ex civitate tolli : nec mihi « iudicium centuriatis comitiis more patrio dederunt; « sed id iudicium, quod omnes pessimum fatentur, « et quod in me primum et solum constitutum est, « in quo plus valitura erant suffragia mercenariorum « et vagorum et alienis fortunis insidiantium, quam « virorum bonorum et iustorum et reipublicæ salutis « studiosorum. Tanta autem innocentia in me apparuit « ut, a plebe iudicatus, cuius maior pars viros bonos « odio persequebatur, et ideo mihi infensa erat, duo« bus tantum suffragiis fuerim damnatus, tribunis « potestatem se depositūros minantibus, nisi condem« narer, et se gravissima quæque a me perpessuros « dicentibus, et omni studio et animi contentione in « eo certamine me oppugnantibus. Hæc igitur a meis « civibus passus, reliquam vitam mihi non vivendam « duxi, nisi pœnas de illis sumerem. Quapropter, cum « liceret mihi tranquillam vitam degere, vel apud Lati« nos populos ob cognationis iura, vel in coloniis recens « conditis, quas maiores nostri deduxerunt, hoc fa« cere nolui : sed ad vos confugi, quos scio plurimis « iniuriis a populo Romano affectos, eique infestissi« mos, ut vobiscum pro viribus communes iniurias, « et verbis et factis, prout repostularit ulciscar. Vobis« que magnam habeo gratiam, et quod me receperitis

« μᾶλλον τῆς τιμῆς, ᾗ με τιμᾶτε, οὐδὲν οὔτε μνησι« χακήσαντες οὔτε ὑπολογισάμενοι, ὧν ὑπ' ἐμοῦ « πρότερον ἐπάθετε κατὰ τοὺς πολέμους.

VII. » Φέρε δὴ, τίς ἂν εἴην ἀνὴρ, εἰ δόξης καὶ « τιμῶν, ὧν προσῆκέ μοι παρὰ τοῖς ἐμαυτοῦ πολί« ταις τυγχάνειν, ὑπὸ τῶν εὖ παθόντων ἀποστερηθεὶς, « πρὸς δὲ τούτοις πατρίδος τε καὶ οἴκου καὶ φίλων « καὶ θεῶν πατρῴων καὶ τάφων προγονικῶν καὶ « παντὸς ἄλλου ἀπελαθεὶς ἀγαθοῦ, παρ' ὑμῶν δὲ « ἅπαντα ταῦτα εὑρὼν, οἷς ἐκείνων χάριν ἐπολέμουν, « εἰ μὴ γενοίμην χαλεπὸς μὲν οἷς ἀντὶ πολιτῶν ἐχ« θροῖς κέχρημαι, χρηστὸς δὲ οἷς ἀντὶ πολεμίων φί« λοις; ἀλλ' ἔγωγ' οὐδ' ἐν ἀνδρὸς μοίρᾳ θείμην ἂν, « ὅστις μήτε τὸ πολεμοῦν δι' ὀργῆς ἔχει, μήτε τὸ « σῶζον ἑαυτὸν δι' εὐνοίας. Πατρίδα τε ἡγοῦμαι οὐ « τὴν ἀπαρνησαμένην με πόλιν, ἀλλ' ἧς ἀλλότριος « ὢν πολίτης γέγονα· γῆν τε οὐχ ἐν ᾗ ἠδίκημαι φί« λην, ἀλλ' ἐν ᾗ τὸ ἀσφαλὲς ἔχω. Καὶ ἂν θεός τε « συλλαμβάνῃ, καὶ τὰ ὑμέτερα ὡς εἰκὸς πρόθυμα ᾖ, « μεγάλην καὶ ταχεῖαν ἐλπίζω γενήσεσθαι μεταβολήν. « Εὖ γὰρ ἴστε, ὅτι πολλῶν ἤδη πολέμων πειραθέν« τες Ῥωμαῖοι οὐδένας μᾶλλον ἔδεισαν ὑμῶν, οὐδέ « ἐστιν ἐφ' ᾧ μᾶλλον σπουδάζοντες διατελοῦσιν, ἢ « ὅπως τὸ ὑμέτερον ἔθνος ἀσθενὲς ἀποδείξουσι. Καὶ « διὰ τοῦτο τὰς μὲν πολέμῳ λαβόντες ὑμῶν ἔχουσι « πόλεις, τὰς δὲ φιλίας ἐλπίδι παρακρουσάμενοι, ἵνα « μὴ καθ' ἓν ἅπαντες γενόμενοι κοινὸν ἐξενέγκητε « κατ' αὐτῶν πόλεμον. Ἐὰν οὖν τἀναντία ὑμεῖς « ἀντιφιλοτιμούμενοι διατελῆτε, καὶ μίαν ἅπαντες « ἔχητε περὶ τοῦ πολέμου γνώμην, ὃ ποιεῖτε νῦν, ῥα« δίως αὐτῶν τὸ κράτος παύσετε.

VIII. « Ὃν δὲ τρόπον ἀγωνιεῖσθε καὶ πῶς χρή« σεσθε τοῖς πράγμασιν, ἐπειδὴ γνώμην ἀξιοῦτέ με « ἀποφήνασθαι, εἴτ' ἐμπειρίαν μοι μαρτυροῦντες εἴτε « εὔνοιαν, εἴτε καὶ ἀμφότερα, φράσω καὶ οὐκ ἀπο« κρύψομαι. Πρῶτον μὲν οὖν ὑμῖν παραινῶ σκοπεῖν, « ὅπως εὐσεβῆ καὶ δικαίαν ποιήσεσθε τοῦ πολέμου « πρόφασιν. Εὐσεβὴς δὲ καὶ δικαία τοῦ πολέμου πρό« φασις ἥτις ἂν γένοιτο καὶ ἅμα συμφέρουσα ὑμῖν, « ἀκούσατέ μου. Ῥωμαίοις ἡ μὲν ἐξ ἀρχῆς ὑπάρ« ξασα γῆ βραχεῖά ἐστι καὶ λυπρά· ἡ δ' ἐπίκτητος « ἣν τοὺς περιοίκους ἀφελόμενοι ἔχουσι, πολλὴ καὶ « ἀγαθή· καὶ εἰ τῶν ἠδικημένων ἕκαστοι τὴν ἑαυτῶν « ἀξιοῖεν ἀπολαβεῖν, οὐδὲν οὕτως μικρὸν οὐδὲ ἀσθε« νὲς οὐδὲ ἄπορον ὡς τὸ Ῥωμαίων ἄστυ γενήσεται. « Τούτου δὲ οἴομαι δεῖν ὑμᾶς ἄρξαι. Πέμπετε οὖν « πρέσβεις ὡς αὐτοὺς, ἀπαιτοῦντες ἃς κατέχουσιν « ὑμῶν πόλεις, καὶ ὅσα τείχη ἐν τῇ ὑμετέρᾳ γῇ ἐνε« τειχίσαντο ἀξιοῦντες ἐκλιπεῖν, καὶ εἴ τι ἄλλο βίᾳ « σφετερισάμενοι τῶν ὑμετέρων ἔχουσι πείθοντες « ἀποδιδόναι· πολέμου δὲ μήπω ἄρχετε, πρὶν ἢ λα« βεῖν τὰς παρ' αὐτῶν ἀποκρίσεις. Ἐὰν γὰρ ταῦτα « ποιήσητε, δυεῖν ὧν βούλεσθε ὑπάρξει θάτερον ὑμῖν· « ἢ τὰ ἑαυτῶν ἀπολήψεσθε ἄνευ κινδύνων καὶ δαπά-

« et multo maiorem pro honore quo me honoratis, « omnium malorum et iniuriarum antea a me accepta« rum memoria deposita.

VII. « Age vero, qualis vir essem, si gloria et hono« ribus mihi a meis civibus debitis ab illis privatus, « de quibus optime eram meritus, præterea simul « patria domo amicis diis patriis maiorum sepulcris et « omnibus aliis bonis spoliatus, atque his omnibus apud « vos inventis, cum quibus bellum in illorum gratiam « gesseram, eos non infestarem, quos pro civibus hos« tes sum expertus, nec benefacerem iis, quos pro « hostibus amicos habui? Equidem pro viro eum non « habuerim, qui nec hostibus infensus sit nec suæ « salutis auctores benevolentia prosequatur. Patriam « vero existimo non eam civitatem, quæ me civem « abnegavit; sed eam, a qua licet peregrinus, civis « sum factus; et regionem amicam puto non eam, in « qua affectus sum iniuria, sed in qua tuto manere pos« sum. Et si deus nos iuverit, et vos (ut par est) « alacriter operam navaveritis, spero brevi magnam « fore mutationem. Illud enim probe sciatis, populo « Romano iam multis bellis exercito nullum hostem « magis metuendum esse, quam vos, nec eum in « ullam aliam rem maiore studio semper incumbere « quam ut vestræ gentis vires debilitet. Et propter« ea vestras urbes, partim bello captas, partim ami« citiæ spe deceptas, tenere, ne omnes coniunctis co« piis commune bellum ipsi inferatis. Si igitur vos « quoque vicissim perpetuo illis obnitamini, et de bello « omnes consentiatis, quod nunc facitis, facile eius po« tentiam evertetis.

VIII. « Quoniam autem de modo et ratione belli ge« rendi vultis meam me sententiam aperire, sive hoc « meæ peritiæ sive benevolentiæ sive etiam utriusque « est testimonium, dicam, et nihil vos celabo. Primum « igitur vobis auctor sum, ut piam et iustam belli cau« sam nancisci quæratis. Quænam autem et pia et iusta « et simul e re vestra sit futura, ex me audite. Ager, « quem populus Romanus principio habebat, est exiguus « et sterilis: is vero, quem armis sibi quæsivit et finiti« mis ademit, et amplus et fertilis est, et si unusquisque « partem suam, sibi contra ius et fas ereptam, velit « *repetere*, nihil erit tam parvum, tam debile, tam « egenum, quam urbs Romana. Hinc igitur nobis ini« tium ducendum arbitror. Mittite igitur legatos ad « populum Romanum, qui repetant vestras urbes, « quas occupat, et qui postulent, ut ex munitionibus « omnibus, quas in vestro agro munivit, et suadeant, « ut, si quid aliud de vestro per vim usurparit, id « vobis reddat. Nec prius ipsi bellum inferatis, quam « responsum ab eo acceperitis. Si enim hæc feceritis, « alterutrum eorum, quæ vultis, consequemini: aut res « vestras sine periculo et sumptu recipietis, aut hones« tam et iustam belli causam habebitis. Si quis enim

« νης, ἢ καλὴν καὶ δικαίαν πρόφασιν εἰληφότες ἔσεσθε τοῦ πολέμου. Τὸ γὰρ μὴ τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμεῖν, ἀλλὰ τὰ ἑαυτῶν ἀπαιτεῖν, καὶ μὴ τυγχάνοντας τούτου πολεμεῖν, ἅπαντες ἀνομολογήσουσιν εἶναι καλόν. Φέρε δή, τί ποιήσειν οἴεσθε Ῥωμαίοις, ταῦτα ὑμῶν προεχομένων; πότερον ἀποδώσειν τὰ χωρία ὑμῖν; καὶ τί κωλύσει πάντων αὐτοὺς ἀποστῆναι τῶν ἀλλοτρίων; ἥξουσι γὰρ Αἰκανοί τε καὶ Σαβῖνοι καὶ Τυρρηνοὶ καὶ πολλοὶ ἄλλοι τὴν ἑαυτῶν ἕκαστοι γῆν ἀποληψόμενοι. Ἢ καθέξειν τὰ χωρία καὶ μηδὲν τῶν δικαίων ποιήσειν; ὅπερ ἐγὼ νομίζω. Οὐκοῦν ἀδικεῖσθαι πρότεροι λέγοντες ὑπ' αὐτῶν κατὰ τὸ ἀναγκαῖον ἐπὶ τὰ ὅπλα χωρήσετε, καὶ συμμάχους ἕξετε, ὅσοι τὰ ἑαυτῶν ἀφαιρεθέντες ἀπεγνώκασιν ἄλλως ἔτι αὐτὰ ἢ πολεμοῦντες οὐκ ἀπολήψεσθαι. Κράτιστος δὲ ὁ καιρὸς καὶ οἷος οὐχ ἕτερος ἐπιθέσθαι Ῥωμαίοις, ὃν ἡ τύχη τοῖς ἀδικουμένοις οὐδὲ ἂν ἐλπισθέντα παρεσκεύασεν, ἐν ᾧ στασιάζουσι καὶ ὑποπτεύουσιν ἀλλήλους καὶ ἡγεμόνας ἔχουσιν ἀπείρους πολέμου. Ἃ μὲν οὖν ὑποτίθεσθαι ἔδει λόγοις καὶ παραινεῖν φίλοις, μετὰ πάσης εὐνοίας καὶ πίστεως εἰρημένα ὑπ' ἐμοῦ, ταῦτ' ἐστίν. Ἃ δὲ παρ' αὐτὰ τὰ ἔργα ἑκάστοτε προορᾶσθαί τε καὶ μηχανᾶσθαι δεήσει, τοῖς ἡγεμόσι τῆς δυνάμεως ἐπιτρέψατε διανοεῖσθαι. Πρόθυμον γὰρ καὶ τοὐμὸν ἔσται, ἐν ᾧ ἄν με τάττητε τόπῳ, καὶ πειράσομαι μηδενὸς εἶναι χείρων μήτε στρατιώτου μήτε λοχαγοῦ μήτε ἡγεμόνος· ἀλλὰ καταχρῆσθέ μοι λαβόντες, ὅπου ἂν μέλλω τι ὑμᾶς ὠφελήσειν, καὶ εὖ ἴστε ὅτι, εἰ πολεμῶν ὑμῖν μεγάλα βλάπτειν δυνατὸς ἦν, καὶ σὺν ὑμῖν ἀγωνιζόμενος μεγάλα δυνήσομαι ὠφελεῖν. »

IX. Τοιαῦτα μὲν ὁ Μάρκιος εἶπεν. Οἱ δὲ Οὐολοῦσκοι, λέγοντός τε τοῦ ἀνδρὸς ἔτι, δῆλοι ἦσαν ἀγάμενοι τοὺς λόγους· καὶ ἐπειδὴ ἐπαύσατο, μεγάλῃ βοῇ πάντες ἐπεσημήναντο ὡς τὰ κράτιστα ὑποτιθεμένῳ· λόγον τε οὐδενὶ προθέντες ἐπικυροῦσι τὴν γνώμην. Γραφέντος δὲ τοῦ δόγματος, εὐθὺς ἐξ ἑκάστης πόλεως τοὺς ἐπιφανεστάτους ἄνδρας ἑλόμενοι πρεσβευτὰς εἰς τὴν Ῥώμην ἀπέστειλαν· τῷ δὲ Μαρκίῳ ψηφίζονται βουλῆς τε μετουσίαν ἐν ἁπάσῃ πόλει, καὶ ἀρχὰς ἐξεῖναι πανταχόσε μετιέναι, καὶ τῶν ἄλλων ὁπόσα τιμιώτατα ἦν παρ' αὐτοῖς μετέχειν. Καὶ πρὶν ἢ τὰς Ῥωμαίων ἀποκρίσεις ἀναμεῖναι, πάντες ἔργου εἴχοντο παρασκευαζόμενοι τὰ πολέμια. Ὅσοι τε ἦσαν αὐτῶν ἄθυμοι τέως κακωθέντες ἐν ταῖς προτέραις μάχαις, τότε πάντες ἐπερρώσθησαν ὡς τὴν Ῥωμαίων καθαιρήσοντες ἰσχύν. Οἱ δ' εἰς τὴν Ῥώμην ἀποσταλέντες ὑπ' αὐτῶν πρέσβεις, καταστάντες ἐπὶ τὴν βουλήν, ἔλεγον· « Ὅτι Οὐολούσκοις περὶ πολλοῦ ἐστι καταλύσασθαι τὰ πρὸς Ῥωμαίους ἐγκλήματα, καὶ τὸν λοιπὸν χρόνον εἶναι φίλοις καὶ συμμάχοις ἄνευ δόλου καὶ ἀπάτης. Ἔσεσθαι δὲ τὸ πιστὸν αὐτοῖς τῆς φιλίας βέβαιον, εἰ κομίσαιντο γῆν τε τὴν ἑαυ-

« res alienas non appetit, sed suas tantum reposcit, et passus repulsam armis ius suum persequitur, hoc omnium confessione honestum est. Quid ergo? quid putatis Romanos facturos, si vos hæc petere volueritis? utrum vestrum agrum reddituros? et quid vetabit, quo minus rebus alienis cedant? Venient enim Æqui, Albani Etrusci, et multi alii, ut agrum suum recuperent. An retenturos loca occupata, et nihil, quod sit iustum, facturos? Ergo certe ita opinor. Ergo vos iniuria ab illis lacessitos esse testati, arma ipsa necessitate coacti capietis, et socios habebitis omnes, quotquot rebus suis spoliati aliter se eas quam armis recuperare posse desperarunt. Hæc autem occasio est peropportuna, et qualis nulla alia se vobis posthac offeret, ad Romanos invadendum, quam supra spem fortuna vobis iniuriam passis obtulit, dum illi seditione laborant et sibi invicem suspecti sunt, ducesque militiæ imperitos habent. Hæc igitur sunt, quæ suadenda verbis et de quibus amicos summa benevolentia ac sic monendos, putavi. Quæ vero in ipso negotio et consilio providenda et arte excogitanda erunt, ea copiarum imperatoribus cogitanda permittetis. Ego enim, quemcunque locum mihi assignaveritis, in eo me nullo vel milite vel centurione vel duce deteriorem præstare omni studio conabor: quare mea opera utamini, in quibuscunque rebus vobis prodesse possum, atque persuasum habeatis, me, qui hostis magna detrimenta vobis afferre potui, nunc quoque socium magna commoda vobis afferre posse. »

IX. Hæc dixit Marcius. Dum autem adhuc loqueretur, Volscos eius verba lubenter audire apparebat: et cum finem dicendi fecisset, ingenti clamore eum optime monere significarunt: et nulli amplius facta dicendi copia eius sententiam ratam fecerunt. Quare scripto decreto confestim ex singulis civitatibus nobilissimos quosque viros delegerunt, Romamque legarunt. Marcio vero in omni civitate ius senatoriæ dignitatis et gerendorum ubique magistratum et ceterorum honorum, quotquot apud ipsos maximi sunt, decreverunt. Nec exspectatis populi Romani responsis, omnes rem aggressi bellum parabant: et quotquot ex illis, prœliis superioribus fracti demissiore erant animo, tunc omnes, velut Romani imperii potentiam eversuri, vires collegerunt. Legati autem ab ipsis Romam missi, postquam in curiam introducti sunt: « Volsci (inquiebant) magnopere cupiunt omnes controversias tollere, et in posterum populi Romani amici et socii sine dolo et fraude esse. Firmam autem amicitiæ fidem inter utrosque fore demonstrabant, si agrum suum et op-

« τῶν καὶ πόλεις, ἃς ὑπὸ Ῥωμαίων ἀφῃρέθησαν· « ἄλλως δὲ οὔτ' εἰρήνην οὔτε φιλότητα βεβαίαν ὑπάρ- « ξειν αὐτοῖς. Τὸ γὰρ ἀδικούμενον ἀεὶ πολέμιον « εἶναι τῷ πλημμελοῦντι φύσει. Ἠξίουν τε μὴ κατα- « στῆσαι σφᾶς εἰς ἀνάγκην πολέμου τῶν δικαίων « ἀποτυγχάνοντας. »

X. Ὡς δὲ ταῦτα εἶπον οἱ πρέσβεις, ἐβουλεύοντο κατὰ σφᾶς οἱ σύνεδροι μεταστησάμενοι τοὺς ἄνδρας. Καὶ ἐπειδὴ ἔκριναν ἃς χρὴ ἀποκρίσεις ποιήσασθαι, καλέσαντες αὐτοὺς πάλιν ἐπὶ τὸν σύλλογον, ταύτην ἔδοσαν τὴν ἀπόφασιν· « Οὐ λανθάνεθ' ἡμᾶς, ὦ Οὐο- « λοῦσκοι, φιλίας μὲν οὐδὲν δεόμενοι, πρόφασιν δὲ « εὐπρεπῆ λαβεῖν βουλόμενοι τοῦ πολέμου. Ἃ γὰρ « ἥκετε παρ' ἡμῶν ἀπαιτοῦντες, καλῶς ἐπίστασθε « οὐδέποτε ληψόμενοι· χρῄζετε γὰρ ἀδίκων τε καὶ « ἀδυνάτων. Εἰ μὲν οὖν δόντες ἡμῖν τὰ χωρία, ἔπειτα « μεταδόξαν ὑμῖν νῦν ἀπαιτεῖτε, ἀδικεῖσθε μὴ κομι- « ζόμενοι· νῦν δὲ πολέμῳ ἀφαιρεθέντες οὐκέτι αὐτῶν « ὄντες κύριοι ἀδικεῖτε τῶν ἀλλοτρίων ἐφιέμενοι. « Ἡμεῖς δὲ κρατίστας ἡγούμεθα κτήσεις, ἃς ἂν πο- « λέμῳ κρατήσαντες λάβωμεν· οὔτε πρῶτοι κατα- « στησάμενοι νόμον τόνδε, οὔτε αὐτὸν ἀνθρώπων « ἡγούμενοι εἶναι μᾶλλόν τε ἢ οὐχὶ θεῶν· ἅπαντάς τε « καὶ Ἕλληνας καὶ βαρβάρους εἰδότες αὐτῷ χρωμένους, « οὐκ ἂν ἐνδοίημεν ὑμῖν μαλακὸν οὐδέν, οὐδ' ἂν ἀπο- « σταίημεν ἔτι τῶν δορυκτήτων. Πολλὴ γὰρ ἂν εἴη « κακότης, εἴ τις ἃ μετ' ἀρετῆς καὶ ἀνδρείας ἐκτήσατο, « ταῦτα ὑπὸ μωρίας τε καὶ δειλίας ἀφαιρεθείη. Πο- « λεμεῖν τε οὔτε μὴ βουλομένους ὑμᾶς ἀναγκάζομεν, « οὔτε προθυμουμένους παραιτούμεθα, ἂν δ' ἄρξησθε, « ἀμυνούμεθα. Ταῦτα Οὐολούσκοις ἀπαγγέλλετε « καὶ λέγετε, ὅτι λήψονται μὲν πρότεροι τὰ ὅπλα « ἐκεῖνοι, θήσομεν δ' ἡμεῖς ὕστεροι. »

XI. Ταύτας οἱ πρέσβεις τὰς ἀποκρίσεις λαβόντες, ἀπήγγειλαν τῷ πλήθει τῶν Οὐολούσκων. Συναχθείσης οὖν αὖθις ἐκκλησίας μετὰ τοῦτο κυροῦται δόγμα κοινὸν τοῦ ἔθνους προειπεῖν Ῥωμαίοις τὸν πόλεμον. Ἔπειθ' αἱροῦνται στρατηγοὺς αὐτοκράτορας τοῦ πολέμου, Τύλλον τε καὶ Μάρκιον, δυνάμεις τε ψηφίζονται καταγράφειν καὶ χρήματα εἰσφέρειν καὶ τἄλλα παρασκευάσασθαι, ὅσων ὑπελάμβανον δεήσειν τῷ πολέμῳ. Μελλούσης δὲ διαλύεσθαι τῆς ἐκκλησίας ἀναστὰς ὁ Μάρκιος ἔφη· « Ἃ μὲν ἐψήφισται τὸ κοινὸν « ὑμῶν, ἔχει καλῶς, καὶ γινέσθω κατὰ τὸν οἰκεῖον « ἕκαστα καιρόν. Ἐν ὅσῳ δὲ τὰ στρατεύματα μέλ- « λετε καταγράφειν καὶ τἄλλ' εὐτρεπίζειν ἕξοντά τι- « νας ὥσπερ εἰκὸς ἀσχολίας καὶ διατριβάς, ἐγὼ καὶ « Τύλλος ἔργου ἐχόμεθα. Ὅσοις οὖν ὑμῶν βουλο- « μένοις ἐστὶ προνομεῦσαι τὴν τῶν πολεμίων καὶ « πολλὴν ἀπονέμεσθαι λείαν, ἴτε σὺν ἡμῖν. Ὑπο- « δέχομαι δ' ὑμῖν, ἐὰν θεὸς συλλάβῃ, πολλὰς καὶ « καλὰς δώσειν ὠφελείας. Ἔτι γὰρ ἀπαράσκευοί « εἰσι Ῥωμαῖοι δύναμιν οὔπω συνεστηκυῖαν ὁρῶντες « ὑμετέραν. Ὥστ' ἀδεῶς ἡμῖν ὑπάρξει πᾶσαν ὅσην

« pida a Romanis erepta reciperent : aliter vero nec « pacem, nec amicitiam cum ipsis firmam fore. Natura « enim ita comparatum esse, ut ei, qui iniuriam patitur, « iniuriam faciens sit semper hostis : rogabantque eos, « ne sibi belli necessitatem imponerent rerum iustarum « repulsam ferentibus. »

X. Cum legati hæc dixissent, patres, illis e curia submotis, inter se consultarunt. Postea cum, quid respondendum esset, decrevissent, illis in senatum revocatis hoc dederunt responsum : « Non latet nos, Volsci, « amicitiam quidem a vobis non peti, sed speciosam « belli occasionem quæri. Nam quæ a nobis petentes « huc venistis, probe scitis vos nunquam impetraturos. « Postulatis enim iniqua et quæ fieri non possunt. Si « enim nobis oppida dedissetis, postea pœnitentia moti « ea repeteretis, certe iniuria vobis fieret, nisi ea reci- « peretis. Nunc vero iure belli iis spoliati, cum nullum « amplius in ea dominium habeatis, iniuriam facitis, « qui res alienas appetatis. Nos enim iustissimas pos- « sessiones ducimus quas armis victores quæsimus, « neque primi eam legem constituentes, nec eam homi- « num potius, quam deorum existimantes; sed cum « omnes tam Græcos quam barbaros hac uti sciamus, « nihil molliter vobis remittemus, nec rebus bello quæ- « sitis cedemus. Magna enim esset ignavia, si quis res « virtute et fortitudine partas, per metum et stultitiam « amitteret. Nullam autem bellandi vobis invitis ne- « cessitatem imponimus, nec si *in id* propensi estis, « deprecamur : sed si priores bellum intuleritis, illatum « propulsabimus. Hæc Volscis renuntiate, et dicite, il- « los priores arma sumpturos, nos vero posteriores de- « posituros. »

XI. Legati hæc responsa accepta ad Volscorum rempublicam retulerunt. Rursus igitur convocato concilio, postea de communi gentis sententia decretum est populo Romano bellum indicere. Deinde Tullum et Marcium duces elegerunt, ad quos totius belli summam detulerunt; et decreverunt, ut copiæ conscriberentur, et pecuniæ conferrentur, et res ceteræ pararentur, quascunque ad usus bellicos necessarias fore existimabant. Cum autem iam dimittendus esset conventus, assurgens Marcius sic locutus est : « Quæ in isto concilio a vestra « republica decreta sunt, bene se habent, et suo quæ- « que fiant tempore. Sed interim, dum exercitus cons- « cribentur, et alia parabuntur, quæ (ut verisimile « est) sine aliquo negotio et mora parari non poterunt, « ego et Tullus rem aggrediemur. Qui igitur agrum « hostilem depopulari, prædamque ingentem inde re- « portare cupiunt, nobiscum veniant. Polliceor enim « vobis (deo favente) me magnam et opimam prædam « vobis daturum ; adhuc enim Romani sunt imparati, « quod nullas dum nostras copias in unum contractas « vident. Itaque eorum agri quantum voluerimus, « sine ullo metu percurrere licebit. »

« ἂν βουλώμεθα τῆς ἐκείνων χώρας καταδραμεῖν. »

XII. Ἀποδεξαμένων δὲ καὶ ταύτην τὴν γνώμην τῶν Οὐολούσκων, ἐξῄεσαν οἱ στρατηγοὶ διὰ ταχέων, πρὶν ἔκπυστα γενέσθαι Ῥωμαίοις τὰ βουλεύματα, πολλὴν ἐπαγόμενοι στρατιὰν ἑκούσιον· ἧς μέρος μὲν ὁ Τύλλος ἔχων εἰς τὴν Λατίνων χώραν ἐνέβαλεν, ἵνα περισπάσειε τῶν πολεμίων τὴν ἐκεῖθεν ἐπικουρίαν· τὸ δὲ λοιπὸν ὁ Μάρκιος ἄγων ἐπὶ τὴν Ῥωμαίων ἤλασεν. Οἷα δ' ἀπροσδοκήτου κακοῦ τοῖς κατὰ τὴν χώραν διατρίβουσιν ἐπιπεσόντος, πολλὰ μὲν ἑάλω σώματα Ῥωμαίων ἐλεύθερα, πολλὰ δ' ἀνδράποδα, βοῶν τε καὶ ὑποζυγίων καὶ τῶν ἄλλων βοσκημάτων χρῆμα οὐκ ὀλίγον, σῖτός τε ὅσος ἐγκατελήφθη καὶ σίδηρος καὶ ὅσοις ἄλλοις χώρα γεωργεῖται, τὰ μὲν ἡρπάσθη, τὰ δὲ διεφθάρη. Τελευτῶντες γὰρ καὶ πῦρ εἰς τὰς αὐλὰς φέροντες ἐνέβαλλον Οὐολοῦσκοι, ὥστε πολλοῦ χρόνου μηδ' ἀναλαβεῖν αὐτὰς δύνασθαι τοὺς ἀποβαλόντας. Μάλιστα δὲ τοῦτο ἔπασχον αἱ τῶν δημοτῶν κτήσεις, αἱ δὲ τῶν πατρικίων ἔμειναν ἀσινεῖς· εἰ δέ τινες ἐβλάβησαν, εἰς ἀνδράποδα καὶ βοσκήματα ἔδοξαν βλαβῆναι. Τοῦτο γὰρ ὑπὸ τοῦ Μαρκίου παρηγγέλλετο | τοῖς Οὐολούσκοις, ἵνα δι' ὑποψίας ἔτι μᾶλλον οἱ πατρίκιοι γένωνται τοῖς δημοτικοῖς, καὶ μὴ ἐξαιρεθῇ τὸ στασιάζον ἐκ τῆς πόλεως. Ὥσπερ καὶ συνέβη. Ὡς γὰρ ἠγγέλθη τοῖς Ῥωμαίοις ἡ καταδρομὴ τῆς χώρας, καὶ ἔγνωσαν οὐκ ἐξ ἴσου γεγονυῖαν ἅπασι τὴν συμφοράν, κατεβόων μὲν τῶν πλουσίων οἱ πένητες ὡς ἐπαγόντων σφίσι τὸν Μάρκιον· ἀπελογοῦντο δ' οἱ πατρίκιοι καὶ κακουργίαν τινὰ τοῦ στρατηγοῦ ταύτην ἀπέφαινον. Βοηθεῖν δὲ τοῖς ἀπολλυμένοις ἢ σώζειν τὰ περιόντα δι' ὑποψίαν τ' ἀλλήλων καὶ δέος προδοσίας οὐδεὶς ἠξίου, ὥστε κατὰ πολλὴν ἄδειαν ὁ Μάρκιος ἀπῆγε τὴν στρατιὰν καὶ κατέστησεν ἅπαντας ἐπὶ τὰ οἰκεῖα παθόντας μὲν οὐδὲν δεινόν, δράσαντας δ' ὅσα ἠξίουν καὶ πολλῶν εὐπορήσαντας χρημάτων. Ἧκε δὲ καὶ ὁ Τύλλος ὀλίγον ὕστερον ἐκ τῆς Λατίνων χώρας πολλὰς ἐπαγόμενος ὠφελείας· οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνοι δύναμιν ἔσχον ὁμόσε χωρεῖν τοῖς πολεμίοις, ἀπαράσκευοί τε ὄντες, καὶ παρὰ ἐλπίδα τοῦ δεινοῦ σφισιν ἐπιπεσόντος. Ἐκ δὲ τούτου πᾶσα πόλις ἐπῆρτο ταῖς ἐλπίσι, καὶ θᾶττον ἢ ὡς ἄν τις ὑπέλαβεν, ἥ τε καταγραφὴ τῶν στρατιωτῶν ἐγίνετο, καὶ τἄλλ' ὑπηρετεῖτο ὅσων τοῖς στρατηγοῖς ἔδει.

XIII. Ἐπειδὴ δὲ ἤδη συνῆκτο πᾶσα ἡ δύναμις, ἐβουλεύετο μετὰ τοῦ συνάρχοντος ὁ Μάρκιος, ὅπως χρηστέον τοῖς λοιποῖς πράγμασιν. Ἔφη δὲ οὖν λέγων· « Ἐμοὶ δοκεῖ, ὦ Τύλλε, κράτιστον εἶναι, νείμασθαι τὰς δυνάμεις ἡμᾶς διχῇ· ἔπειτα τὸν μὲν ἕτερον ἡμῶν ἄγοντα τοὺς ἀκμαιοτάτους καὶ προθυμοτάτους ὁμόσε χωρεῖν τοῖς πολεμίοις· καὶ εἰ μὲν ὑπομενοῦσιν εἰς χεῖρας ἡμῖν ἰέναι, μιᾷ κρῖναι τὸν ἀγῶνα μάχῃ, εἰ δ' ἀποκνήσουσιν, ὡς ἐγὼ πείθομαι, στρατιᾷ νεοσυλλέκτῳ καὶ ἡγε-

XII. Hac quoque sententia a Volscis probata, duces, antequam ipsorum consilia Romanis innotescerent, cum ingenti voluntariorum manu ocius egressi sunt : cum quorum parte Tullus in Latinorum agrum irrupit, ut impediret, ne qua inde auxilia hostium Romanis *subsidio* venirent : reliquas copias Marcius in agrum Romanum duxit. Cum autem id malum utpote inopinatum agrestes invasisset, multi cives Romani ingenui, multi servi, boum et iumentorum et ceteri pecoris magna vis capta : et frumentum, quod *in agris* relictum erat, et ferramenta, aliaque instrumenta rustica, partim direpta, partim corrupta sunt. Quinetiam postremo Volsci in villas ignem iniecerunt : ut nonnisi longo post tempore a dominis reparari possent. Præcipue vero in plebeiorum prædia sævitum est et villis, quæ patriciorum erant, parcebant : si qui vero eorum damnum acceperunt, id in mancipiis et pecore accepisse visi sunt. Hoc enim Volscis mandarat Marcius, ut patricii plebeiis magis essent suspecti, neve seditio ex urbe tolleretur : quod etiam accidit. Ut enim Romam renuntiata est agrorum vastatio, et cives cognoverunt eam calamitatem non æque omnibus accidisse, pauperes divites accusabant quod Marcium contra se duxissent. Sed patricii se purgabant, atque hanc esse ducis fallaciam demonstrabant. Nullus tamen, aut rebus pereuntibus succurrere, aut reliquas servare, ob suspiciones mutuas et proditionis metum, volebat. Itaque Marcius impune copias abduxit, omnesque domum nulla clade affectos, et rebus, quascumque volebant, confectis, et valde ditatos reduxit. Tullus etiam paullo post ex agro Latino cum ingenti præda rediit. Nam ne illi quidem copias habebant, quibus cum hoste congrederentur, quia imparati et repentino malo præter spem oppressi erant. Hinc factum est, ut omnes Volscorum civitates ingentes spes conciperent, et opinione citius exercitus conscriberetur, resque aliæ ad bellum necessariæ imperatoribus suppeditarentur.

XIII. Coactis autem omnibus copiis, Marcius cum collega de modo ac ratione belli in posterum gerendi consultare cœpit. « Mihi, inquit, Tulle, videtur optimum esse, ut, copiis inter nos bifariam divisis, « alter nostrum cum robustissimis quibusque militibus « obviam hostibus eat eosque aggrediatur; et, si nobiscum congredi ausi fuerint, uno prœlio de summa « rerum decernant; sin (quod ego futurum credo) exercitui tironum et ducibus militiæ imperitis summam « rerum committere non audeant, agros eorum incur-

« μόσιν ἀπείροις πολέμου τὸν ὑπὲρ τῶν ὅλων κίνδυνον ἐπιτρέπειν, τήν τε χώραν αὐτῶν ἐπιόντα « πορθεῖν καὶ τοὺς συμμάχους περισπᾶν καὶ τὰς « ἀποικίας ἀναιρεῖν καὶ πᾶν ἄλλο κακὸν ὅ τι δύναιτο « ποιεῖν· τὸν δ' ἕτερον ἐνθάδ' ὑπομένοντα φυλακὴν « ποιεῖσθαι τῆς τε χώρας καὶ τῶν πόλεων, μὴ λάθω- « σιν ἀφυλάκτοις ἐπιπεσόντες αὐταῖς οἱ πολέμιοι καὶ « πρᾶγμα αἴσχιστον πάθωμεν, ἐν ᾧ τῶν ἀπόντων ἐφιέ- « μεθα τὰ παρόντα ἀφαιρεθέντες. Ἀλλὰ χρὴ τὸν « ἐνθάδ' ὑπομένοντα ἤδη τείχη τ' ἀνορθοῦν ὅσα « πέπτωκε καὶ τάφρους ἀνακαθαίρειν καὶ φρούρια « ὀχυροῦν ἵνα τοῖς γεωργοῦσι τὴν χώραν ὑπάρχωσι « καταφυγαί, στρατιάν τ' ἄλλην προσκαταγράφειν « καὶ τροφὰς τοῖς ἔξω οὖσιν ἐπιχορηγεῖν καὶ ὅπλα « χαλκεύειν καὶ εἴ τι ἄλλο ἀναγκαῖον ἔσται πρᾶγμα « ὀξέως ὑπηρετεῖν. Δίδωμι δέ σοι τὴν αἵρεσιν εἴτε τῆς « ὑπερορίου στρατιᾶς εἴτε τῆς ἐνθάδε ὑπομενούσης « ἐθέλεις στρατηγεῖν. » Ταῦτα λέγοντος αὐτοῦ σφόδρα ἠγάσθη τὴν γνώμην ὁ Τύλλος καὶ τὸ δραστήριον τοῦ ἀνδρὸς εἰδὼς καὶ ἐπιτυχὲς ἐπέτρεψεν ἐκείνῳ τῆς ἔξω στρατιᾶς ἄρχειν.

XIV. Καὶ ὁ Μάρκιος οὐδὲν ἔτι διαμελλήσας ἧκεν ἄγων τὴν δύναμιν ἐπὶ Κιρκαίαν πόλιν, ἐν ᾗ κληροῦχοι Ῥωμαίων ἦσαν ἅμα τοῖς ἐπιχωρίοις πολιτευόμενοι, καὶ παραλαμβάνει τὴν πόλιν ἐξ ἐφόδου. Ὡς γὰρ ἔγνωσαν οἱ Κιρκαῖοι κρατουμένην σφῶν τὴν χώραν καὶ προσάγουσαν τῷ τείχει τὴν στρατιάν, ἀνοίξαντες τὰς πύλας ἐξῄεσαν ὁμόσε τοῖς πολεμίοις ἄνοπλοι παραλαβεῖν τὴν πόλιν ἀξιοῦντες· ὅπερ αὐτοῖς αἴτιον τοῦ μηδὲν παθεῖν ἀνήκεστον ἐγένετο. Οὔτε γὰρ αὐτῶν ἀπέκτεινεν ὁ στρατηγὸς οὐδένα οὔτ' ἐξήλασεν ἐκ τῆς πόλεως, ἐσθῆτα δὲ τοῖς στρατιώταις καὶ τροφὰς εἰς μῆνα ἱκανὰς καὶ ἀργύριόν τι μέτριον λαβὼν ἀπῆγε τὴν δύναμιν, ὀλίγην μοῖραν ἐν τῇ πόλει καταλιπὼν τῆς τε ἀσφαλείας τῶν ἐνοικούντων ἕνεκα, μή τι ὑπὸ Ῥωμαίων πάθωσι κακόν, καὶ τοῦ μηδὲν ὕστερον νεωτερίσαι. Εἰς δὲ τὴν Ῥώμην ὡς ἠγγέλθη τὰ γενόμενα, πολὺ πλείων ταραχὴ καὶ θόρυβος ἦν, τῶν μὲν πατρικίων τὸν δῆμον ἐχόντων δι' αἰτίας, ὅτι πολεμιστὴν ἄνδρα καὶ δραστήριον καὶ φρονήματος εὐγενοῦς μεστὸν ψευδεῖ περιβαλόντες αἰτίᾳ τῆς πόλεως ἐξήλασαν, καὶ παρεσκεύασαν ἡγεμόνα Οὐολούσκοις γενέσθαι. Τῶν δὲ προεστηκότων τοῦ δήμου κατηγορίας τοῦ συνεδρίου ποιουμένων, καὶ τὸ πρᾶγμα ὅλον ἐξ ἐπιβουλῆς ὑπ' ἐκείνων κατεσκευάσθαι λεγόντων, τόν τε πόλεμον οὐ κοινὸν ἅπασιν, ἀλλά σφισι μόνοις ἐπάγεσθαι σκηπτομένων· καὶ ἦν τὸ κακοηθέστατον τοῦ δήμου μέρος ἅμα τούτοις. Στρατιὰς δὲ καταγράφειν ἢ καλεῖν τοὺς συμμάχους ἢ παρασκευάσασθαι τὰ κατεπείγοντα διὰ τὰ πρὸς ἀλλήλους ἔχθη καὶ τὰς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις κατηγορίας οὐδ' εἰς νοῦν ἐλάμβανον.

XV. Τοῦτο καταμαθόντες οἱ πρεσβύτατοι Ῥωμαίων συστραφέντες ἔπειθον ἰδίᾳ τε καὶ ἐν κοινῷ τοὺς

« sionibus populetur, et sociorum auxilia distrahat, et « colonias evertat; nulloque sibi a maleficio temperet, « quo eos vexare possit. Alter vero hic remaneat ad « regionis et civitatum præsidium, ne forte hostes « clam eas incautas invadant, et maximam accipiamus « ignominiam, cum res absentes appetentes præsen- « tibus spoliemur. Sed oportet eum, qui hic est re- « mansurus, mœnia si quæ collapsa sunt, erigere, et « fossas purgare, et castella munire, ut agricolæ ha- « beant refugia, novasque præterea copias conscribere, « et commeatus iis, qui ad militiam fuerint profecti, « suppeditare, et arma fabricare, et, si quid aliud est « necessarium, ocius ministrare. Tibi autem optionem « do, utrum copiis, quæ extra Volscorum fines bellum « sunt gesturæ, an iis, quæ hic sunt mansuræ, præesse « malis. » Hæc eo dicente, Tullus id consilium vehementer est admiratus : et cum perspectam haberet hominis industriam et felicitatem, ipsi exercitus educendi imperium permisit.

XIV. Neque amplius cunctatus, Marcius cum exercitu Circeios petiit, urbem, in qua coloni Romanorum una cum ipsis civibus habitabant, eamque ex itinere cepit. Nam oppidani, ubi cognoverunt agrum suum esse in hostium potestate, et copias ad muros adduci, apertis portis obviam hostibus inermes venerunt, rogantes, ut urbem in deditionem acciperent. Quo factum est, ut nihil gravius paterentur. Imperator enim nullum eorum interfecit, neque ex urbe quemquam expulit : sed vestes ad usus militum, et frumenti in mensem pecuniæque modicam summam accepit, exercitumque abduxit; parva manu in urbe relicta, tum ad ipsorum civium præsidium, ne quid mali a Romanis acciperent, tum etiam, ne quid in posterum innovarent. His Romam nuntiatis, multo maior perturbatio et tumultus est exortus : quia patricii plebem incusabant, quod virum bellicosum et industrium et ut magnanimum falsi criminis accusatum expulissent, et ut Volscis dux esset effecissent. Tribuni vero plebis patres accusabant, et dedita opera insidiose rem totam ab illis compositam dicebant, et bellum non æque universis, sed sibi solis inferri simulabant : et malignissimi quique de plebe ab illis stabant. Ceterum, ob mutuas simultates et accusationes, quibus in concionibus utebantur, ne in mentem quidem eis venit, ut exercitum conscriberent aut sociorum auxilia accerserent aut res urgentes et necessarias pararent.

XV. Quod cum animadvertissent Romanorum natu maximi, in unum convenerunt, et, communicato inter

στασιωδεστάτους τῶν δημοτικῶν παύσασθαι τῶν εἰς τοὺς πατρικίους ὑποψιῶν τε καὶ κατηγοριῶν· διδάσκοντες [ὡς], εἰ δι' ἑνὸς ἀνδρὸς ἐπιφανοῦς φυγὴν τοσοῦτος κίνδυνος κατέσχε τὴν πόλιν, τί χρὴ προσδοκᾶν, ἐὰν ἀναγκασθῶσιν οἱ πολλοὶ τῶν πατρικίων προπηλακισθέντες ὑπὸ τοῦ δήμου τὸ αὐτὸ φρονῆσαι· καὶ κατέσχον οὗτοι τὴν ἀκοσμίαν τοῦ πλήθους. Παυσαμένου δὲ τοῦ πολλοῦ θορύβου, συνελθοῦσα ἡ βουλὴ τοῖς μὲν ἀπὸ τοῦ κοινοῦ τῶν Λατίνων παροῦσι πρεσβευταῖς ἐπὶ συμμαχίας αἴτησιν ἀπεκρίνατο, μὴ ῥᾴδιον εἶναί σφισι βοήθειαν ἀποστέλλειν κατὰ τὸ παρὸν, αὐτοῖς δ' ἐκείνοις ἐπιτρέπειν τὴν ἑαυτῶν στρατιὰν καταγράφειν καὶ ἡγεμόνας τῆς δυνάμεως ἰδίους ἀποδεῖξαι, ἕως ἂν αὐτοὶ ἐκπέμψωσι δύναμιν· ἐν γὰρ ταῖς συνθήκαις αἷς ἐποιήσαντο πρὸς αὐτοὺς περὶ φιλίας ἀπόρρητον ἦν τούτων ἑκάτερον. Τοῖς δὲ ὑπάτοις ἐφῆκαν στρατόν τε συναγαγεῖν ἐκ καταλόγου καὶ τὴν πόλιν διὰ φυλακῆς ἔχειν καὶ τοὺς συμμάχους παρακαλεῖν· εἰς ὕπαιθρον δὲ μήπω τὰς δυνάμεις ἐξάγειν, ἕως ἂν πάντα εὐτρεπῆ γένηται. Καὶ ὁ δῆμος ταῦτα ἐπεκύρωσεν. Ἦν δὲ βραχὺς ὁ λειπόμενος τῆς ἀρχῆς τοῖς ὑπάτοις χρόνος, ὥστ' οὐδὲν ἔφθασαν τῶν ἐψηφισμένων ἐπὶ τέλος ἀγαγεῖν, ἀλλὰ παρέδοσαν ἡμιτελῆ ἅπαντα τοῖς μεθ' ἑαυτοὺς ὑπάτοις.

XVI. Οἱ δὲ παρὰ τούτων τὴν ἀρχὴν παραλαβόντες Σπόριος Ναύτιος καὶ Σέξτος Φούριος στρατιάν τε ὅσην ἐδύναντο πλείστην ἐκ τοῦ πολιτικοῦ κατεστήσαντο καταλόγου, καὶ φρυκτωρίας καὶ σκοποὺς ἐν ἐπικαιροτάτοις χωρίοις ἔταξαν, ἵνα μηδὲν ἀγνοήσωσι τῶν ἐπὶ τῆς χώρας πραττομένων· χρήματά τε καὶ σῖτον καὶ ὅπλα ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ πολλὰ ἡτοιμάσαντο. Τὰ μὲν οὖν οἰκεῖα παρεσκεύαστο αὐτοῖς ὡς ἐνῆν ἄριστα, καὶ οὐδὲν αὐτοῖς ἔτι δεῖν ἐδόκει· τὰ δὲ συμμαχικὰ οὐχ ἅπαντα ὑπήκουε προθύμως, ἑκούσιά τε οὐκ ἦν οἷα συνάρασθαι τοῦ πολέμου, ὥστ' οὐδὲ προσαναγκάζειν αὐτὰ ἠξίουν φοβούμενοι προδοσίαν. Ἤδη δέ τινα καὶ ἀφίστατο αὐτῶν ἐκ τοῦ φανεροῦ καὶ τοῖς Οὐολούσκοις συνελάμβανε. Πρῶτοι δ' ἦρξαν Αἰκανοὶ τῆς ἀποστάσεως, ἅμα τῷ συστῆναι τὸν πόλεμον εὐθὺς ἐλθόντες ὡς τοὺς Οὐολούσκους καὶ συμμαχίαν μεθ' ὅρκων συνθέμενοι· στρατιάν τ' ἀπέστειλαν οὗτοι τῷ Μαρκίῳ πλείστην τε καὶ προθυμοτάτην. Ἀρξαμένων δὲ τούτων πολλοὶ καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων κρύφα συνελάμβανον τοῖς Οὐολούσκοις, οὐκ ἀπὸ ψηφισμάτων οὐδ' ἀπὸ κοινοῦ δόγματος ἀποστέλλοντες αὐτοῖς τὰς συμμαχίας· εἰ δέ τισιν ἦν βουλομένοις μετέχειν τῆς στρατείας τῶν σφετέρων, οὐχ ὅπως ἀποτρέποντες, ἀλλὰ καὶ παρορμῶντες. Ἐγεγόνει τε οὐ πολλῷ χρόνῳ τοσαύτη δύναμις περὶ τοὺς Οὐολούσκους, ὅσην οὐ πώποτε ἔσχον ὅτε μάλιστ' ἤκμαζον ταῖς πόλεσιν. Ἣν ἐπαγόμενος ὁ Μάρκιος ἐνέβαλεν αὖθις εἰς τὴν Ῥωμαίων γῆν, καὶ ἐγκαθεζόμενος ἡμέρας συχνὰς ἐδῄου τῆς γῆς, ὅσην ἐν τῇ πρότερον εἰσβολῇ παρέλιπεν. Σωμάτων μὲν οὖν ἐλευθέρων

se consilio, suadebant et privatim et publice seditiosissimis quibusque de plebe, ut desinerent patricios suspectos habere et accusare : docentes, si ob unius viri nobilis exsilium in tanto periculo respublica versaretur, quid exspectandum esset, si maior patriciorum pars a plebe contumeliis affecta idem sentire cogeretur. Atque isti plebis tumultum et motum sedarunt. Cum autem ingens ille tumultus sedatus esset, senatus coactus legatis a Latinorum republica ad auxilia petenda missis respondit, se non facile illis opem in præsentia ferre posse, sed permittere, ut de suis militibus exercitum conscriberent, eique duces suos præficerent, donec ipse populus Romanus copias esset missurus. Nam in fœdere, quod cum illis fecerant, utrumque vetabatur. Consulibus vero mandavit, ut delectus haberent, exercitumque conscriberent, et urbem præsidiis custodirent et sociorum auxilia accerserent; copias tamen ex urbe non educerent, antequam res omnes paratæ essent. Atque populus hæc rata fecit. Consulibus autem exiguum annui magistratus tempus supererat, quapropter nihil eorum quæ decreta fuerant ipsi conficere potuerunt : sed rem omnem imperfectam successoribus reliquerunt.

XVI. Qui vero illis successerunt, fuerunt Sp. Nautius, et Sex. Furius, qui copias quantas maximas potuerunt ex urbana multitudine conscripserunt, et ignes et speculatores in locis opportunissimis collocarunt, ut nihil eorum, quæ fierent in agris, ignorarent ; et magnam vim pecuniarum, frumenti, armorumque brevi compararunt. Domi igitur, quam optime fieri potuit, res omnes ab illis sunt paratæ, ita ut nihil amplius desiderari posse videretur. Sed socii non omnes alacriter parebant, neque ultro quisquam ad huius belli societatem sese offerebat : quare ne cogere quidem eos volebant, quod proditionem metuerent. Et iam eorum nonnulli ab ipsis aperte defecerant et Volscos iuvabant. Æqui vero primi defecerunt, simul atque bellum exortum est, ad Volscos profecti, et interposito iureiurando societate facta copias maximas et animis paratissimas ad Marcium miserunt. Horum autem exemplum secuti et multi alii socii clam Volscis favebant; non tamen ex decreto, aut de communi sententia, illis auxilia mittebant : sed si qui de suis eam militiam sequi volebant, non solum eos non deterrebant, verum etiam adhortabantur. Brevique temporis spatio tantum virium Volscis accessit, quantum nunquam ante, ne rebus quidem in sua gente maxime florentibus, habuerant. Cum quibus Marcius iterum in agrum Romanorum irruptionem fecit, moratusque ibi per multos dies agrum vastavit, quem superiore ruptione intactum reliquerat. Paucis tamen hominum

οὐκέτι πολλῶν ἐγκρατὴς ἐγένετο κατὰ ταύτην τὴν στρατείαν· οἱ γὰρ ἄνθρωποι τὰ πλείστου ἄξια συσκευασάμενοι παλαίτερον ἔτι κατεπεφεύγεσαν, οἱ μὲν εἰς τὴν πόλιν, οἱ δ' εἰς τὰ πλησίον φρούρια, εἴ τιν' ἦν ἐχυρώτατα· τὰ δὲ βοσκήματ' αὐτῶν, ὅσα οὐχ οἷοί τε ἦσαν ἀπελάσαι, καὶ τοὺς νέμοντας θεράποντας λαμβάνει τόν τε σῖτον τὸν ἐν ταῖς ἅλωσιν ἔτι κείμενον καὶ τοὺς ἄλλους καρποὺς, τοὺς μὲν ἐν χερσὶν ὄντας, τοὺς δὲ καὶ συγκεκομισμένους ἀναιρεῖται. Προνομεύσας δὲ καὶ διαπορθήσας ἅπαντα, οὐδενὸς ὁμόσε χωρῆσαι τολμήσαντος, ἀπῆγεν ἐπ' οἴκου τὴν στρατιὰν βαρεῖαν οὖσαν ἤδη τῷ πλήθει τῶν ὠφελειῶν καὶ σχολῇ πορευομένην.

XVII. Οἱ δὲ Οὐολοῦσκοι τὸ μέγεθος τῆς κομιζομένης λείας ὁρῶντες, καὶ περὶ τῆς Ῥωμαίων ἀτολμίας ἀκούοντες, οἳ δὴ τέως τὴν ἀλλοτρίαν λεηλατοῦντες ἀδεῶς τότε τὴν αὐτῶν γῆν ἠνείχοντο δῃουμένην ὁρῶντες, αὐχήματός τε μεγάλου ἐνεπίμπλαντο καὶ ἐλπίδι ἦσαν ἡγεμονίας, ὡς δὴ ῥᾴδιον καὶ ἐν ἑτοίμῳ σφίσιν ὂν καταλῦσαι τὴν τῶν ἀντιπάλων ἰσχύν. Θυσίας τε χαριστηρίους τοῖς θεοῖς ἐποιοῦντο καὶ σκύλων ἀναθέσει τοὺς νεὼς καὶ τὰς ἀγορὰς ἐκόσμουν, καὶ ἦσαν ἅπαντες ἐν ἑορταῖς καὶ εὐπαθείαις, τόν τε Μάρκιον ἀγάμενοι καὶ ὑμνοῦντες διετέλουν, ὡς εἴη τά τε πολέμια δεινότατος ἀνθρώπων καὶ στρατηγὸς, οἷος οὔτε Ῥωμαῖος οὔτ' ἄλλος [στρατηγὸς] Ἑλλήνων ἢ βαρβάρων οὐδείς. Μάλιστα δὲ τῆς τύχης αὐτὸν ἐμακάριζον, ἅπαντα ὅσοις ἐπιχειρήσειε κατὰ γνώμην αὐτῷ προχωροῦντα ὁρῶντες δίχα πόνου. Ὥστε οὐδεὶς ἦν τῶν ἐχόντων τὴν στρατεύσιμον ἡλικίαν, ὃς ἀπολείπεσθαι τοῦ ἀνδρὸς ἠξίου, ἀλλὰ πάντες ὥρμηντο μετέχειν τῶν πράξεων, καὶ συνῄεσαν ὡς αὐτὸν ἐξ ἁπάσης πόλεως. Ὁ δὲ στρατηγὸς, ἐπειδὴ τὴν προθυμίαν τῶν Οὐολούσκων ἐπέρρωσε, καὶ τὸ τῶν πολεμίων ἀνδρεῖον εἰς ταπεινὴν καὶ ἄνανδρον κατέκλεισεν ἀμηχανίαν, ἐπὶ τὰς συμμαχίδας αὐτῶν πόλεις ὅσαι τὸ πιστὸν διεφύλαττον ἦγε τὴν δύναμιν· καὶ αὐτίκα ἑτοιμασάμενος ὅσα εἰς πολιορκίαν χρήσιμα ἦν, ἐπὶ Τολερίνους ἐλαύνει τοῦ Λατίνων ὄντας ἔθνους. Οἱ δὲ Τολερῖνοι πρὸ πολλοῦ παρασκευασάμενοι τὰ εἰς τὸν πόλεμον, καὶ τὰ ἐκ τῆς χώρας εἰς τὴν πόλιν συγκεκομικότες ἐδέχοντο αὐτὸν ἐπιόντα· καὶ χρόνον μέν τιν' ἀντεῖχον ἀπὸ τῶν τειχῶν μαχόμενοι, καὶ πολλοὺς τῶν πολεμίων κατέτρωσαν· ἔπειτα ὑπὸ τῶν σφενδονητῶν ἀνατελλόμενοι καὶ μέχρι δείλης ὀψίας ταλαιπωροῦντες πολλὰ μέρη τοῦ τείχους ἐξέλιπον. Τοῦτο καταμαθὼν ὁ Μάρκιος, τοῖς μὲν ἄλλοις στρατιώταις παρήγγειλε κλίμακας προσφέρειν κατὰ τὰ γυμνούμενα μέρη τοῦ περιβόλου, αὐτὸς δὲ τοὺς κρατίστους τῆς στρατιᾶς ἀναλαβὼν ἐπὶ τὰς πύλας ἵεται βαλλόμενος ἀπὸ τῶν πύργων, καὶ διαρρήξας τοὺς μοχλοὺς παρέρχεται πρῶτος εἰς τὴν πόλιν. Ἦν δ' ἐφεστηκὸς ταῖς πύλαις πολὺ καὶ καρτερὸν στῖφος τῶν πολεμίων, οἳ δέχονταί τ' αὐτὸν ἐρρωμένως καὶ μέχρι πολλοῦ διεκαρτέρουν ἀγωνιζόμενοι· πολλῶν δ' ἀναιρεθέντων, τρέπονται οἱ

ingenuorum corporibus in hac expeditione est potitus. (Iam enim multo ante carissimis quibusque rebus collectis confugerant, alii in urbem, alii in proxima castella, quæ munitissima erant) sed eorum pecus, quod mature abigere non potuerant, servosque id pascentes cepit, frumentumque, quod adhuc in areis iacebat, aliasque fruges, quæ vel adhuc in manibus *messorum* erant, vel iam collectæ fuerant, absportavit. Cum igitur omnia vastasset diripuissetque, nullo secum congredi auso, copias ingenti præda onustas atque ideo lente iter facientes domum reduxitt.

XVII. Volsci autem, cum tantam prædam afferri viderent, et Romanorum timiditatem audirent, qui, cum ante aliorum agros ipsi popularentur, nunc suos in conspectu suo impune vastari paterentur, magnos sumpserunt spiritus, et imperii spem conceperunt, quasi iam facile et minimo negotio adversariorum potentiam possent evertere. Et supplicationes diis decreverunt, dicatisque spoliis templa et fora ornarunt; omnesque in epulationibus et lætitia versabantur, et Marcium cum admiratione assidue celebrabant, tum quod rei militaris ceteros mortales superaret, tum quod imperator esset, qualis nullus alius aut Romanorum aut Græcorum aut barbarorum fuisset: sed præcipue eius felicitatem prædicabant, quod omnia, quæ aggressus esset, ex animi sententia sine ullo labore ipsi succedere viderentur. Quapropter nullus erat militaris ætatis, qui eius ducis auspicia sequi recusaret: sed omnes rerum ab eo gestarum participes esse cupiebant, et ex omnibus populis ad eum confluebant. At imperator, postquam Volscorum alacritatem confirmavit, et hostium fortitudinem ad humilem et ignavam consilii inopiam redegit, socias eorum civitates, quæ in fide manebant, exercitum duxit rebusque ad oppugnationem necessaria confestim paratis, in Tolerinos, Latini nominis populum, impetum fecit Tolerini vero, iam multo ante paratis rebus ad bellum necessariis, et rebus, quæ in agris erant, in urbem comportatis, eius impetum excipiebant: et aliquamdiu ex muris ipsi restiterunt, multosque de hostibus vulnerarunt; deinde a funditoribus depulsi, atque ad vespertinum usque crepusculum fatigati, multis locis mœnia dereliquerunt. Qua re cognita, Marcius ceteros milites ad nudatas murorum partes scalas admovere iussit, ipse vero cum lectissimis totius exercitus militibus ad portas contendit, licet telis de turribus peteretur: fractisque repagulis, primus urbem ingreditur. Ac portas autem ingens et valida hostium manus substiterat, qui eius impetum fortiter exceperunt, et diu strenue pugnantes ipsi restiterunt: sed multis eorum cæsis, reliqui terga verterunt, et dispersi per vicos fugere cœperunt. Ille vero a tergo instabât, cædens hostes et quoscunque assequebatur, et quotquot abiectis armis se ad preces non convertebant. Interea vero et ei qui

λοιποὶ καὶ σκεδασθέντες ἔφευγον ἀνὰ τοὺς στενωπούς. Ὁ δ' ἠκολούθει κτείνων τοὺς καταλαμβανομένους, ὅσοι μὴ τὰ ὅπλα ῥίψαντες εἰς ἱκεσίας ἐτράποντο. Ἐν δὲ τούτῳ καὶ οἱ διὰ τῶν κλιμάκων ἀναβαίνοντες ἐκράτουν τοῦ τείχους. Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον ἁλούσης τῆς πόλεως, ἐξελόμενος ὁ Μάρκιος ἐκ τῶν λαφύρων ὅσα θεοῖς τε ἀναθήματα καὶ κόσμος ταῖς Οὐολούσκων πόλεσιν ἔμελλεν ἔσεσθαι, τὰ λοιπὰ τοῖς στρατιώταις ἐφῆκε διαρπάσαι. Ἦν δὲ πολλὰ μὲν αὐτόθι σώματα, πολλὰ δὲ χρήματα, πολὺς δὲ σῖτος, ὥστε μὴ ῥᾴδιον εἶναι μιᾷ πάντα ἐκκομίσαι τοὺς κρατήσαντας ἡμέρᾳ· ἀλλ' ἐκ διαδοχῆς ἄγοντες καὶ φέροντες τὰ μὲν αὐτοὶ, τὰ δὲ ἐπὶ τῶν ὑποζυγίων, πολὺν ἠναγκάσθησαν διατρίψαι χρόνον.

XVIII. Ὁ δὲ στρατηγὸς, ἐπειδὴ τὰ σώματα καὶ τὰ χρήματα πάντα ἐξεκεκόμιστο, τὴν πόλιν ἔρημον καταλιπὼν, ἀπῆγε τὴν δύναμιν ἐπὶ Βῶλαν Λατίνων ἑτέραν πόλιν. Ἔτυχον δὲ καὶ οἱ Βωλανοὶ προεγνωκότες αὐτοῦ τὴν ἔφοδον καὶ παρεσκευασμένοι πάντα τὰ πρὸς τὸν ἀγῶνα ἐπιτήδεια. Ὁ μὲν οὖν Μάρκιος ὡς ἐξ ἐφόδου τὴν πόλιν αἱρήσων κατὰ πολλὰ μέρη τοῦ τείχους ἐποιεῖτο τὰς προσβολάς. Οἱ δὲ Βωλανοὶ περιμείναντες καιρὸν ἐπιτήδειον ἀνοίγουσι τὰς πύλας, καὶ φερόμενοι κατὰ πλῆθος ἐν τάξει τε καὶ κόσμῳ συρράττουσι τοῖς κατὰ μέτωπον· καὶ πολλοὺς αὐτῶν ἀποκτείναντες, ἔτι δὲ πλείους κατατραυματίσαντες, τούς τε λοιποὺς αἰσχρῶς ἀναγκάσαντες φυγεῖν ἀνέστρεψαν εἰς τὴν πόλιν. Ὡς δ' ἔγνω τὴν τροπὴν τῶν Οὐολούσκων ὁ Μάρκιος· οὐ γὰρ ἔτυχε παρὼν, ἐν ᾧ χωρίῳ τὸ πάθος ἐγένετο· παρῆν σὺν ὀλίγοις κατὰ σπουδὴν καὶ τοὺς ἐκ τῆς τροπῆς σκεδασθέντας ἀναλαβὼν συνίστα τε καὶ παρεθάρρυνε· καὶ ἐπειδὴ κατέστησεν εἰς τάξεις, ὑποδείξας ἃ δεῖ πράττειν ἐκέλευσε προσβάλλειν τῇ πόλει κατὰ τὰς αὐτὰς πύλας. Χρησαμένων δὲ πάλιν τῶν Βωλανῶν τῇ αὐτῇ πείρᾳ καὶ κατὰ πλῆθος ἐκδραμόντων, οὐ δέχονται αὐτοὺς οἱ Οὐολοῦσκοι, ἀλλ' ἐγκλίναντες ἔφευγον κατὰ τοῦ πρανοῦς, ὡς ὁ στρατηγὸς αὐτοῖς ὑπέθετο· καὶ οἱ Βωλανοὶ τὴν ἀπάτην οὐχ εἰδότες ἐδίωκον ἄχρι πολλοῦ. Ἐπεὶ δὲ πρόσω τῆς πόλεως ἐγένοντο, ἔχων τοὺς ἐπιλέκτους τῶν νέων ὁ Μάρκιος ὁμόσε τοῖς Βωλανοῖς ἐχώρει. Καὶ γίνεται πολὺς αὐτῶν ἐνταῦθα φόνος, τῶν μὲν ἀμυνομένων, τῶν δὲ φευγόντων. Ὁ δ' ἀκολουθῶν τοῖς ἐπὶ τὴν πόλιν ὠθουμένοις φθάνει πρὶν ἐπιρραχθῆναι τὰς πύλας εἰσβιασάμενος εἰς τὸ τεῖχος. Ὡς δὲ ὁ στρατηγὸς ἅπαξ ἐγκρατὴς τῶν πυλῶν ἐγένετο, ἠκολούθει καὶ τὸ ἄλλο τῶν Οὐολούσκων πλῆθος. Οἱ δὲ Βωλανοὶ τὸ τεῖχος ἐκλιπόντες ἔφευγον ἐπὶ τὰς οἰκίας. Γενόμενος δὲ καὶ ταύτης κύριος τῆς πόλεως, ἐπέτρεψε τοῖς στρατιώταις τά τε σώματα ἐξανδραποδίσασθαι καὶ τὰ χρήματα διαρπάσαι· καὶ τὸν αὐτὸν τρόπον ὥσπερ καὶ πρότερον ἅπασαν ἐκκομίσας τὴν λείαν σὺν χρόνῳ τε καὶ κατὰ πολλὴν ἐξουσίαν, μετὰ τοῦτο τὴν πόλιν ἐνέπρησεν.

scalis adscendebant mœnia ceperunt. Hoc igitur modo capta urbe, Marcius, selectis a præda spoliis, quæ diis dicaturus, et quibus Volscorum oppida ornaturus erat, reliqua militibus in prædam concessit. Ibi autem multa erant hominum capita, magna pecuniæ copia et magna vis frumenti, adeo ut victores non facile uno die omnia exportare potuerint; sed alia ipsi, alia iumentis imposita per vices agentes et ferentes, multum temporis consumere coacti sunt.

XVIII. Imperator autem, cum mancipia abduxisset et res omnes absportasset, urbemque desolatam reliquisset, exercitum inde ad Bolam, Latinorum aliam urbem, duxit. Sed et Bolani eius adventum iam præsenserant, et res omnes ad bellum necessarias præpararant. Marcius igitur, cum se primo impetu urbem capturum speraret, multis murorum partibus oppugnationem instituit. Sed Bolani, observata opportuna occasione, portas aperiunt, et valida militum manu egregie instructa erumpunt, et in hostes sibi a fronte oppositos impetum faciunt; multisque eorum cæsis et longe pluribus vulneratis et reliquis turpiter terga fugæ dare coactis, in urbem redierunt. At Marcius, cognita Volscorum fuga, (nam forte eo loco non aderat, quo clades ea accepta est) cum paucis propere advolavit et eos, qui fuga fuerant dispersi, collegit et in ordinem restituit, animosque eorum confirmavit : atque iis in ordinem restitutis monitisque, quid faciendum esset, iussit ab iisdem portis urbem oppugnare. Cum autem Bolani idem iterum tentarent, et magno numero eruptionem facerent, Volsci eorum impetum non exceperunt, sed cedentes per loca declivia fugere cœperunt, quemadmodum imperator monuerat; et Bolani fraudis ignari longius eos persequebantur. Cum autem iam longius a mœnibus abessent, Marcius cum lecta iuvenum manu eos invasit. Tunc magna eorum partim resistentium partim fugientium cædes est facta. Ipse vero a tergo hostibus in urbem irrumpentibus instans, antequam portæ clauderentur, intra mœnia vi est ingressus. Ubi autem porta semel in imperatoris potestatem redacta est, reliqua etiam Volscorum multitudo secuta est, ac Bolani, desertis mœnibus, in domos confugerunt. Hac quoque urbe potitus, militibus oppidanos in servitutem abducere et pecunias diripere permisit : et eodem modo, quo et ante omni præda per otium et sine ullo impedimento exportata, postea oppidum incendit.

XIX. Ἐντεῦθεν δὲ τὴν δύναμιν ἀναλαβὼν ἦγεν ἐπὶ τοὺς καλουμένους Λαβικανούς. Ἦν δὲ καὶ αὐτὴ τότε Λατίνων ἡ πόλις, Ἀλβανῶν ὥσπερ αἱ ἄλλαι ἄποικος. Καταπλήξασθαι δὲ βουλόμενος τοὺς ἔνδον ἔκαιεν αὐτῶν τὴν χώραν εὐθὺς ἐπιὼν, ὅθεν μάλιστα ἔμελλον ὄψεσθαι τὴν φλόγα. Οἱ δὲ Λαβικανοὶ τεῖχος εὖ κατεσκευασμένον ἔχοντες οὔτε κατεπλάγησαν αὐτοῦ τὴν ἔφοδον οὔτε μαλακὸν ἐνέδοσαν οὐδὲν, ἀλλὰ ἀντεῖχον ἀπομαχόμενοι γενναίως καὶ πολλάκις ἐπιβαίνοντας τοῦ τείχους τοὺς πολεμίους ἀπήραξαν. Οὐ μὴν εἰς τέλος γ' ἀντέσχον ὀλίγοι πρὸς πολλοὺς ἀγωνιζόμενοι καὶ χρόνον οὐδὲ τὸν ἐλάχιστον ἀναπαυόμενοι. Πολλαὶ γὰρ προσβολαὶ καὶ καθ' ὅλην τὴν πόλιν ἐγίνοντο ὑπὸ τῶν Οὐολούσκων ἐκ διαδοχῆς, ὑποχωρούντων μὲν αἰεὶ τῶν κεκμηκότων, ἑτέρων δὲ προσιόντων νεαρῶν· πρὸς οὓς ἀγωνιζόμενοι δι' ὅλης ἡμέρας καὶ οὐδὲ τὸν τῆς νυκτὸς ἀναπαυσάμενοι χρόνον ἐκλιπεῖν ἠναγκάσθησαν τὸ τεῖχος ὑπὸ κόπου. Παραλαβὼν δὲ καὶ ταύτην ὁ Μάρκιος τὴν πόλιν ἐξηνδραποδίσατο καὶ τοῖς στρατιώταις ἐφῆκε μερίσασθαι τὰς ὠφελείας. Ἀναστήσας δὲ τὴν δύναμιν ἐκεῖθεν ἐπὶ τὴν Πεδανῶν πόλιν· ἦν δὲ καὶ αὐτὴ τοῦ Λατίνων γένους· συντεταγμένην τὴν στρατιὰν ἔχων ἀφικνεῖται, καὶ αὐτὴν ἅμα τῷ πλησιάσαι τοῖς τείχεσιν αἱρεῖ κατὰ κράτος. Καὶ ταῦτα διαθεὶς ὅσα τὰς πρότερον ἁλούσας,ἕωθεν εὐθὺς ἀναστήσας τὴν δύναμιν ἦγεν ἐπὶ Κορβιῶνα. Ὄντι δὲ αὐτῷ τοῦ τείχους πλησίον τὰς πύλας ἀνοίξαντες οἱ ἔνδον ἀπαντῶσιν προτείνοντες ἱκετηρίας καὶ παραδιδόντες ἀμαχητὶ τὸ τεῖχος. Οὓς ἐπαινέσας ὡς τὰ κράτιστα περὶ σφῶν βεβουλευμένους, ἐκέλευσεν ὧν ἔδει τῇ στρατιᾷ φέροντας ἥκειν, ἀργύριόν τε καὶ σῖτον. Καὶ λαβὼν ὅσα προσέταξεν, ἀπῆγε τὴν δύναμιν ἐπὶ τὴν Κοπιολανῶν πόλιν. Παραδόντων δὲ κἀκείνην τῶν ἔνδον ἀμαχητὶ, καὶ [ὡς] μετὰ πολλῆς προθυμίας ἀγοράς τε παρασχόντων τῇ δυνάμει καὶ χρήματα καὶ ὅσα ἄλλα ἐπετέτακτο αὐτοῖς, ἀπῆγε τὴν στρατιὰν ὡς διὰ φιλίας γῆς. Πάνυ γὰρ δὴ καὶ τοῦτο ἐσπούδαζεν, ὡς μηδὲν οἱ παραδιδόντες αὐτοὶ τὰς πόλεις πάθοιεν ὧν φιλεῖ δρᾶν ὁ πόλεμος, ἀλλὰ καὶ γῆν ἀδῄωτον ἀπολαμβάνοιεν καὶ βοσκήματα καὶ ἀνδράποδα ὅσα κατέλιπον ἐπὶ τῶν κτήσεων κομίζοιντο. Αὐλίζεσθαί τε οὐκ εἴα τὴν δύναμιν ἐν ταῖς πόλεσιν, ἵνα μή τι γένηται δι' ἁρπαγῆς πρὸς αὐτῶν ἢ κλοπῆς κακὸν, ἀλλὰ παρὰ τοῖς τείχεσι κατεστρατοπέδευεν.

XX. Ἀπὸ δὲ ταύτης ἀναστήσας τῆς πόλεως, ἤλαυνε τὸν στρατὸν ἐπὶ Βοΐλλας, ἐπιφανῆ τότ' οὖσαν καὶ ἐν ὀλίγαις πάνυ ταῖς ἡγουμέναις τοῦ Λατίνων γένους πόλεσιν ἐξεταζομένην. Οὐ προσδεξαμένων δὲ αὐτὸν τῶν ἔνδον, ἀλλὰ τῷ τ' ἐρύματι πιστευόντων ἐχυρῷ γε σφόδρα ὄντι καὶ τῷ πλήθει τῶν ἀπ' αὐτοῦ μαχησομένων, παρακαλέσας τὴν δύναμιν ἀγωνίζεσθαι προθύμως καὶ τοῖς πρώτοις ἐπιβᾶσι τοῦ τείχους μεγάλας δωρεὰς ὑποσχόμενος, ἔργου εἴχετο· καὶ γίνεται μάχη περὶ ταύτῃ τῇ πόλει καρτερά. Οὐ γὰρ

XIX. Inde cum exercitu in Labicanos est profectus. Hæc autem civitas tunc Latinæ gentis et ipsa, ut reliquæ, Albanorum erat colonia. Quum autem oppidanos terrere vellet, ubi primum eorum agros est ingressus, villas incendit, qua parte flammam maxime conspicuam fore putavit. At Labicani, cum mœnia bene firma et munita haberent, nec eius adventu sunt perterriti, nec ullo modo ei ignaviter cesserunt; sed strenue pugnantes restiterunt, et sæpius hostes mœnia conscendentes repulerunt. Non tamen ad finem usque restiterunt, quod pauci cum multis sine ulla vel minima temporis intermissione pugnarent. Nam Volsci crebro ab omni parte urbem oppugnabant per vices, et qui defessi erant semper se recipiebant, et alii recentes in ipsorum locum succedebant; cum quibus oppidani totum diem dimicantes, et ne noctis quidem intermissione data, defatigati tandem muros deserere coacti sunt. Marcius, hac quoque urbe capta, oppidanos in servitutum abstraxit militibusque prædam inter se dividere permisit. Et motis inde castris, Pedum urbem (erat autem et ipsa nominis Latini) instructa acie petiit eamque, simulatque ad muros appropinquavit, vi cepit. Et quum eam eodem modo, quo et ceteras ante captas tractasset, postero die mane statim inde motis castris copias Corbionem duxit. Sed ei ad muros appropinquanti oppidani, apertis portis effusi, supplices obviam venerunt, urbemque sine ullo prœlio ei dediderunt. Quibus laudatis, quod rebus suis optime consuluissent, imperavit, ut res exercitui necessarias, pecuniam et frumentum, afferrent. Atque ubi quæcunque imperarat accepit, inde copias Copiolos duxit. Quum autem oppidani illam quoque urbem sine pugna dedidissent, et summa alacritate commeatus exercitui præbuissent, et pecunias, et quidquid aliud ipsis fuerat imperatum, exercitum abduxit tanquam per amicorum agrum. Hoc enim ei magnæ curæ erat, ut nullum eorum malorum, quæ bellum afferre solet, populi, qui urbes dedebant, paterentur, sed et agrum intactum et pecus et mancipia, quæ in agris reliquerant, reciperent. Nec sinebat copias suas in eorum oppidis stationem habere, ne quid mali, vel ob earum rapinas vel furta, accideret; sed ad muros castra ponebant.

XX. Inde autem motis castris exercitum duxit ad Bovillas, urbem tunc nobilem, paucis earum quæ Latinæ gentis principatum tenebant secundam. Quum autem oppidani eum non recepissent, sed firmis munitionibus et propugnatorum numero freti essent, suos milites ad alacriter dimicandum cohortatus et iis, qui primi evasissent in mœnia, ampla præmia pollicitus, rem est aggressus: atque ad hanc urbem acriter pugnatum est. Bovillensibus enim non satis fuit hostes accedentes a muris repellere; sed etiam apertis portis conferto agmine erup-

μόνον ἀπὸ τοῦ τείχους ἠμύνοντο τοὺς προσιόντας οἱ Βοιλλανοί, ἀλλὰ καὶ τὰς πύλας ἀνοίγοντες ἐξέθεον ἀθρόοι καὶ κατὰ τοῦ πρανοῦς ἐώθουν βίᾳ τοὺς ὑφισταμένους· φόνος τε πλεῖστος αὐτόθι τῶν Οὐολούσκων ἐγένετο καὶ χρόνος τῆς τειχομαχίας [πολύς], τοῦ τε κρατήσειν τῆς πόλεως ἄπορος ἅπασιν ἡ ἐλπίς. Ἀλλὰ τῶν ἀπολλυμένων ἄδηλον ἐποίει τὴν ἀπουσίαν ὁ στρατηγὸς ἀντικαθιστὰς ἑτέρους, τῶν καμνόντων παρεθάρρυνε τὴν ἀθυμίαν ἐπὶ τὸ πονοῦν μέρος τῆς στρατιᾶς αὐτὸς ὠθούμενος· ἦν τ' οὐχ ὁ λόγος αὐτοῦ μόνον ἐπαγωγὸς ἐπὶ τὸ εὔψυχον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔργα. Πάντα γὰρ ὑφίστατο κίνδυνον καὶ οὐδεμιᾶς πείρας ἀπελείφθη, ἕως ἑάλω τὸ τεῖχος. Κρατήσας δὲ καὶ ταύτης σὺν χρόνῳ τῆς πόλεως, καὶ τῶν ἁλόντων τοὺς μὲν ἐν χειρῶν νόμῳ διαφθείρας, τοὺς δ' αἰχμαλώτους λαβὼν, ἀπῆγε τὴν δύναμιν ἐπιφανεστάτην νίκην ἐξενεγκάμενος καὶ λάφυρα κάλλιστα καὶ πλεῖστα ἄγων, χρήμασί τε παμπόλλοις, ὧν ἐγκρατὴς ἐγένετο· ἦν δ' αὐτόθι ὅσα ἐν οὐδενὶ τῶν ἁλόντων χωρίων· πλουτίσας τὴν στρατιάν.

tionem fecerunt, adversosque per declivia loca vi depulerunt: ibique maxima Volscorum cædes facta, et oppugnatio diuturna fuit, urbisque expugnandæ tenuem spem omnes habebant. Sed imperator, in cadentium locum alios substituens, efficiebat ne militum cæsorum absentia cognosceretur: timiditatem autem eorum, qui laborarent, ipsemet, partem exercitus defessam adeundo, confirmabat: nec verbis tantum, sed etiam factis, exemploque suo ad fortitudinem eos impellebat. Nam quodvis periculum subibat: et nihil intentatum reliquit, donec urbs expugnaretur. Hoc quoque oppido tandem potitus, postquam oppidanos expugnatos partim iure belli interfecit, partim vivos cepit, victoria maxime insigni relata, exercitum, pulcherrimis plurimisque spoliis onustum, permultisque pecuniis, quas adeptus fuerat, (ibi enim, quanta in nulla alia captarum urbium, copia inventa est) ditatum abduxit.

XXI. Μετὰ τοῦτο χώραν τε ὅσην διαπορεύοιτο ὑποχείριος ἦν, καὶ πόλιν οὐδεμία ἠναντιοῦτο ἔξω Λαουϊνίου, ἣν πρώτην τε πόλιν οἱ σὺν Αἰνείᾳ καταράντες εἰς Ἰταλίαν Τρῶες ἔκτισαν, καὶ ἀφ' ἧς τὸ Ῥωμαίων ἦν γένος, ὡς καὶ πρότερόν μοι δεδήλωται. Οἱ δ' ἐν ταύτῃ κατοικοῦντες ἅπαντα πρότερον ᾤοντο δεῖν ὑπομένειν, ἢ τὸ πρὸς τοὺς ἀπογόνους σφῶν Ῥωμαίους πιστὸν ἐγκαταλιπεῖν. Ἐγένοντο μὲν οὖν καὶ τειχομαχίαι τινὲς αὐτόθι καρτεραὶ καὶ πρὸ τῶν ἐρυμάτων ὀξεῖαι μάχαι· οὐ μὴν ἑάλω γε τὸ τεῖχος κατὰ κράτος τῇ πρώτῃ ἐφόδῳ, ἀλλ' ἐδόκει χρόνου δεῖν τῇ πολιορκίᾳ καὶ τριβῆς. Ἀποστὰς οὖν τῆς τειχομαχίας ὁ Μάρκιος, περιετάφρευε κύκλῳ τὴν πόλιν καὶ ἀπεσταύρου τὰς ὁδοὺς φυλάττων, ἵνα μήτε ἀγορὰ μήτ' ἐπικουρία τις αὐτοῖς ἔξωθεν προσγένοιτο. Ῥωμαῖοι δὲ τῶν τε κεκρατημένων ἤδη πόλεων τὸν ὄλεθρον ἀκούοντες, καὶ τῶν προσθεμένων τῷ Μαρκίῳ τὴν ἀνάγκην, ταῖς τε πρεσβείαις ἐνοχλούμενοι ταῖς ἀφικνουμέναις ὡς αὐτοὺς ὁσημέραι παρὰ τῶν μενουσῶν ἐν τῇ φιλίᾳ καὶ δεομένων βοηθείας, τοῦ τε Λαουϊνίου τὸν περιτειχισμὸν ὁρρωδοῦντες ἐν χερσὶν ὄντα, καὶ εἰ τόδε τὸ φρούριον ἁλώσεται τὸν πόλεμον ἐπὶ σφᾶς ἥξειν εὐθὺς οἰόμενοι, μίαν ὑπέλαβον ἔσεσθαι πάντων τῶν κακῶν λύσιν, εἰ ψηφίσαιντο τῷ Μαρκίῳ τὴν κάθοδον. Καὶ ὅ τε δῆμος ἅπας ἐβόα τοῦτο καὶ οἱ δήμαρχοι νόμον εἰσφέρειν ὑπὲρ ἀκυρώσεως τῆς καταδίκης ἐβούλοντο, ἀλλ' οἱ πατρίκιοι ἠναντιώθησαν αὐτοῖς οὐκ ἀξιοῦντες τῶν δεδικασμένων λύειν οὐδέν. Μὴ γενομένου δὲ προβουλεύματος ὑπὸ τῆς βουλῆς οὐδὲ τοῖς δημάρχοις ἔτι προθεῖναι γνώμην εἰς τὸν δῆμον ἐδόκει· ὃ καὶ θαυμάζειν ἄξιον ἀφ' ἧς δήποτε αἰτίας ἡ βουλὴ σπουδάζουσα τὸν ἔμπροσθεν χρόνον ὑπὲρ τοῦ Μαρκίου τότε βουλομένῳ τῷ δήμῳ κατάγειν αὐτὸν ἠναντιώθη, πότερα πεῖραν αὐτοῦ

XXI. Postea, quacunque iter fecisset ager in eius potestate erat, nec oppidum ullum ei resistebat præter Lavinium, quam urbem primam Troiani Æneæ socii, quum ad Italiam appulissent, condiderunt, undeque Romani originem ducebant, ut ante declaravi. Eius igitur incolæ quidvis potius sibi perferendum, quam fidem erga Romanos suos nepotes deserendam putabant. Ibi igitur aliquoties in oppugnationibus acriter pugnatum est, prœliaque atrocia pro munitionibus facta. Verumtamen haud primo impetu urbs expugnata est: sed obsidio et mora oppugnatio indigere videbatur. Marcius igitur, obsidione omissa, urbem fossa valloque circumdedit, vias observans, ne quis commeatus aut auxilia externa ad illos venirent. Romani vero, quum tot urbium iam captarum excidium audirent, aliarumque necessitatem, qua compulsæ Marcio se adiunxerant, fatigati quotidianis legationibus ad se missis a civitatibus in amicitia permanentibus et auxilia implorantibus, ad hæc præsenti Lavinii circumvallatione territi, et, si hoc oppidum caperetur, arma statim in se conversum iri existimantes, unum omnium malorum remedium fore credebant, si Marcio reditus in patriam decerneretur. Et tota plebs id vociferabatur, tribunique legem de abroganda eius damnatione ferre cupiebant: sed patricii illis adversabantur, quia nihil, quod semel iudicatum fuisset, irritum fieri volebant. Nullo facto autem senatusconsulto, ne tribuni quidem rem ad populum referendam existimarunt. Atque sane mirandum est, cur senatus, qui antea Marcii adeo studiosus erat, tunc tamen plebi eum reducere volenti adversatus

ποιουμένη τῆς γνώμης καὶ τῷ μὴ συγχωρεῖν [ἑκάστῳ] ἑτοίμως ἐπὶ τὸ μᾶλλον σπουδάζειν αὐτὸν παρορμῶσα, ἢ τὰς ἰδίας καθ' ἑαυτῆς ἀπολύσασθαι βουλομένη διαβολὰς ὑπὲρ τοῦ μηδενὸς ὧν ἔπραττεν ὁ ἀνὴρ μήτ' αἰτία μήτε συνεργὸς εἶναι. Χαλεπὸν γὰρ ἦν ἀπόρρητον γενόμενον αὐτῆς τὸ βούλημα συμβαλεῖν.

XXII. Ἀκούσας δὲ ταῦτα παρ' αὐτομόλων τινῶν ὁ Μάρκιος, ὡς εἶχεν ὀργῆς, εὐθὺς ἀναστήσας τὴν δύναμιν ἦγεν ἐπὶ τὴν Ῥώμην, φυλακὴν τοῦ Λαουϊνίου τὴν ἀρκοῦσαν καταλιπών· καὶ αὐτίκα τῆς πόλεως σταδίους τετταράκοντα ἀποσχὼν κατεστρατοπέδευσε περὶ τὰς καλουμένας Κλυιλίας τάφρους. Μαθοῦσι δὲ τὴν παρουσίαν αὐτοῦ τοῖς κατὰ τὴν πόλιν τοσοῦτος ἐνέπεσε θόρυβος, ὡς αὐτίκα τοῖς τείχεσι τὸν πόλεμον προσάξοντος, ὥστε οἱ μὲν ἐπὶ τὰ τείχη τὰ ὅπλα λαβόντες ἔθεον ἄνευ παραγγέλματος· οἱ δ' ἐπὶ τὰς πύλας κατὰ πλῆθος ἐφέροντο χωρὶς ἡγεμόνος· οἱ δὲ τοὺς δούλους καθοπλίσαντες ἐπὶ τοῖς τέγεσι τῶν οἰκιῶν ἵστασαν· οἱ δὲ τήν τε ἄκραν καὶ τὸ Καπιτώλιον καὶ τοὺς ἄλλους ἐρυμνοὺς τόπους τῆς πόλεως κατελαμβάνοντο· γυναῖκές τε λελυμέναι τὰς κόμας ἐπὶ τὰ τεμένη καὶ τοὺς νεὼς ἔθεον ὀλοφυρόμεναί τε καὶ δεόμεναι τῶν θεῶν ἀποστρέψαι τῆς πόλεως τὸν παριόντα φόβον. Ὡς δ' ἥ τε νὺξ παρῆλθε καὶ τῆς ἐπιούσης ἡμέρας τὸ πλεῖστον, καὶ οὐδὲν ὧν ἐδεδοίκεσαν ἐγίνετο, ἀλλ' ἔμενεν ὁ Μάρκιος ἐφ' ἡσυχίας, συνέδραμον ἅπαντες εἰς τὴν ἀγορὰν οἱ δημοτικοὶ καὶ τοὺς πατρικίους ἐκάλουν εἰς τὸ βουλευτήριον· καὶ εἰ μὴ προβουλεύσουσι τῷ ἀνδρὶ τὴν κάθοδον, αὐτοὶ βουλεύσεσθαι περὶ σφῶν αὐτῶν ἔφασαν ὡς προδεδομένοι. Τότε δὴ συνελθόντες εἰς τὴν βουλὴν οἱ πατρίκιοι ψηφίζονται πρεσβευτὰς πρὸς τὸν Μάρκιον ἀποστεῖλαι πέντε ἄνδρας ἐκ τῶν πρεσβυτάτων, οὓς μάλιστα ἐκεῖνος ἠσπάζετο, περὶ διαλύσεώς τε καὶ φιλίας διαλεξομένους. Ἦσαν δὲ οἱ προχειρισθέντες ὑπ' αὐτῶν ἄνδρες οἵδε· Μάρκος Μηνύκιος καὶ Πόστουμος Κομίνιος καὶ Σπόριος Λάρκιος καὶ Πόπλιος Πινάριος καὶ Κόϊντος Σολπίκιος, ἅπαντες ὑπατικοί. Ὡς δὲ ἀφίκοντο ἐπὶ τὸ στρατόπεδον, καὶ ἔγνω τὴν παρουσίαν αὐτῶν ὁ Μάρκιος, καθεζόμενος ἅμα τοῖς ἐπιφανεστάτοις Οὐολούσκων τε καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων, ἔνθα πλεῖστοι ἔμελλον ἀκούσεσθαι τῶν λεγομένων, ἐκέλευσε καλεῖν τοὺς ἄνδρας. Εἰσελθόντων δὲ αὐτῶν ἤρξατο τοῦ λόγου Μηνύκιος, ὁ πλεῖστα κατὰ τὸν τῆς ὑπατείας χρόνον σπουδάσας ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ μάλιστα τοῖς δημοτικοῖς ἐναντιωθεὶς, καὶ ἔλεξε τοιάδε.

XXIII. « Ὅτι μὲν οὐ δίκαια πέπονθας ὑπὸ τοῦ « δήμου, ὦ Μάρκιε, μετ' αἰσχρᾶς αἰτίας ἐξελαθεὶς « ἐκ τῆς πατρίδος ἅπαντες ἴσμεν, καὶ οὐδὲν οἰόμεθά « σε ποιεῖν θαυμαστὸν, εἰ χαλεπαίνεις καὶ ἀγανακ« τεῖς ἐπὶ ταῖς τύχαις. Κοινὸς γὰρ δὴ τῆς ἁπάν« των φύσεως οὗτος ὁ νόμος, ἐχθρὸν εἶναι τῷ δρά-

fuerit : utrum *id fecerit*, ut animos eius exploraret, an ut magis eius desiderium accenderet, si se facilem non præberet; an quod vellet crimina sibi falso obiecta diluere, ut ita se nullius facinoris ab illo patrati aut auctorem aut socium fuisse fidem faceret. Difficile enim erat secretum eius consilium assequi coniectura.

XXII. Marcius autem, his per transfugas cognitis, ut erat iratus, statim motis inde castris, Romam cum copiis contendit, exercitus parte, quanta opus erat, ad Lavinii custodiam relicta; et mox ad fossas Cluilias, circiter stadia quadraginta ab urbe distantes, castra posuit. Cuius adventu in urbe cognito, maximus exortus est tumultus, quasi jamjam bellum ad mœnia accederet. Quare alii ad muros correptis armis injussu currebant; alii ad portas conglobati sine duce ferebantur; alii servos armatos super tectis ædium collocabant; alii arcem et Capitolium et cetera loca urbis munita occupabant : et mulieres solutis crinibus ad delubra templaque currebant lugentes et suppliciter a diis petentes, ut imminens periculum ab urbe averterent. Sed quum nox illa præteriisset, et diei sequentis maxima pars, et eorum, quæ timuerant, nihil accidisset, sed Marcius quiesceret nec quidquam moveret, omnes plebeii in forum concurrerunt et patricios in curiam vocarunt; et nisi reditum homini senatusconsulto decrevissent, se sibi ipsis, utpote proditis, consulturos dixerunt. Tunc igitur patricii, quum in curiam convenissent, decreverunt legatos ad Marcium mittere, quinque viros ex maximis natu et illi carissimos, ut de pace et amicitia agerent. Legatorum autem ab illis delectorum hæc fuere nomina : Marcus Minucius, Postumus Cominius, Spurius Largius, Publius Pinarius, et Quintus Sulpicius, omnes viri consulares. Qui ubi ad castra venerunt, et Marcius eorum adventum cognovit, sedens cum nobilissimis Volscorum et sociorum in eo loco, unde maxime exaudiri possent ea quæ dicerentur, eos ad se vocari iussit. Qui quum ingressi essent, Minucius, qui plurimum in suo consulatu eius caussa laborarat, et plebi vehementissime adversatus fuerat, exorsus huiusmodi habuit orationem.

XXIII. « Omnes scimus, Marci, te iniuria a plebe af« fectum, qui turpis criminis reus factus patria pulsus « fueris; nec putamus, mirandum esse, quod indigne« ris, et hanc adversam fortunam iniquo animo feras. « Hoc enim communi naturæ lege apud omnes est re« ceptum, ut, qui iniuriam est passus, ei sit infensus,

« σαντι τὸ πεπονθὸς κακῶς. Ὅτι δὲ οὐ μετὰ λογισμοῦ σώφρονος ἐξετάζεις, οὓς ἀμύνεσθαί τε καὶ τιμωρεῖσθαί σοι προσήκει, οὐδὲ μετριάζεις περὶ τὴν ἀνάπραξιν τῆς δίκης, ἀλλ' ἐν τῷ αὐτῷ τίθεσαι τά τε ἀναίτια τοῖς αἰτίοις καὶ τὰ φίλια τοῖς πολεμίοις, νόμους τε κινεῖς φύσεως ἀκινήτους, καὶ τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς συνταράττεις ὅσια, καὶ οὐδὲ σεαυτὸν ἐξ ὧν τε καὶ ὅστις ἔφυς ἔτι μέμνησαι, τοῦτο τεθαυμάκαμεν. Ἥκομέν τε ἀποσταλέντες ὑπὸ τοῦ κοινοῦ πρέσβεις οἱ προύχοντες ἡλικίᾳ τῶν πατρικίων καὶ περί σε προθυμότατοι, μεμιγμένην φέροντες δικαιολογίαν παραιτήσει, καὶ ἐφ' οἷς ἀξιοῦμέν σε διαλύσασθαι τὴν ἔχθραν πρὸς τὸν δῆμον ἀπαγγελοῦντες· πρὸς δὲ τούτοις, ἃ νομίζομεν εἶναι κάλλιστα καὶ συμφορώτατά σοι, ταῦτα παραινέσοντες.

XXIV. « Ἀρχέτω δὲ ὁ περὶ τῶν δικαίων λόγος. Συνέστη τὸ δημοτικὸν ἐπί σοι παροξυνθὲν ὑπὸ τῶν δημάρχων, καὶ ἧκον ὡς ἀποκτενοῦντές σε ἄκριτον οἷς φοβερὸς ἦσθα. Τοῦτο τὸ ἔργον ἐκωλύσαμεν ἡμεῖς οἱ ἐκ τοῦ συνεδρίου, καὶ παρεσχομέν σοι μηδὲν ὃ μὴ δίκαιον ἦν τότε παθεῖν. Μετὰ τοῦτο προὐκαλοῦντό σε οἱ κωλυθέντες ἀνελεῖν ἐπὶ δίκην, αἰτιασάμενοι πονηροὺς κατ' αὐτῶν εἰπεῖν ἐν τῇ βουλῇ λόγους. Ἐνέστημεν καὶ πρὸς τοῦτο, ὡς οἶσθα, καὶ οὐκ ἐπετρέψαμεν οὔτε γνώμης οὔτε λόγων ὑποσχεῖν σε δίκας. Ἀποτυχόντες καὶ τούτου τελευτῶντες ἧκον ἐφ' ἡμᾶς αἰτιώμενοί σε ἐπὶ τυραννίδι. Ταύτην αὐτὸς ὑπέμεινας ἀπολογήσασθαι τὴν αἰτίαν, ἐπειδὴ πάμπολυ ἀπεῖχες αὐτῆς, καὶ παρέσχες τοῖς δημοτικοῖς περὶ σεαυτοῦ τὴν ψῆφον ἀναλαβεῖν. Ἡ βουλὴ δὲ καὶ τότε παρῆν καὶ πολλὰς ἐποιεῖτο δεήσεις ὑπὲρ σοῦ. Τίνος οὖν ἡμεῖς οἱ πατρίκιοι τῶν συμβεβηκότων σοι κακῶν γεγόναμεν αἴτιοι; καὶ διὰ τί πολεμεῖς ἡμῖν τοσαύτην εὔνοιαν ἀποδειξαμένοις περί σε κατὰ τὸν τότε ἀγῶνα; ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τὸ δημοτικὸν ἅπαν ἐξελαθῆναί σε βουλόμενον εὑρέθη· δυσὶ γοῦν ψήφοις ἑάλως μόναις, ὥστε οὐδὲ τούτοις ἂν εἴης σὺν δίκῃ πολέμιος, οἵ σε ὡς οὐδὲν ἀδικοῦντα ἀπέλυσαν. Τίθημι δὲ, εἰ βούλει, πᾶσι μὲν τοῖς δημόταις δόξαν, ὅλῃ δὲ τῇ βουλῇ φανὲν ταύτῃ χρήσασθαί σε τῇ συμφορᾷ, καὶ δίκαιον εἶναί σου τὸ πρὸς ἅπαντας ἡμᾶς μῖσος. ἀλλ' αἱ γυναῖκές σε, ὦ Μάρκιε, τί δεινὸν εἰργάσαντο, ἀνθ' ὅτου πολεμεῖς αὐταῖς; ποίαν ἐπενέγκασαι περὶ φυγῆς ψῆφον, ἢ τίνας εἰποῦσαι κατὰ σοῦ πονηροὺς λόγους; τί δὲ οἱ παῖδες ἡμῶν δράσαντες ἢ διανοηθέντες ἀδικεῖν περὶ σοῦ κινδυνεύουσιν ὑπὲρ αἰχμαλωσίας καὶ τῶν ἄλλων, ἃ παθεῖν αὐτοὺς εἰκὸς, ἐὰν ἡ πόλις ἁλῷ; Οὐ τὰ δίκαια διαιτᾷς, ὦ Μάρκιε, καὶ εἰ τοῦτον οἴει δεῖν τὸν τρόπον τὰ ὑπαίτια καὶ ἐχθρὰ μισεῖν, ὥστε μηδὲ τῶν ἀναιτίων φείδεσθαι καὶ φιλίων, οὐκ ἄρα τὰ προσήκοντα ἀνδρὶ ἀγαθῷ φρονεῖς. Ἵνα δὲ πάντα ταῦτ' ἀφῶ, τί ἂν ἔχοις εἰπεῖν, ὦ πρὸς Διὸς, εἴ τις

« a quo eam accepit. Verum illud miramur, quod non recta ratione nec prudenter inquiras, quos ulcisci et quos vindicare tibi conveniat, nec modum ullum in exigendis pœnis serves : sed eodem modo insontes quo sontes, et amicos quo inimicos tractes, immobilesque naturæ leges violes, et iura divina confundas, atque ne recorderis quidem quibusnam ipse ortus, et quisnam sis. Et nos e patriciis natu maximi, tuique studiosissimi, legati a republica venimus, ut defensionem cum deprecatione mixtam afferamus, ut nuntiemus conditiones, quibus postulemus ut cum plebe in gratiam redeas, et præterea ut iis de rebus te admoneamus, quas et pulcherrimas esse tibique maxime conducere putamus.

XXIV. « Ac primum quidem de iure verba faciamus. Conspiravit in te plebs a tribunis concitata, teque indemnatum occidere conati sunt, quibus eras formidabilis. Hoc ne fieret, nos senatores prohibuimus effecimusque, ne quid contra ius tunc patereris. Postea ei qui te interficere prohibiti sunt, criminantes te in senatu sibi maledixisse, diem tibi dixerunt. Hic quoque, ut scis, restitimus, nec te vel sententiæ dictæ vel orationis habitæ pœnas luere passi sumus. Cum hoc quoque frustrati fuissent, tandem nos adierunt, tyrannidis affectatæ crimen objicientes. Ad hoc crimen refellendum ipse respondere non dubitasti, quod ab ea culpa plurimum aberas, et te plebis iudicio permisisti. At tunc quoque senatus adfuit, et tua caussa multas preces adhibuit. Cuiusnam igitur mali, quod tibi acciderit, nos patricii auctores fuimus? et cur nos bello petis, qui tantam erga te benevolentiam in tua caussa periculoque tunc demonstravimus? imo ne plebem quidem totam ne expellere voluisse satis constat. Duobus enim tantum suffragiis damnatus fuisti. Quare ne his quidem iure hostis esse potes, qui te ut insontem absolverunt. Sed faciamus, si libet, te totius plebis et totius senatus communi sententia in hoc infortunium incidisse, et tuum in nos omnes odium iustum esse; quid tamen damni mulieres, Marci, tibi dederunt, ut bellum illis inferres? quod suffragium adversus te tulerant, ut in exsilium pellereris? quam malam concionem adversus te habuerunt? quod vero facinus iniustum nostri liberi aut fecerunt aut cogitarunt contra te, ut nunc illis immineat periculum servitutis et aliorum malorum, quæ, si per vim urbs capiatur, eos passuros verisimile est? Non recte sentis, nec iuste facis, Marci, atque ita sontes et inimicos odio persequendos censes, ut ne insontibus quidem et amicis parcatur, non id cogitas, quod virum bonum decet. Sed ut hæc omnia omittam, quid, per Jovem, respondere posses, si quis te interrogaret : quanam

« ἔροιτό σε, τοὺς δὲ δὴ τάφους τῶν προγόνων τί « παθὼν ἀνασκάπτεις, καὶ τιμὰς ἃς κομίζονται παρ' « ἀνθρώπων ἀφαιρῇ; θεῶν δὲ βωμοὺς καὶ τεμένη « καὶ νεὼς τίνος ἀδικήματος ὀργῇ συλᾷς καὶ κατα- « καίεις καὶ ἀνατρέπεις, καὶ σεβασμῶν οὐκ ἐᾷς « τυγχάνειν τῶν νομίμων; τί πρὸς ταῦτα φαίης ἄν; « ἐγὼ μὲν γὰρ οὐδὲν ὁρῶ. Ταῦτά σοι περί τε « ἡμῶν αὐτῶν, ὦ Μάρκιε, τῶν ἐκ τοῦ συνεδρίου « καὶ περὶ τῶν ἄλλων πολιτῶν, οὓς ἀπολέσαι προ- « θυμῇ κακὸν οὐδὲν ὑπ' αὐτῶν πεπονθώς, τάφων τε « καὶ ἱερῶν καὶ πόλεως τῆς γειναμένης τε καὶ θρε- « ψαμένης τὰ δίκαια εἰρήσθω.

XXV. « Ἀλλά, φέρε, εἰ δὲ δὴ πάντας ἀνθρώπους « καὶ τοὺς μηδὲν ἀδικοῦντάς σε γυναιξὶν ὁμοῦ καὶ « τέκνοις δίκας σοι δοῦναι προσῆκεν, πάντας δὲ θεούς « τε καὶ ἥρωας καὶ δαίμονας, πόλιν τε καὶ χώραν « ἀπολαῦσαι τῆς τῶν δημάρχων ἀνοίας, καὶ μηδὲν « ἐξαίρετον μηδ' ἀτιμώρητον ἀφεῖσθαι μέρος ὑπὸ σοῦ, « οὐχ ἱκανὰς ἤδη παρὰ πάντων εἰσπέπραξαι δίκας « τοσοῦτον μὲν φόνον ἐργασάμενος ἀνθρώπων, το- « σαύτην δὲ χώραν πυρὶ καὶ σιδήρῳ λωβησάμενος, « τοσαύτας δὲ πόλεις ἐκ βάθρων ἀναστήσας, καὶ ἑορ- « τὰς δὲ καὶ θυσίας καὶ σεβασμοὺς θεῶν καὶ δαιμόνων « ἐν πολλοῖς τόποις ἀνεόρτους ἀναγκάσας γενέσθαι « καὶ ἀθύτους καὶ τιμῶν νομίμων ἀμοίρους; Ἐγὼ μὲν « οὐκ ἠξίουν ἄνδρα, ὅτῳ φροντὶς ὁποσηοῦν ἀρετῆς « ἐστιν, οὔτε συναναιρεῖν τοῖς ἐχθροῖς τὰ φίλια οὔτε « χαλεπὸν ὀργὴν εἶναι καὶ ἀπαραίτητον εἰς τοὺς ἐξα- « μαρτάνοντάς τι περὶ αὐτόν, ἄλλως τε καὶ δίκας « παρ' αὐτῶν εἰληφότα πολλὰς καὶ μεγάλας. Ἃ « μὲν οὖν ἀπολογεῖσθαί τε περὶ ἡμῶν αὐτῶν εἴχο- « μεν, καὶ παραιτεῖσθαί σε περὶ τῶν δημοτικῶν, « ταῦτ' ἐστίν· ἃ δὲ ὑποτίθεσθαί σοι δι' εὔνοιαν « οἱ τιμιώτατοι φίλων εἴκοντι καὶ ὑπισχνεῖσθαι « διαλλαττομένῳ πρὸς τὴν πατρίδα, ταυτί· ἐν ᾧ « τὸ δύνασθαί σοι μάλιστα ὑπάρχει καὶ τὸ θεῖον ἔτι « συλλαμβάνει, μετριάσαι καὶ ταμιεύσασθαι τὴν « τύχην, ἐνθυμηθέντα ὅτι μεταβολὰς ἔχει πάντα τὰ « πράγματα, καὶ οὐδὲν ἐπὶ τῶν αὐτῶν φιλεῖ διαμέ- « νειν· νεμεσᾶταί τε πάντα ὑπὸ θεῶν τὰ ὑπερέχοντα, « ὅταν εἰς ἄκρον ἐπιφανείας ἀφίκηται, καὶ τρέπεται « πάλιν εἰς τὸ μηδέν. Μάλιστα δὲ τοῦτο πάσχει « τὰ σκληρὰ καὶ μεγάλαυχα φρονήματα καὶ τοὺς « ὅρους ἐκβαίνοντα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ὑπάρ- « χει δέ σοι νῦν ἁπάντων κράτιστα καταλύσασθαι « τὸν πόλεμον. Ἥ τε γὰρ βουλὴ πᾶσα ὥρμηται « τὴν κάθοδον ψηφίσασθαί σοι, καὶ ὁ δῆμος ἕτοιμός « ἐστι νόμῳ κυρωθέντι λῦσαι τὴν ἀειφυγίαν. Τί « οὖν ἔτι κωλύει σε τὰς ἡδίστας καὶ τιμιωτάτας « ὄψεις τῶν ἀναγκαιοτάτων σωμάτων ἀπολαβεῖν, « καὶ κεκομίσθαι τὴν περιμάχητον πατρίδα, ἄρχειν « τε ὥσπερ σοι προσῆκεν ἀρχόντων καὶ ἡγεῖσθαι « ἡγεμόνων, παισί τε καὶ ἐγγόνοις μέγιστον αὔχημα « καταλιπεῖν; Τούτων μέντοι τῶν ὑποσχέσεων ἡμεῖς

« iniuria a maioribus lacessitus eorum monumenta « evertis, et honores illis ab hominibus delatos eripis? « deorum vero aras delubra et templa, qua iniuria « ab illis accepta offensus diripis, incendis, subvertis, « deosque cultu solenni et legitimo privas? quid ad « hæc respondere posses? Equidem nihil video. Atque, « quod attinet ad ius, hæc et pro nobis, Marci, ex « senatu, et pro ceteris civibus, quos perdere cupis, « nulla iniuria ab illis affectus, et pro sepulcris, et « templis, et urbe, quæ te genuit et educavit, dicta « sint.

XXV. « Age vero, si deceret, omnes homines et eos « qui nullam tibi iniuriam fecerunt, una cum ipsis « coniugibus et liberis tibi pœnas dare, omnesque et « deos et heroas et genios, ipsamque rempublicam et « agros tribunorum dementiam luere, ita ut nihil ex- « ciperetur, et nihil inultum a te relinqueretur, nonne « satis pœnarum ab omnibus iam exegisti, tanta cæde « facta virorum, tot agris igne ferroque vastatis, tot « urbibus funditus eversis, tot festis et sacrificiis et « deorum geniorumque cultibus sublatis, ita ut mul- « tis in locis, nec dies festi celebrentur, nec sacrificia « fiant, nec diis honores legitimi tribuantur? Equidem « existimo indignum viro, cui virtus quantulæcunque « curæ est, sine ullo discrimine inimicos et amicos « occidere, et gravem atque implacabilem iram gerere « in eos, a quibus aliqua iniuria fuerit affectus, præ- « sertim vero, si multas iam de illis easque acerbas « pœnas sumpserit. Hæc igitur sunt, quæ habemus « tum ut nos ipsos purgemus, tum ut pro plebe te « deprecemur. Quæ vero honoratissimi quique be- « nevolentiæ caussa summo studio te monent, tibique « in gratiam cum patria redeunti pollicentur, hæc « sunt. Dum maxime potes, et numen divinum tibi « favet, moderate te geras, et fortunæ beneficia pru- « denter dispenses; reputans res omnes esse mutabiles, « et nihil unquam in eodem statu permanere solere : « quidquid enim excellit, ubi ad summum claritatis « fastigium evasit, indignationem deorum effugere « nequit, et rursus ad nihilum redigitur. Hoc autem « potissimum accidit sævius ac superbis ingeniis, quæ « humanæ naturæ terminos transgrediuntur. Nunc « autem tibi honestissimis conditionibus bellum depo- « nere licet. Nam et totus senatus ad decernendum « tibi reditum, et populus ad perpetui exsilii mulctam « lege abrogandam paratus est. Quid igitur vetat te « suavissimo carissimoque necessariorum tuorum cons- « pectu iterum frui, et patriam exoptandam recuperare, « et imperare, ut te decet, imperantibus, et duces « ducere, et liberis nepotibusque maximam gloriam « relinquere? Atque horum omnium promissorum mox

« ἐγγυηταὶ πασῶν εσμεν ὡς αὐτίκα μάλα γενησομένων. Νῦν μὲν γὰρ οὐχὶ καλῶς εἶχε ψηφίσασθαί « σοι τὴν βουλὴν ἢ τὸν δῆμον οὐδὲν ἐπιεικὲς ἢ μέτριον, ἕως ἀντιπαρεστρατοπέδευκας ἡμῖν καὶ τὰ « πολεμίων ἔργα δρᾷς. Εἰ δ' ἀποσταίης τῶν ὅπλων, « ἥξει σοι τὸ περὶ τῆς καθόδου ψήφισμα φερόμενον « ὑφ' ἡμῶν οὐκ εἰς μακράν.

XXVI. « Ἀγαθὰ μὲν δὴ ταῦτα ὑπάρξει σοι διαλλαττομένῳ· μένοντι δ' ἐπὶ τῆς ὀργῆς καὶ μὴ διαλυομένῳ τὸ μῖσος πρὸς ἡμᾶς πολλὰ καὶ χαλεπά, « ἐξ ὧν ἐγὼ δύο τὰ μέγιστα νυνὶ φανερώτατα ἐρῶ. « Πρῶτον μὲν ὅτι δυσκόλου γενέσθαι, μᾶλλον δὲ « ἀδυνάτου πράγματος πονηρὸν ἔρωτα ἔχεις, πόλεως « τῆς Ῥωμαίων καθελεῖν τὴν ἰσχὺν καὶ ταῦτα τοῖς « Οὐολούσκων ὅπλοις· ἔπειτα ὅτι σοι κατορθώσαντί « τε καὶ μὴ τυχόντι πάντων ἀνθρώπων ὑπάρξει « δυστυχεστάτῳ νομίζεσθαι. Ἐξ ὧν δὲ ταῦτα παρίσταταί μοι περὶ σοῦ, φρονεῖν ἄκουσον, ὦ Μάρκιε, μηδὲν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν μου τῶν λόγων « τραχυνόμενος. Σκόπει δὲ πρῶτον ὑπὲρ τοῦ ἀδυνάτου. Ῥωμαίοις, ὡς οἶσθα καὶ σύ, πολλὴ μέν « ἐστι νεότης ἐπιχώριος, ἧς εἰ τὸ στασιάζον ἐξαιρεθείη· γενήσεται δὲ τοῦτο κατὰ πολλὴν ἀνάγκην « νυνὶ διὰ τόνδε τὸν πόλεμον· πάντα γὰρ ὑπὸ δέους « κοινοῦ συνίστασθαι φιλεῖ τὰ διάφορα· οὐχ ὅτι Οὐολοῦσκοι κρατήσουσιν, ἀλλ' οὐδ' ἄλλο τῶν κατὰ τὴν « Ἰταλίαν ἐθνῶν οὐδέν. Πολλὴ δ' ἡ Λατίνων καὶ « τῶν ἄλλων συμμάχων καὶ ἀποίκων τῆς πόλεως ἰσχύς, ἣν ὀλίγου πᾶσαν ἐπίκουρον ἥξειν προσδέχου· « στρατηγοί τε οἷος σὺ καὶ πρεσβύτεροι καὶ νέοι, τοσοῦτοι τὸ πλῆθος, ὅσοιπερ ἁπάσαις οὐκ εἰσὶ ταῖς « ἄλλαις πόλεσι. Μεγίστη δὲ πασῶν βοήθεια καὶ « τὰς ἐν τοῖς δεινοῖς ἐλπίδας οὐδέποθ' ἡμῶν ψευσαμένη συμπάσης τε ἀμείνων ἀνθρωπίνης ἰσχύος ἡ « παρὰ τῶν θεῶν εὔνοια, δι' οὓς οὐ μόνον ἐλευθέραν « εἰς τόδε χρόνου τὴν πόλιν τήνδ' οἰκοῦμεν ὀγδόην « ἤδη τὴν νῦν γενεάν, ἀλλὰ καὶ εὐδαίμονα καὶ πολλῶν ἐθνῶν ἄρχουσαν. Μὴ δὴ Πεδανοῖς ἡμᾶς « εἰκάσῃς μηδὲ Τολερίνοις μηδὲ τοῖς ἄλλοις μικροπολίταις, ὧν κατέσχες τὰ πολίχνια· καὶ γὰρ ἥττων « ἄν τίς σου στρατηγὸς καὶ ἀπ' ἐλάττονος ἢ τοσαύτης στρατιᾶς ὀλιγανθρωπίαν καὶ φαυλότητα ἐρυμάτων ἐβιάσατο· ἀλλ' ἐνθυμοῦ τὸ μέγεθος τῆς πόλεως καὶ τὴν λαμπρότητα τῶν ἐν τοῖς πολέμοις « πράξεων καὶ τὴν ἐκ τοῦ θείου παροῦσαν αὐτῇ τύχην, δι' ἣν ἐκ μικρᾶς τοσαύτη γέγονεν· καὶ τὴν « σεαυτοῦ δύναμιν, ἣν ἐπάγων ἔργῳ τοσῷδ' ἐπιχειρεῖς, μὴ νόμιζε ἠλλάχθαι, ἀλλὰ μέμνησο ἀκριβῶς, « ὅτι Οὐολούσκων τε καὶ Αἰκανῶν στρατιὰν ἐπάγῃ, « οὓς ἡμεῖς οἵδε οἱ νῦν παρόντες ἐν πολλαῖς ἐνικῶμεν μάχαις, ὁσάκις ἡμῖν ἐτόλμησαν εἰς πόλεμον « καταστῆναι. Ὥστε σὺν τοῖς χείροσιν ἀγωνίζεσθαι « μέλλων ἴσθι πρὸς τοὺς κρείττονας, καὶ σὺν τοῖς « ἡττωμένοις διὰ παντὸς πρὸς τοὺς νικῶντας ἀεί.

« præstandorum nos tibi sponsores sumus. Nunc « enim non deceret ex senatusconsulto, aut plebiscito, « tibi quidquam æqui aut moderati decerni, dum castra contra nos posita habes et te hostiliter geris. Si « vero ab armis discesseris, decretum de reditu tibi a « nobis brevi afferetur.

XXVI. « Atque hæc sunt bona, quæ habiturus es, si « cum patria in gratiam redieris. Quod si irasci pergas, nec odium contra nos conceptum deponas, in « multa et gravia incides mala, quorum duo maxima « et certissima nunc dicam. Primum, rem difficilem, « imo vero, quæ nullo modo fieri potest, improbe « concupisti, nempe populi Romani potentiam idque « Volscorum armis evertere : deinde vero, sive res « successerit sive non nihil aliud consequeris, nisi ut « omnium hominum miserrimus habearis. Cur autem « mihi in mentem veniat, ut ita de te sentiam, audi, « Marci, nec mea dicendi libertate exasperare. Ac primum considera, rem te, quæ fieri nequeat, aggredi. *Nam* populus Romanus, ut ipse scis, multa iuventute domestica abundat, quam (si seditio sublata « fuerit, quod fiet ob gravem huius belli necessitatem; « omnes enim, qui inter se dissident, communis periculi « metus conciliare solet) non solum Volsci non vincent, « sed ne ulla quidem alia gens, quæ Italiam incolit. « Magna quoque est Latinorum et aliorum sociorum « nostræ urbis et colonorum potentia, quam totam « propemodum nobis auxilio venturam exspecta. Duces vero tui similes, tam seniores quam iuniores, « tot nobis sunt, quot vix in universis aliis populis. Sed longe omnium maximum auxilium, quod « nunquam in adversis spem nostram fefellit, et, quod « omnibus humanis viribus est præstantius, est deorum « benevolentia, quorum beneficio ad hoc usque tempus « hanc urbem, octavam iam ætatem, non solum liberam, sed etiam fortunatam et multis gentibus « imperantem incolimus. Nec nos cum Pedanis, aut « Tolerinis aliisque parvis populis quorum oppidula « occupasti, conferas : nam et alius imperator, te « inferior, et minoribus instructus copiis, munitiones « a paucis defensas et infirmas expugnare potuisset : « sed considera urbis amplitudinem, et rerum bello « gestarum splendorem, et numinis divini favorem, « quo ex parva ad tantam magnitudinem excrevit : « tuasque copias, quibus fretus rem tantam aggrederis, ne putes, nunc mutatas esse, sed bene memento te Volscorum et Æquorum copias ducere, quos « nos ipsi, qui nunc adsumus, multis prœliis vicimus, « quoties in bello nobiscum congredi ausi sunt. Quapropter cum deterioribus adversus præstantiores, « et cum iis, qui perpetuo vincuntur, adversus eos, « qui semper vincere sunt soliti, te certaturum scito. « Quod si contra se res haberet, illud tamen miran-

« Εἰ δὲ δὴ τἀναντία τούτων ἦν, ἐκεῖνό γέ τοι θαυ- « μάζειν ἄξιον, πῶς λέληθέ σε πολεμικῶν ὄντα « πραγμάτων ἔμπειρον, ὅτι τὸ παρὰ τὰ δεινὰ εὔ- « τολμον οὐκ ἐξ ἴσου παραγίνεσθαι φιλεῖ τοῖς τε ὑπὲρ « οἰκείων ἀγαθῶν ἀγωνιζομένοις καὶ τοῖς ἐπὶ τἀλ- « λότρια πορευομένοις· οἱ μέν γε οὐδὲν, ἐὰν μὴ κα- « τορθώσωσι, βλάπτονται, τοῖς δὲ οὐδὲν, ἐὰν πταί- « σωσι, καταλείπεται. Καὶ τοῦ σφάλλεσθαι τὰς « μεγάλας δυνάμεις ὑπὸ τῶν ἐλαττόνων, καὶ τὰς « κρείττους ὑπὸ τῶν φαυλοτέρων τοῦτο ἐν τοῖς μάλιστα « αἴτιον ἦν. Δεινὴ γὰρ ἡ ἀνάγκη, καὶ ὁ περὶ τῶν « ἐσχάτων κίνδυνος ἱκανὸς θάρσος ἐνθεῖναί τινι καὶ « μὴ προϋπάρχον φύσει. Εἶχον ἔτι πλείω λέγειν « ὑπὲρ τοῦ ἀδυνάτου, ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἱκανά.

XXVII. « Εἷς ἔτι μοι καταλείπεται λόγος, ὃν εἰ « μὴ μετ' ὀργῆς, ἀλλ' ἐκ λογισμοῦ κρινεῖς, ὀρθῶς « τε εἰρῆσθαι δόξει, καὶ παραστήσεταί σοι μεταμέλεια « τῶν πραττομένων. Τίς δ' ἐστιν οὗτος ὁ λόγος; « οὐδενὶ θνητῷ φύντι θεοὶ τῶν μελλόντων ἔσεσθαι « βεβαίαν ἐπιστήμην ἔδωκαν ἔχειν, οὐδ' ἂν εὕροις ἐκ « τοῦ παντὸς αἰῶνος ὅτῳ πάντα κατὰ νοῦν ἐχώρησε « τὰ πράγματα, μηδὲν ἐναντιωθείσης τῆς τύχης· « Καὶ διὰ τοῦτο οἱ φρονήσει προὔχοντες ἑτέρων, ἣν ὁ « μακρὸς βίος καὶ τὰ πολλὰ παθήματα φέρει, πρὶν « ἐγχειρεῖν ὁτῳδήποτε ἔργῳ, τὸ τέλος αὐτοῦ πρῶτον « οἴονται δεῖν σκοπεῖν, οὐ θάτερον μόνον ὃ βούλονται « γενέσθαι σφίσιν, ἀλλὰ καὶ τὸ παρὰ γνώμην ἐκβη- « σόμενον· μάλιστα δὲ οἱ τῶν πολέμων ἡγεμόνες, ὅσῳ « μειζόνων τε γίνονται πραγμάτων κύριοι, καὶ τὰς « αἰτίας τῶν κατορθωμάτων ἢ σφαλμάτων ἅπαντες « ἐπὶ τούτους ἀναφέρουσιν. Ἔπειτα ἂν μὲν εὕρωσι « μηδεμίαν ἐνοῦσαν ἢ μικρὰς καὶ ὀλίγας ἐν τῷ μὴ κα- « τορθῶσαι βλάβας, ἅπτονται τῶν ἔργων· ἐὰν δὲ πολ- « λὰς καὶ μεγάλας, ἀφίστανται. Τοῦτο δὴ καὶ σὺ ποίη- « σον καὶ σκόπει πρὸ τῶν ἔργων, ἐὰν σφαλῇς κατὰ « τὸν πόλεμον καὶ μὴ πάντα ὑπάρξῃ κατὰ γνώμην, τί « συμβήσεταί σοι παθεῖν. Διὰ αἰτίας μὲν ἔσῃ παρὰ « τοῖς ὑποδεξαμένοις [μέμψῃ δὲ καὶ αὐτὸς] σαυτὸν, « ὡς μείζοσιν ἐπιχειρήσας πράγμασιν ἢ δυνατοῖς· « στρατιᾶς δ' ἡμετέρας πάλιν ἐκεῖσε ἀφικομένης καὶ « φθειρούσης τὴν ἐκείνων γῆν· οὐ γὰρ ἀνεξόμεθα μὴ « ἀντιτιμωρούμενοι τοὺς ἄρξαντας ἡμᾶς κακῶς ποιεῖν. « Δυεῖν οὐκ ἂν ἁμάρτοις θατέρου, ἢ πρὸς αὐτῶν « ἐκείνων, οἷς αἴτιος ἔσῃ συμφορῶν μεγάλων, αἰσ- « χρῶς ἀναιρεθῆναι, ἢ πρὸς ἡμῶν, οὓς ἀποκτενῶν « τε καὶ δουλωσόμενος ἦλθες· τάχα δὲ ἂν ἐκεῖνοι, « πρὶν ἐν τῷ παθεῖν τι κακὸν γενέσθαι, διαλύσεις « ποιεῖσθαι πρὸς ἡμᾶς ἐπιχειροῦντες ἔκδοτον ἀξιώ- « σειαν ἐπὶ τιμωρίᾳ σε παραδιδόναι ὃ πολλοὶ βάρβαροί « τε καὶ Ἕλληνες εἰς τοιαύτας καταστάντες τύχας « ἠναγκάσθησαν ὑπομεῖναι. Ἆρά γε μικρὰ καὶ οὐχ « ἄξια λόγου ταῦτα εἶναί σοι δοκεῖ, καὶ δεῖ αὐτῶν « ὑπεριδεῖν, ἢ κακῶν συμπάντων τὰ ἔσχατα παθεῖν.

« dum esset te, rei militaris peritum ignorare in peri- « culis non parem audaciam solere esse in iis, qui pro « suis fortunis dimicant, et in iis, qui aliena bona « invadunt. Si enim istis res minus succedat, levem « cladem accipiunt : illis vero, si rem male gerant, « nihil relinquitur. Atque hinc potissimum sit, ut sæpe « maiores a minoribus, et præstantiores a deterioribus « clade afficiantur. Vehemens enim est necessitas, et « extremum periculum etiam ei potest audaciam inse- « rere, cui non sit innata. Plura habui, quæ de im- « possibili dicerem : sed hæc dixisse sufficiat.

XXVII. « Unum adhuc mihi dicendum restat, quod, « si non cum ira, sed ratione iudicaris, recte dictum « putabis, et ad pœnitentiam factorum adduceris. Quid- « nam autem illud est? Nulli mortalium dii certam « futurorum scientiam dederunt; nec umquam invenias « quempiam, cui omnia ex animi sententia successerint, « ita ut nulla in re fortuna ei adversata sit. Propterea « homines, qui aliis prudentia antecellunt, quam longa « ætas et magna experientia adfert, antequam rem « aggrediantur, eventum spectandum putant; non al- « terum tantum, quem ipsi optant, sed eum etiam, « qui præter exspectationem accidere potest : præcipue « vero duces bellorum, in quos, quo maiores res eo- « rum potestati permittuntur, *eo magis* felicem, aut « infelicem exitus caussæ ab omnibus conferuntur, « deinde si nulla, aut levia, aut pauca damna si bel- « lum parum feliciter gestum sit secutura videant, « tunc rem aggrediuntur; sin multa et magna, ab cœp- « to desistunt Hoc tu quoque fac, et, antequam « rem aggrediaris, considera, si in bello res tibi male « successerit, nec omnia quæ speras consecutus fueris, « quid tibi sit eventurum. Accusaberis ab hospitibus, « quod res aggressus fueris multo maiores, quam quæ « fieri possent : [et sicubi noster exercitus rursus eo « veniet, illorumque agrum vastabit (neque enim illos « inultos manere patiemur, qui nos priores iniuria « affecerunt) alterutrum vitare non poteris, quo minus « vel ab illis ipsis, quibus calamitatum magnarum « auctor fueris, turpiter interficiaris, vel a nobis, « quos interfecturus et in servitutem redacturus huc « venisti. Sed fortasse etiam illi antequam aliquid « mali a nobis patiantur, pacis nobiscum faciendæ « desiderio te ad supplicium dedere non dubitabunt : id « quod multi, tam barbari, quam Græci, in talem « fortunæ statum compulsi, facere coacti sunt. Hæc- « cine igitur parva et nullius momenti tibi videntur et « contemnenda, an potius extrema mala quæ quis pati « possit?

XXVIII. « Φέρε· ἐὰν δὲ δὴ κατορθώσῃς, τί τὸ « θαυμαστὸν ἔσται σοι καὶ περιμάχητον ἀγαθὸν, ἢ « τίνας ἐξοίσῃ δόξας; καὶ γὰρ τοῦτο ἐξέτασον. Πρῶ- « τον μὲν τῶν φιλτάτων τε καὶ ἀναγκαιοτάτων ὑπάρ- « ξει σοι στερεῖσθαι σωμάτων, μητρὸς ἀθλίας, ᾗ « γενέσεως καὶ τροφῆς καὶ τῶν ἄλλων ὧν ἔσχεν ἐπὶ « σοι πόνων οὐ καλὰς ἀμοιβὰς ἀποδίδως, ἔπειτα γα- « μετῆς σώφρονος, ἣ διὰ τὸν σὸν πόθον ἐν ἐρημίᾳ καὶ « χηρείᾳ κάθηται πᾶσαν ἡμέραν καὶ νύκτα τὰς σὰς « φυγὰς ὀδυρομένη· πρὸς δὲ τούτοις τέκνων δυεῖν, « οὓς ἐχρῆν ἀγαθῶν προγόνων ὄντας ἀπογόνους καρ- « ποῦσθαι τὰς ἐκείνων τιμὰς εὐδοξοῦντας ἐν εὐτυ- « χούσῃ τῇ πατρίδι. Ὧν ἁπάντων οἰκτρὰς καὶ « ἀτυχεῖς ἀναγκασθήσῃ θεωρεῖν καταστροφὰς, εἰ τολ- « μήσεις προσάγειν τοῖς τείχεσι τὸν πόλεμον· οὐ γὰρ « δὴ φείσονται τῶν σῶν οὐδενὸς οἱ περὶ τῶν σφετέρων « κινδυνεύοντες, καὶ εἰς τὰ ὅμοια κακῶν ὑπὸ σοῦ « πάσχοντες, ἀλλ' εἰς αἰκισμοὺς αὐτῶν δεινοὺς καὶ « ὕβρεις ἀνηλεεῖς καὶ πᾶσαν ἄλλην ἰδέαν προπηλα- « κισμοῦ χωρήσουσιν ὑπὸ τῶν συμφορῶν βιαζόμενοι· « καὶ τούτων οὐχ οἱ δρῶντες, ἀλλ' ὁ τὴν ἀνάγκην « αὐτοῖς ἐπιτιθεὶς σὺ αἴτιος ἔσῃ. Ἡδονὰς μὲν δὴ « τοιαύτας καρπώσῃ κατὰ γνώμην χωρήσαντός σοι « τοῦδε τοῦ ἔργου· ἔπαινον δὲ δὴ καὶ ζῆλον καὶ τι- « μὰς, ὧν ὀρέγεσθαι χρὴ τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας, « σκόπει ποίας καὶ τίνας· μητροκτόνος κεκλήσῃ καὶ « παιδοφόνος καὶ γυναικὸς ἀλιτήριος καὶ πατρίδος « ἀλάστωρ· καὶ οὔτε θυσιῶν οὔτε σπονδῶν οὐθ' ἑστίας « ὅποι ποτ' ἂν ἀφίκῃ κοινωνεῖν ἐθελήσει σοι τῶν εὐ- « σεβῶν καὶ δικαίων οὐδείς· αὐτοῖς τε οὐκ ἔσῃ τί- « μιος οἷς εὔνοιαν ἐνδεικνύμενος ταῦτα δρᾷς, ἀλλὰ « καρπωσάμενοί τινα ἕκαστος τούτων ἐκ τῶν σῶν « ἀσεβημάτων ὠφέλειαν, μισήσουσι τὴν αὐθάδειαν « τοῦ τρόπου. Ἐῶ γὰρ λέγειν, ὅτι χωρὶς τοῦ μίσους, « ὃ παρὰ τῶν ἐπιεικεστάτων ἕξεις, καὶ φθόνος ἀπαν- « τήσεται πολὺς ἐκ τῶν ἴσων καὶ φόβος ἐκ τῶν « ἡσσόνων, καὶ δι' ἄμφω ταῦτα ἐπιβουλαὶ καὶ ἄλλα « πολλὰ καὶ χαλεπὰ, ὅσα εἰκὸς συμπεσεῖν ἀνδρὶ ἐρήμῳ « φίλων καὶ ἐν ξένῃ ὄντι γῇ. Τὰς γὰρ δὴ παρὰ θεῶν « τε καὶ δαιμόνων ἐπιπεμπομένας τοῖς ἀνόσια καὶ « δεινὰ διαπραξαμένοις ἐρινύας ἐῶ, ὑφ' ὧν αἰκιζόμε- « νοι ψυχάς τε καὶ σώματα κακοὺς μὲν διαντλοῦσι « βίους, οἰκτρὰς δὲ ὑπομένουσι τελευτάς. Ταῦτα « ἐνθυμηθεὶς, ὦ Μάρκιε, μετάγνωθι, καὶ παῦσαι « μνησικακῶν τῇ σεαυτοῦ πατρίδι· τύχην τε πάντων « αἰτίαν ἡγησάμενος, ὧν πέπονθας πρὸς ἡμῶν ἢ δέ- « δρακας ἡμᾶς κακῶν, ἄπιθι χαίρων ἐπὶ τὰ οἰκεῖα « καὶ κόμισαι μητρός τε περιβολὰς προσηνεστάτας « καὶ γυναικὸς φιλοφροσύνας ἡδίστας καὶ τέκνων ἀσ- « πασμοὺς γλυκυτάτους· καὶ σεαυτὸν ἀπόδος ὀφείλημα « κάλλιστον τῇ γειναμένῃ σε καὶ τηλικοῦτον ἄνδρα « παιδευσαμένῃ πατρίδι. »

XXIX. Τοιαῦτα διεξελθόντος τοῦ Μηνυκίου, μι- κρὸν ἐπισχὼν ὁ Μάρκιος εἶπε· « Σοὶ μὲν, ὦ Μηνύ-

XXVIII. « Age, si res tibi ex voto successerit, « quodnam admirandum et adeo exoptandum bonum « consequeris? quam gloriam inde referes? Nam et hoc « considera. Primum quidem carissimis et tibi con- « iunctissimis privaberis; matre misera, cui pro partu « et educatione, aliisque laboribus, quos tua caussa « pertulit, haud præclaram refers gratiam; deinde « pudica coniuge, quæ tui desiderio in solitudine et « viduitate totum diem noctemque tuum deplorat exs- « ilium; præterea duobus filiis, quos ex bonis natos « maioribus, illorum etiam honoribus in fortunata « patria felices frui oportebat. Quorum omnium mi- « serum et infelicem vitæ exitum spectare cogeris, si « copias ad muros admovere ausus fueris. Nulli enim « tuorum parcent ii, qui suis timent, et qui eodem « sævitiæ genere a te tractantur : sed a nullis diris « tormentis, a nullis crudelibus facinoribus, a nullo « denique contumeliæ genere in eos sibi temperabunt, « a suis calamitatibus *ad id* adacti; horumque ma- « lorum non ipsi, qui hæc facient, sed tu, qui illi « hanc necessitatem impones, auctor eris. Atque has « voluptates percipies si res tibi ex voto successerit : « laudem vero et æmulationem et honores, qui viris « bonis sunt expetendi, quos et quales sis consecutu- « rus, vide. Matricida diceris, filiorum interfector, « uxoris nefarius percussor, et patriæ malus genius; « nec ad epulas, nec ad domesticos lares, quocunque « veneris, te quisquam pius ac iustus volet admittere; « ac ne ipsis quidem carus eris, in quorum gratiam « hæc facis : sed singuli eorum percepta aliqua utilitate « ex tuis impiis facinoribus, ingenii tui arrogantiam « odio habebunt. Omitto enim dicere te, præter « æquissimi cuiusque odium, quod tibi conciliabis, « magnæ etiam æqualium invidiæ, et inferiorum me- « tui, et ob horum utrumque insidiis, et multis aliis « iisque gravibus molestiis, in quas verisimile est « hominem amicis destitutum et inter peregrinos de- « gentem incurrere, obnoxium futurum. Taceo etiam « furias, quæ a diis geniisque immittuntur impiis et « facinorosis hominibus; a quibus et anima et corpore « excruciati, vitam miseram tolerant, et tristem vitæ « finem exspectant. Hæc igitur considerans, Marci, « resipiscas, et iniuriarum a patria acceptarum me- « moriam deponas; omniumque malorum, quibus a « nobis affectus fuisti, aut quibus a te affecti fuimus, « culpam in ipsam fortunam rejiciens, lætus domum « revertaris, ad gratissimos matris amplexus, ad uxo- « ris suavissima officia, ad liberorum dulcissimas *sa- « lutationes;* et te ipsum pulcherrimum ornamentum « patriæ debitum, quæ te genuit et tantum virum « educavit, restituas. »

XXIX. Cum Minucius in hunc modum locutus esset, Marcius post parvam moram sic respondit : « Tibi

« κιε, καὶ ὑμῖν [τοῖς ἄλλοις] τοῖς ἅμα τούτῳ πεμφ- « θεῖσιν ὑπὸ τῆς βουλῆς φίλος εἰμὶ πρόθυμος, εἴ τι « δύναμαι ποιεῖν ἀγαθὸν, ὅτι μοι καὶ πρότερον, « ὅτε πολίτης ὑμέτερος ἦν καὶ τὰ κοινὰ ἔπραττον, « ἐν πολλοῖς καὶ ἀναγκαίοις ἐγένεσθε καιροῖς χρήσι- « μοι, καὶ μετὰ τὴν φυγὴν οὐκ ἀπεστράφητέ με « καταφρονήσει τῆς τότε τύχης, ὡς οὔτε φίλους εὖ « ποιεῖν δυνάμενον ἔτι οὔτ' ἐχθροὺς κακῶς, ἀλλὰ « χρηστοὶ καὶ βέβαιοι διεμείνατε φίλοι, μητρός τε « τῆς ἐμῆς κηδόμενοι καὶ γυναικὸς καὶ τέκνων καὶ τὰς « συμφορὰς αὐτοῖς κουφοτέρας ποιοῦντες ταῖς ἰδίαις « ἐπιμελείαις. Τοῖς δ' ἄλλοις Ῥωμαίοις ἀπέχθομαί τε « ὡς δύναμαι μάλιστα καὶ πολέμῳ καὶ οὐδέποτε μι- « σῶν αὐτοὺς παύσομαι· οἵ με ἀντὶ πολλῶν καὶ « καλῶν ἔργων, ἐφ' οἷς τιμᾶσθαι προσῆκεν, ὡς τὰ μέ- « γιστα ἐξημαρτηκότα περὶ τὸ κοινὸν αἰσχρῶς ἐξή- « λασαν ἐκ τῆς πατρίδος, οὔτε μητέρα αἰδεσθέντες « τὴν ἐμὴν οὔτε παιδία ἐλεήσαντες οὔτ' ἄλλο πάθος « ἥμερον οὐδὲν ἐπὶ ταῖς ἐμαῖς λαβόντες τύχαις. Μα- « θόντες δὴ τοῦτο, εἰ μὲν αὐτοὶ δεῖσθέ του παρὰ « ἡμῶν, λέγετε μηδὲν ὀκνοῦντες, ὡς οὐδενὸς ἀτυ- « χήσοντες τῶν δυνατῶν· περὶ δὲ φιλίας καὶ διαλ- « λαγῶν, ἃς ἀξιοῦτέ με ποιήσασθαι πρὸς τὸν δῆμον « ἐπὶ ταῖς ἐλπίσι τῆς καθόδου, παύσασθε διαλεγό- « μενοι. Πάνυ γὰρ ἀγαπητῶς δεξαίμην ἂν εἰς « τοιαύτην κατελθεῖν πόλιν, ἐν ᾗ τὰ μὲν τῆς ἀρετῆς « ἆθλα ἡ κακία φέρεται, τὰς δὲ τῶν κακούργων τιμω- « ρίας οἱ μηδὲν ἡμαρτηκότες ὑπομένουσιν. Ἐπεὶ, φέρε « πρὸς θεῶν, εἴπατέ μοι τίνος ἀδικήματος αἰτίᾳ « ταύτης ἐγὼ πεπείραμαι τῆς τύχης; ἢ ποῖον ἐπι- « τηδεύσας ἔργον ἀνάξιον τῶν ἐμαυτοῦ προγόνων; « πρώτην ἐστρατευσάμην ἔξοδον κομιδῆ νέος ὢν, ὅτε « πρὸς τοὺς βασιλεῖς βίᾳ κατιόντας ἠγωνιζόμεθα. « Ἐκ ταύτης τῆς μάχης ἀριστείοις ἀνεδούμην ὑπὸ τοῦ « στρατηγοῦ στεφάνοις πολίτην ὑπερασπίσας καὶ « πολέμιον ἀποκτείνας. Ἔπειτα ὅσας ἄλλας ἱππικὰς « καὶ πεζικὰς ἠγωνισάμην μάχας, ἐπιφανὴς ἐν ἁπά- « σαις ἐγενόμην καὶ τἀριστεῖα ἐξ ἁπασῶν ἔλαβον· « καὶ οὔτε πόλις ἐκ τειχομαχίας ἑάλω τις, ἧς οὐκ « ἐγὼ πρῶτος ἐπέβην ἢ σὺν ὀλίγοις, οὔτε φυγὴ πο- « λεμίων ἐκ παρατάξεως ἐγένετο, ἧς οὐκ ἐμὲ αἰτιώ- « τατον γενέσθαι πάντες οἱ παρόντες ὡμολόγουν, « οὔτε ἄλλο τῶν λαμπρῶν ἢ γενναίων ἐν πολέμοις « ἔργων οὐδὲν ἄνευ τῆς ἐμῆς εἴτ' εὐτολμίας εἴτε « εὐτυχίας ἐπράχθη.

XXX. « Καὶ ταυτὶ μὲν ἴσως ἂν ἔχοι τις καὶ ἕτε- « ρος ὑπὲρ αὐτοῦ γενναῖος ἀνὴρ, εἰ μὴ καὶ τοσαῦτα, « λέγειν· ἀλλὰ πόλιν ὅλην τίς δύναιτο ἂν καυχήσασ- « θαι στρατηγὸς ἢ λοχαγὸς ἑλὼν, ὥσπερ ἐγὼ τὴν Κο- « ριολανῶν, καὶ τῆς αὐτῆς ἡμέρας ὁ αὐτὸς ἀνὴρ « στρατιὰν πολεμίων τρεψάμενος, ὥσπερ ἐγὼ τὴν « Ἀντιατῶν ἐπίκουρον τοῖς πολιορκουμένοις ἀφικομέ- « νην; ἐῶ γὰρ λέγειν, ὅτι τοιαύτας ἀρετὰς ἀποδει- « ξάμενος, ἐξόν μοι λαβεῖν ἐκ τῶν λαφύρων πολὺν

« quidem, Minuci, ceterisque vobis una cum isto a se- « natu legatis ego amicus sum et paratus, si qua in « re possum vobis benefacere; quia et ante, cum « cives vester essem, et rempublicam administrarem, « sæpius in necessitatibus meis mihi profuistis, et « post meum exsilium me non estis aversati, fortunæ « statum, in quo tunc versabar, despicientes, quasi nec « amicis amplius prodesse, nec inimicis obesse possem: « sed boni et constantes amici perpetuo fuistis, matris « meæ atque uxoris et liberorum curam gerentes, « eorumque calamitates vestra cura leviores redden- « tes. Verum reliquis Romanis quam maxime sum « inimicus, et cum illis bellum gero, unquam eos « odio prosequi desinam, qui me pro multis et præ- « claris facinoribus, ob quæ honoribus afficiendus « eram, quasi gravissime rempublicam violassem, tur- « piter patria expulerunt, nec matris meæ reverentia, « nec liberorum misericordia moti, nec ullo alio hu- « mano affectu in adversa mea fortuna tacti. Cum igitur « hoc sciatis, si quid vos ipsi a me impetrare vultis, « libere dicite; quia nullius rei, quæ fieri possit, repul- « sam feretis. De amicitia vero et pace, cum populo Ro- « mano facienda ad quam, spe reditus mihi proposita, « me hortamini, agere desinatis. Vehementer hercle « mihi exoptandus esset reditus in eam urbem, ubi vi- « tio feruntur præmia virtutis et sontium pœnæ in- « sontibus infliguntur! Age vero, per deos, dic mihi « cuius iniuriæ caussa ego hanc fortunam experior? aut « ob cuius rei studium maioribus meis indignum? « Prima enim militia, ad quam iuvenis admodum pro- « fectus sum, fuit, cum contra reges vi reditum ten- « tantes dimicavimus. Ex eo prœlio ob civem serva- « tum et hostem interfectum civicam coronam pro « præmio ab imperatore donatam retuli. Deinde in « aliis, tam equestribus, quam pedestribus prœliis, « in quibus pugnavi, insignem navavi operam, et ex « omnibus fortitudinis præmia retuli: nec urbs ulla « expugnata est, quin eius mœnia ego primus aut « certe cum paucis adscenderim; nec hostes in acie « fugati sunt, quin mihi potissimum omnes, qui prœ- « liis interfuerunt, victoriam acceptam deberi confessi « sint: nec ullum aliud insigne aut forte facinus in « bello, sine mea sive audacia sive felicitate editum « est.

XXX. « Verum fortasse et alius vir fortis hæc quo- « que, licet non tam multa, de se iactare posset. « Sed quis imperator, aut quis centurio, totam urbem « a se captam gloriari posset, sicut ego Coriolos cepi? « aut quis tum a se eodem die hostium etiam copias « fusas ac fugatas, sicut ego *fugavi* Antiatum exer- « citum, qui obsessis auxilio veniebat? Non dicam « enim, me, tot egregiis facinoribus editis, quum ex « præda multum argenti, mancipia, iumenta, et pecus,

« μὲν χρυσὸν, πολὺν δὲ ἄργυρον, ἀνδράποδά τε καὶ « ὑποζύγια καὶ βοσκήματα καὶ γῆν πολλὴν καὶ ἀγα- « θὴν, οὐκ ἠξίωσα, ἀλλ' ἀνεπίφθονον ὡς μάλιστα « βουληθεὶς ἐμαυτὸν παρασχεῖν πολεμιστὴν ἵππον « ἕνα μόνον ἐκ τῶν λαφύρων ἔλαβον, καὶ τὸν ἐμαυ- « τοῦ ξένον ἐκ τῶν αἰχμαλώτων, τὸν δ' ἄλλον πλοῦ- « τον εἰς τὸ κοινὸν ἔθηκα φέρων. Πότερον οὖν τι- « μωρίας ἄξιος ἦν ἐπὶ τούτοις ὑπέχειν, ἢ τιμὰς « λαμβάνειν, καὶ πότερον ὑπὸ τοῖς κακίστοις γενέσθαι « τῶν πολιτῶν, ἢ τὰ δίκαια τάττειν αὐτὸς τοῖς ἥττο- « σιν; Ἀλλ' οὐ διὰ ταῦτά με ἀπήλασεν ὁ δῆμος, ἀλλ' « ὅτι περὶ τὸν ἄλλον βίον ἀκόλαστος καὶ πολυτελὴς « καὶ παράνομος ἦν; Καὶ τίς ἂν ἔχοι δεῖξαί τινα διὰ « τὰς ἐμὰς παρανόμους ἡδονὰς ἢ τὴν πατρίδα φεύ- « γοντα ἢ τὴν ἐλευθερίαν ἀπολωλεκότα ἢ χρημάτων « στερόμενον ἢ ἄλλῃ τινὶ συμφορᾷ χρησάμενον; Ἀλλὰ « οὐδὲ τῶν ἐχθρῶν με οὐδεὶς πώποτ' ᾐτιάσατο οὐδὲ « διέβαλεν ἐπ' οὐδενὶ τούτων, ἀλλ' ὑπὸ πάντων ἐμαρ- « τυρεῖτό μοι καὶ ὁ καθ' ἡμέραν ἀνεπίληπτος εἶναι « βίος. Ἀλλ' ἡ προαίρεσις, νὴ Δία, φαίη τις ἂν, ἡ « τῶν πολιτευμάτων σου μισηθεῖσα, ταύτην ἐξειργά- « σατό σοι τὴν συμφοράν. Ἐξὸν γὰρ ἑλέσθαι τὴν « κρείττω μερίδα, τὴν χείρονα εἵλου, καὶ διετέλεις « ἅπαντα καὶ λέγων καὶ πράττων, ἐξ ὧν καταλυθή- « σεται μὲν ἡ πάτριος ἀριστοκρατία, κύριος δ' ἔσται « τῶν κοινῶν ὄχλος ἀμαθὴς καὶ πονηρός. Ἀλλ' ἔγωγε « τἀναντία ἔπραττον, ὦ Μηνύκιε, καὶ ὅπως ἡ « βουλὴ τῶν κοινῶν διὰ παντὸς ἐπιμελήσεται καὶ ὁ « πάτριος διαμενεῖ κόσμος τῆς πολιτείας προὐνοού- « μην. Ἀντὶ τούτων μέντοι τῶν καλῶν ἐπιτηδευ- « μάτων, ἃ τοῖς προγόνοις ἡμῶν ζηλωτὰ εἶναι ἐδόκει, « τὰς εὐτυχεῖς ταύτας καὶ μακαρίας κεκόμισμαι παρὰ « τῆς πατρίδος ἀμοιβὰς, οὐχ ὑπὸ τοῦ δήμου μόνον « ἐξελαθεὶς, ὦ Μηνύκιε, ἀλλὰ πολὺ πρότερον ὑπὸ τῆς « βουλῆς, ἣ κατ' ἀρχὰς ἐπαίρουσά με κεναῖς ἐλπίσιν, « ἡνίκα τοῖς δημάρχοις τυραννίδα περιβαλλομένοις « ἠναντιούμην, ὡς αὐτὴ παρέξουσα τὸ ἀσφαλὲς, ἐπειδὴ « κίνδυνόν τιν' ἐκ τῶν δημοτικῶν ὑπείδετο, ἀπέστη « καὶ παρέδωκέ με τοῖς ἐχθροῖς. Σὺ μέντοι τότε « αὐτὸς ὕπατος ἦσθα, ὦ Μηνύκιε, ὅτε τὸ προβού- « λευμα τὸ περὶ τῆς δίκης ἐγένετο, καὶ ἡνίκα Οὐα- « λέριος ὁ παραδιδόναι με τῷ δήμῳ παραινῶν σφόδρα « ἐπὶ τοῖς λόγοις εὐδοκίμει, κἀγὼ δεδιὼς, μὴ ψήφου « ἀναδοθείσης ὑπὸ τῶν συνέδρων ἁλῶ, συνέγνων καὶ « παρέξειν ἐμαυτὸν ὑπεσχόμην ἑκόντα ἐπὶ τὴν δίκην.

XXXI. « Ἴθι δή μοι, Μηνύκιε, ἀπόκριναι· πό- « τερα καὶ τῇ βουλῇ τῆς τιμωρίας ἄξιος ἐφάνην « εἶναι, ὅτι τὰ κράτιστα ἐπολιτευόμην τε καὶ ἔπραττ- « τον, ἢ τῷ δήμῳ μόνῳ; εἰ μὲν γὰρ ἅπασι ταῦτα « ἐδόκει τότε, καὶ πάντες με ἀπηλάσατε, φανερὸν, « ὅτι πάντες οἱ ταῦτα βουληθέντες ἀρετὴν μισεῖτε, « καὶ τόπος οὐδείς ἐστιν ἐν τῇ πόλει δεχόμενος κα- « λοκαγαθίαν· εἰ δὲ βιασθεῖσα ἡ βουλὴ συνεχώρησε « τῷ δήμῳ, καὶ τὸ ἔργον αὐτῆς ἀνάγκης ἦν, οὐ

« et amplum ac fertilem agrum accipere possem, id « noluisse. Sed ad invidiam maxime vitandam, unum « tantum bellatorem equum ex præda, et meum hos- « pitem ex captivorum numero cepisse, reliquas vero « divitias in commune delatas deposuisse. Ob hæc igi- « tur facta, utrum pœnas an honores merui? et utrum « nequissimis civium subjici, an inferioribus iura red- « dere? Verum non ob hæc me plebs expulit? sed « quod in reliqua vita intemperans, luxuriosus, et « flagitiosus essem. At quis ostendere posset aliquem « ob meas flagitiosas voluptates, aut patria exsulare « aut libertatem amisisse aut boni spoliatum esse aut in « aliam calamitatem incidisse? Imo ne inimicorum « quidem ullus me unquam accusavit, nec me ob « quampiam harum rerum est criminatus : sed et quo- « tidianæ vitæ innocentiam omnes mihi testati sunt. « At certe dixerit quis, ratio illa quam in republica « administranda sequi voluisti, civibus exosa te in « hanc calamitatem conjecit. Quum enim liceret tibi « meliorem partem eligere, deteriorem prætulisti; et « quidquid perpetuo aut dicebas, aut faciebas, eo « spectabat, ut patrium reipublicæ per optimates regi- « men everteretur, reique publicæ gubernacula penes « imperitum et improbum vulgus essent. Imo vero, « Minuci, contraria studia secutus sum, et semper « operam dedi, ut reipublicæ cura penes senatum « perpetuo esset, eiusque patrius status et disciplina « conservaretur. Atque pro his meis præclaris studiis, « quæ maioribus nostris æmulatione digna videbantur, « felicem hanc et beatam gratiam patria mihi retulit, « non a plebe sola, Minuci, verum multo ante a senatu « expulso : qui principio me inani spe erexit, quum « tribunis tyrannidem sibi adstruentibus adversarer, « promisitque, se omnem mihi securitatem præstitu- « rum esse; sed ubi nescio quid periculi a plebe suspi- « catus est, me deseruit, inimicisque prodidit. Tu, Mi- « nuci, consul tunc eras, quum senatusconsultum de « meo iudicio est factum et Valerius ille, qui suadebat, « ut plebi me dederent, vehementer ob suam orationem « est laudatus, et ego, veritus, ne senatus suffragiis « damnarer, assensi, et dicta mihi die vadimonium « memet obiturum spopondi.

XXXI. « Age igitur, Minuci, utrum etiam senatui « dignus pœna sum visus ob optimas res a me in reipu- « blicæ administratione gestas, an plebi soli? Si enim « omnes tunc de communi sententia me expulistis, patet « iis, quorum voluntate hæc facta sunt, virtutem esse « invisam, nec ullum esse in urbe locum, qui honesta- « tem ac probitatem capiat. Quod si senatus coactus id « plebi concessit, et factum eius necessitatis, non « voluntatis fuit, certe eum ab improbis vinci ac

« γνώμης, ὁμολογεῖτε δήπου πονηροκρατεῖσθαι καὶ μηδενὸς εἶναι τὴν βουλὴν ὧν ἂν προέληται, κυρίαν. Ἔπειτα εἰς τοιαύτην ἀξιοῦτέ με κατελθεῖν πόλιν, ἐν ᾗ τὸ κρεῖττον μέρος ὑπὸ τοῦ χείρονος ἄρχεται; πολλὴν ἄρα κατεγνώκατέ μου μανίαν. Φέρε, καὶ δὴ πέπεισμαι καὶ διαλυσάμενος τὸν πόλεμον, ὥσπερ ἀξιοῦτε, κατελήλυθα, τίς ἡ μετὰ ταῦτα ἔσται μοι διάνοια, καὶ τίνα βίον ζήσομαι; πότερα ἀσφαλὲς καὶ ἀκίνδυνον αἱρούμενος, ἀρχάς τε καὶ τιμὰς καὶ τἄλλα ἀγαθὰ, ὧν ἄξιον ἡγοῦμαι ἐμαυτὸν, μετιὼν θεραπεύειν ὑπομενῶ τὸν ἔχοντα τὴν τούτων ἐξουσίαν ὄχλον; πονηρὸς ἄρ' ἐξ ἀγαθοῦ γενήσομαι, καὶ οὐδὲν ἔσται μοι τῆς προτέρας ἀρετῆς ὄφελος. Ἀλλ' ἐν τοῖς αὐτοῖς ἤθεσι μένων καὶ τὴν αὐτὴν προαίρεσιν τῆς πολιτείας φυλάττων ἐναντιώσομαι τοῖς μὴ ταὐτὰ προαιρουμένοις; Εἶτ' οὐ πρόδηλον, ὅτι πολεμήσει μοι πάλιν ὁ δῆμος καὶ δίκας ἑτέρας ἀξιώσει λαμβάνειν, τοῦτο αὐτὸ πρῶτον ἔγκλημα ποιούμενος, ὅτι τῆς καθόδου δι' ἐκείνου τυχὼν οὐ τὰ πρὸς ἡδονὴν αὐτῷ πολιτεύομαι; Οὐκ ἔνεστι ἄλλως εἰπεῖν. Ἔπειτ' ἀναφανήσεταί τις ἕτερος Ἰκιλίῳ παραπλήσιος ἢ Δεκίῳ, θρασὺς δημαγωγὸς, ὃς αἰτιάσεταί με διιστάναι τοὺς πολίτας ἀπ' ἀλλήλων, ἢ κατὰ τοῦ δήμου πράττειν ἐπιβουλὴν, ἢ προδιδόναι τοῖς πολεμίοις τὴν πόλιν, ἢ τυραννίδι, ὥσπερ καὶ Δέκιος ᾐτιάσατο, ἐπιχειρεῖν, ἢ ἄλλο ἀδικεῖν ὅ τι δή ποτ' ἂν αὐτῷ φανῇ· οὐ γὰρ ἀπορήσει τὸ μισοῦν αἰτίας. Ἥξει τε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐγκλήμασι καὶ ταυτὶ φερόμενα οὐκ εἰς μακρὰν, ὅσα ἐν τῷ πολέμῳ πέπρακταί μοι τούτῳ, ὅτι χώραν ὑμῶν τέτμηκα καὶ λείαν ἀπελήλακα καὶ πόλεις ἀφῄρημαι καὶ τοὺς ὑπὲρ τούτων ἀμυνομένους τοὺς μὲν πεφόνευκα, τοὺς δὲ τοῖς πολεμίοις παραδέδωκα. Ταῦτα ἐὰν οἱ κατήγοροι λέγωσι, τί φήσω πρὸς αὐτοὺς ἀπολογούμενος, ἢ τίνι βοηθείᾳ χρήσομαι;

XXXII. « Ἆρ' οὐ φανερὸν, ὅτι καλλιλογεῖτε καὶ εἰρωνεύεσθε, ὦ Μηνύκιε, ὄνομα καλὸν ἔργῳ περιθέντες ἀνοσίῳ; οὐ γὰρ δὴ κάθοδόν μοι δίδοτε, ἀλλὰ σφάγιόν με τῷ δήμῳ κατάγετε, τάχα μὲν καὶ βεβουλευμένοι τοῦτο πράττειν· οὐδὲν γὰρ ἔτι μοι χρηστὸν ὑπὲρ ὑμῶν ἐπέρχεται φρονεῖν· εἰ δὲ βούλεσθε, τίθημι γὰρ, οὐδὲν ὧν πείσομαι προορώμενοι. Τί οὖν ἔσται μοι τῆς ὑμετέρας ἀγνοίας ἢ μωρίας ὄφελος, κωλύειν μὲν οὐδὲν οὐδ' ἂν οἷοι ἦτε δυνησομένων, χαρίζεσθαι δὲ καὶ τοῦτο τῷ δήμῳ σὺν τοῖς ἄλλοις ἀναγκαζομένων; Ἀλλὰ γὰρ ὅτι μὲν οὐ συνοίσει μοι πρὸς ἀσφάλειαν ἥδε, ἣν ὑμεῖς μὲν κάθοδον καλεῖτε, ἐγὼ δὲ ταχεῖαν ὁδὸν ἐπὶ τὸν ὄλεθρον, οὐ πολλῶν οἴομαι δεῖν ἔτι λόγων. Ὅτι δὲ οὐδὲ πρὸς εὐδοξίαν [ἢ τιμὴν] ἢ πρὸς εὐσέβειαν, ἐπειδὴ καὶ σὺ τούτων, ὦ Μηνύκιε, πρόνοιαν ἔχειν με ἠξίους εὖ ποιῶν, ἀλλ' αἴσχιστά μοι καὶ ἀνοσιώτατα πραχθήσεται ὑμῖν, ἄκουσον ἐν τῷ μέρει. Ἐγὼ πολέμιος ἐγενόμην τουτοισὶ καὶ πολλὰ ἠδί-

« regi nullaque eius decreta auctoritatem habere fatemini. Et tamen vultis, ut in talem civitatem revertar, ubi meliores parent deterioribus? profecto me magnæ insaniæ damnatis. Age, finge hoc mihi persuasum, meque, facta pace, ut petitis, reversum, quis postea erit meus animus? quam vitam vivam? Utrum tuta consilia et omni periculo carentia secutus, et magistratus et honores, et alia bona (quibus me dignum iudico) ambiens, favorem vulgi, penes quos est horum dandorum potestas, assentationibus captare sustinebo? malus igitur ex bono fiam, et pristina virtus nihil utilitatis mihi afferet. An, eosdem mores retinens, idemque studium in rebus publicis servans, adversabor iis, quorum studia erunt contraria? At nonne manifestum est, fore, ut iterum plebs mihi bellum inferat, et alias pœnas de me sumere velit, hoc ipsum crimen primum objiciens, me suo beneficio in patriam restitutum suis voluptatibus non inservire? Hoc negari nequit. Exorietur deinde aliquis alius, Icilio, vel Decio similis, tribunus audax, qui accusabit me, quod dissidia inter cives seram, aut plebi insidias struam, aut *rempublicam* hostibus prodam, aut tyrannidem affectem (ut fecit Decius, qui me huius criminis insimulavit) aut aliam iniuriam faciam, quæcunque ipsi visa fuerit; inimico enim crimina non deerunt. Et præter alia crimina hæc quoque brevi objicientur, quæcunque in hoc bello a me facta sunt, agros vestros a me populatos, prædam abactam, urbes ereptas, et harum propugnatores partim interfectos, partim in hostium potestatem redactos. Accusatoribus hæc objicientibus, quidnam, ut me purgem, respondebo? aut quo utar auxilio?

XXXII. « Nonne igitur manifestum est, Minuci, vos speciosa et simulata oratione uti, honesto nomine nefarium facinus velantes? neque reditum mihi datis, sed hostiam me plebi reducitis, idque fortasse consulto: (nam nihil boni amplius de vobis sentire possum) aut, si mavultis (faciamus enim, hoc ita se habere) ignari eorum, quæ passurus sum. Sed quid vestra ignorantia, aut stultitia mihi proderit, qui hoc, ne si velitis quidem, impedire poteritis, sed hoc quoque præter cetera in plebis gratiam concedere cogemini? Sed enim non pluribus opus esse arbitror, ut ostendam hunc, quem vos reditum vocatis, ego vero celerem viam ad exitium, nihil mihi ad securitatem collaturum. Quod autem nec ad bonam existimationem [aut honorem] aut pietatem, *mihi sit profuturus*, (siquidem tu quoque horum, Minuci, mihi rationem habendam recte monuisti) sed turpissime, et maxime impie sim facturus, si vestram auctoritatem sequar, audi vicissim. Ego Vols-

« χησα αὐτοὺς ἐν τῷ πολέμῳ, τῇ πατρίδι πράττων
« ἡγεμονίαν καὶ ἰσχὺν καὶ κλέος. Οὐκοῦν προσ-
« ῆκέ μοι τιμᾶσθαι μὲν ὑπὸ τῶν εὖ πεπονθότων,
« μισεῖσθαι δ' ὑπὸ τῶν ἠδικημένων, εἴ γοῦν τι τῶν
« εἰκότων ἐγίνετο; Ἀνέστρεψε δὲ ἀμφότερα ταῦτα
« ἡ τύχη καὶ εἰς τἀναντία μετέθηκε τὰς ἀξιώσεις.
« Ὑμεῖς μὲν γὰρ, ὑπὲρ ὧν τούτοις ἐχθρὸς ἦν, ἀφείλεσθέ
« με πάντα τἀμὰ καὶ τὸ μηδὲν ποιήσαντες ἐρρίψατε·
« οὗτοι δὲ οἱ τὰ δεινὰ ὑπ' ἐμοῦ παθόντες τὸν ἄπορον
« καὶ ἀνέστιον καὶ ταπεινὸν καὶ ἄπολιν ὑπεδέξαντό
« με ταῖς ἑαυτῶν πόλεσι. Καὶ οὐκ ἀπέχρη αὐτοῖς
« τοῦτο ποιήσασι μόνον οὕτω λαμπρὸν καὶ μεγαλό-
« ψυχον ἔργον, ἀλλὰ καὶ πολιτείαν ἔδοσάν μοι ἐν
« ἁπάσαις ταῖς ἑαυτῶν πόλεσι καὶ ἀρχὰς καὶ τιμὰς,
« αἳ μέγισται παρ' αὐτοῖς εἰσιν. Ἐῶ τἆλλα· νυνὶ
« στρατηγὸν ἀποδεδείχασί με αὐτοκράτορα τῆς ὑπερ-
« ορίου στρατιᾶς, καὶ πάντα τὰ κοινὰ ἐπ' ἐμοὶ πε-
« ποιήκασι μόνῳ. Φέρε δὴ, τίνα λαβὼν καρδίαν
« προδοίην ἂν ἔτι τούτους, ὑφ' ὧν τηλικαύταις κε-
« κόσμημαι τιμαῖς, οὐδὲν οὔτε μεῖζον οὔτ' ἔλαττον
« ἀδικηθείς; εἰ μὴ ἄρ' αἱ χάριτες αὐτῶν ἀδικοῦσί
« με, ὥσπερ ὑμᾶς αἱ ἐμαί. Καλήν γε δόξαν οἴσει
« μοι παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις γνωσθεῖσα ἡ παλιμπρο-
« δοσία. Τίς δὲ ἂν ἐπιτιμήσειέ με ἀκούσας, ὅτι
« τοὺς μὲν [φίλους], ὑφ' ὧν εὖ πάσχειν μοι προσ-
« ῆκε, πολεμίους εὑρὼν, τοὺς δὲ [ἐχθροὺς, ὑφ' ὧν
« ἐχρῆν με ἀπολωλέναι, φίλους, ἀντὶ τοῦ μισεῖν μὲν
« τὰ μισοῦντα, φιλεῖν δὲ τὰ φιλοῦντα, τὴν ἐναντίαν
« γνώμην ἔσχον;

XXXIII. « Ἴθι δὴ, σκόπει καὶ τὰ παρὰ θεῶν,
« Μηνύκιε, οἷά μοι νῦν τε ἀπήντηται, καὶ ἐὰν ἄρα
« πεισθεὶς ὑμῖν προδῶ τὴν τούτων πίστιν οἷα τὸν λοι-
« πὸν ὑπάρξει μοι βίον. Νῦν μέν γε πάσης πρά-
« ξεως ἧς ἂν ἅψωμαι καθ' ὑμῶν συλλαμβάνουσί
« μοι, καὶ οὐδεμιᾶς πείρας ἀποτυγχάνω. Καὶ τοῦτο
« πηλίκον οἴεσθε εἶναι τεκμήριον εὐσεβείας τῆς ἐμῆς;
« εἰ γὰρ δὴ ἂν κατὰ τῆς πατρίδος οὐχ ὅσιον ἐγὼ πό-
« λεμον ἐνεστησάμην, ἅπαντα ἐχρῆν ἐναντία μοι γί-
« νεσθαι τὰ παρὰ θεῶν· ὁπότε δὲ οὐρίῳ πνεούσῃ
« κέχρημαι τῇ περὶ τοὺς πολέμους τύχῃ, καὶ ὁπό-
« σοις ἂν ἐπιβάλωμαι πράγμασι κατ' ὀρθὸν ἅπαντά
« μοι χωρεῖ, δῆλον ὅτι εὐσεβής εἰμι ἀνὴρ καὶ πρά-
« ξεις προῄρημαι καλάς. Τί οὖν, ἐὰν μεταβάλωμαι,
« καὶ τὰ μὲν ὑμέτερα αὔξειν, τὰ δὲ τούτων ταπεινὰ
« ποιεῖν ζητῶ, γενήσεταί μοι; ἆρ' οὐχὶ τἀναντία,
« καὶ πονηρὰν νέμεσιν ἕξω παρὰ τοῦ δαιμονίου τοῖς
« ἠδικημένοις τιμωρόν; καὶ ὥσπερ ἐκ ταπεινοῦ μέγας
« διὰ τοὺς θεοὺς ἐγενόμην, οὕτως αὖθις ἐκ μεγάλου
« ταπεινὸς γενήσομαι, καὶ τἀμὰ παθήματα παιδεύ-
« ματα γενήσεται τοῖς ἄλλοις; Ἐμοὶ μὲν ταῦτα παρί-
« σταται περὶ τοῦ δαιμονίου φρονεῖν, καὶ πείθομαί γε
« τὰς ἐρινύας ἐκείνας τὰς φοβερὰς καὶ ἀπαραιτήτους
« τοῖς ἀνόσιόν τι διαπραξαμένοις, ὧν καὶ σὺ ἐμνή-
« σθης, ὦ Μηνύκιε, τότε μοι παρακολουθήσειν

« corum hostis fui, et illos patriæ imperium et poten-
« tiam et gloriam parans multis iniuriis in bello
« affeci. Nonne igitur æquum erat, me coli ab homi-
« nibus, de quibus bene eram meritus, et iis, qui
« inuria affecti fuerant, odiosum esse? Certe, si quid
« eorum, quod fieri debuit, factum fuisset. Sed for-
« tuna hoc utrumque invertit, et rationes in contrarium
« mutavit. Vos enim, in quorum gratiam illis eram
« inimicus, me meis bonis omnibus exuistis, et in ni-
« hilum redactum abjecistis. Hi vero, tot cladibus a me
« affecti, me inopem, extorrem, et abiectum, atque
« exsulem, in suis civitatibus receperunt. Nec contenti
« fuerunt hoc tam insigni et magnanimo facinore sed
« etiam mihi apud omnes suos populos ius civitatis,
« et magistratus, et honores, qui apud illos maximi
« sunt, dederunt. Cetera omitto; sed nunc me cum
« summa potestate crearunt imperatorem copiarum,
« quas extra fines patriæ emiserunt, totiusque reipublicæ
« gubernacula mihi soli commiserunt. Age igitur, quo-
« nam animo hos possem prodere, qui me tantis ho-
« noribus ornarunt, nullaque vel graviore vel leviore
« iniuria effecerunt? nisi forte eorum ego beneficiis
« lædor, sicut vos meis. Egregiam vero laudem mihi
« apud omnes mortales iterata proditio cognita afferret.
« Quis vero me laudarit, si audierit me, ubi amicos,
« quos in me beneficia conferre conveniebat, hostes
« esse comperissem, inimicos vero, a quibus me perdi
« oportebat, amicos, cum deberem odio prosequi eos,
« qui me oderant, et amare eos, qui me amant, con-
trario fuisse animo?

XXXIII. « En igitur, Minuci, considera, quales nunc
« erga me sint dii, et quales reliquo vitæ spatio futuri
« sint, si vestrum consilium secutus fidem his datam
« prodidero. Siquidem nunc, quidquid contra vos
« aggredior, in eo me iuvant, nulloque conatu frustror.
« Quod quantum putatis esse meæ pietatis argumen-
« tum? Si enim nefarium bellum patriæ intulissem,
« in omnibus adversa me habere numina oporteret.
« Sed quoniam secunda fortuna in bellis mihi adspirat,
« et quidquid aggredior feliciter mihi succedit, patet
« me esse virum pium, et honesta consilia sequi. Quid
« igitur, si sententiam mutem, et res vestras augere,
« horum vero affligere coner, mihi continget? nonne
« omnia contraria? nonne numinis eorum, qui iniuria
« sunt affecti, vindicis indignationem experiar? et
« sicuti ex humili deorum beneficio magnus sum fac-
« tus, sic contra, ex magno parvus fiam, et meis cala-
« mitatibus alii docebuntur? Mihi quidem hæc in men-
« tem veniunt, quæ de diis sentiam; et persuasum
« habeo, Furias istas facinorosis formidabiles et inexo-
« rabiles, quarum tu quoque, Minuci, mentionem fe-
« cisti, tunc meam animam corpusque insecuturas et
« cruciatibus vexaturas, quum deseram prodamque
« eos, qui me a vobis perditum servarunt, et qui
« post datam salutem multis me præclarisque beneficiis

« ψυχήν τε καὶ σῶμα αἰκιζομένας, ὅταν ἐγκαταλίπω « καὶ προδῶ τοὺς σώσαντάς με ἀπολωλότα ὑφ' ὑμῶν « καὶ μετὰ τοῦ σῶσαι πολλὰς καὶ καλὰς προσθέντας « εὐεργεσίας, οἷς ἐγγυητὰς ἔδωκα θεούς, ὡς ἐπ' οὐδενὶ « κακῷ τὴν ἄφιξιν ποιησάμενος καὶ φυλάξων τὴν εἰς « τόδε χρόνου καθαρὰν καὶ ἀμίαντον συνοῦσάν μοι « πίστιν.

XXXIV. « Ὅταν δὲ φίλους ἔτι καλῇς, ὦ Μη- « νύκιε, τοὺς ἐξελάσαντάς με, καὶ πατρίδα τὴν ἀπαρ- « νησαμένην, φύσεώς τε νόμους ἀνακαλῇ καὶ περὶ « τῶν ὁσίων διαλέγῃ, φαίνῃ μοι τὰ κοινότατα καὶ « ὑπὸ μηδενὸς ἀγνοούμενα μόνος ἀγνοεῖν· ὅτι τὸ φί- « λιον ἢ πολέμιον οὔτ' ὄψεως ὁρίζει χαρακτὴρ οὔτε « ὀνόματος θέσις, ἀλλὰ ταῖς χρείαις καὶ τοῖς ἔργοις « δηλοῦται τούτων ἑκάτερον, φιλοῦμέν τε ἅπαντες τὰ « ὠφελοῦντα καὶ μισοῦμεν τὰ βλάπτοντα, οὐκ ἀν- « θρώπων τινῶν ἡμῖν τόνδε θεμένων τὸν νόμον οὐδὲ « ἀνελούντων ποτὲ αὐτὸν, ἐὰν τἀναντία αὐτοῖς δοκῇ· « ἀλλ' ὑπὸ τῆς κοινῆς φύσεως ἐξ ἅπαντος τοῦ χρόνου « πᾶσι τοῖς αἰσθήσεως μετειληφόσι κείμενον καὶ εἰς « ἀεὶ διαμενοῦντα παραλαβόντες· καὶ διὰ τοῦτο φί- « λους τε ἀπαρνούμεθα, ὅταν ἀδικήσωσι, καὶ ἐχθροὺς « φίλους ποιούμεθα, ὅταν τις ἡμῖν παρ' αὐτῶν ὑπάρξῃ « χάρις, πόλιν τε τὴν γειναμένην ἡμᾶς, ὅταν μὲν « ὠφελῇ, στέργομεν, ὅταν δὲ βλάπτῃ, καταλείπο- « μεν, οὐ διὰ τὸν τόπον ἀγαπῶντες αὐτὴν, ἀλλὰ διὰ « τὸ συμφέρον. Καὶ οὐχὶ τοῖς μὲν ἰδιώταις οὕτως « ἐπέρχεται καθ' ἕνα πᾶσι φρονεῖν, οὐχὶ δὲ καὶ πό- « λεσιν ὅλαις καὶ ἔθνεσιν. Ὥστε ὁ ταύτῃ τῇ γνώμῃ « χρώμενος οὐδὲν ἔξω τῶν θείων ἀξιοῖ νομίμων, οὐδὲ « παρὰ τὴν κοινὴν ἁπάντων ἀνθρώπων ποιεῖ δικαίω- « σιν. Ἐγὼ μὲν δὴ ταῦτα πράττοντα ἐμαυτὸν τά τε « δίκαια ἡγοῦμαι πράττειν καὶ τὰ συμφέροντα καὶ τὰ « καλὰ καὶ ἅμα ταῦτα καὶ [τὰ] πρὸς τοὺς θεοὺς « ὁσιώτατα· καὶ οὐ δέομαι δικαστὰς ὑπὲρ αὐτῶν λα- « βεῖν τοὺς εἰκασμῷ καὶ δόξῃ τεκμαιρομένους τὴν « ἀλήθειαν ἀνθρώπους, ἐπειδὴ θεοῖς ἀρέσκοντα πράτ- « τω. Οὐδὲ γὰρ ἀδυνάτοις ἐπιχειρεῖν ὑπολαμβάνω « πράγμασι, θεοὺς ἔχων αὐτῶν ἡγεμόνας, εἴγε δεῖ « τεκμαίρεσθαι τοῖς γεγονόσιν ἤδη τὰ μέλλοντα.

XXXV. « Περὶ δὲ τῆς μετριότητος, ἐφ' ἣν παρα- « καλεῖτέ με, καὶ τοῦ μὴ πρόρριζον ἀνελεῖν τὸ « Ῥωμαίων γένος μηδ' ἐκ βάθρων ὅλην ἀναστῆσαι « τὴν πόλιν εἶχον μὲν, ὦ Μηνύκιε, λέγειν, ὅτι « οὐκ ἐγὼ τούτου κύριος, οὐδὲ πρὸς ἐμὲ ὁ περὶ τούτων « ἐστὶ λόγος, ἀλλ' ἐγὼ στρατηγός εἰμι τῆς δυνά- « μεως, πολέμου δὲ καὶ εἰρήνης οὗτοι κύριοι, ὥστε « παρὰ τούτων αἰτεῖσθε εἴτε ἀνοχὰς εἴτε διαλλαγὰς, « ἀλλὰ μὴ παρ' ἐμοῦ. Οὐ μὴν ταύτην γε δίδωμι τὴν « ἀπόκρισιν, ἀλλὰ καὶ θεοὺς σέβων τοὺς πατρῴους « καὶ τάφους αἰδούμενος προγόνων καὶ γῆν, ἐξ ἧς « ἔφυν, γυναῖκάς τε καὶ παῖδας ὑμῶν ἐλεῶν, οἷς « οὐκ ἐπιτηδείοις οὖσι τὰ πατέρων καὶ ἀνδρῶν ἥξει « σφάλματα, καὶ οὐχ [ἥκιστα τῶν ἄλλων καὶ διὰ

« cohonestarunt, quibusque deos sponsores dedi, me « non venisse, ut ullo malo ipsos afficerem, meamque « fidem, hactenus puram et impollutam, servaturum.

XXXIV. « Dum autem, Minuci, eos adhuc amicos « appellas, qui me expulerunt, et patriam, quæ me « abnegavit, et leges naturæ imploras, et de pietate « disseris : id, quod tritissimum est, et quod a nullo « alio ignoratur, solus ignorare mihi videris : amicum « ab hoste neque ipsis faciei notis, neque nominis « impositione discerni, sed usu et factis utrumque « cognosci. Omnes enim amamus eos, qui nobis pro- « sunt, eosque odio prosequimur, qui nos lædunt; « quam legem non ab hominibus datam, nec ab illis « unquam abrogandam, si contrarium illis visum fuerit, « sed a communi inde ab natura omnibus sensum ha- « bentibus origine datam et in perpetuum duraturam « accepimus : ideoque amicis ob acceptam injuriam « renuntiamus, et inimicos facimus, si quod beneficium « ab illis in nos collatum fuerit; et patriam nostram, « quamdiu nobis prodest, colimus; ubi obest, deseri- « mus, quia non ob ipsum locum, sed propter utilita- « tem, eam amamus. Neque vero privati solum ho- « mines ad unum omnes sed etiam integri populi et « gentes hac in re consentiunt. Quare, qui talem « opinionem habet, nihil a iure divino alienum sentit, « nec quidquam facit contra commune omnium gen- « tium ius. Ego igitur, dum hæc ago, me et res iustas « et utiles et honestas, simulque in deos piissimas « agere arbitror : nec opus est mihi homines iudices « quærere, qui veritatem coniecturis et opinione con- « iectant, quoniam res diis gratas facio. Non enim « existimo me res, quæ fieri nequeant, aggredi, quum « in illis deos auctores habeam, si ex præteritis ar- « gumentum de futuris sumere licet.

XXXV. « Quod autem attinet ad moderationem, ad « quam me adhortamini, rogantes, ne gentem Roma- « nam radicitus evellam, neve funditus urbem totam « evertam; possem, Minuci, dicere, non esse hoc in « potestate mea, neque hanc orationem ad me esse « dirigendam, sed me quidem esse copiarum impera- « torem, istos vero belli et pacis arbitros : quare ab « istis sive inducias, sive pacem petatis, non autem a « me. Haud tamen hoc responsum vobis do : sed « quia deos patrios veneror, et meorum sepulcra reve- « reor, et patriæ meæ et coniugum liberorumque « vestrorum commiseratione moveor, in quos immeritos « parentum ac maritorum peccata recident, atque in « primis, Minuci, in vestram gratiam, quos legatos

« ὑμᾶς, ὦ Μηνύκιε, τοὺς προχειρισθέντας ὑπὸ τῆς « βουλῆς, τάδε ἀποκρίνομαι· ἐὰν ἀποδιδῶσι Ῥω« μαῖοι Οὐολούσκοις χώραν τε ὅσην αὐτοὺς ἀφήρηνται « καὶ πόλεις, ὅσας κατέχουσιν ἀνακαλεσάμενοι τοὺς « ἐποίκους, φιλίαν τε ποιήσωνται πρὸς αὐτοὺς εἰς τὸν « ἀεὶ χρόνον, καὶ ἰσοπολιτείας μεταδῶσιν ὥσπερ « Λατίνοις, ὅρκους καὶ ἀρὰς κατὰ τῶν παραβαινόν« των τὰ συγκείμενα ποιησάμενοι, διαλύσομαι πρὸς « αὐτοὺς τὸν πόλεμον, πρότερον δὲ οὔ. Ταῦτα ἀπαγ« γέλλετε αὐτοῖς, καὶ τὸν αὐτὸν τρόπον ὅνπερ πρὸς « ἐμὲ καὶ πρὸς ἐκείνους περὶ τοῦ δικαίου πάνυ ἐπισ« τρεφῶς ταῦτα διαλέγεσθε· καλόν τοι τὰς ἰδίας « ἕκαστον ἔχοντα κτήσεις ἐν εἰρήνῃ ζῆν, καὶ πολλοῦ « ἄξιον τὸ μηδένα δεδοικέναι μήτ' ἐχθρὸν μήτε και« ρόν· αἰσχρὸν δὲ τῶν ἀλλοτρίων περιεχομένους οὐκ « ἀναγκαῖον πόλεμον ὑπομένειν, ἐν ᾧ καὶ περὶ τῶν « ἰδίων ἁπάντων κινδυνεύσουσιν ἀγαθῶν· τά τε ἆθλα « ἐπιδείκνυτε αὐτοῖς οὐκ ἴσα κατορθοῦσί τε καὶ μὴ « τυχοῦσι γινόμενα τῆς ἀλλοτρίας γλιχομένοις, εἰ « δὲ βούλεσθε, προστίθετε καὶ τὰς πόλεις τῶν ἠδι« κημένων προσλαβεῖν βουλομένοις, ἐὰν μὴ κρα« τῶσι καὶ τὴν ἑαυτῶν γῆν τε καὶ πόλιν ἀφαιρεθῆ« ναι, καὶ ἔτι πρὸς τούτῳ γυναῖκας ἐπιδεῖν αἴσχιστα « πασχούσας καὶ παῖδας εἰς ὕβριν ἀγομένους καὶ γο« νεῖς δούλους ἀντὶ ἐλευθέρων ἐπὶ γήρως ὁδῷ γινομέ« νους. Καὶ ἅμα διδάσκετε τὴν βουλὴν, ὅτι τούτων « τῶν κακῶν οὐκ ἂν ἔχοιεν αἰτιάσασθαι Μάρκιον, « ἀλλὰ τὴν ἑαυτῶν ἀφροσύνην. Παρὸν γὰρ αὐτοῖς « τὰ δίκαια ποιεῖν καὶ μηδενὶ δεινῷ περιπεσεῖν, τὸν « ὑπὲρ τῶν ἐσχάτων κίνδυνον ἀναιρήσονται μέχρι « παντὸς φιλοχωροῦντες τοῖς ἀλλοτρίοις. Ἔχετε « τὰς ἀποκρίσεις· τούτων οὐδὲν ἂν εὕροισθε παρὰ « ἐμοῦ πλέον· ἀλλ' ἄπιτε καὶ σκοπεῖτε ὅ τι πρακτέον « ὑμῖν. Ἕως δὲ βουλεύσησθε, δίδωμι χρόνον ὑμῖν « ἡμερῶν τριάκοντα. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ χρόνῳ σήν « τε χάριν, ὦ Μηνύκιε, καὶ τῶν ἄλλων ὑμῶν τὴν « στρατιὰν ἐκ τῆς χώρας ἀπάξω· μεγάλα γὰρ ἂν « βλάπτοισθε μενούσης αὐτῆς ἐνθάδε. Τῇ δὲ τρια« κοστῇ προσδέχεσθέ με ἡμέρᾳ τὰς ἀποκρίσεις ληψό« μενον. »

XXXVI. Ταῦτα εἰπὼν ἀνέστη καὶ διέλυσε τὸν σύλλογον. Τῇ δὲ ἐπιούσῃ νυκτὶ περὶ τὴν τελευταίαν φυλακὴν ἀναστήσας, τὴν στρατιὰν ἦγεν ἐπὶ τὰς λοιπὰς τῶν Λατίνων πόλεις, εἴτε κατ' ἀλήθειαν πεπυσμένος, ὅτι μέλλοι τις ἐκεῖθεν ἐπικουρία Ῥωμαίοις ἀφικέσθαι, ὡς τότε δημηγορῶν ἔφησεν, εἴτε αὐτὸς πλασάμενος τὸν λόγον, ἵνα μὴ δόξειε χαριζόμενος τοῖς ἐχθροῖς καταλελοιπέναι τὸν πόλεμον. Ἐπιβαλὼν δὲ τῇ καλουμένῃ Λογγόλᾳ καὶ δίχα πόνου γενόμενος αὐτῆς ἐγκρατὴς καὶ τὸν αὐτὸν τρόπον ὅνπερ τὰς ἑτέρας ἐξανδραποδισάμενός τε καὶ διαρπάσας, ἐπὶ τὴν Σατρικανῶν ἤλαυνε πόλιν. Ἑλὼν δὲ καὶ ταύτην ὀλίγον ἀντισχόντων τῶν ἐν αὐτῇ χρόνον, καὶ τὰς ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πόλεων ὠφελείας μέρει τῆς

« misit senatus, hæc respondeo : Si populus Romanus « Volscis omnem agrum, quem illis ademit, et urbes, « quas occupat, revocatis colonis reddat, et amicitiam « perpetuam cum illis faciat, et in parem iuris liber« tatisque conditionem, sicut Latinos, iureiurando in« terposito et diris in fœderum violatores adhibitis, « recipiat, pacem illi dabo : aliter autem non. Hæc illi « renuntiate, et eodem modo, quo apud me, apud « illum etiam de iure accuratissime disserite ; præ« clarum esse, ut unusquique sua possideat et in pace « vivat ; et magni æstimandum esse, nullum inimicum « vel tempus metuere : turpe vero esse, ob rerum alie« narum cupiditatem bellum non necessarium sustinere, « in quo et omnes suas fortunas in periculum sit ad« ducturus : eique præmia ostendite, quæ haud pari « modo vel rebus feliciter vel infeliciter gestis, eos « manent, qui agros alienos appetunt. Hoc etiam, si « vultis, addite, fore ut, dum urbes aliorum, injuste « velint, nisi vincant, suo etiam agro et urbe spolien« tur, et præterea uxores suas fœdissime tractari, libe« rosque ad contumeliam rapi, et parentes extrema « senectute ex liberis servos fieri videant ; simul etiam « senatum docete, eum horum malorum caussam cul« pamque, non in Marcium, sed in suam ipsius de« mentiam conferre debere : qui, cum ipsi liceat ius« titiam exercere, et in nullam calamitatem incidere, « malit tamen de summa rerum aleam iacere, dum « perpetuo alienæ ditioni inhiet. Habetis responsa mea : « nihil aliud præterea exspectate : sed abite, et quid « vobis agendum sit considerate. Vobis autem ad « deliberandum dies triginta concedo. Interea vero in « tuam reliquorumque vestrum gratiam, Minuci, ex « hoc agro copias abducam. Si enim hic maneant, « magnum damnum accipietis. Ceterum ad diem « trigesimum me ad accipienda responsa venturum ex« spectate. »

XXXVI. Hæc locutus surrexit, conventumque dimisit. Sequenti vero nocte, circiter ultimam vigiliam motis castris, in reliquas Latinorum urbes exercitum duxit ; sive quod revera audisset, aliqua inde auxilia Romanis ventura, ut tunc ipse in concione dixerat, sive quod eum rumorem ipse finxisset, sive etiam ne in hostium gratiam a bello cessare videretur. Aggressus autem Longulam, eam sine negotio in suam potestatem redegit, et eodem modo, quo ceteras *urbes*, tractavit, civibus in servitutem abstractis, rebusque omnibus direptis, atque inde copias in Satricanos duxit. Et cum huius incolæ non diu ipsi restitissent, hanc quoque expugnavit, prædamque utriusque urbis a parte exercitus Ecetram absportari iussit, et ipse cum

στρατιᾶς κελεύσας ἀπάγειν εἰς Ἐχέτρων, τὴν λοιπὴν ἀναλαβὼν δύναμιν ἦγεν ἐπὶ πόλιν ἄλλην τὴν καλουμένην Κετίαν. Γενόμενος δὲ καὶ ταύτης ἐγκρατὴς καὶ διαρπάσας, εἰς τὴν Πολουσκανῶν χώραν ἐνέβαλεν. Οὐ δυνηθέντων δὲ ἀντισχεῖν τῶν Πολυσκανῶν κατὰ κράτος ἑλὼν καὶ τούτους ἐπὶ τὰς ἑξῆς ἐχώρει. Ἀλβιήτας μὲν οὖν καὶ Μογιλλανοὺς ἐκ τειχομαχίας αἱρεῖ· Κοριολανοὺς δὲ καθ' ὁμολογίας παραλαμβάνει. Γενόμενος δ' ἐν ἡμέραις τριάκοντα πόλεων ἑπτὰ κύριος, ἧκεν ἐπὶ τὴν Ῥώμην ἄγων πολὺ πλείω στρατιὰν τῆς προτέρας· καὶ σταδίους ἀποσχὼν τῆς πόλεως ὀλίγῳ πλείους τῶν τριάκοντα παρὰ τὴν ἐπὶ Τυσκλανοὺς φέρουσαν ὁδὸν κατεστρατοπέδευσεν. Ἐν ᾧ δὲ τὰς Λατίνων ἐξῄρει τε καὶ προσήγετο πόλεις, Ῥωμαίοις πρὸς τὰς ἐπιταγὰς αὐτοῦ πολλὰ βουλευσαμένοις ἔδοξε μηδὲν ἀνάξιον ποιεῖν τῆς πόλεως, ἀλλ' ἐὰν μὲν ἀπέλθωσιν αὐτῶν ἐκ τῆς χώρας Οὐολοῦσκοι καὶ τῆς τῶν συμμάχων τε καὶ ὑπηκόων γῆς, καὶ καταλυσάμενοι τὸν πόλεμον πρέσβεις ἀποστείλωσι τοὺς διαλεξομένους περὶ φιλίας, προβουλεῦσαί τε τὸ συνέδριον ἐφ' οἷς ἔσονται δικαίοις φίλοι καὶ τὰ βουλευθέντα εἰς τὸν δῆμον ἐξενεγκεῖν· ἕως δὲ ἂν ἐν τῇ χώρᾳ μένοντες αὐτῶν καὶ τῶν συμμάχων ἔργα πράττωσι πολεμίων, μηδὲν αὐτοῖς ψηφίζεσθαι φιλάνθρωπον. Πολὺς γὰρ δὴ Ῥωμαίοις ἀεὶ λόγος τοῦ μηδὲν δρᾶσαί ποτ' ἐξ ἐπιτάγματος μηδὲ φόβῳ πολεμίων εἴξαντας, σπεισαμένοις δὲ τοῖς διαφόροις καὶ παρασχοῦσιν ἑαυτοὺς ὑπηκόους χαρίζεσθαί τε καὶ ἐπιτρέπειν, ὅτου δέοιντο τῶν μετρίων. Καὶ τοῦτο τὸ φρόνημα ἐν πολλοῖς καὶ μεγάλοις κινδύνοις φυλάττουσα ἡ πόλις κατά τε τοὺς ὀθνείους καὶ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου διατετέλεκε.

XXXVII. Ταῦτα ψηφισαμένης τῆς βουλῆς, καὶ πρεσβευτὰς ἑτέρους ἑλομένης δέκα ἄνδρας ἐκ τῶν ὑπατικῶν, τοὺς ἀξιώσοντας τὸν ἄνδρα μηθὲν ἐκφέρειν ἐπίταγμα βαρὺ μηδὲ ἀνάξιον τῆς πόλεως, ἀλλὰ καταλύσαντα τὴν ἔχθραν καὶ ἀναστήσαντα τὴν δύναμιν ἐκ τῆς χώρας, πειθοῖ καὶ διὰ λόγων συμβατηρίων ταῦτα πειρᾶσθαι πράττειν, εἰ βούλεται βεβαίους τε καὶ εἰς ἀεὶ διαμενούσας ποιῆσαι τὰς ὁμολογίας τῶν πόλεων, ὡς τῶν γε ὑπ' ἀνάγκης τινὸς ἢ καιροῦ συγχωρουμένων καὶ ἰδιώταις καὶ πόλεσιν ἅμα τῷ μεταπεσεῖν τοὺς καιροὺς ἢ τὰς ἀνάγκας εὐθὺς διαλυομένων. Οἱ μὲν ἀποδειχθέντες ὑπ' αὐτῆς πρέσβεις ἅμα τῷ πυθέσθαι τὴν παρουσίαν τοῦ Μαρκίου πορευθέντες ὡς αὐτὸν πολλὰ ἐπαγωγὰ διελέγοντο, φυλάττοντες καὶ ἐν τοῖς λόγοις τὸ ἀξίωμα τῆς πόλεως. Ὁ δὲ Μάρκιος ἄλλο μὲν οὐδὲν αὐτοῖς ἀπεκρίνατο, συνεβούλευσε δὲ κρεῖττόν τι βουλευσαμένους ἥκειν τριῶν ἐντὸς ἡμερῶν· ταύτας γὰρ αὐτοῖς ἔσεσθαι μόνας ἀνοχὰς τοῦ πολέμου. Βουλομένων δέ τι πρὸς ταῦτα λέγειν τῶν ἀνδρῶν, οὐκ ἐπέτρεψεν, ἀλλ' ἀπιέναι τὴν ταχίστην ἐκέλευσεν ἐκ τοῦ χάρακος, ἀπειλήσας ὡς εἰ μὴ ποιήσουσιν ὡς κατασκόποις χρήσεται.

reliquis copiis ad aliam urbem nomine Cetiam contendit. Hac quoque in suam potestatem redacta et direpta, in agrum Poluscanorum irruptionem fecit. Cum autem Poluscani ipsi resistere non potuissent, eorum quoque oppido vi expugnato ad alias urbes ivit. Albietas igitur et Mugillanos expugnavit; at Coriolanos facta deditione in fidem recepit. Quum autem intra triginta dies septem oppida in suam potestatem redegisset, Romam cum multo maiore quam ante exercitu petiit; et paullo longius, quam trigesimo ab urbe stadio in via, quæ Tusculum ducit, castra posuit. Interea autem, dum ille Latinorum urbes expugnabat atque sibi adiungebat, Romani, post longam de Marcii postulatis consultationem, tandem decreverunt, nihil indignum populi Romani maiestate facere, sed si Volsci ex suo sociorumque et subditorum agro copias deducerent, et bello deposito legatos mitterent, qui de amicitia agerent, senatus de fœderis conditionibus consultaret, ac decretum ad populum referret : dum vero in suo et sociorum agro manerent, et hostiliter se gererent, nihil mite aut humanum de illis statueretur. Semper enim populus Romanus diligenter cavit, ne unquam ulla imperata faceret, neve hosti præ metu cederet : sed adversariis paciscentibus, et sese suo imperio submittentibus concederet et largiretur, quidquid æqui peterent. Atque hanc magnanimitatem in multis et magnis periculis, tam in externis, quam in civilibus bellis, ad nostram usque ætatem populus Romanus constanter servavit.

XXXVII. Quum igitur senatus hæc decrevisset, et decem alios legatos e viris consularibus elegisset, qui Marcium rogarent, ne quid grave aut indignum populi Romani maiestate imperaret, sed depositis inimicitiis et copiis ex agro Romano abductis, oratione et verbis amicis hæc impetrare conaretur, si firma et perpetua inter duos populos fœdera facere vellet : quia quæ vel necessitate aliqua vel occasione, sive a privatis hominibus, sive a civitatibus extorquerentur, simulatque occasio, aut necessitas sublata esset, statim, dissolverentur; hi quidem a senatu designati, simul atque Marcii adventum audierunt, ad eum profecti, longa ac blanda oratione eum in suam sententiam trahere conabantur, ita tamen, ut populo Romano dignitatem servarent. At Marcius nullum aliud responsum ipsis dedit, sed eis suasit, ut sibi melius consulerent, et intra triduum ad se redirent : has enim solas belli inducias eos habituros. Quum autem illi ad hæc aliquid respondere vellent, non permisit : sed ocius eos ex castris excedere iussit, minatus, ni ita fecissent, eos a se ut exploratores tractatum iri. Illi vero cum silentio confestim se in viam dederunt. Ubi au-

Κἀκεῖνοι σιωπῇ ἀπιόντες εὐθὺς ᾤχοντο. Μαθόντες δὲ οἱ βουλευταὶ παρὰ τῶν πρέσβεων τὰς αὐθάδεις ἀποκρίσεις τε καὶ ἀπειλὰς τοῦ Μαρκίου, στρατιὰν μὲν ὑπαίθριον ἐξάγειν οὐδὲ τότ' ἐψηφίσαντο, εἴτε τὸ ἀπειροπόλεμον τῶν σφετέρων στρατιωτῶν· νεοσύλλεκτοι γὰρ οἱ πλείους ἦσαν αὐτῶν· εὐλαβηθέντες, εἴτε τὴν ἀτολμίαν τῶν ὑπάτων· ἥκιστα γὰρ ἐν αὐτοῖς τὸ δραστήριον ἦν· σφαλερὰν ἡγησάμενοι τηλικοῦτον ἀναιρεῖσθαι ἀγῶνα, εἴτε ἄρα καὶ τοῦ δαιμονίου σφίσιν ἐναντιουμένου πρὸς τὴν ἔξοδον, δι' οἰωνῶν ἢ χρησμῶν Σιβυλλείων, ἢ ἄλλης τινὸς ὀττείας πατρίου, ὧν οὐκ ἠξίουν οἱ τότε ἄνθρωποι καθάπερ οἱ νῦν ὑπερορᾶν· φυλάττειν δὲ τὴν πόλιν ἐπιμελεστέρᾳ φυλακῇ καὶ ἀπὸ τῶν ἐρυμάτων τοὺς ἐπιόντας ἀμύνεσθαι διέγνωσαν.

XXXVIII. Ταῦτα δὲ πράττοντες καὶ παρασκευαζόμενοι τῆς τ' ἐλπίδος οὔπω ἀφιστάμενοι, ὡς δυνατὸν ὑπάρχον ἔτι μεταπεισθῆναι τὸν Μάρκιον, εἰ μείζονι καὶ τιμιωτέρᾳ πρεσβείᾳ δεηθεῖεν αὐτοῦ, ψηφίζονται τούς τε ἱεροφάντας καὶ τοὺς οἰωνοσκόπους καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας, ὅσοι τιμήν τινα ἱερὰν ἢ λειτουργίαν περὶ τὰ θεῖα δημοτελῆ λαβόντες εἶχον· εἰσὶ δὲ παρ' αὐτοῖς ἱερεῖς καὶ θεραπευταὶ θεῶν πάνυ πολλοί, καὶ αὐτοὶ οὗτοι διαφανέστατοι τῶν ἄλλων κατά τε οἴκους πατέρων καὶ ἀρετῆς οἰκείας ἀξίωσιν· ἔχοντας ἅμ' αὐτοῖς τῶν ὀργιαζομένων τε καὶ θεραπευομένων θεῶν τὰ σύμβολα καὶ τὰς ἱερὰς ἀμπεχομένους ἐσθῆτας, ἀθρόους ἐπὶ τὸν χάρακα τῶν πολεμίων πορεύεσθαι, τοὺς αὐτοὺς φέροντας τοῖς προτέροις λόγους. Ὡς δὲ ἀφίκοντο οἱ ἄνδρες καὶ ἔλεξαν ὅσα ἡ βουλὴ αὐτοῖς ἐπέστειλεν, οὐδὲ τούτοις ἔδωκεν ὁ Μάρκιος ἀπόκρισιν ὑπὲρ ὧν ἠξίουν, ἀλλ' ἢ τὰ κελευόμενα ποιεῖν συνεβούλευεν ἀπιόντας, εἰ θέλουσιν εἰρήνην ἄγειν, ἢ προσδέχεσθαι τὸν πόλεμον ἥξοντα πρὸς τὴν πόλιν· καὶ τὸ λοιπὸν ἀπεῖπε μηδὲν διαλέγεσθαι πρὸς αὐτόν. Ὡς δὲ καὶ ταύτης ἀπέτυχον τῆς πείρας οἱ Ῥωμαῖοι, πᾶσαν ἐλπίδα διαλλαγῆς ἀπογνόντες ὡς πολιορκησόμενοι παρεσκευάζοντο, τοὺς μὲν ἀκμαιοτάτους πρὸ τῆς τάφρου καὶ παρὰ ταῖς πύλαις τάξαντες, τοὺς δὲ ἀφειμένους ἤδη στρατείας, οἷς ἔτι τὰ σώματα ἱκανὰ ἦν κακοπαθεῖν, ἐπὶ τοῖς τείχεσιν.

XXXIX. Αἱ δὲ γυναῖκες αὐτῶν ὡς ἐγγὺς ὄντος ἤδη τοῦ δεινοῦ καταλιποῦσαι τῆς οἴκοι μονῆς τὸ εὐπρεπές, ἔθεον ἐπὶ τὰ τεμένη τῶν θεῶν ὀλοφυρόμεναί τε καὶ προκυλιόμεναι τῶν ξοάνων. Καὶ ἦν ἅπας μὲν ἱερὸς τόπος οἰμωγῆς τε καὶ ἱκετείας γυναικῶν ἀνάπλεως, μάλιστα δὲ τὸ τοῦ Καπιτωλίου Διὸς ἱερόν. Ἔνθα δή τις αὐτῶν γένει τε καὶ ἀξιώματι προύχουσα καὶ ἡλικίας ἐν τῷ κρατίστῳ τότε οὖσα καὶ φρονῆσαι τὰ δέοντα ἱκανωτάτη, Οὐαλερία μὲν ὄνομα, Ποπλικόλα δὲ τοῦ συνελευθερώσαντος ἀπὸ τῶν βασιλέων τὴν πόλιν ἀδελφή, θείῳ τινὶ παραστήματι κινηθεῖσα ἐπὶ τῆς ἀνωτάτω κρηπῖδος ἔστη τοῦ νεώ, καὶ

tem senatus superba Marcii responsa et minas ex legatis audisset, ne tunc quidem copias ex urbe educere decrevit; sive quod militum suorum, quorum plerique tirones erant, in bello imperitiam timebat; sive quod consulum ignaviam (nam fere nihil in iis erat industriæ) periculosam arbitrabatur ad tantum certamen subeundum; sive etiam quod numen divinum ab educendis copiis ipsum deterrebat, aut auspicia, aut Sibyllina oracula, aut patria aliqua religio (quorum ætas ea erat longe observantior, quam nostri seculi homines), sed urbem præsidiis diligentius firmare, et ex ipsis munitionibus impetum hostium propulsare statuit.

XXXVIII. Interim dum hæc geruntur et parantur, nondum abiecta omni spe Marcii flectendi, si per majorem et honoratiorem legationem eum orassent, decreverunt, ut pontifices et augures et ceteri sacerdotes omnes, quotquot sacros honores atque rerum divinarum curam publicam gerebant (permulti autem apud illos sunt sacerdotes et deorum ministri, atque hi ipsi sunt omnium nobilissimi, tum ob claros natales, tum ob suas virtutes) dignitatem *eam* obtinentes una cum ipsis insignibus deorum, quorum sacra celebrantur et qui *a populo Romano* colebantur, et sacris velati vestibus, uno agmine hostium castra peterent, cum iisdem mandatis, quæ priores legati tulerant. Qui ubi eo pervenerunt, et senatus mandata exposuerunt, Marcius ne his quidem, quæ petebant, concessit; sed suasit, ut aut reversi imperata facerent, si pacem habere vellent, aut bellum ad ipsa urbis mœnia venturum exspectarent; edixitque, ne quid in posterum secum colloquerentur. Ac Romani, hoc quoque conatu frustrati, et omni spe pacis deposita, se ad obsidionem tolerandam parabant; ac validissimos quosque iuvenes ad fossas et portas, veteranos vero iam emeritos, qui adhuc ad labores ferendos idonei erant, in mœnibus disposuerunt.

XXXIX. Coniuges vero ut imminente iam urbi periculo ex privatarum ædium penetralibus neglecto decoro egressæ ad deorum templa currebant, et cum lamentis se ante simulacra volutabant, atque omnis sacer locus eiulatus et mulierum supplicantium plenus erat, præcipue vero Iovis Capitolini templum. Tunc quædam earum et genere et dignitate ceteris antecellens, et tunc ætate iam matura, summæque prudentiæ femina, nomine Valeria, soror Poplicolæ, qui cum reliquis rempublicam a regum tyrannide liberarat, divino quodam instinctu impulsa in summa templi crepidine constitit, et ceteras matronas advocatas primum est con-

προσκαλεσαμένη τὰς ἄλλας γυναῖκας πρῶτον μὲν παρεμυθήσατο καὶ παρεθάρρυνεν, ἀξιοῦσα μὴ καταπεπλῆχθαι τὸ δεινόν· ἔπειτα ὑπέσχετο μίαν εἶναι σωτηρίας ἐλπίδα τῇ πόλει, ταύτην δ' ἐν αὐταῖς εἶναι μόναις καταλειπομένην, ἐὰν ἐθελήσωσι πράττειν ἃ δεῖ, καί τις εἶπεν ἐξ αὐτῶν· « Καὶ τί πράττουσαι « ἂν ἡμεῖς αἱ γυναῖκες διασῶσαι δυνηθείημεν τὴν « πατρίδα, τῶν ἀνδρῶν ἀπειρηκότων; τίς ἡ τοσαύτη « περὶ ἡμᾶς ἀσθενεῖς καὶ ταλαιπώρους ἐστὶν ἰσχύς; « Οὐχ ὅπλων, ἔφησεν ἡ Οὐαλερία, καὶ χειρῶν δεό- « μεθα· τούτων μὲν γὰρ ἀπελέλυκεν ἡμᾶς ἡ φύσις· « ἀλλ' εὐνοίας καὶ λόγου. » — Βοῆς δὲ μετὰ τοῦτο γενομένης, καὶ δεομένων πασῶν φανερὸν ποιεῖν τίς ἐστιν ἡ ἐπικουρία, λέγει πρὸς αὐτάς· « Ταύ- « την ἔχουσαι τὴν πιναράν τε καὶ ἄκοσμον ἐσθῆτα « καὶ τὰς ἄλλας παραλαβοῦσαι γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα « ἐπαγόμεναι βαδίζωμεν ἐπὶ τὴν Οὐετουρίας τῆς « Μαρκίου μητρὸς οἰκίαν· καὶ πρὸ τῶν γονάτων αὐ- « τῆς τὰ τέκνα θεῖσαι, δεώμεθα μετὰ δακρύων, ἡμᾶς « τε οἰκτείρασαν τὰς μηδενὸς κακοῦ αἰτίας, καὶ τὴν « ἐν ἐσχάτοις κινδύνοις οὖσαν πατρίδα, προελθεῖν ἐπὶ « τὸν χάρακα τῶν πολεμίων, ἄγουσαν τούς τε υἱωνοὺς, « καὶ τὴν μητέρα αὐτῶν καὶ ἡμᾶς ἁπάσας· ἀκο- « λουθῶμεν γὰρ αὐτῇ τὰ παιδία ἐπαγόμεναι· ἔπειτα « ἱκέτιν γενομένην τοῦ τέκνου, ἀξιοῦν καὶ δεῖσθαι μη- « δὲν ἀνήκεστον κατὰ τῆς πατρίδος ἐξεργάσασθαι. « Ὀλοφυρομένης γὰρ αὐτῆς καὶ ἀντιβολούσης οἶκτός « τις εἰσελεύσεται τὸν ἄνδρα καὶ λογισμὸς ἥμερος. « Οὐχ οὕτω στερρὰν καὶ ἄτρωτον ἔχει καρδίαν, ὥστε « ἀνασχέσθαι μητέρα πρὸς τοῖς ἑαυτοῦ γόνασι κυ- « λιομένην »

XL. Ὡς δ' ἐπῄνεσαν αἱ παροῦσαι τὸν λόγον, εὐξαμένη τοῖς θεοῖς πειθὼ καὶ χάριν αὐτῶν περιθεῖναι τῇ δεήσει, προῆλθεν ἐκ τοῦ τεμένους· αἱ δ' ἠκολούθουν. Καὶ μετὰ τοῦτο παραλαβοῦσαι τὰς ἄλλας γυναῖκας ἐπορεύοντο ἐπὶ τὴν οἰκίαν τῆς Μαρκίου μητρὸς ἀθρόαι. Ἰδοῦσα δὲ αὐτὰς προσιούσας ἡ τοῦ Μαρκίου γυνὴ Οὐολουμνία, πλησίον καθημένη τῆς ἑκυρᾶς, ἐθαύμασέ τε καὶ εἶπε· « Τίνος δεόμεναι, γυ- « ναῖκες, ἐληλύθατε κατὰ πλῆθος εἰς οἰκίαν δύστη- « νον καὶ ταπεινήν; » Καὶ ἡ Οὐαλερία ἔλεξεν· « Ἐν « ἐσχάτοις οὖσαι κινδύνοις καὶ αὐταὶ καὶ τὰ νήπια « ταυτὶ καταπεφεύγαμεν ἱκέτιδες ἐπὶ σὲ, ὦ Οὐετου- « ρία, τὴν μόνην καὶ μίαν βοήθειαν, ἀξιοῦσαί σε « πρῶτον μὲν οἰκτεῖραι τὴν κοινὴν πατρίδα, ἣν οὐδενὶ « πώποτε γενομένην ὑποχείριον μὴ περιίδῃς ἀφαι- « ρεθεῖσαν ὑπὸ Οὐολούσκων τὴν ἐλευθερίαν· εἰ δὴ « καὶ φείσονται αὐτῆς κρατήσαντες, ἀλλ' οὐ πρόρρι- « ζον ἐπιχειρήσουσιν ἀνελεῖν· ἔπειτα ὑπὲρ ἡμῶν « αὐτῶν ἀντιβολοῦσαι καὶ τῶν δυστήνων παιδίων « τούτων, ἵνα μὴ πέσωμεν εἰς ἐχθρῶν ὕβριν οὐδενὸς « οὖσαι τῶν συμβεβηκότων ὑμῖν κακῶν αἴτιαι. Εἴ τις « ἐστὶν ἐν σοὶ ψυχῆς ἡμέρου καὶ φιλανθρώπου κα- « ταλειπομένη μερὶς, ἐλέησον, ὦ Οὐετουρία, γυνὴ

solata, animosque earum confirmavit, orans ne periculi magnitudine consternarentur : deinde declaravit, unam salutis publicæ spem, hanc vero in ipsis solis esse positam, si necessaria facere vellent. Tunc una ex earum numero respondit : « Et quomodo nos mulie- « res, quod ipsi viri præstare nequeunt, patriam ser- « vare poterimus? quas tantas vires nos invalidæ et « miseræ habemus? » — « Non opus est (inquit Vale- « ria) armis, non manibus; naturæ enim privilegio « horum immunes sumus : sed benevolentia et verbis. » Postea sublato clamore, et omnibus rogantibus, ut declararet quodnam esset illud auxilium, dixit : « Cum « hac sordida et inculta veste, assumptis quoque ce- « teris matronis Romanis, et allatis nostris filiolis, ea- « mus ad ædes Veturiæ, matris Marcii : et, depositis « ante ipsius genua pueris, eam rogemus cum lacrimis, « ut nos nullius mali auctores patriamque in extremis « periculis versantem miserata, ad hostium castra pro- « grediantur, nepotesque suos et eorum matrem et nos « omnes secum ducens : sequamur enim eam cum fili- « olis nostris; deinde filium suum suppliciter oret, « præcibusque ab eo contendat, ne quam graviorem « calamitatem patriæ inferat. Nam ob eius lamenta et « preces aliqua misericordia hominem subibit atque « consilium mitius. Neque enim adeo durum et cru- « delem animum habet, ut matrem ad sua genua pro- « stratam volutari patiatur. »

XL. Hoc consilio ab omnibus, quæ aderant, probato, deos precata, ut vim persuadendi et gratiam suis precibus adderent, ex templo processit; ceteræ vero eam sequebantur. Ac mox cum aliis matronis omnes magna frequentia domum matris Marcii adierunt. Quibus conspectis, Volumnia, Marcii uxor, prope socrum sedens, mirata est, dixitque : « Quid vultis, mulie- « res? et cur tanta frequentia ad domum miseram et af- « flictam venistis? » Valeria respondit : « In extremis « versantes periculis, tum ipsæ, tum filioli nostri, sup- « plices ad te, Veturia, confugimus, te solum et unicum « auxilium imploraturæ : primum, ut communis patriæ « misericordia movearis, nec ei, quæ in nullius unquam « potestate fuerit, libertatem a Volscis eripi patiaris, « si modo victores ei parcent, nec funditus eam ever- « tere conabuntur : deinde pro nobis ipsis et pro infe- « licibus his pueris te rogaturæ, ne in hostium contu- « melias incidamus, quæ nullius vestri infortunii caussa « sumus. Si qua igitur mansuetudinis et humanitatis « particula in pectore tuo restat, miserere, Veturia, « mulier mulieres, quæ quondam eorundem sacrorum « atque eiusdem religionis tecum participes fuimus : « assumtaque tecum Volumnia, bona muliere, eiusque

« γυναῖκας κοινωνησάσας ἱερῶν ποτε καὶ ὁσίων· καὶ « παραλαβοῦσα μετὰ σεαυτῆς Οὐολουμνίαν τε τὴν « ἀγαθὴν γυναῖκα καὶ τοὺς παῖδας αὐτῆς καὶ τὰς ἱκέ-« τιδας ἡμᾶς φερούσας τὰ νήπια ταυτὶ, ἴθι, ὦ γεν-« ναία, ἴθι πρὸς τὸν υἱὸν καὶ πεῖθε καὶ λιπάρει καὶ « μὴ ἀνῇς δεομένη, μίαν ἀντὶ πολλῶν χάριν αἰτοῦσα « παρ' αὐτοῦ, σπείσασθαι πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ πολίτας « καὶ κατελθεῖν εἰς τὴν δεομένην ἀπολαβεῖν αὐτὸν « πατρίδα· πείσεις γὰρ, εὖ ἴσθι, καὶ οὐ περιόψεταί σε « ἐρριμμένην παρὰ τοῖς ἑαυτοῦ ποσὶν ἀνὴρ εὐσεβής. « Καταγαγοῦσα δὲ τὸν υἱὸν εἰς τὴν πόλιν αὐτή τε « ἀθάνατον ἕξεις κλέος, ὥσπερ εἰκὸς, ἐκ τηλικούτου « κινδύνου καὶ φόβου ῥυσαμένη τὴν πατρίδα, καὶ ἡμῖν « τιμῆς τινος αἰτία παρὰ τοῖς ἀνδράσιν ἔσῃ, ὅτι τὸν « οὐ δυνηθέντα ὑπ' ἐκείνων διασκεδασθῆναι πόλεμον « αὐταὶ διελύσαμεν· ἐκείνων τε ἀληθῶς ἔγγονοι τῶν « γυναικῶν φανησόμεθα, αἳ τὸν συστάντα Ῥωμύλῳ « πρὸς Σαβίνους πόλεμον αὐταὶ πρεσβευσάμεναι « διέλυσαν, καὶ συναγαγοῦσαι τούς τε ἡγεμόνας καὶ « τὰ ἔθνη μεγάλην ἐκ μικρᾶς ἐποίησαν τὴν πόλιν. « Καλὸς ὁ κίνδυνος, ὦ Οὐετουρία, τὸν υἱὸν κο-« μίσασθαι, ἐλευθερῶσαι τὴν πατρίδα, σῶσαι τὰς « ἑαυτῆς πολίτιδας, κλέος ἀρετῆς ἀθάνατον [ἐγγό-« νοις] τοῖς ἐσομένοις καταλιπεῖν. Δὸς ἡμῖν ἑκοῦσα « καὶ μετὰ προθυμίας τὴν χάριν καὶ σπεῦσον, ὦ « Οὐετουρία. Βουλὴν γὰρ χρόνιον ὁ κίνδυνος ὢν « οὐκ ἐπιδέχεται. »

XLI. Ἡ μὲν δὴ ταῦτα εἰποῦσα καὶ πολλὰ προε-μένη δάκρυα ἐσίγησεν. Ὀδυρομένων δὲ καὶ τῶν ἄλ-λων γυναικῶν καὶ πολλὰς δεήσεις ποιουμένων, μικρὸν ἐπισχοῦσα ἡ Οὐετουρία καὶ δακρύσασα εἶπεν· « Εἰς « ἀσθενῆ καὶ λεπτὴν ἐλπίδα καταπεφεύγατε, ὦ Οὐα-« λερία, τὴν ἐξ ἡμῶν ἀθλίων γυναικῶν βοήθειαν, « αἷς ἡ μὲν εὔνοια ἡ πρὸς τὴν πατρίδα πάρεστι καὶ « τὸ θέλειν σώζεσθαι τοὺς πολίτας οἷοί ποτέ εἰσιν, ἡ « δὲ ἰσχὺς καὶ τὸ δύνασθαι ποιεῖν ἃ θέλομεν ἄπεστιν. « Ἀπέστραπται γὰρ ἡμᾶς, ὦ Οὐαλερία, Μάρκιος, « ἐξ οὗ τὴν πικρὰν ἐκείνην ὁ δῆμος αὐτοῦ κατέγνω « δίκην, καὶ μεμίσηκε τὴν δύστηνον οἰκίαν ὅλην « ἅμα τῇ πατρίδι· τοῦτο δὲ ὑμῖν οὐ παρ' ἄλλου τινὸς, « ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ Μαρκίου μαθοῦσαι λέγειν ἔχομεν. « Ὅτε γὰρ ἁλοὺς τὴν δίκην ἦλθεν εἰς τὴν οἰκίαν « προπεμπόμενος ὑπὸ τῶν ἑταίρων, καταλαβὼν « ἡμᾶς καθημένας ἐν πενθίμοις τρύχεσι, ταπεινὰς, « κρατούσας ἐν τοῖς γόνασι τὰ τέκνα αὐτοῦ, στενού-« σας τε οἷα εἰκὸς καὶ ἀνακλαιομένας τὴν καθέξουσαν « ἡμᾶς τύχην, στερουμένας ἐκείνου, στὰς μικρὸν « ἄπωθεν ἡμῶν ἄδακρυς, ὥσπερ λίθος, καὶ ἀτενής· « Οἴχεται, φησὶν, ὑμῖν Μάρκιος, ὦ μῆτερ' ἅμα « καὶ σὺ, ὦ Οὐολουμνία, κρατίστη γυναικῶν, ἐξελα-« θεὶς ὑπὸ τῶν πολιτῶν, ὅτι γενναῖος ἦν καὶ φιλόπο-« λις καὶ πολλοὺς ὑπέμεινεν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀγῶ-« νας. Ἀλλ' ὡς πρέπει γυναιξὶν ἀγαθαῖς, οὕτω « φέρετε τὰς συμφορὰς μηδὲν ἄσχημον ποιοῦσαι

« liberis nobisque supplicibus, quæ hos infantes porta-« mus, ito ad filium, o optima femina, ito et ora et « obsecra, nec desine precari, ut tibi hanc unam gra-« tiam pro tot beneficiis reposcenti referat, atque pa-« cem cum suis civibus faciat, utque in patriam, a « qua desideratur, redeat. Rem enim ei (certo scias) « persuadebis, nec te ad suos pedes manere prostratam « vir pius patietur. Quod si filium in patriam redu-« xeris, et ipsa (ut verisimile est) immortalem gloriam « consequeris, quippe quæ tanto periculo et formidine « patriam liberaveris; et nos honoratiores apud maritos « facies, quod quam belli nubem ipsi disjicere non « potuerint, nos dispulerimus; et germana progenies « illarum mulierum videbimur, quæ, bellum inter « Romulum et Sabinos coortum ipsæ sua legatione « sedantes, et duces ac populos conciliantes, urbem « ex parva magnam fecerant. Præclarum est periculum, « Veturia, filium recipere, patriam liberare, suos cives « servare, et immortalem gloriam posteritati relin-« quere. Largire nobis lubens et alacriter hoc benefi-« cium, atque propera, Veturia. Istud enim pericu-« lum iam imminens nec consultationem nec moras « patitur. »

XLI. Illa igitur his dictis et multis lacrimis effusis conticuit. Lamentantibus autem et reliquis mulieribus et multas preces adhibentibus, Veturia, post parvam moram, lacrimans respondit: « Ad infirmam et exilem « spem confugistis, Valeria, nempe ad nostram opem, « quæ miseræ sumus mulieres, quibus caritas quidem « erga patriam adest, et voluntas servandi cives, qua-« lescunque illi sunt; sed vires desunt et rei pera-« gendæ facultas. Marcius enim, Valeria, nos aver-« satur, ex quo plebs eum acerbo illo iudicio damnavit, « et una cum patria totam familiam odio prosequi-« tur. Hoc autem, non ab alio quam ipso Marcio com-« pertum nos habere, dicere vobis possumus. Quum « enim damnatus iudicio domum ab amicis deductus « rediisset, et nos lugentes invenisset et sordidatas et « miseros filios suos in gremio tenentes, et gementes « et, ut par erat, deplorantes fortunam, in qua vitam « illo orbatæ, transacturæ essemus, quumque aliquan-« tulum a nobis semotus sine lacrimis, instar lapidis, « et immotis oculis stetisset: Periit vobis Marcius, o « mater! et tu quoque, Volumnia, mulierum optima, « a civibus expulsus, quod vir generosus et patriæ « amans erat quodque pro ea multa certamina subie-« rat. Quare, ut decet bonas mulieres, calamitates « ferte, nihil indecorum, nihil illiberale facientes, at-« que hos pueros meæ absentiæ solatium habentes « educate, prout vestra vestræque familiæ dignitate

« μηδὲ ἀγεννὲς, καὶ τὰ παιδία ταῦτα παραμύθια « τῆς ἐμῆς ἐρημίας ἔχουσαι, τρέφετε ἀξίως ὑμῶν τε « καὶ τοῦ γένους· οἷς θεοὶ δοῖεν εἰς ἄνδρας ἐλθοῦσι « τύχην μὲν κρείττονα τοῦ πατρὸς, ἀρετὴν δὲ μὴ « χείρονα· καὶ χαίρετε. Ἀπέρχομαι γὰρ ἤδη κατα- « λιπὼν τὴν οὐκέτι χωροῦσαν ἄνδρας ἀγαθοὺς πόλιν. « Καὶ ὑμεῖς, ὦ θεοὶ κτήσιοι καὶ ἑστία πατρῴα καὶ « δαίμονες, οἱ κατέχοντες τοῦτον τὸν τόπον, χαίρετε. « Ὡς δὲ ταῦτα εἶπεν, ἡμεῖς μὲν αἱ δυστυχεῖς, ἃς τὸ « πάθος ἀπῄτει φωνὰς ἀναβοῶσαι καὶ παίουσαι τὰ « στήθη, περιεχύθημεν αὐτῷ τοὺς ἐσχάτους ἀσπασ- « μοὺς κομιούμεναι· τῶν δὲ παιδίων τούτων ἐγὼ « μὲν τὸν πρεσβύτερον ἦγον, ἡ δὲ μήτηρ τὸν νεώ- « τερον εἶχεν ἐπὶ τῆς ἀγκάλης· ὁ δὲ ἀποστραφεὶς καὶ « παρωσάμενος ἡμᾶς, εἶπεν· Οὔτε σὸς υἱὸς ἔτι, « μῆτερ, ἔσται τὸν ἀπὸ τοῦδε χρόνον Μάρκιος, ἀλλὰ « ἀφῄρηταί σε τὸν γηροβοσκὸν ἡ πατρίς· οὔτε σὸς « ἀνὴρ ἀπὸ ταύτης, ὦ Οὐολουμνία, τῆς ἡμέρας, « ἀλλ' εὐτυχοίης ἕτερον ἄνδρα λαβοῦσα εὐδαιμονέσ- « τερον ἐμοῦ· οὔτε ὑμῶν, ὦ τέκνα φίλτατα, πατὴρ, « ἀλλ' ὀρφανοὶ καὶ ἔρημοι παρὰ ταύταις ἕως εἰς ἄν- « δρας ἔλθητε, τραφήσεσθε. Ταῦτα εἰπὼν, ἄλλο δὲ « οὐδὲν οὔτε διοικησάμενος οὔτ' ἐπιστείλας οὔτε ὅποι « πορεύεται φράσας, ἀπῆλθεν ἐκ τῆς οἰκίας μόνος, ὦ « γυναῖκες, ἄδουλος, ἄπορος, οὐδὲ τὴν ἐφήμερον ὁ « δύστηνος ἐκ τῶν ἑαυτοῦ χρημάτων τροφὴν ἐπαγό- « μενος. Καὶ τέταρτον ἐνιαυτὸν ἤδη τοῦτον, ἐξ οὗ « φεύγει τὴν πατρίδα, πάντας ἡμᾶς ἀλλοτρίους ἑαυ- « τοῦ νενόμικεν, οὐ γράφων οὐδὲν, οὐκ ἐπιστέλλων, « οὐ τὰ περὶ ἡμᾶς εἰδέναι βουλόμενος. Πρὸς δὴ « τοιαύτην ψυχὴν οὕτω σκληρὰν καὶ ἄτρωτον, ὦ « Οὐαλερία, τίνα ἰσχὺν ἕξουσιν αἱ παρ' ἡμῶν δεή- « σεις, αἷς οὔτε ἀσπασμῶν μετέδωκεν, οὔτε φιλη- « μάτων, οὔτ' ἄλλης φιλοφροσύνης οὐδεμιᾶς τὴν « τελευταίαν πορευόμενος ἐκ τῆς οἰκίας ὁδόν;

XLII. « Ἀλλ' εἰ καὶ τούτου δεῖσθε ὑμεῖς, ὦ γυ- « ναῖκες, καὶ πάντως θέλετε ἀσχημονούσας ἡμᾶς ἰδεῖν, « ὑπολάβετε παρεῖναι πρὸς αὐτὸν κἀμὲ καὶ Οὐο- « λουμνίαν ἀγούσας τὰ παιδία· τίνας ἐρῶ πρῶτον ἡ « μήτηρ ἐγὼ πρὸς αὐτὸν λόγους, καὶ τίνα δέησιν « ποιήσομαι τοῦ υἱοῦ; λέγετε καὶ διδάσκετέ με. Φεί- « σασθαι παρακαλῶ τῶν ἑαυτοῦ πολιτῶν, ὑφ' ὧν ἐκ « τῆς πατρίδος ἐξελήλαται μηδὲν ἀδικῶν; οἰκτίρ- « μονα δὲ καὶ συμπαθῆ πρὸς τοὺς δημοτικοὺς γε- « νέσθαι, παρ' ὧν οὔτ' ἐλέου μετέσχεν οὔτε συμ- « παθείας; ἐγκαταλιπεῖν δὲ ἄρα καὶ προδοῦναι τοὺς « ὑποδεξαμένους αὐτοῦ τὴν φυγὴν, οἳ πολλὰ καὶ δεινὰ « πεπονθότες ὑπ' αὐτοῦ πρότερον, οὐ πολεμίων μῖσος « ἀλλὰ φίλων καὶ συγγενῶν εὔνοιαν εἰς αὐτὸν ἀπεδεί- « ξαντο; τίνα ψυχὴν λαβοῦσα ἀξιώσω τὸν υἱὸν τὰ « μὲν ἀπολέσαντα φιλεῖν, τὰ δὲ σώσαντα ἀδικεῖν; οὐκ « εἰσὶν οὗτοι μητρὸς ὑγιαινούσης λόγοι πρὸς υἱὸν, « οὐδὲ γυναικὸς ἃ δεῖ λογιζομένης πρὸς ἄνδρα. Μηδὲ « ὑμεῖς βιάζεσθε, γυναῖκες, ἃ μήτε πρὸς ἀνθρώπους

« postulat, quibus, ubi iam ad ætatem virilem per- « venerint, dii dent fortunam meliorem, quam patri, « virtutem non deteriorem : et valete. Jam enim dis- « cedo, relicta urbe, quæ bonos viros amplius non ca- « pit. Vos quoque, dii penates, et lares patrii, genii- « que huius loci præsides, valete. Quæ cum dixisset, « infelices nos quas dolor extorquebat voces edentes, « et pectora plangentes in eius amplexus ruebamus, ut « postremam salutationem acciperemus : atque ho- « rum puerorum ego maiorem natu ducebam, mater « vero minorem in ulnis gestabat. At ille aversus « et nobis repulsis, inquit : Nec tibi, mater, posthac « Marcius erit filius : sed patria abstulit tibi senectutis « nutritorem; nec tibi ab hoc die in posterum, Volum- « nia, maritus erit, sed felix esto alium maritum me « fortunatiorem nacta; neque vobis, o carissimi filii! « pater ero, sed orbi et ab omnibus destituti apud has « usque ad virilem ætatem educabimini. Hæc locutus, « quum nec ullo modo rebus domesticis prospexisset, « nec ulla mandata dedisset, nec quo iret dixisset, « solus, o matronæ, sine servo, egenus, et ne unius « quidem diei viatico de suis pecuniis assumpto, « miser ille domo discessit. Et iam quartus est annus « ex quo in exsilio agens nos omnes a se alienas ducit; « nihil scribens, nihil per nuntios mittens, nec quid « agamus, scire curans. Apud talem igitur animum, « tam durum et inhumanum, quam vim, Valeria, « habebunt preces nostræ, quum nobis nec salutem « dixerit, nec oscula dederit, nec ullum aliud comi- « tatis genus exhibuerit, ex ædibus extremum digre- « diens?

XLII. « Verumtamen, si hoc quoque vos petitis, « matronæ, et omnino vultus nos rem indecoram fa- « cientes videre, fingite me et Volumniam una cum « *his* pueris apud eum esse, quid primum ego mater « illi dicam? quibus precibus filium precabor? dicite « et docete me. An hortabor eum, ut suis civibus « parcat, a quibus patria expulsus est, idque nullam « ob iniuriam? an ut misericordia et commiseratione « plebeiorum commoveatur, a quibus nullam misericor- « diam aut commiserationem impetrare potuit? an ut « deserat et prodat eos, a quibus exsul humaniter est « exceptus, qui multis et gravibus cladibus ante ab « illo affecti, haud tamen hostile odium, sed amico- « rum et cognatorum benevolentiam erga eum osten- « derunt? quo animo filium rogabo, ut eos, a quibus « perditus est, amet, illis vero, a quibus salutem ac- « cepit, iniuriam faciat? Non sunt hæc verba matris « sana mente præditæ ad filium; nec uxoris, ea, quæ « oportet considerantis, ad maritum. Nec vos, ma-

« δίκαιά ἐστι μήτε πρὸς θεοὺς ὅσια, ταῦτα ἡμᾶς αἰ« τεῖσθαι παρ' αὐτοῦ· ἀλλ' ἄφετε τὰς ἐλεεινὰς, ὡς « πεπτώκαμεν ὑπὸ τῆς τύχης, κεῖσθαι ταπεινὰς « μηδὲν ἔτι πλέον ἀσχημονούσας. »

XLII. Παυσαμένης δὲ αὐτῆς, τοσοῦτος ὀδυρμὸς ἐκ τῶν παρουσῶν γυναικῶν ἐγένετο, καὶ τηλικαύτη κατέσχε τὸν οἶκον οἰμωγὴ, ὥστ' ἐπὶ πολὺ μέρος ἐξακουσθῆναι τῆς πόλεως τὴν βοὴν καὶ μεστοὺς γενέσθαι τοὺς ἐγγὺς τῆς οἰκίας στενωποὺς ὄχλου. Ἔπειτα ἥ τε Οὐαλερία πάλιν ἑτέρας ἐξέτεινε μακρὰς καὶ συμπαθεῖς δεήσεις, αἵ τ' ἄλλαι γυναῖκες αἱ κατὰ φιλίαν ἢ συγγένειαν ἑκατέρᾳ τῶν γυναικῶν προσήκουσαι, καὶ παρέμενον λιπαροῦσαί τε καὶ γονάτων ἁπτόμεναι, ὥστε οὐκ ἔχουσα ὅ τι πάθῃ πρὸς τοὺς ὀδυρμοὺς αὐτῶν καὶ τὰς πολλὰς δεήσεις εἶξεν ἡ Οὐετουρία, καὶ τελέσειν τὴν πρεσβείαν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ὑπέσχετο, τήν τε γυναῖκα τοῦ Μαρκίου παραλαβοῦσα καὶ τὰ τέκνα καὶ τῶν ἄλλων πολιτίδων τὰς βουλομένας. Αἱ μὲν δὴ περιχαρεῖς γενόμεναι καὶ τοὺς θεοὺς ἐπικαλεσάμεναι συλλαβέσθαι σφίσι τῆς ἐλπίδος, ἀπῄεσαν ἐκ τῆς οἰκίας καὶ προσήγγειλαν τὰ γενόμενα τοῖς ὑπάτοις. Οἱ δὲ τὴν προθυμίαν αὐτῶν ἐπαινέσαντες, συνεκάλουν τὴν βουλὴν καὶ περὶ τῆς ἐξόδου τῶν γυναικῶν, εἰ συγχωρητέον αὐταῖς, γνώμας διεπυνθάνοντο. Πολλοὶ μὲν οὖν ἐλέχθησαν καὶ παρὰ πολλῶν λόγοι, καὶ μέχρι τῆς ἑσπέρας διετέλεσαν ἀποροῦντες, ὅ τι χρὴ ποιεῖν. Οἱ μὲν γὰρ οὐ μικρὸν ἀπέφαινον εἶναι τῇ πόλει κινδύνευμα, γυναῖκας ἅμα τέκνοις εἰς πολεμίων στρατόπεδον πορευομένας ἐᾶσαι. Εἰ γὰρ αὐτοῖς ὑπεριδοῦσι τῶν νενομισμένων ὁσίων περί τε πρεσβείας καὶ ἱκεσίας δόξειε μηκέτι προΐεσθαι τὰς γυναῖκας, ἀμαχητὶ σφῶν ἁλώσεσθαι τὴν πόλιν. Ἠξίουν τε αὐτὰς μόνον ἐᾶσαι τὰς προσηκούσας τῷ Μαρκίῳ γυναῖκας ἅμα τοῖς τέκνοις αὐτοῦ πορευομένας. Ἕτεροι δὲ οὐδὲ ταύταις ᾤοντο δεῖν ἐπιτρέπειν τὴν ἔξοδον, ἐπιμελῶς δὲ καὶ ταύτας παρῄνουν φυλάττειν, ὅμηρα νομίσαντας ἔχειν παρὰ τῶν πολεμίων ἐχέγγυα τοῦ μηδὲν τὴν πόλιν ἀνήκεστον ὑπ' αὐτῶν παθεῖν. Οἱ δὲ πάσαις συνεβούλευον συγχωρῆσαι ταῖς βουλομέναις γυναιξὶ τὴν ἔξοδον, ἵνα σὺν μείζονι ἀξιώματι αἱ τῷ Μαρκίῳ προσήκουσαι ποιήσωνται τὴν ὑπὲρ τῆς πατρίδος δέησιν. Τοῦ δὲ μηδὲν αὐταῖς συμβήσεσθαι δεινὸν ἐγγυητὰς ἀπέφαινον ἐσομένους θεοὺς μὲν πρῶτον, οἷς καθοσιωθεῖσαι τὰς ἱκεσίας ποιήσονται, ἔπειτα τὸν ἄνδρα αὐτὸν, πρὸς ὃν ἔμελλον πορεύεσθαι, πάσης ἀδίκου τε καὶ ἀνοσίου πράξεως καθαρὸν καὶ ἀμίαντον ἐζηκότα τὸν βίον. Ἐνίκα δὲ ὅμως ἡ συγχωροῦσα γνώμη ταῖς γυναιξὶ τὴν ἔξοδον μέγιστον ἀμφοῖν ἐγκώμιον ἔχουσα, τῆς μὲν βουλῆς τοῦ φρονίμου, ὅτι κράτιστα γενησόμενα προείδετο οὐδὲν ὑπὸ τοῦ κινδύνου τηλικοῦδε ὄντος ἐπιταραχθεῖσα· τοῦ δὲ Μαρκίου τῆς εὐσεβείας, ὅτι πολέμιος ὢν ἐπιστεύετο μηδὲν ἀσεβήσειν εἰς τὸ ἀσθενέστατον τῆς πόλεως μέρος κύριος αὐτοῦ καταστάς. Ὡς δὲ τὸ προβούλευμα ἐγράφη,

« tronæ, cogatis nos hæc ab eo petere, quæ nec apud « homines iusta sunt nec apud deos pia. Sed nos mise« ras in ea, fortuna, in quam incidimus, afflictas ia« cere sinatis, nihil amplius præter decorum facientes. »

XLIII. Quum autem finem dicendi fecisset, tantus eiulatus mulierum est coortus, tantisque gemitibus ædes personuerunt, ut longe per urbem clamor exaudiretur, et turbæ concursu vici ædibus proximi complerentur. Postea et Valeria denuo maiore contentione prolixis et affectuum plenis precibus usa est: et aliæ matronæ, quæ utrique harum mulierum, vel amicitia vel cognatione, coniunctæ erant, earum genua tangentes eas suppliciter orare non desinebant. Itaque Veturia, quum illarum luctus ferre non posset, et multis precibus victa esset, cessit, et tandem pro patria legationem obire, promisit, una cum uxore Marcii, eiusque filiis et aliis civibus, quotquot sequi voluerant. Illæ igitur mirum in modum lætæ, diisque invocatis, ut suæ spei faverent, ex eius ædibus discesserunt, et quid egissent consulibus nuntiarunt. Hi vero laudata earum egregia voluntate, senatum convocarunt, et ad eum retulerunt de mulierum profectione, et an permittenda esset sententias viritim rogarunt. Multa igitur verba et a multis dicta sunt, et ad vesperam usque, quidnam esset faciendum, consultatum est. Alii enim urbi periculum non parvum imminere demonstrabant, si mulieribus permitteretur, ut una cum liberis ad hostium castra irent. Nam si hostibus contemto legationis et supplicum iure ac neglecta pietate, mulieres non amplius dimittere placuisset, suam urbem sine ullo certamine captum iri dicebant censebantque ipsis solis Marcii cognatis permittendum, ut una cum eius liberis eo proficiscerentur. Alii vero, ne istis quidem exeundi potestatem permittendam censebant, quinimo suadebant, ut diligenter hæ quoque pro obsidibus asservarentur, tanquam sponsores sibi ab hostibus datæ, ne quam graviorem calamitatem respublica ab illis acciperet. Alii vero suadebant, ut omnibus mulieribus, quæ vellent, exeundi potestas daretur, ut maiore cum auctoritate Marcii cognatæ pro patria deprecarentur. Quo minus autem quidquam mali ipsis accideret, sponsores futuros dicebant, primum quidem ipsos deos, quibus consecratæ supplicaturæ erant, deinde vero ipsum virum, ad quem ituræ erant, cuius vita omnis iniusti et impii facinoris pura exstitisset. Hæc tamen sententia, qua mulieribus exeundi potestas fiebat, cum maxima utriusque laude vicit; senatus, propter prudentiam, quod optime res futuras, nihil periculi magnitudine deterritus, prævidisset; Marcii vero propter pietatem, de quo, quamvis hostis esset, certa tamen erat opinio, eum in infirmissimam civitatis partem, si in ipsius potestatem venisset, nihil impie patraturum. Facto autem senatusconsulto, consules in forum progressi, et

προελθόντες οἱ ὕπατοι εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ συναγαγόντες ἐκκλησίαν, σκότους ὄντος ἤδη, τὰ δόξαντα τῷ συνεδρίῳ διεσάφησαν καὶ προεῖπον ἥκειν ἅπαντας ἕωθεν ἐπὶ τὰς πύλας προπέμψοντας ἐξιούσας τὰς γυναῖκας· αὐτοὶ δὲ τῶν κατεπειγόντων ἔλεγον ἐπιμελήσεσθαι.

XLIV. Ὅτε δ' ἤδη περὶ τὸν ὄρθρον ἦν, αἱ μὲν γυναῖκες, ἄγουσαι τὰ παιδία μετὰ λαμπάδων, ἧκον ἐπὶ τὴν οἰκίαν, καὶ παραλαβοῦσαι τὴν Οὐετουρίαν προῆγον ἐπὶ τὰς πύλας· οἱ δὲ ὕπατοι ζεύγη τε ὀρικὰ καὶ ἁμάξας καὶ τἄλλα φορεῖα ὡς πλεῖστα παρασκευασάμενοι καθεζομένας αὐτὰς προὔπεμπον ἄχρι πολλοῦ. Παρηκολούθουν δὲ αὐταῖς οἵ τ' ἐκ τοῦ συνεδρίου καὶ τῶν ἄλλων πολιτῶν συχνοὶ σὺν εὐχαῖς καὶ ἐπαίνοις καὶ δεήσεσι τὴν ἔξοδον ἐπιφανεστέραν αὐταῖς ποιοῦντες. Ὡς δ' εὐσύνοπτοι πόρρωθεν ἔτι προσιοῦσαι τοῖς ἐκ τοῦ χάρακος αἱ γυναῖκες ἐγένοντο, πέμπει τῶν ἱππέων τινὰς ὁ Μάρκιος κελεύσας μαθεῖν, τίς ἐστιν ὁ προσιὼν ὄχλος ἐκ τῆς πόλεως, καὶ ἐπὶ τί παραγένοιντο. Μαθὼν δὲ παρ' αὐτῶν, ὅτι Ῥωμαίων αἱ γυναῖκες ἥκουσιν ἐπαγόμεναι παιδία, προηγεῖται δ' αὐτῶν ἥ τε μήτηρ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ καὶ τὰ τέκνα, πρῶτον μὲν ἐθαύμασε τῆς τόλμης τὰς γυναῖκας, εἰ γνώμην ἔσχον εἰς χάρακα πολεμίων ἄτερ ἀνδρῶν φυλακῆς ἐλθεῖν, ἄγουσαι τὰ τέκνα οὔτ' αἰδοῦς ἔτι τῆς ἁρμοττούσης γυναιξὶν ἐλευθέραις καὶ σώφροσι προνοούμεναι, τοῦ μὴ ἐν ἀνδράσιν ἀσυνήθεσιν ὁρᾶσθαι, οὔτε κινδύνων λαβοῦσαι δέος, οὓς ἀναρριπτεῖν ἔμελλον, εἰ τὰ συμφέροντα πρὸ τῶν δικαίων ἑλομένοις σφίσι δόξειε κέρδος αὐτὰς ποιήσασθαι καὶ ὠφέλειαν. Ἐπεὶ δὲ ἀγχοῦ ἦσαν, ὑπαντᾶν τῇ μητρὶ προελθὼν ἐκ τοῦ χάρακος ἔγνω σὺν ὀλίγοις, τούς τε πελέκεις, οὓς προηγεῖσθαι τῶν στρατηγῶν ἔθος ἦν, ἀποθέσθαι κελεύσας τοῖς ὑπηρέταις καὶ τὰς ῥάβδους, ὅταν ἐγγὺς τῆς μητρὸς γένηται, καταστεῖλαι. Ταῦτα δὲ Ῥωμαίοις ἐστὶ ποιεῖν ἔθος, ὅταν ὑπαντῶσι ταῖς μείζοσιν ἀρχαῖς οἱ τὰς ἐλάττους ἀρχὰς ἔχοντες, καὶ μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου γίνεται· ἣν δὴ τότε συνήθειαν φυλάττων ὁ Μάρκιος, ὡς ἐξουσίᾳ μείζονι μέλλων εἰς ταὐτὸ ἥξειν, πάντ' ἀπέθετο τὰ τῆς ἰδίας παράσημα ἀρχῆς· τοσαύτη περὶ αὐτὸν ἦν αἰδὼς καὶ πρόνοια τῆς πρὸς τὸ γένος εὐσεβείας.

XLV. Ἐπεὶ δὲ σύνεγγυς ἀλλήλων ἐγένοντο, πρώτη μὲν αὐτῷ δεξιωσομένη προσῆλθεν ἡ μήτηρ, πένθιμά τ' ἠμφιεσμένη τρύχη καὶ τὰς ὁράσεις ἐκτετηκυῖα ὑπὸ τῶν δακρύων, ἐλεεινὴ σφόδρα. Ἣν ὁ Μάρκιος ἰδὼν ἄτεγκτος τέως καὶ στερρὸς, οἷος ἅπασι τοῖς ἀνιαροῖς ἀντέχειν, οὐδὲν ἔτι τῶν λελογισμένων φυλάττειν ἱκανὸς ἦν, ἀλλ' ᾤχετο φερόμενος ὑπὸ τῶν παθῶν ἐπὶ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ περιβαλὼν αὐτὴν ἠσπάζετο καὶ ταῖς ἡδίσταις φωναῖς ἀνεκάλει καὶ μέχρι πολλοῦ κλαίων τε καὶ περιέπων κατεῖχεν ἐκλελυμένην καὶ ῥέουσαν ἐπὶ τὴν γῆν. Ὡς δὲ τῶν ἀσπασμῶν τῆς μητρὸς ἅλις εἶχε, τὴν γυναῖκα προσελθοῦσαν δε-

convocata concione, quum iam essent tenebræ, senatusconsultum exposuerunt, et edicto iusserunt, omnes mane præsto esse ad portas, ut mulieres exeuntes prosequerentur: se vero interim res necessarias curaturos.

XLIV. Cum autem iam instaret crepusculum matutinum, mulieres filiolos secum ducentes ad Veturiæ ædes cum facibus venerunt, et cum ea ad portas processerunt. Atque consules, qui mulas jugales et plaustra, et alia vehiculorum quamplurima genera paraverant, eas illis impositas, longe prosecuti sunt. Comitabantur autem eas cum senatores, tum multi alii cives, qui et laudibus et precibus earum profectionem illustriorem reddebant. Quum autem mulieres eo processissent, unde vel eminus ex castris facile conspici poterant, Marcius quosdam equites misit, quibus imperavit, ut cognoscerent, quænam esset illa turba ex urbe progressa, et esset eius adventus caussa. Quum autem ex illis cognovisset, mulieres esse Romanas, quæ cum filiolis venirent, et matrem suam et uxorem atque liberos illis præire: primum quidem mulierum audaciam est admiratus, quæ hostium castra sine virorum præsidio ausæ fuissent petere, filios adducentes; nec ulla pudoris, qui ingenuas et pudicas mulieres decet, ratione amplius habita, quo minus in hominum insuetorum conspectum se darent; nec metu periculorum territæ, in quæ incurrere poterant, si hostibus utilitatem iustitiæ anteponentibus, eas lucri facere, et in suum commodum convertere placuisset. Quum autem iam prope essent, ex castris prodire, et cum paucis matri obviam venire decrevit, iussis lictoribus secures, quæ imperatoribus præferri de more solebant, deponere, et fasces, ubi ad matrem accessisset, demittere. Hoc autem Romani facere solent, quoties minores magistratus maioribus obviam eunt, ut ad nostram quoque usque ætatem fit. Quam consuetudinem Marcius tunc servans, quasi maiorem potestatem conventurus, omnia imperii insignia deposuit: tanta in eo viro reverentia et pietatis erga parentem cura fuit.

XLV. Quum autem iam propius utrimque accessissent, mater prior ad eum salutandum processit, more lugentium sordidata, oculos præ lacrimis tabefactos habens, miserabilis admodum. Qua conspecta, Marcius, qui hactenus fuerat rigidus, et adeo durus, ut omnibus molestiis resisteret, non potuit amplius ullo modo in proposito manere; sed ab affectibus ad humanitatem abreptus est, eamque amplexus salutavit, et iucundissimis vocibus eam sæpius appellavit, et diu flens exanimatam labantemque in terram fovens sustinuit. Postquam vero matris amplexibus satis indulsit, uxore liberisque salutatis, inquit: « Bonæ mulieris officium

ξιωσάμενος ἅμα τοῖς τέκνοις εἶπεν· « Ἀγαθῆς γυναικὸς ἔργον ἐποίησας, ὦ Οὐολουμνία, μείνασα παρὰ τῇ μητρί μου, καὶ οὐκ ἐγκαταλιποῦσα τὴν ἐρημίαν αὐτῆς, ἔμοιγε πασῶν ἡδίστην κεχάρισαι δωρεάν. » Μετὰ ταῦτα τῶν παιδίων ἑκάτερον προσαγόμενος καὶ τοὺς προσήκοντας ἀσπασμοὺς ἀποδοὺς, ἐπέστρεψεν αὖθις πρὸς τὴν μητέρα, καὶ λέγειν ἐκέλευσε τίνος δεομένη πάρεστιν. Ἡ δὲ πάντων ἀκουόντων ἔφησεν ἐρεῖν, οὐδενὸς γὰρ ἀνοσίου δεήσεσθαι, παρεκάλει τε αὐτὸν ἐν ᾧ καθεζόμενος εἰώθει χωρίῳ δικάζειν τοῖς ὄχλοις ἐν τούτῳ καθίσαι. Καὶ ὁ Μάρκιος ἄσμενος τὸ ῥηθὲν ἐδέξατο, ὡς δὴ περιουσίᾳ τε πολλῇ τῶν δικαίων πρὸς τὴν ἔντευξιν αὐτῆς χρησόμενος, καὶ ἐν καλῷ ποιούμενος τοῖς ὄχλοις τὴν ἀπόκρισιν. Ἐλθὼν δ' ἐπὶ τὸ στρατηγικὸν βῆμα, πρῶτον μὲν ἐκέλευσε τοῖς ὑπηρέταις καθελεῖν ἀπ' αὐτοῦ τὸν δίφρον καὶ θεῖναι χαμαὶ, μητρὸς ὑψηλότερον οὐκ οἰόμενος δεῖν τόπον ἔχειν οὐδ' ἐξουσίᾳ χρῆσθαι κατ' ἐκείνης οὐδεμιᾷ. Ἔπειτα παρακαθισάμενος τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν θ' ἡγεμόνων καὶ λοχαγῶν, καὶ τῶν ἄλλων ἐάσας παρεῖναι τὸν βουλόμενον ἐκέλευσε τὴν μητέρα λέγειν.

XLVI. Καὶ ἡ Οὐετουρία παραστησαμένη τήν τε γυναῖκα τοῦ Μαρκίου καὶ τὰ τέκνα καὶ τὰς ἐπιφανεστάτας τῶν ἐν Ῥώμῃ γυναικῶν, πρῶτον μὲν ἔκλαιεν εἰς τὴν γῆν ὁρῶσα μέχρι πολλοῦ καὶ πολὺν ἐκίνησεν ἐκ τῶν παρόντων ἔλεον. Ἔπειτ' ἀναλαβοῦσα αὑτὴν, ἔλεξεν. « Αἱ γυναῖκες, ὦ Μάρκιε τέκνον, τὰς ὕβρεις « ἐνθυμούμεναι καὶ τὰς ἄλλας συμφορὰς τὰς συμβη« σομένας αὐταῖς, ἐὰν ἡ πόλις ἡμῶν ἐπὶ τοῖς πολε« μίοις γένηται, πᾶσαν ἄλλην ἀπογνοῦσαι βοήθειαν, « ἐπειδὴ τοῖς ἀνδράσιν αὐτῶν ἀξιοῦσι διαλύσασθαι « τὸν πόλεμον αὐθάδεις καὶ σκληρὰς ἔδωκας ἀποκρί« σεις, ἄγουσαι τὰ τέκνα καὶ τοῖς πενθίμοις τούτοις « ἠμφιεσμέναι τρύχεσι, κατέφυγον ἐπ' ἐμὲ τὴν σὴν « μητέρα, καὶ Οὐολουμνίαν τὴν σὴν γυναῖκα, δεό« μεναι μὴ περιϊδεῖν αὐτὰς τὰ μέγιστα τῶν ἐν ἀν« θρώποις κακῶν ὑπὸ σοῦ παθούσας, οὐδὲν μὲν οὔτε « μεῖζον οὔτ' ἔλαττον εἰς ἡμᾶς ἐξαμαρτούσαι, πολ« λὴν δὲ καὶ ὅτ' εὐτυχοῦμεν ἔτι εὔνοιαν παρασχό« μεναι καὶ ὅτ' ἐπταίσαμεν συμπάθειαν. Ἔχομεν « γὰρ αὐταῖς μαρτυρεῖν, ἐξ οὗ σὺ ἀπῆρας ἐκ τῆς « πατρίδος, ἡμεῖς δ' ἔρημοι καὶ τὸ μηδὲν ἔτι οὖσαι « κατελειπόμεθα, συνεχῶς τε παραγινομέναις [πρὸς « ἡμᾶς καὶ παραμυθουμέναις] ταῖς συμφοραῖς ἡμῶν « καὶ συναλγούσαις. Τούτων δὴ λαμβάνουσαι μνή« μην ἐγώ τε καὶ ἡ σὴ γυνὴ ἡ συνοικουροῦσα μετὰ « ἐμοῦ τὰς ἱκεσίας αὐτῶν οὐκ ἀπεστράφημεν, ἀλλὰ « ὑπεμείναμεν ὡς ἠξίουν ἡμᾶς ἐλθεῖν ἐπὶ σὲ καὶ τὰς « ὑπὲρ τῆς πατρίδος ποιήσασθαι δεήσεις. »

XLVII. Ἔτι δ' αὐτῆς λεγούσης ὑπολαβὼν ὁ Μάρκιος εἶπεν· « Ἀδυνάτων δεομένη, μῆτερ, ἐλή« λυθας ἀξιοῦσα προδοῦναί με τοῖς ἐκβαλοῦσι τοὺς « ὑποδεξαμένους, καὶ τοῖς ἅπαντά μ' ἀφελομένοις τὰ

« fecisti, Volumnia, quod apud matrem meam manseris « et quod eius solitudinem non deserueris, mihi certe « donum longe omnium iucundissimum es largita. » Et cum utrumque filium exosculatus esset, salutemque convenientem illis reddidisset, rursus se ad matrem vertit, iussitque dicere, quodnam petitura advenerit. Illa vero omnibus audientibus se id dicturam, et nihil impii petituram respondit; eumque hortabatur ut, in quo loco sedens turbæ ius dicere soleret, in eo sederet. Id responsum Marcio gratum fuit, quod iustas rationes, quibus eius preces vinceret, sibi non defuturas, coramque multitudine se honestius responsum matri daturum esse putabat. Ergo ad imperatorium tribunal progressus, primum iussit lictores sellam inde auferre et humi ponere, existimans, non oportere se in sublimiori loco quam mater sedere, nec cum ea pro potestate ullo modo agere. Deinde, nobilissimis quibusque ducibus et centurionibus sibi assidere iussis et admissis, quotquot adesse voluerunt, matri copiam dicendi fecit.

XLVI. Tum Veturia, cum Marcii uxorem et liberos et nobilissimas quasque Romanas matronas ad latera adduxisset, primum oculis in terram diu defixis flevit et illis, qui aderant, magnam misericordiam commovit; deinde, cum se collegisset, sic locuta est: « Mulieres, « fili Marci, cogitantes contumelias et alias calamita« tes, in quas incident, si urbs nostra in hostium po« testatem veniat, omni auxilio desperato, quandoqui« dem earum maritis pacem petentibus superba et dura « dedisti responsa, adductis secum liberis, atque hisce « lugubribus amictæ vestibus, ad me matrem tuam « et Volumniam uxorem tuam confugerunt, rogaturæ « ne pateremur se gravissimis calamitatibus a te af« fici, quæ nullam aut graviorem aut leviorem iniu« riam nobis fecissent, nec ullo modo in nos deliquis« sent, sed magnam etiam, cum secunda fortuna « uteremur, benevolentiam nobis præstitissent, et quum « in hæc infortunia incidissemus nostrum commisera« tione commotæ essent. Possumus enim illis hoc tes« timonium dicere, eas, ex quo tu ex patria discessisti « et nos desolatæ et ad nihilum redactæ relictæ fui« mus, continenter nostris calamitatibus adfuisse et « nobiscum doluisse. Horum igitur memores, et ego « et uxor tua, quæ mecum habitat, earum supplices « preces aversatæ non sumus, sed ausæ sumus que« madmodum nos rogabant, ad te venire, et pro pa« tria deprecari. »

XLVII. Dum autem adhuc ea loquebatur, Marcius, eius verba excipiens, dixit: « Rem impossibilem peti« tura venisti, mater: postulans, ut hospites meos « iis prodam, qui me expulerunt, et iis qui me

« ἐμαυτοῦ τοὺς χαρισαμένους τὰ μέγιστα τῶν ἐν ἀνθρώποις ἀγαθῶν· οἷς ἐγὼ τὴν ἀρχὴν τήνδε παραλαμβάνων θεούς τε καὶ δαίμονας ἐγγυητὰς ἔδωκα, μήτε προδώσειν τὸ κοινὸν αὐτῶν, μήτε προκαταλύσεσθαι τὸν πόλεμον, ἐὰν μὴ Οὐολούσκοις ἅπασι δοκῇ. Θεούς τε δὴ σεβόμενος οὓς ὤμοσα, καὶ ἀνθρώπους αἰδούμενος οἷς τὰς πίστεις ἔδωκα, πολεμήσω Ῥωμαίοις ἄχρι τέλους. Ἐὰν δ' ἀποδιδῶσι τὴν χώραν Οὐολούσκοις ἣν κατέχουσιν αὐτῶν βίᾳ, καὶ φίλους αὐτοὺς ποιήσωνται πάντων αὐτοῖς μεταδιδόντες τῶν ἴσων ὥσπερ Λατίνοις, διαλύσομαι τὸ πρὸς αὐτοὺς πόλεμον· ἄλλως δ' οὔ. Ὑμεῖς μὲν οὖν, ὦ γυναῖκες, ἄπιτε καὶ λέγετε τοῖς ἀνδράσι ταῦτα καὶ πείθετε αὐτοὺς μὴ φιλοχωρεῖν τοῖς ἀλλοτρίοις ἀδίκως, ἀλλ' ἀγαπᾶν, ἐὰν τὰ ἑαυτῶν ἔχειν τις αὐτοὺς ἐᾷ, μηδ' ὅτι πολέμῳ λαβόντες ἔχουσι τὰ Οὐολούσκων περιμένειν, ἕως πολέμῳ πάλιν αὐτὰ ὑπὸ τούτων ἀφαιρεθῶσιν. Οὐ γὰρ ἀποχρήσει τοῖς κρατοῦσι τὰ ἑαυτῶν μόνον ἀπολαβεῖν, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν κρατηθέντων ἴδι' ἀξιώσουσιν ἔχειν. Ἐὰν δὲ περιεχόμενοι τῶν μηδὲν αὐτοῖς προσηκόντων πᾶν ὁτιοῦν πάσχειν ὑπομένωσι φυλάττοντες τὸ αὔθαδες, ἐκείνους αἰτιάσεσθε τῶν καταληψομένων κακῶν, οὐ Μάρκιον οὐδὲ Οὐολούσκους οὐδ' ἄλλον ἀνθρώπων οὐδένα. Σοῦ δέ, ὦ μῆτερ, ἐν μέρει πάλιν υἱὸς ὢν ἐγὼ δέομαι μή με παρακαλεῖν εἰς ἀνοσίους πράξεις καὶ ἀδίκους μηδὲ μετὰ τῶν ἐχθίστων ἐμοί τε καὶ σεαυτῇ τεταγμένην πολεμίους ἡγεῖσθαι τοὺς ἀναγκαιοτάτους· ἀλλὰ παρ' ἐμοὶ γενομένην, ὥσπερ ἐστὶ δίκαιον, πατρίδα τε νέμειν ἣν ἐγὼ νέμω καὶ οἶκον ὃν ἐγὼ κέκτημαι, τιμάς τε καρποῦσθαι τὰς ἐμάς, καὶ δόξης ἀπολαύειν τῆς ἐμῆς, τοὺς αὐτοὺς ἡγουμένην φίλους τε καὶ πολεμίους οὕσπερ ἐγώ· ἀποθέσθαι τ' ἤδη τὸ πένθος, ὃ διὰ τὰς ἐμὰς ὑπέμεινας, ὦ ταλαίπωρε, φυγάς, καὶ παύσασθαι τιμωρουμένην με τῷ σχήματι τούτῳ. Ἐμοὶ γὰρ τὰ μὲν ἄλλα, ὦ μῆτερ, ἀγαθὰ κρείττονα ἐλπίδων καὶ μείζονα εὐχῆς παρὰ θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων ἀπήντηται· ἡ δὲ περὶ σοῦ φροντίς, ᾗ τὰς γηροβοσκοὺς οὐκ ἀπέδωκα χάριτας, ἐντετηκυῖα τοῖς σπλάγχνοις πικρὸν ἐποίει καὶ ἀνόνητον ἁπάντων τῶν ἀγαθῶν τὸν βίον. Εἰ δὲ σὺν ἐμοὶ τάξεις σεαυτὴν καὶ τῶν ἐμῶν κοινωνεῖν ἐθελήσεις ἁπάντων, οὐδενὸς ἔτι μοι δεήσει τῶν ἀνθρωπίνων ἀγαθῶν. »

XLVIII. Παυσαμένου δὲ αὐτοῦ, μικρὸν ἡ Οὐετουρία ἐπισχοῦσα χρόνον, ἕως ὁ τῶν περιεστηκότων ἔπαινος ἐπαύσατο πολύς τε καὶ μέχρι πολλοῦ γενόμενος, λέγει πρὸς αὐτόν· « Ἀλλ' ἔγωγέ σε, ὦ Μάρκιε τέκνον, οὔτε προδότην Οὐολούσκων γενέσθαι ἀξιῶ, οἵ σε φεύγοντα ὑποδεξάμενοι τοῖς τ' ἄλλοις ἐτίμησαν καὶ τὴν ἑαυτῶν ἡγεμονίαν ἐπίστευσαν· οὔτε παρὰ τὰς ὁμολογίας καὶ τοὺς ὅρκους οὓς ἔδωκας αὐτοῖς, ὅτε τὰς δυνάμεις παρελάμβανες, ἄνευ κοινῆς γνώμης ἰδίᾳ καταλύσασθαι τὴν ἔχθραν βού-

« omnibus meis bonis spoliarunt, eos qui bona inter homines maxima mihi largiti sunt: quibus ego, cum hoc imperium acciperem, et deos et genios sponsores dedi, fore, ut neque eorum rempublicam proderem, nec bellum deponerem, nisi de communi omnium Volscorum sententia. Quapropter, tum metu deorum, per quos iuravi, tum hominum reverentia, quibus fidem dedi, bellum cum Romanis ad finem usque geram. Quod si restituerint Volscis agrum eorum, quem invitis illis occupant, eosque in amicitiam et parem iuris libertatisque conditionem, ut Latinos, receperint, pacem illis dabo: aliter vero non. Vos igitur, matronæ, abite, atque hæc maritis vestris dicite, et illis suadete, ne res alienas per iniuriam retinere cupiant, sed ut satis ipsis sit, si detur frui propriis, neve exspectent, donec Volsci res armis sibi ereptas eodem belli iure illis extorqueant. Victoribus enim non erit satis res suas tantum recepisse: sed bona quoque eorum, qui victi fuerint, habere volent. Quod si vero solita contumacia, res, quæ nihil ad se pertinent, retinentes, quidvis perpeti malint, illis venturas calamitates adscribite, eosque accusate, non Marcium, nec Volscos, nec alium quempiam mortalium. Te vero, o mater, vicissim ego tuus filius oro, ne sis mihi auctor facinorum impiorum et iniustorum, neve ab hominibus et mihi et tibi infensissimis stans, pro hostibus ducas eos, qui necessitudine tibi sunt coniunctissimi: sed apud me remanens, ut æquum est, eandem, quam ego, patriam incolas, et domum, quam mihi paravi, meisque honoribus fruaris, meæque gloriæ sis particeps, eosdem tu quoque, quos ego, pro amicis, et hostibus habens; iamque istum luctum deponas, quem propter meum exsilium, misera, pertulisti; et me squalore isto vexare desinas. Mihi enim, mater, cetera quidem bona, multo præstantiora, quam sperare, et maiora, quam optare potuissem, deorum atque hominum benevolentia contigerunt. Tui vero cura, cui in senectute nutricandi gratiam non retuli, in ipsis meis visceribus inhærens, facit, ut mihi vita sit acerba, nullumque ex ea fructum capiam. Quod si a meis partibus steteris, et rerum mearum omnium particeps esse volueris, nihil mihi amplius ad summam humanam felicitatem deerit. »

XLVIII. Cum autem finem dicendi fecisset, Veturia, parva mora interposita, donec circumstantium ingens et multa laudatio cessaret, sic eum est allocuta: « At ego, fili Marci, nec, ut Volscos prodas, postulo, qui te exsulem humaniter exceperunt, et cum aliis honoribus affecerunt, tum etiam imperium suum tibi commiserunt; nec volo, ut contra conditiones et iusiurandum, quo te illis obstrinxisti, quando imperium copiarum accepisti, sine communi consensu privatim inimicitias deponas: neque existimes, matri

« λομαι· μηδ' ὑπολάβῃς τὴν σεαυτοῦ μητέρα τοσαύτης « ἀναπεπλῆσθαι θεοβλαβείας, ὥστε τὸν ἀγαπητὸν καὶ « μόνον υἱὸν εἰς αἰσχρὰς καὶ ἀνοσίους πράξεις παρα- « καλεῖν, ἀλλὰ μετὰ κοινῆς γνώμης ἀποστῆναί σ' ἀξιῶ « τοῦ πολέμου, πείσαντα τοὺς Οὐολούσκους μετριάσαι « περὶ τὰς διαλλαγὰς καὶ ποιήσασθαι τὴν εἰρήνην « ἀμφοτέροις τοῖς ἔθνεσι καλὴν καὶ πρέπουσαν. Τοῦτο « δὲ γένοιτο ἂν, εἰ νῦν μὲν ἀναστήσας τὴν στρατιὰν « ἀπαγάγοις ἐνιαυσίους ποιησάμενος ἀνοχάς· ἐν δὲ « τῷ μεταξὺ χρόνῳ πρέσβεις ἀποστέλλων τε καὶ δε- « χόμενος ἀληθῆ φιλίαν πράττοις καὶ διαλλαγὰς βε- « βαίας. Καὶ εὖ ἴσθι· Ῥωμαῖοι μὲν, ὅσα μήτε τὸ « ἀδύνατον μήτ' ἄλλη τις ἀδοξία προσοῦσα κωλύσει, « πάντα ὑπομενοῦσι πράττειν λόγῳ καὶ παρακλήσει « πειθόμενοι, ἀναγκαζόμενοι δ' ὥσπερ σὺ νῦν ἀξιοῖς « οὐδὲν ἂν πώποτε χαρίσαιντο ὑμῖν οὔτε μεῖζον οὔτε « ἔλαττον, ὡς ἐξ ἄλλων τε πολλῶν πάρεστί σοι κατα- « μαθεῖν καὶ τὰ τελευταῖ' ἐξ ὧν Λατίνοις συνεχώρη- « σαν ἀποστᾶσιν ἀπὸ τῶν ὅπλων. Οὐολοῦσκοι δ' οἱ « πολὺ τὸ αὔθαδες ἔχουσιν, ὃ συμβαίνει τοῖς μεγάλα « εὐτυχήσασιν, ἐὰν διδάσκῃς αὐτοὺς, ὅτι πᾶσα μὲν « εἰρήνη παντός ἐστι πολέμου κρείττων, σύμβασις « δὲ φίλων κατὰ τὸν ἑκούσιον γινομένη τρόπον τῶν « ὑπ' ἀνάγκης συγχωρηθέντων βεβαιοτέρα, καὶ ὅτι « σωφρόνων ἐστὶν ἀνθρώπων, ὅταν μὲν εὖ πράττειν « δοκῶσι, ταμιεύεσθαι τὰς τύχας, ὅταν δ' εἰς ταπει- « νὰς καὶ φαύλας ἔλθωσι, μηδὲν ὑπομένειν ἀγεννὲς, καὶ « τἄλλ' ὅσ' εἰς ἡμερότητα καὶ ἐπιείκειαν ἐπαγωγὰ παι- « δεύματα εὕρηται λόγων, οὓς ὑμεῖς οἱ τὰ πολιτικὰ « πράττοντες μάλιστα ἀσκεῖτε, εὖ ἴσθ' ὅτι τοῦ τε « αὐχήματος ἐφ' οὗ νῦν εἰσὶν ἑκόντες ὑποβήσονται « καὶ ποιήσουσιν ἐξουσίαν σοι τοῦ πράττειν, ὅ τι ἂν « αὐτοῖς ὑπολαμβάνῃς συνοίσειν. Ἐὰν δ' ἀντιπράτ- « τωσί σοι καὶ τοὺς λόγους μὴ προσδέχωνται, ταῖς « διὰ σὲ καὶ διὰ τὴν ἡγεμονίαν τὴν σὴν γενομέναις « περὶ αὐτοὺς τύχαις ὡς ἀεὶ διαμενούσαις ἐπαιρόμενοι, « τῆς στρατηγίας αὐτοῖς ἀφίστασο φανερῶς, καὶ μήτε « προδότης γίνου τῶν πεπιστευκότων μήτε πολέμιος « τῶν ἀναγκαιοτάτων· ἀσεβὲς γὰρ ἑκάτερον. Ταῦτα « ἥκω δεομένη σου γενέσθαι μοι παρὰ σοῦ, Μάρκιε « τέκνον, οὔτ' ἀδύνατα, ὡς σὺ φῄς, πάσης τ' ἀδίκου « καὶ ἀνοσίου συνειδήσεως καθαρά.

XLIX. « Φέρε, ἀλλὰ δόξαν αἰσχρὰν οἴσεσθαι δέ- « δοικας, ἐὰν ἃ παρακαλῶ σε πράττῃς, ὡς ἀχάριστος « εἰς τοὺς εὐεργέτας ἐξελεγχθησόμενος, οἵ σε πολέμιον « ὄντα ὑποδεξάμενοι πάντων μετέδωκαν, ὧν τοῖς φύσει « πολίταις μέτεστιν ἀγαθῶν. Ταῦτα γάρ ἐστιν, ἃ « μεγάλα ποιεῖς τοῖς λόγοις ἀεί. Οὐχ ἀποδέδωκας οὖν « αὐτοῖς πολλὰς καὶ καλὰς ἀμοιβὰς καὶ νενίκηκας « ἀπείρῳ δή τινι μεγέθει καὶ πλήθει χαρίτων τὰς ἐξ « ἐκείνων εὐεργεσίας; οὓς ἀγαπητὸν ἡγουμένους καὶ « πάντων μέγιστον ἀγαθῶν ἐὰν ἐλευθέρας οἰκῶσι τὰς « πατρίδας, οὐ μόνον ἑαυτῶν κυρίους εἶναι βεβαίως « παρεσκεύακας, ἀλλὰ πεποίηκας ἤδη σκοπεῖν,

« tuæ deos sic omnem mentem ademisse, ut dilectum « et unicum filium ad turpia et impia facinora adhor- « tari velit. Sed a te peto, ut de communi sententia « ab armis recedas, auctoritate tua inductis Volscis, « ut ad æquas conditiones descendant, et pacem utri- « que genti honestam et convenientem faciant. Hoc « autem fieri poterit, si nunc motis castris copias ad- « duxeris, induciis in annum factis. Interea vero per « legatos, ultro citroque commeantes, de vera amici- « tia ineunda, et firma pace facienda agere poteris. « Et certo illud scias: populum Romanum, quæcunque « fieri possunt neque cum ignominia coniuncta sunt, « omnia verbis et precibus adductum, facturum, sed « coactum, ut tu nunc vis, nihil unquam vobis aut « maius, aut minus largiturum; quod cum ex multis « aliis potes cognoscere, tum ex iis, quæ novissime La- « tinis concessit, cum ab armis recessissent. Volsci « vero nunc quidem valde insolentes, ut iis solet ac- « cidere, qui nimia felicitate utuntur, si doceas, qua- « lemcunque pacem quovis bello potiorem esse, et « amicorum reconciliationem, si sponte fiat, ea firmio- « rem esse, quæ necessitate extorqueatur, et virorum « esse prudentium cum res ipsis prospere succedere « videntur, fortuna moderate uti, in rebus vero adver- « sis et afflictis ad nullum inhonestum facinus se di- « mittere: si denique addideris cetera argumenta, quæ « ad homines ad mansuetudinem et æquitatem allicien- « dos in orationibus quarum vos qui respublicas tractatis « peritissimi estis, doceri solent, sponte, certo scias, « de superbia illa remittent, qua nunc efferuntur, et « tibi potestatem dabunt faciendi arbitratu tuo, quid- « quid e re ipsorum fore iudicaris. Quod si tibi adver- « sentur, nec tuam orationem admittant, elati rebus « tuo ductu auspiciisque feliciter gestis, quasi perpetuo « fortunam propitiam habituri, eorum imperium pa- « lam deponas, nec sis proditor eorum, qui fide tua « nituntur, nec hostis eorum, qui tibi sunt coniunctis- « simi: utrumque enim imperium est. Hæc igitur ea « sunt, fili Marci, quorum caussa veni, et quæ peto « ut mihi concedas : quæ non habent ullas difficulta- « tes, ut tu memoras, quæque ab omni iniusto ac « impio facinore adeo sunt aliena, ut ea salva cons- « cientia facere possis.

XLIX. « Age vero, infamiamne times, si ea, quæ tibi « suadeo, feceris, ne ingrati animi in bene de te me- « ritos redarguaris, qui te hostem hospitio exceptum « in partem omnium bonorum, quorum cives ingenui « participes sunt, receperunt. Hæc enim sunt, quæ « semper verbis tantopere exaggeras. Nonne vero illis « magnam et præclaram gratiam retulisti, et infinita « quadam beneficiorum magnitudine illorum beneficia « superasti? Quibus cum antehac secum præclare ac- « tum iri seque summum bonos adepturos existima- « rent, si sibi in patria libere vivere licuisset, non « solum hanc ipsorum libertatem constabilisti, sed etiam

« πότερα καταλῦσαι τὴν Ῥωμαίων αὐτοῖς ἀρχὴν « ἄμεινον, ἢ μετέχειν αὐτῆς ἐξ ἴσου κοινὴν καταστησαμένοις πολιτείαν. Ἐῶ γὰρ λέγειν, ὅσοις « κεκόσμηκας ἐκ τοῦ πολέμου λαφύροις τὰς πόλεις « αὐτῶν, πηλίκους κεχάρισαι τοῖς συστρατευσαμένοις « πλούτους. Τοὺς δὴ τοσούτους διά σε γενομένους « καὶ ἐπὶ τηλικαύτης βεβηκότας εὐτυχίας οὐ δοκεῖς « ἀγαπήσειν οἷς ἔχουσιν, ἀγαθοῖς, ἀλλ' ὀργιεῖσθαί « σοι καὶ ἀγανακτήσειν, ἐὰν μὴ καὶ τὸ τῆς πατρίδος « αἷμα ταῖς χερσὶν αὐτῶν ἐπισπείσῃς; Ἐγὼ μὲν οὐκ « οἴομαι. Εἷς ἔτι μοι καταλείπεται λόγος, ἰσχυρὸς « μὲν, ἐὰν λογισμῷ κρίνῃς αὐτὸν, ἀσθενὴς δὲ, ἐὰν « μετ' ὀργῆς, ὁ περὶ τῆς οὐ δικαίως μισουμένης ὑπὸ « σου πατρίδος. Οὔτε γὰρ ὑγιαίνουσα καὶ τῷ « πατρίῳ κόσμῳ πολιτευομένη τὴν οὐ δικαίαν κατὰ « σοῦ κρίσιν ἐξήνεγκεν, ἀλλὰ νοσοῦσα καὶ ἐν πολλῷ « κλύδωνι σαλευομένη, οὐθ' ἅπασα τὴν αὐτὴν γνώμην « τότ' ἔσχεν, ἀλλὰ τὸ κάκιον ἐν αὐτῇ μέρος πονηροῖς « προστάταις χρησάμενον. Εἰ δὲ δὴ μὴ τοῖς κακίστοις μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἐδόκει « ταῦτα, καὶ ὡς οὐ τὰ κράτιστα πολιτευόμενος ἀπηλάθης ὑπ' αὐτῶν, οὐδ' οὕτω σοι προσῆκε μνησικακεῖν πρὸς τὴν σεαυτοῦ πατρίδα. Πολλοῖς γὰρ « δὴ καὶ ἄλλοις τῶν ἀπὸ τοῦ βελτίστου πολιτευομένων τὰ παραπλήσια συνέβη παθεῖν, καὶ σπάνιοι δή « τινές εἰσιν, οἷς οὐκ ἀντέπνευσε πρὸς τὴν δοκοῦσαν « ἀρετὴν φθόνος ἐκ τῶν συμπολιτευομένων ἄδικος. « Ἀλλ' ἀνθρωπίνως, ὦ Μάρκιε, φέρουσι καὶ μετρίως « ἅπαντες οἱ γενναῖοι τὰς συμφορὰς, καὶ πόλεις μεταλαμβάνουσιν, ἐν αἷς οἰκήσαντες οὐδὲν λυποῦσι « τὰς πατρίδας· ὥσπερ καὶ Ταρκύνιος ἐποίησεν, ὁ « Κολλατῖνος ἐπικαλούμενος [ἱκανὸν ἓν παράδειγμα « καὶ οἰκεῖον], ὃς συνελευθερώσας ἀπὸ τῶν τυράννων « τοὺς πολίτας, ἔπειτα διαβληθεὶς πρὸς αὐτοὺς, ὡς « συμπράττων πάλιν τοῖς τυράννοις τὴν κάθοδον, καὶ « διὰ τοῦτο ἐξελαθεὶς αὐτὸς ἐκ τῆς πατρίδος, οὐκ « ἐμνησικάκει πρὸς τοὺς ἐκβαλόντας αὐτὸν, οὐδὲ « ἐπεστράτευε τῇ πόλει τοὺς τυράννους ἐπαγόμενος, « οὐδ' ἐποίει τεκμήρια τῶν διαβολῶν τὰ ἔργα, ἀλλὰ « εἰς τὴν μητρόπολιν ἡμῶν Λαουίνιον ἀπελθὼν, ἐκεῖ « πάντα τὸν λοιπὸν ἐβίω χρόνον, εὔνους ὢν τῇ πατρίδι καὶ φίλος.

L. « Ἔστω δὲ οὖν ὅμως καὶ δεδόσθω τοῖς τὰ δεινὰ « παθοῦσι μὴ διακρίνειν, εἴτε φίλιον εἴη τὸ κακῶς « δεδρακὸς εἴτ' ἀλλότριον, ἀλλ' ἴσην πρὸς ἅπαντας « ὀργὴν ἔχειν· ἔπειτα οὐχ ἱκανὰς εἰσπέπραξαι παρὰ « τῶν ὑβρισάντων σε δίκας, γῆν τ' αὐτῶν τὴν ἀρίστην πεποιηκὼς μηλόβοτον καὶ πόλεις διαπεπορθηκὼς συμμαχίδας, ἃς πολλοῖς πόνοις κτησάμενοι « κατέσχον, καὶ τρίτον ἤδη τοῦτ' ἔτος εἰς πολλὴν τῶν « ἀναγκαίων κατακεκλεικὼς ἀπορίαν; ἀλλὰ καὶ μέχρι ἀνδραποδισμοῦ τῆς πόλεως αὐτῶν καὶ κατασκαφῆς τὴν ἀγριαίνουσαν καὶ μαινομένην ὀργὴν « προάγεις, καὶ οὐδὲ τοὺς πεμφθέντας ὑπὸ τῆς βου-

« effecisti, ut iam consulant, utrum populi Romani « imperium evertere sit satius, an, constituta republica, in iuris eius communionem recepi. Omitto « enim dicere, quot spoliis ex bello relatis milites tuos « ornaris, et quantas divitias illis largitus sis. Eos « igitur, qui tua opera adeo creverunt et ad tantam « felicitatem evecti sunt, non putas contentos fore præsentibus bonis, sed tibi infensos, et iniquo animo laturos, nisi etiam patriæ sanguinem ipsorum manibus « libaris? Ego certe non puto. Unum adhuc superest « quod, si rationem in iudicium adhibeas, multum « apud te valebit, sin iram, parum scilicet de odio « iniusto quo patriam persequeris. Neque enim sana « erat, nec patriis institutis regebatur, quando te iniuste « damnavit : sed morbo laborabat, magnaque tempestate iactabatur, neque totius tunc eadem fuit sententia, sed prioris partis, quæ pravos duces secuta « erat. Si vero non solum pessimis, sed reliquis etiam « ita visum fuisset, et ab illis, ut civis, qui rempublicam male administraret, expulsus fuisses, tamen « ne sic quidem te iniuriarum a patria acceptarum « memorem esse decebat. Nam et multis aliis optime « rempublicam administrantibus idem accidit : rarique « sunt illi, quorum virtuti civium æmulorum invidia « iniuste adversata non fuerit Sed omnes viri fortes, « Marci, calamitates humanitus et æquo animo ferunt; « suasque sedes in alias urbes transferunt, ubi degentes « patriæ nullas molestias afferant : sicut etiam fecit « Tarquinius Collatinus (quod exemplum, idque domesticum, sufficit) ille, qui ipse quoque cives suos ex « tyrannide in libertatem vindicavit, et deinde apud « eos male audiens quasi tyrrannis favens eosque in « patriam reducturus, propterea in exsilium pulsus « fuit, et tamen iniuriarum ab iis acceptarum, a quibus « fuerat expulsus, memoriam deposuit, nec cum tyrannis arma reipublicæ intulit, nec factis suis adversariorum calumnias confirmavit, sed cum in veterem nostram patriam Lavinium se contulisset, ibi « totum reliquum vitæ spatium benevolus et amicus « patriæ exegit.

L. « Faciamus tamen et concedamus, eos, qui iniuriam acceperunt, non dijudicare, utrum is, qui fecit « iniuriam sit amicus an inimicus, sed æque omnibus « esse iratos; nonne satis pœnarum exegisti ab iis, qui « te contumelia affecerunt, qui fertilissimum eorum « agrum pecori pascuum feceris, et sociorum urbes diripueris, quas multis laboribus quæsitas in suam « ditionem redegerant, et tertium iam annum ad « magnam commeatuum inopiam eos compuleris? sed « etiam, immani et insano furore impulsus, ad illos « in servitutem abducendos, urbemque evertendam « progrederis, et ne legatos quidem a senatu missos,

« λῆς πρέσβεις φέροντάς σοι τῶν τ' ἐγκλημάτων « ἄφεσιν καὶ κάθοδον ἐπὶ τὰ οἰκεῖα, φίλους καὶ ἀγα- « θοὺς ἄνδρας, ἐλθόντας ἐνετράπης, οὐδὲ τοὺς ἱερεῖς, « οὓς τὸ τελευταῖον ἔπεμψεν ἡ πόλις ἱερὰ στέμματα « θεῶν ἔχοντας καὶ προτείνοντας γηραιοὺς ἄνδρας « [τοὺς τῶν θεῶν σεβασμοὺς ἐδέξω·] ἀλλὰ καὶ τού- « τους ἀπήλασας αὐθάδεις καὶ δεσποτικὰς ὡς κεκρα- « τημένοις ἀποκρίσεις δούς. Ἐγὼ μὲν οὐκ ἔχω πῶς « ἐπαινέσω ταῦτα τὰ σκληρὰ καὶ ὑπέραυχα καὶ « τὴν θνητὴν φύσιν ἐκβεβηκότα δικαιώματα, ὁρῶσα « καταφυγὰς εὑρημένας ἅπασιν ἀνθρώποις [καὶ πα- « ραιτήσεις ὧν ἂν ἐξαμαρτάνωσι περὶ ἀλλήλους, ἱκε- « τηρίας καὶ λιτὰς ὑφ' ὧν μαραίνεται πᾶσα ὀργή, « καὶ ἀντὶ τοῦ μισεῖν τὸν ἐχθρὸν, ἐλεεῖ τὸ καταφυγὸν « ἐπὶ τοὺς ἠδικημένους [τὸ] ἀδικοῦν [ταπεινὸν] θεῶν « ἡμῖν ταῦτα τὰ ἔθη καταστησαμένων· τοὺς δ' αὐ- « θαδείᾳ χρησαμένους καὶ λιτὰς ἱκετῶν ὑβρίσαντας « πάντας νεμεσωμένους ὑπὸ θεῶν καὶ εἰς συμφορὰς « καταστρέφοντας οὐκ εὐτυχεῖς. Αὐτοὶ γὰρ δὴ πρῶτον « οἱ ταῦτα καταστησάμενοι καὶ παραδόντες ἡμῖν θεοὶ « συγγνώμονες τοῖς ἀνθρωπίνοις εἰσὶν ἁμαρτήμασι, « καὶ εὐδιάλλακτοι, καὶ πολλοὶ ἤδη μεγάλα εἰς αὐ- « τοὺς ἐξαμαρτόντες εὐχαῖς καὶ θυσίαις τὸν χόλον « ἐξιλάσαντο· εἰ μὴ σὺ, ὦ Μάρκιε, ἀξιοῖς τὰς μὲν « τῶν θεῶν ὀργὰς θνητὰς εἶναι, τὰς δὲ τῶν ἀνθρώπων « ἀθανάτους. Δίκαια μὲν οὖν ποιήσεις καὶ σεαυτῷ « πρέποντα καὶ τῇ πατρίδι αὐτῇ, ἀφεὶς τὰ ἐγκλή- « ματα μετανοούσῃ τε καὶ διαλλαττομένῃ, καὶ ὅσα « πρότερον ἀφείλετό σοι νῦν ἀποδιδούσῃ.

LI. « Εἰ δ' ἄρα πρὸς ἐκείνην ἀδιαλλάκτως ἔχεις, « ἐμοὶ ταύτην δὸς, ὦ τέκνον, τὴν τιμὴν καὶ χάριν, « παρ' ἧς οὐ τὰ ἐλαχίστου ἄξια ἔχεις οὐδ' ὧν ἀντιποιή- « σαιτό ἄν τις καὶ ἕτερος, ἀλλὰ τὰ μέγιστα καὶ τιμιώ- « τατα καὶ οἷς ἅπαντα τὰ λοιπὰ κέκτησαι, τὸ σῶμα « καὶ τὴν ψυχήν. Δανείσματα γὰρ ἔχεις ταῦτ' ἐμὰ, « καὶ οὐκ ἀφαιρήσεταί με ταῦτα οὐδεὶς οὔτε τόπος οὔτε « καιρός· οὐδέ γε αἱ Οὐολούσκων οὐδὲ τῶν ἄλλων « ἀνθρώπων εὐεργεσίαι συμπάντων καὶ χάριτες το- « σοῦτον ἰσχύουσιν οὐδ' ἂν οὐρανομήκεις γένωνται, « ὥστε τὰ τῆς φύσεως ἐξαλεῖψαι καὶ παρελθεῖν δί- « καια· ἀλλ' ἐμὸς ἅπαντα τὸν χρόνον ἔσῃ, καὶ « πρώτῃ πάντων τὰς τοῦ βίου χάριτας ὀφειλήσεις μοι, « καὶ ὧν ἂν δέωμαι δίχα προφάσεως ὑπουργήσεις. « Τοῦτο γὰρ ὁ τῆς φύσεως νόμος ὥρισεν ἅπασι τοῖς « αἰσθήσεως καὶ λόγου μετειληφόσι τὸ δίκαιον, ᾧ « πιστεύουσα, Μάρκιε τέκνον, κἀγὼ δέομαί σου « μὴ ἐπάγειν πόλεμον τῇ πατρίδι, καὶ ἐμποδὼν « ἵσταμαί σοι βιαζομένῳ. Ἢ προτέραν οὖν ἐμὲ τὴν « ἐναντιουμένην σοι μητέρα ταῖς ἐρινύσι προθυσά- « μενος αὐτοχειρίᾳ, τότε τοῦ κατὰ τῆς πατρίδος ἅπ- « του πολέμου, ἢ τὸ μητροκτόνον ἄγος αἰδούμενος « εἶξον τῇ σεαυτοῦ μητρὶ καὶ δὸς, ὦ τέκνον, τὴν χά- « ριν ἑκών. Νόμον μὲν τόνδε, ὃν οὐδεὶς πώποτε « ἀνελεῖ χρόνος, τιμωρὸν καὶ σύμμαχον ἔχουσα οὐκ

« criminum absolutionem et reditum in patriam tibi « afferentes, amicos atque bonos viros, es reveritus; « neque sacerdotes postremo ab universo populo mis- « sos, viros senes, qui sacras deorum coronas *ac insi-* « *gna* prætendebant; sed istos etiam repulisti, superbo « et imperioso responso non aliter ac victis dato? Equi- « dem nullo modo laudare possum hæc dura et supra « modum superba, et mortalis naturæ terminos tran- « seuntia postulata : vide enim omnibus hominibus re- « fugia inventa esse et deprecationes mutuarum offen- « sarum, preces supplices et precationes, quibus « omnis ira mollitur et in misericordiam convertitur, « erga eum qui facta iniuria ad eos qui eam sunt passi, « humiliter confugiat : qui mos nobis a diis est cons- « titutus; contra vero omnes, qui superbi sunt et sup- « plicum preces cum contumelia repellunt, in deorum « indignationem incurrere, et tandem in miseras ca- « lamitates incidere animadverto. Nam ipsi dii, qui « primi hunc morem constituerunt et nobis tradide- « runt, facile humana peccata condonant, et homini- « bus reconciliantur : et iam multi, qui graviter in « eos deliquerant, precibus tamen et sacrificiis iram « *eorum* placarunt. Nisi forte tu, Marci, æquum esse « censeas, ut deorum ira sit mortalis, hominum vero, « immortalis. Recte igitur et ex dignitate tua feceris, « si tu quoque ipsi patriæ, pœnitenti et tecum in gra- « tiam redeunti, et omnia, quæ ante tibi abstulerat, « nunc restituenti, crimina remiseris.

LI. « Quod si in illam es implacabilis, at mihi, fili, « hunc honorem et gratiam concede, a qua beneficia « non parvi pendenda accepisti; et quæ vel alius quis- « quam sibi vindicabit, sed maxima et pretiosissima et « quorum ope ceteras res omnes parasti, corpus et ani- « mam. Hæc enim a me es mutuatus, nec ullus lo- « cus nec ullum tempus hæc mihi auferet; nec ipso- « rum Volscorum nec ceterorum omnium hominum « beneficia et merita tantum valebunt, licet cœlum « attingerent, ut iura naturæ obliterentur et negli- « gantur : sed meus eris omni tempore, mihique « omnium primæ gratiam acceptæ vitæ debebis; et « quæ petam, mihi sine ulla caussatione concedes. Lex « enim naturæ omnibus, qui sensus et rationis parti- « cipes sunt, hoc ius statuit; quo freta, fili Marci, te « oro, ne bellum patriæ inferas, et tuæ violentiæ ob- « sisto. Atque certe aut, ubi prius me matrem tuam « tibi adversantem furiis propria manu mactatam obtu- « leris, tunc bellum contra patriam move, aut parricidii « piaculum reformidans matri tuæ cede, eique, o fili! « hoc beneficium da ultro ac libenter. Cum hanc legem, « quam nullum unquam tempus tollet auxiliatricem « sociamque habeam, indignum esse censeo, Marci, me « solam honoribus mihi ab hac concessis per te fraudari. « Sed, ut legem omittam, considera etiam, quot et

« ἀξιῶ, Μάρκιε, μόνη τιμῶν, ἃς οὗτός μοι δίδω« σιν, ἄμοιρος ἐκ σοῦ γενέσθαι· ἔργων δὲ χρηστῶν « ὑπομνήσεις, ἵν' ἀφῶ τὸν νόμον, σκόπει πάλιν ὡς « πολλὰς καὶ μεγάλας· ἥτις ὀρφανὸν ὑπὸ τοῦ πα« τρὸς καταλειφθέντα σε παραλαβοῦσα νήπιον διέ« μεινα ἐπὶ σοὶ χήρα, καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς παιδοτροφίας « ἀνήντλησα πόνους, οὐ μήτηρ μόνον, ἀλλὰ καὶ πα« τὴρ καὶ τροφὸς καὶ ἀδελφὴ καὶ πάντα τὰ φίλτατά « σοι γενομένη. Ἐπειδὴ δ' εἰς ἄνδρας ἦλθες, ἐξόν μοι « τότ' ἀπηλλάχθαι τῶν φροντίδων ἑτέρῳ γημαμένην « καὶ ἕτερα τέκνα ἐπιθρέψαι καὶ πολλὰς γηροβοσκοὺς « ἐλπίδας ἐμαυτῇ καταλιπεῖν, οὐκ ἠβουλήθην, ἀλλὰ « ἔμεινα ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἑστίας καὶ τὸν αὐτὸν ἔστερξα « βίον, ἐν σοὶ μόνῳ πάσας τιθεῖσα τὰς ἐμαυτῆς « ἡδονάς τε καὶ ὠφελείας· ὧν ἔψευσάς με τὰ μὲν « ἄκων, τὰ δ' ἑκών, καὶ πασῶν ἀτυχεστάτην ἐποίη« σας μητέρων. Ποῖον γὰρ χρόνον, ἀφ' οὗ σε εἰς « ἄνδρας ἤγαγον, ἄνευ λύπης ἢ φόβου διετέλεσα; « ἢ πόθ' ἱλαρὰν ἔσχον ἐπὶ σοὶ τὴν ψυχήν, πολέμους « ἐπὶ πολέμοις στέλλοντα ὁρῶσά σε καὶ μάχας ἐπὶ « μάχαις ἀναιρούμενον καὶ τραύματα ἐπὶ τραύμασι « λαμβάνοντα;

LII. « Ἀλλ' ἐξ οὗ ἐπολιτεύου καὶ τὰ κοινὰ ἔπραττες, ἡδονήν τιν' ἐκαρπωσάμην ἡ μήτηρ ἐγὼ διὰ σέ; « Τότε μὲν οὖν τὰ μάλιστα ἠτύχουν στάσεως πολιτι« κῆς μέσον ὁρῶσά σε κείμενον. Ἐν οἷς γὰρ ἀνθεῖν « ἐδόκεις πολιτεύμασι καὶ πολὺς ἔπνεις ἐναντιούμενος « ὑπὲρ τῆς ἀριστοκρατίας τοῖς δημοτικοῖς, ταῦτ' ἐμοὶ « φόβου μεστὰ ἦν ἐνθυμουμένῃ τὸν ἀνθρώπινον βίον, « ὡς ἐπὶ μικρᾶς αἰωρεῖται ῥοπῆς, καὶ ἐκ πολλῶν « ἀκουσμάτων τε καὶ παθημάτων μαθούσῃ, ὅτι τοῖς « ἐπισήμοις ἀνδράσι θεία τις ἐναντιοῦται νέμεσις ἢ « φθόνος τις ἀνθρώπινος πολεμεῖ· καὶ ἦν ἄρα μάντις « ἀληθής, ὡς μήποτ' ὄφελον, τῶν ἐκβησομένων. « Κατηγωνίσατο γοῦν σε πολὺς ἐπιρράξας ὁ πολιτικὸς « φθόνος καὶ ἀνήρπασεν ἐκ τῆς πατρίδος· ὁ δὲ μετὰ « ταῦτά μου βίος, εἰ δὴ καὶ βίον αὐτὸν δεῖ καλεῖν, « ἀφ' οὗ με καταλιπὼν ἔρημον ἐπὶ τοῖς παιδίοις « τούτοις ἀπῆλθες, ἐν τούτῳ δεδαπάνηται τῷ ῥύπῳ « καὶ ἐν τοῖς πενθίμοις τρύχεσι τούτοις. Ἀνθ' ὧν « ἁπάντων ταύτην ἀπαιτῶ σε χάριν, μηδέποτέ σοι « βαρεῖα γενομένη, μηδ' εἰς τὸν λοιπὸν ἐσομένη χρό« νον ἕως ἂν ζῶ, διαλλαγῆναι πρὸς τοὺς σεαυτοῦ « πολίτας ἤδη ποτὲ, καὶ παύσασθαι τὸν ἀμείλικτον « χόλον φυλάσσοντα κατὰ τῆς πατρίδος· κοινὸν ἀγα« θὸν ἀμφοτέροις ἡμῖν ἀξιοῦσα λαβεῖν καὶ οὐκ ἐμαυ« τῆς ἴδιον μόνης. Σοί τε γὰρ, ἐὰν πεισθῇς καὶ « μηδὲν ἀνήκεστον ἐξεργάσῃ, καθαρὰν καὶ ἀμίαντον « ἔχειν συμβήσεται τὴν ψυχὴν ἀπὸ παντὸς χόλου « καὶ ταράγματος δαιμονίου· ἐμοί θ' ἡ παρὰ τῶν πο« λιτῶν τε καὶ πολιτίδων τιμὴ ζώσῃ τε παρακολου« θοῦσα τὸν βίον εὐδαίμονα ποιήσει, καὶ μετὰ τὴν « τελευτὴν ἀποδιδομένη καθάπερ εἰκὸς εὔκλειαν ἀθά« νατον οἴσει. Καὶ εἴ τις ἄρα τὰς ἀνθρωπίνας ψυχὰς

« quanta in te beneficia commemorare possum : siqui« dem, cum te pupillum a patre relictum accepissem « infantem, tua vidua permansi, et educationis labores « pertuli; nec matris tantum, sed patris, fratris, nu« tricis, sororis, et carissimarum necessitudinum loco « tibi fui. Deinde vero, ubi ad ætatem virilem eva« sisti, cum mihi tunc liceret his curis liberatæ alteri « nubere, aliosque liberos educare, et multa præsidia « mihi parare, quibus senectutem meam nutritum iri « sperare potuissem, hoc tamen facere nolui : sed in « eadem domo mansi, et eodem vitæ genere contenta « fui, in te uno collocatis meis voluptatibus et com« modis; quibus me partim invitus, partim sponte « frustratus es, et omnium matrum me miserrimam « fecisti. Quando enim unquam, ex quo te ad virilem « ætatem perduxi, sine dolore aut metu vixi? aut « quando animum hilarem propter te habui, cum et « viderem semper bella post bella parare, et prœlia « post prælia suscipere, et vulnera post vulnera ac« cipere?

LII. « At fortasse ego mater tua, ex quo ad rem« publicam eiusque administrationem accessisti, vo« luptatem aliquam propter te percepi? Imo vero tunc « potissimum infelix fui, cum te in mediis civium se« ditionibus iactari viderem. Nam ubicumque florere « videbaris et plebi pro optimatum factione vehemens « odium spirans adversabaris, ea me terrebant pluri» mum; quia cogitabam, parvo momento vitæ humanæ « sortem mutari, multisque rebus variisque casibus au« ditis sciebam, divinam quamdam iram viris illustribus « adversari, aut quamdam hominum invidiam contra « eos pugnare. Rerum igitur, quæ tibi eventuræ erant, « vera vates eram, atque utinam nunquam fuissem. « Ingens igitur civium invidia ingruens te oppressit, « et ex patria expulit. Vita autem mea post hæc, si « modo vita est appellanda, ex quo me desolatam cum « hisce pueris relinquens abiisti, in his sordibus tra« ducta est, et in his vestibus lugubribus. Pro quibus « omnibus hanc unam gratiam reposco ego, quæ tibi « nunquam fui molesta, nec in posterum, donec vi« vam, futura sum, ut cum tuis civibus in gratiam « redeas, et tandem aliquando implacabilem tuam « iram contra patriam servare desinas, rem postu« lans, utrique nostrum non autem mihi soli commo« dam. Nam si me audieris, et nihil gravius admiseris, « tibi continget, ut conscientiam puram, et ab omni « ira ac terrore divino liberam habeas : ac mihi viventi « ab omnibus meis civibus, tum maribus, tum femi« nis, honor habitus vitam beatam faciet, et mihi de« functæ delatus, ut est verisimile, gloriam immortalem « afferet. Et si quis est locus, qui humanas animas « corpore solutas recipiat, non infernus ille et luce

« ἀπολυθείσας τοῦ σώματος ὑποδέξεται τόπος, οὐχ « ὁ καταχθόνιος καὶ ἀφεγγὴς ὑποδέξεται τὴν ἐμὴν, « ἐν ᾧ φασι τοὺς κακοδαίμονας οἰκεῖν, οὐδὲ τὸ λε-« γόμενον τῆς Λήθης πεδίον, ἀλλ' ὁ μετέωρος καὶ « καθαρὸς αἰθὴρ, ἐν ᾧ τοὺς ἐκ θεῶν φύντας οἰκεῖν « λόγος, εὐδαίμονα καὶ μακάριον ἔχοντας βίον, οἷς « διαγγέλλουσα τὸ σὸν εὐσεβὲς καὶ τὰς σὰς χάριτας, « αἷς αὐτὴν ἐκόσμησας, ἀεί τινας αἰτήσεταί σοι παρὰ « θεῶν ἀμοιβὰς καλάς.

LIII. « Ἐὰν δὲ προπηλακίσῃς τὴν σεαυτοῦ μη-« τέρα καὶ ἄτιμον ἀπολύσῃς, ὅ τι μὲν αὐτῷ σοὶ συμ-« βήσεται διὰ ταῦτα παθεῖν οὐκ ἔχω λέγειν, μαντεύο-« μαι δὲ οὐδὲν εὐτυχές. Ὅτι δὲ, ἐὰν καὶ τἆλλα πάντα « εὐδαιμονῇς, ἔστω γὰρ, ἡ δι' ἐμὲ καὶ τὰς ἐμὰς « συμφορὰς παρακολουθήσουσά σοι καὶ οὐδέποτ' ἀνή-« σουσα τὴν ψυχὴν ὀδύνη, πάντων ἀγαθῶν σοι ἀνό-« νητον ποιήσει τὸν βίον, εὖ οἶδα. Οὐ γὰρ ἀνέξεται « Οὐετουρία τὴν δεινὴν καὶ ἀνήκεστον ὕβριν ἐν το-« σούτοις μάρτυσιν ὑβρισθεῖσα τὸν ἐλάχιστον βιῶ-« ναι χρόνον· ἀλλ' ἐν τοῖς ἁπάντων ὑμῶν φίλων τε « καὶ ἐχθρῶν ὄμμασιν ἐμαυτὴν διαχρήσομαι, βαρεῖαν « ἀρὰν καὶ δεινὰς ἐρινύας ἀντ' ἐμαυτῆς καταλιποῦσά « σοι τιμωρούς. Ὧν μὴ δεήσειεν, ὦ θεοὶ τῆς Ῥω-« μαίων φύλακες ἡγεμονίας· ἀλλ' εὐσεβεῖς καὶ κα-« λοὺς δοίητε Μαρκίῳ λογισμούς· καὶ ὥσπερ ἄρτι « προσιούσῃ μοι τούς τε πελέκεις ἀπέθετο καὶ τὰς « ῥάβδους ἔκλινε καὶ τὸν δίφρον ἀπὸ τοῦ βήματος « ἔθηκε χαμαὶ καὶ πάντα τἆλλα, οἷς κοσμεῖσθαι τὰς « αὐτοκράτορας ἀρχὰς νόμος, τὰ μὲν ἐμείωσε, τὰ δὲ « ἐκποδὼν εἰς τέλος ἐποίησε, δῆλον ἅπασι βουλόμε-« νος ποιῆσαι, ὅτι τῶν μὲν ἄλλων ἄρχειν αὐτῷ προ-« σῆκεν, ὑπὸ δὲ τῆς μητρὸς ἄρχεσθαι, οὕτω καὶ « νῦν τιμίαν καὶ περίβλεπτόν με ποιήσειε, καὶ χα-« ρισάμενος τὴν κοινὴν πατρίδα ἀντὶ κακοδαιμονεσ-« τάτης εὐδαιμονεστάτην ἀποδείξειέ με πασῶν γυναι-« κῶν. Εἰ δ' ὅσιόν ἐστι καὶ θεμιτὸν υἱοῦ γόνασι « μητέρα προσκυλίεσθαι, καὶ τοῦτο καὶ πᾶν ἄλλο τα-« πεινὸν σχῆμα καὶ λειτούργημα ὑπομενῶ σωτηρίας « ἕνεκα τῆς πατρίδος. »

LIV. Ταῦτ' εἰποῦσα, ἔρριψεν ἑαυτὴν χαμαὶ, καὶ περιπλέξασα ταῖς χερσὶν ἀμφοτέραις τοὺς πόδας τοῦ Μαρκίου κατεφίλησε. Πεσούσης δ' αὐτῆς, αἱ μὲν γυναῖκες ἀνεβόησαν ἅμα πᾶσαι κωκυτὸν ὀξὺν καὶ μακρόν. Οἱ δ' ἐν τῷ συνεδρίῳ παρόντες Οὐολούσ-κων οὐχ ἠνέσχοντο τὴν ἀήθειαν τῆς ὄψεως, ἀλλὰ ἀπεστράφησαν. Αὐτὸς δ' ὁ Μάρκιος ἀναλαμένος ἐκ τοῦ δίφρου καὶ περιπεσὼν τῇ μητρὶ, ἀνίστησιν αὐ-τὴν ἀπὸ τῆς γῆς ὀλίγον ἐμπνέουσαν· καὶ περιβαλὼν καὶ πολλὰ ἐκχέας δάκρυα, εἶπε· « Νικᾷς, ὦ μῆτερ, « οὐκ εὐτυχῆ νίκην οὔτε σεαυτῇ οὔτ' ἐμοί· τὴν μὲν γὰρ « πατρίδα σέσωκας, ἐμὲ δὲ τὸν εὐσεβῆ καὶ φιλόστορ-« γον υἱὸν ἀπολώλεκας. » Ταῦτα εἰπὼν ἐπὶ τὴν σκη-νὴν ἀπῄει, κελεύσας ἀκολουθεῖν τήν τε μητέρα καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὰ παιδία, ἔνθα τὸν λοιπὸν τῆς

« carens *locus* animam meam excipiet, ubi scelerato-« rum sedes esse ferunt, nec campi, quos Lethæos vo-« cant, sed sublimis et purus æther, in quo diis ge-« nitos felicem et beatam vitam degere fama est : qui-« bus adnuntiata tua pietate, tuisque beneficiis, quibus « a te ornata fuerit, semper tibi præclaram aliquam « remunerationem a diis petet.

LIII. « Sed, si matrem tuam contempseris et cum « ignominia dimiseris, equidem quid tibi propterea sic « eventurum dicere non possum; veruntamen tibi nihil « fausti prædico. Illud satis scio, etiam si ceteris in « rebus felix fueris (fingamus enim hoc) fore tamen, « ut dolor, qui mei mearumque calamitatum caussa « te prosequetur, animam tuam nunquam dimissurus, « nullis bonis vitam tuam frui patiatur. Neque enim « Veturia gravi et atroci contumelia, præsentibus tot « testibus affecta, vel minimum temporis spatium vi-« vere poterit : sed in conspectu omnium vestrum, « tum amicorum, tum inimicorum, mihi ipsi manus « afferam, graves imprecationes dirasque Furias, quæ « meas iniurias ulciscantur, tibi relinquens. Quam ne-« cessitatem, dii imperii Romani custodes, avertite, et « piam bonamque mentem Marcio date : et sicut modo « me adventante secures deposuit, , fascesque demisit « sellamque de tribunali in solum transtulit, cete-« raque insignia, quibus summi magistratus ornari « solent, partim minuit, partim penitus amovit, sci-« licet ut omnibus notum facere, ipsum decere in « alios habere imperium, at matrem in ipsum, ita « etiam nunc honoratam et conspicuam me faciat, et, « communi patria mihi donata, me ex infelicissima « felicissimam omnium mulierum reddat. Et, si de-« cet et fas est, matrem ad filii genua procumbere, « nec hoc alium quemvis humilem habitum ministe-« riumve pro patriæ salute subire gravabor. »

LIV. Cum hæc dixisset, se humi proiecit et manibus ambabus Marcii pedes amplexa deosculata est. Cum autem illa se prostravisset, omnes mulieres simul sublato clamore gemitum et longum eiulatum ediderunt. Volsci vero, qui in consessu aderant, eius spectaculi novitatem ferre non potuerunt, sed oculos averterunt. Ipse vero Marcius, ex sella prosiliens matrique incumbens, eam exanimatam erexit, amplexusque et multis lacrimis effusis, ita locutus est : « Vicisti, mater; sed « victoriam nec tibi, nec mihi felicem reportasti : pa-« triam enim servasti, sed me filium pium atque tibi « nimium indulgentem perdidisti. » Hæc effatus tentorium petit, matre et uxore atque filiis se sequi iussis : ibique reliquum diei spatium, cum illis consultando, quid faciendum esset, absumsit. Quæ autem eis visa

ἡμέρας χρόνον σκοπούμενος σὺν αὐταῖς ὅ τι χρὴ πράττειν διετέλεσεν. Ἦν δὲ τὰ δόξαντα αὐτοῖς τοιάδε. Περὶ μὲν τῆς καθόδου μήτε τὴν βουλὴν τέλος μηδὲν ἐκφέρειν εἰς τὸν δῆμον μήτ' ἐκεῖνον ἐπιψηφίζειν, πρὶν ἂν τοῖς Οὐολούσκοις εὐτρεπῆ γένηται τὰ περὶ φιλίας καὶ καταλύσεως τοῦ πολέμου· αὐτὸν δὲ τὴν στρατιὰν ἀναστήσαντα, ὡς διὰ φιλίας γῆς ἀπάγειν· ὑποσχόντα δὲ τῆς ἀρχῆς λόγον καὶ τὰς εὐεργεσίας ἀποδειξάμενον ἀξιοῦν τοὺς ἐπιτρέψαντας αὐτῷ τὴν στρατιὰν, μάλιστα μὲν φιλίᾳ δέχεσθαι τοὺς πολεμίους καὶ συνθήκας ποιήσασθαι δικαίας, αὐτῷ τὴν ἰσότητα καὶ τὸ μὴ σφαλῆναι περὶ τὰς ὁμολογίας ἐπιτρέψαντας. Εἰ δ' ἐπὶ τοῖς κατωρθωμένοις σφίσιν αὐθαδείας ἀναπιμπλάμενοι μὴ δέχοιντο τὰς διαλλαγὰς, ἀφίστασθαι τῆς ἀρχῆς αὐτοῖς. Ἢ γὰρ οὐχ ὑπομενεῖν αὐτοὺς ἄλλον τινὰ αἱρεῖσθαι στρατηγὸν δι' ἀπορίαν ἀγαθοῦ ἡγεμόνος, ἢ παρακινδυνεύσαντας ὁτῳδήτινι παραδοῦναι τὰς δυνάμεις σὺν μεγάλῃ διδαχθήσεσθαι βλάβῃ τὴν τοῦ συμφέροντος αἵρεσιν. Τὰ μὲν δὴ βουλευθέντα αὐτοῖς καὶ δόξαντα δίκαιά τε καὶ ὅσια εἶναι φήμης τ' ἀγαθῆς, ἐφ' ᾗ μάλιστα ἀνὴρ ἐσπούδαζε, παρὰ πᾶσι τευξόμενα τοιάδε ἦν. Ἐτάραττε δέ τις αὐτοὺς ὑποψία δέος ἔχουσα, μή ποτε ἀλόγιστος ὄχλος ἐν ἐλπίδι τοῦ καταπεπολεμηκέναι τὸ ἀντίπαλον ἤδη ὤν, δι' ὀργῆς ἀκράτου λάβῃ τὴν ἀποτυχίαν, κἄπειτα ὡς προδότην αὐτὸν οὐδὲ λόγου μεταδοὺς αὐτοχειρίᾳ φθάσῃ διολέσας. Ἐδόκει οὖν αὐτοῖς καὶ τοῦτο καὶ εἴ τι ἄλλο δεινότερον εἴη κινδύνευμα σὺν ἀρετῇ σώζουσι τὴν πίστιν ὑπομένειν. Ἐπεὶ δὲ περὶ δύσιν ἡλίου ἦν ἤδη ἀσπασάμενοι ἀλλήλους, ἐξῄεσαν ἐκ τῆς σκηνῆς· ἔπειτα αἱ μὲν γυναῖκες εἰς τὴν πόλιν ἀπῄεσαν, ὁ δὲ Μάρκιος ἐν ἐκκλησίᾳ τὰς αἰτίας ἀποδοὺς τοῖς παροῦσι, δι' ἃς ἔμελλε λύειν τὸν πόλεμον, καὶ πολλὰ τῶν στρατιωτῶν δεηθεὶς συγγνῶναί τ' αὐτῷ, καὶ ἐπειδὰν οἴκαδε ἀφίκωνται μεμνημένους ὧν ἔπαθον εὖ τοῦ μηδὲν ὑπὸ τῶν ἄλλων ἀνήκεστον παθεῖν συναγωνιστὰς γενέσθαι· καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ ἐπαγωγὰ διαλεχθεὶς παρασκευάζεσθαι ἐκέλευσεν, ὡς τῇ ἐπιούσῃ νυκτὶ ἀναστρατοπεδεύσοντας.

LV. Ῥωμαῖοι δὲ, ὡς ἔμαθον ὅτι λέλυται σφῶν ὁ κίνδυνος· ἔφθασε γὰρ τῶν γυναικῶν τὴν παρουσίαν προλαβοῦσα ἡ φήμη· σὺν πολλῇ χαρᾷ καταλιπόντες τὴν πόλιν, ἔθεον ἔξω καὶ ὑπήντων ταῖς γυναιξὶν, ἀσπασμοὺς καὶ παιᾶνας, καὶ πάνθ' ὅσ' ἐκ μεγάλων κινδύνων εἰς ἀδόκητον εὐτυχίαν ἄνθρωποι καταστάντες πράττουσί τε καὶ λέγουσιν ὑπὸ χαρᾶς, τὰ μὲν ἀθρόοι τὰ δὲ καθ' ἕνα ἕκαστον ἀποδεικνύμενοι. Ἐκείνην μὲν οὖν τὴν νύκτα ἐν θαλείαις τε καὶ εὐπαθείαις διετέλεσαν· τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ συναχθεῖσα ὑπὸ τῶν ὑπάτων ἡ βουλὴ περὶ μὲν τοῦ Μαρκίου γνώμην ἀπεδείξαντο, εἰς ἑτέρους ἀναβάλλεσθαι καιροὺς ἐπιτηδειοτέρους τὰς δοθησομένας αὐτῷ τιμάς· ταῖς δὲ γυναιξὶν ἔπαινόν τ' ἀποδεδόσθαι τῆς προθυμίας στήλης δημο-

sunt, hæc fuerunt : ut de reditu nec senatus quidquam ad populum referret, nec ille quidquam statueret, priusquam apud Volscos animi ad fœdus pacemque faciendam parati essent, ipse vero motis castris exercitum, ut per amicum agrum, abduceret : redditaque ratione rerum in imperio a se gestarum, suisque beneficiis commemoratis, rogaret eos, qui exercitum sibi commiserant, ut hostes in amicitiam potissimum reciperent, et fœdera æquis conditionibus facerent, commissa suæ fidei cura prospiciendi, ut pax æquis conditionibus et sine fraude fieret. Si vero ob res feliciter a se gestas superbia inflati pacem recusarent, ipse imperium deponeret. Aut enim ob inopiam boni ducis eos alium imperatorem creare non ausuros aut, si temere alii cuipiam copias committere ausi essent, magno suo malo cognituros, quidnam esset e re sua eligere. Hæc igitur sunt, de quibus illi inter se consultarunt, et quæ iusta et pia esse iudicarunt, et de quibus omnes bene censuros (cuius rei vir ille maxime erat studiosus) existimarunt. Sed turbabat eos suspicio quædam cum metu coniuncta, ne forte inconsultum vulgus, spe adversariorum debellandorum iam concepta, se ea re frustratum iræ impotens iniquo animo ferret; et deinde ipsum, ut proditorem, vel ante caussam dictam, manu sua perderet. Hoc tamen, et si quod aliud gravius periculum esset, illis dummodo fides cum virtute servaretur subeundum videbatur. Et iam sole ad occasum vergente, post mutuos amplexus, ex tentorio egressi sunt : ac mox mulieres in urbem redierunt. At Marcius, pro concione caussa reddita, cur ab armis discessurus esset, militibusque multum rogatis, ut sibi veniam darent, et domum reversi beneficiorum memores sibi adessent, ne quid gravius a reliquis perpeteretur, et multis aliis dictis, quæ eorum animos allicere possent, imperavit ut proxima nocte castra moturi se ad profectionem pararent.

LV. Romani vero, ubi cognoverunt se periculo liberatos (rumor enim huius rei adventum mulierum præverterat), cum ingenti lætitia relicta urbe, excurrebant, et mulieribus obviam ibant, eas salutantes et canentes pæanas et quæcunque præ gaudio aut faciunt aut dicunt homines, qui magnis periculis liberati insperatam felicitatem consecuti sunt, ea partim omnes simul, partim singuli separatim edebant. Illam igitur noctem in conviviis et oblectationibus totam transegerunt : sequenti vero die coactus a consulibus senatus, ut de honoribus Marcio decernendis ageret, rem eam in aliud tempus magis opportunum differendam esse censuit. Sed matronis, ob egregiam operam reipublicæ alacri animo navatam, quamprimum debitas laudes

σίᾳ γραφῇ μνήμην οἴσοντα ἐκ τῶν ἐπιγινομένων αἰώνιον, καὶ γέρας ὅ τι ἂν αὐταῖς λαβούσαις ἥδιστόν τε καὶ τιμιώτατον ἔσεσθαι μέλλῃ· καὶ ὁ δῆμος ἐπεκύρωσε ταῦτα. Ταῖς δὲ γυναιξὶ βουλευσαμέναις εἰσῆλθεν, ἐπιφθόνου μὲν δωρεᾶς μηδεμιᾶς δεῖσθαι, ἀξιοῦν δ' ἐπιτρέψαι σφίσι τὴν βουλὴν [ἐπὶ] Τύχης γυναικῶν ἱδρύσασθαι ἱερὸν, ἐν ᾧ τὰς ὑπὲρ τῆς πόλεως ἐποιήσαντο λιτὰς χωρίῳ, θυσίας τε καθ' ἕκαστον ἔτος αὐτῇ συνιούσας ἐπιτελεῖν ἐν ᾗ τὸν πόλεμον ἔλυσαν ἡμέρᾳ. Ἡ μέντοι βουλὴ καὶ ὁ δῆμος ἀπὸ τῶν κοινῶν ἐψηφίσαντο χρημάτων τέμενός τε ὠνηθὲν καθιερωθῆναι τῇ θεῷ, καὶ ἐν αὐτῷ νεὼν καὶ βωμὸν, ὡς ἂν οἱ ἱερομνήμονες ἐξηγῶνται, συντελεσθῆναι, θυσίας τε προσάγεσθαι δημοτελεῖς καταρχομένης τῶν ἱερῶν γυναικὸς, ἣν ἂν ἀποδείξωσιν αὐταὶ λειτουργὸν τῶν ἱερῶν. Ταῦτα τῆς βουλῆς ψηφισαμένης, ἱέρεια μὲν ὑπὸ τῶν γυναικῶν ἀπεδείχθη τότε πρῶτον ἡ τὴν γνώμην αὐταῖς εἰσηγησαμένη περὶ τῆς πρεσβείας Οὐαλερία καὶ τὴν μητέρα τοῦ Μαρκίου πείσασα συλλαβέσθαι σφίσι τῆς ἐξόδου. Θυσίαν δὲ πρώτην αἱ γυναῖκες ἔθυσαν ὑπὲρ τοῦ δήμου, καταρχομένης τῶν ἱερῶν τῆς Οὐαλερίας ἐπὶ τοῦ κατασκευασθέντος ἐν τῷ τεμένει βωμοῦ, πρὶν ἢ τὸν νεὼν καὶ τὸ ξόανον ἀνασταθῆναι, μηνὶ Δεκεμβρίῳ τοῦ κατόπιν ἐνιαυτοῦ, τῇ νέᾳ σελήνῃ, ἣν Ἕλληνες μὲν νουμηνίαν, Ῥωμαῖοι δὲ καλάνδας καλοῦσιν· αὕτη γὰρ ἦν ἡ λύσασα τὸν πόλεμον ἡμέρα. Ἐνιαυτῷ δὲ ὕστερον δευτέρῳ μετὰ τὴν πρώτην θυσίαν ὁ κατασκευασθεὶς ἐκ τῶν δημοσίων χρημάτων νεὼς συνετελέσθη τε καὶ καθιερώθη, Κοιντιλίου μηνὸς ἑβδόμῃ μάλιστα κατὰ σελήνην· αὕτη δὲ κατὰ Ῥωμαίους ἐστὶν ἡ προηγουμένη τῶν Κοιντιλίων νωνῶν ἡμέρα. Ὁ δὲ καθιερώσας αὐτὸν ἦν Πρόκλος Οὐεργίνιος ἅτερος τῶν ὑπάτων.

LVI. Εἴη δὲ ἂν ἁρμόττον ἱστορίας σχήματι καὶ ἐπανορθώσεως ἕνεκα τῶν οἰομένων, μήτ' ἐπὶ ταῖς τιμαῖς παρ' ἀνθρώπων χαίρειν τοὺς θεοὺς μήτ' ἐπὶ ταῖς ἀνοσίοις καὶ ἀδίκοις πράξεσιν ἀγανακτεῖν, τὸ δηλῶσαι τὴν γενομένην ἐπιφάνειαν τῆς θεοῦ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ δὶς, ὡς αἱ τῶν ἱεροφαντῶν περιέχουσι γραφαὶ, ἵνα τοῖς μὲν εὐλαβεστέροις περὶ τὸ συνέχειν, ἃς παρὰ τῶν προγόνων δόξας ὑπὲρ τοῦ δαιμονίου παρέλαβον, ἀμεταμέλητος ἡ τοιαύτη προαίρεσις καὶ βεβαία διαμένῃ· τοῖς δὲ ὑπερορῶσι τῶν πατρίων ἐθισμῶν καὶ μηδενὸς ποιοῦσι τὸ δαιμόνιον τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν κύριον, μάλιστα μὲν ἀναθέσθαι ᾖ ταύτην τὴν δόξαν, εἰ δ' ἀνιάτως ἔχουσιν ἔτι μᾶλλον αὐτοῖς ἀπέχθεσθαι καὶ κακοδαιμονεστέροις εἶναι. Ἱστορεῖται τοίνυν, ὅτι τῆς βουλῆς ψηφισαμένης ἐκ τοῦ δημοσίου πάσας ἐπιχορηγηθῆναι τὰς εἰς τὸν νεών τε καὶ τὸ ξόανον δαπάνας, ἕτερον δ' ἄγαλμα κατασκευασαμένων τῶν γυναικῶν, ἀφ' ὧν αὐταὶ συνήνεγκαν χρημάτων, ἀνατεθέντων τε αὐτῶν ἀμφοτέρων ἅμα ἐν τῇ πρώτῃ τῆς ἀνιερώσεως ἡμέρᾳ, θάτερον τῶν ἀφιδρυμάτων, ὃ κατεσκεύασαν

reddendas, easque ad perpetuam posteritatis memoriam in publicas tabulas referendas, et quodvis aliud præmium, quod ipsis foret gratissimum et carissimum, dandum censuit. Quod senatusconsultum plebiscito confirmatum est. Mulieribus autem, postquam inter se consultassent, visum est nullum donum invidiosum petere, sed a senatu postulare, ut sibi eius permissu liceret templum Fortunæ muliebri ibi exstruere, ubi pro reipublicæ salute preces fecissent, et quotannis, eo ipso die, quo bellum dispulissent, eo convenientes sacrificia peragere. Ipse autem senatus populusque Romanus suo decreto curavit ut area publica pecunia emta deæ consecraretur, et in ea templum et aram ex præscripto pontificum exstrueretur, sumtuque publico sacrificia fierent, sacra auspicante matrona, quam ipsæ ad id sacrorum ministerium delegissent. Itaque ex hoc senatusconsulto Valeria, quæ ipsis legationis auctor fuerat, et quæ Marcii matri persuaserat, ut se in illa profectione adiuvaret, tunc prima sacerdos creata est. Primum autem sacrificium mulieres pro populo fecerunt, Valeria auspicante sacra supra aram in illo loco consecrato factam, antequam templum conditum et simulacrum erectum esset, mense Decembri sequentis anni, nova luna, quam Græci νουμηνίαν, Romani vero CALENDAS vocant: hoc enim die bellum finitum fuerat. Anno deinde altero post primum sacrificium id templum publica pecunia ædificatum, absolutum, consecratumque est, Quintilis mensis sexto die, ex ipso lunæ cursu: hic autem dies apud Romanos est prid. non. Quint. Qui vero ipsum consecravit, fuit alter consul Proculus Virginius.

LVI. Non alienum autem fuerit a legibus historiæ, sed maxime necessarium ad corrigendam eorum opinionem, qui putant deos nec honoribus sibi ab hominibus delatis gaudere, nec impiis et iniustis facinoribus indignari, declarare manifestatam eo tempore numinis præsentiam, idque non semel, sed bis, sicut in pontificiis libris est scriptum, ut illos quidem, qui sunt cautiores retinendis opinionibus, quas a proavis de numine divino acceperunt, istiusmodi propositi non pœniteat, sed in eo constanter permaneant: illi vero, qui patrios mores negligunt, et qui consilia humana divina providentia regi negant, hanc opinionem potissimum mutent, vel si morbo insanabili laborant, multo magis ipsis diis odiosi et infelices fiant. Ferunt igitur, cum senatus iussisset omnes impensas in templum et simulacrum ex ærario suppeditari, et mulieres alterum simulacrum de pecuniis, quas ipsæ contulerant, fecissent et utrumque simul consecratum esset, alterum simulacrum, quod mulieres faciendum curarant, dedicationis die, multis præsentibus, Latino sermone, voce quæ facile intelligi poterat et clara locutum esse. Cuius vocis

αἱ γυναῖκες, ἐφθέγξατο πολλῶν παρουσῶν γλώττῃ Λατίνῃ φωνὴν εὐσύνετόν τε καὶ γεγωνόν· ἧς ἐστι φωνῆς ἐξερμηνευόμενος ὁ νοῦς εἰς τὴν Ἑλλάδα διάλεκτον τοιόσδε· « Ὁσίῳ πόλεως νόμῳ γυναῖκες γαμεταὶ « δεδώκατέ με. » Οἷα δὲ φιλεῖ γίνεσθαι περὶ τὰς παραδόξους φωνάς τε καὶ ὄψεις, πολλὴ ταῖς παρούσαις ἐνέπιπτεν ἀπιστία, μή ποτε οὐ τὸ ξόανον εἴη τὸ φθεγξάμενον, ἀνθρωπίνη δέ τις φωνή· μάλιστα δὲ, ὅσαι πρὸς ἄλλῳ τινὶ τὸν νοῦν ἔχουσαι τηνικαῦτα ἔτυχον, οὐκ ἰδοῦσαι τὸ φθεγγόμενον ὅ τι ποτ' ἦν ταύτην εἶχον τὴν πρὸς τὰς ἰδούσας ἀπιστίαν. Ἔπειτα αὖθις πληθύοντος τοῦ νεὼ καὶ σιωπῆς πλείστης κατὰ δαίμονα γενομένης, ἔτι μείζονι φωνῇ τὸ αὐτὸ ξόανον ἐφθέγξατο τὴν αὐτὴν λέξιν, ὥστε μηδὲν ἔτι εἶναι τὸ ἀμφίλογον. Ἡ μὲν οὖν βουλὴ ὡς ταῦτα ἔμαθεν ἐψηφίσατο θυσίας ἄλλας καὶ σεβασμοὺς, οὓς ἂν οἱ τῶν ἱερῶν ἐξηγηταὶ παραδῶσι, καθ' ἕκαστον ἔτος ἐπιτελεῖν. Αἱ δὲ γυναῖκες ἐν ἔθει κατεστήσαντο τῇ τῆς ἱερείας χρησάμεναι γνώμῃ τῷ ξοάνῳ τούτῳ μήτε στεφάνους ἐπιτιθέναι, μήτε χεῖρας προσφέρειν γυναῖκας ὅσαι δευτέρων ἐπειράθησαν γάμων, τὴν δὲ τιμὴν καὶ θεραπείαν αὐτοῦ πᾶσαν ἀποδεδόσθαι ταῖς νεογάμοις. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων οὔτε παρελθεῖν τὴν ἐπιχώριον ἱστορίαν καλῶς εἶχεν, οὔτε πλείονα περὶ αὐτῆς ποιεῖσθαι λόγον. Ἐπάνειμι δὲ ὅθεν εἰς τοῦτον ἐξέβην τὸν λόγον.

LVII. Μετὰ τὴν ἐκ τοῦ χάρακος ἀπαλλαγὴν τῶν γυναικῶν ὁ Μάρκιος περὶ τὸν ὄρθρον ἀναστήσας τὴν στρατιὰν ἀπῆγεν ὡς διὰ φιλίας. Καὶ ἐπειδὴ ἐν τῇ Οὐολούσκων ἐγένετο, πάντα ὅσα ἐκ τῶν λαφύρων ἔλαβε δωρησάμενος τοῖς στρατιώταις, ἑαυτῷ δ' οὐδὲ ὁτιοῦν ὑπολιπόμενος, ἀπέλυσεν ἐπὶ τὰ οἰκεῖα. Ἡ μὲν οὖν κοινωνήσασα τῶν ἀγώνων αὐτῷ στρατιὰ πλούτῳ βαρεῖα ἀφικομένη, τήν τε ἀνάπαυλαν οὐκ ἀηδῶς ἐδέξατο τοῦ πολέμου καὶ δι' εὐνοίας εἶχε τὸν ἄνδρα, συγγνώμης τ' ἄξιον ἡγεῖτο, εἰ μὴ τέλος ἐπέθηκε τῷ πολέμῳ, μητρὸς οἴκτους καὶ λιτὰς ἐντραπείς. Ἡ δ' ἐν ταῖς πόλεσιν ὑπομείνασα νεότης φθονοῦσα μὲν τοῖς ἐπὶ στρατοπέδου γενομένοις τῶν πολλῶν ὠφελειῶν, διημαρτηκυῖα δ' ὧν ἤλπισεν, εἰ καθαιρεθείη τὸ Ῥωμαίων φρόνημα τῆς πόλεως ἁλούσης, ἐτραχύνετο πρὸς τὸν ἡγεμόνα καὶ πικρὰ σφόδρα ἦν· καὶ τελευτῶσα, ἐπειδὴ τοῦ μύσους ἡγεμόνας ἔλαβε τοὺς πλεῖστον ἐν τῷ ἔθνει δυναμένους, ἐξηγριώθη τε καὶ ἔργον ἔδρασεν ἀνόσιον. Ἦν δὲ Τύλλος Ἄττιος ὁ τὰς ὀργὰς αὐτῶν παραθήξας, ἔχων περὶ αὐτὸν ἑταιρίαν ἐξ ἁπάσης πόλεως οὐκ ὀλίγην. Τούτῳ δὲ ἄρ' ἐδέδοκτο παλαίτερον ἔτι τὸν φθόνον οὐ δυναμένῳ κατέχειν, εἰ μὲν εὖ πράξας ὁ Μάρκιος καὶ τὴν Ῥωμαίων πόλιν διαφθείρας εἰς Οὐολούσκους ἔλθοι, κρύφα καὶ σὺν δόλῳ αὐτὸν ἀνελεῖν· εἰ δὲ διαμαρτὼν τῆς πείρας ἀτελὴς τοῦ ἔργου ἀναστρέψειεν, ὡς προδότην παραδόντα τῇ περὶ αὐτὸν ἑταιρίᾳ ἀποκτεῖναι· ὅπερ ἐποίει τότε. Καὶ συναγαγὼν χεῖρα οὐκ ὀλίγην κα-

iste est sensus, si Græco sermone *rem* interpreteris : « Ὁσίῳ πόλεως νόμῳ γυναῖκες γαμεταὶ δεδώκατέ με. » Quemadmodum autem accidere solet in novis et inopinatis, vel vocibus, vel visionibus, eæ quæ aderant valde dubitarunt, ne forte non simulacrum esset, quod vocem humanam edidisset. Præcipue vero illæ, quæ tunc in aliquam aliam rem animis intentæ erant, neque viderant quidnam id esset quod vocem emiserat, iis quæ viderant fidem non habebant. Postea iterum cum templum magna frequentia refertum esset, cumque forte fortuna maximum esset silentium, maiore voce idem simulacrum eadem verba protulisse ferunt, ita ut nullo modo amplius *ea de re* dubitaretur. Senatus igitur his rebus cognitis, alia annua sacra cultus ex pontificum præscripto decrevit. Mulieres vero ex *suæ* sacerdotis sententia morem constituerunt, ut neque coronas huic simulacro imponerent, neque manus ei admoverent mulieres secundas nuptias expertæ, sed recens nuptis honor iste deferretur, et huius cultus cura omnis iis committeretur. Verum de his quidem rebus, nec ea præteriri, quæ ab eius gentis domesticis scriptoribus produntur, nec de iis prolixiore oratione agi aptum fuisset. Sed redeo, unde ad hanc narrationem sum digressus.

LVII. Post discessum mulierum ex castris, Marcius, sub diluculum motis castris, exercitum, ut per amicum agrum, abduxit. Et cum in Volscorum fines ingressus esset, totamque prædam, quam ceperat, militibus dono dedisset, ne minima quidem re sibi ipsi reservata, copias domum dimisit. Exercitus igitur, qui hanc militiam cum eo peregerat, divitiis gravis domum reversus, lubenter belli quietem accepit, animoque in eum benevolo erat, eumque venia dignum esse censebat, quod materni luctus et precum reverentia motus finem bello non imposuisset. At ea iuventus, quæ domi remanserat, militibus ob ingentem prædam invidens et spe sua frustrata, quam conceperat, si urbe capta animi Romanorum contunderentur, contra ducem exasperabatur, et valde infensa erat : et tandem, adsumtis sceleris auctoribus iis, quorum maxima erat auctoritas in ea gente, efferata est facinusque impium patravit. Ac præcipue Attius Tullus, non parvam ex singulis populis suæ factionis manum circa se habens, iram eorum excitavit. Is iam multo ante, cum invidiam continere non posset, si Marcius, re feliciter gesta et Roma expugnata, ad Volscos reversus esset, clam et per insidias eum interficere decreverat : si vero conatu suo frustratus rediisset, eum ut proditorem suæ factioni interficiendum tradere *statuerat :* quod tunc fecit. Ac contracta non exigua manu, accusavit hominem, ex veris falsa coniectans, et non futura e factis colligens; iussitque deposito imperio belli a se administrati ra-

τηγόρει τοῦ ἀνδρὸς, ψευδῆ τεκμαιρόμενος ἀληθέσι καὶ οὐ γενησόμενα εἰκάζων γενομένοις· ἐκέλευέ τε ἀποθέμενον αὐτὸν τὴν ἀρχὴν λόγον ὑπέχειν τῆς στρατηγίας. Ἦν δὲ τῆς ὑπομενούσης στρατιᾶς ἐν ταῖς πόλεσιν ἡγεμὼν, ὡς καὶ πρότερον εἴρηταί μοι, κύριος τοῦ τε συναγαγεῖν ἐκκλησίαν καὶ τοῦ καλεῖν, ὃν βούλοιτο, ἐπὶ δίκην.

LVIII. Ὁ δὲ Μάρκιος ἀντιλέγειν μὲν πρὸς οὐδέτερον τούτων ἐδικαίου, περὶ δὲ τῆς τάξεως αὐτῶν διεφέρετο, λόγον ἀξιῶν ἀποδοῦναι πρότερον τῶν πεπραγμένων αὐτῷ κατὰ τὸν πόλεμον, ἔπειτα, ἐὰν ἅπασι δόξῃ Οὐολούσκοις, ἀποθήσεσθαι τὴν ἀρχήν. Τούτων δὲ οὐ μίαν ᾤετο πόλιν δεῖν, ἐν ᾗ τὸ πλεῖον ὑπὸ τοῦ Τύλλου διέφθαρτο μέρος, γενέσθαι κυρίαν, ἀλλὰ τὸ ἔθνος ἅπαν εἰς τὴν ἔννομον ἀγορὰν συναχθὲν, εἰς ἣν ἔθος ἦν αὐτοῖς, ὅτε περὶ τῶν μεγίστων βουλεύεσθαι μέλλοιεν, ἐξ ἁπάσης πόλεως προβούλους ἀποστέλλειν. Ὁ δὲ Τύλλος ἀντέλεγε πρὸς ταῦτα καλῶς εἰδὼς, ὅτι δεινὸς εἰπεῖν ἀνὴρ πολλῶν καὶ καλῶν ἔργων λόγον ἀποδιδοὺς, ἐν ἡγεμονικῷ ἀξιώματι μένων πείσει τὸ πλῆθος καὶ τοσούτου δεήσει τιμωρίαν προδοτῶν ὑποσχεῖν, ὥστε καὶ λαμπρότερος ἔτι καὶ τιμιώτερος ὑπ' αὐτῶν ἔσται, τόν τε πόλεμον, ὅπως ἂν βούληται, καταλύσασθαι, συγχωρησάντων ἁπάντων γενήσεται κύριος. Καὶ ἦν μέχρι πολλοῦ λόγων τε καὶ ἀντιμαχήσεων τῶν ἐπ' ἀλλήλοις γινομένων καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ κατὰ τὴν ἀγορὰν πολὺς ἀγών· ἔργῳ γὰρ οὐχ οἷόν τε ἦν οὐδετέρῳ βιάσασθαι τὸν ἕτερον τῆς ἰσοτίμου ἀρχῆς ἀξιώσει κρατυνόμενον. Ὡς δ' οὐδὲν τῆς φιλονεικίας ἐγίνετο πέρας, ἡμέραν προειπὼν ὁ Τύλλος, ἐν ᾗ τὸν Μάρκιον ἐκέλευσεν ἥκειν, τὴν ἀρχὴν ἀποθησόμενον καὶ δίκην ὑφέξοντα τῆς προδοσίας, θρασυτάτους τ' ἄνδρας εὐεργεσιῶν ἐλπίσιν ἐπάρας ἀρχηγοὺς ἀνοσίου ἔργου γενέσθαι, παρῆν εἰς τὴν ἀποδειχθεῖσαν ἀγοράν· καὶ προελθὼν ἐπὶ τὸ βῆμα πολλῇ κατηγορίᾳ ἐχρήσατο τοῦ Μαρκίου, καὶ εἰ μὴ βούλοιτο ἀποθέσθαι τὴν ἀρχὴν ἑκὼν, τῷ δήμῳ παρεκελεύετο παῦσαι αὐτὸν ἁπάσῃ δυνάμει.

LIX. Ἀναβάντος δὲ τοῦ ἀνδρὸς ἐπὶ τὴν ἀπολογίαν, βοή τε πολλὴ κωλύουσα τοὺς λόγους ἐκ τῆς ἑταιρίας τῆς περὶ τὸν Τύλλον ἐγίνετο, καὶ μετὰ ταῦτα Παῖε καὶ Βάλλε φωνοῦντες περιΐστανται αὐτὸν οἱ θρασύτατοι, καὶ συναράττοντες τοῖς λίθοις ἀποκτιννύουσιν. Ἐρριμμένου δ' αὐτοῦ χαμαὶ κατὰ τὴν ἀγορὰν, οἵ τε παραγενόμενοι τῷ πάθει καὶ οἱ μετὰ ταῦτ' ἤδη νεκροῦ ὄντος ἀφικόμενοι, τόν τ' ἄνδρα τῆς τύχης ὠδύροντο, ὡς οὐ καλὰς εἰληφότα παρὰ σφῶν ἀμοιβὰς, ἐπιλεγόμενοι πάντα ὅσα τὸ κοινὸν ὠφέλησε, καὶ τοὺς δράσαντας τὸν φόνον ἐπόθουν λαβεῖν, ὡς ἀνοσίου ἔργα καὶ ἀσυμφόρου ταῖς πόλεσιν ἄρξαντας, ἄνευ δίκης ἐν χειρῶν νόμῳ τινὰ ἀποκτεῖναι καὶ ταῦτα ἡγεμόνα. Μάλιστα δ' ἠγανάκτουν οἱ ταῖς στρατείαις αὐτοῦ παραγενόμενοι, καὶ ἐπειδὴ ζῶντι αὐτῷ οὐχ

tiones reddere. Copiis autem, quæ ad urbium præsidium remanserant (ut ante dixi) præerat; et convocandæ concionis, et diem, si libuisset, dicendi et in iudicium vocandi ius habebat.

LVIII. Marcius vero neutri quidem horum contradicendum esse existimabat, sed eorum ordine contendebat, quia prius rerum in bello a se gestarum rationem reddere; deinde, si omnibus Volscis ita visum fuisset, imperium deponere volebat. Horum autem iudicium et arbitrium non uni civitati soli (cuius maior pars a Tullo corrupta esset) committendum censebat, sed universæ gentis legitimis comitiis, ad quæ illi, quoties de rebus gravissimis consultandum esset, e singulis populis consiliarios mittere solebant. At Tullus his repugnabat, quia probe sciebat, virum disertum, multarum et præclararum rerum a se gestarum rationem reddentem, si in imperatoria dignitate mansisset, multitudini rem facile persuasurum: et non solum nullas proditionis pœnas daturum, sed etiam multo illustriorem et honoratiorem apud eos futurum, et pacis arbitrio suo faciendæ potestatem omnium consensu habiturum. Et quotidianis rixis et mutuis altercationibus in concionibus et in comitiis magna contentione multum temporis consumserunt: neuter enim alteri vim afferre poterat, quod uterque pari imperii dignitate esset munitus. Sed cum nullus contentionis fieret finis, Tullus, die dicta Marcio, ad quam eum venire iubebat, ut imperium deponeret, et proditionis caussam sustineret, et audacissimis quibusdam viris spe præmiorum impulsis, ut facinoris impii initium in se reciperent, ad indicta comitia venit: et in medium progressus tribunal adscendit, et longa oratione Marcium accusavit; et nisi imperium ultro deponeret, populum est hortatus, ut totis viribus id ei eriperet.

LIX. Cum autem Marcius ad caussam dicendam *suggestum* conscendisset, ingens clamor a Tulli factione sublatus est, qui eum loqui prohibebat: et postea audacissimi quique, CAEDE, FERI, vociferantes, eum circumsistunt, et lapidibus obruentes interficiunt. Cum autem in foro prostratus iaceret, tum ii, qui illum casum viderant, quum ii, qui eo iam mortuo convenerant, eius infortunium lugebant, utpote cui haud egregia a se esset relata, recensentes omnia eius beneficia, quæ in rempublicam contulerat; et eos, qui eadem patrarant, comprehendere cupiebant, quod civitatibus impii et perniciosi facinoris virum eumque imperatorem, in dicta caussa per vim interficiendi, auctores fuissent. Et illi potissimum, qui eius ductu auspiciisque militarant, iniquo animo ferebant, et quoniam ab eo viro

ἱκανοὶ ἐγένοντο κωλυταὶ τῆς συμφορᾶς, τὰς μετὰ τὸν θάνατον ὀφειλομένας ἔγνωσαν ἀποδιδόναι χάριτας, συμφέροντες εἰς τὴν ἀγορὰν, ὅσων ἔδει τοῖς ἀγαθοῖς ἀνδράσιν εἰς τὴν ἀναγκαίαν τιμήν. Ἐπειδὴ δὲ πάντα εὐτρέπιστο, θέντες ἐπὶ στρωμνῆς ἐκπρεπεστάτῳ ἠσκημένης κόσμῳ τὴν αὐτοκρατορικὴν ἔχοντα ἐσθῆτα, καὶ πρὸ τῆς κλίνης αὐτοῦ φέρεσθαι κελεύσαντες λάφυρά τε καὶ σκῦλα καὶ στεφάνους καὶ μνήμας ὧν εἷλε πόλεων, ἤραντο τὴν κλίνην οἱ λαμπρότατοι τῶν νέων ἐν τοῖς κατὰ πολέμους ἔργοις· καὶ κομίσαντες εἰς τὸ προάστειον, ὃ μάλιστα ἦν ἐπιφανὲς, ἔθεσαν ἐπὶ τὴν παρεσκευασμένην πυρὰν, συμπροπεμπούσης τὸ σῶμα τῆς πόλεως ὅλης μετ' οἰμωγῆς τε καὶ δακρύων. Ἔπειτα κατασφάξαντές τε αὐτῷ πολλὰ βοσκήματα καὶ τῶν ἄλλων ἀπαρξάμενοι πάντων, ὅσων ἄνθρωποι βασιλεῦσιν ἢ στρατιᾶς ἡγεμόσιν ἀπάρχονται, παρέμειναν οἱ μάλιστα τὸν ἄνδρα ἀσπαζόμενοι μέχρι τοῦ μαρανθῆναι τὴν φλόγα· κἄπειτα συναγαγόντες τὰ λείψανα ἔθαψαν ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ, χώματι ὑψηλῷ διὰ πολυχειρίας ἐργασθέντι μνῆμα ἐπίσημον ἐργασάμενοι.

LX. Μάρκιος μὲν δὴ τοιαύτης καταστροφῆς ἔτυχεν, ἀνὴρ καὶ τὰ πολέμια ἄριστος τῶν καθ' ἡλικίαν, καὶ πρὸς ἁπάσας τὰς ἡδονὰς ὅσαι ἄρχουσι νέων ἐγκρατὴς, τά τε δίκαια οὐκ ἀπὸ νόμου μᾶλλον ἀνάγκης διὰ τιμωριῶν δέος ἀκούσιος ἀποδιδοὺς, ἀλλ' ἑκών τε καὶ πεφυκὼς πρὸς αὐτὰ εὖ καὶ οὐδ' ἐν ἀρετῆς μοίρᾳ τὸ μηδὲν ἀδικεῖν τιθέμενος, οὐ μόνον τ' αὐτὸς ἁγνεύειν ἀπὸ πάσης κακίας προθυμούμενος, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους προσαναγκάζειν δικαιῶν, μεγαλόφρων τε καὶ δωρηματικὸς καὶ εἰς ἐπανόρθωσιν, ὧν ἑκάστῳ δέοι τῶν φίλων, ὁπότε γνοίη προχειρότατος, τά τε πολιτικὰ πράττειν οὐδενὸς χείρων τῶν ἀριστοκρατικῶν· καὶ εἰ μὴ τὸ στασιάζον τῆς πόλεως ἐμποδὼν αὐτοῦ τοῖς πολιτεύμασιν ἐγένετο, μεγίστην ἂν ἡ Ῥωμαίων πόλις ἐπίδοσιν εἰς ἡγεμονίαν ἐκ τῶν ἐκείνου πολιτευμάτων ἔλαβεν. Ἀλλ' οὐ γὰρ ἐν δυνατῷ ἦν ἅμα πάσας τὰς ἀρετὰς ἐν ἀνθρώπου γενέσθαι φύσει· οὐδὲ φύεταί τις ἀπὸ θνητῶν καὶ ἐπικήρων σπερμάτων περὶ πάντα ἀγαθός.

LXI. Ἐκείνῳ γοῦν ταύτας ὁ δαίμων τὰς ἀρετὰς χαρισάμενος, ἑτέρας οὐκ εὐτυχεῖς κῆράς τε καὶ ἄτας προσῆψε. Τὸ γὰρ πρᾶυ καὶ φαιδρὸν οὐκ ἐνῆν αὐτοῦ τοῖς τρόποις, οὐδὲ τὸ θεραπευτικὸν τῶν πέλας ἔν τ' ἀσπασμοῖς καὶ προσαγορεύσεσι, οὐδὲ δὴ τὸ εὐδιάλλακτον καὶ μετριοπαθὲς, ὁπότε δι' ὀργῆς τῳ γένοιτο, οὐδ' ἡ πάντα τὰ ἀνθρώπινα ἐπικοσμοῦσα χάρις· ἀλλὰ ἀεὶ πικρὸς καὶ χαλεπὸς ἦν. Ταῦτά τε δὴ αὐτὸν ἐν πολλοῖς ἔβλαψε, καὶ πάντων μάλιστα ἡ περὶ τὰ δίκαια καὶ τὴν φυλακὴν τῶν νόμων ἄκρατός τε καὶ ἀπαράπειστος, καὶ οὐδὲν τῷ ἐπιεικεῖ διδοῦσα ἀποτομία· ἔοικέ τ' ἀληθὲς εἶναι τὸ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων λεγόμενον φιλοσόφων, ὅτι μεσότητές εἰσιν, ἀλλ' οὐκ ἀκρότητες αἱ τῶν ἠθῶν ἀρεταὶ, μάλιστα δ' ἡ δικαιοσύνη.

hanc calamitatem propulsare non potuerant, defuncto debitam gratiam referre voluerunt, collatis in forum rebus, quibuscunque opus erat ad honorem viris bonis necessarium. Iamque rebus omnibus paratis, cum eum in lecto splendidissime ornato cum imperatoria veste collocassent, lectoque eius præferri iussissent manubias et spolia et coronas et imagines urbium ab eo captarum, iuvenes fortitudinis in bello spectatissimæ lectum humeris extulerunt : et cum eum detulissent ad suburbium, quod maxime erat insigne, rogo constructo imposuernnt, toto populo cum gemitu et lacrimis funus prosequente. Multis deinde mactatis victimis, oblatisque omnibus muneribus quæ homines in regum vel imperatorum exsequiis super rogo offerre solent, ii quibus erat carissimus remanserunt, donec flamma languescens subsideret : et deinde collectas reliquias in eodem loco humarunt, tumulto excelso supra eas multorum manu pro monumento insigni exstructo.

LX. Marcius igitur hunc habuit vitæ exitum, vir, qui omnes ætatis suæ homines virtute bellica superavit, et qui omnibus voluptatibus, quæ iuventuti imperant, superior fuit, iustitiamque coluit, non legum potius necessitate ob pœnæ formidinem, quam sponte sua, quia ad eam aptus natus erat, et neminem lædere ne inter ipsas quidem virtutis partes recensendum esse censebat; nec solum ipse ab omni improbitate vehementer alienus erat, verum etiam alios *ad idem faciendum* cogi æquum esse iudicabat : eratque magnanimus ac munificus et ad amicorum inopiam, sicubi eam cognovisset, sublevandam nulli optimatum secundus; et nisi civilis seditio eius studiis promptissima, in rerum publicarum administratione impedimento fuisset, respublica Romana inde maxima ad imperium incrementa cepisset. Sed fieri non poterat, ut omnes simul virtutes in humana natura essent : nec ullus unquam e mortali et caduco semine vir absolute bonus nascitur.

LXI. Deus igitur, qui has virtutes illi largitus erat, alia ei vitia infausta et morbos perniciosos adiunxit. Non inerat enim eius moribus mansuetudo et hilaritas, nec in salutationibus et colloquiis aliorum comitas, nec ingenium placabile, aut in affectibus moderatio, quoties alicui iratus esset, nec illa, quæ omnes actiones humanas ornat, gratia : sed acerbus semper et asper erat. Atque hæc ei sæpe obfuerunt, præcipue vero illa immodica et nimium rigida neque ulla lenitate temperata in iure legibusque tuendis severitas. Videturque id verum esse, quod ab antiquis philosophis dictum est, mediocritates, non extremitates, esse virtutes, præcipue vero iustitiam. Nam non solum, si infra modum sit, verum etiam si modum excedat, ipsis hominibus conducere

Οὐ γὰρ μόνον ἐλλείπουσα τοῦ μετρίου πέφυκεν, ἀλλὰ καὶ ὑπερβάλλουσα, αὐτοῖς τε οὐ λυσιτελὴς, ἀλλὰ ἔστιν ὅτ' αἰτία μεγάλων συμφορῶν καὶ εἰς θανάτους οἰκτροὺς καὶ λύμας ἀνηκέστους καταστρέφουσα. Μάρκιόν γ' οὐδὲν ἦν ἕτερον ἄρα ὃ τῆς πατρίδος ἐξήλασε καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν ἀνόνητον ἐποίησεν, ἢ τὸ ἀκριβὲς καὶ ἄκρον δίκαιον. Τοῖς τε γὰρ δημόταις εἴκειν τὰ μέτρια δέον καὶ ἐφιέναι τι ταῖς ἐπιθυμίαις καὶ [οὕτω] τὰ πρῶτα φέρεσθαι παρ' αὐτοῖς, οὐκ ἠβουλήθη, ἀλλὰ πρὸς ἅπαντα τὰ μὴ δίκαια ἀντιλέγων, μῖσος ἤγειρε καὶ ἐξηλάθη πρὸς αὐτῶν· τῆς τε Οὐολούσκων στρατηγίας εὐθὺς ἅμα τῷ διαλῦσαι τὸν πόλεμον ἀπαλλαγῆναι παρὸν, καὶ μετενέγκασθαι τὴν οἴκησιν ἑτέρωσέ ποι, ἕως ἂν ἡ κάθοδος αὐτῷ δοθῇ ὑπὸ τῆς πατρίδος, καὶ μὴ παρασχεῖν αὑτὸν ἐχθρῶν ἐπιβουλαῖς καὶ ὄχλων ἀμαθίαις σκοπὸν, οὐκ ἠξίωσεν, ἀλλὰ ὑπεύθυνον οἰόμενος δεῖν τὸ σῶμα παρασχεῖν τοῖς πεπιστευκόσι τὴν ἀρχὴν, καὶ λόγον ἀποδοὺς ὧν ἔπραξε κατὰ τὴν ἡγεμονίαν, εἴ τι φαίνοιτο ἀδικῶν, τὴν κατὰ νόμους ὑποσχεῖν δίκην, τῆς ἄκρας δικαιοσύνης οὐ καλοὺς ἀπέλαβε μισθούς.

LXII. Εἰ μὲν οὖν ἅμα τοῖς σώμασι διαλυομένοις καὶ τὸ τῆς ψυχῆς ὅ τι δή πότ' ἐστιν ἐκεῖνο συνδιαλύεται, καὶ οὐδαμῇ οὐδὲν ἔτι ἐστὶν, οὐκ οἶδα ὅπως μακαρίους ὑπολάβω τοὺς μηδὲν μὲν ἀπολαύσαντας τῆς ἀρετῆς ἀγαθὸν, δι' αὐτὴν δὲ ταύτην ἀπολομένους. Εἰ δ' ἄφθαρτοι μέχρι τοῦ παντὸς αἱ ψυχαὶ τυγχάνουσιν ἡμῶν οὖσαι, καθάπερ οἴονταί τινες, ἢ χρόνον τινὰ μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν σωμάτων ἔτι διαμένουσι, μήκιστον μὲν αἱ τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν, ἐλάχιστον δὲ αἱ τῶν κακῶν, ἀποχρῶσα τιμὴ φαίνοιτο ἂν οἷς ἀρετὴν ἀσκοῦσιν ἠναντιώθη τὰ ἐκ τῆς τύχης, ἡ παρὰ τῶν ζώντων εὐλογία καὶ μνήμη μέχρι πλείστου παραμείνασα χρόνου· ὃ καὶ τῷ ἀνδρὶ ἐκείνῳ συνέβη. Οὐ γὰρ μόνον Οὐολοῦσκοι τὸν θάνατον ἐπένθησαν αὐτοῦ καὶ ὡς τῶν ἀρίστων γενόμενον ἐν τιμῇ ἔχουσιν· ἀλλὰ καὶ Ῥωμαῖοι, ἐπειδὴ τὸ πάθος ἐγνώσθη, μεγάλην συμφορὰν ὑπολαβόντες εἶναι τῆς πόλεως πένθος ἐποιήσαντο ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ· καὶ γυναῖκες αὐτῶν, ἃ νόμος ἐστὶν αὐταῖς ἐπὶ τοῖς ἰδίοις τε καὶ ἀναγκαίοις ποιεῖν κήδεσιν, ἀποθέμεναι χρυσόν τε καὶ πορφύραν καὶ τὸν ἄλλον ἅπαντα κόσμον, μέλασιν ἀμφιασμοῖς χρώμεναι, αὐτὸν ἐνιαύσιον ἐπένθησαν χρόνον. Ἐτῶν δὲ μετὰ τὸ πάθος ὁμοῦ τι πεντακοσίων ἤδη διαγεγονότων εἰς τόνδε τὸν χρόνον οὐ γέγονεν ἐξίτηλος ἡ τοῦ ἀνδρὸς μνήμη, ἀλλ' ᾄδεται καὶ ὑμνεῖται πρὸς πάντων, ὡς εὐσεβὴς καὶ δίκαιος ἀνήρ. Ὁ μὲν δὴ κατασχὼν Ῥωμαίους κίνδυνος ἐκ τῆς Οὐολούσκων τε καὶ Αἰκανῶν ἐπιστρατείας Μάρκιον λαβούσης ἡγεμόνα, μέγιστος τῶν πρὸ αὐτοῦ γενόμενος καὶ μικρὸν ἀποσχὼν τοῦ πᾶσαν τὴν πόλιν ἀνελεῖν ἐκ βάθρων, τοιούτου τέλους ἔτυχεν.

LXIII. Ἡμέραις δὲ ὀλίγαις ὕστερον, ἐξελθόντες εἰς τὴν ὕπαιθρον Ῥωμαῖοι πολλῇ στρατιᾷ τῶν ὑπά-

non solet, sed interdum magnas eis calamitates affert, et eos in mortes miserabiles et miserias coniecit. Marcio sane nihil aliud exsilium attulit, ceterorumque bonorum fructum abstulit, quam nimis accurata et severa iuris observantia. Quum enim plebeiis de æquo cedere debuisset, eorumque cupiditatibus aliquid remittere, et inter eos principatum obtinere, id facere noluit: sed quod rebus omnibus iniustis obsisteret, expulsus. Et quum Volscorum imperium, statim simul atque bellum finitum est, deponere ei licuisset, et alio migrare, donec ei reditus a patria concederetur, neque se inimicorum insidiis et imperitæ multitudini objicere, facere tamen noluit, sed existimans oportere se sui corporis copiam facere, seque reddendis rationibus obnoxium reddere iis, qui sibi imperium commiserant, rerumque in imperio a se gestarum rationibus redditis, si maleficiis convictus esset, pœnas legibus statutas subire, suæ illius nimis accuratæ iuris observantiæ haud præclaram mercedem cepit.

LXII. Si igitur una cum corporibus et ipsa quoque anima (quæcunque tandem illa sit) dissolvitur et penitus interit, nescio, quomodo beatos ducere debeam eos qui, nullo virtutis fructu percepto, ob eam ipsam perierunt. Sed si animæ nostræ plane immortales sunt, ut quidam opinantur, aut si corporibus liberatæ ad aliquod tempus durant, virorum quidem bonorum ad longissimum, malorum vero ad brevissimum: satis magnus honor virtutis studiosos, quibus fortuna adversata fuerit, sequi videtur, quod a viventibus laudentur, eorumque memoria diutissime permaneat. Quod et illi viro contigit. Non solum enim Volsci mortem eius luxerunt, et ut virum optimum colunt: sed et Romani, ubi eius casum cognoverunt, magnam id calamitatem reipublicæ iudicantes, primum et publice eum luxerunt: et matronæ, ut mos est illis in luctu domestico et necessariorum funeribus, deposito auro et purpura ceteroque ornatu, atratæ eum per annum integrum luxerunt. Quin etiam licet ab illius casu ad hoc usque tempus iam quingenti ferme anni intercesserint, tamen eius memoria non evanuit: sed ab omnibus, ut vir pius et iustus, canitur et celebratur. Periculum igitur, in quo Romani versati fuerant, ob bellum ipsis a Volscis et Æquis Marcii ductu auspiciisque illatum, quod omnium superiorum maximum fuerat, cum parum abfuisset, quin eo tota urbs funditus everteretur, hunc habuit exitum.

LXIII. Paucis autem post diebus Romani cum magnis copiis, amborum consulum ductu, urbe egressi et us-

των ἀγόντων ἀμφοτέρων, καὶ προελθόντες ἄχρι τῶν ὅρων τῆς σφετέρας κατεστρατοπέδευσαν ἐπὶ λόφοις δυσὶν, ἴδιον ἑκατέρου τῶν ὑπάτων στρατόπεδον ἐπὶ τοῖς ἐρυμνοτάτοις καταστησαμένου. Οὐ μὴν ἔδρασάν γε οὔτε μεῖζον οὔτ' ἔλαττον οὐθὲν, ἀλλ' ἀνέστρεψαν ἄπρακτοι, καίτοι καλὰς ἀφορμὰς δόντων αὐτοῖς τῶν πολεμίων δρᾶσαί τι γενναῖον. Πρότεροι γὰρ ἔτι τούτων Οὐολοῦσκοί τε καὶ Αἰκανοὶ στρατὸν ἐπὶ τὴν Ῥωμαίων γῆν ἤγαγον, γνώμην ποιησάμενοι μὴ ἀνεῖναι τὸν καιρὸν, ἀλλ' ἕως ἔτι καταπεπλῆχθαι τὸ ἀντίπαλον ἐδόκουν χωρεῖν ἐπ' αὐτὸ, ὡς καὶ ἑκούσιον διὰ δέος παραστησόμενον. Στασιάσαντες δὲ περὶ τῆς ἡγεμονίας κατ' ἀλλήλων τὰ ὅπλα ἥρπασαν καὶ συμπεσόντες ἐμάχοντο, οὔτε κατὰ τάξιν οὔτ' ἐκ παραγγέλματος, ἀλλὰ φύρδην καὶ ἀναμὶξ, ὥστε πολὺν ἐξ ἀμφοῖν γενέσθαι φόνον. Καὶ εἰ μὴ δὺς ὁ ἥλιος ἔφθασεν, ἅπασαι ἂν αὐτῶν αἱ δυνάμεις διεφθάρησαν. Τῇ δὲ νυκτὶ λυούσῃ τὸ νεῖκος ἀκούσιοι εἴξαντες διεκρίθησάν τ' ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἐπὶ τοὺς ἰδίους χάρακας ἀπηλλάγησαν. Ἕωθεν δὲ ἀναστήσαντες τὰς δυνάμεις ἀπῄεσαν ἑκάτεροι ἐπὶ τὰ σφέτερα. Οἱ δὲ ὕπατοι παρά τ' αὐτομόλων καὶ αἰχμαλώτων, οἳ παρὰ αὐτὸ τὸ ἔργον ἀπέδρασαν, ἀκούσαντες οἷα κατέσχε λύσσα καὶ θεοβλάβεια τὰ πολέμια, οὔτε συνεπέθεντο τῷ κατ' εὐχὴν δοθέντι καιρῷ τριάκοντα σταδίων οὐ πλεῖον ἀπέχοντες, οὔτ' ἀπιόντας ἐδίωξαν, ἐν ᾧ κεκμηκότας καὶ τραυματίας καὶ ὀλίγους ἐκ πολλῶν καὶ ἀτάκτους χωροῦντας ἀκραιφνεῖς αὐτοὶ καὶ σὺν κόσμῳ ἑπόμενοι ῥᾳδίως ἂν διέφθειραν πασσυδί. Λύσαντες δὲ καὶ αὐτοὶ τοὺς χάρακας ἀπῄεσαν εἰς τὴν πόλιν, εἴτ' ἀρκούμενοι τῷ παρὰ τῆς τύχης δοθέντι ἀγαθῷ, εἴτ' οὐ πιστεύοντες ἀνασκήτῳ στρατιᾷ τῇ σφετέρᾳ, εἴτε περὶ πολλοῦ ποιούμενοι τὸ μηδὲ ὀλίγους τῶν σφετέρων ἀποβαλεῖν. Ἀφικόμενοι δ' εἰς τὴν πόλιν ἐν αἰσχύνῃ πολλῇ ἦσαν, δειλίας δόξαν ἐπὶ τῷ ἔργῳ φερόμενοι· καὶ οὐδεμίαν ἔξοδον ἔτι ποιησάμενοι παρέδοσαν τοῖς μεθ' ἑαυτοὺς ὑπάτοις τὴν ἀρχήν.

LXIV. Τῷ δὲ ἑξῆς ἐνιαυτῷ, Γάϊος μὲν Ἀκύλλιος καὶ Τίτος Σίκκιος, ἄνδρες ἔμπειροι πολέμων, τὴν ὑπατείαν παρειλήφεσαν. Ἡ δὲ βουλὴ, προθέντων λόγον περὶ τοῦ πολέμου τῶν ὑπάτων, πρῶτον ἐψηφίσατο πρεσβείαν πέμψαι πρὸς Ἕρνικας αἰτήσουσαν, ὡς παρὰ φίλων τε καὶ ἐνσπόνδων, δίκας νομίμους· ἠδίκητο γὰρ ἡ πόλις ὑπ' αὐτῶν κατὰ τὴν Οὐολούσκων τε καὶ Αἰκανῶν ἐπιστρατείαν λῃστείαις τε καὶ καταδρομαῖς τῆς ὁμορούσης αὐτοῖς γῆς· ἕως δὲ ἂν τὰς παρ' ἐκείνων λάβωσιν ἀποκρίσεις, στρατιὰν ὅσην δύνανται πλείστην καταγράφειν τοὺς ὑπάτους καὶ τοὺς συμμάχους πρεσβειῶν ἀποστολαῖς παρακαλεῖν σῖτόν τε καὶ ὅπλα καὶ χρήματα καὶ τἆλλ' ὅσων ἔδει τῷ πολέμῳ διὰ πολυχειρίας παρασκευάσασθαι καὶ ἐν τάχει. Ὡς δὲ ἀπήγγειλαν αὐτοῖς ἀναστρέψαντες οἱ πρέσβεις ἃς παρὰ τῶν Ἑρνίκων ἔλαβον ἀποκρίσεις, « Ὅτι συνθήκας μὲν οὔ φασιν αὐτοῖς εἶναι πρὸς Ῥωμαίους κοινῇ γε-

que ad fines agri sui progressi, castra in duobus collibus posuerunt, ubi uterque consul in munitissimis locis seorsum consedit. Nihil tamen nec gravioris nec levioris momenti gesserunt, sed re infecta redierunt, licet hostes rei bene gerendæ occasionem egregiam illis præbuissent. Nam Volsci et Æqui cum exercitu Romanum agrum priores invaserant, eo consilio, ne hanc occasionem prætermitterent, sed adversarios aggrederentur, donec adhuc perterriti videbantur, quasi præ metu ultro essent cessuri. Sed orta inter illos seditione de imperio, arma corripuerunt, et alii in alios impetu facto conflixerunt, nullis servatis ordinibus, nec exspectato signo, sed confuse et promiscue; ita ut magna hinc inde strages edita fuerit. Et nisi solis occasus eos antevertisset, omnes copiæ internecione deletæ fuissent. Sed quum nocti prœlium solventi inviti cessissent, diremti sunt alii ab aliis, et in sua quique castra se receperunt. Mane vero motis castris utrique domum redierunt. Consules vero quum ex transfugis et captivis, qui ex ipso prœlio aufugerant, audissent, quanta rabies et furor divinitus immissus hostes invasisset, nec usi sunt oblata aptatissima occasione, quamvis triginta stadia non amplius ab illis abessent, nec discedentes persecuti sunt, quo tempore illos iam defessos et saucios, et paucos e multis reliquos, incomposito agmine abeuntes, ipsi recentes et instructa acie sequentes, facili negotio omnes delere potuissent. Sed ipsi quoque motis castris in urbem redierunt, sive præsenti fortunæ beneficio contenti, sive quod suo tironum exercitui non fiderent, sive quod magni illud facerent, ne paucos quidem suorum amittere. Reversi autem in urbem valde ignominiose sunt accepti, et ob illud facinus ignavia notati : nec ulla amplius expeditione facta, sequentibus consulibus magistratum tradiderunt.

LXIV. Anno insequenti C. Aquilius et T. Siccius, viri rei militaris periti, consules creati erant. Senatus autem, consulibus de bello referentibus, primum decrevit, ut ad Hernicos mitterentur legati qui, ut ab amicis et fœderatis, pœnas legitimas repeterent (nam populus Romanus in Volscorum et Æquorum bello, quod illi latrociniis et excursionibus agros finitimos infestassent, iniuriam acceperat); interim vero, dum ab illis acciperent responsum, consules *iusserunt* quantum maximum possent exercitum conscribere, et sociorum auxilia missis legationibus accersere; et frumentum, arma, pecuniasque, et alias res ad usus bellicos necessarias, magna hominum manu et celeriter parare. Quum autem legati reversi responsa ab Hernicis accepta renuntiassent : « eos negare, fœdus unquam publico consensu sibi cum populo Romano factum esse, et fœdus cum rege Tarqui-

νομένας οὐδέποτε, τὰς δὲ πρὸς βασιλέα Ταρκύνιον ὁμολογίας λελῦσθαι τήν τ' ἀρχὴν ἀφαιρεθέντος ἐκείνου καὶ τεθνηκότος ἐπὶ τῆς ξένης· εἰ δέ τινες ἁρπαγαὶ καὶ καταδρομαὶ τῆς χώρας ἐγένοντο διὰ λῃστηρίων, οὐκ ἀπὸ κοινῆς γνώμης γεγονέναι λέγουσιν, ἀλλ' ἰδιωτῶν ἀδικήματα μετιόντων τὰ ἴδια, καὶ οὐδὲ τοὺς ταῦτα δράσαντας παρέχειν οἷοί τ' εἰσὶν ἐπὶ δίκην, ἕτερα καὶ αὐτοὶ τοιαῦτα πεπονθέναι λέγοντες καὶ ἀντεγκαλοῦντες, ἄσμενοί τέ εἰσι δέχεσθαι τὸν πόλεμον.» Ταῦθ' ἡ βουλὴ μαθοῦσα ἐψηφίσατο νείμασθαι τὴν καταγραφεῖσαν ἐκ τῶν νεωτέρων στρατιὰν τριχῇ· τούτων δὲ τὴν μὲν μίαν ἄγοντα Γάϊον Ἀκύλλιον τὸν ὕπατον ὁμόσε τῇ Ἑρνίκων στρατιᾷ χωρεῖν· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι ἤδη ἦσαν ἐν τοῖς ὅπλοις· τὴν δ' ἑτέραν Τῖτον Σίκκιον ἐπὶ Οὐολούσκους ἄγειν, τὸν ἕτερον τῶν ὑπάτων. Τὴν δὲ λοιπὴν τριτημερίδα παραλαβόντα Σπόριον Λάρκιον, ὃς ἦν ἀποδεδειγμένος ὑπὸ τῶν ὑπάτων ἔπαρχος τὴν ἔγγιστα τῆς πόλεως χώραν φυλάττειν· τοὺς δὲ ὑπὲρ τὸν στρατιωτικὸν κατάλογον, ὅσοι δύναμιν εἶχον ἔτι βαστάζειν ὅπλα, ταχθέντας ὑπὸ σημαίαις τάς τ' ἄκρας φρουρεῖν τῆς πόλεως καὶ τὰ τείχη, μή τις αἰφνίδιος πολεμίων γένηται ἔφοδος ἐξεστρατευμένης τῆς νεότητος ἀθρόας· ἡγεῖσθαι δὲ τῆς δυνάμεως ταύτης Αὖλον Σεμπρώνιον Ἀτρατῖνον ἄνδρα τῶν ὑπατικῶν. Ἐγένετο δὲ ταῦτ' οὐ διὰ μακροῦ.

LXV. Ἀκύλλιος μὲν οὖν ἅτερος τῶν ὑπάτων ἐν τῇ Πραινεστηνῶν χώρᾳ τὸν Ἑρνίκων στρατὸν ὑπομένοντα καταλαβὼν, ἀντικατεστρατοπέδευσεν ὡς ἐδύνατο μάλιστ' ἀγχοτάτω, σταδίους ἀπὸ τῆς Ῥώμης ἀποσχὼν ὀλίγῳ πλείους διακοσίων· τρίτῃ δ' ἀφ' ἧς κατεστρατοπέδευσεν ἡμέρᾳ, προελθόντων ἐκ τοῦ χάρακος τῶν Ἑρνίκων εἰς τὸ πεδίον ἐν τάξει, καὶ τὰ σημεῖα ἀράντων τῆς μάχης, ἀντεξῆγε καὶ αὐτὸς τὴν δύναμιν ἐν κόσμῳ τε καὶ κατὰ τέλη. Ἐπεὶ δὲ ἀγχοῦ ἐγένοντο ἀλλήλων, ἔθεον ἀλαλάξαντες ὁμόσε, πρῶτον μὲν οἱ ψιλοὶ σαυνίων τε βολαῖς καὶ τοξεύμασι καὶ λίθοις ἀπὸ σφενδόνης μαχόμενοι, καὶ πολλὰ τραύματα ἔδοσαν ἀλλήλοις· ἔπειτα ἱππεῖς ἱππεῦσι συρράττουσι κατ' ἴλας ἐλαύνοντες, καὶ τὸ πεζὸν τῷ πεζῷ κατὰ σπείρας μαχόμενον. Ἔνθα δὴ καλὸς ἀγὼν ἦν ἐκθύμως ἀμφοτέρων ἀγωνιζομένων, καὶ μέχρι πολλοῦ διέμενον οὐδέτεροι τοῖς ἑτέροις τοῦ χωρίου ἐν ᾧ ἐτάχθησαν εἴκοντες. Ἔπειτα ἡ Ῥωμαίων ἤρξατο κάμνειν φάλαγξ, οἷα διὰ πολλοῦ τοῦ μεταξὺ χρόνου τότε πρῶτον ἠναγκασμένη ὁμιλεῖν πολέμῳ. Τοῦτο συνιδὼν Ἀκύλλιος ἐκέλευσε τοὺς ἀκμῆτας ἔτι καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο φυλαττομένους ὑπὸ τὰ κάμνοντα τῆς φάλαγγος ὑπελθεῖν μέρη, τοὺς δὲ τραυματίας καὶ τοὺς ἀπειρηκότας ὀπίσω τῆς φάλαγγος ἀπιέναι. Οἱ δὲ Ἕρνικες, ὡς ἔμαθον κινουμένους αὐτῶν τοὺς λόχους, φυγῆς τ' ἄρχειν τοὺς Ῥωμαίους ὑπέλαβον, καὶ παρακελευσάμενοι ἀλλήλοις ἐμβάλλουσι πυκνοῖς τοῖς λόχοις εἰς τὰ κινούμενα τῶν πολεμίων μέρη, καὶ οἱ

nio ictum solutum esse criminari, tum quod ille regno spoliatus esset, tum etiam quod in peregrino solo obiisset : quod si quæ rapinæ et excursiones in agris a prædonibus essent factæ, eas de communi sententia factas negare; sed iniusta facinora esse privatorum hominum suis quæstibus inservientium; ac ne illos quidem, qui hæc patrassent, eos ad supplicium dare velle, sed sibi quoque alias eiusmodi iniurias illatas dicere, et de iis vicissim conqueri, paratosque esse ad bellum excipiendum.» Senatus, his rebus cognitis, copias ex iunioribus conscriptas trifariam dividi iussit : et C. Aquilium cum una harum parte Hernicorum exercitui obviam ire (iam enim illi in armis erant); secundam ab altero consule T. Siccio contra Volscos duci : cum tertia vero parte reliqua Sp. Largium, qui a consulibus præfectus *urbis* fuerat creatus, agros urbi proximos custodire : milites vero, qui ob ætatem militiæ erant immunes, quotquot adhuc arma ferre possent, sub signis dispositos urbis arces et mœnia custodire, ne qua vis hostium repentina ingrueret, universa iuventute ad militiam profecta. His autem copiis præesse A. Sempronium Atratinum, virum consularem. Hæc autem omnia brevi temporis spatio peracta sunt.

LXV. Aquilius igitur alter consul, postquam in agro Prænestino in copias Hernicorum se exspectantes incidit, castra sua posuit ex adverso, quam proxime illis potuit, ita ut paullo plura quam ducenta stadia ab urbe abesset. Tertio vero die, ex quo castra posuerat, quum Hernici ex castris copias acie instructa in planitiem produxissent et pugnæ signum dedissent, ipse quoque suas copias ordine et acie instructa contra eos eduxit. Quum autem alii ad alios propius accessissent, sublato clamore concurrerunt : ac primum quidem levi armaturæ milites, missilium iactu et sagittis et lapidibus funda emissis pugnantes, et multa vulnera alteri alteris intulerunt. Deinde vero equites in equites facto turmatim impetu conflixerunt, et pedites cum peditibus catervatim pugnantes. Tunc acriter pugnatum est, utrisque fortiter dimicantibus, diuque ita manserunt, neutris alteris loco, in quo collocati erant, cedentibus. Deinde Romana acies laborare cœpit, quæ post longum temporis intervallum tunc primum ad bellum proficisci ac prœliari coacta erat. Aquilius, hac re animadversa, iussit eos, qui adhuc recentes erant, et ad hoc ipsum reservabantur, partibus aciei laborantibus succedere : saucios vero et defessos in ultimam aciem se recipere. At Hernici, ubi cognoverunt eorum cohortes moveri, existimarunt Romanos fugæ initium facere : et, cohortati se invicem, denso agmine in hostium fluctuantem aciem impressionem fecerunt. Romanorum vero acies recens eorum impetum excepit; utrisque autem strenue pug-

ἀκραιφνεῖς τῶν Ῥωμαίων ἐπιόντας αὐτοὺς δέχονται· καὶ ἦν αὖθις ἐξ ὑπαρχῆς ἀμφοτέρων ἐκθύμως ἀγωνιζομένων μάχη καρτερά· καὶ γὰρ καὶ οἱ τῶν Ἑρνίκων ἐξεπληροῦντο λόχοι τοῖς ἀκμῆσιν ὑποπεμπομένοις εἰς τὰ κάμνοντα ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων. Ἐπειδὴ δὲ περὶ δείλην ὀψίαν ἦν ἤδη, παρακαλέσας τοὺς ἱππεῖς ὁ ὕπατος νυνὶ δὴ ἄνδρας ἀγαθοὺς γενέσθαι, ἐμβάλλει τοῖς πολεμίοις κατὰ τὸ δεξιὸν κέρας αὐτὸς ἡγούμενος τῆς ἴλης. Οἱ δὲ ὀλίγον τινὰ δεξάμενοι χρόνον αὐτοὺς ἐγκλίνουσι, καὶ γίνεται φόνος ἐνταῦθα πολύς. Τὸ μὲν οὖν δεξιὸν τῶν Ἑρνίκων κέρας ἐπόνει τ' ἤδη καὶ ἐξέλειπε τὴν τάξιν· τὸ δ' εὐώνυμον ἔτι ἀντεῖχε καὶ περιῆν τοῦ Ῥωμαίων δεξιοῦ· μετ' ὀλίγον μέντοι καὶ τοῦτο ἐνέδωκεν. Ὁ γὰρ Ἀκύλλιος τοὺς ἀρίστους τῶν νέων ἐπαγόμενος παρεβοήθει κἀκεῖ, παραθαρρύνων τε καὶ ἐξ ὀνόματος ἀνακαλῶν τοὺς εἰωθότας ἐν ταῖς πρὶν ἀριστεύειν μάχαις, τά τε σημεῖα τῶν λόχων, ὅσοι μὴ ἐρρωμένως ἐδόκουν ἀμύνεσθαι, παρὰ τῶν σημειοφόρων ἁρπάζων εἰς μέσους ἐρρίπτει τοὺς πολεμίους, ἵνα τὸ δέος αὐτοὺς τῆς ἐννόμου τιμωρίας, εἰ μὴ ἀνασώσαιντο τὰς σημαίας, ἄνδρας ἀγαθοὺς εἶναι ἀναγκάσῃ· τῷ τε κάμνοντι αὐτὸς παρεβοήθει μέρει ἀεί, ἕως ἐξέωσε τῆς στάσεως καὶ θάτερον κέρας. Ψιλωθέντων δὲ τῶν ἄκρων οὐδὲ τὰ μέσα παρέμενε. Φυγὴ δὴ τῶν Ἑρνίκων τὸ μετὰ τοῦτο ἐγίνετο ἐπὶ τὸν χάρακα τεταραγμένη τε καὶ ἄκοσμος, καὶ οἱ Ῥωμαῖοι αὐτοῖς κτείνοντες ἠκολούθουν. Τοσαύτη δ' ἄρα προθυμία παρὰ τὸν τότε ἀγῶνα τῇ Ῥωμαίων στρατιᾷ ἐνέπεσεν, ὥστε καὶ τοῦ χάρακος τῶν πολεμίων πειρᾶσθαί τινας ἐπιβαίνειν ὡς ἐξ ἐφόδου χειρωσομένους· ὧν οὐκ ἀσφαλῆ τὴν προθυμίαν οὐδ' ἐν τῷ συμφέροντι γιγνομένην ὁρῶν ὁ ὕπατος, σημαίνειν κελεύσας τὸ ἀνακλητικὸν, κατεβίβασε τοὺς ὁμόσε χωροῦντας ἄκοντας ἀπὸ τῶν ἐρυμάτων, δείσας, μὴ ἐξ ὑπερδεξίων βαλλόμενοι σὺν αἰσχύνῃ τε καὶ μετὰ μεγάλης βλάβης ἀναγκασθῶσιν ὑποχωρεῖν, ἔπειτα καὶ τὴν ἐκ τῆς προτέρας νίκης εὔκλειαν ἀφανίσωσι. Τότε μὲν οὖν ἤδη· καὶ γὰρ ἦν περὶ δύσιν ἡλίου· χαίροντές τε καὶ παιανίζοντες οἱ Ῥωμαῖοι κατεστρατοπέδευσαν.

LXVI. Τῇ δ' ἐπιούσῃ νυκτὶ ψόφος τ' ἠκούετο πολὺς ἐκ τοῦ χάρακος τῶν Ἑρνίκων καὶ βοή, καὶ πολλὰ ἐφαίνετο σέλα λαμπάδων. Ἀπογνόντες γὰρ ἔτι ἀνθέξειν ἑτέρᾳ μάχῃ καταλιπεῖν τὸν χάρακα ἔγνωσαν αὐτοκέλευστοι· καὶ τὸ ποιῆσαν αὐτῶν τὴν ἀταξίαν καὶ βοὴν τοῦτο ἦν. Ὡς γὰρ ἕκαστοι δυνάμεως εἶχον καὶ τάχους, ἔφευγον ἐπιβοῶντές τε ἀλλήλους καὶ ἐπιβοώμενοι, τῶν δὲ ὑπολειπομένων διὰ τραύματα ἢ νόσους οἰμωγὰς καὶ λιτανείας ἐν οὐδενὶ λόγῳ τιθέμενοι. Τοῦτο ἀγνοοῦντες οἱ Ῥωμαῖοι, πεπυσμένοι δὲ παρὰ τῶν αἰχμαλώτων πρότερον, ὅτι δύναμις Ἑρνίκων ἑτέρα μέλλοι βοηθὸς ἥξειν τοῖς σφετέροις, καὶ τὴν βοήν τε καὶ ταραχὴν ἐπὶ τῇ ἐκείνων ἀφίξει γεγονέναι νομίζοντες, τά τε ὅπλα ἀνέλαβον καὶ τὸν χάρακα περιστεφανώσαντες, μή τις ἔφοδος αὐτοῖς γέ-

nantibus prœlium atrox redintegratum est. Nam et ipsorum Hernicorum cohortes explebantur recentibus, quos duces in defessorum locum submittebant. Quum autem iam vespertinum crepusculum instaret, consul cohortatus equites, ut nunc quidem viri fortes essent, ipse cum equitum ala, cui præerat, in dextrum hostium cornu impetum fecit. Illi vero, quum aliquantulum eorum impetum sustinuissent, inclinarunt, atque ibi magna cædes facta est. Itaque dextrum Hernicorum cornu iam laborabat, et loco cedebat : sed lævum adhuc resistebat, et dextrum Romanorum premebat. Verumtamen hoc quoque non multo post cessit. Nam Aquilius cum fortissimorum iuvenum manu eo quoque subsidio venit, et animos eorum confirmabat, nominatim appellans eos, quorum virtus in superioribus prœliis spectata erat; et signa cohortium, quæ segnius pugnare videbantur, ipsis signiferis abrepta in mediam hostium aciem conjiciebat, ut metus pœnæ legibus statutæ, nisi signa recepissent, eos rem fortiter gerere cogeret : et ipse semper, si qua pars ab hoste premeretur, opem ei ferebat, donec et alterum cornu pepulit. Denudatis autem lateribus, ne ipsa quidem media acies locum tenuit : sed Hernici, hinc perturbatis ordinibus, effusa fuga vallum petere cœperunt, et Romani illos cædentes insequebantur. Tantaque animi alacritas exercitum Romanum in eo prœlio tunc invasit, ut nonnulli vel ipsum vallum hostium adscendere conarentur, id a se primo impetu captum iri sperantes. Quorum alacritatem nec tutam nec utilem cernens consul, receptui canere iussit, et eos invitos a munitionum oppugnatione revocavit veritus ne, de superiore loco telis petiti, cum ignominia et magna clade pedem referre cogerentur, et gloriam ex superiore victoria partam delerent. Tunc igitur (iam enim sol ad occasum vergebat) Romani læti et canentes pæana in castra reversi sunt.

LXVI. Sequenti vero nocte ingens strepitus et clamor ex castris Hernicorum exaudiebatur, facesque multæ collucentes cernebantur. Desperantes enim se ad novum prœlium posse sufficere, castra deserere iniussu ducum decreverant : atque hæc fuerat confusionis et clamoris caussa. Nam omnes pro viribus et celeriter fugiebant, et alteri alteros increpabant, gemitus ac preces eorum, qui vel ob vulnera vel ob morbos relinquebantur, negligentes. Quum Romani id ignorarent, et ex captivis ante audissent, novas Hernicorum copias suis subsidio venturas, clamorem et tumultum ob illorum adventum excitatum existimantes arma corripuerunt, valloque corona militum cincto, ne qua vis repentina noctu sibi afferretur, modo collisis

νοιτο νύκτωρ, τοτὲ μὲν ὅπλων κτύπον ἐποίουν ἀθρόοι, τοτὲ δ' ὥσπερ εἰς μάχην ὁρμώμενοι θαμινὰ ἐπηλάλαζον. Τοῖς δ' Ἕρνιξι καὶ ταῦτα δέος μέγα παρεῖχε, καὶ ὡς διωκόμενοι πρὸς τῶν πολεμίων σποράδες ἄλλον κατ' ἄλλας ὁδοὺς ἔθεον. Ἡμέρας δὲ γενομένης, ἐπειδὴ ἀπήγγειλαν αὐτοῖς οἱ πεμφθέντες ἐπὶ τὴν κατασκοπὴν ἱππεῖς, ὡς οὔτε δύναμις ἑτέρα παρήει σύμμαχος τοῖς πολεμίοις, οἵ τε τῇ προτέρᾳ παραταξάμενοι μάχῃ πεφεύγασιν, ἐξαγαγὼν τὴν δύναμιν ὁ Ἀκύλλιος, τόν τε χάρακα τῶν πολεμίων αἱρεῖ μεστὸν ὄντα ὑποζυγίων τε καὶ ἀγορᾶς καὶ ὅπλων, καὶ τοὺς τραυματίας αὐτῶν οὐκ ἐλάττους ὄντας τῶν πεφευγότων λαμβάνει· τήν τε ἵππον ἐκπέμψας ἐπὶ τοὺς ἐσκεδασμένους ἀνὰ τὰς ὁδούς τε καὶ τὰς ὕλας πολλῶν γίνεται σωμάτων ἐγκρατής· καὶ τὸ λοιπὸν ἤδη τὴν Ἑρνίκων γῆν ἐπῄει λεηλατῶν ἀδεῶς οὐδενὸς ἔτι ὑπομένοντος εἰς χεῖρας ἰέναι. Ταῦτα μὲν Ἀκύλλιος ἔδρασεν.

LXVII. Ὁ δ' ἕτερος τῶν ὑπάτων, Τίτος Σίκκιος, ὁ πεμφθεὶς ἐπὶ Οὐολούσκους, ὅσον ἦν κράτιστον τῆς δυνάμεως μέρος ἀναλαβών, εἰς τὴν Οὐελιτρανῶν χώραν εἰσέβαλεν. Ἐνταῦθα γὰρ ἦν Τύλλος Ἄττιος ὁ τῶν Οὐολούσκων ἡγεμὼν τὴν ἀκμαιοτάτην συσκευασάμενος στρατιάν, γνώμην ἔχων τὰ συμμαχικὰ Ῥωμαίων κακῶσαι πρῶτον, ὥσπερ ὁ Μάρκιος ἔδρασεν, ὅτ' ἤρχετο τοῦ πολέμου, δόξας ἐν τῷ αὐτῷ φόβῳ Ῥωμαίους ἔτι διαμένειν καὶ μηδεμίαν τοῖς ὑπὲρ αὐτῶν κινδυνεύουσι πέμψειν ἐπικουρίαν. Ὡς δὲ ὤφθησάν τε καὶ εἶδον ἀλλήλας αἱ δυνάμεις, οὐδὲν ἔτι ἀναβαλόμεναι συνῄεσαν εἰς τὸ αὐτό. Ἦν δ' ὁ χῶρος ὁ μεταξὺ τῶν στρατοπέδων, ἐν ᾧ τὴν μάχην ἔδει γενέσθαι, λόφος πετρώδης πολλαχῇ περικατεαγώς· ἔνθα οὐδετέροις ἡ ἵππος ἔμελλεν ἔσεσθαι χρησίμη. Μαθόντες δὲ τοῦτο οἱ τῶν Ῥωμαίων ἱππεῖς καὶ ἐν αἰσχύνῃ θέμενοι, εἰ παρόντες τῷ ἀγῶνι μηδὲν προσωφελήσουσιν, ἐδέοντο τοῦ ὑπάτου προσελθόντες ἀθρόοι ἐᾶσαι σφᾶς καταβάντας ἀπὸ τῶν ἵππων μάχεσθαι πεζούς, εἰ τοῦτ' αὐτῷ δοκεῖ κράτιστον εἶναι. Κἀκεῖνος πολλὰ ἐπαινέσας αὐτοὺς καταβιβάζει τ' ἀπὸ τῶν ἵππων, καὶ σὺν ἑαυτῷ τεταγμένους εἶχεν ἐπισκόπους τε καὶ ἐπανορθωτὰς τοῦ κάμνοντος ἐσομένους. Καὶ ἐγένοντο τῆς τότε νίκης λαμπρᾶς σφόδρα γενομένης οὗτοι Ῥωμαίοις αἴτιοι. Τὸ μὲν γὰρ πεζὸν ἀμφοτέρων πλήθει τε ἀνθρώπων ὡς μάλιστα ἦν καὶ ὁπλισμοῖς ὁμοιότροπον, τάξεώς τε κόσμῳ καὶ μάχης ἐμπειρίᾳ κατά τ' ἐπαγωγὰς καὶ ὑποχωρήσεις πληγάς τε αὖ καὶ φυλακὰς παραπλήσιον. Μετέμαθον γὰρ οἱ Οὐολοῦσκοι πάντα τὰ πολέμια, ἐξ οὗ Μάρκιον ἔσχον ἡγεμόνα, καὶ εἰς τὰ Ῥωμαίων προσεχώρησαν ἔθη. Διέμενον οὖν ἐπὶ πλεῖστον χρόνον τῆς ἡμέρας ἀγχωμάλως αἱ φάλαγγες ἀγωνιζόμεναι, καὶ ἡ τοῦ χωρίου φύσις ἀνώμαλος οὖσα ἑκατέροις πολλὰ εἰς τὸ πλεονεκτεῖν κατ' ἀλλήλων παρείχετο. Οἱ δὲ ἱππεῖς τῶν Ῥωμαίων διχῇ νείμαντες ἑαυτούς, οἱ μὲν κατὰ τὰ

armis omnes strepitum edebant, modo, quasi in prœlium ruerent, crebros clamores tollebant. At hæc quoque Hernicis ingentem terrorem incusserunt; et, quasi iam insequente hoste premerentur, dispersi alii alias in partes fuga ferebantur. Quum autem dies illuxisset et equites, qui exploratum missi erant, renuntiassent nec ullas novas copias hostibus auxilio venisse eosque fugisse, qui pridie acie instructa pugnarant, Aquilius educto exercitu et hostium castra, iumentis et commeatibus atque armis referta cepit, et milites eorum vulneratos, non pauciores iis, qui fugerant; et emisso equitatu in eos, qui vias et silvas dispersi erant, multis vivis potitus est; atque postea Hernicorum agros, factis in eos excursionibus, impune populatus est, quod nullus amplius cum eo manus conferre auderet. Atque hæc quidem ab Aquilio gesta sunt.

LXVII. Alter vero consul, T. Siccius, qui in Volscos missus erat, cum totius exercitus robore in Veliternum agrum irruptionem fecit. Nam ibi erat Attius Tullus, Volscorum dux, qui validissimum exercitum comparaverat, in animo habens Romanorum socios primum vexare, ut fecerat Marcius belli initio; in eadem formidine Romanos adhuc versari, nec ulla auxilia *sociis* eorum caussa periclitantibus missuros ratus. Ubi vero copiæ apparuerunt, et in mutuum conspectum venerunt, sine ulla mora conflixerunt. Locus autem qui inter utraque castra intercedebat, in quo pugnandum erat, tumulus erat saxosus et variis in partibus salebrosus, ubi equitatus neutris usui erat futurus. Quum autem Romani equites id animadvertissent, sibique turpe duxissent, si certamini interessent et nihil suis prodessent, frequentes consulem adierunt eumque rogarunt, ut (si hoc illi optimum videretur) sibi ex equis descendere et pedestrem pugnam committere permitteret. Ille vero ac valde eos laudans, ex equis eos descendere iussit, et instructos circa se habebat, ut explorarent quid faciendum esset, et laboranti aciei parti succurrerent. Istique illius valde insignis victoriæ a Romanis partæ auctores fuerunt. Utrorumque enim copiæ pedestres, et hominum numero ferme pares et armaturæ genere similes, et aciei struendæ ratione, et pugnandi peritia, sive in invadendo hoste, sive pede referendo, vel in infligendis vitandisque ictibus pariter exercitatæ erant. Volsci enim omnem suam pugnandi rationem mutarant, ex quo Marcium ducem habuerant, et ad Romanos mores se accommodarant. Itaque ad multum diei acies æquo marte pugnarunt, atque loci natura inæqualis multa utrisque contra adversarios præbebat commoda. At equitum Romanorum bifariam divisorum, pars in hostium latus a dextro cornu impressionem fecit, pars vero superato collis ambitu in extremum hostium agmen irruerunt. Ac mox alii lanceas jaculati,

πλάγια τῶν πολεμίων ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ κέρως ἐμβάλλουσιν, οἱ δὲ περιελθόντες ἀπὸ τοῦ λόφου τοῖς κατόπιν ἐπιρράττουσιν. Ἔπειτα οἱ μὲν εἰσακοντίζοντες τὰς λόγχας, οἱ δὲ τοὺς ὁμόσε χωροῦντας τοῖς ἱππικοῖς ξίφεσι μακροτέροις οὖσι κατὰ βραχιόνων παίοντες καὶ παρὰ τὰς ἀγκύλας καταφέροντες, πολλῶν μὲν τὰς [ἀμυνομένας, ἢ σκεπούσας τὰ σώματα] χεῖρας αὐτοῖς σκεπάσμασί τε καὶ ἀμυντηρίοις ἀπέκοπτον, πολλοὺς δὲ γονάτων τε καὶ ἀστραγάλων πληγαῖς βαθείαις ἀπὸ κρατίστης βάσεως ἐρρίπτουν ἡμιθανεῖς. Περιειστήκει τε πάντοθεν τοῖς Οὐολούσκοις τὸ δεινόν· ἐκ μὲν γὰρ τῶν κατὰ πρόσωπον οἱ πεζοὶ αὐτοῖς ἐνέκειντο, ἐκ δὲ τῶν πλαγίων τε καὶ τῶν κατόπιν οἱ ἱππεῖς· ὥστε ὑπὲρ δύναμιν ἀγαθοὶ γενόμενοι καὶ πολλὰ ἔργα τόλμης τε καὶ ἐμπειρίας ἀποδειξάμενοι μικροῦ δεῖν πάντες οἱ τὸ δεξιὸν κέρας ἔχοντες κατεκόπησαν. Οἱ δ' ἐν μέσῃ τε τῇ φάλαγγι τεταγμένοι καὶ ἐπὶ τοῦ ἑτέρου κέρως, ἐπειδὴ τὸ δεξιόν τε παρερρηγμένον εἶδον καὶ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπιόντας σφίσι τοὺς τῶν Ῥωμαίων ἱππεῖς, ἐξελίξαντες τοὺς λόχους βάδην ἀπεχώρουν ἐπὶ τὸν χάρακα, καὶ οἱ τῶν Ῥωμαίων ἱππεῖς ἐν τάξει ἠκολούθουν. Ἐπεὶ δὲ πρὸς τῷ ἐρύματι ἦσαν, ἑτέρα γίνεται μάχη τῶν ἱππέων ἐπιβαινόντων τοῖς περισταυρώμασι κατὰ πολλὰ μέρη τοῦ χάρακος ὀξεῖα καὶ παλίντροπος. Καταπονουμένων δὲ τῶν Ῥωμαίων, ὁ ὕπατος κελεύσας τοῖς πεζοῖς ὕλην προσενέγκαντας ἀποχῶσαι τὰς τάφρους, πρῶτος ἐχώρει κατὰ τὸ ἐπίβατον ἔχων τοὺς ἀρίστους τῶν ἱππέων ἐπὶ τὰς ἐχυρωτάτας τοῦ χάρακος πύλας· ἀναστείλας δὲ τοὺς πρὸ αὐτῶν μαχομένους καὶ τοὺς καταρράκτας τῶν πυλῶν διακόψας, ἐντὸς ἐγεγόνει τῶν ἐρυμάτων καὶ τοὺς ἐπιόντας τῶν σφετέρων πεζῶν ἐδέχετο. Τύλλος δὲ Ἄττιος ἔχων τοὺς ἐρρωμενεστάτους καὶ εὐτολμοτάτους Οὐολούσκων ὁμόσε αὐτῷ χωρεῖ· καὶ πολλὰ ἔργα γενναῖα ἀποδειξάμενος· ἦν γὰρ ἀγωνιστὴς μὲν πολέμων σφόδρ' ἄλκιμος, στρατηγῆσαι δ' οὐχ ἱκανός· ὑπὸ κόπου τε καὶ πλήθους τραυμάτων καταπονηθεὶς ἀποθνήσκει. Τῶν δὲ ἄλλων Οὐολούσκων, ἐπειδὴ ὁ χάραξ ἡλίσκετο, οἱ μὲν ἀγωνιζόμενοι κατεκόπησαν, οἱ δὲ τὰ ὅπλα ῥίψαντες πρὸς ἱκεσίαν τῶν κεκρατηκότων ἐτράποντο· ὀλίγοι δέ τινες ἐπὶ τὰ οἰκεῖα φεύγοντες ἀπεσώθησαν. Ἀφικομένων δ' εἰς τὴν Ῥώμην ἀγγέλων, οὓς ἀπέστειλαν οἱ ὕπατοι, μεγίστη χαρὰ τὸν δῆμον κατέσχε, καὶ αὐτίκα τοῖς μὲν θεοῖς χαριστηρίους ἐψηφίσαντο θυσίας, τοῖς δὲ ὑπάτοις τὴν τῶν θριάμβων τιμὴν προσέθεσαν· οὐ μέντοι τὴν αὐτήν γε ἀμφοτέροις, ἀλλὰ Σικκίῳ μὲν, ἐπειδὴ φόβου μείζονος ἠλευθερωκέναι ἐδόκει τὴν πόλιν τὸν Οὐολούσκων ὑβριστὴν καθελὼν στρατὸν καὶ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν ἀποκτείνας, τὴν μείζονα πομπὴν ἐψηφίσαντο· καὶ εἰσήλασεν ὁ ἀνὴρ, ἄγων τὰ λάφυρα καὶ τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τὴν συναγωνισαμένην δύναμιν, ἅρματι παρεμβεβηκὼς χρυσοχαλίνων ἵππων, τὴν βασιλικὴν ἠμφιεσμένος ἐσθῆτα, ὡς περὶ τοὺς μείζο-

alii vero equestribus gladiis longioribus congredientium brachia ferientes, et ictus ad ipsos usque cubitos infligentes, multorum manus una cum ipsis armis, quibus se protegebant ac defendebant, amputarunt: multorum etiam genua et talos profundis vulneribus sauciantes, de firmissima statione semineces defecerunt. Iamque Volsci undique premebantur: nam a fronte pedites, a latere et a tergo equites instabant. Quamobrem quum supra vires fortiter gessissent, et multa audaciæ et peritiæ facinora edidissent, omnes fere, qui in dextro cornu erant, concisi sunt. Qui vero in media acie, atque in altero cornu collocati erant, ubi dextrum viderunt perruptum, et eodem modo Romanos equites contra se tendentes, explicatis ordinibus pedetentim vallum repetebant, et equites Romani eos instructa acie sequebantur. Ubi autem ad munitionem ventum est, equitibus vallum variis in partibus castrorum adscendentibus, acriter ancipitique prœlio iterum pugnatum est. Laborantibus vero Romanis, consul, iussis peditibus allata materia fossas replere, primus transgressus est, qua aditus dabatur cum fortissimis equitibus ad firmissimam castrorum portam: reiectisque eius propugnatoribus, excisisque portæ repagulis, vallum ingressus est, peditesque suos venientes recepit. At Attius Tullus cum robustissimis et audacissimis quibusque Volscis cum eo congressus est, multisque fortibus facinoribus editis (erat enim ille quidem valde strenuus bellator, sed ad imperium parum idoneus) labore fessus et multis vulneribus fatigatus cecidit. Castris autem captis, ceterorum Volscorum alii pugnantes concisi sunt, alii abiectis armis se ad victorum preces verterunt. Paucissimi vero fuga servati domum redierunt incolumes. His autem Romæ cognitis per nuntios a consulibus missos, maximo gaudio populus est affectus, moxque ad agendas diis gratias adornata sacrificia, atque decreti consulibus triumphales honores, non tamen pares ambobus; sed Siccio quidem, quia maiore terrore rempublicam liberasse videbatur, insolenti Volscorum exercitu deleto et eorum duce cæso, maiorem triumphum concessit; atque ille cum spoliis et captivis, atque militibus victoriæ sociis prosequentibus, urbem est ingressus curru vectus, quem equi aureis frenis ornati trahebant, regia indutus veste, ut in maioribus triumphis fieri solet. Aquilio minorem triumphum, quem ipsi ovationem vocant, decreverunt; declaratum est autem a me iam antea

νας θριάμβους νόμος. Ἀκυλλίῳ δὲ τὸν ἐλάττονα θρίαμβον ἀπέδοσαν, ὃν αὐτοὶ καλοῦσιν οὐαστήν· δεδήλωται δέ μοι διὰ τῶν προτέρων, ἣν ἔχει διαφορὰν οὗτος πρὸς τὸν μείζονα· καὶ εἰσῆλθεν ὁ ἀνὴρ πεζὸς τὰ λοιπὰ τῆς πομπῆς ἐπαγόμενος. Καὶ τὸ ἔτος τοῦτο ἐτελεύτα.

LXVIII. Οἱ δὲ παρὰ τούτων τὴν ὑπατείαν παραλαβόντες Πρόκλος Οὐεργίνιος καὶ Σπόριος Κάσσιος τὸ τρίτον τότε ἀποδειχθεὶς ὕπατος, τάς τε πολιτικὰς καὶ τὰς συμμαχικὰς ἀναλαβόντες δυνάμεις ἐξῆγον εἰς τὴν ὕπαιθρον· Οὐεργίνιος μὲν ἐπὶ τὰς Αἰκανῶν πόλεις, Κάσσιος δ' ἐπὶ τὰς Ἑρνίκων τε καὶ Οὐολούσκων, κλήρῳ διαλαχόντες τὰς ἐξόδους. Αἰκανοὶ μὲν οὖν ὀχυρώσαντες τὰς πόλεις, καὶ τὰ πλείστου ἄξια ἐκ τῶν ἀγρῶν ἀνασκευασάμενοι, τήν τε γῆν περιεώρων δῃουμένην καὶ τὰς αὐλὰς ἐμπιπραμένας, ὥστε κατὰ πολλὴν εὐπέτειαν Οὐεργίνιος ὅσην ἐδύνατο πλείστην αὐτῶν γῆν κείρας τε καὶ λωβησάμενος, ἐπειδὴ οὐδεὶς ὑπὲρ αὐτῆς ἐξῄει μαχόμενος, ἀπῆγε τὴν στρατιάν. Οὐολοῦσκοι δὲ καὶ Ἕρνικες, ἐφ' οὓς ὁ Κάσσιος ἐστράτευσε, γνώμην μὲν ἐποιήσαντο δῃουμένης τῆς χώρας περιορᾶν, καὶ συνέφυγον εἰς τὰς πόλεις· οὐ μὴν ἐνέμειναν γ' ἐν τοῖς ἐγνωσμένοις χώρας τε ἀγαθῆς κειρομένης, ἣν οὐ ῥᾳδίως ἀνακτήσεσθαι ἔτι ἤλπισαν, οἴκτῳ ὑπαχθέντες, καὶ τοῖς ἐρύμασιν οὐ σφόδρα ὀχυροῖς οὖσιν, εἰς ἃ κατεπεφεύγεσαν, ἀπιστοῦντες, ἀλλὰ πρέσβεις ἀπέστειλαν πρὸς τὸν ὕπατον ὑπὲρ καταλύσεως τοῦ πολέμου δεησομένους· Οὐολοῦσκοι μὲν πρότεροι, καὶ θᾶττον οὗτοι τῆς εἰρήνης ἔτυχον, ἀργύριόν τε δόντες, ὅσον αὐτοῖς ὁ ὕπατος ἔταξε καὶ τἆλλα ὅσων ἔδει τῇ στρατιᾷ πάντα ὑπηρετήσαντες· καὶ οὗτοι μὲν ὑπήκοοι Ῥωμαίοις ἔσεσθαι ὡμολόγησαν οὐδενὸς ἔτι μεταποιούμενοι τῶν ἴσων. Ἕρνικες δὲ ὕστεροι, ἐπειδὴ μεμονωμένους ἑαυτοὺς εἶδον, ὑπὲρ εἰρήνης τε καὶ φιλίας διελέγοντο πρὸς τὸν ὕπατον. Ὁ δὲ Κάσσιος πολλὴν κατηγορίαν πρὸς τοὺς πρέσβεις κατ' αὐτῶν διαθέμενος, πρῶτον ἔφη δεῖν αὐτοὺς τὰ τῶν κεκρατημένων τε καὶ ὑπηκόων ποιήσαντας, τότε διαλέγεσθαι περὶ φιλίας· τῶν δὲ πρεσβευτῶν ποιήσειν τὰ δυνατὰ καὶ μέτρια [εἰπόντων], ἐκέλευσεν αὐτοῖς ἀργύριόν τε, ὃ κατ' ἄνδρα τοῖς στρατιώταις εἰς ὀψωνιασμὸν ἔθος ἦν ἓξ μηνῶν δίδοσθαι, καὶ διὰ μηνὸς τροφὰς ἀποφέρειν. Ἕως δ' ἂν ταῦτα πορίσωσι τάξας τινὰ χρόνον ἡμερῶν ἀνοχὰς αὐτοῖς ἐδίδου τοῦ πολέμου. Ὑπηρετησάντων δ' αὐτοῖς ἅπαντα τῶν Ἑρνίκων διὰ τάχους καὶ μετὰ προθυμίας, καὶ τοὺς περὶ τῆς φιλίας διαλεξομένους ἀποστειλάντων αὖθις, ἐπαινέσας αὐτοὺς ὁ Κάσσιος ἀνέπεμψεν ἐπὶ τὴν βουλήν. Τοῖς δ' ἐκ τοῦ συνεδρίου πολλὰ βουλευσαμένοις ἔδοξε δέχεσθαι μὲν τοὺς ἄνδρας εἰς φιλίαν, ἐφ' οἷς δὲ γενήσονται δικαίοις αἱ πρὸς αὐτοὺς συνθῆκαι, Κάσσιον τὸν ὕπατον γνῶναί τε καὶ στῆσαι· ὅ τι δ' ἂν ἐκείνῳ δόξῃ, τοῦτο εἶναί σφισι κύριον.

LXIX. Ταῦτα τῆς βουλῆς ψηφισαμένης ἀναστρέ-

quod esset discrimen inter hunc et maiorem triumphum. Hic autem ingressus est urbem pedibus cum reliqua sua pompa. Atque hic annus ita finitus est.

LXVIII. Sequentes consules Proculus Virginius et Sp. Cassius tertium cum urbanis sociorumque copiis ad bellum profecti sunt: et sortiti inter se provincias, Virginio Æqui, Cassio Hernici et Volsci obtigerunt. Æqui autem, munitis oppidis, et carissimis quibusque rebus ex agris in oppida comportatis, agrum vastari et villas incendi patiebantur; ita ut Virginius facillime quantam maximam potuit eorum agri partem popularetur et vastaret, et, quum nemo ad eum defendendum exiret, copias *domum* reduceret. Volsci vero et Hernici, contra quos Cassius erat profectus, primum quidem agri vastationem pati statuerant, atque in urbes confugiebant; haud tamen in ea sententia permanserunt, tum quia æquo animo ferre non poterant fertilem agrum vastari, quem non facile amplius a se reparari posse sperabant; tum etiam, quia suis munitionibus parum firmis, in quas confugerant, minime fidebant: sed legatos ad consulem miserunt, pacem petituros; primum quidem Volsci, et facilius isti pacem impetrarunt, pecunia consuli persoluta, quanta imperata fuerat, et suppeditatis ceteris rebus, quæ exercitui necessariæ erant. Atque hi promiserunt se, populi Romani imperio subiectos, de nulla iuris æquabilitate cum eo amplius contenturos esse. Deinde Hernici, ubi se a ceteris destitutos viderunt, de pace et amicitia cum consule egerunt. At Cassius, longa oratione apud legatos accusata eorum gente, respondit prius illis facienda, quæ populos victos et subactos facere decet, atque ita demum de amicitia agendum. Cum autem legati dicerent, se facturos, quod fieri posset neque modum excederet illis sex mensium pecuniam, quæ militibus viritim pro stipendio numerari solet, et commeatus in unum mensem imperavit. Ad quæ paranda aliquot dierum præstituto tempore, illis inducias concessit. Quum autem Hernici omnia celeriter et alacriter illis ministrassent, et legatos de amicitia acturos iterum misissent, Cassius eos a se laudatos ad senatum remisit. Patribus autem post longam consultationem placuit eos in amicitiam recipi; verum de conditionibus et legibus fœderum Cassium consulem cognoscere, easque constituere; et quidquid illi placuisset, id a se ratum haberi.

LXIX. Facto hoc senatusconsulto, Cassius in urbem

ψας εἰς τὴν πόλιν ὁ Κάσσιος θρίαμβον κατάγειν ἠξίου δεύτερον, ὡς τὰ μέγιστα τῶν ἐθνῶν κεχειρωμένος, χάριτι μᾶλλον ἁρπάζων τὸ τίμιον ἢ τῷ δικαίῳ λαμβάνων, ὃς οὔτε πόλεις κατὰ κράτος ἑλὼν ἐκ τειχομαχίας οὔτ' ἐν ὑπαίθρῳ μάχῃ στρατιὰν πολεμίων τρεψάμενος αἰχμάλωτα καὶ σκῦλα οἷς κοσμεῖται θρίαμβος, ἔμελλε κατάγειν. Τοιγάρτοι δόξαν αὐθαδείας καὶ τοῦ μηδὲν ἔτι τῶν ὁμοίων τοῖς ἄλλοις φρονεῖν τοῦτο τὸ ἔργον αὐτῷ πρῶτον ἤνεγκε. Διαπραξάμενος δὲ τὸν θρίαμβον αὐτῷ δοθῆναι τὰς πρὸς Ἕρνικας ἐξήνεγκεν ὁμολογίας. Αὗται δ' ἦσαν ἀντίγραφοι τῶν πρὸς Λατίνους γενομένων. Ἐφ' αἷς πάνυ ἤχθοντο οἱ πρεσβύτατοί τε καὶ τιμιώτατοι, καὶ διὰ ὑποψίας αὐτὸν ἐλάμβανον οὐκ ἀξιοῦντες τῆς ἴσης τιμῆς τοῖς συγγενέσι Λατίνοις τοὺς ἀλλοεθνεῖς Ἕρνικας τυγχάνειν, οὐδὲ τοῖς πολλὰ εὐνοίας ἔργα ἐπιδειξαμένοις τοὺς μηδ' ὁτιοῦν ἀγαθὸν δεδρακότας τῶν αὐτῶν φιλανθρώπων μετέχειν· τῇ τε ὑπεροψίᾳ τοῦ ἀνδρὸς ἀχθόμενοι, ὃς ὑπὸ τῆς βουλῆς τιμηθεὶς οὐκ ἀντετίμησεν αὐτὴν τοῖς ἴσοις, οὐδὲ μετὰ κοινῆς γνώμης τῶν συνέδρων, ἀλλ' ὡς αὐτῷ ἐδόκει γράψας ἐξήνεγκε τὰς ὁμολογίας. Ἦν τε ἄρα τὸ ἐν πολλοῖς εὐτυχεῖν σφαλερὸν ἀνθρώπῳ χρῆμα καὶ ἀσύμφορον· αὐχήματός τε γὰρ ἀνοήτου πολλοῖς αἴτιον γινόμενον λανθάνει καὶ ἐπιθυμιῶν ἀρχὴ ὂν ἐκβαινουσῶν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν· ὃ καὶ τῷ ἀνδρὶ ἐκείνῳ συνέβη. Τρισὶ γὰρ ὑπατείαις καὶ δυσὶ θριάμβοις μόνος τῶν τότε ἀνθρώπων ὑπὸ τῆς πόλεως τετιμημένος, σεμνότερον ἑαυτὸν ἦγε καὶ μοναρχικῆς ἐξουσίας ἐλάμβανε πόθον· ἐνθυμούμενος δὲ, ὅτι τοῖς βασιλείας ἢ τυραννίδος ἐφιεμένοις ῥάστη τε καὶ ἀσφαλεστάτη πασῶν ἐστιν ὁδὸς ἡ τὸ πλῆθος εὐεργεσίαις τισὶν ὑπαγομένη καὶ ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ διδόντος τὰ κοινὰ σιτεῖσθαι ἐθίζουσα, ταύτην ἐτράπετο· καὶ αὐτίκα οὐδενὶ προειπών· ἦν γάρ τις χώρα δημοσία πολλὴ παρημελημένη τε καὶ ὑπὸ τῶν εὐπορωτάτων κατεχομένη, ταύτην ἔγνω τῷ δήμῳ διανέμειν. Καὶ εἰ μὲν ἄχρι τοῦδ' ἐλθὼν ἠρκέσθη, τάχ' ἂν αὐτῷ κατὰ νοῦν τὸ ἔργον ἐχώρησε, νῦν δὲ πλειόνων ὀρεγόμενος στάσιν οὐ μικρὰν ἤγειρεν, ἐξ ἧς οὐκ εὐτυχὲς τὸ τέλος αὐτῷ συνέβη. Λατίνους τε γὰρ ἠξίου τῇ καταγραφῇ τῆς χώρας συμπεριλαμβάνειν, καὶ τοὺς νεωστὶ προσληφθέντας εἰς τὴν πολιτείαν Ἕρνικας, [καὶ οὕτως] οἰκεῖα ἑαυτῷ παρασκευάσαι τὰ ἔθνη.

LXX. Ταῦτα διανοηθεὶς τῇ μετὰ τὸν θρίαμβον ἡμέρᾳ συνεκάλεσε τὸ πλῆθος εἰς ἐκκλησίαν· καὶ παρελθὼν ἐπὶ τὸ βῆμα, ὡς ἔθος ἐστὶ ποιεῖν τοῖς τεθριαμβευκόσι, πρῶτον μὲν ἀπέδωκε τὸν ὑπὲρ τῶν πραχθέντων αὐτῷ λόγον, οὗ κεφάλαια ἦν ταῦτα· « Ὅτι τῆς μὲν πρώτης ὑπατείας τυχὼν τὸ Σαβίνων ἔθνος ἀντιποιούμενον τῆς ἡγεμονίας μάχῃ νικήσας ἠνάγκασε ὑπήκοον Ῥωμαίοις γενέσθαι· ἀποδειχθεὶς δὲ τὸ δεύτερον ὕπατος, τὴν ἐμφύλιον ἔπαυσε τῆς πόλεως στάσιν καὶ κατήγαγε τὸν δῆμον εἰς τὴν πατρίδα· Λατίνους δὲ συγγενεῖς μὲν ὄντας τῆς

reversus triumphum alterum agere volebat, quod maximas gentes subegisset, gratia potius hunc honorem usurpans, quam iure capiens : siquidem nec ullis urbibus expugnatis, nec ullis hostium copiis acie fusis captivos ac spolia, quibus triumphus ornari solet, in pompa redacturus erat. Itaque hoc primum arrogantiæ opinionem ei conciliavit et, quasi præter alios cives se extolleret, invidiam ei conflavit. Impetrato autem triumpho, pacis Hernicis datæ conditiones protulit. Hæ autem transcriptæ erant ex Latinorum fœdere. Quod iniquo animo ferebant maximi natu et honoratissimi quique eumque suspectum habebant, indignum censentes Latinis cognatis suis Hernicos alienigenas honore æquari; atque eos, quorum ne vel minima quidem merita erga populum Romanum exstarent, eisdem commodis frui, quibus homines spectantissimæ benevolentiæ : superbiam etiam eius moleste ferebant quod, cum senatus hunc honorem ei habuisset, vicissim patribus eundem honorem non detulisset, nec de communi patrum sententia, sed arbitratu suo scriptas pacis conditiones protulisset. Ita nimia felicitas homini res est periculosa et detrimentosa. Ex hac enim dum multis insanæ superbiæ est caussa, et cupiditates humanam naturam excedentes clam nascuntur; quod et illi viro accidit. Nam tribus consulatibus et duobus triumphis ipse solus hominum ætatis suæ a populo Romano honoratus, elatius se gerebat et tyrannidem affectabat. Cogitans autem, regnum vel tyrannidem affectantibus longe omnium facillimam et tutissimam esse viam, qua multitudinis favor beneficiis conciliatur, eaque ex manibus eius, qui publica largitur, res ad victum necessarias accipere assuevit, ad hanc se convertit : et mox re cum nullo communicata, erat enim amplus quidam ager publicus neglectus et a ditissimis occupatus, hunc statuit plebi dividere. Et, si huc usque progressus, his fuisset contentus, fortasse res illi ex sententia successisset. Iam vero cum plura affectaret, seditionem non parvam excitavit, ex qua infelix exitus ei contigit. Volebat enim et Latinos in agri designati partem recipere, et Hernicos recens civitate donatos, ut harum gentium favorem sibi hoc pacto conciliaret.

LXX. Hæc in animo habens, postridie eius diei quo triumphavit, plebem ad concionem convocavit; et cum in suggestum processisset, ut mos est iis, qui triumpharunt, primum rationem rerum a se gestarum reddidit; cuius hæc erant capita : « Primo suo consulatu Sabinos de principatu contendentes prœlio a se victos, populique Romani imperio parere coactos : altero, civilem seditionem sedatam, plebemque in patriam a se reductam; et Latinos populi Romani cognatos, sed semper eius imperii et gloriæ æmulos, æquo civitatis iure illis impertitio, a se patriæ conciliatos, ita ut Romam

Ῥωμαίων πόλεως, ἀεὶ δὲ τῆς ἡγεμονίας καὶ τῆς δόξης αὐτῇ φθονοῦντας, εἰς φιλότητα συνήγαγε τῆς ἰσοπολιτείας μεταδοὺς, ὥστε μηκέτι ἀντίπαλον, ἀλλὰ πατρίδα τὴν Ῥώμην νομίζειν. Τὸ τρίτον δὲ καταστὰς ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἀρχὴν Οὐολούσκους τ' ἠνάγκασε φίλους ἀντὶ πολεμίων γενέσθαι, καὶ τὸ Ἑρνίκων ἔθνος μέγα τε καὶ ἄλκιμον καὶ πλησίον σφῶν κείμενον, βλάπτειν τε καὶ ὠφελεῖν τὰ μέγιστα ἱκανώτατον, ἑκούσιον ὑπηγάγετο.» Ταῦτά τε δὴ καὶ τὰ ὅμοια τούτοις διεξελθὼν ἠξίου τὸν δῆμον ἑαυτῷ προσέχειν τὸν νοῦν, ὡς παρὰ πάντας τοὺς ἄλλους πρόνοιαν ἔχοντι τοῦ κοινοῦ, καὶ εἰς τὸν λοιπὸν ἕξοντι χρόνον. Τελευτῶν δὲ τοῦ λόγου τοσαῦτα ἔφη καὶ τηλικαῦτ' ἀγαθὰ ποιήσειν τὸν δῆμον, ὥστε ἅπαντας ὑπερβαλέσθαι τοὺς ἐπαινουμένους ἐπὶ τῷ φιλεῖν καὶ σώζειν τὸ δημοτικόν. Καὶ ταῦτα ἔφη ποιήσειν οὐκ εἰς μακράν. Διαλύσας δὲ τὴν ἐκκλησίαν καὶ χρόνον οὐδὲ ἀκαριαῖον διαλιπὼν, τῇ κατόπιν ἡμέρᾳ συνεκάλει τὴν βουλὴν εἰς τὸ συνέδριον, ὀρθὴν καὶ περίφοβον οὖσαν ἐπὶ τοῖς ῥηθεῖσιν ὑπ' αὐτοῦ λόγοις· καὶ πρὶν ἑτέρου τινὸς ἄρξασθαι λόγου, τὴν ἀπόρρητον ἐν τῷ δήμῳ φυλαχθεῖσαν γνώμην εἰς μέσον ἔφερεν, ἀξιῶν τοὺς βουλευτάς, «ἐπειδὴ πολλὰ ὁ δῆμος τῇ πόλει χρήσιμος γέγονε, τὰ μὲν εἰς τὴν ἐλευθερίαν, τὰ δὲ εἰς τὸ ἑτέρων ἄρχειν συλλαβόμενος, πρόνοιαν αὐτοῦ ποιήσασθαι, τήν τε χώραν αὐτῷ νείμαντας, ὅση πολέμῳ κρατηθεῖσα λόγῳ μὲν ἦν δημοσία, ἔργῳ δὲ τῶν ἀναιδεστάτων τε καὶ σὺν οὐδενὶ δικαίῳ κατεσχηκότων πατρικίων, καὶ τῆς ὑπὸ Γέλωνος τοῦ Σικελίας τυράννου πεμφθείσης σφίσι δωρεᾶς σιτικῆς, ἣν προῖκα δέον ἅπαντας διανείμασθαι τοὺς πολίτας ὠνητὴν ἐλάμβανον οἱ πένητες, ἀποδοθῆναι τὰς τιμὰς τοῖς ὠνησαμένοις ἐξ ὧν εἶχε τὸ κοινὸν χρημάτων.»

LXXI. Εὐθὺς μὲν οὖν ἔτι λέγοντος αὐτοῦ, θόρυβος ἦν πολὺς, ἀχθομένων ἁπάντων καὶ οὐχ ὑπομενόντων τὸν λόγον. Ἐπειδὴ δ' ἐπαύσατο, ὅ τε συνύπατος αὐτοῦ Οὐεργίνιος πολλὴν ἐποιήσατο κατηγορίαν ὡς στάσιν εἰσάγοντος, καὶ τῶν ἄλλων βουλευτῶν οἱ πρεσβύτατοί τε καὶ τιμιώτατοι, μάλιστα δὲ Ἄππιος Κλαύδιος· καὶ μέχρι πολλῆς ὥρας ἠγριωμένοι τε καὶ τὰ ἔσχατα κατ' ἀλλήλων ὀνείδη λέγοντες οὗτοι διετέλεσαν. Ταῖς δὲ κατόπιν ἡμέραις ὁ μὲν Κάσσιος ἐκκλησίας συνεχεῖς ποιούμενος, ἐξεδημαγώγει τὸ πλῆθος, καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς κληρουχίας λόγους εἰσέφερε, καὶ πολὺς ἦν ἐν ταῖς κατηγορίαις τῶν ἀντιπραττόντων. Ὁ δὲ Οὐεργίνιος τὴν βουλὴν ὁσημέραι συνάγων μετὰ κοινῆς γνώμης τῶν πατρικίων ἀντιπαρεσκευάζετο φυλακάς τε καὶ κωλύσεις νομίμους. Καὶ ἦν στῖφος ἑκατέρῳ τῶν παρακολουθούντων τε καὶ φυλακὴν τῷ σώματι παρεχόντων πολύ· τὸ μὲν ἄπορόν τε καὶ ῥυπαρὸν καὶ πάντα τολμᾶν πρόχειρον ὑπὸ τῷ Κασσίῳ τεταγμένον, τὸ δ' εὐγενέστατόν τε καὶ καθαρώτατον ὑπὸ τῷ Οὐεργινίῳ. Τέως μὲν οὖν τὸ χεῖρον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐπεκράτει μακρῷ θατέρου προέχον· ἔπειτα ἰσόρροπον ἐγένετο προσνειμάντων ἑαυτοὺς τῶν δημάρ-

non amplius adversariam, sed patriam vocarent : hoc autem tertio consulatu, Volscos ex hostibus amicos fieri a se coactos, et Hernicos, gentem magnam et potentem populoque Romano vicinam, ita ut ei plurimum et obesse et prodesse posset, se auctore ultro deditionem fecisse.» Quum igitur hæc atque his similia recensuisset, rogavit plebem, ut animum ad se converteret, quod sibi præ ceteris respublica maximæ curæ esset et in posterum futura esset. In fine autem orationis pollicebatur, se tot tantaque beneficia in plebem collaturum, ut superaturus omnes, qui ob suum amorem in plebem et eius salutis studium laudarentur. Idque brevi se facturum dicebat. Dimissa concione, et ne minimo quidem temporis spatio intermisso, sequenti die senatum in curiam convocavit, *rerum exspectatione* erectum, et metu perculsum ob orationem ab illo habitam : et antequam aliud quidpiam diceret, suum consilium, quod plebem celaverat, in medium protulit, rogans patres ut, «quoniam plebs tum in afferenda libertate, tum etiam in parando in alios imperio, reipublicæ adeo utilis fuisset, eius rationem haberent, diviso agro, qui bello partus verbis quidem publicus erat, sed re vera patriciorum impudentissimorum, qui eum nullo iure occuparant; et frumenti a Gelone, Siciliæ tyranno, sibi dono missi (quod, quum gratis debuisset omnibus civibus dividi, pauperes emerant) pretia emtoribus ex ærario redderent.»

LXXI. Adhuc autem eo loquente, ingens tumultus est excitatus, omnibus indignantibus atque eius orationem ægre ferentibus. Ubi vero desiit, Virginius eius collega oratione in eum invectus est, quod seditionem in rempublicam introduceret, et honoratissimi quique, sed præcipue Appius Claudius; et ad multas horas inter eos exacerbatos, non sine gravissimis conviciis, altercatio duravit. Diebus, qui secuti sunt, Cassius continuis concionibus plebis favorem sibi conciliabat, et de dividendis agris agebat, et prolixiore oratione in adversarios invehebatur. At Virginius, quotidie coacto senatu, de communi patrum sententia vicissim contra eum præsidia legitimaque impedimenta parabat. Et uterque multum asseclarum globum ad corporis sui custodiam habebat : inopes quidem sordidi et ad quodvis facinus audendum promti Cassium, sequebantur eiusque latera stipabant; nobilissimi vero quique et honestissimi Virginii partibus adhærebant. Itaque aliquamdiu pars deterior in concionibus alteram superavit, quod numero longe maior esset : tandem vero æquatæ sunt, quum tribuni se meliori parti adiunxissent; sive quod e republica esse non videretur, plebem, largitionibus et agrorum

χων τῇ κρείττονι μοίρᾳ· τάχα μὲν διὰ τὸ μὴ δοκεῖν ἄμεινον εἶναι τῇ πόλει δεκασμοῖς τε ἀργυρίου καὶ διανομαῖς τῶν δημοσίων διαφθειρόμενον τὸ πλῆθος ἀργὸν καὶ πονηρὸν εἶναι· τάχα δὲ καὶ διὰ τὸν φθόνον, ὅτι τῆς φιλανθρωπίας ταύτης οὐκ αὐτοὶ ἦρξαν οἱ τοῦ δήμου προεστηκότες, ἀλλ' ἕτερος· οὐδὲν δὲ κωλύει καὶ διὰ [τοῦτο] τὸ δέος, ὃ πρὸς τὴν αὔξησιν τοῦ ἀνδρὸς ἐλάμβανον μείζονα γενομένην ἢ τῇ πόλει συνέφερεν. Ἀντέλεγον οὖν ἤδη κατὰ κράτος ἐν ταῖς ἐκκλησίαις οὗτοι πρὸς τοὺς εἰσφερομένους ὑπὸ τοῦ Κασσίου νόμους, διδάσκοντες τὸν δῆμον, ὡς οὐκ εἴη δίκαιον ἃ διὰ πολλῶν ἐκτήσαντο πόνων, ταῦτα μὴ Ῥωμαίους νείμασθαι μόνους, ἀλλὰ καὶ Λατίνους αὐτοῖς ἰσομοιρεῖν, τοὺς μὴ παραγενομένους τοῖς πολέμοις, καὶ τοὺς νεωστὶ προσελθόντας πρὸς τὴν φιλίαν Ἕρνικας, οἷς ἀγαπητὸν ἦν πολέμῳ προσαχθεῖσι τὸ μὴ τὴν ἑαυτῶν ἀφαιρεθῆναι χώραν. Ὁ δὲ δῆμος ἀκούων τοτὲ μὲν τοῖς τῶν δημάρχων προσετίθετο λόγοις, ἐνθυμούμενος ὅτι μικρόν τι καὶ οὐκ ἄξιον ἔσται λόγου τὸ ἐκ τῆς δημοσίας γῆς ἐσόμενον ἑκάστῳ λάχος, εἰ μεθ' Ἑρνίκων τε καὶ Λατίνων αὐτὴν νεμήσονται· τοτὲ δὲ ὑπὸ τοῦ Κασσίου μετεπείθετο δημαγωγοῦντος, ὡς προδιδόντων αὐτοὺς τοῖς πατρικίοις τῶν δημάρχων καὶ πρόφασιν ποιουμένων τῆς κωλύσεως εὐπρεπῆ τὴν Ἑρνίκων τε καὶ Λατίνων ἰσομοιρίαν, ἣν αὐτὸς ἔφη νόμῳ περιλαβεῖν ἰσχύος τῶν πενήτων ἕνεκα, καὶ εἴ τις ἀφαιρεῖσθαί ποτε αὐτοὺς ἀξιώσαι τὰ δοθέντα κωλύσεως, κρεῖττον ἡγούμενος εἶναι καὶ ἀσφαλέστερον τοῖς πολλοῖς μικρὰ λαβοῦσιν ὁμοίως ἔχειν, ἢ πολλα ἐλπίσασιν ἁπάντων ἀποτυχεῖν.

LXXII. Τούτοις δὴ τοῖς λόγοις τοῦ Κασσίου θαμινὰ μεταπείθοντος ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τὸν ὄχλον, παρελθὼν εἷς τῶν δημάρχων Γάϊος Ῥαβολήιος, ἀνὴρ οὐκ ἄφρων, τήν τε διχοστασίαν τῶν ὑπάτων ὑπέσχετο παύσειν οὐκ εἰς μακράν, καὶ τῷ δήμῳ ποιήσειν φανερὸν ὅ τι χρὴ ποιεῖν. Ἐπισημασίας δὲ γενομένης αὐτῷ μεγάλης, καὶ μετὰ τοῦτο σιωπῆς· « Οὐχὶ ταῦτα, εἶπεν, ὦ Κάσσιε καὶ σὺ Οὐεργίνιε, τὰ κεφάλαιά ἐστι τοῦ νόμου; ἓν μέν, εἰ χρὴ τὴν δημοσίαν γῆν κατ' ἄνδρα διανεμηθῆναι· ἕτερον δέ, εἰ χρὴ καὶ Λατίνους καὶ Ἕρνικας μέρος αὐτῆς λαβεῖν. » Ὁμολογησάντων δὲ αὐτῶν· « Εἶεν δή· σὺ μέν, εἶπεν, ὦ Κάσσιε, ἀμφότερα ταῦτα ἐπιψηφίζειν ἀξιοῖς τὸν δῆμον· σὺ δὲ δὴ πρὸς θεῶν, ὦ Οὐεργίνιε, λέξον ἡμῖν, πότερα θάτερον ἀκυροῖς τῆς Κασσίου γνώμης μέρος τὸ κατὰ τοὺς συμμάχους, οὐκ οἰόμενος δεῖν ἰσομοίρους ἡμῖν Ἕρνικάς τε καὶ Λατίνους ποιεῖν, ἢ καὶ θάτερον ἀκυροῖς, ἀξιῶν οὐδ' ἡμῖν αὐτοῖς διανέμειν τὰ κοινά; ταυτὶ γὰρ ἀπόκριναί μοι μηδὲν ἀποκρυψάμενος. » Εἰπόντος δὲ τοῦ Οὐεργινίου, « τῇ Λατίνων τε καὶ Ἑρνίκων ἀντιλέγειν ἰσομοιρίᾳ, τὸ δὲ κατὰ τοὺς πολίτας εἰ πᾶσι δόξειε νέμεσθαι συγχωρεῖν », ἐπιστρέψας ὁ

publicorum divisionibus corruptam, otiosam et improbam esse : sive etiam invidia moti, quod huius beneficii non ipsi plebis magistratus auctores fuissent, sed alius. Nihil tamen vetat, quo minus ideo eos id fecisse arbitremur, quia eius viri incrementum maius, quam reipublicæ expediret, formidarent. Isti igitur iam totis viribus in concionibus adversabantur legibus, quas Cassius ferebat, docentes plebem, minime æquum esse, res, quas ipsa multis bellis quæsisset, non solum populo Romano dividi, sed Latinos quoque ex æquo participes earum fieri, qui bellis non interfuissent, et Hernicos recens in amicitiam receptos, qui armis subacti præclare secum agi putare deberent, quod agro suo privati non fuissent. At plebs hæc audiens, modo tribunorum verbis assentiebatur : (quia videbat, fore, ut parva quædam et nullius pretii portio agri unicuique obtingeret, si Latini quoque et Hernici in eius partem secum admissi fuissent) modo vero Cassii concionibus inducta, sententiam mutabat, quasi tribuni patriciis ipsam proderent, et caussam intercedendi honestam prætexerent, hoc Hernicorum et Latinorum consortium quod ille pauperum potentiæ caussa se regi addidisse dicebat, ut prohiberet, si quis unquam res datas auferre voluisset : satius ac tutius existimans, si multi exiguam portionem acciperent et æque possiderent, quam si multa sperarent et omnibus frustrarentur.

LXXII. Quum igitur his Cassii concionibus sæpe vulgus flecteretur, progressus unus tribunorum, C. Rabuleius, vir minime stolidus, se consulum dissidium brevi sedaturum, et plebi, quid esset faciendum, demonstraturum, promisit. Quum autem ingenti voce ei acclamatum fuisset, facto silentio : « Nonne, inquit, Cassi, atque tu, Virgini, hæc legis sunt capita : unum, an ager publicus viritim sit dividendus; alterum, an Latini et Hernici in partem eius sint admittendi? » Quum autem illi assensi essent : « En igitur, inquit, tu, Cassi, vis hoc utrumque populi suffragiis sanciri : tu vero, Virgini, per deos obsecro, dic nobis, utrum alteram tantum Cassii sententiæ partem, quæ ad socios attinet, abrogas, existimans Hernicos et Latinos in divisione nobis non esse æquandos? an etiam alteram improbas, censens, ne nobis quidem dividenda ea, quæ sunt publica? ad hoc enim mihi responde, nil dissimulans. » Quum autem Virginius respondisset : « Se illi Latinorum Hernicorumque portionis æquabilitati contradicere, sed civibus, si omnibus videretur, agros dividi permittere, » tribunus, ad turbam conversus, inquit : « Quoniam igitur altera sententiæ pars consulibus ambobus placet, altera vero ab altero impugnatur, quum uterque sit pari

δήμαρχος εἰς τὸν ὄχλον εἶπεν· « Ἐπεὶ τοίνυν τὸ « μὲν ἕτερον τῆς γνώμης μέρος ἀμφοτέροις τοῖς ὑπά« τοις συνδοκεῖ, τὸ δ' ἕτερον ἀντιλέγεται πρὸς θατέ« ρον, ἰσότιμοι δὲ ἀμφότεροι, καὶ οὐχ οἷόν τε βιάσα« σθαι θατέρῳ τὸν ἕτερον, ὃ μὲν δίδοται παρ' ἀμφο« τέρων ἤδη λάβωμεν· ὑπὲρ οὗ δὲ ἀμφισβητοῦσιν « ἀναβαλώμεθα. » Ἐπισημηναμένου δὲ τοῦ πλήθους ὡς τὰ κράτιστα ὑποθεμένῳ καὶ καταλύειν ἐκ τοῦ νόμου τὸ ποιοῦν διχοστασίαν μέρος ἀξιοῦντος, ἀπορῶν ὅ τι χρὴ πράττειν ὁ Κάσσιος, καὶ οὔτε ἀναθέσθαι τὴν γνώμην προαιρούμενος οὔτε μένειν ἐπ' αὐτῆς ἀντιπραττόντων τῶν δημάρχων δυνάμενος, τότε μὲν διέλυσε τὴν ἐκκλησίαν, ταῖς δ' ἑξῆς ἡμέραις ἀρρωστίαν σκηπτόμενος, οὐκέτι κατέβαινεν εἰς τὴν ἀγοράν, ἀλλὰ ὑπομένων ἔνδον ἐπραγματεύετο βίᾳ καὶ χειροκρατίᾳ κυρῶσαι τὸν νόμον· καὶ μετεπέμπετο Λατίνων τε καὶ Ἑρνίκων ὅσους ἐδύνατο πλείστους ἐπὶ τὴν ψηφοφορίαν· οἱ δὲ συνήεσαν ἀθρόοι, καὶ δι' ὀλίγου μεστὴ ξένων ἦν ἡ πόλις. Ταῦτα μαθών, ὁ Οὐεργίνιος κηρύττειν ἐκέλευσε κατὰ τοὺς στενωποὺς ἀπιέναι τοὺς μὴ κατοικοῦντας ἐν τῇ πόλει, χρόνον ὁρίσας οὐ πολύν. Ὁ δὲ Κάσσιος τἀναντία ἐκέλευσε κηρύττειν παραμένειν τοὺς μετέχοντας τῆς ἰσοπολιτείας, ἕως ἂν ἐπικυρωθῇ ὁ νόμος.

« honore, nec alter alterum possit per vim cogere, quod « ab utroque nobis conceditur, iam accipiamus, id vero, « de quo ambigunt, in aliud tempus differamus. » Plebe autem ei ut optime monenti acclamante et postulante, ut tolleretur ex lege pars ea quæ pareret dissidium, Cassius, consilii inops quum nec sententiam mutare vellet, nec in ea tribunis intercedentibus permanere posset, tunc quidam concionem dimisit : diebus vero insequentibus infirmitatem simulans, non amplius veniebat in forum, sed domi se continens id agebat, ut per vim legem perferret; et Latinos et Hernicos quam plurimos poterat ad suffragia accersebat. Illi vero frequentes convenerunt, et brevi tota urbs hospitibus repleta erat. Virginius, his cognitis, præcones per compita edicere iussit, ut omnes, quibus in urbe non esset domicilium, excederent, non magno temporis spatio præstituto. Cassius vero contrarium edici iussit, ut qui haberent ius civitatis permanerent, donec lex esset perlata.

LXXIII. Ὡς δὲ οὐδὲν ἐγίνετο πέρας, δείσαντες οἱ πατρίκιοι, μὴ ψήφων τε ἁρπαγαὶ καὶ χειρῶν ἐπιβολαὶ γένωνται καὶ ἄλλα ὅσα φιλεῖ βίαια συμβαίνειν ἐν ταῖς στασιαζούσαις ἐκκλησίαις εἰσφερομένου τοῦ νόμου, συνῆλθον εἰς τὸ συνέδριον ὡς ὑπὲρ ἁπάντων ἅπαξ βουλευσόμενοι. Ἄππιος μὲν οὖν πρῶτος ἐρωτηθεὶς γνώμην, οὐκ εἴα συγχωρεῖν τῷ δήμῳ τὴν διανομὴν διδάσκων, ὡς χαλεπὸς ἔσται καὶ ἀλυσιτελὴς σύνοικος ὄχλος ἀργὸς ἐθισθεὶς τὰ δημόσια λιχνεύειν καὶ οὐδὲν ἐάσει ποτὲ τῶν κοινῶν οὔτε κτημάτων οὔτε χρημάτων ἔτι κοινὸν μένειν· αἰσχύνης τε ἄξιον πρᾶγμα εἶναι λέγων, εἰ Κασσίου κατηγοροῦντες ὡς πονηρὰ καὶ ἀσύμφορα πολιτευομένου καὶ τὸν δῆμον διαφθείροντος, ἔπειτα αὐτοὶ κοινῇ γνώμῃ ταῦτα ἐπικυρώσουσιν ὡς δίκαια καὶ συμφέροντα· ἐνθυμεῖσθαί τε αὐτοὺς ἀξιῶν, ὡς οὐδ' ἡ χάρις ἡ παρὰ τῶν πενήτων, εἰ τὰ κοινὰ διανείμαιντο, τοῖς συγχωρήσασι καὶ ἐπιψηφισαμένοις ὑπάρξει, ἀλλ' ἑνὶ τῷ προθέντι τὴν γνώμην Κασσίῳ καὶ δόξαντι ἠναγκακέναι τὴν βουλὴν ἄκουσαν ἐπικυρῶσαι. Προειπὼν δὴ ταῦτα καὶ παραπλήσια τούτοις ἕτερα, τελευτῶν τάδε συνεβούλευσεν· ἄνδρας ἐκ τῶν ἐντιμοτάτων βουλευτῶν ἑλέσθαι [δέκα] οἵτινες ἐπελθόντες τὴν δημοσίαν γῆν ἀφοριοῦσι, καὶ εἴ τινα ἐξ αὐτῆς κλέπτοντες ἢ βιαζόμενοί τινες ἰδιῶται κατανέμουσιν ἢ ἐπεργάζονται διαγνόντες ἀποδώσουσι τῷ δημοσίῳ· τὴν δὲ ὁρισθεῖσαν ὑπὸ ἐκείνων γῆν διαιρεθεῖσαν εἰς κλήρους ὅσους δή τινας καὶ στήλαις εὐκόσμοις διαγραφεῖσαν, τὴν μὲν ἀπεμποληθῆναι παρῄνει, καὶ μάλιστα περὶ ἧς ἀμφίλογόν τι πρὸς ἰδιώτας ἦν, ὥστε τοῖς ὠνησαμένοις εἶναι πρὸς

LXXIII. Sed quum *contentionis* nullus finis fieret, veriti patres, ne res ad tabellarum raptus et manus veniret; neve cetera fierent, quæ in seditiosis comitiis, dum lex per vim fertur, accidere solent, convenerunt in curiam, de omnibus hisce rebus semel decreturi. Appius primus rogatus sententiam non patiebatur agrum plebi dividi, docens, molestum et inutile fore vulgus inquilinum otio et abliguriendo publico assuefactum, et nihil unquam ex publicis vel prædiis vel pecuniis commune esse amplius passurum : rem valde pudendam esse dicens, si Cassium, ut mali et perniciosi instituti auctorem et plebis corruptorem, accusarent, et tamen ipsi eadem ut res iustas et utiles, communi consensu sancirent : rogansque eos, ut cogitarent, pauperes (si publica dividerentur) non iis gratiam habituros, qui id concessissent atque suis suffragiis confirmassent; sed Cassio, qui eius sententiæ auctor fuisset, et senatum invitum ad id decernendum coegisse videretur. Hæc igitur et alia his similia præfatus, postremo suasit ut ex senatoribus honoratissimi quique eligerentur, qui agrum publicum circumirent et terminarent; et si quam eius partem furtim, aut per vim, aliqui homines privati depascerent aut colerent, ea de re cognoscerent atque agros reipublicæ redderent. Suasit etiam, ut agrum ab illis terminatum dividerent in fundos quotcunque et terminis speciosis distinguerent, atque fundorum partem venderent, præcipue vero eam, de qua cum privatis aliqua erat controversia, ita ut emtores actionem haberent contra eos, qui sibi illos vendicare vellent; partem vero reliquam in quinquennium loca-

τοὺς ἀντιποιησομένους ὑπὲρ αὐτῶν κρίσεις, τὴν δὲ εἰς πενταετῆ μισθοῦν χρόνον· τὸ δὲ προσιὸν ἐκ τῶν μισθώσεων ἀργύριον εἰς τοὺς ὀψωνιασμοὺς τῶν στρατευομένων ἀναλοῦσθαι καὶ εἰς τὰς μισθώσεις, ὧν οἱ πόλεμοι χορηγιῶν δέονται· « Νῦν μὲν γάρ, ἔφη, ὁ φθόνος « τῶν πενήτων ὁ πρὸς τοὺς πλουσίους, ὅσοι σφετερισά- « μενοι τὰ κοινὰ διακατέχουσι, δίκαιός ἐστι· καὶ οὐδὲν « θαυμαστὸν, εἰ τὰ κοινὰ πάντας διανείμασθαι μᾶλ- « λον ἀξιοῦσιν, ἢ τοὺς ἀναιδεστάτους τε καὶ ὀλίγους « κατέχειν. Ἐὰν δὲ ἀφισταμένους αὐτῆς ὁρῶσι τοὺς « νῦν καρπουμένους, καὶ τὰ κοινὰ ὄντως κοινὰ γινό- « μενα, παύσονται φθονοῦντες ἡμῖν τήν τ' ἐπιθυμίαν « τῆς κατ' ἄνδρα διανομῆς τῶν ἀγρῶν ἐπανήσουσι, « μαθόντες ὅτι λυσιτελεστέρα τῆς μικρᾶς ἑκάστῳ με- « ρίδος ἡ κοινὴ μετὰ πάντων ἔσται κτῆσις. Διδά- « σκωμεν γὰρ αὐτούς, ἔλεγεν, ὅσον τὸ διάφορον, καὶ « ὡς εἷς μὲν ἕκαστος τῶν πενήτων γήδιον οὐ μέγα « λαβὼν καὶ εἰ τύχοι γείτονας ὀχληροὺς ἔχον, οὔτε « αὐτὸς ἱκανὸς ἔσται τοῦτο γεωργεῖν δι' ἀπορίαν, « οὔτε τὸν μισθωσόμενον ὅτι μὴ τὸν γείτονα εὑρήσει. « Εἰ δὲ μεγάλοι κλῆροι ποικίλας τε καὶ ἀξιολόγους « ἔχοντες γεωργοῖς ἐργασίας ὑπὸ τοῦ κοινοῦ μισθοῖντο, « πολλὰς οἴσουσι προσόδους· καὶ ὅτι κρεῖττον αὐτοῖς « ἐστιν, ὅταν ἐξίωσιν ἐπὶ τοὺς πολέμους ἐκ τοῦ δη- « μοσίου ταμιείου τὸν ἐπισιτισμόν τε καὶ ὀψωνιασμὸν « λαμβάνειν, ἢ ἐκ τῶν ἰδίων οἴκων εἰς τὸ ταμιεῖον « ἑκάστους εἰσφέρειν, τεθλιμμένων ἔστιν ὅτε τῶν βίων « καὶ ἔτι μᾶλλον ἐν τῷ συμποπίζειν τὸ ἀργύριον ἐπι- « βαρησομένων. »

LXXIV. Ταύτην εἰσηγησαμένου τὴν γνώμην Ἀππίου, καὶ σφόδρα δόξαντος εὖ λέγειν, δεύτερος ἐρωτηθεὶς Αὖλος Σεμπρώνιος Ἀτρατῖνος ἔλεξεν· « Ἄπ- « πιον μὲν οὐ νῦν ἔχω πρῶτον ἐπαινεῖν, ὡς φρονῆσαί « τε ἱκανώτατον πρὸ πολλοῦ τὰ μέλλοντα καὶ γνώμας « τὰς καλλίστας τε καὶ ὠφελιμωτάτας ἀποδεικνύμενον, « βέβαιόν τε καὶ ἀμετακίνητον ἐν τοῖς κριθεῖσι καὶ « οὔτε φόβῳ εἴκοντα οὔτε χάρισιν ὑποκατακλινόμε- « νον. Ἀεὶ γὰρ ἐπαινῶν καὶ θαυμάζων αὐτὸν διατελῶ « τοῦ τε φρονίμου καὶ τῆς γενναιότητος, ἣν παρὰ τὰ « δεινὰ ἔχει· γνώμην τε οὐχ ἑτέραν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς « ταύτην ἀποδείκνυμαι μικρὰ ἔτι προσθεὶς αὐτῇ, ἅ « μοι παραλιπεῖν Ἄππιος δοκεῖ. Ἕρνικας μὲν γὰρ « καὶ Λατίνους, οἷς νεωστὶ δεδώκαμεν τὴν ἰσοπολι- « τείαν, οὐδὲ αὐτὸς οἶμαι δεῖν κληρουχεῖν τὰ ἡμέτερα. « Οὐ γὰρ ἐξ οὗ προσῆλθον εἰς τὴν φιλίαν ἡμῖν ταύτην « τὴν γῆν κτησάμενοι ἔχομεν, ἀλλὰ παλαίτερον ἔτι « τοῖς ἑαυτῶν κινδύνοις οὐδενὸς ἄλλου προσωφελή- « σαντος ἀφελόμενοι τοὺς ἐχθρούς. Ἀποκρινώμεθα δὲ « αὐτοῖς, ὅτι τὰς μὲν πρότερον ὑπαρχούσας ἡμῖν κτή- « σεις, ὅσας ἕκαστοι εἴχομεν, ὅτε τὴν φιλίαν συνετι- « θέμεθα, ἰδίας τε καὶ ἀναφαιρέτους ἑκάστοις δεῖ μέ- « νειν· ὅσων δὲ ἂν ἀφ' οὗ τὰς συνθήκας ἐποιησάμεθα « κοινῇ στρατεύσαντες ἐκ πολέμου κύριοι γενώμεθα, « τούτων ὑπάρξει τὸ ἐπιβάλλον ἑκάστοις λάχος. Ταῦτα

rent : quidquid autem pecuniæ ex istis locationibus redactum esset, id impenderetur in militum stipendia et sumtus, qui ad bellicos usus necessarii essent. « Nunc « enim, inquiebat, pauperes iure optimo divitibus invi- « dent, qui sibi usurparunt, detinentque ea quæ sunt « publica : nec mirum est, si res publicas omnibus di- « vidi, quam ab impudentissimis hominibus iisque pau- « cis, detineri malint. Quod si viderint, ipso agro ce- « dere eos, qui nunc eius fructum percipiunt, et quæ « publica sunt vere publica esse, invidere nobis desinent, « et illa cupiditas agri viritim dividendi refrigescet, ubi « cognoverint maiorem esse utilitatem publicæ possessio- « nis, quam agellorum viritim divisorum. Eos enim « doceamus (inquiebat) quantum intersit, et si singuli « pauperes exiguum agellum acceperint et in turbulen- « tos vicinos inciderint, fore ut nec ipsi ob paupertatem « eum colere possint, nec nisi vicinum qui eum condu- « cere velit reperiant : sin vero latifundia varias et non « contemnendas agricolis culturas habentia publice lo- « centur, magni proventus inde ad rempublicam redeant. « Et satius ipsis esse, quoties ad militiam proficiscun- « tur, ex horreis publicis frumentum et ex ærario sti- « pendia accipere, quam in ærarium de suis singulos « *conferre*, qui interdum victus penuria laborant et « multo magis et pecuniæ collatione laborabunt. »

LXXIV. Quum Appius hanc sententiam dixisset, et optime sentire visus esset, secundo loco rogatus A. Sempronius Atratinus, hæc dixit : « Haud nunc primo mihi « laudandus est Appius, ut vir prudentissimus in præ- « videndis rebus futuris multo antequam eveniant, et « ut sententiarum honestissimarum utilissimarumque « auctor, et qui constanter in proposito maneat, nec ab « eo dimoveatur et nec metu cedat, nec gratia flectatur. « Semper enim illum laudo et admiror, tum ob eius pru- « dentiam, tum etiam ob fortitudinem in periculis : nec « aliam sententiam dicam, sed et ipse hanc sequar, pau- « cis quibusdam additis, quæ Appius omisisse mihi « videtur. Nam Hernicis et Latinis, iure civitatis a nobis « recens donatis, ne ipse quidem agros nostros divi- « dendos censeo. Nec enim, ex quo illi in amicitiam « nostram recepti sunt, hunc agrum nobis paravimus : « sed multo ante, nostroque marte, nullis externis « auxiliis nos adiuvantibus, hostibus ademtum posside- « mus. Ipsisque respondeamus, possessiones eas quas « antea unusquisque nostrum habebat, quo tempore « amicitiam iniimus, oportere unicuique proprias ac per- « petuas manere ; quidquid vero agri, post fœdus ictum, « in communi militia armis paraverimus, ex hoc unum- « quemque partem, quæ forte ei obtigerit, habiturum. « Hæc enim nec sociis velut iniuria iustæ iræ mate-

« γὰρ οὔτε τοῖς συμμάχοις ὡς ἀδικουμένοις ὀργῆς παρέξει δικαίας πρόφασιν, οὔτε τῷ δήμῳ δέος, μὴ δόξῃ τὰ κερδαλεώτερα πρὸ τῶν εὐπρεπεστέρων αἱρεῖσθαι. Τῇ τε αἱρέσει τῶν ἀνδρῶν, οὓς Ἄππιος ἠξίου ὁριστὰς γενέσθαι τῆς δημοσίας γῆς, πάνυ εὐδοκῶ. Πολλὴν γὰρ ἡμῖν τοῦτο οἴσει παρρησίαν πρὸς τοὺς δημοτικούς· ἐπεὶ νῦν γε ἄχθονται κατ' ἀμφότερα, καὶ ὅτι αὐτοὶ τῶν δημοσίων οὐδὲν ἀπολαύουσι κτημάτων, καὶ ὅτι ἐξ ἡμῶν τινες οὐ δικαίως αὐτὰ καρποῦνται. Ἐὰν δὲ δημοσιωθέντα ἴδωσι καὶ τὰς ἀπ' αὐτῶν προσόδους εἰς τὰ κοινὰ καὶ ἀναγκαῖα δαπανωμένας, οὐδὲν ὑπολήψονταί σφισι διαφέρειν τῆς γῆς ἢ τῶν ἐξ αὐτῆς καρπῶν μετέχειν. Ἐῶ γὰρ λέγειν, ὅτι τῶν ἀπόρων ἐνίους μᾶλλον εὐφραίνουσιν αἱ ἀλλότριαι βλάβαι τῶν ἰδίων ὠφελειῶν. Οὐ μὴν ἀποχρῆν γε οἴομαι τούτων ἑκάτερον ἐν τῷ ψηφίσματι γράφειν, ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλης τινὸς οἴομαι δεῖν θεραπείας μετρίας τὸν δῆμον οἰκειώσασθαί τε καὶ ἀναλαβεῖν, ἣν μετὰ μικρὸν ἐρῶ, τὴν αἰτίαν πρῶτον ὑμῖν ἀποδειξάμενος, μᾶλλον δὲ τὴν ἀνάγκην, δι' ἣν καὶ τοῦτο πρακτέον ἡμῖν.

LXXV. « Ἴστε δήπου τοὺς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ῥηθέντας ὑπὸ τοῦ δημάρχου λόγους, ὅτ' ἤρετο τῶν ὑπάτων τὸν ἕτερον τοῦτον Οὐεργίνιον, ἥντινα γνώμην ἔχει περὶ τῆς κληρουχίας, πότερα τοῖς μὲν πολίταις συγχωρεῖ διανέμειν τὰ δημόσια, τοῖς δὲ συμμάχοις οὐκ ἐᾷ, ἢ τῶν κοινῶν τῶν ἡμετέρων οὐδὲ ἡμῖν συγχωρεῖ μέρος λαγχάνειν; καὶ οὗτος ὡμολόγησε τὸ καθ' ἡμᾶς μέρος οὐ κωλύειν τὴν κληρουχίαν, ἐὰν ἅπασι ταῦτα κράτιστα εἶναι δοκῇ· καὶ ἡ συγχώρησις ἥδε τούς τε δημάρχους ἐποίησεν ἡμῖν συναγωνιστὰς καὶ τὸν δῆμον ἐπιεικέστερον. Τί οὖν παθόντες, ἃ τότε συνεχωρήσαμεν, νῦν ἀναθησόμεθα; ἢ τί πλέον ἡμῖν ἔσται τὰ γενναῖα καὶ τὰ καλὰ πολιτεύματα καὶ ἄξια τῆς ἡγεμονίας πολιτευομένοις, ἐὰν μὴ πείθωμεν τοὺς χρησομένους; οὐ πείσομεν δέ. Καὶ τοῦτ' οὐδεὶς ὑμῶν ἀγνοεῖ. Χαλεπώτεροι γὰρ ἂν τῶν μὴ τυγχανόντων ἀπαντήσειαν οἱ ψευσθέντες τῆς ἐλπίδος καὶ τὰ ὁμολογηθέντα μὴ κομιζόμενοι. Οἰχήσεται δὴ πάλιν φέρων αὐτοὺς ὁ τὰ πρὸς ἡδονὴν πολιτευόμενος, καὶ οὐδὲ τῶν δημάρχων τις ἔτι μεθ' ἡμῶν στήσεται. Τί οὖν ὑμῖν πράττειν παραινῶ καὶ τί προστίθημι τῇ Ἀππίου γνώμῃ μάθετε, ἀλλὰ μὴ προεξαναστῆτε μηδὲ θορυβήσητε, πρὶν ἅπαντ' ἀκούσητε ἃ λέγω. Τοῖς αἱρεθησομένοις ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν τῆς χώρας καὶ περιορισμὸν εἴτε δέκα ἀνδράσιν εἴτε ὅσοις δή ποτ' ἐπιτρέψατε διαγνῶναι, τίνα τ' αὐτῆς δεῖ καὶ ὁπόσην κοινὴν εἶναι πάντων καὶ κατὰ πενταετίαν μισθουμένην αὔξειν τὰς τοῦ ταμιείου προσόδους, ὁπόσην τε αὖ καὶ ἥντινα τοῖς δημόταις ἡμῶν διαιρεθῆναι. Ἣν δὲ ἂν ἐκεῖνοι κληροῦχον ἀποδείξωσι γῆν, ὑμᾶς διαγνόντας εἴτε πᾶσιν, εἴτε οἷς δὴ οὐκ ἔστι κλῆρος, εἴτε

« riam præbebunt, nec efficient, ut populus Romanus metuat, nec utilitatem honestati anteposuisse videatur. Ceterum viros eligi quos Appius agri publici finitores esse censebat, valde probo. Hac enim re fiet, ut multo liberius cum plebe agere possimus : siquidem nunc utroque nomine indignatur, tum quia ipsa ex publicis possessionibus nullum fructum percipit, tum quia nonnulli de nobis nullo iure iis fruuntur. Sed si has publicas esse viderit, earumque proventus in publicos et necessarios usus impendi; non putabit, sua interesse, utrum agris an eorum proventibus fruatur. Non dicam enim, inopes multos ex aliorum detrimentis maiorem voluptatem capere, quam ex suis ipsorum commodis. Non tamen (ut opinor) satis est, si hoc utrumque in senatusconsulto scribatur, sed et alio officio plebem demerendam reficiendamque arbitror, de quo paullo post dicam, ubi prius caussam vobis ostendero, imo potius necessitatem, cur hoc quoque nobis sit faciendum.

LXXV. « Scitis sane verba in concione a tribuno facta, cum ex altero consule isto Virginio quæsivit, quidnam sentiret de agrorum divisione, utrum civibus quidem agrum publicum dividi permitteret, sociis vero non pateretur, an ne nobis quidem nostrorum communium agrorum partem sorte datam accipere permitteret? istumque respondisse : nos quidem non impedire, quo minus ager divideretur, si hoc optime factum omnibus videretur : atque hac permissione et tribunos nobis adiunctos et plebem mitiorem redditam. Quamnam igitur ob caussam ea, quæ tunc concessimus, nunc denegabimus? aut quam utilitatem generosa et præclara imperioque digna instituta nostra nobis afferent, nisi eos qui his utantur persuaserimus? non persuadebimus autem. Et hoc nemo vestrum ignorat. Qui enim spe sua fuerint frustrati, nec res sibi promissas acceperint multo infensiores nobis erunt, quam illi, qui nihil impetrare possunt. Iterum igitur veniet aliquis, qui rempublicam ad eorum voluntatem administrans, eos secum abripiet, nec ullus tribunus plebis amplius a nobis stabit. Quid igitur vobis faciendum censeam, et quid Appii sententiæ addam, audite : sed ne surgatis, neve tumultum excitetis, antequam omnia, quæ dicam, audieritis. Illis, qui ad agrum inspiciendum et metandum eligentur, sive decemviri, sive quotcunque futuri sunt, permittite, ut discernant, quænam eius pars et quanta ad rempublicam pertinere debeat, ut in quinquennium locata publicos reditus augeat; item quantum agri et quem plebi nostræ dividere oporteat. Quem vero agrum illi dividendum plebi assignarint, *suadeo ut*, ubi de eo cognoveritis, sive omnibus, sive iis tantum, qui nullam

« τοῖς ἐλάχιστον ἔχουσι τίμημα, εἴτε ὅπως ἂν βούλησθε, κατανεῖμαι· τοὺς δ' ὁριστὰς αὐτῆς ἄνδρας καὶ « τὸ ὑμέτερον ψήφισμα, ὃ περὶ τῆς κληρουχίας ἐξοίσετε, καὶ τἄλλα ὅσα δεῖ γενέσθαι, ἐπειδὴ βραχὺς ὁ « λειπόμενός ἐστι τῆς ἀρχῆς τοῖς ὑπάτοις χρόνος, τοὺς « εἰσιόντας ὑπάτους ὡς ἂν αὐτοῖς κράτιστα δοκῇ « ἔξειν ἐπιτελέσαι. Οὔτε γὰρ ὀλίγου τηλικαῦτα πράγματα δεῖται χρόνου, οὔτε ἡ νῦν στασιάζουσα ἀρχὴ « φρονιμώτερον ἂν καταμάθοι τὰ συμφέροντα τῆς « μετ' αὐτὴν ἀποδειχθησομένης, ἐὰν ἐκείνη γ' ὥσπερ ἐλπίζομεν ὁμονοῇ. Χρήσιμον δὲ πρᾶγμα ἐν « πολλοῖς καὶ ἥκιστα σφαλερὸν ἀναβολή, καὶ πολλὰ « ὁ χρόνος ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ μετατίθησι· καὶ τὸ μὴ στασιάζον ἐν τοῖς προεστηκόσι τῶν κοινῶν ἁπάντων « ἀγαθῶν ἐν ταῖς πόλεσιν αἴτιον. Ἐγὼ μὲν δὴ ταύτην « ἀποφαίνομαι γνώμην· εἰ δέ τις ἄλλο κρεῖττον εἰσηγεῖται, λεγέτω. »

LXXVI. Παυσαμένου δέ, πολὺς ἔπαινος ἐκ τῶν παρόντων ἐγένετο, καὶ οὐδεὶς τῶν μετ' ἐκεῖνον ἐρωτηθέντων ἑτέραν γνώμην ἀποφαίνεται· γράφεται δὴ μετὰ ταῦτα τὸ τῆς βουλῆς δόγμα τοιόνδε· « Ἄνδρας ἐκ τῶν ὑπατικῶν ἀποδειχθῆναι δέκα τοὺς πρεσβυτάτους, οἵτινες ὁρίσαντες τὴν δημοσίαν χώραν ἀποδείξουσιν, ὅσην τε δεῖ μισθοῦσθαι καὶ ὅσην τῷ δήμῳ διαιρεθῆναι· τοῖς δὲ ἰσοπολίταις τε καὶ συμμάχοις, ἐάν τινα ὕστερον ἐπικτήσωνται κοινῇ στρατευσάμενοι, τὸ ἐπιβάλλον ἑκάστοις κατὰ τὰς ὁμολογίας ὑπάρχειν μέρος· τὴν δὲ αἵρεσιν τῶν ἀνδρῶν καὶ τὴν διανομὴν τῶν κλήρων καὶ τἄλλα ὅσα δεῖ γενέσθαι τοὺς εἰσιόντας ἐπιτελέσαι ὑπάτους. » Τοῦτο τὸ δόγμα εἰς τὸν δῆμον εἰσενεχθὲν τόν τε Κάσσιον ἔπαυσε τῆς δημαγωγίας, καὶ τὴν ἀναρριπιζομένην ἐκ τῶν πενήτων στάσιν οὐκ εἴασε περαιτέρω προελθεῖν.

LXXVII. Τῷ δ' ἑξῆς ἐνιαυτῷ, τῆς ἑβδομηκοστῆς καὶ τετάρτης ὀλυμπιάδος ἐνεστώσης, ἣν ἐνίκα στάδιον Ἄστυλος Συρακούσιος, Ἀθήνησι δ' ἄρχων ἦν Λεώστρατος, Κοΐντου Φαβίου καὶ Σερουΐου Κορνηλίου τὴν ὑπατείαν παρειληφότων, ἄνδρες ἐκ τῶν πατρικίων νέοι μὲν ἔτι τὴν ἡλικίαν, ἐπιφανέστατοι δὲ τῶν ἄλλων κατά γε ἀξιώσεις προγόνων καὶ διὰ τὰς ἑταιρίας τε καὶ πλούτους μέγα δυνάμενοι, καὶ ὡς νέοι τὰ πολιτικὰ πράττειν οὐδενὸς τῶν ἐν ἀκμῇ χείρους, Καίσων Φάβιος ἀδελφὸς τοῦ τότε ὑπατεύοντος, καὶ Λεύκιος Οὐαλέριος Ποπλικόλας, ἀδελφὸς τοῦ καταλύσαντος τοὺς βασιλεῖς, τὴν ταμιευτικὴν ἔχοντες ἐξουσίαν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, καὶ διὰ τοῦτο ἐκκλησίαν συνάγειν ὄντες κύριοι, τὸν ὑπατεύσαντα τῷ πρόσθεν ἐνιαυτῷ Σπόριον Κάσσιον καὶ τολμήσαντα τοὺς περὶ τῆς διανομῆς εἰσηγήσασθαι νόμους, εἰσήγγειλαν εἰς τὸν δῆμον ἐπὶ τυραννίδος αἰτίᾳ· καὶ προειπόντες ἡμέραν ῥητὴν ἐκάλουν αὐτόν, ὡς ἐπὶ τοῦ δήμου τὴν δίκην ἀπολογησόμενον. Ὄχλου δὲ πλείστου συναχθέντος εἰς τὴν ἀποδειχθεῖσαν ἡμέραν, συγκαλέσαντες εἰς ἐκκλησίαν τὸ πλῆθος, τά τ' ἐμφανῆ τοῦ ἀνδρὸς

« agri portionem habent, sive iis, quorum census est « minimus, sive quomodocunque vobis placuerit, eum « dividatis : finitorum vero creationem, et vestrum se« natusconsultum, quod de agris dividendis facturi estis, « et alia quæcunque sunt facienda (quoniam tempus, « quod horum consulum magistratui superest, breve « est) sequentibus consulibus committenda censeo, ut « isti, quod maxime e republica videbitur, faciant. Neque « enim tanta negotia brevi temporis spatio indigent, « neque consules isti inter se dissidentes prudentius « prospicient, quid sit utile, quam ei qui post eos crea« buntur, dummodo (uti speramus) concordes fuerint. « Multis autem in rebus dilatio est utilis et minime « periculosa, et tempus multa unius diei spatio mutat; « et magistratuum rempublicam administrantium con« cordia omnium bonorum civitatibus caussa esse so« let. Atque hæc est mea sententia : sed si quis aliam « meliorem habet, eam dicat. »

LXXVI. Quum autem finem dicendi fecisset, ab omnibus, qui aderant, magnis laudibus est exceptus : omnesque, qui post eum rogati fuerunt, in eandem sententiam iverunt. Post hæc igitur tale senatusconsultum factum est : « Ut decemviri ex consularibus natu maximi crearentur, qui agro publico terminato pronuntiarent, quantum locandum esset, et quantum plebi dividendum : ceterum et iis, qui ius civitatis essent adepti, et sociis, si quis ager communi militia postea partus fuisset, singulis portio iusta ex fœdere daretur : decemvirorum vero creatio, et agrorum divisio et alia, quæcunque essent agenda, sequentibus consulibus curæ essent. » Hoc senatusconsultum ad populum relatum Cassii conciones cohibuit et inopum gliscentem seditionem ulterius progredi non sivit.

LXXVII. Anno sequenti, septuagesimæ quartæ olympiadis initio, qua vicit in stadio Astylus Syracusanus, archonte Athenis Leostrato, Quinto Fabio et Servio Cornelio consulibus, *duo* patricii adolescentes omnium nobilissimi, qui tum maiore dignitate, tum sodalitiis ac opibus suis multum poterant, et qui ut iuvenes nemini iuniorum in publicis negotiis tractandis erant secundi, Cæso Fabius, frater eius, qui tunc consul erat, et Lucius Valerius Poplicola, frater eius, qui reges expulerat, eodem tempore quæstores, ac ideo convocandæ concionis ius habentes, Spurii Cassii qui superiore anno consulatum gesserat, et legis agrariæ auctor esse ausus erat, tyrannidis affectatæ apud populum accusarunt, diemque ei dixerunt, qua apud populum caussam dicere iusserunt. Quum autem ad diem dictam plurima turba confluxisset, convocata ad concionem multitudine manifesta hominis acta nihil boni in se habuisse prolixa oratione demonstrarunt. Ac primum quidem, quod Latinis, qui se iure civitatis donari satis habebant, et pro magna felicitate æstimabant, si hoc solum impetrarent, non solum ius civitatis, quod pete-

ἔργα, ὡς ἐπ' οὐδενὶ χρηστῷ γενόμενα, διεξῄεσαν· « Ὅτι Λατίνοις μὲν πρῶτον, οἷς ἀπέχρη πολιτείας « κοινῆς ἀξιωθῆναι μέγα εὐτύχημα ἡγουμένοις, εἰ καὶ « ταύτης τύχοιεν, οὐ μόνον ἣν ᾔτουν πολιτείαν ὕπα- « τος ὢν ἐχαρίσατο, ἀλλ' ἔτι καὶ τῶν ἐκ τοῦ πολέμου « λαφύρων, ἐὰν κοινὴ γένηται στρατεία, τὴν τρίτην « ἐψηφίσατο δίδοσθαι· ἔπειτα Ἕρνικας, οὓς πολέμῳ « χειρωθέντας ἀγαπᾶν ἐχρῆν, εἰ μὴ καὶ τῆς αὐτῶν « χώρας ἀφαιρέσει τινὶ ζημιωθεῖεν, φίλους μὲν ἀντὶ « ὑπηκόων ἐποίησε, πολίτας δ' ἀντὶ ὑποτελῶν, γῆς τε « λείας ἣν ἂν ἐκ παντὸς κτήσωνται τὴν ἑτέραν ἔταξε « λαμβάνειν τριτημερίδα. Ὥστε μεριζομένων εἰς « τρεῖς κλήρους τῶν λαφύρων, τοὺς μὲν ὑπηκόους « τε καὶ ἐπήλυδας διμοιρίας λαμβάνειν, τοὺς δὲ αὐ- « θιγενεῖς ἡγεμόνας τρίτην μερίδα. Ἐκ δὲ τούτου « δυεῖν τῶν ἀτοπωτάτων θάτερον ἐπεδείκνυσαν αὐτοῖς « συμβησόμενον, ἐάν τινας ἑτέρους διὰ πολλὰς καὶ « μεγάλας εὐεργεσίας προέλωνται ταῖς αὐταῖς τι- « μῆσαι δωρεαῖς, αἷς Λατίνους τ' ἐτίμησαν καὶ τοὺς « μηδὲ ὁτιοῦν ἀγαθὸν ἀποδειξαμένους Ἕρνικας. Μιᾶς « γὰρ καταλειπομένης αὐτοῖς τριτημορίδος, ἢ οὐχ « ἕξειν ὅ τι δώσουσιν ἐκείνοις μέρος, ἢ τὰ ὅμοια « ψηφισαμένους μηδὲν ἑαυτοῖς καταλείψειν. »

bant, in suo consulatu largitus esset, sed etiam tertiam prædæ partem, si communis esset militia, dari decrevisset : deinde, quod Hernicos (quibus bello subactis satis esse debebat, si et agri sui parte aliqua mulctati non fuissent) amicos pro subditis, et cives pro stipendiariis fecisset, et agri ac prædæ, quæcunque parta *in posterum* esset, alteram tertiam partem accipere statuisset, ita ut, præda trifariam divisa, subditi et advenæ duas partes acciperent, ipsi vero indigenæ et duces tertiam. Hinc autem e duabus ineptissimis rebus alterutrum sibi eventurum demonstrabant, si quos alios ob multa et magna in se merita eisdem donis honorare vellent, quibus Latinos et Hernicos honorarant, quorum ne vel minima quidem in populum Romanum merita exstarent. Quum enim ipsis una tantum tertia pars esset reliqua, aut non habituros, quam illis partem darent, aut, si eadem illis decernerent, nihil sibi ipsis relicturos.

LXXVIII. Πρὸς δὲ τούτοις διεξῄεσαν, ὅτι δημεῦσαι τὰ κοινὰ τῆς πόλεως ἐπιβαλλόμενος οὔτε τῆς βουλῆς ψηφισαμένης, οὔτε τῷ συνυπάτῳ δοκοῦν βίᾳ κυροῦν ἐμέλλησε τὸν νόμον, ὃς οὐ καθ' ἓν τοῦτο μόνον ἦν ἀσύμφορός τε καὶ ἄδικος, ὅτι προβουλεῦσαι δέον τὸ συνέδριον καὶ εἰ δόξειεν ἐκείνῳ κοινὴν ἁπάντων εἶναι τῶν ἐν τέλει τὴν φιλανθρωπίαν, ἑνὸς ἀνδρὸς ἐποίει τὴν χάριν· ἀλλὰ καὶ κατ' ἐκεῖνο τὸ πάντων σχετλιώτατον, ὅτι λόγῳ μὲν δόσις ἦν τοῖς πολίταις τῆς δημοσίας χώρας, ἔργῳ δὲ ἀφαίρεσις, Ῥωμαίων μὲν τῶν κτησαμένων αὐτὴν μίαν μοῖραν ληψομένων, Ἑρνίκων δὲ καὶ Λατίνων οἷς οὐδὲν αὐτῆς μετῆν τὰς δύο· καὶ ὡς οὐδὲ τοῖς δημάρχοις ἐναντιωθεῖσι καὶ παραλύειν ἐκ τοῦ νόμου θάτερον ἀξιοῦσι μέρος, τὸ κατὰ τὴν ἰσομοιρίαν τῶν ἐπηλύδων, ἐπείσθη, ἀλλὰ καὶ δημάρχοις καὶ συνυπάτῳ καὶ βουλῇ καὶ πᾶσι τοῖς ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ τὰ κράτιστα βουλευομένοις τἀναντία πράττων διετέλεσε. Διεξελθόντες δὲ ταῦτα καὶ μάρτυρας αὐτῶν ἅπαντας τοὺς πολίτας ποιησάμενοι, μετὰ ταῦτα ἤδη καὶ τὰς ἀπορρήτους τῆς τυραννίδος παρείχοντο πίστεις, ὡς χρήματά τε συνενέγκαιεν αὐτῷ Λατῖνοι καὶ Ἕρνικες, καὶ ὅπλα παρασκευάσαιντο καὶ συμπορεύοιντο ὡς αὐτὸν οἱ θρασύτατοι τῶν ἐν ταῖς πόλεσι νέων ἀπόρρητά τε ποιούμενοι βουλευτήρια καὶ πολλὰ πρὸς τούτοις ἕτερα ὑπηρετοῦντες, καὶ παρείχοντο τοὺς τούτων μάρτυρας, πολλοὺς μὲν ἀστούς, πολλοὺς δ' ἐκ τῶν ἄλλων συμμαχίδων πόλεων οὔτε φαύλους οὔτ' ἀφανεῖς. Οἷς ἐπίστευσεν ὁ δῆμος καὶ οὔτε λόγοις ἔτι ὑπαχθεὶς, οὓς ὁ ἀνὴρ ἐκ πολλῆς παρασκευῆς συγκειμένους διέθετο, οὔτ' οἴκτῳ ἐνδοὺς τριῶν μὲν αὐτῷ παίδων μεγάλην παρεχόντων εἰς

LXXVIII. Præterea dixerunt eum, quum sibi proposuisset bona civitatis publicare, nec ex senatusconsulto, nec ex collegæ consensu, sed vi legem perferre conatum fuisse : quæ non isto tantum nomine perniciosa et iniusta erat, quod, quum debuisset senatusconsultum præcedere, et, si patribus placuisset, ita demum istud beneficium omnium principum civitatis commune esse, ipse tamen illius gratiam ad unum hominem transtulisset : sed etiam eo, quod omnium erat gravissimum, quod verbis quidem ager publicus gratis dividebatur civibus, sed re ipsa Romanis, qui eum comparaverant, auferebatur : quod unam tantum partem accepturi essent, Hernici vero et Latini, ad quos is ager nihil pertinebat, duas ; et quod ne tribunis quidem intercedentibus, et alterum legis caput, in quo de æqua parte advenis concedenda agebatur tolli postulantibus, paruisset, sed et tribunis et collegæ et senatui omnibusque optime reipublicæ consulentibus pertinaciter adversatus esset. His autem enarratis, atque omnium civium testimonio confirmatis, postea arcana etiam tyrannidis argumenta postulerunt, Latinos et Hernicos ei pecunias facta collatione dedisse, et arma comparasse, et audacissimos quosque illorum populorum iuvenes eum sectari, et consilia occulta inire, multarumque aliarum rerum præterea illi ministros esse. Harum quoque rerum testes producebant multos cives, multosque aliarum fœderatarum civitatum viros, nec contemnendos, nec ignobiles. Quibus populus fidem habuit, nec amplius ea oratione motus, quam ille ex longa meditatione composuerat nec misericordia flexus, quamvis tres eum liberi magnopere adiuvarent ad misericordiam ei conci-

ἔλεον ἐπικουρίαν, πολλῶν δ' ἄλλων συγγενῶν τε καὶ ἑταίρων συνολοφυρομένων, οὔτε τῶν κατὰ πολέμους ἔργων, δι' ἃ ἐπὶ μήκιστον ἦλθε τιμῆς, φειδώ λαβών τινα, καταψηφίζεται τὴν δίκην. Οὕτως τ' ἄρ' ἦν πικρὸς πρὸς τὸ τῆς τυραννίδος ὄνομα, ὥστε οὐδ' ἐν τῷ τιμήματι τῆς δίκης μετρίᾳ ὀργῇ ἐχρήσατο πρὸς αὐτὸν, ἀλλὰ θανάτου ἐτίμησεν. Εἰσῄει γὰρ αὐτὸν δέος, μὴ φυγὰς ἐλαθεὶς ἐκ τῆς πατρίδος ἀνὴρ στρατηγῆσαι πολέμους τῶν τότε δεινότατος ὅμοια δράσαι Μαρκίῳ, τά τε φίλια διαβάλλων καὶ τὰ ἐχθρὰ συνιστὰς, καὶ πόλεμον ἄσπειστον ἐπάγοι τῇ πατρίδι. Τοῦτο τὸ τέλος τῆς δίκης λαβούσης, ἀγαγόντες οἱ ταμίαι τὸν ἄνδρα ἐπὶ τὸν ὑπερκείμενον τῆς ἀγορᾶς κρημνὸν, ἁπάντων ὁρώντων, ἔρριψαν κατὰ τῆς πέτρας. Αὕτη γὰρ ἦν τοῖς τότε Ῥωμαίοις ἐπιχώριος τῶν ἐπὶ θανάτῳ ἁλόντων ἡ κόλασις.

LXXIX. Ὁ μὲν οὖν πιθανώτερος τῶν παραδεδομένων ὑπὲρ τοῦ ἀνδρὸς λόγων τοιόσδε ἐστί· δεῖ δὲ καὶ τὸν ἧσσον πιθανὸν, ἐπειδὴ κἀκεῖνος πεπίστευται ὑπὸ πολλῶν καὶ ἐν γραφαῖς ἀξιοχρέοις φέρεται, μὴ παρελθεῖν. Λέγεται δή τισιν, ὡς ἀδήλου πᾶσιν οὔσης ἔτι τῆς ὑπ' αὐτοῦ συσκευαζομένης τυραννίδος πρῶτος ὑποπτεύσας ὁ πατὴρ τοῦ Κασσίου, καὶ διὰ τῆς ἀκριβεστάτης βασάνου τὸ πρᾶγμα ἐξετάσας, ἧκεν ἐπὶ τὴν βουλήν· ἔπειτα κελεύσας ἐλθεῖν τὸν υἱὸν, μηνυτής τε καὶ κατήγορος αὐτοῦ ἐγένετο· καταγνούσης δὲ καὶ τῆς βουλῆς, ἀγαγὼν αὐτὸν εἰς τὴν οἰκίαν ἀπέκτεινε. Τὸ μὲν οὖν πικρὸν καὶ ἀπαραίτητον τῆς τῶν πατέρων ὀργῆς εἰς υἱοὺς ἀδικοῦντας, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς τότε Ῥωμαίοις, οὐδὲ ταύτην ἀπωθεῖται τὴν ἀπόφασιν· ἐπεὶ καὶ πρότερον Βροῦτος ὁ τοὺς βασιλεῖς ἐκβαλὼν ἀμφοτέρους τοὺς υἱοὺς ἐδικαίωσε κατὰ τὸν τῶν κακούργων νόμον ἀποθανεῖν, καὶ πελέκεσι τοὺς αὐχένας ἀπεκόπησαν, ὅτι συμπράττειν τοῖς βασιλεῦσιν ἐδόκουν τὴν κάθοδον· καὶ μετὰ ταῦτα Μάλλιος ὁ ἐν τῷ Γαλατικῷ πολέμῳ στρατηγῶν, τὸν υἱὸν ἀριστεύοντα κατὰ πόλεμον τῆς μὲν ἀνδρείας ἕνεκα τοῖς ἀριστείοις στεφάνοις ἐκόσμησεν· ἀπείθειαν δ' ἐπικαλῶν, ὅτι οὐκ ἐν ᾧ ἐτάχθη φρουρίῳ ἔμεινεν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἐπιταγὴν τοῦ ἡγεμόνος ἐξῆλθεν ἀγωνιούμενος, ὡς λειποτάκτην ἀπέκτεινε. Καὶ ἄλλοι πολλοὶ πατέρες, οἱ μὲν ἐπὶ μείζοσιν αἰτίαις, οἱ δ' ἐπ' ἐλάττοσιν, οὔτε φειδὼ τῶν παίδων οὔτ' ἔλεον ἔσχον. Κατὰ μὲν δὴ τοῦτο οὐκ ἀξιῶ, ὥσπερ ἔφην, προβεβλῆσθαι τὸν λόγον ὡς ἀπίθανον· ἐκεῖνα δέ με ἀνθέλκει τεκμηρίων ὄντα οὔτ' ἐλάχιστα οὔτε ἀπίθανα καὶ πρὸς τὴν ἑτέραν ἄγει συγκατάθεσιν, ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κασσίου ἥ τ' οἰκία κατεσκάφη, καὶ μέχρι τοῦδε ἀνεῖται ὁ τόπος αὐτῆς αἴθριος ἔξω τοῦ νεὼ τῆς Γῆς, ὃν ὑστέροις ἡ πόλις κατεσκεύασε χρόνοις ἐν μέρει τινὶ αὐτῆς κατὰ τὴν ἐπὶ Καρίνας φέρουσαν ὁδὸν, καὶ τὰ χρήματα αὐτοῦ τὸ κοινὸν ἀνέλαβεν· ἐξ ὧν ἀπαρχὰς ἐν ἄλλοις τε ἱεροῖς ἀνέθηκε καὶ δὴ καὶ τῇ Δήμητρι τοὺς χαλκέους ἀνδριάντας ἐπιγραφαῖς δηλοῦντας ἀφ'

liandam, et multi alii, tam cognati quam amici, lugentes ei adessent, nec rerum in bellis gestarum, ob quas ad maximos honores provectus erat, ulla ratione habita, eum damnavit. Adeo autem infensus erat tyrannidis nomini, ut ne in æstimanda quidem pœna modum iræ in eum servavit, sed eum capite damnarit. Verebatur enim ne, si ex patria in exsilium pulsus esset, vir artibus imperatoriis omnium ætatis suæ præstantissimus, idem faceret quod Marcius, et amicos criminaretur et hostes concitaret, atque ita patriæ bellum gravissimum inferret. Quare, quum iudicium hunc habuisset exitum, quæstores hominem ductum ad rupem foro imminentem, omnibus inspectantibus, de saxo præcipitaverunt. Hoc enim supplicium capite damnatorum tunc Romanis erat vulgare.

LXXIX. Quæ igitur de hoc viro traduntur, et ad fidem propius accedunt, hæc sunt. Verumtamen et id quod minus est probabile (siquidem hoc quoque a multis creditur, et scriptis fide dignis proditur) silentio minime prætereundem est. Sunt igitur, qui dicunt, quum adhuc consilia tyrannidis, quæ ab eo affectabatur, omnibus essent incognita, primum patrem Cassii suspicione motum, re accuratissime perquisita, senatum adiisse : deinde, quum filium eo venire iussisset, eius consilia indicasse, eumque accusasse, et ab ipso quoque senatu damnatum domum abductum interfecisse. Morum igitur asperitas et inclementia patrum in filios sontes, apud eius seculi Romanos præcipue solita, facit ut ne hæc quidem opinio videatur rejicienda : quoniam et ante Brutus, qui reges expulerat, ambos filios ex lege in maleficos lata capitali supplicio dignos iudicavit, eosque securi percussit, quod viderentur regum reditui favere. Et post illum Manlius, bello Gallico imperator, filium, egregiam operam in pugna navantem, fortitudinis quidem ergo coronis pro præmio fortitudinis ornavit : sed contumaciæ crimen illi objiciens, quod in eo castello, ubi collocatus fuerat, non mansisset, sed contra ducis imperium ad pugnam exiisset, ut stationis desertorem necavit. Et multi alii patres, partim maioribus, partim minoribus de caussis, nec filiis pepercerunt, nec eos miserati sunt. Propterea igitur (ut dixi) hanc opinionem, quasi parum probabilem, rejiciendam esse non censeo : sed alia argumenta non minime momenti et verisimilia me retrahunt, et in alteram traducunt ; tum quia post Cassii mortem et ædes solo æquatæ, et ad hanc usque diem earum area vacua sub dio relicta est extra Telluris ædem, quam postea populus Romanus in quædam eius parte exstruxit, in via, quæ ad Carinas fert ; *tum* eius bonorum publicatio, unde et in aliis templis primitiæ *diis* dicatæ sunt, atque etiam Cereri æneæ statuæ, cum inscriptione quæ declarat, quorum bonorum sint illæ primitiæ. Quod

ὧν εἰσι χρημάτων ἀπαρχαί. Εἰ δέ γ' ὁ πατὴρ μηνυτής τε καὶ κατήγορος καὶ κολαστὴς αὐτοῦ ἐγένετο, οὔτε ἂν ἡ οἰκία αὐτοῦ κατεσκάφη οὔτε ἡ οὐσία ἐδημεύθη. Ῥωμαίοις γὰρ οὐδὲν ἴδιόν ἐστι κτῆμα ζώντων ἔτι τῶν πατέρων, ἀλλὰ καὶ τὰ χρήματα καὶ τὰ σώματα τῶν παίδων ὅ τι βούλονται διατιθέναι τοῖς πατράσιν ἀποδέδοται· ὥστε οὐκ ἂν δήπου τὴν τοῦ πατρὸς οὐσίαν τοῦ μηνύσαντος τὴν τυραννίδα ἐπὶ τοῖς τοῦ παιδὸς ἀδικήμασιν ἀφαιρεῖσθαι καὶ δημεύειν ἡ πόλις ἠξίου. Διὰ μὲν δὴ ταῦτα τῷ προτέρῳ συγκατατίθεμαι τῶν λόγων μᾶλλον· ἔθηκα δὲ ἀμφοτέρους, ἵνα ἐξῇ τοῖς ἀναγνωσομένοις ὁποτέρῳ βούλονται τούτων προσέχειν.

LXXX. Ἐπιβαλλομένων δέ τινων καὶ τοὺς παῖδας ἀποκτεῖναι τοῦ Κασσίου δεινὸν τὸ ἔθος ἔδοξεν εἶναι τῇ βουλῇ καὶ ἀσύμφορον. Καὶ συνελθοῦσα ἐψηφίσατο ἀφεῖσθαι τὰ μειράκια τῆς τιμωρίας, καὶ ἐπὶ πάσῃ ἀδείᾳ ζῆν μήτε φυγῇ μήτε ἀτιμίᾳ μήτε ἄλλῃ συμφορᾷ ζημιωθέντα. Καὶ ἐξ ἐκείνου τὸ ἔθος τοῦτο Ῥωμαίοις ἐπιχώριον γέγονεν, ἕως τῆς καθ' ἡμᾶς διατηρούμενον ἡλικίας, ἀφεῖσθαι τιμωρίας ἁπάσης τοὺς παῖδας ὧν ἂν οἱ πατέρες ἀδικήσωσιν, ἐάν τε προδοτῶν, ὃ μέγιστόν ἐστι παρ' ἐκείνοις ἀδίκημα. Οἵ τε καταλῦσαι τὸ ἔθος τοῦτο ἐπιβαλόμενοι κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους, μετὰ τὴν συντέλειαν τοῦ Μαρσικοῦ τε καὶ ἐμφυλίου πολέμου, καὶ τοὺς παῖδας τῶν ἐπικηρυχθέντων ἐπὶ Σύλλα πατέρων ἀφελόμενοι τὸ μετιέναι τὰς πατρίους ἀρχὰς καὶ βουλῆς μετέχειν, καθ' ὃν ἐδυνάστευον αὐτοὶ χρόνον, ἐπίφθονόν τε ἀνθρώποις καὶ νεμεσητὸν θεοῖς ἔργον ἔδοξαν ἀποδείξασθαι. Τοιγάρτοι δίκη μὲν ἐκείνοις σὺν χρόνῳ τιμωρὸς οὐ μεμπτὴ παρηκολούθησε, δι' ἣν ἐκ μεγίστου τε αὐχήματος εἰς ταπεινότατον πτῶμα κατηνέχθησαν, καὶ οὐδὲ γένος τὸ ἐξ αὐτῶν ὅτι μὴ κατὰ γυναῖκας ἔτι λείπεται· τὸ δ' ἔθος εἰς τὸν ἐξ ἀρχῆς κόσμον ὁ τούτους καθελὼν ἀνὴρ ἀποκατέστησεν. Παρ' Ἕλλησι δὲ οὐχ οὕτως ἐνίοις ὁ νόμος ἔχει, ἀλλὰ τοὺς ἐκ τυράννων γενομένους οἱ μὲν συναποκτίννυσθαι τοῖς πατράσι δικαιοῦσιν, οἱ δὲ ἀειφυγίᾳ κολάζουσιν, ὥσπερ οὐκ ἐνδεχομένης τῆς φύσεως χρηστοὺς παῖδας ἐκ πονηρῶν πατέρων ἢ κακοὺς ἐξ ἀγαθῶν γενέσθαι. Ἀλλὰ ὑπὲρ μὲν τούτων, εἴτε ὁ παρ' Ἕλλησιν ἀμείνων νόμος, εἴτε τὸ Ῥωμαίων ἔθος κρεῖττον, ἀφίημι τῷ βουλομένῳ σκοπεῖν· ἐπάνειμι δ' ἐπὶ τὰ ἑξῆς.

LXXXI. Μετὰ γὰρ τὸν τοῦ Κασσίου θάνατον οἱ μὲν αὐξάνοντες τὴν ἀριστοκρατίαν θρασύτεροί τε καὶ ὑπεροπτικώτεροι τῶν δημοτικῶν ἐγεγόνεσαν· οἱ δὲ ἐν ἀφανεῖ τε δόξῃ φερόμενοι καὶ βίῳ εἰς ταπεινὰ συνεστάλησαν, καὶ ὡς ἄριστον ἀπολωλεκότες φύλακα τῆς δημοτικῆς μερίδος πολλὴν ἄνοιαν ἑαυτῶν ἐπὶ τῇ καταδίκῃ κατεγίγνωσκον. Τούτου δὲ αἴτιον ἦν, ὅτι τὰ δόξαντα τῇ βουλῇ περὶ τῆς κληρουχίας οὐκ ἔπραττον οἱ ὕπατοι, δέον αὐτοὺς ἄνδρας τε ἀποδεῖξαι δέκα τοὺς ὁριοῦντας τὴν γῆν καὶ εἰσηγήσασθαι πόσην τε αὐτῆς

si pater eius index simul et accusator et punitor fuisset, nec eius domus fuisset diruta, nec bona publicata. Apud Romanos enim filii patribus adhuc viventibus nihil proprium possident, sed et ipsis pecuniis et corporibus filiorum patribus arbitratu suo uti permissum est Quare populus Romanus ob filii delicta patri, qui tyrannidis ab eo affectatæ indicia detulisset, bona auferre eaque publicare noluisset. Propterea igitur priorem opinionem sequi malo. Utramque tamen afferre volui, ut lectoribus, utri earum velint, fidem habere liceat.

LXXX. Quum autem nonnulli ipsos etiam Cassii liberos interficere conarentur, hoc atrox et perniciosum exemplum patribus est visum. Itaque, quum in curiam convenissent, factum est senatusconsultum, quo adolescentulis pœna remissa est, illisque, nec exsilio mulctatis nec ignominia affectis nec alia calamitate accepta, tutissime vivere concessum. Et ab eo tempore usque ad hanc nostram ætatem hic mos Romæ perpetuo servatus est, ut nulla parentum delicta liberi suo supplicio luant; sive sint tyrannorum filii, sive parricidarum, sive etiam proditorum, quod apud illos crimen est gravissimum. Et qui hunc morem nostris temporibus antiquare aggressi sunt circa finem Marsici et civilis belli, quique liberos patrum Syllæ tempore proscriptorum a paternis honoribus atque senatu quamdiu ipsi rerum potiebantur prohibuerunt, facinus et hominum invidia et deorum indignatione dignum patrare visi sunt. Quapropter temporis progressu pœna *scelerum* vindex non contemnenda eos est secuta, qua factum est, ut ex altissimo gloriæ fastigio in infimam fortunæ abiectæ conditionem deciderint, et ne eorum quidem genus, nisi per feminas deductum, amplius sit reliquum. Ille autem, qui hos sustulit, hunc morem ad pristinum usum revocavit. Ceterum apud nonnullos Græcos hoc haud ita moribus est receptum; sed alii quidem ut liberi tyrannorum una cum ipsis patribus necentur æquum censent; alii vero eos perpetuo exsilio mulctant: quasi natura non ferat, ut boni filii ex malis patribus, aut mali ex bonis nascantur. Sed utrum Græcorum mos sit melior, an Romanorum consuetudo sit præstantior, hæc cuivis relinquo dispicienda. Redeo autem ad historiæ seriem.

LXXXI. Post Cassi mortem optimatum potentiæ auctores audaciores facti sunt, et plebeios despicere cœperunt: obscuri vero nominis et infimæ conditionis homines animos demiserunt et, ut optimo plebis propugnatore emisso, magnæ dementiæ signum damnationem fuisse iudicabant. Cuius rei hæc erat caussa, quod consules senatusconsultum de agro dividendo non exsequebantur, quum tamen deberent decemviros agris finiendis creare et ad senatum referre, quantum agri et quibus esset dividendum. Iamque multi cœtus fiebant

καὶ τίσι δεήσει νεμηθῆναι. Συνῄεσάν τε πολλοὶ κατὰ συστροφὰς περὶ τῆς ἀπάτης ἑκάστοτε διαλεγόμενοι, καὶ ἐν αἰτίᾳ τοὺς προτέρους εἶχον δημάρχους ὡς προδεδωκότας τὸ κοινόν· ἐκκλησίαι τε συνεχεῖς ὑπὸ τῶν τότε δημάρχων ἐγίνοντο καὶ ἀπαιτήσεις τῆς ὑποσχέσεως. Ταῦτα συνιδόντες οἱ ὕπατοι γνώμην ἐποιήσαντο πολέμων προφάσει τὸ παρακινοῦν ἐν τῇ πόλει μέρος καὶ ταραττόμενον καταστεῖλαι· ἔτυχε γὰρ ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ λῃστηρίοις τε ὑπὸ τῶν πλησιοχώρων πόλεων καταδρομαῖς τισιν ἡ γῆ βλαπτομένη. Τιμωρίας μὲν δὴ τῶν ἀδικούντων ἕνεκα προὔθεσαν τὰ τοῦ πολέμου σημεῖα καὶ τὰς δυνάμεις τῆς πόλεως κατέγραφον. Οὐ προσιόντων δὲ τῇ καταγραφῇ τῶν ἀπόρων, ἀδύνατοι ὄντες τὴν ἐκ τῶν νόμων ἀνάγκην τοῖς ἀπειθοῦσι προφέρειν· προειστήκεισαν γὰρ τοῦ πλήθους οἱ δήμαρχοι καὶ κωλύσειν ἔμελλον, εἴ τις ἐπιχειρήσειεν ἢ τὰ σώματα τῶν ἐκλειπόντων τὴν στρατείαν ἄγειν ἢ τὰ χρήματα φέρειν· ἀπειλαῖς χρησάμενοι πολλαῖς, οὐκ ἐπιτρέψοντες τοῖς ἀνασείουσι τὸ πλῆθος, λεληθυῖαν ὑποψίαν κατέλιπον, ὡς δικτάτορα ἀποδείξοντες, ὃς ἔμελλε, καταλύσας τὰς ἄλλας ἀρχὰς τὴν τυραννικὴν καὶ ἀνυπεύθυνον μόνος ἕξειν ἐξουσίαν. Ὡς δὲ ταύτην ἔλαβον τὴν ὑπόνοιαν οἱ δημοτικοὶ, δείσαντες μὴ τὸν Ἄππιον ἀποδείξωσι πικρὸν ὄντα καὶ χαλεπὸν, πάντα πρὸ τούτου πάσχειν ὑπέμενον.

LXXXII. Ἐπεὶ δὲ κατεγράφη τὰ στρατεύματα, παραλαβόντες οἱ ὕπατοι τὰς δυνάμεις ἐξήγαγον ἐπὶ τοὺς πολεμίους. Κορνήλιος μὲν οὖν εἰς τὴν Οὐιεντανῶν χώραν ἐμβαλὼν, τὴν ἐγκαταληφθεῖσαν λείαν ἐν αὐτῇ ἀπήλασε, καὶ μετὰ ταῦτα πρεσβευσαμένων τῶν Οὐιεντανῶν, τούς τε αἰχμαλώτους αὐτοῖς ἀπέλυσε χρημάτων, καὶ ἀνοχὰς τοῦ πολέμου συνέθετο ἐνιαυσίους. Φάβιος δὲ τὴν ἑτέραν δύναμιν ἔχων εἰς τὴν Αἰκανῶν γῆν ἐνέβαλεν· ἔπειτα ἐκεῖθεν εἰς τὴν Οὐολούσκων. Χρόνον μὲν οὖν τινα οὐ πολὺν ἠνέσχοντο οἱ Οὐολοῦσκοι διαρπαζομένων αὐτοῖς καὶ κειρομένων τῶν ἀγρῶν· ἔπειτα καταφρονήσαντες τῶν Ῥωμαίων ὡς οὐ πολλῇ δυνάμει παρόντων, ἐξεβοήθουν ἐκ τῆς Ἀντιατῶν χώρας, τὰ ὅπλα ἁρπάσαντες ἀθρόοι, ταχύτερα μᾶλλον ἢ ἀσφαλέστερα βουλευσάμενοι. Εἰ μὲν οὖν ἔφθασαν ἐσκεδασμένοις τοῖς Ῥωμαίοις ἐπιφανέντες ἐκ τοῦ ἀπροσδοκήτου, μεγάλην ἂν αὐτῶν εἰργάσαντο τροπήν· νῦν δὲ προαισθόμενος τὴν ἔφοδον αὐτῶν ὁ ὕπατος διὰ τῶν ἀποσταλέντων ἐπὶ τὰς κατασκοπὰς, ἀνακλήσει ταχείᾳ τοὺς ἐν ταῖς προνομαῖς ἐσκεδασμένους ἀναλαβὼν τάξιν αὐτοῖς ἀπέδωκε τὴν εἰς πόλεμον ἁρμόττουσαν. Τοῖς δὲ Οὐολούσκοις σὺν καταφρονήσει καὶ θάρσει χωροῦσιν, ὡς παρὰ δόξαν ἐφάνη συνεστῶσα ἐν κόσμῳ πᾶσα ἡ τῶν πολεμίων δύναμις, δέος ἐμπίπτει πρὸς τὴν ἀδόκητον ὄψιν, καὶ τοῦ μὲν κοινοῦ τῆς ἀσφαλείας οὐδεμία φροντὶς, τῆς δὲ ἰδίας ἑκάστῳ σωτηρίας πρόνοια. Ὑποστρέψαντες δὴ ὡς εἶχον ἕκαστοι τάχους ἔφευγον ἄλλοι κατ' ἄλλας ὁδούς· καὶ οἱ μὲν πλείους

hominum de fraude illa assidue conquerentium, et superiores tribuni, ut plebis proditores, accusabantur : et ab illis, qui tunc erant tribuni, crebræ conciones habebantur et promissa reposcebantur. Quibus rebus cognitis, consules decreverunt belli prætextu seditiosam et tumultuantem populi partem sedare : forte enim eodem illo tempore ager Romanus finitimorum populorum latrociniis, et quibusdam excursionibus infestabatur. Ut igitur has iniurias ulciscerentur, belli signa proposuerunt, et copias urbanas conscribere cœperunt. Sed cum pauperes nomina non darent, nec ipsi contumaces possent legibus cogere (tribuni enim pro multitudine resistebant, paratique ad intercedendum erant, si quis vel corporibus detrectantium vim afferre vel bona auferre conaretur) post multas minas intentas, se non passuros plebem ab illis concitari, tacitam suspicionem reliquerunt, fore, ut dictatorem crearent qui, ceteris magistratibus abrogatis, solus potestatem regiam et nullis rationibus reddendis obnoxiam esset habiturus. Quæ opinio quum plebeiorum animos pervasisset, veriti, ne Appium crearent, virum asperum et gravem, quidvis aliud perpeti maluerunt.

LXXXII. Exercitibus igitur conscriptis, consules copias in hostes eduxerunt. Cornelius autem, irruptione in Veientanum agrum facta, prædam in eo collectam abegit. Ac mox quum Veientes legationem misissent, captivos pecunia redemtos reddidit, et inducias in annum concessit. Fabius vero cum altero exercitu in Æquorum agrum irrupit, inde in Volscorum. Aliquamdiu igitur, sed non diu tamen, Volsci agros suos diripi et vastari sunt passi. Tum, contemta Romanorum præsentium paucitate, correptis armis conferti ex agro Antiate, præcipiti potius quam tuto consilio evaserunt. Ac si palantes Romanos inopinato adventu oppressissent, eos in fœdam fugam vertissent. Iam vero, quum consul adventum eorum per exploratores a se missos præsensisset, revocatis celeriter iis, qui in pabulationibus dispersi erant, aciem, prout rei militaris disciplina postulat, instruxit. Volscos vero, qui contemtim et audacter incedebant, quum præter exspectationem omnes hostium copias vidissent instructas, ob inopinatum adspectum timor invasit; neglectaque incolumitate communi suæ quique saluti consulit. Converso igitur itinere, unusquisque fugiebat, quanta maxima celeritate poterat, alii per alias vias; ac maior pars incolumis in urbem rediit. Sed parvos quædam caterva, quæ manserat conferta, quum in montis cuiusdam verticem confugisset, ibique castra posuisset, noctem sequentem permansit : diebus vero sequentibus, quum consul præsidio militum collem cinxisset, omnesque exitus armis interclusisset, fame compulsi, traditis armis in eius potestatem venerunt

ἀπεσώθησαν εἰς τὴν πόλιν, ὀλίγον δέ τι στῖφος, ὃ μάλιστα ἦν συντεταγμένον, εἰς ὄρους τινὰ κορυφὴν ἀναδραμὸν καὶ θέμενον ἐνταῦθα τὰ ὅπλα τὴν ἐπιοῦσαν νύκτα διέμενε· ταῖς δ᾽ ἑξῆς ἡμέραις φρουρὰν περιστήσαντος τοῦ ὑπάτου τῷ λόφῳ καὶ πάσας διακλείσαντος ὅπλοις τὰς ἐξόδους, λιμῷ βιασθὲν ὑποχείριον γίνεται καὶ παραδίδωσι τὰ ὅπλα. Ὁ δὲ ὕπατος τήν τε λείαν ὅση ἐπέτυχε καὶ τὰ λάφυρα καὶ τοὺς αἰχμαλώτους ἀποδόσθαι κελεύσας τοῖς ταμίαις, εἰς τὴν πόλιν ἀπήνεγκε τὸ ἀργύριον. Καὶ μετ᾽ οὐ πολὺν χρόνον ἀναστήσας, τὴν δύναμιν ἐκ τῆς πολεμίας ἀπῆγεν ἐπ᾽ οἴκου, τελευτῶντος ἤδη τοῦ ἔτους. Ἐπιστάντων δὲ τῶν ἀρχαιρεσίων, ἔδοξε τοῖς πατρικίοις, ἠρεθισμένον ὁρῶσι τὸν δῆμον καὶ μεταμελόμενον ἐπὶ τῇ Κασσίου καταδίκῃ διὰ φυλακῆς αὐτὸν ἔχειν, μή τι παρακινήσειε πάλιν εἰς δεκασμῶν ἐλπίδα καὶ κλήρων διανομῆς ὑπαχθεὶς ὑπ᾽ ἀνδρὸς δημαγωγῆσαι δυνατοῦ τὸ τῆς ὑπατείας λαβόντος ἀξίωμα. Ἐφαίνετο δὲ αὐτοῖς ῥᾶστ᾽ ἂν κωλυθήσεσθαι τούτων τινὸς ὀρεγόμενος, εἰ γένοιτο ὕπατος ἀνὴρ ἥκιστα δημοτικός. Βουλευσάμενοι δὴ τοῦτο κελεύουσι μετιέναι τὴν ὑπατείαν τὸν ἕτερον τῶν κατηγορησάντων τοῦ Κασσίου, Καίσωνα Φάβιον, ἀδελφὸν ὄντα τοῦ τότε ὑπατεύοντος Κοΐντου, καὶ ἐκ τῶν ἄλλων πατρικίων Λεύκιον Αἰμίλιον, ἄνδρα ἀριστοκρατικόν. Τούτων δὲ μετιόντων τὴν ἀρχήν, κωλύειν μὲν οὐχ οἷοί τ᾽ ἦσαν οἱ δημοτικοί, καταλιπόντες δὲ τὰς ἀρχαιρεσίας ᾤχοντο ἐκ τοῦ πεδίου. Τὸ γὰρ τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας κῦρος ἐν ταῖς ψηφοφορίαις περὶ τοὺς ἐπιφανεστάτους ἦν καὶ τὰ πρῶτα τιμήματα ἔχοντας, καὶ σπάνιόν τι ἦν ὃ ἐπεκύρουν οἱ διὰ μέσου· ὁ δὲ τελευταῖος λόχος, ἐν ᾧ τὸ πλεῖστόν τε καὶ ἀπορώτατον τοῦ δημοτικοῦ μέρος ἐψηφοφόρει μιᾶς, ὡς καὶ πρότερον εἴρηταί μοι, τῆς ἐσχάτης ψήφου κύριος ἦν.

LXXXIII. Παραλαμβάνουσι δὴ τὴν ὑπατείαν κατὰ τὸ ἑβδομηκοστόν τε καὶ διακοσιοστὸν ἔτος ἀπὸ τοῦ συνοικισμοῦ τῆς Ῥώμης Λεύκιος Αἰμίλιος Μαμέρκου υἱὸς καὶ Καίσων Φάβιος Καίσωνος υἱός, ἄρχοντος Ἀθήνησι Νικοδήμου. Οἷς κατ᾽ εὐχὴν συνέβη μηδὲν ὑπὸ τῆς πολιτικῆς ἐπιταραχθῆναι διχοστασίας, πολέμων τὴν πόλιν περιστάντων ἀλλοεθνῶν. Ἐν ἅπασι μὲν οὖν ἔθνεσι καὶ τόποις Ἑλλήνων τε καὶ βαρβάρων φιλοῦσιν αἱ τῶν ἔξωθεν κακῶν ἀνάπαυλαι ἐμφυλίους τε καὶ ἐνδήμους ἐγείρειν πολέμους· μάλιστα δὲ τοῦτο πάσχουσιν ὅσοι πολεμιστὴν καὶ κακόπαθον αἱροῦνται βίον ἐλευθερίας τε καὶ ἡγεμονίας πόθῳ. Χαλεπαὶ γὰρ αἱ μαθοῦσαι τοῦ πλείονος ἐφίεσθαι φύσεις ἐξειργόμεναι τῶν συνήθων ἔργων καρτερεῖν, καὶ διὰ τοῦτο οἱ φρονιμώτατοι τῶν ἡγεμόνων ἀεί τινας ἐκ τῶν ἀλλοεθνῶν ἀναζωπυροῦσιν ἔχθρας, κρείττονας ἡγούμενοι τῶν ἐντοπίων πολέμων τοὺς ἀλλοδαπούς. Τότε δὲ οὖν, ὥσπερ ἔφην, κατὰ δαίμονα τοῖς ὑπάτοις συνέπεσον αἱ τῶν ὑπηκόων ἐπαναστάσεις. Οὐολοῦσκοι γὰρ εἴτε τῇ πολιτικῇ Ῥωμαίων κινήσει πιστεύσαντες,

Consul vero omnem prædam, qua potitus erat, et spolia et captivos per quæstores vendi iussit, pecuniamque in urbem detulit. Nec multo post castris ex hostili agro motis, copias sub ipsum anni exitum domum reduxit. Instantibus vero comitiis, placuit patribus, irritatam plebem videntibus et damnationis Cassii pœnitentem, cavere diligenter, ne quid novi iterum in republica moliretur, in spem largitionum et legis agrariæ inducta ab aliquo facundo et popularibus concionibus idoneo, ad consularem dignitatem evecto. Existimabunt autem, si quid horum concupisceret, facillime cohiberi posse, consul plebi infestissimus crearetur. Itaque inito hoc consilio, alteri ex accusatoribus Cassii, Cæsoni Fabio, fratri Quinti, qui tunc consul erat, et ex aliis patriciis, L. Æmilio, optimatum fautori, petendi consulatus auctores fuerunt. Hos autem magistratum petentes plebs impedire non potuit: sed relictis comitiis e campo discessit. Nam in centuriatis comitiis suffragiorum omnis vis et auctoritas penes nobilissimos quosque primæ classis homines erant: raroque ad mediarum classium suffragia deveniebatur, ut aliquid ratum ab illis fieret. Ultima vero centuria, in qua maxima et egentissima plebis pars suffragia ferebat, unius postremi suffragii, ut ante a me dictum est, ius habebat.

LXXXIII. Anno igitur ab urbe condita ducentesimo septuagesimo consules facti sunt L. Æmilius, Mamerci F. et Cæso Fabius, Cæsonis F., archonte Athenis Nicodemo. Quibus ex voto contigit, ut nulla civili seditione turbarentur, bellis externis urbem infestantibus. In omnibus certe, tam Græca, quam barbaris gentibus et locis usu solet venire, ut, cessantibus externis malis, domi seditiones et bella civilia excitentur. Hoc autem potissimum iis accidit qui, libertatis et principatus desiderio, bellicum et ærumnosum vitæ genus sequuntur. Ingenia enim pluris habendi cupiditati dedita, si a consuetis exercitiis prohibeantur, difficile se continere possunt: et propterea prudentissimi duces semper aliquas inimicitias alunt, ut externorum bellorum materiam facilius accedant, novaque bella semper suscipiant, quia in alienis finibus, quam in suis, bellum gerere satius esse putant. Tunc igitur, ut dixi, forte accidit consulibus, ut populi subditi defectionem facerent. Nam Volsci, sive domestico Romanorum motu freti, utpote alienata a magistratibus plebe, sive superioris cladis

ὡς ἐκπολεμουμένου τοῦ δημοτικοῦ πρὸς τοὺς ἐν τέλει, εἴτε τῇ προτέρης ἥττης ἀμαχητὶ γενομένης αἰσχύνῃ παροξυνθέντες, εἴτ' ἐπὶ ταῖς ἑαυτῶν δυνάμεσι πολλαῖς οὔσαις μεγαλοφρονήσαντες, εἴτε διὰ ταῦτα πάντα πολεμεῖν Ῥωμαίοις διέγνωσαν. Καὶ συναγαγόντες ἐξ ἁπάσης πόλεως τὴν νεότητα, μέρει μέν τινι τῆς δυνάμεως ἐπὶ τὰς Ἑρνίκων τε καὶ Λατίνων πόλεις ἐστράτευσαν, τῇ δὲ λοιπῇ, ἣ πλείστη τ' ἦν καὶ κρατίστη, τοὺς ἐπὶ τὰς πόλεις σφῶν ἥξοντας δέχεσθαι ἔμελλον. Ταῦτα μαθοῦσι Ῥωμαίοις ἔδοξε διχῇ νέμειν τὰς δυνάμεις, καὶ τῇ μὲν ἑτέρᾳ τὴν Ἑρνίκων τε καὶ Λατίνων διὰ φυλακῆς ἔχειν, τῇ δὲ ἑτέρᾳ τὴν Οὐολούσκων λεηλατεῖν.

LXXXIV. Διακληρωσαμένων δὲ τῶν ὑπάτων τὰς δυνάμεις, ὥς ἐστιν αὐτοῖς ἔθος, τὸ μὲν ἐπικουρεῖν μέλλον τοῖς συμμάχοις στράτευμα Καίσων Φάβιος παρέλαβε· θάτερον δὲ Λεύκιος ἔχων ἐπὶ τὴν Ἀντιατῶν ἦγε πόλιν. Γενόμενος δὲ πλησίον τῶν ὁρίων καὶ κατιδὼν τὰς τῶν πολεμίων δυνάμεις, τότε μὲν ἀντικατεστρατοπέδευσεν ἐπὶ λόφου· ταῖς δ' ἑξῆς ἡμέραις ἐξιόντων εἰς τὸ πεδίον τῶν πολεμίων θαμινὰ καὶ προκαλουμένων εἰς μάχην, ἡνίκα τὸν οἰκεῖον ἔχειν καιρὸν ὑπελάμβανεν, ἐξῆγε τὰς δυνάμεις· καὶ πρὶν εἰς χεῖρας ἐλθεῖν, παρακλήσει τε πολλῇ καὶ ἐπικελεύσει χρησάμενος, ἐκέλευσε σημαίνειν τὸ πολεμικόν· καὶ οἱ στρατιῶται τὸ σύνηθες ἀλαλάξαντες ἀθρόοι κατὰ σπείρας τε καὶ κατὰ λόχους συνέβαλλον. Ὡς δὲ τὰς λόγχας καὶ τὰ σαυνία καὶ ὅσα εἶχον ἑκηβόλα ἐξανάλωσαν, σπασάμενοι τὰ ξίφη συρράττουσιν ἀλλήλοις ἴσῃ τόλμῃ τε καὶ ἐπιθυμίᾳ τοῦ ἀγῶνος ἑκάτεροι χρώμενοι· ἦν τε, ὡς καὶ πρότερον ἔφην, παραπλήσιος αὐτοῖς ὁ τοῦ ἀγῶνος τρόπος, καὶ οὔτε ἡ σοφία καὶ ἡ ἐμπειρία Ῥωμαίων περὶ τὰς μάχας, ᾗ χρώμενοι τὰ πολλὰ ἐπεκράτουν, οὔτε τὸ καρτερικὸν καὶ ταλαίπωρον ἐν τοῖς πόνοις διὰ πολλῶν ἠσκημένον ἀγώνων ἐπεκράτει· τὰ γὰρ αὐτὰ καὶ περὶ τοὺς πολεμίους ἦν, ἐξ οὗ Μάρκιον ἡγεμόνα Ῥωμαίων οὐ τὸν ἀφανέστατον στρατηλάτην ἔσχον· ἀλλ' ἀντεῖχον ἑκάτεροι τῆς χώρας, ἐν ᾗ τὸ πρῶτον ἔστησαν, οὐχ ὑφιέμενοι. Ἔπειτα κατὰ μικρὸν οἱ Οὐολοῦσκοι ὑπεχώρουν ἐν κόσμῳ τε καὶ τάξει δεχόμενοι τοὺς Ῥωμαίους. Στρατήγημα δὲ τοῦτο ἦν, ἵνα διασπάσωσί τε αὐτῶν τὰς τάξεις καὶ ἐξ ὑπερδεξίου γένωνται χωρίου.

LXXXV. Οἱ δ' ὑπολαβόντες αὐτοὺς ἄρχειν φυγῆς ἠκολούθουν βάδην μὲν ἀπιοῦσι καὶ αὐτοὶ σὺν κόσμῳ ἑπόμενοι· ἐπειδὴ δὲ δρόμῳ χωροῦντας ἐπὶ τὸν χάρακα ἐθεάσαντο, ταχείᾳ καὶ αὐτοὶ διώξει καὶ ἀσυντάκτῳ χρώμενοι. Οἱ δὲ δὴ τελευταῖοί τε καὶ ὀπισθοφυλακοῦντες λόχοι νεκρούς τ' ἐσκύλευον, ὡς κεκρατηκότες ἤδη τῶν πολεμίων, καὶ ἐφ' ἁρπαγὴν τῆς χώρας ἐτράποντο. Μαθόντες δὲ οἱ Οὐολοῦσκοι ταῦτα, οἵ τε δόξαν παρασχόντες φυγῆς, ἐπειδὴ τοῖς ἐρύμασι τοῦ χάρακος ἐπλησίασαν, ὑποστραφέντες ἔστησαν· καὶ οἱ

sine prœlio acceptæ ignominia impulsi, sive copiarum suarum multitudine valde elati, sive ob hasce omnes simul caussas bellum populo Romano inferre decreverunt. Atque, contracta ex omnibus oppidis iuventute, cum parte copiarum contra Hernicos et Latinos sunt profecti; cum reliqua (quæ et maxima et validissima erat) hostium contra urbes suas advenientium impetum excepturi. Romanis, his rebus cognitis, placuit copias bifariam dividere, et alteram partem Hernicis et Latinis præsidio mittere, cum altera vero agrum Volscorum populari.

LXXXIV. Quum autem consules inter se copias sortiti essent, ut mos est illis, Cæsoni Fabio obvenit exercitus, qui sociis suppetias erat laturus; Lucius vero alterum ad Antium duxit. Quum autem iam ad fines accessisset, et hostium copias conspexisset, tunc quidem in tumulo castra ex adverso posuit: sequentibus vero diebus, quum hostes suas copias subinde in campum producerent, et ad pugnam provocarent, ubi tempus se opportunum nactum esse ratus est, copias eduxit; et priusquam manus consererentur, longa monitione et adhortatione usus, bellicum cani iussit: atque milites consueto clamore sublato confertis ordinibus et cohortibus conflixerunt. Lanceis vero et iaculis, reliquisque missilibus consumtis, utrique pari audacia atque studio pugnandi strictis gladiis alteri in alteros irruerunt. Simili etiam, ut ante dixi, pugnæ genere illi utebantur, nec Romanorum prudentia, nec rei militaris peritia, qua plerumque vincere solebant, nec laborum tolerantia indefessa et longa exercitatione parta superior erat: nam iisdem virtutibus et hostes præditi erant, ex quo Marcii, haud obscurissimi Romanorum ducis, auspiciis ductuque militarant; sed utrique resistebant, nec de loco, in quo primum steterant, dimovebantur. Deinde paullatim Volsci pedem referebant, servatis ordinibus et acie instructa Romanorum impetum excipientes. Hoc autem erat stratagema, ut eorum ordines divellerent, eosque de superiori loco peterent.

LXXXV. Illi vero Volscos fugæ initium facere rati, et ipsi servatis ordinibus pedetentim cedentes sequebantur. Ubi vero eos cursu castra petere viderunt, ipsi quoque celeriter et incomposite eos persequebantur. Ultimæ vero centuriæ, et novissimi agminis custodes cadavera spoliabant, tamquam parta de hostibus victoria, et se ad agrum populandum verterant. Volscorum vero his animadversis et ei qui fugæ opinionem præbuerant, quum ad valli munitiones appropinquassent, conversi steterunt, et ii qui in castris erant relicti, apertis

καταλειφθέντες ἐν τῷ στρατοπέδῳ τὰς πύλας ἀναπετάσαντες ἐξέδραμον ἀθρόοι κατὰ πολλὰ μέρη, γίνεταί τε αὐτῶν παλίντροπος ἡ μάχη· οἱ μὲν γὰρ διώκοντες ἔφευγον, οἱ δὲ φεύγοντες ἐδίωκον. Ἔνθα πολλοὶ καὶ ἀγαθοὶ Ῥωμαίων θνήσκουσιν, οἷα εἰκὸς, ὠθούμενοι κατὰ πρανοῦς χωρίου καὶ ὑπὸ πολλῶν ὀλίγοι κυκλωθέντες. Ἀδελφὰ δὲ τούτοις ἔπασχον ὅσοι πρὸς σκῦλά τε καὶ ἁρπαγὰς τραπόμενοι τὸ ἐν κόσμῳ τε καὶ τάξει ὑποχωρεῖν ἀφῃρέθησαν· καὶ γὰρ οὗτοι καταληφθέντες ὑπὸ τῶν πολεμίων, οἱ μὲν ἐσφάγησαν, οἱ δ' αἰχμάλωτοι ἐλήφθησαν. Ὅσοι δὲ τούτων τε καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ ὄρους ἀπαραχθέντων διεσώθησαν, ὀψὲ τῆς ὥρας τῶν ἱππέων αὐτοῖς ἐπιβοηθησάντων ἀπῆλθον ἐπὶ τὸν χάρακα. Ἐδόκει τ' αὐτοῖς συλλαβέσθαι τοῦ μὴ πασσυδὶ διαφθαρῆναι χειμὼν πολὺς ἐξ οὐρανοῦ καταρραγεὶς καὶ σκότος, οἷον ἐν ταῖς βαθείαις ὁμίχλαις γίνεται· ὃ τοῖς πολεμίοις ὄκνον τῆς ἐπὶ πλέον διώξεως παρέσχεν οὐ δυναμένοις τὰ πόρρω καθορᾶν. Τῇ δ' ἐπιούσῃ νυκτὶ ἀναστήσας τὴν στρατιὰν ὁ ὕπατος ἀπῆγε σιγῇ καὶ ἐν κόσμῳ, λαθεῖν τοὺς πολεμίους προνοούμενος, καὶ κατεστρατοπέδευσε παρὰ πόλει λεγομένῃ Λογγόλῃ περὶ δείλην ὀψίαν, γήλοφον ἱκανὸν ἐρύκειν τοὺς ἐπιόντας ἐκλεξάμενος. Ἔνθα ὑπομένων τούς τε ὑπὸ τραυμάτων κάμνοντας ἀνεκτᾶτο θεραπείαις, καὶ τοὺς ἀδημονοῦντας ἐπὶ τῇ παραδόξῳ τοῦ πάθους αἰσχύνῃ παραμυθούμενος ἀνελάμβανε.

LXXXVI. Ῥωμαῖοι μὲν οὖν ἐν τούτοις ἦσαν· Οὐολοῦσκοι δὲ, ἐπειδὴ ἡμέρα τ' ἐγένετο, καὶ ἔγνωσαν τοὺς πολεμίους ἐκλελοιπότας τὸν χάρακα, προσελθόντες κατεστρατοπέδευσαν. Σκυλεύσαντες δὲ τοὺς τῶν πολεμίων νεκροὺς καὶ τοὺς ἡμιθνῆτας, οἷς σωθήσεσθαι ἐλπὶς ἦν, ἀνελόμενοι ταφάς τε ποιησάμενοι τῶν σφετέρων νεκρῶν εἰς τὴν ἐγγυτάτω πόλιν Ἄντιον ἀνέζευξαν· ἔνθα παιανίζοντες ἐπὶ τῇ νίκῃ καὶ θύοντες ἐν ἅπασιν ἱεροῖς εἰς εὐπαθείας καὶ ἡδονὰς ταῖς ἑξῆς ἡμέραις ἐτράποντο. Εἰ μὲν οὖν ἐπὶ τῆς τότε νίκης διέμειναν καὶ μηδὲν ἐπεξειργάσαντο, καλὸν ἂν αὐτοῖς εἰλήφει τέλος ὁ ἀγών. Ῥωμαῖοι γὰρ οὐκ ἂν ὑπέμειναν ἔτι προελθεῖν ἐκ τοῦ χάρακος ἐπὶ πολέμῳ, ἀγαπητῶς δ' ἂν ἀπῆλθον ἐκ τῆς πολεμίας κρείττονα τοῦ προδήλου θανάτου τὴν ἄδοξον ἡγησάμενοι φυγήν. Νῦν δὲ τοῦ πλείονος ὀρεγόμενοι καὶ τὴν ἐκ τῆς προτέρας νίκης δόξαν ἀπέβαλον. Ἀκούοντες γὰρ παρά τε κατασκόπων καὶ τῶν ἐκ τοῦ χάρακος ἀποδεδρακότων, ὅτι κομιδῇ τ' εἰσὶν οἱ σωθέντες Ῥωμαίων ὀλίγοι, καὶ τούτων οἱ πλείους τραυματίαι, πολλὴν αὐτῶν ἐποιήσαντο καταφρόνησιν, καὶ αὐτίκα ὅπλα ἁρπάσαντες ἔθεον ἐπ' αὐτούς. Πολὺ δὲ καὶ τὸ ἄνοπλον αὐτοῖς ἐκ τῆς πόλεως εἵπετο κατὰ θέαν τοῦ ἀγῶνος, καὶ ἅμ' ἐφ' ἁρπαγήν τε καὶ ὠφέλειαν. Ἐπεὶ δὲ προσβαλόντες τῷ λόφῳ τόν τε χάρακα περιέστησαν καὶ τὰ περισταυρώματα διασπᾶν ἐπεχείρουν, πρῶτοι μὲν οἱ τῶν Ῥωμαίων ἱππεῖς πεζοὶ μαχόμενοι διὰ τὴν τοῦ χωρίου φύσιν ἐξέδραμον ἐπ' αὐτούς· ἔπειτα

portis, conferto agmine variis ex partibus eruptionem fecerunt : prœliique fortuna mutata est, qui enim persequebantur fugiebant, et qui fugiebant persequebantur. Ibi multi et fortes Romani (ut verisimile est) per loca declivia pulsi, et pauci a multis circumventi ceciderunt. Eodem modo tractati sunt ii quibus, ad spolia et rapinas conversis, facultas sese servatis ordinibus et acie instructa recipiendi erepta est. Nam hi quoque ab hostibus oppressi, partim cæsi, partim capti sunt. Quotquot autem, vel horum, vel illorum, qui de monte depulsi erant, incolumes evaserunt, quum sero suppetias equitatus illis tulisset, in castra redierunt. Ne autem internecione delerentur, ingens imber cœlitus delatus, et caligo, qualis esse solet in densissimis nebulis, eos adiuvisse videbatur : quæ res reddidit hostes segniores ad ulterius persequendum, quia remotiora prospicere non poterant. Insequenti nocte consul motis castris cum silentio et acie instructa abiit, eo consilio, ut hostem lateret, et sub vespertinum crepusculum castra ad oppidum Longulam posuit, tumulo idoneo ad vim hostium arcendam delecto. Ibi subsistens, et laborantes ex vulneribus curando reficiebat, et mœstos ob acceptam inopinatæ cladis ignominiam consolando recreabat.

LXXXVI. Hæc igitur erat Romanorum fortuna; at Volsci, quum dies illuxisset, et castra ad hostibus deserta cognovissent, castra promoverunt. Spoliatis autem hostium cadaveribus, sublatisque seminecibus, de quorum salute spes erat, suisque sepulturæ mandatis, se in proximam urbem Antium receperunt; ubi canentes pæana ob partam victoriam, et in omnibus templis sacrificia facientes, per aliquot dies epulationibus et voluptatibus se dederunt. Si igitur hac victoria contenti fuissent, et nihil præterea tentassent, præclarum huic bello finem imposuissent. Romani enim haud amplius ausi essent ex castris ad prœlium prodire : sed præclare secum agi putassent, si sibi ex hostili agro decedere licuisset, ignominiosam fugam manifesta morte potiorem ducentibus. Nunc vero plura appetentes, gloriam etiam ex superiore victoria partam amiserunt. Nam quum audissent ex exploratoribus et transfugis, Romanos, qui salvi evasissent, perpaucos esse, et horum plerosque vulneratos, valde eos contemserunt, et subito correptis armis in eos procurrerunt. Multi quoque inermes ex urbe ad certaminis spectaculum, et simul ad rapinas et prædam eos secuti sunt. Quum autem ad tumulum accessissent, et ipsa castra corona cinxissent, et vallum divellere cœpissent, primum Romani equites, pedibus ob loci naturam pugnantes, in eos eruptionem fecerunt : deinde post hos ii, qui vocantur triarii, densatis ordinibus. Sunt autem veterani spectatæ virtutis, quibus castrorum custodiam committunt, quoties ad prœlium

τούτων κατόπιν οἱ καλούμενοι τριάριοι πυκνώσαντες τοὺς λόχους· οὗτοι δέ εἰσιν οἱ πρεσβύτατοι τῶν στρατευομένων, οἷς τὰ στρατόπεδα ἐπιτρέπουσι φυλάττειν, ὅταν ἐξίωσιν εἰς τὴν μάχην, καὶ ἐφ' οὓς τελευταίους, ὅταν ἀθρόα γένηται τῶν ἐν ἀκμῇ φθορὰ, σπανίζοντες ἑτέρας ἐπικουρίας καταφεύγουσι διὰ τὴν ἀνάγκην. Οἱ δὲ Οὐολοῦσκοι κατ' ἀρχὰς μὲν ἐδέξαντο τὴν ἔφοδον αὐτῶν, καὶ μέχρι πολλοῦ διέμενον ἐκθύμως ἀγωνιζόμενοι· ἔπειτα διὰ τὴν τοῦ χωρίου φύσιν μειονεκτοῦντες ὑπεχώρουν, καὶ τέλος ὀλίγα μὲν τοὺς πολεμίους καὶ οὐκ ἄξια λόγου ἐργασάμενοι, πλείω δ' αὐτοὶ παθόντες κακὰ ὑπεχώρησαν εἰς τὸ πεδίον. Ἔνθα καταστρατοπεδευσάμενοι ταῖς ἑξῆς ἡμέραις ἐξέταττον τὴν δύναμιν καὶ προὐκαλοῦντο τοὺς Ῥωμαίους εἰς μάχην· οἱ δ' οὐκ ἀντεξῄεσαν. Ὡς δὲ τοῦτο εἶδον, καταφρονήσαντες αὐτῶν οἱ Οὐολοῦσκοι συνεκάλουν ἐκ τῶν πόλεων τὰς δυνάμεις, καὶ παρεσκευάζοντο ὡς ἐξελοῦντες πολυχειρίᾳ τὸ φρούριον· ῥᾳδίως τ' ἂν ἐξειργάσαντο μέγα ἔργον ὑπάτου τε καὶ Ῥωμαϊκῆς δυνάμεως ἢ βίᾳ κρατήσαντες ἢ καὶ ὁμολογίαις· οὐ γὰρ τῶν ἐπιτηδείων ἔτι εὐπόρει τὸ χωρίον· ἔφθη δὲ πρότερον ἐπικουρία Ῥωμαίοις ἐλθοῦσα, ὑφ' ἧς ἐκωλύθησαν οἱ Οὐολοῦσκοι τὸ κάλλιστον ἐπιθεῖναι τῷ πολέμῳ τέλος. Ὁ γὰρ ἕτερος τῶν ὑπάτων Καίσων Φάβιος, μαθὼν ἐν αἷς ἦν τύχαις ἡ παραταξαμένη Οὐολούσκοις δύναμις, ἐβούλετο μὲν ὡς εἶχε τάχους ἅπασαν ἄγων τὴν δύναμιν εὐθὺς ἐπιέναι τοῖς πολιορκοῦσι τὸ φρούριον. Ὡς δ' οὐκ ἐγίνετο αὐτῷ θυομένῳ τε καὶ οἰωνοῖς χρωμένῳ τὰ ἱερὰ καλὰ, ἀλλὰ ἠναντιοῦτο πρὸς τὰς ἐξόδους αὐτοῦ τὸ δαιμόνιον, αὐτὸς μὲν ὑπέμεινε, τὰς δὲ κρατίστας ἐπιλεξάμενος σπείρας ἀπέστειλε τῷ συνάρχοντι. Αἱ δὲ διά τε ὀρῶν ἀφανῶς καὶ νύκτωρ τὰ πολλὰ ποιησάμεναι τὰς ὁδοὺς εἰσῆλθον εἰς τὸν χάρακα τοὺς πολεμίους λαθοῦσαι. Ὁ μὲν οὖν Αἰμίλιος θρασύτερος ἐγεγόνει τῇ παρουσίᾳ τῶν συμμάχων· οἱ δὲ πολέμιοι τῷ τε πλήθει τῷ σφετέρῳ εἰκῇ πίσυνοι καὶ διὰ τὸ μὴ ἐπεξιέναι τοὺς Ῥωμαίους εἰς μάχην ἐπαρθέντες ἀνέβαινον ἐπὶ τὸ ὄρος πυκνώσαντες τοὺς λόχους· καὶ οἱ Ῥωμαῖοι παρέντες αὐτοῖς ἀναβῆναι καθ' ἡσυχίαν, καὶ πολλὰ πονεῖν περὶ τῷ σταυρώματι ἐάσαντες, ἐπειδὴ τὰ σημεῖα ἤρθη τῆς μάχης, διασπάσαντες κατὰ πολλὰ μέρη τὸν χάρακα ἐμπίπτουσιν αὐτοῖς· καὶ οἱ μὲν εἰς χεῖρας καταστάντες τοῖς ξίφεσιν ἐμάχοντο, οἱ δ' ἀπὸ τῶν ἐρυμάτων λίθοις τε καὶ σαυνίοις καὶ λόγχαις τοὺς ἐπιόντας ἔβαλλον, βέλος τ' οὐδὲν ἄσκοπον ἦν, πεπιλημένων γ' ἐν βραχεῖ χωρίῳ πολλῶν. Ἀπαράττονται δὴ τοῦ λόφου πολλοὺς σφῶν ἀποβαλόντες οἱ Οὐολοῦσκοι καὶ εἰς φυγὴν ὁρμήσαντες μόγις εἰς τὸν ἴδιον ἀποσώζονται χάρακα· Ῥωμαῖοι δὲ ὡς ἐν ἀσφαλεῖ ὄντες ἤδη κατέβαινον ἐπὶ τοὺς ἀγροὺς αὐτῶν, ἐξ ὧν ἐπισιτισμοὺς καὶ τἄλλα ὅσων σπάνις ἦν ἐν τῷ χάρακι ἐλάμβανον.

LXXXVII. Ἐπειδὴ δὲ καθῆκεν ὁ τῶν ἀρχαιρεσιῶν καιρὸς, ὁ μὲν Αἰμίλιος ἔμεινεν ἐπὶ στρατοπέδου διὰ

egrediuntur, et ad quos postremos, si omnium iuniorum strages fuerit facta ceteris auxiliis destituti, ipsa necessitate coacti confugiunt. Volsci autem principio quidem eorum sustinuerunt, et diu fortiter dimicarunt. Deinde vero, quum ob loci naturam deteriore conditione pugnarent, pedem referebant; et tandem, quum paucis iisque levibus incommodis hostes affecissent, ipsi vero pluribus affecti essent, in planitiem se receperunt. Ibi positi diebus insequentibus aciem instruebant, et Romanos ad prœlium provocabant : at illi non prodibant. Quod quum animadvertissent Volsci illis contemtis copias ex oppidis convocabant, et se parabant, ut militum multitudine eorum munitionem expugnarent, et præclarum facinus nullo negotio edidissent, consule et Romano exercitu, aut vi, aut deditione, in suam potestatem redacto; (iam enim victus inopia locus ille laborabat) sed suppetiæ Romanis celeriter latæ eos anteverterunt, quibus Volsci pulcherrimum bello finem imponere sunt prohibiti. Nam alter consul, Cæso Fabius, quum cognovisset, in qua fortuna copiæ essent, quæ cum Volscis dimicarant, voluit ipse quidem, quanta maxima celeritate posset, cum toto exercitu, confestim hostes, qui munitiones obsidebant, petere. Sed quum ei victimas mactanti, auguriaque captanti, sacra nihil fausti portenderent, deusque ipsius profectioni adversaretur, ipse quidem remansit, sed lectissimas cohortes collegæ misit. Illæ vero per montium iuga, noctuque clam bona itineris parte confecta, in castra clam hostibus sunt ingressæ. Æmilius igitur sociorum adventu audacior est factus. At hostes suorum multitudine temere freti et, quod Romani in aciem non prodirent, elati, montem densatis ordinibus adscenderunt. Et Romani passi eos per otium adscendere, passi etiam eos multum laboris circa vallum perferre, quum pugnæ signum esset datum, vallo variis in partibus disjecto, in eos impressionem fecerunt : atque alii gladiis cominus pugnabant, alii e munitionibus *hostem* lapidibus et missilibus et lanceis feriebant, nullumque telum frustra cadebat, multis in exiguo loco stipatis. Volsci igitur, amisso magno suorum numero, reiecti sunt a colle, et in fugam versi ægre in sua castra se receperunt : at Romani, ut qui tunc tandem aliquando in tuto essent, in eorum agros descenderunt; unde in cibaria et alia quorum penuria erat in castris ceperunt.

LXXXVII. Quum autem comitiorum tempus venisset, Æmilius in castris remansit, præ pudore cladium igno-

αἰσχύνης ἔχων ἐπὶ συμφοραῖς οὐκ εὐσχήμοσιν εἰς τὴν πόλιν εἰσελθεῖν, τὸ κράτιστον ἀπολωλεκὼς τῆς στρατιᾶς. Ὁ δὲ συνύπατος αὐτοῦ τοὺς ὑφ' ἑαυτὸν ἄρχοντας ἐπὶ στρατοπέδου καταλιπὼν εἰς τὴν Ῥώμην ᾤχετο· καὶ συγκαλέσας τὸν ὄχλον ἐπὶ τὰς ἀρχαιρεσίας, οἷς μὲν ὁ δῆμος ἐβούλετο δοθῆναι τὴν ὑπατείαν ἀνδράσιν ἐκ τῶν ὑπατευκότων οὐ προὔθηκε τὴν ψηφοφορίαν, ἐπειδὴ οὐδ' αὐτοὶ μετῄεσαν τὴν ἀρχὴν ἑκόντες, ὑπὲρ δὲ τῶν μετιόντων τούς τε λόχους ἐκάλεσε καὶ τὰς ψήφους ἀνέδωκεν. Οὗτοι δ' ἦσαν οὓς ἡ βουλὴ προείλετο, καὶ οἷς παραγγέλλειν τὴν ἀρχὴν ἐκέλευσεν, οὐ σφόδρα τῷ δήμῳ κεχαρισμένοις. Καὶ ἀπεδείχθησαν εἰς τὸν ἐπιόντα ἐνιαυτὸν ὕπατοι ὅ τε νεώτερος τοῦ προθέντος τὰς ἀρχαιρεσίας ὑπάτου Μάρκος Φάβιος Καίσωνος υἱός, καὶ Λεύκιος Οὐαλέριος Μάρκου υἱός, ὁ τὸν τρὶς ὑπατεύσαντα Κάσσιον κρίνας ἐπὶ τῇ τυραννίδι καὶ ἀποκτείνας. Οὗτοι τὴν ἀρχὴν παραλαβόντες ὑπὲρ τῶν ἀποθανόντων ἐν τῷ πρὸς Ἀντιάτας πολέμῳ στρατιωτῶν ἠξίουν ἑτέρους καταγράφειν, ἵνα τὸ ἐλλιπὲς ἀναπληρωθῇ τῶν λόχων. Καὶ δόγμα ποιησαμένης τῆς βουλῆς προέγραψαν ἡμέραν, ἐν ᾗ παρεῖναι τοὺς ἔχοντας ἡλικίαν στρατεύσιμον ἔδει. Μετὰ τοῦτο θόρυβος ἦν πολὺς κατὰ τὴν πόλιν ὅλην καὶ λόγοι τῶν πενεστάτων στασιώδεις, οὐκ ἀξιούντων οὔτε βουλῆς δόγμασιν ὑπηρετεῖν, οὔτε ὑπάτων ἐξουσίᾳ πειθαρχεῖν, ὅτι τὰς περὶ τῆς κληρουχίας ὑποσχέσεις ἐψεύσαντο πρὸς αὐτούς· συνιόντες τε κατὰ πλῆθος ἐπὶ τοὺς δημάρχους, ὠνείδιζον αὐτοῖς προδοσίαν, καὶ κατεβόων ἐπικαλούμενοι τὴν ἐξ ἐκείνων συμμαχίαν. Τοῖς μὲν οὖν ἄλλοις οὐκ ἐδόκει καιρὸς ἁρμόττων εἶναι πολέμου συνεστῶτος ὑπερορίου, τὰς πολιτικὰς ἔχθρας ἀναζωπυρεῖν· εἷς δέ τις ἐξ αὐτῶν Γάϊος Μαίνιος οὐκ ἔφη προδώσειν τοὺς δημοτικοὺς οὐδ' ἐπιτρέψειν τοῖς ὑπάτοις στρατιὰν καταγράφειν, ἐὰν μὴ πρότερον ἀποδείξωσι τοὺς ὁριστὰς τῆς δημοσίας γῆς, καὶ τὸ περὶ τῆς κληρουχίας ψήφισμα γράψαντες εἰς τὸν δῆμον ἐξενέγκωσιν. Ἀντιλεγόντων δὲ πρὸς ταῦτα τῶν ὑπάτων καὶ πρόφασιν ποιουμένων τοῦ μηδὲν αὐτῷ συγχωρεῖν ὧν ἠξίου τὸν ἐν χερσὶν ὄντα πόλεμον, οὐκ ἔφη προσέξειν αὐτοῖς τὸν νοῦν, ἀλλὰ κωλύσειν ἁπάσῃ δυνάμει τὴν καταγραφήν. Καὶ ἐποίει ταῦτα· οὐ μὴν ἴσχυσέ γε μέχρι τέλους. Οἱ γὰρ ὕπατοι προελθόντες ἔξω τῆς πόλεως ἐν τῷ παρακειμένῳ πεδίῳ τοὺς στρατηγικοὺς δίφρους ἔθηκαν· ἐνταῦθα καὶ τὸν στρατιωτικὸν ἐποιοῦντο κατάλογον, καὶ τοὺς οὐχ ὑπακούοντας τοῖς νόμοις, ἐπειδὴ αὐτοὺς ἄγειν οὐχ οἷοί τ' ἦσαν, εἰς χρήματα ἐζημίουν· ὅσοις μὲν χωρία ὑπῆρχεν, ἐκκόπτοντες ταῦτα καὶ τὰς αὐλὰς καθαιροῦντες· ὅσων δὲ γεωργικὸς ὁ βίος ἦν ἐν ἀλλοτρίοις κτήμασι, τούτων ἄγοντές τε καὶ φέροντες τὰ παρεσκευασμένα πρὸς τὴν ἐργασίαν ζεύγη τε βοϊκὰ καὶ βοσκήματα καὶ ὑποζύγια ἀχθοφόρα καὶ σκεύη παντοῖα, οἷς γῆ τ' ἐργάζεται, καὶ καρποὶ συγκομίζονται. Ὁ δὲ κωλύων τὴν καταγραφὴν δήμαρχος

miniosarum in urbem redire non ausus, quod lectissimam exercitus partem amisisset. At eius collega, castrorum cura tribunis commissa, Romam est profectus: convocatoque ad comitia populo, de eis consularibus viris, quibus consulatum dari plebs cupiebat, nullam suffragii ferendi fecit mentionem, quia ne ipsi quidem sponte sua magistratum eum petebant; sed pro iis, qui petebant, centurias vocavit, easque in suffragia misit. Erant autem hi, quos senatus designarat et magistratum petere iusserat, plebi non admodum grati. Designatique sunt consules in sequentem annum iunior frater consulis, qui præerat comitiis, M. Fabius, Cæsonis F. et L. Valerius, M. F., qui Cassium tertium consulem ob affectatam tyrannidem damnavit et capitali supplicio affecit. Hi magistratu inito petierunt, ut in eorum militum, qui in bello contra Antiates ceciderant, alii conscriberentur, ut quod deerat cohortibus suppleretur. Factoque senatusconsulto, diem dixerunt, ad quam militaris ætatis homines præsto adesse oporteret. Inde ingens tumultus in urbe tota est a ortus, et pauperrimi quique seditiose loquebantur, nec senatusconsulto parere, nec consulum potestati obtemperare volebant, quod illi promissa de agris dividendis fefellissent: concursantesque catervatim ad tribunos, proditionem ipsis exprobrabant, et magnis clamoribus illorum implorabant. Aliis quidem non videbantur tempestivum esse, externo bello conflato, domesticas inimicitias suscitare: quidam vero ex illis, C. Menius, dicebat, se minime proditurum plebem, nec exercitum conscribere consulibus permissurum, nisi prius agri publici finitores creassent, et senatusconsultum de agris dividendis factum promulgassent. Consulibus vero contra hæc dicentibus, et præsens bellum caussantibus, per quod staret, quo minus hæc ei concederent, negabat, se moraturum eorum verba, sed totis viribus delectum prohibiturum, atque hæc facere conabatur; nihil tamen efficere potuit. Consules enim extra urbem in proximum campum progressi, ibi sellas imperatorias posuerunt, et milites conscribebant, et qui legibus non parebant, quia eos in vincula conjicere non poterant, pecuniis mulctabant: eorum, qui agros habebant, agros cædendo villasque demoliendo; qui vero alienos fundos conductos colebant, horum agendo et ferendo instrumenta rustica et iuga boum et pecus et iumenta sarcinaria et omnis generis instrumenta, quibus vel terra colitur vel fructus comportantur. Tribunus vero, qui militum conscriptioni *delectuique* intercedebat, nihil amplius contra hæc facere poterat. Nam tribuni in ea, quæ sunt extra urbem, nullam habent potestatem: sed eorum potentia mœnibus

οὐδὲν ἔτι ποιεῖν ἦν δυνατός· οὐδενὸς γάρ εἰσι τῶν ἔξω τῆς πόλεως οἱ τὴν δημαρχικὴν ἔχοντες ἐξουσίαν κύριοι· περιγέγραπται γὰρ αὐτῶν τὸ κράτος τοῖς τείχεσι, καὶ οὐδ' ἀπαυλισθῆναι τῆς πόλεως αὐτοῖς θέμις, ὅτι μὴ πρὸς ἕνα καιρὸν, ἐν ᾧ πᾶσαι αἱ τῆς πόλεως ἀρχαὶ κοινὴν ὑπὲρ τοῦ Λατίνων ἔθνους τῷ Διῒ θυσίαν ἐπὶ τὸ Ἀλβανῶν ὄρος ἀναβαίνουσαι. Τοῦτο διαμένει μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων τὸ ἔθος, τὸ μηδενὸς εἶναι τῶν ἔξω τῆς πόλεως τοὺς δημάρχους κυρίους. Καὶ δὴ καὶ τὸν ἐμφύλιον Ῥωμαίων πόλεμον ἐπὶ τῆς ἐμῆς ἡλικίας, ὃς μέγιστος τῶν πρὸ αὐτοῦ πολέμων ἐγένετο, ἡ κινήσασα πρόφασις ἐπὶ πολλαῖς ἄλλαις δόξασα μείζων εἶναι καὶ ἀποχρῶσα διαστῆσαι τὴν πόλιν ἥδε ἦν, ὅτι τῶν δημάρχων τινὲς ἐξεληλάσθαι τῆς πόλεως αἰτιώμενοι βίᾳ πρὸς τοῦ τότε κατέχοντος τὰ κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἡγεμόνος, ἵνα μηδενὸς εἶεν ἔτι κύριοι, ἐπὶ τὸν ἐν τῇ Γαλατίᾳ τὰ στρατόπεδα κατέχοντα, ὡς οὐκ ἔχοντες ὅποι τράπωνται, κατέφυγον. Ὁ δὲ τῇ προφάσει ταύτῃ χρησάμενος, ὡς ἀρχῇ δήμου παναγεῖ τὸ κράτος ἀφαιρεθείσῃ παρὰ τοὺς ὅρκους τῶν προγόνων ὁσίως καὶ σὺν δίκῃ βοηθῶν, αὐτός τε σὺν τοῖς ὅπλοις ἦλθεν εἰς τὴν πόλιν καὶ τοὺς ἄνδρας ἐπὶ τὴν ἀρχὴν κατήγαγε.

LXXXVIII. Τότε δὲ οὖν οἱ δημόται τῆς δημαρχικῆς ἐξουσίας οὐδὲν ἀπολαύοντες ὑφεῖντο τοῦ θράσους, καὶ προσιόντες τοῖς ἐπὶ τῆς στρατολογίας τεταγμένοις τὸν ἱερὸν ὅρκον ὤμνυσαν καὶ ὑπὸ τὰς σημαίας κατεγράφοντο. Ἐπεὶ δὲ τὸ ἐλλειπὲς τῶν λόχων ἐξεπληρώθη, διεκληρώσαντο τὰς ἡγεμονίας τῶν στρατοπέδων οἱ ὕπατοι· καὶ ὁ μὲν Φάβιος τὴν ἐπὶ τῇ βοηθείᾳ τῶν συμμάχων ἀποσταλεῖσαν δύναμιν παρελάμβανεν, ὁ δὲ Οὐαλέριος τὴν ἐν Οὐολούσκοις στρατοπεδεύουσαν ἄγων τοὺς νεωστὶ καταγραφέντας. Μαθοῦσι δὲ τὴν παρουσίαν αὐτοῦ τοῖς πολεμίοις ἐδόκει στρατιάν τε ἑτέραν μεταπέμπεσθαι, καὶ ἐν ἰσχυροτέρῳ τὸ στρατόπεδον ποιήσασθαι χωρίῳ, καὶ μηδὲν ἐκ τοῦ καταφρονεῖν αὐτῶν ἔτι προπετὲς κινδύνευμα ὡς πρότερον ὑπομένειν. Ἐγεγόνει ταῦτα διὰ ταχέων, ἀμφοτέροις τε παρέστη τοῖς ἡγεμόσι τῶν δυνάμεων ὁμοία περὶ τοῦ πολέμου γνώμη, τὰ ἑαυτῶν φυλάττειν ἐρύματα, ἐάν τις ἐπίῃ, τοῖς δὲ τῶν πολεμίων ὡς βίᾳ κρατηθησομένοις μὴ ἐπιχειρεῖν. Καὶ ὁ διὰ μέσου χρόνος οὐκ ὀλίγος ἐγένετο ἐν φόβῳ τῶν ἐπιχειρήσεων τριβόμενος· οὐ μέντοι καὶ εἰς τέλος γε διαμένειν ἐν τοῖς ἐγνωσμένοις ἐδυνήθησαν. Ὁπότε γὰρ ἐπισιτισμοῦ χάριν, ἢ τῶν ἄλλων ἐπιτηδείων τινὸς ὧν ἀμφοτέροις ἔδει, μοῖρά τις ἀποσταλείη τῆς στρατιᾶς, συμβολαί τ' αὐτῶν ἐγίνοντο καὶ πληγαὶ, καὶ τὸ νικᾶν οὐκ ἀεὶ παρὰ τοῖς αὐτοῖς ἔμενε· πολλάκις δὲ συμπλεκομένων ἀλλήλοις ἀπέθνησκόν τε οὐκ ὀλίγοι καὶ τραυματίαι πλείους ἐγίνοντο. Τοῖς μὲν οὖν Ῥωμαίοις τὸ ἀπαναλωμένον τῆς στρατιᾶς οὐδεμία οἴκοθεν ἐπικουρία ἐξεπλήρου· τὸ δὲ τῶν Οὐολούσκων στρατόπεδον ἄλλων ἐπ' ἄλλοις ἡκόντων πολλὴν αὔξη-

est circumscripta : immo ne pernoctare quidem extra urbem ipsis fas est, nisi quodam statuto tempore, quo omnes populi Romani magistratus in Albano monte pro Latinorum gente Iovi commune sacrificium faciunt. *Atque* hic mos ad nostram usque ætatem permanet, ut tribuni plebis in ea, quæ sunt extra urbem, nullum ius ac potestatem habeant. Quinetiam caussa, quæ, præter multas alias, bellum civile Romanorum mea ætate gestum (quod fuit omnium superiorum bellorum maximum) maxime movisse et vel sola civitatem dividere potuisse visa est, hæc fuit; quod aliquot tribuni plebis, questi, se ab eo imperatore, qui tunc Italiam tenebat, urbe per vim pulsos, ne quam amplius potestatem haberent, ad imperatorem qui in Gallia exercitus habebat, quasi non haberent, quo se verterent, confugerant. Ille vero hac occasione usus, tanquam magistratui plebis sacratissimo, sua potestate contra maiorum iusiurandum privato, pie et iuste succurrens, et ipse cum exercitu in urbem venit, et tribunos in magistratum armis reduxit.

LXXXVIII. Tunc igitur plebeii homines, quum tribunitia potestate nullo modo iuvarentur, de audacia remiserunt; et euntes ad eos, qui delectibus habendis præerant, militari sacramento se obstrinxerunt et sub signis nomina dederunt. Supplemento autem legionum conscripto, consules provincias inter se sortiti sunt : ac Fabius quidem exercitum, sociis auxilio missus erat, accepit, Valerius vero eum, qui in Volscis castra habebat, una cum supplemento modo conscripto. Cuius adventu cognito hostibus placuit novas copias accersere, et in loco munitiore castra metari, et cavere, ne amplius ob suam hostium contemptionem in aliquod temerarium periculum, ut ante, inciderent. Hæc celeriter facta sunt, et utriusque ducis de belli gerendi ratione eadem fuit sententia, videlicet ut suas munitiones tuerentur, si quis eas invaderet, ac hostium *munitiones*, ut eas per vim expugnarent, minime aggrederentur. Quo factum est ut, dum *alteri alteros* aggredi metuunt, interea non parum temporis tereretur. Attamen in ea sententia usque ad belli finem permanere non potuerunt. Quoties enim aut frumentatum aut ad alias res parandas, quæ utrisque necessariæ viderentur, aliqua exercitus pars mittebatur, conflictus et vulnera sequebantur, nec iidem semper victoriam reportabant; et quum sæpius congrederentur, non pauci cadebant et plures sauciabantur. Sed Romani novis copiis domo missis suorum iacturam supplere haud poterant; at Volscorum exercitus aliis post alios venientibus valde

σιν ἐλάμβανε· καὶ τούτῳ ἐπαρθέντες οἱ ἡγεμόνες ἐξῆγον ἐκ τοῦ χάρακος τὴν δύναμιν ὡς εἰς μάχην.

LXXXIX. Ἐξελθόντων δὲ καὶ τῶν Ῥωμαίων καὶ παραταξαμένων, ἰσχυρὰ μάχη γίνεται καὶ ἱππέων καὶ πεζῶν καὶ ψιλῶν, ἴσῃ πάντων χρωμένων προθυμίᾳ τε καὶ ἐμπειρίᾳ, καὶ τὸ νικᾶν ἑκάστου παρὰ ἑαυτὸν μόνον τιθεμένου· ὡς δὲ νεκροί τ' αὐτῶν πολλοὶ ἑκατέρωθεν ἐν ᾧ ἐτάχθησαν χωρίῳ πεσόντες ἔκειντο, καὶ ἡμιθνῆτες ἔτι πλείους τῶν νεκρῶν, οἱ δὲ παρὰ τὸν ἀγῶνα καὶ τὰ δεινὰ ἔτι διαμένοντες ὀλίγοι ἦσαν, καὶ οὐδ' οὗτοι δρᾶν τὰ πολέμου ἔργα δυνάμενοι, βαρυνόντων μὲν αὐτοῖς τῶν σκεπαστηρίων τὰς εὐωνύμους χεῖρας διὰ πλῆθος τῶν ἐμπεπηγότων βελῶν καὶ οὐκ ἐώντων ὑπομένειν τὰς προβολάς, τετραμμένων δὲ τῶν ἐγχειριδίων τὰς ἀκμάς, ἔστι δ' ὧν καὶ κατεαγότων ὅλων, οἷς οὐδὲν ἔτι ἦν χρῆσθαι, τοῦ κόπου τε, ὃς δι' ὅλης ἡμέρας ἀγωνιζομένοις αὐτοῖς πολὺς ἐγεγόνει, παραλύοντος τὰ νεῦρα καὶ τὰς πληγὰς ἀσθενεῖς ποιοῦντος, ἱδρῶντος δὲ καὶ δίψης καὶ ἄσθματος οἷα ἐν πνιγηρᾷ ὥρᾳ ἔτους τοῖς πολὺν χρόνον ἀγωνιζομένοις συμπίπτειν φιλεῖ, παρ' ἀμφοτέροις γινομένων, τέλος οὐδὲν ἔλαβεν ἀξιόλογον ἡ μάχη, ἀλλ' ἀγαπητῶς ἀμφότεροι τῶν στρατηγῶν ἀνακαλουμένων ἀπῆλθον ἐπὶ τοὺς ἑαυτῶν χάρακας· καὶ οὐκέτι μετὰ τοῦτο ἐξῆεσαν εἰς μάχην οὐδέτεροι, ἀλλὰ καθήμενοι παρεφύλαττον ἀλλήλων τὰς ἕνεκα τῶν ἐπιτηδείων γινομένας ἐξόδους. Ἔδοξε μέντοι καὶ λόγος ἦν ἐν τῇ Ῥώμῃ πολύς, ὡς δυναμένη τότε νικᾶν ἡ Ῥωμαίων δύναμις ἑκουσίᾳ μηδὲν ἐργάσασθαι λαμπρὸν διὰ μῖσός τε τοῦ ὑπάτου καὶ ὀργήν, ἣν εἶχε πρὸς τοὺς πατρικίους ἐπὶ τῷ φενακισμῷ τῆς κληρουχίας. Αὐτοὶ δ' οἱ στρατιῶται τὸν ὕπατον ὡς οὐχ ἱκανὸν στρατηγεῖν ᾐτιῶντο, γράμματα πέμποντες ὡς τοὺς ἐπιτηδείους ἑαυτῶν ἕκαστοι. Καὶ τὰ μὲν ἐπὶ στρατοπέδου γινόμενα τοιαῦτα ἦν. Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Ῥώμῃ πολλὰ δαιμόνια σημεῖα ἐφαίνετο, δηλωτικὰ θείου χόλου κατά τε φωνὰς καὶ ὄψεις ἀήθεις. Πάντα δ' εἰς τοῦτο συνέτεινεν, ὡς οἵ τε μάντεις καὶ οἱ τῶν ἱερῶν ἐξηγηταὶ συνενέγκαντες τὰς ἐμπειρίας ἀπεφαίνοντο ὅτι θεῶν [χολοῦσθαί] τινες, οὐ κομίζονται τὰς νομίμους τιμὰς οὐ καθαρῶς οὐδ' ὁσίως ἐπιτελουμένων αὐτοῖς τῶν ἱερῶν. Ζήτησις δὴ μετὰ τοῦτο πολλὴ ἐκ πάντων ἐγίνετο, καὶ σὺν χρόνῳ μήνυσις ἀποδίδοται τοῖς ἱεροφάνταις, ὅτι τῶν παρθένων μία τῶν φυλαττουσῶν τὸ ἱερὸν πῦρ, Ὀπιμία ὄνομα αὐτῇ, τὴν παρθενίαν ἀφαιρεθεῖσα μιαίνει τὰ ἱερά. Οἱ δ' ἔκ τε βασάνων καὶ τῶν ἄλλων ἀποδείξεων μαθόντες, ὅτι τὸ μηνυόμενον ἦν ἀδίκημα ἀληθές, αὐτὴν μὲν τῆς κορυφῆς ἀφελόμενοι τὰ στέμματα καὶ πομπεύσαντες διὰ ἀγορᾶς ἐντὸς τείχους ζῶσαν κατώρυξαν· δύο δὲ τοὺς ἐξελεγχθέντας διαπράξασθαι τὴν φθορὰν μαστιγώσαντες ἐν φανερῷ ἀπέκτειναν. Καὶ παραχρῆμα μετὰ τοῦτο καλὰ τὰ ἱερὰ καὶ τὰ μαντεύματα, ὡς ἀφεικότων αὐτοῖς τῶν θεῶν τὸν χόλον, ἐγίνετο.

augebatur; atque hac re elati duces copias ex castris in aciem produxerunt.

LXXXIX. Quum autem et ipsi Romani prodiissent, aciemque instruxissent, commissum est acre prœlium inter equites et pedites atque velites, omnibus pari studio et peritia pugnantibus, et unoquoque victoriæ spem in se ipso solo collocante. Quum autem multa utrinque in eo loco, in quo collocati fuerant, cadavera prostrata et semineces multo plures, quam mortui iacerent, et pauci tantum in certamine et malis adhuc perseverarent, et ne isti quidem quidquam belli munus exsequi possent, scutis quibus corpus protegebant ob telorum infixorum multitudinem sinistras manus gravantibus et impedientibus quo minus hostium impetum sustinerent, et retusa gladiorum acie, nonnullis etiam totis fractis, ita ut nullus amplius esset eorum usus, *et* ingenti labore, quem per totum diem pugnantes tulerant, nervos dissolvente et ictus debilitante; et sudore, siti, anhelitu, (ut in summo æstatis fervore in longo certamine hominibus solet accidere) utrosque vexantibus, nullum memorabilem exitum id prœlium habuit: sed ambo exercitus a ducibus suis revocati lubenter in castra redierunt. Et neutri postea in aciem prodierunt: sed, in castris sedentes observabant eos, qui ad res necessarias comparandas exibant. Romæ tamen multi opinabantur et vulgo iactabant, exercitum Romanorum, quum potuisset vincere, dedita opera nullum egregium facinus edidisse, odio consulis et ira in patres, quod agri divisione per dolum fraudatus est. Sed ipsi milites consulum, ut parum idoneum ad imperandum, accusabant literis privatim ad necessarios suos missis. Atque hic erat status rerum quæ foris gerebantur. In ipsa vero urbe multa prodigia iram divinam significantia observata sunt, exauditæque voces ominosæ, et novæ spectrorum facies visæ. Quæ omnia eo spectabant (ut et vates et sacrorum interpretes pro sua peritia, re inter se communicata, declarabant) deos aliquos legitimis honoribus fraudatos esse, quum nec pure, nec pie sacra ipsis fierent. Postea igitur magna ab omnibus inquisitione facta tandem indicium ad pontifices delatum est, unam Vestalium ignis sacri custodum, nomine Opimiam, amissa virginitate sacra polluere. Illi vero, quum ex quæstionibus aliisque manifestis argumentis cognovissent, crimen delatum verum esse, eius capiti infulas quas gestabat abstulerunt, eamque per medium forum ductam intra muros vivam defoderunt: duos vero, a quibus eam corruptam fuisse constabat, in omnium conspectu virgis cæsos necarunt. Quo facto confestim lætiora se obtulerunt sacra, et vates responderunt, iram deorum placatam esse.

CX. Ὡς δὲ καθῆκεν ὁ τῶν ἀρχαιρεσιῶν χρόνος, ἐλθόντων τῶν ὑπάτων, πολλὴ σπουδὴ καὶ παράταξις ἐγένετο τοῦ δήμου πρὸς τοὺς πατρικίους περὶ τῶν παραληψομένων τὴν ἡγεμονίαν ἀνδρῶν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἐκ τῶν νεωτέρων ἐβούλοντο τοὺς δραστηρίους τε καὶ ἥκιστα δημοτικοὺς ἐπὶ τὴν ὑπατείαν προαγαγεῖν· καὶ μετῄει τὴν ἀρχὴν κελευσθεὶς ὑπ' αὐτῶν ὁ υἱὸς Ἀππίου Κλαυδίου τοῦ πολεμιωτάτου τῷ δήμῳ δοκοῦντος εἶναι, μεστὸς αὐθαδείας ἀνὴρ καὶ θράσους ἑταίροις τε καὶ πελάταις ἁπάντων πλεῖστον τῶν καθ' ἡλικίαν δυνάμενος. Ὁ δὲ δῆμος ἐκ τῶν πρεσβυτέρων τε καὶ τῶν πεῖραν ἤδη δεδωκότων τῆς ἐπιεικείας τοὺς προνοησομένους τοῦ κοινῇ συμφέροντος ὀνομάζων ἠξίου ποιεῖν ὑπάτους. Αἵ τε ἀρχαὶ διειστήκεσαν καὶ τὰς ἀλλήλων ἀνέλυον ἐξουσίας. Ὁπότε μὲν γὰρ οἱ ὕπατοι καλοῖεν τὸ πλῆθος, ὡς ἀποδείξοντες τοὺς μετιόντας τὴν ἀρχὴν ὑπάτους, οἱ δήμαρχοι τοῦ κωλύειν ὄντες κύριοι διέλυον τὰ ἀρχαιρέσια· ὁπότε δὲ αὖ πάλιν ἐκεῖνοι καλοῖεν ὡς ἀρχαιρεσιάσοντα τὸν δῆμον, οὐκ ἐπέτρεπον οἱ ὕπατοι τὴν ἐξουσίαν ἔχοντες τοῦ συγκαλεῖν τοὺς λόχους καὶ τὰς ψήφους ἀναδιδόναι. Κατηγορίαι τ' ἀλλήλων ἐγίνοντο, καὶ συνεχεῖς ἀψιμαχίαι καθ' ἑταιρίας συνισταμένων, ὥστε καὶ πληγὰς ἀλλήλοις διδόναι τινὰς ὑπ' ὀργῆς καὶ οὐ μακρὰν ἀποσχεῖν τὴν στάσιν τῶν ὅπλων. Ταῦτα μαθοῦσα ἡ βουλὴ πολὺν ἐσκόπει χρόνον, ὅ τι χρήσεται τοῖς πράγμασιν, οὔτε βιάσασθαι δυναμένη τὸν δῆμον οὔτ' εἶξαι βουλομένη. Ἦν δ' ἡ μὲν αὐθαδεστέρα γνώμη δικτάτορα ἑλέσθαι τῶν ἀρχαιρεσιῶν ἕνεκα, ὃν ἂν ἡγῶνται κράτιστον εἶναι· τὸν δὲ λαβόντα τὴν ἐξουσίαν τούς τε νοσοποιοὺς ἐκ τῆς πόλεως ἐξελεῖν, καὶ εἴ τι ἡμάρτηται ταῖς πρότερον ἀρχαῖς ἐπανορθώσασθαι, τόν τε κόσμον τοῦ πολιτεύματος ὃν βούλεται καταστησάμενον ἀνδράσι τοῖς κρατίστοις ἀποδοῦναι τὰς ἀρχάς· ἡ δ' ἐπιεικεστέρα, μεσοβασιλεῖς ἑλέσθαι τοὺς πρεσβυτάτους τε καὶ τιμιωτάτους ἄνδρας, οἷς ἐπιμελὲς ἔσται τὰ περὶ τὰς ἀρχάς, ὅπως κράτισται γενήσονται, προνοηθῆναι, τὸν αὐτὸν τρόπον ὄνπερ ἐπὶ τῶν βασιλέων τῶν ἐκλιπόντων ἐγίνοντο. Ταύτῃ προσθεμένων τῇ γνώμῃ τῶν πλειόνων, ἀποδείκνυναι πρὸς αὐτῶν μεσοβασιλεῖς, πρῶτος μὲν Αὖλος Σεμπρώνιος Ἀτρατῖνος, αἱ δ' ἄλλαι κατελύθησαν ἀρχαί. Οὗτος ἐπιτροπεύσας τὴν πόλιν ἀστασίαστον ὅσας ἐξῆν ἡμέρας, ἕτερον ἀποδείκνυσιν, ὥσπερ αὐτοῖς ἔθος ἦν, Σπόριον Λάρκιον. Κἀκεῖνος συγκαλέσας τὴν λοχῖτιν ἐκκλησίαν, καὶ τὰς ψήφους κατὰ τὰ τιμήματα ἀναδοὺς, ἐκ τῆς ἀμφοτέρων εὐδοκήσεως ἀποδείκνυσιν ὑπάτους, Γάϊον Ἰούλιον τὸν ἐπικαλούμενον Ἴουλον ἐκ τῶν δημοτικῶν, καὶ Κόϊντον Φάβιον Καίσωνος υἱὸν τὸ δεύτερον ἐκ τῶν ἀριστοκρατικῶν. Καὶ ὁ δῆμος οὐδὲν ἐκ τῆς προτέρας ὑπατείας αὐτοῦ πεπονθὼς εἴασε τυχεῖν ταύτης τῆς ἐξουσίας τὸ δεύτερον, μισῶν τὸν Ἄππιον καὶ, ὅτι ἐκεῖνος ἀτιμασθῆναι ἐδόκει, σφόδρα ἡδόμενος· τοῖς δ' ἐν τέλει

XC. Quum autem comitiorum tempus venisset, et ipsi consules ad ea ivissent, ingenti studio et contentione inter plebem et patricios certatum est de viris, quibus rerum summa esset committenda. Illi enim e junioribus impigros aliquos et minime populares ad consulatum promovere cupiebant: et eorum iussu filius Appii Claudii, qui acerrimus plebis hostis existimabatur, vir arrogantiæ et audaciæ plenus et sodalitiis clientelisque omnium suæ ætatis hominum plurimum valens, magistratum petebat. At plebs, e senioribus et prudentiæ iam spectatæ viris nominans, qui reipublicæ commodis studerent, consules illos facere volebat. Atque ipsi magistratus inter se dissidebant, et alii aliorum potestatem irritam faciebant. Nam quoties consules plebem convocassent, ut magistratum petentes crearent consules, tribuni pro sua potestate intercedebant et comitia dissolvebant: et contra, quoties illi plebem ad comitia convocassent, consules, convocandæ multitudinis eiusque in suffragia mittendæ ius habentes ipsis intercedebant. Atque se mutuo accusabant et stipati seditiosis civibus assidue concertabant; ita ut nonnulli etiam præ ira a mutuis vulneribus non abstinerent, et seditio ab armis non multum abesset. Senatus, his cognitis, diu consultavit, quidnam esset agendum: nec plebem vi coercere valens, nec ei cedere volens. Sententia vero asperior hæc erat, ut comitiorum caussa dictator crearetur, qui vir optimus esset: ille vero, accepta potestate, seditiosos ex urbe pelleret, et si quid a superioribus magistratibus peccatum esset, corrigeret, atque arbitratu suo forma reipublicæ constituta viris optimis magistratus mandaret: at mitior, ut interreges crearentur, maximi natu et honoratissimi quique viri, quibus curæ esset magistratuum creatio, ut optimi fierent, eodem modo quo regibus expulsis interreges creati sunt. Quum autem maior eorum pars in hanc sententiam ivisset, ab illis creati sunt interreges, ac primus quidem A. Sempronius Atratinus et ceteri magistratus abrogati. Iste ad certos dies sibi præstitutos republica sine seditione administata, alium (prout eorum est mos) Sp. Largium creavit interregem. Ille vero comitiis centuriatis, ex classium censu misso in suffragia populo, ex utriusque partis consensu consules creavit C. Iulium Iulum e plebis fautoribus, et Q. Fabium, Cæsonis filium, ex optimatibus. Et plebs in priore eius consulatu nullis affecta malis passa est eum iterum hanc potestatem adipisci, odio Appium prosequens, eiusque repulsa quæ ignominiosa esse videbatur valde gaudens; et ipsis

διαπεπραγμένοις δραστήριον ἄνδρα καὶ οὐθὲν ἐνδώσοντα τῷ δήμῳ μαλακὸν ἐπὶ τὴν ὑπατείαν παρελθεῖν, κατὰ γνώμην ἐδόκει κεχωρηκέναι τὰ τῆς διχοστασίας.

CXI. Ἐπὶ τῆς τούτων ἀρχῆς Αἰκανοὶ μὲν εἰς τὴν Λατίνων χώραν ἐμβαλόντες ἀπήλασαν ἀνδράποδα καὶ βοσκήματα πολλὰ, λῃστρικῇ ἐφόδῳ χρησάμενοι· Τυρρηνῶν δὲ οἱ καλούμενοι Οὐιεντανοὶ τῆς Ῥωμαίων γῆς πολλὴν ἠδίκησαν προνομαῖς. Τῆς δὲ βουλῆς τὸν μὲν πρὸς Αἰκανοὺς πόλεμον εἰς ἕτερον ἀναβαλομένης χρόνον, παρὰ δ' Οὐϊεντανῶν δίκας αἰτεῖν ψηφισαμένης, Αἰκανοὶ μὲν, ἐπειδὴ τὰ πρῶτα αὐτοῖς κατὰ νοῦν ἐχώρησε, καὶ οὐδεὶς ὁ κωλύσων τὰ λοιπὰ ἐφαίνετο, θράσει ἐπαρθέντες ἀλογίστῳ, λῃστρικὴν μὲν οὐκέτι στρατείαν ἔγνωσαν ποιεῖσθαι, δυνάμει δὲ βαρείᾳ ἐλάσαντες ἐπὶ πόλιν Ὀρτῶνα κατὰ κράτος αἱροῦσι· καὶ διαρπάσαντες τά τ' ἐκ τῆς χώρας καὶ τὰ τῆς πόλεως ἀπῄεσαν, εὐπορίαν πολλὴν ἀγόμενοι. Οὐϊεντανοὶ δὲ πρὸς τοὺς ἀπὸ τῆς Ῥώμης ἥκοντας ἀποκρινάμενοι, ὅτι οὐκ ἐξ αὐτῶν εἴησαν οἱ προνομεύοντες τὴν χώραν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἄλλων Τυρρηνῶν, ἀπέλυσαν τοὺς ἄνδρας οὐδὲν τῶν δικαίων ποιήσαντες· καὶ οἱ πρέσβεις ἐπιτυγχάνουσι τοῖς Οὐιεντανοῖς λείαν ἐκ τῆς αὐτῶν χώρας ἄγουσι. Ταῦτα παρ' αὐτῶν ἡ βουλὴ μαθοῦσα πολεμεῖν ἐψηφίσατο Οὐιεντανοῖς, καὶ τοὺς ὑπάτους ἀμφοτέρους ἐξάγειν τὴν στρατιάν. Ἐγένετο μὲν οὖν περὶ τοῦ δόγματος ἀμφιλογία, καὶ πολλοὶ ἦσαν οἱ τὸν πόλεμον οὐκ ἐῶντες ἐκφέρειν, τῆς τε κληρουχίας ὑπομιμνήσκοντες τοὺς δημοτικούς, ἧς γε πέμπτον ἔτος ἐψηφισμένης ὑπὸ τοῦ συνεδρίου, κενῇ πιστεύσαντες ἐλπίδι ἐξηπάτηντο, καὶ κοινὸν ἀποφαίνοντες τὸν πόλεμον, εἰ κοινῇ χρήσεται γνώμῃ πᾶσα Τυρρηνία τοῖς ὁμοεθνέσι βοηθοῦσα. Οὐ μὴν ἴσχυσάν γε οἱ τῶν στασιαστῶν λόγοι, ἀλλ' ἐκύρωσε καὶ ὁ δῆμος τὸ τῆς βουλῆς δόγμα τῇ Σπορίου Λαρκίου γνώμῃ τε καὶ παρακλήσει χρησάμενος. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐξῆγον τὰς δυνάμεις οἱ ὕπατοι· στρατοπεδευσάμενοι δὲ χωρὶς ἀλλήλων οὐ μακρὰν ἀπὸ τῆς πόλεως, καὶ μείναντες ἡμέρας συχνὰς, ἐπειδὴ οὐκ ἀντεξῆγον οἱ πολέμιοι τὰς δυνάμεις, προνομεύσαντες αὐτῶν τῆς γῆς ὅσην ἐδύναντο πλείστην, ἀπῆγον ἐπὶ οἴκου τὴν στρατιάν. Ἄλλο δ' ἐπὶ τῆς τούτων ὑπατείας λόγου ἄξιον οὐδὲν ἐπράχθη.

etiam primoribus, *qui* virum impigrum et nihil molliter plebi concessurum consulem creari volebant, ex animi sententia seditio exitum habuisse videbatur.

XCI. His consulibus Æqui, in agrum Latinum facta irruptione, multa mancipia et multum pecus repentino latrocinio abegerunt : ex Etruscis vero Veientes magnam agri Romani partem excursionibus infestarunt. Quum autem senatus bellum contra Æquos in aliud tempus distulisset, et a Veientibus res repetere decrevisset, Æqui, quum primus conatus ipsis ex voto successisset, nec ullus in posterum eos prohibiturus videretur, temeraria audacia elati, non amplius latronum more bellum gerere decreverunt, sed cum valido exercitu Ortonam adorti, vi ceperunt : direptisque agris simul cum urbe, ingenti præda ditati abierunt. At Veientes, quum legatis Roma missis respondissent, prædones illos non a se, sed ab aliis Etruscis missos, eos re infecta dimiserunt, nihil æqui facientes : atque legati in Veientes prædam ex agro suo agentes inciderunt. Senatus hac re ex illis cognita, bellum Veientibus inferre, et ambo consules cum exercitu in eos mittere decrevit. Reclamatum tamen est huic senatusconsulto, et multi erant, qui bellum illis inferri non patiebantur revocantes plebi in memoriam agri divisionem, qua quinto ante anno a senatu decreta, vanæ spei credentes per dolum fore commune prædicentes, si tota Etruria communi consensu popularibus opem ferret. Haud tamen seditiosorum hominum verba ullum pondus habuerunt : sed senatusconsultum plebiscito etiam confirmatum est, Sp. Largii suasu et hortatu. Post hæc consules copias eduxerunt, et castris non longe a Veiis seorsum positis, per multos dies ibi morati, quum hostes non prodirent, cum suis copiis agri eorum partem, quantam maximam potuerunt, depopulati, copias domum reduxerunt. Et nihil aliud memoratu dignum hisce consulibus est gestum.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΕΩΣ

ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΕΝΑΤΟΣ.

I. Τῷ δὲ μετὰ τούτους ἔτει διαφορᾶς γενομένης τῷ δήμῳ πρὸς τὴν βουλὴν περὶ τῶν ἀποδειχθησομένων ὑπάτων· οἱ μὲν γὰρ ἠξίουν ἀμφοτέρους ἐκ τῶν ἀριστοκρατικῶν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν προαγαγεῖν, ὁ δὲ δῆμος ἐκ τῶν ἑαυτῷ κεχαρισμένων· γνωσιμαχήσαντες πρὸς ἀλλήλους, ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος τέλος συνέπεισαν ἀλλήλους ἀφ' ἑκατέρας τῆς μερίδος ὕπατον αἱρεθῆναι· καὶ ἀποδείκνυται Καίσων μὲν Φάβιος τὸ δεύτερον ὑπὸ τῆς βουλῆς, ὁ τὸν Κάσσιον ἐπὶ τῇ τυραννίδι κρίνας, Σπόριος δὲ Φούριος ὑπὸ τῶν δημοτικῶν, ἐπὶ τῆς ἑβδομηκοστῆς καὶ πέμπτης ὀλυμπιάδος, ἄρχοντος Ἀθήνησι Καλλιάδου, καθ' ὃν χρόνον ἐστράτευσε Ξέρξης ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα. Ἄρτι δὲ παρειληφότων αὐτῶν τὴν ἀρχὴν Λατίνων τε πρέσβεις ἧκον ἐπὶ τὴν βουλήν, δεόμενοι πέμψαι σφίσι τὸν ἕτερον τῶν ὑπάτων μετὰ δυνάμεως, ὃς οὐκ ἐάσει προσωτέρω χωρεῖν τὴν Αἰκανῶν καταφρόνησιν· καὶ Τυρρηνία πᾶσα ἠγγέλλετο κεκινημένη καὶ οὐ διὰ μακροῦ χωρήσουσα εἰς πόλεμον. Συνήχθη γὰρ εἰς κοινὴν ἐκκλησίαν τὸ ἔθνος· καὶ πολλὰ Οὐιεντανῶν δεηθέντων συνάρασθαί σφισι τοῦ κατὰ Ῥωμαίων πολέμου, τέλος ἐξεῖναι τοῖς βουλομένοις Τυρρηνῶν μετέχειν τῆς στρατείας· καὶ ἐγένετο χεὶρ ἀξιόμαχος ἡ τοῖς Οὐιεντανοῖς ἑκουσίως τοῦ πολέμου συναιρομένη. Ταῦτα μαθοῦσι τοῖς ἐν τέλει Ῥωμαίων ἔδοξε στρατιάς τε καταγράφειν καὶ τοὺς ὑπάτους ἀμφοτέρους ἐξιέναι, τὸν μὲν Αἰκανοῖς τε πολεμήσοντα καὶ Λατίνοις τιμωρὸν ἐσόμενον, τὸν δ' ἐπὶ Τυρρηνίας ἄξοντα τὰς δυνάμεις. Ἀντέπραττε δὲ πρὸς ταῦτα Σπόριος Ἰκίλιος, τῶν δημάρχων εἷς· καὶ συνάγων εἰς ἐκκλησίαν τὸν δῆμον ὁσημέραι, τὰς περὶ τῆς κληρουχίας ὑποσχέσεις ἀπῄτει παρὰ τῆς βουλῆς, καὶ οὐδὲν ἔφη συγχωρήσειν οὔτε τῶν ἐπὶ τὸν πόλεμον οὔτε τῶν κατὰ πόλιν ὑπ' αὐτῆς ψηφιζομένων ἐπιτελεσθῆναι, ἐὰν μὴ τοὺς δέκα ἄνδρας ἀποδείξωσι πρῶτον ὁριστὰς τῆς δημοσίας χώρας, καὶ διέλωσι τὴν γῆν ὡς ὑπέσχοντο τῷ δήμῳ. Ἀπορουμένῃ δὲ τῇ βουλῇ καὶ ἀμηχανούσῃ τί χρὴ ποιεῖν, Ἄππιος Κλαύδιος ὑποτίθεται σκοπεῖν ὅπως διαστήσεται τὰ τῶν ἄλλων δημάρχων πρὸς αὐτὸν, διδάσκων ὅτι τὸν κωλύοντα καὶ ἐμποδὼν

DIONYSII

ALEXANDRI F.

HALICARNASSENSIS

ANTIQUITATUM ROMANARUM

LIBER NONUS.

I. Sequenti anno discordia inter plebem et senatum de consulibus creandis orta (patricii enim utrumque consulem ex optimatibus fieri volebant, plebs vero ex popularibus et sui studiosis) post mutuas concertationes tandem inter eos convenit, ut ex utraque parte consul crearetur: creatique sunt a senatu quidem Cæso Fabius iterum, qui Cassium tyrannidis reum peregerat, a plebe vero Sp. Furius, septuagesima quinta olympiade, archonte Athenis Calliade, quo tempore Xerxes expeditionem in Græciam fecit. Simulatque autem hi magistratum ceperunt, legati Latini ad senatum venerunt, petentes, ut alter consul cum exercitu ad se mitteretur, qui nimiam Æquorum insolentiam compesceret: et tota Etruria commota, et brevi ad arma ventura nuntiabatur. Eius enim gentis commune concilium convocatum fuerat: et quum Veientes multis precibus petiissent, ut se ad belli societatem contra Romanos adderent, tandem decretum est, licere Etruscis qui vellent ire ad eam militiam. Itaque ad Veientes in huius belli societatem manu non contemnenda ultro convenit. His rebus cognitis placuit magistratibus Romanorum, ut exercitus conscriberentur, et ambo consules exirent: alter quidem bellum cum Æquis gesturus et Latinis opem laturus, alter vero in Etruriam copias ducturus. His vero intercessit Sp. Icilius, unus e tribunorum collegio, et plebem ad concionem quotidie convocans promissam agrorum divisionem a senatu repetebat; et dicebat, se non passurum fieri quidquam eorum, quæ senatus vel in bello vel in urbe facere decrevisset, nisi prius decemviros agri publici finitores creasset, agrumque promissum plebi divisisset. Hic hærentem senatum et consilii inopem App. Claudius submonuit, daret operam, ut reliquos tribunos ab illo alienaret; docens eum, qui senatusconsulto intercedebat, sacrosanctum, et ex ipsis legi-

γινόμενον τοῖς δόγμασι τῆς βουλῆς ἱερὸν ὄντα καὶ νόμῳ τὴν ἐξουσίαν ἔχοντα ταύτην ἄλλως οὐκ ἔστι παῦσαι τῆς δυναστείας, ἐὰν μή τις ἕτερος τῶν ἀπὸ τῆς ἴσης τιμῆς καὶ τὴν αὐτὴν ἐξουσίαν ἐχόντων τἀναντία πράττῃ, καὶ οἷς ἂν ἐκεῖνος ἐμποδὼν γένηται, ταῦτα μὴ κωλύῃ. Συνεβούλευέ τε τοῖς αὖθις παραληψομένοις τὴν ἀρχὴν ὑπάτοις τοῦτο πράττειν καὶ σκοπεῖν, ὅπως ἕξουσί τινας ἀεὶ τῶν δημάρχων οἰκείους σφίσι καὶ φίλους· μίαν εἶναι λέγων τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀρχείου κατάλυσιν, ἐὰν στασιάζωσι πρὸς ἀλλήλους οἱ ἄνδρες.

II. Ταύτην εἰσηγησαμένου τὴν γνώμην Ἀππίου, δόξαντες αὐτὸν ὀρθῶς παραινεῖν οἵ τε ὕπατοι καὶ τῶν ἄλλων οἱ δυνατώτατοι, πολλῇ θεραπείᾳ διεπράξαντο τοὺς τέτταρας ἐκ τῶν δημάρχων οἰκείους τῇ βουλῇ γενέσθαι. Οἱ δὲ τέως μὲν λόγῳ μεταπείθειν τὸν Ἰκίλιον ἐπεχείρουν ἀποστῆναι τῶν περὶ τῆς κληρουχίας πολιτευμάτων, ἕως οἱ πόλεμοι λάβωσι τέλος· ὡς δ' ἠναντιοῦτο καὶ διώμνυτο, λόγον τε τὸν αὐθαδέστατον εἰπεῖν ἐτόλμησε, τοῦ δήμου παρόντος, ὅτι μᾶλλον ἂν βούλοιτο Τυρρηνοὺς καὶ τοὺς ἄλλους πολεμίους κρατήσαντας τῆς πόλεως ἐπιδεῖν, ἢ τοὺς κατέχοντας τὴν χώραν τὴν δημοσίαν ἀφεῖναι, δόξαντες ἀφορμὴν εἰληφέναι καλὴν πρὸς αὐθάδειαν τοσαύτην τἀναντία λέγειν τε καὶ πράττειν, οὐδὲ τοῦ δήμου τὸν λόγον ἡδέως δεξαμένου, κωλύσειν αὐτὸν ἔφησαν· καὶ φανερῶς ἔπραττον ὅσα τῇ βουλῇ τε καὶ τοῖς ὑπάτοις δοκοίη. Μονωθεὶς δὲ Ἰκίλιος οὐδενὸς ἔτι κύριος ἦν. Μετὰ τοῦτο ἡ στρατιὰ κατεγράφετο, καὶ ὅσων ἔδει τῷ πολέμῳ, πάντα ὑπηρετεῖτο, τὰ μὲν ἐκ τῶν δημοσίων, τὰ δ' ἐκ τῶν ἰδίων, ἁπάσῃ προθυμίᾳ· καὶ διὰ τάχους οἱ ὕπατοι διακληρωσάμενοι τὰ στρατεύματα ἐξῄεσαν· Σπόριος μὲν Φούριος ἐπὶ τὰς Αἰκανῶν πόλεις, Καίσων δὲ Φάβιος ἐπὶ Τυρρηνούς. Σπορίῳ μὲν οὖν ἅπαντα κατὰ νοῦν ἐχώρησεν, οὐχ ὑπομεινάντων εἰς χεῖρας ἐλθεῖν τῶν πολεμίων, καὶ πολλὰ ἐκ τῆς στρατείας ἐξεγένετο χρήματά τε καὶ σώματα λαβεῖν. Ἐπῆλθε γὰρ ὀλίγου δεῖν πᾶσαν ὅσην οἱ πολέμιοι χώραν κατεῖχον, ἄγων καὶ φέρων, καὶ τὰ λάφυρα τοῖς στρατιώταις ἅπαντα ἐχαρίσατο. Δοκῶν δὲ καὶ τὸν πρὸ τοῦ χρόνον εἶναι φιλόδημος, ἔτι μᾶλλον ἐκ ταύτης τῆς στρατηγίας ἐθεράπευσε τὸ πλῆθος. Καὶ ἐπειδὴ παρῆλθεν ὁ χρόνος τῆς στρατείας, ἄγων τὴν δύναμιν ὁλόκληρόν τε καὶ ἀπαθῆ, χρήμασιν εὔπορον κατέστησεν εἰς τὴν πατρίδα.

III. Καίσων δὲ Φάβιος ὁ ἕτερος τῶν ὑπάτων, οὐδενὸς χεῖρον στρατηγήσας ἀφῃρέθη τὸν ἐκ τῶν ἔργων ἔπαινον, παρ' οὐδὲν ἁμάρτημα ἴδιον, ἀλλ' ὅτι τὸ δημοτικὸν οὐκ εἶχεν εὔνουν, ἐξ οὗ τὸν ὕπατον Κάσσιον ἐπὶ τῇ τυραννίδι κρίνας ἀπέκτεινεν. Οὔτε γὰρ ὅσα δέοι σὺν τάχει στρατηγῷ κελεύσαντι τοὺς ὑπηκόους πειθαρχεῖν, οὔτε ὅσα τῷ προθύμῳ καὶ ἐν πρέποντι χρησαμένους βίᾳ κατασχεῖν, οὔτε ὅσα λάθρα τῶν ἀντιπολεμίων χωρία εἰς πλεονεξίαν εὔθετα σφε-

bus hanc intercedendi potestatem habentem aliter non posse cohiberi, nisi ab altero eiusdem potestatis ille temporis magistratus, qui ei resisteret et ea quibus ne intercessisset, fieri sineret. Itaque suadebat consulibus, qui in posterum magistratum essent accepturi, hoc agerent darentque operam, ut semper aliquos de tribunis sibi conciliarent, amicosque haberent : dicebatque hanc unam esse rationem huius magistratus potestatis evertendæ, si tribuni inter se dissiderent.

II. Ea sententia ab Appio dicta, consules et alii primores, rati eum recte monere, summa contentione effecerunt, ut quatuor e tribunis senatui faverent, qui aliquamdiu variis rationibus Icilium ab actionibus agrariis avertere conati sunt, donec finis bellis impositus esset. Sed quum ille ipsis adversaretur, et deieraret, et præsente populo superbissimam vocem edere ausus fuisset, male se Etruscos ceterosque hostes urbe potitos videre, quam eos, qui agrum publicum occuparent, dimittere; existimarunt, se præclaram nactos occasionem tantæ arrogantiæ dictis, factisque adversandi; et quum vel ipsa plebs eo offensa esset, se ei intercedere dixerunt : et aperte, quidquid senatui et consulibus visum erat, faciebant. Icilius vero, ab omnibus destitutus, nullam amplius potestatem habebat. Post hæc exercitus conscripturus et, quidquid ad bellicos usus erat necessarium, partim ex ærario, partim privatim omni alacritate suppeditabatur : et consules celeriter inter se sortiti exercitus, ad bella exiverunt, Sp. Furius in Æquos, Cæso Fabius in Etruscos. Spurio quidem omnia ex animi sententia successerunt, hostibus cum eo congredi non ausis; eique contigit, ut in hac expeditione multas pecunias mancipiaque caperet. Nam fere totum hostium agrum pervagatus est, res agens ferensque, omnemque prædam militibus concessit. Et quum ante plebis studiosus haberetur, multo magis in hac expeditione multitudinis favorem sibi conciliavit, exactoque militiæ tempore, copias integras et nulla clade affectas, et pecuniis ditatas in patriam reduxit.

III. At Cæso Fabius, alter consul, licet egregie omnibus muneribus imperatoriis fuisset perfunctus, tamen rerum gestarum laude fraudatus est, ob nullum suum peccatum, sed quod exercitui exosus esset, ex quo Cassium consulem, tyrannidis affectatæ damnatum, supplicio extremo affecerat. Nam neque ad imperatoris iussa celeriter exsequenda, neque ad ea occupanda, in quibus *militum* alacritas et vis, ubi opus fuerit, requiritur, neque ad ea loca, quæ ad victoriam opportuna

τερίσασθαι, οὔτ' ἄλλο πράττειν οὐδὲν ἕτοιμοι ἦσαν, ἐξ οὗ τιμήν τινα ὁ στρατηγὸς καὶ δόξαν ἀγαθὴν ἐξοίσεσθαι ἔμελλε. Καὶ τἄλλ' αὐτῶν, ὅσα ὑβρίζοντες τὸν ἡγεμόνα διετέλουν, ἐκείνῳ τε ἧττον λυπηρὰ ἦν καὶ τῇ πόλει βλάβης οὐ μεγάλης αἴτια· ὃ δὲ τελευτῶντες ἐξειργάσαντο, κίνδυνον οὐ μικρὸν ἤνεγκε καὶ πολλὴν αἰσχύνην ἀμφοῖν. Γενομένης γὰρ παρατάξεως ἐν τῷ μεταξὺ τῶν λόφων, ἐφ' οἷς ἦσαν ἐστρατοπεδευκότες ἀμφότεροι, πάσῃ τῇ παρ' ἑκατέρων δυνάμει, πολλὰ καὶ καλὰ ἔργα ἀποδειξάμενοι καὶ τοὺς πολεμίους ἀναγκάσαντες ἄρξαι φυγῆς, οὔτε ἠκολούθησαν ἀπιοῦσι τοῦ στρατηγοῦ πολλὰ ἐπικελεύοντος, οὔτε παραμείναντες ἐκπολιορκῆσαι τὸν χάρακα ἠθέλησαν, ἀλλ' ἐάσαντες ἀτελὲς ἔργον καλὸν, ἀπῄεσαν εἰς τὴν αὐτῶν στρατοπεδείαν. Ἐπιχειρησάντων δὲ αὐτοκράτορα τὸν ὕπατον ἀναγορεῦσαί τινων, μέγα ἐμβοήσαντες ἀθρόοι κακιζούσῃ τῇ φωνῇ τὸν ἡγεμόνα, [καὶ] ἐλοιδόρουν ὡς πολλοὺς σφῶν καὶ ἀγαθοὺς ἀπολωλεκότα δι' ἀπειρίαν τοῦ στρατηγεῖν· καὶ ἄλλῃ πολλῇ βλασφημίᾳ καὶ ἀγανακτήσει χρησάμενοι, λύειν τὸν χάρακα καὶ ἀπάγειν σφᾶς εἰς τὴν πόλιν ἠξίουν, ὡς οὐχ ἱκανοὺς ἐσομένους, ἐὰν ἐπίωσιν οἱ πολέμιοι, δευτέραν ὑπομεῖναι μάχην. Καὶ οὔτε μεταδιδάσκοντος ἐπείθοντο τοῦ ἡγεμόνος, οὔτε ὀλοφυρομένου καὶ ἱκετεύοντος ἔπασχόν τι πρὸς τὰς δεήσεις, οὔτε ἀπειλὰς καὶ ἀνατάσεις, ὁπότε καὶ ταύταις χρήσαιντο, δι' εὐλαβείας ἐλάμβανον, ἀλλὰ πρὸς ἅπαντα τραχυνόμενοι ταῦτα διέμενον. Τοσαύτη δὲ ἀναρχία καὶ καταφρόνησις τοῦ ἡγεμόνος ἅπασιν ἐξ αὐτῶν παρέστη, ὥστε περὶ μέσας νύκτας ἐξαναστάντες τάς τε σκηνὰς ἔλυον καὶ τὰ ὅπλα ἀνελάμβανον καὶ τοὺς τραυματίας ἐβάσταζον οὐδενὸς κελεύσαντος.

IV. Ταῦτα ὁ στρατηγὸς μαθὼν ἠναγκάσθη πᾶσι δοῦναι τὸ παράγγελμα τῆς ἀφόδου, δείσας τὴν ἀναρχίαν αὐτῶν καὶ τὸ θράσος. Οἱ δὲ, ὥσπερ ἐκ φυγῆς ἀνασωζόμενοι τάχει πολλῷ συνάπτουσι τῇ πόλει περὶ τὸν ὄρθρον, καὶ οἱ ἐπὶ τῶν τειχῶν ἀγνοήσαντες, ὅτι φίλιον ἦν στράτευμα, ὅπλα τ' ἐνεδύοντο καὶ ἀλλήλους ἀνεκάλουν, ἥ τ' ἄλλη πόλις, ὡς ἐπὶ συμφορᾷ μεγάλῃ, ταραχῆς ἐγεγόνει μεστὴ καὶ θορύβου· καὶ οὐ πρότερον ἀνέῳξαν αὐτοῖς τὰς πύλας οἱ φύλακες, ἢ λαμπράν τε ἡμέραν γενέσθαι, καὶ γνωσθῆναι τὸ οἰκεῖον στράτευμα· ὥστε πρὸς τῇ αἰσχύνῃ, ἣν ἐκ τοῦ καταλιπεῖν τὸν χάρακα ἠνέγκαντο, καὶ κίνδυνον οὐ τὸν ἐλάχιστον αὐτοὺς ἀναρρίψαι, σκότους ἀπιόντας διὰ τῆς πολεμίας ἀτάκτως. Εἴ γε οὖν τοῦτο καταμαθόντες οἱ πολέμιοι ἐκ ποδὸς ἀπιοῦσιν αὐτοῖς ἠκολούθησαν, οὐδὲν ἂν ἐκώλυσεν ἅπασαν ἀπολωλέναι τὴν στρατιάν. Τῆς δ' ἀλόγου ταύτης ἀπάρσεως ἢ φυγῆς τὸ πρὸς τὸν ἡγεμόνα ἐκ τοῦ δήμου μῖσος, ὥσπερ ἔφην, αἴτιον ἦν, καὶ ὁ φθόνος τῆς ἐκείνου τιμῆς, ἵνα μὴ θριάμβου καταγωγῇ κοσμηθεὶς ἐπιφανέστατος γένηται. Τῇ δὲ ἑξῆς ἡμέρᾳ μαθόντες οἱ Τυρρηνοὶ τὴν ἄπαρσιν τῶν Ῥωμαίων, νεκρούς τε αὐτῶν ἐσκύλευσαν, καὶ τραυ-

essent, clam hostibus in potestatem redigenda, neque ad aliud quidpiam agendum parati erant, unde imperator aliquem honorem et bonam existimationem relaturus esset. Reliqua tamen eorum perpetua insolentia in imperatorem suum illi minus molesta erat, et reipublicæ non admodum noxia : sed postremum eorum facinus utrisque ingentem ignominiam cum non mediocri periculo coniunctam attulit. Quum enim utrique totis viribus prœlium acie instructa commisissent, in eo spatio, quod erat medium inter *duos* colles, ubi utrique castra habebant, quumque Romani multa et egregia facinora edidissent, et hostes initium fugæ facere coegissent, nec eos abeuntes persecuti sunt, quamvis imperator vehementer ipsis instaret, nec remanere et castra expugnare voluerunt, sed relicto imperfecto opere præclaro in sua castra redierunt. Quum autem nonnulli eum imperatorem appellare cœpissent, magnis clamoribus ceteri universi convicia in ducem iactabant, et in eum invehebantur, quasi ob imperatoriæ artis imperitiam multos et fortes viros de suis amisisset; et post alia multa maledicta et verba indignationis plena postulabant, ut relictis castris se in urbem reduceret, dicentes, se ad prœlium redintegrandum idoneos non fore, si hostis aggrederetur, neque ducis admonitionibus movebantur, neque eius luctu supplicibusque precibus ullo modo tangebantur, neque gravibus minis, ubi uteretur terrebantur; sed his omnibus magis ac magis exacerbati in sua pertinacia perseverabant. Tanta autem fuit omnium contumacia et ducis contemptio, ut circa mediam noctem surgentes tentoria solverent et arma corriperent, et saucios nullo iubente absportarent.

IV. His cognitis, imperator coactus est omnibus profectionis signum dare, metuens eorum contumaciam et audaciam. Illi vero, quasi ex fuga servati, celeriter sub diluculum ad urbem accesserunt. Custodes vero, qui stabant in muro, quum ignorarent amicum esse exercitum, arma induebant et alii alios vocabant, et reliqua civitas, quasi in magnæ cladis exspectatione pavoris et tumultus plena erat : nec prius ipsis portas aperuerunt custodes, quam lux clara iam esset, et domesticæ legiones agnoscerentur. Itaque, præter ignominiam desertorum castrorum, in periculum etiam non minimum se ipsi coniecerant, quia nullo ordine servato noctu per agrum hostilem abierant. Si enim hostes, hac re cognita abeuntes statim insecuti fuissent, haud multum abfuisset, quin totus exercitus internecione deletus esset. Huius autem temerarii discessus sive fugæ caussa fuit (ut dixi) odium, quo plebs prosequebatur ducem, et quod ei honorem invideret ne, triumpho decoratus illustrissimus fieret. Postridie vero Etrusci, cognito Romanorum discessu, et eorum cadavera spoliarunt, et saucios sustulerunt ac absportarunt, et impedimenta in castris relicta (multa autem erant, ut in diuturni belli

ματίας ἀράμενοι ἀπήνεγκαν, τάς τε καταλειφθείσας ἐν τῷ χάρακι παρασκευὰς (πολλαὶ δ' ἦσαν, ὡς εἰς χρόνιον παρεσκευασμέναι πόλεμον) διεφόρησαν· καὶ ὡς δὴ κρατοῦντες τῆς χώρας τῶν πολεμίων τὴν ἐγγυτάτω λεηλατήσαντες, ἀπῆγον τὴν στρατιάν.

V. Οἱ δὲ μετὰ τούτους ἀποδειχθέντες ὕπατοι, Γνάϊος Μάλλιος καὶ Μάρκος Φάβιος τὸ δεύτερον ἄρχειν αἱρεθεὶς, ψήφισμα τῆς βουλῆς ποιησαμένης στρατὸν ἐξάγειν ἐπὶ τὴν Οὐϊεντανῶν πόλιν, ὅσον ἂν πλεῖστον δυνηθῶσι, προὔθηκαν ἡμέραν, ἐν ᾗ τὸν κατάλογον ἔμελλον ποιήσεσθαι τῆς στρατιᾶς. Γενομένου δὲ αὐτοῖς ἐμποδὼν ἐπὶ κωλύσει τῆς καταγραφῆς ἑνὸς τῶν δημάρχων, Τιβερίου Ποντοφικίου, τὸ περὶ τῆς κληρουχίας ψήφισμα ἀνακαλουμένου, θεραπεύσαντες τῶν συναρχόντων αὐτοῦ τινας, ὥσπερ ἐποίησαν οἱ πρὸ αὐτῶν ὕπατοι, διέστησαν τὸ ἀρχεῖον· καὶ μετὰ τοῦτο ἔπραττον ἐπὶ πολλῆς ἐξουσίας τὰ δόξαντα τῇ βουλῇ. Γενομένης δὲ τῆς καταγραφῆς ἐν ὀλίγαις ἡμέραις, ἐξῄεσαν ἐπὶ τοὺς πολεμίους, δύο μὲν ἑκάτερος ἄγων Ῥωμαίων τάγματα τῶν ἐξ αὐτῆς καταγραφέντων τῆς πόλεως, οὐκ ἐλάττω δὲ ταύτης χεῖρα τὴν ὑπὸ τῶν ἀποίκων τε καὶ ὑπηκόων ἀποσταλεῖσαν. Ἀφίκετο δὲ αὐτοῖς παρὰ τοῦ Λατίνων τε καὶ Ἑρνίκων ἔθνους διπλάσιον τοῦ κληθέντος ἐπικουρικόν. Οὐ μὴν ἐχρήσαντό γε παντί· πολλὴν δὲ χάριν αὐτοῖς εἰδέναι φήσαντες τῆς προθυμίας, ἀπέλυσαν τῆς ἀποσταλείσης δυνάμεως τὴν ἡμίσειαν. Ἔταξαν δὲ καὶ πρὸ τῆς πόλεως τρίτον ἐκ δυεῖν ταγμάτων τῶν ἐν ἀκμῇ στρατὸν, φύλακα τῆς χώρας ἐσόμενον, εἴ τις ἑτέρα δύναμις πολεμίων ἐκ τοῦ ἀδοκήτου φανείη· τοὺς δὲ ὑπὲρ τὸν στρατιωτικὸν κατάλογον, οἷς ἔτι δύναμις ἦν ὅπλων χρήσεως, ἐν τῇ πόλει κατέλιπον, ἄκρας τε καὶ τείχη φυλάξοντας. Ἀγαγόντες δὲ πλησίον τῆς Οὐϊεντανῶν πόλεως τὰς δυνάμεις, κατεστρατοπέδευσαν ἐπὶ λόφοις δυσὶν οὐ μακρὰν ἀφεστηκόσιν ἀπ' ἀλλήλων. Ἦν δὲ καὶ ἡ τῶν πολεμίων δύναμις ἐξεστρατευμένη πρὸ τῆς πόλεως, πολλή τε καὶ ἀγαθή. Συνεληλύθεσαν γὰρ ἐξ ἁπάσης Τυρρηνίας οἱ δυνατώτατοι τοὺς ἑαυτῶν πενέστας ἐπαγόμενοι, καὶ ἐγένετο τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ μεῖζον τὸ Τυρρηνικὸν οὐκ ὀλίγῳ. Τοῖς δὲ ὑπάτοις τό τε πλῆθος ὁρῶσι τῶν πολεμίων καὶ τὴν λαμπρότητα τῶν ὅπλων, πολὺ δέος ἐνέπεσε, μή ποτ' οὐχ ἱκανοὶ γένωνται, στασιαζούσῃ δυνάμει τῇ σφετέρᾳ πρὸς ὁμονοοῦσαν τὴν τῶν πολεμίων ἀντιταξάμενοι, ὑπερβαλέσθαι· ἐδόκει τ' αὐτοῖς ἐχυρωσαμένοις τὰ στρατόπεδα τρίβειν τὸν πόλεμον, ἐκδεχομένοις, εἴ τινα δώσει πλεονεξίας ἀφορμὴν αὐτοῖς, τὸ τῶν πολεμίων θράσος ἀλογίστῳ καταφρονήσει ἐπαρθέν. Ἀκροβολισμοὶ δὴ μετὰ τοῦτο συνεχεῖς ἐγίνοντο, καὶ ψιλῶν συμπλοκαὶ βραχεῖαι, μέγα δ' ἢ λαμπρὸν ἔργον οὐδέν.

VI. Οἱ δὲ Τυρρηνοὶ, ἀχθόμενοι τῇ τριβῇ τοῦ πολέμου, δειλίαν τε ὠνείδιζον τοῖς Ῥωμαίοις, ἐπειδὴ οὐκ ἐξῄεσαν εἰς μάχην, καὶ ὡς παρακεχωρηκότων

usum parata) diripuerunt; et quasi aperte victores, finitimum agrum hostium populati, copias abduxerunt.

V. Anni sequentis consules, Cn. Manlius et M. Fabius iterum, facto senatusconsulto, ut copias, quantas maximas possent, contra Veientes eduxerunt, diem dixerunt, qua exercitum conscripturi erant. Sed quum Tib. Pontificius, unus e tribunis, militum conscriptioni intercederet, et senatusconsulti de agro dividendo facti mentionem denuo faceret, consules, nonnullis eius collegis sibi conciliatis, ut a superioribus consulibus factum fuerat, dissidium in tribunorum collegio fecerunt: deinde liberrime senatusconsultum exsequebantur. Exercitu autem intra paucos dies conscripto, contra hostes profecti sunt uterque, cum duabus urbanis legionibus et cum non minore manu a colonis et populis subditis missa. Latini enim et Hernici duplo maiora auxilia, quam petita erant, ipsis miserunt. Haud tamen omnibus illis copiis sunt usi: sed gratias maximas illis egerunt et dimidiam copiarum missarum partem miserunt. Tertium quoque exercitum, ex duabus iuniorum legionibus, pro muris urbis statuerunt, ut agri custodiret, si quæ novæ hostium copiæ ex improviso apparuissent. Eos vero, qui militarem ætatem excedebant, quorumque vires ad usum armorum adhuc erant idoneæ, in urbe ad arcis et murorum custodiam reliquerunt. Copiis autem ad Veios urbem admotis, castra in duobus collibus non multum inter se distantibus posuerunt. Hostium quoque exercitus magnus et validus castra ante urbem habebat. Nam ex tota Etruria potentissimi quique cum suis servis eo convenerant, ita ut Etruscorum copiæ Romanas numero longe superarent. Consules, conspecta hostium multitudine et armorum splendore, valde timere cœperunt, ne forte suo discordi exercitu concordibus hostium copiis opposito, victoriam minime reportare possent. Visum itaque est ipsis bellum trahere munitis castris, et exspectare, si quam rei bene gerendæ occasionem hostium audacia, temeraria contemtione elata sibi præberet. Inde velitationes crebræ fiebant, et prœlia levia inter ferentarios committebantur: sed nullum magnum aut illustre facinus edebatur.

VI. Etrusci, moras belli ægre ferentes, ignaviam Romanis exprobrabant, quod non prodirent in aciem; et quasi illi sibi de campis cessissent, iactabantur. At

αὐτῶν σφισι τῆς ὑπαίθρου μέγα ἐφρόνουν. Καὶ ἔτι μᾶλλον ἐπήρθησαν εἰς ὑπεροψίαν τοῦ ἀντιπάλου στρατοῦ, καὶ καταφρόνησιν τῶν ὑπάτων, δόξαντες καὶ τὸ θεῖον αὐτοῖς συμμαχεῖν. Τοῦ γὰρ ἑτέρου τῶν ὑπάτων Γναίου Μαλλίου κεραυνὸς εἰς τὸ στρατήγιον ἐμπεσών, τήν τε σκηνὴν διέσπασε καὶ τὴν ἑστίαν ἀνέτρεψε καὶ τῶν πολεμιστηρίων ὅπλων τὰ μὲν ἐσπίλωσε, τὰ δὲ περιέκαυσε, τὰ δ' εἰς τέλος ἠφάνισεν· ἀπέκτεινε δὲ καὶ τὸν λαμπρότατον αὐτοῦ τῶν ἵππων, ᾧ παρὰ τοὺς ἀγῶνας ἐχρῆτο, καὶ τῶν θεραπόντων τινάς. Λεγόντων δὲ τῶν μάντεων τοῦ τε χάρακος ἅλωσιν προσημαίνειν τοὺς θεοὺς καὶ τῶν ἐπιφανεστάτων ἀνδρῶν ἀπώλειαν, ἀναστήσας τὴν δύναμιν ὁ Μάλλιος ἀπῆγε περὶ μέσας νύκτας ἐπὶ τὸν ἕτερον χάρακα, καὶ μετὰ τοῦ συνάρχοντος κατεστρατοπέδευσε. Μαθόντες οὖν οἱ Τυρρηνοὶ τὴν ἀπανάστασιν τοῦ στρατηγοῦ, καὶ δι' ἃς αἰτίας ἐγένετο παρά τινων αἰχμαλώτων ἀκούσαντες, ἐπήρθησάν τε ταῖς γνώμαις ἔτι μᾶλλον, ὡς πολεμοῦντος τοῖς Ῥωμαίοις τοῦ δαιμονίου, καὶ πολλὴν εἶχον ἐλπίδα κρατήσειν αὐτῶν· οἵ τε μάντεις ἀκριβέστερον τῶν ἄλλοθί που δοκοῦντες ἐξητακέναι τὰ μετάρσια, πόθεν τε αἱ τῶν κεραυνῶν γίνονται βολαὶ καὶ τίνες αὐτοὺς ὑποδέχονται μετὰ τὰς πληγὰς ἀπιόντας τόποι, θεῶν τε οἷς ἕκαστοι ἀποδίδονται, καὶ τίνων ἀγαθῶν ἢ κακῶν μηνυταί, χωρεῖν ὁμόσε τοῖς πολεμίοις παρῄνουν, διαιρούμενοι τὸ γενόμενον τοῖς Ῥωμαίοις σημεῖον κατὰ τάδε. Ἐπειδὴ τὸ βέλος εἰς ὑπάτου σκηνὴν κατέσκηψεν, ἐν ᾗ τὸ στρατήγιον ἐνῆν, καὶ πᾶσαν αὐτὴν ἄχρι τῆς ἑστίας ἠφάνισεν, ὅλῃ προσημαίνειν τὸ δαιμόνιον τῇ στρατιᾷ τοῦ χάρακος ἔκλειψιν βίᾳ κρατηθέντος, καὶ τῶν ἐπιφανεστάτων ὄλεθρον. « Εἰ μὲν οὖν, ἔφασαν, ἔμειναν ἐν ᾧ κατέσκηψε χωρίῳ τὸ βέλος οἱ κατέχοντες αὐτό, καὶ μὴ μετηνέγκαντο τὰ σημεῖα ὡς τοὺς ἑτέρους, μιᾶς τε παρεμβολῆς ἁλώσει καὶ ἑνὸς ὀλέθρῳ στρατοῦ τὸ νεμεσῶν αὐτοῖς δαιμόνιον ἀπεπλήρωσεν ἂν τὸν χόλον· ἐπειδὴ δὲ σοφώτεροι τῶν θεῶν εἶναι ζητοῦντες εἰς τὸν ἕτερον χάρακα μετεστρατοπεδεύσαντο, καταλιπόντες ἔρημον τὸν τόπον, ὡς οὐ τοῖς ἀνθρώποις τοῦ θεοῦ προδηλοῦντος τὰς συμφοράς, ἀλλὰ τοῖς τόποις, κοινὸς ἅπασιν αὐτοῖς ὁ παρὰ τοῦ δαίμονος ἥξει χόλος, τοῖς τε ἀπαναστᾶσι καὶ τοῖς ὑποδεξαμένοις. Καὶ ἐπειδὴ ἁλῶναι σφῶν τὸν ἕτερον χάρακα βίᾳ θείας ἐπιθεσπιζούσης ἀνάγκης οὐ περιέμειναν τὸ χρεών, ἀλλ' αὐτοὶ παρέδοσαν τοῖς ἐχθροῖς, ἐκεῖνος ὁ χάραξ ὁ τὸν ἐκλειφθέντα ὑποδεξάμενος ἀντὶ τοῦ καταλειφθέντος ἁλώσεται βίᾳ κρατηθείς. »

VII. Ταῦτα παρὰ τῶν μάντεων οἱ Τυρρηνοὶ ἀκούσαντες μέρει τινὶ τῆς ἑαυτῶν στρατιᾶς τὴν ἐρημωθεῖσαν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καταλαμβάνονται στρατοπεδείαν, ὡς ἐπιτείχισμα ποιησόμενοι τῆς ἑτέρας. Ἦν δὲ πάνυ ἐχυρὸν τὸ χωρίον, καὶ τοῖς ἀπὸ Ῥώμης ἐπὶ τὸ στρατόπεδον ἰοῦσι κωλύσεως ἐν καλῷ κείμενον. Πραγματευσάμενοι δὲ καὶ τἆλλα, ἐξ ὧν πλεο-

multo magis hostium copias despicere, et consules contemnere cœperunt, propter spem, qua et ipsum divinum numen sibi adesse credebant. Nam fulmen, delatum in ulterius consulis Cn. Manlii prætorium, et ipsum tentorium discerpsit, et focum evertit, et bellica arma partim fœdavit, partim ambussit, partim omnino consumsit; interfecit etiam eius equum maxime insignem, quo in prœliis utebatur, et nonnullos famulos. Quum autem aruspices castrorum expugnationem, et clarissimorum virorum interitum a diis portendi dicerent, Manlius motis castris circa mediam noctem in altera castra est profectus et copias cum collega coniunxit. Etrusci autem discessu consulis cognito, quum eius caussas ex quibusdam captivis audissent, animis multo magis sunt elati, quasi numen Romanis bellum faceret, et magnam spem victoriæ ab ipsis reportandæ conceperunt. Et vates *Etruscorum*, qui res cœlestes longe accuratius quam ullius aliæ nationis scrutari videntur, et unde fulminum ictus proficiscantur, et a quibus locis ea post ictum abeuntia excipiantur, et quibus diis singula attribuantur, et quid boni aut mali portendant, suos ad confligendum cum hoste hortabantur, sic de prodigio Romanis oblato disserentes : fulmine delato in consulis tentorium, ubi erat prætorium, eoque toto ad focum usque deleto, *dicebant* hoc a numine divino universo exercitui portendi, fore, ut castra per vim capta desererentur, et clarissimi viri perirent. « Si igitur, inquiebant, in loco qui a fulmine tactus erat, ii qui in eo fuerant mansissent, neque prodigia secum ad alios transtulissent, unorum castrorum expugnatione et unius exercitus internecione numen illis infensum iram suam satiasset. Nunc vero, quoniam ipsis diis sapientiores esse volentes, se in altera castra transtulerunt, loco eo deserto, quasi deus non hominibus seu locis calamitatem portenderet, tota divina ira eos ex æquo persequetur, tam eos qui discesserunt, quam eos qui ipsos exceperunt. Et quia, divina necessitate denuntiante alterorum castra expugnationem, fatum non exspectassent, sed ipsimet hostibus *ea* dedissent, illa castra, quæ eos in desertorum loco exceperunt, pro desertis expugnatum iri dicebant. »

VII. Quum ista ex vatibus audissent Etrusci, parte quadam sui exercitus castra Romanis deserta occuparunt, ut hoc uterentur munimento adversus altera castra : locus enim ille natura sua valde munitus erat, et valde opportunus ad prohibendos eos, qui Roma in castra venirent. Tum aliis rebus accurate comparatis, quarum ope superiores hostibus esse possent, copias

νεκτήσειν τοὺς πολεμίους ἔμελλον, ἐξῆγον εἰς τὸν πεδίον τὰς δυνάμεις. Μενόντων δὲ τῶν Ῥωμαίων ἐφ' ἡσυχίας, προσιππεύοντες ἐξ αὐτῶν οἱ τολμηρότατοι καὶ πλησίον τοῦ χάρακος ἱστάμενοι, γυναῖκάς τε ἀπεκάλουν ἅπαντας, καὶ τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν τοῖς δειλοτάτοις τῶν ζώων ἐοικέναι λέγοντες ἐκάκιζον, καὶ δυεῖν θάτερον ἠξίουν, εἰ μὲν ἀντιποιοῦνται τῆς περὶ τὰ πολέμια ἀρετῆς καταβάντας εἰς τὸ πεδίον μιᾷ τὸν ἀγῶνα κρῖναι μάχῃ, εἰ δ' ὁμολογοῦσιν εἶναι κακοί, παραδόντας τὰ ὅπλα τοῖς κρείττοσι καὶ δίκας ὑποσχόντας ὧν ἔδρασαν μηδενὸς ἔτι τῶν μεγάλων ἑαυτοὺς ἀξιοῦν.' Τοῦτο ἐποίουν ὁσημέραι· καὶ ἐπεὶ οὐδὲν ἐπέραινον, ἀποτειχίζειν αὐτοὺς ἔγνωσαν, ὡς λιμῷ προσαναγκάσοντες παραστῆναι. Οἱ δὲ ὕπατοι περιεώρων τὰ γινόμενα μέχρι πολλοῦ, δι' ἀνανδρίαν μὲν ἢ μαλακίαν οὐδεμίαν· ἀμφότεροι γὰρ εὔψυχοί τε καὶ φιλοπόλεμοι ἦσαν· τὸ δὲ τῶν στρατιωτῶν ἐθελόκακόν τε καὶ ἀπρόθυμον, διαμένον ἐν τοῖς δημοτικοῖς ἐξ οὗ περὶ τῆς κληρουχίας διεστασίασαν, ὑφορώμενοι· ἔτι γὰρ αὐτοῖς ἔναυλα καὶ πρὸ ὀμμάτων ἦν, ἃ τῷ παρελθόντι ἐνιαυτῷ κατὰ τὸ ἔγκοτον τῆς περὶ τὸν ὕπατον τιμῆς αἰσχρὰ καὶ ἀνάξια τῆς πόλεως εἰργάσαντο, παραχωρήσαντες τῆς νίκης τοῖς ἡττηθεῖσι, καὶ φυγῆς ὄνειδος οὐκ ἀληθὲς ὑπομείναντες, ἵνα μὴ καταγάγῃ τὸν ἐπινίκιον θρίαμβον ὁ ἀνήρ.

VIII. Βουλόμενοι δὴ τὸ στασιάζον ἐκ τῆς στρατιᾶς ἐξελεῖν εἰς τέλος, καὶ καταστῆσαι πάλιν εἰς τὴν ἐξ ἀρχῆς ὁμόνοιαν ἅπαν τὸ πλῆθος, καὶ εἰς ἓν τοῦτο πᾶσαν εἰσφερόμενοι βουλήν τε καὶ πρόνοιαν, ἐπειδὴ οὔτε κολάσει μέρους τινὸς σωφρονέστερον ἀποδοῦναι τὸ λοιπὸν ἦν, πολὺ καὶ αὔθαδες ὑπάρχον καὶ τὰ ὅπλα ἐν ταῖς χερσὶν ἔχον, οὔτε πειθοῖ προσαγαγέσθαι λόγων τοὺς οὐδὲ πεισθῆναι βουλομένους, δύο ταύτας ὑπέλαβον ἔσεσθαι τῶν στασιαζόντων αἰτίας τῆς διαλλαγῆς, τοῖς μὲν ἐπιεικεστέρας μετειληφόσι φύσεως· ἐνῆν γάρ τι καὶ τοιοῦτον ἐν τῷ πολλῷ· τὴν ἐπὶ τοῖς ὀνειδισμοῖς τῶν πολεμίων αἰσχύνην· τοῖς δὲ δυσαγώγοις ἐπὶ τὸ καλὸν, ἣν ἅπασα δέδοικεν ἀνθρώπου φύσις ἀνάγκην. Ἵνα δὴ ταῦτα γένοιτο ἀμφότερα, ἐφῆκαν τοῖς πολεμίοις λόγῳ τε αἰσχύνειν, κακίζοντας σφῶν ὡς ἄνανδρον τὴν ἡσυχίαν, ὑπεροψίας τε καὶ καταφρονήσεως πολλῆς γινομένοις ἀναγκάζειν ἀγαθοὺς γενέσθαι τοὺς ἑκουσίως εἶναι μὴ βουλομένους. Γινομένων γὰρ τούτων, πολλὰς ἐλπίδας εἶχον ἥξειν ἐπὶ τὸ στρατήγιον ἅπαντας ἀγανακτοῦντας καὶ καταβοῶντας καὶ κελεύοντας ἡγεῖσθαι σφῶν ἐπὶ τοὺς πολεμίους· ὅπερ καὶ συνέβη. Ὡς γὰρ ἤρξαντο τὰς ἐξόδους τοῦ χάρακος ἀποταφρεύειν τε καὶ ἀποσταυροῦν οἱ πολέμιοι, δυσανασχετήσαντες οἱ Ῥωμαῖοι ἐπὶ τῷ ἔργῳ, τέως κατ' ὀλίγους, ἔπειτ' ἀθρόοι συντρέχοντες ἐπὶ τὰς σκηνὰς τῶν ὑπάτων, ἐκεκράγεσάν τε καὶ προδοσίαν αὐτοῖς ἐνεκάλουν, καὶ, εἰ μή τις ἡγήσεταί σφισι τῆς ἐξόδου, δίχα ἐκείνων αὐτοὶ τὰ ὅπλα ἔχοντες ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἔλεγον ἐξελεύσεσθαι. Ὡς δ' ἐξ ἁπάντων

in planitiem eduxerunt. Quiescentibus vero Romanis, audacissimi quique eorum adequitantes, et propius ad castra accedentes, eos omnes mulieres appellabant, ducesque eorum timidissimis brutis similes esse dicentes conviciis petebant. Et e duobus alterum postulabant ut, vel si virtutem bellicam sibi vindicarent, descenderent in planitiem, et uno prœlio de summa rerum decernerent; vel, si faterentur se esse ignavos, traderent arma præstantioribus, et pœnis maleficiorum persolutis, nihil præclari amplius sibi arrogarent. Hoc quotidie faciebant: et quum nihil proficerent, eos circumvallare decreverunt, ut fame ad deditionem compellerent. Consules vero hæc, quæ fiebant, diu neglexerunt, non ob ignaviam mollitiemve aliquam; (ambo enim et animosi et bellicosi erant) sed suspectam habentes militum ignaviam et segnitiem, quæ in plebeiorum animis ob seditiones agrarias inhærebat. Nam ante ipsorum aures et oculos adhuc obversabantur quæ anno superiore, consuli honorem invidentes, turpiter et præter populi Romani maiestatem fecerant, qui victoriam victis concessissent, et fugæ simulatæ falsam exprobrationem ultro subiissent, ne vir ille, parta de hostibus victoria, triumpharet.

VIII. Quum igitur omnem seditionem penitus e castris tollere et universam multitudinem in pristinam concordiam reducere vellent, et in hoc unum omni consilio et prudentia incumberent, quia neque animadversione in aliquam partem ceteros sapientiores ac modestiores reddere poterant, ob magnam contumaciam in ipsorum animis insitam, qui etiam arma in manibus habebant; nec verbis, nec rationibus, *ad officium* ducere poterant eos, qui obstinato erant animo: existimarunt, duobus modis seditiosos in gratiam redituros, et ingenii quidem mansuetioris homines (erant enim et tales nonnulli multitudini admixti) opprobriorum hostilium pudore; eos vero, qui ad honestatem difficile compelli possent, ipsa necessitate, quam universum genus humanum metuit. Ut igitur hoc utrumque fieret, permiserunt, ut hostes et contumeliosis verbis sibi insultarent, suam quietem ignaviæ adscribentes, et factis, post multam contemptionem et despectum, iis qui nollent sponte rem fortiter gerere, fortitudinis necessitatem imponerent: si enim hæc fierent, magnam spem habebant fore ut omnes ad prætorium venirent, præ indignatione vociferantes et se contra hostes duci poscentes; id quod etiam accidit. Ubi enim hostes cœperunt castrorum exitus fossa valloque cingere, Romani, rem indignam ac minime ferendam rati, pauci primum, mox catervatim concurrentes ad consulum tentoria, clamorem sustulerunt, et proditionis eos insimulabant, et nisi quis egressus ducem se præbuisset, se iniussu illorum correptis armis eruptionem in hostem facturos dicebant. Et quum id ab omnibus fieret, consules,

ἐγίνετο τοῦτο, παρεῖναι τὸν χρόνον ὃν περιέμενον οἱ στρατηγοὶ νομίσαντες, ἐκέλευον τοῖς ὑπηρέταις συγκαλεῖν τὸ πλῆθος εἰς ἐκκλησίαν, καὶ προελθὼν Φάβιος τοιάδε εἶπεν.

IX. « Βραδεῖα μὲν ἡ ἀγανάκτησις ὑμῶν γίνεται « περὶ ὧν ὑβρίζεσθε ὑπὸ τῶν πολεμίων, ἄνδρες συστρατιῶταί τε καὶ ἡγεμόνες· καὶ τὸ βουλόμενον « ἑκάστου χωρεῖν ὁμόσε τοῖς ἐναντίοις, πολὺ τοῦ δέον« τος ὕστερον φαινόμενον, ἄωρόν ἐστι. Παλαίτερον « γὰρ ἔτι τοῦτο ὑμᾶς ἔδει πράττειν, ὅτε πρῶτον αὐ« τοὺς εἴδετε καταβαίνοντας ἐκ τῶν ἐρυμάτων, καὶ « μάχης ἄρχειν βουλομένους. Τότε γὰρ δήπου καλὸς « ὁ περὶ τῆς ἡγεμονίας ἦν ἀγὼν, καὶ τοῦ Ῥωμαίων « φρονήματος ἄξιος. Νῦν δ' ἀναγκαῖος ἤδη γίνεται, « καὶ οὐδ' ἂν τὸ κράτιστον λάβῃ τέλος ὁμοίως καλός. « Εὖ δὲ καὶ νῦν ποιεῖτε ὅμως ἐπανορθώσασθαι τὴν « βραδυτῆτα βουλόμενοι καὶ τὰ παραλειφθέντα ἀνα« λαβεῖν· καὶ πολλὴ χάρις ὑμῖν τῆς ἐπὶ τὰ κράτιστα « ὁρμῆς, εἴγε ὑπ' ἀρετῆς γίνεται. Κρεῖττον γὰρ ὀψὲ « ἄρξασθαι τὰ δέοντα πράττειν ἢ μηδέποτε, εἰ γοῦν « ἅπαντα ὁμοίους ἔχετε περὶ τῶν συμφερόντων λο« γισμοὺς, καὶ ἡ προθυμία τῆς ἐπὶ τὸν ἀγῶνα ὁρμῆς « ἅπαντας ἡ αὐτὴ κατείληφε. Νῦν δὲ φοβούμεθα, μὴ « τὰ περὶ τῆς κληρουχίας προσκρούσματα τῶν δημο« τικῶν πρὸς τοὺς ἐν τέλει μεγάλης αἴτια τῷ κοινῷ « γένηται βλάβης· ὑποψία τε ἡμᾶς κατείληφεν, ὡς ἡ « περὶ τῆς ἐξόδου καταβοὴ καὶ ἀγανάκτησις οὐκ ἀπὸ « τῆς αὐτῆς προαιρέσεως παρὰ πάντων γίνεται· ἀλλὰ « οἱ μὲν ὡς τιμωρησόμενοι τοὺς πολεμίους προθυ« μεῖσθε τοῦ χάρακος ἐξελθεῖν· οἱ δὲ ὡς ἀποδρασόμε« νοι. Ἐξ ὧν δὲ παρέστηκεν ἡμῖν ταῦτα ὑποπτεύειν, « οὐ μάντεις εἰσὶν, οὐδὲ στοχασμοὶ, ἀλλὰ ἔργα ἐμφανῆ « καὶ οὐδὲ ταῦτα παλαιὰ, ἀλλ' ἐν τῷ παρελθόντι « ἐνιαυτῷ γενόμενα, ὡς ἅπαντες ἴστε, ὅτε ἐπὶ τοὺς « αὐτοὺς πολεμίους τούτους πολλῆς καὶ ἀγαθῆς ἐξελ« θούσης στρατιᾶς, καὶ τῆς πρώτης μάχης τὸ κρά« τιστον ἡμῖν λαβούσης τέλος, δυνηθέντος ἂν τοῦ τότε « ἄγοντος ὑμᾶς ὑπάτου Καίσωνος, ἀδελφοῦ δ' ἐμοῦ « τουδὶ καὶ τὸν χάρακα τῶν πολεμίων ἐξελεῖν καὶ νί« κην τῇ πατρίδι καταγαγεῖν λαμπροτάτην, φθονή« σαντες αὐτῷ δόξης τινὲς, ὅτι δημοτικὸς οὐκ ἦν οὐδὲ « τὰ κεχαρισμένα τοῖς πένησι διετέλει πολιτευόμενος, « τῇ πρώτῃ νυκτὶ μετὰ τὴν μάχην ἀνασπάσαντες, « τὰς σκηνὰς ἄνευ παραγγέλματος ἀπέδρασαν ἐκ τοῦ « χάρακος, οὔτε τὸν κίνδυνον ἐνθυμηθέντες τὸν κατα« ληψόμενον αὐτοὺς ἀτάκτως καὶ χωρὶς ἡγεμόνος « ἀπιόντας ἐκ πολεμίας γῆς, καὶ ταῦτα ἐν νυκτὶ, « οὔτε τὴν αἰσχύνην ὅση καθέξειν αὐτοὺς ἔμελλεν « ὑπολογισάμενοι, ὅτι παρεχώρουν τοῖς πολεμίοις « τῆς ἡγεμονίας τὸ γοῦν ἐφ' ἑαυτοῖς μέρος, καὶ ταῦτα « οἱ νικήσαντες τοῖς κεκρατημένοις. Τούτους δὴ « τοὺς ἄνδρας ὀρρωδοῦντες, ὦ ταξίαρχοί τε καὶ λο« χαγοὶ καὶ στρατιῶται, τοὺς οὔτε ἄρχειν δυναμέ« νους οὔτε ἄρχεσθαι βουλομένους, πολλοὺς καὶ αὐθά-

adesse tempus exspectatum existimantes, lictoribus mandarunt ut multitudinem ad concionem convocarent. Tunc Fabius progressus in hunc modum est locutus :

IX. « Tarda est hæc indignatio ob contumelias, qui« bus affecti estis ab hostibus, commilitones et duces, « et vestra cupiditas cum hoste pugnandi, quæ multo « ferius, quam oportebat, vos subiit, et intempestiva. « Iam pridem enim hoc vobis erat faciendum, cum « primum eos e munitionibus descendere, et ad prœ« lium vos provocare videtis. Tunc enim certamen de « imperio præclarum ac populi Romani maiestate dignum « fuisset : iam vero ab ipsa necessitate ad id cogimur, « et licet eius exitus futurus sit felicissimus, tamen « per decus non erit. Attamen recte facitis, qui saltem « nunc tarditatem *pristinam* corrigere, et prætermissa « et neglecta recuperare velitis ; et ob hunc ardorem ho« nestissimum, si quidem ab amore virtutis manat, « magna gratia vobis habetur. Præstat enim sero in« cipere officium facere, quam nunquam, si quidem « omnes idem de communi utilitate sentitis et eadem « animi alacritas idemque impetus ad certamen in om« nibus vobis est. Iam vero veremur, ne plebeii, ob « leges agrarias magistratibus infensi, magnam cladem « reipublicæ afferant : et suspicamur, istos, qui magnis « clamoribus se educi poscunt et indignantur, non eodem « consilio omnes ad hoc impelli ; sed alios quidem, ut « hostes ulciscantur, alios vero, ut effugiant, cupere « ex castris exire. Caussam autem huius suspicionis « non vates præbuerunt, nec coniecturæ, sed manifesta « facta, eaque non vetusta, sed quæ superiore anno « acciderunt, ut omnes scitis, quando contra hos ipsos « hostes ingenti ac valido exercitu misso et primo prœ« lio a nobis felicissime facto, quum consul et dux ves« ter, Cæso iste, frater meus, potuisset et castra hos« tium vi expugnare, et clarissimam victoriam patriæ « referre, nonnulli gloriam ei invidentes, quod plebis « studiosus non esset, nec rempublicam ad voluntatem « pauperum administraret, nocte prœlium secuta, re« vulsis tentoriis, iniussi e castris aufugerunt ; nec « considerato periculo, cui se objiciebant, qui, nullo « ordine servato et sine duce, ex hostico, idque noctu, « abirent, nec ignominia, quam subituri essent, secum « reputata, qui hostibus (quantum in se esset) imperio « cederent, præsertim victores victis. Horum igitur « hominum metu, tribuni et centuriones ac milites, « qui neque alii imperare sciunt, nec ipsi parere volunt, « quum multi sint et contumaces atque arma in manibus « habeant, nec ante cum hoste congredi voluimus, « et ne nunc quidem audemus cum talibus propugnato-

« δεις ὄντας καὶ τὰ ὅπλα ἔχοντας ἐν χερσὶν, οὔτε « πρότερον ἐβουλόμεθα μάχην συνάπτειν, οὔτε νῦν ἔτι « θαρσοῦμεν ἐπὶ τοιούτοις συμμάχοις τὸν ὑπὲρ τῶν « μεγίστων ἀγῶνα ἄρασθαι, μὴ κωλύματα καὶ βλά- « βαι γένωνται τοῖς ἅπαντα τὰ καθ' ἑαυτοὺς πρό- « θυμα παρεχομένοις. Εἰ μέντοι κἀκείνων ὁ θεὸς « ἐπὶ τὰ κρείττω τὸν νοῦν ἄγει, καὶ [νυνὶ] καταβαλόν- « τες τὸ στασιάζον, ὑφ' οὗ νῦν πολλὰ καὶ μεγάλα « βλάπτεται τὸ κοινὸν, ἤ γε δὴ εἰς τοὺς τῆς εἰρήνης « ἀναβαλόμενοι καιροὺς, ἐπανορθώσασθαι βούλονται « τὰ παρελθόντα ὀνείδη τῇ νῦν ἀρετῇ, μηδὲν ἔτι τὸ « κωλῦσον ἔστω χωρεῖν ὑμᾶς ἐπὶ τοὺς πολεμίους, « τὰς ἀγαθὰς προβαλλομένους ἐλπίδας. Ἔχομεν δὲ « πολλὰς μὲν καὶ ἄλλας ἀφορμὰς εἰς τὸ νικᾶν, με- « γίστας δὲ καὶ κυριωτάτας, ἃς τὸ τῶν πολεμίων « ἀνόητον παρέχει· οἵ γε πλήθει στρατιᾶς μακρῷ « προὔχοντες ἡμῶν, καὶ τούτῳ δυνηθέντες ἂν πρὸς « τὰς ἡμετέρας τόλμας τε καὶ ἐμπειρίας ἀντέχειν, « ἀπεστερήκασι τῆς μόνης ὠφελείας ἑαυτοὺς, ἀπα- « ναλώσαντες τὸ πλεῖον τῆς δυνάμεως μέρος εἰς τὰς « τῶν φρουρίων φυλακάς. Ἔπειτα δέον αὐτοὺς σὺν « εὐλαβείᾳ καὶ λογισμῷ σώφρονι πράττειν ἕκαστα, « ἐνθυμουμένους πρὸς οἵους ἄνδρας καὶ πολὺ ἀλκιμω- « τέρους αὐτῶν ὁ κίνδυνος ἔσται, θρασέως καὶ ἀπε- « ρισκέπτως ἐπὶ τὸν ἀγῶνα χωροῦσιν, ὡς ἄμαχοί τι- « νες καὶ ὡς ἡμῶν καταπεπληγότων αὐτούς. Αἵ « γοῦν ἀποταφρεύσεις καὶ αἱ μέχρι τοῦ χάρακος ἡμῶν « καθιππεύσεις καὶ τὰ πολλὰ ἐν λόγοις τε καὶ ἔργοις « ὑβρίσματα τοῦτο δύναται. Ταῦτά τε δὴ ἐνθυμού- « μενοι καὶ τῶν προτέρων ἀγώνων μεμνημένοι, πολ- « λῶν ὄντων καὶ καλῶν, ἐν οἷς αὐτοὺς ἐνικᾶτε, χω- « ρεῖτε μετὰ προθυμίας καὶ ἐπὶ τόνδε τὸν ἀγῶνα· καὶ « ἐν ᾧ ἂν ὑμῶν ἕκαστος χωρίῳ ταχθῇ, τοῦτο ὑπολα- « βέτω καὶ οἶκον εἶναι καὶ κλῆρον καὶ πατρίδα· καὶ « ὅ τε σώζων τὸν παραστάτην ἑαυτῷ πράττειν τὴν « σωτηρίαν ὑπολαβέτω, καὶ ὁ ἐγκαταλιπὼν τὸν πέ- « λας ἑαυτὸν ἡγείσθω τοῖς πολεμίοις προδιδόναι. « Μάλιστα δ' ἐκεῖνο μεμνῆσθαι προσήκει, ὅτι μενόντ- « ων μὲν ἀνδρῶν καὶ μαχομένων ὀλίγον τὸ ἀπολλύ- « μενόν ἐστιν, ἐγκλινάντων δὲ καὶ φευγόντων κο- « μιδῇ βραχὺ τὸ σωζόμενον. »

X. Ἔτι δὲ αὐτοῦ λέγοντος τὰ εἰς τὸ γενναῖον ἐπαγωγὰ, καὶ πολλὰ μεταξὺ τῶν λόγων ἐκχέοντος δάκρυα, λοχαγῶν τε καὶ ταξιάρχων καὶ τῶν ἄλλων στρατιωτῶν ἕκαστον, ᾧ συνῄδει τι λαμπρὸν ἔργον ἐν μάχαις ἀποδειξαμένῳ, κατ' ὄνομα ἀνακαλοῦντος, καὶ πολλὰ καὶ μεγάλα τοῖς ἀριστεύσασι κατὰ τὴν μάχην φιλάνθρωπα δώσειν ὑπισχνουμένου πρὸς τὸ τῶν πράξεων μέγεθος, τιμάς τε καὶ ἄλλας βοηθείας, ἀναβοήσεις ἐξ ἁπάντων ἐγίνοντο θαρρεῖν τε παρακελευομένων καὶ ἄγειν ἐπὶ τὸν ἀγῶνα ἀξιούντων. Ἐπειδὴ δὲ ἐπαύσαντο, προέρχεταί τις ἐκ τοῦ πλήθους, Μάρκος Φλαβολήιος ὄνομα, ἀνὴρ δημοτικὸς μὲν καὶ αὐτουργὸς, οὐ μὴν τῶν ἀπερριμμένων τις, ἀλλὰ τῶν ἐπαι-

« ribus de summa rerum decernere, ne aliis omni animi « alacritate operam navantibus impedimento sint dam- « numque afferant. Si tamen, illorum quoque mentem « deus in meliorem convertit, et iam omissis dissidiis, « ob quæ nunc respublica multa et magna damna ac- « cepit, vel saltem in pacis tempus dilatis, præteritam « ignominiam præsenti virtute abolere volunt, nihil « amplius est, quod vos bona spe fretos cum hoste « congredi vetet. Multas autem et alias facultates vic- « toriæ parandæ habemus, sed maximas eas, quas hos- « tium amantia nobis præbet; qui quum copiarum mul- « titudine longe nos superent, et hac re sola nostræ « audaciæ et peritiæ possint resistere, tamen hoc solo « auxilio se ipsi privarint, consumta exercitus parte « in munitionum præsidiis. Deinde, quum deberent « caute et prudenter omnia agere, reputantes, cum « talibus viris et fortioribus rem sibi fore, tamen au- « dacter et inconsiderate in prœlium ruunt, quasi ipsi « sint invicti, nos vero eorum audacia simus consternati. « Illæ enim circumvallationes, et castrorum nostrorum « obequitationes, et multæ illorum tum verbis, tum « factis, contumeliæ hoc demonstrant. Hæc igitur « cogitantes, et superiorum prœliorum multorum ac « præclarorum memores, in quibus eos vicistis, alacri- « ter ad hoc quoque prœlium ite : et in quo loco unus- « quisque vestrum fuerit collocatus, eum sibi domum « et agrum atque patriam ducat; et qui suum socium « sibi in acie proximum servarit, suæ saluti se consu- « luisse putet, et qui sodalem deseruerit, se ipsum « hostibus prodidisse arbitretur. Sed illud præcipue « memineritis, virorum fortium ac pugnantium exi- « guum numerum cadere, inclinantium vero ac fugien- « tium perexiguum evadere. »

X. Hæc autem eo adhuc ad accendendam *militum* fortitudinem dicente, et multas lacrimas inter dicendum effundente, et centurionum et tribunorum atque aliorum militum unumquemque illustre aliquod facinus in prœliis edidisse sciebat, nominatim appellante, et multa ac magna præmia eximiæ operæ in pugna navatæ pro rerum magnitudine se daturum pollicente, velut honores et divitias atque alia commoda : conclamatum est ab omnibus eum bono esse animo iubentibus, et ad prœlium se duci postulantibus. Quum autem finem dicendi fecisset, progreditur quidam ex multitudine, M. Flavoleius, plebeius quidem et opifex, non vilis tamen, sed laudatæ virtutis, et in rebus belli-

νουμένων δι' ἀρετὴν, καὶ τὰ πολέμια ἄλκιμος, καὶ ἄμφω ταῦτα ἑνὸς τῶν ταγμάτων τῇ λαμπροτάτῃ ἀρχῇ κεκοσμημένος, ᾗ τὰς ἑξήκοντα ἑκατονταρχίας ἕπεσθαί τε καὶ τὸ κελευόμενον ὑπηρετεῖν κελεύει ὁ νόμος. Τούτους Ῥωμαῖοι τοὺς ἡγεμόνας τῇ πατρίῳ γλώττῃ Πριμιπίλους καλοῦσιν. Οὗτος ὁ ἀνήρ· ἦν δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις μέγας τε καὶ καλὸς ἰδεῖν· στὰς ὅθεν ἅπασιν ἔμελλεν ἔσεσθαι φανερός· « Ἐπεὶ τοῦτο, « ἔφησεν, ὦ ὕπατοι, δεδοίκατε, μὴ τὰ ἔργα ἡμῶν οὐχ « ὅμοια γένηται τοῖς λόγοις, ἐγὼ πρῶτος ὑμῖν ὑπὲρ « ἐμαυτοῦ τὸ βέβαιον τῆς ὑποσχέσεως ἐκ τῆς μεγίστης « πίστεως παρέξομαι· καὶ ὑμεῖς δὲ, ὦ πολῖταί τε καὶ « τῆς αὐτῆς κοινωνοὶ τύχης, ὅσοι διεγνώκατε εἰς ἴσον « καταστῆσαι τὰ ἔργα τοῖς λόγοις, οὐκ ἂν ἁμάρτοιτε « τὸ αὐτὸ ποιοῦντες ἐμοί. » Ταῦτα εἰπὼν καὶ τὸ ξίφος ἀνατείνας, ὤμοσε τὸν ἐπιχώριόν τε Ῥωμαίοις καὶ κράτιστον ὅρκον, τὴν ἀγαθὴν ἑαυτοῦ πίστιν, νικήσας τοὺς πολεμίους ἥξειν εἰς τὴν πόλιν, ἄλλως δὲ οὔ. Τοῦτον ὀμόσαντος τοῦ Φλαβολήίου τὸν ὅρκον, πολὺς ἐξ ἁπάντων ἔπαινος ἐγένετο· καὶ αὐτίκα οἵ τε ὕπατοι ἀμφότεροι τὸ αὐτὸ ἔδρων, καὶ οἱ τὰς ἐλάττους ἔχοντες στρατηγίας, χιλίαρχοί τε καὶ λοχαγοὶ, τελευτῶσα δ' ἡ πληθύς. Ἐπεὶ δὲ τοῦτο ἐγένετο, πολλὴ μὲν εὐθυμία πᾶσιν ἐνέπεσε, πολλὴ δὲ φιλότης ἀλλήλων, θράσος τε αὖ καὶ μένος· καὶ ἀπελθόντες ἐκ τῆς ἐκκλησίας οἱ μὲν ἵπποις χαλινοὺς ἐνέβαλλον, οἱ δὲ ξίφη καὶ λόγχας ἔθηγον, οἱ δὲ τὰ σκεπαστήρια τῶν ὅπλων ἐξέματτον, καὶ ὀλίγου πᾶσα ἦν ἕτοιμος εἰς τὸν ἀγῶνα ἡ στρατιά. Οἱ δὲ ὕπατοι τοὺς θεοὺς εὐχαῖς τε καὶ θυσίαις καὶ λιταῖς ἐπικαλεσάμενοι τῆς ἐξόδου σφίσι γενέσθαι ἡγεμόνας, ἐξῆγον ἐκ τοῦ χάρακος ἐν τάξει καὶ κόσμῳ τὸν στρατόν. Καὶ οἱ Τυρρηνοὶ κατιόντας αὐτοὺς ἐκ τῶν ἐρυμάτων ἰδόντες, ἐθαύμασάν τε καὶ ἀντεπεξῄεσαν ἁπάσῃ τῇ δυνάμει.

XI. Ὡς δ' εἰς τὸ πεδίον ἀμφότεροι κατέστησαν, καὶ τὸ πολεμικὸν ἐσήμηναν αἱ σάλπιγγες, ἔθεον ἀλαλάξαντες ὁμόσε· καὶ συμπεσόντες ἀλλήλοις, ἱππεῖς τε ἱππεῦσι καὶ πεζοὶ πεζοῖς ἐμάχοντο, καὶ πολὺς ἐξ ἀμφοτέρων ἐγίνετο φόνος. Οἱ μὲν οὖν τὸ δεξιὸν ἔχοντες τῶν Ῥωμαίων κέρας, οὗ τὴν ἡγεμονίαν εἶχεν ἅτερος τῶν ὑπάτων Μάλλιος, ἐξέωσαν τὸ καθ' ἑαυτοὺς μέρος, καὶ καταβάντες ἀπὸ τῶν ἵππων ἐμάχοντο πεζοί. Οἱ δ' ἐν τῷ εὐωνύμῳ κέρατι ταχθέντες ὑπὸ τοῦ δεξιοῦ τῶν πολεμίων ἐκυκλοῦντο. Ἦν γὰρ ἡ Τυρρηνῶν φάλαγξ κατὰ τοῦτο τὸ χωρίον ὑπερπετής τε καὶ οὐκ ὀλίγῳ μείζων τῆς ἑτέρας. Παρερρήγνυτο δὴ ταύτῃ τὸ Ῥωμαϊκὸν στράτευμα καὶ πολλὰς πληγὰς ἐλάμβανεν. Ἡγεῖτο δὲ τούτου τοῦ κέρως Κόϊντος Φάβιος πρεσβευτὴς καὶ ἀντιστράτηγος ὢν, ὁ δὶς ὑπατεύσας· καὶ μέχρι πολλοῦ ἀντεῖχε τραύματα λαμβάνων παντοδαπά. Ἔπειτα λόγχῃ βληθεὶς εἰς τὰ στέρνα μέχρι τῶν σπλάγχνων ἐλθούσης τῆς αἰχμῆς, ἔξαιμος γενόμενος πίπτει. Ὡς δὲ τοῦτο ἤκουσεν ἅτερος τῶν ὑπάτων, Μάρκος Φάβιος· ἦν δὲ κατὰ

cis strenuus, et ob ambo hæc in una legionum illustri ornatus imperio, cuius ductum et iussa LX centuriones *cum suis manipulis* sequi lex iubet: quos duces Romani patrio sermone Primipilos vocant. Iste igitur (erat autem præ cæteris magnus et egregia forma) stans in loco, unde omnibus conspicuus esset futurus, dixit: « Quoniam id, consules, timetis, ne facta nos« tra dictis non respondeant, ego primus pro me ipso « vobis promissum confirmabo, fidemque certissimam « maximamque dabo; et vos, o cives eiusdemque « fortunæ socii, quotquot decrevistis facta verbis æ« quare, haud peccaveritis, si idem quod ego fece« ritis. » Hæc locutus gladioque sublato iuravit iusiurandum, quod apud Romanos est maximum, per bonam suam fidem, se non nisi victis hostibus in urbem reversurum. Quum Flavoleius in hunc modum iurasset, multis laudibus exceptus est ab omnibus; et mox ambo consules idem fecerunt, et qui minora imperia habebant, tribuni et centuriones, et postremo reliqua militum multitudo. Hoc facto ingens animi alacritas, et ingens ac mutua benevolentia et audacia ac robur omnes subiit, digressique e concione alii equos frenabant, alii gladios lanceasque acuebant, alii scuta abstergebant: brevique temporis spatio totus exercitus ad pugnam paratus fuit. Consules autem votis, sacrificiis et precibus deos precati, ut sibi in educendis copiis duces esse vellent, ita demum copias egregie instructas et ordinem servantes ex castris eduxerunt. Quum vero Etrusci eos ex munitionibus descendere vidissent, mirati sunt, et ipsi quoque totis viribus contra eos prodierunt.

XI. Ubi vero utrique in æquo loco constiterunt, pugnæque signum tubæ dederunt, sublato clamore concurrerunt; factoque impetu alii in alios, equites cum equitibus, pedites cum peditibus pugnabant, et magna utrinque cædes facta: Romani autem, qui in dextro cornu erant, cui alter consul Manlius præerat, hostes sibi oppositos repulerunt, et descendentes ex equis pedestrem pugnam committebant. Qui vero in sinistro cornu collocati erant a dextro hostium circumdabantur: nam Etrusca acies ab ea parte longius protendebatur, alteraque non paullo maior erat. Ab hac igitur parte exercitus Romanus perrumpebatur, multaque vulnera accipiebat. Hoc autem cornu ducebat Q. Fabius, consulis legatus et proconsul, qui bis consulatum gesserat; diuque restitit varia vulnera accipiens: postremo pectore lancea percusso, et cuspide ad viscera usque penetrante, exsanguis cecidit. M. Fabius, alter

μέσην τὴν φάλαγγα τεταγμένος· τοὺς κρατίστους τῶν λόχων ἀναλαβὼν, καὶ τὸν ἕτερον τῶν ἀδελφῶν Καίσωνα Φάβιον ἀνακαλεσάμενος, παρήλαυνεν [ἐπὶ] τὴν ἑαυτοῦ φάλαγγα, καὶ μέχρι πολλοῦ προελθὼν, ἐπειδὴ παρήλλαξεν τὸ δεξιὸν τῶν πολεμίων κέρας, ἤλαυνεν ἐπὶ τοὺς κυκλουμένους. Ἐμπεσὼν δ' αὐτοῖς φόνον τε τῶν ἐν χερσὶ ποιεῖ πολὺν καὶ φυγὴν τῶν πρόσω, τόν τ' ἀδελφὸν ἔτι ἐμπνέοντα καταλαβὼν αἴρεται. Ἐκεῖνος μὲν οὖν οὐ πολὺν ἔτι χρόνον ἐπιβιοὺς ἀποθνήσκει, τοῖς δὲ τιμωροῦσιν αὐτῷ θυμὸς ἔτι μείζων παρέστη πρὸς τὸ ἀντίπαλον· καὶ οὐδὲν ἔτι τῆς ἰδίας ψυχῆς προνοούμενοι σὺν ὀλίγοις εἰς μέσους ἐμπεσόντες τοὺς μάλιστα συνεστηκότας τῶν πολεμίων, σωροὺς ἐξεπλήρουν νεκρῶν. Κατὰ μὲν δὴ τοῦτο τὸ μέρος ἔκαμνεν ἡ Τυρρηνῶν φάλαγξ, καὶ οἱ πρότερον ὠσάμενοι τοὺς πολεμίους ὑπὸ τῶν κεκρατημένων ἀνεκόπησαν. Οἱ δὲ τὸ εὐώνυμον ἔχοντες κέρας κάμνοντες ἤδη καὶ φυγῆς ἄρχοντες, ἔνθ' ὁ Μάλλιος ἦν, ἐτρέψαντο τοὺς καθ' ἑαυτούς. Παλτῷ γάρ τις βαλὼν τὸν Μάλλιον, διὰ τοῦ γόνατος ἄχρι τῆς ἰγνύας διήρεισε τὴν λόγχην· καὶ τὸν μὲν οἱ πέριξ ἄραντες ἐπὶ τὴν παρεμβολὴν ἀπεκόμιζον, οἱ δὲ πολέμιοι τὸν ἡγεμόνα τῶν Ῥωμαίων τεθνηκέναι δόξαντες ἐπερρώσθησαν, καὶ παραβοηθησάντων αὐτοῖς τῶν ἑτέρων ἐνέκειντο τοῖς Ῥωμαίοις οὐκ ἔχουσιν ἡγεμόνα. Ἠναγκάσθησαν δὴ πάλιν οἱ Φάβιοι καταλιπόντες τὸ εὐώνυμον κέρας τῷ δεξιῷ βοηθεῖν. Καὶ οἱ Τυρρηνοὶ προσιόντας αὐτοὺς στίφει καρτερῷ μαθόντες, τῆς μὲν ἐπὶ πλέον διώξεως ἀποτρέπονται, πυκνώσαντες δὲ τοὺς λόχους ἐμάχοντο ἐν τάξει· καὶ πολλοὺς μὲν τῶν σφετέρων ἀπέβαλον, πολλοὺς δὲ καὶ τῶν Ῥωμαίων ἀπέκτειναν.

XII. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐγίνετο, οἱ τὸν χάρακα τὸν ἐκλειφθέντα ὑπὸ τοῦ Μαλλίου καταλαβόμενοι Τυρρηνοὶ συνθήματος ἀρθέντος ἀπὸ τοῦ στρατηγοῦ σὺν τάχει πολλῷ καὶ προθυμίᾳ μεγάλῃ χωροῦντες ἐπὶ τὸν ἕτερον ἠπείγοντο τῶν Ῥωμαίων χάρακα, ὡς οὐκ ἀξιοχρέῳ δυνάμει φυλαττόμενον. Καὶ ἦν ἡ δόξα αὐτῶν ἀληθής. Ἔξω γὰρ τῶν τριαρίων καὶ ὀλίγων ἄλλων τῶν ἐν ἀκμῇ τὸ λοιπὸν πλῆθος ἐμπόρων τε καὶ θεραπόντων καὶ χειροτεχνῶν ἦν ἐν αὐτῷ. Γίνεταί τε πολλῶν εἰς ὀλίγον συνελαθέντων χωρίον· περὶ γὰρ ταῖς πύλαις ὁ ἀγὼν ἦν· ὀξεῖα καὶ χαλεπὴ μάχη, καὶ νεκροὶ παρ' ἀμφοτέρων πολλοί. Ἐν τούτῳ τῷ ἔργῳ ὅ τε [Μάλλιος] ὕπατος ἐκβοηθῶν ἅμα τοῖς ἱππεῦσιν, ἐπειδὴ ὁ ἵππος ἔπεσε, συγκατενεχθεὶς καὶ ἀδύνατος ὢν ἀναστῆναι ὑπὸ πλήθους τραυμάτων ἀποθνήσκει, καὶ πολλοὶ καὶ ἀγαθοὶ περὶ αὐτὸν ἄλλοι νέοι. Μετὰ δὲ τὸ πάθος τοῦτο εὐθὺς ὁ χάραξ ἡλίσκετο, καὶ τέλος εἶχε τοῖς Τυρρηνοῖς τὰ μαντεύματα. Εἰ μὲν οὖν ἐταμιεύσαντο τὴν παροῦσαν εὐτυχίαν, καὶ διὰ φυλακῆς εἶχον τὸν χάρακα, τάς τ' ἀποσκευὰς τῶν Ῥωμαίων ἂν κατέσχον καὶ αὐτοὺς αἰσχρῶς ἀπελθεῖν ἠνάγκαζον· νῦν δὲ πρὸς ἁρπαγὴν τῶν ἀπολειφθέντων

consul, hoc audito (erat autem in media acie collocatus) lectissimis cohortibus assumtis, et altero fratre Cæsone Fabio accito, suam aciem præteriit, et longius progressus, cum dextrum hostium cornu transiisset, venit ad eos, a quibus sui circumdabantur. Facto autem in eos impetu, ingentem edidit stragem eorum, qui in manus incidissent, et eos, qui remotiores erant, in fugam vertit; fratremque nactus adhuc spirantem sustulit. Ille vero, cum non diu supervixisset, obiit. At eius ultoribus animus multo magis crevit, et in adversarios est incitatus; et nulla amplius ratione propriæ salutis habita cum exigua manu in mediam confertissimamque hostium aciem facto impetu, altos cadaverum acervos faciebant. Ab hac igitur parte acies Etrusca laborabat, et ei qui ante hostes reiecerant, nunc a victis repulsi sunt. At qui in sinistro cornu erant, iam laborantes et fugæ initium facientes, ubi erat Manlius, Romanos sibi oppositos fugarunt. Quidam enim telum iaculatus Manlium per genu ad poplitem usque lancea transfixit: et circumstantes eum sublatum in castra absportarunt. Hostes vero, Romanorum ducem occubuisse rati, corroborati sunt; et cum alii opem ipsis tulissent, Romanos duce orbatos premebant. Itaque rursus Fabii coacti sunt relicto sinistro cornu dextro suppetias ferre. Etrusci vero, cum eos cum valido adventantes vidissent, ab hoste longius insequendo destiterunt, sed densatis ordinibus acie instructa pugnarunt: et multos de suis amiserunt, multosque Romanos interfecerunt.

XII. Dum hæc geruntur, Etrusci, qui castra a Manlio deserta occuparant, signo ab imperatore dato, magna celeritate magnaque animi alacritate ad altera Romanorum castra, ut præsidio non satis firmo custodita, contendebant. Nec eos fefellit opinio. Nam præter triarios et paucos alios homines iuniores, reliqua multitudo erat mercatorum, calonum, et artificum, qui in illis erant. Ibi multis in angustum locum contractis, (nam ad ipsas portas dimicabatur) acre et atrox prœlium cum magna utrorumque cæde committitur. In hac pugna Manlius consul, qui cum equitatu opem suis ferebat cum una cum equo prolapsus præ vulnerum multitudine surgere non posset, moritur, et circa alii multi fortesque iuvenes. Confestim autem post cladem istam castra capta sunt, atque ita vaticinia Etruscorum irrita non fuerunt. Si igitur præsenti fortuna moderate usi essent, et capta castra custodivissent, Romanorum impedimentis potiti essent, eosque turpiter abire coegissent. Iam vero ad rerum relictarum direptionem, et plerique ad curam corporis versi egregiam prædam, quam in manibus habebant, amiserunt. Ut enim alteri consuli castra expugnata nuntiatum est, cum lectissimis

τραπόμενοι καὶ ἀναψύχοντες τὸ λοιπὸν οἱ πλείους, καλὴν ἄγραν ἐκ τῶν χειρῶν ἀφῃρέθησαν. Ὡς γὰρ ἀπηγγέλθη θατέρῳ τῶν ὑπάτων ἡ τοῦ χάρακος ἅλωσις, ἠπείγετο σὺν τοῖς ἀρίστοις ἱππέων τε καὶ πεζῶν. Καὶ οἱ Τυρρηνοὶ μαθόντες αὐτὸν ἐπιόντα περιεστεφάνωσαν τὸν χάρακα, μάχη τε αὐτῶν γίνεται καρτερά, τῶν μὲν ἀνασώσασθαι βουλομένων τὰ σφέτερα, τῶν δὲ μὴ πασσυδὶ διαφθαρῶσιν ἁλόντος τοῦ χάρακος δεδοικότων. Χρόνου δὲ γινομένου πλείονος, καὶ τῶν Τυρρηνῶν πολλὰ πλεονεκτούντων· ἦν γὰρ αὐτοῖς ἐξ ὑπερδεξίων τε χωρίων καὶ πρὸς ἀνθρώπους δι' ἡμέρας ὅλης κεκμηκότας ἡ μάχη· Τῖτος Σίκκιος ὁ πρεσβευτὴς καὶ ἀντιστράτηγος κοινωσάμενος τῷ ὑπάτῳ τὴν αὐτοῦ διάνοιαν τὸ ἀνακλητικὸν ἐκέλευσε σημαίνειν, καὶ καθ' ἓν ἅπαντας γενομένους μιᾷ προσβάλλειν πλευρᾷ τοῦ χάρακος, καθ' ὃ μάλιστα τὸ χωρίον ἦν ἐπιμαχώτατον· τὰ δὲ κατὰ τὰς πύλας εἴασε μέρη κατά τινα εἰκότα λογισμὸν, ὃς οὐκ ἐψεύσατο αὐτὸν, ὅτι σωθήσεσθαι μὲν ἐλπίσαντες οἱ Τυρρηνοὶ μεθήσονται τοῦ χάρακος· ἐν ἀπογνώσει δὲ τούτου γενόμενοι, κυκλώσεώς τε πάντοθεν ὑπὸ τῶν πολεμίων γενομένης καὶ οὐδεμιᾶς ὑπαρχούσης ἐξόδου, ἀναγκαῖον ἕξουσι τὸ εὔτολμον. Γενομένης δὲ καθ' ἓν χωρίον τῆς προσβολῆς, οὐκέτι πρὸς ἀλκὴν οἱ Τυρρηνοὶ ἐτράποντο, ἀλλ' ἀνοίξαντες τὰς πύλας ἐπὶ τὸν ἑαυτῶν ἀνεσώζοντο χάρακα.

XIII. Ὁ δ' ὕπατος, ἐπειδὴ τὸ δεινὸν ἀπεώσατο, παρεβοήθει πάλιν τοῖς ἐν τῷ πεδίῳ. Αὕτη μεγίστη λέγεται τῶν πρὸ αὐτῆς γενέσθαι Ῥωμαίοις μάχη, πλήθει τε ἀνθρώπων καὶ μήκει χρόνου καὶ τῷ ἀγχιστρόφῳ τῆς τύχης. Αὐτῶν μὲν γὰρ τῶν ἐκ τῆς πόλεως Ῥωμαίων ἡ κρατίστη τε καὶ ἐπίλεκτος ἀκμὴ δισμυρίων μάλιστα πεζῶν ἐγένετο, καὶ τῶν συντεταγμένων τοῖς τέτταρσι τάγμασιν ἱππέων ὁμοῦ τι χιλίων καὶ διακοσίων, ἀποίκων δὲ καὶ συμμάχων ἑτέρα τοσαύτη. Χρόνος δ' ἐμηκύνθη τοῦ ἀγῶνος, ὀλίγῳ πρότερον τῆς μεσημβρίας ἀρξάμενος μέχρι δύσεως ἡλίου. Τὰ δὲ τῆς τύχης μέχρι πολλοῦ τῇδε καὶ τῇδε νίκαις τε καὶ ἥτταις ταλαντευόμενα διέμεινεν. Ὑπάτου δὲ θάνατος ἐγένετο καὶ πρεσβευτοῦ δὶς ὑπατεύσαντος, καὶ ἄλλων πολλῶν ἡγεμόνων καὶ ταξιάρχων καὶ λοχαγῶν, ὅσων οὔπω πρότερον. Τὸ μέντοι κράτος τοῦ ἀγῶνος ἐδόκει περὶ τοὺς Ῥωμαίους γεγονέναι, κατ' ἄλλο μὲν οὐδὲν, ὅτι δὲ τῇ ἐπιούσῃ νυκτὶ καταλιπόντες τὸν χάρακα οἱ Τυρρηνοὶ ἀνέζευξαν. Τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ πρὸς ἁρπαγὰς τῆς ἐκλειφθείσης ὑπὸ τῶν Τυρρηνῶν παρεμβολῆς οἱ Ῥωμαῖοι τραπόμενοι, καὶ ταφὰς ποιησάμενοι τῶν σφετέρων, ἀπῆλθον εἰς τὸν ἑαυτῶν χάρακα. Ἐκεῖ δ' ἐκκλησίαν ποιησάμενοι, τοῖς ἀγωνισαμένοις λαμπρῶς τὰς ἀριστείους ἀπέδοσαν τιμὰς, πρώτῳ μὲν Καίσωνι Φαβίῳ, τῷ τοῦ ὑπάτου ἀδελφῷ, μεγάλα καὶ θαυμαστὰ ἔργα ἀποδειξαμένῳ· δευτέρῳ δὲ τῷ Σικκίῳ, τῷ διαπραξαμένῳ τὸν χάρακα ἀνασεσῶσθαι· τρίτῳ δὲ Μάρκῳ

equitibus ac peditibus accurrit. Etrusci vero, cognito eius adventu, vallum militum corona cinxerunt : ibique inter eos acre prœlium committitur, Romanis res suas recuperare volentibus, illis vero, ne captis castris occidione delerentur, timentibus. Quod prœlium cum diutius protraheretur, et Etruscorum melior esset conditio, (nam de superiore pugnabant, idque contra homines prœlii labore per totum diem fessos) T. Siccius legatus et consularis cum consule communicato consilio iussit receptui cani, et ab omnibus in unum coactis unum tantum castrorum latus oppugnari, qua parte potissimum locus oppugnari poterat. Portas vero verisimili quadam ratione omisit, quæ eum minime fefellit, scilicet eo res eos spe salutis castra deserturos. Quod si de ea desperassent, et ab hostibus undique circumdati essent, nullumque exitum haberent, eos necessitate coactos extrema ausuros. Quum igitur ab una parte institueretur oppugnatio, Etrusci haud amplius se ad resistendum converterunt, sed apertis portis in sua castra se receperunt.

XIII. Consul vero, hac clade depulsa, rursus subsidio venit iis, qui in planitie erant. Hæc Romanorum pugna fertur omnium superiorum fuisse maxima, tum hominum multitudine, tum diuturnitate, tum fortunæ nunc his, nunc illis faventis vicissitudine. Ipsius enim validissimæ lectissimæque iuventutis urbanæ erant circiter peditum viginti millia, et cum his equites quatuor legionum MCC, et colonorum sociorumque par numerus. Pugnæ autem initium factum est paullo ante meridiem, et prœlium usque ad solis occasum productum est. Fortuna vero diu nutavit, modo huc modo illuc sese inclinante victoria. Alterque consul et legatus qui bis consulatum gesserat, et alii multi duces tribuni atque centuriones, quot nunquam antea, ceciderunt. Victoria tamen penes Romanos videbatur fuisse, non ob aliam caussam, quam quod sequenti nocte Etrusci desertis castris abiissent. Postero die Romani ad direptionem rerum ab Etruscis in castris relictarum versi, suorumque cadaveribus sepulturæ mandatis, se in sua castra receperunt. Ibi advocata concione, iis qui egregiam operam in pugna navarant honores fortitudinis ergo reddiderunt : primo Cæsoni Fabio, consulis fratri, quod magna et admiranda facinora ediderat; deinde T. Siccio, cuius consilio castra recepta erant; tertio M. Flavoleio primipilo, tum ob eius ius-

Φλαβολητίῳ τῷ ἡγεμόνι τοῦ τάγματος τοῦ τε ὅρκου χάριν καὶ τῆς παρὰ τὰ δεινὰ ῥώμης. Διαπραξάμενοι δὲ ταῦτα καὶ μείναντες ἡμέρας ὀλίγας ἐπὶ τοῦ χάρακος, ὡς οὐδεὶς ἀντεπεξῄει τῶν πολεμίων μαχησόμενος, ἀπῄεσαν ἐπ' οἴκου. Πάντων δὲ τῶν κατὰ τὴν πόλιν, ὡς ἐπὶ μεγίστῳ ἀγῶνι κάλλιστον τέλος εἰληφότι, τὴν ἐπινίκιον τιμὴν τοῦ θριάμβου τῷ περιόντι ὑπάτῳ προσθεῖναι βουλομένων, ἠρνήσατο τὴν χάριν αὐτῶν ὁ ὕπατος, οὔτε ὅσιον εἶναι λέγων, οὔτε θεμιτὸν, ἐπ' ἀδελφοῦ θανάτῳ καὶ συνάρχοντος ἀποβολῇ πομπεύειν καὶ στεφανηφορεῖν. Ἀποθεὶς δὲ τὰς σημαίας καὶ τοὺς στρατιώτας ἀπολύσας ἐπὶ τὰ οἰκεῖα, τὴν ὑπατείαν ἀπωμόσατο, δυεῖν ἔτι μηνῶν εἰς τὸν ἐνιαύσιον χρόνον λειπομένων, ἀδύνατος ὢν τὰ τῆς ἀρχῆς ἔτι πράττειν· ἐταλαιπώρει γὰρ ὑπὸ τραύματος ἐξαισίου καὶ ἦν κλινοπετής.

XIV. Ἑλομένης δὲ τῆς βουλῆς μεσοβασιλεῖς τῶν ἀρχαιρεσίων ἕνεκα, τοῦ δευτέρου μεσοβασιλέως συγκαλέσαντος εἰς τὸ πεδίον τοὺς λόχους, ἀποδείκνυται Καίσων Φάβιος ὁ τἀριστεῖα λαβὼν ἐκ τῆς μάχης, ἀδελφὸς δὲ τοῦ τὴν ἀρχὴν ἀποθεμένου, τὸ τρίτον ὕπατος, καὶ σὺν αὐτῷ Τίτος Οὐεργίνιος. Οὗτοι διαλαχόντες τὰς δυνάμεις ἐξῄεσαν εἰς τὴν ὕπαιθρον, Φάβιος μὲν Αἰκανοῖς πολεμήσων προνομεύουσι τοὺς Λατίνων ἀγροὺς, Οὐεργίνιος δὲ Οὐιεντανοῖς. Αἰκανοὶ μὲν οὖν, ἐπειδὴ στρατὸν ἐλευσόμενον ἐπ' αὐτοὺς ἔγνωσαν, ἀναστάντες ἐκ τῆς πολεμίας διὰ τάχους ἀπῆλθον εἰς τὰς ἑαυτῶν πόλεις· καὶ μετὰ ταῦτα λεηλατουμένης τῆς σφετέρας γῆς ἀνείχοντο, ὥστε πολλῶν κρατεῖν τοὺς Ῥωμαίους εἰς χωρίον, ἔνθα οὐδὲν τῶν ἐπιτηδείων ἔμελλον ἕξειν, καὶ προσαναγκάσοντες οὐκ εἰς μακρὰν παραδοῦναί σφισι τὰ ὅπλα. Γίνεταί τε αὐτῶν συχνοῦ ἐλθόντος ὄχλου δύο στρατεύματα περὶ τὰς ἐπιμάχους λαγόνας τοῦ λόφου, πολλὰ δ' ἄλλα φρούρια βραχύτερα κατὰ τοὺς ἧττον ἐπικαίρους τόπους· καὶ πάντα ἦν μεστὰ ὅπλων. Ὁ δὲ ἕτερος τῶν ὑπάτων Φάβιος γραμμάτων παρὰ τοῦ συνάρχοντος ἀφικομένων ἐπιγνοὺς, ὅτι ἐν ἐσχάτοις εἰσὶν οἱ κατακλεισθέντες ἐν τῷ λόφῳ, καὶ κινδυνεύσουσιν, εἰ μή τις αὐτοῖς βοηθήσει, λιμῷ ἁλῶναι, ἀναστήσας τὸν στρατὸν ἦγεν ἐπὶ τοὺς Οὐιεντανοὺς σὺν τάχει· καὶ εἰ μιᾷ βραδύτερον ἡμέρᾳ διήνυσε τὴν ὁδὸν, οὐδὲν ἂν ὤνησεν, ἀλλὰ διεφθαρμένην τὴν ἐκεῖ στρατιὰν κατέλαβε. Πιεζόμενοι γὰρ τῇ σπάνει τῶν ἀναγκαίων οἱ κατέχοντες τὸν λόφον, ἐξῆλθον ὡς τὸν εὐπρεπέστατον αἱρησόμενοι τῶν θανάτων· καὶ συμβαλόντες τοῖς πολεμίοις ἐμάχοντο κεκμηκότες οἱ πλείους τὰ σώματα λιμῷ τε καὶ δίψει καὶ ἀγρυπνίᾳ καὶ τῇ ἄλλῃ κακώσει. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ὡς τὸ τοῦ Φαβίου στράτευμα προσιὸν ὤφθη πολύ τε καὶ συντεταγμένον, θάρσος μὲν ἔφερε τοῖς σφετέροις, δέος δὲ τοῖς πολεμίοις. Καὶ οἱ Τυρρηνοὶ οὐκέτι ἀξιόμαχοι εἶναι νομίσαντες πρὸς ἀγαθήν τε καὶ ἀκμῆτα δύναμιν εἰς ἀγῶνα χωρεῖν, ᾤχοντο ἐκλιπόντες τοὺς χάρακας. Ὡς δ' εἰς ταὐτὸ συνῆλθον αἱ

iurandum, tum ob eius fortitudinem in periculis. His peractis, aliquot dies in castris morati, cum nulli amplius hostes ad pugnam prodirent, domum redierunt. Quum autem populus universus, ut bello felicissime confecto, ob partam victoriam triumphi honorem consuli superstiti deferre vellet, ipse consul gratiam recusavit, dicens nec pium nec fas esse, in fratris et collegæ funeribus triumphare et coronam gestare. Itaque repositis signis, militibusque domum dimissis, consulatu se abdicavit, cum duo menses de annuo magistratu superessent, consularia munia obire non poterat: immani enim vulnere graviter laborabat, ita ut in lecto iaceret.

XIV. Quum autem senatus interreges comitiorum caussa creasset, et secundus interrex centurias in campum convocasset, Cæso Fabius ille, qui ob fortitudinem suam præmia ex prœlio reportarat, quique erat frater eius, qui consulatu se abdicarat, tertium consul est creatus, et cum eo T. Virginius. Isti sortiti inter se copias ad bellum sunt profecti. Obtigitque Fabio bellum contra Æquos, qui Latinorum, agros populabantur: Virginio contra Veientes. Æqui igitur, cum copias contra se venire cognovissent, propere castris ex hostico motis, se in sua oppida receperunt: deinde passi sunt agros suos diripi, ita ut consul multis captivis prædaque alia suo repentino adventu potitus fuerit. Veientes autem, cum a principio mœnibus se continuissent, ubi opportunam occasionem nacti videbantur, hostes per campos dispersos et in prædæ direptionem intentos aggressi sunt. Cum ingentibus autem et bene instructis copiis impetum in eos fecerunt, prædamque eripuerunt; atque eos, qui secum congredi ausi erant, partim occiderunt, partim in fugam verterunt: et nisi T. Siccius, qui tunc legatus erat, cum instructa peditumque manu suis celeriter succurrens, eos repressisset, paulum abfuit, quin totus exercitus periretur. Sed illius interventu reliquis, qui dispersi erant, se in unum celeriter colligendi facultas est data: atque omnes in unum coacti tumulum quemdam sub crepusculum vespertinum occuparunt, et in eo securam noctem manserunt. At Veintes victoria elati prope tumulum castra posuerunt, aliosque ex urbe acciverunt, quasi Romanos in loco conclusissent, in quo nullos commeatus essent habituri, et quasi eos brevi arma tradere coacturi essent. Itaque, quum ingens turba eo confluxisset, bina castra fecerunt ad ea tumuli latera, qua expugnari poterat, et in locis minus opportunis multa alia minora præsidia collocarunt, omniaque armatis militibus replerunt. Sed alter consul Fabius acceptis a collega literis ubi cognovit, eos, qui in tumulo obsidebantur, in extremo periculo versari, et verendum esse (nisi quis ocius ipsis auxilium ferret) ne fame expugnarentur, motis castris contra Veientes celeriter copias duxit: et, si una die tardius itinere confecto eo venisset, nihil suis profuisset, sed illum exercitum deletum reperisset. Quum enim ii, qui in tumulo erant, inopia rerum ad victum necessariarum premerentur, prodierunt ad pugnam, ut honestissimo mortis genere morirentur; et maxima eorum pars cum

τῶν Ῥωμαίων δυνάμεις ἀμφότεραι, στρατόπεδόν τε ποιοῦνται μέγα πλησίον τῆς πόλεως ἐν ἐχυρῷ, καὶ πολλὰς ἡμέρας αὐτόθι διατρίψαντες καὶ τὴν ἀρίστην τῶν Οὐιεντανῶν χώραν λεηλατήσαντες ἀπῆγον ἐπὶ οἴκου τὴν στρατιάν. Ὡς δ' ἔγνωσαν οἱ Οὐιεντανοὶ τὰς δυνάμεις τῶν Ῥωμαίων ἀφειμένας ἀπὸ τῶν σημαιῶν, τὴν εὔζωνον ἀναλαβόντες νεότητα, ἥν τε αὐτοὶ συντεταγμένην εἶχον καὶ τὴν παρὰ τῶν πλησιοχώρων παροῦσαν, ἐμβάλλουσιν εἰς τὰ προσκείμενα τῇ σφετέρᾳ χώρᾳ πεδία, καὶ διαρπάζουσι καρπῶν τε καὶ βοσκημάτων καὶ ἀνθρώπων ὄντα μεστά. Κατέβησαν γὰρ ἐκ τῶν ἐρυμάτων οἱ γεωργοὶ χιλοῦ τε τῶν βοσκημάτων ἕνεκα καὶ ἐργασίας τῶν ἀγρῶν, πιστεύοντες τῇ σφετέρᾳ στρατιᾷ προκαθημένῃ καὶ οὐ φθάσαντες ἀπελθούσης ἀνασκευάσασθαι πάλιν, οὐδ' ἐλπίσαντες τοσαῦτα κεκακωμένους τοὺς Οὐιεντανοὺς ταχεῖαν οὕτως ἀντεπεχείρησιν κατὰ τοῦ ἀντιπάλου ποιήσεσθαι. Αὕτη χρόνου μὲν μήκει βραχεῖα ἐγένετο ἡ τῶν Οὐιεντανῶν εἰς τὴν Ῥωμαίων γῆν ἐμβολή· πλήθει δὲ χώρας ἣν ἐπῆλθον ἐν τοῖς πάνυ μεγάλη, καὶ ἀχθηδόνα σὺν αἰσχύνῃ Ῥωμαίοις ἀήθη παρέσχεν, ἄχρι Τιβέρεώς τε ποταμοῦ καὶ ὄρους Ἰανίκλου στάδια τῆς Ῥώμης οὐδ' εἴκοσιν ἀφεστηκότος ἀφικομένη· κωλύσουσα γὰρ δύναμις ἐπὶ πλεῖον χωρεῖν τὰ πολέμια οὐκ ἦν ὑπὸ σημαίαις. Ἔφθασε γοῦν τὸ τῶν Οὐιεντανῶν στράτευμα, πρὶν συνελθεῖν τε καὶ λοχισθῆναι τοὺς Ῥωμαίους, ἀπελθόν.

XV. Συναχθείσης δὲ μετὰ τοῦτο τῆς βουλῆς ὑπὸ τῶν ὑπάτων, καὶ σκέψεως γενομένης τίνα χρὴ πολεμεῖν τοῖς Οὐιεντανοῖς τρόπον, ἡ νικῶσα ἦν γνώμη, στράτευμα συνεστηκὸς ἔχειν ἐπὶ τοῖς ὁρίοις, ὃ διὰ φυλακῆς ἕξει τὴν χώραν θυραυλοῦν καὶ αἰεὶ μένον ἐν τοῖς ὅπλοις. Ἐλύπει δὲ αὐτοὺς ἥ τ' εἰς τοὺς φρουροὺς δαπάνη πολλὴ σφόδρα ἐσομένη, τοῦ τε κοινοῦ ταμιείου διὰ τὰς συνεχεῖς στρατείας ἐξαναλουμένου, καὶ τῶν ἰδίων βίων ἀπειρηκότων ταῖς εἰσφοραῖς· καὶ ἔτι μᾶλλον ἡ τῶν ἀποσταλησομένων φρουρῶν καταγραφὴ τίνα τρόπον ἂν γένοιτο, ὡς οὐκ ἂν ἑκουσίων γέ τινων προκειμένων ἁπάντων καὶ μὴ ἐκ διαδοχῆς, ἀλλὰ συνεχῶς ταλαιπωρεῖν ὑποστησομένων. Ἀδημονούσης δὲ αὐτῆς ἐπ' ἀμφοτέροις τούτοις, συγκαλέσαντες οἱ δύο Φάβιοι τοὺς μετέχοντας τοῦ σφετέρου γένους καὶ βουλευσάμενοι μετ' αὐτῶν ὑπέσχοντο τῇ βουλῇ τοῦτο τὸ κινδύνευμα αὐτοὶ περὶ πάντων ἑκόντες ὑπομενεῖν, πελάτας τε τοὺς ἑαυτῶν ἐπαγόμενοι καὶ τέλεσι τοῖς ἰδίοις, ὅσον ἂν χρόνον ὁ πόλεμος διαμένῃ, στρατευόμενοι. Ἀγασθέντων δὲ αὐτοὺς ἁπάντων τοῦ γενναίου τῆς προθυμίας, καὶ τὸ νικᾶν παρ' ἓν τοῦτο τὸ ἔργον τιθεμένων, κλεινοὶ καὶ περιβόητοι καθ' ὅλην τὴν πόλιν ὄντες ἐξῄεσαν ἀναλαβόντες τὰ ὅπλα σὺν εὐχαῖς καὶ θυσίαις. Ἡγεῖτο δὲ αὐτῶν Μάρκος Φάβιος, ὁ τῷ παρελθόντι ὑπατεύσας ἔτει καὶ νικήσας τοὺς Τυρρηνοὺς τῇ μάχῃ, τετρακισχιλίους μάλιστα ἐπαγόμενος, ὧν τὸ μὲν πλεῖον πελατῶν τε

hostibus congressa pugnabat, corporibus defatigatis fame, siti, vigiliis, aliisque incommodis. Sed quum non multo post Fabii exercitus ingens, et acie instructa adventans, conspectus esset, hoc Romanis audaciam, hostibus vero timorem attulit. Itaque Etrusci, haud amplius se pares esse rati, qui cum validis ac recentibus copiis confligerent, castris desertis abierunt. At Romani, postquam uterque exercitus in unum convenit, ampla castra prope *Veientium* urbem in loco munito posuerunt: ibique multis diebus consumtis, et præstantissimam agri partem populati, copias domum reduxerunt. Veientes vero, ubi cognoverunt Romanorum copias dimissas cum expedita iuventute, tum sua, quam instructam habebant, tum ea, quæ a finitimis populis missa aderat, in campos suo agro finitimos irruptionem fecerunt, eosque refertos frugibus et pecore et hominibus diripuerunt. Coloni enim ex castellis ob pecoris pabulum et agriculturam descenderant, tutela suarum copiarum freti: nec post earum discessum ocius se iterum cum suis rebus in tutum receperant, quod nunquam putassent, Veientes tot malis afflictos tam celeriter adversarios adire ausuros. Hæc irruptio, quam Veientes in agrum Romanum fecerunt, temporis spatio brevis quidem fuit: sed tamen maxima ob amplitudinem agri, quem usque ad Tiberim flumen et montem Ianiculum, ne viginti quidem stadia ab urbe distantem, percurrebant, atque dolorem cum ignominia insueta populo Romano attulit. Excursiones enim, ne ulterius progrederentur, prohibere non poterant, quod nullus exercitus sub signis erat. Veientium enim exercitus prius irruptionem fecerant, quam Romani convenirent et centuriarentur.

XV. Postea senatu a consulibus coacto, et habita consultatione de modo belli cum Veientibus gerendi, ea sententia vicit, ut præsidia in agri Romani finibus disponerentur, quæ foris manerent et agrum tutarentur semperque in armis essent. Sed eos angebant sumtus maximi, qui in præsidiarios milites faciendi erant, quod ærarium continuis expeditionibus esset exhaustum, et privati census tributis non amplius sufficerent: et multo magis *hoc eos torquebat*, quonam modo præsidiarii milites, qui mittendi erant, essent conscribendi; nullos enim sponte se pro omnibus *ad eam militiam* oblaturos, in qua non per vices sed continenter ærumnas essent perpessuri. Cum igitur ob hanc utramque caussam mœror senatum detineret, Fabii duo totam suam gentem convocarunt; et postquam hac de re cum ea consultarunt, senatui polliciti sunt, se ultro hoc periculum pro salute publica subituros, et se cum clientibus amicisque suis toto belli tempore suis sumtibus militaturos. Omnibus vero generosam eorum promptitudinem admiratis, totaque victoriæ spe in hac una re collocata, illi tota urbe clari et celebres sumtis armis et votis sacrificiisque factis, ex urbe sunt egressi. Præerat autem ipsis M. Fabius, qui superiore anno consul fuerat, et Etruscos prœlio vicerat, secum ad summum quatuor hominum millia adducens, quorum maxima pars erant clientes et sodales; ex ipsa

καὶ ἑταίρων ἦν, ἐκ δὲ τοῦ Φαβίων γένους ἓξ καὶ τριακόσιοι ἄνδρες. Εἵπετο δὲ αὐτοῖς μετ' οὐ πολὺ καὶ ἡ Ῥωμαίων δύναμις, ἧς ἡγεῖτο Καίσων Φάβιος ἅτερος τῶν ὑπάτων. Γενόμενοι δὲ ποταμοῦ Κρεμέρα πλησίον, ὃς οὐ μακρὰν ἀπέχει τῆς Οὐιεντανῶν πόλεως, ὑπὲρ ὄχθου τινὸς ἀποτόμου καὶ περιρρῶγος ἐπετείχιζον αὐτοῖς φρούριον ἱκανὸν φυλάττεσθαι τοσαύτῃ στρατιᾷ, τάφρους τε ὀρυξάμενοι περὶ αὐτὸ διπλᾶς καὶ πύργους ἐγείραντες πυκνούς. Καὶ ὠνομάσθη τὸ φρούριον ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Κρεμέρα· οἷα δὲ πολυχειρίας τ' ἐργαζομένης καὶ ὑπάτου συλλαμβάνοντος, θᾶττον ἢ κατὰ δόξαν ἐτελέσθη τὸ ἔργον. Καὶ μετὰ τοῦτο ἐξαγαγὼν τὴν δύναμιν παρήλασεν ἐπὶ θάτερα μέρη τῆς Οὐιεντανῶν χώρας τὰ πρὸς τὴν ἄλλην ἐστραμμένα Τυρρηνίαν, ἔνθ' ἦν τοῖς Οὐιεντανοῖς τὰ βοσκήματα οὐδέποτε στρατὸν ἥξειν Ῥωμαίων ἐκεῖ προσδεχομένοις. Περιβαλόμενος δὲ δὲ πολλὴν λείαν ἀπῆγεν ἐπὶ τὸ νεόκτιστον φρούριον, χαίρων ἐπὶ τῇ ἄγρᾳ κατ' ἀμφότερα, τῆς τε οὐ διὰ μακροῦ τῶν πολεμίων τιμωρίας ἕνεκα, καὶ ὅτι τοῖς φρουροῖς τοῦ χωρίου πολλὴν ἔμελλε παρέξειν εὐπορίαν. Οὐδὲν γὰρ οὔτ' εἰς τὸ δημόσιον ἀπήνεγκεν οὔτε τοῖς στρατευομένοις ἰδιώταις ἀπένειμεν, ἀλλὰ καὶ πρόβατα καὶ ὑποζύγια καὶ ζεύγη βοϊκὰ καὶ σίδηρον καὶ τἄλλα, ὅσα εἰς γεωργίαν ἐπιτήδεια ἦν, τοῖς περιπόλοις τῆς χώρας ἐχαρίσατο. Ταῦτα διαπραξάμενος ἀπῆγεν ἐπ' οἴκου τὴν στρατιάν. Τοῖς δὲ Οὐιεντανοῖς μετὰ τὸν ἐπιτειχισμὸν τοῦ χωρίου κακῶς πάνυ τὰ πράγματα εἶχεν, οὔτε τὴν γῆν ἔτι δυναμένοις ἀσφαλῶς γεωργεῖν, οὔτε τὰς ἔξωθεν εἰσαγομένας δέχεσθαι ἀγοράς. Νείμαντες γὰρ εἰς τέτταρα μέρη τὴν στρατιὰν οἱ Φάβιοι, τῷ μὲν ἑνὶ διεφύλαττον τὸ χωρίον· τοῖς δὲ τρισὶ τὴν χώραν τῶν πολεμίων ἄγοντές τε καὶ φέροντες ἀεὶ διετέλουν· καὶ πολλάκις τῶν Οὐιεντανῶν ἔκ τοῦ φανεροῦ τε αὐτοῖς ἐπιθεμένων χειρὶ οὐκ ὀλίγῃ, καὶ εἰς χωρία ἐνέδραις κατεχόμενα ὑπαγομένων, περιῆσαν ἀμφοτέρως καὶ πολλοὺς νεκροὺς ποιήσαντες ἀσφαλῶς ἀπῄεσαν εἰς τὸ χωρίον. Ὥστε οὐδ' ὁμόσε χωρεῖν αὐτοῖς ἔτι οἱ πολέμιοι ἐτόλμων, ἀλλὰ τειχήρεις μένοντες τὰ πολλὰ καὶ κλέπτοντες τὰς ἐξόδους διετέλουν· καὶ ὁ μὲν χειμὼν ἐκεῖνος οὕτως ἐτελεύτα.

XVI. Τῷ δὲ κατόπιν ἔτει Λευκίου τ' Αἰμιλίου καὶ Γαΐου Σερουιλίου τὴν ὑπατείαν παρειληφότων, ἀπηγγέλη Ῥωμαίοις ὅτι Οὐολοῦσκοι καὶ Αἰκανοὶ συνθήκας πεποίηνται, στρατιὰς κατ' αὐτῶν ἅμα ἐξάγειν, καὶ οὐ διὰ μακροῦ εἰς τὴν χώραν ἐμβαλοῦσι· καὶ ἦν ἀληθῆ τὰ λεγόμενα. Θᾶττον γοῦν ἢ προσεδόκα τις ἀμφότεροι, τὰς δυνάμεις ἔχοντες, ἐδῄουν τὴν κατὰ σφᾶς ἕκαστοι χώραν, ὡς οὐχ ἱκανῶν ἐσομένων Ῥωμαίων τῷ τε Τυρρηνικῷ πολέμῳ ἀντέχειν, καὶ σφᾶς ἐπιόντας δέχεσθαι. Καὶ ἕτεροι αὖθις ἥκοντες ἐκπεπολεμῶσθαι πρὸς αὐτοὺς Τυρρηνίαν ἀπήγγελλον ὅλην, καὶ παρεσκευάσθαι Οὐιεντανοῖς κοινὴν ἀποσ-

vero Fabia gente erant trecenti et sex viri. Eos autem non multo post secutus est et Romanorum exercitus, Cæsonis Fabii alterius consulis ductu. Quumque ad fluvium Cremeram appropinquassent, quæ non procul a Veiis abest, quodam tumulo præcipiti ac prærupto castellum, quod a tanto exercitu defendi posset, communiverunt, duplicique fossa id circumdederunt, crebrasque turres in eo erexerunt; cui ab ipso fluvio inditum nomen Cremeræ : quod opus, a multis operariis ipso consule adiuvante fieret, opinione citius est absolutum. Postea eductis copiis profectus est consul ad alteram agri Veientani partem, quæ ad reliquam Etruriam est conversa, ubi erant Veientium pecudes, quod illi nunquam eo exercitum Romanum venturum putaverant. Ingenti autem præda potitus, eam in castellum recens conditum abegit, lætus ob eam prædam duabus de caussis, tum quod cito hostes ultus esset, tum etiam quod præsidiariis castelli militibus magnam rerum copiam esset daturus. nihil enim in publicum retulit, nec militibus divisit : sed et pecus et iumenta et boum iuga et ferramenta ad opus rusticum idonea, regionis *propugnatoribus* est largitus. His peractis copias domum reduxit. Ceterum cum Veientibus post eum locum communitum valde male agebatur, quum nec agros tuto colere, nec commeatus extrinsecus importatos recipere possent. Nam Fabii, copiis quadrifariam divisis, una parte castellum custodiebant; reliquis tribus hostium agrum perpetuo populabantur. Et, quum Veientes eos aperte non parva manu adorti essent, eosque in loca insidiis obsessa attraxissent, utroque modo superiores evaserunt, multisque cæsis tuto in suum castellum receperunt. Itaque hostes ne congredi quidem cum ipsis amplius audebant : sed plerumque se intra mœnia continebant, et non nisi furtim prodibant. Atque ita hiems illa exacta est.

XVI. Anno sequenti L. Æmilio atque C. Servilio consulibus, nuntiatum est Romanis Volscos et Æquos fecisse fœdus, et uno eodemque tempore copias contra se educere decrevisse, et brevi in agrum facturos irruptionem; atque is erat nuntius verus. Omnium enim opinione citius utrique cum suis copiis finitimos agros vastabant, existimantes fore, ut Romani et bello Etrusco resistere et suum impetum sustinere non possent. Rursus alii nuntiabant, totam Etruriam in bellum contra ipsos conspirasse, et paratam esse commune auxilium Veientibus mittere. Veientes enim, quum do-

τέλλειν συμμαχίαν. Κατέφυγον γὰρ ὡς αὐτοὺς ἀδύνατοι ὄντες ἐξελεῖν δι' ἑαυτῶν τὸ φρούριον Οὐιεντανοί, συγγενείας τε ὑπομιμνήσκοντες καὶ φιλίας, καὶ ὅσους μετ' αὐτῶν ἤραντο πολέμους διεξιόντες· ἀντὶ πάντων δὲ τούτων ἀξιοῦντες συνάρασθαί σφισι τοῦ κατὰ Ῥωμαίων πολέμου, ὡς σφῶν τε προκαθημένων Τυρρηνίας ὅλης καὶ τὸν πόλεμον ἀνακωχευόντων τὸν ἀπὸ Ῥώμης ῥέοντα κατὰ πάντων τῶν ὁμοεθνῶν. Καὶ οἱ Τυρρηνοὶ πεισθέντες ὑπέσχοντο πέμψειν αὐτοῖς ὅσην ἠξίουν συμμαχίαν. Ταῦτα ἡ βουλὴ μαθοῦσα, ἐψηφίσατο τρισσὰς ἐκπέμψειν στρατιάς, καὶ γενομένων ἐν τάχει τῶν καταλόγων, Λεύκιος μὲν Αἰμίλιος ἐπὶ Τυρρηνοὺς ἐπέμφθη· συνήρατο δὲ αὐτῷ τῆς ἐξόδου Καίσων Φάβιος, ὁ νεωστὶ τὴν ἀρχὴν ἀποθέμενος, δεηθεὶς τῆς βουλῆς ἐπιτρέψαι αὐτῷ τοῖς ἐν Κρεμέρᾳ συγγενέσιν, οὓς ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ φρουρήσοντας τὸ χωρίον ἐξήγαγε, συνεῖναί τε καὶ τῶν αὐτῶν ἀγώνων μετέχειν· καὶ ἐξῆλθε σὺν τοῖς ἀμφὶ αὐτὸν ἐξουσίᾳ κοσμηθεὶς ἀνθυπάτῳ. Γάϊος δὲ Σερουίλιος, ἅτερος τῶν ὑπάτων ἐπὶ Οὐολούσκους ἐστράτευσε· Σερούϊος δὲ Φούριος ἀνθύπατος ἐπὶ τὸ Αἰκανῶν ἔθνος. Ἑκάστῳ δὲ αὐτῶν δύο μὲν τάγματα Ῥωμαίων εἵπετο, Λατίνων δὲ καὶ Ἑρνίκων καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων οὐκ ἐλάττω τῆς Ῥωμαϊκῆς δυνάμεως. Τῷ μὲν οὖν ἀνθυπάτῳ Σερουΐῳ κατὰ νοῦν ὁ πόλεμος ἐχώρησε καὶ σὺν τάχει. Μιᾷ γὰρ ἐτρέψατο τοὺς Αἰκανοὺς μάχῃ καὶ ταύτῃ δίχα πόνου, τῇ πρώτῃ τοὺς πολεμίους ἐκπλήξας ἐφόδῳ, καὶ τὸ λοιπὸν ἐδῄου τὴν γῆν αὐτῶν καταπεφευγότων εἰς τὰ ἐρύματα. Σερουιλίῳ δὲ θατέρῳ τῶν ὑπάτων ὑπὸ σπουδῆς τε καὶ αὐθαδείας ἐπὶ τὸν ἀγῶνα χωρήσαντι πολὺ τὸ παρὰ γνώμην ἀπήντησε, καρτερῶς πάνυ τῶν Οὐολούσκων ἀντιταξαμένων, ὥστ' ἠναγκάσθη πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς ἄνδρας ἀπολέσας μηκέτι χωρεῖν ὁμόσε τοῖς πολεμίοις, ἀλλ' ἐν τῷ χάρακι ὑπομένων ἀκροβολισμοῖς καὶ ψιλῶν συμπλοκαῖς διαφέρειν ἔγνω τὸν πόλεμον. Λεύκιος δὲ Αἰμίλιος ὁ πεμφθεὶς ἐπὶ Τυρρηνίας, εὑρὼν ἐξεστρατευμένους πρὸ τῆς πόλεως τοὺς Οὐιεντανοὺς καὶ σὺν αὐτοῖς πολὺ τὸ παρὰ τῶν ὁμοεθνῶν ἐπικουρικόν, οὐδὲν ἔτι μελλήσας ἔργου εἴχετο· ἡμέραν δὲ ἀφ' ἧς τὸν χάρακα ἔθετο, μίαν διαλιπών, ἐξῆγε τὰς δυνάμεις εἰς μάχην, θρασέως πάνυ τῶν Οὐιεντανῶν ὁμόσε χωρούντων. Ἰσορρόπου δὲ τοῦ ἀγῶνος γινομένου, τοὺς ἱππεῖς ἀναλαβὼν ἐνσείει τοῖς πολεμίοις κατὰ τὸ δεξιὸν κέρας· καὶ ἐπειδὴ τοῦτο διεσάλευσεν, ἐπὶ θάτερον ἐχώρει, ὅπου μὲν ἱππάσιμον εἴη χωρίον ἀπὸ τῶν ἵππων μαχόμενος· ὅπου δὲ ἄνιππον, ἀποκαταβαίνων τε καὶ πεζὸς ἀγωνιζόμενος. Πονούντων δὲ τῶν κεράτων ἀμφοτέρων, οὐδὲ οἱ κατὰ μέσον ἔτι ἀντεῖχον, ἀλλ' ἐξεώσθησαν ὑπὸ τῶν πεζῶν. Καὶ μετὰ τοῦτο πάντες ἔφυγον ἐπὶ τὸν χάρακα. Ὁ δὲ Αἰμίλιος ἠκολούθει τοῖς φεύγουσι συντεταγμένην τὴν δύναμιν ἔχων, καὶ πολλοὺς διέφθειρε. Γενόμενος δὲ πλησίον τοῦ χάρακος καὶ προσβαλὼν ἐκ διαδοχῆς,

mesticis viribus castellum illud exscindere non possent, ad eorum opem confugerunt, cognationem et amicitiam illis commemorantes, et quæcunque bella communibus auspiciis gesta essent recensentes, et pro his omnibus postulantes, ut se in bello contra populum Romanum adiuvarent, quod ipsam Etruriam, tuerentur et bellum a populo Romano contra omnia eius gentis populos manans everterent. Etrusci vero, eorum oratione adducti, copias quantas petebant ipsis subsidio se missuros promiserunt. His cognitis, senatus tres exercitus emittere decrevit. Et copiis celeriter conscriptis, L. Æmilius in Etruscos est missus: et cum eo profectus est Cæso Fabius, qui nuper se magistratu abdicarat, impetrata a senatu venia, ut sibi liceret esse cum suis gentilibus, qui erant Cremeræ, quos frater suus ad illius castelli præsidium eduxisset, atque eorundem certaminum fortunam subire; atque cum suis proconsulari potestate ornatus, exstitit. Alter vero consul, C. Servilius in Volscos duxit exercitum, et Ser. Furius proconsul in Æquos. Unumquemque eorum duæ legiones urbanæ et Latinorum ac Hernicorum atque aliorum sociorum copiæ Romanis non minores sequebantur. Servius autem proconsul bellum ex animi sententia ac celeriter confecit. Uno enim prœlio Æquos fudit fugavitque, idque sine ullo negotio, hostibus primo adventu perterritis. Deinde, quum illi in munitiones suas confugissent, eorum agrum vastavit. At Servilio, alteri consuli, præpropere ac temere cum hostibus congresso, res valde præter exspectationem successit, quia Volsci valde strenue ei restiterunt, quo facto actus est multis et fortibus amissis cum hostibus amplius non congredi, sed in castris se continere, et velitationibus ac levibus ferentariorum prœliis bellum trahere statuit. Ac L. Æmilius contra Etruscos missus exercitum Veientium ante ipsam urbem nactus, et cum ipsis multas auxiliares copias ab eiusdem gentis populis missas, nihil amplius cunctatus rem est aggressus: uniusque diei spatio, ex quo castra metatus fuerat, intermisso, copias in prœlium eduxit, Veientibus audacissime manus conserentibus. Quum autem æquo marte certaretur, equitatum in dextrum cornu immisit. Quo perturbato in alterum contendit, et ex equo pugnabat, ubi loci natura ferebat, ubi vero id non patiebatur desiliens equo pugnam pedestrem committebat. Laborante autem utroque cornu, ne media quidem acies amplius hosti potuit resistere, sed a peditatu loco pulsa est. Ac mox omnes in castra fugerunt. Æmilius vero fugientes insequebatur instructa acie; multosque interfecit. Quum autem ad castra accessisset, instituta eorum per vices oppugnatione, totum illum diem et noctem sequentem ibi mansit. Postero die hostibus labore et vulneribus atque vigiliis defatigatis castris poti-

ἐκείνην τε παρέμεινε τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ἐπιοῦσαν νύκτα. Τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ κόπῳ τε καὶ τραύμασι τῶν πολεμίων καὶ ἀγρυπνίᾳ ἀπειρηκότων, ἐγκρατὴς γίνεται τοῦ χάρακος. Οἱ δὲ Τυρρηνοί, ὡς εἶδον ἐπιβαίνοντας ἤδη τοὺς Ῥωμαίους τοῖς περισταυρώμασιν, ἐκλιπόντες τὸ στρατόπεδον ἔφευγον, οἱ μὲν εἰς τὴν πόλιν, οἱ δ' εἰς τὰ πλησίον ὄρη. Ταύτην μὲν οὖν τὴν ἡμέραν ἐν τῷ χάρακι τῶν πολεμίων ἔμεινεν ὁ ὕπατος· τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ στεφανώσας τοὺς ἀριστεύσαντας ἐν τῇ μάχῃ ταῖς ἐκπρεπεστάταις δωρεαῖς, πάντα τὰ ἐγκαταληφθέντα ἐν τῷ χάρακι ὑποζύγιά τε καὶ ἀνδράποδα καὶ σκηνὰς πολλῶν ἀγαθῶν γεμούσας τοῖς στρατιώταις ἐχαρίσατο. Καὶ ἐγένετο ἐν πολλῇ εὐπορίᾳ τὸ τῶν Ῥωμαίων στράτευμα, ὡς ἐξ οὐδεμιᾶς ἑτέρας πώποτε μάχης. Ἁβροδίαιτον γὰρ δὴ καὶ πολυτελὲς τὸ τῶν Τυρρηνῶν ἔθνος ἦν οἴκοι τε καὶ ἐπὶ στρατοπέδου, ὑπεραγάμενον ἔξω τῶν ἀναγκαίων πλούτου τε καὶ τέχνης ἔργα παντοῖα πρὸς ἡδονὰς μεμηχανημένα καὶ τρυφάς.

XVII. Ταῖς δ' ἑξῆς ἡμέραις ἀπειρηκότες ἤδη τοῖς κακοῖς οἱ Οὐιεντανοὶ τοὺς πρεσβυτάτους τῶν πολιτῶν ἱκετηρίας φέροντας ἀπέστειλαν ὡς τὸν ὕπατον, ὑπὲρ τῆς εἰρήνης διαλεξομένους. Καὶ οἱ ἄνδρες ὀλοφυρόμενοί τε καὶ ἀντιβολοῦντες, καὶ τἆλλα ὅσα ἐπαγωγὰ ἦν εἰς ἔλεον, μετὰ πολλῶν δακρύων διεξιόντες, πείθουσι τὸν ὕπατον ἐπιτρέψαι σφίσι πρεσβευτὰς εἰς Ῥώμην τοὺς ὑπὲρ τῆς καταλύσεως τοῦ πολέμου πρὸς τὴν βουλὴν διαλεξομένους ἀποστεῖλαι· ἕως δὲ ἂν οἱ πρέσβεις ἀφίκωνται φέροντες τὰς ἀποκρίσεις, μηδὲν αὐτῶν κακουργεῖν τὴν χώραν. Ἵνα δὲ αὐτοῖς ἐγγένηται ταῦτα πράττειν, σῖτόν τε ὡμολόγησαν τῇ Ῥωμαίων στρατιᾷ διμήνου παρέξειν, καὶ χρήματα εἰς ὀψωνιασμὸν ἓξ μηνῶν, ὡς ὁ κρατῶν ἔταξε. Καὶ ὁ μὲν ὕπατος λαβὼν τὰ κομισθέντα καὶ διαδοὺς τῇ στρατιᾷ, ποιεῖται τὰς πρὸς αὐτοὺς ἀνοχάς. Ἡ δὲ βουλὴ τῆς πρεσβείας ἀκούσασα καὶ τὰ τοῦ ὑπάτου γράμματα δεξαμένη πολλὴν ποιουμένου παράκλησιν καὶ παραινοῦντος ὡς τάχιστα καταθέσθαι τὸν πρὸς Τυρρηνοὺς πόλεμον, δόγμα ἐξήνεγκε, διδόναι τὴν εἰρήνην, ὡς ᾐτοῦντο οἱ πολέμιοι· ἐφ' οἷς δὲ δικαίοις αὐτὴ γένηται τὸν ὕπατον καταστήσασθαι Λεύκιον Αἰμίλιον, ὡς ἂν αὐτῷ φανῇ κράτιστα ἕξειν. Ταύτας λαβὼν τὰς ἀποκρίσεις ὁ ὕπατος σπένδεται πρὸς τοὺς Οὐιεντανούς, ἐπιεικεστέραν μᾶλλον ἢ συμφορωτέραν τοῖς κεκρατηκόσι ποιησάμενος εἰρήνην, οὔτε χώραν αὐτῶν ἀποτεμόμενος οὔτε χρημάτων ἄλλων ἐπιθεὶς ζημίαν οὔτε ὁμήρων δόσει τὸ πιστὸν ἐν τοῖς συγκειμένοις βεβαιωσάμενος. Τοῦτο αὐτῷ μέγαν ἤνεγκε φθόνον, καὶ τοῦ μὴ λαβεῖν παρὰ τῆς βουλῆς τὰς ἐπὶ τοῖς κατωρθωμένοις χάριτας αἴτιον ἐγένετο. Ἐνέστησαν γὰρ αὐτῷ τὸν θρίαμβον αἰτουμένῳ τὴν αὐθάδειαν αἰτιώμενοι τῶν συνθηκῶν, ὅτι οὐ μετὰ κοινῆς γνώμης αὐτὰς ἔπραξεν. Ἵνα δὲ μὴ πρὸς ὕβριν ἢ πρὸς ὀργὴν λάβῃ τὸ πρᾶγμα, ἐπὶ Οὐολούσ-

tur. Etrusci enim, ubi viderunt vallum iam a Romanis transcendi, desertis castris, partim in urbem, partim in proximos montes fugerunt. Eo igitur die consul in hostium castris mansit. Postridie vero eos, qui egregiam operam in pœlio navarant, coronis donisque splendidissimis donavit, omniaque iumenta et mancipia in castris relicta et tentoria multis bonis referta militibus in prædam concessit : atque exercitus Romanus tunc *tantis* divitiis, quantis nunquam alias in ullo prœlio est ditatus. Nam gens Etrusca vitæ genus delicatum ac sumtuosum et domi et militiæ degere consueverat : quippe quæ, præter res necessarias, luxus etiam et artificii variam supellectilem, ad voluptates et delicias elaborantem, admiraretur.

XVII. Sequentibus diebus Veientes iam fracti malis civium maximos quosque natu ad consulem more supplicum ornatos miserunt, ut cum eo de pace agerent. Hi lugentes et suppliciter orantes, et alia quæcunque vim conciliandæ misericordiæ habent cum multis lacrimis commemorantes, impetrarunt a consule, ut sibi liceret legatos Romam ad senatum de pace acturos mittere : interim vero, dum legati responsum referrent, ab omni maleficio et agri sui vastatione *milites* abstinerent. Quæ ut sibi concederentur, frumentum duorum mensium, et stipendium sex mensium, prout victor imperarat, se Romano exercitui daturos polliciti sunt. Consul, his allatis et acceptis interque milites divisis, inducias cum illis fecit. Senatus vero, auditis legatis et acceptis a consule literis, multum rogante et suadente, ut quam celerrime bellum, quod gerebatur cum Etruscis, finiretur, hostibus pacem quam petebant dare decrevit : sed quibus conditionibus id fieret, L. Æmilium consulem, prout ei optimum esset visum statuere iussit. Consul, hoc responso accepto, fœdus cum Veientibus fecit, data illis pace, in qua maiorem rationem lenitatis quam utilitatis populi victoris, habuit, nec parte agri illis ademta, nec ulla aliam pecuniarum mulcta irrogata, nec acceptis obsidibus fide pactorum confirmata. Hoc ei magnam conciliavit invidiam, effecitque, ut gratia *ac honore debito* ob rem feliciter gestam a senatu fraudaretur. Ei enim triumphum petenti cives adversati sunt, objicientes arrogantiam, quod leges fœderis non de communi sententia *victis* imposuisset. Sed ne eam rem in suam contumeliam, neve iniquo adversus se animo factam putaret, decreverunt ut copias in Volscos duceret, ut collegæ auxi-

χους αὐτὸν ἐψηφίσαντο τὴν δύναμιν ἐπάγειν ἐπικουρίας τοῦ συνάρχοντος ἕνεκα, εἰ δύναιτο κατορθώσας τὸν ἐκεῖ πόλεμον· ἦν γὰρ ἐν αὐτῷ πολὺ τὸ ἀνδρεῖον, ἀφανίσαι τὰς ἐπὶ τοῖς προτέροις ἁμαρτήμασιν ὀργάς. Ὁ δὲ ἀνὴρ ἀγανακτῶν ἐπὶ τῇ ἀτιμίᾳ πολλὴν ἐποιήσατο τῆς βουλῆς ἐν τῷ δήμῳ κατηγορίαν, ὡς ἀχθομένης ἐπὶ τῷ λελῦσθαι τὸν πρὸς τοὺς Τυρρηνοὺς πόλεμον. Ἔφη δὲ τοῦτο αὐτοὺς ἐξ ἐπιβουλῆς καὶ ὑπεροψίας τῶν πενήτων ποιεῖν, ἵνα μὴ τῶν ὑπερορίων ἀπαλλαγέντες πολέμων ἀπαιτῶσι τὰς περὶ τῆς κληρουχίας ὑποσχέσεις, πολλοστὸν ἔτος ἤδη φενακιζόμενοι πρὸς αὐτῶν. Ταῦτα καὶ πολλὰ τούτοις ὅμοια [καὶ] δι' ὀργῆς ἀκράτου τῶν πατρικίων ὀνείδη κατασκεδάσας, τήν τε συστρατευσαμένην αὐτῷ δύναμιν ἀπέλυσε τῶν σημείων, καὶ τὴν μετὰ Φουρίου τοῦ ἀνθυπάτου διατρίβουσαν ἐν Αἰκανοῖς μεταπεμψάμενος ἀφῆκεν ἐπὶ τὰ σφέτερα· ἐξ ὧν πολλὴν πάλιν ἐποίησεν ἐξουσίαν τοῖς δημάρχοις κατηγορεῖν τῶν βουλευτῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, καὶ διϊστάναι τοὺς πένητας ἀπὸ τῶν εὐπόρων.

XVIII. Μετὰ δὲ τούτους παραλαμβάνουσι τὴν ὑπατείαν Γάϊος Ὁράτιος καὶ Τίτος Μενήνιος ἐπὶ τῆς ἑβδομηκοστῆς καὶ ἕκτης ὀλυμπιάδος, ἣν ἐνίκα στάδιον Σκάμανδρος Μιτυληναῖος, ἄρχοντος Ἀθήνησι Φαίδωνος. Τούτοις κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ πολιτικὸς θόρυβος ἐμποδὼν ἐγένετο πράττειν τὰ κοινά, ἠρεθισμένου τοῦ δήμου καὶ οὐδὲν ἐῶντος ἕτερον ἐπιτελεῖσθαι τῶν κοινῶν, ἕως ἂν μερίσηται τὴν δημοσίαν γῆν· χρόνῳ δὲ ὕστερον εἶξε τὰ παρακινοῦντα καὶ ταραττόμενα τῇ ἀνάγκῃ συγχωρήσαντα, καὶ ἐπὶ τὰς στρατείας ἑκούσια ἦλθε. Τυρρηνῶν γὰρ αἱ μὴ μετασχοῦσαι τῆς εἰρήνης ἕνδεκα πόλεις ἀγορὰν ποιησάμεναι κοινὴν κατηγόρουν τοῦ Οὐιεντανῶν ἔθνους, ὅτι τὸν πρὸς Ῥωμαίους πόλεμον οὐ μετὰ κοινῆς γνώμης κατελύσαντο, καὶ δυεῖν θάτερον αὐτοὺς ἠξίουν πράττειν, ἢ λύειν τὰ πρὸς Ῥωμαίους ὁμολογηθέντα, ἢ πολεμεῖν σφισι μετ' ἐκείνων. Οἱ δὲ Οὐιεντανοὶ τῆς μὲν εἰρήνης τὴν ἀνάγκην ᾐτιῶντο, ὅπως δὲ ἂν αὐτὴν καταλύσαιντο εὐπρεπῶς εἰς κοινὸν ἐτίθεσαν σκοπεῖν. Ἔπειτα ὑποτίθεταί τις αὐτοῖς ἔγκλημα ποιησαμένοις τὸν ἐπιτειχισμὸν τῆς Κρεμέρας καὶ τὸ μὴ ἀπανίστασθαι τοὺς φρουροὺς ἀπ' αὐτῆς, λόγῳ μὲν πρῶτον ἀξιοῦν αὐτοὺς ἐκλιπεῖν τὸ χωρίον, ἐὰν δὲ μὴ πείθωσι, πολιορκεῖν τὸ φρούριον, καὶ ταύτην ἀρχὴν ποιήσασθαι τοῦ πολέμου. Ταῦτα συνθέμενοι ἀπηλλάττοντο ἐκ τοῦ συλλόγου· καὶ μετ' οὐ πολὺ Οὐιεντανοὶ μὲν ἀποστείλαντες πρεσβείαν ὡς τοὺς Φαβίους ἀπῄτουν παρ' αὐτῶν τὸ φρούριον, Τυρρηνία δὲ πᾶσα ἦν ἐν τοῖς ὅπλοις. Ταῦτα Ῥωμαῖοι αἰσθόμενοι, Φαβίων αὐτοῖς ἐπιστειλάντων, ἔγνωσαν ἀμφοτέρους ἐκπορεύεσθαι τοὺς ὑπάτους ἐπὶ τὸν πόλεμον, τόν τε ἀπὸ Τυρρηνίας ἐπαγόμενόν σφισι καὶ τὸν ἔτι πρὸς Οὐολούσκους συνεστῶτα. Ὁράτιος μὲν οὖν ἄγων δύο τάγματα καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων συμμάχων τοὺς

lium ferret, si posset, illo bello feliciter confecto (erat enim vir admodum fortis) indignationem ob priora peccata meritam abolere. At ille, hanc ignominiam ægre ferens, apud populum vehementer in patres est invectus, qua bello Etrusco finem impositum moleste ferrent. Hoc autem patres insidiose et in contemtionem pauperum facere dicebat, ne bellis externis liberati agros promissos reposcerent, tot annos iam eorum fallaciis decepti. Quum autem ira impotenti actus, his et multis huiusmodi probris patricios adspersisset, dimisit et exercitum, qui secum ad militiam venerat, et Furii proconsulis copias, quæ in Æquis erant, accersitas domum dimisit : quo facto tribunis magnam senatus in concionibus accusandi, et dissidia inter pauperes et divites libere ferendi materiam præbuit.

XVIII. Anno sequenti consules creati sunt C. Horatius et T. Menenius, septuagesima sexta olympiade, qua vicit in stadio Scamander Mitylenæus archonte Athenis Phædone. Hi principio civili tumultu impediti sunt, quo minus rempublicam gererent, quia plebs irritata erat, nec quidquam aliud, quod ad rempublicam pertineret, fieri sinebat, priusquam ager publicus divideretur : sed tandem illi, qui motus ciebant et tumultus excitabant, necessitati cesserunt et sponte ad militiam devenerunt. Nam Etruscorum undecim populi, pacis expertes, habito communi totius gentis concilio, Veientes accusabant, quod non de communi sententia pacem cum populo Romano fecissent, et alterutrum eos facere postulabant, vel fœdus cum Romanis ictum frangere, vel cum illis contra se bellum gerere. At Veientes pacis necessitatem excusabant, et concilio publico proponebant, ut dispiceret quonam modo pacem honeste possent frangere. Tunc quidam subjiciens, monuit, *posse eos hoc facere,* si de Cremera castello contra se communito, et de præsidio ex eo non abducto quererentur, at omnium quidem verbis orarent, ut castellum relinquerent, quod nisi persuasissent, castellum obsiderent, atque inde bellum auspicarentur. Quum autem omnes de communi sententia hoc decrevissent, ex concilio discesserunt, nec multo post Veientes, missa legatione ad Fabios, castellum ab illis reposcebant, et tota Etruria in armis erat. Hæc ubi ex Fabiorum literis Romani cognoverunt, decreverunt ut ambo consules ad bellum proficiscerentur : tum ad hoc *novum* Etruscum, quod sibi inferebatur, tum ad illud, quod iam cum Volscis gerebatur. Horatius igitur cum duabus legionibus, et satis firmis aliorum sociorum auxiliis, contra Volscos

ἱκανοὺς, ἐξήγαγε τὴν δύναμιν ἐπὶ Οὐολούσκους. Μενήνιος δὲ τοσαύτην στρατιὰν ἑτέραν ἄγων ἐπὶ Τυρρηνοὺς ἔμελλε ποιεῖσθαι τὴν ἔξοδον. Παρασκευαζομένου δὲ αὐτοῦ καὶ τρίβοντος τὸν χρόνον ἔφθη τὸ ἐν Κρεμέρᾳ φρούριον ἐξαιρεθὲν ὑπὸ τῶν πολεμίων, καὶ τὸ Φαβίων γένος ἅπαν ἀπολόμενον. Περὶ δὲ τῆς κατασχούσης τοὺς ἄνδρας συμφορᾶς διττὸς φέρεται λόγος, ὁ μὲν ἧττον πιθανὸς, ὁ δὲ μᾶλλον τῆς ἀληθείας ἀπτόμενος. Θήσω δὲ αὐτοὺς ἀμφοτέρους, ὡς παρέλαβον.

profectus est. Menenius vero cum pari copiarum numero in Etruscos iturus erat; sed dum se parat et tempus terit, interim præsidium, quod Cremeræ erat, ab hostibus celeriter est expugnatum, et Fabia gens deleta. De illorum autem clade duplex est opinio, una quidem minus probabilis, altera, quæ ad veritatem propius accedit. Utramque tamen, ita ut accepi, afferam.

XIX. Τινὲς μὲν οὖν φασιν, ὅτι θυσίας ἐπιστάσης πατρίου, ἣν ἔδει τὸ Φαβίων ἐπιτελέσαι γένος, οἱ μὲν ἄνδρες ἐξῆλθον ὀλίγους ἐπαγόμενοι πελάτας ἐπὶ τὰ ἱερὰ, καὶ προήεσαν οὔτε διερευνώμενοι τὰς ὁδοὺς οὔτε ὑπὸ σημαίαις τεταγμένοι κατὰ λόχους, ῥαθύμως δὲ καὶ ἀφυλάκτως, ὡς ἐν εἰρήνῃ τε καὶ διὰ φιλίας γῆς πορευόμενοι. Οἱ δὲ Τυρρηνοὶ προεγνωκότες αὐτῶν τὴν ἔξοδον ἐλόχησαν τῆς ὁδοῦ χωρίον μέρει τῆς στρατιᾶς, τὴν δὲ λοιπὴν δύναμιν συντεταγμένην ἔχοντες οὐ πολλῷ ὕστερον ἠκολούθουν. Ὡς δ' ἐπλησίασαν οἱ Φάβιοι ταῖς ἐνέδραις, ἐξαναστάντες τοῦ λόχου οἱ Τυρρηνοὶ προσπίπτουσιν αὐτοῖς, οἱ μὲν κατὰ μέτωπον, οἱ δ' ἐκ τῶν πλαγίων. Καὶ μετ' οὐ πολὺ ἡ τῶν ἄλλων Τυρρηνῶν δύναμις προσέβαλεν ἐκ τῶν κατόπιν, καὶ περιστάντες αὐτοῖς πανταχόθεν, οἱ μὲν σφενδόναις, οἱ δὲ τόξοις, οἱ δὲ σαυνίοις τε καὶ λόγχαις στοχαζόμενοι, τῷ πλήθει τῶν βελῶν ἅπαντας κατειργάσαντο. Οὗτος μὲν οὖν ἧττον ἔμοιγε πιθανὸς φαίνεται εἶναι λόγος. Οὔτε γὰρ εἰκὸς ἀπὸ στρατοπέδου θυσίας ἕνεκα τοὺς ὑπὸ ταῖς σημαίαις τοσούτους ἄνδρας εἰς τὴν πόλιν ἀναστρέφειν ἄνευ ψηφίσματος βουλῆς, δυναμένων τῶν ἱερουργιῶν καὶ δι' ἑτέρων ἐπιτελεσθῆναι τῶν μετεχόντων μὲν τοῦ αὐτοῦ γένους, προβεβηκότων δὲ ταῖς ἡλικίαις· οὔτ' εἰ πάντες ἀπεληλύθεσαν ἐκ τῆς πόλεως, καὶ μηδεμία μοῖρα τοῦ Φαβίων γένους ἐν τοῖς ἐφεστίοις ὑπελείπετο, πάντας εἰκὸς ἦν τοὺς κατέχοντας τὸ φρούριον ἐκλιπεῖν αὐτοῦ τὴν φυλακήν. Ἤρκουν γὰρ ἂν καὶ τρεῖς ἢ τέτταρες ἀφικόμενοι συντελέσαι ὑπὲρ τοῦ γένους ὅλου τὰ ἱερά. Διὰ μὲν δὴ ταύτας τὰς αἰτίας οὐκ ἔδοξέ μοι πιστὸς εἶναι [ὅδε] ὁ λόγος.

XIX. Quidam dicunt, instante patrio sacrificio, quod a gente Fabia faciendum erat, eos cum paucis clientibus ad sacra exiisse et processisse, nec itineribus ante exploratis nec sub signis acie instructa, sed leviter et incaute, ut pacis tempore et per amicum agrum iter facientes. Etrusci vero, quum eorum profectionem præscivissent, cum parte copiarum in via *ipsis* insidias struxerunt, cum reliqua vero parte instructa non multo post secuti. Quum autem Fabii ad insidias accessissent, tunc Etruscos ex insidiis surrexisse, et in eos impetum fecisse, alios a fronte, alios a lateribus, et paullo post reliquas Etruscorum copias a tergo adductas esse; eosque undique circumventos, partim fundis, partim sagittis, partim iaculis et lanceis ab hostibus petitos, telorum multitudine omnes ab illis confixos atque obrutos esse. Atque hæc quidem opinio minus probabilis mihi videtur. Neque enim verisimile est sacrificii caussa tot viros, qui sub signis erant, sine senatusconsulto in urbem ex castris redire ausos esse: præsertim quum ea sacra per alios gentiles ætate iam provectiores peragi possent. Et si omnes ex urbe abiissent, nec ulla gentis Fabiæ portio domi relicta esset, tamen non est verisimile, omnes qui aliud castellum tenebant, eius custodiam deservisse. Satis enim fuisset, si tres quatuorve profecti pro tota gente sacra fecissent. Ob hasce igitur caussas hæc opinio parum probabilis mihi videtur.

XX. Ὁ δ' ἕτερος, ὃν ἀληθέστερον εἶναι νομίζω, περί τε τῆς ἀπωλείας τῶν ἀνδρῶν καὶ τῆς ἁλώσεως τοῦ φρουρίου, τοιόσδέ τις ἐστίν. Ἐξιόντων ἐπὶ τὰς προνομὰς τῶν ἀνδρῶν πολλάκις, καὶ διὰ τὸ κατορθοῦν ἐν ταῖς πείραις συνεχῶς προσωτέρω προχωρούντων, οἱ Τυρρηνοὶ παρεσκευασμένοι στρατιὰν συχνὴν ἐν τοῖς ἔγγιστα χωρίοις λαθόντες τοὺς πολεμίους κατεστρατοπέδευσαν. Ἔπειτ' ἀποστέλλοντες ἐκ τῶν χωρίων ποίμνας τε καὶ βουκόλια καὶ φορβάδων ἀγέλας ἵππων ἐπὶ νομὴν τῷ λόγῳ, προὐκαλοῦντο τοὺς ἄνδρας ἐπὶ ταῦτα. Οἱ δ' ἐξιόντες τούς τε ἀνθρώπους συνήρπαζον καὶ τὰ βοσκήματα περιήλαυνον. Τοῦτο συνεχῶς οἱ Τυρρηνοὶ ποιοῦντες, καὶ προαγό-

XX. Altera vero, quam ad veritatem propius accedere puto, de illorum virorum internecione et de illius castelli oppugnatione, hæc est. Quum illi sæpius prædatum exirent, et conatibus secundis invitati continuo procederent ulterius; Etrusci, parato magno exercitu, clam hostibus in proximis locis castra posuerunt: deinde ex castellis greges ovium et armenta boum et equorum ad pascua simulate emittentes, hoc modo et prædam viros allectabant. Illi vero egressi pastores comprehendebant, et pecus abigebant. Quod quum sæpius Etrusci facerent, et hostes semper longius a castris abducerent, ubi eorum prudentiam perverte-

μενοι τοὺς πολεμίους ἀεὶ προσωτέρω τοῦ χάρακος, ἐπειδὴ διέφθειραν αὐτῶν τὸ προνοητικὸν τοῦ ἀσφαλοῦς ταῖς συνεχέσιν ὠφελείαις δελεάσαντες, ἐγκαθίζουσι λόχους ἐν τοῖς ἐπικαίροις τῶν χωρίων νύκτωρ, καὶ ἕτεροι τὰς ὑπερδεξίους τῶν πεδίων καταλαμβάνονται σκοπιάς. Τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ, προπέμψαντες ὀλίγους τινὰς ἐνόπλους, ὡς δὴ φυλακῆς ἕνεκα τῶν νομέων, ἀφῆκαν ἐκ τῶν χωρίων πολλὰς ἀγέλας. Ὡς δὲ ἀπηγγέλθη τοῖς Φαβίοις, ὅτι τοὺς πλησίον ὑπερβαλόντες λόφους ἐν ὀλίγῳ δή τινι χρόνῳ μεστὸν εὑρήσουσι τὸ πεδίον παντοίων βοτῶν, καὶ τὴν φυλάττουσαν αὐτὰ χεῖρα οὐχ ἱκανήν, ἐξῆλθον ἐκ τοῦ φρουρίου φυλακὴν τὴν ἀρκοῦσαν ἐν αὐτῷ καταλιπόντες· καὶ διανύσαντες σπουδῇ καὶ μετὰ προθυμίας τὴν ὁδὸν ἐπιφαίνονται τοῖς φύλαξι τῶν βοσκημάτων συντεταγμένοι· κἀκεῖνοι οὐ δεξάμενοι αὐτοὺς ἔφευγον. Οἱ δὲ Φάβιοι, ὡς ἐν ἀσφαλεῖ δὴ ὄντες, τούς τε νομεῖς συνελάμβανον καὶ τὰ βοσκήματα περιήλαυνον. Ἐν δὲ τούτῳ οἱ Τυρρηνοὶ ἐκ τῆς ἐνέδρας ἀναστάντες κατὰ πολλὰ χωρία προσρίπτουσιν αὐτοῖς πανταχόθεν. Καὶ οἱ μὲν πλείους τῶν Ῥωμαίων ἐσκεδασμένοι καὶ ἀλλήλοις ἀμύνειν οὐχ οἷοί τε ὄντες, ἐνταῦθα ἀπόλλυνται. Ὅσοι δὲ αὐτῶν συνεστηκότες ἦσαν, προθυμούμενοί τι καταλαβέσθαι χωρίον ἀσφαλὲς καὶ πρὸς τὰ ὄρη σπεύδοντες, εἰς ἕτερον ἐμπίπτουσι λόχον ἐν ὕλαις καὶ νάπαις ὑποκαθήμενον. Καὶ γίνεται αὐτῶν μάχη καρτερὰ καὶ φόνος ἐξ ἑκατέρων πολύς. Ἀπεώσαντο δὲ οὖν καὶ τούτους ὅμως, καὶ πληώσαντες τὴν φάραγγα νεκρῶν, ἀνέδραμον ἐπὶ λόφον οὐ ῥᾴδιον ἁλῶναι· ἐν ᾧ τὴν ἐπιοῦσαν νυκτα ἄποροι τῶν ἀναγκαίων ηὐλίσαντο.

XXI. Τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ μαθόντες τὴν κατασχοῦσαν τοὺς σφετέρους τύχην οἱ κατέχοντες τὸ φρούριον, καὶ ὅτι τὸ μὲν πλεῖον ἀπόλωλε τῆς στρατιᾶς μέρος ἐν ταῖς ἁρπαγαῖς, τὸ δὲ κράτιστον ἐν ὄρει πολιορκεῖται κατακεκλεισμένον ἐρήμῳ, καὶ εἰ μὴ ταχεῖά τις αὐτοῖς ἔσται βοήθεια σπάνει τῶν ἀναγκαίων φθάσουσιν ἐξαιρεθέντες, ἐξῄεσαν κατὰ σπουδὴν ὀλίγους πάνυ καταλιπόντες ἐν τῷ φρουρίῳ φύλακας. Καὶ αὐτοὺς οἱ Τυρρηνοί, πρὶν ἢ συμμῖξαι τοῖς ἑτέροις, ἐπικαταδραμόντες ἐκ τῶν χωρίων κυκλοῦνταί τε καὶ πολλὰ γενναῖα ἔργα ἀποδειξαμένους διαφθείρουσιν ἅπαντας σὺν χρόνῳ. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ οἱ τὸν λόφον καταλαβόμενοι λιμῷ τε καὶ δίψῃ πιεζόμενοι ὁμόσε χωρεῖν τοῖς πολεμίοις ἔγνωσαν· καὶ συμπεσόντες ὀλίγοι πρὸς πολλούς, ἕωθεν ἀρξάμενοι μέχρι νυκτὸς ἐμάχοντο· καὶ τοσοῦτον ἐποίησαν τῶν πολεμίων φόνον, ὥστε τοὺς σωροὺς τῶν νεκρῶν ἐμποδὼν αὐτοῖς εἶναι τῆς μάχης πολλαχῇ κεχυμένους. Οἱ δὲ Τυρρηνοὶ πλεῖον ἢ τὸ τρίτον τῆς στρατιᾶς μέρος ἀπολωλεκότες καὶ περὶ τοῦ λοιποῦ δείσαντες, μικρὸν ἀνασχόντες τὰ ὅπλα, διὰ τῶν ἀνακλητικῶν ἐπεκηρυκεύοντο πρὸς τοὺς ἄνδρας, ἄδειαν αὐτοῖς ὑπισχνούμενοι καὶ δίοδον, ἐὰν τὰ ὅπλα ἀποθῶνται καὶ τὸ φρού-

runt, ita ut illi, amplius tutum non prospicerent, continua præda illecti, noctu in locis opportunis insidias collocarunt, et alii speculas campis imminentes occuparunt. Postridie vero, præmissis paucis quibusdam militibus armatis, quasi ad pastorum præsidium, multos greges ex castellis emiserunt. Quum autem nuntiatum esset Fabiis eos, superatis proximis collibus exiguo temporis spatio campum vario pecoris genere plenum inventuros, idque non satis valida manu custoditum, prodierunt e castello, præsidio quantum satis esset ibi relicto: et itinere propere et alacriter confecto, acie instructa ex improviso in conspectum custodum pecoris venerunt. Illi vero non exspectato eorum impetu fugerunt. Ac Fabii, quasi in tuto, et pastores comprehendebant, et pecus abigebant. Interea vero Etrusci, passim ex insidiis surgentes, undique in eos impetum faciunt. Et quum plerique Romanorum essent dispersi, nec sibi invicem possent succurrere, ibi interierunt. At quotquot eorum conglobati erant, quum magna animi contentione conarentur locum tutum occupare et ad montes properarent, in alias insidias inciderunt in silvis et saltibus subsidentes. Ibi acri pugna commissa, magna utrinque cædes facta. Tamen et hos qui cum ipsis congressi erant repulerunt, et tota valle cadaveribus repleta, cursu in collem non facilem expugnatu evaserunt, ubi sequentem noctem sine commeatibus egerunt.

XXI. Postero die, quum ii, qui castelli præsidio relicti fuerant, suorum cladem cognovissent, et maiorem exercitus partem in rapinis cæsam, præstantissimam vero in monte obsideri deserto conclusam, et, nisi mature illis subveniretur, fore, ut victus inopia cito expugnarentur, exierunt magna festinatione, perpaucis ad castelli præsidium relictis. Hos Etrusci, priusquam se cum aliis coniugerent, et castellis decurrentes circumdederunt, eosque, post multa fortia facinora ab ipsis edita, ad unum omnes tandem interfecerunt. Nec multo post illi etiam, qui tumulum occuparent, quum fame et siti premerentur, cum hostibus confligere decreverunt, paucique in multos facta impressione a mane ad noctem usque pugnarunt; tantamque hostium ediderunt stragem, ut cadaverum acervi multis in locis fusi illis impedimento essent, quominus pugnarent. Etrusci vero, amissa amplius tertia exercitus parte, et reliquis timentes, pugna paullisper intermissa, atque signo receptui dato, caduceatores ad illos miserunt, fidem publicam tutumque transitum ipsis pollicentes, si arma deponerent et castello decederent. Quas conditiones quum illi non admitterent, sed fortiter mori mallent, instaurato prœlio per vices eos aggressi sunt, non am-

ριον ἐκλίπωσιν. Οὐ προσδεξαμένων δὲ τῶν ἀνδρῶν τὰς προκλήσεις, ἀλλὰ τὸν εὐγενῆ θάνατον αἱρουμένων, ἐπῄεσαν αὐτοῖς αὖθις ἐκ διαδοχῆς, συστάδην μὲν καὶ ἐκ χειρὸς οὐκέτι μαχόμενοι, πρόσωθεν δὲ βάλλοντες ἀθρόοι λόγχαις καὶ χερμάσι· καὶ ἦν νιφετῷ παραπλήσιος ἡ πληθὺς τῶν βελῶν. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι συστρεφόμενοι κατὰ λόχους προσέτρεχον αὐτοῖς οὐχ ὑφισταμένοις, καὶ πολλὰς πληγὰς λαμβάνοντες ὑπὸ τῶν πέριξ ὑπέμενον. Ὡς δὲ τά τε ξίφη πολλοῖς ἄχρηστα ἦν, τὰ μὲν ἀπεστομωμένα τὰς ἀκμάς, τὰ δὲ κατεαγότα, καὶ τῶν ἀσπίδων τὰ πέριξ ἴτυος ἐχόμενα διετέθρυπτο, ἔξαιμοί τε οἱ πλείους καὶ καταβελεῖς καὶ παράλυτοι τὰ μέλη διὰ πλῆθος τραυμάτων ἦσαν, καταφρονήσαντες αὐτῶν οἱ Τυρρηνοὶ χωροῦσιν ὁμόσε· καὶ οἱ Ῥωμαῖοι προσπίπτοντες, ὥσπερ θηρία, δοράτά τε αὐτῶν ἐπιλαμβανόμενοι κατέκλων καὶ ξίφη δραττόμενοι κατὰ τὰς ἀκμὰς ἀπέσπων καὶ περικυλίοντες εἰς τὴν γῆν τὰ σώματα συνεφύροντο, θυμῷ τὸ πλεῖον ἢ δυνάμει διαγωνιζόμενοι. Ὥστε οὐκέτι συνῄεσαν αὐτοῖς εἰς χεῖρας οἱ πολέμιοι, τό τε καρτερικὸν ἐκπληττόμενοι τῶν ἀνδρῶν καὶ τὴν ἀπόνοιαν, ἣν προσειλήφεσαν κατὰ τὴν ἀπόγνωσιν τοῦ ζῆν δεδιότες· ἀλλ' ἀποστάντες αὖθις ἔβαλλον ἀθρόοι καὶ ξύλοις καὶ λίθοις καὶ ὅτῳ ἄλλῳ ἐντύχοιεν. Καὶ τελευτῶντες ἐγκατέχωσαν αὐτοὺς τῷ πλήθει τῶν βελῶν. Διαφθείραντες δὲ τοὺς ἄνδρας ἔθεον ἐπὶ τὸ φρούριον, ἔχοντες τὰς τῶν ἐπιφανεστάτων κεφαλάς, ὡς ἐξ ἐφόδου τοὺς ἐκεῖ παραληψόμενοι. Οὐ μὴν ἐχώρησέ γε αὐτοῖς κατὰ τὴν ἐλπίδα τὸ ἔργον. Οἱ γὰρ καταλειφθέντες ἐν αὐτῷ, ζηλώσαντες τὸ εὐγενὲς τοῦ θανάτου τῶν τε ἑταίρων καὶ τῶν συγγενῶν, ἐξῆλθον ὀλίγοι παντάπασιν ὄντες, καὶ πολὺν ἀγωνισάμενοι χρόνον τὸν αὐτὸν τρόπον ἑτέροις ἅπαντες διεφθάρησαν· τὸ δὲ χωρίον ἔρημον οἱ Τυρρηνοὶ παρέλαβον. Ἐμοὶ μὲν δὴ ὁ λόγος οὗτος πιστότερος ἐφαίνετο πολὺ τοῦ προτέρου. Φέρονται δ' ἐν γραφαῖς Ῥωμαίων ἀξιοχρέοις ἀμφότεροι.

XXII. Τὸ δὲ συναπτόμενον τούτοις ὑπό τινων, οὔτε ἀληθὲς ὂν οὔτε πιθανὸν, ἐκ παρακούσματος δέ τινος πεπλασμένον ὑπὸ τοῦ πλήθους, ἄξιον μὴ παραλιπεῖν ἀνεξέταστον. Λέγουσι γὰρ δή τινες, τῶν ἓξ καὶ τριακοσίων Φαβίων ἀπολομένων, ὅτι ἓν μόνον ἐλείφθη τοῦ γένους παιδίον, πρᾶγμα οὐ μόνον ἀπίθανον ἀλλὰ καὶ ἀδύνατον εἰσάγοντες. Οὔτε γὰρ ἀτέκνους τε καὶ ἀγάμους ἅπαντας εἶναι δυνατὸν ἦν τοὺς ἐξελθόντας εἰς τὸ φρούριον Φαβίους. Ὁ γὰρ ἀρχαῖος αὐτῶν νόμος γαμεῖν τ' ἠνάγκαζε τοὺς ἐν ἡλικίᾳ, καὶ τὰ γεννώμενα ἅπαντα ἐπαναγκες τρέφειν· ὃν οὐκ ἂν δήπου κατέλυσαν οἱ Φάβιοι μόνοι πεφυλαγμένον ἄχρι τῆς ἑαυτῶν ἡλικίας ὑπὸ τῶν πατέρων. Εἰ δὲ δὴ καὶ τοῦτο θείη τις, ἀλλ' ἐκεῖνό γε οὐκ ἂν ἔτι συγχωρήσειε, τὸ μηδὲ ἀδελφοὺς αὐτῶν εἶναί τισιν, ἡλικίαν ἔτι παίδων ἔχοντας· μύθοις γὰρ δὴ ταῦτά γε καὶ πλάσμασιν ἔοικε θεατρικοῖς. Οἱ δὲ πατέρες αὐτῶν,

plius stataria et cominus pugnantes, sed omnes lanceis lapidibusque eos petentes : telorum vero multitudo erat instar nivis hibernæ. At Romani, in globos condensati, in eos suum impetum non sustinentes irruebant; et multa vulnera a circumstantibus undique hostibus illata perferebant. Sed quum gladii iam multis nullum afferrent usum, partim acie hebetati, partim fracti, quumque clipei undique perforati essent, et cruentati plerique et telis confossi, membrisque præ multitudine vulnerum dissolutis starent, Etrusci, iis contemtis, manus cum ipsis conseruerunt. At Romani, ferarum ritu proruentes, eorum hastas prehendebant, easque perfringebant, gladiosque per ipsas acies prehendentes illis extorquebant : quidam etiam ex ipsa strage surgentes sese illis immiscebant, animis magis quam viribus pugnantes; ita ut hostes cum illis amplius congredi non auderent, tum eorum pervicacia territi, tum etiam desperationem vitæ, in quam illi venerant, formidantes; sed iterum eminus omnes conferti, et fustibus et lapidibus aliisque telis, quæcunque se ipsis obtulissent, eos peterent. Quare tandem eos telorum multitudine obruerunt. Quibus cæsis, cursu ad castellum contenderunt, illustrissimorum virorum capita præferentes, ut primo impetu præsidiarios ad deditionem compulsuri. Haud tamen res illis successit, ut sperarant. Nam, qui in eo fuerant relicti, æmulatione mortis generosæ sociorum suorumque gentilium accensi, perexigui numero prodierunt; et post longum certamen, eodem modo quo reliqui, omnes interierunt : castellum vero desertum Etrusci ceperunt. Hæc igitur opinio mihi multo probabilior, quam prior, videtur. Utramque tamen scripta Romanorum fide digna memoriæ prodiderunt.

XXII. Quod vero nonnulli his addunt, quamvis nec verum, nec verisimile, sed quibusdam rumoribus a veritate alienis sit fictum, tamen operæ pretium fuerit hoc discutere, nec silentio præterire. Nonnulli enim dicunt, CCCVI Fabiis cæsis, ex tota gente unicum puerum relictum : rem non solum incredibilem, sed etiam quæ fieri non potuit, introducentes. Nec enim fieri poterat, ut omnes Fabii, qui in illud castellum iverant, essent sine liberis et cælibes. Nam prisca Romanorum lex cogebat eos, qui per ætatem possent uxores ducere, et ut omnes liberos susceptos educarent necesse erat : quam legem diligenter usque ad ætatem suam a maioribus servatam, haudquaquam soli Fabii contemsissent. Sed si quis hoc quoque concedat, illud tamen non etiam concedet, ne fratres quidem ullos ætatis adhuc tenellæ illis fuisse. Hæc enim fabulis et figmentis theatricis sunt similia. Patres vero eorum,

ὅσοι παῖδας ἔτι ποιεῖν εἶχον ἡλικίαν, τοσαύτης κατασχούσης τὸ γένος ἐρημίας, οὐκ ἂν ἑκόντες τε καὶ ἄκοντες ἑτέρους παῖδας ἐποιήσαντο, ἵνα μήτε ἱερὰ ἐκλειφθῇ πατρῷα, μήτε δόξα τηλικαύτη διαφθαρῇ γένους; Εἰ μὴ ἄρα οὐδὲ πατέρες αὐτῶν τισιν ἐλείποντο, ἀλλὰ παντα εἰς ταὐτὸ συνῆλθον ἐπὶ τῶν ἓξ καὶ τριακοσίων ἀνδρῶν ἐκείνων τὰ ἀδύνατα· μὴ παῖδας αὐτοῖς καταλειφθῆναι νηπίους, μὴ γυναῖκας ἐγκύους, μὴ ἀδελφοὺς ἀνήβους, μὴ πατέρας ἐν ἀκμῇ. Ταύτῃ μὲν δὴ τὸν λόγον ἐξετάζων οὐκ ἀληθῆ νενόμικα· ἐκεῖνον δὲ ἀληθῆ· τῶν τριῶν ἀδελφῶν Καίσωνός τε καὶ Κοΐντου καὶ Μάρκου τῶν ὑπατευσάντων τὰς συνεχεῖς ἑπτὰ ὑπατείας ἐγκαταλειφθῆναι πείθομαι Μάρκῳ παιδίον, καὶ τοῦτο εἶναι τὸ λεγόμενον ἐκ τοῦ Φαβίων οἴκου λοιπόν. Οὐδὲν δὲ κωλύει τῷ μηκέτι τῶν ἄλλων ἐπιφανῆ τινα καὶ λαμπρὸν ἔξω τοῦ ἑνὸς τοῦδε ἀνδρωθέντος γενέσθαι ταύτην παραστῆναι τοῖς πολλοῖς τὴν δόξαν, ὅτι μόνος ἐκεῖνος ἐκ τοῦ Φαβίων γένους ἐστὶ λοιπός· οὐχ ὡς μηδενὸς ἄλλου ὄντος, ἀλλὰ ὡς μηδενὸς ἐκείνοις ὁμοίου ἀρετῇ τεκμαιρομένοις τὸ συγγενές, οὐ φύσει. Καὶ περὶ μὲν τούτων ταῦτα ἱκανά.

XXIII. Οἱ γοῦν Τυρρηνοὶ τούς τε ἄνδρας διαφθείραντες, καὶ τὸ ἐν τῇ Κρεμέρᾳ φρούριον παραλαβόντες, ἐπὶ τὴν ἄλλην στρατιὰν τῶν Ῥωμαίων ἦγον τὰς δυνάμεις. Ἔτυχε δὲ οὐ μακρὰν κατεστρατοπεδευκὼς ἅτερος τῶν ὑπάτων Μενήνιος, οὐκ ἐν ἀσφαλεῖ χωρίῳ· καὶ ὅτε ἡ Φαβίων συγγένεια καὶ τὸ πελατικὸν αὐτῶν ἀπώλλυντο, τριάκοντά που σταδίους ἀπεῖχεν ἀφ' οὗ τὸ πάθος ἐγένετο τόπου· δόξαν τε οὐκ ὀλίγοις παρέσχεν, γνοὺς ἐν οἵοις κακοῖς ἦσαν οἱ Φάβιοι, μηδεμίαν αὐτῶν ποιήσασθαι φροντίδα, τῆς τε ἀρετῆς καὶ δόξης τοῖς ἀνδράσι φθονῶν. Τοιγαροῦν μετὰ ταῦτα ὑπαχθεὶς ὑπὸ τῶν δημάρχων εἰς δίκην, ἐπὶ ταύτῃ μάλιστα τῇ αἰτίᾳ ἑάλω. Σφόδρα γὰρ ἐπένθησεν ἡ Ῥωμαίων πόλις ἀνδρῶν τοσούτων καὶ τοιούτων ἀρετὰς ἀποκειραμένη, καὶ πρὸς ἅπαν τὸ δόξαν αὐτοῖς αἴτιον γεγονέναι τῆς τοιαύτης συμφορᾶς πικρῶς καὶ ἀπαραιτήτως εἶχεν· τὴν δ' ἡμέραν ἐκείνην, ἐν ᾗ τὸ πάθος ἐγένετο, μέλαινάν τε καὶ ἀποφράδα τίθεται, καὶ οὐδενὸς ἂν ἔργου ἐν ταύτῃ χρηστοῦ ἄρξαιτο, τὴν τότε συμβᾶσαν αὐτῇ τύχην ὀττευομένη. Ὡς δὲ πλησίον ἐγένοντο τῶν Ῥωμαίων οἱ Τυρρηνοί, συνιδόντες αὐτῶν τὸ στρατόπεδον· ἦν δὲ ὑπὸ λαγόνι κείμενον ὄρους· τῆς τε ἀπειρίας τοῦ στρατηγοῦ κατεφρόνησαν καὶ τὸ δοθὲν ὑπὸ τῆς τύχης [πλεονέκτημα] ἀγαπητῶς ἔλαβον. Καὶ αὐτίκα τοὺς ἱππεῖς ἀναλαβόντες, κατὰ τὴν ἑτέραν πλευρὰν τοῦ λόφου οὐδενὸς κωλύοντος ἀνέβησαν ἐπὶ τὴν κορυφήν. Καταλαβόμενοι δὲ τὸν ὑπὲρ [τῆς] κεφαλῆς τῶν Ῥωμαίων κόρυμβον, ἔθεντο ἐν τούτῳ τὰ ὅπλα, καὶ τὴν ἄλλην δύναμιν ἀσφαλῶς ἀναβιβάσαντες ὑψηλῷ χάρακι καὶ βαθείᾳ τάφρῳ τὴν παρεμβολὴν ὠχυρώσαντο. Εἰ μὲν οὖν συνιδὼν ὁ Μενήνιος, οἷον ἔδωκε πλεονέκτημα τοῖς πολεμίοις,

qui per ætatem adhuc liberos procreare poterant, in tanta suæ gentis orbitate, nonne sive volentes sive coacti aliis liberis procreandis operam dedissent, tum ne sacra gentilitia interirent, tum etiam ne gentis huius tanta gloria periret? Nisi forte ullis quidem eorum patres reliqui erant, sed omnia incredibilia in illis CCCVI Fabiis simul contigisse statuendum est, neque infantes ab iis relictos esse, nec uxores gravidas, nec fratres impuberes, nec patres ætatis integræ. Hoc igitur modo hanc opinionem examinans, eam minime veram credo: sed illam veram esse puto, in trium fratrum (Cæsonis, Marci, et Quinti) domo, in qua per septennium consulatus fuerit continuatus, soli Marco filiolum superstitem fuisse atque hunc esse illum, qui solus e Fabia gente reliquus fuisse dicitur. Nihil autem vetat, quin nullus alius amplius insignis et illustris fuerit præter hunc unum iam adultum, hinc multorum opinionem natam esse, solum illum ex tota gente Fabia reliquum fuisse, non quod nullus alius fuerit relictus, sed quod nullus illis *postea* simile fuerit, cognationis coniecturam non ex natura, sed ex virtute capientium. Atque de his hæc dixisse sit satis.

XXIII. Etrusci igitur, Fabiis cæsis et capto Cremeræ castello, copias ad alium Romanorum exercitum duxerunt. Alter autem consul Menenius non procul castra habebat, in loco parum tuto: et, quo tempore Fabia gens cum suis clientelis periit, circiter triginta stadia aberat ab eo loco, ubi clades ea est accepta, effecitque ut multi crederent eum, cognito ingenti Fabiorum periculo, tamen id neglexisse, quod virtuti et gloriæ eorum invideret. Quapropter postea a tribunis in ius vocatus, hac potissimum de caussa damnatus est. Vehementer enim populus Romanus tot taliumque virorum eximiis virtutibus præditorum iacturam luxit; et quidquid tantæ eorum cladis caussam præbuisse videbatur, id implacabili odio est persecutus. Illum autem diem, quo clades ea accepta est, inter atros et nefastos retulit; nec ullum opus bonum, religione cladis tunc acceptæ motus, hoc die auspicaretur. Etrusci vero, ubi ad Romanos accesserunt, conspectis eorum castris (erant enim sub montis latere) ducis imperitiam contemserunt, oblatoque sibi a fortuna beneficio libenter sunt usi. Et mox cum equitatu ab altero collis latere nemine prohibente in verticem ascenderunt, occupatoque capiti Romanorum imminente collis cacumine, in eo castra posuerunt atque, reliquis copiis tuto adductis, castra vallo alto et profunda fossa munierunt. Si igitur Menenius animadvertisset sua culpa hostium conditionem multo meliorem esse factam, suique erroris pœnitentia motus in locum tutiorem copias traduxisset, sapiens fuisset. Iam vero, quia pudendum ducebat videri pecasse, et quia arroganti superbia erga eos, qui aliter monebant, utebatur, in cladem vere pudendam incidit. Nam quum

μετέγνω τε τὴν ἁμαρτάδα καὶ εἰς ἀσφαλέστερον ἀπήγαγε χωρίον τὴν στρατιάν, σοφὸς ἂν ἦν· νῦν δὲ διὰ αἰσχύνης λαμβάνων τὸ δοκεῖν ἡμαρτηκέναι, καὶ τὸ αὔθαδες πρὸς τοὺς μεταδιδάσκοντας φυλάττων, εἰς αἰσχύνης ἄξιον πτῶμα ἔπεσεν. Οἷα γὰρ ἐξ ὑπερδεξίων αὐτοῦ τόπων οἱ πολέμιοι τὰς ἐξόδους ἑκάστοτε ποιούμενοι πολλὰ ἐπλεονέκτουν, ἀγοράς τε αὐτῶν ἀγομένας ὑπὸ τῶν ἐμπόρων ἁρπάζοντες, καὶ τοῖς ἐπὶ χιλὸν ἢ ὕδωρ ἐκπορευομένοις ἐπιτιθέμενοι· καὶ περιειστήκει τῷ μὲν ὑπάτῳ μήτε καιροῦ εἶναι κυρίῳ, ἐν ᾧ τὸν ἀγῶνα ἔμελλε ποιεῖσθαι, μήτε τόπου, ἃ δοκεῖ μεγάλα εἶναι κατηγορήματα ἡγεμόνων στρατηγίας ἀπείρων· τοῖς δὲ Τυρρηνοῖς ἀμφότερα, ὡς ἐβούλοντο, εἶχε ταῦτα. Καὶ οὐδὲ τότε ἀπαναστῆναι τὴν στρατιὰν ὁ Μενήνιος ὑπέμεινεν, ἀλλ' ἐξαγαγὼν παρέταξεν ὡς εἰς μάχην, καταφρονήσας τῶν τὰ συμφέροντα ὑποτιθεμένων. Καὶ οἱ Τυρρηνοὶ τὴν ἄνοιαν τοῦ στρατηγοῦ μέγα εὐτύχημα ἡγησάμενοι, κατέβαινον ἐκ τοῦ χάρακος, οὐκ ἐλάττους ἢ διπλάσιοι τῶν πολεμίων ὄντες. Ὡς δὲ συνέπεσον ἀλλήλοις, φόνος ἐγίνετο τῶν Ῥωμαίων πολὺς οὐ δυναμένων ἐν τῇ τάξει μένειν. Ἐξεώθουν γὰρ αὐτοὺς οἱ Τυρρηνοί, τοῦ τε χωρίου τὴν φύσιν ἔχοντες σύμμαχον, καὶ τῶν ἐφεστηκότων κατόπιν, ἐτάξαντο γὰρ ἐπὶ βάθος, ἐμπτώσει πολλῇ συνεργούμενοι. Πεσόντων δὲ τῶν ἐπιφανεστάτων λοχαγῶν, ἡ λοιπὴ τῶν Ῥωμαίων δύναμις ἐγκλίνασα ἔφευγεν ἐπὶ τὸν χάρακα· οἱ δ' ἠκολούθουν καὶ τάς τε σημαίας αὐτῶν ἀφαιροῦνται καὶ τοὺς τραυματίας συλλαμβάνουσι καὶ τῶν νεκρῶν γίνονται κύριοι· καὶ κατακλείσαντες αὐτοὺς εἰς πολιορκίαν καὶ δι' ὅλης τῆς λοιπῆς ἡμέρας προσβολὰς ποιησάμενοι πολλάς, καὶ οὐδὲ τὴν νύκτα ἀφέντες αἱροῦσι τὸν χάρακα, ἐκλιπόντων αὐτὸν τῶν ἔνδον, καὶ γίνονται πολλῶν σωμάτων τε καὶ χρημάτων ἐγκρατεῖς. Οὐδὲ γὰρ ἀποσκευάσασθαι δύναμιν ἔσχον οἱ φεύγοντες, ἀλλ' ἀγαπητῶς αὐτὰ τὰ σώματα διέσωσαν, οὐδὲ τὰ ὅπλα πολλοὶ φυλάττοντες.

XXIV. Οἱ δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ τήν τε ἀπώλειαν τῶν σφετέρων καὶ τὴν ἅλωσιν τοῦ χάρακος μαθόντες· ἧκον γὰρ οἱ πρῶτοι διασωθέντες ἐκ τῆς τροπῆς πολλῆς ἔτι νυκτὸς οὔσης· εἰς μέγαν θόρυβον, ὥσπερ εἰκός, κατέστησαν· καὶ ὡς αὐτίκα δὴ μάλα τῶν πολεμίων ἐπὶ σφᾶς ἐλευσομένων, ἁρπάσαντες τὰ ὅπλα, οἱ μὲν τὰ τείχη περιεστεφάνουν, οἱ δὲ πρὸ τῶν πυλῶν ἐτάξαντο, οἱ δὲ τὰ μετέωρα τῆς πόλεως κατελαμβάνοντο. Ἦν δὲ δρόμος ἄτακτος ἀνὰ τὴν πόλιν ὅλην καὶ βοὴ συμμιγής, καὶ ἐπὶ τοῖς στέγεσι τῶν οἴκων εἰς ἀλκὴν καὶ ἀγῶνα εὐτρεπὴς ὁ κατοικίδιος ὄχλος, πυρσοί τε συνεχεῖς, οἷα δὴ ἐν νυκτὶ σκοταίᾳ, ὑπὸ λαμπάδων καὶ ἀπὸ στεγῶν τοιοῦτοι τὸ πλῆθος ἤροντο, ὥστε συναφὲς εἶναι δοκεῖν τοῖς πρόσωθεν ὁρῶσι τὸ σέλας, καὶ δόξαν ἐμπιπραμένης πόλεως παρασχεῖν. Καὶ εἰ τότε οἱ Τυρρηνοὶ τῶν ἐκ τοῦ χάρακος ὠφελειῶν ὑπεριδόντες ἐκ ποδὸς τοῖς φεύγουσιν ἠκολούθησαν, ἅπασα

hostes e locis superioribus semper egrederentur, plerumque longe meliore conditione erant, et commeatus, qui ad Romanos a mercatoribus apportabantur intercipientes, et pabulatores aquatoresque adorientes: eoque redegerunt consulem, ut nec tempus nec locum, in quo pugnam committeret, arbitratu suo posset eligere. Quæ magna ducum imperitiæ indicia videntur. At hæc utraque Etrusci habebant, prout volebant. Ac ne tunc quidem Menenius castra inde movere voluit, sed, spretis iis, qui recte monebant, copias eductas ad pugnam instruxit. Etrusci vero, imperatoris amentiam sibi in magnam felicitatem cedere existimantes, e vallo descenderunt, numero duplo maiore quam hostes. Ut vero manus conserere cœperunt, ingens Romanorum cædes est facta, quia ordines servare non poterant. Nam ab Etruscis detrudebantur, quibus loci natura favebat, et quos sui a tergo adurgentes (nam in altum instructa erat acies) prona impressione multum adiuvabant. Cæsis autem nobilissimis centurionibus, reliquus Romanorum exercitus inclinatus fuga vallum petiit: illi vero sequebantur, et signa illis abstulerunt et saucios comprehenderunt et cadaveribus potiti sunt. Atque obsidione eos cingentes, et oppugnatione per totum diei spatium continuata, et ne noctu quidem intermissa, ceperunt castra a militibus deserta, et multa mancipia multasque pecunias in suam potestatem redegerunt. Fugitivi enim hæc absportare non potuerant, sed satis habuerant corpora ipsa servare, multi ne armis quidem servatis.

XXIV. Romani vero, qui in urbe et suorum clade et castrorum expugnatione cognita (qui enim ex illa strage primi evaserant, ante lucem venerunt) ingenti tumultu (ut verisimile est) perturbati sunt. Nec aliter, quam si mox hostes contra se essent venturi, correptis armis alii muros corona cingebant, alii loca urbis edita occupabant. Per totam autem urbem discursus incompositus erat, et clamor confusus audiebatur, superque ædium tectis tota domestica turba ad resistendum et dimicandum parata erat, et ignes continui, utpote in obscura nocte, tecta tot facibus collucebant, ut eminus intuentibus splendor continuatus esse videretur, et speciem incensæ urbis haberet. Et si tunc Etrusci, præda castrorum contemta, vestigia fugientium secuti essent, totus ille exercitus, qui contra eos profectus fuerat, deletus esset. Iam vero ad direptionem impedimentorum in castris relictorum conversi, et

ἂν διέφθαρτο ἡ στρατεύσασα ἐπ' αὐτοὺς δύναμις· νῦν δὲ πρὸς ἁρπαγάς τε τῶν ἐγκαταλειφθέντων ἐν τῷ χάρακι τραπόμενοι, καὶ ἀναπαύσει τὰ σώματα δόντες, μεγάλου αὐχήματος ἑαυτοὺς ἐστέρησαν. Τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ τὰς δυνάμεις ἄγοντες ἐπὶ τὴν Ῥώμην καὶ σταδίους ἀμφὶ τοὺς ἑκκαίδεκα ἀποσχόντες, ὄρος, ἐξ οὗ σύνοπτός ἐστιν ἡ Ῥώμη, τὸ καλούμενον Ἰάνικλον καταλαμβάνονται· ὅθεν ὁρμώμενοι τὴν Ῥωμαίων χώραν ἦγόν τε καὶ ἔφερον ἀκώλυτοι κατὰ πολλὴν τῶν ἔνδον ὑπεροψίαν, μέχρι τοῦ παραγενέσθαι τὸν ἕτερον τῶν ὑπάτων Ὁράτιον ἄγοντα τὴν ἐν Οὐολούσκοις δύναμιν. Τότε δὴ ἐν τῷ ἀσφαλεῖ Ῥωμαῖοι νομίσαντες εἶναι καὶ τὴν ἐν τῇ πόλει νεότητα καθοπλίσαντες, ἐξῆλθον εἰς τὴν ὕπαιθρον. Ὡς δὲ τήν τε πρώτην μάχην ἀπὸ σταδίων ὀκτὼ τῆς πόλεως ποιησάμενοι παρὰ τὸ τῆς Ἐλπίδος ἱερὸν ἐνίκησάν τε καὶ ἀπεώσαντο τοὺς ἀντιταξαμένους, καὶ μετὰ ταύτην αὖθις ἑτέρᾳ πλείονι δυνάμει τῶν Τυρρηνῶν ἐπελθόντων, παρὰ ταῖς Κολλίναις καλουμέναις πύλαις [ποιησάμενοι] λαμπρῶς ἠγωνίσαντο, ἀνέπνευσαν ἐκ τοῦ δέους καὶ τὸ ἔτος τοῦτο ἐτελεύτα.

XXV. Τῷ δ' ἑξῆς ἔτει περὶ τὰς θερινὰς μάλιστα τροπὰς Σεξτιλίου μηνὸς παραλαμβάνουσι τὴν ὑπατείαν ἄνδρες ἔμπειροι πολέμων, Σερούϊός τε Σερουίλιος καὶ Αὖλος Οὐεργίνιος· οἷς ὁ πρὸς [τοὺς] Τυρρηνοὺς πόλεμος, καίτοι μέγας καὶ χαλεπὸς ὢν, χρυσὸς ἐφαίνετο παρὰ τὸν ἐντὸς τείχους ἐξεταζόμενος. Ἀσπόρου γὰρ τῆς χώρας ἐν τῷ παρελθόντι χειμῶνι διὰ τὸν ἐπιτειχισμὸν τοῦ πλησίον ὄρους καὶ τὰς συνεχεῖς καταδρομὰς γενομένης, καὶ οὐδὲ τῶν ἐμπόρων ἔτι τὰς ἔξωθεν ἐπεισαγόντων ἀγοράς, σπάνις ἰσχυρὰ σίτου τὴν Ῥώμην κατέσχε μεστὴν οὖσαν ὄχλου τοῦ τε κατοικιδίου καὶ τοῦ συνερρυηκότος ἐκ τῶν ἀγρῶν. Τῶν μὲν γὰρ ἐν ἥβῃ πολιτῶν ὑπὲρ τὰς ἕνδεκα μυριάδας ἦσαν, ὡς ἐκ τῆς ἔγγιστα τιμήσεως εὑρέθη, γυναικῶν δὲ καὶ παίδων καὶ τῆς οἰκετικῆς θεραπείας ἐμπόρων τε καὶ [τῶν] ἐργαζομένων τὰς βαναύσους τέχνας μετοίκων· οὐδενὶ γὰρ ἐξῆν Ῥωμαίων οὔτε κάπηλον οὔτε χειροτέχνην βίον ἔχειν· οὐκ ἔλαττον ἢ τριπλάσιον τοῦ πολιτικοῦ πλήθους· οὓς οὐκ ἦν παραμυθήσασθαι ῥᾴδιον ἀγανακτοῦντας ἐπὶ τῷ πάθει καὶ συντρέχοντας εἰς τὴν ἀγοράν, καὶ καταβοῶντας τῶν ἐν τοῖς τέλεσιν ἐπί τε τὰς οἰκίας τῶν πλουσίων κατὰ πλῆθος ὠθουμένους καὶ διαρπάζειν ἐπιχειροῦντας ἄτερ ὠνῆς τὰς ἀποκειμένας αὐτοῖς τροφάς. Οἱ δὲ δήμαρχοι συνάγοντες αὐτοὺς εἰς ἐκκλησίαν καὶ κατηγοροῦντες τῶν πατρικίων, ὡς ἀεί τι κακὸν ἐπὶ τοῖς πένησι μηχανωμένων, καὶ πάντα ὅσα πώποτε δεινὰ κατὰ τὴν ἀτέκμαρτόν τε καὶ ἀφύλακτον ἀνθρώποις τύχην ἐκείνων ἔργα λέγοντες, ὑβριστὰς εἶναι πικροὺς ἐξειργάσαντο. Τοιούτοις συνεχόμενοι κακοῖς, οἱ ὕπατοι πέμπουσι τοὺς συνωνησομένους σῖτον ἐκ τῶν σύνεγγυς τόπων μετὰ πολλῶν χρημάτων, καὶ τὸν ἐν ταῖς οἰκίαις ἔταξαν εἰς τὸ δημόσιον ἀναφέρειν τοὺς εἰς τὸν ἑαυτῶν βίον πλείονα

corpora quieti dantes, magna gloria se ipsi fraudarunt. Postridie vero copias Romam versus duxerunt, et quum circiter sexdecim stadia ab urbe distarent, montem Ianiculum, unde urbs conspiciebatur, occuparunt : inde cum impetu profecti prædas ex agro Romano agunt feruntque, nemine eos prohibente, cum magno urbanorum contemtu, donec alter consul Horatius cum copiis ex Volscis rediret. Tunc demum Romani, se in tuto esse rati, armata iuventute urbana ex urbe in campos apertos exierunt. Quum autem primo prœlio, octavo ab urbe stadio ad Spei fanum commisso, hostes vicissent ac profligassent, quumque iterum ad Collinam portam, Etruscis cum maiore exercitu contra se profectis, altero prœlio facto egregie dimicassent, respirarunt et ex pavore se receperunt. Atque hic annus abiit.

XXV. Anno sequenti circiter solstitium æstivum Sextili mense consulatum inierunt viri rei militaris periti, Sp. Servilius et A. Virginius : quibus bellum Etruscum, quamvis grave esset, tamen aurum videbatur præ rebus urbanis. Nam quum superiore hieme nulla sementis in agro esset facta, propter occupatum vicinum montem et excursiones continuas, ac ne externi quidem commeatus a mercatoribus amplius in urbem importarentur, urbs magna inopia frumenti laboravit : quia et domestica turba et multitudine eorum, qui ex agris eo confluxerant, referta erat. Nam (ut ex proximo censu compertum est) erant puberum Romanorum capita amplius quam centum et decem millia : mulierum vero et puerorum, et servitiorum domesticorum, et negotiatorum et opificum sordidas artes exercentium (nemini enim civi Romano aut propolam agere, aut arte manuaria victum quærere licebat) numerus triplo maior erat, quam ipsa civium multitudo : quos difficile erat consolari, calamitatem ægre ferentes, et in forum concurrentes, et magistratus magnis clamoribus accusantes, atque catervatim in divitum ædes irruentes, eorumque alimenta in cellis penariis recondita sine pretio deripere conantes. Tribuni vero, eos ad concionem convocando, et patricios incusando, ut, qui semper aliquid mali contra pauperes molirentur, et omnium malorum, quotquot unquam accidissent, quæ hominibus inopinata et inevitabilis fortunæ vis afferre solet auctores vocando, plebeios exasperarunt et insolentes reddiderunt. In tam misero rerum statu consules miserunt cum magna pecunia homines, qui frumentum ex propinquis locis coemerent, et imperaverunt ut omnes, qui in suis ædibus plus frumenti reposuissent, quam quanto ad modicum ipsorum victum opus esset,

τοῦ μετρίου παραθεμένους, τιμὴν ὁρίσαντες ἀποχρῶσαν. Ταῦτα δὴ καὶ ἄλλα πολλὰ μηχανώμενοι τοιαῦτα ἐπέσχον τῶν πενήτων τὰς παρανομίας, καὶ ἀναστροφὴν ἔλαβον τῆς εἰς τὸν πόλεμον παρασκευῆς.

XXVI. Ἐπειδὴ δὲ αἱ μὲν ἔξωθεν ἐβράδυνον ἀγοραὶ, τὰ δ' ἐντὸς τείχους τροφῆς ἐχόμενα πάντα κατανάλωτο, ἀποστροφὴ δὲ τῶν κακῶν οὐδεμία ἦν ἑτέρα, ἀλλὰ δυεῖν θάτερον ἐχρῆν, ἢ τοὺς πολεμίους ἐκβαλεῖν ἐκ τῆς χώρας ἁπάσῃ δυνάμει παρακινδυνεύσαντας, ἢ τειχήρεις μένοντας ὑπὸ λιμοῦ τε καὶ στάσεως διαφθαρῆναι· τὸ κουφότερον αἱρούμενοι τῶν κακῶν ἔγνωσαν ὁμόσε χωρεῖν τοῖς ἐκ τῶν πολεμίων δεινοῖς. Προαγαγόντες δὴ τὰς δυνάμεις ἐκ τῆς πόλεως, περὶ μέσας νύκτας διέβησαν τὸν ποταμὸν ἐπὶ σχεδίαις, καὶ πρὶν ἡμέραν γενέσθαι πλησίον τῶν πολεμίων κατεστρατοπέδευσαν. Τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ προελθόντες ἔταξαν ὡς εἰς μάχην τὸν στρατόν. Εἶχε δὲ τὸ μὲν δεξιὸν τῶν κεράτων Οὐεργίνιος, τὸ δὲ εὐώνυμον Σερουΐλιος. Ἰδόντες δὲ αὐτοὺς εὐτρεπεῖς ὄντας οἱ Τυρρηνοὶ πρὸς τὸν ἀγῶνα σφόδρα ἐχάρησαν, ὡς ἑνὶ τῷ τότε κινδύνῳ κατὰ νοῦν χωρήσαντι τὴν Ῥωμαίων καθελοῦντες ἀρχὴν, εἰδότες ὅτι πᾶν ὅσον ἦν κράτιστον στρατιωτικὸν αὐτῶν εἰς τὸν ἀγῶνα ἐκεῖνον ὥρμητο, καὶ δι' ἐλπίδος ἔχοντες, ἐν ᾗ πολὺ τὸ κοῦφον ἦν, ῥᾳδίως αὐτῶν κρατήσειν, ἐπειδὴ τὴν μετὰ Μενηνίου δύναμιν ἐν δυσχωρίαις παραταξαμένην σφίσιν ἐνίκησαν· Γενομένης δὲ ἰσχυρᾶς καὶ πολυχρονίου μάχης, πολλοὺς μὲν ἀποκτείναντες Ῥωμαίων, πολλῷ δ' ἔτι πλείονας τῶν σφετέρων ἀποβαλόντες, ἀνεχώρουν βάδην ἐπὶ τὸν χάρακα. Ὁ μὲν οὖν Οὐεργίνιος, τὸ δεξιὸν κέρας ἔχων, οὐκ εἴα διώκειν τοὺς σφετέρους, ἀλλ' ἐπὶ τῷ κατορθώματι μένειν· ὁ δὲ Σερουΐλιος, ὁ τεταγμένος ἐπὶ θατέρου κέρως, ἐδίωκε τοὺς καθ' ἑαυτὸν, ἑπόμενος ἄχρι πολλοῦ. Ὡς δ' ἐν τοῖς μετεώροις ἐγένετο, ὑποστρέψαντες οἱ Τυρρηνοὶ καὶ τῶν ἐκ τοῦ χάρακος ἐπιβοηθησάντων ἐνσείουσιν αὐτοῖς. Οἱ δὲ ὀλίγον τινὰ δεξάμενοι χρόνον, ἐγκλίνουσι τὰ νῶτα, καὶ κατὰ τοῦ λόφου διωκόμενοι σποράδες ἀπώλλυντο. Μαθὼν δὲ Οὐεργίνιος, ἐν οἵαις ἦν τύχαις ἡ τὸ ἀριστερὸν κέρας κατέχουσα στρατιὰ, πᾶσαν ἔχων τὴν δύναμιν ἐν τάξει πλαγίαν ἦγε διὰ τοῦ ὄρους ὁδόν. Γενόμενος δὲ κατὰ νώτου τῶν διωκόντων τοὺς σφετέρους μέν τι ταύτῃ καταλείπει τῆς στρατιᾶς κωλύσεως ἕνεκεν τῶν ἐκ τοῦ χάρακος ἐπιβοηθησόντων, τὸ δὲ λοιπὸν αὐτὸς ἄγων ἐπεφέρετο τοῖς πολεμίοις. Ἐν δὲ τούτῳ καὶ οἱ μετὰ τοῦ Σερουΐλιου θαρσήσαντες τῇ παρουσίᾳ τῶν σφετέρων ὑποστρέφουσί τε καὶ καταστάντες ἐμάχοντο. Κυκλωθέντες δὲ ὑπ' ἀμφοῖν οἱ Τυρρηνοὶ, καὶ οὔτε πρόσω διεκπορευθῆναι δυνάμενοι διὰ τοὺς ὁμόσε χωροῦντας, οὔτε ὀπίσω φεύγειν ἐπὶ τὸν χάρακα διὰ τοὺς κατόπιν ἐπιόντας, οὐκ ἀνάνδρως, ἀτυχῶς δὲ οἱ πλείους κατεκόπησαν. Γενομένης δὲ οἰκτρᾶς νίκης περὶ τοὺς Ῥωμαίους, καὶ οὐ παν-

id in publicum conferrent: pretiumque iustum statuerunt. His igitur atque multis aliis istiusmodi remediis pauperum iniurias represserunt, animosque iterum ad belli apparatum converterunt.

XXVI. Quum autem externi commeatus tardius afferrentur, et omnia domestica cibaria absumta essent, nec ullo alio modo malum vitari posset, sed alterutrum necessario esset illis faciendum, aut totis viribus periclitandum, aut hostes ex agro Romano expellerent, aut fame et seditione absumtis pereundum, si intra muros se continerent: levius malum eligentes, statuerunt se externis hostium periculis objicere. Itaque, eductis ex urbe copiis circa mediam noctem flumen ratibus trajecerunt; et antequam dies clara illucesceret, prope hostes castra posuerunt. Postridie vero progressi exercitum ad pugnam instruxerunt. Dextrum autem cornu a Virginio, lævum a Servilio ducebatur. Etrusci vero, quum eos ad prœlium paratos vidissent, vehementer lætati sunt; quasi uno illo certamine, si ipsis ex animi sententia successisset, imperium Romanum eversuri, scientes totum Romanorum robur militare ad id certamen venisse, et spe vanissima elati, se facile victoriam ab illis reportaturos, quod Menenii copias in loco angusto ac iniquo secum congressas vicissent. Commisso igitur acri et diuturno prœlio, multis Romanis cæsis, sed longe pluribus de suis amissis, se in castra recipiebant. Virginius vero, qui dextrum cornu ducebat, suos ulterius hostem insequi non sinebat, sed eos hortabatur, ut præsenti successu contenti essent: at Servilius alteri cornu præfectus cum suis eos qui sibi erant oppositi longe est insecutus. Ut vero ad loca acclivia ventum est, Etrusci conversi, succurrente et castrorum præsidio, in eos irruperunt. Illi quum aliquantisper eorum impetum sustinuissent, terga verterunt, et quum per declivia hostis eos persequeretur, passim cædebantur. Virginius vero cognito casu exercitus, qui in lævo cornu erat, omnes copias acie instructa per montem transverso itinere duxit. Quum autem a tergo hostium suos insequentium venisset, partem exercitus ibi reliquit, ut prohiberet ne qui e castris ad suppetias suis ferendas erumperent, ac cum reliquis copiis ipse hostes invasit. Interea et Serviliani resumtis animis ob suorum adventum convertunt sese et stantes pugnant. Etrusci vero, ab utrisque circumventi, quum neque ulterius possent perrumpere ob oppositam aciem, neque retro in castra fugere ob eos, a quibus a tergo urgebantur, plerique quamvis fortiter pugnantes misere trucidati sunt. Romanis miserandam victoriam adeptis quum prœlium parum lætum exitum habuisset, consules, castris ante cæsorum cadavera positis, sequentem noctem ibi transegerunt. At Etrusci, qui Ianiculum montem tenebant, quum nulla auxilia domo venirent, ad castellum relinquere decre-

τάπασιν εὐτυχὲς τέλος εἰληφότος τοῦ ἀγῶνος, οἱ μὲν ὕπατοι πρὸ τῶν νεκρῶν καταστρατοπεδευσάμενοι τὴν ἐπιοῦσαν νύκτα ηὐλίσαντο· οἱ δὲ κατέχοντες τὸ Ἰάνικλον Τυρρηνοὶ, ἐπειδὴ οὐδεμία παρὰ τῶν οἴκοθεν ἤρχετο ἐπικουρία, καταλιπεῖν ἔκριναν τὸ φρούριον, καὶ ἀναστρατοπεδεύσαντες νυκτὸς ἀπῆραν εἰς τὴν Οὐιεντανῶν πόλιν ἐγγυτάτω σφίσι τῶν Τυρρηνίδων πόλεων κειμένην. Τοῦ δὲ χάρακος αὐτῶν οἱ Ῥωμαῖοι κρατήσαντες, τά τε χρήματα διαρπάζουσιν, ὅσα ὑπελείποντο ἀδύνατα ὄντα ἐν φυγῇ φέρεσθαι, καὶ τραυματίας λαμβάνουσι πολλοὺς, τοὺς μὲν ἐν ταῖς σκηναῖς ἀπολειφθέντας, τοὺς δὲ ἀνὰ τὴν ὁδὸν ἅπασαν ἐστρωμένους. Ἀντείχοντο γάρ τινες γλιχόμενοι τῆς οἴκαδε ὁδοῦ, καὶ διεκαρτέρουν παρὰ δύναμιν ἀκολουθοῦντες, εἶτα βαρυνομένων αὐτοῖς τῶν μελῶν ἡμιθνῆτες κατέρρεον ἐπὶ τὴν γῆν, οὓς οἱ τῶν Ῥωμαίων ἱππεῖς ἐπὶ πολὺ τῆς ὁδοῦ προελθόντες ἀνείλοντο· καὶ ἐπειδὴ οὐδὲν ἔτι πολέμιον ἦν καθελόντες τὸ φρούριον καὶ τὰ λάφυρα ἄγοντες ἧκον εἰς τὴν πόλιν, τὰ σώματα τῶν ἐν τῇ μάχῃ τελευτησάντων κομίσαντες, οἰκτρὰν ὄψιν ἅπασι τοῖς πολίταις διὰ πλῆθός τε καὶ ἀρετὴν τῶν ἀπολομένων. Ὥστε ὁ μὲν δῆμος οὔτε ἑορτάζειν, ὡς καλὸν ἀγῶνα κατορθώσας, ἠξίου, οὔτε πενθεῖν ὡς ἐπὶ μεγάλῃ καὶ ἀνηκέστῳ συμφορᾷ· ἡ δὲ βουλὴ τοῖς μὲν θεοῖς τὰς ἀναγκαίους ἐψηφίσατο θυσίας, τὴν δ' ἐπινίκιον τοῦ θριάμβου πομπὴν οὐκ ἐπέτρεψε ποιήσασθαι τοῖς ὑπάτοις. Μετ' οὐ πολλὰς δ' ἡμέρας ἀγορᾶς ἐπλήσθη παντοδαπῆς ἡ πόλις, τῶν τε δημοσίᾳ πεμφθέντων καὶ τῶν εἰωθότων ἐμπορεύεσθαι πολὺν εἰσαγαγόντων σῖτον, ὥστ' ἐν τῇ προτέρᾳ πάντας εὐετηρίᾳ γενέσθαι.

XXVII. Καταλυθέντων δὲ τῶν ὑπαιθρίων πολέμων, ἡ πολιτικὴ στάσις αὖθις ἀνεκαίετο, τῶν δημάρχων πάλιν ταραττόντων τὸ πλῆθος. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα πολιτεύματα διεσκέδασαν αὐτῶν ἀντιταττόμενοι πρὸς ἕκαστον οἱ πατρίκιοι· τὴν δὲ κατὰ Μενηνίου δίκην τοῦ νεωστὶ ὑπατεύσαντος, καίτοι πολλὰ πραγματευθέντες, ἀδύνατοι ἐγένοντο διαλῦσαι, ἀλλ' ὑπαχθεὶς ὁ ἀνὴρ εἰς δίκην ὑπὸ δυοῖν δημάρχων, Κοΐντου Κονσιδίου καὶ Τίτου Γενυκίου, καὶ λόγον ἀπαιτούμενος τῆς στρατηγίας τοῦ πολέμου τέλος οὔτ' εὐτυχὲς οὔτε εὐπρεπὲς λαβόντος, μάλιστα δὲ διαβαλλόμενος ἐπὶ τῷ Φαβίων ὀλέθρῳ καὶ τῇ Κρεμέρας ἁλώσει, δικάζοντος τοῦ δημοτικοῦ ὄχλου κατὰ φυλὰς, οὐ παρ' ὀλίγας ψήφους ὦφλεν, υἱὸς ὢν Ἀγρίππα Μενηνίου τοῦ καταγαγόντος ἐκ τῆς φυγῆς τὸν δῆμον καὶ διαλλάξαντος πρὸς τοὺς πατρικίους, ὃν ἀποθανόντα ἡ βουλὴ ἐκ τῶν δημοσίων χρημάτων λαμπροτάταις ἐκόσμησε ταφαῖς, αἱ δὲ γυναῖκες αἱ Ῥωμαίων ἐνιαύσιον ἐπένθησαν χρόνον πορφύραν καὶ χρυσὸν ἀποθέμεναι. Οὐ μέντοι θανάτου γε αὐτῷ οἱ καταδικασάμενοι ἐτίμησαν, ἀλλ' ἐκτίσματος, ὃ πρὸς μὲν τοὺς νῦν ἐξεταζόμενον βίους γέλωτος ἂν ἄξιον φανείη, τοῖς δὲ τότε ἀνθρώποις αὐτουργοῖς οὖσι καὶ πρὸς αὐτὰ τἀναγκαῖα

verunt : et noctu motis castris Veios profecti sunt quæ urbs Etruscarum erat ipsis proxima. Romani vero, castris eorum potiti, diripuerunt omnia impedimenta quæ ibi fuerant relicta, quod ea in fuga portare non potuissent, multosque saucios ceperunt, alios in tentoriis relictos, alios passim toto itinere stratos. Quidam enim reditus desiderio enitebantur, et supra vires sequendo *dolores* perferebant : deinde cum membra eorum gravarentur, semimortui humi decidebant : quos Romani equites longius progressi interfecerunt et, quum nulli amplius apparerent hostes, dirutis castelli munitionibus, cum spolis in urbem redierunt, allatis cadaveribus eorum, qui in prœlio ceciderant, miserabile toti civitati spectaculum, tam ob numerum, quam ob virtutem eorum, qui interierant. Quare populus nec lætari voluit, quasi re feliciter gesta, nec lugere, quasi ingenti et insanabili clade accepta. Senatus tamen diis supplicationes necessarias decrevit, at consulibus triumphi honorem ob partam victoriam negavit. Paucis post diebus urbs variis commeatibus est repleta, quia et legati a republica missi, et frumentarii negotiatores magnam vim frumenti in urbem importarunt, ita ut omnes pristina annonæ vilitate denuo frui cœperint.

XXVII. His autem bellis externis finitis, seditio civilis tribunis plebem rursus turbantibus iterum est accensa. Ac ceteras quidem eorum civiles actiones patricii, unicuique se opponentes, dissiparunt : at accusationem Menenii, qui superiore anno consul fuerat, impedire non potuerunt, quamvis magnopere obnitentes. Sed ei duo tribuni, Q. Considius et T. Genucius, diem dixerunt, iussusque rationem reddere belli nec feliciter nec honeste administrati, præcipue vero ob Fabiorum cladem Cremeræ expugnationem accusatus, a populi iudicio comitiis tributis ferme omnium suffragiis damnatus est, quamvis esset filius illius Menenii Agrippæ, qui plebem e fuga in urbem reduxerat, eamque patriciis reconciliarat, quem defunctum senatus publicis impensis magnificentissimo funere decorarat, quemque matronæ per integrum annum luxerant, purpura auroque deposito. Qui tamen eum damnarunt, haud capite litem æstimarunt, sed pecunia; quæ, si cum nostri seculi moribus ac vita conferatur, ridicula videatur, sed illius hominibus, qui suis manibus victum necessarium sibi quærebant, præcipue vero, qui pro patrimonio paupertas fuerat relicta, nimia et gravis erat duo assium millia. As autem tunc nummus erat æreus,

ζῶσι μάλιστα δ' ἐκείνῳ τῷ ἀνδρὶ πενίαν κληρονομήσαντι παρὰ τοῦ πατρὸς ἀφυὲς ἦν καὶ βαρὺ, δισχιλίων ἀριθμὸς ἀσσαρίων. Ἦν δ' ἀσσάριον τότε χάλκεον νόμισμα, βάρος λιτριαῖον, ὥστε τὸ σύμπαν ὄφλημα ταλάντων ἑκκαίδεκα εἰς ὁλκὴν χαλκοῦ γενέσθαι. Καὶ τοῦτ' ἐπίφθονον ἐφάνη τοῖς τότε ἀνθρώποις, καὶ ἐπανορθώσασθαι βουλόμενοι αὐτὸ, τὰς μὲν χρηματικὰς ἔπαυσαν ζημίας, μετήνεγκαν δ' εἰς προβάτων ἐκτίσματα καὶ βοῶν, τάξαντες καὶ τούτων ἀριθμὸν ταῖς ὕστερον ἐσομέναις ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τοῖς ἰδιώταις ἐπιβολαῖς. Ἐκ δὲ τῆς Μενηνίου καταδίκης ἀφορμὴν αὖθις εἰλήφεσαν οἱ πατρίκιοι τῆς πρὸς τὸ δημοτικὸν ὀργῆς, καὶ οὔτε τὴν κληρουχίαν ἐπέτρεπον ἔτι αὐτῷ ποιεῖσθαι, οὔτ' ἄλλ' ἐβούλοντο ἐνδιδόναι μαλακὸν οὐδέν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ τῷ δήμῳ μετέμελε τῶν δεδικασμένων, ἐπειδὴ τὴν τελευτὴν τοῦ ἀνδρὸς ἐπύθετο· οὐδὲ γὰρ εἰς ἀνθρώπων ἔτι συνῆλθεν ὁμιλίας, οὐδ' ἐν δημοσίῳ τινὶ πρὸς οὐδενὸς ὤφθη τόπῳ. Ἐξόν τ' αὐτῷ τὴν ζημίαν ἐκτίσαντι μηδενὸς ἀπελαύνεσθαι τῶν κοινῶν· ἕτοιμοι γὰρ ἦσαν οὐκ ὀλίγοι τῶν ἐπιτηδείων αὐτοῦ τὴν καταδίκην ἀπαριθμεῖν· οὐκ ἠξίωσεν, ἀλλὰ θανάτου τὴν συμφορὰν τιμησάμενος οἴκοι μένων καὶ οὐδένα προσιέμενος, ὑπό τ' ἀθυμίας καὶ σίτων ἐποχῆς μαρανθεὶς ἀπέστη τοῦ βίου. Καὶ τὰ μὲν ἐν τούτῳ πραχθέντα τῷ ἐνιαυτῷ τοιάδε ἦν.

libralis, ita ut tota mulcta pondere suo sexdecim talenta aeris conficeret. Idque eo seculo invidiosum videbatur: quem morem cum vellent corrigere, pecuniarias mulctas abrogarunt, easque ad ovium atque boum mulctas transtulerunt; statuto etiam horum certo numero in mulctis, quas magistratus in posterum privatis hominibus irrogaturi essent. Ob hanc autem Menenii damnationem patricii rursus contra plebem exasperati sunt, nec amplius agrum ei dividi permittebant, nec ulla alia in re ei cedere volebant. Sed non multo post ipsam quoque plebem eius pœnituit, ubi illius viri obitum cognovit. Nec enim hominum cœtus amplius frequentavit, nec in ullo publico loco a quoquam est conspectus. Et, cum posset persoluta mulcta a nullis publicis muneribus arceri, (non pauci enim eius necessarii pecuniam solvere parati erant) hoc facere noluit, sed eam calamitatem morte æstimans, domi se continuit, et neminem admittens, mœrore et inedia contabefactus, vita excessit. Atque hæc quidem hoc anno sunt gesta.

XXVIII. Ποπλίου δὲ Οὐαλερίου Ποπλικόλα καὶ Γαΐου Ναυτίου παραλαβόντων τὴν ἀρχὴν, ἕτερος ἀνὴρ πάλιν τῶν πατρικίων Σερούϊος Σερουΐλιος, ὁ τῷ παρελθόντι ὑπατεύσας ἔτει, μετ' οὐ πολὺν ἢ τὴν ἀρχὴν ἀποθέσθαι χρόνον, εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς ψυχῆς ἀγῶνα ἤχθη. Οἱ δὲ προθέντες αὐτῷ τὴν ἐν τῷ δήμῳ δίκην δύο τῶν δημάρχων ἦσαν, Λεύκιος Καιδίκιος καὶ Τῖτος Στάτιος, οὐκ ἀδικήματος, ἀλλὰ τύχης ἀπαιτοῦντες λόγον, ὅτι κατὰ τὴν πρὸς Τυρρηνοὺς μάχην ὠσάμενος ἐπὶ τὸν χάρακα τῶν πολεμίων, ὁ ἀνὴρ θρασύτερον μᾶλλον ἢ φρονιμώτερον ἐδιώχθη τε ὑπὸ τῶν ἔνδον ἀθρόων ἐπεξελθόντων, καὶ τὴν κρατίστην νεότητα ἀπέβαλεν. Οὗτος ὁ ἀγὼν ἁπάντων ἐφάνη τοῖς πατρικίοις ἀγώνων βαρύτατος, ἠγανάκτουν τε συνιόντες πρὸς ἀλλήλους καὶ δεινὸν ἐποιοῦντο, εἰ τὰς εὐτολμίας τῶν στρατηγῶν καὶ τὸ μηδένα κίνδυνον ὀκνεῖν, ἐὰν ἐναντιωθῇ ταῖς ἐπιβολαῖς αὐτῶν τὸ δαιμόνιον, εἰς κατηγορίαν ἄξουσιν οἱ μὴ στάντες παρὰ τὰ δεινά· δειλίας τε καὶ ὄκνου καὶ τοῦ μηδὲν ἔτι καινουργεῖν τοὺς ἡγεμόνας, ὑφ' ὧν ἐλευθερία τε ἀπόλλυται καὶ ἡγεμονία καταλύεται, τοὺς τοιούτους ἀγῶνας αἰτίους ἔσεσθαι κατὰ τὸ εἰκὸς ἐλογίζοντο. Παρακλήσει τε πολλῇ ἐχρῶντο τῶν δημοτικῶν μὴ καταγνῶναι τοῦ ἀνδρὸς τὴν δίκην, διδάσκοντες ὡς μεγάλα βλάψουσι τὴν πόλιν ἐπὶ ταῖς ἀτυχίαις τοὺς στρατηγοὺς ζημιοῦντες. Ἐπεὶ δὲ ὁ τοῦ ἀγῶνος ἐνέστη χρόνος, παρελθὼν εἷς τῶν δημάρχων κατηγόρησε τοῦ ἀνδρὸς, Λεύκιος Καιδίκιος, ὅτι δι' ἀφροσύ-

XXVIII. P. Valerio Poplicola et C. Nautio consulibus rursus alius vir ordinis patricii, Sp. Servilius, qui superiore anno consul fuerat, non multo post depositum magistratum, reus capitis actus est. Duo autem tribuni, Lucius Cædicius et T. Statius, ei diem dixerunt, ut ad caussam dicendam apud plebem veniret, non alicujus delicti, sed infortunii rationem exigentes; quod, cum in prœlio contra Etruscos audacius quam prudentius ad hostium castra processisset, ab iis, qui in castris erant stipato agmine irruptione facta repulsus esset, et lectissimam juventutem amisisset. Hoc certamen patriciis omnium periculorum gravissimum est visum, et coeuntes inter se indignabantur, remque non ferendam esse dicebant, si ducum audaciam et fortitudinem, numine consiliis eorum adversante, ii, qui ipsis periculis non interfuissent, accusarent. Et ignaviæ pigritiæque ducum suorum, cohibita in posterum audacia in novis consiliis excogitandis obnoxia fore talia certamina, et libertatis interitum imperiique eversionem allatura esse haud improbabiliter conjiciebant. Quare plebem deprecabantur, ne damnaret hominem, docentes fore ut magna reipublicæ detrimenta afferrent, si ob infortunia duces mulctarent. Quum autem dies judicii venisset, L. Cædicius, unus de tribunis, progressus in medium, hominem accusavit, quod ob suam dementiam et artis imperatoriæ imperitiam, copiis in manifestum exitium,

νην τε καὶ τοῦ στρατηγεῖν ἀπειρίαν εἰς πρόδηλον ἄγων ὄλεθρον τὰς δυνάμεις, ἀπώλεσε τῆς πόλεως τὴν κρατίστην ἀκμὴν, καὶ εἰ μὴ ταχεῖα τοῦ κακοῦ γνῶσις ἐγένετο τῷ συνυπάτῳ, καὶ κατὰ σπουδὴν ἄγων τὰς δυνάμεις τούς τε πολεμίους ἀνέστειλε καὶ τοὺς σφετέρους ἔσωσε, μηδὲν ἂν γενέσθαι τὸ κωλῦσον ἅπασαν ἀπολωλέναι τὴν ἑτέραν δύναμιν, καὶ τὸ λοιπὸν ἡμίσειαν ἀντὶ διπλασίας εἶναι τὴν πόλιν. Τοιαῦτα εἰπὼν μάρτυρας ἐπηγάγετο λοχαγούς τε, ὅσοι περιῆσαν, καὶ τῶν ἄλλων στρατιωτῶν τινας, οἳ τὸ ἑαυτῶν αἰσχρὸν ἐπὶ τῇ τόθ' ἥττῃ τε καὶ φυγῇ ζητοῦντες ἀπολύσασθαι τὸν στρατηγὸν ᾐτιῶντο τῆς περὶ τὸν ἀγῶνα δυσποτμίας. Ἔπειτα οἶκτον ἐπὶ τῇ συμφορᾷ τῶν τότε τεθνηκότων καταχεάμενος πολὺν καὶ τὸ δεινὸν αὐξήσας, τά τ' ἄλλα ὅσα εἰς φθόνον κοινῇ κατὰ τῶν πατρικίων λεγόμενα τοὺς μέλλοντας ὑπὲρ τοῦ ἀνδρὸς δεήσεσθαι ἀνείρξειν ἔμελλεν, ἐκ πολλῆς ὑπεροψίας διελθὼν, παρέδωκε τὸν λόγον.

XXIX. Παραλαβὼν δὲ τὴν ἀπολογίαν ὁ Σερουίλιος εἶπεν· « Εἰ μὲν ἐπὶ δίκην με κεκλήκατε, ὦ πολῖται, καὶ λόγον ἀπαιτεῖτε τῆς στρατηγίας, ἕτοιμός εἰμι ἀπολογήσασθαι· εἰ δ' ἐπὶ τιμωρίαν κατεγνωσμένην, καὶ οὐδὲν ἔσεσθαί μοι πλέον ἀποδείξαντι, ὡς οὐδὲν ὑμᾶς ἀδικῶ, λαβόντες τὸ σῶμα ὅ τι πάλαι βούλεσθε χρῆσθε. Ἐμοί τε γὰρ κρεῖττον ἀκρίτῳ ἀποθανεῖν μᾶλλον ἢ λόγου τυχόντι καὶ μὴ πείσαντι ὑμᾶς· δόξαιμι γὰρ ἂν οὐ σὺν δίκῃ πάσχειν, ὅ τι ἂν μου καταγνῶτε· ὑμεῖς τ' ἐν ἐλάττονι αἰτίᾳ ἔσεσθε, ἀφελόμενοί μου τὸν λόγον, καὶ ἐν ᾧ [καὶ] εἴ τι ἀδικῶ ὑμᾶς ἄδηλόν ἐστιν ἔτι ταῖς ὀργαῖς χαρισάμενοι. Ἔσται δέ μοι ἡ διάνοια ὑμῶν ἐκ τῆς ἀκροάσεως καταφανὴς θορύβῳ τε καὶ ἡσυχίᾳ εἰκάζοντι, πότερον ἐπὶ τιμωρίαν, ἢ ἐπὶ δίκην κεκλήκατέ με. » Ταῦτα εἰπὼν ἐπέσχε. Σιγῆς δὲ γενομένης καὶ τῶν πλείστων ἐμβοησάντων, θαρρεῖν τε καὶ ὅσα βούλεται λέγειν, παραλαβὼν τὸν λόγον πάλιν ἔλεξεν· « Ἀλλ' εἴ τοι δικασταῖς ὑμῖν, ὦ πολῖται, καὶ μὴ ἐχθροῖς χρήσομαι, ῥᾳδίως πείσειν ὑμᾶς οἴομαι, ὅτι οὐδὲν ἀδικῶ. Ποιήσομαι δὲ τὴν ἀρχὴν τῶν λόγων ἐξ ὧν ἅπαντες ἴστε. Ἐγὼ κατέστην ἐπὶ τὴν ἀρχὴν σὺν τῷ κρατίστῳ Οὐεργινίῳ, καθ' ὃν χρόνον ἐπιτειχίσαντες ὑμῖν [οἱ] Τυρρηνοὶ τὸν ὑπὲρ τῆς πόλεως λόφον πάσης ἐκράτουν τῆς ὑπαίθρου, καὶ ἐν ἐλπίδι ἦσαν τοῦ καταλύειν ἡμῶν τὴν ἀρχὴν ἐν τάχει· λιμὸς δὲ πολὺς ἦν ἐν τῇ πόλει καὶ στάσις καὶ τοῦ τί χρὴ πράττειν ἀμηχανία. Τοιούτοις δὴ καιροῖς ἐπιστὰς οὕτω ταραχώδεσι καὶ φοβεροῖς τοὺς μὲν πολεμίους ἅμα τῷ συνάρχοντι ἐνίκησα διτταῖς μάχαις καὶ ἠνάγκασα καταλιπόντας τὸ φρούριον ἀπελθεῖν· τὸν δὲ λιμὸν οὐκ εἰς μακρὰν ἔπαυσα τροφῆς ἀφθόνου πληρώσας τὰς ἀγορὰς, καὶ τοῖς μετ' αὐτὸν ὑπάτοις τήν τε χώραν παρέδωκα ὅπλων πολεμίων ἐλευθέραν, καὶ τὴν πόλιν ὑγιῆ πάσης νόσου πολιτικῆς, εἰς ἃς κατέβαλον αὐτὴν οἱ δημαγωγοῦντες. Τίνος οὖν ἀδικήματος

ductis, robur et florem populi Romani amisisset : dixitque, nisi illud malum a collega celeriter esset cognitum, et nisi magna festinatione cum copiis profectus hostes repulisset atque suos servasset, paullum abfuisse quin totus alter exercitus deleretur, atque in posterum respublica dimidium virium pro duplo haberet. His dictis, testes produxit centuriones, quotquot erant superstites, et nonnullos alios milites, qui, abolere cupientes illius cladis et fugæ ignominiam, prœlii infelicem eventum duci suo adscribebant. Postea magnam movens commiserationem ob militum in eo prœlio tunc defunctorum cladem, et malis exaggeratis multisque aliis verbis, quæ, in communem patriciorum invidiam dicta, homines *pro reo* deprecaturos deterritura erant cum magno contemptu effusis reo dicendi potestatem fecit.

XXIX. Servilius igitur, accepta dicendi facultate, sic defensionem est exorsus : « Si in judicium me vocastis, Quirites, et imperii rationem a me poscitis, paratus sum caussam dicere : sin ad supplicium vestro judicio jam decretum, et nihilo meliore conditione futurus sum, etiamsi meam innocentiam probem vero, jam nunc arreptum hoc corpus vestro arbitratu, tractate. Mihi enim satius est mori, quam, concessa mihi defensione vobis nihil persuadere posse. Videbor enim merito pati, quidquid de me statueritis, et vestra quoque culpa erit minor si, negata mihi dicendi potestate, dum incertum adhuc est, an aliquid in vos deliquerim, vestræ iræ indulseritis. Vestra autem voluntas ex ipsa attentione mihi manifesta erit, ex tumultu et silentio conjecturam ducenti, utrum me ad supplicium, an ad judicium vocaritis. » His dictis conticuit. Facto autem silentio, plurimisque acclamantibus, ut bono esset animo et quidquid vellet diceret, suscepta oratione sic denuo est locutus : « Si igitur, Quirites, vobis iudicibus, non autem inimicis utar, spero, me facile probaturum, me nullam injuriam vobis fecisse. Ducam autem meæ orationis exordia ab iis, quæ vobis omnibus sunt nota. Creatus fui consul cum optimo Virginio, quo tempore Etrusci, colle urbi imminente communito, totum agrum Romanum in sua potestate habebant, et sperabant se brevi vestrum imperium deleturos. In ipsa vero urbe ingens fames ac seditio erat, tantaque consilii inopia, ut quid faciendum esset nesciretis. Quum igitur in tempora adeo turbulenta et formidanda incidissem, hostes ope collegæ duobus prœliis vici, eosque relicto præsidio discedere coegi : atque brevi famem sedavi, foris ingenti commeatuum copia repletis; et successoribus meis agrum armis hostilibus vacuum tradidi, civitatem omni morbo civilis liberam, in quem eam conjecerant, qui plebem suis concionibus

« ὑπεύθυνός εἰμι ὑμῖν; εἰ μὴ τὸ νικᾶν τοὺς πολεμίους ἐστὶν ὑμᾶς ἀδικεῖν. Εἰ δ' ἀποθανεῖν τισι τῶν στρατιωτῶν κατὰ τὴν μάχην εὐψύχως ἀγωνιζομένοις συνέπεσε, τί Σερουΐλιος τὸν δῆμον ἀδικεῖ; οὐ γὰρ δὴ θεῶν τις ἐγγυητὴς τοῖς στρατηγοῖς τῆς ἁπάντων ψυχῆς τῶν ἀγωνιουμένων γίνεται, οὐδ' ἐπὶ διακειμένοις καὶ ῥητοῖς τὰς ἡγεμονίας παραλαμβάνομεν, ὥσθ' ἁπάντων κρατῆσαι τῶν πολεμίων καὶ μηδένα τῶν ἰδίων ἀποβαλεῖν. Τίς γὰρ ἂν ὑπομείνειεν ἄνθρωπος ὢν ἅπαντα καὶ τὰ τῆς γνώμης καὶ τὰ τῆς τύχης εἰς ἑαυτὸν ἀναλαβεῖν; ἀλλὰ τὰ μεγάλα ἔργα μεγάλων ἀεὶ κινδύνων ὠνούμεθα.

XXX. « Καὶ οὐκ ἐμοὶ ταῦτα πρώτῳ πολεμίοις ὁμόσε χωρήσαντι συνέβη παθεῖν, ἅπασι δὲ, ὡς εἰπεῖν, ὅσοι μάχας παρακεκινδυνευμένας σὺν ἐλάττοσι ταῖς σφετέραις δυνάμεσι πρὸς μείζονας τὰς τῶν ἐχθρῶν ἐποιήσαντο. Ἐδίωξαν γὰρ ἤδη τινὲς ἐχθροὺς, καὶ αὐτοὶ ἔφυγον· καὶ ἀπέκτειναν τε τῶν ἐναντίων πολλοὺς καὶ ἀπώλεσαν ἔτι πλείονας τῶν σφετέρων. Ἐῶ γὰρ λέγειν, ὅτι πολλοὶ καὶ τὸ παράπαν ἡττηθέντες σὺν αἰσχύνῃ τε καὶ βλάβῃ μεγάλῃ ἀνέστρεψαν, ὧν οὐδεὶς τῆς τύχης δέδωκε δίκας. Ἱκανὴ γὰρ ἡ συμφορὰ, καὶ τὸ μηδενὸς ἐπαίνου τυχεῖν, [ὡς δὲ] εἰ καὶ μηδὲν ἄλλο, μεγάλη τοῖς ἡγεμόσι καὶ χαλεπὴ ζημία. Οὐ μὴν ἀλλ' ἔγωγε τοσούτου δέω λέγειν, ὃ πάντες οἱ μέτριοι δίκαιον εἶναι φήσουσιν, ὡς οὐ δεῖ με τύχης εὐθύνας ὑπέχειν, ὥστ' εἰ καὶ μηδεὶς ἄλλος τοιόνδε ἀγῶνα ὑπέμεινεν εἰσελθεῖν, ἐγὼ μόνος οὐ παραιτοῦμαι, ἀλλὰ συγχωρῶ τὴν τύχην ἐξετάζεσθαι τὴν ἐμὴν οὐχ ἧττον τῆς γνώμης, ἐκεῖνο προειπών· ἐγὼ τὰς ἀνθρωπίνας πράξεις τάς τε δυστυχεῖς καὶ τὰς εὐτυχεῖς οὐκ ἐκ τῶν κατὰ μέρος ἔργων πολλῶν ὄντων καὶ ποικίλων ὁρῶ κρινομένας, ἀλλ' ἐκ τοῦ τέλους· καὶ ὅταν μὲν τοῦτο χωρήσῃ κατὰ νοῦν, κἂν τὰ μεταξὺ πολλὰ ὅτα μὴ καθ' ἡδονὰς γένηται, οὐδὲν ἧττον ἐπαινουμένας ὑπὸ πάντων ἀκούω, καὶ ζηλουμένας καὶ τῆς ἀγαθῆς νομιζομένας τύχης· ὅταν δὲ πονηρὰς λάβωσι τελευτὰς, καὶ ἐὰν ἅπαντα τὰ πρὸ τοῦ τέλους ἐκ τοῦ ἀρίστου γένηται, οὐ τῇ σπουδαίᾳ τύχῃ τῶν πραξάντων ἀποδιδομένας, ἀλλὰ τῇ κακῇ. Τοῦτον δὴ τὸν σκοπὸν προελόντες ἑαυτοῖς ἐξετάζετε καὶ τὴν ἐμὴν τύχην, ᾗ παρὰ τοὺς πολέμους κέχρημαι. Καὶ ἐὰν μὲν εὕρητε ἡττημένον μ' ὑπὸ τῶν πολεμίων, πονηρὰν καλεῖτέ μου τὴν τύχην, ἐὰν δὲ κεκρατηκότα τῶν ἐχθρῶν, ἀγαθήν· περὶ μὲν οὖν τῆς τύχης οὐκ ἀγνοῶν, ὅτι φορτικοὶ πάντες εἰσὶν οἱ περὶ αὐτῆς λέγοντες, ἔχων δ' ἔτι πλείω λέγειν, παύσομαι.

XXXI. « Ἐπειδὴ δὲ καὶ τῆς γνώμης κατηγοροῦσί μου, προδοσίαν μὲν οὐ τολμῶντες ἐπικαλεῖν οὐδὲ ἀνανδρίαν, ἐφ' οἷς αἱ κατὰ τῶν ἄλλων στρατηγῶν γίνονται κρίσεις, ἀπειρίαν δὲ τοῦ στρατηγεῖν καὶ ἀφροσύνην, ὅτι κίνδυνον ὑπέμεινα οὐκ ἀναγκαῖον ἐπὶ

« ductabant. Cujus igitur criminis reus sum? nisi forte hostes vincere in vos delinquere est. Quod si aliquibus militibus acriter in pugna dimicantibus mori contigit, quanam in re Servilius rempublicam lædit? nec enim duces deum aliquem sponsorem habent vitæ omnium eorum, qui sunt pugnaturi, nec certis conditionibus verbisque conceptis imperia accipimus, ut omnes hostes devincamus et nullos de nostris amittamus. Quis enim mortalium omnes tam consilii, quam fortunæ eventus in se ipsum recipere auderet? sed semper magna facinora magnis emimus periculis.

XXX. « Neque vero mihi primo cum hostibus congresso hoc accidit : sed fere omnibus, quotquot cum minore suorum manu cum majore hostium exercitu prœlia committere ausi sunt. Sæpe enim accidit, ut, qui modo hostes persequebantur, ipsi mox fugerent : et qui multos de hostibus occiderant, multo plures de suis amitterent. Non dicam enim, multos et omnino victos magna clade accepta cum ignominia domum reversos; quorum nemo pœnas infortunii dederit. Satis enim *est* ipsa calamitas nullamque laudem assequi, etiamsi nihil præterea accedat, ducibus magna et gravis est mulcta. Verum tamen tantum abest, ut dicam, (id quod omnes æqui *arbritri* justum esse dicent) me non debere fortunæ rationem reddere ut, licet nullus alius tale certamen subire ausus fuerit, ego solus hoc non detrectem, sed meam fortunam non minus, quam meum consilium in disquisitionem venire patiar : ubi prius illud dixero, me humanarum actionum felicitatem infelicitatemve non ex singulis rebus, quæ geruntur, licet multæ et variæ sint, sed ex eventu judicari videre; et si is ex sententia successerit, licet interea multa nobis parum facta sint, nihilo minus tamen eas ab omnibus laudari, omnesque earum esse æmulos, et bonæ fortunæ eas adscribi audire : quoties vero malus earum fuerit finis, quamvis omnia quæ finem præcesserunt feliciter successerint, tamen ea haud felicitati, sed infelicitati eorum qui gesserunt, attribui. Huc igitur spectantes, meam quoque fortunam, qua in bellis sum usus, examinate, et, si comperiatis me ab hostibus victum, meam fortunam malam vocate; sed si illos a me victos comperiatis, bonam appellate. De fortuna igitur, quoniam omnes, qui de ea verba faciunt, molestos esse scio, quamvis plura possem præterea dicere, tamen nihil addam.

XXXI. « Sed quia *accusatores* consilium quoque meum accusant, proditionem quidem aut ignaviam appellare non audentes, ob quæ crimina alii duces rei fieri solent, sed imperatoriæ artis imperitiam et dementiam, quod periculum non necessarium subierim,

τὸν χάρακα τῶν πολεμίων ὠσάμενος, βούλομαι καὶ περὶ τούτου λόγον ὑποσχεῖν ὑμῖν, προχειρότατον μὲν τοῦτ' ἔχων εἰπεῖν, ὅτι τὸ μὲν ἐπιτιμᾶν τοῖς γενομένοις πάνυ ῥᾴδιον καὶ παντὸς ἀνθρώπου, τὸ δὲ παραβάλλεσθαι πράγμασι καλοῖς χαλεπὸν καὶ ὀλίγων· καὶ ὅτι οὐχ ὥσπερ τὰ γεγονότα φαίνεται ὁποῖά ἐστιν, οὕτω καὶ τὰ μέλλοντα ὁποῖα ἔσται· ἀλλ' ἐκεῖνα μὲν αἰσθήσεσι καὶ πάθεσι καταλαμβανόμεθα, ταῦτα δὲ μαντείαις καὶ δόξαις εἰκάζομεν, ἐν αἷς πολὺ τὸ ἀπατηλόν· καὶ ὅτι ῥᾷστον ἁπάντων ἐστὶ λόγῳ στρατηγεῖν πολέμους ἔξω τοῦ δεινοῦ βεβηκότας, ὃ ποιοῦσιν οἱ κατηγοροῦντες ἐμοῦ. Ἀλλὰ ἵνα ταῦτα ἀφῶ, φέρε πρὸς θεῶν, εἴπατέ μοι, μόνος ἢ πρῶτος ὑμῖν ἐγὼ φαίνομαι βιάσασθαι φρούριον ἐπιβαλόμενος καὶ πρὸς ὑψηλὰ χωρία τὰς δυνάμεις ἀγαγών; ἢ πολλῶν μετ' ἄλλων ὑμετέρων στρατηγῶν, ἐξ ὧν οἱ μὲν κατώρθωσαν, τοῖς δ' οὐκ ἐχώρησεν ἡ πεῖρα κατὰ νοῦν; Τί δήποτε οὖν τοὺς ἄλλους ἀφέντες ἐμὲ κρίνετε, εἰ ταῦτ' ἀστρατηγησίας καὶ ἀφροσύνης ἔργα νομίζετε; πόσα δὲ ἄλλα τούτου τολμηρότερα τοῖς ἡγεμόσιν ἔπεισι πράττειν, ὅταν τὸ ἀσφαλὲς καὶ λελογισμένον ἥκιστα οἱ καιροὶ δέχωνται; Οἱ μέν γε τὰς σημαίας ἁρπάσαντες τῶν σφετέρων ἔρριψαν εἰς τοὺς πολεμίους, ἵνα τοῖς βλακεύουσι καὶ ἀποδειλιῶσιν ἐκ τοῦ ἀναγκαίου παραστῇ τὸ εὔψυχον, ἐπισταμένοις, ὅτι τοὺς μὴ ἀνασώσαντας τὰ σημεῖα ὑπὸ τῶν στρατηγῶν δεῖ σὺν αἰσχύνῃ ἀποθανεῖν· οἱ δ' εἰς τὴν τῶν πολεμίων χώραν ἐμβαλόντες ἔλυσαν τὰ ζεύγματα τῶν ποταμῶν, οὓς διέβησαν, ἵνα τοῖς φεύγειν διανοουμένοις ἄπορος ἡ τοῦ σωθῆναι ἐλπὶς φανεῖσα θάρσος παραστήσῃ καὶ μῆνος ἐν ταῖς μάχαις· οἱ δὲ τὰς σκηνὰς καὶ τὰ σκευοφόρα κατακαύσαντες ἀνάγκην ἐπέθηκαν τοῖς σφετέροις ἐκ τῆς πολεμίας ὅσων δέονται λαμβάνειν. Ἐῶ τἄλλα μυρία ὄντα λέγειν, καὶ ὅσα τολμηρὰ ἔργα καὶ ἐνθυμήματα ἕτερα στρατηγῶν ἱστορίᾳ τε καὶ πείρᾳ παραλαβόντες ἔχομεν, ἐφ' οἷς οὐδεὶς πώποτε τῶν ψευσθέντων τῆς ἐλπίδος ὑπέσχε δίκας. Εἰ μὴ ἄρ' ἔχει τις ὑμῶν αἰτιάσασθαί με, ὅτι προβαλὼν τοὺς ἄλλους εἰς πρoῦπτον ὄλεθρον αὐτὸς ἔξω τοῦ κινδύνου τὸ σῶμα εἶχον. Εἰ δὲ μετὰ πάντων τ' ἐξηταζόμην καὶ τελευταῖος ἀπηλλαττόμην καὶ τῆς αὐτῆς τοῖς ἄλλοις μετεῖχον τύχης, τί ἀδικῶ; Καὶ περὶ μὲν ἐμοῦ ταῦτα ἱκανὰ εἰρήσθω.

XXXII. « Περὶ δὲ τῆς βουλῆς καὶ τῶν πατρικίων, ἐπειδὴ τὸ κοινὸν ὑμῶν μῖσος, ὃ διὰ τὴν κωλυθεῖσαν κληρουχίαν ἔχετε, καὶ ἐμὲ λυπεῖ, καὶ οὐδὲ ὁ κατήγορος αὐτὸ ἀπεκρύψατο, ἀλλὰ μέρος οὐκ ἐλάχιστον ἐποιήσατο τῆς ἐμῆς κατηγορίας, βούλομαι βραχέα εἰπεῖν πρὸς ὑμᾶς. Ἔσται δὲ μετὰ παρρησίας ὁ λόγος· ἄλλως γὰρ οὔτ' ἂν ἐγὼ δυναίμην λέγειν, οὔθ' ὑμῖν ἀκούειν συμφέροι. Οὐ δίκαια ποιεῖτε οὐδ' ὅσια, ὦ δημόται, τῶν μὲν εὐεργεσιῶν, ἃς εὕρεσθε παρὰ τῆς βουλῆς, πολλῶν οὐσῶν καὶ

qui usque ad castra hostes sim persecutus; volo hujus quoque rei rationem reddere, etiamsi in promptu mihi sit dicere, res gestas reprehendere vel cuilibet facillimum esse, sed res præclaras aggredi, arduum atque paucis datum; nec ut facile de rebus præteritis, ita etiam de futuris, quales illæ sint futuræ, judicari posse: sed illas quidem sensibus et cladibus nobis percipi, has vero divinationibus et conjecturis colligi, in quibus inest plurimum fallaciæ. Nec dicam facillimum cuivis esse verbis bella administrare, dum procul est a periculo, quod faciunt mei accusatores. Sed ut hæc missa faciam, agite, per deos mihi dicite, solusne ego aut primus hostium munitiones vi illata aggressus esse et copias ad loca edita duxisse vobis videor? an vero idem feci, quod multi alii vestri imperatores, quorum alii rem feliciter gesserunt, aliis vero conatus ex animi sententia non successit? Cur igitur, quum alios absolveritis, me damnatis, si hæc imperite et stulte facta putatis? quot alia facinora majoris, quam hæc, audaciæ ducibus in mentem veniunt, quoties tempus consilia tuta et considerata minime patitur? Nonnulli enim signa suis abrepta in medios hostes conjecerunt, ut segnibus ac timidis fortitudinis necessitatem imponerent scientibus, ignominiosam mortem a ducibus propositam iis, qui signa non receperint: alii vero, facta in hostium agrum irruptione, fluminum pontes, qua transierant, ruperunt, ut *militibus* de fuga cogitantibus spe salutis sublata audaciam et robur in prœliis insererent: alii vero, tentoriis et impedimentis crematis, necessitatem suis imposuerunt ex hostico capiendi omnia, quibus indigerent. Omtto sexcenta alia ducum audacia facinora et consilia, quæ et memoriæ sunt prodita et ipsa experientia accepimus, ob quæ nullus unquam spe frustrata pœnas dedit. Nisi forte vestrum aliquis me accuset, quod, aliis manifesto exitio objectis, ipse extra periculum fuerim, quod si vero cum ceteris in acie steti et postremus ex prœlio recessi, et ejusdem fortunæ cum aliis particeps fui, quamnam injuriam facio? Atque hæc quidem de me ipso dixisse sit satis.

XXXII. « De senatu vero et patriciis (quoniam vestrum in eos commune odium, quod ob impeditam agrorum divisionem concepistis, me quoque lædit, et ne ipse quidem accusator dissimulavit, sed bonam meæ accusationis partem in hoc consumsit), paucis apud vos dicere volo, dicam autem libere, alioqui enim nec ego possem dicere, nec vobis audire conduceret. Præter jus et fas, Quirites, facitis, qui pro tot tantisque beneficiis a senatu in vos collatis nullam ipsi gratiam habetis; sed si quid, quod non nisi cum magno rei-

« μεγάλων οὐκ εἰδότες αὐτῇ χάριν· εἰ δέ τι δεομένοις « ὑμῖν, ἐξ οὗ συγχωρηθέντος μεγάλα βλάπτοιτο ἂν « τὸ κοινὸν, οὐ φθονοῦσα ὑμῖν, ἀλλὰ τὸ συμφέρον τῆς « πόλεως ὁρῶσα ἠναντιώθη, τοῦτο δι' ὀργῆς λαμβάνον- « τες. Ἔδει δὲ ὑμᾶς μάλιστα μὲν ὡς ἀπὸ τοῦ κρατίστου « τὰ βουλεύματα αὐτῆς γενόμενα καὶ ἐπὶ τῷ πάντων « ἀγαθῷ, δεχομένους ἀποστῆναι τῆς σπουδῆς· εἰ δ' « ἀδύνατοι ἦτε κατασχεῖν ἀσύμφορον ἐπιθυμίαν λο- « γισμῷ σώφρονι, μετὰ τοῦ πείθειν τῶν αὐτῶν ἀξιοῦν « τυγχάνειν, ἀλλὰ μὴ μετὰ τοῦ βιάζεσθαι. Αἱ γὰρ « ἑκούσιοι δωρεαὶ τοῖς τε προεμένοις ἡδίους τῶν ἠναγ- « κασμένων εἰσὶ, καὶ τοῖς λαμβάνουσι βεβαιότεραι « τῶν μὴ τοιούτων. Ὃ μὰ τοὺς θεοὺς οὐ λογίζεσθε « ὑμεῖς, ἀλλ' ὑπὸ τῶν δημαγωγῶν, ὥσπερ θάλαττα « ὑπ' ἀνέμων ἄλλων ἐπ' ἄλλοις ἐπανισταμένων, ἀνα- « κινούμενοί τε καὶ ἀγριαινόμενοι, οὐδὲ τὸν ἐλάχισ- « τον χρόνον ἐν ἡσυχίᾳ καὶ γαλήνῃ διακεῖσθαι τὴν « πόλιν ἐᾶτε. Τοιγάρτοι περίεστιν ἡμῖν κρείττονα « ἡγεῖσθαι τῆς εἰρήνης τὸν πόλεμον· ὅταν μέν γε πο- « λεμῶμεν, τοὺς ἐχθροὺς κακῶς ποιοῦμεν· ὅταν δ' « εἰρήνην ἄγωμεν, τοὺς φίλους. Καίτοι, ὦ δημό- « ται, εἰ μὲν ἅπαντα τὰ βουλεύματα τοῦ συνεδρίου « καλὰ καὶ συμφέροντα ἡγεῖσθε εἶναι, ὥσπερ ἐστὶ, « τί οὐχὶ καὶ τοῦθ' ἓν ἐξ αὐτῶν ὑπολαμβάνετε εἶναι; « εἰ δὲ μηδὲν ἁπλῶς τὴν βουλὴν δεόντων οἴεσθε φρο- « νεῖν, ἀλλ' αἰσχρῶς καὶ κακῶς τὴν πόλιν ἐπιτρο- « πεύειν, τί δή ποτε οὐχὶ μεταστησάμενοι αὐτὴν « ἀθρόαν αὐτοὶ ἄρχετε καὶ βουλεύετε καὶ τοὺς ὑπὲρ « τῆς ἡγεμονίας πολέμους ἐκφέρετε, ἀλλὰ περικνίζετε « αὐτὴν καὶ κατὰ μικρὰ διαλύετε, τοὺς ἐπιφανεστά- « τους ἀναρπάζοντες ἐν ταῖς δίκαις; ἄμεινον γὰρ [ἦν] « ἅπασιν ἡμῖν κοινῇ πολεμεῖσθαι, ἢ καθ' ἕνα ἕκαστον « ἰδίᾳ συκοφαντεῖσθαι. Ἀλλὰ γὰρ οὐχ ὑμεῖς αἴτιοι « τούτων, ὥσπερ ἔφην, ἀλλ' οἱ συνταράττοντες ὑμᾶς « δημαγωγοὶ καὶ οὔτ' ἄρχεσθαι ὑπομένοντες οὔτ' ἄρ- « χειν εἰδότες. Καὶ ὅσον μὲν ἐπὶ τῇ τούτων ἀφρο- « σύνῃ τε καὶ ἀπειρίᾳ πολλάκις ἂν ὑμῖν τόδε τὸ σκά- « φος ἀνετράπη· νῦν δ' ἡ τὰ τούτων σφάλματα « ἐπανορθοῦσα καὶ ἐν ὀρθῇ πλεῖν παρέχουσα ὑμῖν τῇ « πόλει, ἡ πλεῖστα δεῖν' ὑπ' αὐτῶν ἀκούουσά ἐστι « βουλή. Ταῦτα εἴθ' ἡδέα ἐστὶν ὑμῖν ἀκούειν εἴτε « ἀνιαρὰ, μετὰ πάσης ἀληθείας εἴρηταί μοι καὶ τε- « τόλμηται· καὶ μᾶλλον αἱροίμην ἂν παρρησίᾳ συμ- « φερούσῃ τῷ κοινῷ χρώμενος ἀποθανεῖν, ἢ τὰ πρὸς « ἡδονὴν ὑμῖν λέγων σεσῶσθαι. »

XXXIII. Τοιούτους εἰπὼν λόγους, καὶ οὔτε πρὸς ὀλοφυρμοὺς καὶ ἀνακλαύσεις τῆς συμφορᾶς τραπόμενος, οὔτ' ἐν δεήσεσι καὶ προκυλισμοῖς ἀσχήμοσι ταπεινὸς φανεὶς, οὔτ' ἄλλην ἀγεννῆ διάθεσιν ἀποδειξάμενος οὐδεμίαν, παρέδωκε τὸν λόγον τοῖς συναγορεύειν ἢ μαρτυρεῖν βουλομένοις. Πολλοὶ μὲν οὖν καὶ ἄλλοι παριόντες ἀπέλυον αὐτὸν τῆς αἰτίας, μάλιστα δ' Οὐεργίνιος, ὁ κατὰ τὸν αὐτὸν ὑπατεύσας χρόνον καὶ τῆς νίκης αἴτιος εἶναι δοκῶν· ὃς οὐ μόνον

« publicæ damno concedi potest (non quod vobis invi- « deret, sed reipublicæ commodis prospiciens) vestris « precibus denegarit, iniquo animo fertis. Atqui debue- « ratis maxime animo bono ejus decreta ut ab optimo « animo manantia et pro communi omnium bono facta, « accipere, et a vestra cupidine absistere : aut, si dam- « nosam cupiditatem sana ratione cohibere non poteratis, « suadendo, non autem vim afferendo, ea consequi velle. « Nam voluntaria dona et donantibus sunt jucundiora « quam ea quæ extorquentur, et accipientibus firmiora « quam contraria. Quod vos, per deos, non considera- « tis; sed, commoti ac efferati a demagogis, tamquam « mare ab ventis aliis super alios surgentibus, ne mo- « mentum quidem temporis civitatem quiescere et tran- « quillam esse sinitis. Quare censendum est nobis bellum « pace præstantius, si quidem bello inimicos, pace « amicos maleficiis afficimus. Atqui, Quirites, si omnia « senatusconsulta honesta et utilia (ut revera sunt) pu- « tatis, quin hoc quoque unum ex illis esse existimatis? « sin vero senatum de nullis prorsus rebus, quæ sunt « curandæ recte cogitare putatis, sed turpiter et male « administrare rempublicam, cur non potius eo toto « amoto magistratus ipsi capessitis et consultatis, et « bella pro imperio *hostibus* infertis; sed eum circumci- « ditis, et paullatim consumitis, nobilissimum quemque « judiciis tollentes? satius enim esset nobis omnibus simul « bellum a vobis fieri, quam unumquemque privatim « calumniis appeti. Verum (ut dixi) vos horum *malorum* « non estis auctores, sed demagogi, qui suis concionibus « vos perturbant, nec imperium ferentes, nec imperare « ipsi scientes. Et quantum in istorum dementia et « imperitia est, jam sæpe hoc navigium a vobis esset « submersum. Nunc vero, qui eorum errores corrigit, « et rempublicam stabilem atque vobis incolumem « præstat, est hic ipse senatus, qui pessime apud eos « audit. Hæc sive vobis auditu jucunda sunt, sive mo- « lesta, pro veritate dicere ausus sum, et mallem ob « meam dicendi libertatem reipublicæ utilem mori, « quam ad vestram voluntatem loquendo servari. »

XXXIII. Hac oratione usus, neque ad lugendam ac deplorandam suam calamitatem versus, nec ad deprecationes et indecoras volutationes se demittere visus, nec ullo alio signo hominis non generosi dato iis, qui sibi vel patrocinari vel testimonium dicere vellent, dicendi vices concessit. Tunc igitur quum multi alii, qui aderant, eum illo crimine absolverunt, tum vero præcipue Virginius, qui eodem tempore consulatum gesserat, quique victoriæ auctor fuisse videbatur : qui non

ἀναίτιον αὐτὸν ἀπέφαινεν, ἀλλὰ καὶ ὡς κράτιστον ἀνδρῶν τὰ πολέμια καὶ στρατηγῶν φρονιμώτατον ἐπαινεῖσθαί τε καὶ τιμᾶσθαι ὑπὸ πάντων ἠξίου. Ἔφη δὲ δεῖν, εἰ μὲν ἀγαθὸν οἴονται τέλος εἰληφέναι τὸν πόλεμον, ἀμφοτέροις σφίσι τὴν χάριν εἰδέναι· εἰ δὲ πονηρὸν, ἀμφοτέρους ζημιοῦν· κοινὰ γὰρ αὐτοῖς καὶ τὰ βουλεύματα καὶ τὰ ἔργα καὶ τὰς ἐκ τοῦ δαιμονίου τύχας γεγονέναι. Ἦν δ' οὐ μόνον ὁ λόγος τοῦ ἀνδρὸς, ἀλλὰ καὶ ὁ βίος πείθων, ἐν ἅπασιν ἐξητασμένος ἔργοις ἀγαθοῖς. Προσῆν δὲ τούτοις, ὃ πλεῖστον ἐκίνησεν οἶκτον, ὄψεως σχῆμα συμπαθὲς οἷον περὶ αὐτοὺς τοὺς πεπονθότας ἢ μέλλοντας πάσχειν τὰ δεινὰ γίνεσθαι φιλεῖ. Ὥστε καὶ τοὺς προσήκοντας τοῖς ἀπολωλόσι καὶ δοκοῦντας ἀδιαλλάκτως ἔχειν πρὸς τὸν αἴτιόν σφισι τῆς συμφορᾶς μαλακωτέρους γενέσθαι, καὶ ἀποθέσθαι τὴν ὀργὴν, ὡς ἐδήλωσαν. Ἀναδοθεισῶν γὰρ τῶν ψήφων οὐδεμία φυλὴ τοῦ ἀνδρὸς κατεψηφίσατο. Ὁ μὲν οὖν τὸν Σερουΐλιον καταλαβὼν κίνδυνος τοιούτου τέλους ἔτυχεν.

XXXIV. Οὐ πολλῷ δὲ ὕστερον χρόνῳ στρατιὰ Ῥωμαίων ἐξῆλθεν ἐπὶ Τυρρηνοὺς, ἄγοντος θατέρου τῶν ὑπάτων Ποπλίου Οὐαλερίου. Συνέστη γὰρ αὖθις ἡ Οὐιεντανῶν δύναμις, προσθεμένων αὐτοῖς Σαβίνων, οἳ τέως ὀκνοῦντες αὐτοῖς συνάρασθαι τοῦ πολέμου ὡς ἀδυνάτων ἐφιεμένοις, τότε, ἐπειδὴ τήν τε Μενηνίου φυγὴν ἔγνωσαν καὶ τὸν ἐπιτειχισμὸν τοῦ πλησίον τῆς Ῥώμης ὄρους, τεταπεινῶσθαι νομίσαντες τάς τε δυνάμεις τὰς Ῥωμαίων καὶ τὸ φρόνημα τῆς πόλεως ἡττῆσθαι, συνελάμβανον τοῖς Τυρρηνοῖς πολλὴν ἀποστείλαντες δύναμιν. Οἱ δὲ Οὐιεντανοὶ τῇ τε σφετέρᾳ δυνάμει πεποιθότες καὶ τῇ Σαβίνων νεωστὶ ἡκούσῃ καὶ τὰς παρὰ τῶν ἄλλων Τυρρηνῶν ἐπικουρίας περιμένοντες, προθυμίαν μὲν εἶχον ἐπὶ τὴν Ῥώμην ἐλαύνειν τῷ πλείονι τῆς σφετέρας στρατιᾶς, ὡς οὐδενὸς αὐτοῖς ὁμόσε χωρήσοντος, ἀλλὰ δυεῖν θάτερον, ἢ ἐκ τειχομαχίας αἱρήσοντες τὴν πόλιν ἢ λιμῷ κατεργασόμενοι. Ἔφθασε δὲ τὴν ἐπιχείρησιν αὐτῶν ὁ Οὐαλέριος, ἐν ᾧ ἔτι ἔμελλον ἐκεῖνοι καὶ τοὺς ὑστερίζοντας συμμάχους ἀνέμενον, αὐτὸς ἀγαγὼν Ῥωμαίων τὴν κρατίστην ἀκμὴν καὶ τὸ παρὰ τῶν συμμάχων ἐπικουρικὸν, οὐκ ἐκ τοῦ φανεροῦ ποιησάμενος τὴν ἔξοδον, ἀλλ' ὡς μάλιστα λήσεσθαι αὐτοὺς ἔμελλε. Προελθὼν γὰρ ἐκ τῆς Ῥώμης περὶ δείλην ὀψίαν, καὶ διαβὰς τὸν Τίβεριν, οὐ μακρὰν ἀποσχὼν τῆς πόλεως, κατεστρατοπέδευσεν. Ἔπειτ' ἀναστήσας τὴν στρατιὰν περὶ μέσας νύκτας ἦγεν ἐν τάχει, καὶ πρὶν ἡμέραν γενέσθαι θατέρῳ χάρακι τῶν πολεμίων ἐπέβαλε. Δύο γὰρ ἦν στρατόπεδα, χωρὶς μὲν τὸ Τυρρηνῶν, ἑτέρωθι δὲ τὸ Σαβίνων, οὐ διὰ μακροῦ ἀλλήλων ἀπέχοντα. Πρώτῃ δὲ προσαγαγὼν τὴν δύναμιν τῇ Σαβίνων στρατοπεδείᾳ, καθυπνωμένων ἔτι τῶν πλείστων καὶ οὐδεμιᾶς οὔσης ἀξιολόγου φυλακῆς, οἷα ἐν φιλίᾳ τε γῇ καὶ κατὰ πολλὴν ὑπεροψίαν τῶν πολεμίων οὐδαμῇ ἀγγελλομένων, ἐξ ἐφόδου γίνεται αὐτῆς ἐγκρατής. Τῶν

solum alienum eum a culpa pronuntiavit, sed etiam ut virum rei militaris peritissimum, et ducem sapientissimum, ab omnibus laudari ac honorari æquum esse censebat; addiditque, si hoc bellum feliciter confectum existimarent, ambobus sibi gratiam habendam; sin infeliciter, ambos ex æquo mulctandos : nam et consilia et facta, et fortunæ casus sibi communes fuisse. Non solum autem ejus oratio, sed etiam omnibus in rebus spectata vitæ probitas, *homines* movebat : aderat præterea quod maximam miserationem concitavit, vultus ipsis affectibus respondens, qualis esse solet illorum, qui atrocia mala vel jam perpessi vel perpessuri sunt, ita ut etiam cæsorum necessarii, qui implacabiles videbantur, auctori suæ calamitatis se mitiores præstarent, iramque deponerent, ut *re ipsa* declararunt : nam, populo in suffragia misso, omnium tribuum suffragiis est absolutus. Periculum igitur, in quod Servilius inciderat, hunc habuit exitum.

XXXIV. Non multo post Romanorum exercitus in Etruscos alterius consulis P. Valerii ductu est profectus. Rursus enim Veientium exercitus coactus est, cui Sabini se adjunxerunt qui, quum aliquandiu se ad illam belli societatem addere reformidassent, quod illi res, quæ fieri non poterant, affectarent, tunc, quum cognovissent Menenium profligatum, et præsidium in proximo urbi monte communitum vires populi Romani afflictas, animosque ejus fractos contusosque rati, missis ingentibus copiis, Etruscos juverunt. Veientes vero, et suis et Sabinorum copiis recens adductis freti, a cæteris Etruscis auxilia exspectantes, parati erant Romam ipsam petere cum majore sui exercitus parte, sperantes nullum secum congredi ausurum : sed se e duobus alterum facturos, aut urbem vi expugnaturos, aut fame confecturos. Sed Valerius eorum conatus prævenit, dum illi adhuc cunctabantur et sociorum tardantium auxilia exspectabant, ipse cum lectissimo Romanæ juventutis robore et sociorum copiis, non palam sed quam occultissime potuit, egressus. Nam circiter vespertinum crepusculum productis ex urbe copiis, et trajecto Tiberi, non procul ab urbe castra posuit. Deinde circa mediam noctem excitatum exercitum celeriter eduxit; et, antequam dies illucesceret, altera hostium castra est adortus. Bina enim erant castra seorsum posita, nec magno intervallo inter se distantia; una Etruscorum, altera Sabinorum. Sed prius ad Sabinorum castra admotis copiis, quum plurimi adhuc somno sopiti essent, nullaque custodia satis firma in ipsis castris esset, quod in pacato agro nihil minus quam hostem timerent, de quo nullum nuntium acceperant, his primo impetu potitur. Ibi alii in ipsis

δὲ ἀνθρώπων οἱ μὲν ἐν ταῖς κοίταις ἔτι ὄντες κατεσφάγησαν, οἱ δ' ἀνιστάμενοι ἀρτίως καὶ τὰ ὅπλα ἐνδυόμενοι, οἱ δ' ὡπλισμένοι μὲν, σποράδες δὲ καὶ οὐκ ἐν τάξει ἀμυνόμενοι, οἱ δὲ πλεῖστοι φεύγοντες ἐπὶ τὸν ἕτερον χάρακα ὑπὸ τῶν ἱππέων καταλαμβανόμενοι διεφθάρησαν.

XXXV. Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον ἁλόντος τοῦ τῶν Σαβίνων χάρακος, ἦγε τὴν δύναμιν ὁ Οὐαλέριος ἐπὶ τὸν ἕτερον, ἔνθα ἦσαν οἱ Οὐιεντανοὶ, χωρίον οὐ πάνυ ἐχυρὸν κατειληφότες. Λαθεῖν μὲν οὖν οὐκέτι ἐνεδέχετο τοὺς προσιόντας τῷ χάρακι· ἡμέρα τε γὰρ ἦν ἤδη λαμπρὰ, καὶ τῶν Σαβίνων οἱ φεύγοντες ἀπήγγειλαν τοῖς Τυρρηνοῖς τήν τε αὐτῶν συμφορὰν καὶ τὴν ἐπ' ἐκείνους ἔλασιν· ἀναγκαῖον δ' ἦν ἐκ τοῦ καρτεροῦ τοῖς πολεμίοις συμφέρεσθαι. Γίνεται δὲ μετὰ τοῦτο πάσῃ προθυμίᾳ τῶν Τυρρηνῶν ἀγωνιζομένων πρὸ τῆς παρεμβολῆς ὀξεῖα μάχη καὶ φόνος ἀμφοτέρων πολὺς, ἰσόρροπός τε καὶ μέχρι πολλοῦ ταλαντευομένη τῇδε καὶ τῇδ' ἡ κρίσις τοῦ πολέμου. Ἔπειτα ἐνέδοσαν οἱ Τυρρηνοὶ ὑπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐξωσθέντες ἵππου, καὶ ἀπεχώρησαν εἰς τὸν χάρακα. Ὁ δ' ὕπατος ἠκολούθει· καὶ ἐπειδὴ πλησίον ἐγένετο τῶν ἐρυμάτων· ἦν δὲ φαύλως κατεσκευασμένα, καὶ τὸ χωρίον, ὥσπερ ἔφην, οὐ πάνυ ἀσφαλές· προσέβαλε κατὰ πολλὰ μέρη τό τε λοιπὸν ἐκείνης τῆς ἡμέρας μέρος ἐπιταλαιπωρῶν καὶ οὐδὲ τὴν ἐπιοῦσαν νύκτα ἀναπαυσάμενος. Οἱ δὲ Τυρρηνοὶ ταῖς συνεχέσι κακοπαθείαις ἀπειρηκότες ἐκλείπουσι τὸν χάρακα περὶ τὸν ὄρθρον· καὶ οἱ μὲν εἰς τὴν πόλιν ἔφευγον, οἱ δὲ εἰς τὰς πλησίον ὕλας ἐσκεδάσθησαν. Γενόμενος δὲ καὶ τούτου τοῦ χάρακος ἐγκρατὴς, ἐκείνην μὲν τὴν ἡμέραν ἀνέπαυσε τὴν στρατιάν· τῇ δ' ἑξῆς τά τε λάφυρα, ὅσα ἐξ ἀμφοτέρων εἰλήφει τῶν στρατοπέδων, διένειμε τοῖς ἀγωνισαμένοις πολλὰ ὄντα, καὶ τοὺς ἀριστεύσαντας ἐν ταῖς μάχαις τοῖς εἰωθόσιν ἐκόσμει στεφάνοις. Ἦν δὲ ὁ κράτιστα πάντων ἀγωνίσασθαι δόξας καὶ τρεψάμενος τὴν Οὐιεντανῶν δύναμιν Σερουΐλιος, ὁ τῷ προτέρῳ ὑπατεύσας ἔτει καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ δήμου δίκην ἀποφυγὼν, πρεσβευτὴς τότε τῷ Οὐαλερίῳ συμπεμφθεὶς, καὶ ἐπὶ τῇ ἀριστείᾳ τῇδε τὰς νομιζομένας εἶναι μεγίστας παρὰ Ῥωμαίοις δωρεὰς οὗτος ἦν ὁ πρῶτος ἐξενεγκάμενος. Μετὰ ταῦτα τούς τε τῶν πολεμίων σκυλεύσας νεκροὺς ὁ ὕπατος, καὶ τῶν ἰδίων ταφὰς ποιησάμενος, ἐξῆγε τὴν στρατιὰν, καὶ πλησίον τῆς Οὐιεντανῶν πόλεως καταστήσας προὐκαλεῖτο τοὺς ἔνδον. Ὡς δ' οὐδεὶς ἐξῄει μαχησόμενος, ἄπορον ὁρῶν χρῆμα ἐκ τειχομαχίας αὐτοὺς ἑλεῖν ἐχυρὰν σφόδρα ἔχοντας πόλιν, τῆς γῆς αὐτῶν πολλὴν καταδραμὼν εἰς τὴν Σαβίνων ἐνέβαλε. Λεηλατήσας δὲ κἀκείνην ἔτι ἀκέραιον οὖσαν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας καὶ βαρεῖαν ἤδη τὴν ἀποσκευὴν ἔχων ταῖς ὠφελείαις, ἀπῆγεν ἐπ' οἴκου τὴν δύναμιν· καὶ αὐτῷ ὁ μὲν δῆμος πρὸ πολλοῦ τῆς πόλεως ὄντι ἐστεφανωμένος ὑπήντα, λιβανωτοῖς τε θυμιῶν τὴν πάροδον καὶ κρατῆρσι με-

cubilibus adhuc accubantes jugulati sunt; alii, recens surgentes et se armantes, alii jam armati, sed passim et nullo ordine repugnantes; plurimi vero ad altera castra fugientes ab equitibus intercepti perierunt.

XXXV. Hoc modo captis Sabinorum castris, Valerius cum copiis contendit ad altera castra, in quibus erant Veientes, qui locum non valde munitum occuparant. Ad ea vero castra accedentes latere amplius non poterant. Iam enim dies clara erat, et Sabini, qui fugerant, Etruscis *similem* cladem et ipsis imminentem nuntiaverant. Necesse igitur fuit, ut acriter cum hostibus pugnarent. Mox igitur, Etruscis pro castris omni studio dimicantibus, acre prœlium committitur cum magna utrorumque strage; et diu ancipiti Marte, modo huc modo illuc inclinante victoria, pugnatum est. Tandem Etrusci, a Romanorum equitatu pulsi loco cesserunt, et in castra se receperunt. At consul eos sequebatur, et quum ad munitiones accessisset (erant autem male exstructæ et locus, ut dixi, non valde tutus) eas multis partibus oppugnare cœpit, per reliquum illius diei spatium continuato labore, et ne sequenti quidem nocte intermisso. Etrusci vero continuis malis fracti, circa diluculum castra deseruerunt: et alii in urbem fugerunt, alii in proximas silvas sunt dilapsi. His quoque castris potitus, illum diem exercitui ad quietem dedit: postridie vero prædam ex utrisque castris captam militibus divisit, quæ magna erat, et eos, qui in prœliis fortiter se gesserant, de more coronis ornavit. Servilius autem superioris anni consul, et nuper populi judicio absolutus, tunc vero legatus Valerio datus, omnium fortissime dimicasse et Veientium copias profligasse visus est: et ob hanc fortitudinem hic primus præmia, quæ apud Romanos maxima habentur, retulit. Consul deinde, spoliatis hostium cadaveribus et suis sepultis, copias eduxit; iisque ad Veiorum mœnia admotis, pugnæ potestatem oppidanis fecit. Sed quum nullus ad certamen prodiret, difficile esse videns eos expugnare, quippe quod urbem munitissimam haberent, excursionibus per magnam eorum agri partem factis, in Sabinos irrupit. Hos quoque, adhuc intactos, per multos dies populatus, copias magnis impedimentis et præda onustas reduxit: eique venienti populus longe ab urbe obviam coronatus processit, et thus ei transeunti adolens, exercitum poculis mulsi excipiens. Senatus

λικράτου κεκραμένοις ὑποδεχόμενος τὴν στρατιάν. Ἡ δὲ βουλὴ τὴν τοῦ θριάμβου πομπὴν ἐψηφίσατο. Ὁ δ' ἕτερος τῶν ὑπάτων, Γάϊος Ναύτιος, ᾧ προσέκειτο κατὰ κλῆρον ἡ τῶν συμμάχων Λατίνων τε καὶ Ἑρνίκων φυλακὴ, βραδυτέραν ἐποιήσατο τὴν ἔξοδον, οὔτ' ἀπορίᾳ οὔτ' ὄκνῳ τοῦ κινδύνου κρατηθεὶς, τὴν δ' ἀδηλότητα τοῦ πρὸς Οὐιεντανοὺς πολέμου καραδοκῶν, ἵνα, ἐάν τι συμβῇ πταῖσμα περὶ τὴν ἐκεῖ στρατιὰν, ἐν ἑτοίμῳ τις ὑπάρχῃ τῇ πόλει συνεστῶσα δύναμις, ἣ κωλύσει τοὺς πολεμίους εἰς τὴν χώραν ἐμβαλεῖν, ἐὰν, ὥσπερ οἱ πρότερον ἐλάσαντες ἐπὶ τὴν Ῥώμην, ἐπετειχίζειν τινὰ κατὰ τῆς πόλεως χωρία ἐπιβάλωνται. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ τούτου χρόνῳ καὶ ὁ κατὰ τῶν Λατίνων πόλεμος, ὃν ἐπῆγον αὐτοῖς Αἰκανοί τε καὶ Οὐολοῦσκοι, τέλος εὐτυχὲς ἔσχε· καὶ παρῆσάν τινες ἀγγέλλοντες μάχῃ νικηθέντας ἀπεληλυθέναι τοὺς πολεμίους ἐκ τῆς χώρας αὐτῶν, καὶ μηδεμιᾶς τοῖς συμμάχοις ἔτι δεῖν βοηθείας κατὰ τὸ παρόν. Ὁ μέντοι Ναύτιος οὐδὲν ἧττον, ἐπεὶ τὰ ἐν τῇ Τυρρηνίᾳ πράγματα καλῶς σφισιν ἐχώρησεν, ἐξῆγε τὴν στρατιάν. Ἐμβαλὼν δ' εἰς τὴν Οὐολούσκων χώραν καὶ πολλὴν αὐτῆς διεξελθὼν ἔρημον ἀφειμένην, ἀνδραπόδων μὲν καὶ βοσκημάτων ὀλίγων πάνυ ἐκράτησεν· ἀρούρας δ' αὐτῶν ἐν ἀκμῇ τοῦ σίτου ὄντος ἐμπρήσας, καὶ ἄλλ' οὐκ ὀλίγα τῶν ἐν τοῖς ἀγροῖς λωβησάμενος, οὐδενὸς ὁμόσε χωροῦντος ἀπῆγε τὴν στρατιάν. Ταῦτα μὲν ἐπὶ τούτων τῶν ἀνδρῶν ἐπράχθη.

XXXVI. Οἱ δὲ διαδεξάμενοι τούτους ὕπατοι Αὖλος Μάλλιος καὶ Λεύκιος Φούριος, ψηφισαμένης τῆς βουλῆς τὸν ἕτερον αὐτῶν στρατιὰν ἐπὶ Οὐιεντανοὺς ἄγειν, ἐκληρώσαντο περὶ τῆς ἐξόδου, καθάπερ αὐτοῖς ἦν ἔθος. Καὶ λαχὼν Μάλλιος ἐξῆγε τὰς δυνάμεις διὰ ταχέων, καὶ πλησίον τῶν πολεμίων κατεστρατοπέδευσεν. Οἱ δὲ Οὐιεντανοὶ τειχήρεις γενόμενοι τέως μὲν ἀντεῖχον· καὶ διεπρεσβεύοντο πρός τε τὰς ἄλλας τὰς ἐν Τυρρηνοῖς πόλεις, καὶ πρὸς τοὺς νεωστὶ συμμαχήσαντας αὐτοῖς Σαβίνους, βοήθειαν ἀξιοῦντες ἀποστεῖλαί σφισι διὰ ταχέων. Ὡς δὲ ἁπάντων ἀπετύγχανον καὶ τὰς τροφὰς ἀπαναλώκεσαν, ὑπὸ τῆς ἀνάγκης [τοῦ λιμοῦ] βιασθέντες ἐξῆλθον ὡς τὸν ὕπατον, ἱκετηρίας φέροντες οἱ πρεσβύτατοί τ' αὐτῶν καὶ τιμιώτατοι, περὶ καταλύσεως δεόμενοι τοῦ πολέμου. Τοῦ δὲ Μαλλίου κελεύσαντος αὐτοῖς ἀργύριόν τ' εἰς ὀψωνιασμὸν ἐνιαυτοῦ τῇ στρατιᾷ καὶ διμήνου τροφὰς ἀποφέρειν, ὅταν δὲ ταῦτα ποιήσωσιν, εἰς Ῥώμην ἀποστέλλειν τοὺς διαλεξομένους τῇ βουλῇ περὶ τῶν διαλύσεων, ἐπαινέσαντες ταῦτα, καὶ διὰ ταχέων τό τ' ὀψώνιον τῇ στρατιᾷ καὶ τὸ ἀντὶ τοῦ σίτου συγχωρηθὲν ὑπὸ τοῦ Μαλλίου κατενεγκόντες ἀργύριον, ἧκον εἰς τὴν Ῥώμην· καὶ καταστάντες ἐπὶ τὴν βουλὴν, συγγνώμης ἐπὶ τοῖς γεγονόσι τυχεῖν ἠξίουν, καὶ εἰς τὸν λοιπὸν χρόνον ἀπαλλαγῆς τοῦ πολέμου. Πολλῶν δὲ λεχθέντων εἰς ἀμφότερα τὰ

autem ei triumphum decrevit. Alter vero consul C. Nautius, cui forte obvenerat sociorum et Latinorum atque Hernicorum custodia, aliquamdiu distulit profectionem : non ob inscitia nec periculi formidine deterritus, sed belli Veientani incertum eventum exspectans ; ut si quam cladem ille exercitus forte accepisset, reipublicæ præsto esse aliquis exercitus jam coactus, qui hostes ab irruptione in agrum facienda prohiberet, si qua loca, ut ii fecerant, qui antea Romam petierant, contra urbem munire conarentur. Interea vero bellum etiam, quod Æqui Volscique Latinis intulerant, feliciter est confectum : et nuntii quidam retulerunt hostes prœlio victos ex eorum agro excessisse, et in præsentia socios nullis auxiliis amplius indigere. Nautius tamen nihilo minus, ubi res in Etruria Romanis feliciter successit, copias eduxit, factaque irruptione in agrum Volscorum, magnamque ejus partem desertam pervagans, perpaucis mancipiis exiguoque pecoris numero est potitus : incensisque eorum arvis, quum frumentum jam maturum esset, aliisque non paucis damnis datis, nullo secum congredi audente, exercitum abduxit. Atque hæc quidem ab his consulibus sunt gesta.

XXXVI. Consules anno sequenti creati, Aulus Manlius et Lucius Furius, senatu alterum eorum exercitum in Veientes ducere decernente, sortiti sunt, ut eorum mos erat, inter se de exitu. Qui quum Manlio forte obtigisset, copias celeriter eduxit atque castra prope hostes posuit. Veientes vero inclusi mœnibus, *ei* restiterunt ; et, legatis in varias partes missis, solicitabant Etruriæ populos et Sabinos, novos socios, orantes ut sibi celeriter opem ferrent. Sed quum a nullis auxilia impetrarent, et commeatus jam absumsissent, necessitate coacti, ad consulem prodierunt eorum natu maximi et honoratissimi quique, supplicum insignia præferentes, et obsecrantes ut bello finis imponeret. Manlio autem imperante, ut unius anni stipendium atque cibaria in duos menses exercitui darent, hisque peractis Romam legatos mitterent, qui cum senatu de bello deponendo agerent; illi ista libenter acceptantes et celeriter exercitui stipendio et pecunia loco frumenti permissu consulis allata, Romam iverunt; et in senatum admissi veniam præteritorum, et in posterum bello liberari petierunt. Multis autem verbis in utrumque partem factis, ea sententia vicit, quæ fœdus cum illis

μέρη λόγων, ἐνίκησεν ἡ σπένδεσθαι παραινοῦσα τὸν πρὸς αὐτοὺς πόλεμον γνώμη, γίνονταί τ' ἀνοχαὶ τοῦ πολέμου πρὸς αὐτοὺς τεσσαρακονταετεῖς. Καὶ οἱ μὲν ἀπῄεσαν πολλὰς τῇ πόλει τῆς εἰρήνης χάριτας εἰδότες· ὁ δὲ Μάλλιος ἀφικόμενος εἰς τὴν πόλιν ἐπὶ τῇ καταλύσει τοῦ πολέμου τὸν πεζὸν θρίαμβον αἰτησάμενος ἔλαβεν. Ἐγένετο δὲ καὶ τίμησις ἐπὶ τῆς τούτων ἀρχῆς, καὶ ἦσαν οἱ τιμησάμενοι πολῖται σφᾶς τε αὐτοὺς καὶ χρήματα καὶ τοὺς ἐν ἥβῃ παῖδας ὀλίγῳ πλείους τρισχιλίων τε καὶ τρισκαίδεκα μυριάδων.

XXXVII. Οἱ δὲ μετὰ τούτους παραλαβόντες τὴν ὕπατον ἀρχὴν, Λεύκιος Αἰμίλιος Μάμερκος τὸ τρίτον καὶ Οὐοπίσκος Ἰούλιος, ἐπὶ τῆς ἑβδόμης καὶ ἑβδομηκοστῆς ὀλυμπιάδος, ἣν ἐνίκα στάδιον Δάντης, Ἀθήνησι δ' ἄρχοντος Χάρητος, ἐπίπονον σφόδρα καὶ ταραχώδη τὴν ἀρχὴν διετέλεσαν, εἰρήνην μὲν ἄγοντες ἀπὸ τῶν ἔξωθεν πολέμων· ἐν ἡσυχίᾳ γὰρ ἦν πάντα τὰ διάφορα· ὑπὸ δὲ τῶν ἐν τῇ πόλει στάσεων αὐτοί τε εἰς κινδύνους ἀχθέντες, καὶ τὴν πόλιν ὀλίγου δεήσαντες ἀπολέσαι. Ὡς γὰρ ἀνεπαύσατο τῶν στρατειῶν τὸ πλῆθος, ἐπὶ τὴν διανομὴν εὐθὺς ὥρμησε τῶν δημοσίων ἀγρῶν. Ἦν γάρ τις ἐν τοῖς δημάρχοις θρασὺς καὶ λέγειν οὐκ ἀδύνατος ἀνὴρ, Γναῖος Γενύκιος, ὁ παραθήγων τὰς ὀργὰς τῶν πενήτων. Οὗτος ἐκκλησίας συνάγων ἑκάστοτε καὶ ἐκδημαγωγῶν τοὺς ἀπόρους, προσηνάγκαζε τοὺς ὑπάτους τὰ ὑπὸ τῆς βουλῆς ψηφισθέντα περὶ τῆς κληρουχίας συντελεῖν. Οἱ δ' οὐχ ὑπήκουον, οὐ τῇ ἑαυτῶν ἀρχῇ λέγοντες ἐπιτετάχθαι τὸ ἔργον ὑπὸ τῆς βουλῆς, ἀλλὰ τοῖς μετὰ Κάσσιον καὶ Οὐεργίνιον ὑπάτοις, πρὸς οὓς [καὶ] τὸ προβούλευμα ἐγράφη· καὶ ἅμα οὐδ' εἶναι νόμους εἰς ἀεὶ κυρίους, ἃ ψηφίζεται τὸ συνέδριον, ἀλλὰ πολιτεύματα καιρῶν ἐνιαύσιον ἔχοντα ἰσχύν. Ταύτας προβαλλομένων τῶν ὑπάτων τὰς αἰτίας, ἀδύνατος ὢν ὁ Γενύκιος αὐτοὺς ἀναγκάσαι μείζονα ἐξουσίαν ἔχοντας, ἰταμὴν ὁδὸν ἐτράπετο. Τοῖς γὰρ ὑπατεύσασι τὸ ἔμπροσθεν ἔτος Μαλλίῳ τε καὶ Λευκίῳ δίκην ἐπήνεγκε δημοσίαν, καὶ προεῖπεν ἥκειν ἐπὶ τὸν δῆμον ἀπολογησομένους, ὁρίσας ἄντικρυς τὴν αἰτίαν τῆς δίκης, ὅτι τὸν δῆμον ἀδικοῦσιν οὐκ ἀποδείξαντες τοὺς δέκα ἄνδρας, οὓς ἐψηφίσατο ἡ βουλὴ, τοὺς ποιησομένους τὴν τῶν κλήρων διανομήν. Τοῦ δὲ μὴ τῶν ἄλλων τινὰς ὑπάτων ἄγειν ἐπὶ τὴν δίκην, δώδεκα γενομένων τῶν μεταξὺ ἀρχείων, ἀφ' οὗ τὸ προβούλευμα ἐγράφη, τούτους δὲ προβαλέσθαι τοὺς ἄνδρας μόνους τῆς ψευσθείσης ὑποσχέσεως, ἐπιεικεῖς ἔφερεν αἰτίας· καὶ τελευτῶν ἔφη μόνως ἂν οὕτως ἀναγκασθῆναι τοὺς ἐν ἀρχῇ τότε ὄντας ὑπάτους κληρουχῆσαι τὴν γῆν, ἐὰν ἑτέρους τινὰς ἴδωσι δίκην τῷ δήμῳ διδόντας, ἐνθυμηθέντας, ὅτι καί σφισιν αὐτοῖς συμβήσεται ταὐτὸ παθεῖν.

XXXVIII. Ταῦτ' εἰπὼν καὶ παρακαλέσας ἅπαντας ἥκειν ἐπὶ τὴν δίκην, καθ' ἱερῶν τ' ὀμόσας ἦ μὴν ἐμμενεῖν τοῖς ἐγνωσμένοις καὶ πάσῃ προθυμίᾳ τῶν

faciendum censebat, induciæque quadraginta in annos ipsis sunt datæ. Atque illi maximis gratiis populo Romano ob pacem impetratam actis abierunt. Manlius vero in urbem reversus, ob pacem partam ovationem quam petiit impetravit. His consulibus census quoque habitus est, et cives, qui seipsos et pecunias et filios puberes censuerunt, paullo plures erant centum triginta et tribus millibus.

XXXVII. Anno sequenti, consules facti L. Æmilius Mamercus tertium et Vospiscus Julius, LXXVII, olympiade, qua in stadio vicit Dantes Argivus, archonte Athenis Charete, laboriosissimum ac turbulentissimum habuerunt consulatum, quia bellis quidem externis non infestabantur (omnes enim hostes pacati erant), sed urbanis seditionibus et ipsi in salutis periculum sunt adducti, et respublica ab ipsis pene est eversa. Nam simulatque multitudo a bello cessavit, confestim agri publici divisionem flagitare cœpit. Erat enim quidam de tribunorum collegio vir audax nec infacundus, Cn. Genucius, qui inopes ad iram instigabat. Iste quotidianis concionibus captans inopum gratiam, volebat cogere consules ut senatusconsultum de agro dividendo factum exsequerentur. Illi vero ei non parebant, dicentes non sibi sed iis qui post Cassium Virginiumque consulatum gessissent, ad quos senatusconsultum scriptum erat, id a senatu imperatum esse : simulque senatus consulta non esse leges, quæ perpetuo ratæ maneant, sed instituta vim unius anni habentia. Consulibus has caussas prætendentibus, Genucius, quia eos majore potestate præditos cogere non poterat, ad viam violentam se convertit. Nam superioris anni consulibus, Manlio et Furio, dicam injuriæ plebi factæ scripsit, illisque diem dixit, ad quam eos caussam apud populum dicturos venire jussit, pronuntiato palam crimine, cujus eos reos esse dicebat, quod plebi injuriam facerent, non creatis decemviris ex senatuscosulto qui agros dividerent. Quum autem nullos alios consules accusarit, quum duodecim anni interea elapsi essent, ex quo id senatusconsultum erat scriptum, sed hos duos solos ob fidem promissorum non servatam reos egerit, non iniquas attulit rationes : dixitque denique hac sola ratione consules qui tunc magistratum gerebant, coactum iri agrum dividere, si alios pœnas populo dare vidissent, idem sibi quoque eventurum cogitantes.

XXXVIII. Hæc locutus, hortatus est omnes ut judicio adessent, et per sacra juravit se in proposito permansurum et omni studio illos accusaturum ; diemque dixit,

ἀνδρῶν κατηγορήσειν, ἡμέραν προεῖπεν, ἐν ᾗ τὴν δίκην ἔμελλεν ἐπιτελέσειν. Τοῖς δὲ πατρικίοις, ὡς ἔμαθον ταῦτα, πολὺ δέος εἰσέρχεται καὶ φροντίς, ὅτῳ χρὴ τρόπῳ τούς τ' ἄνδρας ἐκλύσασθαι τῆς αἰτίας, καὶ τοῦ δημαγωγοῦ τὸ θράσος ἐπισχεῖν. Καὶ δὴ ἐδέδοκτο αὐτοῖς, εἴ τι ψηφίσαιτο κατὰ τῆς ἀρχῆς τῶν ὑπάτων ὁ δῆμος, μὴ ἐπιτρέπειν αὐτῷ κατὰ τὸ καρτερὸν ἐνισταμένους, καὶ εἰ δέοι καὶ εἰς ὅπλα χωροῦντας. Οὐ μὴν ἐδέησέ γε τῶν βιαίων οὐδενὸς αὐτοῖς, ταχεῖαν λαβόντος τοῦ κινδύνου καὶ παράδοξον τὴν λύσιν. Μιᾶς γὰρ ἡμέρας οὔσης ἔτι λοιπῆς τῇ δίκῃ, νεκρὸς Γενύκιος ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ κοίτης εὑρέθη, σημεῖον οὐδὲν ἔχων οὔτε σφαγῆς οὔτ' ἀγχόνης οὔτε φαρμάκου οὔτ' ἄλλου τῶν ἐξ ἐπιβουλῆς θανάτων οὐδενός. Ὡς δ' ἐγνώσθη τὸ πάθος καὶ προηνέχθη τὸ σῶμα εἰς τὴν ἀγοράν, δαιμόνιόν τι κωλύσεως συγκύρημα ἔδοξεν εἶναι, καὶ αὐτίκα ἡ δίκη διελύετο. Τῶν γὰρ ἄλλων οὐδεὶς ἐτόλμα δημάρχων ἀνακαλεῖν τὴν στάσιν, ἀλλὰ καὶ τοῦ Γενυκίου κατεγίνωσκον πολλὴν μανίαν. Εἰ μὲν οὖν μηδὲν ἔτι πολυπραγμονοῦντες οἱ ὕπατοι διετέλεσαν, ἀλλ' ἀφῆκαν, ὡς ὁ δαίμων ἐκοίμισε τὴν στάσιν, οὐδεὶς ἂν αὐτοὺς ἔτι κατέλαβε κίνδυνος· νῦν δ' εἰς αὐθάδειαν καὶ καταφρόνησιν τοῦ δημοτικοῦ τραπόμενοι, καὶ τὸ τῆς ἀρχῆς κράτος ὅσον ἐστὶν ἐπιδεῖξαι βουλόμενοι, κακὰ ἐξειργάσαντο μεγάλα. Προθέντες γὰρ στρατολογίαν, καὶ τοὺς οὐχ ὑπακούοντας ταῖς τ' ἄλλαις ζημίαις καὶ πληγαῖς ῥάβδων προσαναγκάζοντες, εἰς ἀπόνοιαν ἐποίησαν τραπέσθαι τοῦ δημοτικοῦ τὸ πλέον ἀπὸ τοιαύτης μάλιστα αἰτίας.

XXXIX. Ἀνήρ τις ἐκ τῶν δημοτικῶν τὰ πολέμια λαμπρός, Βολέρων Πόπλιος, ἡγεμονίαν ἐσχηκὼς λόχων ἐν ταῖς προτέραις στρατείαις, τότε ἀντὶ λοχαγοῦ στρατιώτης πρὸς αὐτῶν κατεγράφετο. Ὡς δ' ἠναντιοῦτο καὶ οὐκ ἠξίου χώραν ἀτιμοτέραν λαβεῖν, οὐδὲν ἡμαρτηκὼς ἐν ταῖς προτέραις στρατείαις, δυσανασχετοῦντες οἱ ὕπατοι τὴν παρρησίαν αὐτοῦ τοῖς ῥαβδούχοις ἐκέλευσαν τὴν ἐσθῆτά τε περικαταρρῆξαι καὶ ταῖς ῥάβδοις τὸ σῶμα ξαίνειν. Ὁ δὲ νεανίας τούς τε δημάρχους ἐπεκαλεῖτο, καὶ εἴ τι ἀδικεῖ κρίσιν ἐπὶ τῶν δημοτῶν ὑπέχειν ἠξίου. Ὡς δ' οὐ προσεῖχον αὐτῷ τὸν νοῦν οἱ ὕπατοι, ἀλλὰ τοῖς ῥαβδούχοις ἄγειν καὶ τύπτειν ἐπεκελεύοντο, οὐκ ἀνασχετὸν ἡγησάμενος εἶναι τὴν ὕβριν αὐτὸς ἑαυτῷ ταμίας τῆς δίκης γίνεται. Τόν τε γὰρ πρῶτον προσελθόντα τῶν ῥαβδούχων παίων εἰς τὸ πρόσωπον ἐναντίαις πυγμαῖς νεανίας καὶ ἐρρωμένος ἀνὴρ ἀνατρέπει καὶ τὸν ἐπὶ τούτῳ. Ἀγανακτησάντων δὲ τῶν ὑπάτων, καὶ πᾶσιν ἅμα τοῖς ὑπηρέταις προσελθεῖν κελευσάντων, δεινόν τι τοῖς παροῦσι τῶν δημοτικῶν ἐφάνη· καὶ αὐτίκα συστραφέντες ἀθρόοι καὶ ἀναβοήσαντες τὸ παρακλητικὸν τῆς ἀλλήλων ὀργῆς, τόν τε νεανίσκον ἐξήρπασαν καὶ τοὺς ῥαβδούχους ἀπέστησαν παίοντες· καὶ τελευτῶντες ἐπὶ τοὺς ὑπάτους ὥρμησαν, καὶ εἰ μὴ καταλιπόντες ἐκεῖνοι τὴν ἀγορὰν ἔφυγον,

qua judicium esset peragendum. Patricios vero hac re cognita ingens invasit timor et solicitudo, quanam ratione reos judicio possent eripere audaciamque tribuni compescere. Jamque decreverant, si quid plebs contra consulare imperium scivisset, hoc ei non permittere vi resistentes, et ad arma (si res tulisset) venire. Verumtamen nulla vi ipsis opus fuit, quia celeriter et præter omnem opinionem id periculum evanuit. Nam uno ante judicium die Genucius in suo lecto mortuus est inventus, cum nullo aut cædis aut laquei aut veneni aut alicujus insidiosæ mortis vestigio. Hoc autem casu cognito et corpore in forum prolato, divinitus id impedimentum accidisse videbatur : moxque statim comitia sunt soluta. Nam ceterorum *tribunorum* nemo ausus est renovare seditionem : quinimo *omnes* magnum Genucii furorem damnabant. Si igitur consules nihil præterea temere movissent, sed seditionem, ut a deo fuerat sopita, quiescere sivissent, in nullum periculum amplius adducti fuissent. Nunc vero quum se ad plebem superbe et contumeliose tractandam vertissent, quumque quanta esset sui magistratus potestas ostentare vellent, magnorum malorum auctores fuerunt. Nam indicto delectu, et contumaces cum aliis mulctis, tum etiam virgarum verberibus cogentes, effecerunt ut major plebis pars ad desperationem se verteret, hac potissimum de caussa.

XXXIX. Vir quidam de plebe, bellica virtute clarus, nomine P. Volero, qui in superioribus expeditionibus ordines duxerat, tunc, quum centurio esset constituendus, in gregarios milites ab illis referebatur. Sed quum ille resisteret, nec locum minus honoratum capere vellet, quod in superioribus expeditionibus nihil deliquisset, consules ejus dicendi libertate offensi lictoribus imperarunt, ut vestem ejus lacerarent corpusque virgis cæderent. Tunc juvenis opem tribunorum implorabat et, si quam injuriam fecerit, plebis judicium subire volebat. Sed cum consules animum ad id non adverterent, sed quum a lictoribus duci cædique juberent, contumeliam non ferendam ratus, ipse sibi ipsi opem tulit. Nam primum lictorem, qui accesserat, adversis pugnis in facie tundens, vir ætate et viribus ferox, prostravit; itidemque mox alterum. Consulibus id ægre ferentibus, et simul omnes lictores ad eum accedere jubentibus, plebeiis, qui aderant, res indigna visa est; et confestim omnes conglobati sublatoque clamore, quo se invicem ad iram adhortabantur, et juvenem eripuerunt et lictores pulsatos repulerunt, tandemque in ipsos consules impetum fecerunt atque, nisi illi e foro se proripuissent, gravissimum facinus perpetrassent. Hoc au-

ἀνήκεστον ἄν τι κακὸν ἐξειργάσαντο. Ἐκ δὲ τούτου διειστήκει πᾶσα ἡ πόλις, καὶ οἱ τέως ἡσυχάζοντες δήμαρχοι τότε ἠγριοῦντο καὶ τῶν ὑπάτων κατηγόρουν. Περιειστήκει τε ἡ περὶ τῆς κληρουχίας στάσις εἰς ἑτέραν μείζονα διὰ τὸν ὑπὲρ τοῦ κόσμου τῆς πολιτείας ἀγῶνα. Οἱ μὲν γε πατρίκιοι τοῖς ὑπάτοις ὡς καταλυομένης αὐτῶν τῆς ἐξουσίας συναγανακτοῦντες τὸν ἐπιβάλλειν τοῖς ὑπηρέταις τολμήσαντα κατὰ κρημνοῦ βαλεῖν ἠξίουν. Οἱ δὲ δημοτικοὶ συστρέψαντες αὑτοὺς κατεβόων τε καὶ παρεκελεύοντο μὴ προδιδόναι σφῶν τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλ' ἐπὶ τὴν βουλὴν τὸ πρᾶγμα ἄγειν καὶ τῶν ὑπάτων κατηγορεῖν καὶ δίκης τινὸς παρ' αὐτῶν ἠξίουν τυχεῖν, ὅτι τὸν ἐπικαλεσάμενον ἐκ τῶν δημάρχων βοήθειαν καὶ ἐν τῷ δήμῳ κρίσιν ὑπέχειν εἴ τι πλημμελεῖ βουλόμενον οὐδετέρου τυχεῖν εἴασαν τῶν δικαίων, ἀλλ' ἐν ἀνδραπόδου μοίρᾳ τὸν ἐλεύθερον καὶ πολίτην ἔθεντο παίειν ἐπικελευόμενοι. Ἀντιτεταγμένων δὴ τούτων, καὶ οὐδετέρων εἶξαι βουλομένων τοῖς ἑτέροις, ἅπας ὁ λοιπὸς τῆς ὑπατείας ἐκείνης ἐδαπανήθη χρόνος, οὔτε πολεμικαῖς πράξεσι κοσμηθεὶς καλαῖς οὔτε πολιτικαῖς λόγου ἀξίαις.

XL. Ἐπιστάντων δὲ τῶν ἀρχαιρεσίων ὕπατοι μὲν ἀπεδείχθησαν Λεύκιος Πινάριος καὶ Πόπλιος Φούριος. Ἐν ἀρχῇ δὲ τοῦ ἔτους εὐθὺς ὀττείας τινὸς ἡ πόλις ἐπληρώθη καὶ φόβου δαιμονίου, τεράτων τε καὶ σημείων πολλῶν γενομένων, καὶ οἵ τε μάντεις ἅπαντες καὶ οἱ τῶν ἱερῶν ἐξηγηταὶ χόλου δαιμόνων μηνύματα εἶναι τὰ γινόμενα ἀπέφαινον, ἱερῶν τινων οὐχ ὁσίως οὐδὲ καθαρῶς ἐπιτελουμένων. Καὶ οὐ μετὰ πολὺ νόσος ἐνέσκηψεν εἰς τὰς γυναῖκας ἡ καλουμένη λοιμικὴ καὶ θάνατος ὅσος οὔπω πρότερον, μάλιστα δ' εἰς τὰς ἐγκύμονας. Ὠμοτοκοῦσαί τε γὰρ καὶ νεκρὰ τέκτουσαι συναπέθνησκον τοῖς βρέφεσι· καὶ οὔτε λιτανεῖαι πρὸς ἕδεσι καὶ βωμοῖς γινόμεναι θεῶν, οὔτε καθαρτήριοι θυσίαι περί τε πόλεως καὶ οἴκων ἰδίων ἐπιτελούμεναι παῦλαν αὐταῖς ἔφερον τῶν κακῶν. Ἐν τοιαύτῃ δὴ συμφορᾷ τῆς πόλεως οὔσης, τοῖς ἐξηγηταῖς τῶν ἱερῶν γίνεται μήνυσις ὑπὸ δούλου τινὸς, ὅτι μία τῶν ἱεροποιῶν παρθένων τῶν φυλαττουσῶν τὸ ἀθάνατον πῦρ Ὀρβινία τὴν παρθενίαν ἀπολώλεκε, καὶ τὰ ἱερὰ θύει τὰ τῆς πόλεως οὐκ οὖσα καθαρά. Κἀκεῖνοι μεταστήσαντες αὐτὴν ἀπὸ τῶν ἱερῶν, καὶ προθέντες δίκην, ἐπειδὴ καταφανὴς ἐγένετο ἐλεγχθεῖσα, ῥάβδοις τ' ἐμαστίγωσαν καὶ πομπεύσαντες διὰ τῆς πόλεως ζῶσαν κατώρυξαν. Τῶν δὲ διαπραξαμένων τὴν ἀνοσίαν φθορὰν ὁ μὲν ἕτερος ἑαυτὸν διεχρήσατο, τὸν δ' ἕτερον οἱ τῶν ἱερῶν ἐπίσκοποι συλλαβόντες ἐν ἀγορᾷ μάστιξιν αἰκισάμενοι καθάπερ ἀνδράποδον ἀπέκτειναν. Ἡ μὲν οὖν νόσος ἡ εἰς τὰς γυναῖκας καὶ ὁ πολὺς αὐτῶν φθόρος μετὰ τοῦτο τὸ ἔργον εὐθὺς ἐπαύσατο.

XLI. Ἡ δ' ἐκ πολλοῦ χρόνου διαμένουσα ἐν τῇ πόλει στάσις, ἣν οἱ δημόται πρὸς τοὺς πατρικίους

tem facto, in diversa studia tota civitas est divisa et tribuni, qui hactenus quieverant, tunc efferabantur et in consules invehebantur, et seditio legis agrariæ in *malum*, ob contentionem de reipublicæ statu ortam, erupit. Nam patricii, indigne ferentes consulum potestatem tolli, eum, qui lictoribus manus injicere ausus erat, de saxo dejicere volebant. Contra plebeii catervatim vociferabantur et se invicem cohortabantur, ne libertatem suam proderent; sed rem ad senatum referre et consules accusare et animadversionem aliquam in eos poscere volebant, quod eum, qui opem tribunorum implorarat et populi judicium, si quam injuriam fecisset, subire volebat, neutro jure potiri passi essent, sed hominem ingenuum et civem Romanum ut mancipium tractassent cædique jussissent. His igitur sibi invicem resistentibus et neutris alteris cedere volentibus, totum illius consulatus reliquum tempus consumtum est, nec ullis rebus in bello præclare gestis, nec ullis actis civilibus memoratu dignis ornatum.

XL. Quum autem comitiorum tempus venisset, L. Pinarius et P. Furius consules creati sunt. Hujus anni principio, urbs religione quadam et divini numinis metu repleta est, quod prodigia signaque multa apparuissent, et omnes vates et pontifices ea prodigia divinæ iræ indicia esse dicerent, quod aliqua sacra nec pie nec pure fierent. Nec multo post morbus, qui pestilens vocatur, atque mors, quanta nunquam antea, mulieres præcipue vero gravidas invasit : nam immaturos et mortuos fœtus parientes una cum ipsis infantibus moriebantur; ac neque supplicationes in templis et circa aras deorum factæ, neque lustrationes pro republica privatisque familiis factæ, malis eas liberabant. Quum autem respublica in statu tam calamitoso versaretur, servus quidam pontificibus indicat, unam sacerdotem, de numero virginum Vestalium, perpetuum ignem servantium, nomine Urbiniam, amisisse virginitatem, et pollutam sacra pro populo facere. Illi eam a sacris amotam et in judicium adductam et manifesti criminis convictam virgis verberarunt; traductamque per urbem vivam defoderunt. Illorum vero, qui nefarium stuprum commiserant, alter sibi ipsi manus attulit; alterum pontifices comprehensum in foro virgis cæsum, instar mancipii, interfecerunt. Morbus igitur qui mulieres invaserat, et ingens earum strages, hoc peracto confestim cessavit.

XLI. At seditio in urbe jam inveterata, qua plebeii a patriciis dissidebant, rursus renovata est. Eam autem

ἐστασίαζον, ἀνίστατο πάλιν. Ὁ δ' ἐξεγείρων αὐτὴν δήμαρχος ἦν Πόπλιος Βολέρων, ὁ τῷ πρόσθεν ἐνιαυτῷ Αἰμίλιόν τε καὶ Ἰούλιον ὑπάτοις ἀπειθήσας, ὅτι αὐτὸν ἀντὶ λοχαγοῦ στρατιώτην κατέγραφον, οὐ διὰ ἄλλο τι ἀποδειχθεὶς ὑπὸ τῶν πενήτων τοῦ δήμου προστάτης· γένος τε γὰρ ἐκ τῶν ἐπιτυχόντων ἦν, καὶ τεθραμμένος ἐν πολλῇ ταπεινότητι καὶ ἀπορίᾳ· ἀλλὰ ὅτι τὴν ἀρχὴν τῶν ὑπάτων βασιλικὸν ἔχουσαν ἀξίωμα τέως πρῶτος ἔδοξεν ἰδιώτης ἀνὴρ ἀπειθείᾳ ταπεινῶσαι, καὶ ἔτι μᾶλλον διὰ τὰς ὑποσχέσεις, ἃς ἐποιεῖτο μετιὼν τὴν ἀρχὴν κατὰ τῶν πατρικίων, ὡς ἀφαιρησόμενος αὐτῶν τὴν ἰσχύν. Ὃς, ἐπειδὴ τάχιστα ἐξεγένετο αὐτῷ λωφήσαντος τοῦ δαιμονίου χόλου τὰ πολιτικὰ πράττειν, συναγαγὼν τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν, νόμον εἰσφέρει περὶ τῶν δημαρχικῶν ἀρχαιρεσίων, μετάγων αὐτὰ ἐκ τῆς φρατριακῆς ψηφοφορίας, ἣν οἱ Ῥωμαῖοι καλοῦσι κυριάτην, ἐπὶ τὴν φυλετικήν. Τίς δὲ τούτων διαφορὰ τῶν ἀρχαιρεσίων, ἐγὼ σημανῶ. Τὰς μὲν φρατριακὰς ψηφοφορίας ἔδει προβουλευσαμένης τῆς βουλῆς καὶ τοῦ πλήθους κατὰ φράτρας τὰς ψήφους ἐπενέγκαντος, καὶ μετ' ἀμφότερα ταῦτα τῶν παρὰ τοῦ δαιμονίου σημείων τε καὶ οἰωνῶν μηδὲν ἐναντιωθέντων, τότε κυρίας εἶναι· τὰς δὲ φυλετικὰς μήτε προβουλεύματος γενομένου μήτε τῶν ἱερέων τε καὶ οἰωνοσκόπων ἐπιθεσπισάντων ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ τελεσθείσας ὑπὸ τῶν φυλετῶν τέλος ἔχειν. Καὶ ἦσαν ἐκ τῶν λοιπῶν τεττάρων δημάρχων οἱ συνεισφέροντες αὐτῷ δύο δήμαρχοι τὸν νόμον· οὓς προσεταιρισάμενος ἐλαττόνων ὄντων τῶν μὴ ταὐτὰ βουλομένων περιῆν. Οἱ δ' ὕπατοι καὶ ἡ βουλὴ καὶ πάντες οἱ πατρίκιοι κωλύειν ἐπεχείρουν τὸν νόμον, ἀφικόμενοί τε κατὰ πλῆθος εἰς τὴν ἀγοράν, ἐν ᾗ προεῖπον οἱ δήμαρχοι κυρώσειν τὸν νόμον ἡμέρᾳ, παντοδαποὺς διῆλθον λόγους, τῶν τε ὑπάτων καὶ τῶν πρεσβυτάτων ἐκ τῆς βουλῆς καὶ ἄλλου παντὸς, ὅτῳ βουλομένῳ ἦν, τὰς ἐνούσας ἐν τῷ νόμῳ διεξιόντος ἀτοπίας. Ἀντιλεξάντων δὲ τῶν δημάρχων καὶ αὖθις τῶν ὑπάτων, καὶ μέχρι πολλοῦ τῆς ἁψιμαχίας τῶν λόγων ἐκμηκυνθείσης, ἐκείνην μὲν τὴν ἐκκλησίαν διέλυσεν εἰς νύκτα συγκλεισθεὶς ὁ χρόνος. Προθέντων δὲ πάλιν τῶν δημάρχων εἰς τρίτην ἀγορὰν τὴν περὶ τοῦ νόμου διάγνωσιν, καὶ συνελθόντος ἔτι πλείονος εἰς αὐτὴν ὄχλου, τὸ παραπλήσιον τῷ προτέρῳ συνέβη γενέσθαι πάθος. Τοῦτο συνιδὼν ὁ Πόπλιος ἔγνω μήτε τοῖς ὑπάτοις ἐπιτρέπειν ἔτι τοῦ νόμου κατηγορεῖν, μήτε πατρικίους ἐᾶν τῇ ψηφοφορίᾳ παρεῖναι· καθ' ἑταιρείας γὰρ ἐκεῖνοι καὶ κατὰ συστροφὰς ἅμα τοῖς ἑαυτῶν πελάταις οὐκ ὀλίγοις οὖσι πολλὰ μέρη τῆς ἀγορᾶς κατεῖχον, ἐπικελεύοντές τε τοῖς κατηγοροῦσι τοῦ νόμου καὶ καταθορυβοῦντες τοὺς ἀπολογουμένους καὶ ἄλλα πράττοντες ἀκοσμίας τε καὶ βίας τῆς ἐν ταῖς ψήφοις μηνύματα.

XLII. Ἐπέσχε δ' αὐτοῦ τὰ βουλεύματα ὄντα τυραννικὰ ἑτέρα συμπεσοῦσα θεήλατος συμφορά.

excitavit P. Volero, tribunus plebis, qui superiore anno, quod ab Æmilio et Tullio consulibus pro centurione in milites gregarios referretur, imperium eorum contempserat, et hac potissimum de caussa ab infima plebe tribunus est creatus,(nam erat ignobili genere natus, et in magna humilitate ac egestate educatus) quod consularem dominationem regiæ dignitati parem tunc ipse primus vir privatus sua contumacia humilem fecisse visus esset; et multo magis, quod magistratum contra patricios ambiens, se illis potentiam ablaturum promisisset. Ille igitur, simulatque placata divini numinis ira licuit sibi negotia publica facessere, populo ad concionem convocato, legem promulgavit de tribunorum creatione, eam quidem ex curiatis (quæ eo nomine a Romanis appellantur) in comitia tributa deferens. Quodnam autem sit horum comitiorum discrimen, ego declarabo. Curiata comitia oportebat præcedente senatusconsulto et suffragiis a plebe curiatim latis, atque post hoc utrumque signis divinis avibusque non adversantibus, tunc demum rata esse. Tributa vero comitia sine senatusconsulto atque sine pontificium augurumque præsentia uno die a tribulibus peragi. Habebat autem e quatuor reliquis tribunis duos legis ferendæ socios: quibus sibi conciliatis, reliquos, qui dissentiebant, numero superabat At consules et senatus omnesque patricii, legem eam impedire conabantur: quumque magno numero in forum venissent, ad diem, quo tribuni se legem perlaturos dixerant, variæ orationes habitæ sunt a consulibus natu maximis, et ab alio quovis, qui verba facere vellet, incommoda, quæ in ea lege inerant, demonstrante. Tribunis vero contra consules, et illis contra tribunos vicissim dicentibus, et altercationibus ad multas horas productis, noctis interventu illa comitia soluta sunt. Quum autem tribuni rursus legis rogationem in trinundinum distulissent, et ad diem dictam major etiam turba confluxisset, idem quod ante, accidit. Qua re animadversa, Publius statuit nec permittere consulibus, ut legem dissuaderent, nec pati ut suffragiis ferendis patricii interessent: nam illi cum suis sodalitiis, suorumque clientum catervis, quorum numerus non erat exiguus, multas fori partes occuparant, legis dissuasoribus animos addendo, et defensoribus obstrependo, aliaque multa faciendo, quæ confusionis et violentiæ in suffragiis futuræ indicia erant.

XLII. Sed hæc ejus consilia tyrannica altera calamitas divinitus immissa impedivit. Pestilentia enim urbem

Νόσος γὰρ ἥψατο λοιμικὴ τῆς πόλεως, γενομένη μὲν καὶ κατὰ τὴν ἄλλην Ἰταλίαν, μάλιστα δὲ πλεονάσασα κατὰ τὴν Ῥώμην· καὶ οὔτ' ἀνθρωπίνη βοήθεια ἤρκει τοῖς κάμνουσιν οὐδεμία, ἀλλ' ἐν τῷ ἴσῳ οἵ τε σὺν πολλῇ θεραπευόμενοι φροντίδι καὶ οἷς μηδὲν ἐγίνετο τῶν δεόντων ἀπέθνησκον· οὔτε λιτανεῖαι θεῶν καὶ θυσίαι καὶ ἐφ' οὓς ἄνθρωποι τελευταίους ἐν ταῖς τοιαῖσδε ἀναγκάζονται καταφεύγειν συμφοραῖς, οἱ κατ' ἄνδρα τε γινόμενοι καὶ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ καθαρμοί, τότε προσωφέλουν οὐκ ἄλλο τι τῶν δοκούντων κουφίζειν τὴν νόσον· διέκρινέ τε τὸ πάθος οὐχ ἡλικίαν, οὐ φύσιν, οὐ ῥώμην ἢ ἀσθένειαν σωμάτων, οὐ τέχνην, ἀλλὰ γυναιξί τ' ἐνέπιπτε καὶ ἀνδράσι καὶ γηραιοῖς καὶ νέοις. Οὐ [μὴν] πολὺν δὲ κατέσχε χρόνον, ὅπερ αἴτιον ἐγένετο τοῦ μὴ σύμπασαν διαφθαρῆναι τὴν πόλιν, ἀλλὰ ποταμοῦ δίκην ἢ πυρὸς ἀθρόα τοῖς ἀνθρώποις ἐμπεσοῦσα, τήν τε προσβολὴν ὀξεῖαν καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν ταχεῖαν ἔλαβεν. Ὡς δὲ τὸ δεινὸν ἐλώφησεν, ἐπ' ἐξόδῳ τῆς ἀρχῆς ὢν ὁ Πόπλιος, ἐπειδὴ οὐκ ἐδύνατο κυρῶσαι τὸν νόμον ἐν τῷ περιόντι χρόνῳ τῶν ἀρχαιρεσίων ἐπιστάντων, μετήει πάλιν τὴν δημαρχίαν εἰς τὸν ἐπιόντα ἐνιαυτὸν, πολλὰ καὶ μεγάλα τοῖς δημόταις ὑπισχνούμενος· καὶ ἀποδείκνυται πάλιν δήμαρχος ὑπ' αὐτῶν καὶ δύο τῶν συναρχόντων. Οἱ δὲ πατρίκιοι πρὸς τοῦτο ἀντεμηχανήσαντο πικρὸν ἄνδρα καὶ μισόδημον καὶ μηδὲν ἐλαττώσοντα τῆς ἀριστοκρατίας ἐπὶ τὴν ὑπατείαν προαγαγεῖν, Ἄππιον Κλαύδιον υἱὸν Ἀππίου τοῦ πλεῖστα τῷ δήμῳ περὶ τὴν κάθοδον ἐναντιωθέντος· καὶ αὐτὸν πολλὰ ἀντειπόντα καὶ οὐδ' εἰς τὸ πεδίον ἐλθεῖν βουληθέντα ἕνεκα τῶν ἀρχαιρεσίων, οὐδὲν ἧττον προεβούλευσάν τε καὶ ἐψηφίσαντο ἀπόντα ὕπατον.

XLIII. Τελεσθέντων δὲ τῶν ἀρχαιρεσίων κατὰ πολλὴν εὐπέτειαν· οἱ γὰρ πένητες ἐξέλιπον τὸ πεδίον, ἐπειδὴ τὸν ἄνδρα τόνδ' ὀνομασθέντα ἤκουσαν· παραλαμβάνουσι τὴν ὑπατείαν Τίτος Κοΐντιος Καπιτωλῖνος καὶ Ἄππιος Κλαύδιος Σαβῖνος, οὔτε τὰς φύσεις οὔτε τὰς προαιρέσεις ἔχοντες ὁμοίας. Ἀππίου μὲν γὰρ ἦν γνώμη περισπᾶν περὶ τὰς ἔξω στρατείας τὸν ἀργὸν καὶ πένητα δῆμον, ἵνα τῶν τε καθ' ἡμέραν ἀναγκαίων ἐκ τῆς πολεμίας εὐπορῶν τοῖς αὐτοῦ πόνοις, ὧν ἐν χρείᾳ μάλιστα ὑπῆρχε, καὶ τὰ συμφέροντα τῇ πόλει διαπραττόμενος, ἥκιστα τοῖς ἐκ τοῦ συνεδρίου διοικοῦσι τὰ κοινὰ δυσμενής τε καὶ χαλεπὸς ᾖ· πολέμου δὲ πᾶσαν ἔσεσθαι πρόφασιν εὔλογον ἀπέφαινεν ἡγεμονίας ἀντιποιουμένῃ πόλει καὶ ὑπὸ πάντων ἐπιφθονουμένῃ· κατά τε τὸ εἰκὸς τοῖς γεγονόσιν ἤδη τὰ μέλλοντα εἰκάζειν ἠξίου ἐπιλεγόμενος, ὅσαι ἤδη κινήσεις ἐγένοντο ἐν τῇ πόλει, ὅτι πᾶσαι κατὰ τὰς ἀναπαύλας ἐγένοντο τῶν πολέμων. Κοϊντίῳ δ' οὐκ ἐδόκει πόλεμον ἐκφέρειν οὐδένα, ἀγαπητὸν ἀποφαίνοντι, εἰ πρὸς τοὺς ἀναγκαίους τε καὶ ἔξωθεν ἐπαγομένους κινδύνους καλούμενος ὁ δῆμος εὐπειθὴς γένοιτο, καὶ διδάσκοντι, ὡς, εἰ βίαν προ-

invadit, per reliquam etiam Italiam grassata, sed nusquam alibi, quam Romæ, infestior; in qua nulla humana ope laborantibus succuri poterat, sed æque ii, quibus magna cura impendebatur, atque illi qui nullo modo curabantur, interibant: nec supplicationes nec sacrificia nec extremum remedium, ad quod homines, qui in istiusmodi calamitatibus versantur, confugere coguntur, lustrationes aut privatæ aut publicæ, quidquam tunc proderant, nec alia remedia quæ morbos levare videntur. Sæviebatque id malum in omnes sine ullo discrimine aut ætatis aut sexus aut corporum roboris, aut imbecillitatis aut artis; sed mulieres et viros, senes atque juvenes invadebat. Non fuit tamen diuturnum, quod effecit, ne tota civitas periret; sed instar torrentis aut incendii uno impetu homines invasit; et ut celeriter *eos* invasit, ita etiam celeriter discessit. Sedata autem peste, Publius, quum esset in magistratus sui exitu, quia reliquo temporis spatio legem perferre non poterat, comitiis instantibus tribunatum iterum in proximum annum ambiebat, multa et magna civibus promittens. Itaque tribunus cum duobus collegis iterum ab illis designatur. Patricii vero adversus hoc et ipsi statuerunt hominem acerbum et plebi infestum, et qui optimatum nihil esset imminuturus, ad consulatum provehere, Appium Claudium, Appii, istius filium, qui acerrime plebis reditui adversatus erat; atque eum, licet valde restitisset, et ne in campum quidem comitiorum caussa venire voluisset, nihilominus tamen absentem facto ante senatusconsulto consulem crearunt.

XLIII. Comitiis autem facillime peractis (pauperes enim confestim e campo discesserunt, audito Appii nomine), consulatum ineunt Titus Quintius Capitolinus et Appius Claudius Sabinus, viri nec ingenio nec voluntate similes. Nam Appius volebat externa militia otiosam atque inopem plebem distinere ut victum quotidianum, cujus inopia maxime laborabat, ex hostili agro suis laboribus abunde parans, eaque peragens, quæ e republica essent, patribus rempublicam administrantibus minime infensa ac molesta esset. Occasionem vero belli honestam non defuturam dicebat civitati imperium sibi vindicanti et omnium invidia laboranti: et ex præteritis verisimiliter de futuris conjectare patres postulabat, docens omnes superiores urbanos motus ob vacationem a bellis ortos. At Quintius nullum bellum cuiquam inferendum censebat, et satis esse demonstrabat, si ad pericula necessaria atque ab aliis illata propulsanda plebs vocata obtemperaret; docebatque, si militiam detrectantibus vim attulissent,

σάξουσι τοῖς μὴ πειθομένοις, εἰς ἀπόνοιαν ἀναγκάσουσιν ἐλθεῖν τὸ δημοτικὸν, ὥσπερ καὶ οἱ πρὸ αὐτῶν ἐποίησαν ὕπατοι· ἐξ ὧν κινδυνεύσειν αὐτοὺς δυεῖν θάτερον, ἢ δι' αἵματος καὶ φόνων καταπαῦσαι τὴν στάσιν, ἢ θεραπεύειν αἰσχρῶς ὑπομεῖναι τὸ δημοτικόν. Ἦν δ' ἡ τοῦ μηνὸς ἐκείνου ἡγεμονία τῷ Κοϊντίῳ προσήκουσα, ὥστ' ἀναγκαῖον ἦν τὸν ἕτερον τῶν ὑπάτων μηδὲν ἄκοντος ἐκείνου ποιεῖν. Οἱ δὲ περὶ τὸν Πόπλιον δήμαρχοι οὐδὲν ἔτι διαμελλήσαντες, τὸν ἐν τῷ πρόσθεν ἐνιαυτῷ οὐ δυνηθέντα νόμον ἐπικυρωθῆναι πάλιν εἰσέφερον, προσγράψαντες αὐτῷ καὶ τὸ τῶν ἀγορανόμων ἀρχεῖον ἐν ταῖς αὐταῖς ψηφοφορεῖσθαι ἐκκλησίαις, καὶ πάντα τἄλλα, ὅσα ἐν τῷ δήμῳ πράττεσθαί τε καὶ ἐπικυροῦσθαι δεήσει, ὑπὸ τῶν φυλετῶν ἐπιψηφίζεσθαι κατὰ ταὐτό· ὅπερ ἦν ἄρα τῆς μὲν βουλῆς κατάλυσις φανερὰ, τοῦ δὲ δήμου δυναστεία.

XLIV. Τοῦτο μαθοῦσι τοῖς ὑπάτοις φροντὶς εἰσήει καὶ λογισμὸς, ὅπως ἂν ἐν τάχει καὶ σὺν τῷ ἀσφαλεῖ τὸ παρακινοῦν καὶ στασιάζον ἐξαιρεθῇ. Ὁ μὲν οὖν Ἄππιος ἐπὶ τὰ ὅπλα καλεῖν γνώμην ἐδίδου τοὺς βουλομένους σώζεσθαι τὴν πάτριον πολιτείαν· εἰ δέ τινες ἐναντιωθήσονταί σφισι [πρὸς τὰ ὅπλα], τούτους ἐν πολεμίων ποιεῖσθαι μοίρᾳ. Ὁ δὲ Κοΐντιος λόγῳ πείθειν ᾤετο δεῖν τοὺς δημοτικοὺς καὶ μεταδιδάσκειν, ὡς δι' ἄγνοιαν τοῦ συμφέροντος εἰς ὀλέθρια βουλεύματα φερομένους· ἐσχάτης μανίας ἔργον εἶναι λέγων, ἃ παρ' ἑκόντων ἔξεστι φέρεσθαι τῶν συμπολιτευομένων, ταῦτα παρ' ἀκόντων βούλεσθαι λαμβάνειν. Ἐπαινεσάντων δὲ καὶ τῶν ἄλλων τῶν συμπαραληφθέντων εἰς τὸ συνέδριον τὴν Κοϊντίου γνώμην, παρελθόντες εἰς τὴν ἀγορὰν οἱ ὕπατοι λόγον ᾐτοῦντο παρὰ τῶν δημάρχων καὶ χρόνον. Μόλις δὲ ἀμφοῖν τυχόντες, ἐπειδὴ καθῆκεν ἣν ᾐτήσαντο παρὰ αὐτῶν ἡμέραν, ὄχλου παντοδαποῦ συνεληλυθότος εἰς τὴν ἀγορὰν, ὃν ἀμφότεραι παρεσκευάσαντο σύμμαχον ἑαυταῖς ἐκ παρακλήσεως αἱ ἀρχαὶ, παρῆσαν ὡς κατηγορήσοντες τοῦ νόμου. Ὁ μὲν οὖν Κοΐντιος τά τε ἄλλα ἐπιεικὴς ὢν ἀνὴρ καὶ δῆμον οἰκειώσασθαι λόγῳ πιθανώτατος πρῶτος αἰτησάμενος τὸν λόγον, ἐπιδέξιόν τινα καὶ κεχαρισμένην ἅπασι διεξῆλθε δημηγορίαν· ὥστε τοὺς ὑπὲρ τοῦ νόμου λέγοντας εἰς πολλὴν ἐλθεῖν ἀμηχανίαν, οὔτε δικαιότερα λέγειν ἔχοντας οὔτ' ἐπιεικέστερα. Καὶ εἰ μηδὲν ἔτι πολυπραγμονεῖν ὁ συνύπατος αὐτοῦ προείλετο, συγγνοὺς ἂν ὁ δῆμος, ὡς οὔτε δίκαια οὔθ' ὅσια ἀξιῶν, ἔλυσε τὸν νόμον. Νῦν δὲ [ὑπ'] ἐκείνου λόγον διελθόντος ὑπερήφανον καὶ βαρὺν ἀκουσθῆναι πένησι χαλεπὸς εἰς ὀργὴν ἐγένετο καὶ ἀμείλικτος, καὶ εἰς ἔριν ἦλθεν, ὅσην οὔπω πρότερον. Οὐ γὰρ ὡς ἐλευθέροις τε καὶ πολίταις ὁ ἀνὴρ διαλεγόμενος, οἳ τοῦ θεῖναι τὸν νόμον ἢ λῦσαι κύριοι ἦσαν, ἀλλ' ὡς ἐν ἀτίμοις ἢ ξένοις ἢ μὴ βεβαίως ἔχουσι τὴν ἐλευθερίαν ἐξουσιάζων, πικρὰς καὶ ἀνυπομονήτους ἐποιήσατο κατηγορίας, τῶν τε χρεῶν

fore ut plebem ad desperationem adigerent, sicut fecerant consules superiores: unde ipsi in periculum e duobus alterum incurrerent, ut vel sanguine cædibusque seditionem compescerent, vel plebem obsequiis parum honestis sibi conciliarent. Erat autem penes Quintium illius mensis imperium: quare alter consul illo invito nihil facere poterat. At Publius tribunus cum collegis suis, nihil amplius cunctatus, legem, quam superiore anno perferre non potuerat, iterum promulgat, hoc capite legi addito, ut iisdem comitiis etiam ædilitius magistratus crearetur, et quidquid aliud apud populum agi decernique oporteret, tributis comitiis eodem modo decerneretur. Quod nihil aliud erat, quam senatus potentiam aperte abrogare, eamque ad plebem transferre.

XLIV. Hac re cognita, consules cura et cogitatio subiit, quomodo celeriter et tuto motus seditioque tolli posset. Appius censebat vocandos ad arma, qui rempublicam salvam vellent et, si qui sibi adversarentur, hos pro hostibus habendos. At Quintius rationibus plebem flectendam censebat, et docendam, eam per ignorantiam rerum utilium in consilia perniciosa præcipitem ferri: extremæ insaniæ esse dicens, ea a suis civibus invitis extorquere, quæ a volentibus impetrari possint. Quum autem ceteri quoque senatores Quintii sententiam laudassent, consules in comitium progressi dicendi copiam diemque a tribunis petierunt. Utroque autem ægre impetrato, quum dies quam ab illis petierant venisset, et varia turba in forum confluxisset, cujus subsidium utrique magistratus advocarant ac sibi pararant, prodierunt ut legem dissuaderent. Quintius igitur, vir omnibus in rebus æquissimus et populari facundia gratiosissimus, primus petita dicendi copia, concionem ad rem, de qua agebatur, accommodatam et omnibus gratam habuit: ita ut legis suasores, ad magnam consilii inopiam redacti, nihil vel justius vel æquius afferre possent. Et si collega ejus nihil præterea nimium superbe tentare voluisset, plebs conscia se, nec justa nec æqua postulare, legem eam abrogasset. Jam vero illius oratio superba et pauperum auribus molesta plebem vehementer exasperavit et implacabilem reddidit effecitque, ut ad contentionem, quantam nunquam ante, prorumperet: nam ille non ut ad ingenuos et cives Romanos verba faciens, penes quos esset sanciendæ vel abrogandæ legis arbitrium, sed ut in viles aut peregrinos aut qui libertatem satis firmam non haberent suam potestatem exercens, acerbis et minime ferendis verbis in eos est invectus, novas tabulas illis exprobrans, et defectionem a consulibus factam objiciens, quando, raptis signis sacrosanctis, ex castris abierunt, se ipsi in voluntariam fugam dantes et in memoriam revo-

τὰς ἀποκοπὰς αὐτοῖς ὀνειδίζων, καὶ τῶν ὑπάτων τὴν ἀπόστασιν προφέρων, ὅτε τὰ ἱερὰ σημεῖα ἁρπάσαντες ᾤχοντο ἐκ τοῦ στρατοπέδου, φυγὴν ἐπιβάλλοντες ἑαυτοῖς ἑκούσιον, τούς θ' ὅρκους ἀνακαλούμενος, οὓς ὤμοσαν τὰ ὅπλα περὶ τῆς γειναμένης αὐτοὺς γῆς ἀναλαμβάνοντες, οἷς κατ' αὐτῆς ἐκείνης ἐχρήσαντο. Τοιγάρτοι θαυμαστὸν οὐδὲν ἔφησεν αὐτοὺς ποιεῖν, εἰ θεοὺς μὲν ἐπιορκήσαντες, ἡγεμόνας δὲ καταλιπόντες, πολὺ δ' ἔρημον εἶναι τὸ καθ' ἑαυτοὺς μέρος ἀφέντες, ἐπὶ δὲ πίστεως συγχύσει καὶ νόμων ἀνατροπῇ καὶ πολιτεύματος πατρίου φθορᾷ ποιησάμενοι τὴν κάθοδον, οὐ μετριάζουσιν οὐδὲ χρηστοὺς δύνανται πολίτας ἑαυτοὺς παρασχεῖν, ἀλλ' αἰεί τινος ὀρέγονται πλεονεξίας καὶ παρανομίας, τοτὲ μὲν ἀρχὰς ἐξεῖναί σφισιν ἀξιοῦντες αὐτοὺς ἐφ' ἑαυτῶν ἀποδεικνύναι, καὶ ταύτας ἀνυπευθύνους ποιοῦντες καὶ παναγεῖς· τοτὲ δ' εἰς ἀγῶνας ὑπὲρ τῶν ἐσχάτων κινδύνων καθιστάντες οὓς αὐτοῖς δόξειε τῶν πατρικίων, καὶ τὰ νόμιμα δικαστήρια, οἷς περὶ θανάτου καὶ φυγῆς ἡ πόλις πρότερον ἐχρῆτο μεταφέροντες ἐκ τῆς καθαρωτάτης φυλῆς ἐπὶ τὸν ῥυπαρώτατον ὄχλον· τότε δὲ νόμους εἰσφέροντες οἱ θῆτες καὶ ἀνέστιοι κατὰ τῶν εὐπατριδῶν τυραννικοὺς καὶ ἀνίσους, καὶ οὐδὲ τοῦ προβουλεῦσαι περὶ αὐτῶν ἐξουσίαν τῇ βουλῇ καταλείποντες, ἀλλ' ἀφαιρούμενοι καὶ ταύτην αὐτῆς τὴν τιμήν, ἣν ἐκ τοῦ παντὸς εἶχεν ἀναμφίλεκτον χρόνου βασιλευομένης τε καὶ τυραννουμένης τῆς πόλεως. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα τούτοις ὅμοια προσθεὶς, καὶ οὐδενὸς οὔτε πικροῦ πράγματος οὔτε βλασφήμου ὀνόματος φεισάμενος, τελευτῶν ἐκεῖνον ἔτι προσέθηκεν τὸν λόγον, ἐφ' ᾧ μάλιστα ἡ πληθὺς ἠγανάκτησεν, ὅτι χρόνον οὐδένα παύσεται στασιάζουσα περὶ παντὸς χρήματος ἡ πόλις, ἀλλ' αἰεί τινα καινὴν ἐπὶ παλαιᾷ νοσήσει νόσον, ἕως ἂν ἡ τῶν δημάρχων ἐξουσία διαμένῃ· διδάσκων, ὅτι πράγματος παντὸς πολιτικοῦ καὶ κοινοῦ τὰς ἀρχὰς προσήκει σκοπεῖν, ὅπως εὐσεβεῖς ἔσονται καὶ δίκαιοι. Φιλεῖν γὰρ ἐκ μὲν τῶν ἀγαθῶν σπερμάτων χρηστοὺς γίγνεσθαι καὶ εὐτυχεῖς τοὺς καρποὺς, ἐκ δὲ τῶν πονηρῶν, κακοὺς καὶ ὀλεθρίους.

cans sacramentum, quo se obstrinxerant, arma pro patria suscipientes, quæ in illam ipsum converterant. Quare nil novi eos facere dixit, si, perjuri in deos et ducum desertores patriæque, quantum in se fuisset, eversores, et ad fidem turbandam, et leges evertendas, patriumque reipublicæ statum corrumpendum in eam reversi, nunc se moderate non gererent, nec bonorum civium officium præstare possent, sed semper suis cupiditatibus obsequerentur, et plus æquo expeterent, modo petentes, ut sibi liceat proprios magistratus de suo ordine, et eosdem nemini obnoxios et sacrosanctos creare; modo quoslibet patricios arbitratu suo in discrimen extremum adducentes, et legitima judicia, quibus de capitali pœna civium exsiliique mulcta majores antehac decerni voluerint, a curia, purissima civitatis parte, ad sordidissimam turbam transferentes; modo vero leges tyrannicas et injustas ipsi homines mercenarii et extorres contra patricios ferentes, ne cognitione quidem earum patribus permissa, ut de illis senatusconsultum facerent, sed hoc quoque honore ipsis erepto, quem citra omnem controversiam semper ab urbe condita, tum sub regibus, tum sub tyrannis habuerant, multisque aliis hujusmodi additis, et a nulla acerba contumelia nulloque maledicto sibi temperans, postremo illud etiam addit, quo maxime plebs offensa est, nunquam in civitate caussas qualiscumque dissidii defore, sed semper post veterem morbum eam aliquo novo laboraturam, dum tribunitia potestas duraret; docens omnium civilium ac publicarum rerum initia esse consideranda, operamque dandam, ut pia justaque sint. Sic enim natura comparatum esse *dicebat,* ut ex bonis seminibus boni et felices fructus proveniant, ex malis mali et perniciosi.

XLV. « Εἰ μὲν οὖν, ἔφη, ἥδε ἡ ἀρχὴ μεθ' ὁμο« νοίας εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν ἐπὶ τῷ πάντων ἀγαθῷ « παριοῦσα σὺν οἰωνοῖς τε καὶ ὀττείαις, πολλῶν ἂν « ἡμῖν ἐγίνετο καὶ μεγάλων ἀγαθῶν αἰτία, χαρίτων, « ὁμοφροσύνης, εὐνομίας, ἐλπίδων χρηστῶν παρὰ τοῦ « δαιμονίου, μυρίων ἄλλων. Νῦν δὲ [ἐπεὶ] βία γὰρ « αὐτὴν εἰσήγαγε καὶ παρανομία καὶ στάσις καὶ πολέ« μου δέος ἐμφυλίου καὶ πάντα τὰ ἔχθιστα ἐν ἀν« θρώποις, τί οὖν ἔτι καὶ μέλλει χρηστὸν ἔσεσθαι ἢ « σωτήριον, τοιαύτας λαβούσης τὰς ἀρχάς; Ὥστε « περιττόν ἐστιν ἡμῖν ἴασιν καὶ ἀλεξήματα τῶν ἀνα« βλαστανόντων ἐξ αὐτῆς κακῶν ζητεῖν, ὁπόσα εἰς « ἀνθρώπινον πίπτει λογισμὸν, μενούσης ἔτι τῆς πο« νηρᾶς ῥίζης. Οὐ γὰρ ἔσται πέρας οὐδ' ἀπαλλαγὴ

XLV. « Si igitur (inquiebat) hic magistratus pro com« muni omnium bono per concordiam bonis faustisque « avibus et salva religione in rempublicam introductus « esset, multorum et magnorum bonorum caussa nobis « fuisset, gratiæ, concordiæ, bonarum legum, bonæ « spei a numine, et sexcentorum aliorum : nunc vero « quoniam violentia, iniquitas, seditio, et belli intestini « metus, et cetera, quæ hominibus sunt maxime abomi« nanda, cum invexerunt, quid boni salutarisve amplius « ab eo, qui talia habuerit initia, sperandum est? Ita« que supervacaneum est nobis, curationem et remedia « malorum inde pullulantium quærere, quæcunque « humana ratio excogitare possit, donec pessima radice « adhuc manet. Nullus enim divinæ iræ finis erit, nec

« τῶν δαιμονίων χόλων, ἕως ἂν ἥδ' ἡ βάσκανος ἐρι-« νὺς καὶ φαγέδαινα ἐγκαθημένη πάντα σήπῃ καὶ « διαφθείρῃ τὰ καλά. Ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τούτων ἕτερος « ἔσται λόγος καὶ καιρὸς ἐπιτηδειότερος· νῦν δ' ἐπεὶ « τὰ παρόντα εὖ τίθεσθαι χρὴ, πᾶσαν εἰρωνείαν ἀφεὶς « τάδ' ὑμῖν λέγω· οὔτε ὅδ' ὁ νόμος οὔτ' ἄλλος οὐδεὶς, « ὃν οὐχ ἡ βουλὴ προβουλεύσει, κύριος ἐπὶ τῆς ἐμῆς « ὑπατείας γενήσεται, ἀλλὰ καὶ λόγοις ἀγωνιοῦμαι « περὶ τῆς ἀριστοκρατίας, κἂν εἰς τὰ ἔργα δέῃ χωρεῖν, « οὐδ' ἐν τούτοις τῶν ἐναντιουμένων λελείψομαι· καὶ « εἰ μὴ πρότερον ἔγνωτε, ὅσην ἰσχὺν ἔχει τὸ τῶν « ὑπάτων κράτος, ἐπὶ τῆς ἐμῆς ἀρχῆς μαθήσεσθε. »

XLVI. Ἄππιος μὲν δὴ ταῦτα εἶπεν. Ἐκ δὲ τῶν δημάρχων ὁ πρεσβύτατος καὶ πλείστου ἀξιώματος τυγχάνων, Γάϊος Λαιτώριος, ἀνὴρ ἔν τε τοῖς πολέμοις ἐγνωσμένος εἶναι ψυχὴν οὐ κακὸς, καὶ τὰ πολιτικὰ πράττειν οὐκ ἀδύνατος, ἀνίσταται πρὸς ταῦτα ἀπολογησόμενος· καὶ διῆλθε ὑπὲρ τοῦ δήμου λόγον πολὺν ἀπὸ τῶν ἄνωθεν ἀρξάμενος· « Ὡς πολλὰς μὲν καὶ χαλεπὰς στρατείας οἱ βλασφημούμενοι πρὸς αὐτοῦ πένητες ἐστρατεύσαντο, οὐ μόνον ἐπὶ τῶν βασιλέων, ὅτε τὴν ἀνάγκην ἄν τις ᾐτιάσατο, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐκείνων ἐκβολὴν ἐλευθερίαν κτώμενοι τῇ πατρίδι καὶ ἡγεμονίαν· ἀμοιβὴν δ' οὐδεμίαν ἐκομίσαντο παρὰ τῶν πατρικίων, οὐδ' ἀπήλαυσαν οὐδενὸς τῶν κοινῶν ἀγαθῶν, ἀλλ' ὡς πολέμῳ ἁλόντες ἀφῃρέθησαν ὑπ' αὐτῶν καὶ τὴν ἐλευθερίαν, ἣν ἀνασώσασθαι βουλόμενοι, καταλιπεῖν ἠναγκάσθησαν τὴν πατρίδα πόθῳ γῆς ἑτέρας, ἐν ᾗ τὸ μὴ ὑβρίζεσθαι αὐτοῖς ἐλευθέροις οὖσιν ὑπάρξει· καὶ οὔτε βιασάμενοι τὴν βουλὴν οὔτε πολέμῳ προσαναγκάσαντες, εὕροντο τὴν ἐπὶ τὰ σφέτερα κάθοδον, ἀξιούσῃ δὲ καὶ δεομένῃ τὰ ἐκλειφθέντα ἀπολαβεῖν εἴξαντες ἔδωκαν. Τούς τε ὅρκους διεξῄει, καὶ τὰς συνθήκας τὰς ἐπὶ τῇ καθόδῳ γενομένας ἀνεκαλεῖτο; ἐν αἷς ἦν ἀμνηστία μὲν πρῶτον ἁπάντων, ἔπειτα ἐξουσία τοῖς πένησιν ἀρχὰς ἀποδεικνύναι τιμωροὺς μὲν ἐσομένας σφίσιν αὐτοῖς τοῖς δὲ κατισχύειν βουλομένοις ἀντιπάλους. Διεξελθὼν δὲ ταῦτα τοὺς νόμους ἐπεδείκνυτο, οὓς ὁ δῆμος ἐπεκύρωσεν οὐ πρὸ πολλοῦ, τόν τε περὶ τῶν δικαστηρίων τῆς μεταγωγῆς, ὡς ἔδωκεν ἡ βουλὴ τῷ δήμῳ τὴν ἐξουσίαν κρίνειν οὓς ἂν αὐτοῖς δόξειε τῶν πατρικίων, καὶ τὸν ὑπὲρ τῆς ψηφοφορίας, ὃς οὐκ ἔτι τὴν λοχῖτιν ἐκκλησίαν, ἀλλὰ τὴν κουριάτιν ἐποίει τῶν ψήφων κυρίαν. »

XLVII. Διεξελθὼν δὲ τὸν ὑπὲρ τοῦ δήμου λόγον, ἐπιστρέψας ἐπὶ τὸν Ἄππιον· « Ἔπειτα σὺ τολμᾷς, « εἶπε, λοιδορεῖσθαι τούτοις, δι' οὓς μεγάλη μὲν ἐκ « μικρᾶς, ἐπιφανὴς δ' ἐξ ἀδόξου γέγονεν ἡ πόλις; καὶ « στασιαστὰς ἑτέρους ἀποκαλεῖς, καὶ φυγαδικήν τινα « τύχην ὀνειδίζεις, ὥσπερ οὐχ ἁπάντων ἔτι τούτων « μεμνημένων τὸ καθ' ὑμᾶς, ὅτι στασιάσαντες οἱ « σοὶ πρόγονοι πρὸς τοὺς ἐν τέλει καὶ τὴν ἑαυτῶν « πατρίδα καταλιπόντες ἐνθάδε ἱδρύθησαν ἱκέται; εἰ

« ea unquam liberabimur, donec ista invida Furia et « gangræna *in civitate* commorans omnia honesta putrefaciet et corrompet. Sed de his alias dicetur opportunius. Nunc vero quoniam præsenti rerum statui « recte est consulendum, omni dissimulatione omissa « hæc vobis dicam; nec ista lex nec ulla alia, de qua « senatus ante non cognorit atque consultum fecerit, « me consule rata fiet : sed et dictis optimates defen-« dam, et factis (si opus fuerit) nulla in re adversariis « cedam. Et si ante ignorastis quanta esset consula-« ris imperii potestas, me consule discetis. »

XLVI. Appius igitur tunc ita est locutus. Post eum C. Lætorius tribunorum natu et dignitate maximus, vir bello spectatæ fortitudinis, et ad civilia negotia tractanda idoneus, ad hæc responsurus surrexit, et altius rem repetens, multa pro plebe dixit : « Inopes, quos maledictis consul insectatus fuerat, ad multas et graves expeditiones profectos esse, non solum sub regibus, (quod necessitati fortasse adscribi posset) sed etiam post illos exactos libertatem imperiumque patriæ parantes : nullam tamen a patriciis remunerationem accepisse, nec ullius communis boni participes factos esse, sed tanquam mancipia libertate etiam ab illis exutos esse; quam dum vellent recuperare, coactos esse patriam aliarum sedium desiderio relinquere, ubi ipsi ut ingenui contumelias non paterentur : nec ulla vi senatui facta, nec armis illo coacto domum rediisse, sed ei roganti ac oranti, ut sedes relictas reciperent, cessisse. Et jusiurandum commemoravit, et leges reditus *omnibus* in memoriam revocavit : in quibus erat primum oblivio injuriarum omnium, deinde pauperibus data potestas creandi magistratus, qui ipsis opem ferrent, et vim afferre volentibus adversarentur. His autem commemoratis, leges ostendit *ac recitavit,* quas plebs non multo ante tulerat, alteram de judiciis *ad plebem* translatis, quæ senatus potestatem plebi dedisset judicandi, quoscunque de patriciis vellet; alteram de suffragiis ferendis, secundum quam non amplius penes centuriata, sed penes curiata comitia suffragia essent. »

XLVII. Hac autem oratione pro plebe habita, conversus ad Appium : « Et tu (inquit) his convicium facere « audes, quorum opera magna ex parva, illustris ex « obcura civitas est facta? et alios vocas seditiosos, et « exsilii fortunam ipsis exprobras; quasi omnes isti « de vobis non meminerint adhuc tuos majores a pri-« moribus dissidentes sua patria deserta huc venisse « supplices? nisi forte vos quidem, vestra patria li-

« μὴ ἄρ' ὑμεῖς μὲν ἐκλιπόντες τὴν ἑαυτῶν πατρίδα
« πόθῳ τῆς ἐλευθερίας καλὸν ἔργον ἐπράττετε· Ῥω-
« μαῖοι δὲ τὰ ὅμοια ὑμῖν δεδρακότες οὐ καλόν.
« Τολμᾷς δὲ καὶ τὴν τῶν δημάρχων ἐξουσίαν ὡς ἐπὶ
« κακῷ παρεληλυθυῖαν εἰς τὴν πόλιν λοιδορεῖν καὶ πεί-
« θεις τούτους καταλῦσαι τὴν τῶν πενήτων ἐπικουρίαν
« τὴν ἱερὰν καὶ ἀκίνητον καὶ μεγάλαις ἠσφαλισμένην
« ἐκ θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων ἀνάγκαις, ὦ μισοδημό-
« τατε καὶ τυραννικώτατε; καὶ οὐδὲ τοῦτο ἄρα ἐδυ-
« νήθης μαθεῖν, ὅτι τῇ τε βουλῇ καὶ τῇ σεαυτοῦ ἀρχῇ
« ταῦτα λέγων λοιδορῇ; Καὶ γὰρ ἡ βουλὴ διαναστᾶσα
« [πᾶσα] πρὸς τοὺς βασιλεῖς, ὧν οὐκέτι τὰς ὑπε-
« ρηφανίας καὶ τὰς ὕβρεις ὑποφέρειν ἠξίου, τὸ τῶν
« ὑπάτων ἀρχεῖον κατεστήσατο, καὶ πρὶν ἐκείνους
« ἐξελάσαι τῆς πόλεως ἑτέρους ἐποίησε τῆς βασιλικῆς
« ἐξουσίας κυρίους. Ὥσθ' ἃ περὶ τῆς δημαρχίας
« λέγεις, ὡς ἐπὶ κακῷ παρεληλυθυίας, ἐπειδὴ τὴν
« ἀρχὴν ἀπὸ διχοστασίας ἔλαβε, ταῦτα καὶ κατὰ
« τῆς ὑπατείας λέγεις. Οὐδὲ γὰρ ἐκείνην ἄλλη τις
« εἰσήγαγε πρόφασις, ἀλλ' ἡ πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῶν
« πατρικίων στάσις. Ἀλλὰ τί ταῦτά σοι διαλέγομαι
« ὡς χρηστῷ καὶ μετρίῳ πολίτῃ, ὃν ἅπαντες ἴσασιν
« οὗτοι σκαιὸν ὄντα διὰ γένος καὶ πικρὸν καὶ μισόδη-
« μον καὶ τὸ θηριῶδες ὑπὸ φύσεως οὐδέποτε ἐξημερῶ-
« σαι δυνάμενον, ἀλλ' οὐχ ὁμόσε χωρῶ σοι τὰ ἔργα
« ἐπίπροσθεν ποιησάμενος τῶν λόγων, καὶ δείκνυμι,
« ὅσην ἰσχὺν ὁ δῆμος ἔχων λέληθέ σε, ὃν οὐκ ᾐσ-
« χύνθης ἀνέστιον καὶ ῥυπαρὸν καλῶν, καὶ ὅσον ἦδε
« ἡ ἀρχὴ δυναμένη, ἥν σε ὁ νόμος ἐκτρέπεσθαι καὶ
« εἴκειν ἀναγκάζει; Παρεὶς δὲ καὶ αὐτὸς ἅπασαν εἰ-
« ρωνείαν ἔργου ἄρξομαι; »

XLVIII. Ταῦτα εἰπὼν ὅρκον ὅσπερ μέγιστος αὐτοῖς ἦν διομοσάμενος, ἢ τὸν νόμον ἐπικυρώσειν ἢ τοῦ ζῆν μεθήσεσθαι, σιωπῆς γενομένης ἐκ τοῦ πλήθους καὶ ἐναγωνίου προσδοκίας, ἐφ' ᾧ μέλλει δρᾶν, ἐκέλευσε μεταχωρεῖν ἐκ τῆς ἐκκλησίας τὸν Ἄππιον. Ὡς δ' οὐκ ἐπείθετο, ἀλλὰ τοὺς ῥαβδούχους παραστησάμενος καὶ τὸν ἄλλον ὄχλον, ὃν ἦγε παρασκευασάμενος οἴκοθεν, ἀπεμάχετο μὴ παραχωρῆσαι τῆς ἀγορᾶς, σιωπὴν ὑποκηρυξάμενος ὁ Λαιτώριος ἀνεῖπεν, ὅτι τὸν ὕπατον εἰς φυλακὴν κελεύουσιν ἀπάγειν οἱ δήμαρχοι, καὶ ὁ μὲν ὑπηρέτης κελευσθεὶς ὑπ' αὐτοῦ προσῆγεν ὡς τοῦ σώματος ἐπιληψόμενος, τῶν δὲ ῥαβδούχων ὁ πρῶτος ἐπιτυχὼν παίων αὐτὸν ἀπήλασε. Κραυγῆς δ' ἐκ τῶν παρόντων γενομένης μεγάλης καὶ ἀγανακτήσεως, ἵεται αὐτὸς ὁ Λαιτώριος παρακελευσάμενος τοῖς ὄχλοις ἀμύνειν· καὶ οἱ περὶ τὸν Ἄππιον στῖφος ἔχοντες νέων πολὺ καὶ καρτερὸν ὑφίστανται. Καὶ μετὰ τοῦτο λόγοι τε ἀσχήμονες ἐγένοντο εἰς ἀλλήλους καὶ καταβοαὶ καὶ σωμάτων ὠθισμοί· καὶ τελευτῶσα εἰς χεῖρας ἀπέσκηψεν ἡ ἔρις καὶ εἰς λίθων ἤρξατο προβαίνειν βολάς. Ἐπέσχε δὲ ταῦτα καὶ τοῦ μὴ προσωτέρω χωρῆσαι τὰ δεινὰ Κοΐντιος ἅτερος τῶν ὑπάτων αἴτιος ἐγένετο, δεόμενός τε ἁπάντων καὶ

« bertatis desiderio relicta, præclarum facinus fecistis,
« Romani vero, qui idem fecerunt, turpe. Audes etiam
« tribunitiam potestatem vituperare, ut in reipublicæ
« perniciem in urbem invectam? et, o plebis infensissime
« hostis et superbissime, his suas, ut tollant paupe-
« rum auxilium sacrosanctum ac inviolabile, magnis-
« que necessitatis vinculis, et a diis et ab hominibus
« confirmatum? Et ne hoc quidem animadvertere po-
« tuisti, te hæc dicentem conviciari et senatui et tuo
« ipsius magistratui? nam quum totus senatus, facto
« dissidio, in reges conspirasset, quorum superbiam
« et contumelias diutius pati nolebat, consulum magis-
« tratum constituit et, antequam illos ex urbe pelleret,
« aliis regiam potestatem tradidit. Itaque quod de ple-
« bis tribunatu, ut in perniciem reipublicæ in urbem
« recepto, dicis, eum discordia natum esse, idem quo-
« que in consulatum dicis. Nam ne ille quidem aliunde
« est ortus, quam ex dissidio patriciorum a regibus
« facto. Sed cur ego de his tecum loquor, quasi cum
« bono ac moderato cive: quem omnes isti sciunt
« natura sævum, acerbum, et plebi infestum, et inna-
« tam feritatem nullo modo mansuefacere posse? Quin
« potius, omissis verbis, te factis aggredior, et ostendo
« tibi, quantam vim plebs habeat tibi nondum notam,
« quam non te puduit extorrem atque sordidam vo-
« care; et quanta sit hujus magistratus potestas, quem
« venerari et cui cedere te leges cogunt? Ergo et ipse,
« omni dissimulatione omissa, rem aggrediar. »

XLVIII. Hæc locutus, et jurejurando (quod apud illos maximum erat) jurato aut perlaturum legem, aut vita excessurum, silentio ab omnibus facto, omnibusque in id certamen intentis ac anxio animo exspectantibus, quidnam facturus esset, jussit Appium ex concione excedere. Quo non parente, sed stipante se lictoribus omnique alia turba, quam domo *ad hoc ipsum* paratam adduxerat, et repugnante, ne foro decederet, Lætorius per præconem silentio imperato pronunciavit, tribunorum collegium jubere consulem in carcerem duci, ac mox apparitor ab eo jussus eum apprehensurus accessit: at proximus lictor eum pulsatum repulit. Magno autem clamore ab iis, qui aderant, sublato, ipse Lætorius, adhortatus plebem, ut sibi opem ferret, ad eum ruit: at Appius cum magno ac valido juvenum globo se ei opposuit. Deinde fœdæ inter eos altercationes, et vociferationes, et corporum protrusiones sunt secutæ: et postremo rixa ad manus prorupit, et ad lapidum jactus ventum est. Sed Quintius alter consul hæc repressit et, ne malum ulterius progrederetur, effecit, cum senioribus senatoribus omnes rogando et orando et in mediam pugnantium turbam se conjiciendo. Ipsum

λιπαρῶν σὺν τοῖς πρεσβυτάτοις τῶν ἐκ τοῦ συνεδρίου καὶ εἰς μέσους τοὺς ἀψιμαχοῦντας ὠθούμενος. Ἦν δὲ καὶ τῆς ἡμέρας τὸ λοιπόμενον βραχὺ μέρος, ὥστε ἀκούσιοι ἀπ' ἀλλήλων διελύθησαν. Ταῖς δ' ἑξῆς ἡμέραις αἵ τ' ἀρχαὶ ἀλλήλαις ἐνεκάλουν· ὁ μὲν ὕπατος τοῖς δημάρχοις, ὅτι καταλύειν αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν ἠξίουν ἐς τὸ δεσμωτήριον τὸν ὕπατον ἀπάγειν κελεύσαντες· τῷ δ' ὑπάτῳ οἱ δήμαρχοι, ὡς ἐμβεβληκότι πληγὰς σώμασιν ἱεροῖς καὶ καθωσιωμένοις ὑπὸ τοῦ νόμου· καὶ ὁ Λαιτώριος τὰ ἴχνη τῶν πληγῶν εἶχεν ἐπὶ τῆς ὄψεως ἔτι φανερά· ἥ τε πόλις ὅλη διοιδοῦσα καὶ ἀγριαινομένη διειστήκει. Ἔπειτα ὁ μὲν δῆμος ἐφρούρει τὸ Καπιτώλιον ἅμα τοῖς δημάρχοις οὔτε ἡμέρας οὔτε νυκτὸς ἐκλείπων [αὐτοῦ] τὴν φυλακήν. Ἡ δὲ βουλὴ συνιοῦσα πολλὴν καὶ ἐπίπονον ἐποιεῖτο ζήτησιν, ὅπως χρὴ παῦσαι τὴν διχοστασίαν, τοῦ τε κινδύνου τὸ μέγεθος ἐνθυμουμένη, καὶ ὅτι οὐδὲ τοῖς ὑπάτοις τὰ αὐτὰ παρειστήκει φρονεῖν. Ὁ μὲν γὰρ Κοΐντιος εἴκειν τῷ δήμῳ τὰ μέτρια ἠξίου, ὁ δ' Ἄππιος μέχρι θανάτου ἀντέχειν.

XLIX. Ὡς δ' οὐδὲν ἐγίνετο πέρας, χωρὶς ἑκάστους ἀπολαμβάνων ὁ Κοΐντιος τούς τε δημάρχους καὶ τὸν Ἄππιον ἐδεῖτο καὶ ἐλιπάρει, καὶ τὰ κοινὰ τῶν ἰδίων ἀναγκαιότερα ἡγεῖσθαι ἠξίου. Ὁρῶν δὲ τοὺς μὲν ἤδη πεπειροτέρους γεγονότας, τὸν δὲ συνάρχοντα ἐπὶ τῆς αὐθαδείας μένοντα, πείθει τοὺς ἀμφὶ Λαιτώριον ὑπὲρ ἁπάντων τῶν τ' ἰδίων ἐγκλημάτων καὶ τῶν δημοσίων τὴν βουλὴν ποιῆσαι κυρίαν. Ἐπεὶ δὲ τοῦτο διεπράξατο, συνεκάλει τὴν βουλήν, καὶ τοὺς δημάρχους πολλὰ ἐπαινέσας καὶ τοῦ συνάρχοντος δεηθεὶς μὴ ἀντιπράττειν τῇ σωτηρίᾳ τῆς πόλεως, ἐκάλει τοὺς εἰωθότας ἀποφαίνεσθαι γνώμας. Πρῶτος δὲ κληθεὶς Πόπλιος Οὐαλέριος Ποπλικόλας γνώμην ἀπεφήνατο τήνδε· « ὅσα μὲν ἀλλήλοις ἐγκαλοῦσιν οἵ τε δήμαρχοι καὶ ὁ ὕπατος, ὑπὲρ ὧν ἔπαθον ἢ ἔδρασαν ἐν τῇ ταραχῇ, ἐπειδὴ οὐκ ἐξ ἐπιβουλῆς οὐδὲ οἰκείας πλεονεξίας ἕνεκεν εἰς αὐτὰ κατέστησαν, ἀλλὰ ὑπὲρ τῆς εἰς τὰ κοινὰ φιλοτιμίας, ἀφεῖσθαι δημοσίᾳ καὶ μηδεμίαν ὑπὲρ αὐτῶν εἶναι δίκην· περὶ δὲ τοῦ νόμου, ἐπειδὴ ὁ ὕπατος Ἄππιος οὐκ ἐᾷ νόμον ἀπροβούλευτον εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐκφέρειν, προβουλεῦσαι μὲν περὶ τούτου τὸ συνέδριον, τοὺς δὲ δημάρχους ἅμα τοῖς ὑπάτοις ἐπιμέλειαν ποιήσασθαι τῆς τε ὁμονοίας τῶν πολιτῶν, ὅταν ἡ ψῆφος περὶ αὐτοῦ διαφέρηται, καὶ τῆς εὐκοσμίας. » Ἐπαινεσάντων δὲ τὴν γνώμην ἁπάντων, εὐθὺς ἀνέδωκε τὴν ὑπὲρ τοῦ νόμου ψῆφον ὁ Κοΐντιος τῷ συνεδρίῳ, καὶ πολλὰ μὲν Ἀππίου κατηγορήσαντος, πολλὰ δὲ τῶν δημάρχων ἀντιλεξάντων, ἐνίκα παρὰ πολλὰς ψήφους ἡ τὸν νόμον εἰσφέρειν ἀξιοῦσα γνώμη. Ἐπικυρωθέντος δὲ τοῦ προβουλεύματος αἵ τ' ἴδιαι τῶν ἀρχόντων διαφοραὶ διελύθησαν, καὶ ὁ δῆμος ἀγαπητῶς δεξάμενος τὸ συγχώρημα τῆς βουλῆς ἐπεψήφισε τὸν νόμον. Ἀπὸ ἐκείνου τοῦ χρόνου τὰ τῶν δημάρχων καὶ ἀγορανόμων

quoque diei reliquum spatium breve erat : itaque inviti diremti sunt. Insecutis diebus magistratus se invicem accusabant, consul tribunos, quod suum magistratum abrogare voluissent, consulem in carcerem abduci jubentes; tribuni consulem, quod plagas ingessisset iis, quorum corpora lex sacra et sancta esse jubet; et Lætorius manifestas pugnorum notas in facie adhuc habebat; et tota civitas dissensionibus et dissidiis efferata erat. Plebs deinde cum tribunis Capitolium occupavit, diurnis nocturnisque id servans excubiis. Quod ubi senatus cognovit, magna cura quærebat modum, quo sedaretur hæc seditio, solicitus, tum propter periculi magnitudinem, tum propter consulum quoque dissensionem. Quintius enim plebi non iniqua petenti cedendum censebat; Appius vero ei resistebat, et mori quam cedere malebat.

XLIX. Qumque nullus contentionis fieret finis, Quintius seorsum tribunos, seorsum Appium orabat atque obsecrabat et, ut privatis commodis publica anteponenerent, postulabat. Animadvertens autem illos jam mitiores factos, collegam vero in sua pervicacia perseverare, persuasit Lætorio ejusque collegis, ut omnium privatorum publicorumque criminum cognitionem arbitrio senatus permitterent. Hoc autem impetrato, senatum convocavit et, tribunis magnopere laudatis et rogato collega, ne publicæ saluti adversaretur, vocavit eos, qui suam sententiam primi dicere solebant. Et P. Valerius Poplicola primus rogatus, hanc dixit sententiam : « omnia crimina, quæ sibi invicem objicebant tribuni et consules propter injurias in tumultu et illatas et acceptas, quod non dolo malo, nec privatæ utilitatis caussa eo ventum esset, sed per ambitiosam contentionem de republica, publice remittenda nec in ullum judicium vocanda dixit. Quod vero ad legem attineret, quod iam Appius consul non patiebatur, eam sive senatusconsultum faciendum censebat. Ceterum, tribunis una cum consulibus operam dandam, ut concors esset civitas, et decorum ac ordo servaretur in suffragiis ferendis. » Hac sententia ab omnibus probata, confestim Quintius senatores misit in suffragia; et post multam Appii dissuasionem, multis suffragiis vicit. Factoque senatusconsulto, et privatæ magistratum discordiæ diremtæ sunt, et plebs senatus concessum læto animo accipiens legem suo suffragio confirmavit. Ex illo tempore usque ad nostram ætatem tribunorum atque

ἀρχαιρέσια μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου δίχα οἰωνῶν τε καὶ τῆς ἄλλης ὀττείας ἁπάσης αἱ φυλετικαὶ ψηφοφοροῦσιν ἐκκλησίαι. Αὕτη λύσις ἐγένετο τῆς τότε κατασχούσης ταραχῆς τὴν πόλιν.

L. Καὶ μετ' οὐ πολὺ στρατιὰς ἐδόκει Ῥωμαίοις καταγράφειν καὶ τοὺς ὑπάτους ἐκπέμπειν ἀμφοτέρους ἐπί τε Αἰκανοὺς καὶ Οὐολούσκους. Δυνάμεις γὰρ ἐξ ἑκατέρων τῶν ἐθνῶν ἐξεληλυθέναι ἠγγέλλοντο μεγάλαι καὶ προνομεύειν τοὺς Ῥωμαίων συμμάχους. Παρασκευασθεισῶν δὲ τῶν δυνάμεων σὺν τάχει, Κοΐντιος μὲν Αἰκανοῖς πολεμήσων ᾤχετο, Ἄππιος δὲ Οὐολούσκοις κλήρῳ διαλαχόντες τὰς ἀρχάς. Συνέβη δὲ τῶν ὑπάτων ἑκατέρῳ τὰ εἰκότα πάσχειν· ἡ μὲν γὰρ τῷ Κοϊντίῳ προσνεμηθεῖσα στρατιὰ τὴν ἐπιείκειάν τε καὶ μετριότητα τοῦ ἀνδρὸς ἀσπαζομένη πρόθυμος ἦν εἰς πάντα τὰ ἐπιταττόμενα, καὶ τὰ πλεῖστα αὐτοκέλευστος ὑφίστατο κινδυνεύματα, δόξαν τῷ ἡγεμόνι καὶ τιμὴν πράττουσα, καὶ διεξῆλθε πολλὴν τῆς Αἰκανῶν χώρας λεηλατοῦσα, οὐ τολμώντων εἰς χεῖρας ἐλθεῖν τῶν πολεμίων· ἐξ ἧς λάφυρα πολλὰ καὶ ὠφελείας μεγάλας ἐκτήσατο. Χρόνον δ' οὐ πολὺν ἐν τῇ πολεμίᾳ διατρίψασα παρῆν εἰς τὴν πόλιν ἀπαθὴς κακῶν, λαμπρὸν ἐπὶ τοῖς ἔργοις τὸν στρατηγὸν ἄγουσα. Ἡ δὲ τῷ Ἀππίῳ συνεξελθοῦσα δύναμις μίσει τῷ πρὸς αὐτὸν πολλ' ὑπερεῖδε τῶν πατρίων. Τά τε γὰρ ἄλλ' ἐθελοκακοῦσα ἐν ὅλῃ τῇ στρατείᾳ καὶ ὀλιγωροῦσα τοῦ ἡγεμόνος διετέλεσε, καὶ ἐπειδὴ μάχεσθαι ἔδει τῇ Οὐολούσκων στρατιᾷ κατασταθεῖσα ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων εἰς τάξιν οὐκ ἠξίωσε τοῖς πολεμίοις εἰς χεῖρας ἰέναι· ἀλλ' οἵ τε λοχαγοὶ καὶ οἱ πρόμαχοι αὐτῶν, οἱ μὲν τὰ σημεῖα ῥίψαντες, οἱ δὲ τὴν τάξιν ἐγκαταλιπόντες, ἐπὶ τὸν χάρακα ἔφευγον, καὶ εἰ μὴ θαυμάσαντες τὸ παράλογον τῆς φυγῆς αὐτῶν οἱ πολέμιοι καὶ δείσαντες, μὴ ἐνέδρα τις ᾖ, τῆς ἐπὶ πλεῖον διώξεως ἀπετράποντο, τὸ πλεῖον ἂν μέρος τῶν Ῥωμαίων διέφθαρτο. Ἐποίουν δὲ ταῦτα φθόνῳ τοῦ ἡγεμόνος, ἵνα μὴ καλὸν ἀγώνισμα ὁ ἀνὴρ διαπραξάμενος θριάμβῳ τε καὶ ταῖς ἄλλαις ἐπιλαμπρυνθῇ τιμαῖς. Τῇ δὲ κατόπιν ἡμέρᾳ τὰ μὲν ἐπιτιμῶντος αὐτοῖς τοῦ ὑπάτου τῆς ἀδόξου φυγῆς, τὰ δὲ παρακαλοῦντος αἴσχιστον ἔργον ἀναλύσασθαι καλῷ ἀγῶνι, τὰ δ' ἀπειλοῦντος, εἰ μὴ στήσονται παρὰ τὰ δεινά, χρήσεσθαι τοῖς νόμοις, ἀπειθείᾳ τε διεχρῶντο καὶ καταβοῇ καὶ ἀπάγειν σφᾶς ἐκέλευον ἐκ τῆς πολεμίας, ὡς ἀδύνατοι ἔτι ὄντες ὑπὸ τραυμάτων ἀντέχειν. Κατεδήσαντο γὰρ αὐτῶν οἱ πολλοὶ τοὺς ὑγιεῖς χρῶτας, ὡς τραυματίαι. Ὥσθ' ὁ Ἄππιος ἠναγκάσθη ἀπάγειν τὸν στρατὸν ἐκ τῆς πολεμίας· καὶ οἱ Οὐολοῦσκοι ἀπιοῦσιν ἑπόμενοι πολλοὺς αὐτῶν ἀπέκτειναν. Ὡς δ' ἐν τῇ φιλίᾳ ἐγένοντο, συναγαγὼν εἰς ἐκκλησίαν αὐτοὺς ὁ ὕπατος καὶ πολλὰ ὀνειδίσας ἔφη χρήσεσθαι τῇ πατρίῳ κατὰ τῶν λειποτακτῶν κολάσει. Καὶ πολλὰ δεομένων τῶν πρεσβευτῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐν τέλει μετριάσαι καὶ μὴ συμφορὰν ἐπὶ συμφορᾷ

ædilium creandorum comitia, sine auspiciis et omni alia religione, comitiis tributis peraguntur. Atque hic fuit illius seditionis in urbe tunc excitatæ finis.

L. Paullo post Romanis placuit exercitus conscribere, et utrumque consulem contra Æquos et Volscos emittere. Erant enim, qui nuntiabant magnas utriusque gentis copias egressas esse, et agros sociorum populi Romani populari. Exercitibus igitur celeriter paratis, consules provincias sortiti sunt, et Quintio bellum contra Æquos, Appio contra Volscos obtigit. Utrique consuli res successit, ut par fuit. Exercitus enim, qui Quintio datus fuerat, ob lenitatem ejus ac æquitatem promtus erat ad omnia imperata facienda, et plurima pericula sponte sua nullo jubente adibat, ut duci suo gloriam et honorem pararet: magnamque Æquorum agri partem prædabundus est pervagatus, hostibus quum ipso congredi non ausi, unde multa spolia magnamque prædam retulit. Nec diu in hostico moratus, incolumis in urbem rediit, cum duce rebus egregie gestis conspicuo. Qui vero Appii ductu ad bellum profecti sunt, odio, quo eum prosequebantur, patriæ disciplinæ præcepta magnopere neglexerunt. Nam et toto illius expeditionis tempore data opera ignaviter rem gesserunt, ducemque semper contempserunt et quum pugnandum esset cum Volscorum copiis, a ducibus in aciem producti cum hostibus manus conserere noluerunt; sed et centuriones et antesignani, alii abjectis signis, alii vero ordinibus desertis, in castra se receperunt, et nisi hostes inopinatam eorum fugam mirati, insidias metuentes ab ipsis ulterius persequendis abstinuissent, maxima pars Romanorum periisset. Id autem faciebant, quod duci inviderent ne ille, bello præclare confecto, triumpho aliisque honoribus decoraretur. Postero autem die, quum consul et eorum ignominiosam fugam increparet, et ad ejus facinoris ignominiam præclaro prœlio abolendam eos hortaretur ipsisque minaretur, nisi in periculis se fortiter gessissent, se legibus usurum; illi tamen in eadem contumacia perseverabant et vociferabantur, atque se ex hostico abduci jubebant, quod præ vulneribus amplius resistere non possent; multi enim eorum integras corporis partes quasi saucias obligarant. Itaque Appius exercitum ex hostico deducere coactus est: et Volsci eos abeuntes secuti, multos interfecerunt. Ut vero in pacatum agrum ventum est, consul, iis ad concionem convocatis, multisque exprobratis, sed in eos ut in aciei desertores animadversurum dixit: et quamvis seniores atque alii primores viri, qui minores magistratus in castris gerebant, cum pluribus deprecarentur, et valde orarent, ut moderate ageret, neve publicæ cladi aliam novam cala-

36.

προσθεῖναι τῇ πόλει, λόγον οὐδενὸς αὐτῶν ποιησάμενος ἐκύρωσε τὴν κόλασιν. Καὶ μετὰ τοῦτο οἵ λοχαγοί τε ὧν οἱ λόχοι ἔφυγον, καὶ οἱ πρόμαχοι τῶν σημείων, ὅσοι τὰ σημεῖα ἀπολωλέκεσαν, οἱ μὲν πελέκει τοὺς αὐχένας ἀπεκόπησαν, οἱ δὲ ξύλοις παιόμενοι διεφθάρησαν· ἐκ δὲ τοῦ ἄλλου πλήθους ἀπὸ δεκάδος ἑκάστης εἷς ἀνὴρ ὁ λαχὼν κλήρῳ πρὸ τῶν ἄλλων ἀπέθνησκεν. Αὕτη Ῥωμαίοις πάτριός ἐστι κατὰ τῶν λιπόντων τὰς τάξεις ἢ προεμένων τὰς σημαίας ἡ κόλασις. Καὶ μετὰ ταῦτα αὐτός τε μισούμενος ὁ στρατηγὸς, καὶ τῆς στρατιᾶς ὅσον ἔτι περιῆν κατηφὲς καὶ ἄτιμον ἐπαγόμενος, τῶν ἀρχαιρεσίων καθηκόντων, ἀνέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα.

LI. Ἀποδειχθέντων δὲ μετ' ἐκείνους ὑπάτων Λευκίου Οὐαλερίου τὸ δεύτερον καὶ Τιβερίου Αἰμιλίου, βραχύν τινα χρόνον ἐπισχόντες οἱ δήμαρχοι τὸν ὑπὲρ κληρουχίας πάλιν εἰσῆγον λόγον· καὶ προσιόντες τοῖς ὑπάτοις ἠξίουν βεβαιῶσαι τῷ δήμῳ τὰς ὑποσχέσεις, ἃς ἐποιήσατο ἡ βουλὴ Σπορίου Κασσίου καὶ Πρόκλου Οὐεργινίου ὑπατευόντων, δεόμενοί τε καὶ λιπαροῦντες. Καὶ οἱ ὕπατοι αὐτοῖς συνελάμβανον ἀμφότεροι, Τιβέριος μὲν Αἰμίλιος κότον τινὰ παλαιὸν εἰς τὴν βουλὴν οὐκ ἄλογον ἀναφέρων, ὅτι τῷ πατρὶ αὐτοῦ θρίαμβον αἰτουμένῳ κατάγειν οὐκ ἐπέτρεψεν· ὁ δὲ Οὐαλέριος ἀποθεραπεῦσαι τοῦ δήμου τὴν ὀργὴν βουλόμενος, ἣν εἶχε πρὸς αὐτὸν ἐπὶ τῷ Σπορίου Κασσίου θανάτῳ, ὃν ἀπέκτεινεν ὡς ἐπιχειροῦντα βασιλείᾳ ταμίας τότ' ὢν Οὐαλέριος, ἄνδρα τῶν κατὰ τὴν αὐτὴν ἡλικίαν γενομένων ἐπιφανέστατον ἐν ἡγεμονίαις τε πολέμων καὶ πολιτικαῖς πράξεσιν, ὃς καὶ τὸ περὶ τῆς κληρουχίας πολίτευμα πρῶτος εἰσήγαγεν εἰς τὴν πόλιν, καὶ δι' αὐτὸ μάλιστα ὑπὸ τῶν πατρικίων ὡς δῆμον αἱρούμενος πρὸ αὐτῶν ἐμισήθη. Τότε δ' οὖν ὑποσχομένων τῶν ὑπάτων αὐτοῖς προθήσειν ἐν τῇ βουλῇ τὸν ὑπὲρ τῆς διανομῆς τῶν δημοσίων κλήρων λόγον, καὶ τῆς ἐπικυρώσεως τοῦ νόμου συναρεῖσθαι, πιστεύσαντες αὐτοῖς οἱ δήμαρχοι παρῆσαν ἐπὶ τὴν βουλὴν καὶ λόγους διεξῆλθον ἐπιεικεῖς. Οἷς οὐδὲν ἀντιλέξαντες οἱ ὕπατοι, ὡς μὴ φιλονεικίας δόξαν ἀπενέγκαιντο, γνώμην ἀποδείκνυσθαι τοὺς πρεσβυτάτους ἠξίουν. Ἦν δ' ὁ πρῶτος ὑπ' αὐτῶν κληθεὶς Λεύκιος Αἰμίλιος θατέρου τῶν ὑπάτων πατήρ, ὃς ἔφη δοκεῖν αὐτῷ καὶ δίκαιον καὶ συμφέρον ἔσεσθαι τῇ πόλει πάντων εἶναι τὰ κοινὰ καὶ μὴ ὀλίγων· τῷ τε δήμῳ πείθοντι ὑπουργεῖν συνεβούλευεν, ἵνα χάρις ἡ παραχώρησις αὐτῶν γένηται· πολλὰ γὰρ καὶ ἄλλα μὴ δόντας αὐτῷ κατὰ προαίρεσιν ὑπ' ἀνάγκης συγκεχωρηκέναι· τούς τε κατέχοντας τὰς κτήσεις, ὧν ἐκαρπώσαντο χρόνων λαθόντες ἠξίου χάριν εἰδέναι, κωλυομένους δὲ μὴ φιλοχωρεῖν. Ἔφη τε σὺν τῷ δικαίῳ, ὃ πάντες ὁμολογήσειαν ἰσχυρὸν εἶναι, τὰ μὲν δημόσια κοινὰ πάντων εἶναι, τὰ δ' ἴδια ἑκάστου τῶν νόμῳ κτησαμένων, καὶ ἀναγκαῖον ἤδη τὸ πρᾶγμα ὑπὸ τῆς βουλῆς γεγονέναι πρὸ ἐτῶν ἑπτακαίδεκα τὴν

mitatem adderet, ille spreta eorum oratione pœnam sancivit. Ac mox et centuriones, quorum cohortes fugerant, et antesignani, qui signa amiserant, partim securi percussi sunt, partim cæsi fustibus necati sunt : ex reliqua vero multitudine pro aliis decimus quisque miles sorte ad supplicium abductus est; quæ pœna apud Romanos solennis est in eos, qui ordines deseruerunt, vel signa projecerunt. Post hæc ipse dux omnibus odiosus, cum mœrore et ignominia exercitum, qui adhuc erat reliquus, instantibus comitiis, in patriam reduxit.

LI. Anno sequenti, quum creati essent consules. L. Valerius iterum et Tib. Æmilius, tribuni aliquanto post legis agrariæ mentionem iterum fecerunt; et adierunt consules, eosque summis precibus orarunt, ut ratum facerent, quod senatus, Sp. Cassio et Proculo Virginio consulibus, promiserat. Et uterque consul ipsis favebat, Tib. Æmilius propter quoddam vetus odium in senatum, quod non erat injustum, quia ejus patri triumphum petenti negarat : Valerius vero, quia cupiebat plebem delinire sibi infensam propter Sp. Cassii mortem quem, tyrannidis affectatæ convictum, ipse tunc quæstor capitali supplicio affecerat, virum ob peritiam exercituum ductandorum rerumque civilium tractandarum longe omnium ætate sua clarissimum, qui primus legem agrariam in urbem intulerat eoque nomine potissimum, ut plebis favorem sibi præferret, patriciis exosus erat. Quum igitur consules illis tunc promisissent, se de publici agri divisione ad senatum relaturos, ipsosque in lege perferenda adjuturos, tribuni his freti in senatum venerunt, atque verbis usi sunt mansuetis. Contra quæ quum consules nihil dixissent, ne viderentur contentionem quærere, seniores sententiam rogarunt. Primus autem L. Æmilius alterius consulis pater rogatus fuit; qui dixit, « sibi videri e republica fore, si bona « publica ab omnibus possiderentur, non autem a pau- « cis; et plebi *hoc* roganti indulgendum esse censebat, « ut ea concessio pro beneficio a senatu dato haberetur: « sæpe enim coactos eos multa alia ei concessisse *dice-* « *bat,* quæ sponte largiri noluerant : eosque, qui pos- « sessiones *publicas* detinerent pro fructu, quem tam- « diu clam ex illis percepissent, *senatui* gratias agere « debere æquum censebat; et si *in posterum illis uti* « prohiberentur, pertinaces esse non debere in illis « retinendis. Addebat, præter jus, quod omnium con- « fessione firmaretur, et jubere publicas quidem pos- « sessiones omnibus esse communes, privatas vero unius- « cujusque esse, qui legitimis artibus sibi eas parasset, « necessitatem etiam hujus rei peragendæ senatui jam « incumbere, quod de agro dividendo ante XVII annos « senatusconsultum fecisset. Ostendebatque, id decre-

γῆν διανέμειν ψηφισαμένης. Καὶ τοῦτο ἀπέφαινεν ἐπὶ τῷ συμφέροντι τότε αὐτὴν βεβουλεῦσθαι, ἵνα μήτε γῆ χέρσος ᾖ, καὶ ὁ τὴν πόλιν οἰκουρῶν πένης ὄχλος μὴ ἀργὸς, ὥσπερ νῦν τοῖς ἀλλοτρίοις ἀγαθοῖς φθονῶν· ἐπιτρέφηται δὲ τῇ πόλει νεότης ἐν ἐφεστίοις καὶ κλήροις πατρῴοις, ἔχουσά τι καὶ ἐπὶ τῷ καλῶς τετράφθαι μέγα φρονεῖν· ἐπεὶ τοῖς γ' ἀκλήροις καὶ ἐκ τῶν ἀλλοτρίων κτημάτων, ἃ μισθοῦ ἐργάζονται, γλίσχρως διατρεφομένοις ἢ ἀρχῆθεν μὴ ἐμφύεσθαι ἔρωτα γενεᾶς τέκνων, ἢ ἐμφύντα πονηρὸν ἐκφέρειν καρπὸν καὶ οὐδ' εὐτυχῆ, ἐκ ταπεινῶν τε συμποριςθέντα οἷα εἰκὸς γάμων καὶ ἐν κατεπτωχευμέναις τραφέντα τύχαις. « Ἐγὼ μὲν οὖν, ἔφη, γνώμην ἀπο« δείκνυμαι, τά τε προβουλευθέντα ὑπὸ τοῦ συνεδρίου « καὶ διὰ τὰς μεταξὺ ταραχὰς παρειλκυσμένα ἐμπε« δοῦν τοὺς ὑπάτους, καὶ τοὺς ποιησομένους τὴν δια« νομὴν ἄνδρας ἀποδεικνύναι. »

LII. Ταῦτα εἰπόντος Αἰμιλίου, δεύτερος κληθεὶς Ἄππιος Κλαύδιος ὁ τῷ πρόσθεν ὑπατεύσας ἔτει, τὴν ἐναντίαν γνώμην ἀπεφήνατο, διδάσκων, ὡς οὐθ' ἡ βουλὴ διανεῖμαι τὰ δημόσια [πράγματα] προαίρεσιν ἔσχε· πάλαι γὰρ ἂν εἰληφέναι τὰ δόξαντα αὐτῇ τέλος· ἀλλ' εἰς χρόνον καὶ διάγνωσιν ἑτέραν ἀνεβάλετο, παῦσαι προθυμουμένη τὴν τότε κατασχοῦσαν στάσιν, ἣν εἰσῆγεν ὁ τῇ τυραννίδι ἐπιχειρῶν ὕπατος καὶ μετὰ ταῦτα δίκας δοὺς καλάς· οὔτε οἱ μετὰ τὸ προβούλευμα λαχόντες ὕπατοι τέλος τοῖς ἐψηφισμένοις ἐπέθεσαν, ὁρῶντες ὅσων εἰσελεύσεται κακῶν εἰς τὴν πόλιν ἀρχὴ συνεθισθέντων τὰ κοινὰ τῶν πενήτων διαλαγχάνειν· αἵ τε μετ' ἐκείνους πεντεκαίδεκα ὑπατεῖαι, πολλῶν αὐταῖς ἐπαχθέντων ὑπὸ τοῦ δήμου κινδύνων, οὐδὲν ὑπέμειναν ὃ μὴ συνέφερε τῷ κοινῷ πράττειν, διὰ τὸ μηδ' ἐξεῖναί σφισι κατὰ τὸ προβούλευμα τοὺς γεωμόρους ἀποδεικνύειν, ἀλλὰ τοῖς πρώτοις ἐκείνοις ὑπάτοις, « ὥστ' οὐδ' ὑμῖν, ἔφησεν, ὦ « Οὐαλέριε καὶ σὺ Αἰμίλιε, γῆς ἀναδασμοὺς εἰσφέ« ρειν, οὓς οὐκ ἐπέταξεν ὑμῖν τὸ συνέδριον, οὔτε « καλῶς ἔχει προγόνων οὖσιν ἀγαθῶν, οὔτ' ἀσφαλῶς. « Καὶ περὶ μὲν τοῦ προβουλεύματος, ὡς οὐ κρατεῖσθε « ὑπὸ αὐτοῦ οἱ τοσούτοις ὕστερον ὑπατεύσαντες χρό« νοις, ταῦτα ἱκανά. Περὶ δὲ τοῦ βιασαμένους τινὰς ἢ « λαθόντας σφετερίσασθαι τὰ δημόσια βραχὺς ἀπαρ« κεῖ μοι λόγος. Εἰ γάρ τις οἶδε καρπούμενόν τινα, « ὧν οὐκ ἔχει κτῆσιν, ἀποδεῖξαι νόμῳ, μήνυσιν ἀπε« νεγκάτω πρὸς τοὺς ὑπάτους καὶ κρινάτω κατὰ τοὺς « νόμους, οὓς νεωστὶ δεήσει γράφειν· πάλαι γὰρ « ἐγράφησαν, καὶ οὐδεὶς αὐτοὺς ἠφάνικε χρόνος. « Ἐπεὶ δὲ καὶ περὶ τοῦ συμφέροντος ἐποιεῖτο λόγους « Αἰμίλιος, ὡς ἐπὶ τῷ πάντων ἀγαθῷ τῆς κληρουχίας « ἐσομένης, οὐδὲ τοῦτο τὸ μέρος ἀνέλεγκτον ἐᾶσαι βού« λομαι. Ἐμοὶ γὰρ δοκεῖ τὸ αὐτόθι μόνον αὐτός γε « ὁρᾶν, τὸ δὲ μέλλον οὐ προσκοπεῖν, ὅτι μικρὸν εἶναι « δοκοῦν ἔτι τῶν δημοσίων τοῖς ἀργοῖς καὶ ἀπόροις « μεταδιδόναι πολλῶν ἔσται καὶ μεγάλων κακῶν αἴ«

« tum in utilitatem publicam tunc ab ipso senatu fac« tum, ne ager incultus maneret, neve urbani pauperes « otiosi (ut tunc) alienis bonis inviderent; utque ju« ventus urbana in suis laribus et paternis possessionibus « educaretur, et honeste educata magno esset animo: « nam iis, qui nullum patrimonium haberent, et qui « parce se alerent alienis pecuniis, quas opera sua sibi « pararent, aut omnino nullum procreandorum libe« rorum amorem insitum esse aut, si insitus esset, ma« lum fructum proferre, et parum felicem, quod simile « ex humili plerumque conjugio proveniret et in men« dica fortuna sit educatus. Ego igitur, inquit, hanc « sententiam dico, ut senatusconsulta, quæ turbulento« rum temporum interventu ad hanc usque diem dilata « sunt, a consulibus confirmentur, et decemviri creea« tur, qui agros dividant. »

LII. His ab Æmilio dictis, secundus rogatus Appius Claudius, superioris anni consul, contrariam dixit sententiam: docens, nunquam eam fuisse voluntatem senatus, ut res publicæ dividerentur: nam si voluisset, jampridem id fecisse: sed in aliud tempus ejus rei cognitionem distulisse, quod cuperet illam seditionem sopire, quam excitarat consul affectans tyrannidem, et postea meritis pœnis affectus: neque primos post *illud* senatusconsultum consules decreta exsecutos esse, quod viderent quantis malis aditus in rempublicam patefieret, si publica pauperibus dividendi mos reciperetur: neque deinceps per continuos quindecim annos ullos consules, licet multa pericula illis a plebe essent illata, sustinuisse quidquam contra reipublicæ commoda facere, quod ne liceret quidem ipsis ex illo senatusconsulto istos agri finitores creare; sed solis illis primis consulibus, *quorum consulatu id factum esset.* « Itaque, ne vobis quidem (inquit), Valeri, tuque Æmili, « de dividendis agris referre licet, quibus hoc a senatu « mandatum non est, nec *id, quod facitis,* honestum aut « tutum est iis, qui ex bonis majoribus sunt orti. At« que hæc quidem de senatusconsulto, quo tot annis « post consules facti non tenemini, dixisse satis sit. De « illis vero, qui vel vi clam bona publica sibi usurpant, « paucis agere satis mihi erit. Si quis enim compertum « habet, aliquem frui agris, quorum se legitimum pos« sessorem probare non possit, ejus nomen ad consules « deferat, resque judicetur ex legibus, quæ non erunt « nunc condendæ; jampridem enim scriptæ sunt, et « nulla vetustas eas delevit. Quoniam vero Æmilius de « utilitate etiam disseruit, asseverans agri divisionem « bono fore omnibus, ne hanc quidem partem sine « confutatione relinquam. Hic enim videtur mihi tan« tummodo præsentem rerum statum spectare, sed id, « quod est futurum, nequaquam prospicere; nimirum « hanc rerum publicarum divisionem otiosis et egenis « hominibus concessam, quæ adhuc videtur parvi esse « momenti, multorum et magnorum malorum caussam

« τιον. Τὸ γὰρ ἔθος τὸ συνεισπορευόμενον ἅμα τούτῳ « καὶ διαμένον ἐν τῇ πόλει, καὶ μέχρι παντὸς ὀλέθριον « ἔσται καὶ δεινόν· οὐ γὰρ ἐξαιρεῖ τὰς πονηρὰς ἐπι- « θυμίας ἐκ τῆς ψυχῆς τὸ τυγχάνειν αὐτῶν, ἀλλ' « αὔξει καὶ πονηροτέρας ποιεῖ. Τεκμήρια δ' ὑμῖν γε- « νέσθω τούτων τὰ ἔργα· τί γὰρ δεῖ τοῖς λόγοις ὑμᾶς « τοῖς ἐμοῖς ἢ τοῖς Αἰμιλίου προσέχειν;

LIII. « Ἴστε δήπου πάντες, ὅσους ἐχειρωσάμεθα « πολεμίους καὶ ὅσην γῆν προενομεύσαμεν, καὶ ὅσα « λάφυρα ἐκ τῶν ἁλόντων χωρίων ἐλάβομεν, ὧν οἱ « πολέμιοι στερόμενοι τέως εὐδαίμονες ὄντες ἐν πολλῇ « κατέστησαν ἀπορίᾳ· καὶ ὅτι τούτων οὐδενὸς ἀπηλά- « θησαν οὐδὲ μεῖον ἐκτήσαντο ἐν ταῖς διανομαῖς οἱ « τὴν ἀπορίαν ὀδυρόμενοι. Ἆρ' οὖν διὰ ταύτας τὰς « ἐπικτήσεις ἐπανορθωσάμενοι φαίνονταί τι τῆς πα- « λαιᾶς τύχης καὶ προεληλυθότες εἰς ἐπιφάνειαν τοῖς « βίοις; Ἐβουλόμην δ' ἂν καὶ θεοῖς εὐξάμην, ἵνα ἧττον « ἦσαν οἱ ἐπίσκηνοι λυπηροὶ τῇ πόλει. Νῦν δὲ ὁρᾶτε « γὰρ καὶ ἀκούετε αὐτῶν ὀδυρομένων, ὅτι ἐν ἐσχάτῃ « εἰσὶν ἀπορίᾳ, ὥστ' οὐδ' εἰ ταῦτα, ἃ νῦν αἰτοῦνται, « καὶ ἔτι τούτων λάβοιμεν πλείω ἐπανορθώσονται « τοὺς βίους. Οὐ γὰρ ἐν ταῖς τύχαις αὐτῶν ἐνοικεῖ « τὸ ἄπορον, ἀλλὰ ἐν τοῖς τρόποις, οὓς οὐχ οἷον ὁ « βραχὺς οὗτος ἐκπληρώσει κλῆρος, ἀλλ' οὐδ αἱ σύμ- « πασαι βασιλέων τε καὶ τυράννων δωρεαί. Δράσο- « μέν τε, εἰ καὶ ταῦτα συγχωρήσομεν αὐτοῖς, ὅμοια- « τοῖς πρὸς ἡδονὴν θεραπεύουσι τοὺς καμνοντας ἰα- « τροῖς. Οὐ γὰρ τὸ νοσοῦν ὑγιασθήσεται τῆς πολι- « τείας μέρος, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑγιαῖνον ἀπολαύσει τῆς « νόσου. Καθόλου τε, ὦ βουλή, πολλῆς ὑμῖν δεῖ ἐπι- « μελείας τε καὶ φροντίδος, ὅπως ἂν σώσητε πάσῃ « προθυμίᾳ διαφθειρόμενα τὰ ἤθη τῆς πόλεως. Ὁρᾶτε « γάρ, εἰς ἃ προελήλυθεν ἡ τοῦ δήμου ἀκοσμία, καὶ « ὡς οὐκέτι ἄρχεσθαι πρὸς τῶν ὑπάτων ἀξιοῖ· ᾧ γ' « οὐ μετεμέλησε τῶν ἐνθάδε πραττομένων, ἀλλὰ καὶ « ἐπὶ στρατοπέδου τὴν αὐτὴν ἀπεδείξατο ἀκοσμίαν, « ὅπλα τε ῥίψας καὶ τάξεις ἐκλιπὼν καὶ σημεῖα πολε- « μίοις προέμενος καὶ φυγῇ, πρὶν εἰς χεῖρας ἐλθεῖν « ἐπονειδίστῳ χρησάμενος, ὥσπερ ἐμοῦ μόνον ἀφαι- « ρησόμενος τὴν ἐκ τῆς νίκης δόξαν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ « τῆς πατρίδος τὸ κατὰ τῶν ἐχθρῶν κράτος. Καὶ « νῦν Οὐολούσκοις κατὰ Ῥωμαίων ἵσταται τρόπαια, « καὶ κοσμεῖται τοῖς ὑμετέροις λαφύροις τἀκείνων « ἱερά, καὶ ἐν αὐχήμασιν ἡλίκοις οὔπωποτε αἱ πόλεις « αὐτῶν εἰσιν, τέως ὑπὲρ ἀνδραποδισμοῦ τε καὶ κα- « τασκαφῆς τῶν ὑμετέρων δεόμεναι ἡγεμόνων. Ἆρά « γε δίκαιον ἢ καλὸν ἐπὶ τοιούτοις κατορθώμασι χάριν « αὐτοῖς ὑμᾶς εἰδέναι, καὶ δημοσίαις ἐπικοσμεῖν δω- « ρεαῖς κληρουχήσαντας τὴν γῆν, ἧς πολέμιοι κρα- « τοῦσι τὸ κατὰ τούτους εἶναι μέρος; Ἀλλὰ τί δεῖ « τούτοις ἐγκαλεῖν, οἷς δι' ἀπαιδευσίαν τε καὶ δυσ- « γένειαν ὀλίγος ἐστὶ τῶν καλῶν λόγος, ὁρῶντας, ὡς « οὐδ' ἐν τοῖς ἡμετέροις ἤθεσι πᾶσιν ἔτι τὸ ἀρχαῖον « οἰκεῖ φρόνημα, ἀλλ' αὐθάδεια μὲν ἡ σεμνότης κα-

» futuram; nam mos qui inde in rempublicam invehi- « tur, et qui in ea permanebit, gravis etiam et perni- « ciosus in perpetuum erit. Potiri enim malis cupidi- « tatibus non eximit eas ex animo, sed auget eas, et « pejores reddit. Horum autem facta sint vobis argu- « mento. Quid enim opus est, vos ad mea vel Æmilii « verba mentem advertere?

LIII. « Vos omnes enim scitis, quantum hostium vice- « rimus, quantum agrorum populati simus, et quantum « prædæ ex oppidis expugnatis retulerimus; quibus re- « bus hostes privati, quum olim beati essent, nunc ad « magnam egestatem sunt redacti. *Scitis etiam* eos, qui « de inopia queruntur, a nullo horum bonorum repul- « sos; sed ex æquo eorum fuisse participes. An igitur « ex his lucri aliquid pristinæ eorum fortunæ accessit, « aut ad vitæ genus illustrius provecti videntur? Equi- « dem hoc vellem, precibusque a diis contenderem, ut « minus molesti contubernales civitati essent. At nunc « videtis et auditis eos de sua extrema inopia conque- « rentes, ita ut ne his quidem, quæ nunc petunt, nec « multo pluribus impetratis, vitam vel tantillum com- « modius transacturi sint. Nam non in earum fortuna, « sed in moribus egestas inest : quos non modo exigua « ista agri portio non satiaverit, sed ne regum quidem « tyrannorumque omnes munificentiæ. Quibus si hæc « concesserimus, idem faciemus, quod medici, qui ægro- « tis morem gerunt, et ad eorum voluntatem eos cu- « rant; non enim ægra pars civitatis sanabitur, sed « etiam sana pars hujus morbi contagione inficietur. « Denique, Patres conscripti, magna diligentia et cura « vobis opus est, ut omni studio mores civitatis con- « servetis, qui paullatim corrumpuntur. Videtis enim « quo processerit plebis immodestia, utque consulum « imperio parere amplius nolit : quam non solum non « pœnitet domesticorum facinorum, sed etiam foris « eadem petulantia est usa : siquidem arma abjecit, « ordines deseruit, signa hostibus prodidit, et ante con- « gressum fugæ ignominiosæ se dedit, quasi mihi soli « victoriæ gloriam, ac non etiam patriæ de hostibus « victoriam ereptura esset. Et nunc Volsci de Ro- « manis tropæa statuunt, illorumque templa nostris « spoliis ornantur, et eorum populi se, ut nunquam ante, « jactant, qui paullo ante suppliciter a nostris ducibus « petierant, ne se in servitutem abducerent neve occi- « dione delerent. An igitur æquum et honestum est, ob « ejusmodi egregia facinora nos gratiam illis referre et « donis publicis agro diviso ornare, quem hostes quan- « tum quidem in istis est in sua potestate habent? Sed « quid opus est istos accusare, qui male nati et male « educati parvam honestatis habent rationem, si vide- « mus ne in omnium quidem nostrum moribus amplius « habitare priscos animos : sed a nonnullis gravitatem « superbiæ, justitiam stultitiæ, fortitudinem insaniæ, « prudentiam fatuitatis nomine appellari. Contra vero

« λεῖται πρὸς ἐνίων, μωρία δ' ἡ δικαιοσύνη, μανι« κὸν δὲ τὸ ἀνδρεῖον καὶ ἠλίθιον τὸ σῶφρον, ἃ δὲ « μισητὰ παρὰ τοῖς προτέροις ἦν, ταῦτα πυργοῦταί « τε νῦν καὶ θαυμάσια ἡλίκα φαίνεται τοῖς διεφθαρ« μένοις ἀγαθά, ἀνανδρία καὶ βωμολοχία καὶ κακοή« θεια, καὶ τὸ πανοῦργον [σοφὸν] καὶ τὸ πρὸς πάντα « ἰταμὸν καὶ τὸ μηδενὶ τῶν κρειττόνων εὐπειθές· ἃ « πολλὰς ἤδη πόλεις ἰσχυρὰς λαβόντα ἐκ βάθρων « ἀνέτρεψε. Ταῦθ' ὑμῖν, ὦ βουλή, εἴθ' ἡδέα ἐστὶν « ἀκούειν εἴτ' ἀνιαρά, μετὰ πάσης ἀληθείας καὶ παρ« ρησίας εἴρηται, τοῖς μὲν πεισθησομένοις ὑμῶν, ἐὰν « ἄρα πεισθῆτε, ἔν τε τῷ παρόντι χρήσιμα καὶ εἰς τὸ « μέλλον ἀσφαλῆ· ἐμοὶ δέ, ὃς ὑπὲρ τοῦ κοινῇ συμφέ« ροντος ἰδίας ἀπεχθείας ἀναιροῦμαι, πολλῶν ἐσόμενα « κινδύνων αἴτια. Προορᾶν γὰρ ἱκανός εἰμι τὰ συμ« βησόμενα ἐκ λογισμοῦ, καὶ παραδείγματα ποιοῦμαι « τἀλλότρια πάθη τῶν ἐμαυτοῦ. »

LIV. Ταῦτ' εἰπόντος Ἀππίου, καὶ τῶν ἄλλων ὀλίγου δεῖν πάντων τὴν αὐτὴν γνώμην ἀποφηναμένων, ἡ μὲν βουλὴ διελύετο. Οἱ δὲ δήμαρχοι δι' ὀργῆς ἔχοντες τὴν ἀποτυχίαν ἀπῄεσαν, καὶ μετὰ τοῦτο ἐσκόπουν, ὅπως τιμωρήσονται τὸν ἄνδρα· ἔδοξεν οὖν αὐτοῖς πολλὰ βουλευσαμένοις δίκῃ τὸν Ἄππιον ὑπαγαγεῖν θάνατον ἐχούσῃ τὸ τίμημα. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐν ἐκκλησίᾳ τοῦ ἀνδρὸς κατηγορήσαντες παρεκάλουν ἥκειν ἅπαντας εἰς τὴν ἀποδειχθησομένην ἡμέραν, ὡς διοίσοντας ὑπὲρ αὐτοῦ ψῆφον. Ἃ δὲ κατηγορεῖν ἔμελλον ταῦτα ἦν· ὅτι πονηρὰς ἐτίθει κατὰ τοῦ δήμου γνώμας καὶ στάσιν εἰσῆγεν εἰς τὴν πόλιν καὶ δημάρχῳ χεῖρας ἐπήνεγκε παρὰ τοὺς ἱεροὺς νόμους, καὶ στρατιᾶς ἡγησάμενος σὺν βλάβῃ τε καὶ αἰσχύνῃ μεγάλῃ ἀνέστρεψε. Ταῦτα προειπόντες ἐν τῷ πλήθει καὶ ῥητήν τιν' ἀποδείξαντες ἡμέραν, ἐν ᾗ τέλος ἔφησαν ἐπιθήσειν τῇ δίκῃ, παρήγγειλαν αὐτῷ παρεῖναι τότε ἀπολογησομένῳ. Ἀγανακτούντων δὲ πάντων τῶν πατρικίων καὶ παρεσκευασμένων ἁπάσῃ προθυμίᾳ σώζειν τὸν ἄνδρα, καὶ τὸν Ἄππιον παρακαλούντων εἶξαι τῷ καιρῷ καὶ σχῆμα ταῖς παρούσαις τύχαις ἁρμόττον μεταλαβεῖν, οὐδὲν ἔφη ποιήσειν ὁ ἀνὴρ οὔτε ἀγεννὲς οὔτε τῶν προγεγονότων ἔργων ἀνάξιον, μυρίους δ' ἂν ὑπομεῖναι θανάτους πρότερον ἢ γονάτων ἅψασθαί τινος· τούς τε ὑπὲρ αὐτοῦ δεῖσθαι παρεσκευασμένους διεκώλυεν, εἰπὼν ὡς διπλασίως ἂν αἰδεσθείη ταῦτα ὑπὲρ αὐτοῦ ποιοῦντας ἑτέρους ὁρῶν, ἃ μηδ' αὐτὸς ὑπὲρ αὐτοῦ πράττειν πρέποντα ἡγεῖται. Ταῦτά τε δὴ καὶ πολλὰ ὅμοια τούτοις λέγων καὶ οὔτε ἐσθῆτα ἀλλάξας οὔτε τὸ τῆς ὄψεως γαῦρον ἀλλοιώσας οὔτε φρονήματός τε ὑφέμενος, ὡς εἶδεν ὀρθὴν καὶ μετέωρον ἐπὶ τῇ προσδοκίᾳ τοῦ ἀγῶνος τὴν πόλιν, ὀλίγων ἔτι λειπομένων ἡμερῶν ἑαυτὸν διεχρήσατο. Οἱ μὲν δὴ προσήκοντες αὐτῷ νόσον ἐσκήπτοντο γενέσθαι τοῦ θανάτου αἰτίαν. Προενεχθέντος δὲ τοῦ σώματος εἰς τὴν ἀγοράν, ὁ μὲν υἱὸς αὐτοῦ προσιὼν τοῖς δημάρχοις καὶ τοῖς ὑπάτοις ἠξίου τὴν νόμιμον

« quæ apud priscos odiosa erant, hæc nunc extolli, et « hominibus corruptis admiranda bona videri, ignaviam « *scilicet* et scurrilitatem et malignitatem et versutiam « et animum ad quævis temerarium, et ad nulla me« liora obtemperantem : quæ jam multas potentes civi« tates funditus everterunt. Hæc, Patres conscripti, « sive auditu jucunda vobis sunt, sive molesta, a me « et verissime et liberrime sunt dicta, iis quidem de « vobis, qui me audient, si modo me audietis, et nunc « utilia et in posterum tuta; mihi vero, qui publicorum « commodorum caussa privatus inimicitias suscipio, « multa pericula allatura. Res enim futuras ratioci« natione prævidere possum, et quid mihi sit eventu« rum, ex aliorum exemplis et casibus conjicio. »

LIV. His ab Appio dictis, et aliis ferme omnibus in eamdem sententiam euntibus, senatus quidem est dimissus. Tribuni autem ob repulsam, quam tulerunt, irati abierunt : et statim cœperunt consultare, quanam ratione illum ulciscerentur. Illis igitur post longam consultationem placuit diem Appio dicere, litem capite æstimantibus. Post hæc homine pro concione accusato, adhortati sunt omnes, ut ad diem dictam adessent, suffragia de illo laturi. Crimina autem, quæ illi erant objecturi, hæc erant : malas eum contra plebem sententias dicere, seditionem in civitatem inducere, et tribuno contra sacratas leges manus intulisset, et exercitui præfectum, accepta ingenti clade et ignominia, *in patriam* reversum. His pro concione dictis, certaque die præstituta, qua se judicium peracturos dixerunt, ei, ut ad caussam dicendam veniret, denuntiarunt. Id quum omnes patricii ægre ferrent, et omni studio parati essent reum servare, et Appium hortarentur, ut tempori cederet et habitum præsenti fortunæ convenientem sumeret, negavit ille se quidquam facturum, quod sibi dedecori esset, et rebus ante gestis indignum, et se millies mori malle, quam cuiquam ad genua accideret. Et eos quoque, qui pro se deprecari parati erant, impediebat, dicens, duplicatum pudorem sibi fore, si videret alios pro se ea facere, quæ ne ipsum pro se quidem facere decorum putaret. Hæc aliaque multa similia dicens, nec mutata veste nec variata gravitate vultus, nec quidquam de pristina magnanimitate remittens, ut vidit totam civitatem ejus judicii exspectatione erectam et suspensam, paucis ante judicium diebus manus sibi attulit. Ejus tamen necessarii ipsum morbo exstinctum simulabant. Allato autem in forum cadavere, filius ejus adiit tribunos et consules petiitque, ut sibi populum ad concionem legitimam convocarent, sibique in ea more majorum et ex

ἐκκλησίαν αὐτῷ συναγαγεῖν καὶ τὸν ἐν ἔθει Ῥωμαίοις ὄντα ἐπὶ ταῖς ταφαῖς ἀγορεύεσθαι τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν λόγον ἐπιτρέψαι περὶ τοῦ πατρὸς διελθεῖν. Οἱ δὲ δήμαρχοι καλουμένης ἔτι τῆς ἐκκλησίας ὑπὸ τῶν ὑπάτων ἐνίσταντο, καὶ παρήγγελλον τῷ μειρακίῳ τὸν νεκρὸν ἀποφέρειν. Οὐ μὴν ὁ δῆμός γ' ἠνέσχετο τὴν ὕβριν οὐδὲ περιεῖδε ἄτιμον ἐκβληθῆναι τὸ σῶμα, ἀλλ' ἐπέτρεψε τῷ μειρακίῳ τὰς νομιζομένας ἀποδοῦναι τῷ πατρὶ τιμάς. Ἄππιος μὲν οὖν τοιαύτης τελευτῆς ἔτυχεν.

LV. Οἱ δὲ ὕπατοι καταγράψαντες τὰς δυνάμεις ἐξῆγον ἐκ τῆς πόλεως· Λεύκιος μὲν Οὐαλέριος Αἰκανοῖς πολεμήσων, Τιβέριος δὲ Αἰμίλιος Σαβίνοις. Καὶ γὰρ οὗτοι κατὰ τὸν τῆς στάσεως καιρὸν ἐνέβαλον εἰς τὴν Ῥωμαίων χώραν, καὶ πολλὴν αὐτῆς κακώσαντες ἀπῆλθον λείαν ἄφθονον περιβαλόμενοι. Αἰκανοὶ μὲν οὖν πολλάκις εἰς χεῖρας ἐλθόντες καὶ πολλὰς πληγὰς λαβόντες, εἰς τὸν χάρακα ἐν ἐχυρῷ χωρίῳ κείμενον κατέφυγον, καὶ τὸ λοιπὸν οὐκέτι προῄεσαν εἰς μάχην. Ὁ δὲ Οὐαλέριος ἐπεχείρησε μὲν πολιορκεῖν αὐτῶν τὸ στρατόπεδον, ἐκωλύθη δὲ ὑπὸ τοῦ δαιμονίου. Προϊόντι γὰρ αὐτῷ καὶ ἤδη ἔργου ἐχομένῳ ζόφος ἐξ οὐρανοῦ γίνεται καὶ ὄμβρος πολὺς καὶ ἀστραπαί τε καὶ βρονταὶ σκληραί. Διασκεδασθείσης δὲ τῆς στρατιᾶς ὅ τε χειμὼν εὐθὺς ἐπαύσατο, καὶ πολλὴ κατέσχε τὸν τόπον αἰθρία. Τοῦτο δὴ τὸ ἔργον ὀττευσάμενος ὁ ὕπατος, καὶ τῶν μάντεων κωλυόντων ἔτι πολιορκεῖν τὸ χωρίον, ἀποτραπεὶς τὴν γῆν αὐτῶν ἐκάκου, καὶ ὅσῃ ἐπέτυχε λείᾳ τοῖς στρατιώταις ἅπασαν ὠφελεῖσθαι ἐφεὶς, ἀπῆγεν ἐπ' οἴκου τὴν δύναμιν. Τιβερίῳ δ' Αἰμιλίῳ διεξιόντι τὴν πολεμίαν σὺν πολλῇ καταφρονήσει κατ' ἀρχὰς, καὶ οὐδὲν ἔτι προσδοκῶντι ἀντίπαλον, ἐπῆλθεν ἡ Σαβίνων δύναμις, καὶ γίνεται μάχη αὐτῶν ἐκ παρατάξεως μεσούσης μάλιστα τῆς ἡμέρας ἀρξαμένη μέχρι δύσεως ἡλίου. Σκότους δ' ἐπιλαμβάνοντος, ἀνεχώρουν αἱ δυνάμεις ἐπὶ τοὺς ἑαυτῶν χάρακας οὔτε νικῶσαι οὔτε λειπόμεναι. Ταῖς δ' ἑξῆς ἡμέραις νεκρούς τε οἱ ἡγεμόνες τοὺς ἑαυτῶν ἐκήδευσαν καὶ χάρακας ἐξωρύξαντο· καὶ γνώμας τὰς αὐτὰς εἶχον ἑκάτεροι, διὰ φυλακῆς τὰ οἰκεῖα ἔχειν καὶ μηκέτι ἄρχειν μάχης. Ἔπειτα σὺν χρόνῳ τὰς σκηνὰς λύσαντες ἀπῆγον τὰς δυνάμεις.

LVI. Ἐν δὲ τῷ μετὰ τούτους τοὺς ὑπάτους ἔτει κατὰ τὴν ἑβδομηκοστὴν καὶ ὀγδόην ὀλυμπιάδα, ἣν ἐνίκα στάδιον Παρμενίδης Ποσειδωνιάτης Ἀθήνησι τὴν ἐνιαύσιον ἀρχὴν ἔχοντος Θεαγενίδου, κατεστάθησαν ὕπατοι Ῥωμαίων Αὖλος Οὐεργίνιος Καιλιμοντανὸς καὶ Τῖτος Νομίκιος Πρίσκος. Ἄρτι δ' αὐτῶν τὴν ἀρχὴν παρειληφότων ἀγγέλλεται στρατιὰ Οὐολούσκων πολλὴ παροῦσα. Καὶ μετ' οὐ πολὺ τῶν περιπολίων τι τῶν Ῥωμαϊκῶν ἐξ ἐφόδου καταληφθὲν ἐπαίετο· ἦν δὲ οὐ διὰ μακροῦ τῆς Ῥώμης, καὶ ὁ καπνὸς ἤγγελλε τοῖς ἐν τῇ πόλει τὸ πάθος. Τότε μὲν οὖν, καὶ γὰρ ἦν ἔτι νὺξ, ἱππεῖς τινας ἀπο-

populi Romani consuetudine patrem oratione funebri, quæ in viros bonos haberi solet, ornare permitterent. Tribuni vero jam populo a consulibus ad concionem vocato adversabantur, et adolescenti imperabant, ut cadaver absportaret. Populus tamen id non passus est, nec istam contumeliam neglexit, ut inhonoratum corpus ejiceretur : sed permisit adolescenti, ut honores more receptos patri persolveret. Hic igitur fuit Appii finis.

LV. Ceterum consules copias conscriptas ex urbe eduxerunt; Lucius Valerius Æquis, Tib. Æmilius Sabinis bellum illaturus. Nam hi seditionis tempore in agrum Romanorum fecerant irruptionem, ejusque magna parte vastata, parta ingenti præda discesserant. Æqui autem aliquoties congressi, et multis cladibus acceptis in castra in loco munito sita fuga se receperunt, nec postea amplius ad pugnam prodierunt. Valerius vero eorum castra oppugnare aggressus est, sed divinitus est prohibitus. Quum enim progressus esset, et jam rem aggederetur, caligo cœlitus cum ingenti imbre exorta est, et fulgura et tonitrua formidanda : exercitu vero disperso, confestim tempestas illa cessavit, et magna serenitas in loco illo est facta. Consul igitur hac religione motus, vatibusque castelli oppugnationem impedientibus deterritus, eorum agrum vastavit, omnique præda, in quam incidit, militibus concessa, copias domum reduxit. At Tiberium Æmilium, principio hostium agrum cum magna contemtione pervagantem, et jam nihil amplius hostile timentem, Sabinorum exercitus invasit; collatisque signis pugnatum est inter eos ferme a meridie usque ad solis occasum; at noctis interventu, exercitus se in sua castra receperunt incerta victoria. Sequentibus diebus, duces utrique suorum cadavera funerarunt, fossaque sua castra communiverunt; atque idem utrique statuerant, sua custodire nec hostem prœlio lacessere. Postea tandem castris motis copias abduxerunt.

LVI. Anno autem sequenti, LXXVIII olympiade, qua vicit in stadio Parmenides Posidoniates, archonte Athenis Theagenide, consules Romæ creati sunt A. Virginius Cælimontanus, et T. Numicius Priscus. Sub quorum consulatus initio nuntiatum est Volscos cum magno exercitu adventare; nec multo post castellum quoddam Romanorum, ex iis, quæ extra urbem erant, occupatum ac incensum est. Non distabat autem procul ab urbe, et fumus casum cum populo Romano denuntiavit. Tunc igitur consules (nox enim adhuc erat), aliquot equitibus speculatum missis, et dispositis per

στείλαντες ἐπὶ κατασκοπὴν οἱ ὕπατοι, καὶ φυλακὰς καταστήσαντες ἐπὶ τοῖς τείχεσι καὶ αὐτοὶ ταξάμενοι πρὸ τῶν πυλῶν σὺν τοῖς εὐζωνοτάτοις ἐξεδέχοντο τὰς παρὰ τῶν ἱππέων ἀγγελίας. Ὡς δ' ἡμέρα τ' ἐγένετο, καὶ συνήθροιστο αὐτοῖς ἡ ἐν τῇ πόλει δύναμις, ἦγον ἐπὶ τοὺς πολεμίους. Οἱ δὲ διαρπάσαντες καὶ κατακαύσαντες τὸ φρούριον ἀπῄεσαν διὰ τάχους. Τότε μὲν οὖν οἱ ὕπατοι σβέσαντες τὰ ἔτι καιόμενα καὶ τοῦ χωρίου φυλακὴν καταλιπόντες εἰς τὴν πόλιν, ὀλίγαις δ' ὕστερον ἡμέραις τάς τε οἰκείας ἔχοντες δυνάμεις καὶ τὰς παρὰ τῶν συμμάχων ἐξῄεσαν ἀμφότεροι, Οὐεργίνιος μὲν ἐπὶ τὴν Αἰκανῶν, Νομίκιος δ' ἐπὶ τὴν Οὐολούσκων· καὶ αὐτοῖς ἀμφοτέροις κατὰ γνώμην τὰ τοῦ πολέμου ἐχώρησεν. Οὐεργινίῳ τε γὰρ Αἰκανοὶ δῃοῦντι τὴν χώραν αὐτῶν οὐκ ἐτόλμησαν εἰς χεῖρας ἐλθεῖν, ἀλλὰ καὶ λόχον τινα ὑποκαθίσαντες ἐν ὕλαις ἐπιλέκτων ἀνδρῶν, οἳ ἔμελλον ἐσκεδασμένοις ἐπιθήσεσθαι τοῖς πολεμίοις, διήμαρτον τῆς ἐλπίδος, ταχείας γενομένης ταῖς Ῥωμαίοις αἰσθήσεως καὶ μάχης καρτερᾶς, ἐξ ἧς πολλοὺς τῶν σφετέρων οἱ Αἰκανοὶ ἀπέβαλον, ὥστ' οὐκ εἰς πεῖραν ἑτέρας μάχης ἔτι ἤρχοντο. Νομικίῳ τε ἄγοντι τὴν στρατιὰν ἐπὶ τὴν Ἀντιατῶν πόλιν, ἣ ἐν ταῖς πρώταις τότε τῶν Οὐολούσκων πόλεσιν ἦν, οὐδεμία ἠναντιώθη δύναμις, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν τειχῶν ἠναγκάζοντο ἕκαστοι ἀμύνεσθαι. Ἐν δὲ τούτῳ ἥ τε γῆ αὐτῶν ἡ πολλὴ ἐτμήθη, καὶ πολίχνη τις ἐπιθαλάττιος ἑάλω, ᾗ ἐπινείῳ τε καὶ ἀγορᾷ τῶν εἰς τὸν βίον ἀναγκαίων ἐχρῶντο ἐκ θαλάττης τε καὶ διὰ λῃστηρίων τὰς πολλὰς ἐπαγόμενοι ὠφελείας. Ἀνδράποδα μὲν οὖν καὶ χρήματα καὶ βοσκήματα καὶ τοὺς ἐμπορικοὺς φόρτους ἡ στρατιὰ συγχωρήσει τοῦ ὑπάτου διήρπασε· τὰ δ' ἐλεύθερα σώματα, ὁπόσα μὴ ὁ πόλεμος ἔφθη διειργασμένος, ἐπὶ τὸ λαφυροπώλιον ἀπήχθη. Ἐλήφθησαν καὶ νῆες τῶν Ἀντιατῶν εἴκοσι καὶ δύο μακραὶ καὶ ἄλλα νεῶν ὅπλα τε καὶ παρασκευαί. Μετὰ ταῦτα κελεύσαντος τοῦ ὑπάτου, τάς τε οἰκίας ἐνεπίμπρασαν οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ τοὺς νεωσοίκους κατέσκαπτον καὶ τὸ τεῖχος ἤρειπον ἐκ θεμελίων, ὥστε μηδ' ἀπελθόντων σφῶν χρηστὸν ἔτι τοῖς Ἀντιάταις εἶναι τὸ φρούριον. Ταῦτα δὴ ἐπράχθη χωρὶς ἑκατέρῳ τῶν ὑπάτων, καὶ ἀμφοτέροις ἔτι κοινὴ στρατεία τοῖς ἀνδράσιν ἐπὶ τὴν Σαβίνων γῆν, ἣ δῃώσαντες ἀπῆγον ἐπ' οἴκου τὴν δύναμιν. Καὶ ὁ ἐνιαυτὸς οὗτος ἐτελεύτα.

LVII. Τῷ δ' ἑξῆς ἔτει, Τίτου Κοϊντίου Καπιτωλίνου καὶ Κοΐντου Σερουϊλίου Πρίσκου τὴν ὕπατον ἀρχὴν παρειληφότων, ἥ τ' οἰκεία δύναμις Ῥωμαίων ἅπασα ἐν τοῖς ὅπλοις ἦν καὶ τὰ συμμαχικὰ ἑκούσια παρῆν, πρὶν ἐπαγγελθῆναι αὐτοῖς στρατείαν. Καὶ μετὰ τοῦτο εὐχάς τε ποιησάμενοι τοῖς θεοῖς οἱ ὕπατοι καὶ καθήραντες τὸν στρατὸν ἐξῄεσαν ἐπὶ τοὺς πολεμίους. Σαβῖνοι μὲν οὖν, ἐφ' οὓς ὁ Σερουΐλιος ἤλασεν, οὔτ' εἰς μάχην κατέστησαν οὔτ' ἐξῆλθον εἰς τὴν ὕπαιθρον· μένοντες δ' ἐν τοῖς φρουρίοις ἠνείχοντο γῆς

mœnia custodiis, ipsi cum expeditissimis quibusque stationem pro portis habebant, exspectantes quid renuntiarent equites. Quum autem dies illuxisset, et urbanæ copiæ collectæ essent, eas contra hostes duxerunt. Illi vero direpto incensoque castello, celeriter abierant. Tum igitur consules, exstincto reliquo incendio præsidioque relicto quod custodiret castellum, in urbem sunt reversi. Paucis autem post diebus, ambo cum domesticis atque sociorum copiis expeditionem fecerunt; Virginius in Æquos, Numicius in Volscos : et utrique bellum ex animi sententia successit. Nam Æqui cum Virginio, agrum ipsorum vastante, congredi non sunt ausi : quinetiam, quum manum quandam lectorum virorum in insidiis in silvis collocassent, qui hostes palantes aggrederentur, sua spe frustrati sunt, quia Romani mature dolum senserunt pugnamque acrem commiserunt, in qua multos de suis Æqui amiserunt, ita ut alterius prœlii fortunam ne tentare quidem vellent. Numicio quoque ducenti exercitum ad Antium urbem, quæ tunc inter primarias Volscorum urbes erat, nullus exercitus se opposuit : sed omnes ex mœnibus se defendere cogebantur. Interea vero et ager eorum bona ex parte vastatus est, et oppidulum quoddam maritimum captum est, quod erat illis navale simul et forum rerum venalium ad victum necessarium, quo tum ex mari, tum etiam *terrestribus* latrociniis magnam prædam advehebant. Mancipia igitur et pecunias et pecus et merces exercitus consulis permissu diripuit : at libera corpora, quæ belli clade absumta non fuerant, sub hasta venierunt. Captæ etiam sunt Antiatum naves longæ viginti et duæ et alia navium armamenta et instrumenta. Postea jussu consulis, Romani domus incenderunt, navalia diruerunt et mœnia funditus everterunt, ne post suum quidem discessum oppidulum Antiatibus ullum afferret usum. Hæc igitur ab utroque consule separatim sunt gesta : postea vero conjunctis duobus exercitibus et facta irruptione in agrum Sabinum, eoque vastato, copias domum reduxerunt. Atque hic annus ita finitus est.

LVII. Anno sequenti, T. Quintio Capitolino et Q. Servilio Prisco consulibus creatis, et omnes domesticæ Romanorum copiæ in armis fuerunt, et sociorum auxilia ultro advenerunt, antequam exercitus illis imperaretur; moxque consules, votis nuncupatis et exercitu lustrato, in hostes sunt profecti. Sabini autem, contra quos Servilius ierat, nec in certamen descenderunt, nec copias in campos apertos produxerunt : sed intra munimenta se continentes agros suos in conspectu cædi, et ædificia incendi, et servitia transfugere patiebantur ;

τ' αὐτοῖς ἐκτεμνομένης καὶ οἰκιῶν ἐμπιπραμένων θεραπείας τ' αὐτομολούσης· ὥστε κατὰ πολλὴν εὐπέτειαν ἀπελθεῖν ἐκ τῆς χώρας αὐτῶν τοὺς Ῥωμαίους ὠφελείαις τε βαρεῖς καὶ αὐχήμασι λαμπρούς. Καὶ ἡ μὲν Σερουϊλίου στρατεία τοῦτ' ἔσχε τὸ τέλος· οἱ δὲ σὺν τῷ Κοϊντίῳ στρατεύσαντες ἐπί τ' Αἰκανοὺς καὶ Οὐολούσκους· συνεληλύθεσαν γὰρ εἰς τὸν αὐτὸν τόπον ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ἐθνῶν οἱ προαγωνιούμενοι τῶν ἄλλων καὶ πρὸ τῆς Ἀντιατῶν πόλεως ἀντεστρατοπεδεύσαντο· θᾶττον ἢ βάδην χωροῦντες ἐπιφαίνονται αὐτοῖς· καὶ οὐ πολὺν τόπον τοῦ χάρακος αὐτῶν ἀποσχόντες, ἐν ᾧ πρῶτον ὤφθησάν τε καὶ εἶδον ἐκείνους χωρίῳ ταπεινῷ ὄντι τὰς ἀποσκευὰς ἔθεντο, τοῦ μὴ δεδοικέναι τὰ πολέμια πλήθει μακρῷ προὔχοντα δόξαν ποιῆσαι βουλόμενοι. Ὡς δ' εὐτρεπῆ τὰ εἰς μάχην ἑκατέροις πάντα ἦν, ἐξῄεσαν εἰς τὸ πεδίον, καὶ συμπεσόντες ἠγωνίζοντο μέχρι μεσούσης ἡμέρας, οὔτε εἴκοντες τοῖς πολεμίοις οὔτ' ἐπιβαίνοντες, ἀεί τε τὸ κάμνον μέρος ἀνισοῦντες τοῖς ἐπὶ ταῖς ἐφεδρείαις τεταγμένοις ἑκάτεροι. Ἐν δὲ τούτῳ μάλιστα οἱ Αἰκανοὶ καὶ Οὐολοῦσκοι πλήθει τῶν Ῥωμαίων προὔχοντες ἀνέφερον καὶ περιῆσαν, τῶν πολεμίων οὐκ ἐχόντων ἴσον τῇ προθυμίᾳ τὸ πλῆθος. Ὁ δὲ Κοΐντιος ὁρῶν νεκρούς τε πολλοὺς τῶν σφετέρων, καὶ τῶν περιόντων τοὺς πλείους τραυματίας, ἐμέλλησε μὲν ἀνακαλεῖσθαι τὴν δύναμιν, δείσας δὲ μὴ δόξαν παράσχῃ τοῖς πολεμίοις φυγῆς, παρακινδυνευτέον σφίσιν εἶναι ἔγνω. Ἐπιλεξάμενος δὲ τῶν ἱππέων τοὺς κρατίστους κατὰ τὸ δεξιόν, ᾧ μάλιστα ἔκαμνον, τοῖς σφετέροις παρεβοήθει. Καὶ τὰ μὲν ἐπιτιμῶν τοῖς ἡγεμόσιν αὐτοῖς τῆς ἀνανδρίας, τὰ δ' ὑπομιμνήσκων τῶν προτέρων ἀγώνων, τὰ δὲ τὴν αἰσχύνην ἐπιλεγόμενος καὶ τὸν κίνδυνον, ὃς καταλήψεσθαι αὐτοὺς ἔμελλεν ἐν τῇ φυγῇ, τελευτῶν εἶπεν οὐκ ἀληθές, ὃ μάλιστα μὲν τοῖς σφετέροις θάρσος παρέστησε, τοῖς δὲ πολεμίοις δέος. Ἔφη γάρ, ὅτι θάτερον αὐτῶν ἤδη κέρας ἐξέωσε τοὺς πολεμίους καὶ ἐγγὺς ἤδη ἐστὶ τοῦ ἐκείνων χάρακος. Ταῦτα εἰπὼν ἐνσείει τοῖς πολεμίοις, καὶ καταβὰς ἀπὸ τοῦ ἵππου σὺν τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἐπιλέκτοις τῶν ἱππέων συστάδην ἐμάχετο. Ἐκ δὲ τούτου τόλμα τις ἐμπίπτει τοῖς κάμνουσι τέως, καὶ ὠθοῦνται ἅπαντες ὥσπερ ἕτεροί τινες γεγονότες· καὶ οἱ Οὐολοῦσκοι, τῇδε γὰρ ἐκεῖνοι ἐτάξαντο, μέχρι πολλοῦ διακαρτερήσαντες ἐνέκλιναν. Ὡς δὲ τούτους ὁ Κοΐντιος ἀπεώσατο, ἀναβὰς ἐπὶ τὸν ἵππον παρήλαυνεν ἐπὶ τὴν ἑτέραν τάξιν, καὶ ἐδείκνυε τοῖς ἐκεῖ πεζοῖς τὸ ἡττώμενον τῶν πολεμίων μέρος, καὶ παρεκελεύετο μὴ λείπεσθαι ἀρετῇ τῶν ἑτέρων.

LVIII. Καὶ μετὰ τοῦτ' οὐδὲν ἔτι διέμενε τῶν πολεμίων, ἀλλὰ πάντες εἰς τὸν χάρακα ξυνέφυγον. Οὐ μέντοι δίωξίς γε αὐτῶν ἐπὶ πολὺ ἐγένετο, ἀλλὰ εὐθὺς οἱ Ῥωμαῖοι ἀπετράποντο, ὑπὸ κόπου τὰ σώματα παρειμένοι, καὶ οὐδὲ τὰ ὅπλα ἔτι ὅμοια ἔχοντες. Ὀλίγων δὲ διελθουσῶν ἡμερῶν, ἃς ἐσπείσαντο

ita ut facillime Romani magna præda et simul splendida gloria aucti, ex eorum agro discesserint, atque Servilii expeditio hunc finem habuit. At qui cum Quintio in Æquos et Volscos profecti fuerant (in unum enim eundemque locum convenerant) ex utraque gente, qui pro reliquis certaturi erant, et castra ad Antium posuerant : celerius euntes, in eorum conspectum ex improviso venerunt : nec procul ab eorum castris in loco humili, ubi primum conspecti erant, illosque conspexerant, impedimenta deposuerunt, quia nolebant videri hostes numero longe superiores formidare. Rebus autem omnibus ab utrisque ad prœlium paratis, in campum processerunt : et congressi ad meridiem usque pugnarunt, neutri cedentes hostibus neque adversarios superantes, exæquantes vero utrique semper partem laborantem subsidiis ad hoc ipsum dispositis et instructis. Hac autem in re potissimum Æqui et Volsci, quia Romanis numero præstabant, se efferebant et superiores erant hostibus, qui multitudinem alacritati parem non habebant. Ibi Quintius videns multos de suis cecidisse, et ex iis, qui supererant, plurimos saucios, receptui signum daturus erat : sed veritus, ne hostibus fugæ opinionem præberet, sibi periclitandum esse statuit. Quare lectis fortissimis quibusque equitibus dextro suorum cornu, qua parte maxime laborabant, succurit; et modo ipsos duces ob ignaviam increpans, modo superiora prœlia ipsis in memoriam revocans, modo ignominiam memorans et periculum, in quod fuga incursuri essent, tandem figmento usus est, quo suis audaciam, hosti pavorem attulit. Dixit enim, alterum eorum cornu, fugatis hostibus, jam castris illorum proximum esse. Hæc locutus impressionem in hostes fecit; et ex equo descendens cum lectis equitibus, quos circa se habebat, cominus pugnare cœpit. Moxque audacia quædam invasit eos, qui ante laboraverant, atque universi, quasi alii essent facti, in hostes impetum fecerunt. Volsci vero (in ea enim parte collocati fuerant) quum diu restitissent, *tandem* inclinarunt. Quintius his profligatis equum conscendit, et alterum cornu petiit; et peditibus, qui ibi erant, partem hostium victam ostendit, eosque cohortatus est, ne aliis virtute cederent.

LVIII. Hoc facto, nulla amplius hostium acies restitit; sed omnes simul fuga castra repetere cœperunt. Non tamen longe Romani eos sunt persecuti, sed statim reversi sunt, quum corpora præ labore languida essent, nec amplius arma paria haberent; paucis vero interjectis induciarum diebus, qui ab utrisque in suorum

ταφῆς τε τῶν οἰκείων νεκρῶν καὶ θεραπείας τῶν κεκμηκότων ἕνεκα, παρασκευασάμενοι τὰ εἰς τὸν πόλεμον ἐλλείποντα ἑτέραν ἠγωνίσαντο μάχην περὶ τῷ Ῥωμαίων χάρακι. Προσελθούσης γὰρ ἄλλης δυνάμεως τοῖς Οὐολούσκοις τε καὶ Αἰκανοῖς ἐκ τῶν πέριξ χωρίων οὐ διὰ μακροῦ ὄντων, ἐπαρθεὶς ὁ στρατηγὸς αὐτῶν, ὅτι καὶ πενταπλάσιοι τῶν πολεμίων ἦσαν οἱ σφέτεροι, τήν τε παρεμβολὴν τῶν Ῥωμαίων οὐκ ἐν ἐχυρῷ οὖσαν ὁρῶν, κράτιστον ὑπέλαβεν εἶναι καιρὸν ἐπιχειρεῖν αὐτοῖς. Ἐνθυμηθεὶς δὲ ταῦτα περὶ μέσας νύκτας, ἦγε τὴν δύναμιν ἐπὶ τὸν χάρακα τῶν Ῥωμαίων, καὶ κύκλῳ περιστήσας ἐφρούρει, μὴ λάθοιεν ἀπιόντες. Ὁ δὲ Κοΐντιος, ὡς ἔμαθε τῶν πολεμίων τὸ πλῆθος, ἀγαπητῶς ἐδέξατο, καὶ περιμείνας ἕως ἡμέρα τ' ἐγένετο καὶ ὥρα πληθούσης μάλιστα ἀγορᾶς, κάμνοντας ἤδη τοὺς πολεμίους αἰσθόμενος ὑπό τε ἀγρυπνίας καὶ ἀκροβολισμῶν, καὶ οὐ κατὰ λόχους οὐδ' ἐν τάξει προσάγοντας, ἀλλὰ πολλαχῇ κεχυμένους καὶ σποράδας, ἀνοίξας τὰς πύλας τοῦ χάρακος ἐξέδραμεν ἅμα τοῖς ἐπιλέκτοις τῶν ἱππέων, καὶ οἱ πεζοὶ πυκνώσαντες τοὺς λόχους ἠκολούθουν. Οἱ δὲ Οὐολοῦσκοι καταπλαγέντες αὐτῶν τὸ θράσος, καὶ τὸ μανικὸν τῆς ἐφόδου βραχὺν ἀνασχόμενοι χρόνον, ἀνακρούονται καὶ ὑποχωροῦσιν ἀπὸ τοῦ χάρακος· ἦν γάρ τις οὐ πρόσω τοῦ στρατοπέδου λόφος ὑψηλὸς ἐπιεικῶς· εἰς τοῦτον ἀνατρέχουσιν, ὡς ἀναπαυσόμενοί τ' αὖθις καὶ εἰς τάξιν καταστησόμενοι. Ἀλλ' οὐ γὰρ αὐτοῖς ἐξεγένετο καταστῆναί τε καὶ ἑαυτοὺς ἀναλαβεῖν, ἀλλ' ἐκ ποδὸς ἠκολούθησαν αὐτοῖς οἱ πολέμιοι πιλήσαντες, ὡς μάλιστ' ἦν δυνατὸν, τοὺς λόχους, ἵνα μὴ καταρραχθῶσι πρὸς ἄναντες χωρίον βιαζόμενοι, καὶ γίνεται μέγας ἀγὼν ἐπὶ πολὺ μέρος τῆς ἡμέρας, νεκροί τε πίπτουσι πολλοὶ ἀφ' ἑκατέρων. Καὶ Οὐολοῦσκοι πλήθει τε ὑπερέχοντες καὶ τὸ ἐκ τοῦ τόπου προσειληφότες ἀσφαλὲς, οὐδετέρου τούτων οὐδὲν ἀγαθὸν ἀπήλαυσαν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς Ῥωμαίων προθυμίας καὶ ἀρετῆς ἐκβιασθέντες τόν τε λόφον ἐξέλιπον καὶ ἐπὶ τὸν χάρακα φεύγοντες οἱ πολλοὶ ἀπέθνησκον. Οὐ γὰρ εἴασαν αὐτοὺς οἱ Ῥωμαῖοι διώκοντες, ἀλλ' ἐκ ποδὸς ἠκολούθησαν, καὶ οὐ πρότερον ἀπετράποντο ἢ τὴν παρεμβολὴν αὐτῶν ἑλεῖν κατὰ κράτος. Γενόμενοι δὲ σωμάτων τε [ἐγκρατεῖς καὶ] ὅσα ἐγκατελήφθη τῷ χάρακι καὶ ἵππων καὶ ὅπλων καὶ χρημάτων παμπόλλων κύριοι, τὴν μὲν νύκτα ἐκείνην αὐτόθι κατεστρατοπέδευσαν· τῇ δὲ ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ, τὰ εἰς πολιορκίαν ἐπιτήδεια παρεσκευασμένος, ὁ ὕπατος ἐπὶ τὴν Ἀντιατῶν πόλιν οὐ πλείω ἀπέχουσαν τριάκοντα σταδίων ἦγε τὴν δύναμιν. Ἔτυχον δὲ φυλακῆς ἕνεκα τοῖς Ἀντιάταις Αἰκανῶν τινες ἐπίκουροι παρόντες καὶ φυλάττοντες τὰ τείχη, οἳ τότε δείσαντες τὸ Ῥωμαίων τολμηρὸν ἀποδρασμὸν ἐκ τῆς πόλεως ἐπεχείρουν ποιεῖσθαι. Γενομένης δὲ τοῖς Ἀντιάταις γνώσεως, κωλυόμενοι πρὸς αὐτῶν ἀπιέναι γνώμην ἐποιοῦντο παραδοῦναι

cadaveribus sepeliendis et ægrotis curandis consumti sunt, rebusque, quæ ad pugnam necessariæ erant, paratis, alterum prœlium prope Romanorum castra commiserunt. Nam quum novæ copiæ Volscis et Æquis a vicinis populis missæ essent, eorum imperator elatus, quod suæ copiæ quintuplo majores essent quam hostiles, et cernens Romanorum castra in loco parum munito sita, tempus eos adoriendi opportunissimum putavit. Hæc autem in animo habens, circa mediam noctem ad Romanorum castra copias duxit, eaque circumdata, ne clam discederent, custodiebat. Gratum hoc fuit Quintio, cognita hostium multitudine, exspectatoque donec illucesceret, hora diei qua forum solet frequentissimum esse, animadvertens hostes jam et vigiliis et velitationibus fatigatos, nec centuriatim nec ordinibus instructis accedere, sed confuse ac sparsim, apertis castrorum portis, cum lectis equitibus eruptionem in eos fecit : et pedites densatis cohortibus *cum* sequebantur. At Volsci eorum audacia et furiosa impressione territi, quum breve temporis spatium eorum impetum sustinuissent, repulsi sunt et a castris recesserunt. Erat autem non procul a castris quidam tumulus mediocriter altus : in eum cursu se receperunt, ut rursus quiescerent et aciem mox instaurarent. Sed non licuit ipsis *ibi* consistere et vires recolligere : hostes enim e vestigio eos secuti sunt, densatis cohortibus quam maxime fieri poterat, ne locum acclivem adscendentes vi deturbarentur; certatumque est acriter ad multum diei, magnaque utrinque cædes facta est. Et Volscis, licet multitudine superiores essent, et loci natura adjuvarentur, tamen neutrum horum profuit; sed Romanorum alacritate et virtute pulsi tumulum reliquerunt, et multi fuga castra petentes occisi sunt. Neque enim Romani eos persequi desiverunt, sed eos e vestigio secuti sunt, nec prius reversi sunt quam eorum castra vi ceperunt. Corporibus autem in suam potestatem redactis, quæ in castris fuerant relicta, equis, armis pecuniisque permultis potiti, illam noctem in illis castris transegerunt : sequenti vero die paratis rebus omnibus ad oppugnationem necessariis, consul ad urbem Antiatum, triginta inde stadia non amplius distantem, copias duxit. Antiates autem ad urbis custodiam ejusque præsidium quosdam Æquorum auxiliarios habebant : qui tunc quidem, Romanorum audacia territi ex urbe profugere conabantur; sed re ab Antiatibus cognita et ab illis abire prohibiti, urbem Romanis adventantibus dedere statuerunt. Antiates, hoc per indicium cognito, tempori cesserunt, consilioque cum illis communicato, urbem Quintio dediderunt his conditionibus : ut Æqui accepta fide publica abirent, et

Ῥωμαίοις ἐπιοῦσι τὴν πόλιν. Τοῦτο μαθόντες ἐκ μηνύσεως οἱ Ἀντιᾶται τῷ τε καιρῷ εἴκουσι, καὶ κοινῇ μετ' ἐκείνων βουλευσάμενοι, παραδιδόασι τῷ Κοΐντίῳ τὴν πόλιν, ἐφ' ᾧ Αἰκανοὺς μὲν ὑποσπόνδους ἀπελθεῖν, Ἀντιάτας δὲ φρουρὰν δέξασθαι καὶ τὰ κελευόμενα ὑπὸ Ῥωμαίων ποιεῖν. Ἐπὶ τούτοις κύριος γενόμενος τῆς πόλεως ὁ ὕπατος καὶ λαβὼν ὀψώνιά τε καὶ τἄλλα ὅσων ἔδει τῇ στρατιᾷ καὶ φρουρὰν ἐγκαταστήσας, ἀπῆγε τὴν δύναμιν· ἀνθ' ὧν αὐτὸν ἡ βουλὴ ὑπαντῆσι τε φιλανθρώπῳ ἐδέξατο καὶ θριάμβου πομπῇ ἐτίμησεν.

Antiates præsidium reciperent, et populi Romani imperata facerent. His conditionibus consul potitus urbe, acceptoque stipendio, atque aliis rebus, quibus opus habebat exercitus, impositoque ibi præsidio, copias abduxit : quapropter a senatu obviam ei procedente honorifice exceptus atque triumphali pompa honoratus est.

LIX. Ἐν δὲ τῷ μετὰ τούτους ἔτει ὕπατοι μὲν ἦσαν Τιβέριος Αἰμίλιος τὸ δεύτερον καὶ Κόϊντος Φάβιος, ἑνὸς τῶν τριῶν ἀδελφῶν υἱὸς τῶν ἡγησαμένων τε τῆς ἀποσταλείσης φρουρᾶς εἰς Κρεμέραν καὶ διαφθαρέντων ἐκεῖ σὺν τοῖς πελάταις. Ἡ δὲ βουλή, τῶν δημάρχων ἀνακινούντων πάλιν τὸ πλῆθος ἐπὶ τῇ κληρουχίᾳ, καὶ συναγωνιζομένου θατέρου τῶν ὑπάτων αὐτοῖς Αἰμιλίου, δόγμα ἐπεκύρωσε θεραπεῦσαί τε καὶ ἀναλαβεῖν τοὺς πένητας βουλομένη, διανεῖμαί τινα μοῖραν αὐτοῖς ἐκ τῆς Ἀντιατῶν χώρας, ἣν τῷ προτέρῳ ἔτει δόρατι ἑλόντες κατέσχον. Καὶ ἀπεδείχθησαν ἡγεμόνες τῆς κληρουχίας Τίτος Κοΐντιος Καπιτωλῖνος, ᾧ παρέδοσαν Ἀντιᾶται σφᾶς αὐτούς, καὶ σὺν αὐτῷ Λεύκιος Φούριος καὶ Αὖλος Οὐεργίνιος. Ἦν δ' οὐκ ἀγαπῶσι τοῖς πολλοῖς καὶ πένησι Ῥωμαίων ἡ διανομὴ τῆς χώρας, ὡς ἀπελαυνομένοις τῆς πατρίδος, ὀλίγων τε ἀπογραψαμένων ἔδοξε τῇ βουλῇ, ἐπειδὴ οὐκ ἀξιόχρεως ἦν ὁ ἀπόστολος, ἐπιτρέψαι Λατίνων τε καὶ Ἑρνίκων τοῖς βουλομένοις τῆς ἀποικίας μετέχειν. Οἱ μὲν δὴ εἰς Ἄντιον ἀποσταλέντες κατένεμον τὴν γῆν τοῖς σφετέροις, μοῖράν τινα ἐξ αὐτῆς τοῖς Ἀντιάταις ὑπολειπόμενοι. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ χρόνῳ στρατεία τῶν ὑπάτων ἀμφοτέρων ἐγένετο, Αἰμιλίου μὲν εἰς τὴν Σαβίνων χώραν, Φαβίου δ' εἰς τὴν Αἰκανῶν. Καὶ τῷ μὲν Αἰμιλίῳ πολὺν ἐν τῇ πολεμίᾳ μείναντι χρόνον οὐδεμία δύναμις ὑπήντησε μαχουμένη περὶ τῆς γῆς· ἀλλ' ἀδεῶς αὐτὴν κείρας, ἐπειδὴ καθῆκεν ὁ χρόνος τῶν ἀρχαιρεσίων, ἀπῆγε τὰς δυνάμεις. Φαβίῳ δὲ Αἰκανοί, πρὶν εἰς ἀνάγκην ἐλθεῖν στρατιᾶς διαφθαρείσης ἢ τειχῶν ἁλισκομένων, ἐπεκηρυκεύσαντο περὶ διαλλαγῶν καὶ φιλίας. Ὁ δ' ὕπατος δύο τε μηνῶν τροφὰς τῇ στρατιᾷ, καὶ δύο χιτῶνας κατ' ἄνδρα καὶ ἀργύριον εἰς ὀψωνιασμὸν ἑξαμήνου, καὶ εἴ τι ἄλλο κατήπειγεν, εἰσπραξάμενος, ἀνοχὰς ἐποιήσατο πρὸς αὐτούς, ἕως ἂν εἰς Ῥώμην ἀφικόμενοι παρὰ τῆς βουλῆς εὕρωνται τὰς διαλύσεις. Ἡ μέντοι βουλὴ ταῦτα μαθοῦσα, τῷ Φαβίῳ ἐπέτρεψεν αὐτοκράτορι διαλύσασθαι πρὸς τοὺς Αἰκανούς, ἐφ' οἷς ἂν αὐτὸς προαιρῆται. Μετὰ τοῦτο συνθῆκαι γίνονται ταῖς πόλεσι μεσιτεύσαντος αὐτὰς τοῦ ὑπάτου τοιαίδε· Αἰκανοὺς εἶναι Ῥωμαίων ὑπηκόους, πόλεις τε καὶ χώρας τὰς ἑαυτῶν ἔχοντας, ἀποστέλλειν δὲ Ῥωμαίοις μηδὲν ὅτι μὴ στρατιάν, ὅταν αὐτοῖς παραγγελθῇ,

LIX. Anno sequenti consules creati sunt T. Æmilius iterum, et Q. Fabius, filius unius trium illorum fratrum qui, præsidio ad Cremeram misso, præfecti fuerant, et qui cum suis clientelis ibi interierant. Senatus vero, tribunis plebem legis agrariæ stimulis iterum concitantibus, Æmilioque altero consule ipsis favente, decrevit pauperes demereri atque eos sublevare volens, ut pars aliqua de Antiatum agro, superiore anno armis capto et occupato, illis divideretur. Quare triumviri agri dividendi caussa creati sunt T. Quintius Capitolinus, cui se Antiates dediderant, et cum eo. L. Furius atque A. Virginius. Illa autem agri divisio plerisque plebeiis et pauperibus Romanorum, quasi patria abigerentur, nequaquam erat grata. Et quum pauci nomina dedissent, placuit senatui (quum non esset justus coloniæ numerus) Latinis et Hernicis, si qui vellent permittere, ut coloniæ illius essent participes. Triumviri igitur Antium missi agrum suis diviserunt, parte quadam Antiatibus relicta. Interea vero ambo consules expeditionem fecerunt; Æmilius in Sabinos, Fabius in Æquos. Ac Æmilius quidem, quum in hostium agro diu esset moratus, neminem invenit, qui pro eo pugnaturus obviam venisset : sed, impune pervastato agro, quum jam instaret comitiorum tempus, copias *domum* abduxit. Ad Fabium vero Æqui, antequam deletis copiis aut mœniis expugnatis, usque ad extremam necessitatem redigerentur, legatos de pace et amicitia impetranda miserunt. At Consul, exacto duorum mensium frumento, et binis tunicis in singulos milites, atque stipendio sex mensium et, si quid aliud necessarium erat, inducias cum illis fecit, donec Romam profecti pacem a senatu impetrarent. Senatus, hisce cognitis, Fabio imperatori permisit, ut pacem cum Æquis, quibus vellet conditionibus, faceret. Postea consule auctore fœdera inter duos populos his legibus sunt facta : ut Æqui salvis urbibus et agris suis populi Romani imperio parerent, et Romanis nihil mitterent, præter auxilia, quotiescunque hæc ipsis imperarentur, idque propriis

τέλεσι τοῖς ἰδίοις ἐκπέμποντας [αὐτάς.] Ταῦτα συνθέμενος ἀπῆγε τὴν δύναμιν Φάβιος, καὶ τὰς εἰς τὸν ἐπιόντα ἐνιαυτὸν ἀρχὰς ἅμα τῷ συνυπάτῳ κατέστησεν.

LX. Ἦσαν δὲ οἱ ὑπ' αὐτῶν ἀποδειχθέντες ὕπατοι Σπόριος Ποστούμιος Ἀλβῖνος καὶ Κόϊντος Σερουΐλος Πρίσκος τὸ δεύτερον. Ἐπὶ τούτων ἔδοξαν Αἰκανοὶ παραβαίνειν τὰς πρὸς Ῥωμαίους νεωστὶ γενομένας ὁμολογίας ἀπὸ τοιαύτης αἰτίας. Ἀντιατῶν ὅσοι μὲν εἶχον ἐφέστια καὶ κλήρους ἔμειναν ἐν τῇ γῇ, τά τε ἀπομερισθέντα σφίσι καὶ τὰ ὑπὸ τῶν κληρούχων ἀφαιρεθέντα κτήματα γεωργοῦντες ἐπὶ ῥηταῖς τισι καὶ τεταγμέναις μοίραις, ἃς ἐκ τῶν καρπῶν αὐτοῖς ἐτέλουν· οἷς δὲ οὐδὲν τούτων ἦν ἐξέλιπον τὴν πόλιν, καὶ ὑποδεχομένων αὐτοὺς προθύμως τῶν Αἰκανῶν, ἐκεῖθεν ὁρμώμενοι τοὺς Λατίνων ἀγροὺς ἐλήστευον. Ἐκ δὲ τούτου καὶ τῶν Αἰκανῶν ὅσοι τολμηροί τε καὶ ἄποροι ἦσαν, συνελάμβανον αὐτοῖς τῶν ληστηρίων. Ταῦτα Λατίνων ἀποδυραμένων ἐπὶ τῆς βουλῆς καὶ ἀξιούντων ἢ στρατὸν πέμπειν ἢ συγχωρῆσαί σφισιν αὐτοῖς τοὺς ἄρξαντας πολέμου ἀμύνασθαι, μαθόντες οἱ σύνεδροι, στρατιὰν μὲν οὔτε αὐτοὶ ἐψηφίσαντο πέμπειν οὔτε Λατίνοις ἐπέτρεψαν ἐξάγειν· πρεσβευτὰς δὲ ἀπέστειλαν τρεῖς, ὧν ἡγεῖτο Κόϊντος Φάβιος ὁ τὰς πρὸς τὸ ἔθνος συνθήκας ποιησάμενος, ἐντολὰς αὐτοῖς δόντες πυνθάνεσθαι παρὰ τῶν ἡγεμόνων τοῦ ἔθνους, πότερα κοινῇ γνώμῃ τὰ ληστήρια ἐξαποστέλλουσιν εἴς τε τὴν τῶν συμμάχων καὶ εἰς τὴν τῶν Ῥωμαίων γῆν· ἐγένοντο γάρ τινες καὶ εἰς ταύτην καταδρομαὶ τῶν φυγάδων· ἢ τῶν πραττομένων οὐδενός ἐστι τὸ κοινὸν αἴτιον· καὶ ἐὰν φῶσιν ἰδιωτῶν ἔργα εἶναι μὴ ἐπιτρέψαντος τοῦ δήμου, τά τε ἡρπασμένα ἀπαιτεῖν καὶ τοὺς ἐργασαμένους τὰ ἀδικήματα ἐκδότους ἄγειν. Ἀφικομένων δὲ τῶν πρεσβευτῶν, ἀκούσαντες τοὺς λόγους οἱ Αἰκανοί, πλαγίας αὐτοῖς ἔδοσαν ἀποκρίσεις, τὸ μὲν ἔργον οὐκ ἀπὸ κοινῆς λέγοντες γνώμης γεγονέναι, τοὺς δὲ δράσαντας οὐκ ἀξιοῦντες ἐκδιδόναι, πόλιν τε ἀπολωλεκότας καὶ ἀλήτας γεγονότας, σφῶν τ' ἐν τῇ πενίᾳ ἱκέτας. Ἐφ' οἷς ὁ Φάβιος ἀγανακτῶν καὶ τὰς ψευσθείσας πρὸς αὐτῶν ὁμολογίας ἀνακαλούμενος, ὡς εἶδεν εἰρωνευομένους τοὺς Αἰκανοὺς καὶ εἰς βουλὴν χρόνον αἰτουμένους ξενισμοῦ τε χάριν ἐπικατέχοντας αὐτὸν, ὑπέμεινέ τε κατοπτεῦσαι τὰ ἐν τῇ πόλει πράγματα βουλόμενος· καὶ διεξιὼν πάντα τόπον κατὰ πρόφασιν θεωρίας δημόσιόν τε καὶ ἱερόν, τά τ' ἐργαστήρια πλήρη ὁρῶν ἅπαντα πολεμικῶν ὅπλων, τῶν μὲν ἤδη συντετελεσμένων, τῶν δ' ἔτι ἐν χερσὶν ὄντων, ἔγνω τὴν διάνοιαν αὐτῶν. Καὶ ἀφικόμενος εἰς τὴν Ῥώμην ἀπήγγελλε πρὸς τὴν βουλὴν ἅ τ' ἤκουσεν καὶ ἃ εἶδε· κἀκείνη οὐδὲν ἔτι ἐνδοιάσασα τοὺς εἰρηνοδίκας ἐψηφίσατο πέμπειν καταγγέλλοντας Αἰκανοῖς τὸν πόλεμον, ἐὰν μὴ τούς τ' Ἀντιατῶν φυγάδας ἀπελάσωσιν ἐκ τῆς πόλεως καὶ δίκας τοῖς ἠδικημένοις ὑπόσχωνται.

sumtibus. Fabius hoc fœdere icto copias reduxit; et magistratus in annum sequentem una cum collega designavit.

LX. Consules autem ab illis designati sunt Sp. Postumius Albinus et Q. Servilius Priscus iterum. His consulibus Æqui conditiones pacis cum populo Romano recens factæ violare ausi sunt tali de caussa. Antiates, qui urbana et rustica prædia habebant, in illis remanserunt, atque agros possessionum tam sibi relictarum ac propriarum quam earum, quæ a colonis fuerant ipsis ademptæ, colebant ea conditione, ut certam et statutam fructuum partem colonis penderent; qui vero nihil tale habebant, urbem deseruerunt, et lubenter ab Æquis excepti, eruptione inde facta, Latinorum agros latrociniis infestabant. Postea Æquorum audacissimi quique, et pauperes ad eam latrociniorum societatem se addiderunt. His de rebus Latinis apud senatum querentibus et postulantibus, ut aut exercitum mitterent, aut sibi ipsis permitterent eos ulcisci, a quibus bello erant lacessiti, Patres, hac re cognita, nec exercitum mittere decreverunt, nec Latinis suas copias educere permiserunt, sed, electis tribus legatis, quorum princeps erat Q. Fabius, qui pacem cum ea gente fecerat, ipsis mandarunt, ut quærerent ex gentis *illius* principibus, utrum de communi consensu latronum manus in sociorum et populi Romani agrum missæ essent, (nam et in eum excursiones quædam ab exsulibus factæ erant) an nihil eorum publico consilio factum esset: et si responderent, ea facinora privatorum esse contra populi voluntatem, res captas repeterent, et sontes qui hæc facinora patrassent, ad supplicium dedi postularent. Legatis profectis Æqui, auditis eorum querimoniis, ambigua dederunt responsa, negantes id facinus de communi sententia factum, et minime æquum censentes, auctores dedere, qui et urbem suam amiserant, et errones erant, et ad se penuria coacti supplices confugerant. Quibus rebus Fabius indignatus, et fœderis fidem violatam implorans, ut vidit Æquos simulate agere, tempusque ad deliberandum petere, et se per speciem hospitalitatis ab ipsis detineri, remansit, quia volebat res eorum explorare. Quare per speciem contemplandi circumductus per omnia loca et publica et sacra, et officinas bellicis armis repletas videns, quorum quædam jam perfecta, reliqua adhuc in manibus erant, mentem eorum cognovit; et Romam reversus senatui renuntiavit, quidquid audierat et quidquid viderat. Ille, nihil amplius cunctatus, decrevit mittere feciales, qui bellum Æquis indicerent, nisi exsules Antiatum urbe pellerent, et pro injuriis populo Romano illatis se ipsis satisfacturos pollicerentur. Æqui audacius legatis responderunt: seque

Οἱ δὲ Αἰκανοὶ θρασυτέρας πρὸς τοὺς ἄνδρας ἐποιήσαντο τὰν ἀποκρίσεις, καὶ τὸν πόλεμον οὐκ ἀκούσιοι δέχεσθαι ὡμολόγησαν. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἐξεγένετο Ῥωμαίοις στρατιὰν ἐν ἐκείνῳ τῷ ἐνιαυτῷ ἐπ' αὐτοὺς ἀποστεῖλαι, εἴτε τοῦ δαιμονίου κωλύοντος εἴτε διὰ τὰς νόσους, αἳ κατέσχον τὴν πληθὺν ἐπὶ πολὺ μέρος τοῦ ἔτους· ἀλλὰ φυλακῆς ἕνεκα τῶν συμμάχων ὀλίγη τις ἐξελθοῦσα δύναμις, ἧς ἡγεῖτο Κόϊντος Σερουΐλιος ἅτερος τῶν ὑπάτων ἐν τοῖς Λατίνοις ὅροις διέτριψεν. Ἐν δὲ τῇ πόλει τὸν νεὼν τοῦ Πιστίου Διὸς Σπόριος Ποστόμιος ὁ συνύπατος αὐτοῦ καθιέρωσε, μηνὸς Ἰουνίου ταῖς καλουμέναις Νώναις, ἐπὶ τοῦ Ἐνυαλίου λόφου, κατασκευασθέντα μὲν ὑπὸ τοῦ τελευταίου βασιλέως Ταρκυνίου, τῆς δὲ νομιζομένης παρὰ Ῥωμαίοις ἀνιερώσεως οὐ τυχόντα ὑπ' ἐκείνου. Τότε δὲ τῇ βουλῇ δόξαν, ὁ Ποστόμιος ἔλαβεν αὐτοῦ τὴν ἐπιγραφήν. Ἄλλο δὲ οὐδὲν ἐπὶ τῶν ὑπάτων τούτων λόγου ἄξιον ἐπράχθη.

LXI. Ἐπὶ δὲ τῆς ἐνάτης καὶ ἑβδομηκοστῆς ὀλυμπιάδος, ἣν ἐνίκα Ξενοφῶν Κορίνθιος, ἄρχοντος Ἀθήνησιν Ἀρχεδημίδου, παραλαμβάνουσι τὴν ὑπατείαν Τίτος Κοΐντιος Καπιτωλῖνος καὶ Κόϊντος Φάβιος Οὐιβουλανός· Κοΐντιος μὲν, τὸ τρίτον ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἀποδειχθεὶς ὑπὸ τοῦ δήμου, Φάβιος δὲ τὸ δεύτερον. Οἷς ἡ βουλὴ ἀμφοτέροις στρατιὰς μεγάλας καὶ εὖ παρεσκευασμένας παραδοῦσα, ἐξέπεμψε. Κοΐντιος μὲν οὖν ἐτάχθη φυλάττειν τὴν σφετέραν γῆν, ὅσην τοῖς πολεμίοις ὅμορος ἦν· Φάβιος δὲ τὴν Αἰκανῶν δῃοῦν, καὶ καταλαμβάνει τοὺς Αἰκανοὺς ἐπὶ τοῖς μεθορίοις ὑπομένοντας αὐτὸν σὺν δυνάμει πολλῇ. Καὶ ἐπειδὴ τὰς παρεμβολὰς ἐν τοῖς κρατίστοις χωρίοις κατεστήσαντο, προῄεσαν εἰς τὸ πεδίον, Αἰκανῶν προκαλεσαμένων καὶ ἀρξάντων τῆς μάχης, καὶ διέμειναν ἐπὶ πολὺ τῆς ἡμέρας ἐκθύμως καὶ φιλοπόνως ἀγανιζόμενοι, καὶ τὸ νικᾶν οὐ παρ' ἄλλον τινὰ ἢ παρ' ἑαυτὸν ἕκαστος τιθέμενος. Ὡς δὲ τὰ ξίφη τοῖς πλείοσιν αὐτῶν διὰ τὰς συνεχεῖς πληγὰς ἄχρηστα ἐγεγόνει, σημηνάντων τὸ ἀνακλητικὸν τῶν ἡγεμόνων, ἀπῆλθον ἐπὶ τοὺς χάρακας. Καὶ μετὰ τοῦτο τὸ ἔργον ἀγὼν μὲν ἐκ παρατάξεως οὐκέτι αὐτῶν ἐγένετο, ἀκροβολισμοὶ δέ τινες καὶ συμπλοκαὶ ψιλῶν περί τε ὕδασι καὶ ἐν ἀγορᾶς παραπομπαῖς συνεχεῖς, κἂν τούτοις μέντοι τὰ πολλὰ ἦσαν ἰσόρροποι. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐγίνετο χρόνῳ, μοῖρά τις ἀπὸ τῆς Αἰκανῶν στρατιᾶς παρελθοῦσα καθ' ἑτέρας ὁδοὺς ἀφυλάκτους ἐνέβαλεν εἰς τὴν Ῥωμαίων γῆν, ἢ πλεῖστον ἀφειστήκει τῆς ὁμόρου, καὶ διὰ τοῦτο ἀφύλακτος ἦν· ἐξ ἧς ἀνθρώπους τε πολλοὺς συνήρπασε καὶ χρήματα, λαθοῦσά τε τοὺς σὺν τῷ Κοϊντίῳ περιπόλους τῆς σφετέρας γῆς ἀπῆλθεν ἐπὶ τὰ οἰκεῖα. Τοῦτο συνεχῶς ἐγίνετο καὶ πολλὴν παρεῖχεν αἰσχύνην τοῖς ὑπάτοις. Ἔπειτα μαθὼν διὰ κατασκόπων τε καὶ αἰχμαλώτων ὁ Φάβιος ἐξεληλυθυῖαν ἐκ τοῦ χάρακος τῶν Αἰκανῶν τὴν κρατίστην δήναμιν, ἐν τῇ παρεμβολῇ καταλιπὼν τοὺς πρεσβυτάτους,

non invitos bellum excepturos dixerunt. Non licuit tamen Romanis eo anno exercitum contra illos mittere, sive deo vetante, sive propter morbos, quibus multitudo per bonam anni partem detenta fuit : sed perexiguus exercitus ad sociorum præsidium egressus, duce Q. Servilio altero consule, in agri Latini finibus stativa habuit. In urbe vero ædem Jovis Fidii Sp. Postumius, ejus collega, consecravit, Nonis mensis Junii, in colle Quirinali, exstructam quidem ab ultimo rege Tarquinio, non tamen ab illo ex more populi Romani consecratam. Sed tum demum ex senatusconsulto data est ejus inscriptio Postumio. His consulibus nihil aliud memorabile gestum est.

LXI. Olympiade LXXIX, qua vicit Xenophon Corinthius, archonte Athenis Archedemide, consulatum ineunt Titus Quintius Capitolinus et Q. Fabius Vibulanus : Quintius quidem a populo tertium ad istum magistratum evectus, Fabius vero iterum. Quibus ambobus senatus magnos et bene instructos exercitus dedit, atque ita eos ad bellum misit. Quintius jussus est agrum Romanorum hostibus finitimum tueri, Fabius Æquorum agros vastare; isque Æquos nactus est cum magno exercitu in suis finibus adventum ipsius exspectantes. Quum autem utrique in munitissimis locis castra posuissent, in planitiem processerunt, Æquis hostem provocantibus et prœlio lacessentibus, et ad multas diei horas fortiter ac strenue pugnarunt, singulis victoriæ spem in se ipsis, non in alio quopiam, collocantibus. Quum vero plerisque eorum gladii ob continuos ictus inutiles essent facti, signo a ducibus receptui dato, in castra se receperunt. Post hæc inter eos non amplius acie instructa certatum est : sed continuæ quædam velitationes secutæ, et prœlia inter levis armaturæ milites facta, dum aquarentur et commeatus prosequerentur : et in his quoque plerumque æquo marte discedebatur. Dum hæc geruntur, pars quædam execitus Æquorum, transgressa per alios incustoditos tramites, fecit irruptionem in eam agri Romani partem, quæ ab Æquorum finibus maxime erat remota, et ideo minus custodita : unde multos captivos et magnam prædam abduxit; inscioque Quintii exercitu, cui agri Romani custodia mandata erat, domum se recepit. Quod sæpius fiebat, et magnam consulibus ignominiam afferebat. Tandem quum Fabius per exploratores et captivos cognovisset, robur totius exercitus Æquorum ex castris egressum, ipse quoque, in castris relictis se-

αὐτὸς ἐξῆλθεν νύκτωρ ἱππέων ἐπαγόμενος καὶ τοῦ πεζοῦ τὸ ἀκμαιότατον. Οἱ μὲν οὖν Αἰκανοὶ διηρπακότες τὰ χωρία, οἷς ἐνέβαλον, ἀπῄεσαν ἐπαγόμενοι πολλὰς ὠφελείας· ὁ δὲ Φάβιος οὐ πολὺ προελθοῦσιν αὐτοῖς ἐπιφαίνεται, καὶ τήν τε λείαν ἀφαιρεῖται καὶ μάχῃ τοὺς ὑπομείναντας νικᾷ γενομένους ἄνδρας ἀγαθούς. Οἱ δὲ λοιποὶ σποράδες ἐμπειρίᾳ ὁδῶν λαθόντες τοὺς διώκοντας κατέφυγον εἰς τὸν χάρακα. Ἐπεὶ δὲ ταύτῃ ἀνεκρούσθησαν οἱ Αἰκανοὶ τῇ συμφορᾷ παρὰ δόξαν σφίσι γενομένῃ, λύσαντες τὴν παρεμβολὴν ὑπὸ νύκτα ᾤχοντο, καὶ οὐκέτι τὸ λοιπὸν ἐξῄεσαν ἐκ τῆς πόλεως, ἀλλ' ἠνείχοντο σῖτόν τε, ὃς ἐν ἀκμῇ τότ' ἦν, συγκομιζόμενον ὑπὸ τῶν πολεμίων καὶ ἀγέλας βοσκημάτων ἀπελαυνομένας ὁρῶντες, χρήματά τε διαρπαζόμενα καὶ αὐλὰς πυρὶ διδομένας καὶ αἰχμαλώτους πολλοὺς ἀγομένους. Τοῦτο διαπραξάμενος ὁ Φάβιος, ἐπειδὴ παραδοῦναι τὰς ἀρχὰς ἑτέροις ἔδει, τὴν δύναμιν ἀναστήσας ἀπῆγε· τὸ δ' αὐτὸ καὶ Κοΐντιος ἐποίει.

LXII. Ἀφικόμενοι δ' εἰς τὴν Ῥώμην ἀπέδειξαν ὑπάτους Αὖλον Ποστόμιον Ἄλβον καὶ Σερούϊον Φούριον. Οἱ μὲν δὴ νεωστὶ παρειλήφεσαν τὴν ἀρχήν· παρὰ δὲ τῶν συμμάχων Λατίνων ἄγγελοι Ῥωμαίοις κατὰ σπουδὴν διαπεμφθέντες ἧκον. Οὗτοι καταστάντες ἐπὶ τὴν βουλὴν διεσάφουν, Ἀντιατῶν τὰ πράγματα οὐ βέβαια εἶναι, κρύφα τε διαπρεσβευομένων πρὸς αὐτοὺς Αἰκανῶν, καὶ ἀναφανδὸν εἰσιόντων εἰς τὴν πόλιν ἀγορᾶς προφάσει πολλῶν Οὐολούσκων, οὓς ἐπήγοντο οἱ πρότερον ἐκλιπόντες τὴν πόλιν Ἀντιατῶν, ὅτ' ἐκληρουχεῖτο, διὰ πενίαν καὶ πρὸς Αἰκανοὺς ἀπαυτομολήσαντες, ὥσπερ ἔφην. Συνδιεφθάρθαι τε τοῖς ἐπιχωρίοις ἅμα ἤγγελλον καὶ τῶν ἐποίκων συχνούς· καὶ εἰ μὴ προκαταληφθήσονται φυλακῇ ἀξιόχρεῳ, ἀναστήσεσθαί τινα ἔλεγον κἀκεῖθεν ἀπροσδόκητον Ῥωμαίοις πόλεμον. Τούτων οὐ πολλῷ ὕστερον ἕτεροι, πεμφθέντες ὑπὸ Ἑρνίκων, ἤγγελλον ἐξεληλυθέναι μεγάλην δύναμιν Αἰκανῶν καὶ ἐγκαθεζομένην ἐν τῇ σφετέρᾳ γῇ, φέρειν τε πάντα καὶ ἄγειν, στρατεύειν δὲ ἅμα τοῖς Αἰκανοῖς καὶ Οὐολούσκους τὴν πλείω τοῦ στρατοῦ μοῖραν παρεχομένους. Πρὸς ταῦτα ἐψηφίσατο ἡ βουλὴ τοῖς μὲν Ἀντιατῶν ταράττουσι τὰ πράγματα· ἧκον γὰρ ἀπολογησόμενοί τινες ἐξ αὐτῶν καὶ καταφανεῖς ἐγένοντο οὐδὲν ὑγιὲς φρονοῦντες· φυλακὴν ἑτέραν πέμψαι, ἣ ἔμελλε δι' ἀσφαλείας ἕξειν τὴν πόλιν· ἐπὶ δὲ Αἰκανοὺς ἄγειν τὴν στρατιὰν τὸν ἕτερον τῶν ὑπάτων Σερούϊον Φούριον, καὶ ἐγένετο ταχεῖα ἀμφοῖν ἡ ἔξοδος. Οἱ δὲ Αἰκανοὶ μαθόντες ἐξεληλυθυῖαν τὴν Ῥωμαίων στρατιάν, ἀναστάντες ἐκ τῆς Ἑρνίκων, ἐχώρουν αὐτοῖς ὁμόσε. Ἐπεὶ δ' εἶδον ἀλλήλους, ἐκείνην μὲν τὴν ἡμέραν οὐ πολὺ διαστάντες κατεστρατοπέδευσαν· τῇ δὲ ἑξῆς ἐπὶ τὸν χάρακα τῶν Ῥωμαίων οἱ πολέμιοι ἧκον διάπειραν αὐτῶν τῆς γνώμης ληψόμενοι. Ὡς δ' οὐκ ἐξῄεσαν εἰς μάχην,

nioribus, noctu egressus est cum lectissimis quibusque et equitibus et peditibus. Æqui igitur direptis locis, in quæ irruperant, cum magna præda discesserant. At Fabius ipsis non longe progressis derepente apparuit, prædamque eripuit, et prœlio vicit eos, qui ipsius impetum sustinere voluerant, quique fortiter pugnarant: reliqui dispersi, hostes insequentes locorum peritia fallentes in castra fuga se receperunt. Æqui, inopinata hac clade perculsi, vallo evulso sub noctem discesserunt, nec postea ex urbe amplius prodierunt: sed passi sunt in suo conspectu frumentum jam maturum ab hostibus absportari, et greges pecoris abigi, et pecunias diripi, et villas incendi, et multos captivos abduci. His rebus gestis, Fabius, quoniam aliis tradendus erat magistratus, copias, motis castris, domum reduxit, et Quintius idem fecit.

LXII. Romam autem reversi designarunt consules A. Postumium Album et Sp. Furium. Illi quidem consulatum inierunt: a sociis autem Latini nominis nuntii propere missi venerunt, qui curiam introducti indicarunt Antiates dubia esse fide et ad defectionem spectare, occulte per legatos Æquis eos sollicitantibus, et multis Volscis per speciem mercatus in urbem euntibus, quos adducebant ii, qui Antium ob paupertatem ante deseruerant, quum ager divideretur et ad Æquos (ut dixi) transfugerant. Nec solos indigenas corruptos esse nuntiabant, sed etiam magnam advenarum partem: et nisi valido præsidio antea reprimerentur, inde quoque inopinatum bellum Romanis illatum iri. Et paullo post alii ab Hernicis missi nuntiarunt magnum Æquorum exercitum e finibus suis egressum, in agro suo stativa habere eumque populari: et Volscos se ad illam Æquorum militiam socios addidisse, majoremque exercitus partem præbuisse. Propterea senatus ad eos, qui res Antiatum turbabant, (quidam enim ex illis venerant, ut se purgarent, sed satis constabat eos nihil sani cogitare) aliud præsidium, quod civitatem tueretur et in officio contineret, mittere decrevit, et contra Æquos Sp. Furium exercitum ducere jussit. Et ambo celeriter copias eduxerunt. At Æqui, ubi cognoverunt Romanorum exercitum egressum, castris ex Hernicorum agro motis, obviam ipsis iverunt. Quum autem in mutuum conspectum venissent, castra non longe semota a se invicem eo die posuerunt: postridie vero hostes ad vallum Romanorum accesserunt, ut eorum animos explorarent. Quibus ad prœlium non prodeuntibus, velitationibus factis, nulloque memorabili facinore patrato, cum magna jactatione abierunt. Postridie vero consul Romanus, relicto vallo,

ἀκροβολισμοῖς χρησάμενοι καὶ οὐδὲν ἀξιόλογον δράσαντες σὺν μεγάλῳ αὐχήματι ἀπῆλθον. Ὁ μέντοι Ῥωμαίων ὕπατος ἐκλιπὼν τὸν χάρακα τῇ ἐπιούσῃ· τὸ γὰρ χωρίον οὐ λίαν ἀσφαλὲς ἦν· μετεστρατοπεδεύσατο ἐν ἐπιτηδειοτέρῳ, ἔνθα τάφρον τ' ὠρύξατο βαθυτέραν, καὶ χάρακα ἐβάλετο ὑψηλότερον. Τοῖς δὲ πολεμίοις ταῦτα ὁρῶσι πολὺ θράσος προσεγένετο, καὶ ἔτι μᾶλλον, ἐπειδὴ σύμμαχος αὐτοῖς ἀφίκετο στρατιὰ παρὰ τοῦ Οὐολούσκων τε καὶ Αἰκανῶν ἔθνους, οὐδὲν ἔτι διαμελλήσαντες ἐπῆγον τῷ Ῥωμαίων χάρακι.

LXIII. Ὁ δὲ ὕπατος, ἐνθυμούμενος ὅτι οὐκ ἀξιόμαχος ἔσται ἡ σὺν αὐτῷ δύναμις ἀγωνιζομένη πρὸς ἀμφότερα τὰ ἔθνη, πέμπει τινὰς ἐκ τῶν ἱππέων γράμματα εἰς τὴν Ῥώμην κομίζοντας, δι' ὧν ἠξίου ταχεῖαν αὐτοῖς ἐλθεῖν ἐπικουρίαν, ὡς κινδυνευούσης ὅλης διαφθαρῆναι τῆς σὺν αὐτῷ στρατιᾶς. Ταῦτα ἐπιλεξάμενος ὁ συνύπατος αὐτοῦ Ποστόμιος· ἦσαν γὰρ μέσαι νύκτες μάλιστα, ὅτε οἱ ἱππεῖς ἀφίκοντο· διὰ κηρύκων πολλῶν τοὺς βουλευτὰς ἐκ τῶν οἰκιῶν συνεκάλει. Καὶ γίνεται δόγμα βουλῆς πρὶν ἡμέραν λαμπρὰν γενέσθαι, Τῖτον μὲν Κοΐντιον, τὸν ὑπατεύσαντα τὸ τρίτον, ἔχοντα τοὺς ἀκμαιοτάτους τῶν νέων πεζούς τε καὶ ἱππεῖς ἀρχῇ κοσμηθέντα ἀνθυπάτῳ χωρεῖν ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἐξ ἐφόδου· Αὖλον δὲ Ποστόμιον, τὸν ἕτερον τῶν ὑπάτων, τὰς λοιπὰς δυνάμεις συναγαγόντα, ἃς ἔδει χρονιώτερον συνελθεῖν, ὡς ἂν αὐτῷ τάχους ἐγγένηται βοηθεῖν. Ἡμέρα δ' ἤδη διέφωσκε, καὶ ὁ Κοΐντιος συνήγαγε τοὺς ἐθελοντὰς πεντακισχιλίους μάλιστ' ἄνδρας· καὶ οὐ πολὺ ἐπισχὼν ἐξῆγεν ἐκ τῆς πόλεως. Τοῦτο ὑποπτεύσαντες ἔμελλον οἱ Αἰκανοὶ καὶ πρὶν ἐλθεῖν ἐπικουρίαν τοῖς Ῥωμαίοις προσβάλλειν τῷ χάρακι αὐτῶν, καὶ διανοηθέντες ὡς βίᾳ καὶ πλήθει ἁλωσόμενον, ἐξῆλθον ἀθρόοι διχῇ νείμαντες αὑτούς· γίνεταί τε μέγας ἀγὼν δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἰταμῶς αὐτῶν ἐπιβαινόντων τοῖς προτειχίσμασι κατὰ πολλὰ μέρη, καὶ οὔτε παλτῶν οὔτε [βελῶν ἀπὸ] τόξων οὔτε χερμάδων ἀπὸ σφενδόνης ἀφιεμένων ἀδιαλείπτοις βολαῖς ἀνειργομένων. Ἔνθα δὴ παρακελευσάμενοι ἀλλήλοις ὅ τε ὕπατος καὶ ὁ πρεσβευτὴς ὑφ' ἕνα καιρὸν ἀναπετάσαντες τὰς πύλας, ἅμα τοῖς ἀκμαιοτάτοις ἐκτρέχουσιν ἐπὶ τοὺς πολεμίους, κατ' ἄμφω τε τὰ μέρη τῆς προσβολῆς συρράξαντες αὐτοῖς ἀποτρέπουσι τοὺς ἐπιβαίνοντας τῷ χάρακι. Τροπῆς δὲ γενομένης, ὁ μὲν ὕπατος ἐπ' ὀλίγον διώξας τοὺς καθ' ἑαυτὸν [τεταγμένους] ἀνέστρεψεν· ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ πρεσβευτὴς Πόπλιος Φούριος, ὑπὸ λήματός τε καὶ προθυμίας φερόμενος, ἄχρι τῆς παρεμβολῆς τῶν πολεμίων ἤλασε διώκων τε καὶ κτείνων. Ἦσαν δὲ δύο σπεῖραι περὶ αὐτὸν οὐ πλείους ἀνδρῶν ἔχουσαι χιλίων. Τοῦτο μαθόντες οἱ πολέμιοι περὶ πεντακισχιλίους μάλιστα γενόμενοι χωροῦσιν ἐπ' αὐτὸν ἐκ τοῦ χάρακος· καὶ οὗτοι μὲν ἐξ ἐναντίας προσῄεσαν, ἱππεῖς δ' αὐτῶν κύκλῳ περιελάσαντες κατὰ νώτου

(locus enim non valde tutus erat) castra in opportuniore loco posuit, ubi et profundiore fossa et altiore vallo ea muniit. Quo viso hostibus audacia crevit; et multo magis, postquam ipsis novarum copiarum auxilium a Volscorum et Æquorum gente missum venit: ita ut nihil amplius cunctati, copias ad vallum Romanorum adducerent.

LXIII. At consul, animadvertens suum exercitum non fore satis firmum ad resistendum ambabus gentibus, quosdam equites cum literis Romam misit, per quas auxilium sibi celeriter mitti postulabat, quod totus suus exercitus in summo discrimine versaretur. Postumius, ejus collega, his acceptis, (nam ferme media nox erat, quum equites eo venerunt) patres per multos præcones ex ædibus excitos in curiam convocavit: factumque est ante claram lucem senatusconsultum, ut T. Quintius, qui ter consul fuerat, cum lectissima peditum equitumque juventute, proconsulari imperio ornatus, in hostes confestim iret; et A. Postumius, alter consul, reliquis copiis coactis, ad quas cogendas longiore mora ei opus erat, quanta maxima celeritate posset, suis opem ferret. Prima luce Quintius contraxit voluntariorum ferme quinque millia, nec longa mora interjecta ex urbe eos eduxit. Æqui hoc suspicati sunt, atque antequam subsidium Romanis venire, castra eorum oppugnare in animo habuerunt et, ut vi et multitudine ea expugnaturi, exercitu suo bifariam diviso, omnes ex castris egressi sunt; pugnatumque acriter per totum diem, quod illi munitiones variis ex partibus audacter adscenderent, nec jaculorum nec sagittarum nec lapidum funda emissorum continuis jactibus submoveri possent. Tunc consul et legatus, cohortati se invicem, subito apertis portis eodem tempore, una cum validissimis quibusque irruptionem in hostes fecerunt; et ab utraque castrorum parte, qua oppugnabantur, facta in eos impressione, illos, qui vallum adscendebant, repulerunt. Hostibus autem in fugam versis, consul non longe persecutus eos, qui sibi oppositi erant, reversus est. Sed frater ejus et legatus P. Furius animi magnitudine et ardore abreptus usque ad hostium castra, tergo hærendo et cædendo *eos* est insecutus: habuit autem secum duas cohortes non plus quam mille hominum complectentes. Quo animadverso, hostium circiter quinquies mille ex castris progressi eum adorti sunt: atque hi quidem a fronte eos aggressi sunt, equites vero per mediam suorum aciem

τοῖς Ῥωμαίοις ἐφίστανται. Τούτῳ δὴ τῷ τρόπῳ κυκλωθέντες ὑπ' αὐτῶν οἱ σὺν τῷ Ποπλίῳ, καὶ δίχα τῶν σφετέρων ἀποληφθέντες, ἐξὸν αὐτοῖς σώζεσθαι παραδοῦσι τὰ ὅπλα· προὐκαλοῦντο γὰρ αὐτοὺς εἰς τοῦτο οἱ πολέμιοι, καὶ περὶ πολλοῦ ἐποιοῦντο χιλίους Ῥωμαίων τοὺς ἀρίστους αἰχμαλώτους λαβεῖν, ὡς διὰ τούτων διαλύσεις εὑρησόμενοι καλὰς τοῦ πολέμου· καταφρονήσαντες αὐτῶν καὶ παρακελευσάμενοι ἀλλήλοις μηδὲν ἀνάξιον πρᾶξαι τῆς πόλεως, μαχόμενοι καὶ πολλοὺς ἀποκτείναντες τῶν πολεμίων, ἅπαντες ἀποθνήσκουσιν.

LXIV. Διαφθαρέντων δὲ τούτων, ἐπαρθέντες οἱ Αἰκανοὶ τῷ προτερήματι παρῆσαν ἐπὶ τὸν χάρακα τῶν Ῥωμαίων, τήν τε τοῦ Ποπλίου κεφαλὴν ἐπὶ δορατίου πεπηγυῖαν ἀνατείναντες, καὶ τῶν ἄλλων ἀνδρῶν τῶν ἐπιφανῶν, ὡς δὴ τούτῳ καταπληξόμενοι τοὺς ἔνδον καὶ ἀναγκάσοντες παραδοῦναί σφισι τὰ ὅπλα. Τοῖς δ' ἄρα πρὸς μὲν τὴν συμφορὰν τῶν ἀπολωλότων ἔλεός τις παρέστη, καὶ ἀνεκλάοντο αὐτῶν τὴν τύχην· πρὸς δὲ τὸν ἀγῶνα θάρσος διπλάσιον ἐνέφυ καὶ τοῦ νικᾶν ἢ τὸν αὐτὸν ἐκείνοις τρόπον ἀποθανεῖν, πρὶν εἰς πολεμίων χεῖρας ἐλθεῖν, καλὸς ἔρως. Ἐκείνην μὲν οὖν τὴν νύκτα παρεστρατοπεδευκότων τῷ χάρακι τῶν πολεμίων ἄγρυπνοί τε οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ἐπισκευάζοντες τὰ πεπονηκότα τοῦ χάρακος διετέλεσαν, τά τ' ἄλλα, οἷς ἀποκρούειν ἔμελλον αὐτούς, εἰ πειραθεῖεν πάλιν τειχομαχεῖν, πολλὰ καὶ παντοῖα εὐτρεπιζόμενοι. Τῇ δ' ἑξῆς αἵ τε προσβολαὶ πάλιν ἐγίνοντο καὶ ὁ χάραξ διεσπᾶτο κατὰ πολλὰ μέρη, καὶ πολλάκις μὲν ὑπὸ τῶν ἐξιόντων κατὰ συστροφὰς ἐκ τοῦ χάρακος ἐξεκρούσθησαν οἱ Αἰκανοί, πολλάκις δ' ἀνεκόπησαν ὑπ' ἐκείνων οἱ θρασύτερον ἐπεξιόντες. Καὶ τοῦτο δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἐγίνετο· ἔνθ' ὅ τε ὕπατος ὁ τῶν Ῥωμαίων σαυνίῳ διὰ τοῦ θυρεοῦ διαπερονηθεὶς τιτρώσκεται τὸν μηρὸν, καὶ ἄλλοι συχνοὶ τῶν ἐπιφανῶν, ὅσοι περὶ αὐτὸν ἐμάχοντο. Ἤδη δὲ τοῖς Ῥωμαίοις ἀπειρηκόσιν ἀπροσδόκητος ἐπιφαίνεται περὶ δείλην ὀψίαν προσιὼν Κοΐντιος, ἄγων τὴν ἐθελούσιον ἐπικουρίαν τῶν ἀκμαιοτάτων, οὓς ἰδόντες οἱ πολέμιοι προσιόντας ἀνέστρεφον ἀφέντες τὴν πολιορκίαν ἀτελῆ· καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐπεξελθόντες αὐτοῖς ἀπιοῦσι τοὺς ὑστερίζοντας ἐφόνευον. Οὐ μέντοι ἐπὶ πολύν γε χρόνον ἐδίωξαν, ἀσθενεῖς ὄντες οἱ πολλοὶ ὑπὸ τραυμάτων, ἀλλὰ διὰ τάχους ἀνέστρεψαν. Καὶ μετὰ ταῦτα διὰ φυλακῆς εἶχον ἑκάτεροι σφᾶς αὐτοὺς μένοντες ἐν ταῖς παρεμβολαῖς ἄχρι πολλοῦ.

LXV. Ἔπειτ' Αἰκανῶν τε καὶ Οὐολούσκων ἑτέρα δύναμις καλὸν ὑπολαμβάνουσα καιρὸν ἔχειν προνομεῦσαι τὴν Ῥωμαίων γῆν, ἐξεστρατευμένης αὐτῶν τῆς κρατίστης δυνάμεως, ἐξῆλθε νυκτὸς, καὶ ἐμβαλοῦσα εἰς τὴν προσωτάτω χώραν, ἔνθα τοῖς γεωργοῖς δέος οὐδὲν εἶναι ἐδόκει, πολλῶν γίνονται χρημάτων καὶ σωμάτων ἐγκρατεῖς. Οὐ μὴν καλάς γε, οὐδὲ

circumvecti terga Romanorum invaserunt. Hoc igitur modo ab illis circumventi, qui cum Publio erant, et a suis destituti, quum possent salutem armis traditis redimere (ad hoc enim hostes eos invitabant, et magni faciebant mille Romanorum viros fortissimos capere, quia sperabant, se horum opera pacem honestam impetraturos) contemtis illis, et se invicem cohortati, ne quidquid indignum patria admitterent, pugnantes multisque hostium cæsis omnes ad unum ceciderunt.

LXIV. His cæsis, Æqui secundo successu elati ad Romanorum castra venerunt, Publii aliorumque nobilium virorum capita hastis præfixa ostentantes; sperantes se hoc modo terrorem incussuros illis, qui erant in castris, eosque ad deditionem compulsuros. At illos ob cæsorum cladem miseratio subiit, eorumque fortunam deflebant: sed ad certamen audacia duplo major in eorum animis crevit, eosque præclarum desiderium cepit, ut vel vincere vel eodem quo illi modo occumbere mallent, quam in hostium manus devenire. Illam igitur noctem ab hostibus obsessi Romani transegerunt, vigilantes et sarcientes valli partes labantes, atque parantes multas alias easque varias res, quæ erant necessariæ ad arcendos hostes, si iterum oppugnationem tentassent. Postridie vero hostes iterum castra cœperunt, et vallum multis in locis convellebant; et sæpe Æqui a vallo repulsi sunt ab iis, qui conglobati eruptionem faciebant, sæpe illi audacius progressi ab Æquis ex castris sunt compulsi; duravitque id certamen per totum diem: in quo et consul Romanus tragula per scutum trajecta, in femore est vulneratus, et multi alii illustres viri, qui circa eum pugnabant. Romanis autem jam defatigatione fractis, circa vespertinum crepusculum inopinato Quintius, cum lectissimis voluntariorum auxiliis adventans, est conspectus; quorum adventum hostes conspicati, omissa oppugnatione, re infecta se in sua castra receperunt: Romani vero, facta eruptione in eos persecuti sunt, quod plerique vulneribus debilitati erant; sed celeriter reversi sunt. Utrique postea se in castris continentes, diu se observarunt.

LXV. Deinde Æquorum et Volscorum aliæ copiæ, existimantes nactas præclaram occasionem populandi agri Romani, dum Romanarum virium robur militia distineretur, noctu ex suis finibus egressæ sunt, factaque irruptione in remotissimam agri partem, qua maxima erat agrestium securitas, multis captivis atque magna præda potitæ sunt. Sed, quum inde discessissent, nec

εὐτυχεῖς τὰς ἐσχάτας ἔσχον ἐκεῖθεν ἀπαλλαγάς. Ὁ γὰρ ἕτερος τῶν ὑπάτων Ποστόμιος, ἄγων τὴν συναχθεῖσαν ἐπικουρίαν τοῖς ἐν τῷ χάρακι πολιορκουμένοις, ὡς ἔμαθε τὰ γινόμενα ὑπὸ τῶν πολεμίων, ἐπιφαίνεται αὐτοῖς ἐκ τοῦ ἀνελπίστου. Οἱ δὲ οὔτε κατεπλάγησαν οὔτ' ἔδεισαν αὐτοῦ τὴν ἔφοδον, ἀλλ' ἀποθέμενοι σχολῇ τὰς ἀποσκευὰς καὶ τὰ λάφυρα εἰς ἓν χωρίον ἐχυρὸν, καὶ φυλακὴν τὴν ἀρκοῦσαν ἐπὶ τούτοις καταλιπόντες, οἱ λοιποὶ συντεταγμένοι χωροῦσι τοῖς Ῥωμαίοις ὁμόσε· καὶ συμπεσόντες ἄξια λόγου ἔργα ἀπεδείκνυντο, ὀλίγοι μὲν πρὸς πολλοὺς ἀγωνιζόμενοι· συνέρρεον γὰρ ἐκ τῶν ἀγρῶν ἐπ' αὐτοὺς συχνοὶ διεσκευασμένοι ψιλῇ ὁπλίσει πρὸς ἄνδρας ὅλα τὰ σώματα ἔχοντας ἐν φυλακῇ· ἐποίησάν τε πολλοὺς τῶν Ῥωμαίων νεκροὺς, καὶ μικροῦ ἐδέησαν ἐν ἀλλοτρίᾳ γῇ καταληφθέντες τρόπαια τῶν ἐλθόντων ἐπὶ σφᾶς αὐτοὺς ἀναστῆσαι. Ἀλλ' ὅ γε ὕπατος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ Ῥωμαίων ἱππεῖς ἐπίλεκτοι ἀχαλινώτοις ἐπελάσαντες τοῖς ἵπποις κατὰ τὸ καρτερώτατόν τε καὶ ἄριστα μαχόμενον αὐτῶν μέρος, διασπῶσι τὴν τάξιν καὶ καταβάλλουσι συχνούς. Διαφθαρέντων δὲ τῶν προμάχων, καὶ ἡ λοιπὴ δύναμις ἀποτραπεῖσα ἐνέκλινεν εἰς φυγήν, οἵ τε φυλάττοντες τὰς ἀποσκευὰς μεθέμενοι αὐτῶν ἀπιόντες ᾤχοντο ἀνὰ τὰ πλησίον ὄρη. Κατ' αὐτὸν μὲν οὖν τὸν ἀγῶνα ὀλίγοι τινὲς αὐτῶν διεφθάρησαν, ἐν δὲ τῇ φυγῇ πάνυ πολλοὶ, χώρας τ' ἄπειροι ὄντες καὶ ὑπὸ τῆς Ῥωμαίων ἵππου διωκόμενοι.

LXVI. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐγίνετο χρόνῳ, πεπυσμένος ἅτερος τῶν ὑπάτων Σερούϊος ἐπὶ βοήθειαν αὐτῷ προσιόντα τὸν συνύπατον, δείσας μὴ ὑπαντήσωσιν αὐτῷ οἱ πολέμιοι καὶ διακλείσωσι τῆς πρὸς αὐτὸν ὁδοῦ, περισπᾶν αὐτοὺς διενοεῖτο προσβολὰς ποιούμενος τῷ χάρακι. Ἀλλὰ γὰρ φθάσαντες αὐτὸν οἱ πολέμιοι, ἐπειδὴ ἔγνωσαν τὴν συμφορὰν τῶν σφετέρων, ἣν ἀπήγγειλαν οἱ περισωθέντες ἐκ τῆς προνομῆς, λύσαντες τὴν παρεμβολὴν ἐν τῇ πρώτῃ νυκτὶ μετὰ τὴν μάχην εἰς τὴν πόλιν ἀπῆραν, οὐχ ἅπαντα πεπραχότες ὅσα ἐβούλοντο. Χωρὶς γὰρ τῶν ἀποθανόντων ἔν τε ταῖς μάχαις καὶ κατὰ τὰς προνομάς, τοὺς ὑστερήσαντας ἐν τῇ τότε φυγῇ πολλῷ πλείους τῶν προτέρων ἀπέβαλον. Οἱ γὰρ ὑπὸ καμάτου τε καὶ τραυμάτων βαρυνόμενοι σχολῇ προβαίνοντες, ἐγκαταλιπόντων αὐτοὺς τῶν μελῶν, ἔπιπτον, μάλιστα δὲ περὶ τὰ νάματα καὶ ποταμοὺς ὑπὸ δίψης φλεγόμενοι· οὓς οἱ Ῥωμαίων ἱππεῖς καταλαμβάνοντες ἐφόνευον. Οὐ μὲν δὴ οὐδὲ Ῥωμαῖοι πάντα ἐκ τοῦ τότε ἀγῶνος εὐτυχηκότες ἀνέστρεψαν· ἄνδρας μὲν γὰρ ἀγαθοὺς καὶ πολλοὺς ἐν ταῖς μάχαις ἀπολωλέκεσαν, καὶ πρεσβευτὴν ἁπάντων λαμπρότατον γενόμενον ἐν τῷ ἀγῶνι· νίκην δ' οὐδεμιᾶς ἥττονα τῇ πόλει φέροντες ἀνέστρεψαν. Ταῦτ' ἐπ' ἐκείνων τῆς ἀρχῆς ἐπράχθη.

LXVII. Τῷ δὲ κατόπιν ἔτει, Λευκίου Αἰβουτίου

honestum nec felicem rerum exitum habuerunt. Nam alter consul, Postumius, qui copias ducebat, ut auxilium ferret iis, qui in castris obsidebantur, postquam audivit quod ab hostibus factum erat, ex insperato ipsis occurrit. Illi vero adventu ejus nec consternati nec territi sunt; sed impedimentis prædaque per otium in loco munito deposita, manuque satis firma ad horum præsidium relicta, reliqui acie instructa cum Romanis conflixerunt; et congressi facinora memoratu digna ediderunt, pauci cum multis dimicantes (jam enim in eos multi, contra viros, qui totum corpus tectum ac munitum habebant dimicaturi) multosque Romanos interfecerunt; et parum abfuit, quin in agro alieno deprehensi erigerent tropæa de illis, qui contra ipsos venerant. Sed consul et lectissimi Romanorum equites, qui cum eo erant, equis infrenatis, impetu facto in eorum aciem firmissimam et acerrime pugnantem, ordines perruperunt et multos prostrarunt. Cæsis autem iis, qui in prima acie pugnabant, et reliquus exercitus profligatus in fugam se dedit: et qui impedimenta custodiebant, eis relictis, in proximos montes se contulerunt. In eo igitur prœlio pauci ex illis ceciderunt: sed in fuga plurimi, tum quia locorum erant ignari, tum quia equitatus Romanorum eos consectabatur.

LXVI. Dum hæc geruntur, alter consul, Servius Furius, postquam intellexit collegam adventare ut sibi auxilium ferret, veritus ne hostes obviam illi irent et iter intercluderent, valli oppugnatione eos distinere statuit. Sed hostes, cognita suorum clade, quam nuntiarant qui ex ea strage evaserant, eum præverterunt, et convulso vallo primæ post pugnam noctis initio in urbem redierunt, re gesta non omnino ex animi sententia: nam præter milites absumptos in prœliis et pabulationibus, in illa fuga, ex iis qui tardiores fuerant, longe plures quam ante amiserunt. Nam qui labore et vulneribus gravati ægre gradum promovebant, membrorum viribus eos deficientibus, cadebant, potissimum vero circa rivos et fluvios, præ sitis ardore: quos Romani equites comprehensos occidebant. Sed ne Romani quidem re omnino feliciter in illo bello gesta domum redierunt: nam viros multos et fortes in prœliis amiserunt et legatum, cujus opera in illo certamine inter ceteros maxime enituit; victoriam tamen nulla alia inferiorem in patriam retulerunt. Hæc illis consulibus gesta sunt.

LXVII. Anno autem sequenti, L. Æbutio et P. Ser-

καὶ Ποπλίου Σερουϊλίου Πρίσκου παρειληφότων τὴν ἀρχὴν, οὐδὲν οὔτε κατὰ πολέμους ἔργον ἀπεδείξαντο Ῥωμαῖοι λόγου ἄξιον οὔτε πολιτικὸν, ὑπὸ νόσου κακωθέντες ὡς οὔπω πρότερον λοιμικῆς· ἣ τὸ μὲν πρῶτον ἵππων τε φορβάδων καὶ βοῶν ἀγέλαις προσῆλθεν, ἀπό τε τούτων εἴς τε αἰπόλια καὶ ποίμνας κατέσκηψε, καὶ διέφθειρεν ὀλίγου δεῖν πάντα τὰ τετράποδα· ἔπειτα τῶν νομέων τε καὶ γεωργῶν ἥψατο καὶ διελθοῦσα διὰ πάσης τῆς χώρας εἰς τὴν πόλιν ἐνέπεσε. Θεραπόντων μὲν οὖν καὶ θητῶν καὶ τοῦ πένητος ὄχλου πλῆθος ὅσον διέφθειρεν, οὐ ῥᾴδιον ἦν εὑρεῖν. Κατ' ἀρχάς τε γὰρ ἐφ' ἁμάξαις σωρηδὸν οἱ θνήσκοντες ἀπεκομίζοντο· τελευτῶντές τε, ὧν ἐλάχιστος ἦν ὁ λόγος, εἰς τὸ τοῦ παραρρέοντος ποταμοῦ ῥεῖθρον ὠθοῦντο. Τῶν δ' ἐκ τοῦ βουλευτικοῦ συνεδρίου τὸ τέταρτον μέρος συνελογίσθη διεφθαρμένον, ἐν οἷς ἦσαν οἵ τε ὕπατοι ἀμφότεροι καὶ τῶν δημάρχων οἱ πλείους. Ἤρξατο μὲν οὖν ἡ νόσος περὶ τὰς Καλάνδας τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός· διέμεινε δὲ τὸν ἐνιαυτὸν ἐκεῖνον ὅλον, ἅπασαν ὁμοίως καταλαμβάνουσα καὶ διεργαζομένη φύσιν τε καὶ ἡλικίαν. Γενομένης δὲ τοῖς πλησιοχώροις γνώσεως τῶν κατεχόντων τὴν Ῥώμην κακῶν, καλὸν ἡγησάμενοι τὸν καιρὸν Αἰκανοί τε καὶ Οὐολοῦσκοι καταλῦσαι τὴν ἀρχὴν αὐτῆς, συνθήκας τε καὶ ὅρκους ἐποιήσαντο πρὸς ἀλλήλους περὶ συμμαχίας, καὶ παρασκευασάμενοι τὰ εἰς πολιορκίαν ἐπιτήδεια, ὡς εἶχον ἀμφότεροι τάχους, ἐξῆγον τὰς δυνάμεις. Ἵνα δὲ τὴν ἀπὸ τῶν συμμάχων ἀφέλοιντο τῆς Ῥώμης ἐπικουρίαν, εἰς τὴν Λατίνων τε καὶ Ἑρνίκων γῆν πρῶτον ἐνέβαλον. Ἀφικομένης δὲ πρεσβείας ἐπὶ τὴν βουλὴν ἀφ' ἑκατέρου τῶν πολεμουμένων ἐθνῶν ἐπὶ συμμαχίας παράκλησιν, ὁ μὲν ἕτερος τῶν ὑπάτων, Λεύκιος Αἰβούτιος, ἐκείνην ἔτυχε τὴν ἡμέραν τεθνηκὼς, Πόπλιος δὲ Σερουΐλιος ἐγγὺς ὢν τοῦ θανάτου· ὃς ἔτι ὀλίγον ἐμπνέων συνεκάλει τὴν βουλήν. Τῶν δὲ οἱ πλείους ἡμιθνῆτες ἐπὶ κλινιδίων κομισθέντες καὶ συνεδρεύσαντες ἀπεκρίναντο τοῖς παροῦσιν, ἀγγέλλειν τοῖς σφετέροις, ὅτι διὰ τῆς ἑαυτῶν ἀρετῆς τοὺς πολεμίους ἀμύνεσθαι ἡ βουλὴ αὐτοῖς ἐπιτρέπει, μέχρις ἂν ὁ ὕπατος ῥαΐσῃ καὶ ἡ συναγωνιουμένη δύναμις αὐτοῖς συναχθῇ. Ταῦτα Ῥωμαίων ἀποκριναμένων, Λατῖνοι μὲν ὅσα ἠδυνήθησαν ἐκ τῶν ἀγρῶν εἰς τὰς πόλεις ἀνασκευασάμενοι, φυλακὴν ἐποιοῦντο τῶν τειχῶν, τὰ δ' ἄλλα περιεώρων ἀπολλύμενα. Ἕρνικες δὲ δυσανασχετοῦντες ἐπὶ τῇ λύμῃ καὶ διαρπαγῇ τῶν ἀγρῶν ἀναλαβόντες τὰ ὅπλα ἐξῆλθον. Ἀγωνισάμενοι δὲ λαμπρῶς, καὶ πολλοὺς μὲν ἀποκτείναντες τῶν πολεμίων, πολλῷ δ' ἔτι πλείους ἀποβαλόντες τῶν σφετέρων, ἐκβιασθέντες εἰς τὰ τείχη κατέφυγον καὶ οὐκέτι μάχης ἐπειρῶντο.

LXVIII. Αἰκανοὶ δὲ καὶ Οὐολοῦσκοι προνομεύσαντες αὐτῶν τὴν χώραν ἀδεῶς ἐπὶ τοὺς Τυσκλάνων ἀγροὺς ἀφίκοντο. Διαρπάσαντες δὲ καὶ τούτους

vilio Prisco consulibus, neque belli neque domi quidquam memorabile Romani gesserunt, pestilentia ut nunquam ante vexati; quæ primum equorum boumque armenta invasit, et mox greges caprarum oviumque aggressa est, et pæne omne quadrupedum genus absumpsit: deinde pastores et colonos attigit, et totum agrum Romanorum pervagata urbem invasit. Ac servorum et mercenariorum hominum et pauperis turbæ quantam multitudinem absumpserit, difficile est invenire. Nam principio coacervata in plaustris cadavera absportabantur: deinde vero, qui vilissimi erant et quorum minima ratio habebatur, in profluentem fluvium projiciebantur. Ordinis vero senatorii, ut ex numero inito apparuit, quarta pars exstincta est; inter quos et ambo consules, et major pars tribunorum. Cœpit enim pestis circa Kalendas Septembris, et duravit totum illum annum, æque omnem sexum et ætatem invadens et conficiens. Ubi autem vicini populi cognoverunt malum, in quo populus Romanus versabatur, Æqui et Volsci, rati præclaram sibi oblatam occasionem evertendi ejus imperii, societatis fædus jurejurando interposito fecerunt, paratisque rebus ad obsidionem necessariis, utrique, quanta maxima celeritate potuerunt, copias eduxerunt. Ut autem Romanis sociorum auxilia eriperent, primum in Latinorum et Hernicorum agros irruptionem fecerunt. Quo autem die legatio ab utraque gente, quæ bello premebatur, ad senatum auxilii implorandi caussa venerat, eo die alter consul, Lucius Æbutius, obierat, ac P. Servilius morti proximus erat: qui tamen, quamvis paullum adhuc spirans senatum convocavit. Eorum autem plerique, semimortui lectis in curiam delati, responderunt legatis ad se missis, ut suis renuntiarent, senatum illis permittere, ut sua virtute hostem arcerent, donec consul melius se haberet, atque exercitus ad auxilium ipsis ferendum cogeretur. Hoc responso a Romanis accepto Latini, rebus quascunque potuerunt ex agris in oppida comportatis, mœnia tutabantur, ceteraque damna contemnebant. Sed Hernici, quum ferre non possent vastationem et direptionem agrorum, arreptis armis ex urbibus suis egressi sunt; prœlioque egregie facto, multis hostium occisis et longe pluribus suorum amissis, coacti sunt *tandem* intra mœnia se recipere, nec amplius martis aleam tentarunt.

LXVIII. At Æqui et Volsci eorum regionem populati impune in Tusculanum agrum processerunt; et hoc quoque direpto, nemine repugnante in Gabinorum fines ive-

οὐδενὸς ἀμυνομένου, παρῆσαν εἰς τοὺς Γαβίνων ὅρους. Ἐλάσαντες δὲ καὶ διὰ ταύτης ἀδεῶς τῆς γῆς ἐπὶ τὴν Ῥώμην ἀφικνοῦντο. Ἐθορύβησαν μὲν οὖν ἱκανῶς τὴν πόλιν, οὐ μὴν κρατῆσαί γε αὐτῆς ἠδυνήθησαν, ἀλλὰ καίπερ ἐξασθενοῦντες οἱ Ῥωμαῖοι τὰ σώματα, καὶ τοὺς ὑπάτους ἀπολωλεκότες ἀμφοτέρους· καὶ γὰρ ὁ Σερουίλιος ἐτεθνήκει νεωστί· καθοπλισάμενοι παρὰ δύναμιν τοῖς τείχεσιν ἐπέστησαν, τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως ὄντος ἐν τῷ τότε χρόνῳ ὅσος Ἀθηναίων τοῦ ἄστεος ὁ κύκλος· καὶ τὰ μὲν ἐπὶ λόφοις κείμενα καὶ πέτραις ἀποτόμοις ὑπ' αὐτῆς ἐστιν ὠχυρωμένα τῆς φύσεως, καὶ ὀλίγης δεόμενα φυλακῆς· τὰ δὲ ὑπὸ τοῦ Τιβέρεως τετειχισμένα ποταμοῦ, οὗ τὸ μὲν εὖρός ἐστιν τεττάρων πλέθρων μάλιστα, βάθος δὲ οἷόν τε ναυσὶ πλεῖσθαι μεγάλαις, τὸ δὲ ῥεῦμα, ὥσπερ τι καὶ ἄλλο, ὀξὺ καὶ δίνας ἐργαζόμενον μεγάλας· ὃν οὐκ ἔνεστι πεζοῖς διελθεῖν, εἰ μὴ κατὰ γέφυραν. Ἦν δ' ἐν τῷ τότε χρόνῳ μία ξυλόφρακτος, ἣν ἔλυον ἐν τοῖς πολέμοις. Ἓν δὲ χωρίον, ὃ τῆς πόλεως ἐπιμαχώτατόν ἐστιν, ἀπὸ τῶν Αἰσκυλίνων καλουμένων πυλῶν μέχρι τῶν Κολλίνων, χειροποιήτως ἐστὶν ὀχυρόν. Τάφρος τε γὰρ ὀρώρυκται πρὸ αὐτοῦ πλάτος ᾗ βραχυτάτη μείζων ἑκατὸν ποδῶν, καὶ βάθος ἐστὶν αὐτῆς τριακοντάπουν· τεῖχός τε ὑπερανέστηκε τῆς τάφρου χώματι συνεχόμενον ἔνδοθεν ὑψηλῷ καὶ πλατεῖ, οἷον μήτε κριοῖς κατασεισθῆναι μήθ' ὑπορυττομένων τῶν θεμελίων ἀνατραπῆναι. Τοῦτο τὸ χωρίον ἑπτὰ μὲν ἐστι μάλιστα ἐπὶ μῆκος σταδίων, πεντήκοντα δὲ ποδῶν ἐπὶ πλάτος, ἐν ᾧ τότε οἱ Ῥωμαῖοι τεταγμένοι κατὰ πλῆθος ἀνεῖρξαν τῶν πολεμίων τὴν ἔφοδον, οὔτε χελώνας χωστρίδας εἰδότων κατασκευάζειν τῶν τότε ἀνθρώπων, οὔτε τὰς καλουμένας ἑλεπόλεις μηχανάς. Οἱ μὲν δὴ πολέμιοι ἀπογνόντες τῆς πόλεως τὴν ἅλωσιν ἀπῄεσαν ἀπὸ τοῦ τείχους, καὶ δῃώσαντες τὴν χώραν ὅσην διεξῆλθον, ἀπῆγον ἐπ' οἴκου τὰς δυνάμεις.

LXIX. Ῥωμαῖοι δὲ τοὺς καλουμένους μεσοβασιλεῖς ἑλόμενοι τῶν ἀρχαιρεσίων ἕνεκα, ὃ ποιεῖν εἰώθασιν, ὅταν ἀναρχία κατάσχῃ τὴν πόλιν, ὑπάτους ἀπέδειξαν Λεύκιον Λοκρήτιον καὶ Τῖτον Οὐετούριον Γέμινον. Ἐπὶ τῆς τούτων ἀρχῆς ἥ τε νόσος ἐπαύσατο, καὶ τὰ πολιτικὰ ἐγκλήματα ἀναβολῆς ἔτυχε τά τε ἴδια καὶ τὰ κοινά, πειραθέντος μὲν αὖθις τὸ περὶ τῆς κληρουχίας πολίτευμα κινεῖν ἑνὸς τῶν δημάρχων Σέξτου Τιτίου, κωλύσαντος δὲ τοῦ δήμου καὶ εἰς ἐπιτηδειοτέρους ὑπερθεμένου καιρούς. Προθυμία τε πολλὴ πᾶσιν ἐνέπεσε τιμωρήσασθαι τοὺς ἐπιστρατεύσαντας τῇ πόλει κατὰ τὸν τῆς νόσου καιρόν· καὶ αὐτίκα τῆς βουλῆς ψηφισαμένης, καὶ τοῦ δήμου τὸν πόλεμον ἐπικυρώσαντος, κατεγράφοντο τὰς δυνάμεις, οὐδενὸς τῶν ἐχόντων στρατεύσιμον ἡλικίαν οὐδ' εἴ τινα ὁ νόμος ἀπέλυεν ἀξιοῦντος ἐκείνης ἀπολειφθῆναι τῆς στρατείας. Νεμηθείσης δὲ τριχῇ τῆς δυνάμεως, μία μὲν ὑπελείφθη φυλάττειν τὴν πόλιν, ἧς ἡγεῖτο

runt; et per hunc quoque agrum impune iter facientes Romam petierunt, urbemque graviter quidem turbarunt, haud tamen ea potiri potuerunt; nam Romani, licet infirmis essent corporibus, atque utrumque consulem amisissent (nuper enim et Servilius vita excesserat) supra vires armati muros urbis conscenderunt, cujus ambitus tunc temporis erat eadem magnitudine, qua Athenarum circuitus. Quæ autem in collibus et saxis præruptis sita sunt, ipsa loci natura munita erant et exiguo præsidio indigebant. Reliqua Tiberi fluvio tegebantur, cujus latitudo est quatuor ferme jugerum, profunditas vero tanta, ut magnis navibus navigari possit cursusque concitatus et valde vorticosus, si quis alius nec pedibus, nisi per pontem, transiri potest; tunc autem unus erat sublicius, qui belli tempore dissolvebatur. Ea vero urbis pars, quæ facillime expugnari poterat, ab Esquilina porta usque ad Collinam, opere manu facto munita est. Nam et fossa ante eam ducta est, lata ubi minima pedes centum et amplius et alta triginta, murusque fossæ imminet alto et lato aggere intrinsecus suffultus, ita ut nec arietibus quassari nec funditus actis cuniculis everti possit. Hujus loci longitudo est ferme septem stadiorum, latitudo vero quinquaginta pedum; quo in loco tunc Romani conferta instructaque acie hostium impetum repulerunt, quod illius seculi homines imperiti essent parandarum testudinum, quæ terra aggesta fiebant, et aliarum machinarum, quæ urbium expugnatrices vocantur. Hostes igitur, desperata urbis expugnatione, a muris recesserunt; totoque agro, per quem iter faciebant, vastato, copias domum reduxerunt.

LXIX. Romani vero interregibus comitiorum caussa creatis (quod facere solent, quoties nullus est in urbe magistratus) consules crearunt L. Lucretium et T. Veturium Geminum. His consulibus morbus est sedatus, et omnes actiones civiles, tam privatæ quam publicæ, in aliud tempus dilatæ sunt; uno quidem tribunorum plebis, Sexto Titio, legis agrariæ iterum lationem tentante, plebe autem prohibente, atque res in opportuniora tempora rejiciente. Omnesque accensi sunt ingenti desiderio ulciscendi eos, qui pestis tempore bellum reipublicæ intulerant: et confestim senatusconsulto plebisque scito bellum est decretum, et copiæ conscribi cœptæ, nullis, qui militari ætate essent, ne illis quidem, qui per leges erant immunes, ad eam militiam proficisci recusantibus. Copiis autem trifariam divisis, pars una ad urbis præsidium est relicta

Κόϊντος Φάβιος, ἀνὴρ ὑπατικός· αἱ δὲ δύο σὺν τοῖς ὑπάτοις ἐξῆλθον ἐπί τ' Αἰκανοὺς καὶ Οὐολούσκους. Τὸ δὲ αὐτὸ τοῦτο καὶ ὑπὸ τῶν πολεμίων ἔτυχεν ἤδη γεγονός. Ἡ μὲν γὰρ κρατίστη δύναμις ἀφ' ἑκατέρου τῶν ἐθνῶν συνελθοῦσα ὑπαίθριος ἦν ὑπὸ δυσὶν ἡγεμόσι, καὶ ἔμελλεν ἀπὸ τῆς Ἑρνίκων γῆς, ἐν ᾗ τότ' ἦν, ἀρξαμένη πᾶσαν ἐπελεύσεσθαι τὴν Ῥωμαίων ὑπήκοον. Ἡ δ' ἧττον ἐκείνης χρησίμη τὰ οἰκεῖα πολίσματα ὑπελείφθη φυλάττειν, μή τις ἔφοδος αἰφνίδιος πολεμίων ἐπ' αὐτὰ γένηται. Πρὸς ταῦτα βουλευομένοις τοῖς Ῥωμαίων ὑπάτοις ἐδόκει κράτιστον εἶναι ταῖς πόλεσιν αὐτῶν πρῶτον ἐπιχειρεῖν κατὰ τοιόνδε τινὰ λογισμόν, ὅτι διαλυθήσεται τὸ κοινὸν αὐτῶν στράτευμα, εἰ πύθοιντο ἕκαστοι τὰ οἰκεῖα ἐν τοῖς ἐσχάτοις ὄντα κινδύνοις, καὶ πολὺ κρεῖττον ἡγήσεσθαι τὰ σφέτερα σώζειν, ἢ τὰ τῶν πολεμίων φθείρειν. Λοκρήτιος μὲν οὖν εἰς τὴν Αἰκανῶν ἐνέβαλεν, Οὐετούριος δ' εἰς τὴν Οὐολούσκων. Αἰκανοὶ μὲν οὖν τὰ ἔξω πάντα ἀπολλύμενα περιορῶντες, τὴν πόλιν καὶ τὰ φρούρια εἶχον ἐν φυλακῇ.

LXX. Οὐολοῦσκοι δὲ ὑπό τε θράσους καὶ αὐθαδείας προαχθέντες, τοῦ τε Ῥωμαϊκοῦ στρατεύματος, ὡς οὐκ ἀξιομάχου ὄντος πρὸς τὸ ἑαυτῶν πλῆθος συμφέρεσθαι, καταφρονήσαντες, ἐξῆλθον ἀγωνιούμενοι περὶ τῆς γῆς καὶ πλησίον τοῦ Οὐετουρίου κατεστρατοπέδευσαν. Οἷα δὲ φιλεῖ πάσχειν στρατιὰ νεοσύλλεκτος ἔκ τε πολιτικοῦ καὶ γεωργικοῦ πρὸς καιρὸν συνελθόντος ὄχλου συναχθεῖσα, ἐν ᾗ πολὺ καὶ τὸ ἄνοπλον ἦν καὶ κινδύνων ἄπειρον, οὐδ' εἰς χεῖρας ἐλθεῖν τοῖς πολεμίοις ἐθάρσησεν, ἀλλ' ἅμα τῇ πρώτῃ τῶν Ῥωμαίων ἐφόδῳ διαταραχθέντες οἱ πολλοί, καὶ οὔτε ἀλαλαγμὸν οὔθ' ὅπλων κτύπον ἀνασχόμενοι προτροπάδην ἔφυγον εἰς τὰ τείχη, ὥστε πολλοὺς μὲν ἐν ταῖς στενοχωρίαις τῶν ὁδῶν καταληφθέντας ἀποθανεῖν, πολλῷ δὲ πλείους παρὰ ταῖς πύλαις ὠθουμένους τῶν ἱππέων ἐπιδιωκόντων. Οὐολοῦσκοι μὲν οὖν ταύτῃ χρησάμενοι τῇ συμφορᾷ σφᾶς αὐτοὺς ᾐτιῶντο τῆς ἀφροσύνης, καὶ οὐδὲν ἔτι παρακινδυνεύειν ἐπειρῶντο. Οἱ δὲ τὰς ἐν ὑπαίθρῳ στρατιὰς Οὐολούσκων τε καὶ Αἰκανῶν ἔχοντες ἡγεμόνες, πυνθανόμενοι τὰ οἰκεῖα πολεμούμενα, γενναῖόν τι καὶ οὗτοι δρᾶν ἐβουλεύσαντο, ἀναστάντες ἐκ τῆς Ἑρνίκων τε καὶ Λατίνων γῆς ἐπὶ τὴν Ῥώμην ἄγειν ὡς εἶχον ὀργῆς τε καὶ τάχους τὸν στρατὸν κατὰ τοιάνδε τινὰ καὶ αὐτοὶ δόξαν, ὅτι δυεῖν ἔργων καλῶν θάτερον αὐτοῖς κατορθῶσαι ὑπάρξει, ἢ τὴν Ῥώμην ἀφύλακτον οὖσαν ἑλεῖν, ἢ τοὺς πολεμίους ἐκ τῆς ἑαυτῶν χώρας ἐκβαλεῖν, ὡς δὴ τῶν ὑπάτων ἀναγκασθησομένων πολεμουμένῃ τῇ πατρίδι βοηθεῖν. Ταῦτα διανοηθέντες ἦγον τὴν στρατιὰν ἐπιταχύνοντες, ἵν' ἐξ ἀπροσδοκήτου τῇ πόλει συμμίξαντες εὐθὺς ἔργου ἔχωνται.

LXXI. Ἀφικόμενοί τε μέχρι Τύσκλου πόλεως, μαθόντες τὸν περίβολον τῆς Ῥώμης ὅλον πληθύοντα

cui præerat Q. Fabius vir consularis : duæ reliquæ cum consulibus in Æquos et Volscos sunt profectæ. Idem autem jam et hostes fecerant. Nam utriusque gentis firmissimum robur collectum exierat, sub duobus ducibus, et ab agro Hernico (in quo tunc erat) initio facto, agros omnium qui populi Romani imperio parebant invadere constituerat : reliquæ copiæ, ad externam militiam minus utiles, ad oppidorum præsidium relictæ sunt, ne qua vis repentina ipsis ab hostibus inferretur. Tunc Romanis consulibus consultantibus visum est optimum eorum urbes adoriri, eo consilio quod communem eorum exercitum dissolutum iri sciebant, si singuli res suas in extremis periculis versari intellexissent, eosque longe satius esse ducturos sua servare, quam res hostium vastare. Lucretius igitur in Æquorum, Veturius in Volscorum agros irrupit. Æqui quidem agrorum damno ac vastatione contempta urbem et munitiones tuebantur.

LXX. At Volsci, audacia et arrogantia impulsi, contempto Romano exercitu, ut qui sustinendæ ipsorum multitudini haud par esset, prodierunt pro agro certaturi, et prope Veturium castra posuerunt. Sed ut accidere solet exercitui qui constat ex tironibus et oppidanorum et agrestium turba pro tempore raptim coacta, in qua magna pars est armorum et rei militaris imperita, cum hostibus ne manus quidem conserere sunt ausi : sed primo Romanorum impetu plerique turbati, quum nec clamores nec armorum strepitum ferre potuissent, fuga effusa urbem petierunt, ita ut multi in viarum angustiis deprehensi, et longe plures, dum se circa portas mutuo premunt, equitatu insequente cæderunt. Volsci igitur, hac clade accepta, suam ipsorum dementiam accusabant, nec in posterum belli fortunam tentare sunt ausi. Duces vero Volscorum et Æquorum, qui castra sub dio habebant, quum audissent oppida sua bello premi, et ipsi generosum aliquod facinus edere statuerunt, castrisque motis ex Hernicorum et Latinorum agris, animi impetu et celeritate quanta maxima possent ipsam Romam petere; isto consilio ipsi quoque impulsi, fore ut e duabus præclaris rebus altera sibi feliciter succederet, vel ut Romam incustoditam caperent, vel ut hostes ex agro suo expellerent, quia consules coacti essent patriæ oppugnatæ opem ferre. Hoc igitur consilio exercitum festinanter ducebant, ut ex improviso ad urbem accederent, et statim oppugnationem aggrederentur.

LXXI. Jamque Tusculum usque progressi, cum vidissent mœnia Romana armatis hominibus oppleta, et

ὅπλων, καὶ πρὸ τῶν πυλῶν τέτταρας ἐξεστρατευμένας σπείρας, ἀνδρῶν ἑξακοσίων ἑκάστην, τῆς μὲν ἐπὶ τὴν Ῥώμην ὁδοῦ ἀπετράποντο, τὴν δὲ ὑπὸ τῇ πόλει χώραν, ἣν ἐν τῇ προτέρᾳ παρέλιπον εἰσβολῇ, ἐγκαθεζόμενοι ἐδῄουν. Ἐπιφανέντος δὲ αὐτοῖς θατέρου τῶν ὑπάτων Λευκίου Λουκρητίου, καὶ θεμένου τὴν παρεμβολὴν οὐ πρόσω, καλὸν ὑπολαβόντες εἶναι καιρὸν πρὶν ἐλθεῖν τῷ Λοκρητίῳ τὴν ἑτέραν Ῥωμαίων δύναμιν σύμμαχον, ἧς Οὐετούριος ἡγεῖτο, συνάψαι μάχην, θέμενοι τὰς ἀποσκευὰς ἐπὶ λόφου τινὸς, καὶ δύο σπείρας ἐπ' αὐταῖς καταλιπόντες, οἱ λοιποὶ προῆλθον εἰς τὸ πεδίον· καὶ συμβαλόντες τοῖς Ῥωμαίοις ἄνδρες ἀγαθοὶ κατὰ τὸν ἀγῶνα ἐγίνοντο μέχρι πολλοῦ. Μαθόντες δ' ἔκ τῶν κατὰ νώτου φρουρίων τινὸς καταβαίνουσαν ὑπὲρ ὄχθου στρατιὰν, ὑπέλαβον ἥκειν τὸν ἕτερον τῶν ὑπάτων ἄγοντα τὴν σὺν αὐτῷ δύναμιν. Καὶ δείσαντες μὴ κυκλωθεῖεν ὑπ' ἀμφοῖν, οὐκέτι διέμειναν, ἀλλ' εἰς φυγὴν τρέπονται. Ἐν τούτῳ τῷ ἀγῶνι οἵ τε ἡγεμόνες αὐτῶν ἀμφότεροι γενναίων ἀνδρῶν ἔργ' ἀποδειξάμενοι πίπτουσι, καὶ ἄλλοι πολλοὶ μαχόμενοι περὶ αὐτοὺς ἀγαθοί· οἱ δὲ φυγόντες ἐκ τῆς μάχης εἰς τὰς ἑαυτῶν ἕκαστοι πατρίδας σκεδασθέντες ἀνεχώρησαν. Ἐκ δὲ τούτου πολλὴν ἄδειαν λαβὼν ὁ Λοκρήτιος ἔφθειρε τὴν Αἰκανῶν γῆν, καὶ Οὐετούριος τὴν Οὐολούσκων, ἕως ὁ τῶν ἀρχαιρεσίων ἐπέστη καιρός. Τότε δὲ ἀναστήσαντες τὰς δυνάμεις, ἀπῆγον ἐπ' οἴκου καὶ κατήγαγον ἀμφότεροι τοὺς ἐπινικίους θριάμβους· Λοκρήτιος μὲν ἐπὶ τοῦ τεθρίππου παρεμβεβηκὼς, Οὐετούριος δὲ πεζὸς εἰσελαύνων. Δύο γὰρ οὗτοι θρίαμβοι δίδονται τοῖς ἡγεμόσιν ὑπὸ τῆς βουλῆς, ὥσπερ ἔφην, τὰ μὲν ἄλλα τίμια ἔχοντες ἴσα, τῷ δὲ, τὸν μὲν ἱππικὸν εἶναι, τὸν δὲ πεζικὸν, διαφέροντες.

pro portis quatuor cohortes, quarum unaquæque ex sexcentis viris constabat, in statione consilium petendæ Romæ deposuerunt, atque eum prope urbem agrum, quem superiore irruptione intactum reliquerant, ibi considentes vastabant. In quorum conspectum quum alter consul, L. Lucretius, ex improviso venisset, et castra non procul ab ipsis posuisset, illi præclaram occasionem sibi oblatam existimantes prœlii committendi, antequam alter exercitus, cui præerat Veturius, Lucretio subsidium ferret, depositis impedimentis in quodam tumulo, et duabus cohortibus ad eorum præsidium relictis, reliqui in planitiem processerunt : et congressi cum Romanis rem diu fortiter gesserunt. Sed quum vidissent ex quodam castello montano exercitum a tergo descendentem, existimarunt alterum consulem cum suis copiis adventare et veriti ne ab utroque circumvenirentur, haud amplius in eodem loco constiterunt, sed in fugam se dederunt. In hoc prœlio uterque hostium dux post edita *multa* præclara facinora cecidit, et circa eos multi alii fortes viri pugnantes. Qui vero ex pugna fugerunt dispersi in suam quique patriam se receperunt. Post hæc Lucretius, Æquorum agrum impune vastavit, et Veturius Volscorum et usque ad comitiorum tempus. Tunc demum motis castris copias domum reduxerunt. Et uterque ob partam victoriam triumphavit : Lucretius quadrigis invectus, Veturius urbem pedibus ingressus. Isti enim duo triumphi (ut dixi) ducibus a senatu conceduntur; ceteris quidem honoribus pares, sed hac tantum re differentes, quod in altero duces curru inveherentur, in altero pedibus urbem ingredirentur.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΕΩΣ

ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ.

I. Μετὰ δὲ τούτους ὀλυμπιὰς μὲν ἦν ὀγδοηκοστή, ἣν ἐνίκα στάδιον Τορύμβας Θεσσαλός, ἄρχοντος Ἀθήνησι Φρασικλέους· ὕπατοι δὲ ἀπεδείχθησαν ἐν Ῥώμῃ Πόπλιος Οὐολούμνιος καὶ Σερούϊος Σολπίκιος Καμερῖνος. Οὗτοι στρατιὰν μὲν οὐδεμίαν ἐξήγαγον, οὔτε ἐπὶ τιμωρίας ἀναπράξει τῶν ἀδικούντων σφᾶς τε αὐτοὺς καὶ τοὺς συμμάχους, οὔθ' ὡς διὰ φυλακῆς τὰ οἰκεῖα ἕξοντες· τῶν δ' ἐντὸς τείχους κακῶν πρόνοιαν ἐποιοῦντο, μή τι δεινὸν ὁ δῆμος ἐπὶ τῇ βουλῇ συστὰς ἐξεργάσηται. Ἐταράττετο γὰρ αὖθις ὑπὸ τῶν δημάρχων ἀναδιδασκόμενος, ὅτι πολιτειῶν κρατίστη τοῖς ἐλευθέροις ἐστὶν ἡ ἰσηγορία, καὶ κατὰ νόμους ἠξίου διοικεῖσθαι τά τε ἰδιωτικὰ καὶ τὰ δημόσια. Οὔπω γὰρ τότε ἦν οὔτ' ἰσονομία παρὰ Ῥωμαίοις οὔτ' ἰσηγορία, οὐδ' ἐν γραφαῖς ἅπαντα τὰ δίκαια τεταγμένα· ἀλλὰ τὸ μὲν ἀρχαῖον οἱ βασιλεῖς αὐτῶν ἔταττον τοῖς δεομένοις τὰς δίκας, καὶ τὸ δικαιωθὲν ὑπ' ἐκείνων, τοῦτο νόμος ἦν. Ὡς δ' ἐπαύσαντο μοναρχούμενοι, τοῖς κατ' ἐνιαυτὸν ὑπατεύουσιν ἀνέκειτο τά τ' ἄλλα τῶν βασιλέων ἔργα καὶ ἡ τοῦ δικαίου διάγνωσις, καὶ τοῖς ἀμφισβητοῦσι πρὸς ἀλλήλους ὑπὲρ ὁτουδήτινος ἐκεῖνοι τὰ δίκαια οἱ διαιροῦντες ἦσαν. Τούτων δὲ τὰ μὲν πολλὰ τοῖς τρόποις τῶν ἀρχόντων ἀριστίνδην ἀποδεικνυμένων ἐπὶ τὰς ἀρχὰς ἀκόλουθα ἦν· κομιδῇ δ' ὀλίγα τινὰ ἐν ἱεραῖς ἦν βύβλοις ἀποκείμενα, ἃ νόμων εἶχε δύναμιν, ὧν οἱ πατρίκιοι τὴν γνῶσιν εἶχον μόνοι διὰ τὰς ἐν ἄστει διατριβάς, οἱ δὲ πολλοὶ ἐμπορευόμενοί τε καὶ γεωργοῦντες καὶ διὰ πολλῶν ἡμερῶν εἰς ἄστυ καταβαίνοντες ἐπὶ τὰς ἀγορὰς ἄπειροι ἔτι ἦσαν. Τὸ δὲ πολίτευμα τοῦτο πρῶτος μὲν ἐπείρασεν εἰσαγαγεῖν Γάϊος Τερέντιος, δημαρχῶν ἐν τῷ παρελθόντι ἔτει· ἀτελὲς δ' ἠναγκάσθη καταλιπεῖν, τοῦ τε πλήθους ὄντος ἐπὶ στρατοπέδων καὶ τῶν ὑπάτων ἐπίτηδες ἐν τῇ πολεμίᾳ γῇ τὰς δυνάμεις κατασχόντων, ἕως ὁ τῆς ἀρχῆς αὐτοῖς παρέλθῃ χρόνος.

II. Τότε δὲ αὐτὸ παραλαβόντες οἱ περὶ Αὖλον Οὐεργίνιον δήμαρχοι τελειῶσαι ἐβούλοντο· ἵνα δὲ μὴ τοῦτο γένοιτο, μηδὲ κατὰ νόμους ἀναγκασθεῖεν πολιτεύεσθαι, πάντα ἐπιμηχανώμενοι διετέλουν οἵ

DIONYSII

ALEXANDRI F.

HALICARNASSENSIS

ROMANARUM ANTIQUITATUM

LIBER DECIMUS.

I. Post hos consules olympias acta LXXX, qua in stadio vicit Torymbas Thessalus, archonte Athenis Phrasicle : Romæ autem consules creati sunt P. Volumnius et Servius Sulpicius Camerinus. Hi nullas copias eduxerunt neque, ut hostes ulciscerentur ob iniurias sibi sociisque illatas, neque ut suis rebus præsidio essent : sed de intestinis malis soliciti, provide cavebant, ne quid mali plebs, conspiratione contra senatum facta, patraret. Rursus enim turbabatur a tribunis, qui docebant hominibus liberis eam esse optimam reipublicæ formam, ubi dicendi libertas omnibus ex æquo esset : quapropter omnia, tum privata, tum publica, ex legum præscripto administrari volebant. Tunc enim nondum erat apud Romanos iuris libertatisque dicendi æquabilitas, necdum omne ius scriptum exstabat : sed olim eorum reges ius petentibus dicebant, atque lites dirimebant ; et quod ab illis fuisset iudicatum, id vim legis habebat. Sed imperio a regibus ad annum consulum magistratum translato, inter cætera regia officia iuris quoque cognitio ad eos translata est. Atque illi lites inter litigatores, quacunque de caussa ortas, iure decidebant. Huius autem *iuris* magna pars erat penes summos magistratus, qui ex ordine optimatum creabantur, eosque in ipso magistratu sequebatur : minima vero pars eius in sacris *pontificum* libris erat scripta, quæ vim legis haberet, cuius soli patricii cognitionem habebant, quod in ea versarentur. Reliquum vulgus negotiatorum et agricolarum, quod non nisi mercatus gratia in urbem statis diebus conveniret, ad *hujus* imperitum erat. Hoc autem institutum primus C. Terentius, tribunus plebis, superiore anno in rempublicam inducere conatus fuerat : sed rem imperfectam relinquere fuerat coactus, quod maior plebis pars externa militia distineretur, et consules data opera copias in hostico retinerent, donec ipsorum magistratus tempus præteriret.

II. Tunc vero A. Virginius, tribunus plebis, id susceptum ad finem perducere volebat. Sed ne hoc fieret, neve ex legum præscripto rempublicam administrare cogerentur et consules, et senatus, et alii cives, qui

τε ὕπατοι καὶ ἡ βουλή, καὶ τῶν ἄλλων πολιτῶν οἱ πλεῖστον ἐν τῇ πόλει δυνάμενοι· βουλαί τε πολλαὶ καὶ ἐκκλησίαι συνεχεῖς ἐγίνοντο πεῖραί τε παντοῖαι ταῖς ἀρχαῖς κατ' ἀλλήλων, ἐξ ὧν οὐκ ἄδηλον ἅπασιν ἦν ὅτι μεγάλη τις καὶ ἀνήκεστος ἐξ ἐκείνης τῆς φιλονεικίας ἀναστήσεται τῇ πόλει συμφορά. Συνήπτετο δὲ τοῖς ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς καὶ τὰ θεῖα δείματα προσγενόμενα, ὧν ἔνια οὔτ' ἐν δημοσίαις εὑρίσκετο γραφαῖς, οὔτε κατ' ἄλλην φυλαττόμενα μνήμην οὐδεμίαν. Ὅσα μὲν γὰρ ἐν οὐρανῷ σέλα φερόμενα καὶ πυρὸς ἀνάψεις ἐφ' ἑνὸς μένουσαι τόπου, γῆς τε μυκήματα καὶ τρόμοι συνεχεῖς ἐγίνοντο, μορφαί τ' εἰδώλων ἄλλοτε ἀλλοῖαι δι' ἀέρος φερόμεναι, καὶ φωναὶ ταράττουσαι διάνοιαν ἀνθρώπων, καὶ πάντα ὅσα τούτοις ὅμοια συνέπιπτεν, εὑρίσκετο καὶ πάλαι ποτὲ γεγονότα ἧττόν τε καὶ μᾶλλον· οὗ δὲ ἄπειροί τε καὶ ἀνήκοοι ἔτι ἦσαν καὶ ἐφ' ᾧ μάλιστα ἐταράχθησαν, τοιόνδ' ἦν· νιφετὸς ἐξ οὐρανοῦ κατέσκηψεν εἰς γῆν πολύς, οὐ χιόνα καταφέρων, ἀλλὰ σαρκῶν θραύσματα ἐλάττω τε καὶ μείζω. Τούτων τὰ μὲν πολλὰ μετάρσια προσπετόμεναι πτηνῶν ὅσαι εἰσὶν ἀγέλαι, τοῖς στόμασιν ἥρπαζον· τὰ δ' ἐπὶ τὴν γῆν ἐνεχθέντα ἐν αὐτῇ τε τῇ πόλει καὶ κατὰ τοὺς ἀγροὺς μέχρι πολλοῦ χρόνου κείμενα διέμεινεν οὔτε χρόαν μεταβάλλοντα, οἷα πάσχουσι παλαιούμεναι σάρκες, οὔτε σηπεδόνι διαλυόμενα, ὧζέ τε ἀπ' αὐτῶν οὐδὲν πονηρόν. Τοῦτο τὸ τέρας οἱ μὲν ἐπιχώριοι μάντεις οὐχ οἷοί τ' ἦσαν συμβαλεῖν· ἐν δὲ τοῖς Σιβυλλείοις εὑρέθη χρησμοῖς, ὅτι πολεμίων ἀλλοεθνῶν παρελθόντων εἰς τὸ τεῖχος, ἀγὼν ὑπὲρ ἀνδραποδισμοῦ καταλήψεται τὴν πόλιν, ἄρξει δὲ τοῦ πρὸς τοὺς ἀλλοεθνεῖς πολέμου στάσις ἐμφύλιος, ἣν χρῆν ἀρχομένην ἐξελαύνοντας ἐκ τῆς πόλεως καὶ θεοὺς παραιτουμένους θυσίαις τε καὶ εὐχαῖς ἀποτρέψαι τὰ δεινά· καὶ κρείττους ἔσονται τῶν ἐχθρῶν. Ὡς δ' ἐξηνέχθη ταῦτα εἰς τὸ πλῆθος, ἱερὰ μὲν πρῶτον ἔθυσαν οἷς ἡ τούτων ἐπιμέλεια ἀνέκειτο θεοῖς ἐξακεστηρίοις τε καὶ ἀποτροπαίοις, ἔπειτα συναχθέντες εἰς τὸ βουλευτήριον οἱ σύνεδροι, παρόντων καὶ τῶν δημάρχων, ὑπὲρ ἀσφαλείας τε καὶ σωτηρίας τῆς πόλεως ἐσκόπουν.

III. Τὸ μὲν οὖν καταλύσασθαι τὰ πρὸς ἀλλήλους ἐγκλήματα, καὶ μιᾷ χρήσασθαι γνώμῃ περὶ τῶν κοινῶν, ὡς ὑπετίθεντο οἱ χρησμοί, πάντες ὡμολόγουν· ὅπως δ' ἂν τοῦτο γένοιτο καὶ ἀπὸ τίνων ἀρξαμένων εἴκειν τοῖς ἑτέροις τὸ διάφορον [καὶ πῶς] παύσαιτο στασιάζον, οὐ μικρὰν αὐτοῖς παρεῖχεν ἀπορίαν. Οἱ μὲν γὰρ ὕπατοι καὶ οἱ τῆς βουλῆς προεστῶτες τοὺς εἰσφέροντας καινὰ πολιτεύματα δημάρχους καὶ καταλύειν ἀξιοῦντας τὸν πάτριον τῆς πολιτείας κόσμον αἰτίους ἀπέφαινον τῆς ταραχῆς. Οἱ δὲ δήμαρχοι σφᾶς μὲν αὐτοὺς οὐδὲν ἔλεγον ἀξιοῦν οὔτε ἄδικον οὔτε ἀσύμφορον ἰσονομίαν εἰσάγειν βουλομένους καὶ ἰσηγορίαν· τοὺς δὲ ὑπάτους καὶ τοὺς πατρικίους αἰτίους γενέσθαι τῆς στάσεως ἔλεγον, ἀνομίαν αὔξοντας καὶ

plurimum in civitate poterant, quibusvis artibus perpetuo obnitebantur: et crebro senatus coactus, crebro etiam conciones habitæ, et utriusque factionis magistratus nihil de summo conatu remittebant. Unde quivis manifeste videre poterat, magnam aliquam et incurabilem calamitatem ex illa magna contentione in rempublicam redundaturam. Ad humanas autem coniecturas accedebant etiam terrores divinitus incussi: de quorum nonnullis nihil in publicis scriptis, nihil etiam ulla omnium hominum memoria proditum reperiebatur: nam fulgores in cœlo exortos, ignes ardentes in uno loco manentes, terræ mugitus et continuas *eiusdem* quassationes, varias spectrorum facies per aërem discursantes, voces hominum animos perturbantes, et quæcunque alia huiusmodi prodigia acciderunt, hæc et olim vel magis vel minus accidisse constabat: quod vero hactenus ne ullo quidem modo *Romani* experti fuerant, nec audierant, et quo maxime sunt territi, id hujusmodi fuit. Ingens nivis imber ex cœlo in terram cum impetu est delatus, secum trahens non nivem sed carnium frusta, et minora et maiora. Quorum pleraque in sublimi advolantes omnis generis volucrum greges rostris diripuerunt: quæ vero in terram delata sunt, hæc in ipsa urbe et agris sparsa diu iacuerunt; ita tamen ut, nec colorem mutarent, quem carnes inveteratæ solent habere, nec putredine corrupta ullum tetrum odorem omitterent. Id prodigium vates indigenæ coniecturis interpretari non potuerunt: sed libri oraculorum Sybillinorum consulti, monuerunt, ab alienigenis hostibus in urbem ingressis civitatem in servitutis discrimen adductum iri: fore autem, ut bellum contra externum hostem civilis seditio præcederet, quam nascentem ex urbe pellendam esse, deos placandos, sacrificiis votisque mala avertenda; ita enim eos victoriam ab hostibus reportaturos significabant. His in vulgus elatis, primum quidem *pontifices*, ad quos hæc cura pertinet, diis malorum depulsoribus et averruncis hostias immolarunt. Deinde vero patres in curiam coacti, tribunis quoque præsentibus, de incolumitate et salute publica consultare cœperunt.

III. Omnes igitur finem mutuis criminationibus imponendum, et ex oraculorum monitione rempublicam concorditer administrandam uno ore censebant. Sed quo modo id fieret, et quid primum factionis utriusque homines sibi invicem concedere deberent, et qua ratione seditio tolleretur, hic illi valde hæserunt. Nam consules et senatus principes tumultus caussam conferebant in tribunos, qui nova instituta in rempublicam inducerent, et patrium civitatis statum vellent evertere. Tribuni contra negabant, se quicquam indignum, aut iniquum, aut noxium facere, quod bonas leges et iuris æquabilitatem in rempublicam vellent inducere: at consules et patricios seditionis auctores esse dicebant, qui iniquitatem et avaritiam augerent, et tyrannicos

πλεονεξίαν καὶ ζηλοῦντας τὰ τῶν τυράννων ἤθη. Ταῦτα καὶ πολλὰ τούτοις ὅμοια παρ' ἑκατέρων ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐλέγετο, καὶ προὔβαινε διὰ κενῆς ὁ χρόνος· ἐν ᾧ τῶν κατὰ τὴν πόλιν οὔτε δημοσίᾳ οὔτε ἰδίᾳ οὐδὲν ἐτελεῖτο. Ὡς δὲ οὐδὲν ἐγένετο τῶν προὔργου, λόγων μὲν ἐκείνων καὶ κατηγοριῶν, ἃς ἐποιοῦντο κατὰ τῆς βουλῆς, οἱ δήμαρχοι ἀπέστησαν· συναγαγόντες δὲ τὸ πλῆθος εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὑπέσχοντο τῷ δήμῳ νόμον εἰσοίσειν ὑπὲρ ὧν ἠξίουν. Ἐπαινέσαντος δὲ τοῦ πλήθους τὸν λόγον, οὐδὲν ἔτι ἀναβαλόμενοι τὸν παρασκευασθέντα νόμον ἀνέγνωσαν. Κεφάλαια δὲ αὐτοῦ τάδε ἦν· « Ἄνδρας αἱρεθῆναι δέκα ὑπὸ τοῦ δήμου συναχθείσης ἀγορᾶς « ἐννόμου τοὺς πρεσβυτάτους τε καὶ φρονιμωτάτους, « οἷς ἐστι πλείστη πρόνοια τιμῆς τε καὶ δόξης ἀγα- « θῆς· τούτους δὲ συγγράψαντας τοὺς ὑπὲρ ἁπάντων « νόμους, τῶν τε κοινῶν καὶ τῶν ἰδίων, εἰς τὸν δῆ- « μον ἐξενεγκεῖν· τοὺς δὲ συγγραφησομένους ὑπ' αὐ- « τῶν νόμους κεῖσθαι ἐν ἀγορᾷ ταῖς καθ' ἕκαστον « ἐνιαυτὸν ἀποδειχθησομέναις ἀρχαῖς καὶ τοῖς ἰδιώ- « ταις ὅρους τῶν πρὸς ἀλλήλους δικαίων. » Τοῦτον προθέντες τὸν νόμον, ἐξουσίαν ἔδοσαν τοῖς βουλομένοις αὐτοῦ κατηγορεῖν, ἀποδείξαντες τὴν τρίτην ἀγοράν. Ἦσαν δὲ πολλοὶ καὶ οὐχ οἱ φαυλότατοι τῶν ἐκ τοῦ συνεδρίου, πρεσβύτεροι καὶ νέοι, κατήγοροι τοῦ νόμου, λόγους διεξιόντες ἐκ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ παρασκευῆς· καὶ τοῦτο ἐφ' ἡμέρας ἐγίνετο συχνάς. Ἔπειτα οἱ δήμαρχοι, δυσχεραίνοντες ἐπὶ τῇ διατριβῇ τοῦ χρόνου, λόγον μὲν οὐδένα ἔτι τοῖς κατηγόροις τοῦ νόμου προέθεσαν, ἡμέραν δὲ ἀποδείξαντες, ἐν ᾗ κυρώσειν αὐτὸν ἔμελλον, παρεῖναι τοὺς δημότας εἰς αὐτὴν παρεκάλουν ἀθρόους, ὡς οὐκέτι ταῖς μακραῖς δημηγορίαις ἐνοχληθησομένους, ἀλλ' ἐποίσοντας ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν ψῆφον κατὰ φυλάς. Οἱ μὲν δὴ ταῦτα ὑποσχόμενοι διέλυσαν τὴν ἐκκλησίαν.

IV. Μετὰ δὲ ταῦτα οἵ τε ὕπατοι καὶ τῶν πατρικίων οἱ πλεῖστον δυνάμενοι τραχύτερον ἤδη αὐτῶν προσιόντες καθήπτοντο, λέγοντες ὡς οὐκ ἐπιτρέψουσιν αὐτοῖς νόμους εἰσηγεῖσθαι καὶ τούτους ἀπροβουλεύτους. Συνθήκας γὰρ εἶναι κοινὰς πόλεων τοὺς νόμους, οὐχὶ μέρους τῶν ἐν ταῖς πόλεσιν οἰκούντων. Τοῦ τε πονηροτάτου ὀλέθρου καὶ ἀνηκέστου, καὶ οὐδ' εὐσχήμονος ἀρχὴν ἀπέφαινον εἶναι πόλεσί τε καὶ οἴκοις, ὅταν τὸ κάκιστον τῷ κρατίστῳ νομοθετῇ. « Ποίαν δὲ ὑμεῖς, ἔφασαν, ὦ δήμαρχοι, νόμων εἰσ- « φορᾶς ἢ ἀναιρέσεως ἐξουσίαν ἔχετε; οὐκ ἐπὶ ῥητοῖς « μὲν δικαίοις ταύτην τὴν ἀρχὴν παρὰ τῆς βουλῆς « ἐλάβετε, τοῖς δὲ ἀδικουμένοις ἢ κατισχυομένοις τῶν « πενήτων βοηθεῖν ᾐτήσασθε τοὺς δημάρχους, ἄλλο « δὲ μηδὲν πολυπραγμονεῖν; Εἰ δὲ οὖν καὶ πρότερον « ἦν τις ὑμῖν δύναμις, ἣν οὐκ ἐκ τοῦ δικαίου βιασά- « μενοι ἡμᾶς ἐλάβετε, ὑποκατακλινομένης ἑκάστῳ « πλεονεκτήματι τῆς βουλῆς, οὐχὶ καὶ ταύτην νῦν « ἀπολωλέκατε τῇ μεταβολῇ τῶν ἀρχαιρεσιῶν; οὔτε

mores imitarentur. Et multis huiusmodi mutuis altercationibus aliquot dies inaniter consumti sunt, et tempus frustra tractum; interea omnibus, tam publicis, quam privatis, negotiis pendentibus. Tandem tribuni, animadvertentes se suis concionibus et senatus accusationibus nihil proficere, hoc conatu destiterunt : et convocata ad concionem multitudine, plebi polliciti sunt se legem de rebus, quas volebant perlaturos. Quum autem multitudo orationem eorum collaudasset illi, nihil amplius cunctati, rogationem iam ante paratam recitarunt, cuius hæc erant capita : « ut decemviri a populo « legitimis comitiis eligerentur, qui essent ætate et pru- « dentia præstantissimi, et qui sui honoris et bonæ « existimationis maximam haberent rationem. Isti vero « leges de rebus omnibus, tam publicis, quam privatis, « conscriberent, *conscriptasque* ad populum referrent; « legesque ab ipsis conscriptæ in foro ponerentur, et tam « magistratus annui, quam privati cives, mutuas contro- « versias ex earum præscripto dirimerent. » Hac rogatione lata, *tribuni* quibuslibet legem dissuadere volentibus potestatem fecerunt, trinundino præstituto. Multi autem, iique ex senatorio ordine non vilissimi, et seniores et iuniores, fuerunt legis dissuasores, qui orationes accuratissime præparatas habuerunt : idque per multos dies factitatum. Deinde tribuni, morarum impatientes, legis dissuasoribus nullam amplius dicendi potestatem fecerunt : sed dicta die, qua eam perlaturi essent, hortati sunt omnes cives, ut ad eam præsto essent; tanquam non amplius prolixis *adversariorum* concionibus perturbandi, sed suffragia tributim de illa. Illi igitur, hæc polliciti, concionem dimiserunt.

IV. Post hæc et consules et patriciorum potentissimi quique eos adierunt, et iam asperius in eos sunt invecti dixeruntque, se nequaquam permissuros illis, ut leges, easque sine senatusconsulto *in republica* arbitratu suo conditas ferrent. Leges enim esse pacti ex communi civitatum, non autem partis civium in iis habitantium, consensu facta. Atque id pessimi ac fœdissimi exitii tum civitatibus tum familiis caussam esse dicebant, quoties pessima pars præstantissimæ leges imponeret. « Quam vero (inquiebant) vos tribuni legis ferendæ, « aut abrogandæ potestatem habetis? annon certis con- « ditionibus hunc magistratum a senatu accepistis, et « *ab eo* petiistis, ut tribuni pauperibus injuriam, aut « vim patientibus succurrerent, nihil vero præterea « curiose tentarent? Si quam igitur potestatem et ante « habebatis, quam nobis contra jus et fas per vim extor- « sistis, senatu unicuique vestrorum iniquorum postula- « torum cedente, nonne hanc etiam nunc amisistis, « ratione comitiorum mutata? Neque enim ex senatus-

« γὰρ βουλῆς δόγμα ὑμᾶς οὐκέτι ἀποδείκνυσιν ἐπὶ « τὴν ἀρχήν, οὔτε αἱ φράτραι τὴν ψῆφον ὑπὲρ ὑμῶν « ἐπιφέρουσιν, οὔτε ἱερὰ προθύεται τοῖς θεοῖς πρὸ « τῶν ἀρχαιρεσιῶν, ἃ κατὰ νόμους ἐχρῆν ἐπιτελεῖσ- « θαι, οὔτε ἄλλο τῶν πρὸς τοὺς θεοὺς εὐσεβῶν ἢ πρὸς « ἀνθρώπους ὁσίων οὐθὲν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ὑμετέρας « γίνεται. Τίνος οὖν ὑμῖν ἔτι μέτεστι τῶν ἱερῶν καὶ « σεβασμοῦ δεομένων, ὧν ἕν τι καὶ ὁ νόμος ἦν, « ἐξαρνησαμένοις ἅπαντα τὰ νόμιμα; » Ταῦτά τε δὴ τοῖς δημάρχοις ἔλεγον οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ νέοι αὐτῶν κατὰ ἑταιρίας διεξιόντες ἀνὰ τὴν πόλιν, καὶ τοὺς μὲν ἐπιεικεστέρους τῶν δημοτῶν ὁμιλίαις ἀνελάμβανον κεχαρισμέναις, τοὺς δ' ἀπειθεῖς καὶ ταραχώδεις ἀπειλαῖς κατεπλήττοντο κινδύνων, εἰ μὴ σωφρονήσειαν· ἤδη δέ τινας τῶν πάνυ ἀπόρων καὶ ἀπερριμμένων, οἷς οὐθενὸς τῶν κοινῶν παρὰ τὰ ἴδια κέρδη φροντὶς ἦν, παίοντες ὥσπερ ἀνδράποδα ἀνεῖργον ἐκ τῆς ἀγορᾶς.

V. Ὁ δὲ πλείστους τε περὶ αὑτὸν ἔχων ἑταίρους καὶ μέγιστον τῶν τότε νέων δυνάμενος Καίσων Κοΐντιος ἦν, υἱὸς Λευκίου Κοΐντίου τοῦ καλουμένου Κικιννάτου, ᾧ γένος τ' ἦν ἐπιφανὲς καὶ βίος οὐδενὸς δεύτερος, ἀνὴρ ὀφθῆναί τε κάλλιστος νέων καὶ τὰ πολέμια πάντων λαμπρότατος φύσει τε περὶ λόγους κεχρημένος ἀγαθῇ· ὃς ἐν τῷ τότε χρόνῳ πολὺς ἔρρει κατὰ τῶν δημοτικῶν, οὔτε λόγων φειδόμενος, ὧν βαρὺ τοῖς ἐλευθέροις ἀκούειν, οὔτε ἔργων ἀκολούθων τοῖς λόγοις ἀπεχόμενος. Οἱ μὲν οὖν πατρίκιοι τίμιον αὐτὸν ἐπὶ τούτοις ἦγον, καὶ μένειν παρὰ τὰ δεινὰ ἠξίουν, αὐτοὶ παρέξειν τὸ ἀσφαλὲς ὑπισχνούμενοι· οἱ δ' ἐκ τοῦ δήμου πάντων δὴ μάλιστα αὐτὸν ἀνθρώπων ἐμίσουν. Τοῦτον τὸν ἄνδρα ἔγνωσαν οἱ δήμαρχοι πρῶτον ἐκποδὼν ποιήσασθαι, ὡς καταπληξόμενοι τοὺς λοιποὺς τῶν νέων καὶ προσαναγκάσοντες σωφρονεῖν. Γνόντες δὲ ταῦτα καὶ παρασκευασάμενοι λόγους τε καὶ μάρτυρας πολλούς, εἰσάγουσιν αὐτὸν ὑπὸ δίκην ἀδικήματος δημοσίου, θανάτου τιμησάμενοι τὴν δίκην. Παραγγείλαντες δὲ αὐτῷ παρεῖναι πρὸς τὸν δῆμον, ἐπειδὴ καθῆκεν ὁ χρόνος, ὃν ἔταξαν τῇ δίκῃ, συναγαγόντες ἐκκλησίαν μακροὺς ἐποιήσαντο κατ' αὐτοῦ λόγους, διεξιόντες ὅσα βίᾳ διαπεπραγμένος ἐτύγχανεν εἰς τοὺς δημότας, ὧν τοὺς πεπονθότας αὐτοὺς παρῆγον μάρτυρας. Ὡς δὲ παρέδωκαν τὸν λόγον, αὐτὸ μὲν τὸ μειράκιον οὐχ ὑπήκουε καλούμενον ἐπὶ τὴν ἀπολογίαν, ἀλλ' ἠξίου τοῖς ἰδιώταις αὐτοῖς ὑπὲρ ὧν ᾐτιῶντο παθεῖν κατὰ τὸν νόμον ὑπέχειν δίκας, ἐπὶ τῶν ὑπάτων τῆς κρίσεως γινομένης· ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ χαλεπῶς φέροντας τὴν αὐθάδειαν τοῦ μειρακίου τοὺς δημοτικοὺς ὁρῶν, ἀπελογεῖτο τὰ μὲν πολλὰ ψευδῆ τε καὶ ἐξ ἐπιβουλῆς συγκείμενα κατὰ τοῦ παιδὸς ἀποδεικνύς· ὅσα δὲ οὐκ ἐνῆν ἀρνήσασθαι μικρὰ καὶ φαῦλα καὶ οὐκ ἄξια δημοσίας ὀργῆς εἶναι λέγων, καὶ οὐδὲ ταῦτα ἐξ ἐπιβουλῆς ἢ δι' ὕβριν, ἀλλ' ὑπὸ φιλοτιμίας μειρα-

« consulto hunc magistratum accipitis, neque centuriatim de vobis suffragia feruntur, nec ante comitia diis « sacrificia facitis, quæ ex legibus *atque ex ipso more* « facienda essent, denique nihil omnino, aut pium erga « deos, aut sanctum erga homines, in vestro magistratu « fit. Quid igitur amplius ad vos pertinent ea, quæ « indigent et sacrificiis et cultu sacro, inter quæ cen- « sentur et ipsæ leges; siquidem omnes leges contem- « nitis? » Hæc seniores et iuniores patricii, cum sodalitiis per urbem commeantes, tribunis dicebant. Ad hæc cives æquiores blandis alloquiis mulcebant, refractarios vero et turbulentos minis periculorum terrebant, nisi saperent ac modeste se gererent. Quinetiam quosdam pauperrimos et infimæ conditionis, homines, quibus privata commoda longe antiquiora erant, quam reipublicæ, pulsatos velut mancipia a foro arcebant.

V. Qui vero plurimos sodales circa se habebat, et qui plurimum poterat inter omnes illius seculi iuniores, qui in urbe erant, is erat Cæso Quintius, L. Quintii Cincinnati filius, nobili genere ortus, et facultatibus nulli secundus, vir adspectu iuvenum pulcherrimus, et bellica virtute inter cæteros omnes longe conspicuus, et ingenio ad dicendum felici: qui tunc vehementer in plebeios est invectus, nec a verbis temperans, quæ liberis hominibus auditu sunt molesta, nec a factis orationi respondentibus abstinens. Patricii propterea eum in magno habebant pretio et, pollicentes se illi incolumitatem præstituros, rogant ut in periculis sustinendis perseveraret: plebei e contra eum maximo odio prosequebantur. Tribuni igitur eum de medio tollere decreverunt, sperantes se hoc pacto cæteris iunioribus terrorem incussuros, et necessitatem modestius se gerendi ipsis imposituros. His decretis et oratione testibusque multis paratis, læsæ reipublicæ eum accusarunt, litem capite æstimantes. Atque die illi dicta, qua caussam apud populum diceret: ubi ea venit ilii, convocata concione, longa accusatione in eum sunt invecti, enumerantes violenta eius in plebeios facinora, quorum testes producebant illos ipsos qui injuriam acceperant. Deinde, facta ei dicendi copia, ipse iuvenis citatus ad caussam dicendam venire nolebat: sed volebat ipsis privatis civibus, pro injuriis, quas sibi illatas querebantur, ad consulis tribunal, caussæ cognitione judicio eorum commissa, ex legibus satisfacere. Tum pater eius, videns plebem iuvenis pervicaciam iniquo animo ferre, eum purgabat et pleraque crimina, ut falsa et conficta insidiose in filium, refellebat: quæ vero inficiari non poterat, parva ea et inania nec ira *ac indignatione* publica digna dicebat, et ne ea quidem per insidias, aut contumeliam, sed iuvenilis ac ambitiosæ contentionis studio commissa demonstrabat; ob quod *dicebat* accidisse ei, ut in contentionibus multa parum consulte facere fortasse etiam multa perpetere-

κιώδους γεγονότα ἐπιδεικνύμενος, δι' ἣν πολλὰ μὲν αὐτῷ συμβῆναι δρᾶσαι τῶν ἀβουλήτων ἐν ἀψιμαχίαις, πολλὰ δὲ ἴσως καὶ παθεῖν, οὔτε ἡλικίας ἐν τῷ κρατίστῳ ὄντι οὔτε φρονήσεως ἐν τῷ καθαρωτάτῳ. Ἠξίου τε τοὺς δημοτικοὺς μὴ μόνον ὀργὴν μὴ ἔχειν ἐφ' οἷς ἥμαρτεν εἰς ὀλίγους, ἀλλὰ καὶ χάριν εἰδέναι ὑπὲρ ὧν ἅπαντας εὖ ποιῶν ἐν τοῖς πολέμοις διετέλεσε, τοῖς μὲν ἰδιώταις ἐλευθερίαν κτώμενος, τῇ δὲ πατρίδι ἡγεμονίαν, ἑαυτῷ δ' εἴ ποτε ἁμάρτοι τι φιλανθρωπίαν παρὰ τῶν πολλῶν καὶ βοήθειαν. Καὶ διεξῄει τάς τε στρατείας ἁπάσας καὶ τοὺς ἀγῶνας ἅπαντας, ἐξ ὧν ἀριστεῖα καὶ στεφάνους παρὰ τῶν στρατηγῶν ἔλαβε, πολιτῶν τε ὁπόσων ἐν ταῖς μάχαις ὑπερήσπισε καὶ τείχεσι πολεμίων ὁσάκις πρῶτος ἐπέβη. Τελευτῶν δ' εἰς οἴκτους κατέβαινε καὶ δεήσεις, ἀντὶ τῆς ἑαυτοῦ πρὸς ἅπαντας ἐπιεικείας βίου τε, ὃς ἐμαρτυρεῖτο αὐτῷ πάσης καθαρὸς διαβολῆς, μίαν ἀπαιτῶν παρὰ τοῦ δήμου χάριν, φυλάξαι τὸν υἱὸν αὐτῷ.

VI. Ὁ μὲν οὖν δῆμος ἥδετο πάνυ τοῖς λόγοις καὶ χαρίζεσθαι τὸ μειράκιον τῷ πατρὶ πρόθυμος ἦν. Ὁ δὲ Οὐεργίνιος, ὁρῶν ὅτι μὴ δόντος ἐκείνου δίκην ἀφόρητον ἔσται τὸ θράσος τῶν αὐθαδῶν μειρακίων, ἀνίσταται καί φησιν· « Σοὶ μέν, ὦ Κοΐντιε, ἥ τε « ἄλλη μαρτυρεῖται πᾶσα ἀρετὴ καὶ ἡ πρὸς τοὺς « δημοτικοὺς εὔνοια, ἀνθ' ὧν τὸ τιμᾶσθαί σοι περίε« στιν. Ἡ δὲ τοῦ μειρακίου βαρύτης καὶ ἡ πρὸς « ἅπαντας ἡμᾶς ὑπερηφανία παραίτησιν ἢ συγγνώ« μην οὐδεμίαν ἐπιδέχεται· ὅστις ὑπὸ τοῖς σοῖς « ἤθεσι τραφείς, οὕτως οὖσι δημοτικοῖς καὶ μετρίοις, « ὡς ἅπαντες ἴσμεν, τῶν μὲν σῶν ὑπερεῖδεν ἐπιτη« δευμάτων, τυραννικὴν δὲ αὐθάδειαν καὶ βαρβάρων « ἀνθρώπων ὕβριν ἠγάπησε, καὶ πονηρῶν ζῆλον εἰς « τὴν πόλιν ἡμῶν εἰσαγήοχεν. Εἰ μὲν οὖν ἐλάνθανέ « σε τοιοῦτος ὤν, νῦν ὅτ' ἔγνωκας ἀγανακτεῖν ὑπὲρ « ἡμῶν δίκαιος ἂν εἴης· εἰ δὲ συνῄδεις τε καὶ συνέ« πραττες οἷς προεπηλάκιζε τὴν τῶν πενήτων πολι« τῶν τύχην, πονηρὸς ἄρα καὶ αὐτὸς ἦσθα, καὶ ἡ « τῆς καλοκἀγαθίας δόξα οὐκ ἐκ τοῦ δικαίου σοι « περιγέγονεν. Ἀλλὰ γὰρ ἠγνόεις αὐτὸν οὐκ ὄντα « τῆς σῆς ἀρετῆς ἄξιον· ἐγώ σοι τοῦτο ἔχω μαρ« τυρεῖν. Ἀπολύων δέ σε τοῦ τότε συναδικεῖν « ἡμᾶς, μέμφομαι τοῦ νῦν ἡμῖν μὴ συναγανακτεῖν. « Ἵνα δὲ μᾶλλον μάθῃς, ἡλίκον ἄρα τῇ πόλει κα« κὸν ἐπιτρέφων ἐλάνθανες, ὡς ὠμὸν καὶ τυραννικόν, « καὶ οὐδὲ φόνου πολιτικοῦ καθαρόν, ἄκουσον αὐτοῦ « φιλότιμον ἔργον καὶ ἀντιπαρεξέτασον αὐτῷ τὰς ἐν « τοῖς πολέμοις ἀριστείας· καὶ ὑμῶν ὅσοι συνεπαθεῖτε « ἀρτίως οἰκτιζομένῳ τῷ ἀνδρὶ σκοπεῖτε, εἰ ἄρα κα« λῶς ὑμῖν ἔχει τοιούτου φείσασθαι πολίτου. »

VII. Ταῦτα εἰπών, ἀνίστησιν ἐκ τῶν συναρχόντων Μάρκον Οὐολούσκιον καὶ λέγειν ἐκέλευσεν, ἃ σύνοιδε τῷ μειρακίῳ. Σιωπῆς δὲ γενομένης καὶ πολλῆς ἐξ ἁπάντων προσδοκίας, μικρὸν ἐπισχὼν ὁ Οὐο-

tur, quod nondum ad integerrimam ætatem, nec ad exquisitissimam prudentiam pervenisset; orabatque plebeios, ut non solum ejus petulantiæ, quam verbis prodiderat, ira moti [non] recordarentur, sed etiam gratiam ei haberent, quod in bellis perpetuo de omnibus bene fuisset meritus, privatis libertatem, patriæ imperium, sibi vero (si qua in re aliquando forte peccasset) multitudinis favorem et auxilium quærens : enumeravitque quoties publica stipendia fecisset, et omnia prœlia, quibus ob fortitudinem præmia et coronas sibi ab imperatoribus datas retulisset, et quot cives in prœliis defendisset, et quoties hostium mœnia primus conscendisset. Postremo ad misericordiam implorandam, et ad preces se convertit, pro sua in omnes æquitate *ac levitate,* et vita omnium testimonio ad id usque tempus innocenter acta, hanc unam gratiam, filii incolumitatem *et vitam* reposcens.

VI. Illius igitur oratio plebi vehementer grata erat, filiumque ipsi largiri parata erat. Sed Virginius, videns iuvenum insolentium audaciam in posterum intolerabilem fore, nisi ille pœnas daret, surrexit et dixit : « Tua, « Quinti, omnis virtus, et erga plebem benevolentia satis « testata est, et hoc nomine tibi honor debetur. Sed tui « filii morum asperitas, et in nos omnes superbia, nul« lam deprecationem, aut veniam meretur : quia, « quum sub tam populari et modesto patre fuerit edu« catus, ut omnes scimus, contemta domestica disci« plina, tyrannicam arrogantiam et barbarorum homi« num insolentiam dilexit, et improborum facinorum « exempla in nostram civitatem induxit. Si igitur « ignorabas eum talem esse, at nunc, quum id cognos« cas, æquum est te pro nobis indignari : sin conscius « et socius eras contumeliarum, quibus civium egeno« rum fortunæ insultavit, certe tu quoque improbus « eras, et immerito honestatis et probitatis existimatio« nem adeptus es. Sed enim eum tua virtute indignum « esse ignorabas. Ego hoc testimonium tibi possum « dicere. Quamvis autem te eo crimine absolvam, *et* « *credam,* te tunc cum filio nobis injuriam non fecisse; « te tamen reprehendo, quod nunc nobiscum minime « indigneris. Ut autem melius scias, quantum malum « in reipublicæ perniciem imprudens alueris, quam « immane et tyrannicum, et ne a civili quidem cæde « purum, audi eius egregium facinus, et confer id cum « claris rebus militiæ fortiter ab eo gestis; et vos, qui « modo, hoc homine misericordiam captante, condoluis« tis, videte, an tali civi parcere vos deceat. »

VII. Hæc locutus, unum e collegis, M. Volscium, jussit surgere et dicere quæcumque de illo adolescente sciret. Facto autem silentio, omnibusque exspectatione valde suspensis, post brevem moram ille sic est locutus : « Equi-

λούσκιος εἶπεν· « Ἐγὼ μάλιστα ἂν ἐβουλόμην, ὦ « πολῖται, δίκην ἰδίαν, ἣν ὁ νόμος δίδωσί μοι, παρὰ « τούτου λαβεῖν, δεινὰ καὶ πέρα δεινῶν πεπονθώς· « κωλυθεὶς δὲ τούτου τυχεῖν διὰ πενίαν καὶ ἀσθένειαν καὶ τὸ τῶν πολλῶν εἷς εἶναι, νῦν γ' ἡνίκα « ἔξεστί μοι τὸ τοῦ μάρτυρος σχῆμα, ἐπειδὴ οὐ τὸ « τοῦ κατηγόρου, λήψομαι. Ἃ δὲ πέπονθα, ὡς ὠμὰ « καὶ ἀνήκεστα, ἀκούσατέ μου. Ἀδελφὸς ἦν μοι « Λεύκιος, ὃν ἐγὼ πάντων ἀνθρώπων μάλιστα ἠγάπησα. Οὗτός μοι συνεδείπνει παρὰ φίλῳ, καὶ « μετὰ ταῦτ' ἀναστάντες τῆς ἀρχομένης νυκτὸς ᾠχόμεθα. Διεληλυθόσι δ' ἡμῖν τὴν ἀγορὰν περιτυγχάνει Καίσων οὑτοσί, κωμάζων σὺν ἑτέροις ἀγερώχοις « μειρακίοις. Καὶ οὗτοι τὸ μὲν πρῶτον ἔσκωπτόν « τε καὶ ὕβριζον εἰς ἡμᾶς, οἷα μεθύοντες ἂν νέοι « καὶ αὐθάδεις, οἳ ἂν εἰς ταπεινοὺς καὶ πένητας ὑβρίσαιεν. Ὡς δ' ἠγανακτοῦμεν πρὸς αὐτούς, ἐλεύθερον ῥῆμα εἰς τοῦτον εἶπε. Δεινὸν δ' ἡγησάμενος « οὑτοσὶ Καίσων ἀκοῦσαί τι, ὧν οὐκ ἐβούλετο, προσδραμὼν αὐτῷ παίων καὶ λακτίζων καὶ πᾶσαν ἄλλην ὠμότητα καὶ ὕβριν ἐνδεικνύμενος, ἀποκτείνει. « Ἐμοῦ δὲ κεκραγότος καὶ ἀμυνομένου τοσαῦτα ὅσα « ἐδυνάμην, ἐκεῖνον ἤδη νεκρὸν κείμενον ἀφεὶς ἐμὲ « πάλιν ἔπαιε, καὶ οὐ πρότερον ἐπαύσατο, πρὶν ἀκίνητόν τε καὶ ἄφωνον εἶδεν ἐρριμμένον, δόξας εἶναι « νεκρόν. Μετὰ δὲ ταῦτα οὗτος μὲν ἀπιὼν ᾤχετο, « χαίρων ὥσπερ ἐπὶ καλῷ ἔργῳ· ἡμᾶς δὲ οἱ παραγενόμενοι μετὰ ταῦτα αἵματι πεφυρμένους αἴρουσι « καὶ εἰς τὴν οἰκίαν ἀπεκόμισαν, τὸν μὲν ἀδελφόν « μου νεκρὸν, ὥσπερ ἔφην, ἐμὲ δὲ ἡμιθανῆ καὶ ἐλπίδας ἔχοντα τοῦ ζῆν ὀλίγας. Ταῦτα δ' ἐγένετο, « Ποπλίου Σερουϊλίου καὶ Λευκίου Αἰβουτίου τὴν « ὑπατείαν ἐχόντων, ὅτε ἡ μεγάλη νόσος κατέλαβε « τὴν πόλιν, ἧς ἀπελαύσαμεν καὶ ἡμεῖς ἀμφότεροι. « Τότε μὲν οὖν δίκην οὐχ οἷόν τ' ἦν μοι παρ' αὐτοῦ « λαβεῖν, τεθνηκότων ἀμφοτέρων τῶν ὑπάτων· Λευκίου δὲ Λοκρητίου καὶ Τίτου Οὐετουρίου παραλαβόντων τὴν ἀρχὴν, βουλόμενος αὐτὸν ἀγαγεῖν ὑπὸ « δίκην, ἐκωλύθην διὰ τὸν πόλεμον, ἐκλελοιπότων « ἀμφοτέρων τῶν ὑπάτων τὴν πόλιν. Ὡς δ' ἀνέστρεψαν ἀπὸ τῆς στρατείας, πολλάκις αὐτὸν ἐπὶ « τὴν ἀρχὴν καλῶν, ὁσάκις προσέλθοιμι· καὶ ταῦτα « δὴ πολλοὶ τῶν πολιτῶν ἴσασι· πληγὰς ἐλάμβανον « ὑπ' αὐτοῦ. Ταῦτά ἐστιν ἃ πέπονθα, ὦ δημόται, « μετὰ πάσης ἀληθείας εἰρημένα πρὸς ὑμᾶς. »

VIII. Ταῦτα εἰπόντος αὐτοῦ, κραυγή τε ἐκ τῶν παρόντων ἐγένετο, καὶ ὁρμὴ πολλῶν ἐπὶ τὴν ἐκ χειρὸς δίκην. Ἀλλ' οἵ τε ὕπατοι ἐμποδὼν ἐγένοντο καὶ τῶν δημάρχων οἱ πλείους, πονηρὸν ἔθος οὐκ ἀξιοῦντες εἰς τὴν πόλιν εἰσάγειν. Ἦν δὲ καὶ τοῦ δήμου τὸ καθαρώτατον οὐ βουλόμενον ἀποστερεῖν λόγου τοὺς ὑπὲρ τῶν μεγίστων ἀγωνιζομένους. Τότε μὲν οὖν ἐπέσχε τὴν τῶν θρασυτέρων ὁρμὴν ἡ τοῦ δικαίου πρόνοια, καὶ ἀναβολὴν ἔλαβεν ἡ δίκη, οὐ μικρᾶς

« dem, Quirites, summopere optassem, privatas pœnas, « quæ legibus mihi permittuntur, de isto sumere, atroces « et plus quam atroces iniurias perpessus : sed quum hoc « nondum consequi potuissem, propter paupertatem et « imbecillitatem, et quod unus e vulgo essem, nunc, « quando id mihi licet, personam testis sumam, quoniam accusatoris nequeo. Quam vero immani et « atroci iniuria fuerim affectus, audite. Frater mihi « fuit Lucius, omnium mortalium mihi carissimus. Is « mecum apud amicum cœnabat, posteaque superveniente nocte exsurgentes discessimus. Dum autem « forum transiremus, incidimus in istum Cæsonem comessabundum cum aliis petulantibus juvenibus. Hi « primum cavillis et contumeliosis verbis nos aggressi « sunt, sicut juvenes ebrii atque petulantes in infimæ « conditionis homines et pauperes facere solent. Quorum petulantiam quum iniquo animo ferremus, quidam de nobis liberius est locutus. At iste Cæso, ratus indignum esse audire aliquid, quod suis auribus « gratum non esset, facto in eum impetu, atque pugnis « et calcibus et omni alio contumeliæ genere usus, eum « interfecit. Quum autem ego vociferarer, et pro viribus repugnarem, is omisso illo iam mortuo et jacente, « *me* pugnis iterum atque iterum cœpit contundere, nec « prius destitit, quam me immotum et sine voce prostratum vidit, ratus me esse mortuum. Hic postea, quasi « præclaro facinore edito, lætus abiit : nos vero sanguine « conspersos ii, qui aderant, sustulerunt, domumque « absportarunt, Lucium fratrem mortuum, ut dixi, me « vero seminecem, et exiguam salutis spem habentem. « Hæc autem facta sunt P. Servilio et L. Æbutio consulibus, quo tempore magna illa pestilentia in urbe « fuerat, cujus ne nos quidem ambo immunes fuimus. « Tunc igitur non potuit pœnas de eo sumere, quod « ambo consules obiissent. Quum autem, Lucretio et « Veturio consulibus, eum in jus vocare vellem, quod « illi ambo ex urbe egressi militia distinerentur, id exsequi « non potui. Quibus ab expeditione reversis, quum « sæpius eum ad magistratum citarem, quoties accessi, « (hoc autem multi cives norunt) plagas ab eo accepi. « Hæc sunt, Quirites, quæ passus sum, et quæ verissime apud vos dixi. »

VIII. His ab eo dictis, et clamor ab adstantibus sublatus est, et impetus in eum a multis factus, eum indicta caussa ex tempore interficere volentibus : sed consules obstiterunt, et tribunorum plerique, qui malam consuetudinem in rempublicam inducere nolebant. Quinetiam plebis pars sincerissima, reis de rebus maximis *atque de capite* certantibus, caussæ dictionem eripere nolebat. Tunc igitur justitiæ ratio hominum audaciorum impetum repressit, et judicium dilatum est, non

ἐμπεσούσης φιλοτιμίας καὶ ζητήσεως ὑπὲρ τοῦ σώματος, εἴτ' ἐν δεσμοῖς αὐτὸ δεῖ φυλάττεσθαι τέως, εἴτ' ἐγγυητὰς δοῦναι τῆς ἀφίξεως, ὥσπερ ὁ πατὴρ ἠξίου· καὶ ἡ βουλὴ συνελθοῦσα ἐψηφίσατο χρήμασι διεγγυηθὲν ἐλεύθερον εἶναι τὸ σῶμα μέχρι δίκης. Τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ συναγαγόντες οἱ δήμαρχοι τὸ πλῆθος, ἐκλιπόντος τοῦ μειρακίου τὴν δίκην, ἐκύρωσαν τὴν κατ' αὐτοῦ ψῆφον καὶ τοὺς ἐγγυητὰς δέκα ὄντας ἐπράξαντο τὰ περὶ τοῦ σώματος τῆς ἀποκαταστάσεως ὁμολογηθέντα χρήματα. Καίσων μὲν οὖν τοιαύτῃ περιπεσὼν ἐπιβουλῇ, κατασκευασαμένων ἅπαντα τῶν δημάρχων, καὶ Οὐολουσκίου ψευδῆ μαρτυρήσαντος, ὡς ἐγένετο φανερὸν σὺν χρόνῳ, φεύγων εἰς Τυρρηνίαν ᾤχετο. Ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ τὰ πλεῖστα τῆς οὐσίας ἀπεμπολήσας καὶ τὰ ὁμολογηθέντα ὑπὸ τῶν ἐγγυητῶν χρήματα ἀποδούς, ἑαυτῷ χωρίον ἓν μικρὸν ὑπολιπόμενος πέραν τοῦ Τιβέρεως ποταμοῦ, ἐν ᾧ ταπεινή τις ἦν καλύβη, γεωργῶν αὐτόθι μετὰ δούλων ὀλίγων ἐπίπονον καὶ ταλαίπωρον ἔζη βίον ὑπὸ λύπης τε καὶ πενίας, οὔτε πόλιν ὁρῶν οὔτε φίλους ἀσπαζόμενος οὔτε ἑορτάζων οὔτ' ἄλλης εὐφροσύνης οὐδεμιᾶς ἑαυτῷ μεταδιδούς. Τοῖς μέντοι δημάρχοις πολὺ τὸ παράλογον ἐγένετο τῆς ἐλπίδος. Οὐ γὰρ ὅπως ἐπαύσατο ἡ τῶν νέων φιλοτιμία σωφρονισθεῖσα τῇ Καίσωνος συμφορᾷ, πολὺ δὲ χαλεπωτέρα καὶ πλείων ἐγένετο, ἔργοις τε καὶ λόγοις καταγωνιζομένη τὸν νόμον, ὥστ' οὐθὲν ἔτι αὐτοῖς ἐξεγένετο διαπράξασθαι, δαπανηθέντος εἰς ταῦτα τοῦ χρόνου τῆς ἀρχῆς. Ὁ μέντοι δῆμος εἰς τὸν ἐπιόντα πάλιν ἐνιαυτὸν ἄρχοντας ἀπέδειξεν αὐτούς.

sine magna contentione, illis dubitantibus, utrum interim reus vinculis esset asservandus, an datis vadibus esset dimittendus, ut pater postulabat. Tunc senatus decrevit ut pecunia a vadibus pro ipso promissa dimitteretur, et usque ad judicii diem liber esset. Postridie tribuni, populo ad concionem convocato, quum juvenis vadimonium deseruisset, eum absentem damnarunt; et a vadibus, qui erant decem, pecunias, quas pro vadimonio spoponderant, exegerunt. Cæso igitur, in tales insidias lapsus, opera tribunorum, qui hæc omnia in eum moliti fuerant, et Volscii, qui falsum testimonium dixerat, ut postea tandem compertum est, exsulatum in Etruriam abiit. Pater ejus, maxima suorum bonorum parte vendita, quum vadibus restituisset pecunias, quas pro reo numerarant, ruri (unus enim agellus Transtiberinus ei reliquus erat, ubi humilem quandam casam habebat) cum paucis servis suum agrum colens, vitam laboriosam et ærumnosam tolerabat, et præ dolore ac inopia nec urbem invisebat, nec amicos salutabat, nec diebus festis celebritates adibat, nec ullis publicis hilaritatibus se immiscebat. Cæterum tribunos sua spes valde fefellit. Non solum enim Cæsonis calamitas nihil profecit ad moderandam ac reprimendam juvenum insolentiam: sed etiam ob eam illi longe insolentiores ac feriores sunt redditi, factis dictisque legem oppugnantes. Itaque, eo consulatu ita consumto, lex nullo pacto ab illis perferri potuit. Plebs autem in annum sequentem eosdem tribunos iterum designavit.

IX. Ποπλίου δὲ Οὐαλερίου Ποπλικόλα καὶ Γαΐου Κλαυδίου Σαβίνου τὴν ὑπατικὴν ἐξουσίαν παραλαβόντων, κίνδυνος ὅσος οὔπω τὴν Ῥώμην κατέσχεν ἐξ ἀλλοεθνοῦς πολέμου, ὃν παρήγαγεν ἐντὸς τείχους ἡ πολιτικὴ στάσις, ὥς οἵ τε Σιβύλλειοι χρησμοὶ προὔλεγον καὶ τὰ ἐκ τοῦ δαιμονίου φανέντα προεθέσπισε τῷ παρελθόντι ἐνιαυτῷ. Διηγήσομαι δὲ τήν τε αἰτίαν, ἀφ' ἧς ὁ πόλεμος εἰσῆλθε, καὶ τὰ πραχθέντα τοῖς ὑπάτοις κατὰ τὸν τότε ἀγῶνα. Οἱ παρειληφότες τὸ δεύτερον τὴν δημαρχίαν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ κυρώσειν τὸν νόμον, ὁρῶντες τῶν τε ὑπάτων τὸν ἕτερον, Γάϊον Κλαύδιον, ἔμφυτον τὸ πρὸς τοὺς δημοτικοὺς ἔχοντα μῖσος διὰ προγόνων καὶ παρεσκευασμένον ἁπάσῃ μηχανῇ κωλύειν τὰ γινόμενα, τῶν τε νέων τοὺς πλεῖστον δυναμένους εἰς ἀπόνοιαν φανερὰν προεληλυθότας, οὓς οὐκ ἐνῆν τῷ βιαίῳ καταγωνίσασθαι, μάλιστα δὲ τοῦ δήμου τὸ πλεῖον ὑποκατακλινόμενον ταῖς θεραπείαις τῶν πατρικίων καὶ προθυμίαν οὐκέτι περὶ τοῦ νόμου τὴν αὐτὴν παρεχόμενον, ἰταμωτέραν ὁδὸν ἔγνωσαν ἐπὶ τὰ πράγματα πορεύεσθαι, δι' ἧς ἀναλήψονται μὲν τὸν δῆμον, καταβαλοῦσι δὲ τὸν ὕπατον. Πρῶτον μὲν κατεσκεύασαν φήμας λέγεσθαι κατὰ τὴν πόλιν παντοδαπάς· ἔπειτα ἐξ ἑωθινοῦ καθεζόμενοι δι' ὅλης ἡμέρας συνήδρευον ἐν τῷ

IX. Publio autem Valerio Poplicola et C. Claudio Sabino consulibus periculum, quale nunquam ante ab hostibus externis illatum urbem invasit, ab intestina seditione adscitum, ut Sibyllina oracula prædixerant, et superioris anni prodigia divinitus missa præmonuerant. Cujus belli originem, et res tunc in eo a consulibus gestas narrabo. Tribuni, qui iterum creati fuerant, spe perferendæ legis, quum viderent alterum consulem, C. Claudium, odium in plebem a maioribus insitum habere, et paratum ad legem quavis ratione impediendam, et potentissimos quosque juvenes ad manifestam desperationem progressos, ita ut nulla vi amplius vinci possent, præcipue vero plebis maiorem partem obsequiis patriciorum delinitam cedere, nec amplius eadem alacritate legi perferendæ operam dare, impudentiore via rem aggredi statuerunt, qua populo terrorem inculerent, et consulem repellerent. Ac primum quidem rumores varios per urbem spargendos curarunt: deinde a mane usque ad vesperam sedentes in propatulo consultabant, nec quemquam nisi ex collegio in suum consilium et colloquium admittebant. Postremo, ubi judicarunt tempus esse opportunum consilia exsequendi, literas finxerunt, easque ab ignoto homine sibi in foro sedentibus reddendas curarunt; quibus ac-

φανερῷ, μεταδιδόντες οὐθενὶ τῶν ἔξωθεν οὔτε βουλεύματος οὔτε λόγου. Ἐπεὶ δὲ καιρὸς ἐπιτήδειος ἔδοξεν αὐτοῖς εἶναι πράττειν τὰ βεβουλευμένα, πλασάμενοι γράμματα καὶ ταῦτα παρασκευάσαντες ἀναδοθῆναί σφισιν ὑπ' ἀνδρὸς ἀγνῶτος καθημένοις ἐν ἀγορᾷ, ὡς διῆλθον αὐτά, παίοντες τὰ μέτωπα καὶ κατηφεῖς τὰς ὄψεις ποιήσαντες ἀνίστανται. Πολλοῦ δὲ συνδραμόντος ὄχλου καὶ μέγα τι κακὸν ἐν τοῖς γράμμασιν ἐνεῖναι γεγραμμένον μαντευομένου, σιωπὴν προκηρύξαντες, εἶπον· « Ἐν ἐσχάτοις ἐστὶν « ὑμῖν κινδύνοις, ὦ πολῖται, τὸ δημοτικόν· καὶ εἰ μὴ « θεῶν τις εὔνοια προείδετο τῶν ἄδικα πάσχειν μελ« λόντων, εἰς δεινὰς ἂν ἅπαντες ἤλθομεν συμφοράς. « Αἰτούμεθα δὲ ὑμᾶς βραχὺν ἐπισχεῖν χρόνον, ἕως « [ἂν] τῇ βουλῇ δηλώσωμεν τὰ προσαγγελθέντα καὶ « μετὰ κοινῆς γνώμης πράξωμεν τὰ δόξαντα. » Ταῦτα εἰπόντες ᾤχοντο πρὸς τοὺς ὑπάτους. Ἐν ὅσῳ δὲ ἡ βουλὴ συνήγετο χρόνῳ, πολλοὶ καὶ παντοδαποὶ λόγοι κατὰ τὴν ἀγορὰν ἐγίνοντο, τῶν μὲν ἐκ παρασκευῆς ἃ παρήγγελτο αὐτοῖς ὑπὸ τῶν δημάρχων κατὰ συστροφὰς λαλούντων, τῶν δὲ, ἃ μάλιστα ἐδεδοίκεσαν μὴ γένηται, ταῦτα ὡς ἀπηγγελμένα τοῖς δημάρχοις λεγόντων. Ἔφη δ' ὁ μέν τις Αἰκανοὺς καὶ Οὐολούσκους ὑποδεξαμένους Καίσωνα Κοίντιον, τὸν ὑπὸ τοῦ δήμου καταδικασθέντα, ᾑρῆσθαι στρατηγὸν αὐτοκράτορα τῶν ἐθνῶν, καὶ πολλὰς δυνάμεις ἀγείραντας μέλλειν ἐπὶ τὴν Ῥώμην ἐλαύνειν· ὁ δέ τις ἀπὸ κοινῆς γνώμης τῶν πατρικίων τὸν ἄνδρα κατάγεσθαι ξενικαῖς δυνάμεσιν, ἵνα ἡ φυλακὴ καταλυθῇ, νῦν τε καὶ εἰς τὸν λοιπὸν χρόνον, τῶν δημοτικῶν· ὁ δέ τις οὐχ ἅπαντας εἶναι τοὺς πατρικίους ἔφη τοὺς ταῦτα βεβουλευμένους, ἀλλὰ μόνους τοὺς νέους. Ἐτόλμων δέ τινες λέγειν, ὅτι καὶ ἐντὸς τῆς πόλεως ὁ ἀνὴρ εἴη κρυπτόμενος, καὶ μέλλοι καταλαμβάνεσθαι τῶν τόπων τοὺς ἐπικαιροτάτους. Ὅλης δὲ κραδαινομένης ἐπὶ τῇ προσδοκίᾳ τῶν δεινῶν τῆς πόλεως, καὶ πάντων ἀλλήλους ἐχόντων δι' ὑποψίας καὶ φυλακῆς, οἱ μὲν ὕπατοι τὴν βουλὴν ἐκάλουν, οἱ δὲ δήμαρχοι προελθόντες ἐδείκνυσαν τὰ προσαγγελλόμενα. Ἦν δὲ ὁ τοὺς λόγους ὑπὲρ αὐτῶν ποιούμενος Αὖλος Οὐεργίνιος, καὶ ἔλεξε τοιάδε·

X. « Ὅσον μὲν χρόνον οὐθὲν ἀκριβὲς ἡμῖν ἐφαί« νετο τῶν προσαγγελλομένων δεινῶν, ἀλλὰ φῆμαι « μετέωροι, καὶ τὸ βεβαιῶσον αὐτὰς οὐθὲν ἦν, ὠκ« νοῦμεν, ὦ βουλή, φέρειν τοὺς περὶ αὐτῶν λόγους εἰς « [τὸ] μέσον, ταραχάς τε ὑποπτεύοντες ἔσεσθαι με« γάλας, οἷ' εἰκὸς ἐπὶ δεινοῖς ἀκούσμασι, καὶ δι' εὐ« λαβείας ἔχοντες, μὴ ταχύτερα δόξωμεν ὑμῖν βεβου« λεῦσθαι μᾶλλον ἢ φρονιμώτερα. Οὐ μὴν ὀλιγωρίᾳ « γε αὐτὰ παραδόντες ἀφήκαμεν, ἀλλ' ὅση δύναμις « ἡμῖν ἦν ἐπιμελῆ ζήτησιν ἐποιούμεθα τῆς ἀληθείας. « Ἐπεὶ δ' ἡ τοῦ δαιμονίου πρόνοια, ὑφ' ἧς ἀεὶ σωζό« μεθα κοινῇ, καλῶς ποιοῦσα τὰ κεκρυμμένα βουλεύ« ματα καὶ τὰς ἀνοσίους ἐπιχειρήσεις τῶν θεοῖς ἐχ-

ceptis, plangentes frontem, et vultu ad mœrorem composito, surrexerunt. Quum autem *ob eum casum* ingens turba concurrisset, et aliquid grave malum in literis contineri auguraretur, *illi*, indicto per præconem silentio, dixerunt : « Extremum vestræ plebi periculum « imminet, Quirites : et nisi deorum benevolentia quæ« dam prospexisset iis, qui nullo suo merito mala passuri « erant, omnes in atroces calamitates incidissemus. « Vos autem rogamus, ut aliquantisper exspectetis, donec « res nobis nunciatas senatui indicemus ; et, de communi « sententia ea quæ sunt e republica, agamus. » His dictis, ad consules iverunt. Interim autem, dum senatus cogitur, multi ac varii sermones in foro iactabantur, aliis ex composito, ut a tribunis jussi fuerant, per circulos sermones ferentibus, aliis, quæ maxime timebant, ne acciderent, hæc, ut tribunis nunciata, dicentibus. Alius dicebat, Cæsonem Quintium a populo damnatum ab Æquis et Volscis exceptum, et utriusque gentis summum imperatorem creatum fuisse, et coactis ingentibus copiis, Romam mox petiturum : alius de communi patriciorum sententia hominem cum externo milite conducto reduci, ut in præsentia et in posterum plebeiorum præsidium aboleretur : alius dicebat, non omnes patricios, sed juvenes tantum, hæc consilia iniisse. Nonnulli etiam audebant asseverare, in ipsa urbe hominem latere, et opportunissima quæque loca esse occupaturum. Tota autem urbe calamitatum exspectatione commota, et omnibus se mutuo suspectos habentibus, sibique invicem caventibus, consules senatum convocarunt; et tribuni, in curiam admissi, indicarunt, quæ nunciabantur. Unus autem pro omnibus, A. Virginius, sic est locutus :

X. « Quamdiu judicavimus, nos nihil certi habere de « malis, quæ nunciabantur, sed rumores incertos et « fide carentes audivimus, non sumus ausi, Patres « conscripti, de iis ad vos referre, quod vereremur, ne « magnus tumultus excitaretur (ut solet accidere, quo« ties atrox aliquis nuncius accipitur), et caveremus, ne « celerius, quam prudentius consilium iniisse vobis « videremur. Haud tamen hos rumores neglexinus : « sed, quantum in nobis fuit, veritatem accuratissime « quæsivimus. Nunc vero, quando divina providentia, « hujus imperii perpetua custos, recte faciens, hominum « diis inimicorum occulta consilia et impios conatus in « lucem profert, literasque hic habemus recens acceptas

« θρῶν εἰς φῶς ἄγει, καὶ γράμματα πάρεστιν ἡμῖν, ἃ δεδέγμεθα νεωστὶ παρὰ ξένων εὔνοιαν ἡμῖν ἐνδεικνυμένων, οὓς ὕστερον ἀκούσεσθε, καὶ συντρέχει τε καὶ συνᾴδει τοῖς ἔξωθεν ἐπιστελλομένοις τὰ ἐνθένδε μηνυόμενα, καὶ τὰ πράγματα οὐκέτι μέλλησιν οὐδὲ ἀναβολὴν ἐν χερσὶν ὄντα ἐπιδέχεται, πρὶν εἰς τὸν δῆμον ἐξενεγκεῖν, ὑμῖν πρώτοις ὥσπερ ἐστὶ δίκαιον ἀπαγγεῖλαι διέγνωμεν αὐτά. Ἴστε δὴ συνωμοσίαν ἐπὶ τῷ δήμῳ γεγενημένην ὑπ' ἀνδρῶν οὐκ ἀφανῶν, ἐν οἷς ἐνεῖναι μέν τι λέγεται μέρος οὐ πολὺ καὶ τῶν εἰς τόδε συλλεγομένων τὸ συνέδριον πρεσβυτέρων, τὸ δὲ πλεῖστον ἐκ τῶν ἔξω τῆς βουλῆς ἱππέων, οὓς οὔπω καιρὸς οἵτινές εἰσιν ὑμῖν λέγειν. Μέλλουσι δὲ οὖν, ὡς πυνθανόμεθα, σκοταίαν φυλάξαντες νύκτα κοιμωμένοις ἡμῖν ἐπιχειρεῖν, ἡνίκα οὔτε προϊδεῖν τι τῶν γινομένων οὔτε φυλάξεσθαι καθ' ἓν γενόμενοι δυνάμεθα· ἐπιπεσόντες δὲ ταῖς οἰκίαις τούς τε δημάρχους ἡμᾶς κατασφάττειν καὶ τῶν δημοτῶν ἄλλους τοὺς ἐναντιωθέντας ποτὲ αὐτοῖς περὶ ἐλευθερίας ἢ τὸ λοιπὸν ἐναντιωσομένους. Ὅταν δὲ ἡμᾶς ἐκποδὼν ποιήσωνται, τότ' ἤδη κατὰ πολλὴν ἀσφάλειαν ἡγοῦνται διαπράξεσθαι παρ' ὑμῶν τὰ λοιπὰ ἀναιρεθῆναι διὰ κοινοῦ ψηφίσματος τὰς γενομένας ὑμῖν πρὸς τὸν δῆμον ὁμολογίας. Ὁρῶντες δὲ ὅτι ξενικῆς αὐτοῖς χειρὸς εἰς τὰ πράγματα δεῖ κρύφα παρασκευασθείσης καὶ οὐδὲ ταύτης μετρίας, ἄνδρα προσειλήφασιν εἰς ταῦτα τῶν ὑμετέρων φυγάδων, Καίσωνα Κοΐντιον ἡγεμόνα, ὃν ἐπὶ φόνοις πολιτῶν καὶ διαστάσει τῆς πόλεως ἐξελεγχθέντα διεπράξαντό τινες τῶν ἐνθάδε μὴ δοῦναι δίκην, ἀλλὰ ἀθῷον ἀπελθεῖν ἐκ τῆς πόλεως, κάθοδόν τε πράξειν ὑπέσχηνται καὶ ἀρχὰς προτείνουσι καὶ τιμὰς καὶ ἄλλους μισθοὺς τῆς ὑπουργίας. Κἀκεῖνος [δὲ] ὑπέσχηται στρατιὰν αὐτοῖς Αἰκανῶν καὶ Οὐολούσκων ἄξειν ἐπίκουρον, ὅσης ἂν δεηθῶσιν, ἥξειν τε οὐκ εἰς μακρὰν αὐτὸς μὲν ἐπαγόμενος τοὺς εὐτολμοτάτους, κρύφα κατ' ὀλίγους εἰσάγων καὶ σποράδας, ἡ δ' ἄλλη δύναμις, ὅταν οἱ τοῦ δήμου προεστηκότες ἡμεῖς διαφθαρῶμεν, ἐπὶ τὸ ἄλλο πλῆθος τῶν πενήτων χωρήσει, ἐάν τινες ἄρα περιέχωνται τῆς ἐλευθερίας. Ταῦτα ἔστιν, ἃ βεβούλευνται ὑπὸ σκότους καὶ μέλλουσι δρᾶν, ὦ βουλή, δεινὰ καὶ ἀνόσια ἔργα, οὔτε θεῖον φοβηθέντες χόλον οὔτε ἀνθρωπίνην ἐντραπέντες νέμεσιν.

XI. « Ἐν τοσούτῳ δὴ κινδύνῳ σαλεύοντες, ἱκέται γινόμεθα ὑμῶν, ὦ πατέρες, ἐπισκήπτοντες θεούς τε καὶ δαίμονας, οἷς κοινῇ θύομεν, καὶ πολέμων ὑπομιμνήσκοντες, οὓς πολλοὺς καὶ μεγάλους σὺν ὑμῖν ἠράμεθα, μὴ περιιδεῖν ὠμὰ καὶ ἀνόσια ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν παθόντας ἡμᾶς, ἀλλ' ἐπαμῦναί τε καὶ συναγανακτῆσαι τιμωρίας ἡμῖν συνεισπράξαντας παρὰ τῶν ταῦτα βουλευσαμένων τὰς προσηκούσας, μάλιστα μὲν παρὰ πάντων, εἰ δὲ μή γε, παρὰ τῶν ἀρξάντων τῆς ἀθεμίτου συνωμοσίας. Πρῶτον δὲ

« ab hospitibus, qui suam erga nos benevolentiam ostenderunt, quos postea audietis, et domestica indicia cum externis congruunt, iisque respondent, et res urgentes nullam amplius cunctationem, nec dilationem patiuntur, hæc priusquam ad populum referremus, vobis primum, ut æquum est, renunciare statuimus. Scitote igitur, conjuratum in plebem a viris non obscuris, inter quos ferunt esse aliquot, non multos tamen, de senioribus in hunc senatorium ordinem lectis, maximam vero partem ex illis equitibus, qui in senatum nondum sunt recepti, quos a nobis indicari nondum est tempus. Hi (ut audimus) statuerunt, observata obscura nocte, nos sopitos opprimere, quo tempore, nec quid rerum geratur, prospicere, nec in unum congregati cavere nobis possumus; factaque irruptione in ædes, et nos tribunos jugulare, et alios plebeios, quotquot unquam ipsis libertatis tuendæ studio sunt adversati, aut in posterum adversaturi sunt. Nobis vero de medio sublatis, tunc demum existimant, se tutissime reliqua a vobis impetraturos ut, quidquid unquam plebi a vobis, Patres conscripti, concessum est, id communi decreto abrogetur. Et quoniam ad hoc facinus, externa militum manu occulte comparata, eaque non mediocri, opus fore videbant, assumserunt ad hanc societatem unum ex vestris exsulibus, Cæsonem Quintium, eumque ducem suum crearunt, quem, cædis civilis et seditionis urbanæ convictum, nonnulli eorum, qui hic adsunt, pœnæ eripuerunt et ut incolumis ex urbe excedere effecerunt, eique reditum pollicentur, et magistratus et honores et alia operæ præmia offerunt. Ille quoque vicissim est pollicitus, se Æquorum Volscorumque copias, quibus opus ipsis fuerit, auxilio illis adducturum. Aderitque brevi cum audacissimis quibusque, eosque non simul omnes, sed alios post alios, et raros clam in urbem ducet : reliquæ autem copiæ, nobis tribunis de medio sublatis, in reliquam pauperum multitudinem, si qui libertatem suam tueri audebunt, *irruent*. Hæc sunt, Patres conscripti, clandestina eorum consilia, et atrocia ac nefaria facinora, quæ sunt patraturi, nec ira divina territi, nec humanæ indignationis reverentia moti.

XI. « Quum igitur in tanto periculo versemur, Patres conscripti, supplices ad vos confugimus, vosque obtestamur per deos et genios, quibus sacra communia facimus, et per tot tantaque bella, quæ vobiscum suscepimus, quorum vero memores esse decet, ne patiamini nos crudeliter et contra jus ac fas ab inimicis tractari, sed opem feratis, et concepta nobiscum indignatione, meritas pœnas de iis, qui hæc consilia inierunt, sumatis, et potissimum quidem de omnibus, sin minus, de nefariæ conjurationis auctoribus. In primis

« πάντων ἀξιοῦμεν ὑμᾶς, ὦ βουλή, ψηφίσασθαι πρᾶγμα, ὅπερ ἐστὶ δικαιότατον, τὴν ὑπὲρ τῶν μηνυομένων ζήτησιν ὑφ' ἡμῶν τῶν δημάρχων γίνεσθαι. Χωρὶς γὰρ τοῦ δικαίου καὶ ἀκριβεστάτας ἀνάγκη γίνεσθαι ζητήσεις, ἃς ἂν οἱ κινδυνεύοντες ὑπὲρ αὐτῶν ποιήσωνται. Εἰ δέ τινες ὑμῶν εἰσιν οἷοι μηδὲ καθ' ἓν εὐγνωμονεῖν, ἀλλὰ πρὸς ἅπαντας τοὺς ὑπὲρ τοῦ δήμου λέγοντας ἀντιτάττεσθαι, ἡδέως ἂν πυθοίμην παρ' αὐτῶν, ἐπὶ τῷ δυσχεραίνουσι τῶν ἀξιουμένων καὶ τί μέλλουσιν ὑμᾶς πείθειν· πότερα μηδεμίαν ποιεῖσθαι ζήτησιν, ἀλλὰ ὑπεριδεῖν ἔργον οὕτω μέγα καὶ μιαρὸν ἐπὶ τῷ δήμῳ συνιστάμενον; Καὶ τίς ἂν τοὺς ταῦτα λέγοντας ὑγιαίνειν φήσειεν, ἀλλ' οὐχὶ συνδιεφθάρθαι καὶ κοινωνεῖν τῆς συνωμοσίας, ἔπειτα ὑπὲρ αὐτῶν δεδιότας, ἵνα μὴ γένωνται καταφανεῖς, ἀποσπεύδειν τὴν τῆς ἀληθείας ἐξέτασιν; οἷς οὐκ ἂν δικαίως προσέχοιτε δήπου τὸν νοῦν. Ἢ τῆς διαγνώσεως τῶν μηνυομένων οὐχ ἡμᾶς εἶναι κυρίους ἀξιώσουσιν, ἀλλὰ τὴν βουλὴν καὶ τοὺς ὑπάτους; Τί οὖν τὸ κωλῦον ἔσται τὸ αὐτὸ τοῦτο καὶ τοὺς προεστηκότας τοῦ δήμου λέγειν, ἐάν τινες ἐκ τῶν δημοτικῶν ἐπὶ τοῖς ὑπάτοις καὶ τῇ βουλῇ συστάντες πράττωσι τὴν τοῦ συνεδρίου κατάλυσιν, ὅτι τὴν περὶ τῶν δημοτῶν ἐξέτασιν αὐτοὺς δίκαιόν ἐστι ποιεῖσθαι τοὺς ἀνειληφότας τὴν τοῦ δήμου φυλακήν; Τί οὖν ἐκ τούτου συμβήσεται; Μηδεμίαν πώποτε γενέσθαι ζήτησιν περὶ μηθενὸς πράγματος ἀπορρήτου. Ἀλλὰ οὔτε ἡμεῖς ἂν ταῦτα ἀξιώσαιμεν· ὕποπτος γὰρ ἡ φιλοτιμία· ὑμεῖς τε οὐκ ἂν ὀρθῶς ποιοῖτε, τοῖς τὰ ὅμοια [οὐκ] ἀξιοῦσι καθ' ἡμῶν προσέχοντες τὸν νοῦν, ἀλλὰ κοινοὺς ἡγούμενοι τῆς πόλεως ἐχθρούς. Οὐδενὸς μέντοιγε οὕτως, ὦ βουλή, τοῖς πράγμασιν ὡς τάχους δεῖ. Ὁ γὰρ κίνδυνος ὀξύς, καὶ ἡ μέλλησις τῆς ἀσφαλείας ἄωρος ἐν οὐ μέλλουσι δεινοῖς. Ὥστε ἀφέντες τὸ φιλονεικεῖν καὶ λόγους διεξιέναι μακρούς, ψηφίσασθε ὅ τι ἂν δοκῇ κοινῇ συμφέρειν ἤδη. »

XII. Ταῦτα εἰπόντος αὐτοῦ, πολλή τις ἔκπληξις κατέσχε τὸ συνέδριον καὶ ἀμηχανία, διελογίζοντό τε καὶ συνελάλουν ἀλλήλοις, ὡς χαλεπὸν ἑκάτερον ἦν, καὶ τὸ συγχωρεῖν τοῖς δημάρχοις ζητήσεις ἐφ' ἑαυτῶν ποιεῖσθαι περὶ κοινοῦ καὶ μεγάλου πράγματος, καὶ τὸ μὴ συγχωρεῖν. Ὑποπτεύσας δὲ αὐτῶν τὴν γνώμην, ἀνέστη τῶν ὑπάτων ἅτερος, Γάϊος Κλαύδιος, καὶ ἔλεξε τοιάδε· « Οὐ δέδοικα, Οὐεργίνιε, μὴ με ὑπολάβωσιν οὗτοι κοινωνὸν εἶναι τῆς συνωμοσίας, ἣν ἐφ' ὑμῖν καὶ τῷ δήμῳ πράττεσθαι λέγετε, ἤτοι ὑπὲρ ἐμαυτοῦ δεδιότα ἢ τῶν ἐμῶν τινος [ὡς] ἐνόχου ταῖς αἰτίαις ὄντος, ἀνεστάναι τἀναντία ὑμῖν ἐροῦντα· ὁ γὰρ βίος ἀπολύει με πάσης ὑποψίας τοιαύτης. Ἃ δὲ νομίζω τῇ τε βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ συμφέρειν, ἀπὸ τοῦ κρατίστου καὶ δίχα πάσης εὐλαβείας ἐρῶ. Πολλοῦ μᾶλλον δὲ τοῦ παντὸς ἁμαρ-

« vero, Patres conscripti, petimus, quod est æquissimum, ut nobis tribunis plebis hanc indiciorum inquisitionem vestro decreto committatis. Nam præterquam, quod ipsa æquitas hoc postulat, necesse etiam est, accuratissimam inquisitionem fieri ab illis, quos periculum maxime tangit. Quod si qui vestrum nihil gratificari possunt, sed adversantur omnibus, qui pro plebe dicunt, lubenter ex illis quærerem, quodnam nostrorum postulatorum indigne ferant, et quid nobis tandem sint suasuri. An ne ullam inquisitionem faciamus, sed tantum facinus et adeo nefarium in plebem conflatum negligamus. Et quisnam sana mente præditos dixerit eos, qui ita loquantur, quin potius eos simul corruptos, et eiusdem conjurationis esse socios : deinde sibi ipsis timentes, ne delegantur, a veritatis inquisitiones abhorrere? quibus haud æquum est vos aures præbere, si forte hanc indiciorum *inquisitionem et* cognitionem non nobis, sed senatui et consulibus committendam censeant. Quid enim prohibet, quo minus ipsi quoque tribuni plebis idem dicant, si qui plebeii, facta conspiratione in consules et patres, senatum tollere moliantur? æquum scilicet esse, ut hæc de plebeiis hominibus inquisitio fiat ab illis, qui plebis patrocinium susceperunt. Sed quid inde sequetur? Ut nulla unquam de rebus occultis quæstio habeatur. Sed neque nos hæc postularemus (suspecta enim est *talis* ambitio), neque vos recte feceritis, si istos, qui a nobis semper dissentiunt, audiveritis, sed si eos communes civitatis hostes duxeritis. In præsentia vero, Patres conscripti, nulla re magis est opus, quam celeritate : periculum enim est præsens, et cunctatio in salute conservanda in malis non cunctantibus est intempestiva. Itaque, omissis contentionibus et prolixis orationibus, decernite iam, quod e republica fore indicabitis. »

XII. His ab eo dictis, patres valde obstupefacti sunt, et ad magnam consilii inopiam redacti : et secum hæc reputabant, collatisque inter se capitibus aiebant, utrumque grave *ac periculosum* esse, tam tribunorum arbitrio inquisitionem de publica et magna re permittere, quam negare. Sed C. Claudius, alter consul, suspectam habens eorum mentem, surrexit, atque in hunc modum locutus est : « Non vereor, Virgini, ne me isti conjurationis participem esse putent, quam contra vos et plebem factam dicitis, *ideoque* vel mihi timentem, vel alicui ex meis huic culpæ affini, ita surrexisse, ut contra vos dicerem. Nam vita anteacta ab hac suspicione me plane liberat. Quod autem in rem senatus populique Romani fore judico, id animo sincerissimo et liberrime dicam. Valde, imo vero toto cœlo errare mihi videtur Virginius, si quem

« τάνειν δοκεῖ μοι Οὐεργίνιος, εἴ τινα ὑπείληφεν « ἡμῶν ἐρεῖν, ἢ ὡς ἀνεξέταστον ἀφεῖσθαι δεῖ πρᾶγμα « οὑτωσὶ μέγα καὶ ἀναγκαῖον, ἢ ὡς οὐ δεῖ κοινωνεῖν « οὐδὲ παρεῖναι τῇ ζητήσει τοὺς ἀνειληφότας τὴν τοῦ « δήμου ἀρχήν. Οὐθεὶς οὔτ' ἠλίθιός ἐστιν οὕτως « οὔτε τῷ δήμῳ κακόνους, ὥστε ταῦτα λέγειν. Τί « οὖν παθὼν, ἃ συγχωρῶ καί φημι δίκαια εἶναι, « τούτοις ἀντιλέξων ἀνέστην, καὶ τί βούλεταί μου ὁ « λόγος, ἐγὼ νὴ Δία φράσω πρὸς ὑμᾶς. Παντὸς « οἴομαι δεῖν πράγματος, ὦ βουλή, τὰς ἀρχὰς καὶ « τὰς πρώτας ὑποθέσεις τοὺς εὖ φρονοῦντας ἀκριβῶς « σκοπεῖν· οἷαι γὰρ ἂν αὗται τύχωσιν οὖσαι, τοιούτους ἀνάγκη γίνεσθαι καὶ τοὺς περὶ αὐτῶν λόγους. « Φέρε δή τίς ἡ τοῦδε τοῦ πράγματος ὑπόθεσίς ἐστι « καὶ τί τὸ βούλευμα τῶν δημάρχων ἀκούσατέ μου. « Οὐκ ἐνῆν τούτοις οὐδὲν, ὧν ἐν τῷ παρελθόντι « ἐνιαυτῷ πράττειν ἐπιβαλλόμενοι διεκωλύθησαν, « ἐπιτελέσασθαι νῦν, ὑμῶν τ' ἐναντιουμένων αὐτοῖς, « ὡς πρότερον καὶ τοῦ δήμου μηκέτι ὁμοίως συναγωνιζομένου. Συνιδόντες δὴ τοῦτο ἐσκόπουν, ὅπως « ἂν ὑμεῖς τε ἀναγκασθείητε παρὰ γνώμην αὐτοῖς « εἶξαι, καὶ ὁ δῆμος ἅπαντα ὅσ' ἂν ἀξιῶσι συμπράττειν. Ἀληθῆ μὲν οὖν καὶ δικαίαν ὑπόθεσιν οὐδεμίαν εὕρισκον, δι' ἧς ἑκάτερον τούτοις ἔσται, πολλὰ « δὲ βουλεύματα πειράζοντες καὶ στρέφοντες ἄνω « καὶ κάτω τὸ πρᾶγμα τελευτῶντες ἐπὶ τοιοῦτον δή « τινα λογισμὸν ἦλθον· αἰτιασώμεθα συνίστασθαί τινας ἐκ τῶν ἐπιφανῶν ἐπὶ καταλύσει τοῦ δήμου, « καὶ σφάττειν διεγνωκέναι τοὺς [μὴ] παρέχοντας « αὐτῷ τὸ ἀσφαλές. Καὶ ταῦτα ἐκ πολλοῦ παρασκευάσαντες λέγεσθαι κατὰ τὴν πόλιν, ὅταν ἤδη « πιστὰ εἶναι τοῖς πολλοῖς δόξῃ· δόξει δὲ διὰ τὸ δέος· « ἐπιστολὰς μηχανησώμεθα πολλῶν παρόντων ἡμῖν « ὑπ' ἀνδρὸς ἀγνῶτος ἀναδοθῆναι· ἔπειτα ἐλθόντες « ἐπὶ τὸ συνέδριον ἀγανακτῶμέν τε καὶ σχετλιάζωμεν, καὶ τοῦ ζητεῖν τὰ προσηγγελμένα αἰτῶμεν « τὴν ἐξουσίαν. Ἐάν τε γὰρ ἀντιλέγωσιν ἡμῖν οἱ « πατρίκιοι, ταύτην ληψόμεθα τοῦ διαβαλεῖν αὐτοὺς « πρὸς τὸν δῆμον ἀφορμήν, καὶ οὕτως ἅπαν τὸ « δημοτικὸν ἠγριωμένον αὐτοῖς ἕτοιμον ἡμῖν εἰς ἃ « βουλόμεθα ὑπάρξει· ἐάν τε συγχωρῶσι, τοὺς γενναιοτάτους ἐξ αὐτῶν καὶ πλεῖστα ἡμῖν ἐναντιωθέντας πρεσβυτέρους τε καὶ νέους ἐλαύνωμεν, ὡς εὑρηκότες ταῖς αἰτίαις ἐνόχους. Ἐκεῖνοι δὲ ἄρα τὰς « καταγνώσεις δεδιότες, ἢ συμβήσονται πρὸς ἡμᾶς ἐπὶ « τῷ μηθὲν ἔτι ἀντιπράττειν, ἢ καταλιπεῖν ἀναγκασθήσονται τὴν πόλιν. Ἐκ δὲ τούτου πολλὴν ποιήσομεν ἐρημίαν τοῦ ἀντιπάλου.

XIII. « Ταῦτα τὰ βουλεύματα ἦν αὐτῶν, ὦ βουλή, « καὶ τὸν μεταξὺ χρόνον, ὃν ἑωρᾶτε [συμβουλεύοντας « καὶ] συνεδρεύοντας αὐτούς, οὗτος ὁ δόλος ὑπ' αὐτῶν « ὑφαίνετο ἐπὶ τοῖς ἀρίστοις ὑμῶν, καὶ τοῦτο τὸ δίκτυον κατὰ τῶν εὐγενεστάτων ἱππέων ἐπλέκετο. Καὶ « ὅτι ἀληθῆ ταῦτά ἐστι, βραχέος μοι πάνυ δεῖ λόγου.

« nostrum putet dicturum, neque inquisitionem habendam de re tam magna et necessaria, neque tribunos plebis ad hanc inquisitionem admittendos, sed « ab ea arcendos. Nullus est adeo stultus, aut plebi « malevolus, qui hæc dicat. Si quis ergo roget, « quamobrem surrexerim ad impugnanda ea, quæ concedo et justa esse dico, et quid sibi mea velit oratio, « per Jovem vobis dicam. Ego, Patres conscripti, « censeo viris prudentibus rerum omnium initia et « prima fundamenta diligenter consideranda : nam « qualia hæc fuerint, tales quoque sermones de ipsis « haberi necesse est. Eia igitur, ex me audite, quidnam tribuni plebis sibi ab initio proposuerint, quodve « fit eorum consilium. Hi nihil eorum, quæ superiore « anno aggressi fuerant, peragere potuerunt, impediti « a vobis, qui ipsis nunc æque atque ante resistitis, et a « plebe, quæ non amplius ipsis ita, ut antea, favet. « Hoc illi scientes cogitare cœperunt, qua ratione et « vos inviti sibi cedere cogi possitis et plebs omnibus « in rebus, quas postularint, se adjuvet. Quum igitur « nullam veram et justam materiam invenire possent, « qua hoc utrumque consequerentur, post multa consilia, conatus, et versutias, tandem tale quid illis in « mentem venit : Criminemur, aliquot illustres viros « conspirasse in plebis eversionem, et statuisse eos « jugulare, qui ejus salutem tueri vellent. Ubi autem « hujusmodi rumores nostra opera multo ante per urbem sparsi fuerint, et jam veri multis videbuntur « (metus enim fidem illis adstruet), tunc subornemus « hominem ignotum, qui nobis literas multis præsentibus tradat. Postea senatum ingressi indignemur, « et conqueramur, et rei indicatæ inquisitionem nobis « concedi postulemus. Si enim patricii eam nobis denegarint, hanc occasionem eos apud plebem criminandi arripiemus; atque ita omnes plebeii, contra « illos efferati, nobis ad omne obsequium præstandum « parati erunt : si concesserint, generosissimos quosque « ex ipsis, et qui nobis maxime sunt adversati tam ex « senioribus, quam junioribus, quasi eos his criminibus « obnoxios invenerimus, ex urbe pellemus. Hi enim « damnationis metu aut nobiscum pasciscentur, se nobis « non adversaturos amplius, aut urbe cedere cogentur. Atque ita adversarios ad magnam solitudinem « redigemus.

XIII. « Hæc erant, Patres conscripti, illa consilia, « quibus ineundis illos medio hoc tempore in consessu « occupatos videbatis, hic dolus contra præstantissimos « quosque de vobis ab illis texebatur, hæc retia innocentissimis equitibus tendebantur. Quod autem hæc « vera sint, paucissimis verbis ostendam. Age enim,

« Φέρε γὰρ εἴπατέ μοι, Οὐεργίνιε, οἱ τὰ δεινὰ πεισόμενοι, παρὰ τίνων ἐδέξασθε τὰ γράμματα ξένων; τῶν που κατοικούντων, ἢ πόθεν ὑμᾶς εἰδότων, ἢ πῶς τἀνθάδε συνεδρευόμενα ἐπισταμένων; Τί ἀναβάλλεσθε καὶ μετὰ ταῦτα ἐρεῖν αὐτοὺς ὑπισχνεῖσθε, ἀλλ' οὐ πάλαι λέγετε; Τίς δὲ ὁ τὰ γράμματα κομίσας ὑμῖν ἀνήρ ἐστι; Τί οὐκ ἄγετε αὐτὸν εἰς μέσον, ἵν' ἀπ' ἐκείνου πρῶτον ἀρξώμεθα ζητεῖν, εἴτε ἀληθῆ ταῦτά ἐστιν εἴτε, ὡς ἐγώ φημι, πλάσματα ὑμέτερα; Αἱ δὲ δὴ συνᾴδουσαι τοῖς ξενικοῖς γράμμασι μηνύσεις παρὰ τῶν ἐνθάδε τίνες τέ εἰσι καὶ ὑπὸ τίνων γενόμεναι; Τί κρύπτετε τὰς πίστεις, ἀλλ' οὐκ εἰς τὸ ἐπφανὲς ἄγετε; Ἀλλ' οἶμαι τῶν μήτε γενομένων μήτε ἐσομένων ἀδύνατον εὑρεθῆναι πίστιν. Ταῦτά ἐστιν, ὦ βουλή, μηνύματα, οὐ κατὰ τούτων συνωμοσίας, ἀλλὰ κατὰ ὑμῶν δόλου καὶ πονηρᾶς γνώμης, ᾗ κέχρηνται κρύψαντες οὗτοι· τὰ γὰρ πράγματα αὐτὰ βοᾷ. Αἴτιοι δὲ ὑμεῖς οἱ τὰ πρῶτα ἐπιτρέψαντες αὐτοῖς καὶ τὸ ἀνόητον τῆς ἀρχῆς μεγάλῃ καθοπλίσαντες ἐξουσίᾳ, ὅτε Κοίντιον Καίσωνα τῷ παρελθόντι ἐνιαυτῷ κρίνειν ἐπ' αἰτίας ψευδέσιν εἰάσατε, καὶ τοσοῦτον φύλακα τῆς ἀριστοκρατίας ἀναρπαζόμενον ὑπ' αὐτῶν περιείδετε. Τοιγαροῦν οὐκέτι μετριάζουσιν οὐδὲ καθ' ἕνα τῶν εὐγενῶν περικόπτουσιν, ἀλλ' ἀθρόους ἤδη περιβαλόντες τοὺς ἀγαθοὺς ἐλαύνουσιν ἐκ τῆς πόλεως· καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις κακοῖς οὐδ' ἀντειπεῖν αὐτοῖς ἀξιοῦσιν οὐδένα ὑμῶν, ἀλλὰ εἰς ὑποψίας καὶ διαβολὰς ἄγοντες ὡς κοινωνοῦντα τῶν ἀπορρήτων δεδίττονται καὶ μισόδημον εὐθὺς εἶναί φασι, καὶ προλέγουσιν ἥκειν ἐπὶ τὸν δῆμον ὑφέξοντα τῶν ἐνθάδε ῥηθέντων δίκας. Ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τούτων ἕτερος ἔσται καιρὸς ἐπιτηδειότερος τοῖς λόγοις· νυνὶ δὲ, ἵνα συντέμω τὸν λόγον καὶ παύσωμαι τὰ πλείω διατεινόμενος, φυλάττεσθαι ὑμῖν παραινῶ τούσδε τοὺς ἄνδρας, ὡς συνταράττοντας τὴν πόλιν καὶ μεγάλων εἰσφέροντας ἀρχὰς κακῶν· καὶ οὐκ ἐνθάδε μὲν ταῦτα λέγω, πρὸς δὲ τὸν δῆμον ἀποκρύψομαι, ἀλλὰ κἀκεῖ παρρησίᾳ δικαίᾳ χρήσομαι, διδάσκων ὡς οὐδὲν αὐτοῖς ἐπικρέματαί [τι] δεινὸν, ὅτι μὴ κακοὶ καὶ δόλιοι προστάται πολεμίων ἔργα ἐν προσποιήματι φίλων διαπραττόμενοι. » Ταῦτα εἰπόντος τοῦ ὑπάτου, κραυγή τε καὶ πολὺς ἔπαινος ἐκ τῶν παρόντων ἐγίνετο· καὶ οὐδὲ λόγου τοῖς δημάρχοις ἔτι μεταδόντες, διέλυσαν τὸν σύλλογον. Ἔπειτα ὁ μὲν Οὐεργίνιος ἐκκλησίαν συναγαγὼν κατηγόρει τῆς τε βουλῆς καὶ τῶν ὑπάτων· ὁ δὲ Κλαύδιος ἀπελογεῖτο τοὺς αὐτοὺς λόγους διεξιὼν, οὓς εἶπεν ἐπὶ τῆς βουλῆς. Οἱ μὲν οὖν ἐπιεικέστεροι τῶν δημοτικῶν κενὸν ὑπώπτευον εἶναι τὸν φόβον, οἱ δ' εὐηθέστεροι ἐπίστευον ταῖς φήμαις· ὅσοι δὲ κακοήθεις ἦσαν ἐν αὐτοῖς καὶ μεταβολῆς ἀεὶ δεόμενοι, τοῦ μὲν ἐξετάζειν τἀληθὲς οὐκ εἶχον πρόνοιαν, ἀφορμὴν δὲ διχοστασίας ἐζήτουν καὶ θορύβου.

XIV. Ἐν τοιαύτῃ δὲ ταραχῇ τῆς πόλεως οὔσης

« Virgini, *vosque*, quibus tam grave imminet periculum, dicite, a quibus hospitibus literas accepistis? Ubi habitantibus, aut unde vobis notis? aut quomodo nostra hæc consilia resciscentibus? Quid cunctamini? cur postea eorum nomina vos dicturos pollicemini, ac non potius jamdudum dixistis? Quis vero est, qui vobis has literas attulit? Quin eum producitis in medium, ut ab illo quærendi initium faciamus, utrum hæc vera sint, an vestra figmenta, ut ego suspicor. Jam vero domestica indicia, quæ cum externis consentire dicitis, quænam illa sunt, et a quibus delata? quod probationes celatis, ac non potius eas manifeste in medium profertis? Sed (ut opinor) rerum, quæ nec jam sunt, nec futuræ sunt, probationem invenire difficile est. Hæc sunt, Patres conscripti, indicia non conjurationis in istos, sed malitiosi doli contra nos parati, quem isti tegere conantur. Ipsa enim res satis loquitur. In caussa autem vos ipsi estis, qui principio tantum ipsis permisistis, et insanum istum magistratum tanta potestate armatis, quando passi estis Cæsonem Quintium falsis criminibus circumventum damnari, et tam insignem optimatum propugnatorem ab illis vobis eripi sivistis. Itaque haud amplius moderate se gerunt, nec singulos nobiles sibi vexandos proponunt : sed iam uno agmine viros probos aggressi ex urbe pellunt : et, quod longe gravissimum est, ipsi ne ferunt quidem quemquam de vobis contra se dicere, sed territant vos, in suspiciones *unumquemque* adducendo, et in criminum invidiam rapiendo, ut occultorum consiliorum participem, et statim plebis inimicum esse aiunt, eique diem dicunt, ut apud populum caussam de verbis hoc loco factis dicat. Sed de his alias opportunius dicetur. Nunc vero paucis rem expediam, nec prolixiore oratione utar. Suadeo, ut ab his hominibus, tanquam reipublicæ perturbatoribus et magnorum malorum auctoribus, vobis caveatis. Neque vero hic quidem ista dico, apud populum vero ea celabo : sed ibi quoque justa dicendi libertate utar, docens nullum aliunde periculum illis imminere, nisi ab ipsis malitiosis ac tribunis, qui facta hostilia simulata amicitia velant. » Hæc consulis oratio ab iis, qui aderant, ingenti clamore et laudibus est excepta; nec amplius dicendi potestate tribunis facta, senatus est dimissus. Tunc Virginius, convocata concione, in patres et consules invehebatur : sed Claudius purgabat eos iisdem verbis, quæ in senatu fecerat. Cordatiores igitur e plebe hunc terrorem vanum esse suspicabantur; at stultiores, rumoribus istis fidem habentes, verum credebant. Illorum vero malitiosissimi quique, et rerum novarum cupidi, non curabant hujusmodi inquisitionem, et parvi faciebant, utrum hoc verum an falsum esset; sed seditionis ac tumultus occasionem quærebant.

XIV. In tam perturbato civitatis statu, vir quidam

ἀνήρ τις ἐκ τοῦ Σαβίνων ἔθνους, πατέρων τε οὐκ ἀφανῶν καὶ χρήμασι δυνατὸς, Ἄππιος Ἑρδώνιος ὄνομα, καταλῦσαι τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν ἐπεβάλετο, εἴθ᾽ ἑαυτῷ τυραννίδα κατασκευαζόμενος, εἴτε τῷ Σαβίνων ἔθνει πράττων ἀρχὴν καὶ κράτος, εἴτε ὀνόματος ἀξιωθῆναι βουλόμενος μεγάλου. Κοινωσάμενος δὲ πολλοῖς τῶν φίλων ἣν εἶχε διάνοιαν, καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐπιχειρήσεως ἀφηγησάμενος, ἐπειδὴ κἀκείνοις ἐδόκει, συνήθροιζε τοὺς πελάτας καὶ τῶν θεραπόντων οὓς εἶχε τοὺς εὐτολμοτάτους, καὶ διὰ ὀλίγου χρόνου συγκροτήσας δύναμιν ἀνδρῶν τετρακισχιλίων μάλιστα, ὅπλα τε καὶ τροφὰς καὶ τἄλλα ὅσων δεῖ πολέμῳ πάντα εὐτρεπισάμενος, εἰς σκάφας ποταμηγοὺς ἐνεβάλετο. Πλεύσας δὲ διὰ τοῦ Τιβέρεως ποταμοῦ προσέσχε τῆς Ῥώμης κατὰ τοῦτο τὸ χωρίον, ἔνθα τὸ Καπιτώλιόν ἐστιν, οὐδὲ ὅλον στάδιον ἀπέχον τοῦ ποταμοῦ. Ἦσαν δὲ μέσαι τηνικαῦτα νύκτες, καὶ πολλὴ καθ᾽ ὅλην τὴν πόλιν ἡσυχία, ἣν συνεργὸν λαβὼν ἐξεβίβασε τοὺς ἄνδρας κατὰ σπουδὴν, καὶ διὰ τῶν ἀκλείστων πυλῶν· εἰσὶ γάρ τινες ἱεραὶ πύλαι τοῦ Καπιτωλίου κατά τι θέσφατον ἀνειμέναι, Καρμεντίδας αὐτὰς καλοῦσιν. Ἀναβιβάσας τὴν δύναμιν, εἷλε τὸ φρούριον, ἐκεῖθεν δ᾽ ἐπὶ τὴν ἄκραν ὠσάμενος, ἔστι δὲ τῷ Καπιτωλίῳ προσεχὴς, κἀκείνης ἐγεγόνει κύριος. Ἦν δὲ αὐτοῦ γνώμη, μετὰ τὸ κρατῆσαι τῶν ἐπικαιροτάτων τόπων, τούς τε φυγάδας εἰσδέχεσθαι καὶ τοὺς δούλους εἰς ἐλευθερίαν καλεῖν, καὶ χρεῶν ἄφεσιν ὑπισχνεῖσθαι τοῖς ἀπόροις, τούς τε ἄλλους πολίτας, οἳ ταπεινὰ πράττοντες διὰ φθόνου καὶ μίσους εἶχον τὰς ὑπεροχὰς καὶ μεταβολῆς ἄσμενοι ἂν ἐλάβοντο, κοινωνοὺς ποιεῖσθαι τῶν ὠφελειῶν. Ἡ δὲ θαρρεῖν τε αὐτὸν ὑπαγομένη καὶ πλανῶσα ἐλπὶς, ὡς οὐδενὸς ἀτυχήσοντα τῶν προσδοκωμένων, ἡ πολιτικὴ στάσις ἦν, δι᾽ ἣν οὔτε φιλίαν οὔτε κοινωνίαν οὐδεμίαν ὑπελάμβανε τῷ δήμῳ πρὸς τοὺς πατρικίους ἔτι γενήσεσθαι. Ἐὰν δ᾽ ἄρα μηδὲν αὐτῷ τούτων κατὰ νοῦν χωρῇ, τηνικαῦτα Σαβίνους τε πανστρατιᾷ καλεῖν ἐδέδοκτο καὶ Οὐολούσκους καὶ τῶν ἄλλων πλησιοχώρων, ὅσοις ἂν ᾖ βουλομένοις ἀπηλλάχθαι τῆς Ῥωμαίων ἐπιφθόνου ἀρχῆς.

XV. Συνέβη δὲ αὐτῷ πάντων διαμαρτεῖν, ὧν ἤλπισεν, οὔτε δούλων αὐτομολησάντων πρὸς αὐτὸν, οὔτε φυγάδων κατελθόντων, οὔτε ἀτίμων καὶ καταχρέων τὸ ἴδιον κέρδος ἀντὶ τοῦ κοινῇ συμφέροντος ἀλλαξαμένων, τῆς τ᾽ ἔξωθεν ἐπικουρίας οὐ λαβούσης χρόνον ἱκανὸν εἰς παρασκευὴν τοῦ πολέμου· τρισὶ γὰρ ἢ τέτταρσι ταῖς πρώταις ἡμέραις τέλος εἰλήφει τὰ πράγματα μέγα δέος καὶ πολλὴν ταραχὴν Ῥωμαίοις παρασχόντα. Ἐπεὶ γὰρ ἑάλω τὰ φρούρια, κραυγῆς ἄφνω γενομένης καὶ φυγῆς τῶν περὶ ἐκείνους οἰκούντων τοὺς τόπους, ὅσοι μὴ παραχρῆμα ἐσφάγησαν, ἀγνοοῦντες οἱ πολλοὶ τὸ δεινὸν, ὅ τι ποτ᾽ ἦν· ἁρπάσαντες τὰ ὅπλα συνέτρεχον, οἱ μὲν ἐπὶ τὰ μετέωρα χωρία τῆς πόλεως, οἱ δ᾽ εἰς τοὺς ἀναπεπταμέ-

de Sabina gente, non obscuris natalibus et opibus potens, nomine Appius Herdonius, imperium Romanorum evertere conatus est, sive sibi ipsi tyrannidem quærens, sive Sabinorum genti dominationem et imperium parans, sive nominis magni ac gloriæ cupidus. Hic suo consilio cum multis amicis communicato, modoque rei aggrediendæ ipsis narrato, ubi illis quoque hoc placuit, coëgit clientes suos, et audacissimos quosque servos, quos habebat; brevique temporis spatio confecta manu hominum ferme quatuor millium, armisque et commeatibus atque aliis rebus ad bellum necessariis paratis, eos in fluvialibus scaphis posuit. Et confecto cursu per flumen Tiberim, appulit ad eam Romæ partem, ubi est Capitolium, quod ne integrum quidem stadium a flumine abest. Tunc autem erat media nox et alta tota urbe quies, cujus auxilio festinanter exscensionem fecit, et per portam apertam (est enim quædam sacra Capitolii porta ex oraculo quodam patens, quam Carmentalem vocant) cum suis copiis ingressus Capitolium occupavit, inde ad arcem Capitolio contiguam progressus, eam quoque in suam potestatem redegit. Idque hac mente fecit ut, occupatis opportunissimis quibusque locis, exsules reciperet, et servos ad libertatem vocaret, et æris alieni pauperibus remissionem polliceretur, et alios cives qui, quod ipsi essent infimæ conditionis homines, potentioribus invidebant, et omnem eminentiam oderant, oblatamque rerum novandarum occasionem lubenter arripiebant, prædæ participes faceret. Spes enim, quæ illum ad id inducebat, atque animos ei addebat, et quæ eum decipiebat, ita ut credere omnia sibi successura, quæ exspectabat, erat intestina seditio, ob quam existimabat nullam amplius amicitiam, nullam societatem plebi cum patriciis intercessuram. Quod si forte nihil horum ipsi ex animi sententia successisset, tunc statuerat, omnes Sabinorum copias vocare, et Volscos, et alios finitimos populos, quotquot invidioso populi Romani imperio liberari cupiebant.

XV. Sed accidit ut omnibus, quæ sperarat, frustraretur, quia nec servi ad eum transfugerunt, nec exsules convenerunt, nec infimæ conditionis homines et obærati sua commoda publicis anteposuerunt; nec externa auxilia satis temporis ad belli apparatus habuerunt. Nam infra tres quatuorve primos dies rebus quæ magnum terrorem populo Romano incusserant, et magnum tumultum excitarant, finis est impositus. Arcibus enim occupatis, clamore derepente orto, omnibusque, qui circa illa loca habitabant, fugientibus, quotquot primo impetu jugulati non fuerant, quum plerique ignorarent, quodnam esset hoc malum, correptis armis concurrebant, alii in loca urbis editissima, alii in patentes eius areas, quæ multæ erant, alii in proximos campos: qui vero ætate

νους αὐτῆς τόπους πολλοὺς σφόδρα ὄντας, οἱ δ' εἰς τὰ παρακείμενα πεδία. Ὅσοι δ' ἡλικίας ἐν τῷ παρηκμακότι ἦσαν καὶ ῥώμης σώματος ἐν τῷ ἀδυνάτῳ, τὰ τέγη τῶν οἰκιῶν κατεῖχον ἅμα γυναιξὶν, ὡς ἀπὸ τούτων ἀγωνιούμενοι πρὸς τοὺς εἰσεληλυθότας· ἅπαντα γὰρ αὐτοῖς ἐδόκει μεστὰ εἶναι πολέμου. Ἡμέρας δὲ γενομένης, ὡς ἐγνώσθη τὰ κεκρατημένα τῆς πόλεως χωρία, καὶ ὅστις ἦν ὁ κατέχων ἀνὴρ τοὺς τόπους, οἱ μὲν ὕπατοι προελθόντες εἰς τὴν ἀγορὰν ἐκάλουν τοὺς πολίτας ἐπὶ τὰ ὅπλα, οἱ δὲ δήμαρχοι προσκαλεσάμενοι τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν ἔλεγον, ὅτι τῷ μὲν συμφέροντι τῆς πόλεως οὐδὲν ἀξιοῦσι πράττειν ἐναντίον, δίκαιον δὲ ὑπολαμβάνουσιν εἶναι τηλικοῦτον ἀγῶνα μέλλοντα τὸν δῆμον ὑπομένειν ἐπὶ ῥητοῖς τισι καὶ διωρισμένοις ἐπὶ τὸ κινδύνευμα χωρεῖν. « Εἰ μὲν « οὖν, ἔφασαν, λέγοντες ὑπισχνοῦνταί τε ἡμῖν οἱ πα« τρίκιοι καὶ πίστεις βούλονται δοῦναι τὰς ἐπὶ θεῶν « ὅτι, καταλυθέντος τοῦδε τοῦ πολέμου, συγχωρή« σουσιν ἡμῖν ἀποδεῖξαι νομοθέτας καὶ τὸν λοιπὸν « χρόνον ἐν ἰσηγορίᾳ πολιτεύεσθαι, συνελευθερῶμεν « αὐτοῖς τὴν πατρίδα· εἰ δὲ οὐθὲν ἀξιοῦσι ποιεῖν τῶν « μετρίων, τί κινδυνεύομεν καὶ τὰς ψυχὰς ὑπὲρ αὐτῶν « προϊέμεθα μηθενὸς ἀγαθοῦ μέλλοντες ἀπολαύσεσ« θαι; » — Ταῦτα λεγόντων αὐτῶν, καὶ τοῦ δήμου πειθομένου καὶ μηδὲ φωνὴν ὑπομένοντος ἀκούειν τῶν ἄλλο τι παραινούντων, ὁ μὲν Κλαύδιος οὐθὲν ἠξίου δεῖσθαι [τῆς] τοιαύτης συμμαχίας, ἥτις οὐχ ἑκούσιος ἀλλ' ἐπὶ μισθῷ καὶ οὐδὲ τούτῳ μετρίῳ βοηθεῖν βούλεται τῇ πατρίδι, ἀλλ' αὐτοὺς ἔφη τοὺς πατρικίους ἑαυτῶν σώμασι καὶ τῶν συνόντων αὐτοῖς πελατῶν ὁπλισαμένους, καὶ εἴ τι ἄλλο πλῆθος ἐθελούσιον αὐτοῖς συναρεῖται τοῦ πολέμου, μετὰ τούτων πολιορκεῖν τὰ φρούρια· ἐὰν δὲ μηδὲ οὕτως ἀξιόχρεως ἡ δύναμις αὐτοῖς εἶναι δοκῇ, Λατίνους τε καὶ Ἕρνικας παρακαλεῖν, ἐὰν δὲ ἀνάγκη, καὶ δούλοις ἐλευθερίαν ὑπισχνεῖσθαι καὶ πάντας μᾶλλον ἢ τοὺς ἐπὶ τοιούτων καιρῶν μνησικακοῦντάς σφισι παρακαλεῖν. Ὁ δὲ ἕτερος τῶν ὑπάτων Οὐαλέριος ἀντέλεγε πρὸς ταῦτα, οὐκ οἰόμενος δεῖν ἠρεθισμένον τὸ δημοτικὸν ἐκπολεμῶσαι τελέως τοῖς πατρικίοις, εἶξαί τε συνεβούλευε τῷ καιρῷ καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἔξωθεν πολέμους τά [γε] βίαια ἀντιτάττειν, πρὸς δὲ τὰς πολιτικὰς ἔριδας τὰ μέτρια καὶ εὐγνώμονα. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς πλείοσι τῶν ἐν τῷ συνεδρίῳ τὰ κράτιστα ἐδόκει λέγειν, προελθὼν, τελευτῶν τῆς δημηγορίας ὡμολόγησεν, ἐὰν ὁ δῆμος συνάρηται μετὰ προθυμίας τοῦ πολέμου καὶ καταστῇ τὰ πράγματα τῆς πόλεως, συγχωρήσειν τοῖς δημάρχοις προθεῖναι τῷ πλήθει τὴν περὶ τοῦ νόμου διάγνωσιν, ὃν εἰσέφερον ὑπὲρ τῆς ἰσονομίας, καὶ σπουδάσειν ὅπως ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ ἀρχῆς ἐπὶ τέλος ἀχθῇ τὰ δόξαντα τῷ δήμῳ. Ἦν δὲ ἄρα οὐθὲν αὐτῷ πεπρωμένον ἐπιτελέσαι τῶν ὁμολογηθέντων, πλησίον οὔσης τῆς τοῦ θανάτου μοίρας.

XVI. Λυθείσης δὲ τῆς ἐκκλησίας, περὶ δείλην

jam decrepita erant, et quos vires corporis deficiebant, ædium tecta una cum mulieribus occuparunt, ut inde pugnarent cum hostibus, qui venerant. Omnia enim loca hostibus oppleta credebant. Prima vero luce, ubi cognitum est civitatis arces occupatas, et quis esset qui ea loca occupasset, consules in forum progressi cives ad arma vocabant. At tribuni, populo ad concionem convocato, dicebant se reipublicæ commodis nullo modo adversari velle : sed æquum censere, ut plebs tantum certamen subitura, certis aliquibus ac diserte expressis conditionibus id periculum adiret. « Si igitur « (inquiebant) patricii nobis polliceantur, et jurejurando « se velint obstringere se, finito hoc bello, permissuros « nobis legislatores creare, et se in posterum æquo jure « nobiscum victuros, adjuvemus eos in liberanda patria : « quod si ad nullas æquas conditiones velint descendere, « cur pro illis vitam nostram periculis objiciemus, « quando nullus fructus ad nos inde est rediturus? » Hæc illis dicentibus, et plebe ipsis obtemperante, et ne vocem quidem cujusquam aliud suadentis audire volente, Claudius dixit sibi talibus sociis opus non esse, qui non ultro, sed mercede, eaque non modica conductis patriæ opem ferre vellent : quare dicebat, ipsos patricios cum suis clientibus armatos, et cum aliis, si qui voluntarii se ad illam belli societatem adjunxissent, arces obsessuros. Quod si forte ne sic quidem satis valida ea manus videretur, Latinos et Hernicos ab ipsis accersitum iri *dicebat* : et, si necessitas postularet, eos servis etiam libertatem promissuros, denique quorumvis opem potius imploraturos, quam eorum, qui tam iniquo patriæ tempore veterum offensarum memoriam refricarent. At Valerius, eius collega, contra hæc dicebat, quia censebat plebem jam irritatam non esse penitus a patriciis alienandam, et suadebat ut tempori cederet et cum externo hoste de jure dimicaret, in civilibus vero discordiis ex æquo et benigne disceptaret. Quum autem majori patrum parti illi optimum consilium dare videretur, tunc progressus in comitium, habitaque eleganti oratione, suam concionem jurejurando clausit, si populus id bellum alacriter suscepisset, et res urbanæ compositæ fuissent, se tribunis permissurum, ut rogationem de juris æquabilitate ad populum referrent, daturumque operam ut, in suo consulatu, quod populus jussisset, id ad finem perduceretur. Sed fatale erat ut nihil eorum, quæ promiserat, præstaret, morte fatali illum jam urgente.

XVI. Dimissa autem concione, sub vespertinum cre-

ὀψίαν συνέρρεον ἐπὶ τοὺς ἀποδειχθέντας ἕκαστοι τόπους, ἀπογραφόμενοί τε πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τὰ ὀνόματα καὶ τὸν στρατιωτικὸν ὀμνύντες ὅρκον. Ἐκείνην μὲν οὖν τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ἐπιοῦσαν νύκτα ὅλην ἀμφὶ ταῦτα ἦσαν· τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ, λοχαγοί τε προσενέμοντο ὑπὸ ὑπάτων καὶ ὑπὸ τὰς ἱερὰς ἐτάττοντο σημαίας, συνεπιρρέοντος καὶ τοῦ κατ' ἀγροὺς διατρίβοντος ὄχλου. Γενομένων δὲ διὰ τάχους ἁπάντων εὐτρεπῶν, μερισάμενοι τὰς δυνάμεις οἱ ὕπατοι κλήρῳ διείλοντο τὰς ἀρχάς. Κλαυδίῳ μὲν οὖν ὁ κλῆρος ἀπέδωκε τὰ πρὸ τῶν τειχῶν διὰ φυλακῆς ἔχειν, μή τις ἔξωθεν ἐπέλθῃ στρατιὰ τοῖς ἔνδον ἐπίκουρος· ὑποψία γὰρ ἅπαντας κατεῖχε μεγάλης σφόδρα κινήσεως, καὶ τὸ ἀντίπαλον ἅπαν ὡς ὁμοῦ συνεπιθησόμενόν σφισιν ἐφοβοῦντο· Οὐαλερίῳ δὲ τὰ φρούρια πολιορκεῖν ὁ δαίμων ἐφῆκεν. Ἐτάχθησαν δὲ καὶ ἐπὶ τοῖς ἄλλοις ἐρύμασιν ἡγεμόνες, ὅσα τῆς πόλεως ἐντὸς ἦν καθέξοντες, καὶ κατὰ τὰς ἐπὶ τὸ Καπιτώλιον ἀγούσας ὁδοὺς ἕτεροι κωλύσεως ἕνεκα τῶν ἀποστησομένων πρὸς τοὺς πολεμίους δούλων τε καὶ ἀπόρων, ὃ παντὸς μάλιστα ἐφοβοῦντο. Ἐπικουρικὸν δὲ αὐτοῖς οὐδὲν ἔφθασε παρὰ τῶν συμμάχων ἀφικόμενον, ὅτι μὴ παρὰ Τυσκλάνων μόνον ἐν μιᾷ νυκτὶ ἀκουσάντων τε καὶ παρασκευασαμένων, οὓς ἦγε Λεύκιος Μαμίλιος, ἀνὴρ δραστήριος, ἔχων τὴν μεγίστην ἐν τῇ πόλει τότε ἀρχήν· καὶ συνεκινδύνευον οὗτοι τῷ Οὐαλερίῳ μόνοι καὶ συνεξεῖλον τὰ φρούρια, πᾶσαν εὔνοιαν καὶ προθυμίαν ἀποδειξάμενοι. Ἐγένετο δ' ἡ προσβολὴ τοῖς φρουρίοις πανταχόθεν· οἱ μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν πλησίον οἰκιῶν ἀσφάλτου καὶ πίσσης πεπυρωμένης ἀγγεῖα σφενδόναις ἀναρμόττοντες ἐπέβαλλον ὑπὲρ τὸν λόφον· οἱ δὲ συμφοροῦντες αὐτῶν φακέλλους φρυγάνων καὶ παρὰ τοῖς ἀποτόμοις τῆς πέτρας βωμοὺς ἐγείροντες ὑψηλοὺς ὑφῆπτον, ἀνέμῳ παραδιδόντες τὰς φλόγας ἐπιφόρῳ. Ὅσοι δ' ἦσαν ἀνδρειότατοι, πυκνώσαντες τοὺς λόχους, ἐχώρουν ἄνω κατὰ τὰς χειροποιήτους ὁδούς. Ἦν δ' αὐτοῖς οὔτε τοῦ πλήθους, ᾧ παρὰ πολὺ τῶν ἀντιπάλων προεῖχον, ὄφελος οὐθὲν διὰ στενῆς ἀνιοῦσιν ὁδοῦ καὶ πληθούσης προβόλων ἄνωθεν ἐπικαταραττομένων, ἔνθα συνεξισωθήσεσθαι ἔμελλε τῷ πολλῷ τὸ ὀλίγον· οὔτε τῆς παρὰ τὰ δεινὰ ὑπομονῆς, ἣν πολλοῖς ἀσκήσαντες πολέμοις εἶχον, οὐδεμία ὄνησις πρὸς ὀρθίους βιαζομένοις σκοπάς. Οὐ γὰρ συστάδην μαχομένους ἔδει τὸ εὔτολμον καὶ καρτερικὸν ἀποδείξασθαι, ἀλλ' ἑκηβόλοις χρῆσθαι μάχαις. Ἦσαν δὲ τῶν μὲν κάτωθεν ἐπὶ τὰ μετέωρα βαλλομένων βραδεῖαί τε καὶ ἀσθενεῖς, εἰ καὶ τύχοιεν, ὥσπερ εἰκός, αἱ πληγαί· τῶν δ' ἀφ' ὕψους κάτω ῥιπτουμένων ὀξεῖαι καὶ καρτεραί, συνεργούντων τοῖς βλήμασι καὶ τῶν ἰδίων βαρῶν. Οὐ μὴν ἔκαμνόν γε οἱ προσβάλλοντες τοῖς ἐρύμασιν, ἀλλὰ διεκαρτέρουν ἀναγκοφαγοῦντες τὰ δεινά, οὔθ' ἡμέρας οὔτε νυκτὸς ἀναπαυόμενοι τῶν πόνων. Τέλος δὲ οὖν ὑπολιπόντων τοὺς πολιορκουμένους τῶν βελῶν καὶ

pusculum omnes sed ad designata loca concurrebant, ut nomina ducibus darent et militari sacramento se obstringerent. Totusque ille dies et tota nox secuta insumta est habendis delectibus. Sequenti die et centuriones *suis quique ordinibus* a consulibus attribuebantur, et sub sacris signis collocabantur, confluente etiam agresti multitudine. Rebus autem omnibus celeriter paratis, consules copias partiti, munia inter se sunt sortiti. Claudio murorum obvenit custodia, ne quis externus exercitus auxilio veniret iis, qui in urbe jam erant. Magni enim motus opinio vehemens pervaserat omnium animos, et verebantur ne omnes hostes, facta conspiratione, se adorirentur. Valerio arcium oppugnationem sors obtulit. In aliis quoque munitionibus, quæ erant intra urbis mœnia, duces ad earum præsidium dispositi fuerunt; aliique in viis, quæ ad Capitolium ducebant, ut impedirent ne servitia et inopes ad hostes transfugerent, qui metus tunc erat maximus. Nulla autem auxilia a sociis, nisi a solis Tusculanis, in tempore illis venerunt, qui eadem nocte *tumultum* audierunt, et copias pararunt, quas duxit L. Mamilius, vir impiger, qui tunc in civitate summum habebat imperium; atque isti soli se Valerio periculi socios addiderunt, eique in recipiendis arcibus egregiam operam, omnis benevolentiæ et alacritatis plenam, navarunt. Undique autem arces oppugnabantur. Nam alii e propinquis ædibus vasa bituminis et picis incensæ fundis aptata supra collem jaculabantur; alii comportantes fasciculos sarmentorum, et ad saxi loca prærupta in altum congerentes, succendebant, vento secundo flammam adjuvante. Qui vero ex illis fortitudine præstabant, densatis ordinibus per vias manu factas in arcem tendebant. Multitudo autem (qua hostes longe superabant) nihil eos juvabat, adscendentes per viam angustam, et plenam propugnaculorum desuper imminentium, unde saxa cum impetu demittebantur, ubi parva manus magnæ æqualis erat futura: nec durata multis bellis virtus quidquam illis proderat, per clivi ardua adscendere per vim conantibus: neque enim cominus pugnantes audaciam et fortitudinem suam exercere poterant; sed eminus rem missilibus gerere cogebantur. Ictus autem telorum (ut verisimile est) ex inferioribus locis in superiora missorum, licet non frustra ferrentur, tamen erant tardi et invalidi: contra vero ictus telorum e sublimi deorsum factorum erant et veloces et validi, ipso pondere ictum adjuvante. Non defatigabantur tamen munitionum oppugnatores: sed perdurabant, et mala necessaria perferebant, nec interdiu, nec noctu intermisso labore. Quum autem tandem obsessos tela et corporis vires defecissent, die tertio arces expugnarunt. In hoc certa-

τῶν σωμάτων ἐξαδυνατούντων τρίτῃ τὰ φρούρια ἐξεπολιόρκησαν ἡμέρᾳ. Ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ πολλοὺς Ῥωμαῖοι καὶ ἀγαθοὺς ἄνδρας ἀπέβαλον, κράτιστον δὲ, ὥσπερ πρὸς ἁπάντων ὡμολόγητο, τὸν ὕπατον· ὃς οὐκ ὀλίγα τραύματα λαβὼν οὐδὲ ὣς ἀφίστατο τῶν δεινῶν, ἕως ἐπικαταρραγεὶς αὐτῷ πέτρος ὑπερμεγέθης ἐπιβαίνοντι τοῦ περιτειχίσματος ἅμα τήν τε νίκην αὐτὸν ἀφείλετο καὶ τὴν ψυχήν. Ἁλισκομένων δὲ τῶν φρουρίων, ὁ μὲν Ἑρδώνιος· ἦν γὰρ καὶ ῥώμῃ σώματος διάφορος καὶ κατὰ χεῖρα γενναῖος· ἄπιστόν τι χρῆμα περὶ αὐτὸν ποιήσας νεκρῶν ὑπὸ πλήθους βελῶν ἀποθνήσκει, τῶν δὲ σὺν αὐτῷ τὰ φρούρια καταλαβομένων ὀλίγοι μέν τινες ζῶντες ἑάλωσαν, οἱ δὲ πλείους σφάττοντες ἑαυτοὺς ἢ κατὰ κρημνῶν ὠθοῦντες, διεφθάρησαν.

XVII. Τοῦτο τὸ τέλος λαβόντος τοῦ λῃστρικοῦ πολέμου, τὴν πολιτικὴν πάλιν ἀνερρίπιζον οἱ δήμαρχοι στάσιν, ἀξιοῦντες ἀπολαβεῖν παρὰ τοῦ περιόντος ὑπάτου τὰς ὑποσχέσεις, ἃς ἐποιήσατο πρὸς αὐτοὺς ὁ τεθνηκὼς ἐν τῇ μάχῃ Οὐαλέριος ὑπὲρ τῆς εἰσφορᾶς τοῦ νόμου. Ὁ δὲ Κλαύδιος μέχρι μέν τινος παρεῖλκε τὸν χρόνον, ποτὲ μὲν καθαρμοὺς τῆς πόλεως ἐπιτελῶν, ποτὲ δὲ θυσίας τοῖς θεοῖς χαριστηρίους ἀποδιδοὺς, ποτὲ δὲ ἀγῶσι καὶ θέαις ἀναλαμβάνων τὸ πλῆθος εἰς εὐπαθείας. Ὡς δὲ αἱ σκήψεις αὐτῷ πᾶσαι κατηνάλωντο, τελευτῶν ἔφη δεῖν εἰς τὸν τοῦ τεθνηκότος ὑπάτου τόπον ἕτερον ἀποδειχθῆναι. Τὰ μὲν γὰρ ὑφ' ἑαυτοῦ μόνου πραχθέντα οὔτε νόμιμα οὔτε βέβαια ἔσεσθαι, τὰ δὲ ὑπ' ἀμφοῖν ἔννομά τε καὶ κύρια. Ταύτῃ διακρουσάμενος αὐτοὺς τῇ προφάσει προεῖπεν ἀρχαιρεσίων ἡμέραν, ἐν ᾗ τὸν συνάρχοντα ἔμελλεν ἀποδείξειν. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ χρόνῳ διὰ ἀπορρήτων βουλευμάτων οἱ προεστηκότες τοῦ συνεδρίου συνέθεντο κατὰ σφᾶς αὐτοὺς, ὅτῳ παραδώσουσι τὴρ ἀρχήν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ τῶν ἀρχαιρεσίων ἐνέστη χρόνος, καὶ ὁ κῆρυξ τὴν πρώτην τάξιν ἐκάλεσεν, εἰσελθόντες εἰς τὸν ἀποδειχθέντα τόπον οἵ τ' ὀκτωκαίδεκα λόχοι τῶν ἱππέων καὶ οἱ τῶν πεζῶν ὀγδοήκοντα τῶν τὸ μέγιστον τίμημα ἐχόντων, Λεύκιον Κοΐντιον Κικιννάτον ἀποδεικνύουσιν ὕπατον, οὗ τὸν υἱὸν Καίσωνα Κοΐντιον εἰς ἀγῶνα θανάτου καταστήσαντες οἱ δήμαρχοι, τὴν πόλιν ἠνάγκασαν ἐκλιπεῖν· καὶ οὐδεμιᾶς ἔτι κληθείσης ἐπὶ τὴν ψηφοφορίαν τάξεως· τρισὶ γὰρ ἦσαν λόχοις πλείους οἱ διενέγκαντες τὴν ψῆφον λόχοι τῶν ὑπολειπομένων· ὁ μὲν δῆμος ἀπῄει συμφορὰν βαρεῖαν ἡγούμενος, ὅτι μισῶν αὐτοὺς ἀνὴρ ἐξουσίας ὑπατικῆς ἔσται κύριος, ἡ βουλὴ ἔπεμπε τοὺς παραληψομένους τὸν ὕπατον καὶ ἄξοντας ἐπὶ τὴν ἀρχήν. Ἔτυχε δὲ τηνικαῦτα ὁ Κοΐντιος ἄρουράν τινα ὑπεργαζόμενος εἰς σποράν, αὐτὸς ἀκολουθῶν τοῖς σχίζουσι τὴν νειὸν βοιδίοις ἀχίτων, περιζωμάτιον ἔχων καὶ ἐπὶ τῇ κεφαλῇ πῖλον. Ἰδὼν δὲ πλῆθος ἀνθρώπων εἰς τὸ χωρίον εἰσιόντων, τό τε ἄροτρον ἐπέσχε καὶ πολὺν ἠπόρει χρόνον, οἵτινές τ' εἶεν καὶ τίνος δεό-

mine Romani viros multos et fortes amiserunt, sed omnium confessione fortissimum ipsum consulem; qui licet multa vulnera accepisset, tamen ne sic quidem a periculis recessit, *at in illis perstitit*, donec ei munitionem scandenti saxum ingens, cum impetu delatum, simul et victoriam et vitam eripuit. Captis autem arcibus, Herdonius (erat enim vir insigni robore et manus strenuitate præditus) strage incredibili circa se edita, telorum multitudine obrutus cecidit. Ex cæteris vero, qui cum eo arces occuparant, pauci vivi capti sunt, major eorum pars aut se jugulavit, aut per rupes præcipitem dedit, atque ita interiit.

XVII. Bello latronum ita confecto, statim tribuni seditionem urbanam renovarunt, petentes a consule superstite, ut quæ Valerius, in prœlio cæsus, sibi de legis rogatione promiserat, præstaret. At Claudius aliquamdiu quidem tempus traxit, modo lustrationibus urbis, modo supplicationibus vacans, modo etiam ludis et spectaculis populum recreans ac oblectans. Tandem consumtis omnibus tergiversationibus dixit, alterum consulem in defuncti locum esse subrogandum. Quod enim a se solo actum foret, id neque legitime factum iri, nec ullam vim habiturum, quod vero ab utroque, id et legitimum et ratum fore dicebat. Itaque hac speciosa caussa repulsis illis, diem comitiorum indixit, quo collegam sibi subrogaturus esset. Interea principes senatus, clam inter se facta consultatione, statuerunt cui consulatum mandaturi essent. Quum autem dies comitiorum venisset, præco primam classem vocasset, octodecim equitum centuriæ, et peditum octoginta, quorum maximus erat census, in locum designatum ingressæ, L. Quintium, *patrem Cæsonis*, quem tribuni in capitis discrimen adductum urbem deserere coëgerant, consulem creant: atque nulla classe ad suffragia ferenda amplius vocata (nam qui suffragium tulerant, reliquos tribus centuriis superabant), plebs quidem abiit, calamitatem suam deplorans, quod consulem sibi infensum habitura esset. At senatus misit ad Quintium, qui eum ad magistratum capiendum adducerent. Tunc autem forte Quintius arvum quoddam ad sementem faciendam arabat, ipse sequens boves novale proscindentes, sine tunica, solo subligari succinctus, et in capite pileum habens. Ubi vero vidit catervam hominum, qui in suum fundum ingressi erant, aratrum tunc retinuit, et diu dubitavit, quinam illi essent, et qua de caussa ad se venirent: deinde, quum quidam præcurrisset eumque monuisset, ut se melius ornaret; ille in tuguriolum ingressus, et veste induta, prodiit. Qui autem ad eum in urbem deducendum missi fuerant, omnes cum non

μενοι πρὸς αὐτὸν ἥκοιεν· ἔπειτα προσδραμόντος τινὸς καὶ κελεύσαντος κοσμιώτερον ἑαυτὸν ποιῆσαι, παρελθὼν εἰς τὴν καλύβην καὶ ἀμφιεσάμενος προῆλθεν. Οἱ δ' ἐπὶ τὴν παράληψιν αὐτοῦ παρόντες ἠσπάσαντό τε ἅπαντες, οὐκ ἐκ τοῦ ὀνόματος ἀλλὰ ὕπατον, καὶ τὴν περιπόρφυρον ἐσθῆτα περιέθεσαν, τούς τε πελέκεις καὶ τἄλλα παράσημα τῆς ἀρχῆς παραστήσαντες, ἀκολουθεῖν εἰς τὴν πόλιν ἠξίουν. Κἀκεῖνος, μικρὸν ἐπισχὼν καὶ δακρύσας, τοσοῦτον εἶπεν· « Ἄσπορον « ἄρα μοι τὸ χωρίον ἔσται τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν, καὶ « κινδυνεύσομεν οὐχ ἕξειν ὁπόθεν διατραφῶμεν· » — Ἔπειτα ἀσπασάμενος τὴν γυναῖκα, καὶ τῶν ἔνδον ἐπιμελεῖσθαι παραγγείλας, ᾤχετο εἰς τὴν πόλιν. Ταῦτα δὲ οὐχ ἑτέρου τινὸς χάριν εἰπεῖν προήχθην, ἀλλ' ἵνα φανερὸν γένηται πᾶσιν, οἷοι τότε ἦσαν οἱ τῆς Ῥωμαίων πόλεως προεστηκότες, ὡς αὐτουργοὶ καὶ σώφρονες καὶ πενίαν δικαίαν οὐ βαρυνόμενοι, καὶ βασιλικὰς οὐ διώκοντες ἐξουσίας, ἀλλὰ καὶ διδομένας ἀναινόμενοι· φανήσονται γὰρ οὐδὲ κατὰ μικρὸν ἐοικότες ἐκείνοις οἱ νῦν, ἀλλὰ τἀναντία πάντα ἐπιτηδεύοντες, πλὴν πάνυ ὀλίγων, δι' οὓς ἕστηκεν ἔτι τὸ τῆς πόλεως ἀξίωμα καὶ σώζει τὴν πρὸς ἐκείνους τοὺς ἄνδρας ὁμοιότητα. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἅλις.

nomine, sed consulem salutarunt, purpuraque induerunt, et allatis eo securibus, aliisque magistratus insignibus, ut in urbem sequeretur, rogarunt. Ille aliquantisper obticuit, fusisque lacrymis, hoc tantum dixit : « Ergo agellus meus hoc anno sergetur, et de « victu periclitabimur. » Deinde salutata uxore, jussaque rei familiaris curam gerere, in urbem ivit. Nulla autem alia de caussa oratio mea huc est provecta, nisi ut omnes cognoscerent manifeste, quales essent ea ætate populi Romani principes : *nimirum homines*, qui suis manibus victum quærerent, qui temperantes essent, nec justam paupertatem gravate ferrent, nec regiam potestatem affectarent, sed etiam oblatam repudiarent. Sic enim apparebit nostræ ætatis homines ne vel mininum quidem illos referre, sed contra longe alia studia sectari, præter perpaucos quosdam, qui adhuc imperii Romani dignitatem sustinent, et priscorum illorum adhuc sunt similes. Sed de his hactenus.

XVIII. Ὁ δὲ Κοίντιος παραλαβὼν τὴν ὑπατείαν, πρῶτον μὲν ἔπαυσε τοὺς δημάρχους τῶν κοινῶν πολιτευμάτων καὶ τῆς ἐπὶ τῷ νόμῳ σπουδῆς, προειπὼν ὡς, εἰ μὴ παύσονται ταράττοντες τὴν πόλιν, ἀπάξει Ῥωμαίους ἅπαντας ἐκ τῆς πόλεως, στρατείαν κατὰ Οὐολούσκων παραγγείλας. Ἐπεὶ δὲ κωλύσειν αὐτὸν ἔλεγον οἱ δήμαρχοι στρατοῦ ποιεῖσθαι καταγραφὴν, συναγαγὼν τὸ πλῆθος εἰς ἐκκλησίαν εἶπεν· « Ὅτι « πάντες ὀμωμόκασι τὸν στρατιωτικὸν ὅρκον, ἀκο« λουθήσειν τοῖς ὑπάτοις ἐφ' οὓς ἂν ἡγῶνται πο« λεμίους, καὶ μήτε ἀπολείψειν τὰ σημεῖα μήτε ἄλλο « πράξειν μηθὲν ἐναντίον τῷ νόμῳ· παραλαβὼν δὲ « τὴν ὑπατικὴν ἐξουσίαν, αὐτὸς ἔχειν ἔφη κρατουμέ« νους ἅπαντας τοῖς ὅρκοις. » — Εἰπὼν δὲ ταῦτα καὶ διομοσάμενος χρήσεσθαι τῷ νόμῳ κατὰ τῶν ἀπειθούντων, ἐκέλευσεν ἐκ τῶν ἱερῶν τὰ σημεῖα καταφέρειν· « Καὶ ἵνα, ἔφη, πᾶσαν ἀπογνῶτε δημαγωγίαν « ἐπὶ τῆς ἐμῆς ὑπατείας, οὐ πρότερον ἀναστήσω τὸν « στρατὸν ἐκ τῆς πολεμίας, πρὶν ἢ πᾶς ὁ τῆς ἀρχῆς « μοι διέλθῃ χρόνος. Ὡς οὖν ἐν ὑπαίθρῳ χειμάσον« τες παρασκευάσασθε τὰ εἰς ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἐπι« τήδεια. » — Τούτοις καταπληξάμενος αὐτοὺς τοῖς λόγοις, ἐπειδὴ κοσμιωτέρους εἶδε γεγονότας καὶ δεομένους ἀφεθῆναι τῆς στρατείας, ἐπὶ τούτοις ἔφη χαριεῖσθαι τὰς ἀναπαύλας τῶν πολέμων, ἐφ' ᾧ τε μηθὲν ἔτι παρακινεῖν αὐτοὺς, ἀλλ' ἐὰν αὐτὸν ὡς βούλεται τὴν ἀρχὴν τελέσαι, καὶ ἐπὶ τῷ τὰ δίκαια διδόναι τε καὶ λαμβάνειν παρ' ἀλλήλων.

XVIII. Quintius, inito magistratu, primum quidem tribunorum nova instituta sedavit, eorumque legis ferendæ studium repressit, minatus (nisi civitatem turbare desiissent) se omnes cives Romanos, indicta expeditione contra Volscos, ex urbe abducturum. Tribunis vero negantibus se passuros delectus haberi, populo ad concionem covocato, dixit omnes militari sacramento sese obstrinxisse, quo promiserant, fore ut sequerentur consules, ad quæcunque bella vocati fuissent, nec signa desererent, nec ulla alia in re populo adversarentur. Dicebat autem post delatam sibi consularem potestatem se omnes eo sacramento sibi obstrictos habere. Hæc locutus, juratusque se ex legibus animadversurum in contumaces, signa e templis proferri jussit; « atque (inquit) ut omnem spem omnium tribunitiarum « actionum me consule deponatis, exercitum ex hostico « non prius reducam, quam totum mei magistratus tem« pus sit exactum. Quapropter, ut in castris hyberna« turi, res ad illud tempus necessarias parate. » Quum autem his verbis eos terruisset, postquam vidit eos modestiores factos, et rogare ut sibi hanc militiam remitteret, dixit se hac conditione militiæ immunitatem illis largiturum, ut nullas turbas amplius excitarent, sibique tempus sui magistratus arbitratu suo absolvere permitterent, et inter se de controversis jure disceptarent.

XIX. Καταστάντος δὲ τοῦ θορύβου, δικαστήριά τε ἀπεδίδου τοῖς δεομένοις ἐκ πολλῶν παρειλκυσμένα

XIX. Sedato autem tumultu, jus diu intermissum illis rogantibus reddebat, maximamque litium partem ipse

χρόνων, καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἐγκλημάτων αὐτὸς ἴσως καὶ δικαίως διέκρινε, δι' ὅλης ἡμέρας ἐπὶ τοῦ βήματος καθεζόμενος, εὐπρόσοδόν τε καὶ πρᾷον καὶ φιλάνθρωπον τοῖς ἐπὶ τὴν δικαιοδοσίαν ἀφικνουμένοις ἑαυτὸν παρεῖχε, καὶ παρεσκεύασεν ἀριστοκρατικὴν οὕτως φανῆναι τὴν πολιτείαν, ὥστε μήτε δημάρχων δεηθῆναι τοὺς διὰ πενίαν ἢ δυσγένειαν ἢ ἄλλην τινὰ ταπεινότητα ὑπὸ τῶν κρειττόνων κατισχυομένους, μήτε καινῆς νομοθεσίας πόθον ἔχειν ἔτι τοὺς ἐν ἰσηγορίᾳ πολιτεύεσθαι βουλομένους, ἀλλ' ἀγαπᾶν τε καὶ χαίρειν ἅπαντας ἐπὶ τῇ τότε κατασχούσῃ τὴν πόλιν εὐνομίᾳ. Ταῦτά τε δὴ τὰ ἔργα τοῦ ἀνδρὸς ἐπῃνεῖτο ὑπὸ τοῦ δήμου, καὶ ἐπεὶ τὸν ὡρισμένον ἐτέλεσε τῆς ἀρχῆς χρόνον, τὸ μὴ δέξασθαι τὴν ὑπατείαν διδομένην τὸ δεύτερον, μηδ' ἀγαπῆσαι τηλικαύτην λαμβάνοντα τιμήν. Κατεῖχε γὰρ αὐτὸν ἐπὶ τῆς ὑπατικῆς ἐξουσίας ἡ βουλὴ πολλὰς προσφέρουσα δεήσεις, ἐπεὶ τὸ τρίτον οἱ δήμαρχοι διεπράξαντο μὴ ἀποθέσθαι τὴν ἀρχήν, ὡς ἐναντιωσόμενον αὐτοῖς καὶ παύσοντα τῶν καινῶν πολιτευμάτων, τὰ μὲν αἰδοῖ, τὰ δὲ φόβῳ, τὸν δὲ δῆμον ὁρῶσα οὐκ ἀναινόμενον ὑπ' ἀνδρὸς ἀγαθοῦ ἄρχεσθαι. Ὁ δὲ οὔτε τῶν δημάρχων ἐπαινεῖν ἔφη τὸ ἀπαραχώρητον τῆς ἐξουσίας, οὔτε αὐτὸς εἰς ὁμοίαν ἐκείνοις ἥξειν διαβολήν. Συναγαγὼν δὲ τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν, καὶ πολλὴν κατηγορίαν τῶν οὐκ ἀποτιθεμένων τὰς ἀρχὰς διαθέμενος, ὅρκους τε διομοσάμενος ἰσχυροὺς περὶ τοῦ μὴ λήψεσθαι πάλιν τὴν ὑπατείαν πρὶν ἀποθέσθαι τὴν προτέραν ἀρχήν, προεῖπεν ἀρχαιρεσίων ἡμέραν· ἐν ᾗ καταστήσας ὑπάτους, ἀπῄει πάλιν εἰς τὸ μικρὸν ἐκεῖνο καλύβιον καὶ τὸν αὐτουργὸν ἔζη βίον, ὡς πρότερον.

XX. Κοΐντου δὲ Φαβίου Οὐϊβολανοῦ παρειληφότος τὴν ὑπατείαν τὸ τρίτον καὶ Λευκίου Κορνηλίου, καὶ τελούντων πατρίους ἀγῶνας, Αἰκανῶν ἄνδρες ἐπίλεκτοι πλῆθος ἀμφὶ τοὺς ἑξακισχιλίους ὁπλισμῷ τε εὐζώνῳ συνεσταλμένοι καὶ ἐν νυκτὶ ποιησάμενοι τὴν ἔξοδον, σκότους ἔτι ὄντος ἐπὶ πόλιν ἀφικνοῦνται Τυσκλάνων, ἥ ἐστι μὲν τοῦ Λατίνων ἔθνους, ἀφέστηκε δὲ τῆς Ῥώμης οὐκ ἔλαττον σταδίων ἑκατόν. Εὑρόντες δὲ, ὡς ἐν εἰρήνῃ, πύλας τ' ἀκλείστους καὶ τεῖχος ἀφύλακτον, αἱροῦσι τὴν πόλιν ἐξ ἐφόδου, μνησικακοῦντες τοῖς Τυσκλάνοις, ὅτι τῇ Ῥωμαίων πόλει τά τε ἄλλα μετὰ προθυμίας συμπράττοντες διετέλουν, καὶ ἐν τῇ πολιορκίᾳ τοῦ Καπιτωλίου μόνοι συνήραντο τοῦ πολέμου. Καὶ ἄνδρας μὲν οὖν οὐ πολλούς τινας ἐν τῇ καταλήψει διέφθειραν, ἀλλ' ἔφθασαν ἤδη αὐτοὺς ὑπὸ τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως ὠσάμενοι δι' ἄλλων πυλῶν οἱ ἔνδον, χωρὶς ἢ ὅσοι ὑπὸ νόσων ἢ γήρως φυγεῖν ἀδύνατοι ἦσαν· γύναια δὲ καὶ παιδία καὶ θεράποντας αὐτῶν ἠνδραποδίσαντο, καὶ τὰ χρήματα διήρπασαν. Ὡς δὲ ἀπηγγέλθη τὸ δεινὸν εἰς τὴν Ῥώμην ἐκ τῶν διαφυγόντων ἐκ τῆς ἁλώσεως, οἱ μὲν ὕπατοι βοηθεῖν ᾤοντο δεῖν τοῖς φυγάσι κατὰ τάχος καὶ τὴν πόλιν αὐτοῖς ἀποδιδόναι, ἀντέπραττον δὲ οἱ

ex æquo et bono dijudicabat, per totum diem pro tribunali sedens, omnibusque, qui ad disceptandum in jus veniebant, se facilem et lenem et humanum præbens: adeoque plausibilem optimatum potentiam reddidit, ut neque tribunorum auxilio indigerent, qui propter paupertatem, aut ignobilitatem generis aut aliquam aliam humilitatem a potentioribus vim patiebantur, nec novas amplius leges desiderarent, qui juris æquabilitate in republica fruebantur; sed omnes illa juris legumque æquabilitate, quæ tunc in civitate erat, contenti essent et gauderent. Hæc igitur illius viri acta a populo laudabantur; et quod, exacto præstituto magistratus tempore, consulatum iterum sibi oblatum accipere noluisset, nec tantum honorem sibi delatum lætus amplexus fuisset. Senatum enim eum in consulari potestate, multas preces adhibens, retinere conabatur ut, quoniam tribuni impetrarant uti sibi magistratus tertium mandaretur, esset qui illis sese opponeret, eosque a novis legibus ferendis partim reverentia, partim metu deterreret, præsertim quum videret populum boni viri imperium non recusare. Sed ille respondit, se neque tribunorum eorundem continuatam potestatem probare, nec admissurum ut in similem reprehensionem ipse incideret. Populo autem ad concionem convocato, et longa oratione invectus in eos, qui magistratus non deponebant, gravi jurejurando juravit, se non accepturum iterum consulatum, antequam priorem deponeret; simulque comitiorum diem indixit, quo designatis consulibus, in suum illud exiguum tuguriolum rediit, victumque propriis manibus quærens ut ante, vixit.

XX. Q. Fabio Vibulano III. et L. Cornelio consulibus, dum ludos patrios celebrant, Æqui cum expedita manu lectorum hominum, qui erant circiter sex millia leviter armati, ex suis finibus noctu egressi, noctuque itinere confecto, Tusculum pervenerunt, quod oppidum est Latini nominis, et ab urbe centum ferme stadia abest. Nacti autem (ut pacis tempore) portas patentes, et mœnia incustodita, primo impetu urbem ceperunt, infensi Tusculanis, quod populo Romano quum alias perpetuo egregiam operam navassent, tum vero præcipue, quod in Capitolii obsidione soli se ad illius belli societatem addidissent, multosque mortales capta urbe interfecerant; sed oppidani, dum urbs caperetur, eos anteverterunt, et per portas alias eruperunt; præter eos, qui per morbum, vel senectutem, effugere non potuerunt. Mulieres vero eorum et pueros et servos in servitutem abstraxerunt, pecuniasque diripuerunt. Cujus cladis nuncio Roman allato ab illis, qui ex urbe capta evaserant, consules profugis opem celeriter ferendam, patriamque restituendam censebant: sed tribuni inter-

δήμαρχοι στρατιὰν οὐκ ἐῶντες καταγράφειν, ἕως ἂν ἡ περὶ τοῦ νόμου διενεχθῇ ψῆφος. Ἀγανακτούσης δὲ τῆς βουλῆς καὶ διατριβὴν λαμβανούσης τῆς στρατείας, ἕτεροι παρῆσαν ἀπὸ τοῦ Λατίνων ἔθνους ἀποσταλέντες, οἳ τὴν Ἀντιατῶν πόλιν ἤγγελλον ἐκ τοῦ φανεροῦ ἀφεστηκέναι, μιᾷ χρησαμένων γνώμῃ Οὐολούσκων τε τῶν ἀρχαίων οἰκητόρων τῆς πόλεως καὶ Ῥωμαίων τῶν ἀφικομένων ὡς αὐτοὺς ἐποίκων καὶ μερισαμένων τὴν γῆν. Ἑρνίκων τε ἄγγελοι κατὰ τοὺς αὐτοὺς παρῆσαν χρόνους, δηλοῦντες ὅτι Οὐολούσκων τε καὶ Αἰκανῶν δύναμις πολλὴ ἐξελήλυθε καί ἐστιν ἐν τῇ αὐτῶν ἤδη γῇ. Τούτων ἅμα προσαγγελλομένων οὐδεμίαν ἀναστροφὴν ἔτι ποιεῖσθαι τοῖς ἐκ τοῦ συνεδρίου ἐδόκει, ἀλλὰ πανστρατιᾷ βοηθεῖν καὶ τοὺς ὑπάτους ἀμφοτέρους ἐξιέναι· ἐὰν δέ τινες ἀπολειφθῶσι τῆς στρατείας Ῥωμαίων ἢ τῶν συμμάχων, ὡς πολεμίοις αὐτοῖς χρῆσθαι. Εἰξάντων δὲ καὶ τῶν δημάρχων, καταγράψαντες τοὺς ἐν ἡλικίᾳ πάντας οἱ ὕπατοι, καὶ τὰς παρὰ τῶν συμμάχων δυνάμεις μεταπεμψάμενοι κατὰ σπουδὴν ἐξῆεσαν, ὑπολιπόμενοι φυλακὴν τῇ πόλει τρίτην μοῖραν τῆς ἐπιχωρίου στρατιᾶς. Φάβιος μὲν οὖν ἐπὶ τοὺς ἐν τῷ Τυσκλάνῳ ὄντας Αἰκανοὺς τὴν στρατιὰν ἦγε διὰ τάχους [ἐλαύνων]. Τῶν δὲ οἱ μὲν πλείους ἀπεληλύθεσαν ἤδη διηρπακότες τὴν πόλιν, ὀλίγοι δέ τινες ὑπέμενον φυλάττοντες τὴν ἄκραν· ἔστι δὲ σφόδρα ἐχυρὰ καὶ οὐ πολλῆς δεομένη φυλακῆς. Τινὲς μὲν οὖν φασι τοὺς φρουροὺς τῆς ἄκρας ἰδόντας ἐξιοῦσαν ἐκ τῆς Ῥώμης τὴν στρατιάν· εὐσύνοπτα γάρ ἐστιν ἐκ μετεώρου τὰ μεταξὺ χωρία πάντα ἑκόντας ἐξελθεῖν· ἕτεροι δὲ ἐκπολιορκηθέντας ὑπὸ τοῦ Φαβίου καθ' ὁμολογίαν παραδοῦναι τὸ φρούριον, τοῖς σώμασιν αὐτοῖς ἄδειαν αἰτησαμένους καὶ ζυγὸν ὑποστάντας.

XXI. Ἀποδοὺς δὲ τοῖς Τυσκλάνοις τὴν πόλιν, Φάβιος περὶ δείλην ὀψίαν ἀνίστησι τὴν στρατιάν. Καὶ ὡς εἶχε τάχους ἤλαυνεν ἐπὶ τοὺς πολεμίους, ἀκούων περὶ πόλιν Ἄλγιδον ἀθρόας εἶναι τάς τε Οὐολούσκων καὶ τὰς Αἰκανῶν δυνάμεις. Ποιησάμενος δὲ δι' ὅλης νυκτὸς σύντονον ὁδὸν, ὑπ' αὐτὸν τὸν ὄρθρον ἐπιφαίνεται τοῖς πολεμίοις ἐστρατοπεδευκόσιν ἐν πεδίῳ, καὶ οὔτε τάφρον περιβεβλημένοις οὔτε χάρακα, ὡς ἐν οἰκείᾳ τε γῇ καὶ καταφρονήσει τοῦ ἀντιπάλου. Παρακελευσάμενος δὲ τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἀγαθοῖς ἀνδράσι γίνεσθαι, πρῶτος εἰσελαύνει μετὰ τῶν ἱππέων εἰς τὴν τῶν πολεμίων παρεμβολήν, καὶ οἱ πεζοὶ συναλαλάξαντες εἵποντο. Τῶν δὲ οἱ μὲν ἔτι κοιμώμενοι ἐφονεύοντο, οἱ δ' ἀρτίως ἀνεστηκότες καὶ πρὸς ἀλκὴν ἐπιχειροῦντες τραπέσθαι, οἱ δὲ πλείους ἔφευγον. Ἁλόντος δὲ τοῦ στρατοπέδου κατὰ πολλὴν εὐπέτειαν, ἐπιτρέψας τοῖς στρατιώταις τὰ χρήματα ὠφελεῖσθαι καὶ τὰ σώματα πλὴν ὅσα Τυσκλάνων ἦν, οὐ πολὺν ἐνταῦθα διατρίψας χρόνον, ἐπὶ τὴν Ἐχετράνων πόλιν ἦγε τὴν δύναμιν, ἣ τότε ἦν τοῦ Οὐολούσκων ἔθνους ἐπιφανεστάτη τε καὶ ἐν τῷ κρατίστῳ μάλιστα τόπῳ

cedant, et delectus haberi non patiebantur, priusquam suffragia de rogatione sua ferrentur. Senatu autem id iniquo animo ferente, et exercitu retardato, alii a Latinis missi venerunt, qui nunciarunt Antiates aperte defecisse, de communi sententia Volscorum, priscorum urbis colonorum, et Romanorum ad eos habitandi caussa missorum, agrumque divisisse. Hernici quoque eodem tempore per nuncios significabant, Volscorum et Æquorum ingentem exercitum e finibus suis egressum, et jam in suo agro esse. Senatus, tot nunciis simul allatis, nullas moras amplius nectendas censuit: sed totis viribus hosti occurendum, et consules ambos ad bellum mittendos: si qui vero, vel cives Romani, vel socii, nomen ad eam militiam dare detrectassent, eos pro hostibus habendos. Quum autem ipsi quoque tribuni ipsis cessissent, consules, conscriptis omnibus, qui per ætatem arma ferre poterant, accitisque sociorum auxiliis, festinanter copias eduxerunt, relicta domi ad custodiam tertia parte domestici exercitus. Fabius igitur contra Æquos, qui in agro Tusculano erant, cum copiis celeriter contendit. Sed eorum plerique direpta urbe jam discesserant; at pauci quidam ad arcis præsidium remanserant. Est autem munitissima et exiguo præsidio indiget. Quidam igitur aiunt, arcis præsidiarios milites, quum exercitum Roma egredientem vidissent (e sublimi enim loca omnia interjacentia facile conspici poterant) ultro discessisse: alii vero dicunt, oppugnatos a Fabio arcem certis conditionibus dedidisse atque, publica fide pro impunitate petita, sub jugum missos fuisse.

XXI. Fabius autem, reddito suis civibus Tusculo, castra sub vespertinum crepusculum movit et, quanta maxima celeritate potuit, ad hostes contendit, audiens omnes Volscorum et Æquorum copias ad Algidum esse. Itinere autem per totam noctem continuato, sub ipsum diluculum venit in conspectum hostium, qui castra in planitie habebant, nulla fossa nulloque vallo munita, quod in suo agro essent, et hostem contemnerent. Ergo suos ad rem fortiter gerendam cohortatus, primus cum equitibus in hostium castra impetum facit, et pedites sublato clamore eum sequebantur. Eorum vero alii adhuc sopiti jugulabantur, alii recens surgentes et se ad resistendum parantes; at plerique fuga dispersi sunt. Castris autem minimo negotio captis, præda militibus concessa et captivis, exceptis Tusculanis, non longum tempus ibi moratus, copias duxit ad Ecetram, quæ tunc erat urbs gentis Volscorum illustrissima, atque in loco maxime opportuno sita. Positisque prope urbem castris, per multos dies ibi mansit, sperans

κειμένη. Στρατοπεδεύσας δὲ πλησίον τῆς πόλεως ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας, κατ' ἐλπίδα τοῦ προελεύσεσθαι τοὺς ἔνδον εἰς μάχην, ὡς οὐδεμία ἐξῄει στρατιά, τὴν γῆν αὐτῶν ἐδῄου ἀνθρώπων μεστὴν οὖσαν καὶ βοσκημάτων. Οὐ γὰρ ἔφθασαν ἀνασκευασάμενοι τὰ ἐκ τῶν ἀγρῶν, αἰφνιδίου γενηθείσης αὐτοῖς τῆς ἐφόδου. Ἐφεὶς δὲ καὶ ταῦτα τοῖς στρατιώταις διαρπάζειν ὁ Φάβιος, καὶ πολλὰς ἐν τῇ προνομῇ διατρίψας ἡμέρας ἀπῆγεν ἐπ' οἴκου τὴν δύναμιν. Ὁ δ' ἕτερος τῶν ὑπάτων Κορνήλιος, ἐπὶ τοὺς ἐν Ἀντίῳ Ῥωμαίους τε καὶ Οὐολούσκους ἐλαύνων, ἐπιτυγχάνει στρατιᾷ πρὸ τῶν ὁρίων αὐτῶν ὑποδεχομένῃ. Παραταξάμενος δὲ αὐτοῖς, καὶ πολλοὺς μὲν φονεύσας, τοὺς δὲ λοιποὺς τρεψάμενος, ἀγχοῦ τῆς πόλεως κατεστρατοπέδευσεν. Οὐ τολμώντων δὲ τῶν ἐκ τῆς πόλεως οὐκέτι χωρεῖν εἰς μάχην, πρῶτον μὲν τὴν γῆν αὐτῶν ἔκειρεν, ἔπειτα τὴν πόλιν [αὐτῶν] ἀπετάφρευε καὶ περιεχαράκου. Τότε δὴ πάλιν ἀναγκασθέντες ἐξῆλθον ἐκ τῆς πόλεως πανστρατιᾷ, πολὺς καὶ ἀσύντακτος ὄχλος, καὶ συμβαλόντες εἰς μάχην, ἔτι κάκιον ἀγωνισάμενοι κατακλείονται τὸ δεύτερον εἰς τὴν πόλιν, αἰσχρῶς καὶ ἀνάνδρως φεύγοντες. Ὁ δὲ ὕπατος, οὐδεμίαν αὐτοῖς ἀναστροφὴν ἔτι δοὺς, κλίμακας προσέφερε τοῖς τείχεσι καὶ κριοῖς ἐξέκοπτε τὰς πύλας. Ἐπιπόνως δὲ καὶ ταλαιπώρως τῶν ἔνδον ἀπομαχομένων, οὐ πολλὰ πραγματευθεὶς κατὰ κράτος αἱρεῖ τὴν πόλιν. Χρήματα μὲν οὖν αὐτῶν, ὅσα χρυσὸς καὶ ἄργυρος καὶ χαλκὸς ἐνῆν, εἰς τὸ δημόσιον ἐκέλευσεν ἀναφέρειν, ἀνδράποδα δὲ τοὺς ταμίας παραλαμβάνοντας καὶ τὰ λοιπὰ λάφυρα πωλεῖν. Τοῖς δὲ στρατιώταις ἐσθῆτα καὶ τροφὰς, καὶ ὅσ' ἄλλα τοιαῦτα ἐδύναντο ὠφελεῖσθαι, ἐπέτρεψεν. Ἔπειτα διακρίνας τῶν τε κληρούχων καὶ τῶν ἀρχαίων Ἀντιατῶν τοὺς ἐπιφανεστάτους τε καὶ τῆς ἀποστάσεως αἰτίους· ἦσαν δὲ πολλοί· ῥάβδοις τ' ᾐκίσατο μέχρι πολλοῦ καὶ τοὺς αὐχένας αὐτῶν ἐκέλευσεν ἀποτεμεῖν. Ταῦτα διαπραξάμενος ἀπῆγε καὶ αὐτὸς ἐπ' οἴκου τὴν δύναμιν. Τούτοις ἡ βουλὴ τοῖς ὑπάτοις προσιοῦσί τε ἀπήντησε, καὶ θριάμβους ἀμφοτέροις καταγαγεῖν ἐψηφίσατο. Καὶ πρὸς Αἰκανοὺς πρεσβευσαμένους ὑπὲρ εἰρήνης ἐποιήσατο συνθήκας περὶ καταλύσεως τοῦ πολέμου, ἐν αἷς ἐγράφη· « Πόλεις τε καὶ χώρας ἔχοντας Αἰκανούς, ὧν « ἐκράτουν ὅτε αἱ σπονδαὶ ἐγίνοντο, Ῥωμαίοις εἶναι « ὑπηκόους, ἄλλο μὲν ὑποτελοῦντας μηθέν, ἐν δὲ τοῖς « πολέμοις συμμαχίαν ἀποστέλλοντας ὁσηνδήποτε, « ὥσπερ καὶ οἱ ἄλλοι σύμμαχοι. » Καὶ τὸ ἔτος τοῦτο ἐτελεύτα.

XXII. Τῷ δ' ἑξῆς ἐνιαυτῷ Γάϊος Ναύτιος τὸ δεύτερον αἱρεθεὶς καὶ Λεύκιος Μηνύκιος, παραλαβόντες τὴν ὕπατον ἀρχὴν, τέως μὲν ὑπὲρ τῶν πολιτικῶν δικαίων πόλεμον ἐντὸς τείχους ἐπολέμουν πρὸς τοὺς ἅμα Οὐεργινίῳ δημάρχους, τοὺς τέταρτον ἔτος ἤδη τὴν αὐτὴν κατασχόντας ἀρχήν. Ἐπεὶ δὲ ἀπὸ τῶν πλησιοχώρων ἐθνῶν πόλεμος ἐπεγένετο τῇ πόλει, καὶ

oppidanos in aciem prodituros : sed quum nullus exercitus exiret, agrum eorum hominibus et pecore refertum vastavit. Nam, repentino adventu oppressi, res ante in tutiora loca ex agris comportare nequiverant. Fabius, hac quoque præda militibus concessa, multisque diebus in populatione insumtis, copias domum reduxit. At Cornelius, alter consul, profectus contra Romanos et Volscos, qui Antii erant, offendit exercitum, a quo in finibus exspectabatur, cum quibus congressus, multis cæsis, et reliquis in fugam versis, prope urbem castra posuit. Quum autem oppidani ad prœlium prodire amplius non auderent, primum eorum agrum vastavit, deinde urbem fossa valloque circumdedit. Tunc igitur rursus necessitate coacti, totis viribus cum ingenti et confusa multitudine ex urbe in aciem prodierunt, et congressi, ibi quoque prœlio commisso, intra mœnia iterum compulsi sunt, turpiter et ignaviter in fugam versi. Consul autem, nulla respiratione illis amplius data, scalas ad muros admovit, atque portas arietibus fregit. Oppidanis vero laboriose et ægre resistentibus, non magno negotio urbem vi cepit. Quidquid autem auri et argenti atque æris in ea inventum est, id in ærarium inferri; mancipia et reliquam prædam a quæstoribus vendi jussit; militibus vestes, alimenta, et reliquas huiusmodi res, ex quibus utilitatem capere poterant, in prædam concessit. Deinde tam ex ipsis colonis, quam ex veteribus Antiatibus, nobilissimi quique et defectionis auctores ab eo selecti (erant autem multi) virgis diu cæsi, et securi jussu ejus percussi fuerunt. His peractis, exercitum et ipse domum reduxit. His consulibus venientibus senatus obviam processit, et ambobus triumphum decrevit. Et Æquis pacem, quam per legatos petierant, concessit, fœdere cum illis his conditionibus facto : « ut Æqui, urbes et « agros suos retinentes, quos habebant, in sua potestate, « quum fœdus factum est, imperio populi Romani pare- « rent; et, cæterorum tributorum immunes, tantum in « bellis auxilia mitterent, quantis opus esset, quemad- « modum et alii socii. » Atque hic annus ita abiit.

XXII. Anno sequenti, C. Nautius iterum et L. Minucius consules facti, aliquamdiu in urbe cum Virginio et ejus collegis, quartum jam annum eundem magistratum obtinentibus, de jure publico contenderunt. Deinde bello a finitimis gentibus contra populum Romanum exorto, quum metus esset, ne imperium ei eriperetur, consules libenter hanc occasionem a fortuna oblatam

δέος ἦν μὴ τὴν ἀρχὴν ἀφαιρεθῶσιν, ἀσμένως δεξάμενοι τὸ συμβὰν ἀπὸ τῆς τύχης, τὸν στρατιωτικὸν ἐποιοῦντο κατάλογον, καὶ μερισάμενοι τριχῆ τάς τε οἰκείας καὶ τὰς παρὰ τῶν συμμάχων δυνάμεις, μίαν μὲν ἐν τῇ πόλει μοῖραν κατέλιπον, ἧς ἡγεῖτο Κόϊντος Φάβιος Οὐϊβολανός· τὰς δὲ λοιπὰς αὐτοὶ παραλαβόντες ἐξῄεσαν διὰ ταχέων, ἐπὶ μὲν Σαβίνους Ναύτιος, ἐπὶ δὲ Αἰκανοὺς Μηνύκιος. Ἀμφότερα γὰρ ταῦτα τὰ ἔθνη κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἀφειστήκει τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς, Σαβῖνοι μὲν ἐκ φανεροῦ, καὶ μέχρι Φιδήνης πόλεως ἤλασαν, ἧς ἐκράτουν Ῥωμαῖοι· τετταράκοντα δ' εἰσὶν οἱ διὰ μέσου τῶν πόλεων στάδιοι· Αἰκανοὶ δὲ, λόγῳ μὲν φυλάττοντες τὰ τῆς νεωστὶ γενομένης συμμαχίας δίκαια, ἔργῳ δὲ καὶ οὗτοι πράττοντες τὰ τῶν πολεμίων. Ἐπὶ γὰρ τοὺς συμμάχους αὐτῶν Λατίνους ἐστράτευσαν, ὡς οὐ γενομένων αὐτοῖς πρὸς ἐκείνους ὁμολογιῶν περὶ φιλίας. Ἡγεῖτο δὲ τῆς στρατιᾶς Γράκχος Κοίλιος, ἀνὴρ δραστήριος, ἀρχῇ κοσμηθεὶς αὐτοκράτορι, ἣν ἐπὶ τὸ βασιλικώτερον ἐξήγαγεν. Ἐλάσας δὲ μέχρι Τύσκλου πόλεως, ἣν Αἰκανοὶ τῷ πρόσθεν ἐνιαυτῷ καταλαβόμενοι καὶ διαρπάσαντες, ὑπὸ Ῥωμαίων ἐξεκρούσθησαν, ἀνθρώπους τε πολλοὺς ἐκ τῶν ἀγρῶν συνήρπασε, καὶ βοσκήματα ὅσα κατέλαβε, καὶ τοὺς καρποὺς τῆς γῆς ἐν ἀκμῇ ὄντας ἔφθειρεν. Ἀφικομένης δὲ πρεσβείας, ἣν ἀπέστειλεν ἡ Ῥωμαίων βουλὴ, μαθεῖν ἀξιοῦσα τί παθόντες Αἰκανοὶ πολεμοῦσι τοῖς Ῥωμαίων συμμάχοις, φιλίας τε αὐτοῖς ὀμωμοσμένης νεωστὶ καὶ οὐδενὸς ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ γενομένου προσκρούσματος τοῖς ἔθνεσι, καὶ παραινούσης τῷ Κοιλίῳ τούς τ' αἰχμαλώτους αὐτῶν, οὓς εἶχεν, ἀφιέναι καὶ τὴν στρατιὰν ἀπάγειν καὶ περὶ ὧν ἠδίκησεν ἢ κατέβλαψε Τυσκλάνους δίκην ὑποσχεῖν, πολὺν μὲν χρόνον διέτριψεν ὁ Γράκχος οὐδὲ εἰς λόγους τοῖς πρεσβευταῖς ἐρχόμενος, ὡς ἐν ἀσχολίαις δή τισι γεγονώς. Ἐπεὶ δὲ οὖν ἔδοξεν αὐτῷ προσάγειν τοὺς πρέσβεις, κἀκεῖνοι τοὺς ἐπισταλέντας ὑπὸ τῆς βουλῆς λόγους διεξῆλθον· « Θαυμάζω, φη-« σίν, ὑμῶν, ὦ Ῥωμαῖοι, τί δή ποτ' αὐτοὶ μὲν ἅπαν-« τας ἀνθρώπους ἡγεῖσθε πολεμίους, καὶ ὑφ' ὧν οὐδὲν « κακὸν πεπόνθατε, ἀρχῆς καὶ τυραννίδος ἕνεκα· Αἰ-« κανοῖς δὲ οὐ συγχωρεῖτε παρὰ τουτωνὶ Τυσκλάνων « ἐχθρῶν ὄντων ἀναπράττεσθαι δίκας, οὐθενὸς ἡμῖν « διωμολογημένου περὶ αὐτῶν, ὅτε τὰς πρὸς ὑμᾶς « ἐποιούμεθα συνθήκας. Εἰ μὲν οὖν τῶν ὑμετέρων « ἰδίων ἀδικεῖσθαί τι ἢ βλάπτεσθαι λέγετε ὑφ' ἡμῶν, « τὰ δίκαια ὑφέξομεν ὑμῖν κατὰ τὰς ὁμολογίας· εἰ δὲ « περὶ Τυσκλάνων ἀναπραξόμενοι δίκας ἥκετε, οὐθείς « ἐστιν ὑμῖν πρὸς ἐμὲ περὶ τούτων λόγος, ἀλλὰ πρὸς « ταυτηνὶ λαλεῖτε τὴν φηγόν· » δείξας αὐτοῖς τινα πλησίον πεφυκυῖαν.

XXIII. Ῥωμαῖοι δὲ τοιαῦτα ὑβρισθέντες ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς, οὐκ εὐθὺς ὀργῇ ἐπιτρέψαντες, ἐξήγαγον τὴν στρατιὰν, ἀλλὰ καὶ δευτέραν ὡς αὐτὸν ἀπέστειλαν πρεσβείαν, καὶ τοὺς φητιάλεις καλουμένους

arripuerunt, delectusque habuerunt, et copias tum domesticas, tum a sociis missas, trifariam diviserunt, partemque unam ad urbis præsidium reliquerunt, cui præerat Q. Fabius Vibulanus, cum reliquis duabus ipsi celeriter profecti sunt, Nautius in Sabinos, Minucius in Æquos. Ambæ enim hæ gentes eodem tempore ab imperio populi Romani defecerant : ac Sabini quidem propalam, et usque ad Fidenam urbem, quæ erat in potestate Romanorum, iverunt : (hæc autem ab urbe quadraginta stadia distabat), Æqui vero verbis quidem societatem recens initam servabant, factis vero et ipsi hostiliter se gerebant. Latinis enim populi Romani sociis, quasi cum illis fœdus non fecissent, bellum intulerunt. Illius autem exercitus dux erat Gracchus Cœlius, vir impiger, qui summum imperium ad se delatum proxime ad protestatem regiam evexerat. Hic cum exercitu Tusculum usque progressus, quod ab Æquis superiore anno captum et direptum Romani, illis expulsis, receperant, multa mancipia ex agris, et pecus, quodcunque est nactus abegit, et fruges jam maturas corrupit. Quum autem ad eum legati a senatu Romano missi venissent, caussam quæsituri, cur Æqui socios populi Romani bello infestarent, quum fœdus recens ictum fuisset, nec interea ulla offensio inter istas gentes exstitisset; et Cœlio suasuri ut, quotquot cepisset de suis dimitteret, et exercitum abduceret, atque Tusculanis ob injurias illatas et damna satisfaceret, Gracchus multum temporis consumsit, et ne in colloquium quidem cum legatis venit, se in quibusdam negotiis occupatum esse simulans. Tandem autem, quum ei legatos admittere placuisset, et illi senatus mandata exposuissent : « Demiror, inquit, vos, Romani, cur vos vel eos omnes, « a quibus nullam iniuriam accepistis, imperii et tyran-« nidis cupiditate pro hostibus habeatis; Æquis vero « non permittatis de istis Tusculanis, inimicis suis, pœ-« nas sumere, quum nullo modo in fœdere vobiscum « facto illis sit cautum. Si quam igitur injuriam, aut « damnum, in vestris propriis rebus vos a nobis acce-« pisse dicitis, vobis ex fœdere satisfaciemus : sed si « res Tusculanorum repetitum venitis, de his ne mecum « agatis, sed cum ista fago loquamini. » Et simul quandam *fagum* proximam ei ostendit.

XXIII. Romani, hac contumelia ab illo affecti, non statim ira perciti copias eduxerunt; sed et secundam legationem, et sacrosanctos Feciales ad eum miserunt, deos geniosque testantes, si suum jus obtinere non po-

ἄνδρας ἱεροὺς ἔπεμψαν μαρτυρόμενοι θεούς τε καὶ δαίμονας, ὅτι μὴ δυνηθέντες τῶν δικαίων τυχεῖν ὅσιον [καὶ δίκαιον] ἀναγκασθήσονται πόλεμον ἐκφέρειν· καὶ μετὰ ταῦτα τὸν ὕπατον ἀπέστειλαν. Ὁ δὲ Γράκχος, ἐπειδὴ τοὺς Ῥωμαίους προσιόντας ἔμαθεν, ἀναστήσας τὴν δύναμιν ἀπῆγε προσωτέρω, τῶν πολεμίων ἐκ ποδὸς ἑπομένων, βουλόμενος αὐτοὺς εἰς τοιαῦτα προσαγαγέσθαι χωρία ἐν οἷς πλεονεκτήσειν ἔμελλεν· ὅπερ καὶ συνέβη. Φυλάξας γὰρ αὐλῶνα περικλειόμενον ὄρεσιν, ὡς ἐνέβαλον εἰς τοῦτον οἱ Ῥωμαῖοι διώκοντες αὐτόν, ὑποστρέφει τε καὶ στρατοπεδεύεται κατὰ τὴν ἐκ τοῦ αὐλῶνος ἔξω φέρουσαν ὁδόν. Ἐκ δὲ τούτων συνεβεβήκει τοῖς Ῥωμαίοις, οὐχ ὃν ἐβούλοντο ἐκλέξασθαι τόπον εἰς στρατοπεδείαν, ἀλλ' ὃν ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ καιρός, ἔνθα οὔτε ἵπποις χιλὸν εὔπορον ἦν λαμβάνειν, ὄρεσι περικλειομένου τοῦ τόπου ψιλοῖς καὶ δυσβάτοις, οὔτε ἑαυτοῖς τροφὰς ἐκ τῆς πολεμίας συγκομίζειν, ἐπειδὴ κατηνάλωντο ἃς οἴκοθεν ἔφερον, οὔτε μεταστρατοπεδεύσασθαι, τῶν πολεμίων ἀντικαθημένων καὶ κωλυόντων τὰς ἐξόδους. Βιάσασθαί τε προελόμενοι καὶ προελθόντες εἰς μάχην ἀνεκρούσθησαν, καὶ πολλὰς πληγὰς λαβόντες εἰς τὸν αὐτῶν κατεκλείσθησαν χάρακα. Ὁ δὲ Κοίλιος ἐπαρθεὶς τῷ προτερήματι τούτῳ περιετάφρευέ τε αὐτοὺς καὶ περιεχαράκου, καὶ πολλὰς ἐλπίδας εἶχε λιμῷ πιεσθέντας παραδώσειν αὐτῷ τὰ ὅπλα. Ἀφικομένης δ' εἰς Ῥώμην περὶ τούτων ἀγγελίας, Κοΐντος ὁ καταλειφθεὶς ἐπὶ τῆς πόλεως ἔπαρχος ἀπὸ τῆς σὺν αὐτῷ στρατιᾶς, ὅσον ἦν ἀκμαιότατόν τε καὶ κράτιστον μέρος ἐπιλέξας, ἐπὶ συμμαχίαν ἔπεμψε τῷ ὑπάτῳ. Ἡγεῖτο δὲ τῆς δυνάμεως ταύτης Τῖτος Κοΐντιος ὁ ταμίας, ἀνὴρ ὑπατικός. Πρὸς δὲ τὸν ἕτερον τῶν ὑπάτων Ναύτιον, ἐπὶ τῆς ἐν Σαβίνοις στρατιᾶς ὄντα, γράμματα διαπέμψας, τά τε συμβάντα τῷ Μηνυκίῳ διεσάφησε, καὶ αὐτὸν ἥκειν ἠξίου διὰ ταχέων. Κἀκεῖνος, ἐπιτρέψας τοῖς πρεσβευταῖς τὸν χάρακα φυλάττειν, αὐτὸς σὺν ὀλίγοις ἱππεῦσιν εἰς Ῥώμην ἐλαύνει συντόνῳ χρησάμενος ἱππασίᾳ· εἰσελθὼν δ' εἰς τὴν πόλιν ἔτι πολλῆς νυκτὸς οὔσης, ἐβουλεύετο σὺν τῷ Φαβίῳ καὶ τῶν ἄλλων βουλευτῶν τοῖς πρεσβυτάτοις, ὅ τι χρὴ ποιεῖν. Ἐπεὶ δὲ πᾶσιν ἐδόκει δικτάτορος δεῖσθαι ὁ καιρός, ἀποδείκνυσιν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ταύτην Λεύκιον Κοΐντιον Κικιννάτον. Καὶ αὐτὸς μὲν ταῦτα διαπραξάμενος ᾤχετο πάλιν ἐπὶ τὸ στρατόπεδον.

XXIV. Ὁ δὲ τῆς πόλεως ἔπαρχος Φάβιος ἔπεμπε τοὺς παραληψομένους τὸν Κοΐντιον ἐπὶ τὴν ἀρχήν. Ἔτυχε δὲ καὶ τότε ὁ ἀνὴρ τῶν κατ' ἀγρὸν ἔργων τι διαπραττόμενος. Ἰδὼν δὲ τον προσιόντα ὄχλον καὶ ὑποπτεύσας ἐπ' αὐτὸν ἥκειν, ἐσθῆτά τ' ἐλάμβανεν εὐπρεπεστέραν, καὶ ὑπαντήσων αὐτοῖς ἐπορεύετο. Ὡς δ' ἐγγὺς ἦν, ἵππους τε αὐτῷ φαλάροις κεκοσμημένους ἐκπρεπέσι προσῆγον καὶ πελέκεις ἅμα ταῖς ῥάβδοις εἰκοσιτέτταρας, παρέστησαν ἐσθῆτά τε ἁλουργῆ καὶ

tuissent, se pium justumque bellum inferre coactum iri : ac tum demum consulem *cum exercitu* miserunt. Gracchus, cognito Romanorum adventu, motis castris ulterius est progressus, hostibus e vestigio ipsum sequentibus : quia volebat eos in ea loca pertrahere, in quibus ipse meliore conditione esset futurus. Quod etiam accidit; nam quum observasset quandam convallem montibus cinctam, et Romani, qui ipsum sequebantur, in eam ingressi fuissent, agmen convertit, et castra posuit in via, quæ extra convallem ferebat. Quo factum est ut Romani locum, non quem cupiebant, sed quem ratio temporis ipsis dabat, ad castra ponenda caperent; ubi nec pabuli copiam pro equis habere poterant, loco montibus nudis et accessu difficilibus circumdato; nec sibi ipsis commeatus ex hostico comparare, consumptis, quos domo attulerant : nec castra mutare, hostibus castra opposita habentibus, atque exitus obsidentibus. Quare, quum statuissent viam vi tentare, et in aciem prodiissent, rejecti sunt; et, multis vulneribus acceptis, in eadem castra sunt compulsi. Tum Cœlius, hoc secundo successu elatus, eos fossa valloque circumdare cœpit : et in magnam spem venerat, eos fame coactos, armis traditis, deditionem facturos. His Romam nunciatis, Q. Fabius, urbis præfectus, selectum suarum copiarum florem ac robur consuli auxilio misit. His autem copiis præerat T. Quintius quæstor, vir consularis. Ad alterum vero consulem, qui exercitum in Sabinis habebat, literis missis significavit, quid Minucio accidisset eumque, ut celeriter veniret, rogavit. Ille, commissa legatis castrorum custodia, cum reliquis equitibus concitato itinere Romam venit; urbemque ingressus adhuc intempesta nocte, quidnam faciendum esset cum Fabio aliisque senioribus civibus consultabat. Ubi vero omnibus visum est tempus dictatorem poscere, ad eum magistratum L. Cincinnatum designavit. Atque ipse, his peractis, in sua castra est reversus.

XXIV. Fabius autem, præfectus urbis, misit qui ad imperium Quintium adducerent. Forte autem tunc quoque ille quoddam opus rusticum faciebat. Quum vero turbam adventantem conspexisset, suspicatus eam ad se venire, vestem elegantiorem sumsit, ipsisque obviam ivit. Ad quos postquam accessit, et equos phaleris insignibus ornatos adduxerunt, et viginti quatuor fasces cum ipsis securibus et purpuram, atque alia insignia quibus olim regium imperium exorna-

τἆλλα παράσημα, οἷς πρότερον ἡ τῶν βασιλέων ἐκεκόσμητο ἀρχή, προσήνεγκαν. Ὁ δὲ μαθὼν ὅτι δικτάτωρ ἀποδέδεικται τῆς πόλεως, οὐχ ὅπως ἠγάπησε τηλικαύτης τιμῆς τυχών, ἀλλὰ προσαγανακτήσας εἶπεν· « Ἀπολεῖται ἄρα καὶ τούτου τοῦ ἐνιαυτοῦ ὁ « καρπὸς διὰ τὰς ἐμὰς ἀσχολίας, καὶ πεινήσομεν « ἅπαντες κακῶς. » Μετὰ ταῦτα, παραγενόμενος εἰς τὴν πόλιν, πρῶτον μὲν ἐθάρρυνε τοὺς πολίτας, λόγον ἐν τῷ πλήθει διεξελθών, ἐξεγεῖραι τὰς ψυχὰς δυνάμενον ἐλπίσιν ἀγαθαῖς· Ἔπειτα συναγαγὼν ἅπαντας τοὺς ἐν ἀκμῇ, τούς τε κατὰ πόλιν καὶ τοὺς ἐκ τῶν ἀγρῶν, καὶ τὰς παρὰ τῶν συμμάχων ἐπικουρίας μεταπεμψάμενος, ἱππάρχην τε ἀποδείξας Λεύκιον Ταρκύνιον, ἄνδρα τῶν ἠμελημένων μὲν διὰ πενίαν, τὰ δὲ πολέμια γενναῖον, ἐξῆγε συγκεκροτημένην ἔχων δύναμιν, καὶ καταλαβὼν τὸν ταμίαν Τίτον Κοίντιον ἀναδεχόμενον αὐτοῦ τὴν παρουσίαν, λαβὼν καὶ τὴν σὺν ἐκείνῳ δύναμιν, ἧκεν ἐπὶ τοὺς πολεμίους. Ὡς δὲ κατώπτευσε τὴν τῶν χωρίων φύσιν, ἐν οἷς ἦν τὰ στρατόπεδα, μέρος μέν τι τῆς στρατιᾶς ἐπὶ τοῖς μετεώροις ἔταξεν, ὡς μήτε βοήθεια παραγένοιτο τοῖς Αἰκανοῖς ἑτέρα μήτε τροφαί. Τὴν δὲ λοιπὴν δύναμιν αὐτὸς ἔχων προῆγεν ἐκτεταγμένην ὡς εἰς μάχην. Καὶ ὁ Κοίλιος οὐδὲν ὑποδείσας· ἥ τε γὰρ δύναμις ἡ περὶ αὐτὸν ἦν οὐκ ὀλίγη, καὶ αὐτὸς ἐδόκει ψυχὴν οὐ κακὸς εἶναι [τὰ πολέμια]· δέχεται αὐτὸν ἐπιόντα, καὶ γίνεται μάχη καρτερά. Χρόνου δὲ πολλοῦ διελθόντος, καὶ τῶν Ῥωμαίων διὰ τοὺς συνεχεῖς πολέμους ἀναφερόντων τὸν πόνον, τῶν τε ἱππέων κατὰ τὸ κάμνον μέρος ἀεὶ ἐπιβοηθούντων τοῖς πεζοῖς, ἡσσηθεὶς ὁ Γράκχος κατακλείεται πάλιν εἰς τὸν ἑαυτοῦ χάρακα. Καὶ μετὰ τοῦτο ὁ Κοίντιος, περιταφρεύσας αὐτὸν ὑψηλῷ χάρακι καὶ πύργοις πυκνοῖς περιλαβών, ἐπεὶ κάμνοντα ἔμαθε τῶν ἀναγκαίων τῇ σπάνει, αὐτός τε προσβολὰς ἐποιεῖτο συνεχεῖς πρὸς τὸν χάρακα τῶν Αἰκανῶν, καὶ τῷ Μηνυκίῳ προσέταξεν ἀπὸ τῶν ἑτέρων ἐξιέναι μερῶν. Ὥστε ἠναγκάσθησαν [οἱ] Αἰκανοὶ τροφῆς τε ἀπορούμενοι καὶ συμμάχων βοήθειαν ἀπεγνωκότες, πολιορκούμενοί τε πολλαχόθεν, ἱκετηρίας ἀναλαβόντες ἐπιπρεσβεύεσθαι πρὸς τὸν Κοίντιον περὶ φιλίας διαλεγόμενοι. Ὁ δὲ τοῖς μὲν ἄλλοις Αἰκανοῖς ἔφη σπένδεσθαι καὶ διδόναι τοῖς σώμασι τὴν ἄδειαν, τά τε ὅπλα ἀποθεμένοις καὶ καθ' ἕνα διεξιοῦσιν ὑπὸ ζυγόν, Γράκχῳ δὲ τῷ ἡγεμόνι τῶν πολεμίων καὶ τοῖς σὺν ἐκείνῳ βουλεύσασι τὴν ἀπόστασιν ὡς πολεμίοις χρήσεσθαι, ἐκέλευσέ τε αὐτοῖς ἄγειν τοὺς ἄνδρας δεδεμένους. Ὑπομενόντων δὲ ταῦτα τῶν Αἰκανῶν, τελευταῖον αὐτοῖς ἐκεῖνο προσέταξεν· « Ἐπειδὴ Τύσκλον πόλιν Ῥωμαίων σύμμαχον ἐξηνδραποδίσαντο καὶ διήρπασαν, οὐδὲν ὑπὸ Τυσκλάνων παθόντες κακὸν, ἀντιπαρασχεῖν αὐτῷ πόλιν τῶν σφετέρων, Κορβιῶνα, τὰ ὅμοια διαθεῖναι ». Ταύτας λαβόντες τὰς ἀποκρίσεις οἱ πρέσβεις τῶν Αἰκανῶν ἀπῆεσαν, καὶ μετ' οὐ πολὺ παρῆσαν, ἄγον-

batur, obtulerunt. Unde quum cognovisset, se dictatorem creatum, non solum tanto honore sibi delato lætatus non est, sed etiam non sine indignatione in has voces erupit: « Peribit ergo hujus quoque anni fructus « ob meas occupationes, et male omnes esuriemus. » Post hæc in urbem profectus, primum quidem cives bono animo esse jussit, oratione apud populum habita, ut eorum animos bona spe excitaret. Deinde vero omnibus junioribus, tam iis, qui in urbe, quam iis, qui in agris erant, coactis, accitisque sociorum auxiliis, magistrum equitum dixit L. Tarquinium, virum non magnæ existimationis propter paupertatem, sed rebus bellicis strenuum: cum copiis istis conflatis, ubi Titum Quintium quæstorem attigit, qui ipsius adventum exspectabat, assumto illius etiam milite, in hostes est profectus. Quum autem conspexisset naturam locorum, in quibus castra erant, partem copiarum in locis editioribus collocavit, ne qua nova auxilia commeatusque Æquis submitterentur: ipse autem cum reliquo exercitu instructo in aciem progressus est. Cœlius vero, nihil consternatus (nam et exercitu non exiguo stipatus erat, atque ipse bello fortis ac magnanimus habebatur) imperium ejus excepit, et acre prœlium commissum est. Quum autem diu pugnatum esset et Romani, bellis continuis assueti, laborem facile ferrent, equitesque peditibus semper succurrerent, quacunque parte laborarent, Gracchus victus in sua castra est compulsus. Post hæc Quintius eum alto vallo et crebris castellis circumdedit atque, ubi eum victus inopia laborare cognovit, Æquorum castra continuato labore oppugnare cœpit, et Minucio imperavit, ut ab altera castrorum parte copias educeret. Ita ut Æqui, commeatuum penuria pressi, auxilioque sociorum desperato, et variis ex partibus oppugnati, cogerentur, supplicum insignia accipientes, mittere legatos ad Quintium de pace acturos. Ille vero respondit, se cæteris Æquis pacem daturum, illisque impunitatem concessurum, si arma deponerent, jugum subire singuli vellent; at Gracchum belli ducem, aliosque defectionis auctores, ut hostes tractaturum: jussitque ut eos vinctos sibi dederent. Æquis autem hæc perferentibus, illud postremum ipsis imperavit ut « quum Tusculum urbem populi Romani sociam, nulla injuria a Tusculanis accepta, cepissent, et cives ei in servitutem rapuissent, eorum res diripuissent, vicissim ipsi quoque Corbionem, suam civitatem, sibi eodem modo tractandam darent. » Cum his responsis legati abierunt; nec multo post reversi sunt, Gracchum ejusque socios in vinculis adducentes. Ipsi vero inermes e castris suis sunt egressi, et per castra Romana

τες τὸν Γράκχον καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ δεδεμένους· αὐτοὶ δὲ, τὰ ὅπλα θέντες, ἐξέλιπον τὴν παρεμβολὴν διαπορευόμενοι, καθάπερ ὁ στρατηγὸς ἐκέλευσε, διὰ τοῦ Ῥωμαίων χάρακος καθ' ἕνα ὑπὸ ζυγὸν, καὶ τὴν Κορβιῶνα κατὰ τὰς ὁμολογίας παρέδοσαν, τὰ ἐλεύθερα σώματα μόνον ἐξελθεῖν αἰτησάμενοι, ὑπὲρ ὧν διήλλαξαν τοὺς Τυσκλάνων αἰχμαλώτους.

XXV. Παραλαβὼν δὲ ὁ Κοΐντιος τὴν πόλιν, τὰ μὲν ἐπιφανέστατα τῶν λαφύρων εἰς Ῥώμην ἐκέλευσε φέρειν, τὰ δὲ ἄλλα πάντα διελέσθαι κατὰ λόχους ἐπέτρεψε τοῖς τε σὺν αὐτῷ παραγενομένοις στρατιώταις καὶ τοῖς ἅμα Κοϊντίῳ τῷ ταμίᾳ προαποσταλεῖσι. Τοῖς δὲ μετὰ Μηνυκίου τοῦ ὑπάτου κατακλεισθεῖσιν ἐν τῷ χάρακι μεγάλην ἔφη δεδωκέναι δωρεὰν τὰ σώματα αὐτῶν ἐκ θανάτου ῥυσάμενος. Ταῦτα πράξας, καὶ τὸν Μηνύκιον ἀποθέσθαι τὴν ἀρχὴν ἀναγκάσας, ἀνέστρεψεν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ κατήγαγε λαμπρότατον ἁπάντων ἡγεμόνων θρίαμβον, ἐν ἡμέραις ἑκκαίδεκα ταῖς πάσαις, ἀφ' ἧς παρέλαβε τὴν ἀρχὴν, στρατόπεδόν τε σώσας φίλιον καὶ πολεμίων δύναμιν ἀκμάζουσαν καθελὼν, πόλιν τε αὐτῶν πορθήσας καὶ φρουρὰν αὐτῆς ὑπολιπὼν τόν τε ἡγεμόνα τοῦ πολέμου καὶ τοὺς ἄλλους ἐπιφανεῖς ἄνδρας ἁλύσει δεδεμένους ἄγων. Καὶ ὃ μάλιστα πάντων αὐτοῦ θαυμάζειν ἄξιον, ὅτι τὴν τοσαύτην ἀρχὴν εἰς ἑξάμηνον εἰληφὼς, οὐκ ἐχρήσατο παντὶ τῷ χρόνῳ, ἀλλὰ συναγαγὼν τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν καὶ περὶ τῶν πεπραγμένων λόγον ἀποδοὺς, ἐξωμόσατο τὴν ἀρχὴν, τῆς τε βουλῆς δεομένης γῆν τε ὅσην ἐβούλετο λαβεῖν ἐκ τῆς δορικτήτου, καὶ ἀνδράποδα καὶ χρήματα ἐκ τῶν λαφύρων, ἐπανορθῶσαι [τε] τὴν πενίαν πλούτῳ δικαίῳ, ὃν ἀπὸ πολεμίων κάλλιστον ἐκτήσατο τοῖς ἰδίοις πόνοις, οὐκ ἠξίωσε, φίλων τε καὶ συγγενῶν δωρεὰς προσφερόντων μεγάλας καὶ ἀντὶ παντὸς ἀγαθοῦ τιθεμένων ἐκεῖνον τὸν ἄνδρα εὖ ποιεῖν, ἐπαινέσας αὐτοὺς τῆς προθυμίας, οὐδὲν τῶν διδομένων ἔλαβεν, ἀλλ' ἀπῆλθε πάλιν εἰς τὸ μικρὸν ἐκεῖνο χωρίον, καὶ τὸν αὐτουργὸν αὖθις ἀντὶ τοῦ βασιλικοῦ μετειλήφει βίον, μεῖζον φρονῶν ἐπὶ πενίᾳ ἢ ἄλλοι ἐπὶ πλούτῳ. Μετ' οὐ πολὺν δὲ χρόνον καὶ Ναύτιος, ἅτερος τῶν ὑπάτων, νικήσας Σαβίνους ἐκ παρατάξεως, καὶ τῆς χώρας αὐτῶν πολλὴν καταδραμὼν, ἀπῆγεν ἐπ' οἴκου τὰς δυνάμεις.

XXVI. Μετὰ δὲ τούτους ὀλυμπιὰς μὲν ἦν ὀγδοηκοστὴ καὶ πρώτη, ἣν ἐνίκα στάδιον Πολύμναστος Κυρηναῖος, Ἀθήνησι δὲ ἄρχων Καλλίας, ἐφ' οὗ τὴν ὕπατον ἀρχὴν ἐν Ῥώμῃ παρέλαβον Γάϊος Ὁράτιος καὶ Κόϊντος Μηνύκιος. Ἐπὶ τούτων Σαβῖνοι πάλιν στρατεύσαντες ἐπὶ Ῥωμαίους, πολλὴν τῆς χώρας αὐτῶν ἐδῄωσαν, καὶ ἧκον οἱ φυγόντες ἐκ τῶν ἀγρῶν ἀθρόοι, κρατεῖσθαι πάντα ὑπ' αὐτῶν τὰ μεταξὺ Κρουστομερείας τε καὶ Φιδήνης λέγοντες· Αἰκανοί τε, οἱ νεωστὶ καταπολεμηθέντες, ἐν τοῖς ὅπλοις αὖθις ἦσαν. Καὶ οἱ μὲν ἀκμαιότατοι αὐτῶν, νυκτὸς ἐλάσαντες ἐπὶ Κορ-

transeuntes (ut imperator mandarat) sub jugum missi fuerunt, Corbionem ex pacto dediderunt; hoc uno impetrato, ut ingenuis, *antequam urbs diriperetur*, excedere liceret, pro quibus captivos Tusculanos sine pretio dimiserunt.

XXV. Quintius, accepta urbe, prædæ quicquid erat lectissimum Romam ferri jussit: reliqua omnia centuriatim dividi permisit, tum iis, qui secum venerant, tum iis, qui cum quæstore Quintio præmissi fuerant: iis vero, qui cum Minucio consule intra castra compulsi fuerant, se magnum donum dedisse dicebat, quod eorum corpora ex morte eripuisset. His peractis, et coacto Minucio magistratum deponere, Romam rediit, et triumphum egit clariorem, quam ullus unquam imperator; quod intra sextum decimum diem, ex quo magistratum acceperat, suorum castra servasset, et florentem hostium exercitum profligasset, eorumque urbem diripuisset, præsidiumque in ea reliquisset, et belli ducem atque alios viros illustres catenis vinctos præ se egisset. Et, quod maxime in eo viro admiratione dignum fuit, *illud est*, quod tantum imperium in sex menses acceptum non retinuerit, quantum lex ipsi permittebat: sed convocato ad concionem populo, rerumque a se gestarum ratione reddita, se magistratu abdicaverit. Quumque eum rogaret senatus ut, quantum vellet ex agro armis quæsito caperet, et ex præda mancipia et pecunias, atque justis divitiis honestissime suis laboribus ex hoste partis paupertatem levaret, quumque amici et cognati magna dona ei offerrent, et nihil magis cuperent, quam ut talis vir dives esset; ille, laudata eorum egregia voluntate, nihil eorum, quæ offerebantur, acceperit, sed ad suum illum agellum redierit, et laboriosam vitam iterum regiæ anteposuerit, ob suam paupertatem magis se efferens, quam alii ob divitias. Non multo post et Nautius, alter consul, Sabinis acie victis, et agro eorum bona ex parte excursionibus vastato, copias domum reduxit.

XXVI. Hos *consules* excepit olympias LXXXI, qua vicit in stadio Polymnastus Cyrenæus, archonte Athenis Callia, quo anno C. Horatius et Q. Minucius Romæ consules creati. His consulibus Sabini, rursus expeditione contra Romanos facta, magnam agri partem vastarunt; et qui ex agris fugerant, catervatim venientes, nunciabant, omnia a Crustumerio Fidenas usque in eorum potestatem venisse. Æqui quoque, nuper devicti, in armis iterum erant; et noctu lectissimi quique ex illis Corbionem profecti, quod oppidum superiore anno

βιῶνα πόλιν, ἣν [ἐν] τῷ παρελθόντι ἐνιαυτῷ Ῥωμαίοις παρέδοσαν, τήν τε φρουρὰν τὴν ἐν αὐτῇ κοιμωμένην εὑρόντες, κατέσφαξαν πλὴν ὀλίγων, οἳ ἔτυχον ἀφυστεροῦντες....· οἱ δὲ λοιποὶ μεγάλῃ χειρὶ στρατεύσαντες ἐπὶ πόλιν Ὀρτῶνα, τοῦ Λατίνων ἔθνους, ἐξ ἐφόδου καταλαμβάνονται, καὶ ὅσα Ῥωμαίους οὐχ οἷοί τ' ἦσαν ἐργάσασθαι, ταῦτα δι' ὀργὴν τοὺς συμμάχους αὐτῶν διέθεσαν. Τοὺς μὲν γὰρ ἐν ἥβῃ πάντας, πλὴν εἴ τινες διέφυγον, εὐθὺς ἁλισκομένης τῆς πόλεως, ἀπέκτειναν, γυναῖκας δὲ καὶ παῖδας αὐτῶν καὶ τὰ γηραιὰ τῶν σωμάτων ἠνδραποδίσαντο, καὶ τῶν χρημάτων, ὅσα δύναμις ἦν αὐτοῖς φέρειν, συσκευασάμενοι κατὰ σπουδὴν, πρὶν ἅπαντας ἐπιβοηθῆσαι Λατίνους, ἀνέστρεψαν. Τούτων δὲ ἅμα προσαγγελλομένων ὑπό τε Λατίνων καὶ τῶν ἐκ τῆς φρουρᾶς διασωθέντων, ἡ μὲν βουλὴ στρατιὰν ἐκπέμπειν ἐψηφίσατο καὶ τοὺς ὑπάτους ἀμφοτέρους πορεύεσθαι· οἱ δὲ περὶ τὸν Οὐεργίνιον δήμαρχοι, πέμπτον ἔτος ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὄντες ἐξουσίας, ἐκώλυον, ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς πρότερον ἐποίουν ἔτεσιν, ἐνιστάμενοι ταῖς στρατολογίαις τῶν ὑπάτων, τὸν ἐντὸς τείχους πρῶτον ἀξιοῦντες καταλυθῆναι πόλεμον, ἀποδοθείσης τῷ δήμῳ τῆς περὶ τοῦ νόμου διαγνώσεως, ὃν ὑπὲρ τῆς ἰσηγορίας εἰσέφερον, ὅ τε δῆμος αὐτοῖς συνελάμβανε πολλοὺς κατὰ τῆς βουλῆς καὶ ἐπιφθόνους διεξιοῦσι λόγους. Ἑλκομένου δὲ τοῦ χρόνου, καὶ οὔτε τῶν ὑπάτων ὑπομενόντων προβουλεῦσαί τε καὶ εἰς τὸν δῆμον συγχωρῆσαι βουλομένων τὴν καταγραφὴν καὶ τὴν ἔξοδον τῆς στρατιᾶς γενέσθαι, λόγων τε πολλῶν καὶ κατηγοριῶν, ἃς ἐποιοῦντο κατ' ἀλλήλων, ἔν τε ταῖς ἐκκλησίαις καὶ ἐπὶ τῆς βουλῆς μάτην ἀναλισκομένων, ἑτέρα τις εἰσαχθεῖσα ὑπὸ τῶν δημάρχων ἐπὶ τῇ βουλῇ πολιτεία καὶ παρακρουσαμένη τὸ συνέδριον, τὴν μὲν τότε κατέχουσαν στάσιν ἐπράυνεν, ἑτέρων δὲ πολλῶν καὶ μεγάλων ἐγένετο πλεονεκτημάτων αἰτία τῷ δήμῳ. Διηγήσομαι δὲ καὶ ταύτην τὴν δυναστείαν, ὃν τρόπον ὁ δῆμος ἔλαβε.

Romanis dediderant, præsidium in eo sopitum nacti iugularunt, exceptis paucis, qui forte aberant. Reliqui vero ingenti manu ad Ortonam, Latini nominis oppidum, profecti, id primo impetu ceperunt et iram, quam in Romanos effundere non potuerant, in eorum socios omnes effuderunt, omnesque puberos (præter eos qui statim, dum urbs caperetur, evaserant) interfecerunt; uxores et liberos eorum atque senes captivos abduxerunt, et pecuniis, quascunque ferre potuerunt, festinanter collectis, priusquam omnes Latini illis succurrerent, se domum receperunt. His duabus cladibus eodem tempore nunciatis, tum a Latinis, tum ab iis, qui ex arce capta elapsi fuerant, senatus utrumque consulem cum exercitu mittere decrevit. At Virginius eiusque collegæ, quintum jam annum eamdem potestatem habentes, id impediebant quemadmodum annis superioribus fecerant, consulibus delectus habentibus intercedentes, utque domesticum bellum prius finiretur postulantes, permissa plebis judicio cognitione legis, quam de juris æquabilitate ferebant; et ipsa plebs illis multas voces invidiæ plenas in senatum jactantibus suffragabantur. Quum autem tempus protraheretur, nec consules pati possent de ea lege senatusconsultum fieri, eamque promulgari, nec tribuni vellent permittere, ut delectus haberentur et copiæ educerentur, quumque multa verba hinc inde fierent, multaque convicia ultro citroque, tam in concionibus, quam in senatu, frustra jactarentur, novum quoddam institutum contra senatum a tribunis inventum, quo patres decepti fuerunt, tunc quidem illam seditionem sopivit; sed plebi multa et magna commoda attulit, eiusque potentiam auxit. Quomodo autem hanc quoque potentiam plebs fuerit adepta, narrabo.

XXVII. Φθειρομένης καὶ διαρπαζομένης τῆς τε Ῥωμαίων καὶ τῶν συμμάχων γῆς, καὶ τῶν πολεμίων ὡς δι' ἐρημίας ἐλαυνόντων κατ' ἐλπίδα τοῦ μηδεμίαν ἐπ' αὐτοὺς ἐξελεύσεσθαι δύναμιν διὰ τὴν κατέχουσαν ἐν τῇ πόλει στάσιν, οἱ μὲν ὕπατοι τὴν βουλὴν συνήγαγον, ὡς περὶ τῶν ὅλων ἔσχατον τοῦτο βουλευσόμενοι. Ῥηθέντων δὲ πολλῶν λόγων, πρῶτος ἐρωτηθεὶς γνώμην Λεύκιος Κοΐντιος, ὁ τῷ παρελθόντι γενόμενος ἔτει δικτάτωρ, ἀνὴρ οὐ μόνον τὰ πολέμια δεινότατος τῶν καθ' ἑαυτὸν, ἀλλὰ καὶ τὰ πολιτικὰ δοκῶν εἶναι φρονιμώτατος, γνώμην ἀπεφήνατο .... ἐν ᾗ, μάλιστα μὲν πείθειν τούς τε δημάρχους καὶ τοὺς ἄλλους πολίτας, τὴν μὲν ὑπὲρ τοῦ νόμου διάγνωσιν οὐδὲν ἐν τῷ παρόντι κατεπείγουσαν εἰς ἑτέρους ἀναβαλέσθαι καιροὺς ἐπιτηδειοτέρους, τὸν δ' ἐν χερσὶν ὄντα καὶ ὅσον οὔπω τῇ πόλει πλησιάζοντα πόλεμον ἄρασθαι πάσῃ προθυμίᾳ, καὶ μὴ περιϊδεῖν τὴν μετὰ

XXVII. Dum populi Romani sociorumque agri diriperentur, et hostes tanquam per loca deserta iter facerent, quod persuasum haberent, nullum exercitum contra se proditurum ob seditionem intestinam, consules senatum coegerunt, ut tunc de summa rerum postremum consultaturi. Multis autem verbis hinc inde factis, primus rogatus sententiam L. Quintius, qui superiore anno dictator fuerat, vir non solum in rebus bellicis acerrimus, sed etiam in tractandis civilibus negotiis omnium sui seculi prudentissimus, dixit pro sententia, quod maxime tam tribunos, quam cæteros cives movit, illam legis cognitionem tunc minime urgentem in aliud tempus opportunius differendam: bellum vero, quod esset præ manibus, et propemodum reipublicæ jam immineret, omni alacritate animi suscipiendum, nec committendum ut imperium, multis laboribus partum, turpiter et ignaviter amitteretur. Quod si

πολλῶν κτηθεῖσαν ἡγεμονίαν πόνων αἰσχρῶς καὶ ἀνάνδρως ἀπολομένην. Ἐὰν δὲ μὴ πείθηται ὁ δῆμος, τοὺς πατρικίους ἅμα τοῖς πελάταις καθοπλισαμένους τῶν τε ἄλλων πολιτῶν παραλαβόντας, οἷς ἦν ἑκοῦσι συνάρασθαι τοῦ καλλίστου ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀγῶνος, χωρεῖν προθύμως ἐπὶ τὸν πόλεμον θεοὺς, ὅσοι φυλάττουσι τὴν Ῥωμαίων πόλιν, ἡγεμόνας τῆς ἐξόδου ποιησαμένους. Συμβήσεσθαι γὰρ αὐτοῖς δυεῖν καλῶν ἔργων καὶ δικαίων θάτερον, ἢ νίκην ἐξενέγκασθαι πασῶν ὧν αὐτοί ποτ' ἢ οἱ πατέρες ἐξηνέγκαντο λαμπροτάτην, ἢ περὶ τῶν ἐν αὐτῇ καλῶν εὐψύχως ἀγωνιζομένοις ἀποθανεῖν. Ταύτης μέντοι τῆς καλῆς πείρας οὔτε αὐτὸς ἀπολείψεσθαι ἔφη, ἀλλ' ἐν ἴσῳ τοῖς κράτιστα ἐρρωμένοις παρὼν ἀγωνιεῖσθαι, οὔτε τῶν ἄλλων τινὰ πρεσβυτέρων, οἷς ἐστιν ἐλευθερίας τε καὶ δόξης ἀγαθῆς λόγος.

XXVIII. Ὡς δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασι ταῦτα ἐδόκει, καὶ οὐθεὶς ἦν ὁ τοὐναντία ἐρῶν, οἱ μὲν ὕπατοι τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν συνεκάλουν. Συνελθόντος δὲ ὡς ἐπὶ καινοῖς ἀκούσμασι παντὸς τοῦ κατὰ τὴν πόλιν ὄχλου, παρελθὼν ἅτερος τῶν ὑπάτων Γάϊος Ὁράτιος, ἐπειρᾶτο πείθειν τοὺς δημοτικοὺς ἑκόντας ὑπομεῖναι καὶ ταύτην τὴν στρατείαν. Ἀντιλεγόντων δὲ τῶν δημάρχων καὶ τοῦ δήμου προσέχοντος αὐτοῖς τὸν νοῦν, παρελθὼν πάλιν ὁ ὕπατος εἶπε· « Καλὸν, ὦ « Οὐεργίνιε, καὶ θαυμαστὸν ἔργον ἐξειργάσασθε, δια« σπάσαντες ἀπὸ τῆς βουλῆς τὸν δῆμον· καὶ τὸ μὲν « ἐφ' ὑμῖν εἶναι μέρος πάντ' ἀπολωλέκαμεν, ὅσα παρὰ « τῶν προγόνων παραλαβόντες ἢ τοῖς ἑαυτῶν πόνοις « κτησάμενοι κατέσχομεν, τἀγαθά. Οὐ μὴν ἡμεῖς « γε ἀκονιτὶ μεθησόμεθα αὐτῶν, ἀλλ' ἀναλαβόντες τὰ « ὅπλα μετὰ τῶν βουλομένων σώζεσθαι τὴν πατρίδα, « χωρήσομεν ἐπὶ τὸν ἀγῶνα, τὰς ἀγαθὰς προβαλλό« μενοι τῶν ἔργων ἐλπίδας· καὶ εἴ τις ἄρα θεὸς ἐπισ« κοπεῖ τοὺς καλοὺς καὶ δικαίους ἀγῶνας, καὶ τὴν « πόλιν τήνδε αὔξουσα ἐκ πολλοῦ [χρόνου] τύχη μήπω « προλέλοιπεν αὐτὴν, κρείττους τῶν ἐχθρῶν ἐσόμεθα· « εἰ δέ τις ἄρα ἐνέστηκε δαίμων καὶ ἐναντιοῦται τῇ « σωτηρίᾳ τῆς πόλεως, οὔτοι τό γ' ἐν ἡμῖν εὔνουν « καὶ πρόθυμον ἀπολεῖται, ἀλλὰ τὸν ἁπάντων κρά« τιστον θάνατον αἱρησόμεθα ὑπὲρ τῆς πατρίδος. « Ὑμεῖς δὲ αὐτοῦ μένοντες, οἰκουρεῖτε ἅμα ταῖς γυ« ναιξὶν, ὦ καλοὶ καὶ γενναῖοι προστάται τῆς πόλεως, « ἐγκαταλιπόντες, μᾶλλον δὲ προδόντες ἡμᾶς, οἷς οὔτε « ἂν νικήσωμεν ἡμεῖς ὁ βίος ἔσται καλὸς, οὔτε ἂν ἄλ« λως χωρήσῃ τὰ καθ' ἡμᾶς ἀσφαλής· εἰ μὴ ἄρα ἐκείνῃ « τῇ ψυχρᾷ ἐλπίδι ἐπαίρεσθε, ὡς διαφθαρέντων τῶν « πατρικίων, ὑμᾶς ἐάσουσιν οἱ πολέμιοι ταύτην « ὑπολογιζόμενοι τὴν εὐεργεσίαν, καὶ συγχωρήσουσιν « ὑμῖν τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἡγε« μονίαν, καὶ πάντα τἄλλ' ἀγαθὰ, ὅσα νῦν ἔχετε, « καρποῦσθαι, ὧν ὑμεῖς, ὅτε τὰ ἄριστα ἐφρονεῖτε, « πολλὴν μὲν γῆν ἀπετέμεσθε, πολλὰς δὲ πόλεις « ἐξανδραποδισάμενοι κατεσκάψατε, πολλὰ δὲ καὶ

plebs non pareret, *dixit*, patricios una cum suis clientibus armatos, et adjunctis aliis civibus, quotquot ad præclarissimum pro patria certamen ultro operam suam offerrent, ad bellum alacriter proficisci debere, deos omnes urbis Romanæ custodes duces viæ facientes. Fore namque ut e duobus præclaris ac justis alterum ipsi consequantur: aut enim victoriam omnium, quas unquam aut ipsi aut majores retulissent, clarissimam reportaturos; aut pro victoriæ bonis fortiter pugnantes casuros. Huic autem honesto conatui ne se quidem defuturum dicebat, sed in prœlio vel hominum robustissimorum operam æquaturum, nec ullos alios ex senioribus, qui libertatis essent studiosi et bonæ existimationis rationem haberent, abfuturos.

XXVIII. Quum autem cæteri quoque in hanc sententiam irent, nec ullus esset qui contra diceret, consules populum ad concionem convocarunt. Ad quam quum tota urbana turba, ut rem novam audiret, confluxisset, alter consul, C. Horatius, in medium progressus, conatus est persuadere plebi, ut hanc quoque expeditionem volens ac libens susciperet. Tribunis vero reclamantibus, et plebe animum ad illos advertente, consul iterum progressus sic locutus est: « Præclarum, Virgini, et « admirandum facinus fecistis vos, qui plebem a senatu « divellitis: et quantum in vobis est, omnia bona ami« simus, quæcumque aut a maioribus accepta, aut nos« tris laboribus parta possidemus. Verumtamen nos non « patiemur, hæc nobis sine *sudore et* pulvere eripi; sed « captis armis una cum illis, qui patriam salvam cupiunt, « bona spe factisque freti, ad hoc certamen ibimus: et « si quis forte deus honesta et bona ac justa certamina « curat et si fortuna, quæ hanc urbem jamdiu auget, eam « nondum deseruit, victoriam ab hoste reportabimus. « Quod si quis deus forte nobis obsistat, et reipublicæ « saluti adversetur, haud tamen pro ea pietate et animi « alacritate, quæ in nobis est, peribit: sed mortem om« nium honestissimam pro patria eligemus. Vos vero, o « generosi et præclari urbis præsides, in ea cum mulier« culis remanentes domum custodite, nobis desertis, « imo potius proditis: quibus, nec si vicerimus, honeste « nec, si res aliter nobis successerit, tuto licebit vivere. « Nisi forte frigida illa spe elati, existimatis fore ut hos« tes, exstinctis patriciis, hoc beneficium considerantes, « intactos vos relinquant; et patria, libertate, imperio, « et reliquis omnibus bonis, quæ nunc possidetis, frui « vobis permittant: quos (quando optime de republica « sentiebatis) magna agrorum parte mulctatis, multasque « eorum urbes, civibus in servitutem abstractis, ever« tistis, atque multa et magna tropæa et monumenta ini« micitiarum erexistis, quæ ne ulla quidem temporis ve« tustate deleri poterunt. Sed quid eo ob hæc plebem « increpo, quæ nunquam sponte peccavit; quin potius

« μεγάλα καὶ οὐδὲ ὑπὸ τοῦ παντὸς αἰῶνος ἀφανισθησόμενα τρόπαια καὶ μνημεῖα τῆς ἔχθρας ἀνεστήσατε. Ἀλλὰ τί τῷ δήμῳ ταῦτα ἐπιτιμῶ, ὃς οὐδέποτε πονηρὸς ἑκὼν ἐγένετο, μᾶλλον ἢ οὐχ ὑμῖν, ὦ Οὐεργίνιε, τοῖς τὰ καλὰ ταῦτα πολιτευομένοις; ἡμῖν μὲν οὖν, οἷς ἀνάγκη μηδὲν ταπεινὸν φρονεῖν, δέδοκταί τε καὶ οὐδὲν ἔσται τὸ κωλῦσον ἄρασθαι τὸν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀγῶνα· ὑμῖν δὲ τοῖς ἐγκαταλιποῦσι καὶ προδοῦσι τὸ κοινὸν ἥξει δίκη τιμωρὸς οὐ μεμπτὴ παρὰ θεῶν, ἐὰν ἄρα διαφύγητε τὴν παρὰ ἀνθρώπων κόλασιν. Ἀλλ' οὐδὲ ταύτην διαφεύξεσθε· καὶ μή με δεδίττεσθαι ὑπολάβητε, ἀλλὰ εὖ ἴστε, ὅτι οἱ καταλειφθέντες ἡμῶν ἐνθάδε φύλακες τῆς πόλεως, ἐὰν κρείττω τὰ τῶν ἐχθρῶν γένηται, φρονήσουσιν ἃ προσῆκεν αὐτοῖς φρονεῖν. Οὐ γὰρ δήπου βαρβάροις μέν τισι, ἁλισκομένοις ὑπὸ τῶν πολεμίων, εἰς νοῦν ἦλθε μήτε γυναικῶν αὐτοῖς παραχωρῆσαι, μήτε παίδων μήτε πόλεων, ἀλλὰ τὰς μὲν ἐμπρῆσαι, τὰς δὲ κατασφάξαι· Ῥωμαίοις δὲ ἄρα, οἷς ἑτέρων ἄρχειν πάτριόν ἐστιν, οὐ παραστήσεται ταῦτα περὶ ἑαυτῶν φρονεῖν; οὐχ οὕτως ἀγεννεῖς ἔσονται, ἀλλ' ἀφ' ὑμῶν τῶν ἐχθίστων ἀρξάμενοι, τότε χωρήσουσι πρὸς τὰ φίλια. Πρὸς ταῦτα [ὁρῶντες] ἐκκλησιάζετε, καὶ νόμους εἰσφέρετε καινούς. »

XXIX. Ταῦτα καὶ πολλὰ τούτοις ὅμοια εἰπὼν, παρεστήσατο τοὺς πρεσβυτάτους τῶν πατρικίων κλαίοντας, οὓς ἰδόντες πολλοὶ τῶν δημοτικῶν οὐδὲ αὐτοὶ κατέχειν τὰ δάκρυα ἐδύναντο. Γενομένης δὲ πολλῆς συμπαθείας πρός τε τὰς ἡλικίας τῶν ἀνδρῶν καὶ πρὸς τὰς ἀξίας, μικρὸν ἐπισχὼν ὁ ὕπατος· « Οὐκ αἰσχύνεσθε, ἔφησεν, ὦ πολῖται, οὐδὲ κατὰ γῆς δύεσθε, εἰ οἵδε οἱ γέροντες ὑπὲρ ὑμῶν τῶν νέων τὰ ὅπλα ἀναλήψονται, ἀλλ' ὑπομενεῖτε ἀπολειφθῆναι τούτων ἡγουμένων, οὓς ἀεὶ πατέρας ἐκαλεῖτε; Ὦ σχέτλιοι ὑμεῖς, καὶ οὐδὲ πολῖται ταύτης ἄξιοι λέγεσθαι τῆς γῆς, ἣν ἔκτισαν οἱ τοὺς πατέρας ἐπὶ τῶν ὤμων ἐνέγκαντες, οἷς καὶ διὰ ὅπλων καὶ διὰ πυρὸς ὁδοὺς ἀσφαλεῖς θεοὶ παρέσχον. » Ὡς δὲ κατέμαθεν ὁ Οὐεργίνιος ἀγόμενον τὸν δῆμον ὑπὸ τῶν λόγων, δεδοικὼς μὴ παρὰ τὴν ἑαυτοῦ γνώμην κοινωνεῖν ὑπομείνῃ τοῦ πολέμου, παρελθὼν εἶπεν· « Ἡμεῖς οὔτε ἐγκαταλείπομεν οὔτε προδίδομεν ὑμᾶς, ὦ πατέρες, οὐδ' ἂν ἀπολειφθείημεν ὑμῶν, ὥσπερ οὐδὲ πρότερον ἠξιώσαμεν οὐδεμιᾶς ἀπολειφθῆναι στρατείας, ἀλλὰ καὶ ζῆν αἱρούμεθα σὺν ὑμῖν καὶ πάσχειν ὅ τι ἂν τῷ δαίμονι δοκῇ μεθ' ὑμῶν. Πρόθυμοι δ' ἐν παντὶ καιρῷ περὶ ὑμᾶς γεγονότες ἀξιοῦμεν μετρίας παρὰ ὑμῶν τυχεῖν χάριτος, ὥσπερ τῶν κοινῶν κινδύνων ἰσομοιροῦμεν ὑμῖν, οὕτως καὶ τῶν δικαίων τὸ ἴσον ἔχειν, νόμους καταστησάμενοι φύλακας τῆς ἐλευθερίας, οἷς ἅπαντες ἀεὶ χρησόμεθα. Εἰ δὲ προσίσταται τοῦτο ὑμῖν, καὶ οὐκ ἀξιοῦτε τοῖς ἑαυτῶν πολίταις ταύτην συγχωρῆσαι τὴν χάριν, ἀλλὰ θανάτου

« vos, Virgini, qui tam egregie rempublicam administratis? Nos certe, quos ipsa necessitas viros magnanimos esset cogit, decrevimus (nec quidquam nos prohibebit) pro patria certamen subire : vos vero, desertores et proditores reipublicæ, diis iustas et meritas pœnas dabitis. Ac si forte hominum pœnas effugeritis, at certe non etiam istas effugietis. Nec putetis me terrendi caussa hæc dicere : sed certo sciatis eos, qui de nobis relicti fuerint ad urbis præsidium, si hostes victores fuerint, eam, quæ ipsos deceat, mentem habituros. Si enim nonnullis barbaris jam ab hoste devictis in mentem venit, ut nec conjuges, nec liberos, nec civitates, in eorum potestatem venire paterentur; sed illas quidem cremarent, hos vero jugularent : non putatis, hæc Romanis (quibus patrium est aliis imperare) in mentem ventura, et ita sibi eos consulturos? non adeo degeneres erunt : sed, a vobis inimicissimis initio facto, tunc demum manus in carissimos quosque convertent. Hæc igitur considerantes, conciones habeatis, et novas leges feratis. »

XXIX. Hæc et multa alia hujusmodi locutus, produxit patrum maximos natu flentes. Quibus conspectis multi de plebe ne ipsi quidem a lacrymis sibi temperare potuerunt. Itaque vehementer motis affectibus ætate ac dignitate hominum, consul post interpositum breve silentium : « Non pudet vos, Quirites, inquit, nec sub terram vos abditis, quod isti senes pro vobis juvenibus arma capiant? et eos duces deserere sustinebitis, quos patres semper vocabatis? O vos miseros, et cives hac patria indignos, cuius conditores parentes suos humeris gestaverunt, quibus per medios hostes armatos et incendia dii tutam viam præbuerunt. » Tunc Virginius, ut vidit plebem his sermonibus flecti, veritus, ne vel contra animi sui sententiam ad illam belli societatem se addere cogeretur, in medium progressus, sic est locutus : « Non deserimus, nec prodimus vos, patres, nec vos deseremus, sicut nec unquam ante ullam militiam deserere voluimus : sed et vobiscum vivere volumus, et vobiscum pati, quidquid fortunæ libuerit. Sed quum semper prom tam vobis operam navaverimus, hanc mediocrem gratiam a vobis reposcimus; ut, quemadmodum communium periculorum ex æquo sumus vobiscum participes, sic etiam æquo jure degamus, constitutis legibus libertatis custodibus, quibus omnes in posterum utamur. Quod si hoc apud vos decrevistis et vestris civibus hanc gratiam concedere non vultis : sed juris æquabilitatem plebi impertire gravius morte

« τιμᾶσθε τὸ μεταδοῦναι τῷ δήμῳ τῆς ἰσηγορίας, « οὐκέτι φιλονεικοῦμεν ὑμῖν· αἰτησόμεθα δ' ἑτέραν « παρ' ὑμῶν χάριν, ἧς τυχόντες ἴσως ἂν οὐδὲ καινῶν « ἔτι δεηθείημεν νόμων. Εἰσέρχεται δ' ἡμᾶς εὐλά- « βεια, μή ποτε οὐδὲ ταύτης τύχωμεν, ἐξ ἧς τῇ βουλῇ « μὲν οὐδὲν ἔσται βλάβος, τῷ δὲ δήμῳ τιμή τις ὑπάρ- « ξει καὶ φιλανθρωπία. »

XXX. Εἰπόντος δὲ τοῦ ὑπάτου, ὅτι τοῦτο τὸ πολίτευμα τῇ βουλῇ συγχωροῦντες οὐθενὸς ἄλλου ἁμαρτήσονται τῶν μετρίων, καὶ κελεύοντος λέγειν ὅτου δέονται, ὀλίγα διαλεχθεὶς τοῖς συνάρχουσιν ὁ Οὐεργίνιος, ἐπὶ τῆς βουλῆς ἔφησεν ἐρεῖν. Καὶ μετὰ ταῦτα, συναγαγόντων τὸ συνέδριον τῶν ὑπάτων, παρελθὼν καὶ τὰ δίκαια τοῦ δήμου πρὸς τὴν βουλὴν ἅπαντα εἰς ἓν συνενεγκάμενος, ᾐτήσατο διπλασιασθῆναι τὴν ἀρχὴν τὴν προϊσταμένην τοῦ δήμου, καὶ ἀντὶ τῶν πέντε δημάρχων δέκα εἰς ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἀποδείκνυσθαι. Τοῦτο οἱ μὲν ἄλλοι βλάβην οὐδεμίαν ᾤοντο τῷ κοινῷ φέρειν, ἀλλὰ διδόναι καὶ μὴ ἀντιπράττειν παρῄνουν, ἄρχοντος τῆς γνώμης Λευκίου Κοϊντίου, τοῦ τότε μέγιστον ἔχοντος ἐν τῇ βουλῇ κράτος. Εἷς δὲ μόνος ἀντέλεγε Γάϊος Κλαύδιος, υἱὸς Ἀππίου Κλαυδίου, τοῦ παρὰ πάντα τὸν χρόνον τοῖς εἰσηγήμασι τῶν δημοτικῶν, εἴ τινα μὴ νόμιμα ἦν, ἐναντιωθέντος, διαδεδεγμένος τὰ πολιτεύματα τοῦ πατρὸς, καὶ ὅτ' αὐτὸς εἶχε τὴν ὕπατον ἀρχὴν, κωλύσας δοθῆναι τοῖς δημάρχοις τὴν κατὰ τῶν ἱππέων τῶν ἐπὶ τῇ συνωμοσίᾳ διαβαλλομένων ἐξέτασιν· καὶ μακρὸν διεξελθὼν λόγον ἐδίδασκεν, « ὅτι μετριώτερος « μὲν ὁ δῆμος οὐδὲ χρηστότερος ἔσται διπλασιασθεί- « σης αὐτῷ τῆς ἀρχῆς, ἀνοητότερος δὲ καὶ βαρύτερος. « Οὐ γὰρ ἐπὶ ῥητοῖς τισι παραλήψεσθαι τὴν ἀρχὴν « τοὺς ὕστερον ἀποδειχθησομένους, ὥστε μένειν ἐπὶ « τοῖς καθεστηκόσιν, ἀλλὰ καὶ τὸν περὶ τῆς κληρου- « χίας αὖθις προθήσειν νόμον καὶ τὸν ὑπὲρ τῆς ἰσοτι- « μίας, καὶ πάντας ἑξῆς ζητήσειν, ὅ τι λέγοντες ἢ « πράττοντες τὸ μὲν τοῦ δήμου κράτος αὐξήσουσι, τὰς « δὲ τῆς βουλῆς τιμὰς καταλύσουσι. » — Καὶ σφόδρα ἐκίνησε τοὺς πολλοὺς ὁ λόγος. Ἔπειτα μετήγαγεν αὐτοὺς ὁ Κοΐντιος, διδάσκων « Ὅτι πρὸς τῆς βουλῆς « ἐστι τὸ πολλοὺς εἶναι τοῦ δήμου προστάτας. Ἧττον « γὰρ ὁμονοήσειν τοὺς πλείους τῶν ἐλαττόνων, « μίαν δὲ βοήθειαν εἶναι τοῖς κοινοῖς, ἣν Ἄππιον « Κλαύδιον τὸν Γαΐου πατέρα πρῶτον ἰδεῖν, ἐὰν στα- « σιάζῃ τὸ ἀρχεῖον καὶ μὴ πᾶσι τὸ αὐτὸ δοκῇ. » — Ἐδόκει τε δὴ ταῦτα καὶ γίνεται δόγμα βουλῆς· ἐξεῖναι τῷ δήμῳ δέκα δημάρχους καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἀποδεικνύναι, τῶν δὲ τότε ὄντων ἐν ἀρχῇ μηδένα. Τοῦτο τὸ προβούλευμα οἱ περὶ τὸν Οὐεργίνιον λαβόντες τὸν ἐπ' αὐτῷ γραφέντα νόμον δέκα δημάρχους εἰς τὸν ἐπιόντα ἐνιαυτὸν ἀπέδειξαν. Παυσαμένης δὲ τῆς στάσεως, καταγράψαντες τὰς δυνάμεις οἱ ὕπατοι διεκληρώσαντο τὰς ἐξόδους· καὶ Μηνυκίῳ μὲν οὖν ὁ κατὰ Σαβίνων πόλεμος ἐδόθη. Ὁρατίῳ δὲ ὁ κατ' Αἰκανῶν,

« censetis, vobiscum non amplius hac de re contende- « mus; sed aliud beneficium a vobis petemus, quo im- « petrato, fortasse ne novis quidem legibus opus erit. « Veremur autem ne hoc quoque nobis denegetur; « quod nullum detrimentum senatui afferet, plebi vero « valde honorificum et acceptum erit. »

XXX. Quum autem consul respondisset, si tribuni actionem istam senatui permitterent, nihil justi eis denegatum iri, jussissetque effari quid peterent, Virginius, pauca prius cum collegis collocutus, respondit se id in senatu dicturum. Ac mox senatu a consulibus coacto, ille in medium progressus, omnibus plebis privilegiis secum in curiam allatis, petiit, ut plebis magistratus duplicaretur, et pro quinque tribunis decem quotannis crearentur. Hoc alii nullum damnum reipublicæ allaturum arbitrabantur, sed concedendum esse, nec quidquam moliendum censebant; cujus sententiæ princeps erat L. Quintius, cujus tum maxima erat in senatu auctoritas. Unus solus contradixit, C. Claudius, Appii filius istius, qui semper omnibus plebis novis institutis (si qua iniqua erant) adversatus fuerat; qui ex patris disciplina quum et ipse consulatum gereret, impedivit ne inquisitio in equestrem ordinem, de conjuratione falso suspectum, tribunis permitteretur. Hic paucis verbis docuit, plebem nec modestiorem nec meliorem futuram duplicato ejus magistratu, sed dementiorem ac insolentiorem. Neque enim certis conditionibus eos, qui in posterum creandi essent, magistratum accepturos, ita ut pactis starent; sed confestim de lege agraria, et de honoribus æquandis mentionem facturos, omnesque deinceps dictis et factis plebis potentiam augere, et senatus honores tollere conaturos. Hæc oratio multos vehementer movit. Deinde autem Quintius eos in aliam sententiam traduxit, docens, jure senatus esse, multos esse tribunos plebis; plurimos enim minus concordes fore, quam pauciores : unum autem esse reipublicæ auxilium, quod Appius Claudius, Caii pater, primus animadverterit, videlicet si hoc collegium dissideret, nec omnibus idem videretur. In hanc igitur sententiam factum est senatusconsultum : « Licere plebi decem tribunos quotannis creare; sed « nullum ex illis, qui tunc magistratum gerebant. » Id senatusconsultum acceptum Virginius et collegæ promulgarunt atque, legem de ea re scriptam plebiscito confirmantes, decem tribunos in annum insequentem designarunt. Sedata seditione, consules copiis conscriptis provincias sunt sortiti : ac Minucio bellum contra Sabinos commissum, Horatio contra Æquos; et ambo

καὶ κατὰ σπουδὴν ἐξῄεσαν ἀμφότεροι. Σαβῖνοι μὲν οὖν τὰς πόλεις διὰ φυλακῆς ἔχοντες ὑπερεῖδον, ἀγομένων τε καὶ φερομένων ἁπάντων τῶν κατὰ τοὺς ἀγρούς· Αἰκανοὶ δὲ τὴν ἐναντιωσομένην Ῥωμαίοις δύναμιν ἀπέστειλαν. Ἀγωνισάμενοι δὲ λαμπρῶς οὐχ οἷοί τ' ἐγένοντο τὴν Ῥωμαίων ὑπερβαλέσθαι δύναμιν, ἀλλ' ἠναγκάσθησαν εἰς τὰς πόλεις ἀπελθεῖν, ἀποβαλόντες τὸ πολίχνιον, ὑπὲρ οὗ τὸν ἀγῶνα ἐποιοῦντο. Ὁράτιος δὲ τρεψάμενος τοὺς πολεμίους καὶ πολλὰ τῆς χώρας αὐτῶν κακώσας, τοῦ τε Κορβιῶνος τὰ τείχη κατασπάσας καὶ τὰς οἰκήσεις ἐκ θεμελίων ἀνελὼν, ἀπῆγε τὴν δύναμιν ἐπ' οἴκου.

XXXI. Τῷ δ' ἑξῆς ἔτει, Μάρκου Οὐαλερίου καὶ Σπορίου Οὐεργινίου τὴν ὑπατείαν ἐχόντων, στρατιὰ μὲν ὑπερόριος οὐδεμία ἐξῆλθε Ῥωμαίων, πολιτικὰ δέ τινα προσκρούσματα τοῖς δημάρχοις πρὸς τοὺς ὑπάτους συνέστη πάλιν, ἐξ ὧν πλέον ἔσχον οἱ δήμαρχοι παρασπάσαντές τι τῆς ὑπατικῆς δυναστείας. Τὸν μὲν γὰρ ἔμπροσθεν χρόνον ἐκκλησίας μόνον ἦσαν οἱ δήμαρχοι κύριοι, βουλὴν δὲ συνάγειν ἢ γνώμην ἀγορεύειν οὐκ ἐξῆν αὐτοῖς, ἀλλ' ἦν τῶν ὑπάτων τοῦτο τὸ γέρας. Οἱ δὲ τότε δήμαρχοι πρῶτοι συγκαλεῖν ἐπεβάλοντο τὴν βουλὴν, Ἰκιλλίου τὴν πεῖραν εἰσηγησαμένου, ὃς ἡγεῖτο μὲν τοῦ ἀρχείου, δραστήριος δέ τις ἦν ἀνὴρ, καὶ ὡς Ῥωμαῖος εἰπεῖν οὐκ ἀδύνατος. Εἰσέφερε γάρ τι καὶ οὗτος πολίτευμα καινὸν, ἀξιῶν ἀπομερισθῆναι τοῖς δημόταις τόπον εἰς οἰκιῶν κατασκευὰς τὸν καλούμενον Αὐεντῖνον. Ἔστι δὲ λόφος ὑψηλὸς ἐπιεικῶς, οὐκ ἐλάττων ἢ δώδεκα σταδίων τὴν περίμετρον, ἐμπεριεχόμενος τῇ πόλει, ὃς οὐχ ἅπας τότε ᾠκεῖτο, ἀλλ' ἦν δημόσιός τε καὶ ὕλης ἀνάπλεως. Τοῦτο τὸ πολίτευμα εἰσάγων ὁ δήμαρχος τοῖς τότε ὑπάτοις καὶ τῇ βουλῇ προσῄει δεόμενος, τὸν ἐπ' αὐτῷ γραφέντα νόμον προβουλεῦσαί τε καὶ εἰς τὸν δῆμον ἐξενεγκεῖν. Ἀναβαλλομένων δὲ καὶ παρελκόντων τῶν ὑπάτων τὸν χρόνον, πέμψας τὸν ὑπηρέτην ὡς αὐτοὺς ἐκέλευσεν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἀκολουθεῖν καὶ τὴν βουλὴν συγκαλεῖν. Ἐπεὶ δὲ τῶν ῥαβδούχων τις ἀπήλασε τὸν ὑπηρέτην, κελευσθεὶς ὑπὸ τῶν ὑπάτων, ἀγανακτήσας ὁ Ἰκίλλιος καὶ οἱ συνάρχοντες αὐτοῦ, συνέλαβον τὸν ῥαβδοῦχον καὶ ἀπῆγον, ὡς ῥίψοντες κατὰ τῆς πέτρας. Οἱ δὲ ὕπατοι βιάσασθαι μὲν ἢ τὸν ἀγόμενον ἀφελέσθαι, καίτοι δεινὰ δοκοῦντες ὑβρίσθαι, ἀδύνατοι ἦσαν, ἐπεκαλοῦντο δὲ τὴν ἐκ τῶν ἄλλων δημάρχων βοήθειαν. Οὐθὲν γὰρ τῶν πραττομένων ὑπὸ τῆς ἀρχῆς ἐκείνης ἐπισχεῖν ἢ κωλῦσαι τῶν ἄλλων τινὶ ἔξεστιν, ἀλλ' ἑτέρου δημάρχου τοῦτό ἐστι τὸ κράτος. Τοῖς δὲ ἄρα πᾶσιν ἦν ταῦτα κατ' ἀρχὰς δεδογμένα, μήτ' εἰσηγήσασθαί τινα καινὸν πολίτευμα μηθὲν ἐφ' ἑαυτῷ βαλλόμενον, ἐὰν μὴ πᾶσι τὸ αὐτὸ δοκῇ, μήτε ἐναντιωθῆναί τινα τοῖς πραττομένοις, [ἀλλὰ] ὅπερ ἂν αἱ πλείους γνῶμαι δοκιμάσωσι [τοῦτο εἶναι κύριον], καὶ περὶ τούτων εὐθὺς ἅμα τῷ παραλαβεῖν τὴν ἀρχὴν, ἱερὰ θύσαντες,

celeriter copias eduxerunt. Sabini, intra oppida se continentes atque ea tutantes, omnia quæ in agris erant, agi et ferri patiebantur. At Æqui exercitum miserunt, qui Romanis obviam iret. Qui licet strenue dimicassent, tamen Romanorum vires superare non potuerunt : sed se in oppida recipere coacti fuerunt, amisso oppidulo, pro quo pugnarant. Horatius vero, fusis ac fugatis hostibus, et agri eorum magna parte vastata et direpta, Corbionisque mœnibus dirutis atque ædificiis funditus eversis, exercitum domum reduxit.

XXXI. Anno sequenti, M. Valerio et Sp. Virginio consulatum gerentibus, nullum bellum externum a populo Romano gestum est : sed contentiones inter tribunos et consules domi renovatæ sunt, quibus tribuni consularem potestatem imminuerunt. Nam antea tribuni solum concionis convocandæ jus habebant; senatum vero cogere, aut sententiam dicere illis non licebat, sed hic honor consulum erat. Illius autem anni tribuni primi senatum convocare sunt aggressi, istius conatus auctore Icilio, qui ejus collegii princeps erat, vir industrius et Romana facundia pollens. Nam hic quoque novum institutum in rempublicam inducere est ausus, postulans ut locus, qui Aventinus vocatur, plebi ad ædes in eo fabricandas divideretur. Est autem collis modice altus, ambitu non minore quam duodecim stadiorum, mœnibus urbis comprehensus, qui tunc non totus habitabatur, sed erat publicus et nemorosus. Tribunus igitur hanc actionem inferens, ad ejus anni consules et senatum accessit, petiitque ut suam rogationem senatusconsulto confirmatam liceret promulgare, Consulibus autem rem differentibus et tempus protrahentibus, misso ad eos apparitore, ad collegium sequi atque senatum convocare jussit. Sed quum quidam ex lictoribus jussu *consulum* apparitorem repulisset; Icilius ejusque collegæ, id iniquo animo ferentes, lictorem comprehenderunt et, ut dejicerent de saxo, adduxerunt. At consules nec vim afferre nec eum, qui abducebatur, eripere potuerunt, licet se gravi contumelia affectos putarent : sed aliorum tribunorum opem implorabant. Quod enim ex illius collegii sententia fit, id prohibere aut impedire nulli alii licet : sed hæc potestas est alicujus alius tribuni. Illi vero jam ante inter se decreverant, ne quis privato consilio novum aliquod institutum inveheret, nisi illud ipsum toti collegio probaretur; nec ullus ulli actioni intercederet; sed quod plurium sententiis approbaretur, id ratum esset. Ac confestim simulatque magistratum inierunt, facta re divina, in hæc dato et accepto inter se jurejurando conspirarunt : rati, sic maxime tribunitiam

ὅρκους ἔδοσαν ἀλλήλοις· οὕτως οἰόμενοι μάλιστα τὸ τῆς δημαρχίας ἀκατάλυτον ἔσεσθαι κράτος, ἐὰν τὸ στασιάζον ἐξ αὐτῆς ἀναιρεθῇ. Τοῦτο δὴ φυλάττοντες τὸ συνωμόσιον, εἶπον ἀπάγεσθαι τὸν φύλακα τῆς ἀρχῆς τῶν ὑπάτων, κοινὴν ἁπάντων εἶναι λέγοντες τὴν γνώμην, οὐ μὴν διέμεινάν γ' ἐπὶ τῆς ὀργῆς, ἀλλὰ τοῖς πρεσβυτάτοις τῶν ἐκ τοῦ συνεδρίου παραιτουμένοις τὸν ἄνδρα ἀφῆκαν, τόν τε φθόνον ὑφορώμενοι τοῦ πράγματος, ὅτι πρῶτοι ἔμελλον θανάτῳ ζημιῶσαι [τὸν] ἄνδρα τὸ κελευσθὲν ὑπὸ τῶν ἀρχόντων ποιήσαντα, καὶ δεδοικότες, μὴ ἀπὸ ταύτης τῆς προφάσεως εἰς ἀπόνοιαν ἀναγκασθῶσιν οἱ πατρίκιοι τραπέσθαι.

XXXII. Μετὰ τοῦτο τὸ ἔργον συναχθείσης τῆς βουλῆς, οἱ μὲν ὕπατοι κατηγορίαν πολλὴν τῶν δημάρχων ἐποιήσαντο· παραλαβὼν δὲ τὸν λόγον ὁ Ἰκίλλιος περί τε τῆς εἰς τὸν ὑπηρέτην ὀργῆς ἀπελογεῖτο, τοὺς ἱεροὺς προφερόμενος νόμους, καθ' οὓς οὔτε ἄρχοντι οὔτε ἰδιώτῃ συνεχωρεῖτο πράττειν οὐδὲν ἐναντίον δημάρχῳ, καὶ περὶ τοῦ συγκαλεῖν τὴν βουλὴν ἐδίδασκεν, ὡς οὐδὲν εἴη πεποιηκὼς ἄτοπον, πολλοὺς καὶ παντοδαποὺς εἰς τοῦτο παρασκευασάμενος λόγους. Ὡς δ' ἀπελύσατο ταύτας τὰς κατηγορίας, τὸν ὑπὲρ τοῦ λόφου νόμον εἰσέφερεν. Ἦν δὲ τοιόσδε· « Ὅσα « μὲν ἰδιῶταί τινες εἶχον ἐκ δικαίου κτησάμενοι, « ταῦτα τοὺς κυρίους κατέχειν, ὅσα δὲ βιασάμενοί « τινες ἢ κλοπῇ λαβόντες ᾠκοδομήσαντο, κομισαμέ- « νους τὰς δαπάνας, ἃς ἂν οἱ διαιτηταὶ γνῶσι τῷ δή- « μῳ παραδιδόναι· τὰ δὲ ἄλλα, ὅσα [ἂν] ἦν δημόσια, « χωρὶς ὠνῆς τὸν δῆμον παραλαβόντα διελέσθαι. » Ἐδίδασκέ τε, ὅτι τοῦτο τὸ πολίτευμα εἰς πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα συνοίσει τῇ πόλει, μάλιστα δ' εἰς τὸ μὴ στασιάζειν ἔτι περὶ τῆς δημοσίας χώρας τοὺς πένητας, ἣν οἱ πατρίκιοι κατεῖχον. Ἀγαπήσειν γὰρ αὐτοὺς τῆς πόλεως λαχόντας μέρος, ἐπειδὴ τῆς χώρας οὐκ ἔξεστι διὰ τοὺς ἐσφετερισμένους αὐτήν, πολλοὺς ὄντας καὶ δυνατούς. Τοιούτων ῥηθέντων ὑπ' αὐτοῦ λόγων, ὁ μὲν ἀντιλέγων Γάϊος Κλαύδιος ἦν μόνος, οἱ δὲ συναγορεύοντες πολλοί. Καὶ ἔδοξε διδόναι τῷ δήμῳ τὸν τόπον. Μετὰ τοῦτο ἱεροφαντῶν τε παρόντων καὶ οἰωνοσκόπων καὶ ἱεροποιῶν δυεῖν, καὶ ποιησαμένων τὰς νομίμους εὐχάς τε καὶ ἀράς, ἐν τῇ λοχίτιδι ἐκκλησίᾳ συναχθείσῃ ὑπὸ τῶν ὑπάτων ὁ νόμος ἐκυρώθη, ὅς ἐστιν ἐν στήλῃ χαλκῇ γεγραμμένος, ἣν ἀνέθεσαν ἐν τῷ Αὐεντίνῳ, κομίσαντες εἰς τὸ τῆς Ἀρτέμιδος ἱερόν. Κυρωθέντος δὲ τοῦ νόμου, συνελθόντες οἱ δημοτικοὶ τά τ' οἰκόπεδα διελάγχανον καὶ κατῳκοδόμουν, ὅσον ἕκαστοι τόπον δυνηθεῖεν ἀπολαμβάνοντες. Εἰσὶ δὲ οἳ σύνδυο καὶ σύντρεις καὶ ἔτι πλείους συνιόντες οἰκίαν κατεσκευάζοντο μίαν, ἑτέρων μὲν τὰ κατάγεια λαγχανόντων, ἑτέρων δὲ τὰ ὑπερῷα. Ὁ μὲν οὖν ἐνιαυτὸς ἐκεῖνος εἰς τὰς κατασκευὰς τῶν οἰκήσεων ἐδαπανήθη.

XXXIII. Ὁ δὲ μετὰ τοῦτον, ἐν ᾧ τὴν ὕπατον

potestatem inviolabilem fore, si omne dissidium ex suo collegio sublatum esset. Hac igitur conjuratione servata, jusserunt lictorem abduci, dicentes id fieri de communi totius collegii sententia. Haud tamen in ea ira permanserunt, sed hominis supplicium patrum natu maximis deprecantibus condonarunt: rei invidiam veriti, quod primi morte mulctaturi essent hominem, qui magistratus jussa fecisset; veriti etiam, ne ob talem occasionem patricii, ad desperationem redacti, extrema audere cogerentur.

XXXII. Quo facto consules, coacto senatu, longa oratione in tribunos sunt invecti. Icilius vero, excepta oratione, iram in lictorem effusam excusavit, sacratis legibus in medium prolatis: « Neque magistratui, neque « homini privato licere tribuno ulla in re adversari. » Quod autem senatu convocare aggressus fuisset, demonstravit se ideo nihil absurdi fecisse; idque prolixa variaque oratione ad hoc ipsum præparata persuadere conatus est. Ubi vero hæc crimina diluit, mentionem suæ rogationis intulit. Erat enim hujusmodi: « Quæ « privati homines jure parta possiderent, ea manerent « penes pristinos dominos: quæ vero per vim, aut frau- « dem, ædificiis nonnulli occupassent ea, restituto ex « arbitrorum sententia pretio ædificationis, populo « addicerentur: reliqua vero, quæ publica essent, ea « sine pretio populo dividerentur. » Docebatque, hanc legem reipublicæ cum multis aliis in rebus utilem fore, tum vero præcipue ad tollendam pauperum seditionem ob agrum publicum, quem patricii retinebant. Nam contentos fore *dicebat*, si urbis aliquam partem sortito habuissent, quando agri publici *nullam partem* habere possent, quod a multis atque potentibus occupatus esset. Hac oratione ab illo habita, solus C. Claudius contradixit: at multi in ejus sententiam iverunt. Tandem senatusconsultum factum, ut plebi locus daretur. Postea, præsentibus pontificibus et auguribus, duobusque sacrificulis, votis, precibusque de more factis, centuriatis comitiis, quæ consules habuerant, lex est perlata, quæ exstat in ærea columna incisa, quam in Aventinum tulerunt, et in Dianæ templo reposuerunt. Hac lege perlata, plebeii convenerunt, solique areas inter se sorte diviserunt, et ibi ædificare cœperunt locum, quantum quisque poterat, occupantes. Nonnulli etiam duo simul et tres, pluresve unas ædes collatis impendiis exstruxerunt, aliis infimas earum partes, aliis superiores sibi capientibus. Ita igitur totus ille annus in ædificiis exstruendis consumtus est.

XXXIII. Annus sequens, qui consules habuit T. Ro-

ἀρχὴν παρειλήφεσαν Τίτος Ῥωμίλιος καὶ Γάϊος Οὐετούριος, δήμαρχοι δ' ἦσαν οἱ περὶ Λεύκιον Ἰκίλλιον τὸ δεύτερον ἄρχειν ἑξῆς αἱρεθέντες, οὐχ ἁπλοῦς, ἀλλὰ ποικίλος τις ἐγένετο καὶ μεγάλων μεστὸς πραγμάτων. Ἥ τε γὰρ πολιτικὴ στάσις ἤδη μεμαράνθαι δοκοῦσα ὑπὸ τῶν δημάρχων πάλιν ἀνεκινεῖτο, καὶ πόλεμοί τινες ἐκ τῶν ἀλλοεθνῶν ἀνέστησαν, οἳ κακὸν μὲν οὐδὲν διαθεῖναι τὴν πόλιν ἠδυνήθησαν, οὐ μικρὰ δὲ ὠφέλησαν, τὸ στασιάζον ἀνελόντες ἐξ αὐτῆς. Ἐγκύκλιον γὰρ δὴ τοῦτο καὶ ἐν ἔθει ἦν ἤδη τῇ πόλει, πολεμουμένῃ μὲν ὁμονοεῖν, εἰρήνην δὲ ἀγούσῃ στασιάζειν. Τοῦτο συνιδόντες ἅπαντες οἱ τὰς ὑπάτους ἀρχὰς παραλαβόντες, κατ' εὐχὰς μὲν εἴ τις ἔξωθεν ἀνασταίη πόλεμος ἐλάμβανον· ἡσυχαζόντων δὲ τῶν ἀντιπάλων αὐτοὶ κατεσκεύαζον ἐγκλήματα καὶ προφάσεις πολέμων· ἅτε ὁρῶντες διὰ μὲν τοὺς πολέμους μεγάλην καὶ εὐδαίμονα γινομένην τὴν πόλιν, διὰ δὲ τὰς στάσεις ταπεινὴν καὶ ἀσθενῆ. Οἷς ὅμοια γνόντες οἱ τότε ὕπατοι στρατιὰν ἐξάγειν ἔκριναν ἐπὶ τοὺς πολεμίους, δεδοικότες μή τι διὰ τὴν εἰρήνην ἄρξωνται ταράττειν ἀργοὶ καὶ πένητες ἄνθρωποι, τοῦτο μὲν ὀρθῶς ἰδόντες ὅτι δεῖ περισπᾶσαι τὸν ὄχλον ἐπὶ τοὺς ἔξω πολέμους, τὸ δὲ μετὰ τοῦτ' οὐκ ὀρθῶς. Δέον γὰρ αὐτοὺς ὡς ἐν νοσούσῃ πόλει μετρίαις χρῆσθαι ταῖς στρατολογίαις, ἐπὶ τὸ βίᾳ προσαναγκάζειν τοὺς ἀπειθοῦντας ἐτράποντο, οὔτε παραίτησιν οὔτε συγγνώμην οὐδενὶ διδόντες οὐδεμίαν, ἀλλὰ ταῖς ἐκ τῶν νόμων τιμωρίαις εἴς τε τὰ σώματα καὶ τὰς οὐσίας αὐτῶν πικρῶς χρώμενοι. Ταῦτα ποιούντων αὐτῶν ἀφορμὴν αὖθις εἰλήφεσαν οἱ δήμαρχοι τοῦ δημαγωγεῖν τὰ πλήθη· καὶ συναγαγόντες εἰς ἐκκλησίαν τά τε ἄλλα τῶν ὑπάτων κατεβόων, καὶ ὅτι πολλοὺς τῶν πολιτῶν ἐκέλευσαν εἰς τὸ δεσμωτήριον ἀπάγειν τὴν δημαρχικὴν ἐξουσίαν ἐπικαλεσαμένους, τῆς τε στρατολογίας ἀπολύειν ἔφασαν αὐτοὶ δὴ μόνοι ἐξουσίαν ἐκ τῶν νόμων ἔχοντες. Ὡς δὲ οὐδὲν ἐπέραινον, ἀλλὰ ἐπιστρεφεστέρας ἔτι τὰς καταγραφὰς ἑώρων γινομένας, ἔργοις κωλύειν ἐπεβάλλοντο. Ἀμυνομένων δὲ τῶν ὑπάτων καὶ τῷ κράτει τῆς ἀρχῆς...., ἐρεθισμοί τέ τινες ἐγίνοντο καὶ χειρῶν ἐπιβολαί. Συνηγωνίζετο δὲ τοῖς μὲν ὑπάτοις ἡ τῶν πατρικίων νεότης, τοῖς δὲ δημάρχοις ὁ πένης καὶ ἀργὸς ὄχλος. Ἐκείνην μὲν οὖν τὴν ἡμέραν πολὺ κρείττους ἐγένοντο τῶν δημάρχων οἱ ὕπατοι· ταῖς δ' ἑξῆς ἡμέραις πλείονος ὄχλου συρρέοντος εἰς τὴν πόλιν ἐκ τῶν ἀγρῶν, δόξαντες οἱ δήμαρχοι προσειληφέναι χεῖρα ἀξιόμαχον, ἐκκλησίας τε συνεχεῖς ἐποιοῦντο καὶ τοὺς ὑπηρέτας κακῶς διακειμένους ἐκ τῶν πληγῶν ἐπεδείκνυσαν καὶ τὴν ἀρχὴν ἔλεγον ἀποθήσεσθαι, εἰ μή τις αὐτοῖς ἔσται παρὰ τοῦ δήμου βοήθεια.

XXXIV. Συναγανακτοῦντος δὲ αὐτοῖς τοῦ πλήθους, ἐκάλουν τοὺς ὑπάτους ἐπὶ τὸν δῆμον, ὡς τῶν πεπραγμένων ὑφέξοντας λόγον. Ὡς δὲ οὐ προσεῖχον αὐτοῖς ἐκεῖνοι τὸν νοῦν, ἐπὶ τὴν βουλὴν παρῆσαν·

milium et C. Veturium, et tribunos plebis L. Icilium cum collegis iterum, non simplex sed varius, rebusque magnis memorabilis fuit. Nam et civilis seditio, quæ jam sopita videbatur, a tribunis iterum excitata est; et quædam bella a gentibus externis exorta sunt, quæ nullo incommodo rempublicam afficere potuerunt, imo vero non parva commoda ei attulerunt, quod seditione eam liberarint. Hæ enim vicissitudines in urbem redibant, hocque illi civitati familiare erat ut, si bello premeretur, concors esset, si pace frueretur, seditione laboraret. Quod quum animadverterent summi magistratus, nihilo magis, quam bellum aliquod externum, semper oriri optabant. Quoties vero pax foris erat, ipsi crimina confingebant, et bellorum occasiones quærebant : quippe quod viderent, rempublicam bellis magnam et fortunatam fieri, seditionibus vero humilem et infirmam reddi. Quare eodem consilio illius anni consules copias in hostes educere decreverunt, veriti ne homines otiosi ac inopes per pacem aliquas turbas excitare inciperent. Ac recte illi quidem sentiebant, qui turbam externa militia distinendam censerent; at in reliquis peccabant. Quum enim, ut in vitiosa civitate, moderatos delectus habere deberent; illi eos, qui militiam detrectabant, vi cogere cœperunt, nullam excusationem admittentes, nulli veniam dantes; sed pœnis lege statutis et in eorum corpora et bona acerbe utentes. Quæ quum illi facerent, tribuni occasionem plebis iterum ductandæ et concitandæ arripuerunt; eaque ad concionem convocata, quum alia crimina consulibus objiciebant, tum vero, quod multos cives tribunitiæ potestatis opem implorantes in carcerem duci jussissent; seque illos a militia liberare dictitabant, quippe qui legitima potestate essent præditi. Sed quum nihil proficerent, et longe maiore severitate delectus haberi viderent, factis obsistere tum aggressi sunt. Consulibus vero pro magistratus sui imperio resistentibus, animi irritati fuerunt, et sæpe ad manus est ventum. Consules autem juventus patricia adjuvabat, tribunos vero inops ac otiosa turba. Illo igitur die consules longe superiores tribunis discesserunt. Sequentibus vero diebus, majore turba ex agris in urbem confluente tribuni rati se jam satis validam manum ad resistendum habere, crebras conciones habebant, et suos apparitores male tractatos ac sugillatos ostendebant, et se magistratum deposituros minabantur, si nullum auxilium sibi a plebe ferretur.

XXXIV. Quum autem plebs una cum illis indignaretur, citarunt consules ad populum, ut factorum suorum caussam dicerent. Qui quum ipsis aures præberent, senatum adierunt (forte enim tunc patres his ipsis de

ἔτυχον γὰρ ὑπὲρ αὐτῶν τούτων συνεδρεύοντες· καὶ παρελθόντες ἐδέοντο, μήτε αὑτοὺς τὰ ἔσχατα πεπονθότας περιϊδεῖν, μήτε τὸν δῆμον ἀφαιρεθέντα τὴν ἐξ αὐτῶν βοήθειαν, διεξιόντες ὅσα ἦσαν πεπονθότες ὑπὸ τῶν ὑπάτων καὶ τῆς περὶ αὐτοὺς συνωμοσίας, οὐ μόνον εἰς τὴν ἐξουσίαν ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ σώματα προπηλακισθέντες. Ἠξίουν τε δυεῖν θάτερον ποιεῖν τοὺς ὑπάτους· εἰ μὲν ἀρνοῦνται μηδὲν ὧν οἱ νόμοι κεκωλύκασιν εἰς τὰ τῶν δημάρχων πλημμελῆσαι σώματα, παραγενομένους εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀπομόσαι· εἰ δὲ οὐχ ὑπομένουσι τὸν ὅρκον, ἥκειν ἐπὶ τοὺς δημότας λόγον ὑφέξοντας· ἀναδώσειν γὰρ ὑπὲρ αὐτῶν ταῖς φυλαῖς τὴν ψῆφον. Οἱ δὲ ὕπατοι πρὸς ταῦτ᾽ ἀπελογοῦντο, διδάσκοντες ὅτι τῆς ὕβρεως οἱ δήμαρχοι ἄρξειαν, αὐθαδείᾳ χρησάμενοι καὶ τολμήσαντες εἰς ὑπάτων σώματα παρανομεῖν, τὸ μὲν πρῶτον ὑπηρέταις τε καὶ ἀγορανόμοις ἐπιτάττοντες ἄγειν εἰς τὸ δεσμωτήριον ἄρχοντας, οἷς τὸ πάντων ἀποδέδοται κράτος, ἔπειτ᾽ αὐτοὶ τολμήσαντες ὁμόσε χωρεῖν σὺν τοῖς ἰταμωτάτοις τῶν δημοτικῶν· τάς τε ἀρχὰς διδάσκοντες ὅσον ἀλλήλων διαφέρουσιν, ἡ μὲν ὑπατικὴ τὸ τῶν βασιλέων ἔχουσα κράτος, ἡ δὲ δημαρχικὴ τῆς βοηθείας ἕνεκα παρεληλυθυῖα τῶν κατισχυομένων, ᾗ τοσούτου δεῖν ἐξεῖναι κατὰ τῶν ὑπάτων τινὸς ψῆφον ἀναδιδόναι τοῖς ὄχλοις, ὥστε μηδὲ κατὰ τῶν ἄλλων πατρικίων τοῦ φαυλοτάτου ταύτην ἀποδεδόσθαι τὴν ἐξουσίαν, ἂν μὴ ἡ βουλὴ ψηφίσηται. Ἠπείλουν τε, ὅταν ἐκεῖνοι ψῆφον ἀναδῶσι τοῖς δημόταις, αὐτοὶ τὰ ὅπλα περιθήσειν τοῖς πατρικίοις. Τοιούτων δὴ ῥηθέντων λόγων δι᾽ ὅλης ἡμέρας, οὐδὲν ἐξήνεγκεν ἡ βουλὴ τέλος, ἵνα μήτε τὴν τῶν ὑπάτων ἀρχὴν μειώσειε, μήτε τὴν τῶν δημάρχων, ἑκάτερον ὁρῶσα μεγάλων κινδύνων αἴτιον ἐσόμενον.

XXXV. Ἐπεὶ δὲ κἀκεῖθεν ἀπηλάθησαν οἱ δήμαρχοι βοήθειαν οὐδεμίαν εὑρόμενοι, ἐσκόπουν αὖθις ὅ τι χρὴ ποιεῖν εἰς τὸν δῆμον ἀφικόμενοι. Ἐνίοις μὲν οὖν ἐδόκει, καὶ μάλιστα τοῖς ταραχωδεστάτοις, ἀπιέναι πάλιν ἐκ τῆς πόλεως τοὺς δημοτικοὺς τὰ ὅπλα ἀναλαμβάνοντας εἰς τὸ ἱερὸν ὄρος, ἔνθα καὶ τὸ πρῶτον ἐστρατοπεδεύσαντο, καὶ τὸν πόλεμον ἐκεῖθεν ὁρμωμένους ποιεῖν πρὸς τοὺς πατρικίους, ἐπειδὴ τὰς συνθήκας ἔλυσαν ἐκεῖνοι τὰς γενομένας αὐτοῖς πρὸς τὸν δῆμον, καταλύοντες τὴν δημαρχικὴν ἐξουσίαν ἐκ τοῦ φανεροῦ. Τοῖς δὲ πλείοσιν ἐδόκει μὴ παραχωρεῖν τῆς πόλεως, μηδὲ κοινὰ πάντων ἐγκλήματα ποιεῖν ὑπὲρ ὧν ἰδίᾳ τινὲς εἰς τοὺς δημάρχους παρηνόμησαν, ἐὰν τὰ συγκεχωρημένα τοῖς νόμοις λαμβάνωσιν, οἳ κελεύουσι νηποινὶ τεθνάναι τοὺς ὑβρίσαντας [εἰς] τὰ τῶν δημάρχων σώματα. Τοῖς δὲ χαριεστέροις οὐδέτερον τούτων ἐφαίνετο καλῶς ἔχειν, οὔτε τὴν πόλιν ἐκλιπεῖν οὔτε φόνον ἄκριτον ἐπιτελεῖν, καὶ ταῦτα ὑπάτων, οἷς ἡ μεγίστη ὑπέκειτο ἀρχή, ἀλλ᾽ εἰς τοὺς συναγωνιζομένους αὐτοῖς μεταφέρειν τὴν ὀργήν, καὶ τὰς ἐκ τῶν νόμων τιμωρίας παρ᾽ ἐκείνων λαμβάνειν. Εἰ

rebus in curia consultabant) et in medium progressi rogarunt, ne se fœdissimas injurias passos negligerent, neve plebi suum auxilium eripi paterentur: (omnes injurias sibi a consulibus et conjurata eorum factione illatas recensentes; utpote qui contumeliis non solum potestati suæ, (verum etiam corporibus) illatis afficerentur; postulabantque, ut consules alterutrum facerent aut, si negarent se ullo modo in tribunorum corpora contra leges deliquisse, pro concione dejerarent; aut, si religio eos vetaret jurare, ad populum venirent, et apud eum caussam dicerent: se enim tribus in suffragia missuros. Consules ad hæc se purgantes responderunt, et demonstrarunt initium injuriarum a tribunis factum, qui insolenter se gessissent, et violentas manus contra fas consulum corporibus inferre ausi fuissent; primum quidem, quando per apparitores et ædiles in carcerem summos magistratus duci jusserunt; deinde vero, quando ipsimet, audacissimis quibusque plebeiis stipati, manus in eos injicere sunt ausi. Demonstrarunt etiam, quantum discrimen inter istos magistratus esset: consularem enim potestatem obtinere regium imperium *dicebant;* tribunitiam vero in civitatem receptam fuisse, ut civibus vim et injuriam patientibus opitularetur: et tantum abesse, ut liceret *tribunis* diem consulibus dicere, plebemque in suffragia contra eos mittere, ut ne in minimum quidem ordinis patricii hæc potestas illis, nisi ex senatusconsulto, sit data. Minabanturque, si illi plebem ad suffragia vocarent, patricios a se armatum iri. In his altercationibus consumta die, senatus nihil certi decrevit, ne vel consulum, vel tribunorum, magistratum minueret; quod utrumque magna pericula allaturum videret.

XXXV. Quum igitur tribuni etiam inde re infecta discessissent, reversi ad populum iterum consultare cœperunt, quid faciendum esset. Nonnulli suadebant, (præcipue vero, qui turbulentissimi erant) ut plebs, correptis armis, iterum secessionem faceret in sacrum montem, ubi et olim castra posuerat; eaque belli sedes esset contra patricios quando illi fœdus cum plebe factum violassent, tribunitia potestate aperte sublata. At major eorum pars censuit, de urbe non decedendum, nec culpam privatorum quorumdam, qui tribunos violarant, in omnes conferendam, dummodo legibus concessa obtineant quæ eos, qui tribunorum corpora violarant, aut exsilio aut morte mulctant. At homines ingenio mitiori præditi neutrum horum probabant, neque urbem deserendam, neque indicta caussa quemquam occidendum, præsertim vero consules, qui magistratus esset maximus; sed iram in eorum fautores transferendam, et pœnas de illis, quæ legibus sunt statutæ, sumendus censebant. Si igitur illo die tribuni, impetu impulsi, eo progressi fuissent, ut aliquid in

μὲν οὖν ἐκείνην τὴν ἡμέραν θυμῷ φερόμενοι δρᾶσαί τι οἱ δήμαρχοι κατὰ τῶν ὑπάτων ἢ τῆς βουλῆς προήχθησαν, οὐδὲν ἂν ἦν τὸ κωλῦσον αὐτὴν ὑφ᾽ αὑτῆς ἀπολωλέναι τὴν πόλιν· οὕτως ἕτοιμοι πάντες ἦσαν ἐπὶ τὰ ὅπλα καὶ τὸν κατ᾽ ἀλλήλων πόλεμον. Νῦν δὲ ἀναβαλόμενοι τὰ πράγματα, καὶ δόντες ἑαυτοῖς χρόνον εἰς ἀμείνω λογισμὸν, αὐτοί τε μετριώτεροι ἐγένοντο καὶ τὰς τῶν πολλῶν ὀργὰς ἐπράϋναν. Ἔπειτα τῇ ἑξῆς ἡμέρᾳ, τὴν τρίτην ἀπ᾽ ἐκείνης ἐσομένην ἀγορὰν προειπόντες, ἐν ᾗ τὸν δῆμον συνάξουσι καὶ ζημίαν ἐπιβαλοῦσι τοῖς ὑπάτοις ἀργυρικὴν, διέλυσαν τὴν ἐκκλησίαν. Ἐπεὶ δὲ πλησίον ἦν ὁ χρόνος, ἀπέστησαν καὶ ταύτης τῆς ἐπιβολῆς τῇ δεήσει τῶν πρεσβυτάτων τε καὶ ἐντιμοτάτων τὴν χάριν ἀνατιθέναι λέγοντες. Καὶ μετὰ ταῦτα συναγαγόντες τὸν δῆμον, ἔλεγον ὅτι τὰς μὲν εἰς ἑαυτοὺς ὕβρεις ἀφείκασι χαρισάμενοι πολλοῖς καὶ ἀγαθοῖς ἀνδράσι δεομένοις, οἷς οὐκ ἦν ὅσιον ἀντιλέγειν· ὧν δὲ ὁ δῆμος ἠδίκητο κωλυταί τε καὶ τιμωροὶ ἔσεσθαι. Προθήσειν γὰρ αὖθις τόν τε περὶ τῆς κληρουχίας νόμον ἔτη τριάκοντα παρειλκυσμένον, καὶ τὸν περὶ τῆς ἰσονομίας, ὃν οἱ πρὸ αὐτῶν δήμαρχοι προθέντες οὐκ ἐπεψήφισαν.

XXXVI. Ταῦτα ὑποσχόμενοι καὶ ὀμόσαντες ἀπέδειξαν ἡμέρας, ἐν αἷς ἀγορὰν ποιήσονται τοῦ δήμου, καὶ τὰς ψήφους ἀναδώσουσι περὶ τῶν νόμων· ἐπιστάντος δὲ τοῦ χρόνου, πρῶτον εἰσέφερον τὸν χωρονομικὸν νόμον, καὶ πολλοὺς διελθόντες λόγους ἐκάλουν εἴ τις τῷ νόμῳ συναγορεύειν βούλεται τῶν δημοτικῶν. Πολλῶν δὲ παριόντων καὶ τὰς ἑαυτῶν πράξεις, ἃς ἐν τοῖς πολέμοις ἀπεδείξαντο προφερομένων καὶ ἀγανακτούντων, ὅτι πολλὴν ἀφελόμενοι γῆν τοὺς πολεμίους, αὐτοὶ μὲν οὐδεμίαν εἰλήφασι μοῖραν, τοὺς δὲ χρήμασι καὶ φίλοις δυνατοὺς ἐσφετερισμένους ὁρῶσι τὰ κοινὰ καὶ καρπουμένους ἐκ τοῦ βιαιοτάτου, ἀξιούντων τε μὴ μόνον τοὺς κινδύνους εἶναι τῷ δήμῳ τοὺς ὑπὲρ τῶν κοινῶν ἀγαθῶν κοινοὺς, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀπ᾽ αὐτῶν ἡδονάς τε καὶ ὠφελείας, καὶ τοῦ πλήθους ἀσμένως ἀκούοντος τοὺς λόγους, ὁ μάλιστα ἐπιρρώσας τὸν δῆμον καὶ μηδὲ φωνὴν ὑπομένειν τῶν ἀντιλεγόντων διαπραξάμενος ἦν Λεύκιος Σίκκιος, Δεντάτος ἐπικαλούμενος, πολλὰς πάνυ καὶ μεγάλας ἑαυτοῦ πράξεις διεξελθών. Ἦν δὲ ὀφθῆναί τε θαυμαστὸς ὁ ἀνὴρ, καὶ ἡλικίας ἐν τῷ κρατίστῳ, δυεῖν δέοντα ἑξήκοντα γεγονὼς ἔτη καὶ φρονῆσαι τὰ δέοντα ἱκανὸς εἰπεῖν τε, ὡς στρατιώτης οὐκ ἀδύνατος. Ἔφη δὲ οὖν παρελθών· « Ἐγὼ, ὦ « δημόται, καθ᾽ ἕκαστον ἔργον τῶν ἐμοὶ πεπραγμέ« νων, εἰ βουλοίμην λέγειν, ἐπιλίποι ἄν με ὁ τῆς « ἡμέρας χρόνος. Αὐτὰ δὲ τὰ κεφάλαια δι᾽ ἐλαχί« στων ὡς ἐμὴ δύναμις ἐρῶ. Τετταρακοστὸν μὲν ἔτος « ἐστί μοι τοῦτο, ἐξ οὗ στρατεύομαι ὑπὲρ τῆς πα« τρίδος, τριακοστὸν δ᾽ ἐξ οὗ στρατιωτικῆς ἀεί τινος « ἡγεμονίας τυγχάνω, τοτὲ μὲν σπείρας ἡγούμενος, « τοτὲ δὲ ὅλου τάγματος, ἀρξάμενος ἀφ᾽ ὑπάτων

consules, vel senatum facerent, nihil vetuisset quin civitas se perderet; adeo omnes ad arma et bellum civile parati erant. Jam vero rebus dilatis, sibique ipsis tempore ad maturius deliberandum dato, et ipsi mitiores sunt facti, et multorum aliorum iras lenierunt. Paucis diebus post, indicta in trinundinum die, ad quam convocato populo mulctam pecuniariam consulibus irrogarent, concionem dimiserunt. Quum autem tempus jam instaret, ab hoc quoque proposito et conatu destiterunt, se hanc gratiam natu maximi et honoratissimi cujusque precibus condonare dicentes. Postea convocato populo, dixerunt culpam in se admissam remittere se in gratiam multorum ac proborum virorum, quorum precibus nihil negare fas putarent : sed injuriam ipsi plebi factam se ulturos ac prohibituros. Se enim propondituros legem agrariam jam per triginta annos extractam, et rogationem de æquando jure, a proximis superioribus tribunis propositam, sed non perlatam.

XXXVI. Hæc polliciti et jurejurando adhibito, diem comitiorum indixerunt, quo se populum in suffragia legum caussa missuros dixerunt. Quum autem dies venisset, primum legem agrariam protulerunt atque, post longam orationem a se habitam, cuivis de plebe legis suadendæ potestatem fecerunt. Quum autem multi prodiissent, et res bello præclare a se gestas commemorassent, et rem indignam esse clamitassent, quod ex tam amplo agro hostibus erepto ipsi nullam portionem accepissent, sed agrum publicum ab iis occupatum, qui et opibus et gratia valebant, fructusque ex eo per vim ab illis percipi viderent, quumque postulassent ut plebs non modo periculorum, quæ pro reipublicæ commodis subirentur, particeps esset, sed etiam voluptatum ac emolumentorum inde partorum, atque plebs libenter hæc audiret, nullus tamen eam magis movit, quam L. Siccius, cognomine Dentatus, qui, permultis ac magnis suis facinoribus commemoratis, ita confirmavit plebem, ut ne vocem quidem contradicentium audire vellet. Erat autem vir admirando adspectu et ætate, quæ viribus animi maxime pollet, annos natus duodesexaginta et prudentia valens, et militari facundia præditus. Is in medium pregressus, ita est locutus : « Si singulatim, Quirites, mea præclara facinora recensere vel« lem, me dies deficeret : sed ipsa rerum capita, quam « brevissime potero dicam. Hic est annus XL, ex quo « pro patria milito, tricesimus vero, ex quo nunc mili« taribus, nunc aliis officiis præfui,, modo cohortis, « modo legionis dux, iam inde a C. Aquilii et T. Sic« cii consulatu, quibus senatus bellum contra Volscos « decretum commisit. Tunc enim agebam annum æta-

Γαΐου Ἀκυλλίου καὶ Τίτου Σικκίου, οἷς ἐψηφίσατο ἡ βουλὴ τὸν κατὰ Οὐολούσκων πόλεμον. Ἤμην γὰρ τότε ἑπτακαιεικοσαέτης, ἐταττόμην δ' ἔτι ὑπὸ λοχαγῷ. Γενομένης δὲ μάχης καρτερᾶς καὶ τροπῆς, καὶ τοῦ μὲν ἡγεμόνος τῆς σπείρας πεπτωκότος, τῶν δὲ σημείων κρατουμένων ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, μόνος ἐγὼ τὸν ὑπὲρ ἁπάντων κίνδυνον ἀράμενος, τά τε σημεῖα διέσωσα τῇ σπείρᾳ καὶ τοὺς πολεμίους ἀνέστειλα, καὶ τοῦ μὴ περιπεσεῖν αἰσχύνῃ τοὺς λοχαγοὺς αἰωνίῳ, δι' ἣν θανάτου κακίων ὁ λοιπὸς ἂν αὐτοῖς βίος ἦν, αἴτιος ἐγενόμην φανερῶς, ὡς αὐτοί τε ὡμολόγουν χρυσῷ με ἀναδήσαντες στεφάνῳ, καὶ ὁ ὕπατος Σίκκιος ἐμαρτύρησεν ἡγεμόνα τῆς σπείρας ἀποδείξας. Ἑτέρου τε πάλιν ἡμῖν ἀγῶνος ἐνστάντος, ἐν ᾧ τόν τε στρατοπεδάρχην τοῦ τάγματος ἡμῶν συνέβη πεσεῖν, καὶ τὸν ἀετὸν ἐπὶ τοῖς πολεμίοις γενέσθαι, τὸν αὐτὸν τρόπον ὑπὲρ ὅλου τοῦ τάγματος ἀγωνισάμενος, τόν τε ἀετὸν ἀνεκομισάμην καὶ τὸν στρατοπεδάρχην ἔσωσα, ὅς, ἐμοὶ τῆς τότε βοηθείας χάριν ἀποδιδούς, τῆς ἡγεμονίας τοῦ τάγματος ἀφίστατό μοι καὶ τὸν ἀετὸν ἐδίδου· ἐγὼ δὲ οὐκ ἔλαβον, οὐκ ἀξιῶν ᾧ τὸν βίον ἐχαρισάμην τούτου παρελέσθαι τὰς τιμὰς ἃς εἶχε, καὶ τὰς ἐπὶ ταύταις εὐφροσύνας. Ἐφ' οἷς ἀγασθείς με ὁ ὕπατος, τοῦ πρώτου τάγματος ἀπέδωκε τὴν στρατοπεδαρχίαν, ἀπολωλεκότος ἐν τῇ μάχῃ τὸν ἡγεμόνα.

XXXVII. « Ταῦτα ἐστὶν, ὦ δημόται, τὰ φανερώσαντά με, καὶ εἰς ἡγεμονίας προαγαγόντα γενναῖα ἔργα. Ἐπεὶ δὲ ὀνόματος ἤδη λαμπροῦ τυγχάνων φανερὸς ἤμην, ἅπαντας ὑπέμενον τοὺς λοιποὺς ἀγῶνας, αἰδούμενος τὰς ἐπὶ τοῖς προτέροις ἔργοις τιμὰς καὶ χάριτας ἀφανίσαι. Καὶ διετέλεσα πάντα τὸν μεταξὺ χρόνον στρατευόμενος καὶ ταλαιπωρῶν, καὶ οὐδένα κίνδυνον δεδιὼς οὐδὲ ὑπολογιζόμενος· ἐξ ὧν ἁπάντων ἀριστεῖα καὶ σκῦλα καὶ στεφάνους καὶ τὰς ἄλλας τιμὰς παρὰ τῶν ὑπάτων ἔλαβον· ἵνα δὲ συνελὼν εἴπω, μάχας μὲν ἐν τοῖς τετταράκοντα ἔτεσιν ἐν οἷς διατελῶ στρατευόμενος, ἀμφὶ τὰς ἑκατὸν εἴκοσι μεμάχημαι· τραύματα δὲ πέντε καὶ τετταράκοντα εἴληφα καὶ πάντα ἐμπρόσθια, κατὰ νώτου δ' οὐδέν. Καὶ τούτων δώδεκά ἐστιν, ἃ συνέβη μοι λαβεῖν ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ, ὅτε Σαβῖνος Ἑρδώνιος τὴν ἄκραν καὶ τὸ Καπιτώλιον κατελάβετο. Ἀριστεῖα δ' ἐκ τῶν ἀγώνων ἐξενήνεγμαι τεσσαρεσκαίδεκα μὲν στεφάνους πολιτικοὺς, οἷς ἀνέδησάν με οἱ σωθέντες ἐν ταῖς μάχαις ὑπ' ἐμοῦ, τρεῖς δὲ πολιορκητικοὺς πρῶτος ἐπιβὰς πολεμίων τείχεσι καὶ κατασχὼν, ὀκτὼ δὲ τοὺς ἐκ παρατάξεως, οἷς ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων ἐτιμήθην· πρὸς δὲ τούτοις ὀγδοήκοντα μὲν καὶ τρεῖς χρυσοῦς στρεπτοὺς περιαυχενίους, ἑξήκοντα δὲ καὶ ἑκατὸν περιβραχιόνια χρύσεα, δόρατα δ' ὀκτωκαίδεκα, φάλαρα δ' ἐπίσημα πέντε πρὸς τοῖς εἴκοσιν, ὧν ἐννέα ἦσαν, οὓς

tis vigesimum septimum; et sub centurionibus collocabar. Quum autem atrox prœlium commissum fuisset, nostris in fugam versis, cæsoque meæ cohortis centurione, signisque in potestatem hostium redactis, ego solus pro omnibus periculum subii, et cohortis signa servavi, hostesque repuli, et manifeste auctor fui ne centuriones in perpetuam ignominiam inciderent, ob quam reliquum vitæ spatium vel ipsa morte gravius fuisset, ut ipsimet sunt fassi, qui corona aurea me ornarunt : testatus est etiam ipse consul Siccius, qui me centurionem fecit. Rursus quum in alio prœlio accidisset ut præfectus nostræ legionis caderet, et aquila in hostium potestatem veniret, eodem modo pro tota legione dimicans, et aquilam recepi, et præfectum servavi; qui mihi pro auxilio tunc sibi lato gratiam referens, suo primipili munere cedere, et aquilam tradere volebat : at ego hæc non accepi, quia eum, cui vitam donarem, indignum judicavi spoliare honoribus, quos habebat, et voluptatibus, quas inde capiebat. Ob quæ facinora me suscipiens consul primæ legionis, quæ in eo prœlio duce orbata fuerat, primipilum fecit.

XXXVII. « Hæc sunt, Quirites, quæ me illustrem fecerunt, ad honorem ductandorum ordinum provexerunt. Deinde, quum celebre nomen adeptus jam claruissem, reliqua omnia certamina sustinui, quod honores et munera prioribus factis parta puderet delere. Posteaque semper militavi, labores pertuli, et nullum periculum formidavi; imo ne consideravi quidem pro quibus omnibus præmia, spolia, coronas, et alios honores a consulibus accepi. Ac ut compendio dicam, his XL. annis, quos continenter militavi, circiter centum et viginti pugnas commisi, et vulnera XLV; eaque omnia adversa, nullum aversum accepi; mihique contigit, ut ex his XII. uno die acciperem, quo tempore Herdonius Sabinus arcem et Capitolium occuparat. Imo fortitudinis gratia ex variis prœliis præmia retuli XIV, coronas civicas, quibus cives in prœliis a me servati me coronarunt, unam obsidionalem, tres murales, quod primus hostium muros adscendissem atque occupassem, et octo alias, quibus a summis imperatoribus ornatus fui : præterea torques aureos LXXXIII, armillas aureas LX, hastas XVIII, phaleras insignes XXV, inter quas novem erant, quas ex hostibus, qui nos ad singulare certamen provocarent, ego id ultro suscipiens victor reportavi. Hic tamen ego Siccius, qui pro vobis, Quirites, tot annos militavi, qui in prœliis pugnavi,

« μονομαχῆσαί τινα ἡμῶν προκαλεσαμένους ἑκουσίως ὑποστὰς ἐνίκησα. Οὗτος μέντοι Σίκκιος, ὦ πολῖται, ὁ τοσαῦτα μὲν ἔτη στρατευσάμενος ὑπὲρ ὑμῶν, τοσαύτας δὲ μάχας ἀγωνισάμενος, τοσούτοις δὲ τετιμημένος ἀριστείοις, ὁ μηδένα κίνδυνον ὀκνήσας πώποτε, μηδ' ἀπειπάμενος, ἀλλὰ. . . καὶ ἐν παρατάξεσι καὶ ἐν τειχομαχίαις καὶ ἐν πεζοῖς καὶ ἐν ἱππεῦσι, καὶ μετὰ πάντων καὶ σὺν ὀλίγοις καὶ μόνος, καὶ κατατετρωμένος ὅλον τὸ σῶμα, ὁ συγκατακτησάμενος τῇ πατρίδι πολλὴν καὶ ἀγαθὴν γῆν, τοῦτο μὲν ἣν Τυρρηνούς τε καὶ Σαβίνους ἀφείλεσθε, τοῦτο δ' ἣν Αἰκανῶν καὶ Οὐολούσκων καὶ Πωμεντίνων κρατήσαντες ἔσχετε [καὶ ἄλλων τινῶν], οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἔχω μοῖραν ἐξ αὐτῆς λαβών, οὐδ' ὑμῶν, ὦ δημόται, τῶν τὰ ὅμοια ταλαιπωρησάντων οὐδείς· οἱ δὲ βιαιότατοι τῶν ἐν τῇ πόλει καὶ ἀναιδέστατοι τὴν καλλίστην κατέχουσιν ἐξ αὐτῆς καὶ πολλὰ ἔτη κεκάρπωνται, οὔτε δωρεὰν παρ' ὑμῶν λαβόντες οὔτε χρημάτων πριάμενοι οὔτε ἄλλην δικαίαν κτῆσιν οὐδεμίαν αὐτῆς ἀποδεῖξαι δυνάμενοι. Καὶ εἰ μὲν ἴσα τοῖς ἄλλοις ἡμῖν ταλαιπωρήσαντες, ὅτε αὐτὴν ἐκτώμεθα, πλεῖον ἠξίουν ἡμῶν ἔχειν, ἦν μὲν οὐδὲ οὕτω δίκαιον οὐδὲ πολιτικὸν ὀλίγους σφετερίσασθαι τὰ κοινά, οὐ μὴν ἀλλὰ εἶχέ γέ τινα λόγον ἡ πλεονεξία τῶν ἀνθρώπων· ὁπότε δὲ οὐδὲν ἔχοντες ἐπιδείξασθαι μέγα καὶ νεανικὸν ἔργον, ἀνθ' οὗ τὰ ἡμέτερα βίᾳ κατέσχον, ἀναισχυντοῦσι καὶ οὐδ' ἐξελεγχόμενοι μεθίενται αὐτῶν, τίς ἂν ἀνάσχοιτο;

XXXVIII. « Ἐπεὶ φέρε πρὸς Διός, εἴ τι τούτων ἐγὼ ψεύδομαι, δειξάτω τις ὑμῖν τῶν σεμνῶν τούτων παρελθών, τίνας ἐπιφανεῖς καὶ καλὰς πράξεις προεχόμενος ἐμοῦ πλέον ἔχειν ἀξιοῖ· πότερον ἔτη πλείω στρατευσάμενος ἢ μάχας πλείους ἀγωνισάμενος, ἢ τραύματα πλείω λαβών, ἢ στεφάνοις καὶ φαλάροις καὶ σκύλοις, καὶ τοῖς ἄλλοις ἐπινικίοις κόσμοις ὑπερβαλόμενος, δι' ὧν ἀσθενέστεροι μὲν οἱ πολέμιοι γεγόνασιν, ἐπιφανεστέρα δὲ καὶ μείζων ἡ πατρίς; μᾶλλον δὲ τὸ δέκατον ἐπιδειξάτω μέρος, ὧν ὑμῖν ὑπέδειξα ἐγώ. Ἀλλὰ τούτων γ' οἱ πλείους οὐδ' ἂν πολλοστὴν ἔχοιεν προενέγκασθαι μοῖραν τῶν ἐμῶν, ἔνιοι δὲ οὐδ' ἂν τῷ φαυλοτάτῳ τῶν ἐκ τοῦ δήμου φανεῖεν τὰ ἴσα κακοπαθήσαντες. Οὐ γάρ ἐστιν αὐτῶν ἐν τοῖς ὅπλοις ἡ λαμπρότης, ἀλλὰ ἐν τοῖς λόγοις, οὐδὲ κατὰ τῶν ἐχθρῶν τὸ δυνάμενον, ἀλλὰ κατὰ τῶν φίλων· οὐδ' ἡγοῦνται κοινὴν οἰκεῖν πόλιν, σφῶν δὲ αὐτῶν ἰδίαν, ὥσπερ οὐ συνελευθερωθέντες ἀπὸ τῆς τυραννίδος ὑφ' ἡμῶν, ἀλλὰ κατὰ κληρονομίαν παρὰ τῶν τυράννων παραλαβόντες ἡμᾶς· οἵ γε — τὰ μὲν ἄλλα, ὅσα ὑβρίζοντες ἡμᾶς μικρὰ καὶ μείζω διατελοῦσιν, ὡς ἅπαντες ἐπίστασθε, σιωπῶ, — ἀλλ' εἰς τοῦτο προεληλύθασιν ὑπερηφανίας, ὥστε οὐδὲ φωνὴν ἀξιοῦσί τινα ἡμῶν ἀφιέναι περὶ τῆς πατρίδος ἐλευθέραν οὐδὲ

« qui ob rem fortiter gestam tot donis honoratus fui, qui nullum periculum unquam formidavi, imo ne recusavi quidem : sed versatus sum in acie, in oppugnatione, inter pedites, inter equites, cum omnibus, cum paucis, solus, et toto corpore consauciatus, qui una cum aliis commilitonibus tot et adeo fertiles agros patriæ paravi, quos partim Etruscis et Sabinis, partim Æquis, Volscis atque Pomentinis, aliisque hostibus devictis ademtos possidetis; ne minimam tamen ejus portionem ipse datam habeo, nec vestrum quisquam, Quirites, qui eorundem laborum socii fuistis : sed violentissimi ac impudentissimi quique cives partem eorum pulcherrimam occupant, et multos jam annos fructus inde percipiunt, quam nec dono a vobis acceperunt, nec pretio emerunt, nec ullum aliud jus illius possessionis possunt ostendere. Qui si æque nobiscum laborassent, dum eos agros quærebamus et ampliorem quam nos portionem habere vellent, tamen ne sic quidem æquum, aut civile esset, paucos quosdam res omnibus communes sibi vendicare : hæc tamen eorum pluris habendi cupiditas aliquam rationis speciem habere. Jam vero, quum nullum magnum ac virile facinus demonstrare possint, cujus merito res nostras per vim possideant, et tamen perfricta fronte eas retineant, et ne convicti quidem ipsis cedant, quis eos ferat? »

XXXVIII. « Age enim obsecro, si quid ego in his mentior, prodeat aliquis ex istis venerandis viris, nobisque ostendat, quænam illustria ac egregia facinora fecerit, ut propterea plus sibi, quam mihi, deberi censeat. An quod plures annos militarit, aut pluribus prœliis decertaverit, aut plura vulnera acceperit, aut coronis, spoliis allisque præmiis, quibus milites ob victoriam partam ornari solent, me superarit, quibus hostes infirmiores facti fuerint, et patria illustrior et potentior sit reddita. Imo vero ostendat vel decimam partem eorum, quæ ego vobis ostendi. Sed istorum plerique ne minimam quidem partem eorum, quæ ego, proferre possent. Quinetiam nonnullos eorum constat ne tot mala quidem perpessos, quot pertulerit vel vilissimus quisque de plebe miles. Totus enim illorum splendor non in armis, sed in verbis est positus; neque vires suas in hostes, verum in amicos vertunt : nec civitatem omnibus communem, sed sibi propriam se habitare putant; quasi non simul omnes nostra opera tyrannide fuerint liberati, sed nos in hæreditatem a tyrannis acceperint : quorum cæteras minores ac majores contumelias, quibus (ut omnes nostis) perpetuo nos afficiunt, silentio prætereo : imo vero eo superbiæ progressi sunt

« διᾶραι τὸ στόμα, ἀλλὰ τὸν μὲν πρῶτον εἰπόντα « περὶ τῆς κληρουχίας Σπόριον Κάσσιον, τρισὶ μὲν « ὑπατείαις κεκοσμημένον, δυσὶ δὲ θριάμβοις λαμ- « προτάτοις, τοσαύτην δὲ δεινότητα περί τε τὰς « στρατηγικὰς πράξεις καὶ περὶ τὰ πολιτικὰ βου- « λεύματα ἀποδειξάμενον, ὅσην οὐδεὶς τῶν τότε γε- « νομένων, τοῦτον τὸν ἄνδρα αἰτιασάμενοι τυραννίδι « ἐπιχειρεῖν καὶ ψευδέσι καταγωνισάμενοι μαρτυρίαις « δι' οὐδὲν ἕτερον, ἀλλ' ὅτι φιλόπολις ἦν καὶ φιλό- « δημος, ὤσαντες ἀπὸ τοῦ κρημνοῦ διέφθειραν. « Γάϊον δὲ Γενύκιον, δήμαρχον ὄντα ἡμέτερον, ἐπεὶ « τὸ αὐτὸ τοῦτο πολίτευμα μετὰ ἔτος ἑνδέκατον ἀνε- « νεοῦτο, καὶ τοὺς ὑπατεύσαντας ἐν τῷ πρότερον « ἐνιαυτῷ κατέστησεν ὑπὸ δίκην ἀμελήσαντας τῶν « ψηφισμάτων τῆς βουλῆς, ἃ περὶ τῶν γεωμόρων « ἐψηφίσατο, ἐπεὶ φανερῶς οὐχ οἷοί τ' ἦσαν ἀνελεῖν, « μιᾷ πρότερον ἡμέρᾳ τῆς δίκης ἀφανῶς ἀνήρπασαν. « Τοιγάρτοι πολὺς ἐνέπεσε τοῖς μετὰ ταῦτα φόβος, « καὶ οὐδεὶς ἔτι τὸ κινδύνευμα τοῦτο ὑπέδυ, ἀλλὰ « τριακοστὸν ἔτος τοδὶ ἀνεχόμεθα, ὥσπερ ἐν τυραν- « νίδι τὴν ἐξουσίαν ἀπολωλεκότες.

XXXIX. « Ἐῶ τἄλλα· ἀλλ' οἱ νῦν ἄρχοντες « ὑμῶν, οὓς ὑμεῖς ἱεροὺς καὶ ἀσύλους ἐποιήσατε τῷ « νόμῳ, τί οὐ πεπόνθασι τῶν δεινῶν ὅτι τοῖς κατι- « σχυομένοις τῶν δημοτικῶν ἠξίουν βοηθεῖν; οὐχὶ « τυπτόμενοι καὶ λακτιζόμενοι, καὶ πᾶσαν αἰκίαν ὑπο- « μείναντες ἀπηλάθησαν ἐκ τῆς ἀγορᾶς; καὶ ὑμεῖς « ταῦτα πάσχοντας [ὁρῶντες] ἀνέχεσθε καὶ οὐ ζητεῖτε, « ὅπως παρ' αὐτῶν [ταῦτα τολμώντων] λήψεσθε « δίκας, ταῖς γοῦν ψήφοις, ἐν αἷς μόναις ἔξεστιν ὑμῖν « ἀποδείξασθαι τὴν ἐλευθερίαν. Ἀλλ' ἔτι καὶ νῦν, ὦ « δημόται, φρόνημα λαβόντες ἐλεύθερον, καὶ τὸν « γεωμορικὸν νόμον εἰσφερόντων τῶν δημάρχων ἐπι- « κυρώσατε, μηδὲ φωνὴν ἀνασχόμενοι τῶν τὰ ἐναν- « τία ἀξιούντων. Ὑμεῖς δὲ, ὦ δήμαρχοι, παρα- « κλήσεως μὲν εἰς τοῦτο τὸ ἔργον οὐ δεῖσθε· καὶ γὰρ « ἤρξατε αὐτοὶ καὶ οὐχ ὑποκατακλίνεσθε, καλῶς « ποιοῦντες· ἐὰν δ' ἐκ τῶν νέων αὐθάδεια καὶ ἀναί- « δεια ὑμῖν ἐμποδὼν γένηται, τοὺς καδίσκους ἀνα- « τρεπόντων ἢ τὰς ψήφους ἁρπαζόντων, ἢ ἄλλο τι « περὶ τὴν ψηφοφορίαν ἀκοσμούντων, δείξατε αὐτοῖς « ἣν ἔχει τὸ ἀρχεῖον ἰσχύν. Καὶ ἐπειδὴ οὐ τοὺς ὑπά- « τους ἔξεστι παῦσαι τῆς ἐξουσίας, τοὺς ἰδιώτας οἷς « πρὸς τὰ βίαια ὑπηρέταις ἐκεῖνοι χρῶνται κατα- « στήσαντες ὑπὸ δίκην, ἀνάδοτε τῷ δήμῳ τὰς περὶ « αὐτῶν ψήφους, αἰτιασάμενοι παρὰ τοὺς ἱεροὺς νό- « μους βιάζεσθαι καὶ καταλύειν ὑμῶν τὴν ἀρχήν. »

XL. Τοιαῦτα εἰπόντος αὐτοῦ, τὸ μὲν πλῆθος οὕτως οἰκείως διετέθη πρὸς τοὺς λόγους, καὶ τοσαύτην ἀπε- δείξατο ἀγανάκτησιν πρὸς τὸ ἀντίπαλον ὥστε, ὅπερ ἔφην καὶ κατ' ἀρχὰς, μηδὲ λόγον ἔτι βούλεσθαι τῶν ἀντιλεξόντων ὑπομένειν. Ὁ μέντοι δήμαρχος Ἰκίλλιος ἀναστάς· « Τὰ μὲν ἄλλα ἔφη πάντα ὀρθῶς « εἰπεῖν Σίκκιον, καὶ μακρὸν ἔπαινον τοῦ ἀνδρὸς

« ut ne liberam quidem vocem pro patria quemquam « nostrum emittere, imo ne hiscere quidem patiantur; « sed Sp. Cassium, qui primus de agris dividendis « mentionem fecit, tribus consulatibus atque duobus « clarissimis triumphis ornatum, qui foris in artibus « imperatoriis, et domi in consiliis reipublicæ dandis, « tantæ prudentiæ specimen, quantæ nullus alius ætatis « suæ dederat, tantum virum, crimine affectatæ tyran- « nidis objecto, falsis testimoniis oppressum ob nullam « aliam caussam, quam quod patriæ et plebis amans « ac studiosus esset, de saxo præcipitem dederint ac « ita interfecerint. Caium vero Genucium, tribunum « nostrum, quia post undecimum annum eandem legem « renovabat, et proximi ante suum tribunatum anni « consulibus diem dixerat, ob neglectum senatusconsul- « tum de agro dividendo factum, quoniam aperte necare « non potuerunt, pridie, quam judicium fieret, clam « de medio sustulerunt. Quæ res alios tribunos postea « factos valde terruit, nec ullus amplius hoc periculum « subire est ausus; sed jam tricesimus hic est annus, « ex quo hæc perferimus, quasi in tyrannide nostram « potestatem amiserimus.

XXXIX. « Omitto alia: sed quum vestri isti magis- « tratus nunc quibusdam plebeiis vim patientibus vel- « lent opem ferre, quos vestra lege sacrosanctos et « inviolabiles esse voluistis, quibus atrocibus injuriis « non sunt affecti? nonne pugnis et calcibus petiti, et « omne contumeliæ genus passi, ex foro pulsi fuerunt? « et vos hæc fertis, nec quæritis quomodo pœnas de « istis sumatis, *si non alia ratione*, saltem suffragiis, « quibus solis potestis declarare, vos esse liberos. Sed « agite, Quirites, nunc tandem liberos spiritus sumite, « et legem agrariam, quam tribuni ferunt, vestris suf- « fragiis sancite, et ne vocem quidem dissuasorum « audite. Vobis vero, tribuni, adhortatione ad hanc « rem non est opus. Vos enim hujus *legis* auctores « estis, et recte facitis, quod nemini cedatis. Quod si « insolentia ac impudentia juniorum, urnas subverten- « tium, aut calculos eripientium, aut aliquid aliud in « suffragiorum latione immodeste facientium, vobis « impedimento fuerit, ostendite ipsis, quanta sit col- « legii vestri potentia. Et quoniam consulum potesta- « tem abrogare *non* licet, illos privatos eorum violentiæ « ministros in judicium adducite, et plebem in suffragia « de illis mittite, crimini hoc illis dantes, quod contra « sacratas leges vestrum magistratum violare atque « abrogare conentur. »

XL. Hac ejus oratione plebs adeo affecta et commota fuit, tantamque indignationem in adversarios ostendit ut (quemadmodum et principio dixi) ne vocem quidem dissuasorum amplius ferre vellet. Sed Icilius tribunus assurgens, dixit « cætera quidem recte locutum Sic- « cium, multisque laudibus hominem ornavit: quod « vero dissuadere volentibus dicendi potestatem eripe-

« διεξῆλθε· τὸ δὲ μὴ μεταδιδόναι λόγου τοῖς ἀντιλέξαι « βουλομένοις οὔτε δίκαιον ἀπέφαινεν οὔτε πολιτι« κὸν, ἄλλως τε καὶ περὶ νόμου τῆς ζητήσεως γινο« μένης, ὃς ἔμελλε κρείττονα ποιήσειν τὴν δίκην τῆς « βίας. Ταύτῃ γὰρ ἀφορμῇ χρήσεσθαι τοὺς μηδὲν « ἴσον καὶ δίκαιον τοῖς πολλοῖς φρονοῦντας, τοῦ τα« ράττειν πάλιν καὶ διιστάναι τὰ συμφέροντα τῆς « πόλεως. » Ταῦτα εἰπὼν, καὶ τὴν ἐπιοῦσαν ἀποδείξας ἡμέραν τοῖς κατηγόροις τοῦ νόμου, διέλυσε τὴν ἐκκλησίαν. Οἱ δὲ ὕπατοι, συναγαγόντες ἰδιωτικὸν συνέδριον πατρικίων τῶν ἀνδρειοτάτων τε καὶ μάλιστα ἐν τῇ πόλει τότ' ἀνθούντων, ἐδίδασκον αὐτοὺς ὡς « Κωλυτέος εἴη σφίσιν ὁ νόμος, λόγοις μὲν πρῶ« τον, ἐὰν δὲ μὴ πείθωσι τὸν δῆμον, ἔργοις. Ἐκέ« λευόν τε ἅπασιν ἥκειν ἕωθεν εἰς τὴν ἀγορὰν, ἅμα « τοῖς ἑταίροις τε καὶ πελάταις, ὅσοις ἂν ἕκαστοι « πλείστοις δύνωνται· ἔπειτα τοὺς μὲν περὶ αὐτὸ τὸ « βῆμα καὶ τὸ ἐκκλησιαστήριον ἑστῶτας ὑπομένειν, « τοὺς δὲ κατὰ πολλὰ τῆς ἀγορᾶς μέρη συστρέψαντας « ἑαυτοὺς διαστῆναι, ὥστε διειλῆφθαι τὸ δημοτικὸν « διεσπασμένον, καὶ κωλύεσθαι πρὸς αὐτῶν εἰς ἓν « συνελθεῖν. » Ἐδόκει ταῦτα κράτιστα εἶναι, καὶ πρὶν ἡμέραν λαμπρὰν γενέσθαι, τὰ πολλὰ τῆς ἀγορᾶς κατείχετο ὑπὸ τῶν πατρικίων.

XLI. Μετὰ ταῦτα οἵ τε δήμαρχοι καὶ οἱ ὕπατοι παρῆσαν, καὶ λέγειν ὁ κῆρυξ ἐκέλευσε τὸν βουλόμενον τοῦ νόμου κατηγορεῖν. Πολλῶν δὲ καὶ ἀγαθῶν ἀνδρῶν παριόντων, οὐδενὸς ἐξάκουστος ἦν ὁ λόγος, ὑπὸ τοῦ θορύβου τε καὶ τῆς ἀκοσμίας τῶν ἐκκλησιαζόντων. Οἱ μὲν γὰρ ἐπεκέλευόν τε καὶ ἐπεθάρρυνον τοὺς λέγοντας, οἱ δ' ἐξέβαλλόν τε καὶ κατεβόων. Ἐκράτει δὲ οὔτε ὁ τῶν συλλαμβανόντων ἔπαινος, οὔτε ὁ τῶν ἀντιπραττόντων θόρυβος. Ἀγανακτούντων δὲ τῶν ὑπάτων καὶ μαρτυρομένων, ὅτι τῆς βίας ὁ δῆμος ἄρχει λόγον οὐκ ἀξιῶν ὑπομένειν, ἀπελογοῦντο οἱ δήμαρχοι πρὸς ταῦτα ὅτι, ἤδη πέμπτον ἔτος τῶν αὐτῶν ἀκούοντες λόγων, οὐθὲν ποιοῦσι θαυμαστὸν, εἰ μὴ ἀξιοῦσιν ὑπομένειν ἑώλους καὶ καθημαξευμένας ἀντιλογίας. Ὡς δὲ τὸ πλεῖον τῆς ἡμέρας εἰς ταῦτα ἐδαπανήθη, καὶ ὁ δῆμος ἀπῄτει τὰς ψήφους, οὐκέτι ἀνασχετὸν ἡγησάμενοι τὸ πρᾶγμα οἱ νεώτατοι τῶν πατρικίων, διίστασθαί τε βουλομένοις κατὰ φυλὰς τοῖς δημόταις, ἐμποδὼν ἐγίνοντο καὶ τὰ ἀγγεῖα τῶν ψήφων τοὺς ἔχοντας ἀφῃροῦντο, καὶ τῶν ὑπηρετούντων τοὺς μὴ βουλομένους ταῦτα ἀφιέναι τύπτοντές τε καὶ ὠθοῦντες ἐξέβαλλον. Κεκραγότων δὲ τῶν δημάρχων, καὶ εἰς μέσους αὐτοὺς ὠθουμένων, ἐκείνοις μὲν ὑπεχώρουν καὶ παρεῖχον, ὅποι βούλοιντο χωρεῖν ἀδεῶς, τοῦ δὲ ἄλλου δήμου τοὺς ἑπομένους αὐτοῖς [καὶ τὸ κατ' ἄλλα καὶ ἄλλα μέρη τῆς ἀγορᾶς ὑπὸ θορύβου καὶ ἀταξίας κινούμενον ἐπ' αὐτοὺς] οὐ παρίεσαν, ὥστ' ἀνωφελὴς ἦν [τῷ δήμῳ] ἡ τῶν ἀρχόντων βοήθεια. Τέλος δὲ οὖν ἐπεκράτησαν οἱ πατρίκιοι, καὶ οὐκ εἴασαν ἐπικυρωθῆναι τὸν νόμον. Οἱ

« ret, id nec justum esse, nec moribus civitatis receptum dicebat, præsertim quum de lege ageretur, quæ « juri contra violentiam faveret. Eos enim, qui nihil « æqui nec justi de plebe sentiebant, hanc occasionem « fortasse arrepturos, ut civitatem iterum turbarent « et dissidia perniciosa in ea sererent. » His dictis, jussisque in crastinum adesse, qui legem dissuadere vellent, concionem dimisit. At consules, convocato domi concilio patrum eorum, qui fortissimi erant, et qui tunc in republica maxime florebant, eos docuerunt « omnibus modis legem impediendam esse, verbis pri« mum et, nisi rem plebi persuadere possent, factis « etiam; jusseruntque omnes mane cum amicis et clien« tibus, quam plurimis quisque posset, in forum venire. « Deinde alios circa ipsum tribunal et comitium consis« tere et se exspectare, alios diversa fori loca conglo« batos occupare, ut plebs variis locis dispersa interci« peretur et, ne in unum coiret, ab illis prohiberetur. » Hoc consilium visum est optimum, atque ante claram lucem variæ fori partes a patriciis occupatæ fuerunt.

XLI. Postea tribuni atque consules eo venerunt, et jusserunt per præconem eos prodire, qui vellent contra legem dicere. Quum autem multi ac probi viri prodiissent, eorum oratio præ tumultu et confusione concionis a nullo exaudiri poterat. Nam eos, qui dicebant, alii adhortabantur, animosque illis addebant; alii eos explodebant, et clamoribus iis obstrepebant. Sed nec favor adjuvantium, nec tumultus adversantium vincebat. Tum consulibus id indigne ferentibus, et testantibus, violentiæ initium a plebe fieri, quod nullius orationem audire vellet; ad hæc tribuni responderunt se, quum jam quintum annum eadem verba audirent, nihil mirandum facere, si obsoletas illas et tritas altercationes amplius pati nollent. Ita igitur diei maiore parte in hæc absumta, et plebe calculos postulante, juvenes patricii, rem non amplius ferendam rati, plebeios in suas tribus secedere parantes impediebant, et urnas cum calculis diribitoribus eripiebant, et ministros ad id constitutos, si qui nolebant abire cædendo et pulsando expellebant. Tribunis vero vociferantibus, et in mediam eorum turbam se conjicientibus, ipsis quidem cedebant, eosque tuto, quacumque se intulissent, transire sinebant : at reliquam turbam, quæ partim illos sequebatur, partim etiam incomposito tumultu concitata in ipsos per varias fori partes ferebatur, non admittebant; ita ut tribunorum auxilium plebi nihil prodesset. Tandem igitur vicerunt patricii, nec legem perferri passi sunt. Qui vero præcipuam operam in ea contentione consulibus alacriter navasse existimabantur, ex

δὲ προθυμότατα συλλαβέσθαι δόξαντες τοῖς ὑπάτοις ἐκ τριῶν οἰκιῶν ἦσαν, Ποστόμιοι καὶ Σεμπρώνιοι καὶ τρίτοι Κλοίλιοι, γένους τε ἀξιώσει λαμπρότατοι καὶ ἑταιρίαις μέγα δυνάμενοι, πλούτῳ τε καὶ δόξῃ καὶ τοῖς κατὰ πόλεμον ἔργοις ἐπιφανεῖς· καὶ τοῦ μὴ κυρωθῆναι τὸν νόμον οὗτοι ὡμολογοῦντο αἰτιώτατοι γενέσθαι.

XLII. Τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ, παραλαβόντες οἱ δήμαρχοι τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν δημοτικῶν, ἐσκόπουν ὅ τι χρήσονται τοῖς πράγμασι, κοινὸν μὲν τοῦτο καὶ παρὰ πάντων ὁμολογούμενον εἰληφότες, τὸ μὴ τοὺς ὑπάτους ἄγειν ὑπὸ τὴν δίκην, ἀλλὰ τοὺς ὑπηρετοῦντας αὐτοῖς ἰδιώτας· ὧν κολαζομένων ἔμελλε τοῖς πολλοῖς τῶν πολιτῶν ἐλάττων ἔσεσθαι λόγος, ὥσπερ ὁ Σίκκιος ὑπετίθετο· περὶ δὲ τοῦ πλήθους τῶν ὑπὸ τὰς αἰτίας ἀχθησομένων ὅσον εἶναι χρή, καὶ περὶ τοῦ ὀνόματος ὃ θήσονται τῇ δίκῃ, καὶ μάλιστα περὶ τοῦ τιμήματος πηλίκον ἔσται τὸ μέγεθος, ἐπιμελῆ ποιούμενοι ζήτησιν. Οἱ μὲν οὖν χαλεπώτεροι τὰς φύσεις ἐπὶ τὸ μεῖζόν τε καὶ φοβερώτερον ἅπαντα ταῦτα προάγειν παρῄνουν, οἱ δ' ἐπιεικέστεροι τοὐναντίον ἐπὶ τὸ μετριώτερον καὶ φιλανθρωπότερον· ὁ δὲ ταύτης ἡγούμενος τῆς γνώμης καὶ πείσας αὐτοὺς ἦν Σίκκιος, ὁ τοὺς ἐν τῷ δήμῳ περὶ τῆς κληρουχίας διελθὼν λόγους. Ἔδοξε δὲ οὖν αὐτοῖς τὸ μὲν ἄλλο πλῆθος τῶν πατρικίων ἐᾶσαι, Κλοιλίους δὲ καὶ Ποστομίους καὶ Σεμπρωνίους ἐπὶ τὸν δῆμον ἄγειν, ὧν ἔπραξαν ὑφέξοντας δίκας· ἐγκαλεῖν δὲ αὐτοῖς, ὅτι τῶν ἱερῶν νόμων, οὓς περὶ τῶν δημάρχων ἐκύρωσεν ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος, οὐδενὶ δεδωκότων ἐξουσίαν ἀναγκάζειν τοὺς δημάρχους ὑπομένειν τι τῶν ἀβουλήτων ὥσπερ τοὺς ἄλλους πολίτας, ἐκεῖνοι κατασχόντες αὐτοὺς ἐκώλυσαν ἐπὶ τέλος ἄγειν τὴν περὶ τοῦ νόμου διάγνωσιν. Τίμημα δὲ ταῖς δίκαις ὁρίσαι μήτε θάνατον μήτε φυγὴν μήτε ἄλλο ἐπίφθονον μηδὲν, ἵνα μὴ τοῦτο αὐτοῖς γένηται σωτηρίας αἴτιον, ἀλλὰ τὰς οὐσίας αὐτῶν ἱερὰς εἶναι Δήμητρος, τὸ μετριώτατον ἐκλεξαμένοις τοῦ νόμου μέρος. Ἐγίνετο ταῦτα, καὶ παρῆν ὁ χρόνος, ἐν ᾧ τὰς κατὰ τῶν ἀνδρῶν ἔδει συντελεῖσθαι δίκας. Τοῖς δὲ ὑπάτοις καὶ τῶν ἄλλων πατρικίων τοῖς παραληφθεῖσιν εἰς συνέδριον· ἔτυχον δὲ οἱ κράτιστοι παρακληθέντες· ἐδόκει συγχωρεῖν τοῖς δημάρχοις ἐπιτελέσαι τὰς δίκας, ἵνα μή τι μεῖζον κωλυθέντες ἐξεργάσωνται κακὸν, καὶ τοῖς δημόταις ἐπιτρέπειν ἀγριαινομένοις εἰς τὰ χρήματα τῶν ἀνδρῶν ἐκχέαι τὴν χολὴν, ἵνα τιθασώτεροι γένωνται τὸ λοιπὸν, λαβόντες ὁποσηνοῦν παρὰ τῶν ἐχθρῶν δίκην, ἄλλως τε καὶ τῆς εἰς χρήματα ζημίας εὐδιόρθωτον ἐχούσης τοῖς πεπονθόσι τὴν συμφοράν· ὅπερ καὶ συνέβη. Ἁλόντων γὰρ τῶν ἀνδρῶν ἐρήμους τὰς δίκας, ὅ τε δῆμος ἀγριαινόμενος ἐπαύσατο, καὶ τοῖς δημάρχοις ἐδόκει τις ἀποδεδόσθαι μετρία [γοῦν] καὶ πολιτικὴ [δύναμις καὶ] βοήθεια· τοῖς τε ἀνδράσι τὰς οὐσίας οἱ πατρίκιοι παρὰ τῶν

tribus familiis fuere, Postumii, Sempronii, et tertio loco Clœlii, qui et generis dignitate clarissimi erant, et clientelis atque opibus et gloria multum poterant, rebusque bello gestis insignes erant; per quos omnium confessione stetisse fertur, quo minus lex *ea* plebiscito sanciretur.

XLII. Postridie tribuni cum nobilissimis e plebe consultare cœperunt quomodo tractandum esset id negotium : et uno omnium consensu statuerunt, non consulibus diem dicere, sed eorum ministris, qui homines erat privati; in quos (sicut Siccius monuerat) cum minore civium invidia animadverti poterat. De reorum autem numero, de criminis nomine, præcipue vero de mulctæ *ac litis* æstimatione et magnitudine, diligenter quærere cœperunt. Qui igitur asperiori erant ingenio, hæc omnia, ad majorem terrorem *adversæ factioni* incutiendum, gravius persequenda censebant : contra vero mitiores suadebant, ut hæc clementius et humanius tractarentur. Hujus autem sententiæ auctor fuit ille Siccius, qui apud populum de agro dividendo verba fecerat, qui etiam ipsis rem persuasit. Placuit igitur ipsis, cæteros quidem patricios omittere, sed solis Clœliis et Postumiis et Semproniis diem dicere, quo factorum suorum caussam dicerent : et crimini illis dare, quod contra sacratas leges, quas de tribunis senatus populusque Romanus tulerat (quibus diserte cavebatur, ne quis tribunos, ut alios cives, aliquid contra voluntatem suam perpeti cogeret), ipsi eos impedivissent ne cognitionem de lege perferrent ad populum. Litis vero æstimationem placuit statuere non capitale supplicium, neque exsilium, neque aliud invidiosum, ne hoc ipsum illis salutem afferret; sed bona eorum Cereri dicare placuit : quæ pœna omnium mitissima lege præscribebatur. Factum est ita diesque venit, quo judicium de illis viris peragendum erat. Consulibus autem et reliquis patriciis in senatum convocatis (præstantissimi vero quique convocati fuerant) placuit tribunis concedere, ut judicium peragerent, ne forte prohibiti aliquid gravius patrarent; et plebeiis efferatis permittere, ut bilem suam in patrimonia illorum virorum effunderent, quo mansuetiores in posterum fierent, sumto de inimicis supplicio, quod voluissent, præsertim quum jactura illius pecuniariæ mulctæ facile ipsis reis damnatis sarciri posset. Quod etiam accidit. Quum enim rei, vadimonio deserto, absentes damnati fuissent, et ipsa plebs feritatem suam deposuit, et ipsis tribunis moderata quædam ac civilis potestas et auxilium restitutum videbantur : et patricii damnatis bona sua reddiderunt,

ὠνησαμένων ἐκ τοῦ δημοσίου τῆς ἴσης λυσάμενοι τιμῆς ἀνέδοσαν. Καὶ τὰ μὲν κατεπείγοντα δεινὰ τοῦτον τὸν τρόπον χρησαμένων τοῖς πράγμασιν αὐτῶν διελέλυτο.

XLIII. Μετ' οὐ πολὺ δὲ πάλιν τῶν δημάρχων τὸν ὑπὲρ τοῦ νόμου εἰσφερόντων λόγον, αἰφνιδίως τις ἀγγελθεῖσα πολεμίων ἔφοδος ἐπὶ τὴν [τῶν] Τυσκλάνων πόλιν, αἰτία κωλύσεως ἀποχρῶσα ἐγένετο. Τῶν γὰρ Τυσκλάνων κατὰ πλῆθος εἰς τὴν Ῥώμην ἀφικομένων, καὶ λεγόντων ὅτι δυνάμει πολλῇ πάρεισιν ἐπ' αὐτοὺς Αἰκανοί, καὶ τὴν μὲν χώραν αὐτῶν ἤδη διηρπάκασι, τὴν δὲ πόλιν, ἐὰν μή τις γένηται ταχεῖα ἐπικουρία, φθάσουσιν ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ἀράμενοι, ἡ μὲν [οὖν] βουλὴ τοὺς ὑπάτους αὐτοῖς ἐψηφίσατο βοηθεῖν ἀμφοτέρους· οἱ δὲ ὕπατοι στρατολογίαν προθέντες ἐκάλουν τοὺς πολίτας ἅπαντας ἐπὶ τὰ ὅπλα. Ἐγένετο μὲν οὖν τις καὶ τότε στάσις, ἐναντιουμένων τῇ καταγραφῇ τῶν δημάρχων, καὶ τὰς ἐκ τῶν νόμων τιμωρίας οὐ συγχωρούντων ποιεῖσθαι κατὰ τῶν ἀπειθούντων· ἔπραξαν δ' οὐδέν. Συνελθοῦσα γὰρ ἡ βουλὴ γνώμην ἀπεδείξατο τοὺς πατρικίους ἐπὶ τὸν πόλεμον ἐξιέναι σὺν τοῖς ἑαυτῶν πελάταις, τῶν δὲ ἄλλων πολιτῶν τοῖς μὲν βουλομένοις μετέχειν τῆς στρατείας ἐπὶ σωτηρίᾳ τῆς πατρίδος γινομένης ὅσια εἶναι τὰ πρὸς θεούς, τοῖς δ' ἐγκαταλείπουσι τοὺς ὑπάτους τἀναντία. Ὡς δὲ ἀνεγνώσθη τὸ δόγμα τῆς βουλῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, πολλοὶ καὶ τοῦ δήμου τὸν ἀγῶνα ἑκόντες ὑπέμειναν· οἱ μὲν ἐπιεικέστατοι δι' αἰσχύνην, εἰ μηδὲν ἐπικουρήσουσι πόλει συμμάχῳ διὰ τὴν πρὸς αὐτοὺς εὔνοιαν ἀεί τι πρὸς τῶν ἐχθρῶν βλαπτομένῃ· ἐν οἷς ἦν καὶ ὁ Σίκκιος ἐκεῖνος, ὁ κατηγορήσας ἐν τῷ δήμῳ τῶν σφετερισαμένων τὴν δημοσίαν γῆν, σπεῖραν ἐπαγόμενος ὀκτακοσίων ἀνδρῶν, οἳ στρατεύεσθαι μὲν οὐκέτι ὥραν εἶχον, ὥσπερ οὐδ' ἐκεῖνος, οὐδ' ἔπιπτον ὑπὸ τὰς ἀνάγκας τῶν νόμων, τιμῶντες δὲ τὸν ἄνδρα διὰ πολλὰς καὶ μεγάλας εὐεργεσίας, ἐξιόντος ἐπὶ τὸν πόλεμον οὐκ ἐδικαίωσαν ἀπολείπεσθαι. Καὶ ἦν τοῦτο τὸ μέρος τῆς ἐξελθούσης τότε δυνάμεως, ἐμπειρίᾳ τε ἀγώνων καὶ τῇ παρὰ τὰ δεινὰ εὐτολμίᾳ, μακρῷ τοῦ ἄλλου ἄμεινον. Οἱ δὲ πολλοὶ χάριτι καὶ παρακλήσει τῶν πρεσβυτάτων ὑπαχθέντες εἵποντο. Ἦν δέ [καὶ] τι μέρος ὃ, τῶν ὠφελειῶν ἕνεκα, τῶν ἐν ταῖς στρατείαις γινομένων, πάντα κίνδυνον ἕτοιμον ἦν ὑπομένειν. Καὶ δι' ὀλίγου χρόνου δύναμις ἐξῆλθέ τε ἀποχρῶσα καὶ παρασκευαῖς κεχρημένη λαμπροτάταις. Οἱ μὲν οὖν πολέμιοι, προακούσαντες ὅτι μέλλουσιν ἐπ' αὐτοὺς ἐξάγειν Ῥωμαῖοι στρατιὰν, ἀπῆγον ἐπὶ οἴκου τὰς δυνάμεις. Οἱ δὲ ὕπατοι κατὰ σπουδὴν ἐλαύνοντες, καταλαμβάνουσιν ἐστρατοπεδευκότας αὐτοὺς πόλεως Ἀντίου πλησίον, ἐν ὑψηλῷ καὶ ἀποτόμῳ χωρίῳ, καὶ τίθενται τὴν παρεμβολὴν τῆς ἐκείνων οὐ πρόσω. Τέως μὲν οὖν ἐν ταῖς ἑαυτῶν ὑπέμενον ἀμφότεροι παρεμβολαῖς· ἔπειτα καταφρονή-

restituto his, qui a plebe illa emerant, æquo pretio. Quum igitur illi in his rebus ita se gessissent, mala reipublicæ impendentia disjecerunt.

XLIII. Nec multo post tribunis iterum mentionem de ea lege facientibus, derepente allatus nuncius, de hostium in agrum Tusculanum irruptione, conatus eorum plane impedivit. Tusculanis enim magno numero Romam profectis, ac dicentibus Æquos cum ingenti exercitu adesse, et agrum suum ab illis jam populatum, urbemque (nisi celeriter aliquod subsidium mitteretur) intra paucos dies expugnatum iri, senatus decrevit ut ambo consules auxilium illis ferrent. Consules vero, delectibus indictis, cives universos vocarunt ad arma. Tunc quoque orta est seditio tribunis delectus impedientibus, et pœnas legibus statutas de contumacibus sumi non sinentibus, sed frustra. Senatus enim coactus decrevit, ut patricii cum suis clientibus ad bellum proficiscerentur: reliquis vero civibus, qui ad illam expeditionem pro patriæ salute susceptam se socios ultro addidissent, deos propitios *dixit*, contra vero consulum desertoribus infensos. Eo senatusconsulto in concione recitato, multi etiam de plebe nomina ad illam militiam ultro dederunt; ac homines optimi ingenii, pudore moti, ne civitati fœderatæ, propter suam benevolentiam erga populum Romanum semper ab hostibus vexatæ, deessent: inter quos erat et Siccius ille, qui apud populum invectus fuerat in eos, qui agrum publicum occuparant; ducebatque cohortem octingentorum virorum, qui ætate quidem militari non amplius erant, ut nec ille, quique nullis militiæ legibus erant obnoxii: sed illum virum ob multa et magna beneficia ab eo accepta honorantes, ad militiam proficiscentem deserere æquum esse non censuerunt. Atque ista pars copiarum, tunc ex urbe eductarum, reliquum exercitum rei militaris peritia et fortitudine longe superabat. Alii autem multi, gratia et adhortatione seniorum adducti, eas sequebantur. Erant etiam nonnulli, qui spe prædæ, quæ militiæ quæritur, ad quævis pericula subeunda parati erant. Brevisque temporis spatio exercitus, satis validus et instructus splendidissime, eductus est. At hostes, quum præsensissent Romanos cum copiis contra se venturos, exercitum suum domum reduxerunt. Sed consules, iter magna festinatione facientes, eos prope Antium assecuti sunt, in excelso et prærupto quodam loco castra metatos; et ipsi quoque non procul ab illis castra posuerunt. Et aliquamdiu utrique intra sua se continuerunt. Tandem Æqui, contentis Romanis, quod se priores non invasissent, ratique

σαντες τῶν Ῥωμαίων Αἰκανοὶ τῆς οὐ προεπιχειρήσεως, καὶ πλῆθος οὐχ ἱκανοὺς εἶναι νομίσαντες, ἀγοράς τε αὐτῶν περιέκοπτον ἐξιόντες, καὶ τοὺς ἐπὶ προνομὴν ἀποστελλομένους ἢ χόρτον ἵπποις ἀνεκρούοντο, καὶ τοῖς πρὸς ὑδρείαν καταβαίνουσιν αἰφνιδίως ἐπετίθεντο, προὐκαλοῦντό τε αὐτοὺς πολλάκις εἰς μάχην.

XLIV. Ταῦτα δρῶσι τοῖς ὑπάτοις ἐδόκει μηκέτι διατρίβειν τὸν πόλεμον. Ἦν δ' ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις ἡ τοῦ πολεμεῖν ἐξουσία Ῥωμιλίῳ προσήκουσα, καὶ ὁ τὸ σύνθημα διδοὺς καὶ εἰς τάξιν καθιστὰς τοῦ ἄρχειν τε καὶ παύεσθαι μάχης τὸν καιρὸν ταμιεύων ἐκεῖνος ἦν· ὃς ἐπειδὴ τὰ σημεῖα ἐκέλευσεν ἀρθῆναι [ἐκ] τῆς μάχης καὶ προῆγεν ἐκ τοῦ χάρακος τὸν στρατὸν, τοὺς μὲν ἄλλους ἔτασσεν ἱππεῖς τε καὶ τοὺς πεζοὺς κατὰ σπείρας ἐν τοῖς ἐπιτηδείοις ἑκάστους τόποις, τὸν δὲ Σίκκιον καλέσας λέγει· « Ἡμεῖς μὲν, « ὦ Σίκκιε, μαχούμεθα τοῖς πολεμίοις ἐνθάδε· σὺ δὲ « ἐν ὅσῳ μέλλομεν ἔτι καὶ παρασκευαζόμεθα τὰ πρὸς « τὸν ἀγῶνα ἀμφότεροι, χώρει τὴν πλαγίαν ἐκείνην « ὁδὸν ἐπὶ τὸ ὄρος, ἔνθα ἡ τῶν πολεμίων ἐστὶ παρεμ« βολὴ, καὶ μάχην τίθεσο πρὸς τοὺς ἐν τῷ χάρακι, « ἵν' ἢ περὶ τῷ φρουρίῳ δείσαντες οἱ πρὸς ἡμᾶς μα« χόμενοι καὶ βοηθεῖν προθυμούμενοι, νῶτά τε δεί« ξωσι καὶ εὐκατέργαστοι γένωνται, καθάπερ εἰκὸς ἐν « ἀναχωρήσει ταχείᾳ, καὶ εἰς μίαν ὁδὸν ἅπαντες « βιαζόμενοι, ἢ μένοντες αὐτόθι τὸν χάρακα ἀποβά« λωσιν. Οὔτε γὰρ ἡ φυλάττουσα αὐτὸν δύναμις « ἀξιόμαχός ἐστιν, ὡς εἰκάσειεν ἄν τις, ἐπὶ τῷ ἐρυ« μνῷ τοῦ τόπου δοκοῦσα εἶναι πᾶν τὸ ἀσφαλές· ἥ τε « ἅμα σοι δύναμις ἀποχρῶσα γένοιτο ἂν, ἄνδρες ὀ« κτακόσιοι πολλῶν ἀθληταὶ πολέμων, τεταραγμένους « σκηνοφύλακας ἀπροσδόκητοι προσπεσόντες τῷ τολ« μηρῷ ἑλεῖν. » Καὶ ὁ Σίκκιος ἔφησεν· « Ἀλλ' ἔγωγε « ἅπαντα μὲν ἕτοιμος ὑπηρετεῖν· τὸ μέντοι ἔργον οὐ « ῥᾴδιον ὥσπερ σοι δοκεῖ. Ὑψηλή τε γὰρ ἡ πέτρα « καὶ ἀπότομος, ἐφ' ἧς ὁ χάραξ, ὁδόν τε οὐδεμίαν « ὁρῶ φέρουσαν ἐπ' αὐτὴν ἔξω τῆς μιᾶς, ᾗ καταβή« σονται οἱ πολέμιοι πρὸς ἡμᾶς, φυλακήν τ' εἰκὸς « ἀξιόμαχον εἶναι ἐν αὐτῇ· κἂν ὀλίγη δὲ πάνυ καὶ « φαύλη τις οὖσα τύχῃ, πρὸς πολλῷ πλείονα ἢ τὴν « σὺν ἐμοὶ δύναμιν ἀντέχειν οἵα τ' ἔσται, τό τε χω« ρίον αὐτὸ παρέξει τῇ φυλακῇ τοῦ μὴ ἁλώσεσθαι τὸ « ἀσφαλές. Ἀλλὰ μάλιστα μὲν ἀνάθου τὴν γνώμην· « ἡ πεῖρα γὰρ ἐπισφαλής· εἰ δὲ πάντως ἔγνωσταί σοι « δύο τίθεσθαι μάχας ἐν ἑνὶ καιρῷ, δύναμιν ἀξιό« χρεων ἀνδρῶν ἐπιλέκτων τάξον ἀκολουθεῖν μοι σὺν « τοῖς πρεσβυτέροις. Οὐ γὰρ κλέψοντες τὸ χωρίον, « ἀλλὰ βίᾳ καὶ φανερῶς ἐξελοῦντες ἄνιμεν. »

XLV. Ἔτι δὲ αὐτοῦ βουλομένου λέγειν, τἀκόλουθα ὑπολαβὼν ὁ ὕπατος εἶπεν· « Οὐ πολλῶν δεῖ « λόγων· ἀλλ' εἰ μὲν ὑπομένεις πράττειν τὰ προσ« ταττόμενα, χώρει διὰ ταχέων καὶ μὴ παραστρατή« γει· εἰ δὲ ἀφίστασαι καὶ ἀποδιδράσκεις τὸν κίνδυ-

eos non satis numerosum exercitum habere, meatus egressi intercipiebant, atque ad frumentum, aut gramen captandum divertentes equis immissis repellebant, et aquatum descendentes ex improviso aggressi sunt, ipsosque ad pugnam sæpe provocare non dubitarunt.

XLIV. Quibus animadversis, consules bellum non amplius trahendum duxerunt. Illis vero diebus belli administratio *imperiumque* penes Romilium erat : et illius erat pugnæ signum dare, et aciem instruere; itidemque erat arbiter temporis, quo vel initium, vel finis pugnandi faciendus esset. Qui quum pugnæ signum dari jussisset, et copias ex castris produxisset, reliquos equites et pedites in ordines opportunis quosque locis distinxit; Siccium vero ad se accitum ita allocutus est: « Nos, Sicci, hic cum hoste dimicabimus. Tu interim, « dum adhuc cunctamur, et utraque acies se ad prœ« lium parat, per obliquam illam viam montem con« scende, ubi hostium castra sunt, pugnamque cum « illis, qui sunt in castris, committe; ut ii, qui nobiscum « pugnaturi sunt, aut suis castris timentes, atque iis « auxilio venire cupientes, versis tergis dent se in fu« gam, et nobis faciliorem victoriam præbeant (ut veri« simile est in celeri receptu eventurum) in unam se « omnes viam intrudentes; aut, si hic manserint, « castra amittant. Nec enim ejus præsidium satis est « validum (quantum conjicere quis potest) quum tota « ejus fiducia in loci natura muniti sit posita : et simul « tua manus octingentorum veteranorum, multis prœ« liis exercitatorum, perturbatos tentoriorum custodes « ex improviso adorta, facile eos audacia sua expugnare « poterit. » Ad hæc Siccius respondit : « Equidem « paratus sum omnia imperata facere : sed quod jubes, « non est tam facile, quam tibi videtur. Nam rupes, « in qua sunt castra, est et excelsa et prærupta, et « nullam viam video præter unam, quæ eo ferat, qua « hostes contra nos descendent; et verisimile est, satis « firmum præsidium ibi esse; ac licet et perexiguum et « imbelle sit, tamen et copiis longe majoribus, quam « meis, resistere poterit : et ipsa loci natura præsidium « tutabitur, et impediet ne expugnetur. Quapropter « mallem consilium mutares : nam iste conatus est pe« riculosus. Quod si omnino statuisti uno tempore « duobus locis pugnare, validam manum lectorum vi« rorum adde, quæ me una cum emeritis sequatur : « neque enim istum locum clam, sed vi aperta expu« gnaturi adscendemus. »

XLV. Quum plura pararet dicere de ratione sui consilii, consul interpellavit, dixitque : « Non est opus « multis verbis : sed si imperata audes facere, celeriter « proficiscere, nec imperatoris munia tibi usurpa. Sin « hoc detrectas, et periculum refugis, ad hoc utar

« νον, ἑτέροις εἰς τὸ ἔργον χρήσομαι. Σὺ δὲ τὰς « ἑκατὸν εἴκοσι μάχας ἀγωνισάμενος καὶ τὰ τετταράκοντα ἔτη στρατευσάμενος, καὶ κατατετρωμένος « ὅλον τὸ σῶμα, ἐπειδὴ ἑκὼν ἦλθες, ἄπιθι μήτε ὁμιλήσας πολεμίοις μήτ' ἰδὼν, καὶ ἀντὶ τῶν ὅπλων « ἀκόνα πάλιν τοὺς λόγους, οἷς χρήσῃ κατὰ τῶν πατρικίων. Ποῦ νῦν ἐκεῖνά σου τὰ πολλὰ ἀριστεῖα, « οἱ στρεπτοὶ καὶ τὰ ψέλλια καὶ τὰ δόρατα καὶ τὰ « φάλαρα καὶ οἱ τῶν ὑπάτων στέφανοι, καὶ τὰ ἐκ « τῶν μονομαχιῶν λάφυρα καὶ πᾶσα ἡ ἄλλη βαρύτης, ἣν τότ' ἠνεσχόμεθά σου λέγοντος; ἐν ἑνὶ γὰρ « δὴ τῷδε τῷ ἔργῳ βασανιζόμενος, ἔνθα κίνδυνος « ἦν ἀληθινὸς, ἐξητάσθης οἷος ἦσθα, ὡς ἀλαζὼν καὶ « δόξῃ τὸ ἀνδρεῖον ἐπιτηδεύων, οὐκ ἀληθείᾳ. » Καὶ ὁ Σίκκιος δυσανασχετῶν ἐπὶ τοῖς ὀνείδεσιν· « Οἶδα, « φησὶν, ὦ Ῥωμίλιε, ὅτι δυεῖν πρόκειταί μοι θάτερον, ἢ ζῶντα διεργάσασθαι καὶ τὸ μηδὲν ἔτι εἶναι « δόξαν αἰσχίστην ἐνεγκάμενον δειλίας, ἢ κακῶς καὶ « ἀδήλως κατακοπέντα ὑπὸ τῶν πολεμίων ἀποθανεῖν, « ἐπειδὴ κἀγὼ εἷς ἔδοξα εἶναι τῶν ἀξιούντων ἐλεύθερα « φρονεῖν. Οὐ γὰρ εἰς ἄδηλον, ἀλλ' εἰς ἐγνωσμένον « ἀποστέλλεις με θάνατον. Πλὴν ὑπομενῶ καὶ τοῦτο « τὸ ἔργον, καὶ πειράσομαι φανεὶς ψυχὴν οὐ κακὸς, « ἢ κρατῆσαι τοῦ χάρακος, ἢ μὴ τυχὼν τῆς ἐλπίδος « εὐγενῶς ἀποθανεῖν. Ὑμᾶς δὲ, ὦ συστρατιῶται, « μάρτυρας ἀξιῶ γενέσθαι μοι πρὸς τοὺς ἄλλους πολίτας, ἐὰν πύθησθε τὸν ἐμὸν μόρον, ὅτι με ἀπώλεσεν ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ πολλὴ τῶν λόγων ἐλευθερία. » Ταῦτα πρὸς τὸν ὕπατον ἀποκρινάμενος καὶ δακρύσας, τούς τε συνήθεις ἅπαντας ἀσπασάμενος ᾤχετο, τοὺς ὀκτακοσίους ἄνδρας ἄγων, κατηφεῖς δεδακρυμένους, ὡς τὴν ἐπὶ θανάτῳ πορευομένους· καὶ ἡ ἄλλη δὲ πᾶσα στρατιὰ δι' οἴκτου τὸ πρᾶγμα ἔλαβεν, ὡς οὐκέτι ὀψομένη τοὺς ἄνδρας.

XLVI. Ὁ δὲ Σίκκιος ἑτέραν ἀποτραπεὶς, οὐχ ἣν ὁ Ῥωμίλιος ὑπελάμβανε, παρὰ τὴν λαγόνα τοῦ ὄρους ἦγεν. Ἔπειτα· ἦν γάρ τις δρυμὸς ὕλην βαθεῖαν ἔχων· εἰς τοῦτον ἄγων τοὺς ἄνδρας, ἵσταταί τε καί φησιν· « Ὑπὸ μὲν τοῦ ἡγεμόνος ἀπεστάλμεθα, « ὥσπερ ὁρᾶτε, ἀπολούμενοι. Ἐδόκει γὰρ ἡμᾶς « τὴν πλαγίαν χωρήσειν ὁδὸν, ἣν ἀναβαίνοντας « ἀμήχανον ἦν μὴ οὐ φανεροὺς τοῖς πολεμίοις γενέσθαι. Ἐγὼ δὲ ὑμᾶς ἄξω ἄδηλον καὶ τοῖς ἐχθροῖς « ὁδὸν, καὶ πολλὰς ἐλπίδας ἔχω τρίβων ἐπιλήψεσθαί « τινων, αἳ κατὰ κορυφῆς ἄξουσιν ἡμᾶς ἐπὶ τὸν χάρακα· καὶ ἐλπίδας χρηστὰς ἔχετε. » Ταῦτα εἰπὼν, ἦγε διὰ τοῦ δρυμοῦ, καὶ πολὺν ἤδη διεληλυθὼς τόπον εὑρίσκει, κατὰ δαίμονα, ἄνδρα ἐξ ἀγροῦ ποθὲν ἀπιόντα, ὃν τοῖς νεωτάτοις συλλαβεῖν κελεύσας ἡγεμόνα ποιεῖται τῆς ὁδοῦ. Κἀκεῖνος αὐτοὺς ἄγων περὶ τὸ ὄρος σὺν πολλῷ χρόνῳ, καθίστησιν ἐπὶ τὸν ὑπερκείμενον τῷ χάρακι λόφον, ὅθεν ἦν ταχεῖα καὶ εὐεπίφορος ἐπ' αὐτὸν ὁδός. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐγίνετο χρόνῳ, συνῄεσαν αἵ τε τῶν Ῥωμαίων καὶ αἱ τῶν

« aliorum opera. Tu vero, qui centies et vicies in acie « dimicasti, et quadraginta annos militasti, et qui toto « corpore consauciatus fuisti, quando huc ultro venisti, « abi non conserta manu cum hostibus, et ne conspectis « quidem, et pro armis linguam iterum contra patricios « acue. Ubi nunc sunt illa tot tuæ fortitudinis præmia, « torques, armillæ, hastæ, phaleræ, coronæ a consulibus « acceptæ, spolia ex singulari certamine relata, cæteraque molesta, quæ te nuper jactantem pertulimus? « Nam in hoc uno facinore vere periculoso, in quo « de te factum est periculum, satis ostendisti qualis « esses, et te fortitudinis studiosum esse opinione magis, quam re ipsa. » Tunc Siccius ea convicia ægre ferens : « Non ignoro (inquit), Romili, alterutrum tibi « propositum, aut ut me vivum conficias, et turpissima ignaviæ nota mihi gloriam partam adimas, aut « ut ab hostibus concisus misero atque obscuro mortis « genere peream, quod et ego videor unus de illis esse, « qui libere sentire volunt. Non enim me in dubium « periculum, sed ad certam mortem mittis. Verumtamen hæc quoque jussa perficiam, et dabo « operam, ne ignavus videar, utque aut castra expugnem, aut spe frustratus fortiter moriar. Vos vero, « commilitones, oro ut mihi apud reliquos cives sitis « testes, si mortem meam audieritis, me nimia virtute, et nimia loquendi libertate perditum. » Hoc responso consuli dato, lacrymisque fusis, salutatisque omnibus familiaribus, abiit cum octingentis hominibus mœstis et lacrymantibus, non aliter ac ad certam mortem euntibus : et totus reliquus exercitus eorum commiseratione motus est, quasi non amplius eos essent visuri.

XLVI. At Siccius ad aliam viam conversus, non quam putabat Romilius, per latus montis suos duxit. Deinde in densissimum quendam saltum, qui ibi erat, ingressus cum suis constitit, et eos ita allocutus est : « In exitium (ut videtis) a duce missi sumus. Putabat « enim, nos per obliquam illam viam ituros, quam nullo « modo clam hostibus adscendere possemus. At ego « vos ducam per aliam hostibus non conspicuam, et « bonam spem habeo, me calles aliquos inventurum, qui « nos in verticem ad castra ducent : quare bono estote « animo. » His dictis, eos per saltum duxit; atque, magnam ejus partem jam emensus, forte incidit in hominem quendam rusticum, nescio quo abeuntem; quem a junioribus comprehendi jussit, viæque ducem fecit. Ille eos circum montem non sine magna mora ductos, ad tumulum castris imminentem statuit, unde brevis et declivis via in ea ferebat. Dum autem hæc geruntur, acies Romanorum et Æquorum concurrerunt, et firmato gressu fortiter pugnabant, numero, armis,

Αἰκανῶν δυνάμεις ὁμόσε, καὶ καταστᾶσαι ἐμάχοντο, πλήθει τε ἀγχώμαλοι οὖσαι καὶ ὁπλισμοῖς καὶ προθυμίαν παρεχόμεναι τὴν αὐτήν· καὶ διέμειναν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἰσόρροποι, τοτὲ μὲν ἐπιβαίνοντες ἀλλήλοις, τοτὲ δὲ ὑποχωροῦντες, ἱππεῖς τε ἱππεῦσι καὶ πεζοὶ πεζοῖς, καὶ ἔπεσον ἐξ ἑκατέρων ἄνδρες ἐπιφανεῖς. Ἔπειτα κρίσιν λαμβάνει ὁ πόλεμος ἐπιτελῆ. Ὁ γὰρ Σίκκιος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, ἐπειδὴ πλησίον ἐγένοντο τῆς παρεμβολῆς τῶν Αἰκανῶν, ἀφύλακτον εὑρόντες ἐκεῖνο τὸ μέρος τοῦ χάρακος· ἐπὶ γὰρ θάτερα τὰ πρὸς τοὺς μαχομένους τετραμμένα μέρη πᾶσα ἡ φυλάττουσα αὐτὸν δύναμις ἐτράπετο κατὰ θέαν τοῦ ἀγῶνος· ἐπεισπεσόντες κατὰ πολλὴν εὐπέτειαν κατὰ κορυφῆς γίνονται τῶν φυλάκων· ἔπειτα ἀλαλάξαντες ἔθεον ἐπ' αὐτούς. Οἱ δὲ ὑπὸ τοῦ παρ' ἐλπίδα δεινοῦ ἐκταραχθέντες καὶ οὐ τοσούτους εἶναι δόξαντες, ἀλλὰ τὸν ἕτερον ἥκειν ὕπατον, ἄγοντα τὴν σὺν αὐτῷ δύναμιν, ἐρρίπτουν ἔξω τοῦ χάρακος ἑαυτούς, οὐδὲ τὰ ὅπλα οἱ πολλοὶ φυλάξαντες. Οἱ δὲ περὶ τὸν Σίκκιον τοὺς καταλαμβανομένους αὐτῶν φονεύοντες, καὶ τοῦ χάρακος κρατήσαντες, ἐχώρουν ἐπὶ τοὺς ἐν τῷ πεδίῳ. Οἱ δὲ Αἰκανοὶ τοῦ χάρακος τὴν ἅλωσιν ἀπό τε τῆς φυγῆς καὶ τῆς κραυγῆς τῶν σφετέρων αἰσθόμενοι, καὶ μετ' οὐ πολὺ κατὰ νώτου σφίσι τοὺς πολεμίους ἐπιόντας ὁρῶντες, οὐκέτι γενναῖον οὐδὲν ἀπεδείξαντο, ἀλλὰ διασπάσαντες τὰς τάξεις ἔσωζον ἑαυτοὺς ἄλλοι κατ' ἄλλας ὁδούς· ἔνθα ὁ πλεῖστος αὐτῶν ἐγίνετο φόνος. Οὐ γὰρ ἀνίεσαν οἱ Ῥωμαῖοι μέχρι νυκτὸς διώκοντές τε καὶ κτείνοντες τοὺς ἁλισκομένους. Ὁ δὲ πλείστους τε αὐτῶν διαφθείρας, καὶ λαμπρότατα ἔργα ἀποδειξάμενος Σίκκιος ἦν, ὃς ἐπειδὴ τέλος ἑώρα τὰ τῶν πολεμίων ἔχοντα, σκότους ὄντος ἤδη, τὴν σπεῖραν ἄγων ἐπὶ τὸν κρατηθέντα ὑπὸ σφῶν χάρακα ἀνέστρεφε, μεγάλης χαρᾶς καὶ πολλοῦ μεστὸς ὢν αὐχήματος. Οἵ τε περὶ αὐτὸν ἀθῷοι καὶ ἀβλαβεῖς ἅπαντες, οὐ μόνον οὐδὲν παθόντες ὧν προσεδόκησαν, ἀλλὰ καὶ δόξαν ἐπιφανεστάτην ἐξενεγκάμενοι, πατέρα καὶ σωτῆρα καὶ θεὸν καὶ πάντα τὰ τιμιώτατα ὀνομάζοντες, ἀπλήστως εἶχον ἀσπασμῶν τε τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς ἐκ τῶν ἄλλων φιλοφρονήσεων ἡδονῆς. Ἐν δὲ τούτῳ καὶ ἡ ἄλλη τῶν Ῥωμαίων φάλαγξ ἅμα τοῖς ὑπάτοις ἀπὸ τῆς διώξεως ἀνέστρεφεν ἐπὶ τὸν ἑαυτῆς χάρακα.

XLVII. Μέσαι τ' ἤδη νύκτες ἦσαν, καὶ ὁ Σίκκιος μνησικακῶν τοῖς ὑπάτοις τῆς ἐπὶ τὸν θάνατον ἀποστολῆς, εἰς νοῦν βάλλεται τὴν δόξαν ἀφελέσθαι τοῦ κατορθώματος. Κοινωσάμενος δὲ τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἣν εἶχε διάνοιαν, ἐπειδὴ πᾶσιν [ὀρθῶς] ἐφαίνετο, καὶ οὐδεὶς ἦν ὃς οὐκ ἐθαύμαζε τῆς τε φρονήσεως καὶ τῆς τόλμης τὸν ἄνδρα, λαβὼν τὰ ὅπλα καὶ τοὺς ἄλλους κελεύσας ἀναλαβεῖν, πρῶτον μὲν ἀνθρώπους ὅσους ἐν τῷ χάρακι κατέλαβε τῶν Αἰκανῶν, καὶ ἵππους καὶ τἆλλα ὑποζύγια κατέκοψεν· ἔπειτα ὑφῆψε τὰς σκηνὰς ὅπλων τε καὶ σίτου καὶ ἐσθῆτος καὶ τῶν εἰς τὸν πόλεμον ἐπιτηδείων γεμούσας, τῶν τε ἄλλων

animisque pares; diuque pugnatum est, victoria in neutram partem inclinante, vicissim nunc equitibus equites, et peditibus pedites invadentibus, nunc sibi invicem cedentibus: et utrinque viri illustres cecidere. Tandem pugnæ certus finis est impositus. Nam Siccius ejusque milites, quum ad castra Æquorum accessissent, eam valli partem incustoditam offendentes (totum enim eorum præsidium, ut certamen spectaret, eam partem petierat, quæ ad pugnantes conversa) irruptione facillime facta, in custodum verticem evaserunt: deinde, sublato clamore, in eos decurrerunt. Illi insperato malo consternati, nec tam paucos opinati, sed alterum consulem cum exercitu suo adesse existimantes, se ex vallo projiciebant, plerique ne armis quidem servatis. Sicciani vero cædentes, quotquot ex illis assequebantur, castrisque captis, tendebant ad eos, qui in planitie erant. Æqui vero, ubi ex suorum fuga et clamore capta esse castra senserunt, nec multo post hostes a tergo invadentes viderunt, nullum forte facinus amplius ediderunt; sed, diruptis ordinibus, alii per alias vias saluti suæ consulebant: ac tum maxima eorum cædes facta est. Nam Romani continenter usque ad noctem tergo eorum hærentes, occidebant quos capiebant. Qui vero maximam eorum stragem fecit, et qui facinora maxime illustria edidit, is fuit Siccius: qui, ubi devictum hostem vidit, quum jam esset nox, cum cohorte sua in castra a se capta rediit, ingentis lætitiæ et magnæ jactationis plenus. Et qui cum eo erant omnes incolumes et integri, non solum nihil passi eorum, quæ exspectarant, verum etiam, parta maxime insigni gloria, eum patrem suum, servatorem, deumque, et omnibus honorificentissimis nominibus appellantes, mutuis complexibus atque aliis hilaritatis voluptatisque indiciis satiari non poterant. Atque interim et reliquus Romanorum exercitus, qui hostem persecutus fuerat, in sua castra est reversus.

XLVII. Et jam nox media erat, quum Siccio, injuriæ a consulibus acceptæ memori, a quibus ad mortem missus fuerat, in mentem venit victoriæ gloriam illis eripere. Communicato autem cum suis consilio, quum id omnibus placuisset, nec ullus esset, qui viri prudentiam et magnanimitatem non admiraretur, correptis armis aliisque idem facere jussis, primum homines, quotquot in Æquorum castris reperit, et equos ac cætera jumenta contrucidavit; deinde incendit tentoria referta armis, frumento, vestibus, rebus ad bellum necessariis, aliaque præda ingenti, quam ex agro Tus-

χρημάτων, ὧν ἐκ τῆς Τυσκλάνων λείας ἐπήγοντο πολλῶν πάνυ ὄντων. Ὡς δὲ πάντα ὑπὸ τοῦ πυρὸς ἠφάνιστο, περὶ τὸν ὄρθρον ἀπῄει φέρων οὐθὲν ὅτι μὴ τὰ ὅπλα, καὶ διανύσας σπουδῇ τὴν ὁδὸν εἰς Ῥώμην παρῆν. Ὡς δὲ ὤφθησαν ἄνθρωποι καθωπλισμένοι παιανίζοντές τε καὶ σπουδῇ χωροῦντες καὶ αἵματι πολλῷ πεφυρμένοι, δρόμος ἐγίνετο καὶ πολλὴ προθυμία τῶν βουλομένων ἰδεῖν τε αὐτοὺς καὶ τὰ πραχθέντα ἀκοῦσαι. Οἱ δὲ μέχρις ἀγορᾶς ἐλθόντες ἐδήλωσαν τοῖς δημάρχοις τὰ γενόμενα, κἀκεῖνοι, συναγαγόντες ἐκκλησίαν, ἐκέλευον αὐτοὺς πρὸς ἅπαντας λέγειν. Ὄχλου δὲ πολλοῦ συναχθέντος, παρελθὼν ὁ Σίκκιος τήν τε νίκην αὐτοῖς ἐδήλωσε, καὶ τὸν τρόπον τοῦ ἀγῶνος ἐνεφάνισε, καὶ ὅτι παρὰ τὴν ἰδίαν ἀρετὴν καὶ τῶν σὺν αὐτῷ πρεσβυτέρων ἀνδρῶν ὀκτακοσίων, οὓς ἀποθανουμένους ἀπέστειλαν οἱ ὕπατοι, ὅ τε χάραξ ὁ τῶν Αἰκανῶν ἐλήφθη, καὶ ἡ δύναμις ἡ παραταξαμένη τοῖς ὑπάτοις ἠναγκάσθη φυγεῖν· ἠξίου τε αὐτοὺς μηδενὶ τῆς νίκης ἑτέρῳ τὴν χάριν εἰδέναι, καὶ τελευτῶν ἔτι προσέθηκεν ἐκεῖνον τὸν λόγον, ὅτι « Τὰς « ψυχὰς καὶ τὰ ὅπλα σώζοντες ἥκομεν, ἄλλο δὲ οὐδὲν « τῶν κεκρατημένων οὔτε μεῖζον οὔτ' ἔλαττον ἐξενεγ« κάμενοι. » Ὁ δὲ δῆμος, ἀκούσας τὸν λόγον, εἰς οἶκτόν τε καὶ δάκρυα προὔπεσεν, ὁρῶν μὲν τὰς ἡλικίας τῶν ἀνδρῶν, ἐνθυμούμενος δὲ τὰς ἀρετὰς, ἀγανακτῶν δὲ καὶ νεμεσῶν τοῖς ἐπιβαλομένοις τοιούτων ἀνδρῶν ἐρημῶσαι τὴν πόλιν. Ἐγεγόνει δὲ, ὃ προὔλαβεν ὁ Σίκκιος, μῖσος εἰς τοὺς ὑπάτους ἐξ ἁπάντων τῶν πολιτῶν. Οὐδὲ γὰρ ἡ βουλὴ τὸ πρᾶγμα μετρίως ἤνεγκεν, ἢ οὔτ' ἐψηφίσατο αὐτοῖς πομπὴν θριάμβων οὔτε ἄλλο τι τῶν ἐπὶ καλοῖς ἀγῶσι γινομένων. Τὸν μέντοι Σίκκιον ὁ δῆμος, ἐπειδὴ καθῆκεν ὁ τῶν ἀρχαιρεσίων καιρὸς, δήμαρχον ἀπέδειξεν, ἧς κύριος ἦν τιμῆς ἀποδιδούς. Καὶ τὰ μὲν ἐπιφανέστατα τῶν τότε πραχθέντων τοιάδ' ἦν.

XLVIII. Ἐν δὲ τῷ μετὰ τούτους τοὺς ὑπάτους ἔτει Σπόριος Ταρπήϊος καὶ Αὖλος Τερμήνιος παραλαμβάνουσι τὴν ἀρχήν· οἵ τά τε ἄλλα θεραπεύοντες τὸν δῆμον διετέλεσαν, καὶ τὸ περὶ τῶν δημάρχων δόγμα προεβούλευσαν, ἐπειδὴ πλέον μὲν οὐδὲν ἑώρων τοῖς πατρικίοις γενόμενον ἐκ τοῦ κωλύειν, ἀλλὰ καὶ φθόνον καὶ μῖσος, καὶ βλάβας δὲ ἰδίας καὶ συμφορὰς τοῖς προθυμότατα ὑπὲρ αὐτῶν ἀγωνιζομένοις. Μάλιστα δὲ αὐτοὺς εἰς δέος ἤγαγεν ἡ τῶν ὑπατευσάντων τὸν παρελθόντα ἐνιαυτὸν συμφορὰ νεωστὶ γενομένη, δεινὰ μὲν ὑπὸ τοῦ δήμου παθόντων, οὐδεμίαν δὲ παρὰ τῆς βουλῆς εὑρομένων βοήθειαν. Σίκκιος μὲν γὰρ, ὁ τὸν Αἰκανῶν στρατὸν αὐτῷ χάρακι ἀράμενος, δήμαρχος τότ' ἀποδειχθεὶς, ὥσπερ ἔφην, τῇ πρώτῃ τῆς ἀρχῆς ἡμέρᾳ θύσας εἰσιτήρια κατὰ νόμον, πρὶν ὁτιοῦν ἄλλο διαπράξασθαι τῶν κοινῶν, προεῖπεν ἐν ἐκκλησίᾳ Τίτον Ῥωμίλιον ἥκειν, ἀπολογησόμενον ἀδικήματος δημοσίου δίκην ἐπὶ δικαστῇ τῷ δήμῳ, τὸν χρόνον ἀποδείξας τοῦ ἀγῶνος. Λεύ-

culano hostes eo congesserant. Omnibusque igne absumtis, circa diluculum cum solis armis abiit et, itinere propere confecto, Romam venit. Ut vero conspecti sunt homines armati, jubilantes, et festinantes, multo cruore fœdati, factus est concursus ab omnibus, qui et eos videre et res gestas audire maxime cupiebant. Illi vero, in forum usque progressi, tribunis omnia narrarunt; qui, coacta concione, jusserunt eos rem totam coram populo narrare. Quum autem ingens turba eo confluxisset, Siccius in medium progressus victoriam illis indicavit, et rei gestæ modum declaravit, quomodo sua virtute et octingentorum seniorum, qui secum erant, quos consules ad certam mortem miserant, castra Æquorum fuissent capta, et copiæ secum in acie dimicantes fugere coactæ fuissent. Postulavitque ut nulli alii quam sibi pro parta victoria haberent gratiam, et postremo hæc quoque verba addidit: « Se vita tantum armisque salvis redire, nihil vero « aliud, aut parvum, aut magnum, ex rebus captis re« tulisse. » His auditis, populus motus est ad miserationem et lacrymas, virorum ætatem cernens, et eorum virtutem considerans, et id indigne ferens, atque obloquens iis, qui talibus viris rempublicam orbare voluerant. Quæ res (ut Siccius præviderat) omnium civium odium in consules excitavit. Nam ne senatus quidem id æquo animo tulit, nec triumphum, nec ullum alium honorem, qui re feliciter gesta dari solet, illis decrevit. Siccium vero plebs, quum comitiorum tempus venisset, tribunum creavit, eique honorem tribuit, cujus dandi jus habebat. Atque hæc sunt res maxime memorabiles illo tempore gestæ.

XLVIII. Anno vero post hos consules proximo consulatum ineunt Sp. Tarpeius atque A. Terminius : qui cum aliis in rebus plebi perpetuo sunt obsecuti, tum etiam senatusconsultum de lege tribunorum fecerunt, quod viderent patres, vetando nihil proficere; quin imo invidiam, odium, damna privata, et calamitates paratas esse iis, qui promtissime pro illis certarent. Sed maxime eos terruit recens calamitas superioris anni consulum, qui male fuerant a plebe excepti, et nullum auxilium a senatu impetrare potuerant. Nam ille Siccius, qui Æquorum exercitum una cum castris expugnatis deleverat, tunc (ut dixi) factus tribunus, eo ipso die, quo magistratum iniit, post peracta pro salute sacra solennia, antequam rem ullam publicam aggrederetur, pro concione T. Romilio diem dixit, ad quam veniret, et læsæ reipublicæ caussam apud populum judicem diceret. Et L. *Halienus*, qui tunc ædilis erat, et proximo anno

κιος δὲ τότ' ἀγορανομῶν, δήμαρχος δὲ τῷ παρελθόντι ἔτει γεγονὼς, τὸν ἕτερον τῶν περυσινῶν ὑπάτων, Γάϊον Οὐετούριον, εἰς ὁμοίαν δίκην προεκαλέσατο. Πολλῆς δὲ γενομένης ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ ἀγῶνος χρόνῳ σπουδῆς τε καὶ παρακλήσεως ἀμφοτέρων, οἱ μὲν ὑπόδικοι πολλὰς ἐλπίδας εἶχον ἐπὶ τῇ βουλῇ καὶ τὸ κινδύνευμα ἐν ἐλαφρῷ ἐποιοῦντο, ὑπισχνουμένων αὐτοῖς πρεσβυτέρων τε καὶ νέων οὐκ ἐάσειν τὸν ἀγῶνα ἐπιτελεσθῆναι. Οἱ δὲ δήμαρχοι πάντα ἐκ πολλοῦ φυλαττόμενοι, καὶ οὔτε δεήσεις οὔτε ἀπειλὰς οὔτε κίνδυνον οὐδένα ὑπολογιζόμενοι, ἐπειδὴ καθῆκεν ὁ τοῦ ἀγῶνος καιρὸς, ἐκάλουν τὸν δῆμον· ἦν δὲ παλαίτερον ἔτι συνερρυηκὼς ἐκ τῶν ἀγρῶν ὁ χερνήτης καὶ αὐτουργὸς ὄχλος, καὶ προσνεμηθεὶς τῷ κατὰ πόλιν τήν τε ἀγορὰν ἐνέπλησε, καὶ τοὺς φέροντας εἰς αὐτὴν στενωπούς.

XLIX. Πρώτη μὲν οὖν εἰσῆλθεν ἡ κατὰ Ῥωμιλίου δίκη. Καὶ παρελθὼν ὁ Σίκκιος τά τε ἄλλα κατηγόρει τοῦ ἀνδρὸς, ὅσα ὑπατεύων βίᾳ εἰς τοὺς δημάρχους ἔδοξε διαπράξασθαι, καὶ τελευτῶν τὴν ἐπιβουλὴν διεξῄει τὴν ἐφ' ἑαυτῷ τε καὶ τῇ σπείρᾳ γενομένην ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ· καὶ παρείχετο αὐτῶν μάρτυρας τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν συστρατευσαμένων οὐ δημοτικοὺς ἀλλὰ πατρικίους· ἐν οἷς ἦν νεανίας οὐκ ἀφανὴς, οὔτε κατὰ γένους ἀξίωσιν οὔτε κατὰ τὴν ἰδίαν ἀρετὴν, καὶ τὰ πολέμια πάνυ ἀγαθός· Σπόριος Οὐεργίνιος ἦν ὄνομα αὐτῷ. Οὗτος ἔφη Μάρκιον Ἰκίλλιον, ἑνὸς τῶν ἐκ τῆς Σικκίου σπείρας υἱὸν, ἡλικιώτην αὐτοῦ καὶ φίλον, ἀπολυθῆναι τῆς ἐξόδου βουληθεὶς, ὡς ἐπὶ θάνατον ἐξιόντα μετὰ τοῦ πατρὸς, Αὖλον Οὐεργίνιον τὸν ἑαυτοῦ θεῖον, πρεσβευτὴν τότε συστρατευόμενον, παρακαλέσας ἐλθεῖν ἐπὶ τοὺς ὑπάτους, ἀξιῶν σφισι ταύτην δοθῆναι τὴν χάριν· ἀντιλεγόντων δὲ τῶν ὑπάτων, ἑαυτῷ μὲν ἐπελθεῖν δάκρυα, τὴν συμφορὰν τοῦ ἑταίρου προανακλαιομένῳ, τὸν δὲ νεανίαν, ὑπὲρ οὗ τὰς δεήσεις ἐποιεῖτο, πεπυσμένον ταῦτα ἐλθεῖν καὶ λόγον αἰτησάμενον εἰπεῖν, ὅτι τοῖς μὲν δεομένοις πολλὴν οἶδε χάριν, αὐτὸς δὲ οὐκ ἂν ἀγαπήσειε τυχὼν χάριτος, ἥτις αὐτὸν ἀφελεῖται τὸ πρὸς τὸ γένος εὐσεβὲς, οὐδὲ ἂν ἀπολειφθείη τοῦ πατρὸς, τοσῷδε μᾶλλον, ὅσῳ γε ἀποθανούμενος ἔρχεται, καὶ πάντες τοῦτο ἴσασιν· ἀλλὰ συνεξιὼν ἐπαμυνεῖ τε ὅσα δύναται, καὶ τῆς αὐτῆς ἐκείνῳ κοινωνὸς ἔσται τύχης. Ταῦτα τοῦ μειρακίου μαρτυρήσαντος, οὐδεὶς ἦν ὃς οὐκ ἔπασχέ τι πρὸς τὴν τύχην τῶν ἀνθρώπων. Ὡς δὲ καὶ αὐτοὶ κληθέντες ἐπὶ τὴν μαρτυρίαν παρῆλθον, ὅ τε πατὴρ Ἰκίλλιος καὶ τὸ μειράκιον καὶ τὸ καθ' ἑαυτοὺς ἔλεξαν, οὐκέτι κατέχειν τὰ δάκρυα οἱ πλείους ἐδύναντο τῶν δημοτικῶν. Ἀπολογηθέντος δὲ τοῦ Ῥωμιλίου, καὶ διελθόντος λόγον οὔτε θεραπευτικὸν οὔτε ἁρμόττοντα τοῖς καιροῖς, ἀλλ' ὑψηλὸν, καὶ ἐπὶ τῷ ἀνυπευθύνῳ τῆς ἀρχῆς μέγα φρονοῦντος, διπλασίως ἐπερρώσθησαν εἰς τὴν κατὰ αὐτοῦ ὀργὴν οἱ πολῖται. Καὶ γενόμενοι τῶν ψήφων

tribunus fuerat, C. Veturium, alterum superioris anni consulem, in simile judicium vocavit. Quum autem interea ante diem judicii magna studia et hortationes *a patriciis* ambobus exhiberentur, viri consulares in senatus ope magnam spem habebant, et periculum parvi pendebant, senioribus et junioribus pollicentibus se non permissuros ut judicium perageretur. At tribuni, omnia jam multo ante præcaventes, non precibus ubi dies judicii venit, plebem convocarunt. Et jam ante turba inopum sibique victum manibus quæritantium ex agris confluxerat, quæ ad urbanam multitudinem adjuncta forum replevit, et vicos, qui ad ipsum ferunt.

XLIX. Priore igitur loco Romilii caussa est acta. Tum Siccius, in medium progressus, ei quum alia facinora objecit quæ, dum consul esset, per vim contra tribunos fecisse visus fuisset, tum etiam postremo insidias sibi suæque cohorti ab eo imperatore structas narravit : harumque testes produxit nobilissimos, non plebeii sed patricii ordinis viros, qui in ea expeditione fuerant : et in his erat juvenis et generis dignitate et virtute sua clarus, et rebus bellicis valde strenuus, cui nomen erat Sp. Virginio. Hic dixit, quum M. Icilium, unius e Siccii cohorte filium, æqualem suum et amicum, a profectione illa liberare cuperet, ut qui cum patre in præsens exitium emitteretur, atque ab avunculo suo, A. Virginio, qui in eadem expeditione legatus erat, obtinuisset, ut is consules adiret, peteretque ut hoc beneficium sibi concederetur : consulibus vero se id facturos negantibus, obortas sibi lacrymas, amici fortunam deflenti. Juvenem vero, pro quo deprecabatur, his auditis, venisse, et petita dicendi copia, dixisse se magnam gratiam suis deprecatoribus habere; sibi tamen haud gratum fore id beneficium, quod pietatem erga parentes esset erepturum : et patrem tanto minus deserturum, quanto certiorem mortem peteret, et hoc omnibus fore compertum : sed se iturum una cum illo, et pro viribus eum defensurum et ejusdem fortunæ participem futurum. Quum ille juvenis dixisset hoc testimonium, nemo fuit, quin illorum hominum fortuna commotus fuerit. Ubi vero et ipse Icilius pater et adolescentulus, ad testimonium dicendi citati, de seipsis testati sunt, plerique de plebe a lacrymis amplius sibi temperare non potuerunt. Quum autem Romilius ad hæc respondisset, et orationem habuisset nec humilem nec temporibus convenientem, sed tumidam et ex absoluta imperii potestate elatam, iram civium multo majorem in se accendit et concitavit. Atque tribus

κύριοι κατέγνωσαν ἀδικεῖν οὕτως, ὥστε πάσαις ταῖς ψήφοις τῶν φυλῶν ἁλῶναι τὸν ἄνδρα. Ἦν δὲ τὸ τίμημα τῆς δίκης ἀργυρικὸν, ἀσσάρια μύρια. Καὶ τοῦτο οὐκ ἄνευ προνοίας τινὸς ὁ Σίκκιος ποιῆσαί μοι δοκεῖ, ἀλλ' ἵνα τοῖς τε πατρικίοις ἐλάττων ᾖ περὶ τοῦ ἀνδρὸς σπουδὴ γένηται, καὶ μηδὲν ἐξαμάρτωσι περὶ τὴν ψηφοφορίαν ἐνθυμηθέντες, ὅτι εἰς ἀργύριον ζημιώσεται ὁ ἁλοὺς καὶ εἰς οὐδὲν ἕτερον, καὶ τοῖς δημοτικοῖς ἡ πρὸς τὴν τιμωρίαν ὁρμὴ προθυμοτέρα μήτε ψυχῆς ἄνδρα ὑπατικὸν μήτε πατρίδος ἀποστεροῦσιν. Ῥωμιλίου δὲ καταδικασθέντος οὐ πολλαῖς ὕστερον ἡμέραις καὶ Οὐετούριος ἑάλω· τίμημα δὲ καὶ ἐκείνῳ ἐπεγέγραπτο ἀργυρικὸν, ἡμιόλιον θατέρου.

missæ in suffragia cum violatæ reipublicæ omnibus suffragiis damnarunt. Mulcta autem pecuniaria fuit, assium decem milia. Atque hoc non sine quodam provido consilio Siccius fecisse mihi videtur, ut patricii reo remissius faverent et nihil in suffragiis ferendis delinquerent, cogitantes, reum mulcta pecuniaria, et nulla alia re mulctatum iri; et plebs majore animi impetu ad pœnam exigendam ferretur, quod nec vita, nec patria, virum consularem esset privatura. Damnato Romilio, paucis post diebus Veturius etiam damnatus est. Atque huic quoque irrogata est mulcta pecuniaria, cujus proportio erat sesquialtera.

L. Ταῦτα δὴ λογιζομένοις τοῖς ἐν ἀρχῇ ὑπάτοις πολὺ παρέστη δέος, καὶ τοῦ μὴ ταὐτὰ παθεῖν ὑπὸ τοῦ δήμου μετὰ τὴν ὑπατείαν πρόνοια, ὥστε οὐκέτι ἀποκρυπτόμενοι τὰς γνώμας, ἀλλὰ φανερῶς τὰ τοῦ δήμου πολιτευόμενοι διετέλουν. Πρῶτον μὲν οὖν ἐπὶ τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας νόμον ἐκύρωσαν, ταῖς ἀρχαῖς ἐξεῖναι πάσαις τοὺς ἀκοσμοῦντας ἢ παρανομοῦντας εἰς τὴν ἑαυτῶν ἐξουσίαν ζημιοῦν. Τέως γὰρ οὐχ ἅπασιν ἐξῆν, ἀλλὰ τοῖς ὑπάτοις μόνοις. Τὸ μέντοι τίμημα οὐκ ἐπὶ τοῖς ζημιοῦσιν ὁπόσον εἶναι δεῖ κατέλιπον, ἀλλ' αὐτοὶ τὴν ἀξίαν ὥρισαν, μέγιστον ἀποδείξαντες ὅρον ζημίας δύο πρόβατα καὶ τριάκοντα βόας. Καὶ οὗτος ὁ νόμος ἄχρι πολλοῦ διέμεινεν ὑπὸ Ῥωμαίων φυλαττόμενος. Ἔπειτα περὶ τῶν νόμων, οὓς ἐσπούδαζον οἱ δήμαρχοι κοινοὺς ἐπὶ πᾶσι Ῥωμαίοις γραφῆναι, καὶ εἰς ἅπαντα χρόνον φυλαχθησομένους, διάγνωσιν ἀπέδωκαν τῇ βουλῇ. Ἐλέχθησαν μὲν οὖν πολλοί τε καὶ ὑπὸ τῶν κρατίστων ἀνδρῶν εἰς ἀμφότερα καὶ τὸ συγχωρεῖν καὶ τὸ κωλύειν φέροντες λόγοι, ἐνίκα δ' ἡ τὰ δημοτικώτερα πρὸ τῶν ὀλιγαρχικῶν εἰσάγουσα Τίτου Ῥωμιλίου γνώμη, παρὰ τὴν ἁπάντων δόξαν τῶν τε πατρικίων καὶ τῶν δημοτικῶν γενομένη. Οἱ μὲν γὰρ ὑπελάμβανον πάντα τὰ ἐναντία τοῖς δημοτικοῖς φρονήσειν τε καὶ λέξειν τὸν ἄνδρα νεωστὶ τὴν ἐν τῷ δήμῳ δίκην ἑαλωκότα· ὁ δὲ ἀναστὰς, ἐπειδὴ προσῆκεν αὐτῷ γνώμην ἐρωτηθέντι κατὰ τὴν ἑαυτοῦ τάξιν ἀποκρίνασθαι· ἦν δὲ ἐν τοῖς διὰ μέσου κατά τε ἀξίωσιν καὶ ἡλικίαν· ἔλεξεν·

L. Hujus igitur anni consules, hæc considerantss, magnus incessit timor; et ne, post depositum consulatum, eodem modo a plebe tractarentur, provide caverunt. Itaque consilium suum non amplius celabant · sed aperte plebi favebant. Ac quidem centuriatis comitiis legem tulerunt: « Licere omnibus magistratibus « eos mulctare, qui facinus aliquod insolens aut ini- « quum præter disciplinam ac leges reipublicæ in suam « potestatem admisissent. » Nam ad illam usque diem non omnibus, sed solis consulibus id licebat. Mulctæ tamen modus non ipsorum arbitrio permissus est, sed ab illis præfinitus; ne *scilicet* maxima mulcta duos oves et triginta boves excedere. Hæc lex diu servata est apud Romanos. Deinde de legibus, quas tribuni in communem totius populi Romani usum, et in perpetuum servandas scribi maximo studio cupiebant, cognitionem senatui permiserunt. Multæ tamen ab optimis viris sententiæ in utramque partem sunt dictæ, quarum aliæ eo spectabant, ut *leges ferendæ* impedirentur, aliæ eas ferri sinebant. Tamen præter omnium, tum patriciorum, tum plebeiorum opinionem vicit T. Romilii sententia, quæ plebis magis, quam optimatum, partibus favebat. Omnes enim arbitrabantur eum, ob recentem damnationis offensam, plebis voluntati et consiliis et dictis perpetuo adversaturum. Ille vero, ubi ad eum ex ordine ventum est (erat autem inter eos, qui et dignitate et ætate erant medii) rogatus sententiam surrexit, et ita est locutus:

LI. « Ἃ μὲν ὑπὸ τοῦ δήμου πέπονθα, ὦ βουλὴ, « καὶ ὅτι οὐδὲν ἀδικῶν, ἀλλὰ τῆς πρὸς ὑμᾶς εὐνοίας « ἕνεκα, φορτικὸς ἂν εἴην [ἔγωγε] ἐν εἰδόσιν ὑμῖν « ἀκριβῶς λέγων· μνήμην δὲ αὐτῶν ποιοῦμαι τοῦ « ἀναγκαίου ἕνεκεν, ἵνα εἰδῆτε ὅτι οὐ κολακείᾳ τοῦ « δημοτικοῦ ἐπιτρέψας, ἐχθροῦ μοι ὄντος, ἀλλ' ἀπὸ « τοῦ βελτίστου τὰ συμφέροντα ἐρῶ. Θαυμάσῃ δὲ « μηδεὶς, εἰ πρότερόν τε πολλάκις, καὶ ἡνίκα ὕπα- « τος ἦν τῆς ἑτέρας προαιρέσεως γενόμενος, νῦν ἐξαί- « φνης μεταβέβλημαι· μηδὲ ὑπολάβητε δυεῖν θάτερον, « ἢ τότε βεβουλεῦσθαί με κακῶς, ἢ νῦν ἀνατίθεσθαι

LI. « Quæ a plebe sum passus, Patres conscripti, ob « nullum meum facinus injustum, sed ob meam erga « vos benevolentiam, molestus essem, si apud vos « horum probe gnaros narrare vellem. Coactus tamen « horum mentionem facio ut sciatis me, non ut plebi « assenter, quæ mihi est inimica, sed sincerissime ea, « quæ e republica sunt, dicturum. Ac nemo miretur, « si nunc repente factus sum mei dissimilis, quum et « sæpe ante, et quando consul eram, contrariæ essem

« δόξαντα οὐκ ὀρθῶς. Ἐγὼ γάρ, ὦ βουλή, ὅσον μὲν « χρόνον τὰ ὑμέτερα ἰσχυρὰ ἡγούμην, ὥσπερ ἐχρῆν « ἀριστοκρατίαν αὔξων περιεφρόνουν τὸ δημοτικόν· « ἐπεὶ δὲ τοῖς ἐμαυτοῦ σωφρονισθεὶς κακοῖς μετὰ « μεγάλων μισθῶν ἔμαθον, ὅτι ἔλαττον ὑμῶν ἐστι « τοῦ βουλομένου τὸ δυνάμενον, καὶ πολλοὺς ἤδη τὸν « ὑπὲρ ὑμῶν ἀγῶνα ἀραμένους περιείδετε ἀναρπα- « σθέντας ὑπὸ τοῦ δήμου ταῖς ἀνάγκαις εἴξαντες, οὐκ- « έτι ὅμοια ἔγνωκα. Ἐβουλόμην δὲ ἂν μάλιστα « [μὲν] μήτ' ἐμαυτῷ συμβῆναι, μήτε τῷ συνάρχοντί « μου ταῦτα, ἐφ' οἷς ἅπαντες ἡμῖν συμπαθεῖτε. « Ἐπειδὴ δὲ τὰ μὲν καθ' ἡμᾶς τέλος ἔχει, τὰ δὲ « λοιπὰ ἔξεστιν ἐπανορθώσασθαι καὶ τοῦ μὴ παθεῖν « ταῦτα ἑτέρους προϊδέσθαι, καὶ κοινῇ καὶ καθ' ἕνα « ἕκαστον ἰδίᾳ τὰ παρόντα εὖ τίθεσθαι παρακαλῶ. « Κράτιστα γὰρ οἰκεῖται πόλις ἡ πρὸς τὰ πράγματα « μεθαρμοττομένη, καὶ συμβούλων ἄριστος ὁ μὴ « πρὸς τὴν ἰδίαν ἔχθραν ἢ χάριν, ἀλλὰ πρὸς τὸ κοι- « νῇ συμφέρον ἀποδεικνύμενος γνώμην· βουλεύονταί « τε ἄριστα περὶ τῶν μελλόντων οἱ παραδείγματα « ποιούμενοι τὰ γεγονότα τῶν ἐσομένων. Ὑμῖν δέ, « ὦ βουλή, ὁσάκις ἐνέστη τις ἀμφισβήτησις καὶ φι- « λονεικία πρὸς τὸν δῆμον, ἀεί τι μειονεκτεῖν ἐξεγέ- « νετο, καὶ ἀνδρῶν ἐπιφανῶν θανάτους τε καὶ ὕβρεις « καὶ ἐκβολὰς ζημιωθῆναι. Καίτοι τί γένοιτο ἂν ἀτύ- « χημα πόλει μεῖζον ἢ τοὺς κρατίστους τῶν ἀνδρῶν « περικόπτεσθαι, καὶ ταῦτα οὐ σὺν δίκῃ; ὧν ὑμῖν « φείδεσθαι παραινῶ, καὶ μήτε τοὺς νῦν ἄρχοντας « προβαλόντας εἰς κίνδυνον πρόδηλον, ἔπειτ' ἐγκατα- « λιπόντας ἐν τοῖς δεινοῖς μετανοεῖν, μήτε τῶν ἄλλων « τινά, οὗ τι καὶ μικρὸν ὄφελος τῷ κοινῷ. Κεφά- « λαιον δ' ἐστὶν ὧν ὑμῖν παραινῶ, πρέσβεις ἑλέσθαι, « τοὺς μὲν εἰς Ἑλληνίδας πόλεις τὰς ἐν Ἰταλίᾳ, τοὺς « δ' εἰς Ἀθήνας· οἵτινες, αἰτησάμενοι παρὰ τῶν « Ἑλλήνων τοὺς κρατίστους νόμους καὶ μάλιστα τοῖς « ἡμετέροις ἁρμόττοντας βίοις, οἴσουσι δεῦρο. Ἀφι- « κομένων δὲ αὐτῶν τοὺς τότε « ὑπάτους προθεῖναι τῇ « βουλῇ σκοπεῖν, τίνας ἑλέσθαι δεήσει νομοθέτας, « καὶ ἥντινα ἕξοντας ἀρχήν, καὶ χρόνον ὅσον καὶ « τἄλλα, ὅπως ἂν αὐτῇ φαίνηται συνοίσειν· στασιά- « ζειν δὲ μηκέτι πρὸς τὸ δημοτικόν, μηδὲ ἄλλας ἐπ' « ἄλλαις αναιρεῖσθαι συμφοράς, ἄλλως τε καὶ περὶ « νόμων φιλονεικοῦντας, οἳ εἰ καὶ μηδὲν ἄλλο τήν γέ « τοι δόξαν τῆς ἀξιώσεως ἔχουσιν εὐπρεπῆ. »

LII. Τοιαῦτα εἰπόντος τοῦ Ῥωμιλίου, οἵ τε ὕπατοι συνελαμβάνοντο τῆς γνώμης ἀμφότεροι, πολλὰ καὶ ἐκ παρασκευῆς συγκείμενα διεξιόντες, καὶ τῶν ἄλλων βουλευτῶν συχνοί, καὶ ἐγένοντο πλείους οἱ ταύτῃ προστιθέμενοι τῇ γνώμῃ. Μέλλοντος δὲ γράφεσθαι τοῦ προβουλεύματος, ἀναστὰς ὁ δήμαρχος Σίκκιος, ὁ τῷ Ῥωμιλίῳ προθεὶς τὴν δίκην, πολὺν ὑπὲρ τοῦ ἀνδρὸς διῆλθε λόγον, ἐπαινῶν τὴν μεταβολὴν τῆς γνώμης, καὶ τὸ μὴ τὰ ἴδια ἔχθη κρείττονα ἡγεῖσθαι τῶν κοινῇ χρησίμων, ἀλλ' ἀπ' ὀρθῆς γνώ-

« sententiæ. Neve existimetis alterutrum, aut tunc me « male sensisse, aut nunc non recte sententiam mutare. « Ego enim, Patres conscripti, quamdiu partes vestras « firmiores putavi, dominatum optimatum auxi, ut « debui, et plebem contemsi. Postquam vero meo » malo factus sapientior, magno cum meo damno di- « dici vobis esse plus consilii, quam potentiæ, vos- « que necessitati cedentes, jam multos vestros pro- « pugnatores a plebe abripi passos esse, sententiam « mutavi. Utinam autem neque mihi, neque collegæ « meo, ea accidissent, ob quæ vos omnes nobiscum « doletis. Verum, quia res nostræ jam finem habent, « et reliquas corrigere licet, ut provideatur ne aliis « eadem accidant, et universos et singulos, ut rebus « præsentibus prudenter utantur, hortor. Optime enim « administratur civitas, quæ se pro rerum statu « fortunæ accommodat : et optimus consiliarius ille « est, qui non privatis inimicitiis impulsus, aut gra- « tia abductus, sed publica utilitate commotus, suam « sententiam dicit : atque optime de futuris consultant, « qui rerum futurarum exempla ex præteritis sumunt. « Nobis vero, Patres conscripti, quoties aliqua contro- « versia, aut contentio contra plebem orta est, contigit, « ut semper deteriore conditione discederemus, et viri « illustres capitali supplicio contumeliisque afficerentur « et exilio mulctarentur. Atqui quodnam majus in- « fortunium reipublicæ potest accidere, quam si optimi « quique viri exscindantur? Quæ quum mihi in vobis « non probentur, hortor ut eis parcatis, ac neque hujus « anni magistratus manifesto periculo objiciatis, deinde « in ipso discrimine deseratis, neque alium quempiam, « cujus vel minimus in republica sit usus. In summa, « vobis suadeo, ut legatos eligatis, et partim in Græcas « urbes, quæ sunt in Italia, partim Athenas mittatis, « qui leges optimas, et nostris moribus maxime conve- « nientes, a Græcis petant atque huc ferant. Illis vero « reversis, consules ad senatum referant de legislato- « ribus eligendis, et de eorum imperio, quodnam sit « futurum, et de cæteris rebus, prout ipsi conducere « videbitur : abstineatis vero a seditionibus contentio- « nibusque cum plebe, neve calamitates calamitatibus « vestris addatis, præsertim quum de legibus agatur; « quæ, si nihil aliud, saltem majestatis speciosam ac « *honestam* gloriam habent. »

LII. His a Romilio dictis, uterque consul ad ejus opinionem accessit, in eandem sententiam locuti meditatis orationibus, multique alii senatores, et maior pars hanc sententiam est amplexa. Quum autem senatusconsultum scribendum esset, Siccius tribunus, qui Romilio diem dixerat, surgens, prolixa oratione hominem laudavit, quod sententiam mutasset, nec tam privatarum simultatum, quam reipublicæ commodorum rationem habuisset, sed sincero animo, qui esset e republica, declarasset : « Pro quibus meritis, inquit, hanc

μης τὰ συμφέροντα ἀποδείξασθαι· Ἀνθ' ὧν, ἔφη, ταύτην αὐτῷ ἀποδίδωμι τιμὴν καὶ χάριν· ἀφίημι τῶν ἐκτισμάτων ἐπὶ τῇ δίκῃ καὶ εἰς τὸ λοιπὸν διαλλάττομαι· νικᾷ γὰρ ἡμᾶς χρηστὸς ὤν. Τὸ δὲ αὐτὸ καὶ οἱ ἄλλοι δήμαρχοι παριόντες ὡμολόγουν. Οὐ μὴν ὅ γε Ῥωμίλιος ὑπέμεινε ταύτην λαβεῖν τὴν χάριν, ἀλλ' ἐπαινέσας τοὺς δημάρχους τῆς προθυμίας, ἀποδώσειν ἔφη τὴν καταδίκην. Ἱερὰν γὰρ ἤδη τῶν θεῶν εἶναι, καὶ οὔτε δίκαια οὔτε ὅσια ἂν ποιεῖν, ἀποστερῶν τοὺς θεοὺς ἃ δίδωσιν αὐτοῖς ὁ νόμος· καὶ ἐποίησεν οὕτως. Γραφέντος δὲ τοῦ προβουλεύματος, καὶ μετὰ ταῦτα ἐπικυρώσαντος τοῦ δήμου, πρέσβεις ἀπεδείχθησαν οἱ τοὺς παρὰ τῶν Ἑλλήνων νόμους ληψόμενοι, Σπόριος Ποστόμιος, καὶ Σερούϊος Σολπίκιος, καὶ Αὖλος Μάλλιος· οἷς τριήρεις τε παρεσκευάσθησαν ἐκ τοῦ δημοσίου, καὶ ἄλλος κόσμος εἰς ἐπίδειξιν τῆς ἡγεμονίας ἀποχρῶν. Καὶ τὸ ἔτος ἐτελεύτα.

LIII. Ἐπὶ δὲ τῆς ὀγδοηκοστῆς καὶ δευτέρας ὀλυμπιάδος, ἣν ἐνίκα στάδιον Λύκος Θεσσαλὸς ἀπὸ Λαρίσης, ἄρχοντος Ἀθήνησι Χαιρεφάνους, ἐτῶν τριακοσίων ἐκπεπληρωμένων ἀπὸ τοῦ Ῥώμης συνοικισμοῦ, Ποπλίου Ὁρατίου καὶ Σέξτου Κοϊντιλίου διαδεδεγμένων τὴν ὕπατον ἀρχὴν, λοιμικὴ νόσος εἰς τὴν Ῥώμην κατέσκηψε, μεγίστη τῶν ἐκ τοῦ προτέρου χρόνου μνημονευομένων· ὑφ' ἧς οἱ μὲν θεράποντες ὀλίγου ἐδέησαν ἅπαντες ἀπολέσθαι, τῶν δὲ ἄλλων πολιτῶν ἀμφὶ τοὺς ἡμίσεις μάλιστα διεφθάρησαν, οὔτε τῶν ἰατρῶν ἀρκούντων εἰς τὸ βοηθεῖν τοῖς καμάτοις, οὔτε οἰκείων ἢ φίλων τἀναγκαῖα ὑπηρετούντων. Οἱ γὰρ ἐπικουρεῖν ταῖς ἑτέρων βουλόμενοι συμφοραῖς ἁπτόμενοί τε καματηρῶν σωμάτων καὶ συνδιαιτώμενοι, τὰς αὐτὰς ἐκείνοις νόσους μετελάμβανον, ὥστε πολλὰς οἰκίας ἐξερημωθῆναι δι' ἀπορίαν τῶν ἐπιμελησομένων. Ἦν τε οὐκ ἐλάχιστον τῶν κακῶν τῇ πόλει, καὶ τοῦ μὴ ταχέως λωφῆσαι τὴν νόσον αἴτιον τὸ περὶ τὰς ἐκβολὰς τῶν νεκρῶν γινόμενον. Κατ' ἀρχὰς μὲν γὰρ ὑπό τε αἰσχύνης καὶ εὐπορίας τῶν πρὸς τὰς ταφὰς ἐπιτηδείων ἔκαιόν τε καὶ γῇ παρεδίδοσαν τοὺς νεκρούς· τελευτῶντες δὲ οἱ μὲν ὑπ' ὀλιγωρίας τοῦ καλοῦ, οἱ δὲ τἀπιτήδεια οὐκ ἔχοντες, πολλοὺς μὲν ἐν τοῖς ὑπονόμοις τῶν στενωπῶν φέροντες ἐρρίπτουν τῶν ἀπογενομένων, πολλῷ δ' ἔτι πλείους εἰς τὸν ποταμὸν ἐνέβαλλον· ἀφ' ὧν τὰ μέγιστα ἐκακοῦντο. Ἐκκυμαινομένων γὰρ πρὸς τὰς ἀκτὰς καὶ τὰς ἠϊόνας τῶν σωμάτων βαρεῖα καὶ δυσώδης προσπίπτουσα καὶ τοῖς ἔτι ἐρρωμένοις ἡ τοῦ πνεύματος ἀποφορὰ ταχείας ἔφερε τοῖς σώμασι τὰς τροπὰς, πίνεσθαί τε οὐκέτι χρηστὸν ἦν τὸ ἐκ τοῦ ποταμοῦ κομισθὲν ὕδωρ, τὰ μὲν ἀτοπίᾳ τῆς ὀσμῆς, τὰ δὲ τῷ πονηρὰς τὰς ἀναδόσεις ποιεῖν τῆς τροφῆς. Καὶ οὐ μόνον ἐν τῇ πόλει τὰ δεινὰ ἦν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἀγρῶν· καὶ οὐχ ἥκιστα ὁ γεωργὸς ἐπόνησεν ὄχλος ἀναπιμπλάμενος, καὶ προβάτων καὶ τῶν ἄλλων τετραπόδων ἅμα διαι-

« gratiam illi refero, et mulctam pecuniariam ipsi in « judicio irrogatam remitto, et in posterum cum eo in « gratiam redeo; nos enim ille sua probitate vincit. » Et cæteri tribuni, qui aderant, idem senserunt. Romilius tamen hoc beneficium accipere noluit; sed laudata tribunorum in se propensa voluntate, se mulctam persoluturum dixit : jam enim diis sacratam esse; nec pie se facturum, si deos rebus legitimis fraudaret. Atque ita fecit. Facto autem senatusconsulto, et per plebiscitum postea confirmato, legati legum a Græcis petendarum caussa creati sunt, Sp. Postumius, Ser. Sulpicius, A. Manlius, quibus triremes, cum omnibus ornamentis, quæ amplam imperii Romani majestatem satis indicare poterant, ex ærario assignatæ sunt. Et annus ille abiit.

LIII. Olympiade autem LXXXII, qua vicit in stadio Lycus Thessalus Larissensis, archonte Athenis Chærephane, expleto anno trecentesimo ab V. C. Publio Horatio et Sexto Quintilio consulibus, maxima pestilentia urbem invasit, quanta nunquam antea fuisse memorabatur : qua pene omnia servitia absumta sunt, ex reliquis civibus dimidia fere pars interiit; qui nec medici morbis amplius succurrere, nec domestici amicique *ægrotis* res necessarias ministrare poterant. Nam qui aliorum morbis opem ferre volebant, corpora laborantium tangentes, et simul viventes, eodem et illi morbo corripiebantur; ita ut multæ domus, ob hominum curantium inopiam desolatæ fuerint. Pestis autem adeo in urbe grassantis, ejusque diuturnitatis non minima erat caussa, quod corpora *inhumata* projicerentur. Nam principio quidem præ pudore, et copia rerum ad sepulturam necessariarum suppetente, cadavera cremabant et terræ mandabant. Sed postea alii, honestate contemta, alii rerum necessariarum inopia laborantes, multa defunctorum corpora in subterraneas compitorum cloacas, at longe plura in fluvium projiciebant; unde maxima redundabat lues, tum per confragosas, tum per meabiles ripæ partes. Nam, ejectis ab unda cadaveribus, gravis et male olens odor, qui venti flatu inde ferebatur per aerem, valentes invadebat, eorumque corporibus celerem mutationem afferebat : et aqua ex flumine allata non erat amplius bona ad potandum, partim ob fœtoris inusitatam graveolentiam, partim quia malam cibi concoctionem faciebat. Nec in urbe tantum, sed etiam in agris, malum id sæviit. Imo vero non mediocriter id sensit agreste vulgus, ovium et aliorum quadrupedum, inter quas versabatur, contagio infectum. Quamdiu igitur aliquid spei multis in divino auxilio fuit, omnes ad sacrificia et expiationes se converterunt; multique novi ac inusitati ritus, parum congruentes deorum cæremoniis, in urbem a civibus

τωμένων, τῆς νόσου. Ὅσον μὲν οὖν χρόνον τοῖς πολλοῖς ἐλπίδος τι ὑπῆν, ὡς τοῦ θεοῦ σφισι ἐπικουρήσοντος, ἅπαντες ἐπί τε θυσίας καὶ καθαρμοὺς ἐτράποντο· καὶ πολλὰ ἐνεωτερίσθη Ῥωμαίοις οὐκ ὄντα ἐν ἔθει περὶ τὰς τιμὰς τῶν θεῶν ἐπιτηδεύματα, οὐκ εὐπρεπῆ. Ἐπεὶ δ' ἐπέγνωσαν οὐδεμίαν αὐτῶν ἐπιστροφὴν ἐκ τοῦ δαιμονίου γινομένην οὐδ' ἔλεον, καὶ τῆς περὶ τὰ θεῖα λειτουργίας ἀπέστησαν. Ἐν ταύτῃ τῇ συμφορᾷ τῶν τε ὑπάτων ἅτερος ἀποθνήσκει Σέξτος Κοϊντίλιος, καὶ ὁ μετὰ τοῦτον ἀποδειχθεὶς ὕπατος Σπόριος Φούριος, καὶ τῶν δημάρχων τέτταρες, τῶν τε βουλευτῶν πολλοὶ καὶ ἀγαθοί. Ἐπεβάλοντο μὲν οὖν τῇ νόσῳ τῆς πόλεως οὔσης στρατὸν ἐξάγειν ἐπ' αὐτοὺς Αἰκανοὶ, καὶ διεπρεσβεύοντο πρὸς τὰ ἄλλα ἔθνη, ὅσα Ῥωμαίοις πολέμια ἦν, παρακαλοῦντες ἐπὶ τὸν πόλεμον. Οὐ μὴν ἔφθασάν γε προαγαγεῖν τὴν δύναμιν ἐκ τῶν πόλεων. Ἔτι γὰρ αὐτῶν παρασκευαζομένων ἡ αὐτὴ νόσος κατέσκηψεν εἰς τὰς πόλεις. Διῆλθε δὲ οὐ μόνον τὴν Αἰκανῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν Οὐολούσκων καὶ τὴν Σαβίνων γῆν, καὶ σφόδρα ἐκάκωσε τοὺς ἀνθρώπους. Ἐκ δὲ τούτου συνέβη καὶ τὴν χώραν ἀγεώργητον ἀφεθεῖσαν λιμὸν ἐπὶ τῷ λοιμῷ συνάψαι. Ἐπὶ μὲν δὴ τούτων τῶν ὑπάτων οὐδὲν ἐπράχθη Ῥωμαίοις, διὰ τὰς νόσους, οὔτε πολεμικὸν οὔτε πολιτικὸν, εἰς ἱστορίας ἀφήγησιν ἐλθεῖν ἄξιον.

LIV. Εἰς δὲ τοὐπιὸν ἔτος ὕπατοι μὲν ἀπεδείχθησαν Λεύκιος Μενήνιος καὶ Πόπλιος Σήστιος· ἡ δὲ νόσος εἰς τέλος ἐλώφησε. Καὶ μετὰ τοῦτο θυσίαι τε χαριστήριοι θεοῖς ἐπετελοῦντο δημοσίᾳ, καὶ ἀγῶνες ἐπιφανεῖς, λαμπραῖς πάνυ χορηγούμενοι δαπάναις, ἐν εὐπαθείαις τε καὶ θαλίαις ἡ πόλις ἦν ὥσπερ εἰκός· καὶ πᾶς ὁ χειμέριος χρόνος ἀμφὶ ταῦτα ἐδαπανήθη. Ἀρχομένου δ' ἔαρος, σῖτός τε πολὺς [καὶ] ἐκ πολλῶν κατήχθη χωρίων, ὁ μὲν πλείων δημοσίᾳ συνωνηθεὶς, ὁ δέ τις καὶ ὑπὸ ἰδιωτῶν ἐμπόρων κομιζόμενος. Ἔκαμνε γὰρ οὐχ ἥκιστα ἐπὶ τῇ σπάνει τῆς τροφῆς ὁ λαὸς, χέρσου τῆς γῆς ἀφειμένης διὰ τὰς νόσους καὶ τὸν ὄλεθρον τῶν γεωργῶν. Ἐν δὲ τῷ αὐτῷ καιρῷ παρεγένοντο ἀπό τε Ἀθηνῶν καὶ τῶν ἐν Ἰταλοῖς Ἑλληνίδων πόλεων οἱ πρέσβεις, φέροντες τοὺς νόμους. Καὶ μετὰ τοῦτο προσῄεσαν οἱ δήμαρχοι τοῖς ὑπάτοις, ἀξιοῦντες ἀποδεῖξαι κατὰ τὸ ψήφισμα τῆς βουλῆς τοὺς νομοθέτας. Οἱ δὲ, οὐκ ἔχοντες ὅτῳ ἂν αὐτοὺς ἀπαλλάξειαν τρόπῳ προσκαθημένους καὶ λιπαροῦντας, ἀχθόμενοι τῷ πράγματι καὶ οὐκ ἀξιοῦντες ἐπὶ τῆς αὐτῶν ἀρχῆς καταλῦσαι τὴν ἀριστοκρατίαν, πρόφασιν εὐπρεπῆ προὐβάλοντο, λέγοντες ἐν χερσὶν εἶναι τὸν τῶν ἀρχαιρεσίων καιρὸν, καὶ δεῖν αὐτοὺς ὑπάτους πρῶτον ἀποδεῖξαι· ποιήσειν δὲ τοῦτο οὐκ εἰς μακράν. Ἀποδειχθέντων δὲ τῶν ὑπάτων μετ' ἐκείνων ἔλεγον ἀνοίσειν τῷ συνεδρίῳ τὴν περὶ τῶν νομοθετῶν διάγνωσιν. Συγχωρούντων δὲ τῶν δημάρχων, προθέντες ἀρχαιρέσια πολλῷ τάχιον

Romanis introducti sunt. Ubi vero animadverterunt, deos ista non respicere, nullaque tangi misericordia, et ipsi divino cultui valedixerunt. In hac calamitate alter consul, Sex, Quintilius, mortuus est, et Sp. Furius, qui ei subrogatus fuerat, et quatuor ex tribunorum collegio, senatores quoque multi ac boni. Urbe igitur hoc morbo implicita, Æqui bellum populo Romano inferre conati sunt; et ad ejus societatem alias gentes, quotquot Romanis inimicæ erant, per legatos solicitarunt. Haud tamen illi copias ex urbibus suis satis mature educere potuerunt. Dum enim adhuc se ad bellum apparabant, idem morbus eorum populos invasit. Non solum autem Æquorum, sed etiam Volscorum et Sabinorum agrum pervagatus est, magnamque hominibus cladem attulit. Quo malo accidit ut, neglecta ac impedita agrorum cultura, fames ad pestem accederet. His consulibus ob pestilentiam nihil militiæ domive gestum est dignum quod memoriæ proderetur.

LIV. Anno sequenti consules creati sunt L. Menenius et P. Sestius: pestilentia autem penitus cessavit. Postea vero ad agendas diis gratias publice peracta sacrificia, ludique insignes magnificentissime facti; totusque populus (verisimile est) genio indulgebat, et in epulationibus erat, totaque hyems ita est consumta. Ineunte vere, multum frumenti ex variis partibus comportatum, et major pars ex ærario coemta, nonnihil etiam a privatis negotiatoribus advectum. Populus enim non mediocriter commeatuum inopia laborabat, quod agri, colonis pestilentia absumtis, inculti relicti fuissent. Eodem tempore reversi sunt legati cum legibus, quas afferebant Athenis et ex aliis Græcis urbibus, quæ in Italia erant. Moxque tribuni plebis consules adierunt, postularuntque ut ex senatusconsulto legumlatores crearent. Illi vero quum nescirent, quonam modo eos, continuis precibus se obtundentes, ablegarent, quumque rem eam moleste ferrent, nec dominatum optimatum vellent tollere, honestam ac speciosam caussam prætexentes, rem distulerunt. Dixerunt enim, comitiorum tempus instare, et consules sibi prius designandos: eos autem brevi creatum iri. Designatis vero consulibus, dixerunt se una cum illis de legumlatoribus ad senatum relaturos. Tribunisque id concedentibus, indictis comitiis longe maturius solito, consules designarunt App. Claudium et T. Genucium. Deinde deposita omni reipublicæ cura, quasi ad alios hæc jam pertineret, tribunis aures amplius non præbebant: sed reliquum

ἢ τοῖς προτέροις ἔθος ἦν, ὑπάτους ἀπέδειξαν Ἄππιον Κλαύδιον καὶ Τίτον Γενύκιον, καὶ μετὰ τοῦτο πᾶσαν ἀποθέμενοι τὴν περὶ τῶν κοινῶν φροντίδα, ὡς ἑτέρους ἤδη δέον ὑπὲρ αὐτῶν σκοπεῖν, οὐδὲν ἔτι τοῖς δημάρχοις προσεῖχον, ἀλλὰ διακλέψαι τὸν λοιπὸν χρόνον τῆς ὑπατείας διενοοῦντο. Ἔτυχε δὲ τὸν ἕτερον αὐτῶν Μενήνιον ἀρρωστία τις καταλαβοῦσα χρόνιος. Ἤδη δέ τινες ἔφασαν ὑπὸ λύπης καὶ ἀθυμίας ἐμπεσοῦσαν τῷ ἀνδρὶ τηκεδόνα δυσαπάλλακτον ἐργάσασθαι νόσον. Ταύτην δὲ προσλαβὼν τὴν πρόφασιν ὁ Σήστιος, ὡς οὐδὲν οἷός τε ὢν πράττειν μόνος, ἀπεωθεῖτο τὰς τῶν δημάρχων δεήσεις καὶ πρὸς τοὺς νέους ἄρχοντας ἠξίου τρέπεσθαι. Οἱ δὲ οὐκ ἔχοντες ὅ τι πράττωσιν ἕτερον, ἐπὶ τοὺς περὶ τὸν Ἄππιον οὔπω τὴν ἐξουσίαν παρειληφότας ἠναγκάζοντο καταφεύγειν, τὰ μὲν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις δεόμενοι, τὰ δὲ καταμόνας ἐντυγχάνοντες· καὶ τέλος ἐξειργάσαντο τοὺς ἄνδρας μεγάλας ὑποτείνοντες ἐλπίδας αὐτοῖς εἰ τὰ τοῦ δήμου ἕλοιντο τιμῆς καὶ δυναστείας. Εἰσῆλθε γάρ τις τὸν Ἄππιον ἐπιθυμία ξένην ἀρχὴν περιβαλέσθαι, καὶ νόμους καταστήσασθαι τῇ πατρίδι, ὁμονοίας τε καὶ εἰρήνης, καὶ τοῦ μίαν ἅπαντας ἡγεῖσθαι τὴν πόλιν ἄρξαι τοῖς συμπολιτευομένοις. Οὐ μέντοι καὶ διέμεινέ γε χρηστὸς, ἀρχῇ κοσμηθεὶς μεγάλῃ, ἀλλ' ἐξέπεσε τελευτῶν εἰς φιλαρχίαν ἀπαραχώρητον, ὑπὸ μεγέθους ἐξουσίας διαφθαρεὶς, καὶ ὀλίγου ἐδέησεν ἐπὶ τυραννίδα ἐλάσαι. Περὶ ὧν κατὰ τὸν οἰκεῖον διαλέξομαι καιρόν.

LV. Τότε δὲ οὖν, ἀπὸ τοῦ κρατίστου ταῦτα βουλευσάμενος, καὶ τὸν συνάρχοντα πείσας, ἐπειδὴ πολλάκις αὐτὸν ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν ἐκάλεσαν οἱ δήμαρχοι, παρελθὼν πολλοὺς καὶ φιλανθρώπους διεξῆλθε λόγους· κεφάλαια δὲ αὐτοῦ τῆς δημηγορίας τοιάδε ἦν· « ὅτι τὸ μὲν ἀποδειχθῆναι τοὺς νόμους, καὶ παύσασθαι στασιάζοντας τοὺς πολίτας ὑπὲρ τῶν ἴσων, « αὐτῷ τε καὶ τῷ συνάρχοντι παντὸς μάλιστα δοκεῖ, « καὶ ἀποφαίνονται γνώμην φανεράν· τοῦ δὲ ἀποδεῖ« ξαι τοὺς νομοθέτας αὐτοὶ μὲν οὐδεμίαν ἔχουσιν « ἐξουσίαν, οὔπω παρειληφότες τὴν ἀρχὴν, τοῖς δὲ « περὶ Μενήνιον ὑπάτοις οὐχ ὅπως ἐναντιώσονται « πράττουσι τὰ δόξαντα τῇ βουλῇ, ἀλλὰ καὶ συνεργήσουσι καὶ πολλὴν εἴσονται χάριν. Ἐὰν δὲ ἀνα« δύωνται σκῆψιν προβαλλόμενοι τὴν νέαν ἀρχὴν, « ὡς οὐκ ἐξὸν αὐτοῖς ἑτέρους ὑπατικὴν ἐξουσίαν πα« ραληψομένους ἀποδεικνύειν, ἡμῶν ἤδη κεκυρωμέ« νων ὑπάτων, οὐδὲν ἐμποδὼν αὐτοῖς τὸ καθ' ἑαυτοὺς « ἔσεσθαι. Ἑκόντες γὰρ ἀποστήσεσθαι τῆς ὑπατείας « τοῖς ἀνθ' αὐτῶν αἱρεθησομένοις, ἐὰν καὶ τῇ βουλῇ « ταῦτα δοκῇ. Ἐπαινοῦντος δὲ τοῦ δήμου τὴν προθυ« μίαν τῶν ἀνδρῶν, καὶ πάντων κατὰ πλῆθος ἐπὶ « τὸ συνέδριον ὠσαμένων, ἀναγκασθεὶς ὁ Σήστιος « τὴν βουλὴν συναγαγεῖν μόνος, ἐπειδὴ ὁ Μενήνιος « ἀδύνατος ἦν παρεῖναι διὰ τὴν νόσον, προὔθηκεν « ὑπὲρ τῶν νόμων λέγειν. Ἐλέχθησαν μὲν οὖν καὶ

tempus sui consulatus dolose ac inaniter terere cogitabant. Forte autem alter consul Menenius morbo quodam diuturno correptus detinebatur. Nec deerant qui dicerent, ei præ dolore ac mœrore animi, qui eum invaserat, tabem vix sanabilem a morbo conciliatam. Sestius, hac occasione arrepta, quasi solus nihil posset agere, tribunorum preces repellebat, eosque se ad novos magistratus convertere jubebat. Illi, quum non haberent quo se verterent, ad Appium et collegam ejus, qui nondum inierant magistratum, confugere sunt coacti, eosque modo pro concione rogabant, modo cum solis privatim agebant : tandemque eos vicerunt, ac rem ipsis persuaserunt, magna honoris ac potentiæ spe illis proposita, si plebis partes secuti fuissent. Cupiditas enim novi magistratus capessendi Appium invaserat, ut et leges concordiæ ac pacis patriæ ferret, civibusque auctor esset, ut omnes *eam* unam *communemque* patriam existimarent. Magistratu tamen magno ornatus in boni viri officio non permansit; sed tandem, potestatis magnitudine corruptus, perpetuum magistratum affectare cœpit : et parum abfuit, quin in tyrannidem evaderet. Quibus de rebus suo loco commodius a me dicetur.

LV. Tunc vero quum optima mente consilium istud iniisset, et rem collegæ persuasisset, sæpius ad concionem a tribunis vocatus, progressus multas et populares conciones habuit. Capita autem ejus concionum hæc erant : « ut leges ferrentur et cives de juris æquabi« litate inter se seditiose contendere desinerent, tam « sibi, quam collegæ, summopere placere, seque suam « sententiam aperte dicere significabant. Creandorum « vero legislatorum nullam se habere potestatem, quod « magistratum nondum iniissent : sed Menenio ejusque « collegæ, senatusconsultum exsequentibus, se non so« lum non adversaturos, sed etiam illos adjuturos, ipsis« que magnam gratiam habituros. Quod si tergiver« sarentur et magistratum prætexentes se excusarent, « dicentes sibi non licere alios magistratus imperium « consulare habituros creare, quod nos jam confirmati « simus consules, se, *quo minus id facerent, illis* im« pedimento non futuros, *dixit;* sed ultro cessuros « aliis, qui in suum locum electi essent, si modo et « senatui ita videretur. » Populo autem egregiam eorum voluntatem collaudante, et omnibus confertim in curiam irrumpentibus, Sestius senatum convocare solus coactus (quia Menenius collega, morbo impeditus, interesse non poterat) de legibus ad patres retulit. Ergo tunc etiam multa verba hinc et inde facta sunt, tam ab illis, qui suadebant, ut civitas legibus regeretur,

« τότε πολλοὶ ὑπ' ἀμφοτέρων λόγοι, τῶν τε παραι« νούντων κατὰ νόμους πολιτεύεσθαι, καὶ τῶν ἀξιούν« των τοὺς πατρίους φυλάττειν ἐθισμούς. Ἐνίκα δὲ ἡ « τῶν εἰς νέωτα μελλόντων ὑπατεύειν γνώμη, ἣν Ἄπ« πιος Κλαύδιος πρῶτος ἐρωτηθεὶς ἀπεφήνατο, ἄνδρας « αἱρεθῆναι δέκα τοὺς ἐπιφανεστάτους ἐκ τῆς βουλῆς. « Τούτους δ' ἄρχειν εἰς ἐνιαυτὸν, ἀφ' ἧς ἂν ἀποδει« χθῶσιν ἡμέρας, ἐξουσίαν ἔχοντας ὑπὲρ ἁπάντων τῶν « κατὰ τὴν πόλιν, ἣν εἶχον οἵ τε ὕπατοι καὶ ἔτι πρό« τερον οἱ βασιλεῖς, τάς τε ἄλλας ἀρχὰς ἁπάσας κα« ταλελῦσθαι, ἕως ἂν οἱ δέκα τύχωσι τῆς ἀρχῆς. « Τούτους δὲ τοὺς ἄνδρας ἔκ τε τῶν πατρίων ἐθῶν « καὶ ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν νόμων, οὓς ἐκόμισαν οἱ πρέ« σβεις, ἐκλεξαμένους τὰ κράτιστα καὶ τῇ Ῥωμαίων « πόλει πρόσφορα νομοθετήσεσθαι. Τὰ δὲ γραφέντα « ὑπὸ τῶν δέκα ἀνδρῶν, ἐάν ἥ τε βουλὴ δοκιμάσῃ « καὶ ὁ δῆμος ἐπιψηφίσῃ, κύρια εἰς τὸν ἅπαντα « εἶναι χρόνον, καὶ τὰς ἀρχὰς, ὅσαι ἂν ὕστερον « ἀποδειχθῶσι, κατὰ τούτους τοὺς νόμους τά τε ἰδιω« τικὰ συμβόλαια διαιρεῖν, καὶ τὰ δημόσια ἐπιτρο« πεύειν. »

quam ab iis, qui patrios mores servandos censebant. Sed sententia consulum in proximum annum designatorum vicit, quam App. Claudius, primo loco rogatus, dixit : « ut decemviri senatorii ordinis nobilissimi eligerentur, « eorumque imperium esset annuum ab eo die, quo « creati fuissent, et totius reipublicæ administrationem « haberent, cum ea potestate, qua tunc consules præditi « erant, et quam reges multo ante habuerunt; cæte« risque omnes magistratus abrogarentur, donec postea « ex legibus creati fuissent; utque de privatis contrac« tibus cognoscerent, et publica negotia procurarent. »

LVI. Τοῦτο τὸ δόγμα λαβόντες οἱ δήμαρχοι προῆλθον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἀναγνόντες ἐν τῷ δήμῳ πολλοὺς ἐπαίνους τῆς βουλῆς καὶ τοῦ προθέντος τὴν γνώμην Ἀππίου, διεξῆλθον. Ἐπεὶ δὲ κατέλαβεν ὁ τῶν ἀρχαιρεσίων καιρὸς, ἐκκλησίαν συναγαγόντες οἱ δήμαρχοι, τούς τε ἀποδειχθέντας ὑπάτους ἥκειν ἠξίουν, ἐμπεδώσοντας τῷ δήμῳ τὰς ὑποσχέσεις, κἀκεῖνοι παρελθόντες ἐξωμόσαντο τὰς ὑπατείας. Τούτους ὁ δῆμος ἐπαινῶν τε καὶ θαυμάζων διετέλει καὶ, ἐπειδὴ τοὺς νομοθέτας ψηφοφορεῖν ἔδει, πρώτους εἵλετο τῶν ἄλλων· καὶ ἀπεδείχθησαν ἐν ἀρχαιρεσίαις ὑπὸ τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας Ἄππιος μὲν Κλαύδιος καὶ Τίτος Γενύκιος, οὓς ἔδει εἰς τοὐπιὸν ἄρχειν ἔτος, Πόπλιος δὲ Σήστιος, ὁ τὸν ἐνιαυτὸν ἐκεῖνον ὑπατεύων, τρεῖς δὲ οἱ κομίσαντες παρὰ τῶν Ἑλλήνων τοὺς νόμους, Σπόριος Ποστόμιος, καὶ Σερούϊος Σολπίκιος, καὶ Αὖλος Μάλλιος, εἷς δὲ τῶν ὑπατευσάντων τὸν παρελθόντα ἐνιαυτὸν Τίτος Ῥωμίλιος, ὁ τὴν ἐν τῷ δήμῳ δίκην Σικκίου κατηγορήσαντος ἁλοὺς, ἐπειδὴ γνώμης ἐδόκει ἄρξαι δημοτικῆς· ἐκ δὲ τῶν ἄλλων βουλευτῶν Γάϊος Ἰούλιος, καὶ Τίτος Οὐετούριος, καὶ Πόπλιος Ὁράτιος, ἅπαντες ὑπατικοί· αἱ δὲ τῶν δημάρχων τε καὶ ἀγορανόμων καὶ ταμιῶν, καὶ εἴ τινες ἦσαν ἄλλαι πάτριοι Ῥωμαίοις ἀρχαὶ κατελύθησαν.

LVI. Tribuni, hoc senatusconsulto accepto, in concionem progressi, eoque apud populum recitato, senatum, Appiumque, ejus sententiæ auctorem, multis laudibus extulerunt. Deinde, ubi dies comitiorum venit, tribuni, populo ad concionem convocato, consules quoque designatos adesse jusserunt, ut promissa populo præstarent; atque illi, in medium progressi, consulatu se abdicarunt. Hos populus vehementer laudavit, admiratusque est; et quum legum condendarum gratia decemviri creandi essent, eos primos elegit. Creatique sunt centuriatis comitiis App. Claudius et T. Genucius, qui in annum proximum consules designati fuerant; et cum his P. Sestius, illius anni consul; et tres legati, qui leges a Græcis attulerant, P. Postumius, Sex. Sulpicius, A. Manlius; et unus ex superioris anni consulibus, T. Romilius qui, a Siccio accusatus et populi judicio damnatus, tunc tamen sententiæ popularis auctor fuisse videbantur; et ex reliquis senatoribus C. Iulius, T. Venturius, et P. Horatius, omnes consulares; tribunorum vero, ædilium, quæstorum, et si qui alii patrii magistratus Romæ erant, abrogati sunt.

LVII. Τῷ δ' ἑξῆς ἔτει, παραλαβόντες οἱ νομοθέται τὰ πράγματα πολιτείας κόσμον τοιόνδε τινὰ καθίστανται· εἷς μὲν αὐτῶν τάς τε ῥάβδους καὶ τὰ λοιπὰ παράσημα τῆς ὑπατικῆς εἶχεν ἐξουσίας, ὃς βουλήν τε συνεκάλει καὶ δόγματα ἐπεκύρου καὶ τἆλλα ἔπραττεν ὅσα ἡγεμόνι προσῆκεν· οἱ δὲ ἄλλοι, συστέλλοντες ἐπὶ τὸ δημοτικώτερον τὸ τῆς ἐξουσίας ἐπίφθονον ὀλίγῳ τινὶ διήλλαττον ὀφθῆναι τῶν πολλῶν· εἶτα

LVII. Anno sequenti, decemviri legum condendarum caussa creati, assumtis reipublicæ gubernaculis, talem civitatis formam constituerunt. Fasces et reliqua consularis potestatis insignia penes unum eorum erant, qui senatum convocabat, decreta confirmabat, cæteraque munia obibat, quæ ad ducem pertinebant : reliqui vero, ad minuendam potestatis invidiam, habitu non multum a privatis differebant : deinde alius rursus ei potestati

αὖθις ἕτερος αὐτῶν ἐπὶ τὴν ἐξουσίαν καθίστατο, καὶ τοῦτο ἐκ περιτροπῆς ἐγίνετο, ἑκάστου τὴν ἡγεμονίαν παραλαμβάνοντος εἰς συγκείμενόν τινα ἡμερῶν ἀριθμόν. Ἅπαντες δ' ἐξ ἑωθινοῦ καθεζόμενοι, διῄτων τά τε ἰδιωτικὰ συμβόλαια καὶ τὰ δημόσια, ὁπόσα πρός τε ὑπηκόους καὶ συμμάχους καὶ τοὺς ἐνδοιαστῶς ἀκροωμένους τῆς πόλεως ἐγκλήματα τυγχάνοι γινόμενα, μετὰ πάσης ἀνασκοποῦντες ἕκαστα ἐπιεικείας τε καὶ δικαιοσύνης. Ἐδόκει δὲ ἄριστα τὸν ἐνιαυτὸν ἐκεῖνον ἡ Ῥωμαίων πόλις ὑπὸ τῆς δεκαδαρχίας ἐπιτροπευθῆναι. Μάλιστα δὲ αὐτῶν ἐπῃνεῖτο ἡ τοῦ δημοτικοῦ πρόνοια, καὶ πρὸς ἅπαν τὸ βίαιον ὑπὲρ τῶν ἀσθενεστέρων ἀντίταξις· ἐλέχθη τε ὑπὸ πολλῶν, ὡς οὐδὲν ἔτι δεήσοι δήμου προστατῶν, οὐδὲ τῶν ἄλλων ἀρχείων τῇ πόλει, μιᾶς διοικούσης ἅπαντα ἡγεμονίας σώφρονος, ἧς ἀρχηγὸς Ἄππιος εἶναι ἐδόκει. Καὶ τὸν ὑπὲρ ὅλης τῆς δεκαδαρχίας ἔπαινον ἐκεῖνος ἐφέρετο παρὰ τοῦ δήμου. Οὐ γὰρ μόνον ἃ μετὰ τῶν ἄλλων ἔπραττεν, ἀπὸ τοῦ κρατίστου χρηστότητος ἔφερεν αὐτῷ δόκησιν, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἃ κατ' ἰδίαν ἐπιτηδεύων διετέλει, κατά τε ἀσπασμοὺς καὶ προσαγορεύσεις φιλανθρώπους, καὶ τὰς ἄλλας τῶν πενήτων φιλοφρονήσεις. Οὗτοι οἱ δέκα ἄνδρες, συγγράψαντες νόμους ἔκ τε τῶν Ἑλληνικῶν νόμων καὶ τῶν παρὰ σφισιν αὐτοῖς ἀγράφων ἐθισμῶν, προὔθηκαν ἐν δέκα δέλτοις τῷ βουλομένῳ σκοπεῖν, δεχόμενοι πᾶσαν ἐπανόρθωσιν ἰδιωτῶν, καὶ πρὸς τὴν κοινὴν εὐαρέστησιν ἀπευθύνοντες τὰ γραφέντα. Καὶ μέχρι πολλοῦ διετέλεσαν ἐν κοινῷ μετὰ τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν συνεδρεύοντες, καὶ τὴν ἀκριβεστάτην ποιούμενοι τῆς νομοθεσίας ἐξέτασιν. Ἐπειδὴ δὲ ἀποχρώντως ἐφαίνετο αὐτοῖς τὰ γραφέντα ἔχειν, πρῶτον μὲν τὴν βουλὴν συναγαγόντες, οὐδενὸς ἔτι μεμφομένου τοῖς νόμοις, προβούλευμα περὶ αὐτῶν ἐκύρωσαν. Ἔπειτα τὸν δῆμον καλέσαντες εἰς τὴν λοχῖτιν ἐκκλησίαν, ἱερομνημόνων τε καὶ οἰωνιστῶν, καὶ τῶν ἄλλων ἱερέων παρόντων, καὶ τὰ θεῖα ὡς νόμος ἐξηγησαμένων, ἀνέδωκαν τοῖς λόχοις τὰς ψήφους. Ἐπικυρώσαντος δὲ καὶ τοῦ δήμου τοὺς νόμους, στήλαις χαλκαῖς ἐγχαράξαντες, αὐτοὺς ἐφεξῆς ἔθεσαν ἐν ἀγορᾷ, τὸν ἐπιφανέστατον ἐκλεξάμενοι τόπον. Καὶ ἐπειδὴ βραχὺς ὁ τῆς ἀρχῆς αὐτοῖς χρόνος ὁ λειπόμενος ἦν, συναγαγόντες τοὺς βουλευτάς, προὔθεσαν ὑπὲρ ἀρχαιρεσίων οἷα χρὴ γενέσθαι σκοπεῖν.

succedebat. Hoc autem vicibus servatis perpetuo fiebat, idque ad certum dierum numerum præstitum, donec tempus annui imperii, quod acceperant, elaberetur. Omnes autem, a matutinis horis, pro tribunali, tam de privatis, quam de publicis contractibus cognoscebant; et omnes controversias, quæcunque ortæ fuissent cum subjectis, aut sociis, aut gentibus dubiæ fidei erga populum Romanum, dirimebant, de singulis summa æquitate et justitia judicantes. Illoque anno respublica Romana decemvirali imperio optime administrata videbatur. Sed maxime in illis laudabatur plebis cura, et contra omnem vim præsentaneum auxilium, quod imbecillioribus ferebant; jactatumque a multis, non fore amplius opus civitati tribunis plebis aliisve magistratibus, quod unius prudenti moderatoque imperio omnia recte administrarentur, cujus princeps habebatur Appius, qui totius decemviratus laudem a populo ferebat. Nam non ea solum, quæ cum collegiis optimo animo agebat, opinionem probitatis ei conciliabant; sed multo magis ea, quæ per se ipse assidue exercebat, salutando et appellando comiter, aliisque officiis pauperes demerendo. Hi decemviri leges conscriptas tum ex Græcorum jure, tum ex suis moribus non scriptis, in decem tabulis cuilibet cognoscendas proposuerunt, omnium privatorum correctionem admittentes, et hoc agentes, ut leges scriptæ omnibus placerent. Diuque in publico cum optimis quibusque viris de iis legibus consultarunt, eas accuratissime examinantes. Ubi vero leges scriptæ visæ sunt satis bene habere, primum coacto senatu, nemine amplius eas leges reprehendente, senatusconsultum de ipsis fecerunt. Deinde populo ad comitia centuriata convocato, pontificibus, auguribus, aliisque sacerdotibus præsentibus, et re divina ex eorum præscripto de more facta centurias in suffragia miserunt. Leges autem plebiscito quoque confirmatas, et in æris columnis incisas, in loco fori maxime conspicuo ordine dispositas proposuerunt. Et quum de annuo eorum magistratu non multum superesset, convocatis patribus, ad eos de comitiis retulerunt, ut viderent quinam creandi essent magistratus.

LVIII. Πολλῶν δὲ λεχθέντων, ἐνίκησεν ἡ γνώμη τῶν παραινούντων δεκαδαρχίαν αὖθις ἀποδεῖξαι τῶν κοινῶν κυρίαν. Ἀτελής τε γὰρ ἡ νομοθεσία ἐφαίνετο, ὡς ἂν ἐξ ὀλίγου συντεθεῖσα χρόνου, καὶ ἐπὶ τοῖς ἤδη κεκυρωμένοις, ἵνα ἑκόντες τε καὶ ἄκοντες ἐν αὐτοῖς μένοιεν, ἐδόκει δεῖν τινος ἀρχῆς αὐτοκράτορος. Τὸ δὲ μάλιστα πεῖσαν αὐτοὺς προελέσθαι τὴν δεκαδαρχίαν ἦν ἡ τῶν δημάρχων κατάλυσις, ὃ παντὸς μάλιστα ἐβούλοντο. Ταῦτα μὲν ἐν κοινῷ σκοπουμένοις αὐτοῖς ἐδόκει· ἰδίᾳ δὲ οἱ πρωτεύοντες τοῦ συνεδρίου

LVIII. Post multas autem sententias, *hinc inde dictas*, ea vicit, quæ censebat, decemviros iterum creandos, totiusque reipublicæ summam illis committendam. Videbatur enim aliquid deesse legum numero, propter brevitatem temporis, quo fuerant conditæ: et, ut leges jam latæ a volentibus et nolentibus observarentur, opus esse *rursum* alicujus magistratus summa ac libera potestate. Quod autem potissimum eos induxit, ut decemviros creari mallent, fuit tribunitiæ potestatis abrogatio, quam maxime exoptabant. Atque

γνώμην ἐποιοῦντο μεταπορεύεσθαι τὴν ἀρχὴν, δεδιότες μὴ ταραχώδεις τινὲς ἄνθρωποι, τηλικαύτης ἐξουσίας λαβόμενοι, κακόν τι μέγα ἐργάσωνται. Ἀγαπητῶς δὲ τοῦ δήμου τὰ δόξαντα τῇ βουλῇ δεξαμένου, καὶ μετὰ πλείστης προθυμίας ἐπιψηφίσαντος, αὐτοὶ μὲν οἱ δέκα ἄνδρες προεῖπον τὸν τῶν ἀρχαιρεσίων καιρὸν, μετῄεσαν δὲ τὴν ἀρχὴν οἱ ἐντιμότατοί τε καὶ πρεσβύτατοι τῶν πατρικίων. Ἔνθα δὴ πολὺς ὑπὸ πάντων ἐπαινούμενος ἦν ὁ τῆς τότε δεκαδαρχίας ἡγεμὼν Ἄππιος, καὶ πᾶς ὁ δημοτικὸς ὄχλος ἐκεῖνον ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ἠξίου κατέχειν, ὡς οὐκ ἄλλου τινὸς ἄμεινον ἡγησομένου. Ὁ δὲ ἀναίνεσθαι μὲν προσεποιεῖτο κατ' ἀρχὰς, καὶ ἀπολύειν αὐτὸν ἠξίου λειτουργίας καὶ ὀχληρᾶς καὶ ἐπιφθόνου. Τελευτῶν δὲ, ὡς ἐλιπάρουν αὐτὸν ἅπαντες, αὐτός τε ὑπέμενε μετιέναι τὴν ἀρχὴν, καὶ τῶν συμπαραγγελλόντων τοὺς ἀρίστους αἰτιασάμενος, οὐχ ἡδέως πρὸς ἑαυτὸν ἔχειν διὰ τὸν φθόνον, τοῖς ἑαυτοῦ φίλοις συνηγωνίζετο φανερῶς. Ἀποδείκνυταί τε πάλιν ἐν ἀρχαιρεσίαις λοχίτισι νομοθέτης τὸ δεύτερον· σὺν δὲ αὐτῷ Κόϊντος μὲν Φάβιος, ὁ καλούμενος Οὐϊβολανὸς, ὁ τρὶς ὑπατεύσας, ἀνὴρ ἀνεπίληπτος εἰς τόδε χρόνου γενόμενος περὶ πᾶσαν ἀρετήν· ἐκ δὲ τῶν ἄλλων πατρικίων, οὓς ἐκεῖνος ἠσπάζετο, Μάρκος Κορνήλιος, καὶ Μάρκος Σέργιος, καὶ Λεύκιος Μηνύκιος, καὶ Τίτος Ἀντώνιος, καὶ Μάνιος Ῥαβολήιος, ἄνδρες οὐ πάνυ ἐπιφανεῖς· ἐκ δὲ τῶν δημοτικῶν Κόϊντος Ποϊτέλλιος, καὶ Καίσων Δουέλλιος, καὶ Σπόριος Ὄππιος· προσελήφθησαν γὰρ καὶ οὗτοι πρὸς τοῦ Ἀππίου κολακείας ἕνεκα τῶν δημοτικῶν, διδάσκοντος ὅτι δίκαιόν ἐστι, μιᾶς ἀρχῆς κατὰ πάντων ἀποδεικνυμένης, εἶναί τι καὶ τοῦ δήμου μέρος ἐν αὐτῇ. Εὐδοκιμῶν δ' ἐφ' ἅπασι τούτοις καὶ δοκῶν κράτιστος εἶναι βασιλέων τε καὶ τῶν κατ' ἐνιαυτὸν ἡγησαμένων τῆς πόλεως, παραλαμβάνει πάλιν τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν ἐπιόντα ἐνιαυτόν. Ταῦτα κατ' ἐκείνην ἐπράχθη τὴν δεκαδαρχίαν ὑπὸ Ῥωμαίων, ἄλλο δ' οὐδὲν ὅ τι καὶ λόγου ἄξιον.

LIX. Ἐν δὲ τῷ κατόπιν ἔτει, παραλαβόντες τὴν ὑπατικὴν ἐξουσίαν οἱ σὺν Ἀππίῳ Κλαυδίῳ δέκα ἄνδρες εἰδοῖς μαΐοις· ἦγον δὲ τοὺς μῆνας κατὰ σελήνην, καὶ συνέπιπτεν εἰς τὰς εἰδοὺς ἡ πανσέληνος· πρῶτα μὲν ὅρκια τεμόντες ἀπόρρητα τῷ πλήθει, συνθήκας σφίσιν αὐτοῖς ἔθεντο περὶ μηδενὸς ἀλλήλοις ἐναντιοῦσθαι, ὅ τι δὲ ἂν εἷς ἐξ αὐτῶν δικαιώσῃ, τοῦτο ἅπαντες ἡγεῖσθαι κύριον, τήν τε ἀρχὴν καθέξειν διὰ βίου καὶ μηδένα παρήσειν ἕτερον ἐπὶ τὰ πράγματα, ἰσότιμοί τε ἅπαντες ἔσεσθαι, καὶ τὴν αὐτὴν ἕξειν δυναστείαν, βουλῆς μὲν ἢ δήμου ψηφίσμασι σπανίως καὶ εἰς αὐτὰ τἀναγκαῖα χρώμενοι, τὰ δὲ πλεῖστα ἐπὶ τῆς ἑαυτῶν ἐξουσίας ποιοῦντες. Ἐνστάσης δὲ τῆς ἡμέρας, ἐν ᾗ παραλαβεῖν αὐτοὺς ἔδει τὴν ἀρχὴν, τοῖς θεοῖς προθύσαντες ἃ νόμος· ἱερὰν δὲ ταύτην ἄγουσι Ῥωμαῖοι τὴν ἡμέραν, καὶ παντὸς μάλιστα ὀττεύονται μήτε ἀκοῦσαι μηδὲν ἀηδὲς ἐν αὐτῇ

hæ quidem fuere publicæ illorum consultationes. Privatim autem primores senatus eum magistratum ambire decreverunt, veriti ne si homines aliquid turbulenti tantam potestatem adepti fuissent, gravem aliquam cladem reipublicæ afferrent. Quum autem plebs senatusconsultum facile comprobasset, et maxima animi alacritate suis suffragiis id confirmasset, decemviri diem comitiorum indixerunt : honoratissimi vero quique et natu maximi e patribus *eum* magistratum petierunt. Ibi magnis laudibus ab omnibus efferebatur Appius, qui tunc decemvirorum princeps fuerat : et tota plebs eum in eo magistratu retinere volebat, quod nullus alius e toto collegio melius se in eo gessisset. Ille primum simulate id recusabat, et a negotiosa et invidiosa reipublicæ administratione se liberari petebat. Sed tandem, quum omnium precibus rogaretur, ipse quoque non dubitavit *eum* magistratum petere, et criminatus competitorum optimos quosque, sibi præ invidia parum æquos esse, amicis suis aperte favit. Itaque rursus centuriatis comitiis legislator creatus est, et cum eo Q. Fabius Vibulanus, qui ter consulatum gesserat, vir omni virtute præditus et ad eam usque diem inculpatus : ex reliquis vero patriciis, quos ille caros habebat, *M. Cornelius,* M. Servilius, L. Minucius, T. Antonius, et Manius Rabuleius, viri non admodum clari : ex plebeiis vero Q. Pœtelius, Cæso Duellius, et Sp. Oppius. Hos enim quoque Appius assumserat, ut majorem plebis gratiam sibi conciliaret, docens æquum esse ut, quum tunc magistratus creetur, cui totius reipublicæ administratio committatur, plebs etiam ejus fit particeps. Ob hæc igitur omnia laudatus, habitusque omnium regum et consulum optimus, magistratum in proximum annum iterum accepit. Hæc illo anno, decemviris rempublicam gubernantibus, gesta sunt, nec aliud quidquam memoratu dignum actum est.

LIX. Anno sequenti decemviri, *nimirum* App. Claudius, ejusque collegæ, accepta consulari potestate, Idibus Maiis (menses autem pro cursu lunari tunc observabant, et plenilunium in ipsas Idus incidebat), primum quidem, fœdere clandestino inter se inscia plebe icto, conjurarunt ne quis ex collegio ulla in re aliis adversaretur, sed quod uni eorum placuisset, id omnes firmum ratumque haberent, et imperium perpetuo retinerent, nec alium quempiam ad reipublicæ administrationem admitterent, omnesque pari honore atque pari potestate essent, et non nisi raro senatusconsultis, aut plebiscitis, idque urgente necessitate, uterentur, maximam vero rerum partem pro imperii sui potestate agerent. Quum autem venisset dies, quo magistratum inituri erant, post peracta sacra solemnia (hic autem dies Romanis festus sacerque est, et maximæ religioni habent, quidquam in eo injucundum aut audire, aut videre mane statim omnes

μήτε ἰδεῖν· ἕωθεν εὐθὺς ἐξῆεσαν οἱ δέκα, τὰ παράσημα τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας ἅπαντες ἐπαγόμενοι. Ὁ δὲ δῆμος, ὡς ἔμαθεν αὐτοὺς οὐκέτι φυλάττοντας τὸ δημοτικὸν ἐκεῖνο καὶ μέτριον σχῆμα τῆς ἡγεμονίας, οὐδὲ διαμειβομένους τὰ παράσημα τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς ὡς πρότερον, εἰς πολλὴν ἦλθε δυσθυμίαν καὶ κατήφειαν. Ἐφόβουν τε οἱ προσηρτημένοι ταῖς δέσμαις τῶν ῥάβδων πελέκεις, οὓς ἔφερον οἱ προηγούμενοι τῶν ἀνδρῶν ἑκάστου, δώδεκα ὄντες, ἀναστέλλοντες ἐκ τῶν στενωπῶν πληγαῖς τὸν ὄχλον, ὃ καὶ ἐπὶ τῶν βασιλέων ἐγένετο πρότερον. Κατελύθη γὰρ εὐθὺς τὸ ἔθος τοῦτο μετὰ τὴν ἐκβολὴν τῶν μονάρχων ὑπ' ἀνδρὸς δημοτικοῦ Ποπλίου Οὐαλερίου τὴν ἐκείνων ἐξουσίαν μεταλαβόντος, ᾧ πάντες οἱ μετὰ ἐκεῖνον ὕπατοι καλοῦ πράγματος δόξαντι ἄρξαι τὰ ὅμοια πράττοντες, οὐκέτι ταῖς δέσμαις τῶν ῥάβδων προσῆρτων τοὺς πελέκεις, ὅτι μὴ κατὰ τὰς στρατείας καὶ τὰς ἄλλας ἐξόδους τὰς ἐκ τῆς πόλεως. Πόλεμον δ' ἐξάγοντες ὑπερόριον ἢ τῶν ὑπηκόων πράγματα ἐπισκεψόμενοι, τότε καὶ τοὺς πελέκεις ταῖς ῥάβδοις προσελάμβανον, ἵνα τὸ τῆς ὄψεως φοβερὸν, ὡς κατὰ ἐχθρῶν ἢ δούλων γινόμενον, ἥκιστα γένηται τοῖς πολίταις ἐπαχθές.

LX. Τοῦτο δὴ θεασαμένοις ἅπασιν, ὃ τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας σημεῖον ἐνομίζετο εἶναι, πολὺ παρειστήκει δέος, ὥσπερ ἔφην, ἀπολωλεκέναι νομίζουσι τὴν ἐλευθερίαν καὶ δέκα βασιλεῖς ἑλομένοις ἀντὶ ἑνός. Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον καταπληξάμενοι τοὺς ὄχλους οἱ δέκα ἄνδρες, καὶ γνόντες ὅτι δεῖ φόβῳ τὸ λοιπὸν αὐτῶν ἄρχειν, ἑταιρίαν ἕκαστοι συνῆγον, ἐπιλεγόμενοι τοὺς θρασυτάτους τῶν νέων καί σφισιν αὐτοῖς ἐπιτηδειοτάτους. Τὸ μὲν οὖν ἐκ τῶν ἀπόρων καὶ τῶν ταπεινῶν ταῖς τύχαις τοὺς πλείους φανῆναι τυραννικῆς κόλακας ἐξουσίας, τοῦ κοινοῦ συμφέροντος ἀλλαξαμένους τὰς αὐτῶν ὠφελείας, οὔτε παράδοξον οὔτ' ἀνέλπιστον ἦν· τὸ δὲ καὶ ἐκ τῶν πατρικίων εὑρεθῆναι συχνοὺς ἔχοντάς τι καὶ ἐπὶ πλούτῳ καὶ ἐπ' εὐγενείᾳ μέγα φρονεῖν τοὺς ὑπομένοντας συγκαταλύειν τοῖς δεκαδάρχοις τὴν τῆς πατρίδος ἐλευθερίαν, τοῦτο θαυμαστὸν ἅπασιν εἶναι ἐδόκει· οὓς ἐκεῖνοι πάσαις κολακεύοντες ἡδοναῖς, ὁπόσαι πεφύκασιν ἀνθρώπων κρατεῖν, κατὰ πολλὴν ἄδειαν ἦρχον τῆς πόλεως, βουλὴν μὲν ἢ δῆμον ἐν οὐδεμιᾷ μερίδι τιθέμενοι, πάντων δὲ αὐτοὶ νομοθέται τε καὶ δικασταὶ γινόμενοι, καὶ πολλοὺς μὲν ἀποκτιννύντες τῶν πολιτῶν, πολλοὺς δὲ ἀφαιρούμενοι τὰς οὐσίας ἀδίκως. Ἵνα δὲ αὐτοῖς εὐπρεπῶς τὰ γινόμενα ἔχῃ παράνομα καὶ δεινὰ ὄντα, ὡς δὴ σὺν τῷ δικαίῳ πραττόμενα, δικαστήρια ἐφ' ἑκάστῳ χρήματι ἀπεδίδοσαν· ἦσαν δὲ οἵ τε κατήγοροι ὑπ' αὐτῶν ἐκείνων ἐκ τῶν συγκατασκευαζόντων τὴν τυραννίδα ὑποπεμπόμενοι, καὶ τὰ δικαστήρια ἐκ τῶν ἑταίρων ἀποδεικνύμενα, οἳ διημείβοντο ἀλλήλοις καταχαριζόμενοι τὰς δίκας. Πολλὰ δὲ τῶν ἐγκλημάτων καὶ οὐ τὰ ἐλαχίστου ἄξια ἐφ' ἑαυ-

cum omnibus regiis insignibus prodierunt. At populus, ut vidit eos non retinere amplius popularem illum et moderatum magistratus habitum, nec regiæ potestatis insignia per vices mutare, ut ante faciebant, magno animi mœrore ac tristitia correptus est. Eum autem terrebant alligatæ fascibus secures, quas duodecim lictores uuicuique eorum præferebant, verberibus turbam ex viis submoventes, quemadmodum olim sub regibus fiebat. Hic enim mos confestim post ejectos reges antiquatus fuerat a viro populari P. Valerio, qui in eorum potestatem successerat. Quem omnes consules deinceps secuti, ut præclari exempli auctorem imitati, secures fascibus, nisi in expeditionibus aliisve publicis profectionibus, amplius non addebant. Quoties vero bellum externum gerebant, aut res subditorum invisebant, tunc etiam secures ad fasces adhibebant, ut illius spectaculi terror, quasi *solis* hostibus, aut subditis incuteretur, civibus minus gravis videretur.

LX. Hoc igitur conspecto, quod regiæ potestatis insigne putabatur, omnes (ut dixi) metus ingens invasit, quod de libertate sua actum existimarent, et pro rege uno decem a se creatos. Quum igitur decemviri multitudinem hoc modo terruissent, eamque in posterum metu regere statuissent, singuli sodalitatem contraxerunt, et audacissimos quosque, ac sibi maxime convenientes juvenes delegerunt. Quod igitur plerique inopes ac infimæ conditionis homines, publicis commodis privatos quæstus præferentes, tyrannicæ potestatis adulatores exstiterint, hoc nec præter opinionem, nec præter spem accidit; sed quod, etiam ex ordine patricio, multi inventi fuerint, qui, quum opibus et nobilitate aliquo modo de se magnifice sentire possent, tamen non dubitarint una cum decemviris patriæ libertatem opprimere, hoc admirandum omnibus videtur, cum illi indulgentes omnibus voluptatibus, quæ hominibus imperare solent, magna licentia et sine ullo metu suum imperium in rempublicam exercebant, senatum populumque Romanum penitus contemnentes, omnium ipsi legumlatores atque judices, multos civium occidentes, multos bonis injuste exuentes. Ut autem injusta ac atrocia eorum facinora speciem justitiæ haberent, de singulis caussis judicio constituto cognoscebant; accusatores vero ab illis, qui eis tyrannidem adstruebant, subornabantur; et judicia constabant ex eorum sodalibus, qui sibi invicem gratiam referebant, caussas largientes. Multas autem caussas, easque non minimi momenti, decemviri suo arbitratu iudicabant; itaque qui juri suo non fidebant, cogebantur se eorum sodalitiis adjungere, quia nulla alia ratione se suum

τῶν οἱ δέκα ἔκρινον, ὥστ' ἠναγκάζοντο οἱ μειονεκτοῦντες τῷ δικαίῳ προσνέμειν ἑαυτοὺς ταῖς ἑταιρίαις, ἐπειδὴ τὸ ἀσφαλὲς οὐκ ἐνῆν ἄλλως αὐτοῖς ἔχειν, καὶ ἐγένετο σὺν χρόνῳ πλεῖον τοῦ ὑγιαίνοντος ἐν τῇ πόλει τὸ διεφθαρμένον καὶ νοσοῦν. Οὐδὲ γὰρ ἠξίουν ἔτι μένειν ἐντὸς τείχους, οἷς τὰ πραττόμενα ὑπὸ τῶν δεκαδάρχων ἀνιαρὰ ἦν, ἀλλὰ ἀνεχώρουν εἰς τοὺς ἀγροὺς τὸν τῶν ἀρχαιρεσίων σκοποῦντες χρόνον, ὡς ἀποθησομένων τῶν δέκα ἀνδρῶν τὰς δυναστείας, ὅταν τὸν ἐνιαύσιον ἐκτελέσωσι χρόνον, καὶ ἀποδειξόντων ἑτέρας ἀρχάς. Οἱ δὲ περὶ τὸν Ἄππιον τοὺς λοιποὺς συγγράψαντες νόμους ἐν δέλτοις δυσὶ, καὶ ταύτας ταῖς πρότερον ἐξενεχθείσαις προσέθηκαν· ἐν αἷς καὶ ὅδε ὁ νόμος ἦν, μὴ ἐξεῖναι τοῖς πατρικίοις πρὸς τοὺς δημοτικοὺς ἐπιγαμίας συνάψαι· δι' οὐδὲν ἐμοὶ δοκεῖν ἕτερον, ἢ τὸ μὴ συνελθεῖν εἰς ὁμόνοιαν τὰ ἔθνη, γάμων ἐπαλλαγαῖς καὶ οἰκειοτήτων κοινωνίαις συγκερασθέντα. Ὡς δὲ καὶ ὁ τῶν ἀρχαιρεσίων ἐπέστη χρόνος, πολλὰ χαίρειν φράσαντες τοῖς τε πατρίοις ἐθισμοῖς καὶ τοῖς νεωστὶ γραφεῖσι νόμοις, οὔτε βουλῆς ψήφισμα ποιήσαντες οὔτε δήμου διέμειναν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς.

[LXI. Μετὰ δὲ τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν ὀλυμπιὰς μὲν ἦν ὀγδοηκοστὴ καὶ τρίτη, ἣν ἐνίκα στάδιον Κρίσων Ἱμεραῖος, ἄρχοντος Ἀθήνησι Φιλίσκου, τὴν δὲ ὑπατικὴν ἐξουσίαν ἐν Ῥώμῃ κατεῖχεν Ἄππιος μὲν Κλαύδιος, τρίτον ἔτος ἡγούμενος τῆς δεκαδαρχίας κατὰ τὸ ἑξῆς, οἱ δὲ σὺν αὐτῷ τὸν παρελθόντα ἐνιαυτὸν ἄρξαντες δεύτερον ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐξουσίας μένοντες.]

jus obtinere posse sperabant. Et tandem accidit ut in civitate pars corrupta et laborans maior esset, quam sana. Qui enim decemvirorum administratione graviter offendebantur, in urbe manere nolebant; sed se in sua prædia recipiebant, comitiorum tempus exspectantes: quasi decemviri exacto anno potestatem depobituri, et alios magistratus creaturi essent. Sed Appius ejusque collegæ, quum reliquas leges in duabus tabulis scripsissent, has quoque illis *decem* prioribus addiderunt: in quibus hæc quoque lex erat: « Ne patriciis « connubia cum plebeiis contrahere liceret »; non ob aliam causam (ut mihi videtur) quam ne, familiis conjugii et affinitatis vinculo consociatis, ordines in concordiam coirent. Quum autem comitiorum tempus venisset, patriis moribus simul et novis legibus longum valere dixerunt *atque*, nec exspectato senatusconsulto aut plebiscito, in eodem magistratu permanserunt.

LXI. Post eum annum acta est olympias LXXXIII, qua in stadio vicit Criso Himerensis, archonte Athenis Philisco, Romæ vero Appius Claudius princeps decemviratus tertium jam annum consularem potestatem deinceps retinebat; ejusque collegæ, qui anno superiore imperium habuerant, iterum in eadem potestate manserunt.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΕΩΣ
ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΛΟΓΟΣ ΕΝΔΕΚΑΤΟΣ.

I. Ἐπὶ δὲ τῆς ὀγδοηκοστῆς καὶ τρίτης ὀλυμπιάδος, ἣν ἐνίκα στάδιον Κρίσων Ἱμεραῖος, ἄρχοντος Ἀθήνησι Φιλίσκου, καταλύουσι Ῥωμαῖοι τὴν τῶν δέκα ἀρχὴν, ἔτη τρία τῶν κοινῶν ἐπιμεληθεῖσαν. Ὃν δὲ τρόπον ἐπεχείρησαν ἐρριζωμένην ἤδη τὴν δυναστείαν ἐξελεῖν, καὶ τίνων ἀνδρῶν ἡγησαμένων τῆς ἐλευθερίας, καὶ διὰ ποίας αἰτίας καὶ προφάσεις, ἐξ ἀρχῆς ἀναλαβὼν πειράσομαι διελθεῖν, ἀναγκαίας ὑπολαμβάνων εἶναι καὶ καλὰς τὰς τοιαύτας μαθήσεις ἅπασι μὲν ὡς εἰπεῖν ἀνθρώποις, μάλιστα δὲ οἷς οἱ περὶ τὴν φιλόσοφον θεωρίαν καὶ περὶ τὰς πολιτικὰς διατρίβουσι πράξεις. Τοῖς τε γὰρ πολλοῖς οὐχ ἀπαρκεῖ τοῦτο μόνον ἐκ τῆς ἱστορίας παραλαβεῖν, ὅτι τὸν Περσικὸν πόλεμον· ἵνα ἐπὶ τούτου ποιήσωμαι τὸν λόγον· ἐνίκησαν Ἀθηναῖοί τε καὶ Λακεδαιμόνιοι, δυσὶ ναυμαχίαις καὶ πεζομαχίᾳ μιᾷ καταγωνισάμενοι τὸν βάρβαρον, τριακοσίας ἄγοντα μυριάδας, αὐτοὶ σὺν τοῖς συμμάχοις οὐ πλείους ὄντες ἕνδεκα μυριάδων· ἀλλὰ καὶ τοὺς τόπους, ἐν οἷς αἱ πράξεις ἐγένοντο, βούλονται παρὰ τῆς ἱστορίας μαθεῖν, καὶ τὰς αἰτίας ἀκοῦσαι, δι' ἃς τὰ θαυμαστὰ καὶ παράδοξα ἔργα ἐπετέλεσαν, καὶ τίνες ἦσαν οἱ τῶν στρατοπέδων ἡγεμόνες τῶν τε βαρβαρικῶν καὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἱστορῆσαι, καὶ μηδενὸς ὡς εἰπεῖν ἀνήκοοι γενέσθαι τῶν συντελεσθέντων περὶ τοὺς ἀγῶνας. Ἥδεται γὰρ ἡ διάνοια παντὸς ἀνθρώπου χειραγωγουμένη διὰ τῶν λόγων ἐπὶ τὰ ἔργα, καὶ μὴ μόνον ἀκούουσα τῶν λεγομένων, ἀλλὰ καὶ τὰ πραττόμενα ὁρῶσα. Οὐδέ γε ὅταν πολιτικὰς ἀκούσωσι πράξεις, ἀρκοῦνται τὸ κεφάλαιον αὐτὸ καὶ τὸ πέρας τῶν πραγμάτων μαθόντες, ὅτι συνεχώρησαν Ἀθηναῖοι Λακεδαιμονίοις τείχη τε καθελεῖν τῆς πόλεως αὐτῶν, καὶ ναῦς διατεμεῖν, καὶ φρουρὰν εἰς τὴν ἀκρόπολιν εἰσαγαγεῖν, καὶ ἀντὶ τῆς πατρίου δημοκρατίας ὀλιγαρχίαν τῶν κοινῶν ἀποδεῖξαι κυρίαν . . . οὔτε πρὸς αὐτοὺς ἀγῶνα ἀράμενοι, ἀλλ' εὐθὺς ἀξιοῦσι καὶ τίνες ἦσαν αἱ κατασχοῦσαι τὴν πόλιν ἀνάγκαι, δι' ἃς ταῦτα τὰ δεινὰ καὶ σχέτλια ὑπέμεινε, καὶ τίνες οἱ πείσαντες αὐτοὺς λόγοι καὶ ὑπὸ τίνων ῥηθέντες ἀνδρῶν, καὶ πάντα ὅσα παρακολουθεῖ τοῖς πράγμασι, διδαχθῆναι. Τοῖς δὲ

DIONYSII
ALEXANDRI F.
HALICARNASSENSIS
ANTIQUITATUM ROMANARUM
LIBER UNDECIMUS.

Olympiade LXXXIII, qua in stadio vicit Criso Himerensis, archonte Athenis Philisco, Romani decemvirorum imperium, quod tres annos rempublicam administrarat, abrogarunt. Quo autem modo potestatem, quæ jam radices altas egerat, exstirpare aggressi fuerint; quorum virorum ductu libertatem recuperarint; ob quas caussas, quibusve occasionibus, re ab initio repetita, narrare conabor : quia talium rerum cognitionem omnibus (ut ita dicam) hominibus, præcipue vero iis, qui in philosophiæ contemplatione et in civilium negotiorum tractatione versantur, necessariam pulchramque esse judico. Multis enim non satis hoc solum ex historia cognoscere, bello Persico (ut de eo loquar) Athenienses et Lacedæmonios victores fuisse, duobus prœliis navalibus atque uni terrestri devicto barbaro, qui secum ducebat tricies centena hominum millia, quum tamen ipsi cum sociorum auxiliis non essent plures quam centum et decem hominum millia : sed etiam loca, ubi res gestæ fuerint, ex historia cognoscere, et caussas audire, ob quas illa facinora admiranda et omnem fidem superantia ediderint; et percontari quinam fuerint tam barbarorum, quam Græcorum exercituum duces; denique (ut ita dicam) quidquid in ipsis prœliis gestum est, audire volunt. Cujusvis enim hominis animus, dum verbis ad ipsas res quasi manu ducitur, et dum non solum audit, quæ dicuntur, verum etiam quæ geruntur videt, voluptate afficitur. Neque etiam homines, quum audiunt ea, quæ in civitatibus gesta sunt, satis habent ipsa rerum capita et earum eventum cognoscere; *ut* quod Athenienses Lacedæmoniis permiserint suæ urbis muros demoliri, et naves discindere, et præsidium in arcem inducere, et pro dominatu populari, quo patria ipsorum regebatur, paucos creare, quibus reipublicæ administratio committeretur, ne certamine quidem contra eos suscepto : sed statim et quænam essent necessitates, quibus civitas pressa *tunc* hæc atrocia atque miseranda mala pertulerit, et quibus rationibus cives adducti, et quorum oratione impulsi id fecerint, et omnia, quæ res ipsas comitantur, scire volunt. Viris etiam civilia negotia tractantibus (in quo numero philosophos

πολιτικοῖς ἀνδράσιν, ἐν οἷς ἔγωγε τίθεμαι καὶ τοὺς φιλοσόφους, ὅσοι μὴ λόγων ἀλλ' ἔργων καλῶν ἄσκησιν ἡγοῦνται τὴν φιλοσοφίαν, τὸ μὲν ἥδεσθαι τῇ παντελεῖ θεωρίᾳ τῶν παρακολουθούντων τοῖς πράγμασι κοινὸν, ὥσπερ καὶ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις, ὑπάρχει· χωρὶς δὲ τῆς ἡδονῆς, περιγίγνεται τὸ περὶ τοὺς ἀναγκαίους καιροὺς μεγάλα τὰς πόλεις ἐκ τῆς τοιαύτης ἐμπειρίας ὠφελεῖν, καὶ ἄγειν αὐτὰς ἑκούσας ἐπὶ τὰ συμφέροντα διὰ τοῦ λόγου. Ῥᾷστα γὰρ οἱ ἄνθρωποι τά τε ὠφελοῦντα καὶ βλάπτοντα καταμανθάνουσιν, ὅταν ἐπὶ παραδειγμάτων ταῦτα πολλῶν ὁρῶσι, καὶ τοῖς ἐπὶ ταῦτα παρακαλοῦσιν αὐτοὺς φρόνησιν μαρτυροῦσι καὶ πολλὴν σοφίαν. Διὰ ταύτας δή μοι τὰς αἰτίας ἔδοξεν ἅπαντα ἀκριβῶς διελθεῖν τὰ γενόμενα περὶ τὴν κατάλυσιν τῆς ὀλιγαρχίας, ὅσα δὴ καὶ λόγου τυχεῖν ἄξια ἡγοῦμαι. Ποιήσομαι δὲ τὸν περὶ αὐτῶν λόγον, οὐκ ἀπὸ τῶν τελευταίων ἀρξάμενος, ἃ δοκεῖ τοῖς πολλοῖς αἴτια γενέσθαι μόνα τῆς ἐλευθερίας, λέγω δὲ τῶν περὶ τὴν παρθένον ἁμαρτηθέντων Ἀππίῳ διὰ τὸν ἔρωτα· προσθήκη γὰρ αὕτη γε καὶ τελευταία τῆς ὀργῆς τῶν δημοτῶν αἰτία, μυρίων ἄλλων προηγησαμένων, ἀλλ' ἀφ' ὧν ἤρξατο πρῶτον ἡ πόλις ὑπὸ τῆς δεκαδαρχίας ὑβρίζεσθαι. Ταῦτα πρῶτον ἐρῶ, καὶ διέξειμι πάσας ἐφεξῆς τὰς ἐν τῇ τότε καταστάσει γενηθείσας παρανομίας.

II. Πρώτη μὲν οὖν ἦν ἡ δόξασα γενέσθαι τοῦ κατὰ τῆς ὀλιγαρχίας μίσους πρόφασις, ὅτι συνύφηναν τὴν δευτέραν ἀρχὴν τῇ προτέρᾳ δήμου τε ὑπεριδόντες καὶ βουλῆς καταφρονήσαντες· ἔπειτα ὅτι τοὺς χαριεστάτους Ῥωμαίων, οἷς οὐ κατὰ γνώμην τὰ πραττόμενα ὑπ' αὐτῶν ἦν, οὓς μὲν ἐξήλαυνον ἐκ τῆς πόλεως αἰτίας ἐπιφέροντες ψευδεῖς καὶ δεινὰς, οὓς δὲ ἀπεκτίννυσαν, κατηγόρους τε αὐτοῖς ὑποπέμποντες ἐκ τῶν ἰδίων ἑταίρων καὶ τὰς δίκας ταύτας αὐτοὶ δικάζοντες· μάλιστα δὲ ὅτι τοῖς θρασυτάτοις τῶν νέων, οὓς εἶχον ἕκαστοι περὶ αὑτοὺς, ἐφῆκαν ἄγειν καὶ φέρειν τὰ τῶν ἐναντιουμένων τῇ πολιτείᾳ. Οἱ δὲ ὥσπερ ἁλούσης πολέμῳ κατὰ κράτος τῆς πατρίδος οὐ τὰ χρήματα μόνον ἀφῃροῦντο τοὺς νόμῳ κτησαμένους, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς γαμετὰς αὐτῶν τὰς εὐμόρφους παρενόμουν, καὶ θυγατέρας ἐπιγάμους καθύβριζον, καὶ πληγὰς τοῖς ἀγανακτοῦσιν ὥσπερ ἀνδραπόδοις ἐδίδοσαν· καὶ παρεσκεύασαν ὅσοις ἀφόρητα εἶναι τὰ γινόμενα ἐδόκει καταλιπόντας τὴν πατρίδα γυναιξὶν ὁμοῦ καὶ τέκνοις εἰς τὰς πλησίον ἐξοικίζεσθαι πόλεις, ὑποδεχομένων αὐτοὺς Λατίνων μὲν διὰ τὸ συγγενὲς, Ἑρνίκων δὲ διὰ τὴν ἔναγχος δεδομένην αὐτοῖς ὑπὸ Ῥωμαίων ἰσοπολιτείαν. Ὥστε, ὅπερ εἰκὸς ἦν, τελευτῶντες αὐτοὶ κατελείφθησαν οἱ φιλοτύραννοι, καὶ οἷς μηδεμία τῶν κοινῶν φροντὶς ἦν. Οὔτε γὰρ οἵ γε πατρίκιοι διέμενον ἐν τῇ πόλει, θωπεύειν μὲν οὐκ ἀξιοῦντες τοὺς ἡγεμόνας, ἐναντιοῦσθαι δὲ τοῖς πραττομένοις ἀδυνατοῦντες· οὔτε οἱ καταγραφέντες εἰς τὸ βουλευτικὸν συνέδριον, οὓς ἐπάναγ-

quoque pono, quotquot philosophiam non verborum, sed præclarorum facinorum exercitationem putant) quemadmodum cæteris hominibus *illud* commune est ut, omnium eorum, quæ rebus adhærent, contemplatione plenissima delectentur : sed præter voluptatem magna quoque commoda ad civitates duris asperisque earum temporibus ex tali rerum accurata cognitione redundant qua etiam fit, ut eæ ad res, quæ ipsis conducunt, oratione ultro ducantur. Homines enim, quæ prosunt, et quæ obsunt, facillime cognoscunt, quando ea ex multorum exemplis vident, iisque, qui se ad hæc hortantur, prudentiæ magnæque sapientiæ testimonium perhibent. Ob has igitur caussas visum est mihi accurate persequi omnia, quæ in decemviratus abrogatione acciderunt, et quæ memoratu digna puto. De illis autem agam, initio non ab ultimis ducto, quæ multis videntur sola caussa libertatis fuisse, ab iis, inquam, quæ Appius amore correptus in virginem commisit (hæc enim est aliorum eius facinorum appendix, hæcque est postrema caussa, quæ plebis iram concitavit, quum sexcentæ aliæ præcessissent), sed eas contumelias ac iniurias quibus decemviratus rempublicam afficere cœpit, primum dicam; et omnia scelera, quæ tunc in illo civitatis statu commissa sunt, ordine recensebo.

II. Caussa igitur, quæ prima visa est odium dominatui paucorum conciliasse, hæc fuit quod, despecta plebe et senatu contemto, secundum magistratu cum priore conjunxissent. Deinde quia honestissimos quosque Romanos, quibus acta ipsorum displicebant, partim ex urbe pellebant, falsis gravibusque criminibus illatis, partim interficiebant; eos enim accusabant, subornatis aliquibus de suis amicis, et ipsi de his caussis cognoscebant : sed præcipue quia audacissimis juvenum, quos singuli eorum circa se habebant, permiserant, ut agerent et ferrent res eorum, qui illi civitatis formæ adversarentur. Qui quidem, tanquam armis capta et per vim expugnata patria, non solum bona suis dominis legitime parta auferebant, sed etiam in formosas eorum uxores impie se gerebant, et in filias nubiles, contumeliosi erant; et iis, qui ideo indignabantur, plagas ut mancipiis, infligebant; effeceruntque ut ii, quibus hæc minime ferenda videbantur, relicta patria cum conjugibus liberis, et in proximas urbes migrarent, quos Latini quidem ob cognationem, Hernici vero ob ius civitatis sibi nuper a Romanis datum recipiebant. Itaque (quod verisimile est) tandem soli remanserunt illi qui tyrannorum studiosi erant, et qui rempublicam nihil prorsus curabant. Neque enim patricii in urbe permanserunt, quod decemviris reipublicæ gubernatoribus assentari nollent, eorum vero facinora impedire non possent; sed ne illi quidem, qui in senatorium ordinem relati fuerant, quibus necesse erat adesse magistratibus : sed horum quoque plerique, cum integris familiis migran-

χες ἔδει παρεῖναι ταῖς ἀρχαῖς· ἀλλὰ καὶ τούτων οἱ πλείους ἀνασκευασάμενοι πανοικεσίᾳ καὶ τὰς οἰκίας ἐρήμους ἀφέντες, ἐν τοῖς ἀγροῖς διέτριβον. Τοῖς δὲ ὀλιγαρχικοῖς καθ' ἡδονὴν αἱ τῶν ἐπιφανεστάτων ἀνδρῶν ἐγίνοντο φυγαὶ, πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων ἕνεκα, μάλιστα δὲ ὅτι τοῖς ἀκολάστοις τῶν νέων πολὺ τὸ αὔθαδες προσεγίνετο, μηδὲ ὄψει δυναμένοις ἰδεῖν, οὓς ἔμελλον ἀσελγές τι πράττοντες αἰσχύνεσθαι.

III. Ἐρημουμένης δὲ τοῦ κρείττονος ἔθνους τῆς πόλεως, καὶ τὸ ἐλεύθερον ἅπαν ἀπολωλεκυίας, ἀφορμὴν κρατίστην ὑπολαβόντες ἕξειν οἱ πολέμῳ κρατηθέντες ὑπ' αὐτῆς, τάς τε ὕβρεις ἃς ὑβρίσθησαν ἀποτίσασθαι καὶ τὰ ἀπολωλότα ἀναλαβεῖν, ὡς νοσούσης διὰ τὴν ὀλιγαρχίαν τῆς πόλεως, καὶ οὔτε συστῆναι οὔτε ὁμονοῆσαι οὔτε ἀντιλαβέσθαι τῶν κοινῶν ἔτι δυνησομένης, παρασκευασάμενοι τὰ πρὸς τὸν πόλεμον, ἐλαύνουσιν ἐπ' αὐτὴν στρατεύμασι μεγάλοις. Καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον Σαβῖνοι [μὲν] ἐμβαλόντες εἰς τὴν ὁμοτέρμονα, καὶ πολλῆς γενόμενοι λείας ἐγκρατεῖς, φόνον τε πολὺν ἐργασάμενοι τοῦ γεωργικοῦ πλήθους, ἐν Ἠρήτῳ κατεστρατοπέδευσαν· διέστηκε δὲ ἀπὸ τῆς Ῥώμης ἡ πόλις αὕτη τετταράκοντα καὶ ἑκατὸν σταδίους πλησίον οὖσα Τιβέρεως ποταμοῦ. Αἰκανοὶ δ' εἰς τὴν Τυσκλάνων γῆν ἐμβαλόντες, ὅμορον οὖσάν σφισι, καὶ πολλὰ δῃώσαντες αὐτῆς, ἐν Ἀλγίδῳ τίθενται τὸν χάρακα. Ὡς δ' ἤκουσαν οἱ δέκα τὴν τῶν πολεμίων ἔφοδον, τεταραγμένοι συνεκάλουν τὰς ἑταιρείας, καὶ μετὰ τούτων ὅ τι χρὴ πράττειν ἐσκόπουν. Τὸ μὲν οὖν ὑπερόριον ἀποστέλλειν στρατιὰν, καὶ μὴ περιμένειν ἕως ἐπ' αὐτὴν ἔλθωσι τὴν πόλιν αἱ τῶν πολεμίων δυνάμεις, ἅπασιν ἐδόκει· παρεῖχε δὲ αὐτοῖς πολλὴν ἀπορίαν, πρῶτον μὲν εἰ πάντας Ῥωμαίους ἐπὶ τὰ ὅπλα κλητέον καὶ τοὺς ἀχθομένους τῇ πολιτείᾳ· ἔπειτα ὁποίαν τινὰ δεήσει τὴν καταγραφὴν τῶν στρατιωτῶν ποιήσασθαι, πότερον αὐθάδη καὶ μισοπόνηρον οἵας ἔθος ἦν ποιεῖσθαι τοῖς τε βασιλεῦσι καὶ τοῖς ὑπάτοις, ἢ φιλάνθρωπον καὶ μέτριον. Ἐδόκει τε αὐτοῖς οὐδ' ἐκεῖνο μικρᾶς εἶναι ζητήσεως ἄξιον, τί τὸ κυρῶσον ἔσται τὴν περὶ τοῦ πολέμου γνώμην καὶ τὴν στρατολογίαν ψηφιούμενον, πότερα τὸ συνέδριον τῆς βουλῆς, ἢ τὸ δημοτικὸν πλῆθος, ἢ τούτων μὲν οὐδέτερον, ἐπεὶ διὰ ὑποψίας ἦν αὐτοῖς ἑκάτερον, αὐτοὶ δέ σφισιν αὐτοῖς οἱ δέκα. Τέλος δὲ οὖν πολλὰ βουλευσάμενοι, τὴν βουλὴν ἔγνωσαν συγκαλεῖν, καὶ ποιεῖν ὅπως τόν τε πόλεμον αὐτοῖς ἐκείνη ψηφιεῖται, καὶ τὴν τοῦ στρατοῦ καταγραφὴν ἐπιτρέψει ποιήσασθαι. Εἰ γὰρ ὑπὸ τοῦ συνεδρίου κυρωθείη τούτων ἑκάτερον, πρῶτον μὲν εὐπειθεῖς ἔσεσθαι πάντας ὑπελάμβανον, ἄλλως τε καὶ τῆς δημαρχικῆς ἐξουσίας καταλελυμένης, ᾗ μόνῃ κατὰ νόμους ἐξῆν ἐναντιοῦσθαι τοῖς ὑπὸ τῶν δυνατῶν ἐπιταττομένοις· ἔπειτ' αὐτοὶ [εἴ τι] δόξειαν ὑπηρετοῦντες τῇ βουλῇ, καὶ τὰ κυρωθέντα ὑπ' ἐκείνης

tes, et domos desertas relinquentes, in agris degebant. Illis vero, qui paucorum potentiæ studebant, pergrata erat illustrissimorum virorum fuga, cum multis aliis de caussis, tum potissimum, quod ad juvenum intemperantiam multum arrogantiæ accesserat, qui ne conspectum quidem eorum ferre potuerunt, quorum præsentia sibi, facinora libidinis ac petulantiæ plena patrantibus, erubescendum erat.

III. Quum igitur civitas a præstantiore parte fuisset deserta, et omnem libertatem amisisset, qui bello victi ab ea fuerant, occasionem pulcherrimam sibi oblatam rati, tum contumelias, quibus affecti fuerant, ulciscendi, tum etiam res amissas recuperandi, quod civitas ob paucorum dominatum laboraret, nec contra se conspirare, nec concors esse, nec reipublicæ gubernacula, *ut ipsi putabant*, amplius recipere posset, paratis rebus ad bellum necessariis, in eam cum magnis exercitibus iverunt. Et eodem tempore Sabini, irruptione in agrum conterminum facta, et præda ingenti parta, magnaque cæde multitudinis agrestis edita, ad Eretum castra posuerunt. Hoc autem oppidum ab urbe CXL stadia distat, prope flumen Tiberim situm. Æqui vero, in agrum Tusculanum suo finitimum irruptione facta, magnaque eius parte vastata, ad Algidum castra posuerunt. Decemviri, audito hostium adventu, turbati sodalitates convocarunt et cum ipsis, quid faciendum esset, consultare cœperunt. Omnibus igitur placuit, exercitum extra fines *agri Romani* mittere, nec exspectare donec hostium copiæ urbem ipsam invaderent. Sed hæ difficultates valde eos premebant, primum an omnes Romani, atque adeo illi, qui præsentem civitatis statum oderant, ad arma essent vocandi: deinde qualis militum conscriptio facienda esset, utrum superbus ac severus, quales sub regibus et consulibus haberi solebant, an humanus et moderatus. Illud quoque non parva consultatione dignum ipsis videbatur, quisnam bellum et militum conscriptionem *ac delectum* decreturus esset, utrum senatus, an plebeia multitudo, an vero neutri quidem horum, quod utrique ipsis suspecti essent; at ipsi decemviri suo decreto hæc sibi confirmarent. Tandem tamen post longam consultationem senatum convocare statuerunt, et dare operam ut ille bellum decerneret et permitteret, ut exercitus conscriberetur. Nam si hoc utrumque a senatu decretum fuisset, existimabant primum omnes *sibi* obtemperaturos, præsertim tribunitia potestate sublata, cui soli per leges principum imperatis intercedere licebat: deinde se quoque, qui senatui inservirent, atque ejus decreta

πράττοντες, κατὰ νόμους ἀνειληφέναι τὴν ἐξουσίαν τοῦ πολέμου.

IV. Ταῦτα βουλευσάμενοι, καὶ παρασκευάσαντες ἐκ τῶν ἰδίων ἑταίρων καὶ συγγενῶν τοὺς ἀγορεύσοντας ἐν τῷ συνεδρίῳ τὰς συμφερούσας αὐτοῖς γνώμας καὶ τοῖς μὴ ταὐτὰ προαιρουμένοις ἐναντιωσομένους, προῆλθον εἰς τὴν ἀγορὰν, καὶ παραστησάμενοι τὸν κήρυκα τοὺς βουλεύοντας ἐξ ὀνόματος καλεῖν ἐκέλευον. Ὑπήκουε δὲ αὐτοῖς τῶν μετρίων οὐδείς. Πολλάκις δὲ τοῦ κήρυκος βοῶντος καὶ παριόντος οὐδενὸς, εἰ μὴ τῶν κολακευόντων τὴν ὀλιγαρχίαν, ἐν οἷς ἦν τὸ κάκιστον τῆς ὀλιγαρχίας μέρος, οἱ μὲν τότε ὄντες κατὰ τὴν ἀγορὰν ἐθαύμαζον εἰ περὶ μηδενὸς πώποτε συγκαλέσαντες τὴν βουλὴν, τότε πρῶτον ἔγνωσαν ὅτι καὶ συνέδριον ἦν τι παρὰ Ῥωμαίοις ἀγαθῶν ἀνδρῶν, οὓς ἔδει περὶ τῶν κοινῶν σκοπεῖν. Οἱ δέκα δὲ ταῦτα ὁρῶντες, ἐπεχείρησαν μὲν ἐκ τῶν οἰκιῶν τοὺς βουλευτὰς ἄγειν· πυθόμενοι δὲ τὰς πλείους ἐρήμους ἀφειμένας εἰς τὴν ὑστεραίαν ἀνεβάλοντο. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ χρόνῳ, πέμποντες ἐπὶ τοὺς ἀγροὺς, ἐκεῖθεν αὐτοὺς ἐκάλουν. Πληρωθέντος δὲ τοῦ συνεδρίου, προελθὼν Ἄππιος, ὁ τῆς δεκαδαρχίας ἡγεμὼν, ἀπήγγειλεν ὅτι διχόθεν ἀπό τε Αἰκανῶν καὶ Σαβίνων ἐπάγεται τῇ Ῥώμῃ πόλεμος· καὶ διεξῆλθε λόγον ἐκ πολλῆς συγκείμενον ἐπιμελείας, οὗ τέλος ἦν ψηφίσασθαι στρατοῦ καταγραφὴν καὶ διὰ τάχους ποιῆσαι τὴν ἔξοδον, ὡς οὐ διδόντος ἀναστροφὴν τοῦ καιροῦ. Ταῦτα αὐτοῦ λέγοντος, ἀνίσταται Λεύκιος Οὐαλέριος ἐπωνυμίαν Ποτῖτος, ἀνὴρ μέγα φρονῶν ἐπὶ τοῖς προγόνοις· πατὴρ μὲν γὰρ αὐτῷ Οὐαλέριος ἦν ὁ τὸν Σαβῖνον Ἑρδώνιον ἐκπολιορκήσας κατέχοντα τὸ Καπιτώλιον, καὶ τὸ μὲν φρούριον ἀνακτησάμενος, αὐτὸς δ' ἐκ τῆς μάχης ἀποθανών· πάππος δὲ πρὸς πατρὸς Ποπλικόλας, ὁ τοὺς βασιλεῖς ἐκβαλὼν καὶ τὴν ἀριστοκρατίαν καταστησάμενος. Παριόντα δὲ αὐτὸν ἔτι καταμαθὼν Ἄππιος, καὶ καθ' ἑαυτοῦ τι λέξειν ἐλπίσας· « Οὐχ οὗτος ὁ τόπος, εἶπεν, ὦ Οὐαλέριε, σὸς, « οὐδὲ προσήκει σοι νῦν λέγειν· ἀλλ' ὅταν οἵδε οἱ « πρεσβύτεροι καὶ τιμιώτεροί σου γνώμην ἀγορεύ- « σωσι, τότε καὶ σὺ κληθεὶς ἐρεῖς ὅ τι σοι δοκεῖ· νῦν « δὲ σιώπα καὶ κάθησο. » — « Ἀλλ' οὐχ ὑπὲρ τούτων, « ἔφησεν ὁ Οὐαλέριος, ἀνέστηκα ἐρῶν, ἀλλ' ὑπὲρ ἄλ- « λων μειζόνων τε καὶ ἀναγκαιοτέρων, ὑπὲρ ὧν οἴο- « μαι δεῖν πρῶτον ἀκοῦσαι τὴν βουλήν. Εἴσονται δὲ « ἐξ ὧν ἂν ἀκούσωσιν οὗτοι, πότερα ταῦτ' ἐστὶν ἀναγ- « καιότερα τοῖς κοινοῖς, ὑπὲρ ὧν ὑμεῖς αὐτοὺς συγ- « κεκλήκατε, ἢ τὰ ὑπ' ἐμοῦ λεχθησόμενα. Ἀλλὰ μή « με ἀποστέρει λόγου, βουλευτὴν ὄντα καὶ Οὐαλέ- « ριον καὶ περὶ σωτηρίας τῆς πόλεως λέγειν βουλόμε- « νον. Ἐὰν δὲ φυλάττῃς τὴν συνήθη πρὸς ἅπαντας « αὐθάδειαν, δημάρχους μὲν ποίους ἐπικαλέσομαι; « καταλέλυται γὰρ ἡ τῶν κατισχυομένων πολιτῶν « βοήθεια ὑφ' ὑμῶν. Καίτοι τίνος ἔλαττον τοῦτο « κακὸν, ὅτε Οὐαλέριος ὢν ὡς εἷς τῶν ἐλαχίστων

exsequerentur, belli administrandi potestatem legitime accepisse visum iri.

IV. Hoc consilio inito, præparatisque ex suis amicis et cognatis, qui in senatu sententias sibi utiles dicerent et iis, qui contra sentirent, adversarentur, in forum processerunt et, præcone in medium producto, senatores nominatim vocare jusserunt. Sed nullius mediocris conditionis homo *ipsis* obtemperabat. Sæpius autem clamante præcone, nulloque prodeunte præter eos, qui decemviris assentabantur, in quo numero erant pessimi quique, qui paucorum dominatui favebant : qui tunc in foro erant, mirabantur quod, qui nulla unquam de rei senatum convocarant, tunc primum cognovissent, esse etiam Romæ aliquem senatum virorum bonorum, quos de republica dispicere oporteret. Quibus animadversis, illi senatores ex ædibus educere decreverunt : sed quum audissent, plerasque earum desertas esse, rem in posterum diem distulerunt. Interea missis in agros hominibus, eos inde evocarunt. Quumque plena esse curia, Appius decemviratus princeps, in medium progressus, significavit a duabus gentibus, Æquis atque Sabinis, bellum populo Romano inferri, orationemque accuratissime compositam habuit : cujus hic erat finis, militum conscriptionem decernendam, copiasque celeriter educendas, quod tempus nullas moras pateretur. Hæc eo dicente, surrexit L. Valerius cognomine Potitus, vir ob majores magnifice de se sentiens : nam pater ei erat Valerius ille, qui Herdonium Sabinum expugnarat, a quo Capitolium occupatum fuerat, et qui arcem quidem recuperarat, sed ipse in eo prœlio obierat; avus vero ei paternus erat Poplicola, qui reges expulerat, et optimatum dominatum constituerat. Quem quum Appius prodeuntem vidisset, et aliquid contra se dicturum putasset : « Non est, inquit, tuus iste locus, Valeri, nec « decet te nunc loqui : sed ubi isti, qui sunt majores « natu et honoratiores quam tu, sententiam suam dixe- « rint, tunc demum tu quoque vocatus tuam sententiam « dices. Nunc vero tace, et sede. » « Sed non de his « (inquit Valerius) at de aliis majoris momenti et magis « necessariis dicturus surrexi, quæ senatui primum au- « dienda arbitror. Ex his autem, quæ isti audient, co- « gnoscent utrum hæc reipublicæ sint magis necessaria, « quorum caussa a vobis isti sunt convocati, an vero ea, « quæ ego sum dicturus. Quare me, qui sum senator, « et Valerius, et qui de reipublicæ salute verba volo fa- « cere, ne dicendi facultate prives. Quod si solitam in « omnes arrogantiam servaris, quorum tribunorum opem « implorabo? auxilium enim, quod paratum fuerat in « gratiam civium, qui vim paterentur, a vobis est sub- « latum : quamquam nonne hoc est omnium malorum « gravissimum, quod ego, qui sum Valerius Potitus,

« οὐκ ἐγὼ τὸ ἴσον, ἀλλὰ δημαρχικῆς ἐξουσίας δέομαι; Οὐ μὴν ἀλλ' ἐπεὶ τῆς ἀρχῆς ἐκείνης ἀπεστερήμεθα, ὑμᾶς τοὺς ἅμα τούτῳ παρειληφότας καὶ « τὴν ἐκείνης ἐξουσίαν τῆς ἀρχῆς καὶ δυναστεύοντας « τῆς πόλεως ἅπαντας καλῶ· οὐκ ἀγνοῶν μὲν, ὅτι « διὰ κενῆς τοῦτο ποιῶ, φανερὰν δὲ βουλόμενος πᾶσι « γενέσθαι τὴν συνωμοσίαν ὑμῶν, ὅτι συγκεχύκατε « τὰ τῆς πόλεως καὶ μίαν ἅπαντες γνώμην ἔχετε· « μᾶλλον δὲ σὲ μόνον ἐπικαλοῦμαι, Κόϊντε Φάβιε « Οὐϊβολανὲ, τὸν ἐπὶ ταῖς τρισὶν ὑπατείαις κοσμού-« μενον, εἰ τὸν αὐτὸν νοῦν ἔτι ἔχεις. Ἀλλ' ἀνίστασο « καὶ βοήθει τοῖς κατισχυομένοις· εἰς σὲ γὰρ ἀποβλέ-« πει τὸ συνέδριον. »

V. Ὡς δὲ ταῦτα εἶπεν [Λεύκιος Οὐαλέριος,], ὁ Φάβιος ἐκάθητο ὑπ' αἰσχύνης οὐδὲν ἀποκρινόμενος· Ἄππιος δὲ καὶ οἱ λοιποὶ δέκα πάντες ἀναπηδήσαντες ἐκώλυον αὐτὸν λέγειν. Θορύβου δὲ πολλοῦ κατασχόντος τὸ συνέδριον, καὶ τῶν μὲν πλείστων ἀγανακτούντων, τῶν δ' ἐκ τῆς ἑταιρείας αὐτοὺς λέγειν ὀρθῶς ἡγουμένων, ἀνίσταται Μάρκος Ὁράτιος, ὁ Βαρβάτος ἐπικληθεὶς, ἀπόγονος Ὁρατίου τοῦ συνυπατεύσαντος Ποπλίῳ Οὐαλερίῳ Ποπλικόλᾳ μετὰ τὴν ἐκβολὴν τῶν βασιλέων, ἀνὴρ καὶ τὰ πολεμικὰ δεινὸς καὶ λέγειν οὐκ ἀδύνατος, Οὐαλερίῳ δ' ἐκ παλαιοῦ φίλος· ὃς οὐκέτι κατασχὼν τὴν χολὴν ἔφησε· « Θᾶττόν με ἀναγκάσετε, Ἄππιε, τοὺς χαλινοὺς διαρ-« ρῆξαι, οὐκέτι μετριάζοντες, ἀλλὰ τὸν Ταρκύνιον « ἐκεῖνον ἐνδυόμενοι, οἵ γε οὐδὲ λόγου τυχεῖν ἐᾶτε « τοὺς περὶ σωτηρίας τῶν κοινῶν βουλομένους λέγειν. « Πότερον ὑμῶν ἐξελήλυθεν ἐκ τῆς διανοίας, ὅτι σώ-« ζονται μὲν οἱ Οὐαλερίων ἀπόγονοι τῶν ἐξελασάντων « τὴν τυραννίδα, λείπεται δὲ διαδοχὴ τῆς Ὁρατίων « οἰκίας, οἷς πάτριόν ἐστιν ὁμόσε χωρεῖν τοῖς κατα-« δουλουμένοις τὴν πατρίδα καὶ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ « μόνοις; ἢ τοσαύτην κατεγνώκατε καὶ ἡμῶν καὶ τῶν « ἄλλων Ῥωμαίων ἀνανδρίαν, ὥστε ἀγαπήσειν ἐάν « τις ἐᾷ ζῆν ἡμᾶς ὁπωσδήποτε, ὑπὲρ ἐλευθερίας δὲ « καὶ παρρησίας μήτ' ἐρεῖν μήτε πράξειν μηθέν; ἢ « μεθύετε τῷ μεγέθει τῆς ἐξουσίας; Ὑμεῖς Οὐαλερίου « λόγον ἀφελεῖσθε ἢ τῶν ἄλλων τινὸς βουλευτῶν, τίνες « ὄντες ἢ ποίαν ἀρχὴν ἔχοντες νόμιμον; οὐκ εἰς ἐνιαυ-« τὸν ἀπεδείχθητε τῶν κοινῶν προστάται; οὐ παρῴ-« χηκεν ὁ τῆς ἀρχῆς ὑμῶν χρόνος; οὐκ ἰδιῶται τῷ « νόμῳ γεγόνατε; Ταῦτα εἰς τὸν δῆμον βουλεύεσθε « ἐξενεγκεῖν. Τί γὰρ δὴ καὶ τὸ κωλῦον ἔσται, τὸν « βουλόμενον ἡμῶν τὴν ἐκκλησίαν συγκαλεῖν, καὶ « τῆς ἐξουσίας ὑμῶν, ἣν παρὰ τοὺς νόμους ἔχετε, κα-« τηγορεῖν; ἀνάδοτε τοῖς πολίταις ψῆφον ὑπὲρ αὐτοῦ « τούτου, πότερα δεῖ μένειν τὴν δεκαδαρχίαν ὑμῶν, « ἢ τὰς πατρίους πάλιν ἀποδείκνυσθαι ἀρχάς· [καὶ « εἰ τοῦτο] μανεὶς ὁ δῆμος ὑπομείνῃ, πάλιν τὴν αὐ-« τὴν κατάστασιν ἔχετε [καὶ εἰ] κωλύετε λέγειν, « ὁπόσα βούλεταί τις ὑπὲρ τῆς πατρίδος, [καὶ εἰ δί-« καια ταῦτα δόξωσιν]. Ἄξιοι γὰρ ἂν εἴημεν καὶ

« ius meum obtinere nequeam, sed potestate tribunitia « mihi sit opus? Veruntamen quando illo magistratu « privati sumus, vos omnes, qui cum isto et illius ma-« gistratus potestatem accepistis, et reipublicæ impe-« rium habetis, imploro. Nec ignoro, me hoc frustra « facere, qui velim vestram conjurationem omnibus « manifestam fieri, vos totam rempublicam turbasse « et omnes *in eam* conspirasse. Imo vero te solum, Q. « Fabi Vibulane, appello, qui tribus consulatibus orna-« tus fuisti, si modo eundem adhuc geris animum. « Eia, surgas et oppressis opem feras : senatus enim « oculos in te vertit. »

V. His a L. Valerio dictis, Fabius præ pudore nihil respondens, sedebat. Appius vero et cæteri omnes decemviratus collegæ, *ex suis sedibus* exsilientes, eum loqui prohibuerunt. Quum autem ingens tumultus in senatu exortus esset, et plurimi indignarentur et illi, qui ex eorum sodalitate erant, recte eos facere existimarent; surrexit M. Horatius, cognomine Barbatus, pronepos Horatii illius, qui post reges ejectos P. Valerii Poplicolæ collega in consulatu fuerat; vir et rebus bellicis acer, et satis facundus, et Valerii vetus amicus qui, quum bilem amplius continere non potuisset, dixit: « Citius coges me, Appi, frena rumpere, quum non am-« plius moderate vos geratis, sed illum Tarquinium « induatis, qui ne dicendi quidem protestatem fieri per-« mittatis iis, qui de reipublicæ salute suam sententiam « dicere volunt. Utrum ex animo vestro cecidit, poste-« ros Valeriorum, qui tyrannidem expulerunt, salvos « *esse,* et superstites, *esse* familiæ Horatiorum succes-« sores, quibus patrium est, ut et cum aliis et soli, sese « opponant iis, qui patriæ libertatem opprimunt; an nos « atque cæteros Romanos adeo ignavos judicastis, ut « præclare nobiscum agi existimaturi simus, si quis nos « quomodocunque vivere sinat, nihil autem pro libertate « et dicendi libera facultate, aut dicturi simus? an po-« testatis magnitudine inebriati estis? Quinam vos es-« tis, aut quem legitimum magistratum habetis, ut Va-« lerio, aut cuipiam ex aliis senatoribus dicendi copiam « eripere sitis ausi? nonne in annum reipublicæ admi-« nistratio vobis commissa fuit? nonne vestri magis-« tratus tempus est elapsum? nonne ex ipsa lege nunc « estis privati? De his ad populum referendis cogitate. « Quid enim prohibebit, quo minus quivis de nobis con-« cionem convocet, et vestram potestatem, quam contra « leges habetis, accuset? cives in suffragia mittite hac « ipsa de re, utrum oporteat vestrum decemviratum « manere, an iterum patrios magistratus creare, ac « si forte populus insaniens hoc patiatur, eundem sta-« tum iterum obtinete : et, si justa hæc videantur, ve-« tate quicquid aliquis pro patria dicere cogitat. Digni « iterum obtinere : et, si justa hæc videantur, vetate « quicquid aliquis pro patria dicere cogitat. Digni enim

« ταῦτα καὶ ἔτι χείρονα τούτων πάσχειν ἐφ' ὑμῖν γενόμενοι, καὶ ῥυπαίνοντες αἰσχρῷ βίῳ τὰς ἑαυτῶν « τε καὶ τῶν προγόνων ἀρετάς. »

VI. Ἔτι δὲ αὐτοῦ λέγοντος, οἱ δέκα περιίστανται κεκραγότες, καὶ τὴν δημαρχικὴν ἐπανασείοντες ἐξουσίαν, καὶ ῥίψειν αὐτὸν ἀπειλοῦντες κατὰ τῆς πέτρας, εἰ μὴ σιωπήσει. Ἐφ' ᾧ πάντες ἀνέκραγον, ὡς καταλυομένης σφῶν τῆς ἐλευθερίας, καὶ μεστὸν ἦν ἀγανακτήσεώς τε καὶ θορύβου τὸ συνέδριον. Τοῖς μέντοι δέκα μετέμελεν εὐθέως τῆς τε κωλύσεως τοῦ λέγειν καὶ τῆς ἀπειλῆς, ὡς ἠρεθισμένην εἶδον ἐπὶ τῷ πράγματι τὴν βουλήν· ἔπειτα προσελθὼν ἐξ αὐτῶν Ἄππιος καὶ δεηθεὶς τῶν θορυβούντων βραχὺν ἐπισχεῖν χρόνον, ἐπειδὴ κατέστειλε τὸ ταραττόμενον αὐτῶν· « Οὐδένα ὑμῶν, εἶπεν, ἀποστεροῦμεν, ὦ « ἄνδρες βουλευταί, λόγου, ὃς ἂν ἐν τῷ προσήκοντι « καιρῷ λέγῃ· τοὺς δ' ἐπιπολάζοντας καὶ πρὶν ἢ κλη« θῆναι προεξανισταμένους εἴργομεν. Μηδὲν οὖν « ἀγανακτεῖτε, καὶ γὰρ Ὁρατίῳ καὶ Οὐαλερίῳ καὶ « παντὶ ἄλλῳ γνώμην ἀγορεύειν ἐν τῷ ἑαυτοῦ τόπῳ « κατὰ τὸν ἀρχαῖον ἐθισμὸν καὶ κόσμον ἀποδώσομεν, « ἐάν γε περὶ ὧν βουλευσόμενοι συνεληλύθατε, περὶ « τούτων λέγωσι, καὶ μηδὲν ἔξω. Ἐὰν δὲ δημα« γωγῶσιν ὑμᾶς καὶ διαστασιάζωσι τὴν πόλιν, τὰ μὴ « πρὸς τὸ πρᾶγμα δημηγοροῦντες οὐδὲν .... τότε· τὴν « δ' ἐξουσίαν τοῦ κωλύειν τοὺς ἀκοσμοῦντας, ὦ Μάρκε « Ὁράτιε, παρὰ τοῦ δήμου λαβόντες ἔχομεν, ὅτε « ἡμῖν καὶ τὴν τῶν ὑπάτων καὶ τὴν τῶν δημάρχων « ἀρχὴν ἐψηφίσαντο, καὶ ὁ χρόνος αὐτῆς οὔπω πα« ρελήλυθεν, ὥσπερ σοι δοκεῖ. Οὐ γὰρ εἰς ἐνιαυτὸν « ἀπεδείχθημεν, οὐδ' εἰς ἄλλον τινὰ χρόνον ὡρισμέ« νον, ἀλλ' ἕως ἂν καταστησώμεθα πᾶσαν τὴν νο« μοθεσίαν. Συντελέσαντες οὖν ὅσα ἐν νῷ ἔχομεν, « καὶ κυρώσαντες τοὺς λοιποὺς νόμους, τότε ἀποθησό« μεθα τὴν ἀρχήν, καὶ λόγον τῶν πεπραγμένων τοῖς « βουλομένοις ὑμῶν ὑφέξομεν. Τέως δὲ οὐδὲν ἐλατ« τώσομεν, οὐδὲ τῆς ὑπατικῆς ἐξουσίας οὐδὲ τῆς δη« μαρχικῆς. Περὶ δὲ τοῦ πολέμου, τίνα χρὴ τρό« πον ὡς τάχιστα καὶ κάλλιστα τοὺς ἐχθροὺς ἀμύ« νασθαι, γνώμας ἀξιῶ παριόντας ὑμᾶς λέγειν, « πρώτους μέν, ὥσπερ ἐστὶ σύνηθες καὶ πρέπον ὑμῖν, « τοὺς πρεσβυτέρους· ἔπειτα τοὺς μέσους, τελευταίους « δὲ τοὺς νεωτάτους. »

VII. Ταῦτα εἰπών, πρῶτον μὲν ἐκάλει τὸν ἑαυτοῦ θεῖον Γάϊον Κλαύδιον. Ὁ δὲ ἀναστὰς, τοιαύτην διέθετο δημηγορίαν· « Ἐπειδή με πρῶτον γνώμην « ἀποφαίνεσθαι ἀξιοῖ Ἄππιος, ὦ βουλή, τιμῶν διὰ τὸ « συγγενές, ὥσπερ αὐτῷ προσήκει, καὶ δεῖ με ἃ « φρονῶ περὶ τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς Αἰκανοὺς καὶ « Σαβίνους εἰπεῖν, πρὶν ἀποδείξασθαι τὴν ἐμαυτοῦ « διάνοιαν, ἐκεῖνο βουλοίμην ἂν ὑμᾶς ἐξετάσαι, τίσιν « ἐπαρθέντες ἐλπίσιν Αἰκανοὶ καὶ Σαβῖνοι πόλεμον « ἐπενεγκεῖν ἐτόλμησαν ἡμῖν καὶ τὴν χώραν ἐπιόντες « λεηλατεῖν, οἱ τέως ἀγαπῶντες καὶ τοῖς θεοῖς πολ-

« simus, qui et hæc et multo pejora patiamur, in ves« tram potestatem redacti, et nostras nostrorumque ma« jorum virtutes turpi vita fœdantes. »

VI. Eum adhuc loquentem decemviri vociferantes circumstant, et tribunitiam potestatem ei intentantes, et minantes, se de saxo eum præcipitem daturos, nisi taceret. Quamobrem omnes clamorem sustulerunt, quod libertas sibi eriperetur : et curia indignationis ac tumultus plena erat. At decemviros statim pœnituit, quod dicere volentes prohibuissent, iisque minati fuissent, ubi senatum ea re irritatum viderunt. Deinde *unus* ex illis, Appius in medium progressus, rogavit eos, qui tumultuabantur, ut paulisper silentium facerent, et quum eorum tumultum repressisset : « Neminem, « inquit, vestrum, Patres conscripti, dicendi potestate « fraudamus, qui opportune loquatur : sed eos, qui « supra alios eminere volunt, et qui surgunt antequam « vocentur, coercemus. Ne igitur indignemini. Nam « et Horatio et Valerio, et alii cuilibet, suo loco ex « prisca consuetudine et more, dicendi copiam facie« mus, si modo, quorum caussa consultaturi huc conve« nistis, de his et de nulla alia re præterea verba « faciant. Quod si popularibus concionibus vos cir« cumducant, et dissidia in urbe ferant, de re proposita « nulla verba facientes, tunc scias, M. Horati, istos « reipublicæ perturbatores coercendi potestatem a plebe « acceptam nos habere, quando et consularis et tribu« nitius magistratus plebiscito nobis est commissus, « eiusque tempus nondum est exactum, ut tibi videtur. « Neque enim in annum, aut in aliud aliquod præsti« tutum tempus *decemviri* creati fuimus : sed donec « omnes leges condiderimus, et constituerimus. Per« actis igitur quæcunque in animo habemus, et reliquis « legibus perlatis, tunc demum magistratum depone« mus, et cuilibet de vobis rationem rerum a nobis « gestarum reddemus. Interim vero nec consularem, « nec tribunitiam potestatem ullo modo imminuemus. « De bello vero, quonam modo et quam celerrime et « pulcherrime hostes ulciscamur, vos rogo ut in me« dium progressi sententias dicatis : ac primum quidem « (ut moris est et ut vos decet) seniores; deinde mediæ « ætatis viri, postremo loco juniores. »

VII. His dictis, primum vocavit patruum suum, C. Claudium. Ille vero surrexit, et talem habuit orationem : « Quando C. Appius me primum, Patres con« scripti, sententiam dicere vult, ob cognationem me « honorans, ut eum decet, quando etiam, quæ de bello « contra Æquos et Sabinos sentio, me dicere oportet, « antequam meam mentem vobis aperiam, illud ex « vobis vellem quærere, qua spe adducti Æqui et « Sabini bellum nobis inferre, et nostrum agrum « incursionibus populari ausi fuerint, qui ad hanc « usque diem præclare secum agi putabant, diisque

« λὴν χάριν εἰδότες, εἴ τις αὐτοὺς εἴα τὴν ἑαυτῶν « ἔχειν ἀσφαλῶς. Ἐὰν γὰρ τοῦτο μάθητε, καὶ τὴν « ἀπαλλαγὴν τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς αὐτοὺς ἥτις ἔ- « σται κρατίστη μαθήσεσθε. Ἐκεῖνοι τοίνυν ἀκούσαν- « τες, ὅτι σεσάλευται καὶ νοσεῖ τὸ πάτριον ἡμῶν « πολίτευμα ἐκ πολλοῦ, καὶ τοῖς προεστηκόσι τῶν « κοινῶν οὔτε ὁ δῆμος εὔνους ἐστὶν οὔτε οἱ πατρίκιοι, « καὶ οὐ μάτην ἀκούσαντες· τὸ γὰρ ἀληθὲς οὕτως « ἔχει, τὰς δὲ αἰτίας ἐπισταμένοις ὑμῖν οὐδὲν δέομαι « λέγειν· ὑπέλαβον, εἴ τις ἔξωθεν ἡμᾶς κατάσχοι « πόλεμος ἅμα τοῖς ἐντὸς τείχους κακοῖς, καὶ δόξειε « ταῖς ἀρχαῖς δύναμιν ἐξάγειν τὴν προπολεμήσουσαν « τῆς γῆς, οὔτε τοὺς πολίτας ἐπὶ τὸν στρατιωτικὸν « ὅρκον ἅπαντας ἥξειν ἐκ προθυμίας ὡς πρότερον, « ἀπεχθῶς διακειμένους πρὸς τὰς ἀρχάς· οὔτε τοὺς « ἡγεμόνας ταῖς ἐκ τῶν νόμων τιμωρίαις χρήσεσθαι « κατὰ τῶν μὴ παραγενομένων, δεδοικότας μή τι « μεῖζον ἐργάσωνται κακόν· τούς τε ὑπακούσαν- « τας καὶ τὰ ὅπλα λαβόντας ἢ καταλείψειν τὰ « σημεῖα, ἢ παραμένοντας ἐθελοκακήσειν ἐν τοῖς « ἀγῶσιν· ὧν οὐδὲν ἔξω τοῦ εἰκότος ἤλπισαν. Ὅταν « μὲν γὰρ ὁμονοοῦσα πόλις ἅπτηται πολέμου, καὶ τὸ « αὐτὸ συμφέρον ἅπασι φαίνηται τοῖς τε ἄρχουσι καὶ « τοῖς ἀρχομένοις, μετὰ προθυμίας ἅπαντες ἐπὶ τὰ « δεινὰ χωροῦσι, καὶ οὔτε πόνον οὔτε κίνδυνον οὐδένα « ὀκνοῦσιν. Ὅταν δὲ νοσοῦσα ἐν αὐτῇ, πρὶν ἢ τὰ « ἔνδον καταστήσασθαι τοῖς ὑπαιθρίοις ὁμόσε χωρῇ « πολεμίοις, καὶ παραστῇ τῷ μὲν πλήθει λογισμὸς, « ὅτι οὐχ ὑπὲρ οἰκείων ἀγαθῶν κακοπαθοῦσιν, ἀλλὰ « ἵνα βεβαιότερον αὐτῶν ἕτεροι ἄρχωσι, τοῖς δ' ἡγε- « μόσιν, ὅτι πολέμιον ἔχουσιν οὐχ ἧττον τοῦ ἀντι- « πάλου τὸ οἰκεῖον, νοσεῖ τὰ ὅλα καὶ πᾶσα ἱκανὴ « δύναμις τὰ τοιαῦτα στρατεύματα καταγωνίσασθαι « καὶ φθεῖραι.

VIII. « Ταῦτά ἐστιν, ὦ βουλὴ, τὰ Σαβίνων τε « καὶ Αἰκανῶν ἐνθυμήματα, οἷς πεπιστευκότες ἐμβε- « βλήκασιν ἡμῶν εἰς τὴν γῆν. Ἐὰν μὲν οὖν ἀγα- « νακτήσαντες τῷ κατοφρονεῖσθαι πρὸς αὐτῶν ἐπαρ- « θέντων, ὡς ἔχομεν ὀργῆς, δύναμιν ἐξαγαγεῖν ἐπὶ « αὐτοὺς ψηφισώμεθα, δέδοικα μὴ ταῦτα ἡμῖν ἃ « προὔλαβον ἐκεῖνοι συμβῇ, μᾶλλον δ' εὖ οἶδα συμ- « βησόμενα. Ἐὰν δὲ τὰ πρῶτα καὶ ἀναγκαιότατα « καταστησώμεθα· ταῦτα δ' ἐστὶν ἥ τ' εὐκοσμία τοῦ « πλήθους καὶ τὸ πᾶσι ταὐτὰ συμφέροντα φαίνεσθαι· « ἐξελάσαντες μὲν ἐκ τῆς πόλεως τὴν νῦν ἐπιχωριά- « ζουσαν ὕβριν καὶ πλεονεξίαν, ἀποδόντες δὲ τὸ ἀρ- « χαῖον σχῆμα τῇ πολιτείᾳ, πτήξαντες οἱ νῦν θρα- « σεῖς καὶ τὰ ὅπλα ῥίψαντες ἐκ τῶν χειρῶν ἥξουσιν « ὡς ἡμᾶς οὐκ εἰς μακρὰν, τάς τε βλάβας ἐξακού- « μενοι καὶ περὶ διαλλαγῶν διαλεγόμενοι, ὑπάρξει τε « ἡμῖν ὃ πάντες ἂν εὔξαιντο οἱ νοῦν ἔχοντες, χωρὶς « ὅπλων διαπεπολεμηκέναι τὸν πρὸς αὐτοὺς πόλεμον. « Ταῦτα δὴ λογισαμένους ἡμᾶς οἴομαι δεῖν, τὴν μὲν « ὑπὲρ τοῦ πολέμου βουλὴν, ἐπειδὴ ταραχωδῶς ἡμῖν

« magnam gratiam habebant, si quis ipsos suum « agrum tuto possidere patiebatur. Si enim hoc co- « gnoveritis, facile etiam intelligetis, quanam ra- « tione hoc bello optime liberari possitis. Illi igitur, « quum audierint, jampridem nostram rempublicam « fluctibus ac tempestatibus agitari et laborare, et « plebem patriciosque a reipublicæ præsidibus animo « alieno esse, idque non falso audierint (revera enim « ita se habet, neque caussas apud vos, qui earum « estis gnari, a me dici est opus) existimarunt, si « quod externum bellum vobis præter mala intestina « inferretur, et magistratus vellent copias educere ad « agri propugnationem, eos neque habituros omnes « cives ad militare sacramentum promtos, ut antea, « quod magistratus odio prosequantur; nec duces pœ- « nis lege statutis in contumaces usuros, veritos ne « quod gravius malum faciant: eos vero, qui obtem- « perarint et arma ceperint, aut signa deserturos aut, « si permaneant, rem in prœliis ignaviter dedita opera « gesturos. Quorum nihil sperarunt, quod non sit « verisimile. Quoties enim civitas concors bellum sus- « cipit, et idem omnibus, tam illis, qui imperant, quam « illis, qui parent, utile videtur, omnes alacriter mala « subeunt, nec ullum laborem, aut periculum refu- « giunt. Quoties vero intestino malo laborans, prius- « quam res domesticas componat, bella externa susce- « pit, et multitudini in mentem venit, se non pro suis « bonis mala passuram, sed ut aliorum imperium in se « magis confirmet; ipsi vero duces cogitant, suas co- « pias non minus, quam hostiles, sibi inimicas fore, « cætera quoque laborant, et quævis manus istius- « modi exercitus facile debellare et delere potest.

VIII. « Hæc sunt, Patres conscripti, Sabinorum et « Æquorum cogitationes, quibus freti in agrum nos- « trum irruptionem fecerunt. Si igitur nos ab ipsis « elatis contemni indigne ferentes, ita irati ut sumus, « copias contra eos educere decreverimus, vereor ne « nobis accidant, quæ illi præviderunt, imo vero certo « scio, hæc eventura. Sed si ea, quæ sunt prima et « maxime necessaria, constituerimus (hæc autem sunt « et multitudinis bona disciplina, et ut omnibus idem « conducere videatur) expulsa ex urbe contumelia et « pluris habendi cupiditate, quæ jam hic suas sedes « fixit, et republica in pristinum statum restituta, illi, « qui nunc sunt audaces, consternati atque armis abjec- « tis ex manibus brevi ad nos venient, ut et damna « propulsent, et de pace agant, atque ita nobis contin- « get, quod omnes mente præditi optarent, ut eos sine « armis debellemus. Nobis igitur hæc considerantibus « (quando res domesticæ adeo sunt turbatæ) belli con-

« ἔχει τὰ ἐντὸς τείχους, ἐᾶσαι κατὰ τὸ παρὸν, ὑπὲρ
« ὁμονοίας δὲ καὶ κόσμου πολιτικοῦ προθεῖναι τῷ
« βουλομένῳ λέγειν. Οὐ γὰρ ἐξεγένετο ἡμῖν, πρὶν
« εἰς τοῦτον καταστῆναι τὸν πόλεμον, ὑπὸ τῆσδε τῆς
« ἀρχῆς κληθεῖσι [σκοπεῖν] περὶ τῶν ἐν τῇ πόλει
« πραγμάτων [οὕτως ἐχόντων, καὶ] εἴ τι μὴ καλῶς
« ἔχει τῶν γιγνομένων διαγνῶναι. Πολλῆς γὰρ ἂν
« ἐπιτιμήσεως ἄξιος ἦν, εἴ τις τοῦτον ἀφεὶς τὸν και-
« ρὸν, ἐν ἐκείνῳ λέγειν ὑπὲρ αὐτῶν ἠξίου· οὐδὲ ἂν
« ἔχοι τις εἰπεῖν βεβαίως, ὅτι τοῦτον ὑπερβαλόμενοι
« τὸν καιρὸν, ὡς οὐκ ἐπιτήδειον, ἑτέρου δυνησόμεθα
« τυχεῖν ἐπιτηδειοτέρου. Εἰ γὰρ ἐκ τῶν γεγονότων
« τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι βούλεταί τις εἰκάζειν, πολὺς
« ὁ μετὰ τοῦτο ἔσται χρόνος, ἐν ᾧ περὶ οὐδενὸς τῶν
« κοινῶν συνελευσόμεθα βουλευσόμενοι.

IX. « Ἀξιῶ δὲ ὑμᾶς, Ἄππιε, τοὺς προεστηκότας
« τῆς πόλεως, καὶ τὸ κοινὸν ἁπάντων συμφέρον, οὐχὶ
« τὸ ὑμῖν αὐτοῖς ἰδίᾳ λυσιτελοῦν, ὀφείλοντας σκοπεῖν,
« ἐάν τι τῶν ἀληθῶν μετὰ παρρησίας, ἀλλὰ μὴ καθ'
« ἡδονὰς τὰς ὑμετέρας λέγω, μή μοι διὰ ταῦτα ἀπέ-
« χθεσθαι, ἐνθυμουμένους ὅτι οὐκ ἐπὶ λοιδορίᾳ καὶ
« προπηλακισμῷ τῆς ἀρχῆς ὑμῶν ποιήσομαι τοὺς λό-
« γους, ἀλλ' ἵνα δείξας ἐν οἵῳ κλύδωνι τὰ πράγματα
« σαλεύει τῆς πόλεως, τὴν σωτηρίαν καὶ ἐπανόρθωσιν
« αὐτῶν ἥτις ἔσται φράσω. Ἅπασι μὲν γὰρ ἴσως, ὅσοις
« τῇ πατρίδι [τὴν ψυχὴν δί]δουσιν, ἀναγκαῖός ἐ-
« στιν ὁ περὶ τῶν κοινῇ συμφερόντων λόγος, μάλιστα
« δ' ἐμοί. Πρῶτον μὲν γὰρ, ὅτι γνώμης ἄρχειν
« ἠξίωμαι διὰ τιμήν· αἰσχύνη δὲ καὶ μωρία πολλὴ
« πρῶτον ἀναστάντα μὴ οὐχ ἃ δεῖ πρῶτον ἐπανορ-
« θώσασθαι λέγειν. Ἔπειτα ὅτι συμβέβηκεν ὄντι
« θείῳ πρὸς πατρὸς Ἀππίου τοῦ προεστηκότος τῆς
« δεκαδαρχίας ἥδεσθαί τε πάντων μάλιστα, ὅταν εὖ
« τὰ κοινὰ ὑπ' αὐτῶν ἐπιτροπεύηται, καὶ ἀνιᾶσθαι
« παντὸς ὁτουδήτινος μᾶλλον, ὅταν μὴ καλῶς. Πρὸς
« δὲ τούτοις, ὅτι τοιαύτην πολιτείας διαδέδεγμαι
« προαίρεσιν ἐκ προγόνων, τὰ κοινὰ συμφέροντα πρὸ
« τῶν οἰκείων λυσιτελῶν αἱρεῖσθαι, καὶ μηδένα κίνδυ-
« νον ἴδιον ὑπολογίζεσθαι· ἣν οὐκ ἂν προδοίην ἑκὼν
« εἶναι [κακὴν, καλὴν] δέ μοι ταύτην τοῦ βίου προαί-
« ρεσιν, καὶ οὐκ ἂν καταισχύναιμι τὰς ἐκείνων τῶν
« ἀνδρῶν ἀρετάς. Περὶ μὲν οὖν τῆς καθεστώσης
« πολιτείας, ὅτι πονηρῶς ἡμῖν ἔχει, καὶ δυσχεραί-
« νουσιν ὀλίγου δεῖν πάντες οἱ τὰ κοινὰ διοικοῦντες
« αὐτῇ, μέγιστον ὑμῖν γενέσθω τεκμήριον, ὃ μόνον
« οὐδ' ἀγνοεῖν ἔξεστιν ὑμῖν, ὅτι φεύγουσιν ἐκ τῆς
« πόλεως ὁσημέραι, καταλιπόντες τὰς πατρῴας ἑ-
« στίας οἱ χαριέστατοι τῶν δημοτικῶν, οἱ μὲν εἰς τὰς
« πλησιοχώρους πόλεις ἅμα γυναιξὶ καὶ τέκνοις μετα-
« τιθέμενοι τὰς οἰκήσεις, οἱ δ' εἰς τοὺς πλεῖστον
« ἀπέχοντας τῆς πόλεως ἀγροὺς, καὶ οὐδὲ τῶν πατρι-
« κίων πολλοὶ κατ' ἄστυ ποιοῦνται τὰς διατριβὰς, ὡς
« πρότερον, ἀλλὰ καὶ τούτων οἱ πλείους τὸν βίον
« ἔχουσιν ἐν τοῖς ἀγροῖς. Καὶ τί δεῖ περὶ τῶν ἄλλων

« sultationem in præsentia omittendam, et de concordia
« et civili disciplina cuilibet agere volenti copiam di-
« cendi faciendam censeo. Neque enim, antequam in
« hunc statum res adducerentur, nobis ab hoc magis-
« tratu vocatis de bellis consultare, quum talis esset
« rerum urbanarum status neque, si quid non recte
« fieret, de eo cognoscere licuit. Magna vero reprehen-
« sione dignus esset si quis, omissa hac occasione, nunc
« de rebus aliis agere vellet : nec posset quis certo
« affirmare fore ut neglecta hac occasione, ut minus
« opportuna, aliam opportuniorem nancisci possemus.
« Si quis enim ex præteritis futura conjicere velit, ma-
« gnum postea intercedet tempus, quo de nulla re-
« publica consultaturi conveniemus.

IX. « Oro autem, Appi, vos reipublicæ principes, qui
« publicorum etiam commodorum, non tantum vestræ
« privatæ utilitatis, rationem habere debetis, ut, si
« quid veri libere, non autem ad voluptatem vestram
« dixero, non propterea me odio prosequamini cogi-
« tantes me verba facturum, non ut vestro magistratui
« convicium dicam, eumve contemnam, sed ut ubi de-
« monstrabo, quantis fluctibus respublica jactetur, decla-
« rem etiam qua ratione salus ei afferri, quove modo
« ea in pristinum statum restitui possit. Fortasse
« enim omnibus patriæ [toto animo] studiosis de pu-
« blicis utilitatibus verba necessario sunt facienda;
« sed mihi præcipue ac primum quidem, quia hono-
« ris caussa primus sententiam sum rogatus. Magni
« autem pudoris, magnæque fatuitatis esset si, qui
« primus surrexit ea, quæ primum corrigenda sunt,
« non diceret. Deinde, quia accidit ut, quum sim
« patruus Appii, qui est decemvirorum princeps,
« maxime læter, quoties respublica ab ipsis optime
« administratur; et maxime, si quisquam alius, crucier,
« quoties ea male geritur. Præterea quia reipublicæ
« administrandæ studia a maioribus hæreditaria accepi,
« ut publica commoda privatis utilitatibus anteponam,
« et nullum periculum privatum considerem : quæ sponte
« mea non prodam. Hoc autem esse meæ vitæ non
« malum, sed bonum] *fateor*, nec virorum illorum vir-
« tutes dedecorabo. Quod igitur præsens reipublicæ sta-
« tus malus sit, et fere omnes eum iniquo animo ferant,
« maximum hoc nobis esto argumentum : quod omnes,
« qui rempublicam administrabant (quod solum vos
« ignorare non potestis) quotidie, desertis patriis la-
« ribus, ex urbe fugiant; et honestissimi quique plebeii,
« partim in proximas urbes una cum conjugibus et li-
« beris, partim in remotissimos ab urbe agros trans-
« latis sedibus, se conferant : nec multi patricii in
« urbe commorentur, ut ante; sed horum quoque ma-
» jor pars in agris vitam degat. Sed quid opus est de

« λέγειν, ὅτε καὶ τῶν βουλευτῶν ὀλίγοι μέν τινες, οἱ « κατὰ συγγένειαν ἢ φιλίαν προσήκοντες ὑμῖν, ὑπο- « μένουσιν ἐντὸς τείχους, οἱ δὲ ἄλλοι τὴν ἐρημίαν « ποθεινοτέραν ἡγοῦνται τῆς πατρίδος; ὅτε γοῦν « ἐδέησεν ὑμῖν καλέσαι τὴν βουλὴν, ἐκ τῶν ἀγρῶν « καθ' ἕνα καλούμενοι συνῆλθον, οἷς πάτριον ἦν ἅμα « ταῖς ἀρχαῖς διὰ φυλακῆς ἔχειν τὴν πατρίδα, καὶ « μηδενὸς ἀπολείπεσθαι τῶν κοινῶν. Ἆρ' οὖν τἀ- « γαθὰ φεύγοντας ὑπολαμβάνετε ἀνθρώπους καταλι- « πεῖν τὰς ἑαυτῶν πατρίδας, ἢ τὰ κακά; ἐγὼ μὲν γὰρ « οἴομαι τὰ κακά. Καίτοι τίνος ἔλαττον οἴεσθ' εἶναι « κακὸν πόλει, καὶ ταῦτα τῇ Ῥωμαίων, ἣ πολλῶν « οἰκείων δεῖ σωμάτων, εἰ μέλλει βεβαίως καθέξειν « τὴν τῶν προσοίκων ἀρχὴν, τὸ καταλείπεσθαι μὲν « ὑπὸ τῶν δημοτικῶν, ἐρημοῦσθαι δὲ ὑπὸ τῶν πα- « τρικίων, οὔτε πολέμου κατασχόντος αὐτὴν, οὔτε « νόσου λοιμικῆς, οὔτε ἄλλης θεηλάτου συμφορᾶς « οὐδεμιᾶς;

X. « Βούλεσθε οὖν ἀκοῦσαι τίνες εἰσὶν αἱ βια- « ζόμεναι τοὺς ἀνθρώπους καταλιπεῖν αἰτίαι ἱερὰ « καὶ τάφους προγόνων, καὶ ἐξερημοῦν ἐφέστια καὶ « κτήσεις πατέρων, καὶ πᾶσαν ἡγεῖσθαι γῆν ἀναγ- « καιοτέραν τῆς πατρίδος; οὐ γὰρ ἄτερ αἰτίας ταῦτα « οὕτως ἔχει. Ἐγὼ δὴ φράσω πρὸς ὑμᾶς καὶ οὐκ « ἀποκρύψομαι. Κατηγορίαι γίνονται τῆς ἀρχῆς « ὑμῶν, Ἄππιε, πολλαὶ καὶ παρὰ πολλῶν· εἰ μὲν « ἀληθεῖς ἢ ψευδεῖς, οὐδὲν δέομαι ζητεῖν ἐν τῷ πα- « ρόντι, γίνονται δὲ οὖν ὅμως. Οὐδεὶς, ὡς εἰπεῖν, « ἔξω τῶν ὑμετέρων ἑταίρων, οἰκείως τοῖς παροῦσιν « ἔχει πράγμασιν. Οἱ μέν γε ἀγαθοὶ καὶ ἐξ ἀγαθῶν, « οἷς προσῆκεν ἱερᾶσθαί τε καὶ ἄρχειν, καὶ τὰς ἄλλας « καρποῦσθαι τιμὰς, ἃς οἱ πατέρες αὐτῶν ἐκαρ- « ποῦντο, ἄχθονται τούτων ἀπελαυνόμενοι καὶ διὰ « ὑμᾶς τὰς προγονικὰς ἀξιώσεις ἀπολωλεκότες. Οἱ « δὲ τὴν διὰ μέσου τάξιν ἔχοντες ἐν τῇ πόλει καὶ τὴν « ἀπράγμονα διώκοντες ἡσυχίαν χρημάτων τε ἀδί- « κους ἁρπαγὰς ἐγκαλοῦσιν ὑμῖν, καὶ προπηλακισμοὺς « εἰς γαμετὰς ὀδύρονται γυναῖκας, καὶ παροινίας εἰς « θυγατέρας ἐπιγάμους, καὶ ἄλλας ὕβρεις πολλὰς καὶ « χαλεπάς. Τὸ δὲ πενέστατον τοῦ δημοτικοῦ μέρος « οὔτε ἀρχαιρεσιῶν ἔτι κύριον γινόμενον οὔτε ψηφο- « φοριῶν οὔτ' εἰς ἐκκλησίας καλούμενον, οὔτε ἄλλης « πολιτικῆς φιλανθρωπίας μεταλαμβάνον οὐδεμιᾶς, « διὰ ταῦτα πάντα ὑμᾶς μισεῖ, καὶ τυραννίδα καλεῖ « τὴν ἀρχήν.

XI. « Πῶς οὖν ἐπανορθώσετε ταῦτα, καὶ παύσεσθε « δι' αἰτίας παρὰ τοῖς πολίταις ὄντες; τοῦτο γὰρ ἔ- « στιν ὑπόλοιπον εἰπεῖν. Εἰ προβούλευμα τοῦ συνε- « δρίου ποιήσαντες, ἀποδοίητε τῷ δήμῳ διαγνῶναι « πότερον αὐτῷ δοκεῖ, πάλιν ὑπάτους τε ἀποδεικνύναι « καὶ δημάρχους, καὶ τὰς ἄλλας ἀρχὰς τὰς πατρίους, « ἢ μένειν ἐπὶ τῆς αὐτῆς πολιτείας. Ἐάν τε γὰρ « ἀγαπῶσι Ῥωμαῖοι πάντες ὀλιγαρχούμενοι, καὶ « μένειν ὑμᾶς ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐξουσίας ψηφίσωνται,

« aliis loqui, quando vel paucissimi senatorii ordinis « cognatione, vel amicitia, conjuncti in urbe rema- « nent, cæteri vero solitudinem patria optabiliorem du- « cunt? quum enim vobis senatus convocandus fuit, « ex agris *senatores* viritim evocati convenerunt, « quibus patrium erat una cum magistratibus patriam « custodire, et nulli publico negotio non interesse. « Utrum igitur putatis, homines, dum patrias suas de- « serunt, bona an mala fugere? equidem existimo, « mala. Et quam grave putatis hoc malum reipublicæ « esse, præcipue vero Romanæ, cui opus est magnis « domesticis copiis, si imperium stabile in finitimos po- « pulos retinere velit, a plebeiis derelinqui, et a patri- « ciis deseri, quum nec bello, nec pestilentia, nec ulla « alia calamitate divinitus immissa, infestetur?

X. « Vultis igitur audire caussas, quibus homines « sacra et majorum monumenta relinquere, et lares « ac paternas possessiones deserere, et quamvis aliam « terram patria potiorem ducere coguntur? neque enim « hæc absque caussa ita fiunt. Ego igitur rem vobis « aperiam, et nihil celabo. Magistratui vestro, Appi, « multa crimina atque a multis objiciuntur quæ, utrum « vera an falsa sint, mihi in præsentia quærendum « non puto. Objiciuntur tamen. Atque, ut summa- « tim dicam, nulla civitatis pars extra factionem ves- « tram se præsenti rerum statui aggregat. Nam viri « quidem boni, et bonis prognati, ad quos pertinent « sacerdotia, magistratus, aliorumque honorum fructus, « quibus eorum patres fruebantur, ægre ferunt, se per « vos ab illis depelli, avitisque dignitatibus privari. « Homines vero mediocris fortunæ, qui sunt in urbe, « et quietem a negotiis remotam sectantur, crimini « vobis dant bonorum suorum injustas rapinas et « contumelias, quas exercitis in ipsorum uxores, et « vestras debacchationes in ipsorum filias nubiles, et « multa alia atque gravia contumeliarum genera de- « flent. Plebis vero pars pauperrima, quum nec co- « mitiorum, nec suffragiorum, jus amplius penes se « habeat, nec ad concionem vocetur, nec ullius alius « humanitatis civilis sit particeps, ob has omnes caussas « vos odit, vestrumque imperium tyrannidem vocat.

XI. « Quomodo igitur hæc corrigetis, et has civium « contra vos criminationes compescetis? hoc enim mihi « dicendum restat. Si, facto senatusconsulto, populo « cognitionem restitueritis, utrum ei consules, et tribu- « nos, aliosque patrios magistratus iterum creare, an « in eadem civitatis forma manere placeat. Nam si « totus populus Romanus paucorum dominatum proba- « verit, et vos in eadem potestate manere decreverit, « tunc legitime, non per vim, magistratum habebitis.

« κατὰ νόμον ἕξετε καὶ οὐ βίᾳ τὴν ἀρχήν· ἐάν τε « ὑπάτους πάλιν αἱρεῖσθαι βουληθῶσι καὶ τὰς ἄλλας « ἀρχὰς, ὡς πρότερον, ἀποθήσεσθε νόμῳ τὴν ἐξου- « σίαν, καὶ οὐ δόξετε ἀκόντων ἄρχειν τῶν ἴσων· τοῦτο « μὲν γὰρ τυραννικὸν, τὸ δὲ παρ' ἑκόντων τὰς ἀρχὰς « λαμβάνειν ἀριστοκρατικόν. Τοῦ δὲ πολιτεύματος « τούτου πρῶτον οἴομαι δεῖν ἄρξαι σὲ, καὶ παῦσαι « τὴν ὑπὸ σοῦ κατασταθεῖσαν ὀλιγαρχίαν, Ἄππιε, « λυσιτελῆ γέ ποτε ἡμῖν γενομένην, νῦν δ' ἐπαχθῆ. « Ἃ δ' ἐκ τοῦ πεισθῆναί μοι καὶ ἀποθέσθαι τὴν ἐπί- « φθονον ἐξουσίαν ταύτην κερδανεῖς, ἄκουσον. Ἐὰν μὲν « ὅλον ὑμῶν τὸ ἀρχεῖον ἐπὶ τῆς αὐτῆς γένηται προαι- « ρέσεως, διὰ σὲ πάντες ὑπολήψονται τὸν ἄρξαντα « καὶ τούτους γεγενῆσθαι χρηστούς· ἐὰν δὲ οὗτοι φι- « λοχωρῶσι τῇ παρανόμῳ δυναστείᾳ, σοὶ μὲν ἅπαν- « τες εἴσονται τὴν χάριν, ὅτι μόνος ἐβουλήθης δίκαια « ποιεῖν, τοὺς δὲ μὴ θέλοντας σὺν αἰσχύνῃ καὶ μεγάλῃ « βλάβῃ παύσουσι τῆς ἀρχῆς. Ὁμολογίας δὲ καὶ « πίστεις ἀπορρήτους, εἴ τινας ἀλλήλοις δεδώκατε « θεοὺς ἐγγυητὰς ποιησάμενοι· τάχα γάρ τι καὶ « τοιοῦτον ὑμῖν πέπρακται· φυλαττομένας [μὲν] ἀνο- « σίους εἶναι νόμιζε, ὡς κατὰ πολιτῶν καὶ πατρίδος, « καταλυομένας δ' εὐσεβεῖς. Θεοὶ γὰρ ἐπὶ καλαῖς « καὶ δικαίαις παραλαμβάνεσθαι φιλοῦσιν ὁμολογίαις, « οὐκ ἐπ' αἰσχραῖς καὶ ἀδίκοις.

XII. « Εἰ δὲ διὰ φόβον ἐχθρῶν ὀκνεῖς ἀποθέσθαι « τὴν ἀρχὴν, μή σοι κίνδυνοί τινες ἐξ αὐτῶν ἐπα- « χθῶσι, καὶ δίκας ἀναγκασθῇς ὑπέχειν τῶν πεπραγ- « μένων, οὐκ ὀρθῶς δέδοικας. Οὐ γὰρ οὕτω μικρόθυ- « μος οὐδὲ ἀχάριστος ἔσται ὁ Ῥωμαίων δῆμος, ὥστε « τῶν μὲν ἁμαρτημάτων σου μεμνῆσθαι, τῶν δὲ « εὐεργεσιῶν ἐπιλελῆσθαι, ἀλλ' ἀντιπαρεξετάζων τὰ « νῦν τοῖς πάλαι, ἐκεῖνα μὲν ἡγήσεται συγγνώμης « ἄξια, ταῦτα δ' ἐπαίνων. Ὑπάρξει δέ σοι, καὶ τῶν « πρὸ τῆς ὀλιγαρχίας ἔργων πολλῶν καὶ καλῶν ὄντων « ὑπομιμνήσκειν τὸν δῆμον, καὶ τὴν ὑπὲρ ἐκείνων « χάριν εἰς βοήθειαν καὶ σωτηρίαν ἀπαιτεῖν ἀπολο- « γίαις τε χρῆσθαι πρὸς τὰ κατηγορήματα πολλαῖς· « τοῦτο μὲν, ὡς οὐκ αὐτὸς ἥμαρτες, ἀλλὰ τῶν ἄλλων « τις ἀγνοοῦντός σου· τοῦτο δὲ, ὡς οὐχ ἱκανὸς ἦσθα « τὸν πράττοντα κωλύειν ἰσότιμον ὄντα· τοῦτο δὲ, ὡς « ἑτέρου τινὸς ἔργου χρησίμου χάριν ἠναγκάσθης « ἀβούλητόν τι ὑπομεῖναι. Πολὺς γὰρ ἂν εἴη ὁ λόγος, εἰ « πάσας ἐξαριθμεῖσθαι βουλοίμην τὰς ἀπολογίας. Καὶ « οἷς μηδὲν ἀπολόγημα ὑπάρχει μήτε δίκαιον μήτε « ἐπιεικὲς, ὁμολογοῦντες καὶ παραιτούμενοι πραΰνουσι « τὰς τῶν ἠδικημένων ὀργὰς, οἱ μὲν εἰς ἄνοιαν ἡλικίας « καταφεύγοντες, οἱ δ' εἰς πονηρῶν ἀνθρώπων ὁμιλίας, « οἱ δ' εἰς μέγεθος ἀρχῆς, οἱ δ' εἰς τὴν ἅπαντας πλα- « νῶσαν τοὺς ἀνθρωπίνους λογισμοὺς τύχην. Ἐγώ « σοι, τῆς ἀρχῆς ἀποστάντι, ὑπισχνοῦμαι πάντων « ἀμνηστίαν ὑπάρξειν τῶν ἡμαρτημένων, καὶ διαλλα- « γὰς πρὸς τὸν δῆμον ὡς ἐν κακοῖς εὐπρεπεῖς.

XIII. « Ἀλλὰ δέδοικα, μὴ πρόφασις μὲν οὐκ ἀλη-

« At si vero consules aliosque magistratus, ut ante « iterum creare voluerit, legitime potestatem deponetis, « nec invitis vestris æqualibus dominari videbimini : « hoc enim est tyrannicum; sed a volentibus magistra- « tus accipere, hoc est optimatum. Hujus autem in- « stituti te principem *atque auctorem* esse debere arbi- « tror, Appi, et paucorum dominatum a te constitutum « et quondam nobis utilem, nunc vero gravem tollere. « Quid autem lucri sis facturus, si mihi parueris, et « invidiosam hanc potestatem deposueris, audi. Si « totum vestrum collegium ejusdem fuerit sententiæ, « omnes existimabunt propter te, qui princeps fuisti, « hos etiam viros bonos esse factos : quod si isti nimium « cupide nefariam potentiam retinere voluerint, omnes « tibi gratiam habebunt, quod solus juste facere volue- « ris; illis vero invitis cum ignominia magnoque damno « magistratum abrogabunt. Quod si qua fœdera clan- « destina fecistis, et fidem occulte inter vos ultro ci- « troque dedistis et accepistis, deos sponsores adhi- « bentes (nam fortasse etiam aliquid tale a vobis est « factum) hæc si serventur, putato impia, utpote quæ « contra cives et patriam sint facta; si vero frangantur, « pia. Dii enim ad honesta et justa fœdera, non autem « ad turpia et injusta, testes fieri amant.

XII. « Quod si metu inimicorum magistratum depo- « nere formidas, ne quod periculum illi tibi creent, et « rerum gestarum rationem reddere cogaris, non recte « times. Neque enim populus Romanus adeo pusillo « aut ingrato animo erit, ut tuorum peccatorum recor- « detur, et beneficiorum obliviscatur : sed, præsentia « bona cum malis præteritis collata examinans, illa qui- « dem venia, hæc vero laudibus putabit digna. Poteris « vero etiam multa ac præclara facinora, a te ante « paucorum dominatum constitutum edita, populo in « memoriam revocare, et pro illis gratiam ad auxilium « et salutem tuam reposcere, et multis modis ad cri- « mina objecta respondere. Partim quidem te non « peccasse, sed aliud quempiam, te inscio : partim « vero ne prohibere non potuisses, quo minus is, qui « parem honorem habebat, faceret quæ vellet : partim « vero te alicujus alius rei utilis caussa coactum fuisse « quædam contra voluntatem tuam perferre. Longa « enim esset oratio, si vellem ea omnia recensere, quæ « pro tua defensione afferre poteris. Quibus vero nulla « est defensio, aut justa, aut æqua, tamen dum culpam « fatentur et deprecationibus utuntur, eorum, qui in- « juriam sunt passi, iram mitigant; alii in ætatis amen- « tiam culpam rejicientes; alii in improborum hominum « colloquia *et consortia;* alii in imperii magnitudinem; « alii in fortunam, quæ omnes humanas cogitationes « fallit. Ego tibi polliceor fore ut, si imperium depo- « nas, omnis injuriarum memoria deponatur, et honeste « (ut in malis) cum populo in gratiam redeas.

« XIII. « At vereor, ne periculum falso prætexas, ut

« θῆς ὁ κίνδυνος ἢ τοῦ μὴ παραχωρεῖν τῆς ἀρχῆς· μυρίοις γοῦν ὑπῆρξε τυραννίδας ἀποθεμένοις, μηδὲν δεινὸν ὑπὸ τῶν πολιτῶν παθεῖν· αἱ δὲ ἀληθεῖς ὦσιν αἰτίαι, φιλοτιμία κενὴ τὴν εἰκόνα τοῦ καλοῦ διώκουσα καὶ πόθος ἡδονῶν ὀλεθρίων, ἃς οἱ τυραννικοὶ φέρουσι βίοι. Εἰ δὲ βούλει μὴ τὰ εἴδωλα καὶ τὰς σκιὰς τῶν τιμῶν καὶ τῶν εὐπαθειῶν διώκειν, ἀλλ' αὐτὰς καρποῦσθαι τὰς ἀληθεῖς τιμὰς, ἀπόδος τὴν ἀριστοκρατίαν τῇ πατρίδι, καὶ τιμὰς λάμβανε παρὰ τῶν ἴσων, καὶ ζήλου τύγχανε παρὰ τῶν ἐπιγιγνομένων, καὶ κλέος ἀθάνατον, ἀντὶ τοῦ θνητοῦ σώματος, κατάλιπε τοῖς ἐγγόνοις. Αὗται γάρ εἰσι βέβαιοι καὶ ἀληθεῖς τιμαὶ, καὶ ἀμεταμέλητοι. Τρέφε τὴν ψυχὴν, ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς τῆς πατρίδος ἡδόμενος, ὧν οὐκ ἐλαχίστη μοῖρα δόξεις γεγονέναι, δυναστείαν βαρεῖαν αὐτῆς ἀφελόμενος. Ποίησαι δὲ τούτων παραδείγματα τοὺς προγόνους, ἐνθυμηθεὶς ὅτι τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων οὐδεὶς ἐπεθύμησεν ἐξουσίας δεσποτικῆς, οὐδὲ ταῖς ἐπονειδίστοις τοῦ σώματος ἐδούλευσεν ἡδοναῖς. Τοιγάρτοι καὶ ζῶσιν αὐτοῖς ὑπῆρχε τιμᾶσθαι, καὶ τελευτήσασιν ὑπὸ τῶν ἐπιγενομένων ἐπαινεῖσθαι. Μαρτυρεῖταί γέ τοι παρὰ πάντων αὐτοῖς, ὅτι τῆς ἀριστοκρατίας, ἣν ἐκβαλοῦσα τοὺς βασιλεῖς ἡμῶν ἡ πόλις κατεστήσατο, βεβαιότατοι φύλακες ἐγένοντο. Καὶ μηδὲν τῶν σεαυτοῦ λαμπροτάτων λόγων τε καὶ πράξεων ἐπιλανθάνου. Καλαὶ γὰρ αἱ πρῶται σου τῶν πολιτικῶν ἔργων ὑποθέσεις ἐγένοντο, καὶ μεγάλας ὑπέγραψαν ἡμῖν ἀρετῆς ἐλπίδας· αἷς ἀκολούθως καὶ τὰ λοιπὰ πράττειν σε πάντες ἀξιοῦμεν. Ἀναχώρει δὴ πάλιν εἰς τὴν σεαυτοῦ φύσιν, Ἄππιε τέκνον, καὶ γίνου τῇ προαιρέσει τῶν πολιτευμάτων μὴ τυραννικὸς, ἀλλὰ ἀριστοκρατικός· καὶ φεῦγε τοὺς πρὸς ἡδονὴν ὁμιλοῦντας, δι' οὓς ἐξέβης τῶν χρηστῶν ἐπιτηδευμάτων καὶ παρεπλάγχθης τῆς ὀρθῆς ὁδοῦ. Οὐ γὰρ ἔχει λόγον, ὑφ' ὧν ἂν γένηταί τις ἐξ ἀγαθοῦ κακὸς, ὑπὸ τούτων πάλιν αὐτὸν ἐκ πονηροῦ γενέσθαι χρηστόν.

XIV. « Ταῦτά σοι πολλάκις ἐβουλήθην ὑποθέσθαι, μόνῳ μόνος εἰς λόγους παραγενόμενος, καὶ τὰ μὲν ὡς ἀγνοοῦντα διδάξαι, τὰ δὲ ὡς ἁμαρτάνοντα νουθετῆσαι· καὶ παρεγενόμην εἰς τὴν οἰκίαν οὐχ ἅπαξ, ἀπήλασαν δέ με οἱ σοὶ παῖδες ἀπὸ τῆς οἰκίας οὐ σχολὴν ἄγειν σε λέγοντες, ἀλλ' ἕτερά τινα πράττειν ἀναγκαιότερα, εἰ δή τί σοι τῆς πρὸς τὸ γένος εὐσεβείας ἀναγκαιότερον ἦν. Τάχα δὲ, οὐχ ὑπὸ σοῦ κελευσθέντες οἱ παῖδες, ἀλλ' ἐφ' ἑαυτῶν γνόντες, διέκλεισάν με τῆς εἰσόδου, καὶ βουλοίμην [ἂν] οὕτως τἀληθὲς ἔχειν. Τὸ πρᾶγμα δή με ἠνάγκασε τοῦτο διαλεχθῆναι ἐν τῷ συνεδρίῳ πρός σε περὶ ὧν ἐβουλόμην, ἐπειδὴ μόνῳ πρὸς μόνον οὐκ ἐξεγένετο. Καιρὸν δ' ἔχει πάντη λέγεσθαι τὰ καλὰ καὶ συμφέροντα παρ' ἀνθρώποις μᾶλλον, Ἄππιε, ἢ μηδαμῆ. Ἀποδεδωκὼς δή σοι τὰ τοῦ γένους

« in eodem magistratu permaneas (innumeris enim contigit ut, deposita tyrannide, nihil mali a civibus suis paterentur); sed hæ veræ sint caussæ, inanis ambitio imaginem opinionis honestatis sectans, et desiderium perniciosarum voluptatum, quas vita tyrannica affert. Quod si vis non simulacra et umbras honorum ac stultitiæ sectari, sed ipsis veris honoribus frui, optimatum dominatum patriæ reddas, et honores a paribus accipias, et æmulationem apud posteros consequaris, gloriamque immortalem pro mortali corpore posteritati relinquas. Hi enim sunt certi ac veri honores, et qui eripi non possunt et grati, nec pœnitendi. Convertas animum tuum ad patriæ bona, iisque gaudeas; quorum præcipuus auctor fuisse videberis, gravi dominatu ex ea sublato. Horum autem exempla a majoribus petas, cogitans nullos ex illis viris tyrannicam potestatem affectasse, nec probrosis corporis voluptatibus inservisse. Propterea etiam ipsis contigisse ut et vivi et mortui honorarentur, et laudem apud posteros consequerentur. Omnes enim testantur, eos optimatum dominatus, quem nostra civitas, ejectis regibus, constituit, firmissimos ac fidissimos custodes fuisse. *Sed* nec ullorum tuorum dictorum factorumve clarissimorum obliviscaris. Nam prima tuorum actorum fundamenta præclara fuerunt, et magnam virtutis spem nobis attulerunt: quibus ut cætera quoque tua acta respondeant, te rogamus. Redi igitur ad tuum ingenium, Appi fili, et in republica administranda ne tyrannica, sed optimatum studia, sequere: et fuge eos, qui ad voluptatem loquuntur, quorum opera de rectis institutis decessisti, et a recta via aberrasti. Absurdum enim est putare eum, qui ab aliquibus ex bono malus fuerit factus, eundem ab illis iterum ex malo bonum fieri posse.

XIV. « Hæc sæpe tibi exponere volui solus cum solo agens, partim ut te ignarum docerem, partim ut peccantem admonerem; domumque tuam non semel veni, at pueri me ex ædibus expulerunt, non esse tibi otium dicentes, sed te aliis quibusdam rebus magis necessariis vacare. Fortasse autem non tuo jussu, sed per se ipsi hoc cognoscentes me ingressu prohibuerunt: quod utinam verum esset. Hæc igitur res me coegit in senatu tecum agere de iis, de quibus tecum colloqui volebam, quando non licuit mihi soli cum solo id facere. Res autem honestæ et utiles, Appi, semper apud homines potius, quam nusquam, opportune dici possunt. Quod autem tibi gentis nostræ debita officia præstiterim, deos testor, quorum templa et aras communibus sacrificiis colimus nos, qui sumus gentis Appiæ successores; et genios

« ὀφειλήματα, μαρτύρομαι θεοὺς, ὧν ἱερὰ καὶ βωμοὺς κοιναῖς θυσίαις γεραίρομεν οἱ τῆς Ἀππίου « γενεᾶς διάδοχοι, καὶ προγόνων δαίμονας, οἷς μετὰ « θεοὺς δευτέρας τιμὰς καὶ χάριτας ἀποδίδομεν κοινὰς, « ὑπὲρ ἅπαντας δὲ τούτους γῆν, ἣ κατέχει τὸν σὸν « μὲν πατέρα, ἐμὸν δὲ ἀδελφὸν, ὅτι σοι παρέσχημαι « ψυχήν τε καὶ φωνὴν τὴν ἐμαυτοῦ τὰ κράτιστα βουλευομένην, καὶ ἐπανορθῶν τὰς ἀγνοίας σου κατὰ « δύναμιν τὴν ἐμὴν ἀξιῶ σε μὴ κακοῖς ἰᾶσθαι τὰ « κακὰ, μηδὲ τῶν πλειόνων ὀρεγόμενον καὶ τὰ παρόντα ἀπολέσαι, μηδὲ, ἵνα τῶν ἴσων τε καὶ κρειττόνων ἄρχῃς, ὑπὸ τῶν ἡττόνων τε καὶ κακιόνων ἄρχεσθαι. Πολλὰ καὶ περὶ πολλῶν ἔτι σοι λέγειν « βουλόμενος ὀκνῶ. Εἰ μὲν γὰρ ἐπὶ τὰ κρείττω « βουλεύματα ὁ θεὸς ἄγει σε, καὶ ταῦτα πλείω τῶν « ἱκανῶν εἴρηκα· εἰ δ' ἐπὶ τὰ χείρω, διακενῆς καὶ τὰ « λοιπὰ ἐρῶ. Ἔχετε, ὦ βουλὴ, καὶ ὑμεῖς οἱ προεστηκότες τῆς πόλεως τὴν ἐμὴν γνώμην καὶ περὶ « τοῦ πολέμου τῆς καταλύσεως, καὶ περὶ τῶν ἐν τῇ « πόλει θορύβων τῆς ἐπανορθώσεως. Εἰ δέ τις ἕτερα « τούτων κρείττω ἐρεῖ, τὰ βέλτιστα νικάτω. »

XV. Τοιαῦτα εἰπόντος Κλαυδίου, καὶ πολλὴν ἐλπίδα τῷ συνεδρίῳ παρασχόντος, ὡς ἀποθησομένων τῶν δέκα τὴν ἀρχήν, Ἄππιος μὲν πρὸς ταῦτα οὐδὲν ἠξίωσεν εἰπεῖν· ἐκ δὲ τῶν ἄλλων ὀλιγαρχικῶν προελθὼν Κορνήλιος Μάρκος· « Ἡμεῖς μὲν, ἔφησεν, ὦ « Κλαύδιε, περὶ τῶν ἰδίων συμφερόντων αὐτοὶ διαγνωσόμεθα τῆς σῆς οὐδὲν δεόμενοι βουλῆς. Καὶ γὰρ « ἡλικίας ἐν τῷ φρονιμωτάτῳ ἐσμὲν, ὥστε μηδὲν τῶν « διαφερόντων ἀγνοεῖν, καὶ φίλων οὐ σπανίζομεν, οἷς, « ἐάν τι δέῃ, συμβούλοις χρησόμεθα. Παῦσαι δὴ « πρᾶγμα ποιῶν ἄωρον, ἀνδράσι πρεσβυτέροις οὐ « δεομένοις συμβουλῆς γνώμας ἀποδεικνύμενος. Τῷ « Ἀππίῳ δ' εἴ τι βούλει παραινεῖν ἢ λοιδορεῖσθαι· « τοῦτο γὰρ ἀληθέστερον· ὅταν ἐξέλθῃς ἐκ τοῦ συνεδρίου, λοιδορήσῃ. Νῦν δὲ ὑπὲρ τοῦ πρὸς Αἰκανοὺς « καὶ Σαβίνους πολέμου, περὶ οὗ κέκλησαι γνώμην « ἀποδειξόμενος, ὅ τι σοι φαίνεται λέγε, καὶ παῦσαι « τὰ ἔξω τοῦ πράγματος φλυαρῶν. » Μετὰ τοῦτον ἀνίσταται πάλιν ὁ Κλαύδιος, κατηφὴς καὶ μεστοὺς ἔχων τοὺς ὀφθαλμοὺς δακρύων, καί φησιν· « Ἄππιος « μὲν οὐδὲ ἀποκρίσεως ἄξιον ἡγεῖταί με, ὦ βουλὴ, « τὸν ἑαυτοῦ θεῖον ἐναντίον ὑμῶν· ἀλλ' ὥσπερ τὴν « οἰκίαν τὴν ἰδίαν ἀπέκλεισέ μοι, καὶ τουτὶ τὸ συνέδριον ἄβατον ὅσονπερ ἐφ' ἑαυτῷ ποιεῖ. Εἰ δὲ χρὴ « τἀληθὲς λέγειν, καὶ ἐκ τῆς πόλεως ἐξελαύνομαι. « Οὐκέτι γὰρ [ἂν] αὐτὸν ὀρθοῖς ὄμμασι δυναίμην « ὁρᾶν, ἀνάξιον γεγονότα τῶν προγόνων καὶ τυραννικὴν ἐζηλωκότα παρανομίαν, ἀλλ' ἀνασκευασάμενος « ἅπαντα τὰ ἐμὰ καὶ τοὺς ἐμοὺς εἰς Σαβίνους ἄπειμι, « πόλιν οἰκήσων Ῥήγιλλον, ἐξ ἧς τὸ γένος ἡμῶν « ἐστι, καὶ μενῶ τὸν λοιπὸν ἐκεῖ χρόνον, ἕως ἂν οὗτοι κατέχωσι τὴν καλὴν ταύτην ἀρχήν. Ἐπειδὰν « δὲ οἷα μαντεύομαι περὶ τὴν δεκαδαρχίαν γένηται·

« majorum, quibus post deos secundos honores communesque gratias reddimus: sed præcipue terram, quæ « patrem tuum, fratrem meum, continet, me vitam « vocemque meam optimum consilium dantem tibi « exhibuisse. Itaque pro viribus meis tuam ignorantiam corrigens, abs te peto, ne mala malis sanes; « neve, dum plura appetis, res etiam præsentes amittas; neve, ut patribus et præstantioribus imperes, inferioribus et deterioribus pareas. Quamvis autem « longa oratione de multis præterea rebus tecum agere « cupiam, tamen me piget: nam si deus te ad meliora « consilia ducit, et hæc, quæ dixi, plura sunt, quam « oporteat: si vero ad pejora, frustra et reliqua sum « dicturus. Habetis, Patres conscripti, et vos reipublicæ principes, meam sententiam de pace facienda, « et de urbanis tumultibus sedandis. Si quis vero hac « aliam meliorem sententiam dicet, vincat optima. »

XV. His autem a Claudio dictis, et magna spe senatui allata, fore, ut decemviri magistratum deponerent, Appius ad hæc nihil respondere voluit: sed ex aliis paucorum dominatus fautoribus M. Cornelius progressus: « Nos (inquit) Claudi, de nostris propriis « utilitatibus ipsi cognoscemus, tuo consilio non indigentes. Nam et ea ætate sumus, quæ est prudentissima, ita ut nihil eorum, quæ nostra intersunt, ignoremus: nec amicis indigemus, quorum « consilio, si quid opus fuerit, utemur. Desinas igitur « rem intempestivam facere, tu, inquam, vir senior « hominibus consilio non egentibus sententias loqui desinas. Si qua enim de re Appium monere, aut ei « conviciari vis, (hoc enim verius) ubi ex curia fueris « egressus, tunc ei conviciaberis. Nunc vero de bello « contra Æquos et Sabinos, cujus caussa vocatus es, « ut sententiam diceres, quid tibi videatur dic, et desine extra rem propositam nugari. » Post eum surrexit iterum Claudius, mœstus, et habens oculos lacrymarum plenos; atque ita est locutus: « Appius, « Patres conscripti, in vestro conspectu ne responso « quidem dignum me patruum suum judicat: sed ut « mihi suas ædes clausit, sic etiam aditum ad hunc « senatum mihi, quantum in ipso est, claudit. Quod « si veritas est dicenda, ex urbe etiam expellor. Neque « enim amplius eum rectis oculis intueri possem, qui « suis majoribus indignum se præstat, et tyrannicam « iniquitatem æmulatur: sed, convasatis omnibus meis « rebus, una cum tota familia ad Sabinos proficiscar, « urbem Regillum habitaturus, unde oriundi sumus, et « ibi in posterum manebo, donec isti præclarum istum « magistratum obtinebunt. Ubi vero, quod ego vati-

« γενήσεται δὲ οὐκ εἰς μακράν· τότε παρέσομαι. « Καὶ τὰ μὲν ὑπὲρ ἐμοῦ τοσαῦτα· περὶ δὲ τοῦ πολέ- « μου ταύτην ὑμῖν, ὦ βουλή, γνώμην ἀποδείκνυμαι, « μηδὲν ψηφίζεσθαι περὶ μηδενὸς πράγματος, ἕως « [ἂν] ἀποδειχθῶσιν αἱ ἀρχαί. » Ταῦτα εἰπών, καὶ πολὺν ἐκ τοῦ συνεδρίου κινήσας ἔπαινον ἐπὶ τῷ γενναίῳ καὶ φιλελευθέρῳ τῆς γνώμης, ἐκάθισε. Μετὰ δὲ τοῦτον ἀναστὰς Λεύκιος Κοίντιος, ὁ καλούμενος Κικιννάτος, καὶ Τίτος Κοίντιος Καπιτωλῖνος, καὶ Λεύκιος Λουκρήτιος, καὶ πάντες ἑξῆς οἱ πρωτεύοντες δέκα τοῦ συνεδρίου, τῇ Κλαυδίου γνώμῃ προσετίθεντο.

XVI. Ἐφ' ᾧ διαταραχθέντες οἱ περὶ τὸν Ἄππιον ἐβουλεύσαντο μηκέτι καθ' ἡλικίαν καὶ ἀρετῆς ἀξίωσιν συμβούλους καλεῖν, ἀλλὰ κατ' οἰκειότητα καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς ἑταιρίαν. Καὶ παρελθὼν Μάρκος Κορνήλιος, ἀνίστησι Λεύκιον Κορνήλιον τὸν ἀδελφόν, ὃς Κοΐντῳ Φαβίῳ Οὐϊβουλανῷ συνυπάτευσε τὸ τρίτον ὑπατεύοντι, δραστήριον ἄνδρα καὶ πολιτικοὺς διεξελθεῖν λόγους οὐκ ἀδύνατον. Οὗτος ἀναστὰς ἔλεξε τοιάδε· « Θαυμαστὸν μὲν ἦν καὶ τοῦτο, ὦ βουλή, εἰ ταύτην « ἔχοντες ἄνθρωποι τὴν ἡλικίαν, ἣν ἔχουσιν οἱ πρὸ « ἐμοῦ γνώμην ἀποφηνάμενοι, καὶ πρωτεύειν ἀξιοῦν- « τες τῶν συνέδρων, τὴν ἐκ τῶν πολιτικῶν προσκρου- « σμάτων ἀπέχθειαν ἀδιάλλακτον ἔχουσι πρὸς τοὺς « προεστηκότας τῆς πόλεως, οὓς ἐχρῆν οἷόν τε δεῖ « φυλάττειν, καὶ τοῖς νέοις παραινεῖν ἀπὸ τοῦ κρα- « τίστου ποιεῖσθαι τοὺς ὑπὲρ τῶν καλῶν ἀγῶνας, καὶ « μὴ πολεμίους ἀλλὰ φίλους ἡγεῖσθαι τοὺς περὶ τῶν « κοινῶν ἀγαθῶν ἀντιπάλους. Πολλῷ δ' ἔτι τούτου « θαυμασιώτερόν ἐστιν, εἰ τὰς ἰδίας ἀπεχθείας ἐπὶ « τὰ κοινὰ τῆς πόλεως πράγματα μεταφέρουσι, καὶ « συναπολέσθαι τοῖς ἑαυτῶν ἐχθροῖς βούλονται μᾶλ- « λον ἢ σωθῆναι μετὰ πάντων τῶν φίλων. Ὑπερ- « βολὴ γὰρ ἀνοίας τοῦτό γε· καὶ οὐ πόρρω θεο- « βλαβείας πεποιήκασιν οἱ πρόεδροι τῆς βουλῆς « ἡμῶν. Οὗτοι γὰρ ἀγανακτοῦντες, ὅτι μετιόντας « αὐτοὺς τὴν τῶν δέκα ἀρχήν, ἧς αὐτοὶ νῦν κατηγο- « ροῦσιν, ἐνίκησαν ἐν ἀρχαιρεσίαις ἐπιτηδειότεροι « φανέντες, ἀεὶ πολεμοῦσιν αὐτοῖς πόλεμον ἀδιάλλα- « κτον, καὶ εἰς τοῦτο ἥκουσιν εὐηθείας, μᾶλλον δὲ « μανίας, ὥστε ἵνα τούτους διαβάλλωσι πρὸς ὑμᾶς « ὅλην ὑπομένουσιν ἀνατρέψαι τὴν πατρίδα· οἵ γε « ὁρῶντες μὲν ἀνάστατον τὴν χώραν ἡμῶν ὑπὸ τῶν « πολεμίων γενομένην, ἀκούοντες δὲ ὅσον οὔπω καὶ ἐπὶ « τὴν πόλιν αὐτοὺς ἐλεύσεσθαι· τὸ γὰρ διὰ μέσου « χωρίον οὐ πολύ· ἀντὶ τοῦ παρακαλεῖν καὶ παρορ- « μᾶν τοὺς νέους ἐπὶ τὸν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀγῶνα, « καὶ αὐτοὶ πάσῃ προθυμίᾳ καὶ σπουδῇ βοηθεῖν, « ὅσῃ γοῦν ἐν τοῖς τηλικούτοις ἐστὶν ἰσχύς, περὶ πο- « λιτείας κόσμου νῦν ἀξιοῦσιν ὑμᾶς σκοπεῖν, καὶ « νέας ἀρχὰς ἀποδεικνύναι καὶ πάντα μᾶλλον ἢ « τοὺς ἐχθροὺς κακῶς ποιεῖν· καὶ οὐδὲ αὐτὸ τοῦτο δύ- « νανται συνιδεῖν, ὅτι γνώμας πονηρὰς εἰσφέρουσι, « μᾶλλον δ' εὐχὰς ἀδυνάτους λέγουσιν.

« cinor, huic decemviratui acciderit (brevi autem hoc « fiet), tunc redibo. Atque, quod ad me attinet, hæc « sint satis. De bello vero, Patres conscripti, hæc « est mea sententia, ut de re nulla quicquam decerna- « tis, donec *alii* magistratus creati fuerint. » Hæc locutus, et ob generosam ac libertatis studiosam sententiam valde collaudatus, resedit. Post eum surgens L. Quintius Cincinnatus, et Titus Quintius Capitolinus, et L. Lucretius, et reliqui deinceps senatus principes, in Claudii sententiam iverunt.

XVI. Qua re turbati Appii collegæ, decreverunt, non amplius pro ætate, aut virtutis dignitate, sed pro necessitudinis et sodalitatis vinculo, ad sententiam dicendam senatores vocare. Et progressus M. Cornelius, vocavit L. Cornelium fratrem, qui Q. Fabii Vibulani tertium consulis collega fuerat, virum impigrum, et civili facundia præditum. Hic, quum surrexisset, ita est locutus : « Hoc quoque, Patres conscripti, mirandum est, « quod homines istius ætatis, qua sunt, qui sententiam « ante me dixerunt, et qui senatus principes esse volunt, « odium implacabile ex civilibus offensis ortum contra « civitatis principes servent : quos oporteret (si fieri « posset) tueri, et juvenes cohortari, ut strenua pro « rebus honestis certamina subeant, neve hostes, sed « amicos eos ducant, qui pro publicis bonis conten- « dunt. Sed multo etiam admirabilius hoc est, quod pri- « vatas inimicitias ad rempublicam transferant; et cum « suis inimicis perire, quam cum omnibus suis amicis « servari malint. Nam nostri senatus præsides ad su- « premum dementiæ gradum provecti sunt : et parum « abest, quin mente capti sint. Isti enim indigne « ferentes se, qui decemviratum petebant, in quem nunc « invehuntur, victos ab iis fuisse, qui in comitiis ad id « magis idonei sunt visi, perpetuo bellum implacabile « cum illis gerunt : et eo stultitiæ, imo potius insaniæ, « progressi sunt ut, quo istos apud vos criminentur, « totam patriam evertere sustineant : qui, quum au- « diant agrum nostrum ab hostibus vastari, et cernant « eos mox urbem ipsam invasuros (spatium enim, quod « interjacet, non est magnum) et quum hortari ac inci- « tare debeant juniores ad certamen pro patria subeun- « dum, et ipsi omni alacritate studioque, quantum qui- « dem ejus ætatis vires ferunt, opitulari, de ordinanda « republica nunc vos consultare volunt, et novos ma- « gistratus designare, et quidvis aliud potius facere, « quam hostes maleficiis afficere. Ac ne hoc quidem « ipsum videre possunt, se esse auctores sententiarum, « imo vero votorum, quæ nullo modo ad finem perduci « possunt. »

XVII. « Σκοπεῖτε γὰρ οὑτωσί· προβούλευμα γενήσεται τῆς βουλῆς ὑπὲρ ἀρχαιρεσιῶν· ἔπειτα ἐξοίσουσιν οἱ δέκα τὰ βουλευθέντα εἰς τὸν δῆμον, ὁρίσαντες ἀγορὰν τὴν ἀπὸ ταύτης τρίτην. Πῶς γὰρ ἂν ἄλλως γένοιτό τι τῶν ὑπὸ τοῦ δήμου ψηφιζομένων κύριον, ἐὰν μὴ κατὰ νόμους γένηται; Ἔπειτα ὅταν αἱ φυλαὶ διενέγκωσι τὴν ψῆφον, τότε αἱ νέαι παραλήψονται τὴν πόλιν ἀρχαὶ, καὶ προθήσουσιν ὑμῖν ὑπὲρ πολέμου σκοπεῖν. Ἐν δὲ τοῖς μεταξὺ τῶν ἀρχαιρεσιῶν χρόνοις τοσούτοις οὖσιν, ἐὰν ἐπὶ τὴν πόλιν ἡμῶν ἔλθωσιν οἱ πολέμιοι, καὶ προσαγάγωσι τοῖς τείχεσι, τί ποιήσομεν, Κλαύδιε; ἐροῦμεν αὐτοῖς νὴ Δία· Μείνατε, ἕως ἂν ἀποδείξωμεν ἑτέρας ἀρχάς. Κλαύδιος γὰρ ἡμᾶς ἔπεισε περὶ μηδενὸς ἄλλου πράγματος, μήτε προβουλεύειν, μήτ' εἰς τὸν δῆμον ἐκφέρειν, μήτε δυνάμεις καταγράφειν, ἐὰν μὴ τὰ περὶ τὰς ἀρχὰς καταστήσωμεν ὡς βουλόμεθα. Ἄπιτε οὖν, καὶ ὅταν ἀκούσητε ὑπάτους καὶ τὰς ἄλλας ἀρχὰς ἀποδειχθείσας ὑπὸ τῆς πόλεως, καὶ τὰ πρὸς τὸν ἀγῶνα πάντα γεγονότα ἡμῖν εὐτρεπῆ, τότε ἥκετε περὶ διαλλαγῶν ποιησόμενοι τοὺς λόγους, ἐπειδὴ κακῶς ἤρξασθε ἡμᾶς ποιεῖν οὐδὲν προπεπονθότες ὑφ' ἡμῶν· καὶ ὅσα ἡμᾶς ἐβλάψατε κατὰ τὰς ἐμβολὰς εἰς χρημάτων λόγον, ἅπαντα ἐκ τοῦ δικαίου διαλύσατε. Τὸν δὲ τῶν γεωργῶν ὄλεθρον οὐχ ὑπολογιούμεθα ὑμῖν, οὐδ' εἴ τινα γύναια ἐλεύθερα ὕβρεως καὶ παροινίας ἐπειράθη στρατιωτικῆς, οὐδὲ ἄλλο τῶν ἀνηκέστων οὐδέν. Κἀκεῖνοι ταῦτα προκαλουμένων ὑμῶν μετριάσουσι, καὶ συγχωρήσαντες τῇ πόλει νέας ἀρχὰς ἀποδεῖξαι, καὶ τὰ πρὸς τὸν πόλεμον εὐτρεπῆ ποιήσασθαι, τότε ἥξουσιν ἱκετηρίας φέροντες ἀντὶ τῶν ὅπλων καὶ παραδιδόντες ἡμῖν ἑαυτούς.

XVIII. « Ὦ πολλῆς μὲν εὐηθείας τούτων, οἷς ἐπὶ νοῦν ἔρχεται τοιαῦτα ληρεῖν, πολλῆς δὲ ἀναλγησίας ἡμῶν, εἰ τοιαῦτα λεγόντων αὐτῶν οὐκ ἀγανακτοῦμεν, ἀλλ' ὑπομένομεν ἀκούειν, ὥσπερ ὑπὲρ τῶν πολεμίων, ἀλλ' οὐχ ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν καὶ τῆς πατρίδος βουλευόμενοι. Οὐκ ἀνελοῦμεν ἐκ μέσου τοὺς φλυάρους; οὐ ταχεῖαν ψηφιούμεθα τῇ προνομευομένῃ χώρᾳ τὴν βοήθειαν; οὐ καθοπλιοῦμεν ἅπασαν τὴν ἀκμὴν τῆς πόλεως; οὐκ ἐπὶ τὰς ἐκείνων πόλεις αὐτοὶ στρατευσόμεθα; Ἀλλ' οἴκοι μένοντες καὶ τοῖς δέκα λοιδορούμενοι, καὶ νέας ἀρχὰς καθιστάντες, καὶ περὶ κόσμου πολιτικοῦ σκοποῦντες, ὥσπερ ἐν εἰρήνῃ πάντα ἐάσομεν ἐπὶ τοῖς πολεμίοις τὰ ἐν τῇ χώρᾳ γενέσθαι καὶ τελευτῶντες, ὑπὲρ ἀνδραποδισμοῦ κινδυνεύσομεν καὶ κατασκαφῆς τῆς πόλεως, [ὡς] ἐάσαντες τὸν πόλεμον τοῖς τείχεσι προσελθεῖν; Οὐκ ἔστιν ὑγιαινόντων ἀνθρώπων τὰ τοιαῦτα βουλεύματα, ὦ πατέρες, οὐδὲ προνοίας πολιτικῆς τὰ κοινὰ συμφέροντα τῶν ἰδίων ἀπεχθειῶν ἡγουμένης ἀναγκαιότερα, ἀλλὰ φιλονεικίας ἀκαίρου καὶ δυσμενείας ἀβούλου, καὶ φθόνου κα-

XVII. « Ita enim rem considerate : fiet senatusconsultum de comitiis; deinde decemviri id promulgabunt, die statuta in proximum trinundinum. Quomodo enim vere ullum plebiscitum ratum esse poterit, nisi legitime fiat? Deinde ubi tribus tulerint suffragia, tunc novi magistratus veniam civitati deprecabuntur, et de bello ad vos referent, ut de eo consultetis. Quum vero comitiorum tempus interea tantum sit, si hostes contra urbem nostram veniant, et copias ad muros admoveant, quid faciemus, Claudi? Certe ipsis dicemus : exspectate, donec alios magistratus creaverimus. Claudius enim nobis persuasit ut de nulla alia re senatusconsultum faciamus, neque ad populum rem referamus, neve copias conscribamus, nisi prius magistratus ex animi nostri sententia constituerimus. Abite igitur, et quum audieritis consules aliosque magistratus a populo Romano creatos, et res omnes ad bellum necessarias a nobis paratas, tunc redite, ut de pace agatis, quando maleficiis ultro nos lacessivistis, nulla injuria a nobis affecti : et quæcunque damna in excursionibus dedistis, ea omnia pecuniis æstimata nobis iuste sarcietis. Agrestium vero cædis a vobis factæ nullam habebimus rationem, nec si quæ ingenuæ mulieres contumeliam et petulantiam militarem sunt expertæ, nec si quod aliud gravissimum malum patratum est, quicquam ideo a vobis exigetur. Atque illi nobis, ad has conditiones eos invitantibus, moderate se gerent, et passi novos magistratus a populo Romano creari, et res ad bellum necessarias parari, tunc supplicum insignia pro armis afferent, seque nobis dedent.

XVIII. « O ingentem horum fatuitatem, quibus in mentem venit, ut talia nugentur! o magnam nostram stupiditatem, quod istis hæc dicentibus non indignemur; sed eos, tanquam de hostibus, non autem de nobis ipsis et patria consultantes, audire sustineamus! Quin tollimus de medio istos nugatores? quin decernimus ocius auxilium agro, qui vastatur? quin armamus omnem urbanam juventutem? quin inferimus nos ipsi bellum eorum civitatibus? An domi manentes, et convicia decemviris dicentes, et novos magistratus constituentes, et de civitatis forma consultantes, ut pacis tempore, res omnes, quæ in agris sunt, in hostium potestatem venire patiemur, et tandem in servitutis et eversionis ipsius urbis discrimen veniemus, permittentes, ut hostes ad ipsa urbis mœnia accedant? Non sunt, Patres conscripti, hominum sana mente præditorum hujusmodi consilia, neque hominum providorum, qui publica commoda privatis simultatibus potiora ducunt; sed contentionis intempestivæ, et temerariæ hostilitatis, et infelicis invidiæ, quæ eos quos in sua potestate tenet,

« κοδαίμονος, ὃς οὐκ ἐᾷ τοὺς ἔχοντας αὐτὸν σωφρονεῖν. Ἀλλὰ τὰς μὲν τούτων φιλονεικίας ἐάσατε « χαίρειν· ἃ δὲ ψηφισάμενοι τῇ πόλει σωτήρια καὶ « ὑμῖν αὐτοῖς προσήκοντα ἔσεσθε βεβουλευμένοι καὶ « τοῖς ἐχθροῖς φοβερὰ, ἐγὼ πειράσομαι λέγειν. Νῦν « μὲν τὸν πρὸς Αἰκανοὺς καὶ Σαβίνους πόλεμον ἐπικυρώσατε, καὶ τὰς δυνάμεις μετὰ πλείστης προθυμίας καὶ σπουδῆς καταγράφετε τὰς ἐπ' ἀμφοτέρους « ἐξελευσομένας. Ὅταν δὲ τὰ τοῦ πολέμου τέλος « ἡμῖν τὸ κράτιστον λάβῃ, καὶ ἀναστρέψωσιν εἰς τὴν « πόλιν αἱ δυνάμεις, εἰρήνης γενομένης, τότε καὶ « περὶ τοῦ κόσμου τῆς πολιτείας σκοπεῖτε, καὶ λόγον « ἀπαιτεῖτε τοὺς δέκα περὶ πάντων, ὧν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς « ἔπραξαν, καὶ νέας ἀρχὰς ψηφοφορεῖτε, καὶ δικαστήρια καθίζετε, καὶ τιμωρεῖσθε καὶ τιμᾶτε τοὺς « ἑκατέρου τούτων ἀξίους, ὅταν ἐφ' ὑμῖν γένηται « ταῦτα ἀμφότερα, μαθόντες ὅτι οὐ τοῖς πράγμασιν « οἱ καιροὶ δουλεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς καιροῖς τὰ πράγματα. » Ταύτην ἀποδειξαμένου Κορνηλίου τὴν γνώμην, οἱ μετ' ἐκεῖνον ἀνιστάμενοι χωρὶς ὀλίγων τῆς αὐτῆς ἐγένοντο προαιρέσεως· οἱ μὲν ἀναγκαῖα καὶ τῷ παρόντι καιρῷ ταῦτα προσήκοντα ὑπολαμβάνοντες εἶναι, οἱ δὲ ὑποκατακλινόμενοι, καὶ θεραπεύοντες τοὺς δέκα, τῷ φόβῳ τῆς ἀρχῆς. Ἦν γάρ τι καὶ κατεπτηχὸς τὴν ἐξουσίαν οὐκ ἐλάχιστον μέρος ἐκ τῶν συνέδρων.

« sapere non sinit. Sed has istorum contentiones valere « finite. Quæ vero decreta reipublicæ salutaria, et « quæ consulta nobis ipsis convenientia, hostibusque « formidabilia sunt futura, dicere conabor. Nunc « bellum contra Æquos et Sabinos decernite, et maxima « animi alacritate studioque copias contra utramque « gentem profecturas conscribite. Ubi vero bellum « felicissime a nobis confectum fuerit, et copiæ in urbem redierint, in pace tunc et de reipublicæ statu « consultate, et a decemviris de rebus omnibus in magistratu gestis rationes exigite, et novos magistratus « create, et judicia constituite, et his utrisque dignos « honorate, ubi hæc utraque penes vos fuerint; illud « scientes, non rebus tempora, sed res temporibus « inservire. » Hac sententia a Cornelio dicta, qui post eum surrexerunt, præter paucos in eamdem sententiam iverunt : alii hæc necessaria, et præsenti rerum statui convenientia existimantes; alii vero metu imperii decemviris cedentes, illisque obsequentes. Nam non minima patrum pars magnitudine potestatis perculsa erat.

XIX. Ὡς δὲ αἱ πλείους γνῶμαι ἠγορεύθησαν, καὶ παρὰ πολὺ κρατεῖν ἐδόκουν οἱ τὸν πόλεμον ἐπικυροῦντες τῶν ἑτέρων, τότε Λεύκιον Οὐαλέριον ἐν τοῖς ἐσχάτοις ἐκάλουν, ὃν ἔφην εὐθὺς ἐν ἀρχαῖς βουλόμενόν τι λέγειν κεκωλῦσθαι πρὸς αὐτῶν. Ὁ δὲ ἀναστὰς, τοιούτους διεξῆλθε λόγους· « Τὴν μὲν ἐπιβουλὴν τῶν δέκα ὁρᾶτε, ὦ πατέρες, οἳ κατ' ἀρχάς « τε οὐκ ἐπέτρεψάν μοι λέγειν ὅσα προῃρούμην πρὸς « ὑμᾶς, καὶ νῦν ἐν τοῖς ὑστάτοις ἀποδεδώκασι λόγον, « ἐνθυμηθέντες, ὅπερ εἰκὸς, ὅτι τῇ τε Κλαυδίου γνώμῃ προσθέμενος, οὐδὲν ὠφελήσω τὸ κοινὸν ὀλίγων « αὐτῇ συνειρηκότων· ἑτέραν τε γνώμην παρὰ τὰς « εἰρημένας αὐτὸς ἀποφηνάμενος, κἂν τὰ κράτιστα « ὑποθῶμαι, διακενῆς ἐρραψῳδηκὼς ἔσομαι. Εὐαρίθμητοι γάρ τινές εἰσιν οἱ μετ' ἐμὲ ἀναστησόμενοι, οὓς ἐὰν ἅπαντας ὁμογνώμονας λάβω, τί γενήσεταί μοι πλέον, οὐδὲ πολλοστὴν ἕξοντι μοῖραν τῶν « Κορνηλίῳ συναγορευόντων; Οὐ μὴν ἐγὼ ταῦτα « ὑφορώμενος, ὀκνήσω τὴν ἐμαυτοῦ γνώμην εἰπεῖν. « Ὅταν γὰρ ἀκούσητε [τὰ] ἁπάντων, ἐφ' ὑμῖν ἔσται « τὰ κράτιστα ἑλέσθαι. Περὶ μὲν οὖν τῆς δεκαδαρχίας, ὃν τρόπον ἐπιμελεῖται τῶν κοινῶν, ὅσα « Κλαύδιος ὁ βέλτιστος εἶπε, καὶ ἐμοὶ νομίσατε εἰρῆσθαι, καὶ ὅτι δεῖ νέας ἀρχὰς ἀποδειχθῆναι, πρὶν ἢ « τὸ περὶ τοῦ πολέμου γενέσθαι ψήφισμα· καὶ γὰρ « ταῦτα εἴρηται τῷ ἀνδρὶ κατὰ τὸ βέλτιστον. Ἐπεὶ « δὲ Κορνήλιος εἰς τὸ ἀδύνατον ἀπάγειν ἐπειρᾶτο τὴν « γνώμην, πολλοὺς τοὺς μεταξὺ χρόνους ἀποφαίνων

XIX. Quum autem major sententiarum pars dicta fuisset, et qui bellum decernebant, numero longe superiores aliis esse viderentur, inter postremos vocarunt Lucium Valerium, quem, statim ab initio verba facere volentem, ab aliis prohibitum fuisse dixisse. Qui, quum surrexisset, talem habuit orationem : « Insidias « decemvirorum videtis, Patres conscripti, qui principio « passi non sunt me, quando volebam verba apud vos « facere, et nunc inter postremos dicendi potestatem « mihi fecerunt, cogitantes (id quod verisimile est) « fore, ut, si ego Claudi sententiæ adhæream, reipublicæ nihil prosim, quod pauci in istam sententiam « iverint; sin aliam præter eas, quæ ab ipsis sunt dictæ, « proferam, licet optimum consilium dederim, frustra « nugas effudisse videar. Facile enim numerari possunt, qui post me surgent. Qui licet omnes mecum « consenserint, quid tamen proficiam, quum ne minimam « quidem partem eorum, qui Cornelio patrocinantur, « sim habiturus? Non dubitabo tamen meam sententiam dicere, quamvis hæc suspicer. Ubi enim omnia « audieritis, in vobis erit optima sequi. De decemviratu igitur, quomodo rempublicam curet, quæcumque « Claudius præstantissimus dixit, eadem a me quoque « putetis dicta, *nimirum* creandos novos magistratus, « antequam bellum decernatur; nam hæc quoque ab « illo optimo animo sunt dicta. Quoniam vero Cornelio « conatus est demonstrare, eam sententiam ad exitum « ac finem perduci non posse, quod magnum temporis

« ταῖς πολιτικαῖς οἰκονομίαις γενησομένους, ἐν χερσὶν « ὄντος τοῦ πολέμου, καὶ χλευάζειν ἐπεχείρει πράγ- « ματα οὐκ ἐπιτήδεια χλευασμῶν, οἷς παρακρουσά- « μενος ὑμᾶς τοὺς πολλοὺς ᾤχετο φέρων, ἐγὼ καὶ « περὶ τοῦ μὴ ἀδύνατον εἶναι τὴν Κλαυδίου γνώμην « διαλέξομαι πρὸς ὑμᾶς· ὡς μὲν γὰρ ἀσύμφορος, οὐδὲ « τῶν διασυράντων αὐτὴν οὐδεὶς ἐτόλμησεν εἰπεῖν· « καὶ διδάξω πῶς ἄν ἥ τε χώρα δι' ἀσφαλείας γένοιτο, « καὶ δίκην δοῖεν οἱ τολμήσαντες αὐτὴν κακῶς ποιεῖν, « καὶ τὴν πάτριον ἀπολάβοιμεν ἀριστοκρατίαν, καὶ « ταῦτα ἅμα γένοιτο, συναγωνιζομένων ἁπάντων τῶν « ἐν τῇ πόλει, καὶ μηδενὸς τἀναντία πράττειν ἀξιοῦν- « τος· σοφίαν οὐδεμίαν [ἰδίαν] ἀποδεινύμενος ὑμῖν, « τὰ δὲ πραχθέντα ὑφ' ὑμῶν αὐτῶν παραδείγματα « φέρων. Ἔνθα γὰρ ἡ πεῖρα διδάσκει τὸ συμφέρον, « τί δεῖ στοχασμῶν ἐκεῖ;

XX. « Μέμνησθε ὅτι ἀπὸ τῶν αὐτῶν τούτων « ἐθνῶν, ὥσπερ νῦν, δυνάμεις ἐνέβαλον αἱ μὲν εἰς « τὴν ἡμετέραν γῆν, αἱ δ' εἰς τὴν τῶν συμμάχων « ἡμῶν, κατὰ τὸν αὐτὸν ἀμφότεραι χρόνον Γαΐου « Ναυτίου καὶ Λευκίου Μινυκίου τὴν ὑπατείαν ἐχόν- « των, ἔνατον ἢ δέκατον ἔτος οἶμαι τουτί. Τότε « τοίνυν ἀποστειλάντων ὑμῶν νεότητα πολλὴν καὶ « ἀγαθὴν ἐπ' ἀμφότερα τὰ ἔθνη, τῷ μὲν ἑτέρῳ τῶν « ὑπάτων εἰς δυσχωρίας ἀναγκασθέντι κατακλεῖσαι τὸ « στρατόπεδον, πρᾶξαι μὲν οὐδὲν ἐξεγένετο, πολιορ- « κεῖσθαι δ' ἐν τῷ χάρακι καὶ κινδυνεύειν σπάνει « τῶν ἐπιτηδείων ἁλῶναι· Ναυτίῳ δὲ ἀντικαθημένῳ « Σαβίνοις μάχας ἀναγκαῖον εἶναι τίθεσθαι πρὸς τού- « τους συνεχεῖς, καὶ μηδὲν οἵῳ εἶναι τοῖς κάμνουσι « τῶν σφετέρων βοηθεῖν. Ἦν τε οὐκ ἄδηλον, ὅτι « τῆς ἐν Αἰκανοῖς στρατιᾶς ἀναρπασθείσης, οὐδ' ἡ « Σαβίνους πολεμοῦσα ἀνθέξει, συνελθόντων εἰς « ταὐτὸ τῶν πολεμίων ἀμφοτέρων. Τοιούτων δὴ « κινδύνων τὴν πόλιν περιστάντων, καὶ οὐδὲ τῶν « ἐντὸς τείχους ὁμονοούντων, τίνα βοήθειαν εὕρεσθε « ὑμεῖς, ἥπερ ὤνησεν ὁμολογουμένως πάντα τὰ « πράγματα, καὶ φερομένην τὴν πόλιν εἰς ἀτυχὲς « πτῶμα ὤρθωσεν; Περὶ μέσας νύκτας εἰς τὸ βουλευ- « τήριον συνελθόντες, ἀρχὴν ἀπεδείξατε μίαν αὐτο- « κράτορα πολέμου καὶ εἰρήνης, ἁπάσας τὰς ἄλλας « καταλύσαντες ἀρχάς, καὶ πρὶν ἡμέραν γενέσθαι, « δικτάτωρ ἀπεδέδεικτο Λεύκιος Κοΐντιος ὁ βέλτιστος, « οὐδ' ἐν τῇ πόλει τότε ὤν, ἀλλ' ἐν ἀγρῷ. Τὰ μετὰ « ταῦτα ἴστε δήπου τοῦ ἀνδρὸς ἔργα, ὅτι καὶ δυνά- « μεις ἀξιοχρέους παρεσκευάσατο, καὶ τὸ κινδυνεῦον « στρατόπεδον ἐρρύσατο, καὶ τοὺς πολεμίους ἐτιμω- « ρήσατο, καὶ τὸν στρατηγὸν αὐτῶν αἰχμάλωτον « ἔλαβε· καὶ ταῦτα ἐν ἡμέραις τεσσαρεσκαίδεκα « μόναις ἅπαντα διαπραξάμενος, καὶ εἴ τι[καὶ] ἄλλο « σαθρὸν ἦν τῆς πολιτείας ἐπανορθωσάμενος, ἀπέθετο « τὰς ῥάβδους· καὶ τὸ κωλῦον οὐδὲν ἐγένετο νέαν « ἀρχὴν ἐν ἡμέρᾳ κυρωθῆναι μιᾷ βουλομένων ὑμῶν. « Τοῦτο δὴ τὸ παράδειγμα μιμησαμένους ἡμᾶς οἴο-

« spatium intercessurum et in has civiles administra- « tiones insumtum iri diceret, quum interim bellum « urgeat; et aggressus est irridere res minime deriden- « das, quibus multos vestrum decipiens seduxit : ego « apud vos agam ut probem fieri posse id, quod Clau- « dius suasit (nullus enim, ne eorum quidem, qui eam « sententiam derident, eam detrimentosam esse dicere « ausus est) et docebo, qua ratione et agrum tutari « possimus, *et quomodo* pœnas dare possint, qui eum « vastare sunt ausi, et *quomodo* patrium optimatum « statum recuperare possimus, et *quomodo* hæc omnia « sint futura omnibus civibus adjuvantibus, et nullo « obnitente. Qua in re non sapientiam aliquam vobis « ostentabo, sed vestra ipsorum facta in exempla vobis « afferam. Ubi enim ipsa experientia *nos* docet, quid « conducat, quid ibi opus est conjecturis?

XX. « Meministis ab his ipsis gentibus, ut nunc, « copias missas irruptionem fecisse partim in nostrum, « partim in nostrorum sociorum agrum, et ab utraque « *gente* missas eodem tempore, C. Nautio et L. Mi- « nucio consulibus; et hic est, ut arbitror, nonus deci- « musve annus, *ex quo hoc accidit.* Tunc igitur, « multa ac strenua juventute a vobis contra utramque « gentem missa, alteri consuli, in angustis castra po- « nere coacto contigit ut nihil ageret, sed in suis castris « obsideretur, et propemodum ob commeatuum penuriam « in hostium potestatem veniret : Nautius vero, qui « contra Sabinos castra habebat, coactus est crebras pu- « gnas cum ipsis committere, ac ne poterat quidem labo- « ranti suorum parti succurrere. Illud autem certum « erat, quod, si exercitus, qui in Æquis erat, deletus « fuisset, ne is quidem, qui in Sabinis bellum gerebat, « resistere potuisset, utrisque hostium exercitibus in « unum coactis. Quum igitur respublica talibus pericu- « lis circumdaretur, et ne in urbe quidem concordia es- « set, quodnam remedium invenistis? Quum circa me- « diam noctem in curiam convenissetis, (quod citra « omnem controversiam res omnes jam labantes susti- « nuit, et rempublicam, quæ in infelicem ruinam « ferebatur, erexit) magistratum unum cum summa ac « absoluta belli pacisque potestate creastis, cæteris « omnibus magistratibus abrogatis et, antequam dies il- « lucesceret, dictator creatus est præstantissimus L. « Quintius, qui tunc non in urbe, sed ruri erat. Res « autem, quas postea vir ille gessit, scitis : *scilicet* « validas copias paraverit, et exercitum periclitantem « servaverit, et hostium injurias vindicaverit, eorum- « que ducem ceperit; atque hæc omnia intra solos qua- « tuordecim dies conficiens, et si quid aliud conquassa- « tum erat in republica restituens, secures fascesque « deposuerit. *Scitis* etiam, nihil tunc prohibuisse, quo « minus uno die vos volentes novum magistratum crea-

« μαι δεῖν, ἐπειδὴ οὐδὲν ἄλλο ποιεῖν δυνάμεθα, δικτάτορα ἑλέσθαι, πρὶν ἐντεῦθεν ἐξελθεῖν· ἐὰν γὰρ ὑπερβαλώμεθα τοῦτον τὸν καιρὸν, οὐκέτι συνάξουσιν ἡμᾶς οἱ δέκα βουλευσομένους ὑπὲρ οὐδενός· ἵνα δὲ καὶ κατὰ νόμους ἡ τοῦ δικτάτορος ἀνάρρησις γένηται, τὴν μεσοβασίλειον ἀρχὴν ἑλέσθαι, τὸν ἐπιτηδειότατον ἐκλέξαντας τῶν πολιτῶν· ὃ ποιεῖν σύνηθές ἐστιν ὑμῖν, ὅταν μήτε βασιλεῖς ἔχητε, μήτε ὑπάτους, μήτε ἄλλην νόμιμον ἀρχὴν μηδεμίαν, ὥσπερ νῦν οὐκ ἔχετε. Τοῖς γὰρ ἀνδράσι τούτοις παρελήλυθεν ὁ τῆς ἀρχῆς χρόνος, καὶ τὰς ῥάβδους αὐτῶν ὁ νόμος ἀφήρηται. Ταῦτα ἔστιν, ἃ παραινῶ πράττειν, ὦ πατέρες, ὑμῖν, καὶ συμφέροντα καὶ δυνατά. Ἣν δὲ Κορνήλιος εἰσηγεῖται γνώμην κατάλυσις ὁμολογουμένη τῆς ἀριστοκρατίας ὑμῶν ἐστιν. Ἐὰν γὰρ ἅπαξ ὅπλων οἱ δέκα γένωνται κύριοι τῇδε τῇ προφάσει τοῦ πολέμου, δέδοικα μὴ καθ' ἡμῶν αὐτοῖς χρήσωνται. Οἱ γὰρ οὐκ ἀξιοῦντες ἀποθέσθαι τὰς ῥάβδους, ἦ πού γε τὰ ὅπλα ἀποθήσονται; λογιζόμενοι δὴ ταῦτα, φυλάττεσθε τοὺς ἀνθρώπους, καὶ πᾶσαν ἀπάτην αὐτῶν προβλέπετε. Κρείττων γὰρ ἡ πρόνοια τῆς μεταμελείας, καὶ τὸ μὴ πιστεύειν τοῖς πονηροῖς σωφρονέστερον τοῦ προπιστεύσαντας κατηγορεῖν. »

XXI. Τοιαύτην ἀποδειξαμένου τὴν γνώμην Οὐαλερίου, κεχαρισμένην τοῖς πλείοσιν, ὡς ἐκ τῆς φωνῆς αὐτῶν εἰκάσαι ῥάδιον ἦν, καὶ τῶν μετ' ἐκεῖνον ἀνισταμένων· ἦν δὲ αὐτῶν τὸ νέον τῆς βουλῆς μέρος τὸ λειπόμενον· ταῦτα ἡγουμένων κράτιστα εἶναι πλὴν ὀλίγων, ἐπειδὴ πάντες ἀπεδείξαντο τὰς ἑαυτῶν γνώμας, καὶ τέλος ἔδει τὰ βουλεύματα λαβεῖν, Οὐαλέριος μὲν ἠξίου διαδικασίαν τοὺς δέκα προθεῖναι ταῖς γνώμαις, αὖθις ἐξ ἀρχῆς πάντας τοὺς βουλευτὰς καλοῦντας, καὶ πολλοῖς τῶν συνέδρων, ἀναθέσθαι βουλομένοις τὰς προτέρας ἀποφάσεις, ταῦτα λέγων πιθανὸς ἦν· Κορνήλιος δὲ, ὁ συμβουλεύων τοῖς δέκα τὴν ἡγεμονίαν ἐπιτρέψαι τοῦ πολέμου, κατὰ τὸ καρτερὸν ἀπεμάχετο, κεκρίσθαι τὸ πρᾶγμα ἤδη λέγων, καὶ τέλος ἔχειν νόμιμον ἁπάντων ἐψηφικότων, ἠξίου τε διαριθμεῖν τὰς γνώμας, καὶ μηδὲν ἔτι καινουργεῖν. Τούτων δὲ λεγομένων ὑφ' ἑκατέρων μετὰ πολλῆς φιλοτιμίας τε καὶ κραυγῆς, καὶ τοῦ συνεδρίου διαστάντος πρὸς ἑκάτερον, τῶν μὲν ἐπανορθώσασθαι τὴν ἀκοσμίαν τοῦ πολιτεύματος βουλομένων, τῷ Οὐαλερίῳ συλλαμβανόντων, τῶν δὲ τὰ χείρω προαιρουμένων, καὶ ὅσοις κίνδυνός τις ὑπωπτεύετο ἐκ τῆς μεταβολῆς ἔσεσθαι, τῷ Κορνηλίῳ συναγορευόντων· λαβόντες ἀφορμὴν οἱ δέκα τοῦ πράττειν ὅ τι δόξειεν αὐτοῖς, τὴν τοῦ συνεδρίου ταραχὴν, τῇ Κορνηλίου προστίθενται γνώμῃ. Καὶ παρελθὼν εἷς ἐξ αὐτῶν Ἄππιος, ἔφη· « Περὶ τοῦ πρὸς Αἰκανοὺς καὶ Σαβίνους πολέμου συνεκαλέσαμεν ὑμᾶς, ὦ βουλὴ, διαγνωσομένους, καὶ λόγον ἀπεδώκαμεν ἅπασι τοῖς βουλομένοις ἀπὸ τῶν πρώτων ἄχρι τῶν νεωτάτων,

« retis. Suadeo igitur ut vos, hoc exemplum secuti, quando nihil aliud facere possumus, antequam hinc egrediamini, dictatorem creetis. Si enim hanc occasionem præterierimus, decemviri nulla amplius de re nos consultaturos convocabunt. Ut autem dictator legitime dicatur, interregem creetis, ex civibus eligentes, quem maxime idoneum judicaritis : quod facere consuevistis, quoties nec interreges, nec consules, nec ullum alium legitimum magistratum habetis, ut nunc non habetis. Nam tempus magistratus horum virorum præteriit, et ipsa lex fasces illis ademit. Hæc sunt, Patres conscripti, quæ vobis, ut faciatis, suadeo, quæ et *reipublicæ* conducunt, atque fieri possunt. Sententia vero, cujus auctor est Cornelius est certissima vestri optimatum dominatus abrogatio. Nam si semel decemviri arma penes se habuerint per hanc speciosam belli caussam, vereor ne ea in vos convertant. Qui enim nolunt fasces deponere, an arma deponent? Hæc igitur considerantes, cavete vobis ab illis, et omnem eorum fraudem providete, providentia enim præstantior est, quam pœnitentia; et improbis fidem non habere est majoris prudentiæ quam fide illis ante habita, postea eos accusare. »

XX. Quum Valerius dixisset hanc sententiam, plerisque gratam, ut facile conjici potuit ex eorum vocibus, et ex iis qui post illum surrexerunt (ibi enim ex senatoribus pars juniorum reliqua erat) qui hæc optima existimabant, paucis exceptis; quumque omnes suas sententias dixissent, et consultandi finis esset faciendus, Valerius postulavit ut decemviri sententias in medio proponerent, ut de iis disceptaretur, et denuo ab initio omnes senatores rogarent : et multis senatoribus, priores sententias mutare volentibus, hæc dicens, facile rem persuasit. Cornelius vero, qui decemviris belli imperium committendum censebat, acriter repugnabat, rem jam judicatam esse, et latis omnium sententiis legitimum finem sortitam dicens : sententiasque dinumerandas, et nihil amplius innovandum censebat. Quum autem hæc ab utroque dicerentur magna contentione et vociferatione, et senatus abiret in utramque partem; et illi quidem, qui flagitiosum administrandæ reipublicæ genus corrigi volebant, Valerium juvarent; illi vero, qui deteriora sequebantur, et qui aliquod periculum ex rerum mutatione metuebant, Cornelio patrocinarentur : decemviri, arrepta occasione faciendi quidquid sibi libuisset, quod senatus tumultuaretur, in Cornelii sententiam iverunt. Atque unus ex illis, Appius, in medium progressus, ita est locutus : « De bello contra Æquos et Sabinos vos, Patres conscripti, cognituros convocavimus, et omnibus volentibus a primis ad novissimos usque dicendi potestatem facimus, unumquemque suo loco vocantes. Quum autem tres,

« ἐν τῷ προσήκοντι καλοῦντες ἕκαστον τόπῳ. Τριῶν « δὲ ἀποδειξαμένων γνώμας διαφόρους, Κλαυδίου τε « καὶ Κορνηλίου, καὶ Οὐαλερίου τελευταίου, διέ- « γνωτε περὶ αὐτῶν ὑμεῖς οἱ λοιποί, καὶ παριὼν « ἕκαστος ἀπεφήνατο πάντων ἀκουόντων ᾗ προσετί- « θετο γνώμῃ. Ἁπάντων δὴ γεγονότων κατὰ νόμον, « ἐπειδὴ τοῖς πλείοσιν ὑμῶν Κορνήλιος ἐδόκει τὰ « κράτιστα ὑποθέσθαι, τοῦτον ἀπεφηνάμεθα νικᾶν « καὶ τὴν ἀποδειχθεῖσαν ὑπὸ τούτου γνώμην γρά- « ψαντες ἐκφέρομεν. Οὐαλέριος δὲ καὶ οἱ μετ' ἐκεί- « νου συνεστῶτες, ὅταν αὐτοὶ τύχωσιν ἐξουσίας ὑπα- « τικῆς, δίκας τ' ἤδη τέλος ἐχούσας ἀναδίκους ποιεί- « τωσαν, ἐὰν αὐτοῖς φίλον ᾖ, καὶ βουλεύματα « διεγνωσμένα ὑπὸ πάντων ὑμῶν ἄκυρα καθιστάτω- « σαν. » Ταῦτα εἰπὼν, καὶ τὸν γραμματέα κελεύσας ἀναγνῶναι τὸ προβούλευμα, ἐν ᾧ τὴν καταγραφὴν τοῦ στρατοῦ καὶ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ πολέμου τοὺς δέκα παραλαβεῖν ἐτέτακτο, διέλυσε τὸν σύλλογον.

XXII. Μετὰ τοῦτο οἱ μὲν τῆς ὀλιγαρχικῆς ἑταιρίας σοβαροὶ καὶ θρασεῖς περιήεσαν, ὡς δὴ κρείττους τῶν ἑτέρων γεγονότες, καὶ διαπεπραγμένοι μηκέτι καταλυθῆναι σφῶν τὴν δυναστείαν, ἐπειδὰν ἅπαξ ὅπλων καὶ στρατιᾶς γένωνται κύριοι· οἱ δὲ τὰ βέλτιστα τῷ κοινῷ φρονοῦντες ἀνιαρῶς διακείμενοι καὶ περιφόβως, ὡς οὐδενὸς τῶν κοινῶν ἔτι γενησόμενοι κύριοι· καὶ διέστησαν εἰς μέρη πολλὰ, τῶν μὲν ἀγεννεστέρων τὰς φύσεις ἅπαντα συγχωρεῖν τοῖς κρατοῦσιν ἀναγκαζομένων, καὶ κατανέμειν ἑαυτοὺς εἰς τὰς ὀλιγαρχικὰς ἑταιρίας· τῶν δὲ ἧττον ψοφοδεῶν ἀφισταμένων τῆς ὑπὲρ τῶν κοινῶν φροντίδος, καὶ [εἰς] τὸν ἀπράγμονα βίον μεθαρμοττομένων· ὅσοις δὲ πολὺ τὸ γενναῖον ἐν τοῖς τρόποις ἦν ἰδίας ἑταιρίας κατασκευαζομένων καὶ συμφρονούντων ἐπὶ φυλακῇ τε ἀλλήλων καὶ μεταστάσει τῆς πολιτείας. Τούτων δὲ τῶν ἑταιριῶν ἡγεμόνες ἦσαν οἱ πρῶτοι τολμήσαντες ἐν τῷ συνεδρίῳ περὶ καταλύσεως τῆς δεκαδαρχίας εἰπεῖν, Λεύκιος Οὐαλέριος καὶ Μάρκος Ὁράτιος, φραξάμενοί τε τὰς οἰκίας ὅπλοις καὶ φυλακὴν θεραπόντων καὶ πελατῶν καρτερὰν περὶ ἑαυτοὺς ἔχοντες, ὡς μήτε τι ἐκ τοῦ βιαίου παθεῖν μηθὲν, μήτ' ἐκ τοῦ δολίου [μήτ' ἐκ τοῦ φανεροῦ δειλίαν καταγνωσθῆναι]. Ὅσοις δὲ οὔτε θεραπεύειν τὴν τῶν κρατούντων ἐξουσίαν βουλομένοις ἦν, οὔτε μηδενὸς ἐπιστρέφεσθαι τῶν κοινῶν, καὶ ἐν ἀπράκτῳ ζῆν ἡσυχίᾳ καλὸν ἐδόκει, πολεμεῖν τε ἀνὰ κράτος ἀνόητον, ἐπεὶ καθαιρεθῆναι δυναστείαν τηλικαύτην οὐ ῥᾴδιον ἐφαίνετο εἶναι, κατέλιπον τὴν πόλιν. Ἡγεμὼν δὲ τούτων ἀνὴρ ἦν ἐπιφανὴς Γάϊος Κλαύδιος, ὁ τοῦ κορυφαιοτάτου τῆς δεκαδαρχίας Ἀππίου θεῖος, ἐμπεδῶν τὰς ὑποσχέσεις, ἃς ἐπὶ τῆς βουλῆς ἐποιήσατο πρὸς τὸν ἀδελφιδοῦν, ὅτε αὐτὸν ἀποθέσθαι τὴν ἀρχὴν ἀξιῶν οὐκ ἔπεισεν. Ἠκολούθει δὲ αὐτῷ πολὺς μὲν ἑταίρων ὄχλος, πολὺς δὲ πελατῶν. Τούτου δὲ ἀρξαμένου καὶ τὸ ἄλλο πολιτικὸν πλῆθος οὐκέτι λάθρα καὶ κατὰ

« Claudius et Cornelius atque Valerius postremus, « sententias differentes protulerint, vos reliqui de iis « cognovistis et unusquisque vestrum, omnibus au- « dientibus, declaravit, in quam sententiam iret. Omni- « bus igitur rebus legitime peractis, quando majori « vestrum parti Cornelius optimum consilium dedisse « visus est, hunc vincere pronunciamus, sententiam- « que ejus scriptam efferimus *ac promulgamus*. Va- « lerius vero, ac qui ejus partibus favent, quum ipsi « consularem potestatem fuerint adepti, tunc, si illis « ita placuerit, judicia jam peracta rescindant et de- « creta, quæ vos omnes feceritis, irrita faciant. » His dictis, jussoque scriba recitare senatusconsultum, in quo decretum erat, ut decemviris militum conscribendorum potestas atque belli imperium mandaretur, senatum dimisit.

XXII. Postea insolentes et audaces homines ex sodalitio eorum, qui paucorum dominatui favebant, *urbem* obambulabant, ut qui superiores aliis evasissent et, ne suus dominatus tolleretur, effecissent, postquam semel armis potiti essent. Qui vero optime de republica sentiebant, valde mœsti et territi *abierunt*, quod nulla amplius reipublicæ gubernacula in sua potestate essent habituri. Et in multas partes divisi sunt; quia qui erant natura ignaviores, omnia victoribus concedere cogebantur : qui vero minus erant meticulosi, ab omni reipublicæ cura abstinebant, et se ad vitam tranquillam convertebant. In quorum vero animis magna generositas innata erat, illi privatas sodalitates sibi comparabant, et ad mutuum præsidium, et reipublicæ formam mutandam communi consensu se parabant. Harum autem sodalitatum duces erant, qui primi in senatu de decemviratus abrogatione verba facere ausi fuerant, L. Valerius et M. Horatius, qui domos suas armis muniverunt, et circa se firmum servorum et clientium præsidium habebant, ne quam vim paterentur, neve aperte ignaviæ damnarentur. Qui vero neque victorum potestatem colere, nec reipublicæ ullam curam gerere volebant, nec in otiosa quiete vivere honestum judicabant, nec tamen totis viribus bellum *cum illis* gerere facile poterant, quum tantam potentiam evertere stultorum esse videretur, urbem deseruerunt. Horum autem dux erat vir illustris, C. Claudius, Appii decemviratus principis patruus, rata faciens promissa, quæ fratris filio in senatu fecerat, quando suis precibus eum adducere non potuit, ut imperium deponeret. Eum autem secuta est magna amicorum magnaque clientium turba. Quum autem iste initium fecisset, alia quoque urbana multitudo non amplius clandestine, neque rari, sed aperte et frequentes patriam deseruerunt, secum liberos conjugesque abducentes. Quæ quum iniquo

ὀλίγους, ἀλλ' ἐκ τοῦ φανεροῦ καὶ ἀθρόον ἐξέλιπε τὴν πατρίδα, τέκνα καὶ γυναῖκας ἐπαγόμενον. Οἱ δὲ περὶ τὸν Ἄππιον ἀγανακτοῦντες τοῖς γινομένοις, ἐπεβάλοντο μὲν κωλύειν, πύλας τε ἀποκλείσαντες καὶ ἀνθρώπους τινὰς συναρπάσαντες, ἔπειτα· δέος γὰρ εἰσῆλθεν αὐτοῖς, μὴ πρὸς ἀλκὴν οἱ κωλυόμενοι τράπωνται, καὶ λογισμὸς ὀρθὸς ὡς κρεῖττον εἴη σφίσιν ἐκποδὼν εἶναι τοὺς ἐχθροὺς ἢ μένοντας ἐνοχλεῖν· ἀνοίξαντες τὰς πύλας ἀφῆκαν τοὺς θέλοντας ἀπιέναι, οἰκίας δὲ αὐτῶν καὶ κλήρους, καὶ ὅσα ἄλλα ὑπελείπετο ἀδύνατα ὄντα ἐν φυγαῖς φέρεσθαι λιποστρατίαν ἐπενεγκόντες ἐδήμευσαν τῷ λόγῳ, τὸ δὲ ἀληθὲς, τοῖς ἑαυτῶν ἑταίροις, ὡσανεὶ παρὰ τοῦ δήμου πριαμένοις, ἐχαρίσαντο. Ταῦτα δὴ τὰ ἐγκλήματα προστεθέντα τοῖς προτέροις πολλῷ δυσμενεστέρους ἐποίησε πρὸς τὴν δεκαδαρχίαν τοὺς πατρικίους καὶ τοὺς δημοτικούς. Εἰ μὲν οὖν μηδὲν ἐπεξήμαρτον ἔτι πρὸς τοῖς εἰρημένοις, δοκοῦσιν ἄν μοι πολὺν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐξουσίας διαμεῖναι χρόνον· ἡ γὰρ φυλάττουσα τὴν δυναστείαν αὐτῶν στάσις ἔτι διέμενεν ἐν τῇ πόλει, διὰ πολλὰς αἰτίας καὶ ἐκ πολλῶν αὐξηθεῖσα χρόνων, δι' ἣν ἔχαιρον ἑκάτεροι τοῖς ἀλλήλων κακοῖς· οἱ μὲν δημοτικοὶ, τὸ φρόνημα τῶν πατρικίων τεταπεινωμένον ὁρῶντες, καὶ τὴν βουλὴν οὐδενὸς ἔτι τῶν κοινῶν οὖσαν κυρίαν· οἱ δὲ πατρίκιοι, τὴν ἐλευθερίαν ἀπολωλεκότα τὸν δῆμον καὶ μηδὲ τὴν ἐλαχίστην ἔχοντα ἰσχὺν, ἐξ οὗ τὴν δημαρχικὴν ἐξουσίαν αὐτῶν οἱ δέκα ἀφείλοντο· αὐθαδείᾳ δὲ πολλῇ πρὸς ἄμφω τὰ μέρη χρώμενοι, καὶ οὔτ' ἐπὶ στρατοπέδου μετριάζοντες, οὔτ' ἐν τῇ πόλει σωφρονοῦντες, ὁμονοῆσαι πάντας ἠνάγκασαν καὶ καταλῦσαι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, ὅπλων γενηθέντας κυρίους διὰ τὸν πόλεμον. Τὰ δὲ ἁμαρτήματα αὐτῶν τὰ τελευταῖα, καὶ δι' ἃ κατελύθησαν ὑπὸ τοῦ δήμου· τοῦτον γὰρ δὴ μάλιστα προπηλακίζοντες ἐξηγρίωσαν· τοιάδ' ἦν.

XXIII. Ὅτε τὸ περὶ τοῦ πολέμου ψήφισμα ἐκύρωσαν, καταγράψαντες ἐν τάχει τὰς δυνάμεις καὶ τριχῇ νείμαντες, δύο μὲν τάγματα κατέλιπον ἐν τῇ πόλει φυλακῆς τῶν ἐντὸς τείχους ἕνεκεν· ἡγεῖτο δὲ τῶν δύο τούτων ταγμάτων Ἄππιος Κλαύδιος, ὁ προεστηκὼς τῆς ὀλιγαρχίας, καὶ σὺν αὐτῷ Σπόριος Ὄππιος. Τρία δ' ἔχοντες ἐξῆγον ἐπὶ Σαβίνους Κοΐντος Φάβιος, καὶ Κοΐντος Ποιτέλιος, καὶ Μάνιος Ῥαβολήϊος. Πέντε δὲ τὰ λοιπὰ τάγματα παραλαβόντες Μάρκος τε Κορνήλιος, καὶ Λεύκιος Μηνύκιος, καὶ Μάρκος Σέργιος, καὶ Τίτος Ἀντώνιος, καὶ τελευταῖος Καίσων Δουέλλιος, ἐπὶ τὸν πρὸς Αἰκανοὺς πόλεμον ἀφίκοντο· συνεστρατεύετο δὲ αὐτοῖς Λατίνων τε καὶ ἄλλων συμμάχων ἐπικουρικὸν οὐκ ἔλαττον τοῦ πολιτικοῦ πλήθους. Ἀλλ' οὐδὲν αὐτοῖς ἐχώρει κατὰ νοῦν τοσαύτην μὲν οἰκείαν δύναμιν ἐπαγομένοις, τοσαύτην δὲ συμμαχίαν. Οἱ γὰρ πολέμιοι καταφρονήσαντες αὐτῶν, ὅτι νεοσύλλεκτοι ἦσαν οἱ στρατευόμενοι, πλησίον ἀντεστρατοπεδεύσαντο, καὶ

Appius ejusque collegæ ferrent, primum quidem eos prohibere conati sunt, portis clausis, et nonnullis hominibus correptis : sed deinde (eos enim invaserat timor ne, qui prohibebantur, ad vim populsandam se converterent, et recta ratio *eos subiit*, satius sibi fore, inimicos procul a suo conspectu esse, quam remanere et negotium sibi facessere) apertis portis, dimiserunt, quotquot abire voluerunt; eorum vero domos et patrimonia, et quæcunque alia relicta fuerant, quæ in fuga absportare non poterant, illato crimine desertæ militiæ, verbis quidem publicarunt, sed re vera suis amicis, quasi ea populo emissent, sunt largiti. Hæc *igitur* crimina prioribus addita et patricios et plebeios decemviratui longe infestiores reddiderunt. Si vero nullum amplius peccatum præter superiora commisissent, illi mihi videntur diu in eadem potestate permansuri fuisse (nam seditio, quæ illorum potentiam conservabat, in urbe adhuc manebat, ob multas caussas et temporis diuturnitate aucta; ob quam utrique alterorum malis mutuo gaudebant. Plebeii, quod patriciorum spiritus depressos viderent, et nullius reipublicæ administrationem amplius penes senatum esse : patricii, *quod cernerent* plebem libertate spoliatam, et ne minimam quidem potentiam habere, ex quo decemviri tribunitiam potestatem ei eripuerant), sed quum *illi* in utramque partem magna arrogantia uterentur, neque foris moderate se gererent, neque domi temperantes essent, coegerunt omnes concordes fieri, et suum imperium evertere, quum propter bellum arma penes se haberent. Postrema autem eorum peccata, et ob quæ eorum imperium a plebe sublatum est (nam eam maxime contemnentes efferarant) hæc fuerunt.

XXIII. Quum senatusconsultum de bello factum confirmassent, copiis propere conscriptis, iisque trifariam divisis, duas legiones in urbe reliquerunt, ad præsidium eorum, qui intra muros erant : his autem duabus legionibus præfectus erat Appius Claudius, decemviratus princeps, et cum eo Sp. Oppius. Tres vero *legiones* secum in Sabinos duxerunt Q. Fabius et Q. Pœtelius et M. Rabuleius. Cum reliquis quinque legionibus M. Cornelius, L. Minucius, M. Sergius, T. Antonius et postremus Cæso Duellius, ad bellum contra Æquos sunt profecti. Cum illis autem militabant Latinorum et aliorum sociorum auxilia, urbana multitudine non minora. Sed nihil ipsis ex animi sententia successit, quamvis tantas domesticas sociorum copias secum ducerent. Nam hostes, illis contemtis, quod milites essent tirones, castra sua propius eos ex adverso posuerunt, et commeatus, qui apportabantur, auferebant, insidiis per itinera collocatis, eosque pabulatum exeuntes adoriebantur : ac si quando equites cum equitibus, et pedites cum

τάς τε ἀγορὰς ἀγομένας ἀφῃροῦντο, λοχῶντες τὰς ὁδοὺς, καὶ ἐπὶ προνομὰς ἐξιοῦσιν ἐπετίθεντο, καὶ εἴ ποτε ἱππεῖς εἰς χεῖρας ἔλθοιεν ἱππεῦσι, καὶ πεζοὶ πεζοῖς, καὶ φάλαγξ πρὸς φάλαγγα μαχόμενοι, πανταχῇ πλέον ἔχοντες ἀπῄεσαν, ἐθελοκακούντων οὐκ ὀλίγων ἐς ταῖς συμπλοκαῖς, καὶ οὔτε τοῖς ἡγεμόσι πειθομένων οὔτε ὁμόσε χωρεῖν τοῖς πολεμίοις βουλομένων. Οἱ μὲν οὖν ἐπὶ Σαβίνους στρατεύσαντες ἐν τοῖς ἐλάττοσι κακοῖς σωφρονισθέντες, ἑκόντες ἔγνωσαν ἐκλιπεῖν τὸν χάρακα· καὶ περὶ μέσας νύκτας ἀναστήσαντες τὸν στρατὸν ἀπῆγον ἐκ τῆς πολεμίας εἰς τὴν ἑαυτῶν, φυγῇ παραπλησίαν ποιούμενοι τὴν ἀνάζευξιν, ἕως ἐπὶ πόλιν Κρουστομέρειαν, ἥ ἐστιν οὐ πρόσω τῆς Ῥώμης, ἀφίκοντο. Οἱ δ' ἐν Ἀλγιδῷ τῆς Αἰκανῶν χώρας θέμενοι τὴν παρεμβολὴν, πολλὰς καὶ αὐτοὶ λαμβάνοντες ὑπὸ τῶν πολεμίων πληγὰς, καὶ παρὰ τὰ δεινὰ μένειν ἀξιοῦντες ὡς ἐπανορθωσόμενοι τὰς ἐλαττώσεις, οἴκτιστα πράγματα ἔπαθον. Ὠσάμενοι γὰρ ἐπ' αὐτοὺς οἱ πολέμιοι, καὶ τοὺς ὑποστάντας τοῦ χάρακος καταβαλόντες, ἐπέβησαν τῶν ἐρυμάτων· καὶ καταλαβόμενοι τὸ στρατόπεδον, ὀλίγους μέν τινας ἀμυνομένους ἀπέκτειναν, τοὺς δὲ πλείους ἐν τῷ διωγμῷ διέφθειραν. Οἱ δὲ διασωθέντες ἐκ τῆς φυγῆς τραυματίαι τε οἱ πλείους, καὶ τὰ ὅπλα μικροῦ δεῖν πάντες ἀπολωλεκότες, εἰς πόλιν Τύσκλον ἀφικνοῦντο· σκηνὰς δὲ αὐτῶν καὶ ὑποζύγια, καὶ χρήματα, καὶ θεράποντας, καὶ τὴν ἄλλην τοῦ πολέμου παρασκευὴν, οἱ πολέμιοι διήρπασαν. Ὡς δὲ ἀπηγγέλθη ταῦτα τοῖς κατὰ τὴν πόλιν, ὅσοιπερ ἦσαν ἐχθροὶ τῆς ὀλιγαρχίας, καὶ οἱ τέως ἀποκρυπτόμενοι τὸ μῖσος φανεροὺς ἐποίουν ἑαυτοὺς τότε χαίροντες ἐπὶ ταῖς κακοπραγίαις τῶν στρατηγῶν· καὶ ἦν ἤδη καρτερὰ χεὶρ περὶ τὸν Ὁράτιόν τε καὶ τὸν Οὐαλέριον, οὓς ἔφην ἡγεμόνας εἶναι τῶν ἀριστοκρατικῶν ἑταιρειῶν.

XXIV. Οἱ δὲ περὶ τὸν Ἄππιον τοῖς μὲν ἐπὶ στρατοπέδου συνάρχουσιν ὅπλα τε καὶ χρήματα καὶ σῖτον καὶ τἄλλα ὧν ἐδέοντο ἐπεχορήγουν, τά τε δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ διὰ πολλῆς ὑποψίας λαμβάνοντες, καὶ ἀντὶ τῶν ἀπολωλότων ἀνδρῶν στρατολογήσαντες ἐξ ἁπάσης φυλῆς τοὺς ὅπλα φέρειν δυναμένους ἀπέστειλαν, ὥστ' ἐκπληρωθῆναι τοὺς λόχους· τῶν τε κατὰ πόλιν ἐπιμελῆ φυλακὴν ἐποιοῦντο, φρουραῖς τοὺς ἐπικαιροτάτους καταλαμβανόμενοι τόπους, μή τι λάθωσι παρακινήσαντες οἱ μετὰ τοῦ Οὐαλερίου συνεστῶτες. Ἐπέσκηπτόν τε δι' ἀπορρήτων τοῖς ἐπὶ τῶν στρατοπέδων συνάρχουσι τοὺς ἐναντιουμένους σφίσι διαφθείρειν· τοὺς μὲν ἐπιφανεῖς ἀδήλως, ὧν δ' ἐλάττων λόγος ἦν καὶ ἐκ τοῦ φανεροῦ, προφάσεις ἀεί τινας ἐπιφέροντας, ἵνα δικαίως δόξωσιν ἀποθανεῖν. Καὶ ἐγίνετο ταῦτα· οἱ μὲν γὰρ ἐπὶ προνομὰς ἀποστελλόμενοι ὑπ' αὐτῶν, οἱ δὲ ἀγορὰν παραπέμψαι κομιζομένην, οἱ δὲ ἄλλας τινὰς ἐπιτελέσασθαι πολεμικὰς χρείας, ἔξω γενόμενοι τοῦ χάρακος οὐδαμοῦ ἔτι ὤφθησαν. Οἱ δὲ ταπεινότατοι φυγῆς ἄρχειν κα-

peditibus ad manus venissent, conferta acie pugnantes, semper superiores discedebant, quia non pauci in congressibus dedita opera rem ignaviter gerebant, nec ducibus obtemperabant, nec cum hostibus congredi volebant. Qui igitur in Sabinos profecti fuerant, paucioribus in malis *edocti et* sapientiores facti, ultro castra deserere decreverunt; ac circa mediam noctem motis castris ex hostico in suum agrum redierunt, inde discedentes non aliter, quam si fugissent, donec ad urbem Crustumeriam, non procul ab urbe Roma distantem, pervenerunt. At qui in Algido regionis Æquorum castra posuerant, quum ipsi quoque multa vulnera ab hostibus acciperent, et in periculis perseverare vellent, quasi damna accepta resarcire possent, res maxime miserandas sunt perpessi. Nam hostes, facto in eos impetu et iis, qui ad resistendum remanserant, de vallo deturbatis, munitiones conscenderunt; castrisque occupatis, paucos quosdam repugnantes interfecerunt, sed majorem eorum partem in ipsa fuga consectati confecerunt: qui vero ex fuga evaserant, plerique sauciati, et omnes propemodum amissis armis, ad urbem Tusculum iverunt. Horum vero tentoria et jumenta, et pecunias, et servos, et reliquum belli apparatum hostes diripuerunt. Quibus rebus Romam nunciatis, quotquot decemviratus inimici erant, et qui hactenus odium occultabant, tunc se prodebant, ducum rebus adversis gaudentes. Iamque valida manus erat circa Horatium et Valerium, quos sodalitatis optimatum duces esse dixi.

XXIV. Appius vero (et Spurtius) suis collegis, qui in castris erant, arma, pecunias, frumentum, et cætera, quibus indigebant, suppeditabant, tam publica, quam privata, magna cum superbia capientes, atque in amissorum locum ex omni tribu delectos, qui arma ferre possent, miserunt, ut cohortes expleri possent: et res urbanas diligenter custodiebant, opportunissima quæque loca præsidiis occupantes, ne quid forte clam molirentur, qui cum Valerio *in decemviros* conspirarant. Tum mandarunt per arcanos nuntios collegis, qui erant in castris, ut adversarios suos perderent: ac viros quidem illustres, clam; eos vero, quorum minor habebatur ratio, palam; semper aliquibus caussis allatis, ut jure capitali supplicio affecti viderentur. Atque hæc fiebant. Nam alii eorum ad pabulationes, alii ad commeatus, qui apportabantur, prosequendos, alii ad aliquas alias res bellicas necessarias ab illis missi, ubi ex castris semel egressi sunt, nusquam amplius conspecti

τηγορηθέντες ἢ τὰ ἀπόρρητα πρὸς τοὺς πολεμίους ἐκφέρειν ἢ τάξιν μὴ φυλάττειν, ἐν τῷ φανερῷ καταπλήξεως ἕνεκα τῶν ἄλλων ἀπώλλυντο. Ἐγίνετο δὲ διχόθεν τῶν στρατιωτῶν ὄλεθρος, τῶν μὲν οἰκείων τῆς ὀλιγαρχίας ἐν ταῖς πρὸς τοὺς πολεμίους συμπλοκαῖς διαφθειρομένων, τῶν δὲ τὴν ἀριστοκρατικὴν ποθούντων κατάστασιν ὑπὸ τῶν στρατηγῶν ἀπολλυμένων.

XXV. Πολλὰ δὲ τοιαῦτα καὶ κατὰ τὴν πόλιν ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Ἄππιον ἐγίνετο. Τῶν μὲν οὖν ἄλλων, καίτοι συχνῶν ἀναιρουμένων, ἐλάττων τοῖς πλήθεσι λόγος ἦν· ἑνὸς δὲ ἀνδρὸς ἐπιφανεστάτου τῶν δημοτικῶν, καὶ πλείστας ἀρετὰς ἐν τοῖς κατὰ πόλεμον ἔργοις ἀποδειξαμένου, θάνατος ὠμὸς καὶ ἀνόσιος, ἐπιτελεσθεὶς ἐν θατέρῳ τῶν στρατοπέδων, ἔνθα οἱ τρεῖς ἡγεμόνες ἦσαν, ἅπαντας ἑτοίμους ἐποίησε πρὸς τὴν ἀπόστασιν τοὺς ἐκεῖ. Ἦν δὲ ὁ φονευθεὶς Σίκκιος, ὁ τὰς ἑκατὸν εἴκοσι μάχας ἀγωνισάμενος καὶ ἐξ ἁπασῶν τἀριστεῖα λαβών, ὃν ἔφην ἀπολελυμένον ἤδη στρατείας διὰ τὸν χρόνον ἑκούσιον τοῦ πρὸς Αἰκανοὺς συνάρασθαι πολέμου, σπεῖραν ἀνδρῶν ὀκτακοσίων ἐκπεπληρωκότων ἤδη τὰς κατὰ νόμον στρατείας εὐνοίᾳ τῇ πρὸς αὐτὸν ἐπαγόμενον· μεθ' ὧν ἀποσταλεὶς ὑπὸ θατέρου τῶν ὑπάτων ἐπὶ τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων, εἰς πρόδηλον ὄλεθρον, ὡς πᾶσιν ἐδόκει, τοῦ τε χάρακος ἐκράτησε καὶ τῆς ὁλοσχεροῦς νίκης αἴτιος ἐγένετο τοῖς ὑπάτοις. Τοῦτον δὴ τὸν ἄνδρα, πολλοὺς ἐν τῇ πόλει διεξιόντα λόγους κατὰ τῶν ἐπὶ στρατοπέδου στρατηγῶν, ὡς ἀνάνδρων τε καὶ ἀπείρων πολέμου, ἐκποδὼν ποιῆσαι σπεύδοντες οἱ περὶ τὸν Ἄππιον, εἰς ὁμιλίας προὐκαλοῦντο φιλανθρώπους καὶ συνδιαπορεῖν σφισιν ἠξίουν ὑπὲρ τῶν ἐπὶ στρατοπέδου, καὶ πῶς [ἂν] ἐπανορθωθείη τὰ τῶν στρατηγῶν ἁμαρτήματα λέγειν παρεκάλουν, καὶ τελευτῶντες ἔπεισαν ἐξελθεῖν ἐπὶ τὸν ἐν Κρουστομερείᾳ χάρακα αὐτὸν, ἐξουσίαν ἔχοντα πρεσβευτικήν. Ἔστι δὲ πάντων ἱερώτατόν τε καὶ τιμιώτατον ὁ πρεσβευτὴς παρὰ Ῥωμαίοις, ἐξουσίαν μὲν ἄρχοντος ἔχων καὶ δύναμιν, ἀσυλίαν δὲ καὶ σεβασμὸν ἱερέως. Ὡς δὲ ἀφίκετο, φιλοφρονουμένων αὐτὸν [καὶ] ἐκεῖ τῶν ἡγεμόνων, καὶ δεομένων συστρατηγεῖν μένοντα, καί τινας καὶ δωρεὰς τὰς μὲν διδόντων ἤδη, τὰς δὲ ὑπισχνουμένων, ἐξαπατηθεὶς ὑπ' ἀνθρώπων πονηρῶν καὶ τὴν γοητείαν τῶν λόγων οὐ συνιδὼν ὡς ἐξ ἐπιβουλῆς ἐγένετο, στρατιωτικὸς ἀνὴρ καὶ τὸν τρόπον ἁπλοῦς, τά τε ἄλλα ὑπέθετο αὐτοῖς, ὅσα συμφέρειν ὑπελάμβανε, καὶ πρῶτον ἁπάντων παρῄνει μετάγειν τὴν παρεμβολὴν εἰς τὴν πολεμίαν ἐκ τῆς σφετέρας· τάς τε βλάβας διεξιὼν τὰς τότε γινομένας, καὶ τὰς ὠφελείας ἐπιλογιζόμενος, ὅσας ἔμελλον ἕξειν μεταστρατοπεδευσάμενοι.

XXVI. Οἱ δὲ ἀσμένως δέχεσθαι τὰς παραινέσεις σκηψάμενοι· « Τί οὖν, ἔφασαν, οὐκ αὐτὸς ἡγεμὼν « γίνῃ τῆς ἀναζεύξεως, τόπον ἐπιτήδειον προκατα-

sunt. At infimæ conditionis homines accusati quod fugæ initium facerent, aut arcana consilia ad hostes deferrent, aut ordines non servarent, palam ad cæterorum terrorem interficiebant. Duobus igitur modis milites perdebantur, tum quia, qui dominatus paucorum fautores erant, dum cum hostibus confligebant, interibant; tum quia, qui optimatum dominatus cupidi erant, a ducibus occidebantur.

XXV. Multa autem hujusmodi facinora ab Appio et ejus factione in urbe patrabantur. Alios igitur, quamvis multi interficerentur, multitudo minus curabat : sed unius viri, qui plebeiorum erat illustrissimus, et qui plurima præclara facinora in bellis ediderat, cædes crudelis et nefaria in alteris castris facta, ubi tres duces erant, omnes, qui ibi erant, paratos ad defectionem reddidit. Qui vero cæsus fuerat, erat ille Siccius, qui in cxx prœliis dimicarat, et qui ex omnibus fortitudinis suæ præmia retulerat : quem dixi, per ætatem militiæ jam immunem, ultro se ad societatem belli contra Æquos addidisse, et cohortem dccc virorum, qui legitima stipendia jam confecerant, ob benevolentiam, qua eum prosequebantur, secum duxisse; cum quibus ab altero consule missus ad hostium castra, ad manifestum exitium, ut omnibus videbantur, et ipso *hostium* vallo est potitus, et integræ victoriæ consulibus auctor fuit. Hunc virum, multa verba in urbe facientem contra duces, qui in castris erant, ut ignavos et belli imperitos, Appius ejusque fautores, de medio quam primum tollere cupientes, ad colloquia humana invitabant : atque rogabant ut secum de rebus, quæ foris gerendæ erant, consultaret; eumque hortabantur, ut diceret quomodo ducum peccata corrigi possent; et tandem ei persuaserunt, ut ipse cum legati potestate ad castra, quæ ad Crustumeriam erant, proficisceretur. Munus autem legati apud Romanos est omnium honoratissimum et sacratissimum, quia legatus auctoritatem ac potestatem imperatoris habet, et sacrosanctus et venerandus est, ut sacerdos. Quum ille in castra venisset, ducibus qui illic erant, amice eum excipientibus, rogantibusque ut remanens secum imperaret, et quædam dona jam ei dantibus atque alia pollicentibus, ab improbis hominibus, præstigiis verborum deceptus, ignorans hæc insidiose fieri, vir militaris et moribus simplicibus præditus, cum alia ipsis suasit, quæ utilia existimabat; tum primum et ante omnia admonuit, ut castra ex suo agro in hosticum transferrent; damna, quæ tunc accipiebant, recensens, et commoda, quæ mutatis castris habituri essent, enumerans.

XXVI. Illi vero, simulantes se lubenter ejus admonitiones accipere, inquiunt : « Quin igitur tu ipse hujus « castrorum motionis dux es, loco opportuno ante de-

« σκεψάμενος; ἐμπειρίαν δὲ ἱκανὴν ἔχεις τῶν τόπων διὰ « τὰς πολλὰς στρατείας. Λόχον δέ σοι δώσομεν ἐπιλέ- « κτων νέων, εὐζώνῳ ἐσταλμένων ὁπλίσει· σοὶ δὲ ἵπ- « πος τε διὰ τὴν ἡλικίαν παρέστω, καὶ ὁπλισμὸς ὁ « τοῖς τηλικούτοις πρέπων. » Ὑποδεξαμένου δὲ τοῦ Σικκίου, καὶ ψιλοὺς αἰτήσαντος ἑκατὸν ἐπιλέκτους, οὐδένα χρόνον ἐπισχόντες ἐκπέμπουσιν αὐτὸν ἔτι νυκτὸς οὔσης καὶ σὺν αὐτῷ τοὺς ἑκατὸν ἄνδρας, ἐκ τῶν ἰδίων ἑταίρων τοὺς ἰταμωτάτους ἐπιλεξάμενοι, οἷς ἐπέσκηψαν ἀποκτεῖναι τὸν ἄδρα, μεγάλους μισθοὺς τῆς ἀνδροφονίας ὑποσχόμενοι. Ἐπεὶ δὲ πολὺ προελθόντες ἀπὸ τοῦ χάρακος, εἰς χωρίον ἦλθον ὀχθηρὸν, καὶ στενόπορον καὶ χαλεπὸν ἵππῳ διεξελθεῖν, ὅτι μὴ βάδην ἀνιόντι, διὰ τὴν τραχύτητα τῶν ὄχθων, σύνθημα δόντες ἀλλήλοις στίφος ἐποίουν, ὡς ἅμα χωρήσοντες ἐπ' αὐτὸν ἀθρόοι. Θεράπων δέ τις ὑπασπιστὴς τοῦ Σικκίου, τὰ πολεμικὰ ἀγαθὸς, εἰκάσας τὴν διάνοιαν αὐτῶν, μηνυτὴς γίνεται τῷ δεσπότῃ. Κἀκεῖνος, ὡς ἔγνω κατακλειόμενον αὐτὸν εἰς δυσχωρίας, ἔνθα οὐκ ἦν δυνατὸν ἀνὰ κράτος ἐλάσαι τὸν ἵππον, καθάλλεταί τε καὶ στὰς ἐπὶ τὸν ὄχθον, ἵνα μὴ κυκλωθείῃ πρὸς αὐτῶν, τὸν ὑπασπιστὴν μόνον ἔχων, τοὺς ἐπιόντας ὑπέμεινεν. Ὁρμησάντων δὲ ἅμα πάντων πολλῶν ὄντων ἐπ' αὐτὸν, ἀποκτείνει μὲν περὶ πεντεκαίδεκα, τραυματίζει δὲ καὶ διπλασίους. Ἐδόκει δὲ ἂν καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας διαφθεῖραι μαχόμενος, εἰ συνῄεσαν ὁμόσε. Οἱ δὲ ἄρα συμφρονήσαντες, ὡς ἄμαχόν [τι] εἴη χρῆμα, καὶ οὐκ ἂν ἕλοιεν αὐτὸν συστάδην, τῆς μὲν ἐκ χειρὸς ἀπείχοντο μάχης, προσωτέρω δὲ ἀποστάντες ἔβαλλον οἱ μὲν σαυνίοις, οἱ δὲ χερμάσιν, οἱ δὲ ξύλοις· τινὲς δὲ αὐτῶν, προσελθόντες ἐκ τῶν πλαγίων τὸν ὄχθον, καὶ γενόμενοι κατὰ κεφαλῆς, κατεκύλιον ὑπερμεγέθεις ἄνωθεν πέτρας, ἕως ὑπὸ πλήθους τῶν ἐξ ἐναντίας βαλλομένων, καὶ βάρους τῶν ἄνωθεν ἐπικαταρραττομένων, διέφθειραν αὐτόν. Σίκκιος μὲν δὴ τοιαύτης καταστροφῆς ἔτυχεν.

XXVII. Οἱ δὲ διαπραξάμενοι τὸν φόνον ἧκον ἐπὶ τὸ στρατόπεδον, ἄγοντες τοὺς τραυματίας, καὶ διέσπειραν λόγον, ὡς ἐπιφανεὶς αὐτοῖς πολεμίων λόχος τόν τε Σίκκιον ἀποκτείνειε καὶ τοὺς ἄλλους ἄνδρας, οἷς πρώτοις ἐνέτυχεν, αὐτοί τε πολλὰ τραύματα λαβόντες μόλις αὐτοὺς ἀποφύγοιεν. Καὶ ἐδόκουν ἅπασι πιστὰ λέγειν. Οὐ μὴν ἔλαθέ γε αὐτῶν τὸ ἔργον, ἀλλὰ καίπερ ἐν ἐρημίᾳ τοῦ φόνου γεγονότος καὶ μηδένα μηνυτὴν ἔχοντος, ὑπὸ τοῦ χρεὼν αὐτοῦ καὶ τῆς ἅπαντα ἐπισκοπούσης τὰ θνητὰ πράγματα δίκης ἐξηλέγχθησαν τεκμηρίοις ἀναμφισβητήτοις. Οἱ γὰρ ἐν τῷ στρατοπέδῳ, ταφῆς τε δημοσίας ἄξιον ἡγούμενοι τὸν ἄνδρα, καὶ τιμῆς παρὰ τοὺς ἄλλους διαφόρου, διὰ πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα, μάλιστα δὲ ὅτι πρεσβύτης ὢν καὶ ὑπὸ τῆς ἡλικίας πολεμικῶν ἀγώνων ἀπολυόμενος, εἰς κίνδυνον ἑκούσιον ἔδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ τοῦ κοινῇ συμφέροντος, ψηφίζονται συνελθόντες εἰς ἓν

« lecto? locorum enim satis bonam notitiam ob crebras « expeditiones a te susceptas habes. Dabimus vero « tibi cohortem lectorum juvenum, expeditorum et « armis instructorum : tibique propter ætatem « equus, et armatura tantos viros decens dabitur. » Quod negotium quum Siccius suscepisset, et lectos centum milites leviter armatos petiisset, nulla interposita mora eum, dum adhuc nox esset, emiserunt, et una cum eo centum viros, electis audacissimis quibusque de suorum amicorum numero; quibus imperarunt, ut hominem interficerent, magna cædis præmia polliciti. Quum autem, longe a castris progressi, venissent ad locum tumulosum, angustum, et qui equo difficulter, nisi gradatim eunte, transiri poterat, ob clivorum asperitatem, signo inter se dato, cuneum fecerunt, ut in eum conferti regrederentur. Quidam autem famulus, Siccii propugnator, bello strenuus, quum mentem eorum conjecisset, rem domino indicavit. Ille ubi se angustiis interclusum cognovit, quum equum totis viribus agere non posset, desiliit ex eo, et stans in tumulo, ne ab illis circumdaretur, cum solo suo propugnatore eorum impetum excepit. Quum autem omnes, quorum magnus erat numerus, in eum irruissent, eorum circiter quindecim simul interfecit, et duplo plures vulneravit. Videbatur autem cæteros quoque omnes pugnans interfecturus fuisse, si manus cum eo conserere voluissent. Illi vero, quum cognovissent eum virum esse invictum, neque pugna stataria a se cædi posse, cominus pugnare destiterunt, et longius progressi, eminus alii jaculis, alii saxis, alii fustibus eum petebant : nonnulli etiam eorum, ex transversis tumulis ad eum accedentes, et ejus capiti imminentes, prægrandia saxa desuper in eum devolvebant, donec multitudine *telorum*, quæ ex adverso jaciebantur, et gravitate *saxorum*, quæ desuper cum impetu ferebantur, eum confecerunt. Siccius igitur talem vitæ exitum est sortitus.

XXVII. Qui vero cædem perpetrarant, in castra redierunt, vulneratos adducentes, et rumorem sparserunt, hostium cohortem de improviso sibi apparuisse, Sicciumque et alios, in quos primos inciderat, interfecisse, seque multis acceptis vulneribus vix ex eorum manibus effugisse : omnibusque res probabiles dicere videbantur. Illud tamen eorum facinus non latuit; sed quamvis cædes in solitudine fuisset facta, et nullum haberet indicem, ab ipso fato et a justitia, quæ omnes res mortalium inspicit, certissimis argumentis convicti sunt. Nam qui in castris erant, hominem publico funere, et honoribus præter cæteros insignibus dignum ducentes, cum ob alias multas caussas, tum vero potissimum quod, quum ipse senex esset, et per ætatem bellicorum certaminum immunis, tamen se ultro pro communi utilitate periculo obtulisset, statuerunt cum tribus legionibus in unum coactis egredi ad corpus ipsius

ἀπὸ τῶν τριῶν ταγμάτων, ἐξελθεῖν ἐπὶ τὴν ἀναίρεσιν τοῦ σώματος, ἵνα μετὰ πολλῆς ἀσφαλείας τε καὶ τιμῆς ἐπὶ τὴν παρεμβολὴν παρακομισθείη. Συγχωρησάντων δὲ τῶν ἡγεμόνων δι' εὐλάβειαν, μή τινα παράσχοιεν αὐτοῖς ὑποψίαν περὶ τὸ πρᾶγμα ἐπιβουλῆς καλῷ καὶ προσήκοντι ἔργῳ ἐνιστάμενοι, λαβόντες τὰ ὅπλα ἐξῄεσαν. Ἐλθόντες δ' ἐπὶ τὸν τόπον, ὡς εἶδόν [τε οὐδαμοῦ] οὔτε δρυμοὺς οὔτε φάραγγας οὔτε ἄλλο χωρίον, ἔνθα ὑποκαθίζειν ἐστὶ λόχοις ἔθος, ἀλλὰ ψιλὸν καὶ περιφανῆ καὶ στενόπορον ὄχθον, δι' ὑποψίας ἔλαβον εὐθέως τὸ πραχθέν· ἔπειτα τοῖς νεκροῖς προσελθόντες, ὡς ἐθεάσαντο τόν τε Σίκκιον αὐτὸν ἀσκύλευτον ἐρριμμένον καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας, ἐν θαύματι ἦσαν, εἰ πολέμιοι κρατήσαντες ἐχθρῶν, μήτε ὅπλα περιείλοντο, μήτ' ἐσθῆτα περιέδυσαν. Διερευνώμενοί τε τὰ πέριξ ἅπαντα, ὡς οὔτε στίβον ἵππων οὔτε ἴχνος ἀνθρώπων οὐδὲν εὕρισκον ἔξω τῶν διὰ τῆς ὁδοῦ, πρᾶγμα ἀμήχανον ὑπελάμβανον εἶναι πολεμίους ἐπιφανῆναι τοῖς σφετέροις ἀφανεῖς, ὥσπερ πτηνούς τινας ἢ διοπετεῖς. Ὑπὲρ ἅπαντα δὲ ταῦτα καὶ τὰ ἄλλα μέγιστον αὐτοῖς ἐφάνη τεκμήριον τοῦ μὴ πρὸς ἐχθρῶν, ἀλλ' ὑπὸ φίλων τὸν ἄνδρα ἀπολωλέναι, τὸ μηδένα τῶν πολεμίων εὑρεθῆναι νεκρόν. Οὐ γὰρ ἀκονιτί γε ἂν ἐδόκουν ἀποθανεῖν Σίκκιον, ἄνδρα καὶ ῥώμην καὶ ψυχὴν ἀνυπόστατον, οὐδὲ τὸν ὑπασπιστὴν, οὐδὲ τοὺς ἄλλους τοὺς σὺν αὐτῷ πεσόντας, ἄλλως τε καὶ ἐκ χειρὸς γενομένης τῆς μάχης. Ἐτεκμήραντο δὲ τοῦτο ἐκ τῶν τραυμάτων. Αὐτός τε γὰρ ὁ Σίκκιος πολλὰς εἶχε πληγὰς, τὰς μὲν ὑπὸ χερμάδων, τὰς δὲ ὑπὸ σαυνίων, τὰς δὲ ὑπὸ μαχαιρῶν, καὶ ὁ ὑπασπιστής· οἱ δὲ ὑπ' ἐκείνων ἀνῃρημένοι πάντες μαχαιρῶν, ἢ χερμάδων ἢ σαυνίων, βέλους δὲ οὐδεμίαν. Ἀγανάκτησις δὴ μετὰ τοῦτο ἐγίνετο πάντων, καὶ βοὴ καὶ πολὺς ὀδυρμός· ὡς δὲ κατωλοφύραντο τὴν συμφορὰν, ἀράμενοι καὶ κομίσαντες τὸν νεκρὸν ἐπὶ τὸν χάρακα, πολλὰ τῶν στρατηγῶν κατεβόων, καὶ μάλιστα μὲν ἠξίουν κατὰ τὸν στρατιωτικὸν ἀποκτεῖναι νόμον τοὺς ἀνδροφόνους· εἰ δὲ μὴ, δικαστήριον αὐτοῖς ἀποδοῦναι παραχρῆμα. Καὶ πολλοὶ ἦσαν οἱ κατηγορεῖν μέλλοντες αὐτῶν. Ὡς δὲ οὐδὲν αὐτῶν εἰσήκουον ἐκεῖνοι, ἀλλὰ τούς τε ἄνδρας ἀπεκρύψαντο καὶ τὰς δίκας ἀνεβάλοντο, φήσαντες ἐν Ῥώμῃ λόγον ἀποδώσειν τοῖς βουλομένοις αὐτῶν κατηγορεῖν, μαθόντες ὅτι τῶν στρατηγῶν τὸ ἐπιβούλευμα ἦν, τὸν μὲν Σίκκιον ἔθαπτον, ἐκκομιδήν τε ποιησάμενοι λαμπροτάτην, καὶ πυρὰν νήσαντες ὑπερμεγέθη, καὶ τῶν ἄλλων ἀπαρχόμενοι κατὰ δύναμιν, ὧν νόμος ἐπ' ἀνδράσιν ἀγαθοῖς εἰς τὴν τελευταίαν τιμὴν φέρεσθαι· πρὸς δὲ τὴν δεκαδαρχίαν ἠλλοτριοῦντο πάντες, καὶ γνώμην εἶχον ὡς ἀποστησόμενοι. Τὸ μὲν δὴ περὶ Κρουστομέρειαν καὶ Φιδήνην στράτευμα, διὰ τὸν Σικκίου τοῦ πρεσβευτοῦ θάνατον, ἐχθρὸν τοῖς προεστηκόσι τῶν πραγμάτων ἦν.

XXVIII. Τὸ δ' ἐν Ἀλγιδῷ τῆς Αἰκανῶν χώρας

quærendum, ut et tutissime et maximo cum honore in castra referretur. Quod quum duces illis concessissent, veriti, ne quam sui consilii de illa re suspicionem ipsis præberent, honesto et decenti officio obnitentes, captis armis exierunt. Quum autem ad locum venissent, postquam viderunt nusquam sylvas, aut terræ cavernas, aut alium quempiam locum, ubi cohortibus in insidiis considere est mos, sed nudum et undique conspicuum, atque angustum tumultum, statim rem suspectam habere cœperunt. Deinde quum ad cadavera accessissent, ubi conspexerunt et ipsum Siccium non spoliatum projectum, et cæteros omnes, mirabantur quod hostes hostibus superatis nec arma ademissent, nec eos vestibus exuissent. Tum omnia circumjacentia loca perscrutantes, postquam nullum aut equorum, aut hominum vestigium invenerunt, præter ea, quæ in ipsa via erant, arbitrabantur nullo modo fieri potuisse ut hostes, non ante conspecti, tanquam aves quædam, aut *homines* cœlitus delapsi, suis de improviso apparerent. Sed præter hæc omnia et alia *hoc* maximum ipsis visum est argumentum hominis, non ab hostibus, sed ab amicis cæsi, quod nullius hostis occisi cadaver inventum esset. Neque enim existimabant Siccium, virum et robore et animo invictum, inultum fuisse moriturum, nec ejus propugnatorem, nec alios, qui cum eo ceciderant, præsertim, quum cominus pugnatum esset. Idem etiam ex ipsis vulneribus conjecerunt. Nam et ipse Siccius multa habebat vulnera, partim saxis, partim jaculis, partim gladiis illata; itidemque eius propugnator: qui vero ab illis fuerant cæsi, omnes gladiorum quidem, aut saxorum, aut sagittarum nullam *plagam habebant.* Tunc igitur indignatio, et omnium vociferatio, et luctus ingens exortus est. Quum autem hanc calamitatem deflevissent, cadavere sublato et in castra reportato, duces valde incusabant, et vehementissime postulabant, ut lege militari in sicarios capitali supplicio animadverteretur: sin minus, saltem ex tempore judicium de illis constitueretur: atque multi eos accusaturi erant. Sed quum illi aures ipsis non præberent, sed etiam sicarios occultarent, et judicia differrent, dicentes, se Romæ eorum accusandorum potestatem cuivis facturos, *illi*, ubi cognoverunt, ducum esse has insidias, Siccium sepulturæ mandarunt, elatum magnificentissimo funere, eique maximam pyram exstruxerunt, cæteris etiam pro virili oblatis et persolutis, quæ viris fortibus in supremo honore dari solent. A decemviris vero omnes alienati sunt, et de defectione cogitare cœperunt. Exercitus igitur, qui erat ad Crustumeriam et Fidenas, ob Siccii legati cædem inimicus erat iis, qui rerum gubernacula habebant.

XXVIII. At qui in Algido Æquorum regionis consi-

καθιδρυμένον καὶ τὸ ἐν τῇ πόλει πλῆθος ἅπαν διὰ ταύτας ἐξεπολεμώθη τὰς αἰτίας πρὸς αὐτούς. Ἀνὴρ ἐκ τῶν δημοτικῶν, Λεύκιος Οὐεργίνιος, οὐδενὸς χείρων τὰ πολεμικά, λόχου τινὸς ἡγεμονίαν ἔχων ἐν τοῖς πέντε τάγμασιν ἐτάχθη τοῖς ἐπ' Αἰκανοὺς στρατευσαμένοις. Τούτῳ θυγάτηρ ἔτυχεν οὖσα καλλίστη τῶν ἐν Ῥώμῃ παρθένων, τὸ πατρῷον ὄνομα φέρουσα, ἣν ἐνεγγυήσατο Λεύκιος, εἷς τῶν δεδημαρχηκότων, υἱὸς Ἰκιλίου, τοῦ πρώτου τε καταστησαμένου τὴν δημαρχικὴν ἐξουσίαν καὶ πρώτου λαβόντος. Ταύτην τὴν κόρην, ἐπίγαμον οὖσαν ἤδη, θεασάμενος Ἄππιος Κλαύδιος, ὁ τῆς δεκαδαρχίας ἡγεμών, ἀναγινώσκουσαν ἐν γραμματιστοῦ· ἦν δὲ τὰ διδασκαλεῖα τότε τῶν παίδων περὶ τὴν ἀγοράν· εὐθύς τε ὑπὸ τοῦ κάλλους τῆς παιδὸς ἑάλω, καὶ ἔτι μᾶλλον ἔξω τῶν φρενῶν ἐγένετο, πολλάκις ἀναγκαζόμενος παριέναι τὸ διδασκαλεῖον, ἤδη κρατούμενος ὑπὸ τοῦ πάθους. Ὡς δὲ οὐκ ἠδύνατο πρὸς γάμον αὐτὴν λαβεῖν, ἐκείνην τε ὁρῶν ἐγγεγυημένην ἑτέρῳ καὶ αὐτὸς ἔχων γυναῖκα γαμετήν, καὶ ἅμα οὐδὲ ἀξιῶν δημοτικοῦ γένους ἁρμόσασθαι γάμον δι' ὑπεροψίαν τῆς τύχης καὶ παρὰ τὸν νόμον, ὃν αὐτὸς ἐν ταῖς δώδεκα δέλτοις ἀνέγραψε, τὸ μὲν πρῶτον ἐπειράθη διαφθεῖραι χρήμασι τὴν κόρην, καὶ προσέπεμπέ τινας ἀεὶ πρὸς τὰς τροφοὺς αὐτῆς γυναῖκας· ἦν γὰρ ὀρφανὴ μητρὸς ἡ παῖς· διδούς τε πολλὰ καὶ ἔτι πλείονα τῶν διδομένων ὑπισχνούμενος. Παρήγγελτο δὲ τοῖς πειρωμένοις τὰς τροφοὺς μὴ λέγειν, τίς ὁ τῆς κόρης ἐστὶν ἐρῶν, ἀλλ' ὅτι τῶν δυναμένων τις εὖ ποιεῖν οὓς βουληθείη καὶ κακῶς. Ὡς δὲ οὐκ ἔπειθον αὐτάς, ἀλλὰ καὶ φυλακῆς ἑώρα τὴν κόρην κρείττονος ἢ πρότερον ἀξιουμένην, φλεγόμενος ὑπὸ τοῦ πάθους τὴν ἰταμωτέραν ἔγνω βαδίζειν ὁδόν. Μεταπεμψάμενος δή τινα τῶν ἑαυτοῦ πελατῶν, Μάρκον Κλαύδιον, ἄνδρα τολμηρὸν καὶ πρὸς πᾶσαν ὑπηρεσίαν ἕτοιμον, τό τε πάθος αὐτῷ διηγεῖται, καὶ διδάξας ὅσα ποιεῖν αὐτὸν ἐβούλετο καὶ λέγειν, ἀποστέλλει συχνοὺς τῶν ἀναιδεστάτων ἐπαγόμενον. Ὁ δὲ παραγενόμενος ἐπὶ τὸ διδασκαλεῖον, ἐπιλαμβάνεται τῆς παρθένου, καὶ φανερῶς ἄγειν ἐβούλετο δι' ἀγορᾶς. Κραυγῆς δὲ γενομένης καὶ πολλοῦ συνδραμόντος ὄχλου, κωλυόμενος ὅποι προῃρεῖτο τὴν κόρην ἄγειν, ἐπὶ τὴν ἀρχὴν παραγίνεται. Ἐκάθητο δ' ἐπὶ τοῦ βήματος τηνικαῦτα μόνος Ἄππιος χρηματίζων τε καὶ δικάζων τοῖς δεομένοις. Βουλομένου δὲ αὐτοῦ λέγειν, κραυγή τε καὶ ἀγανάκτησις ἦν ἐκ τοῦ περιεστῶτος ὄχλου, πάντων ἀξιούντων περιμένειν, ἕως ἔλθωσιν οἱ συγγενεῖς τῆς κόρης· καὶ ὁ Ἄππιος οὕτως ἐκέλευσε ποιεῖν. Ὡς δὲ ὀλίγος ὁ μεταξὺ χρόνος ἐγεγόνει, [καὶ] παρῆν ὁ πρὸς μητρὸς θεῖος τῆς παρθένου, Πόπλιος Νομιτώριος, φίλους τε πολλοὺς ἐπαγόμενος καὶ συγγενεῖς, ἀνὴρ ἐκ τῶν δημοτικῶν ἐμφανής, καὶ μετ' οὐ πολὺ Λεύκιος, ὁ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐγγεγυημένος τὴν κόρην, χεῖρα περὶ αὐτὸν ἔχων νέων δημοτικῶν καρτεράν.

debat, et tota urbana multitudo, ob has caussas animis alienata est ab ipsis. Vir de plebe, L. Virginius, rebus bellicis nulli secundus, cohortis cujusdam dux, quinque illis legionibus præfectus fuerat, qui in Æquos expeditionem fecerant. Hic forte filiam omnium virginum Romanarum formosissimam habebat, quæ patris nomen ferebat, et *L. Icilio* desponsa erat, viro tribunitio, filio Icilii, qui tribunitiam potestatem primus constituit, et primus eam accepit. App. Claudius, decemviratus princeps, conspecta hac puella jam nubili, dum in ludo literario legeret (tunc autem puerorum ludi literarii erant circa forum) statim puellæ forma captus est, et multo magis mentis impos fuit, quia ludum sæpius, amore jam correptus, obire cogebatur. Sed quum eam sibi matrimonio jungere non posset, eamque alteri desponsam videret, et ipse uxorem haberet, simul etiam nollet matrimonium cum muliere generis plebeii contrahere præter legem, quam ipse in duodecim tabulis scripsisset: primum quidem puellam pecunia corrumpere conatus est, et semper aliquas mulieres ad ejus nutrices mittebat (puella enim illa matre orbata erat) multa dans, et longe plura, quam quæ dabat, promittens. Interdixerat autem mulieribus, quæ nutrices tentabant, ne dicerent quisnam esset, qui puellam amaret: sed tantum ex iis esse unum, qui poterat et bene et male facere, quibuscunque libuisset. Sed quum eas in suam sententiam trahere non posset, atque majore etiam, quam ante, custodia virginem septam animadverteret, amore ardens, rem via impudentiore tentare decrevit. Accersito igitur quodam suo cliente, M. Claudio, homine audaci et ad quodvis ministerium parato, suum amorem ei narravit; edoctumque, quæcunque eum facere volebat, dimisit cum multis impudentissimis hominibus. Ille, quum ad ludum literarium venisset, virginem prehendit, eamque per forum palam ducere volebat. Sed clamore exorto, et concursu ab ingenti turba facto, puellam quo volebat ducere, prohibitus, ad magistratum venit. Solus autem Appius tunc pro tribunali sedebat, responsa reddens, et jus petentibus dicens. Eo autem verba facere volente, turba circumstans vociferabatur et indignabatur, omnibus censentibus exspectandum, donec puellæ cognati venirent. Atque Appius ita fieri jussit. Quum autem exiguum temporis spatium interpositum fuisset, advenit et avunculus virginis, Publius Numitorius, cum multis amicis et cognatis, vir inter plebeios clarus: nec multo post Lucius *Icilius*, cui puellam pater desponderat, juvenum plebeiorum firma manu stipatus. Qui quum ad tribunal accessit, anhelans adhuc, et spiritu suspenso, dicere jus-

Ὡς δὲ τῷ βήματι προσῆλθεν, ἀσθμαίνων ἔτι καὶ μετέωρος τὸ πνεῦμα λέγειν ἠξίου, τίς ἐστιν ὁ τολμήσας ἅψασθαι παιδὸς ἀστῆς καὶ τί βουλόμενος.

XXIX. Σιωπῆς δὲ γενομένης, Μάρκος Κλαύδιος, ὁ τῆς παιδὸς ἐπιλαβόμενος, τοιοῦτον διεξῆλθε λόγον· « Οὐδὲν οὔτε προπετές, οὔτε βίαιον πέπρακταί μοι περὶ τὴν κόρην, Ἄππιε Κλαύδιε· κύριος δὲ αὐτῆς ὤν, κατὰ τοὺς νόμους ἄγω. Ὃν δὲ τρόπον ἐστὶν ἐμή, μάθε. Ἔστι μοι θεράπαινα πατρική, πολλοὺς πάνυ δουλεύουσα χρόνους. Ταύτην κύουσαν ἡ Οὐεργινίου γυνὴ συνήθη καὶ εἰσοδίαν οὖσαν ἔπεισεν, ἐὰν τέκῃ, δοῦναι τὸ παιδίον αὐτῇ. Κἀκείνη φυλάττουσα τὰς ὑποσχέσεις, γενομένης αὐτῇ ταύτης θυγατρός, πρὸς μὲν ἡμᾶς ἐσκήψατο νεκρὸν τεκεῖν, τῇ δὲ Νομιτωρίᾳ δίδωσι τὸ παιδίον· ἡ δὲ λαβοῦσα ὑποβάλλεται καὶ τρέφει, παίδων οὔτε ἀρρένων οὔτε θηλειῶν οὖσα μήτηρ. Πρότερον οὖν ἐλάνθανέ με ταῦτα· νῦν δὲ διὰ μηνύσεως ἐπιγνούς, καὶ μάρτυρας ἔχων πολλοὺς καὶ ἀγαθούς, καὶ τὴν θεράπαιναν ἐξητακώς, ἐπὶ τὸν κοινὸν ἁπάντων καταφεύγω νόμον, ὃς οὐ τῶν ὑποβαλλομένων, ἀλλὰ τῶν μητέρων εἶναι τὰ ἔκγονα δικαιοι, ἐλευθέρων μὲν οὐσῶν ἐλεύθερα, δούλων δὲ δοῦλα, τοὺς αὐτοὺς ἔχοντα κυρίους, οὓς ἂν καὶ αἱ μητέρες αὐτῶν ἔχωσι. Κατὰ τοῦτον τὸν νόμον ἀξιῶ τὴν θυγατέρα τῆς ἐμῆς θεραπαίνης ἄγειν, καὶ δίκας ὑπέχειν βουλόμενος, ἐὰν ἀντιποιῆταί τις, ἐγγυητὰς καταστήσειν ἀξιοχρέως, ἄξειν αὐτὴν ἐπὶ τὴν δίκην· εἰ δὲ ταχεῖαν βούλεταί τις γενέσθαι τὴν διάγνωσιν, ἕτοιμος ἐπὶ σοῦ λέγειν τὴν δίκην αὐτίκα μάλα, καὶ μὴ διεγγυᾶν τὸ σῶμα μηδὲ ἀναβολὰς τῷ πράγματι προσάγειν· ὁποτέραν δὲ ἂν οὗτοι βουληθῶσι τῶν αἱρέσεων, ἑλέσθωσαν. »

XXX. Τοιαῦτα εἰπόντος Κλαυδίου, καὶ πολλὴν προσθέντος δέησιν ὑπὲρ τοῦ μηδὲν ἐλαττωθῆναι τῶν ἀντιδίκων, ὅτι πελάτης ἦν καὶ ταπεινός, παραλαβὼν τὸν λόγον ὁ τῆς κόρης θεῖος, ὀλίγα καὶ αὐτὰ τὰ πρὸς τὸν ἄρχοντα εἰρῆσθαι προσήκοντα εἶπε· Πατέρα μὲν εἶναι τῆς κόρης λέγων Οὐεργίνιον ἐκ τῶν δημοτικῶν, ὃν ἀποδημεῖν στρατευόμενον ὑπὲρ τῆς πόλεως· μητέρα δὲ γενέσθαι Νομιτωρίαν, τὴν ἀδελφὴν τὴν ἑαυτοῦ, σώφρονα καὶ ἀγαθὴν γυναῖκα, ἣν οὐ πολλοῖς πρότερον ἐνιαυτοῖς ἀποθανεῖν· τραφεῖσαν δὲ τὴν παρθένον, ὡς ἐλευθέρᾳ καὶ ἀστῇ προσῆκεν, ἁρμοσθῆναι κατὰ νόμον Ἰκιλίῳ, καὶ τέλος ἂν ἐσχηκέναι τὸν γάμον, εἰ μὴ θᾶττον ὁ πρὸς Αἰκανοὺς ἀνέστη πόλεμος. Ἐν δὲ τοῖς μεταξὺ χρόνοις, οὐκ ἐλαττόνων ἢ πεντεκαίδεκα διεληλυθότων ἐτῶν, οὐδὲν τοιοῦτον ἐπιχειρήσαντα πρὸς αὐτοὺς εἰπεῖν Κλαύδιος, ἐπειδὴ δὲ γάμων ἡ παῖς ἔσχεν ὥραν καὶ διαφέρειν δοκεῖ τὴν ὄψιν, ἐρῶντα ἥκειν ἀναίσχυντον συκοφάντημα πλάσαντα, οὐκ ἀπὸ τῆς ἑαυτοῦ γνώμης, ἀλλὰ κατεσκευασμένον ὑπ' ἀνδρὸς ἁπάσαις οἰομένου δεῖν ταῖς ἐπιθυμίαις

sit, quisnam ausus fuisset puellam civem Romanam tangere, et quidnam sibi vellet.

XXIX. Facto autem silentio, Marcus Claudius, qui manus in puellam injecerat, talem habuit orationem : « Nihil temere, nihil violenter, Appi Claudi, in puellam feci : sed quum sim dominus, eam ex lege abduco. Quomodo autem mea sit, audi. Est mihi paterna serva, quæ per multos annos mihi servivit. Huic gravidæ, quod ipsi esset familiaris et cum ipsa consuetudinem haberet, persuasit Virginii uxor ut, si peperisset infantem, sibi traderet. Illa promissa servans, quum hæc filia ei fuisset nata, apud nos quidem simulavit, se mortuam peperisse, sed Numitoriæ infantem tradidit : illa vero eam acceptam sibi supposuit et educavit, quum nec liberorum marium, nec fœminarum esset mater. Antea igitur hæc me latebant : jam vero quum hæc per indicium tandem compererim, testesque multos ac fide dignos habeam, et rem totam ex serva diligenter quæsierim, ad communem omnium legem confugio, quæ æquum esse censet, ut non supponentium, sed matrum sint liberi, ingenuarum ingenui, servarum servi, eosdem dominos habentes, quos eorum matres habuerint. Ex hac igitur lege meæ servæ filiam abducere volo, paratus judicium subire. Quod si quis eam vindicet, *peto, ut is* idoneos vades det sistendi eam in judicium. Si quis vero velit de hac re celeriter cognosci, paratus sum jamjam caussam apud te dicere nec, interpositis pro ea fidejussoribus, rei dilationem quærere. Utram vero harum conditionem oblatarum isti maluerint, elegant. »

XXX. His a Claudio dictis, et multis precibus additis, ne deteriore conditione esset, quam sui adversarii, quod cliens ejus esset, et humilis fortunæ homo, excepta ejus oratione, avunculus puellæ pauca verba fecit eaque, ut ad magistratum fieri dicebat : patrem puellæ dicens Virginium esse, hominem plebeium, qui pro patria militans peregre esset, matrem vero Numitoriam, sororem suam, fœminam pudicam et probam, quæ non multis ante annis obiisset : ipsam vero virginem educatam, ut ingenuam et civem Romanam decebat, et legitime datam in matrimonium Icilio, ipsasque nuptias finem jam habituras fuisse, nisi bellum contra Æquos celeriter exortum fuisset. Interea vero temporis non paucioribus, quam quindecim annis elapsis, Claudium nihil tale ipsis puellæ parentibus dicere ausum fuisse : sed quum puella jam esset nubilis, et forma excellere videretur, amore captum venire, impudentem calumniam fingentem, non ex suo ingenio, sed subornatum ab homine, qui omnibus suis cupiditatibus quoquo modo gratificandum arbitretur. Ipsum igitur patrem ex militia reversum pro filia caussam dicturum aiebat :

ἐκ παντὸς τρόπου χαρίζεσθαι. Τὴν μὲν οὖν δίκην αὐτὸν ἔφη τὸν πατέρα περὶ τῆς θυγατρὸς ἀπολογήσεσθαι παραγενόμενον ἀπὸ τῆς στρατιᾶς· τὴν δὲ τοῦ σώματος ἀντιποίησιν, ἣν ἔδει γενέσθαι κατὰ τοὺς νόμους, αὐτὸς ποιεῖσθαι, θεῖος ὢν τῆς κόρης καὶ τὰ δίκαια ὑπέχειν, οὐδὲν ἀξιῶν, οὔτε ξένον οὔτε ὃ μὴ καὶ τοῖς ἄλλοις ἀποδέδοται Ῥωμαίοις δίκαιον, εἰ καὶ μὴ πᾶσιν ἀνθρώποις, σώματος εἰς δουλείαν ἐξ ἐλευθερίας ἀγομένου, μὴ τὸν ἀφαιρούμενον τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ τὸν φυλάττοντα κύριον εἶναι μέχρι δίκης. Ἔφη τε διὰ πολλὰς αἰτίας προσήκειν τῷ Ἀππίῳ φυλάττειν τοῦτο τὸ δίκαιον· πρῶτον μὲν ὅτι τὸν νόμον τοῦτον ἅμα τοῖς ἄλλοις ἐν ταῖς δώδεκα δέλτοις ἀνέγραψεν· ἔπειτα, ὅτι τῆς δεκαδαρχίας ἡγεμών· πρὸς δὲ τούτοις, ὅτι μετὰ τῆς ὑπατικῆς ἐξουσίας καὶ τὴν δημαρχίαν προσειλήφει, ἧς εἶναι κράτιστον ἔργον τοῖς ἀσθενέσι καὶ ἐρήμοις τῶν πολιτῶν βοηθεῖν. Ἠξίου τε τὴν καταπεφευγυῖαν ἐπ' αὐτὸν ἐλεῆσαι παρθένον, μητρὸς μὲν ὀρφανὴν οὖσαν ἔτι πάλαι, πατρὸς δ' ἔρημον ἐν τῷ τότε χρόνῳ, κινδυνεύουσαν οὐ χρημάτων ἀποστερηθῆναι προγονικῶν, ἀλλὰ καὶ ἀνδρὸς, καὶ πατρίδος καὶ, ὃ πάντων μέγιστον εἶναι δοκεῖ τῶν ἀνθρωπίνων ἀγαθῶν, τῆς τοῦ σώματος ἐλευθερίας. » Ἀνακλαυσάμενος δὲ τὴν ὕβριν, εἰς ἣν ἔμελλεν ἡ παῖς παραδοθήσεσθαι, καὶ πολὺν ἐκ τῶν παρόντων κινήσας ἔλεον περὶ τοῦ χρόνου τῆς δίκης, ἔφη τελευτῶν· « Ἐπειδὴ ταχεῖαν αὐτῆς βούλεται γενέσθαι τὴν κρίσιν Κλαύδιος, ὁ μηδὲν ἠδικῆσθαι φάμενος ἐν τοῖς πεντεκαίδεκα ἔτεσιν, ἕτερος μὲν ἄν τις ὑπὲρ τηλικούτων ἀγωνιζόμενος, δεινὰ πάσχειν ἔλεξε καὶ ἠγανάκτει κατὰ τὸ εἰκὸς, ὅταν εἰρήνη γένηται καὶ πάντες ἔλθωσιν οἱ νῦν ὄντες ἐπὶ στρατοπέδου, τότε τὴν δίκην ἀξιῶν ἀπολογεῖσθαι, ὅτε καὶ μαρτύρων εὐπορία, καὶ φίλων, καὶ δικαστῶν ἀμφοτέροις ἔσται τοῖς δικαζομένοις, πολιτικὰ καὶ μέτρια πράγματα προφέρων καὶ τῇ Ῥωμαίων συνήθη πολιτείᾳ· « Ἡμεῖς δὲ, ἔφη, λόγων « οὐδὲν δεόμεθα, οὔτ' εἰρήνης, οὔτε ὄχλου φίλων καὶ « δικαστῶν, οὔτ' εἰς τοὺς δικασίμους χρόνους τὸ « πρᾶγμα ἀναβαλλόμεθα, ἀλλὰ καὶ ἐν πολέμῳ καὶ « ἐν σπάνει φίλων καὶ οὐκ ἐν ἴσοις δικασταῖς καὶ « παραχρῆμα ὑπομένομεν ἀπολογεῖσθαι, τοσοῦτον « αἰτησάμενοι παρὰ σοῦ χρόνον, Ἄππιε, ὅσος ἱκανὸς « ἔσται τῷ πατρὶ τῆς κόρης ἀπὸ στρατοπέδου παραγενηθέντι τὰς ἰδίας ἀποδύρασθαι τύχας, καὶ διὰ « ἑαυτοῦ τὴν δίκην ἀπολογήσασθαι. »

XXXI. Τοιαῦτα τοῦ Νομιτωρίου λέξαντος, καὶ τοῦ περιεστηκότος ὄχλου μεγάλῃ βοῇ διασημήναντος ὡς δίκαια ἀξιοῖ, μικρὸν ἐπισχὼν χρόνον Ἄππιος· « Ἐγὼ τὸν μὲν νόμον, εἶπεν, οὐκ ἀγνοῶ τὸν ὑπὲρ « τῆς ἐγγυήσεως τῶν εἰς δουλείαν ἀγομένων κείμενον, « ὃς οὐκ ἐᾷ παρὰ τοῖς ἀφαιρουμένοις εἶναι τὸ σῶμα « μέχρι δίκης, οὐδὲ καταλύσαιμι ἂν ὃν αὐτὸς ἔγραψα « ἑκών· ἐκεῖνο μέντοι δίκαιον ἡγοῦμαι, δυεῖν ὄντων

se vero *interea* puellam in libertatem ex legibus asserturum, quod esset ejus avunculus, caussamque ejus acturum : nullumque jus novum postulaturum, aut quod cæteris quoque civibus Romanis non concederetur, licet non omnibus hominibus, nimirum, ut ejus qui ex libertate in servitutem asseritur, non is, qui in servitutem, sed is, qui in libertatem asserit, dominus sit, pendente lite. Multasque ob caussas hoc jus ab Appio servandum dicebat : primum, quia hanc legem una cum cæteris in duodecim tabulis scripserat; deinde, quia erat decemviratus princeps; præterea, quia cum consulari potestate tribunitiam etiam acceperat, cujus hoc erat præcipuum munus, ut civibus infirmis et omni auxilio destitutis opem ferret. Orabatque eum ut misericordia moveretur virginis, quæ ad eum confugerat, quæ jam pridem matre orbata, et tunc etiam patre destituta erat, et cui imminebat periculum non solum amittendi patrimonii, sed etiam mariti et patriæ et suæ libertatis, quod omnium humanorum bonorum maximum putatur. Defleta autem injuria, qua afficienda erat puella, et magna adstantium commiseratione mota, tandem de judicii tempore hæc dixit : « Quandoquidem Claudius, qui per quindecim annos se nulla affectum injuria dixit, hoc judicium celeriter peragi vult, si quis alius de rebus tantis decertaret, se atrocem perpeti injuriam existimaret, et merito indignaretur, postulans ut tunc demum caussa dicatur, quum pax fuerit facta, omnesque, qui nunc in castris sunt, reversi fuerint, atque testium et amicorum et judicum utrique litigantium parti copia sit futura; civiles et æquas caussas afferens, et in republica Romana usitatas. « Nos vero (inquit) neque verbis, neque « pace, neque amicorum et judicum turba indigemus, « neque rem in aliud tempus legitimo judicio destinatum « disserimus; sed et in bello, et in amicorum penuria, « et apud judices non æquos ex tempore caussam dicere « non dubitamus, tantum tempus a te, Appi, petentes, « quantum patri puellæ ex castris reverso ad proprias « calamitates lugendas, et ad caussam ab illo ipso dicendam sit satis. »

XXXI. Quum Numitorius hæc dixisset, et circumstans turba ingenti voce significasset, æqua ab illo postulari, Appius, parva interjecta mora : « Equidem, « inquit, non ignoro hanc esse legem de vadatione eo« rum, qui in servitutem asseruntur, quæ non patitur « corpus, pendente lite, esse in potestate eorum, qui « in servitutem asserunt, nec eam abrogabo, quam ego « ipse ultro scripsi : illud tamen æquum esse censeo,

« τῶν ἀντιποιουμένων, κυρίου καὶ πατρὸς, εἰ μὲν « ἀμφότεροι παρῆσαν, τὸν πατέρα κρατεῖν τοῦ σώ- « ματος μέχρι δίκης. Ἐπεὶ δ' ἐκεῖνος ἄπεστι, τὸν « κύριον ἀπαγαγεῖν ἐγγυητὰς ἀξιόχρεως δόντα κατα- « στήσειν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν, ὅταν ὁ πατὴρ αὐτῆς παρα- « γένηται. Περὶ δὲ τῶν ἐγγυητῶν καὶ τοῦ τιμήματος « καὶ τοῦ μηδὲν ὑμᾶς ἐλαττωθῆναι περὶ τὴν δίκην « πολλὴν ποιήσομαι πρόνοιαν, ὦ Νομιτώριε. Νῦν « δὲ παράδος τὴν κόρην. » Τοῦτο τὸ τέλος ἐξενέγ- καντος Ἀππίου, πολὺς μὲν ὀδυρμὸς ὑπὸ τῆς παρθένου, καὶ τῶν περὶ αὐτὴν γυναικῶν ἐγίνετο καὶ κοπετὸς, πολλὴ δὲ κραυγὴ καὶ ἀγανάκτησις ἐκ τοῦ περιεστη- κότος ὄχλου τὸ βῆμα. Ὁ δὲ μέλλων ἄγεσθαι τὴν κόρην Ἰκίλιος ἐμφύεταί τε αὐτῆς καί φησιν· « Οὐκ « ἐμοῦ γε ζῶντος, Ἄππιε, ταύτην ἀπάξεταί τις. « Ἀλλ' εἴ σοι δέδοκται τοὺς νόμους καταλύειν, τὰ δὲ « δίκαια συγχεῖν, καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν ἀφαιρεῖ- « σθαι, μηκέτι τὴν ὀνειδιζομένην ὑμῖν ἀρνοῦ τυραν- « νίδα, ἀλλὰ τὸν ἐμὸν ἀποκόψας τράχηλον ταύτην τε « ἄπαγε, ὅποι σοι δοκεῖ, καὶ τὰς ἄλλας παρθένους « καὶ γυναῖκας· ἵνα δὴ μάθωσιν ἤδη ποτὲ Ῥωμαῖοι « δοῦλοι γεγονότες ἀντὶ ἐλευθέρων, καὶ μηδὲν ἔτι « μεῖζον φρονῶσι τῆς τύχης. Τί οὖν ἔτι μέλλεις, « ἀλλ' οὐ τοὐμὸν ἐκχεῖς αἷμα πρὸ τοῦ βήματος, ἐν « τοῖς ἁπάντων ὀφθαλμοῖς; Ἴσθι μέντοι σαφῶς, ἤτοι « μεγάλων κακῶν ἄρξει Ῥωμαίοις ὁ θάνατος οὑμὸς, « ἢ μεγάλων ἀγαθῶν. »

XXXII. Ἔτι δὲ αὐτοῦ βουλομένου λέγειν, οἱ μὲν ῥαβδοῦχοι, κελευσθέντες ὑπὸ τῆς ἐξουσίας, ἀνεῖργον αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ βήματος, καὶ πειθαρχεῖν τοῖς κεκρι- μένοις ἐκέλευον· ὁ δὲ Κλαύδιος, ἐπιλαβόμενος τῆς παιδὸς, ἀπάγειν ἐβούλετο τοῦ θείου καὶ τοῦ μνηστῆ- ρος ἀντεχομένην. Ἰδόντες δὲ πάθος ἐλεεινὸν οἱ περὶ τὸ βῆμα πάντες ἀνέκραγον ἅμα, καὶ παρ' οὐδὲν ἡγη- σάμενοι τὴν τοῦ κρατοῦντος ἐξουσίαν, ὠθοῦνται τοῖς βιαζομένοις ὁμόσε, ὥστε δείσαντα τὴν ἐπιφορὰν αὐ- τῶν τὸν Κλαύδιον, τήν τε κόρην ἀφεῖναι καὶ ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ στρατηγοῦ καταφυγεῖν. Ὁ δὲ Ἄππιος, καταρχὰς μὲν εἰς πολλὴν ταραχὴν κατέστη, ἠγριω- μένους ἅπαντας ὁρῶν, καὶ πολὺν ἠπόρει χρόνον ὅ τι χρὴ ποιεῖν· ἔπειτα τὸν Κλαύδιον καλέσας ἐπὶ τὸ βῆμα, καὶ μικρὰ διαλεχθεὶς πρὸς αὐτὸν ὡς ἐδόκει, τοῖς τε περιεστῶσι διασημήνας ἡσυχίαν παρασχεῖν, λέγει τοιάδε· « Ἐγὼ τὸ μὲν ἀκριβὲς, ὦ δημόται, « περὶ τῆς διεγγυήσεως τοῦ σώματος, ἐπειδὴ τραχυ- « νομένους ὑμᾶς πρὸς τὴν ἀπόφασιν ὁρῶ, παρίημι· « χαρίζεσθαι δὲ ὑμῖν βουλόμενος, πέπεικα τὸν ἐμαυ- « τοῦ πελάτην ἐᾶσαι μὲν τοῖς συγγενέσι τῆς παρθένου « δοῦναι τὴν διεγγύησιν, ἕως ὁ πατὴρ αὐτῆς παρα- « γένηται. Ἀπάγεσθε οὖν, ὦ Νομιτώριε, τὴν κό- « ρην, καὶ τὴν ἐγγύην ὁμολογεῖτε περὶ αὐτῆς εἰς τὴν « αὔριον ἡμέραν. Ἀπόχρη γὰρ ὁ χρόνος ὑμῖν οὗτος, « ἀπαγγεῖλαί τε Οὐεργινίῳ τήμερον, καὶ τριῶν ἢ « τεττάρων ὡρῶν αὐτὸν ἐκ τοῦ χάρακος δεῦρο ἀγα-

« quum duo sint, qui *puellam* sibi vendicent, dominus « et pater, si uterque adsit, ut pater, pendente lite, in « sua potestate eam habeat : verum, quando ille abest, « ut dominus *eam* abducat, datis idoneis vadibus, qui « promittant fore ut eam ad magistratum sistant, ubi « pater eius adfuerit. De vadibus vero, et litis æsti- « matione, ne ulla in re vos in judicio sitis deteriore « conditione, ego, Numitori, diligentissime providebo. « Sed nunc puellam trade. » Hac sententia ab Appio pronunciata, ingens luctus et planctus virgine et mu- lieribus eam circumstantibus est exortus, ingens etiam clamor et indignatio a turba, quæ tribunal circum- stabat. Icilius vero, qui virginem in matrimonium ducturus erat, eam arctissime prehendit, et : « Nullus, « inquit, me saltem vivente hanc, Appi, abducet : sed « si tibi placet legem tollere, jura confundere, et liber- « tatem nobis eripere, ne tyrannidem vobis exprobra- « tam amplius occulta : sed, collo mihi resecto hanc, « cæterasque virgines atque matronas Romanas, quo- « cunque libuerit, abduc : ut jam tandem Romani « cognoscant, se ex liberis servos factos, nec amplius « majores gerant spiritus, quam ipsorum ferat fortuna. « Quid igitur adhuc cunctaris ? quin sanguinem meum « ante tribunal in omnium conspectu fundis? Illud ta- « men certo scias, mortem meam populo Romano, aut « magnorum malorum, aut magnorum bonorum, initium « futuram. »

XXXII. Eum autem plura dicere volentem lictores, a magistratu jussi, a tribunali arcebant, et parere judi- catis jubebant : Claudius vero, injectis manibus in puellam, quæ avunculo et sponso adhærebat, eam ab- ducere volebat. Sed qui tribunal circumstabant, quum vidissent miserabilem luctum, omnes simul clamorem sustulerunt; et, spreta magistratus potestate, impetum fecerunt in eos, qui vim faciebant : ita ut Claudius, eorum impetu territus, puellam dimitteret, et sub pedes ducis *sui* confugeret. Appius vero principio quidem valde turbatus est, omnes efferatos cernens et diu, quid esset faciendum, dubitavit : demum, quum Claudium ad tribunal vocasset, et cum eo paucis collocutus fuis- set, ut visus est, et hominibus circumstantibus silen- tium signo dato imperasset, ita est locutus : « Equi- « dem, Quirites, illud rigidum corporis vadandi jus, « quando vos hac mea sententia exasperatos video, « omitto : vobis autem gratificari volens, meo clienti « persuasi, ut permitteret virginis cognatis vades dare, « donec pater ejus venerit. Abducite igitur, Numitori, « puellam, et sponsionem facite, ac promittite, fore ut « crastino die eam in jus sistatis : hoc enim tempus « vobis sufficit ad rem Virginio hodie nuntiandam, et « spatium trium, vel quatuor horarum crastini diei ad « eum ex castris huc ducendum. » Illis autem plus

« γεῖν. » Πλείονα δὲ αὐτῶν χρόνον αἰτουμένων, οὐδὲν ἔτι ἀποκρινάμενος ἀνέστη καὶ τὸν δίφρον ἐκέλευσεν ἆραι.

XXXIII. Ὡς δὲ ἀπῆλθεν ἐκ τῆς ἀγορᾶς, ἀδημονῶν καὶ μαινόμενος ὑπὸ τοῦ πάθους, ἔγνω μηκέτι μεθέσθαι τῆς παρθένου τοῖς συγγενέσιν, ἀλλ' ὅταν ἐπὶ τὴν ἐγγύην προαχθῇ, μετὰ βίας αὐτὴν ἀπάγειν, ἑαυτῷ τε πλείονα φυλακὴν περιστησάμενος, ὡς μηδὲν ὑπὸ τῶν ὄχλων βιασθείη, καὶ τὰ πέριξ τοῦ βήματος ἑταίρων τε καὶ πελατῶν ὄχλῳ προκαταλαβών. Ἵνα δὲ σὺν εὐσχήμονι δοκῇ τοῦτο πράττειν προφάσει, μὴ παραγενηθέντος ἐπὶ τὴν ἐγγύην τοῦ πατρὸς, ἐπιστολὰς δοὺς τοῖς πιστοτάτοις ἱππεῦσιν, ἔπεμψεν ἐπὶ τὸν χάρακα καὶ πρὸς Ἀντώνιον τὸν ἡγεμόνα τοῦ τάγματος, ὑφ' οὗ ἦν Οὐεργίνιος, ἀξιῶν αὐτὸν κατέχειν τὸν ἄνδρα ἐν ἐπιμελεῖ φυλακῇ, μὴ λάθῃ πυθόμενος τὰ περὶ τὴν θυγατέρα διαδρὰς ἐκ τοῦ χάρακος. Ἔφθησαν δὲ αὐτὸν οἱ τῇ κόρῃ προσήκοντες, Νομιτωρίου τε υἱὸς καὶ ἀδελφὸς Ἰκιλίου, προαποσταλέντες ὑπὸ τῶν ἄλλων, ἀρχομένης ἔτι τῆς καταστάσεως, νεανίαι λήματος πλήρεις ἀπὸ ῥυτῆρος καὶ μετὰ μάστιγος ἐλαθεῖσι τοῖς ἵπποις, πρότερον διανύσαντες τὴν ὁδὸν καὶ τῷ Οὐεργινίῳ τὰ πεπραγμένα διασαφηνίσαντες. Ὁ δὲ τὴν μὲν ἀληθῆ πρὸς Ἀντώνιον αἰτίαν ἀποκρυψάμενος, ἀναγκαίου δέ τινος συγγενοῦς σκηψάμενος πεπύσθαι θάνατον, οὗ τὴν ἐκκομιδήν τε καὶ ταφὴν αὐτὸν ἔδει ποιήσασθαι κατὰ τὸν νόμον, ἀφίεται καὶ περὶ λύχνων ἀφὰς ἤλαυνε μετὰ τῶν μειρακίων κατ' ἄλλας ὁδοὺς, διωγμὸν ἔκ τε τοῦ στρατοπέδου καὶ ἀπὸ τῆς πόλεως δεδοικώς· ὅπερ καὶ συνέβη. Ὅ τε γὰρ Ἀντώνιος, τὰς ἐπιστολὰς δεξάμενος, περὶ πρώτην μάλιστα φυλακὴν, ἴλην ἀπέστειλεν ἱππέων ἐπ' αὐτὸν, ἔκ τε τῆς πόλεως ἕτεροι πεμφθέντες ἱππεῖς δι' ὅλης νυκτὸς ἐφρούρουν τὴν ἀπὸ στρατοπέδου φέρουσαν ὁδόν. Ὡς δὲ ἀπήγγειλεν Ἀππίῳ τις τὸν Οὐεργίνιον ἐληλυθότα παρὰ τὴν ὑπόληψιν, ἔξω τῶν φρενῶν γενόμενος παρῆν μετὰ πολλοῦ στίφους ἐπὶ τὸ βῆμα, καὶ προσάγειν ἐκέλευσε τοὺς τῆς κόρης συγγενεῖς. Προσελθόντων δὲ αὐτῶν, ὁ μὲν Κλαύδιος τοὺς αὐτοὺς πάλιν διεξελθὼν λόγους ἠξίου τὸν Ἄππιον γενέσθαι δικαστὴν τοῦ πράγματος, μηδεμίαν ἀναβολὴν ποιησάμενον, τόν τε μηνυτὴν παρεῖναι λέγων, καὶ τοὺς μάρτυρας καὶ τὴν θεράπαιναν αὐτὴν παραδούς· ἐφ' οἷς ἅπασι πολὺς ὁ προσποιητὸς σχετλιασμὸς ἦν, εἰ μὴ τεύξεται τῶν ἴσων τοῖς ἄλλοις, ὡς πρότερον, ὅτι πελάτης ἦν αὐτοῦ· καὶ παράκλησις, [ἵνα] μὴ τοῖς ἐλεεινότερα λέγουσιν, ἀλλὰ τοῖς δικαιότερα ἀξιοῦσι βοηθεῖν.

XXXIV. Ὁ δὲ τῆς κόρης πατὴρ καὶ οἱ λοιποὶ συγγενεῖς ἀπελογοῦντο περὶ τῆς ὑποβολῆς, πολλὰ καὶ δίκαια καὶ ἀληθῆ λέγοντες, ὡς οὔτε αἰτίαν οὐδεμίαν εἶχεν ὑπερβολῆς εὔλογον ἡ Νομιτωρίου μὲν ἀδελφὴ, Οὐεργινίου δὲ γυνὴ, παρθένος γαμηθεῖσα νέῳ ἀνδρὶ, καὶ οὐ μετὰ πολλοὺς τοῦ γάμου τεκοῦσα

temporis petentibus, nullo amplius dato responso, surrexit, sellamque tolli jussit.

XXXIII. Quum autem mœstus et præ amore furens se ex foro recepisset, statuit virginem cognatis amplius non permittere, sed, simulatque vadimonium obiisset, et producta fuisset, eam per vim abducere, et tum seipsum majore præsidio *prius* munire, ne quam vim a turba pateretur, tumque loca omnia circa tribunal amicorum et clientium multitudine occupare. Ut autem honesto jure hoc facere videretur per speciosam caussam vadimonii a patre deserti, fidissimos equites cum literis in castra misit ad Antonium, legionis ducem, sub quo erat Virginius, rogans eum, ut hominem in accurata custodia retineret, ne clam filiæ casum audiret et ex castris aufugeret. Sed puellæ necessarii eum anteverterunt, ab aliis præmissi sub ipsum illius motus initium, Numitorii filius et Icilii frater, juvenes animis elati, equis effusis habenis et flagro citatis, iter celerius conficientes, et de rebus gestis Virginium certiorem facientes. Ille vero, quum veram caussam Antonium celasset, et se cujusdam cognati necessarii mortem audisse simularet, cujus funus et sepultura sibi ex lege esset curanda, dimissus est : et circa crepusculum serotinum alia via cum adolescentibus est profectus, veritus ne *inimici* se tum ex castris, tum ex urbe persequerentur; quod etiam accidit. Antonius enim, literis ferme circa primam vigiliam acceptis, equitum alam in eum misit; et ex urbe alii equites missi, per totam noctem viam, quæ ex castris ferebat, custodiverunt. Sed quum quidam Appio nunciasset Virginium præter exspectationem venisse, ipse mentis suæ non compos cum magna caterva ad tribunal venit, et puellæ cognatos ad se accedere jussit. Qui quum ad eum accessissent, Claudius, eadem oratione iterum habita, rogabat Appium, ut rei judex esset, nulla mora interposita, et indicem et testes adesse dicens, et ipsam ancillam *ad quæstionem* tradens. In quibus omnibus ingens erat indignationis simulatio nisi, ut ante, idem jus, quod alii, obtinere posset, quod ejus cliens esset : multaque adhibebatur hortatio, ne iis, qui miserabiliora dicerent, sed iis, quorum æquiora essent postulata, opem ferret.

XXXIV. Pater autem puellæ et reliqui cognati partus suppositionem purgabant, multa et æqua et vera dicentes : nullam *scilicet* probabilem caussam suppositionis habuisse Numitorii sororem, Virginii uxorem, quum virgo juveni nupsisset, nec post multos a nuptiis annos peperisset : neque, si maxime voluisset genus alienum

χρόνους· οὔτ' εἰ τὰ μάλιστα ἐβούλετο γένος ἀλλότριον εἰς τὸν ἴδιον οἶκον εἰσαγαγεῖν, δούλης ἀλλοτρίας ἂν ἐλάμβανε παιδίον μᾶλλον, ἢ οὐ γυναικὸς ἐλευθέρας κατὰ γένος, ἢ φιλίαν αὐτῇ προσηκούσης, παρ' ἧς πιστῶς τε ἅμα καὶ βεβαίως ἕξει τὸ ληφθέν. Ἐξουσίαν τ' ἔχουσαν ὁποῖον ἐβούλετο λαβεῖν, ἄρρεν ἂν ἑλέσθαι παιδίον μᾶλλον ἢ θῆλυ. Τεκοῦσαν μὲν γὰρ ἀνάγκη ἦν τὴν τέκνων δεομένην στέργειν καὶ τρέφειν, ὅ τι ἂν ἡ φύσις ἐξενέγκῃ· ὑποβαλλομένην δὲ τὸ κρεῖττον ἀντὶ τοῦ χείρονος εἰκὸς εἶναι λαβεῖν. Πρός τε τὸν μηνυτὴν καὶ τοὺς μάρτυρας, οὓς ὁ Κλαύδιος ἔφη πολλοὺς καὶ ἀξιόχρεως παρέξεσθαι, τὸν ἐκ τῶν εἰκότων παρείχοντο λόγον, ὡς οὐκ ἄν ποθ' ἡ Νομιτωρία πρᾶγμα σιγῆς δεόμενον καὶ δι' ἑνὸς ὑπηρετηθῆναι προσώπου δυνάμενον φανερῶς ἔπραττε καὶ μετὰ μαρτύρων ἐλευθέρων, ἵνα ἐκτραφεῖσαν τὴν κόρην ὑπὸ τῶν κυρίων τῆς μητρὸς ἀφαιρεθείη. Τόν τε χρόνον οὐ μικρὸν ἔλεγον εἶναι τεκμήριον τοῦ μηδὲν ὑγιὲς λέγειν τὸν κατήγορον· οὔτε γὰρ ἂν τὸν μηνυτὴν, οὔτε τοὺς μάρτυρας κατασχεῖν ἐν πεντεκαίδεκα ἔτεσιν ἀπόρρητον τὴν ὑποβολὴν, ἀλλ' ἔτι πρότερον εἰπεῖν. Διαβάλλοντες δὲ τὰς τῶν κατηγόρων πίστεις, ὡς οὔτε ἀληθεῖς οὔτε πιθανὰς, ἀντιπαρεξετάζειν ταύταις ἠξίουν τὰς ἑαυτῶν, πολλὰς καὶ οὐκ ἀσήμους γυναῖκας ὀνομάζοντες, ἃς ἔφασαν « εἰδέναι Νομιτωρίαν ἐγκύμονα γενομένην ἐκ τοῦ περὶ τὴν γαστέρα ὄγκου. Χωρὶς δὲ τούτων τὰς ἐπὶ τοῦ τόκου, καὶ τῆς λοχείας παραγενομένας, διὰ τὸ συγγενὲς καὶ τικτόμενον τὸ παιδίον ἰδούσας, ἐπεδείκνυντο καὶ ἀνακρίνειν ἠξίουν. Ὃ δὲ πάντων τεκμήριον ἦν περιφανέστατον, ἔκ τε τῶν ἀνδρῶν πολλοῖς καὶ γυναικῶν μαρτυρούμενον οὐ μόνον ἐλευθέρων, ἀλλὰ καὶ δούλων, τοῦτο ἔλεγον τελευτῶντες, ὅτι τῷ γάλακτι τῆς μητρὸς ἐτράφη τὸ παιδίον· ἀμήχανον δὲ εἶναι γάλακτος πληρωθῆναι μαστοὺς γυναικὶ μὴ τεκούσῃ. »

XXXV. Ταῦτα καὶ πολλὰ τούτοις ὅμοια παρεχομένων αὐτῶν ἰσχυρὰ, καὶ οὐδένα λόγον ἐναντίον δέξασθαι δυνάμενα, καὶ πολὺν ἐπὶ ταῖς συμφοραῖς τῆς κόρης ἔλεον καταχεομένων, οἱ μὲν ἄλλοι πάντες, ὅσοι συνήκουον τῶν λόγων, τῆς τε μορφῆς οἶκτον ἐλάμβανον, ὁπότ' εἰς τὴν παρθένον ἴδοιεν· καὶ γὰρ ἐν ἐσθῆτι οὖσα πιναρᾷ καὶ κατηφὲς ὁρῶσα καὶ τὸ καλὸν τῶν ὀμμάτων ἐκτήκουσα, τὰς ἁπάντων ἥρπαζεν ὄψεις, οὕτως ὑπεράνθρωπός τις ὥρα περὶ αὐτὴν καὶ χάρις ἦν· καὶ τὸ τῆς τύχης ἀνεκλαίοντο παράλογον, εἰς οἵας ὕβρεις καὶ προπηλακισμοὺς ἐλεύσοιτο ἐξ οἵων ἀγαθῶν. Εἰσῄει τε αὐτοὺς λογισμὸς ὅτι, τοῦ περὶ τῆς ἐλευθερίας νόμου καταλυθέντος, οὐδὲν ἔσται τὸ κωλῦον καὶ τὰς αὐτῶν γυναῖκας καὶ θυγατέρας τὰ αὐτὰ ἐκείνῃ παθεῖν. Ταῦτά τε δὴ καὶ πολλὰ τούτοις ὅμοια ἐπιλογιζόμενοι, καὶ πρὸς ἀλλήλους διαλαλοῦντες, ἔκλαιον. Ὁ δὲ Ἄππιος, οἷα δὴ φύσιν τε οὐ φρενήρης ἀνὴρ, καὶ ὑπὸ μεγέθους ἐξουσίας διεφθαρ-

in suam domum transferre, alienæ servæ infantem potius suscepturam fuisse, quam mulieris ingenuæ sibi genere aut amicitia conjunctæ, a qua infantem acceptum fideliter et constanter, esset habitura: ad hæc quum in ejus esset potestate, utrum vellet accipere, accepturam potius fuisse infantem marem, quam fœminam. Dicebant enim necesse esse eam, quæ peperit, cum liberis indigeat, amare et alere, quodcunque ei natura produxerit: at verisimile esse eam, quæ sibi liberos supponit id, quod est præstantius, deteriori anteponere. Adversus vero indicem et testes, quos Claudius et multos et fide dignos se producturum dicebat, rationem e verisimilibus petitam afferebant, *scilicet* Numitoriam rem, quæ silentio opus haberet, et unius personæ ministerio posset effici, non fuisse facturam propalam et coram ingenuis testibus, ut ipsi puella educata a matris hero adimeretur. Ipsum quoque tempus non parvo esse argumento dicebant, nihil sani ab accusatore dici: nam neque indicem, neque ipsos testes, per quindecim annos suppositionem silentio tectam servaturos fuisse, sed multo ante dicturos. Criminantes autem accusatorum probationes, *ut* neque veras, neque probabiles postulabant, ut suæ cum his collatæ perpenderentur, multas neque ignobiles fœminas nominantes, quas dicebant scire, Numitoriam fuisse gravidam, ex uteri, quem ferebant, gravitate. Deinde præter istas, alias quoque, quæ partui et puerperio interfuerant ob cognationem, et quæ infantem nascentem viderant, ostendebant; et postulabant ut diligenter interrogarentur. Quod autem omnium erat manifestissimum argumentum, quodque multorum, tam virorum, quam mulierum, non solum ingenuorum, sed etiam servorum testimonio comprobari poterat, id postremo loco dixerunt, puellam materno lacte nutritam fuisse. Fieri autem nulla ratione posse, ut mammæ mulieris, quæ non peperit, lacte impleantur.

XXXV. Illis hæc et multa alia hujusmodi argumenta firmissima afferentibus, et quæ nullo modo refutari poterant, et ob puellæ calamitates magnam misericordiam commoventibus, cæteri quidem omnes, qui ista audiebant, quoties virginem intuebantur, ejus formæ miseratione movebantur (illa enim sordidata, atque mœstum vultum dejiciens, pulchrosque oculos tabefaciens, omnium ora in se convertebat; divina adeo forma et venustate ornata erat) et fortunæ iniquitatem inopinatam deflebant, quod puella ex tantis bonis in tantas injurias et contumelias esset ventura. Illudque ipsis in mentem venit, lege libertatis sublata, nihil impedimento futurum, quo minus suæ quoque conjuges et filiæ idem quod illa, paterentur. Hæc igitur et multa alia hujusmodi considerantes, et de iis inter se colloquentes, flebant. At Appius, ut qui nec natura esset sanæ mentis, et potestatis magnitudine corruptus, animo tumente, et visceribus ob puellæ amorem ferventibus, neque ad de-

μένος, οἰδῶν τε τὴν ψυχὴν καὶ ζέων τὰ σπλάγχνα διὰ τὸν ἔρωτα τῆς παιδὸς, οὔτε τοῖς λόγοις τῶν ἀπολογουμένων προσεῖχεν, οὔτε τοῖς δάκρυσιν αὐτῆς ἐπεκλᾶτο τῆς κόρης, τήν τε συμπάθειαν τῶν παρόντων δι' ὀργῆς ἐλάμβανεν, ὡς αὐτὸς δὴ πλείονος ὢν ἄξιος ἐλέου καὶ δεινότερα ὑπὸ τῆς δεδουλωμένης αὐτὸν εὐμορφίας πεπονθώς. Διὰ δὴ ταῦτα πάντα οἰστρῶν λόγον τε ὑπέμεινεν εἰπεῖν ἀναίσχυντον, ἐξ οὗ καταφανὲς ἐγένετο τοῖς ὑπονοοῦσιν, ὅτι τὸ συκοφάντημα κατὰ τῆς κόρης αὐτὸς ἔρραψε, καὶ ἔργον ἐτόλμησε τυραννικὸν πρᾶξαι καὶ ὠμόν.

XXXVI. Ἔτι γὰρ αὐτῶν λεγόντων, ἡσυχίαν γενέσθαι κελεύσας, ἐπειδὴ σιωπή τ' ἐγένετο καὶ πᾶς ὁ κατὰ τὴν ἀγορὰν ὄχλος τὴν ὁρμὴν ἐπελάμβανεν, ἐπιθυμίᾳ γνώσεως τῶν ὑπ' αὐτοῦ λεχθησομένων προαχθεὶς, πολλάκις ἐπιστρέψας τὸ πρόσωπον τῇδε καὶ τῇδε, καὶ τὰ στίφη τῶν ἑταίρων οἷς διειλήφει τὴν ἀγορὰν τοῖς ὄμμασι διαριθμησάμενος, τοιάδ' εἶπεν· « Ἐγὼ δὲ περὶ τοῦδε τοῦ πράγματος, ὦ Οὐεργίνιε, καὶ ὑμεῖς οἱ σὺν τούτῳ παρόντες, οὐ νῦν « πρῶτον ἀκήκοα, ἀλλὰ παλαίτερον ἔτι πρὶν ἢ τήνδε « τὴν ἀρχὴν παραλαβεῖν. Ὃν τρόπον δ' ἔγνων, « ἀκούσατε. Ὁ πατὴρ ὁ Μάρκου Κλαυδίου τουδὶ, « τελευτῶν τὸν βίον, ἠξίωσέ με τὸν υἱὸν αὐτοῦ παῖδα « καταλειπόμενον ἐπιτροπεῦσαι· πελάται δ' εἰσὶ τῆς « οἰκίας ἡμῶν ἐκ προγόνων. Ἐν δὲ χρόνῳ τῷ τῆς « ἐπιτροπείας μήνυσις ἐγένετό μοι περὶ τῆς παιδὸς, « ὡς ὑποβάλοιτο αὐτὴν Νομιτωρία λαβοῦσα παρὰ τῆς « Κλαυδίου δούλης, καὶ τὸ πρᾶγμα ἐξετάσας ἔμαθον « οὕτως ἔχον. Ἐφάπτεσθαι μὲν οὖν ἐμοὶ τῷ ἐπι« τρόπῳ προσῆκε, βέλτιον δὲ ἡγησάμην τούτῳ τὴν « ἐξουσίαν καταλιπεῖν, ὁπότε γένοιτο ἀνὴρ, εἴτε « βουληθείη τὴν παιδίσκην ἀπάγειν, εἴτε διαλύσασθαι « πρὸς τοὺς τρέφοντας αὐτὴν, χρήμασι πεισθεὶς ἢ « χαρισάμενος. Ἐν δὲ τοῖς μεταξὺ χρόνοις ἐγὼ « μὲν εἰς τὰς πολιτικὰς πράξεις ἐγκυλισθεὶς, οὐδὲν « ἔτι τῶν Κλαυδίου πραγμάτων εἶχον ἐν φροντίδι. « Τούτῳ δὲ, ὡς ἔοικε, τὸν ἴδιον ἐξετάζοντι βίον, « καὶ περὶ τῆς παιδίσκης ἡ μήνυσις ἀπεδόθη, καθά« περ ἐμοὶ πρότερον, καὶ οὐδὲν ἄδικον ἀξιοῖ τὴν ἐκ « τῆς ἑαυτοῦ θεραπαίνης γεγονυῖαν ἀπάγειν βουλόμε« νος. Εἰ μὲν οὖν ἀλλήλους ἔπεισαν αὐτοὶ, καλῶς « ἂν εἶχεν· ἐπεὶ δ' εἰς ἀμφισβήτησιν ἦλθε τὸ πρᾶγμα, « μαρτυρῶ τε αὐτῷ ταῦτα, καὶ κρίνω εἶναι τοῦτον « τῆς παιδίσκης κύριον. »

XXXVII. Ὡς δὲ ταῦτα ἤκουσαν ὅσοι μὲν ἦσαν ἀκέραιοί τε καὶ τῶν τὰ δίκαια λεγόντων παράκλητοι, τὰς χεῖρας ἄραντες εἰς τὸν οὐρανὸν, ἀνέκραγον ὀδυρμῷ καὶ ἀγανακτήσει μεμιγμένην κραυγήν· οἱ δὲ τῆς ὀλιγαρχίας κόλακες τὴν ἐπικελεύουσάν τε καὶ θάρσος ἐμποιῆσαι δυναμένην τοῖς κρατοῦσι φωνήν. Ἠρεθισμένης δὲ τῆς ἀγορᾶς, καὶ παντοδαπῶν γεμούσης λόγων τε καὶ παθῶν, σιωπὴν γενέσθαι κελεύσας Ἄππιος ἔλεξεν· « Εἰ μὴ παύσεσθε διαστασιάζοντες τὴν

fensorum verba mentem advertebat, neque ipsius puellæ lacrymis frangebatur, et adstantium commiserationem iniquo animo ferebat, quasi ipse majore miseratione esset dignus, quod gravioribus malis affectus fuisset ab illa excellenti forma, a qua in servitutem fuerat redactus. Ob hæc igitur omnia furore correptus, verbis impudentibus uti non dubitavit (unde qui *id* suspicabantur, plane cognoverunt, illud falsum crimen adversus puellam ab ipso confictum) ac tyrannicum et crudele facinus perpetrare est ausus.

XXXVI. Quum enim illi adhuc loquerentur, ipse silentium fieri jussit, eoque facto, quum omnis turba, quæ in foro erat, impetum suum repressisset, adducta cupiditate cognoscendi, quæ dicturus esset, et ipse vultum sæpe huc et illuc convertisset, catervasque amicorum, quibus varias fori partes occuparat, oculis lustrasset, talem habuit orationem : « Ego vero, Virgini, et vos, qui cum isto adestis, non nunc primum « hanc rem audivi, sed etiam multo ante, quam hunc « magistratum acciperem. Quo autem modo hoc cogno« rim, audite. Pater hujus M. Claudii, quum diem « suum obiret, me rogavit ut filii sui, qui relinquebatur, « tutor essem : sunt enim familiæ nostræ clientes *jam* « *inde* a majoribus. Tutelæ igitur tempore indicatum « est mihi, Numitoriam supposuisse sibi hanc puellam, « a Claudii serva acceptam : atque, re diligenter explo« rata, cognovi, eam ita se habere. Non decebat igitur « me ipsum hoc negotium attingere : sed satius esse « duxi huic potestatem *istam* relinquere ut, quum « ad virilem ætatem venisset, arbitratu suo ancillam « vel abduceret, vel accepta pecunia, aut gratis dimitte« ret, et concederet iis, qui eam alebant. Interea vero « ego, civilibus negotiis implicitus, nullam amplius « Claudii rem curavi. Ad hunc autem, ut verisimile « est, sua bona censentem ancillæ indicia delata sunt, « ut ad me ante; nec quidquam iniqui postulat, quum « suæ ancillæ filiam abducere velit. Si igitur ipsi rem « inter se composuissent, res præclare se haberet : « quoniam vero res in controversiam est deducta, ho« rum ei testimonium perhibeo, eumque *hujus* ancillæ « dominum esse judico. »

XXXVII. Quum autem hæc audivissent, quotquot aderant viri integri, et justa dicentium advocati, manibus in cœlum sublatis, ejulatum cum lamentatione et indignatione mixtum emiserunt : at decemviratus adulatores vocem adhortationis plenam, et quæ fiduciam rerum dominis afferre poterat, *edebant*. Concione autem irritata, et variorum sermonum et affectuum plena, Appius, indicto silentio, ita est locutus : « Nisi « dissidia in urbe serere et nobis adversari desieritis,

« πόλιν καὶ ἀντιστρατηγοῦντες ἡμῖν οἱ ταραχώδεις, « μηδαμῇ χρήσιμοι μήτ' ἐν εἰρήνῃ μήτε κατὰ πολέ- « μους, ὑπὸ τῆς ἀνάγκης σωφρονισθέντες εἴξετε. Μὴ « τούτους οἴεσθε τοὺς ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου καὶ τῆς « ἄκρας φρουροὺς ἐπὶ τοὺς ἔξωθεν πολεμίους ἡμῖν « παρεσκευάσθαι μόνον, ὑμᾶς δὲ τοὺς ἔνδον ὑποκαθη- « μένους καὶ πάντα σήποντας τὰ τῆς πόλεως πράγ- « ματα ἐάσειν. Γνώμην δὴ λαβόντες, κρείττονα ἧς « ἔχετε νῦν ἄπιτε, οἷς μή τι πρᾶγμα, καὶ πράσσετε « τὰ ἑαυτῶν, εἰ σωφρονεῖτε· σὺ δὲ ἄγου τὴν παιδί- « σκην ἔχων, Κλαύδιε, μηδένα δεδοικὼς, δι' ἀγορᾶς· « οἱ γὰρ Ἀππίου σε προπέμψουσι δώδεκα πελέκεις. » Ὡς δὲ ταῦτ' εἶπεν, οἱ μὲν ἄλλοι στένοντες, καὶ τὰ μέτωπα παίοντες, καὶ τὰ δάκρυα κατέχειν οὐ δυνάμενοι, παρεχώρουν ἐκ τῆς ἀγορᾶς· ὁ δὲ Κλαύδιος ἀπῆγε τὴν παῖδα τῷ πατρὶ περιπεπλεγμένην καὶ καταφιλοῦσαν, καὶ ταῖς ἡδίσταις φωναῖς ἀνακαλοῦσαν. Ἐν τοιούτοις δὴ κακοῖς Οὐεργίνιος ὢν, ἔργον εἰς νοῦν βάλλεται πατρὶ μὲν ταλαίπωρον καὶ πικρὸν, ἐλευθέρῳ δὲ ἀνδρὶ καὶ μεγαλόφρονι πρέπον. Αἰτησάμενος γὰρ ἐξουσίαν ἀσπάσασθαι τὴν θυγατέρα τοὺς τελευταίους ἀσπασμοὺς ἐπ' ἐξουσίας, καὶ διαλεχθῆναι μόνῃ ὁπόσα βούλεται, πρὶν ἐκ τῆς ἀγορᾶς αὐτὴν ἀπαχθῆναι, συγχωρήσαντος τοῦ στρατηγοῦ καὶ τῶν ἐχθρῶν μικρὸν ἀναχωρησάντων, ὑπολαβὼν αὐτὴν ἐκλυομένην τε καὶ καταρρέουσαν, τέως μὲν ἀνεκαλεῖτό τε καὶ κατεφίλει καὶ τὰς λιβάδας ἐξέματτε τῶν δακρύων· ἔπειτα κατὰ μικρὸν ὑπάγων, ὡς ἦν ἐγγὺς ἐργαστηρίου μαγειρικοῦ, μάχαιραν ἐξαρπάσας ἀπὸ τῆς τραπέζης, παίει τὴν θυγατέρα διὰ τῶν σπλάγχνων, τοσοῦτον εἰπών· « Ἐλευθέραν σε καὶ εὐσχήμονα, « τέκνον, ἀποστέλλω τοῖς κατὰ γῆς προγόνοις· ζῶσα « γὰρ ταῦτα οὐχὶ ἐξῆν ἔχειν ἀμφότερα διὰ τὸν τύ- « ραννον. » Κραυγῆς δὲ γενομένης, ἡμαγμένην ἔχων τὴν σφαγίδα καὶ αὐτὸς ἀνάμεστος αἵματος γενόμενος, ᾧ προσέφυρεν αὐτὸν ἡ σφαγὴ τῆς κόρης, ἔθει διὰ τῆς πόλεως ἐμμανὴς ἐπὶ τὴν ἐλευθερίαν τοὺς πολίτας καλῶν. Διεκπαισάμενος δὲ τὰς πύλας, ἀνέβη τὸν ἵππον, ὃς ἦν παρεσκευασμένος αὐτῷ, καὶ συνέτεινεν ἐπὶ τὸ στρατόπεδον, Ἰκιλίου τε καὶ Νομιτωρίου τῶν ἀγαγόντων αὐτὸν ἐκ τοῦ χάρακος, νεανίσκων καὶ τότε συμπροπεμπόντων. Ἠκολούθει δὲ αὐτοῖς καὶ ἄλλος ὄχλος δημοτῶν οὐκ ὀλίγος, ὥστε τοὺς σύμπαντας ἀμφὶ τετρακοσίους γενέσθαι.

XXXVIII. Ὁ δὲ Ἄππιος, ὡς τὸ περὶ τὴν κόρην ἐπέγνω πάθος, ἀναπηδᾷ τε ἀπὸ τοῦ δίφρου, καὶ διώκειν τὸν Οὐεργίνιον ἐβούλετο, πολλὰ καὶ λέγων καὶ πράττων ἄκοσμα. Περιστάντων δὲ αὐτὸν τῶν φίλων καὶ μηδὲν ἐξαμαρτάνειν ἀξιούντων, ἀπήει πρὸς ἅπαντας ἀγανακτῶν. Ἤδη δὲ αὐτῷ κατ' οἰκίαν ὄντι προσαγγέλλουσι τῶν ἑταίρων τινὲς, ὅτι περὶ τὸ πτῶμα τῆς κόρης Ἰκίλιός τε ὁ κηδεστὴς καὶ Νομιτώριος ὁ θεῖος σὺν τοῖς ἄλλοις ἑταίροις τε καὶ συγγενέσιν ἑστῶτες, ῥητὰ καὶ ἄρρητα κατ' αὐτοῦ λέ-

« *vos* turbulenti et nusquam, aut pace aut bello utiles, « ab ipsa necessitate edocti et sapientiores facti *nobis* « cedetis. Ne putetis, nos hæc præsidia, quæ sunt « in Capitolio et arce, solum adversus externos hostes « nobis parasse, nosque permissuros ut vos, qui in « urbe considetis, res ejus omnes corrumpatis. Ve- « rum consilio meliore, quam quod nunc habetis, « capto abite, quibus nihil est negotii, atque rerum « vestrarum satagite, si sapitis. Tu vero, Claudi, an- « cillam quam habes, per forum, nullum metuens, « abduc. Nam duodecim Appii secures te prose- « quentur. » His dictis, cæteri quidem gementes, et frontem ferientes, atque lacrymas continere non valentes, de foro decedebant. Claudius vero puellam abducebat, quæ patri implicita adhærebat eumque deosculabatur, et suavissimis vocibus appellabat. Quum igitur Virginius in istiusmodi malis versaretur, facinus animo concepit, patri quidem ærumnosum et acerbum, sed virum ingenuum et magnanimum decens. Nam petita venia libere salutandi postremis salutationibus, et colloquendi cum ea arbitratu suo, remotis omnibus testibus, antequam ex foro abduceretur, eaque a duce impetrata, quum inimici paullum recessissent, susceptam eam, quæ jam dissolvebatur et diffluebat, et se vix sustentabat, primum quidem crebris vocibus vocabat et deosculabatur, et lacrymas cadentes abstergebat : deinde quum, paullatim eam subducens, ad tabernam lanii accessisset, cultrum de mensa arreptum, per filiæ viscera egit, hoc solum effatus : « Liberam te et pudicam, filia, ad manes « tuorum majorum mitto : tibi enim viventi horum neu- « tro ob tyrannum frui licebat. » Orto autem clamore, cruentum gestans cultrum, et ita totus conspersus sanguine, quem puellæ cædes in eum efflarat, per urbem furibundus currebat, cives ad libertatem vocans. Et e portis per vim egressus equum conscendit, qui ei paratus erat, et ad castra contendit, Icilio et Numitorio adolescentibus, qui eum ex castris adduxerant, tunc etiam comitantibus. Eos autem alia etiam turba plebeiorum non exigua sequebatur, ita ut universi essent fere quadringenti.

XXXVIII. Appius vero, ut puellæ casum cognovit, de sella exsiliit, et Virginium persequi volebat, multa indecora et dicens et faciens. Sed circumstantibus eum amicis et, ut nihil peccaret, rogantibus, omnibus infensus abiit. Ei autem, quum jam domi esset, quidam amici nuntiarunt Icilium socerum et Numitorium avunculum, cum aliis amicis et cognatis, circa puellæ cadaver stantes, fanda et infanda adversus eum dicere, et populum ad libertatem vocare. Ille vero, ita iratus ut erat, misit quosdam lictores, jubens in vincula abducere

γουσι, καὶ καλοῦσι τὸν δῆμον ἐπὶ τὴν ἐλευθερίαν. Ὁ δὲ ὑπ' ὀργῆς, ὡς εἶχε τάχους, πέμπει τῶν ῥαβδούχων τινὰς, κελεύσας ἀπάγειν εἰς τὸ δεσμωτήριον τοὺς κεκραγότας καὶ τὸ πτῶμα μεταφέρειν ἐκ τῆς ἀγορᾶς, ἀφρονέστατον πρᾶγμα ποιῶν καὶ τοῖς τότε καιροῖς ἥκιστα ἁρμόττον. Δέον γὰρ ἀποθεραπεύειν τὸν ὄχλον ὀργῆς εἰληφότα δικαίαν πρόφασιν, εἴξαντα μὲν ἐν τῷ παραχρῆμα χρόνῳ, ὕστερον δὲ τὰ μὲν ἀπολογούμενον, τὰ δὲ παραιτούμενον, τὰ δ' ἑτέραις τισὶν εὐεργεσίαις ἀναλαβόντα, ἐπὶ τὸ βιαιότερον ἐνεχθεὶς εἰς ἀπόνοιαν αὐτοὺς ἠνάγκασε τραπέσθαι. Οὐ γὰρ ἀνέσχοντο τῶν ἐπιβαλλομένων ἕλκειν τὴν νεκρὰν, ἢ τοὺς ἄνδρας εἰς τὸ δεσμωτήριον ἀπάγειν, ἀλλ' ἐμβοήσαντες ἑαυτοῖς σὺν ὠθισμῷ τε καὶ πληγαῖς τῶν βιαζομένων, ἐξέβαλον αὐτοὺς ἐκ τῆς ἀγορᾶς. Ὥστε ἠναγκάσθη, ἀκούσας ταῦτα ὁ Ἄππιος, ἅμα συχνοῖς ἑταίροις καὶ πελάταις εἰς τὴν ἀγορὰν πορεύεσθαι, παίειν κελεύων καὶ ἀνείργειν ἐκποδὼν τοὺς ἐν τοῖς στενωποῖς. Πυθόμενοι δὲ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ τῆς ἐξόδου Οὐαλέριός τε καὶ Ὁράτιος, οὓς ἔφην ἡγεμονικωτάτους εἶναι τῶν ἀντιποιουμένων τῆς ἐλευθερίας, πολλὴν καὶ ἀγαθὴν νεότητα περὶ αὐτοὺς ἄγοντες, ἵστανται πρὸ τοῦ νεκροῦ· καὶ ἐπειδὴ πλησίον αὐτῶν οἱ περὶ τὸν Ἄππιον ἐγένοντο, πρῶτον μὲν εἰς λόγους ἐπαχθεῖς καὶ προπηλακισμοὺς κατὰ τῆς ἐξουσίας αὐτῶν ἐχώρουν, ἔπειτα καὶ τὰ ἔργα ὅμοια τοῖς λόγοις παρείχοντο, παίοντές τε καὶ ἀνατρέποντες τοὺς ὁμόσε χωροῦντας.

XXXIX. Ὁ δὲ Ἄππιος, ἀδημονῶν ἐπὶ τῷ παρὰ ἐλπίδα τῆς κωλύσεως, καὶ οὐκ ἔχων ὅ τι χρήσεται τοῖς ἀνδράσι, τὴν ὀλεθριωτάτην ἔγνω βαδίζειν ὁδόν. Ὡς γὰρ ἔτι τοῦ πλήθους αὐτῷ διαμένοντος οἰκείου, ἀναβὰς ἐπὶ τοῦ Ἡφαίστου τὸ ἱερὸν ἐκάλει τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν, καὶ κατηγορεῖν ἐπειρᾶτο τῶν ἀνδρῶν παρανομίαν τε καὶ ὕβριν, ἐξουσίᾳ δημαρχικῇ καὶ ἐλπίδι κούφῃ ἐπαιρόμενος, ὅτι συναγανακτήσας ὁ δῆμος αὐτῷ παρήσει ῥίψαι τοὺς ἄνδρας κατὰ τῆς πέτρας. Οἱ δὲ περὶ τὸν Οὐαλέριον, ἕτερον τόπον τῆς ἀγορᾶς καταλαβόμενοι, καὶ τὸ πτῶμα τῆς παρθένου θέντες ὅθεν ὑπὸ πάντων ὀφθήσεσθαι ἔμελλεν, ἑτέραν συνῆγον ἐκκλησίαν, καὶ πολλὴν ἐποιοῦντο τοῦ τε Ἀππίου καὶ τῶν ἄλλων ὀλιγαρχικῶν κατηγορίαν. Ἔμελλέ τε, ὅπερ εἰκὸς ἦν, οὓς μὲν τὸ ἀξίωμα τῶν ἀνδρῶν, οὓς δὲ ὁ τῆς κόρης ἔλεος, δεινὰ καὶ πέρα δεινῶν διὰ τὸ ἀτυχὲς κάλλος παθούσης, οὓς δὲ αὐτὸς ὁ τῆς ἀρχαίας καταστάσεως πόθος εἰς ταύτην τὴν ἐκκλησίαν παρακαλῶν, πλείους τῶν ἑτέρων συνάξειν, ὥστε ὀλίγους τινὰς ὑπολειφθῆναι περὶ τὸν Ἄππιον, αὐτοὺς τοὺς ὀλιγαρχικούς· ἐν οἷς ἦσάν τινες οὐκέτι τῆς ὀλιγαρχίας αὐτῶν ἀκροώμενοι διὰ πολλὰς προφάσεις, ἀλλὰ, εἰ γένοιτο ἰσχυρὰ τὰ τῶν ἐναντίων, ἄσμενοι χωρήσειν ἐπ' ἐκείνους. Ἐρημούμενον δὴ θεωρῶν ἑαυτὸν ὁ Ἄππιος, ἠναγκάσθη μεταγνῶναι καὶ ἀπελθεῖν ἐκ τῆς ἀγορᾶς· ὃ καὶ μάλιστα ὤνησεν αὐτόν. Βαλλόμενος γὰρ ὑπὸ τοῦ δημοτικοῦ πλήθους,

eos, qui vociferati fuerant, et cadaver e foro in alium locum transferre : rem stultissimam et illis temporibus minime convenientem faciens. Quum enim debuisset delenire turbam, quæ justam iræ caussam habebat, et tunc quidem cedere, postea vero partim sese purgare, partim deprecari, partim aliquibus aliis beneficiis *eorum benevolentiam* iterum sibi conciliare, *ille tamen* ad rationem violentiorem provectus, eos ad desperationem adegit. Neque enim tulerunt eos, qui aggressi fuerant cadaver trahere, et viros in carcerem abducere : sed seipsi clamore sublato adhortati eos, qui vim faciebant, impetu et vulneribus foro expulerunt. Ita ut Appius, his auditis, coactus fuerit cum multis amicis et clientibus in forum venire, jubens cædi et submoveri, ac de medio tolli, qui in compitis erant. Quum autem, quo consilio ille ex suis ædibus esset egressus, intellexissent Valerius et Horatius (quos dixi præcipuos duces fuisse eorum, qui se in libertatem vindicabant) multa et strenua iuventute stipati, ante cadaver constiterunt. Et quum Appius cum sua factione propius ad eos accessisset, primum quidem ad verba acerba et ad contumelias contra eorum potestatem provecti sunt : deinde vero facta verbis respondentia addiderunt, cædendo et evertendo, quotquot secum congredi fuissent ausi.

XXXIX. At Appius, mœstus et iniquo animo ferens illam animadversionem, quæ contra spem suam acciderat, quum nesciret, quomodo se cum illis hominibus gerere deberet, viam maxime exitialem ingredi statuit. Nam, quasi adhuc plebs in eodem amore erga eum perseveraret, adscendit in Vulcani ædem et populum ad concionem vocavit, et illorum virorum iniquitatem atque contumeliam accusare conatus est, tribunitia potestate et spe inani elatus, qua sperabat fore ut populus secum indignatus sibi permitteret viros illos præcipites dare. At Valerius ejusque socii, occupata alia fori parte, et cadavere virginis collocato, ubi ab omnibus conspici posset, alteram concionem convocarunt, et longa accusatione in Appium et alios decemviratus fautores sunt invecti. Atque accidit ut alios quidem (uti verisimile erat) illorum virorum dignitas, alios ipsius puellæ miseratio, quæ injurias atroces et plus quam atroces, ob suam infelicem formam perpessa fuerat, alios ipsum prioris reipublicæ status desiderium, quod eos ad concionem istam invitabat, cogeret; ita ut isti contrariam factionem numero superarent : quare pauci quidam circa Appium remanserunt, *nimirum* illi ipsi, qui decemviratus fautores erant : inter quos nonnulli erant, qui eorum magistratui amplius non obtemperabant ob multas caussas; sed, si res adversariorum corroboratæ fuissent, lubenter in illos impetum facturi erant. Quum autem Appius se *ab omnibus*

καλὰς ἔτισεν ἂν αὐτῷ τὰς δίκας. Μετὰ τοῦτο ἐξουσίας ὅσης ἐβούλοντο τυχόντες, οἱ περὶ τὸν Οὐαλέριον ἐνεφοροῦντο τῶν κατὰ τῆς ὀλιγαρχίας λόγων καὶ τοὺς ἔτι ἐνδοιάζοντας ἐξεδημαγώγουν. Ἔτι δὲ μᾶλλον ἐξηλλοτρίωσαν τὸν πολιτικὸν ὄχλον οἱ τῆς κόρης συγγενεῖς, κλίνην τε κομίσαντες εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ τὸν ἄλλον κόσμον, τὸν ἐπιτάφιον οἷον ἐδύναντο πολυτελέστατον παρασκευάσαντες, καὶ τὴν ἐκφορὰν τοῦ σώματος διὰ τῶν ἐπιφανεστάτων τῆς πόλεως ποιησάμενοι στενωπῶν, ὅθεν ὑπὸ πλείστων ὀφθήσεσθαι ἔμελλεν. Ἐξεπήδων γὰρ ἐκ τῶν οἰκιῶν γυναῖκές τε καὶ παρθένοι, τὸ πάθος ἀποδυρόμεναι, αἱ μὲν ἄνθη καὶ στεφάνους βάλλουσαι κατὰ τῆς κλίνης, αἱ δὲ τελαμῶνας ἢ μίτρας, αἱ δὲ ἀθύρματα κομίζουσαι παρθενικὰ, καί πού τινες καὶ πλοκάμων ἀποκειράμεναι βοστρύχους. Ἄνδρες τε συχνοὶ, λαμβάνοντες ἐκ τῶν πλησίον ἐργαστηρίων τὰ μὲν ὠνῇ, τὰ δὲ χάριτι, συνεπεκόσμουν τοῖς προσφόροις δωρήμασι τὴν ἐκκομιδὴν, ὥστε περιβόητον ἀνὰ τὴν πόλιν γενέσθαι τὸ κῆδος, καὶ προθυμίαν ἅπαντας καταλαβεῖν τῆς τῶν ὀλιγαρχικῶν καταλύσεως. Ἀλλ' οἱ φρονοῦντες τὰ τῆς ὀλιγαρχίας ὅπλα ἔχοντες μέγα παρεῖχον αὐτοῖς δέος, οἵ τε περὶ τὸν Οὐαλέριον οὐκ ἠξίουν αἵματι πολιτικῷ τὸ νεῖκος διαιρεῖν.

XL. Τὰ μὲν δὴ κατὰ τὴν πόλιν ἐν τοιαύταις ἦν ταραχαῖς. Οὐεργίνιος δὲ, ὃν ἔφην αὐτόχειρα γενέσθαι τῆς ἑαυτοῦ θυγατρὸς, ἀπὸ ῥυτῆρος ἐλαύνων τὸν ἵππον ἀφικνεῖται περὶ λύχνων ἀφὰς ἐπὶ τὸν πρὸς Ἀλγιδῷ χάρακα, τοιοῦτος οἷος ἐκ τῆς πόλεως ἐξέδραμεν, αἵματι πεφυρμένος ἅπας καὶ τὴν μαγειρικὴν σφαγίδα διὰ χειρὸς ἔχων. Ἰδόντες δὲ αὐτὸν οἱ πρὸ τοῦ στρατοπέδου τὰς φυλακὰς φυλάττοντες, ἐν ἀπόρῳ τ' ἦσαν ὅ τι πέπονθεν εἰκάσαι, καὶ παρηκολούθουν ὡς ἀκουσόμενοι μέγα πρᾶγμα καὶ δεινόν. Ὁ δὲ τέως μὲν ἐπορεύετο κλαίων καὶ διασημαίνων τοῖς ὁμόσε χωροῦσιν ἀκολουθεῖν· ἐξέτρεχον δ' ἐκ τῶν σκηνῶν, ἃς διεπορεύετο μεταξὺ δειπνοῦντες ἅπαντες ἀθρόοι, φανοὺς ἔχοντες καὶ λαμπάδας, ἀγωνίας πλήρεις καὶ θορύβῳ περιχεόμενοι περὶ αὐτὸν ἠκολούθουν. Ἐπεὶ δ' εἰς τὸν ἀναπεπταμένον τοῦ στρατοπέδου τόπον ἦλθεν, ἐπὶ μετεώρου τινὸς στὰς, ὥστε ὑπὸ πάντων ὁρᾶσθαι, διηγεῖτο τὰς καταλαβούσας αὐτὸν συμφορὰς, μάρτυρας τῶν λόγων παρεχόμενος τοὺς σὺν αὐτῷ παρόντας ἐκ τῆς πόλεως. Ὡς δὲ κατέμαθεν ὀλοφυρομένους τε πολλοὺς καὶ δακρύοντας, εἰς ἱκεσίας καὶ δεήσεις αὐτῶν ἐτράπετο, μὴ περιϊδεῖν μήτε αὐτὸν ἀτιμώρητον γενόμενον μήτε τὴν πατρίδα προπηλακιζομένην. Λέγοντι δὲ αὐτῷ ταῦτα πολὺ τὸ βουλόμενον ἐξ ἁπάντων ἀκούειν καὶ ἐπικελευόμενον λέγειν ἐγίνετο. Τοιγάρτοι καὶ θρασύτερον ἤδη καθήπτετο τῆς ὀλιγαρχίας διεξιὼν, ὡς πολλῶν μὲν ἀφείλοντο τὰς οὐσίας οἱ δέκα, πολλῶν δὲ πληγαῖς ᾐκίσαντο τὰ σώματα, παμπόλλους δὲ φυγεῖν ἠνάγκασαν ἐκ τῆς πατρίδος οὐδὲν ἀδικήσαντας, γυναικῶν τε ὕβρεις, καὶ παρθένων ἐπιγάμων ἁρπαγὰς,

destitutum videret, sententiam mutare, et de foro decedere coactus est. Quod etiam ei maxime profuit. Nam, telis a multitudine plebeia petitus, pœnas se dignas persolvisset. Postea Valerius cum suis potestatem, quantam volebant adeptus, ad satietatem usque in decemviratum est invectus et eos, qui adhuc dubii erant, sua oratione confirmavit. Sed multo magis *a decemviris* urbanam turbam alienarunt puellæ cognati, lecto in forum delato, et reliquo ornatu funebri, quam magnificentissime potuerunt, apparato, et funere per illustrissima urbis compita elato, unde a plurimis conspici possent. Nam ex ædibus exsiliebant et mulieres et virgines, casum illum lugentes, atque aliæ flores et corollas in lectum jaciebant, aliæ fascias aut zonas, aliæ vittas virginalis comæ, nonnullæ etiam detonsos crinium tortorum cincinnos : et multi viri, ex proximis officinis capientes alia pretio, alia gratis, exsequias donis convenientibus simul ornabant. Adeo ut illud funus per totam urbem esset celebre, et omnes ad decemviratum abrogandum parati essent. Sed qui decemviratus partibus favebant, quod arma habuerint, magnum terrorem illis incutiebant : et Valerius cum suis nolebat civili sanguine litem dirimere.

XL. Res igitur urbanæ ita turbatæ erant. At Virginius, quem dixi propria manu filiam suam occidisse, laxatis habenis equo citato, circa vespertinum crepusculum ad castra, quæ ad Algidum erant, pervenit, ita ut ex urbe effugerat, totus sanguine conspersus, et lanii cultrum in manu tenens. Quem quum vidissent, qui pro castris excubabant, non poterant conjectare, quidnam ei accidisset, eumque sequebantur, ut rem magnam et atrocem audituri. Ille vero, primum quidem inter eundum flebat, et obviis quibusque significabat ut se sequerentur. Excurrebant vero ex tentoriis, dum cœnarent, per quæ media ipse transibat, omnes conglobati cum facibus et lucernis, angoris et tumultus pleni, eique circumfusi sequebantur. Quum autem in patentem castrorum locum venisset, stans in parte quadam edita, ut ab omnibus conspici posset, calamitates suas, in quas inciderat, narravit, testes verborum suorum exhibens eos, qui ex urbe secum venerant. Postquam vero multos et lugentes et lacrymantes animadvertit, eos suppliciter orare cœpit ne aut se inultum manere, aut patriam contemni paterentur. Eo autem hæc dicente, omnes cupidi erant audiendi, eumque hortabantur, ut rem totam aperiret; quapropter tunc audacius in decemviratum cœpit invehi. Quum autem narrasset multos a decemviris suis fortunis spoliatos, multos verberibus contumeliose cæsos, et permultos nullo suo merito ex patria fugere coactos : quumque insolentiam in mulieres, et virginum nubilium raptus, et puerorum ingenuorum contumelias, et alia eorum iniqua et crudelia facinora recensuisset : « Atque his,

καὶ παίδων ἐλευθέρων προπηλακισμοὺς, καὶ τὰς ἄλλας αὐτῶν παρανομίας τε καὶ ὠμότητας ἐπιλογιζόμενος· « Καὶ ταῦτα, ἔφη, προπηλακίζουσιν ἡμᾶς οἱ μήτε « νόμῳ τὴν ἐξουσίαν ἔχοντες, μήτε ψηφίσματι βουλῆς « ἢ δήμου συγχωρήματι λαβόντες· ὁ γὰρ ἐνιαύσιος « αὐτοῖς τῆς ἀρχῆς χρόνος, ὃν ἐχρῆν αὐτοὺς ἄρξαντας « ἑτέροις παραδοῦναι τὰ κοινὰ, παρελήλυθεν· ἀλλ' ἐκ « τοῦ βιαιοτάτου τῶν τρόπων πολλὴν δειλίαν καὶ « μαλακίαν καταγνόντες ἡμῶν ὥσπερ γυναικῶν. Εἰσ- « ελθέτω δὴ λογισμὸς ἕκαστον ὑμῶν ὧν τε αὐτὸς πέ- « πονθε καὶ ὧν οἶδεν ἑτέρους παθόντας· καὶ εἴ τις « ὑμῶν, δελεαζόμενος ὑπ' αὐτῶν ἡδοναῖς τισιν ἢ χά- « ρισιν, οὐ πεφόβηται τὴν ὀλιγαρχίαν, οὐδὲ δέδοικε μὴ « καὶ ἐπ' αὐτὸν ἔλθοι ποτὲ σὺν χρόνῳ τὰ δεινὰ, μα- « θὼν ὅτι τυράννοις οὐδέν ἐστι πιστὸν, οὐδὲ ἀπὸ « εὐνοίας αἱ τῶν κρατούντων δίδονταί τισι χάριτες, « καὶ πάντα τὰ ὅμοια τούτοις, μεταγνώτω· καὶ μιᾷ « διανοίᾳ χρησάμενοι πάντες ἐλευθεροῦτε ἀπὸ τῶν τυ- « ράννων τὴν πατρίδα, ἐν ᾗ θεῶν τε ὑμῖν ἱερὰ ἵδρυ- « ται καὶ θῆκαι προγόνων εἰσὶν, οὓς ὑμεῖς τιμᾶτε « μετὰ θεοὺς, καὶ γηραιοὶ πατέρες τροφεῖα πολλὰ « καὶ ἄξια τῶν πόνων ἀπαιτοῦντες, γυναῖκές τε κατὰ « νόμους ἐγγυηθεῖσαι, καὶ θυγατέρες ἐπίγαμοι φρον- « τίδος οὐ μικρᾶς δεόμεναι τοῖς ἔχουσι, καὶ γοναὶ « παίδων ἀρρένων, οἷς ὀφείλεται δίκαια φύσεως καὶ « προγόνων. Οἰκίας γὰρ δὴ καὶ κλήρους καὶ χρή- « ματα σὺν πολλοῖς κτηθέντα πόνοις ὑπὸ πατέρων καὶ « ὑμῶν σιωπῶ· ὧν οὐδὲν ὑμῖν ἔξεστι βεβαίως ἔχειν, « ἕως ἂν ὑπὸ τῶν δέκα τυραννῆσθε.

XLI. « Οὔτε σωφρόνων οὔτε γενναίων ἐστὶν ἀν- « θρώπων τὰ μὲν ἀλλότρια κτᾶσθαι δι' ἀνδραγαθίαν, « τὰ δ' οἰκεῖα περιορᾶν ἀπολλύμενα διὰ μαλακίαν, « οὐδὲ πρὸς μὲν Αἰκανοὺς καὶ Οὐολούσκους καὶ Σα- « βίνους καὶ τοὺς ἄλλους περιοίκους ἅπαντας πολε- « μεῖν μακροὺς καὶ ἀδιαλείπτους πολέμους ὑπὲρ ἀρ- « χῆς καὶ δυναστείας, πρὸς δὲ τοὺς παρὰ νόμον « ἄρχοντας ὑμῶν μὴ θέλειν ἄρασθαι τὰ ὅπλα ὑπὲρ « ἀσφαλείας τε καὶ ἐλευθερίας. Οὐκ ἀναλήψεσθε τὸ « φρόνημα τῆς πατρίδος; οὐ παραστήσεται λογισμὸς « ὑμῖν τῆς ἀρετῆς τῶν γονέων ἄξιος, οἳ διὰ μιᾶς γυ- « ναικὸς ὕβριν ὑφ' ἑνὸς τῶν Ταρκυνίου παίδων ὑβρι- « σθείσης, καὶ διὰ τὴν συμφορὰν ταύτην ἑαυτὴν δια- « χρησαμένης, οὕτως ἠγανάκτησαν ἐπὶ τῷ πάθει καὶ « παρωξύνθησαν καὶ κοινὴν ἁπάντων ἡγήσαντο τὴν « ὕβριν, ὥστε οὐ μόνον Ταρκύνιον ἐξέβαλον ἐκ τῆς « πόλεως, ἀλλὰ καὶ τὸ βασιλικὸν πολίτευμα κατέλυ- « σαν, καὶ τὸ λοιπὸν ἀπεῖπαν μηδένα Ῥωμαίων ἄρ- « χειν διὰ βίου τὴν ἀνυπεύθυνον ἀρχὴν, αὐτοί τε « τοὺς μεγίστους ὀμόσαντες ὅρκους, καὶ κατὰ τῶν « ἐγγόνων ἀρὰς, ἐάν τι παρὰ ταῦτα ποιῶσι, καταρασά- « μενοι; Ἔπειτα ἐκεῖνοι μὲν ἑνὸς οὐκ ἤνεγκαν ἀκολά- « στου μειρακίου, τυραννικὴν ὕβριν εἰς ἓν σῶμα ἐλεύ- « θερον γενομένην, ὑμεῖς δὲ πολυκέφαλον τυραννίδα, « πάσῃ παρανομίᾳ τε καὶ ἀσελγείᾳ χρωμένην, καὶ

« inquit, contumeliis nos afficiunt ii, qui nec ex le- « gibus hanc potestatem habent, neque ex senatus- « consulto, aut populi concessu, eam acceperunt. (nam « magistratus eorum tempus annum, quo exacto eos « aliis reipublicæ gubernacula tradere oportebat, jam « præteriit) sed per maximam violentiam imperium « sibi usurpant nobis, tanquam mulieribus magnæ « ignaviæ et mollitiei damnatis. Ergo unicuique ves- « trum veniant in mentem ea, quæ et ipse est passus, « et quæ scit alios esse perpessos, ac si quis vestrum, « aliquibus voluptatibus, aut beneficiis, ab iis captus, « non formidat decemviratum, nec veretur ne ullo un- « quam temporis progressu calamitates se quoque in- « vadant; ille, ubi cognorit in tyrannis nullam esse « fidem, neque a potentibus benevolentiæ caussa in « aliquos beneficia et cætera omnia hujusmodi con- « ferri, sententiam mutet: atque omnes uno ore et « communi consensu patriam a tyrannis liberate, in qua « et deorum templa sunt exstructa, et monumenta ma- « jorum, qui secundo loco post deos a vobis honorantur, « ut *in qua sunt* patres senes, qui educationis præmia « multa atque suis laboribus digna reposcunt, et conju- « ges legitime vobis desponsatæ, et filiæ nubiles, quarum « non parva cura iis, penes quos sunt, gerenda est, et « soboles filiorum marium, quibus jura naturæ majo- « rum debentur. Nam domos et hæreditaria prædia « et pecunias, multis laboribus a majoribus et vobis « ipsis quæsitas, silentio prætereo: quorum nihil con- « stanter possidere vobis licebit, quamdiu sub tyrannico « decemvirorum dominatu eritis.

XLI. « Non est prudentium, neque generosorum ho- « minum, res alienas fortitudine quærere, et pati suas « per ignaviam amitti: atque cum Æquis, Volscis, Sa- « binis, et omnibus finitimis gentibus pro principatu et do- « minatu bella diuturna assiduaque gerere, sed adversus « eos, qui vobis præter leges imperant, arma pro salute « et libertate vestra capere nolle. Quin patrios animos « resumitis? quin vobis in mentem venit virtus majori- « bus digna, qui ob injuriam ab uno Tarquinii filio uni « mulieri illatam, et quæ ob illam calamitatem manus « sibi ipsi attulerat, adeo ob cladem illam indignati et « exasperati sunt, eamque contumeliam omnibus com- « munem duxerunt, ut non solum Tarquinium ex « urbe expulerint, sed etiam regium dominatum sustu- « lerint, et in posterum vetuerint, ne quis perpetuum « imperium et nullis reddendis rationibus obnoxium in « Romanos gereret; ipsique gravissimum jusjurandum « jurati, posterisque diras imprecationes, si quid contra « hæc fecissent, imprecati? Et illi unius intemperantis « adolescentis tyrannicam injuriam ingenuæ personæ « illatam non tulerunt, vos vero feretis multorum « capitum tyrannidem, omni iniquitate et libidine uten- « tem, et in posterum multo majore usuram, si nunc « ipsam patiamini? Non mihi soli fuit filia, quæ forma « cæteras superaret, quam Appius aperte violare et

« ἔτι μᾶλλον χρησομένην, ἐὰν νῦν ἀνάσχησθε, « ὑπομενεῖτε; Οὐχ ἐμοὶ μόνῳ θυγάτηρ ἐγένετο, διαφέ- « ρουσα τὴν ὄψιν ἑτέρων, ἣν ἀπὸ τοῦ φανεροῦ βιάζε- « σθαι καὶ προπηλακίζειν Ἄππιος ἐπεβάλετο, ἀλλὰ « καὶ ὑμῶν εἰσι πολλοῖς τοῖς μὲν θυγατέρες, τοῖς δὲ « γαμεταὶ, τοῖς δὲ νεανίαι παῖδες εὐπρεπεῖς, οὓς τί « κωλύσει πρὸς ἄλλου τινὸς τῶν δέκα τυράννων, ἢ « καὶ πρὸς αὐτοῦ τοῦ Ἀππίου ταὐτὰ παθεῖν; εἰ μή « τις ἄρα θεῶν ἐστιν ἐγγυητὴς, ὡς, ἐὰν τὰς ἐμὰς ταύ- « τας συμφορὰς ἀτιμωρήτους ἐάσητε, οὐχ ἐφ' ὑμῶν « πολλοὺς τὰ ὅμοια δεινὰ ἥξει, ἀλλὰ μέχρι τῆς ἐμῆς « θυγατρὸς ὁ τυραννικὸς ἔρως προελθὼν στήσεται, καὶ « περὶ τὰ λοιπὰ σώματα παίδων τε καὶ παρθένων « σωφρονήσει. Πολλῆς μέντοι μωρίας καὶ σκαιό- « τητος, σαφῶς ἴστε, τὰ ὑπονοούμενα ταῦτα ὡς οὐκ « ἔσται λέγειν. Ἀόριστοι γὰρ αἱ τῶν τυράννων ἐπι- « θυμίαι κατὰ τὸ εἰκὸς, οἷα δὴ μήτε νόμον ἔχουσαι « κωλυτὴν μήτε φόβον. Ἐμοί τε δὴ πράττοντες « τιμωρίαν δικαίαν, καὶ ὑμῖν αὐτοῖς ἀσφάλειαν ἵνα « μὴ ταὐτὰ πάθητε παρασκευαζόμενοι, διαρρήξατε « ἤδη ποτὲ τοὺς χαλινοὺς, ὦ σχέτλιοι· ἀναβλέψατε « ὀρθοῖς ὄμμασι πρὸς τὴν ἐλευθερίαν. Ἐπὶ τίνι γὰρ « ἑτέρᾳ προφάσει μᾶλλον ἀγανακτήσετε ἢ ταύτῃ, ὅτι « τὰς τῶν πολιτῶν θυγατέρας ὡς δούλας ἀπάγουσιν οἱ « τύραννοι, καὶ μετὰ μαστίγων νυμφαγωγοῦσιν; ἐν « ποίῳ δὲ τὸ ἐλεύθερον φρόνημα ἀναλήψεσθε καιρῷ « τὸν νῦν παρέντες, ἐν ᾧ τὰ ὅπλα περὶ τοῖς σώμασιν « ἔχετε; »

XLII. Ἔτι δὲ αὐτοῦ λέγοντος, ἀνεβόησαν οἱ πολλοὶ τιμωρήσειν ὑπισχνούμενοι, καὶ τοὺς ἡγεμόνας τῶν λόχων ἐξ ὀνόματος ἐκάλουν, ἀξιοῦντες ἔργου ἔχεσθαι, καὶ ἐκ τοῦ φανεροῦ πολλοὶ παριόντες, ἐθάρρουν λέγειν, εἴ τι δεινὸν ἦσαν πεπονθότες. Μαθόντες δὲ τὰ γινόμενα οἱ πέντε ἄνδρες, οὓς ἔφην ἡγεῖσθαι τῶν ταγμάτων, δείσαντες μή τις ἐπ' αὐτοὺς τῶν ὄχλων ὁρμὴ γένηται, συνέδραμον εἰς τὸ στρατήγιον ἅπαντες καὶ μετὰ τῶν φίλων ἐσκόπουν, ὅπως παύσουσι τὴν ταραχὴν, τὰ οἰκεῖα ὅπλα περιστησάμενοι. Ὡς δ' ἐπύθοντο ἀπεληλυθότας ἐπὶ τὰς σκηνὰς, λήξαντά τε καὶ παυσάμενον τὸν θόρυβον, ἀγνοοῦντες ὅτι τῶν ἑκατοντάρχων τοῖς πλείοσι δεδογμένον ἦν δι' ἀπορρήτων συνωμοσιῶν ἀπόστασιν πράττειν καὶ συνελευθεροῦν τὴν πατρίδα, ἔκριναν, ἐπειδὰν ἡμέρα τάχιστα γένηται, τὸν μὲν ἐκταράττοντα τοὺς ὄχλους Οὐεργίνιον συλλαβόντας ἔχειν ἐν φυλακῇ, τὰς δὲ δυνάμεις ἀναστήσαντας ἐκ τοῦ χάρακος ἄγειν ἐπὶ τοὺς πολεμίους, καὶ τὴν κρατίστην αὐτῶν τῆς χώρας ἐγκαθημένους δῃοῦν, περὶ τῶν ἐν τῇ πόλει πραττομένων μηδὲν τοὺς σφετέρους ἔτι ἐῶντας πολυπραγμονεῖν, τὰ μὲν διὰ τὰς ὠφελείας, τὰ δὲ διὰ τοὺς ἐσομένους ὑπὲρ αὐτῶν ἑκάστοτε ἀγῶνας. Ἐγίνετο δὲ αὐτοῖς οὐδὲν τῶν ἐκ διαλογισμοῦ· οὐδὲ γὰρ τὸν Οὐεργίνιον εἴασαν οἱ λοχαγοὶ καλούμενον εἰς τὸ στρατήγιον ἀπελθεῖν, ὑποπτεύοντες, μή τι πάθοι

« contumelia afficere est aggressus : sed vobis etiam « sunt multæ, atque aliis quidem filiæ, aliis vero uxores, « aliis adolescentuli egregia forma præditi. Quos quid « impediet, quo minus ab alio quopiam decem tyran- « norum, aut ab ipsomet Appio, eadem patiantur? nisi « forte deorum aliquis spondeat fore ut, si hasce meas « calamitates inultas sinatis, hujusmodi mala paucos « vestrum invadant; sed tyrannicus iste amor, ad meam « usque filiam progressus, *ibi* consistat, et erga reliqua « tam puerorum, quam puellarum virginum corpora se « modeste ac pudice gerat. Est tamen magnæ stulti- « tiæ et fatuitatis (certo scitote) affirmare hæc, quæ *a* « *vobis* cogitantur, non eventura. Nam tyrannorum « cupiditates sunt infinitæ, ut verisimile est, quippe « quæ neque legibus, neque metu cohibentur. Meam « igitur injuriam jure vindicantes et vobis ipsis, ne ea- « dem patiamini, firmum præsidium parantes, nunc « tandem frena, o miseri, disrumpite : *et* rectis oculis « libertatem spectate Quam enim aliam ob causam « magis, quam ob istam indignabimini, quando civium « Romanorum filias tanquam servas decem tyranni « abripiunt, et liberos animos resumetis; si præsentem « prætermiseritis, quando armati estis? »

XLII. Eo adhuc loquente, multi clamarunt se ejus injurias ulturos pollicentes : moxque ordinum ductores nominatim evocarunt, rogantes ut rem aggrederentur : multique progressi, si quid mali fuissent perpessi, id aperte dicere audebant. At quinque viri, quos legionibus præfectos fuisse dixi, quum cognovissent quid rerum gereretur, veriti ne quis turbæ impetus in se fieret, omnes in prætorium concurrerunt, et cum amicis consultare cœperunt, si qua ratione illum tumultum sedare possent, suis circumsepti. Sed quum accepissent, *eos* in sua tentoria se recepisse, atque tumultum cessasse et sedatum esse, ignorantes majorum centurionum partem decrevisse, facta occulta conjuratione, defectionem facere et communi consensu patriam liberare statuerunt; ubi quam primum dies illucesceret, Virginium, qui turbas concitabat, comprehendere, et in custodia retinere; et motis inde castris in hostes proficisci, et præstantissimam agri eorum partem, castris ibi positis, vastare; nec sinere milites suos amplius de rebus, quæ in urbe gererentur, curiosius inquirere, idque partim ob prædam, partim ob assidua certamina pro eorum unoquoque futura. Sed nihil eorum, quæ cogitarant, ipsis successit. Neque centuriones permiserunt ut Virginius vocatus prætorium adiret, veriti ne quid ei accideret mali. Quin et disseminatum illum rumorem, *nimirum* quod vellent turbam in hostes ducere, *ipsis* exprobra-

δεινὸν, ἀλλὰ καὶ τὸν] διαληφθέντ[α λόγον, ὡς] ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἀγαγεῖν τοὺς λόχους ἐβούλοντο, [κατωνείδιζον] λέγοντες· « Ὡς καλῶς ἡμῶν ἐστρατηγή« κατε καὶ πρότερον, ἵνα καὶ νῦν λαβόντες ἐλπίδας « ἀκολουθῶμεν ὑμῖν, οἵτινες ὅσην οὔπω πρότερον « ἕτεροι Ῥωμαίων ἡγεμόνες ἔκ τε αὐτῆς ἄγοντες τῆς « [ἀπεδείξασθε, κακῶς] στρατοπεδευσάμενοι, καὶ « τὴν ἑαυτῶν χώραν ὡς ὑπὸ τῶν πολεμίων [κατα« πόλεως στρατιὰν, καὶ ἀπὸ τῶν συμμάχων ἀγεί« ραντες, οὔτε [τινὰ νίκην ἢ βλάβην ἐποιήσατε « κατὰ] τῶν ἐχθρῶν, ἀλλ' ἀνανδρίαν τε καὶ ἀπειρίαν « δῃωθεῖσαν] πτωχοὺς καὶ ἀπόρους ἡμᾶς ἐποιήσατε « ἁπάντων, ὅσοι κ[ρατοῦντες τοῖς ὅπλοις τῶν ἐναν« τίων] ἐνικῶμεν ταῖς μάχαις, ὅτε ὑμῶν κρείττους « ἦσαν στρατηγοί· τρόπαιά τε καθ' ἡμῶν ἀνιστᾶσι, « καὶ σκηνὰς καὶ ἀνδράποδα καὶ ὅπλα καὶ χρήματα « διηρπακότες ἔχουσι τὰ ἡμέτερα. »

LXIII. Ὁ δὲ Οὐεργίνιος ὑπό τε ὀργῆς καὶ ἐκ τοῦ μηδὲν ἔτι δεδοικέναι τοὺς ἡγεμόνας αὐθαδέστερον αὐτῶν καθήπτετο, λυμεῶνάς τε καὶ ὀλέθρους τῆς πατρίδος ἀποκαλῶν, καὶ παραινῶν τοῖς λοχαγοῖς ἅπασιν ἀραμένους τὰ σημεῖα οἴκαδε ἀπάγειν τὴν στρατιάν. Ὀρρωδούντων δ' ἔτι τῶν πολλῶν τὰ ἱερὰ σημεῖα κινεῖν, ἔπειτα τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς στρατηγοὺς καταλιπεῖν οὔτε ὅσιον οὔτε ἀσφαλὲς εἶναι πᾶσι νομιζόντων· ὅ τε γὰρ ὅρκος ὁ στρατιωτικὸς, ὃν ἁπάντων μάλιστα ἐμπεδοῦσι Ῥωμαῖοι, τοῖς στρατηγοῖς ἀκολουθεῖν κελεύει τοὺς στρατευομένους, ὅποι ποτ' ἂν ἄγωσιν, ὅ τε νόμος ἀποκτείνειν ἔδωκε τοῖς ἡγεμόσιν ἐξουσίαν τοὺς ἀπειθοῦντας ἢ τὰ σημεῖα καταλιπόντας ἀκρίτους· ταῦτα δὴ δι' εὐλαβείας αὐτοὺς ἔχοντας ὁρῶν Οὐεργίνιος, ἐδίδασκεν ὅτι λέλυκεν αὐτῶν τὸν ὅρκον ὁ νόμος, ἐπειδὴ νόμῳ μὲν ἀποδειχθέντα δεῖ τὸν στρατηγὸν ἄρχειν τῶν δυνάμεων, ἡ δὲ τῶν δέκα ἀνδρῶν ἐξουσία παράνομος ἦν ὑπερβαλοῦσα τὸν ἐνιαύσιον χρόνον εἰς ὃν ἀπεδείχθη. Τὸ δὲ τοῖς μὴ κατὰ νόμον ἄρχουσι ποιεῖν τὸ κελευόμενον οὐκ εὐπείθειαν εἶναι καὶ εὐσέβειαν, ἀλλ' ἄνοιαν καὶ μανίαν. Ταῦτ' ἀκούσαντες, ὀρθῶς λέγεσθαι ἡγούμενοι, καὶ παρακελευόμενοί τε ἀλλήλοις καί τι καὶ θάρσος ἐκ τοῦ δαιμονίου λαβόντες, αἴρονται τὰ σημεῖα καὶ προῆγον ἐκ τοῦ χάρακος. Ἔμελλον δὲ, ὅπερ εἰκὸς ἐν ποικίλοις τε ἤθεσι καὶ οὐχ ἅπασι τὰ κράτιστα διανοουμένοις, ἔσεσθαί τινες οἱ μένοντες ἅμα τοῖς ὀλιγάρχαις καὶ στρατιῶται καὶ λοχαγοὶ, πλὴν οὐ τοσοῦτοι τὸ πλῆθος, ἀλλ' ἐλάττους παρὰ πολὺ τῶν ἑτέρων. Οἱ δ' ἐξελθόντες ἐκ τοῦ στρατοπέδου, δι' ὅλης ἡμέρας ἐπιπορευθέντες, ἑσπέρας καταλαβούσης παρῆσαν εἰς τὴν πόλιν, οὐδενὸς ἐξαγγείλαντος αὐτῶν τὴν ἔφοδον, καὶ συνετάραξαν τοὺς ἔνδον οὐ μετρίως πολέμιον οἰομένους στρατὸν εἰσεληλυθέναι· κραυγή τε καὶ δρόμος ἄτακτος ἀνὰ τὴν πόλιν ἦν. Οὐ μὴν ἐπὶ πολύν γε διέμεινεν ἡ ταραχὴ χρόνον, ὥστε κακόν τι γενέσθαι δι' αὐτήν. Διεξιόντες

bant, dicentes : « Quam bene nos et ante ductastis, ut et « nunc in bonam spem veniamus et vos sequamur qui, « quum tantum exercitum, quantum nondum antehac « ulli alii Romani duces, tam ex ipsa urbe duxeritis, « quam ex sociis collegeritis, nullam tamen ab hostibus « victoriam reportastis, neque ullo detrimento eos af« fecistis; sed ignaviam et imperitiam *duntaxat* os« tendistis, quod male castra metati fueritis et, ves« tra ipsorum regione ut hostili devastata, mendicos « nos atque omnium inopes effeceritis. Et quos antea « armorum vi in prœliis superabamus, quum duces « vobis præstantiores haberemus, ii etiam jam tropæa « contra nos erigunt; atque tentoriis, mancipiis, armis, « pecuniisque direptis, nostra sibimet habent. »

XLIII. Virginius vero, præ ira et quod duces nihil amplius timeret, liberius in eos invehebatur, labefactores atque pestes patriæ appellans, omnesque centuriones adhortans ut, sublatis signis, copias domum reducerent. Multis autem adhuc præ metu non audentibus movere sacra signa; deinde neque pium, neque tutum, toti exercitui fore existimantibus, duces et imperatores deserere : nam et militare sacramentum (quod omnium maxime imperatoribus servant Romani) militantes sequi jubet, quocunque *imperatores* duxerint; et ipsa lex ducibus potestatem dat occidendi, indicta caussa, eos qui contumaces essent, aut qui signa desererent. Quum igitur Virginius videret, eos hæc timere, docebat eorum sacramentum lege esse solutum, quod imperatorem legitime creatum copiis imperare oporteret, decemvirorum vero potestatem contra leges esse, quod annuum tempus præteriisset, in quod designata fuerat. Imperata autem facere eorum, qui non ex lege imperant, non obedientiam et pietatem, sed dementiam et insaniam esse. Illi, his auditis, et recte eum dicere ducentes, se invicem cohortati, et quadam etiam audacia a numine accepta, signa sustulerunt et ex castris exiverunt. In variis autem ingeniis, iisque non omnibus optime sentientibus, ut verisimile est, nonnulli etiam milites et centuriones cum decemviris mansuri erant, sed non tot numero, at aliis longe pauciores. Qui vero ex castris exierant, toto die itinere facto, circa vespertini temporis adventum in urbem venerunt, ipsorum adventu a nullis nuntiato : eosque, qui in urbem erant, non mediocriter turbarunt, qui existimabant, hostilem exercitum ingressum esse : clamorque exortus, et concursus incompositus per totam urbem factus est. Verumtamen non diu duravit tumultus ille, ita ut aliquid mali propterea accideret. Nam *illi* per compita transeuntes clamabant se amicos esse, et pro reipublicæ commodo in urbem ingressos : factaque eorum verbis responde-

γὰρ τοὺς στενωποὺς ἐβόων, ὅτι φίλοι τ' εἰσὶ καὶ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς πόλεως εἰσεληλύθασι, καὶ τὰ ἔργα ὅμοια παρείχοντο τοῖς λόγοις, ἀδικοῦντες οὐδένα. Ἀφικόμενοι δ' εἰς τὸν καλούμενον Ἀουεντῖνον· ἔστι δὲ τῶν ἐμπεριεχομένων ἐν τῇ Ῥώμῃ λόφων οὗτος ἐπιτηδειότατος ἐνστρατοπεδεύεσθαι· περί τε τὸ τῆς Ἀρτέμιδος ἱερὸν τίθενται τὰ ὅπλα, τῇ θ' ἑξῆς ἡμέρᾳ κρατυνάμενοι τὸν χάρακα, καὶ χιλιάρχους δέκα τῶν κοινῶν ἀποδείξαντες κυρίους, ὧν ἡγεμὼν ἦν Μάρκος Ὄππιος, ἔμενον ἐφ' ἡσυχίας.

XLIV. Ἧκον δὲ αὐτοῖς ἐπίκουροι μετ' οὐ πολὺ, καὶ ἀπὸ τῆς ἐν Φιδήνῃ στρατιᾶς οἱ κράτιστοι τῶν τριῶν ταγμάτων λοχαγοὶ, πολλὴν δύναμιν ἐπαγόμενοι, ἀλλοτρίως μὲν ἔτι πάλαι διακείμενοι πρὸς τοὺς ἐκεῖ στρατηγοὺς, ἐξ οὗ Σίκκιον τὸν πρεσβευτὴν ἀπέκτειναν, ὥσπερ ἔφην, δεδιότες δὲ ἄρξαι τῆς ἀποστάσεως πρότεροι, ὡς οἰκείων ὄντων τῇ δεκαδαρχίᾳ τῶν ἐν Ἀλγιδῷ πέντε ταγμάτων, τότε δὲ ἐπειδὴ τὴν ἐκείνων ἀπόστασιν ἐπέγνωσαν, ἀγαπητῶς τὸ συμβὰν ἀπὸ τῆς τύχης δεξάμενοι. Ἡγεμόνες δὲ καὶ τούτων τῶν ταγμάτων ἦσαν δέκα χιλίαρχοι καθ' ὁδὸν ἀποδειχθέντες, ὧν ἐπιφανέστατος Σέξτος Μάλιος ἦν. Ἐπεὶ δὲ συνέμιξαν ἀλλήλοις, θέμενοι τὰ ὅπλα, τοῖς εἴκοσι χιλιάρχοις ἐπέτρεψαν ἅπαντα ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ λέγειν τε καὶ πράττειν. Ἐκ δὲ τῶν εἴκοσι τοὺς ἐπιφανεστάτους ἀπέδειξαν δύο προβούλους, Μάρκον Ὄππιον καὶ Σέξτον Μάλιον· οὗτοι βουλευτήριον ἐξ ἁπάντων καταστησάμενοι τῶν λοχαγῶν, μετ' ἐκείνων ἅπαντα διετέλουν πραγματευόμενοι. Ἀδήλου δ' ἔτι τοῖς πολλοῖς τῆς διανοίας αὐτῶν οὔσης, Ἄππιος μὲν, οἷα δὴ συγγινώσκων ἑαυτῷ τῆς παρούσης ταραχῆς αἰτίῳ γεγονότι καὶ τῶν προσδοκωμένων δι' αὐτὴν ἔσεσθαι κακῶν, οὐκέτι τῶν κοινῶν οὐδὲν ἠξίου πράττειν, ἀλλὰ κατ' οἶκον ἔμενεν· ὁ δὲ σὺν αὐτῷ τεταγμένος ἐπὶ τῆς πόλεως, Σπόριος Ὄππιος, διαταραχθεὶς κατ' ἀρχὰς καὶ αὐτὸς, ὡς αὐτίκα μάλα τῶν ἐχθρῶν σφισιν ἐπιθησομένων καὶ ἐπὶ τούτῳ ἡκόντων, ἐπειδὴ κατέμαθεν οὐδὲν νεωτερίσαντας αὐτοὺς, ὑφέμενος τοῦ δέους ἐκάλει τὴν βουλὴν εἰς τὸ συνέδριον ἐκ τῶν οἰκιῶν κατ' ἄνδρα μεταπεμπόμενος. Ἔτι δὲ αὐτῶν συλλεγομένων, ἧκον οἱ ἐκ τῆς ἐν Φιδήνῃ στρατιᾶς ἡγεμόνες, ἀγανακτοῦντες ἐπὶ τῷ καταλελεῖφθαι τοὺς χάρακας ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἀμφοτέρους, καὶ τὴν βουλὴν πείθοντες ἀξίαν τοῦ πράγματος ὀργὴν κατ' αὐτῶν λαβεῖν. Ἐπεὶ δὲ ἀγορεύειν ἕκαστον ἔδει, Λεύκιος μὲν Κορνήλιος ἔφη δεῖν ἀπιέναι τοὺς κατέχοντας τὸν Ἀουεντῖνον αὐθημερὸν ἐπὶ τοὺς ἑαυτῶν χάρακας, καὶ τὰ κελευόμενα ὑπὸ τῶν στρατηγῶν ἐπιτελεῖν μηδενὸς ὄντας τῶν γεγονότων ὑποδίκους, πλὴν τῶν αἰτίων τῆς ἀποστάσεως μόνων· τούτοις δὲ προσθεῖναι δίκας τοὺς στρατηγούς. Ἐὰν δὲ μὴ ποιῶσι ταῦτα, βουλεύειν περὶ αὐτῶν τὸ συνέδριον ὡς ἐκλελοιπότων τὴν τάξιν, ἐφ' ἣν ἐτάχθησαν ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων, καὶ περὶ τὸν στρατιωτικὸν ἠσε-

bant, quia nullam injuriam faciebant. Profecti autem in eum collem, qui Aventinus vocatur (est autem omnium collium, qui Romanis muris cinguntur, ad castra ponenda maxime aptus) castra ad ædem Dianæ posuerunt. Postridie vero, munito vallo, decemque tribunis militum creatis, qui summæ rerum præessent, quorum princeps erat Marcus Oppius, in castris quiete se continuerunt.

XLIV. Nec multo post auxilio ipsis venerunt ex castris, quæ Fidenis erant, præstantissimi quique trium legionum centuriones, cum ingentibus copiis; qui quum jampridem animo ab illis ducibus alieno essent, ex quo Siccium legatum (ut dixi) occiderant, nec tamen defectionis initium facere auderent, quod amicæ essent decemviris quinque legiones, quæ in Algido erant tunc, ubi illorum defectionem cognoverunt, fortunæ eventum cupide amplexi sunt. At his etiam legionibus præerant decem tribuni militum in itinere creati, inter quos maxime illustris erat Sextus Manlius. Hi, conjunctis utriusque copiis, castrisque positis, viginti tribunis militum negotium dederunt ut, quidquid esset e republica dicerent et facerent. Ex illis autem viginti duos maxime illustres consilii principes crearunt, M. Oppium et Sextum Manlium. Isti, ex omnibus centurionibus consilio constituto, res omnes assidue cum illis agebant. Quum autem adhuc plebs ignoraret, quænam esset eorum mens, Appius, quippe quod conscius sibi esset, se præsentis tumultus, et malorum, quæ ob eum exspectabantur, auctorem fuisse, nullo modo amplius se reipublicæ administrationi volebat immiscere; sed se domi continebat. Sp. vero Oppius, qui una cum eo urbi præfectus fuerat, ipse quoque principio turbatus, quasi confestim hostes se essent invasuri, et ad hoc ipsum venirent, ubi cognovit eos nihil rerum novarum moliri, deposito metu, patres in curiam convocavit, domo viritim eos accersens. Dum autem illi adhuc cogerentur ex castris, quæ Fidenis erant, duces venerunt; qui moleste ferebant utraque castra a militibus deserta, senatuique suadebant, ut pro rei gravitate in illos animadverterent. Quum autem unicuique sententia esset dicenda, L. Cornelius dixit oportere eos, qui in Aventino consederant, eo ipso die sua castra repetere, et ducum imperata facere, ita ut nemo culpæ reus fieret, aut in judicium vocaretur, præter solos defectionis auctores. De his autem *oporteret* duces pœnas sumere. Quod si *illi* hæc non fecissent, senatum de illis statuere, ut de desertoribus ordinum, in quibus fuerant a ducibus collocati, utque de militaris sacramenti viola-

θηκότων ὅρκον. Λεύκιος δὲ Οὐαλέριος . . . .
. . . .

Ἀλλ' ὑπὲρ τῶν Ῥωμαϊκῶν νόμων, οὓς ἐν ταῖς δώδεκα δέλτοις ἀναγεγραμμένους εὕρομεν, οὔτε μηδένα ποιήσασθαι λόγον ἥρμοττεν, οὕτω σεμνῶν ὄντων καὶ τοσαύτην ἐχόντων διαφορὰν παρὰ τὰς Ἑλληνικὰς νομοθεσίας, οὔτε περαιτέρω τοῦ δέοντος προβαίνειν, ἐκμηκύναντας τὴν περὶ αὐτῶν ἱστορίαν.

XLV. Οἱ δὲ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς δεκαδαρχίας τὴν ὕπατον ἀρχὴν πρῶτοι παρὰ τοῦ δήμου λαβόντες ἐπὶ τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας, ὥσπερ ἔφην, Λεύκιος Οὐαλέριος, Ποτῖτος καὶ Μάρκος Ὁράτιος Βαρβάτος, αὐτοί τε δημοτικοὶ τὰς φύσεις ὄντες καὶ παρὰ τῶν προγόνων ταύτην διαδεδεγμένοι τὴν πολιτείαν, τὰς ὑποσχέσεις φυλάττοντες, ἃς ἐποιήσαντο πρὸς τοὺς δημοτικούς, ὅτε ἀποθέσθαι τὰ ὅπλα συνέπειθον αὐτούς, ὡς πάντα τὰ συμφέροντα τῷ δήμῳ πολιτευσόμενοι, νόμους ἐκύρωσαν ἐν ἐκκλησίαις λοχίτισι, δυσχεραινόντων μὲν τῶν πατρικίων, αἰδουμένων δὲ ἀντιλέγειν, ἄλλους τέ τινας, οὓς οὐ δέομαι γράφειν, καὶ τὸν κελεύοντα τοὺς ὑπὸ τοῦ δήμου τεθέντας ἐν ταῖς φυλετικαῖς ἐκκλησίαις νόμους ἅπασι κεῖσθαι Ῥωμαίοις ἐξ ἴσου, τὴν αὐτὴν ἔχοντας δύναμιν τοῖς ἐν ταῖς λοχίτισιν ἐκκλησίαις τεθησομένοις. Τιμωρίαι δὲ προσέκειντο τοῖς καταλύουσιν ἢ παραβαίνουσι τὸν νόμον, ἐὰν ἁλῶσι, θάνατος καὶ δήμευσις τῆς οὐσίας. Οὗτος ὁ νόμος ἐξέβαλε τὰς ἀμφισβητήσεις τῶν πατρικίων, ἃς ἐποιοῦντο πρὸς τοὺς δημοτικοὺς πρότερον, οὐκ ἀξιοῦντες τοῖς ὑπ' ἐκείνων τεθεῖσι νόμοις πειθαρχεῖν, οὐδὲ ὅλως τὰ ἐν ταῖς φυλετικαῖς ἐκκλησίαις ἐπικυρούμενα κοινὰ τῆς πόλεως ἁπάσης δόγματα νομίζοντες, ἀλλ' αὐτοῖς μόνοις ἐκείνοις ἴδια· ὅ τι δ' ἂν ἡ λοχῖτις ἐκκλησία γνῷ, τοῦτο ἡγούμενοι σφίσι τ' αὐτοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις πολίταις τετάχθαι. Εἴρηται δὲ καὶ πρότερον, ὅτι ἐν μὲν ταῖς φυλετικαῖς ἐκκλησίαις οἱ δημοτικοὶ καὶ πένητες ἐκράτουν τῶν πατρικίων, ἐν δὲ ταῖς λοχίτισιν ἐκκλησίαις οἱ πατρίκιοι, παρὰ πολὺ τῶν ἄλλων ἐλάττους ὄντες, περιῆσαν τῶν δημοτικῶν.

XLVI. Τούτου κυρωθέντος ὑπὸ τῶν ὑπάτων τοῦ νόμου σὺν ἄλλοις τισὶν, ὥσπερ ἔφην, δημοτικοῖς, εὐθὺς οἱ δήμαρχοι καιρὸν ἐπιτήδειον ἥκειν νομίζοντες, ἐν ᾧ τιμωρήσονται τοὺς περὶ τὸν Ἄππιον, εἰσαγγελίας ᾤοντο δεῖν ποιήσασθαι κατ' αὐτῶν, οὐχ ἅμα πάντας ὑπάγοντες ἐπὶ τὴν δίκην, ἵνα μηδὲν ἀλλήλους ὠφελῶσιν, ἀλλὰ καθ' ἕνα· ῥᾷον γὰρ οὕτως ὑπελάμβανον εὐμεταχειρίστους ἔσεσθαι. Σκοπούμενοι δὲ ἀπὸ τίνος ἂν ἄρξαιντο ἐπιτηδειοτάτου, τὸν Ἄππιον πρῶτον ἔγνωσαν εὐθύνειν, τῶν τε ἄλλων ἀδικημάτων ἕνεκα μισούμενον ὑπὸ τοῦ δήμου, καὶ τῶν νεωστὶ περὶ τὴν παρθένον γενομένων παρανομιῶν. Ἑλόντες μὲν γὰρ τοῦτον εὐπετῶς ἐδόκουν καὶ τῶν ἄλλων κρατήσειν· εἰ δὲ ἀπὸ τῶν ταπεινοτέρων ἄρξαιντο, μαλακωτέρας ὑπελάμβανον τὰς ὀργὰς τῶν

toribus. L. vero Valerius *adversabatur ei*. . . . . Sed de Romanis legibus, quas in duodecim tabulis scriptas invenimus, neque nullam facere mentionem decebat, quum adeo sint venerandæ, et adeo excellant, ut Græcis legibus longe sint præstantiores, neque ultra modum progredi longiore de eis instituta narratione.

XLV. Qui autem post sublatum decemvirale imperium consulatum primi comitiis centuriatis a populo acceperunt, fuerunt, ut dixi, L. Valerius Potitus et M. Horatius Barbatus, qui et ipsi quum essent natura sua populares, et a majoribus hanc reipublicæ administrandæ rationem per successionem accepissent, servantes promissa, quæ plebeiis fecerant, quando illis persuaserunt, ut arma deponerent, se *scilicet* in reipublicæ administratione omnium plebis commodorum rationem habituros; leges centuriatis sanxerunt (patriciis quidem id ægre ferentibus; sed tamen præ pudore contradicere non audentibus) cum alias quasdam, quas a me scribi non est opus, tum quæ jubebat, leges, quæ a plebe tributis comitiis latæ fuissent, ex quo omnibus Romanis esse latas, et eamdem vim habere, quam quæ centuriatis comitiis ferrentur : quam legem si quis abrogaret aut « transgrederetur, eum, si criminis convictus esset, « morte mulctari *jubebant*, et bona ejus publicari. » Hæc lex sustulit controversias, quæ ante erant inter plebeios et patricios, qui legibus latis ab illis parere nolebant, et qui nullo modo ea, quæ tributis comitiis fuissent sancita, pro communibus totius reipublicæ decretis habebant, sed hæc ad ipsos solos plebeios pertinere existimabant : sed quidquid centuriatis comitiis fuisset statutum, id et pro seipsis et pro aliis civibus statutum putabant. Dictum autem est et ante, in tributis comitiis patricios a plebeiis et pauperibus vinci; in centuriatis vero plebeios a patriciis superari, licet isti numero, aliis essent longe inferiores.

XLVI. Hac lege a consulibus perlata, cum aliis quibusdam plebeiis, ut dixi, statim tribuni, tempus opportunum rati, quo Appium atque ejus collegas ulciscerentur, diem illis dicendam existimabant, et in jus non omnes simul, ne se mutuo juvarent, sed singulos vocandos *ac ducendos* : ita enim facilius eos capi posse arbitrabantur. Considerantes autem, a quonam potissimum initium ducere deberent, statuerunt primum Appium reum agere, qui cum aliarum injuriarum caussa plebi erat odiosus, tum vero ob scelera novissime in virginem perpetrata. Nam si hunc cepissent, *reumque peregissent*, existimabant alios quoque facile a se capi, *atque reos peragi* posse. Sed si ab humilioribus initium fecissent, verebantur, ne ira civium mollior esset in viros illustrissimos, qui postremo loco rei fierent, si in primo

πολιτῶν πρὸς τοὺς ἐπιφανεστάτους καὶ τελευταίους κρινομένους ἔσεσθαι, συντονωτέρας οὔσας ἐπὶ τοῖς προτέροις ἀγῶσιν, ὃ πολλάκις ἤδη συνέβη. Ταῦτα βουλευσάμενοι συνέσχον τοὺς ἄνδρας, Ἀππίου δὲ Οὐεργίνιον ἔταξαν ἄνευ κλήρου κατηγορεῖν. Εἰσαγγέλλεται δὴ μετὰ τοῦτο εἰς τὸν δῆμον Ἄππιος, ὑπὸ τοῦ Οὐεργινίου κατηγορηθεὶς ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας, καὶ αἰτεῖται χρόνον εἰς ἀπολογίαν. Ἀπαχθεὶς δ' εἰς τὸ δεσμωτήριον, ἵνα φυλάττηται μέχρι δίκης· οὐ γὰρ ἐδόθη ἐγγύησις αὐτῷ πρὶν ἐπιστῆναι τὴν ἀποδειχθεῖσαν ἡμέραν τῆς κρίσεως· ἐν τοῖς δεσμοῖς ἀποθνήσκει, ὡς μὲν ἡ τῶν πολλῶν ὑπόληψις ἦν ἐξ ἐπιταγῆς τῶν δημάρχων· ὡς δὲ οἱ τὴν αἰτίαν ἀπολύσασθαι βουλόμενοι διεφήμιζον, αὐτὸς ἑαυτὸν ἀναρτησάμενος βρόχῳ. Μετ' ἐκεῖνον Σπόριος Ὄππιος, εἰσαχθεὶς εἰς τὸν δῆμον ὑφ' ἑτέρου τῶν δημάρχων Ποπλίου Νομιτωρίου, καὶ τυχὼν ἀπολογίας, ἁπάσαις ἁλίσκεται ταῖς ψήφοις, καὶ παραδοθεὶς εἰς τὸ δεσμωτήριον, αὐθημερὸν ἀποθνήσκει. Οἱ δὲ λοιποὶ τῶν δέκα πρὶν εἰσαγγελθῆναι φυγαῖς αὑτοὺς ἐζημίωσαν. Τὰς δὲ οὐσίας τῶν ἀνῃρημένων καὶ τῶν φευγόντων οἱ ταμίαι τῆς πόλεως ἀνέλαβον εἰς τὸ δημόσιον. Εἰσαγγέλλεται δὲ καὶ Μάρκος Κλαύδιος, ὁ τὴν παρθένον ἐπιβαλόμενος ὡς δούλην ἀπάγειν ὑπὸ τοῦ μνηστῆρος αὐτῆς Ἰκιλίου· καὶ τὴν αἰτίαν εἰς τὸν ἐπιτάξαντα παρανομεῖν Ἄππιον ἀναφέρων θανάτου μὲν ἀπολύεται, φυγῇ δὲ ἀϊδίῳ ζημιοῦται, τῶν δὲ ἄλλων τῶν ὑπηρετησάντων τι παράνομον τοῖς ὀλιγάρχαις οὐδεὶς ἔσχεν ἀγῶνα δημόσιον, ἀλλὰ πᾶσιν ἄδεια ἐδόθη. Ὁ δὲ τοῦτο τὸ πολίτευμα εἰσηγησάμενος ἦν Μάρκος Δοέλλιος ὁ δήμαρχος, ἀχθομένων ἤδη τῶν πολλῶν, καὶ τῶν πολεμίων . . . . . γενέσθαι προσδοκώντων.

LXVII. Ἐπεὶ δὲ αἱ κατὰ πόλιν ἐπαύσαντο ταραχαί, συναγαγόντες τὴν βουλὴν οἱ ὕπατοι δόγμα κυροῦσιν ἐξάγειν τὸν στρατὸν ἐπὶ τοὺς πολεμίους διὰ ταχέων. Ἐπικυρώσαντος δὲ τοῦ δήμου τὰ ψηφισθέντα ὑπὸ τῆς βουλῆς, Οὐαλέριος μὲν, ἅτερος τῶν ὑπάτων, τὴν ἡμίσειαν ἔχων τοῦ στρατοῦ μοῖραν, ἐξῆγεν ἐπί τε Αἰκανοὺς καὶ Οὐολούσκους· συνῆλθε γὰρ ἀμφότερα τὰ ἔθνη. Ἐπιστάμενος δὲ τοὺς Αἰκανοὺς ἐκ τῶν προτέρων κατορθωμάτων αὔχημα προσειληφότας καὶ εἰς πολλὴν καταφρόνησιν τῆς Ῥωμαίων δυνάμεως ἐπαρθέντας, ἔτι μᾶλλον ἐβούλετο ἐπᾶραι καὶ θρασυτέρους ποιῆσαι, δόξαν οὐκ ἀληθῆ παρασχὼν, ὡς ὀρρωδῶν εἰς χεῖρας ἰέναι πρὸς αὐτοὺς, καὶ πάντα δεδιότος ἐποίει. Χωρίον τε γὰρ εἰς στρατοπεδείαν ὑψηλὸν καὶ δυσπρόσιτον ἐξελέξατο, τάφρον τε βαθεῖαν περιεβάλετο, καὶ χάρακας ἤγειρεν ὑψηλούς. Προκαλουμένων δὲ τῶν πολεμίων αὐτὸν εἰς μάχην πολλάκις, καὶ κακιζόντων τὴν ἀνανδρίαν, ἠνείχετο μένων ἐφ' ἡσυχίας. Ἐπεὶ δ' ἔγνω τὴν κρατίστην τῶν πολεμίων δύναμιν ἐπὶ προνομὴν τῆς Ἑρνίκων τε καὶ Λατίνων γῆς ἐξεληλυθυῖαν, ἐν δὲ τῷ χάρακι φυλακὴν οὔτε πολλὴν καταλειπομένην οὔτε

certamine esset vehementior: quod jam sæpe accidit. Hoc igitur consilio capto, *cæteros* cohibuerunt: sed Virginio mandarunt, ut extra sortem Appium accusaret. Post hæc igitur Appius, in concione a Virginio accusatus, ad populum delatus est, tempusque ad caussam dicendam petiit. Abductus autem in carcerem, ut usque ad judicii diem servaretur, (neque enim vades dandi potestas ei est facta) antequam dies judicio destinata venisset, is vinculis obiit, idque, ut multorum fuit suspicio, tribunorum jussu; ut vero divulgarunt, qui crimen illud diluere volebant, ipse laqueo se suspenderat. Post illum Sp. Oppius ad populi judicium est ductus, ab alio tribuno plebis P. Numitorio, et impetrata caussæ dicendæ potestate, omnibus suffragiis damnatus est; et in vincula conjectus, eodem die mortuus est At reliqui de decemvirorum numero, antequam dies ipsis diceretur, se ipsi exsilio mulctarunt. Bona autem, tum interemtorum, tum profugorum, quæstores urbani occuparunt, et pecuniam ex illorum venditione redactam in ærarium intulerunt. Dies quoque M. Claudio, qui virginem, ut servam, abducere usus fuerat, ab Icilio ejus sponso dicta. Atque ille, quum culpam rejicere in Appium, a quo se injuriam illam facere jussum dicebat, capitali supplicio est liberatus: sed perpetuo exsilio est mulctatus. Ex cæteris vero, qui aliquam iniquam operam decemviris navarant, nullus publicum judicium subiit, sed omnibus impunitas data. Istius autem consilii auctor fuit M. Duellius, tribunus plebis, civibus jam moleste *eam rem* ferentibus, et tandem se quoque pro hostibus habitum iri putantibus.

XLVII. Sedatis autem urbanis tumultibus, senatusconsultum fecerunt, quod jubebat quam celerrime in hostes exercitum educi. Quum autem senatusconsultum plebiscito confirmatum fuisset, Valerius, alter consul, cum dimidia copiarum parte profectus est in Æquos et Volscos. Hæ enim gentes in unum convenerant. Quum autem sciret Æquos ex superioribus victoriis spiritus sumpsisse, et cum magna Romanarum copiarum contemtione venisse, eorum animos magis efferre volebat, eosque audaciores reddere, non veram opinionem præbens, quasi præ metu manum cum illis conserere non auderet, atque omnia timentis signa dabat. Nam et locum castris ponendis editum, et accessu difficilem delegit, et fossam profundam circumduxit, altumque vallum erexit. Hostibus autem eum sæpius ad pugnam provocantibus, eique ignaviam exprobrantibus, hoc perferebat, et se quiete continebat. Sed ubi cognovit hostilium copiarum præstantissimam partem ad populandum Hernicorum et Latinorum agrum profectam, et in castris præsidium neque magnum neque firmum relictum,

ἀγαθὴν, τοῦτον εἶναι νομίσας τὸν καιρὸν ἐπιτήδειον, ἐξῆγε κεκοσμημένην τὴν στρατιὰν, καὶ παρέταξεν ὡς εἰς μάχην. Οὐδενός τε ἀντεπιόντος ἐκείνην μὲν τὴν ἡμέραν ἐπεῖχε, τῇ δ' ἑξῆς ἐπὶ τὴν ἀποσκευὴν αὐτῶν ἦγεν οὐ σφόδρα ὀχυρὰν οὖσαν. Μαθόντες δὲ πολιορκούμενον τὸν χάρακα οἱ προεξεληλυθότες ἐπὶ τὰς προνομὰς ταχέως ἧκον, πλὴν οὐχ ἅμα καὶ ἐν κόσμῳ, σποράδες δὲ καὶ κατ' ὀλίγους ὡς ἕκαστοι εἶχον ἐπιφαινόμενοι· οἵ τ' ἐκ τοῦ χάρακος, ἐπεὶ τοὺς σφετέρους προσιόντας ἐθεάσαντο, θρασύτεροι γεγονότες ἐξῆλθον ἀθρόοι. Καὶ γίνεται μέγας ἀγὼν καὶ φόνος ἐξ ἀμφοτέρων πολὺς, ἐν ᾧ νικήσαντες οἱ Ῥωμαῖοι, τούς τε συστάδην μαχομένους ἐτρέψαντο, καὶ τοὺς φεύγοντας ἐπιδιώκοντες, οὓς μὲν ἀπέκτειναν, οὓς δὲ αἰχμαλώτους ἔλαβον, τοῦ δὲ χάρακος αὐτῶν κρατήσαντες χρήματα πολλὰ καὶ λείαν ἄφθονον περιεβάλοντο. Οὐαλέριος μὲν δὴ ταῦτα διαπραξάμενος, ἀδεῶς ἤδη τὴν γῆν τῶν πολεμίων ἐπιὼν ἐδῄου.

XLVIII. Μάρκος δὲ Ὁράτιος ἐπὶ τὸν κατὰ Σαβίνων πόλεμον προαγαγὼν, ἐπειδὴ τὰ κατὰ τὸν συνάρχοντα ἔγνω, καὶ αὐτὸς ἐκ τοῦ χάρακος τὰς δυνάμεις ἀντεπῆγε, θᾶττον ὅλῃ δυνάμει πρὸς οὐκ ἐλάττους ἀριθμὸν τοὺς Σαβίνους καὶ τὰ πολέμια [ἐμπειροτάτους· ἐνεδείξαντο γὰρ] φρόνημά τε καὶ τόλμαν ἐκ τῶν προτέρων κατορθωμάτων πολλὴν πρὸς τοὺς ἀντιμαχομένους, καὶ κοινῶς ἅπαντες καὶ ἰδίως ὁ τούτων προηγούμενος· ἦν γὰρ οὐ μόνον στρατηγὸς ἀγαθὸς, ἀλλὰ καὶ πολεμιστὴς κατὰ χεῖρα γενναῖος· καὶ τῶν ἱππέων μεγάλην προθυμίαν παρασχομένων νίκην ἀναιρεῖται λαμπροτάτην, πολλοὺς μὲν ἀποκτείνας τῶν πολεμίων, πολλῷ δ' ἔτι πλειόνων αἰχμαλώτων τετυχηκὼς, τοῦ τε χάρακος αὐτῶν ἐρήμου κρατήσας, ἐν ᾧ τήν τε ἀποσκευὴν τῶν πολεμίων πολλὴν εὗρε καὶ τὴν λείαν ἅπασαν, ἣν ἐκ τῆς Ῥωμαίων γῆς ἐλῄσαντο, αἰχμαλώτους τε πάνυ πολλοὺς τῶν σφετέρων ἀνεσώσατο. Οὐ γὰρ ἔφθασαν ἀνασκευασάμενοι τὰς ὠφελείας οἱ Σαβῖνοι διὰ καταφρόνησιν. Τὰ μὲν οὖν τῶν πολεμίων χρήματα τοῖς στρατιώταις ὠφέλειαν ἐφῆκε ποιεῖσθαι, προεξελόμενος ἐκ τῶν λαφύρων ὅσα τοῖς θεοῖς καθιερώσειν ἔμελλε· τὴν δὲ λείαν τοῖς ἀφαιρεθεῖσιν ἀπέδωκε.

XLIX. Ταῦτα διαπραξάμενος, ἀπῆγεν εἰς Ῥώμην τὰς δυνάμεις, καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον Οὐαλέριος ἧκεν, ἦν τε ἀμφοτέροις μέγα φρονοῦσιν ἐπὶ ταῖς νίκαις [καὶ] ἐλπὶς ἐπιφανεῖς κατάξειν θριάμβους. Οὐ μὴν ἐχώρησέ γε αὐτοῖς κατ' ἐλπίδα τὸ ἔργον. Συναχθεῖσα γὰρ κατ' αὐτῶν ἡ βουλὴ, κατεστρατοπεδευκότων ἔξω τῆς πόλεως, εἰς τὸ καλούμενον Ἄρειον πεδίον, καὶ τὰ πραχθέντα ὑπ' ἀμφοτέρων μαθοῦσα, τὴν ἐπινίκιον οὐκ ἐπέτρεψε ποιήσασθαι θυσίαν, πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων ἐναντιωθέντων αὐτοῖς ἐκ τοῦ φανεροῦ, μάλιστα δὲ Κλαυδίου Γαΐου· θεῖος δ' ἦν οὗτος, ὥσπερ ἔφην, Ἀππίῳ τῷ καταστησαμένῳ τὴν ὀλιγαρχίαν καὶ νεωστὶ ὑπὸ τῶν δημάρχων ἀναιρε-

ratus hoc esse tempus illud opportunum, exercitum acie instructa eduxit, eumque tanquam ad prœlium *ad eorum castra* admovit : quumque nemo prodiret, illum diem copias continuit : postridie vero ad eorum castra non valde munita copias ducit. Qui autem paullo ante egressi fuerant ad suburbanorum locorum populationem, cognita castrorum suorum obsidione, pedem retulerunt; sed non simul neque ordine sed sparsi et rari, prout fors ferebat, in conspectum venerunt : et qui in castris erant, ubi suos adventantes conspexerunt, audaciores facti, conferto agmine sunt egressi. Atque cum magna utrorumque cæde ingens prœlium commissum est, in quo Romani victores et eos, qui cominus pugnabant, in fugam verterunt et eos, qui fugiebant, insecuti, partim interfecerunt, partim vivos ceperunt. Valerius igitur, his peractis, jam impune hostilem agrum incursionibus vastabat.

XLVIII. M. vero Horatius, qui ad bellum Sabinum missus fuerat, ubi res a collega gestas cognovit, ipse quoque copiis suis ex vallo productis, celeriter cum totis viribus contra Sabinos, numero non inferiores, et artis militaris peritissimos est profectus. Spiritus enim audaciamque magnam ob superiores victorias adversariis ostenderunt, et universi et singuli, sed præcipue dux eorum : nam non solum bonus imperator, sed etiam manu strenuus bellator erat. Cæterum, quum equites in pugna valde alacrem operam navassent, clarissimam victoriam reportavit, multis hostibus cæsis, sed longe pluribus captis; et ipsis castris desertis potitus, in quibus magnum hostium apparatum invenit, et omnem prædam, quam ex agro Romano abegerant : permultos etiam captivos de suis reperit, atque incolumes recepit. Nam Sabini, quod hostem contemnerent, prædam domum nondum tulerant. Res igitur hostium militibus in prædam concessit, exemto prius ex manubiis, quidquid diis consecraturus erat : reliquam vero prædam reddidit iis, qui ea spoliati fuerant.

XLIX. His rebus gestis, in urbem copias reduxit : et eodem tempore Valerius venit : et uterque, ob partas victorias magnifice de se sentiens, sperabat se insignes triumphos acturum. Res tamen illis, ut speraverant, minime successit. Nam senatus ipsorum caussa, qui extra urbem in campo Martio castra posuerant, coactus, ubi res ab utroque gestas cognovit, eos sacrificium ob partam victoriam diis facere non est passus. Quibus cum multi alii adversati sunt palam, tum vero præcipue C. Claudius, (hic enim, ut dixi, erat patruus Appii illius, qui decemviratum constituerat, et qui nuperrime a tribunis plebis interfectus fuerat) qui leges ab illis latas proferebat, quibus senatus potentiam imminuerant et alia,

θέντι· τούς τε κυρωθέντας ὑπ' αὐτῶν νόμους προβαλλομένου, δι' ὧν ἠλάττωσαν τὸ τῆς βουλῆς κράτος, καὶ τἆλλα πολιτεύματα, ὅσα οὗτοι . . . πολιτευόμενοι διετέλεσαν· τελευταίαν δὲ τὴν τῶν δέκα ἀνδρῶν, οὓς προὔδωκαν τοῖς δημάρχοις, τῶν μὲν ἀπώλειαν, τῶν δὲ δήμευσιν, ὡς παρὰ τοὺς ὅρκους καὶ τὰς συνθήκας, διεξιόντος. Τὰ γὰρ ἐπὶ τῶν ἱερῶν συνομολογηθέντα τοῖς πατρικίοις πρὸς τοὺς δημοτικοὺς ἐπὶ ἀδείᾳ τε πάντων γενέσθαι καὶ ἀμνηστίᾳ τῶν προτέρων· τόν τε Ἀππίου θάνατον οὐκ αὐτοχειρίᾳ γενέσθαι λέγοντος, ἀλλ' ἐπιβούλως ὑπὸ τῶν δημάρχων πρὸ δίκης, ἵνα μήτε λόγου τύχῃ κρινόμενος μήτ' ἐλέους ὡς, εἰ κατέστη γοῦν εἰς κρίσιν ἀνὴρ, γένους ἀξίωμα παρεχόμενος, καὶ πολλὰ τὸ κοινὸν εὖ πεποιηκὼς, ὅρκους τε καὶ πίστεις ἐπιβοώμενος, αἷς ἄνθρωποι πιστεύοντες εἰς διαλλαγὰς συνέρχονται, τέκνα τε καὶ συγγένειαν καὶ αὐτὸ τὸ ταπεινὸν σχῆμα καὶ τἆλλα πολλὰ [φέρων] εἰς οἶκτον ἐφελκόμενα τὸ πλῆθος. Ταῦτα δὴ πάντα κατηγορήματα τῶν ὑπάτων [κατ' αὐτῶν ἐκχέαντος Κλαυδίου Γαΐου, καὶ πάντων] τῶν παρόντων, ἔδοξεν [δεῖν] ἀγαπᾶν αὐτοὺς εἰ μὴ δώσουσι δίκας· θριάμβων δὲ καταγωγῆς ἢ τιμῶν τοιούτων συγχωρήσεως οὐδὲ κατὰ μικρὸν ἀξίους εἶναι τυγχάνειν.

L. Ἀποψηφισαμένης δὲ τῆς βουλῆς τὸν θρίαμβον, ἀγανακτοῦντες οἱ περὶ τὸν Οὐαλέριον καὶ δεινὴν ὕβριν ὑπολαμβάνοντες ὑβρίζεσθαι, συνεκάλεσαν εἰς ἐκκλησίαν τὸ πλῆθος· καὶ πολλὰ τῆς βουλῆς κατηγορήσαντες, συναγορευσάντων αὐτοῖς τῶν δημάρχων καὶ νόμον εἰσηγησαμένων, παρὰ τοῦ δήμου λαμβάνουσι τὴν καταγωγὴν τοῦ θριάμβου, πρῶτοι Ῥωμαίων ἁπάντων τοῦτο εἰσηγησάμενοι τὸ ἔθος. Ἐκ δὲ τούτου πάλιν εἰς ἐγκλήματα καὶ διαφορὰς οἱ δημοτικοὶ καθίσταντο πρὸς τοὺς πατρικίους· παρώξυνον δὲ αὐτοὺς οἱ δήμαρχοι, καθ' ἡμέραν ἐκκλησιάζοντες καὶ πολλὰ κατὰ τῆς βουλῆς λέγοντες. Ἦν δ' ἡ μάλιστα ἐρεθίζουσα τοὺς πολλοὺς ὑπόληψις, ἣν ἐκεῖνοι παρεσκεύασαν ἰσχυρὰν γενέσθαι, φήμαις τε ἀδεσπότοις καὶ εἰκασμοῖς αὐξηθεῖσα οὐκ ἀλόγοις, ὡς καταλυσόντων τῶν πατρικίων τοὺς νόμους, οὓς ἐκύρωσαν οἱ περὶ Οὐαλέριον ὕπατοι· δόξα τε ἰσχυρὰ καὶ οὐ πολὺ ἀπέχουσα τοῦ πίστις εἶναι τοὺς πολλοὺς κατεῖχε. Καὶ τὰ μὲν ἐπὶ τούτων πραχθέντα τῶν ὑπάτων ταῦτ' ἦν.

LI. Οἱ δὲ τὸν ἑξῆς ὑπατεύσαντες ἐνιαυτὸν Λάρος Ἑρμίνιος καὶ Τίτος Οὐεργίνιος· καὶ οἱ παρὰ τούτων τὴν ἀρχὴν παραλαβόντες, Μάρκος Γεγάνιος . . . .

. . . .

LII. Μηδὲν δὲ αὐτῶν ἀποκρινομένων, ἀλλ' ἀγανακτούντων, παρελθὼν αὖθις Σκάπτιος ἐπὶ τὸ βῆμα· « Ἔχετε, ἔφη, παρακεχωρημένον, ἄνδρες πολῖται, « παρ' αὐτῶν τῶν διαφερομένων, ὅτι τῆς ἡμετέρας « χώρας ἑαυτοῖς μηδὲν προσηκούσης ἀντιποιοῦνται

quæcunque isti in reipublicæ administratione perpetuo egerant. Postremo autem decemvirorum, quos tribunis prodiderant, aliorum quidem interitum, aliorum vero publicationem bonorum contra jusjurandum et pacta commemoravit : dixitque pacta super hostiis inter patricios et plebeios facta fuisse ut omnibus impunitas daretur, omniumque præteritarum injuriarum memoria deponeretur; Appioque mortem non propriis ipsius manibus allatam; sed tribunorum insidiis sublatum hominem ante judicii diem, ne reus factus caussæ dicendæ potestatem impetraret, neve misericordiam consequeretur : ut fieri fortasse potuisset, si in judicium vocatus esset vir generis dignitate insignis, cujus multa beneficia in rempublicam collata exstabant, et jusjurandum atque fidem implorasset (qua homines freti conveniunt, pacemque faciunt) et liberos atque cognatos *secum adduxisset*, et cum ipso humili habitu eo venisset, multaque alia tulisset, quæ multitudinis misericordiam conciliant. Quum igitur C. Claudius hæc in eos effudisset, et ipsi adessent, visum est senatui, eos debere contentos esse, si pœnas nullas darent; triumpho autem, aut aliis hujusmodi concessionibus, ne minima quidem ex parte dignos esse judicandos.

L. Triumpho autem ipsis a senatu denegato, Valerius ejusque collega, id iniquo animo ferentes, et se gravi contumelia affectos arbitrantes, multitudinem ad concionem convocarunt : quumque longa oratione senatum accusassent, et tribuni ipsis patrocinati fuissent, ac rogationem tulissent, a populo triumphandi potestatem impetrarunt, et primi omnium Romanorum hanc consuetudinem in rempublicam induxerunt. Postea vero rursus discordiæ et expostulationes inter plebeios et patricios sunt exortæ : eos autem tribuni quotidianis concionibus instigabant. Multitudinem vero maxime irritabat suspicio (quam illi data opera valde confirmarant) incertis rumoribus et conjecturis non paucis aucta quod nimirum patricii leges abrogare statuissent, quas Valerius et Horatius consules tulerant ac sanxerant : vehemensque opinio, nec a fide longe remota, plebis animos occuparat, ei in iis insederat. Atque hæc quidem his consulibus sunt gesta.

LI. Sequenti vero anno consules creati Larus Herminius et T. Virginius : ipsisque successerunt M. Geganius Macerinus. . . . .

. . . .

. . . .

LII. Illis autem nihil respondentibus, sed indignantibus, Scaptius in concionem iterum progrediens, dixit : « Concessum est vobis, Quirites, ab ipsis adversariis « eos vestrum agrum sibi vendicare, ad quos nullo « modo is pertineat. Hæc considerantes decernite ea,

« πρὸς ταῦτα τὰ δίκαια καὶ εὔορκα ψηφίσασθε. » Ταῦτα τοῦ Σκαπτίου λέγοντος, αἰδὼς εἰσῄει τοὺς ὑπάτους ἐνθυμουμένους, ὡς οὔτε δίκαιον οὔτ' εὐπρεπὲς ἡ δίκη λήψεται τέλος, ἄν τινα ἀμφισβητουμένην ὑφ' ἑτέρων χώραν δικαστὴς αἱρεθεὶς ὁ Ῥωμαίων δῆμος, μηδέποτε αὐτῆς ἀντιποιησάμενος ἑαυτῷ προσδικάσῃ τοὺς ἀμφισβητοῦντας ἀφελόμενος· καὶ πολλοὶ σφόδρα ἐλέχθησαν εἰς ἀποτροπὴν τοῦ πράγματος ὑπὸ τῶν ὑπάτων καὶ τῶν ἡγουμένων τῆς βουλῆς λόγοι διακενῆς. Οἱ γὰρ ἀνειληφότες τὰς ψήφους πολλὴν μωρίαν εἶναι λέγοντες ἑτέρους περιορᾶν τὰ σφέτερα κατέχοντας, καὶ οὐκ εὐσεβὲς ἐξοίσειν τέλος ὑπολαμβάνοντες, ἐὰν Ἀρικηνοὺς ἢ Ἀρδεάτας κυρίους ἀποδείξωσι τῆς ἀμφισβητουμένης γῆς ὀμωμοκότες ὧν ἂν εὕρωσιν αὐτὴν οὖσαν τούτων ἐπικρινεῖν· τοῖς τε δικαζομένοις ὀργὴν ἔχοντες, ὅτι τοὺς ἀποστερουμένους αὐτῆς δικαστὰς ἠξίωσαν λαβεῖν, ἵνα μηδὲ ὕστερον ἔτι σφίσιν ἐγγένηται τὴν ἑαυτῶν ἀνακομίσασθαι κτῆσιν, ἣν αὐτοὶ μετὰ ὅρκου δικάσαντας ἑτέρων ἐπέγνωσαν εἶναι. Ταῦτα δὴ λογιζόμενοι καὶ ἀγανακτοῦντες, τρίτον ἐκέλευσαν τεθῆναι καδίσκον ὑπὲρ τῆς πόλεως Ῥωμαίων κατὰ ἑκάστην φυλήν, εἰς ὃν ἀποθήσονται τὰς ψήφους· καὶ γίνεται πάσαις ταῖς ψήφοις ὁ Ῥωμαίων δῆμος τῆς ἀμφιλόγου χώρας κύριος. Ταῦτα μὲν ἐπὶ τούτων τῶν ὑπάτων ἐπράχθη.

LIII. Μάρκου δὲ Γενυκίου καὶ Γαΐου Κοϊντίου τὴν ἀρχὴν παρειληφότων, αἱ πολιτικαὶ πάλιν ἀνίσταντο διαφοραί, τῶν δημοτικῶν ἀξιούντων ἅπασι Ῥωμαίοις ἐξεῖναι τὴν ὕπατον ἀρχὴν λαμβάνειν· τέως γὰρ οἱ πατρίκιοι μόνοι μετῄεσαν αὐτήν, ἐν ταῖς λοχίτισιν ἐκκλησίαις ἀποδεικνύμενοι· νόμον τε συγγράψαντες ὑπὲρ τῶν ὑπατικῶν ἀρχαιρεσιῶν εἰσέφερον οἱ τότε δημαρχοῦντες, ἐκτὸς ἑνὸς Γαΐου Φουρνίου πάντες, οἱ λοιποὶ συμφρονήσαντες, ἐν ᾧ τὸν δῆμον ἐποίουν κύριον τῆς διαγνώσεως καθ' ἕνα ἕκαστον ἐνιαυτόν, εἴτε πατρικίους βούλοιτο μετιέναι τὴν ὑπατείαν εἴτε δημοτικούς. Ἐφ' οἷς ἠγανάκτουν οἱ τοῦ βουλευτικοῦ μετέχοντες συνεδρίου, καταλυομένην τὴν ἑαυτῶν δυναστείαν ὁρῶντες, καὶ πάντα ὑπομένειν ᾤοντο δεῖν πρότερον ἢ τὸν νόμον κύριον ἐᾶσαι γενέσθαι· ὀργαί τε καὶ κατηγορίαι καὶ ἀντιπράξεις ἐγίνοντο συνεχεῖς ἔν ἰδίοις τε συλλόγοις καὶ κατὰ τὰς κοινὰς συνόδους, ἁπάντων τῶν πατρικίων πρὸς ἅπαντας ἠλλοτριωμένων τοὺς δημοτικούς. Καὶ λόγοι πολλοὶ μὲν ἐν τῷ συνεδρίῳ, πολλοὶ δὲ κατὰ τὰς ἐκκλησίας ὑπὸ τῶν προϊσταμένων τῆς ἀριστοκρατίας ἐλέχθησαν, ἐπιεικέστεροι μὲν ὑπὸ τῶν οἰομένων ἀγνοίᾳ τοῦ συμφέροντος ἁμαρτάνειν τοὺς δημοτικούς, τραχύτεροι δὲ ὑπὸ τῶν νομιζόντων ἐξ ἐπιβουλῆς καὶ φθόνου τοῦ πρὸς αὐτοὺς τὸ πρᾶγμα συγκεῖσθαι.

LIV. Ἑλκομένου δὲ τοῦ χρόνου διακενῆς, ἧκον εἰς τὴν πόλιν ἀπὸ τῶν συμμάχων ἄγγελοι, λέγοντες ὅτι πολλῇ στρατιᾷ μέλλουσιν ἐλαύνειν ἐπ' αὐτοὺς Αἰκανοί τε καὶ Οὐολοῦσκοι, καὶ δεόμενοι βοήθειαν

« quæ justa et sancta sunt. » Hæc Scaptio dicente, pudor consules subiit, quod cogitarent neque justum, neque honestum illius judicii finem futurum, si populus Romanus judex electus agrum aliquem controversum, quem nunquam sibi vendicasset, ipsis litigatoribus ereptum sibi adjudicaret : plurimaque verba, tam a consulibus, quam a senatus principibus, ad rem eam avertendam frustra sunt facta. Nam qui in suffragia missi fuerant magnæ stultitiæ esse dicentes, pati res suas ab aliis detineri, nec pium finem *judicio* se impósituros arbitrantes, si agrum controversum Aricinis, aut Ardeatibus, adjudicassent, quod jurassent, se eum illis, ad quos eum pertinere comperissent, adjudicaturos : et litigatoribus infensi, quod eos, a quibus eo privabantur, judices eligere ac habere voluissent, ut ne in posterum quidem sibi amplius liceret agrum suum recuperare, quem ipsi jurato judicio aliorum esse pronunciassent. Hæc igitur considerantes, et iniquo animo ferentes, tertium jusserunt urnam in unaquaque tribu poni pro populo Romano, in quam calculi conjicerentur. Omnibusque suffragiis populus Romanus agri controversi dominus declaratur. Atque hæc his consulibus sunt gesta.

LIII. Marco autem Genucio et C. Quintio consulibus, civiles discordiæ iterum sunt excitatæ, plebeiis hominibus postulantibus, ut omnibus civibus Romanis consulatum capere liceret : (nam ad illam usque diem soli patricii, comitiis centuriatis designati, consulatum petebant) et qui tunc tribuni erant, præter unum C. Furnium, cæteri omnes communi consensu legem de comitiis consularibus accurate scriptam promulgabant, qua lege populi arbitrio permittebant, ut quotannis cognosceret, utrum a patriciis, an a plebeiis, consulatum peti vellet. Ob quæ indignabantur qui senatorii ordinis erant, quia potentiam suam *hoc modo* tolli videbant; et quidvis sibi ante patiendum putabant, quam permittendum, ut ea lex perferretur : atque, tam in privatis cœtibus, quam in publicis conventibus, assidue alteri alteris irascebantur, se mutuo accusabant, atque alii aliis adversabantur, patriciorum animis a toto plebeio ordine abalienatis. Multaque verba in senatu, multa in concionibus, ab optimatum principibus sunt facta : atque mitiora quidem ab iis, qui existimabant, plebeios ob utilitatis ignorantiam peccare : asperiora vero ab iis, qui putabant rem totam compositam a plebeiis, qui sibi insidiabantur et invidebant.

LIV. Quum autem tempus frustra protraheretur, nuntii a sociis in urbem venerunt, qui dixerunt Æquos et Volscos cum ingenti exercitu contra se venire decrevisse; rogaruntque ut auxilium sibi celeriter mittere-

ἀποστεῖλαί σφισι διὰ ταχέων ὡς ἐν τρίβῳ τοῦ πολέμου κειμένοις. Ἐλέγοντο δὲ καὶ Τυρρηνῶν οἱ καλούμενοι Οὐιεντανοὶ παρασκευάζεσθαι πρὸς ἀπόστασιν, Ἀρδεᾶται τε αὐτῶν οὐκέτι ἦσαν ὑπήκοοι τῆς ἀμφιλόγου χώρας ὀργὴν ἔχοντες, ἣν ὁ Ῥωμαίων δῆμος αἱρεθεὶς δικαστὴς αὐτῷ προσεδίκασεν ἐν τῷ παρελθόντι ἐνιαυτῷ. Ταῦτα ἡ βουλὴ μαθοῦσα, ψηφίζεται στρατιὰν καταγράφειν καὶ τοὺς ὑπάτους ἀμφοτέρους ἐξάγειν δυνάμεις. Ἀντέπραττον δὲ τοῖς γνωσθεῖσιν ὑπὸ τῶν ὑπάτων οἱ τὸν νόμον εἰσφέροντες [ἔχουσι δὲ ἐξουσίαν ἐναντιοῦσθαι δήμαρχοι τοῖς ὑπάτοις] ἀφαιρούμενοί τε τοὺς ἀγομένους ὑπ' αὐτῶν ἐπὶ τὸν στρατιωτικὸν ὅρκον, καὶ τιμωρίαν οὐδεμίαν ἐῶντες λαμβάνειν παρὰ τῶν ἀπειθούντων. Πολλὰ δὲ τῆς βουλῆς ἀξιούσης ἐν μὲν τῷ παρόντι χρόνῳ τὴν φιλονεικίαν καταβαλεῖν, ὅταν δὲ τέλος οἱ πόλεμοι λάβωσι, τότε προτιθέναι τὸν περὶ τῶν ἀρχαιρεσιῶν νόμον, οἱ δήμαρχοι τοσούτων ἐδέησαν εἶξαι τοῖς καιροῖς, ὥστε καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἐναντιώσεσθαι τοῖς δόγμασι τῆς βουλῆς ἔλεγον, καὶ οὐδὲν ἐάσειν δόγμα περὶ οὐδενὸς κυρωθῆναι πράγματος, ἐὰν μὴ τὸν ὑπὸ αὐτῶν εἰσφερόμενον προβουλεύσῃ νόμον. Καὶ οὐ μόνον ἐν τῷ συνεδρίῳ πρὸς τοὺς ὑπάτους ταῦτ' ἀπειλῆσαι προήχθησαν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας ὅρκους, οἵπερ εἰσὶ μέγιστοι παρ' αὐτοῖς, κατὰ τῆς ἑαυτῶν πίστεως διωμόσαντο, ἵνα μηδὲν τῶν ἐγνωσμένων αὐτοῖς πεισθεῖσιν ἐξῇ καταλύειν.

tur, quod in summo belli discrimine versarentur. Ex Etruscis quoque Veientes se ad defectionem parare dicebantur : et Ardeates eorum imperio amplius non parebant, irati ob controversum agrum, quem populus Romanus, judex electus, superiore anno sibi adjudicarat. Senatus, his cognitis, decernit ut exercitus conscribatur, et ut consul uterque copias educat. Sed, qui legem promulgabant, decretis eorum adversabantur (habent enim tribuni potestatem intercedendi consulibus) ex manibus eorum eripientes eos, qui ad militare sacramentum ab iis ducebantur, neque permittentes ut illi ullas pœnas de contumacibus sumerent. Quum autem senatus magnis precibus postularet, ut in præsentia contentionis ambitiosæ pervicaciam deponerent et, bello confecto, tunc demum legem de comitiis promulgarent, tantum abfuit ut illi temporibus cederent, ut etiam in aliis rebus senatusconsulto se adversaturos dicerent, nec ullum senatusconsultum de ulla re factum sanciri passuros, nisi ante de lege, quæ a se promulgabatur, senatusconsultum fieret. Neque solum in senatu hæc consulibus minari sunt ausi : sed etiam in concione jusjurandum, quod apud eos est maximum, per suam fidem jurarunt, ne quod suum decretum sibi *aliquorum* oratione adductis rescindere liceret.

LV. Πρὸς δὴ τὰς ἀπειλὰς ταύτας, ἐσκόπουν ὅ τι χρὴ ποιεῖν οἱ πρεσβύτατοί τε καὶ κορυφαιότατοι τῶν προεστηκότων τῆς ἀριστοκρατίας, συναχθέντες εἰς τὸν ἰδιωτικὸν σύλλογον ὑπὸ τῶν ὑπάτων αὐτοὶ καθ' ἑαυτούς. Γάϊος μὲν οὖν Κλαύδιος, ἥκιστα δημοτικὸς ὤν, καὶ ταύτην διαδεδεγμένος ἐκ προγόνων τὴν προαίρεσιν τῆς πολιτείας, αὐθαδεστέραν γνώμην εἰσέφερε, μήτε ὑπατείας μήτε ἄλλης ἀρχῆς τῷ δήμῳ παραχωρεῖν μηδεμιᾶς· τοὺς δὲ τἀναντία πράττειν ἐπιχειροῦντας ὅπλοις κωλύειν, ἐὰν μὴ πείθωνται τοῖς λόγοις, φειδὼ μηδεμίαν ποιουμένους μήτε ἰδιώτου μήτε ἄρχοντος. Ἅπαντας γὰρ τοὺς ἐπιχειροῦντας τὰ πάτρια κινεῖν ἔθη, καὶ τὸν κόσμον τοῦ πολιτεύματος τὸν ἀρχαῖον διαφθείρειν, ἀλλοτρίους καὶ πολεμίους εἶναι τῆς πόλεως. Τίτος δὲ Κοΐντιος οὐκ εἴα τῇ βίᾳ κατείργειν τὸ ἀντίπαλον, οὐδὲ δι' ὅπλων καὶ δι' αἵματος ἐμφυλίου χωρεῖν πρὸς τὸ δημοτικόν, ἄλλως τε καὶ δημάρχων σφίσιν ἐναντιωσομένων, οὓς ἱεροὺς εἶναι καὶ παναγεῖς ἐψηφίσαντο οἱ πατέρες ἡμῶν, θεοὺς καὶ δαίμονας ἐγγυητὰς ποιησάμενοι τῶν ὁμολογιῶν, καὶ τοὺς μεγίστους ὅρκους, κατ' ἐξωλείας αὐτῶν τε καὶ τῶν ἐκγόνων, ἐάν τι παραβαίνωσι τῶν συγκειμένων, κατομοσάμενοι.

LV. His autem minis auditis, quid agendum esset, natu maximi et illustrissimi principes optimatum consultare cœperunt, ipsi separatim in privatum cœtum a consulibus coacti. C. igitur Claudius, vir minime popularis, et qui a majoribus hanc reipublicæ administrandæ rationem sectandam acceperat, auctor erat sententiæ severioris, qua nec consulatu, nec ullo alio magistratu, plebi cedendum censebat : ac qui contra facere conarentur, armis prohibendos, nisi oratione flecti possent, ita ut nemini parceretur, neque privato homini, neque magistratum gerenti. Omnes enim, qui patrias consuetudines et pristinam atque præclaram reipublicæ formam corrumpere conantur, alienos a civitate atque ejus hostes esse dicebat. Sed T. Quintius non sinebat vi adversarios coerceri, neque armis et sanguine civili cum plebeiis contendi, præsertim, quum tribunos plebis adversarios essent habituri, quos majores Romanorum sacros ac sanctos esse decrevissent, diis geniisque factis pactionum sponsoribus, et maximo jurejurando in suam suorumque posterorum perniciem, si quam pactorum partem violassent, jurato.

LVI. Ταύτῃ προσθεμένων τῇ γνώμῃ καὶ τῶν ἄλλων τῶν παρακληθέντων εἰς τὸ συνέδριον, παραλαβὼν τὸν λόγον ὁ Κλαύδιος· « Οὐκ ἀγνοῶ μὲν. ἔφη-« σεν, ἡλίκων κρηπὶς καταβληθήσεται συμφορῶν ἁπα-

LVI. Quum autem in hanc sententiam ivissent alii quoque, qui in senatum advocati fuerant, Claudius, oratione suscepta : « Non ignoro, inquit, quantarum « calamitatum in nos omnes fundamentum jaciatur, si

σιν ἡμῖν, ἐὰν ἐπιτρέψωμεν τῷ δήμῳ περὶ τοῦ νόμου ψῆφον λαβεῖν· οὐκ ἔχων δὲ ὅ τι χρὴ ποιεῖν, οὐδὲ δυνάμενος τοσούτοις οὖσιν μόνος ἀντιλέγειν, εἴκω τοῖς βουλήμασι τοῖς ὑμετέροις. Δίκαιον γὰρ ἀποφαίνεσθαι μὲν ἕκαστον ἃ δοκεῖ τῷ κοινῷ συνοίσειν, πείθεσθαι δὲ τοῖς ὑπὸ τῶν πλειόνων κριθεῖσιν. Ἐκεῖνο μέντοι παραινεῖν ὑμῖν ὡς ἐν χαλεποῖς καὶ ἀβουλήτοις πράγμασιν ἔχω, τῆς μὲν ὑπατείας μήτε νῦν μήτε ὕστερον παραχωρεῖν μηδενὶ, πλὴν τῶν πατρικίων, οἷς μόνοις ὅσιόν τε καὶ θεμιτόν ἐστι τυγχάνειν· ὅταν δ' εἰς ἀνάγκην κατακλεισθῆτε, ὥσπερ νῦν, μεταδιδόναι καὶ τοῖς ἄλλοις πολίταις τῆς μεγίστης ἐξουσίας τε καὶ ἀρχῆς, χιλιάρχους τε ἀντὶ τῶν ὑπάτων ἀποδείκνυτε, ἀριθμὸν αὐτῶν ὁρίσαντες ὅσον δή τινα· ἐμοὶ μὲν γὰρ ὀκτὼ ἢ ἓξ ἀποχρῆν δοκεῖ· ἔν τε τούτοις τοῖς ἀνδράσι μὴ ἐλάττονες ἀριθμὸν ἔστωσαν οἱ πατρίκιοι τῶν δημοτικῶν. Ταῦτα γὰρ ποιοῦντες, οὔτε τὴν τῶν ὑπάτων ἀρχὴν εἰς ταπεινοὺς καὶ ἀναξίους καταβαλεῖτε, οὔτε δυναστείας ἀδίκους ἑαυτοῖς κατασκευάζεσθαι δόξετε, μηδεμιᾶς ἀρχῆς μεταδιδόντες τοῖς δημοτικοῖς. » Ἐπαινεσάντων δὲ ἁπάντων τὴν γνώμην, καὶ οὐδενὸς τἀναντία λέγοντος· « Ἀκούσατε, ἔφη, ἃ καὶ τοῖς ὑπάτοις ὑμῖν ἔχω παραινεῖν. Ἡμέραν προειπόντες, ἐν ᾗ τὸ προβούλευμα ἐπικυρώσετε καὶ τὰ κριθέντα ὑπὸ τῆς βουλῆς, λόγον ἀπόδοτε τοῖς ἀπολογουμένοις ὑπὲρ τοῦ νόμου καὶ τοῖς κατηγοροῦσι· ῥηθέντων δὲ τῶν λόγων, ὅταν καθήκῃ τὰς γνώμας ἐρωτᾶν, μήτε ἀπ' ἐμοῦ ἄρξασθε, μήτε ἀπὸ Κοϊντίου τουδὶ, μήτε ἀπ' ἄλλου τῶν πρεσβυτέρων μηδενὸς, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ φιλοδημοτάτου τῶν βουλευτῶν, Λευκίου Οὐαλερίου, καὶ μετὰ τοῦτον ἀξιοῦτε Ὁράτιον, εἴ τι βούλεται λέγειν. Ὅταν δὲ τὰς παρ' ἐκείνων γνώμας ἐξετάσητε, τότε τοὺς πρεσβυτέρους ἡμᾶς κελεύετε λέγειν. Ἐγὼ μὲν οὖν τὴν ἐναντιουμένην γνώμην τοῖς δημάρχοις ἀποδείξομαι, πάσῃ τῇ παρρησίᾳ χρώμενος· τουτὶ γὰρ τῷ κοινῷ συμφέρει· τὸ δὲ περὶ τῶν χιλιάρχων πολίτευμα, εἰ βουλομένοις ἐστὶν, εἰσηγείσθω Τίτος Γενύκιος οὗτος· πρεπωδεστάτη γὰρ ἡ γνώμη, καὶ ὑποψίαν ἥκιστα παρέξουσα γένοιτο ἂν, ἐὰν οὗτος αὐτὴν ὁ σὸς ἀδελφὸς, ὦ Μάρκε Γενύκιε, λέγῃ. » Ἐδόκει καὶ ταῦτα ὀρθῶς ὑποτίθεσθαι, καὶ οἱ μὲν ἀπῄεσαν ἐκ τοῦ συλλόγου· τοῖς δὲ δημάρχοις δέος ἐνέπιπτε πρὸς τὴν ἀπόρρητον τῶν ἀνδρῶν συνουσίαν, ὡς ἐπὶ κακῷ τινι τοῦ δήμου μεγάλῳ γενομένην, ἐπειδὴ κατ' οἰκίαν τε συνήδρευσαν, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ φανερῷ, καὶ οὐδένα τῶν προεστηκότων τοῦ δήμου κοινωνὸν τῶν βουλευμάτων παρέλαβον, καὶ μετὰ τοῦτο συνέδριον αὐτοὶ, πάλιν ἐκ τῶν φιλοδημοτάτων συναγαγόντες, ἀλεξήματα καὶ φυλακὰς ἀντεμηχανῶντο πρὸς τὰς ἐπιβουλὰς, ἃς ἐκ τῶν πατρικίων ἔσεσθαί σφισιν ὑπώπτευον.

LVII. Ὡς δὲ καθῆκεν ὁ χρόνος, ἐν ᾧ τὸ προβούλευμα ἔδει γενέσθαι, συγκαλέσαντες οἱ ὕπατοι τὴν βουλὴν, καὶ πολλὰς ὑπὲρ ὁμονοίας καὶ εὐκοσμίας

plebi permittamus ut de hac lege in suffragia mittatur. Sed quum non habeam quid agam, nec tot viris adversari possim, vestris consiliis cedo. Æquum enim est, ut unusquisque declaret, quæ e republica fore existimat, sed pareat iis, quæ a pluribus fuerint decreta. Illud tamen habeo, de quo vos moneam, ut in rebus difficilibus et adversis, ut consulatu neque nunc neque in posterum, cuiquam cedatis, præterquam patriciis, quibus solis pium et fas est. Ubi vero ad necessitatem redacti eritis, ut nunc, alios quoque cives maximæ potestatis et imperii participes faciatis, et tribunos militum pro consulibus creetis, numerum eorum, quantumcunque volueritis, præfinientes. Atque ego quidem octo vel sex sufficere puto. In hoc tamen istorum virorum numero ne pauciores sint patricii, quam plebeii. Si enim ita feceritis, nec consulatum in abjectos et indignos homines conferetis, nec dominatus injustos vobis ipsis constituere videbimini, qui plebeios ad nullum magistratum admiseritis. » Laudata ab omnibus ejus sententia, et nullo contradicente : « Audite, inquit, quæ vobis etiam consulibus suadere volo. Indicta die, ad quam senatusconsultum facturi et sancituri estis, dicendi potestatem facite legis suasoribus et dissuasoribus. Verbis autem *hinc inde* factis, quum ad sententias rogandas ventum erit, nec a me nec ab isto Quintio, nec a quoquam aliorum seniorum, sed ab isto L. Valerio, qui omnium senatorum est maxime popularis, initium ducite : et post eum rogate Horatium, si quid velit dicere : et ubi illorum sententias exquisiveritis, tunc nos seniores dicere jubebitis. Ego quam liberrime sententiarum tribunis contrariam dicam : hoc enim reipublicæ conducit. Rogationem autem de tribunis militum creandis, si vos ita volueritis, T. iste Genucius ferat. Nam erit sententia decentissima, et suspicionem minime præbebit, si tuus iste frater, o M. Genuci, eam dicat. » Visus est de his etiam recte monere : atque illi ex conventu discesserunt. Tribunos autem timor invasit ob arcanos illorum congressus, ut in magnum aliquod plebis malum factos, quod domi, non in loco aperto *et publico*, consedissent *et consilium habuissent*, nec ullum e tribunis plebis ad illud consilium admisissent. Postea ipsi quoque, concilio iterum ex civibus maxime popularibus convocato, remedia et præsidia vicissim adversus insidias, quas sibi a patriciis structum iri suspicabantur, excogitabant.

LVII. Quum autem tempus venisset, quo senatusconsultum faciendum erat, consules, convocato senatu, post multas de concordia et modestia adhortationes,

ποιησάμενοι παρακλήσεις, πρώτοις ἀπέδωκαν λέγειν τοῖς εἰσηγησαμένοις δημάρχοις τὸν νόμον. Καὶ παρελθὼν εἷς ἐξ αὐτῶν, Γάϊος Κανολήϊος, περὶ μὲν τοῦ δίκαιον ἢ συμφέροντα εἶναι τὸν νόμον οὔτ' ἐδίδασκεν οὔτ' ἐμέμνητο· « Θαυμάζειν δ' ἔφη τῶν ὑπάτων, ὅτι « βεβουλευμένοι τε καὶ κεκρικότες ἤδη κατὰ σφᾶς « αὐτοὺς ἃ δεῖ πράττειν, ὥσπερ ἀδοκίμαστον πρᾶγμα « καὶ βουλῆς δεόμενον εἰς τὸ συνέδριον ἐπεχείρησαν « εἰσφέρειν, καὶ λόγον ἀπέδωκαν ὑπὲρ αὐτοῦ τοῖς « προαιρουμένοις, εἰρωνείαν εἰσάγοντες οὔτε ταῖς ἑαυ« τῶν ἡλικίαις ἁρμόττουσαν, οὔτε τῷ μεγέθει τῆς ἀρ« χῆς προσήκουσαν. Πονηρῶν τε ἀρχὰς ἔφη πολι« τευμάτων αὐτοὺς εἰσάγειν, ἀπόρρητα βουλευτήρια « συνάγοντας ἐν ἰδίαις οἰκίαις, καὶ οὐδὲ ἅπαντας τοὺς « βουλευτὰς εἰς ταῦτα παρακαλοῦντας, ἀλλὰ τοὺς « σφισιν αὐτοῖς ἐπιτηδειοτάτους. Τῶν μὲν οὖν ἄλλων « συνέδρων τῶν ἀπελαθέντων τῆς κατοικιδίου βουλῆς « ἧττον ἔφη θαυμάζειν· Μάρκου δὲ Ὁρατίου καὶ « Λευκίου Οὐαλερίου, τῶν καταλυσάντων τὴν ὀλι« γαρχίαν, ὑπατικῶν ἀνδρῶν καὶ οὐδενὸς ἧττον ἐπι« τηδείων τὰ κοινὰ βουλεύειν, τὴν ἀπαξίωσιν τῆς εἰς « τὸ συνέδριον παρακλήσεως ἐκπεπλῆχθαι, καὶ οὐ « δύνασθαι συμβάλλειν ἐπὶ τίνι λόγῳ δικαίῳ, εἰκάζειν « δὲ μίαν αἰτίαν, ὅτι πονηρὰς καὶ ἀσυμφόρους γνώ« μας εἰσηγεῖσθαι μέλλοντες κατὰ τῶν δημοτικῶν, « οὐκ ἐβούλοντο παρακαλεῖν εἰς ταῦτα τὰ συνέδρια « τοὺς φιλοδημοτάτους, ἀγανακτήσοντας δηλονότι καὶ « οὐ περιοψομένους οὐδὲν ἄδικον πολίτευμα κατὰ τοῦ « δήμου γινόμενον. »

LVIII. Τοιαῦτα τοῦ Κανοληίου μετὰ πολλοῦ σχετλιασμοῦ λέγοντος, καὶ τῶν μὴ παραληφθέντων εἰς τὸ συνέδριον βουλευτῶν πρὸς ὀργὴν δεξαμένων τὸ πρᾶγμα, παρελθὼν ἅτερος τῶν ὑπάτων Γενύκιος ἀπολογεῖσθαι καὶ πραΰνειν τὰς ὀργὰς αὐτῶν ἐπειρᾶτο, διδάσκων ὅτι « τοὺς μὲν φίλους παραλάβοιεν, « οὐχ ἵνα τι κατὰ τοῦ δήμου διαπράξαιντο, ἀλλ' ἵνα « μετὰ τῶν ἀναγκαιοτάτων βουλεύσαιντο, τί πράττον« τες οὐδ' ὁποτέραν δόξουσιν ἐλαττοῦν τῶν αἱρέσεων, « πότερον ταχεῖαν ἀποδιδόντες τῇ βουλῇ περὶ τοῦ νό« μου διάγνωσιν, ἢ χρονιωτέραν. Ὁράτιον δὲ καὶ Οὐα« λέριον οὐκ ἄλλης τινὸς χάριν αἰτίας μὴ παραλαβεῖν « εἰς τὸ συνέδριον, ἀλλ' ἵνα μή τις ὑποψία περὶ αὐ« τῶν παρ' ἀξίαν ἢ τοῖς δημοτικοῖς, ὡς μεταβεβλημέ« νων τὴν προαίρεσιν τῆς πολιτείας, ἐὰν ἄρα ἐπὶ τῆς « ἑτέρας γένωνται γνώμης, τῆς ἀξιούσης ἀναβαλέσθαι « τὴν ὑπὲρ τοῦ νόμου διάγνωσιν εἰς ἕτερον καιρὸν ἐπι« τηδειότερον. Ἐπειδὴ δ' ἅπασι τοῖς παραληφθεῖσιν « ἡ συντομωτέρα διάγνωσις ἀμείνων ἔδοξεν εἶναι τῆς « βραδυτέρας, πράττειν ὡς ἐκείνοις ἐφάνη. » Ταῦτα εἰπὼν καὶ θεοὺς ἐπομοσάμενος ἦ μὴν τἀληθῆ λέγειν καὶ τοὺς παρακληθέντας ἐκ τῶν βουλευτῶν, ἔφη « Πᾶσαν ἀπολύσεσθαι διαβολὴν, οὐ λόγοις, ἀλλ' ἔρ« γοις. Ὅταν γὰρ οἱ βουλόμενοι κατηγορεῖν καὶ « ἀπολογεῖσθαι περὶ τοῦ νόμου διεξέλθωσι τὰ δίκαια,

tribunis legis auctoribus primum dicendi potestatem fecerunt. Quare progressus unus ex ipsis, C. Canuleius, de legis æquitate aut utilitate nihil dixit, neque ullam mentionem fecit : sed, « Mirari se, dixit, quod « consule, quum jam inter seipsos consultassent, et « statuissent quid esset faciendum, tamen de re, quasi « nondum examinata et consultationis indigente, ad se« natum referre ausi fuissent, et de ea dicendi potes« tatem cuivis fecissent; auctores dissimulationis, ne« que suæ ætati convenientis, neque tanti imperii « magnitudinem decentis. *Quin* et pravorum instituto« rum initia in rempublicam eos invehere dixit, qui « occulta concilia in privatas ædes convocarent : nec « tamen omnes senatores, sed tantum sibi familiaris« simos, ad hæc vocarent. Quod igitur alii senatores « ab illo privato consilio abacti fuissent, minus se mi« rari dixit : sed quod M. Horatius et L. Valerius, qui « decemviratum sustulerant, viri consulares, nec ullis « minus idonei ad reipublicæ consulendum, indigni « fuissent judicati, qui in senatum vocarentur, se ob« stupefactum esse, neque posse se conjicere, quamnam « justam ob caussam *id fecissent :* se tamen unam con« jecturis assequi quod, pravarum et perniciosarum « sententiarum contra plebeios auctores futuri, nolue« rint ad hæc consilia homines plebis studiosissimos « advocare, qui nimirum iniquo animo id laturi essent, « neque passuri ullum iniquum institutum adversus « plebem constitui. »

LVIII. Talia quum Canuleius magna cum indignatione diceret, et senatores, qui in consilium admissi non fuerant, rem iniquo animo ferrent, progressus consulum alter, Genucius, factum purgare, atque eorum iram lenire conabatur, docens : « A se amicos assumtos « fuisse, non ut contra plebem agerent, sed ut cum suis « maxime necessariis consultarent, qua ratione neutram « factionem imminuere viderentur, utrum celeriter, an « tardius, legis ferendæ cognitione senatui permissa. « Horatium vero et Valerium nulla alia de caussa in « consilium a se non fuisse assumtos, quam ne qua « suspicio de illis contra eorum dignitatem inter ple« beios oriretur, quasi sententiam mutassent de reipu« blicæ administrandæ ratione, si in aliorum senten« tiam ivissent, quæ legis cognitionem in aliud tempus « magis opportunum differendam censebat. Sed quando « omnibus, qui *ad id consilium* assumti fuerant, co« gnitio celerior, quam tardior, visa est melior se, ut « illis visum est, facere. » Quum hæc dixisset, et per deos jurasset se vera dicere, addidit, « omnes etiam « senatores, qui fuerant advocati non verbis, sed fac« tis, omnem criminationem diluturos. Postquam enim, « qui legem dissuadere, aut suadere voluissent, jura « sua protulissent, se primum sententias exquisitu-

« πρώτους ἐπὶ τὴν ἐρώτησιν τῆς γνώμης καλέσειν « οὐχὶ τοὺς πρεσβυτάτους καὶ τιμιωτάτους τῶν βου- « λευτῶν, οἷς ἐκ τῶν πατρίων ἐθισμῶν καὶ τοῦτο « ἀποδεδόσθαι τὸ γέρας, οὐδὲ τοὺς δι' ὑποψίας ὄντας « παρὰ τοῖς δημοτικοῖς, ὡς οὐδὲν αὐτῶν χρηστὸν « οὔτε λέγοντας οὔτε φρονοῦντας, ἀλλ' ἐκ τῶν νεωτέ- « ρων τοὺς δοκοῦντας εἶναι φιλοδημοτάτους. »

LIX. Ὑποσχόμενος δὲ ταῦτα, καὶ δοὺς ἐξουσίαν τοῖς βουλομένοις λέγειν, ἐπειδὴ οὔτε κατηγορήσων οὔτε ἀπολογησόμενος οὐδεὶς ὑπὲρ τοῦ νόμου παρῄει, παρελθὼν αὖθις ἐρωτᾷ πρῶτον Οὐαλέριον τί τῷ κοινῷ συμφέρει, καὶ τί προβουλεῦσαι τοῖς συνέδροις παραινεῖ. Ὁ δ' ἀναστὰς, καὶ πολλοὺς διεξελθὼν ὑπὲρ αὑτοῦ τε καὶ τῶν προγόνων λόγους, ὡς ἐπὶ τῷ συμφέροντι τῆς πόλεως τοῦ δημοτικοῦ μέρους προϊσταμένων, καὶ καταριθμησάμενος ἅπαντας ἐξ ἀρχῆς τοὺς κατασχόντας τὴν πόλιν κινδύνους ἐκ τῶν τἀναντία πολιτευομένων, τοῖς τε ἀπεχθῶς ἐσχηκόσι πρὸς τὸ δημοτικὸν ἅπασιν ἀλυσιτελὲς γενόμενον ἀποδείξας τὸ μισόδημον, ἐπαίνους τε πολλοὺς περὶ τοῦ δήμου ποιησάμενος, ὡς αἰτιωτάτου τῇ πόλει γεγονότος οὐ μόνον τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἡγεμονίας, ἐπεὶ ταῦτα καὶ παραπλήσια τούτοις διεξῆλθε, τελευτῶν ἔφη « Μὴ δύνασθαι πόλιν ἐλευθέραν εἶναι, ἐξ ἧς ἂν « τις τὴν ἰσότητα ἀνέλῃ· ἔφη τε δοκεῖν ἑαυτῷ τὸν « μὲν νόμον δίκαιον εἶναι, τὸν ἀξιοῦντα πᾶσι με- « τεῖναι Ῥωμαίοις τῆς ὑπατικῆς ἀρχῆς, τοῖς γε δὴ « βίον ἀνεπίληπτον ἐζηκόσι καὶ πράξεις ἀποδεδειγμέ- « νοις τῆς τιμῆς ταύτης ἀξίας, τὸν δὲ καιρὸν οὐκ « ἐπιτήδειον εἰς τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ διάγνωσιν ἐν πολε- « μικαῖς ὑπαρχούσης ταραχαῖς τῆς πόλεως· συνεβού- « λευέ τε τοῖς μὲν δημάρχοις ἐᾶν τὴν καταγραφὴν « γενέσθαι τῶν στρατιωτῶν τὴν ἔξοδον μὴ κωλύειν τῶν « καταγραφέντων, τοῖς δὲ ὑπάτοις, ὅταν τὸ κράτιστον « τέλος ἐπιθῶσι τῷ πολέμῳ, πρῶτον ἁπάντων τὸ περὶ « τοῦ νόμου προβούλευμα εἰς τὸν δῆμον ἐξενεγκεῖν. « Ταῦτα δὲ γραφῆναί τ' ἤδη καὶ διομολογηθῆναι πρὸς « ἀμφοτέρων. » Ταύτην ἀποδειξαμένου τὴν γνώμην Οὐαλερίου, καὶ μετὰ τοῦτον Ὁρατίου· δευτέρῳ γὰρ τούτῳ λόγον ἀπέδωκαν οἱ ὕπατοι· ταὐτὸ πάθος ἅπασι τοῖς παροῦσι συνέβη. Οἱ μὲν γὰρ ἀνελεῖν τὸν νόμον βουλόμενοι, τὴν ἀναβολὴν τῆς περὶ αὐτοῦ διαγνώσεως ἀγαπητῶς ἀκούσαντες, τὸ μετὰ τὸν πόλεμον ἐπάναγκες εἶναί σφισι προβουλεῦσαι περὶ αὐτοῦ χαλεπῶς ἀπεδέξαντο· οἱ δὲ κύριον ὑπὸ τοῦ συνεδρίου κριθῆναι προαιρούμενοι, τὸ μὲν ὡμολογημένον δίκαιον εἶναι τὸν νόμον ἀσμένως ἤκουον, τὸ δ' εἰς ἑτέρους ἐκπίπτειν χρόνους τὸ προβούλευμα πρὸς ὀργὴν ἐλάμβανον.

LX. Θορύβου δὲ, ὅπερ εἰκὸς, ἐπὶ τῇ γνώμῃ γενομένου, διὰ τὸ μὴ πᾶσι τοῖς μέρεσιν αὐτῆς εὐαρεστεῖν ἀμφοτέρους, παρελθὼν ὁ ὕπατος, τρίτον ἠρώτα Γάϊον Κλαύδιον, ὃς ἐδόκει τῶν προεστηκότων τῆς ἑτέρας τάξεως τῆς ἐναντιουμένης τοῖς δημοτικοῖς αὐθαδέστατος εἶναι καὶ δυνατώτατος. Οὗτος ἐκ παρα-

« rum, non ex maximis natu et honoratissimis sena- « toribus, ad quos ex patria consuetudine hic honor « defertur, neque ex iis, qui plebeiis essent suspecti, « quasi nihil boni pro ipsis, aut dicturi aut sensuri es- « sent; sed ex junioribus, qui maxime populares ha- « berentur. »

LIX. Hæc autem pollicitus, factaque volentibus dicendi potestate, quum nemo legem dissuasurus aut suasurus prodiret, progressus iterum, rogavit primum Valerium, quid e republica esset, et quid senatui statuendum censeret. Ille vero, quum surrexisset, et multa verba de se atque suis majoribus fecisset, qui pro reipublicæ commodis partium plebeiarum patroni fuerant; et ab initio enumerasset omnia pericula, in quæ respublica inciderat ob eos, qui contrariæ factionis erant; et demonstrasset omnibus plebis inimicis, qui suum in plebem odium declarassent, damnosum *id* fuisse; et multis laudibus plebem prosecutus fuisset, quod non solum libertatis, verum etiam principatus reipublicæ præcipuus auctor fuisset: quum, *inquam,* hæc atque his similia oratione persecutus fuisset, tandem dixit « fieri non posse, ut ea civitas sit libera, ex qua « æquabilitas sublata est : dixitque videri sibi eam « rogationem esse justam, quæ postularet, ut omnes « cives Romani ad consulatum admitterentur, qui *scili-* « *cet* vitam inculpatam vixissent, et qui res hoc honore « dignas gessissent; sed tempus ad ipsius *rogationis* « cognitionem non esse opportunum, dum in bellicis « tumultibus respublica versaretur. Suadebatque tri- « bunis, ut sinerent milites conscribi, nec eos, qui fuis- « sent conscripti impedirent, quo minus ad militiam « proficiscerentur : consulibus vero ut, post optimum « finem bello impositum, primum et ante omnia sena- « tusconsultum de rogatione promulgarent. Hæc au- « tem jam scribenda et sponsione ab ustrisque con- « firmanda *censebat.* » Hac sententia a Valerio dicta et post eum ab Horatio (huic enim secundo dicendi potestatem consules fecerunt) accidit, ut non omnes, qui aderant, eodem modo afficerentur. Nam qui rogationem tolli cupiebant, dilationem ejus cognitionis lubenter audiverunt : sed quod, confecto bello, sibi senatusconsultum de ea *rogatione* necessario faciendum esset, hoc moleste tulerunt. Qui vero eam senatusconsulto ratam fieri cupiebant, quod confessum esset, eam rogationem esse æquam, id lubenter audiebant : quod vero in alia tempora senatusconsultum differretur, hoc iniquo animo ferebant.

LX. Tumultu autem (ut verisimile est) ob eam sententiam exorto, quod neutris omnes illius *sententiæ* partes gratæ essent, consul progressus, tertium C. Claudium sententiam rogavit, qui principum alterius factionis plebi adversariæ pertinacissimus et potentissimus habebatur. Is præmeditatam orationem contra plebem habuit,

σκευῆς διεξῆλθε λόγον κατὰ τῶν δημοτικῶν, πάνθ' ὅσα ἔδοξε πώποτε ἐναντία τοῖς καλοῖς καὶ πατρίοις ἐθισμοῖς ὑπομιμνήσκων, οὗ κεφάλαιον ἦν, εἰς ὃ κατέσκηπτεν ἡ γνώμη, μηδεμίαν ἀποδιδόναι τῇ βουλῇ διάγνωσιν ὑπὲρ τοῦ νόμου τοὺς ὑπάτους, μήτ' ἐν τῷ παρόντι χρόνῳ μήτε ὕστερον, ὡς ἐπὶ καταλύσει τῆς ἀριστοκρατίας εἰσφερομένου, καὶ συγχεῖν μέλλοντος ἅπαντα τὸν κόσμον τῆς πολιτείας. Γενομένου δὲ πρὸς τὴν γνώμην ἔτι πλείονος θορύβου, τέταρτος ἀνίσταται κληθεὶς Τίτος Γενύκιος, ἀδελφὸς θατέρου τῶν ὑπάτων· ὃς ὀλίγα διαλεχθεὶς ὑπὲρ τῶν κατεχόντων καιρῶν τὴν πόλιν, « Ὅτι δυεῖν ἀνάγκη τῶν χα« λεπωτάτων θάτερον αὐτῇ συμπεσεῖν, ἢ διὰ τὰς « πολιτικὰς ἔριδας καὶ φιλοτιμίας ἰσχυρὰ τὰ τῶν « ἐχθρῶν ποιῆσαι πράγματα, ἢ τοὺς ἔξωθεν ἐπιφε« ρομένους [πολέμους] ἀποτρίψασθαι βουλομένη κα« κῶς τὸν οἰκεῖον καὶ πολιτικὸν διαλύσασθαι, ἔφησε· « δυεῖν ὄντων κακῶν, ὧν ἀνάγκη θάτερον ἄκοντας « ὑπομεῖναι, τοῦτο αὐτῷ δοκεῖν εἶναι λυσιτελέστερον, « τὸ συγχωρῆσαι τῷ δήμῳ τὴν βουλὴν παρασπᾶσαί « τι τοῦ κόσμου τῆς πατρίου πολιτείας μᾶλλον, ἢ « τοῖς ἀλλοφύλοις τε καὶ πολεμίοις καταγέλαστον « ποιῆσαι τὴν πόλιν. » Ταῦτα εἰπών, τὴν δοκιμασθεῖσαν ὑπὸ τῶν παραγενηθέντων ἐν τῷ κατ' οἰκίαν συνεδρίῳ γνώμην εἰσέφερεν, ἣν εἰσηγήσατο Κλαύδιος, ὥσπερ ἔφην· « Ἀντὶ τῶν ὑπάτων χιλιάρχους ἀποδει« χθῆναι, τρεῖς μὲν ἐκ τῶν πατρικίων, τρεῖς δ' ἐκ τῶν « δημοτικῶν, ἐξουσίαν ἔχοντας ὑπατικήν· ὅταν δὲ « τελῶσιν οὗτοι τὴν ἀρχὴν καὶ καθήκῃ νέας ἀρχὰς « ἀποδείκνυσθαι, τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον αὖθις « συνελθόντας διαγνῶναι, πότερον ὑπάτους ἢ χιλιάρ« χους βούλονται παραλαβεῖν τὴν ἀρχήν. Ὅ τι δὲ « ἂν ἅπασι δόξῃ ψῆφον ἐπενέγκασι, τοῦτο εἶναι κύ« ριον. Ἐπιτελεῖσθαι δὲ τὸ προβούλευμα καθ' ἕκα« στον ἐνιαυτόν. »

omnia, quæcunque unquam præclaris et patriis moribus contraria existimarat, commemorans : cujus orationis caput, ad quod ejus tendebat sententia, erat, ne consules ullam senatui rogationis cognitionem, neque in præsentia ne in posterum darent, quod ea ferretur in optimatum dominatus eversionem, et omnem reipublicæ præclaram disciplinam perturbatura esset. Longe autem majore tumultu ob hanc sententiam secuto, quartus T. Genucius, alterius consulis frater qui pauca locutus de temporibus, in quæ inciderat respublica, dixit necesse esse, e duobus gravissimis malis alterum huic evenire : vel ut ob civiles contentiones et ambitiosas altercationes res hostium corroboraret; vel, si externorum hostium impetum propulsare vellet, male domesticum et civile bellum componeret. Quum autem duo essent mala, quorum alterum necesse esset illos invitos pati *dixit*, videri sibi hoc magis expedire, nimirum ut senatus plebem potius sineret aliquid de avitæ reipublicæ decore detrahere, quam committeret, ut respublica alienigenis et hostibus esset ludibrio. His dictis, sententiam comprobatam ab iis, qui in privato consensu interfuerant, in medium protulit, cujus (ut dixi) auctor fuerat Claudius : ut *scilicet*, pro consulibus tribuni militum tres ex patriciis, et tres ex plebeiis, consulari potestate præditi crearentur : qui ubi sui imperii tempus exegissent, et novi magistratus creandi essent, senatus populusque Romanus iterum coacti dispicerent, utrum consules, an tribunos militum, imperium gerere vellent, et quod omnibus post lata suffragia visum fuisset, id ratum esset. Fieri autem senatusconsultum quotannis.

LXI. Ταύτην ἀποδειξαμένου τὴν γνώμην Γενυκίου, πολὺς ἐξ ἁπάντων ἔπαινος ἐγίνετο· καὶ οἱ μετὰ ἐκεῖνον ἀνιστάμενοι μικροῦ δεῖν πάντες ταῦτα συνεχώρουν κράτιστα εἶναι. Γράφεται δὴ τὸ προβούλευμα ὑπὸ τῶν ὑπάτων, καὶ λαβόντες αὐτὸ μετὰ πολλῆς χαρᾶς οἱ δήμαρχοι, προῆλθον εἰς τὴν ἀγοράν. Ἔπειτα καλέσαντες τὸ πλῆθος εἰς τὴν ἐκκλησίαν, πολλοὺς διέθεντο τῆς βουλῆς ἐπαίνους, καὶ παραγγέλλειν τὴν ἀρχὴν ἐκέλευον τοῖς ἐθέλουσι τῶν δημοτικῶν ἅμα τοῖς πατρικίοις. Οὕτω δὲ ἄρα κοῦφόν τι πρᾶγμά ἐστιν ἐπιθυμία δίχα λόγου γινομένη, καὶ ταχὺ μεταπίπτον ἐπὶ θάτερα μέρη, μάλιστα δὲ ἡ τῶν ὄχλων, ὥστε οἱ περὶ παντὸς ποιούμενοι τέως τῆς ἀρχῆς μεταλαβεῖν, καὶ εἰ μὴ δοθείη τοῦτο αὐτοῖς ὑπὸ τῶν πατρικίων, ἢ καταλείψοντες τὴν πόλιν ὡς πρότερον, ἢ διὰ τῶν ὅπλων αὐτὸ ληψόμενοι, ἐπειδὴ τὸ συγχώρημα ἔλαβον, ἀπέστησαν εὐθὺς τῆς ἐπιθυμίας καὶ τὰς σπουδὰς ἐπὶ θάτερον μετέβαλον. Πολλῶν γέ τοι δημοτικῶν παραγγελλόντων τὴν χιλιαρ-

LXI. Hanc sententiam a Genucio dictam omnes summis laudibus efferre cœperunt : et qui post illum surrexerunt fere omnes hæc optima esse sunt confessi. Itaque senatusconsultum a consulibus factum est; eoque accepto, tribuni plebis cum ingenti lætitia in forum prodierunt. Deinde, plebe ad concionem convocata, multis laudibus senatum sunt prosecuti, et jusserunt omnes plebeios, qui vellent, cum patriciis magistratum petere. Cupiditas autem sine ratione (præcipue vero turbæ) res est adeo levis, et quæ confestim in alteram partem inclinat, ut ii, qui antea omnino et quavis ratione ad magistratum admitti volebant, et qui nisi a patriciis hoc impetrassent, aut urbem deserturi, ut ante, aut armis eam occupaturi erant, quum, quod petebant, ipsi concessum fuisset, continuo a sua cupiditate recesserint, et studia sua in alteram partem contulerint, Quum igitur multi plebeii tribunatum militum peterent, et magno studio preces adhiberent, illi nullum hoc ho-

γίαν καὶ κατεσπουδασμένας ποιουμένων τὰς δεήσεις, οὐδένα τῆς τιμῆς ταύτης ἄξιον εἶναι ὑπέλαβον· ἀλλὰ γενόμενοι τῆς ψήφου κύριοι τοὺς ἐκ τῶν πατρικίων μετιόντας αὐτὴν ἄνδρας ἐπιφανεῖς χιλιάρχους ἀποδεικνύουσιν, Αὖλον Σεμπρώνιον Ἀτρατῖνον, καὶ Λεύκιον Ἀτίλιον Λοῦσκον καὶ Τίτον Κλύλιον Σικελόν.

LXII. Οὗτοι παραλαμβάνουσι πρῶτοι τὴν ἀνθύπατον ἀρχὴν κατὰ τὸν τρίτον ἐνιαυτὸν τῆς ὀγδοηκοστῆς καὶ τετάρτης ὀλυμπιάδος, ἄρχοντος Ἀθήνησι Διφίλου. Κατασχόντες δὲ αὐτὴν ἑβδομήκοντα καὶ τρεῖς μόνον ἡμέρας, ἀποτίθενται κατὰ τὸν ἀρχαῖον ἐθισμὸν ἑκούσιοι, θεοπέμπτων τινῶν σημείων κωλυτηρίων αὐτοῖς τοῦ πράττειν τὰ κοινὰ γενομένων. Τούτων δὲ τὴν ἐξουσίαν ἀπειπαμένων, ἡ βουλὴ συνελθοῦσα μεσοβασιλεῖς ἀποδείκνυσι. Καὶ ἐκεῖνοι προειπόντες ἀρχαιρέσια καὶ τῷ δήμῳ τὴν διάγνωσιν ἀποδιδόντες, εἴτε βούλεται χιλιάρχους εἴτε ὑπάτους ἀποδεῖξαι, κρίναντος αὐτοῦ μένειν ἐπὶ τοῖς ἐξ ἀρχῆς ἐθισμοῖς, ἀπέδοσαν τοῖς βουλομένοις τῶν πατρικίων μετιέναι τὴν ὕπατον ἀρχήν· καὶ γίνονται πάλιν ἐκ τῶν πατρικίων ὕπατοι, Λεύκιος Παπίριος Μογιλλάνος, καὶ Λεύκιος Σεμπρώνιος Ἀτρατῖνος, ἑνὸς τῶν ἀποθεμένων τὴν χιλιαρχίαν ἀδελφός. Αὗται δύο κατὰ τὸν αὐτὸν ἐνιαυτὸν ἀρχαὶ Ῥωμαίων αἱ τὸ μέγιστον ἔχουσαι κράτος ἐγένοντο. Πλὴν οὐκ ἐν ἁπάσαις ταῖς Ῥωμαϊκαῖς χρονογραφίαις ἀμφότεραι φέρονται, ἀλλ' ἐν αἷς μὲν οἱ χιλίαρχοι μόνον, ἐν αἷς δὲ οἱ ὕπατοι, ἐν οὐ πολλαῖς δὲ ἀμφότεραι, αἷς ἡμεῖς οὐκ ἄνευ λογισμοῦ συγκατατιθέμεθα, πιστεύοντες δὲ ταῖς ἐκ τῶν ἱερῶν τε καὶ ἀποθέτων βίβλων μαρτυρίαις. Ἄλλο μὲν οὖν οὐδὲν ἐπὶ τῆς τούτων ἀρχῆς οὔτε πολεμικὸν οὔτε πολιτικὸν ἔργον ἱστορίας ἄξιον ἐπράχθη, συνθῆκαι δὲ πρὸς τὴν Ἀρδεατῶν πόλιν ἐγένοντο περὶ φιλίας τε καὶ συμμαχίας· ἐπρεσβεύσαντο γὰρ ἀποτιθέμενοι τὰ περὶ τῆς χώρας ἐγκλήματα, παρακαλοῦντες φίλοι Ῥωμαίων γενέσθαι καὶ σύμμαχοι. Ταύτας τὰς συνθήκας τὸ τῶν ὑπάτων ἀρχεῖον ἐπεκύρωσε.

LXIII. Τῷ δ' ἑξῆς ἐνιαυτῷ, πάλιν ὑπάτους ψηφισαμένου τοῦ δήμου κατασταθῆναι, παραλαμβάνουσι τὴν ὕπατον ἀρχὴν τῇ διχομήνιδι τοῦ Δεκεμβρίου μηνός, Μάρκος Γεγάνιος Μακερῖνος τὸ δεύτερον, καὶ Τίτος Κοΐντιος Καπιτωλῖνος τὸ πέμπτον. Οὗτοι διδάξαντες τὴν βουλήν, ὅτι πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα πράγματα διὰ τὰς συνεχεῖς τῶν ὑπάτων στρατείας ἠμελημένα παρεῖται, πάντων δὲ ἀναγκαιότατον τὸ περὶ τὰς τιμήσεις τῶν βίων νόμιμον, ἐξ ὧν ὅ τε ἀριθμὸς τῶν ἐχόντων τὴν στρατεύσιμον ἡλικίαν ἐγινώσκετο καὶ τῶν χρημάτων τὸ πλῆθος, ἀφ' ὧν ἔδει τὰς εἰς τὸν πόλεμον εἰσφορὰς ἕκαστον τελεῖν, οὐδεμιᾶς τιμήσεως ἐντὸς ἑπτακαίδεκα ἐτῶν γενομένης ἀπὸ τῆς Λευκίου Κορνηλίου καὶ Κοΐντου Φαβίου [ὑπατείας· ὥστε] ..... καταλιπεῖν οἱ πονηρότατοί τε καὶ ἀσελγέστατοι Ῥωμαίων, ἀλλὰ τόπον μεταλαμβάνειν, ἐν ᾧ περίεστι ζῆν αὐτοῖς, ὡς προῄρηνται.

nore dignum judicarunt : sed quum suffragiorum jus penes se habuissent, patricios qui eum *magistratum* petebant, viros illustres, tribunos militum crearunt, A. Sempronium Atratinum, L. Atilium Longum, et T. Cloelium Siculum.

LXII. Hi primi proconsulare imperium acceperunt tertio anno LXXXIV. Olympiadis, archonte Athenis Diphilo. Id autem per solos LXXIII dies retinuerunt, et ex prisca patriæ consuetudine ultro postea deposuerunt; quod cœlestia quædam signa apparuissent, quæ illos rempublicam gerere vetabant. Quum autem isti se magistratu eo abdicassent, senatus coactus interreges creavit. Illi, indictis comitiis, et cognitione populo permissa, utrum consules, an tribunos militum, creare mallet, quum ille decrevisset in pristina consuetudine manere, omnibus patriciis, qui id vellent, consulatus petendi potestatem fecerunt. Atque iterum ex patriciis consules facti sunt L. Papyrius Mugillanus et L. Sempronius Atratinus, frater unius eorum, qui tribunatum militum deposuerunt. Hi duo magistratus, qui maximam potestatem haberent, Romæ eodem anno fuerunt. Non tamen in omnibus Romanis annalibus uterque *magistratus* exstat : sed in aliis soli tribuni militum, in aliis consules, in paucis uterque magistratus, quibus nos non sine ratione assentimur; quippe qui fidem habeamus sacrorum et reconditorum librorum testimoniis. His igitur consulibus nullæ aliæ res dignæ quæ memoriæ proderentur, aut foris aut domi sunt gestæ : fœdus tamen ictum est cum Ardeatibus, et amicitia ac societas *cum iis* inita. Miserant enim legatos, per quos depositis de agro expostulationibus, amicitiam et societatem populi Romani petebant. Hæc fœdera consulum collegium rata fecit.

LXIII. Anno autem sequenti, quum populus decrevisset, ut consules iterum crearentur, consulatum inierunt, circa plenilunium mensis Decembris, M. Geganius Macerinus iterum et T. Quintius Capitolinus V. Hi senatum docuerunt, cum multas alias res ob continuas consulum expeditiones fuisse neglectas, tum vero institutum illud, quod omnium maxime erat necessarium, *nimirum* census fortunarum, ex quibus cognoscebatur et numerus eorum, qui ætate militari essent, et facultatum magnitudo, pro quarum modo oportebat unumquemque tributa ad bellicos usus conferre; nullo censu intra septemdecim annos habito, a L. Cornelii et Q. Fabii consulatu : ita ut viri probi et utiles censerentur, et in expeditionibus versarentur, flagitiosissimi vero et improbissimi quique incensi relinquerentur, et alium locum, priore mutato, caperent, ubi pro arbitrio ipsis vivere liceret.

DIONYSII HALICARNASSENSIS

ANTIQUITATUM ROMANARUM EXCERPTA.

EXCERPTA EX LIBRO XII.

I. Ὅτι, λιμοῦ κατὰ τὴν Ῥώμην γενομένου ἰσχυροῦ, ἀνήρ τις οἴκου τε οὐκ ἀφανοῦς καὶ χρήμασιν ἐν τοῖς μάλιστα δυνατὸς, Σπόριος Μαίλιος, Εὐδαίμων ἐπίκλησιν ἐπὶ τῆς πολλῆς εὐπορίας, νεωστὶ μὲν παρειληφὼς τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς, ἡλικίαν δὲ καὶ τάξιν ἔχων ἱππικὴν, οἷα μήτε ἀρχὰς παραλαμβάνειν μήτε ἄλλην κοινὴν ἐπιμέλειαν μηδεμίαν, λαμπρὸς εἰ καί ἄλλος τὰ πολέμια καὶ πολλοῖς κεκοσμημένος ἀριστείοις, κράτιστον ὑπολαβὼν καιρὸν ἐπιθέσει τυραννίδος, ἐπὶ δημαγωγίαν τοῦ πλήθους ἐτράπετο, τὴν ῥᾴστην τῶν ἐπὶ τυραννίδα φερουσῶν ὁδῶν. Ἔχων δὲ πολλοὺς ἑταίρους καὶ πελάτας, ἄλλους ἄλλῃ διέπεμψε χρήματα δοὺς ἐκ τῶν ἰδίων εἰς συναγυρμοὺς τροφῆς, καὶ αὐτὸς εἰς Τυρρηνίαν ᾤχετο. Ἐν βραχεῖ δὲ χρόνῳ δι' ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν ἑταίρων πολλὴν κατακομίσας ἀγορὰν διεμέτρει τοῖς πολίταις, ἀντὶ δώδεκα δραχμῶν διδράχμου ἀπομετρῶν τὸν μόδιον· ὅσους δὲ αἴσθοιτο παντάπασιν ἀδυνάτους καὶ μηδὲ ὑπὲρ τῆς ἐφημέρου τροφῆς ἔχοντας προέσθαι τὸ διάφορον, ἄνευ τιμῆς χαριζόμενος. Ταύτῃ τῇ φιλανθρωπίᾳ τὸν δῆμον ἀναλαβὼν καὶ θαυμαστὴν ὅσην δόξαν ἀπενεγκάμενος, ᾤχετο πάλιν ἐμπορευσόμενος ἑτέρας ἀγοράς· καὶ παρῆν οὐ διὰ μακροῦ ποταμηγοὺς ἄγων σκάφας πολλὰς πάνυ μεστὰς τροφῆς, καὶ τὸν αὐτὸν τρόπον τοῖς πολίταις ἐμέτρει. Οἱ δὲ πατρίκιοι ταῦτα πράττοντα ὁρῶντες αὐτὸν δι' ὑποψίας τε ἐλάμβανον, τῆς ἄγαν φιλοτιμίας τοῦ ἀνδρὸς οὐδενὸς ἀγαθοῦ ἀπολαύσειν οἰόμενοι, καὶ συνιστάμενοι κατὰ τὴν ἀγορὰν ἐσκόπουν ὅντινα χρὴ τρόπον εὐπρεπέστερον ἄνευ κινδύνου παῦσαι τούτων αὐτὸν τῶν πολιτευμάτων· κρύφα μὲν τὸ πρῶτον καὶ κατ' ὀλίγους συνιόντες καὶ διαλεγόμενοι πρὸς ἀλλήλους, ἔπειτα καὶ ἐκ τοῦ φανεροῦ καταβοῶντες, ἐπειδὴ βαρύς τε καὶ ἀφόρητος ἦν ἔργα τε πράττων ὑπερηφανίας μεστὰ καὶ λόγους διεξιὼν αὐθάδεις ὑπὲρ ἑαυτοῦ· ὅς γε πρῶτον μὲν καθεζόμενος ἐπὶ βήματος περιφανοῦς, ὥσπερ ἔθος ἦν τοῖς τὰς ἀρχὰς ἔχουσιν, ἐχρημάτιζε τοῖς προσιοῦσι δι' ἡμέρας περὶ τὴν σιτοδοσίαν, ἐκβαλὼν τῆς τιμῆς ταύτης τὸν ἀποδειχθέντα ἔπαρχον ὑπὸ

I. Fame Romæ ingravescente vir nec domo obscurus et opibus in primis pollens, Spurius Mælius, Felix cognomine, propter magnas divitias nuper hereditatem nactus patriam, ætate autem et ordine equestri, ut neque magistratus neque aliam curam publicam suscipere posset, illustris, si quis alius, rebus bellicis, multisque ornatus virtutis præmiis, potissimam adesse ratus affectandi regni occasionem, ad multitudinem se sibi conciliandam convertit, viarum ad tyrannidem ferentium facillimam. Itaque quum multi ei familiares essent atque clientes, alium alio ad comportandum suo sumtu victum pecunia onustos dimisit et ipse in Tyrrheniam profectus est. Brevique tempore magna commeatuum vi quum sua tum amicorum opera subvecta, distribuit inde civibus, duodenarum loco drachmarum duabus vendens modium; iis, quos prorsus egenos intellexisset, quibus ne quotidiano quidem victui comparando res suppeteret, gratis præbens. Hac ubi liberalitate plebem sibi conciliavit et ingentem sui famam peperit, rursus alias annonæ copias mercaturus abiit; ac brevi post cum magno fluviatilium navigiorum frumento onustorum numero redux eodem modo civibus dimensus est. Hæc agentem animadvertentes suspicari patres cœpere, nihil se ex ambitione hominis boni percepturos; cœtibusque in foro factis inquirebant, quomodo absque dedecore ac periculo eum ab eiusmodi novandarum rerum inceptis oporteret inhibere; clanculum principio et pauci numero coëuntes atque inter se colloquentes; deinde etiam aperte in eum vociferantes, postquam gravis et intolerabilis esse cœpit, facinora edens plena arrogantiæ et verba de se faciens insolentius. Qui primum conspicuo in tribunali considens, de more magistratuum adeuntibus toto die circa largitionem frumenti vacabat, postquam eo munere præfectum annonæ a senatu creatum depulerat; tum frequentibus convocatis concionibus, quamquam id Romæ

τῆς βουλῆς· ἔπειτα συνεχεῖς ποιούμενος ἐκκλησίας, οὐκ ὂν ἐν ἔθει Ῥωμαίοις ἰδιώτην ἐκκλησίαν συνάγειν, πολλὰ μὲν τοῦ Μινυκίου κατηγόρει πρὸς τὸν δῆμον, ὡς ὄνομα φέροντος ἀρχῆς μόνον, ἔργον δὲ οὐδὲν ἀποδειξαμένου τοῖς πένησιν ὠφέλιμον, πολλὰ δὲ τοὺς πατρικίους διέβαλλε πρὸς τὸν δῆμον, ὡς ταῦτα πράττοντας ἐξ ὧν ὀλίγος τε καὶ οὐδενὸς ἄξιος ὁ δῆμος ἔσται, καὶ οὐδ' ἐπὶ σιτοδείᾳ φροντίδα τῶν ἀπόρων ἔχοντας οὐδεμίαν, οὔτε κοινῇ πάντας οὔτε ἰδίᾳ τοὺς δυνατούς, παντὸς μάλιστα δέον αὐτοὺς χρήμασί τε καὶ σώμασιν ὥσπερ αὐτὸς δὴ κακοπαθεῖν καὶ πάντοθεν ἐπεισάγειν τῇ πόλει τὰς ἀγοράς. Ἠξίου τε πρὸς τὰ τῶν ἄλλων ἔργα πατρικίων τὰ ὑφ' ἑαυτοῦ πραττόμενα ἐξετάζειν, ὡς πολὺ καὶ τὸ πᾶν ἀλλήλων διαφέροντα. Ἐκείνους μὲν γὰρ οὐδὲν ἐκ τῶν ἰδίων εἰς τὸ κοινὸν ἀναλίσκοντας ἔτι καὶ τὴν δημοσίαν γῆν σφετερισαμένους πολὺν ἤδη καρποῦσθαι χρόνον, ἑαυτὸν δὲ τῶν δημοσίων οὐδὲν ἔχοντα ἔτι καὶ τὴν πατρῴαν καταχορηγεῖν οὐσίαν εἰς βοήθειαν τῶν ἀπόρων καί, ἐπειδὰν τὰ ὄντα καταναλώσῃ, δανείσματα ποιεῖσθαι παρὰ φίλων οὐδὲν ἀντικαταλλαττόμενον τῆς τοιαύτης φιλοτιμίας ὅτι μὴ τὴν πολιτικὴν εὔνοιαν, ἧς οὐδὲ τὸν ἐξ ἀνθρώπων πλοῦτον ἡγεῖσθαι τιμιώτερον. Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν συνεστῶτες ἀεὶ σωτῆρα καὶ πατέρα καὶ κτίστην ἐπεκάλουν τῆς πατρίδος, καὶ τὴν μὲν ὑπατικὴν ἐξουσίαν ἐλάττονα χάριν ἢ κατὰ τὸ μέγεθος τῶν ἔργων αὐτοῦ γενήσεσθαι δοθεῖσαν ἀπέφαινον, ἄλλῃ δέ τινι μείζονι καὶ λαμπροτέρᾳ τιμῇ κοσμεῖν ἠξίουν αὐτόν, ἣν καὶ γένος ἕξει τὸ ἐξ ἐκείνου. Ὡς δὲ καὶ τὴν τρίτην ἔξοδον ποιησάμενος ἐπὶ τὰ παραθαλάττια τῆς Ἰταλίας, ἔκ τε Κύμης καὶ τῶν περὶ Μισηνὸν λιμένων σιτηγοὺς ὁλκάδας ἄγων πολλὰς κατέπλευσεν εἰς Ὠστίαν, ὃ τῆς Ῥώμης ἐστὶν ἐπίνειον, καὶ κατέκλυσε ταῖς τροφαῖς τὴν πόλιν, ὡς μηδὲν ἔτι τῆς ἀρχαίας εὐετηρίας διαφέρειν, ἅπας ὁ δῆμος ἕτοιμος ἦν, εἰ γένοιτο τῆς ψήφου κύριος ἐν ἀρχαιρεσίαις, εἴτε ἄλλην τινὰ τιμὴν μετίοι, μηδενὸς ἐπιστρεφόμενος μήτε νόμου κωλύοντος μήτε ἀνδρὸς ἐναντιουμένου χαρίζεσθαι. Ταῦτα ὁρῶντες οἱ προεστηκότες τῆς ἀριστοκρατίας καὶ οὔτε ἐπιτρέπειν ἀξιοῦντες οὔτε κωλύειν δύναμιν ἔχοντες, ἐν πολλῇ πάντες ἦσαν ἀθυμίᾳ· καὶ ἔτι μᾶλλον διεταράχθησαν, ἐπειδὴ κωλυόντων ἐκκλησίας συνάγειν αὐτὸν καὶ δημηγορεῖν τῶν τε δημάρχων καὶ ὑπάτων, συστραφεὶς ὁ δῆμος ἐκείνους μὲν ἐξέβαλεν ἐκ τῆς ἀγορᾶς, τῷ δὲ Μαιλίῳ πολλὴν ἄδειαν καὶ ῥώμην παρέσχεν. Ἐν τοιαύτῃ δὴ καταστάσει τῆς πόλεως ὑπαρχούσης, ὁ τῆς ἀγορᾶς ἀποδειχθεὶς ἔπαρχος, ἀχθόμενος μὲν ἐπὶ τοῖς προπηλακισμοῖς τῶν λόγων, οἷς αὐτὸν ὑβρίζων ὁ Μαίλιος ἐν ταῖς ἐκκλησίαις διετέλει, δεδοικὼς δὲ τὸν ἄνδρα μάλιστα τῶν ἄλλων, εἴ τινος ἐπιλάβοιτο ἀρχῆς, μὴ πρότερον τῆς ἀριστοκρατίας αὐτὸν ποιήσηται, ἢ τὸν δῆμον ἐξερεθίσας πρὸς αὐτὸν ποιήσηται διὰ τὴν ἐκ τῆς ἑταιρείας ἐπιβουλήν τινα κατ' αὐτοῦ μηχανησάμενος, ἀγανακτῶν

privato non licebat, multa in Minucium apud plebem instabat, tamquam nomen solum magistratus ferentem, nec quidquam operæ præstantem egenis commodæ; sæpe quoque patres apud plebem criminabatur ut qui ea agerent, nunc plebs parva et vilis fieret, neque inopiæ pauperum ullam curam nec in commune universi neque privatim potentes impenderent, quum tamen omnium maxime opus esset ut ad ipsius instar illi quoque nec viribus parcerent ad commeatus urbi undequaque subvehendos; atque cum aliorum factis patriciorum sua conferri jubebat, quæ multum imo prorsus ab illis discreparent. Illos enim nihil de suo in commune impendentes publici etiam agri possessione usurpata, longo jam tempore fructus inde percepisse; se contra nihil de publica re possidentem, propriam rem insuper ad opem egenis ferendam largiri, suisque exhaustis mutuo ab amicis sumere nihil omnino ob hujusmodi munificentiam nisi benevolentiam civium lucrantem, qua ne divitias quidem quæ hominum modum excederent pluris se facere. Jam qui eum circumstabant salvatorem atque patrem conditoremque patriæ appellantes, et consularem potestatem, si ei daretur minorem quam pro magnitudine operum gratiam esse affirmantes, alio quodam majore eum et magis insigni honore, quem et posteri ejus habituri essent, ornare desiderabant. Ut vero a tertia navigatione ad maritimas Italiæ oras suscepta redux Cumis et e portubus Miseno vicinis multas frumentarias naves subvehens Ostiam, quod est navale Romæ, intravit urbemque commeatibus implevit, ut nihil iam a vetere felicitate differret, universus populus paratus erat, si suffragiorum in comitiis arbiter fieret, sive consulatum ille seu alium honorem peteret, gratificare, nulla ratione habita nec legis vetantis nec adversariorum. Hæc animadvertentes optimatum principes, cum neque permittere vellent nec impedire valerent, dejecti omnes animo erant; multoque magis perturbati sunt cum, prohibentibus eum a convocando populum et concionando tribunis atque consulibus, coorta plebs illos foro expulisset Mælioque multum fiduciæ ac roboris addidisset. In eo rerum statu præfectus annonæ (Minucius), ægre ferens verborum contumelias, quibus concionabundus Mælius in eum superbire pergebat, omnium maxime ab illo timens, ne, si quo magistratu potitus foret, optimatibus se potiorem gereret, aut excitata plebe sibi dissidium faceret sodalium e turba insidias struens, utraque de causa indignabundus, et liberari cupiens homine ultra privatum potente, diligentem in dicta ejus atque facta inquisitionem in-

τε δι' ἀμφότερα ταῦτα καὶ ἀπηλλάχθαι προθυμούμενος ἐκείνου μείζονα ἢ κατ' ἰδιώτην ἰσχὺν ἔχοντος, ἐπιμελῆ ζήτησιν ἐποιεῖτο τῶν ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων τε καὶ πραττομένων. Πολλῶν δὲ ὄντων οἷς ὁ ἀνὴρ συνεργοῖς ἐχρῆτο τῶν ἀπορρήτων, καὶ οὔτε φύσεις ὁμοίων οὔτε τὰς γνώμας παραπλησίων, ἔμελλέ τις ὅπερ εἰκὸς οὐ βεβαίως αὐτῷ ἔσεσθαι φίλος, ἢ διὰ φόβον ἢ διὰ κέρδος ἴδιον· ᾧ τὰ πιστὰ δοὺς ὁ Μινύκιος ὑπὲρ τοῦ μηδενὶ φράσειν ὅστις ἦν, ἅπασαν ἔγνω τήν τε διάνοιαν τοῦ Μαιλίου καὶ παρασκευήν. Ὡς δὲ καὶ τεκμήριον ἔλαβεν ἀναμφίλεκτον καὶ τὴν πρᾶξιν ἐν χερσὶν οὖσαν ἔγνω, λέγει πρὸς τοὺς ὑπάτους· ἐκεῖνοι δὲ οὐκ ἀξιοῦντες ἐφ' ἑαυτοῖς ποιῆσαι μόνοις ἐπιχειρήσεως τηλικαύτης ἐξέτασιν, εἰς τὴν βουλὴν ᾤοντο δεῖν τὸ πρᾶγμα εἰσφέρειν, καὶ συνεκάλουν τὸ συνέδριον εὐθὺς περὶ πολέμου δή τινος ὑπερορίου βουλευσόμενοι. Πληρωθέντος δὲ τοῦ συνεδρίου διὰ ταχέων, παρελθὼν ἅτερος αὐτῶν ἔλεξεν, ὅτι πρᾶξις αὐτοῖς μεμήνυται συσκευαζομένη κατὰ τῆς πόλεως πολλῆς πάνυ καὶ ταχείας φυλακῆς δεομένη διὰ τὸ τοῦ κινδύνου μέγεθος· ταύτης δ' ἔφη μηνυτὴν οὐ τῶν ἐπιτυχόντων εἶναί τινα πολιτῶν, ἀλλ' ὃν αὐτοὶ δι' ἀρετὴν ἐπὶ τῆς μεγίστης τε καὶ ἀναγκαιοτάτης τῷ κοινῷ χρείας ἔταξαν, δοκιμάσαντες αὐτοῦ τήν τε πίστιν καὶ τὴν πρὸς τὰ κοινὰ φιλοτιμίαν ἐκ τῶν παρὰ πάντα τὸν βίον ἐπιτηδευομένων. Μετεώρου δὲ τῆς βουλῆς ἐπὶ τῇ προσδοκίᾳ γενομένης ἐκάλει τὸν Μινύκιον, κἀκεῖνος ἔλεξεν · [ΖΗΤΕΙ ΕΝ ΤΩι ΠΕΡΙ ΔΗΜΗΓΟΡΙΩΝ.] *Esc.*

II. Ὡς δ' ἐμηνύθη τῇ βουλῇ, δικτάτορα προχειρίζονται, ὁ δὲ τὸν ἱππάρχην *** ἐκέλευσεν ἔχοντι τοὺς ἱππεῖς ἥκειν ὡς αὐτὸν περὶ μέσας νύκτας, τοῖς δὲ βουλευταῖς εἰς τὸ Καπιτώλιον ἕωθεν ἔτι συλλέγεσθαι, τῷ δὲ Μινυκίῳ τόν τε μηνυτὴν ἄγοντι καὶ τὰς ἄλλας ἀποδείξεις κομίζοντι πρὸς τὸ βῆμα παρεῖναι, ἅπασι δὲ φυλάττειν ἀπόρρητα πρὸς τοὺς ἔξω τοῦ συνεδρίου τὰ βουλεύματα· μίαν εἶναι λέγων ἀσφάλειαν, εἰ μηδὲν ὁ Μαίλιος ἀκούσειε τῶν περὶ αὐτοῦ λεγομένων τε καὶ πραττομένων. Διατάξας δὲ τἄλλα ὅσων ἐδεῖτο, μέχρι δύσεως ἡλίου πάντας ἐν τῷ βουλευτηρίῳ κατασχών, σκότους ὄντος ἤδη διέλυσε τὸν σύλλογον· ὡς δὲ μέση νὺξ ἐγένετο, προελθὼν ἐκ τῆς οἰκίας *** ἐξῄει περὶ τὸν ὄρθρον τοὺς ἐπιλέκτους ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν ὑπάτων ἐπαγόμενος καὶ αὐτοὺς τοὺς ὑπάτους. Οὗτοι μὲν οὖν τὸ Καπιτώλιον ἅμα τοῖς βουλευταῖς ἕωθεν κατειληφότες ἐφρούρουν· ὁ δὲ Μαίλιος οὐδὲν ἀκηκοὼς τούτων, ἡμέρας γενομένης προελθὼν εἰς τὴν ἀγοράν, ἐχρημάτιζε τοῖς δεομένοις ἐπὶ τοῦ βήματος καθεζόμενος· καὶ μετ' οὐ πολὺ παρῆν ὁ ἵππαρχος Σερουΐλιος πρὸς αὐτὸν, ἄγων τοὺς ἀκμαιοτάτους τῶν ἱππέων ἔχοντας ὑπὸ τοῖς ἱματίοις ξίφη, καὶ στὰς πλησίον αὐτοῦ λέγει· « Ὁ δικτάτωρ σε κελεύει, « Μαίλιε, πρὸς αὐτὸν ἥκειν» · κἀκεῖνος ὑποτυχών· « Ποῖος, ἔφη, κελεύει με, Σερουΐλιε, δικτάτωρ πρὸς

stituit; cum multi essent quibus ille arcanorum adjutoribus uteretur, iique nec indole nec voluntate inter se pares, fieri consentaneum erat ut ex amicis ejus aliquis vel metus vel lucri causa minus fidus reperiretur. Cui data Minucius fide, nemini se nomen eius proditurum, omne Mælii consilium et molimina cognovit; mox, ubi et indicium nactus est non dubitandum jamque in eo esse ut res perficeretur intellexit, ad consules eam defert. Qui tanti facinoris investigationem non censentes sui rem arbitri esse, ad senatum de ea referri oportere rati, ocius patres veluti de extraneo quodam bello consulturi convocarunt. Qui quum ocius frequentes convenissent, progressus alter consulum inceptum adversus rempublicam sibi patefactum esse dixit, quod summa propter magnitudinem periculi eaque prompta vigilantia indigeret. Ejus incepti indicem non de vulgo aliquem civem esse, sed is quem ipsi ad maximam et imprimis necessariam reipublicæ operam constituissent, fide ejus et publicæ utilitatis studio ex universæ vitæ ratione exploratis. Suspenso itaque senatu ejus rei exspectatione, appellavit Minucium isque ita verba fecit (QUÆRE IN CAPITE DE CONCIONIBUS). *Esc.*

II. Itaque re patribus patefacta dictatorem creant, et is magistrum equitum.... media de nocte cum equitibus venire, patres postero mane in Capitolium colligi, Minucium cum indice reliquisque documentis ad tribunal sibi adesse jussit; omnes vero ne arcana secreta consilia foras efferrent monuit; unam esse salutem affirmans, si nihil Mælius ex eis quæ de ipso dicerentur et agerentur cognovisset. Tum reliquis omnibus quæ opus essent ordinatis, postquam ad occasum usque solis omnes in curia detinuerat, crepusculo facto senatum dimisit. Media de nocte domo egressus... antelucano tempore exiit, electos ab utroque consule ipsosque secum ducens iique una cum Patribus Capitolium mane occupatum custodierunt. Orto die Mælius nihil horum edoctus, quum in forum processisset, pro tribunali sedens pauperibus operam dabat; quum haud multo post tempore magister equitum accessit Servilius, secum ducens validissimos equites cum gladiis sub veste; ac prope adstans : « Dictator, inquit, te, Mæli, ad se venire « jubet. » Ad quæ respondens ille : « Qualis me, Servili, « dictator ad se venire jubet, ubi et quando creatus? » Atque simul perturbatus eos qui tribunal circumstete-rant intuetur. Cunctisque præ stupore conticentibus,

« αὐτὸν ἐλθεῖν, ὁ ποῦ καὶ πότε γενόμενος; » Καὶ ἅμα διαταραχθεὶς περιέβλεψεν εἰς τοὺς περὶ τὸ βῆμα. Ἀφασίας δὲ ἅπαντα κατεχούσης διὰ τὸ μηδένα γιγνώσκειν τὰ πραχθέντα ὑπὸ τῆς βουλῆς, λέγει πάλιν ὁ Σερουΐλιος· « Εἰσηγγέλθης χθὲς εἰς τὴν βουλήν, ὦ « Μαίλιε, νεωτέροις ἐπιχειρεῖν πράγμασιν· ἴσως οὐκ « ἀληθῶς· οὐδενὸς γὰρ ἄξιον ἀπὸ τῆς αἰτίας προκα- « ταγιγνώσκειν. Ταύτην ἐξετάσαι τὴν μήνυσιν ἡ « βουλὴ προελομένη δικτάτορος ἔφησε δεῖν τοῖς πράγ- « μασιν, ὡς οὐ τὸν ἐλάχιστον τῶν κινδύνων τρέ- « χουσα· καὶ ἀπέδειξε τῆς ἐξουσίας ταύτης κύριον « Λεύκιον Κοΐντιον Κικιννάτον, ὃν οἶσθα δήπου καὶ « σὺ κράτιστον ὄντα τῶν πατρικίων, καὶ δὶς ἤδη ταύ- « την ἀνεπιλήπτως τετελεκότα τὴν ἀρχήν. Οὗτος ὁ « ἀνὴρ δικαστήριόν σοι καθίσαι καὶ λόγον ἀποδοῦναι « βουλόμενος ἀπέσταλκεν ἡμᾶς, ἐμὲ τὸν ἵππαρχον « ἅμα τοῖσδε τοῖς ἀνδράσι, ἄξοντάς σε ἀσφαλῶς ἐπὶ « τὴν ἀπολογίαν. Εἰ δὲ μηδὲν ἀδικεῖν πέποιθας, ἴθι « καὶ λέγε τὰ δίκαια περὶ σαυτοῦ πρὸς ἄνδρα φιλό- « πολιν, ὃς οὔτε διὰ τὸν κοινὸν φθόνον οὔτε δι' ἄλλην « ἄδικον πρόφασιν οὐδεμίαν ἐκποδὼν ποιῆσαί σε « βουλήσεται. » Ὁ δ' ὡς ἤκουσεν ἀναπηδᾷ τε καὶ μεγάλα ἀναβοήσας· « Ἄνδρες, ἔφη, δημοτικοί, βοη- « θεῖτέ μοι συναρπαζομένῳ διὰ τὴν πρὸς ὑμᾶς εὔ- « νοιαν ὑπὸ τῶν δυνατῶν· οὐ γὰρ ἐπὶ δίκην [καλοῦ- « μαι] πρὸς αὐτῶν, ἀλλ' ἐπὶ θάνατον καλοῦμαι. » Βοῆς δὲ γενομένης καὶ θορύβου πολλοῦ περὶ τὸ βῆμα, συγγνοὺς ὅτι πλείους εἰσὶ τῶν βοηθούντων οἱ συλλαμβάνειν μέλλοντες αὐτὸν, καὶ οὐ μακρὰν ἑτέρους ὑποκαθῆσθαι ἐν ὅπλοις, καταπηδᾷ ταχέως ἀπὸ τοῦ βήματος καὶ διὰ τῆς ἀγορᾶς ἐχώρει δρόμῳ, σπεύδων εἰς τὴν οἰκίαν καταφυγεῖν. Καταλαμβανόμενος δὲ ὑπὸ τῶν ἱππέων εἰς ἐργαστήριον εἰστρέχει μαγειρικὸν, καὶ κοπίδα τῶν κρεοκόπων ἁρπάσας παίει τὸν πρῶτον αὐτῷ προσελθόντα. Ἔπειτα πολλῶν ἐπιπεσόντων ἀθρόων ἀμυνόμενος καὶ βραχὺν ἀντισχὼν χρόνον, ἀπεκόπη ὑπό τινος τὸν βραχίονα καὶ πίπτει, καὶ κατακοπεὶς ὥσπερ θηρίον ἀποθνήσκει. Μαίλιος μὲν δὴ μεγάλων ὀρεχθεὶς πραγμάτων καὶ μικροῦ πάνυ δεήσας τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν κατασχεῖν, οὕτως ἀζήλου καὶ πικρᾶς καταστροφῆς ἔτυχεν. Ἐξενεχθέντος δὲ εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ νεκροῦ καὶ γενηθέντος πᾶσι φανεροῦ, δρόμος ἦν καὶ βοὴ καὶ θόρυβος ἁπάντων τῶν κατὰ τὴν ἀγορὰν, τῶν μὲν οἰκτερόντων τῶν δὲ ἀγανακτούντων, τῶν δὲ ὁμόσε τοῖς δεδρακόσι χωρεῖν ἐσπουδακότων. Τοιαύτης δὲ ταραχῆς γενομένης, μαθὼν ὁ δικτάτωρ ὅτι διαπέπρακται τοῖς ἱππεῦσι τὸ προσταχθὲν ἔργον, κατέβαινεν ἀπὸ τῆς ἄκρας εἰς τὴν ἀγορὰν, τούς τε βουλευτὰς ἐπαγόμενος ἅπαντας καὶ τοὺς ἱππεῖς περὶ ἑαυτὸν ἔχων γυμνὰ φαίνοντας ξίφη· καὶ δημηγορήσας ἐπ' ἐκκλησίας ἀπέλυσε τὸν ὄχλον. *Esc.*

III. (1) . . . . . . « ἔχων περὶ ἑαυτὸν ἀνθρώπους « ἐξ ἁπάσης συνειλεγμένους κακίας, οὓς ἐσίτιζεν ὥσπερ

quod nemo eorum ea quæ a senatu facta erant noverat, iterum Servilius : « Heri, inquit, o Mæli, novis rebus « studere apud senatum accusatus es; falso fortassis; « indignum enim est reum præjudicio condemnari. De « ea (itaque) delatione quum patres inquirendum esse « statuissent, dictatore opus esse arbitrati, ut qui non « minimo sibi in discrimine versari viderentur, ea po- « testate L. Quintium Cincinnatum induerunt; quem « sane tu quoque nosti fortissimum ordinis patricii « jamque bis eo imperio sine reprehensione functum. « Is judicium tibi constituere et causam præbere dicen- « dam cupiens, nos ad te misit, me magistrum equi- « tum una cum his tuto te ad causam dicendam con- « ducturos. Si nullius tibi culpæ conscius es, vade age « et justa de te profer coram viro civitatis amantis- « simo, qui neque communis invidiæ ergo neque alia « de causa injusta e medio te tollere volet. » Quibus ille auditis exsiliens et magna voce exclamans : « Viri, « inquit, plebeii, opem mihi ferte correpto a potentibus « propter benevolentiam erga vos, neque enim in judicium « ab his vocor, sed ad necem. » Clamore deinde magnoque circa tribunal tumultu orto, quum intelligeret plures numero ad se corripiendum quam ad auxilium ferendum esse paratos, nec longo intervallo alios in armis subsedisse, celeriter a tribunali desilit, jamque cursu forum emetiebatur domum confugere festinans. Ibi adsecutis eum equitibus, tabernam ingressus culinarium arrepto cultro secandis carnibus inserviente, primum aggredientem ferit; deinde multis uno impetu irruentibus, ubi paulisper restitit, absciso brachio labitur et feræ instar laceratus spiritum efflat. Ita Mælius magnarum rerum affectator, et qui parum abfuit quin principatu apud Romanos potiretur, tam miserum et acerbum fatum sortitus est. Corpore in forum portato palamque exposito, cursus fiebat et clamor ac turba omnium circa forum, aliis lamentantibus, aliis indignantibus, nonnullis ad manus venire cum eis qui facinus patraverant properantibus. Eo tumultu edoctus dictator equites imperata perfecisse ab arce in forum descendit, comitante universo senatu, equites circa se habens, nudos ostendentes gladios. Tum pro concione verbis factis multitudinem dimisit.

III. (1) Plebeiorum vero, qui consilia de reipublicæ « forma evertenda cum Mælio non sociaverant, habens

« θηρία κατὰ τῆς πατρίδος. Εἰ μὲν οὖν ὑπήκουσέ « μοι καὶ παρέσχεν ἑαυτὸν ἐν τοῖς νόμοις μένοντα, « μεγίστην ἂν τοῦτ᾽ αὐτῷ παρέσχε ῥοπὴν εἰς τὴν « ἀπολογίαν, καὶ τεκμήριον οὐκ ἐλάχιστον ἦν τοῦ « μηδὲν βεβουλεῦσθαι κατὰ τῆς πατρίδος· νῦν δ᾽ ὑπὸ « τῆς συνειδήσεως ἐλαυνόμενος, ὃ πάσχουσιν ἅπαντες « οἱ τὰς ἀνοσίους βουλὰς κατὰ τῶν ἀναγκαιοτάτων « σφίσι ποιησάμενοι, τοῦτο ἔπαθε· φυγεῖν τὸν ἔλεγχον « ἔγνω, καὶ τοὺς ἥκοντας ἐπ᾽ αὐτὸν ἱππεῖς μαγειρικῇ « κοπίδι παίων ἀπήλαυνεν . . . » *Ambr.*

IV. Τῶν δὲ δημοτικῶν οἱ μὲν οὐ συμβουλεύσαντες ἐπὶ τῇ καταλύσει τῆς πολιτείας ἠγανάκτουν καὶ δι᾽ ὀργῆς τὴν ἐπιχείρησιν τοῦ ἀνδρὸς ἐλάμβανον· οἱ δὲ κοινωνήσαντες τῆς συνωμοσίας ἀφειμένοι τοῦ φόβου χαίρειν τε προσεποιοῦντο καὶ τὸ συνέδριον τῶν βουλευμάτων ἐπῄνουν· ὀλίγοι δέ τινες ἐξ αὐτῶν οἱ πονηρότατοι λογοποιεῖν ἐτόλμων ἐν ταῖς ἑξῆς ἡμέραις, ὡς ἀνηρπασμένου πρὸς τῶν δυνατῶν τοῦ Μαιλίου, καὶ διαστασιάζειν τὸν δῆμον ἐπεχείρουν· οὓς ἀφανεῖ θανάτῳ διαχρησάμενος ὁ δικτάτωρ, ἐπειδὴ κατέπαυσε τὸν θόρυβον, τὴν ἀρχὴν ἀποτίθεται.

Οἱ μὲν δὴ τὰ πιθανώτατά μοι δοκοῦντες γράφειν περὶ τῆς Μαιλίου τελευτῆς οὕτω παραδεδώκασι· λεγέσθω δὲ καὶ ὁ δοκῶν ἧττον εἶναί μοι πιθανὸς λόγος, ᾧ κέχρηνται Κίγκιος καὶ Καλπούρνιος, ἐπιχώριοι συγγραφεῖς, οἵ φασιν οὔτε δικτάτορα ὑπὸ τῆς βουλῆς ἀποδειχθῆναι τὸν Κοΐντιον, οὔτε ἱππάρχην ὑπὸ τοῦ Κοϊντίου τὸν Σερουίλιον· γενομένης δὲ τῆς μηνύσεως ὑπὸ τοῦ Μινυκίου, τοὺς παρόντας ἐν τῷ συνεδρίῳ πιστεύσαντας ἀληθῆ τὰ λεγόμενα εἶναι, γνώμην ἀποδειξαμένου τῶν πρεσβυτέρων τινὸς ἄκριτον ἦ μὴν ἀποκτεῖναι τὸν ἄνδρα παραχρῆμα πεισθέντας [καὶ] οὕτω τὸν Σερουίλιον ἐπὶ τοῦτο τάξαι τὸ ἔργον, νέον ὄντα καὶ κατὰ χεῖρα γενναῖον· τοῦτον δέ φασι λαβόντα τὸ ξιφίδιον ὑπὸ μάλης ἐλθεῖν πρὸς τὸν Μαίλιον πορευόμενον ἐκ τῆς ἀγορᾶς, καὶ προσελθόντα εἰπεῖν ὅτι βούλεται περὶ πράγματος ἀποῤῥήτου καὶ μεγάλου διαλεχθῆναι πρὸς αὐτόν· κελεύσαντος δὲ τοῦ Μαιλίου μικρὸν ἀποχωρῆσαι τοὺς ἐγγὺς αὐτῷ παρόντας, ἐπειδὴ μονωθέντα τῆς φυλακῆς ἔλαβε, γυμνώσαντα τὸ ξίφος βάψαι κατὰ τῆς σφαγῆς· τοῦτο δὲ πράξαντα, δρόμῳ χωρεῖν εἰς τὸ βουλευτήριον, ἔτι συγκαθημένων τῶν συνέδρων, ἔχοντα τὸ ξίφος ᾑμαγμένον καὶ κεκραγότα πρὸς τοὺς διώκοντας ὅτι κελευσθεὶς ὑπὸ τῆς βουλῆς ἀνῄρηκε τὸν τύραννον. Ἀκούσαντας δὲ τὸ τῆς βουλῆς ὄνομα τοὺς ὡρμηκότας παίειν τε καὶ βάλλειν αὐτὸν ἀποτραπέσθαι, καὶ μηδὲν εἰς αὐτὸν παρανομῆσαι. Ἐκ τούτου καὶ τὴν ἐπωνυμίαν τὸν Ἄλαν αὐτῷ τεθῆναι λέγουσιν, ὅτι τὸ ξίφος ἔχων ὑπὸ μάλης ἦλθεν ἐπὶ τὸν ἄνδρα· ἄλας γὰρ καλοῦσι Ῥωμαῖοι τὰς μάλας.

Ἀναιρεθέντος δὲ τοῦ ἀνδρὸς καθ᾽ ἑκάτερον τρόπον, συνελθοῦσα ἡ βουλὴ τήν τε οὐσίαν αὐτοῦ εἶναι δημοσίαν ἐψηφίσατο, καὶ τὴν οἰκίαν ἕως ἐδάφους κατα-

« secum homines ex omni scelere collectos, quos ut « feras contra patriam alebat. Quodsi mihi obtempe- « ravisset seque legibus parentem præbuisset, maximum « id habuisset momentum ad defensionem et indicium « haud leve fuisset eum adversus patriam nihil conspi- « rasse. Nunc vero mala conscientia agitatus id pas- « sus est, quod omnibus accidit, qui impia consilia « adversus conjunctissimos ineunt, re judicio se com- « mitteret immissos in se equites lanici cultro feriens « repellere conabatur. »

IV. Indignabantur et inceptum viri gravati vituperabant: conscii autem conspirationis metu liberati lætitiam simulabant, laudabantque patrum consilia; pauci quidam iique sceleratissimi insequentibus diebus sermones jacere ausi, tanquam Mælio a potentibus oppresso, seditionem plebis excitare conati sunt. His clam interfectis, tumultu sedato, dictator magistratu se abdicavit.

Ita rem tradidere scriptores, quorum de exitu Mælii narrationem fide maxime dignam judico. Jam et altera memoratur haud æque mihi credibilis visa, quam Cincius atque Calpurnius indigenæ scriptores amplexi sunt, qui neque dictatorem a senatu creatum Quintium nec magistrum equitum a Quintio Servilium perhibent; sed re a Minucio denunciata, qui in curia aderant, fide dictis habita, quum seniorum aliquis hominem indicta causa occidendum censuisset, huic statim adstipulatos demandasse eam operam Servilio, ut juveni ac manu strenuo; eum armatum sub ala mucrone accessisse ad Mælium ex foro abeuntem, eique dixisse de arcana se et magna re cum eo colloqui velle; quumque jubente Mælio, qui prope adstabant aliquantulum recessissent, destitutum a custodibus nactum stricto gladio confodisse. Ita perpetrata cæde, cursu curiam petiisse, sedente adhuc senatu, cruentato armatum gladio atque ad insequentes vociferantem jussu senatus tyrannum a se occisum esse. Audito nomine senatus, qui modo ferire illum ac percutere concupierant, conversa mente nullam ei injuriam intulisse. Inde quoque cognomen ei Alæ (Ahalæ) inditum ferunt, quod gladium sub axilla tenens hominem petierit. Alas enim Romani τὰς μάλας vocant.

Alterutra igitur ratione viro interemto congressi patres et bona ejus publicanda et domum funditus delendam censuere. Isque locus ad mea usque tempora medius inter

σκαφῆναι. Οὗτος ὁ τόπος ἔτι καὶ εἰς ἐμὲ ἦν ἐν πολλαῖς ταῖς πέριξ οἰκίαις μόνος ἀνειμένος ἔρημος, καλούμενος ὑπὸ Ῥωμαίων Αἰκυμήλιον· ὡς ἂν ἡμεῖς εἴποιμεν ἰσόπεδον, Μήλιον αἶκον γὰρ ὑπὸ Ῥωμαίων τὸ μηδεμίαν ἔχον ἐξοχὴν καλεῖται· τόπον οὖν τινα Αἶκον Μήλιον ἐξ ἀρχῆς κληθέντα, ὕστερον συμφθαρέντων [δὲ] ἀλλήλοις κατὰ τὴν μίαν ἐκφορὰν τῶν ὀνομάτων Αἰκυμήλιον ἐκάλεσαν. Τῷ δὲ τὴν κατὰ τοῦ Μαιλίου μήνυσιν ἀποδόντι Μινυκίῳ στάσιν ἀνδριάντος ἐψηφίσατο ἡ βουλή. *Esc. et Ambr.*

multa ædificia vacuus relictus erat, Æquimelium a Romanis vocatus; uti nos efferremus, ἰσόπεδον Μήλιον: ÆQUUM enim appellatur a Romanis id quod nihil eminentiæ habet; locus igitur primum Æquum Mælium vocatur coalescentibus nominibus Æquimelium appellatus est. At Minucio, qui indicium contra Mælium fecerat, statuam patres decreverunt.

V. (2) Τυρρηνῶν καὶ Φειδηναίων καὶ Οὐιεντανῶν πολεμούντων Ῥωμαίοις, καὶ Λάρου Τολουμνίου τοῦ βασιλέως Τυρρηνῶν πάνδεινα ποιοῦντος κατὰ αὐτῶν, χιλίαρχός τις Ῥωμαῖος, Αὖλος Κορνήλιος Κόσσος ἐπίκλησιν, ἐλαύνει τὸν ἵππον κατὰ τοῦ Τολουμνίου· καὶ ἐπειδὴ ἀγχοῦ ἐγένετο, φέρουσι κατὰ ἀλλήλων τὰ δόρατα. Ὁ μὲν οὖν Τολούμνιος τὸν ἵππον αὐτοῦ παίει διὰ τοῦ στήθους, ὃς ἀναχαιτίσας ῥιπτεῖ τὸν ἐπιβάτην· ὁ δὲ Κορνήλιος διὰ θυρεοῦ τε καὶ θώρακος ἐλάσας τὴν αἰχμὴν εἰς τὰ πλευρά, περιτρέπει τὸν Τολούμνιον ἀπὸ τοῦ ἵππου, καὶ ἔτι διανισταμένου φέρει διὰ τοῦ βουβῶνος τὸ ξίφος. Ἀποκτείνας δὲ αὐτὸν καὶ τὰ σκῦλα ἀφελόμενος, οὐ μόνον τοὺς ὁμόσε χωροῦντας ἱππεῖς τε καὶ πεζοὺς ἀνέστειλεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐπὶ τῶν κεράτων ἀμφοτέρων ἀντέχοντας εἰς ἀθυμίαν καὶ δέος κατέστησεν. *Ambr.*

V. In bello Etruscorum et Fidenatium et Veientium contra Romanos quum ni a Larte Tolumnio Etruscorum rege omnibus malis vexarentur, tribunus quidam Romanus, A. Cornelius Cossus, equum in eum vertit: quumque ei adpropinquasset, hostes mutuo se petiverunt. Tolumnius Cornelii equum petit in pectore, ita ut ferociens equitem dejiceret. Cornelius vero per clipeum et loricam adacta in latus cuspide Tolumnium equo evertit adsurgentemque gladio in ilia ferit. Quo occiso et spoliis detractis, non solum equites peditesque qui manus consererent repulit, sed et illis qui in utroque cornu resisterent terrorem et metum injecit.

VI. (3) Δεύτερον ὑπατεύοντος Αὔλου Κορνηλίου Κόσσου καὶ Τίτου Κοϊντίου, αὐχμῷ μεγάλῳ κακωθεῖσα ἡ γῆ πάντων ἐσπάνισεν οὐ μόνον τῶν ὀμβρίων, ἀλλὰ καὶ τῶν ναματίων ὑδάτων· ἐκ δὲ τούτου προβάτων μὲν καὶ ὑποζυγίων καὶ βοῶν ἐπίλειψις παντελὴς ἐγένετο· εἰς δὲ τοὺς ἀνθρώπους νόσοι κατέσκηψαν πολλαὶ μὲν καὶ ἄλλαι, μάλιστα δὲ ἡ ψωρώδης καλουμένη, δεινὰς ὀδύνας παρέχουσα τοῖς χρωσὶ κατὰ τοὺς ὀδαξησμούς, καὶ πρὸς τὰς ἑλκώσεις ἔτι μᾶλλον ἀγριαινομένη· πάθος ἐλεεινὸν ἐν τοῖς πάνυ καὶ τοῦ ταχίστου τῶν ὀλέθρων αἴτιον. *Ambr.*

VI. (3) A Cornelio Cosso II S. Quinctio cos. gravi siccitate terra laborans, plane caruit non solum pluvialibus sed etiam fontanis aquis. Hinc oves et jumenta et boves passim defecerunt. In homines vero ingruerunt quum alii nulli morbi, tum scabies graves dolores cuti ob pruriginem incutiens et, si fieret ulceratio, vehementius sæviens; qui morbus maxime miserabilis et celerrimæ mortis causa fuit.

(4) .... Οὐκ ἐδόκει τοῖς προεστηκόσι τοῦ συνεδρίου βαθεῖαν εἰρήνην καὶ πολυχρόνιον ἄγειν σχολήν, ἐνθυμουμένοις ὅτι ῥαθυμία καὶ τρυφὴ συνεισπορεύεται ταῖς πόλεσι μετὰ τῆς εἰρήνης, καὶ ἅμα τὰς πολιτικὰς ὀρρωδοῦσι ταραχάς. Καὶ αὗται γὰρ ἅμα τῷ καταλυθῆναι τοὺς ὑπερορίους πολέμους χαλεπαὶ καὶ συνεχεῖς ἐξ ἁπάσης προφάσεως ἀνίσταντο....

(4) Senatus principibus visum est non esse pacem summam diutinum otium trahendum, siquidem quum pace ignavia et luxuria urbes invaderent, et simul civiles seditiones metuendæ essent. Nam et hæ finitis bellis externis graves et assiduæ ex quovis prætextu oriri solent.

.... Κρεῖττον ταῖς φιλανθρωπίαις περιεῖναι τῶν ἐχθρῶν ἢ ταῖς τιμωρίαις, δι' ἅς, κεἰ μηδὲν ἕτερον, αἵ γέ τοι παρὰ τῶν θεῶν ἐλπίδες ἡδίους αὐτοῖς ὑπάρχουσιν. *Ambr.*

Melius est beneficiis inimicos superare quam maleficiis, quibus, si nihil aliud, at fiducia deorum hominibus dulcior fit.

(5) Ὡς ἔμαθε τοὺς πολεμίους ἐκ τῶν κατόπιν προσιόντας, ἐπιστρέφειν μὲν ὀπίσω περιεχόμενος ὑπὸ τῶν πολεμίων πανταχόθεν ἀπέγνω, ἐνθυμούμενος ὅτι κινδυνεύσουσιν ἅπαντες οὐθὲν ἀποδειξάμενοι γενναῖον ἔργον αἴσχιστα διαφθαρῆναι, ὀλίγοι τε πρὸς πολλοὺς μαχόμενοι καὶ τεθωρακισμένοι πρὸς

(5) Ut sensit hostes se a tergo adoriri, circumclusus de reditu desperans, reputans periculum esse ut universi nullo præclaro facinore edito vitam turpissime amitterent, cum pauci contra multos pugnarent, atque armis graves contra expeditos. Mox viso tumulo sa-

ἐλαφρούς. Ἰδὼν δὲ ὄχθον τινὰ ὑψηλὸν ἐπιεικῶς, ὅς ἦν αὐτῷ οὐ πρόσω, τοῦτον ἔγνω καταλαβέσθαι. *Ambr.*

(6) Ἀγρίππας Μενήνιος καὶ Πόπλιος Λουκρήτιος καὶ Σερούϊος Ναύτιος, χιλιαρχίᾳ τιμηθέντες, ἐπίθεσίν τινα κατὰ τῆς πόλεως γενομένην ὑπὸ δούλων ἐφώρασαν. Ἔμελλον δὲ οἱ μετέχοντες τῆς συνωμοσίας πῦρ ἐμβαλόντες ταῖς οἰκίαις κατὰ πολλοὺς ἅμα τόπους νύκτωρ, ὁπότε μάθοιεν ἐπὶ τὴν τῶν καιομένων βοήθειαν ὡρμηκότας ἅπαντας, τό τε Καπιτώλιον καὶ τοὺς ἄλλους ἐρυμνοὺς καταλαμβάνεσθαι τόπους, ἐγκρατεῖς δὲ γενόμενοι τῶν καρτερῶν τῆς πόλεως, ἐπὶ τὴν ἐλευθερίαν τοὺς ἄλλους δούλους παρακαλεῖν, καὶ σὺν ἐκείνοις ἀποκτείναντες τοὺς δεσπότας, τὰς τῶν πεφονευμένων γυναῖκάς τε καὶ κτήσεις παραλαμβάνειν. Τῆς δὲ πράξεως περιφανοῦς γενομένης, συλληφθέντες οἱ πρῶτοι συνθέντες τὴν ἐπιβουλὴν καὶ μαστιγωθέντες, ἐπὶ τοὺς σταυροὺς ἀπήχθησαν· τῶν δὲ μηνυσάντων αὐτοὺς ὄντων δυεῖν ἐλευθερίαν τε καὶ δραχμὰς χιλίας ἑκάτερος ἔλαβεν ἐκ τοῦ δημοσίου. *Ambr.*

VII. (7) Ἔσπευδε τὸν πόλεμον συντελέσαι ἐν ὀλίγαις ἡμέραις ὁ Ῥωμαίων χιλίαρχος, ὡς δὴ ῥᾴδιόν τι πρᾶγμα καὶ κατὰ χειρὸς αὐτῷ γενησόμενον, ὑποχειρίους ποιήσασθαι μιᾷ μάχῃ τοὺς πολεμίους. Τῷ δὲ ἡγεμόνι τῶν πολεμίων ἐνθυμουμένῳ τό τε ἐμπειροπόλεμον τῶν Ῥωμαίων καὶ τὸ ἐν τοῖς κινδύνοις καρτερικὸν, μάχην μὲν ἐκ παρατάξεως ἴσην καὶ φανερὰν ποιεῖσθαι πρὸς αὐτοὺς οὐκ ἐδόκει· διαστρατηγεῖν δὲ τὸν πόλεμον ἀπάταις τισὶ καὶ δόλοις, καὶ παρατηρεῖν, εἴ τι πλεονέκτημα καθ' ἑαυτῶν ἐκεῖνοι παρέξουσιν. *Ambr.*

Τραυματίας καὶ παρασχεδὸν ἐλθὼν ἀποθανεῖν. *Ambr.*

VIII. (8) Ἐν Ῥώμῃ χειμῶνος γενομένου βιαίου, ἔνθα ἡ ἐλαχίστη χιὼν κατηνέχθη οὐκ ἐλάττων ἦν ἑπτὰ ποδῶν τὸ βάθος. Καὶ συνέπεσεν ἀνθρώπους τε ὑπὸ τοῦ νιφετοῦ διαφθαρῆναί τινας καὶ πρόβατα πολλὰ καὶ τῶν ἄλλων κτηνῶν καὶ ὑποζυγίων μοῖραν οὐκ ὀλίγην, τὰ μὲν ὑπὸ τοῦ κρυμοῦ σφακελίσαντα, τὰ δὲ νομῆς τῆς συνήθους ἀπορίᾳ. Δένδρων τε καρποφόρων, ὅσα μὴ πέφυκεν ὑπερβολὰς νιφετῶν ὑπομένειν, τὰ μὲν εἰς τέλος ἐξηράνθη, τὰ δὲ ἐπικαέντα τοὺς βλαστοὺς ἄκαρπα ἐπὶ πολλοὺς χρόνους ἐγένετο· ἐλύθησάν τε καὶ τῶν οἰκιῶν συχναὶ, καί τινες καὶ περιετράπησαν, μάλιστα δὲ ὅσαι ἐκ τῶν λίθων κατὰ τὴν διάλυσίν τε καὶ ἀπότηξιν τῆς χιόνος. Τοῦτο τὸ πάθος οὔτε πρότερόν ποτε γενόμενον ἐν ἱστορίας γραφῇ περὶ ταῦτα τὰ χωρία παρειλήφαμεν, οὔτε ὕστερον ἕως τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου, μετρίῳ γέ τινι βορειότερα τοῦ μέσου, κατὰ τὸν ὑπὲρ Ἀθηνῶν γραφόμενον δι' Ἑλλησπόντου παράλληλον. Τότε δὲ πρῶτον καὶ μόνον ἐξέβη τῆς εἰωθυίας κράσεως ἡ τοῦ περιέχοντος τήνδε τὴν γῆν φύσις. *Ambr.*

tis alto neque longinquo hunc sibi capiendum existimavit.

(6) Menenius Agrippa et P. Lucretius et Ser. Nautius tribuni conjurationem servorum adversus rempublicam deprehenderunt. Convenerat autem inter conjurationis socios, ut igne domibus noctu injecto multis simul in locis, ubi vidissent cunctos ad opem ardentibus tectis ferendam intentos, Capitolium ceterasque arces occuparent, potiti vero urbis locis munitis reliquos servos ad libertatem capessendam evocarent: quibus sibi adjunctis dominos interimerent, cæsorumque uxores et opes obtinerent. Re patefacta auctores conjurationis capti virgisque cæsi in crucem acti sunt. Duo vero, qui indicium fecerant, libertatem et mille nummos ex ærario singuli acceperunt.

VII. (7) Festinabat absolvere bellum intra paucos dies tribunus Romanus, quippe qui existimaret facile negotium et ex arbitrio suo futurum hostes uno prœlio subjicere. Duci vero hostium consideranti Romanorum bellicam peritiam et constantiam in periculis, signis collatis cum iis aperte certandum non videbatur, se bellum dolis et insidiis gerendum et observandum num adversarii aliquam occasionem superandi ipsi contra se præberent.

Vulneratus et pæne in eo ut moriretur.

VIII. (8) Romæ accidit hiems sævissima, adeo ut ubi minimum nivis decidit ea alta esset septem pedes: contigitque ut et aliquot homines nive perirent et multæ oves aliarumque pecudum et jumentorum haud exigua pars, partim gelu corrupta, partim ob pabuli consueti penuriam. Arborum etiam frugiferarum quæ nivis nimium pondus tolerare non possent, aliæ prorsus exaruerunt, aliæ ramis adustis per multum tempus steriles factæ sunt. Quia et multæ domus solutæ sunt et nonnullæ etiam subversæ, præsertim lapideæ, quum nix se resolveret et liquesceret. Hujusmodi casum neque antea neque post id tempus usque ad nostram ætatem ab historicis traditum invenimus his regionibus accidisse, quæ vix septentrionem versus recedunt, a medio circulo qui supra Athenas per Hellespontum describitur. Tunc igitur primum et solum natura, ac is quæ hanc regionem tenet a solita temperie recessit.

IX. (9) Ἑορτὰς ἦγον οἱ Ῥωμαῖοι τὰς καλουμένας τῇ ἐπιχωρίῳ γλώττῃ στρωμνὰς, ὑπὸ τῶν Σιβυλλείων κελευσθέντες χρησμῶν. Νόσος γάρ τις λοιμώδης γενομένη, θεόπεμπτός τε καὶ ὑπὸ τέχνης ἀνθρωπίνης ἀνίατος, εἰς ζήτησιν αὐτοὺς ἤγαγε τῶν χρησμῶν. Ἐκόσμησάν τε στρωμνὰς τρεῖς, ὡς ἐκέλευον οἱ χρησμοὶ, μίαν μὲν Ἀπόλλωνι καὶ Λητοῖ, ἑτέραν δὲ Ἡρακλεῖ καὶ Ἀρτέμιδι, τρίτην δὲ Ἑρμῇ καὶ Ποσειδῶνι· καὶ διετέλουν ἐφ' ἡμέρας ἑπτὰ δημοσίᾳ τε καταθύοντες καὶ ἰδίᾳ κατ' οἰκείαν δύναμιν ἅπαντες τοῖς θεοῖς ἀπαρχόμενοι, ἑστιάσεις τε λαμπροτάτας ἐπιτελοῦντες, καὶ ξένων τοὺς παρεπιδημοῦντας ὑποδεχόμενοι. (10) Πείσων δὲ ὁ τιμητικὸς ἐν ταῖς ἐνιαυσίοις ἀναγραφαῖς καὶ ταῦτα ἔτι προστίθησιν· ὅτι λελυμένων μὲν τῶν θεραπόντων ὅσους πρότερον ἐν τοῖς δεσμοῖς εἶχον οἱ δεσπόται, πληθυούσης ὄχλου ξενικοῦ τῆς πόλεως, ἀναπεπταμένων τῶν οἰκιῶν διὰ ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς, καὶ δίχα κωλύσεως εἰσιόντων εἰς αὐτὰς τῶν βουλομένων, οὔτε χρῆμα οὐδὲν ἀπολωλεκέναι τις ᾐτιάσατο οὔτε ἠδικῆσθαί τινα ὑπ' οὐδενὸς, καίτοι πολλὰ φέρειν εἰωθότων πλημμελῆ καὶ παράνομα τῶν ἑορταίων καιρῶν διὰ τὰς μέθας. *Ambr.*

X. (11) Οὐιεντανοὺς πολιορκούντων Ῥωμαίων περὶ τὴν ἐπιτολὴν τοῦ κυνὸς, ὅτε μάλιστα λίμναι τε ἐπιλείπουσι καὶ ποταμοὶ πάντες, ὅτι μὴ μόνος ὁ Αἰγύπτιος Νεῖλος, λίμνη τις, ἀπέχουσα τῆς Ῥώμης οὐ μεῖον ρκ' σταδίων ἐν τοῖς Ἀλβανοῖς καλουμένοις ὄρεσι, παρ' ᾗ τὸ ἀρχαῖον ἡ τῶν Ῥωμαίων μητρόπολις ᾤκεῖτο, οὔτε ὑετῶν γενομένων, οὔτε νιφετῶν, οὔτ' ἄλλης τινὸς αἰτίας ἀνθρώποις φανερᾶς, τοσαύτην ἔλαβεν ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ ναμάτων ἐπίδοσιν, ὥστε πολλὴν μὲν ἐπικλύσαι τῆς παρορείου, πολλὰς δὲ οἰκήσεις γεωργικὰς καταβαλεῖν, τελευτῶσαν δὲ καὶ τὸν μεταξὺ τῶν ὀρῶν αὐλῶνα διασπάσαι καὶ ποταμὸν ἐκχέαι κατὰ τῶν ὑποκειμένων πεδίων ἐξαίσιον. (12) Τοῦτο μαθόντες οἱ Ῥωμαῖοι, κατ' ἀρχὰς μὲν, ὡς δαιμονίου τινὸς μηνίοντος τῇ πόλει, θυσίαις ἐξιλάσασθαι τοὺς κατέχοντας τὸν τόπον θεοὺς καὶ δαίμονας ἐψηφίσαντο, καὶ τοὺς ἐπιχωρίους μάντεις ἀνέκρινον, εἴ τι λέγειν ἔχουσιν· ἐπεὶ δὲ οὔτε ἡ λίμνη τὴν ἑαυτῆς τάξιν ἀπελάμβανεν, οὔτε οἱ μάντεις ἀκριβὲς οὐδὲν ἔλεγον, ἀλλὰ τῷ θεῷ χρῆσθαι παρῄνουν, ἐπὶ τὸ Δελφικὸν μαντεῖον ἀπέστειλαν θεοπρόπους. *Ambr.*

XI. (13) Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ χρόνῳ Οὐιεντανῶν τις ἔμπειρος τῆς ἐπιχωρίου μαντικῆς διὰ προγόνων ἐτύγχανε φυλακὴν ἔχων τοῦ τείχους. Ἐγεγόνει δέ τις αὐτῷ τῶν ἀπὸ τῆς Ῥώμης λοχαγῶν ἐκ παλαιοῦ γνώριμος. Οὗτος ὁ λοχαγὸς ἐγγὺς τοῦ τείχους ποτὲ γενόμενος, καὶ τοὺς συνήθεις ἀσπασμοὺς τῷ ἀνδρὶ ἀποδοὺς, οἰκτείρειν αὐτὸν ἔφη τῆς καταληψομένης ἅμα τοῖς ἄλλοις συμφορᾶς, ἐὰν ἡ πόλις ἁλῷ. Καὶ ὁ Τυρρηνὸς ἀκηκοὼς τὴν ὑπέρχυσιν τῆς Ἀλβανίδος

IX (9) Ferias cœperunt Romani agere, quas ipsi sua lingua Lectisternium vocant, sibyllinis moniti libris. Pestilentia enim divinitus immissa et humana arte insanabilis eos movit ut libros inspicerent. Straverunt igitur lectos tres uti libri jusserunt, unum Apollini et Latonæ, alterum Herculi et Dianæ, tertium Mercurio et Neptuno, perque dies septem publice et privatim sacrificarunt omnes, pro sua quisque facultate diis libantes, et epulas opiparas instruentes, et peregrinos qui aderant hospitio accipientes (10). Piso vero censorius in annalibus illud quoque addit, solutis servis qui antea a dominis tenebantur in vinculis, urbe plena advenis, januis ædium noctu diuque patentibus et quovis libere eas intrante, tamen neminem aliquid sibi periisse questum esse neque quemquam ab aliquo injuria affectum, quamvis feriarum tempore propter ebrietates multa inique et injuste patrari soleant.

X. (11) Romanis Vejos oppugnantibus circa ortum caniculæ, quo tempore stagna et fluvii omnes præter Nilum Ægyptium maxime deficiunt, palus quædam in monte Albano a Roma non minus CXX stadia distans, prope quem olim Romana metropolis sita erat, sine ullis pluviis aut nivibus aut alia quavis causa hominibus perspicua tantum cepit incrementi ex fontibus internis, ut multum finitimæ ripæ adlueret, multaque tuguria rustica everteret, vallem denique inter montes perrumperet, et immensum fluvium in campos subjectos effunderet. Quod ubi rescivere Romani, primo quidem tamquam numen quoddam urbi irasceretur, sacrificiis genios illius loci placare decreverunt vatesque indigenas consuluerunt, numquid haberent quod dicerent. Sed quum neque lacus in suum se locum reciperet, neque vates quidquam certi responderent, sed Apollinem consulere juberent, ad Delphicum oraculum oratores miserunt.

XI. (13) Hoc interim tempore Veientium quidam patriæ haruspicinæ a majoribus traditæ potitus, custodiam in muro agebat. Erat huic cum quodam centurione Romano vetus consuetudo. Is centurio, quum muro quadam die adpropinquasset et virum de more salutasset, aiebat se ejus vicem dolere quod communi excidio, si urbs caperetur, periturus esset. At Etruscus qui Albani

λίμνης, καὶ τὰ παλαιὰ περὶ αὐτῆς προειδὼς θέσφατα, ἀναγελάσας· « Οἷον, ἔφησεν, ἐστὶν ἀγαθὸν τὸ προειδέναι τὰ μέλλοντα. Ὑμεῖς δὲ κατὰ τὴν ἀγνωσίαν τῶν ἀποβησομένων πόλεμον ἀτελῆ καὶ πόνους ἀνηνύτους ἀντλεῖτε, τὴν Οὐιεντανῶν πόλιν ἀναστήσειν οἰόμενοι. Εἰ δέ τις ὑμῖν ἐδήλωσεν, ὅτι τῇ πόλει τῇδε τότε πέπρωται ἁλῶναι, ὅταν ἡ πρὸς Ἀλβανῷ λίμνη σπανίσασα τῶν αὐθιγενῶν ναμάτων μηκέτι μίσγηται θαλάττῃ, ἐπαύσασθε ἂν αὐτοί τε δαπανώμενοι καὶ ἡμᾶς ἐνοχλοῦντες. » Ταῦτα ὁ Ῥωμαῖος μαθών, πολὺ ἐν τῷ σκοπεῖν καθ' ἑαυτὸν γενόμενος, τότε μὲν ἀπῄει, (14) τῇ δ' ἑξῆς προειπὼν τοῖς χιλιάρχοις ἃ διενοεῖτο, παρῆν ἐπὶ τὸν αὐτὸν τόπον ἄνοπλος, ὥστε μηδεμίαν ὑποψίαν ἐπιβουλῆς τὸν Τυρρηνὸν ὑπὲρ αὐτοῦ λαβεῖν. Χρησάμενος δὲ τοῖς συνήθεσιν ἀσπασμοῖς, πρῶτον μὲν ὑπὲρ τῆς κατεχούσης τὸ Ῥωμαϊκὸν στρατόπεδον ἀμηχανίας διελέγετο ἄλλα, ἐφ' οἷς ἡσθήσεσθαι τὸν Τυρρηνὸν ὑπελάμβανεν, ἔπειτα ἐξηγητὴν αὐτῷ γενέσθαι ἠξίου σημείων τινῶν καὶ τεράτων νεωστὶ τοῖς χιλιάρχοις γεγονότων. Πείθεται τοῖς λόγοις ὁ μάντις οὐδεμίαν δεδοικὼς ἐξαπάτην, καὶ τοὺς συνόντας αὐτῷ μεταστῆναι κελεύσας αὐτὸς ἠκολούθει μόνος τῷ λοχαγῷ. Ὁ δὲ Ῥωμαῖος ὑπαγόμενος αὐτὸν ἀπωτέρω τοῦ τείχους διὰ τῶν πρὸς ἀπάτην μηχανηθέντων λόγων, ὡς ἐγγὺς ἐγένετο τοῦ περιτειχίσματος, περιλαβὼν ταῖς χερσὶν ἀμφοτέραις μέσον αἴρεταί τε καὶ πρὸς τὸ Ῥωμαϊκὸν ἀποφέρεται στρατόπεδον. *Ambr.*

XII. (15) Τοῦτον τὸν ἄνδρα οἱ χιλίαρχοι λόγοις τε θεραπεύοντες καὶ βασάνων ἀπειλαῖς δεδιττόμενοι ἅπαντα παρεσκεύασαν ἐξειπεῖν, ἃ περὶ τῆς Ἀλβανίδος λίμνης ἀπέκρυπτεν· εἶτα καὶ πρὸς τὴν βουλὴν αὐτὸν ἀναπέμπουσι. Τοῖς δ' ἐκ τοῦ συνεδρίου οὐχ ἡ ὁμοία παρέστη δόξα· ἀλλὰ τοῖς μὲν ἐδόκει πανοῦργός τις εἶναι καὶ γόης ὁ Τυρρηνός, καὶ καταψεύδεσθαι τοῦ δαιμονίου τὰ περὶ τὸν χρησμόν· τοῖς δ' ἀπὸ πάσης ἀληθείας εἰρηκέναι. (16) Ἐν τοιαύτῃ δ' ἀμηχανίᾳ τῆς βουλῆς ὑπαρχούσης, παρῆσαν οἱ προαποσταλέντες εἰς Δελφοὺς θεοπρόποι, χρησμοὺς κομίζοντες τοῖς ὑπὸ τοῦ Τυρρηνοῦ πρότερον ἀπηγγελμένοις συνᾴδοντας· ὅτι θεοὶ καὶ δαίμονες οἱ λαχόντες τὴν Οὐιεντανῶν πόλιν τοσοῦτον αὐτοῖς ἐγγυῶνται χρόνον ἀσάλευτον φυλάξαι τὴν ἐκ προγόνων παραδοθεῖσαν εὐδαιμονίαν, ὅσον ἂν διαμένωσιν αἱ πηγαὶ τῆς ἐν Ἀλβανῷ λίμνης ὑπερχεόμεναι καὶ μέχρι θαλάττης ἀπορρέουσαι· ὅταν δ' ἐκεῖναι φύσιν τε τὴν ἑαυτῶν καὶ ὁδοὺς τὰς ἀρχαίας ἐκλιποῦσαι καθ' ἑτέρας ἐκτραπῶσιν, ὡς μηκέτι μίσγεσθαι τῇ θαλάττῃ, καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν ἀνάστατον ἔσεσθαι· τοῦτο δὲ οὐκ εἰς μακρὰν ὑπὸ Ῥωμαίων γενήσεσθαι, ἐὰν ὀρύγμασι καθ' ἕτερα χωρία γενομένοις ἐκτρέψωσι τὴν πλημμύραν τῶν ὑδάτων εἰς τὰ πρόσω τῆς θαλάττης πεδία. Ταῦτα μαθόντες οἱ Ῥωμαῖοι, εὐθὺς ἐπέστησαν τοῖς ἔργοις τοὺς χειροτέχνας. *Ambr.*

palus effusionem audierat et prisca de hac re oracula bene noverat, arridens : « Quam præclarum est, inquit, « futura prænoscere. Vos enim ignoratione futurorum « bellum infinitum laboresque inanes toleratis, Veientium « urbem a vobis eversum iri sperantes. Quod si quis « vobis revelasset, in fatis esse haud urbem tunc capi, « cum lacus Albanus, perennibus rivis exstinctis, jam non « mari miscebitur, utique et vestro labori et nostræ mo-« lestiæ parceretis. » His auditis Romanus, postquam rem diu secum reputavit, tunc quidam abiit, (14) postero vero die, tribunis quid in animo haberet monitis, in eumdem locum venit inermis, ne quam Etrusco insidiarum suspicionem præberet. Salute, ut solebat, impertita, primum quidem de perplexitate in qua Romanus exercitus versaretur alia narravit, quibus Etruscum gavisum iri putabat, tum rogabat ut signa quædam et prodigia quæ tribunis nuper accidissent interpretari ne gravaretur. Verbis fictis fidit vates nullam fraudem veritus, et comitibus remotis solus sequitur centurionem. Romanus vero, quum eum longius ab muro sermonibus fraudulentis abduxisset et sese circumvallationi appropinquasset, corripit medium utraque manu et sublatum in Romana castra asportat.

XII. (15) Hunc hominem tribuni partim blandis dictis, partim tormentorum minis compulerunt ut omnia diceret quæ de Albano lacu mente celabat. Deinde ad ipsum senatum remiserunt. Ibi autem patrum non una erat sententia; aliis enim vafer et præstigiator videbatur Etruscus, qui divina oracula simularet; alii vero ab eo verissima narrari existimabant. (16). Hæc dum senatus ambigit, adeunt qui Delphos missi erant oratores, responsa ferentes quæ cum prioribus Etrusci dictis congruerent : Deos videlicet et genios Vejentium urbis custodes tamdiu iis spondere felicitatis hereditariæ tutelam certissimam, quamdiu fontes paludis Albanæ redundarent et in mare decurrerent. Ubi vero hi natura sua et cursu antiquo relicto aliorsum derivarentur, ita ut non jam mari miscerentur, tum urbem eorum eversum iri. Id autem mox a Romanis effici posse, si fossis aliorsum directis exundantes aquas ad campos a mari remotos deducerent. His auditis Romani statim operarios huic negotio admoverunt.

XIII. (17) Ὡς δὲ ταῦτα ἤκουσαν Οὐιεντανοὶ παρὰ αἰχμαλώτου τινὸς, ἐπικηρυκεύεσθαι πρὸς τοὺς πολιορκοῦντας ἤθελον περὶ καταλύσεως τοῦ πολέμου, πρὶν ἁλῶναι κατὰ κράτος τὴν πόλιν· καὶ ἀποδείκνυνται πρέσβεις οἱ πρεσβύτατοι. Ἀποψηφισαμένης δὲ τῆς βουλῆς τῶν Ῥωμαίων τὰς διαλλαγὰς, οἱ μὲν ἄλλοι πρέσβεις ἀπῄεσαν ἐκ τοῦ βουλευτηρίου σιωπῇ, ὁ δὲ ἐπιφανέστατος ἐξ αὐτῶν καὶ κατὰ τὴν μαντικὴν ἐμπειρίαν δοκιμώτατος, ἐπιστὰς ταῖς θύραις καὶ περιβλέψας εἰς ἅπαντας τοὺς παρόντας ἐν τῷ συνεδρίῳ· « Καλόν γε, ἔφησεν, ὦ Ῥωμαῖοι, δόγμα ἐξενηνόχατε « καὶ μεγαλοπρεπὲς, οἱ τὴν ἡγεμονίαν ἀξιοῦντες ἔχειν « τῶν περιοίκων δι' ἀρετὴν, πόλιν οὔτε μικρὰν οὔτε « ἄσημον ἀποτιθεμένην τὰ ὅπλα καὶ παραδιδοῦσαν « ὑμῖν ἑαυτὴν οὐκ ἀξιοῦντες ὑπήκοον ἔχειν, ἀλλὰ « πρόρριζον ἀνελεῖν βουλόμενοι, οὔτε τὸν ἐκ τοῦ θείου « δείσαντες χόλον, οὔτε τὴν παρ' ἀνθρώπων ἐντρα« πέντες νέμεσιν. Ἀνθ' ὧν ὑμῖν δίκη τιμωρὸς ἥξει « παρὰ θεῶν εἰς τὰ ὅμοια ζημιοῦσα· Οὐιεντανοὺς γὰρ « ἀφελόμενοι τὴν πατρίδα μετ' οὐ πολὺ τὴν ἑαυτῶν « ἀποβαλεῖτε. » *Ambr.*

(18) Μετὰ βραχὺ δὲ ἁλισκομένης τῆς πόλεως, οἱ μὲν ὁμόσε τοῖς πολεμίοις χωροῦντες ἄνδρες ἀγαθοὶ γενόμενοι καὶ πολλοὺς ἀποκτείναντες κατεκόπησαν, οἱ δ' αὐτοχειρίᾳ σφάξαντες αὐτοὺς διεφθάρησαν· ὅσοις δὲ δι' ἀνανδρίαν τε καὶ ταπεινότητα ψυχῆς πάντα ἐφαίνετο τοῦ τεθνάναι τὰ δεινὰ μετριώτερα, ῥίψαντες τὰ ὅπλα παρεδίδοσαν τοῖς κεκρατηκόσιν ἑαυτούς. *Ambr.*

XIV. (19) Ὁ δὲ δικτάτωρ Κάμιλλος, οὗ στρατηγίᾳ ἡ πόλις ἥλω, ἐπὶ μετεώρου τινὸς ἑστὼς ἅμα τοῖς ἐπιφανεστάτοις Ῥωμαίων, ὅθεν ἅπασα ἡ πόλις ἦν καταφανὴς, πρῶτον μὲν ἐμακάρισεν ἑαυτὸν τῆς παρούσης εὐτυχίας, ὅτι καθελεῖν αὐτῷ μεγάλην καὶ εὐδαίμονα πόλιν ἐξεγένετο δίχα πόνου, ἣ Τυρρηνίας μὲν ἀνθούσης τότε καὶ πλεῖστον τῶν κατοικούντων τὴν Ἰταλίαν ἐθνῶν δυναμένης οὐκ ἐλαχίστη μοῖρα ἦν, Ῥωμαίοις δὲ περὶ τῆς ἡγεμονίας διαφερομένη καὶ πολλοὺς πολέμους ὑπομείνασα ἄχρι δεκάτης γενεᾶς διετέλεσεν, ἐξ οὗ δ' ἤρξατο πολεμεῖν καὶ πολιορκεῖσθαι συνεχῶς, δέκα διήνεγκε τὴν πολιορκίαν ἔτη πάσης πειραθεῖσα τύχης. (20) Ἔπειτα ἐνθυμηθεὶς, ὡς ἐπὶ μικρᾶς αἰωρεῖται ῥοπῆς ἡ τῶν ἀνθρώπων εὐδαιμονία, καὶ βέβαιον οὐδὲν διαμένει τῶν ἀγαθῶν, διατείνας εἰς οὐρανὸν τὰς χεῖρας, ηὔξατο τῷ τε Διὶ καὶ τοῖς ἄλλοις θεοῖς, μάλιστα μὲν ἀνεπίφθονον ἑαυτῷ τε καὶ τῇ πατρίδι γίνεσθαι τὴν παροῦσαν εὐδαιμονίαν· εἰ δέ τις μέλλοι κοινῇ συμφορὰ τὴν Ῥωμαίων πόλιν ἢ τὸν αὐτοῦ βίον καταλαμβάνειν ἀντίπαλος τῶν παρόντων ἀγαθῶν, ἐλαχίστην γενέσθαι ταύτην καὶ μετριωτάτην.

XV. (21) Ἦν δὲ ἡ Οὐιεντανῶν πόλις οὐδὲν ὑποδεεστέρα τῆς Ῥώμης ἐνοικεῖσθαι, γῆν τε πολλὴν καὶ πολύκαρπον ἔχουσα, τὴν μὲν ὀρεινὴν, τὴν δὲ

XIII (17) Quod ubi Veientes a quodam captivo intellexerunt, pacem per legatos ab obsidentibus petendam censuerunt, antequam urbs vi caperetur, itaque maximi natu pro legatis mittuntur. Negante vero senatu Romano pacem, reliqui legati taciti e curia abierunt, princeps vero legationis et divinandi artes peritissimus, subsistens in foribus et omnes qui in curia aderant circumspiciens : « Præclaram, inquit, Romani, sanxistis « sententiam, atque dignam, qui imperium in finitimos « virtutis ergo obtinere cupientes, urbem neque parvam « neque obscuram, arma deponentem et vobis se tra« dentem, non in deditionem accipere sed funditus delere « vultis, nihil veriti neque deorum iram neque hominum « ultionem. Quamobrem veniet vobis vindex deorum jus« titia cum simili pœna : Veientes enim nunc patria pri« vantes, paullo post vestram ipsorum amittetis. »

(18) Mox capta urbe quotquot cum hostibus manus conseruerunt; viri strenui, multis occisis, aut interemti sunt, aut ipsi mortem sibi adsciverunt; quotquot vero propter animi imbecillitatem et humilitatem omnia mala morte tolerabiliora putarunt, ei abjectis armis victori se dederunt.

XIV. (19) Camillus dictator, cujus ductu urbs capta est, stans cum clarissimis Romanis in loco edito unde tota urbs conspici potuit, primum quidem se felicem prædicabat, quod ipsi tantam et tam beatam urbem sine labore expugnare contigisset, quæ Etruriæ tum quidem inter Italiæ gentes florentissimæ magna pars fuit et cum Romanis de principatu certans multa per decem ætates bella sustinuerat; ex quo autem oppugnari et obsideri cœpit, decem continuos annos obsidionem tulerat, omnes fortunæ vices experta. (20) Deinde reputans quam brevi momento felicitas humana extolleretur neque ullum bonum diu manere, manus ad cælum tendens, Jovem et ceteros deos precatus est, ut maxime quidem sibi et patriæ ne invidiosa esset præsens felicitas. Quod si qua vel publica clades urbem Romam vel privata ipsius vitam pro præsentibus bonis invaderet, ut ea minima et levissima esset rogabat.

XV. (21) Erat autem Vejentium urbs Romæ ipsi non inferior ad habitandum, quum latos fecundosque agros possideret, partim montanos partim in planitie sitos, et

πεδιάδα, καὶ τὸν περικείμενον ἀέρα καθαρώτατον καὶ πρὸς ὑγιείαν ἀνθρώποις ἄριστον, οὔτε ἕλους πλησίον ὄντος, ὅθεν ἕλκονται βαρεῖς ἀτμοὶ καὶ δυσώδεις, οὔτε ποταμοῦ τινος ψυχρὰς ἕωθεν ἀνιέντος αὔρας, ὑδάτων τε οὐ σπανίων ὄντων οὐδ' ἐπακτῶν, ἀλλὰ αὐθιγενῶν καὶ πλουσίων καὶ πίνεσθαι κρατίστων. *Ambr.*

aere frueretur purissimo et humanæ valetudini utilissimo, quoniam nec palus vicina erat, unde flatus graves et male olentes exhalantur, neque fluvius unde matutina aura frigidior oritur, et tamen aquarum non adductarum sed ex fontibus abunde rumpentium et ad bibendum optimarum satis suppetebat.

XVI. (22) Αἰνείαν λέγουσι τὸν ἐξ Ἀγχίσου καὶ Ἀφροδίτης, ὅτε κατέσχεν εἰς Ἰταλίαν, θῦσαι προαιρούμενον ὅτῳ δή τινι θεῶν, μετὰ τὴν εὐχὴν μέλλοντα τοῦ παρεσκευασμένου πρὸς τὴν θυσίαν ἱερείου κατάρχεσθαι, τῶν Ἀχαιῶν ἰδεῖν τινα πρόσωθεν ἐρχόμενον, εἴτε Ὀδυσσέα, ὅτε τῷ περὶ τὸν Ἄορνον μαντείῳ χρῆσθαι ἔμελλεν, εἴτε Διομήδην, ἡνίκα Δαύνῳ σύμμαχος ἀφίκετο· ἀχθόμενον δὲ τῷ συγκυρήματι, καὶ πολεμίαν ὄψιν ἐφ' ἱεροῖς φανεῖσαν ὡς πονηρὸν οἰωνὸν ἀφοσιώσασθαι βουλόμενον, ἐγκαλύψασθαί τε καὶ στραφῆναι· μετὰ δὲ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ πολεμίου χερνιψάμενον αὖθις ἐπιτελέσαι τὴν θυσίαν. Γενομένων δὲ τῶν ἱερῶν χρειττόνων ἡσθῆναί τε τῷ συγκυρήματι καὶ φυλάττειν ἐπὶ πάσης εὐχῆς τὸ αὐτὸ ἔθος, τούς τε ἀπ' ἐκείνου γενομένους ὡς ἕν τι τῶν περὶ τὰς ἱερουργίας νομίμων καὶ τοῦτο διατηρεῖν. (23) Ἑπόμενος δὴ τοῖς πατρικοῖς ὁ Κάμιλλος νόμοις, ἐπειδὴ τὴν εὐχὴν ἐποιήσατο καὶ κατὰ τῆς κεφαλῆς εἵλκυσε τὸ ἱμάτιον, ἐβούλετο μὲν στραφῆναι· τῆς δὲ βάσεως ὑπενεχθείσης οὐ δυνηθεὶς ἀναλαβεῖν αὐτὸν ὕπτιος ἐπὶ τὴν γῆν φέρεται. Τοῦτον τὸν οἰωνὸν οὔτε μαντείας οὔτ' ἐνδοιασμοῦ δεόμενον, ἀλλὰ καὶ τῷ φαυλοτάτῳ ῥᾴδιον ὄντα συμβαλεῖν, ὅτι πεσεῖν αὐτῷ πᾶσα ἀνάγκη πτῶμα ἄσχημον, οὔτε φυλακῆς οὔτε ἀφοσιώσεως ἄξιον ὑπέλαβεν, ἀλλ' ἐπὶ τὸ κεχαρισμένον ἑαυτῷ μετήνεγκεν, ὡς ὑπακηκοότων αὐτοῦ ταῖς εὐχαῖς τῶν θεῶν καὶ τὸ κακὸν ἐλάχιστον παρεσκευακότων γενέσθαι. *Ambr.*

XVI (22) Aiunt Æneam Anchisæ et Veneris filium, quum navem ad Italiam adpulisset, sacrificare nescio cui deo instituisse et quum precibus persolutis destinatam sacrificio hostiam esset immolaturus, vidisse Græcorum quemdam procul venientem, sive Ulixem quum ad Avernum oraculum peteret, sive Diomedem quum Dauno auxilium ferret. Tum Æneam hunc casum moleste ferentem et inimicum visum inter sacra oblatum ut malum augurium averruncare volentem, velato capite sese avertisse, et post discessum hostis demum manibus lotis sacrificium perfecisse. Quumque exta prospera apparuissent, gavisum illo casu eumdem morem in omnibus precibus observasse, posterosque ejus hoc in sacris ut legitimo ritu usos esse. (23). Quare et Camillus morem patrium servans, quum supplicaret, capite velato sese avertere voluit, verum vestigio lapso eum sese recipere non valens supinus humi decidit. Hoc omen quod neque divinatione egebat neque ambiguum erat, sed vel a stultissimo facillime intellegi poterat, scilicet necessarium et turpem casum portendi, ipse nulla expiatione vel observatione dignum iudicavit, immo pro signo fausto accepit, quasi dii suis precibus adnuissent et curavissent ut quam levissima calamitas ipsi accideret.

EXCERPTA EX LIBRO XIII.

I. (1) Καμίλλου τὴν Φαλερίων πόλιν πολιορκοῦντος, Φαλίσκων τις εἴτε ἀπεγνωκὼς τὴν πόλιν, εἴτε κέρδη θηρώμενος ἴδια, παῖδας ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων οἴκων παρακρουσάμενος· ἦν δὲ διδάσκαλος γραμμάτων· ἐξήγαγεν ἐκ τῆς πόλεως, ὡς περιπατήσοντάς τε πρὸ τοῦ τείχους καὶ τὸ Ῥωμαϊκὸν στρατόπεδον θεασομένους. Ὑπαγόμενος δὲ κατὰ μικρὸν αὐτοὺς προσωτέρω τῆς πόλεως ἐπὶ φυλακτήριον Ῥωμαϊκὸν ἄγει, καὶ τοῖς ἐκδραμοῦσι παραδίδωσι· ὑφ' ὧν ἀχθεὶς ἐπὶ τὸν Κάμιλλον ἔφη· βεβουλεῦσθαι μὲν ἔτι πάλαι τὴν πόλιν ὑπὸ Ῥωμαίων ποιῆσαι, οὐδενὸς δὲ κύριος ὤν, οὔτε ἄκρας, οὔτε πυλῶν, οὔθ' ὅπλων τοῦτον ἐξευρηκέναι τὸν τρόπον, ὑποχειρίους ποιῆσαι τοὺς υἱεῖς τῶν εὐγενεστάτων, ἄφυκτον ἀνάγκην ὑπολαβὼν τοὺς πατέρας αὐτῶν καταλήψεσθαι τῆς σωτηρίας τῶν τέκνων περιεχομένους τάχιον παραδοῦναι

I. (1) Quum Camillus Faliscorum urbem obsideret, Faliscorum quidam sive de urbis salute desperans sive lucri privati cupidus, principum familiarum pueros fraudulenter, erat autem ludi litterarii magister, ex urbe eduxit, quasi pro mœnibus ambulandi et Romana castra spectandi caussa. Tum paulatim longius ab urbe protractos ad custodiam Romanam deduxit atque adcurrentibus tradidit. Ab his ad Camillum ductus dixit, se jam pridem molitum esse urbem Romanis subjungere; quum autem nihil esset in sua potestate, neque arx, neque portæ, neque arma, hanc excogitavisse rationem, ut filios optimatum traderet, summam ratus necessitatem patres coacturos ut de salute liberorum solliciti Romanis quan-

Ῥωμαίοις τὴν πόλιν. Ὁ μὲν δὴ ταῦτα ἔλεγε, πολλὰς ἐλπίδας ἔχων θαυμαστάς τινας ἐξοίσεσθαι μισθοὺς τῆς προδοσίας. *Ambr.*

tocius urbem dederent. Hæc ille aiebat magna spe adductus, se mira quædam proditionis præmia accepturum.

II. (2) Ὁ δὲ Κάμιλλος εἰς φυλακὴν παραδιδοὺς τὸν γραμματιστὴν καὶ τοὺς παῖδας, ἐπιστέλλει τῇ βουλῇ διὰ γραμμάτων τὰ γενόμενα, καὶ τί χρὴ ποιεῖν ἤρετο. Ἐπιτρέψαντος δὲ αὐτῷ τοῦ συνεδρίου πράττειν ὅ τι ἂν αὐτῷ φαίνηται κράτιστον, προαγαγὼν ἐκ τοῦ στρατοπέδου τὸν γραμματιστὴν ἅμα τοῖς παισὶ, καὶ οὐ μακρὰν ἀπὸ τῶν πυλῶν τὸ στρατηγικὸν βῆμα προστάξας τεθῆναι, πολλοῦ συνδραμόντος ὄχλου, τοῦ μὲν ἐπὶ τὰ τείχη, τοῦ δ' ἐπὶ τὰς πύλας, πρῶτον μὲν ἐδήλωσε τοῖς Φαλίσκοις οἷα ὁ γραμματιστὴς εἰς αὐτοὺς ἐτόλμησε παρανομεῖν· ἔπειτα περικαταρρῆξαι τὴν ἐσθῆτα τοῦ ἀνδρὸς ἐκέλευσε τοῖς ὑπηρέταις, καὶ ξαίνειν τὸ σῶμα μάστιξι πάνυ πολλαῖς. Ὡς δὲ ταύτης ἅλις εἶχε τῆς τιμωρίας, ῥάβδους τοῖς παισὶν ἀναδοὺς ἀπάγειν αὐτὸν ἐκέλευσεν εἰς τὴν πόλιν, δεδεμένον τὼ χεῖρε ὀπίσω, παίοντάς τε καὶ πάντα τρόπον αἰκιζομένους. Ἀνακομισάμενοι δὲ τοὺς παῖδας οἱ Φαλίσκοι καὶ τὸν γραμματιστὴν ἀξίως τῆς κακῆς διανοίας τιμωρησάμενοι, παρέδοσαν τῷ Καμίλλῳ τὴν πόλιν. *Ambr.*

II. (2) Camillus vero, traditis in custodiam magistro et pueris, ad senatum de his rebus refert et rogat quid faciendum videretur. Senatus ipsius arbitrio rem permittente, educto ex castris magistro cum pueris, positoque haud procul a porta tribunali, ingenti turba ad mœnia et portas confluente, principio Faliscis exposuit magistri facinus : deinde lictores vestem homini detrahere et plurimis verberibus ejus corpus cædere jussit. Ubi satis ejus pœnæ visum est, virgas pueris tradidit ipsosque jussit illum manibus post tergum religatis cædentes et omnibus modis cruciantes in urbem agere. Tum Falisci, pueris receptis et magistro ob scelesta consilia punito, Camillo urbem tradiderunt.

III. (3) Ὁ αὐτὸς Κάμιλλος ἐπὶ τὴν Οὐιεντανῶν πόλιν στρατεύων ηὔξατο τῇ βασιλείᾳ Ἥρᾳ τῇ ἐν Οὐιεντανοῖς, ἐὰν κρατήσῃ τῆς πόλεως, τό τε ξόανον αὐτῆς ἐν Ῥώμῃ καθιδρύσειν καὶ σεβασμοὺς αὐτῇ καταστήσεσθαι πολυτελεῖς. Ἁλούσης δὲ τῆς πόλεως, ἀπέστειλε τῶν ἱππέων τοὺς ἐπιφανεστάτους ἀρουμένους ἐκ τῶν βάθρων τὸ ἕδος· ὡς δὲ παρῆλθον οἱ πεμφθέντες εἰς τὸν νεὼν, καί τις ἐξ αὐτῶν εἴτε μετὰ παιδιᾶς καὶ γέλωτος, εἴτε οἰωνοῦ δεόμενος, εἰ βούλοιτο μετελθεῖν εἰς Ῥώμην ἡ θεὸς, ἤρετο, φωνῇ γεγωνῷ τὸ ξόανον ἐφθέγξατο, ὅτι βούλεται. Τοῦτο καὶ δὶς γέγονεν· ἀπιστοῦντες γὰρ οἱ νεανίσκοι, εἰ τὸ ξόανον ἦν τὸ φθεγξάμενον, πάλιν ἤροντο τὸ αὐτὸ καὶ τὴν αὐτὴν φωνὴν ἤκουσαν. *Ambr.*

III. (3) Idem Camillus inter Vejorum obsidionem Vejentium Junoni Reginæ voverat, si urbem cepisset, se ejus statuam Romæ dedicaturum et ritus splendidissimos ei curaturum. Urbe igitur potitus equitum nobilissimos misit qui signum de basi tollerent; qui, quum in templum venissent, quidam ex eis sive joci et risus gratia, sive ominis petendi caussa, num Romam migrare vellet deam rogavit. Tum clara voce signum se id velle testatum est, idque bis accidit. Juvenes enim incerti an statua ipsa locuta esset, rogationem repetiverunt eamdemque vocem rursus audiverunt.

IV. (4) Ἐν δὲ τῇ ἀρχῇ τῶν μετὰ τὸν Κάμιλλον ὑπάτων νόσος εἰς Ῥώμην κατέσκηψε λοιμικὴ, τὴν ἀρχὴν ἀπό τε ἀνομβρίας καὶ αὐχμῶν λαβοῦσα ἰσχυρῶν· ἀφ' ὧν κακωθεῖσα ἥ τε δενδρῖτις καὶ ἡ σιτοφόρος ὀλίγους μὲν ἀνθρώποις καρποὺς ἐξήνεγκε καὶ νοσεροὺς, ὀλίγην δὲ καὶ πονηρὰν βοσκήμασι νομήν. Προβάτων μὲν οὖν καὶ τῶν ἄλλων ὑποζυγίων ἀναρίθμητόν τι διεφθάρη πλῆθος, οὐ χιλοῦ σπανισάμενον μόνον ἀλλὰ καὶ ποτοῦ, τοσαύτη τῶν τε ποταμίων καὶ τῶν ἄλλων ναμάτων ἐπίλειψις ἐγένετο, ... ἡνίκα μάλιστα κάμνει πάντα δίψει τὰ βοτά. Ἄνθρωποι δὲ ὀλίγοι μέν τινες διεφθάρησαν, ἃς οὔπω πρότερον ἐπείρασαν προσενεγκάμενοι τροφάς· οἱ δὲ λοιποὶ μικροῦ δεῖν πάντες εἰς νόσους δεινὰς κατέπεσον, ἀρχομένας μὲν ἀπὸ μικρῶν ἐξανθημάτων, ἃ περὶ τοὺς ἔξωθεν χρῶτας ἀνίστατο, κατασκηπτούσας δὲ εἰς ἕλκη μεγάλα φαγεδαίναις ὅμοια, πονηρὰν μὲν

IV. (4) Sub consulibus qui Camillo successerant, pestilentia Romam invasit a siccitate et caloribus orta, quibus arbores et agri oppressi et hominibus paucos et noxios tulerunt fructus et pecudi paulum malum præbuere pabulum. Oves igitur et jumenta innumera periere, non propter escæ solum sed potus etiam penuriam, adeo vivi et reliqui fontes exaruerant, *eo ipso tempore*, quo pecora universa maxime siti laborant. Homines pauci absumpti sunt, qui insuetos gustaverant cibos; reliqui vero fere omnes gravi morbo afficiebantur, qui cœpit a parvis papulis e cute efflorescentibus, mox vero abiit in ulcera grandia gangrænis similia de-

ὄψιν, δεινὴν δὲ ἀλγηδόνα παρέχοντα. Ἦν τε οὐθὲν ἴαμα τῆς περιωδυνίας τοῖς κάμνουσιν, ὅ τι μὴ κνησμοὶ καὶ σπαραγμοὶ συνεχεῖς λωβώμενοι τοῖς χρωσὶ μέχρι γυμνώσεως ὀστέων. *Ambr.*

V. (5) Μετ' οὐ πολὺ δὲ οἱ δήμαρχοι Καμίλλῳ φθονήσαντες ἐκκλησίαν κατ' αὐτοῦ συνήγαγον, καὶ ἐζημίωσαν αὐτὸν δέκα μυριάσιν ἀσσαρίων, οὐκ ἀγνοοῦντες ὅτι πολλοστόν τι μέρος ὁ βίος ἦν αὐτῷ τοῦ κατακρίματος, ἀλλ' ἵν' ἀπαχθεὶς εἰς τὸ δεσμωτήριον ὑπὸ τῶν δημάρχων ἀσχημονήσῃ ὁ τοὺς ἐπιφανεστάτους κατορθώσας πολέμους. Τὸ μὲν οὖν ἀργύριον οἱ πελάται τε καὶ συγγενεῖς αὐτοῦ συνεισενέγκαντες ἐκ τῶν ἰδίων χρημάτων ἀπέδοσαν, ὥστε μηδεμιᾶς πειραθῆναι ὕβρεως· ὁ δ' ἀνὴρ ἀφόρητον ἡγούμενος τὸν προπηλακισμὸν ἐκχωρεῖν ἔγνω τῆς πόλεως. (6) Γενόμενος δὲ πλησίον τῶν πυλῶν καὶ τοὺς παρόντας ἀσπασάμενος ὀλοφυρομένους καὶ δακρύοντας, οἵου στέρεσθαι μέλλοιεν ἀνδρός, πολλὰ κατὰ τῶν παρειῶν ἀφεὶς δάκρυα καὶ τὴν κατασχοῦσαν αὐτὸν ἀσχημοσύνην ἀνακλαυσάμενος, εἶπεν· « Ὦ θεοὶ καὶ δαίμονες, ἔφοροι τῶν ἀνθρωπίνων ἔργων, ὑμᾶς ἀξιῶ δικαστὰς γενέσθαι μοι τῶν τε πρὸς τὴν πατρίδα πολιτευμάτων καὶ παντὸς τοῦ παρεληλυθότος βίου· ἔπειτα, ἐὰν μὲν ἔνοχον εὕρητέ με ταῖς αἰτίαις, ἐφ' αἷς ὁ δῆμος κατεψηφίσατό μου, πονηρὰν καὶ ἀσχήμονα τελευτὴν δοῦναι τοῦ βίου· ἐὰν δ' ἐν ἅπασιν οἷς ἐπιστεύθην ὑπὸ τῆς πατρίδος, ἐν εἰρήνῃ τε καὶ κατὰ πολέμους, εὐσεβῆ καὶ δίκαιον καὶ πάσης ἀσχήμονος ὑποψίας καθαρόν, τιμωροὺς γενέσθαι μοι, τοιούτους ἐπιστήσαντας τοῖς ἠδικηκόσι κινδύνους καὶ φόβους, δι' οὓς ἀναγκασθήσονται μηδεμίαν ἄλλην ἐλπίδα σωτηρίας ὁρῶντες ἐπὶ ἐμὲ καταφυγεῖν. » Ταῦτα εἰπὼν εἰς πόλιν Ἀρδέαν ᾤχετο. *Ambr.*

VI. (7) Ἐπήκουσαν δὲ αὐτοῦ ταῖς εὐχαῖς οἱ θεοί· καὶ ὑπὸ Κελτῶν μετὰ μικρὸν ἡ πόλις ἑάλω ἄνευ τοῦ Καπιτωλίου. Καταφυγόντων δ' ἐν αὐτῷ τῶν περιφανεστέρων· τὸ γὰρ ἄλλο πλῆθος ἐν ταῖς Ἰταλικαῖς φεῦγον διεσπάρη πόλεσι· καὶ πολιορκουμένων ὑπὸ Κελτῶν, οἱ πρὸς τὴν Οὐιεντανῶν πόλιν καταφυγόντες Ῥωμαῖοι Καιδίκιόν τινα στρατοπεδάρχην ποιοῦσιν. Ὁ δὲ Κάμιλλον ἀποδείκνυσι καὶ ταῦτα ἀπόντα ἡγεμόνα πολέμου καὶ εἰρήνης ἐξουσίαν ἔχοντα αὐτοκράτορα. Καὶ γενόμενος ἡγεμὼν τῆς πρεσβείας παρεκάλει Κάμιλλον διαλλαγῆναι πρὸς τὴν πατρίδα, τὰς συμφορὰς ἐν αἷς ἦν ἐπιλογισάμενον, δι' ἃς ὑπέμεινεν ἐπὶ τὸν ὑβρισθέντα ὑφ' ἑαυτῆς καταφυγεῖν (8) Ὑποτυχὼν δὲ ὁ Κάμιλλος εἶπεν· « Οὐ δέομαι παρακλήσεως, ὦ Καιδίκιε· αὐτὸς γάρ, εἰ μὴ θᾶττον ὑμεῖς ἀφίκεσθε κοινωνεῖν με τῶν πραγμάτων ἀξιοῦντες, ἕτοιμος ἦν ταύτην ἄγων τὴν δύναμιν, ἣν παροῦσαν ὁρᾶτέ μοι, πρὸς ὑμᾶς ἥκειν. Ὑμῖν δέ, ὦ θεοί τε καὶ δαίμονες, ὅσοι τὸν ἀνθρώπινον ἐποπτεύετε βίον, ὧν τε ἤδη τετιμήκατέ μοι πολλὴν οἶδα χάριν,

formia visu cum summis doloribus. Erat autem nullum laborantibus remedium, nisi continuæ lacerationes et prurigines quibus cutis usque ad ossa nudabatur.

V. (5) Neque diu post tribuni plebis Camillo invisi concionem in eum habuerunt eumque X millibus æris damnaverunt, bene quidem gnari ejus opes multo esse illa multa minores, sed eo consilio ut is, qui clarissima bella feliciter gesserat, cum ignominia a tribunis in carcerem ageretur. Quamvis autem clientes et gentiles ejus pecuniam ex suis opibus collatam solverent, ne ipse injuriam pateretur, tamen Camillus hanc ignominiam non ferendam ratus in exilium abiit. (6) Profectus igitur ad portam et complexus qui aderant gementes flentesque ob talis viri desiderium, ipse genas multis lacrimis humectans et ignominiam inflictam deplorans : « Di, inquit, geniique, qui humanas res observatis, vos oro judices mihi fiatis meritorum meorum erga rem publicam et universæ vitæ ante actæ. Atque si me eorum criminum reum, quorum populus me damnavit, deprehenderitis, malum mihi et fœdum vitæ exitum detis; sin vero in omnibus quæ mihi a republica credita sunt in domi militiæque pium et justum omnique turpi suspicione purum, vindices mihi sitis, eaque his improbis pericula et terrores infligatis, ut reliqua spe salutis amissa ad me confugere cogantur. » Quibus dictis Ardeam secessit.

VI. (7) Votis ejus di adnuerunt; nam mox urbs præter Capitolium a Gallis capta est. Quo quum nobiliores confugissent, reliqua enim multitudo per Italicas urbes dissipata est, et a Gallis obsiderentur, Romani qui Vejos confugerant Cædicium quemdam imperatorem eligunt. Hic autem Camillum absentem pacis bellique arbitrum summum denuntiat, et ipse legationis dux factus Camillum rogat, ut cum patria in pacem redeat, reputans quibus calamitatibus respublica, ut ad eum ipsum confugeret quam nuper injuria affecerat, coacta sit. (8) Ad hæc Camillus ait : « Non ego precibus, Cædici; ipse enim, nisi vos prius venissetis curam rerum mihi impertituri, decreveram cum his copiis quas mihi adesse videtis ad urbem contendere. Vobis vero, o di et genii, quicumque vitam humanam tuemini, pro iis quæ hac-

« καὶ περὶ τῶν μελλόντων εὔχομαι καλὴν καὶ εὐτυχῆ « τῇ πατρίδι γενέσθαι τὴν ἐμὴν κάθοδον. Εἰ δ' ἐνῆν « ἀνθρώπῳ τὰ μέλλοντα συμβήσεσθαι προϊδεῖν, οὐδέ- « ποτ' ἂν εὐξάμην ἐς τοιαύτας ἐλθοῦσαν τύχας τὴν « πατρίδα δεηθῆναί μου· μυριάκις δὲ ἂν εἱλόμην ἄζη- « λον γενέσθαι μοι καὶ ἄτιμον τὸν μετὰ ταῦτα βίον, ἢ « βαρβάρων ἀνθρώπων ὠμότητι γενομένην τὴν Ῥώμην « ὑποχείριον ἐπιδεῖν καὶ ἐν ἐμοὶ μόνῳ τὰς λοιπὰς ἐλ- « πίδας τῆς σωτηρίας ἔχουσαν. » Ταῦτα εἰπὼν καὶ τὰς δυνάμεις παραλαβὼν ἄφνω τε τοῖς Κελτοῖς ἐπιφανεὶς εἰς φυγὴν αὐτοὺς τρέπει, καὶ ἐμπεσὼν ἀσυντάκτοις τε καὶ τεταραγμένοις δίκην προβάτων κατέσφαξεν. *Ambr.*

VII. (9) Ἔτι δὲ οὖν πολιορκουμένων τῶν ἐν τῷ Καπιτωλίῳ καταφυγόντων, νέος τις ἀπὸ τῆς Οὐιεντανῶν πόλεως ὑπὸ Ῥωμαίων πεμφθεὶς εἰς τοὺς ἐν τῷ Καπιτωλίῳ, καὶ λαθὼν τοὺς αὐτόθι φυλάσσοντας Κελτούς, ἀνῆλθέ τε καὶ εἰπὼν ὅσα ἔδει πάλιν ὑπὸ νύκτα ἀπηλλάγη. Ὡς δὲ ἡμέρα ἐγένετο, τῶν Κελτῶν τις ἰδὼν τὰ ἴχνη λέγει πρὸς τὸν βασιλέα· ὁ δὲ συγκαλέσας τοὺς ἀνδρειοτάτους, ἐδήλωσεν αὐτοῖς τὴν τοῦ Ῥωμαίου ἄνοδον· ἔπειτ' αὐτοὺς ἠξίου τὴν αὐτὴν ἐκείνῳ παρασχομένους τόλμαν πειρᾶσθαι τῆς ἐπὶ τὸ φρούριον ἀναβάσεως, πολλὰς ὑπισχνούμενος τοῖς ἀναβᾶσι δωρεάς. Ὁμολογησάντων δὲ συχνῶν παρήγγειλε τοῖς φύλαξιν ἡσυχίαν ἄγειν, ἵνα καθεύδειν αὐτοὺς ὑπολαβόντες οἱ Ῥωμαῖοι καὶ αὐτοὶ πρὸς ὕπνον τράπωνται. (10) Ἤδη δὲ τῶν πρώτων ἀναβεβηκότων καὶ τοὺς ὑστερίζοντας ἀναδεχομένων, ἵνα πλείους γενόμενοι τότε ἀποσφάξωσι τοὺς ἐν ταῖς φυλακαῖς καὶ καταλάβωνται τὸ ἔρυμα, ἀνθρώπων μὲν οὐδεὶς ἔμαθεν, ἱεροὶ δέ τινες Ἥρας χῆνες ἐν τῷ τεμένει τρεφόμενοι, καταβοῶντες ἅμα καὶ τοῖς βαρβάροις ὁμόσε χωροῦντες, κατήγοροι γίνονται τοῦ κακοῦ. Ἐκ δὲ τούτου ταραχή τε καὶ κραυγὴ καὶ [ὁ] δρόμος ἁπάντων ἦν παρακαλούντων ἀλλήλους ἐπὶ τὰ ὅπλα· καὶ οἱ Κελτοὶ δὲ πλείους ἤδη γεγονότες ἐχώρουν ἐνδοτέρω. *Ambr.*

VIII. (11) Ἐνθάδε τις τῶν ἐσχηκότων τὴν ὕπατον ἀρχήν, Μάρκος Μάλλιος, ἁρπάσας τὰ ὅπλα καὶ συστὰς τοῖς βραβάροις τόν τε πρῶτον ἀναβάντα καὶ κατὰ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὸ ξίφος φέροντα φθάσας παίει κατὰ τοῦ βραχίονος καὶ ἀποκόπτει τὸν ἀγκῶνα· καὶ τὸν ἐπὶ τούτῳ πρὶν [ἢ] εἰς χεῖρας ἐλθεῖν ὀρθῷ τῷ θυρεῷ πατάξας εἰς τὸ πρόσωπον, ἀνατρέπει καὶ κείμενον ἀποσφάττει· ἔπειτα τοὺς ἄλλους τεταραγμένους ἤδη ἐλαύνων ὑπὸ πόδας, οὓς μὲν ἀπέκτεινεν, οὓς δὲ κατὰ τοῦ κρημνοῦ διώκων ἐξέχεεν. Ἀντὶ ταύτης εὕρετο τῆς ἀριστείας τὴν πρέπουσαν τῷ τότε καιρῷ δωρεὰν παρὰ τῶν κατεχόντων τὸ Καπιτώλιον, οἴνου καὶ ζέας τὸ ἐφήμερον ἀνδρὸς ἑκάστου τροφῆς. (12) Περὶ δὲ τῶν ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ τὴν φυλακὴν ἐκλιπόντων, καθ' ὃν ἀνέβησαν οἱ Κελτοί, ζητήσεως γενομένης ὅ τι χρὴ ποιεῖν, ἡ μὲν βουλὴ θάνατον

« tenus mihi tribuistis multam habeo gratiam, atque in « futurum ut reditus meus patriæ faustus felixque sit « oro. Quodsi homini datum esset ventura prævidere, « numquam rogassem ut respublica tantis malis afflicta « mihi supplex fieret; multo enim mallem obscuram « et inhonestam in futurum vitam agere quam Romam « barbarorum crudelitati subjectam atque in me uno spem « salutis ponentem videre. » His dictis et copiis acceptis subito Gallos adortus fugavit et dispersos turbatosque pecudum ritu trucidavit.

VII. (9) Quum vero adhuc ii qui in Capitolium confugerant obsiderentur, adolescens Vejis a Romanis ad eos qui in Capitolio erant missus clam custodibus Gallis adscendit et dictis quæ opus erant rursus noctu digressus est. Ubi illuxit, Gallus quidam vestigiis observatis regi nuntiat qui audacissimis convocatis Romani adscensum ostendit; tum eos hortabatur ut eadem confidentia usi in arcem conniterentur, adscensurisque multa dona spospondit. Id multis recipientibus custodes quietem agere jussit, quo Romani dormire eos rati et ipsi se somno traderent. (10) Ergo cum primi jam ascendissent et subsequentes exspectarent, ut si plures essent excubias invaderent iisque cæsis arcem occuparent, hominum nemo id animadverterat, Junonis vero anseres sacri, qui in templo alebantur, clangore edito impetuque in barbaros facto, periculi indicium fecerunt. Tum omnes turbari et clamare et ad arma vocantes discursare cœperunt; Gallique jam plures facti ulterius progressi sunt.

VIII. (11) Ibi consularis quidam M. Manlius armis arreptis barbaros invasit et, primum qui adscenderat et jam capiti ejus gladium intendebat prævertens, in brachium vulnerat cubitoque truncat. Sequentem vero priusquam cominus manum inferret, elato scuto in vultum percussum sternit et jacentem trucidat. Deinde et reliquos jam trepidantes abigens, partim mactat partim insecutus in præceps effundit. Hujus facinoris gratia ab incolentibus dum Capitolium mercedem pro temporis ratione aptam, vini scilicet et farris diurnum hominis victum, sortitus est. (12) Quæstione vero instituta in eos qui custodiam eo loco quo Galli adscenderant reliquerant, senatus omnes morte damnavit; plebs

ἁπάντων κατεψηφίσατο· ὁ δὲ δῆμος ἐπιεικέστερος γενόμενος ἑνὸς τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν ἠρκέσθη τῇ κολάσει. Ἵνα δὲ φανερὸς γένοιτο τοῖς βαρβάροις ὁ θάνατος αὐτοῦ, δεθεὶς τὰς χεῖρας ὀπίσω κατὰ τοῦ κρημνοῦ βάλλεται πρὸς αὐτούς. Ἐκείνου δὲ τιμωρηθέντος οὐδὲν ἔτι ῥᾴθυμον ἦν τῶν περὶ τὰς φυλακάς, ἀλλὰ παννύχιοι διετέλουν ἅπαντες ἐγρηγορότες· ὥστε τοὺς Κελτοὺς ἀπογνόντας δι' ἀπάτης ἢ κλοπῆς καθέξειν τὸ φρούριον περὶ λύτρων διαλέγεσθαι, ἃ τοῖς βαρβάροις δόντες κομιοῦνται τὴν πόλιν. *Ambr.*

IX. (13) Ἐπεὶ δὲ τὰ ὅρκια ἐπετέλεσαν, καὶ τὸ χρυσίον οἱ Ῥωμαῖοι κατήνεγκαν, σταθμὸς μὲν ἦν, ὃν ἔδει τοὺς Κελτοὺς λαβεῖν, ε' καὶ κ' τάλαντα· τεθέντος δὲ τοῦ ζυγοῦ, πρῶτον μὲν αὐτὸ τὸ τάλαντον ὁ Κελτὸς βαρύτερον τοῦ δικαίου παρῆν φέρων, ἔπειτα ἀγανακτούντων πρὸς τοῦτο τῶν Ῥωμαίων τοσούτου ἐδέησε μετριάσαι περὶ τὸ δίκαιον, ὥστε καὶ τὴν μάχαιραν ἅμα τῇ θήκῃ καὶ τῷ ζωστῆρι περιελόμενος ἐπέθηκε τοῖς σταθμοῖς. Τῷ δὲ ταμίᾳ πυνθανομένῳ, τί θέλει τοῦτο εἶναι τὸ ἔργον, ἀπεκρίνατο τούτοις τοῖς ὀνόμασιν· « Οὐαὶ τοῖς κεκρατημένοις! » Ἐπεὶ δὲ ὁ συγκείμενος σταθμὸς οὐκ ἐξεπληροῦτο διὰ τὴν τοῦ Κελτοῦ πλεονεξίαν, ἀλλὰ καὶ τὸ τρίτον ἐνέδει μέρος, ἀπῆεσαν οἱ Ῥωμαῖοι χρόνον εἰς συμπορισμὸν τοῦ λείποντος αἰτησάμενοι· ὑπέμειναν δὲ ταύτην τὴν ὑπερηφανίαν τῶν βαρβάρων οὐδὲν ἐγνωκότες τῶν ἐπὶ τοῦ στρατοπέδου πραττομένων παρὰ Καιδικίου καὶ Καμίλλου, ὡς ἔφαμεν. *Ambr.*

X. (14) Ἡ δὲ αἰτία τῆς ἐς Ἰταλίαν τῶν Κελτῶν ἀφίξεως τοιάδε ἦν. Λοκόμων τις Τυρρηνῶν ἡγεμών, μέλλων τελευτᾶν τὸν βίον, ἀνδρὶ πιστῷ Ἄρροντι ὄνομα παρακατέθετο τὸν υἱὸν ἐπιτροπεύειν· τελευτήσαντος δὲ τοῦ Τυρρηνοῦ, παραλαβὼν τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ παιδίου ὁ Ἄρρων, ἐπιμελὴς καὶ δίκαιος γέγονε τῆς πίστεως φύλαξ, καὶ εἰς ἄνδρας ἐλθόντι πᾶσαν ἀπέδειξε τῷ παιδὶ τὴν καταλειφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ πατρὸς οὐσίαν. Ἀνθ' ὧν οὐχ ὁμοίας ἐκομίσατο παρὰ τοῦ μειρακίου χάριτας. (15) Οὔσης γὰρ αὐτῷ γυναικὸς εὐμόρφου καὶ νέας, ἧς περὶ πλείστου τὴν κοινωνίαν ἐποιεῖτο σώφρονος τὸν ἄλλον χρόνον ἅπαντα γενομένης, ἐρασθεὶς ὁ νεανίσκος ἅμα τῷ σώματι καὶ τὴν διάνοιαν τῆς ἀνθρώπου διέφθειρεν, καὶ οὐκέτι κρύβδα ἀλλ' ἀναφανδὸν ἐζήτει αὐτῇ διαλέγεσθαι. Ἀχθόμενος δὴ ὁ Ἄρρων τῷ ἀποσπασμῷ τῆς γυναικὸς, καὶ ἐφ' οἷς ὑβρίζετο πρὸς ἀμφοτέρων δυσανασχετῶν, τιμωρίαν δὲ οὐ δυνάμενος παρ' αὐτῶν λαβεῖν, ἀποδημίαν ἐστείλατο, πρόφασιν αὐτῆς ποιησάμενος ἐμπορίαν. Ἀσμένως δὲ τοῦ νεανίσκου τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτοῦ δεξαμένου καὶ παρασχόντος ὅσων εἰς τὴν ἐμπορίαν ἐδεῖτο, πολλοὺς μὲν ἀσκοὺς οἴνου τε καὶ ἐλαίου ταῖς ἁμάξαις ἐπιθέμενος, πολλοὺς δὲ φορμοὺς σύκων ἦγεν εἰς τὴν Κελτικήν. *Ambr.*

XI. (16) Οἱ δὲ Κελτοὶ οὔτε οἶνον ἀμπέλινον εἰ-

vero in mitiorem partem cedens, unius de eis eorum pœna contenta erat; cujus supplicium ut barbaris innotesceret, vinctis post tergum manibus de saxo ad illos dejicitur. Eo punito nulla jam erat excubiarum neglegentia, sed universi totas noctes insomnes agebant. Quare Galli fraude aut insidiis arcem capi posse desperantes, de pretio agere cœperunt, quo dato Romani urbem reciperent.

IX. (13) Fœdere igitur facto quum aurum Romani attulissent, summa quam Galli erant accepturi fuerunt XXV talenta. Sed posita lance, primum quidem Gallus pondus justo gravius attulit; deinde indignantibus Romanis, adeo ab æquitate servanda recessit ut et gladium cum vagina et balteo lanci imponeret, quæstorique roganti, quid id sibi vellet, responderet his ipsis verbis : « Væ victis! » Quum autem pondus constitutum ob Galli superbiam non conficeretur, sed tertia pars deesset, Romani abierunt, induciis ad conferendum aurum impetratis. Tulerunt autem barbarorum superbiam, nescii eorum quæ apud exercitum a Cædicio et Camillo, ita ut diximus, gerebantur.

X. (14) Causa cur Galli in Italiam transierant hæc fuit. Lucumo Etruscorum princeps morti proximus viro fideli, cui nomen Arunti, filii tutelam mandaverat. Atque Aruns mortuo Etrusco et tutela pueri suscepta diligenter sancteque fidem præstabat pupilloque adulto universam hereditatem a patre sibi commissam tradidit. Cujus beneficii indignam ab adolescente gratiam retulit. (15) Erat ei uxor pulchra et adolescens, cujus consuetudinem plurimi faciebat. Quæ cum eo usque pudica fuisset, juvenis amore captus corpus simul et animum feminæ vitiavit, neque jam occulte sed palam cum ea versari studuit. Atque Aruns, mulieris abductionem mœrens injuriamque quam ab utroque patiebatur ægre ferens, cum ab iis pœnam exigere nequiret, peregrinationem mercaturam simulans paravit cum adulescente eius discessum libenter acciperet et quidquid ad mercaturam exercendam opus erat suppeditaret, multis vini oleique utribus et ficorum fiscinis in curribus impositis, in Galliam profectus est.

XI. (16) Galli eo tempore neque vinum de vite nove-

δότες τηνικαῦτα, οὔτ' ἔλαιον οἷον αἱ παρ' ἡμῖν ἐλαῖαι φέρουσιν, ἀλλ' οἴνῳ μὲν χρώμενοι κριθῆς σαπείσης ἐν ὕδατι χυλῷ δυσώδει, ἐλαίῳ δὲ συείῳ στέατι πεπαλαιωμένῳ τήν τε ὀδμὴν καὶ τὴν γεῦσιν ἀτόπῳ· τότε δὲ πρῶτον ἀπολαύσαντες, ὧν οὔπω ἐγεύσαντο καρπῶν, θαυμαστὰς ὅσας ἐφ' ἑκάστῳ ἐλάμβανον ἡδονάς, καὶ τὸν ξένον ἠρώτων, πῶς τε γίνεται τούτων ἕκαστον καὶ παρὰ τίσιν ἀνθρώποις; (17) Ὁ δὲ Τυρρηνὸς πρὸς αὐτούς φησιν ὅτι γῆ μέν ἐστιν, ἡ τούτους ἐκφέρουσα τοὺς καρπούς, πολλὴ καὶ ἀγαθή, νέμονται δὲ αὐτὴν ὀλίγοι τινὲς ἄνθρωποι καὶ τὰ εἰς πόλεμον οὐδὲν ἀμείνους γυναικῶν· ὑπέθετό τε αὐτοῖς μὴ δι' ὠνῆς αὐτὰ παρ' ἑτέρων ἔτι λαμβάνειν, ἀλλ' ἐκβαλόντας τοὺς τότε κυρίους ὡς οἰκεῖα καρποῦσθαι. Τούτοις δὴ τοῖς λόγοις οἱ Κελτοὶ πειθόμενοι, ἦλθον εἰς Ἰταλίαν καὶ Τυρρηνῶν τοὺς καλουμένους Κλουσίνους, ὅθεν ἦν καὶ ὁ πείσας αὐτούς, ἐπολέμουν. *Ambr.*

rant neque oleum quale apud nos oleæ ferunt, sed pro vino utebantur graveolenti potione ex hordeo in aqua macerato et pro oleo suilla arvina antiqua odoris et gustus acerbi. Tunc igitur primum ignotis fructibus degustatis miram inde cepere voluptatem hospitemque rogaverunt quomodo et apud quosnam homines quidque fieret. (17) Etruscus vero ait regionem esse, quæ hos fructus gigneret, amplam et fecundam, a paucis incolis habitatam, qui in rebus bellicis nihil feminis præstarent. Eratque eis auctor ne hæc ab aliis mercarentur, sed ut, dominis ejectis, ut propriis iis uterentur. His sermonibus commoti, Galli in Italiam venere atque Etruscis Clusinis, unde is erat qui eos impulerat, bellum intulerunt.

XII. (18) Ἀποσταλέντων δὲ πρεσβευτῶν ἐκ Ῥώμης ἐπὶ Κελτούς, ἐπεὶ ἤκουσεν εἷς τῶν πρεσβευόντων Κόϊντος Φάβιος τοὺς βαρβάρους ἐπὶ προνομὴν ἐξεληλυθέναι, συνάπτει πόλεμον αὐτοῖς καὶ τὸν τῶν Κελτῶν ἡγεμόνα ἀναιρεῖ· ἀποστείλαντες δὲ εἰς Ῥώμην οἱ βάρβαροι ἠξίουν παραδιδόναι σφίσι τὸν ἄνδρα καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἐκδότους, ποινὰς ὑφέξοντας τῶν ἀπολωλότων. (19) Παρελκούσης δὲ τῆς βουλῆς τὰς ἀποκρίσεις, ἐπὶ τὴν Ῥώμην τὸν πόλεμον ἀναγκαίως οἱ Κελτοὶ μετήγαγον. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἀκούσαντες ἐξῄεσαν ἐκ τῆς πόλεως, ἄγοντες ἐκ μὲν τῶν ἐπιλέκτων τε καὶ κατηθλημένων ἐν τοῖς πολέμοις στρατιωτῶν τέτταρα τάγματα ἐντελῆ· ἐκ δὲ τῶν ἄλλων πολιτῶν τοὺς κατοικιδίους τε καὶ σχολαίους καὶ ἧττον ὡμιληκότας πολέμοις πλείους ὄντας ἀριθμῷ τῶν ἑτέρων. Τούτους δὴ τρεψάμενοι οἱ Κελτοὶ [καὶ] σύμπασαν τὴν Ῥώμην ἄνευ τοῦ Καπιτωλίου παρεστήσαντο. *Ambr.*

XII. (18) Quum Legati Roma missi ad Gallos venissent, atque unus ex iis Q. Fabius barbaros pabulatum exiisse audisset, statim manum conseruit eorumque ducem occidit. Barbari legatis Romam missis postulaverunt ut Fabius cum fratre dederetur et pœnas occisorum lueret. (9) Senatu responsum protrahente, barbari bellum Romam transferre coacti sunt. Quo audito Romani ex urbe prodiere cum IV legionibus integris delectorum et veteranorum, præterea inquilinorum et otiorum et bello minus exercitorum ex reliquis civibus maiorem aliquanto numerum adduxerunt. Sed his in fugam conversis, solam urbem, Capitolio excepto, Galli occupaverunt.

Νέπετος πόλις Ἰταλίας, Διονύσιος τρισκαιδεκάτῳ Ῥωμαϊκῆς Ἀρχαιολογίας, τὸ ἐθνικὸν Νεπεσῖνος. *Stephanus Byz. s. v.* Νέπετος.

Nepete urbs Italiæ. Dionysius Antiq. Rom. XIIII gentile Nepesinus.

EXCERPTA EX LIBRO XIV.

I. (1) Ἡ δὲ Κελτικὴ κεῖται μὲν ἐν τῷ πρὸς τὴν ἑσπέραν καθήκοντι τῆς Εὐρώπης μέρει, μεταξὺ τοῦ τε βορείου πόλου καὶ τῆς ἰσημερινῆς δύσεως· τετράγωνος δὲ οὖσα τῷ σχήματι, τοῖς μὲν Ἀλπείοις ὄρεσι μεγίστοις οὖσι τῶν Εὐρωπείων συνάπτει κατὰ τὰς ἀνατολάς· τοῖς Πυρρηναίοις κατὰ μεσημβρίαν τε καὶ νότον ἄνεμον· τῇ δὲ ἔξω στηλῶν Ἡρακλείων θαλάττῃ κατὰ τὰς δύσεις· τῷ δὲ Σκυθικῷ τε καὶ Θρακίῳ γένει κατὰ βορέαν ἄνεμον καὶ ποταμὸν Ἴστρον, ὃς ἀπὸ τῶν Ἀλπείων καταβαίνων ὀρῶν μέγιστος τῶν τῇδε ποταμῶν καὶ πᾶσαν τὴν ὑπὸ τοῖς ἄρκτοις ἤπειρον διελθὼν εἰς τὸ Ποντικὸν ἐξερεύγεται πέλαγος. (2) Τοσαύτη δὲ οὖσα τὸ μέγεθος, ὅση μὴ

I. Sita est Gallia in ea Europæ parte quæ ad hesperias regiones pertinet, inter borealem polum et æquinoctialem occasum. Est autem figura quadrata, ab oriente Alpes altissimos Europæ montes attingit, meridie et vento africo Pyrenæos, ab occidente mare ultra Herculis columnas, denique populos Thracum et Scytharum a Borea vento et Istro qui, ab Alpibus delapsus, indigenarum fluviorum maximus est et, postquam universam regionem Celticam percurrit, in Ponticum mare effluit.

πολὺ ἀποδεῖν τετάρτη λέγεσθαι μοῖρα τῆς Εὐρώπης, εὔυδρός τε καὶ πίειρα καὶ καρποῖς δαψιλὴς καὶ κτήνεσιν ἀρίστη νέμεσθαι, σχίζεται μέση ποταμῷ Ῥήνῳ, μεγίστῳ μετὰ τὸν Ἴστρον εἶναι δοκοῦντι τῶν κατὰ τὴν Εὐρώπην ποταμῶν. Καλεῖται δ' ἡ μὲν ἐπὶ τάδε τοῦ Ῥήνου Σκύθαις καὶ Θραξὶν ὁμοροῦσα Γερμανία, μέχρι δρυμοῦ Ἑρχυνίου καὶ τῶν Ῥιπαίων ὀρῶν καθήκουσα· ἡ δ' ἐπὶ θάτερα τὰ πρὸς μεσημβρίαν βλέποντα μέχρι Πυρρήνης ὄρους, ἡ τὸν Γαλατικὸν κόλπον περιλαμβάνουσα, Γαλατία τῆς θαλάττης ἐπώνυμος. (3) Κοινῷ δὲ ὀνόματι ἡ σύμπασα πρὸς Ἑλλήνων καλεῖται Κελτική, ὡς μέν τινές φασιν, ἀπό τινος γίγαντος Κελτοῦ αὐτόθι δυναστεύσαντος. Ἄλλοι δὲ ἐξ Ἡρακλέους καὶ Ἀστερόπης τῆς Ἀτλαντίδος δύο γενέσθαι μυθολογοῦσι παῖδας, Ἴβηρον καὶ Κελτὸν, οὓς θέσθαι ταῖς χώραις, ὧν ἦρξαν ἀμφότεροι, τὰς ὀνομασίας ἀφ' αὐτῶν. Οἱ δὲ ποταμὸν εἶναί τινα λέγουσι Κελτὸν ἐκ τῆς Πυρρήνης ἀναδιδόμενον, ἀφ' οὗ πρῶτον μὲν τὴν συνεγγύς, ἔπειτα δὲ καὶ τὴν ἄλλην χώραν σὺν χρόνῳ κληθῆναι Κελτικήν. Φασὶ δὲ καί τινες, ὅτι τοῖς πρώτοις Ἕλλησιν εἰς τήνδε τὴν γῆν περαιουμένοις αἱ νῆες ἀνέμῳ βιαίῳ φερόμεναι κατὰ τὸν κόλπον ἔκελσαν τὸν Γαλατικὸν, οἱ δὲ ἄνδρες, ἐπειδὴ τοῦ αἰγιαλοῦ ἐλάβοντο, Κελτικὴν ἀπὸ τοῦ συμβάντος αὐτοῖς πάθους τὴν χώραν ἐκάλεσαν, ἣν ἑνὸς ἀλλαγῇ γράμματος οἱ μεταγενέστεροι Κελτικὴν ὠνόμασαν. *Ambr.*

Jam Gallia tam ampla ut parum absit a quarta Europæ parte, irrigua, fertilis et fructibus abundans armentisque pascendis aptissima, media scinditur Rheno, qui maximus fluviorum Europæorum post Istrum censetur. Dicitur autem pars ultra Rhenum Scythis Thracibusque finitima Germania, quæ usque ad silvam Hercyniam et montes Ripæos sese extendit. Quæ vero est in adversa parte meridiemque spectat et sinum complexa Gallicum usque ad Pyrenæos protenditur, a maris nomine Gallia vocatur. (3) Communi autem appellatione universa a Græcis dicitur Celtica, ut quidem nonnulli aiunt a gigante Celto, qui ibi regnaverit; alii vero fabulantur ex Hercule et una Atlantidarum, Asteropa, duos natos esse filios, Iberum et Celtum, qui regionibus ubi regnaverunt nomen suum indiderint. Alii denique Celtum esse fluvium autumant e Pyrenæis orientem, a quo primo regionem finitimam, deinde tempore procedente omnem terram vocitatam esse Celticam. Aiunt præterea quidam quum Græci, primum ad hanc terram pervenientes, vento valido provecti percellerent naves ad sinum Gallicum, viros terra potitos eam primo Celticam propter hunc casum appellasse, quam posteri una littera mutata Celticam dixerunt.

II. (4) Ἀθήνησι μὲν ἐν τοῦ γηγενοῦς Ἐρεχθέως τῷ σηκῷ ἱερά τις ὑπ' Ἀθηνᾶς φυτευθεῖσα ἐλαία κατὰ τὴν ἔριν τὴν γενομένην αὐτῇ πρὸς Ποσειδῶνα περὶ τῆς χώρας, ἅμα τοῖς ἄλλοις τοῖς ἐν τῷ ἱερῷ οὖσιν ἐμπρησθεῖσα ὑπὸ τῶν βαρβάρων, ὅτε τῆς ἀκροπόλεως ἐκράτησαν, δευτέρᾳ τῆς ἐμπρήσεως ἡμέρᾳ βλαστὸν ἐκ τοῦ στελέχους ἀνῆκεν ὅσον τε πηχυαῖον, δῆλον ἅπασι ποιῆσαι βουλομένων τῶν θεῶν, ὅτι ταχέως ἑαυτὴν ἡ πόλις ἀναλαβοῦσα βλαστοὺς ἀντὶ τῶν παλαιῶν ἐξοίσει νέους. (5) Ἐν δὲ τῇ Ῥώμῃ καλιάς τις Ἄρεος ἱερὰ περὶ τὴν κορυφὴν ἱδρυμένη τοῦ Παλατίου συγκαταφλεγεῖσα ταῖς πέριξ οἰκίαις ἕως ἐδάφους, ἀνακαθαιρομένων τῶν οἰκοπέδων ἕνεκα τῆς ἐπισκευῆς, ἐν μέσῃ τῇ περικαύστῳ σποδῷ τὸ σύμβολον τοῦ συνοικισμοῦ τῆς πόλεως διέσωσεν ἀπαθὲς, ῥόπαλον ἐκ θατέρου τῶν ἄκρων ἐπικάμπιον, οἷα φέρουσι βουκόλοι καὶ νομεῖς, οἱ μὲν χαλαύροπας, οἱ δὲ λαγωβόλα καλοῦντες, ᾧ Ῥωμύλος ὀρνιθευόμενος διέγραφε τῶν οἰωνῶν τὰς χώρας, ὅτε τὴν πόλιν οἰκίζειν ἔμελλεν.

II. (4) Athenis in terrigenæ Erechthei fano sacra quædam olea, a Minerva plantata quo tempore inter ipsam et Neptunum de Attica contentio fuit, cum ceteris sacris in illo templo a barbaris arcem occupantibus combusta, altero post incendium die caulem cubitalem ex stipite emisit, dis scilicet portendentibus cunctis urbem mox excitandam germina nova in veterum locum suffecturam. (5) Romæ item Martis ædicula in summo Palatio cum proximis domibus funditus combusta mox cum areæ ædificiorum instaurandorum causa purgarentur, in media favilla perusta symbolum urbis condendæ incolume servavit, fustem scilicet ab altera extremitate incurvum, qualia bubulci et pastores gestant, quæque alii καλαύροπας, alii λαγωβόλα vocant. Eo baculo Romulus omen capiens auguriorum sedes descripserat, quum urbem conderet.

Εὐζώνῳ καὶ οὐδὲν ἔξω τῶν ὅπλων φερούσῃ στρατιᾷ.

Expeditis militibus nihilque præter arma ferentibus.

Κρότου καταρραγέντος, ὡς ἐπὶ μεγίστῳ μὲν θεάματι, καλλίστῳ δὲ ἀκούσματι, οἵ τε βεβαίως ἄποροι καὶ οἱ πλαττόμενοι τὴν εἰς τὸ παντελὲς ἀπορίαν. *Ambr.*

Strepitu edito, tanquam ad magnum spectaculum exquisitumque acroama et qui reapse attoniti erant et qui consilii inopiam simulabant.

III. (8) Ὅτι Μάρκος Φούριος ὁ δικτάτωρ ἀνὴρ

III. (8) M. Furius dictator vir fuit belli pacisque artibus eminentissimus sæculi sui.

ἦν τῶν κατὰ τὴν αὐτὴν ἀκμασάντων ἡλικίαν τά τε πολέμια λαμπρότατος, καὶ τὰ πολιτικὰ φρονιμώτατος. *Vales.*

IV. (6) Μάλλιος, ὁ ἀριστεύσας ὅτε εἰς τὸ Καπιτώλιον Ῥωμαῖοι κατέφυγον, κινδυνεύων διὰ τυραννίδος ἐπίθεσιν ἀπολέσθαι, βλέψας εἰς τὸ Καπιτώλιον καὶ τὰς χεῖρας ἐκτείνας εἰς τὸν ἐν αὐτῷ νεὼν τοῦ Διὸς εἶπεν· « Οὐδ' ἐκεῖνος ὁ τόπος ἱκανὸς ἔσται « με σῶσαι, ὃν ὑπὸ τῶν βαρβάρων κρατηθέντα διέ« σωσα ὑμῖν ἐγώ; Ἀλλὰ καὶ τότε ὑπὲρ ὑμῶν ἀπέθνη« σκον καὶ νῦν ὑφ' ὑμῶν ἀποθανοῦμαι. » Τότε μὲν οὖν συμπαθήσαντες ἀφῆκαν αὐτόν· ὕστερον δὲ κατὰ κρημνοῦ ἐρρίφη. *Ambr.*

V. (7) Κρατήσας τῶν πολεμίων καὶ τὴν στρατιὰν ἐπικλύσας ταῖς ὠφελείαις Τίτος Κοΐντιος, δικτατορεύων ἐν ἡμέραις ἐννέα, πόλεις ἐννέα πολεμίων ἔλαβεν.

Ληφθέντες ἀμφοτέρωθεν ἀγεληδὸν οἱ θεοστυγεῖς κατεκόπησαν. *Ambr.*

VI. Ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι μεγαλοπρεπεῖς. Τῶν γὰρ ἄλλων ὀλίγου δεῖν πάντων ἔν τε τοῖς κοινοῖς τῶν πόλεων πράγμασι, καὶ ἐν τοῖς ἰδίοις βίοις, πρὸς τὰ τελευταῖα τῶν συμβαινόντων τὰς διανοίας μεθαρμοττομένων, καὶ πολλάκις ἔχθρας τε μεγάλας διὰ τὰς τυχούσας φιλανθρωπίας καταλυομένων, καὶ φιλίας πολυχρονίους διὰ μικρὰ καὶ φαῦλα προσκρούματα διαιρούντων, ἐκεῖνοι τοὐναντίον ἐπὶ τῶν φίλων ᾤοντο χρῆναι ποιεῖν, ταῖς τε παλαιαῖς εὐεργεσίαις χαρίζεσθαι τὰς ἐπὶ τοῖς προσφάτοις ἐγκλήμασιν ὀργάς. (9) Θαυμαστὸν μὲν δὴ καὶ τοῦτο τῶν ἀνδρῶν· λέγω δὲ τὸ μηδενὶ μνησικακῆσαι τῶν Τυσκλανῶν, ἀλλὰ πάντας ἀφεῖναι τοὺς ἐξαμαρτόντας ἀζημίους· πολλῷ δ' ἔτι τούτου θαυμασιώτερον, ὃ μετὰ τὴν ἄφεσιν τῶν ἐγκλημάτων αὐτοῖς ἐχαρίσαντο. Σκοπούμενοι γάρ, ὡς μηδὲν ἔτι τοιοῦτον ἐπὶ τῇ πόλει γενήσεται, μηδὲ ἀφορμὴν νεωτερισμοῦ λήψονταί τινες, οὔτε φρουρὰν εἰς τὴν ἀκρόπολιν αὐτῶν ᾤοντο δεῖν εἰσάγειν, οὔτε παρὰ τῶν ἐπιφανεστάτων ἀνδρῶν ὅμηρα λαμβάνειν, οὔτε ὅπλα τοὺς ἔχοντας ἀφελέσθαι, οὔτε ἄλλο σημεῖον οὐδὲν ἀπιστουμένης φιλίας ποιῆσαι. Μίαν δὲ πρᾶξιν οἰόμενοι συνέχειν ἅπαντας τοὺς κατὰ συγγένειαν, ἢ φιλίαν προσήκοντας ἀλλήλοις, τὴν τῶν ἀγαθῶν ἰσομοιρίαν, πολιτείαν ἔγνωσαν τοῖς κρατηθεῖσι χαρίσασθαι, πάντων μεταδόντες, ὧν τοῖς Ῥωμαίοις μετῆν, (10) οὐ τὴν αὐτὴν διάνοιαν λαβόντες τοῖς ἀξιοῦσι τῆς Ἑλλάδος ἄρχειν, οὔτ' Ἀθηναίοις οὔτε Λακεδαιμονίοις. Τί γὰρ δεῖ περὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων λέγειν; Ἀθηναῖοι μέν γε Σαμίους, ἀποίκους ἑαυτῶν ὄντας, Λακεδαιμόνιοι δὲ Μεσσηνίους, ἀδελφῶν οὐδὲν διαφέροντας, ἐπειδὴ προσέκρουσαν αὐτοῖς τι, διαλυσάμενοι τὴν συγγένειαν οὕτως ὠμῶς διεχειρίσαντο καὶ θηριωδῶς, ἐπειδὴ τὰς πόλεις αὐτῶν ὑποχειρίους ἔλαβον, ὥστε μηδὲ τοῖς ἀγριωτάτοις τῶν βαρβάρων ὑπερβολὴν τῆς εἰς τὰ ὁμόφυλα παρανομίας παραλι-

IV. (6) Manlius, qui præclarissimum facinus edidit quo tempore Romani in Capitolium confugerant, propter regni adfectati crimen in summum discrimen adductus, Capitolium spectans manibusque ad Jovis templum, quod ibi est, extensis : « Ne ille quidem, inquit, « me servabit locus quem a barbaris occupatum ego « vobis servavi? Verum et tunc pro vobis me obtuli, et nunc a vobis interficiar? » Tunc igitur misericordia commoti eum missum fuerunt, postea vero de saxo dejectus est.

V. (7) Victis hostibus exercituque innumeris divitiis ditato, T. Quinctius dictator novem diebus novem urbes cepit.

Conclusi utrimque scelestissimi mortales gregatim trucidabantur.

VI. In quo Romanorum animi magnitudo intelligitur. Nam quum plerique omnes, tum in publicis, tum in privatis negotiis, pro exitu consilia commutent, ac sæpissime capitales inimicitias ob levissima beneficia deponant, contra amicitias vetustissimas exiguæ offensionis caussa dissolvant, prorsus aliter Romani cum amicis agendum esse existimarunt : iram scilicet ex recentibus injuriis conflatam pristinis meritis condonari oportere. Magna igitur est admiratione hoc illorum facinus dignum, quod de nemine Tusculanorum pœnas sumserint, sed injuriam omnibus remiserint. At longe maiori admiratione dignum illud est, quod concessa venia mox iisdem gratificati sunt. Quum enim providere vellent, ne quid posthac ejusmodi contra urbem pararetur, neve occasio rerum novarum ullis relinqueretur, statuerunt non quidem præsidium in arce collocare neque a principibus obsides accipere, neque arma adimere juventuti, aliudve quod suspectæ amicitiæ indicium præbere : sed quum existimarent, solam esse communionem bonorum, quæ homines amicitia, aut cognatione conjunctos, in mutua concordia contineat, civitatem victis dare decreverunt, omnia jura, quæcunque civibus indigenis competebant, eis impertientes, longe alia profecto sententia, atque illi, qui olim principatum Græciæ ambibant, Athenienses ac Lacedæmonii; quid enim de reliquis Græcis attinet dicere? Namque Athenienses quidem Samios colonos suos, Lacedæmonii vero Messenios, fraterna germanitate conjunctos, postquam ab illis offensi sunt, renuntiata mox cognatione, victos atque in potestatem redactos tanta acerbitate ac feritate tractarunt, ut quorumvis barba-

πεῖν. (11) Μυρία τοιαῦτα λέγειν ἔχοι ἄν τις ταῖς πόλεσι ταύταις ἡμαρτημένα, ἃ παρίημι, ἐπεὶ καὶ τούτων μεμνημένος ἄχθομαι. Τὸ γὰρ Ἑλληνικὸν οὐκ ὀνόματι διαφέρειν τοῦ βαρβάρου ἠξίουν, οὐδὲ διαλέκτου χάριν, ἀλλὰ συνέσει καὶ χρηστῶν ἐπιτηδευμάτων προαιρέσει, μάλιστα δὲ τῷ μηδὲν τῶν παρὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν πρὸς ἀλλήλους παρανομεῖν. Ὅσοις μὲν οὖν ταῦτα ἐπὶ πλεῖον ὑπῆρξεν ἐν τῇ φύσει, τούτους οἶμαι δεῖν λέγειν Ἕλληνας· ὅσοις δὲ τἀναντία βαρβάρους. Καὶ τὰς μὲν ἐπιεικεῖς καὶ φιλανθρώπους διανοίας τε καὶ πράξεις αὐτῶν Ἑλληνικὰς εἶναι λογίζομαι· τὰς δὲ ὠμὰς καὶ θηριώδεις, ἄλλως τε κἂν περὶ συγγενεῖς τε καὶ φίλους γένωνται, βαρβαρικάς. Τυσκλανοὶ μὲν δὴ πρὸς τῷ μηδὲν ἀφαιρεθῆναι τῶν σφετέρων, ἁλούσης τῆς πόλεως, [ἀλλὰ] καὶ τὰ τῶν κεκρατηκότων ἀγαθὰ προσλαβόντες, ἀπῆσαν.

rorum crudelitatem longo intervallo superaverint. Sexcenta ejusmodi harum civitatum peccata commemorare quispiam possit, quæ silentio equidem præterire malo; quoniam et eorum, quæ retuli, pudet mehercule. Neque enim nomine solum aut linguæ duntaxat proprietate Græcos a barbaris distingui velim, sed prudentia bonisque institutis ac moribus, eoque præcipue ut ne inter se invicem ulla inhumanitate sæviant. Quibus igitur hæc natura prævalet fuere, eos Græcos esse appellandos censeo, quibus contraria barbaros. Consilia etiam et facta plena humanitatis et æquitatis pro Græcis habeo: contra crudeliter atque immaniter facta et cogitata, præsertim in amicos ac cognatos, pro barbaris duco. Tusculani igitur, capto oppido, præterquam, quod bona sua integra retinuerunt, bonis insuper victorum ornati abierunt.

VII. Ὅτι Σολπίκιος Ῥοῦφος ἐπίκλησιν ἀνὴρ ἦν ἔν τε ταῖς πολεμικαῖς πράξεσιν ἐπιφανής, καὶ πολιτείας προαίρεσιν ἐζηλωκὼς τὴν διὰ μέσου.

Erat Sulpicius Rufus rei militaris gloria insignis, et qui in republica media quamdam rationem sequeretur.

VIII. (12) Οἱ Κελτοὶ τῇ Ῥώμῃ ἐκ δευτέρου στρατεύσαντες τὴν χώραν τὴν Ἀλβανὴν ἐπόρθουν· ἔνθα μὲν πολλῆς ἅπαντες ἐδωδῆς ἐμπιπλάμενοι, πολὺν δὲ πίνοντες ἄκρατον οἶνον· ἔστι δὲ ὁ τῇδε φυόμενος μετὰ τὸν Φαλερινὸν ἥδιστος οἴνων μελικράτῳ μάλιστα προσεμφερής· ὕπνον τε πλείονα τοῦ συνήθους αἱρούμενοι καὶ δίαιταν ὑπὸ σκιαῖς ὡς τὰ πολλὰ ἔχοντες, τοσαύτην ἔλαβον ἐπίδοσιν εἰς πολυσαρκίαν τε καὶ ἁπαλότητα, καὶ οὕτως ἐξεθηλύνθησαν τὰς δυνάμεις, ὥστε, ὁπότε γυμνάζειν ἐπιβάλοιντο τὰ σώματα καὶ διαπονεῖν ἐν τοῖς ὅπλοις, κόπτεσθαι μὲν ἄσθματι συνεχεῖ τὰ πνεύματα, ῥεῖσθαι δὲ ἱδρῶτι πολλῷ τὰ μέλη, θᾶττον δὲ ἀφίστασθαι τῶν πόνων ἢ κελευσθεῖεν ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων. *Ambr.*

VIII. (12) Galli iterum Romæ bellum inferentes Albanum agrum vastabant. Ibi multo se cibo complentes multoque mero hausto, — est enim eius agri vinum omnium Falerno excepto dulcissimum mulsoque simillimum — et somno solito plus indulgentes atque in umbra plerumque degentes, adeo pingues et delicati facti sunt et adeo viribus effeminabantur, ut si quando corpora exercere et arma tractare conarentur, anhelatione continuo spiritus premeretur, membraque multoque sudore diffluerent et laboribus priusquam a ducibus juberentur desisterent.

IX. (13) Ταῦτα μαθὼν ὁ τῶν Ῥωμαίων δικτάτωρ Κάμιλλος, συγκαλέσας τοὺς ἀμφ' αὐτὸν ἐδημηγόρησε πολλὰ παρορμῶντα εἰς τόλμαν, ἐν οἷς καὶ τάδε· « Ὅπλα κρείττονα τῶν βαρβαρικῶν ἡμῖν μεμηχάνηται, θώρακες, καὶ κράνη, καὶ κνημῖδες, καὶ « κραταιοὶ θυρεοί, ὑφ' ὧν ὅλα τὰ σώματα ἔχομεν ἐν « φυλακῇ, ξίφη τε ἀμφίστομα καὶ ἀντὶ λόγχης ὀϊ« στός, ἄφυκτον βέλος· τὰ μὲν σκεπαστήρια, οἷα « μὴ ῥᾳδίως ταῖς πληγαῖς εἴκειν, τὰ δ' ἀμυντήρια, « ὡς δι' ἁπάσης φέρεσθαι προβολῆς. Τῶν δὲ γυμναὶ « μὲν αἱ κεφαλαί, γυμνὰ δὲ τὰ στέρνα καὶ αἱ λαγό« νες, γυμνοὶ δὲ μηροὶ καὶ σκέλη μέχρι ποδῶν, ἔρυμά « τε οὐδὲν ἕτερον, ὅ τι μὴ θυρεοί· ἀμυντήρια δὲ « λόγχαι καὶ [μάχαιρα,] κοπίδες ὑπερμήκεις. (14) Τὸ « δὲ χωρίον, ἐν ᾧ τὸν ἀγῶνα ποιησόμεθα, συνεργὸν « ἡμῖν τοῖς ἀπὸ μετεώρου κατιοῦσιν ἐπὶ τὸ πρανές· « ἐκείνοις δὲ πολέμιον τοῖς ἐκ τοῦ χθαμαλοῦ πρὸς τὰ « μετέωρα χωρεῖν ἀναγκαζομένοις. Φοβείσθω δὲ « μηδεὶς ὑμῶν μήτε τὸ πλῆθος τῶν πολεμίων μήτε τὸ « μέγεθος· μηδ' εἰς ταὐτά τις πλεονεκτήματα αὐτῶν

IX (13) Hæc ubi dictator Romanus Camillus cognovit, suis convocatis, quum multa dixisset quæ eorum animos confirmarent, tum hæc: « Arma quidem nobis meliora « quam hostibus fabricata sunt, loricæ videlicet et galeæ « et ocreæ scutaque valida, quibus corpora tota protegimus, et enses ancipites locoque lanceæ sagitta, certis« simum telum; quorum alia tegumenta sunt, ne facile « vulneribus conficiamur, alia tela, quibus quævis arma « perrumpuntur. Istorum vero nuda capita, nuda pec« tora et latera, nuda femora et crura usque ad pedes, « nullumque habent præsidium præter clipeos; tela vero « non sunt nisi lanceæ et cultri prælongi. (14) Et locus « ipse quo pugnabimus nobis favet, qui ex alto in declive « ferimur, illis contra noxius est qui ex humili ad altiora « eniti coguntur. Jam nemo vestrum neque multitudi« nem hostium timeat neque magnitudinem, neve quis-

« ὁρῶν ἀθυμότερος πρὸς τὸν ἀγῶνα ἔστω, ἀλλ' ἐνθυ« μείσθω, πρῶτον μὲν ὅτι κρεῖττόν ἐστιν ἔλαττον « στράτευμα ἐπιστάμενον ἃ δεῖ πράττειν, ἢ πολὺ ἀμα« θές· ἔπειτα ὅτι τοῖς μὲν ὑπὲρ τῶν ἰδίων ἀγωνιζο« μένοις ἡ φύσις αὐτὴ θάρσος τέ τι πρὸς τοὺς κινδύ« νους παρίστησι, καὶ πνεῦμα ἐνθουσιῶδες ὥσπερ « τοῖς θεοφορήτοις παρέχει· τοῖς δὲ ἁρπάσαι τὰ ἀλλό« τρια προθυμουμένοις μαλακώτεραι πρὸς τὰ δεινὰ « αἱ τόλμαι φιλοῦσι γίνεσθαι. (15) Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ « οἷς δεδίττονται τοὺς πολεμίους καὶ πρὶν εἰς χεῖρας « ἐλθεῖν ἐκδειματοῦσιν ὀρρωδητέα ἡμῖν ἐστιν, ὥσπερ « ἀπείροις πολέμου. Τί γὰρ [ἂν] δυνήσονται δεινὸν « ἐργάσασθαι τοὺς ὁμόσε χωροῦντας αἱ βαθεῖαι κόμαι « καὶ τὸ ἐν τοῖς ὄμμασιν αὐτῶν πικρὸν καὶ ὁ βλοσυρὸς « τῆς ὄψεως χαρακτήρ, αἵ τε δὴ πλημμελεῖς αὗται « σκιρτήσεις καὶ τὰ διὰ κενῆς ἀνασείσματα τῶν ὅπλων « καὶ οἱ πολλοὶ τῶν θυρεῶν κτύποι, καὶ ὅσα ἄλλα ὑπὸ « βαρβάρου καὶ ἄφρονος ἀλαζονείας κατά τε μορφὰς « καὶ φωνὰς ἐν ἀπειλαῖς πολεμίων σπαθᾶται, τίνα « παρέχειν πέφυκε τοῖς ἀνοήτως ἐπιοῦσι πλεονεξίαν, « ἢ τοῖς μετὰ λογισμοῦ παρὰ τὰ δεινὰ ἑστῶσι φό« βον; (16) Ταῦτα δὴ διανοηθέντες, ὅσοι τε ὑμῶν « ἐν τῷ κατὰ Κελτῶν προτέρῳ πολέμῳ παρεγένεσθε « καὶ ὅσοι διὰ νεότητα ἀπελείφθητε αὐτοῦ, οἱ μὲν « ἵνα τὴν τότε ἀρετὴν μὴ καταισχύνητε τῇ νῦν δει« λίᾳ, οἱ δὲ ἵνα μηδὲν ἐνδεέστεροι γένησθε τῶν πρε« σβυτέρων ἐν ἐπιδείξει καλῶν ἔργων, ἴτε, ὦ γενναῖοι « παῖδες ἀγαθῶν ζηλωταὶ πατέρων, ἴτε ἀκαταπλή« κτως ἐπ' αὐτούς, θεούς τε ἀρωγοὺς ἔχοντες, οἳ πα« ρέξουσιν ὑμῖν ἐξουσίαν, οἵας ἐβούλεσθε παρὰ τῶν « ἐχθίστων ἀναπράξασθαι δίκας, καὶ στρατηγὸν ἐμέ, « ᾧ πολλὴν μὲν εὐβουλίαν μαρτυρεῖτε, πολλὴν δὲ « εὐποτμίαν· μακάριον μὲν ἕξοντες τὸν ἀπὸ τοῦδε χρό« νον, οἷς ἂν ἐγγένηται τὸν ἐπιφανέστατον τῇ πα« τρίδι στέφανον καταγαγεῖν, καλὴν δὲ καὶ ἀθάνατον « εὐκλεῖαν καταλείψοντες ἀντὶ τοῦ θνητοῦ σώματος « νηπίοις παισὶ καὶ γηραιοῖς γονεῦσιν, οἱ ταύτην « ἐκπληρώσοντες τὴν τοῦ βίου τελευτήν. Οὐκ οἶδα ὅ « τι δεῖ πλείω λέγειν· κινεῖται γὰρ ἤδη τὸ βάρβαρον « στράτευμα χωροῦν ἐφ' ἡμᾶς. Ἀλλὰ ἄπιτε καὶ κα« θίστασθε εἰς τάξιν. » *Ambr.*

X. (17) Ἡ μὲν οὖν τῶν βαρβάρων μάχη πολὺ τὸ θηριῶδες καὶ μανικὸν ἔχουσα πλημμελής τις ἦν καὶ σοφίας τῆς ἐν ὅπλοις ἄμοιρος. Τοτὲ μὲν γὰρ ἀνατείνοντες ἄνω τὰς μαχαίρας τὸν ἄγριον τρόπον ἔπαιον ὅλοις συνεμπίπτοντες τοῖς ἑαυτῶν σώμασιν, ὥσπερ ὑλοτόμοι τινὲς ἢ σκαπανεῖς, τοτὲ δ' ἐκ τῶν πλαγίων ἀστοχάστους πληγὰς ἐξέφερον, ὡς αὐτοῖς σκεπαστηρίοις ὅλα διακόψοντες τὰ σώματα τῶν ἀντιπολέμων· ἔπειτα τὰς ἀκμὰς τῶν σιδήρων ἀπέστρεφον. (18) Ἡ δὲ τῶν Ῥωμαίων ἀλκὴ καὶ πρὸς τὸ βάρβαρον αὐτῶν ἀντιτέχνησις εὐπαίδευτός τε ἦν καὶ πολὺ τὸ ἀσφαλὲς ἔχουσα. Ἔτι γὰρ αὐτῶν ἀναιρομένων τὰς μαχαίρας ὑποδύνοντες ὑπὸ τοὺς βραχίονας καὶ τοὺς θυρεοὺς

« quam hæc spectans quibus nobis superiores sunt ad « pugnandum remissior sit, sed potius secum reputet « primum parvum exercitum sed disciplinæ prudentem « longe præstare magno sed rudi; tum vero ab ipsa na« tura iis qui pro suis decertant audaciam ad pericula « præstari et animum incitatum veluti iis qui numine « afflantur; contra iis, qui aliena rapere cupiunt, animi « molliores ad ardua esse solent. (15) Neque vero ea « quibus inimicos territant ac priusquam manus conse« rantur pavore consternant, nobis quasi belli inexpertis « extimescenda sunt. Quid enim aggressuris nocere « poterunt longa cæsaries et truces oculi et vultus tor« vitus? jam inconcinnæ istæ saltationes ac inanes ar« morum concussiones, multusque clipeorum sonitus et « quidquid figuræ vocisve barbara jactantia in minis « contra hostes effundit, quam, inquam, utilitatem « præstabunt imperite aggressuris, quemve timorem iis « qui prudenter pericula subeunt? (16) Hæc igitur re« putantes quotquot vestrum superiori cum Gallis bello « interfuistis et quotquot propter adolescentiam ab eo « abfuistis; priores quidem ne antiquam virtutem præ« senti timore maculetis, reliqui ac majoribus natu de« teriores splendore facinorum sitis, ite, o generosi filii, « clarorum æmuli patrum, ite impavidi adversus hostes, « cum auxilio deorum, qui vobis opem ferent, quo eam « quam vultis de inimicissimis ultionem capiatis, et « me duce, cui multam prudentiam felicitatemque tes« timonio vestro tribuitis; beati in omne deinceps tempus « futuri, si vobis contigerit clarissimam patriæ coronam « referre, et lætam immortalemque gloriam pro mortali « corpore relicturi parvulis natis senibusque patribus, « si hunc nobilem vitæ exitum sortiti fueritis. Neque « est quod plura loquar; jam enim barbarorum agmen « in nos irruens commovetur Age igitur, in acie vos « sistite! »

X. (17) Barbarorum quidem pugna, ferina et furiosa specie, incomposita erat et militari disciplina carebat. Modo enim alte sublatis gladiis horrendum in modum feriebant, totis corporibus connitentes, tamquam arborum cæsores vel fossores, modo hinc et illinc temere plagas circumferebant, quasi cum ipsis tegumentis tota hostium corpora dissecturi, unde ferri aciem contuderunt. (18) Contra Romanorum vis et adversus barbaros defensio erudita erat et in primis securitati studebat. Dum enim illi gladios efferebant, Romani eorum brachia subeuntes elatis scutis, deinde curvati et contracti

εἰς ὕψος ἀνατείνοντες, ἔπειτα γυροὶ καὶ βραχεῖς γινόμενοι, τὰς μὲν ἐκείνων πληγὰς ὑπερπετεῖς γινομένας ἀπράκτους καὶ κενὰς ἐποίουν, αὐτοὶ δὲ ὀρθὰ τὰ ξίφη φέροντες βουβῶνάς τε αὐτῶν ἔπαιον καὶ λαγόνας διῄρουν καὶ διὰ στέρνων ἐπὶ τὰ σπλάγχνα τὰς πληγὰς ἐξέτεινον· ὅσους δὲ ταῦτα τὰ μέρη διὰ φυλακῆς ἔχοντας αἴσθοιντο, γονάτων ἢ σφυρῶν νεῦρα διακείροντες ἐξέχεον ἐπὶ τὴν γῆν βεβρυχότας καὶ τοὺς θυρεοὺς ὀδακτίζοντας καὶ βοὴν ὠρυγῇ παραπλησίαν ὥσπερ τὰ θηρία προϊεμένους. (19) Ἥ τε δύναμις ὑπέλειπε πολλοὺς τῶν βαρβάρων, ἐκλυομένων τῶν μελῶν ὑπὸ κόπων, καὶ τῶν ὅπλων τὰ μὲν ἀπεστόμωτο, τὰ δὲ συνετέθραυστο, τὰ δὲ οὐκέτι προσωφελεῖν δυνατὰ ἦν· χωρὶς γὰρ τοῦ καταρρέοντος ἐκ τῶν τραυμάτων αἵματος οἱ δι' ὅλων ἐκχεόμενοι τῶν σωμάτων ἱδρῶτες οὔτε τὰς μαχαίρας εἴων κρατεῖν οὔτε τοὺς θυρεοὺς κατέχειν, περιολισθαινόντων ταῖς λαβαῖς τῶν δακτύλων καὶ τὰς ἁφὰς οὐκέτι κραταιὰς ἐχόντων. Ῥωμαῖοι δὲ πολλῶν ἐθάδες ὄντες πόνων διὰ τὰς ἀτρύτους καὶ συνεχεῖς στρατείας, ἅπαντα τὰ δεινὰ γενναίως ἀνέφερον. *Ambr.*

XI. (20) Ἐν Ῥώμῃ πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα σημεῖα θεόπεμπτα γέγονε, μέγιστον δὲ ἁπάντων τόδε· τῆς ἀγορᾶς κατὰ τὸ μέσον μάλιστα διερράγη τι τῆς γῆς εἰς βάθος ἄβυσσον, καὶ τοῦτο ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας διέμεινεν. Ψηφισαμένης δὲ τῆς βουλῆς, ἐπὶ τῶν Σιβυλλείων χρησμῶν ἐπισκεψάμενοι τὰ βιβλία εἶπον, ὅτι τὰ πλείστου ἄξια τῷ Ῥωμαίων δήμῳ λαβοῦσα ἡ γῆ συνελεύσεταί τε καὶ πολλὴν ἀφθονίαν εἰς τὸν λοιπὸν χρόνον ἁπάντων αὐτῶν ἀνήσει. Τοιαῦτα τῶν ἀνδρῶν ἀποφηναμένων ἀπαρχὰς ἕκαστος εἰς τὸ χάσμα ἔφερεν, ὧν ᾤετο δεῖν ἀγαθῶν τῇ πατρίδι, ἀπό τε καρπῶν πελάνους καὶ ἀπὸ χρημάτων ἀπαρχάς. (21) Μάρκος δέ τις Κούρτιος ἐν τοῖς πρώτοις τῶν νέων ἀριθμούμενος σωφροσύνης ἕνεκα καὶ τῆς κατὰ πολέμους ἀρετῆς, ἔφοδον αἰτησάμενος ἐπὶ τὴν βουλὴν εἶπεν « ὅτι τῶν πάντων ἐστὶν ἀγαθῶν χρῆμα κάλλιστον καὶ πόλει Ῥωμαίων ἀναγκαιότατον ἀνδρῶν ἀρετή· εἰ δὴ καὶ ταύτης ἀπαρχήν τινα ἡ γῆ λάβοι καὶ γένοιτο ἑκὼν ὁ τοῦτο χαριούμενος τῇ πατρίδι, πολλοὺς ἀνήσει ἡ γῆ ἄνδρας ἀγαθούς. » Ταῦτα εἰπὼν καὶ μηδενὶ παραχωρήσειν ἑτέρῳ τῆς φιλοτιμίας ταύτης ὑποσχόμενος, τά τε ὅπλα περιέθετο καὶ ἐπὶ τὸν πολεμιστὴν ἵππον ἀνέβη· συναχθέντος δ' ἐπὶ τὴν θέαν τοῦ κατὰ τὴν πόλιν ὄχλου, πρῶτον μὲν ηὔξατο τοῖς θεοῖς ἐπιτελῆ ποιῆσαι τὰ μαντεύματα καὶ πολλοὺς ἄνδρας ὁμοίους αὐτῷ δοῦναι τῇ πόλει τῇ Ῥωμαίων γενέσθαι· ἔπειτ' ἐφεὶς τῷ ἵππῳ τὰς ἡνίας καὶ τὰ κέντρα προσβαλὼν ἔρριψε κατὰ τοῦ χάσματος ἑαυτόν. Ἐπὶ δὲ αὐτῷ πολλὰ μὲν ἱερεῖα, πολλοὶ δὲ καρποί, πολλὰ δὲ χρήματα, πολὺς δὲ κόσμος ἐσθῆτος, πολλαὶ δὲ ἀπαρχαὶ συμπασῶν τεχνῶν δημοσίᾳ κατὰ τοῦ χάσματος ἐρρίφησαν· καὶ αὐτίκα ἡ γῆ συνῆλθεν. *Ambr.*

præaltos hostium ictus inutiles vacuosque efficiebant; ipsi vero, subrectis ensibus, illorum inguina feriebant, ilia concidebant perque pectora ferrum in viscera conjiciebant. (1) Quod si quos ea membra protegentes viderent, hos genuum aut malleorum nervis insectis, humi sternebant frementes, clypeosque dentibus prehendentes, stridoremque rugitibus similem belluinumque in morem edentes. (2) Jam et vires multos barbarorum deficiebant, solutis labore membris, et arma partim obtundebantur, partim confringebantur, partim prorsus erant inutilia. (2) Nam præter cruorem manantem e vulneribus, sudor e cunctis membris effusus, neque gladios tenere neque scuta sinebat, lubricis ad captum digitis neque vim icendi jam habentibus. (4) Contra Romani, propter indefessam assiduamque militiam multo labori assueti, gravia fortiter tolerabant.

XI. (1) Romæ quum multa divinitus portenta acciderunt, tum hoc præcipuum. In foro medio specus immensæ altitudinis subsedit, isque multos dies perduravit (2). Tum ex senatusconsulto Sibyllinis libris inspectis, ab iis quorum curæ ea oracula commissa erant responsum est : terram, postquam pretiosissima quæque Romanorum coituram absumpsisset, multamque deinceps ubertatem eorum, quæ immissa forent, exhibituram. (3) Hæc divinis canentibus, libamenta pro se quisque ad voraginem deferebat, earumque rerum, quibus egere patriam existimabat, e frugibus quidem placentas, primitias vero e reliquis opibus. (4) Tum Marcus quidam Curtius, juvenum spectatissimus, probus et bello egregius, aditu ad senatum postulato, ait : « Omnium bonorum esse pulcherrimum urbique Romanorum in primis necessarium, virorum virtus. (5) Quod si et hujus oblationem aliquam terra acciperet, et is, inveniretur qui sponte daret, fore ut patriæ multos præclaros viros terra creabit (6). » His dictis, spondensque se nemini hunc ambitiosum honorem concessurum, arma induit, equumque bellatorem inscendit. (7) Congregata autem ad spectaculum urbana turba, primum ad eos præcatus est, uti vaticinia rata facerent, multique viri sibi similes urbi Romanorum gignerentur : deinde laxatis equo habenis subditisque calcaribus, se in specum immisit (8). Super eum autem multæ hostiæ et fruges multæ opes vestiumque ornatus et ex quovis artificio selecta capita publice congesta sunt : continuoque terra pristinum statum recuperavit.

XII. (22) Ὑπερφυές τι χρῆμα σώματος ἦν ὁ Κελτὸς, οἷος ὑπεραίρειν πολὺ τὴν κοινὴν φύσιν. *Ambr.*

Λικίνιος Στόλων, ὁ δεκάκις δημαρχήσας καὶ τοὺς νόμους εἰσηγησάμενος ὑπὲρ ὧν ἡ δεκαετὴς στάσις ἐγένετο, ἁλοὺς ἐν δίκῃ καὶ ὑπὸ τοῦ δήμου καταψηφισθεὶς τίμημα ἀργυρικὸν εἶπεν, ὅτι θηρίον οὐδέν ἐστι δήμου μιαρώτερον, ὃς οὐδὲ τῶν σιτιζόντων ἀπέχεται. *Ambr.*

XIII. (23) Τοῦ ὑπάτου Μαρκίου Πριβερνάτας πολιορκοῦντος, ἐπεὶ οὐδεμία τούτοις σωτηρίας ἐλπὶς ὑπελείπετο, ἐπρεσβεύοντο πρὸς αὐτόν· τοῦ δ' εἰπόντος· « Φράσατέ μοι, πῶς αὐτοὶ κολάζετε τοὺς ἀφισταμένους ὑμῶν οἰκέτας; » ἀποκρίνεται πρὸς αὐτὸν ὁ πρεσβευτής· « ὡς δεῖ κολάζεσθαι τοὺς ποθοῦντας « ἀπολαβεῖν τὴν ἔμφυτον ἐλευθερίαν. » Καὶ ὁ Μάρκιος ἀποδεξάμενος αὐτοῦ τὴν παρρησίαν φησίν· « Ἐὰν « δὲ δὴ καὶ πεισθῶμεν ὑμῖν ἀφεῖναι τὰς ὀργὰς, τίνα « δώσετε πίστιν ὑπὲρ τοῦ μηδὲν ἔτι ποιήσειν ἐχθρῶν « ἔργον; » Ἀποκρίνεται πάλιν ὁ πρεσβευτής· « Ἐπὶ « σοὶ τοῦτό ἐστι καὶ τοῖς ἄλλοις Ῥωμαίοις, Μάρκιε· « κομισάμενοι μὲν γὰρ ἅμα τῇ πατρίδι καὶ τὴν ἐλευ- « θερίαν βεβαίως διὰ παντὸς ὑμῖν ἐσόμεθα φίλοι· « δουλεύειν δὲ ἀναγκασθέντες οὐδέποτε. » Ἠγάσθη τε δὴ τῆς μεγαλοφροσύνης τοὺς ἄνδρας ὁ Μάρκιος, καὶ τὴν πολιορκίαν ἔλυσε. *Ambr.*

XII. (1) Mirabili corpore erat Gallus, multumque vulgarem naturam excedente.

(2) Licinius Stolon, qui decies tribunatum adeptus erat, et leges patraverat, ob quas decennalis seditio exstitit, judicio victus et a populo damnatus ad mulctam pecuniariam, ait : « Fera nulla est populo improbior, qui pinguefactoribus non abstinet. »

XIII. (1) Consule Marcio Privernates obsidente ii, quibus nulla salutis spes remanebat, legatos miserunt ad eum. Quo rogante : « (2) Dicite mihi quo modo vos punitis fu- « gitivos famulos vestros, » respondit ei legatus : « Quia « opus est castigare eos qui cupiunt recuperare suam « ingenitam libertatem. » (3) Tum Marcius, intelligens ejus probitatem : « Quid si, dicit, vos inducamus ad « oblivionem irarum, quam fidem dabitis nullum dein- « ceps hostium opus aggredi ? » Respondit iterum legatus : « In tua potestate id est, Marci, reliquorumque « Romanorum : nam si recipiamus patriam itemque li- « bertatem, æterni vobis amici erimus : servire coacti, « nunquam. » Viri magnanimitatem miratus Marcius obsidionem solvit.

EXCERPTA EX LIBRO XV.

I. Τῶν Κελτῶν ἐπιστρατευσάντων τῇ Ῥώμῃ, καί τινος βασιλέως εἰς μονομαχίαν προκαλουμένου τῶν Ῥωμαίων ὅστις εἴη ἀνὴρ, Μάρκος Οὐαλέριος, εἷς τῶν χιλιάρχων, ἀπόγονος ὢν Οὐαλερίου Ποπλικόλα τοῦ συνελευθερώσαντος ἀπὸ τῶν βασιλέων τὴν πόλιν, ἐξήει τῷ Κελτῷ διαγωνίσασθαι. Ὡς δὲ συνήεσαν ὁμόσε, κόραξ καθεζόμενος ἐπὶ τοῦ κράνους αὐτοῦ ἐκεκράγει τε δεινὸν εἰς τὸν βάρβαρον ὁρῶν, καὶ ὁπότε μέλλοι πληγὴν ἐκφέρειν, πηδῶν ἐπ' αὐτὸν τοτὲ μὲν τοῖς ὄνυξιν ἤμυττε τὰς παρειὰς, τοτὲ δὲ τῷ ῥύγχει τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔκοπτεν, ὥστε τὸν Κελτὸν ἔξω γενέσθαι τῶν φρενῶν, οὔθ' ὅπως τὸν ἄνδρα ἀμύνοιτο δυνάμενον συμβαλεῖν, οὔθ' ὅπως τὸν κόρακα φυλάττοιτο. (2) Ὡς δὲ πολὺς ἐγεγόνει τῇ μάχῃ χρόνος, ὁ μὲν Κελτὸς φέρων ἐπὶ τὸν Οὐαλέριον τὴν μάχαιραν ὡς διὰ τῆς προβολῆς εἰς τὰ πλευρὰ βάψας, ἔπειτα ἐπιπτάντος αὐτῷ τοῦ κόρακος καὶ τὰς ὄψεις ὀρύττοντος ἀνέτεινε τὸν θυρεὸν, ὡς ἀπελάσων τὸν ὄρνιν· ὁ δὲ Ῥωμαῖος, ἔτι μετεωρίζοντος τοῦ Κελτοῦ τὸ ὅπλον, ἀκολουθήσας κάτωθεν ὑποφέρει τὸ ξίφος καὶ διακείρει πᾶσαν ἀπὸ τοῦ βουβῶνος ἕως ὀμφαλοῦ τὴν λαγόνα, καὶ ἀναιρεῖ τὸν Κελτόν. Ὁ δὲ στρατηγὸς Κάμιλλος χρυσέῳ τοῦτον στεφάνῳ ἐκόσμησεν, ἐπωνυμίαν θέμενος αὐτὸν Κορβῖνον, ἀπὸ τοῦ συναγωνι-

I. (1) Gallis denuo Romanæ urbi bellum inferentibus, et quodam ex eorum principibus, fortissimum quemque Romanorum ad singulare certamen provocante, Marcus Valerius, unus e tribunis ab eo Valerio Publicola genus ducens, qui liberandæ olim regia dominatione urbi operam navavit, processit in medium, certaturus cum Gallo. (2) Postquam manus conseruerunt, corvus in Valerii galea consedit, crocitabatque in barbarum minaciter intuens : ac quotiescunque hic ictum emittere vellet, ales, in eum irruens, nunc unguibus ejus genas lacerabat, nunc rostro tundebat oculos, ut plane Gallus de mente deduceretur qui, neque qua ratione virum feriret, statuere poterat, neque a corvo cavere. (3) Certamine diu protracto, ad extremum Gallus Valerio gladium intentat; impetumque facit, ut in latus ejusdem conderet. Sed mox appetitus a corvo, qui sibi oculos fodiebat, clypeum objicit, abigendi avem causa. (4) Romanus tunc extollentem arma consecutus, ensem inferne subjicit, Gallumque interimit. (5) Valerium imperator Camillus aurea corona donavit, cognomenque ei fecit *Corvinum*, avis causa quæ eum in certamine ju-

σαμένου κατὰ τὴν μονομαχίαν ζῴου· κόρβους γὰρ οἱ Ῥωμαῖοι καλοῦσι τοὺς κόρακας· αὐτός τε διετέλεσεν ἐξ ἐκείνου συμβόλῳ κατὰ τοῦ κράνους κοσμούμενος κόρακι, καὶ ταῖς εἰκόσιν αὐτοῦ πάσαις οἱ πλάττοντες καὶ γράφοντες τοῦτο τὸ ζῷον ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ἐφήρμοττον. *Ambr.*

II. (3) Ἐπόρθουν τὰς ἐπὶ τῶν ἀγρῶν κτήσεις πολλῆς εὐδαιμονίας γεμούσας.

Ἀνθρώπους πεπονημένους ὑπὸ πολέμου σώματα, καὶ πλὴν ὅσον ἀνέπνεον τὰ λοιπὰ νεκροῖς ὁμοίους.

Ἔτι θερμῆς τὸ δὴ λεγόμενον οὔσης τῆς τοῦ ἀναιρεθέντος σποδοῦ.

Τὸν οἴκτιστον ἀπολεῖται τρόπον ὑπ' ἀνδρὸς ἐχθροῦ πολιτικῷ σιτίζοντος αἵματι τὸν φθόνον.

Μοῖραν οὐκ ἐλαχίστην τῶν ὠφελειῶν τοῖς στρατιώταις χαριζόμενος, ὥστ' ἐπικλύσαι πλούτῳ τὴν ἑκάστου πενίαν.

Διέφθειραν αὐτῶν ἀκμαζούσας ἤδη σπορολογεῖσθαι τὰς ἀρούρας, καὶ τὰ κράτιστα τῆς καρποφόρου ἐλωβήσαντο. *Ambr.*

III. Ὅτι Κοίντου Σερουιλίου τὸ τρίτον [ὑπατεύοντος] καὶ Γαΐου Μαρκίου Ῥουτίλου ὑπατευόντων, κίνδυνοι τὴν Ῥώμην χαλεποὶ καὶ ἀπροσδόκητοι κατέσχον, οὓς εἰ μὴ θεία τις πρόνοια διεσκέδασε, δυεῖν κακῶν θάτερον ἂν αὐτῇ συνέπεσεν, ἢ δόξαν αἰσχίστην ἐνέγκαι ξενοκτονίας, ἢ φόνων ἅψασθαι πολιτικῶν. Ἀφ' ἧς δὲ αἰτίας εἰς τούτους ἦλθε τοὺς κινδύνους, μικρὰ τῶν πρόσθεν ἀναλαβὼν δι' ὀλίγων πειράσομαι διελθεῖν. Ἐν τῷ παρελθόντι ἐνιαυτῷ τὸν Σαυνιτικὸν πόλεμον ὑπὲρ ἁπάσης Καμπανίας ἡ τῶν Ῥωμαίων πόλις ἀραμένη καὶ τρισὶ νικήσασα μάχαις τοὺς ἀντιταχθέντας, ἐβούλετο μὲν ἁπάσας ἀπάγειν τὰς δυνάμεις, ὡς οὐθενὸς ἔτι κινδύνου ταῖς πόλεσι καταλειπομένου· δεομένων δὲ τῶν Καμπανῶν μὴ καταλιπεῖν αὐτοὺς συμμάχων ἐρήμους, ὡς ἐπιθησομένων σφίσι τῶν Σαυνιτῶν, εἰ μηδεμίαν ἔχοιεν ξενικὴν βοήθειαν, ἔγνω τὸν ἀπαλλάξαντα τοῦ πολέμου τὰς πόλεις ὕπατον Μάρκον Οὐαλέριον, ὅσην ἂν αὐτοὶ βουληθῶσι τρέφειν στρατιὰν ἐν ταῖς πόλεσι καταλιπεῖν. Γενόμενος δὲ τῆς ἐξουσίας ταύτης κύριος ὁ ὕπατος, ὅσοις ἦν βουλομένοις ὀψώνια καὶ μισθοὺς φέρεσθαι τῆς φυλακῆς, τούτους καθίστησιν ἐν ταῖς πόλεσιν· ἐν οἷς ἦν τὸ πλεῖον μέρος ἀνεστίων καὶ καταχρέων καὶ τὴν οἴκοι πενίαν καὶ ἀγνωσίαν ἀσμένως ἀποδιδρασκόντων. Τούτους οἱ Καμπανοὶ ταῖς οἰκίαις ἀναλαμβάνοντες τραπέζαις τε ὑπεδέχοντο λαμπραῖς, καὶ ταῖς ἄλλαις ἐξένιζον φιλοφροσύναις. Πολυτελὴς δὲ καὶ ἁβροδίαιτος ἱκανῶς τοῖς Καμπανίαν οἰκοῦσι καὶ νῦν ἐστι καὶ τότε ἦν ὁ βίος, καὶ πάντα τὸν λοιπὸν ἔσται χρόνον, πολύκαρπόν τε πεδιάδα καὶ πολύβοτον καὶ πρὸς ὑγίειαν ἀνθρώποις γεωργοῦσιν ἀρίστην οὖσαν. Κατ' ἀρχὰς μὲν οὖν ἀγαπητῶς οἱ φρουροὶ τὴν φιλοξενίαν τῶν ἀνθρώπων ἐλάμβανον· ἔπειτα διαφθειρόμενοι τὰς ψυχὰς ὑπὸ τοῦ

verat. *Corvos enim* dicunt Romani quos Græci κόρακας. Ille autem perpetuum insigne deinceps circumtulit corvum in galea : quique ejus imagines finxerunt aut pinxerunt, eam avem in viri galea cuncti colocarunt.

II. (1) Populabantur in agris possessiones multa prosperitate refertas...

Viros corporibus bello fessis, ac præterquam quod respirabant, cætera mortuis similes.

Quum adhuc caleret, quod aiunt, interfecti civis.

(2) Miserrimo necis genere periit viri inimici manu, qui invidiam civili sanguine explebat.

(3) Corruperunt eorum vegetas messes, quæ jam legendæ erant, et frugiferorum optima vastaverunt.

III. (1) Q. Servilio III et C. Marcio consulibus, in grave periculum Roma præter exspectationem conjecta est, quod nisi divina quædam providentia dissipasset, ex duobus malis accidisset ei alterum, aut enim hospiticidii famam tulisset turpissimam, aut civili se cæde contaminasset. (2) Unde vero in tantum devenerit periculum, re paulo altius repetita, breviter tentabo enarrare. (3) Anno precedente, Romani, bello contra Samnites pro Campania universa suscepto, quum tribus prœliis hostes debellassent, omnem exercitum domum reducere voluerant, quod nullum amplius periculum Campanorum oppidis esset timendum. (4) Rogantibus autem Campanis ne sociorum præsidio destitutos se relinquerent, quippe quos, nisi peregrinum auxilium tutaretur, denuo Samnites aggressuri forent : decrevit senatus ut consul Marcus Valerius, qui bello urbes liberaverat, quantam ipsi Campani vellent alere exercitus partem in urbibus relinqueret. (5) Consul igitur ejus rei ordinandæ arbiter factus, præsidiarios oppidis opposuit quicunque victum et stipendia custodia merere cuperent. (6) Pars major eorum homines erant aris et focis carentes, et oberati, et paupertatem domesticam et obscuritatem haud inviti deserentes. (7) Illos Campani domibus suis mensisque splendidis hospitali liberalitate beabant. Etenim sumptuosa admodum et delicatula Campaniæ incolis vita et nunc est et tunc erat et in omne futurum erit tempus. (8) Nimirum planitiem colunt ubertate fructuum insignem ærisque temperatura pascuorumque abundantia hominibus saluberrimam. Initio igitur gratis animis præsidiarii prodigam hospitalitatem (1) accipiebant; (2) deinde vero bonorum fastidio

χόρου τῶν ἀγαθῶν, πονηροὺς ὑπολογισμοὺς κατὰ μικρὸν ἐλάμβανον, καὶ συνιόντες ἀλλήλοις ἔλεγον ὡς ἀνοήτων ἀνθρώπων ποιήσουσιν ἔργον, εἰ τοσαύτην καταλιπόντες εὐδαιμονίαν ἐπὶ τὸν ἐν Ῥώμῃ βίον ἀνακάμψουσιν, ἔνθα λυπρὰ μὲν ἡ γῆ, πολλαὶ δὲ εἰσφοραὶ, πολέμων δὲ καὶ κακῶν ἀνάπαυσις οὐδεμία, τὰ δὲ τῶν κοινῶν πόνων ἆθλα παρ' ὀλίγοις. Οἱ δὲ ἀσθενεῖς τοῖς βίοις καὶ τῶν καθ' ἡμέραν ἀναγκαίων ἀποροῦντες, καὶ ἔτι μᾶλλον οἱ τὰ χρέα μὴ δυνάμενοι διαλῦσαι τοῖς συμβαλοῦσι καὶ τὴν ἀνάγκην ἀποχρῶσαν εἶναι σύμβουλον τῶν συμφερόντων σφίσιν ἀποφαίνοντες ἄνευ τοῦ καλοῦ, οὐδ' εἰ πάντες νόμοι τε καὶ ἄρχοντες τὰς ἐσχάτας τιμωρίας ἀπειλοῖεν αὐτοῖς, [ἐν] Καμπανοῖς ἔτι μεθήσεσθαι τῆς παρούσης εὐδαιμονίας ἔλεγον, καὶ τελευτῶντες εἰς τοσαύτην ἀπόνοιαν ἦλθον, ὥστε καὶ λέγειν ἐτόλμων· « Τί δὴ « καὶ δράσομεν δεινόν, ἐὰν Καμπανοὺς ἐκβαλόντες « τὰς ἐκείνων πόλεις κατάσχωμεν; οὗτοι γὰρ αὐτοὶ « πρότερον οὐκ ἐκ τοῦ βελτίστου κτησάμενοι τὴν « γῆν κατέσχον, ἀλλὰ ἐπιξενωθέντες Τυρρηνοῖς τοῖς « κατοικοῦσιν αὐτήν, καὶ τοὺς ἄνδρας πάντας δια- « φθείραντες, τάς τε γυναῖκας αὐτῶν καὶ τοὺς βίους, « καὶ τὰς πόλεις καὶ τὴν περιμάχητον χώραν πα- « ρέλαβον· ὥστε σὺν δίκῃ πείσονται πᾶν ὅ, τι ἂν « πάθωσιν, αὐτοὶ τῆς παρανομίας κατάρξαντες καθ' « ἑτέρων. Τί δὴ καὶ τὸ κωλῦσον ἡμᾶς ἔσται ταῦτα « μέχρι τοῦ παντὸς χρόνου καρποῦσθαι τἀγαθά; « Σαυνῖται μὲν καὶ Σιδικῖνοι, καὶ Αὔσονες, καὶ « πάντες οἱ περίοικοι τοσούτου δεήσουσι Καμπανοῖς « τιμωροῦντες ἐφ' ἡμᾶς στρατεύειν, ὥστε ἀποχρῆν « ὑπολήψονταί σφισιν, εἰ τὰ ἑαυτῶν ἐάσομεν ἑκάστους « ἔχειν. Ῥωμαῖοι δὲ ἴσως μὲν καὶ κατ' εὐχὴν δέξον- « ται τὸ πραχθὲν, ἅπασαν ἀξιοῦντες Ἰταλίαν ταῖς « αὑτῶν ἀποικίαις κρατεῖσθαι· εἰ δ' ἀγανακτεῖν προσ- « ποιούμενοι, πολεμίους ἡμᾶς κρίναντες οὐ τοσαῦτα « δεινὰ διαθήσουσιν, ὅσα πείσονται πρὸς ἡμῶν. Χώ- « ραν τε γὰρ αὐτῶν δῃώσομεν, ὅσον ἂν ἡμῖν δοκῇ, « καὶ δεσμώτας ἐκ τῶν ἀγρῶν λύσομεν, καὶ θεράπον- « τας ἐλευθερώσομεν, καὶ μετὰ τῶν ἐχθίστων αὐτοῖς « Οὐολούσκων τε καὶ Τυρρηνῶν καὶ Σαυνιτῶν καὶ τῶν « ἔτι ἐνδοιαστῶς ἀκροωμένων Λατίνων στησόμεθα. « Ἠναγκασμένοις δὲ ἀνθρώποις καὶ τὸν ἔσχατον περὶ « ψυχῆς τρέχουσι δρόμον οὔτ' ἄπορον οὐδὲν οὔτ' ἀντί- « παλον. » Τοιαῦτα διαλεγόμενοι πρὸς ἀλλήλους ὀλίγοι μὲν τὰ πρῶτα, ἔπειτα πλείους, ἔγνωσαν ἐπιχειρεῖν ταῖς πόλεσι καὶ δι' ὅρκων ἐδίδοσαν ἀλλήλοις τὸ πιστόν. Ἔφθασε δὲ τὴν ἐπιχείρησιν αὐτῶν εἰς τοὐμφανὲς ἀγαγοῦσα μήνυσις, ἣν τῶν συνομοσάντων τινὲς ἐποιήσαντο πρὸς τὸν ἕτερον τῶν ὑπάτων Μάρκιον, ᾧ τὸν κατὰ Σαυνιτῶν πόλεμον ὁ κλῆρος ἀπένειμεν, ἤδη παρειληφότα τὰς ἐν τῇ Ῥώμῃ καταγραφείσας δυνάμεις, καὶ ὄντα ἐν ὁδῷ· ὁ δὲ ὕπατος ἀπροσδοκήτου καὶ δεινοῦ πράγματος ἀκούσας ἔκρινε μὴ λέξαι τὸ πρᾶγμα, μηδ' εἰδέναι δοκεῖν, ἀλλὰ δι' ἀπάτης τινὸς καὶ

corrupti, (3) prava paullatim inibant consilia. Congredientes inter se dictitare cœperunt, dementiæ fore opus, si ipsi tanta vitæ felicitate relicta Romam reverterentur, (4) ubi solum esset aridum, (5) ubi tributorum pensiones multæ, (6) a bellis malisque requies nulla, (7) ubi ærumnarum pro patria exantlatarum præmia redirent ad paucos, (8) ubi inopia victus quotidiani laborarent re fruentes tenui, (9) et magis adhuc qui fenera creditoribus solvere non possent : (10) vel necessitate adigi se declarabant, ut commodis suis consulerent, honesti ratione seposita. (11) Quapropter etiamsi leges et magistratus extremas sibi pœnas minarentur, haud se renuntiaturos presenti qua in Campania gauderent felicitate. Postremum eo processerunt vecordiæ et audaciæ ut « dicerent : (13) Quid demum, adeo atrox committe- « mus, si Campanis ejectis urbes eorum occupaveri- « mus? Nam ipsi olim non optimo jure acquirentes « terram hanc occupaverunt, sed a Tyrrhenis incolis « hospitio recepti, viris cunctis trucidatis, uxores eorum « et opes et urbes et expetendam istam omni conten- « tione regionem sibi vindicarunt. (15) Igitur jure « merito quæcunque patientur, quum ipsi priores « in alios jus et æquum violarunt. (16) Quid denique « impediet quominus per omne tempus bonis his frua- « mur? (17) Samnites certe, si dicimus, Ausones, reliqui « populi finitimi tantum aberit ut Campanis auxilian- « tes expeditionem contra nos suscipiant, ut qui hoc « sint facturi, si sua quibusque habere et possidere « sinamus. (18) Romanis vero fortasse etiam ex voto res « venerit, quippe qui universa Italia coloniarum opera « potiri moliuntur : (19) sin iram simulantes hostium « loco non habuerint, tam tantis nos afficient damnis, « quanta a nobis ipsi accipient : (20) nam ditionem « eorum vastabimus pro lubito, vinctos in agris exsolve- « mus, servos in libertatem vindicabimus, cum hosti- « bus eorum acerbissimis, Volscis, Thyrrhenis, Samni- « tibus, nec cum Latinis, qui nunc inter utramque par- « tem fluctuum jungemus societatem. (21) Denique « viris, quos in extremo vitæ periculo necessitas agitat, « nihil non pervium, nihil non est superabile. » (22) Hujusmodi utentes sermonibus primum pauci, mox complures urbibus vi potiundum esse decernunt ac fidem suam sacramentis invicem obligant. (23) At exitum consiliorum prævertit delatio conjuratorum quorundam, qui totum negotium Marcio consuli patefecerunt : huic eum bellum Samniticum sorte evenerat; ac tum cum copiis Romæ recens conscriptis jam erat in itinere. (24) Consul, comperta re gravissima et inopinata, non evulgandam sed dissimulandam esse censebat, ut fraude quadam et artificio imperatorio impendentem urbibus tempestatem dissiparet. (25) Itaque subornavit nonnullos, qui in urbes dimissi ante ipsius adventum

στρατηγίας κωλῦσαι τὰ συμβησόμενα ταῖς πόλεσιν. Ἀποστείλας δή τινας ἅμα τοῖς μηνυταῖς κατασκευαστοὺς εἰς τὰς πόλεις, πρὶν αὐτὸς ἐλθεῖν, προπαρεσκεύασε λέγεσθαι πρὸς τοὺς ἐν ταῖς παραχειμασίαις, ὅτι τὰς μὲν φρουρὰς ἔγνω καταλιπεῖν ἐν ταῖς πόλεσι τὰς τότε οὔσας, ἐπειδὴ βουλομένοις ἐστὶ τοῖς Καμπανοῖς αὐτὰς μένειν· τῇ δὲ οἴκοθεν ἀφιγμένῃ σὺν αὐτῷ δυνάμει, πολεμεῖν πρὸς Σαυνίτας παρασκευάζεται, καὶ ἔπεισεν ἅπαντας ταῦτα ὑπολαβεῖν. Ἀφικόμενος δὲ εἰς τὴν Καμπανίαν μετὰ τῆς στρατιᾶς ἁπάσης, εἰς ἑκάστην παρῄει πόλιν, καὶ τοὺς ἐν ταῖς φρουραῖς ἀνακαλούμενος, διέκρινεν ἁπάντων τοὺς μετασχόντας τῆς συνωμοσίας. Ἔπειτα φιλανθρώπως ἑκάστοις διαλεγόμενος, οὓς μὲν ἀπέλυσε τῶν σημείων, ὡς ἂν χαριζόμενος τὴν ἄφεσιν τῆς στρατείας, οὓς δὲ τῷ πρεσβευτῇ καὶ τῷ χιλιάρχῳ παραδοὺς, ὡς ἐπὶ χρείας δή τινας στρατιωτικὰς, ἀπέλυσεν· οὗτοι δ' ἦσαν οἱ πονηρότατοι καὶ οὐχ ὑπομενοῦντες ἀφεῖσθαι τῆς στρατείας· ἐντειλάμενος τοῖς ἄγουσιν αὐτοὺς εἰς Ῥώμην διακομίσαι καὶ φυλάττειν ἐν ἀδήλοις φυλακαῖς, χωρίσαντας ἄλλους ἀπ' ἄλλων, ἕως ἂν αὐτὸς ἀφίκηται. Τοῖς δὲ ἀνδράσιν ἐνθυμουμένοις ὅτι πάντες οἱ κορυφαιότατοι τῆς συνωμοσίας οἱ μὲν ἀπολύονται τῶν σημείων, οἱ δ' ἀποστέλλονται δίχα τῶν ἄλλων ὁποιδήποτε, λογισμὸς εἰσῆλθε περιφανῆ γεγονέναι σφῶν τὴν συνωμοσίαν, καὶ μετὰ τοῦτο δέος, εἰ χωρὶς ἀλλήλων γένοιντο καὶ τὰ ὅπλα θεῖεν, μὴ δίκας ὑπόσχωσιν εἰς Ῥώμην ἀπαχθέντες· συνιόντες τε κατὰ ὀλίγους ἐσκόπουν τί χρὴ πράττειν. Ἔπειτα γνώμην τινῶν εἰσηγησαμένων περὶ ἀποστάσεως, ἐπαινέσαντες τὸ βούλευμα καὶ πίστεις ἀπορρήτους ἐν ἀλλήλοις ποιησάμενοι, οἱ τῆς στρατείας ἀφειμένοι περὶ Ταρρακίναν πόλιν ἐν ἐπιτηδείοις χωρίοις παρ' αὐτὴν τὴν ὁδὸν στρατοπεδεύονται. Ἔπειτα οἱ μετὰ τοῦ πρεσβευτοῦ καὶ τῶν χιλιάρχων ἀποστελλόμενοι τοὺς ἡγεμόνας καταλιπόντες, ἔστι δὲ οὓς καὶ τῶν ἀγόντων σφᾶς στρατιωτῶν πείσαντες ἀποστῆναι, περὶ τὸν αὐτὸν ἱδρύονται τόπον. Ὡς δὲ ἅπαξ οὗτοι τὰς παρόδους κατελάβοντο, πολλοὶ προῄεσαν αὐτοῖς ὁσημέραι, καὶ χεὶρ ἐγένετο περὶ αὐτοὺς καρτερά· ἔπειτα τὰ δεσμωτήρια ὑπ' αὐτῶν, ὅσα κατὰ τοὺς ἀγροὺς ἦν, ἐλύετο καὶ συνέρρει. *Escor.*

IV. Οἱ δὲ τῶν Ῥωμαίων ὕπατοι, πᾶσαν τὴν μεταξὺ γῆν ἀδεῶς διελθόντες, τῶν μὲν οὐκ ἐναντιουμένων, τῶν δὲ συμπροπεμπόντων· πολλαὶ δέ εἰσι δυσχωρίαι κατὰ τὴν ἐκ Ῥώμης εἰς Καμπανίαν ἄγουσαν ὁδὸν, ὄρεσί τε καὶ τέλμασι καὶ θαλάτταις καὶ ποταμοῖς ναυσιπόροις διακλειόμεναι, ἃς οὐ ῥᾴδιον ἦν διελθεῖν ὑπὸ τῶν πολεμίων προκαταληφθείσας· καί τινα καὶ ποταμὸν, ὃς διὰ τῆς Κασιλίνων χώρας καὶ πόλεως φέρεται, τριάκοντα τῆς Καπύης ἀπέχοντα στάδια, Οὐολτοῦρνον ὄνομα, τεττάρων οὐκ ἐλάττω πλέθρων ὄντα τὸ πλάτος, ξυλίνῃ γεφύρᾳ διαβάντες, ἣν ἐν τρισὶ κατεσκεύασαν ἡμέραις, διεξῄεσαν, ἵνα τοῖς

inter hibernantes ibi milites rumorem spargerent, decrevit se consulem ut præsidiarii, si quidem Campani manere eos vellent, bellum vero contra Samnites eum cum copiis gesturum esse, quas Roma secum eduxisset. Effecitque ut omnibus id persuaderetur. (1) Deinde ubi ipse in Campaniam pervenit cum toto exercitu, singulas urbes circumibat, et nominatim præsidiarios evocans distinguebat inter eos, qui conjurationis participes erant; (2) blandisque unumquemque verbis alloquens, alios sacramento absolvebat, quasi gratificans eos militia inseret; alios legato et tribuno tradens per speciem militarium usuum ablegabat (et hi quidem omnium sceleratissimi erant nec exauctorari volebant); (3) jusserat autem ut Romam ducerentur, ibique alii ab aliis segregati clandestinis custodiis observarentur, usque dum ipse advenisset. (4) Ceterum conjurati reputantes principes ipsorum omnes partim militia exsolvi, partim huc illuc demitti, perspexerunt consilia sua emanasse, timorque animos incessit ne, si hoc pacto separati essent armaque posuissent, Romam abducti judicia et pœnas essent subituri. (5) Coeuntes igitur nonnulli dispiciebant quid faciendum esset. (6) Tum proponentibus quibusdam de defectione sententiam, collaudantes id consilium et fidem mutuo sibi in occulto obstringentes, relictis castris haud procul a Terracina urbe in locis idoneis ad ipsam viam considunt. (7) Deinde ii qui cum legato et tribunis ablegati erant, duces suos deserentes et ex ipsis ducibus nonnullos suadendo ad defectionem pertrahentes eumdem circa locum castra metantur. (8) Qui quum semel transitus occupassent, alii quoque quotidie se adpingebant. Jamque valida admodum numero manus erat. Mox etiam ergastula quotquot in agris eorum erant, soluta ab eis confluebant.

IV. (9) Consules intermediam regionem universam securi permearunt, aliis nihil hostile suspicientibus, aliis etiam prosequentibus exercitum. Quanquam perdifficilis via est quæ a Roma in Campaniam ducit, intercepta montibus, locis palustribus et marinis, fluviisque navigabilibus: quos si hostis præoccupasset, transitu consules prohibuisset. (10) Deinde Volturnium fluvium, qui Casilinorum agros et oppidum perfluit triginta a Capua stadiis distantem, trium plethrorum latitudine haud minorum, ponte ligneo, trium opere dierum,

μὲν τὰ σφέτερα φρονοῦσι Καμπανοῖς θάρσος ὡς τὰ κράτιστα προῃρημένοις ἐγγένηται, τοῖς δὲ τἀναντία δέος· καὶ προελθόντες ἐπέκεινα τῆς πόλεως ἀπὸ τετταράκοντα σταδίων Καπύης στρατοπεδεύονται, ἐν ὑψηλῷ τόπῳ θέντες τὸν χάρακα, ἔνθα ὑπομένοντες τὰς παρὰ Σαυνιτῶν ἀγοράς τε καὶ συμμαχίας ἐκαραδόκουν. Οἱ δ' ἄρα ὑπισχνοῦντο μὲν αὐτοῖς πλείω τῶν ἱκανῶν, ἐπήρκουν δὲ οὐθὲν ὅ τι καὶ λόγου ἄξιον, στρατιάν τ' ἀγείρειν ἐκ πάσης πόλεως σκηπτόμενοι, κατέτριβον τοὺς χρόνους. Ἀπογνόντες δὴ τὰς ἐκεῖθεν ἐπικουρίας, καὶ τὰς μὲν ἑαυτῶν δυνάμεις ὁρῶντες οὐθὲν ἰσχύος ἐκ τοῦ χρονισμοῦ προσλαμβανούσας, τὰς δὲ τῶν πολεμίων μακρῷ πλείους γιγνομένας, ἐπὶ τὰ ἔργα χωρεῖν ἔγνωσαν. Ἐνθυμούμενοι δὲ ὅτι πολὺ τῆς στρατιᾶς ἐστι τὸ δυσάγωγον καὶ ταῖς ἐπιταγαῖς τῶν ἡγεμόνων ἀπειθὲς, ὡς ἐν ἄλλαις τε πολλαῖς πείραις ἐδήλωσε, καὶ τὰ τελευταῖα ἐν τῇ Καμπανικῇ παραχειμασίᾳ, ἀφ' ἧς εἰς τοσαύτην ἀπόνοιαν ἦλθον αὐτῶν τινες, ὥστε καὶ πόλεσιν ἐπιθέσθαι, καὶ τὸν ὕπατον καταλιπεῖν, καὶ κατὰ τῆς πατρίδος ὅπλα ἀναλαβεῖν, τούτους ᾤοντο δεῖν πρῶτον ἀποδεῖξαι σωφρονεστέρους, δεινότερον ποιήσαντες αὐτοῖς τὸν ἀπὸ τῶν ἡγεμόνων φόβον, ἢ τὸν ἀπὸ τῶν πολεμίων κίνδυνον. Ταῦτα διανοηθέντες ἐκκλησίαν συνῆγον, καὶ λέγει Μάλλιος. [Ζήτει ἐν τῷ περὶ Στρατηγημάτων καὶ Δημηγοριῶν, περὶ τοῦ υἱοῦ Μαλλίου τοῦ μονομαχήσαντος]. *Escor.*

V. Ἀλλὰ καὶ διότι τοὺς φίλους αὐτῶν Καμπανοὺς πολλὰ καὶ μεγάλα ἔβλαπτον. Ἡ δὲ βουλὴ τῶν Ῥωμαίων, Καμπανῶν πολλάκις ἐμφανιζόντων καὶ ἀποδυρομένων κατὰ τῶν Νεαπολιτῶν, γνώμην ἐποιήσατο πρέσβεις πρὸς τοὺς Νεαπολίτας ἀποστεῖλαι, τοὺς ἀξιώσοντας αὐτοὺς μηδὲν εἰς τοὺς ὑπηκόους τῆς τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονίας παρανομεῖν, ἀλλὰ καὶ διδόναι τὰ δίκαια καὶ λαμβάνειν [καὶ], εἴ τι διαφέρονται πρὸς ἀλλήλους, μὴ δι' ὅπλων, ἀλλὰ διὰ λόγων, σύμβολα ποιησαμένους πρὸς αὐτοὺς, καὶ τὸ λοιπὸν εἰρήνην ἄγειν πρὸς ἅπαντας τοὺς περιοικοῦντας τὸ Τυρρηνικὸν πέλαγος, μήτε αὐτοὺς ἔργα πράττοντας, ἃ μὴ προσῆκεν Ἕλλησι, μήτε τοῖς πράττουσι συνεργοῦντας· μάλιστα δ' εἰ δύναιντο θεραπείαις τῶν δυνατῶν παρασκευάσοντας ἀποστῆναι μὲν ἀπὸ Σαυνιτῶν τὴν πόλιν, σφίσι δὲ αὐτοῖς γενέσθαι φίλην. — (5) Ἔτυχον δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἀφιγμένοι πρὸς τοὺς Νεαπολίτας πρέσβεις ὑπὸ Ταραντίνων ἀποσταλέντες, ἄνδρες ἐπιφανεῖς καὶ πρόξενοι διὰ γένους τῶν Νεαπολιτῶν· καὶ ἕτεροι ὑπὸ Νωλάνων ὁμόρων ὄντων καὶ σφόδρα τοὺς Ἕλληνας ἀσπαζομένων, τἀναντία τοὺς Νεαπολίτας ἀξιώσοντες μήτε σύμβολα ποιεῖσθαι πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἢ τοὺς ὑπηκόους αὐτῶν, μήτε διαλύεσθαι τὴν πρὸς Σαυνίτας φιλίαν. Ἐὰν δὲ ταύτην ποιήσωνται Ῥωμαῖοι τοῦ πολέμου τὴν πρόφασιν, μὴ ὀρρωδεῖν, μηδὲ ὡς ἄμαχόν τινα τὴν ἰσχὺν αὐτῶν καταπεπλῆχθαι, ἀλλὰ

transierunt, ut qui cum ipsis faciebant Campanis fiduciam, utpote potiora amplexis, adderent; iis vero, qui hostium se partibus addiderant, incuterent metum. (2) Et ultra urbem progressi usque ad quadrigenta a Capua stadia, in loco edito castra metantur, et considentes ibi commeatum manumque auxiliarem a Samnitibus sociis exspectabant. (3) Illi vero quum plus quam opus esset promisissent, nihil tamen quod esset operæ pretium præstabant, et copias e singulis oppidis colligendas inquirentes, terebant tempus. (4). Desperantes demum de Samnitum auxilio, videntesque ipsorum exercitui nihil virium cunctando accedere, dum hostium numerus magnopere augeretur, operi jam manum admovere decreverunt. (5) Ceterum reputantes disciplinam militarem valde relaxatam esse, adeo ut ægre multi jussibus ducum obtemperarent (id quod tum aliis occasionibus, tum semper apparuerat in hibernis Campanis, ubi eo dementiæ nonnulli processerant, ut urbes invadere et deserto consule in patriam arma vertere tentarent); (6) ante omnia milites ad severiorem disciplinam observandam aut reducendos efficiendumque censebant, ut ducum reprehensionem quam bellorum subire pericula gravius haberent. Hunc in finem concione convocata Manlius dixit :

Quære in *Excerptis de stratagematis et de concionibus*, de Manlii consulis filio, qui certamine singulari certavit.

V. (7) Verum etiam quod Campanis amicis suis graviterque nocuerunt. Tum Romanus senatus, auditis plurimis Campanorum delationibus et querelis adversus Neapolitanos, misit qui hos rogarent, neque populos obnoxios Romano imperio læderent, verum æquo jure cum iis uterentur. (8) Quod si qua controversia ipsis incideret, verbis potius et conventionibus quam armis rem transigerent : pacem denique deinceps cum omnibus Tyrrheni maris accolis agitarent, neque ipsi videlicet quæ Græcos haud decent studia sequerentur, neque alios in faciendis injuriis adjuvarent. (9) Præcipue autem hoc *legatis* mandavit efficere, si quo modo possent, potentiores officiis obligando ut civitas a Samnitibus deficeret, atque cum populo Romano amicitiam iniret. (10) Eodem forte tempore aderant Neapoli Tarentinorum quoque legati, viri nobiles, quibus et hospitium cum Neapolitanis hereditate majorum intercedebat : alii præterea legati a Nolanis finitimis, Græcarum partium studiosissimis, qui Neapolitanos contra rogabant nullum ut fœdus cum Romanis aut cum eorum stipendiariis icerent, neque se ab amicitia Samnitum sejungerent. (11) Quod si Romani propterea quod nihil a Neapolitanis impetrarent, belli inde occasionem nanciscerentur, monebant porro ne animos idcirco demitterent, aut illorum vires veluti insupe-

μένειν γενναίως καὶ ὡς προσῆκεν Ἕλλησι πολεμεῖν, τῇ τ' οἰκείᾳ πιστεύοντας δυνάμει, καὶ τῇ παρὰ Σαυνιτῶν ἀφιξομένῃ βοηθείᾳ, ναυτικήν τε ἰσχὺν προσληψομένους ἔξω τῆς ἑαυτῶν, ἣν Ταραντῖνοι πέμψουσιν, ἐὰν ἄρα καὶ ταύτης δέωνται, πολλὴν καὶ ἀγαθήν. *Ursin.*

VI. (6) Συναχθείσης οὖν τῆς βουλῆς, καὶ πολλῶν ῥηθέντων ἐν αὐτῇ λόγων, οὓς αἵ τε πρεσβεῖαι διεξῆλθον καὶ οἱ συναγορεύοντες αὐταῖς, διέστησαν αἱ γνῶμαι τῶν συνέδρων· καὶ οἵ γε χαριέστατοι τὰ τῶν Ῥωμαίων ἔδοξαν φρονεῖν. Ἐκείνην μὲν οὖν τὴν ἡμέραν οὐδὲν ἐξηνέχθη προβούλευμα· εἰς ἑτέραν δὲ πάλιν ἕδραν ἀναβληθείσης τῆς περὶ τῶν πρεσβειῶν διαγνώσεως, ἀφικόμενοι κατὰ πλῆθος εἰς τὴν Νεάπολιν Σαυνιτῶν οἱ δυνατώτατοι, καὶ τοὺς προεστηκότας τῶν κοινῶν θεραπείαις τισὶν οἰκειωσάμενοι, πείθουσι τὴν βουλὴν ἐπὶ τῷ δήμῳ ποιῆσαι τὴν τοῦ συμφέροντος αἵρεσιν· καὶ παρελθόντες εἰς τὴν ἐκκλησίαν, πρῶτον μὲν τὰς ἑαυτῶν εὐεργεσίας διεξῄεσαν· ἔπειτα τῆς Ῥωμαίων πόλεως πολλὰ κατηγόρουν, ὡς ἀπίστου καὶ δολίου. Τελευτῶντες δὲ τοῦ λόγου θαυμαστὰς ἐποιοῦντο τοῖς Νεαπολίταις ὑποσχέσεις, ἐὰν εἰς τὸν πόλεμον καταστῶσι, στρατιάν τε πέμψειν, ὅσης ἂν δέωνται, τὴν φυλάξουσαν αὐτῶν τὰ τείχη, καὶ ταῖς ναυσὶν ἐπιβάτας καὶ τὴν εἰρεσίαν ἅπασαν παρέξειν, οὐ μόνον καταγγέλλοντες τοῖς ἰδίοις στρατεύμασιν ἀλλὰ κἀκείνοις ἁπάσας τὰς εἰς πόλεμον δαπάνας ἐπιχορηγήσειν· ἀπωσαμένοις τε τὸ Ῥωμαϊκὸν στράτευμα Κύμην τ' ἀνασώσειν, ἣν δευτέρᾳ γενεᾷ πρότερον ἐξελάσαντες τοὺς Κυμαίους Καμπανοὶ κατέσχον, καὶ συγκατάξειν ἐπὶ τὰ σφέτερα τοὺς περιόντας ἔτι Κυμαίων, οὓς οἱ Νεαπολῖται τῆς πατρίδος ἐκπεσόντας ὑπεδέξαντο, καὶ πάντων ἐποιήσαντο κοινωνοὺς τῶν ἰδίων ἀγαθῶν, χώραν τε προσθήσειν τοῖς Νεαπολίταις, ἐξ ἧς οἱ Καμπανοὶ κατεῖχον πάνυ πολλήν. — (7) Τῶν δὲ Νεαπολιτῶν ὅσον μὲν ἦν μέρος εὔλογον καὶ πρὸ πολλοῦ δυνάμενον ὁρᾶν τὰς καταληψομένας τὴν πόλιν ἐκ τοῦ πολέμου συμφοράς, εἰρήνην ἄγειν ἠξίου· τὸ δὲ φιλόκαινον, καὶ τὰς ἐκ τῆς ταραχῆς πλεονεξίας διῶκον ἐπὶ τὸν πόλεμον συνελάμβανον. Καταβοαί τ' ἀλλήλων ἐγίνοντο καὶ χειροκρασίαι· καὶ προέβη τὸ νεῖκος εἰς λίθων βολάς, καὶ τελευτῶντες ἐκράτησαν οἱ κακίους τῶν κρειττόνων, ὥστε τοὺς πρέσβεις τῶν Ῥωμαίων ἀπράκτους ἀπελθεῖν. Διὰ ταύτας τὰς αἰτίας ἡ βουλὴ τῶν Ῥωμαίων στρατιὰν ἐπὶ Νεαπολίτας ἀποστεῖλαι ἐβουλεύθη *Ursin.*

VII. (8) Ὅτι μαθόντες οἱ Ῥωμαῖοι Σαυνίτας στρατιὰν ἀγείρειν, τὸ μὲν πρῶτον πρέσβεις ἔπεμψαν· οἱ δὲ προχειρισθέντες ἐκ τῶν βουλευτῶν πρέσβεις ἐλθόντες ἐπὶ τοὺς προβούλους τῶν Σαυνιτῶν ἔλεξαν· « Ἀδικεῖτε, ἄνδρες Σαυνῖται, παραβαίνον- « τες τὰς ὁμολογίας, ἃς ἐποιήσασθε πρὸς ἡμᾶς, ὀνό- « ματα μὲν ὑποδυόμενοι συμμάχων, ἔργα δὲ πράτ-

rabiles exhorrescerent; verum fortiter obstiterent, et ex Græcorum dignitate bellarent, freti suis viribus et venturis etiam e Samnio subsidiis; classem denique (si hac quoque opus esset) præter ipsorum domesticam, a Tarentinis exspectarent copiosam et validam.

VI. (6) Coacto senatu, multisque ibi tum a legatis tum ab iis qui legatos adjuvabant, orationibus habitis, dissidebant patrum sententiæ; quanquam gratiosissimus quisque Romanorum partibus studere videbatur. (2) Eo igitur die nullum latum est senatusconsultum. Quum autem in aliam sessionem rejectum esset ut delegationum negotio cognosceretur, magna interim vis potentissimorum Samnitum Neapolim venit, quæ cum vario ambitus genere principes reipublicæ sibi conciliasset, senatum denique impulit, ut eam rem populo deliberandam permitteret. (3) Tum ipsi in concionem progressi, primum quidem sua beneficia commemorabant, deinde Romanam urbem prolixa oratione infidam fraudulentamque arguebant. (4) Ad extremum mira quædam Neapolitanis spondebant, si bellum decernerent, se nimirum tantum iis copiarum missuros, quanti egerent ad murorum custodiam; classem præterea militibus suppleturos atque universo remigio instructuros; neque suis tantum exercitibus imperaturos *ut Neapolim tuerentur*, verum et ipsis omnes belli impensas suffecturos. (5) Jam vero, armis Romanorum repulsis, Cumas quoque recuperatum iri, quas altera jam ætate Campani, expulsis Cumanis, tenebant: atque in suas sedes reductum iri quotquot adhuc Cumanorum supererant, quos patria extorres Neapolitani exceperant, atque ad omnium suorum bonorum communionem admiserant. (6) Denique Neapolitanos partem illam agri Cumani satis amplam acquisituros, quam Campani, capta urbe, sibi vindicaverant. Pars intus animi Neapolitanorum prudentior, quæque multo ante præsagiebat eventuros urbi ob id bellum calamitates, pacem retinendam censebat. (7) Sed novarum rerum cupidi, quique ex publicis perturbationibus quæstum sibi aucupabantur, ad bellum studia trahebant. Quare contentio non tantum ad clamores et pulsationes, verum etiam ad lapidum ictus venit, donec pessima consilia bonis prævaluerunt, Romanique legati negotio infecto discesserunt: cujus rei causa senatus Romanus exercitum adversus Neapolitanos decrevit.

VII. (8) Romani, quum cognovissent a Samnitibus exercitum contra se conflari, legatos ante omnia mittendos existimarunt. Tum qui ex ordine senatorio lecti ea legatione fungebantur, hanc in Samnitum consilio orationem habuerunt: « (2) Sine jure, o Samnites, fœdera « rumpitis, quæ vobis nobiscum intercedunt, nomine « socii facti hostes. (3) Et vos quidem multis prœliis a

« τοντες πολεμίων, πολλαῖς μὲν ἡττηθέντες ὑπὸ Ῥω« μαίων μάχαις, δεήσει δὲ μεγάλῃ καταλυσάμενοι « τὸν πόλεμον, καὶ τυχόντες εἰρήνης οἵας ἐβούλεσθε· « τὰ δὲ τελευταῖα φίλοι γενέσθαι τῆς πόλεως ἡμῶν « προθυμηθέντες καὶ σύμμαχοι καὶ τοὺς αὐτοὺς « Ῥωμαίοις ὀμόσαντες ἕξειν ἐχθροὺς καὶ φίλους. — « (9) Ὧν ἁπάντων ἐπιλαθόμενοι, καὶ παρ' οὐδὲν « ἡγησάμενοι τοὺς ὅρκους, ἐγκατελείπετε μὲν ἡμᾶς « ἐν τῷ πρὸς Λατίνους πολέμῳ καὶ πρὸς Οὐολού« σκους συστάντι, οὓς δι' ὑμᾶς ἐχθροὺς ἔχομεν, οὐ « βουλόμενοι τοῦ καθ' ὑμῶν αὐτοῖς συνάρασθαι πολέ« μου. Ἐν δὲ τῷ παρελθόντι ἐνιαυτῷ, Νεαπολίτας « δεδιότας ἀναδεῖξαι τὸν καθ' ἡμῶν πόλεμον, ἁπάσῃ « σπουδῇ καὶ προθυμίᾳ χρώμενοι παρωρμήσατε, « μᾶλλον δ' ἠναγκάσατε καὶ τὰς δαπάνας ἐπιχορη« γεῖτε, καὶ τὴν πόλιν δι' ὑμῶν ἔχετε. Νῦν δὲ πα« ρασκευάζεσθε στρατιὰν ἐκ παντὸς ἀγείροντες τό« που· πρόφασιν μὲν ἑτέραν ποιούμενοι, τὸ δὲ ἀλη« θὲς ἐπὶ τοὺς ἡμετέρους ἐγνωκότες ἄγειν ἀποίκους· « καὶ ἐπὶ ταύτας τὰς ἀδίκους πλεονεξίας Φουνδανοὺς « παρακαλεῖτε καὶ Φορμιανοὺς καὶ ἄλλους τινὰς, « οἷς ἡμεῖς ἰσοπολιτείας μετεδώκαμεν. — (10) Οὕτω « δὲ φανερῶς καὶ ἀναισχύντως συγχεόντων ὑμῶν τὰ « περὶ τῆς φιλίας καὶ συμμαχίας ὅρκια, [ποιοῦντες] « πρεσβείαν πρὸς ὑμᾶς ἐκρίναμεν ἀποστεῖλαι πρῶτον, « καὶ μὴ πρότερον ἄρξαι τῶν ἔργων, πρὶν ἢ πειρα« θῆναι τῶν λόγων. Ἃ δὲ προκαλούμεθα ὑμᾶς, καὶ ὧν « τυχόντες τὴν ἐπὶ τοῖς παρελθοῦσιν ὀργὴν ἀποπλη« ρώσειν οἰόμεθα, ταῦτά ἐστι. Πρῶτον μὲν ἀπά« γειν ὑμᾶς ἀξιοῦμεν τὴν ἀποσταλεῖσαν Νεαπολίταις « συμμαχίαν· ἔπειτα μηδεμίαν ἐκπέμπειν στρατιὰν « κατὰ τῶν ἀποίκων τῶν ἡμετέρων, μηδὲ τοὺς ὑπη« κόους ἐπὶ πάσας τὰς πλεονεξίας παρακαλεῖν. Εἰ « δὲ μὴ πᾶσι δόξαντα ταῦτα ὑμῖν ἀλλ' ἀπὸ τῆς « ἑαυτῶν γνώμης ἔπραττόν τινες, παραδοῦναι τοὺς « ἄνδρας ἡμῖν ἐπὶ δίκην. Τούτων τυχόντες ἀρκού« μεθα, μὴ τυχόντες δὲ θεοὺς καὶ δαίμονας, οὓς ἐν « ταῖς συνθήκαις ὠμόσατε, μαρτυρόμεθα, καὶ τοὺς « εἰρηνοδίκας ἐπὶ τοῦτο ἄγοντες ἐληλύθαμεν. » *Ursin.*

VIII. — (11) Τοιαῦτα τοῦ Ῥωμαίου λέξαντος, βουλευσάμενοι καθ' αὑτοὺς οἱ πρόβουλοι τῶν Σαυνιτῶν τοιαύτην ἐξήνεγκαν ἀπόκρισιν· « Τοῦ μὲν « ὀψισμοῦ τῆς ἐπὶ τὸν κατὰ Λατίνων πόλεμον συμ« μαχίας οὐ τὸ κοινὸν αἴτιον· ἐψηφισάμεθα γὰρ ἀπο« σταλῆναι τὴν στρατιὰν ὑμῖν· οἱ δὲ τὴν ἡγεμονίαν « ἔχοντες αὐτῆς, πλείονα χρόνον ἀναλώσαντες ἐν τῇ « παρασκευῇ, καὶ ὑμεῖς αὐτοὶ θᾶττον ἐπειχθέντες « ἐπὶ τὸν ἀγῶνα. Τρισὶ γοῦν ἢ τέτταρσιν ἡμέραις « ὕστερον τῆς μάχης οἱ πεμφθέντες ὑφ' ἡμῶν ἀφί« κοντο. Περὶ δὲ τῆς Νεαπολιτῶν πόλεως, ἐν ᾗ τῶν « ἡμετέρων τινές εἰσιν, τοσοῦτον δέομεν ἀδικεῖν ὑμᾶς, « εἴ τινα τοῖς κινδυνεύουσι βοήθειαν εἰς σωτηρίαν « κοινῇ παρειχόμεθα, ὥστε αὐτοὶ δοκοῦμεν ὑφ' ὑμῶν

« Romanis superati, infimis precibus belli finem pacemque, qualis in votis fuit, impetrastis, denique amici « etiam et socii nostræ urbis fieri optastis, atque illud « in primis spopondistis, qui Romanorum sive hostes « sive amici essent, eos a vobis eadem conditione atque « pacto habitum iri. (4) Sed enim hæc omnia obliti, ne« glectisque sacramentis, primum quidem nos in bello « adversus Latinos et Volscos deseruistis, quod quidem « idcirco conflatum erat, quia nos illis adversus vos bel« lantibus suppetias ferre non volueramus. (5) Superiore « autem anno Neapolitani, per se ipsi verentes, vestro « hortatu atque impulsu bellum nobis inferre coacti « sunt; quin vos et impensas illis suppeditatis et eorum « urbem præsidio tenetis. (6) Nunc vero et vosmetipsos « instruitis, exercitum undique contrahentes; et rei « quidem vanas species obtenditis, revera autem in co« lonorum nostrorum agrum imminetis. (7) Atque ad « hujus modi usurpationes Fundanos quoque et For« mianos aliosque nonnullos excivistis, quos ad æquale « jus civitatis nos admisimus. (8) Quanquam vero tam « aperte tamque impudenter amicitiam societatemque « sacramento firmatam perturbatis, Romani nihilominus « legatos ad vos mittendos curaverunt, ne factis ante « quam vobis rem tractarent. (9) Quæ autem a vobis « petimus, et quibus impetratis nostrum præteritarum « injuriarum dolorem a vobis restinctum iri putamus, « hæc fere sunt. Primum quidem missa Neapolitanis « auxilia revocari a vobis volumus: deinde nihil copia« rum contra nostros colonos mitti, neque populos nobis « obnoxios ad varium genus injuriarum sollicitari. (10) « Quod si hæc non de communi vestrum sententia, sed « privatorum studiis acta sunt, eos ad pœnam expos« cimus. Hæc impetrata sufficiunt. Sin minus, Deos « geniosque, quos in fœdere juravistis, testamur, atque « ideo et feciales ejus rei causa adduximus. »

VIII. (1) His a Romanæ legationis duce expositis, Samnitum principes, postquam capita privatim inter se contulerunt, ejusmodi responsum dederunt: « Non « est communis reipublicæ nostræ culpa, quod auxilia « contra Latinos vobis submissa aliquanto serius per« venerint: ea quippe nos decrevimus, sed duces plus « æquo temporis in apparatu absumpserunt, et vos ipsi « maturius solito manus cum Latinis conseruistis. Tertio « igitur aut quarto post pugnam die suppetiæ vobis « missæ in castra venerunt. (2) Ad Neapolim urbem « quod attinet, in qua vis aliqua nostra versatur, adeo « nihil iniquum adversus vos fecimus dum periclitan« tibus de salute publica auxiliamur, ut merito exis-

« ἀδικεῖσθαι μεγάλα. Φίλην γὰρ ἡμῶν καὶ σύμμαχον « οὖσαν τὴν πόλιν ταύτην οὐκ ἔναγχος, οὐδ' ἀφ' οὗ « τὰς πρὸς ὑμᾶς ἐποιησάμεθα ὁμολογίας, ἀλλὰ δευ- « τέρα γενεᾷ πρότερον διὰ πολλὰς καὶ μεγάλας εὐερ- « γεσίας, οὐθὲν ἀδικηθέντες ὑμεῖς κατεδουλώσασθε. « — (12) Οὐ μὴν οὐδὲ τούτῳ γε τῷ ἔργῳ τὸ κοινὸν « ὑμᾶς τῶν Σαυνιτῶν ἠδίκησεν· ἰδιόξενοι δέ τινές « εἰσιν, ὡς πυνθανόμεθα, καὶ φίλοι τῶν Νεαπολιτῶν, « οἱ κατὰ τὴν ἑαυτῶν προαίρεσιν τῇ πόλει βοηθοῦν- « τες, καί τινες καὶ δι' ἀπορίαν ἴσως βίου μισθο- « φόροι. Διαφθείρειν δὲ τοὺς ὑπηκόους ὑμῶν οὐ- « θὲν δεόμεθα· καὶ γὰρ ἄνευ Φουνδανῶν καὶ Φορ- « μιανῶν ἱκανοὶ βοηθεῖν αὐτοῖς ἐσμεν, ἐὰν κατα- « στῶμεν εἰς ἀνάγκην πολέμου. Ἡ δὲ παρασκευὴ « τῆς στρατιᾶς ἡμῶν ἐστιν οὐχ ὡς ἀφαιρησομένων « τοὺς ὑμετέρους ἀποίκους τὰ ἴδια, ἀλλ' ὡς τὰ ἴδια « ἑξόντων διὰ φυλακῆς. Ἀντιπροκαλούμεθά τε ὑμᾶς, « εἰ βούλεσθε τὰ δίκαια ποιεῖν, ἐκχωρεῖν Φρεγέλ- « λης, ἣν πρὸ πολλοῦ πολέμῳ κρατησάντων ἡμῶν « (ὅσπερ ἐστὶ νόμος κτήσεως δικαιότατος), ὑμεῖς οὐ- « δενὶ δικαίῳ σφετερισάμενοι δεύτερον ἔτος ἤδη κα- « τέχετε. Τούτων ἡμεῖς τυχόντες, οὐδὲν ὑποληψό- « μεθα ἀδικεῖσθαι. » *Ursin.*

IX. (13) Μετὰ τοῦτο παραλαβὼν τὸν λόγον ὁ τῶν Ῥωμαίων εἰρηνοδίκης εἶπε· « Οὐθὲν ἔτι τὸ κω- « λῦσόν ἐστιν, οὕτω φανερῶς ἀνῃρηκότων ὑμῶν τὰ « περὶ τῆς εἰρήνης ὅρκια, βουλεύεσθαι τὸν Ῥωμαίων « δῆμον αἰτιάσασθαι. Πάντα γὰρ αὐτῷ πέπρακται « κατὰ τοὺς ἱερούς τε καὶ πατρικοὺς νόμους, τά τε πρὸς « τοὺς θεοὺς ὅσια καὶ τὰ πρὸς ἀνθρώπους δίκαια. Δι- « κασταὶ δὲ τῶν μενόντων ἐν ταῖς ὁμολογίαις οἱ λα- « χόντες πολέμους ἐπισκοπεῖν ἔσονται θεοί. » — Μέλ- λων δὲ ἀπιέναι, τήν τε περιβολὴν κατὰ κεφαλῆς εἵλκυ- σεν, καὶ τὰς χεῖρας ἀνασχὼν εἰς τὸν οὐρανὸν, ὡς ἔθος ἐστὶν, ἀρὰς ἐποιήσατο τοῖς θεοῖς· εἰ μὲν ἄδικα πάσχουσα ὑπὸ Σαυνιτῶν ἡ Ῥωμαίων πόλις καὶ μὴ δυναμένη μετὰ λόγου καὶ κρίσεως διαλῦσαι τὰς δια- φορὰς ἐπὶ τὰ ἔργα χωρήσει, βουλάς τε ἀγαθὰς αὐτῇ θεοὺς καὶ δαίμονας ἐπὶ νοῦν ἄγειν, καὶ πράξεις ἐν πᾶσι διδόναι τοῖς πολεμίοις εὐτυχεῖς· εἰ δὲ αὐτή τι πλημμελοῦσα περὶ τὰ τῆς φιλίας ὅρκια προφάσεις κατασκευάζεται τῆς ἔχθρας οὐκ ἀληθεῖς, μήτε βου- λὰς ὀρθοῦν αὐτοῖς μήτε πράξεις. *Ursin.*

X. (14) Ὡς δὲ διελύθησαν ἐκ τοῦ συλλόγου, καὶ τὰ λεχθέντα ἐδήλωσαν ἑκάτεροι ταῖς ἑαυτῶν πόλεσι, τὰς ἐναντίας ἔσχον ὑπὲρ ἀλλήλων δόξας ἀμφότεροι· Σαυνῖται μὲν, βραδύτερα τὰ τῶν Ῥωμαίων ἔσεσθαι νομίζοντες, ὥσπερ αὐτοῖς ἔθος ἐστὶ ποιεῖν, ὅτε μέλ- λοιεν ἄρχειν πολέμου· Ῥωμαῖοι δ' ἐν ὀλίγῳ τὴν Σαυνιτῶν στρατιὰν ἥξειν ἐπὶ τοὺς αὐτῶν ἀποίκους Φρεγελλάνους οἰόμενοι. Ἔπειτ' αὐτοῖς τὰ εἰκότα παθεῖν συνέβη. Οἱ μὲν γὰρ παρασκευαζόμενοι καὶ μέλλοντες ἀπώλεσαν τοὺς καιροὺς τῶν πράξεων· Ῥωμαῖοι δὲ, ἐν ἑτοίμῳ πᾶσαν ἔχοντες παρασκευὴν,

« timemus grandi nos injuria a vobis provocari. (3) « Urbem enim hanc (Samnitum) amicam, neque ex quo « fœdus vobiscum inivimus, sed altera jam ætate e « multis et magnis beneficiis urbis devinctam, in servi- « tutem redigere conati estis. (4) Sed enim ne id quidem « (cuicuimodi est) quod nos fecimus, a commune Sam- « nitum consilio profectum est : sunt enim, uti com- « perimus, quidam privato hospitio cum Neapolitanis « conjuncti, qui marte suo illorum urbi suppetias tule- « runt; quidam autem et victus causa stipendiariam « militiam secuti sunt. (5) Porro subditos vobis populos « ab obedientia adducere atque tentare nihil nobis opus « est; nam et absque Fundanis Formianisque ipsi nos- « met tuebimur, si belli necessitas ingruet. (6) Quod au- « tem exercitum comparamus, id demum non eo no- « mine fit, ut colonos vestros sua re spoliemus, sed ut « nostram ipsi servemus. (7) Jam et nos vicissim pari « jure vos jubeatis Fregella excedere, quam urbem « jampridem a nobis bello acquisitam (quod est adqui- « rendi genus justissimum), vos nefario ausu occupatam « altero jam anno tenetis. (8) Hæc a vobis si obtinue- « rimus, nulla nos injuria affectos arbitramur. »

IX. (1) Tum denique Romanus fecialis : « Nihil jam « vetabit, quominus populus Romanus vobis, qui pacem « jurejurando sancitam tam evidenter antiquitatis, bel- « lum indicat. Ipse enim omni jure sacro et patrio, di- « vino humanoque perfunctus est. Vindices porro « eorum, qui in sacramento manserunt, Dii videlicet « sunto qui bellis præsunt. » (2) Mox discessurus ami- culum in caput traxit, sublatisque in cœlum manibus, ita de more imprecatus est : « Si quidem Romana urbs, « dolo malo a Samnitibus læsa, postquam verbis indi- « cioque interposito, controversiam dirimere non potuis- « set, ad arma veniret : bonam ei mentem consiliumque « Dii Geniique darent, rerumque bellicarum eventus « prosperos. (3) Sin eadem fractis amicitiæ fœderibus « vanam auram discordiæ captaret, neque bonum ei « consilium neque item successum tribuerent. »

X. (1) Soluto conventu, et quæ in eo acta erant utri- que, civitati suæ dicta nuntiatis, contrariam opinionem alteri de alteris contraxerunt. (2) Samnites quidem Ro- manos lente rem adgressuros, uti mos iis erat in bello- rum initiis, existimarunt. (3) Contra Romani ad suam coloniam Fregellanam Samnitum exercitum statim acces- surum non dubitarunt. (4) Contigit ergo ut utrique parte ea quæ par erat usu venirent. Samnites videlicet in apparatu et mora tempus rei gerendæ amiserunt. (5) Romani, quibus jam omnia in promptu erant, auditis

ἅμα τῷ πυθέσθαι τὰς ἀποκρίσεις τόν τε πόλεμον ἐψηφίσαντο, καὶ τοὺς ὑπάτους ἀπέστειλαν ἀμφοτέρους· καὶ πρὶν αἰσθέσθαι τοὺς πολεμίους τὴν ἔξοδον, ἥ τε νεωστὶ καταγραφεῖσα, καὶ ἡ περὶ Οὐολούσκους χειμάζουσα δύναμις, ἣν εἶχε Κορνήλιος, ἐντὸς ἦν τῶν Σαυνιτικῶν ὅρων.

Φοῦνδα — Πόλις Ἰταλίας, οἱ πολῖται Φουνδανοί. Διονύσιος ιε' Ῥωμαϊκῆς Ἀρχαιολογίας. *Steph. Byz. s. v.* Φοῦνδα.

Καλησία, — Πόλις Αὐσονική. Διονύσιος ιε' Ῥωμαϊκῆς Ἀρχαιολογίας. Τὸ ἐθνικὸν Καλησιανὸς, ὡς αὐτός. *Steph. Byz. s. v.* Καλησία.

legatorum responsis, bellum cito decreverunt, ambosque consules in expeditionem miserunt. (6) Quare, priusquam hostes exercitum missum rescirent, miles et recenter conscriptus et copiæ quæ in Volscis, duce Cornelio, hibernabant, in fines Samnitum ingressæ sunt.

Funda, urbs Italiæ, cives *Fundani.* Dionysius *Antiq. Rom.* XV.

Calesia, urbs Ausonum : Dionysius, *Antiq. Rom.* XV, Gentile Calesiani : *idem.*

EXCERPTA EX LIBRO XVI.

I. Ῥωμαίων εἰς τὸν κατὰ Σαυνιτῶν τελευταῖον πόλεμον ἐξιόντων, κεραυνὸς εἰς τὸν ἐπιφανέστατον τόπον κατασκήψας, πέντε μὲν στρατιώτας ἀπέκτεινε, δύο δὲ σημαίας διέφθειρεν, ὅπλα δὲ πολλὰ τὰ μὲν κατέκαυσε, τὰ δ' ἐσπίλωσε. Κεραυνοὶ δὲ κατηνέχθησαν τοῖς ἔργοις ἔτυμον φέροντες τοὔνομα· κεραϊσμοὶ γάρ τινές εἰσι καὶ μεταβολαὶ τῶν ὑποκειμένων, εἰς τἀναντία τρέποντες τὰς ἀνθρωπίνας τύχας. Αὐτὸ γὰρ πρῶτον ἠνάγκασται τὴν ἰδίαν ἀλλάξαι φύσιν τὸ κεραύνιον πῦρ, εἴτε δὴ αἴθριον, εἴτε μετάρσιόν ἐστι, κάτω φερόμενον· οὐ γὰρ δὴ αὐτῷ θέμις ἐπὶ γῆν βρίθειν κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, ἀλλ' ἀπὸ γῆς ἄνω μετεωροπολεῖν· ἐν αἰθέρι γὰρ αἱ πηγαὶ τοῦ θείου πυρός. — (2) Δηλοῖ δὲ καὶ τὸ πῦρ τὸ παρ' ἡμῖν, εἴτε Προμηθέως εἴτε Ἡφαίστου δῶρόν ἐστιν, ὁπότε λύσειε τοὺς δεσμοὺς, ἐν οἷς ἠνάγκασται μένειν, διὰ ἀέρος ἄνω φερόμενον ἐπὶ τὸ συγγενὲς ἐκεῖνο καὶ πᾶσαν ἐν κύκλῳ περιειληφὸς τὴν τοῦ κόσμου φύσιν. Τὸ δὴ θεῖον ἐκεῖνο καὶ χωρισθὲν ὕλης φθαρτῆς διὰ ἀέρος ὀχούμενον, ὅταν ἐπὶ τὴν γῆν καταφέρηται, βιασθὲν ὑπ' ἀνάγκης τινὸς ἰσχυρᾶς μεταβολὰς μαντεύεται καὶ τροπὰς ἐπὶ τοὔμπαλιν. (3) Τοιούτου γοῦν τινος γενομένου καὶ τότε καταφρονήσαντες οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ὑπὸ Ποντίου τοῦ Σαυνίτου κατακλεισθέντες εἰς ἀνεξόδους δυσχωρίας, μέλλοντες ἤδη τῷ λιμῷ διαφθείρεσθαι, παρέδωκαν ἑαυτοὺς τοῖς πολεμίοις ἀμφὶ τοὺς τετρακισμυρίους ὄντες· καὶ καταλείψαντες τά τε ὅπλα καὶ τὰ χρήματα τὸν ζυγὸν ἅπαντες ὑπῆλθον· τοῦτο δὲ σημεῖον τῶν ὑπὸ χεῖρας ἐλθόντων ἐστί. Μετ' οὐ πολὺ δὲ τὰ αὐτὰ καὶ ὁ Πόντιος ὑπὸ Ῥωμαίων ἔπαθε, καὶ τὸν ζυγὸν ὑπῆλθον καὶ αὐτὸς καὶ οἱ σὺν αὐτῷ. *Ambr.*

I. (1) Quo tempore Romani ad extremum contra Samnites bellum egressi erant, fulmen in apertissimum locum illapsum, quinque milites occidit, signa duo violavit, arma denique multa partim incendit, partim infuscavit. (2) Jam fulmina (quæ a Græcis dicuntur κεραυνοί) deferuntur, effectui congruens nomen habentia. Sunt enim quædam fulmina κεραυνοί, seu vastationes quædam et mutationes præsentis status, atque res humanas in contrarium vertunt. (3) Fulminum quippe ignis in primis cogitur naturam suam immutare (sive is in æthere, sive infra lunam in sublimi est), quum ad infera fertur. Neque enim ignem fas est, si naturam suam sequatur, in terram devolvi, verum e terra ætherem versus vibrari debet : divini enim ignis in æthere fontes sunt. (4) Ejus rei documento est ille, quo nos utimur, communis ignis (sive id Promethei sive Vulcani donum sit), quum solvit vincula quibus tenebatur, atque per aera in supera ad suum congenerem fertur, qui universam mundi naturam circumplectitur. (5) Ergo ille ignis divinus et materia corruptibili carens, qui per aera vehitur, si quando in terram fertur, necessitate aliqua valida adductus, mutationes rerum conversionesque in pejus portendit. (6) Hujusmodi fere portentum quum etiam nunc contigisset, Romani, eo contempto, mox a Pontio Samnite conclusi in angustias sine exitu, ne fame omnes interirent, semet hostibus dediderunt, homines ad XL millia : relictis armis et impedimentis, jugum omnes subierunt. (7) Est enim hoc captivitatis signum. Verum paulo post et Pontius a Romanis similiter victus est, et sub jugum ipse cum exercitu missus.

II. (4) « Ἓν τοῦτό σε ἀξιοῦμεν ἤδη κείμενοι καὶ « τὸ μηδὲν ὄντες, μηδεμίαν ἡμῶν ὕβριν προσθεῖναι « ταῖς συμφοραῖς, μηδὲ βαρεῖ ποδὶ ταῖς ἀθλίαις ἐπεμ« βῆναι τύχαις.

« Οὐκ οἶδας, ὅτι πολλοὶ μὲν τῶν ἡμετέρων παῖ« δας ἐν τοῖς πολέμοις ἀπολωλέκασι, πολλοὶ δὲ ἀδελ« φοὺς, πολλοὶ δὲ φίλους; οἷς ἅπασι πῶς ἄκρατον

II. 1 « Utrum hoc te rogamus profligati jam et pene « intra mortuos amandati, nullam ne addas nostris « calamitatibus ignominiam, neque gravi pede fortunas « miseras proculces.

(2) « Ignoras nostrum multos interemptos in bellis « liberos, fratres, amicos? Jam vero nonne cunctis im« miti æstuabit eos indignatione, si quis eos prohibeat

« νομίζεις ἐπὶ τῶν σπλάγχνων ἀνθήσειν τὴν χολήν, « ἐὰν κωλύῃ τις αὐτοὺς τοσαύταις ψυχαῖς πολεμίων « τιμῆσαι τοὺς κατὰ γῆν, αἵπερ μόναι τῶν κατοι- « χομένων δοκοῦσιν εἶναι τιμαί; — (5) Φέρε δὴ κἂν « τοῦτο πεισθέντες ἢ βιασθέντες, ἢ ὅ τι δή ποτε πα- « θόντες, εἴξωσί γε καὶ ζῆν αὐτοὺς ἐάσωσιν, ἆρ' ἔτι « σοι δοκοῦσι καὶ τὰ χρήματα αὐτοὺς ἐάσειν ἔχειν, καὶ « μηδεμιᾶς πειραθέντας ἀσχημοσύνης, ὥσπερ ἥρωάς « τινας ἐπ' ἀγαθῷ τῆςδε τῆς γῆς φανέντας, ὁπότε δό- « ξειεν αὐτοῖς, ἀπελθεῖν, ἀλλ' οὐχ ὥσπερ θηρία περι- « χυθέντας διασπάσεσθαι ταῦτα λέγειν ἐπιβαλόμενον « ἐμέ; Οὐχ ὁρᾷς ὅτι καὶ τοὺς κυνηγοὺς οἱ θηρευταὶ « κύνες, ὅταν ἁλῷ θηρίον κατακλεισθὲν ὑπ' αὐτῶν εἰς « τὰ λίνα, περιίστανται, τὴν ἐπιβάλλουσαν μοῖραν « ἀπαιτοῦντες τῆς ἄγρας, καὶ ἐὰν μὴ μεταλάβωσιν « εὐθὺς αἵματος ἢ σπλάγχνων, ἀρράζουσιν ἑπόμενοι « καὶ σπαράττουσι τὸν κυνηγὸν, καὶ οὔτε διωκόμενοι « οὔτε παιόμενοι ἀπείργονται; » *Ambr.*

« totidem hostium animabus placare defunctos, quæ « solæ videntur mortuorum inferiæ? (3) Age vero, finge « eos vel mollitos, vel coactos, vel quovis modo im- « pulsos mihi cedere illisque vitam largiri, non putas « passuros rem quoque ab eis retineri? Nulloque malo « violatos, veluti heroas quosdam hinc terræ juvandæ « aliquando ostensos, cum visum erit abire? Nec potius « ferarum ritu circumventum me laceraturos, si hæc « ipsis suadere exordirer? (4) Nonne vides et canes ve- « naticos, postquam fera ipsis impellentibus in rete « compulsa est, circumstare venatorem petentes ut sibi « prædæ partem impertias? Quod nisi acceperint statim « aut cruorem aut viscera, in ipsum venatorem cer- « tatim involant, eumque lacerant, neque abacti neque « verberati abscedunt? »

III. — (6) Δι' ἡμέρας μὲν ὅλης ἀγωνιζόμενοι τῶν πόνων ἠνείχοντο· ἀφελομένου δὲ τοῦ σκότους τὴν γνῶσιν τῶν τε οἰκείων καὶ τῶν πολεμίων, πρὸς τοὺς οἰκείους χάρακας ἀπηλλάγησαν.

III. (1) Tota die certantes laborem toleraverunt : sed ubi jam tenebræ non sinebant suos ab hostibus discernere, in castra regressi sunt.

Ἄππιος Κλαύδιος περὶ τὰς θυσίας παρανομήσας τι ἀπετυφλώθη καὶ Καῖκος προσηγορεύθη· οὕτω γὰρ τοὺς τυφλοὺς Ῥωμαῖοι καλοῦσιν.

(2) Appius Claudius, ob sacra quædam violata, luminibus captus est dictusque *Cæcus*, quo vocabulo Romani luce orbatos designant.

Αἱ ἐντοίχιοι γραφαὶ ταῖς τε γραμμαῖς πάνυ ἀκριβεῖς ἦσαν καὶ τοῖς μίγμασιν ἡδεῖαι, παντὸς ἀπηλλαγμένον ἔχουσαι τοῦ καλουμένου ῥωποῦ τὸ ἀνθηρόν.

(3) Muro conclusa scriptura et litteris optime conformatis constabat, et odora mixtura suavis erat, et sine ullo cinno colorum florens.

Τὰς νουμηνίας οἱ Ῥωμαῖοι Καλάνδας καλοῦσι, τὰς δὲ διχοτόμους Νόννας, τὰς δὲ πανσελήνους Εἰδούς. *Ambr.*

(4) Quas Græci Νουμηνίας Romani *Calendas* dicunt, semiplenam lunam *Nonas*, plenilunium *Idus*.

(7) Τοῖς δὲ κατὰ μέσην ἀγωνιζομένοις τὴν φάλαγγα ἀσπάθητον οὖσαν καὶ λαγαρὰν, οἱ τῇδε τεταγμένοι συμπεσόντες ἐξέωσαν τῆς στάσεως.

(5) Adversus certantes media in phalange infrequente et laxa ii, qui hoc loco collocati fuerant, irruentes, abegerunt a statione.

Ὁ κατοικίδιός τε καὶ κλινοπετὴς πόλεμος ἐμάραινε τὴν ἀκμὴν τῆς πόλεως.

(6) Domesticum et morbosum bellum florem civitatis consumpsit.

Ἄνδρας ἱεραγωγοὺς καὶ ἱεραφορίᾳ τετιμημένους.

Φορᾶς ἀβούλου μεστὸς ἀνὴρ καὶ μανικὸν ἔχων τὸ τολμηρὸν, ἰδιογνωμονήσας καὶ ἐφ' ἑαυτῷ ποιήσας πάντα τοῦ πολέμου.

(7) Impetu inconsiderato elatus homo, immanique audacia præditus, omnia ipse secum deliberans, sibique cuncta belli consilia vindicans.

« Ἔπειτα σὺ τολμᾷς κατηγορεῖν τῆς τύχης ὡς κα- « κῶς τοῖς πράγμασι χρησαμένης, ἐπὶ περιτραπέντος « αὐτὴν καθίσας σκάφους; οὕτω σκαιὸς ἦν. »

(8) « Nunc tu re mala gesta fortunam audes incusare, « qui eam in subversa navi collocasti? Adeone stultus « erat? »

Μέλη τὰ μὲν θεραπείας ἔτι δεόμενα, τὰ δὲ τὰς οὐλὰς ἐφέλκοντα νεωστί. *Ambr.*

(9) Membrorum alia quidem cura egent, alia vero recentem cicatricem ducunt.

IV. (8) Ὅτι, φησὶ Διονύσιος, μιᾶς ἔτι μνησθήσομαι πράξεως πολιτικῆς, ἀξίας ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων ἐπαινεῖσθαι, ἐξ ἧς καταφανὲς ἔσται τοῖς Ἕλλησιν, ὅσον ἦν τὸ μισοπόνηρον ἐν τῇ Ῥώμῃ τότε, καὶ τὸ πρὸς τοὺς παραβαίνοντας τὰ κοινὰ νόμιμα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀμείλικτον. Γάιος Λαιτώριος, Μέργος ἐπίκλησιν, ἐπιφανὴς κατὰ γένος, καὶ κατὰ τὰς πολεμικὰς πράξεις οὐκ ἀγεννής, ἑνὸς τῶν ταγ-

IV. (1) Ego autem, ait Dionysius, exemplar unum præclaræ illius Romanorum indolis afferam, omnium laudibus dignissimum, ex quo Græcis ostendetur quanto odio illius temporis Romanis communium humanæ naturæ legum erat violatio. Caius Lætorius, Mergus cognomine, vir nobilis neque bellicis rebus expers, quum tribunus militum in bello Samnitico esset creatus, adolescentem quemdam ex suis contubernalibus, formæ decore

ματων χιλίαρχος ἀποδειχθεὶς ἐν τῷ Σαυνιτικῷ πολέμῳ, νεανίαν τινὰ τῶν ὁμοσκήνων διαφέροντα τὴν ὄψιν ἑτέρων, μέχρι μέν τινος ἔπειθεν ἑαυτῷ χαρίσασθαι τὴν τοῦ σώματος ὥραν ἑκόντα. Ὡς δὲ οὔτε δωρεαῖς οὔτε ἄλλῃ φιλανθρωπίᾳ τὸ μειράκιον ἡλίσκετο, κατέχειν τὴν ἐπιθυμίαν ἀδύνατος ὤν, βίαν προσφέρειν ἐβάλετο. Περιβοήτου δὲ τῆς ἀκοσμίας τοῦ ἀνδρὸς ἅπασι τοῖς ἐπὶ [τοῦ] στρατοπέδου γενομένης, κοινὸν ἀδίκημα τῆς πόλεως εἶναι νομίσαντες οἱ δήμαρχοι γραφὴν ἀποφέρουσι κατ' αὐτοῦ δημοσίᾳ, καὶ ὁ δῆμος ἁπάσαις ταῖς ψήφοις τοῦ ἀνδρὸς κατέγνω τίμημα δίκης ὁρίσας θάνατον, οὐκ ἀξιῶν εἰς ἐλεύθερα σώματα καὶ προπολεμοῦντα τῆς τῶν ἄλλων ἐλευθερίας τοὺς ἐν ταῖς ἄλλαις ὄντας ἀρχαῖς ὑβρίζειν τὰς ἀνηκέστους καὶ παρὰ φύσιν τοῖς ἄρρεσιν ὕβρεις. — *Vales. et Suid. s. v.* Γάιος Λαιτώριος.

V. — (9) Ἔτι δὲ τούτου θαυμασιώτερον ἔπραξαν οὐ πολλοῖς πρότερον χρόνοις, καίτοι περὶ δοῦλον σῶμα γενομένης τῆς ὕβρεως. Ἑνὸς γὰρ τῶν παραδόντων Σαυνίταις τὸ στρατόπεδον χιλιάρχων, καὶ ὑπὸ ζυγὸν ὑπελθόντων, Ποπλίου υἱὸς, ὡς ἐν πολλῇ καταλειφθεὶς πενίᾳ δάνειον ἠναγκάσθη λαβεῖν εἰς τὴν ταφὴν τοῦ πατρὸς, ὡς ἐρανισθησόμενος ὑπὸ τῶν συγγενῶν. Διαψευσθεὶς δὲ τῆς ἐλπίδος, ἀπήχθη πρὸς τὸ χρέος τῆς προθεσμίας διελθούσης, κομιδῇ νέος ὢν καὶ τῇ ὄψει ὡραῖος. Οὗτος τὰ μὲν ἄλλα ὑπηρετῶν, ὅσα δούλους δεσπόταις νόμος ἦν, ἠνείχετο· τὴν δὲ τοῦ σώματος ὥραν χαρίσασθαι κελευόμενος, ἠγανάκτει καὶ μέχρι παντὸς ἀπεμάχετο. Πολλὰς δὲ διὰ τοῦτο μαστίγων λαβὼν πληγὰς, ἐξέδραμεν εἰς τὴν ἀγορὰν, καὶ στὰς ἐπὶ μετεώρου τινὸς, ἔνθα πολλοὺς ἔμελλε τῆς ὕβρεως λήψεσθαι μάρτυρας, τήν τ' ἀκολασίαν τοῦ δανειστοῦ διηγήσατο καὶ τῶν μαστίγων τοὺς μώλωπας ὑπέδειξεν. Ἀγανακτήσαντος δὲ τοῦ δήμου, καὶ δημοσίας ὀργῆς ἄξιον ἡγησαμένου τὸ πρᾶγμα, ἀχθεὶς εἰς τὴν κρίσιν, κατηγορούντων τὴν εἰσαγγελίαν τῶν δημάρχων, ὦφλε θανάτου δίκην. Καὶ δι' ἐκεῖνο τὸ πάθος ἅπαντες οἱ δουλωθέντες πρὸς τὰ χρέα Ῥωμαῖοι νόμῳ κυρωθέντι τὴν ἀρχαίαν ἐλευθερίαν ἐκομίσαντο. *Vales. et Suidas s. v.* Γάιος Λαιτώριος.

VI. (10) Ἀξιῶν τὴν βουλὴν ὑπὲρ τῶν ἀπόρων καὶ κατάχρεων.

Αἱ νεοσφαγεῖς τῶν θυομένων σάρκες μέχρι τούτου διατελοῦσι τρέμουσαί τε καὶ παλλόμεναι, ἕως ἂν τὸ κατεχόμενον ἐν αὐταῖς συγγενὲς πνεῦμα βιασάμενον τοὺς πόρους ἅπαν ἐξαναλωθῇ. Τοῦτο σεισμῶν αἴτιον γίνεται καὶ τῇ Ῥώμῃ· ἅπασα γὰρ ὑπόνομος οὖσα μεγάλαις καὶ συνεχέσι τάφροις, δι' ὧν ὀχετεύεται τὸ ὕδωρ, καὶ πολλὰς ἀναπνοὰς στομάτων ἔχουσα, διὰ τούτων ἀνίησι τὸ κατακλεισθὲν πνεῦμα ἐν αὐτῇ· καὶ τοῦτό ἐστιν, ὃ κραδαίνει τε αὐτὴν καὶ σπαράττει τὴν ἐπιφάνειαν, ὅταν πολὺ καὶ βίαιον ἐναποληφθὲν εἵργηται. *Ambr.*

præstantem, principio quidem donis atque hujuscemodi delinimentis de stupro sollicitavit. (3) Sed postquam neque donis neque ulla alia corruptela juvenem capere potuisset, superatus libidinis impotentia, vim inferre adolescenti constituit. (4) Cujus sceleris fama quum celebris ac pervagata in exercitu fuisset, tribuni plebis hanc publicam civitati injuriam esse rati, Lætorio diem ad populum dixerunt, eumque populus Romanus universis suffragiis capitis damnavit, haudquaquam arbitratus ferendum esse, ut ingenui homines, qui pro reliquorum civium libertate in acie starent, fœdo ac pudendo viris injuriæ genere violarentur.

V. (1) Verum aliud longe admiratione dignius paulo antehac gesserant, ob injuriam ultam, tametsi servili corpori illatam. Adolescens quidam, Publii filius, unius e tribunis militaribus, qui se exercitumque omnem dederant Samnitibus, et sub jugum missi fuerant in maxima egestate derelictus, pecuniam fœnori accipere (ad celebrandum patris funus) coactus est, sperans propinquorum liberalitate se pope diem hoc ære alieno liberatum iri. (3) Verum spe sua frustratus, quum dies cessisset, adductus est in nexum juvenis, forma haud invenustus. (4) Is quum operas ac ministeria, quæcumque servos dominis præstare jus fasque est, creditori exhiberet, ferebat id moderate; sed quum stuprum juberetur pati, tum vere indignari cœpit et flagitium prorsus adspernatus est. (5) Cujus rei causa, verberibus a creditore laceratus, proripuit se in forum, stansque in sublimi loco libidinem crudelitatemque fœneratoris conquestus est, vibices verberum ostendens. (6) Plebs igitur atrocitate injuriæ commota, quum id facinus publica indignatione prosequeretur, accusatum a tribunis plebis creditorem capite damnavit. Atque ob hunc casum cuncti, qui ob res alienum nexi erant, lege lata soluti, pristinam libertatem recuperarunt.

VI. (1) Senatum rogans pro egenis atque ære alieno pressis

(2) Recentes victimarum carnes tamdiu tremunt et palpitant, donec in iis contentus socius spiritus patefactis sibi meatibus totus consumitur. (3) Ejusdem modi est Romæ terræ motus causa. (4) Quum enim tota urbs cuniculosa sit propter magnos continuosque canales, quibus aqua circumducitur, multaque respirationum ora habeant, per hæc spiritus conclusus erumpit : atque hic nimirum eam concutit, solique superficiens findit, si quando multus et vehemens intus cohibeatur.

Φρέγελλα, πόλις Ἰταλίας, ἣ τὸ μὲν ἀρχαῖον ἦν Ὀπικῶν, ἔπειτα Οὐολούσκων ἐγένετο. Τὸ ἐθνικὸν Φρεγελλανός, ὡς Διονύσιος ιϛ΄ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἀρχαιολογίας καὶ ἄλλοι πλεῖστοι. *Steph. Byz.* (VIII, 22.)

Μέντυρνα, πόλις ἐν Ἰταλίᾳ Σαυνιτῶν. Διονύσιος ἑκκαιδεκάτῳ. Τὸ ἐθνικὸν Μεντυρναῖος. *Steph. Byz.* (*Lib.* IX, 25.)

Αἴκαλον, φρούριον τῆς Ἰταλίας. Διονύσιος, ιϛ΄ Ῥωμαϊκῆς Ἀρχαιολογίας. *Steph. Byz.*

Ἰάποδες, ἔθνος Κελτικὸν πρὸς τῇ Ἰλλυρίᾳ. Διονύσιος ἑκκαιδεκάτῳ (?). *Steph. Byz.*

(1) *Fregella*, Italiæ civitas, initio Opicis ac postea Volscis subdita. *Fragellanus populus* dicitur a Dionysio (*Antiq. Rom* lib. XVI) et a plerisque aliis. *Steph. Byz.* (VIII, 22).

(2) *Menturna*, civitas in Italia Samnitum. Dionysius (Antiq. Rom. lib. XVI) sic appellat. *Menturnæus* a populo dicitur. *Steph. Byz.* (lib. IX, 25).

(3) *Æcalum*, Italiæ castellum. Dionysius (*Antiq. Rom.* XVI). *Steph. Byz.*

(4) *Japodes*, celtica gens juxta Illyriam. Dionysius (*Op. cit.* lib. XVI). *Steph. Byz.*

Excerpt. ex lib. XVII et XVIII.

EXCERPTA EX LIBRIS XVII et XVIII.

I. — (16, 11). Ὅτι ὁ Σαυνιτικὸς αὖθις ἀνερριπίσθη πόλεμος, ἀπὸ τοιαύτης αἰτίας ἀρξάμενος. Μετὰ τὰς σπονδάς, ἃς ἐποιήσαντο πρὸς τὴν Ῥωμαίων πόλιν οἱ Σαυνῖται, χρόνον ὀλίγον ἐπισχόντες, ἐπὶ Λευκανοὺς ἐστράτευσαν ὁμόρους ὄντας, ἔκ παλαιᾶς τινος ὁρμηθέντες ἔχθρας. Κατ' ἀρχὰς μὲν οὖν ταῖς ἑαυτῶν δυνάμεσι πιστεύοντες, οἱ Λευκανοὶ τόν [τε] πόλεμον διέφερον, ἐν ἁπάσαις δὲ μειονεκτοῦντες ταῖς μάχαις, καὶ πολλὰ μὲν ἀπολωλεκότες ἤδη χωρία, κινδυνεύοντες δὲ καὶ περὶ τῆς ἄλλης γῆς ἁπάσης, ἐπὶ τὴν Ῥωμαίων βοήθειαν ἠναγκάσθησαν καταφυγεῖν· συνειδότες μὲν ἑαυτοῖς ἐψευσμένοις, ἃς πρότερον ἐποιήσαντο πρὸς αὐτοὺς ὁμολογίας, ἐν αἷς φιλίαν συνέθεντο καὶ συμμαχίαν, οὐκ ἀπογνόντες δὲ συμπείσειν αὐτούς, ἐὰν ἐξ ἁπάσης τῆς πόλεως τοὺς ἐπιφανεστάτους παῖδας ὁμήρους ἅμα τοῖς πρεσβευταῖς ἀποστείλωσιν· ὅπερ καὶ συνέβη. (12) Ἀφικομένων γὰρ τῶν πρέσβεων καὶ πολλὰ δεομένων, ἥ τε βουλὴ δέχεσθαι τὰ ὅμηρα ἔγνω, καὶ τὴν φιλίαν πρὸς τοὺς Λευκανοὺς συνάψαι, καὶ ὁ δῆμος ἐπεκύρωσε τὰ ψηφισθέντα ὑπ' αὐτῆς. Γενομένων δὲ τῶν συνθηκῶν πρὸς τοὺς ἀποσταλέντας ὑπὸ τῶν Λευκανῶν ἄνδρας, οἱ πρεσβύτατοι Ῥωμαίων καὶ τιμιώτατοι, προχειρισθέντες ὑπὸ τῆς βουλῆς πρέσβεις, ἀπεστάλησαν ἐπὶ τὴν κοινὴν τῶν Σαυνιτῶν σύνοδον, δηλώσοντες αὐτοῖς ὅτι φίλοι καὶ σύμμαχοι Ῥωμαίων εἰσὶ Λευκανοί, καὶ τήν τε χώραν, ἣν ἔτυχον αὐτῶν ἀφῃρημένοι, παρακαλέσοντες ἀποδιδόναι, καὶ μηδὲν ἔτι πράττειν ἔργον πολεμίων, ὡς οὐ περιοψομένης τῆς Ῥωμαίων πόλεως τοὺς ἑαυτῆς ἱκέτας ἐξελαυνομένους ἐκ τῆς σφετέρας. *Ursin.*

II. (16, 13). Οἱ δὲ Σαυνῖται, τῶν πρέσβεων ἀκούσαντες, ἠγανάκτουν τε καὶ ἀπελογοῦντο· πρῶτον μὲν « οὐκ ἐπὶ τούτῳ πεποιῆσθαι λέγοντες τὰς περὶ τῆς « εἰρήνης ὁμολογίας, ἐπὶ τῷ μηδένα μήτε φίλον ἴδιον « ἡγήσασθαι μήτ' ἐχθρὸν, ἐὰν μὴ Ῥωμαῖοι κελεύωσιν· « ἔπειθ' ὅτι Λευκανοὺς οὐ πρότερον ἐποιήσαντο Ῥω« μαῖοι φίλους, ἀλλ' ἔναγχος πολεμίους ἤδη σφῶν ὄν« τας, πρόφασιν οὔτε δικαίαν οὔτ' εὐσχήμονα κατα« σκευαζόμενοι τοῦ καταλῦσαι τὰς σπονδάς. Ἀποκρι« νομένων δὲ τῶν Ῥωμαίων ὅτι τοὺς ὑπηκόους ὁμολο-

I. (1) Quum Samniticum bellum denuo excitatum fuit, ejus talis initii causa dicenda est. Post fœdus cum Romana civitate factum Samnites, brevi mora interposita, contra Lucanos finitimos, antiquo odio commoti, copias eduxerunt. (2) Principio igitur Lucani, viribus suis confidentes, bellum sustinebant; sed omnibus prœliis imminuti, et tunc perditis multis castellis et de reliqua agri parte periclitantes, ad Romanorum tutelam confugere coacti sunt. (3) Lucani autem conscii erant pactum cum Romanis ab ipsis fuisse fractum, quo prius cum illis amicitiam et fœdus constituerant. Tamen hos permovere non desperabant, si ex universa civitate nobilissimos pueros cum legatis obsides mitterent; et ita successit. (4) Legatis enim præsentibus vehementerque obsecrantibus, senatui obsides recipere placuit et amicitiam scribere cum Lucanis legatis : et populus hoc senatusconsultum ratum fecit. (5) Contractu autem concluso cum viris a Lucanis legatis, lecti a senatu qui inter Romanos et maxime provecti ætate et honoratissimi erant, in missionem ad commune Samnitum concilium profecti sunt, qui nuntiarent illis Lucanos socios amicosque populi Romani esse, monerentque Samnites ut ablatum iis agrum redderent, nihilque deinceps hostile facerent : neque enim Romanam urbem passuram eos, qui sibi supplices essent, e suis bonis expelli.

II (1) Samnites igitur, auditis legatis, indignati primum, ita se purgare cœperunt : « Pacem non ea condi« tione cum Romanis ab se compositam, nullum ut « hostem vel amicum, nisi quem ii jussissent, haberent. « Tum Lucanos non antea ad Romanorum amicitiam « accessisse, sed nuper, quum jam Samnitibus hostes « erant : quare neque justam neque decoram causam « esse Romanis violandi fœdus. (2) Ibi, quum Romani

« γήσαντας ἔσεσθαι καὶ ἐπὶ τούτῳ τῷ δικαίῳ καταλυ- « σαμένους τὸν πόλεμον ἅπαντα πείθεσθαι δεῖ τοῖς « παρειληφόσι τὴν ἀρχήν· καὶ εἰ μὴ ποιήσουσι τὰ κε- « λευόμενα ἑκόντες, πολεμήσειν αὐτοῖς ἀπειλούντων· » ἀφόρητον ἡγησάμενοι τὴν αὐθάδειαν τῆς πόλεως, οἱ Σαυνῖται τοὺς μὲν πρέσβεις ἐκέλευσαν ἀπαλλάττεσθαι παραχρῆμα· αὐτοὶ δὲ τὰ πρὸς τὸν πόλεμον ἐψηφίσαντο κοινῇ τε καὶ κατὰ πόλεις εὐτρεπίζεσθαι. *Ursin.*

III. (16, 14) Ἡ μὲν δὴ φανερὰ τοῦ Σαυνιτικοῦ πολέμου πρόφασις καὶ πρὸς ἅπαντας εὐπρεπὴς λέγεσθαι ἡ Λευκανῶν ἐγένετο βοήθεια τῶν καταφυγόντων ἐπ' αὐτούς· ὡς κοινὸν δή τι τοῦτο καὶ πάτριον ὂν ἔθος τῇ Ῥωμαίων πόλει, τοῖς ἀδικουμένοις καὶ καταφεύγουσιν ἐπ' αὐτὴν βοηθεῖν· ἡ δὲ ἀφανὴς καὶ μᾶλλον αὐτοὺς ἀναγκάζουσα διαλύεσθαι τὴν φιλίαν, ἡ τῶν Σαυνιτῶν ἰσχὺς πολλή τ' ἤδη γεγονυῖα, καὶ ἔτι πλείων γενήσεσθαι νομιζομένη, Λευκανῶν τε χειρωθέντων καὶ δι' αὐτοὺς τῶν προσοίκων, ἀκολουθήσειν ἔμελλε τά [τε] βαρβαρικὰ ἔθνη τὰ προσεχῆ τούτοις. Αἵ τε δὴ σπονδαὶ μετὰ τὴν ἄφιξιν τῶν πρεσβευτῶν εὐθὺς ἐλέλυντο, καὶ στρατιαὶ δύο κατεγράφοντο. *Ursin.; Cod. Turonensis* [*Tours*].

IV. (16, 15) Ὅτι Ποστόμιος ὁ ὕπατος, τῆς διαδοχῆς αὐτοῦ ἐγγισάσης, μέγα φρονῶν ἐφ' ἑαυτῷ τῆς τ' ἀξιώσεως τοῦ γένους ἕνεκα, καὶ ὅτι δετταῖς ὑπατείαις ἤδη κεκοσμημένος ἦν. Ἐφ' οἷς ὁ συνύπατος αὐτοῦ καταρχὰς μὲν ὡς ἀπελαυνόμενος τῶν ἴσων ἠγανάκτει, καὶ πολλάκις ἐπὶ τῆς βουλῆς τὰ δίκαια πρὸς αὐτὸν ἔλεγεν. Ὕστερον δὲ συγγνοὺς ἑαυτῷ κατά τε προγόνων ὄγκον καὶ φίλων πλῆθος, καὶ κατὰ τὰς ἄλλας δυνάμεις ἐλάττονα ἰσχὺν ἔχοντι· δημοτικὸς γὰρ ἦν καὶ τῶν νεωστὶ παρελθόντων εἰς γνῶσιν· εἶξε τῷ συνυπάτῳ καὶ παρεχώρησε τοῦ Σαυνιτικοῦ πολέμου τὴν ἡγεμονίαν. Πρῶτον μὲν δὴ τοῦτο διαβολὴν ἤνεγκε τῷ Ποστομίῳ κατὰ πολλὴν αὐθάδειαν γενόμενον· καὶ ἕτερον αὖθις ἐπὶ τούτῳ βαρύτερον ἢ ὡς κατὰ Ῥωμαίων ἡγεμόνα. Ἐπιλεξάμενος γὰρ ἐκ τῆς ἑαυτοῦ στρατιᾶς περὶ τοὺς δισχιλίους ἄνδρας εἰς τοὺς ἀγροὺς ἀπήγαγεν, οἷς ἄνευ σιδήρου δρυμὸν ἐκέλευσε κείρειν. Καὶ μέχρι πολλοῦ κατέσχε τοὺς ἄνδρας ἐν τοῖς ἀγροῖς, θητῶν ἔργα καὶ θεραπόντων ὑπηρετοῦντας. — (16) Τοσαύτῃ δὲ αὐθαδείᾳ πρὸ τῆς ἐξόδου χρησάμενος, ἔτι βαρύτερος ἐφάνη τοῖς κατ' αὐτὴν τὴν στρατείαν ἐπιτελεσθεῖσι, καὶ παρέσχε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ μίσους ἀφορμὰς δικαίου. Τὸν γὰρ ὑπατεύσαντα τῷ πρόσθεν ἐνιαυτῷ καὶ νικήσαντα Σαυνιτῶν τοὺς καλουμένους Πέντρους Φάβιον, τῆς βουλῆς ψηφισαμένης μένειν ἐπὶ τοῦ στρατοπέδου, καὶ τὴν ἀνθύπατον ἀρχὴν ἔχοντα πρὸς ταύτην τὴν μερίδα τῶν Σαυνιτῶν πολεμεῖν, γράμματα πέμπων ἐκχωρεῖν ἐκ τῆς Σαυνίτιδος ἐκέλευσεν, ὡς αὐτῷ μόνῳ τῆς ἡγεμονίας προσηκούσης. Καὶ πρὸς τοὺς ἀποσταλέντας ὑπὸ τῶν συνέδρων πρέσβεις, ἀξιοῦντας μὴ κωλύειν τὸν

« legati dicerent : Samnites subditos se olim confessos « atque ea lege belli finem deprecatos, opus esse omnia « mandata facere eorum, qui dominarentur; sin minus, « bellum esse exspectandum; » (3) intolerandam urbis superbiam rati, Samnites legatos finibus excedere quantocius jusserunt, deinde bellum parari et communibus opibus et in singulis Samnii urbibus decreverunt.

III. (1) Publica igitur hujus belli Samnitici causa et apud vulgus decora Lucanorum tutela dicebatur ab iis qui ad Romanos confugerant : quippe communis hic et patrius mos civitati Romanorum ferebatur, vexatis et supplicibus opitulandi. (2) Verum occulta causa, quæque magis eos impellebat ut amicitiam solverent, Samnitum potentia fuit, utique jam grandis et incrementum mox, ut videbatur, acceptura. (3) Victis enim Lucanis consequenterque aliis finitimis, barbaros quoque populos iis proximos in Samnitum potestatem venire necesse erat. Fœdus igitur post legatorum reditum statim rescissum est, et duo exercitus conscripti

IV. (1) Consul autem Postumius, recepta patris sui hæreditate, ingenti fasto tumebat, tum ob splendorem generis, tum ob geminum consulatum, quem gesserat. Quare collega ejus, quum præter jus suum deprimeretur, initio quidem ægre ferebat, ac sæpe in senatu de eo quærebatur. (2) Tandem vero quum se nobilitate et amicorum opibus et gratia inferiorem esse sentiret (quippe plebeius et novus homo publicæ opinioni gnotus), collegæ se submisit, eique belli Samnitici directionem concessit. (3) Ea res primum invidiam conflavit Postumio, ut homini valde arroganti ac superbo. Aliud deinde gravius quam pro populi Romani directore adjecit. (4) Selectos enim ex legionibus suis bis mille juvenes in agros suos ablegavit, et sine ferro saltum exscindere jussit; et longo tempore servilibus addictos operibus in agris detinuit. (5) Tanta igitur usus audacia, priusquam ad bellum procederet, gravioribus etiam factis in eo conducendo odiosior visus, magnaque tum senatui tum plebi odia merito provocavit. (6) Quum enim senatus decrevisset Fabium, qui consul anteriore anno fuerat, viceratque Samnites dictos Pentros, in castris permanere, alterius autem exercitum consulis, qui Samnitibus erat propinquior, contra hos progredi, Postumius litteris mandavit copias Romanas et hunc a Samnitum finibus retrocedere, quasi ipsi soli imperatori obedituras. (7) Quumque ad eum venissent a senatu missi legati, qui arbitrarentur nullo modo collegam ejus a castris removeri posse, neque evadere mandata ei commissa; superbum ac tyrannicum

ἀνθύπατον ἐπὶ τοῦ στρατοπέδου μένειν, μηδὲ ἀντιπράττειν τοῖς ἐψηφισμένοις ὑφ' ἑαυτῶν, ὑπερηφάνους καὶ τυραννικὰς ἔδωκεν ἀποκρίσεις· οὐ τὴν βουλὴν ἄρχειν ἑαυτοῦ φήσας, ἕως ἐστὶν ὕπατος, ἀλλ' αὐτὸν τῆς βουλῆς. Ἀπολύσας δὲ τοὺς πρέσβεις, ἐπὶ τὸν Φάβιον ἦγε τὴν στρατιὰν, ὡς εἰ μὴ βούλοιτο ἑκὼν παραχωρεῖν τῆς ἀρχῆς, τοῖς ὅπλοις προσαναγκάσων. Καταλαβὼν δὲ τοῦτον Κομινίῳ πόλει προσκαθήμενον, ἐξήλασεν ἐκ τοῦ στρατοπέδου κατὰ πολλὴν ὑπεροψίαν τῶν ἀρχαίων ἐθισμῶν καὶ δεινὴν ὑπερηφανίαν. Φάβιος μὲν αὐτοῦ εἴξας τῇ μανίᾳ τῆς ἡγεμονίας ἐξεχώρησεν. *Turon. Vales. et Suidas s. v.* Ποστόμιος.

V. — (16, 17) Ὅτι ὁ αὐτὸς Ποστόμιος πρῶτον μὲν τὸ Κομίνιον ἐκ πολιορκίας παραλαμβάνει, χρόνον οὐ πολὺν ἐν ταῖς προσβολαῖς διατρίψας· ἔπειτα Οὐενουσίαν πολυάνθρωπον, καὶ ἄλλας πόλεις πλείστας ὅσας, ἐξ ὧν μύριοι μὲν ἐσφάγησαν, ἑξακισχίλιοι δὲ καὶ διακόσιοι τὰ ὅπλα παρέδοσαν. Ταῦτα διαπραξάμενος, οὐχ ὅπως χάριτος ἢ τιμῆς τινος ἠξιώθη παρὰ τῆς βουλῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν προϋπάρχουσαν ἀξίωσιν ἀπέβαλεν. Ἀποστελλομένων γὰρ εἰς μίαν τῶν ἁλουσῶν ὑπ' ἐκείνου πόλεων, τὴν καλουμένην Οὐενουσίαν, δισμυρίων ἐποίκων, ἕτεροι τῆς ἀποικίας ᾑρέθησαν ἡγεμόνες· ὁ δὲ τὴν πόλιν ἐξελὼν καὶ τὴν γνώμην τῆς ἀποστολῆς τῶν κληρούχων εἰσηγησάμενος, οὐδὲ ταύτης ἄξιος ἐφάνη τῆς τιμῆς. — (18) Εἰ μὲν οὖν σώφρονι λογισμῷ τὰ συμβάντα ἤνεγκε, καὶ τὸ χαλεπὸν τοῦ συνεδρίου λόγων τε καὶ ἔργων χρηστῶν θεραπείαις ἐπράϋνεν, οὐδεμιᾶς ἂν ἔτι συμφορᾶς εἰς ἀτιμίαν φερούσης ἐπειράθη. Νῦν δὲ ἀγανακτῶν καὶ ἀντιχαλεπαίνων τάς τ' ὠφελείας ἃς ἔλαβεν ἐκ τῶν πολεμίων ἁπάσας τοῖς στρατιώταις ἐχαρίσατο, καὶ πρὶν ἀποσταλῆναι τὸν διάδοχον τῆς ἀρχῆς, ἀπέλυσεν ἀπὸ τῶν σημείων τὰς δυνάμεις, καὶ τελευτῶν ὃν οὔτε ἡ βουλὴ οὔτε ὁ δῆμος συνεχώρησεν αὐτῷ θρίαμβον ἀπὸ τῆς ἑαυτοῦ γνώμης κατήγαγεν. Ἐφ' οἷς ἅπασιν ἔτι μείζονος ἐξ ἁπάντων μίσους ἐκκαυθέντος, ἅμα τῷ παραδοῦναι τὴν ἀρχὴν τοῖς μετὰ ἑαυτὸν ὑπάτοις, εἰς δίκην ὑπάγεται δημοσίαν ὑπὸ δυεῖν δημάρχων. Καὶ κατηγορηθεὶς ἐν τῷ δήμῳ πάσαις ταῖς φυλαῖς καταχρίνεται, τίμημα τῆς εἰσαγγελίας ἐχούσης χρηματικὸν πέντε μυριάδας ἀργυρίου. *Vales. Turon.*

Φερεντῖνος, πόλις Σαυνιτῶν ἐν Ἰταλίᾳ. Τὸ ἐθνικὸν Φερεντανὸς λέγεται καὶ Φερέντιοι, ὡς Διονύσιος, ιζ' τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἀρχαιολογίας. *Steph. Byz.*

Μιλωνία, πόλις Σαυνιτῶν ἐπιφανεστάτη. Διονύσιος ιζ'. Τὸ ἐθνικὸν Μιλωνιάτης. *Steph Byz.* (*Lib.* X, 3.)

Νηκούια, πόλις Ὀμβρικῶν. Διονύσιος ἑπτακαιδεκάτῳ Ῥωμαϊκῆς Ἀρχαιολογίας. Τὸ ἐθνικὸν Νηκουιάτης. *Steph. Byz.* (*Lib.* X, 9.)

Ναρνία, πόλις Σαυνιτῶν, ἀπὸ τοῦ παραρρέοντος ποταμοῦ Νάρνου, ὡς Διοσύσιος ὀκτωκαιδεκάτῳ Ῥωμαϊκῆς Ἀρχαιολογίας. *Steph. Byz.* (*Lib.* X, 10.)

Ὀκρίκολα, πόλις Τυρρηνῶν. Διονύσιος ὀκτωκαιδεκάτῳ Ῥωμαϊκῆς Ἀρχαιολογίας. Τὸ ἐθνικὸν Ὀκρικολανός, ὡς ὁ αὐτός φησιν. *Steph. Byz.* (*Lib.* IX, 41.)

eis fecit responsum, (8) « quasi senatus ipsi, qui consul « erat, obedire deberet, ipse autem minime senatui. » (9) Dimissis deinceps legatis, exercitum adversus Fabium duxit ut, si forte nollet libenter a diretione militari discedere, eum armis cogeret. (10) Quumque Fabium invenisset urbem Cominium obsidentem, propulsit eum e castris, magno veterum morum contemptu et arrogantissima superbia. Fabius autem ejus dementiæ cedens, imperium abdicavit.

V. (1) Idem Postumius primo Cominium expugnat, brevi tempore in obsidione consumpto; deinde Venusiam, urbem populo frequentissimam, atque alias urbes plurimas, quarum decem millia hominum interfecta sunt, sex mille et ducenti arma in deditionem reddiderunt. (2) Hisce rebus gestis, nullam unquam gratiam aut honorem Postumius a senatu recepit, sed et pristinam dignitatem amisit. Nam quum deducerentur in unam urbium ab illo domitarum, Venusiam, viginti mille coloni, alii duces coloniæ lecti sunt; qui autem urbem in potestatem populi Romani redegerat, et de mittendis sortito colonis rogationem tulerat, ne hoc quidem honore dignus habitus est. (3) Quod si eum casum Postumius moderate tulisset, exasperatosque senatus animos dictis et factis mollibus sedavisset, nullam præterea calamitatem ignominiamve passus esset. (4) Nunc ille indignatus odioque pari restans, universam belli prædam militibus largitus est, et priusquam sibi succederetur, copias a signis dimisit; deinque ipsum triumphum, invito senatu, privata auctoritate duxit. (5) Quas omnes ob causas magis accenso omnium odio, simul ac succedentibus consulibus magistratum tradidit, dies ei dicitur a duobus tribunis : damnatoque apud populum a cunctis centuriis, lis æstimata est ducentis millibus nummorum.

(6) *Ferentinum,* Samnitum urbs in Italia; cujus gens *Ferentana* aut *Ferentii* dicitur (apud Dionys. *Antiq. Rom.* lib. XVIII) (Steph. Byz.).

(7) *Milonia,* clarissima Samnitum civitas : cujus incolæ *Milionatæ* appellantur, Dionys. lib. X, 3.

(8) *Necuia,* Umbriæ civitas, cujus incolæ Necuiatæ a Dionys. appellantur (*Antiq. Rom.* lib. X, 9).

(9) *Narnia,* Samnitum civitas; nomen a flumine Narno apud Dionys. (*Antiq. Rom.* lib. X, 10).

(10) *Ocricola,* Tyrrhenorum civitas, cujus incolæ *Ocricolani* appellantur in Dionys. (*Antiq. Rom.* lib. IX, 41).

EXCERPTA EX LIBRO XIX.

I. (17, 1). Ὅτι Κρότων πόλις ἐν Ἰταλίᾳ ἐστὶ καὶ Σύβαρις, ἀπὸ τοῦ παραρρέοντος ποταμοῦ οὕτως κληθεῖσα.

Ὅτε Λακεδαιμόνιοι Μεσήνην ἐπολέμουν, καὶ χῆρος ἀνδρῶν ἡ πόλις ἦν, δεομέναις ταῖς γυναιξὶ καὶ μάλιστα ταῖς ἐν ἀκμῇ παρθένοις μὴ περιιδεῖν τὰς μὲν ἀγάμους, τὰς δὲ ἀτέκνους γενομένας, ἐπέμποντό τινες ἀεὶ νέοι παραλλὰξ ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου τῆς μίξεως τῶν γυναικῶν ἕνεκα, καὶ συνῄεσαν αἷς ἐπιτύχοιεν· ἐκ τούτων γίνονται τῶν ἀδιακρίτων ἐπιμιξιῶν παῖδες, οὓς ἀνδρωθέντας οἱ Λακεδαιμόνιοι προεπηλάκιζον τά τε ἄλλα καὶ Παρθενίας προσηγόρευον. — (2) Στάσεως δὲ γενομένης, ἡττηθέντες οἱ παρθενίαι ἀναχωροῦσιν ἑκόντες ἐκ τῆς πόλεως· καὶ πέμψαντες εἰς Δελφοὺς, χρησμὸν ἔλαβον πλεῖν εἰς Ἰταλίαν, ἐξευρόντας δὲ χωρίον τῆς Ἰαπυγίας Σατύριον καὶ ποταμὸν Τάραντα, ἔνθ' ἂν ἴδωσι τράγον τῇ θαλάττῃ τέγγοντα τὸ γένειον, ἐκεῖ τοὺς βίους ἱδρύσασθαι. Πλεύσαντες δὲ τόν τε ποταμὸν ἐξεῦρον, καὶ κατά τινος ἐρινεοῦ πλησίον τῆς θαλάττης πεφυκότος ἄμπελον ἐθεάσαντο κατακεχυμένην, ἐξ ἧς τῶν ἐπιτράγων τις καθειμένος ἥπτετο τῆς θαλάττης. Τοῦτο ὑπολαβόντες εἶναι τὸν τράγον, ὃν προεῖπεν αὐτοῖς ὁ θεὸς ὄψεσθαι τέγγοντα τὸ γένειον τῇ θαλάττῃ, αὐτοῦ μένοντες ἐπολέμουν Ἰάπυγας, καὶ ἱδρύονται τὴν ἐπώνυμον τοῦ ποταμοῦ Τάραντος πόλιν *Ambr.*

I. (1) Croto civitas Italiæ est; Sybaris item, quæ nomen a præterlabente fluvio tale accepit.

(2) Quum Lacedæmonii Messenam bello persequerentur, Spartaque viris careret, rogatu matronarum præcipueque puberum virginum, ne sinerent se quidem innuptas, illas vero steriles, submittebantur jugiter aliquot juvenes alternatim e castris, qui consuetudine mulierum uterentur; atque hi rem habebant cum iis, quæ forte occurrebant. (3) Ex his incertis nuptiis nascuntur liberi qui, postquam adoleverunt, cum vario ludibrio a Lacedæmoniis habebantur, tum etiam *Parthenii* vocitabantur. (4) Seditione excitata, victi Parthenii sponte ex urbe secesserunt; missaque Delphos legatione, oraculum redditum est, ut in Italiam navigarent; atque ubi ad locum Iapygiæ Satyrium fluviumque Taranta viderint caprum mari barbam tingentem, ibi coloniam conderent. (5) Itaque cursu navali fluvium nacti sunt; caprificoque juxta mare surgenti vitem observarunt circum volutam, ex quo carbunculus demissus mare tangebat. (6) Hunc existimantes caprum, quem illis Deus prædixerat, tingentem mari barbam, ibi subsistentes, Iapygibus bello victis, fundant urbem Tarentum sub cognomine fluvii.

II. (17, 3) Ἀρτήμιδης ὁ Χαλκιδεὺς λόγιον εἶχεν, ἔνθ' ἂν εὕρῃ τὸν ἄρρενα ὑπὸ τῆς θηλείας ὀπυιόμενον, αὐτόθι μένειν καὶ μηκέτι προσωτέρω πλεῖν· πλεύσας δὲ περὶ τὸ Παλλάντιον τῆς Ἰταλίας, καὶ ἰδὼν ἄμπελον [ἐρινεῷ περιπεπλεγμένην, καὶ ἐννοήσας θήλειαν μὲν εἶναι τὴν ἄμπελον], ἄρρενα δὲ τὸν ἐρινεὸν, ὀχείαν δὲ τὴν πρόσφυσιν, τέλος ἔχειν τὸν χρησμὸν ὑπέλαβε· καὶ τοὺς κατέχοντας τὸν τόπον βαρβάρους ἐκβαλὼν οἰκεῖ. Ῥήγιον ὁ τόπος καλεῖται, εἴθ' ὅτι σκόπελος ἦν ἀπορρὼξ, εἴθ' ὅτι κατὰ τοῦτον ἡ γῆ τὸν τόπον ἐρράγη καὶ διέστησεν ἀπὸ τῆς Ἰταλίας τὴν ἀντικρὺ Σικελίαν, εἴτε ὑπ' ἀνδρὸς δυνάστου ταύτην ἔχοντος τὴν προσηγορίαν. *Ambr.*

II. (1) Artimedi Chalcidensi oraculum editum erat, ubi vidisset masculum cum femina unitum, ibi uti maneret, nec longius navigaret: navi autem prope Italiæ Pallantium stante, vitem conspexit *caprifico similiter complexam.* (2) Sic feminam indicavit vitem, masculum caprificum, coitum adhæsionem, finemque adeo oraculo impositum. (3) Rhegium locus vocatur, sive quia scopulus erat abruptus, sive quia in ea vicinia tellus scissa est, separataque Italia ab adversa Sicilia, sive quia ab aliquo loci dynasta nomen acceperit.

III. (17, 4) Λευκίππῳ τῷ Λακεδαιμονίῳ πυνθανομένῳ, ὅπου πεπρωμένῳ αὐτῷ εἴη κατοικεῖν καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν, ἔχρησεν ὁ θεὸς πλεῖν μὲν εἰς Ἰταλίαν, γῆν δὲ οἰκίζειν, εἰς ἣν ἂν καταχθέντες ἡμέραν καὶ νύκτα μείνωσι· καταχθέντος δὲ τοῦ στόλου περὶ Καλλίπολιν ἐπίνειόν τι τῶν Ταραντίνων, ἀγασθεὶς τοῦ χωρίου τὴν φύσιν ὁ Λεύκιππος πείθει Ταραντίνους συγχωρῆσαί σφισιν ἡμέραν αὐτόθι καὶ νύκτα ἐναυλίσασθαι. Ὡς δὲ πλείους ἡμέραι διῆλθον ἀξιούντων αὐτοὺς ἀπιέναι τῶν Ταραντίνων, οὐ προσεῖχεν αὐτοῖς τὸν νοῦν ὁ Λεύκιππος, παρ' ἐκείνων εἰληφέναι λέγων τὴν γῆν καθ' ὁμολογίας εἰς ἡμέραν καὶ νύκτα·

III (1) Leucippo Lacedæmonio roganti ubinam fata decernerent sedem condere sibi et sociis, respondit Deus in Italiam naves dirigeret, coloniam ibi construeret, ubi diem itemque noctem conducti mansissent. (2) Classem prope Callipolim quum appulissent ad navale Tarentinorum, miratus loci bonitatem Leucippus, impetrat a Tarentinis jus sibi et suis ibi diem itemque noctem morandi. (3) Verum pluribus jam diebus transactis, hortantibus ad discessum Tarentinis, mentem eos ad non direxit Leucippus, aitque se ab iis sponsione accepisse eam terram die et nocte incolendam: (4) quare quamdiu alterutrum esset, nolle se abscedere. Tarentini, ubi se

ἕως δὲ ἂν ᾖ τούτων θάτερον, οὐ μεθήσεσθαι τῆς γῆς. Μαθόντες δὴ παρακεκρουσμένους ἑαυτοὺς, οἱ Ταραντῖνοι συγχωροῦσιν αὐτοῖς μένειν. *Ambr.*

IV. (17, 5) Ἄκραν τῆς Ἰταλίας Ζεφύριον οἱ Λοκροὶ κατοικήσαντες, Ζεφύριοι ὠνομάσθησαν.

Μένειν αὐτὸν ἐγνώκεσαν ἐφ' ᾧ ἦν τόπῳ, καὶ τὸν ἐκεῖθεν ῥέοντα πόλεμον ἀνέχειν.

Εἰς ὕλας καὶ φάραγγας καὶ τραχῶνας ὀρεινοὺς διεσκεδάσθησαν.

(6) Ταραντῖνός τις ἀνὴρ Αἰνησίας καὶ περὶ πάσας τὰς ἡδονὰς ἀσελγὴς ἀπὸ τῆς ἀκολάστου καὶ κακῶς δημοσιευθείσης ἐν παισὶν ὥρας ἐπεκαλεῖτο Θαΐς.

Τὸ πλῆθος ἀνδρολογήσαντες ἀπῆεσαν.

Οἱ σπερμολογώτατοι τῶν κατὰ τὴν πόλιν ἀναγωγότατοι. *Ambr.*

V. (17, 7) Ὅτι Ποστόμιος πρέσβυς ἐστάλη πρὸς Ταραντίνους· καί τινα αὐτοῦ διεξιόντος λόγον οὐχ ὅπως προσεῖχον αὐτῷ τὴν διάνοιαν ἢ λογισμοὺς ἐλάμβανον οἱ Ταραντῖνοι σωφρόνων ἀνθρώπων καὶ περὶ πόλεως κινδυνευούσης βουλευομένων· ἀλλ' εἴ τι μὴ κατὰ τὸν ἀκριβέστατον τῆς Ἑλληνικῆς διαλέκτου χαρακτῆρα ὑπ' αὐτοῦ λέγοιτο παρατηροῦντες ἐγέλων· καὶ πρὸς τὰς ἀνατάσεις ἐτραχύνοντο, καὶ βάρβαρον ἀπεκάλουν, καὶ τελευτῶντες ἐξέβαλλον ἐκ τοῦ θεάτρου. Ἀπιόντων δὲ αὐτῶν, εἷς τῶν ἐφεστηκότων ἐν τῇ παρόδῳ Ταραντίνων, Φιλωνίδης ὄνομα (1), σπερμολόγος ἄνθρωπος, ὃς ἀπὸ τῆς οἰνοφλυγίας, ᾗ παρὰ πάντα τὸν βίον ἐκέχρητο, προσηγορεύετο Κοτύλη, μεστὸς ὢν ἔτι τῆς χθιζῆς μέθης, ὡς ἐγγὺς ἦσαν οἱ πρέσβεις, ἀνασυράμενος τὴν ἀναβολὴν, καὶ σχηματίσας ἑαυτὸν, ὡς αἴσχιστον ὀφθῆναι, τὴν οὐδὲ λέγεσθαι πρέπουσαν ἀκαθαρσίαν κατὰ τῆς ἱερᾶς ἐσθῆτος τοῦ πρεσβευτοῦ κατεσκέδασε. — (8) Γέλωτος δὲ καταρραγέντος ἐξ ὅλου τοῦ θεάτρου, καὶ συγκροτούντων τὰς χεῖρας τῶν ἀγερωχοτάτων, ἐμβλέψας εἰς τὸν Φιλωνίδην ὁ Ποστόμιος εἶπεν· « Δεχόμεθα τὸν οἰωνὸν, « ὦ σπερμολόγε ἄνθρωπε, ὅτι καὶ τὰ μὴ αἰτούμενα « δίδοτε ἡμῖν. » Ἔπειτα εἰς τὸν ὄχλον ἐπιστραφεὶς καὶ τὴν ὑβρισμένην ἐσθῆτα δεικνὺς, ὡς ἔμαθεν ἔτι πλείονα γινόμενον ἐξ ἁπάντων τὸν γέλωτα, καὶ φωνὰς ἤκουσεν ἐνίων ἐπιχαιρόντων καὶ τὴν ὕβριν ἐπαινούντων· « Γελᾶτε, ἔφησεν, ἕως ἔξεστιν ὑμῖν, ἄνδρες « Ταραντῖνοι, γελᾶτε· πολὺν γὰρ τὸν μετὰ ταῦτα « χρόνον κλαύσεσθε. » Ἐκπικρανθέντων δέ τινων πρὸς τὴν ἀπειλήν· « Καὶ ἵνα γε μᾶλλον, ἔφησεν, ἀγανακτή- « σητε, καὶ τοῦθ' ὑμῖν λέγομεν, ὅτι πολλῷ τὴν ἐσθῆτα « ταύτην αἵματι ἐκπλυνεῖτε. » Ταῦτα οἱ τῶν Ῥωμαίων πρέσβεις ὑβρισθέντες ὑπὸ τῶν Ταραντίνων ἰδίᾳ

fraude victos senserunt, manendi facultatem largiti sunt.

IV. (1) Extremitatem Italiæ Zephyrium Locri colonia munierunt, et Zephyrii vocati sunt.

(2) Manere eum permiserunt in loco ubi erat, et bellum quod inde imminebat, sustinere.

(3) Silvis et vallibus et montanis salebris dissipati sunt.

(4) Ænesias, Tarentinus quidam, vir in omnem voluptatem projectus, propter incontinentiam et turpiter publicatam jam inter pueros formam, agnomen Thaidis sortitus erat.

Dilectu ex plebe habito, discesserunt.

Vilissimi et petulantissimi urbem habitantium.

V. (1) Postumius Tarentum in legationem profectus est; apud cives cum verba faceret, hi quidem adeo mentem non advertebant, neque digne sobriis hominibus et periclitante urbe consilia præ se ferebant; ut immo si quid a legato præter accuratissimas Hellenicæ linguæ leges diceretur, id observantes irriderent; et quoties ad dicendum surgeret, toties moleste ferrent, eumque barbarum appellarent, et denique theatro ejicerent. (2) Abeunte cum sociis legato, Tarentinorum quidam, qui in transitu adstabat, Philonides nomine, vir garrulus et ob perpetuam, cui erat obnoxius, ebrietatem *Cotyla* appellatus : madidus adhuc hesterno vino, ubi legati prope accesserunt, retracto amictu, seque ad turpissimam speciem composito, pudendam dictu spurcitiam sacris Postumii vestibus adspersit. (3) Risum tollente universo theatro, plausuque manuum petulantissimo quoque approbante; spectans Postumius Philonidem : « Accipimus, « inquit, omen, o garrule! Quod etiam non postulata « nobis ultro datis. » (4) Deinde ad turbam conversus deshonestamque vestem ostentans, ut cognovit pleniorem undique excitari risum, audivitque voces ea re gaudentium, ignominiamque impactam collaudantium : (5) « Ridete, ait, quantum vobis licet, Tarentini : diu enim « deinceps flebitis ». (6) Eas minas ferentibus aliquot : « Ut gravius, addit, indignemini, aio etiam fore ut vos « hanc vestem multo sanguine abluatis. » (7) His contumeliis publice privatimque acceptis, edictoque quod

(1) Φιλωνίδης τις Ταραντῖνος σπερμολόγος ἄνθρωπος, ὃς ἀπὸ τῆς οἰνοφλυγίας, ᾗ παρὰ πάντα τὸν βίον ἐκέχρητο, προσηγορεύετο Κοτύλη, ἰδὼν τοὺς Ῥωμαίων πρέσβεις διιόντας ἀνασυράμενος τὴν περιβολὴν καὶ σχηματίσας ἑαυτὸν, ὡς αἴσχιστον ὀφθῆναι, τὴν οὐδὲ λέγεσθαι πρέπουσαν ἀκαθαρσίαν κατὰ τῆς ἱερᾶς ἐσθῆτος τοῦ πρεσβευτοῦ κατεσκέδασεν. Ἀνθ' ὧν οὐ μεμπτὰς δίκας ἔτισαν οἱ Ταραντῖνοι. *Ambr.*

τε καὶ δημοσίᾳ, καὶ ταύτας τὰς φωνὰς ἐπιθεσπίσαντες, ἀπέπλευσαν ἐκ τῆς πόλεως. *Ursin.*

VI. (17, 9) Ἄρτι δὲ Αἰμιλίου Βαρβούλα ἐπίκλησιν τὴν ἀρχὴν παρειληφότος, παρῆσαν οἱ σὺν τῷ Ποστομίῳ πεμφθέντες εἰς τὸν Τάραντα πρέσβεις, ἀπόκρισιν μὲν οὐδεμίαν φέροντες, τὰς δὲ ὕβρεις ἃς ἦσαν ὑβρισμένοι πρὸς αὐτῶν διεξιόντες, καὶ τὴν ἐσθῆτα τοῦ Ποστομίου πίστιν τῶν λόγων παρεχόμενοι. Ἀγανακτήσεως δὲ μεγάλης ἐξ ἁπάντων γενομένης, συναγαγόντες τὴν βουλὴν οἱ περὶ τὸν Αἰμίλιον ὕπατοι, τί χρὴ πράττειν ἐσκόπουν, ἕωθεν ἀρξάμενοι μέχρι δύσεως ἡλίου· καὶ τοῦτο ἐποίησαν ἐφ' ἡμέρας συχνάς. — (10) Ἦν δ' ἡ ζήτησις οὐχ ὑπὲρ τοῦ λελῦσθαι τὰς περὶ τῆς εἰρήνης ὁμολογίας ὑπὸ τῶν Ταραντίνων· τοῦτο γὰρ ἅπαντες ὡμολόγουν· ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ χρόνου τῆς ἀποσταλησομένης ἐπ' αὐτοὺς στρατιᾶς. Ἦσαν γάρ τινες οἱ παραινοῦντες μήπω τοῦτον ἀναλαμβάνειν τὸν πόλεμον, ἕως Λευκανοί τ' ἀφεστήκασι, καὶ Βρέττιοι, καὶ τῶν Σαυνιτῶν πολὺ καὶ φιλοπόλεμον ἔθνος, καὶ Τυρρηνία παρ' αὐταῖς οὖσα ταῖς θύραις ἔτι ἀχείρωτος ἦν· ἀλλ' ὅταν ὑποχείρια γένηται τάδε τὰ ἔθνη, μάλιστα μὲν ἅπαντα, εἰ δὲ μή γε τὰ πρὸς ἀνατολὰς καὶ πλησίον τοῦ Τάραντος κείμενα. Τοῖς δὲ τἀναντία τούτοις ἐφαίνετο συμφέρειν μηδὲ τὸν ἐλάχιστον χρόνον ἀναμένειν, ἀλλ' ἐπιψηφίζειν τὸν πόλεμον ἤδη. Καὶ ἐπεὶ τὰς γνώμας ἔδει διαριθμεῖσθαι, πλείους ἐφάνησαν οὗτοι τῶν ἀναβάλλεσθαι τὸν πόλεμον εἰς ἑτέρους καιροὺς παραινούντων. Καὶ ὁ δῆμος ἐπεκύρωσε τὰ δόξαντα τῇ βουλῇ. [Ζήτει ἐν τῷ περὶ Στρατηγημάτων] *Ursin.*

VII. (17, 11) ... Φύσιν ἔχουσι τοῖς μὲν διασῶσαι τὰ ἑαυτῶν ἀγαθὰ βουλομένοις οἱ περὶ τὸν αὐτὸν ἀναστρεφόμενοι τόπον οἰωνοὶ σχολαιοτέρᾳ τῇ πτήσει πρὸς ἀγαθοῦ εἶναι συμβόλου· τοῖς δὲ τῶν ἀλλοτρίων ἐφιεμένοις οἱ τὴν ἐπίτομον καὶ ταχεῖαν ὁρμὴν ἔχοντες εἰς τὰ πρόσω· οὗτοι μὲν γὰρ πορισταί τε καὶ θηρευταὶ τῶν οὐχ ὑπαρχόντων εἰσὶν, ἐκεῖνοι δὲ ἐπίσκοποι καὶ φύλακες τῶν παρόντων. *Ambr.*

(12) Ἅπασαν τὴν πολεμίαν διεξῄει, ἀρούρας τε ἀκμαῖον ἤδη τὸ σιτικὸν μέρος ἐχούσας πυρὶ διδοὺς καὶ δένδρα καρποφόρα κείρων.

Παραπλήσιόν τι πάσχουσιν αἱ δημοκρατούμεναι πόλεις τοῖς πελάγεσιν· ἐκεῖνά τε γὰρ ὑπὸ τῶν ἀνέμων ταράττεται φύσιν ἔχοντα ἠρεμεῖν, αὗταί τε ὑπὸ τῶν δημαγωγῶν κυκῶνται, μηδὲν ἐν ἑαυταῖς ἔχουσαι κακόν. *Ambr.*

VIII. (17, 13) Τῶν Ταραντίνων βουλομένων ἐκ τῆς Ἠπείρου Πύρρον μετακαλεῖν ἐπὶ τὸν κατὰ Ῥωμαίων πόλεμον, καὶ τοὺς κωλύοντας ἐξελαυνόντων, Μέτων τις καὶ αὐτὸς Ταραντῖνος, ἵνα τύχοι προσοχῆς καὶ διδάξειεν αὐτοὺς, ὅσα μετὰ τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας εἰς πόλιν ἐλευθέραν καὶ τρυφῶσαν εἰσελεύσεται, συγκαθημένου τοῦ πλήθους, παρῆν εἰς τὸ θέατρον ἐστεφανωμένος ὥσπερ ἐκ συμποσίου, παιδίσκην

diximus veluti vaticino, Romani legati maritimo itinere Tarento excesserunt.

VI. (1) Sub initiis consulatus concessi Æmilio cognomento *Barbulæ* aderant ad urbem legati missi Tarentum cum Postumio, nullum quidem responsum ferentes, verum quas passi erant contumelias narrantes, et Postumii vestem talium rerum testem exhibentes. (2) Indignatione omnium coorta, consul Æmilius et ejus collega, coacto senatu, quid faciendum esset quærebant, ab ortu usque ad solis occasum perstantes; quod multis continuisque diebus insecuti sunt. (3) Quærebatur autem num conditiones pacis a Tarentinis ruptæ fuissent, id enim nemini dubium erat, sed quo tempore exercitus in eos foret mittendus. (4) Quibusdam enim videbatur bellum ejusmodi non esse capessendum, quamdiu Lucani Brutiique, et frequens bellicosaque gens Samnitum rebellarent; nec non Etruria in urbis portis sita indomita esset; sed cum hi populi submissi facti, omnes utique; sin minus, certe orientales et Tarentinis finitimi. (5) Aliis contraria expedire videbantur, nihilque temporis interponendum, at bellum protinus esse declarandum. (6) Igitur, quum suffragia numerari debuerunt, plures comperti sunt hanc sententiam ferentes, quam qui bellum in alia tempora rejiciendum censebant. Populus vero senatusconsultum auctoritate sua comprobavit.

Quære in capitulo de Stratagematibus.]

VII. (1) [Illæ augurales aves] ita natæ sunt ut iis, qui bona sua volunt conservare, fausta signa edant; iis vero, qui alienæ rei inhiant, eæ contra aves rapido citatoque volatu procul abeunt. Hæc quippe auguria parant venanturque opes quæ deficiunt; illæ autem attentæ sunt custodes rerum possessarum.

(2) Hosticum universum concursabat, agrosque messe jam albente onustos incendebat et frugiferas arbores succidebat.

(3) Simile quid maribus patiuntur liberæ civitates; nam et illa ventis agitantur, licet natura quieta; et hæ ab demagogis permiscentur, quamvis per se nihil improbum habeant.

VIII. (1) Tempore quo Tarentini ex Epiro Pyrrhum volebant accire, belli contra Romanos causa, et hujus sententiæ adversarios repellebant, Meton quidam et ipse Tarentinus, ut attentionem sibi faceret, doceretque cives quid cum regia potestate in urbem liberam et felicem venturum esset; sedente universo populo, venit in thea-

παρειληφὼς αὐλητρίδα κωμαστικὰ μέλη προσαυλοῦσαν. (14) Διαλυθείσης δὲ τῆς ἁπάντων σπουδῆς εἰς γέλωτα, καὶ τῶν μὲν ᾄδειν αὐτὸν κελευόντων, τῶν δὲ ὀρχεῖσθαι, περιβλέψας κύκλῳ καὶ τῇ χειρὶ διασημήνας ἡσυχίαν αὐτῷ παρασχεῖν, ἐπειδὴ κατέστειλε τὸν θόρυβον· « Ἄνδρες, ἔφη, πολῖται, τούτων, ὧν « ἐμὲ ποιοῦντα ὁρᾶτε νῦν, οὐδὲν ὑμῖν ἐξέσται ποιεῖν, « ἐὰν βασιλέα καὶ φρουρὰν εἰς τὴν πόλιν εἰσελθεῖν « ἐάσητε. » Ὡς δὲ κινουμένους καὶ προσέχοντας εἶδε πολλοὺς καὶ κελεύοντας λέγειν, σώζων ἔτι τὸ προσποίημα τῆς κραιπάλης τὰ συμβησόμενα αὐτοῖς ἠριθμεῖτο κακά. Ἔτι δὲ αὐτοῦ λέγοντος, οἱ τῶν κακῶν αἴτιοι συλλαβόντες αὐτὸν κατὰ κεφαλὴν ἐξωθοῦσιν ἐκ τοῦ θεάτρου. *Ambr.*

trum, veluti e convivio coronatus, adolescentulam complexus tibicinam amatoria carmina ad tibiam canentem. (2) Ibi omnium studiis solutis in risum, atque aliis eum canere jubentibus, aliis saltare, circumspiciens manuque silentium indicans, postquam tumultum composuit: (3) « Cives, ait, quæ modo, me facientem cernitis, « ea vobis facere non licebit, si regem ejusque præsidium « in urbem receperitis. » (4) Quumque commotos sibique attentos videret multos audiendique cupidos, retenta crapulæ allegoria, eventura illis mala edisserebat. Verum eum loqui pergentem, pravitatis ejus auctores comprehensum obtorto collo, theatro extruserunt.

IX. (17, 15) « Βασιλεὺς Ἠπειρωτῶν Πύρρος, « βασιλέως Αἰακίδου υἱός, χαίρειν Ποπλίῳ Οὐαλερίῳ « τῷ Ῥωμαίων ὑπάτῳ. Πεπύσθαι μὲν εἰκός σε παρ' « ἑτέρων, ὅτι πάρειμι μετὰ τῆς δυνάμεως Ταραντίνοις τε καὶ τοῖς ἄλλοις Ἰταλιώταις ἐπικαλεσαμένοις « βοηθήσων· καὶ μηδὲ ταῦτα ἀγνοεῖν, τίνων τε ἀν« δρῶν ἀπόγονός εἰμι, καὶ τίνας αὐτὸς ἀποδέδειγμαι « πράξεις, καὶ πόσην δύναμιν ἐπάγομαι καὶ ὡς τὰ « πολέμια ἀγαθήν. Οἴομαι δέ σε τούτων ἕκαστον « ἐπιλογιζόμενον μὴ περιμένειν, ἕως ἂν ἔργῳ καὶ « πείρᾳ μάθῃς τὴν κατὰ τοὺς ἀγῶνας ἡμῶν ἀρετήν, « ἀλλ' ἀποστάντα τῶν ὅπλων χωρεῖν ἐπὶ τοὺς λόγους, « συμβουλεύω τέ σοι, περὶ ὧν ὁ Ῥωμαίων δῆμος « διαφέρεται πρὸς Ταραντίνους, ἢ Λευκανοὺς ἢ Σαυ« νίτας, ἐμοὶ τὴν διάγνωσιν ἐπιτρέπειν· διαιτήσω « γὰρ ἀπὸ παντὸς τοῦ δικαίου τὰ διάφορα, καὶ πα« ρέξω τοὺς ἐμαυτοῦ φίλους ἁπάσας τὰς βλάβας ἀπο« τίνοντας, ἃς ἂν αὐτῶν ἐγὼ καταγνῶ. — (16) Ὀρ« θῶς δὲ ποιήσετε καὶ ὑμεῖς βεβαιωτὰς παρασχόντες « ὑπὲρ ὧν ἂν ἐκείνων τινὲς ἐπικαλῶσιν, ὅτι τὰ κρι« θέντα ὑπ' ἐμοῦ φυλάξετε κύρια. Ταῦτα ποιοῦσι « μὲν ὑμῖν εἰρήνην ἐπαγγέλλομαι παρέξειν, καὶ φίλος « ἔσεσθαι, καὶ ἐφ' οὓς ἄν με παρακαλῆτε πολέμους « προθύμως βοηθήσειν· μὴ ποιοῦσι δὲ οὐκ ἂν ἐπιτρέ« ψαιμι χώραν συμμάχων ἀνδρῶν ἐξερημοῦν, καὶ « πόλεις Ἑλληνίδας ἀναρπάζειν, καὶ σώματα ἐλεύ« θερα λαφυροπωλεῖν, ἀλλὰ κωλύσω τοῖς ὅπλοις, « ἵνα παύσησθε ἤδη ποτὲ ἄγοντες καὶ φέροντες ὅλην « Ἰταλίαν, καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ὡς δούλοις ἐντρυ« φῶντες. Ἐκδέξομαι δὲ τὰς σὰς ἀποκρίσεις μέχρι « δεκάτης ἡμέρας· περαιτέρω γὰρ οὐκ ἂν ἔτι δυναί« μην. » *Ambr.*

IX. (1) « Epirotarum rex Pyrrhus, regis Æacidis filius, « Publio Valerio, Romanorum consuli, salutem. Credo « te, uti par est, ab aliis audisse, me cum exercitu adesse « in auxilium vocatum a Tarentinis reliquisque Italio« tis. (2) Neque te ignorare arbitror, et quorum vi« rorum sim ortus genere et quas ipse res gesserim, « quantumque exercitum quamque bello strenuum « mecum duxerim. (3) Credo igitur te hæc reputantem « exspectare nolle, donec reipsa atque experientia nos« tram in bellis virtutem sentias: verum, omissis armis, « te malle rem verbis transigere. (4) Porro sum tibi « auctor, ut eorum de quibus populo Romano cum Ta« rentinis, aut Lucanis aut Samnitibus controversia est, « cognitionem permittas. Cunctas enim contentiones ex « æquo bonoque componam; meosque ipsos amicos « omnia damna reficere jubebo, quæ ab illis illata æsti« mavero. (5) Recte autem feceritis, si sponsores dabitis « eorum, quæ illi criminantur; nempe vos quæ meo « judicio definientur rata habituros. (6) Hæ conditiones « si placuerint, pacem vobis edico, meque amicum et « ad quæcumque volueritis bella socium do. (7) Sin alia « mens vobis fuerit, ego hercle non diutius vos patiar « agrum sociorum vastare, Græcas urbes diripere, libera « corpora auctione vendere; verum armis compescam, « quo finem aliquando faciatis totam Italiam vexandi, « ejusque incolis servilem in modum abutendi. (8) Re« cipiam autem intra decimum diem responsum tuum: « nolo enim exspectare diutius. »

X. (17, 17) Πρὸς ταῦτα ὁ Ῥωμαίων ὕπατος ἀντιγράφει, τήν τε αὐθάδειαν τοῦ ἀνδρὸς ἐπιρραπίζων καὶ τὸ φρόνημα τῆς Ῥωμαίων πόλεως ἐνδεικνύμενος· « Πόπλιος Οὐαλέριος Λαβίνιος στρατηγός, « ὕπατος Ῥωμαίων, βασιλεῖ Πύρρῳ χαίρειν. Ἀνδρὸς « ἔργον εἶναί μοι δοκεῖ σώφρονος ἀπειλητικὰς πέμ« πειν ἐπιστολὰς πρὸς τοὺς ὑπηκόους· ὧν δὲ οὔτε τὴν « δύναμιν ἐξήτακεν οὔτε τὰς ἀρετὰς ἐπέγνωκε, τούτων

X. (1) Ad hæc Romanus consul rescripsit, et arrogantiam hominis castigans et urbis Romanæ indolem significans: (2) « Publius Valerius Lævinus, Romanorum « imperator et consul, Pyrrho regi salutem. (3) Videtur « mihi prudentis viri esse litteras minaces ad subjectos « homines mittere: quorum vero neque vires expertus « sit, neque virtutem exploratam habeat, eos ut ignavos « et futiles aspernari, id insanæ mentis constat esse

« ὡς φαύλων καὶ μηδενὸς ἀξίων καταφρονεῖν, ἀνοήτου « μοι φαίνεται τρόπου τεκμήριον εἶναι καὶ τὸ διάφο- « ρον οὐκ ἐπισταμένου. Ἡμεῖς δὲ οὐ τοῖς λόγοις « τιμωρεῖσθαι τοὺς ἐχθροὺς εἰώθαμεν, ἀλλὰ τοῖς « ἔργοις, καὶ οὔτε δικαστὴν ποιούμεθά σε περὶ ὧν « Ταραντίνοις ἢ Σαυνίταις ἢ τοῖς ἄλλοις πολεμίοις « ἐγκαλοῦμεν, οὔτε ἐγγυητὴν λαμβάνομεν ἐκτίσματος « οὐδενός· ἀλλὰ τοῖς ἡμῶν αὐτῶν ὅπλοις τὸν ἀγῶνα « κρινοῦμεν, καὶ τὰς τιμωρίας, ὡς ἂν αὐτοὶ θέλω- « μεν, ἀναπράξομεν. Ταῦτα δὴ προειδὼς ἀνταγωνι- « στὴν ἡμῖν παρασκεύαζε σαυτὸν, ἀλλὰ μὴ δικα- « στήν. — (18) Καὶ περὶ ὧν ἡμᾶς αὐτὸς ἀδικεῖς, « οὕστινας ἐγγυητὰς ἐκτισμάτων παρέξεις σκόπει· « μὴ Ταραντίνους ἀναδέχου, μηδὲ τοὺς πολεμίους τὰ « δίκαια ὑφέξειν. Εἰ δ' ἐκ παντὸς τρόπου πόλεμον « αἱρεῖσθαι πρὸς ἡμᾶς διέγνωκας, ἴσθι σοι ταὐτὸ « συμβησόμενον, ὃ πᾶσι συμβαίνειν ἀνάγκη τοῖς « μάχεσθαι βουλομένοις, πρὶν ἐξετάσαι πρὸς οὓς ποιή- « σονται τὴν μάχην. Ταῦτα ἐνθυμούμενος, εἴ τινος « δέῃ τῶν ἡμετέρων, ἀποθέμενος τὰς ἀπειλὰς καὶ τὸ « βασιλικὸν αὔχημα καταβαλὼν, ἴθι πρὸς τὴν βουλὴν, « καὶ δίδασκε καὶ πεῖθε τοὺς συνέδρους, ὡς οὐδενὸς « ἀτυχήσων, οὔτε τῶν δικαίων οὔτε τῶν εὐγνωμό- « νων. » *Ambr.*

XI. (18, 1) Λαβίνιος ὁ Ῥωμαίων ὕπατος κατάσκοπον τοῦ Πύρρου συλλαβὼν, καὶ καθοπλίσας τὴν στρατιὰν πᾶσαν καὶ εἰς τάξιν καταστήσας, ὡς ἐπέδειξε τῷ κατασκόπῳ, φράζειν ἐκέλευσε πρὸς τὸν ἀποστείλαντα πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, καὶ πρὸς οἷς ἐθεάσατο λέγειν, ὅτι Λαβίνιος ὁ Ῥωμαίων ὕπατος αὐτὸν παρακαλεῖ μὴ λάθρα πέμπειν ἑτέρους ἔτι τοὺς κατασκεψομένους, ἀλλ' αὐτὸν ἐλθόντα φανερῶς ἰδεῖν τε καὶ μαθεῖν τὴν Ῥωμαίων δύναμιν. *Ambr.*

XII. (18, 2) Ἀνήρ τις Ὀβλάκος ὄνομα, Οὐλσίνιος ἐπίκλησιν, τοῦ Φερεντανῶν ἔθνους ἡγεμὼν, ὁρῶν τὸν Πύρρον οὐ μίαν ἔχοντα στάσιν, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς μαχομένοις ὀξέως ἐπιφαινόμενον, προσεῖχεν ἐκείνῳ μόνῳ τὸν νοῦν, καὶ ὅποι παριππεύοι τὸν ἴδιον ἀντιπαρῆγεν ἵππον· καί τις ἰδὼν αὐτὸν τῶν μετὰ τοῦ βασιλέως, Λεοννάτος Λεοφάντου Μακεδὼν, ὑποπτεύει τε καὶ δείξας τῷ Πύρρῳ λέγει· « Τοῦτον τὸν « ἄνδρα φυλάττου, βασιλεῦ· πολεμιστὴς γὰρ ἄκρος « καὶ οὐκ ἐφ' ἑνὸς ἑστηκὼς τόπου μάχεται, σὲ δὲ πα- « ρατηρεῖ καὶ τέτακεν ἐπὶ σοὶ τὸν νοῦν. » (3) Τοῦ δὲ βασιλέως λέγοντος· « Τί δ' ἄν με δράσειεν εἷς ὢν το- « σούτους ἔχοντα περὶ ἐμαυτόν; καί τι καὶ νεανιευο- « μένου περὶ τῆς ἑαυτοῦ ῥώμης; ὡς, εἰ καὶ συνέλθοι « πρὸς ἕνα μόνος, οὐκ ἄπεισιν ὀπίσω χαίρων, » λαβὼν ὃν ἀνέμενε καιρὸν ὁ Φερεντανὸς Ὀβλάκος ἐλαύνει σὺν τοῖς περὶ αὐτὸν εἰς μέσην τὴν βασιλικὴν ἴλην· διακόψας δὲ τὸ στῖφος τῶν πέριξ ἱππέων ἐπ' αὐτὸν ἐφέρετο τὸν βασιλέα, διαλαβὼν ἀμφοτέραις ταῖς χερσὶ τὸ δόρυ· κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ὁ μὲν Λεοντάνος, ὁ προειπὼν τῷ Πύρρῳ φυλάττεσθαι τὸν ἄν-

« judicium ejusque hominis proprium, qui adversarium « non novit. (4) Verumtamen nos haud verbis sed operibus punire hostes solemus. (5) Neque igitur te judicem « facimus eorum, de quibus nobis controversia est cum « Tarentinis, aut cum Samnitibus aut aliis hostibus « neque damni alicujus æstimandi arbitrum; sed nos- « tris ipsorum armis causam decernemus, pœnasque pro « libitu exigemus. (6) Ita monitus, hostis non judicis « vultum exhibe. Nunc quod attinet ad injustum contra « nos a te ipso factum, vide solvendæ mulctæ quos « sponsores exhibeas. Sed neque Tarentinos neque cæteros « hostes nostros credas æque jure acturos. (7) Quod si « omnino bellum contra nos suscipere decrevisti, scito « idem eventurum esse, quod iis omnibus usu venire « necesse est, qui certare volunt, priusquam noverint « contra quos certamen efficient. (8) Hæc ubi considera- « veris, si quid a nobis rerum nostrarum tibi deest, « omissis minis regalique jactantia deposita, edoce et « impelle patres conscriptos : nullo enim eorum priva- « beris, neque justis neque sapientibus. »

XI. (1) Labinius, Romanorum consul, conspectorem Pyrrhi quum comprehendisset, armatum exercitum universum et in acie constitutum conspectori ostendit, jussitque ut totam veritatem diceret ei qui ipsum miserat; quippe Lavinius, Romanorum consul, invitat eum ne clam alios deinceps mittat exploratores, sed ipse veniat palam Romanas vires visurus et experturus.

XII. (1) Vir quidam, nomine Oblacus, Ulsinius cognomento, Ferentanæ gentis dux, quum observasset Pyrrhum nullam firmam stationem tenere, sed cunctis in pugna ordinatis raptim sese ostendere, ei soli studium applicavit et, si quo ille equitaret, eodem ipse equum flectebat. (2) Ergo quidam e regiis sociis, Leonnatus, Leophanti filius Macedo, suspicione exorta, et ostenso Oblaco regi Pyrrho dixit : « Ab isto viro, rex, tibi caveas; « strenuus enim est bellator, neque uno in loco dimicat; « te vero observat atque in te mentem intendit. (3) Rege autem respondente : « Quid mihi hic faciet unus « tot vallato custodibus? Imo ille potius vires suas juve- « niliter ostentat. Quod si et unus uni mihi congrede- « retur, haud lætus discederet. » (3) Interim (4) Oblacus Ferentanus, nactus quam captabat occasionem, cum comitatu suo impetum facit in regiam turmam; perruptoque circumstantium equitum globo, ipsum regem appetebat, utraque manu hastam vibrans. (5) Eodem tempore Leonnatus, qui nuper Pyrrhum monuerat ut ab eo

δρα, μικρὸν ἐκνεύσας εἰς τὰ πλάγια τὸν ἵππον αὐτοῦ παίει τῷ ξυστῷ διὰ τῆς λαγόνος· ὁ δὲ Φερεντανὸς ἤδη καταφερόμενος τὸν τοῦ βασιλέως διὰ τοῦ στήθους ἐλαύνει. Καὶ συγκαταπίπτουσι τοῖς ἵπποις ἀμφότεροι. — (4) Τὸν μὲν οὖν βασιλέα τῶν σωματοφυλάκων ὁ πιστότατος ἐπὶ τὸν ἴδιον ἵππον ἀναβιβάσας ἐξελαύνει· τὸν δὲ Ὀβλάκον μέχρι πολλοῦ διαγωνισάμενον, ἔπειτα ὑπὸ πλήθους τῶν τραυμάτων καταπονηθέντα, τῶν ἑταίρων τινὲς ἀράμενοι μεγάλου περὶ τὸν νεκρὸν ἀγῶνος γενομένου διακομίζουσιν. Ἐκ τότε δὲ ὁ βασιλεὺς, ἵνα μὴ διάσημος εἴη τοῖς πολεμίοις, τὴν μὲν ἰδίαν χλαμύδα, ἣν ἐν ταῖς μάχαις εἰώθει φορεῖν, ἁλουργῆ τε οὖσαν καὶ χρυσόπαστον, καὶ τὸν ὁπλισμὸν πολυτελέστερον ὄντα τῶν ἄλλων, τῆς τε ὕλης ἕνεκα καὶ τῆς τέχνης, τὸν πιστότατον τῶν ἑταίρων καὶ κατὰ τοὺς ἀγῶνας ἀνδρειότατον Μεγακλῆν ἐκέλευσεν ἐνδῦναι, τὴν δὲ φαιὰν ἐκείνου χλαμύδα καὶ τὸν θώρακα, καὶ τὴν ἐπὶ τῇ κεφαλῇ καυσίαν αὐτὸς ἔλαβεν· ὅπερ αἴτιον αὐτῷ τῆς σωτηρίας ἔδοξε γενέσθαι. *Ambr.*

viro caveret, parumper in latus aberrans equum Oblaci sub ilia lancea ferit. (6) Ferentanus autem, dum deorsum fertur, regium equum per pectus transfodit. Igitur ambo cum equis concidunt. Tum regem fidissimus custos in equo suo collocatum a pugna educit. (7) Oblacum autem, postquam diu certavit, jam innumeris plagis confectum, amici ex acie extulerunt, ingenti pugna circa ejus cadaver patrata. (8) Deinceps rex, ne conspicuus esset hostibus, chlamydem suam propriam, quam in certaminibus gestare solebat, purpuream et auro intextam, et armaturam omnium optimam, qua propter materiam et artificium utebatur, jussit a Meglacle indui, comitum fidelissimo et pugnacissimo: pullamque hujus chlamydem et thoracem et causiam ipse sumpsit: quod ei causa salutis fuisse videtur.

XIII. (18, 5) Ὅτι Πύρρου τοῦ Ἠπειρωτῶν βασιλέως ἐπὶ τὴν Ῥώμην στρατιὰν ἐξαγαγόντος, ἐβουλεύσαντο πρεσβευτὰς ἀποστεῖλαι τοὺς ἀξιώσοντας Πύρρον ἀπολυτρῶσαί σφίσι τοὺς αἰχμαλώτους εἴτε ἀντιδιαλλαξάμενον ἑτέρων σωμάτων, εἴτε ἀργύριον κατὰ ἄνδρα ὁρίσαντα, καὶ ἀποδεικνύουσι πρέσβεις Γάϊον Φαβρίκιον, ὃς, ἐνιαυτῷ τρίτῳ πρότερον ὑπατεύων, Σαυνίτας καὶ Λευκανοὺς καὶ Βρεττίους ἐνίκησε μεγάλαις μάχαις καὶ τὴν Θουρίων πολιορκίαν ἔλυσε, καὶ Κόϊντον Αἰμίλιον τὸν συνάρξαντα τῷ Φαβρικίῳ καὶ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Τυρρηνικοῦ πολέμου σχόντα, καὶ Πόπλιον Κορνήλιον, ὃς ἐνιαυτῷ τετάρτῳ πρότερον ὑπατεύων Κελτῶν ἔθνος ὅλον, τοὺς καλουμένους Σένονας ἐχθίστους Ῥωμαίων ὄντας, πολεμῶν ἅπαντας ἡβηδὸν κατέσφαξεν. (6) Οὗτοι πρὸς Πύρρον ἀφικόμενοι καὶ διαλεχθέντες ὅσα τῇ τοιαύτῃ χρείᾳ πρόσφορα ἦν, ὡς ἀτέκμαρτον πρᾶγμα τύχη καὶ ταχεῖαι τῶν πολέμων αἱ τροπαὶ καὶ τῶν συμβησομένων οὐδὲν ἀνθρώποις προειδέναι ῥᾴδιον, ἐπ' ἐκείνῳ τὴν αἵρεσιν ἐποίουν, εἴτ' ἀργύριον ἀντὶ τῶν αἰχμαλώτων ἐβούλετο λαβεῖν, εἴτε ἑτέρους αἰχμαλώτους. (7) Πύρρος δὲ μετὰ τῶν φίλων βουλευσάμενος ἀποκρίνεται τάδε αὐτοῖς· « Σχέτλιόν τι πρᾶγμα ποιεῖτε, « ὦ ἄνδρες Ῥωμαῖοι, φιλίαν μὲν οὐ βουλόμενοι συν« άψαι πρὸς ἐμὲ, τοὺς δὲ ἁλόντας κατὰ πόλεμον « ἀξιοῦντες ἀπολαβεῖν· ἵνα τοῖς αὐτοῖς τούτοις σώμα« σιν εἰς τὸν κατ' ἐμοῦ πόλεμον ἔχητε χρῆσθαι. « Ἀλλ' εἰ τὰ κράτιστα βούλεσθε πράττειν, καὶ τὸ « κοινῇ συμφέρον ἀμφοτέροις ἡμῖν σκοπεῖτε, σπει« σάμενοι, τὸν πόλεμον τὸν πρὸς ἐμὲ καὶ τοὺς ἐμοὺς « συμμάχους, ἀπολάβετε τοὺς ἰδίους προῖκα παρ' ἐμοῦ « πολίτας τε καὶ συμμάχους ἅπαντας. Ἄλλως δὲ οὐκ « ἂν ὑπομείναιμι πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς ὑμῖν προέ« σθαι. » *Ursin.*

XIII. (8) Quum Pyrrhus, Epirotarum rex adversus Romam exercitum eduxisset, senatus legatos mittere decrevit, qui a Pyrrho peterent ut captivos a se redimi permitteret, sive corpora corporibus commutare vellet, sive certum pretium pro singulis pecunia definire, (2) designatique sunt legati Caius Fabricius qui, tertio ante anno, fuerat consul, Samnites, Lucanos et Bruttios præliis ingentibus vicerat, Thuriosque ab obsidione expediverat; nec non Quintus Æmilius, Fabricii in consulatu collega, cujus auspiciis bellum Etruscum gestum fuerat; et tertius Publius Cornelius qui, quatuor ante annis, consulatum gerens, totam eam Gallorum gentem, qui Senones appellantur, infestissimam omnium Romanis, bello adgressus viritim, quotquot quidem erant puberes, (3) interfecerat. Hi, quum ad Pyrrhum venissent, sermonem qui ei rei conducebat exorsi, aiebant: « Nulla conjectura fortunæ ingenium posse cognosci, rapidas esse bellorum conversiones, neque hominibus facile datum ventura ante videre. Deinde optionem faciebant, utrum pro capturis pecuniam an alios æque captivos acciperet. » (4) Pyrrhus, re cum amicis deliberata, ejusmodi responsum dedit: « Rem iniquam, Romani, facitis, qui mecum amici« tiam jungere detrectatis, captos autem in pugna re« cipere vultis, ut iisdem corporibus rursus in acie con« tra me utamini. (5) Quod si optime rem gerere optatis, « atque id quod utrique parti convenit studetis, bellum « mecum meisque cum sociis componite, vestroque ci« ves et socios a me gratis accipite. (6) Neque enim « aliter multos et bonos bellatores vobis reddi patiar. »

XIV. (18, 8) Ταῦτα μὲν τῶν τριῶν πρεσβευτῶν παρόντων ἔλεξεν· ἰδίᾳ δὲ τὸν Φαβρίκιον ἀπολαβών· « Ἐγὼ δέ, φησίν, ὦ Φαβρίκιε, πυνθάνομαί σε κράτιστον ἐν ἡγεμονίαις πολέμων εἶναι, καὶ τῷ βίῳ « δίκαιον καὶ σώφρονα, καὶ τὰς ἄλλας ἁπάσας ἔχοντα « ἀρετάς, χρημάτων δὲ ἄπορον, καὶ καθ' ἓν τὸ μέρος « τοῦτο ἐλασσούμενον ὑπὸ τῆς τύχης, ὥστε μηδὲν « ἄμεινον τῶν πενεστάτων βουλευτῶν ἐν τοῖς κατὰ τὸν « βίον διατελεῖν. Τοῦτο δὴ τὸ μέρος ἐκπληρῶσαι « προθυμούμενος, ἕτοιμός εἰμι διδόναι σοὶ πλῆθος « ἀργυρίου καὶ χρυσίου τοσοῦτον, ὅσον κτησάμενος « ἅπαντας ὑπερβαλεῖς πλούτῳ τοὺς μάλιστα δοκοῦντας « Ῥωμαίων εὐπορεῖν· καλὸν νομίσας ἀνάλωμα καὶ « πρέπον ἡγεμόνι τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας ἀναξίως τῆς « ἀρετῆς διὰ πενίαν πράττοντας εὐεργετεῖν, καὶ βασιλικοῦ πλούτου τοῦτο ἀνάθημα καὶ κατασκεύασμα « λαμπρότατον. (9) Μαθὼν δὲ τὴν ἐμὴν προαίρεσιν, « καὶ πᾶσαν ἀποθέμενος αἰδῶ, μέτεχε τῶν παρ' ἡμῖν « ὑπαρχόντων ἀγαθῶν, ὡς ἐμοῦ μέλλοντος εἴσεσθαι « καὶ μεγάλην σοὶ χάριν, καὶ μὰ Δί' οὐκ ἐλάττω.... « καὶ ξένων τοὺς τιμιωτάτους εἶναι νόμιζε. Ἐμοὶ δὲ « ἀντὶ τούτων μήτε ἄδικον μήτε αἰσχρὰν πρᾶξιν « ὑπηρετήσῃς μηδεμίαν, ἀλλ' ἐξ ὧν αὐτός τε κρείττων ἔσῃ καὶ τιμιώτερος ἐν τῇ ἑαυτοῦ πατρίδι. Καὶ « πρῶτον μὲν ἐπὶ τὰς διαλλαγάς, ὅσῃ δύναμις ἐν « σοί, παρόρμησον τὴν ἄχρι τοῦδε δύσεριν καὶ οὐδὲν « τῶν μετρίων φρονοῦσαν βουλήν, διδάσκων, ὡς ἐπὶ « κακῷ τῆς πόλεως ὑμῶν ἀφῖγμαι, Ταραντίνοις καὶ « τοῖς ἄλλοις Ἰταλιώταις ὑποσχόμενος βοηθήσειν, οὓς « οὔτε ὅσιον οὔτ' εὔσχημόν ἐστί μοι παρόντι μετὰ « δυνάμεως καὶ τὴν πρώτην νενικηκότι μάχην ἐγκαταλιπεῖν. Καὶ πάνυ πολλὰ καὶ ἀναγκαῖα πράγματα κατὰ τοῦτον γενόμενα τὸν καιρὸν ἐπὶ τὴν ἰδίαν « με ἀρχὴν μετακαλεῖ. — (10) Πίστεις τε ὑπέχομαι « πάσας, ὁπόσαι βεβαιοῦσιν ἀνθρώπων ὁμολογίας, « καὶ μόνῳ καὶ μετὰ τῶν ἄλλων πρεσβευτῶν περὶ « τῆς οἴκαδε ἀνακομιδῆς, εἰ Ῥωμαῖοι ποιήσονται « φιλίαν· ἵνα θαρρῶν πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ πολίτας λέγῃς, εἰ δή τισι τὸ τῆς βασιλείας ὄνομα ὕποπτόν « ἐστιν ὡς ἀπατηλὸν ἐν ὁμολογίαις, ἐξ ὧν ἕτεροί τινες « ἐν ὅρκοις καὶ σπονδαῖς παρανομεῖν ἔδοξαν ὅμοια καὶ « περὶ ἐμοῦ τεκμαιρομένοις. Γενομένης δὲ τῆς εἰρήνης, « ἴθι μετ' ἐμοῦ σύμβουλός τε ἁπάντων ἐσόμενος ἐμοὶ « καὶ ὑποστράτηγος καὶ τῆς βασιλικῆς εὐτυχίας μέτοχος. Ἐμοί τε γὰρ ἀνδρὸς ἀγαθοῦ καὶ πιστοῦ φίλου « δεῖ, σοί τε χορηγίας βασιλικῆς καὶ πραγμάτων « βασιλικῶν· ἐὰν δὴ συνενέγκωμεν ταῦτα εἰς τὸ κοινόν, « τὰ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν παρ' ἀλλήλων ἀποισόμεθα. » *Ursin.*

XV. (18, 11) Παυσαμένου δὲ αὐτοῦ, μικρὸν ἐπισχὼν ὁ Φαβρίκιος εἶπε· « Περὶ μὲν τῆς ἀρετῆς, « ἥτις ἐστὶ περὶ ἡμᾶς, ἢ κατὰ τὰς κοινὰς πράξεις, ἢ « κατὰ τὸν ἴδιον βίον, οὐδὲν ἐμὲ δεῖ ἐπ' ἐμαυτοῦ λέγειν, ἐπειδὴ πέπυσαι παρ' ἑτέρων· οὐδέ γε περὶ τῆς

XIV. (1) Hæc tribus legatis coram dixit. Secreto deinde revocato dixit Fabricio : « Ego te, Fabrici, monitus sum te egregium in bellis imperatorem, vita justum et « temperantem, exterisque omnibus exornatum virtutibus : « opum autem egenum, atque hac in parte minus bona « fortuna utentem, adeo ut nihil melius pauperrimo « quovis senatore habeas. (2) Hunc ego defectum explere gestiens, tantam tibi argenti et auri copiam « donare paratus sum, quanta tu potitus Romanorum « ditissimos opibus tuis superabis. Pulcherrimam enim « impensam judico et principe dignam viros egregios, qui « ob egestatem haud pro merito virtutis vitam degunt, « beneficiis adficere : mihique persuasi nullum posse « splendidius donarium atque ornamentum a regia gaza « procedere. Mea igitur sententia cognita, Fabrici, verecundiaque seposita, bonorum meorum in partem venias ; « quippe qui magnam gratiam tibi sum habiturus, itaque hercle in amici atque honestissimi hospitis loco « habiturus. (5) Mihi autem pro his beneficiis nullum « iniquum aut turpe officium exhibebis, sed in iis rebus, ex quibus ipse et potentior et honoratior eris « in tua patria. (5) Atque in primis, quantum in te « est, ad pacis studia impelle contentiosum hactenus « et superbum senatum, docens me infestum vestræ « urbi adesse, dum Tarentinis cæterisque Italis promissas suppetias fero, quos deserere, postquam cum « exercitu veni primoque prælio superior fui, neque « æquum neque decorum sit : (7) *sed enim* multis « gravibusque negotiis, quæ interim acciderunt, me « nunc in regnum revocari. (8) Jam vero firmissima « omnium quæ inter homines esse potest, fide spondeo, « vel tibi uni vel cum sociis legatis reditum in patriam, si Romanos mihi conciliaveris : quo securiore « animo cum tuis civibus de hoc negotio loquaris. Quod « si nonnullis regium nomen suspectum infidumque in « pactis videtur, propterea quod alii reges sacramenta « et fœdera violaverint, ideoque et de me idem Romani « augurantur : tu quidem pace firmata mecum venias, « futurus mihi ad omnia consultor, et in exercitu legatus, totiusque regiæ fortunæ particeps. (9) Nam et « mihi viro bono amicoque fideli opus est, et tibi regali largitate, regiorumque negotiorum tractatione. « Jam si nos in commune nostra uterque conferamus, « maxima sane beneficia invicem recipiemus. »

XV. (1) Finito [Pyrrhi] alloquio, paulisper moratus Fabricius dixit : « De virtute quæ est in nobis, sive in « publicis rebus, sive in privata vita, nihil de me ipso « fandum est, quoniam ab aliis fuisti edoctus : nec de « paupertate mea verba facere velim, quoniam mihi

« πενίας, ὅτι μοι γήδιον μικρόν ἐστι κομιδῇ καὶ φαῦ- « λον οἰκίδιον καὶ οὔτ' ἀπὸ δανεισμάτων οὔτε ἀπ' ἀν- « δραπόδων ὁ βίος· φαίνῃ γὰρ καὶ τούτων ἀκριβῶς « ἀκηκοέναι παρ' ἑτέρων. — (12) Περὶ δὲ τοῦ κάκιόν « με Ῥωμαίων τινὸς πράττειν δι' ἀπορίαν, καὶ μηδὲν « εἶναί μοι πλέον ἀσκοῦντι καλοκαγαθίαν, ὅτι τῶν « πλουσίων οὐκ εἰμὶ, κακῶς ὑπείληφας, εἴτε ἀκούσας « τινὸς εἴτ' αὐτὸς εἰκάζων. Ἐμοὶ γὰρ οὐδεμία πώ- « ποτε κακοδαιμονίας αἴσθησις παρὰ τὸ μὴ πολλὰ « κεκτῆσθαι γέγονεν, οὐδὲ ἔστιν, οὐδὲ ὠδυράμην « τὴν ἐμαυτοῦ τύχην, οὔτ' ἐν τοῖς κοινοῖς πράγμα- « σιν οὔτε ἐν τοῖς ἰδίοις. — (13) Τί γὰρ καὶ παθὼν « ἐγκαλοίην ἂν αὐτῇ; πότερον, ὅτι μοι τῶν καλῶν καὶ « περιμαχήτων, ἐφ' οἷς ἅπασα φύσις ἐσπούδακεν « εὐγενὴς, οὐδενὸς ἐξεγένετο παρὰ τῆς πατρίδος με- « ταλαβεῖν διὰ πενίαν; ὃς ἄρχω τε τὰς μεγίστας ἀρ- « χὰς καὶ πρεσβεύω τὰς ἐπιφανεστάτας πρεσβείας, « καὶ σεβασμοὺς ἱερῶν πιστεύομαι τοὺς ἁγιωτάτους, « καὶ γνώμην ἀγορεύειν ἀξιούμενος περὶ τῶν ἀναγ- « καιοτάτων καλοῦμαι ἐν ᾧ προσήκει μοι τόπῳ, « ἐπαινοῦμαί τε καὶ ζηλοῦμαι καὶ οὐδενὸς δεύτερός « εἰμι τῶν μέγιστα δυναμένων, καὶ παράδειγμα τοῖς « ἄλλοις εἶναι δοκῶ καλοκαγαθίας, οὐδὲν ἐκ τῆς ἐμῆς « οὐσίας εἰς ταῦτα δαπανῶν, ὥσπερ οὐδὲ τῶν ἄλλων « οὐδείς. — (14) Οὐ γὰρ ἐνοχλεῖ τοῖς ἑκάστου βίοις ἡ « πόλις ἡ Ῥωμαίων, ὥσπερ τινὲς ἕτεραι, ἐν αἷς ὁ « κοινὸς μὲν πλοῦτος ὀλίγος ἐστὶν, ὁ δὲ τῶν ἰδιωτῶν « πολύς· ἀλλ' αὐτὴ παρέχει τοῖς πρὸς τὰ κοινὰ προσ- « ιοῦσιν ἅπαντα ὅσων ἂν δέωνται, λαμπρὰς καὶ με- « γαλοπρεπεῖς ὑποτιθεῖσα χορηγίας· ὥστε μηδὲν ἀτι- « μότερον εἶναι τὸν πενέστατον τοῦ πλουσιωτάτου « κατὰ τὴν ἐπαξίωσιν τῶν καλῶν, ἀλλὰ πάντας εἶναι « Ῥωμαίους, ὅσοι ἂν ὦσι διὰ καλοκαγαθίαν τούτων « ἄξιοι τῶν τιμῶν, ἀλλήλοις ἴσους. Ὁπότε δὲ πενό- « μενος οὐδὲν παρὰ τοῦτο ἔλαττον ἔχω τῶν πολλὰ « κεκτημένων, τί παθὼν ἂν κατηγόρησα τῆς τύχης, « ὅτι οὐχ ὑμῖν ἐξίσωσέ [με] τοῖς βασιλεῦσιν, οἷς ὁ πολὺς « θησαυρίζεται χρυσός; Ἀλλὰ μὴν ἔν γε τοῖς ἰδίοις το- « σοῦτον ἀπέχω κακοδαιμονίας, ὥστ' ἐν ὀλίγοις πάνυ « τῶν μακαρίων ἐμαυτὸν εἶναι δοκῶ παρὰ τοὺς πλου- « σίους ἐξετάζων, καὶ ἐπὶ τούτῳ μέγιστον φρονῶ. — « (15) Ἐπειδὴ τὰ μὲν ἀναγκαῖα τὸ λυπρὸν ἀπόχρη μοι « γήδιον φιλεργοῦντι καὶ ταμιευομένῳ παρέχειν· τὰ δὲ « ἔξω τῶν ἀναγκαίων οὐ βιάζεται ζητεῖν ἡ φύσις. « Ἀλλὰ καὶ τροφὴ πᾶσα ἡδεῖά μοι, ἣν ἂν ὁ λιμὸς « σκευάσῃ, καὶ ποτὸν ἅπαν γλυκὺ, ὅ τι ἂν ἡ δίψα πο- « ρίσῃ, καὶ ὕπνος μαλθακὸς, ὅταν ἡγήσηται κόπος, « ἐσθής τε ἡ παρέχουσα μὴ ῥιγοῦν αὐταρκεστάτη, « καὶ σκεῦος ὅ τι ἂν εὐτελέστατον τῶν δυναμένων τὰς « αὐτὰς παρέχειν χρείας οἰκειότατον. Ὥστε οὐδὲ « κατὰ τοῦτο δίκαιος εἴην τῆς τύχης κατηγορεῖν, ἥ μοι « τοσαύτην παρέσχεν οὐσίαν, ὅσην ἡ φύσις ἐβούλετο « ἔχειν· τῶν δὲ ὑπερβαλλόντων οὔτε πόθον ἐνέφυσεν « οὔτ' εὐπορίαν ἔδωκε.

« agellus parvus curandus vilisque casula unici fundi « sunt, ac neque auro mutuato neque a mancipiis « victus mihi paratur : videris enim hæc quoque ex « aliis accurate audivisse. (2) Quod vero infeliciorem « me vivere propter inopiam quoquam Romanorum, « nec quod viri probi officia exerceo, id mihi quidquam « prodesse, quoniam in divitum numero non sum; quod « falso arbitraris, sive ex aliis audisti, sive propria « conjectura dicis : quod autem non multa possideo, « nunquam miseriæ sensu tactus sum, et nunc ne qui- « dem tangor. Nec vero unquam fortunam meam de- « plorare debui, vel in publicis, vel in privatis negotiis. « (3) Quo modo ipsam mihi hostilem possem incu- « sare? Num quia pulchrarum aut optabilium rerum, « quarum studio nobilis quæque natura capitur, com- « pos esse in patria propter paupertatem nequeam? (4) « Atqui et summos magistratus gero, et splendidissimas « legationes obeo, et ad cæremonias sanctissimas in « sacris adhibeor et, quum ad publica consilia accedo, « de summa republica, quo ordine par est, sententiam « rogor, laudor insuper et suspicior, nullique poten- « tissimo inferior sum, immo et virtutis exemplum « existimor, quin tamen ob hæc ullam neque ego neque « alius quisquam de privato peculio impensam face- « ret. (5) Neque enim privatorum facultatibus molesta « est civitas Ramana, ut aliæ nonnullæ, in quibus « opes publicæ exiguæ, amplæ privatorum : verum « ipsa ducentibus ordines necessaria omnia suppeditat, « splendidas videlicet et illustres impensas. Quare pau- « perrimus ditissimo non est inferior, si quando ad « honores petendos accedit; sed Romani omnes, quot- « quot quidem virtutis ergo dignitates merentur, æquali « jure fruuntur. (6) Nunc quando quidem penuria mea « nihilo est deterior complura possidentibus, cur for- « tunam incusarem? an quod me vobis regibus quibus « tanta vis auri congeritur, parem non fecerit? Atqui « quod ad meum patrimonium attinet, adeo me infelicio- « rem non judico, ut cum paucissimis beatissimus mihi « videar, quotiescunque me confero cum divitibus : eo- « que honore vel maxime glorior. (7) Namque necessaria « aspernato mihi et pascua utenti agellus licet macer ex- « hibet : quorum autem nulla est necessitas, ea demum « natura non postulat. (8) Omnis mihi dulcis cibus « accidit, quem fames paravit, omnis idem potus quem « sitis propinaverit. Mollis somnus post laborem, veste « quæ frigus arceat, vel maxime sum contentus : tum e « vasis quorum ad eadem usus est, quod ferme vilissi- « mum id mihi convenientissimum : « (9) Ergo si for- « tunæ maledicam, iniquus sum, quæ tantum rei dedit « quantum natura desiderabat, superfluorum autem « neque cupiditatem ingeneravit, neque copiam subdi- « tavit. »

XVI. (18, 16) « Νὴ Δία, ἀλλ' οὐ περίεστί μοι « τοῖς πλησίον ἐπαρκεῖν, οὐδ' ἐκ περιουσίας ἐπιστήμην « ἔδωκέ μοι ὁ θεὸς ἔχειν οὐδὲ μαντικὴν, αἷς ὠφέλουν « ἂν τοὺς δεομένους, οὐδ' ἄλλα πολλά. Ἃ δ' ἐστὶν « ἐν ἐμοὶ, τούτων μεταδιδοὺς καὶ πόλει καὶ φίλοις, « καὶ ἀφ' ὧν δύναμαι ποιεῖν εὖ τινας, ταῦτα κοινὰ τοῖς « δεομένοις παρέχων, οὐκ ἂν ἡγησαίμην αἴτιον ἐμαυ- « τόν; Ταῦτα δ' ἐστὶν, ἃ σὺ κράτιστα νομίζεις εἶναι, « καὶ πολλῶν χρημάτων ἀξιοῖς πρίασθαι. — (17) Εἰ « δὲ δὴ καὶ τὰ μάλιστα διὰ τὰς εὐεργεσίας τῶν δεο- « μένων τὸ πολλὰ κεκτῆσθαι χρήματα μεγάλης ἦν « σπουδῆς καὶ φιλοτιμίας ἄξιον, καὶ μακαριωτάτους « ὑπῆρχεν εἶναι τοὺς πλουσιωτάτους, ὡς τοῖς βασιλεῦ- « σιν ὑμῖν δοκεῖ, πότερος ἦν μοι τρόπος εὐπορίας « κρείττων; ἀφ' ὧν σύ μοι νῦν μεταδίδως αἰσχρῶς, ἢ « ἀφ' ὧν αὐτὸς ἐκτησάμην καλῶς πρότερον; παρέσχε « γάρ μοι τὰ πολιτικὰ πράγματα χρηματισμῶν ἀφορ- « μὰς δικαίας, πολλάκις μὲν καὶ πρότερον, μάλιστα « δὲ, ἐπεὶ ἐπὶ Σαυνίτας καὶ Λευκανοὺς καὶ Βρεττίους « στρατιὰν ἄγων ἐστάλην τετάρτῳ πρότερον ἐνιαυτῷ « τὴν ὕπατον ἀρχὴν ἔχων, καὶ πολλὴν μὲν χώραν « ἐληλάτησα, πολλαῖς δὲ μάχαις τοὺς ἀντιταξαμένους « ἐνίκησα, πολλὰς δὲ καὶ εὐδαίμονας πόλεις κατὰ κρά- « τος ἑλὼν ἐξεπόρθησα, ἐξ ὧν τὴν στρατιὰν ἅπασαν « ἐπλούτισα, καὶ τὰς εἰσφορὰς τοῖς ἰδιώταις, ἃς εἰς « τὸν πόλεμον προεισήνεγκαν, ἀπέδωκα, καὶ τετρα- « κόσια τάλαντα μετὰ τὸν θρίαμβον εἰς τὸ ταμιεῖον « εἰσήνεγκα. — (18) Ἔπειτα ἐκείνων τῶν δορικτήτων « ἐξόν μοι λαβεῖν ὁπόσα ἐβουλόμην οὐ λαβὼν, ἀλλὰ « καὶ τὸν ἐκ τοῦ δικαίου πλοῦτον ὑπεριδὼν ἕνεκα δό- « ξης, ὡς Οὐαλέριος Ποπλικόλας ἐποίησε καὶ ἄλλοι « πλεῖστοι πρὸς τούτῳ συχνοὶ, δι' οὓς ἡ πόλις ἡμῶν « τηλικαύτη γέγονε, τὰς παρά σου δέξομαι δωρεὰς, « καὶ ἀντὶ τῆς κρείττονος εὐπορίας ἀλλάξομαι τὴν « χείρονα; Ἐκείνη μέν γε τῇ κτήσει καὶ τὸ μεθ' ἡδο- « νῆς ποιεῖσθαι τὰς ἀπολαύσεις πρὸς τῷ καλῶς καὶ « δικαίως προσῆν· ταύτης δὲ καὶ τοῦτο ἄπεστι. Δα- « νείσματα γάρ ἐστιν, ὅσα προσλαμβάνουσιν ἄνθρω- « ποι παρ' ἑτέρων, βαρύνοντα τὴν ψυχὴν ἕως ἂν « ἀποδοθῇ, κἂν ὀνόμασι καλοῖς αὐτὰ κοσμήσαι τις, « φιλανθρωπίας καλῶν καὶ δωρεὰς, ἢ χάριτας. — (19) « Φέρε, ἐὰν δὴ μανεὶς δέξωμαι χρυσὸν, ὃν δίδως « μοι, καὶ τοῦτο ἅπασι Ῥωμαίοις γένηται φανερὸν, « ἔπειτα οἱ τὴν ἀνυπεύθυνον ἔχοντες ἀρχὴν, οὓς « ἡμεῖς Τιμητὰς καλοῦμεν, οἷς ἀποδέδοται τοὺς « ἁπάντων Ῥωμαίων ἐξετάζειν βίους καὶ τοὺς ἐκβαί- « νοντας ἐκ τῶν πατρίων ἐθῶν ζημιοῦν, καλέσαντές « με λόγον ἀποδοῦναι κελεύσωσι τῆς δωροδοκίας, « ἁπάντων παρόντων ταῦτα προφερόμενοι. » *Ursin.* et 246, 26-27 *Ambr.*

XVI. « (1) At enim, mehercule, non ex conditione « sum, ut beneficentia uti possim. Et quidem Deus ne- « que copiosissimam mihi doctrinam neque artem divi- « nandi concessit, quibus utique indigentes juvarem, « neque denique multa alia. (2) Dum autem ea, quæ « in me sunt, reipublicæ et amicis impertio; et quæ « nonnullis prodesse videntur, ea in commune confero, « nonne me alienæ felicitatis auctorem jure arbitrer? « (3) Atqui hæc sunt quæ tu præclarissima existimas, « multaque vi auri redimere studes. (4) Quod si præ- « sertim benefaciendi causa iis, qui aliqua re egent, am- « bitiosum magnopere et optabile, beatissimumque « esset divitiis affluere, uti vobis regibus videtur; (5) « utra me deceret divitiarum ratio? « Num earum « quas a te turpiter accepissem, an earum potius, quæ « antea sine ullo dedecore in mea potestate fuissent? (6) « Publica quippe munera multas mihi occasiones dites- « cendi obtulerunt, præsertim tertio abhinc anno, quum « imperator et consul adversus Samnites et Lucanos et « Bruttios missus, multum agri populatus sum, multis « prœliis hostem superavi, multas beatasque urbes vi « captas diripui: quibus victoriis universum exerci- « tum ditavi, et civibus tributa, quæ privatim ad bel- « lum contulerant, reddidi, et quadringenta talenta non « sine triumphis in ærarium intuli. (7) Qui igitur bello « parta habere quum possem, nolui, sed gloriæ studio « justas etiam divitias contempsi (veluti Valerius Pu- « blicola aliique complures, quorum gratia urbs nostra « ad tantum fastigium conscendit), idem tua nunc dona « recipiam? et decoras opes cum turpibus commutabo. (8) « Atque in illis quidem possidendis non solum decus « et æquitas, verum etiam voluptas inerat; quod contra « in aliis accidit? Reapse fenora sunt: quæ homines « accipiunt dona, eaque animum prægravant donec red- « dantur, quibuscumque demum nominibus ea lubet « exornare, nempe beneficiorum, aut donorum, aut « largitionum. (10) Sed fac, me abrupto stulto consilio, « aurum quod offers abs te recipere, eamque rem cunc- « tis Romanis fieri manifestam: continuo ii, qui apud « nos magistratum gerunt, reddendis rationibus non ob- « noxium, qui censores appellantur, habentque potes- « tatem inquirendi in omnium Romanorum vitam, aber- « rantesque a patriis moribus castigandi, me citatum « de receptis muneribus postularent, publico judicio « hac oratione. »

XVII. (18, 20) « Ἐπέμψαμέν σε, ὦ Φαβρίκιε, « πρεσβευτὴν σὺν ἑτέροις δυσὶν ὑπατικοῖς ἀνδράσι « πρὸς βασιλέα Πύρρον, ὑπὲρ αἰχμαλώτων λύσεως « διαλεξόμενον· ἥκεις ἀπὸ τῆς πρεσβείας, τοὺς μὲν

XVII. (1) « Misimus te, Fabrici, legatum cum duobus « aliis consularibus viris ad regem Pyrrhum, ut captivo- « rum restitutionem curares. Reverteris a legatione cap- « tivos non agens, et nullum urbi ferense molumentum :

« αἰχμαλώτους οὐκ ἄγων, οὐδὲ ἄλλο τῇ πόλει φέρων « ἀγαθὸν οὐθὲν, αὐτὸς δὲ βασιλικὰς δωρεὰς εἰληφὼς, « μόνος τῶν συναποσταλέντων σοι πρέσβεων, καὶ ἣν « ὁ δῆμος ἀπεψηφίσατο ποιήσασθαι εἰρήνην, ταύτην « ποιήσας μόνος, ἐπ' οὐθενὶ τῆς πόλεως ἀγαθῷ· πόθεν « γάρ; ἀλλ' ἵνα προδῷς αὐτὴν τῷ βασιλεῖ, καὶ διὰ « σοῦ μὲν ἐκεῖνος ἅπασαν Ἰταλίαν ὑφ' αὐτῷ ποιήση-« ται, δι' ἐκείνου δὲ σὺ τῆς πατρίδος ἀφέλῃ τὴν ἐλευ-« θερίαν. Τοῦτο γάρ ἐστιν ὃ διώκουσιν ἅπαντες οἱ μὴ « τὴν ἀληθινὴν, ἀλλὰ τὴν προσποιητὸν ἐπιτηδεύσαν-« τες ἀρετὴν, ὅταν εἰς ὄγκον καὶ μέγεθος πραγμάτων « προέλθωσιν. (21) Εἰ δὲ δὴ μὴ τὸ πρεσβευτικὸν « ἔχων ἀξίωμα, μηδὲ παρὰ τῶν πολεμίων τῆς πατρί-« δος, μηδ' ἐπὶ προδοσίᾳ καὶ τυραννίδι τῶν σεαυτοῦ « πολιτῶν ἐδωροδόκεις, ἀλλ' ἰδιώτης ὢν καὶ παρὰ « ἀνδρὸς συμμάχου καὶ ἐπ' οὐδενὶ κακῷ τῆς πόλεως, « ἆρ' οὐ δι' ἐκεῖνα τῆς μεγίστης ἄξιος εἶ ζημίας, ὅτι « διαφθείρεις μὲν τοὺς νέους, πλούτου καὶ τρυφῆς καὶ « πολυτελείας βασιλικῆς ζῆλον εἰς τοὺς βίους εἰσάγων, « οἷς πολλῆς δεῖ σωφροσύνης, εἰ μέλλει σωθήσεσθαι « τὰ κοινά· καταισχύνεις δὲ τοὺς σεαυτοῦ προγόνους, « ὧν οὐθεὶς ἐξέβη τοὺς πατρίους ἐθισμοὺς, οὐδ' ἠλ-« λάξατο πλοῦτον αἰσχρὸν ἀντὶ πενίας καλῆς, ἀλλὰ « ἅπαντες ἐπ' αὐτῆς ἔμειναν τῆς μικρᾶς οὐσίας, ἣν « σὺ παραλαβὼν ἐλάττονα ἢ κατὰ σεαυτὸν ἡγήσω· « (22) διαφθείρεις δὲ τὴν ἐκ τῶν προτέρων ἐπιτηδευ-« μάτων γενομένην σοι δόξαν, ὡς ἐγκρατὴς καὶ « σώφρων καὶ πάσης αἰσχρᾶς ἐπιθυμίας κρείττων; « Ἔπειτα χαιρήσεις κακὸς ἐξ ἀγαθοῦ γενόμενος, ὅτε « ἔδει σε, καὶ εἰ πρότερον πονηρὸς ἦσθα, πεπαῦσθαι; « ἢ τῶν καλῶν τινὸς ἔτι μεθέξεις τῶν ὀφειλομένων τοῖς « ἀγαθοῖς, ἀλλ' οὐκ ἄπει μάλιστα μὲν ἐκ τῆς πόλεως, « εἰ δὲ μή γ' ἐκ τῆς ἀγορᾶς; *Ambr.*

XVIII. « Ἂν ταῦτα λέγοντες ἐκγράψωσί με τῆς « βουλῆς, καὶ μεταγάγωσιν εἰς τὰς τῶν ἀτίμων φυλὰς, « τί πρὸς αὐτοὺς ἕξω λέγειν δίκαιον ἢ ποιεῖν; τίνα « τὸν μετὰ ταῦτα βίον ζήσομαι, τηλικαύτῃ περιπεσὼν « ἀτιμίᾳ, καὶ τοὺς ἐξ ἐμαυτοῦ πάντας περιβαλών; « (23) Σοὶ δὲ αὐτῷ τί χρήσιμος ἔτι φανήσομαι, τὸ δύ-« νασθαί τι καὶ τιμᾶσθαι παρὰ τοῖς πολίταις ἀποβα-« λὼν, δι' ἃ νῦν ἐσπούδακας περὶ ἐμοῦ; Λείπεται δὴ « τὸν οὐδεμίαν ἔτι χώραν ἐν τῇ πατρίδι κατέχειν δυ-« νάμενον ἀπιέναι πανοικεσίᾳ, τὰς ἀσχήμονας αὑτοῦ « καταγνόντα φυγάς. Ἔπειτα ποῦ τὸν λοιπὸν ἔσομαι « χρόνον; ἢ τίς ὑποδέξεταί με τόπος ἀπαρρησίαστον « γενόμενον ὥσπερ εἰκός; Ἡ σὴ βασιλεία, νὴ Δία, καὶ « παρέξεις μοι σὺ τὴν τυραννικὴν ἅπασαν εὐδαιμονίαν; « Καὶ τί μοι τηλικοῦτο δώσεις ἀγαθὸν, ὅσον ἀφελεῖ τὸ « πάντων τιμιώτατον κτημάτων ἀφελόμενος, τὴν « ἐλευθερίαν; (24) Πῶς δὲ ἂν ὑπομεῖναι δυναίμην « ἐγὼ τοῦ βίου μεταβολὴν, ὀψὲ δουλεύειν διδασκό-« μενος; Ὅπου γὰρ οἱ γεννηθέντες ἐν βασιλείαις καὶ « τυραννίσιν, ὅταν τὸ εὐγενὲς ἔχωσι, τῆς ἐλευθερίας « γλίχονται, καὶ πάντα ἡγοῦνται τἀγαθὰ ταύτης

« sed ipse regios donos recepisti, solus legatorum tecum « missorum (2). Illam vero pacem, quam populus decre-« verat faciendam, tu fecisti solus, sine minimo urbi be-« neficio, ad quem finem? sed uti eam prodas regi, teque « adjutore totam Italiam sibi subjiciat, et tu, ab illo « sustentus, patriæ libertatem abripias : hoc enim quod « persequuntur omnes qui non veram sed simulatam « virtutem sectantur, quum fastum et amplitudinem « magistratus prosecuti sunt (3). Quod si neque se-« natoriam dignitatem induisti, neque ab hostibus patriæ, « neque proditione tyrannideque civium tuorum dona « recepisti, sed privatus et ab homine socio et infenso « omni detrimento civitatis, nonne talibus rebus tu pœna « maxima dignus factus es, quia adolescentes vitias, divi-« tiarum et deliciarum et luxus regii cupiditatem in mo-« res omnium inflas (4), quibus contra opus sit multa tem-« perantia, siquidem respublica salvari debet. Deshones-« tas autem et majores tuos, quorum nullus patria insti-« tuta præteriit, neque in lucrum turpe honestam mutavit « paupertatem, sed cuncti in modica fortuna permanse-« runt, quam tu ab iis receptam tibi nimium detritam « gessisti. (5) Corrumpis quoque ex prioribus gestis ac-« quisitam tibi gloriam, quasi continens et omni turpi « cupiditati superior. (6) Postea num gaudebis, quum « pravus e probo factus eris, ad tempus ubi oportebat te, « si vel antea sceleratus eras, desinere? Num denuo ad « dignitatem aliquam accedes, ex iis quæ bonis deben-« tur? Quin potius, ab urbe abeas! sin minus, e foro « exeas! »

XVIII. (1) « Si talibus dictis e senatu expellerent me « et inter despectorum turbas relegarent, quid æquum in « eos habebo respondendum aut faciendum? Quam dein-« ceps vitam degam, in tantam infamiam delapsus, meis « etiam posteris omnibus eodem genere calamitatis im-« plicitis? (2) Tibi vero ipsi qua ratione utilis rursus vi-« debor, perdita auctoritate mea simul atque civium in « me obsequio; vel ad quam perniciem mei contendis? (3) « Relinquitur igitur illi qui ab omni spe mansionis in pa-« tria obtinendæ exciderit, ut cum domo sua emigret, ipse « sibi turpe exilium decernens (4). Age vero deinceps, « ubinam ero usque ad vitæ meæ finem? Aut quis me re-« cipiet locus, perdito mihi, ut mos est, animo sedato? (5) « Tuumne regnum? Num mihi, per Jovem! plenam « tyrannicam felicitatem affundes? (6) Et quid mihi tan-« tum bonum dabis, quantum aufers omnium preciosis-« sima possessionum spoliato, libertatem? (7) Qui porro « possem ego ferre vitæ variationem, tardius ad servien-« dum doctus? (8) Quotiescunque enim geniti in regnis et « tyrannidibus, si nobilitatem habent, libertatem exop-« tant, cunctaque existimant bona huic inferiora; præte

« ἐλάττω, ἤ που οἱ ἐν ἐλευθέρᾳ καὶ ἑτέρων ἄρχειν « μαθούσῃ πόλει βιώσαντες, πρᾴως οἴσουσι τὴν ἐκ « τῶν κρειττόνων ἐπὶ τὰ χείρω μεταβολὴν, ἐξ ἐλευ- « θέρων ὑπομείναντες δοῦλοι γενέσθαι, ἵνα λαμπρὰς « παρατιθῶνται καθ' ἡμέραν τραπέζας, καὶ πολλοὺς « θεράποντας περιάγωνται, καὶ γυναικῶν καὶ παίδων « εὐπρεπῶν ἀφειδεῖς ἀπολαύσεις λαμβάνωσιν, ὥσπερ « ἐν τούτοις τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας κειμένης, « ἀλλ' οὐκ ἐν ἀρετῇ; (25) Αὐτῶν δὲ τούτων, ἵνα « συγχωρήσῃ τις αὐτὰ πολλῆς εἶναι σπουδῆς ἄξια, τίς « γένοιτο ἂν ἱλαρὰ χρῆσις οὐκ ἔχουσα τὸ βέβαιον; « ἐφ' ὑμῖν γάρ ἐστι τοῖς παρέχουσι τὰς ἡδονὰς ταύ- « τας, ὅταν αὐτοὶ θέλητε, πάλιν αὐτὰς ἀφαιρεῖσθαι. « Ἐῶ γὰρ λέγειν τοὺς φθόνους, τὰς διαβολὰς, τὸ « μηδένα χρόνον ἄνευ κινδύνου καὶ φόβου ζῆν, τἄλλα « πολλὰ, ὅσα φέρει χαλεπὰ καὶ οὐκ ἄξια γενναίου « φρονήματος ὁ παρὰ τοῖς βασιλεῦσι βίος. Μὴ το- « σαύτη μανία κατάσχοι Φαβρίκιον, ὥστε τὴν πε- « ριβόητον καταλιπόντα Ῥώμην, τὸν ἐν Ἠπείρῳ « προελέσθαι βίον, καὶ ἐξὸν ἡγεμόνος ἡγεῖσθαι πό- « λεως ὑφ' ἑνὸς ἀνδρὸς ἄρχεσθαι, μηθὲν ἴσον τοῖς « ἄλλοις φρονοῦντος, καὶ τὰ πρὸς ἡδονὴν ἀκούειν « παρὰ πάντων ἐθισθέντος. (26) Ἀλλάξαι μέν γε τὸ « φρόνημα καὶ ταπεινὸν ἐμαυτὸν ποιῆσαι βουλόμε- « νος, ἵνα μηδὲν ὑποπτεύῃς ἐξ ἐμοῦ κακὸν, οὐκ ἂν « δυναίμην· διαμένων δὲ τοιοῦτος, οἷον ἡ φύσις καὶ « τὰ ἔθη πεποίηκέ με, βαρὺς φανήσομαί σοι, καὶ « περισπᾶν δόξω τὴν ἡγεμονίαν εἰς ἐμαυτόν. Τὸ « δὲ ὅλον ἔχω σοι παραινεῖν, μὴ ὅτι Φαβρίκιον, « ἀλλὰ μηδὲ ἄλλον μηδένα δέχεσθαι τῇ βασιλείᾳ « μήτε κρείττονα μήτε ἴσον σεαυτοῦ, μήθ' ὅλως ἄν- « δρα ἐν ἐλευθέροις ἤθεσι τραφέντα καὶ φρόνημα « μεῖζον ἢ κατ' ἰδιώτην ἔχοντα. Οὔτε γὰρ ἀσφαλὴς « βασιλεῖ σύνοικος ἀνὴρ μεγαλόφρων οὔτε ἡδύς. Ἀλλὰ « περὶ μὲν τῶν ἰδίων συμφερόντων ἅ σοι πρακτέον « ἐστὶν αὐτὸς διαγνώσῃ, περὶ δὲ τῶν αἰχμαλώτων « ἐπιεικές τι βουλευσάμενος, ἄφες ἡμᾶς ἀπιέναι. »

(27) Ὡς δὲ ἐπαύσατο λέγων, ἀγασθεὶς αὐτοῦ τὴν εὐγένειαν τῆς ψυχῆς ὁ βασιλεὺς, τῆς δεξιᾶς λαμβάνεται καί φησιν· « Οὐκέτι θαυμάζειν ἐπέρχεταί « μοι, διὰ τί περιβόητος ἡ πόλις ὑμῶν ἐστι καὶ το- « σοῦτον ἡγεμονίας περιβέβληται μέγεθος, τοιούτων « ἀνδρῶν οὖσα τροφός· καὶ μάλιστα μὲν οὖν ἐβουλό- « μην ἂν ἐξ ἀρχῆς μηδεμίαν συμβῆναί μοι πρὸς ὑμᾶς « διαφοράν· ἐπεὶ δὲ συνέβη, καὶ θεῶν τις ἐβούλετο « πειραθέντας ἡμᾶς τῆς ἀλλήλων δυνάμεως καὶ ἀρε- « τῆς τότε συναγαγεῖν, ἕτοιμός εἰμι διαλύεσθαι· καὶ « ἵνα πρῶτος ἄρξω τῶν φιλανθρώπων, ἐφ' ἃ παρα- « καλεῖτέ με, χαρίζομαι τῇ πόλει τοὺς αἰχμαλώτους « ἅπαντας ἄνευ λύτρων. » *Ambr.*

Λιβύην χειρωσάμενος μέχρι καὶ τῶν προσωκεανίων ἐθνῶν. *Steph. Byz. s. v.* Ὠκεανός.

Κωστάντεια — ἔστι καὶ Βρεττίας ἄλλη, ὡς Διονύσιος ἐννεακαιδεκάτῳ Ῥωμαϊκῆς Ἀρχαιολογίας. *Steph. Byz.*

« quod in libera et experta urbe cæteris imperare vixerunt, « placideque bonarum rerum in pejora mutationem ferent, « e liberis patientes servos se fieri, ut splendidas instruant « quotidie mensas, compluresque famulos circumducant, « feminarum et puerorum formosissimorum prodigas « voluptates percipiant, quasi in his humana felicitas « sita sit, non autem in virtute. (9) Verum in rebus illis, « si quis concedat omni esse studio dignas, quænam fieret « læta possessio, quæ firmitatem non haberet? (10) Vestri « enim arbitrii est, qui ejusmodi delicias conceditis, « quum vobis libuerit, illas quoque auferre. (11) Omitto « enim odia, calumnias, vitamque quocunque tempore « periculo et terroribus exemptam commemorare, « multaque alia mala quæ fert molesta et indigna gene- « roso animo acta cum regibus vita. (12) Ne tanta insania « Fabricium corripiat ut, celeberrima Roma relicta, vi- « tam in Epiro proferat, quum imperitare dominæ urbi « liceat uni viro subjectæ, qui nihil æquale ceteris sapit, « et res voluptatis captare ab omnibus solet. (13) Immu- « tare autem mentis cogitata et memet volens deprimere, « uti nihil suspicias ex me malum, hoc certe nequirem « (14) Permanens igitur talis qualem natura et mores me « fecerunt, formidandus tibi videbor et famam subiens « hominis ad se ipsum principatum attrahentis. (15) « Generatim itaque tibi suadere habeo, uti neque Fabri- « cium, neque quemquam alium regno tuo admittas, « neque generosiorem te, neque tibi æqualem, neque « uno verbo virum liberalibus in moribus educatum et « majorem judicandi facultatem quam privato par est, « habentem. (16) Neque enim erit regi tutus socius vir « excelsa mente præditus, neque vere benevolus. (17) « Verum inter ea quæ tibi expediunt et facienda sunt « ipse dignosces. (18) Denique, simul ac de captivis « indulgenter aliquid decreveris, nos abire sinas. »

(19) « Fine loquendi [a Fabricio facto], tanta punctus animi nobilitate, rex illius dextram prehendit et dixit : « Non amplius mirari mihi convenit, cur adeo cele- « bris civitas vestra, tantaque dominationis amplitudine « circumdata talium virorum fiat nutrix. (20) Nam ego « præsertim voluissem a principio nullam accessisse mihi « vobiscum contentionem; quæ quum accessit, Deus- « que aliquis voluit nos alteros alterorum potentiam « experiri et virtute confligere, paratus sum ad negotii « exitum : (21) atque ut prior initium rerum huma- « narum faciam, ad quas me convocatis, delector urbi « vestræ reddendo captivos ei sine pretio remissos. »

Libya potitus est usque ad finitimas mari gentes.

Constantia est quoque alia Brutii civitas.

EXCERPTA EX LIBRO XX.

I. [Πύρρου καὶ Ῥωμαίων ὑπάτων Ποπλίου Δεκίου καὶ Ποπλίου Σουλπικίου.]

Συνθέμενοι δὲ διὰ κηρύκων τὸν χρόνον ἐν ᾧ διαγωνιοῦνται, κατέβαινον ἐκ τῶν στρατοπέδων καὶ εἰς τάξιν καθίσταντο τοιάνδε· βασιλεὺς μὲν Πύρρος τὴν Μακεδονικὴν φάλαγγα πρώτην ἔταξεν ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ κέρατος, καὶ μετ' αὐτὴν τοὺς ἐκ τοῦ Τάραντος μισθοφόρους Ἰταλιώτας. Ἔπειτα τοὺς ἐξ Ἀμπρακίας, καὶ μετ' αὐτοὺς τὴν Ταραντίνων λεύκασπιν φάλαγγα· ἑξῆς δὲ τὸ Βρεττίων καὶ Λευκανῶν συμμαχικόν. Ἐπὶ μέσης δὲ τῆς φάλαγγος, Θεσπρωτούς τε καὶ Χάονας, τούτοις δὲ συνεχεῖς τοὺς Αἰτωλῶν, καὶ Ἀκαρνάνων καὶ Ἀθαμάνων μισθοφόρους· τελευταίους δὲ Σαυνίτας, τὸ λαιὸν ἐκπληροῦντας κέρας. Τῆς δὲ ἵππου τὴν μὲν Σαυνῖτιν καὶ Θετταλικὴν καὶ Βρεττίαν, καὶ τὴν ἐκ τοῦ Τάραντος μισθοφόρον ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ κέρατος ἔστησεν, τὴν δὲ Ἀμπρακιῶτιν, καὶ Λευκανὴν, καὶ Ταραντίνην καὶ τὴν Ἑλληνικὴν μισθοφόρον, ἣν ἐξεπλήρουν Ἀκαρνᾶνές τε καὶ Αἰτωλοὶ, καὶ Μακεδόνες καὶ Ἀθαμᾶνες, ἐπὶ τοῦ λαιοῦ. Τοὺς δὲ ψιλοὺς καὶ τοὺς ἐλέφαντας διχῇ νείμας, ἀμφοτέρων κατόπιν ἔστησε τῶν κεράτων, σύμμετρόν τι χωρίον ἀφεστῶτας ὀλίγον ἐπανεστηκὸς τοῦ πεδίου. Αὐτὸς δὲ τὸ καλούμενον βασιλικὸν ἄγημα τῶν ἐπιλέκτων ἱππέων ὁμοῦ τι δισχιλίων περὶ αὐτὸν ἔχων, ἐκτὸς ἦν τάξεως, ἵνα τοῖς κάμνουσιν αἰεὶ τῶν σφετέρων ἐξ ἑτοίμου ἐπαρκέσῃ.

Οἱ δὲ ὕπατοι κατὰ μὲν τὸ λαιὸν κέρας ἔστησαν τάγμα τὸ καλούμενον πρῶτον, ἐναντίον τῇ Μακεδονικῇ καὶ Ἀμπρακιωτικῇ φάλαγγι καὶ τοῖς μισθοφόροις τῶν Ταραντίνων. Ἑπόμενον δὲ τῷ πρώτῳ τάγματι τὸ τρίτον, καθ' ὃ μέρος ἡ λεύκασπις ἦν τῶν Ταραντίνων φάλαγξ, καὶ τὸ Βρεττίων καὶ τὸ Λευκανῶν συμμαχικόν. Συναφὲς δὲ τῷ τρίτῳ τὸ τέταρτον ἔστησαν, κατὰ τοὺς Μολοττούς τε καὶ Χάονας καὶ Θεσπρωτούς· τὸ δὲ δεύτερον ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ κέρατος ἐναντίον τοῖς μισθοφόροις τοῖς ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος Αἰτωλοῖς, καὶ Ἀκαρνᾶσι καὶ Ἀθαμᾶσι, καὶ τῇ Σαυνιτῶν θυρεαφόρῳ φάλαγγι. Λατίνους δὲ καὶ Καμπανοὺς, καὶ Σαβίνους καὶ Ὀμβρικοὺς, καὶ Οὐολούσκους καὶ Μαρουκκίνους καὶ Πελίγνους καὶ Φερεντανοὺς, καὶ τοὺς ἄλλους ὑπηκόους, εἰς τέτταρα διελόντες μέρη, τοῖς Ῥωμαϊκοῖς παρενέβαλον τάγμασιν, ἵνα μηδὲν αὐτοῖς ἀσθενὲς εἴη μέρος. Τὴν δὲ ἵππον τήν τ' οἰκείαν καὶ τὴν συμμαχικὴν διελόντες, ἐπ' ἀμφοτέρων ἔταξαν τῶν κεράτων. Ἐκτὸς δὲ τάξεως τούς τε ψιλοὺς κατέστησαν καὶ τὰς ἁμάξας, τριακοσίας τὸν ἀριθμὸν, ἃς παρεσκευάσαντο πρὸς τὴν τῶν ἐλεφάντων μάχην. Αὗται κεραίας εἶχον ἐπιβεβηκυίας κάμαξιν ὀρθοῖς πλαγίας, εὐτρόχους, ὅπη βουληθείη τις ἅμα νοήματι περιάγεσθαι δυναμένας· ἐπ' ἄκρων δὲ

I. (1) [Pyrrhi et Romanorum consulum Publii Decii et Publii Sulpicii prœlium.]

(2) Constituto per præcones tempore, quo prœlium committerent, e castris progressi aciem instruxerunt hunc in modum. (3) Pyrrhus rex in dextro cornu primam collocavit phalangem Macedonicam; post eam Tarentinorum mercenarios Italos; deinceps Ambraciotas; tum Tarentinorum phalangem scuta alba gerentem; exinde Bruttiorum et Lucanorum manum auxiliarem. (4) Media vero in acie Thesprotos et Chaones, quibus continuos subjunxit mercenarios Ætolorum, et Acarnanum et Athamanum; postremos omnium locavit Samnitas, qui lævum cornu explerunt. Equites autem Samnitas, Thessalos, Bruttios, et quos mercede Tarentini conduxerant, ad dextrum cornu; Ambraciotas, Tarentinos et Græcos mercenarios, quos complerunt Acarnanes, Ætoli, Macedones, Athamanes, ad lævum cornu constituit. (5) Levis denique armaturæ milites atque elephantos bifariam distribuens, post utrumque collocavit cornu modico intervallo separatos, in loco qui paullulum assurgebat e planitie. (6) Ipse autem agemate, quod vocant, stipatus regio lectorum equitum bis mille circiter numero, extra ordines versabatur, quo pro uti pars suorum laboraret alicubi, auxilio iis adesset.

(7) Consules autem in lævo cornu collocarunt legionem primam exadversus Macedoniam et Ambracioticam phalangem, atque mercenarios Tarentinorum. (8) Primam legionem excepit tertia exadversus Tarentinorum phalangem scutis albis instructam, et auxilia Bruttiorum Lucanorumque. (9) Tertiæ contigua legio quarta, exadversum Molossos, Chaonas et Thesprotos; secunda legio locata in dextro cornu e regione mercenariorum e Græcia, Ætolorum, Acarnanum, Athamanum, atque Samnitarum phalangis scutigeræ. (10) Latinos autem, Campanos, Volscos, Marrucinos, Pelignos reliquosque socios, in quattuor agmina divisos legionibus Romanis interjecerunt, ne ulla debilis esset aciei pars. (11) Equitatum vero tum suum ipsorum, tum sociorum in cornu utrumque distribuerunt. (12) Denique extra ordines collocarunt currus trecentos numero, quos ad pugnam cum elephantis ineundam instruxerant. (13) Hi antennarum instar hastas habebant paxillis impositas rectis, transversas et volubiles, adeo ut quo quis vellet celerrime circumagi possent. (14) Summis hastis præfixa erant vel tridentes vel specula, quæ gladiorum formam referebant, vel falces ferreæ. (15) Alii cataractas quasdam sive

τῶν κεραιῶν ἢ τριόδοντες ἦσαν, ἢ κέστροι μαχαιροειδεῖς, ἢ δρέπανα ὁλοσίδηρα· ἢ καταρράκτας τινὰς ἐπιρριπτοῦντας ἄνωθεν βαρεῖς κόρακας. Πολλαῖς δὲ αὐτῶν χεῖρες προσήρτηντο πυρφόροι, στυππία πολλῇ πίττῃ λελιπασμένα περὶ αὐτὰς ἔχουσαι, προεκκείμεναι τῶν ἁμαξῶν, αἷς ἔμελλον ἑστηκότες ἐπ' αὐτῶν τινες, ὅτε πλησίον γένοιντο τῶν θηρίων, πλήσαντες πυρὸς ἐπὶ τὰς προβοσκίδας αὐτῶν, ὥστε τὰ πρόσωπα τὰς πληγὰς φέρειν. Ἐφεστήκεσαν δὲ ταῖς ἁμάξαις τετρακύκλοις ὑπαρχούσαις καὶ τῶν ψιλῶν συχνοὶ τοξόται, καὶ χερμάται, καὶ τριβόλων σιδηρῶν σφενδονῆται, καὶ παρ' αὐτὰς κάτωθεν ἔτι πλείους ἕτεροι.

Τάξις μὲν αὕτη τῶν στρατευσάντων ἦν ἀμφοτέρων· ἀριθμὸς δὲ τοῦ βασιλικοῦ μυριάδες ἑπτὰ πεζῶν, ἐν οἷς Ἕλληνες οἱ τὸν Ἰόνιον κόλπον διαπεράσαντες ἐπὶ μυρίοις ἦσαν ἑξακισχίλιοι· τοῦ δὲ Ῥωμαϊκοῦ πλείους τῶν ἑπτὰ μυριάδων· ἐξ αὐτῆς μέντοι τῆς Ῥώμης ὁμοῦ τι δισμύριοι. Ἱππεῖς δὲ παρεγένοντο Ῥωμαίοις μὲν ἀμφὶ τοὺς ὀκτακισχιλίους, Πύρρῳ δὲ μικρῷ πλείους, καὶ θηρία ἑνὸς δέοντα εἴκοσι. *Ath.*

II. Ἐπεὶ δὲ τὰ σημεῖα τῆς μάχης ἀνεδείχθη, παιανίσαντες οἱ στρατιῶται καὶ τὸ ἐνυάλιον ἀλαλάξαντες, ἐχώρουν ὁμόσε καὶ συμπεσόντες ἐμάχοντο πᾶσαν ἀποδεικνύμενοι τὴν ἐνόπλιον ἐπιστήμην. Οἱ μὲν ἱππεῖς οἱ παρὰ ἀμφότερα τεταγμένοι τὰ κέρατα, προειδότες ἐν οἷς ἐπλεονέκτουν αὐτοὶ τῶν πολεμίων, εἰς ταῦτα κατέφευγον· Ῥωμαῖοι μὲν εἰς τὴν ἐκ χειρὸς καὶ σταδιαίαν μάχην· τὸ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἱππικὸν εἰς τὰς περιελάσεις καὶ τοὺς ἐξελιγμούς· καὶ οἱ μὲν ὁπότε διώκοιντο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἐπιστρέψαντες τοὺς ἵππους καὶ τοὺς χαλινοὺς κατασχόντες ἐπεζομάχουν, οἱ δὲ ὁπότε τοὺς Ῥωμαίους μάθοιεν εἰς ἀντίπαλα καθισταμένους, ἐπὶ δόρυ κλίναντες καὶ διὰ ἀλλήλων ἐξελίξαντες, περιεδίνουν τοὺς ἵππους αὖθις ἐπὶ τὸ μέτωπον, καὶ τὰ κέντρα προσβαλόντες ἐχώρουν ὁμόσε. Ἡ μὲν οὖν δὴ τῶν ἱππέων μάχη τοιαύτη τις ἦν· ἡ δὲ τῶν πεζῶν τῇ μὲν ἐμφερὴς ἐκείνῃ, τῇ δὲ διάφορος· ἐμφερὴς μὲν κατὰ τὸ σύμπαν, διάφορος δὲ κατὰ τὰ μέρη. Τὸ μὲν γὰρ δεξιὸν κέρας ἐπιρρεπέστερον ὑπῆρχεν ἑκατέροις, τὸ δὲ ἀριστερὸν ὑποδεέστερον. Οὐ μέντοι σὺν τῷ ἀσχήμονι τὰ νῶτα τοῖς πολεμίοις ἐνέκλιναν οὐδέτεροι, ἀλλὰ σὺν κόσμῳ καὶ παρὰ ταῖς σημαίαις μένοντες ἑκάτεροι καὶ τὴν προβολὴν φυλάττοντες, κατὰ μικρὸν ὑπεχώρουν ὀπίσω. Οἱ δὲ ἀριστεύσαντες ἦσαν ἐκ μὲν τῆς βασιλικῆς στρατιᾶς Μακεδόνες· οὗτοι γὰρ ἀνέστειλαν τὸ πρῶτον τῶν Ῥωμαίων στρατόπεδον καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς ταχθέντας Λατίνους· ἐκ δὲ τῆς Ῥωμαϊκῆς οἱ συνελθόντες εἰς τὸ δεύτερον τάγμα, Μολοττοῖς καὶ Θεσπρωτοῖς καὶ Χάοσιν ἐναντίοι. Κελεύσαντος δὲ τοῦ βασιλέως τοὺς ἐλέφαντας ἐπὶ τὸ κάμνον τῆς στρατιᾶς ἄγειν, μαθόντες τὴν ἔφοδον τῶν θηρίων, οἱ ταῖς κεραιοφόροις ἐπιβεβηκότες ἁμάξαις ἤλαυνον ὁμόσε. Οὗτοι τὸ μὲν πρῶτον ἐπέσχον τῆς ὁρμῆς τὰ θηρία, παίοντες ταῖς

vectes demissiles habebant, quæ desuper corvos gravissimos injicerent. Compluribus etiam manus annexæ erant stupam pice multa pinguem tenentes, ante currus exporrectæ, quas quidam ad hoc in curribus constituti, simul ac belluis appropinquassent, igne repletas in proboscides earum atque oculos immissuri essent. Præterea in curribus, qui rotas quattuor habebant, locati erant levis armaturæ milites atque lapidum et tribulorum ferreorum funditores. Alii multo plures juxta currus in solo stabant.

Idem ordo utriusque exercitus erat. Numerus autem copiarum in regio exercitu peditum septuaginta millia, quorum sedecim millia erant Græcorum, qui Ionicum mare trajecerant: in Romano exercitu pedites supra septuaginta millia, inter eosque ex ipsa Roma urbe millia fere viginti. Equites Romanis erant octies fere mille, Pyrrho paullo plures ac præterea elephanti undeviginti.

II. Signis prœlii editis, milites pæanem canentes simulque cuncti clamorem bellicum edentes concurrunt, manuque conserta suam quique pugnandi peritiam ostendunt. Atque equites quidem ad cornua utrinque locati ad ea, quibus sciebant se prævalere hostibus, confugiebant, Romani ad pugnam cominus ineundam et quasi statariam, Græci ad circumequitationes atque evolutiones. Illi, si Græci tergis ipsorum insistebant, subito convertebant equos, frenaque inhibentes peditum modo pugnabant; hi, quando Romanos in hostem conversos prœlium sustinere viderent, ad dextram declinantes, facta evolutione equos circumagebant, ac denuo in exporrectam frontem constituti, admotis calcaribus irruebant. Tale fuit equestre prœlium; cui pedestre, qua simile qua dissimile: simile in universum, dissimile per partes. Etenim dextrum cornu apud utrosque præponderabat, sinistrum autem viribus inferius erat. Neutri tamen cum dedecore terga dedere, sed uti decebat prope signa manentes utrique, et scutis prætentis sese tuentes, pedetentim retrocedebant. Virtutis præmium e regiis meruerant Macedones, qui primam Romanorum legionem ac subjunctos ei Latinos repulere. Inter Romanos excelluit legio secunda, quæ Molossis et Thesprotis et Chaonibus erat opposita. Jam vero ubi rex elephantos adducere in laborantem exercitus partem jussit, comperto belluarum accessu, qui curribus hastatis institerant, eodem provehebantur. Ac primum quidem impetum belluarum inhibebant, machinis ferientes manusque igniferas in oculos earum convertentes. Deinde vero, quum turribus impositi belluas

μηχαναῖς καὶ τὰς πυρφόρους χεῖρας ἐς τὰς ὄψεις αὐτῶν ἐντρέποντες. Ἔπειτα οὐκέτι προσαγόντων τὰ θηρία τῶν ἐφεστηκότων τοῖς πύργοις, ἀλλὰ ταῖς λόγχαις βαλλόντων ἄνωθεν, καὶ τῶν ψιλῶν διακοπτόντων τὰ περικείμενα γέρρα ταῖς ἁμάξαις, καὶ νευροτομούντων τοὺς βόας [καὶ] καταπηδώντων ἀπὸ τῶν ὀχημάτων, οἱ πρὸς ταῖς μηχαναῖς κατέφευγον εἰς τοὺς ἔγγιστα πεζούς, καὶ πολλὴν παρεῖχον αὐτοῖς ταραχήν. Οἱ δ' ἐν μέσῃ τῇ βασιλικῇ φάλαγγι ταχθέντες Λευκανοὶ καὶ Βρέττιοι, χρόνον οὐ πολὺν ἀγωνισάμενοι, τρέπονται πρὸς φυγὴν ὑπὸ τοῦ τετάρτου Ῥωμαϊκοῦ τάγματος ἀνασταλέντες. Ὡς δὲ ἅπαξ ἐνέκλιναν οὗτοι, καὶ διερράγη τὸ κατ' αὐτοὺς μέρος τῆς φάλαγγος, οὐδὲ οἱ τὴν πλησίον αὐτῶν λαβόντες στάσιν Ταραντῖνοι παρέμενον, ἀλλ' ἐντρέψαντες κἀκεῖνοι τὰ νῶτα τοῖς πολεμίοις ἔφευγον. *Ath.*

III. Βασιλεὺς δὲ Πύρρος, ὡς ἔμαθεν ὅτι Λευκανοὶ καὶ Βρέττιοι καὶ Ταραντῖνοι φεύγουσι προτροπάδην, καὶ λελώβηται τὸ κατ' ἐκείνους μέρος ἡ φάλαγξ, ἐκ τῆς καθ' ἑαυτὸν ἴλης μέρος τι παραδοὺς ἑτέροις ἡγεμόσι, καὶ ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ κέρατος ἑτέρους ἱππεῖς, ὅσους ὑπέλαβεν ἀρκεῖν, ἀποστέλλει βοηθοὺς τοῖς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων διωκομένοις. Ἐν οἷς δὲ ταῦτα ἐγίνετο χρόνοις, παρὰ τοῦ δαιμονίου βοήθεια τοῖς Ῥωμαίοις ἔκδηλος γίνεται. Δαυνίων γάρ τινες ἐκ πόλεως Ἀργυρίππων, ἣν νῦν Ἄρπους καλοῦσι, πεζοὶ μὲν τετρακισχίλιοι, ἱππεῖς δὲ ἀμφὶ τοὺς τετρακοσίους, ἐπίκουροι τοῖς ὑπάτοις ἀποσταλέντες, ὡς ἐγένοντο πλησίον τοῦ βασιλικοῦ στρατοπέδου, τὴν κατὰ νώτου τῶν πολεμίων ἄγουσαν ὁδὸν ἀπὸ ταὐτομάτου πορευόμενοι, καὶ τὸ πεδίον εἶδον μεστὸν ἀνθρώπων, ὀλίγον ἐπισχόντες αὐτόθι χρόνον καὶ λογισμοὺς παντοδαποὺς λαβόντες, καταβαίνειν μὲν ἀπὸ τῶν μετεώρων καὶ συλλαμβάνειν τῆς μάχης ἀπέγνωσαν, οὔτε ὅπῃ τι φίλιόν ἐστιν εἰδότες οὔτε ὅπῃ πολέμιον, οὔτε ἐν ᾧ χωρίῳ στάντες ὠφέλειάν τινα παρέξουσι τοῖς σφετέροις δυνάμενοι συμβαλεῖν, κράτιστον δὲ ὑπέλαβον εἶναι περιστάντες τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων ἐξελεῖν, ὡς αὐτοί τε πολλὰς καὶ καλὰς ἕξοντες ὠφελείας, εἰ κρατήσειαν τῶν ἀποσκευῶν, καὶ μεγάλην παρέξοντες τοῖς πολεμίοις ταραχήν, εἰ θεάσαιντο καιόμενον ἄφνω τὸν χάρακα· ἀπεῖχε δὲ τὸ χωρίον τῆς μάχης οὐ πλέον εἴκοσι σταδίων. Ταῦτά τε δὴ βουλευσάμενοι καὶ παρὰ αἰχμαλώτων τινῶν ἀκούσαντες, οὓς ἐπὶ ξυλισμὸν ἐλθόντας εἰλήφεσαν, ὅτι κομιδῇ τινες ὀλίγοι φυλάττουσι τὸν χάρακα, προσέβαλον αὐτοῖς πανταχόθεν. Ὑπὲρ ὧν ἐπιγνοὺς ὁ Πύρρος, ἱππέως τινὸς ἀπαγγείλαντος ὃς, ἀρξαμένου πολιορκεῖσθαι τοῦ χάρακος, διεξελάσας τὸν ἵππον καὶ τὰ κέντρα προσβαλὼν παρῆν διὰ ταχέων, τὴν μὲν [γὰρ] ἄλλην δύναμιν ἐν τῷ πεδίῳ κατέχειν ἔγνω, καὶ μήτε ἀνακαλεῖν μήτε κινεῖν τὴν φάλαγγα, τοὺς δ' ἐλέφαντας καὶ ἀπὸ τῶν ἱππέων τοὺς εὐτολμοτάτους ἐπιλεξάμενος, ἀποστέλλει βοηθοὺς τῷ χάρακι. Ἔτι δὲ τούτων πορευο-

ulterius haud producerent, sed jaculis desuper hostem peterent, simulque velites crates curruum dissecarent ac nervos bobus inciderent, Romani, qui circa machinas erant e curribus desilientes ad proximos confugiebant pedites, quibus terrores machinis haud mediocres injiciebant. In media autem acie regia collocati Lucani et Bruttii post breve certamen a quarta Romanorum legione pulsi in fugam convertuntur. Quorum inclinatione quum acies ab hacce parte rumperetur, neque continui iis Tarentini locum suum tuentur, sed ipsi quoque terga vertentes fugam arripiunt.

III. Igitur Pyrrhus rex, ubi Lucanos et Bruttios et Tarentinos in fugam effusos et qua steterant aciem corruptam vidit, sui agminis partem aliis ducibus tradit, unaque cum equitibus alæ dextræ, quot eorum suffecturos putabat, subsidio mittit iis, qui a Romanis premebantur. Dum hæc geruntur, numinis favore contigit Romanis ut auxilium appareret. Etenim Daunii quidam ex Argyrippis (nunc Arpi urbs vocatur), numero quater mille pedites ac quadringenti circiter equites, ad opitulandum consulibus missi, quum via in terga hostium ducente casu fortuito procedentes castris regiis appropinquassent, planitiemque conspexissent hominum multitudine horridam, gradum inhibuere aliquantisper, ut quid faciendum esset perpenderent. Censuerunt vero haud esse committendum ut e locis editis descenderent quoniam qua hostes, qua socii starent, et qua ipsi collocati sociis utilitati futuri essent, nescirent; consultissimum autem putarunt castra hostium cingere et expugnare; hoc enim modo tum ipsos magna et egregia commoda sibi paraturos, si impedimentis potirentur, tum hostes castra incensa subito conspicantes in summam adducturos esse perplexitatem. Etenim locus ille haud ultra viginti stadia a pugna aberat. Hoc inito consilio, quum e captivis quibusdam, quos profectos ad ligna colligenda ceperant, comperissent perpaucos admodum vallum custodire, undique in eos irruerunt. De quibus Pyrrhus certior factus, equite nuntiante qui (ubi vallum impugnari cœptum est, per hostes propulso et calcaribus admotis celeriter advenit), reliquum quidem exercitum in campo retinendum neque revocandum censuit, ne acies labefactaretur, sed elephantos atque equites, quos selegit audacissimos, auxilio ad vallum dimisit. His vero iter adhuc facientibus, repente vallum expugnatum incenditur. Quod qui peregerant [Daunii], ubi e locis editis manum a rege submissam contra ipsos contendere cognoverant, in montis cacumen se recepere, quo neque elephantes neque equi

μένων ἐκπολιορκηθεὶς ἄφνω ὁ χάραξ ἀνάπτεται. Καὶ οἱ διαπραξάμενοι τὸ ἔργον, ὡς ἔμαθον ἀπὸ τῶν μετεώρων ἐπιόντας σφίσι τοὺς ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀπεσταλμένους, εἰς ὄρους τινὸς κορυφὴν ἔφυγον, ἔνθα οὔτε τοῖς θηρίοις ἀνελθεῖν ῥᾴδιον ἦν, οὔτε τοῖς ἵπποις. Οἱ δὲ βασιλικοὶ, τοῦ καιροῦ τῆς βοηθείας ὑστερήσαντες, ἐπὶ τοὺς ἐκ τοῦ τρίτου καὶ τετάρτου τάγματος Ῥωμαίους ἐτράποντο πολὺ προεληλυθότας ἀπὸ τῶν ἄλλων, ὅτε τοὺς κατὰ σφᾶς πολεμίους ἐτρέψαντο. Προϊδόντες δὲ αὐτῶν οἱ Ῥωμαῖοι τὴν ἔφοδον εἰς ὑψηλόν τι καὶ λάσιον χωρίον ἀναδραμόντες, εἰς τάξιν καθίσταντο. Οἱ μὲν οὖν ἐλέφαντες, οὐ δυνάμενοι πρὸς τὸν ὄχθον ἀναβαίνειν, οὐδὲν αὐτοὺς ἠδίκουν, οὐδὲ αἱ τῶν ἱππέων ἶλαι· οἱ δὲ τοξόται καὶ σφενδονῆται, βάλλοντες πανταχόθεν κατετίτρωσκόν τε καὶ διέφθειρον ἐξ αὐτῶν συχνούς. Αἰσθήσεως δὲ γενομένης τοῖς ἡγεμόσι τῶν ἐκεῖ πραττομένων, Πύρρος μὲν ἐκ τῆς ἀσπιστικῆς φάλαγγος Ἀθαμᾶνάς τε καὶ Ἀκαρνᾶνας καὶ τῶν Σαυνιτῶν τινας ἀποστέλλει, ὁ δὲ τῶν Ῥωμαίων ὕπατος ἴλας τινὰς ἱππέων, ἐπειδὴ τοιαύτης ἔδει τοῖς πεζοῖς συμμαχίας. Καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἑτέρα πάλιν ἐκεῖ γίνεται μάχη πεζῶν τε καὶ ἱππέων, καὶ φόνος ἔτι πλείων.

Ἀρξαμένου δὲ τοῦ βασιλέως, καὶ οἱ τῶν Ῥωμαίων ὕπατοι τοὺς ἑαυτῶν ἀνεκάλουν περὶ καταφορὰν ὄντος τοῦ ἡλίου, καὶ διαβιβάσαντες τὸν ποταμὸν ἀπῆγον εἰς τὸν χάρακα συσκοτάζοντος ἤδη. Ἡ δὲ τοῦ Πύρρου δύναμις, ἀπολωλεκυῖα σκηνάς τε καὶ ὑποζύγια καὶ ἀνδράποδα καὶ τὴν ἀποσκευὴν ἅπασαν, ἐπὶ μετεώρου τινὸς χώρου παρενέβαλεν, ἔνθα τὴν ἐπιοῦσαν νύκτα διήγαγεν ὑπαίθριος, ἀσκευὴς, ἀθεράπευτος, οὐδὲ τῆς ἀναγκαίας εὐποροῦσα τροφῆς, ὥστε καὶ διαφθαρῆναι συχνοὺς τραυματίας, οἷς ἐνῆν ἔτι σώζεσθαι βοηθείας τε καὶ κηδεμονίας μεταλαβοῦσιν. Τοιούτου τέλους ἔτυχεν ἡ δευτέρα μάχη Ῥωμαίοις πρὸς Πύρρον περὶ πόλιν Ἄσκλον. *Ath.*

IV. Ὅτι περὶ τὴν Ῥηγίνων πόλιν πάθος γίγνεται δεινὸν, οἷον καὶ περὶ Μεσσήνην ἐγένετο τὴν ἐν Σικελίᾳ, μεγάλης φυλακῆς καὶ προνοίας ἄξιον ἁπάσαις ταῖς πόλεσιν. Ἀνάγκη δὲ τὰς αἰτίας καὶ τὰς προφάσεις τῶν κατασχόντων αὐτὴν κακῶν προειπεῖν. Ὅτε Λευκανοὶ καὶ Βρέττιοι, δυνάμεσι πολλαῖς ἐπὶ Θουρίους στρατεύσαντες, τήν τε χώραν αὐτῶν ἐξεπόρθησαν, καὶ τὴν πόλιν περιχαρακώσαντες ἐπολιόρκουν· ἐφ' οὓς ἀπεστάλη Ῥωμαίων δύναμις, ἧς ἡγεῖτο Φαβρίκιος ὁ ὕπατος· φοβηθέντες οἱ Ῥηγῖνοι μὴ καὶ ἐπὶ σφᾶς οἱ βάρβαροι, Ῥωμαίων ἀπελθόντων, στρατιὰν ἀποστείλωσι, καὶ τὴν Ταραντίνων πόλιν ἐν ὑποψίαις ἔχοντες, ἐδεήθησαν τοῦ Φαβρικίου δύναμιν τῇ πόλει λιπεῖν πρὸς τὰς αἰφνιδίους τῶν βαρβάρων ἐπιδρομὰς, καὶ εἴ τις ἐκ Ταραντίνων ἐπιβουλή σφισιν ἀπροσδόκητος γένοιτο. Καὶ λαμβάνουσι Καμπανοὺς μὲν ὀκτακοσίους, Σιδικίνους δὲ τετρακοσίους· ὧν ἁπάντων ἡγεῖτο Δέκιος Καμπανὸς τὸ γένος. Οὗτος ὁ

ascendere facile possent. Regii igitur, quum tardius venientibus auxiliandi opportunitas elaberetur, retro se convertebant contra tertiæ quartæque legionis Romanos qui, quum hostes sibi oppositos fugassent, ante reliquos multum processerant. At conspicati regiorum accessum, Romani in locum arduum arboribusque consitum ascenderunt, ibique aciem instruxere. Itaque elephantes quidem, quum collem ascendere nequirent, damni nihil intulerunt, neque equitum turmæ; sagittarii vero ac funditores, missilia undique jaculantes, haud paucos vulnerarunt occideruntque. Simulatque autem rerum, quæ ibi gerebantur, certiores facti duces sunt, Pyrrhus e parmata phalange auxilio suis mittit Athamanas et Acarnanas et partem Samnitum; consul vero Romanorum turmas aliquot equitum; nam tali subsidio peditibus opus erat. Eodem igitur tempore altera denuo equitum peditumque ibi pugna est conserta etiamque major edita strages.

Denique rege initium faciente, Romanorum quoque consules revocare suos cœperunt sole prope occidente, flumenque transgressos in vallum reduxere, primis jam tenebris. Pyrrhi exercitus, amissis tentoriis, jumentis, mancipiis, impedimentis omnibus, in edito quodam loco castra posuit, noctemque ibi transegit sub divo, omni instrumento ac supellectili carens, incuratus, ne victu quidem necessario instructus, adeo ut perirent saucii multi, qui opem curamque debitam nacti servari potuissent. Talis exitus fuit secundi prœlii, quod Romani contra Pyrrhum ad Asculum urbem commiserunt.

IV. (1) Rheginorum urbem calamitas incidit gravis quæ etiam Messanam in Sicilia invasit, digna ut summa vigilantia et providentia in urbibus præcaveretur. Necessarium vero est prius causas et originem malorum quæ civitatem illam oppresserunt exponere. (2) Quo tempore Lucani et Bruttii multis cum copiis contra Thurios bellantes, agros eorum devastabant, ipsam quoque urbem circumvallatam obsidebant, contra quos Romanorum exercitus sub Fabricio consule missus erat: veriti Rhegini ne adversus se quoque barbari, discessis Romanis, exercitum mitterent, et insuper Tarentinorum urbem suspicati, a Fabricio petierunt in sua quoque urbe præsidium contra subitaneas barbarorum incursiones relinqueret et, si quæ a Tarentinis inopinatæ sibi fierent. Recipiunt [Rhegini] Campanos octingentos et Sidicinos quadringentos, quibus omnibus præerat Decius,

ἀνὴρ, ὅτε κατάγοιτο παρὰ τοῖς ἐπιφανεστάτοις τῶν ἐπιχωρίων ἑστιάσεις [τε] λαμπρὰς κατὰ τὴν φιλοφροσύνην τῶν ξένων ἑστιώμενος, κατασκευὰς οἰκιῶν λαμπρὰς καὶ βαθυπλούτους παρὰ πολλοῖς ὁρῶν, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐμακάριζε τοὺς Ῥηγίνους τῆς εὐδαιμονίας, ἔπειτα ὡς ἀναξίοις ἐφθόνει, τελευτῶν δὲ ὡς πολεμίοις ἐπιβουλεύειν ἤρξατο. Καὶ προσλαβὼν κοινωνὸν τῶν ἀπορρήτων βουλευμάτων τὸν γραμματέα, πανοῦργον ἄνδρα καὶ πάσης πονηρίας ἀρχιτέκτονα, πρὸς αὐτοῦ πάντας Ῥηγίνους ἀποκτεῖναι καὶ τὴν εὐδαιμονίαν αὐτῶν τὴν μὲν αὐτὸς κατασχεῖν, τὴν δὲ τοῖς στρατιώταις διελεῖν, λέγοντος ὅτι Μεσσήνην ὀλίγῳ πρότερον εἷλον... [Ὑφ' οὗ] πεισθεὶς, καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐπιχειρήσεως σὺν αὐτῷ βουλευσάμενος, τοὺς ταγματάρχας καὶ τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν στρατιωτῶν εἰς τὸ συνέδριον ἐκάλεσεν· δεηθεὶς δὲ ἁπάντων ἀπορρήτους φυλάξαι τοὺς λόγους, κίνδυνον ἔφη μέγαν αὐτῷ ἐπικρεμασθῆναι, πολλῆς πάνυ φυλακῆς καὶ ταχείας δεόμενον, ὡς τοῦ καιροῦ μὴ διδόντος ἀναστροφήν. Πεπυσμένους γὰρ τὴν Πύρρου διάβασιν τοὺς ἐπιφανεστάτους Ῥηγίνων κρύφα διαπέμπεσθαι πρὸς αὐτὸν, ὑπισχνουμένους κατασφάξειν τὴν φρουρὰν καὶ παραδώσειν ἐκείνῳ τὴν πόλιν. Ἔτι ταῦτα λέγοντος αὐτοῦ, παρῆν τις ἐγκάθετος, αὐχμηρὸς ὡς ἐξ ὁδοῦ, γράμματα ὑπ' αὐτοῦ Δεκίου κατεσκευασμένα κομίζων, ὡς παρὰ ξένου δή τινος ἰδίου, ἐν οἷς ἐδηλοῦτο μέλλων ὁ βασιλεὺς ἀποστέλλειν ἐπὶ τὸ Ῥήγιον πεντακοσίους στρατιώτας, ὡς καταληψομένους τὴν πόλιν, ἀνοίξειν ὑπεσχημένων αὐτοῖς Ῥηγίνων τὰς πύλας. Τινὲς μὲν λέγουσι τὸν γραμματηφόρον ὑπὸ Φαβρικίου τοῦ ὑπάτου κατὰ σπουδὴν ἀπεστάλθαι, τὴν δὲ ἐπιστολὴν ταῦτα περιέχειν, ἃ μικρῷ πρότερον ἔφην, καὶ παραινεῖν Δεκίῳ φθάσαι τοὺς Ῥηγίνους· ἔχει δὲ λόγον ἀμφότερα. Ἔδειξε δὴ ταῦτα τοῖς ἐν τῷ συνεδρίῳ παροῦσι, καὶ ἐπεὶ τάχιστα νὺξ ἐγένετο, φράσαντες οἱ ταγματάρχαι τοῖς ἄλλοις στρατιώταις ἃ διενοοῦντο πράττειν, ἐπὶ τὰς οἰκίας τῶν Ῥηγίνων ἐχώρουν, καὶ τοὺς μὲν εὐωχουμένους ἔτι, τοὺς δὲ κοιμωμένους καταλαβόντες ἐν τοῖς ἰδίοις κατασφάττουσιν ἐφεστίοις ἀντιβολοῦντας καὶ γόνασι προσκυλιομένους, καὶ ἀνθ' ὅτου ταῦτα πάσχουσι μαθεῖν ἀξιοῦντας, οὔτε ἡλικίας οὔτε τύχης οὐδεμιᾶς φειδόμενοι. Φονεύσαντες δὲ τοὺς ἄνδρας, ἔτι δεινότερον ἔργον ἐξειργάσαντο, τάς τε γυναῖκας τῶν ἰδίων ξένων καὶ τὰς παρθένους διελόμενοι συνῆσαν ἀκούσαις, ὧν τοὺς πατέρας καὶ τοὺς ἄνδρας ἐν ὀφθαλμοῖς ἀπέκτειναν. Δέκιος δὲ ἀντὶ φρουράρχου τύραννος ἐγεγόνει τῆς Ῥηγίνων πόλεως· καὶ λογιζόμενος ὅτι δώσει Ῥωμαίοις ὧν ἔδρασε δίκας, Καμπανοῖς τοῖς κατέχουσι Μεσσήνην συμμαχίαν τίθεται, μεγίστην ἰσχὺν τῶν ἐν Σικελίᾳ πόλεων ἔχουσι, καὶ τὴν πόλιν διὰ πολλῆς εἶχε φυλακῆς. *Esc.*

V. Ἡ δὲ βουλὴ, μαθοῦσα τὰ περὶ τοὺς Ῥηγίνους πάθ παρὰ τῶν διαφυγόντων τὸν ὄλεθρον, οὐδὲ τὸν

genere Campanus. (3) Vir ille, quoties apud cives urbis clarissimos deverteret, conviviis splendidissimis pro hospitali eorum liberalitate exceptus, domorumque apparatus sumptuosos et perdivites apud multos videns, initio quidem beatos prædicabat Rheginos, mox vero ut indignis invidebat, postremo quasi hostibus cœpit insidiari. (4) Assumptoque arcanorum consiliorum socio scriba, homine vafro, omnisque nequitiæ artifice, qui persuasit eum ut Rheginos omnes occideret, eorumque opes partim sibi vindicaret, partim inter milites distribueret, et dicente Messana quoque paulo ante [Campanios?] eodem modo potitos... Tum persuasus [Decius], cum eoque homine de modo rei perpetrandæ deliberavit, ac deinde centuriones et militum illustrissimos ad concionem vocavit; et cunctos hortatus ut secreta verba sua conservent, magnum dicit sibi impendere periculum, summa et cautione et celeritate indigens, tempore enim nullam admittente moram : (5) quippe de trajectu Pyrrhi certiores facti Rheginorum clarissimi, clam ad eum miserant, promittentes se interfecturos præsidium et ipsi urbem tradituros. (6) Dum adhuc hæc dicebat, advenit quidam subornatus, quasi ex itinere pulverulentus, litteras ab ipso Decio compositas, tanquam a privato quodam hospite afferens, in quibus rex milites quingentos ad Rhegium mittens apparebat, urbem oppressuros, cujus portas illis Rhegini aperirent. (7) Quidam autem dicunt litterarum latorem a Fabricio consule propere missum esse, epistolamque continuisse ea quæ modo dixi, adhortando Decium ut Rheginos præverteret. (8) Rationem habet utraque narratio. Monstravit enim Decius litteras tribunis in concione præsentibus, et, quum citissima facta fuit nox, tribuni reliquos milites de re agenda edocuerunt, domos Rheginorum invaserunt, et partim epulantes adhuc, partim jam dormientes deprehenderunt. Omnes ad focos domesticos supplices genibusque advolutos rogantesque quanam de causa ea patiantur trucidant, neque ætati neque fortunæ ulli parcentes. (9) Virorum cæde perfuncti, aliud facinus aggrediuntur atrocius. (10) Uxores hostium filiasque virgines inter se distribuunt, stuprantque invitas, quarum ante oculos vel patres, vel maritos occiderant. (11) Tum Decius e præfecto tyrannus urbis Rheginorum factus erat; et reputans Romanis se pœnas sceleris sui daturum esse, fœdus junxit cum Campanis qui Messanam detinebant, inter Siculas civitates maximam potentiam possidentes, urbemque diligentissime custodientes.

V. (1) Senatus vero, Rheginorum casu per eos qui cædem effugerant, comperto, nulla interposita mora, al-

ἐλάχιστον ἀναμείνασα χρόνον, ἀποστέλλει στρατιὰν νεοσύλλεκτον ἄγοντα τὸν ἕτερον τῶν κατὰ πόλιν στρατηγόν. Φθάσασα δὲ τὴν Ῥωμαίων ἄφιξιν ἡ τοῦ δαιμονίου πρόνοια, τὸν ἡγεμόνα τῆς φρουρᾶς Δέκιον ἀντὶ τῶν ἀνοσίων βουλευμάτων εἰς τὰ κυριώτατα τοῦ ζῆν ἐτιμωρήσατο μέρη, νόσον εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐμβαλοῦσα, δεινὰς περιωδυνίας φέρουσαν· ἣν ἰάσασθαι προθυμούμενος ἄνθρωπος ἐκ Μεσσήνης ἰατρὸν μεταπέμπεται, Δεξικράτην ὄνομα, πυνθανόμενον ἄριστον εἶναι τῶν κατὰ τὴν αὐτὴν ἡλικίαν ἰατρῶν, ἀγνοῶν δὲ ὅτι Ῥηγῖνος ἦν τὸ γένος· ὃς ἀφικόμενος εἰς τὸ Ῥήγιον, ἐναλείφει τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ καυστικῷ φαρμάκῳ, καὶ διακελευσάμενος ἀνέχεσθαι τὰς περιωδυνίας ἕως ἂν ἀφίκηται, καταβὰς ἐπὶ θάλατταν εἰς τὸ παρεσκευασμένον πορθμεῖον ἐνέβη καὶ, πρὶν αἰσθέσθαι τινὰ τὸ πραχθὲν, εἰς Μεσσήνην ἀπέπλευσε. Δέκιος δὲ μέχρι μέν τινος, ἐκκαιομένης τῆς ὁράσεως, ἀλγηδόνας τε δεινὰς ὑπομένων, ἠνείχετο τὸν ἰατρὸν προσδεχόμενος· ὡς δὲ πολὺς ἐγίγνετο ὁ χρόνος, καὶ τὰς περιωδυνίας ἀδύνατος ἦν ἔτι φέρειν, σπογγίσας τὸ φάρμακον καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνοίξας, ἔγνω τὰς ὄψεις ἐκκεκαυμένας, καὶ τὸν ἐξ ἐκείνου χρόνον διέμεινε τυφλός· ἡμέρας τε ὀλίγας ἔτι περιενέγκας ὑποχείριος τοῖς Ῥωμαίοις γίγνεται, συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν ἰδίων. Ταύτην γὰρ οἰόμενοί τινες ἀπολογίαν [Φαβρικίου] τήν τε πόλιν ἀνέῳξαν τῷ στρατηγῷ καὶ τὸν Δέκιον δήσαντες παρέδοσαν Φαβρικίῳ. Ὁ δὲ τὴν μὲν πόλιν ἀποδίδωσι τοῖς περιοῦσι Ῥηγίνων, τοὺς δὲ φρουροὺς ἅπαντα καταλιπεῖν αὐτόθι κελεύσας, ἀπήγαγεν οὐδὲν ἐπιφερομένους ἔξω τῶν ὅπλων· ἐξ ὧν τοὺς κορυφαιοτάτους ἄνδρας ἐπιλεξάμενος, οὓς ἀπέφαινον οἱ λοιποὶ τῶν ἀνοσίων βουλευμάτων εἶναι κοινωνοὺς, δεσμίους εἰς Ῥώμην ἤγαγεν· οὓς ἐν ἀγορᾷ μάστιξιν αἰκισάμενοι, ὡς ἦν πάτριον ἐπὶ τοῖς κακούργοις κείμενον, ἀπέκτειναν τῷ πελέκει τὰς κεφαλὰς ἀποκόψαντες, ἐκτὸς Δεκίου καὶ τοῦ γραμματέως· οὗτοι δὲ παρακρουσάμενοι τοὺς φυλάττοντας ἢ χρήμασιν ὠνησάμενοι τὸ μὴ μεθ' ὕβρεως ἀποθανεῖν, ἑαυτοὺς διεχειρίσαντο. Καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τούτοις. *Esc.*

terum consulem cum exercitu recens conscripto emisit. Sed antevertens Romanorum adventum divina Providentia, Deciumque præsidii ducem pro sceleribus nefandis plectens, in vitalem maxime corporis partem vindictam suam exercuit, morbo in oculos ejus injecto, multisque juncto doloribus; quem sanare cupiens Decius, de Messana arcessit medicum, Dexicratem nomine, quem præstantissimum inter medicos ætatis hujus audierat factum, sed ignorans eum genere esse Rheginum. (2) Qui, ubi in Rhegium advectus, oculos ejus inungit caustico medicamento, hortatus Decium ut dolores sustineat, usque dum ipse redierit. Ad mare tum properans, actuarium navigium jussu suo paratum conscendit et, antequam quid factum esset quisquam intellexisset, ad Messanam navigavit. (3) At Decius, aliquandiu exusti visus doloris vehementiam fortiter sustinens, reditum exspectabat medici; sed mora longiore facta quam perferendis diutius doloribus impar esset, unguento spongio absterso, quum oculos aperuisset, visum cognovit exstinctum esse suum. Et ab eo inde tempore cæcus permansit. (4) Ita paucis diebus post, a suis comprehensus, in potestatem venit Romanorum. (5) Quod enim existimantes nonnulli [apud Fabricium] esse excusationem, oppidum prætori aperuerunt, et Decium vinctum tradiderunt Fabricio. (6) Is autem urbem Rheginis superstitibus reddidit, et præsidiarios, omnia ibi relinquere jussos, abduxit, nihil inde præter arma auferentes. (7) Ex quibus præcipuos viros, quos declarabant reliqui scelestorum consiliorum fuisse consortes, vinctos Romam misit ubi, in foro virgis cæsi, uti patrius mos est in maleficos, ac deinde securi capitibus truncatos occiderunt, (8) præter Decium et scribam : isti, sive deceptis custodibus, sive necem ignominiosam pretio redimentes, sibi ipsi manum intulerunt. Atque de his hactenus.

Δέκιός τις Καμπανὸς φρούραρχος ἐν τῇ Ῥηγίνων πόλει καταλειφθεὶς ὑπὸ Φαβρικίου Ῥωμαίων ὑπάτου, καὶ τῆς εὐδαιμονίας τῆς πόλεως ἐρασθεὶς, ἐπιστολὴν πλασάμενος ὡς παρὰ ξένου δή τινος ἰδίου, ἐν ᾗ ἐδηλοῦτο μέλλων ὁ βασιλεὺς Πύρρος ἀποστέλλειν ἐπὶ τὸ Ῥήγιον πεντακισχιλίους ἄνδρας καταληψομένους τὴν πόλιν, ἀνοίξειν ὑποσχομένων αὐτοῖς Ῥηγίνων τὰς πύλας, ταύτην εὑρὼν πρόφασιν τοὺς Ῥηγίνους πάντας κατέσφαξε, καὶ τὰς αὐτῶν γυναῖκας καὶ παρθένους μετὰ τῶν στρατιωτῶν διελόμενος, τύραννος τῆς πόλεως ἦν· μετὰ δὲ, νοσήσας τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἰατρὸν ἐκ Μεσήνης μεταπέμπεται, Δεξικράτην ὄνομα, πυνθανόμενος ἄριστον αὐτὸν εἶναι. *Ambr.*

VI. (19, 2) Αὐτὸς δὲ ὁ Πύρρος τοὺς Ὁμηρικοὺς ἐπιφθεγξάμενος στίχους, οὓς Ἕκτωρ αὐτῷ πεποίηται πρὸς Αἴαντα λέγων, ὡς ὑπὸ Ῥωμαίων εἰρημένους πρὸς ἑαυτόν·

VI. (1) Ipse autem Pyrrhus homericos recitavit versus, quos illi Hector fecit Ajacem alloquens, tanquam si a Romanis de se ipso dicerentur :

Τῷ σε καὶ οὐκ ἐθέλω βαλέειν, τοιοῦτον ἐόντα,
Λάθρη ὀπιπτεύσας, ἀλλ' ἀμφαδὸν, αἴ κε τύχοιμι.

Quamobrem nolo te, cum sis vir tantus, ferire
Clam insidiis petens, verum palam, si assequi potero.

Καὶ μετὰ τοῦτο εἰπὼν ὅτι κινδυνεύει πονηρὰν πεποιῆσθαι τὴν ὑπόθεσιν τοῦ πολέμου πρὸς ἀνθρώπους ὁσιωτάτους Ἑλλήνων καὶ δικαιοτάτους, μίαν ἔφη θεωρεῖν ἀπαλλαγὴν τοῦ πολέμου καλὴν καὶ συμφέρουσαν, εἰ φίλους ἀντὶ πολεμίων αὐτοὺς ποιήσαιτο, φιλανθρωπίας τινὸς μεγάλης καταρξάμενος.

(3) Προαχθῆναι δὲ κελεύσας τοὺς Ῥωμαίων αἰχμαλώτους, καὶ δοὺς ἅπασιν ἐσθῆτας ἐλευθέροις πρεπούσας σώμασι καὶ ἐνοδίους δαπάνας, παρεκάλεσεν αὐτοὺς μεμνῆσθαι, οἷος εἰς αὐτοὺς ἐγένετο, καὶ τοῖς ἄλλοις λέγειν· ὅταν δ' εἰς τὰς ἑαυτῶν ἔλθωσι πατρίδας, πάσῃ προθυμίᾳ πράττειν ὅπως φίλους ποιήσουσι τὰς πόλεις.

Ἄμαχον δή τινα ἰσχὺν τὸ βασιλικὸν ἔχει χρυσίον, καὶ οὐδεμία εὕρηται πρὸς τοῦτο τὸ βέλος ἀνθρώποις φυλακή. *Ambr.*

(2) Post illa inquiens se fortasse injustum bellum suscepisse adversus sanctissimos Græcorum atque justissimos, unum adfirmabat superesse modum belli honeste utiliterque finiendi, si nempe amicos ex hostibus eos sibi faceret ab insigni beneficio exordiens. (3) Romanos igitur captivos produci jussit, donatosque omnes vestibus, quæ liberos homines decerent, insuperque viatico, rogabat ut meminissent, qualis erga ipsos fuisset, idque cæteris narrarent: quumque in suas patrias venissent, omni studio curarent ut urbes Pyrrho amicas faciant.

(4) Insuperabili vi regium aurum præditum est, neque ullus inventus est contra hujusmodi telum hominibus averruncus.

VII. (19, 4) Ὅτι Κλεινίας ὁ Κροτωνιάτης τύραννος ὤν, ἀφείλετο τὴν ἐλευθερίαν τὰς πόλεις, φυγάδας ἀθροίσας ἐκ παντὸς τόπου καὶ δούλους ἐλευθερώσας· οἷς τὴν τυραννίδα κρατυνάμενος, τοὺς ἐπιφανεστάτους Κροτωνιατῶν, οὓς μὲν ἀπέκτεινεν, οὓς δὲ ἐξέβαλεν ἐκ τῆς πόλεως· Ἀναξίλας δὲ Ῥηγίνων τὴν ἀκρόπολιν κατελάβετο, καὶ πάντα τὸν τοῦ βίου χρόνον κατασχὼν Λεόφρονι τῷ παιδὶ τὴν ἀρχὴν κατέλιπε. Καὶ ἄλλοι ἀπὸ τούτων δυναστείας ἐν ταῖς πόλεσι κατασκευάσαντες, πάντα τὰ πράγματα διέφθειραν. (5) Ἡ δὲ τελευταία τε καὶ πασῶν μεγίστη κάκωσις ἁπάσαις ταῖς πόλεσιν ἡ Διονυσίου τυραννὶς ἐγένετο, τοῦ κρατήσαντος Σικελίας. Διέβη γὰρ εἰς Ἰταλίαν ἐπὶ Ῥηγίνους Λοκρῶν ἐπικαλεσαμένων, οἷς ἦσαν οἱ Ῥηγῖνοι διάφοροι· καὶ συνελθόντων ἐπ' αὐτὸν Ἰταλιωτῶν δυνάμεσι μεγάλαις, συνάψας μάχην ἀπέκτεινε συχνοὺς καὶ πόλεις αὐτῶν δύο κατὰ κράτος ἐξεῖλεν. Εἶτ' αὖθις ἑτέραν ποιησάμενος διάβασιν, Ἱππωνιεῖς ἀνέστησεν ἐκ τῆς ἑαυτῶν, οὓς ἀπήγαγεν εἰς Σικελίαν, καὶ Κροτωνιάτας ἐξεῖλε καὶ Ῥηγίνους, καὶ διετέλεσεν ἔτη δώδεκα τούτων τυραννῶν τῶν πόλεων. Ἔπειτα οἱ μὲν τὸν τύραννον δεδιότες, τοῖς βαρβάροις αὐτοὺς ἐνεχείριζον· οἱ δὲ ὑπ' ἐκείνων πολεμούμενοι τῷ τυράννῳ τὰς πόλεις παρεδίδοσαν· ὑφ' ὅτου δὲ πάσχοιεν ἀεὶ κακῶς δυσχεραίνοντες εὐρίπου δίκην τῇδε καὶ τῇδε πρὸς τὸ συντυχὸν ἐτράποντο. *Vales.*

VII. Clinias, Crotoniates tyrannus, urbes libertate spoliavit, congregatis undique exulibus servisque libertate donatis, quorum auxilio tyrannidem summam adeptus, nobilissimos Crotoniatarum cives partim necavit, partim urbe expulit. Anaxilas item Rheginorum arcem occupavit, tenuitque quoad vixit; ac moriens, principatum Leophroni filio suo reliquit. Alii posthac constitutis sibi in urbibus principatibus, cuncta negotia corruperunt. Ultimam vero pessimamque calamitatem in cunctis urbibus produxit Dionysii tyrannis, qui Siciliam subegerat. Namque hic advocatus adversus Rheginos cum Locris dissentientes, in Italiam trajecit, convenientibus adversus eum viribus magnis, prœlioque congressus complures cecidit, suasque eorum urbes vi cepit. Posthac altero trajecto in Italiam facto, Hipponienses ab eorum sedibus abstraxit, atque in Siciliam transtulit: Crotoniatas expugnavit Rheginosque, et per duodecim annos in eorum urbes tyrannidem exercuit. Hinc vero qui tyrannum metuebant, barbarorum in manus semet tradebant; qui contra a barbarorum bello oppugnabantur, tyranno suas urbes tradiderunt; et si forte semper nefarie vexarentur, instar Euripi hac illac fortunæ eventum sectabantur.

VIII. (19, 6) Ὅτι Πύρρος διέβη τὸ δεύτερον εἰς Ἰταλίαν, οὐ χωρούντων αὐτῷ τῶν ἐν Σικελίᾳ πραγμάτων κατὰ νοῦν, διὰ τὸ μὴ βασιλικὴν φανῆναι τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ ταῖς ἐπιφανεστάταις πόλεσιν, ἀλλὰ δεσποτικήν. Εἰσαχθεὶς γὰρ εἰς Συρακούσας ὑπό τε Σωσιστράτου τοῦ κρατοῦντος τῆς πόλεως τότε καὶ Θοίνωνος τοῦ φρουράρχου, παραλαβὼν παρ' ἐκείνων τὰ χρήματα καὶ ναῦς χαλκεμβόλους ὁμοῦ τι διακοσίας, καὶ πᾶσαν ὑφ' ἑαυτῷ ποιησάμενος Σικελίαν, πλὴν

VIII. Pyrrhus autem iterum in Italiam trajecit, haudquaquam ei fluentibus in Sicilia rebus ex voto, eo quod non regium videretur ejus imperium illustrissimis civitatibus, sed despoticum. Namque introductus Syracusas a Sosistrato, qui tum urbem tenebat, et a Thœone, arcis præfecto, acceptis ab eis pecunia publica ac fere navibus rostratis ducentis receptis, totaque Sicilia in potestatem redacta, præter Lilybæum oppidum (quod

Λιλυβαίου πόλεως, ἣν ἔτι μόνην Καρχηδόνιοι κατεῖχον, εἰς αὐθάδειαν τυραννικὴν ἐτράπετο. *Vales.* (7) Τάς τε γὰρ οὐσίας τῶν Ἀγαθοκλέους οἰκείων ἢ φίλων, ἀφαιρούμενος τοὺς παρ' ἐκείνου λαβόντας τοῖς ἑαυτοῦ φίλοις ἐχαρίσατο, καὶ τὰς μεγίστας ἐν ταῖς πόλεσιν ἀρχὰς τοῖς ὑπασπισταῖς καὶ λοχαγοῖς προσένειμεν, οὐ κατὰ τοὺς ἐπιχωρίους ἑκάστης πόλεως νόμους, οὐδ' εἰς τὸν εἰωθότα χρόνον, ἀλλ' ὡς αὐτῷ φίλον ἦν. Δίκας τε καὶ ἀμφισβητήσεις, καὶ τὰς ἄλλας πολιτικὰς οἰκονομίας ἁπάσας, τὰς μὲν αὐτὸς διῄτα, τὰς δὲ τοῖ περὶ τὴν αὐλὴν ἀναστρέφειν καὶ διακρίνειν ἀπεδίδου, ἀνθρώποις οὐδὲν ἕτερον ὁρῶσιν, ὅ τι μὴ κερδαίνειν καὶ καθηδυπαθεῖν τὰς εὐπορίας· καὶ διὰ ταῦτα πάντα βαρὺς ταῖς ὑποδεξαμέναις πόλεσι καὶ μισητὸς ἦν. (8) Αἰσθόμενος δὲ ὑπούλως ἤδη πολλοὺς πρὸς ἑαυτὸν ἔχοντας, εἴς τε τὰς πόλεις φρουρὰς εἰσῆγε, πρόφασιν ποιούμενος τὸν ἀπὸ Καρχηδονίων πόλεμον, καὶ τοὺς ἐπιφανεστάτους ἄνδρας ἐξ ἑκάστης πόλεως συλλαμβάνων ἀπέκτεινεν, ἐπιβουλὰς καὶ προδοσίας εὑρηκέναι ψευσάμενος· ἐν οἷς καὶ Θοίνων ὁ φρούραρχος, ὃς ὑπὸ πάντων ὡμολόγητο πλείστην σπουδὴν καὶ προθυμίαν εἴς τε τὴν διάβασιν αὐτῷ καὶ τὴν παράληψιν τῆς νήσου παρεσχῆσθαι· καὶ γὰρ ὑπήντησεν αὐτῷ ναυτικὸν στόλον ἄγων, καὶ τὴν ἐν ταῖς Συρακούσαις νῆσον, ἣν αὐτὸς ἐκράτει, παρέσχεν. Ἐπιχειρήσας δὲ καὶ Σωσίστρατον συλλαβεῖν, διήμαρτε τῆς ἐλπίδος, προαισθομένου τὴν ἐπιβουλὴν τοῦ ἀνδρὸς καὶ φυγόντος ἐκ τῆς πόλεως. Ἀρξαμένων δὲ ταράττεσθαι τῶν πραγμάτων, καὶ ἡ τῶν Καρχηδονίων πόλις καιρὸν ἐπιτήδειον εἰληφέναι νομίζουσα πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ἀπολωλότων χωρίων, στρατιὰν ἀπέστειλεν ἐπὶ ἡν νῆσον. *Vales.*

IX. (19. 9) Ὅτι ἀμηχανοῦντα τὸν Πύρρον, καὶ πόρους παντοδαποὺς ἐπιζητοῦντα ὁρῶντες οἱ κάκιστοι καὶ ἀνοσιώτατοι τῶν φίλων, Εὐήγορος Θεοδώρου, καὶ Βάλακρος Νικάνδρου καὶ Δείναρχος Νικίου, τῶν ἀθέων καὶ ἐξαγίστων δογμάτων ζηλωταὶ, πόρον ὑποτίθενται χρημάτων ἀνόσιον, τοὺς ἱεροὺς ἀνοῖξαι τῆς Περσεφόνης θησαυρούς. Ἦν γὰρ ἱερὸν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἅγιον, καὶ πολὺν χρυσὸν ἐκ παντὸς τοῦ χρόνου πεφυλαγμένον ἄθικτον ἔχον, ἐν ᾧ χρυσός τις ἄβυσσος, ἀόρατος τοῖς πολλοῖς κατὰ γῆς κείμενος. Ὑπὸ τούτων ἐξαπατηθεὶς τῶν κολάκων, καὶ τὴν ἀνάγκην κρείττονα παντὸς ἡγησάμενος πράγματος, τοῖς εἰσηγησαμένοις τὴν γνώμην ἀνδράσι διακόνοις τῆς ἱεροσυλίας ἐχρήσατο, καὶ τὸν ἐξελθόντα χρυσὸν ἐκ τοῦ ἱεροῦ ναυσὶν ἐνθέμενος, μετὰ τῶν ἄλλων χρημάτων ἀπέστειλεν εἰς Τάραντα, πολλῆς μεστὸς εὐθυμίας γενόμενος. *Vales. Suid. s. v.* Πύρρος (10) Ἡ δὲ δικαία πρόνοια τὴν αὐτῆς δύναμιν ἀπεδείξατο. Ὡς γὰρ ἀνήχθησαν αἱ νῆες ἀπὸ τοῦ λιμένος, τὴν μὲν ἀπόγειον αὔραν λαβοῦσαι προέκοψαν· ἄνεμος δ' ἐναντίος γενόμενος καὶ δι' ὅλης νυκτὸς κατασχὼν, ἃς μὲν κατέδυσεν, ἃς δ' εἰς τὸν τῆς Σικελίας πορθμὸν ἐξέ-

unum Carthaginienses etiam tum tenebant), Siciliam potitus, ad tyrannicam mox insolentiam deflexit. Nam opes necessariorum Agathoclis aut amicorum, ademptas iis qui illas a tyranno obtinuerant, suis ipse amicis largiebatur; et summos in urbibus magistratus satellitibus suis ac centurionibus tribuebat, non ex ratione legum municipalium cujusque civitatis habitu neque ad tempus solitum, sed quoad ipsi placeret. Lites enim et controversias omnesque alias tractationes politicas partim ipse definiebat, partim aulicis despiciendas et dijudicandas disceptabat, viris nihil aliud videntibus nisi lucri utilitatem percipere, atque ex lucro plenius gustare luxurias. Quæ propter omnia molestus atque odiosus civitatibus quæ eum exceperant, Pyrrhus evasit. Ille, ubi intellexit jam multos secreto in ipsum odio animos exulcerari, in urbes præsidia induxit, per speciem belli a Carthaginiensibus imminentis; nobilissimosque viros ex singula civitate correptos occidebat, quasi insidias et proditiones comperisse se simulans; inter quos fuit et Thœnon, arcis præfectus, quem inter omnes constabat maximum studium et egregiam operam in trajectum atque in traditionem insulæ præstitisse Pyrrho. Nam et occurrit nauticam classem ducens, et in insulam Syracusis, quam ipse subegerat, eidem tradidit. Deinde et Sosistratum comprehendere Pyrrhus adgressus, spe frustratus est; præsensit enim vir regis insidias atque ex urbe aufugit. Quum igitur publicæ res permisceri cœpissent, et Carthaginiensium civitas, opportunitatem sibi rata recuperandi arces quas amiserat, exercitum ad insulam misit.

IX. Quum omni præsidio privatum Pyrrhum et opes undique investigantem videntes nequissimi ac sceleratissimi ejus amicorum, Evagorus Theodori, Balacros Nicandri et Dinarchus Niciæ filius, impiorum et exsecrandorum dogmatum sectatores, nefariam ei coacervandæ pecuniæ rationem subministrant, ut sacros recludat thesauros Proserpinæ. Erat enim templum ea in urbe sanctissimum, in quo ingens auri vis, omni ævo intacta custodita; in templo autem aurea gaza, plerisque ignota sub terra condita servabatur. Ab his igitur Pyrrhus corruptus adulatoribus, ac necessitatem omni re potentiorem ratus, iisdem ipsis qui auctores consilii fuerant, administris sacrilegii est usus; et pecuniam ex templo extractam atque in navibus impositam cum cæteris divitiis Tarentum misit, magno plenus gaudio factus. Verum justa Providentia potentiam suam exhibuit. Etenim quum eductæ fuerunt naves e portu, primum quidem aura secunda pulsæ vela fecerunt, sed ventus contrarius factus et tota nocte perflans, alias submersit naves, alias in Siculum fretum conjecit: eas vero quibus donaria

βαλεν, ἐν αἷς δὲ παρεκομίζετο τὰ ἀναθήματα καὶ ὁ προενεχθεὶς ἐκ τῶν ἀναθημάτων χρυσὸς ἐπὶ τοὺς Λοκροὺς ἐξώκειλεν αἰγιαλούς· καὶ τοὺς μὲν πλέοντας ἐν αὐταῖς ἐν τῇ παλιρροίᾳ τῶν κυμάτων κατακλυζομένους διέφθειρε, τὰ δ' ἱερὰ χρήματα, διασπασθεισῶν τῶν νεῶν, ἐπὶ τὰς ἔγγιστα τῶν Λοκρῶν θῖνας ἐξέβρασεν. Ὁ δὲ βασιλεὺς καταπλαγείς, ἅπαντα τὸν κόσμον καὶ τοὺς θησαυροὺς ἀπέδωκε τῇ θεῷ, ὡς παραιτησόμενος αὐτῆς διὰ τοῦτο τὸν χόλον·

Νήπιος, οὐδὲ τὸ ᾔδει, ὃ οὐ πείσεσθαι ἔμελλεν.
Οὐ γάρ τ' αἶψα θεῶν τρέπεται νόος αἰὲν ἐόντων.

ὡς Ὁμήρῳ εἴρηται. Ἀλλ' ἐπειδὴ τῶν ἱερῶν ἐτόλμησεν ἅψασθαι χρημάτων, καὶ πόρον ὑποθέσθαι πολέμων, ἀνόητον ἐποίησε τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ τὸ δαιμόνιον, ἵνα παράδειγμα καὶ παίδευμα πᾶσιν ἀνθρώποις γένοιτο τοῖς μεθ' ἑαυτόν. *Vales.*

X. (19, 11) Διὰ τοῦτο καὶ ὑπὸ Ῥωμαίων ἡττήθη ὁ Πύρρος κατὰ κράτος· οὐ γὰρ στρατιά τις φαύλη καὶ ἀνάσκητος ἦν αὐτῷ, ἀλλ' ἡ κρατίστη τῶν τότε οὐσῶν ἐν Ἕλλησι, καὶ πλείστους ἀγωνισαμένη πολέμους· οὐδὲ πλῆθος ἀνδρῶν τῶν τότε παραταξαμένων ὀλίγον, ἀλλ' ὅσον καὶ τριπλάσιον εἶναι· οὐδὲ στρατηγὸς τῶν ἐπιτυχόντων τις, ἀλλ' ὃν ἅπαντες ὁμολογοῦσι μέγιστον γενέσθαι τῶν κατὰ τὴν αὐτὴν ἡλικίαν ἀκμασάντων στρατηγῶν· οὐδὲ τόπου φύσις ἄνισος, οὔτ' ἐπικουρίας τοῖς ἑτέροις ἄφιξις αἰφνίδιος, οὔτ' ἄλλη τις συμφορὰ καὶ πρόφασις ἀπροσδόκητος ἐπιπεσοῦσα συνέτριψε τὰ Πύρρου πράγματα, ἀλλ' ὁ τῆς ἀσεβηθείσης θεᾶς χόλος, ὃν οὐδὲ αὐτὸς ἠγνόει Πύρρος, ὡς Πρόξενος ὁ συγγραφεὺς ἱστορεῖ, καὶ αὐτὸς ὁ Πύρρος ἐν τοῖς ἰδίοις ὑπομνήμασι γράφει. *Vales.*

XI. (19, 12) Ἔμελλον ὅπερ εἰκὸς ὁπλῖται κράνεσι καὶ θώραξι καὶ θυρεοῖς βαρεῖς, πρὸς ὀχθηρὰ χωρία καὶ μακρὰς ἀτραποὺς πορευόμενοι, καὶ οὐδὲ ταύτας λεωφόρους, ἀλλ' αἰγότριβας δι' ὕλης τε καὶ κρημνῶν, τάξιν τε οὐδεμίαν φυλάξειν, καὶ πρὶν ἐπιφανῆναί σφισι τοὺς πολεμίους, ἐξασθενήσειν τὰ σώματα δίψει καὶ κόπῳ....

.... Τοὺς τοῖς ἱππικοῖς δόρασιν ἐκ διαλαβῆς ἀμφοτέραις ταῖς χερσὶ κρατουμένοις μαχομένους συστάδην καὶ τὰ πολλὰ κατορθοῦντας ἐν ταῖς μάχαις Πρίγκιπας Ῥωμαῖοι καλοῦσιν. *Ambr.*

XII. (19, 13) Ἐν τῇ νυκτί, ἐν ᾗ τὴν στρατιὰν ἀπάξειν ὁ Πύρρος ἔμελλεν ἐπὶ τὸ ὄρος τῷ Ῥωμαίων ἐπιθησόμενος χάρακι λάθρα, ἔδοξε κατὰ τοὺς ὕπνους ἐκπεσεῖν αὐτοῦ τοὺς πλείους ὀδόντας, καὶ πλῆθος αἵματος ἐκ τοῦ στόματος φέρεσθαι. Ταραχθεὶς δὲ διὰ τὴν ὄψιν, καὶ μεγάλην ἔσεσθαι συμφορὰν μαντευόμενος· ἤδη γὰρ αὐτῷ καὶ πρότερον τοιαύτην ὄψιν ἐνυπνίου θεασαμένῳ δεινή τις συνέβη δυσποτμία· ἐβούλετο μὲν ἐπισχεῖν τὴν ἡμέραν ἐκείνην, οὐκ ἴσχυσε δὲ νικῆσαι τὴν πεπρωμένην, ἐναντιουμένων

aurumque ex votivis tabellis productum adsportabantur, ad ipsa Locrorum littora naufragium fecerunt. Plerique classiariorum æstu fluctuum absorpti perierunt: sacri autem thesauri, dispersis hac illac navibus, ad proximas Locris ripas ejecti sunt. Rex autem percussus ornamenta omnia et thesauros restituit Deæ, quasi pacem numinis eo facto impetraturus:

Demens, qui haud sciret, quæ se mox pœna manebat,
Nec mutatur enim leviter sententia Divum,

uti ait Homerus. Quippe quum ausus est sacras adtingere opes, easque ad bella destinare, numen reddidit, ut exemplum deinceps et præceptum omnibus hominibus post illum venturis.

X. Hanc ob causam a Romanis extenuatus est Pyrrhus per vim; illi enim exercitus neque ignavus neque imperitus erat, sed fortissimus inter quotquot tunc in Græcia erant et plurimis bellis exercitatus; neque exiguus militum numerus tum instructorum, sed ter tanto amplior Romanis. Neque præsentium dux erat vulgaris, sed quem omnes fatentur præstantissimum esse factum inter ejusdem ætatis eminentes exercitus prætores. Postremo nec loci iniquitas, neque auxilia submissa hostibus ac repente supervenientia, nec ulla calamitas aut fortuitus casus Pyrrhi res attrivit, sed solæ læsæ Deæ ira, quam ipse non ignorat Pyrrhus, ut Proxenus historicus narrat et ipse Pyrrhus in rerum suarum commentariis scribit.

XI. Ituri erant ut solent hoplites, onusti galeis et loricis et scutis, per saltuosa loca et tramites longos, neque hominibus tritos, sed tantum capellis pervios, per silvas et rupes, nullo servato agmine, et priusquam ipsis hostes apparerent, corpora defatigaturi siti et labore.

Eos qui equestribus lanceis sigillatim utraque manu correptis, cominus pugnant, res plerasque relevantes in prœliis, quos PRINCIPES Romani vocant.

XII. Nocte qua exercitum educturus erat Pyrrhus in montem, ut Romanorum vallum clam adgrederetur, sibi visum est dormienti cadere plerosque dentes, multumque sanguinem ex ore fluere. Territus autem a tali visu, magnamque calamitatem venturam vaticinans (nam et antea ipsi post oblatam hujusmodi per somnum speciem, gravis casus acciderat) — volebat ipse quidem eo die moras trahere; neque tamen fata potuit vincere,

τῶν φίλων πρὸς τὴν ἀναβολὴν καὶ μὴ μεθεῖναι τὸν καιρὸν ἐκ τῶν χειρῶν ἀξιούντων. *Vales. Ambr.*

(14). Ἀναβάντων δὲ τῶν σὺν τῷ Πύρρῳ μετὰ τῶν ἐλεφάντων αἴσθησιν οἱ Ῥωμαῖοι λαβόντες σκυμνίον ἐλέφαντος τιτρώσκουσιν, ὃ πολλὴν ἀκοσμίαν τοῖς Ἕλλησιν ἐνεποίησε καὶ φυγήν· οἱ δὲ Ῥωμαῖοι δύο μὲν ἐλέφαντας ἀποκτείνουσιν, ὀκτὼ δὲ κατακλείσαντες εἰς χωρίον ἀνέξοδον παραδόντων τῶν ἐπ' αὐτοῖς Ἰνδῶν ζῶντας παραλαμβάνουσι· τῶν δὲ στρατιωτῶν πολὺν φόνον ἐργάζονται. *Ambr.*

XIII. (20, 1) Ὁ ὕπατος Φαβρίκιος τιμητὴς γενόμενος, ἄνδρα δυσὶ μὲν ὑπατείαις, μιᾷ δὲ δικτατορείᾳ κεκοσμημένον, Πόπλιον Κορνήλιον Ῥουφῖνον, ἐξέβαλεν ἐκ τοῦ συνεδρίου τῆς βουλῆς, ὅτι πρῶτος ἐν ἀργυρῶν ἐκπωμάτων κατασκευῇ πολυτελὴς ἔδοξε γενέσθαι, δέκα λίτρας ἐκπωμάτων κτησάμενος· αὗται δ' εἰσὶν ὀλίγῳ πλείους ὀκτὼ μνῶν Ἀττικῶν. *Ambr.*

(2) Ἀθηναῖοι μὲν δόξης ἔτυχον, ὅτι τοὺς ῥαθύμους καὶ ἀργοὺς, καὶ μηδὲν ἐπιτηδεύοντας τῶν χρησίμων, ὡς ἀδικοῦντας τὸ κοινὸν ἐζημίουν· Λακεδαιμόνιοι δὲ, ὅτι τοῖς πρεσβυτάτοις ἐπέτρεπον τοὺς ἀκοσμοῦντας τῶν πολιτῶν ἐν ὁτῳδήτινι τῶν δημοσίων τόπῳ ταῖς βακτηρίαις παίειν· τῶν δὲ κατ' οἰκίαν γενομένων οὔτε πρόνοιαν οὔτε φυλακὴν ἐποιοῦντο, τὴν αὔλειον θύραν ἑκάστῳ ὅρον εἶναι τῆς ἐλευθερίας τοῦ βίου νομίζοντες. (3) Ῥωμαῖοι δὲ πᾶσαν ἀναπετάσαντες οἰκίαν, καὶ μέχρι τοῦ δωματίου τὴν ἀρχὴν τῶν τιμητῶν προαγαγόντες, ἁπάντων ἐποίησαν ἐπίσκοπον καὶ φύλακα τῶν ἐν αὐταῖς γινομένων, οὔτε δεσπότην οἰόμενοι δεῖν ὠμὸν εἶναι περὶ τὰς τιμωρίας οἰκετῶν, οὔτε πατέρα πικρὸν ἢ μαλθακὸν πέρα τοῦ μετρίου περὶ τέκνων ἀγωγὰς, οὔτε ἄνδρα περὶ κοινωνίαν γαμετῆς γυναικὸς ἄδικον, οὔτε παῖδας γηραιῶν ἀπειθεῖς πατέρων, οὔτε ἀδελφοὺς γνησίους τὸ πλεῖον ἀντὶ τοῦ ἴσου διώκοντας, οὐ συμπόσια καὶ μέθας παννυχίους, οὐκ ἀσελγείας καὶ φθορὰς ἡλικιῶν νέων, οὐχ ἱερῶν ἢ τάφων προγονικὰς τιμὰς ἐκλιπούσας, οὐκ ἄλλο τῶν παρὰ τὸ καθῆκον ἢ συμφέρον τῇ πόλει πραττομένων οὐδέν.

Ἐληΐζοντο τὰς κτήσεις τῶν πολιτῶν κατὰ τὴν τοῦ βασιλίζειν αἰτίαν. *Ambr.*

XIV. (20, 4) Νεμέριος Φάβιος Πίκτωρ, καὶ Κόιντος Φάβιος Μάξιμος, καὶ Κόιντος Ὀγούλνιος πρὸς τὸν Φιλάδελφον Πτολεμαῖον πρεσβεύσαντες, [περὶ πρεσβείας] καὶ δωρεαῖς ἰδίαις τιμηθέντες ὑπ' αὐτοῦ· ἦρχε δὲ τῆς Αἰγύπτου δεύτερος μετὰ τὸν Μακεδόνα Ἀλέξανδρον· ἐπειδὴ κατέπλευσαν εἰς τὴν πόλιν, τά τε ἄλλα ἀπήγγειλαν ὅσα διεπράξαντο κατὰ τὴν ἀποδημίαν, καὶ τὰς δωρεὰς ἃς παρὰ τοῦ βασιλέως ἔλαβον εἰς τὸ δημόσιον ἀνήνεγκαν· οὓς ἡ βουλὴ, πάντων ἀγασθεῖσα τῶν ἔργων, οὐκ εἴασε δημοσιῶσαι τὰς βασιλικὰς χάριτας, ἀλλ' εἰς τοὺς ἑαυτῶν οἴκους ἀπενέγκασθαι, τιμὰς ἀρετῆς καὶ κόσμους ἐκγόνοις. *Ambr.*

adversantibus amicis vadimonio, ne occasio e manibus ejus effugiat, arbitrantibus.

Quum igitur montem subiret Pyrrhi exercitus cum elephantis, neque id Romanos latuisset, hi pullum elephanti vulnerant, quod multæ Græcis perturbationis causa exstitit ac fugæ. Romani vero duo elephantos occidunt, octoque alios, sub clavi complexos in loco sine exitu, traditos ac equitatos ab ipsorum [rectoribus] Indis, vivos capiunt: militum vero ingentem stragem exsequuntur.

XIII. Fabricius consularis, censor factus, virum duobus consulatibus unaque dictatura insignem, Publium Cornelium Rufinum, ex concione senatus expulsit, quia primus argenteorum poculorum supellectili usus luxuriæ specimen dederat, decem pondo argenti possidens. Hæc vero summa minas Atticas paulo amplius octo efficit. Porro Athenienses laudem obtinuerunt, quod ignavos et otiosos nihilque utilitatis præbentes, tanquam noxios reipublicæ punire solebant; Lacedæmoniis vero, quod tradebant senioribus male moratos cives, ut eos in quocunque publico loco virgis cæderent. Verum rerum quæ domi fiunt, neque providentiam neque curam ullam gerebant, domesticam januam unicuique vitæ libertatem existimantes. At Romani, universam domum patefacientes, et usque ad ipsum conclave censoriam potestatem provehentes, omnium creabant exploratorem inspectoremque rerum quæ intus fiunt: neque dominum credentes debere crudelem esse in castigatione famulorum, neque patrem immodice acerbum aut mollem in filiorum educatione, neque virum injustum in convictu cum conjuge, neque pueros senioribus indociles parentibus, neque legitimos fratres majorem potius quam æquam partem sibi vindicare; neque item convivia ne commissationes per noctes, neque obscenitates aut corruptiones adolescentulorum, neque sacrorum aut sepulcrorum cæremonias a majoribus traditas deseri, neque aliud quidquam præter decens aut utile urbi fieri.

Prædabantur possessiones civium, arguendo eos regiam appetere potestatem.

XIV. Numerius Fabius Pictor, Quintus Fabius Maximus et Quintus Ogulnius, ad Ptolemæum Philadelphum legati missi [propter legationem] et donis privatim ab eo affecti (regnabat autem is in Ægypto alter post Alexandrum Macedonem). Quum ad urbem adnavigassent, omnia nuntiarunt quæ facta essent per tempus legationis, et tum munera quæ a rege acceperant, in publicum ærarium intulerunt. Quos senatus, omnium laudator rerum perfactarum, non permisit regias largitiones publicari, verum in legatorum domos auferri voluit, præmia virtutis et ornamenta posteritati.

XV. (20, 5) Οἱ Βρέττιοι ἑκόντες ὑποταγέντες Ῥωμαίοις τὴν ἡμίσειαν τῆς ὀρεινῆς παρέδωκαν αὐτοῖς, ἣ καλεῖται μὲν Σίλα, μεστὴ δ' ἐστὶν ὕλης εἰς οἰκοδομάς τε καὶ ναυπηγίας, καὶ πᾶσαν ἄλλην κατασκευὴν εὐθέτου· πολλὴ μὲν γὰρ ἐλάτη πέφυκεν οὐρανομήκης ἐν αὐτῇ, πολλὴ δὲ αἴγειρος, πολλὴ δὲ πίειρα πεύκη, ὀξύη τε καὶ πίτυς, καὶ φηγὸς ἀμφιλαφὴς καὶ μελίαι ταῖς διαρρεούσαις λιβάσι πιαινόμεναι, καὶ πᾶσα ἄλλη βαθεῖα συνυφαινομένη τοῖς κλάδοις ὕλη σκιερὸν ἀποτελοῦσα δι' ὅλης ἡμέρας τὸ ὄρος.

(6) Ἐξ ἧς ἡ μὲν ἔγγιστα θαλάττης καὶ ποταμῶν φυομένη τμηθεῖσα τὴν ἀπὸ ῥίζης τομὴν ὁλόκληρος ἐπὶ τοὺς λιμένας τοὺς ἔγγιστα κατάγεται, πάσῃ διαρκὴς Ἰταλίᾳ πρός τε τὰ ναυτικὰ καὶ πρὸς τὰς τῶν οἰκιῶν κατασκευάς· ἡ δὲ ἄνω θαλάττης καὶ ποταμῶν πρόσω, κορμασθεῖσα κατὰ μέρη κώπας τε παρέχει καὶ κοντοὺς καὶ ὅπλα παντοῖα καὶ σκεύη τὰ κατοικίδια, φοράδην ὑπ' ἀνθρώπων κομιζομένη· ἡ δὲ πλείστη καὶ πιοτάτη πιττουργεῖται καὶ παρέχει πασῶν ὧν ἴσμεν ἡμεῖς εὐωδεστάτην τε καὶ γλυκυτάτην τὴν καλουμένην Βρεττίαν πίτταν· ἀφ' ἧς μεγάλας ὁ τῶν Ῥωμαίων δῆμος καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἐκ τῶν μισθώσεων λαμβάνει προσόδους. *Ambr.*

XVI. (20, 7) Ἐγένετο δευτέρα ἐπανάστασις ἐν τῇ πόλει τῶν Ῥηγίνων ὑπὸ τῆς καταλειφθείσης αὐτόθι Ῥωμαϊκῆς καὶ συμμαχικῆς φρουρᾶς, καὶ διὰ αὐτὴν σφαγαί τε πολλῶν ἀνθρώπων καὶ φυγαί. Τούτους τιμωρησόμενος τοὺς ἀποστάντας, ἅτερος τῶν ὑπάτων Γάιος Γενύκιος ἐξήγαγε τὴν στρατιάν· γενόμενος δὲ τῆς πόλεως ἐγκρατής, Ῥηγίνων μὲν τοῖς φυγάσι ἀπέδωκε τὰ ἑαυτῶν ἔχειν, τοὺς δὲ ἐπιθεμένους τῇ πόλει συλλαβών, δεσμίους εἰς Ῥώμην ἀπήγαγεν· ἐφ' οἷς οὕτως ὠργίσθη καὶ ἠγανάκτησεν ἥ τε βουλὴ καὶ ὁ δῆμος, ὥστε μηδεμίαν γνώμην ἐπιεικῆ γενέσθαι περὶ αὐτῶν, ἀλλὰ πάσαις ταῖς φυλαῖς δὴ ἁπάντων τῶν ἐν ταῖς αἰτίαις τὸν ἐπὶ τοῖς κακούργοις τεταγμένον ὑπὸ τῶν νόμων καταψηφισθῆναι θάνατον. (8) Κυρωθέντος δὲ τοῦ περὶ τῆς τιμωρίας δόγματος, πάτταλοί τε κατεπάγησαν ἐν τῇ ἀγορᾷ, καὶ παραγόμενοι κατὰ τριακοσίους ἄνδρας, περιηγμένοι ὀπίσω προσεδοῦντο τοῖς πατταλοις γυμνοί· ἔπειτα μάστιξιν αἰκισθέντες, ἁπάντων ὁρώντων, ἀπεκόπτοντο τῷ πελέκει τοὺς ὑπὸ ταῖς κεφαλαῖς νωτιαίους τένοντας· καὶ μετὰ τούτους ἕτεροι τριακόσιοι, καὶ αὖθις ἄλλοι τοσοῦτοι διεφθάρησαν, οἱ σύμπαντες τετρακισχίλιοι καὶ πεντακόσιοι. Καὶ οὐδὲ ταφῆς ἔτυχον, ἀλλὰ ἑλκυσθέντες ἐκ τῆς ἀγορᾶς εἰς ἀναπεπταμένον τι πρὸ τῆς πόλεως χωρίον, ὑπὸ οἰωνῶν καὶ κυνῶν διεφθάρησαν. *Ambr.*

XVII. (20, 9) Τὸ ἄπορον πλῆθος, ᾧ καλῶν καὶ δικαίων φροντὶς ἦν οὐδεμία, παρακρουσθὲν ὑπὸ Σαυνίτου τινὸς εἰς τὸ αὐτὸ συνέρχεται. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐπὶ τοῖς ὄρεσιν ἄγραυλον καὶ μείονα τὸν βίον εἶχεν· ἐπεὶ δὲ πλεῖον ἤδη καὶ ἀξιόμαχον ἐδόκει

XV. Brutii sponte Romanis dediti, dimidiam partem montium suorum illis concesserunt, quæ Sila vocatur, plena materie ad ædificationes et naves compingenda, et ad omne aliud structuræ genus commodissima. Multa quippe abies ad cœlum procerissima ibi est, multa alnus et picea pinguis, et cerrus et pinus, et ramosa fagus, rivulorum interlabentium humore nutritæ, et omnigena arbos consertis ramis densam speciem exhibens, umbrosumque tota die montem reddens.

Atque ea materies, quæ proxima mari aut fluviis nascitur, cæsa radicitus integro fuste ad portus proximos devehitur, sufficitque universæ Italiæ ad rem nauticam et ædium structuram. Quæ autem procul mari et fluviis est, infrusta cæditur remosque suppeditat, et contos et varia arma et vasa domestica, eaque humanis humeris de monte deportatur. Maxima denique pars pinguissimam resinam exsudat exhibetque omnium, quas nos quidem novimus, odoratissimam suavissimamque picem quæ vocatur Brettiam, ex qua populus Romanus annuatim locationibus reditus percipit.

XVI. Altera seditio in urbe Rheginorum conflata est ab relicto ibi Romanorum sociorumque præsidio; unde complures homines cæsi aut in exilium acti. Hos rebelles puniturus, alter consulum Caius Genucius exercitum eduxit, potitusque urbe, Rheginorum primum exulibus reddidit bonis suis frui: mox comprehensos qui urbis regimen occupabant, vinctos Romam misit. In quos adeo exarsit senatus populique ira, ut nulla mitior sententia de eis ferretur, sed ab omnibus tribubus adversus omnes accusatos statutum a legibus supplicium decerneretur mortiferum. Confirmata igitur de castigatione lege, pali defixi fuere in foro, productique viri trecenti, ligatis post terga cubitis, nudique palis vincti sunt. Deinde virgis cæsis coram populo securi sub cervice dorsuales eorum nervi percutiuntur : post hos rursus alios trecentos, tum alios totidem, usque ad cunctorum summam quatuor millium et quingentorum. Neque sepulturæ mandati sunt; verum protracti ex foro in proximum urbi patentem campum, ab avibus canibusque vorabantur.

XVII. Inops turba, cui bonorum et honestorum civium nulla cura erat, insanita a Samnite quodam in unum convenit. Et primum quidem in montibus sylvestrem et sordidam habuit vitam; sed mox, quum numero crevisset, et ad bellum apta videretur, oppidum munitum

γεγονέναι, πόλιν ἐχυρὰν καταλαμβάνεται, ὅθεν ὁρμώμενον ἐληίζετο πᾶσαν τὴν κύκλῳ χώραν. Ἐπὶ τούτους ἐξήγαγον στρατιὰν οἱ ὕπατοι· καὶ οὐ πολλῇ σὺν πραγματείᾳ τὴν πόλιν αἱρησάμενοι, τοὺς μὲν αἰτίους τῆς ἀποστάσεως αἰκισάμενοι ῥάβδοις ἀπέκτειναν· τοὺς δε λοιποὺς ἐλαφυροπώλησαν. Ἔτυχε τῷ πρότερον ἐνιαυτῷ πεπραμένη μετὰ τῶν ἄλλων δορικτήτων ἡ γῆ, καὶ τὸ πεσὸν ἀπὸ τῆς τιμῆς ἀργύριον διηρημένον τοῖς πολίταις. *Ambr.*

occupat, unde eruptionibus universam circumjacentem regionem populabatur. Contra hos conduxerunt exercitum consules, ac sine multo labore urbem occupaverunt, seditionis auctores virgis cæsos occiderunt, reliquos sub hasta vendiderunt. A primo anno fortunam habuit vendiri terra cum aliis belli lucris, argentumque e pretio confectum distributum civibus.

INDEX SCRIPTORUM.

INDEX NOMINUM.

A

B

C

D

G

H

I

N

O

P

Q

R

S

X

Z

Dionysius, of Halicarmassus. Antiquitates Romanae
Antiquitatum romanarum quae supersunt, graece et latine; ed. by Kiessling and Prou.

DATE.	NAME OF BORROWER.
[illegible]	[illegible]
30. 10. 48	W. P. Wallace

